SACRORUM
CONCILIORUM
NOVA
ET AMPLISSIMA COLLECTIO.

SUPPLEMENTUM AD TOMUM XXXI.

QUO CONCILIUM FLORENTINUM TERMINATUR.

SUMPTI SUNT TEXTUS SEQUENTES EX TOMO DECIMO OCTAVO CONCILIORUM EDITIONIS A COLETI CURATÆ, A COL. 607 AD COL. 1484.

REPRODUCTION

EN FAC-SIMILÉ

TIRÉE A 250 EXEMPLAIRES SEULEMENT

PAR LES PROCÉDÉS ANASTATIQUES

DE

F. M. GEIDEL, A LEIPZIG

POUR

H. WELTER, ÉDITEUR
RUE BERNARD-PALISSY, No 4, PARIS
ET A LEIPZIG, SALOMONSTRASSE, 16

1901

SACRORUM
CONCILIORUM
NOVA ET AMPLISSIMA COLLECTIO

CUJUS

JOANNES DOMINICUS MANSI

ET POST IPSIUS MORTEM FLORENTINUS ET VENETIANUS EDITORES

AB ANNO 1758 AD ANNUM 1798, PRIORES TRIGINTA UNUM TOMOS EDIDERUNT
NUNC AUTEM CONTINUATA ET, DEO FAVENTE, ABSOLUTA.

SUPPLEMENTUM AD TOMUM XXXI

QUO CONCILIUM FLORENTINUM TERMINATUR.

ALMA COLLEGE
263.1
LIBRARY
M318
Alma, California

PARISIIS
MDCCCCI

EXPENSIS HUBERTI WELTER, BIBLIOPOLÆ.

9465

f
BX
825
S3
1901
V.31:2

SYLLABUS

EORUM QUÆ SUPPLEMENTO AD TOMUM XXXI CONCILIORUM CONTINENTUR

ANNO CHRISTI

1439

Ad concilium Florentinum Ferrariæ cœptum, Florentiæ continuatum & Romæ absolutum ab an. 1438 ad an. 1446. additio. — Vide Mansi tom. XXXV. col. 1—64

Georgii Scholarii orationes II & III ad ſynodum de pace 1121 & ſeq.

Joſephi, Methonenſis epiſcopi, apologia adverſus Marcum Epheſinum. 1203

Gregorii hieromonachi apologia ad epiſtolam Marci Epheſini 1267

FLORENTINI CONCILII ACTA *Latine omnia ab Horatio Juſtiniano collecta, diſpoſita, & notis illuſtrata.* 1355

Pars I. actorum,

ante adventum Græcorum ad concilium.

Decretum ſanioris partis Baſileenſis concilii, pro translatione ejuſdem concilii Florentiam, aut Utinum. 1361

Confirmatio decreti per Eugenium. 1365

Eugenii epiſtola ad Genuenſes. 1375

Ejuſdem ad Sigiſmundum Imperator. alioſque Chriſtianos principes. 1375

Ejuſdem ad Carolum Franc. regem. 1376

Deputatio Antonii Condulmarii, ad Græcos in Italiam conducendos. 1377

Eugenii litteræ ad Joannem Palæologum imperator. Conſtantinopolitanum. 1378

Ejuſdem ad eumdem, & ad Joſephum Patr. CP. 1380

Litteræ apoſtolicæ ad Marcum, archiepiſcopum Tarantaſienſem, & Chriſtophorum, Coronenſem epiſcopum, deſtinatos Conſtantinopolitanos oratores. 1381

Oratoris imperatoris CP. & patriarchæ conſenſus decreto electionis loci concilii. 1383

Mandatum Imperatoris factum oratoribus ſuis, ad concilium & Papam. 1385

Mandatum Patriarchæ oratoribus, ad eoſdem. ibid.

Eugenii acceptatio inſtrumenti ſupradicti, facti nomine imperatoris & patriarchæ Græcorum. 1386

Bulla de translatione concilii Baſileenſis Ferrariam. 1388

Declaratio translationis concilii Baſil. & indictio Ferrarienſis. 1397

Eugenii litteræ ad multos, de eadem concilii translatione. 1399

Eugenii litteræ pro ſalvo conductu. 1400

Marchionis Ferrar. litteræ pro ſalvo conductu. 1402

ANNO CHRISTI

1439

Ejuſdem conventiones cum cardinale ſancti Clementis. 1403

Eugenii litteræ ad Nicolaum Albergatum card. ut præſideat concilio. 1405

Inſtrumentum de concilio Ferrarienſi inchoato. 1406

Aviſamenta legati, ſuper ſtabilimento concilii. 1409

Decretum ſynodi. 1412

Eugenius papa venit ad concilium. 1414

Aviſamenta deputatorum, de modo conſidendi, & aliis ad concilii formam ſpectantibus. 1418

Decretum, quo Papa irritat omnia Baſileenſium decreta. 1426

Pars II. actorum,

poſt adventum Græcorum Ferrariam.

Præfatio Horatii Juſtiniani. 1429

Collationes inter Latinos & Græcos, ab Andrea de ſancta Cruce expoſitæ per dialogum cum Ludovico Pontano.

Collatio I. 1431

De adventu Imperatoris & Patriarchæ, deque publica ſeſſione Ferrariæ. ibid.

Mandatum patriarchæ Conſtantinopolitani. 1437

Decretum quo Eugenius declarat, Ferrarienſem ſynodum eſſe univerſalem. 1438

Ejuſdem litteræ de indulgentiis & ſubſidio pro Græcis. 1440

Ejuſdem aliæ de decimis pro eodem ſubſidio. 1442

Collatio II. 1448

Eliguntur utrimque a Græcis & Latinis diſputatores. ibid.

Sermo Beſſarionis. 1449

Andreæ Coloſſenſis oratio. 1454

Marcus Epheſinus, & Andreas Coloſſenſis diſputant de addita in ſymbolo voce *Filioque.* 1456

Collatio III. 1458

De modo procedendi in diſputationibus.

Collatio IV. 1459

Statuitur modus procedendi.

Collatio V. & VI. 1463

Earum acta non extant.

ANNO CHRISTI 1439.

Collatio VII.

An additio *Filioque* deſumpta ſit ab intrinſecis ſymbolo, an ab extrinſecis?

Collatio VIII. 1468

Diſcutiuntur prohibitiones de non addendo ad ſymbolum, & quod vox *Filioque* non ſit additio, ſed declaratio.

Collatio IX. & X. 1475 & 1487

De eodem argumento.

Collatio XI. 1497

De profeſſionibus fidei Chariſii & aliorum.

Collatio XII. 1508

Adveniunt oratores ducis Burgundiæ. De iiſdem profeſſionibus.

Collatio XIII. 1530

De eodem argumento.

Collatio XIV. 1546

De eodem argumento.

Decretum Eugenii de translatione concilii Florentiam. 1560

Litteræ Eugenii ad principes. 1561

De Græcorum ingreſſu Florentiam. 1562

Collatio XV. 1564

Collatio XVI. 1574

Collatio XVII. 1585

Collatio XVIII. 1597

Collatio XIX. 1607

Collatio XX. 1619

Collatio XXI. 1633

Septem præcedentibus ſeſſionibus diſputatum de authoritatibus patrum ſuper proceſſione Spiritus ſancti a Filio.

Collatio XXII. 1645

De eodem argumento.

Schedula Latinorum & Græcorum, quod Spiritus ſanctus procedat a Patre & Filio. 1660

Mors Patriarchæ. 1661

Schedula de purgatorio, & diſputatio de eodem. ibid. & ſeq.

Schedulæ oblatæ Græcis de licita additione in ſymbolo, de azymo, & aliis. 1666

Joannis provincialis diſputatio de primatu papæ. ibid. & ſeq.

ANNO CHRISTI 1439.

Joannis de Turrecremata diſputatio de azymo & fermentato, & de transſubſtantiatione. 1671 & ſeq.

Joannis provincialis diſputatio de poteſtate papæ. 1676 & ſeq.

Turrecremata demonſtrat veritatem formæ transſubſtantiationis. 1683

Deputantur ſex utrimque, ut tractent definiendorum dogmatum expreſſionem. 1688

Decretum unionis, cum ſubſcriptionibus. 1695 & ſeq.

Philothei Patriarch. Alexandr. litteræ ad papam. 1703

Pars tertia actorum,
poſt diſceſſum Græcorum,

Eugenii epiſtola ad omnes fideles. 1711

Ejuſdem conſtitutio, quæ incipit *Moyſes*. 1716

De Armenorum unione. 1727

Poteſtas Armenis oratoribus data a Conſtantino eorum patriarcha. 1728

Pauli imperialis conſulis Caffæ ad Eugenium litteræ. ibid.

Papæ ad eum reſponſum. 1730

Unio Armenorum. ibid.

Joannis patriarchæ Jacobinorum litteræ ad Eugenium. 1731

Decretum pro Jacobinis, cui inſerta decreta pro Græcis & Armenis. 1734. 1741

Eugenii litteræ at Conſtantinum deſpotum Palæologum. 1743

Expoſitio oratoris Æthiopum imperatoris. 1744. 1745

Epiſtolæ tres Eugenii papæ de Conſtantino Æthiopum rege. 1747

Translatio concilii Florentia Romam. 1748

Eugenii epiſtola ad Palæologum Imp. 1751

Ejuſdem ad præſules Græcorum. ibid.

Conſtitutio pro Syris data Laterani. 1752

Conſtitutio pro Chaldæis & Maronitis. 1755

Beſſarionis epiſtola ad Alexium Laſcarim. 1758

Ejuſdem oratio dogmatica, & declaratio aliquorum vocabulorum. 1794

Notæ Severini Bini in Concilium Florentinum. 1794

Abrahami Cretenſis ad Concilium Florentinum præfatio. 1796

Obſervatio Philippi Labbe de editione Concilii Florentini, auctore Silveſtro Sguropulo. 1812

Obſervatio ſecunda Philippi Labbe. 1813

Obſervatio tertia Philippi Labbe. 1814

Summa Conciliorum Baſileenſis, Florentini, Lateranenſis, Lauſanenſis &c. auctore Auguſtino Patricio. 1813

Joannis de Turrecremata reſponſio ad Baſileenſium oratorem in concilio Florentino. 1941

SUPPLEMENTUM

AD TOMUM TRIGESIMUM PRIMUM CONCILIORUM OMNIUM.

OECUMENICA FLORENTINA SYNODUS CONTINUATUR.

SAPIENTISSIMI VIRI GEORGII SCHOLARII ORATIO II.

in qua hujusmodi pacis impedimenta tolluntur.

PRIMUM quidem, venerandi patres, ago gratias Deo, tum propter vestrum in res honestas studium; quod facit, ut boni aliquid dicentibus aures præbere nequaquam gravemini, considerantes non a quo dicatur, sed quid valeant ea quæ dicuntur; tum propter suam erga me bonitatem; a qua profectum est, ut voti compos fuerim, tantisque patribus plane non displicuerim. Neque enim fas est existimare aliud præter Dei impulsum fuisse causæ, cur & vos de rebus honestis consenseritis; cunctisque prorsus cogitationibus utilitatem ac pacem de qua consultaturi profecti huc sumus, præposueritis; & unus quidam, dum de tantis rebus consilium dat, omnibus visus fuerit æqua dicere. Deinde cum nuper, non modo quem ego censeam utiliorem pacis modum, sed etiam qua ratione ad illum perveniri possit, me vobis consilio promiserim ostensurum; jamque alterum præstiterim, nunc reliquam debiti partem soluturus accedo. Et scio quidem

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ τοῦ Σχολαρίου ΛΟΓΟΣ Β

ἐν ᾧ ἀναιρεῖται τὰ κωλύματα τῆς τοιαύτης εἰρήνης.

A ΠΡΩΤΟΝ μὲν, ὦ πατέρες σεβάσμιοι, χάρις Θεῷ τῆς θ' ὑμετέρας περὶ τὰ καλὰ προθυμίας, δι' ἣν τοῖς ἀγαθόν τι λέγουσι προσέχειν ἀξιοῦτε τὸν νοῦν, οὐκ αὐτοὺς τοὺς λέγοντας ἐξετάζοντες, τὴν δὲ τῶν λόγων ἐπισκεπτόμενοι δύναμιν· τῆς τε περὶ ἐμὲ φιλανθρωπίας αὐτοῦ· ἧς ἔργον τὸ γνώμης ἐπιτυχεῖν, καὶ τοσούτοις ἀρέσαι πατράσι γέγονεν ἄντικρυς. οὔτε γὰρ ὑμῖν τῆς ἐν τῷ καλῷ συμφωνίας καὶ τῶν πάντων ἁπλῶς λογισμῶν τὸ συμφέρον καὶ τὴν εἰρήνην, ὑπὲρ ἧς ἥκομεν σκεψόμενοι, προτιθέναι, οὔθ' ἑνί τινι περὶ τηλικούτων γνώμην εἰσφέροντι, τοῖς πᾶσι δόξαι δίκαια λέγειν, ἄλλο τι πλὴν τῆς ἐκεῖθεν ῥοπῆς B νομίζειν ἔξεστιν αἴτιον. ἔπειτα πρώην οὐ μόνον ὅν τινα τῆς εἰρήνης τρόπον ἡγοῦμαι λυσιτελέστερον ἔσεσθαι, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ἂν γένοιτο τούτου τυχεῖν, συμβουλεύσειν ἐπαγγειλάμενος, καὶ θάτερον ἀποδεδωκὼς, νῦν ἥκω καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ χρέους ἐκτίσων. καὶ οἶδα μὲν δυσχερεστάτης ὕλης ἁπτόμενος,

κἂν συμβῇ μηδετέροις ἡμῶν ἢ τοῖς ἑτέροις μόνοις τοὺς λόγους ἀρέσκειν, κίνδυνον οὐκ ὀλίγον ἐχούσης τῷ ταύτην ὑφισταμένῳ· ἀλλ' ὅμως τὸ μὲν τολμῆσαί τι περὶ ταύτης εἰπεῖν, οὐ μᾶλλον θράσους καὶ προπετείας ἢ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος δόξειν ἅπασιν οἶμαι· ἣν ἐκ τῶν προτέρων λαβόντα, εὔλογόν ἐστι κἀπὶ τῶν παρόντων διαφυλάττειν, καὶ ταύτην προβαλλόμενον αὖθις ἐπιχειρεῖν· τῆς δ' ἀπὸ τοῦ μηδετέροις ἀρέσκειν ἢ τοῖς ἑτέροις φαίνεσθαι φορτικὸν ἀηδίας συμβησομένης. πρῶτον μὲν τὸ τῆς ἀληθείας χάριν αὐτῆς ἀνασχέσθαι καὶ τοῦ φαινομένου καλοῦ, ἀρκοῦσαν ὑπάρξειν ἡγοῦμαι παραμυθίαν· ἔπειθ' ὅτι καὶ τῶν ὑμῖν ὕστερον ἀρεσόντων ἔσομαι κοινωνὸς, καὶ τὸ περὶ τούτων ἄλλο τι πρότερον πεφρονηκέναι πρὸς τὸ ταῖς ὑμετέραις τίθεσθαι ψήφοις οὐδὲν ἐμπόδιον ἔσται· ὥσθ' ἡγοῦμαι τὰ δίκαια ποιοῦντας ὑμᾶς ἢ μηδὲ τὴν ἀρχὴν, ἄν τι τῶν οὐχ ὑμῖν ἀρεσκόντων φαίνομαι λέγων, δυσχερανεῖν, πρὸς τὴν γνώμην ἀποβλέποντας μᾶλλον, ἢ καὶ μετὰ ταῦτ' * ἀντιλέγειν ἀξιοῦντι μηδὲ θέλοντι τοῖς ἐγνωσμένοις ἐμμένειν καὶ ταῦτ' ἀντὶ τῶν ἅπασι δοκούντων αἱρεῖσθαι, συγγνώμης τε μεταδώσειν καὶ λύσειν τὴν ἀηδίαν. τούτους ἐγὼ τῷ τῆς ὑποθέσεως ἐργώδει τοὺς λογισμοὺς ἀντιτάξας, καὶ πρὸ πάντων τὴν ὑμετέραν προστησάμενος εὔνοιαν, ᾗ θαρροῦντα δεῖ τι καὶ παρακινδυνεύειν, καὶ ἣν προσήκει διαφυλάττοντα τοῖς χαλεπωτάτοις ἐπιχειρεῖν, τὰς δευτέρας ὑποσχέσεις ἀποτίσαι πειράσομαι, ὧν ἄνευ οὐδὲν ἂν ἐκ τῶν προτέρων μήτε λέγοντος ταῦτα μήτε πείθοντος ὄφελος εἴη. πολλὰ μὲν οὖν τὰ τὴν θαυμαστὴν ταύτην εἰρήνην εὐχερῆ καὶ ῥᾳδίαν ἡμῖν, ἂν βουληθῶμεν μόνον, δείξοντα πέφυκεν. οὐκ ὀλίγων δὲ γέμουσαν ἐναντιωμάτων αὖθις ἔστιν ἰδεῖν τοῖς μὴ καθαρῶς ἐπισκεπτομένοις· ἃ οἶμαι περὶ τῶν κωλυόντων πρῶτον εἰπὼν, καὶ ταῦτ' ἐξορίσαι ὡς πορρωτάτω τῶν ὑμετέρων ψυχῶν. ἥδοισθε γὰρ ἂν καὶ αὐτοὶ τῶν τοῖς καλοῖς ἐπιβουλευόντων λογισμῶν γενναίως ἐλαυνομένων, καὶ πρὸς τὰ ποιοῦντα ταύτην εὐκολώτερον βαδιεῖσθαι, καθάπερ ἐν ὁδῷ τινι τῶν ἐν αὐτῇ δυσκόλων ἀφαιρεθέντων. ἀνάσχεσθε δὲ μικρὸν λαμβάνοντος ἄνωθεν. τὸ μὲν οἰκονομικήν τινα καὶ φαινομένην ἕνωσιν καταπράξασθαι, τῶν ἀμφισβητουμένων ὡς ἔχει τέως μενόντων, οὔτε συμφέρον, οὔτ' εὐπρεπὲς ἐδείξαμεν ὂν, ἀλλ' ἀνάξιον μὲν τῆς ἡμῶν ἀρετῆς, πόρρω δὲ τῆς ἡμετέρας προσηγορίας· καὶ τῷ πνεύματι μὲν ἥκιστ' ἀρέσκον, ὑφ' οὗ καὶ συνῆχθαί φαμεν, οὐκ ὀλίγας δὲ τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων μέμψεις ἐπάξον ἡμῖν· πρὸς δὲ τούτοις οὔτε ταῖς ἀγαθαῖς ἐλπίσι συμβαῖνον ὑφ' ὧν κεκινήμεθα τὴν ἀρχὴν, οὔτε τῇ διὰ πάντων παρασκευῇ προσῆκον, ἣ καὶ πρὸς ἄλλο τι μεῖζον, εἴπερ ἦν, τοῦ παρόντος ἤρκεσεν ἄν· καὶ χείρονος πολέμου καὶ μάχης ἄρξον μετὰ ταῦτα Χριστιανοῖς· τὴν δὲ τῆς ἀληθείας εὕρεσίν τε καὶ ζήτησιν καὶ τὴν ἀπ' αὐτῆς τοῦ ψεύδους τομὴν, μόνην ἀληθῆ καὶ τελείαν ἕνωσιν εἶναι, καὶ πάντων μὲν ἐλαττωμάτων ἀπηλλαγμένην, καλοῦ δὲ παντὸς γέμουσαν, καὶ πρὸ πάντων θεοφιλῆ, οὗ

* Ὥσ. ἀντιλ. μὴ ἀξιοῦντι καὶ θέλοντι τοῖς ἐγν. ἐμμ. καὶ μὴ ταῦτα, &c.

A me difficillimam aggredi materiam, & non modicum imminere periculum de hac materia tractaturos, si contingat aut neutri partium, aut alteri tantum placere quæ sum dicturus; Verumtamen audere quidem de ea quidpiam dicere, visum iri arbitror omnibus non tam impudentiæ & procacitatis, quam spei bonæ argumentum; quam ab antecedentibus acceptam consentaneum est etiam in præsentibus conservare, & ea proposita rursus ad dicendum aggredi: ad temperandam vero offensionem, si aut neutri partium placitura sint quæ dicam, aut alteri tantum contingat esse gravia; primum quidem sa-
B tis fore arbitror, si veritatis bonique apparentis ergo illam patiamini; deinde illud etiam, quod ad eam quæ vobis tandem placebit, accedam sententiam; nihilque erit impedimento, quo minus vestram sententiam sequar, quod aliter antea de his senserim. Quare puto vos quod æquum est facientes, aut nihil omnino ægre laturos, si quid minus placiturum vobis dicere videbor, ad mentem potius meam respicientes; aut postea offensionem deposituros, veniamque daturos nolenti contradicere, & decreta sequi non abnuenti, & communi sententiæ meam hanc non præferenti. Has ergo rationes
C difficultati materiæ opponens, & ante omnia vestram præ oculis benevolentiam habens; qua me fretum oportet aliquod etiam subire periculum, quamque mihi tuentem difficillima convenit aggredi; secunda promissa conabor persolvere, sine quibus nulla erit ex prioribus utilitas, si hæc ego non dicam, aut suadeam. Multa sunt igitur, quæ præclaram hanc pacem facilem nobis ac nullius negotii, dummodo velimus, ostendent: rursus non paucis eam scatere oppositionibus viderint, qui rem non sincere considerant. Primum ergo de impedimentis agendum censeo, ut a vestris animis ea quam longissime re-
D moveantur: gratum enim hoc vobis etiam erit, si cogitationes illæ, quæ rebus honestis moliuntur insidias, strenue abigantur; faciliusque ad ea transibitis, per quæ fiet pax, si quæ illam asperiorem faciunt, quasi offendicula de via submoveantur. Patimini vero quæso me paulo altius rem ordiri. Unionem itaque conficere apparentem, & solum præsenti rerum statui profuturam, rebus quæ versantur in controversia, ita ut nunc se habent manentibus, nec utile nec decorum esse ostendimus; sed rem nostra quidem virtute dignam, ab ejus vero nominis, quo nuncupamur, significatu longe distantem:
E & Spiritui quidem, a quo nos congregatos asserimus, minime placentem; multis vero nos hominum reprehensionibus subjicientem: & præterea bonæ spei, qua sumus ab initio ducti, haud respondentem; nec universo apparatui congruentem, qui satis esset ad quolibet aliud, si ullum esset, præsenti negotio majus: & postremo rem, quæ foret Christianis origo prælii ac pugnæ deterioris: Inventionem autem & inquisitionem veritatis, ejusque a mendacio secretionem, esse solam veram & perfectam unitatem, omni sane vitio li-

beram, & bonis omnibus affluentem; quodque caput est, Deo gratam; quod in omnibus quæ fiunt a nobis, debet esse in primis propositum. Erit porro hæc aut Latinis additamentum abjicientibus, & cum illo fidei professionem emittere desinentibus, aut Græcis etiam illud ut necessarium adjicientibus. Imo vero, ut melius dicam, confessio quidem sequi debet, fides autem cordis præcedere, in quo primum stabilienda est veritatis agnitio, omniumque per illam conjunctio. Aut ergo Latinos oportebit omnino affirmationem ignorare, quam tuebantur, & credere Spiritum esse a Patre solo, aut Græcos sentire illum esse etiam ex Filio: etenim alius non restat modus iis, qui veram volunt pacisci pacem. Nunc enim fides horum in contradictionem est posita quæ nullum admittit medium; sed necesse est alteram ejus partem utrique abjiciant, & solam alteram utrique retineant: deinde fidem e corde ad os efferentes, per hoc illam fateantur ad salutem; atque ita in unam omnes catholicam conveniant ecclesiam, quæ significare vult veræ confessionis & sententiæ unitatem. Hanc ego veram esse unionem statuo; quam pridem ipse quidem proposui, sed eam vobis suasisse non dixerim, cum a vobis ipsis jam olim persuasi essetis, imo vero a Spiritu didicissetis, hoc esse pulchrum & justum. Verum hanc multi ægre audiunt, quod ex sententiæ mutatione dedecus imprimatur: & Latinos quidem dicere audio, rem esse gravem, si postquam per tot annos sententiam hanc tenuissent, & credidissent ipsi, atque in fidei symbolo expressissent, nec non alios studiose docuissent, & scriptis eam veluti ex maxime necessariis unum probassent, ac rationibus demonstrassent; nunc puerorum more veritatem edocti ab aliis sua ipsi damnarent; & sibi quidem primis hanc notam inurerent, posteros vero etiam ejusdem participes facerent: ignorantiæ quoque & cæcitatis crimen non in se modo, sed in cunctos etiam suos majores conjicerent, inter quos multi habuere sanctitatis opinionem: tantaque ecclesiæ Romane inusta macula putarent se præclarum facinus fecisse: gravissimum vero illud esse, quod ita nescirent, an essent fundendæ preces pro suis majoribus, ut recte de fide sentientibus, & justa illis persolvenda; an vero deberent illos ut hæreticos, mendaciumque per totam vitam amplexos desperata eorum salute contemnere, & cognationis jura illis negare. Si enim, inquiunt, crederemus solum, ex Filio etiam procedere Spiritum sanctum, non accessisset autem & vocis confessio, tolerabile esset relicta una sententia sequi aliam. Potest enim utraque pars aliam quoque non rectam post schisma secuta sententiam, nunc ab ea discedere, dum mutuas sibi operas tradunt, nulla mutationem ignominia consequente, quod neutra pars statuerit illam tueri veluti quid fixum & necessarium ad salutem: cujus indicium est quod inter alia quæ hujusmodi sunt, non fuerit positum in fidei confessione. Cum autem relatum a nobis sit in numerum immobilium

A μάλιστ' ἐν πᾶσι τοῖς ὑφ' ἡμῶν πραττομένοις πρέπει στοχάζεσθαι. αὕτη δ' ἂν γένοιτο, ἢ Λατίνων τὴν προσθήκην ἀτιμαζόντων, καὶ παυομένων μετὰ ταύτης τὴν πίστιν ὁμολογεῖν, ἢ καὶ τῶν Γραικῶν αὐτὴν προστιθέντων ὡς ἀναγκαίαν. μᾶλλον δ' εἰπεῖν, τὰ μὲν τῆς ὁμολογίας ἕπεσθαι δεῖ, τὴν δὲ τῆς καρδίας πίστιν ἡγεῖσθαι, καὶ πρὸς αὐτῇ παγιῶσαι πρώτῃ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν ἐν αὐτῇ πάντων ἕνωσιν. οὐκοῦν ἢ Λατίνους ἀγνοῆσαι παντελῶς ἣν ἐφρόνουν κατάφασιν, καὶ παρὰ μόνου τοῦ πατρὸς πιστεύειν εἶναι τὸ πνεῦμα, ἢ Γραικοὺς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ φρονεῖν ἐκεῖνο δεήσει· ἄλλος γὰρ οὐχ ὑπολείπεται τρόπος τοῖς γε B κατ' ἀλήθειαν ἀλλήλοις σπένδεσθαι θέλουσιν. ἐπεὶ νῦν ἐν ἀντιφάσει τούτων ἡ πίστις, ἧς οὐδέν ἐστιν εὑρεῖν μεταξὺ, ἀλλ' ἀνάγκη θάτερον αὐτῆς ἀμφοτέρους μέρος ἀπωσαμένους, τοῦ λοιποῦ καὶ ἀμφοτέρους ἔχεσθαι μόνου· εἶτα τὴν πίστιν ἀπὸ καρδίας ἐπὶ τὰ χείλη προάγοντας, διὰ τούτων ἐπὶ σωτηρίᾳ ταύτην ὁμολογεῖν, καὶ οὕτως ὑπὸ μίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν πάντας τελεῖν, ἣ τὴν τῆς ἀληθοῦς ὁμολογίας καὶ δόξης δηλοῦν ἑνότητα βούλεται. ταύτην ἀληθινὴν ἕνωσιν ὑπάρχειν ὁρίζομαι, εἰσηγησάμενος μὲν πρώην αὐτὸς, ἔπεισα δ' ὑμᾶς οὐκ ἂν εἴποιμι, καὶ πάλαι πεπεισμένους ὑφ' ἑαυτῶν, μᾶλλον δ' ὑπὸ τοῦ C πνεύματος τοῦτ' εἶναι τὸ καλόν τε καὶ δίκαιον διδαχθέντας. ἀλλὰ ταύτην τοὺς πολλοὺς ἡ τῆς μεταβολῆς αἰσχύνη δυσχεραίνειν ποιεῖ. καὶ τῶν μὲν Λατίνων ἀκούω λεγόντων, ὡς δεινὸν ἂν εἴη τῆς δόξης ταύτης τοσούτοις ἔτεσιν ἐχομένους, καὶ πιστεύοντας μὲν αὐτοὺς, κἂν τῷ τῆς πίστεως ὁμολογοῦντας συμβόλῳ, διδάσκοντας δὲ τοὺς ἄλλους μετὰ σπουδῆς, κἂν τοῖς συγγράμμασιν ὥς τι τῶν πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀναγκαιοτάτων ταύτην κυροῦντας καὶ λόγοις ἀποδεικνύοντας, νῦν ὥσπερ τινὰς παῖδας τὴν ἀλήθειαν ὑπ' ἄλλων δεδιδαγμένους αὐτῶν καταγνῶναι· καὶ παθεῖν μὲν πρώτους αὐτοὺς τὸ δεινὸν, μεταδοῦναι δὲ τῆς αἰσχύνης τοῖς μετὰ ταῦτα, τῶν δὲ τῆς ἀγνοίας D καὶ τυφλώσεως ἐγκλημάτων καὶ τοὺς πρὸ ἡμῶν πάντας ποιήσασθαι κοινωνοὺς, ἐν οἷς πολλοὶ τοῦ τῆς ἁγιωσύνης ὀνόματος ἔτυχον· καὶ τοσαύτην ἀδοξίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς καταχέαντας ἐκκλησίας οἴεσθαί τι κατωρθωκέναι· καὶ τὸ δὴ χείριστον ἁπάντων, ἄδηλον εἶναι, πότερον ὡς ὑπὲρ ὀρθοδόξων εὔχεσθαι δεῖ τῶν ἡμετέρων προγόνων, καὶ τὰς ὀφειλομένας αὐτοῖς ἀφοσιοῦσθαι τιμὰς, ἢ ὡς αἱρετικῶν καὶ τῷ ψεύδει συμβεβιωκότων καταφρονεῖν, τὴν αὐτῶν σωτηρίαν ἀπογινώσκοντας, καὶ τὴν αὐτῶν ἐκείνους σχέσιν ἀρνεῖσθαι. εἰ μὲν γὰρ ἐπιστεύομεν μόνον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα, μὴ προσῆν δὲ καὶ ἡ τῆς E γλώττης ὁμολογία, ἀνεκτὸν ἂν ἦν δόξαν δόξης ἀντιλαβεῖν· ἐνδέχεται γὰρ καὶ ἄλλο τι τῶν οὐ καλῶν μετὰ τὸ σχίσμα δοξάσαντας ἑκατέρους, νῦν ἀποθέσθαι τοῦτο παρ' ἀλλήλων ὠφεληθέντας, καὶ τὴν αἰσχύνην μὴ προσεῖναι τῇ μεταθέσει, ἅτε μηδετέρων ὡς ἀκίνητόν τι καὶ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀναγκαῖον ἐγνωκότων διαφυλάττειν· οὗ σημεῖον τὸ μηδ' ἐν τῇ τῆς πίστεως ὁμολογίᾳ τοῖς οὕτως ἔχουσιν αὐτὸ συνομολογεῖν. ἐπεὶ δὲ τὴν τῶν ἀκινήτων δογμάτων τῆς πίστεως παρ' ἡμῶν ἀπείληφε τάξιν, καὶ πάσης ἄνω ἀμφιβολίας τοσούτοις ἤδη χρόνοις κη-

ρύτ-

A ρύπτεται, ὡς μηδ' εἰδέναι δύνασθαι σχεδὸν ἀκριβῶς μήτε τοὺς προσθέντας, μήθ' ὑφ' ὧν πρὸς ταῦτα ἐκινήθησαν, ἀλλ' ἄλλους ἄλλο τι διηγεῖσθαι, τίς ἂν ἀνάσχοιτο τοῦτο κινεῖν, μὴ πρότερον ἀδοξίαν ἐσχάτην καὶ τὸ γέλως ἅπασιν εἶναι καταδεξάμενος; οὐδεμία γὰρ ἂν αἰσχύνη γένοιτο μείζων τοῦ μαρτυρεῖν ἡμῖν αὐτοῖς τὴν ἀπάτην, καὶ τὴν μακρὰν τοῦ ψεύδους ὁμολογίαν· καὶ ταῦτα σοφίᾳ καὶ λόγων δεινότητι διδασκάλους ἄλλοις τῆς ἀληθείας γίνεσθαι δυναμένους. Λατίνους μὲν ταυτὶ πυνθάνομαι λέγειν· τοὺς δὲ Γραικοὺς οἶμαι σφόδρα τὴν τῆς φιλονεικίας δόξαν φυλάττεσθαι, καὶ αὐτοὺς ἐπὶ σοφίᾳ φρονοῦντας· καὶ νομίζειν αἰσχρὸν, ἂν φανῶσι το- B σοῦτον χρόνον ληροῦντες, καὶ τὴν ἀληθεστάτην δόξαν ἐλαύνοντες, καὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν παραιτούμενοι κοινωνίαν. ἐξ οὗ δὴ πολλῶν δεινῶν πειραθῆναι σφίσι συνέβη, πρὸς τὸν τῆς ἀπιστίας κατακλυσμὸν ἄνευ συμμάχων πολεμεῖν ἀναγκαζομένοις. κοινῇ δ' ἀμφοτέρους ἡγοῦμαι τὴν ἀπὸ τῆς ἥττης αἰσχύνην ἐκτρέπεσθαι, ἣν τῷ τε μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν καὶ τῷ τὸ ψεῦδος ἀπομαθεῖν νομίζουσι συνεζεῦχθαι· ἑκάτεροι γὰρ, ὡς ἔστιν ὁρᾶν, ἐπὶ ταῖς τοῦ διδάξαι μᾶλλον τοὺς ἄλλους καὶ σφίσι δεῖξαι συμφώνους ἦλθον ἐλπίσιν. ἐγὼ δὲ τὴν μὲν φαινομένην αἰσχύνην ἥκιστα ἂν φαίην Γραικοὺς ὑπολογίζεσθαι δεῖν ἐπὶ τὸ μὴ παραδέχεσθαι δόξαν ἤδη πρῶ- C τον εἰσαγομένην, κἂν ἀληθὴς ἐτύγχανεν οὖσα, καὶ πρὸς ταύτην φιλονεικεῖν· τὸ γὰρ πιστεύειν τὸ ψεῦδός ἐστιν αἴσχροτερον, καὶ φιλονεικία ψευδοῦς ὁμολογίας ἔλαττον εἰς ἁμαρτήματος λόγον. καὶ Γραικοῖς μὲν ἔστιν εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ συμβόλου καταφυγεῖν, καὶ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν ἑαυτῶν προβάλλεσθαι· ἣν, εἰ μηδὲν ἄλλο, βουλομένους σφᾶς αἰδεῖσθαι καὶ σώζειν φαῖεν ἂν μέχρι τοῦ φιλονεικεῖν. τοῖς δὲ Λατίνοις τὸ τῆς καινοτομίας ὕπεστιν ἔγκλημα· καὶ τὸ μόνους ἅψασθαι τῶν κοινῶν ἐφ' ἑαυτοῖς θαρρήσαντας, τὴν πλάνην σφίσι χείρω ποιεῖ. καὶ πολλοῖς ἄλλοις τρόποις ἔλαττον τὸ τῆς αἰσχύνης δέος τῇ τῶν D Γραικῶν ὑπάρχειν ἡγοῦμαι μεταβολῇ, ὡς μηδ' αἰσχύνην ὅλως ἐξεῖναι ταύτην καλεῖν. ποῦ γὰρ αἰσχρὸν τὸ τῆς ἀληθείας ἀκριβῶς περιέχεσθαι, καὶ τοῖς κοινῇ δεδογμένοις ἐμμένοντας τὴν περὶ τῶν ἰδίᾳ τισὶν ἀρεσάντων ψῆφον συνόδῳ κοινῇ πάντων ἀνατιθέναι; καὶ μήθ' ἑαυτοῖς μόνοις μήτ' ἄλλοις ἄνευ αὐτῶν τὰ τοιαῦτα θέλειν πιστεύειν; τί δὲ καὶ δεινὸν ἐρεῖ τις, τὸ τὰ δέος ἔχοντα δεδιέναι; ἐδεδίεσαν γὰρ καὶ αὐτοὶ φωνὴν οὔπω πᾶσιν ἀρέσκουσαν ἐπαινεῖν, καὶ πρὸ τοῦ δοκιμάσαι ταύτην κηρύττειν, τοῦτο δὲ τὸ δέος λόγον ἔχον ἐστίν· ἐπεὶ μετ' ἀσφαλείας ἐπὶ τὰς περὶ Θεοῦ δόξας πρέπει χωρεῖν, ἅτε πολλῶν κινδύνων, καὶ μεγίστου τοῦ τὴν σωτηρίαν καθάπαξ ἀ- E ποβαλεῖν, ἑπομένων τῇ προπετείᾳ. εἰ γὰρ μὴ τοῦτ' ἦν, ἀλλὰ τῆς δόξης παντάπασι κατεγίνωσκον, οὐδενὸς ἂν αὐτοῖς πρὸς ὑμᾶς ἐδέησε λόγου. ὥσπερ οὐδὲ τοῖς ἄλλο τι τῶν ἀνηκέστων φρονοῦσιν ἀνάσχοιντ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ συζητεῖν. ἀλλὰ μὴν οὐδ' αἰσχρόν ἐστιν οὐδετέροις, ἀγνοοῦντας μαθεῖν, εἰ μὴ καὶ πᾶσαν ἀτιμάζειν μέλλομεν ἐπιστήμην ἣν οὐκ ἔστι λαβεῖν μὴ πρότερον τὴν ἀντικειμένην ἀποβάλλοντας ἄγνοιαν· καὶ τῶν ὁτιοῦν ἐπισταμένων κατηγορεῖν, ὅτι μὴ τῆς ἀγνοίας ἔχεσθαι μέχρι παντὸς ἠβουλήθη-

fidei dogmatum, & fine ulla hæsitatione per tam longa tempora prædicetur, ut ne illud quidem certo scire propemodum valeamus, quinam addiderint, aut qua permoti causa id fecerint, sed alii alia narrent; quis hoc dimoveri patiatur, ni prius velit extremam ferre ignominiam, & risui omnibus esse? nulla enim fuerit ignominia major, quam si nobis ipsi simus testes erroris, & diuturnæ professionis mendacii; idque cum doctrina & exacta differendi facultate aliis magistri veritatis esse possimus: & hæc quidem audio a Latinis dici. Græcos vero arbitror & ipsos sapientiæ laudem sibi tribuentes, valde illud cavere, ne videantur altercationem affectasse; existimare turpe esse, videri se tanto tempore nugatos, & verissimam opinionem insectatos, fratrumque communionem aversatos; ex quo multa illos mala perpeti contigerit, nimirum ut soli contra ingruentem infidelitatis eluvionem absque sociis bella gerere cogerentur. Utrosque autem pariter existimo declinare ignominiam, si devincantur; quam putant cum eo conjunctam, quod est veritatem addiscere, & dediscere mendacium. Convenerunt enim utrique, ut videre licet, ea spe, ut alios doceant potius, atque ad suam traducant sententiam. Ego vero dixerim, Græcos non debere esse solicitos de hac apparente ignominia, quod non sit ab illis recepta opinio, dum primum induceretur, licet vera esset, sed oppugnata; turpius enim est credere falsum, & minus erratur contendendo, quam falsam confessionem proferendo. Et Græci quidem possunt ad symbolum tuto confugere, communemque pro se objicere confessionem; quam si nihil aliud suppeteret, velle se dixerint observare & colere vel concertando. Latini vero sunt in crimine innovationis, & quod soli tractaverint communia sibi confidentes, gravior illis error efficitur: & multis aliis modis puto minus esse timendam Græcis mutationis ignominiam, ut ne ignominiam quidem hanc vocare penitus liceat. Quæ est enim ignominia, veritati perfectę adhærere; & persistendo in iis, quæ communi omnium decreto definita sunt, generali concilio permittere de iis judicium, quæ privatim aliquibus placuere? nec sibi ipsis tantum, nec aliis velle fidem habere in rebus hujuscemodi suo non accedente consensu? Quid vero mali est, dixerit quispiam, timere timenda? timebant enim & ipsi vocem nondum omnibus probatam probare; & antequam esset recepta, prædicare; timor autem iste non est a ratione alienus. Oportet enim ad ea quæ de Deo sentiemus, accedere tuta cum cautione; cum temeritatem multa sequantur pericula, maximum vero illud, salutis omnino amittendæ. Si enim id ita non esset, sed plane sententiam reprobassent, non opus esset ut vobiscum agerent: quemadmodum cum hominibus alia quadam incurabili opinionis pravitate laborantibus ne disputationem quidem habere paterentur de ea. Nec vero turpe est utrisque, si ignorant, addiscere; nisi velimus scientiam prorsus rejicere, quæ nonnisi abjecta opposita ignoran-

rantia potest haberi; & cujusvis scientiæ peritos damnare, quod ignorantiam perpetuo non coluerint metu dedecoris quod sequitur, dum addiscere videntur. E contrario namque turpe potius est, dum nos scire omnia putamus, nullique ob perceptam utilitatem habere gratiam volumus, ex hac vita cum igoorantia decedere. Præterea cum pro veritate sint a nobis suscepta certamina, jucundum sane est cum ea victoriam consequi; sed nullo modo turpe est videri, ea comperta se dedere. Qui enim prompto animo cedunt armis veritatis, eique vel apparenti tantum colla submittunt, non dicendi sunt a quoquam hominum vinci, quibus etiam turpe est videri inferiores, sed a veritate ipsa, a qua se vinci optant omnes homines: vinci autem ab illis mendacium jure optimo dicat quispiam, si veritatis ope illud impetant, cui fuerant antea famulati. Nec etiam illud turpe est, sententiam prudenter mutare, & omnino de malo in bonum transire: turpitudo enim in eo sita est, dixit quidam, non si a malo recedatur, sed si in malo perseveretur. Græcos igitur propter hæc dico debere opinari, nullam in sese ignominiam cadere, si credant Latinis, dum vera illi dicant, idque modis omnibus palam faciant; nec velle propter eam respuere veram sententiam, quam fatentes & credentes, eique se per ambo hæc conjungentes necesse est concordiæ veritatisque mercedem a Deo indubitanter expectent. Latinos vero (quamquam video rationes eorum enervatas per nonnulla a me jam dicta; nec immerito plane ignominiam ab eis timeri, cum propter hæc ipsi plusquam alii jure turbentur) illud etiam æquum est considerare; nullam se majoribus suis injuriam illaturos, si veritatem ipsi amplectantur; imo potius utilitatem allaturos, dum fortasso puram & illibatam opinionem tenentes ipsi orabunt pro hominibus falsitate deceptis, & humani aliquid passis; mercedis loco a Deo petentes ob certamina pro veritate suscepta, misericordiam eis tribui: quin etiam probra illorum paulatim obtegere poterunt; quæ augerent potius, si acceptum ab illis sequerentur errorem, & malum sibi ipsis foverent. Quod si non aviditate gloriæ, voluntateque primas tenendi inter fratres, præfiniendique omnibus quæ vera & justa sunt, sed necessitate quadam quæ a ratione non abhorreret, & cogitationibus victi, quas despicere non poterant, induxere hanc opinionem, par est, nobis etiam tacentibus, illos esse misericordiam consecutos, expertosque Deum propitium; qui se vel gravissimis criminibus judicem præbet humanum, si non e simili voluntate proficiscantur; id quod potius viris illis contigisse mihi ipse persuadeo. Neque enim viros sanctimonia vitæ præstantes, quique Deum dilexerunt super omnia, visus ipse esset affecisse præmiis, quibus sibi caros donat, atque in cœtum beatorum ascivisse, ni prius illis condonasset pœnas ob errorem luendas, quæ falsitate captos in perpetuum a beatorum sorte secernunt. Quod vero Deus multorum, & dum viverent, & ubi vita functi essent, testatam voluerit sanctitatem, ostendit & Latinorum ecclesia, cultum illis & honorem adhibendo, & Græci ipsi non con-

...e a. si- ...ia dixit ...ror ante ...am u- ...nem.

A σαν, τὴν ἐκ τοῦ δόξαι μανθάνειν δεδιότες αἰσχύνην· τοὐναντίον γὰρ μᾶλλον αἰσχρὸν, ἅπαντ' εἰδέναι νομίζοντας, μηδὲ βουλομένους χάριν τινὶ τῆς ὠφελείας ὁμολογεῖν, μετ' ἀγνοίας ἀπαλλάττειν τοῦ βίου· πρὸς δὲ τούτοις ὑπὲρ ἀληθείας ὄντων ἡμῖν τῶν ἀγώνων, ἡδὺ μὲν δήπου μετὰ ταύτης νικᾷν. τὸ δὲ ταύτην εὑρίσκοντας ἡττᾶσθαι δοκεῖν, πάσης αἰσχύνης ἀπήλλακται. τοὺς γὰρ τοῖς τῆς ἀληθείας ὅπλοις ἐνδιδόντας ἑτοίμως, καὶ φανείσῃ μόνον ὑπείκοντας οὐδεὶς ἂν εἴποι νικᾶσθαι παρ' οὐδενὸς τῶν ἀνθρώπων, ὧν αἰσχρόν ἐστι καὶ χείρους ὀφθῆναι· ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ὑφ' ἧς εὐχὴ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶ τὸ νικᾶσθαι. νικᾷν δὲ ψεῦδος αὐτοὺς καὶ μάλα δικαίως
B εἴποι τις ἄν, ἅτε μετὰ τῆς ἀληθείας ἐπιόντας τῷ ψεύδει, ᾧ τὸν πρόσθεν χρόνον ἐδούλευσαν. καὶ μὴν οὐδὲ τὴν δόξαν δόξης νουνεχόντως ἀλλάξασθαι, καὶ ὅλως πρὸς τἀγαθὸν ἐκ τοῦ χείρονος μεταβαλεῖν, αἰσχύνη τις πρόσεστιν· οὐ γὰρ ἡ τοῦ κακοῦ μετάθεσις, ἀλλ' ἡ τοῦ κακοῦ τήρησις τὸ αἰσχρὸν, ὥς εἶπέ τις, ἔχει. τοὺς μὲν οὖν Γραικοὺς διὰ ταῦτά φημι δεῖν ἐκ τοῦ πεισθῆναι Λατίνοις, ἂν ἀληθῆ λέγωσι, καὶ τοῦτο πᾶσι τρόποις ἐργάζεσθαι φανερὸν, μηδεμίαν ὑποψίαν ἔχειν αἰσχύνης. μηδ' εἵνεκα τούτου τὴν ἀληθῆ προΐεσθαι δόξαν· ἣν ὁμολογοῦντάς τε καὶ πιστεύοντας, καὶ ταύτῃ δι' ἀμφοτέρων τούτων συναπτομένους, ἀνάγκη τούς τε
C τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς ἀληθείας μισθοὺς βεβαίως ἄνωθεν προσδοκᾷν. Λατίνοις δὲ, εἰ καί τινα τῶν εἰρημένων ὁρῶ σαθροὺς ἐκείνων δεῖξαι τοὺς λογισμοὺς, καὶ τὸ τῆς αἰσχύνης δέος οὐ παντάπασιν ἄλογον, καί τι πλέον τῶν ἄλλων αὐτοῖς εἰκότως ὑπὸ τούτων ταραττομένοις, κἀκεῖνα προσενθυμεῖσθαι δίκαιον, ὅτι τοὺς μὲν προγόνους οὐδὲν ἐκ τοῦ τὴν ἀλήθειαν φρονεῖν αὐτοὶ παραβλάψουσιν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ὠφελήσουσιν, ἴσως ὑπὲρ ἀνθρώπων ἑαλωκότων τῷ ψεύδει, καί τι παθόντων ἀνθρώπινον, αὐτοὶ μετὰ καθαρᾶς καὶ ἀκιβδήλου δόξης εὐχόμενοι, καὶ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγώνων μισθὸν αἰτοῦντες παρὰ Θεοῦ τὴν εἰς ἐκείνους φιλανθρωπίαν. καὶ τὰ ἐκείνων δὲ συγκαλύψαι κατὰ μικρὸν
D ὀνείδη δυνήσονται, ἅπερ ἔμελλον αὔξειν, ἧς ἐκληρονόμησαν ἐχόμενοι πλάνης, καὶ τὸ δεινὸν ἐν σφίσι διαφυλάττοντες. εἰ δὲ μὴ δόξης ἐπιθυμίᾳ καὶ τῷ βούλεσθαι πρωτεύειν τῶν ἀδελφῶν, καὶ τἀληθῆ καὶ δίκαια πᾶσιν ὁρίζειν, ἀλλ' ἔκ τινος ἐχούσης λόγον ἀνάγκης καὶ λογισμῶν ἡττηθέντες, ὧν οὐκ εἶχον ὑπερορᾷν, τὴν δόξαν ταύτην εἰσήνεγκαν, εἰκός ἐστι καὶ σιγώντων ἡμῶν αὐτοὺς φιλανθρωπίαν εὑρέσθαι καὶ Θεοῦ τυχεῖν ἵλεω, ὃς καὶ τῶν χειρίστων ἁμαρτημάτων, ἂν οὐκ ἐξ ὁμοίας ἁμαρτάνηται γνώμης, φιλάνθρωπος γίνεται δικαστής· ὃ καὶ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἔγωγε πείθομαι. οὐ γὰρ ἂν τοὺς ὀρθότη-
E τι βίου τῶν ἄλλων διενεγκόντας καὶ πρὸ πάντων αὐτὸν ἀγαπήσαντας ἔδοξε ταῖς τῶν γνησίων ἀμειψάμενος δωρεαῖς καὶ τῷ τῶν μακαρίων καταλέξας χορῷ, μὴ πρῶτον αὐτοῖς τὰς ἐκ τῆς πλάνης ὀφειλομένας δίκας ἀφεὶς, αἳ διηνεκῶς τοὺς ἑαλωκότας τῆς τῶν μακαρίων εἴργουσι λήξεως. ὅτι δὲ πολλοῖς τὴν ἁγιωσύνην καὶ ζῶσι καὶ τελευτήσασι μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς δι' ὧν εἴωθεν αὐτὴν μαρτυρεῖν, ἥτε τῶν Λατίνων ἐκκλησία τιμῶσα τούτους καὶ σέβουσα δείκνυσι, καὶ Γραικοὶ πάντως ἂν συγχωρήσαιεν· οὐδὲ πλάνην φαῖεν εἶναι τὸ πρᾶγμα, καὶ

μά-

μάτην ὑμᾶς ἐκείνοις τὴν τῆς ἁγιωσύνης δόξαν προσάπτειν, τῶν εἰς ταύτην ζητουμένων οὐδοτιοῦν αὐτοῖς συνειδότας. ὥστ' ἐλπίς ἐστι καὶ πάνυ βεβαία, μηδὲν αὐτοῖς πρὸς τὴν σωτηρίαν τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκην λυμανεῖσθαι, ὑπ' ἀνάγκης μόνον τινὸς καὶ λόγων δεικνυόντων ταύτην ἀκίνδυνον προαχθεῖσι, μηδὲ τῶν ὑμετέρων λόγων δεήσειν αὐτοῖς· καὶ πολλῷ μᾶλλον ἂν μὴ καὶ τὸ ὑμέτερον αὐτοῖς προστεθῇ, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν ὑμῶν ἐπιγνόντων, μέχρις αὐτῶν μόνον τὸ παρὰ τοῦ ψεύδους βλάβος ἐκτείνηται. τὸν ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ὑμετέρων ψυχῶν ὀφλήσουσι λόγον· ὃν εἰκός ἐστιν αὐτοῖς ἀφεθῆναι, εἰς ἐλάττους τὴν τῆς κακοδοξίας λύμην ἐκχέασιν· ἀλλ' εἰ καὶ μὴ παντελῆ τῆς δίκης ἀπαλλαγὴν ἀναψυχήν γοῦν τινα καὶ παραμυθίαν αὐτοῖς ἡ τῶν ἐκγόνων οἴσει διόρθωσις, φροντίζουσι δήπου περὶ ὑμῶν, καὶ ὑμᾶς γοῦν εὐχομένοις ἔξω τῶν αὐτοῖς ἐπενεχθέντων ἑστάναι. οὔτε τοίνυν ἐκείνοις ὅπερ εἶπον, οὔτε πολλῷ μᾶλλον τοῖς μετὰ ταῦτα τὴν ὑμετέραν διόρθωσιν αἰσχύνης ὑπόθεσιν ποιησόμεθα. πῶς γὰρ αἰσχυνθήσονται δι' ἡμᾶς, οἳ μεθ' ὑμῶν κἀκείνους τῆς ἐκ τοῦ ψεύδους αἰσχρότητος ἀπαλλάξομεν, καὶ οἷς ἀγνώμονες ὄντες ἀθάνατον τῆς ὠφελείας εἰδέναι χάριν βουλήσονται; οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ μὲν χαιρήσουσι τοῦ ψεύδους ἀπηλλαγμένοι, τοὺς δὲ τοῦτο διαπραξαμένους σφίσι μισήσουσι, καὶ τὰς τῶν ἀδίκων καὶ πονηρῶν εἰσπράξονται δίκας. καὶ μὴν οὐδ' ὀνειδιεῖ τις αὐτοῖς τὴν ὑμετέραν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολὴν καὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ἕως ἂν μηδ' αὐτοὺς ὡς πλανωμένους ἐλαύνῃ ἢ πονηρός τις ἢ καὶ ἀνόητος, τὰ στεφάνων ἄξια ψέγων, καὶ νοῦν ἔχειν τοὺς μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὴν σφῶν σωτηρίαν προϊεμένους ἀλαζονείας χάριν οἰόμενος· πολὺ δὲ μᾶλλον αὐτοὺς τῶν ὑμετέρων κληρονομήσειν ἐγκωμίων ἡγοῦμαι, καὶ τοῖς ὑμετέροις ἐγκαυχήσεσθαι πόνοις, οὓς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ὑφίστασθε· ὅλως δὲ τὸ μὲν τὴν αἰσχύνην τοῖς μετέπειτα παραπέμψειν ὑμᾶς οὐδὲ λόγον ἔχειν ἡγοῦμαι, τούς γε μὴ πρῶτον αὐτοὺς ἀξίους ὄντας αἰσχύνεσθαι· οὔτε δὲ τὸ μανθάνειν αἰσχρὸν, καὶ τῆς ἀληθείας ἡ κτῆσις εὐπρεπεστέρους μᾶλλον ἀποτελεῖν καὶ λάμποντας εἴωθεν. οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ τοῖς ἐφ' ἑκατέρους τῶν χρόνων ἐμέλλομεν ἀδοξίαν τινὰ καὶ ὀνείδη, ἔκ γε τοῦ γνῶναι τὴν ἀλήθειαν αὐτοὶ προξενεῖν, μήτ' ἐκείνοις αἴτιοι γεγονότες τοῦ ψεύδους, καὶ τούτοις δυνάμενοι τῆς ὑγιαινούσης δόξης εἶναι καθηγηταὶ, οὐκ ἐχρῆν ἡμᾶς τῆς τῶν ἄλλων προνοοῦντας τιμῆς, τῆς οἰκείας ὑπερορᾶν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀληθείας δόξαν προΐεσθαι. εἰ δὲ καθ' ἡμῶν αὐτῶν ᾔδειμεν ἅπαν μέμψεως ἐφεθησόμενον βέλος, ὁμόσε πᾶσιν ἔδει χωρεῖν, οὐδὲν τοῦ μετὰ τῆς ἀληθείας ἀτιμάζεσθαί τε καὶ θνήσκειν εἰ δέοι, νομίζοντας αἱρετώτερον· καὶ λογιζομένους μὲν τὴν ἐν οὐρανοῖς παῤῥησίαν καὶ δόξαν, ἣν ἕνεκα τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καμάτων ἀφειλομένην ἡμῖν, αἱ τῶν ἀνθρώπων μέμψεις ἔμελλον αὔξειν· ἐνθυμουμένους δὲ τὸ, ὅπως ἡμεῖς βίῳ καὶ πίστει διορθωθέντες σωζώμεθά τε καὶ δοξαζώμεθα, πᾶν ἀδοξίας εἶδος ἐφ' ἑαυτοὺς προσηκάμενοι. ὅλως δὲ οὐχ ὁρῶ τοὺς ὑμῖν ὀνειδιοῦντας οἵτινες ἔσονται, καὶ ὧν αἰδεῖσθε σφόδρα τὰς μέμψεις. τοὺς μὲν γὰρ μεθ' ὑμᾶς

A tradixerint, nec errore id fieri quisquam dixerit, quasi vos frustra illis sanctitatis gloriam tribuatis, nihil in ipsis agnoscendo ex iis, quæ requiruntur ad sanctitatem. Quare spes est omnino certa, nihil illis nociturum ad salutem, factum in symbolo additamentum; cum permoti tantum fuerint necessitate quadam, & rationibus periculo illud vacare probantibus; nec vestris orationibus fore illis opus; ac multo magis si ad illorum errorem vester non accedat, & veritate agnita faciatis, ut illi solum ex mendacio damnum contraxerint: erit enim ab illis pro se tantum, non pro vestris etiam animabus reddenda ratio; B quam par est ab illis non exigi, si in pauciores pravæ opinionis labem diffuderint. Quod si non perfectam pœnæ liberationem, at certe refrigerium quoddam & consolationem emendatio posterorum illis attulerit, solicitis plane de vobis, & orantibus, ut saltem vos pœnas sibi irrogatas effugiatis. Neque igitur illis, ut dixi, nec multo magis posteris vestram emendationem ducemus ignominiæ materiam. Quam enim accipiant propter nos ignominiam, qui una vobiscum illos a mendacii turpitudine liberabimus? quibus, si grati esse velint, immortales libenter habebunt gratias ob acceptum beneficium? neque enim C se quidem liberatos a mendacio gaudebunt, auctores vero beneficii odio habebunt, & iniquorum pravorumque hominum pœnam subibunt. Nec erit qui illis exprobret vestram in meliora mutationem, veritatisque agnitionem, nisi qui & illos insectetur quasi errori addictos, improbus quispiam aut mente captus, dum quæ sunt coronis digna reprehendit, & mentis esse compotes putat eos, qui superbia elati propriam salutem cum veritate projiciunt: multo vero magis arbitror illos fore vestrorum hæredes encomiorum, & jactaturos sese de vestris laboribus, quos suscipitis pro veritate. Omnino autem de igno- D minia in posteros a vobis transfundenda nec curandum arbitror, dum primi vos ipsi digni non sitis, qui merito erubescatis: nam & discere turpe non est, & veritas ornatiores potius reddere solet atque illustres eos, a quibus ipsa possidetur. Quod si etiam futurum esset, ut probra & dedecus utriusque temporis hominibus imprimeremus, eo quod ipsi veritatem agnosceremus; cum nec illis credendi mendacii auctores fuerimus, & his possimus sanæ opinionis esse magistri; non oporteret nos aliorum honori consulentes nostrum contemnere, & aspernari gloriam ex veritate provenientem. Et si contra nos ipsos omne reprehensionis telum sciremus E conjiciendum, eundum cominus esset ad excipienda omnia, nihil optabilius existimantibus; quam pati contumelias cum veritate, & si opus sit, emori; ac præ oculis quidem habentibus amplitudinem & gloriam cœlestem, quam nobis ob labores pro veritate debitam oblocutiones hominum cumularent; illam autem cogitationem volventibus, quo pacto per vitæ ac fidei emendationem consequamur salutem & gloriam, admisso in nos ipsos omni contumeliæ genere. Omnino autem non video, quinam erunt a quibus probra vobis objiciantur, &

quo-

quorum querimonias valde revereamini. A Nam posteri perhorrescant etiam necesse est vestras sententias, ducti vestræ dignitatis observantia, quam præ vobis feretis, tum per alia, tum si seriam curam ad veritatem contuleritis: temeritatis enim se putabunt tantam synodum cornu petere; imo vero amplectentur vestra decreta, honorantes ea, & plurimi facientes; vobisque propterea gratias agent, & honoribus quo tribuere solent beatis, qui splendore consimilium certaminum emicuere, ornabunt. Quod si qui fuerint, qui ea quidem aperte probent, vos autem reprehendere velint, quod victi ab aliis dedecus hoc susceperitis; at vobis certe satis erit ex rebus gestis nancisci glo- B riam; quodque tum vestræ, tum aliorum sponte vos sequentium saluti per veritatis agnitionem consulueritis. Sed nec eorum, qui nunc vitam degunt, vos quisquam culpaverit: non Græci, quibus videbimini maximam laudem mereri; & penes quos immortali vivetis memoria, quod & sumptibus, & corporibus & scientia, animi denique moderatione ac divinis quibusdam cogitationibus pacem soli fere ex omnibus confeceritis: neque vosmetipsos ipsi, nec alius ex iis qui vestras partes sequuntur. Omnes enim sententiam vestram tanquam divinitus latam arripient; tum quia congregatio est universalis ecclesiæ, C quam errare impossibile est, tum quia illa pacis erit causa, quam omnes optant, quod per eam expectent liberatum se iri ab omnibus teterrimis malis, quorum origo extitit utriusque schisma. Ceterum si fiat ut non ab omnibus laudemini, nec omnibus arrideat vestra sententia; sed sit aliquis, cui potius concertando placeretis, & evertendo omnia, ne ignorasse præterito tempore quod credi oportebat, videamini, non debetis propterea paucorum laudes, easque vitiosas commutare cum fastidio plurimorum, & optimorum, & optimæ rei causa concepto: cum licet cuncti simul prave sentiant, & moleste hoc ferant, vos D tamen nihil curare, sed tantum de honesto & vero solicitos esse oporteat; illud scientes, omnem querelam & oppositionem frivolam fore, si modo rata sint, quæ fient a vobis. Nam si verum est a me dicendum, omni ne quem offendam suspicione remota; vos tantum opus est ut inanem gloriam despiciatis, & omnia bene se habebunt: & si illud pro certo animis vestris proposueritis, fore ut nunquam vos vestri pudeat, aut ob sententiæ mutationem turbemini, nihil est qnod de aliis timeatis. At vos nec justum, nec consentaneum est aliquid aliud veritati præferre, & propter turpe repugnandi studium & humanum affectum, nolle am- E plecti concordiam, quæ sola corporibus & animis potest afferre salutem, cum tantum non illam manu teneatis, & reliquum sit solum illam prehendere: non est enim hoc patribus, doctoribus, scientia præditis, omni virtutum genere excultis, non Dei procuratoribus, apostolorum successoribus, non demum hominibus pro veritate congregatis, & præterea tam numeroso cœtu dignum. Neque dici poterit, prodi ab utravis parte spes illas bonas, quas secuti convenistis: Ubi enim pro vestra utrique

καὶ φείττειν τὰς ὑμετέρας ψύφους ἀνάγκη, τὴν ἀξίαν εὐλαβουμένους, ἣν τοῖς τε ἄλλοις καὶ τῷ τῆς ἀληθείας ὡς ἔδει πεφροντικέναι προσκείμενοι δείξετε· καὶ τηλικαύτῃ συνόδῳ προπετὲς ἡγουμένους καὶ κινδύνου γέμον διακυείττεσθαι· ἐμμένοντας δὲ τοῖς ὑφ' ὑμῶν ἐγνωσμένοις, καὶ τιμᾶν εἰκὸς ταῦτα καὶ τοῦ παντὸς ἄξια κρίνειν, καὶ χάριν ὑμῖν ὑπὲρ τούτων ὁμολογεῖν, καὶ ταῖς τῶν μακαρίων ὑμᾶς ἀγάλλειν τιμαῖς, ὧν ἀξιοῦσι τοὺς τοῖς ὁμοίοις ἀγῶσιν ἐνδιατρέψαντας. εἰ δέ τινες παρρησίᾳ ταῦτα τιμῶντες, ὑμῖν ὡς τῆς ἐκ τοῦ νικᾶσθαι καταφρονήσασιν ἀτιμίας μέμφεσθαι βούλοιντο, ἀλλ' ὑμῖν ἡ παρὰ τῶν ἔργων δόξα, καὶ τὸ σώζεσθαι μὲν αὐτοί, σώζειν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἑκόντας τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας ἀρκέσει, ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν νῦν ὄντων οὐδεὶς ὑμᾶς αἰτιάσεται· οὔτε γὰρ οἱ Γραικοί, οἷς καὶ πολλῶν ἐγκωμίων ἄξιοι δόξετε, καὶ παρ' οἷς ἀθανάτου τεύξεσθε μνήμης, ἅτε καὶ χρήμασι καὶ σώμασι καὶ σοφίᾳ καὶ τὸ τελευταῖον ταπεινοφροσύνῃ, καὶ λογισμοῖς τισι θειοτέροις τὸ τῆς εἰρήνης χρῆμα μόνοι σχεδὸν ἁπάντων καταπραξάμενοι· οὔθ' ὑμεῖς ἑαυτούς, οὔτε τις τῶν ὑμῖν προσκειμένων. πάντες γὰρ ὡς ἠκούσας ἀπὸ Θεοῦ τὰς ὑμετέρας ψήφους ἁρπάσουσι, τοῦτο μὲν ἅτε τῆς ἐκκλησίας ἁπάσης οὔσης ὁμοῦ, ἣν οὐκ ἔνεστι πλανηθῆναι, τοῦτο δὲ καὶ ὡς εἰρήνης αἰτίας ἣν ἐπιθυμοῦσι πάντες ἰδεῖν· ταύτῃ τῶν ἀνηκέστων, ὧν παρ' ἑκατέροις ἦρξε τὸ σχίσμα, προσδοκῶντες πάντων ἀπαλλαγήσεσθαι. εἰ δὲ καὶ μὴ πάντας ἐπαινοῦντας ἕξετε καὶ ταῖς ὑμετέραις χαίροντας ψήφοις, ἀλλ' ἔσται τις, ᾧ φιλονεικοῦντες μᾶλλον ἠρέσατε ἂν καὶ πάντ' ἀνατρέποντες, ὥστε μὴ δόξαι τὸν ἔμπροσθεν χρόνον ἠγνοηκέναι τὸ δέον, ἀλλ' οὐ δεῖ τοὺς παρὰ τῶν ὀλίγων καὶ ταῦτ' ἐπὶ κακῷ γινομένους ἐπαίνους, τῆς παρὰ τῶν πλείστων τε καὶ βελτίστων καὶ τοῦ βελτίστου χάριν ἀηδίας ἀλλάξασθαι· ὅπου γε καὶ πάντων ἅμα διεφθορότων καὶ δεινὸν ποιουμένων τὸ πρᾶγμα, οὐδένα λόγον ἔχειν, τοῦ δὲ καλοῦ καὶ τῆς ἀληθείας φροντίζειν μόνον ἐχρῆν· εἰδότας ὡς ἅπασα μέμψις καὶ πᾶν ἐναντίωμα σαθρόν ἐστιν, ἂν τὰ ὑμέτερα μόνον κρατῇ. εἰ γὰρ δεῖ με τἀληθῆ λέγειν μηδὲν ὑπολογιζόμενον, ὑμᾶς δεῖ μόνον κενῆς δόξης καταφρονῆσαι, καὶ πάνθ' ἕξει καλῶς· κἂν ὑμεῖς βεβαίως ὑποθήσησθε, μηδέποτ' ἂν ἑαυτοὺς αἰσχυνθῆναι, μηδὲ θόρυβόν τινα παθεῖν ἐπὶ τῇ μεταθέσει τῆς δόξης, τὸ περὶ τῶν ἄλλων δέος οὐδέν ἐστιν. ὑμᾶς τοίνυν οὔτε δίκαιον οὔτε προσῆκόν ἐστι τῆς ἀληθείας ἄλλο τι προτιμῆσαι, καὶ τὴν μόνην σώματα καὶ ψυχὰς δυναμένην σώζειν ὁμόνοιαν, ἐπειδὰν μόνον οὐκ ἐν χερσὶν ὑμῖν ᾖ, καὶ τὸ λαβέσθαι λείπηται μόνον, φιλονεικίας αἰσχρᾶς ἕνεκα καὶ πάθους ἀνθρωπίνου προέσθαι, οὐ γὰρ πατέρων, οὐ διδασκάλων, οὐ σοφίᾳ κεκοσμημένων, οὐ πᾶσαν ἀρετὴν μετιόντων, οὐκ ἐπιτρόπων Θεοῦ, οὐ διαδόχων τῶν ἀποστόλων, οὐ τὸ τελευταῖον ὑπὲρ τῆς ἀληθείας συνηθροισμένων, καὶ πρὸς τούτοις τοσούτων, ἄξια ταῦτα. ἀλλὰ μὴν οὐδ' εἴποι τις ἂν οὐδετέρους ὑμῶν τὰς ἀγαθὰς ἐλπίδας προδοῦναι, ἃς ἔχοντες ἥκετε. τῆς γὰρ δόξης προπολεμήσαντες ἑκάτεροι τῆς ἑαυτῶν, καὶ τῶν ἐλπίδων πεῖραν λαβόντες,

ἐπεὶ

ἐπειδὰν φανερὸν τὸ τοῦ πολέμου γένηται πέρας, ἐπὶ τὸ λεῖπον τῆς προθέσεως βαδιεῖσθε, καὶ τὴν εἰρήνην ὅπως ἔσται προβλέψεσθε, καὶ τὴν ἀλήθειαν ὅπως πάντη τὸ ψεῦδος καταγωνίσηται φροντιεῖτε. οὐδὲ γὰρ ἐξ ἅπαντος ἑκάτεροι τοὺς ἑτέρους νικήσοντες ἥκετε· τοῦτο γάρ ἐστι καὶ τὸ ψεῦδος θέλειν νικᾶν, ἐπεὶ περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων οὐ διώρισται τἀληθές. καὶ τῆς ἀληθείας ἐν ἀδήλῳ δήπου κειμένης, ἀνάγκη καὶ τῇ τοῦ ψεύδους ὑποψίᾳ παρ' ἑκατέροις εἶναι χώραν τινά. ἀλλ' ἥκετε πρῶτα μὲν ὑπὲρ ὧν πεφρονήκατε πρὸς ἀλλήλους ἀγωνιούμενοι, καὶ τοῦτον πρῶτον ἐκπλέσοντες ἆθλον· εἶτα ψεύδει, καὶ ἀληθείᾳ δικάσαντες, καὶ ταύτην στεφανώσοντες καὶ περιπλεξόμενοι πάντες· ἐξ ἧς καὶ αἱ διαλλαγαὶ καὶ τὰ τῶν ἐλπίδων κεφάλαια μεθ' ὑπερβολῆς ὑμῖν ἀναλάμψουσιν. οὐδεὶς τοίνυν ὑμῖν ἐγκαλέσει δικαίως, ὧν χάριν συνήλθετε καταπράξασι, καὶ ταύτην ἀρκοῦσαν νίκην ἀνῃρημένοις. ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις οὐδ' εἰκός ἐστι τοὺς μεταβαλόντας πλείω χάριν ὀφείλειν τοῖς πεπεικόσιν, ἢ τοὺς ἐπὶ τῆς προτέρας μείναντας δόξης τοῖς πεπεισμένοις· ἵνα τις καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ δοκεῖν ὠφελῆσθαί τι καὶ μαθεῖν ὁτιοῦν, αἰσχύνην φυλάττοιτο. ἑκάτεροι γὰρ ἐπίσης ὑπ' ἀλλήλων ὠφεληθήσεσθέ τε καὶ τιμηθήσεσθε· πρῶτον μὲν τῆς ἐκ τοῦ νικᾶν ἡδονῆς γενόμενοι κοινωνοί· ἐπεὶ τῆς παρὰ πάντων σπουδῆς καὶ τῶν κοινῶν ἀγώνων καὶ διαλέξεων ἔσται τέλος ἡ τῆς ἀληθείας ἀνάδειξίς τε καὶ νίκη· καὶ τῆς ἑτέρας μοίρας, ὁποτέραν ἂν εἴποι τις, μὴ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ζήτησιν συμπραττούσης, καὶ δειχθῆναι ταύτην καὶ τοῦ ψεύδους περιγενέσθαι, τῶν ἀμηχάνων πέφυκεν ὄν. ἔπειτα καὶ τὸ τῆς δόξης βεβαίως ἔχεσθαι τῆς αὐτῶν, παρὰ τῶν πεπεισμένων τοῖς πεπεικόσιν ὅλως ὑπάρξει· ὧν ἀντιλεγόντων, κἀκεῖνοι πάντως ἔμελλον ἀμφιβάλλειν, ὃ καὶ πρότερον ἔπασχον. ὅτι μὲν οὖν οὐδετέροις ὑμῶν ἡ φανερὰ τῆς δόξης μετάθεσις αἰσχύνην ἔχει τινά, οὔτ' εἴ τις ἔστιν, ἁρμόττει ταύτης φροντίσαι· ἀλλὰ δεῖ τὴν φαινομένην ἀλήθειαν ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ἐπίσης πάντας ὁμολογεῖν, οὔτε προστιθέναι τὸ πᾶσιν ἀρέσκον ὀκνοῦντας, οὔτε τὸ προσιστάμενόν που διαγράφειν αἰσχυνομένους, καὶ οὕτω τὴν ἀληθῆ καὶ βεβαίαν εἰρήνην πᾶσι κηρύξαντας μεθ' ἡδονῆς ἐπανήκειν, ἱκανῶς τῶν εἰρημένων ἡγοῦμαι δῆλον ὑπάρχειν· καὶ ὅτι τοῖς ἄλλο τι θορυβοῦσιν οὐδὲ προσέχειν ἄξιον, καθ' ὑμᾶς αὐτοὺς ὑπ' ἐκείνων ἐνοχλεῖσθαι τῶν λογισμῶν· ἤδη δὲ καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν κωλυμάτων ἰτέον. φήσουσι τοίνυν ἑκατέρωθεν οἶδ' ὅτι καὶ μάλα πολλοί, ὡς οὐ μόνον ἡμῖν τοῖς ἐνταῦθα συνειλεγμένοις δεῖ τὸν τῆς εἰρήνης τρόπον ἀρέσκειν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, ὁπόσα τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἀμφοτέρων νόμοις ὑπείκουσιν ἔθνη· καὶ μὴ μόνον ὅπως ἡμεῖς συνθώμεθα πρὸς ἀλλήλους, σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ ὅπως κἀκεῖνοι ταῖς ἡμετέραις ψήφοις πεισθήσονται· εἰ δὲ μή, λήσομεν ἀντὶ εἰρήνης μάχην ἐγείραντες, καὶ τῷ συνάπτεσθαι τοῖς πόρρω κακῶς τῶν οἰκειοτάτων ἀπορρηγνύμενοι· ὃ πλείω τοῦ προτέρου δεινοῦ τὴν ἀνίαν τε καὶ τὸν θόρυβον ἐμποιήσει τοῖς πεπονθόσιν. ἴσμεν δ' αὐτῶν πλὴν ὀλίγων τοὺς πάντας δυσχερῶς περὶ τὴν μετάθεσιν ἔχοντας, καὶ τὸ δόξαι τι καινοτομεῖν ἀσεβείας ὑπερβολὴν

A sententia pugnaveritis, & spei periculum feceritis, & pugnæ exitus erit manifestus; tunc ad illud, quod vestro consilio reliquum est, accedetis; ac de pace, quomodo facienda sit, deliberabitis; utque mendacium prorsus a veritate devincatur, curabitis. Haud enim hac mente omnino utrique venistis, ut vincatis alteros, hoc enim est velle mendacio quoque dare victoriam, cum de rebus controversis non habeatur determinata veritas; dum autem veritas adhuc ignota est, necesse est suspicioni quoque mendacii apud utrosque locum esse. Sed venistis primum quidem pro vestra utrique sententia propugnaturi, & in hoc primum B certamen descensuri; deinde inter verum & falsum arbitri futuri, & veritati palmam daturi, & illam omnes amplexuri, ex qua & conciliatio, & rerum speratarum capita satis superque vobis emicabunt. Nemo igitur vos in crimen vocaverit, quod ea, quorum gratia convenistis, effeceritis, & hanc certe victoriam, quæ satis erit, adepti fueritis. Præter hæc omnia non est ratio, plus debere persuasos persuadentibus quam persuadentes persuasis; ut illud quis vereatur dedecus, in quod incurritur, si quod videatur accepisse beneficium, aut quidvis didicisse. Nam utraque pars in alteram æque beneficium conferet & honorem; C tum quia voluptas ob victoriam partam erit communis: quandoquidem finis, ad quem tendunt omnium studia, communesque labores ac disputationes, erit declaratio ac victoria veritatis; fieri vero nullo modo poterit, ut ea declaretur, & victoriam a mendacio reportet, si pars altera, quamcumque dixeris, suam non det operam ad inquirendam veritatem: tum quia persuadentibus illud præstabunt persuasi, ut sua in sententia absque hæsitatione perseverent, nam istis contradicentibus illi quoque dubitarent, sicut & antea. Quod igitur ex aperta mutatione sententiæ neutri partium ulla D inuratur ignominia; nec si qua inuratur curandum de illa sit; sed oportet perspicuam veritatem omnes pariter fateri in symbolo fidei, nec paventes addere quod placet omnibus, nec recusantes ob verecundiam expungere quod alicubi offendit; atque ita prædicata omnibus vera & certa pace cum lætitia reverti; satis per ea quæ dicta sunt, puto esse perspectum: quodque indignum sit eos audire, qui contrarios spargunt rumores, & vos hujusmodi cogitationibus turbari. Transcundum jam est ad cetera quoque impedimenta. Dicent itaque quamplures plane ex utraque parte, debere non modo nobis hic congregatis pacis modum placere, E sed reliquis etiam gentibus, quæcumque utriusque ecclesiæ ritibus subjacent: nec tantum esse considerandum, quomodo nos conveniamus, sed etiam qua ratione illi decreta nostra suscipiant: alioquin ioco pacis pugnam inconsiderate ciebimus; dumque cum longe dissitis male conjungimur, a conjunctissimis disjungemur: quod passuris majorem afferet mœrorem, animique perturbationem, quam prius malum. Scimus autem omnes præter paucos mutationem ægre ferre, summamque

A que impietatem arbitrari, si quam videantur innovationem admittere. Quidam vero ex ipsis ad hoc tantum optant synodum œcumenicam, & quæ per illam fiunt, ut evadant aliis magistri veritatis; nec fieri posse ajunt, fide sua quidquam præstantius ne ipsi quidem Deo videri. Cum igitur illi hoc animo sint, quomodo patienter a nobis quidquam omnino addi vel detrahi? An vero æquum erit, nostros in gerendis inimicitiis socios rerumque arduarum ac difficilium participes deserere; nec velle illos in meliore fortuna consortes habere? nec ita pacem componere, quemadmodum ipsi libenter annuerint? Ad hæc ergo quid ipse respon-B deam, quidve potius consilii vobis dem propter hujusmodi rationes, volentes dicere attente audietis. Qui sint longe dissiti, quive secus, patres æquissimi, non terræ spatiis judicandum est, sed morum institutorumque similitudine, aut contra; nec non linguæ, si fieri possit, & quod omnium est maximum, benevolentia & societate, mutuaque opera præbenda, cum opus est. Hanc igitur vos adhibendo regulam, contrarium omnino ac illis volunt de rebus propositis capietis consilium. Quis enim ignorat, notissimis Latinorum nationibus cum Græcis, ut primum de his sermo fiat, eorum plane omnium quæ dixi, C perfectissimam intercedere affinitatem? & tamen eorum aliquæ plurimis terræ spatiis a nobis distant. Quis nescit etiam, multos ex iis qui interim nobiscum in fide sentiunt, esse quidem nobis vicinos, moribus autem & institutis differre quantum vix dici queat? & calamitates, quibus affligimur quotidie, non curare? Scimus etiam nonnullos ex iis insidiari nobis, ac invidere: qui vero se nobis amicos præbere volunt, perinde valent atque ii qui nolunt, similibus & ipsi atque etiam gravioribus oppressi miseriis, ut ne sibi quidem ipsis opem ferre queant. Præ-D tereo quod exceptis Gallis & Hispanis, reliquæ Latinorum nationes minus distant loco a nobis, quam aliqui eorum (nomine enim eos appellare nolo) quibus vementer sumus addicti. Quin etiam ut vicinos eosdem habemus, coloniis quibusdam insulisque illis subditis maxime conjuncti; & cum nonnullis ita nostra omnia communicavimus, ut veluti consanguineos civesque adhibeamus. Ad hæc lata nobis opportune auxilia, vicemque a nobis redditam; nec non ut moribus utrique alterorum potius quam propriis oblectemur; & communia sint nobis eruditio, disciplinæ, & exacta dogmatum scientia, ceteraque vincula quibus copulamur, percensere singula E difficillimum arbitror. Itaque si & nostram cum Latinis pacem sequi omnes voluerint, felicitatis hic erit cumulus & veritatis contra mendacium illustris victoria, & late diffusa pax, atque omnia complectens. Sed si periculum est, ne alteri adhærentes parti amittamus alteram, hominum erit prudenter agentium, maxime vicinos præferre aliis; eos videlicet, quibus præpositis & veritatem fatebimur, & pacem stabilem conficiemus. Scitis enim plures eorum hoc etiam tempore nullius parere imperio, &

A ἡγουμένους. ἔνιοι δ' αὐτῶν καὶ μέχρι μόνου τοῦ διδάσκαλοι γενέσθαι τοῖς ἄλλοις τῆς ἀληθείας, συνόδου τε οἰκουμενικῆς καὶ τῶν ταύτης ἔργων ἐφίενται· οὐδ' ἐγχωρεῖν φασιν ὧν αὐτοὶ πιστεύουσιν, ἄλλο τι βέλτιον οὐδ' αὐτῷ δοκεῖν τῷ Θεῷ. πῶς οὖν οὕτως ἔχοντες γνώμης, ἀφαιρούντων ἡμῶν ἢ προστιθέντων ὅλως ἀνέξονται; ἢ πῶς δίκαιον τοὺς ἡμετέρους συμμάχους καταλιπεῖν, οἷς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχθραν συνδιεφερόμεθα, καὶ τοὺς τῶν δυσχερῶν ἡμῖν πρότερον συμμετέχοντας μὴ καὶ τῶν ἀμεινόνων ποιεῖσθαι βούλεσθαι κοινωνούς; μηδ' ὡς ἂν αὐτοὶ συνθοῖντο καὶ κατανεύσειαν, οὕτω τὴν εἰρήνην B πράττειν ἐπιχειρεῖν; τίς οὖν ἔσται καὶ πρὸς τούτους ἀπολογία, μᾶλλον δὲ τί ποτε καὶ περὶ τουτωνὶ τῶν λόγων ἔχω συμβουλεύειν ὑμῖν; προσέχοιτ' ἂν ἤδη λέγειν ἐθέλοντι. τοὺς πόῤῥω καὶ τοὺς ἐγγὺς, ὦ πατέρες ἐπιεικέστατοι, οὐ γῆς διαστήμασι δίκαιόν ἐστι κρίνειν, ἀλλὰ τρόπων καὶ ἠθῶν ὁμοιότητι, καὶ τοὐναντίον, καὶ γλώττης ἐφ' ὧν ἐστι δυνατὸν καὶ ὃ μέγιστον ἁπάντων εὐνοίᾳ, καὶ κοινωνίᾳ καὶ τῷ συμπράττειν ἀλλήλοις ἐν οἷς ἂν δέοι καὶ συνεργεῖν. τούτῳ τοίνυν τῷ κανόνι χρωμένους ὑμᾶς, παντάπασιν ἐναντίως οἷς ἀξιοῦσιν ἐκεῖνοι, περὶ τῶν προκειμένων ἐστὶ βουλεύσασθαι. τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὰ τῶν Λατίνων γνωριμώτατα γένη, ὡς ἂν πρὸς Γραικοὺς ὁ λόγος γί-C γνοιτο πρῶτον, ἐν πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς προειρημένοις ἀκριβεστάτην τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐγγύτητα σώζοντα; καίτοι τούτων ἔνια πλεῖστον ἡμῶν ἀπέχει τῇ γῇ. τίς δ' ἀγνοεῖ πολλοὺς τῶν ἡμῖν τέως ὁμοδοξούντων, ἐγγὺς μὲν συνῳκισμένους ἡμῖν, ἤθεσι καὶ τρόποις οὐδ' ὅσον εἰπεῖν ἐστι διαφέροντας, καὶ τῶν ἡμῖν ἑκάστοτε συμπιπτόντων οὐδ' ἐπιστρεφομένους; ἐνίους δ' αὐτῶν ἴσμεν ἐπιβουλεύοντας καὶ φθονοῦντας. οἱ δὲ καὶ τὰ τῶν εὔνων πράττειν ἐθέλοντες, ἐν ἴσῳ τοῖς μὴ βουλομένοις εἰσὶν, ὅμοια δυσπραγοῦντες ἡμῖν καὶ χεῖρω, καὶ μηδὲ σφίσιν αὐτοῖς ἀμύνειν δυνάμενοι. ἐῶ γὰρ ὅτι πλὴν Γαλλῶν τε καὶ Ἱσπανῶν, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν Λατίνων ἔθνη καὶ τόπῳ διέστηκεν ἡμῶν ἔλατ-D τον ἢ τούτων τινὸς, οὐ γὰρ βούλομαι τοὔνομα λέγειν, ὧν σφόδρα περιεχόμεθα. τοῖς δὲ αὐτοῖς καὶ καθάπερ γείτοσι χρώμεθα, ἀποικίαις τισὶ καὶ νήσοις ὑπ' αὐτῶν ἀρχομέναις μάλιστα συναπτόμενοι· ἐνίοις δὲ καὶ τῶν παρ' ἡμῖν μεταδεδωκότες ἁπάντων, ὁπόσα γνησίοις καὶ πολίταις ἄντικρυς προσφερόμεθα. τὰς δ' ἐπὶ καιροῦ βοηθείας αὐτῶν καὶ τὰς παρ' ἡμῶν ἀμοιβὰς, πρὸς δὲ καὶ τὸ τοῖς ἀλλήλων ἤθεσι χαίρειν πρὸ τῶν οἰκείων, μαθήματά τε καὶ λόγους καὶ δογμάτων ἐπιστήμην σὺν ἀκριβείᾳ, καὶ τἄλλα δι' ὧν συναπτόμεθα καταλέγειν ἕκαστα, τῶν δυσχερεστάτων εἶναι νομίζω. εἰ μὲν οὖν τῆς πρὸς Λατί-E νους εἰρήνης καὶ πάντες ἡμῖν βουλήσονται κοινωνεῖν, εὔδαιμον ἂν εἴη τοῦτό γε, καὶ λαμπρὰ τῆς ἀληθείας νίκη κατὰ τοῦ ψεύδους, καὶ εἰρήνη πλατεῖα καὶ πάντα διαλαμβάνουσα. εἰ δὲ καὶ κινδυνεύομεν ἑτέρων περιεχόμενοι τοὺς ἑτέρους ἀποβαλεῖν, σωφρόνων ἂν εἴη τοὺς μάλιστα πλησιάζοντας τῶν ἄλλων προελέσθαι· καὶ οὓς προτιμήσασι, τό, τε τὴν ἀλήθειαν ὁμολογεῖν, καὶ τὸ τὴν εἰρήνην ὡς ἂν μάλιστα διαρκοίη, πράττειν προσέσται. ἴστε γὰρ ὅτι καὶ νῦν αὐτόνομοι τούτων οἱ πλείους, καὶ οὔτε τῶν ἄλλων ἡμῖν ἐν οὐδενὶ κοινωνοῦσιν, οὔτε τῆς ἐκκλησίας

ἡμῶν ἐπακούουσιν, ἀλλ' οὐδὲν ἡμῖν ἐντεῦθεν γίνεται βλάβος· οὐδὲ τοίνυν παντάπασιν ἀπεῤῥωγότες ἡμῶν, ἕξουσιν οὐ χάριν λυπήσουσιν. εἰ δέ τι καὶ ζημιοῖεν ἡμᾶς ἔχοιεν, ἀλλ' ἡ τῶν Λατίνων ἀκριβὴς κοινωνία τοσούτων ὄντων μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας τὴν ἐκεῖθεν ἀηδίαν λύειν ἀρκέσει, ὡς μηδ' αἰσθάνεσθαι λοιπὸν, εἴ τινος τῶν πρώην ᾠκειωμένων καθεστήκαμεν ἔρημοι. ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀδικήσομεν ὅλως αὐτοὺς, Θεῷ δικαστῇ καὶ τοῖς νοῦν ἔχουσι τῶν ἀνθρώπων· τοὐναντίον γὰρ μᾶλλον, αὐτοὶ καὶ τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἀδικήσουσιν. οὐ γὰρ ἡμῖν μόνοις λοιπὸν ἀντεροῦσιν, οὓς καὶ πρότερον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας μοῖραν ᾔδεσαν ὄντας, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἐκκλησίαν φιλονεικήσουσι, καὶ πάσης ἀποῤῥαγήσονται. τῆς γὰρ κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἄλλων τριῶν τῇ Ῥώμης συναπτομένης, οὐδὲν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἔξω καταλείπεται· ἧς ἀποσχίζοντες ἑαυτοὺς, καὶ τὰς αὐτῆς ἀπαναινόμενοι ψήφους, οὐκ οἶδ' εἴ τινος ὑπ' ἄλλου, τούτου πάσχειν δύναιντο χεῖρον. οὐθ' ἡμᾶς ὀφείλειν εἴποι τις ἂν ἄχρι καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας καταφρονεῖν, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης παραιτεῖσθαι καλὸν, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ζημιοῦν, τὰ σφῶν θεραπεύειν, ὃ καὶ δεσπόταις λίαν ἄτοπόν ἐστι συγχωρεῖν.

Ἀλλ' οὐδ' ἀηθές τι καὶ νῦν πρῶτον συμβαῖνον ἡ πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον καὶ τὰς ψήφους αὐτῆς ἐνίων ἀπείθεια, ἵνα τις καὶ τῆς ἡμῶν οἰκονομίας ἔχῃ κατηγορεῖν, οὐ δυνηθέντων πάντας ἔχειν ὑπείκοντας. πολλὰ γὰρ ἔθνη καὶ πόλεις ὅλαι ταῖς τῶν προτέρων συνόδων γνώμαις ἀντέλεγον, ἀνθρώπινόν τι παθεῖν ἐκείνας ἡγούμενοι. καὶ τὸ δόξαν αὐταῖς τοῦτ' εἶναι τἀληθὲς ἀποφηναμένας· ἕως ἡ τῆς ἀληθείας ἰσχὺς τὰς ἁπάντων εἰσδῦσα ψυχὰς, πάντας ἔδειξε πειθομένους, καὶ ὡς Θεοῦ φωναῖς ταῖς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων προσέχοντας. καὶ τοῦτ' ᾔδεσαν ἀκριβῶς οἱ τῆς ἀληθείας ἐξετασταί· ἀλλ' οὐ δήπου τοῦτ' διαλαβόμενοι, καὶ τὴν τινων εἴτ' ἀναίδειαν εἴτ' ἀπιστίαν δεῖν ἡγούμενοι θεραπεύειν, τὰς τῶν ἀγνωμόνων ψυχὰς ἀφῆκαν σαλεύεσθαι, καὶ τὴν ἀλήθειαν περιεῖδον ὑπὸ τοῦ ψεύδους πολεμουμένην, καὶ τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ τὰ χείριστα πάσχουσαν, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἁπάντων τούτων αἰτίους εἶναι δοκοῦντας· ἀλλὰ τούτων μάλιστα καὶ πρὸ ἔργου πεφροντικότες, αὐτίκα μὲν τῶν ἄλλων ἠμέλουν, εἶτα κἀκείνους εὐχαῖς τε καὶ ταῖς ἄλλαις ἐπιμελείαις ἰῶντο, καὶ πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ καὶ δικαίου γνῶσιν ἀπέστρεφον. οὐ τοίνυν οὐδ' ἡμᾶς νῦν τοῦ δεῖνος καὶ τοῦ δεῖνος πρέπει φροντίσαι, ὅπως μὴ γένηται πονηρὸς ἀμείνων εἶναι δυνάμενος, ἀλλὰ τὸ δέον αὐτοὺς διαπραξαμένους, τοῖς νοῦν ἔχουσι καταλείπειν αἱρεῖσθαι τοῦτο καὶ στέργειν· οὓς εἰκὸς εἶναι τοὺς πιστούς τε καὶ δοκιμωτάτους τῶν ἡμετέρων· τοῖς δ' ἀντιβαίνειν ἴσως βουλησομένοις τὸν μετὰ ταῦτα καιρὸν ἀφορίζειν εἰς ἰατρείαν, καὶ μηδὲ τὴν ἐκείνων ἐπιστροφὴν παντελῶς ἀνέλπιστον οἴεσθαι· εἰσὶ γάρ εἰσι πολλοὶ παρ' ἡμῖν, οἳ παύσουσι φιλονεικοῦντας τἀληθῆ καὶ δίκαια λέγοντες. οὐ γὰρ τῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίᾳ μόνον οἱ ἄνθρωποι πολεμῆσαι τούτους ἐροῦσιν, ἀλλὰ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἀτιμάζειν ὡς ἔοικε βούλεσθαι· ὃ καὶ τῆς ἀληθείας ἐστὶ καταφρονεῖν, καὶ τὴν

A nullam habere nobiscum communionem, neque ecclesiam nostram audire; sed nullum hinc nobis dispendium oritur: neque igitur omnino a nobis divulsi poterunt invehere ullum incommodum. Sed si possent etiam dare aliquod damnum, perfecta certe cum Latinis conjunctio adeo numerosis satis superque poterit molestiam demere inde provenientem; ut jam ne ipsam quidem prius conjunctorum amissionem sentiamus. Nec vero aliqua nobis fiet illis injuria, Deo judice hominibusque qui sapiunt: contra enim potius ab illis ecclesiæ Dei, sibique ipsis fiet injuria; Siquidem deinceps non tantum nobis contraria sentient, quos & antea catholicæ ecclesiæ partem agnoscebant; sed pugna illis erit cum tota prorsus ecclesia, eruntque ab universa separati. Nam ubi Constantinopolitana ecclesia una cum tribus aliis conjuncta erit cum Romana, nulla catholicæ ecclesiæ pars extra manet; a qua seipsos sejungendo, & decreta ejus non recipiendo, non video quid a quoquam alio possint hoc malo deterius pati. Neque debere nos dixerit quispiam ita illis obsecundare, ut & veritatem contemnamus, & pacis bonum respuamus, nobisque ipsis damna creemus; quod vel dominis concedere valde est absurdum.

B

Porro autem novum non est, aut nunc

C primum usu venit, esse qui synodum œcumenicam ejusque decreta non admittant; ut si non poterimus ad nostram omnes perducere sententiam, possit quispiam consilia nostra damnare: multæ enim gentes, & civitates integræ priorum conciliorum decreta oppugnabant, humani aliquid passa illa opinatæ; & quod sibi visum esset, illud tanquam verum pronunciasse; donec vi sua veritas in omnium animos sese insinuans effecit, ut omnes acquiescerent, & hominum illorum vocibus tanquam divinis auscultarent. Et perspectum sane hoc habebant judices illi veritatis; non tamen aut veriti hoc

D sunt, aut piorum animos fluctuare sunt passi, quod putarent, impudentiæ seu perfidiæ quorumdam esse inserviendum; aut neglexerunt a mendacio veritatem oppugnatam, ecclesiamque Dei gravissimis laborantem malis; aut sustinuerunt se horum omnium auctores videri: sed omnes suas curas in his defigentes parvipendebant quidem alia sine cunctatione; deinde illos etiam, preces ad Deum effundendo, aliisque medelis curabant, atque ad honesti & justi agnitionem convertebant. Nec vos igitur curare decet, ne hic aut ille malus fiat, cum possit esse vir bonus, sed ubi quod fieri oportet peregeritis, sa-

E pientibus eligendum & amplectendum illud relinquetis; quos fore eos, qui fideles sunt & inter nostros probatissimi, consentaneum est; iis vero qui forte contradicturi sunt; tempus insequens tribuetis ad curationem, nec eorum conversionem omnino desperatam habebitis: sunt enim apud nos, sunt multi, qui persuadebunt contentiones deponere, vera illis & justa dicentes; quod scilicet ii non modo cum Constantinopolitana pugnent ecclesia, sed velint etiam, ut videre est, universam ecclesiam parvipendere; quod & veritatem spernere est, & reverentiam

tiam quæ Deo debetur projicere, qua spes nostræ salutis innititur. Omnis enim nunc, dicent, Christianorum ecclesia de rebus antea controversis consentit; & præter vos œcumenicæ hujus synodi decreta omnes honorant, existimantes impossibile illam errasse; quod si hoc etiam fieri posset, satius esse illi ducunt una cum omnibus periculum suscipere, satis, quod a mendacio abhorreant, declarantes per obedientiam, & cum omnibus consensionem; quam se omnium solos, quasi tutiori hærentes sententiæ, dum sibi confidunt, & doctiores omnibus sese putant, si contingat errare, spe etiam, quæ opinione illa fundabatur, excidere, & omni se defensione nudare. Neque enim cœlestibus se dicent oraculis, quæ omnibus præferenda essent, admonitos de generali synodo, ut decepta fuerit, & non sit illi credendum. Quod si vobis ita temere lubet sentire contra quam omnes sentiunt, & œcumenicam synodum aspernari, nulla ratione habita aut veritatis, aut laudum, aut futuræ securitatis, aut laborum pro pace susceptorum, quorum vos etiam aliqua ex parte fuistis participes, nullum plane est adhibendum consilium; precibus tantum opus est vobis, quas utique universalis ecclesia fundere non dubitabit, vestram quidem salutem avide optans, videns autem tali vos in periculo constitutos, ut illam non assequamini, est propterea dolens; ac præterea, quod nulla sit spes adduci vos posse sermonibus aut consiliis. Si vero in antiqua omnino vultis perseverare confessione, in tuto vos esse existimantes, sed non valentes ipsi per vos perspicere, an additamentum a synodo factum sit verum atque ad salutem necessarium; nec aliis multum in hoc confiditis; sed fieri posse putantes, ut omnes hallucinari fuerint, illud recipere non audetis; scitote vos illa timere, quæ timenda non sunt. Ut enim ea tantum, quæ possunt vos hoc timore liberare, dicamus, omissis in præsentia multis & non minoris momenti demonstrationibus: partem quidem ecclesiæ Dei aliquam fortasse mendacio famulari, nec omnino absonum, nec tale est, ut crebro non contigerit. Dum enim homines ea sunt natura, qua formati sunt; & agunt quidem voluntarie, opinantur autem electione; fieri non potest, quin multi etiam agendo pariter & opinando peccent, falsa credentes opinionibus, actionibus reprehendenda patrantes; ipsa certe rerum natura ita ferente, & Deo permittente, qui damnum ex hoc proveniens cœlesti medicina scit posse curari: utitur enim ecclesiæ parte nullo laborante morbo ad emendationem laborantis, & multa quidem hujusmodi passam qui inveniet ecclesiam, per quæ illa non modo nihil damni fecit, præcisa fere antequam oriretur mendacio, sedatisque nascentibus ex eo turbis, sed illustrior etiam omnino apparuit, adepta per illata tunc sibi bella consecutam postea tranquillitatem. Universam vero simul errare ecclesiam, & veritatis lumine defici, impossibile est. Ut enim alia taceam, quis credat, omnes æque Christianos aut velle amplecti

A πρὸς Θεὸν αἰδῶ παραιτεῖσθαι, ἐφ᾽ ἧς ἡμῖν αἱ τῆς σωτηρίας ἐλπίδες. πᾶσα γὰρ νῦν ἡ τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησία, τὴν αὐτὴν περὶ τῶν πρώην ἀμφισβητουμένων γνώμην προείλετο. καὶ πλὴν ὑμῶν ἅπαντες τὰς τῆς οἰκουμενικῆς ταυτησὶ συνόδου ψήφους τιμῶσιν, ἀδύνατον πλανηθῆναι ταύτην ἡγούμενοι· εἰ δὲ καὶ τοῦτ᾽ ἦν δυνατὸν, ἄμεινον ἡγούμενοι μετὰ πάντων ὁμοῦ κινδυνεύειν, ἱκανὴν τοῦ ψεύδους παραίτησιν τὴν πειθὼ καὶ τὴν πρὸς ἅπαντας ἔχοντες ὁμογνωμοσύνην, ἢ μόνοι τῶν ἄλλων δῆθεν ἀσφαλεστέρας δόξης ἐχόμενοι, ἐκ τοῦ θαῤῥεῖν ἑαυτοῖς καὶ σοφώτεροι πάντων εἶναι νομίζειν.

B ἂν συμβῇ τι σφαλῆναι, καὶ τὰς τῆς γνώμης ἐλπίδας προσαφῃρῆσθαι, καὶ πάσης ἀπολογίας ἐκβαλεῖν ἑαυτούς. οὐ γὰρ δήπου τοῦ τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον κατασχεθῆναι τῷ ψεύδει, καὶ μηδὲν ἐκείνῃ πιστεύειν, παραγγελίας τινὰς προβαλοῦνται καὶ φήμας ἐξ οὐρανῶν αὐτοῖς ἀφιγμένας, ἃς πρὸ πάντων ἔπρεπε τίθεσθαι. οὐ μὴν ἀλλ᾽ εἰ μὲν ἁπλῶς οὑτωσὶ πᾶσι προείλεσθε φρονεῖν ἐναντία, καὶ τῆς καθολικῆς συνόδου καταφρονεῖν, μήτ᾽ ἀληθείας μήτ᾽ ἐπαίνων μήτε τῆς μετὰ ταῦτ᾽ ἀσφαλείας μήτε τῶν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης πόνων, ὧν καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ μέρει μετέχετε, λόγον ποιούμενοι, ἀργεῖ μὲν ἅπασα συμβουλή, εὐχῶν δὲ δεῖσθε μόνον, ἃς ὑπὲρ τὸ κοινὸν

C τῆς ἐκκλησίας οὐκ ὀκνήσει ποιεῖσθαι· τῆς μὲν ὑμετέρας σωτηρίας σφόδρα ἐφιέμενοι, ἐκπίπτειν δὲ αὐτῆς κινδυνεύοντας βλέπον, καὶ τούτου χάριν ἀλγοῦν, τοῦ δὲ λόγοις πείθειν καὶ συμβουλαῖς καθάπαξ ἀπεγνωκός. εἰ δὲ τῆς μὲν παλαιᾶς ὁμολογίας ἔχεσθε πάντως, νομίζοντες ἐπ᾽ ἀσφαλοῦς τινος βεβηκέναι, τὴν δὲ τῆς συνόδου προσθήκην οὐκ ἔχοντες αὐτοὶ συνιδεῖν εἰ τῶν ἀληθῶν καὶ πρὸς σωτηρίαν ἀναγκαίων ἐστὶν, οὔτ᾽ ἄλλοις περὶ ταύτης σφόδρα θαῤῥοῦντες, ἀλλὰ τὸ πάντας ἐξηπατῆσθαι τῶν ἐνδεχομένων εἶναι νομίζοντες, ὁμολογεῖν αὐτὴν κατοκνεῖτε, ἴστε τὰ μηδένα φόβον ἔχοντα δεδιότες. ἵνα γὰρ τὰ μόνον ὑμᾶς τοῦ παρόντος δέους

D ἀπαλλάττειν δυνάμενα λέγωμεν, τῶν πολλῶν καὶ οὐδὲν ἧττον ἀναγκαίων ἀποδείξεων τέως ὑπεριδόντες· τὸ μὲν μοῖράν τινα τῆς ἐκκλησίας Θεοῦ λαθεῖν τῷ ψεύδει δουλεύσασαν, οὔτ᾽ ἀπεικὸς, καὶ τῶν πολλάκις γινομένων ἐστίν. ἕως γὰρ ἐν τῇ σφῶν φύσει διαμένωσιν ἄνθρωποι, καὶ πράττωσι μὲν ἑκόντες, δοξάζωσι δὲ αἱρούμενοι, ἀδύνατον μὴ καὶ πολλοὺς ἔν τε ταῖς πράξεσι καὶ ταῖς δόξαις ὁμοίως τοῦ τε πρέποντος ἀποτυγχάνοντας εἶναι, καὶ δοξάζοντας μὲν τὰ ψευδῆ, τὰ δὲ ψόγων ἄξια πράττοντας· καὶ τοῦτ᾽ ἀπαιτεῖ μὲν ἡ τῶν πραγμάτων δήπουθεν φύσις, συγχωρεῖ δὲ καὶ Θεὸς, ἄνωθεν ἰάσιμον

E τὴν ἀπὸ τούτου βλάβην εἰδώς. τῷ γὰρ ὑγιαίνοντι τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν τοῦ νενοσηκότος χρῆται διόρθωσιν. καὶ πολλὰ τοιαῦτα τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ παθοῦσαν εὕροι τις ἄν· ἐξ ὧν οὐχ ὅπως ἔλαβέ τι δεινὸν, αὐτίκα καὶ πρὶν φῦναι σχεδὸν τὸ ψεῦδος ἐκκόψασα, καὶ τῶν ἀπ᾽ αὐτοῦ θορύβων ἀπηλλαγμένη, ἀλλὰ καὶ λαμπροτέρα δέδεικται πάντως· καὶ τοὺς τότε πολέμους μέγα πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα γαλήνην ἔσχεν ἐφόδιον. πᾶσαν δ᾽ ὁμοῦ πλανηθῆναι τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἐκ μέσου γενέσθαι ταύτης, ἀδύνατον, καὶ χωρὶς γὰρ τῶν ἄλλων, τίς ἂν πιστεύσειε πάντας ὁμοῦ

Χρι-

Χριστιανοὺς ἢ τὸ ψεῦδος ἑκόντας ἑλέσθαι, ἢ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοεῖν, τοσούτων ὄντων τῶν πρὸς ἐκείνην χειραγωγούντων, καὶ τοσαύτην ὑπὲρ αὐτῆς φροντίδα πεποιημένων; τὸ γὰρ ὑμέτερον λείπεται μόνον ὃ πρὸς μὲν εὐνοίας λόγον ἡμῖν καὶ πάνυ μέγα δοκεῖ, τάξει δὲ καὶ ποσότητι οὐδ' εἰπεῖν ἐστιν ὁπόσον τι τοῦ παντὸς ἐστί. τίς δ' ἂν εἴη λοιπὸν ἐλπὶς τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανόδου, μηδενὸς τοῦ πρὸς ταύτην ἡγησομένου τοῖς ἄλλοις ὑπολειφθέντος; οὐ γὰρ ὑμεῖς γε τοῦτο δυνήσεσθε μόνοι, κἂν νοῦν ἔχοντες αὐτοὶ, τοὺς ἄλλους πείσετε σωφρονεῖν· ὥσπερ εἴ τις ὄνυξ ὢν παντὸς ἄρχειν βούλοιτο σώματος, καὶ κινεῖν αὐτὸ, καὶ ἰατρεύειν, καὶ τὰ πρὸς ὑγείαν φέροντα συμβουλεύειν. οὐ μὴν ἀλλ' ἐκεῖνο προσήκει σκοπεῖν ὑμᾶς, ὅτι τὴν ἐκκλησίαν, οὕτως ἐπ' ἀσφαλοῦς ὁ δεσπότης ἡμῶν ᾠκοδόμησεν, ὡς μηδέποτε πύλας ᾅδου κατισχύσειν αὐτῆς, τὰς ἐπανισταμένας δηλονότι τῇ ἀληθείᾳ πρὸς ᾅδου βάραθρον τοὺς πειθομένους κατασπώσας αἱρέσεις. καὶ καθάπερ τι δῶρον ἐξαίρετον αὐτῇ τοῦτο δέδωκεν, οὗ χωρὶς οὐδ' ἂν ἦν μέγα τὸ τῆς οἰκονομίας, εἴπερ ἤμελλε καὶ μετ' αὐτὴν ἀνιάτως νοσήσασα καὶ τῷ ψεύδει κατασχεθεῖσα ἢ περιῶφθαι παντάπασιν, ἢ φαρμάκων δεῖσθαι δραστικωτέρων, καὶ ὑπὸ μὲν τοῦ ψεύδους ταύτην ἐνοχληθήσεσθαι συγχωρεῖ, ὅπως δὲ καὶ καθάπαξ ἁλῷ, καὶ δούλη γένηται τῆς ἀπάτης, οὔ φησιν ἐπιτρέψειν. ἐκκλησίαν δέ γε Θεοῦ τοὺς πέντε τῶν πατριαρχῶν εἶναι θρόνους καὶ τοὺς αὐτοῖς ὑπακούοντας, οἵ τε τῶν συνόδων κανόνες, καὶ τὸ μακρὸν αὐτῆς ἔθος, καὶ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις ὑπαγορεύουσιν. εἰ γάρ τινες τῶν ὁπουδήποτε γῆς ἀρχόντων ἀλογίᾳ καὶ τυραννίδι τῶν τούτων ὁμοῦ πάντων τῶν θρόνων ποιμαντικὴν ἀπηνήναντο, καὶ χαίρουσιν ὑφ' αὑτῶν ποιμαινόμενοι, καὶ νόμος ὄντες σφίσιν αὐτοῖς, οὐκ ἐπαινούσης τοῦτο τῆς ἐκκλησίας καὶ βουλομένης ἐξεῖναι πᾶσιν οὕτω ποιεῖν, ἀλλὰ συγκαταβαινούσης τῇ τόλμῃ καὶ τι μεῖζον εὐλαβουμένης, ἐκράτησεν. οὓς εἴποι τις ἂν καὶ νῦν ἀντιλέγειν ἐθέλοντας, οὐ λογισμῷ τινι καὶ καιρὸν ἔχοντι φόβῳ προῆχθαι, ἀλλὰ πάλαι μεμαθηκότας ἀναισχυντεῖν, μηδὲ νῦν ἀφιέναι τὸ ἦθος. τούτων τοίνυν οὕτως ἀναμφιβόλως ἐχόντων, καὶ τῆς μὲν ἐκκλησίας Χριστοῦ ταύτην, ἥν ποτε καὶ εἵλετο, δόξαν στεργούσης, καὶ μέχρι παντὸς ἀποδεξομένης, ἐκείνου δὲ μηδέποτε τὸ ψεῦδος κατακρατήσειν αὐτῆς ἐπαγγειλαμένου, οὐκ ἔσθ' ὅπως, εἰ ταῖς ὑποσχέσεσι, μᾶλλον δὲ ταῖς εὐεργεσίαις τὴν τῆς ἀληθείας δόξαν μὴ διαφυλάξετε, ἡγούμενοι τῆς ἀληθείας κατισχῦσαι τὸ ψεῦδος, ἢ μενουσῶν ἐκείνων κυρίων, τοῦτ' αὐτοὶ νομίζοντες, οὐ μάταιόν τι δόξετε λέγειν. ἡ γὰρ ἀνάγκη τὸν τῆς ἀληθείας λόγον διαπεσεῖν, τῆς ἐκκλησίας ὑπαχθείσης τῷ ψεύδει, ἢ παρελθεῖν ἐκεῖνον οὐ δυνατὸν ὄν, καὶ ταύτην τῆς τῶν χειρόνων ὑποψίας παντελῶς ἀπηλλάχθαι. εἰ τοίνυν ἐκεῖνο βλασφημία, μᾶλλον δὲ μανία σαφὴς, τοῦτ' ἂν αἰνετὸν εἴη καὶ πισταῖς ἀκοαῖς καὶ γνώμαις εὐπρόσδεκτον. καίτοι τῶν θείων ἄνευ χρησμῶν καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἀσφαλείας, οὐδ' ὅλως ἐχρῆν ἀμφιβάλλειν ἀπλανῆ μέχρι παντὸς τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ τηρηθήσεσθαι, καὶ τὸ τῆς ἀπάτης δεινὸν ἅπασαν μηδέποτ' ἂν αὐτὴν

A mendacium, aut ignorare veritatem; cum tam multi sint, qui ad illam se duces offerant, & tantam curam in eam contulerint? Vos enim tantum reliqui estis, qui nobis ea qua sumus in vos benevolentia, pars valde magna videbimini; sed ordine ac numero dici non potest, quantula sitis universi pars. Quæ vero in posterum esset spes agnoscendæ veritatis, si relictus esset nemo, qui se ducem aliis ad eam præberet? neque enim uni vos hoc efficere poteritis; nec licet ipsi sapiatis, aliis ut sapiant persuadebitis: perinde ac si quis cum ungius sit, vellet totum corpus regere, & movere, & medicinam B illi adhibere, & consiliis suis ostendere, quæ bonam afferant valetudinem. Illud porro etiam considerare vos oportet, ecclesiam ita esse a domino in tuto ædificatam, ut portæ inferi nunquam sint adversus eam prævalituræ; hæreses inquam contra veritatem insurgentes, & sectatores suos in barathrum inferorum deturbantes: hoc enim illi velut eximium largitus est donum, sine quo magna res non esset dispensationis mysterium; si futurum erat, ut illo etiam peracto morbo laboraret insanabili, & oppressa mendacio vel jaceret penitus neglecta, vel pharmacis indigeret potentioribus. Et a falsitate qui- C dem agitari illam permittit, ut vero succumbat fallaciæ, errorque illi dominetur, negat se permissurum. Esse vero Dei ecclesiam quinque sedes patriarcharum, & eos qui illis subjacent, tum synodorum canones, tum longa ejus consuetudo, & ipsa rerum natura declarat. Nam sibi quidam principes nulla ratione ducti, sed tyrannice cunctarum simul harum sedium pastorali nolunt subesse regimini, juvatque illos a se ipsis pasci, & sibi loco legis esse; certe non approbante hoc ecclesia, aut volente communiter id esse licitum, sed condonante illud audaciæ, ne quid pejus admittatur, obtinuit: quos etiam D nunc contradicere volentes dixerit quispiam, non ratione aliqua sive opportuno timore duci, sed antiqua impudenter agendi consuetudine suum quoque nunc non deseruisse morem. Cum hæc ita procul dubio se habeant, & Christi quidem ecclesia sententiam hanc utramlibet dicas, sequatur, & secuta semper sit; ille vero promiserit fore, ut ipsa nunquam superetur a mendacio; fieri non potest, quin inania loqui videamini, si vel promissis, imo vero collatis beneficiis veritatis vim opinione vestra denegetis, expugnatam a mendacio veritatem existimantes, aut ratis illis manentibus hoc jam E evenisse putetis. Necesse est enim aut falsus extiterit veritatis sermo, ecclesia per mendacium seducta; aut si fieri non potest ut is evanescat, illa quoque libera omnino sit ab omni malorum suspicione. Si ergo illud blasphemia, seu potius aperta est insania; restat hoc approbandum, piisque auribus atque animis suscipiendum. Quamquam omissis etiam divinis oraculis, & proveniente ex illius certitudine, nulla ratione dubitandum esset, quin Dei ecclesia sit in perpetuum sine ullo errore servanda, & deceptionis labe tota nunquam

quam inficienda: neque enim esse aut constare omnino potest aliquid sine veritate; neque consentaneum est frustra natos esse homines; cum nemo veritate orbatus salutem consequi possit, atque hinc commigrare, ut vitam in cælis degat, quam naturæ humanæ scimus esse finem. Si vero ipsi a catholica vos ecclesia segregantes, uni & verum sentire, & salutem tuto sperare existimatis: id quod satis esse dixeritis, ut simul & veritas salva sit, & suo fine natura non fraudetur; nobis certe cogitationes istæ non probantur. Nam præter quam quod vos nullo fere numero estis, & veritati non placet in vobis tantum conservari, aut naturæ suum in vobis assequi finem; nec vos felicitate ista usque ad finem perfruemini, soli contra mendacium sumentes bellum, & sæpe terga daturi, quod & sociorum auxilio careatis, & invalidis armis pugnetis. Si enim universa Christianorum ecclesia tanto undique collecto robore, mendacium, ut ipsi dixeritis, superare non valuit, quomodo vos resistere posse credamini, qui ad eam universam plurimis partibus estis pauciores? Et illa quidem hoc uno errore seducta de futuris melius fortasse consilium capiet; vos autem veluti in tenebris versabimini, ne illud quidem scientes, quid sit agendum in rebus quæ sors obtulerit: nunquam enim fuistis hujusmodi rerum disceptatores & judices; sed bono consilio illos sequebamini, qui norunt & possunt hæc judicare: evenient autem quamplura; quod tempus futurum ut veritatis inimico adoriendi vos omni præsidio destitutos: Atque ita præsens hic, ut opinamini, tutus status fiet periculorum occasio. Neque enim de vobis curæ erit iis, qui modo contempti sunt; neque vobis satis erit virium ad omnia. Quod si vix tandem tunc resipueritis, & ad catholicam ecclesiam confugeritis, & polliciti eritis omnia vos veneraturos & recepturos quæcumque illa præceperit, refractarios olim & contumaces sensus valde execrati; illa quidem certe vos suscipiet, sed vobis pœnitentia non sine pudore erit; quem fugientes satius est ab initio nolle contendere. Nolite ergo fratrum aversari communionem, & mœrore quidem illos afficere, caritatis autem spiritum contristare: & falsa quidem in catholicam ecclesiam, quæ aberrare non potest a veritate, vestro certe damno probra jacere; vobis autem vitam in posterum multis replere perplexitatibus. His usi ad eos verbis persuadebunt, sat scio, ut nihil contradicant: & licet per se ipsos non hæc perspiciant, audientes quæ hic erunt definita, libenter admittent: quamvis enim non multum scientia polleant, tamen persuasum mihi satis est fore, ut ea pro sinceris & justis habeant. Græcos igitur propter hæc dixerim non debere moveri, si qui forte sint contradicturi; aut illorum causa se ipsos privare confessione veritatis, & pace cum Latinis; cum & se ipsos juvare, & illos, si quid dixerint, possint de sententia dimovere. At vero Latinorum ecclesiæ suspiciones ejusmodi ne simulare quidem licet. Primo enim nullum est Latino-

A ὑποστῆναι. οὔτε γὰρ ἀληθείας χωρὶς εἶναί τι καὶ συστῆναι καθόλου, οὔτε μάτην τὴν τῶν ἀνθρώπων γένεσιν εἶναι τῶν ἀλόγων ἐστί. μηδενὸς ἐρήμου τῆς ἀληθείας σώζεσθαι δυναμένου, καὶ πρὸς τὰς ἐν οὐρανοῖς ἀφικνεῖσθαι διατριβάς, ἃς τέλος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴσμεν. εἰ δ' ὑμεῖς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας σφᾶς αὐτοὺς ἀποσχίσαντες, μόνοι καὶ τἀληθῆ φρονεῖν καὶ τὴν σωτηρίαν ἀσφαλῶς ἐλπίζειν νομίζετε, ὃ καὶ τῷ τὴν ἀλήθειαν σώζεσθαι καὶ τῷ τὴν φύσιν μὴ διαμαρτάνειν τοῦ τέλους εἴποιτ' ἂν ἐξαρκεῖν, οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς λογισμούς. χωρὶς γὰρ τοῦ μηδ' εἶναί τι σχεδὸν τὸ ὑμέτερον, B μηδ' ἐν μόνοις ὑμῖν τήν τ' ἀλήθειαν χαίρειν φυλαττομένην, τήν τε φύσιν τῶν εἰκότων τυγχάνουσαν, οὐδ' ὑμεῖς μέχρι τέλους τῆς εὐτυχίας ἀπολαύσεσθε ταύτης, μόνοι τὸν πρὸς τὸ ψεῦδος ὑφιστάμενοι πόλεμον, καὶ πολλάκις ἐνδώσοντες ἐρημίᾳ τε συμμάχων καὶ ὅπλων ἀδυναμίᾳ. εἰ γὰρ ἡ καθολικὴ τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησία, καί τοι τοσαύτην ἐπαγομένη πανταχόθεν ἰσχύν, οὐκ ἴσχυσεν ὡς ἂν φαίητε περιγενέσθαι τοῦ ψεύδους, πῶς ὑμᾶς μηδὲ πολλοστοὺς αὐτοῖς ὅλοις τυγχάνοντας, εἰκός ἐστιν ἀντιστῆναι, κἀκείνη μὲν C ἕν τι τοῦτο σφαλεῖσα, περὶ τῶν μετὰ ταῦτα βέλτιον ἴσως βουλεύσεται· ὑμεῖς δὲ καθάπερ ἐν σκότῳ διάξετε, μηδ' εἰδότες ὅπως χρήσεσθε τοῖς συμπίπτουσιν· οὐ γὰρ γεγόνατέ ποτε τῶν τοιούτων ἐξεταστὰι καὶ κριταί, ἀλλὰ καλῶς ποιοῦντες εἵπεσθε τοῖς ταῦτα κρίνειν εἰδόσι καὶ δυναμένοις· συμπεσοῦνται δὲ καὶ μάλα πολλά, ἅτε τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ καιρὸν ἔχοντος ὑμῖν ἐπιφύεσθαι, βοηθείας ἁπάσης ἔξω καθεστηκόσι· καὶ οὕτως ὑμῖν ἡ πρὸς τὸ παρὸν ἀσφάλεια δῆθεν ἀφορμὴ κινδύνων γενήσεται. οὔτε γὰρ φροντιοῦσιν ὑμῶν οἱ νῦν καταφρονηθέντες, οὔθ' ὑμεῖς πρὸς πάντα ἀρκέσετε. ἂν δὲ τότε μόλις νοῦν εἰληφότες, τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ζητήσητε, D καὶ πᾶν ὅ, τι ἂν ἐπιτάξειεν αὐτὴ τιμᾶν ὑπόσχησθε καὶ φρονεῖν, πολλὰ τῆς προτέρας ἐνστάσεως καὶ τῶν ὑπερηφάνων καταρώμενοι λογισμῶν, ἐκείνη μὲν ἀντιλήψεται πάντως, ἀλλ' ὑμῖν οὐκ ἄνευ αἰσχύνης ὁ μετάμελος ἔσται, ἣν φεύγοντας, βέλτιόν ἐστι μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐθέλειν φιλονεικεῖν. παύσασθε τοίνυν τὴν τῶν ἀδελφῶν παραιτούμενοι κοινωνίαν, καὶ λυποῦντες μὲν αὐτούς, τὸ δὲ τῆς ἀγάπης παροξύνοντες πνεῦμα· καὶ καταψευδόμενοι μὲν ἐφ' ὑμετέρῳ πάντως κακῷ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἣν ἀμήχανον τῆς ἀληθείας διαμαρτεῖν, πολλῶν δ' ἀποριῶν γέμειν ὑμῖν τὸν μετὰ ταῦτα βίον ποιοῦντες. τοιαῦτα λέγοντες πρὸς αὐτοὺς πείσουσιν E οἶμαι μηδὲν ἀντιλέγειν, καὶ εἰ μὴ καὶ οἴκοθεν ταυτὶ συνορῶντες, τὴν περὶ τῶν ἐνταῦθα διωρισμένων φήμην ἄσμενοι δέξονται, ἃ μηδὲ σφόδρα σοφοὺς ὄντας, ὡς ἁπλᾶ τε καὶ δίκαια λογιεῖσθαι καὶ λίαν ἔγωγε πείθομαι. τοὺς μὲν οὖν Γραικοὺς διὰ ταῦτα τὸ τῶν ἀντιστησομένων τυχὸν ἐν αὐτοῖς εἴποιμ' ἂν οὐχ ὑπολογίζεσθαι δεῖν, μηδ' ἐκείνοις δῆθεν χαριζομένους τῆς τ' ἀληθοῦς ὁμολογίας καὶ τῆς πρὸς Λατίνους εἰρήνης στερεῖν ἑαυτούς· ἐξὸν καὶ σφᾶς ὠφελεῖν, κἀκείνους ἄν τι λέγωσι μεταπείθειν, τῇ δὲ Λατίνων ἐκκλησίᾳ τὰς τοιαύτας ὑποψίας οὐδὲ προσποιεῖσθαι γοῦν ἔξεστι. πρῶτον

μὲν

μὲν γὰρ οὐδέν ἐστι γένος Λατίνων, ὃ μὴ τοῖς αὐτῆς ὑπείκῃ προστάγμασι· μᾶλλον δ' οὐδέν ἐστιν, ὃ τῆς πρὸς ταύτην αἰδοῦς παραχωρεῖν ἂν ἀνάσχοιτο τῶν πρωτείων. οὕτω πολλῆς παρὰ πάντων ἀπολαύει τιμῆς, καὶ τοσούτων ἀπέχει, περὶ ὧν ἂν βούλοιτο τάττειν, ἔνστασίν τινα καὶ φιλονεικίαν ὁθενοῦν ὑποπτεύειν, ἄνευ γὰρ τῆς περὶ τὴν πνευματικὴν ἀρχὴν ἀκριβείας, δι' ἣν τῷ ἠπίῳ καὶ θεραπευτικῷ τὸ στῦφον κεράσασα, οὐδένα τῶν ὑπ' αὐτῇ τεταγμένων ἐᾷ κατὰ τῶν αὐτῇ δοκούντων στρατεύεσθαι, καὶ προπετές τι κατὰ τῆς δεσποίνης καὶ μητρὸς ἐνθυμεῖσθαι· καὶ Λατῖνοι πάντες καὶ ἑκόντες μηδενὸς ἀναγκάζοντος πρὸς τὴν αὐτῆς εὐλάβειαν ὥρμηνται, σοφίᾳ καὶ φρονήσει πλέον τῶν ἄλλων κεκοσμημένοι, κἀν ταῖς συνεχέσι τῶν διδασκάλων δημηγορίαις ὁπόσον τι ταύτῃ σέβας ὀφείλεται διδασκόμενοι. ὥστε τῇ πρὸς αὐτὴν αἰδοῖ καὶ τῇ πίστει πολλὰ καὶ τοῖς αὐτῆς προστάταις συγκεχωρήκασιν· ἃ τῆς τῶν δεδωκότων εὐγνωμοσύνης ἀπόδειξις ὄντα, τοῖς οὐκ εἰδόσι χρῆσθαι καλῶς ὀνειδῶν ἀρχὴ καὶ σκανδάλων εἴωθε γίνεσθαι. ἐκείνου καὶ νεώτερόν τι νομοθετούσῃ μηδὲν πολυπραγμονοῦντες πάντες προσέξουσι· καὶ νῦν οὐχ ἧττον ἐπιδείξονται τὴν αἰδῶ, ὅτε καὶ πειθομένοις εἴπερ ποτὲ λυσιτελήσειν ἡγοῦνται, καὶ ἀντιλέγοντες δριμυτέρας τῶν συνήθων δώσειν εὐθύνας. ἔπειτα καὶ βουληθέντες φιλονεικεῖν οὐδεμίαν ἕξουσι πρόφασιν, οὐ γὰρ ἂν νεωτέρα τις εἰσάγοιτο δόξα, ἀλλ' ἀφαιροῖτο προστεθειμένη· ὃ ταυτόν ἐστι καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπανιέναι καὶ πάσης ὑποψίας ἀπηλλαγμένην ὁμολογίαν. ἄτοπον οὖν ἂν εἴη καινοτομούσῃ μὲν πρότερον πείθεσθαι, ἐχομένης δὲ τῶν ἀρχαίων καὶ ταῦτα βεβαιούσης ἀφίστασθαι· καὶ μόνης μὲν τὰ τοιαῦτα πραττούσης μηδὲν ὑποπτεύειν, μετὰ δὲ τῶν ἀδελφῶν ἀνευρισκούσης τὸ δέον, ἀμφιγνοεῖν· καὶ τιμᾶν μὲν αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἄλλων πολεμουμένην, τοῖς δὲ πρότερον δυσμενέσι νῦν συμμάχοις χρωμένην, καταφρονεῖν. εἰ γὰρ ἔμελλόν ποτε τὴν εὐλάβειαν ἀποῤῥίψαντες, αὐθαδές τι καὶ προπετὲς ἐγχειρεῖν, τῇ πίστει προστιθείσης ἄνευ τῶν ἀδελφῶν καὶ τοσοῦτόν τι θαῤῥούσης, εὔλογον ἦν. ἐπεὶ δὲ τότε πάντες ὑπεῖξαν, παντὸς λογισμοῦ τὴν εἰς αὐτὸν προθέντες εὐλάβειαν, οὐδὲ νῦν εἰκός ἐστιν αὐτοὺς ἀντιλέγειν. εἰ δὲ καί τινες παντὸς δικαίου καὶ λόγου πρὸς δὲ καὶ τῆς ὑμετέρας ὑπεριδόντες ὀργῆς, τοῖς ὑφ' ἡμῶν ὁρισθησομένοις μὴ προσέχειν τὸν νοῦν, ἀλλὰ τοῖς ἐξ ἀρχῆς ἐμμένειν βουλήσονται, ἃ τοῖς Γραικοῖς περὶ τῶν ἀντερούντων αὐτοῖς ἔφθην εἰπών, ταῦτα καὶ ὑμῖν πρὸς τοὺς τοιούτους ἀρκέσειν ἡγοῦμαι. καὶ καθάπερ τὴν τῶν Γραικῶν ἐκκλησίαν, οὕτω δεῖ καὶ τὴν ὑμετέραν μὴ παύσασθαι τοῖς σωφρονοῦσι κτωμένην τἀγαθά, φόβῳ τῆς τῶν ἀνοήτων ἐνστάσεως· ἣν ἐλπὶς μὲν δήπου καὶ μὴ συμβήσεσθαι· γενομένην δὲ, ἢ λυθῆναι καλῶς, ἢ κολασθῆναι δικαίως ἀνάγκη. παρίημι δ' ὅτι καὶ ῥᾷον ὑμεῖς τοὺς ἐν ὑμῖν φιλονεικήσοντας πείσετε, σοφοὺς ὄντας καὶ τῆς ὑμῶν φωνῆς ἐπαΐοντας. καὶ τοῖς ἀναντιῤῥήτοις τῶν λόγων πείθεσθαι δυναμένους, ἢ Γραικοὶ τοὺς ἀλλοθρόους τούτους καὶ ἀπαιδεύτους, καὶ οἷς πρὸς λόγων καὶ νοημάτων ὕψος καὶ μέγεθος πάντα ἁπλῶς ἀποπέφυκεν, οὐδὲν ἧττον ἢ πρὸς τὴν δι' ἀέρος πτῆσιν ἡ τῶν σωμάτων κατα-

A rum genus, quod mandatis ejus non pareat; quin potius nullum est, quod se in ea colenda & observanda patiatur vinci ab aliis. Adeo multus honor ei defertur ab omnibus, tantumque abest ut incidat illi suspicio, ne qua sibi adversus ea, quæ præcipere voluerit, repugnantia seu contentio alicunde suboriatur. Nam præter absolutam spiritalis domini potestatem, per quam benigna mansuetudine temperat severitatem, nec sinit contra sua jussa subditorum aliquem sese extollere, aut petulans quidpiam contra dominam & matrem cogitare; Latini etiam omnes sponte sua cogente nemine, suo ad eam observandam B nutu feruntur, doctrina & prudentia plusquam alii, præstantes; & assiduis præconum concionibus edocti, quanta illi debeatur veneratio. Itaque reverentiam, qua illam prosequuntur, & fide ducti multis quoque bonis donarunt ejus præsules, quæ cum piam eorum, qui illa dedere, mentem declarent, sæpe probrorum & scandalorum origo iis fiunt, qui datis bene uti nesciunt. Proinde novum etiam aliquod edente decretum, omnes illud sine ulla curiositate recipient: & nunc haud minorem præstabunt reverentiam, cum sibi, si quando alias, obedientiam existimant profuturam, & si repugnent, asperiores solito se pœnas daturos. C Quod si vellent etiam contendere, nulla esset illis occasio: non enim nova aliqua induceretur opinio, sed addita tolleretur, quod idem esset atque ad antiquam & omni suspicione liberam redire confessionem. Inconveniens ergo esset, novitatem quidem invehenti obedire; ab ea vero fidem antiquam retinente & comprobante recedere: & sola quidem ea res hujusmodi agente nihil habere suspectum, cum fratribus autem comperiente quod tenendum est, animo fluctuare: & eam quidem oppugnatam ab aliis colere; nunc vero, qui prius hostes erant, socios habentem aspernari. Nam si D quando abjecta reverentia audendum quid erat illis petulantius, consentaneum erat id contingere, cum sine fratribus posuit additamentum, tanta in re sibi confidens: at cum omnes tunc obtemperaverint quavis cogitatione postposita reverentiæ, quam adversus illam adhibebant, par est eos nunc etiam nolle contradicere. Quod si qui omni æquitate & ratione, nec non iracundia vestra contempta vestris sententiis noluerint acquiescere, sed persistere in prioribus maluerint, quæ de contradicturis jam dixi ad Græcos, eadem & vobis fore satis puto ad hujusmodi homines: & quemadmodum Græcorum ecclesiam, ita E decet & vestram non desistere bona comparare sapientibus metu contentionis insipientium, quam certe spes est non futuram, quod si fuerit, aut rite tollatur, aut juste puniatur necesse est. Prætereo quod vos vestris facilius persuadebitis, si contradicant, cum & non indocti sint, & eadem lingua utantur, & possint efficacissimis traduci rationibus, quam Græci hominibus hisce peregrinæ linguæ ac rudibus ad percipiendam rationum & sensuum profunditatem atque magnitudinem plane ineptissimis; non minus certe, quam sit ad volandum

dum structura corporum. Ad hæc Græci quidem unam aut duas ex hisce nationibus non sine lacrymis, & magnæ infelicitatis opinione dimiserunt, quod paucæ remaneant, quibuscum una pace fruantur: Vos autem, si qua vestrarum gentium divellatur omnino a vobis, & morbo opprimi videatur insanabili, ægre quidem feretis amissionem & errorem illorum, a quo neminem capi vobis est in optatis, sed nullam vos pati censebitis amicorum & affinium orbitatem, cum futuri sint vobis multi, & quovis numero frequentiores, qui promptos ad obediendum exhibeant animos, sicut alii refractarios, quibusque sociis utamini pacis conciliatæ cum Græcis. Neque enim dici potest fore, ut omnes seu plures in suum caput arma capiant, & sese transfodiant gladio. Ita hanc quoque suspicionem, quæ non contemnenda videbatur, nullius esse momenti, nec posse naturam ejus accurate considerantes abducere a recto proposito, & oratio jam ostendit, & vos melius perspicietis, animum attente ad illam adjicientes. Desinant ergo qui nobis quasi terriculum, defectionem quorumdam objiciunt, & pravorum insuper insolentiam audaciamque fovent; frustra hæc pios & rerum honestarum studiosos optasse affirmantes, nosque nescio quo non inertiores ac leviores redituros; ne alia probra dicam, quibus jure obnoxii eritis. Prius enim oportebat cogitationes istas explicare, vel terriculamenta potius ad incutiendum timorem objicere, ut suis utrique vellent manere in finibus: nec modum pacis aggrederentur, tanquam propter hæc ipsa inutilem, ac talem ut fieri nulla ratione possit: non modis omnibus tunc ad pacem adhortari, quid non dicendo, quid non agendo, quod movere posset ad pacem? & quo non illam faciliorem asserendo? vel ipso uno congressu futuram asseverando: nunc vero difficultates commemorare, & timores injicere: in his enim etsi licebat initio, at nunc certe non licet curas defigi ab iis, qui in ipsa devenerunt agendi tempora. Cum vero ne tunc quidem habitura locum essent hujusmodi impedimenta penes homines, qui bonis uti norunt consiliis, quis det esse hujus temporis agere de hisce rebus? Qua porro ratione fiat, ut qui nunc talia dicunt, necessario sese præ pudore non contegant; & qui in eam adducentur sententiam, quod Deus avertat, postea præ rubore non se cooperiant? neque enim est culpæ ejusdem aut consilii auctoribus, aut illi assentientibus, dum de tantis rebus adhuc deliberarent, metu rationis experte perculsos non perspicere quid honeste & utiliter esset agendum; & studium, ubi rem sunt aggressi, restinguere: illud enim habet opinionem socordiæ, hoc vero dementiæ quoque crimen non effugit: & illi quidem nullum est adjunctum periculum, per hoc autem necesse est summa quoque rei periclitetur. Cum ergo demonstratum sit per ea quæ diximus, utrumque hoc impedimentum, quæ pondus aliquod habere videntur, nihil obstare; reliqua ne consideratione quidem ulla sunt digna, quæ frivola esse deprehendere poterit e longinquo quicumque voluerit.

A σχολή· καὶ ὅτι Γραικοὶ μὲν ἓν ἢ δύο τῶν τοιούτων ἐθνῶν οὐκ ἂν ἀδακρυτὶ πρόοιντο, καὶ χωρὶς τοῦ δοκεῖν ἠτυχηκέναι τὰ μέγιστα, ὀλίγων ὄντων τῶν ὑπολοίπων καὶ οἷς τῆς εἰρήνης συναπολαύσονται· ὑμεῖς δ' ὁπόταν τι καὶ καθάπαξ ἀποῤῥαγῇ τῶν ὑμετέρων ἐθνῶν, καὶ δόξῃ νενοσηκὸς ἀθεράπευτα, δυσχερῶς μὲν οἴσετε τὴν ἔκπτωσιν αὐτῶν καὶ τὴν πλάνην· ἣν οὐδένα τινὰ παθεῖν τῶν ἁπάντων εὐχῆς ἔργον τίθεσθε· τὴν δὲ τῶν φίλων τε καὶ γνησίων ἐρημίαν οὐδαμῶς ὑπολογεῖσθε, πολλῶν ἑπομένων ὑμῖν καὶ παντὸς ἀριθμοῦ κρειττόνων, οἳ τὴν εὐπείθειαν, καθάπερ ἄλλοι τὴν παρακοὴν, ἐπιδείξονται, καὶ οἷς τῆς
B πρὸς Γραικοὺς εἰρήνης χρήσεσθε κοινωνοῖς. οὐ γὰρ δὴ πάντας ἢ τοὺς πλείστους κατὰ τῆς σφῶν ὁπλίσεσθαι κεφαλῆς, καὶ καθ' ἑαυτῶν ὠθήσειν τὸ ξίφος ἔστιν εἰπεῖν. οὕτω καὶ τοῦτο τὸ δέος, καίτοι τῶν οὐ τυχόντων καὶ εἶναι δοκοῦν, φαῦλόν τι καὶ μὴ δυνάμενον ἀπάγειν τῶν προκειμένων καλῶς τοὺς αὐτοῦ τῇ φύσει προσέχοντας, ὅ, τε λόγος ἔδειξεν ἤδη, καὶ ὑμεῖς ἄμεινον ὄψεσθε, τὸν λογισμὸν αὐτῷ καλῶς ἐπιστήσαντες. παυσάσθων τοίνυν οἱ τὴν ἐνίων ἀποστασίαν ἡμῖν ἐπισείοντες, καὶ τὴν τῶν πονηρῶν ἀλαζονείαν καὶ τόλμην προσθεραπεύοντες, τοὺς εὐγνώμονάς τε καὶ τῶν καλῶν ἐραστὰς μάτην εὐξαμένους αὐτὰ περιιδεῖν ἀξιοῦντες, καὶ ἡμᾶς οὐκ οἶδα
C τίνος οὐκ ἀργοτέρους καὶ κουφοτέρους ἐπανελθεῖν, ἵνα μηδὲν λέγω τῶν ἄλλων ὀνειδῶν, οἷς δικαίως ἐνέξεσθε. τούτους γὰρ ἔδει πρότερον ὑποβάλλειν τοὺς λογισμοὺς, μᾶλλον δὲ τοῖς μορμολυκείοις τούτοις δεδίττεσθαι, καὶ πείθειν ἑκατέρους ἐφ' ὧν εἶχον μένοντας, ὡς ἀσυμφόρῳ διὰ ταῦτα καὶ ἀδυνάτῳ τῷ τῆς εἰρήνης τρόπῳ μὴ ἐγχειρεῖν· οὐ τότε πᾶσι τρόποις ἐπὶ τὴν εἰρήνην παρακαλοῦντας, καὶ τί μὲν οὐ λέγοντας, τί δ' οὐ ποιοῦντας τῶν δυναμένων κινεῖν; τίνος δ' οὐ ῥᾴστην αὐτὴν ἀποφηναμένους καὶ τῷ συνελθεῖν μόνον ἀλλήλοις ἀκολουθήσουσαν, νῦν δυσχερῶν τινων μεμνῆσθαι καὶ φόβους ἐπανατείνεσθαι. τούτων γὰρ εἰ καὶ τὴν ἀρχὴν
D ἐξῆν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ παρόντι φροντίζειν ἔξεστι τοὺς ἐν τοῖς τοῦ πράττειν ἀφιγμένους καιροῖς. ὅπου δὲ οὐδὲ τότε χώραν ἔμελλεν ἔχειν τὰ τοιαῦτα τῶν κωλυμάτων παρά γε τοῖς καλῶς εἰδόσι βουλεύεσθαι, πῶς ἂν δοίη τις τῷ παρόντι καιρῷ τὴν περὶ τούτων σκέψιν ἁρμόττειν; ἢ πῶς οὐκ ἐμφράττεσθαι μὲν τοὺς λέγοντας νῦν, ἐγκαλύψεσθαι δὲ τοὺς, ὃ μὴ γένοιτο, πεισθησομένους πᾶσα ἀνάγκη; οὐδὲ γὰρ τὴν ἴσην ἔχει κατηγορίαν οὔτε τοῖς βουλεύσασιν οὔτε τοῖς πεπεισμένοις τό, τε περὶ τηλικούτων ἔτι βουλευομένους, ἀλόγῳ δέει τοῦ καλοῦ καὶ συμφέροντος ὑπεριδεῖν, καὶ τοῦ πράτ-
E τειν ἀρξαμένους ἐπισχεθῆναι. τῷ μὲν γὰρ ἡ τῆς ῥᾳθυμίας ὕπεστι δόξα, τὸ δὲ οὐδὲ τῶν τῆς ἀνοίας ἐγκλημάτων ἀπήλλακται· κἀκείνῳ μὲν οὐδεὶς συνέζευκται κίνδυνος, τούτου δ' εἵνεκα καὶ περὶ τῶν ὑπαρχόντων κινδυνεύειν ἀνάγκη. τούτων τοίνυν ἀμφοτέρων τῶν κωλυμάτων σαφῶς ἐξελεγχθέντων ὑπὸ τοῦ λόγου δοκεῖ, τοῖς ἄλλοις οὐδὲ προσέχειν δίκαιον ὅλως· ὧν τὴν σαθρότητα πόῤῥωθεν ἔξεστι τοῖς βουλομένοις πᾶσι φωρᾶν. αὐτίκα τίς οὐκ οἶδε τοὺς θρυλλουμένους περὶ τοῦ μὴ δεῖν μήτε προστιθέναι μήτ' ἀφαιρεῖν τοῦ συμβό-

λου

λου διορισμοὺς, ἐπήρεαν ἄλλως ὄντας ὡς οἱ λέγοντες αὐτοὺς ἐκλαμβάνουσι, καὶ χάριν τοῦ συγκαλύπτειν τὴν ἐκ τῆς φιλονεικίας αἰσχύνην ἐξευρημένους; εἰ μὲν γὰρ ἔσται τι πεῖθον Γραικοὺς τὴν τῶν Λατίνων ἀπαναίνεσθαι δόξαν, καὶ προστιθέναι τῷ συμβόλῳ ταύτην ἀπαξιοῦν, ἄλλος ἂν εἴη λόγος· καὶ τὴν τῆς συνόδου ψῆφον ἐκείνην ὑγιῶς νοοῦντας οὐδεὶς αἰτιάσεται. κατὰ γὰρ τῶν ὑφαιρέσεσί τισι καὶ προσθήκαις τὴν πίστιν λυμαινομένων, καὶ νόθον εἰσαγόντων θεολογίαν, ἐξενήνεκται τὴν ἀρχήν· ἣν αἰδουμένους, αὐτούς τε μηδὲ τοιοῦτον τολμᾶν, καὶ τοῖς τετολμηκόσι μὴ κοινωνεῖν φαῖεν ἂν ἅπαντες. ἂν δὲ τοὐναντίον μᾶλλον ἀληθεστάτην καὶ τοῖς τῆς πίστεως θεμελίοις σφόδρα συμβαίνουσαν, καὶ τοῖς ἁγίοις δοκοῦσαν τὴν δόξαν ταύτην εἶναι πεισθῶσι, μάταιος ἡ πρὸς ἐκεῖνα καταφυγή· οὐ γὰρ λέγουσι τὴν τῶν πατέρων διαστρέφοντες ψῆφον, ἕως ἂν ἐκεῖνοι τὸ ψεῦδος προαναιροῦντες, οὐ τὰς ἀληθεῖς ἐκβάλλοντες δόξας, ταύτην ἐξενήνεγκαν. τοῖς γὰρ ἄλλην πίστιν συγγράφουσιν ἀπειλοῦσι, καὶ τοὺς ὁτιοῦν τῶν ὡμολογημένων προσθήκαις τισὶν ἐναντίαις, καὶ ὑφαιρέσεσι δολεραῖς ἀνατρέπειν βουλησομένους ἀνείργουσιν. ὥστε καθὰ προσήκει νοουμένης τῆς ψήφου, οὔτε Λατῖνοι τἀληθὲς προστιθέντες ἐγκαλοῖντ' ἂν δικαίως, καὶ Γραικοὺς συμφωνοῦντας μὲν οὐδὲν ἁμαρτάνειν, ἄλλο δέ τι λέγοντας ἐπηρεάζειν ἄντικρυς λείπεται. ἔπειτα εἰ καὶ Λατίνοις μόνοις ἢ Γραικοῖς Λατίνων χωρὶς οὐκ ἔξεστι καὶ ὁτιοῦν προστιθέναι, ἀλλά γε τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον οὐδεὶς τουτὶ τὸ γέρας ἀφελέσθαι δυνήσεται· ἐπεὶ καὶ τὰς ἄλλας συνόδους προσθήκαις τισὶ τὴν ἀληθινὴν ἀναδειξάσας οἴδαμεν πίστιν· καὶ ὁ τῆς προσθήκης καταψηφιζόμενος ὅρος, ἣν ἄν τις εἷς ὢν καὶ δόξαν ἰδίαν δημοσιεύων ποιήσαιτο, οὐχ ἣν ἂν σύνοδος ὅλη βουληθείη προσθεῖναι, ταύτην ἐλαύνει· οὐδαμοῦ γὰρ ἐκεῖ συνόδου γίνεται μνήμη, ἀλλὰ μηδενί φησιν ἐξεῖναι. καὶ μὴν ἃ κωλύει πιστεύειν, ταῦτα καὶ προστιθέναι τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως οὐκ ἐᾷ· ταῦτα δέ ἐστιν ὁπόσα τοῖς ἀληθέσιν ἐναντιοῦται, καὶ τοῖς μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας κεκρατηκόσιν οὐ συμφωνεῖ. ἃ δὲ πιστεύειν ἔξεστι, ταῦτα καὶ ὁμολογεῖν συγκεχώρηται, τὴν γὰρ τοῦ συμβόλου δήπουθεν ὁμολογίαν, τὸ μηδεῖν λανθάνειν ἐνίους περὶ τὴν πίστιν διεφθαρμένους, ἀναγκαίαν πεποίηκεν· ἣν ἐφ' ὅσον τοῖς ἀκινδύνως πιστευομένοις συμφωνοῦσαν ποιῆταί τις, οὐκ ἂν δικαίως νομίζοιτο παραβλάπτειν. ἄλλως δὲ καὶ καταψευσόμεθα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ μάτην ἀναγνωσόμεθα τοῦτο, τῆς ἐξ αὐτοῦ γινομένης ἀσφαλείας ἤδη πεπατημένης. οὔτε γὰρ σύμβολον ἔσται λοιπὸν μὴ πᾶσαν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ πεπηγυῖαν περὶ τῶν τῆς πίστεως ἄρθρων δόξαν ἀνακαλύπτον, οὔτε τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ καὶ ψευδῆ τινας πεφρονηκότας λανθάνειν· καὶ τῇ μὲν ὁμολογίᾳ μεθ' ἡμῶν ἵστασθαι, τῇ δὲ πίστει διακεκρίσθαι, ἅπαξ τούτου συγχωρηθέντος. ποῦ δὲ καὶ τὴν τῆς πίστεως ἀκρίβειαν παραστήσομεν, ἣν ἐν τῷ ταύτην ὁμολογεῖν παρειλήφαμεν συνεστάναι, αὐτοὶ τοῦ καὶ γλώττῃ κηρύττειν ταύτην φειδόμενοι; ἢ τίς ἡμῖν ἐκ τῶν ἀναγκαίως πιστευομένων ἔσται σωτηρίας ἐλπίς, εἴπερ εἵνεκα μὲν σωτηρίας ὁμολογεῖσθαι τὴν πίστιν ἀκούομεν, αὐτοὶ δ' ὥσπερ αἰσχύνην τὸ τὴν

A In primis enim quis ignorat, decantata illa decreta, quod nihil in symbolo aut addere, aut demere liceat, juxta sensum eorum qui illa objiciunt, esse plane calumnias, ad obtegendam contentionis ignominiam adinventas? Nam si quid est, quod persuadeat Græcis, ut respuant sententiam Latinorum, prohibeatque illam symbolo addere, alia res est; & nemo decretum illud synodi sane intelligentes culpaverit; Latum quippe est a principio in eos, qui detractionibus atque additamentis quibusdam fidem depravant, & adulterinam invehunt theologiam: cujus reverentia nec sibi tale quidpiam audiendum, nec si qui

B ausint, admittendos esse ad communionem, omnes affirmaverint. Quod si potius e contrario persuadeatur illis, sententiam illam esse verissimam, & cum fundamentis fidei valde congruentem, & sanctis probatam; inane est ad illa refugium: nihil enim dicunt perverse intelligendo decretum patrum, cum hoc illi ediderint, ut mendacio viam præcluderent, non ut veras sententias eliminarent, minas enim in eos jactant, qui aliam fidem conscribunt; & iis tollunt facultatem, qui adjiciendo quid contrarium, & subdole auferendo quodlibet ex confessis evertere voluerint. Quare si decretum intelligatur ita

C ut oportet, neque Latini culpandi sunt, si adjecerunt quod verum est, neque Græcos errare dicendum, si consenserint: alioquin restat, ut aliud dicentes calumnias certe struant. Deinde si Latinis solis, aut Græcis absque Latinis non licet addere quidlibet; at œcumenicæ synodo honorem hunc nemo poterit negare: nam & alias synodos adjectionibus quibusdam scimus veram declarasse fidem, & decretum, quo reprobatur additamentum, ita hoc excludit, si ab uno quopiam fiat, propriam divulgante sententiam, non si tota synodus voluerit addere, nulla enim in eo fit synodi mentio, sed nemini, in-

D quit, liceat. Præterea quæ prohibet credi, ea quoque non permittit addi symbolo fidei; ea vero sunt, quæ veritati adversantur, & non consonant iis, quæ post multos labores recepta sunt. Quæ porro licet credere, fateri quoque permissum est. Symboli enim confessionem illud fecit necessariam, quod non oporteat latere aliquos in fide corruptos, quam nemo lædere jure censendus est, dum illam præstat iis consentientem, quæ sine periculo creduntur. Alioquin fidei symbolum falso appellabimus nomine, & frustra illud recitabimus proculcata jam illa, quæ ex eo provenit, hæsitationis liberatione. Neque enim

E erit amplius symbolum, si totam non detegat infixam animæ de fidei articulis sententiam; nec impossibile est aliquos falsa sentientes latere: qui nobiscum quidem confessione stent, fide vero sejungantur, si hoc omnino concedatur. Plenam vero fidei rationem quomodo integram exhibebimus, quam in confessione sui consistere accepimus, nobis prædicationem ejus per ipsam præterea linguam refugientibus? aut quæ nobis erit salutis spes per ea quæ necessario creduntur, si cum audiamus, fateri illam oportere propter salutem, ipsi igno-

A ignominiam habere putemus: si ore etiam fateamur veritatem? Sicut enim nullo modo credenda sunt, quæ deficiunt a regula veritatis; ita ad recte credita necesse est exterior quoque accedat confessio. Aut igitur demonstranda est Latinorum sententia a veritate prorsus aliena, aut si hoc non potestis, ut vera illa honoranda & suscipienda est, & fides in symbolo declaranda. Latini enim nobiscum sententiam recipientibus, & ratam esse judicantibus, fortasse de confessione non magnopere pugnabunt, satis enim est illis ostendere, se recte sensisse, & efficere ne ulterius contendamus, veritatemque ut mendacium persequamur: B at nobis sola fides cordis non erit satis, non adjuncta etiam exteriori confessione. Decreta vero, quæ aliqui reformidant, pro nobis potius egregioque additamento stare putanda sunt, atque eo modo intelligenda, quo pro se & aliis vellent intelligi qui ea condidere. Neque enim se ipsos, aut alios pari dignitate præditos facultate hujusmodi privare volebant, ut plane definire non possint quæ spectant ad fidem: alioquin decreta hæc nullius esse momenti inconsiderate ostendissent, & quæ possint non observari: nam & illa additamentum quoddam sunt, & sententia de C fide tunc primum lata, & a nulla superiorum approbata synodorum; omnes enim, ut patet, addebant. Sed neque Latini, si nec œcumenicam existimant, nec omnino talem, cujus mandata non liceat transgredi, synodum illam, quæ posuit additamentum, pertimescent decreta, improbantes additamentum, & volentes illud expungere. Quæ enim non valde certa sunt ratione definita, possunt ab illis immutari, qui majorem habent facultatem. Si vero illam arbitrantur œcumenicam, & decreta ejus rata esse debere in perpetuum, æque ut aliarum generalium statuta synodorum; non dubium est, quin & ipsi decreta sint D omnino prolaturi, & quæ Græcis est difficultas ad inferendum, eam sibi esse demere volentibus sint dicturi. Ego vero utrum ea synodus œcumenica sit habenda, nec ne, Latinis ipsis considerandum relinquo: sed consilium eis dederim primum quidem, ut potius a se decreta observari existiment, si priorum illorum sequantur conciliorum sententiam, quam si illis omnibus posthabitis uni omnium postremo adhæreant: Deinde ut nullam de illa synodo cum Græci habeant controversiam, sed missam faciant hanc materiam. Ego enim scio, Græcos nullo modo passuros eam synodum œcumenicis annumerari, sed contra hoc E potius quam quidvis aliud repugnaturos: sciunt enim, si velint hæc admittere, fore ut necessario damnum usquequaque faciant, deteriorisque habeantur conditionis. Propter hæc nihil de illa synodo agendum; qualemcumque eam velint utrique videri: Sed Latinis etiam, sicubi malum afferre videtur, dubitandum non erit ejicere causam schismatis, additamentum: nec si æquum esse arbitrantur, Græcos omnes parere huic synodo additamentum apponenti, ipsi se injuriam pati arbitrentur obedientes auferenti: æque enim utrum-

ἀλήθειαν καὶ χείλεσιν ὁμολογεῖν νομιοῦμεν; ὥσπερ γὰρ οὐδὲ πιστεύειν χρὴ τὴν ἀρχὴν ὁπόσα τῶν τῆς ἀληθείας κανόνων ἔξω χωρεῖ, οὕτω τοῖς καλῶς πιστευομένοις καὶ τὴν ἔξωγεν ὁμολογίαν ἀνάγκη πᾶσα προσεῖναι. ἢ τοίνυν τὴν τῶν Λατίνων δόξαν δεικτέον τῆς ἀληθείας πόῤῥω που βάλλουσαν, ἢ τοῦτο μὴ δυναμένους, ὡς ἀληθῆ τιμητέον, καὶ φρονητέον οὕτω, καὶ τῷ συμβόλῳ τὴν πίστιν φανερωτέον. Λατῖνοι μὲν γὰρ ἀποδεχομένοις τὴν δόξαν ἡμῖν, καὶ κυρίαν εἶναι ψηφιζομένοις, περὶ τῆς [ὁμολογίας τυχὸν οὐ σφόδρα διοίσονται]· ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς τὸ δεῖξαι σφᾶς τὰ ὄντα πεφρονηκότας, καὶ ἡμᾶς παῦσαι φιλονεικοῦντας, καὶ τἀληθὲς ὡς ψεῦδος διώκοντας. B ἀλλ᾽ ἡμῖν μόνη τῆς καρδίας ἡ πίστις οὐκ ἀρκέσει πρὸς σωτηρίαν, μὴ καὶ τῆς ἔξωθεν ὁμολογίας συνεζευγμένης. καὶ οὓς τινες δεδίασιν ὅρους, ὑπὲρ ὑμῶν μᾶλλον καὶ τῆς καλῆς προσθήκης ὑποληπτέον, καὶ νοητέον αὐτούς, ὡς ἂν αὐτοὶ βουληθεῖεν ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων οἱ θέμενοι. οὔτε γὰρ ἑαυτοὺς οὔτε τοὺς ἴσον περικειμένους ἀξίωμα, τῆς περὶ ταῦτ᾽ ἐξουσίας καὶ τοῦ τὰ περὶ τὴν πίστιν ὁρίζειν ἤθελον ἀποκλείειν. ἄλλως δὲ καὶ τοὺς ὅρους τούτους σαθρόν τι χρῆμα δεικνῦντες καὶ παραβαίνεσθαι δυναμένους ἔλαθον ἄν· καὶ οὗτοι γὰρ προσθήκη τίς εἰσι, καὶ γνώμη τῶν τῆς πίστεως τότε πρῶτον ἐξενεχθεῖσα, καὶ μηδεμιᾷ τῶν πρὸ C αὐτῆς συνόδων ἀρέσασα· πᾶσαι γάρ, ὡς δῆλον πέφυκε, προσετίθουν. ἀλλὰ μὴν καὶ Λατῖνοι εἰ μὲν οὐκ οἰκουμενικήν, οὔθ᾽ ἁπλῶς ἀπαραίτητον τὴν σύνοδον ἐκείνην, ἧς γέγονεν ἡ προσθήκη, νομίζουσιν, οὐδ᾽ ἂν εὐλαβηθεῖεν τοὺς ὅρους, τῆς προσθήκης κατεγνωκότες καὶ ταύτην θέλοντες ἀφαιρεῖν· τὰ γὰρ οὐ πάνυ βεβαίως διωρισμένα ἔξεστι μεταποιεῖν τοῖς μείζω δύναμιν ἔχουσιν. εἰ δ᾽ οἰκουμενικὴν ἐκείνην ἡγοῦνται, καὶ ἅπερ ἔγνωκε κρατεῖν ὀφείλονται μέχρι παντὸς οὐδὲν ἧττον ἢ τὰ ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις διωρισμένα, εὔδηλον ὅτι προβαλοῦνται καὶ οὗτοι πάντως τοὺς ὅρους· καὶ τὴν ἴσην Γραικοῖς τε προστιθέναι, καὶ αὐτοῖς ἀφαιρεῖν D βουλομένοις ἐροῦσιν εἶναι δυσχέρειαν. ἐγὼ δὲ τὸ μὲν πότερον οἰκουμενικὴν ἢ μὴ τοιαύτην τὴν σύνοδον ἐκείνην οἴεσθαι χρή, αὐτοῖς ἀφίημι Λατίνοις σκοπεῖν· συμβουλεύσαιμι δ᾽ ἂν αὐτοῖς πρῶτον μὲν μᾶλλον νομίζειν τοὺς ὅρους διαφυλάττειν τῷ μετὰ τῶν προτέρων ἐκείνων συνόδων ἑστάναι τῇ γνώμῃ, ἢ τῷ παριδεῖν μὲν ἐκείνας ἁπάσας, μιᾷ δέ γε τῇ πασῶν ἐσχάτῃ προσέχειν· ἔπειτα μηδὲ πρὸς Γραικοὺς περὶ τῆς συνόδου διαφερομένους ἐκείνης, τῶν προκειμένων ἐθέλειν ἀφίστασθαι· ἐγὼ γὰρ οἶδα Γραικοὺς οὐδέποτε ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις συντάττειν ἐκείνην ἀνεξομένους, καὶ πρὸς E τοῦτο μᾶλλον ἤπερ ἄλλο τι τῶν ἁπάντων ἐνστησομένους εἰδότας ὡς ἀνάγκη πανταχόθεν αὐτοὺς ζημιοῦσθαι, καὶ νομίζεσθαι χείρους εἰ ταῦτα βούλοιντο συγχωρεῖν. διὰ δὴ ταῦτα τὴν μὲν σύνοδον ἐατέον ἐκείνην, ὅπως ποτὲ βουληθεῖεν ἑκάτεροι τοιαύτην εἶναι δοκεῖν· τὴν δὲ τοῦ σχίσματος αἰτίαν προσθήκην, ἂν φαίνηταί που λυμαίνεσθαι, μηδὲ Λατίνοις ὀκνητέον ἐκβάλλειν· μηδ᾽ εἰ προστιθείσῃ τῇ παρούσῃ συνόδῳ δίκαιον ἡγοῦνται Γραικοὺς ἅπαντας πείθεσθαι, αὐτοὶ νομιζέτωσαν ἀδικεῖσθαι ἀφαιρούσης οὐχ ὑπακούοντες· ἐπίσης γὰρ

ἔμφω καὶ ἔξεστιν οἷς ἂν ἐξῇ, καὶ κεκώλυται. οὔτε τοὺς τοίνυν ὅρους ἐκείνους εὐλαβουμένους, παντὶ μᾶλλον ἢ τῇ παρούσῃ χρείᾳ συμβαίνοντας, τὴν μόνην ἀληθῆ καὶ βεβαίαν εἰρήνην πρέπει προΐεσθαι· οὔτε τῷ φθάσαντας ἐκείνης ἢ ταύτης ἐπειλῆφθαι τῆς δόξης, εὔλογόν ἐστι δυσχεραίνειν πρὸς τὴν μετάθεσιν. αἰσθάνομαι γὰρ ἐνίων καὶ ταῦτα λογιζομένων, καὶ δεινὸν ἡγουμένων, δόξαν τοσούτοις χρόνοις κεκρατηκυῖαν ἀμεῖψαι. οὐ γὰρ καθάπερ θέαν ταῦτα κρίνεσθαι δεῖ· οὐδὲ τῷ χρόνῳ τὰ τοιαῦτα πιστεύειν, ὃς καὶ τῶν φαυλοτέρων εὑρετής ἐστι δεξιός. οὐδὲ αἰδεῖται τῷ ψεύδει κατὰ τῆς ἀληθείας συμπράττων· καὶ πολλάκις μὲν τοῖς σπουδαίοις ἐπανέστησε τὰ μέμψεως ἄξια, πολλάκις δὲ τοῖς χείροσι κρατήσασιν ἤδη καὶ πιστευθεῖσι σφοδροτέραν τὴν παρὰ τῶν ἀμεινόνων μάχην ἐπήγαγε. καὶ νῦν οὖν οὐδὲν ἀπεικός ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον τὴν πλάνην * ἐλθεῖν, ἢ τοῦ ψεύδους ἀληθείας φαντασίαν λαβόντος καὶ μετὰ ταύτης κηρυττομένου, ἢ τὴν αὐτοῦ φαντασίαν ταύτῃ περιθέντος, καὶ φιλονεικοῦντος οὕτως ἐκβάλλειν. ὅμως δὲ τῶν μὲν ἡμῖν προκειμένων μεγίστων ὄντων, καὶ πρὶν ἐς τόδε σχίσματος ἥκειν σχεδὸν ὑφ' ἁπάντων ἀπιστουμένων, οἳ τὰς πολλὰς δυσχερείας συνῄδεσαν, εἰκός ἐστι καὶ πολλῷ πλείω τῶν εἰρημένων νῦν ὑμῖν φανεῖσθαι κωλύματα· καὶ πολλάκις ἐγγυτάτω τοῦ καλοῦ γινομένους, ὑπὸ τούτων ἐνοχλουμένους ἀποστήσεσθαι πάλιν. οὐ γὰρ γέγονεν, εἰ δεῖ τἀληθῆ λέγειν, οὐδ' ἔσται πρᾶγμα πλείους καὶ μείζους ἔχον τὰς δυσκολίας τῆς πάντα καλλίστης καὶ χρησιμωτάτης ταύτης εἰρήνης. ἐγὼ δὲ παραινέσαιμ' ἂν ὑμῖν, καί μοι μηδεὶς ὑμῶν ὀργισθῇ, μᾶλλον ἂν ἑλέσθαι μηδὲ ὑμῶν ἀρχὴν ἐπιχειρῆσαι τῷ πράγματι, ἀλλ' ὥσπερ καθ' ἱστορίαν συνεληλυθότας ἐνταῦθα, οὕτως ὁμιλήσαντας καὶ γνωρισθέντας ἀλλήλοις ἐπανελθεῖν, ἢ μετὰ προθυμίας ἀψαμένους ἐνδοῦναι, καὶ μικρᾶς τινος ἢ μείζονος δυσχερείας ἥττους ὀφθῆναι. εἰ γὰρ ἐλάττους ἦτε τὸν ἀριθμόν, ἢ τῆς χρείας ἐνδεέστερον παρεσκευασμένοι, ἢ σύνοδος ἐπαρχικὴ καὶ μὴ πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ παριστάνουσα, ἢ δι' ἄλλο τι προὔργου συνειλεγμένοι, ἔπειτα καὶ περὶ τῆς εἰρήνης σκοπεῖν παρέργως ἐμέλλετε, τό γε τοῖς μεγίστοις ἐπιχειρήσαντας ἀπογνῶναι καὶ δόξαν φρονήματος ὑμῖν ἤνεγκεν ἄν. ἐπεὶ δὲ καὶ πλήθει, καὶ ἀρετῇ, καὶ σοφίᾳ, καὶ πάσῃ παρασκευῇ, εἴπερ τις τῶν πώποτε γενομένων οἰκουμενικῶν συνόδων, ἐξήρτυσθε, αἳ τῶν ἴσων δυσχερειῶν μετὰ τῆς ὁμοίας ἰσχύος τότε περιεγένοντο, πρόσεστι δὲ καὶ ἡ σφοδρὰ τῆς εἰρήνης ἐπιθυμία, καὶ τὸ μηδενὸς ἄλλου χάριν ἐλθεῖν ἀγωνιουμένους, αἰσχρόν ἐστιν, ὦ σεβάσμιοι πατέρες, αἰσχρὸν τὴν τοῦ σχήματος καὶ τῆς ἐπωνυμίας τάξιν λιπεῖν, καὶ τῶν ἄλλοτε κατωρθωκότων ἐν τοῖς ὁμοίοις ἀγῶσι χείρω λαβόντας δόξαν ἀπαλλαγῆναι. οὐδεὶς γὰρ ὑμῖν τὰ κωλύματα καὶ τὰς δυσχερείας ἀπολογίαν προτείνουσι προσέχειν ἐθελήσει τὸν νοῦν, τὴν ὑμετέραν εἰδὼς διὰ πάντων παρασκευὴν πασῶν οὖσαν ἰσχυροτέραν, ῥαθυμίᾳ δὲ μόνῃ προδεδομένην. πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ὀνείδεσιν ἔσθ' ὅπως οὐχ ὑποκείσεσθε, ἃ τῶν τῆς εἰρήνης ἔχεται κωλυμάτων· τῷ μὲν γὰρ αὐτῶν τὸ τῆς ὑπερηφανίας ὕπεστιν ἔγκλημα, τοῦ δ' ἡ τῆς δειλίας ἤρτηται μέμψις, τῷ δὲ τὸ

* ἴσ. λαθεῖν

A que & licitum est, quibus licet, & prohibitum pariter. Neque igitur timore decretorum illorum, quæ potius ad quidvis aliud quam ad rem nostram faciunt, projicienda est sola vera & solida pax, neque ob anticipatam hanc vel illam opinionem consentaneum est mutationem ægre ferre. Audio quippe has esse quorumdam cogitationes, indignum esse opinantium, receptam tanto tempore mutare sententiam. Non sunt enim hæc judicanda more spectaculorum, nec decursu temporis credenda, quod facit ut deteriora etiam videantur apte excogitata, nec erubescit ferre opem mendacio contra veritatem, quod fecit, ut præclare sæpe res oppugnarentur a rebus vitu- B peratione dignis, sæpe etiam deteriora recepta jam & credita bello acriori a potioribus peterentur. Nihil ergo absonum, nunc etiam tanto tempore latuisse errorem, aut imagine veritatis assumpta a mendacio, & sub ea prædicato, aut eodem sui imaginem veritati adaptante, atque ita ut exturbet illam contendente. In universum res, quas præ manibus habemus, cum sint longe maximæ, & antequam ventum esset ad tantum schisma, visæ fere omnibus, qui conscii multarum erant difficultatum, incredibi- C les, par est multo etiam plura, quam dictum est, oblatura se nunc vobis esse impedimenta, & sæpe vos ad egregium hoc opus perficiendum maxime vicinos, per ea turbatos detentum iri. Nam si verum dici oportet, nulla fuit res aut erit pluribus & majoribus implicata difficultatibus, quam usquequaque honestissima & utilissima hæc pax. Ego vero tale vobis dederim consilium, irascatur autem nemo. Satius plane esset, omnino rem non aggredi, sed tanquam studio visendorum locorum profectos convenisse huc, collatisque sermonibus, habitaque mutua vestri notitia regredi, quam alacriter exorsos despondere animum, D & sive parvæ, sive magnæ difficultati succumbere. Nam si minori esse numero, aut minus quam res exigit parati, aut synodus provincialis, & non totam Dei repræsentant ecclesiam, aut alterius rei gratia non inutilis collecti, sed obiter etiam postea pacis negotium tractaturi, quod res maximas exorsi, desperaretis, id vobis etiam magni animi virorum pareret nomen: at quia & multitudine, & virtute, & scientia, omnique apparatu, si qua unquam alia superiorum generalium synodorum, instructi estis, quæ pares difficultates simili robore tunc vicerunt; inest autem & vehemens pacis desiderium, & nullam aliam ob rem profecti estis ad decertandum, turpe est, E venerabiles patres, turpe, personæ quam geritis; atque appellationis ordini non respondere, & abscedere minorem consecutos gloriam, quam alii qui proposita sibi similia certamina ad felicem exitum perduxerunt. Nemo enim vos audiet, si excusationis causa protuleritis impedimenta & difficultates, cum sciat quam pleno veneritis apparatu, quavis quidem alia re validiori, per solam autem ignaviam projecto. Ad hæc fieri non potest, quin aliis quoque probris vexemini, quæ secum affert pax impedita: hoc enim superbiæ crimen infert; illud timiditatis reprehensionem, aliud contentionis

A nis vitium; atque ita aliud alii conjunctum est dedecus, quibus ne merito fiatis obnoxii, curandum vobis est & singulis & universis: æque enim omnia plurimum distant a vestra virtute & spe, quæ sita in vobis est. Omnium porro, quæ dicta sunt, caput hoc est: Reliqui certe omnes homines manifestis hisce ac perspicuis, quæ ex pace proficiscuntur, bonis fruentur, quorum erit pulcherrimum, veritatis cognitio, & suarum salus animarum: Vos autem primi utilitatem ex hisce bonis percipientes, eoque titulo insigniti, quod per vos auctores illa in omnes fluxerint, mercedem etiam utilitatis perceptæ ab aliis accipietis. Præ- B ter hæc adest quoque Deus vestrorum animi motuum spectator & judex, quem nemo latere potest aut segniter agens, aut mollitie fluens, aut carnales & caducas cogitationes operibus ejus immiscens. Hunc igitur omnes præ oculis semper habentes, & eam quæ sequetur, si rem præclare gesseritis, utilitatem & gloriam, omne quidem quod adversatur, frivolum & inane ostendetis; exoptatam vero pacem quamcitissime ac utilissimam vestro decreto sancietis.

EJUSDEM ORATIO III.
in qua exponuntur ea, per quæ pax
C hujusmodi confici possit.

HÆc sunt, quæ maxima & difficillima pacis hujus impedimenta visum iri existimavi; quæ vos tamen considerantes nihili puto facietis, sed ambabus, ut ajunt, manibus strenueque pacem amplectemini, nihil prætermittentes, quod per vos fieri possit: multis aliis impedimentis per hæc tria vel quatuor simul e medio sublatis. Satis vero mihi videor eorum describenti naturam dixisse, expositis iis, quæ contra res tanti momenti dicere potui relictis plurimis, ut ea dicant, qui singula volunt perpendere. Ad ipsum D vero jam sermonum meorum caput accedam, declaraturus vobis Dei favente auxilio, per quæ pax hæc confici possit, ad memoriam vos, ut ita dicam, revocans, atque ea tantum attingens. Solvendum enim hoc restat promissum, quod etiam plus habet ponderis. Cum porro mihi sit agendum cum viris doctis, & spiritu plenis, resque suas cum prudentia moderantibus, non erunt opus, arbitror, in singulis longi sermones, & ipse si pluribus quam res postulet, verbis usus fuero, merito etiam molestus esse existimabor.

Ego enim, venerandi patres, meum cogitans reperio, disjunctionem nostram E jam olim exortam ad hæc usque nostra tempora & damni non exigui, & non minoris utilitatis causam esse: & illo quidem affectos esse majores nostros, utilitate vero nos primos, si modo velimus, perfruituros. Quod enim tanto jam tempore bella inter nos seclusa conciliatione gesserimus, & pars utraque doctrinæ opinionem habeat, omnique dignitate præfulgeat, & velit propterea pluribus rationibus victoriam sibi arrogare, numerari non possunt quæcumque per singula tempora utrique conscripseri-

τῆς φιλονεικίας συνέζευκται, καὶ ἄλλοις ἄλλα συνέσιν αἴσχη· οἷς ὅπως οὐκ ἐνέξεσθε δικαίως, ἑκάστῳ τε ὑμῶν καὶ πᾶσιν ἅμα πρέπει φροντίσαι· πάντα γὰρ ὁμοίως τῆς ὑμετέρας ἀρετῆς καὶ τῶν ἐφ' ὑμῖν ἐλπίδων πλεῖστον ἀπέχει. ἁπάντων δὲ τῶν εἰρημένων ἐστὶ κεφάλαιον· οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι, τῶν ὁμολογουμένων τούτων καὶ πᾶσι προδήλων ἐκ τῆς εἰρήνης ἀγαθῶν ἀπολαύσονται, ὧν ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας καὶ ἡ τῶν ψυχῶν αὐτοῖς σωτηρία, τὸ κάλλιστον ἔσται· ὑμεῖς δὲ πρῶτοι τῶν ἀγαθῶν ἀποστάμενοι, καὶ τῷ τοῖς πᾶσι γενέσθαι τούτων αἴτιοι κοσμηθέντες, καὶ τῆς τῶν ἄλλων ὠφελείας ἀφέξετε τοὺς μισθούς· πρὸς δὲ τούτοις καὶ Θεὸς πάρεστιν ἤδη τῶν ὑμετέρων ἐνθυμημάτων ἐπόπτης καὶ δικαστής· ὃν οὐκ ἔστιν οὐδένα λαθεῖν ἢ ῥαθυμοῦντα καὶ βλακευόμενον, ἢ σωματικούς τινας λογισμοὺς καὶ προσκαίρους αὐτοῦ τοῖς ἔργοις ἀναμιγνύντα. τοῦτόν τε τοίνυν πρὸ ὀφθαλμῶν ἀεὶ καὶ τὴν ἐκ τοῦ κατορθοῦν ὠφέλειάν τε καὶ δόξαν ἅπαντες ἔχοντες, σαθρὸν μὲν δείξετε πᾶν ἐναντίωμα, τὴν δὲ ποθουμένην εἰρήνην ὅτι τάχιστα καὶ λυσιτελεστάτην ψηφιεῖσθε.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ,
ἐν ᾧ τίθεται τὰ ποιήσοντα τὴν τοιαύτην εἰρήνην.

ΑΜΕΝ τοίνυν νενόμικα τῶν τῆς εἰρήνης ταυτησὶ κωλυμάτων μέγιστα καὶ δυσχερέστατα δόξειν, καὶ ἃ σκοπουμένους αὖθις ὑμᾶς περὶ οὐδενὸς ἂν ἐκεῖνα λόγου ποιήσεσθαι, ἀλλ' ἀμφοτέραις, ὃ λέγεται, καὶ γενναίως ἀντιλήψεσθαι ταύτης τῶν εἰς δύναμιν ἡκόντων οὐδοτιοῦν παρέντας, ταῦτά ἐστι· τῶν μὲν πολλῶν κωλυμάτων τρισὶν ἢ τέτταρσι τούτοις συνεξαιρεθέντων· ἃ δὲ κατὰ τούτων τοσούτων ὄντων ἐξῆν εἰπεῖν, τῶν πλείστων τοῖς ἕκαστα βουλομένοις ἐπισκέπτεσθαι παρειμένων, *ἐμοὶ γὰρ τὴν ἐκείνων ὑπογράφοντι φύσιν, καὶ ταῦτ' ἔδοξεν ἀποχρῆν. ἐπ' αὐτὸ δὲ λοιπὸν τὸ τῶν λόγων βαδιοῦμαι κεφάλαιον· καὶ τὰ ποιήσοντα τὴν εἰρήνην ταύτην ὑμῖν, μετὰ τῆς ἄνωθεν βοηθείας, ὑπομιμνήσκων ὡς οὕτως εἰπεῖν καὶ μόνον ἀπτόμενος, ἔρχομαι δείξων. τῶν μὲν γὰρ ὑποσχέσεων αὕτη λοιπὴ, καὶ μείζω δύναμιν ἔχουσα. οὔτε δὲ ἡγοῦμαι σοφοῖς ἀνδράσι καὶ πνεύματος γέμουσι καὶ φρονήσει διοικουμένοις μακροτέρων ὑπὲρ ἑκάστου λόγων δεήσειν, οὔτ' αὐτὸς τῆς χρείας περιττοτέροις χρώμενος λόγοις οὐχὶ καὶ προσενοχλεῖν ἂν ὑπειλῆφθαι.

* ἴσ. ἔμοιγε

Ἐγὼ γὰρ, ὦ πατέρες σεβάσμιοι, θεωρῶν εὑρίσκω, πόρρωθεν τὴν ἡμετέραν διάστασιν ἀρξαμένην ἄχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν καὶ βλάβους πολλοῦ καὶ ὠφελείας οὐχ ἧττον αἰτίαν οὖσαν, καὶ τοῦ μὲν ἄλλου μεταχόντας τοὺς πρὸ ἡμῶν, τῆς δ' ὠφελείας πρώτους ἡμᾶς, ἂν μόνον θελήσωμεν, ἀπολαύσοντας. ἐν γὰρ τῷ τοσοῦτον ἤδη χρόνον ἀλλήλοις πολεμεῖν ἀδιάλλακτα, προσεῖναι δὲ ἑκατέροις δόξαν ἐπὶ σοφίᾳ καὶ τὸ διὰ πάντων ἀξίωμα, καὶ διὰ ταῦτα βούλεσθαι νικᾶν ἐκ περιουσίας, οὐδ' ἀριθμεῖν ἐστὶν ὁπόσα κατ' ἀλλήλων συγγεγραφότες ἐπὶ χειρῶν οὐκ ὠκνήσαμεν ἀλλήλους τοῖς ἀνηκέστοις περιβαλεῖν, καὶ δεῖξαι πάντων ἀνθρώ-

πων

πων χείρω νοσήσαντας. ταῦτα δὲ πάντα συκοφαντίαι τινές εἰσιν ἐκ τῆς περὶ τὴν μάχην ἀνάγκης, καὶ λόγων ὑπερβολαί, καθάπερ ἐπὶ πάσης συμβαίνειν εἴωθεν ἔριδος. ὑφ' ὧν δήπου τοὺς ἁπλουστέρους ἀναπεισθέντας μέχρι καὶ τῶν ἔξω τούτων καὶ φαινομένων ἐκτεῖναι τὴν ἔχθραν, ἔθη τινὰ καὶ τὰ περὶ τὴν θρησκείαν ἔχοντας διασύροντάς τε καὶ μισοῦντας, οἷς ἀνεξετάστως πρότερον ἔχαιρον. τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν χρείαν λυσιτελέστατον ἔτυχεν ὄν, καὶ πρὸς τὴν εἰρήνην μέγα βοήθημα. πᾶσαν γὰρ γραφὴν διερευνησάμενοι, καὶ τὸν νοῦν ἐπιβαλόντες τῇ σκέψει, τὰ δυνάμενα τῇ σφῶν δόξῃ συνηγορεῖν, ὅσα τε εἰς λογισμοὺς ἥκει, καὶ ὅσα πρὸς τὴν ἐκ τῶν γραφῶν συμμαχίαν ἐξεῦρον, ὡς μηδόλως ὑπολείπεσθαι τοῖς μετὰ ταῦτα προσεπινοῆσαί τι καὶ προσεξευρεῖν· ἐξ ὧν ὑμεῖς δυνηθείητ' ἂν σὺν ἐλάττονι πόνῳ γενέσθαι τῆς ἀληθείας εὔστοχοι δικασταί· οὐδὲ δεήσει βίβλους ἀναλεγομένοις κἀκεῖθεν τὰ πρόσφορα προσλαμβάνουσιν, ἢ παρ' ἑαυτῶν σοφόν τι πορίζομένοις καὶ τοῖς γεγραμμένοις ἑπόμενον, τὰς δόξας ἄμφω γυμνάζειν· ἀλλ' ἀρκεῖ τοῖς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐξευρημένοις χρωμένους, καὶ ταῦθ' ἕκαστα σκοπουμένους, τὴν ἀληθῆ καὶ δικαίαν ψῆφον ἐκφέρειν. οἶμαι δὲ καὶ Θεὸν αὐτὸν συνειδότα δυσχερῆ τὴν περὶ τῶν προκειμένων κρίσιν ὑπάρξουσαν, τοῖς τε πρώτοις εὐθὺς ἀρξαμένοις περὶ τούτων ἀμφισβητεῖν, καὶ πολλῷ μᾶλλον τοῖς ἐκδεξαμένοις τὴν ἀμφισβήτησιν, ὧν οἱ μὲν ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων φωνῶν, οἱ δ' ὑπὸ τῶν ταύταις συνηγορούντων λόγων ἐθορυβοῦντο, οὓς πλείους ἀεὶ καὶ σφοδροτέρους ἀνεύρισκον, μέχρις ὑμῶν τὴν εἰρήνην ἀναβαλέσθαι, ὧν μάλιστ' ἂν ἔργον αὕτη γένοιτο. οὔτε γὰρ ἡ τῶν ἀγώνων φιλοτιμία τοὺς εἰρηνικοὺς ὑμῶν λογισμοὺς ἀφελεῖται. οὔθ' ὑπὸ τῆς φαινομένης διαφορᾶς ταραττόμενοι, καὶ τὰς ἑκατέρωθεν ὑποπτεύοντες δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους, προπετές τι περὶ τούτων ἀποφαίνεσθαι νομιεῖτε. ὥστ' ἔκ γε τῶν τοιούτων ἀπὸ τοῦ χρόνου βοηθημάτων τό, τε τῶν δικαζόντων ἀκραιφνῶς ὑμῖν περιγίνεται σχῆμα, ἄλλων τοῖς ἀγῶσιν ἐμφιλοτιμησαμένων, καὶ μόνην ὡς εἰπεῖν τὴν ὑμετέραν ψῆφον ἀναμενόντων, καὶ τὸ γνώμην ἀποφαίνεσθαι πόνον ὑμῖν οὐ μέγαν παρέξει. δεῖ τοίνυν ὕβρεων καὶ λοιδοριῶν καὶ τῶν εἰς ἄτοπα ἀπαγωγῶν, καὶ ὧν ἡ μακρὰ διάστασις πεποίηκε πάντων, αὐτούς τε ἀπεχομένους, καὶ τοῖς ἄρξουσι πρώτοις ἐπιτιμήσαντας, μᾶλλον δὲ συνεγνωκότας ὑπὸ φιλανθρωπίας, μόνῳ τῷ παρὰ τοῦ χρόνου χρήσασθαι βοηθήματι, καὶ ὑπὲρ τούτου μόνου χάριν εἰδέναι τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις, ὅσοι παρ' ἑκατέροις τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὑπέστησαν· μηδὲ πλέον τι νέμειν αὐτοῖς ἀξιώματος, ἢ ὅσον δικαζομένοις ἁρμόττει. οὐ γὰρ τῆς ἀληθείας ἐξετασταὶ καὶ κριταὶ τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων ὑπῆρξαν, τοῦτο δὴ τὸ ὑμέτερον· ὥστε καὶ δεῖν αὐτοῖς τὴν μεγίστην ἀποδιδόναι τιμήν, καὶ νομίζειν, ἃ φασι κύρια· ἀλλὰ τῆς οἰκείας ἕκαστοι προὔστησαν μοίρας, καὶ ταύτῃ τὸν δυνατὸν συνηγωνίσαντο τρόπον, τοῖς τὰ τοιαῦτα δικάζουσι τὴν ὑπὲρ ὧν εἶπον ψῆφον καταλιπόντες. τῶν μὲν δὴ καλῶς εἰρημένων, καὶ ὅσα πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὕρεσιν ὑμῖν μέλλει λυ-

A mus, alteri alteros malis gravissimis onerare non dubitantes, & ostendere inter omnes homines morbo pessimo oppressos. Hæc porro omnia calumniæ quædam sunt, quas pugnæ necessitas peperit, & verborum excessus, ut assolet in omni contentione, quibus profecto simpliciores persuasi, inimicitias usque ad exteriora hæc & apparentia protraxerunt, ritus quosdam & ceremonias, quæ illis antea sine ulla disquisitione valde placebant, proscindentes, odioque habentes. Verum hoc idem & rei, quæ agitur, conducit maxime, & ad conficiendam pacem magno est adjumento: B totam enim scripturam perscrutati, studioque ad considerationem adhibito, quæ suæ possent favere sententiæ, sive ratiocinationibus, sive locis in rem utrique suam e scriptura depromptis adinvenerunt, ut nihil omnino supersit posteris ad excogitandum, per quæ vos poteritis minori cum labore acres fieri judices veritatis: nec opus erit libros evolvere, atque inde sumere quæ ad rem faciunt, aut per vos doctum aliquod & cum scriptis congruens argumentum comminisci ad examinandam utramque opinionem, sed satis erit adhibere quæ sunt ab aliis inventa, & singula pon- C derare ad veram justamque ferendam sententiam. Puto autem & Deum ipsum, quod videret judicium de re proposita fore difficile; tum iis qui primi dubitare cœperunt, tum & multo magis iis qui subsecuti sunt, quorum aliquos turbabant voces oppositæ, aliquos vero rationes, quibus illæ probantur, & quas illi semper plures & fortiores inveniebant, pacem usque ad vos prorogasse, quorum præcipue illa opus extiterit. Neque enim vestras de pace cogitationes tollet certandi studium, neque apparens discrepantia vos turbabit, ut earum quæ utrimque sunt suspicione dif- D ficultatum & periculorum, temerarium esse de his aliquid pronunciare existimetis. Quare ex hoc temporis beneficio fit vobis, ut perfectum judicantium obtineatis statum, ut labores alii studiose susceperint, & vestram solam, ut ita dicam, expectent sententiam, quam ferre vobis non erit valde laboriosum. Oportet igitur vos quidem continere a probris & contumeliis, & argumentis ad absurda deducentibus, & ceteris omnibus, quæ diuturna tulit discordia, primos autem eorum inventuros arguere, imo vero benigne illis veniam dare, & solo temporis uti beneficio, & propter hoc unum illis homini- E bus agere gratias, quicumque apud utrosque laborem hunc subjerunt, nec plus illis tribuere auctoritatis, quam congruit litigantibus: neque enim veritatis arbitri & judices fuere illi hominum generi, ut estis vos, propter quod sit illis tribuendus honor maximus, & rata habenda quæ dicunt: sed suam quisque partem tutatus est, & pro viribus illam defendit, quam bene vero dixerint, judicandum reliquerunt, sententiam de rebus hisce laturis. Et pro iis quidem, quæ bene sunt ab illis dicta, & quæ vobis commodiorem viam facient ad reperien-

riendam veritatem, & habendæ illis gratiæ, & dicta illa confidenter usurpanda: quæ vero prolata sunt contentionis studio, & præstabat silentio præteriri, ea penitus rejicienda. Quinimo illorum hominum scripta supervacuum prorsus arbitror legi a vobis, quippe quæ ad præsens negotium nullam possunt afferre utilitatem: neque enim pacis modum vobis ostendunt, aut quomodo maxime utrisque conducat, sed vel omnino partem hanc omiserunt, vel difficillima postulant, de illo tantum usquequaque soliciti, quomodo victoriam ab altera parte reportent: at vobis propositum est pacem quærere & cognitionem veritatis. Quoniam igitur rei naturam, de qua quæritur, tum ex oppositis aliorum lucubrationibus cognitam habere potestis, tum per vos ipsi jam perspexistis, non modo vestra scientes, sed & aliorum utrique altercationes quidem istas omnino missas facere, ad ea vero statim oportet incumbere, per quæ sola licet consequi pacem. Consideranti porro mihi videntur hæc esse; Primo quidem recurrere ad fundamenta fidei, veræque theologiæ principia, atque ad hæc utramque opinionem examinare, & dispicere utra cum illis maxime congruat: deinde inquirere, quomodo accepta fuerint ab ecclesiæ doctoribus pronunciata scripturæ, quæ videntur spectare ad hanc materiam: ad hæc quid singuli de quæsito hoc philosophati fuerint. Et quidem ex eo quod primum dixi, arbitror multam emergere difficultatem. Nam * circa principia fidei par esse multas discrepantias, ex quibus contrariæ conclusiones inferuntur. Ea porro nec destruere decet, ita enim fiet, ut aliud agendo multiplicemus malum, simulque multis de causis disjuncti, de quibus aliqua erit gravior quam præsens differentia, neque par est aut alteram partem alteri concedere, hoc enim idem esset atque se victos fateri; aut utramque alteri; hac enim ratione nunquam conveniemus, deducentes quæ videntur opposita ex oppositis principiis, & alterius partis sententiam utrique in nos ipsos transferentes. Operæ pretium ergo est seligere principia maxime utrisque probata, & inde argumenta ducere: quod si fieri poterit de aliis etiam omnibus consentire, id postea considerandum relinquere, nisi quis superfluum putet, ab illis qui potuere in unam de conclusione convenire sententiam, examinari principia, ex quibus prior pugna conserebatur. Reliqua vero duo nullam dico habere difficultatem, nam & doctorum expositiones facile posse perspici opinor a rerum hujusmodi peritis, quæcumque scripturæ locis tributæ ab illis sunt: Si qui vero sunt inter vos, qui & hos aliter intelligant, sapientioribus & pluribus victoria danda est: hoc enim æquum & consentaneum est: & sanctorum de re proposita sententias conciliare, & ad unam omnes redigere, licet in aliquo dissentire videantur, conveniens arbitror & facile esse. Neque enim audiendus erit, si quis velit reprobare quempiam ex iis, quos universa honorat ecclesia; aut ejus testimonia non admittat, quod putet

[margin: …est, cir- …rincipia …varie …lecta,]

A σιπλεῖν, ἰστέον τε χάριν αὐτοῖς καὶ θαῤῥούντως σφίσι χρηστέον· ἐφ' ἃ δ' ὑπὸ φιλονεικίας προήχθησαν, καὶ ἃ σιγᾶσθαι βέλτιον ἦν, τούτων καθάπαξ ἀποστατέον· μᾶλλον δὲ καὶ παντάπασιν οἶμαι τὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων παρέλκον εἶναι μεταχειρίζειν ἡμᾶς, ἅτε μηδὲν πρὸς τὴν παροῦσαν σκέψιν ἐξ αὐτῶν ὠφελησομένους. οὐδὲ γὰρ τὸν τῆς εἰρήνης τρόπον ὑμῖν ὑφηγοῦνται, ἢ ὡς ἂν ἀμφοῖν συνενέγκοι μάλιστα· ἀλλ' ἢ παρῆκαν πάντη τοῦτο τὸ μέρος, ἢ τὰ χαλεπώτατα ἀξιοῦσιν, ὅπως περιέσονται τῶν ἑτέρων πανταχόθεν μόνον φροντίζοντες· ὑμεῖς δὲ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν τῆς ἀληθείας γνῶσιν προὔργου ζητεῖτε. ἐπεὶ τοίνυν τὴν

B τοῦ ζητουμένου φύσιν ἐξ ὧν ἄλλοι τε ἠγωνίσαντο καὶ αὐτοὶ δύνασθε συνορᾷν, καὶ οἴκοθεν ἥκετε κατειληφότες ἤδη, οὐ μόνον τὰ ἑαυτῶν εἰδότες, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἑκάτεροι, τῶν μὲν ἀγωνισμάτων τούτων καθάπαξ ὑπεριδεῖν, δι' ὧν δὲ μόνον ἔνεστιν εἰρήνης τυχεῖν, τούτων εὐθὺς ἅψασθαι δεῖ. τὰ δ' ἐστὶν ὡς ἐμοὶ δοκεῖ σκοπουμένῳ· πρῶτον μὲν πρὸς τοὺς θεμελίους ἀναδραμόντας τῆς πίστεως, καὶ τὰς τῆς ἀληθοῦς θεολογίας ἀρχὰς, τούτοις ἑκατέραν δόξαν προσάγειν, καὶ ἥτις ἂν ἐκείνοις συμβαίνοι μάλιστα θεωρεῖν· ἔτι γε μὴν οἱ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι πῶς ἐξειλήφασι τὰ τῆς γραφῆς

C ἀξιώματα, ἃ πρὸς ταύτην τὴν ὕλην τείνειν δοκεῖ· πρὸς δὲ τούτοις, τί περὶ τοῦ ζητήματος ἐθεολόγησαν ἕκαστοι. ὧν ἐκ μὲν τοῦ πρώτου ῥηθέντος πολλὴν ἡγοῦμαι δυσχέρειαν ἀνακύπτειν· περὶ γὰρ τὰς τῆς πίστεως ἀρχὰς εἰκὸς εἶναι πλείους διαφορὰς, ἐξ ὧν τῶν συμπερασμάτων ἐναντιότης συνάγεται· ἃς οὔτ' ἀναιρεῖν εὐπρεπὲς, λησόμεθα γὰρ πολλαπλασιάσαντες τὸ δεινὸν καὶ πολλοῖς τισιν αἰτίοις ἀποῤῥαγέντες ἀλλήλων, ἐν οἷς ἔσται τις καὶ χαλεπωτέρα τῆς παρούσης διαφορᾶς, οὔτ' εἰκός ἐστι συγχωρεῖν οὔτε τοὺς ἑτέρους τοῖς ἄλλοις, τοῦτο γὰρ ταυτὸν ἔσται καὶ τὴν ἧτταν ὁμολογεῖν, οὔτ' ἀλλήλοις· καὶ ταύτῃ γὰρ ἀσύμβατοι μέχρι παντὸς ἐσόμεθα, τὰ ἀντικεῖσθαι δοκοῦντα

D συμπεραίνοντες ἐξ ἀντικειμένων ἀρχῶν, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς τὴν τῶν ἑτέρων δόξαν ἀντιμεθιστάντες ἑκάτεροι. συμφέρει δὴ τὰς μάλιστα ἀρεσκούσας ἀλλήλοις ἐκλεξαμένους ἀρχὰς, ἐκ τούτων ἐπιχειρεῖν· εἰ δ' οἷόν τε καὶ περὶ πάσας τὰς ἄλλας δείκνυσθαι συμφωνοῦντας, σκέψασθαι μετὰ ταῦτα· εἰ μή τις οἴοιτο περιττὸν εἶναι τοῖς περὶ τὸ συμπέρασμα συμφωνεῖν δυνηθεῖσι τὰς ἀρχὰς ἐξετάζειν, ἐξ ὧν ἡ προτέρα μάχη συνήπτετο. περὶ δὲ τὰ λοιπὰ δύο μηδεμίαν εἴποιμ' ἂν εἶναι δυσχέρειαν. τάς τε γὰρ ἐξηγήσεις τῶν διδασκάλων ῥᾴδιον οἶμαι χρῆμα τοῖς γε τὰ τοιαῦτα μάλιστα δεινοτέροις ἀκριβῶς συνι-

E δεῖν, ὁπόσας τοῖς τῆς γραφῆς χωρίοις ἀπέδωκαν. εἰ δέ τινες ἐν ὑμῖν διαφόρως καὶ ταύτας νοοῖεν, τοῖς σοφωτέροις καὶ πλείοσι τὴν νίκην ἀφορίζεσθαι δεῖ, τοῦτο γὰρ καὶ δίκαιον καὶ προσῆκον ἂν εἴη. τάς τε τῶν ἁγίων περὶ τῶν προκειμένων δόξας ἐφαρμόττειν ἀλλήλαις, καὶ πρὸς μίαν ἁπάσας γνώμην συνάγειν, κἂν ἔστιν οὗ δοκῶσι διενηνέχθαι, καὶ προσῆκον οἶμαι καὶ ῥᾴδιον· οὐ γὰρ δεῖ γε προσέχειν, εἴ τις καταψηφίζεσθαί τινος βούλοιτο τῶν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας τετιμημένων, ἢ διεφθάρθαι τὴν ἐκείνου θεολογίαν ὑπὸ τῶν οἰ-

κείων

κρείων τιθεὶς, τας παρ' αὐτοῦ μὴ προσίοιτο μαρτυ- A ρίας· πλὴν ἂν μή τι που φανερῶς διεφθορὸς ᾖ· καὶ συγχωρῆτε μὲν ἑκάτεροι, μαρτυρῇ δὲ καὶ παρ' ἑκατέροις βιβλία τῆς λύμης ταύτης ἀπηλλαγμένα, καὶ τὸ γνήσιον ἑαυτοῖς διασώζοντα. καθόλου μὲν οὖν ἐπὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας τρισὶ τούτοις ὁδηγηθήσεσθε· τοῖς τῆς γραφῆς ἀξιώμασι, δηλονότι ταῖς αὐτῶν ἀναπτύξεσι, καὶ ταῖς ἰδίαις τῶν διδασκάλων γνώμαις ἃς ὁπουδήποτε τῶν οἰκείων λόγων τοῖς ἄλλοις κατέμιξαν, μνησθῆναι τῆς τοῦ πνεύματος προόδου δεῆσαν. ὡς δὲ ταῦτα πάντα διάθησθε κάλλιστά τε καὶ προχειρότατα, τάς τε προλήψεις καὶ φιλονείκους ἐνστάσεις ἐξαιρετέον, καὶ τὰς σα- B θρὰς καὶ ῥᾳδίως ἐξελέγχεσθαι δυναμένας ἀποφυγάς, καὶ πανταχοῦ μετὰ τῆς ἰσότητος χωρητέον· οὐ γὰρ μᾶλλον νῦν ἀλλήλους καθήμεθα δικασταὶ περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων, ἢ τῇ τε θείᾳ γραφῇ καὶ τοῖς ταύτης ἐξηγηταῖς τε καὶ διδασκάλοις τῆς ἀναγκαίας συμφωνίας ἐφευρεταὶ καὶ συνήγοροι. ὅθεν οὐκ ὀρθῶς κεχρημένοι τοῖς προκειμένοις, πολλοῖς καὶ ποικίλοις ἀδικήμασιν ἐνεξόμεθα. οὐκοῦν ὡς τῆς φιλονεικίας ἐπὶ πλεῖον τῶν ἀνηκέστων ἡμᾶς δυναμένης ἐκφέρειν, ἀπέχειν μὲν αὐτῆς παντελῶς, συμμάχους δὲ ἐπὶ τοῦτο τήν τε πρὸς C ἀλλήλους εὔνοιαν, καὶ τὸ μετὰ τῆς ἀληθείας ἅπαντα λέγειν πειρᾶσθαι, πρέπει καλεῖν. καὶ πρῶτα μὲν μὴ πάντα βούλεσθαι διαῤῥήδην λαμβάνειν ἐκ τῆς γραφῆς, τούτῳ γὰρ καὶ πολλοὺς τῶν αἱρετικῶν ἴσμεν χρησαμένους τῷ προκαλύμματι, ἀλλ' ἄν τι τοῖς οὕτω λεγομένοις ἀκόλουθον ᾖ, καὶ τοῦτο τῆς ἴσης τιμῆς ἀξιοῦν· ὡσαύτως εἴ τι τοῖς ἀληθέσι καὶ ἀναντιῤῥήτοις ἐναντιούμενον φαίνοιτο, τοῦτο μηδένα παραδέχεσθαι τρόπον· ἔπειτα τῶν μὴ σαφῶς εἰρημένων αὐτὴν τὴν γραφὴν λαμβάνειν διδάσκαλον, ἐξ ὧν ἄλλοθί που σαφέστερον πραγματεύεται· πρὸς δὲ τούτοις τὴν δοκοῦσαν διαφωνίαν ἐξηγουμένους λύειν πειρᾶσθαι, καιρούς τε καὶ χρείας καὶ διαφόρους ἐννοίας καὶ τὰ D τοιαῦτα παραλαμβάνοντας. οὐ γὰρ πιστεύειν ὅλως εἰκὸς ἀσυμφωνίας τι καὶ σαθρότητος τῇ τοῦ πνεύματος διδασκαλίᾳ προσεῖναι· καὶ ὅλως πῶς δεῖ τὰ τοιαῦτα τέμνειν ἡμᾶς, οὐ μόνον τῷ κατὰ κοινοὺς ἡμῶν διδασκάλους παραδείγματι καὶ οἷς ἐπὶ τῆς ἴσης εἵλοντο χρείας, ἀλλὰ καὶ οἷς εἶπον περὶ τούτων ἐπίτηδες, οὐδὲ τοῦτο τὸ μέρος ἀβοηθήτους ἐῶντες, συμβάλλειν τε καὶ εἰδέναι δυνάμεθα. ἵνα γὰρ Κύριλλον καὶ Χρυσόστομον καὶ Αὐγουστῖνον, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν θεολόγων παρῶ, μακρὸν γὰρ ἂν εἴη τὰ πάντων ἐξαριθμεῖν, οἷς εἴπερ ἄλλου του καὶ τῆς τῶν γραφῶν ἐμέλησε συμφωνίας, οὕτω κἀκείναις τὴν παρὰ πάντων αἰδῶ τη- E ρῆσαι δικαίως, καὶ σφᾶς εὐγνώμονας καὶ σοφοὺς ἐκείνων ὁμιλητὰς δείξειν ὑπειληφώς, τῶν τοῦ μακαρίου Νύσσης ὑμᾶς ἀναμνῆσαι βούλομαι· ὃ τὸν μακάριον Στέφανον ἐγκωμιάσαι προθέμενος, ἐπεὶ καὶ τὴν ὀπτασίαν ἐκείνου τοῦ λόγου μέρος ἔγνω ποιήσασθαι, κατὰ τῶν αἱρετιζόντων εὐφυῶς ἀποπέμπει, πρόφασιν εἰκαιολογίας καὶ ψεύδους ἐκείνην πεποιημένων. ἐκθήσομαι δὲ αὐτὰ σχεδὸν ἐκείνου τὰ ῥήματα. ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῆς θεωρίας ἐκείνης οἱ λυσσῶντες κατὰ τοῦ πνεύματος ᾤοντο βοηθεῖσθαι, λέγοντες· εἰ μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ δεῖ

ejus theologiam a suis corruptam; nisi quid sit perspicue depravatum, idque utrique affirmetis, & probent utriusque partis libri tali corruptela liberi, germanamque lectionem in se conservantes. Omnino igitur tribus hisce ducemini ad cognoscendam veritatem; videlicet scripturæ auctoritatibus, earum explanationibus, & propriis doctorum sententiis, quas illi suis in sermonibus sparsim protulere, cum opus esset mentionem facere de Spiritus processione. Ut vero hæc optime facillimeque præstetis, tollendæ sunt anticipatæ animo opiniones, & contentiosæ reluctationes, atque infirma effugia, quæ facile redargui possunt; & ubique plana ingenuitate utendum: neque enim nunc magis alteri alteris judices controversiæ sedemus, quam divinæ scripturæ ejusque interpretum ac doctorum, quorum est necessario adinvenienda consensio, conciliatores & patroni. Quare si propositum negotium non recte tractaverimus, multorum ac diversorum rei criminum erimus. Cum igitur contentio nos possit ulterius in mala gravissima devehere, abjicienda omnino illa est, & assumenda sunt nobis subsidio tum mutua inter nos benevolentia, tum voluntas enitendi, ut omnia cum veritate proferantur. Et primo quidem non decet velle omnia disertis verbis e scriptura desumere; nam & multos hæreticos scimus prætextu hoc usos: sed si quid verbis ita prolatis sit consequens, adæque erit honorandum: similiter quod veris & confessis visum repugnans & contrarium, nullo modo erit admittendum. Deinde eorum quæ obscurius dicta sunt, sumendæ sunt e scriptura ipsa veluti magistra explicationes per ea quæ uspiam clarius illa disserit. Ad hæc si qua videtur esse discrepantia, tollenda est adhibita expositione, si tempora, usus ac necessitas, sensuumque diversitas, & hujusmodi alia perpendantur. Neque enim est omnino credendum, in doctrina Spiritus inesse quidquam dissensionis, aut minus solidæ veritatis. Sed quomodo nos plane loca hujusmodi distinguere debeamus, non solum exemplo communium nobis doctorum, & imitatione eorum, quæ ab illis adhibita sunt, dum pari necessitate premerentur; sed certis quoque de hoc eorum admonitionibus, cum vellent nos hac etiam in parte non esse auxilio destitutos, dignoscere ac percipere valemus. Ut enim Cyrillum & Chrysostomum & Augustinum, & reliquos prætercam theologos; nam longum esset exempla omnium enumerare; quibus illud curæ fuit, si quidquam aliud, scripturas inter se consonas demonstrare, beati patris Nysseni dicta vestram in memoriam redigam; ita enim puto fore, ut & scripturis ea merito habeatur reverentia, quæ ab omnibus debetur; & sanctos patres ostendam fuisse pios & doctos scripturarum auditores. Propositum ergo illi est B. Stephanum laudibus celebrare; at inter alia recenset illud, quod se vidisse Stephanus ait: qua tum occasione scite admodum in hæreticos invehitur, quod illi visionem Stephani ansam sibi facerent futilis argumen-

menti, atque mendacii, exponam vero ipsa propemodum illius verba. Nam quia visionem illam rabiosi Spiritus oppugnatores existimabant esse in rem suam, ita dicentes: Patri & Filio annumerandus omnino est Spiritus, cur a Stephano non est visus una cum Filio? ex ipsissimet verbis, quibus enarratur visio, refellit eos, consequentia cum antecedentibus connectens, ostenditque ibi annumerari Spiritum sanctum, sed eos tanquam pravitate obcæcatos illum præterire. Si enim per simile, inquit videntur similia; & non nisi in lumine potest lumen videri; perspicuum satis est, & ipsum Stephanum gloria Spiritus ante illustratum conspexisse gloriam Patris & Filii: *Stephanus enim*, inquit, *cum esset plenus Spiritu sancto, vidit gloriam Dei, ejusque unigenitum*. Nam quod scriptura tacuit, enumerans quæ fuere visa, jam antea posuerat, dum asseruit, a gratia Spiritus profectam esse elevationem ac visionem illam martyris; & rem adeo præclaram extitisse non humanæ opus solertiæ, sed divinæ virtutis. Et igitur verum undecumque colligendum apum exemplo sedularum: idcirco enim & scrutari jubemur scripturas, quod veritas in illis non ita facile se det obviam, sed studio ac labore possit inveniri. At Spiritus oppugnatores non integrum considerantes locum, malitiose prætermittebant reliqua, per quæ poterant assequi quod quærebant. Verum beatus pater Nyssenus non modo partes visionis hujus inter se apte conjungit, sed cum aliis etiam scripturæ locis convenire illas ostendit, tum evangelico: *Deum nemo vidit unquam*, tum & illo apostolico: *Deum nullus hominum vidit, sed nec videre potest*. Nam si Patris, inquit, & Filii gloria capi potuit viribus naturæ humanæ, falsum prorsus erit horum utrumque: Verum & ista falsa non esse, & historiam non mentiri necesse est. Illud ergo, per quod unum fit ut videatur Deus, & ipsum plane Deus erit. Similiter Arianis ex eadem visione, quod Filius dicatur astare Patris gloriæ, perverse inferentibus, Unigenitum esse minorem, respondet pari scientia dicendique lepore, profertque apostolum cum Davide hoc decidentem, quod nimirum ad Patris dexteram sedere, honoris æqualitatem significet. Deinde ait: Aut ergo circumducant magnifica testimonia, quæ summum dignitatis fastigium designant, aut hoc etiam pie excipiant, ab uno enim magistro profecta sunt singula hæc dicta, nempe a Spiritus gratia. Quod si unus, inquit, est magister, Spiritus veritatis, quo aguntur homines divino numine afflati, quis ullam inter dogmata suspicetur discrepantiam? Itaque sedendi standique diversitas juxta vulgarem sensum corporibus reservanda est: cum vero natura incorporea nihil prorsus admittat eorum, ex quibus desumitur horum nominum differentia, reliquum est, per utramque vocem esse pie intelligendum, fixum atque immutabilem in bono statum. Nam & qui Deum stare, & qui sedere illum ait, nulla inter se ob diversitatem vocum sensus differentia pugnant; ille Dei fir-

A πάντως ἀριθμεῖσθαι τὸ πνεῦμα, πῶς οὐκ εἶδε
Στέφανος ἐν τῇ ὀπτασίᾳ μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τὸ πνεῦ-
μα; ἐξ αὐτῶν τῶν τῆς θεωρίας ῥημάτων αὐτοὺς
ἀνατρέπει, τὰ ἑπόμενα τοῖς ἡγουμένοις συνάπτων
καὶ δεικνύων ἀριθμούμενον μὲν ἐκεῖ τὸ πνεῦμα
τὸ ἅγιον, αὐτοὺς δ' ἅτε τυφλώττοντας ὑπὸ τῆς
πονηρίας παριέντας αὐτό. εἰ γὰρ τῷ ὁμοίῳ, φησὶ,
καθορᾶται τὰ ὅμοια, καὶ οὐκ ἔστι τὸ φῶς ὀφθῆ-
ναι μὴ ἐν τῷ φωτὶ καθορώμενον, εὔδηλον ὅτι καὶ
Στέφανος προκαταυγασθεὶς τῇ δόξῃ τοῦ πνεύ-
ματος, ἐν περινοίᾳ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ
δόξης ἐγένετο. Στέφανος γὰρ, φησὶ, πλήρης
B ὢν πνεύματος ἁγίου εἶδε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ
τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ. ὃ γὰρ σεσίγηκεν ἡ γραφὴ
ἐν τῇ τῶν φανέντων ἀπαριθμήσει, τοῦτο τέθεικε
πρότερον· τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος ἔργον εἶναι
τὴν ὕψωσιν καὶ τὴν θεωρίαν ἐκείνην τοῦ μάρτυρος
ἀποφηναμένη, καὶ δυνάμεως εἶναι θείας, οὐκ
ἀνθρωπίνης μηχανῆς τὸ κατόρθωμα. ὥστε παν-
ταχόθεν συλλέγειν δεῖ τἀληθὲς καθάπερ τὰς φι-
λοπόνους μελίττας· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐρευνᾶν τὰς
γραφὰς προσταττόμεθα, ὡς οὐ προχείρου τῆς ἀ-
ληθείας ἐν ταύταις κειμένης, ἀλλὰ σπουδῇ καὶ
πόνοις ἀνευρίσκεσθαι δυναμένης· ἀλλ' οἱ Πνευ-
ματομάχοι μέρει τῶν λεγομένων προσέχοντες, τὰ
C λοιπὰ δι' ὧν πρὸς τὴν γνῶσιν ἔμελλον ἀφικέ-
σθαι τοῦ ζητουμένου, κακουργοῦντες παρέλιπον. ὁ
δὲ μακάριος Νύσσης, οὐ μόνον αὐτὰ τὰ μέρη
τῆς θεωρίας ἀλλήλοις συνάπτει καλῶς, ἀλλὰ
καὶ ταῖς ἄλλαις γραφαῖς αὐτὰ συμβαίνοντα δεί-
κνυσιν, ἔνθεν μὲν τῷ τοῦ εὐαγγελίου· Θεὸν οὐδεὶς
ἑώρακε πώποτε· ἐκεῖθεν δὲ τῷ τοῦ ἀποστόλου· οὔτε
τις εἶδεν ἀνθρώπων Θεὸν, οὔτ' ἰδεῖν δύναται.
εἰ γὰρ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ δυνάμει, φησὶν, ἡ
τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ δόξα χωρητὴ κατέστη. ψευδῆ
πάντως ἑκάτερα· ἀλλὰ μὴν οὔτ' ἐκεῖνα ψευδέσθαι,
καὶ τὴν ἱστορίαν ἀληθεύειν ἐπάναγκες. ὥστε δι'
οὗ τὸ θεῖον ὁρᾶν περιγίνεται μόνου, καὶ αὐτὸ
D Θεός ἐστιν ἄντικρυς. τὰ δ' αὐτὰ καὶ τῶν Ἀρεια-
νῶν κακουργούντων ἐκ τῆς αὐτῆς θεωρίας, καὶ τὸ
παρεστάναι λέγεσθαι τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν,
τῆς τοῦ μονογενοῦς ἐλαττώσεως ἀπόδειξιν ποιου-
μένων, μετὰ τῆς ἴσης ἀποκρίνεται σοφίας καὶ χά-
ριτος· καὶ τὸν ἀπόστολον μετὰ τοῦ Δαβὶδ ἀφο-
ρίζοντα τοῦτο παράγει, τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ πα-
τρὸς καθέδραν, ἢ τῆς ὁμοτιμίας ἐστὶ σημεῖον. εἶτα
φησίν· ἢ τοίνυν παραγραφέσθωσαν τὰς μεγαλο-
πρεπεῖς μαρτυρίας, δι' ὧν τὸ ὑψηλὸν τῆς ἀξίας
διασημαίνεται, ἢ καὶ ταύτην εὐσεβῶς ἐνδεξά-
σθωσαν· εἷς γὰρ ἐφ' ἑκάστου τῶν εἰρημένων διδάσκα-
E λος, ἡ τοῦ πνεύματος χάρις. ἀλλ' εἴπερ εἷς, φη-
σὶν, ὁ διδάσκαλος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐστὶ,
τὸ ἐν τοῖς θεοφορουμένοις γινόμενον, πῶς ἄν τις
διαφωνίαν τινὰ τῶν δογμάτων καθυποπτεύσειεν;
οὐκοῦν τὴν μὲν ἑτερότητα τῆς καθέδρας τε καὶ τῆς
στάσεως κατὰ τὸ προχείρως νοούμενον τοῖς σώμα-
σι φυλακτέον· τῆς δ' ἀσωμάτου φύσεως οὐδὲν ὅ-
λως προσιεμένης, ἐξ ὧν ἡ τῶν ὀνομάτων τούτων
εἰσάγεται διαφορὰ, λείπεται δι' ἑκατέρας φω-
νῆς τὸ ἐν τῷ ἀγαθῷ στάσιμόν τε καὶ ἀμετάθετον ἐν-
νοεῖν εὐσεβῶς. ὅ, τε γὰρ ἑστάναι καὶ ὁ καθῆσθαι τὸ
θεῖον

θείου λέγων, οὐδὲν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ τῶν ῥημάτων ἐπρόπητι περὶ τὸν νοῦν διαφέρονται· ὁ μὲν βεβηκέναι παγίως, ὁ δὲ καθιδρῦσθαι ἀμεταθέτως τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀγαθῷ δογματίζοντες. πῶς οὖν ἄν τις ἄμεινον ὑφηγήσαιτο τὰ τῆς γραφῆς ὃν τινα χρὴ τρόπον νοεῖσθαι, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ φαινομένας λύειν διαφωνίας; μᾶλλον δὲ τίς ἂν γένοιτο βελτίων ἀπόδειξις τοῦ φαῦλον μὲν χρῆμα καὶ τῆς τῶν αἱρετικῶν κακουργίας τὴν τῶν γραφῶν διαίρεσιν καὶ τὸν συγκρουσμόν, τὴν δὲ τούτων συνεισαγωγὴν θεοφιλὲς εἶναι καὶ τοῦ παντὸς ἄξιον; εἰ δὲ καὶ μόνος ἂν ἤρκεσεν ἡμῖν οὗτος, οὕτω μὲν σαφέστατα περὶ τούτων ἀποφαινόμενος, ἀξιώματι δὲ μηδενὸς τῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων ἡττᾶσθαι δίκαιος ὤν, τίς ἂν μετὰ τούτου καὶ τοὺς ἄλλους πάντας περιιδὼν τὴν ἴσην ἔχοντας γνώμην, καὶ τὰ τῆς γραφῆς ἄλλον τινὰ τρόπον αὐτὸς θέλων ἐκδέχεσθαι, ὑγιές τι καὶ νοῦ μετέχον πράττειν δόξειεν ἄν; οὐ μόνον δὲ τῶν ἁγίων ἕκαστος οὕτω τῇ γραφῇ προσηνέχθη, αὐτός τε οἴκοθεν τὸ δέον εὑρίσκων, καὶ τοὺς φθάσαντας ζηλοῦν ἀξιῶν, ἀλλὰ καὶ πάντες ὁμοῦ ταυτησὶ τῆς γνώμης ἐγίνοντο, ὁπότε τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγώνων αὐτοὺς ἡ χρεία συνῆγεν. αὐτίκα γὰρ οἱ τὸ πρῶτον συνελθόντες ἐν Νικαίᾳ πατέρες, τῆς πρὸς τὸν πατέρα τοῦ μονογενοῦς ἰσοτιμίας κινδυνευούσης ἐκβάλλεσθαι, τοῦτον τὸν τρόπον προέστησαν· οὐ γὰρ ἠξίουν προσέχειν ἁπλῶς τοῖς εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ψεύδους βιαζομένοις τὰ τῆς γραφῆς ἀξιώματα· ἀλλὰ δόξῃ μὲν δόξαν μαχομένην ὁρῶντες, τὸν δὲ πόλεμον τοῦτον καὶ πρὸς τὴν γραφὴν διαβαίνοντα, ἣ ταῖς ἐναντίαις δόξαις ἐδόκει συνηγορεῖν, τὴν μὲν μόνην τῆς ἀληθείας διδάσκαλον ἀδύνατον ἐνόμισαν εἶναι περιπίπτειν αὐτῇ· οὐδ᾽ ἠξίωσαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἄλλων τιμᾶν αὐτῆς μέρη· τὴν δ᾽ ἁπάσῃ τῇ γραφῇ συμφωνοῦσαν δόξαν ἀνεῦρον, ἥτις ἦν ἡ τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν ἴσον εἶναι τιθεῖσα, καὶ Θεὸν ἀληθῆ. τῆς γὰρ τῶν θείων προσώπων ἰσοτιμίας ἀναιρουμένης, ἔδοξε μὲν ἂν ἴσως τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ταπεινότερόν τε καὶ ἀνθρωπικώτερον λεγόμενα σώζεσθαι, τοῖς δὲ τὴν θεότητα μαρτυροῦσι μάτην ἀνῃρῆσθαι περιεγεγόνει. ἐκείνης δ᾽ ἀκινήτου μενούσης, καὶ ἀμφοτέροις τούτοις ὑπῆρχε κρατεῖν. ταύτην οὖν τῆς τὸν πόλεμον ἀνεγειρούσης προυτίμησαν, οὐδ᾽ ἀπέστησαν ἕως ταύτῃ μὲν τὸ νικᾶν, τῇ δὲ γραφῇ τὸ γινόμενον δι᾽ αὐτῆς καὶ τὴν συμφωνίαν ἀπέδοσαν. τούτων ἄλλοι τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας καὶ τὴν προθυμίαν ἐκδεξάμενοι, πρῶτοι καὶ τῆς περὶ ταῦτα μεθόδου κατέστησαν ζηλωταί· τοῖς γὰρ τότε ζητηθεῖσι καὶ οὗτοι μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριβείας καὶ τοῦ πανταχόθεν τὴν γραφὴν φυλάττειν ἀσάλευτον, τὴν κρίσιν ἀπέδωκαν. καὶ πᾶσα σύνοδος ἐφεξῆς μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως ζητουμένων. ἐσκέψατο, ὡς διὰ πασῶν μίαν τινὰ χρυσῆν ὡς ἀληθῶς ἀποτελεσθῆναι σειράν, ἴσην ἅπασι τοῖς καλοῖς, πρὸς δὲ καὶ τῇ περὶ τῶν γραφῶν γνώμῃ συμβεβηκυῖαν ἄριστα καὶ συνηρμοσμένην. εἰ γὰρ καὶ μὴ παρ᾽ ἑαυτῶν ἕκαστοι τὸ καλὸν καὶ δίκαιον εἶχον εὑρίσκειν, ἀλλ᾽ ἦν ἐκ τῶν προτέρων τοῖς ὑστέροις τὰ παραδείγματα. εἰ δὲ καὶ τούτων ἠπόρουν, ἀλλ᾽ οἴκοθεν αὐτοὶ

A mam in bono ſtabilitatem, iſte immutabilem collocationem dogmatizantes. Ecquis commodius intelligendorum ſcripturæ locorum, aut tollendarum, quæ in eis videntur eſſe, diſcrepantiarum explicet rationem? Imo vero quænam aptior fuerit demonſtratio, quæ probetur, improborum, & perverſitatis hæreticorum eſſe ſcripturas diſtrahere, atque inter ſe pugnantes velle; Deo vero gratum & plurimi faciendum, eas in concordiam reducere? Cum igitur vel unus hic nobis ſufficeret, planiſſimis verbis hac de re pronuncians, & dignitate inter doctores eccleſiæ nulli jure poſthabendus; quis B quæſo, ſpretis etiam cum iſto ceteris omnibus idem atque iſte ſentientibus, dum vult ſcripturæ dicta alio quodam modo excipere, videri poſſit rem facere cordato homine dignam? Nec vero ſolum ſanctorum quiſque ita ſe geſſit erga ſcripturam, tum ipſe per ſe adinveniens quod opus eſſet, tum exempla majorum ſequenda ducens, ſed univerſi etiam ſententiam hanc ſequebantur, ſi quando illos occaſio ſuſcipiendi pro veritate certamina unum in locum congregaret. Sic patres, qui primum convenere Nicæam, cum periculum eſſet, ne Dei Patris atque unigeniti exploderetur æqualitas, pro C ea ipſa propugnarunt. Cenſebant enim, audiendos non eſſe ſimpliciter eos, qui ad probandum mendacium, ſcripturæ ſententiis vim afferebant; ſed cum opinionem opinioni viderent contrariam, pugnam vero hanc ad ſcripturam quoque pervenire, quæ oppoſitis favere videbatur opinionibus, putarunt quidem impoſſibile ſolam veritatis magiſtram ſibi non conſtare, nequaquam vero aliquibus ejus partibus alias præferre voluerunt, ſed congruentem cum univerſa ſcriptura ſententiam compererunt, nempe Filium eſſe Patri æqualem, verumque Deum. Sublata enim æqualitate divinarum perſonarum, viderentur D quidem fortaſſe quæ humilius de Chriſti humanitate dicuntur conſiſtere, at vero pro iis quæ dant divinitati teſtimonium, fruſtra eſſet ſublata: Immota vero illa manente, utraque ſalva eſſe poterant. Hanc igitur illi, quæ bellum excitabat, propoſuerunt, nec prius deſtiterunt, quam huic victoriam tribuerunt: & ſcripturæ, quod per ſententiam illam ſit, convenientiam conſenſumque reddiderunt. Horum ſtudium, ac certamina pro pietate ſuſcepta conſecuti alii, primi quoque fuere modi hujus adhibendi æmulatores. De rebus enim tunc in controverſiam deductis illi etiam exacta peræque diligentia, caventes ne E qua ex parte ſcriptura labefactaretur, tulere ſententiam, & deinceps unaquæque ſynodus eadem mente quæſtionum alias aliter agitatarum tractationem ſuſcepit, ut ex omnibus una vere aurea catena connexa ſit, omni pariter pulchritudine ornata, eademque in declarando ſcripturæ ſenſu optime conſerta & coaptata. Quamvis enim ſinguli non poſſent per ſe ipſos adinvenire quod rectum & æquum eſſet, ſuppetebant tamen poſterioribus priorum exempla: quod ſi etiam his caruiſſent, certe Spiritus auxilio poterant ipſi per ſe totum hoc egregie præſtare. Itaque non

non modo sanctorum quisque separatim, sed congregati etiam omnes omnia, servata concordia scripturarum, egerunt: neque tantum singulatim, sed complures quoque simul eamdem de iisdem habuere sententiam. Neque docendo suos putarunt habendam esse præ oculis usquequaque convenientiam scripturarum, pugnando vero cum adversariis alium esse modum adhibendum, sed contra; priora illis fuere opus propter posteriora. Atque ut nemo apparentia tantum attendens, latentem vero non effodiens thesaurum sibi fieret causa erroris, putaretque duce ad præcipitia lumine uti, illas etiam viarum asperitates, hoc est loca, quæ videntur asserere pugnantia, complanabant, eumdemque in omnibus sensum consistere demonstrabant. Ita veluti communi consilio tum publice tum privatim, quovis loco, & quando res ita ferebat, hoc ante omnia curarunt, ut sui studii caput: idem quippe certamen pro hoc ipso, pro veritate, proque sua ipsorum salute propositum sibi sciebant: & cum ipso quidem, recte se alia peracturos, hoc autem uno posthabito, reliqua etiam se amissuros plane censebant. His igitur ita se habentibus, quæ aliter se habere nemo unquam dixerit, vel nimium contentiosus, necesse est vos etiam eodem erga materiam propositam animo sitis, & postponatis omnia concordiæ scripturarum. Sive enim oportet inspicere, quid sanctus quisque egerit; vos, qui tanto estis numero, justius hoc idem & velle debetis & perficere: sive quis etiam eos consideret universos, operæ pretium est vos eadem post illos necessitate adactos, illorum velle sequi vestigia; opposita vero incedentes via reprehensionem non effugietis. Quamquam illis quidem, etsi non omnibus, at certe primis, solæ scripturæ erant ob oculos, quas difficile quidem, potuere tamen in unam revocare convenientiam: at vobis non parva adjumenti accessio est, imo vero ipsa totum fere valet, quod doctorum expositiones in scripturas, & certamina eorum habetis proposita, quæ illi tum ad veritatis hostes redarguendos, tum ad suos confirmandos, dictis scilicet eorum audientes, suscepere. Quorum, cum adeo multi, sibique invicem testes sint, consensionem facile pariter ac justum est sumere veluti ducem certissimum ad veritatem indagandam. Ac de doctorum quidem consensu postea: prius autem agendum est de convenientia sententiarum scripturæ, etenim res ita se habet: Spiritum sanctum ex Patre procedere, testatur manifeste scriptura, & communiter omnes fatemur, nec magis Græcis, quam Latinis id favet, nec solvitur per hoc dubitatio. Hoc enim posito neque necessarium, neque impossibile est, etiam ex Filio procedere Spiritum, cum hæc affirmatio nec ponat, nec tollat alteram affirmationem, sed possibile sit ex vi hujus propositionis procedere, aut non procedere ex Filio; ut qui dicit hominem esse animal, nec rationis participem illum necessario asserit, neque id negat. Quamquam si modum pro-

A κατορθοῦν ἠδύναντο τῷ πνεύματι βοηθούμενοι, ὥστ' οὐ μόνον ἕκαστοι τῶν ἁγίων χωρὶς, ἀλλὰ καὶ πάντες ὁμοῦ μετὰ τῆς τῶν γραφῶν συμφωνίας πάντα ἐποίησαν· καὶ μὴ μόνον καθ' ἕνα, ἀλλὰ καὶ κατὰ πλείους τὴν αὐτὴν περὶ τῶν αὐτῶν προείλοντο γνώμην· οὐδ' ἡγήσαντο τοὺς μὲν οἰκείους διδάσκοντες τῆς τῶν γραφῶν συμφωνίας στοχάζεσθαι πανταχοῦ, τοὺς δὲ πρὸς τοὺς ἐναντίους ἀγῶνας ἄλλον τινὰ διατίθεσθαι τρόπον· τουναντίον γὰρ μᾶλλον καὶ τῶν προτέρων αὐτοῖς τῶν ὑστέρων χάριν ἐδέησε. καὶ ὥστε μηδένα τῷ φαινομένῳ μόνον προσέχοντα, τὸν δ' ἐγκείμενον οὐκ ἀνορύττοντα θησαυρὸν, πλάνης αἴτιον αὐτῷ γενήσεσθαι, καὶ οἴεσθαι τῷ φω-
B τὶ χρῆσθαι πρὸς τοὺς κρημνοὺς ὁδηγῷ, καὶ ἀνωδίας τὰς δοκούσας διαφωνίας ἐξήρουν, καὶ τὸν αὐτὸν διὰ πάντων σώζεσθαι νοῦν ἀπεδείκνυον. οὕτω καθάπερ ἀπὸ συνθήματος καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ καὶ πανταχοῦ καὶ πρὸς πᾶσαν χρείαν τούτου μάλιστα πάντων ἐφρόντισαν, ὡς τοῦτο κεφάλαιον ὂν αὐτοῖς τῆς σπουδῆς. τὸν γὰρ αὐτὸν ὑπέρ τε τούτου καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ᾔδεσαν ὄντα σφίσιν ἀγῶνα· καὶ μετ' αὐτοῦ μὲν τὰ λοιπὰ κατορθώσειν, ἓν δὲ τούτων περιιδόντες, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκπεσεῖσθαι πάντως ἐνόμιζον. τούτων τοίνυν οὕτω κειμένων, καὶ μηδενὸς ἄλλως ταῦτ'
C ἔχειν εἰπόντος ἂν, κἂν σφόδρα φιλόνεικος ᾖ, καὶ ὑμᾶς τὴν αὐτὴν ἑλέσθαι πρὸς τὰ παρόντα γνώμην ἐπάναγκες, καὶ τοῦ ταῖς γραφαῖς γινόμενον διασώσασθαι πάντα ἄγειν ἐλάττω. εἴτε γὰρ πρὸς ἕκαστον τῶν μακαρίων ἐκείνων χρὴ ἀπιδεῖν, ὑμεῖς ὄντες τοσοῦτοι δικαιότερον ἂν καὶ βουληθείητε ταῦτα, καὶ καταπράξαισθε· εἴτε πάντας ὁμοῦ λογιεῖταί τις, * τὸ μετ' ἐκείνους εἰς τὴν αὐτὴν χρείαν ὑμᾶς, καὶ ζηλοῦν, βούλεσθαι λυσιτελές· καὶ τὴν ἐναντίαν ἰοῦσι, ψόγων αἴτιον ἔσται. καί τοι τοῖς μὲν, εἰ καὶ μὴ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς γε προτέροις αἱ γραφαὶ μόνον προὔκειντο, ἃς δυσχερὲς μὲν ἦν, ὅμως δ' ἴσχυσαν συμβιβάσαι· ὑμῖν δ' οὐ μικρὰ βοη-
D θείας προσθήκη, ἀλλὰ σχεδὸν αὐτὴ τὸ πᾶν οὖσα, αἵ τε τῶν διδασκάλων ἐπὶ ταῖς γραφαῖς ἐξηγήσεις, καὶ ἄλλοι τούτων ἀγῶνες, οὓς ἐπὶ ἐλέγχῳ μὲν τῶν ἀνθισταμένων τῇ ἀληθείᾳ, βεβαιώσει δὲ τῶν οἰκείων καὶ πειθομένων αὐτοῖς ἐνεστήσαντο· ὧν τοσούτων ὄντων καὶ μαρτυρούντων ἀλλήλοις τὴν συμφωνίαν, ὥσπερ ὁδηγόν τινα ἀπλανῆ τῆς ζητουμένης ἀληθείας λαβεῖν πρόχειρόν ἐστιν οὐδὲν ἧττον ἢ δίκαιον. ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τῶν διδασκάλων, αὐτίκα· τὰ δὲ τῶν γραφῶν ἀξιώματα δεῖ συνάπτεσθαι πρῶτον. ἔχει γὰρ οὕτω· τὸ μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, κεῖται μὲν διαῤῥήδην ἐν τῇ γραφῇ, ὁμολογεῖται δὲ παρὰ
E πάντων ἡμῶν, καὶ οὐ μᾶλλον πρὸς Γραικῶν ἢ Λατίνων ἕστηκε τοῦτο, οὐδ' ἔστιν ἐκ τούτου λύειν τὴν ἀμφισβήτησιν· οὔτε γὰρ ἀνάγκη καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα τούτου κειμένου, οὔτ' ἀδύνατον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. ἡ γὰρ κατάφασις αὕτη τὴν ἑτέραν κατάφασιν οὔτε τίθησιν οὔτ' ἀναιρεῖ· ἀλλ' ἐνδέχεται μὲν ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι, ἐνδέχεται δὲ καὶ μὴ προϊέναι ὅσον ἔκ γε τοῦ λόγου· ὥσπερ εἴ τις λέγοι τὸν ἄνθρωπον εἶναι ζῶον, οὔτε λογικὸν εἶναι τίθησιν ἐξ ἀνάγκης, οὔ-

* ἴσ. τῷ μετ' ἐκείνους.

τε τοῦτ' ἀναιρεῖ· καίτοι πρὸς τὸν τῆς προόδου τῶν θείων προσώπων τρόπον ἀφορῶσιν ἡμῖν καὶ ἣν οἱ θεῖοι πατέρες τούτοις ἀπέδωκαν τάξιν, τίθησι καὶ πολὺ μᾶλλον ἡ κατάφασις τὴν κατάφασιν. τῶν γὰρ τῷ πατρὶ προσόντων καὶ τὸν υἱὸν δεῖ κοινωνεῖν, ἂν μή τι κωλύῃ· καὶ τὸ διά τινος ἔκ τινος οὐσιωδῶς προϊὸν, αἰτίαν ἔχει καὶ τὸ δι' οὗ πρόεισι· καθάπερ εἴ τις τὴν θέρμην ἐκ τοῦ ἡλίου προέρχεσθαι λέγοι, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀκτῖνος προϊέναι αὐτὴν οὔτε τίθησιν οὔτ' ἀνατρέπει· οὔκουν ἔκ γε τοῦ λόγου· καίτοι τίθησι μᾶλλον, ἄν τις τὸν τῆς προόδου τρόπον λογίζοιτο, καὶ τὸ μεσιτεῦον ἣν τινα τάξιν πρὸς ἑκάτερον ἔχει· τότε γὰρ τὸ διὰ τῆς ἀκτῖνος φυσικῶς προϊὸν, καὶ ἐξ αὐτῆς ὡς ἐκ προσεχοῦς αἰτίας προέρχεσθαι πάντως ἐρεῖ· τέως δὲ τὸν λόγον μόνον σκοποῦντες, οὐδέτερον ἐξ ἀνάγκης ἀποφαινόμεθα. ἆρ' οὖν οὕτω κἀπὶ τοῦ πράγματος ἔχει; οὐδαμοῦ. ἐκπορεύεσθαι γὰρ αὐτὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ πάλιν οὐκ ἐκπορεύεσθαι, καθάπαξ ἀδύνατον. λείπεται τοίνυν θάτερον τούτων ἀληθὲς εἶναι· ἀλλ' οὐδέτερον τούτων ἐκ τῆς γραφῆς διαῤῥήδην ἐπὶ λαβεῖν. οὔκουν ἔκ τινων ἄλλων τοῦτο συνάγεσθαι δεῖ φανερῶς ἐκεῖ λεγομένων. ταῦτα τοίνυν διχῇ μὲν ἐπιθεωρεῖν· καὶ εἰ μὲν πάντα τὰ τῆς γραφῆς τῇ τῶν Λατίνων βοηθεῖ καταφάσει, ταύτην ἑλέσθαι· εἰ δὲ τῇ τῶν Γραικῶν ἀποφάσει, τὴν κατάφασιν ἀτιμάζειν. οἷον εἰ τὸ πέμπεσθαι παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ· εἰ τὸ καὶ ἀμφοτέρων λέγεσθαι πνεῦμα, οὐ μόνον δηλονότι πατρὸς ἀλλ' ἔνθα μὲν ἀληθείας, ἔνθα δὲ Χριστοῦ καὶ υἱοῦ· εἰ τὸ πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν καὶ τὸν υἱόν· εἰ τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν καὶ ἀναγγέλλειν· εἰ τὸ τοῖς μαθηταῖς ἐμφυσήματι σωματικῷ τὸ πνεῦμα δίδοσθαι· εἰ τὸ πέμπειν αὐτὸ τὸν υἱὸν παρὰ τοῦ πατρὸς, ὥσπερ ὁ πατὴρ αὐτὸ πέμπει ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ· εἰ τὸ πεμπόμενον ἐκ τοῦ υἱοῦ δοξάζει αὐτὸν, ὥσπερ ὁ υἱὸς ἀποσταλεὶς ἐκ τοῦ πατρὸς δοξάζει τὸν ἀποστείλαντα· εἰ τὰ τοιαῦτα πάντα τῇ καταφάσει συνᾴδει, ἀληθῆ καὶ κυρίαν αὐτὴν πρέπει νομίζειν. καὶ πάλιν, εἰ τῷ μὴ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ, διαῤῥήδην ἐν τῇ γραφῇ τινα κείμενα συνηγορεῖ, τῇ ἀποφάσει προστίθεσθαι. εἰ δὲ καὶ πάντα πλὴν ἑνός τινος, * δραξαμένους ἄλλοθεν ἠρτημένου τυχὸν, οὐ διὰ πολλῶν ἄλλων φανερουμένου, καὶ τούτῳ βεβαιοῦντας τὴν δόξαν ὁποτέραν ἂν εἴποι τις, τῶν ἄλλων ὑπερορᾷν, ἃ τῇ μὲν ἀντικειμένῃ δόξῃ βοηθεῖν ἔχει, τὸ δὲ δοκοῦν ἀνθίστασθαι φίλον καὶ σύμμαχον * ἐπάγεται, μὴ συκοφαντοῦντας, ἀλλὰ μᾶλλον ἅπανθ' ὡς ἂν ἀλλήλοις συνάπτοιτο, καὶ συνᾴδοιεν ἐξηγησαμένους, καὶ τοῖς πλείοσι καὶ φανερωτέροις τὰ ἐλάττω καὶ ἀσαφέστερα κρίναντας, ἐκεῖθεν καὶ περὶ τῶν δοξῶν ἀσφαλῶς ἀποφαίνεσθαι· καὶ τὴν μὲν αἰτίαν γινομένην τοῦ διὰ πάντων ἑαυτῇ τὴν γραφὴν συμφωνεῖν, ταύτην αἱρεῖσθαι, τὴν δ' ὡς ἑτέρως ἔχουσαν ἀποπέμπεσθαι, καὶ ταῖς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγαῖς ἐπὶ τούτου μάλιστα χρῆσθαι· ἓν ἄτοπον διὰ πάντων φυλαττομένους, τὸ τὰ τῆς γραφῆς συγκρούειν πρὸς ἄλληλα, καὶ δόξαν τιμᾶν πολέμου καὶ μάχης τούτοις αἰτίαν· ἐπεὶ τά γε ἄλλα σαθρὰς ἡγοῦμαι τὰς τοιαύτας μεθόδους ἐπὶ τῶν προκειμένων, καὶ τὸ πᾶν εἰπεῖν ἐπιβούλους· καὶ ῥᾴδιον

* ἴσ. ὁ χρὴ τοῦτο δραξαμένους

* ἴσ. ὡς ἐπάγεσθαι ταῦτα· οὐ μὴ συκοφαντοῦντας,

A cessionis divinarum personarum spectemus, ordinemque illis assignatum a sanctis patribus, multo magis affirmatio ponit affirmationem: nam ea quæ Pater habet, sint etiam Filio communia necesse est, nisi aliquid obstet: & quod ex aliquo per aliquid essentialiter prodit, causam habet illud etiam per quod prodit, ut si quis calorem e sole dicat oriri, illum e radio quoque oriri neque ait, neque negat, quod attinet ad ipsam propositionem, quamquam affirmat magis, si quis modum productionis consideret, & ordinem quem habet ad utrumque res intermedia; tunc enim plane non negabit ex B ipso etiam radio ut proxima causa oriri, quod per illum emanat naturaliter: interim id solum considerantes, quod pronunciatum est, neutrum exprimimus necessario. Itane ergo philosophandum est de proposita quoque materia? minime. Procedere quippe illum a Filio, rursusque non procedere, omnino est impossibile: restat igitur, ut alterum illorum sit verum. At neutrum licet e scriptura planis verbis desumere; Colligendum ergo est ex quibusdam aliis, quæ scriptura dicat aperte. Ea igitur consideranda: C Et si quidem omnia scripturæ loca Latinorum affirmationi favent, amplectenda illa est: si vero negationi Græcorum, rejicienda affirmatio. Veluti si mitti a Patre & Filio: si quia dicitur Spiritus utriusque, non solius videlicet Patris; sed modo quidem veritatis, modo vero Christi & Filii; si quod omnia quæ Pater habet, sint etiam Filii, & annunciare, si dari discipulis Spiritum insufflatione corporea; si quod Filius mittat illum a Patre, sicut Pater mittit eumdem in nomine Filii; si quia missus a Filio glorificet illum, quemadmodum Filius a Patre missus glorificat D eum a quo missus est: si hæc omnia sunt affirmationi consona, habenda est illa pro vera & certa. Rursus si qua sunt perspicua scripturæ dicta, quæ faveant propositioni asserenti Spiritum non procedere ex Filio, negationi adhærendum. Si vero omnia uno quopiam excepto, non decet illud arripere, forte aliunde pendens, quodve possit explanari per multa alia; atque per hoc utramvis confirmare sententiam, contemptis aliis, quæ possunt oppositam firmare opinionem, quod vero videtur contrarium, & placet, facitque nobiscum, minime inferunt: hæc igitur calumniari non oportet, sed ita interpretantes omnia, ut cohæreant conveniantque inter se: dijudi- E cantesque pauciora & obscuriora per ea quæ plura sunt & clariora, tum demum de sententiis tutissime pronunciare; & eam quidem amplecti, quæ facit, ut scriptura nulla ex parte secum pugnet; quæ vero aliter se habet, rejicere; atque ad hoc potissimum adhibere rationes ad absurda deducentes; illud unum omnino absurdum caventes, ne scripturæ loca collidamus, & opinionem sequamur, quæ bellum inter scripturæ sententias excitet. Nam alioquin hujusmodi deductiones ad impossibile in ea de qua agimus materia, invalidas arbi-

arbitror, atque ut uno verbo dicam, insidiosas (nec vero difficile est, ad incommoda quæque nos invicem deducere, sed facilius est omnia declinare.) Quamquam licet nullum ex his sequeretur periculum, merito non decet illas admittere. De quibus enim e scriptura non licet accipere pronunciata, sed oportet nos conjecturis uti ad ferendam sententiam, ad ea nullum crimen est afferre etiam deductiones ad impossibile, & quamvis aliam argumentationem, quæ nos ducat ad assequendum id, quod esse verius videtur. Nunc vero cum tot pronunciata nobis suppetant; quorum aliqua satis esse nobis possunt, cum recta tendant ad id, quod quæritur; ex aliquibus autem licet inferre veritatem; inane quiddam est & supervacuum hujusmodi argumentationum usus; nec est aliud, quam vana gloriolæ cupiditas. Scio vero etiam vos, Græci, ne demonstrationibus quidem in hujuscemodi rebus confidere, sed habere illas suspectas & periculi plenas; multo ergo magis ipsi a syllogismis deducentibus ad impossibile refugietis, ab aliisque illos adhibentibus cavebitis. Et hæc quidem sic se habent. Non erunt porro scripturæ quidem pronunciata conciliand a inter se, ut maxime oportet; eorum vero interpretes, aut ubi ea dilucidant, aut etiam ubi de illis disputant, in oppositas sententias distrahendi; sed par in illos quoque navanda benevolentia, nullique deneganda illa observantia, quæ omnibus debetur. Nam si hos quidem recipiendos, atque in honore habendos, alios vero censebimus rejiciendos, putantes inter se illos pugnare; primum quidem nihil frui nobis licebit reverentia, qua scripturas honoramus, interturbata rursus pace scripturarum, quam nobis illi peperere, per apparentem pugnam doctorum; & pereunte nobis mercede illi debita, quam par est esse veritatis manifestationem, ob calumniam sanctis illatam. Deinde malum nobis duplo majus fiet: aut enim quosdam ex illis sanctitatis gloria privabimus, ut possint illis mendacia tribui, & jure debeant contemni; aut rursus discrepantiæ crimen ab eis ad scripturas vel inviti transferemus, & Spiritui sancto ascribemus, a quo scripturæ manarunt: & illos quidem arbitrabimur examinasse omnia recte atque prudenter, scripturam vero illis dedisse causas pugnæ. Ad hæc sapientiores nos, sanctioresque illis ostendemus, si veritatem scripturarum nos quidem assequi possumus, & cum aliis doctoribus concordare; ipsi vero neutrum sunt assecuti, & opinati sunt quæ non oportebat, & bellum cum fratribus perpetuum susceperunt. An vero nec quisquam nobis hæc tribuenda putaverit, nec nos ea de nobis cogitare debemus; sed ostendemus revera ineptos nos esse illorum auditores, & quidvis potius attendere, quam dicta præceptorum; cum illi nobis egregia documenta dederint, quales nos conveniant præstare ad ea, quæ a Spiritu dictata sunt, & idoneis exemplis doctrinam firmarint; nos vero contrario modo uti velimus. Nec vero etiam

A μὲν ἀπαγαγεῖν ἀλλήλους ἐπὶ τὰ χείριστα, τὸ δὲ
πάντα ἐκκλίνειν, μείζονος εὐκολίας. καί τοι καὶ
μηδενὸς ἐκ τούτων ἑπομένου κινδύνου, οὐκ ἂν
εὐλόγως ταύτας προσίεσθαι. περὶ μὲν γὰρ ὧν
οὐκ ἔστι λαβεῖν ἐκ τῆς γραφῆς ἀξιώματα, ἀλ-
λὰ δεῖ τοῦ εἰκότος στοχαζομένους ἡμᾶς ἀποφαίνεσθαι,
πρὸς ταῦτα καὶ ταῖς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγαῖς
ἀνέγκλητόν ἐστι χρῆσθαι, καὶ πάσαις ἄλλαις με-
θόδοις, αἳ πρὸς τὴν τοῦ δοκοῦντος ἀληθεστέραν
κατάληψιν ἡμᾶς μέλλουσιν ὁδηγεῖν· τοσούτων
δὲ νῦν ὄντων ἀξιωμάτων, ὧν τὰ μὲν αὐτὰ καὶ
μόνον ἀρκεῖ, τείνοντα πρὸς τὸ προκείμενον ἄν-
B τικρυς, ἐκ δὲ τῶν ἔξεστι τὴν ἀλήθειαν ἡμῖν συμ-
περαίνεσθαι, περιττόν τι χρῆμα καὶ μάταιον ἡ
τῶν μεθόδων τούτων καθέστηκε χρῆσις, καὶ φιλο-
τιμία μόνον κενή. οἶδα δὲ καὶ ὑμᾶς, ὦ Γραι-
κοί, οὐδὲ ταῖς ἀποδείξεσιν ἔν γε τοῖς τοιούτοις θαρ-
ροῦντας, ἀλλ' οἰομένους αὐτὰς ὕποπτόν τι χρῆ-
μα καὶ σφαλερόν· πολλῷ μᾶλλον τοίνυν τοῖς δι'
ἀδυνάτου συλλογισμοῖς αὐτοί τε εὐλαβηθήσεσθε
χρῆσθαι, καὶ χρωμένων ἄλλων φυλάξεσθε. εἶεν·
οὐ τοίνυν τὰ μὲν τῆς γραφῆς ἀξιώματα συνά-
πτειν ἀλλήλοις καὶ συμβιβάζειν, ὡς ἂν μάλιστα
συνάπτοιντο, δεῖ, τοὺς δὲ τούτων ἐξηγητὰς ἐν οἷς
ταῦτά τε διαλευκαίνοντες, καὶ ἄλλως περὶ τῶν τοιού-
C των ἀγωνιζόμενοι λέγουσι, διαιρεῖν ἀξιώσομεν·
ἀλλὰ καὶ τούτοις μετὰ τῆς ἴσης εὐνοίας χρήσα-
σθαι δεῖ, καὶ μηδένα τῆς ὀφειλομένης πᾶσιν ἀ-
ποκλείειν αἰδοῦς. εἰ γὰρ τοὺς μὲν στέργειν καὶ τι-
μᾶν ψηφιούμεθα, τοῖς δὲ δεῖν ἡγησόμεθα μὴ
προσέχειν, νομίζοντες αὐτοὺς διαφέρεσθαι, πρῶ-
τον μὲν οὐδὲ τῆς περὶ τὰς γραφὰς εὐλαβείας ἀ-
πολαύειν τι δυνησόμεθα, τῆς ἐξ ἐκείνων πε-
πορισμένης εἰρήνης ἐκ τῆς φαινομένης τῶν διδα-
σκάλων διαφωνίας πάλιν συγχεομένης, καὶ τῶν
ἐκεῖθεν μισθῶν ἡμῖν διὰ τὴν κατὰ τῶν ἁγίων
συκοφαντίαν ἀπολλυμένων, οὓς εἰκός ἐστι τὴν τῆς
ἀληθείας εἶναι φανέρωσιν. ἔπειτα καὶ τὸ δεινὸν
D διπλοῦν ἡμῖν ἀπαντᾷ· ἢ γὰρ ἐνίους αὐτῶν τῆς ἐν
ἁγιότητι στερήσομεν δόξης, ἵνα καὶ τῷ ψεύδει
συγχωρήσῃ τις αὐτοὺς ὑποκεῖσθαι, καὶ δικαίως πα-
ρεωρᾶσθαι· ἢ τὸ τῆς διαφωνίας ἔγκλημα καὶ ἄ-
κοντες ἀπ' αὐτῶν ἐπὶ τὰς γραφὰς μεταστήσομεν
πάλιν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗ τυγχά-
νουσιν αἱ γραφαί· κἀκείνους μὲν καλῶς ἐπιστῆσαι
πᾶσι καὶ νουνεχόντως, τὴν δὲ γραφὴν τὰς τῆς
διαφορᾶς αἰτίας σφίσι προβάλλεσθαι νομιοῦμεν.
πρὸς δὲ τούτοις, σοφωτέρους ἡμᾶς καὶ ἁγιωτέρους
ἐκείνων δείξομεν ὄντας, εἴπερ ἡμεῖς μὲν τῇ πα-
ρὰ τῶν γραφῶν ἀληθείᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν
διδασκάλων δυνάμεθα συμφωνεῖν, αὐτοὶ δὲ καὶ
E τούτων ἀμφοτέρων διήμαρτον· καὶ νενομίκασι
μὲν ἅπερ οὐκ ἔδει, ἀθάνατον δὲ πρὸς τοὺς ἀ-
δελφοὺς ἐνεστήσαντο πόλεμον. μᾶλλον δὲ ταῦτα
μὲν οὔτε τις ὑπὲρ ἡμῶν ἀξιώσει, οὔθ' ἡμᾶς
ὑπὲρ ἑαυτῶν λογίζεσθαι χρή· ἀλλὰ δείξομεν
ἀληθῶς ἀφυεῖς ὄντες αὐτῶν μαθηταί, καὶ πάν-
τα μᾶλλον ἢ τοῖς τῶν διδασκάλων λόγοις προ-
σέχοντες, εἴπερ ἐκείνων ὅπως ἁρμόττει τοῖς
ὑπὸ τοῦ πνεύματος λεγομένοις προσφέρεσθαι,
καλῶς ἡμῖν ὑφηγησαμένων, καὶ παραδείγμα-

σιν

σιν ἱκανοῖς τὴν διδασκαλίαν βεβαιωσάντων, αὐτοὶ παντάπασιν ἐναντίως χρῆσθαι βουλόμεθα. καὶ μὴν οὐδὲ δίκαιον ὅλως, ἐκείνους μὲν ἐξηγητὰς ἄλλων καθισταμένους, ὡς μέγιστόν τι τῶν ἀγαθῶν αὐτοῖς ἀπονεῖμαι τὴν συμφωνίαν, ἡμᾶς δὲ τἀκείνων αὖθις ἐξηγουμένους. τῆς τηλικαύτης ὥσπερ φθονῆσαι φορᾶς· καὶ ὧν αὐτοὶ τοῖς ἄλλοις μετέδωκαν, τούτων ὑφ' ἡμῶν στερηθῆναι. ἀλλ' εἰ καὶ μηδενὸς ἄλλου χάριν χαλεπῶς ἡμῖν ἕξουσι, τόγε καταψεύδεσθαι τῆς αὐτῶν σοφίας καὶ ἀρετῆς, καὶ ταῦθ' ὑπ' αὐτῶν ὠφελημένους τὰ μέγιστα, καὶ πάντων αὐτοῖς δικαίαν χάριν ὀφείλοντας, δεινὸν οὐ φαῦλον ποιήσονται. οὔτε γὰρ ἁγίοις οὔτε σοφοῖς δοκεῖν αὐτοῖς περιέσται, τἀναντία τοῖς ἀληθέσι φρονοῦσί τε καὶ συγγράφουσι· πρὸς δὲ τούτοις, καὶ πολλὰς ὑπὲρ τῶν ἠπατημένων δίκας ὀφείλειν. ἀνὰ δὲ τούτων οὐδ' οἱ παρ' ἡμῶν τιμῆς ἀξιούμενοι χάριν εἴσονται μᾶλλον ἡμῖν, ἢ δικαίως ὀνειδιοῦσι καὶ μέμψονται, τοῦτο μὲν καὶ αὐτοὶ κοινωνοῦντες τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀτιμίας, καὶ νομίζοντες ἐκείνων ἀμελουμένων, μηδ' αὐτοὶ τῶν εἰκότων τυγχάνειν κἂν σφόδρα δοκῶσι, τοῦτο δὲ εἰ δόξουσιν ἠπατῆσθαι, καὶ ταῖς τῶν διδασκάλων τιμαῖς τοὺς τῇ πλάνῃ καταχεθέντας ἀποσεμνῦναι· ἀγνοεῖ γὰρ οὐδεὶς ὁπόσα μεμνημένοι μετ' εὐφημίας ἀλλήλους ἰδίᾳ τε καὶ κοινῇ τετιμήκασι. τούτων τε τοίνυν ἕνεκα καὶ πολλῶν ἄλλων ὁμοίων, οὐ γὰρ οἶμαι δεῖν ἀποκναίειν τὰς ὑμῶν ἀκοὰς ἕκαστα καταλέγων, δεῖν φημι πάντας τοὺς τῆς ἐκκλησίας διδασκάλους τιμᾶν ὑμᾶς, καὶ μηδένα τούτων πεπλανῆσθαι νομίζειν, μηδ' ἴχνος τι μάχης ἐν τούτοις ὑπονοεῖν· ἀλλὰ τὴν ὑμῖν ποθουμένην ὁμόνοιαν πολλῷ μᾶλλον ἐκείνοις καὶ σπουδασθῆναι καὶ κατωρθῶσθαι δικαίως ὑπειληφότας, πρῶτα μὲν ἐκείνους ἀδελφὰ φρονοῦντας καὶ ἀλλήλοις συμβαίνοντας ὑποθέσθαι, ἔπειτα τὸ πᾶσιν ἐκείνοις ἀρέσκον καὶ ὑμετέραν γνώμην θαρρούντως ποιήσασθαι. τοῦτο δὲ εἰ καὶ παντάπασι δυσχερὲς ἐτύγχανεν ὄν, αὐτοὺς οἶμαι τοὺς διδασκάλους συνεφαψαμένους ὑμῖν ῥᾴδιον ἀποδείξειν. ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν εὐκολωτάτων ἐστὶ, καὶ πόνου μὲν οὐδενὸς, προθυμίας δὲ μόνης δεόμενον. εἰ μὲν γὰρ ἀντιφάσκειν ἀλλήλοις ἐδόκουν οἱ ἅγιοι, καὶ λόγοις γοῦν ἀντικειμένοις περὶ τῶν προκειμένων ἐχρῶντο, οὐδ' οὕτω μὲν χαλεπὸν ἂν ἦν συνάπτειν αὐτοὺς, καὶ τὴν περὶ τοὺς λόγους ἀντίθεσιν τῇ τῶν φρονημάτων ἀναιρεῖν συμφωνίᾳ. οὐ γὰρ ἂν ἐνέλιπον ἡμῖν ὁδοί τινες ἐπὶ τοῦτο καὶ μηχαναὶ, ἃς ἡμῖν ἡ τῆς φιλοσοφίας εὐπορία παρέχει, τὰς φαινομένας ἐναντιότητας λύειν μετὰ τῆς ἀληθείας ἐθέλουσιν· ἀπόκνησε δ' ἄν τις ὅμως πρὸς τοῦτο, πολλῆς πραγματείας ἔργον καὶ πόνων εἰδώς. νῦν δ' οὐχ οὕτω τὰ τῶν ἁγίων ὁρῶμεν ἅπαντες ἔχοντα, ἀλλὰ πολλῆς γέμει γαλήνης, καὶ πόῤῥωθεν ἡμῖν ἐφιᾶσι τὰς τῆς ὁμονοίας ἀκτῖνας. εἰ δέ τι καὶ παραλλάττον αὐτοῖς ἀναμέμικται, ἐπιπόλαιόν ἐστι καὶ μέχρι τοῦ φαινομένου· ἡ γὰρ διάφορα περὶ τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσιν οἱ πλείους, ὃ τοῖς μὲν σοφωτέροις οὐδένα παρέχειν δύναται θόρυβον, ταράξειε δ' ἂν τοὺς ἁπλουστέρους εὐθὺς, ἢ λόγῳ καὶ σιωπῇ τὰ τούτων διῄρηται, οὕτω δὲ συμβαίνειν ἀλλήλοις οὐδέν ἐστι χαλεπόν· καὶ ἡμεῖς

A æquum omnino est, ipsos quidem, dum se præberent aliorum interpretes, tanquam eximium quiddam illis concordiam tribuisse; nos autem rursus scripta eorum interpretantes, tantam quodammodo illis invidere fortunam, & negare ipsis bona illa, quibus ipsi alios cumularunt. Quod si nullam aliam ob causam nobis succensebunt, at certe molestissime ferent, falso a nobis accusari scientiam ac virtutem suam, idque cum ab illis affecti simus beneficiis maximis; ob quæ illis omnia gratiam referre debemus. Neque enim esse aut sancti aut docti videbuntur, qui senserint & scripserint quæ sunt a verita-
B te aliena; imo etiam digni videbuntur, qui pœnas luant graves propter eos qui decepti sunt. Præterea nec doctores illi, quibus honorem deferimus, habebunt potius gratias, quam merito de nobis conquerentur, tum quia fratrum injuria communis etiam est ipsis; & inhonoratis illis censebunt nullum sibi quoque fieri honorem, licet multum honorari videantur: tum si versati esse in errore ipsi videbuntur, quod quasi doctores celebraverint homines, qui errori subservierunt: Ignorat enim nemo, quam miris laudibus alter alterius mentionem faciendo, sese invicem ornaverint tum publi-
C ce, tum privatim. Has igitur ob causas, & plures alias consimiles, (neque enim percensendo singula obstrependum arbitror vestris auribus) oportere ajo omnes ecclesiæ doctores honorari a vobis, & nullum eorum haberi tanquam in errorem lapsum, nec ullum inter illos pugnæ vestigium suspicione attingi; sed jure illud opinantibus, exoptatam vobis concordiam fuisse illis cordi magis, re melius considerata, primo quidem illud pro certo esse ponendum, eadem illos sibique congruentia sensisse; deinde quod placet illis omnibus, ut vestram itidem sententiam confidenter amplectendum.
D Quod quamvis arduum penitus esset, ipsorum arbitror doctorum studio & opera fieret, ut vobis id facile futurum esset. Verum & facillimum est, & nullo labore, sed alacri tantum voluntate indiget. Nam si viderentur sancti digladiari inter se, aut certe sermonibus oppositi de rebus propositis uterentur; ne sic quidem esset difficile eos inter se conciliare, verborumque pugnam tollere per convenientiam sensus: non enim deessent nobis ad hoc viæ quædam & præclara inventa, quæ subministrat ubertas philosophica, si vellemus apparentes oppositiones diluere cum adminiculo veritatis: sed tamen re-
E fugeret hoc quispiam, sciens multi hoc esse opus negotii ac laboris. Nunc autem non ita se habere sanctorum scripta omnes videmus; sed multa in illis tranquillitas est, & emittunt nobis eminus concordiæ radios. Quod si quid etiam in illis discrepantiæ mixtum est, superficie tenus illud est atque in speciem. Aut enim diversa de iisdem plures loquuntur; quod eruditos homines turbare minime potest, turbaverit autem primo aspectu simpliciores, aut dicendo & tacendo inter se differunt, quod illis contingere est consen-

sen-

sentaneum. Nam & nos ipsi per dies singulos diversa de iisdem sentientes ac enunciantes, nihilo minus conjuncti sumus, nec propterea inter nos decertamus; & jure quidem optimo: Cum enim in unaquaque re multa considerentur, & alius aliter illam concipiant animo, variis quoque sermonibus exprimantur ea necesse est, aut iisdem sane, sed varie acceptis, dum rerum naturæ congruere velimus ipsos sermones, hoc est esse veros; quandoquidem ipsum esse rei sequitur orationis veritas, ut norunt omnes. Quod si dicendo de iisdem diversa, pugnaremus, contraria quoque ipsi veritati assereremus, quæ rerum naturas ex multis diversoque modo inexistentibus constare vult. Neque igitur in his dissentimus, neque rem exprimere, aut silentio præterire, talia sunt, ut manus propterea conseramus; imo vero contra, pacem conciliare videntur, quando silentium civiles quoque leges sumunt pro assensu; cum assentiente vero confligit nemo, si sapiat. Si quis igitur est alius modus a doctoribus ecclesiæ nobis traditus, quo dirimendæ sint controversiæ, quæ per illos oriuntur, & quo possimus conciliare illos inter se, ubi dissentire videntur; posthabitis hisce quos novimus, & quibus uti inter nos solemus, age illum adhibeamus. Sed si talem reperire modum non licet; neque enim poterant, cum sermo illis esset ad homines nostram & ipsis naturam habentibus; & per consuetos hosce conciliationum modos, quibus ipsi usi sunt ad componenda scripturæ loca, nobis id consilii dare videntur, ut nullos quæramus meliores, per quos oporteat, cum opus fuerit, probare ipsorum quoque doctorum convenientiam; profecto nec pacem illorum debemus missam facere, ex qua pendet nostra concordia; nec difficile est, per quæ nos signa nostram significaremus concordiam, per hæc eadem illorum convenientiam & consensionem declarare. Neque ullum omnino hac in re periculum subesse censendum est; mihi enim videtur potius contrarium, nihil posse tutius contingere hominibus, qui se existimant reddituros rationem vitæ pariter ac opinonis. Quamvis enim ita futurum esset, ut a veritate aberraremus; idonea tamen nobis esset apud Deum excusatio, quod pacem habere voluerimus post longa dissidia, depositisque controversiis in unam omnes ire sententiam: cum vero nobis ipsi non confideremus, ad scripturas accurrerimus & doctores: Apparente vero in iis etiam discrepantia quadam, consideraverimus nullum esse posse vestigium pugnæ & erroris in illis, qui sunt Spiritus afflatu edocti; volentesque omnibus æque conservare opinionem sanctitatis, conciliatores potius quam judices ipsorum sederimus; & illi quidem a nobis quoad ejus fieri potuit in unam reducti concordiam, postea vero & nos uniti fuerimus, delectaque a nobis hæc pacis via uti tutior, aliis multa & manifesta habentibus conjuncta pericula. Hæc plane arbitror clementissimum judicem æqui bonique factu-

A γὰρ καθ᾽ ἑκάστην διάφορα περὶ τῶν αὐτῶν φρονοῦντες καὶ λέγοντες, οὐδὲν ἧττον μένομεν ἡνωμένοι· καὶ περὶ τούτων οὐδεὶς ἡμῖν συῤῥήγνυται πόλεμος, καὶ εἰκότως· πολλῶν γὰρ ἐφ᾽ ἑκάστου θεωρουμένων, καὶ ἀλλοτρόπως ἄλλου προσιόντος αὐτῷ, καὶ διαφόροις ἀνάγκη ταῦτα λόγοις σημαίνεσθαι· ἢ τοῖς αὐτοῖς μὲν, διαφόρως δὲ δήπου λαμβανομένοις, ἕως ἂν τῇ τῶν πραγμάτων ὑπάρξει τοὺς περὶ τούτων λόγους συνᾴδειν βουλώμεθα· ὃ ταυτόν ἐστι καὶ ἀληθεῖς εἶναι θέλειν αὐτούς, ἐφόσον τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν τῷ εἶναι τῶν πραγμάτων ἴσμεν ἀκολουθεῖν. εἰ δ᾽ ἐκ τοῦ διάφορα λέγειν περὶ τῶν αὐτῶν, ἐμαχόμεθα, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἠναντιούμεθα ἄν· ἣ τὰς
B τῶν ὄντων ὑπάρξεις ἐκ πολλῶν τινων καὶ διαφόρως ἐνυπαρχόντων αὐτοῖς συνίστασθαι βούλεται. οὔτε τοίνυν ἐπὶ τούτοις διαφερόμεθα, οὔτε λόγος καὶ σιωπὴ πεφύκασιν ἡμᾶς συῤῥηγνύναι· τοὐναντίον γὰρ μᾶλλον καὶ διαλλάττειν δοκοῦσιν, εἴπερ ἐν ἴσῳ τῇ συγκαταθέσει τὸ τῆς σιγῆς καὶ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν λαμβάνεται νόμων· πρὸς δὲ τὸν συναινοῦντα πόλεμος οὐδεὶς οὐδὲ μάχη τῷ γε νοῦν ἔχοντι. εἰ μὲν οὖν ἄλλον τινὰ τρόπον ἐκ τῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων εἴχομεν εἰληφότες, ᾧ τὰς ἐξ ἐκείνων ἡμῖν ἀποτικτομένας ἀμφισβητήσεις λύεσθαι δεῖ, καὶ ᾧ δυνησόμεθα συνάπτειν ἐκείνους ἐν οἷς ἂν δια-
C φερόμενοι φαίνοιντο, τῶν ἡμῖν ἐγνωσμένων τούτων ἠμελημένων, καὶ οἷς χρῆσθαι πρὸς ἀλλήλους εἰώθαμεν, ἐκείνῳ δὴ καὶ χρηστέον. εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν, οὐ γὰρ ἠδύναντο ἀνθρώποις τε διαλεγόμενοι καὶ αὐτοὶ τὴν ἡμετέραν ἔχοντες φύσιν, οἷς δ᾽ ἐπὶ τῶν γραφῶν αὐτοὶ τοῖς εἰωθόσι τούτοις τῶν διαλλαγῶν ἐχρήσαντο τρόποις, καὶ ἡμῖν ἐοίκασι συμβουλεύειν μηδ᾽ ἐπ᾽ αὐτῶν βελτίους ἄλλους ζητεῖν, ἡνίκα ἂν δέῃ συμφωνοῦντας ἀλλήλοις δείκνυσθαι, οὔτε παραιτεῖσθαι δεῖ τὴν ἐκείνων εἰρήνην, ἧς ἤρτηται τὰ τῆς ἡμῶν ὁμονοίας, οὔτε δυσχερές ἐστιν οἷς ἐφ᾽ ἡμῶν ἐχρησάμεθ᾽ ἂν τοῖς ὁμονοίας σημείοις, διὰ τούτων τὴν σύμπνοιαν καὶ τὸ φρο-
D νεῖν ἀδελφὰ κἀκείνοις ψηφίζεσθαι. οὔτε κίνδυνόν τινα προσεῖναι τῷ πράγματι πιστεύειν ὅλως εἰκός. ἔμοιγε γὰρ τοὐναντίον μᾶλλον δοκεῖ, μηδὲν ἂν ἀσφαλέστερον τούτου γενέσθαι τοῖς εὐθύνας βίου τε καὶ δόξης ὁμοίως δώσειν ὑπειληφόσιν. εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀληθείας ἐμέλλομεν ταύτῃ διαμαρτάνειν, ἱκανὴ πρὸς Θεὸν ἡμῖν ἂν εἴη παραίτησις, τὸ βουληθῆναι μὲν εἰρήνην ἄγειν μετὰ πολέμους μακρούς, καὶ τὴν αὐτὴν περὶ τῶν πρὶν ἀμφισβητουμένων γνώμην λαβεῖν, ἑαυτοῖς δὲ θαῤῥεῖν οὐκ ἔχοντας ἐπὶ τὰς γραφὰς ἀπιδεῖν καὶ τοὺς διδασκάλους· φαινομένης δέ τινος κἂν τούτοις διαφο-
E ρᾶς, ἐνθυμηθέντας ὡς ἀδύνατον τοῖς ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐνηχουμένοις ἐναντιότητός τι καὶ πλάνης ἴχνος προσεῖναι, καὶ βουληθέντας πᾶσιν ὁμοίως τὴν τῆς ἁγιωσύνης δόξαν τηρεῖν, διαλλακτὰς μᾶλλον ἢ δικαστὰς αὐτῶν γεγονέναι· καὶ συνάψαι μὲν ἀλλήλοις ἐκείνους ὡς ἐνεχώρει, συναφθῆναι δ᾽ ἔπειτα καὶ αὐτοί, καὶ ταύτην ὡς ἀσφαλεστέραν ἑλέσθαι τῆς εἰρήνης ὁδόν, ταῖς ἄλλαις πολλῶν τε καὶ προφανῶν κινδύνων συνεζευγμένων, τούτοις ἡγοῦμαι καὶ πάνυ τὸν φιλάνθρωπον δυσωπηθήσεσθαι δικαστὴν, καὶ συγγνώμης ἀξιώσειν πολλῆς τοὺς ἐπιθυμήσαντας μὲν τῶν

με-

μεγίστων, ἐλομένους δέ τι καὶ παρακινδυνεύειν ὑπὲρ αὐτῶν, τῶν δὲ κινδύνων συνιδόντας τε καὶ ἀποστρέψαντας τὸν κουφότερον. οἷς γὰρ ἅπαντα θεμένοις καλῶς οὐκ ἐξεγένετο τῆς ποθουμένης ἀληθείας τυχεῖν, τούτων οὐ πονηρίᾳ γνώμης ἀλλὰ τῇ δυσχερείᾳ τῆς ἀληθείας ἐπιγράφεσθαι δεῖ τὸ ἀτύχημα. ὅτι μὲν τοίνυν τοὺς μὴ τὰ αὐτὰ τοῖς πλείοσι φάσκοντας θεολόγους, οὐχ ὡς ἐκείνοις ἀντιλέγοντας, ἀλλ' ὡς ἄλλο τι βουλομένους τῶν ἀναγκαίων ἐπισημαίνεσθαι, περὶ δ' ὧν εἶπον ἐκεῖνοι τὴν ἴσην ἔχοντας γνώμην, πρέπει νοεῖν, ἐκ πολλῶν ἄλλων ὁμοίων συνάγεσθαι δυνατόν. τίς γὰρ οὐκ οἶδε πάντας ἁγίους αἴτιον καὶ αἰτιατὸν ἄνω καὶ κάτω στρέφοντας, καὶ πρό γε πάντων τὸν Νύσσης; ἀλλ' ὅ γε Κύριλλος χρῆσθαι τούτοις ἀπαγορεύει. ἆρ' οὖν ἀντιλέγων τοῖς ἄλλοις ταῦτά φησι, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀποβλέπων τῆς ἀντικειμένης γέγονε γνώμης, ὥστε καὶ δεῖν ἢ μετὰ τῶν ἄλλων πλὴν αὐτοῦ, ἢ μετ' αὐτοῦ μόνου τὴν ἀλήθειαν εἶναι; καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον ἢ τοὺς ἄλλους τοσούτους ὄντας τὸ δέον μὴ συνιδεῖν, ἢ τοῦτον πλανηθῆναι τοσοῦτον, καὶ ταῦτα μετὰ πολλοὺς ἐλθόντα, χρησαμένους τοῖς ὀνόμασι τούτοις; μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ ψεύδους ὑποψίας ἐκεῖνοί τε πάντες ὁμοῦ καὶ οὗτος οὐδὲν ἧττον διὰ τὴν τῆς ἁγιωσύνης δόξαν ἀπήλλακται. οὐκοῦν οὔτ' ἀντιλέγουσι, καὶ ἀληθῆ λέγουσιν ἄμφω· εἰκὸς γάρ ἐστι πρὸς διαφόρους τῶν ὀνομάτων τούτων ἀπιδόντας ἐννοίας, τοὺς μὲν χρήσασθαι, τὸν δὲ φυλάξασθαι. οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι δήπου πρὸς τὰς προόδους ἀπέβλεψαν, ὁ δὲ πρὸς τὴν Ἀριστοτελικὴν τεχνολογίαν ἀπεῖδεν· ὥστε τοὺς μὲν εἰπόντας φυλάξασθαι ἄν, τὸν δὲ διαλλαχθέντα θαῤῥῆσαι, εἴ τις αὐτῶν ἐπαλλάττων τὰς τοῦ λόγου καὶ τῆς σιωπῆς αἰτίας ἐπύθετο. τί δὲ καὶ τῆς ἐν τοῖς θείοις προσώποις τάξεως εὐσεβέστερον, ἢ τῇ θεολογίᾳ πανταχοῦ συνηθέστερον; ἀλλ' ἔνιοι τῶν ἁγίων καὶ κατὰ τοῦ τῆς τάξεως ὀνόματος φέρονται· ἀλλ' οὐδέτεροι ψεύδονται. ἔστι γὰρ καὶ φρονεῖν τινα τάξιν ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ Θεοῦ, καὶ πάλιν ἄλλην ἐλαύνειν ἐκεῖθεν, ὡς τῇ κτιστῇ φύσει προσήκουσαν. ἀλλὰ μὴν εἰκόνα μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν εἶναι μόνον φασὶν Αὐγουστῖνός τε καὶ ἡ λοιπὴ τῶν δυτικῶν ἑταιρεία, καὶ τὸ τῆς εἰκόνος ὄνομα λέγουσιν ἴδιον εἶναι τῆς ὑποστάσεως τοῦ υἱοῦ· οἱ δὲ τῆς ἑῴας διδάσκαλοι καὶ τὸ πνεῦμα εἰκόνα τοῦ υἱοῦ καὶ μὴν καὶ τοῦ πατρὸς τεθαῤῥηκότως πάντες καλοῦσιν. ἀλλ' οὗτοι μὲν πρὸς τὴν κατ' οὐσίαν ταυτότητα βλέποντες, ταῦτ' ἀξιοῦσι, καὶ τῷ τῆς εἰκόνος ὀνόματι ἀντὶ τῆς τελείας ὁμοιότητος χρῶνται· ἐκεῖνοι δὲ τὴν κατὰ τὸ εἶδος ἐσκόπουν δήπουθεν ὁμοιότητα, ἥ τις ἐν τῷ τοῦ υἱοῦ περιέχεται λόγῳ, τῇ γὰρ προόδῳ τοῦ λόγου ἡ τοῦ εἴδους ὁμοιότης πρὸς τὸ ἀφ' οὗ πρόεισιν ἰδίως ἀφώρισται. ὁ δὲ Βασίλειος καὶ γέννημα τὸν τοῦ Θεοῦ λέγειν οὐ συγχωρεῖ, καίτοι τῶν ἄλλων ἀδεῶς οὕτω καλούντων· ἆρ' οὖν διαφωνεῖν ἐροῦμεν ἐκείνοις αὐτόν, ἢ μᾶλλον καὶ τοῦτον τοῖς ἄλλοις πᾶσι συνάψομεν; ἐροῦμεν γὰρ τοὺς μὲν ὑπὸ τῆς τοῦ γεννήματος ἐννοίας ὀρθῶς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ λεγομένης προτρεπομένους χρήσασθαι τῇ φωνῇ· τὸν δὲ πρὸς τὴν χρῆσιν ἀπιδόντα

rum, veniamque abunde daturam hominibus, qui rerum quidem maximarum affecti fuerint desiderio, proque illis aliquod etiam periculum subire voluerint; ex periculis autem cognoverint adierintque levissimum. Quibus enim, ubi omnia recte atque ordine disposuissent, non successit exoptatæ veritatis assecutio, haud pravæ illorum voluntati debet ascribi exitus infelix, sed arduæ veritatis indagationi. Quod igitur intelligendum sit, theologos qui non conveniunt cum pluribus, nequaquam illis adversari, sed velle quiddam aliud necessarium significare, eadem vero sentire quæ illi de rebus per eos explicatis, colligi potest ex multis aliis similibus. Quis enim ignorat, sanctos omnes passim causæ & causati voces usurpare, & præ omnibus Nyssenum? Attamen Cyrillus utendum iis esse negat. Anne ergo dissentiendo ab aliis id asserit, eodemque sibi scopo proposito contrariam habuit sententiam; ut oporteat ab aliis præter ipsum, aut ab ipso uno stare veritatem? Et qua ratione fieri possit, aut alios adeo multos non perspexisse quod opus est, aut hunc in tantum esse lapsum errorem, idque posteriorem multis qui usi sunt illis vocibus? Imo vero & illi simul omnes, & iste nihilo minus propter sanctitatis opinionem effugiunt suspicionem mendacii. Non ergo contraria dicunt; & verum utrique dicunt: par enim est respicientes ad diversas vocum istarum significationes, illos quidem usurpasse, hunc autem refugisse. Nam alii quidem certe respexerunt ad processiones, hic vero ad artem Aristotelicam. Ut si quis commutata causa, cur hi usurpaverint, ille tacuerit, ex iis quæreret, futurum esset, ut caverent qui usurparunt, non dubitaret usurpare qui cavit. Quid præterea, magis pium, aut passim in theologia usitatum, quam divinarum ordo personarum? Quidam tamen sanctorum in hanc etiam invehuntur vocem: Verum neutri mentiuntur; licet enim in divinis aliquem ordinem necessario ponere, & alium rursus inde repellere, ut naturæ creatæ convenientem. Solius Patris imaginem esse solum Filium, Augustinus asserit, & occidentalium patrum caterva; nomenque imaginis dicunt esse proprium hypostasis Filii: Doctores autem orientales Spiritum quoque Filii, nec non Patris imaginem sine ulla hæsitatione vocant omnes. Sed hi quidem ita loquuntur respicientes ad essentiæ idemtitatem, & utuntur nomine imaginis loco perfectæ similitudinis; Illi vero formalem habebant sine dubio præ oculis similitudinem, quam ratio Filii continet; productioni enim Verbi proprie tributa est similitudo formalis ad id a quo procedit. Basilius quoque genimen vocari Dei Filium non permittit, cum alii utantur intrepide hoc vocabulo: Dicemus ergo propter hoc dissentire hunc ab illis, an potius & ipsum conjungemus cum ceteris omnibus? Dicemus enim, illos quidemn geniminis significatione adductos, quæ rite Filio aptatur, usos esse hac voce; hunc vero considerata vocis usurpatione; nam in deteriorem partem accepit eam scri-

Lib. 2. ad Hermiam.

Lib. 2. contra Eunomium.

scriptura, vocans Judæos viperarum genimina, & imperfectis illam assignavit; devitasse ipsam, aliisque consilium dare, ut eam fugiant. Imo quod gravius est, secum quoque pugnare doctores videbit quispiam: ut si quis illorum scripta percurrat leviter, & quæ apparent sola perpendat, dicat illos potius ludere. Adeo variis in locis sæpe usi sunt contrariis sermonibus, moti sensuum diversitate. Et quid mirum, quando sacris eloquiis hoc idem contigit? Siquidem illa Patrem modo asserunt aperte majorem Filio, modo vero æqualitatem eorum manifeste significant; idque doctores non solum intelligunt de duplici natura Christi, sed quidam etiam utrumque de divina ejus natura concedunt; & majorem quidem ajunt, causa; non majorem rursus, natura: & contraria de eadem re affirmant, verum ad aliud & aliud horum utrumque. Et quis enumeret, quæ in scripturæ verbis pugnare videntur? cum alio alia spectent, & omnia vera sint? & hæc quidem salvatoris divinitati aptissime congruant, illa vero humilius humanitusque intelligantur? Num igitur omnia inter se opposita constituemus; & vel credemus contrariis, vel seligentes ea quæ placent, fidem illis habebimus, reliqua vero ut minime grata rejiciemus? Sed vereor ne potius damnemur, quod hæc contempserimus, quam referatur nobis gratia, quod adversus illa reverentiam adhibuerimus; imo vero pœnas luamus, quod utrumque male fecerimus: non enim convenit harum rerum nos esse judices, non magis certe quam magistros. Itaque habentes omnia pariter pro veris, & causam singulis assignantes: quamvis citra hoc etiam oporteret simpliciter ac sine ullo examine fidem illis tribuere, cum tamen nullum sit, de quo, si quæratur, afferri non possit causa: & nos ipsos mutuis conflictionibus, & illos liberare oportet dissensione, quæ nulla ratione admittenda est. Quod vero difficile non sit concordes ostendere eos, qui de hac materia locuti sunt, atque illos qui tacuerunt, ne ratione quidem arbitror opus esse ut probetur. Ut enim omittam de dicendi ac tacendi vi philosophari, quæque sit utriusque natura explicare; primum quidem nemo contenderit, ut qui tacuerunt, ideo sint usi silentio, quod hoc dogma damnarent. Si enim eos, qui de re aliqua simpliciter pronunciant, non continuo probare existimamus quæ dicunt, nisi sint ex numero probatissimorum hominum, & quorum sermones necesse est cum dogmatibus convenire; quis facile concesserit, ea quæ tacentur, improbari? Sive enim ea tacuerunt, de quibus nemo locutus est; sequitur ut multa quoque alia vera damnemus: sicque de his opinantes, doctorum sermonibus veritatem omnem circumscriberemus, nihilque dicemus superesse vel ipsi Deo, quod revelando hominibus addere possit ad fidei veritatem: Sive tacuerunt quæ ab aliis fuere tractata; siquidem cum nescirent quid aliis videretur;

A τῆς λέξεως, ἐπὶ κακοῦ γὰρ ἐξέλαβεν αὐτὴν ἡ γραφή, γεννήματα ἐχιδνῶν τοὺς Ἰουδαίους ἀποκαλοῦσα, καὶ τοῖς ἀτελέσι ταύτην ἀπέδωκεν, αὐτόν τε φυλάξασθαι, καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι συμβουλεύειν· τὸ δὲ δὴ μεῖζον, ὅτι τοῦτ' αὐτὸ καὶ πρὸς ἑαυτοὺς παθόντας τοὺς διδασκάλους ἴδοι τις ἄν· ὥστ' εἴ τις ἁπλῶς τἀκείνων ἐπίοι, καὶ τοῖς φαινομένοις μόνοις προσέχοι, παίζειν αὐτοὺς μᾶλλον ἐρεῖ. οὕτω τοῖς ἐναντίοις πολλαχοῦ καὶ πολλάκις λόγοις ἐχρήσαντο πρὸς διαφόρους ἀπιδόντες ἐννοίας. καὶ τί θαυμαστὸν, ὅπου καὶ τοῖς λογίοις τοῦτο συμβέβηκε; ποῦ μὲν μείζω τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα λέγουσιν ἐναργῶς,
B ποῦ δὲ τὴν ἐν σφίσιν ἰσότητα φανερῶς ἀποφαινομένοις; καὶ ταῦτ' οὐ μόνον περὶ τῆς διπλῆς ἐν τῷ Χριστῷ νοοῦσι φύσεως οἱ διδάσκαλοι, ἀλλ' ἔνιοι τούτων καὶ περὶ τὴν θείαν φύσιν αὐτοῦ συγχωροῦσιν ἀμφότερα· καὶ μείζω μέν φασι τῷ αἰτίῳ, οὐ μείζω δὲ πάλιν τῇ φύσει· καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος τὰ ἀντικείμενα λέγουσι, πρὸς ἄλλο μέν τοι καὶ ἄλλο τούτων ἑκάτερον καὶ τίς ἂν καταλέγοι τὰς ἐν τοῖς θείοις λογίοις δοκούσας διαφωνίας, ἄλλων δὲ ἄλλο τι καὶ πάντων ἀληθῶς λεγομένων; καὶ τῶν μὲν οἰκείως καὶ καταλλήλως τῇ τοῦ σωτῆρος θεότητι, τῶν δὲ ταπεινότερόν τε καὶ ἀνθρωπικώτερον
C νοουμένων; ἆρ' οὖν ἀλλήλοις πάντα συγκρούσομεν, καὶ ἢ πιστεύσομεν τοῖς ἀντικειμένοις, ἢ τὰ δοκοῦντα τούτων ἑλόμενοι, καὶ τούτοις ἀποδεδωκότες τὴν πίστιν, τῶν λοιπῶν, ὡς οὐχ ἡμῖν ἀρεσκόντων, καταφρονήσομεν; ἀλλὰ δέδια μὴ μᾶλλον δίκας ὀφλήσωμεν τῆς * καταφάσεως, ἢ χάριτας λάβωμεν τῆς εὐλαβείας, μᾶλλον δ' ὑπὲρ ἀμφοτέρων δίκας ἐκτίσωμεν, ἅτε κακῶς καὶ ἄμφω ποιοῦντες· οὐ γὰρ ἡμῖν γε δικαστὰς εἶναι τούτων ἁρμόττει, οὐ μᾶλλον ἢ διδασκάλοις. οὐκοῦν πάντα μὲν ἐπίσης νομίσαντας ἀληθῆ, ἑκάστου δὲ αὐτῶν ἀποδιδόντας αἰτίαν· καί τοι καὶ τούτου χωρὶς ἁπλῶς οὑτωσὶ καὶ ἀνεξετάστως ἔπρεπε πείθεσθαι,
D ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔστιν ἐφ' ὅτου τῶν λεγομένων ζητοῦντες αἰτίαν οὐκ ἐντευξόμεθα· καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς τοῦ πολεμεῖν ἀλλήλοις, κἀκείνους τῆς ἀδυνάτου διαφωνίας ἀπαλλάξασθαι προσήκει. ἀλλὰ μὴν καὶ ὅτι τοὺς εἰπόντας τι περὶ τῶν προκειμένων τοῖς σεσιγηκόσι συνάπτειν οὐ χαλεπὸν, οὐδὲ λόγου δεῖν ἡγοῦμαι δεικνύναι. ἵνα γὰρ παρῶ λόγον καὶ σιωπὴν ἐξετάζειν, καὶ τίς ἑκατέρου τούτων ἡ φύσις· πρῶτον μὲν οὐδεὶς ἂν ἰσχυρίσαιτο κατεγνωκότας τοῦ δόγματος σιγῇ παρελθεῖν αὐτό. ὅπου γὰρ οὐδὲ τοὺς λέγοντας ἁπλῶς ἃ λέγουσι νομίζομεν ἐπαινεῖν, ἂν μὴ τῶν βελτίστων ὦσί τι-
E νες, καὶ ὧν ἀνάγκη τοῖς δόγμασι τοὺς λόγους συνᾴδειν, χολῇ γ' ἄν τις δοίη τῷ σιγᾶν ἕπεσθαι τὸ κατεγνωκέναι; εἴτε γὰρ περὶ ὧν οὐδεὶς εἶπεν ἐσίγων, καὶ πολλῶν ἄλλων ἀληθῶν καταψηφιούμεθα· οὕτω ταῦτά γε κρίναντες * ἢ τοῖς διδασκάλων λόγοις πᾶσαν ὁριούμεθα τὴν ἀλήθειαν, καὶ μηδὲν εἶναι φήσομεν πλέον οὐδ' αὐτῷ τῷ Θεῷ, ὃ τοῖς ἀνθρώποις ἀποκαλύπτων προσθήσει τῇ τῆς πίστεως ἀληθείᾳ. εἴτε περὶ ὧν εἰρήκασιν ἕτεροι, εἰ μὲν οὐκ εἰδότες ἃ τοῖς ἄλλοις ἐδόκει, οὐκ ἀρετῆς ἄρα καὶ τῆς περὶ τὰς δόξας ὀρθότητος ἆθλον,

ἀλλ'

* ἴσ. καταφρονήσεως

* ἴσ. καὶ τοῖς

ἀλλ' εὐνοίας ἀμοιβὴν, καὶ ὅλως πρὸς τὴν σφῶν αὐτῶν βούλησιν τὰς τιμὰς αὐτοῖς συνεχώρουν. καὶ ὡς ἔοικε τοὺς περὶ ταῦτα παρεξήεσαν νόμους, εἰ μὴ πρὸ τῶν γερῶν τὰς ἑκάστου πράξεις, καὶ τοὺς ἀγῶνας πρὸ τῶν στεφάνων ἐξήταζον. εἰ δὲ εἰδότες ὥσπερ ἄρα καὶ ᾔδεσαν, οὐκ ἔδει δημοσίᾳ τοὺς εἰπόντας ἀνακηρύττειν, καὶ σὺν εὐφημίᾳ τούτων μεμνῆσθαι, καὶ τῶν ἐπ' ἀρετῇ καὶ σοφίᾳ πρωτείων αὐτοὺς ἀπαραγράπτους μάρτυρας γίνεσθαι, καὶ τοῖς μὴ πείθεσθαι βουλομένοις ἃ καὶ τοῖς τὰς ἱερὰς γραφὰς ἀτιμάζουσιν ἀπειλεῖν. οὔτε γὰρ μικρόν τι τὸ δόγμα καὶ οἷον ἂν καταφρονηθῆναι, οὔτε τῇ περὶ τοὺς ἀδελφοὺς εὐλαβείᾳ δόξης οὕτως αὐτοῖς ἀπαρεσκούσης ὀλιγωρεῖν ἂν ἠβουλήθησαν, καὶ τῆς τῶν μετὰ ταῦτα πάντων φθορᾶς αὐτοὶ δοκεῖν αἴτιοι. ἀλλὰ μὴν εἰ τῷ σιγῆσαι μόνον ἤλπισαν περιέσεσθαι τῶν εἰπόντων, καὶ πείσειν πάντας τῆς ἐκείνων δόξης ἀφίστασθαι, οὔτε πρὸς σοφῶν οὔτε πρὸς διδασκάλων τοῦτό γ' ἂν ἦν· τά τε γὰρ ἀδύνατα γίνεσθαι προσεδόκων· οὐκουν οὐδὲ γεγόνασιν, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον νῦν τῆς οἰκουμένης καὶ κάλλιστον μετὰ τῶν εἰρηκότων ἐστί· καὶ διδασκάλων εἴποιμ' ἂν οὐ τὸ τὰ μὲν ἀγαθὰ λέγειν, τὰ δὲ φαῦλα μόνον σιγᾶν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα παράγειν εἰς μέσον, καὶ φεύγειν ἅπασι παραινεῖν· καὶ πολλῷ μᾶλλον ὁπόταν ὑπό τινων ἄλλων ἐπαινῆται ταῦτα, καὶ τοῦ παντὸς ἄξια κρίνηται, κἀκείνων σοφῶν καὶ πείθειν ὄντων ἀξίων. εἰ δὲ καὶ τὴν σιγὴν ὅλως ἐνόμιζον τοῦτ' αὐτὸ καταπράξασθαι, ἔδει φείδεσθαι τῶν ἀνακηρύξεων, καὶ μὴ τοῖς κατὰ τῶν εἰπόντων ἐπαίνοις πᾶσαν ὑπερβολὴν τιμῆς παρελθεῖν, εἰδότας ὡς λόγος μετὰ τιμῆς σιωπῆς ἀμαρτύρου βελτίων ἔσται· ἔδει γὰρ ἀγαπῆσαι μόνον σιγῶντας, εἰ τὰ τῶν εἰπόντων τοῖς ἱεροῖς λογίοις ἀνθίστατο, ἢ εἴ τι τῶν ὁμολογουμένων ἐξ αὐτῶν φανερῶς συνέβαινεν ἀναιρεῖσθαι· νῦν δὲ μηδενὸς ὄντος τοιούτου, ἀβοήθητος αὐτοῖς ἡ σιωπὴ κατελείπετο, καὶ συγκαταθέσεως μᾶλλον ἢ φυγῆς καὶ ἀρνήσεως φέρουσα δόξαν. κείσθω δὲ καὶ κατεγνωκότας μὲν οὐκ εἰπεῖν, φειδοῖ δὲ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀτιμίας καὶ τῷ μὴ βούλεσθαι πόλεμον ἐγείρειν καὶ μάχην, ἐπὶ τὴν σιγὴν ἀπιδεῖν καὶ τὴν ἐν τῷ βάθει κρύψαι διάστασιν. ἀλλὰ τοῦτο δειλίας ὁμοῦ καὶ πονηρίας ἔχον ὑπόνοιαν οὐ μᾶλλον ἔμελλεν αὐτοῖς προσάξεσθαι πάντας, ἢ περιφανῶς ἀποστήσειν. καὶ γὰρ πρὸ τῆς ἀληθείας οὐδενὸς φροντίζειν ἐχρῆν, καὶ τῶν ἀγώνων οὐδὲν ἂν ἥδιον ἦν, ἐξ ὧν αὐτοί τε καὶ πάντες ἂν ὠφελοῦντο· οὓς ἀναδυόμενοι μέχρι παντὸς, οὔτε θαρροῦντες σφίσιν αὐτοῖς, οὔθ' ὑπὲρ τῆς τῶν ὅλων σωτηρίας πονεῖν ἀνεχόμενοι πάντως ἔδειξαν ἄν. ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἁπάντων τοῖς μακαρίοις ἐκείνοις προσάπτειν εὐσεβές ἐστιν ὅλως καὶ δίκαιον· τοὐναντίον γὰρ καὶ προνοίᾳ καὶ σοφίᾳ καὶ τῇ τῆς ἀληθείας σπουδῇ μέχρι τοῦ γινομένου παντὸς ἀφιγμένους δικαιότατ' ἂν ταῖς τῶν πατέρων καὶ διδασκάλων τιμαῖς αὐτοὺς περιέποιμεν· καὶ πάντων ὁμοίως ὧν τε εἶπον ὧν τε σιγῆσαι προείλοντο, δι-

A honorem igitur illis tribuebant, non virtutis ergo, atque ut præmium sanæ opinionis, sed benevolentiæ causa, atque omnino ad suum arbitrium; & leges, ut videre est, hujusmodi rerum perfringebant, non examinantes ante præmia quid quisque gesserit, & ante coronas quantum certaverit. Si vero cum scirent, ut profecto sciebant; non oportebat ab iis publice laudari eos qui disseruerant, & honorificam eorum mentionem fieri, & amplissimum dari testimonium, quod primas illi tulerint virtutis & doctrinæ, minasque non auscultantibus proponi, quæ jactari solent in eos, qui sacras paginas non venerantur. B Neque enim aut dogma exiguum est, dignumque quod contemnatur; aut putandi sunt illi, quod fratres colerent observarentque, voluisse parvipendere sententiam, quæ sibi tantopere displiceret, & corrumpendorum posterorum omnium auctores ipsi videri. Quod si per solum silentium sperarunt se victoriam reportaturos ab iis, qui verba fecerunt, & persuasuros omnibus, ut ab illorum sententia abhorrerent; nec eruditione præstantium, nec doctorum id foret: expectassent enim impossibilia, quæ etiam non evenerunt: nam maxima & potissima orbis terrarum pars eos sequitur, qui de hoc dogmate sunt locuti. C Esse autem doctorum dixerim, non quæ recta sunt effari, & prava tantum supprimere; sed hæc etiam in medium proferre, atque omnes hortari, ut ea fugiant; & eo magis tunc, cum hæc ipsa laudantur ab aliis, & plurimi fiunt viris & ipsis doctis, atque ad persuadendum idoneis. Aut si omnino per silentium id se effecturos existimabant, at certe a præconiis abstinere debebant, & a summo honoris temperare cumulo, dum eos ornarent laudibus, qui de hoc dogmate disputarunt; scientes sermonem honorarium silentio nihil attestante plus valiturum. Oportebat enim nihil omnino dicere, & eo contentos esse, si eorum qui D dogmatis mentionem fecerunt dicta sacræ scripturæ verbis erant contraria; aut si per illa fiebat, ut aliquid ex confessis everti manifeste contingeret: Nunc autem cum nihil tale sit, suffragari nulla res potest eorum silentio, quod sane assensus potius opinionem præ se fert, quam fugæ & negationis. Sed esto, nihil illi dixerint, improbantes quidem sententiam, sed fratrum honori consulentes, litesque & pugnas excitare nolentes rem obvolverint silentio, atque in profundo cordis dissensionem occultarint. Verum ex hoc, cum formidinis & pravitatis suspicione non careat, futurum erat, ut non magis ceteri omnes cum iis conjungerentur, E quam aperte disjungerentur. Nam ante omnia de veritate solicitos esse illos oportebat; nec fuisset quidquam jucundius certaminibus, quæ illis ipsis atque omnibus utilitatem attulissent: Ceterum ipsi ea penitus refugientes, ostendissent se plane nec propriis confidere viribus, nec velle pro communi omnium salute labores perferre. Atqui horum omnium nihil prorsus beatis illis viris ascribere pium & justum est: contra vero æquissime debitum patribus ac doctoribus honorem illis tribuerimus, ut qui providentia, scientia, virtutisque studio pervenerint, quo

quo pervenire homines possunt; & jure illis gratiam habuerimus propter omnia, cum quæ reticere voluerunt, quod causa nostra utrumque fecerint, & quidem sapienter admodum. Non tacuere igitur, quia necessario damnarent; nec infert silentium necessitatis rationem iis, qui silentium afferunt ad damnandos eos, qui non tacuerunt. Si quis vero dicat, neque contrarium esse pugnaciter inferendum, nempe ab illis per silentium opinionem roborari; eoque indicio significari, receptam hanc esse ab illis: responderi quidem optime potest; Etsi tacendo innuebant, non omnino illam sibi probari; potius tamen significasse assensum, quam odium & contemptum: Ego vero arbitror, silentium hoc fuisse hominum nec omnino reprobantium opinionem, nec rursus velut omnino tutam illam recipientium. Quæso autem a vobis Græci, ut quæ dicturus sum, ita a me dici existimetis, non quasi velim certam ipse pronunciare sententiam, & rata esse quæ profero; neque enim ego nunc magis de proposita materia quid sentiam profero, quam de alia quavis re quam illi tacuerint. Et videtis ipsi, quanta per totum sermonem diligentia illud caverim, ne quoad ejus fieri posset vestras offenderem aures: quamquam iis, qui veritatem inquirunt, curare id minime convenit, sive dicant ipsi, sive audiant. Ego igitur, quod dixi, sanctos arbitror nihil esse locutos de eo, quod alii dicunt aperte, propterea quod illi nec multum faverent, si ita dicendum est, nec illud omnino rejicerent: hoc enim a virtute eorum & scientia procul abest; illud autem nulla ratione niteretur; quasi omnes communicatis consiliis id facere, & dogma confessum a multis adeo frigida ratione fulcire voluerint. Sed puto illos aut de re quæ sibi erat ambigua tacuisse, tutius hoc ducentes; aut idem sensisse quidem quod alii, qui rem aperte dixerunt; sed abstinuisse a sententiæ divulgatione quiddam aliud prospicientes; Quorum utrumque cautelam & providentiam eos adhibuisse, quę sanctos decet, certum indicium est. Si enim præterire silentio id voluerunt, quod omnino dicere non audebant, nec tamen pro execrando habebant dogmate; suspicionesque evitandas putarunt, quæ subortæ essent, sive illi dogma probassent, sive improbassent; admirabili sane cautione sunt usi, ob quam omnes dicta eorum sequi sine ulla hæsitatione debebant. Si vero infausti aliquid prospere consecuturum ex promulgatione hujus sententiæ, & proinde retinendam illi apud se judicarunt: laudanda profecto est hæc providentia. Cum enim sermonibus eorum finis esset propositus, utilitas hominum sibi subditorum, nempe ut patribus ac doctoribus; proferenda non erant ab illis, quæ obesse poterant; idque etiam exemplo veri communisque omnium magistri, qui multa scitu digna non aperuit sciens ea nondum suos ferre posse apostolos. Quid enim prodest sublimior veritas iis, qui adhuc in humilioribus nutant? Quod autem utrumque horum solida ratione nitatur, multoque magis sit rationi consentaneum, quam asserere, doctores inter se pugnare; ut nulla queat inter hæc esse comparatio:

A καίαν αὐτοῖς εἰδέναι χάριν, ὡς ὑπὲρ ἡμῶν προελομένοις ἀμφότερα, καὶ πάνυ σοφῶς. οὐκ ἄρα κατεγνωκότες ἐξ ἀνάγκης ἐσίγησαν, οὐδ' ἔχει τι πρὸς ἀνάγκης λόγον ἡ σιωπὴ τοῖς γε κατὰ τοῦ λόγου ταύτῃ χρωμένοις. εἰ δὲ λέγοι τις, μηδὲ τοὐναντίον δεῖν ἰσχυρίζεσθαι, ὡς ἄρα τῇ σιωπῇ τὴν δόξαν κρατοῦσι, καὶ δηλοῦσι ταύτην ἀποδεχόμενοι· μάλιστα μὲν ἔστι τοῦτ' ἔστιν εἰπεῖν, ὡς εἰ καὶ μὴ παντάπασιν ἀκριβῶς ἀποδεχομένων ἦν τὸ σιγᾶν, ἀλλά γε μᾶλλον τοῦ συναινεῖν, ἢ τοῦ μισεῖν καὶ καταφρονεῖν ἀπόδειξιν ἔχει· ἐγὼ δὲ νομίζω, μήτε καθάπαξ ἀτιμαζόντων, μήτε σφόδρα θαρρούντων εἶναι τῇ δόξῃ. B παραιτοῦμαι δ' ὑμᾶς ὦ Γραικοὶ περὶ ὧν μέλλω λέγειν· οὐ γὰρ ἀποφαινόμενος οὐδὲ κρατεῖν βουλόμενος ταῦτα, οὐδὲ περὶ τουτωνὶ τῶν προκειμένων μᾶλλον ὑμῖν ἢ περὶ παντὸς ἐκείνοις σεσιγημένου τὴν ἐμὴν προτίθημι γνώμην. ὁρᾶτε γάρ με κἀν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένοις τὸ δόξαν προσκρούειν ὑμῖν ἕως ἐξῆν φυλαξάμενον· καί τοι τοῖς τῆς ἀληθείας ἐξεταστaῖς οὔτε λέγουσιν οὔτ' ἀκούουσιν ἁρμόττει τούτου φροντίζειν. ἐγὼ τοίνυν, ὅπερ εἶπον, τοὺς ἁγίους ἡγοῦμαι μηδὲν ἀποφαινομένους περὶ ὧν ἕτεροι λέγουσι φανερῶς, οὔτε σφόδρα συνηγοροῦντας, εἰ δεῖ λέγειν οὕτως, οὔτ' ἐναντιουμένους C καθάπαξ τοῦτο ποιεῖν· τὸ μὲν γὰρ πόρρω τῆς ἐκείνων ἀρετῆς καὶ σοφίας ἐστὶ, τὸ δ' εἶχεν ἂν λόγον οὐδένα πάντας ὁμοῦ καθάπερ συνθεμένους ἑλέσθαι, καὶ δόγματι παρὰ πολλῶν ὁμολογουμένῳ συνηγορίαν οὕτω νεκρὰν εἰσενέγκασθαι. ἀλλ' οἶμαι τούτους ἢ τὴν δόξαν ἀμφιγνοοῦντας ὡς ἀκινδυνοτέρᾳ χρήσασθαι τῇ σιγῇ, ἢ τῇ μὲν γνώμῃ μετὰ τῶν εἰπόντων ἑστάναι, τοῦ δὲ δημοσιεύειν αὐτὴν ἀποσχέσθαι, ἕτερόν τι προνοουμένους. καὶ τούτων ἑκάτερον εὐλαβείας τε καὶ προνοίας προσηκούσης ἁγίοις ἐστὶν ἀπόδειξις. εἴτε γὰρ ὃ μὴ παντάπασιν ἐθάρρουν εἰ- θάρρουν εἰπεῖν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀνηκέστων ᾔδε- D σαν ὂν, τοῦτο σιγῇ παρελθεῖν, καὶ τὰς ἔκ τε τοῦ μαρτυρεῖν ἔκ τε τοῦ διώκειν ὑποψίας φυγεῖν ἐβουλεύσαντο, θαυμαστοὶ τῆς εὐλαβείας εἰσὶ, δι' ἣν καὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν εἰρημένοις ἀναμφισβητήτως προσκεῖσθαι δίκαιον ἅπαντας· εἴτε ἐκ τοῦ φανερὰν ποιεῖσθαι τὴν δόξαν, συνεωρακότες τι τῶν οὐκ ἀμεινόνων ἑψόμενον, κατασχεῖν αὐτὴν ἐν σφίσιν ἐνόμισαν, ἐπαινετοὶ τῆς προνοίας. εἰ γὰρ τῶν λόγων αὐτοῖς ἅτε διδασκάλων καὶ πατέρων ἔχουσι τάξιν, ἡ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ὠφέλεια τέλος ἔμελλεν εἶναι, οὐκ ἔδει τὰ βλάψοντα προστιθέναι· καὶ τὸν ἀληθῆ καὶ κοινὸν κἀνταῦθα διδάσκαλον προεστήσαντο, ὃς πολλὰ τῶν ἀξιο- E λόγων κατεῖχε, μήπω δυναμένους ἐκεῖνα βαστάζειν τοὺς ἀποστόλους εἰδώς. τί γὰρ ὄφελος ἀληθείας ὑψηλοτέρας τοῖς ἐπὶ τῶν ταπεινοτέρων ἀβεβαίοις ἔτι καὶ κλονουμένοις; ὅτι δ' ἑκάτερον τούτων πολὺ τὸ εὔλογον ἔχει, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ τὸ τἀναντία δοξάζειν τοὺς διδασκάλους, οὐκ οἶον ὥστε καὶ παραβάλλειν ἐξεῖναι, καὶ ὅτι συνάπτειν ὡς εἴρηται τούτους οὐδὲν ἐστὶ χαλεπὸν, ὁπότερον ἂν τούτων μέλλοι κρατεῖν, αὐτόθεν οἶμαι δῆλον ἅπασι καθεστάναι. εἰ μὲν γὰρ ἀγαθόν τι χρῆ-

μα καὶ πολλῆς ἄξιον εὐφημίας ἡ περὶ ταῦτ' εὐλάβεια πᾶσι δοκεῖ, πῶς οὐ δεῖ ταύτην τοῖς ἀρίστοις προσάπτεσθαι τῶν ἀνθρώπων; εἰ δὲ καὶ μὴ, καὶ πάντες ἅπαντα λέγουσιν οὔγε μετὰ τῆς ἴσης σοφίας καὶ τῆς ἄνωθεν χάριτος, ἀλλ' ἔστι τις ἐν αὐτοῖς καθάπερ ἁγιωσύνης καὶ τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγώνων, οὕτω καὶ σοφίας καὶ λόγων καὶ τῆς ταῦτα διδούσης καὶ βεβαιούσης χάριτος ἐκ Θεοῦ, τάξις τις καὶ βαθμὸς, τί δεινὸν ἂν ἅ τις ἄλλος πλείονι τῷ τεθαῤῥηκότι χρώμενος εἶπε, ταῦθ' ἕτερον εὐλαβηθέντα σιωπᾶν ἀξιώσωμεν; ἐγὼ γὰρ, ἵνα τι καὶ μικρὸν προσδιατρίψω τῷ λόγῳ, τὰ κατὰ τοὺς οὕτως ἔχειν ἡγοῦμαι. οὐ πᾶσιν ἀνθρώποις πάντα δίδωσιν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ κοσμεῖ μὲν τοῦτον ἐκείνῳ, τιμᾷ δὲ ἄλλον ἄλλῳ τῶν ἀγαθῶν· καὶ τὸν μὲν ἑνὶ δωρισάμενος ἔστη, τῷ δὲ καὶ πλείω προστίθησι. καὶ καθάπερ ἄλλου πρὸς ἄλλο τῶν χαρισμάτων ἐστὶ διαφορὰ, οὕτω καὶ κατ' αὐτὸ τῷ τελειοτέρῳ τε καὶ εὐσεβεστέρῳ διενήνοχεν ἕκαστον. τῆς δὲ διαφορᾶς αὐτῶν καὶ τοῦ πλήθους ἐστὶ μὲν ἡ τοῦ διδόντος χάρις αἰτία κατά τινα προορισμὸν καὶ πρόγνωσιν ἄῤῥητον, ἐστὶ δὲ δήπου καὶ ἡ τῶν λαμβανόντων ἑκάστου πρὸς ταῦτα παρασκευή· ἵνα μήτε τι τῶν ἀγαθῶν κατὰ Παῦλον εἰπεῖν, ὡς ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ψευδώμεθα λογιζόμενοι, καὶ τῶν ἡμετέρων πράξεων ταῖς μὲν συμβαίνωσιν αἱ ποιναὶ, αἱ δὲ τυγχάνωσιν ἄθλων. τοῖς μὲν οὖν ἀχαρίστοις ὀφθεῖσι περὶ τὴν δωρεὰν ὅν τινα χρῆται τρόπον ὁ δεδωκὼς, ἄλλης ἂν εἴη μελέτης σκοπεῖν· τοῖς δὲ καλῶς αὐτῇ χρησαμένοις, καὶ τοῦτο μόνον παρ' ἑαυτῶν εἰσφέρειν θελήσασιν, οὐ μόνον εὐεργέτης ἀλλὰ καὶ φύλαξ γίνεται τοῦ δοθέντος, καὶ πρὸς τὸν ἑκάστου σκοπὸν αὐτὸς ὁδηγεῖ, καὶ λύει τὰς δυσχερείας, καὶ ὅπως ἐν αὐτῷ προκόπτωσι πράττει, καὶ χάριτος ἀξιοῖ δευτέρας ὁπόταν καὶ τοῦτο δοκῇ· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπὶ πᾶσιν, οὐχ ὧν αὐτοὶ κατεπράξαντο μᾶλλον ἢ σφίσιν ἐκεῖνος γέγονεν αἴτιος, ἆθλον προστίθησιν· ὥστ' εἶναι τὸ μὲν βούλεσθαι παρ' ἡμῶν, τὸ δ' ἀνύειν ἐκεῖθεν· καὶ τρέχειν μὲν ἡμῶν, τὸ δ' ἐφικνεῖσθαι τοῦ ποθουμένου τῆς ἐκείνου μόνης εἶναι φιλανθρωπίας. μᾶλλον δὲ τὸ μὲν διαμαρτεῖν τοῦ καλοῦ μόνης εἶναι τῆς ἡμετέρας βουλῆς, τὸ δ' ἐγγίσαι τῷ ἀγαθῷ καὶ προσφῦναί πως ἐκ τῆς θείας χάριτος ἥκειν. ἐπεὶ δ' οὔτω πᾶσιν ἴση τῶν καλῶν ἡ βούλησις, οὔθ' ἡ περὶ ταῦτα σπουδὴ, οὔτε πᾶσιν ἡ φύσις τὸν ἴσον τρόπον συναγωνίζεται, ἀλλὰ δὴ καὶ ἡ παρὰ τῶν καιρῶν οὐχ ὁμοία πᾶσι ῥοπὴ, καὶ τοῦ τέλους ἡ κλῆσις ἄλλοις ἄλλον περιγίνεται τρόπον, ἀπείρου τῆς τ' ἀληθείας τοῦ τε καλοῦ τὴν φύσιν τυγχάνοντος, ὧν τῆς μὲν ἐν τῷ θεωρεῖν, τοῦ δὲ ἐν ταῖς πράξεσι στοχαζόμεθα· κἀντεῦθεν αἱ διαφοραὶ τῶν μονῶν, καὶ τῆς ἐσχάτης εὐδαιμονίας ἡ ποικίλη τε καὶ πολυσχιδὴς προῆλθεν ἀπόλαυσις· καὶ τῆς ἐκκλησίας οὖν οἱ διδάσκαλοι τῷ τῆς σοφίας καὶ τῶν λόγων κοσμηθέντες χαρίσματι, ἐπὶ τούτῳ συνῆψαν ἀρετήν· καὶ ταύτῃ πρῶτον ἔδειξαν ἄξιοι γεγονότες τοῦ δώρου, καὶ τοῦ τυχεῖν τῆς ἀληθείας ἀπέλαυον, ἣ μόνη σοφίας καὶ τῶν ἐπ' αὐτῇ σπουδασμάτων τέλος γένοιτ' ἂν ἄξιον· καὶ Θεὸς ἦν ὁ ταῦτα διδοὺς, καὶ ταύτῃ προσάγων. ἀλλ'

A quodque, utrumlibet verum dicatur, nullo negotio possint illi inter se conciliari; per se ipsum arbitror esse omnibus manifestum. Nam si bona res & multis digna præconiis videtur omnibus cautio in hujusmodi negotiis, cur optimis hominibus illa non tribuatur? Sin vero aliter, & omnes omnia dicunt non pari doctrina cœlestique gratia, sed est inter eos uti sanctitatis, laborumque pro pietate susceptorum, ita quoque scientiæ facundiæque ac divinæ gratiæ, per quam hæc omnia dantur & confirmantur, ordo quidem & gradus; quid incommodi fuerit, si quæ alius quidam multa usus fiducia dixit, hæc alium veritum tacuisse B dicamus? Ego enim sane, ut paululum hac in re immorer, sanctorum hominum res ita se habere puto. Non omnibus hominibus dat omnia Deus? sed hunc quidem hoc ornat munere, alium vero alio decorat; & huic quidem largitus est unum, illi autem plura etiam addit; & sicuti dona ipsa inter se differunt, ita unumquodque plus minusve perfectionis ac pietatis habere dignoscitur. Causa vero, cur illa differant, aut plura sint, est quidem gratia donantis secundum prædefinitionem & præcognitionem quamdam ineffabilem; est vero etiam accipientium cujusque ad hæc C dispositio; ut neque bonorum quidquam, juxta Pauli sententiam, tanquam a nobis provenisse putantes mentiamur; & nostrarum actionum his quidem pœnæ, illis vero præmia reddantur. Quo porro modo bonorum largitor eos tractet, qui in accepta dona ingrati sunt, alterius fuerit negotii considerare. Illis autem qui dono bene utuntur, idque unum a seipsis conferre volunt, non modo benefactor, sed & custos fit rei datæ: atque ad scopum uniuscujusque ducem se præbet, difficultatesque tollit, efficitque ut progressus in eo faciant, & secunda donat gratia, cum id etiam libitum fuerit; & felicitatem postre- D mo adjicit præmium non tam eorum quæ ipsi gesserunt, quam quibus ipse, ut per eos gererentur, auctor fuit: Ut sit velle quidem a nobis, inde autem perficere; & currere quidem nostrum, assequi vero quod optamus, solius divinæ clementiæ: imo vero aberrare quidem ab honesto, sit nostri tantum consilii; prope vero bonum accedere, & illi quodam modo adhærescere, a divina proveniat gratia. Et quoniam non est par in omnibus boni voluntas & studium, neque omnibus uno modo natura opitulatur; quin & momenta temporum non æque omnibus sese offerunt; hinc fit, ut adeptio quoque finis aliter aliis respondeat. Veri- E tatis enim & boni natura nullius terminis circumscribitur; quorum illa quidem nobis contemplantibus, hoc autem agentibus propositum est. Hinc mansionum oriuntur differentiæ, & varia ac multiplex ultimæ felicitatis possessio. Ita ergo etiam ecclesiæ doctores sciendi dicendique munere ornati, virtutem illi conjunxerunt; atque ita primum sese ostenderunt eo dono non indignos; tum veritatis notitia fruebantur, que una scientiæ, sudorumque ad acquirendam eam insumendorum dignus finis exstiterit: Deus porro erat, qui hæc suppeditabat, atque

atque ad illam attrahebat: sed non omnes eodem apparatu ad scientiam accesserunt, neque pari scientia veritatem examinarunt. Idcirco docti quidem omnes erant, sed doctrinæ modo inter se differebant: & veritatem quidem omnes attigerunt, sed iste non tantum veritatis apprehendit, quantum ille. In quibuscumque autem loqui se tuto quisque putavit, apte congruenterque locutus est; alius autem alio plus quiddam est ausus: & audere quidem loqui, scientiæ erat, qua quisque pollebat; non aberrasse autem a veritate, Dei munus, voluntatem eorum qua quærebant, acceptam habentis, studiumque ac laborem commiserantis; & cautelam quidem adhibentes non objurgantis, recte autem confidentia utentibus securitatem largientis. Et nos igitur oportet in his quidem laudare cautionem, in illis vero loquendi libertatem admirari: & vera quidem existimare, quæ ab omnibus æque sunt pronunciata; si qua vero prolata sunt a quibusdam ultra progredientibus, tum abundantiori doctrina fretis, tum auxilio Spiritus, nequaquam parvipendere; neque eos qui protulere, temerarios ducere; aut eos qui tacuerunt, mirentur existimare quod honorentur alteri, sanctitatisve opinione privatos putare, si quid nos pro vero habeamus ultra quam ipsi proferre sunt ausi. Si enim sanctitatis opinio, & corona quam adepti propterea sunt, non fuit omnibus æqualis; cum tamen omnes Deo cari fuerint, & germani ipsius cultores; & nullam sibi putant fieri injuriam, quod gradibus quibusdam differant; neque invident inferiores sublimioribus: minus certe propter sanctitatem pro æqua certabunt veritatis cognitione, aut moleste ferent, si quis cognitæ veritatis differentiam inter illos constituat. Jam vero si visionem Dei esse beatitudinem futuram omnes affirmant, qui prima & purissima sine dubio veritas est; hujus autem visionis multæ differentiæ gradusque esse creduntur, quemadmodum & beatitudinis; qua ratione fiat, ut illis hic etiam veritatis lumen diversis modis non illuxerit, quod luminis prænuncium ac symbolum erat? Nobis vero, si aliter dicamus, quomodo illi non succenseant, tanquam de illis falsa affirmantibus? qui dum reverentes aliquorum videri volumus, rerum divinarum veritati terminum statuimus, quam ne in futuro quidem sæculo capere poterunt ejus spectatores: nec non aliorum sanctorum studia, collatamque in eos gratiam, & quam illi per hæc assecuti sunt veritatem inhonoramus? Nam si suspecta volumus habere omnia, quæ non fuerint communiter, & quasi uno ore pronunciata ab omnibus, alia id erit res: quamquam hasce quidem difficultates fortasse bene diluemus, & molestiis liberi erimus; sed aliquos plane damnabimus, & a doctorum cœtu excludemus, quibus tamen omnia patrum concilia locum vel coryphæorum assignarunt. Quæ enim illi addidere ad aliorum dicta, hæc fere sunt, quæ dixi. Adeo ingenii acumine ac Spiritus gratia progressi sunt ad penitus intima. Esse igitur videbuntur nugæ illa omnia; At nugas vere effutient, qui hæc dicere audent. Quod si nobis admirationi sunt illa omnia, cur hæc sola improbemus? Aut enim sen-

A οὔτε πρὸς τὴν σοφίαν τὴν αὐτὴν εἰσενέγκαντο πάντες παρασκευὴν, οὔτ᾽ ἀπὸ τῆς ἴσης σοφίας τὰ τῆς ἀληθείας ἐξήτασαν. διὸ σοφοὶ μὲν ἅπαντες ἦσαν, διενηνόχασι δ᾽ ἄλλος ἄλλου τῷ μέτρῳ. καὶ πάντες μὲν τῆς ἀληθείας ἐπέτυχον, οὐ τοσοῦτον μέν τοι ταύτης οὗτος κατείληφεν ὅσον ἐκεῖνος. ἀλλ᾽ ἐν οἷς μὲν ἐθάῤῥησεν ἕκαστος, ἀραρότως εἶπε καὶ προσφυῶς, ἄλλος δὲ ἄλλο τι πλέον ἐτόλμησε· καὶ τὸ μὲν θαῤῥῆσαι τῆς ἑκάστου σοφίας ἐτύγχανε, τὸ δὲ μὴ πλανηθῆναι τῆς ἀληθείας, τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἦν, τήν τε γνώμην μεθ᾽ ἧς ἐζήτουν ἀσπαζομένου, καὶ τὴν προθυμίαν καὶ τὸν πόνον οἰκτείροντος· καὶ τοῖς μὲν εὐλαβεστέροις οὐ μεμφομένου, τοῖς B δὲ θαῤῥοῦσι καλῶς παρέχοντος τὴν ἀσφάλειαν. ἐχρῆν οὖν καὶ ἡμᾶς τῶν μὲν δεῖ τὴν εὐλάβειαν ἐπαινεῖν, τῶν δὲ θαυμάζειν τὴν παῤῥησίαν· καὶ νομίζειν μὲν ἀληθῆ τὰ κοινῇ παρὰ πάντων ἠξιωμένα, ἐφ᾽ ἃ δὲ προεληλύθασιν ἔνιοι, σοφίᾳ τε μείζονι καὶ τῇ παρὰ τοῦ πνεύματος συμμαχίᾳ θαῤῥοῦντες, μηδὲ τούτων καταφρονεῖν· μηδ᾽ ἢ προπετεῖς οἴεσθαι τοὺς εἰπόντας, ἢ νομίζειν ἐλαττοῦσθαι τι τοὺς σιγήσαντας ἐκ τῆς εἰς ἑτέρους τιμῆς, ἢ τὴν ἐν ἁγιότητι δόξαν αὐτῶν παραιρεῖσθαι, ἂν καὶ ἄλλο τι νομίζωμεν ἀληθὲς, ὧν αὐτοὶ θαῤῥοῦσιν ἐπέκεινα. εἰ C γὰρ μηδὲ τῆς ἐν ἁγιότητι δόξης καὶ τῶν δι᾽ ἐκείνην στεφάνων ἐπίσης πάντες μετέχον, καί τοι πάντες ᾠκειωμένοι τῷ Θεῷ, καὶ γνήσιοι φανέντες ἐκείνου θεραπευταὶ, οὔτε βαθμοῖς τισι διαφέροντες ἀδικεῖσθαι νομίζουσιν, ἢ φθονοῦσι τοῖς ὑψηλοτέροις οἱ ταπεινότεροι, σχολῇ γε τῆς ἁγιότητος εἵνεκα καὶ τὴν τῆς ἀληθείας γνῶσιν ἐπίσης συμμεριοῦνται, ἢ χαλεπῶς οἴσουσιν ἄν τις καὶ τῇ τῆς ἀληθείας γνώσει τὴν διαφορὰν αὐτοῖς ἀφορίζοιτο. εἰ δὲ καὶ τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἀποφαίνονται πάντες, [a] ὅ ἐστιν ἡ πρώτη καὶ καθαρωτάτη πάντως ἀλήθεια, τῆς δὲ διαφοραὶ πολλαὶ καὶ βαθμοὶ, εἴπερ καὶ τῆς D εὐδαιμονίας εἶναι πιστεύονται, πῶς οὐ κἀνταῦθα τῆς ἀληθείας τὸ φῶς διαφόρως σφίσιν ἐπέλαμψεν, ὃ τοῦ φωτὸς ἐκείνου πρόδρομον καὶ σύμβολον ἦν; ἢ πῶς οὐχ ἡμῖν, ἂν ἄλλο τι λέγωμεν, ὡς καταψευδομένοις αὐτῶν ὀργιοῦνται; προφάσει τῆς εἰς ἐνίους αἰδοῦς ὁριζομένοις μέν που τὴν περὶ τῶν θείων ἀλήθειαν, ἣν οὐδ᾽ ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ περιλαβεῖν δυνατὸν τοὺς ταύτης ἐπόπτας· ἀτιμάζουσι δὲ τὴν τῶν ἄλλων ἁγίων σπουδὴν καὶ τὴν χάριν, καὶ ἣν ἐντεῦθεν ἀλήθειαν ἐποιήσαντο; ἄλλως εἰ μὲν πάντα μέλλομεν ὑποπτεύειν, ἃ μὴ κοινῇ καὶ καθάπερ ἀφ᾽ ἑνὸς στόματος πάντες ἠ-E ξίουν, ἄλλος ἂν εἴη λόγος· καί τοι τὰ μὲν παρόντα λυσόμεθα ἴσως καλῶς, καὶ πόνων ἡμᾶς αὐτοὺς ἀπαλλάξομεν, καταψηφιούμεθα δέ τινων παντελῶς, καὶ τοῦ χοροῦ τῶν διδασκάλων αὐτοὺς ἀποκλείσομεν, οἷς αἱ τῶν πατέρων σύνοδοι πᾶσαι καὶ τὴν τῶν κορυφαίων τάξιν ἀπένειμαν· ἃ γὰρ πλείω τῶν ἄλλων εἶπον ἐκεῖνοι, ταῦτα σχεδόν ἐστιν ἅπερ εἶπον· οὕτως ὀξύτητι διανοίας καὶ χάριτι πνεύματος ἐπὶ πλεῖστον προῆλθον. πάντ᾽ οὖν ἐκεῖνα λῆρος δόξουσιν εἶναι· καὶ ἀληθῶς ληρήσουσιν οἱ ταῦτα λέγειν τολμῶντες. εἰ δ᾽ ἐκεῖνα πάντα θαυμάζομεν, ποῦ δίκαιον μά-

[a] Forte, ἐστι. H.

μόνα ταυτὶ μὴ προσίεσθαι; ἢ γὰρ ἐπὶ πάντων τῶν ὁμοίων δεῖ τὴν γνώμην ταύτην νικᾶν, ἢ μηδ᾽ ἐφ᾽ ἑνός τινος εἶναι κυρίαν. ὅτι μὲν τοίνυν τὴν σιγὴν οὐκ ἐναντιουμένων, ἀλλ᾽ εὐλαβουμένων ὑπάρχειν εἰκός, καὶ μὴ σφόδρα θαῤῥούντων ἐφ᾽ ἑαυτοῖς ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἐκ τῶν εἰρημένων οἶμαι δῆλον ὑπάρχειν. μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὰ τῶν ἁγίων συγγράμματα, ἐν οἷς ἄλλοι μᾶλλον ἄλλων τεθαῤῥηκότες ὁρῶνται, ὡς ἕκαστος ἐπιστήμης ἢ χάριτος εἶχε· καὶ οὐδὲν μᾶλλον Λατῖνοι Γραικῶν, ἢ Γραικοὶ πρὸς ἑαυτοὺς ταύτῃ φαίνονται διενηνοχότες ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ταυτὰ τοῖς ἄλλοις φρονοῦντας ἀναμφιβόλως, τὴν ὁμολογίαν ὡς οὐκ ἀσφαλῆ τοῖς ἁπλουστέροις φυλάξασθαι, οὔτ᾽ ἀδύνατον, οὔτε τῆς ἐκείνων τάξεως ἀπᾷδον εἶναι δοκεῖ. οἱ γὰρ ἕνεκα τοῦ μηδένα ἂν ἐκ τῶν λόγων βλάβος τι παθεῖν, φανερῶς τοῖς λέγουσιν ἀντειπόντες, καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν ἀπαγορεύσαντες ἃ τοῖς ἄλλοις καὶ τῆς ἀναπνοῆς αὐτῆς συνηθέστερα, καί τοι παντὸς μᾶλλον αὐτοὶ ταῦτ᾽ ᾔδεσαν ἀληθῆ, πῶς οὐκ αὐτοῦ δὴ τούτου χάριν προθυμότερον ἐσίγησαν ἄν; τὸ γὰρ σιγῆσαι τοῦ δοκεῖν ἀντιλέγειν δήπου πρᾳότερον. εἰκὸς γὰρ ἦν τοὺς ἀκούοντας ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα, καὶ μὴ χωροῦντας πάνυ τὸν λόγον, ἀλλά γε πολλὰ τῶν ἀτόπων ἐνθυμηθῆναι, καὶ ταῦτα δὴ πρὸς ἃ Λατίνους ἀπάγουσιν οἱ τὰ μακρὰ κατ᾽ αὐτῶν ἐκδεδωκότες συγγράμματα, καὶ ἅ φασιν ἀκολουθεῖν ἐξ ἀνάγκης τῷ δόγματι· οἷόν ἐστι καὶ τὸ διττὰς νομίζειν ἀρχὰς, καὶ τὸ τῶν ἄλλων θείων προσώπων εἶναι τὸ πνεῦμα καταδεέστερον, καὶ τἄλλα δὴ τὰ τοιαῦτα. εἰ γὰρ Λατῖνοι περὶ τούτων ἀπολογούμενοι, καὶ μήτε φρονεῖν αὐτὰ, μήτ᾽ ἐξ ἀνάγκης ἕπεσθαι τῇ δόξῃ δεικνύντες, οὔπω καὶ τήμερον πεῖσαι Γραικοὺς ἠδυνήθησαν, ἀλλ᾽ οἴονται πάντα μᾶλλον ἢ τῶν ἀτόπων ἀπηλλάχθαι τούτων τὴν δόξαν· οὕτως ἀκούουσι τῆς προσθήκης, οὐχ ὡς ἂν οἱ λέγοντες βούλοιντο· τί παθεῖν εἰκὸς ἦν τοὺς ἀνθρώπους, τῶν ἁγίων ἁπάντων ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λεγόντων, καὶ τοῦτο δογματιζόντων ἁπλῶς ὡς ἔθος αὐτοῖς, μηδὲν δὲ προστιθέντων τῶν νῦν Λατίνοις εἰς ἀπολογίαν ἐξευρημένων τοῦ δόγματος, καὶ πρὸς τὰς τῶν ἀτόπων τούτων ἀποφυγάς; ἐγὼ γὰρ οἶμαι, τῇ μὲν δόξῃ νομίσαντας ἕπεσθαι τὰ τοιαῦτα, ἀντιλέγοντος δὲ μηδενὸς, ταῦτα φυλάττεσθαι παραινοῦντος, καὶ τὴν δόξαν ὡς οὐδαμόθεν τούτων αἰτίαν τιμᾶν, καὶ ὡς ἀληθέσι τοῖς ἀτόποις τούτοις ῥαδίως ἂν προστίθεσθαι. ἃ δὴ πάντα προειδομένους εἰκός ἐστι φείσασθαι τῆς δόξης τοὺς διδασκάλους, καὶ σιγῆσαι τὸ μεγάλα βλάπτειν δυνάμενον. εἰ δὲ καὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἀσφαλείας σφόδρα φροντίζοντες, πανταχοῦ παραινοῦσιν αὐτοῖς τῶν ἐν τῇ γραφῇ λεγομένων ἔχεσθαι μόνον, καὶ μηδὲν περιεργάζεσθαι πλέον· ὥστε καὶ πολλὰ τῆς γραφῆς ἐξηγοῦνται τῇ τε πάντων δόξῃ καὶ τῇ σφῶν αὐτῶν ἐναντίως. οὐδ᾽ αἰδοῦνται τὸ δόξαι σαφεῖς τινες ὄντες καὶ ἐπιπόλαιοι τῶν τοιούτων ἐξηγηταὶ, μόνον ἵνα δυνηθῶσι πεῖσαι τοὺς ἄλλους εἴσω μένειν τῶν ὅρων, καὶ τῶν ἐκ τῆς προπετείας ἀπηλλάχθαι κινδύνων· τί θαυμαστὸν, εἰ τούτοις ἑπόμενοι τοῖς λογισμοῖς καὶ ταῦτα ἐσίγησαν, ὥσπερ ἕτεροι

A tentia hæc de similibus omnibus, aut de nullo rata esse debet. Quod igitur silentium par sit esse hominum nequaquam repugnantium; sed cautela utentium, nec multum sibi hac in parte confidentium, constare arbitror ex iis quæ dicta sunt. Id ita esse testantur etiam scripta sanctorum; in quibus alii aliis confidentius loqui videntur, ut quisque scientia aut collata gratia pollebat: nec magis Latini a Græcis, quam Græci inter se hac ratione differunt. Sed neque impossibile, aut statui eorum videtur minus congruens, si quis asserat, illos quidem absque ulla hæsitatione eadem sensisse quæ B alii; veritos autem esse, ne aperta rei confessio periculosa foret simplicioribus. Qui enim, ne quisquam per ea quæ dicebantur, ullum contraheret damnum, palam contradicentes ea dicentibus restitere; nec non ea credi proferrique prohibuere, quæ aliis erant vel ipso respirandi usu magis familiaria; cum tamen ipsis potissimum constaret vera illa esse; cur censendi non sint hanc ipsam ob causam libentius tacuisse? mitius enim plane erat tacuisse, quam videri contradixisse. Fortasse vero iis, qui Spiritum ex Filio procedere audiebant; nec dictum valde capiebant; multa etiam alia in mentem C absurda veniebant, & hæc ipsa, in quæ Latinos deducunt, qui contra illos edidere longa volumina; & quæ necessario dicunt ex dogmate sequi: ut puta, opinari duo principia, & inferiorem esse Spiritum aliis divinis personis, & reliqua hujusmodi. Nam si Latini ad hæc respondentes, & neque se ita sentire, neque absurda illa necessario sequi ostendentes, nondum hoc persuadere Græcis potuere; sed putant illi quidvis potius, quam Latinorum sententiam his commodis carere: Adeo longe aliter de additamento sentiunt, quam velint qui illud asserunt: quid facturos homines exi- D stimamus, sanctis omnibus ex Filio Spiritum affirmantibus, & simpliciter, ut moris est illis, dogma hoc proferentibus, & nihil addentibus ex iis, quæ nunc a Latinis adinventa sunt causa defendendi dogmatis, & evadendi hæc incommoda? Ego enim arbitror futurum fuisse, ut hæc quidem illi sequi absurda opinarentur; contradicente vero nemine, nec cavenda illa esse admonente, & sententiam amplecterentur, tanquam nulla sui ex parte ipsa inferentem, & incommodis hisce tanquam veris facile assentirentur. Quæ sane omnia par est doctores prævidisse, ideoque abstinuisse a proferenda sententia; E quodque multum lædere poterat, siluisse. Cum enim illi de securitate discipulorum valde soliciti eos ubique cohortentur, ut sola sequantur scripturæ verba, & nihil aliud curiose inquirant: quam etiam ob ob causam multa scripturæ loca explicant contra quam omnes, & ipsimet etiam sentirent; nec videri erubescunt hujusmodi sententiarum plani interpretes, & profunda non penetrantes, eo tantum consilio, quo valeant persuadere aliis, ut contineant se intra terminos, & temeritatis pericula evitent: quid mirum, si has cogitationes secu-

secuti, hæc ipsa quoque tacuerunt, ut multa alia, quæ ab illis poterant citra periculum enunciari? Oportebat enim non solum verbis commonere quid fieri deceat, sed re ipsa quoque palam facere, & se ipsos exemplum adhibendæ cautionis præbere; Sciebant quippe hoc verorum esse doctorum. Quoniam vero sapientiores quoque celare veritatem non debebant: alioquin, dum consultum volebant imbecillioribus, iniqui in magis idoneos extitissent, imperfectos relinquendo, nec volendo illis etiam impendere doctrinæ sermonem, alio quodam modo & illis veram proponebant sententiam, qui sapientibus satis esset; quemadmodum & ipsi veritatem e scripturis non nudis verbis expositam requirebant; sed ad comperiendam illam satis esse sibi putarunt, quæ perinde valent atque ipsa aperte pronunciata, quæque congruunt cum certis & indubitatis animi conceptibus de rebus divinis. Hanc & ceteri doctores secuti sunt viam, dum exponerent dogmata. Nec illud perpendat quispiam, quod hanc sententiam protulerint, quam alii tacuerint; sed quod & illi multa penes se retinuerint, quæ potuerint effari; quæ tanto majus fortasse periculum attulissent, & eo pluribus hominibus perniciosum, quanto profundiori opus est intelligentia ad percipienda quæ illi dicunt; & multo etiam acutiori opus esset ad ea, quæ tacuerunt. Sed & illi præclara quadam alia ratione eos sui sensus fecere participes, qui hujusmodi res assequi possunt; id quod perspicere licet, si quis eorum libros legat attentius. Quod autem par est singulis contigisse doctoribus in iis quos instituebant, hoc multo antea fuisse a Spiritu veritatis provisum in universa sua ecclesia non est dissentaneum, admirabili quadam & superante omnem dicendi facultatem providentia. Consuluit enim utrique hominum ordini, congruentesque illis formans doctores, imperfectioribus quidem præfecit cautela usos; eminentiori autem intellectu præditis dedit confidentius locutos. Et necessariam quidem per omnes æque docet veritatem, qua fides imbuit salvandos: si quis vero majori polleat ingenii acumine, nec pericula formidet, hunc ad sublimiora intelligenda evehit, & satisfacit ejus desiderio per eos, quos ad hæc peculiariter præparavit administros. Quare si sanctorum alios quidem laudabimus, alios autem reprehendemus, quod tacuerint expresserintve aliquid; & hos quidem probabimus, alios vero, quod non sit nobis usui, rejiciemus; liceat hæc eadem audere contra ipsum Spiritum; non solum quia is fuerit auctor, cur hi tacuerint, illi expresserint; quo fit, ut necessario & ipse participet honores & contumelias; sed etiam quod usus singulorum opera, hæc quidem ipse tacuerit, illa vero per doctores expresserit, quibus sermonem veritatis infundebat. At si unus ille est, & spiritus creditur veritatis, & beneficiis afficit homines adæque per omnia, nec res doctorum aliter se habere putandæ sunt. Sed ne multa dicendo sim vobis molestus, ad ea revertor de quibus agere cœperam. Si enim ecclesiæ doctores apertissime pugnarent inter se, atque duas in partes divisi, hi quidem negarent Spiritum ex Filio procede-

A τίς ἂν αὐτοὺς καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν ἀκινδύνως ἂν εἰρημένων σεσιγηκότας; ἔδει γὰρ μὴ λόγῳ μόνον τὸ δέον ἐπαγορεύειν, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ φανεροῦν αὐτό, καὶ παράδειγμα σφᾶς αὐτοὺς διδόναι τῆς εὐλαβείας· τοῦτο γὰρ ἀληθινῶν διδασκάλων ᾔδεσαν ὄν. ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀπό γε τῶν σοφωτέρων κρύπτειν οὐκ ἔδει· ἢ γὰρ ἂν ἠδίκουν τῇ τῶν ἀσθενεστέρων φειδοῖ τοὺς ἄμεινον παρεσκευασμένους ἀτελεστέρους ἐῶντες, μηδὲ καὶ τούτοις συμμετρεῖν τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον ἐθέλοντες, ἄλλον τινὰ τρόπον καὶ τούτοις τὴν ἀληθῆ προυτίθεσαν δόξαν ἀρκοῦντα σοφοῖς·
B καθάπερ οὐδ' αὐτοὶ παρὰ τῶν γραφῶν αὐταῖς ἐζήτουν λέξεσι τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅσα τοῖς διαῤῥήδην λεγομένοις τὴν ἴσην δύναμιν ἔχει, καὶ ἃ ταῖς ὁμολογουμέναις περὶ τῶν θείων ἐννοίαις συνᾴδουσι, πρὸς τὴν ταύτης θήραν σφίσιν ἐνόμισαν ἐξαρκεῖν. ταύτην καὶ οἱ λοιποὶ τῶν διδασκάλων εἵλοντο τὴν ὁδὸν ἐν οἷς ἐδογμάτισαν. μὴ γὰρ ὅτι ταύτην ἐξεῖπον τὴν δόξαν ἄλλοις σεσιγημένην σκοπείτω τις, ἀλλ' ὅτι κἀκεῖνοι πολλὰ κατέσχον παρ' ἑαυτοῖς ὧν ἠδύναντο λέγειν· ἃ τοσούτῳ μείζω κίνδυνον ἴσως ἐνήνοχεν ἂν καὶ οὕτω πλείοσι τῶν ἀνθρώπων, ὅσῳ καὶ
C βαθυτέρας τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις δεῖ διανοίας, καὶ πολλῷ βελτίονος ἐδέησεν ἂν τοῖς σιωπωμένοις. ἑτέρᾳ δέ τινι μηχανῇ κἀκεῖνοι τοὺς παρακολουθεῖν δυναμένους ὧν ἐφρόνουν πεποίηνται κοινωνούς· καὶ τοῦτ' ἔστι συνιδεῖν εἴ τις αὐτῶν τοῖς λόγοις προσέχοι. ὃ δὲ τοὺς διδασκάλους ἑκάστους παθεῖν εἰκός ἐστι πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτῶν μυουμένους, τοῦτο πολλῷ πρότερον πρὸς πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐκκλησίαν ᾠκονομηκέναι τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας οὐδὲν ἀπεικός, θαυμαστῇ τινι καὶ πάντα λόγον νικώσῃ προνοίᾳ. προὐνόησε γὰρ ἑκατέρας τῶν ἀνθρώπων τῆς ἕξεως, καὶ διδασκάλους πλάσαν
D ταύταις συμβαίνοντας, τοῖς μὲν ἀτελεστέροις τοὺς εὐλαβείᾳ χρησαμένους ἐπέστησε, τοῖς δ' ὑψηλοτέροις τὸν νοῦν τοὺς μάλιστα τεθαῤῥηκότας ἐφῆκε· καὶ διδάσκει μὲν τὴν ἀναγκαίαν ἀλήθειαν διὰ πάντων ὁμοίως, ἧς ἡ πίστις ποιεῖ τοὺς σωθησομένους. ἂν δὲ τὶς θεωρητικώτερος ὢν καὶ κρείττων ὑποψίας κινδύνων, πρὸς τὰς τῶν μειζόνων ἄγειν μυήσεις, καὶ τούτῳ τὸν πόθον παραμυθεῖται, διακόνοις οὓς ἰδίως πρὸς ταῦτα παρεσκεύακε χρώμενον. ὥστ' εἰ τῶν ἁγίων τοὺς μὲν ἐπαινεσόμεθα, τοῖς δ' ἐπιτιμήσομεν τῆς σιγῆς ἢ τῶν λόγων· καὶ τοὺς μὲν ἐγκρινοῦμεν, τοὺς δ' ὡς ἡμῖν ἀχρήστους ἀποπεμψόμεθα, ἐξέστω καὶ κατὰ τοῦ πνεύματος ἐκεῖνα τολμᾶν, οὐ μόνον οἷς τῆς σιω-
E πῆς καὶ τῶν λόγων ἑκάστῳ γέγονεν αἴτιον, καὶ κοινωνεῖν ἀνάγκη διὰ τοῦτο τῶν τιμῶν καὶ τῶν ὕβρεων, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐφ' ἑκάστου χρησάμενον φαίνεται, καὶ τὰ μὲν σιγῆσαν τὰ δ' εἰρηκὸς διὰ τῶν διδασκάλων, οἷς τὸν τῆς ἀληθείας λόγον ἐνέπνει. εἰ δ' ἕν ἐστιν ἐκεῖνο, καὶ ἀληθείας πνεῦμα πιστεύεται, καὶ πᾶσιν ὁμοίως εὐεργετεῖ τοὺς ἀνθρώπους, οὐδὲ τὰ τῶν διδασκάλων ἄλλως ἔχειν οἴεσθαι χρή. ἀλλ' ἵνα μὴ πολλὰ λέγων ὑμῖν ἐνοχλῶ, ὅθεν τῶν λόγων τούτων ἠρξάμην, ἐκεῖσε πάλιν ἐπάνειμι. εἰ μὲν γὰρ φανερῶς ἀντιφάσκοντες οἱ τῆς ἐκκλησίας ἑωρῶντο διδάσκαλοι, καὶ δίχα διαιρεθέντες οἱ μὲν

ἔλε-

ἔλεγον ἐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα, οἱ δὲ τοῦτο κατέφασκον ᾧ νῦν λέγουσι τρόπῳ, ἔδει τὴν μὲν ἀντίφασιν μέχρι τῶν λόγων εἶναι νομίζοντας καὶ τὴν μάχην, τοῖς δὲ νοήμασι καὶ σφόδρα συνῆφθαι τούτους ἀλλήλοις ὑποτιθεμένοις, πειρᾶσθαι τῆς ἐν τοῖς ῥήμασιν ἐναντιότητος τοὺς λόγους εὑρίσκειν, καὶ τί σκοποῦντες ταῦτα προείλοντο. καὶ τυγχάνοντας μὲν, ἔδει δὲ δήπου τυγχάνειν, καὶ αὐτοὺς ἡμᾶς πεπαῦσθαι φιλονεικεῖν, ἢ λέγοντας ἑκάτερον καὶ φρονοῦντας μετὰ τῶν ἑκατέρου λόγων, ἢ τὸ μάλιστα συνάπτειν μέλλον ἡμᾶς ἐκ πάντων ἐκλεξαμένους· πολλοῖς γὰρ ἐνεχώρει τρόποις ταῦτα περαίνεσθαι· διαμαρτάνοντας δὲ, ἀλγεῖν μὲν ἅτε τῆς τῶν διδασκάλων διανοίας οὐ δυναμένους ςοχάζεσθαι, ἑκάτερον δὲ φρονοῦντας ἑκατέρους ἁπλῶς, λέγοντας δὲ τὰ συνήθη, οὕτω καὶ τοῖς διδασκάλοις καὶ σφίσιν αὐτοῖς διηλλάχθαι. οὐ μόνον δὲ τοὺς διδασκάλους, ἀλλ' οὐδ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἀντιφάσκοντας ἀλλήλοις τῷ λόγῳ, κἂν τῷ συμβόλῳ τῆς πίςεως τοὺς μὲν κατάφασιν, τοὺς δὲ τὴν ἀπόφασιν ὁμολογοῦντας· ὅπερ εἰ γεγονὸς ἔτυχε, χαλεπώτατον ἂν ἔδοξεν εἶναι, καὶ μεγίςη τῶν διαφορῶν αὕτη· οὐδ' ὅμως τοίνυν οὕτω διακειμένους δυσχερὲς ἂν ἦν τῇ διανοίᾳ συμβαίνειν, τοῦτο δυναμένης τῆς ὕλης, καὶ τῶν πραγμάτων λίαν ἐπιτρεπόντων. ἐγὼ γὰρ οἶμαι, καί μοι μηδαμῶς ὀργισθῆτε, οὐ γὰρ χαλεπῶς ἔχω τὰ κοινῇ δόξαντα πᾶσιν ὑμῖν ἰδίας γνώμης ἀλλάττεσθαι, ἀλλὰ συμβουλεύων ταῦτά φημι, καὶ τῆς ἐμῆς πειρώμενος γνώμης, καὶ βουλόμενος εἴπερ ἄλλο τι καὶ ἡμᾶς εἰρηνεύειν, καὶ τοῖς διδασκάλοις πᾶσι περισώζεσθαι τὴν τιμήν. οἶμαι τοίνυν ἐγὼ τὰς ἀντιφάσκειν δοκούσας ταύτας προτάσεις, καὶ ἄμφω καλῶς ἐνδέχεσθαι λέγεσθαι, καὶ μηδετέραν πάλιν καλῶς. ὥςε τοὺς ἑκατέρας προςησαμένους, εἰ τὰς συνεζευγμένας φυλάττοιντο δυσχερείας, καὶ τὴν ἀλήθειαν δύνασθαι σώζειν, καὶ σφίσιν αὐτοῖς ὁμογνωμονεῖν. καὶ τούτων ἕτοιμός εἰμι τὰς ἀποδείξεις, ὁπόταν βουληθῆτε, παρέσθαι· οὐ γὰρ οἶμαι τοῖς παροῦσι λόγοις ἡ περὶ ἐκείνων σκέψις ἁρμόττει· ἀγνοεῖτε δὲ οὐδ' ὑμεῖς ἃ λέγειν ἤμελλον πολὺ βέλτιον ἐμοῦ τὰ τοιαῦτα ἐπεσκεμμένοι. ἦν μὲν ἂν τοίνυν καὶ οὕτω πρόχειρον ἡμῖν τῶν φιλονεικιῶν ἀπαλλάττεσθαι, τῇ τῶν νοημάτων ὡς εἰπεῖν, συμφωνίᾳ τὴν περὶ τοὺς λόγους ἐναντιότητα λύουσι. νῦν δὲ τὴν μὲν κατάφασιν ἄνδρες ἅγιοι καὶ σοφοὶ καὶ οὕτω πολλοὶ καθάπερ ὑπὸ κήρυκος λέγουσιν· οὕτως αὐτὴν ἁπάσης ἄνευ ἀμφιβολίας ἐφρόνουν· τὴν δ' ἀπόφασιν εἶπεν οὐδεὶς, ἀλλὰ σιγῶσι μὲν αὐτὴν πάντες, λέγουσι δ' οἳ καὶ ταύτῃ καὶ τῇ καταφάσει δοκοῦσι συναγωνίζεσθαι. καὶ τῆς σιγῆς ἔςι μὲν τὴν ἕξιν αὐτῶν αἰτιάσασθαι χρῄζουσαν εὐλαβείας, ἢ τὸ τῶν λόγων ἔθος, ὅπερ ἡ τῶν ἐν αὐτοῖς πρεσβυτέρων μίμησις ἐπὶ τοὺς ὑςέρους ἀεὶ διαβαίνουσα, κρατεῖν ἐν σφίσι πεποίηκε· δι' ὃ μὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν ὁμολογουμένων σιγῶσιν, οἱ μὲν ἀρχαιότεροι τῷ μὴ διαῤῥήδην ὑπὸ τῆς γραφῆς σημαίνεσθαι ταῦτα, οἱ δὲ μετ' ἐκείνους ζηλοῦντες εὐλάβειαν, ἔςι μὲν οὖν καὶ ταῦτα νομίζειν αἴτια τῆς σιγῆς·

A re, hi vero affirmarent ut nunc faciunt; oporteret, contrariorum assertionem & pugnam existimare verbo tenus esse inter eos, & pro certo habere, magna sensus convenientia inter se congruere; tumque rationes investigare, cur verbis usi fuerint contrariis, & quorsum ita sint locuti: & adinventa quidem causa; nec enim effugere illa posset; contentiones missas facere, aut simul utrumque dicendo, & rationibus utriusque partis acquiescendo, aut unum ex omnibus deligendo, quo nos maxime conjungeremur; multis enim modis potuissent hæc effici: aberrando autem, dolere quidem, quod mentem B doctorum assequi non possemus; utrosque vero utrumque simpliciter amplectendo, atque ut moris est nostra recitando, ita demum & doctores & nos omnes in unam reduci concordiam. Nec solum doctores, sed nos ipsos etiam, si verbis contradicentia proferremus, & in fidei symbolo pars una affirmationem, altera negationem recitaremus: quod factum, omnium gravissimum, & maxima hæc differentiarum visa esset: haud tamen foret difficile vel sic differentes unum in sensum convenire, postulante hoc ipsa materia, rebusque id facillime ferentibus. Ego enim existimo, nec sit qui C mihi irascatur, cum paratus sim mutata propria sententia eam amplecti, quæ vestro communi consensu pronunciata fuerit; & hæc consilii gratia dicam, & periculum sententiæ meæ faciam, velimque potissimum ut & nos pace fruamur, & honor cunctis doctoribus servetur incolumis: Ego, inquam, existimo, propositiones istas, quæ videntur contradicentes, posse in bonum accipi sensum utramque, & neutram rursus in bonum: ut defensores utriusque, si conjuncta fugiant incommoda, possint & veritatem salvam tueri, & ipsi inter se consentire: & horum demonstrationes afferre paratus sum, D cum ipsi volueritis; nec enim præsentibus convenire arbitror sermonibus illam disputationem; & vos ipsi non ignoratis, quæ dicturus esset, cum multo melius quam ego, hujusmodi rerum habeatis notitiam. Esset igitnr ita etiam nobis contentiones evitare, sensuum, ut ita dicam, convenientia dirimentibus pugnam verborum: nunc autem affirmationem quidem viri sancti ac docti, adeoque multi veluti præconis voce prædicant: tanta illam certitudine veram putabant: negationem vero dixit nemo; sed illam quidem omnes silentio prætereunt, dicunt autem qui videntur E & negationi & affirmationi favere. Cur porro tacuerit potest afferri pro causa illorum ingenium, quod cautione indigebat; aut mos in dicendo servatus, quam majorum inter ipsos imitatio perpetua serie ad posteros transmissa induxerat: ex quo factum est, ut non hoc solum, sed multa etiam ex confessis tacuerint, antiquiores quidem, quod ea non haberentur explicite in scriptura: posteriores vero, quod illorum cautelæ vellent esse imitatores. Licet igitur opinari, has etiam fuisse silentii causas; forte etiam peri-

periculi cujuspiam formidine, ad quod lapsuros putabant simpliciores, si veritas palam fuisset significata, a docenda rei veritate abstinuerunt. Quod autem silentium indicio sit eos contra sentire aliis rem exprimentibus, & haberi sententiam ab iis pro falsa, jam ostensum est nulla ratione dici posse: & si quis hæc tacendo negationem ponere videtur, scripturæ potius, & alteri doctorum parti, quorum lucubrationes legit, dare videtur testimonium, quam perspicue negare: quamquam aperte etiam negatione posita, potest affirmantibus nullo negotio conciliari; ut multi quoque alii, si negationi favissent. Cum igitur hæc ita se habeant, frustra querimonias iterabimus, quæ consuta sunt dissuentes confundentesque, contra quam adagio dicitur; & conciliationem adeo facilem negligemus, perinde ac si mutuis bellis, idque de rebus hujusmodi, honoris causa oblectemur; & doctores a communi concordia disjungemus, quos ante sua etiam ipsorum dicta res ipsæ conjungunt; sed quemadmodum fieri non potest, ut vera pax conficiatur, ni prius per judicium controversiæ tollantur, & unum quid definiatur quod omnibus placet; ita nec veritatem assequi possumus, ni sanctorum consensus ad eam nos ducat; omne porro nostrum studium in his duobus versatur. Quid vero per Deum, obsecro, causæ afferetis, cur non æque doctores omnes admittatis, cum id a vobis quærent in communi judicio? Neque enim puto contemptos tantam injuriam silentio præterituros; imo vero non minus quam illi, pro illis graviter hoc ipsum laturos eos etiam, qui videntur honorari. Auctoritatem obtendetis eorum qui tacuerunt? At certe alii sanctitate quidem non sunt inferiores; quidam vero etiam eruditione sunt longe superiores. Producetis multitudinem ait? at illi hac etiam in parte vincunt. Si honores a conciliis delatos; ostendent illi plane majorem pro se honorum cumulum. Dicetis, durum videri vobis sententiam recipere, quæ non sit omnibus probata, verum id etiam non est rationi consentaneum: nam cum apertis verbis nemo contradicat, satis est duobus illam testibus fulciri; cum tamen illi tanta adsit copia patronorum. Alioquin prætereamus etiam miraculum de Lazaro, colloquiumque cum Samaritana habitum; quod qui hæc narrat non omnes habeat attestantes evangelistas. Deinde objicient nobis alii homines, & jure quidem optimo; Cur litibus apud tribunalia alium quemdam præscripsistis modum? in illis enim silentium ad dandum testimonium nunquam sermoni prætulistis; quinimo silentio, si conjunctum cum sermone sit, usum sermonis tribuistis; tribusque adhibitis idoneis testibus de rebus quæ sunt in controversia, nec vobis ipsis amplius, nec illis a quibus producti sunt negotium exhibuistis, quærentes vobis omnes homines proferri testes. Fortasse aliorum doctorum objicietis axiomata, e quibus contrarium quiddam colligitur eorum affirmationi, qui de hoc dogmate locuti sunt. Sed respondebunt, hoc etiam nec justum, nec legibus esse consonum, ut manifestis posthabitis ambigua sequenda sint: contra enim, ex manifestissi-

A εἰκὸς δὲ καὶ τινα κίνδυνον ὑφορωμένους, ᾧ τοὺς ἁπλουστέρους ἐκ τῶν λόγων ᾤοντο περιπεσεῖσθαι, τὴν τῶν ἀληθῶν διδασκαλίαν φυλάξασθαι· τὸ δὲ σιγᾷν ἐναντιουμένους τοῖς λέγουσι, καὶ τῇ δόξῃ συνειδότας τὸ ψεῦδος, οὐδένα λόγον ἔχον ἐδείχθη. εἰ δέ τις καὶ ἀπόφασιν τιθέναι δοκεῖ τῇ περὶ τούτων σιωπῇ, τῇ γραφῇ καὶ μοίρᾳ τῶν διδασκάλων μιᾷ οἷς ὡμίλησε, μᾶλλον ἔοικε μαρτυρεῖν, ἢ καθαρῶς ἀποφάσκειν· καί τοι καὶ φανερῶς ἠρνημένην χαλεπὸν οὐδέν ἐστι τοῖς εἰρηκόσι συνάπτεσθαι, ᾗ καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐμέλλομεν ἂν συνάπτειν συνηραμένους. τούτων οὖν B οὕτως ἐχόντων μάτην κοψόμεθα, τὰ συγκεκλωσμένα διιστῶντές τε καὶ συμφύροντες τοὐναντίον ἢ λέγεται· καὶ διαλύσεις οὕτω προχείρους περιοψόμεθα, ὥσπερ τῷ πολεμεῖν ἀλλήλοις καὶ ταῦτα περὶ τοιούτων φιλοτιμούμενοι· καὶ διαστήσομεν ἀλλήλων τοὺς διδασκάλους, οὓς αὐτὰ συνάπτει καὶ πρὸ τῶν οἰκείων λόγων τὰ πράγματα. ἀλλ' ὥσπερ οὐκ ἔστι καθαρῶς ἡμᾶς εἰρηνεύειν μὴ τῶν ἀμφισβητουμένων κρίσει λυθέντων, καὶ διορισθέντος ἑνός τινος τοῦ πᾶσιν ἀρέσκοντος· οὕτως οὐδὲ τῆς ἀληθείας ἐπιτυχεῖν ἐστι μὴ τῆς τῶν ἁγίων συμπνοίας ἐπ' αὐτὴν ἡμᾶς ὁδηγούσης. ὑπὲρ τούτων δὲ ἀμφοτέρων ἡμῖν πᾶσα ἡ σπουδή. ἐπὶ τί δὲ πρὸς Θεοῦ καὶ τὴν C αἰτίαν ἀνοίσετε τοῦ μὴ πάντας τοὺς διδασκάλους στέργειν ἐπίσης, ὁπόταν ὑμῶν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δικαστηρίου πυνθάνωνται; οὐ γὰρ οἶμαι σιγῇ τοιοῦτον ἀδίκημα παρελθεῖν ἂν τοὺς ἠμελημένους· μᾶλλον δὲ οὐδὲν ἧττον ἐκείνων, ὑπὲρ ἐκείνων καὶ οἱ τιμᾶσθαι δοκοῦντες ἀγανακτήσουσι. τὸ τῶν σιγησάντων ἀξίωμα προβαλεῖσθε; καὶ μὴν αὐτῶν ἁγιότητι μὲν οὐδὲν ἐλάττους εἰσί, σοφίᾳ δὲ καὶ πολὺ προέχουσιν ἔνιοι τῶν εἰπόντων. ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐρεῖτε; καὶ μὴν καὶ τούτῳ νικῶσιν. εἰ δὲ τὰς παρὰ τῶν συνόδων τιμάς. παρὰ σφίσι δείξουσιν οὖσαν τὴν ὑπεροχήν. ἀλλὰ τῷ δεινὸν οἴεσθαι δόξαν μὴ παρὰ πάντων ὁμοῦ κρατουμένην D προσδέχεσθαι; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτ' εὔλογον· ἀντιλέγοντος γὰρ οὐδενός, οὑτωσὶ φανερῶς, ἱκανόν ἐστιν αὐτὴν ἀπὸ δυοῖν μαρτυρεῖσθαι· αὕτη δὲ τοσούτων συνηγόρων ηὐπόρηκεν. ἢ καὶ τὸ περὶ τὸν Λάζαρον θαῦμα, καὶ τὴν τῆς Σαμαρείτιδος συντυχίαν παραδραμούμεθα, ὅτι μὴ πάντας ἔσχε συμφωνοῦντας ὁ ταῦτα λέγων τοὺς εὐαγγελιστάς; εἶτα καὶ τοὺς ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀγῶνας ἄλλον τινὰ διετίθεσθε τρόπον, οἱ ἄνθρωποι πρὸς ἡμᾶς ἐροῦσι καὶ πάνυ δικαίως· οὔτε γὰρ σιωπὴν προυτιμήσατέ ποτε λόγου πρὸς μαρτυρίαν· μᾶλλον δὲ καὶ ταύτῃ λόγῳ συναπτομένῃ λόγου E χρείαν ἐνέμετε· καὶ τρεῖς λαμβάνοντες μάρτυρας τῶν ζητουμένων, ἀξίους ὄντας πιστεύεσθαι, οὔθ' ἑαυτοῖς λοιπὸν οὔτε τοῖς παράγουσιν ἠνωχλεῖτε, πάντας ἀνθρώπους ζητοῦντες μάρτυρας ἥκειν. οἶμαι τὰ τῶν ἄλλων διδασκάλων ἀξιώματα προβαλεῖσθε, ἐξ ὧν ὑπεναντίον τι τῇ τῶν εἰπόντων καταφάσει συνάγεται· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτ' ἐροῦσι δίκαιον οὐδὲ νόμιμον εἶναι, τὰ διαρρήδην λεγόμενα παριδόντας τοῖς ἀμφιβόλοις προστίθεσθαι· τοὐναντίον γὰρ μᾶλλον, ἐκ τῶν φανερωτάτων καὶ ταῦτα κρίνεσθαι δεῖ. ἃ γὰρ λέγετε * κατὰ τῶν ἡμε-

* ἴσ. παρέλκει τὸ, κατὰ

ἡμετέρων ἀδελφῶν ἀξιώματα, οὐ τὸν ἴσον τρόπον πάντες ἐνόουν· ἀλλ' οἱ μὲν ὡς τὴν ἀπόφασιν συμπεραίνοντα, οἱ δ' ὡς τῇ καταφάσει συνηγοροῦντα πάντως ἐδέχοντο· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς ἄλλοις ἐκ τῶν διδασκάλων οἱ τῆς ὑμετέρας προϊστάμενοι ἀποφάσεως ἐχρῶντο ῥητοῖς· ὅθεν ἔκ γε τῶν τοιούτων οὐ μᾶλλον τῇ σιωπῇ τῶν ἄλλων, ἢ τοῖς ἡμετέροις λόγοις τίθεσθαι χρή. καὶ μὴν οὐτ' ἐπὶ τὴν ἄγνοιαν καταφάξεσθε, αὐτοί τε ταῦτα πάντα εἰδότες, καὶ πολλῶν ἄλλων ὑμῖν διαμαρτυρομένων, καὶ τοῦ μὴ βούλεσθαι μόνον εἴργειν ἔχοντος. εἰ δὲ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἁγίων προτεθεῖεν ὀνείδη, οἷς προσέχειν δῆθεν βουλόμεθα, καὶ δίκαια μὲν αἰτιᾶσθαι τοὺς ἀδελφοὺς, ἡμᾶς δὲ φανερῶς ἀδικεῖν, αὐτοὶ δ' ἐν τιμῆς προσχήματι συνηδικῆσθαι καὶ συνεκβεβλῆσθαι φήσειεν παρελθόντες· οὐ γὰρ οἶμαι στασιάσουσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τἀναντία περὶ ἡμῶν ψηφιοῦνται· τίς ἡμῖν λοιπὸν ἔσται καταφυγή; τὸ δὲ μεῖζον, ἀπαιτοῦντι τῷ δεσπότῃ παρ' ἡμῶν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ὧν τὴν μὲν καθάπερ τινὰ κλῆρον ἔδει διαφυλάττειν, τὴν δὲ φέρειν ἐχρῆν ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, ὡς δι' ἐκείνης μόνης σωθησομένους, τί τῶν ἁπάντων εἰπόντες οὐχὶ καὶ προσαναισχυντεῖν δόξαιμεν ἂν καὶ χείρους δίκας ὀφείλειν; οὔτε γὰρ τὴν τῶν γραφῶν ἐροῦμεν ἀσάφειαν ἧς τοσούτους ἡμῖν ἐκάθισεν ἑρμηνεῖς, οὔτε τοὺς διδασκάλους συνηγόρους καλέσομεν, προκατεγνωκότας πάντως ἡμῶν. εἰ δὲ καὶ μέλλοιεν παρεῖναι, οἱ μὲν αὐτῶν καὶ πάλιν σιγῶντες, οἱ δὲ τἀναντία μαρτυροῦντες περιφανῶς, οὐδὲ διατρίβειν ἐάσουσι περὶ τὰς ψήφους τὸν δικαστήν. ἀλλ' οὐδ' ἄμεινον ἐκείνων ἁπάντων τὰ τῶν γραφῶν αὐτοὶ νοεῖν τολμήσομεν λέγειν· οὔτε τῆς εἰρήνης ἐπιθυμῆσαι μὲν, οὐ τυχεῖν δὲ διϊσχυριούμεθα· πῶς γὰρ οἱ καὶ τοὺς διδασκάλους ἀλλήλοις ἐκπολεμοῦν βουληθέντες, ὧν τὴν ὁμόνοιαν τῶν ἐν ἡμῖν σκανδάλων ἔδει γίνεσθαι λύσιν; ἦπου σιγᾶν μὲν ἄμεινον ἔσται μηδὲν ἔχουσιν εἰς ἀπολογίαν προβάλλεσθαι, ἀντὶ δὲ τῆς τῶν ἐγκλημάτων ὁμολογίας, τὰ τῆς σιωπῆς ἀποχρήσει τῷ δικαστῇ. οὕτως ἡμῖν διαιρεῖν τοὺς διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας ταῖς γνώμαις, ἢ μαχομένοις ἀλλήλοις, ἢ κακῶς εἰρηνεύουσιν ἀπαραίτητον ἔχει πανταχόθεν τὴν μέμψιν· τὸ δὲ συνάπτειν ἐκείνους, ὡς καὶ πρότερον εἴρηται, πρὸς πᾶσαν τύχην ἀρκεῖ. εἰ γὰρ μὴ καὶ τὰ τῆς ἀληθείας ἡμῖν οὑτωσὶ περιγένοιτο, πολλὰ τὰ τὴν συγγνώμην πράξοντα δικαίως προσέσται· καὶ τῇ πρὸς τοὺς αἰδοῖ πολλῶν ἀγαθῶν ἑσμὸν συνεπαγομένῃ τὰς ἐκεῖθεν εὐθύνας ἐξωνησόμεθα· ἀλλ' οὐκ ἔστι τῶν ἐνδεχομένων τῆς ἀληθείας διαμαρτεῖν [a] ἡμᾶς ὑπὸ τῇ τῶν διδασκάλων εἰρήνῃ, οὐ μᾶλλον ἢ κἀκείνους τοῦτο παθεῖν ὑπὸ τῇ τοῦ πνεύματος ὁδηγίᾳ. ταύτην τοίνυν ἑλέσθαι δεῖ τὴν ἀληθῆ τε οὖσαν καὶ πρόχειρον, καὶ πρὸς τούτοις γέμουσαν ἀσφαλείας. εἰ δ' ἔστιν ἄλλον τινὰ συνάψαι τρόπον τοὺς διδασκάλους τοῦ νῦν ὑπομνησθέντος ἄμεινον, τοῦτ' ἀρχῆς ἔργον ἐμοί· οὐδὲ γὰρ ἂν αὐτὸς φαίην, τοῦτον μόνον ἀπάν-

[a] Logo, διαμαρτεῖν ἡμᾶς. H.

A mis hæc etiam sunt judicanda. Nam quæ vocatis contraria nostrorum fratrum axiomata, non uno modo ab omnibus intellecta sunt, a quibusdam enim sic accepta sunt, quasi negationem concludentia; quidam vero illa, ut affirmationi prorsus faventia intellexerunt; neque id solum, sed multis quoque aliis doctorum auctoritatibus usi sunt vestræ negationis defensores. Quare quod ad hæc pronunciata attinet, non magis aliorum silentio standum est, quam nostris dictis. Neque vero confugietis ad ignorantiam, qui hæc omnia probe scitis, & multos alios habetis suis obtestationibus ea vobis proponentes; nihil enim B est, quod impedimento esse possit, nisi una voluntas. Quod si aliorum quoque sanctorum proferantur querelæ, quas missas facere minime volumus; quod fratres quidem juste conquerantur, nos vero propalam haud æqua lance utamur; seque dicant honoris prætextu simul cum illis affectos esse injuria, simulque explosos: si prodeuntes in medium hæc illi objiciant: neque enim ibi quoque contrarias opinor sequentur partes, & sententias de nobis pronunciabunt oppositas: quid nobis quæso refugii supererit? Et quod majus est, reposcenti a nobis domino pacem, & veritatis cognitionem; quarum illa quidem servanda erat a nobis C veluti hæreditas quædam; hæc vero ex hac vita asportanda, quod per unam illam sit nobis salus; quid plane respondentes non videamur insuper & petulantes esse, ac digni de quibus graviores pœnæ sumantur? Nam neque scripturarum obscuritatem afferemus, cujus adeo multos constituit nobis interpretes: neque doctores advocabimus patronos, jam olim certe damnati ab illis. Quod si etiam affuerint, hi quidem rursus tacentes, illi vero aperte contraria testimonio suo dicentes, non permittent judici, ut diu de ferenda sententia cogitet. Sed neque audebimus dicere, melius a nobis quam ab illis omnibus intelligi scripturas: neque illud enixe D affirmabimus, pacem optasse quidem, sed assequi non potuisse; qua enim fronte hoc dicamus, qui doctores etiam inter se committere voluerimus, quorum concordia debebat e medio tollere nostra scandala? Satius plane erit tacere, cum nulla nobis futura sit excusatio: satisque erit judici confessionis loco nostrum silentium. Ita nobis, si doctores ecclesiæ distrahamus in contrarias sententias, aut dissidentibus, aut non bona pace convenientibus, facit, ut nulla ex parte possimus accusationem evitare; si vero illos in concordiam reducamus, ut jam antea dictum est, ad omnem hoc satis est fortunam. Nam licet ita etiam non fiamus E compotes veritatis, multa tamen erunt, ob quæ jure veniam mereamur: & reverentia, quam adversus doctores adhibebimus, cum multorum secum afferat examen bonorum, illud etiam præstabit, ut nullam futuro judici debeamus reddere rationem. Verum fieri non potest, ut pace inter doctores confirmata nos a veritate aberremus; sicut æque illos hallucinatos esse impossibile est, cum ducem habuerint Spiritum. Est igitur hac via utendum, quæ vera atque expedita est, nec non usquequaque tutissima. Si vero sit alius modus eo, quem dixi, præstantior, quo

quo possint doctores conciliari; id mihi erit summopere exoptandum: neque enim ego affirmaverim, hunc unum esse omnium optimum: sed ajo, necessarium quidem esse conjungere & probare illos in omnibus esse concordes; & jaciendum esse hoc veluti fundamentum nostræ unionis; nam sine hoc nec bene, sed nec omnino quidem illa stabilietur: qua vero hæc ratione fiant, adinvenire vestrum est. Etenim quæ spectare huc videntur ex iis quæ dixi, non ita dicta sunt a me, quasi modum ipse docerem; sed ut potius effigiem adumbrationemque proponerem conciliationis doctorum. Si vero etiam hæc eadem ex animo ipse sentirem, existimaremque hunc esse modum utiliorem; quid mirum? & mihi & aliis quibuscumque liceat de proposita materia quidvis sentire, donec a vobis eligantur potiora, & quæ indubitanter credenda sint. Non solum vero sanctis, sed ipsis etiam scripturæ dictis, reddenda est hæc concordia; & eo magis, cum & illa nobis opus fuerint ad præsens negotium. Ego enim dixerim, minimum nos indigere scripturæ axiomatis, cum sit nobis satis doctorum sententia, qui bene illam expenderunt, & dicta sua inde sumpserunt: ut si quis ex iis quæsisset, ut dictorum suorum probationes exponerent, statim illi sane ad scripturam confugissent; quod etiam exigente nemine videntur multi frequenter præstare. Si quando vero etiam uti scriptura oportebit, faciendum hoc erit non tam spectando conclusionem, quam doctorum convenientiam; honorando interim scripturam per expositionem suæ concordiæ: nam si honor iste illi non tribuatur, nihil aut venerantibus, aut citantibus proderit: & omnino ea tantum, per quæ pax erit, adhibendo (ita enim nequaquam per contentiones, ex his controversiis, ut assolet inter homines, ad alias devolvemur) opinio de pugna locorum propellenda est quam longissime; primumque pro certo ponendum, dicta inter se concordare: & agendum hoc cum scientia & accurata diligentia; ne loco concordiæ dictorum scripturæ atque doctorum, inconsiderate tum illa distrahamus a veritate universim, tum nos ipsos etiam pariter divellamus. Hæc, venerandi patres, instar omnium satis fore nobis puto ad pacem propositam: nam etsi præter hæc, multa quoque alia quæ in rem faciant, venire possunt in mentem; at certe ista videntur esse velut origo quædam & caput illorum. Et hinc quidem vobis exordientibus par est & alia, si usus fuerit, additum iri, & agitatam quæstionem ad finem perduci: sine istis autem evenire nihil bene poterit. Idcirco si tantum hæc vestram in memoriam redegero, ut & promissa solvam, & ingens honesti desiderium patefaciam, satis superque mihi jam dixisse videor. Addo tamen unum hoc, obsecroque, ut si Deus nos respexerit propitius, concesseritque veram scripturæ doctorumque consensionis notitiam; quæ nostra continuo totiusque ecclesiæ unio fuerit; velitis eam, quæcumque illa fuerit, in fidei symbolo palam exprimere; ut possitis & verbis exterioribus congruere, & esse qualibet ex parte conjuncti. Sin minus, optandum certe erit, ut sensu conveniatis:

A τῶν ἄριστον εἶναι· ἀλλὰ τὸ μὲν συνάπτειν αὐτοὺς καὶ συμβαίνοντας διὰ πάντων δεικνύναι, τοῦτ' ἀναγκαῖον εἶναί φημι, καὶ τοῦτον δεῖ ὑπερβεβλῆσθαι τῆς ἡμετέρας ὁμονοίας ὥσπερ θεμέλιον, ὡς τούτου χωρὶς μήτε καλῶς μήθ' ὅλως ἱδρυσομένης· ᾧ δ' ἂν ταῦτα γένοιτο τρόπῳ, ὑμέτερόν ἐστιν ἀνευρίσκειν. καὶ ἃ γὰρ τῶν εἰρημένων εἰς τοῦτο τείνειν δοκεῖ, οὐ μᾶλλον εἰσηγουμένου τὸν τρόπον, ἦν, ἢ προτιθέντος ὑμῖν εἰκόνα καὶ τύπον τῆς τῶν διδασκάλων συμβάσεως. εἰ δὲ καὶ γνώμη τις ἦν ἐμὴ καθαρῶς ἐκεῖνα, καὶ τοῦτον ἡγούμην τὸν τρόπον εἶναι λυσιτελέστερον, οὐδὲν θαυμαστόν. B ἐξέστω γάρ ἐμοί τε καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστῳ φρονεῖν ὁτιδήποτε περὶ τούτων, ἕως ἂν ὑμεῖς ἕλησθε τὰ βελτίω, καὶ ἅπερ ἀναμφιβόλως μέλλει κρατεῖν. οὐ τοῖς ἁγίοις δὲ μόνοις ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς γραφῆς ἀξιώμασιν, ὅπερ ἔφθην εἰπών, τὴν ἕνωσιν ταύτην ἀποδίδοσθαι δεῖ. καὶ πολλῷ μᾶλλον, ὁπόταν ἡμῖν κἀκείνων πρὸς τὰ παρόντα γένηται χρεία. ἐγὼ γὰρ εἶπον ἂν ὡς ἐλάχιστα δεῖσθαι τῶν τῆς γραφῆς, ἀρκουμένους τῇ δόξῃ τῶν διδασκάλων, οἳ καλῶς ἐκείνην ἐξήτασαν, καὶ ὧν ἔλεγον ἐκεῖθεν ἔσχον τὰς ἀφορμάς· καὶ εἴ τις αὐτοὺς ἀπήτει τῶν λόγων τὰς ἀποδείξεις, εὐθὺς ἐπὶ τὴν γραφὴν καταφυγὸν ἄν· C ὃ καὶ μηδενὸς αὐτοὺς ἀπαιτοῦντος, πολλοὶ καὶ πολλάκις φαίνονται πράττοντες. εἰ δὲ δεῖ ποτε κἀκείνῃ χρήσασθαι, οὐ πρὸς τὸ συμπέρασμα βλέποντας μᾶλλον, ἢ πρὸς τὸ συνάπτειν τοὺς διδασκάλους τοῦτο ποιεῖν· τέως δὲ καὶ τῇ γραφῇ τὴν ἀπὸ τῆς συμφωνίας ἀποδοῦναι τιμήν, ἧς ἄνευ οὔτε τιμῶσιν οὔτε χρωμένοις ἄλλως συνοίσει. καὶ ὅλως ἐξ ὧν εἰρηνεύειν μέλλομεν μόνον ἄλλως ἀπὸ φιλονεικίας ἁρμοττούσης ἀνθρώποις που τῶν ἀμφισβητήσεων οὐκ ἂν ἐξοκείλαντες τούτων, ὡς πορρωτάτω τὴν τῆς ἀντιλογίας δόξαν ἀπάγειν, καὶ ταῦτα πρῶτον τίθεσθαι συμφωνεῖν· καὶ τοῦτο πράττειν μετὰ σοφίας καὶ τοῦ γινομένου παντός, D μὴ καὶ λάθωμεν ἀντὶ τοῦ συνάπτειν ἀλλήλοις τὰ τῆς γραφῆς καὶ τῶν διδασκάλων, διϊστάντες αὐτά τε τῆς ἀληθείας κοινῇ, καὶ ἡμᾶς ἐκείνοις συναφιστάντες. ταῦτ' ὦ πατέρες σεβάσμιοι πρὸς τὴν ζητουμένην εἰρήνην ἀντὶ πάντων ὑμῖν ἀρκέσειν ἡγοῦμαι· εἰ δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ πρὸς τούτοις ἐστὶ τῶν χρησίμων ἐνθυμηθῆναι, ἀλλὰ ταῦτα καθάπερ τις ἀρχὴ καὶ κεφάλαιον ἐκείνοις εἶναι δοκεῖ· κἀντεῦθεν μὲν ἀρξαμένους ὑμᾶς εἰκός ἐστι καὶ δεομένους * ἀλλήλων ταῦτα προσθήσειν, καὶ τὸ ζητούμενον κατεργάζεσθαι· τούτων δ' ἄνευ οὐδὲν ἂν τῶν ἀμεινόνων συμβαίη. διὸ δὴ περὶ τούτων μόνον E ὑμᾶς ὑπομνήσας, ὥστε καὶ τὰς ὑποσχέσεις ἐκτίσαι καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ προθυμίαν ἐνδείξασθαι, καὶ λίαν ἀρκούντως ἔχειν ἡγοῦμαι· τοῦτο μόνον ὑμῶν πρὸς τοῖς εἰρημένοις δεόμενος, εἰ Θεὸς ἵλεως ἐπιβλέψας ἡμῖν, τὴν ἀληθῆ τῆς γραφῆς καὶ τῶν διδασκάλων συνιδεῖν ἕνωσιν δοίη, ἣ καὶ ἡμῶν εὐθὺς καὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας ἕνωσις ἔσται, ἵνα καὶ τῷ συμβόλῳ ταύτην τῆς πίστεως ὁποία ποτ' ἂν εἴη φανερὰν ποιεῖν ἀξιώσητε, ἵνα καὶ τοῖς ἔξω λόγοις δύνησθε συμφωνεῖν καὶ διὰ πάντων ἑνοῦσθαι· εἰ δ' οὖν εὐχῆς ἔργον ἂν εἴη τῇ γε

* ἴσ. ἄλλων

γνώμῃ συνάπτεσθαι· τοῦτο γὰρ εἰ καὶ μὴ τῆς πίστεως τὴν ἀκρίβειαν, τὴν γοῦν πρὸς ἀλλήλους τῶν διδασκάλων εἰρήνην καὶ τὸ τἀληθῆ φρονεῖν ἡμᾶς περιέξει. εἰ δὴ καὶ ἄλλο τι τῷ συμβόλῳ προσθήσητε, ὃ τοῖς ἁγίοις ἅπασι κοινῶς ἀξιούμενον, τῇ μὲν καταφάσει συναγωνίζεται, τὴν δ' ἀπόφασιν οὐκ εἰσάγει, καὶ τοῖς μὲν τῶν ἁγίων ἀνθ' ὧν ἐσίγησαν ἦν, οἱ δ' ὡς τὴν ἴσην οἷς εἶπον ἔχοντι δύναμιν φαίνονται χρώμενοι, ἑνώσεως μὲν τοῦτο σχῆμα λοιπὸν κατὰ τρίτον ὡς ἂν εἴποι τις πλοῦν· οὐκοῦν οὐδὲ τοῦτο τῆς τῶν διδασκάλων συμφωνίας καὶ τῶν ἡμετέρων περὶ ταύτης λόγων ἀπήλλακται. ὥστε πανταχόθεν ἡμῖν ταυτὸ περιείη, τῆς τε γραφῆς καὶ τῶν διδασκάλων ἡ συμφωνία.

Ἀλλ' ἐπεὶ καὶ δὴ σιγᾷν ἔγνωκα μὴ τῷ μήκει τῶν λόγων ἀηδὴς ὑμῖν γένωμαι δεδιώς, τὰ τῆς ἐμῆς κεφάλαια συμβουλῆς ἐξαριθμήσασθαι, καὶ τούτων ὑμᾶς ἀναμνῆσαι βούλομαι. τὴν μὲν ἔνιοι σκοποῦσιν οἰκονομίαν, ταύτην μηδ' ἐπὶ νοῦν λαβεῖν συμβεβούλευκα, ἕνωσιν δ' ἀληθῆ καὶ δοξῶν κοινωνίαν πράττειν εἴρηκα δεῖν, τὴν τὸ μίαν περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων γνώμην λαβεῖν, εἶπον εἶναι· ταύτην δὲ κἂν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ὁμολογεῖν ἢ προστιθέντας ἢ ἀφαιροῦντας, ὁπότερον ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ὑπαγορεύσειεν. ἐπὶ δὲ τούτοις, ὑφ' ὧν ἔνιοι ταραττόμενοι τὴν εἰρήνην ταύτην ἔμελλον ἀπελπίζειν, ἀσθενῆ παντάπασιν ἔδειξα, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ κωλύειν ὑμᾶς εὐλόγως δυνάμενα. εἶτα καὶ τὰ ποιήσοντα ταύτην, οὐκ ἐπιμένων ἀλλ' οὑτωσὶ παρειὼν τὰ πλεῖστα προσέθηκα· ἅπερ ἡ τῶν θείων γραφῶν καὶ τῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας ἕνωσις ἦν τὸ σύμπαν εἰπεῖν. ἐφ' ἃ δὴ πάντα μετ' εὐλαβείας ὑμᾶς παρακέκληκα, εἰ καὶ μὴ τῆς ὀφειλομένης, ἀλλ' οὖν τῆς γε δυνατῆς ἐν τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων. ταῦτα μὲν ἐγώ, τῷ μὲν κατορθοῦν τύχην ἀγαθὴν μᾶλλον ἢ δεινότητα καὶ σοφίαν, τῷ δὲ διαμαρτεῖν πολλὴν ἔχοντα συγγνώμην ἕνεκά γε τοῦ προθυμήσασθαί τι καὶ παθεῖν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ· ὑμῖν δ' εἴη λοιπὸν οὐ μέλλειν, ἀλλ' ἢ ταῦτα πράττειν ἂν δοκῶμεν τι λέγειν, ἢ βελτίω ζητεῖν, ἑκατέρου Θεὸν ἡγεμόνα λαβόντας.

hoc enim etsi non exactam fidei confessionem, continebit tamen mutuam inter doctores convenientiam, rectumque in nobis fidei sensum. Quod si etiam aliud quidpiam symbolo addatis, quod a sanctis omnibus communiter prolatum affirmationi quidem faveat, negationem vero non inducat; illud autem hi quidem sancti videantur usurpasse pro iis quæ tacuere; illi vero, quod perinde valeat atque ea quæ expressere; modus sane hic erit unionis tertio loco numerandus: quare neque a doctorum consensu, neque a nostris de eo sermonibus erit & ille alienus. Itaque finis idem nobis quavis ratione constet, scripturæ scilicet ac doctorum consensio.

Sed quia jam tacendum mihi censeo; vereor enim, ne sermonum meorum prolixitas tædio vos afficiat; volo consilii, quod a me datum est, enumerare capita, & revocare vos ad eorum memoriam. Dedi consilium, ut apparentem illam præsenti rerum statui profuturam unitatem, quam aliqui habent in animo, ne cogitatione quidem vestris mentibus concipiatis; sed unionem veram & sententiarum conjunctionem peragatis; quam in eo dixi consistere, si de rebus controversis idem omnes senseritis, & hoc in fidei quoque symbolo expresseritis, sive addendo, sive aliquid demendo, utrumvis divina gratia dictaverit. Ad hæc ostendi, difficultates, quibus turbati nonnulli pacem hanc erant desperaturi, esse penitus infirmas, & quidvis aliud posse magis, quam esse vobis jure impedimento. Deinde per quæ pax confici debeat, non insistens, sed plurima percurrens, breviter apposui, quæ ut uno verbo dicam, nihil aliud sunt, quam sacrarum scripturarum & ecclesiæ doctorum convenientia. Ad hæc omnia sum vos adhortatus, si non cum debita reverentia, at certe tanta, quanta potest in hujusmodi sermonibus adhiberi. Hæc quidem ego; in quibus, si bene dicta sunt, fortunæ potius agnosco beneficium, quam scientiæ aut eloquentiæ nervos: si vero male, illud video, multam illa veniam mereri, quod boni honestique causa libenter hunc laborem subjerim. Reliquum est, ut vos jam segniter non agatis, sed vel hæc ipsa, si quid ego dicere videor, præstetis; vel certe meliora quæratis, Deo vobis ad utrumque duce proposito.

ΙΩΣΗΦ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΕΘΩΝΗΣ.

Ἀπολογία εἰς τὸ γραμμάτιον κῦρ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, ἐν ᾧ ἐκτίθεται τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, ἣν εἶχε περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἁγίας καὶ ἱερᾶς συνόδου.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ὁ ΑΙΔΕΣΙΜΟΣ οὗτος ἀνὴρ τοὺς ἀπὸ Χριστοῦ κεκλημένους Χριστιανοὺς εἰς τὴν τῶν σχισματικῶν βουλόμενος ἀπεῶσαι μοῖραν, κἀντεῦθεν τῆς τῶν εὐσεβῶν κοινωνίας χωρίσαι, καὶ τῆς ἱερᾶς παντελῶς ἀποστῆσαι συνόδου, ὥσπερ τινὰ τό-

JOSEPHI DEO AMABILISSIMI METHONENSIS EPISCOPI.

Responsio ad libellum domini Marci Eugenici metropolitæ Ephesi; in quo Marcus quid de sacrosancta synodo Florentina sentiret, exponit.

PROOEMIUM AUCTORIS apologiæ.

VENERABILIS hic vir Christi nomine insignitos in schismaticorum volens detrudere partes, & proinde a piorum societate segregare, atque a sacra synodo penitus abalienare, veluti tomum quemdam sententiam suam exposuit; quam ad omnes

Interprete Joanne Matthæo Caryophilo.

nes ubique Christianos mittens, admonet, præcipit, ne œcumenicam synodum suscipiant, sed potius adhæreant ipsius dictis, quippe cum unus & ipse sit ex eorum numero, qui in sacra illa synodo disputarint: Quodque ceteri quidem amplis pellecti promissis atque honoribus assensi fuerint, ipse vero nullo modo sit assensum eorum secutus: Et illi quidem muneribus manu acceptis uniti sint, hic vero manus nec muneribus, nec auro inquinaverit.

Quoniam igitur ad nos etiam nuper hæc ipsius adhortatio pervenit, dignum re vera est examinare, num vera dicat, atque hæc dicens cum sanctis consentiat. Et si quidem veritati consona docet, nos quoque ab ipso stabimus, incusantes Latinos, & per omne tempus cum illo concordabimus: sin autem illum longe a veritate distare, & aliena prorsus a sanctorum theologia pronunciare perspectum fiet; rejicere quidem ipsum tanquam impostorem & pseudomagistrum, ejus vero sermones execrari utpote animas nostras lædentes, conveniens ac salutare fuerit. Hoc porro demonstrato, aversari nos oportebit & ipsum, & omnes qui cum eo contraria nobis affirmant, cum sancta vero & catholica Dei ecclesia conjungi. Ceterum miretur nemo, si tanti viri docti & eximii sermones infringere aggredimur. Id sane potius mirandum, cum ipsum a nobis tantum virum convictum videritis imbecillitatis & falsitatis verborum, quæ profert. Nam si expertes scientiæ sumus, at certe orthodoxi, Dei beneficio. Ille enim qui dixit; *Cum ducti fueritis ad sapientes & præsides, nolite timere; ego enim dabo vobis virtutem, cui non poterunt contradicere omnes adversarii vestri*: ipse nos etiam potest illuminare, per quem & piscatores, cum essent illiterati, theologi & oratores evaserunt; viresque dare, quæ sufficiant ad hunc fugandum. Ne ergo respicite ad excellentiam viri, nostramque tenuitatem, sed uter nostrum veritati consonet, & cum theologis ecclesiæ consentiat maxime: Veritatem quippe dicenti necessario fides habenda est. Sed ne videamur exordientes polliceri eximia, age ipsius dicta in medium afferamus, & ea per verba singula diligenter expendamus, ut cunctis liquido appareat veritas.

Luc. 21.

MARCUS EPHESIUS. Ego propter mandatum & necessitatem ecclesiæ Christi suscepto pontificali munere, quod statum & vires meas tantopere superat, secutus sum œcumenicum patriarcham, & divinitus datum imperatorem ad synodum in Italia celebratam.

RESPONSIO. Omnes qui nomen Christo dedimus, propter necessitatem & mandatum ecclesiæ Christi non modo suscipere debemus interim cum reverentia munus pontificale, quod ut dixisti, & statum & vires nostras re vera superat, cum sit honoris maximi dignitas; sed & mortem oppetere, & quamvis aliam rem necessariam profundere, opes, corpus & ipsam animam pro Christi ecclesia; & sequi concessos a Deo nobis duces, patriarchas & imperato-

A μον τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἐξέθετο, καὶ τοῖς ἁπανταχοῦ Χριστιανοῖς ἀποστείλας νουθετεῖ, παρεγγυᾶται μὴ τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον στέργειν, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς αὐτοῦ λόγοις προσμένειν, ὡς ἑνὸς καὶ αὐτοῦ ὄντος τῶν διαλεχθέντων τῆς ἱερᾶς ἐκείνης συνόδου· καὶ ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι ὑποσχέσεσι λαμπραῖς καὶ τιμαῖς ὑπαχθέντες συνήνεσαν, αὐτὸς δὲ οὐδόλως αὐτοῖς συγκατένευσε· κἀκεῖνοι μὲν δῶρα χερσὶ λαβόντες ἑνώθησαν, οὗτος δὲ οὔτε δῶρα ἔλαβεν, οὔτε χρυσῷ τὰς χεῖρας ἐμίανεν.

Ἐπεὶ οὖν καὶ πρὸς ἡμᾶς ἡ τοιαύτη αὐτοῦ παραίνεσις ἤδη ἐλήλυθεν, ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἐξετάσαι, εἴπερ ἀληθῆ λέγει, καὶ συμφωνεῖ τοῖς ἁγίοις B τοιαῦτα λέγων. καὶ εἰ μὲν ἀληθείας ἔχεται, καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτοῦ στησόμεθα ἐγκαλοῦντες Λατίνοις, καὶ ὁμόφρονες αὐτῷ πάντα τὸν χρόνον ἐσόμεθα. εἰ δὲ πόρρω που τῆς ἀληθείας καὶ παντελῶς ἀλλότρια τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας ἀποφαινόμενος δειχθείη, ἀποπέμψαι μὲν τοῦτον ὡς ἀπατεῶνά τε καὶ ψευδοδιδάσκαλον, ἀποσκορακίσαι δὲ τοὺς αὐτοῦ λόγους ὡς πημαντικοὺς ὄντας τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ προσῆκόν ἐστι καὶ σωτήριον ἅμα. τούτου δὲ δειχθέντος, αὐτὸν μὲν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἡμῖν πάντας τοὐναντίον φάσκοντας ἀποστραφῆναι ἡμᾶς δεῖ, ἑνωθῆναι δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ ἁγίᾳ καὶ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. καὶ μὴ θαυμάσῃ τις, ὡς C ἀνδρὸς τοιούτου σοφοῦ καὶ μεγάλου λόγους ἡμεῖς οὕτω τολμηρῶς ἀνατρέπειν ἐπιχειροῦμεν· τότε δὲ μᾶλλον θαυμάζειν δεῖ, ὅταν αὐτὸν ἐλεγχόμενον παρ' ἡμῶν θεάσησθε ὄντα τοιοῦτον, καὶ δεικνύμενον ἀσθενῆ τε καὶ ψευδῆ προφέροντα ῥήματα· εἰ γὰρ ἄπειροι σοφίας ἐσμὲν, ἀλλ' ὀρθόδοξοι τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. ἐκεῖνος γὰρ ὁ εἰπών· ὅταν ἀχθῆτε εἰς σοφοὺς καὶ ἡγεμόνας, μὴ δειλιάσητε, ἐγὼ γὰρ ὑμῖν δώσω δύναμιν, ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν· αὐτὸς γοῦν δύναται καὶ ἡμᾶς φωτίσαι, ὁ καὶ τοὺς ἁλιεῖς ἀγραμμάτους ὄντας θεολόγους καὶ ῥήτορας ἀναδείξας, καὶ δύναμιν ἱκανὴν δοῦναι, ὥστε τοῦτον κατατροπώσασθαι. μὴ οὖν ἀποβλέψητε πρὸς τὴν D ὑπεροχὴν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἡμῶν χθαμαλότητα, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀμφοτέρων, καὶ τίς ἐστιν ὁ τοῖς θεολόγοις τῆς ἐκκλησίας συνᾴδων· τῷ γὰρ τὴν ἀλήθειαν λέγοντι, τούτῳ καὶ πιστευτέον ἀνάγκη. ἵν' οὖν μὴ δόξωμεν κρείττω ἐκ προοιμίων λέγειν, φέρε τὰ παρ' αὐτοῦ εἰρημένα εἰς μέσον προθῶμεν, καὶ ταῦτα κατὰ λέξιν ἀκριβῶς ἐξετάσωμεν, ἵν' ἡ ἀλήθεια φανερὰ τοῖς πᾶσι γένηται.

ΕΦΕΣ. Ἐγὼ διὰ τὴν ἐπιταγὴν καὶ τὴν χρείαν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας ἀναδεξάμενος τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης λειτούργημα, τοσοῦτον τὴν ἐμὴν ἀξίαν ἅμα καὶ τὴν δύναμιν ὑπερβαῖνον, ἐπηκολούθησα τῷ οἰκουμενικῷ πα-E τριάρχῃ, καὶ τῷ ἐκ Θεοῦ αὐτοκράτορι πρὸς τὴν ἐν Ἰταλίᾳ σύνοδον.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ. Πάντες οἱ τῷ ἀπὸ Χριστοῦ ὀνόματι κεκλημένοι διὰ τὴν ἐπιταγὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας οὐκ ὀφείλομεν μόνον ἀναδέξασθαι πως μετ' εὐλαβείας τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης λειτούργημα· ὅπερ καὶ τὴν ἡμετέραν ἀξίαν καὶ δύναμιν, ὡς ἔφησας, ὑπερβαίνει, καὶ τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, τιμῆς μεγίστης ὑπάρχον ἀξίωμα· ἀλλὰ καὶ θάνατον ὑπομεῖναι, καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν ἀναγκαίων προέσθαι, βίον, σῶμα, καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας· καὶ ἀκο-

A ἀκολουθῆσαι τοῖς ἐν Θεοῦ δοθεῖσιν ἡμῖν ἡγεμόσι, βασιλεῦσι καὶ πατριάρχαις, οὐ πρὸς τὴν Ἰταλίαν μόνον ἥτις ἄρχεται παρὰ Χριστιανῶν ἔτι καὶ κυβερνᾶται, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἔσχατα μέρη τῆς οἰκουμένης, ἔνθα ἂν ἄπιστοι κατοικῶσιν, ἵνα κενωθῇ τὸ τοῦ σταυροῦ κήρυγμα, καὶ ἡ τῆς ἀληθοῦς πίστεως ὁμολογία ταῖς βίαις διαφθαρείη τῶν ἀνηκόων αἱρετικῶν· μιμήσασθαι κἂν τούτῳ τοὺς περιβοήτους ἐκείνους καὶ μακαρίους ἄνδρας, οἳ προθύμως ἐξέχεαν τὸ αἷμα αὐτῶν διὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἐκκλησίαν. ὅθεν καὶ σὺ εἰ ἐπηκολούθησας, χρεωφειλέτης ὑπῆρχες· καὶ εἴθε ἐπετελείωσας καὶ ἔργον ὡς ὤφειλες. ἀλλ' ἴδωμεν οὖν σου καὶ τὰ λοιπά.

B ΕΦΕΣ. Μήτε τὴν ἐμαυτοῦ ἀσθένειαν ὑπολογισάμενος, μήτε τὸ τοῦ προκειμένου πράγματος ἐργῶδές τε καὶ ὑπέρογκον, ἀλλ' ἐλπίσας ἐπὶ Θεῷ, καὶ τοῖς κοινοῖς τούτοις προστάταις πιστεύσας, ὡς ἅπαντα ἡμῖν ἕξει καλῶς, καί τι κατορθώσομεν μέγα καὶ τῶν ἡμετέρων πόνων καὶ τῶν ἐλπίδων ἄξιον.

ΑΠΟΛ. Ὤφειλες ὡς σοφός τε καὶ συνετὸς ἀνὴρ ὑπολογίσασθαι τὴν τοῦ σώματός σου ἀσθένειαν, μεγίστην οὖσαν σφόδρα τε καὶ ὀδυνηράν· μαρτυροῦσι γὰρ τοῦτο οἱ πολῖταί σου καὶ ὁμόφρονες· ἔνθα γὰρ ἂν ἦν καταλαβόν σε τὸ σεληνιαῖον πάθος, ἐκαλινδοῦ C ἀφρίζων καὶ ταραττόμενος· ὑπολογίσασθαι δὲ καὶ τοῦ προκειμένου πράγματος ἔργον, ὡς μέγα καὶ μεγάλης σπουδῆς ἔτι καὶ εὐλαβείας δεόμενον, σοφίας τε καὶ συνέσεως καὶ ἀληθοῦς γνώσεως. καὶ ὅλως ὅλον τὸν νοῦν πρὸς αὐτὸ τἀγαθὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα ὑπὲρ οὗ καὶ ὁ ἀγὼν ἦν τότε τῆς ἐκκλησίας, ἐκτείνειν, καὶ παρ' ἐκείνου μόνου τὴν ἕνωσιν καὶ τὴν εἰρήνην αἰτεῖν. καὶ οὐ πρὸς ἐλπίδας ἐπιγείους καὶ δόξας καὶ ἄλλα ὅμοια τὸν νοῦν μεταστρέφειν· αὐτὸς γὰρ ὁ σωτὴρ ἐνετείλατο· ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν· οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὧν χρείαν ἔχετε πρὸ τοῦ ὑμᾶς D αἰτεῖσθαι. σὺ δὲ πρὸς τὰ ἐπίγεια ἐπιμελῶς τὸν νοῦν ἔχων, καὶ τοὺς Λατίνους σοφούς τε καὶ γενναίους ὄντας ἄνδρας μεταπείσειν ἐλπίζων ὑποκύψαι τοῖς λόγοις, καὶ τὴν υἱοῦ φωνὴν ὡς ψευδῆ ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ συμβόλου, καὶ τοὺς τῆς δύσεως αὐθέντας ἀποκολουθῆσαί σοι διὰ ξηρᾶς ἐλθεῖν κατὰ τῶν ἀθέων Τούρκων· ταῦτα γὰρ ἐλπὶς τῶν κόπων σου καὶ τῶν πόνων ἦν· καὶ οὐ τὴν ἀλήθειαν ἐρευνῆσαι τοῦ δόγματος καὶ ἑνῶσαι τὰς ἐκκλησίας τοσοῦτον ἤδη χρόνον διεσχισμένας ἀλλήλων, ἦλθες εἰς Ἰταλίαν. εἰ γὰρ πρὸς τοῦτό σοι ὁ σκοπὸς καὶ τῶν ἄλλων, ἐπηκολούθησεν ἂν τὰ ἑπόμενα· σοῦ δὲ καὶ τῶν μετὰ σοῦ διεστραμμένων ὄντων τὸν νοῦν, διεστραμμένως ὄντως E ἐπηκολούθησεν ἅπαντα. καὶ ταῦτα πρὸς ἐκεῖνα, ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς.

ΕΦΕΣ. Ἐπεὶ δὲ ἐνταῦθα γενόμενοι τῶν Λατίνων εὐθὺς ἐπειράθημεν ἄλλως ἡμῖν προσενεχθέντων ἢ ὡς ἠλπίζομεν, εὐθὺς μὲν ἡμῖν ἀπογνῶναι τοῦ τέλους συνέπεσε· καί τις ἡμῶν εἴπεσκεν ἰδὼν εἰς πλησίον ἄλλον· χολῇ γ' ἂν οἱ ἄνδρες οὗτοι τῶν οἰκείων ἐθῶν τι καὶ δογμάτων παρακινήσαιεν, οἱ τοσαύτην ὑπεροχὴν ἡμῖν ἐνδεικνύμενοι.

ΑΠΟΛ. Ἐπειράθης ἔργῳ, ὃ οὐχ ὑπελάμβανες ὡς ἀσύνετος. σὺ μὲν γὰρ ᾤου τοὺς Λατίνους ἀπείρους

A res, non ſolum in Italiam, quæ adhuc ſubeſt Chriſtianorum dominatui, ſed in extremas etiam orbis terrarum partes, quas incolunt infideles, ne crucis prædicatio evacuetur: & veræ fidei confeſſio contumacium hæreticorum impetu labefactetur: hac etiam in re imitantes veteres illos percelebres ac beatos viros, qui ſuum alacriter effuderunt ſanguinem propter Chriſti Dei noſtri eccleſiam. Quare ſi tu quoque ſecutus es, feciſti quod debebas: atque utinam opus etiam perfeciſſes, uti debebas. Sed videamus quæ ſequuntur.

EPHES. Nulla morbi, quo laborabam, ratione B habita; nec etiam rei de qua agebatur, cum ſit momenti longe maximi difficultatibus deterritus; ſed ſperans Deo favente, & confidens opera communium horum patronorum fore, ut omnia nobis ex ſententia ſuccederent, & magnum aliquod opus perficeremus, & laboribus noſtris ſpe non indignum.

RESP. Debebas ut vir doctus ac prudens corporalis tui morbi rationem habere, qui maximus erat, & multis te doloribus angebat: teſtantur hoc cives tui, tuarumque defenſores opinionum. Ubicumque C enim te morbus comitialis exagitaſſet, volutabaris, ſpumas in ore agens, & moleſte agitatus. Conſiderare etiam debebas rei propoſitæ magnitudinem, ad quam magno opus eſſet ſtudio & pietate, nec non ſcientia, intelligentia, & vera notitia: & omnino mens tibi dirigenda erat tota ad ipſum bonum & ſanctum Spiritum, pro quo etiam tunc eccleſia laborabat; & ab illo uno conciliatio & pax petenda; non ad terrenas ſpes & gloriæ ſtudia & ſimilia convertenda. Etenim ſalvator ipſe præcepit. *Quærite primum regnum Dei, & juſtitiam ejus, & hæc omnia adjicientur vobis: Scit enim Pater veſter quid* Matth. 6. D *opus ſit vobis, antequam petatis eum.* Tu vero terrenas cogitationes intento animo volvens, ſperanſque futurum, ut Latini viri docti & virtute præſtantes tua opera ſententiam mutarent, tuiſque rationibus cederent; atque a ſymbolo vocem illam Filioque, ut falſam expungerent; & occidentis principes cum ſuis terreſtribus copiis te ſequentes bellum cum impiis Turcis ſuſciperent; (hæc enim ſpes erat curarum laborumque tuorum, non ut veritatem dogmatis indagares, & eccleſias conjungeres tanto jam tempore disjunctas) veniſti in Italiam. Si enim tibi tuiſque ſcopus hic extitiſſet, ſubſecuta E quoque eſſent conſequentia: at vero cum tu ipſe tuique perverſa mente fueritis, profecto omnia perverſe ſubſecuta ſunt: & hæc quidem ad illa; videamus & deinceps poſita.

EPHES. Ut vero illuc profecti ſtatim experti ſumus Latinos aliter nobiſcum agere, quam ſperabamus: confeſtim quidem nobis deſperatio finis obvenit: & prope quis ſtantem ſic eſt affarier orſus; Haud ſane homines iſti mores ſuos & dogmata ulla ex parte patientur immutari, qui tantum nobis ſupercilium oſtenderunt.

RESP. Expertus es re ipſa, quod ut inſipiens non putabas; exiſtimabas enim tu Latinos

nos esse ineruditos, atque ita futurum, ut eis persuaderes audire te velut indoctos: at ubi contra quam sperabas, comperisti, aufugere inde voluisti, pertimescens disputationis certamen: Clamabat enim palam Joannes ille; Adducite Ephesium ad nos; quemadmodum paulo post ostendemus: ut vero detrectasti consessum, vi argumentorum deterritus, & tunc quidem respondere non valuisti; nunc vero, quando solus es, hæc dicis, studens interim decipere simpliciores. Sed neque opus erat ipsos a te vel a tuis edoctos dogma mutare vel institutum: Ubi enim germana docetur sapientia, & perfectos illa efficit sui studiosos, non est fas, institutum aut dogma fidei commutare. Esse autem in Italia doctos perfectosque viros, nulla ex parte inferiores beatis illis, quos tulit antiquitas, nemo negaverit, dum non sit pravitate oppletus. Quod cum in Italia sit, quanto magis in Romana ecclesia, in qua nec infidelitas, nec turpe dogma unquam mansit? Excellentiam porro sublimemque animum præ se tulerunt tanquam eruditi viri ac generosi, *in honorem invicem prævenientes*, juxta divinum apostolum; sed non propterea videri ipsos oportebat institutorum & verorum inscios dogmatum, ut a vobis discere optarent; & qui non solum estis indoctissimi, sed multo etiam inferiores ea, quæ apud vos esse videtur sapientia. Sed his omissis ad incusationes transeamus, in quibus graviora quædam nobis dicenda non deerunt.

Rom. 12.

EPHES. Interea expectare jussi sumus, & longas toleravimus præfiniti temporis moras, ut plena synodus congregaretur.

RESP. Tolerandum tibi erat, & expectandi præstituti dies; nam justa suberat causa, quod cunctos occidentis principatus adesse oportebat synodo, vel per ipsos principes, vel per vicarios eorum; œcumenica enim celebrabatur, & multos rei testes esse par erat. Tu quoque expectando bene fecisti: utinam usque ad finem ad salutem animæ tuæ hoc præstitisses; Optimum quippe principium ad execrandum finem perduxisti: sed videamus quæ infers.

EPHES. Advenit constitutum tempus; multi etiam lapsi sunt dies, & vix unum in locum convenimus Græci atque Latini.

RESP. Posteaquam omnes, qui expectabantur, venerunt ad synodum, præfiniti temporis terminus erat tollendus: quod si dies etiam aliquot effluxere, idipsum quoque fieri opus erat. Neque enim statim convenire decebat synodum, antequam loca & sedes pararentur, & honor personis tribueretur ante inceptionem, ne fieret in conventu tumultus, quod tu fecisti. Cum enim sedis Hierosolymitanæ gereres vices, quæ quinta est, locum occupasti Alexandrinæ quæ tertia est: cumque Alexandrinus suo vellet sedere in loco, iratus es, & nolebas disputare. Qui ergo ordinem servare cupiunt, hæc prius habent parata,

A εἶναι σοφίας, καὶ οὕτω πείσειν αὐτοὺς ὡς ἀμαθεῖς ὑπακοῦσαι σοί. ἐπεὶ δὲ ἄλλως εὗρες ἢ ὡς σὺ ἤλπιζες, ἠβουλήθης ἐκεῖθεν φυγεῖν, τὸν ἀγῶνα τῆς διαλέξεως δειλιάσας. ἐβόα γὰρ παῤῥησίᾳ ὁ Ἰωάννης ἐκεῖνος, φέρετε ὡς ἡμᾶς τὸν Ἐφέσου· ὡς μετὰ μικρὸν ἐπιδείξομεν τοῦτο· σὺ δὲ οὐκ ἠθέλησας συνελθεῖν πτοηθεὶς τοὺς ἐλέγχους. ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ ἠδυνήθης ἀπολογήσασθαι, νῦν δὲ κατὰ μόνας γενόμενος ταῦτα λέγεις πρὸς τὸ ἐξαπατῆσαι τοὺς ἁπλουστέρους πως σπουδάζων. δόγμα δὲ ἢ ἔθος τι τῶν οἰκείων παρασαλεῦσαι αὐτοὺς πεισθέντας πρὸς σοῦ καὶ τῶν μετὰ σοῦ οὐ χρεία ἦν· ἔνθα γὰρ ἡ ἀκαπήλευτος σοφία διδάσκεται, καὶ B τελείους ἐργάζεται τοὺς ἑαυτῆς ἐραστὰς, οὐ θεμιτόν ἐστι παρασαλεῦσαι ἔθος ἢ δόγμα πιστόν. τὸ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ σοφοὺς καὶ τελείους εὑρίσκεσθαι ἄνδρας, καὶ μηδὲν ἐλάττους τῶν παλαιῶν ἐκείνων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν, πᾶς τις ἂν εἴποι, εἰ μόνον μὴ εἴη κακίας ἐμπεπλησμένος. εἰ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ τοῦτο, πόσῳγε μᾶλλον ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, ἔνθα οὐδέποτε ἀπιστία ἢ αἰσχρὸν δόγμα ἔμεινεν; ὑπεροχὴν δὲ καὶ μεγαλειότητα ἐς ὑμᾶς ἐνεδείξαντο ὡς σοφοὶ καὶ γενναῖοι ἄνδρες, τὴν τιμὴν ἡγούμενοι πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἔδει αὐτοὺς φανῆναι ἀνεπιστήμονας ἐθῶν καὶ C δογμάτων ἀληθινῶν, πρὸς τὸ μαθεῖν παρ' ἡμῶν σπουδάσαντας, ἀμαθεστάτων οὐκ αὐτῶν μόνων ὄντων, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον τῆς δοκούσης παρ' ὑμῖν εἶναι σοφίας. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐάσαντες ἔλθωμεν πρὸς τὰς ἐπιλήψεις, ἐν αἷς δυνησόμεθα ἀξιωτέρους εἰπεῖν λόγους.

Τέως δ' οὖν ἀνεμείναμεν κελευσθέντες, καὶ προθεσμίας μακρὰς ἠνεχόμεθα πρὸς τὸ συνελθεῖν τε καὶ καταστῆναι τὴν σύνοδον. ΕΦΕΣ.

Ἔμελλες ὑπομένειν τε καὶ προσδοκᾶν τὰς προθεσμίας, ἐπειδὴ ἡ αἰτία ἦν εὔλογος. πάσας γὰρ ἔδει τὰς δυτικὰς ἀρχὰς τῇ συνόδῳ παρεῖναι, ἢ δι' αὐτῶν τῶν ἀρχόντων, ἢ διὰ τοποτηρητῶν· D οἰκουμενικὴ γὰρ συνηθροίζετο, καὶ εἰκὸς ἦν τὸ πρᾶγμα πολλοὺς ἔχειν τοὺς μάρτυρας. οὐκοῦν καὶ σὺ καλῶς ἐποίησας ὑπομένων· ἀλλ' εἴθ' ὤφειλες μέχρι τέλους πρὸς σωτηρίαν τῆς σῆς ψυχῆς τοῦτο πρᾶξαι. τὴν γὰρ καλλίστην ἀρχὴν εἰς ἀπευκτὸν κατέστησας τέλος· ἀλλ' ἴδωμεν σου καὶ τὰ λοιπά. ΑΠΟΛ.

Ἔλαβε τέλος ἡ προθεσμία, καὶ μετὰ τοῦτο παρῆλθον ἡμέραι συχναὶ, καὶ μόλις συνήλθομεν ἐν ταυτῷ Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι. ΕΦΕΣ.

Ἐπειδὴ ἦλθον οἱ προσδοκώμενοι πάντες ἐν τῇ συνόδῳ, ἔδει λυθῆναι τὴν προθεσμίαν. εἰ δὲ παρῆλθον E καὶ μετὰ ταῦτα ἡμέραι τινὲς, ἔδει καὶ γενέσθαι· οὐ γὰρ εὐθὺς εἰκὸς ἦν τὴν σύνοδον συνελθεῖν πρὸ τοῦ οἰκονομῆσαι τοὺς τόπους, καὶ τὰ καθίσματα, καὶ τὰς τιμὰς τῶν προσώπων διδόναι πρὸ τῆς ἐνάρξεως· ἵνα μὴ ἐν τῇ συνελεύσει γένοιτο θόρυβος, ὅπερ σὺ αὐτὸς ἔπραξας. τόπον γὰρ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπέχων, ὅστις πέμπτος ὑπάρχει θρόνος, εἰς τὸν τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐκάθισας, ὅς ἐστι τρίτος· ὁπότε δὲ ἠθέλησεν ὁ τοῦ Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν ἑαυτοῦ θρόνον καθίσαι, ἐθυμώθης καὶ οὐκ ἤθελες διαλέγεσθαι. λοιπὸν οἱ τῆς εὐταξίας ὀρεγόμενοι ταῦτα πρὸ τοῦ καιροῦ ἑτοι- ΑΠΟΛ.

ἑτοι-

ἑτοιμάζουσιν, ἵνα μὴ ἐν τῷ καιρῷ, ὡς ἔφημεν, σύγχυσις γένηται. συνήλθετε δὲ Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι, ὅτε καιρὸς ἐπέστη. πάντες οὖν ἐλθόντες, οὓς ἔδει παρεῖναι, ὡς ἔφην, καὶ τοὺς τόπους μὲν οἰκονομήσαντες, τοὺς διαλεγομένους δὲ ἑτοιμάσαντες, τοῦ ἐγχειρήματος ἤρξαντο· καὶ γὰρ οὐδὲ πρότερον, ὡς φὴς, ἡ σύνοδος ἠρεμίαν εἶχεν, ἀλλ' ἐξητάζετε καθ' ἑκάστην περί τε τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς, τοῦ ἀζύμου τε καὶ τῶν ἄλλων· ὅτε καὶ σὺ ὡμολόγησας πάντα δίκαια εἶναι πλὴν τῆς προσθήκης, ἣν ἔλεγες παρρησίᾳ ἐκβληθῆναι μὲν ἀπὸ τοῦ συμβόλου, τεθῆναι δὲ ἐν ἰδίῳ ὅρῳ· συνεχώρεις οὖν καὶ αὐτός.

ΕΦΕΣ. Περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης πρῶτον διαλεξόμενοι.

ΑΠΟΛ. Περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ δοκούσης παρ' ὑμῖν μὲν προσθήκης, παρὰ δὲ τοῖς τὰ ἀμείνω εἰδόσι σαφηνείας καὶ ἀναπτύξεως, ἤρξασθε πρότερον διαλέγεσθαι, ἐπειδὴ τοῦτο ὡς ἰσχυρότερον προὐβάλεσθε πρόβλημα. ἴσμεν γὰρ πάνυ καλῶς, ὅτι εἰς δύο τὸ ζήτημα τῆς ὑποθέσεως ἐμερίσατε· τὸ μὲν, ὅτι οὐ δεῖ προσθεῖναι· τὸ δὲ, ὅτι οὐδὲ τὸ προστεθὲν ἐστὶν ἀληθές. ταῦτα δὲ ἀμφότερα, ὡς δοκεῖ τοῖς ἐχέφροσι, καὶ σαθρὰ καὶ ἀνίσχυρα παντελῶς ὑπάρχουσιν, ὡς δειχθήσεται· τὸ μὲν, ὅτι φανήσεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ σήμερον ἀσθενὴς καὶ ἀνίσχυρος λίαν, μὴ τὴν αὐτὴν ἰσχύν τε καὶ δύναμιν ἔχουσα, ἣν εἶχε πάλαι καὶ κατάρχας· τὸ δὲ, ὅτι καὶ οἱ ἅγιοι πατέρες τε καὶ διδάσκαλοι αἱρετικοὶ δειχθήσονται τοῦτο θεολογοῦντες· εἴη δ' ἂν καὶ τοῦτο τῆς σῆς ἀπονοίας καὶ γνώμης ἄξιον καλὲ Ἐφέσου.

ΕΦΕΣ. Καὶ δὴ προτραπεὶς ἐγὼ τῆς ὑποθέσεως ἄρξασθαι, πρῶτα μὲν ἐν τοῖς προοιμίοις ἐσπούδασα τὴν αἰτίαν αὐτοῖς ἀνάψαι τῆς διαιρέσεως, καὶ τὸ ἄφιλον ἐγκαλέσαι καὶ ὑπεροπτικὸν, ἐκείνων ἀπολογουμένων τε καὶ ἐγκαλούντων ἡμῖν, καὶ ἑαυτοὺς δικαιούντων, ὅπερ εἰώθασιν.

ΑΠΟΛ. Ἤρξω μὲν ἀληθῶς, ὡς ἔφης, τῆς ὑποθέσεως, πλὴν φιλοταράχως καὶ ψευδῶς, χωρὶς τῆς οἱασοῦν ἀληθείας. τὸ γὰρ λέγειν, ὅτι ἡ προσθήκη γέγονεν αἰτία τοῦ χωρισμοῦ καὶ τοῦ χίσματος, τοῦτο οὐδεὶς ἂν τῶν φιλομαθῶν φήσειεν, εἰ μή πού τινες γραὸς μύθοις πιστεύσαντες, μετὰ σοῦ τοῦτο φήσουσιν, ἐκεῖνοι μὲν ὑπὸ ἀμαθίας, σὺ δὲ ὑπὸ κακίας κινούμενος. ἀλλ' οὐδ' ἐμάχοντό ποτε οἱ Λατῖνοι Γραικοῖς, οὐδ' ὑπερηφανεύοντο, ἄπαγε· ἀλλ' ἐφίλουν τε αὐτοὺς, καὶ μᾶλλον ἐπεθύμουν εἶναι μετ' αὐτῶν ἡνωμένοι. καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ χίσματος ἅπαξ εἰπόντες κατὰ Γραικῶν, καὶ ταῦτα τῷ δόγματι αὐτῶν ὑπεκδικοῦντες οὐχ ὑβριστικῶς, ἀλλὰ λογικῶς, ἐπαύσαντο· οὗτοι δὲ ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ νῦν οὐκ ἐπαύσαντο πάντα λίθον κινοῦντες κατὰ Λατίνων, καὶ ῥητὰ καὶ ἄρρητα κατ' αὐτῶν ἐμεῖν· καὶ οὔτε φόβος Θεοῦ, οὔτε πολυχρόνιος ἔνστασις, οὔτε σύνοδος οἰκουμενικὴ, οὔτ' αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἠδυνήθη πεῖσαι αὐτούς. ἀπελογοῦντο δέ σοι διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ῥόδου, δεικνῦντες ψευδῆ εἶναι ἅπερ ἔλεγες· ὡς οὐχ ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, οὐδ' ἡ προσθήκη αἰτία τῆς διαιρέσεώς τε καὶ μάχης ἦν· διότι οὐ μόνον πρὸ χίσματος τῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῷ συμβόλῳ ἡ προσθήκη ἐτέθη, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, τῆς

A ne sub ipsum tempus, ut diximus, oriatur confusio. Convenistis autem Græci & Latini ad tempus: Cum igitur venissent omnes, quos interesse oportebat, ut dixi; sedes disposuissent, & disputaturos delegissent, aggressi sunt opus. Sed neque antea, ut asseris, in otio synodus erat; verum quotidie disquirebatis de igne purgatorio, de azymo, & aliis: quando & tu ipse recte se habere omnia professus es præter additamentum; quod dicebas palam expungendum a symbolo, atque in peculiari reponendum decreto: concedebas ergo & ipse.

B EPHES. De additamento, quod factum est in symbolo, primum disputaturi.

RESP. De eo, quod vobis quidem in symbolo additamentum videtur, at vero sapientioribus explicatio & declaratio, prius disputare cœpistis: hoc enim ut fortius proposuistis quæsitum. Siquidem optime novimus, quæstionem de re proposita in duo a vobis esse divisam; quorum primum erat, non esse addendum; alterum vero, nec etiam esse verum quod est additum; Utrumque judicio prudentium invalidum ac nullius plane roboris, uti demonstrabitur; illud quidem, quia videbitur nullas hodie vires habere Dei ecclesia, cum robore ac nervis illis C careat, quos olim a principio habebat: hoc vero, quoniam ipsi etiam sancti patres & doctores videbuntur hæretici, qui de rebus divinis disserentes ita asserunt. Tuæ porro fuerit hoc etiam mentis ac petulantiæ, egregie Ephesiorum antistes.

EPHES. Itaque demandato mihi munere inchoandi tractationem, primo quidem exordiens conatus sum dissensionis causam ipsis ascribere, & culpare ut parum justos amicitiæ cultores fastuque plenos; illis sese defendentibus, & culpam in nos conjicientibus, & se nullo esse in crimine ostendentibus, ut moris est ipsis.

D RESP. Aggressus es profecto tractationem, sed turbulente, & cum mendaciis citra omnem veritatem. Quod enim ajebas, additamentum extitisse causam dissidii & schismatis, hoc studiosorum nemo affirmaverit; nisi forte aliqui fabulis anilibus fidem habentes tecum hoc asserant, illi quidem ignorantia, tu vero pravitate ductus. Sed neque pugnabant Latini cum Græcis, neque se superbe gerebant: absit: verum & amabant illos, & cupiebant potius esse cum illis conjuncti. Siquidem initio schismatis ii semel in Græcos invecti, idque pro sui defensione dogmatis, non conviciis sed rationibus, conquieverunt: E Græci vero ex eo tempore ad hanc diem non destiterunt adversus Latinos omnem movere lapidem, & dicenda tacendaque in illos evomere: Et nec Dei timor, neque diuturna contentio, nec synodus œcumenica, nec veritas ipsa persuadere illis potuit. Pro sua porro defensione respondebant tibi per archiepiscopum Rhodi, falsa esse ostendentes quæ dicebas; Quod nequaquam ecclesia Romana, nec additamentum origo fuerit divisionis & pugnæ: Neque enim solum ante schisma ecclesiarum appositum erat sym-

symbolo, sed ante ipsas synodos oecumenicas, septimam dico & sextam, ut testatur confessor Maximus in epistola ad Marinum presbyterum Cyprium: Nec ante illas tantum, ut dictum est, sed mox a secunda synodo tempore papae Damasi, ut asserit Georgius Aristinus historicus. Quare hinc redargueris commentitia dicere; Neque enim additamentum causam dedit sejunctionis ecclesiarum. Nam si post septimam synodum exortum est schisma, & multo etiam est illa posterius, additum vero fuerat symbolo post secundam synodum, & ecclesiae concordabant usque ad septimam, & altera alteram hujus rei causa non accusabat, qui fiat ut ex additamento sit ortum dissidium? Imo potius ex hoc ostenditur, orientalibus explanationem hanc fuisse acceptam, quandoquidem addita etiam symbolo voce illa, Filioque, non dissidebant.

Auctoris apologiae sententia.

Ephes. Deinde per consequentes sessiones prolatis sacrorum conciliorum actis recitavi definitiones ipsorum, in quibus sancti illi patres interdicunt symboli mutationem usque ad dictionem & syllabam, & horrendas execrationes sanciunt in eos, qui ausi unquam fuerint quidquam immutare: ita ut episcopi quidem & clerici sacerdotio in posterum careant, sintque a gratia sibi data alieni; laici vero subjecti sint anathemati, quod est separatio a Deo.

Resp. Quod tu quidem aliqua ibi protuleris ex decretis generalium conciliorum, acta testantur; scripta enim sunt illis quae recitasti: nihil vero esse a te dictum, quod urgeret, & nihil illa contra Latinos facere, qui scire voluerit, acta legat, & verum a me dici comperiet. Interdictum quippe esse a sanctis patribus, ne ulla fiat in symbolo immutatio, & Latini & nos fatemur, & omnia quae congeris ad turbandos simpliciores, execrationes horrendas, anathema, privationem sacerdotii, laicorum a Deo separationem, Latini tibi concedunt, sed in eo contradicunt quod taces, quia naribus tuis sinapi est. Possunt enim Latini & nos synodi defensores ita tibi occurrere: Bene dicis, venerande praesul Ephesie, & nos haec eadem fatemur, sed nullam tamen nos immutationem in sacratissimo symbolo moliti sumus, neque immutatum illud colimus & veneramur: Eam eos qui immutarunt vel immutare audebunt, nos etiam anathemati tradimus. Etenim sanctam in ipso Trinitatem dogmatizamus, Deumque incarnatum fatemur Dei Filium, & crucifixum, & sepultum, & resurrexisse eumdem, venturumque iterum in fine saeculorum ad judicandum orbem universum: Credimus etiam aperta fide Spiritum sanctum Patri & Filio consubstantialem ejusdemque majestatis, qui locutus est per prophetas: Unam praeterea ecclesiam, & baptisma unum pie palamque dicimus, & mortuorum resurrectionem omnibus clara voce praedicamus. Quam ergo nos immutationem in eo fecimus? quae fraus in illo? nulla profecto. Non ergo debebas vir doctus hujusmodi futilia pro-

A ἑβδόμης φημὶ καὶ τῆς ἕκτης, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ὁμολογητὴς Μάξιμος ἐν τῇ πρὸς Μαρῖνον τὸν πρεσβύτερον Κύπρου ἐπιστολῇ· καὶ οὐ πρὸ τούτων μόνον ὡς εἴρηται, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν δευτέραν σύνοδον ἐν τῷ καιρῷ Δαμάσου πάπα, ὡς μαρτυρεῖ Γεώργιος Ἀριστινὸς ὁ ἱστορικός. ὥστε ἐντεῦθεν ἐλεγχόμενος φαίνῃ μηδὲν ἀληθὲς λέγων· ἀλλ' οὐδ' ἡ προσθήκη γέγονεν αἰτία τοῦ διαιρεθῆναι τὰς ἐκκλησίας. εἰ μὲν γὰρ τὸ σχίσμα ἐστὶ μετὰ τὴν ἑβδόμην σύνοδον, καὶ πολλῷ πλείω ὕστερον ταύτης, ἡ δὲ προσθήκη ἀπὸ τῆς δευτέρας γέγονεν, αἱ δ' ἐκκλησίαι ἡνωμέναι ἦσαν μέχρι καὶ τῆς ἑβδόμης, καὶ οὐκ ἐνεκάλουν ἀλλήλαις ἕνεκεν
B τούτου, πῶς ἡ προσθήκη αἰτία γέγονε τῆς διαιρέσεως; μᾶλλον δὲ δείκνυται ἀπὸ τούτου, ὅτι ἐδέχοντο οἱ ἀνατολικοὶ τὴν σαφήνειαν ταύτην, ἐπειδὴ ὁμονόουν προστεθειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ καὶ τοῦ, ἐκ τοῦ υἱοῦ.

δόξα τοῦ συγγραφέως τῆς ἀπολογίας.

ΕΦΕΣ. Ἔπειτα κατὰ τὰς ἐφεξῆς συνελεύσεις προχειρισάμενος τὰς πράξεις τῶν ἱερῶν συνόδων ἀνέγνων ἐξ αὐτῶν τοὺς ὅρους, ἐν οἷς ἀπαγορεύουσιν οἱ θεῖοι πατέρες ἐκεῖνοι τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ συμβόλου μέχρι λέξεώς τε καὶ συλλαβῆς, καὶ φρικώδεις ἀρὰς ἐκφωνοῦσι κατὰ τῶν ταύτην ποτὲ τολμησόντων, ὥστε τοὺς ἐπισκόπους μὲν καὶ τοὺς κληρικοὺς ἀνιέρους εἶναι τὸ ἀπὸ τοῦδε, καὶ
C τῆς δεδομένης αὐτοῖς χάριτος ἀλλοτρίους, τοὺς δὲ λαϊκοὺς ὑποκεῖσθαι τῷ ἀναθέματι, τοῦτο δέ ἐστιν ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμός.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ. Ὅτι μὲν ἀνέγνως ἐκ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐκεῖ, μαρτυροῦσιν αἱ πράξεις, ἐκεῖ γάρ εἰσι γεγραμμένα ἅπερ ἀνέγνως· ὅτι δὲ οὐδὲν ἔφησας ἀναγκαῖον, οὐδὲ κατὰ Λατίνων ἦσαν ἐκεῖνα, ὁ βουλόμενος ἀναγνώτω τὰς πράξεις, καὶ εὑρήσει με λέγοντα τὴν ἀλήθειαν. ὅτι γὰρ ἀπαγορεύουσιν οἱ θεῖοι πατέρες τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ συμβόλου, καὶ οἱ Λατῖνοι καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν· καὶ τὰς φρικώδεις ἀρὰς, καὶ τὰ ἀναθέματα, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἀνιέρους, καὶ τοὺς λαϊ-
D κοὺς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ κεχωρισμένους, καὶ τὰ λοιπὰ ἃ λέγεις πρὸς τὸ συγχέαι τοὺς ἁπλουστέρους, πάντα σοι συνομολογοῦσι Λατῖνοι, ἀντιλέγουσι δέ σοι ἃ σὺ σιωπᾷς, ὅτι γέγονεν ἐν τῇ ὀσφρήσει σου σίνηπι. δύνανται γὰρ Λατῖνοι καὶ ἡμεῖς οἱ τῆς συνόδου συνήγοροι πρὸς σὲ ἀντειπεῖν, ὅτι καλῶς λέγεις αἰδέσιμε Ἐφέσου, καὶ ἡμεῖς ταῦτα ὁμολογοῦμεν· ἀλλ' οὐκ ἐνηλλάξαμεν ὅμως ἡμεῖς τὸ ἱερώτατον σύμβολον, οὔτε μὴν ἐνηλλαγμένον αὐτὸ πρεσβεύομεν· τοὺς γὰρ ἐναλλάξαντας, εἴτε μὴν ἐναλλάξειν τολμήσοντας καὶ ἡμεῖς τῷ ἀναθέματι παραδίδομεν. ἁγίαν Τριάδα γὰρ ἐν αὐτῷ δογματίζομεν, καὶ Θεὸν σεσαρκωμένον ἐν αὐτῷ ὁμολογοῦμεν τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν,
E καὶ σταυρωθέντα, καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα, καὶ πάλιν ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων κρῖναι τὴν οἰκουμένην· καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ὁμοούσιον καὶ ὁμόθρονον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ διαῤῥήδην πιστεύομεν, τὸ τοῖς προφήταις λαλῆσαν· καὶ μίαν ἐκκλησίαν καὶ ἓν βάπτισμα εὐσεβῶς ὁμολογοῦμεν ἀναφανδὸν, καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν πᾶσι μεγαλοφώνως κηρύττομεν. τίνα οὖν ἐξαλλαγὴν τούτου ἡμεῖς ἐποιήσαμεν; ποία ἀπάτη ἐν τούτῳ; ὄντως γε οὐδεμία. οὐκ ἔδει οὖν σε σοφὸν ἄνδρα ὄντα τοιαῦτα ληρώδη φθέγ-

γε-

γεσθαι ῥήματα, ἐν οἷς καὶ νήπια ἄν σε αἰσχρῶς κατεγέλασαν. ὅτι δὲ προσέθηκαν οἱ Λατῖνοι τὴν, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνὴν, σαφηνίσαντες ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ, λέγεις ἐναλλαγὴν, ἡμεῖς μετὰ μικρὸν, ὅπου καὶ σὺ περὶ τῆς δόξης φήσεις, σαφηνίσομεν πάνυ καλῶς, εἰ εὐσεβής ἐστιν ἡ φωνὴ, ἢ οὔ· καὶ εἰ μὲν οὐ δείξομεν αὐτὴν εὐσεβῆ, εὖ σοι εἴρηται ταῦτα, καὶ τὰς ἀρὰς δεῖ Λατίνους ἔχειν τοὺς τὸ σύμβολον ἐναλλάξαντας· εἰ δ' εὐσεβῆ ταύτην διατρανώσομεν, τότε τοὺς Λατίνους ἀθῴους μὲν τῶν ἀρῶν καὶ τοῦ ἀναθέματος ἐξ ἀνάγκης δείξομεν, πρὸς δέ σε καὶ τὴν σὴν κεφαλὴν τὰς ἀρὰς καὶ τὰ ἀναθέματα πάντα ἐπιστραφέντα τοῖς ἐχέφροσιν ἐπιδείξομεν. νῦν δὲ κατοπτεύσωμεν περαιτέρω.

ΕΦΕΣ. Ἐπὶ τούτοις καὶ διὰ συλλογισμῶν ἀναντιρρήτων παρέστησα τὴν τῶν ἐμῶν λόγων ἀνάγκην, καὶ ὡς ἀδύνατον ἄλλως ἐκληφθῆναι τοὺς ὅρους, ἢ ὡς ἐγὼ τούτους ἐξηγούμην τε καὶ ἐλάμβανον.

ΑΠΟΛ. Φάσκονται οἱ συλλογισμοί σου καὶ ἡ αὐτῶν ἐν τοῖς πραγματικοῖς δύναμις· πάντας γάρ σοι ἑνὶ λόγῳ ὁ τῆς ἁγίας Σαβίνης καρδινάλις Ἰουλιανὸς ὁ σοφώτατός τε καὶ ἁγιώτατος ὡς ἱστὸν ἀράχνης διέλυσε, καὶ λαμπρότερον τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἀπέδειξεν, ὡς οὐκ ἔστι προσθήκη ἡ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνὴ, ἡ ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ τεθεῖσα, ἀλλ' ἀνάπτυξις καὶ σαφήνεια· καὶ ἔξεστι τῇ ἐκκλησίᾳ διηνεκῶς τὴν ἀλήθειαν ἐξηγεῖσθαι, καὶ προσθεῖναι ὅπου ἂν βούλοιτο, εἰ μόνον τὸ προστεθὲν ἀληθὲς εἴη· ὅταν γὰρ ἀληθές τὸ προστεθὲν εἴη, οὐ προσθήκη, ἀλλ' ἐξήγησις αὐτὸ καὶ φανέρωσις τοῦ κειμένου εἶναι ὁμολογεῖται· ὅταν δὲ τοὐναντίον, τότε προσθήκη καὶ λέγοιτ' ἂν καὶ κηρύττοιτο.

ΕΦΕΣ. Ὡς δ' ἑωρῶμεν τοὺς Λατίνους σαφῶς ἤδη παραγυμνώσαντας ἐν ταῖς πρὸς ἡμᾶς διαλέξεσιν, ὡς οὐ πρὸς ἀλήθειαν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς, οὐδὲ τὸ ταύτην εὑρεθῆναι διὰ σπουδῆς τίθενται, μόνον δέ γε τὸ δόξαι τι λέγειν, καὶ τὰς ἀκοὰς τῶν οἰκείων προκατασχεῖν· ἔργον τε ἀπαραίτητον εἶχον αὐτοὶ λύειν τὰς συνελεύσεις, ἵνα λέγοντες ὕστεροι δοκῶσιν ἅπαντα λύειν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα.

ΑΠΟΛ. Ἑώρας μὲν τοὺς Λατίνους σαφέστατα τοὺς σοὺς λύοντας λόγους, μὴ δυνάμενος δὲ ἀντιλέγειν, ἑτέροις τὴν διάλεξιν ἐνεχείρισας. καὶ τότε ὁ Νικαίας ἀρχιερεὺς ἀνελάβετο τὸν ἀγῶνα, ὥστε μετὰ τοῦ φρὰ Ἀνδρέου ἀρχιεπισκόπου Ῥόδου διαλέγεσθαι· ὅτε καὶ τοὺς ἰσχυροτέρους ὑπὲρ Γραικῶν περὶ τῆς προσθήκης λόγους αὐτὸς εἶπε· πρὸς ἀλήθειαν γὰρ ἦν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς, καὶ οὐ πρὸς ἐπίδειξιν, ὡς αὐτὸς φῄς· οὐ γὰρ ὡς Λατῖνοι καὶ μέρη τὴν διάλεξιν ἐποιοῦντο, ἀλλ' ὡς Χριστιανοὶ τὴν ἀλήθειαν ἐξηρεύνων, καὶ μετὰ σπουδῆς ἐξεζήτουν ἀπαύστως. φαίνεται γὰρ διαρρήδην τοῦτο, ἔνθα ὁ μακαριώτατος πάπας τοῖς ἡμετέροις ἔλεγε· θαυμάζω πῶς ἀμελεῖτε, καὶ ἀναβάλλεσθε τὰς συνελεύσεις· καὶ γὰρ οὐ παύομαι διεγείρων ἀεὶ ὑμᾶς πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐξέτασιν, ἀλλ' ὑμεῖς ῥαθυμεῖτε· καὶ ἔχομεν ἐνταῦθα ἐν τῇ συνόδῳ ἐνιαυτοὺς δύο, καὶ οὔπω εἴκοσι καὶ πέντε ἐγένοντο συνελεύσεις. ἔρχεσθε οὖν εἰς τὴν διάλεξιν, ἐκεῖ γὰρ εὑρεθήσεται ἡ ἀλήθεια· οὐ γὰρ δυνατὸν ἄλλως· ἔρχεσθε καὶ μὴ μέλλετε. ἐλυπεῖτο γὰρ ἐ-

A ferre verba, pro quibus te vel infantes turpiter deriderent. An vero, quod Latini symbolo addiderint vocem illam, Filioque, explanationis causa; vocas immutationem? At nos paulo post, ubi tu quoque de re ipsa disputas, perbene declarabimus, sitne pia vox, nec ne. Et si quidem piam esse non demonstrabimus, hæc tu recte locutus eris; & oportet in Latinos maledicta cadere, ut symboli immutatores: sin hanc piam ostenderimus, tunc Latinos quidem ab execrationibus & anathemate liberos necessario demonstrabimus, in te vero tuumque caput maledictiones omnes & anathe-
B mata recidisse cordatis viris probabimus, nunc vero ulteriora perspiciamus.

EPHES. Ad hæc syllogismis indissolubilibus ostendi, vim rationum mearum necessario inferre, quoddemonstrabam, nec fieri posse, ut definitiones accipi aliter queant, ac ego illas exponebam & intelligebam.

RESP. Extant in actis syllogismi tui, & vis eorum, quos tibi omnes uno verbi vir doctissimus idemque sanctissimus Julianus sanctæ Sabinæ cardinalis tanquam araneæ telam dissolvit, & meridiana luce clarius demonstravit, in sacro symbolo dictionem, illam, Filioque, non esse addi-
C tamentum, sed explanationem & declarationem; & licere semper ecclesiæ veritatem dilucidare, & addere ubicumque voluerit, dummodo quod additur sit verum. Cum enim verum quid additur, non factam appositionem, sed oppositionem textus & declarationem fatentur omnes: Cum vero adjicitur oppositum, tunc factum re vera dici & prædicari potest additamentum.

EPHES. Ut comperimus autem Latinos persona in disputationibus deposita veritatis studio non agere, neque ut ipsa appareret eniti, sed ut viderentur habere quid dicerent, & suorum aures præoccuparent; illud etiam
D obnixe curare, ut omnino ipsi sessionum finem facerent, atque ut posteriore loco dicentes viderentur omnia diluere, quæ a nobis objiciebantur.

RESP. Videbas tu quidem Latinos argumentationes tuas apertissime dissolvere; & cum non posses contradicere, aliis disputationem tradidisti; Tumque præsul Nicænus certamen suscepit, ut cum fratre Andrea Rhodi archiepiscopo disceptaret, quando & validiora pro Græcis argumenta super additamento ipse proposuit: ad veritatem enim illis tendebat animus, non, ut asseris, ad ostentationem. Neque enim disputabant ut Latini & adversa pars, sed
E ut Christiani veritatem perscrutabantur, & eam studio nunquam intermisso perquirebant. Id certe liquido constat ex verbis beatissimi papæ, quibus ad nostros utebatur dicens: Miror quod negligenter agatis, & conventus differatis: ego non desino vos excitare ad veritatis indagationem, at vos segniores estis; Annus agitur secundus, postquam cœpta est agi synodus, nec dum quinque & viginti sunt habitæ sessiones: Convenite ergo ad disputandum; ita enim, & nullo alio modo reperietur veritas: Venite, & cunctatio-

tionem abjicite. Dolebat quippe vir ille beatus de negligentia nostrorum, quod non convenirent ad sessiones. Dicebant porro & se defendebant, non ut viderentur habere quid dicerent, & suorum aures præoccuparent, ut tu calumniando omnes affirmas: procul enim a sensu & scientia illorum hoc est; sed neque posteriores differebant, ut finem sessionibus imponerent, atque ita viderentur ipsi omnia diluere, quæ a vobis objiciebantur; verum defensionis causa respondebant, quoniam priores vos proponebatis ut accusatores; reliquum ergo erat, ut illi rationem necessario redderent.

EPHES. Tum vero omissa disputatione ad preces conversi sumus; quid non dicentes, quod vel lapideos animos posset allicere? ut rediretur ad præclaram illam concordiam, qua olim tum ipsi congruebamus inter nos, tum idem quod patres sentiebamus; cum omnes idem dicebamus, & non erat schisma in nobis.

RESP. Desiisse te disputare & nos probe scimus; nimirum quia resistere cardinali sanctæ Sabinæ non poteras; quando omnes, quæ a te afferebantur rationes, quod nihil sit addendum sacro videlicet symbolo, ac similia, dissolvit ipse veluti telam araneæ, addendam esse demonstrans quovis tempore veritatem. Tu vero cum tua non posses defendere, altera progressus es via, dicens; Redeamus ad antiquum illud fidei rudimentum ac symbolum, quod accepimus: Revereamur patres nostros: servemus depositum. Ad quæ Julianus egregie respondit; Et nos, inquit, ut par est, patres nostros reveremur, & ipsorum decreta recta intelligimus & reverenter servamus: neque enim nos aliud symbolum, seu fidei rudimentum tenemus & credimus præter illud, quod sancta synodus secunda promulgavit. Quod vero tu additamentum vocas, nos declarationem & explanationem, non additamentum dicimus; additamentum quippe dicendum est peregrinum dogma; veritas autem non additamentum, sed explicatio, ut sæpe dictum est. Quod vero hortaris ut dicamus quemadmodum initio dicebamus, quando non erat schisma inter nos; id sane e vestigio falsitatis arguitur. Siquidem schisma centum post septimam synodum annis ortum est auctoribus Michaele imperatore, & Photio patriarcha, symbolum vero post secundam synodum Romana canebat ecclesia, sicut hodie canit, teste Georgio Aristino, ut diximus. Nam & Maximus, qui fuit ante sextam synodum, testatur hoc in epistola ad Marinum presbyterum Cyprium; Romanam scilicet ecclesiam ita sentire, sic scribens: Synodicarum sanctissimi papæ Martini, qui nunc præsidet, literarum non quot ipsi scripsistis, capita Constantinopolitani notarunt, sed duo tantum; quorum unum ad divina spectat, quod dixerit, inquiunt, Spiritum sanctum a Filio quoque procedere; & quæ sequuntur, ne singula proferam. Quare non fuit origo schismatis, quod tu vocas additamentum; sed Romana ecclesia symbolum recitabat, ut hodie recitat; & nos, scilicet Græci, recitabamus, ut nunc faci-

A μακάριος ἐκεῖνος ἀνὴρ, πῶς οἱ ἡμέτεροι ῥαθύμως εἶχον, καὶ οὐ συνήρχοντο ἐν τῇ συνελεύσει. ἔλεγον δὲ καὶ ἀπελογοῦντο οὐκ εἰς τὸ δόξαι τι λέγειν, καὶ τὰς τῶν οἰκείων προκαταχεῖν ἀκοὰς, ὡς φῂς σὺ διαβάλλων πάντας· πόῤῥω γὰρ τῆς ἐκείνων διανοίας τε καὶ σοφίας τουτί· ἀλλ' οὐδ' ὕστεροι ἔλεγον πρὸς τὸ λύειν τὰς συνελεύσεις, καὶ λυομένων αὐτῶν δοκεῖν αὐτοὺς ἅπαντα λύειν τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα, ἀλλ' ἀπελογοῦντο ὕστεροι, ἐπειδὴ ὑμεῖς προετείνεσθε πρότερον ὡς κατήγοροι, ἐκείνους δὲ τὴν τὸ λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης ἀπολογίαν ποιεῖσθαι.

Ἐντεῦθεν ἤδη τοῦ λέγειν παυσάμενοι παρεκαλοῦμεν αὐτοὺς τί μὴ λέγοντες ἱκανὸν ἐπισπάσασθαι καὶ λιθίνας ψυχὰς, ἐπανελθεῖν πρός τὴν καλὴν συμφωνίαν ἐκείνην, ἣν εἴχομεν πρότερον καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, ὅτε τὸ αὐτὸ πάντες ἐλέγομεν, καὶ οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσμα. ΕΦΕΣ.

Καλῶς οἴδαμεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι ἐπαύσω τῆς διαλέξεως, μὴ δυνάμενος ἀντιλέγειν τῷ τῆς ἁγίας Σαβίνης καρδινάλει· ὅτε σου πάντας τοὺς λόγους οὓς ἔλεγες, ὡς οὐ δεῖ προσθεῖναι, δηλονότι τῷ ἱερῷ συμβόλῳ, καὶ τὰ ὅμοια, διέλυσεν ὡς ἱστὸν ἀράχνης ἐναργῶς παραστήσας, ὡς δεῖ τὴν ἀλήθειαν πάντοτε προστίθεσθαι. σὺ δὴ μὴ ἔχων ἀπολογεῖσθαι, ἑτέραν ἐτράπης ὁδὸν λέγων· ἐπανέλθωμεν πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο μάθημά τε καὶ σύμβολον, ὃ παρελάβομεν· αἰδεσθῶμεν τοὺς πατέρας ἡμῶν· φυλάξωμεν τὴν παρακαταθήκην. ὁ δὲ Ἰουλιανος γενναίως ἀντέφη πρὸς ταῦτα λέγων· καὶ ἡμεῖς τοὺς πατέρας ἡμῶν εὐλαβούμεθα ὡς εἰκὸς, καὶ τοὺς ὅρους αὐτῶν καὶ καλῶς νοοῦμεν καὶ εὐλαβῶς φυλάττομεν· οὐ γὰρ ἄλλο μὲν σύμβολον, εἴτουν μάθημα πίστεως ἡμεῖς πρεσβεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ ἡ ἁγία δευτέρα ἐξεβόησε σύνοδος. αὐτὴν δὲ ἣν λέγεις προσθήκην, ἡμεῖς σαφήνειαν καὶ ἐξήγησιν. οὐ προσθήκην λέγομεν· προσθήκη γὰρ τὸ ἀλλότριον λέγοιτ' ἂν δόγμα, ἡ δ' ἀλήθεια οὐ προσθήκη ἀλλ' ἀνάπτυξις, ὡς πολλάκις εἴρηται. ὅτι δὲ παραινεῖς, ἵνα λέγωμεν ὥσπερ ἐλέγομεν κατ' ἀρχὰς, ὅτε οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσμα, τοῦτο κατὰ πόδας ὁ ἔλεγχος· τὸ μὲν σχίσμα μετὰ τὴν ἑβδόμην σύνοδον ἑκατὸν ἔτη ἐγένετο αἰτίᾳ Μιχαὴλ βασιλέως, καὶ Φωτίου πατριάρχου, τὸ δὲ σύμβολον ἀπὸ τῆς δευτέρας συνόδου ἡ Ῥωμαϊκὴ οὕτως ἔψαλλεν ἐκκλησία, ὡς ᾄδει καὶ σήμερον, καθὼς μαρτυρεῖ Γεώργιος ὁ Ἀριστινὸς, ὡς ἔφημεν· καὶ Μάξιμος δὲ ὁ πρὸ τῆς ἕκτης ὑπάρχων συνόδου μαρτυρεῖ τοῦτο ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Μαρῖνον πρεσβύτερον Κύπρου, ὡς ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ταύτην ἔχει τὴν δόξαν, λέγων ὡδί· τῶν τοῦ νῦν ἁγιωτάτου πάπα Μαρτίνου συνοδικῶν, οὐκ ἐν τοσούτοις ὅσοις γεγράφατε κεφαλαίοις οἱ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἐπελάβοντο, δυσὶ δὲ μόνοις· ὧν τὸ μὲν ὑπάρχει περὶ θεολογίας, ὅτι τε, φησὶν, εἶπεν ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὰ λοιπὰ, ἵνα μὴ καθέκαστα λέγω. ὥστε ἣν λέγεις προσθήκην, οὐκ ἦν αἰτία τοῦ σχίσματος, ἀλλ' ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἔλεγε τὸ σύμβολον ὥσπερ λέγει καὶ σήμερον, καὶ ἡμεῖς

ΑΠΟΛ.

A ἡμεῖς ἐλέγομεν, οἱ Γραικοὶ δηλονότι, ὥσπερ καὶ σήμερον, καὶ σχίσμα οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν. ἐν τούτῳ δύνανται τὸ αὐτὸ καὶ οἱ Λατῖνοι πρός σε εἰπεῖν· ἐπανέλθωμεν εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἡνωμένοι ἦμεν, καὶ ἡμεῖς ἐλέγομεν τὸ σύμβολον ὥσπερ καὶ σήμερον, καὶ ὑμεῖς ὁμοίως ὥσπερ καὶ σήμερον λέγετε, καὶ ἦμεν ἐν ὁμονοίᾳ, καὶ οὔτε ὑμεῖς ἐνεκαλεῖτε ἡμῖν, οὔτε ἡμεῖς ὑμῖν. θαυμάζω δὲ, πῶς αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι οὐκ ἐνεκάλεσαν, εἰ ᾔδεσαν ἡμᾶς βλασφημοῦντας, ὥσπερ ὑμεῖς λέγετε νῦν καὶ ἐγκαλεῖτε ἡμῖν· λέγω δὲ ἡ τρίτη, ἡ τετάρτη, ἡ πέμπτη, ἡ ἕκτη, καὶ ἡ ἑβδόμη· οὐδ' ὑμεῖς ἐνεκαλεῖτε, ἀλλὰ μετὰ τὸν Φώτιον καὶ ἔτι. συνέλθωμεν οὖν, καὶ B εἴπωμεν ὅπερ ἐλέγομεν πρὸ τοῦ σχίσματος, καὶ εὑρεθησόμεθα τὰ αὐτὰ λέγοντες ἀμφότεροι, καὶ παύσεται τὸ σχίσμα, ἐπακολουθήσει δὲ ἡ εἰρήνη τε καὶ ὁμόνοια, καὶ οὕτως ἐσόμεθα σὺν Θεῷ ἡνωμένοι.

ΕΦΕΣ. Ταῦτα λέγοντες κενὴν ἐῴκειμεν ψάλλειν, ἢ λίθον ἕψειν, ἢ κατὰ πετρῶν σπείρειν, ἢ καθ' ὑγρὸν γράφειν, ἢ ὅσα ἄλλα ἐπὶ τοῖς ἀδυνάτοις αἱ παροιμίαι φασίν.

ΑΠΟΔ. Καὶ Λατῖνοι δύνανται ἐκ τῶν παροιμιῶν πρὸς σὲ ἀντειπεῖν, Αἰθίοψ οὐ λευκαίνεται· αἰγιαλῷ λαλοῦμεν, ἀνήκοος γὰρ ὑπάρχεις· ἀκέφαλος μῦθος, ἀτελῆ γὰρ λέγεις· καὶ ὅσα ἄλλα ἐπὶ τῶν ἀνηκόων καὶ ἀλαζόνων αἱ παροιμίαι λέγουσιν· ἀπειθεῖς C γὰρ οὐδέποτε πείσονται. οὕτω καὶ σύ· ἔδοξέ σοι μένειν ἐν τῷ σχίσματι καὶ τῷ χωρισμῷ, τῇ πλάνῃ τε καὶ κακίᾳ, καὶ οὕτως ἔμεινας, ἐν ᾧ καὶ μετὰ τὸν θάνατον διαμενεῖς καὶ ἔσῃ ἀεί. ἀλλ' οἱ τῆς ἑαυτῶν ὀρεγόμενοι σωτηρίας οὐχ οὕτως, οὐδὲ κλείουσι τὰς ἀκοὰς, οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύουσιν, ἀλλ' ἀκούουσι καὶ βλέπουσι καὶ συνιέναι θέλουσι τὸ κρεῖττόν τε καὶ συμφέρον τῆς σωτηρίας αὐτῶν. σὺ δὲ οὐκ ἠθέλησας, ἀλλὰ τῇ οἰήσει ἀπατηθεὶς, φρονιμώτερος καὶ σοφώτερος ᾤου τῆς συνόδου εἶναί σε πάσης, ὅπερ τῆς ἄκρας μωρίας δεῖγμα ἦν, ἕνα ἄνθρωπον βέλτιστον εἶναι πάσης τῆς οἰκουμένης· ἕνα πρὸς ἕνα ἔχει καὶ λόγον, πάσης δὲ τῆς D ἐκκλησίας κοινῶς συνελθούσης ἕνα βέλτιστον εἶναι, ἀδύνατον παντελῶς· εἰ δὲ μήγε, καὶ Ἄρειος, καὶ Εὐνόμιος, καὶ οἱ ἕτεροι τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐχθροὶ ταυτὸ τοῦτο φήσουσιν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν. ὅθεν ἔδει καί σε τὴν ἀλήθειαν γνόντα, καὶ τῶν πολλῶν ἀκούσαντα, τὴν διχόνοιαν ἐάσαι καὶ τὸ ἐπίμονον, καὶ τὴν ματαίαν πρόληψιν καὶ κακίαν, καὶ ἑνωθῆναι τῇ τῶν πολλῶν ἀποφάσει, μᾶλλον δὲ τῇ ἀποφάσει τῆς ἐκκλησίας.

ΕΦΕΣ. Ἐκεῖνοι γὰρ τοῖς μὲν ἐλέγχοις στενοχωρούμενοι, διόρθωσιν δὲ οὐδαμῶς οὐδεμίαν παραδεχόμενοι, διὰ τὸ ἀνιάτως ἔχειν ὡς ἔοικε, παρεκάλουν ἡμᾶς E ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν μεταβῆναι τοῦ δόγματος, ὡς ἱκανῶν ἤδη ῥηθέντων τῶν ἐπὶ τῇ προσθήκῃ λόγων· οἰόμενοι δι' ἐκείνων τῶν λόγων ἐπισκιάσειν τὸ τοῦ συμβόλου τόλμημα, τῆς δόξης ὑγιοῦς δεικνυμένης.

ΑΠΟΔ. Οἱ τοῖς ἐλέγχοις στενοχωρηθέντες φαίνονται ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς συνόδου· ἐλέγετε γὰρ, καὶ πρῶτος ἁπάντων σύ· ὅτι διαζευχθῶμεν, διαιρεθῶμεν, ἀπέλθωμεν· οἱ Λατῖνοι σοφοὶ καὶ γενναῖοι ἄνδρες εἰσὶ, καὶ διαλεκτικοὶ ἐμπειρότατοι. εἰ οὖν ἐν τοῖς περὶ τὴν προσθήκην λόγοις ἐφάνησαν οὕτω

A mus, & schisma non erat in nobis. Possunt ergo etiam Latini iisdem ad te uti vocibus: Redeamus ad illa tempora, quibus juncti eramus; & nos symbolum eo modo proferebamus, quo nunc proferimus; & vos similiter eo modo dicebatis, quo nunc dicitis; & unanimes eramus; & neque vos de nobis conquerebamini, neque nos pariter de vobis. Miror autem, quomodo synodi œcumenicæ non reprehenderint, si nos blasphemare sciebant, ut vos nunc dicitis & accusatis; tertia, inquam, quarta, quinta, sexta, & septima: neque enim criminari cœpistis nisi post Photium. Itaque conveniamus, dicamusque quod ante schisma dice- B bamus; fietque ut idem utrique dicamus, & tolletur schisma, pax autem subsequetur & concordia; atque ita erimus Deo favente conjuncti.

Hæc dicentes videbamur surdis auribus canere, aut lapidem coquere; aut semina saxis mandare, aut in aqua scribere, aut quidquid aliud adagiis significamus ad exprimenda impossibilia. EPHES.

Possunt etiam Latini respondere tibi per adagia: Æthiops non dealbatur; litori loquimur, neque enim tu auscultas: fabula sine capite, imperfecta enim dicis; & alia quæcumque in contumaces usurpantur & C arrogantes: Inobsequentes enim nunquam obsequentur. Ita plane & tu: Visum tibi est manere in schismate & sejunctione, seductione, & pravitate; & mansisti, permanebisque post mortem in ipso. At vero qui suam expetunt salutem, non ita, neque aures aut oculos claudunt, sed audiunt & vident, & intelligere volunt quod melius & utilius est ad suam ipsorum salutem. Tu vero noluisti; sed superba de te ipso opinione deceptus, putasti universa te synodo prudentiorem esse & doctiorem; quod extremæ stultitiæ argumentum est, unum scilicet hominem antecellere universis: esto, si unum cum uno conferas, id enim D credibile est; at universa ecclesia congregata unum hominem esse præstantiorem omnino est impossibile: alioquin & Arius, & Eunomius, & reliqui generalium conciliorum hostes hoc ipsum dicent: verum id fieri non potest. Quare te etiam oportebat agnita veritate multos audire, dissensionemque & pervicaciam & vanam illam, quam habebas animo anteceptam opinionem ac perversitatem deponere; & multorum, imo vero ecclesiæ sententiam sequi. RESP.

Illi enim argumentis convicti, & in angustias redacti, nullam vero prorsus emendationem admittentes, quod, ut apparet, E morbo laborent insanabili; hortabantur nos, ut ad inquisitionem dogmatis transiremus, quod esset de additamento satis jam dictum: his verbis existimantes obtegi, quod in symbolo sunt ausi, si opinio sana esse probaretur. EPHES.

Qui fuerint per argumenta coangustati, declarant acta synodi. Dicebatis enim, & primus omnium tu; Disjungamur, dividamur, abscedamus; Latini viri docti & præstantes virtute sunt, & dialecticæ peritissimi. Quod si in disputatione de additamento sunt adeo acres ingenio, ut nullus apo- RESP.

ipologiæ locus sit nobis relictus, qui erunt cum ipsam opinionem examinabimus, pro qua & doctores ecclesiæ proferre habent, Spiritus sancti productionem Filio quoque tribuentes? Satius igitur est abire, quam vinci & cum ignominia reverti. Hæc dicebatis ipsi profecto convicti, & in angustias per argumenta redacti. A te porro emendari Romanam ecclesiam nil opus erat: Nam illa cunctarum est gubernatrix ecclesiarum, & ægrotantibus ecclesiis peritissime medetur, cum potestatem a Christo acceperit regendi alias & gubernandi, confirmandi, & corrigendi; non ut

Luc. 22. ipsa confirmetur ab aliis: *Et tu*, inquit salvator ad Petrum, *aliquando conversus confirma fratres tuos*; non dixit, Confirmare a fratribus tuis, sed, confirma. Oportebat igitur te etiam ab illa confirmari, quemadmodum sapientiores & doctiores te confirmati sunt. Ut transiretis autem ad inquisitionem dogmatis non hortabantur Latini; verum quia menses jam erant quatuordecim, cum illud agitabatur, Nihil esse symbolo adjiciendum; & ad quæsitorum alterum, nam duo tantum erant, jam satis illi vobis responderant; propterea opus erat, ut ad alterum etiam pertractandum transiretur, quo dogmatis veritate patefacta probarent se a vobis injuria calumniis peti, quasi sacri symboli depravatores. Ostenderunt ergo nobis liquidissime, potestatem esse sanctæ illi sedi examinandi & corrigendi quæ spectant ad fidem. Quare non, ut dicis, ad obtegendum facinus, quod ausi sunt in symbolo, cupiebant devenire ad dogmatis disquisitionem; sed ut vobis demonstrarent, piam esse vocem illam, Filioque, in symbolo positam; esseque doctorum & ecclesiæ sententiam; & frustra se a vobis accusari & oppugnari: Propterea ad perscrutationem dogmatis pervenire studebant.

EPHES. Verum nostri id non ferebant, & nullo modo patiebantur de dogmate quæstionem haberi; ni prius corrigeretur additamentum.

RESP. Non ferebant sane nostri alterius problematis quæstionem agitari, certamen paventes, illudque reformidantes, ne in secundo etiam idem illis eveniret. Etenim vos divisa in duas partes quæstione; quarum altera erat, nihil esse symbolo addendum, ne dictionem quidem nec syllabam; altera vero, nec pium nec verum esse quod est additum symbolo; rationes vestras protulistis. Cum vero Latini ad primum strenuos se præstitissent, veritatemque demonstrassent, ac ostendissent definitiones & decreta prohibentia nihil sibi obstare; alioquin futurum, ut patres etiam secundæ synodi subjecti omnino essent anathemati, quod aliud symbolum ediderint ab illo diversum, quod antea prima tradiderat; nostri in hoc devicti secundum pertimescebant certamen. Si enim, ajebant, in eo quod fortius videbatur, tam validas & nervosas dedere Latini defensiones, quid dicemus, ubi sanctos patres proferent consona huic dogmati locutos? Propterea nullo modo volebant, ut ad disquisitionem veniretur, & fugam inde parabant.

A δεινοί, ὥστε μηδεμίαν ἀπολογίαν ὑπολειφθῆναι ἡμῖν, τίνες ἂν γένωνται, ὅταν περὶ τῆς δόξης τὴν ἐξέτασιν ποιησώμεθα, ὅπου καὶ διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας ἔχουσι δεῖξαι, τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ τῷ υἱῷ διδόντας; λοιπὸν συμφέρει ἡμῖν ἀπελθεῖν, ἢ ἡττηθῆναι καὶ μετ᾽ αἰσχύνης ἐπαναστρέψαι. ταῦτα μὲν ἐλέγετε, ἀληθῶς τοῖς ἐλέγχοις ὑμεῖς στενοχωρούμενοι· διόρθωσιν δὲ παρὰ σοῦ τὴν Ῥωμαϊκὴν δέξασθαι ἐκκλησίαν οὐκ ἔδει· ἐκείνη γὰρ πασῶν κυβερνῆτίς ἐστι, καὶ ταῖς νοσούσαις τῶν ἐκκλησιῶν ἰατρὸς ἐμπειρότατος, παρὰ τοῦ Χριστοῦ λαβοῦσα τὴν ἐξουσίαν τὰς ἄλλας ἰθύνειν καὶ κυβερνᾷν, ἐπιστηρίζειν καὶ διορθοῦν, οὐκ αὐτὴν δὲ διορ-

B θοῦσθαι παρὰ τῶν ἄλλων· καὶ σύ ποτε ἐπιστραφεὶς, φησὶν ὁ σωτὴρ πρὸς τὸν Πέτρον, στήριξον τοὺς ἀδελφοὺς σοῦ· οὐ γὰρ εἶπε, στηρίχθητι ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν σοῦ, ἀλλὰ στήριξον. οὐκοῦν καί σε ἔδει στηριχθῆναι παρ᾽ αὐτῆς ὡς καὶ οἱ σοφώτεροί σου καὶ λογιώτεροι ἐστηρίχθησαν. ἐπὶ δὲ τὴν ἐξέτασιν μεταβῆναι τοῦ δόγματος οὐ παρεκάλουν Λατῖνοι, ἀλλ᾽ ὅτι μῆνας εἴχετε δεκατέσσαρας διαλεγόμενοι περὶ τοῦ, οὐ δεῖ προσθεῖναι, δυοῖν μόνοιν ὄντοιν τοῖν ζητημάτοιν, ἐν οἷς ἱκανὰς ἀπολογίας παρέχον ὑμῖν αὐτοὶ, διὰ τοῦτο

C ἔδει καὶ πρὸς τὸ ἕτερον μεταθεῖναι τὸν λόγον· ἵνα δειχθέντος τοῦ δόγματος ἀληθοῦς, ἀδίκως αὐτοὺς ἐπιδείξωσι παρ᾽ ἡμῶν συκοφαντουμένους, ὡς παραχαράκτας τοῦ ἱεροῦ συμβόλου. ἔδειξαν οὖν ἡμῖν ἐμφανέστατα, ἐξουσίαν ἔχειν τὸν θεῖον θρόνον ἐκεῖνον ἐξετάζειν καὶ διορθοῦν τὰ περὶ τὴν πίστιν. διὸ οὐκ ἐπὶ τὸ ἐπισκιάσαι τὸ τόλμημα, ὡς σὺ φῄς, τοῦ συμβόλου ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν ἐπεθύμουν μεταβῆναι τοῦ δόγματος, ἀλλ᾽ ἵνα δείξωσιν ὑμῖν, ὡς εὐσεβής ἐστιν ἡ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνὴ τεθεῖσα ἐν τῷ συμβόλῳ, καὶ δόξα τῶν διδασκάλων καὶ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὅτι μάτην αὐτοῖς ἐγκαλεῖτε καὶ μάχεσθε· διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἐξέτασιν τούτου ἔσπευδον μετα-

D βῆναι.

Ἀλλ᾽ οἱ ἡμέτεροι οὐκ ἠνείχοντο, καὶ ἀμεταθέτως εἶχον πρὸς τὴν τῆς δόξης ἐξέτασιν, εἰ μὴ διορθωθείη πρότερον ἡ προσθήκη. ΕΦΕΣ.

Ἀληθῶς οὐκ ἠνείχοντο μὲν οἱ ἡμέτεροι ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ δευτέρου προβλήματος, τὸν ἀγῶνα δειλιῶντες καὶ τρέμοντες, μή πως τὰ αὐτὰ τῷ δευτέρῳ πάθωσιν. εἰς δύο οὖν ὑμεῖς τὸ ζήτημα διαιρήσαντες, εἰς τὸ, οὐ δεῖ προσθεῖναι τῷ συμβόλῳ μήτε λέξιν μήτε συλλαβήν· τὸ δὲ, ὡς ἡ προστεθεῖσα ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκη οὐκ ἔστιν εὐσεβὴς οὐδὲ ἀληθὴς, προετείνατε τοὺς λόγους. τῶν δὲ Λατίνων ἐπὶ μὲν τὸ πρῶτον γενναίων φανέντων, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιδειξάντων, καὶ ὡς οὐ προσίστανται αὐτοῖς οἱ ὅροι καὶ τὰ κωλύματα, εἰ δὲ μὴ, καὶ οἱ τῆς δευτέρας συνόδου πατέρες πάντως ὑπῆρχον ὑπὸ τῷ ἀναθέματι, ἄλλο ἐκδεδωκότες σύμβολον ἢ ὅπερ ἡ πρώτη φθάσασα παραδέδωκεν· οἱ ὑμέτεροι ἡττηθέντες ἐν τούτῳ, ἐδειλίων τὸν δεύτερον εἰσελθεῖν ἀγῶνα· εἰ ἐν αὐτῷ, ὅπερ αὐτοῖς ἰσχυρότερον εἶναι ἐδόκει, οὕτως ἰσχυρὰς καὶ γενναίας οἱ Λατῖνοι τὰς ἀπολογίας ἀπέδωκαν, τί ἂν εἴπωμεν ἔλεγον, ὅταν τοὺς ἁγίους ἡμῖν ἐπιδείξωσι συμφωνοῦντας τῷ δόγματι; διὰ τοῦτο ἀμεταθέτως εἶχον πρὸς τὴν ἐξέτασιν, καὶ ὥρμησαν ἐκεῖθεν φυγεῖν: ὅμως προυβάλοντό ΑΠΟΛ.

σε

σε ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογήσασθαι· καὶ εἶπες, φεύγων δῆθεν τοῦ δόγματος τὴν ἐξέτασιν, συγκαταβαίνων δ' ὅμως ἐγκεκαλυμμένως τῷ τῶν Λατίνων δόγματι· ὅτι εἰ καὶ ἀληθὲς εὑρεθείη τὸ δόγμα ἐξεταζόμενον, ἀλλ' ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα παραδέξασθαί ποτε τὴν φωνὴν ταύτην ἐν τῷ συμβόλῳ, ἐπειδὴ τοὺς πατέρας ἡμῶν εὐλαβούμεθα. ἐμάχου οὖν τῇ ἀληθείᾳ καὶ σὺ, ὡς ἐκεῖνος ὁ ὑπὲρ τῆς ὄνου σκιᾶς· καὶ τὴν διόρθωσιν τρόπῳ τοιούτῳ γενέσθαι ἔλεγες· ὅτι ἐκβληθήτω ἀπὸ τοῦ συμβόλου ἡ προσθήκη αὕτη, καὶ τεθήτω ἐν ἰδίῳ ὅρῳ· ὅτε καὶ γελοῖόν τι προσετρίβη τῷ γένει, σοῦ ταῦτα λέγοντος. εἰ γὰρ βλάσφημός ἐστιν ἡ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνὴ, διὰ τί ζητεῖς αὐτὴν ἐν ἰδίῳ ὅρῳ τεθῆναι, καθὼς Ἰουλιανὸς ὁ σοφώτατος καρδινάλις πρός σε ἔφη; εἰπόντος γὰρ σοῦ· ὅτι οὐ δυνάμεθα τὴν φωνὴν παραδέξασθαι ταύτην ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ὡς βλάσφημον αὐτὴν οὖσαν, ἀλλὰ θήσομεν ἐν ἰδίῳ ὅρῳ, ὥσπερ οἱ πάλαι τὴν τῆς ἀειπαρθένου φωνὴν ἐν τῷ, ὁ μονογενὴς υἱός· ὁ καρδινάλις ἀντέφη· ἐξετασθήτω πρότερον, πάτερ αἰδέσιμε, ἡ φωνὴ αὕτη, εἰ ἀληθής ἐστιν, ἢ ψευδής τε καὶ βλάσφημος· καὶ εἰ μὲν βλάσφημος ἀποδειχθῇ, οὔτε ἐν τῷ συμβόλῳ μενεῖ, οὔτε ἀλλαχοῦ τεθήσεται· τὰ γὰρ βλάσφημα οὐδαμοῦ χρὴ λέγεσθαι· εἰ δ' εὐσεβὴς, τί ἐν τῷ συμβόλῳ, τί ἀλλαχοῦ, μᾶλλον μὲν οὖν ἐν τῷ συμβόλῳ δεῖ ὁμολογεῖν τὴν ἀλήθειαν. ταῦτα ἀκούσαντα τρόμος ἐπελάβετό σε καὶ τοὺς μετὰ σοῦ ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν μεταβῆναι τοῦ δόγματος, καὶ ὡρμήσατε φυγεῖν, γλιχόμενοι τῆς ἐκεῖθεν ἐξελεύσεως.

ΕΦΕΣ. Κἂν ἐνέμειναν διὰ τέλους τῇ ἐνστάσει ταύτῃ, κἂν διελύθησαν ἐκεῖθεν καλῶς ποιοῦντες, εἰ μὴ παραπεισθέντες ὑπό τινων αὖθις, ὡς ἀπρεπές ἐστι μηδὲν εἰπόντας περὶ τοῦ δόγματος ἀπελθεῖν, ἐδέξαντο τὴν μετάβασιν, τοῦτο μὲν τὴν ἀπὸ τῆς προσθήκης ἐπὶ τὴν δόξαν, τοῦτο δὲ τὴν ἀπὸ Φερραρείας εἰς Φλωρεντίαν.

ΑΠΟΛ. Ἤθελον μὲν τινὲς ἀσύνετοι διαμεῖναι τῇ ἐνστάσει, καὶ διαιρεθῆναι, καὶ διαλυθῆναι ἐκεῖθεν, ὧν σὺ πρῶτος ὑπῆρχες· οἱ δὲ τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἐπιθυμηταὶ, καὶ τὸν κίνδυνον τῆς αἱρέσεως ὅσος ἐστὶ φοβηθέντες κατὰ τῶν διαιρουμένων ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας οὐκ ἠθέλησαν τὴν μοχθηρίαν ταύτην νοσῆσαι· ἐξετασθῆναι δὲ τὸ δόγμα, καὶ τὴν ἀλήθειαν διατρανωθῆναι, καὶ ταύτην ἀσπάσασθαι μετὰ χαρᾶς ὑπεδέξαντο. ὅθεν τῷ τοῦ δικαίου λόγῳ καὶ τοὺς ἄλλους πείσαντες, ἐδέξαντο μεταβῆναι ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ δευτέρου προβλήματος· ἐδέξαντο δὲ καὶ τὴν ἀπὸ Φερραρείας εἰς Φλωρεντίαν μετάβασιν, ἐπειδὴ ὁ τῆς ὁσίας μνήμης Εὐγένιος ὁ Ῥώμης ἀρχιερεὺς ὁ θειότατος οὐκ εἶχεν ἔτι ἐν Φερραρείᾳ, οὔτε μὴν εὕρισκε διδόναι ὑμῖν ἑκάστῳ τὸ σιτηρέσιον, καὶ τοῖς Φλωρεντίνοις μηνύσας δανεῖσαι αὐτῷ τεσσαράκοντα χιλιάδας χρυσίνων, ἀπέστειλεν αὐτοῖς τὴν μίτραν αὐτοῦ ἐνέχυρον· οἱ τὸ ἐνέχυρον λαβόντες, τὸ αἰτηθὲν ἀνεπλήρωσαν· σὺν ἐκείνοις δὲ καὶ ἄλλας τεσσαράκοντα ὑπέσχοντο χάριτι δοῦναι, εἰ εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν μεταθῆσαι τὴν σύνοδον, ἵνα δῆθεν ἡ πολιτεία αὐτῶν τῆς τοῦ ὅρου τιμὴν ἀπολάβοι. διὰ τοῦτο οὖν ἡ μετάβασις ἀπὸ Φερραρείας εἰς Φλωρεντίαν γέγονεν.

A Attamen suum te defensorem constituerunt; tu vero, nempe ut devitares discussionem dogmatis, at certe clam assentiendo Latinorum dogmati, dixisti: Ut verum etiam examinando reperiatur dogma, nos certe vocem hanc in symbolo admittere non possumus, quoniam patres nostros veremur. Pugnabas ergo & tu contra veritatem, ut ille, qui de umbra asini altercabatur: & emendationem faciendam hoc modo dicebas; Tollatur e symbolo vox illa addita, & reponatur seorsum in peculiari decreto. Quando hæc te dicente ridiculum quid passa est nostra natio. Si enim vox, Filioque, blasphema est, cur B petis, ut in decreto peculiari reponatur; quemadmodum doctissimus cardinalis Julianus tibi objecit? Cum enim dixisses; Non possumus hanc vocem in fidei symbolo recipere, quod sit blasphema, sed eam in alio separatim reponamus decreto; ut factum est ab antiquis de voce illa, semper virgo, in hymno, cujus initium; Unigenitus Filius: cardinalis respondit; Quæratur prius, venerande pater, num vera sit, an falsa & blasphema vox: & si quidem blasphema demonstrabitur, neque in symbolo habeatur, neque alibi reponatur; blasphema enim nusquam dicenda sunt: si vero pia, cur minus in symbolo, quam ali- C bi? Imo potius symbolo veritatem fateri oportet. His tu atque tui auditis disputationem de dogmate exhorruistis, & fugam ornastis, abire illinc exoptantes.

Ephesius. Atque ii quidem ut instare cœperunt, perstitissent etiam in hac voluntate usque ad finem, & recessissent illinc bono sane consilio, ni dissuasum esset eis a quibusdam, rationem illam afferentibus; quod indecorum esset abscedere nulla habita de dogmate quæstione; ita suum præbuere assensum, tum ut a disputatione de additamento transiretur ad quæstionem dogmatis, tum ut ab urbe Ferraria Florentiam iretur.

Responsio. D Volebant sane imprudentes quidam in ea voluntate persistere, qua cœperant instare, & disjungi, atque inde abscedere, quorum tu caput eras; Verum qui suæ salutis erant avidi, agnoscentes quantum sit hæreseos periculum in iis, qui se ab ecclesia secernunt, noluerunt timore perculsi hujus nequitiæ morbo affici; sed magna voluntate permiserunt & quæri de dogmate, & veritatem enucleari, ut eam amplecterentur. Quare persuasis etiam aliis ut æquitati acquiescerent, admiserunt secundi problematis disquisitionem: admiserunt etiam ut Florentiam e Ferraria iretur; quoniam Eugenius beatæ memo- E riæ sanctissimus pontifex Romanus Ferrariæ non habebat, nec aliunde facultas ei suppetebat, unde vobis alimenta subministraret. Idcirco mutuo petiit a Florentinis quadraginta nummum aureorum millia oppignerata mitra sua. Illi accepto pignore pecuniam numerarunt; tantumdem vero se dono etiam daturos promiserunt, si in eorum urbem transferret synodum; ut scilicet illorum respublica honore hoc augeretur, si inibi definitio fieret. Id fuit ergo causæ, cur Ferraria Florentiam se conferrent,

Ephes. Quod ubi pervenimus, disputationem de dogmate sumus aggressi, Latinis dicta proferentibus ex libris partim apocryphis & ignotis, partim depravatis & corruptis; quibus sententiam suam inniti asseverabant. Itaque rursus ego cum illis congressus, & sententiam absurdam esse aperte demonstravi, & libros depravatos perspicue probavi: nihil tamen profeci, nec persuadere quidquam potui; tantum mihi frustra tempus conterebatur.

Resp. Primus de dogmate Joannes ille in re theologica summi vir ingenii, atque in instituto sancti Dominici præfecti dignitate ornatus disputationem instituit: Accepta, inquiens, benedictione patris beatissimi, quæstionem de Spiritus sancti processione vobiscum habebo: quando non ex apocryphis ignotisque libris protulit textus, aut corruptis & depravatis, ut ipse ais; nisi apocrypha intelligas Basilii magni & Athanasii opera, nec non Epiphanii & sancti Cyrilli; quorum dicta Joannes proferebat Latinorum nomine, per quæ demonstrare conabatur dogmatis veritatem. Noluerunt enim sacri illi viri occidentalium auctoritate doctorum, sed orientalium probare hoc dogma; ne, quod etiam evenit, possetis contradicere. Tu vero cum ferre non posses veritatem, corruptos & depravatos vocabas doctorum libros: quando etiam magno tuo dedecore universa te synodus sugillavit ita dicentem; & præsertim ulterioris Franciæ præsules, ut audierunt, orientalium doctorum libros vocari a te corruptos, magna voce exclamarunt, Hæreticus est iste maledictus, æterna feriatur excommunicatione, doctores enim rejicit: & si suis orientis doctoribus fidem non tribuit, quid de nostris occidentalibus dixerit? Hinc commotione excitata consurgentes nihil aliud egistis. Proxima vero sessione cum illi ex magni Cyrilli verbis argumenta duxissent, tu omnino sanctum Cyrillum negasti ita dicere. Cum vero Joannes Epiphanium eadem, quæ Cyrillus, dicentem protulisset, tu hæc ipsa etiam adulterata vocasti. Inde coactus profundæ illæ ac sublimis theologiæ vir Basilium magnum attulit in libro contra Eunomium consimilia prioribus differentem, tu vero illa quoque depravata dixisti. Ita libros omnes, qui producti sunt, corruptos vocando, stultissimus ab omnibus habitus es. Quando misistis etiam Nicomediensis præsulis ministrum, ut afferret codicem sancti Basilii, in quo dictum illud habetur; Cur enim necesse est, &c. Ille vero sive malitia sua permotus, sive etiam a vobis admonitus, voluit occulere veritatem, atque accepto codice venit ad fenestram cogitans dictum illud abradere, signatoque folio, in quo sententia habebatur, cultellum quærebat, quo illam eraderet, at vero Spiritus veritatis non permisit id fieri, ne veritas extingueretur, excitat ergo flantem auram, per quam factum est, ut folio, in quo dictum inerat, mutato, aliud se offerret: ille festinans aliud expunxit pro alio. Deinde celeri gressu reversus ad sy-

ΕΦΕΣ. Ενθα γινόμενοι τῶν περὶ τῆς δόξης διαλέξεων ἀπηρξάμεθα, τῶν Λατίνων προενεγκόντων ῥητὰ, τὰ μὲν ἐξ ἀποκρύφων τινῶν καὶ ἀγνώστων βιβλίων, τὰ δὲ ἐκ νενοθευμένων τε καὶ διεφθαρμένων, ἐν οἷς ἰσχυρίζοντο τὴν ἑαυτῶν δόξαν συνίστασθαι. πάλιν οὖν αὐτοῖς ἐγὼ συμπλεκόμενος, καὶ τὸ τῆς δόξης ἄτοπον διελέγχων, καὶ νενοθευμένας εἶναι τὰς βίβλους προφανῶς παριστῶν, οὐδὲν ἤνυον εἰς πειθὼ, πλὴν ὅσον τὸν καιρὸν ἀναλίσκειν εἰκῇ καὶ μάτην.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ. Περὶ τῆς δόξης πρῶτος ὁ ἐν θεολογίᾳ ὑψίνους Ιωάννης, ὁ τοῦ σχήματος τοῦ ἁγίου Δομινίκου ἔπαρχος, τὴν ἔναρξιν ἐποιήσατο· μετὰ τῆς εὐλογίας τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς τὴν ἐξέτασιν, φήσας, ποιήσομαι πρὸς ὑμᾶς περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως. ὅτε οὐκ ἐξ ἀποκρύφων τινῶν βιβλίων καὶ ἀγνώστων ῥητὰ προήνεγκεν, οὐδὲ ἐκ νενοθευμένων τε καὶ διεφθαρμένων, ὡς σὺ φής· εἰ μή που ἀπόκρυφα σὺ νοεῖς τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ Αθανασίου βιβλία, Επιφανίου τε καὶ Κυρίλλου τοῦ ἱεροῦ, ἐξ ὧν προέφερεν ὁ Ιωάννης ὡς ἐκ προσώπου Λατίνων ῥητὰ, δι' ὧν ἰσχυρίζετο τὴν ἀλήθειαν τοῦ δόγματος παραστῆσαι. οὐ γὰρ ἤθελον οἱ ἱεροὶ ἄνδρες ἐκεῖνοι διὰ δυτικῶν διδασκάλων τὸ δόγμα τοῦτο συστῆσαι, ἀλλ' ἐξ ἀνατολικῶν πατέρων, ἵνα μὴ ἔχητε τοὐναντίον εἰπεῖν, ὅπερ καὶ γέγονε. σὺ δὲ τὴν ἀλήθειαν μὴ δυνάμενος φέρειν, διεφθαρμένα τε καὶ νενοθευμένα τὰ τῶν διδασκάλων ἐκάλεις βιβλία· ὅτε καὶ μῶμος προσετρίβη σοι μέγας παρὰ τῆς συνόδου ἁπάσης λέγοντι οὕτως· καὶ μάλιστα οἱ τῆς ἐνδοτέρας Φραγκίας ἡγούμενοι ἀκούσαντες, ὅτι τὰ τῶν ἀνατολικῶν διδασκάλων βιβλία διεφθαρμένα ἀποκαλεῖς, μεγάλῃ φωνῇ ἐξεβόησαν· αἱρετικὸς οὗτός ἐστιν ὁ κατάρατος· αἰωνίως ἀφοριζέσθω· τοὺς διδασκάλους γὰρ ἀποσείεται· καὶ εἰ τοῖς αὐτοῦ διδασκάλοις τοῖς ἀνατολικοῖς οὐ πιστεύει, τί ἂν εἴποι περὶ τῶν δυτικῶν τε καὶ ἡμετέρων; ὅθεν συγχύσεως γινομένης ἀνέστητε μηδὲν ἄλλο πράξαντες. τῇ δὲ ἐφεξῆς συνελεύσει ἐν τοῖς τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ῥητοῖς τὸν λόγον ποιησαμένων ἐκείνων, παντελῶς ἠρνήσω τὸν ἅγιον οὕτω λέγοντα. ὁ δὲ Ιωάννης τὸν Επιφάνιον ἔφερε συνηγοροῦντα Κυρίλλῳ· καὶ αὐτὰ νενοθευμένα ἐκάλεσας. εἶτα ἀναγκασθεὶς ὁ βαθὺς ἐκεῖνος καὶ ὑψηλὸς θεολόγος, τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητὸν ἀπὸ τοῦ κατ' Εὐνομίου προσέφερε, συνηγοροῦν τοῖς πρότερον λεχθεῖσι· σὺ δὲ καὶ τοῦτο νενοθευμένον ἐκάλεσας· καὶ πάσας τὰς προενεχθείσας βίβλους διεφθαρμένας ἀποκαλῶν, μωρία ἐνομίσθης τοῖς πᾶσιν. ὅτε καὶ τὸν ὑποτακτικὸν τοῦ Νικομηδείας ἀπεστείλατε τὸ βιβλίον κομίσαι τοῦ ἱεροῦ Βασιλείου, τὸ τὴν ῥῆσιν ἔχον τοιάνδε· τίς γὰρ ἀνάγκη, καὶ τὰ ἑξῆς. κἀκεῖνος οὖν τῇ κακίᾳ κινούμενος, ἢ καὶ παρ' ὑμῶν κινηθεὶς ἠβουλήθη τὴν ἀλήθειαν κρύψαι· καὶ λαβὼν ἀνὰ χεῖρας τὴν βίβλον, καὶ ἐλθὼν ἐπὶ τὸ θυρίδιον, ᾠκονόμησε τὸ ῥητὸν ἀποξέσαι. καὶ στήσας τὸ φύλλον ὃ τὸ ῥητὸν εἶχεν, ἀπῆλθε λαβεῖν τὸ σιδήριον τοῦ ἀπαλεῖψαι αὐτό. τὸ δὲ τῆς ἀληθείας πνεῦμα οὐκ ἠθέλησε τοῦτο γενέσθαι, ἵνα μὴ σβεσθῇ ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ πνέει ἀέρα, ὁ δὲ ἀὴρ τρέπει τὸ φύλλον τὸ τὸ ῥητὸν ἔχον, καὶ ἕτερον ἵστησιν· ἐκεῖνος τῇ σπουδῇ ἐκκόπτει ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου. λαβὼν οὖν τὸ βιβλίον, καὶ σπουδαίως ἐν τῇ συνόδῳ ἐλθὼν, ἤρχε-

ἤρχετο μετὰ θάρσους τοὺς Λατίνους νικῆσαι. ἀνοίξας δὲ τὸ βιβλίον ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἰδὼν ἔτι τὸ ῥητὸν ὑγιὲς ὑπάρχον, στρεβλῷ τῷ ὀφθαλμῷ τῷ ὑποτακτικῷ ἐκβλέψας, ἐδείκνυεν· ὃς μετὰ δέους ἐβόησεν· εἰς τὴν ψυχήν σου κύριε ἔκοψα αὐτό, πῶς δὲ καὶ πάλιν ὑγιές ἐστιν, ἀπορῶ. οὕτως οὖν τοῦ ῥητοῦ ὑγιοῦς εὑρεθέντος ἀνεχωρήσατε· καὶ νῦν οὐκ αἰσχύνῃ λέγων, ὅτι ἤλεγξας τὸ ἄτοπον τῆς τῶν Λατίνων δόξης; ἔδει οὖν σε αἰσχύνεσθαι ταῦτα λέγοντα· οὐ γὰρ πρὸς ἀμαθεῖς ἢ εἰς τὴν ἄοικον ταῦτα ἐπέστελλες, ὅπως μὴ ἐντύχωσι τοῖς εἰδόσι. τὰ πρακτικὰ γὰρ δεικνύουσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐβόας, ἢ ἀπόκρυφόν ἐστι τὸ προκομισθὲν βιβλίον. ἔφερον τοῦ Κυρίλλου ῥητὸν, διεφθαρμένον ἐκάλεις· ἐκόμιζον τοῦ Βασιλείου, νενοθευμένον ὑπάρχειν ἔλεγες· καὶ τοῦτο μόνον ὑπῆρχέ σοι γενναῖον τοῦ λόγου, εἶτα εἰπόντων ἐκείνων, σὲ προκομίσαι τὸ ἀληθές, προθεσμίαν ἐζήτεις ἀπελθεῖν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εὑρεῖν. τοιαῦτά σου τὰ γενναῖα ῥήματα καὶ ἡ τοῦ λόγου ἰσχὺς, ἅπερ ἐπ᾽ ἀληθείας αἰσχύνη ἐστὶν ἀπαγγέλλειν αὐτά. διὰ τοῦτο ἅλις ἐν τούτοις.

ΕΦΕΣ. Ἄλλων γὰρ ἄλλα ῥητῶν ῥητὰ διαδεχομένων, καὶ λόγου λόγον γεννῶντος, ὡς ἐν τοιούτοις εἰκὸς, οὐδέν τι μᾶλλον ἡ ἀλήθεια τὴν ἑαυτῆς ἰσχὺν ἐπεδείκνυτο, πολὺ τὸ μέλαν ἐμούντων ἐκείνων πρὸ ἑαυτῶν, καὶ ταῖς μακρολογίαις αὐτὴν ἐπισκιαζόντων.

ΑΠΟΑ. Ἐπειδὴ τὰ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ῥητὰ διεφθαρμένα ἔλεγες, ἀνάγκη ἦν ῥητὰ ἑτέρων ἁγίων προκομίσαι, καὶ προέφερον τοῦ Ἐπιφανίου τε καὶ Κυρίλλου· καὶ αὐτὰ ἀπόκρυφα, ἄγνωστά τε καὶ διεφθαρμένα ἐκάλεις. ὅθεν ὁ λόγος τὸν λόγον γεννῶν, ὡς εἴωθεν ἐπὶ τούτοις ἀεὶ γίγνεσθαι, ἐχώρει εἰς ἄπειρον, καὶ σοῦ μὲν ἓν καὶ γενναῖον ἦν ἀεὶ λέγοντος, ὅτι διεφθαρμένον τοῦτο, νενοθευμένον ἐκεῖνο· ἄγνωστον τοῦτο, ἀπόκρυφον τἄλλο. οἱ δὲ προσδιαλεγόμενοι τῶν Λατίνων ἠγανάκτουν, καὶ θαυμάζοντες ἔλεγον· αἰδέσιμε πάτερ Ἐφέσου, ἡμεῖς μὲν ὅσα τῶν ἡμετέρων ἁγίων βιβλία δείξομεν, ὅλα διεφθαρμένα λέγεις ἃ Ἑλληνικά εἰσιν. εἰ μὲν οὖν τὰ Ἑλληνικὰ διεφθαρμένα καὶ νόθα εἰσὶ, Λατινικὰ δὲ ἡμεῖς οὐ θέλομεν ἐπιδεῖξαι διὰ τὸ ἀνύποπτον, πόθεν ἐπιδείξομεν τὴν ἀλήθειαν, ἵνα σὺ πιστωθείης; δεῖξον σὺ πάτερ αἰδέσιμε τὴν ἀλήθειαν. σοῦ δὲ ἄλλο τι μὴ ἔχοντος λέγειν, ἢ ὅτι διεφθαρμένα καὶ νόθα εἰσὶν, ἀνάγκη ἦν ἐκείνους διὰ τῶν ἑπομένων τοῦ διδασκάλου ῥητῶν συμβιβάσαι τὸν νοῦν· καὶ μακροὺς ἀποτεῖναι λόγους εἰς ἀπόδειξιν καὶ ἐξήγησιν τοῦ ῥητοῦ. μέλαν δὲ οὐκ ἐξέμεσαν ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἀποκρίσεσιν οἱ Λατῖνοι τὴν ἀλήθειαν ἐρευνῶντες, ἀλλ᾽ ἢ σὺ πάντοτε μεθ᾽ ὕβρεως λέγων καὶ γράφων, καὶ τὸν ἰὸν ἐν τοῖς χείλεσιν ἔχων, ὅθεν καὶ κατεγνώσθης ὡς δεισιδαίμων.

ΕΦΕΣ. Ἄχις οὗ πάλιν ἀπαγορεύσας, ὑπό τε τῆς συνήθους ἐνοχλούμενος ἀσθενείας, καὶ τὸ τῶν λόγων ἄκαρπον καθορῶν, ἀπέτεινα λόγον διὰ μακροῦ πρὸς αὐτοὺς ὅσον ἴσχυον· ἐν ᾧ μαρτυρίαις πλείσταις ἀναντιρρήτοις παρέστησα τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἡμετέρου δόγματος, ὅτιπερ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται.

nodum audacter ibat ad convincendos Latinos. Ut vero pater ejus librum aperuit, & integram sententiam vidit, torve in ministrum intuens, rem commonstrabat, at ille tremebundus clamavit: Ita mihi domine tua prosit benedictio, derasi illam, quomodo autem rursus integra sit, ignoro; ita cum inventa esset sententia, confusi recessistis: & jam non te pudet dicere, Latinorum dogma abs te demonstratum esse absurdum? Erubescendum tibi erat hæc proloqui: Neque enim scribebas ad rudes, vel in regiones terræ desertas, ubi non essent, qui rerum conscii in tuas literas inciderent. Siquidem acta testantur veritatem, nihil aliud a te clamitatum, quam, Prolatus liber apocryphus est. Proferebant Cyrilli dictum, vocabas corruptum: citabant Basilii sententiam: dicebas, Depravata est: & in hoc sita erat responsionis tuæ præstantia. Deinde illis dicentibus, ut verum a te proferretur, quærebas spatium eundi Constantinopolim ad inveniendum. Hæc erant egregia tua verba, & robur tui sermonis, quæ profecto recensere pudeat. Quare de hoc satis.

EPHES. Aliis enim alia dicta excipientibus, & sermone sermonem pariente, ut in hisce assolet, non sinebatur veritas sua vires ostendere, multum illis atramentum præ se offundentibus, & prolixis sermonibus eam offuscantibus.

RESP. Quandoquidem Athanasii magni verba corrupta dicebas, afferenda tibi erant necessario aliorum sanctorum dicta; & allata sunt ex Epiphanio & Cyrillo. Tu vero illa etiam apocrypha, ignota & vitiata vocabas. Quapropter sermo sermonem pariens, ut semper in hujuscemodi rebus assolet, in infinitum protrahebatur. Et tu quidem unum semper & præclarum assidue repetebas, Hoc est corruptum, illud depravatum; ignotum hoc, apocryhum illud. Ex Latinis vero qui tecum disputabant, stomachabantur; & mirabundi, reverende pater Ephesine, ajebant, quoscumque nos sanctorum vestrorum libros Græcos ostenderimus, tu vocas corruptos: Si ergo Græci codices corrupti & adulterini sunt, Latinos vero nos proferre nolumus, ut omnis absit suspicio, unde veritatem demonstrabimus, ut fidem tibi faciamus? Ostende tu reverende pater veritatem, te autem nihil aliud respondente, quam loca corrupta & adulterina esse; necesse erat Latinos per sequentia verba doctoris sensum cohærentem ostendere, & longos texere sermones ad demonstrandum & explanandum auctoris dictum. Nullum porro atramentum evomuere Latini in suis responsionibus, cum veritatem indagarent; imo vero tu, qui semper & loquendo & scribendo contumelias jacis, & labra veneno perfusa habes; ex quo etiam condemnatus es nt superstitionibus imbutus.

EPHES. Donec iterum spe & viribus destitutus, tum quia consueto affligebar morbo, tum quia inania fundi verba videbam, sermonem ad eos habui quam potui longissimum; quo plurimis irrefragabilibus testimoniis aperui nostri dogmatis veritatem; quod scilicet ex solo Patre, non etiam ex Filio procedat Spiritus sanctus.

Verum

RESP. Verum est quod ais, fuisse te spe destitutum; qui contra validos fratris Joannis syllogismos dicere non valebas; quando te per syllogismos vicissim interrogabat de illo magni Basilii dicto? Neque enim accipimus a Spiritu aliqua, sicut a Filio Spiritus. In qua te sententia ostendit sacræ theologiæ ignarum; cum te etiam velut auditorem erudiebat, quomodo intelligenda sit Spiritus sancti processio: acta enim instar speculi sunt, & verum testantur. Neque vero tu illius verba videbas inania: sed solida & nervosa. Quo porro vexari morbo soleres, supra quidem diximus, sed & paulo post dicemus; ut qui fuerit, omnibus pateat. Ceterum adversus vim & robur argumentorum Joannis cum stare non posses, fugam parasti disputationis congressu perterritus: & longum quidem habuisti sermonem, sed qui nullum disputationis fructum haberet. Siquidem a Cabasila, & Palama, & similibus eorum schismaticis omnia mutuatus, nuda proponebas evangelii dicta, putans te per ea probaturum, quod ex solo Patre, non etiam ex Filio procedat Spiritus sanctus; Quod tu quidem certe probandum assumpsisti, at non probasti; neque tibi textus illi quidquam profuerunt. Dicere enim, *Qui a patre procedit*, non modo facit ad tuum finem, sed etiam aperte adversatur: neque enim dicit, Qui ex solo Patre; vel, qui ex Patre, non autem ex Filio procedit. Illud autem; *Cum venerit paracletus, quem mittet Pater*; nullas tibi dat vires: non enim sic ait, Quem mittet solus Pater, aut, quem Filius non mittit. Præterea illud Pauli; *Nos non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est*; nihil tuo proposito suffragatur: neque enim dicit, Spiritum solius Patris, & non Filii; sed, *Spiritum qui ex Deo est*, Deus Pater & Filius. Quibus ergo ex locis probasti in synodo Spiritum ex solo Patre, ut hic te jactas? num ex his quæ modo allata sunt? at in iis non habetur ex solo, sed simpliciter ex Patre procedentem, quæ tibi omnia Latini concedunt: Siquidem hic unus est longi illius tui sermonis sensus. At veritatis defensores tibi negabunt, dicta illa refragari affirmantibus Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere. Nam si dicerent, qui ex Patre non ex Filio, sive ex solo Patre non etiam ex Filio: vel ita, Pater solus producit Spiritum sanctum, non vero etiam Filius; aut similia, esset umbratilis hæc tibi rixæ & contentionis occasio. Verum, ut etiam ex solo Patre dicerent, ad probandum quod vis, tibi satis non esset: Quod certe perspicere licet ex aliis evangelii dictis. Salvator inquit: *De die illa & hora nemo scit, neque angeli cælorum, neque Filius, nisi Pater meus solus*: & rursus *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me*. In his perspicue negavit Filius se scire, sed unum scire ait Patrem: & doctrinam, inquit suam non esse suam, sed Patris: Attamen non recte & laudabiliter credimus omnino oppositum, dicimusque

Joan. 15. | Joan. 14. | 1. Cor. 2. | Matth. 24. Lucæ 13. | Joan. 7.

ΑΠΟΔ. A Ἀπηγόρευσας μὲν ἀληθῶς, ἔφης, μὴ δυνάμενος τοῖς γενναίοις τοῦ φρὰ Ἰωάννου συλλογισμοῖς ἀντιλέγειν, ὅτε σοι τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητὸν μετὰ συλλογισμῶν ἀντηρώτα, τὸ λέγον· οὐ γάρ τινα λαμβάνομεν παρὰ τοῦ πνεύματος, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. ἐν τούτῳ γὰρ τῷ ῥητῷ σε ἔδειξεν ἄπειρον θεολογίας τῆς ἱερᾶς· ὅτε καὶ ὡς ἀκροατὴν σε ἐδίδασκε, πῶς δεῖ νοεῖν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου πνεύματος· κατόπτρου γὰρ δίκην τὰ πρακτικά εἰσι μαρτυροῦντα τὸ ἀληθές· οὐ γὰρ ἀκαρπίαν ἑώρας ἐν τοῖς ἐκείνου λόγοις, ἀλλ' ἰσχύν τε καὶ δύναμιν. ἣν δ' εἶχες ἐξ ἔθους ἀσθένειαν, εἴπομεν μὲν καὶ πρότερον, δηλώσομεν δὲ B καὶ μετὰ μικρὸν, ἵνα γνῶσι πάντες τίς ἦν. πρὸς δὲ τὴν δύναμιν καὶ ἰσχὺν τῶν τοῦ Ἰωάννου λόγων μὴ δυνάμενος ἀντιβλέψαι ἠβουλήθης ἀποδράσαι, τὸν ἀγῶνα δειλιάσας τῆς διαλέξεως· καὶ ἐξέτεινας λόγον, μακρὸν μὲν, μηδένα δὲ καρπὸν ἔχοντα διαλέξεως, ἀλλὰ πάντα ἀπὸ τοῦ Καβασιλᾶ τε καὶ Παλαμᾶ, καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς σχισματικῶν ἀναλαβὼν ἔλεγες γυμνὰ ῥητὰ τοῦ εὐαγγελίου, οἰόμενος ἐξ ἐκείνων δεῖξαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, οὐχὶ δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι· ὅπερ προέθου μὲν ὁμολογουμένως δεῖξαι, οὐκ ἔδειξας δὲ, οὐδὲ προὔργου τὰ ῥητὰ ἐκεῖνά σοι ἀπηντήκεσαν. C τὸ γὰρ εἰπεῖν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, οὐ μόνον οὐ συνηγορεῖ τῷ σῷ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ προδήλως ἐναντιοῦται· οὐ γάρ φησιν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς μόνου, ἢ, παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται. καὶ τὸ λέγειν, ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν πέμψει ὁ πατὴρ, οὐδεμίαν σοι ἰσχὺν δίδωσιν. οὐ γὰρ λέγει, ὃν πέμψει ὁ πατὴρ μόνος, ἢ, ὃν ὁ υἱὸς οὐ πέμπει. καὶ τοῦ Παύλου δὲ, ἃ λέγει· ἡμεῖς οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐ συνηγορεῖ τῷ σῷ βουλήματι· οὐ γὰρ λέγει τὸ πνεῦμα μόνου τοῦ πατρὸς καὶ οὐ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ τὸ πνεῦμά φησι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, Θεὸς δὲ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός. ἐκ D ποίων οὖν ῥητῶν ἔδειξας ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα ἐν τῇ συνόδῳ, ὥσπερ λέγεις ἐνταῦθα ἐγκαυχώμενος; ἐκ τῶν ἤδη ῥηθέντων; καὶ αὐτὰ οὐκ ἐκ μόνου φασὶν, ἀλλ' ἁπλῶς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τούτοις τοῖς λόγοις Λατῖνοι συνομολογήσουσιν. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ νοῦς ἅπας ἐκείνου τοῦ λόγου ὅνπερ ἐξέτεινας, ἀλλ' οὐκ ἀντίκεινται φήσουσιν οἱ τῆς ἀληθείας συνήγοροι τὰ ῥητὰ ταῦτα τοῖς λέγουσι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. εἰ γὰρ ἔφασαν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἢ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἢ ὁ πατὴρ μόνος προβάλλει τὸ πνεῦμα, οὐ μὴν δὲ καὶ ὁ υἱός· καὶ ἄλλ' ὅμοια, εἶχες ἂν σκιὰν ἐρίζειν τε καὶ φιλονεικεῖν. ἀλλ' οὐδὲ εἰ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς E ἔλεγον, ἦν ἱκανὰ πρὸς ὃ σὺ βούλει· πάρεστι γὰρ εἰδέναι καὶ ἐξ ἄλλων εὐαγγελικῶν φωνῶν τοῦτο αὐτό. φησὶ γὰρ ὁ σωτήρ· περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ μου μόνος. καὶ αὖθις· ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. ἐν τούτοις οὖν σαφῶς μὲν ἀπηρνήσατο, ὅτι οὐκ οἶδεν αὐτὸς ὁ υἱὸς, εἰ μὴ μόνος ὁ πατήρ· καὶ ἡ διδαχὴ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ πατρός· ἡμεῖς δὲ καλῶς καὶ ἐπαινετῶς πιστεύομεν πᾶν τοὐναντίον, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν εἰδέναι αὐτὸν ὥσπερ καὶ τὸν

πα-

πατέρα λέγομεν, καὶ τὴν διδαχὴν αὐ εἶναι τιθέμεθα. εἰ οὖν ἐν οἷς φανερῶς ἀπηρνήσατο, ἡμεῖς τἀναντία πιστεύομεν, καὶ ὀρθοδόξως ποιοῦμεν, διὰ τί ἐνταῦθα, ἔνθα οὐδεμίαν ἄρνησιν τέθεικεν, οὐ πιστεύομεν ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα ὑπάρχει, ὅπου γε ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις δι' ἄλλων ῥητῶν τὸ αὐτὸ ἡμῖν ὁ σωτὴρ παριστᾷ; ὅς που φησίν· ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν. οὗτος ἐστὶν ὁ παράκλητος ἐκεῖνος, ὃν ὁ πατὴρ ἐκπορεύει· εἰ οὖν ὃν ὁ πατὴρ ἐκπορεύει, ὁ υἱὸς ἐκπέμπει, τί διαφέρει τὸ πέμπεσθαι τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι; καὶ πάλιν· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἐμά ἐστί. διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει. καὶ ἀλλαχοῦ· ἐνεφύσησε καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. ἅπερ πάντα δεικνύουσιν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. πόθεν οὖν καὶ ἐκ ποίων ῥητῶν ἔδειξας σὺ τὸ πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ πατρός; ἐκ τῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας; καὶ πῶς ἐστι δυνατὸν τοὺς αὐτοὺς ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγειν; εἰ γὰρ ἔλεγον οὕτως, ἑαυτοῖς περιέπιπτον, ἄλλα μὲν λέγοντες ἐν ἄλλοις, καὶ ἄλλα ἐν ἄλλοις. δεῖ γὰρ ἢ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς λέγειν αὐτοὺς, ἢ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἀλλὰ τὸ ἐκ μόνου οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἴρηκεν, εἰ μὴ μόνον Νεστόριος ὁ αἱρετικὸς, τὸ δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ πάντες οἱ διδάσκαλοι διαῤῥήδην κηρύττουσιν. αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας τῆς ἐκκλησίας στύλος, ὁ μέγας τῷ ὄντι καὶ ἱερὸς Ἀθανάσιος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἑαυτοῦ πίστεως φησίν· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ κυρίου λόγῳ οὕτω φησίν· μὴ ὑπονοείτω τις, ὅτι μὴ ἔχων αὐτὸς ἐλάμβανεν· αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἄνωθεν ἔπεμπεν ὡς Θεὸς, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτωθεν ὑπεδέχετο ὡς ἄνθρωπος· ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῄει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ.

Βασίλειος δὲ ὁ θειότατος ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου τρίτῳ φησίν· τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχοι τὸ πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος.

Ὁ δὲ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ὁ καὶ ἀδελφὸς τούτου, ἐν πολλοῖς μὲν λόγοις, αὐτοῦ τοῦτό φησι, μάλιστα δὲ ἐν τῇ εἰς τὸ πάτερ ἡμῶν ὁμιλίᾳ τρίτῃ διατρανοῖ λέγων· ὁ γὰρ μονογενὴς υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ἵστησιν ὁ λόγος αὐτοῦ τὸ ἰδίωμα· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται· εἴ τις γὰρ πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος.

Κύριλλος δὲ ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας φωστὴρ ὁ μακάριος ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐναργῶς λέγοντος, ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ· φησίν· εἰ καὶ ἔστι τὸ πνεῦμα ἐν ὑποστάσει ἰδικῇ, καὶ δὴ νοεῖται καθ' αὐτὸ καθὸ πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ υἱός, ἀλλ' οὖν ἐστιν οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ· πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια,

esse diem illam & horam æque ac Patri; & doctrinam ipsius esse asseveramus. Si ergo nos eorum, quæ ille manifeste negavit * contraria credimus, & recta fide tenemus, cur hic, ubi nullam negationem apposuit, non credamus ex ipso etiam esse Spiritum sanctum, quando hoc ipsum per alia sacri evangelii verba salvator nobis declarat? Alicubi enim dicit; *Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis*: Hic est paracletus ille, quem Pater producit: si ergo quem Pater producit, hunc Filius mittit, quid differt inter mitti & procedere? Et rursus? *Cum venerit ille, docebit vos omnem veritatem; Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis: Omnia enim quæcumque habet Pater, mea sunt, propterea dixi quia de meo accipiet*: & alibi: *Insufflavit, & dixit discipulis, Accipite Spiritum sanctum*: Quæ omnia ostendunt, etiam ex Filio procedere Spiritum sanctum. Unde igitur, & per quos textus probasti tu Spiritum ex solo Patre? Num ex doctoribus ecclesiæ? sed qui fiat, ut iidem & ex Patre solo, & ex Patre & Filio dicant? Si enim ita dicerent, pugnantia sane loquerentur, alias alia docentes. Oportet enim, ut vel ex solo Patre affirment, vel ex Patre & ex Filio: verum ex solo Patre, nemo dixit sanctorum, unus id affirmavit Nestorius hæreticus, productionis vero etiam ex Filio doctores omnes clarissimi præcones sunt. Principio enim magnum ecclesiæ columen, magnus revera & sacer Athanasius in suæ fidei confessione, Spiritus, inquit, sanctus a Patre & Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Idem in sermone de incarnatione domini hæc habet: Nulli vero suspicio sit, ipsum non habentem accepisse; Ipse enim desuper mittebat illum ut Deus, ut homo autem infra eumdem suscipiebat: ex ipso itaque descendebat in ipsum, ex deitate ejus in ejus humanitatem.

Basilius quoque sanctissimus libro tertio contra Eunomium; Quæ enim, inquit, necessitas cogit, eo quod dignitate & ordine tertius est Spiritus sanctus, eumdem esse quoque tertium natura? dignitate enim illum esse a Filio secundum, cum ab ipso sit, & ab ipso accipiat & annunciet nobis, & omnino ab illa causa pendeat, sermo pietatis tradit.

Hujus autem frater divinus Gregorius Nyssenus in multis sane sermonibus hoc idem docet, præcipue vero tertia in orationem dominicam homilia declarat dicens: Unigenitum Filium divina scriptura ex Patre natum vocat, & proprietas ejus in sacris literis ultra non progreditur: Spiritus vero sanctus & ex Patre & esse dicitur, & insuper ex Filio esse perhibetur; *Si quis enim Spiritum Christi non habet, hic non est ejus*, inquit divinus apostolus.

Beatus quoque Cyrillus Alexandrinæ lumen ecclesiæ in epistola ad Nestorium, cujus initium est; Cum salvator noster aperte pronunciet: *Qui diligit patrem, aut matrem super me, non est me dignus*: hæc habet; Et si Spiritus propriam habet subsistentiam, per quam esse per se intelligitur ut Spiritus & non Filius, haud tamen est a Filio alienus; Vocatus enim est spiritus

* quoad verba scilicet non quoad sensum contraria.

Joan. 15.

Joan. 16.

Joan. 20.

Rom. 8.

Conc. Eph. part. 1. cap. 26.

Matth. 10.

ritus veritatis, veritas autem est Christus; & effunditur ab ipso, quemadmodum, & ex ipso Deo Patre. Illa porro vox, Effunditur, posita est a doctore loco hujus vocis, Procedit; ut ipsemet ait in expositione symboli his verbis; Et effunditur, hoc est procedit.

Conc. Eph. part. 3. cap. 43.

Idem in commentariis in Joel prophetam, explanans verba illa; *Effundam de Spiritu meo*; hæc habet: Nam Filii ut Deus & ex Deo naturaliter est, ex Deo namque Patre natus est; proprius ipsius, & in ipso, & ex ipso est Spiritus, eodem plane modo, quod Dei Patris esse intelligitur.

Joel. 2.

Idem in commentariis quibus confutat Palladium sic ait: Nulli vero mutabilitati obnoxius est Spiritus: quod si mutabilitatis malo laborat, ipsi divinæ naturæ labes hæc aspergetur; cum sit Dei Patris, atque ipsius Filii, qui essentialiter ex utroque, scilicet ex Patre per Filium effunditur Spiritus.

Conc. Eph. part. 3. cap. 1.

Idem in expositione anathematismi noni ait: Proprium habens Filius Spiritum sanctum, qui ex ipso est, & ipsi essentialiter insitus est, divina operabatur miracula.

Beatus quoque Chrysostomus homilia in incarnationem domini ait: Venit ad nos Christus, dedit nobis Spiritum, qui ex ipso est, & assumpsit corpus nostrum. Quid porro sibi vult illud, Qui ex ipso est; nisi Spiritum, qui ab ipso procedit, esse nobis datum?

Simeon præterea [a] novus theologus, qui & Metaphrastes, quinto Nonas Octobris, ubi sancti Dionysii Areopagitæ vitam scribit, sic ait: Finem habent corporalis adventus officia, & sumunt initium spiritalia; meusque in cœlum evehitur Christus; & patriam repetit sedem, mittitque Spiritum, qui ab ipso procedit, in discipulos, ut duces incredulis gentibus fierent. Ita magno patri Chrysostomo consona loquitur, dum ait, Spiritum qui ab ipso procedit.

a Vel, junior. H.

Beatus itidem Epiphanius Cypri archiepiscopus; Ambo, inquit, in homine justo inhabitant, Christus & Spiritus ejus: quod si Christus ex Patre creditur Deus de Deo, Spiritus quoque erit a Christo, vel ab utroque; quemadmodum affirmat Christus, dum ait; *Quæ a Patre procedit, atque ita ex me accipiet*. Et in Ancorato: Quemadmodum nemo novit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater; ita dicere audeo, neque Spiritum nisi Pater & Filius, a quo procedit, & a quo accipit, & nec Filium & Patrem nisi Spiritus sanctus, qui docet omnia & vere clarificat, qui est a Patre & Filio: & paulo infra; Spiritus autem ex Patre & Filio spiratur.

Joan. 16.

Similiter beatus Tarasius patriarcha Constantinopolitanus in epistola ad præsules orientis, quæ ita incipit; Multis & magnis providentiæ modis; hæc habet: Et in Spiritum sanctum, qui ex Patre per Filium procedit, qui & ipse Deus agnoscitur.

Et sanctus Hilarius oratione post pentecosten sic ait: Credimus in sanctam Trinitatem, hoc est Patrem & Filium & Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem, unius substantiæ, unius essentiæ,

A καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. τὸ δὲ προχεῖται, ἀντὶ τοῦ ἐκπορεύεται ὁ διδάσκαλος τίθησιν, ὡς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ θείου συμβόλου ὁ αὐτὸς λέγει, ἔνθα φησί· καὶ προχεῖται, ἤγουν ἐκπορεύεται.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ τῇ, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, φησίν· ἡ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱός, γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός

Ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον ἀντιρρητικοῖς οὕτω λέγει. τρεπτὸν δὲ οὔ τοί που πνεῦμά ἐστιν· ἢ εἴπερ

B τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς διὰ υἱοῦ προχεόμενον πνεῦμα.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ἐννάτου ἀναθεματισμοῦ φησίν· ἴδιον ἔχων ὁ υἱὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον εἰργάζετο τὰς θεοσημείας.

Χρυσόστομος δὲ ὁ μακάριος ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τῇ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ κυρίου φησίν· ἦλθεν ὁ Χριστὸς εἰς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα, καὶ ἀνέλαβε τὸ ἡμέτερον σῶμα. τὸ δὲ, ἐξ αὐτοῦ, τί δηλοῦν βούλεται, ἢ ὅτι τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον πνεῦμα δέ-

C δωκεν ἡμῖν;

Καὶ Σιμεὼν δὲ ὁ νέος θεολόγος, ὁ καὶ Μεταφραστὴς καλούμενος, τῇ τρίτῃ τοῦ Ὀκτωβρίου εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου οὕτω φάσκει· πέρας τὰ τῆς σωματικῆς ἐνδημίας δέχεται, τὰ δὲ τοῦ πνεύματος ἄρχεται, καὶ εἰς οὐρανοὺς ὁ ἐμὸς Χριστὸς ἀναφέρεται, πρὸς τὸν πατρικὸν ἐπάνεισι θρόνον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν καταπέμπει τοῖς μαθηταῖς ὁδηγίᾳ· συνῳδὰ λέγων τῷ μεγάλῳ πατρὶ Χρυσοστόμῳ, ἤγουν τὸ ἐκπορευόμενον ἐξ αὐτοῦ.

Ἐπιφάνιος δὲ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ὁ μακάριος· ἀμφότερα κατοικεῖ, φησίν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δι-

D καίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὥς φησιν ὁ Χριστός· ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐξ ἐμοῦ λήψεται· καὶ ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ· ὃν τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὕτω τολμῶ λέγειν, οὐδὲ τὸ πνεῦμα εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, παρ' οὗ ἐκπορεύεται καὶ παρ' οὗ λαμβάνει, καὶ οὐδὲ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδάσκον πάντα, τὸ δοξάζον ἀληθῶς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστί. καὶ κατωτέρω· τὸ πνεῦμα δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ πνέει.

E Ταράσιος δὲ ὁ μακάριος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἀρχιερεῖς, ἧς ἡ ἀρχή· πολλαῖς καὶ μεγάλαις προνοίαις. οὕτω φησί· καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν ὄντα γνωριζόμενον.

Καὶ ὁ ἅγιος δὲ Ἱλάριος ἐν τῷ λόγῳ τῷ μετὰ τὴν πεντηκοστὴν οὕτω φησί· πιστεύομεν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, τουτέστι τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἕνα Θεὸν παντοδύναμον, μιᾶς οὐσίας, μιᾶς ὑπάρξεως, μιᾶς ἐξουσίας, δημιουργὸν

πάντων τῶν κτισμάτων· ἐξ οὗ πάντα, δι' οὗ πάντα, A ἐν ᾧ πάντα· πατέρα ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀφ' ἑτέρου· υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννητὸν, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ, οὐ μὴν δύο φῶτα, ἀλλ' ἓν φῶς· πνεῦμα ἅγιον παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπίσης ἐκπορευόμενον.

Καὶ Ἀναστάσιος δὲ ὁ τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ καθ' ἡμᾶς ὀρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας, ἐπιγραφὴν ἔχοντι· ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου τῶν περὶ τῆς ὑγιοῦς ἡμῶν πίστεως· οὕτω φησί· τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες ὡς παράδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θείων παρεστήσαμεν διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας· ταύτῃ δὲ B καὶ πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ μονογενοῦς. καὶ πνεῦμα, πάλιν, ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον καὶ ἀποστελλόμενον, οὐ μόνον παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ μετά τινα πάλιν φησί· καὶ γοῦν ὁ κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνὺς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε· λάβετε πνεῦμα ἅγιον.

Καὶ Δαμασκηνὸς δὲ ὁ ἅγιος ἐν τῷ ιγ'. τῶν θεολογικῶν οὕτω λέγει· ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρός ἐστι δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν. καὶ μικρὸν ἀνωτέρω· αὐτὸς μὲν οὖν ἐστι νοῦς, λόγου ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ C διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος. τὸ δὲ, ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ὅπερ ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ ὁ αὐτὸς διδάσκαλος λέγει, ἵνα μή τις διστάσῃ, ἐλύσαμεν αὐτὸ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ ὅρου, ὑπεραπολογούμενοι τῶν πέντε κεφαλαίων

Καὶ Κύριλλος πάλιν ὁ μακάριος ἐν τῷ πρὸς Ἑρμείαν δευτέρῳ λέγει οὕτως· ἅγιον δὲ πνεῦμα προσερεῖς τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον φυσικῶς· ὅτι δὲ ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, ἰσοδυναμεῖ, καὶ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει, μετὰ μικρὸν, καὶ τοῦτό σοι δείξομεν. νῦν δὲ τί ἔχεις πρὸς ταῦτα εἰπεῖν; οὐκ D εἰσὶν οὗτοι οἱ προλεχθέντες ἅγιοι καὶ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι; εἰ οὖν οὗτοι πάντες ἐν διαφόροις λέξεσι καὶ συλλαβαῖς ἐν τοῖς αὐτῶν συγγράμμασι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ὁμολογοῦσι καὶ λέγουσι, πόθεν σοι τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς πνεῦμα τὸ ἅγιον εὕρηται ἐκπορευόμενον ἐν τῇ ἱερᾷ γραφῇ; δεῖξον ἡμῖν, τίς τῶν διδασκάλων τὸ ἐκ μόνου φησί; τίς τῶν ἁγίων; ποία τῶν συνόδων τοῦτ' ἔφησε; τί ὅτι ἐματαιώθης σὺ, καὶ σπουδάζεις καὶ τοὺς ἄλλους ἐξαπατῆσαι; οὐκ ἠδέσθης τὸν κύριον, ὃς κρινεῖ ζῶντας καὶ νεκρούς; πῶς ἠρνήσω αὐτὸν μὴ εἶναι ὁμοούσιον καὶ ὁμόθρονον καὶ ὁμοδύναμον τῷ πατρὶ καὶ συνάναρχον, καὶ πάντα ἔχοντα E ὅσα καὶ ὁ πατὴρ, δίχα μόνου τοῦ εἶναι πατέρα; αὐτὸς γάρ φησι· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά εἰσι· καὶ σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί. καὶ· πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά. καὶ ἐν τῇ εὐχῇ· δὸς αὐτοῖς, περὶ τῶν μαθητῶν λέγων, ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς ἡμεῖς ἕν ἐσμεν. εἰ οὖν ἕν ἐστι μετὰ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, πῶς τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, ὅπερ ἀχωρίστως πρόεισιν ἐκ πατρὸς, καὶ υἱοῦ; ταῦτα μὲν ἔδει σε βλέπειν, καὶ μὴ τὰ Καβασιλᾶ, Παλαμᾶ τε, καὶ τοῦ Φουρνῆ, Καματηροῦ καὶ Μοσχάμπαρος

conditorem omnium creaturarum; ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia: Patrem ex se, non ab alio; Filium ex Patre genitum, Deum verum de Deo vero, lumen verum de lumine vero, non tamen duo lumina, sed unum lumen: Spiritum sanctum a Patre & Filio æqualiter procedentem.

Ad hæc Anastasius sancti montis Sina in sermone, cui titulus, De rectis quæ nos credimus dogmatibus veritatis; cujus tale principium est; Eorum quæ de illibata fide nostra: ita scriptum reliquit; Ex eo porro quod proprium corporis est petito exemplo, declaravimus, quomodo in divinis alterum sit in altero ex proportione & adumbratione membrorum. Hac enim ratione & spiritus oris ejus, Dei scilicet, Spiritus sanctus dicitur, cum sit os unigenitus: & rursus: Spiritus, qui ab eo procedit & mittitur, non a Patre solum, sed etiam a Filio: & post pauca; Itaque dominus, ut eum se ostenderet, a quo Spiritus sanctus existit; insufflans in discipulos ajebat: *Accipite* Joan. 20. *Spiritum sanctum.*

Sacer quoque Damascenus tertiodecimo capite rerum divinarum hæc habet; Manifestativa virtus occultæ Patris divinitatis ex Patre est per Filium procedens, ut ipsa novit: & paulo ante; Ipse igitur est mens, Verbi abyssus, Verbi genitor, perque Verbum Spiritus manifestativi productor. Illud autem, Ex Filio non dicimus Spiritum; quod octavo capite doctor idem habet, ne quis addubitet; jam solvimus in primo definitionis capite, "dum pro quinque capitibus apologiam scriberemus.

"Notanda hæc prorsus authoris verba.

Rursum beatus Cyrillus secundo ad Hermiam libro sic ait; Sanctum vero Spiritum vocabis, qui ex Patre per Filium effunditur naturaliter. Quod vero præpositio, per, idem valeat quod, Ex, & eamdem habeat ac illa vim, paulo post id etiam tibi ostendemus. Nunc ergo quid ad hæc potes dicere? nonne qui allati sunt, sancti & ecclesiæ doctores sunt? Si omnes isti per diversas voces & dictiones suis in scriptis fatentur, ac docent Spiritum sanctum ex Patre & Filio; ex quo tu sacræ scripturæ loco habes, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere? Profer nobis, quis inter doctores dicat, Ex solo; quis sanctorum, quæ synodus dixit hoc? Quomodo temet vanitati dedidisti, & studes etiam seducere alios, non veritus dominum, qui judicaturus est vivos & mortuos? Quomodo illum negas Patri esse consubstantialem? & communem illi denegas cum Patre majestatem, & virtutem; & initio carentem æternitatem? quodque omnia quæ sunt Patris, habeat præter unum hoc, esse Patrem? ipse etenim dicit: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*; Joan. 16. & rursus: *Tu Pater in me, & ego in te*: Joan. 17. &: *Omnia mea tua sunt, & tua mea*: & in oratione, *Da* Joan. 17. *illis*, inquit, loquens de discipulis, *ut unum sint, sicut nos unum sumus*. Si ergo Filius unum est cum Patre, quomodo Spiritus ex solo Patre procedit, qui ex Patre & Filio indivise procedit? Hæc te oportebat inspicere, & non scripta Cabasilæ, & Pala-

mæ

mæ, Phurnii, Camateri, Moschamparis, & aliorum, ne singulos percenseam, quos tu audiens evasisti schismaticus & veritati inimicus; Cumque in synodo adhibuisses non sanctorum, sed illorum dicta, ignominiam reportasti, quando tibi ecclesiæ doctores illi protulerunt: Quare cum oculos attollere non posses, in fugam te ignominiose dedisti; & jam te dicere non pudet, Spiritum sanctum ex solo Patre ibi esse abs te demonstratum? Proposuisti tu quidem illud probandum, cum te ulterioris Franciæ antistites & pedum strepitu & vocibus exsibilarunt, clara voce hæreticum & maledictum appellantes; at nullo modo probasti; nuda tantum dicta protulisti, *Qui a Patre procedit*, & similia; ad quæ jam respondimus, nec est cur amplius dicamus. (Joan. 16.)

EPHES. Ab evangelicis quidem dictis exorsus, per apostolos vero & successores eorum progressus usque ad tertiam synodum œcumenicam, dicta singula diligenter expendens, & syllogismos ad unumquodque adhibens, atque id quod mihi propositum erat concludens; novum scilicet Latinorum dogma esse ubique damnatum.

RESP. Exorsus quidem es, ut jam dixi, a vocibus evangelicis ad tuæ probationem opinionis; sed præscriptum disputationis ordinem non servasti. Constitueratis enim, ut a capite ad caput, & ab argumento ad argumentum progrederemini, ut dilucidæ & claræ fierent interrogationes ac responsiones. Cum vero jam disceptaretis & dictum dicto objiceretis, & syllogismus subsequeretur, compendiose & egregie a fratre Joanne formatus; tum sane tu coarctatus, quid responderes non habebas; atque ut elabereris, longum sermonem instituisti nullo veritatis fructu, aut disputationis more. Quando Joannes qui tecum disputabat, domine Ephesie, dixit, videris præterire ordinem; aliter enim inter nos convenit atque tu facis: nondum finem habuit Basilii magni dictum, & tu alia in medium argumenta protulisti, & alia extra rem capita ad docendos, ut videris, auditores. Sermonem ergo protrahe quantum libuerit, nam ego tibi legem ponere non possum, sed imperator serenissimus: Servabo tamen ipse modestiam & disputationis modum; neque ullum ad quæcumque dicis responsum dabo, donec satisfacias eo quo prolata sunt ordine dicta, & observata lege, qua disputationem sumus aggressi, ut explanato uno transeamus ad aliud. Quibus tu auditis stupore oppressus es, & coactus devenisti ad concisam interrogandi & respondendi rationem: Proinde paucis dictis exclamasti, Sæcula sæculorum; hoc est; nolo ultra disputare; jam feci finem. Quamobrem beatissimus papa dixit; Æquum est, ut quando tu quæ in rem tuam erant dixisti, respondeas etiam ad ea, quæ postremo dixit Joannes provincialis. Tu vero respondere quidem noluisti, sed pauca distorta & prava nihilque ad rem facientia dixisti; & sessio dimissa est; neque amplius ad concilium venire voluisti. Esse porro novum & damnatum Latinorum dogma nec probasti, nec probabis unquam vel tu, vel quivis alius te doctior & sub-

καὶ τῶν ἄλλων, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω, ὧν ἐπακούσας, σχισματικὸς καὶ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας ἐγένου. καὶ ἐν τῇ συνόδῳ οὐ τὰ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ τὰ ἐκείνων εἰπὼν ᾐσχύνθης, ὅτε σοι τοὺς διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας ἐκεῖνοι προήνεγκαν, καὶ μὴ δυνάμενος ἀναβλέψαι ἀπέδρας αἰσχυνθείς· καὶ νῦν οὐκ αἰσχύνῃ λέγων, ὅτι ἔδειξας ἐκεῖ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα; προέθου μὲν δεῖξαι, ὅτε σοι καὶ κρότους ποδῶν καὶ φωνῆς ἐποίησαν οἱ τῆς ἐνδοτέρας Φραγκίας ἡγούμενοι, μεγάλῃ φωνῇ αἱρετικὸν καὶ κατηραμένον ἀποκαλοῦντές σε, οὔπω δὲ ἀπέδειξας ἀλλ' ἢ μόνον ἁπλῶς ῥητὰ εἶπες· ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τὰ ὅμοια· ἅπερ καὶ διελυσάμεθα ἤδη, καὶ οὐ δεῖ περαιτέρω λέγειν.

ΕΦΕΣ. Παρὰ μὲν τῶν εὐαγγελικῶν ἀρξάμενος λόγων, διὰ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διαδεξαμένων αὐτοὺς κατελθὼν ἄχρι καὶ τῆς οἰκουμενικῆς τρίτης συνόδου, κατὰ μέρος τε ἐξεργαζόμενος ἕκαστον τῶν ῥητῶν, καὶ συλλογιζόμενος ἐφ' ἑκάστῳ, καὶ συμπεραίνων ὅπερ ἀποδεικνύναι προκείμενον εἶχον, ὡς πανταχοῦ τοῦ καινοῦ τῶν Λατίνων δόγματος ἀπηγορευμένου.

ΑΠΟΚ. Ἤρξω μὲν, ὡς καὶ πρότερον ἔφην, ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν φωνῶν εἰς σύστασιν τοῦ σοῦ φρονήματος, οὐ μὴν δὲ τῇ καταστάσει ἐπηκολούθησας τῆς διαλέξεως. ἐστήσατε γὰρ, ἵνα ἀπὸ κεφαλαίου εἰς κεφάλαιον, καὶ ἀπὸ ἐπιχειρήματος εἰς ἐπιχείρημα μεταβαίνητε, ἵνα καὶ εὐσύνοπτοι καὶ σαφεῖς αἱ ἐρωτήσεις ἅμα καὶ ἀποκρίσεις γίνωνται. ὅταν δὲ εἰς αὐτὸ ἤλθετε, καὶ ῥητὸν τὸ ῥητὸν διεδέξατο, καὶ συλλογισμὸς κατόπιν ὡς ἐν συνόψει ἐπηκολούθει γενναίως παρὰ τοῦ φρὰ Ἰωάννου λεγόμενος, ἐστενοχωρήθης τῇ ἀποκρίσει, καὶ ἐξέφυγες, τὸν μακρὸν ἐκεῖνον ἀποτεινάμενος λόγον· μηδένα καρπὸν ἀληθείας ἢ ἔθος ἔχοντα διαλέξεως· ὅτε σοι ὁ προσδιαλεγόμενος Ἰωάννης ἔφη· κύριε Ἐφέσου, φαίνεται ὅτι παραβαίνεις τὴν τάξιν, ἄλλη γάρ ἐστιν ἡ ἡμετέρα συμφωνία, καὶ ἄλλως ποιεῖς· ἔτι τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητὸν οὐκ ἔλαβε τέλος, καὶ σὺ προέφερες εἰς μέσον ἄλλας ὑποθέσεις καὶ ἄλλα κεφάλαια ἔξω τοῦ προκειμένου, διδάσκων ὡς ἔοικε τοὺς ἀκροατάς. λέγε λοιπὸν μακρὸν, ὅσον ἂν αὐτὸς βούλῃ ἐπειδὴ ἐγὼ οὐκ ἔχω τιθέναι σοι νόμον, ἀλλ' ὁ γαληνότατος βασιλεύς· ὅμως ἐγὼ τηρήσω τὴν σεμνότητα καὶ τὴν τάξιν τῶν διαλέξεων, καὶ οὐδέποτε ἀποκριθήσομαι εἰς ὅσα λέγεις, ἕως ἂν ἀπολογηθῇς κατὰ τάξιν τῶν προκομισθέντων ῥητῶν, καθ' ὃν ἠρξάμεθα τρόπον τῆς διαλέξεως, ὅπως σαφηνισθέντος τοῦ ἑνὸς ἀρξώμεθα τοῦ ἑτέρου. ἀκούσας οὖν ταῦτα ἐπιληψία κατέσχε σε, καὶ ἐστενοχωρήθης ἐλθεῖν κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν τῶν ῥητῶν. καὶ εὐθὺς ὀλίγα εἰπὼν, σέκουλα σεκουλώρουμ ἐβόησας, τουτέστιν οὐ βούλομαι ἔτι λέγειν, τέλος ἐποίησα. ὅθεν καὶ ὁ μακαριώτατος πάπας ἔφησε· δίκαιόν ἐστιν, ἐπεὶ εἶπες ὅσα ἐχρῄζες, ἵν' ἀπολογηθῇς καὶ εἰς τὰ τελευταῖα Ἰωάννου τοῦ προβιντζιαλίου. μὴ θέλοντος δέ σου ἀποκριθῆναι, ἀλλ' ὀλίγους εἰπόντος λόγους, στρεβλοὺς καὶ διεφθαρμένους καὶ ἔξω τοῦ προκειμένου, ἐλύθη ἡ συνέλευσις, καὶ πλέον οὐκ ἠθέλησας συνελθεῖν, καινὸν δὲ καὶ ἀπηγορευμένον τὸ τῶν Λατίνων δόγμα οὔτε μὴν ἔδειξας οὔτε δείξεις ποτὲ, οὔτε σὺ οὔτ' ἄλλος τις ὑψηλότερός σου

καὶ

A καὶ λογιώτερος· ὅτι οὐ καινὸν τοῦτο τὸ δόγμα ὑπάρχει, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς δευτέρας συνόδου ἐστί τε καὶ ψάλλεται ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ· οὐδὲ Λατινικόν ἐστιν ἢ Γραικικὸν, οὐ γὰρ ἐν μέρει ἡ πίστις, ἀλλὰ Χριστιανικόν· πάντες γὰρ οἱ διδάσκαλοι Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι τὸ αὐτὸ φρονοῦσιν· εἰ μὴ τοσοῦτον ἀτοπώτατος βούλει φανῆναι, ὥστε καὶ τοὺς ἀνατολικοὺς ἁγίους καὶ διδασκάλους Λατίνους ἀποκαλεῖν.

ΕΦΕΣ. Ἐπὶ τούτοις κατέλυσα τὰς πρὸς αὐτοὺς ὁμιλίας, ἢ μηκέτι συνελεύσεσθαι μετ᾽ αὐτῶν, ἢ γοῦν αὐτὸς σιωπήσειν βεβαιωσάμενος. ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι προσεκαλοῦντο τοὺς ἡμετέρους ἑκόντας ἄκοντας εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἀντίρρησιν· καὶ τοῦτο διαπραξάμενοι μὴ B παρόντος ἐμοῦ διὰ τὴν ἀσθένειαν, δύο ἐφεξῆς συνελεύσεις ἀνήλωσαν αὐτοὶ μόνοι λέγοντες, μηδενὸς ἀπολογουμένου.

ΑΠΟΛ. Ὁ δίκαιος λόγος ἀπῄτει, ἐπειδὴ σὺ ἀπὸ μέρους τῶν Γραικῶν εἶπες, καὶ οὕτω μακροὺς κατέτεινας λόγους, ἵν᾽ ἀκούσῃς καὶ τὰς ἀποκρίσεις. οὐ γὰρ δίκαιον, τὸν διαλεγόμενον μόνον λέγειν μὲν, οὐκ ἀκούειν δὲ καὶ τοῦ ἀποκρινομένου. καὶ σὺ μὲν τὸ, σέκουλα σεκουλώρουμ, εἰπὼν, αἰσχυνθεὶς τῇ στενοχωρήσει τοῦ φρὰ Ἰωάννου ἀνεχώρησας, καὶ οὐκέτι ἐβούλου συνελθεῖν· οἱ δὲ Λατῖνοι οὐκ ἠνείχοντο σιωπῆσαι, καὶ τοῖς σοῖς λόγοις μὴ δοῦναι ἀπολογίαν. ὅθεν ἐ- C κάλουν κανονικῶς ὑμᾶς συνελθεῖν καὶ ἀκοῦσαι τὰς ἀποκρίσεις τῶν λόγων. καί σου μὲν μὴ βουλομένου συνελθεῖν, ὁ βασιλεύς τε καὶ ὁ πατριάρχης καὶ οἱ ἐπίλοιποι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας λογάδες ᾠήθησαν δίκαιον εἶναι συνελθεῖν, καὶ οὕτω συνῆλθον. ἀποστείλασα οὖν ἡ σύνοδος ἐκάλει καί σε ἐλθεῖν, ἀλλ᾽ οὐκ ἠθέλησας, ἀσθένειαν ἰσχυρὰν ὑποκρινάμενος. νοήσαντες οὖν οἱ δημόται σου τὴν φυσικὴν ἀσθένειαν, ἣνπερ εἶχες, ἐσιώπησαν. Λατῖνοι δὲ μόνοι ἔλεγον μηδενὸς ἀπολογουμένου, οὐ γὰρ χρεία ἦν ἀπολογεῖσθαι τοὺς ἡμετέρους, ὅτι ὁ τῶν Λατίνων λόγος ἀπολογία ὑπῆρχε πρὸς τὰ ὑμέτερα.

ΕΦΕΣ. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην τὰ ῥητὰ τῶν οἰκείων διδασκάλων D προενεγκόντες, ἐν οἷς ἐδείκνυσαν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ υἱοῦ καθὰ καὶ ἐκ τοῦ πατρός.

ΑΠΟΛ. Ἐν ταύτῃ τῇ συνελεύσει ἀπέστειλεν ἡ σύνοδος ζητοῦσά σε ἐλθεῖν πρὸς τὴν διάλεξιν, ἐπειδὴ ὁ προσδιαλεγόμενος φρὰ Ἰωάννης ἔλεγεν, ἀγάγετε τὸν Ἐφέσου ὧδε, ἵνα ἀκούσῃ τὰς ἀποκρίσεις τῶν λόγων αὐτοῦ· σὺ δὲ μὴ δυνάμενος ἀκούειν τὸν ἔλεγχον τῶν παρὰ σοῦ ῥητῶν, οὐκ ἠθέλησας ἐλθεῖν, ἀλλ᾽ ὑπεκρίνου ἀσθενεῖν. διὸ καὶ ὁ διδάσκαλος Ἰωάννης τοὺς μὲν ἐλέγχους τῶν σῶν ἐάσας λόγων, τὰ τῶν οἰκείων διδασκάλων ῥητὰ προέφερε δεικνύων τοῦ δόγματος τὴν ἀλήθειαν, ἀναιρῶν, ἅπερ ἔλεγες, E ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. ἀλλὰ σὺ μὲν ἔλεγες, οὐκ ἐδείκνυες δέ. ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε, καὶ γενναίως ἐδείκνυε μετὰ τῶν δυτικῶν διδασκάλων. ἆρ᾽ ὄντως δύνασαι ἀρνήσασθαι, ὅτι οὐκ εἰσὶν οἱ δυτικοὶ διδάσκαλοι ἅγιοι; εἰ εἴποις, αἱρετικὸς πάντων αἴσχιστος δόξεις, ὅτι ἡ πέμπτη οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐν τῷ ἑαυτῆς ὅρῳ φησίν· ἑπόμεθα τοῖς ἁγίοις καὶ μακαρίοις πατράσι καὶ διδασκάλοις, Γρηγορίῳ τῷ Διαλόγῳ, Αὐγουστίνῳ, Βασιλείῳ, Ἱερωνύμῳ, Ἀμβροσίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς· καὶ τὰς φωνὰς αὐτῶν στέργομεν καὶ ἀποδεχόμεθα· οὐκοῦν οὐ δύνασαι ἀντειπεῖν. τούτους οὖν οὓς ἡ πέμπτη τῶν οἰκου-

limior: nam dogma hoc non est novum, cum usque a secunda synodo sit & cantetur in Romana ecclesia: neque dogma Latinorum est, aut Græcorum; fides enim non est partium; sed Christianorum: Siquidem omnes tam Græci quam Latini doctores ita sentiunt: nisi velis usque adeo stolidus videri, ut Latinos voces sanctos etiam & doctores orientales.

Cum ita perorassem, eorum congressibus vale dixi; statutum habens aut devitandum esse consessum eorum, aut certe mihi tacendum. Verum illi nostros volentes nolentes advocabant, eo quod respondere vellent ad ea quæ dicta erant. Quod cum fecissent, me non præsente causa morbi, duas insumpsere deinceps sessiones ipsi soli dicentes, nemine defensionem suscipiente. EPHES.

Æqua ratio postulabat, ut posteaquam tu pro Græcis dixeras: & adeo prolixos sermones habueras, audires etiam responsiones; neque enim justum est solum disputantem dicere, & responsa non audire. Et tu quidem cum, Sæcula sæculorum, pronunciasses, præ pudore, quod te frater Joannes in angustias redegisset, recessisti, nec amplius in synodum ire voluisti: Latini vero silere haudquaquam sustinebant, & tuis sermonibus nullam opponere defensionem. Quapropter canonice vos convocabant, ut conveniretis, & responsa ad sermones habitos audiretis: te vero renuente & non eunte, imperator, & patriarcha, & reliqui orientalis ecclesiæ optimates conveniendum esse judicarunt, atque ita convenerunt. Accersitus tu quoque fuisti per nuncium a synodo, sed recusasti, simulans te gravi morbo detineri. Cum ergo cives tui familiarem tibi morbum intellexissent, tacuerunt. Latini vero soli dicebant, nemine defensionem suscipiente, quia nullam opus erat fieri a nostris apologiam; nam sermo Latinorum responsio erat ad ea quæ objeceratis. RESP

In priore quidem proferentes dicta suorum doctorum, quibus ostendebant Spiritum sanctum a Filio procedere, quemadmodum & ex Patre. EPHES.

In hac sessione synodus misso nuncio te ad disputationem vocabat; quoniam is, qui tecum disputabat, frater Joannes dicebat; Adducite huc Ephesium, ut responsiones audiat ad ea quæ dixit. Tu vero rationes tuas redargui cum ferre non posses, venire noluisti, sed morbum simulasti. Quocirca magister Joannes omissa tuorum confutatione sermonum, protulit doctorum suorum sententias, dogmatis veritatem ostendens, & refellens quæ tu dixeras, scilicet Spiritum a Filio non esse. Et tu quidem dicebas, at non probabas; Ille vero dicebat, & strenue probabat cum occidentis doctoribus. An vero negare poteris, sanctos esse occidentis doctores? Si neges, hæreticus omnium turpissimus apparebis: nam quinta synodus œcumenica in sua definitione ait; Sequimur sanctos & beatos patres atque doctores, Gregorium Dialogum, Augustinum, Basilium, Hieronymum, Ambrosium, & reliquos; eorumque voces approbamus & recipimus: non potes ergo contradicere. Hos itaque, quos inter œcumenicas quinta synodus promulgavit, RESP. Collat. 1.

vit sanctos atque doctores proferens Joannes perspicue demonstravit, Spiritum sanctum esse etiam a Filio, refutando quæ tu dixeras, non quæ docent doctores orientales; nam & illi eadem, quæ occidentales, dicunt. Ut vero scire volentibus num vera dicas, palam fiat veritas, occidentalium quoque doctorum sententias hic apponemus non omnes, aut omnium, sed paucas e multis; ut per eas te ostendamus usquequaque futilem & arrogantem. In primis enim senioris Romæ pontifex, magnus inquam Gregorius Dialogus, quem orientalis quoque ecclesia doctorem & sanctum agnoscit, in expositione sacri evangelii sic ait: Unde & ipsa veritas, ut fidem discipulis augeret, dixit; *Si enim ego non abjero, paracletus non veniet ad vos*. Cum enim constet, quia paracletus Spiritus ex Patre procedat semper & a Filio, cur se Filius recessurum dicit, ut ille veniat, qui a Filio nunquam recedit?

Homil. 26. Et infra in illud; *Cum esset sero die illa*; *Cum venerit paracletus*, inquit, *quem ego mittam vobis a Patre*: Si enim mitti solummodo incarnari diceret intelligi, sanctus procul dubio Spiritus nullo modo diceretur mitti, qui nequaquam incarnatus est, sed ejus missio ipsa processio est, qua de Patre procedit & Filio.

Joan. 20.
Joan. 15.

Cap. 10. Sanctus quoque Ambrosius libro primo de Spiritu sancto ad Gratianum imperatorem hæc habet: Sed neque cum de Patre exit, de loco recedit, & quasi corpus a corpore separatur; neque cum in Patre est, quasi in corpore tanquam corpus includitur. Spiritus quoque sanctus cum procedit ex Patre & Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio. Quemadmodum enim separari potest a Patre, qui spiritus oris ejus est? quod utique & æternitatis indicium, & divinitatis exprimit unitatem.

Cap. 10. Sanctissimus vero Augustinus ad Orosium scribens in sermone, cujus initium est; Dominus noster Jesus Christus manifestavit se ita venturum: multis in locis hac de re verba faciens hæc etiam habet: Cur igitur non credamus, Spiritum sanctum ex Filio quoque procedere, cum sit & Filii Spiritus? Si enim ab ipso non procederet, post resurrectionem suam manifestando se discipulis non

Joan. 20. insufflasset in eos dicens: *Accipite Spiritum sanctum*.

Et paulo post: Spiritus vero sanctus non de Patre procedit in Filium, & de Filio ad sanctificandam creaturam, sed simul de utroque procedit; quamvis Pater hoc Filio dederit, ut sicut ab ipso, pariter & ab illo procedat: neque enim possumus dicere, Spiritum sanctum non esse vitam, quandoquidem vita est Pater & Filius; & propterea sicuti Pater vitam habens in se ipso, dedit & Filio ut vitam habeat in se ipso, ita dedit ut etiam ab illo vita procedat, sicut procedit & ab ipso.

Ejusdem ex libro de fide ad Petrum, ca-

A μενικῶν συνόδος ἁγίους καὶ διδασκάλους ἐκήρυξεν, ὁ Ἰωάννης κομίσας ἔδειξεν ἐναργῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἰς ἀναίρεσιν τῶν σῶν λόγων, καὶ οὐ τῶν ἀνατολικῶν διδασκάλων, διότι κἀκεῖνοι τὰ αὐτὰ τοῖς δυτικοῖς λέγουσιν. ἵνα δὲ ἡ ἀλήθεια δηλωθείη τοῖς βουλομένοις ἰδεῖν, εἴπερ ἀληθῆ λέγεις, ἡμεῖς καὶ τὰ ῥητὰ τῶν δυτικῶν διδασκάλων ἐνταῦθα θήσομεν, οὐ πάντα, οὐδὲ πάντων, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα, δεικνῦντές σε πανταχοῦ διὰ τούτων ἀλαζόνα καὶ ματαιόφρονα. ἐν πρώτοις γὰρ ὁ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερεὺς, ὁ μέγας, φημὶ, Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὃν καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία διδάσκαλον καὶ ἅγιον ἔχει, οὕτω φησὶν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ἱεροῦ εὐαγ-
B γελίου· ὅθεν καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, ἵνα τοῖς μαθηταῖς πίστιν προσθῇ, εἶπεν· ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. ἐπεὶ γάρ ἐστι τὸν παράκλητον τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἀεὶ καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τίνος χάριν ἑαυτὸν ὁ υἱὸς ἀποδημήσοντα εἴρηκεν, ἵν᾽ ἐκεῖνος ἔλθῃ, ὁ τοῦ υἱοῦ μηδέποτε ἀφιστάμενος,

Καὶ περαιτέρω εἰς τὸ ῥητὸν τό· οὔσης ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησίν· ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός· εἰ γὰρ τὸ ἀποστέλλεσθαι, τὸ σαρκοῦσθαι μόνον ὀφείλει νοεῖσθαι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναμφιβόλως οὐδένα ἂν τρόπον ἐλέγετο
C ἀποστέλλεσθαι, ὅπερ οὐδέποτε ἐσαρκώθη· ἀλλ᾽ ἡ τούτου ἀποστολὴ αὕτη ἐστὶν, ἡ αὐτοῦ πρόοδος, ἣ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται.

Ὁ δὲ θεῖος Ἀμβρόσιος ἐν τῷ πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα πρώτῳ βιβλίῳ τῷ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος οὕτω φησίν· ἀλλ᾽ οὔτε ἐπειδὰν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξέρχεται, ἀπὸ τόπου ἀναχωρεῖ, καὶ ὡσεὶ σῶμα χωρίζεται ἀπὸ σώματος. οὔτε γὰρ ἐν τῷ πατρὶ ὡς δῆθεν ἐν σώματι ἅτε δὴ σῶμα ἐμπερικλείεται· καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἡνίκα ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐ χωρίζεται τοῦ πατρὸς, οὐ χωρίζεται τοῦ υἱοῦ· τίνα γὰρ τρόπον δύναται χωρίζεσθαι τοῦ πατρὸς, πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ὄν; ὃ πάντως καὶ
D τῆς ἀϊδιότητος δεῖγμά ἐστι, καὶ τῆς θεότητος ἐμφαίνει τὴν ἑνότητα.

Αὐγουστῖνος δὲ ὁ θειότατος πρὸς Ὀρώσιον ἐπιστέλλων ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσεν ἑαυτὸν οὕτως *ἐπελευσόμενον· ἐν πολλοῖς τόποις περὶ τούτου λέγων καὶ τοῦτο φησί. διὰ τί τοίνυν μὴ πιστεύσωμεν, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστιν αὐτὸ πνεῦμα; εἰ γὰρ μὴ παρ᾽ αὐτοῦ ἐξεπορεύετο, οὐκ ἂν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἑαυτὸν ἐμφανίζων τοῖς μαθηταῖς, ἐνεφύσησεν αὐτοῖς λέγων· λάβετε πνεῦμα ἅγιον.

* ἀπελευσόμενος.

Καὶ μετά τινα· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ
E πατρὸς ἐκπορεύεται πρὸς τὸν υἱὸν, κἀκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται πρὸς τὸ ἁγιάζειν τὴν κτίσιν, ἀλλ᾽ ὁμοῦ ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται, εἰ καὶ ὁ πατὴρ τοῦτο δέδωκε τῷ υἱῷ, ἵν᾽ ὥσπερ ἐξ αὐτοῦ οὕτω καὶ ἐξ ἐκείνου ἐκπορεύηται. οὐδὲ γὰρ δυνάμεθα λέγειν, μὴ εἶναι ζωὴν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ ὁ πατὴρ ζωή ἐστι καὶ ὁ υἱός· καὶ διὰ τοῦτο ὥσπερ ὁ πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ οὕτως ἔδωκε ζωὴν ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐξ ἐκείνου, ὥσπερ ἐκπορεύεται καὶ ἐξ αὐτοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς Πέτρον περὶ πίστεως κεφαλαίου ιά.

ιά βεβαιότατα πίστευε, καὶ κατὰ μηδένα τρόπον ἀμφίβαλλε, αὐτὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πατρός ἐστι πνεῦμα καὶ υἱοῦ, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. λέγει γὰρ ὁ υἱός. ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· ὅπου πνεῦμα ἑαυτοῦ εἶναι ἐδίδαξεν, ἐπεὶ αὐτός ἐστιν ἡ ἀλήθεια. ἐκ τοῦ υἱοῦ τε ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἡ προφητικὴ καὶ ἀποστολικὴ διδασκαλία ἡμῖν παραδίδωσιν. Ησαΐας μὲν γάρ φησι περὶ τοῦ υἱοῦ. πατάξει τὴν γῆν τῇ ῥάβδῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ τῷ πνεύματι τῶν χειλέων αὐτοῦ ἀνελεῖ τὸν ἀσεβῆ. περὶ οὗ φησι καὶ ὁ ἀπόστολος· ὃν ὁ κύριος Ιησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ.

Καὶ τί δεῖ πάντα καταλέγειν, ὅσα οἱ δυτικοὶ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας φασίν; ἀρκεῖν ἡγούμεθα καὶ ταῦτα εἰς παράστασιν τῆς ἀληθείας, καὶ ἱκανὰ πεῖσαι ψυχὴν μὴ βεβαπτισμένην τῇ ἀπογνώσει τε καὶ προλήψει, ὥσπερ ἡ σὴ αἰδέσιμε Εφέσου ἐβεβάπτιστο. οὐ γὰρ ἠθέλησάς ποτε συνιέναι τὸ ἀληθὲς καὶ ἑνωθῆναι τοῖς διδασκάλοις τούτοις καὶ ἁγίοις, ἀλλ' ἐξελέξω μετὰ τοῦ Παλαμᾶ καὶ Καβασιλᾶ καὶ τῶν λοιπῶν εἶναι, οἳ τὸν βίον κατέστρεψαν ἐλεεινῶς. ὃ δὲ φῂς, ὅτι ἐδείκνυσαν παρὰ τῶν οἰκείων διδασκάλων ἐκπορευόμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ καθάπερ ἐκ τοῦ πατρὸς, θαυμάζω πολὺ, εἰ καὶ σοὺς οὐ νομίζεις, οὓς αἱ σύνοδοι πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς διδασκάλους παρέθεσαν, οἳ συμφωνοῦσιν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἀνατολικοῖς διδασκάλοις, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς περὶ τῆς πίστεως δόγμασιν.

ΕΦΕΣ. Εν δὲ τῇ δευτέρᾳ συνελεύσει τὰ παρ' ἐμοῦ εἰρημένα διαστρέψαντες μᾶλλον ἢ ἀνατρέψαντες, καὶ χρήσεις ἐναντίας, ὡς ἐκείνοις ἐδόκει, τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων ἐκτεθεικότες.

ΑΠΟΛ. Εν ταύτῃ δὲ τῇ δευτέρᾳ συνελεύσει μετὰ τὴν σὴν φυγὴν πάλιν ὁ φρὰ Ιωάννης ἐθεολόγησε, καὶ πάλιν φωνῇ μεγάλῃ ἐβόησεν· ἀγάγετε τὸν Εφέσου ὧδε, βούλομαι γὰρ ἀνατρέψαι τὰ αὐτῷ εἰρημένα. καὶ πάλιν ἀπέστειλεν ἡ σύνοδος, ζητοῦσά σε συνελθεῖν· οἱ δὲ ἀπεσταλμένοι ζητοῦντές σε, εὗρον μαινόμενον, καὶ βοῶντα φωνὰς ἀσήμους· καὶ καλούντων σε συνελθεῖν τῇ συνόδῳ, σὺ ἀντέφης· οὐ δύναμαι ἐλθεῖν· τῇ γὰρ νυκτὶ ταύτῃ ἐλθόντες οἱ καρδινάλεις ἀπεστέγασαν τὸν ὄροφον τοῦ οἰκήματος, καὶ μετὰ ῥάβδων πυρίνων ἔδειράν μου τὰς σάρκας, ἀπέκτειναν με οἱ καρδινάλεις, καὶ νῦν καλοῦσί με συνελθεῖν μετ' αὐτῶν; οὐ δύναμαι. ἢ οὐχ ὁρᾶτε καὶ ὑμεῖς τὰς πληγάς; καὶ ἐδείκνυες τὰς σάρκας σου λέγων· βλέπετε, πῶς εἰμι ὅλος μεμελανωμένος τῶν ῥαβδισμῶν ἕνεκεν; ἐκεῖνοι δὲ ἐννοήσαντες τὴν ἀσθένειαν, ἀπῆλθον δηλοῦντες τῇ ἱερᾷ συνόδῳ, ὡς οὐ δύναται συνελθεῖν, ἀσθενεῖ γάρ. ὅθεν ὁ φρὰ Ιωάννης πάλιν εἶπεν· ἐβουλόμην εἶναι τὸν Εφέσου ὧδε, καὶ συμπαρεῖναι ἡμῖν ἐν ταύτῃ τῇ συνελεύσει. ἀλλ' ὡς ἔοικεν, ἡττηθεὶς ἀπέγνω. διὸ φέρε πρὸς ὑμᾶς ποιήσωμαι τὴν ἀπόκρισιν. καὶ προαγαγὼν τὰ τῶν ἀνατολικῶν διδασκάλων ῥητὰ, ἅπερ καὶ ἡμεῖς πρότερον ἐξεθέμεθα, καὶ ἄλλα πλεῖστα, ἡμεῖς γὰρ ὀλίγα προετείναμεν, γενναίως ἀπέδειξε καὶ λαμπρότερον τοῦ ἡλίου, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται· ἀνέτρεψέ τε ἀνδρείως τὰ παρὰ σοῦ πρότερον εἰρημένα, καὶ

A pite undecimo: Firmissime tene, & nullatenus dubites, eumdem Spiritum sanctum qui Patris & Filii unus est Spiritus, de Patre & Filio procedere. Dicit enim Filius: *Cum venerit paracletus Spiritus veritatis, qui a Patre procedit*; ubi suum esse Spiritum docuit, quia ipse est veritas. De Filio quoque procedere Spiritum sanctum prophetica atque apostolica doctrina nobis commendat. Isaias enim dicit de Filio: *Percutiet terram virga oris sui, & Spiritu labiorum suorum interficiet impium*: De quo & apostolus ait; *Quem interficiet dominus Iesus Spiritu oris sui*. — Joan. 15. — Isaiae xx. — 2. Thess. 2.

B Et quid opus est recensere omnia, quæcumque occidentalis ecclesiæ doctores ajunt? hæc enim satis esse arbitramur ad comprobandam veritatem, & persuadendum animo, qui non sit pervicacia & antecepta opinione demersus, qualis erat tuus, venerabilis Ephesie: nunquam enim voluisti verum animo comprehendere, & sequi sanctos hosce doctores; sed maluisse cum Palama, & Cabasila, & reliquis esse, qui divexati contortionibus intestinorum periere. Quod vero illos ostendisse ais per suos doctores, Spiritum sanctum ex Filio procedere, sicut ex Patre; vehementer sane admiror, cur pro tuis C etiam illos non habeas, qui doctores universis Christianis propositi sunt a conciliis, qui & sibi & doctoribus orientalibus, præsertim in fidei dogmatibus congruentia loquuntur.

EPHES. In altera vero sessione, quæ a me dicta fuerant pervertentes potius quam evertentes; & doctorum nostrorum oppositas, ut illis quidem videbatur, sententias exponentes.

RESP. In hac secunda post tuam fugam sessione iterum frater Joannes de rebus divinis disputavit; iterumque magna voce clamavit; Adducite huc Ephesium, volo enim refellere quæ dixit: Et rursus te synodus per nuncium ad se vocavit. Qui vero missi erant, quærentes te, insanientem repererunt, & vocibus inconditis stridentem. Cumque te ad synodum invitarent, respondisti; Non possum venire; hac enim nocte venerunt cardinales sublato domicilii tecto & membra mea virgis igneis ceciderunt: Occiderunt me cardinales, & nunc ad synodum invitant? non possum. An non videtis & ipsi plagas? & ostendebas membra tua dicens; Videtis, ut sim plane totus præ verberibus lividus? Illi autem intelligentes quo morbo laborares, rediere sacro nunciante concilio, te advenire non E posse, quod non recte valeres. Quocirca frater Joannes rursus; Vellem, ajebat, Ephesius adesset, & nobiscum sessioni huic interesset: Verum devictus despondisse animum videtur; Itaque ad vos responsionis verba faciam: & afferens in medium dicta orientalium doctorum, quæ a nobis etiam supra exposita sunt, nec non alia plurima; nos enim protulimus pauca; egregie Sole ipso clarius demonstravit, Spiritum sanctum a Filio quoque procedere; & quæ prius a te dicta fuerant, strenue demolitus est, atque humi prostravit

vit ut falsa & perversa, penitusque a theologia & mente sanctorum abhorrentia. Exposuit vero doctorum nostrorum sententias, iis quæ a te dicebantur contrarias, veritati autem omnino consonas; non eo sensu, quo tu perverse intelligendo exponebas; sed quo illas ii scripserunt, & recta mente pronunciarunt; te relinquens ubi constravit: deridendo lapsu jacentem, unde te erigere penitus non valuisti.

EPHES. Quoniam vero, ubi tacuissem ego, ex nostris nemo ausus est amplius sese illis opponere, tum quia optimates ita fieri oportere censebant, tum quia omnes certamen detrectabant, timentes ne se litibus ac turbis implicarent; illi taciturnitatem nostram veluti lucrum inopinato sibi oblatum rati, nostros veluti in fugam versos provocabant ad pugnam: nobis autem renuentibus, applaudebant illi quasi victores, & veritatem a se stantem habentes.

RESP. Applaudebant non ut victores, sed ut culpa vacantes, quam in illos per calumniam conjiciebas: tu enim & qui tecum sentiunt, Latinos hæreticos habebatis, quod dicant, etiam ex Filio procedere Spiritum; & incusabatis eos, symbolique temeratores ac depravatores appellabatis. Illi vero prolatis doctoribus & orientalibus & occidentalibus, qui eorum dogmati seu potius veritati suffragantur, applaudebant, quod nequaquam sint temerarii symboli corruptores, vel hæretici; sed veritatis assertores, cum per doctores ecclesiæ veritas jam eluxisset. Nostros porro evocabant, si quid vellent dicere contra sententias doctorum; at illi non sunt ausi adversus lucidissima proloqui, neque omnino se opponere voluerunt, non, ut ais, quod refugerent, aut timerent, sed quia stultum esse opinarentur contra veritatem disputare, tam aperte demonstratam ex orientis & occidentis doctoribus. Ceterum tu callide siluisti; neque enim silere volebas, sed contradicere non valebas: quis enim in stadio disputans sua sponte conticescit? Silentio quippe victoria statim ostenditur: Oportet ergo disputantem perpetuo dicere quoad vincat, aut vincatur. Tibi vero, cum ultra dicere non posses, minime spontaneum silentium fuit, morbum simulanti; atque ita congressum devitanti, ut scilicet honoris tui causa non succumberes coram synodo; namque ignominiam præ oculis habens ad synodum accedere noluisti.

EPHES. Quod ipsi sane nunquam non erant facturi; cum eo sint prorsus ingenio, ut parati sint contra omne quod asseritur, dicere, & victoriæ famam sibi tribuere.

RESP. Parati semper sunt illi, a quibus est veritas, contra mendacium dicere: Nos quoque prompti paratique nunc sumus ad repugnandum pacis initæ inimicis. Ergo Latini etiam & illo tempore, & nunc, & in perpetuum sunt eruntque parati non contra id quod bene asseritur dicere; sed quod perperam & falso dicitur, constanter refellere, idque velut execrandum profligare; non quasi victoriæ nomen si-

εἰς γῆν κατέστρεψεν ὡς ψευδῆ καὶ διεστραμμένα, καὶ παντελῶς ἀλλότρια τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας καὶ διανοίας· καὶ ἐκτέθεικε τὰς χρήσεις τῶν ἡμετέρων διδασκάλων, τοῖς σοὶ μὲν ῥηθεῖσιν ἐναντίας, τῇ δὲ ἀληθείᾳ τῷ ὄντι συνᾳδούσας, οὐ μὴν δ' ὡς σὺ διεστραμμένως ἐξηγοῦ καὶ ἐλάμβανες, ἀλλ' ὡς ἐκεῖνοι συνέγραψαν καὶ ὡς ἡ ἐκείνων εἶχεν ὀρθὴ διάνοια, σὲ καταλιπὼν ἔνθα καὶ κατηδάφισε, πτῶμα γέλωτος ἄξιον, ὅθεν ἀνακύψαι ὅλως οὐκ ἠδυνήθης.

ΕΦΕΣ. Ἐπεὶ δέ μου σεσιωπηκότος, οὐδεὶς ἔτι τῶν ἡμετέρων πρὸς αὐτοὺς ἐθάῤῥησεν ἀντιτάξασθαι, τοῦτο μὲν τῶν ἀρχόντων οὕτω δέον εἶναι κρινόντων, τοῦτο δὲ καὶ ὀκνοῦντες ἅπαντες τὸν ἀγῶνα, καὶ μὴ εἰς ἔριδας καὶ ταραχὰς ἐμπέσωσι δεδιότες· ἐκεῖνοι τὴν ἡμετέραν σιωπὴν ὡς ἕρμαιον λογισάμενοι, καθάπερ τινὰς φυγάδας προεκαλοῦντο τοὺς ἡμετέρους πρὸς μάχην· καὶ μηδαμῶς ὑπακουόντων ἡμῶν, ἐπεκρότουν ὡς νικηταὶ, καὶ τὴν ἀλήθειαν μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες.

ΑΠΟΛ. Ἐπεκρότουν οὐχ ὡς νικηταὶ, ἀλλ' ὡς ἀθῷοι τῆς σῆς διαβολῆς· σὺ γὰρ καὶ οἱ κατὰ σὲ τοὺς Λατίνους αἱρετικοὺς εἴχετε διὰ τὸ λέγειν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ πνεῦμα ἐκπορευόμενον, καὶ ἐνεκαλεῖτε αὐτοῖς, καὶ τολμητὰς τοῦ συμβόλου καὶ παραχαράκτας ἐκαλεῖτε· ἐκεῖνοι δὲ τοὺς ἁγίους τοὺς ἀνατολικούς τε καὶ δυτικοὺς προκομίσαντες συμφωνοῦντας τῷ ἑαυτῶν δόγματι, ἢ βέλτιον φάναι τῇ ἀληθείᾳ, ἐπεκρότουν, ὡς οὐκ εἰσὶ τολμηταὶ τοῦ συμβόλου ἢ αἱρετικοὶ, ἀλλ' ὡς τὴν ἀλήθειαν λέγοντες, ἤδη τῆς ἀληθείας φανείσης διὰ τῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας. προεκαλοῦντο δὲ τοὺς ἡμετέρους, εἰ βούλοιντο ἀντειπεῖν τοῖς τῶν διδασκάλων ῥητοῖς. οἱ ἡμέτεροι οὖν ἀντιλέγειν οὕτω πρὸς τὰ φανώτατα οὐκ ἐθάῤῥησαν, οὐδὲ ἁπλῶς ἀντιτάξασθαι ἤθελον, οὐχ ὡς ὀκνοῦντες, ἢ δεδιότες, ὡς σὺ φῄς, ἀλλ' ὡς μωρίαν ἡγούμενοι ἀντιλέγειν τῇ ἀληθείᾳ, οὕτω φανερῶς δεικνυμένῃ διὰ τῶν ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν διδασκάλων. σὺ δὲ ἐσιώπησας τεχνηέντως, οὐχ ὡς βουλόμενος σιωπᾶν, ἀλλ' ὡς μὴ δυνάμενος ἀντιλέγειν· τίς γὰρ διαλεγόμενος ἐν σταδίῳ σιωπᾷ ἑκουσίως; ἡ γὰρ σιωπὴ νίκην εὐθὺς δείκνυσι· δεῖ οὖν τὸν διαλεγόμενον ἀεὶ λέγειν, ἕως ἂν νικήσῃ, ἢ νικηθῇ. σὺ δὲ μὴ δυνάμενος ἔτι λέγειν, σιωπὴν ἀκούσιον ἤσκησας, τὴν ἀσθένειαν ὑποκρινάμενος· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τοῦ ἀγῶνος ἐξέκλινας, δῆλον μετὰ τιμῆς, ὡς οὐκ ἐνικήθης ἐν τῇ συνόδῳ· τὴν γὰρ αἰσχύνην πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων οὐκ ἠβουλήθης συνελθεῖν.

ΕΦΕΣ. Τοῦτο δὲ καὶ ἀεὶ ποιεῖν ἔμελλον, οὕτω καθάπαξ παρεσκευασμένοι πρὸς πᾶν τὸ λεγόμενον ἀντιλέγειν, καὶ ἑαυτοῖς τὴν νίκην ἐπιφημίζειν.

ΑΠΟΛ. Παρεσκευασμένοι εἰσὶ πάντοτε οἱ τὴν ἀλήθειαν μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες ἀντιλέγειν τῷ ψεύδει. καὶ ἡμεῖς νῦν ἕτοιμοι καὶ παρεσκευασμένοι ἐσμὲν τοῖς ἐχθροῖς τῆς ἑνώσεως ἀντιτάσσεσθαι. καὶ οἱ Λατῖνοι οὖν καὶ τότε καὶ νῦν καὶ ἀεὶ παρεσκευασμένοι εἰσὶ καὶ ἔσονται οὐ πρὸς τὸ καλῶς λεγόμενον ἀντιλέγειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κακῶς καὶ ψευδῶς λεγόμενον γενναίως ἀντίστασθαι καὶ ἀποσκορακίζειν, οὐχ ὡς ἐπιφημίζοντες ἑαυτοῖς τὴν νίκην, ἀλλ' ὡς ἐκπληροῦντες τὸ χρέος, τουτέστιν ἀποδιώκειν τὸ

ψεῦ-

ψεῦδος ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἵνα μὴ αὐτὴν ἀμαυρώσῃ. καὶ σοῦ μὲν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα λέγοντος, οὐκ ἔκ τινος δ' ὅμως τῶν διδασκάλων λαβόντος, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς κοιλίας τοῦτο φρονοῦντος, οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτοὶ σιωπῆσαι, ἀλλ' ἔλεγον, ἕως ἂν ἀπεδείχθη σαφέστατα, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· καὶ οὕτως ἐδίωξαν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος.

ΕΦΕΖ. Ἐντεῦθεν ἀρχὴν λαμβάνει τὰ τῆς οἰκονομίας καὶ συγκαταβάσεως ῥήματα, καί τις τῶν ἡμετέρων ἐπεχείρησε λέγειν, ὡς καλόν ἐστι τὴν εἰρήνην ἀσπάσασθαι, καὶ τοὺς ἁγίους συμφώνους ἀποδεῖξαι πρὸς ἑαυτούς, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ δυτικοὶ τοῖς ἀνατολικοῖς ἀντιφθέγγεσθαι.

ΑΠΟΛ. Ἐντεῦθεν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ ἀλήθεια ἐμφυτευθῆναι ταῖς τῶν ἱερῶν πατέρων ἐκείνων ψυχαῖς, τὴν διχόνοιαν ἀποβαλλομέναις καὶ τὴν ματαίαν πρόληψιν, καὶ ἰδεῖν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν· τὸν ἀλάθητον ὀφθαλμὸν τοῦ κυρίου πρὸ ὀφθαλμῶν θέντων, ἵνα μὴ λάθωσι φυγεῖν τὴν ἀληθῆ ἕνωσιν, καὶ σχίσωσι πάλιν τὸν τοῦ Χριστοῦ λαὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὃν αὐτὸς ὁ Χριστὸς τῷ ἰδίῳ ἐξηγόρασεν αἵματι, καὶ τοῖς ποιμέσιν ὡς πρόβατα ἐνεχείρισε, καὶ αὐτοὺς ἡγεῖσθαι αὐτῶν ὡς ποιμένας κατέστησεν. ὁ δ' εἰπών, ὡς καλόν ἐστι τὴν εἰρήνην ἀσπάσασθαι, καὶ τὰ λοιπά, ὁ Ῥωσίας Ἰσίδωρος οὗτος ἦν· συνηγόρησε δ' αὐτῷ καὶ Σχολάριος ὁ σοφός, ὃς καὶ λόγους τρεῖς ἐξέθετο περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, καὶ τοὺς ἁγίους ἀνατολικούς τε καὶ δυτικοὺς ἐν αὐτοῖς τοῖς λόγοις μάλα γενναίως συμφωνοῦντας ἀλλήλοις ἀπέδειξεν. Χριστιανικώτατα δὲ εἶπε καὶ ἁγιώτατα, τὴν εἰρήνην λέγων ἀσπάσασθαι. τοῦτο καὶ ὁ σωτὴρ ἐνετείλατο ἐν εὐαγγελίοις, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, λέγων, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. οὐ γὰρ δίκαιον, οὔτε μὴν ὅσιον ἀποβάλλεσθαι ἀδελφοὺς ὁμοπίστους τε καὶ Χριστιανούς, ὑπὲρ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ ἴδιον αἷμα ἐξέχεε, μισεῖν τε αὐτοὺς καὶ διώκειν, καὶ ὡς ἀλλοφύλους ἡγεῖσθαι.

ΕΦΕΖ. Ἤδη δέ τις καὶ περὶ τῆς, διά, φιλοσοφεῖν ἤρξατο, παρὰ τοῖς ἡμετέροις διδασκάλοις εὑρισκομένης, ὡς ταυτὸν τῇ, ἐκ, δυναμένης, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πνεύματος τῷ υἱῷ διδούσης.

ΑΠΟΛ. Οὗτος ἦν ὁ Νικαίας ἀρχιερεύς, ὁ περὶ τῆς, διά, καὶ τῆς, ἐκ, πολλοὺς καὶ καλοὺς φιλοσοφήσας λόγους, καὶ λόγον ἱκανὸν ἐκθείς, δογματικὸν ἢ περὶ ἑνώσεως ἐπιγραφὴν ἔχοντα· ἐν ᾧ μὲν περὶ τῆς, διά, καὶ τῆς τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσεως τῆς παρὰ τοῦ υἱοῦ σαφέστατα καὶ κάλλιστα εἶπέ τε καὶ ἐθεολόγησεν. εἰ δὲ ἀρνῇ σὺ τήν, διά, μὴ ταυτὸν τῇ, ἐκ, δύνασθαι, ἐνταῦθά σοι ἡμεῖς ἀποδείξομεν διὰ πολλῶν τῶν παραδειγμάτων. αὐτίκα γὰρ τίς δυνηθείη ἀρνήσασθαι τήν, διά, μὴ σημαίνειν αἰτίαν· καὶ ταυτὸν τῇ, ἐκ, δύνασθαι, ἔνθα ὁ εὐαγγελιστὴς φησί· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τοῦ υἱοῦ δηλονότι; ἆρα δυνάμεθα ἀρνήσασθαι μὴ τήν, διά, αἰτίαν σημαίνειν, καὶ ταυτὸν τῇ, ἐκ, δύνασθαι, καὶ τὸν υἱὸν αἰτίαν εἶναι τῶν πάντων; ὅτι δὲ ταυτὸν ἡ, διά, τῇ, ἐκ, βούλεται, Βασίλειος καὶ Χρυσόστομος τοῦτο βούλονται, ἐξηγούμενοι τὸ ἐν τῇ γενέσει εἰρημένον παρὰ τοῦ Ἀδάμ· ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· ὡς ταυτὸν δηλονο-

A bi tribuentes, verum id quod debent præstantes, hoc est mendacium a veritate depellentes, ne illam obscuret. Te igitur Spiritum ex solo Patre affirmante, idque ex nullo doctore sumente, sed tuo ex ventre ita sentiente, tacere illi non poterant; sed tamdiu locuti sunt, quoad veritas clarissime enituit, quod etiam ex Filio: sicque mendacium a veritate depulerunt.

Ephesius. Hinc primum cœptæ sunt audiri voces illæ œconomiæ & condescensionis; & quidam ex nostris aggressus est dicere, Bonum est pacem amplecti, sanctosque inter se consentientes demonstrare, ne videantur B occidentales contraria loqui orientalibus.

Responsio. Hinc cœpta est veritas sacrorum illorum patrum animis inseri, dissensionem abjicientibus, vanamque illam anticipationem; & cœpta est ab iis ipsa inspici veritas, divinum oculum, quem nihil latet, præ oculis statuentibus; ne incaute fierent veræ unitatis exortes, & rursus Christi populum ab ecclesia scinderent, quem suo sanguine Christus ipse redemit, pastoribusque tanquam oves tradidit, & eos præesse illis veluti pastores constituit. C Qui porro dixit; Bonum esse pacem amplecti, & quæ sequuntur, Isidorus fuit Russiæ præsul; cujus sententiam vir doctus Scholarius confirmavit; qui tres etiam orationes de unitate ecclesiastica edidit, quibus sanctos orientales consentire cum occidentalibus præclare admodum demonstravit. Christianissima vero atque sanctissima vox illa fuit, Pacem esse amplectendam; quod & salvator præcepit in evangelio, ubi, *Pacem*, inquit, *meam do vobis*. (Joan. 17.) Neque enim justum aut pium est aversari fratres una fide nobiscum conjunctos & Christianos, pro quibus Christus suum profudit sanguinem; & in eos odio D flagrare, & persequi, atque ut alienigenas habere.

Ephes. Tum vero etiam de præpositione, Per, cœpit quidam philosophi, quod apud nostros doctores reperiatur idem valere quod, Ex, præpositio; & causam Spiritus Filio tribuat.

Resp. Nicænus hic præsul erat, qui multis validisque rationibus de præpositionibus Per, & Ex, philosophatus est; & orationem satis longam edidit, quæ dogmatica, sive de unione inscripta est; in qua de præpositione, Per, & Spiritus sancti pro- E cessione a Filio clarissime pulcherrimeque disseruit, & scientia theologica disputavit. Si vero tu negas idem valere, Per, quod Ex, nos te hic multis exemplis convincemus. Cedo, negare quis poterit præpositione, Per, significari causam; idemque eam valere quod, Ex, ubi evangelista ait; *Omnia per ipsum facta sunt*, (Joan. 1.) per Filium scilicet? Possumusne dicere, Per, non significare causam; & non æquipollere particulæ, Ex; Filiumque non esse omnium auctorem? Porro, Ex, perinde valere atque, Per, volunt Basilius & Chrysostomus, explanantes illud; quod habetur in Genesi dictum ab Adamo; *Possedi* (Cap. 4.) *homi-*

hominem per Deum; ut profecto idem sit ac si diceret, Ex Deo. Quapropter Basilius in libro, quem per capita scripsit ad Amphilochium, sic ait: Sæpe etiam,

Cap. 5.

Ex, &, Per, ita altera alterius significationem subit, ut altera sumatur pro altera; quemadmodum in illo dicto; *Possedi hominem per Deum*; quod perinde est ac si diceret, Ex Deo. Chrysostomus autem homilia quinquagesima tertia in Matthæum; Novit enim scriptura, inquit, loco hujus vocis, Ex aliquo, uti hac voce, Per aliquem: ut cum dicit:

Gen. 4.

Possedi hominem per Deum; significans non causam secundariam, sed potius primariam: rursus;

Ibidem. Conc. Eph. part. 1. cap. 8.

Numquid non per Deum est interpretatio eorum? Beatus quoque Cyrillus in epistola ad Nestorium, cujus initium est; Audio quosdam existimationi meæ detrahere; hæc habet; Necesse est fateri, quod natus sit etiam secundum carnem per mulierem. Et paulo post; Natus est perinde atque nos ex muliere: & frequenter in eadem epistola reperias ipsum promiscue uti, Per, &, Ex, præpositionum alterna mutatione, ut idem significantium. Paulus quoque in episto-

Cap. 4.

la ad Galatas ait; *Misit Deus Filium suum natum ex muliere*. Beatus quoque Damascenus in suis ad Virginem hymnis, modo ait, Deum ex te incarnatum novimus: idemque alibi; Ex te immaculata prodiit ineffabiliter incarnatus: modo cantat: Per te, Virgo, Deus cum hominibus versatus est: &, Per te, Virgo, salvator advenit. Esse porro id verum, præpositiones scilicet Ex, & Per, idem valere, & eamdem vim obtinere, ex eo patet: Nam Theodoretus Cyri episcopus multa reprehendit in duodecim magni Cyrilli capitibus; quæ antea sanctus ille contra Nestorium exposuerat. Et cum in nono anathematismo Cyrillus dicat; Suum habens Filius Spiritum sanctum, qui ex ipso est, & ipsi substantialiter insitus est, divina edebat miracula: Theodoretus ita objicit; Si ut de connaturali Cyrillus loquitur, & procedente a Patre, libenter concedemus; & dictum recipiemus ut pium: Si vero ita loquitur, quod Spiritus ex Filio, sive per Filium existat; projiciemus ut blasphemum & impium. Ecce tibi manifeste reformidavit Theodoretus dicere & Per, & Ex, in processione Spiritus a Filio. Cum enim ille negaret omnino Spiritum esse a Filio, sicuti negatis & vos; neque ex Filio, neque per Filium admisit. Vos autem fatemini quidem per Filium; ex Filio vero, ne auribus quidem accipere patimini: Sed heus tu, juxta Theodoretum idem signifi-

Lib. 1. de orth. fide.

cat. Quod vero per Filium fateamini, Damascenus capite octavo & tertiodecimo perspicue clamat, Ex Patre per Filium: & vos magna voce cantatis; Spiritum bonitatis largitorem, ex Patre per te o Christe procedentem. Et in hymnorum officio, quod die pentecoste canitur, habetis: Tu enim deitatis fluvius, Spiritus ex Patre per Filium prodiens: Verum etsi canitis, non percipitis tamen idem valere Per atque Ex; at vero Theodoretus melius id norat quam vos, & propterea utramque præ-

A τι ἐστὶν εἰπεῖν τῷ, ἐκ τοῦ Θεοῦ. ὅθεν ὁ μὲν ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαιώδει λόγῳ οὕτω διασαφεῖ καί φησιν· ἤδη δὲ καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα πολλάκις ἀντιμεθίσταται ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, ὅταν ἡ ἑτέρα τὴν τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνῃ· οἷον, ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, ἴσον λέγων τῷ, ἐκ τοῦ Θεοῦ. ὁ δὲ ἐν τῇ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ὁμιλίᾳ νγ'. φησίν· οἶδε γὰρ τὸ δι' οὗ τὸ ὑφ' οὗ λέγειν ἡ γραφὴ, ὡς ὅταν λέγῃ· ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· οὐ τὸ δεύτερον αἴτιον, ἀλλὰ τὸ πρῶτον μᾶλλον τιθεῖσα. καὶ πάλιν· οὐχὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστί; καὶ Κύριλλος δὲ ὁ μακάριος ἐν τῇ πρὸς Νεστό- B ριον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· καταφλυαροῦσιν, ὡς μανθάνω, τινές· φησίν· ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν, ὅτι καὶ γεγέννηται κατὰ σάρκα διὰ γυναικός. καὶ μετ' ὀλίγα· γεγέννηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικός. καὶ πολλάκις ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὑπαλλαττομέναις εὕροι τις ἂν αὐτὸν ταῖς προθέσεσι ταύταις, ὅτε μὲν τῇ, διὰ, ὅτε δὲ τῇ, ἐκ, ὡς ἰσοδυναμούσαις ἀδιαφόρως χρώμενον. καὶ Παῦλος δὲ πρὸς Γαλάτας φησίν· ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός. ὁ δὲ Δαμασκηνὸς ὁ μακάριος ποτὲ μὲν λέγει ᾄδων πρὸς τὴν θεοτόκον· Θεὸν ἐκ σοῦ σαρκωθέντα ἔγνωμεν· καὶ αὖ ὁ αὐ- C τός· ἐκ σοῦ τῆς ἁγνῆς προῆλθεν ἀφράστως σαρκωθείς. ποτὲ δέ· διὰ σοῦ παρθένε Θεὸς ἀνθρώποις ὡμίλησε· καὶ, ὁ λυτρωτὴς διὰ σοῦ παρθένε ἐπεδήμησεν. ὅτι δὲ ἀληθὲς ὑπάρχει, ὅτι ἰσοδυναμεῖ ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, καὶ μίαν ἰσχὺν ἔχουσιν, ἐντεῦθεν δῆλον. Θεοδώρητος ὁ Κύρου ἐπίσκοπος ἐπιλαμβάνεται τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ἐν πολλοῖς τῶν ιβ' κεφαλαίων, ἃ φθάσας ὁ ἅγιος ἐξέθετο κατὰ τοῦ Νεστορίου· καὶ ἐν τῷ θ' ἀναθεματισμῷ, ἐν ᾧ ὁ Κύριλλος φησίν. ἴδιον ἔχων ὁ υἱὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον, εἰργάζετο τὰς θεοσημείας ὁ Θεοδώρητος φησίν· εἰ μὲν ὡς ὁμοφυὲς ἔφη Κύριλ- D λος καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἴδε συνομολογήσομεν, καὶ ὡς εὐσεβῆ δεξόμεθα τὴν φωνήν. εἰ δ' ὡς ἐξ υἱοῦ, ἢ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, ὡς βλάσφημον καὶ δυσσεβὲς ἀποῤῥίψομεν. ἰδοὺ φανερῶς ἐδειλίασεν ὁ Θεοδώρητος εἰπεῖν καὶ τὴν, διὰ, μετὰ τῆς, ἐκ, ἐν τῇ προόδῳ τοῦ πνεύματος τῇ παρὰ τοῦ υἱοῦ. ἐκεῖνος γὰρ ἀρνούμενος παντελῶς τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ υἱοῦ εἶναι, καθὼς καὶ ὑμεῖς, οὔτε ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὔτε διὰ τοῦ υἱοῦ κατεδέξατο· ὑμεῖς δὲ τὸ μὲν δι' υἱοῦ, ὁμολογεῖτε· τὸ δὲ ἐξ υἱοῦ, οὐδ' ἀκοῦσαι ἀνέχεσθε· ἀλλ' ὦ φίλος, τὸ αὐτὸ σημαίνει κατὰ τὸν Θεοδώρητον. ὅτι δὲ τὸ δι' υἱοῦ ὁμολογεῖτε, Δα- E μασκηνὸς ἐν τῷ η', καὶ ιγ' διαῤῥήδην βοᾷ, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ· καὶ ὑμεῖς μεγάλῃ τῇ φωνῇ ᾄδετε· πνεῦμα μεταδοτικὸν ἀγαθότητος, ἐκ πατρὸς διὰ σοῦ Χριστὲ προερχόμενον. καὶ ἐν τῷ κανόνι τῆς πεντηκοστῆς. σὺ γὰρ ποταμὸς θεότητος, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προερχόμενον. ἀλλ' εἰ καὶ ᾄδετε μὲν, ὅμως οὐ γινώσκετε, ὅτι ταυτὸν ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, βούλεται· καὶ γὰρ μεῖζον ἢ ὑμεῖς Θεοδώρητος οἶδεν, ὅτι ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, ἰσοδυναμεῖ, διὰ τοῦτο ἀμφοτέρας τὰς προθέσεις ταύτας ἀρνεῖται. ἐπεὶ οὖν κατὰ

τε

τὰ εἰρημένα συμφωνοῦσιν αἱ προθέσεις αὗται, καλῶς καὶ ὁ Νικαίας ἀρχιερεὺς Βησσαρίων ὁ μέγας φιλοσοφεῖ τοῦτο, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πνεύματος διὰ τῆς, διά, τῷ υἱῷ δίδωσι· καὶ μάτην αὐτοὺς διασύρεις, τόν τε τὴν εἰρήνην εἰρηκότα δέον ἀσπάσασθαι, καὶ τὸν τὴν διά, τῇ, ἐκ, ταυτὸ δύνασθαι φιλοσοφοῦντα.

ΕΦΕΣ. Οὕτως κατὰ μικρὸν ὁ Λατινισμὸς ἐξερράγη· καὶ περὶ τοῦ τρόπου λοιπὸν τῆς ἑνώσεως ἤρξαντο πραγματεύεσθαι, καί τινα ῥητὰ περιεργάζεσθαι, δι' ὧν ἑνωθήσονται, μέσην ἐπέχοντα χώραν, καὶ δυνάμενα κατ' ἀμφοτέρας τὰς δόξας λαμβάνεσθαι, καθάπερ τις κόθορνος. τοῦτο γὰρ αὐτοῖς πρὸς τὴν ἐπίνοιαν ἔδοξε σφόδρα συμβάλλεσθαι, τῶν τε ἡμετέρων δι' αὐτῶν ῥᾷον προσαγομένων, καὶ τῶν ἐναντίων ἐλπιζομένων ἀνεξετάστως αὐτὰ παραδέξασθαι.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ. Οὕτω κατὰ μικρὸν ὁ Χριστιανισμὸς ἐλαμπρύνετο, πρότερον γὰρ ἠμαύρωτο τῷ πάθει τοῦ σχίσματος, καὶ τὸν ἀρχαῖον σύνδεσμον λοιπὸν τῆς εἰρήνης ἐπραγματεύοντο ἀνακτήσασθαι οἱ Χριστοῦ ἱεράρχαι θείῳ πυρούμενοι ζήλῳ, ἵνα μὴ διῃρημένον καὶ πάλιν τὸ τῆς ἐκκλησίας πλήρωμα μένῃ, καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ἡ ἄσπιλος νύμφη τὴν τῶν οἰκείων τέκνων διαίρεσιν ὀδύροιτο γοερῶς, ἀλλ' εὐφραίνοιτο ὡς εἰκός, ὁρῶσα τὰ ἑαυτῆς τέκνα ἡνωμένα πρὸς ἄλληλα. διὰ τοῦτο καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων συμφωνοῦντα ἀλλήλοις ἐσπούδαζον δεῖξαι, οὐ περιέργως ὡς σὺ φῇς, ἀλλ' εὐσεβῶς τε καὶ καθαρῶς αὐτὰ ἐξηγεῖσθαι. ἰδόντες τοίνυν καὶ καλῶς ἐννοήσαντες τὰ ῥητά, τὰ αὐτὰ τοῖς δυτικοῖς λέγοντα διδασκάλοις, προθύμως ἡνώθησαν τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίᾳ, οὐ διὰ μεσότητος τινός· ἄπαγε ταύτης τῆς ἀτοπίας· οὐδὲ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων μέσην ἐπέχοντα χώραν πρὸς ἀμφοτέρας τὰς δόξας ἡγήσαντο παντελῶς, οὐδὲ ἐπίνοιαν ἐκεῖνοι τοιαύτην ἔσχον, διὰ μεσότητος ῥητῶν τινων ἑνωθῆναι, ὥστε ἀνεξετάστως αὐτὰ παραδέξασθαι τοὺς Λατίνους, καὶ δι' αὐτῶν πεπλασμένην τινὰ συστῆναι τὴν ἕνωσιν· πόρρω τοῦτο τῆς ἐκείνων διανοίας ὑπῆρχε. ποία γὰρ μεσότης ἔσται μέσον ἀληθείας καὶ ψεύδους; ποία δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; ἢ γὰρ τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἀληθές ἐστι, καὶ ψευδὲς τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἢ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἀληθές, καὶ ψευδὲς τὸ ἐκ μόνου, ὡς ἄμεσα ἐναντία· ἀμφότερα γὰρ οὐ θεμιτὸν ἵστασθαι. ποίαν ἄρα μεσότητα τὰ ῥητὰ δύνανται δοῦναι, ἢ ὅπερ σὺ φῇς κόθορνον; κόθορνος γὰρ σὺ καὶ κοθόρνου ἐπίνοιαν εἶχες, οὔτε ψυχρὸς ὤν, οὔτε θερμός· καὶ διὰ τοῦτο ἐμίσησέ σε Θεὸς κατὰ τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ ἀποκαλύψει, καὶ ἐξέμεσε σέ. τὸ γὰρ ἀμφοτεροδέξιον ὑπόδημα, ὅπερ ἐστὶν ὁ κόθορνος, ἑκατέρῳ ποδὶ ἀχρεῖον ἐστί. καὶ σὺ τοίνυν παρόμοιος τῇ λέξει καὶ τῇ ἐπινοίᾳ σου ταύτῃ ὑπάρχων, ἀχρεῖος ἔδοξας τοῖς ἐχέφροσιν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν. οἱ δὲ ἱεροὶ ἐκεῖνοι καὶ θεῖοι ἄνδρες τὰ ῥητὰ καλῶς ἐρευνήσαντες, ἐκ τοῦ υἱοῦ προφανῶς λέγοντα, τὸ δὲ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς παντελῶς ἀπηγορευμένον, ἐδέξαντο τοὺς ἁγίους καὶ τὰς αὐτῶν φωνάς, καὶ τὴν ἕνωσιν λοιπὸν εἰκότως ἐπραγματεύοντο εὐσεβῶς τε καὶ εὐλαβῶς.

ΕΦΕΣ. Καὶ δή τι συνθέντες γραμμάτιον τοιαῦτά τι-

A positionem negavit. Quando igitur juxta ea quæ dicta sunt, hæ duæ præpositiones conveniunt, recte magnus ille Bessario Nicænus præsul de hoc philosophatur, & causam Spiritus per hanc præpositionem, Per, Filio tribuit: & frustra obtrectas tam ei, qui pacem amplectendam asseruit, quam ei qui de Per, & Ex, quod idem valeant, disputavit.

EPHES. Ita paulatim Latinismus erupit, cœperuntque deinceps de modo conciliandæ pacis agere, & dicta quædam, per quæ pax fieret curiose perquirere, ancipitem habentia sensum, & quæ possent in utramque trahi sententiam instar cothurni B Id enim consilio suo multum conducere visum est; quod ita & nostri per ea facilius pertraherentur; & speraretur fore, ut eadem ab adversariis nullo adhibito examine admitterentur.

RESP. Ita paulatim Christianismus clarescebat; prius enim malo schismatis obscurabatur: & deinceps de restituendo antiquo pacis vinculo agebant Christi hierarchæ, divino zelo flagrantes; ne rursus totum ecclesiæ corpus divisum maneret, & immaculata sponsa Christi ecclesia suorum dissidia filiorum acerbe defleret; sed lætaretur, ut par est, videns filios mutua caritate conjunctos. Propterea quoque di- C cta sanctorum consona sibi invicem ostendere studebant, non curiose, ut ais, sed pie & sincere illa explicantes. Cum igitur ea vidissent, & perspexissent eumdem in illis sensum, quem docent doctores occidentales, prompto alacrique animo ecclesiæ Christi unitatem amplexi sunt, non per medium quiddam: apage rem adeo absurdam; nullo modo illi cogitarunt de sanctorum dictis medium habentibus sensum, & quæ possent in utramque sententiam distrahi: nunquam venit illis hoc in mentem, ut per ambigua dicta fieret unitas; quæ etiam Latini nullo adhibito examine reciperent; atque ita ficta quæ- D dam sequeretur conciliatio: procul erat hoc a sensu eorum. Quid enim fuerit medium inter verum & falsum? quæ vero communicatio luci ad tenebras? Aut enim verum est, quod ex solo Patre, & falsum quod ex Filio: aut verum, quod ex Filio, & falsum quod ex Patre solo; cum hæc sine ullo medio contraria sint; impossibile enim simul utraque consistere. Quale ergo medium reperiri possit in iis dictis, sive quod tu vocas cothurnum? Tu plane cothurnus eras, & cothurni sensum habebas, cum nec frigidus nec calidus esses, propter quod juxta Joannem in apocalypsi Deus odio te habuit & evomuit, ambidex- E trum enim calceamentum, quod est cothurnus utrique pedi inutile est: Tu quoque cum sis voci huic quam usurpasti, & rei quam exprimere voluisti, non absimilis, visus es judicio prudentum utrique parti inutilis. At vero sacri illi ac divini viri dicta sedulo perscrutati, in quibus dilucide asseritur, Spiritum esse ex Filio, ex solo vero Patre omnino rejicitur; sanctos & voces eorum ut germanas admiserunt: ac deinceps jure de concilianda pace pie ac religiose agebant.

Cap.

EPHES. Itaque libellum conscribunt, dicta hujusmo-

ejusmodi continentem; illorum tamen sententiam plane exponentem; & mittunt ad eos, quasi per illum conjungendi. Verum illi nullo modo volebant libellum admittere, ni prius examinaretur; sed eos vel ut se defenderent, provocabant, & solverent quæ dubia erant in libello: vel suum, quem ipsi jam miserant, ab iis suscipi jubebant: erat porro in illo perfecta Latinorum atque Græcorum de dogmate consensio & confessio, quod etiam ex Filio procedat Spiritus sanctus.

RESP. Libellum nostri dederunt, sanctorum dicta juxta Maximi vocem inter se conciliantes, quem summo pontifici miserunt; cum a Romana ecclesia quæsissent in scripto, quomodo esset conficienda definitio, quave ratione dogma esset in ea ponendum: Illa cum de modo scripsisset, misit ad Græcos: acceptum illi scriptum legerunt, & cognoverunt ibi aperte dictum, Spiritum sanctum esse etiam ex Filio. Deinde scripsere & ipsi hoc pacto: Quamvis idem sit ex Filio quod per Filium, & per Filium idem quod ex Filio, quemadmodum vos explicastis; nos tamen fatemur, Spiritum sanctum esse a Patre per Filium æternaliter. Romana ergo ecclesia libellum hunc noluit admittere citra discussionem; sed ajebat: Nos simulatam unionem fieri nolumus; neque volumus Græcos nobiscum conjungi per fraudem & hæresin; sed scire libelli hujus expositionem, quo plane modo, & quo sensu intelligant illud, Per. Neque enim concedemus unquam, per illam particulam, Per, significari causam instrumentariam, sive ministerialem. Siquidem scimus per hanc vocem, Per, tria significari, instrumentum, ministerium, & causam naturalem. Si ergo ad significandam naturalem causam assumunt, Per; cur etiam, Ex, non utuntur, quæ idem valet ac, Per? Si vero ad significandum instrumentum, sive ministerium, nos communionem istorum non suscipimus. Propterea, vir reverende, quærebant libelli expositionem; nolebant enim citra disquisitionem conficere quamlibet unionem; & jure quidem optimo. Nam si tanta nunc adhibita inquisitione, studio, ac vigilantia nostri factam unitatem impudenter oppugnant; quid dicerent, si nulla esset adhibita inquisitio? hanc igitur ob causam quærebant sibi explanari libellum. Quod si, Romana dicebat ecclesia, nolunt explanari libellum, nostrum recipiant, in quod etiam ex Filio procedat Spiritus sanctus: Quod verum esse jam demonstravimus orientalium & occidentalium auctoritate doctorum; nec opus est de hoc eosdem iterare sermones.

EPHES. Multum post hæc conteritur tempus, nostrique dilationem ægre ferebant, & inopiam deplorabant, deque fame conquerebantur: nam hoc etiam illis excogitatum erat, nulli quidquam sumptuum conditorum suppeditare, ut propterea coacti paulatim illis succumberent.

RESP. Hic te ostendam auditoribus mendacem & penitus desipientem, qui talia dicas,

A να περιέχον, τὴν ἐκείνων δὲ δόξαν ὅμως καθαρῶς ἐκτιθέμενον, ἐξαπέστειλαν αὐτοῖς, ὡς διὰ τούτου τὴν ἕνωσιν ποιησόμενοι. τοῖς δὲ οὐκ ἀνεκτὸν ἐδόκει τὸ γραμμάτιον δέξασθαι χωρὶς ἐξετάσεως, ἀλλ' ἢ πρὸς ἀπολογίαν αὐτοὺς προυκαλοῦντο, καὶ λύσεις τῶν ἀμφισβητουμένων φωνῶν ἐν τῷ γράμματι, ἢ τὸ οἰκεῖον δέξασθαι παρηγγύων, ὅπερ αὐτοὶ φθάσαντες ἐξαπέστειλαν· ἦν δὲ ἐκεῖνο συμφώνησις παντελὴς περὶ τὸ δόγμα Λατίνων τε καὶ Γραικῶν, καὶ ὁμολογία τοῦ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι.

ΑΠΟΛ. Γραμμάτιον ἀπέδωκαν οἱ ἡμέτεροι τὰ τῶν ἁγίων ῥητὰ συμβιβάζοντες κατὰ τὴν τοῦ Μαξίμου B φωνὴν, ὅπερ ἀπέστειλαν πρὸς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα, πρότερον τοῦτο ζητήσαντες παρὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἐγγράφως, τίνι τρόπῳ γενήσεται ὁ ὅρος, καὶ πῶς τὸ δόγμα ἐν αὐτῷ ἐγγραφήσεται· ὅπερ ποιήσασα ἀπέστειλε τοῖς Γραικοῖς· οἱ λαβόντες ἔγνων αὐτὸ φανερῶς λέγον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. εἶτ' ἔγραψαν καὶ αὐτοὶ λέγοντες· εἰ καὶ ἔστι τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ταυτὸν τῷ διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ ταυτὸν τῷ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καθὼς ὑμεῖς ἀπεδώκατε, ὅμως ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ὅτι τὸ πνεῦ- C μα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἀϊδίως ἐστίν. ἡ Ρωμαϊκὴ οὖν ἐκκλησία οὐκ ἠθέλησε τὸ γραμμάτιον δέξασθαι χωρὶς ἐξετάσεως, ἀλλ' ἔλεγεν· ἡμεῖς οὐ βουλόμεθα ἕνωσιν πεπλασμένην ποιήσασθαι, οὐδὲ τοὺς Γραικοὺς θέλομεν μεθ' ἡμῶν ἑνωθῆναι μετὰ αἱρέσεως καὶ ἀπάτης· ἀλλ' εἰδέναι βουλόμεθα τὴν ἐξήγησιν τοῦ γραμματίου τούτου, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ τὴν, διὰ, ἐννοοῦσιν. οὐδὲ γὰρ δώσομεν τοῦτό ποτε, τὴν, διὰ, ἐννοεῖσθαι αἰτίαν ὀργανικὴν, ἢ ὑπουργικήν. ἡ, διὰ, γὰρ ἴσμεν ὅτι τριχῶς νοεῖται, ὀργανικὴ, ὑπουργικὴ, καὶ φυσική. εἰ μὲν οὖν φυσικῶς νοοῦσι, διὰ τί οὐ χρῶνται καὶ τῇ, ἐκ, ταυτὸν τῇ, διὰ, δυναμένῃ; D εἰ δὲ ὀργανικῶς, ἢ ὑπηρετικῶς, ἡμεῖς τούτοις οὐ βουλόμεθα κοινωνῆσαι. διὰ τοῦτο, αἰδέσιμε, ἐζήτουν ἐξήγησιν τοῦ γραμματίου, οὐ γὰρ ἐβούλοντο χωρὶς ἐξετάσεως ἕνωσιν οὐδεμίαν ποιήσασθαι· καὶ δικαίως· εἰ γὰρ νῦν μετὰ τοσαύτης ἐξετάσεως γενομένης, σπουδῆς τε καὶ ἀγρυπνίας, καὶ οἱ ἡμέτεροι αὐτῇ μάχονται ἀναιδῶς, τί ἂν ἔλεγον, εἰ χωρὶς ἐξετάσεως ἐγεγόνει; διὰ τοῦτο ἐζήτουν αὐτοὺς ἐξήγησιν εἰς τὸ γραμμάτιον. εἰ δ' οὐ βούλονται ἐξηγηθῆναι τὸ γραμμάτιον, δεξάσθωσαν, ἔλεγον, τὸ ἡμέτερον, ὅπερ διελάμβανε τὴν ἀληθῆ τῶν διδασκάλων ἔννοιαν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. ὅτι δὲ E τοῦτ' ἀληθὲς, ἐδείξαμεν πρότερον διὰ τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν ἁγίων, καὶ οὐ χρὴ περὶ τούτου παλιλλογεῖν.

ΕΦΕΣ. Τρίβεται πολὺς ἐπὶ τούτοις χρόνος, καὶ οἱ ἡμέτεροι τὴν ἀναβολὴν ἐδυσχέραινον, καὶ τὴν πενίαν ὠδύροντο, καὶ πρὸς τὸν λιμὸν ἠγανάκτουν. καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτ' αὐτοῖς ἐπενοήθη, μηδενὶ μηδὲν διδόναι τῶν συγκειμένων ἀναλωμάτων, ἵνα ἀναγκασθέντες ἐκ τούτου, κατὰ μικρὸν αὐτοῖς ὑποκύψωσιν.

ΑΠΟΛ. Ἐν τούτοις σε παραστήσω τοῖς ἀκούουσι ψεύστην καὶ παντελῶς ἀσύνετον, ὡς τοιαῦτα λέγοντα

ἀν-

ἄνθρωπε οὐκ ᾐδέσθης οὔτε Θεὸν οὔτ' ἀνθρώπους. λέγων τοιοῦτον φανερώτατον ψεῦδος; τίς ἐστερήθη τῶν πεπαγμένων χρυσίνων; τίς ἀφ' ἡμῶν ἐλυπήθη, ἢ ἠγανάκτησεν; πῶς γὰρ ὤφειλε τοῦτο γενέσθαι παρόντος βασιλέως, καὶ πατριάρχου, καὶ ἀρχιερέων τε καὶ ἀρχόντων, καὶ τῶν λοιπῶν; οὐκ ἔχει λόγον γενέσθαι τοιοῦτόν τι ποτέ. εἰ γὰρ ἦν τοῦτο ὃ σὺ λέγεις νῦν, ὁ βασιλεύς τε καὶ ὁ πατριάρχης οὐκ ἐσιώπησαν. ἀλλὰ παῤῥησίᾳ εἶπον ἄν, ὅτι βίᾳ θέλετε συμπερανθῆναι τὴν σύνοδον· τοῦτο οὐ νόμιμον. εἶτα τίς ἐπείνασε; τίς διὰ τὴν πενίαν ἐλυπήθη; τίς διὰ τὸν λιμὸν ἠγανάκτησεν; οὐ γὰρ μόνον τὰ πρὸς τροφὰς ἐλάμβανον χρήματα, ἀλλὰ πολλῷ πλείω, ὥστ' ἔχειν ποιεῖν καὶ ἐνδύματα, καὶ ζώνας, καὶ σκεύη ἀργυρᾶ, κἀκεῖθεν εἰς τὴν πατρίδα ἐπανέστρεψαν πλούσιοι. πῶς σὺ λέγεις, ὅτι ἠγανάκτουν, καὶ ὠδύροντο, καὶ οὐκ εἶχον ἀγοράσαι βρώματα; εἶτα τίνα ἐβίασαν ὑπογράψαι, ἢ ἑνωθῆναι; πάντας ἀφῆκαν κυρίους τοῦ ἑαυτῶν θελήματος. εἰ δὲ τριβὴ τοῦ καιροῦ καὶ ἀναβολὴ γέγονεν, οὐκ ἀπὸ τῶν Λατίνων ἐγένετο· φαίνεται γὰρ ἐν τοῖς πρακτικοῖς ἡ αἰσχύνη ὑμῶν, ὅτι ἀεὶ διήγειρεν ὑμᾶς ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς ἔρχεσθαι εἰς τὰς διαλέξεις, καὶ συνεχῶς τὰς διαλέξεις ποιεῖν, ὅπως εὑρεθῇ ἡ ἀλήθεια· καὶ γάρ, ἔλεγεν· οὐ δυνατόν ἐστιν εὑρεθῆναι ποτε τὴν ἀλήθειαν, εἰ μὴ ἐν τῇ διαλέξει. ἀλλ' ὑμεῖς φοβούμενοι τὴν αἰσχύνην, ἣν οὐ λέγω διὰ τὴν τοῦ γένους τιμήν, ὅτι τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ ἔθους κἀγὼ ὑπάρχω, οὐκ ἐβούλεσθε διαλέγεσθαι· καὶ νῦν φθονοῦντες τῇ συνόδῳ καὶ τῇ εἰρήνῃ τῆς ἐκκλησίας τοιαῦτα ἐρεύγεσθε.

ΕΦΕΣ. Τί δεῖ πολλὰ λέγειν; οὐκ ἐπαύσαντο πάντα λίθον κινοῦντες οἱ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας καὶ εὐσεβείας προδόται, μέχρι διεπράξαντο συναγαγόντες τὴν σύνοδον ἐκρῆξαι τὸν Λατινισμὸν εἰς τὸ φανερὸν, βασιλέως τε καὶ πατριάρχου προκαθημένων, καὶ τοῦ δεσπότου τούτοις συνεδριάζοντος. τὰ γὰρ δοκοῦντα συνηγορεῖν τοῖς Λατίνοις ῥητὰ προαγαγόντες εἰς μέσον ἔκ τε τῶν διδασκάλων αὐτῶν ἐκείνων, καὶ τοῦ μεγάλου Κυρίλλου, πρότερον ἐμοὶ διαμαχεσάμενοι, καὶ κατὰ ταυτὸν ἐκ διαδοχῆς ἀλλήλων ἐπιπηδήσαντες ἰταμῶς τοῖς σοφίσμασιν, οὕτως ἠρώτων τὴν σύνοδον, ἥν τινα γνώμην ἔχουσι περὶ τῶν ῥητῶν ἐκείνων, καὶ εἰ τὸν υἱὸν αἴτιον ποιοῦσι τοῦ πνεύματος

ΑΠΟΛ. Αὕτη ἡ σύνοδος γέγονε μὲν ἰδίᾳ καὶ μυστικῶς, συνηγμένων τῶν ἀνατολικῶν τε καὶ ἡμετέρων μόνον, προκαθημένων, ὡς φῂς, τοῦ τε βασιλέως καὶ πατριάρχου, καὶ ἁπλῶς πάντων τῶν ἀνατολικῶν ἀρχιερέων. συνῆξε δὲ ταύτην ὁ ἀοίδιμος βασιλεὺς ἐκεῖνος εἰς τὸ τοῦ πατριάρχου ταμεῖον, διὰ τὸ ἀσθενεῖν ἐκεῖνον, οὐκ εἰς τὸ ἐκρῆξαι ὡς ἀσέβειαν, καθὸ σὺ ἡγῇ, τὸν Λατινισμὸν, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποδεῖξαι τὴν εὐσέβειαν εἰς τὸ φανερόν· εὐσεβεῖς μὲν γὰρ οἱ Λατῖνοι. οὐχὶ δὲ ἀσεβεῖς. ἐν ᾗ ἐδημηγόρησεν ὁ βασιλεὺς πρὸς ὑμᾶς πάντας, ὀνειδίζων δῆθεν ὡς ἀμελοῦντας τοῦ θείου τῆς ἑνώσεως ἔργου, καὶ ῥαθύμως ἐν ἀλλοδαπῇ τὸν καιρὸν διατρίβοντας, εἰπών·

Δεσπόται ἀρχιερεῖς, τί ποιοῦμεν εἰς τὴν Ἰταλίαν

A Heus tu, nec Deum es veritus, nec homines, ut tam illustre mendacium proferres? quis constituta nummum aureorum erogatione fraudatus est? quis nostrum contristatus aut conquestus est? qui vero id fieri poterat præsente imperatore & patriarcha & ecclesiarum præsulibus & optimatibus & reliquis? nullam res hæc habet probabilitatem. Si enim, ita ut tu nunc dicis, factum esset; imperator & patriarcha non tacuissent, sed libere palamque dixissent; Vultis per vim synodum ad finem perducere: contra jus fasque hoc est. Deinde quis esurivit? quem afflixit inopia? quis de fame conquestus est? non enim ad alimenta solum impendebatur eis pecunia, B sed multo etiam copiosior, ut suppeteret ad conficienda indumenta, & zonas, & vasa argentea; atque inde illi in patriam locupletati redirent. Quomodo ergo dicis tu illos deplorasse & conquestos esse, nec habuisse, unde sibi alimenta coemerent? Cui vero illi vim attulerunt ut subscriberet, & uniretur? Per illos quisque sui juris fuit. Porro mora & procrastinatio non est Latinis adscribenda; Nam in actis palam videre licet vestram ignominiam, quod summus pontifex assidue vos excitaret, ut conveniretis ad disputandum, & crebro disceptaretis, quo ve- C ritas emergeret. Dicebat enim, fieri non posse ut verum reperiatur, nisi disputando. At vos probra timentes (quæ quidem prætereo, nationis honori consultum volens, quod sim & ipse gentis & ritus ejusdem) nolebatis disputare; & nunc synodo & paci ecclesiæ invidentes hujusmodi verba eructatis.

EPHES. Quid plura? non destiterunt salutis & religionis suæ proditores omnem movere lapidem, donec synodo congregata effecerunt, ut Latinismus palam erumperet, præsidentibus imperatore & patriarcha, & despota illis assidente. Cum enim D protulissent in medium dicta, quæ Latinis favere videntur, tum ex illorum ipsorum doctoribus, tum de magno Cyrillo; pugna mecum prius conserta; eodemque tempore subinde insultationibus mihi per sophismata procaciter factis; ita synodum interrogabant, quidnam sentirent de dictis illis; & si Filium Spiritus causam faterentur.

RESP. Synodus hæc facta est privatim & secreto, convenientibus tantum nostris orientalibus; præsidentibus, ut ais, imperatore & patriarcha: & summatim coactis omnibus orientis præsulibus. Hanc E porro convocavit celeberrimus ille imperator in patriarchæ domicilium, quod is ægrotaret; non ut erumperet Latinismum, hoc est, ut tu quidem putas, impietatem; sed ut vocaret pietatem in lucem; neque enim Latini impii sunt, sed pii: in qua imperator ad vos omnes habuit concionem, exprobrans scilicet socordiam, quod divinum opus conficiendæ pacis negligeretis, tempusque oscitanter in peregrinatione consumeretis, his verbis usus:

Domini præsules, quid tamdiu moramur

mur in Italia, & non properamus videre finem hujus negotii? Videte, & animum attentius adjicite, ne nos latenter hoc bonum effugiat. Mihi, cum Dei beneficio, qui me unxit, Imperator sim, non est tanta Deo reddenda ratio, quanta vobis. Imperator sane debet pro decreto synodi propugnare; at vos estis pastores ecclesiæ. In vos Christianorum omnium conjecti sunt oculi, utpote animarum suarum doctores. Vos Deo pro animabus eorum rationem estis daturi. Evigilate ergo: exquirite quod justum est & Deo placitum. Duæ nobis propositæ sunt viæ, duoque periculosa præcipitia, conjunctionis & dissidii. Si conjunctio bona est & orthodoxa, periculum est, ne decepti nos illam rejiciamus: imminet etiam periculum in dissidio, si jure non disjungamur. Quapropter expendendum vobis est quid præstet, quidve conducat. Dicite sententias, quæ vestras animas non lædant: nam ecclesiarum unitas sancta est, dum fiat cum pietate; disjunctio rursus & est & dicitur horrenda res: ut si pie non conjungamur, simus animas nostras læsuri; si vero injuria disjungamur, rursus in idem recidamus. Considerate igitur, quid agendum. Nostis, schisma ecclesiarum quantum attulerit malum: ex eo enim tempore, quo ortum est, Latini a Græcis, & Græci pariter a Latinis habentur ut canes. Itaque existimo, si quis ad aucupandam hominum gratiam obstiterit piæ unitati ecclesiæ, deteriore loco hunc fore, quam sit ipse Judas. At vos venerabiles patres, quod justum est perpendite, Dei timorem habentes præ oculis. Nolite ob temporaneam alterutrius partis gloriam damno afficere animas vestras, & reliquorum Christianorum sanguinem, qui in vos ut pastores & duces suos intuentur. His auditis præsules omnes una voce dixerunt: Quisquis impedimento fuerit, quoniam pia Christianorum unitas fiat, esto anathemati subjectus. Atque ita suam unusquisque dixit sententiam, prout cuique visum est, sacro primum exordiente patriarcha. Unus autem ex iis, qui synodo aderant, sanctimonia præditus & virtute: Æquum est, inquit, sanctorum nostrorum dicta inter sese conciliare, nam ea concordant; quandoquidem in ipsis idem locutus est Spiritus, nec est discrepantia: nosque cum ecclesia Romana conjungi. Quando & tu respondisti; Latinos non solum esse schismaticos, sed etiam hæreticos; proinde conjunctionem cum illis nullo modo esse admittendam, nisi e symbolo additamentum ejiciant, & symbolum eodem quo nos modo fateantur. Quod ubi Nicænus præsul audivit, his verbis tibi occurrit; Ergo qui Spiritum sanctum etiam ex Filio asserunt, hæretici sunt? tu vero confestim respondisti, Etiam: & ille; Deus propitius mihi sis: Sancti etiam qui hoc dicunt, hæretici sunt? muta fiant labia, quæ loquuntur adversus sanctos. Tumque sententias protulit orientalium doctorum, & legit universæ synodo, nunquam a te visas vel cognitas; sola quippe tibi nota erant, quæ scripsit Cabasilas & Palamas. Patres autem inspectis orientalium doctorum sententiis, lectis-

A τοσοῦτον καιρὸν, καὶ οὐ σπουδάζομεν ἰδεῖν τὸ τέλος ταύτης τῆς ὑποθέσεως; ὁρᾶτε καὶ προσέχετε, μήποτε λάθωμεν καὶ ἀποτύχωμεν τούτου τοῦ ἀγαθοῦ. ἐγὼ βασιλεὺς ὢν τῇ χάριτι τοῦ χρίσαντός με Θεοῦ οὐκ ὀφείλω δοῦναι τῷ Θεῷ λόγον, ὅσον ὑμεῖς· τὸ γὰρ χρέος τοῦ βασιλέως ἐστὶν ὑπερασπίζειν τῆς ἀποφάσεως τῆς συνόδου. ὑμεῖς ἐστε ποιμένες τῆς ἐκκλησίας· πρὸς ὑμᾶς οἱ Χριστιανοὶ πάντες ἀφορῶσιν, ὡς ἡγήτορας τῶν ψυχῶν αὐτῶν· ὑμεῖς ὀφείλετε ἀποδοῦναι λόγον τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν. οὐκοῦν βλέψατε καλῶς· σκέψασθε τὸ δίκαιον καὶ τὸ τῷ Θεῷ ἀρέσκον. ἐνταῦθά εἰσι δύο τρόποι μεγάλοι καὶ ὄλεθροι ἐπικίνδυνοι, ἑνώσεώς τε καὶ
B διαστάσεως. ἔστι μὲν ὁ κίνδυνος, ἐὰν ἡ ἕνωσις ᾖ καλὴ καὶ ὀρθόδοξος, καὶ ἡμεῖς πλανηθῶμεν μὴ δέξασθαι αὐτήν· ἔστι δὲ κίνδυνος διαιρέσεως, ἐὰν μὴ διαιρεθῶμεν δικαίως. διὰ τοῦτο σκέψασθε τὸ κρεῖττον καὶ συμφέρον. δότε γνώμας μὴ βλαπτούσας τὰς ὑμετέρας ψυχάς. ἡ γὰρ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν ἁγία ἐστὶν, εἰ μόνον ἐπ' εὐσεβείας. ἡ διαίρεσις πάλιν φρικτή τε ἐστι καὶ λέγεται. ὥστε ἐὰν μὴ ἑνωθῶμεν εὐσεβῶς, βλάψομεν τὰς ἡμετέρας ψυχάς· ἐὰν δὲ διαιρεθῶμεν ἀδίκως, πάλιν ταυτὸ πεισόμεθα. λοιπὸν βλέπετε, τί μέλλει γενήσεσθαι. ἴστε γὰρ, ὅσον κακὸν τὸ σχίσμα ἐκκλησιῶν
C ἐποίησεν. ἀφ' οὗ γὰρ ἐγένετο ἕως τοῦ νῦν, οἱ Γραικοὶ τοὺς Λατίνους κύνας ἡγοῦνται, καὶ οἱ Λατῖνοι ὁμοίως τοὺς Γραικούς. οἶμαι γοῦν, ὅστις δι' ἀνθρωπαρέσκειαν ἐμποδίσει τὴν εὐσεβῆ τῆς ἐκκλησίας ἕνωσιν, χείρω τόπον ἕξει τοῦ Ἰούδα. ἀλλ' ὑμεῖς πατέρες αἰδέσιμοι σκέψασθε τὸ δίκαιον τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες. μὴ θελήσητε διὰ πρόσκαιρον δόξαν ἢ τοῦ ἑνὸς μέρους ἢ τοῦ ἄλλου βλάψαι τὰς ὑμετέρας ψυχὰς καὶ τὸ αἷμα τῶν ἐπιλοίπων Χριστιανῶν, τῶν εἰς ὑμᾶς βλεπόντων ὡς ποιμένας καὶ ἡγουμένους αὐτῶν. ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἀρχιερεῖς, μιᾷ φωνῇ πάντες εἶπον· ὅστις ἐμποδίσει τὴν εὐσεβῆ τῶν Χριστια-
D νῶν ἕνωσιν, ἔστω ὑπὸ ἀνάθεμα. καὶ οὕτως ἔδωκαν γνώμας ἕκαστος αὐτῶν ἀπὸ στόματος, ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως, ἀρξάμενοι ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ πατριάρχου. ὅθεν εἷς ἐκ τῆς συνόδου ἁγιωσύνῃ κεκοσμημένος καὶ ἀρετῇ, ἔφη· δίκαιόν ἐστι συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν, ἐπεὶ σύμφωνά εἰσι, τὸ γὰρ αὐτὸ πνεῦμα ἐλάλησεν ἐν αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἔστι διαφωνία, καὶ ἑνωθῆναι ἡμᾶς τῇ τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ. ἔνθεν ἀπεκρίθης καὶ σὺ λέγων, ὅτι οἱ Λατῖνοι οὐ μόνον εἰσὶ σχισματικοὶ, ἀλλὰ καὶ αἱρετικοί· διὸ οὐδὲ πρέπει ὅλως ἑνωθῆναι αὐτοῖς, εἰ μὴ ἐκβάλωσι τὴν προσθήκην ἀπὸ τοῦ συμβόλου, καὶ ὁμολογήσωσι τὸ
E σύμβολον ὡς καὶ ἡμεῖς. τοῦτο ἀκούσας ὁ Νικαίας ἀρχιερεὺς ἀντέφη σοι· καὶ λοιπὸν οἱ λέγοντες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, αἱρετικοί εἰσι; καὶ εὐθὺς σὺ ἀπεκρίθης, ναί· κἀκεῖνος· ἵλεώς μοι Θεέ· καὶ οἱ ἅγιοι οἱ λέγοντες τοῦτο αἱρετικοί εἰσιν; ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ λαλοῦντα κατὰ τῶν ἁγίων. καὶ οὕτως προσήνεγκε τὰ ῥητὰ τῶν ἀνατολικῶν διδασκάλων, καὶ ἀνέγνω πάσῃ τῇ συνόδῳ· ἃ σὺ οὐδέποτε ἔγνως ἢ οἶδας, ἀλλ' ἢ τὰ τοῦ Καβασιλᾶ τε καὶ Παλαμᾶ. ἰδόντες δὲ οἱ πατέρες τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων τῶν ἀνατολικῶν, καὶ ἀναγνώ-

γνώσαντες καὶ ἐκ τῶν δυτικῶν διδασκάλων, καὶ εὑρόντες αὐτὰ συμφωνοῦντα ἐκείνοις, ἐπείσθησαν ἅπαντες τῇ ἀληθείᾳ ἀναφανείσῃ· οὐ γὰρ δίκαιον τοῦ φωτὸς δειχθέντος καμμύειν τὰ ὄμματα. καὶ οὕτως ἔδωκαν γνώμας ὁμοφωνοῦντες τοῖς τῶν ἁγίων ῥητοῖς καὶ τὸν υἱὸν ἔδωκαν εἶναι κατὰ μὲν τοὺς Γραικοὺς αἰτίαν, κατὰ δὲ τοὺς Λατίνους ἀρχὴν τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως ὥσπερ καὶ τὸν πατέρα.

ΕΦΕΣ. Περὶ μὲν τῶν ῥητῶν οὐκ ἀμφιβάλλειν ἔφασαν, εἰ γνήσια τῶν διδασκάλων εἰσί, παρὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ θείου Μαξίμου τοῦτο πιστούμενοι· τὴν αἰτίαν μέντοι τοῦ πνεύματος τῷ υἱῷ διδόναι παντελῶς ἀπηγόρευσαν οἵγε πλείονες· οὕτως γὰρ καὶ τὸν σοφὸν διορίζεσθαι Μάξιμον.

ΑΠΟΛ. Περὶ τῶν ῥητῶν ἔτι οὐκ ἀμφιβάλλοντες ἦσαν, ἐπειδὴ ἔγνωσαν αὐτὰ συμφωνοῦντα ἀλλήλοις, ὡς γνήσια ὄντα τῶν διδασκάλων· καὶ ὅτι ἔγνωσαν, ταύτην τὴν δόξαν εἶναι ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ πρόπαλαι. ὁ γὰρ ἅγιος Μάξιμος πρὸ τῆς ἕκτης ὢν οἰκουμενικῆς συνόδου, μαρτυρεῖ τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ τοῦτο ᾀδούσῃ, καὶ συμφώνους ἐν τούτῳ προκομίζει Ῥωμαίους πατέρας, ἔτι γε μὴν καὶ Κύριλλον τὸν Ἀλεξανδρείας. τὸ δὲ ἰσχυρότερόν σου τῶν λόγων ἐστὶν, ὡς οὐκ αἰτίαν ποιοῦντας τὸν υἱὸν, ἔφη Μάξιμος, σφᾶς αὐτοὺς οἱ πατέρες ἐκεῖνοι ἀπέδειξαν, ἀλλ᾽ ἵνα τὸ δι᾽ αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσι· τοῦτο γὰρ καὶ οὗτοι νῦν, ὡς φῂς, δειλιάσαντες τοῖς μὲν ῥητοῖς συνεφώνησαν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν Μάξιμον, τὴν δὲ αἰτίαν τῷ υἱῷ διδόναι παντελῶς ἀπηγόρευσαν οἵγε πλείονες αὐτῶν. ἡμεῖς δὲ καὶ πρὸς ταῦτα ὀλίγα ἐροῦμεν· ὅτι τὸ τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου οὕτω νοεῖται, ὡς οὐκ ἀρχοειδῶς οὐδὲ προκαταρκτικῶς αἰτίαν τὸν υἱὸν εἶναι νομίζει τοῦ πνεύματος, οὐδ᾽ ἀρχὴν ἄναρχον, οὐδ᾽ αἰτίαν ἀναίτιον, τοῦτο γὰρ τῷ πατρὶ μόνῳ πρόσεστι, τῷ δὲ υἱῷ οὐχ οὕτως, ἀλλ᾽ ὃ ἔχει ὁ υἱὸς, παρὰ τοῦ πατρὸς λαβὼν ἔχει καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι. ὅθεν εἰ λέγοιτο καὶ ὁ υἱὸς αἰτία καὶ ἀρχὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦτ᾽ ἔλαβε· δυνάμεθα γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰπεῖν κατὰ τὸν ἐν θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον, ἡ ἐκ τῆς αἰτίας αἰτία, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς, ὥσπερ ἐκεῖνός φησιν, ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή. ὥστε εἰ καὶ ὁ υἱὸς αἰτία λέγεται, ἀλλ᾽ οὐκ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἀρχοειδῶς, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν ἀρχοειδῶς, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ τοῦτό ἐστιν ὅ φησι Μάξιμος· οὐκ αἰτίαν ἀρχοειδῆ τὸν υἱὸν ποιοῦντας τοῦ πνεύματος σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν, ἀλλ᾽ ἵνα τὸ δι᾽ αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσι. καὶ οὗτοι οὖν οὕτω νοήσαντες δοῦναι τῷ υἱῷ τὴν μὴ προκαταρκτικὴν αἰτίαν, καλῶς καὶ εὐσεβῶς ἐποίησαν. καὶ γὰρ οὐδ᾽ ἡμεῖς λέγομεν ἀρχοειδῆ ἢ προκαταρκτικὴν τὸν υἱὸν αἰτίαν τοῦ πνεύματος, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ πατρὸς ὡς πρώτης ἀρχῆς ἀνάρχου καὶ ἀρχοειδοῦς, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ ὡς δι᾽ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρός. καὶ οὕτω πιστεύομεν, καὶ γνησίως κηρύττομεν.

ΕΦΕΣ. Ἀλλ᾽ οἱ τολμηροὶ τὴν δυσσέβειαν, καὶ ὅσοι τούτοις παρὰ τὴν ἀρχὴν ἠκολούθησαν, ἐπαγγελίαις λαμπραῖς ὑπαχθέντες καὶ δόμασιν, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὸν υἱὸν ἀπεφήναντο τοῦ πνεύματος αἴτιον· ὃ μηδ᾽ ἐν τοῖς τῶν Λατίνων ῥητοῖς εὕρηταί που φανερῶς κείμενον.

ΑΠΟΛ. Οὐ τολμηροὶ τὴν δυσσέβειαν, ἀλλ᾽ εὐλαβεῖς τὴν εὐσέβειαν ἦσαν ἐκεῖνοι, οὓς σὺ συκοφαντεῖς. οὐ γὰρ

que etiam occidentalium dictis; ut hæc illis consentanea esse compererunt, omnes perspectæ jam veritati se dediderunt; Iniquum quippe est ostensa luce oculos claudere. Itaque tulerunt sententias, sanctorum dicta secuti; & confessi sunt Filium juxta Græcos quidem esse causam, juxta Latinos autem principium productionis sancti Spiritus æque ut Patrem.

EPHES. Illi vero de dictis nihil se dubitare responderunt, quin germana doctorum sint, cum de hoc fidem iis faceret epistola S. Maximi: causam vero Spiritus Filio tribuere, major certe pars nullo modo volebant, quod ita statueret & ipse sapiens Maximus.

RESP. De dictis non dubitabant amplius, quod illa inter se consentire jam certum esset, utpote germana doctorum; quodque perspectum haberent; jam olim in ecclesia Romana vigere hanc sententiam. Nam S. Maximus, qui fuit ante sextam synodum œcumenicam, testatur ecclesiam Romanam per id tempus ita cantare; & consona dicentes profert Romanos patres, & præterea Cyrillum Alexandrinum. Quod vero ut validissimum objicis, est quo ait Maximus: patres illos demonstrasse, non esse a se affirmatum, Filium esse causam; sed illud denotatum, quod per ipsum procedat: hoc enim tu ais & istos nunc reformidantes, dicta quidem approbasse & ipsos exemplo Maximi, causam vero Filio tribuere nullo modo voluisse majorem partem. Nos vero ad hæc etiam respondebimus paucis: S. Maximi dictum ita intelligitur: Non putat ipse Filium esse causam Spiritus principalem & primordialem, aut principium sine principio, sive causam absque causa, hoc enim soli inest Patri, haudquaquam Filio; siquidem quod habet Filius, acceptum habet a Patre, a quo etiam est. Quare ut Filius quoque dicatur causa & principium Spiritus sancti, hoc a Patre accepit: Possumus quippe nos etiam exemplo magni Gregorii theologi dicere, Causa de causa, lumen de lumine, Deus de Deo; sicut ille dicit, Principium de principio. Etsi ergo Filius vocatur causa, non tamen a se originaliter; verum ex Patre quidem principialiter, per Filium vero & ex Filio, utpote per Filium: & hoc est, quod ait Maximus; Ostensum esse ab illis, se non asserere Filium causam Spiritus principalem; sed significare voluisse, quod per ipsum procedat: Ita igitur & isti hoc sensu tribuentes Filio causam non primordialem, recte & pie fecerunt. Nam neque nos dicimus Filium principialem seu primordialem Spiritus causam, sed ex Patre, utpote primo principio a nullo principio, & principali; Ex Filio autem & per Filium, ut per ipsum ex Patre. Ita credimus, & intrepide prædicamus.

Orat. in nativit. domini.

EPHES. Verum qui ad impietatem audaces erant, quique illos a principio secuti sunt, amplis pollicitationibus & muneribus pellecti, nuda fronte Filium Spiritus causam pronunciarunt; quod ne in ipsis quidem Latinorum dictis ita disertis verbis reperitur expressum.

RESP. Non audaces ad impietatem, sed religiosi ad retinendam pietatem erant illi, quos tu

tu calumniaris: noluerunt enim deinceps in schismate & perversitate persistere, secernendo se a fratribus, & ab ecclesia; nec adeo stolidi erant, ut veritatem, quæ Christus est, coram hominibus negarent: & propterea nuda fronte palam pronunciarunt, a tenebris pessimæ illius, quam præsumptam animo habebant, opinionis se recolligentes, & ad veritatis lucem revocati te, miserabiliter humi jacere relicto, ut socios haberes omnes, qui jam usque ab initio fuere schismatici. Nec vero, ut ais, pellecti sunt illi promissis ac muneribus; sed timore permoti illius oculi, quem latere nihil potest, confessi sunt, quod æquum esse cognoverunt. Quod vero ais, non reperiri in Latinorum dictis aperte expressum, Filium esse causam Spiritus, jam ostensum a nobis est, ubi occidentalium doctorum sententias exposuimus. Nescio porro, an penes te differat, Esse causam Spiritus, & ab eo procedere. Ego certe cum audio locutiones illas, Habet esse a Filio, & ab eo procedit; causam ipsius intelligo. Si vero aliud est, Ab illo existere; & aliud causam esse, proba tu hoc, & nos tacebimus: at nunquam id poteris ostendere, sed conaris tantum frustra volare multum laborans.

EPHES. Quorum sententiam ipse quoque patriarcha secutus est, quod esset jampridem & ipse miser corruptus, simul vero discessionem indefitiret; quamvis eum ad mortem debitum fatale compelleret.

RESP. Sacer patriarcha primus dixit sententiam, sanctos orientales congruere cum occidentalibus; hunc deinde secuti sunt reliqui præstantissimi viri: qui si esset in vita, tu nec diceres nec ageres talia; sed nec auderes ipsum vocare jampridem corruptum, si vel ipsam nudam ejus umbram conspiceres. Is enim non metu, vel studio gloriæ, nec discessum inde sitiens sacram optabat ecclesiæ unitatem; sed quia re ipsa peractum vidit, quod multi ante illum patriarchæ videre cupierunt, & non viderunt. Vidit enim pacem ecclesiæ, membra dominici corporis conjuncta; exultavit spiritu, & cum devotione subscripsit, confessus Spiritum sanctum etiam ex Filio, purgationem animarum, Romanum pontificem omnium sacerdotum caput: atque ita positis genibus oravit, sublatisque in cœlum manibus Deo gratias egit; sicque sanctam suam animam reddidit. Tu vero, qui impudenter illum & qui cum illo fuere, calumniaris, non ita, sed una cum ani stercore animam efflasti: testatur hoc universa Constantinopolis. Ita Dei novit justitia expendere unumquemque ex fide quam habet sicut olim Arium; qui nomen a furore traxit; nam ille viscera deorsum, tu stercus per os egessisti.

EPHES. Ego vero cum scriptam haberem sententiam, fideique pariter meæ confessionem: namque ita prius constitutum erat, ut suam unusquisque sententiam scriptam traderet: ut vidi illos magna jam propensione animi ferri ad conciliandam pacem; & eos qui mecum antea stabant, modo cum illis corruisse; nullam vero prorsus fieri scriptorum mentionem; meam & ipse scripturam tenui; ne si illos irritassem, certum in periculum me committerem.

A ἐβουλήθησαν διαμεῖναι καὶ ἔτι τῷ σχίσματι καὶ τῇ κακίᾳ διαιρούμενοι τῶν ἀδελφῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας, οὐδ᾽ ἦσαν οὕτω μωροὶ ἀρνήσασθαι τὴν ἀλήθειαν, ὅς ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. διὸ καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ἀνεκήρυξαν, ἐκ τοῦ σκότους τῆς κακίστης προλήψεως ἀνανήψαντες, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀνεκλήθησαν, σὲ κάτω κείμενον ἐλεεινῶς καταλιπόντες μετὰ τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος ἁπάντων σχισματικῶν εἶναι σέ. οὐχ ὑπαχθέντες δὲ δώροις τε καὶ ἐπαγγελίαις, ὡς σὺ φῇς, ἀλλὰ φοβηθέντες τὸν ἀλάθητον ὀφθαλμὸν, ὃ ἔγνωσαν δίκαιον, ὡμολόγησαν. ὅτι δὲ οὐχ εὕρηται ὁ υἱὸς αἴτιος τοῦ πνεύματος ἐν τοῖς τῶν Λατί-
B νων ῥητοῖς φανερῶς κείμενον, ἐδείξαμεν πρότερον, τὰ ῥητὰ θέντες τῶν δυτικῶν διδασκάλων. οὐκ οἶδα δὲ, εἰ καὶ ἄλλως σὺ νοεῖς τὸ εἶναι αἴτιον τοῦ πνεύματος, ἄλλως τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. ἐγὼ δὲ ὅταν ἀκούσω, παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ παρ᾽ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, τὸ αὐτοῦ αἴτιον ἐννοῶ· εἰ δὲ ἄλλο ἐστὶ τὸ εἶναι ἔχειν παρ᾽ αὐτοῦ, ἄλλο δὲ τὸ εἶναι αἴτιον, δεῖξον σὺ τοῦτο, καὶ ἡμεῖς σιγήσομεν· ἀλλ᾽ οὐ δυνήσῃ τοῦτο δεῖξαί ποτε, ἀλλὰ μάτην πτερυγίζεις πολλὰ κάμνων.

Τούτοις δὲ καὶ ὁ πατριάρχης ἐπεψηφίσατο, προδιεφθαρμένος ἤδη καὶ αὐτὸς ὁ τάλας, καὶ ἅμα διψῶν τὴν
C ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴν, εἰ καὶ τὸ χρεὼν αὐτὸν συνήλαυνε πρὸς τὸν θάνατον. ΕΦΕΣ.

Ο ἱερὸς πατριάρχης ἐψηφίσατο πρῶτος, ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ ἅγιοι τοῖς δυτικοῖς συμφωνοῦσι, καὶ μετὰ τοῦτον οἱ λοιποὶ συνήνεσαν θεῖοι ἄνδρες· ὃς εἴπερ ἔζη, οὐκ ἂν σὺ τοιαῦτ᾽ ἔλεγες, οὔτε μὴν ἔπραττες· ἀλλὰ οὐδὲ τολμῆσαι εἶχες εἰπεῖν προδιεφθαρμένον αὐτὸν, ἂν τὴν σκιὰν αὐτοῦ μόνον ἔβλεπες. ὃς οὐ διὰ φόβον τινὰ, οὐδὲ διὰ δόξαν, οὐδὲ διψῶν τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴν, τὴν ἱερὰν ἐγλίχετο ἕνωσιν, ἀλλ᾽ ὅτι εἶδεν ἀκριβῶς, ὃ πολλοὶ πρὸ αὐτοῦ πατριάρχαι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν καὶ οὐκ εἶδον· εἶδε γὰρ τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας, τὰ
D μέλη τοῦ δεσποτικοῦ σώματος ἡνωμένα, ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι, καὶ ὑπέγραψεν εὐλαβῶς, ὁμολογήσας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὸν κάθαρσιν τῶν ψυχῶν, τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα κεφαλὴν πάντων τῶν ἱερέων· καὶ οὕτω θεὶς τὰ γόνατα προσηύξατο, καὶ ἄρας τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ, καὶ οὕτως ἀπέδωκε τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ψυχήν. σὺ δὲ ὁ ἀναιδῶς συκοφαντῶν αὐτὸν καὶ τοὺς μετ᾽ αὐτοῦ, οὐχ οὕτως, ἀλλ᾽ ὁμοῦ σὺν τῇ κόπρῳ τοῦ ἀφεδρῶνος ἐξέπνευσας· μαρτυρεῖ τοῦτο πᾶσα ἡ πόλις. οὕτως οἶδεν ἡ θεία δίκη ταλαντεύειν ἕκαστον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ πίστιν, ὡς πάλαι τὸν τῆς μανίας ἐπώ-
E νυμον Ἄρειον, ὃς κάτω τὰ ἔγκατα ἔπεμψεν, σὺ δὲ ἄνω τὴν κόπρον. ΑΝΟΑ.

Ἐγὼ δὲ τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην ἅμα καὶ ὁμολογίαν τῆς πίστεως συγγεγραμμένην ἔχων· οὕτω γάρ πως διείρητο πρότερον, ἐγγράφως ἐπιδοῦναι τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἕκαστον· ὡς εἶδον αὐτοὺς ἐκθύμως ἤδη πρὸς τὴν ἕνωσιν ὡρμημένους, καὶ τοὺς ἐμοὶ συνεστῶτας πρότερον, ἄρτι συμπεπτωκότας ἐκείνοις, ἐγγράφων δὲ οὐδὲ μεμνημένους, ἐπέσχον καὶ αὐτὸς τὴν γραφὴν, ἵνα μὴ πρὸς ὀργὴν αὐτοὺς ἐρεθίσας, εἰς πρόπτον ἤδη τὸν κίνδυνον ἐμαυτὸν ἐμβάλω. ΕΦΕΣ.

Εἶτ-

ΑΠΟΛ. A Εἴρητο μὲν πρότερον, ἕκαστον τὴν ἑαυτοῦ δοῦναι ὁμολογίαν, ἐγγράφως δηλονότι, πρὸ τοῦ ἰδεῖν τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων· ἰδόντες δ' αὐτὰ καὶ συμφωνήσαντες πρὸς ἐκεῖνα, οὐκ ἦν ἀνάγκη ἐγγράφους διδόναι ὁμολογίας, τῶν ἁγίων διὰ τῶν ῥητῶν δῆλα τὰ πάντα ποιούντων. διὰ τοῦτο οὐδεὶς ἔδωκε γνώμην ἐγγράφως ἐκεῖ, ἀλλ' ἀπὸ στόματος ὀλίγοι τινὲς, ἀρχομένου τοῦ βασιλέως καὶ τῶν πρώτων τεσσάρων ἢ πέντε, οἱ δ' ἄλλοι ἄπειροι ὄντες γραμμάτων ἐγνωμοδότησαν μόνον εἰς τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων· καὶ σὺ μὲν τὴν ὁμολογίαν σου ἔχων ἐγγεγραμμένην, πλήρη αἱρέσεων καὶ ἀδολεσχίας, ἐδειλίασας δοῦναι, ἵνα μὴ ὀφλήσῃς ἀντὶ τιμῆς γέλωτα· εἶδες δὲ καὶ τοὺς πρότερον B μετὰ σοῦ ἐλεεινῶς κατακειμένους εἰς τὸ τοῦ ᾅδου βάραθρον, γενναίως ἀναστάντας, καὶ ἀνανήψαντας ἐκ τοῦ σχίσματος, καὶ ἐλθόντας εὐλαβῶς εἰς τὸν σύνδεσμον τῆς εἰρήνης, καὶ μετὰ σπουδῆς ὡρμημένους πρὸς τὴν ἱερὰν ἕνωσιν· καὶ οὐκ ἔφερες βλέπειν γενέσθαι μὲν αὐτοὺς καὶ ὀνομασθῆναι πατέρας καὶ διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας, σὲ δὲ αὐτῶν ἀλλότριον καὶ ἐχθρόν.

RESP. Constitutum sane prius erat, ut suam unusquisque confessionem traderet scriptam, antequam visa essent dicta sanctorum: verum iis cognitis ad ea se conformaverunt, nec opus erat amplius confessiones dare scriptas, cum sancti per sua dicta plana omnia facerent. Propterea nemo scriptam dedit ibi sententiam, sed pauci quidam pronunciarunt exordiente imperatore, & primis quatuor aut quinque, reliqui cum rudes essent literarum de sanctorum dictis tantum tulere sententiam. Tu porro scriptam habens tuam confessionem, hæreseon & garrulitatis plenam, illam non obtulisti, timens ne honoris loco risum moveres: & vidisti eos, qui tecum antea jacebant in profundo inferorum, viriliter sese erigere, & resipiscentes schisma deponere, pieque pervenire ad vinculum pacis, & studiose properare ad sacram ecclesiæ unitatem: nec ferre poteras, illos quidem fieri vocarique patres & magistros ecclesiæ, te vero esse alienum, & hostem eorum.

ΕΦΕΣ. Διὰ στόματος μέντοι τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην ἐδήλωσα παῤῥησίᾳ, μὴ ἂν ἄλλως δύνασθαι τὰ ῥητὰ τῶν δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν συμφωνῆσαι πατέρων, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου, τὸν υἱὸν μὴ φαινημένον αἴτιον εἶναι τοῦ πνεύματος· προσεπισημηνάμενος ἅμα καὶ περὶ τῆς προσ- C θήκης, ὡς οὐδὲ ταύτην συγχωρῶ τοῖς Λατίνοις, ἅτε μὴ καλῶς μηδ' εὐλόγως κατὰ τοὺς εἰρημένους λόγους γεγενημένην. ἐντεῦθεν οἱ μὲν τὰ ἑαυτῶν ἔπραξαν, καὶ πρὸς τὴν συνθήκην τοῦ ὅρου καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἑνώσεως ἔβλεψαν.

EPHES. Ceterum verbis libere exposui quid sentirem; dicta videlicet occidentalium & orientalium patrum cohærere aliter non posse, quam juxta expositionem epistolæ venerabilis Maximi; nimirum dicendo, Filium non esse causam Spiritus: annotans præterea illud de additamento, quod propter allatas causas nec rite factum, nec justa sit ratione appositum. Post hæc illi res suas egerunt, atque ad conscribendam definitionem, & reliqua ad unitatem spectantia se contulerunt.

ΑΠΟΛ. Διὰ στόματος μὲν σὺ ἐξέμεσας αἱρέσεις καὶ βλασφημίας ἔμπροσθεν βασιλέως καὶ πατριάρχου καὶ ἁπάσης τῆς ἀνατολικῆς συνάξεως, εἰπὼν τοὺς Λατίνους σχισματικοὺς καὶ αἱρετικούς· ἔνθα κατεγέλασάν σε ἅπαντες, ἀκούσαντες τοὺς τοιούτους λόγους. ποία γὰρ σύνοδος ἔφη ποτὲ τοὺς Λατίνους αἱρετικούς; πῶς οὐκ ἐτόλμησας εἰπεῖν τοῦτο ἔμπροσθεν τῶν Λατίνων; D διότι οὐκ ἴσχυες ἀποδεῖξαι. ὅτε δὲ καὶ πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἀναιδῶς ἐξεβόησας, οἱ πατέρες ἀκούσαντες συνετρίβοντο, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐμβλέψαντες συνεῖχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ τὰς βίβλους καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων κομίσαντες ἐδείκνυον τὴν ἀλήθειαν· ἅπερ ἰδὼν ἀβλεψίᾳ κατεχέθης. ὅτε δὲ καὶ μωρῶς ἐφθέγξω, ὅτι οὐ συγκοινωνήσεις Λατίνοις ποτὲ, ἐὰν μὴ τὴν προσθήκην ἐκβάλωσιν ἀπὸ τοῦ συμβόλου, ὅτι αἱρετικοί εἰσιν οἱ λέγοντες καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἤκουσας· ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ λαλοῦντα κατὰ τῶν ἁγίων, οἱ ἅγιοι γὰρ τῆς ἐκκλησίας λέγουσι τοῦτο· καὶ ᾐσχύνθης, καὶ ἐσιώπησας. οἱ δὲ λοιποὶ πατέρες συμφωνήσαντες E τοῖς ῥητοῖς τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν πατέρων κατὰ τὸν νοῦν τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου, ἡνώθησαν πρῶτον μὲν τοῖς ἁγίοις, εἶτα καὶ πρὸς ἀλλήλους· ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὴν συνθήκην τοῦ ὅρου ἔβλεψαν ὡς εἰκὸς, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς εἰρήνης ἔπραξαν, ἵνα λάβῃ τέλος τὸ θεῖον ἔργον τοῦτο καὶ ἅγιον τῆς τῶν Χριστιανῶν ὁμονοίας τε καὶ ἑνώσεως.

RESP. Verbis tu quidem hæreses & blasphemias evomuisti coram imperatore & patriarcha, & universo orientali conventu, cum Latinos vocasti schismaticos & hæreticos: quando his auditis omnes te deriserunt. Quæ enim synodus Latinos vocavit unquam hæreticos? quomodo non es ausus id asserere coram Latinis? nempe quia demonstrare non poteras. Ut vero & Spiritum ex solo Patre impudenter exclamasti, patres audientes contorquebantur, & se invicem intuentes continuerunt aures suas, allatisque libris & dictis sanctorum veritatem ostendebant: quæ cum vidisses, caligo tuis oculis offusa est. Cum vero etiam stulte pronunciasti, nolle te admittere communionem Latinorum, ni prius e symbolo expungant quod addiderunt; quoniam hæretici sunt qui affirmant etiam ex Filio Spiritum esse, audisti; Muta fiant labia, quæ in sanctos maledicta conjiciunt, sancti enim ecclesiæ hoc asserunt: tu vero confusus tacuisti. At patres reliqui dicta orientalium & occidentalium patrum secuti juxta sensum venerabilis Maximi, primum quidem sanctis sese adjunxerunt, deinde omnes in eamdem ivere sententiam: Postremo ad scriptionem definitionis, ut par erat, se converterunt; & reliqua quæ pacis erant, egerunt, ut divinum hoc & sanctum opus concordiæ & unitatis Christianorum finem haberet.

ΕΦΕΣ. Ἐγὼ δὲ χωρισθεὶς αὐτῶν ἐκ τότε ἐμαυτῷ σχολάσας, ἵνα τοῖς ἁγίοις μου πατράσι καὶ διδασκάλοις διατελῶ συνημμένος, πᾶσι καταφανῆ ποιῶ τὴν ἐμαυτοῦ γνώ-

EPHES. Ego vero ex eo tempore segregatus ab illis, & mihi ipsi vacans, ut sanctis meis patribus ac doctoribus perpetuo adhæream; per hanc meam scripturam omnibus notum facio

facio sententiam meam; ut liceat volenti cuilibet expendere, num recta defendens an perversa dogmata, factam unionem amplexus non fuerim.

Resp.

Et tu quidem segregatus a patribus sacræ synodi, ab ovili etiam Christi es segregatus: segregatus vero a grege Christi, extra salutarem versaris arcam: Illum porro qui extra navem est, agitari oportet pravæ hæreseos fluctibus. Omnis enim qui a synodo secernitur œcumenica, hostem ei se præbet: hostibus autem synodorum œcumenicarum illud unum inditur nomen, ut appellentur hæretici. Nos vero ne incurabili hoc morbo laboremus, ac per ipsum hostes ecclesiæ Christi & hæretici evadamus; sacrosanctæ huic synodo nosmetipsos subjicimus, & amplectimur unitatem. Et tu quidem cum fatuis cogitationibus vacares, & inanem aucupareris gloriolam, auramque popularem, quibus assidue effuseque oblectabaris, in sacrosanctam synodum blasphema effundebas verba: Nos autem cum sanctorum dictis vacaverimus, eam honoramus, proque ipsa quotidie propugnamus. Ut vero impudens tuum os, quod iniquitatem & blasphemiam in excelso locutum est, tempore amaræ tuæ ex hac vita migrationis oppletum sit sordibus, norunt qui verum fateri didicerunt. Et tu quidem, ut ais, sanctis tuis patribus ac doctoribus te adjunxisti, Photio schismaticorum principi, imo vero auctori & opifici schismatis & dissidii, Cabasilæ, Palamæ, Camatero, Phurnio, Psello, Moschampari, Bulgariæ, Nicolao Methonensi, Panareto & ceteris qui post schisma & multam contentionem in Romanam invecti sunt ecclesiam, & Spiritum ex solo Patre ignorantiæ ac impudentiæ nugis affirmarunt: eadem plane sentientes, quæ desipiens Nestorius, nam & ille soli Patri productionem Spiritus tribuebat. Ita vero sejunctus es primo quidem ab omnibus sanctis ac divinis patribus, qui in generalibus emicuere conciliis; deinde ab omnibus qui sacra scriptorum monumenta relinquentes perspicue docuerunt, Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedere; ac per Filium, & ex Filio, & ab utroque, & reliqua, dum de rebus divinis agerent, manifeste tradiderunt: ii vero sunt, Hilarius, Athanasius, Augustinus, Basilius, Hieronymus, Ambrosius, Gregorius Dialogus, Gregorius Theologus, magnus Chrysostomus, Epiphanius, Leo magnus Maximus, Anastasius, Tarasius, Damascenus, & alii. Nos autem ab iis, quibus tu adhæsisti, omnino sejungimur, nec ullam esse volumus inter nos & illos communionem: cum iis vero reverenter conjungimur, a quibus ipse temet disjunxisti. Et tu quidem in secundo Christi adventu inter illos numereris, qui Spiritum ex solo Patre dixerunt: nobis vero contingat ejus tunc esse ordinis, in quo sunt qui divina tractantes Spiritum ex Patre fatentur & Filio. Et tu quidem hic synodo & Romanæ ecclesiæ cum sis inimicus,

A μην διὰ τῆσδέ μου τῆς γραφῆς· ὡς ἂν ἐξῇ δοκιμάζειν τῷ βουλομένῳ, πότερον ὑγιέσι δόγμασι χαίρων, ἢ διεστραμμένοις τισὶ, τὴν γεγενημένην ἕνωσιν οὐ παρεδεξάμην.

ΑΠΟΛ.

Καὶ σὺ μὲν χωρισθεὶς ἀπὸ τῶν πατέρων τῆς ἱερᾶς συνόδου, κεχωρισμένος εἶ καὶ τῆς ἱερᾶς τοῦ Χριστοῦ ποίμνης· κεχωρισμένος οὖν τῆς τοῦ Χριστοῦ μάνδρας, ἔξω εἶ τῆς σωτηρικῆς κιβωτοῦ· τὸν δὲ ἔξω τῆς νηὸς ὄντα ἀνάγκη βασανίζεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων τῆς μοχθηρᾶς αἱρέσεως. πᾶς γὰρ ὁ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου χωρισθεὶς, ἐχθρὸς ἀποδείκνυται ταύτης· οἱ δὲ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐχθροὶ οὐκ ἄλλο B λαμβάνουσιν ὄνομα, ἢ αἱρετικοὶ ὀνομάζονται. ἡμεῖς δὲ ἵνα μὴ τὴν ἀνίατον ταύτην νοσήσωμεν, καὶ αἱρετικοὶ καὶ ἐχθροὶ διὰ ταύτης γενώμεθα τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, τῇ ἱερᾷ ταύτῃ καὶ ἁγίᾳ συνόδῳ ὑποτασσόμεθα, καὶ ἐν ἑνώσει ἐσμέν. καὶ σὺ μὲν σχολάσας μωρίαις, καὶ δοξοφανίαις, καὶ τιμαῖς τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, καὶ ταύταις ἐντρυφῶν καθ' ἑκάστην, βλασφήμους ἀπέρριπτες λόγους κατὰ τῆς ἱερᾶς καὶ ἁγίας συνόδου· ἡμεῖς δὲ σχολάσαντες τοῖς τῶν ἁγίων ῥητοῖς τιμῶμεν αὐτὴν, καὶ αὐτῆς ὑπερασπίζομεν καθ' ἑκάστην. ὅπως οὖν καὶ C τὸ ἀναιδές σου στόμα, τὸ λαλῆσαν ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος καὶ βλασφημίαν, ἐπληρώθη αἰσχύνης ἐν τῷ καιρῷ τῆς σῆς πικρᾶς ἀναλύσεως, ἴσασιν οἱ τἀληθῆ λέγειν μεμαθηκότες. καὶ σὺ μὲν συνήφθης, ὡς φής, τοῖς ἁγίοις σου πατράσι καὶ διδασκάλοις, Φωτίῳ τῷ πρώτῳ σχισματικῷ, μᾶλλον δὲ αὐτουργῷ καὶ δημιουργῷ τοῦ σχίσματος καὶ τῆς διαιρέσεως, Καβασιλᾷ, Παλαμᾷ, Καματηρῷ, Φουρνῇ, Ψελλῷ, Μοσχάμπαρει, Βουλγαρείᾳ, Νικολάῳ Μεθώνης, Πανορέτῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς, τοῖς μετὰ τὸ σχίσμα καὶ τὴν πολλὴν ἔριν κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας εἰποῦσι, καὶ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα ἀμαθῶς D τε καὶ ἀναιδῶς φλυαρήσασι, Νεστορίῳ τῷ φρενοβλαβεῖ κατὰ πάντα ὁμονοοῦσιν, εἰπόντι κἀκείνῳ ἐκ μόνου τοῦ πατρός· χωρισθεὶς πρῶτον πάντων τῶν θείων καὶ ἁγίων πατέρων τῶν ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς διαπρεψάντων συνόδοις, εἶτα πάντων τῶν συγγράμματα θεῖα καταλιπόντων, δι' ὧν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι πνεῦμα διαῤῥήδην ἐμφαίνεται· καὶ δι' υἱοῦ, καὶ ἐξ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων, καὶ τὰ λοιπὰ θεολογούντων ἀναφανδόν· οἵ τινές εἰσιν, Ἱλάριος, Ἀθανάσιος, Αὐγουστῖνος, Βασίλειος, Ἱερώνυμος, Ἀμβρόσιος, Γρηγόριος ὁ Διάλογος, Γρη- E γόριος ὁ Θεολόγος, ὁ μέγας Χρυσόστομος, Ἐπιφάνιος, Κύριλλος, Λέων ὁ μέγας, Μάξιμος, Ἀναστάσιος, Ταράσιος, Δαμασκηνὸς, καὶ ἕτεροι. ἡμεῖς δὲ, ὧν μὲν σὺ συνήφθης, παντελῶς χωριζόμεθα, καὶ οὐδεμίαν κοινωνίαν βουλόμεθα ἢ θέλομεν μετ' αὐτῶν ἔχειν· ὧν δὲ σὺ ἐχωρίσθης, ἡμεῖς εὐλαβῶς συναπτόμεθα· καὶ σὺ μὲν μετὰ τῶν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἰπόντων τὸ πνεῦμα ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ εὑρεθείης συντεταγμένος, ἡμεῖς δὲ μετὰ τῶν θεολογησάντων αὐτὸ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι εὑρεθείημεν συνημμένοι. καὶ σὺ μὲν ὧδε ἐχθρὸς τῆς συνόδου καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ὑπάρχων, κἀκεῖ εὑρεθή-

θήσῃ ἐχθρὸς αὐτῆς· ἡμεῖς δὲ ὧδε φίλοι καὶ ὑποτακτικοὶ τῆς καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας καὶ τῆς οἰκουμενικῆς ὄντες συνόδου, κἀκεῖ εὐχόμεθα ἵν' εὑρεθῶμεν οὕτως. τὴν δὲ σαυτοῦ γνώμην ταύτην, ἣν καταφανῆ πᾶσι ποιεῖς, ἡμεῖς ἤδη τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἀνετρέψαμεν, πῇ μὲν τὸ ἄτοπον ταύτης ἐλέγχοντες, πῇ δὲ τοὺς λόγους ψευδεῖς δεικνῦντες διὰ μαρτυριῶν τῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων· ὅπως ἐξῇ δοκιμάζειν ἕκαστον, πότερον ἀλήθειαν φὴς ἢ ψεῦδος· καὶ ἵνα γνῶσι πάντες, ὅτι τοῖς διεστραμμένοις τῶν προειρημένων σου διδασκάλων δόγμασιν ἐξακολουθήσας, τὴν ὀρθόδοξον, καὶ ἀμώμητον, καὶ ἀληθῆ, καὶ ἀθόλωτον, καὶ ἁγίαν ἕνωσιν ὑποδέξασθαι οὐκ ἠθέλησας, ἣν ἡμεῖς τιμῶμεν, καὶ εὐλαβῶς ἐπαινοῦμεν ὡς ἀληθῆ δογματίσασαν· καὶ τὰ ἐν αὐτῇ δὲ κηρυχθέντα, οὐ διεστραμμένα, ὡς σὺ φλυαρεῖς, ἀλλ' ὡς ὀρθὰ καὶ ὑγιῆ στέργομεν καὶ ἀποδεχόμεθα· πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον, τὴν ἁγίαν Τριάδα ὁμολογοῦντες μίαν ἀρχὴν, μίαν βασιλείαν, μίαν δύναμιν, μίαν θεότητα, μίαν θέλησιν καὶ ἐνέργειαν· πατέρα ἀπ' οὐδενὸς ἀγέννητον, ἄναρχον, παντοδύναμον· υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου γεννητὸν, συνάναρχον, ὁμοδύναμον· πνεῦμα ἅγιον συνάναρχον, συναΐδιον, ὁμοούσιον, ὁμοδύναμον, πατρὸς καὶ υἱοῦ πνεῦμα, ἐξ ἀμφοτέρων ἀϊδίως ἐπίσης ἐκπορευόμενον ὡς ἐκ μιᾶς ἀρχῆς καὶ ἑνὸς προβολέως. οὕτω πιστεύομεν, οὕτω κηρύττομεν, οὕτως ὁμολογοῦμεν, καὶ οὕτως εὐχόμεθα διαμεῖναι ἡμᾶς μέχρι καὶ τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς ἐξερχομένους τοῦ παρόντος βίου· ἐν δὲ τῇ φρικτῇ τοῦ σωτῆρος παρουσίᾳ, ὅταν ἔλθῃ κρῖναι τὴν οἰκουμένην, μετὰ ταύτης τῆς ὁμολογίας τῷ ἐρχομένῳ ἐν νεφέλαις ἀπαντῆσαι. ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

A ibi pariter habeberis ejus inimicus: nos vero cum hic amici & obsequentes catholicæ Christi ecclesiæ & generali concilio simus, precamur, ut ibi etiam ales reperiamur. Hanc porro tuam sententiam; quam notam omnibus facis, nos Deo favente jam confutavimus; partim quæ in ea sunt; absurda redarguentes; partim ea quæ dicis, falsa probantes doctorum ecclesiæ testimoniis: ut cuivis liceat perpendere, verane an falsa dicas; utque fiat omnibus cognitum, te doctorum tuorum, quos diximus, perversa dogmata sequentem noluisse recipere orthodoxam, irreprehensibilem, veram, inturbidam, & san-
B ctam unitatem; quam nos veneramur, & cum reverentia laudamus, ut quæ vera dogmata sanxit, & quæ promulgavit, ut recta & pia non, ut ipse effutis, perversa, suscipimus & approbamus: confitemurque sanctam Trinitatem, Patrem & Filium & Spiritum sanctum, unum esse principatum, regnum unum, potentiam unam, deitatem unam, unam voluntatum operationem: Patrem a nullo, ingenitum, initio carentem, omnipotentem: Filium ex Patre solo genitum, Patri coæternum & coomnipotentem: Spiritum sanctum pariter contemporaneum, consempiternum, consubstantialem, & coomnipo-
C tentem, Patris & Filii Spiritum, æqualiter ab utroque procedentem æternaliter tanquam ab uno principio & ab uno productore. Ita credimus, ita prædicamus, ita confitemur, atque ita nobis est in votis usque ad extremum vitæ spiritum sentire ex hac vita decedentibus; & in tremendo salvatoris adventu, cum venerit ad judicandum orbem, cum hac ei confessione in nubibus occurrere venienti. Quoniam ipsum decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ

τοῦ μεγάλου πρωτοσυγκέλλου καὶ πνευματικοῦ, τοῦ ὕστερον χρηματίσαντος πατριάρχου, καὶ ἐν Ῥώμῃ ταφέντος, καὶ θαυματουργοῦντος, εἰς τὴν τοῦ Ἐφέσου ἐπιστολὴν ἐκ διαφόρων ἁγίων

D GREGORII HIEROMONACHI, *magni protosyncelli, & a confessionibus, qui postmodum creatus est patriarcha, & Romæ sepultus coruscavit miraculis, responsio ex variis sanctorum sententiis ad epistolam Marci Ephesii.*

ΕΦΕΣ. ΤΟΙΣ ἁπανταχοῦ τῆς γῆς καὶ τῶν νήσων εὑρισκομένοις Χριστιανοῖς, Μάρκος ἐπίσκοπος τῆς Ἐφεσίων μητροπόλεως ἐν κυρίῳ χαίρειν.

ΑΠΟΛ. Τὸ μὲν προοίμιον τοῦ αἰδεσίμου Ἐφέσου τοὺς ἁπανταχοῦ γῆς καὶ τῶν νήσων πρὸς ἀκρόασιν τῶν αὐτοῦ διεγείρει· ἡμεῖς δὲ πάλιν πρὸς τοὺς κατοικοῦντας πάντα τῆς γῆς τὰ πέρατά φαμεν, ἀκροᾶσθαι τῶν αὐτοῦ λογίων πρότερον, εἶτα τῶν ἡμετέρων· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προτίθεμεν τὰ αὐτοῦ πρότερον, εἶτα τὰς ἡμετέρας ἐπάγομεν ἀπολογίας, ἵνα ἡ ἀλήθεια φανερὰ τοῖς πᾶσι γένηται. ὥσπερ γὰρ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος ἀνατέλλων καὶ τὸν κόσμον φωτίζων δείκνυσί τε ἑαυτὸν, καὶ τὰ ὑπ' αὐτὸν γινόμενα πράγματα φανερὰ καθίστησι· καὶ γὰρ ἡλίου φανέντος οὐ δεόμεθα τῶν διδασκόντων καὶ δεικνυόντων ἡμῖν τὸ φῶς, αὐτῆς τῆς ἀκτῖνος δήλην ποιούσης τὴν τοῦ ἡλίου φανέρωσιν· οὐδ' ἔστιν

EPHE. OMNIBUS ubique terrarum degentibus Christianis, & insulas habitantibus, Marcus Ephesiorum metropolita, salutem in domino. Interpret. Joan. Ma- theo Ca- ryophilo

GREGOR. Exordium, quo venerabilis Ephesius utitur, omnes ubique terrarum homines, & insularum incolas excitat ad e-
E jus sermones audiendos: Nos contra, hæc dicimus cunctis terrarum orbis habitatoribus, suas ut aures prius dent ejus dictis, nostra deinde audiant. Namque hac de causa verba ejus præponimus, & nostras responsiones subjicimus, ut veritas omnibus patefiat. Sicut enim Sol, qui sensu percipitur, exoriens, mundumque sua luce complens, & seipsum ponit ob oculos, & inferiora facit ut conspici possint: quoniam exorto Sole non opus est qui nobis lucem indicet, ipso radio Solis præsentiam ostendente; nec est,

est, qui dicat alteri, Intuere Solem; ita verus quoque divinorum dogmatum sermo e sanctorum patrum linguarum Solis instar effulgens, veritatem aperit hominibus, qui mente non cæcutiant; certamque fidem facit de divinorum sinceritate dogmatum, deque integritate & puritate fidei; & invitat omnes, ut ad veritatis castra transfugiant. Ut enim tenebras, cum nihil sint, luminis præsentia fugat: nam quod nihil est, rei quæ natura sua constat, non valet obsistere: ita divini Spiritus illustratio per sacra deiferorum patrum eloquia & veritatem ipsam declarat; & ea usurpantes, mentemque doctorum sequentes scribentesque illuminat, & audientibus salutarem desuper illuminationem largitur. Itaque ad communem hanc omnium utilitatem, & veritatis adinventionem (quæ non solum in divinis dogmatibus, sed etiam quavis alia in re quæri debet juxta dictum domini:
Matth. 7. *Quærite & invenietis*) illam & nos perquiramus ex doctorum sententiis; fusisque ad Christum Deum nostrum, qui ipsa veritas est, precibus petamus, ut missa nos luce suæ gratiæ, mentis nostræ oculum illustret, ne quæsita veritas nos effu-
Joan. 15. giat: Ipse enim est qui dixit: *Sine me*
Matth. 7. *nihil potestis facere*: & : *Omnis qui petit, accipit*. Cum sit enim ipsa veritas, vera requirit, ut testatur & sanctus Da-
Psalm. 30. vid: *Veritatem requirit dominus*: & : *Veri-*
Prov. 8. *tatem meditabitur guttur meum*. Quoniam ergo venerabilis hic vir scribit ad omnes ubique terrarum insularumque incolas Christianos, ut, quemadmodum prioribus suis jam significaverat literis, fidei veritatem accipiant, & aversentur eos, qui pactam cum Latinis unionem tuentur; Age nos quoque examinemus hæc ipsa quæ scribit: Et si quidem egregius vir a veritate non abhorret, nos etiam cum ipso stabimus eam deprædicantes, ipsumque laudibus extollentes, utpote veritatis amicum: Sin autem longe aberrat a veritate; prolatis sanctorum dictis, palam legentibus faciemus, quid ad ejus scripta respondeamus; ut intelligant, utra pars verum dicat, & secum veritatis candorem habeat; quæ contra vitiosis utatur syllogismis, & obscuritate mendacii tenebrosis. Sed quoniam ipse profert quæ sunt utriusque partis, & nos sentire melius, & veritatem a nobis esse arbitramur; est plane necessarium sanctorum patrum sequi testimonia quasi facem prælucentem, ut veluti duobus propositis coloribus, rubro & nigro, si unusquisque dicat se rubrum & regium & pretiosum habere, non præsente lumine, per quod discerni possit quid quisque habeat, perspiciatur luce, quis falsum, quis verum asserat. Porro lumen hoc non aliunde, quam a Deo plenis sanctis patribus haberi potest ut diximus: qui a sancto Spiritu illustrati per veritatis dogmata, Solis instar illuminant eos, qui tota mente exquirunt, & sensum illorum scrutantur. Nam illi desiderio incensi exquisierunt, & exquirentes invenerunt, ut ait Sa-
cap. 6. pientia: *Qui quærunt me, invenient me*; & nos ad hoc idem faciendum hortantur, ne literam sequentes nudam, ut Judæi, ad

A ὁ λέγων τῷ πλησίον, Βλέπε τὸν ἥλιον· οὕτω καὶ ὁ τῶν θείων δογμάτων ἀληθὴς λόγος διὰ τῆς τῶν ἱερῶν πατέρων γλώττης ἐμφαινόμενος, ἡλίου δίκην λάμπων, τὴν ἀλήθειάν τε ἐμφαίνει τοῖς μὴ τὴν διάνοιαν τυφλώττουσι, καὶ πληροφορίαν παρέχει τῆς τε εἰλικρινείας τῶν θείων δογμάτων, καὶ τοῦ καθαροῦ καὶ ἀδόλου τῆς πίστεως, καὶ πάντας αὐτομολεῖν ποιεῖ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. καὶ γὰρ ὥσπερ ἡ παρουσία τοῦ φωτὸς τὸ ἀνούσιον σκότος ἀπελαύνει· οὐδὲ γὰρ δύναται τὸ ἀνούσιον πρὸς τὸ ἐνούσιον ἀντιβαίνειν· οὕτω καὶ ἡ τοῦ θείου πνεύματος ἔλλαμψις διὰ τῆς τῶν θεοφόρων πατέρων θεολογίας τήν τε ἀλήθειαν ἐμφαίνει, τούς τε λέγοντας καὶ ἐχομένους
B τῆς τούτων διανοίας ἢ συγγράφοντας φωτίζει, καὶ τοῖς ἀκούουσι τὸν ἄνωθεν σωτήριον φωτισμὸν ἐπιβραβεύει. ἕνεκεν οὖν τῆς κοινῆς ταύτης ὠφελείας, καὶ τῆς ἀληθείας ἀνευρέσεως, ἥτις ὀφείλει ζητεῖσθαι οὐ μόνον ἐπὶ τῶν θείων δογμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς ἄλλου πράγματος, καθώς φησιν ὁ κύριος· ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε· ταύτην καὶ ἡμεῖς ἐκζητήσωμεν ἐκ τῆς τῶν διδασκάλων θεολογίας, καὶ τὴν αὐτοαλήθειαν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν ἱκετεύσωμεν, ὅπως τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν ἄνωθεν χάριν καταπέμψας καταυγάσῃ τὸ τῆς διανοίας ἡμῶν ὄμμα, εἰς τὸ μὴ κατόπιν τῆς ἀληθείας ἐλθεῖν· αὐτὸς
C γάρ ἐστιν ὁ εἰπών· χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν· καί· πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει. αὐτοαλήθεια γὰρ ὢν ἀληθείας ἐκζητεῖ, καθὼς καὶ θεῖος Δαυὶδ φησίν· ἀληθείας ἐκζητεῖ κύριος· καί· ἀλήθειαν μελετήσει ὁ λάρυγξ μου. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ αἰδέσιμος οὗτος τοῖς ἁπανταχοῦ γῆς ἐπιστέλλει καὶ τῶν νήσων εὑρισκομένοις Χριστιανοῖς, ὡς ἂν ἐκ τῶν ἤδη πρὸς αὐτοὺς ἐπεσταλμένων τὴν τῆς πίστεως ἀλήθειαν λάβωσι, καὶ τοὺς τῶν Λατίνων ἕνωσιν τηροῦντας ἀποστραφῶσιν, φέρε καὶ ἡμεῖς ταῦτα δὴ τὰ ἐπεσταλμένα ἐξετάσωμεν· καὶ εἰ μὲν ὁ τίμιος οὗτος τῆς ἀληθείας ἔχεται, καὶ ἡμεῖς μετ᾽ αὐτοῦ στησόμεθα ταύτην ἀνακηρύττοντες, καὶ αὐτὸν μεγαλύνοντες, ὡς τῆς ἀ-
D ληθείας ἐχόμενον· εἰ δὲ πόρρω που τῆς ἀληθείας λέγει, τὰ τῶν ἁγίων πατέρων προθέντες, δι᾽ αὐτῶν τὴν ἀπολογίαν τοῖς ἐντυγχάνουσι κατάδηλον ποιήσομεν· ὅπως γνῶσιν, ὁπότερον μέρος τ᾽ ἀληθῆ λέγει, καὶ τὸ λευκότερον μεθ᾽ ἑαυτοῦ ἔχει, τίς δὲ ὁ παραλογιζόμενος καὶ τὰ ψευδῆ λέγων καὶ ἀμαυρά. ἀλλ᾽ ἐπεὶ καὶ ἄμφω τὰ μέρη αὐτός τε δηλοῖ, καὶ ἡμεῖς τὸ κρεῖττον καὶ ἀληθὲς κατέχειν νομίζομεν, ἕπεσθαι πάντως ἀνάγκη ταῖς τῶν θεοφόρων πατέρων μαρτυρίαις ὥσπερ φωτί· ἵνα δύο χρωμάτων ὄντων, ἐρυθροῦ τε καὶ μέλανος, ἑκάστου λέγοντος τὸ ἐρυθρὸν κατέχειν καὶ βασιλικὸν καὶ χρήσιμον, διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ φωτὸς μὴ ἐλέγχεσθαι τὸ ἑκάστου
E τοῦ μὲν ἡ πλάνη, τοῦ δὲ φανερωθῇ ἡ ἀλήθεια· οὐκ ἄλλοθεν δὲ τὸ φῶς, ὡς εἴρηται, εἰ μὴ ὑπὸ τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων πατέρων· οἵτινες ὑπὸ τοῦ θείου πνεύματος ἐλλαμφθέντες τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασι, δίκην ἡλίου φωτίζουσι τοὺς ἐκζητοῦντας ὁλοσχερῶς καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν ἐρευνῶντας. ποθήσαντες γὰρ ἐξεζήτησαν, καὶ ἐκζητήσαντες εὗρον, ὡς φησιν ἡ σοφία· οἱ ζητοῦντές με γὰρ εὑρήσουσι μέ· καὶ ἡμᾶς εἰς τοῦτο προτρέπουσιν, ἵνα μὴ ψιλῷ τῷ γράμματι τῆς ἀληθείας ἐκπέσωμεν ὡς οἱ Ἰουδαῖοι,

τοῦτο

A τοῦτο σὺν τοῖς ἄλλοις πατράσι καὶ Βασίλειος ὁ μέγας ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου πρώτῳ λόγῳ φησίν, ὡς εἴ τις ἀβασανίστως κατὰ τὴν πρόχειρον ἐκδοχὴν ψιλῶν παρίστασθαι φιλονεικοίη τῷ πράγματι, πρὸς Ἰουδαϊκοὺς καὶ γραώδεις μύθους ἀνατραπεὶς, πτωχὸς παντελῶς τῶν ἀξίων περὶ Θεοῦ νοημάτων καταγηράσει. κατὰ γοῦν τὴν ἐπαγγελίαν ἡμῶν πρότερον τὰ τοῦ αἰδεσίμου Ἐφέσου προθέντες κατὰ μέρος, ἑπομένως καὶ τὰς ἡμετέρας ἀπολογίας ἐπιθήσομεν μετὰ καὶ τῆς τῶν θεοφόρων πατέρων καὶ ἁγίων μαρτυρίας, ἂν ἐξ αὐτῶν ἡ ἀλήθεια φανερὰ γένηται· ὁ γὰρ ἐξ ἐνδόξων λόγος βεβαιούμενος ἀναντίρρητον ἔχει τὴν ἀπόδειξιν.

B Οἱ τὴν κακὴν ἡμᾶς αἰχμαλωσίαν αἰχμαλωτεύσαντες, καὶ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα τῶν Λατινικῶν ἐθῶν καὶ δογμάτων θελήσαντες κατασῦραι, τοῦτο μὲν οὐκ ἠδυνήθησαν ἀγαγεῖν εἰς πέρας αὐτόθεν τε ἀπεμφαῖνον ὁρῶντες, καὶ ἄλλως ἀδύνατον, ἐν μέσῳ δέ που τῆς ὁδοῦ καταμείναντες αὐτοί τε καὶ ὅσοι τούτοις ἐπηκολούθησαν, οὔτ' ἐκεῖνο λοιπὸν μεμενήκασιν, οὔτε τοῦτο γεγόνασιν· Ἱεροσόλυμα μὲν ἀπολιπόντες, τὴν ὡς ἀληθῶς ὅρασιν τῆς εἰρήνης, καὶ τὸ Σιὼν ὄρος, τὴν βεβαίαν πίστιν καὶ ἄσειστον· καὶ Βαβυλώνιοι δὲ γενέσθαι ποτὲ καὶ κληθῆναι μήτε βουλόμενοι μήτε δυνάμενοι, καὶ διὰ τοῦτ' ἂν δικαίως κληθέντες Γραικολατῖνοι, καλούμενοι δ' οὖν ὑπὸ τῶν πολλῶν Λατινόφρονες.

C Τοῖς ἁπανταχοῦ γῆς καὶ νήσων ἐπιστείλας ὁ τίμιος οὗτος ἀνὴρ, καὶ χαίρειν προσειπὼν, εὐθὺς ἀπὸ ἱστορίας ἄρχεται τῆς πάλαι ποτὲ γενομένης αἰχμαλωσίας ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Βαβυλῶνα, τὸν λόγον ἡδύτερον κατασκευάσαι βουλόμενος, καὶ τοὺς ἀκροατὰς διεγεῖραι πρὸς τὴν τῶν ῥηθησομένων ἀκρόασιν. ὁ γὰρ ἀλληγορικὸς λόγος πρὸς τὴν θέλησιν τίθεται κυρίως τοῦ χρωμένου τὸν λόγον ἢ τὸ πρᾶγμα, καθ' ὃ λέγεται· διὸ καὶ τὴν ἱστορίαν προὔθηκε ταύτην, ἵνα τῷ ἀλληγορικῷ σχήματι χρήσηται καθὼς

D βούλεται, ἔξεστιν οὖν καὶ ἡμῖν ἀληθεύουσιν εἰπεῖν, ὡς τὴν Ἱερουσαλὴμ μᾶλλον κατέχομεν, καὶ ἐν ταύτῃ ἐσμὲν, ἥτις ἑρμηνεύεται εἰρήνη, ἣν καὶ ὁ κύριος ἡμῖν ἐνετείλατο λέγων· εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. ταύτην οὖν τὴν τοῦ κυρίου φωνὴν τὴν τοῦτο κελεύουσαν ὥσπερ τὸ Σιὼν ὄρος κατέχοντες, τοὺς σχίζοντας τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν Βαβυλωνίους καλοῦμεν· Βαβυλώνιοι δὲ ἡμεῖς οὔτε γεγόναμεν, ὡς τὴν σύγχυσιν καὶ τὸ σχίσμα ἀποστρεφόμενοι, οὔτε ποτὲ θελήσομεν γενέσθαι, μαθηταὶ ὄντες κατὰ ἀλήθειαν τοῦ κελεύοντος· εἰρήνην διώκετε. Γραικολατίνους δὲ ἡμᾶς

E διασύρων ὀνομάζει, καινότερόν τι ὄνομα καὶ προσῆκον ὡς ἐνόμισεν εὑρών· ὅπερ ἡμεῖς οὐ διασυρμὸν τοῦτο λογιζόμεθα, ἀλλ' ἀληθὲς εἶναι ὁμολογοῦμεν. τοῦ γὰρ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκεῖθεν ὁρμωμένου, καὶ τοὺς λίαν εὐγενεστάτους μεγιστᾶνας Ῥωμαίων ἐκ Ῥώμης μετοικισαμένου εἰς τὴν ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ἀνεγερθεῖσαν πόλιν, τὴν καὶ νέαν Ῥώμην ὀνομασθεῖσαν, οἱ ἐξ ἐκείνων φύντες τὴν μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐξασκήσαντες γλῶτταν, καὶ διὰ ταύτης φθεγγόμενοι, τὸ δὲ γένος ἐκεῖθεν ἕλκοντες, εἰκότως καὶ Γραικολατῖνοι ὀφείλουσι λέγεσθαι, διότι οἱ Λατῖνοι τοὺς Ἕλληνας Γραικοὺς ὀνομάζουσι· καὶ

A veritatem ipsam non perveniamus. Hoc sane tum reliqui patres, tum Basilius magnus primo contra Eunomium libro docet: Si quis enim, inquit, nulla disquisitione adhibita rem ita intelligendam esse contendat, ut sese primo offert aspectu, is ad Judaicas & seniles fabulas devolutus, inops omnino a sensibus Deo dignis consenescet. Itaque quod promisimus, venerabilis Ephesii dicta prius singula exponentes, tum nostras etiam responsiones apponemus fultas deiferorum sanctorumque patrum testimoniis, ut fiat per ea manifesta veritas. Nam sermo fide dignorum auctoritate firmatus evidentem habet sui

B demonstrationem.

Qui dira nos captivitate captivarunt, atque in Latinorum rituum dogmatumque Babylonem abstrahere voluerunt, id quidem perducere ad exitum nequaquam potuerunt, natura absonum esse perspicientes, & præterea impossibile, sed in media quadam itineris parte subsistentes tum ipsi, tum sectatores eorum, neque jam sunt amplius quod erant, neque illud evasere, ad quod tendebant: nam relicta quidem est ab iis Hierosolyma, quæ vere est pacis visio; & Sion mons, hoc est firma

C & inconcussa fides: verum fieri & dici unquam Babylonii nec volunt, nec possunt; hanc sane ob causam vocandi merito Græcolatini; usitato autem nomine vulgo appellati Latinizantes. Ephes.

Cum epistolæ suæ vir eximius titulum prænotaverit: Ad omnes ubique locorum & insularum, & salutem illis impertiverit; statim exorditur ab historia captivitatis, quæ facta est quondam ab Hierusalem in Babylonem, sermonem volens suavitate quadam perfundere, & auditores attentos reddere ad audienda quæ dicentur: Nam allegorici sermonis proprium est, ut ad voluntatem dicentis & rem exprimentis dicta accommodet; idcirco attulit Resp.

D hanc historiam, ut schemate allegorico pro sua voluntate uteretur. Licet ergo nobis etiam nihil a veritate discedentibus dicere: Nos Hierosolymam potius tenere, & eam incolere, quam interpretantur pacem, quam dominus etiam præcepit servandam, cum diceret: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Hanc igitur tenentes domini vocem, qua id jubetur, veluti Sion montem, eos qui scindunt Christi ecclesiam, Babylonios vocamus: nos vero nec fuimus unquam Babylonii, ut qui confusionem & schisma vitemus; nec voluntas unquam erit ut fiamus; cum vere illius discipuli simus, qui Joan. 14.

E mandatum dedit, ut pacem sequamur. Subsannando porro nos vocat Græcolatinos, adinvento, ut putavit, novo quodam & congruente nomine: at nos illud nequaquam pro subsannatione habemus, sed verum esse fatemur. Cum enim Constantinus magnus Roma profectus nobilissimos ab urbe Romanos optimates incolas duxerit eam in urbem, quæ nuper tum condita ejus nomine est insignita, quæque nova Roma nuncupata est; eorum posteri, Græce loquentes, sed oriundi ab illis, jure sunt vocandi Græcolatini; Hellenas enim Græcos vocant Latini. Atque ita

quod

quod nobis præstantissimus vir objicit ut probatum, nos verum opinamur, atque fatemur. Prætereo nunc illud, quod imperatores nostri Romani sunt, & originem inde trahunt. Verum Græcolatini vox dicta est joci causa: Nos enim Christi beneficio veritatem quavis ratione quæri a nobis ostendentes, quicumque illam habent, omnes ad communionem admittimus, sive Græci, sive Latini sint, sive barbari, sive Scythæ. Nam illud unum & scimus & dicimus, eos qui sententiæ generalis concilii non acquiescunt, nec eam sequuntur, aliud quoque nomen sortiri, ut Ariani, quod non synodi sententiam, sed Arium secuti sint, Ariani dicti; & qui Eunomium, Eunomiani; & qui Nestorium, Nestoriani, eos vero qui œcumenicam amplectuntur sententiam, nequaquam mutare nomen; œcumenicam porro fuisse Florentinam synodum, nemo negaverit. Ceterum ubi ad ulteriora progressi erimus, hac de re suo loco demonstrationem afferemus. Ita igitur exorsus, atque in hunc modum composito sermonis principio, rursus hoc pacto orditur.

EPHESIUS. Isti ergo homines, juxta fabulosos hippocentauros semiferi, cum Latinis quidem fatentur Spiritum sanctum ex Filio procedere, & habere Filium subsistentiæ suæ causam: hæc enim sunt definitionis ipsorum verba: nobiscum autem dicunt illum ex Patre procedere.

RESPONSIO. A profana rursus orditur historia rei quæ nunquam fuit, sed conficta est inanibus futilium ingeniorum commentis. Oportebat vero ipsum e rebus quæ sunt, exemplum petere, quod posset etiam congruenter adaptare. Omnis enim serius scriptor similitudines adhibet, & exempla non fictitia, præsertim in rebus ecclesiasticis. At reverendus iste posito quod nullum est, ac si esset, allatoque simili quasi rei natura constantis, vocat nos semifera animalia, ira profecto incensus, ut congruentius dicamus; liquet enim exemplum esse penitus absonum; quandoquidem exemplum sumit e re prorsus commentitia; quomodo ergo quadraverit in naturam existentem & reapse consistentem? Sed ne videamur ad id quod nihil est respondere, omisso illo quod nobis est propositum (nolumus enim redarguere hominem ira inflammatum, sed veritatem perquirere, & eam patefacere) age, dicta ejus ordine singula expendamus. Ait igitur; Cum Latinis quidem fatentur illud, Ex Filio, &c. nobiscum autem dicunt, ex Patre procedere. Hæc dicens nescire se simulat, Latinos quoque nobiscum fateri, Spiritum sanctum e Patre procedere; ex Filio vero etiam nos quidem fatemur cum Latinis, verum hoc ipsum a sanctis edocti asserimus. Id ita esse, doctores ipsos ac theologos testes proferamus, non omnes, aut omnia, quæ de hac materia scripserunt, sed quosdam, & pauca illorum dicta, ut aliquatenus probemus nos hoc asserere desumptum a sanctis.

A ὅπερ αὐτὸς ὁ τίμιος ἀνὴρ καθ' ἡμῶν προφέρει, ἡμεῖς ἀληθές τε εἶναι ἡγούμεθα καὶ ὁμολογοῦμεν. ἐῶμεν νῦν λέγειν, ὅτι καὶ οἱ βασιλεύοντες ἡμῶν Ῥωμαῖοί εἰσιν ἐκεῖθεν ἕλκοντες τὸ γένος. ἀλλὰ τὸ περὶ Γραικολατίνων παιδιᾶς χάριν εἴρηται· διὰ γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος ἐκ παντὸς τρόπου δεικνῦντες ὡς τἀληθὲς ζητούμενον, καὶ τοὺς μὴ ταύτης ἐστερημένους εἰς κοινωνίαν δεχόμεθα, εἴτε Γραικοί εἰσιν, εἴτε Λατῖνοι, εἴτε βάρβαροι, εἴτε Σκύθαι. ἓν γὰρ μόνον οἴδαμέν τε καὶ λέγομεν, ὅτι οἱ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου τῇ ἀποφάσει μὴ στέργοντες καὶ ἐξακολουθοῦντες, ἐκεῖνοι καὶ ἕτερον ὄνομα λαμβάνουσιν, ὡς Ἀρειανοὶ μὴ στέργοντες τῇ τῆς συνόδου ἀποφάσει, B ἀλλὰ τῷ Ἀρείῳ, Ἀρειανοὶ ἐκλήθησαν· καὶ οἱ τῷ Εὐνομίῳ, Εὐνομιανοί· καὶ οἱ τῷ Νεστορίῳ, Νεστοριανοί· οὐ μὴν δὲ καὶ οἱ τῇ οἰκουμενικῇ ἀποφάσει στέργοντες ἕτερον ὄνομα λαμβάνουσιν. ὅτι δὲ καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ, οὐδεὶς ἂν ἀρνήσαιτο. ἀλλ' ὁ λόγος ἐπὶ τὸ πρόσω χωρῶν ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ περὶ τούτου τὴν ἀπόδειξιν ποιήσει. οὕτως οὖν ἀρξάμενος, καὶ οὕτω τὸν λόγον κατασκευάσας, ὧδέ πως πάλιν ἄρχεται.

ΕΦΕΣ. Οὗτοι τοίνυν οἱ μιξόθηρες ἄνθρωποι κατὰ τοὺς ἐν μύθοις ἱπποκενταύρους, μετὰ τῶν Λατίνων μὲν ὁμολογοῦσι τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, C καὶ τὸν υἱὸν αἴτιον ἔχειν τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως· οὕτω γὰρ καὶ ὁ αὐτῶν ὅρος διαλαμβάνει· μεθ' ἡμῶν δὲ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγουσιν.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ. Πάλιν ἀπὸ ἱστορίας ἄρχεται Ἑλληνικῆς, τῆς μὴ οὔσης μὲν, ἀναπλασθείσης δὲ ὑπὸ τῶν κενεμβατούντων τὸν λογισμὸν καὶ τὴν διάνοιαν· ἔδει γὰρ αὐτὸν ἐκ τῶν ὄντων ὑπόδειγμα λαβεῖν, ἵνα τούτῳ καὶ προσηκόντως ἐφαρμόσῃ. πᾶς γὰρ λογογραφῶν ἐκ τῶν ἀληθῶς ὄντων προφέρει τὰς ὁμοιώσεις καὶ τὰ παραδείγματα, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων. ἀλλ' ὁ αἰδέσιμος οὗτος τὸ μὴ ὂν ὡς ὂν προθεὶς, καὶ ὥσπερ πράγματος ὑποκειμένου ἐξομοιώσας, μιξόθηρας ἡ- D μᾶς ὀνομάζει, ὑπὸ θυμοῦ κινούμενος, ἵν' εὐλογώτερον εἴπωμεν· δῆλον γὰρ ὡς πάντη ἀπεοικὸς τὸ παράδειγμα· ἐκ γὰρ τοῦ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντος ἐξομοιοῖ, πῶς οὖν ἐφαρμόσει τοῦτο μετὰ τοῦ ὄντος καὶ ὑφεστηκότος; ἀλλ' ἵνα μὴ πρὸς οὐδὲν ἐλέγχοντες δόξωμεν, ἀφέντες τὸν προκείμενον σκοπόν· οὐ γὰρ ἐλέγχειν τοῦτον βουλόμεθα θυμούμενόν τε καὶ ὀργιζόμενον, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν ἐρευνᾷν, καὶ ταύτην φανεροῦν· φέρε καθ' εἱρμὸν τὰ παρ' αὐτοῦ εἰρημένα ἐξετάσωμεν· φησὶ γὰρ οὕτως· μετὰ τῶν Λατίνων μὲν ὁμολογοῦσι τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ τὰ λοιπά· μεθ' ἡμῶν δὲ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι E λέγουσι· ταῦτα δὲ λέγων ἀγνοεῖν προσποιεῖται, ὅτι καὶ Λατῖνοι ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι μεθ' ἡμῶν ὁμολογοῦσι· τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, μετὰ Λατίνων μὲν ὁμολογοῦμεν, παρὰ δὲ τῶν ἁγίων τοῦτο μαθόντες λέγομεν· ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, αὐτοὺς τοὺς διδασκάλους τε καὶ θεολόγους τοὺς τοῦτο λέγοντας εἰς μέσον προθῶμεν, οὐ πάντας οὐδὲ πάντα τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐν ταύτῃ τῇ ὑποθέσει εἰρημένα, ἀλλά τινας, καὶ ἐξ αὐτῶν ὀλίγα εἰς μερικήν τινα πληροφορίαν, ὅτι ἐκ τῶν ἁγίων λαβόντες λέγομεν.

Καὶ

A Καὶ δή φαμεν, ὡς ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν τῷ πρὸς βασιλέα Θεοδόσιον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· τῆς μὲν ἐν ἀνθρώποις εὐκλείας τῆς ἀνωτάτω· φησί· βαπτίζειν ἔφη τὸν Ἰησοῦν ἐν πυρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνιέντα πνεῦμα δουλοπρεπῶς καὶ ὑπηρετικῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸν κατὰ φύσιν μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ. καὶ ἐν τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· τοῦ σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος ἐναργῶς· φησίν· εἰ καὶ ἔστιν ἐν ὑποστάσει τὸ πνεῦμα ἰδικῇ, καὶ δὴ καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ καθὸ πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ υἱός, ἀλλ' οὖν ἐστιν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ· πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια· καὶ προχεῖται παρ' B αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ὅτι δὲ τὸ προχεῖται, ἀντὶ τοῦ ἐκπορεύεται ὁ ἅγιος λέγει, παρίστησι τοῦτο ὁ αὐτὸς ἐν τῇ τοῦ συμβόλου ἐξηγήσει· φησὶ γάρ· καὶ προχεῖται, ἤγουν ἐκπορεύεται, ὡς ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ἀλλὰ τό, προχεῖται παρ' αὐτοῦ καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρός, τί ἂν νοήσοι τίς; εἰ γὰρ τὸ προχεῖται ἁπλῶς ἔλεγεν, εἶχε χώραν ἄλλο τι νοεῖν· εἰ δέ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρός, οὐδὲ μίαν πρόφασιν κατέλιπε τοῖς ἐθέλουσι λέγειν. καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου, ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι ὡς ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα ἔχει, οὕτω τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱόν· φησί· διὰ τοῦτο καὶ Θεοῦ μὲν λόγος ὁ υἱός, ῥῆμα δὲ υἱοῦ τὸ C πνεῦμα. φέρων γάρ, φησί, τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. καὶ ἐπειδὴ ῥῆμα τοῦ υἱοῦ, διὰ τοῦτο τὴν μάχαιράν φησι τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ· λόγος δὲ Θεοῦ καὶ ῥῆμα ζῶν καὶ ἐνεργόν. ὁ δὲ ἅγιος Ἀμβρόσιος, ᾧ ὁ θεῖος Βασίλειος ἐπιστέλλων ἔλεγεν· ἄγε δὴ ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ οὐ παρ' ἀνθρώπων παρέλαβες ἢ ἐδιδάχθης τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτός σε ὁ κύριος ἀπὸ τῶν κριτῶν τῆς γῆς ἐπὶ τὴν προεδρείαν τῶν ἀποστόλων μετέθηκεν· οὗτος δὴ πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῷ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, κεφαλαίῳ δεκάτῳ, φησίν· ἀλλ' οὔτε ἐπειδὰν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξέρχεται, ἀπὸ τόπου D ἀναχωρεῖ, καὶ ὡσεὶ σῶμα χωρίζεται ἀπὸ σώματος· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ πατρὶ ὡς δῆθεν ἐν σώματι ἅτε δὴ σῶμα ἐμπερικλείεται. καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἡνίκα ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐ χωρίζεται τοῦ πατρός, οὐ χωρίζεται τοῦ υἱοῦ, τίνα γὰρ τρόπον δύναται χωρίζεσθαι τοῦ πατρός, πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ὄν; ὃ πάντως καὶ τῆς ἀϊδιότητος δεῖγμά ἐστι, καὶ τῆς θεότητος ἐμφαίνει τὴν ἑνότητα. ὁ ἅγιος Ἀγάθων ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἣν πρὸς τὴν ἁγίαν ἕκτην σύνοδον ἔπεμψε, παρὰ ἑκατὸν εἴκοσιν ἐπισκόπων βεβαιουμένην, περὶ τοῦ μακαρίου Αὐγουστίνου τοιάδε φάσκει· ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος ὁ ἐξοχώτατος διδάσκαλος· καὶ πάλιν· ὁ σοφώτατος τῆς ἀληθείας κήρυξ ὁ μακάριος Αὐγουστῖ- E νος. οὗτος οὖν ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος πρὸς Ὀρώσιον γράφων, οὕτω φησί· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱὸν ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται ἐπὶ τῷ ἁγιάσαι τὴν κτίσιν, ἀλλ' ἅμα ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῷ κατὰ Μαξιμίνου * γ'. βιβλίῳ φησί· ζητεῖς παρ' ἐμοῦ, εἰ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός ἐστιν ὁ υἱός, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός ἐστι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τί ὁ μὲν εἷς ἐστιν υἱός, τὸ δὲ ἕτερον οὐκ ἔστιν υἱός; ἰδοὺ ἀποκρίνομαι, κἄν τε λάβῃς, κἄν τε μὴ λάβῃς· ἐκ τοῦ πατρός ἐστιν ὁ υἱός, ἐκ

* Ἴσ. ἄλλο β'.

Itaque sanctus Cyrillus in sermone ad Theodosium imperatorem; qui ita incipit: Supremum humanæ gloriæ culmen; sic ait: Baptizaturum inquit Jesum in igne & Spiritu sancto; non quod Spiritum baptizatis deberet infundere alienum quasi servus & minister, sed cum suprema potestate ut natura Deus illum, qui ex ipso est, & ejus proprius est. In epistola quoque ad Nestorium, cujus initium est; Cum salvator noster diserte pronunciet. Quamvis, inquit, Spiritus suam habeat peculiarem subsistentiam, qua intelligitur per sese existens Spiritus, non Filius; est tamen haud alienus a Filio: dictus quippe est Spiritus veritatis, veritas autem est Christus: & effunditur ab illo non secus atque ab ipso Deo Patre. Quod vero sanctus Pater per vocem, Effunditur, intelligat processionem, ipsemet declarat in expositione symboli: Ait enim: Et effunditur, hoc est procedit, tanquam ex fonte a Deo Patre. Hic illud, Effunditur ab illo non secus atque ab ipso Patre; quomodo intelligendum? Si enim dixisset solum, Effunditur, alius quoque sensus locum haberet: sed cum addat, Non secus atque ab ipso Patre; omnem detorquere sensum volentibus præcidit occasionem. Et magnus Basilius in opusculis contra Eunomium, in capite, cujus inscriptio est; Quod ut se habet Filius ad Patrem, ita Spiritus se habeat ad Filium: Idcirco, ait, Filius quidem est Dei Verbum, verbum autem Filii Spiritus: *Portans enim*, inquit, *omnia verbo virtutis suæ*; & quia verbum Filii, propterea gladium inquit Spiritus, quod est verbum Dei: vivum porro & efficax est Dei verbum & sermo. Sanctus autem Ambrosius (ad quem scribens divinus Basilius: Age, inquit, vir Dei, quando Christi evangelium non ab hominibus accepisti, aut didicisti, sed ipse te dominus transtulit de judicibus terræ ad apostolicam dignitatem) libro primo de Spiritu sancto ad Gratianum imperatorem cap. x. Sed neque, inquit, cum de Patre exit, de loco recedit: & quasi corpus a corpore separatur; neque cum in Patre est, quasi in corpore tanquam corpus includitur. Spiritus quoque sanctus cum procedit ex Patre & Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio: Quemadmodum enim separari potest a Patre, qui spiritus oris ejus est? quod utique & æternitatis indicium, & divinitatis exprimit unitatem. Sanctus Agatho in sua epistola, quam misit subscriptionibus centum & viginti episcoporum munitam ad sanctam synodum sextam, de beato Augustino hæc habet: Beatus Augustinus præstantissimus doctor. Et rursus: Veritatis prudentissimus prædicator beatus Augustinus. Hic igitur beatus Augustinus ad Orosium scribens: Spiritus, inquit, sanctus non procedit ex Patre ad Filium, & a Filio ad sanctificandam creaturam; sed ab utroque simul procedit. Rursus idem libro tertio contra Maximinum: Quæris a me, si de substantia Patris est Filius, de substantia Patris est etiam Spiritus sanctus, cur unus Filius sit, & alius non sit Filius? Ecce respondeo,

sive

Conc. Ephes. part. 1. cap. 3.

Conc. Ephes. part. 1. cap. 26.

Conc. Ephes. part. 3. c. 43.

Hebr. 1.

Conc. 6. act. 6.

sive capias, sive non capias: De Patre est Filius, de Patre est Spiritus sanctus, sed ille genitus est, iste procedens: ideo ille Filius est Patris, de quo est genitus; iste autem Spiritus utriusque, quoniam ab utroque procedit. Sed ideo cum
Joan. 15. de illo Filius loqueretur, ait: *De Patre procedit*, quoniam Pater processionis ejus est auctor, qui talem Filium genuit, & gigendo ei dedit ut etiam de ipso procederet Spiritus sanctus. Nam nisi procederet & de ipso, non diceret discipulis:
Joan. 20. *Accipite Spiritum sanctum*; eumque insufflando daret, ut a se quoque procedere significans, aperte ostenderet flando, quod spirando dabat occulte. Quia ergo si nasceretur, non tantum de Patre, nec tantum de Filio, sed de ambobus utique nasceretur, sine dubio filius diceretur amborum. Ac per hoc, quia filius amborum nullo modo est, non oportuit nasci eum de ambobus. Amborum est ergo Spiritus sanctus procedendo de ambobus, & infra in eodem capite; Satis sit ergo nobis, quia non est a seipso Filius, sed ab illo, de quo natus est: non est a seipso Spiritus sanctus, sed ab illo de quo procedit; & quia de utroque procedit, sicut jam ostendimus, unde & Spiritus Patris
Act. 10. dictus est, &c. Sanctus autem Anastasius, (de quo sancta synodus sexta; Suscipimus, inquit, sanctum Anastasium: & Theodorus Melitenæ episcopus respondit: Sanctum vocat universus oriens hunc beatæ memoriæ Anastasium, Antiochenum olim episcopum; & qui hunc non recipit, illum Deus anathematizet. Et responderunt omnes una voce, Amen.) Hic ergo sanctus in sermone, qui inscriptus est, De rectis quæ nos credimus dogmatibus veritatis: cujus tale est initium; Eorum quæ de recta fide nostra; sic ait: Ex eo porro, quod proprium corporis est, petito exemplo, declaravimus, quomodo in divinis alterum sit in altero ex proportione & similitudine membrorum. Hac enim ratione & spiritus oris ejus, Dei videlicet, Spiritus sanctus dicitur, cum os sit Unigenitus. Et rursus; Spiritus, qui ab eo procedit & mittitur, non a Patre solum, sed etiam a Filio: & quibusdam interpositis: Itaque, inquit, dominus ostendens eum se esse, a quo existit Spiritus, insufflans in discipu-
Joan. 20. los ajebat: *Accipite Spiritum sanctum*. Esse porro sermonem illum hujus auctoris, testabitur Constantinopolitanorum synodus contra Acindynum celebrata; profert enim inde testimonia: testis erit etiam Nilus Cabasilas.

Ad hæc Epiphanius, de quo sanctus Theodorus Studita ad finem secundi sui libri contra Iconomachos ait: Epiphanium scimus & sanctum & miraculorum virtute maximum. Rursus idem in Naucratum epistola, quæ sic incipit: Altera tibi iterum cautela fili dilecte: Ea vero, inquit, quæ a me quæsisti de hæreseon & baptismatum differentia singulatim, plura sunt quam modus epistolæ ferre possit; & rursus: Superfluum est ea percensere, quæ a deifero Epiphanio inventa sunt & descripta diligentius, quam ab alio quovis patre,

A τοῦ πατρός ἐστι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ᾽ ἐκεῖνος γεννητὸς, τοῦτο ἐκπορευόμενον. διὸ ἐκεῖνος μὲν υἱός ἐστι τοῦ πατρὸς, ἀφ᾽ οὗ ἐγεννήθη· τοῦτο δὲ τὸ πνεῦμα ἑκατέρου, ὅτι ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται. ἀλλὰ διὰ τοῦτο περὶ ἐκείνου λέγων ὁ υἱὸς, ἔφη· ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· ὅτι ὁ πατὴρ τῆς ἐκπορεύσεως αὐτοῦ ἐστιν ἀρχηγός· ὃς τοιοῦτον υἱὸν ἐγέννησε, καὶ ἐν τῷ γεννᾷν δέδωκεν αὐτῷ, ἵνα καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύηται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ γὰρ εἰ μὴ ἐξεπορεύετο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐξ αὐτοῦ, οὐκ ἂν εἶπε τοῖς μαθηταῖς· λάβετε πνεῦμα ἅγιον· καὶ τοῦτο ἐδίδου ἐμφυσῶν, ἵνα καὶ παρ᾽ αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι παραδηλῶν, ἀποκεκαλυμμένως ἐμφυσῶν ἀποδείξῃ, ὅπερ πνέων κεκαλυμμένως ἐδίδου.
B ἐπειδήπερ οὖν εἰ ἐγεννᾶτο, οὐ μόνον ἐκ τοῦ πατρὸς, οὔτε μόνον ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀλλ᾽ ἐξ ἀμφοῖν δήπουθεν ἂν ἐγεννᾶτο, ἀναντιῤῥήτως υἱὸς ἀμφοῖν ἂν ἐλέγετο, καὶ διὰ τοῦτο, υἱὸς γὰρ ἀμφοῖν οὐδαμῶς εἶναι δύναται, οὐκ ἔδει γεννηθῆναι αὐτὸ ἐξ ἀμφοῖν· ἀμφοῖν ἄρα πνεῦμά ἐστιν, ἐκπορευόμενον ἐξ ἀμφοῖν. καὶ κατωτέρω ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ· ἀρκείτω τοίνυν ἡμῖν, ὅτι ὁ υἱὸς οὐκ ἔστιν ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ᾽ ἐξ οὗ ἐγεννήθη· οὐκ ἔστιν ἐξ ἑαυτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ᾽ ἐξ οὗ ἐκπορεύεται· καὶ ἐπεὶ παρ᾽ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται, ὡς ἤδη ἀπεδείξαμεν, ὅθεν πνεῦμα πατρὸς εἴρηται· καὶ τὰ λοιπά. ὁ δὲ ἅγιος Ἀναστάσιος, περὶ οὗ ἡ ἁγία ἕκτη σύνο-
C δος λέγει· ἀποδεχόμεθα τὸν ἅγιον Ἀναστάσιον· καὶ Θεόδωρος ὁ Μελιτινῆς ἀπεκρίθη· ἅγιον ἀποκαλεῖ πᾶσα ἡ ἀνατολὴ τοῦτον τὸν τῆς ὁσίας μνήμης Ἀναστάσιον, τὸν γενόμενον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας· καὶ τὸν μὴ δεχόμενον αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀναθεματίσῃ, καὶ πάντες ὁμοφώνως εἶπον τὸ ἀμήν· οὗτος οὖν ὁ ἅγιος ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ μὲν ἐπιγραφὴ, περὶ τῶν καθ᾽ ἡμᾶς ὀρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας· ἡ δὲ ἀρχὴ, τῶν περὶ τῆς ὑγιοῦς ἡμῶν πίστεως· οὕτω φησί· τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες ὡς παράδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θείων παρεστήσαμεν διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας. ταύτῃ γὰρ καὶ πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ,
D τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ μονογενοῦς. καὶ· πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον καὶ ἀποστελλόμενον, οὐ μόνον παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ· καὶ μετά τινα· καὶ μὴν ὁ κύριος ἐξ αὐτοῦ δεικνὺς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἔλεγε· λάβετε πνεῦμα ἅγιον. ὅτι δὲ τοῦδε ὁ λόγος, μαρτυρήσει καὶ ἡ σύνοδος ἡ κατὰ Ἀκινδύνου, μαρτυρίας ἐκ τούτου προκομίζουσα· καὶ κῦρ Νεῖλος ὁ Καβασιλᾶς

Ὁ δὲ ἅγιος Ἐπιφάνιος, περὶ οὗ ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐν τῷ τέλει τοῦ β΄. αὐτοῦ βι-
E βλίου τοῦ κατὰ Εἰκονομάχων λέγει· Ἐπιφάνιον ἴσμεν καὶ ἅγιον καὶ μέγιστον ἐν θαυματουργίαις· καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Ναύκρατον ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἧς ἡ ἀρχή. πάλιν ἑτέρα σοι φυλακὴ τέκνον ἠγαπημένον· φησίν· ἃ δὲ ἐπεζήτησας ἀποκριθῆναί με περί τε τῶν αἱρέσεων καὶ βαπτισμάτων κατ᾽ ἔπος, ἐπιστολῆς ὑπερβαίνει μέτρον. καὶ πάλιν· περιττολογεῖν ἐστι τὰ αὐτὰ ἀφηγεῖσθαι, ἃ ὁ θεοφόρος Ἐπιφάνιος ἐξεῦρε καὶ διέγραψεν, ὡς οὐδεὶς τῶν πατέρων· ἔντυχε οὖν τῇ περὶ αὐτῶν ἱερᾷ αὐτοῦ βίβλῳ, κἀκεῖσε διαγνώ-

γνώσῃ, ἃ μαθεῖν ἐφίεσαι· ἡ δὲ ἁγία οἰκουμενικὴ ἕκτη σύνοδος ἐν τόμῳ τετάρτῳ, πράξει δεκάτῃ, περὶ τοῦδε τοῦ ἁγίου τάδε λέγει: ἀνεγνώσθησαν καὶ ἄλλων πολλῶν μαρτυρίαι, ἔτι καὶ χρήσεις τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου ἐκ τῶν Παναρίων, ἀπὸ λόγου ξθʹ. καὶ πάλιν ἡ αὐτὴ λέγει· καὶ πειθέτω ἡμᾶς ὁ περιφανὴς πατὴρ ἡμῶν Ἐπιφάνιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειομανιτῶν λόγῳ· Καὶ ἡ ἁγία οἰκουμενικὴ ζʹ. σύνοδος ἐν τῇ ἕκτῃ πράξει αὐτῆς οὕτω λέγει· αἱ βίβλοι τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Ἐπιφανίου, ἥ τε λεγομένη Ἀγκυρωτὸς, καὶ αἱ λοιπαὶ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαβεβόηνται, καὶ ὁ φθόγγος αὐτῶν ἐξήχηται, καὶ παρὰ μικρὸν κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν διεσπαρμέναι εἰσίν. οὗτος οὖν ὁ ἅγιος ἐν τοῖς εἰρημένοις βιβλίοις, ἐν μὲν τοῖς Παναρίοις ἐκ τοῦ κατὰ Ἡμιαρείων λόγου φησίν· ὁμολογοῦσι μίαν θεότητα καὶ βασιλείαν καὶ ἀρχὴν, ὁμοίως τὰ πρόσωπα ἐν ταῖς ἰδιότησι τῶν ὑποστάσεων εὐσεβῶς γνωρίζουσι· τὸν πατέρα ἐν τῇ πατρικῇ αὐθεντίᾳ ὑφεστῶτα νοοῦντες· καὶ τὸν υἱὸν οὐ μέρος ὄντα τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καθαρῶς τέλειον ἐκ τελείου γεγεννημένον καὶ ὑφεστῶτα ὁμολογοῦντες· καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἡ θεία γραφὴ παράκλητον ὀνομάζει, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ὑφεστῶτα γνωρίζοντες. ἐν δὲ τῷ Ἀγκυρωτῷ· πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ, φῶς τρίτον, παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ. καὶ μετ' ὀλίγα· ὃν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὕτω τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ λαμβάνει· καὶ οὐδὲ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ δοξάζον ἀληθῶς, τὸ διδάσκον τὰ πάντα, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. καὶ μετά τινα· τοίνυν πατὴρ ἦν ἀεὶ, καὶ υἱὸς ἦν ἀεὶ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ πνεῖ. πρόδηλον οὖν ἐστι καὶ φανερὸν, ὅτι καὶ ἡμεῖς τε καὶ οἱ Λατῖνοι παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ θεολόγων τῆς ἐκκλησίας, τὸ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, παρελάβομεν· ἐξ ὧν καὶ αἱ ἅγιαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι μαρτυρίας ἐπὶ ζητήσει θεολογικοῦ πράγματος προεκόμιζον, ὡς προδεδήλωται.

A Sacrum ergo de hæresibus librum ejus evolve, & quæ scire cupis, pernosces omnia. Sancta quoque sexta synodus tomo quarto, actione decima, de sancto hoc ita loquitur: Lecta sunt & multorum aliorum testimonia, nec non auctoritates sancti Epiphanii ex Panariis, sermone sexagesimonono. Rursus eadem synodus hæc habet; Et persuadet hoc nobis eximius pater noster Epiphanius tractatu contra Arianos. Sancta insuper generalis septima synodus actione sexta: Libri, inquit, sancti patris nostri Epiphanii, Ancoratus, & reliqui notissimi sunt per totum orbem, & sonus eorum longe lateque vagatur, & fere per omnes ecclesias B disseminari sunt. Itaque hic sanctus in dictis libris, tractatu adversus Semiarianos in Panariis; Fatentur, inquit, deitatem unam & principatum & dominium; personas pariter in proprietatibus hypostaticis pie agnoscunt; Patrem in majestate paterna subsistentem intelligentes, Filium quoque non partem aliquam Patris, sed plane perfectum ex perfecto natum & subsistentem asserentes; & Spiritum sanctum, quem sacra scriptura paracletum nominat, ex Patre per Filium subsistere existimantes: & in Ancorato; Spiritus sanctus, spiritus veritatis est, C lumen tertium, ex Patre & Filio: & post pauca: Sicut enim *nemo novit Patrem nisi Filius, nec Filium nisi Pater*; ita pariter dicere audeo, nec Spiritum, nisi Pater & Filius, a quo procedit & a quo accipit: nec Filium & Patrem, nisi Spiritus sanctus qui vere glorificat, qui docet omnia, qui est a Patre & Filio: & rursus: Semper igitur erat Pater, semper erat Filius, & Spiritus ex Patre & Filio spiratus. Itaque perspicuum est & plane manifestum, & a nobis & a Latinis vocem illam, Etiam ex Filio, desumptam esse a doctoribus & theologis; ex quibus sanctæ synodi œcumenicæ, dum quæstio D theologica tractaretur, adhibebant testimonia, ut explicatum est.

Matth. 11.

ΕΦΕΣ. Καὶ μετ' ἐκείνων μὲν θεμιτῶς καὶ εὐλόγως τὴν προσθήκην ἐν τῷ συμβόλῳ γεγονέναι φασὶ, μεθ' ἡμῶν δὲ λέγειν ταύτην οὐ καταδέχονται· καίτοι γε τὸ θεμιτῶς καὶ εὐλόγως γενόμενον τίς ἂν παραιτήσαιτο λέγειν;

EPHES. Et cum illis quidem licite ac rationabiliter fuisse appositum symbolo additamentum ajunt; nobiscum uero illud exprimere neutiquam volunt: quamquam quod licite ac rationabiliter factum est, quis recuset exprimere?

ΑΠΟΛΟΓΙΑ. Τὸ μὲν οὖν θεμιτῶς καὶ εὐλόγως λέγει, τὸ δὲ πρὸ τούτου παρασιωπᾷ· ποῖον δὴ τοῦτο; τὸ τὴν τῶν ῥημάτων ἐκείνων ἀνάπτυξιν τὴν, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, χάριν τοῦ τὴν ἀλήθειαν σαφηνισθῆναι, ἀνάγκης τότε ἐπικειμένης, θεμιτῶς καὶ εὐλόγως ἐν τῷ συμβόλῳ προστεθῆναι· τί οὖν; πᾶσαν ἀνάπτυξιν καὶ σαφήνειαν ἀνάγκη ἀεὶ προσκεῖσθαι τῷ κειμένῳ, καὶ χωρὶς ταύτης μὴ ἀναγινώσκεσθαι τὸ κείμενον τῆς θείας γραφῆς; ἢ διὰ τὸ μὴ ἀναγινώσκεσθαι οὕτω συνημμένως, οὐ θεμιτῶς καὶ εὐλόγως ἐροῦμεν τὴν ἀνάπτυξιν γεγονέναι καὶ τὴν σαφήνειαν τὴν μετὰ τοῦ κειμένου ἡνωμένην; καὶ τίς ἂν τοῦτο ἐρεῖ νοῦ καὶ φρενῶν κύριος; ἡμεῖς γὰρ ἔγνωμεν τὴν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ δεκάλογον παρὰ Βασιλείου τοῦ μεγάλου σαφη-

RESP. Definitionis verba illa, Licite ac rationabiliter, ponit; antecedentia vero tacet: & quænam hæc, verborum scilicet illorum, Filioque, explicationem veritatis declarandæ gratia, & imminente tunc E necessitate, licite ac rationabiliter symbolo fuisse appositam. Quid igitur? necesse est omnem explicationem & declarationem textui semper adjici, nec legi potest sine illa textus sacræ scripturæ? An quia recitamus symbolum sine adjectione explicationis, dicemus explanationem & declarationem textui appositam nec licite, nec rationabiliter factam? Et quis hoc dicat mentis suæ compos? Scimus decem evangelii Joannis capita fuisse a magno Basilio commentariis illustrata; & idem integrum sacrum evangelium a Joanne

ne Chrysostomo declaratum, nec non a A præstantissimo doctore Cyrillo, & aliis: non semper tamen illud in ecclesia legitur cum enarratione. Quare si diceremus additum esse quod deerat, & supplemento profectum quod non erat integrum; deinde caneremus symbolum absque addito supplemento, esset cur merito ab illo reprehenderemur: At quando factam audit explicationem declarationemque, ea vero non semper cum textu legitur nullo sane merito nos accusat. Hoc unum est necessarium, ut sanctorum testimoniis probatum sit omne quod explanatione declaratur. Nam quicquid statuerit synodus, per ea quæ infert ad- B dendo, non aliam definitionem condit, sed ipsam primam definitionem explicat, & explicatione dilatat. Quod autem hoc verum sit, audi sanctum Maximum ita testimonium tribuentem. Is enim in compendiosa sua pro synodo Chalcedonensi apologia; cujus initium est: Quoniam nimis generoso animo, vel ut aptius dicam, ignavo; Si enim, inquit, licet verum pro veritate proloqui, omnes post Nicænam synodum a Deo selecti patres, omneque orthodoxorum sancto- C rumque omnium concilium, nullo modo aliam induxere fidei definitionem suis ipsis verbis utendo, ut vos dicitis plurimum delirantes, & penitus insanientes; sed ipsam uti primam & unicam, quæ a sanctis trecentis decem & octo patribus sancita est, firmam & ratam esse voluerunt, dilucidantes eam, & veluti apertius enucleantes, propter eos qui illam illiusque dogmata pravis interpretationibus ad suam ipsorum detorquent impietatem.

...PHES. Et cum illis quidem azymum Christi corpus esse dicunt, nobiscum vero illud ad communionem sumere non au- D sint.

RESP. Objurgare quidem, & detrahere nobis propter azyma novit, ignorat autem per azymum a domino fuisse olim peractum mysticum sacrificium; nec putat indifferens, sive per azimum, sive per fermentatum conficere; sed omnia frustra esse arbitratur, sacerdotium, altare, dominicam vocem: *Hoc facite in meam commemorationem*; & divina verba: *Hoc est corpus meum*; &: *Hic est sanguis meus*, & reliquos ritus qui observantur, si non adsit ejusdem massæ, seu ejusdem materiæ modum acidumque fermentum. Quod vero dominus ac Deus noster legale pascha prius celebrarit, deinde mysteria di- E scipulis tradiderit, audi sanctum patrem Chrysostomum homilia octuagesimaprima sic dicentem: Sed quam ob causam pascha celebrabat? Ostendens per omnia usque ad ultimum diem, se non esse legi contrarium. Attende quid dicat; Ne legi esset contrarius, pascha celebrabat. Num ergo perfregit legem, asservans fermentatum panem? Quod vero etiam per septem dies illo tempore fermentum non extaret, testis erit idem sacer Chrysostomus in priorem ad Corinthios epistolam: Dicamus, inquit, prius, cur de cunctis finibus pellatur fermen-

Cor. 11. v. 24. Marc. 14.

A νισθεῖσαν· καὶ τὸ αὐτὸ ἅπαν ἱερὸν εὐαγγέλιον παρὰ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου τὴν σαφήνειαν δεξάμενον, καὶ παρὰ τοῦ θεσπεσίου Κυρίλλου καὶ ἄλλων· ἀλλ᾽ οὐ μετὰ τῆς ἐξηγήσεως καὶ σαφηνείας ἀεὶ ἐπ᾽ ἐκκλησίαν ἀναγινώσκεται. διὸ εἰ μὲν τὸ ἐλλεῖπον ἢ τὸ παραλελειμμένον ἐλέγομεν προστεθῆναι ἢ ἀναπληρωθῆναι, εἶτα οὐ μετὰ τοῦ προστεθέντος εἰς ἀναπλήρωσιν ἐψάλλομεν, καλῶς ἂν εἶχεν ἐγκαλεῖν ἡμῖν· ἐπεὶ δὲ ἀνάπτυξιν ἀκούει καὶ σαφήνειαν, ἡ δὲ ἀνάπτυξις οὐκ ἀεὶ μετὰ τοῦ κειμένου ἀναγινώσκεται, οὐ δικαίως ἐγκαλεῖ ἡμῖν. τοῦτο μόνον ἐστὶν ἀνάγκη, ὅτι πᾶν τὸ ἐξαπλούμενον ἢ σαφηνιζόμενον ἐκ τῶν ἁγίων δεῖ B ἔχειν τὴν μαρτυρίαν· καί, ὅτι ἂν ποιήσῃ σύνοδος, οὐκ ἄλλον ὅρον ποιεῖ διὰ τῆς ἐπεισαγωγῆς τῶν προστεθέντων, ἀλλ᾽ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν πρῶτον ὅρον ἐξαπλοῖ καὶ ἐπεξεργάζεται· καὶ ὅτι τοῦθ᾽ οὕτως ἔχει, ἄκουσον καὶ τοῦ ἱεροῦ Μαξίμου οὕτω βεβαιοῦντος· φησὶ γὰρ ἐν τῇ συντόμῳ ἀπολογίᾳ αὐτοῦ, ἣν ποιεῖται ὑπὲρ τῆς ἐν Καλχηδόνι συνόδου, ἧς ἡ ἀρχή· ἐπειδὴ λίαν γενναίως ἢ ἀγεννῶς εἰπεῖν οἰκειότερον· εἰ γάρ ἐστι τἀληθῆ ὑπὲρ ἀληθείας εἰπεῖν, πάντες οἱ μετὰ τὴν Νικαέων θεόκριτοι πατέρες, C καὶ πᾶσα σύνοδος ὀρθοδόξων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν, οὐκ ἄλλον πίστεως ὅρον διὰ τῆς ἐπεισαγωγῆς τῶν οἰκείων ῥημάτων παντελῶς ἐπεισήγαγον, ὡς ὑμεῖς ἀποφαίνεσθε, πλεῖστον παραληροῦντες, καὶ τὸ ὅλον μαινόμενοι. ἀλλ᾽ αὐτὸν εἰς πρῶτον καὶ μόνον τὸν ἐκ τῶν τιη΄. πατέρων νομοθετηθέντα βεβαίως ἐκύρωσαν, τρανοῦντες αὐτὸν καὶ οἷον ἐπεξηγούμενοί τε καὶ ἐπεξεργαζόμενοι διὰ τοὺς ἐκεῖνον καὶ τὰ ἐκείνου δόγματα πρὸς τὴν οἰκείαν κακῶς ἐκλαμβάνοντας καὶ παρεξαγομένους δυσσέβειαν.

Καὶ μετ᾽ ἐκείνων μὲν τὸ ἄζυμον σῶμα τοῦ Χριστοῦ λέγουσι, μεθ᾽ ἡμῶν δὲ αὐτοῦ μεταλαμβάνειν οὐκ D ἂν τολμήσαιεν. ΕΦΕΣ.

Ὅτι μὲν οὖν ἐγκαλεῖ ἡμῖν, καὶ διασύρει ἕνεκεν τῶν ἀζύμων, οἶδεν· ὅτι δὲ ὁ κύριος δι᾽ ἀζύμου τὴν μυστικὴν ἐτέλεσε θυσίαν τότε, οὐκ οἶδεν, οὐδὲ ἀδιάφορον ἡγεῖται τὸ δι᾽ ἐνζύμου ἢ δι᾽ ἀζύμου τὴν θυσίαν τελεῖσθαι. ἀλλ᾽ ὡς οἴεται, πάντα, ἥτε ἱερωσύνη, καὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἡ φωνὴ ἣν προήκατο ὁ κύριος, τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, καὶ τὰ θεῖα ῥήματα, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ πᾶσα τελετή, ἀργά εἰσι διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου, ἢ ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ὀξώδη μικρὰν ζύμην. ὅτι δὲ ὁ κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς νομικὸν πάσχα E ἐτέλεσεν, εἶτα τὰ μυστήρια δέδωκε τοῖς μαθηταῖς, ἄκουσον τοῦ θείου Χρυσοστόμου ἐν ὁμιλίᾳ, πα΄. λέγοντος· τίνος δὴ ἕνεκεν τὸ πάσχα ἐτέλει; διὰ πάντων δεικνὺς μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐναντίος τῷ νόμῳ. ὅρα τί φησιν· ἵνα μὴ ἐναντίος γένηται τῷ νόμῳ, τὸ πάσχα ἐπετέλει. τί οὖν; ἐναντίον τοῦ νόμου ἐποίει φυλάττων τὸν ἔνζυμον ἄρτον; ἀλλ᾽ ὅτι καὶ ἐν ἑπτὰ ἡμέραις κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ ἡ ζύμη οὐχ εὑρίσκετο, μαρτυρήσει τοῦτο πάλιν ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ ἐπιστολῇ. πρότερον εἴπωμεν, διὰ τί ἐκ τῶν ὁρίων πάντων ἀπελαύνεται ἡ ζύμη· τὸ ΑΠΟΔ.

οὖν

οὖν ἐστι τὸ αἴνιγμα, πάσης πονηρίας ἀπηλλάχθαι δεῖ τὸν πιστόν. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀπόλλυται, ὅπου ἂν εὑρεθῇ παλαιὰ ζύμη, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ἔνθα ἂν εὑρεθῇ πονηρία· οὐ γὰρ δήπου ἐπὶ μὲν τῆς σκιᾶς πολλὴ ἡ κόλασις, ἐπὶ δὲ ἡμῶν οὐ πολλῷ μείζων· εἰ γὰρ τὰς οἰκίας οὕτω καθαίρουσιν, ὡς καὶ μυῶν ὀπὰς περιεργάζεσθαι, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τὴν ψυχὴν διερευνᾶσθαι δεῖ. Ἐπεὶ οὖν μυῶν ὀπὰς περιειργάζοντο, ὁ δὲ ἅγιος λέγει, ὅτι μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, ἵνα μὴ ἐναντίος γένηται τῷ νόμῳ, τὸ πάσχα ἐπετέλει, μᾶλλον ἂν ἐναντίος ἦν τὸ πάσχα πελῶν καὶ τὸ ἔνζυμον φυλάττων· ὅτι δὲ ὁ νόμος ἀπαγορεύει τοῦτο, ἄκουσον οὕτω προστάττοντος· φησὶ γάρ· ἑπτὰ ἡμέρας ἄζυμα ἔδεσθε· ἀπὸ δὲ τῆς ἡμέρας τῆς πρώτης ἀφανιεῖτε ζύμην ἐκ τῶν οἰκιῶν ὑμῶν. πᾶς ὃς ἂν φάγῃ ζύμην, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐξ Ἰσραήλ. καὶ μετά τινα· ἐναρχόμενοι τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου, ἀφ' ἑσπέρας ἔδεσθε ἄζυμα ἕως ἡμέρας μιᾶς καὶ εἰκάδος τοῦ μηνὸς ἕως ἑσπέρας. ἑπτὰ ἡμέρας ζύμη οὐχ εὑρεθήσεται ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν. πᾶς ὃς ἂν φάγῃ ζυμωτὸν, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ συναγωγῆς Ἰσραήλ. ὅτι δὲ κατὰ νόμον ὁ Χριστὸς τὸ πάσχα ἐπλήρωσεν, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρανόμως ἐποίησαν παραβιβάσαντες τὸ πάσχα, ἄκουσον τοῦ Χρυσοστόμου πατρὸς ἐν πδ΄. ὁμιλίᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τό· ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον· διὰ τί ἐκεῖ ἀπήγαγον αὐτὸν, ἔνθα ἅπαντες ἦσαν συνηγμένοι; ἵνα μετὰ γνώμης πάντων ποιήσωσι τῶν ἀρχιερέων. ἐκεῖνος γὰρ ἦν τότε ἀρχιερεὺς, καὶ πάντες ἦσαν αὐτὸν ἀναμένοντες. οὕτω διενυκτέρευον καὶ ἠγρύπνουν ἐπὶ τούτῳ· οὐδὲ γὰρ ἔφαγον τότε τὸ πάσχα, φησὶν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠγρύπνουν. εἰπὼν γὰρ, ὅτι πρωΐα ἦν, ὁ Ἰωάννης ἐπήγαγεν· οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα. τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν; ὅτι ἐν ἑτέρᾳ ἔφαγον, καὶ τὸν νόμον ἔλυσαν διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν περὶ τὴν σφαγὴν ταύτην. οὐδὲ γὰρ ὁ Χριστὸς παρέβη τὸν καιρὸν τοῦ πάσχα, ἀλλ' ἐκεῖνοι οἱ πάντα τολμῶντες, καὶ μυρίους καταπατοῦντες νόμους. τούτων οὕτως ἐχόντων πῶς κατηγορήσομεν τοὺς μετὰ ἀζύμων τὴν θυσίαν τελοῦντας; περὶ δὲ ἡμῶν αὐτῶν οὕτω λέγομεν, ὅτι οὕτω παρελάβομεν, καὶ οὕτω στεργόμεν, ὡς οἱ ἀπόστολοι κατ' οἶκον κλῶντες ἄρτον τὴν θυσίαν ἐπετέλουν· καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται ὡς ἄζυμον ζητοῦντες τὴν θυσίαν ἐπετέλουν. καὶ πάλιν ἐν ταῖς τῶν ἀζύμων ἡμέραις μηδαμοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐνζύμου εὑρισκομένου, οὐδαμοῦ πάλιν φαίνεται, ὅτι ἔνζυμον αἰτοῦντες, οὕτως ἐποίουν. ᾔδεισαν γὰρ, ὅτι τὸ αὐτὸ ἐστιν ὑποκείμενον, ὁ ἐκ τοῦ σίτου ἄλευρος. οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ ἔχειν μικρὰν ζύμην, ἤδη πάντα τὰ πελούμενα ἀργὰ, καὶ μάλιστα τὰ τοῦ κυρίου ῥήματα, ἅτινα καὶ μεταποιοῦσι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον σὺν τῷ ὕδατι εἰς σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ. ὅτι δὲ αὐτὰ τὰ ῥήματα μεταρρυθμίζουσι τὴν ὕλην ταύτην εἰς τὰ εἰρημένα, ἄκουσον τοῦ θείου Χρυσοστόμου ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, καὶ εἰς τὸ μυστικὸν δεῖπνον τοῦ σωτῆρος, καὶ κατὰ Ἰουδαίων· ἡ

A tum; quid ergo sibi vult hoc ænigma? Omni nequitia liberum oportet esse fidelem. Sicut enim ibi peribat is, apud quem repertum esset vetus fermentum; ita e nobis ille, apud quem erit nequitia. Neque enim sub legis umbra, pœnæ graves constitutæ, nobis autem haud multo graviores. Si enim domos ita repurgant, ut murium quoque cavernas rimentur, multo magis decet nos perscrutari secreta animi. Cum igitur cavernas murium rimarentur; & sanctus pater affirmet, Christum ad ultimum usque diem non fuisse legi contrarium, & ideo pascha celebrasse; certe contrarius fuisset, si pascha celebrasset, & fermentatum servasset.
B Esse porro id lege vetitum, audi verba ejus præcipientis: *Septem diebus azyma comedetis: die primo non erit fermentum in domibus vestris. Quicumque comederit fermentum, peribit anima illa de Israel*: & paulo post: *Primo mense, quartadecima die mensis ad vesperam comedetis azyma usque ad diem vigesimamprimam ejusdem mensis ad vesperam: Septem diebus fermentum non invenietur in domibus vestris: qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu Israel.* Exod.
Quod vero Christus servato legis præscripto pascha celebrarit, Judæi vero nequaquam
C illud servarint, sed diem transgressi fuerint, audi oris aurei patrem homilia octuagesimaquarta in Joannem, dum verba illa exponit; *Adducunt Jesum a Caipha in prætorium*: Cur enim illuc eum duxerunt, ubi omnes congregati erant? ut res fieret communi omnium pontificum consensu; erat enim ille tunc pontifex, & omnes illum præstolabantur. Ita pernoctabant, vigilabantque hujus rei causa: Non enim, inquit, comederunt pascha tunc, sed propterea vigilabant. Nam post illa verba: *Erat autem mane*; Joannes intulit: *& ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent* Joan. 18. Ibidem.
D *pascha*. Quid ergo ad hæc dicemus? illud sane, quod altera die comederunt; & a lege discesserunt cædis hujus faciendæ desiderio. Neque enim Christus tempus paschæ non observavit, sed illi, qui nihil non audebant, & leges innumeras perrumpebant. Cum hæc ita se habeant, qua ratione erunt a nobis reprehendendi qui azymo sacrificant? De nobis autem ipsis dicimus, ita nos accepisse, & nostram consuetudinem ratam habere; & apostoli domi panem frangentes sacrificium factitabant; neque usquam apparet, quæsitum esse ab illis panem azymum ad sacrificandum. Rursus cum dies essent azy-
E morum, & fermentatus panis non esset Hierosolymis, nusquam similiter apparet, quæsito fermentato illos consecrasse; quod scirent materiam esse eamdem nempe farinam triticeam. Neque enim quod modicum non adsit fermentum, invalida jam erunt omnia quæ ad sacrificium spectant, præsertim domini verba, quæ panem & vinum cum aqua transmutant in corpus ejus & sanguinem? Quod autem verba hæc materiam illam transmutent in ea quæ diximus, audi ex divino Chrysostomo in oratione, quæ inscri-

scribitur; In Judæ proditionem, & mysticam salvatoris cœnam, & contra Judæos. Orationis autem initium hoc est: Volebam sane, dilectissimi, rursus patriarchæ argumentum, &c. Adest nunc etiam Christus ipse mensam hanc ornans: qui enim tunc mensam illam ornavit, idem nunc & hanc ipsam condecorat. Neque enim homo est, qui facit ut proposita fiant corpus & sanguis Christi, sed qui pro nobis crucifixus est, ipse Christus. Figuram tantum gerens stat sacerdos, & preces offert, dum verba illa enunciat; verum gratia & efficacia Dei est, quæ operatur omnia. *Hoc est*, inquit, *corpus meum*; verba hæc propositam transmutant materiam. Et quem-B admodum vox illa; *Crescite & multiplicamini & replete terram*; prolata quidem est semel, sed perpetuis temporibus fit opus, naturam nostram ad procreationem corroborans: ita & hæc vox semel missa ab illa divina lingua; *Hoc est corpus meum*, in singulis altaribus per ecclesias virtute sua efficit, ut ad hanc diem, & usque ad futurum ejus adventum sacrificium integrum peragatur. Si ergo verba hæc transmutant materiam propositam in corpus & sanguinem Christi, efficiuntque ut sint tremenda mysteria; mirum profecto fuerit, si perfecta illa esse non possint, quod non adsit modicum fermentum; idque cum in tali ma- C teria Christus ipse confecerit, ut probavimus.

Gen. 2.

EPHES. An non satis hæc sunt ad declarandum animum eorum, quod non indagandæ veritatis studio, quam in manibus habentes prodidere, in unum cum Latinis convenere locum; sed voluntate expiscandi aurum, & fictam, non veram unionem conciliandi?

RESP. Quod nos veritatem indagantes potius, per eam conjuncti fuerimus cum Latinis, constat plane omnibus, qui contentiones non amant: Nam veritatis inquisitio per sanctorum theologiam habita est, non ut ipse ait, quod & ipsam quam habeba- D mus, veritatem prodiderimus. Alioquin hoc idem de quavis œcumenica synodo dici posset; relicta videlicet prima fide, aliam esse ab iis editam: Verum hoc nusquam scriptum est, quod explanando novam fidem conderent. Hujus rei testis erit & sanctus Maximus in illo tractatu, cujus antea mentionem fecimus. Qua enim, inquit, ratione, & quo pacto sanctam Chalcedonensem synodum, cum illa patrum vocibus aperte usa sit, criminamini? & quasi novam fidei definitionem condiderit, passim conviciis illam tum scriptis, tum dictis proscinditis? *Nolite*, inquit dominus, *judicare secundum faciem*, E *sed justum judicium judicate*. Cur in una eademque materia de patribus synodi Chalcedonensis conquerimini, & antiquiores hoc ipso crimine liberatis? Nam si licet accusare patres Chalcedonensis concilii, ut aliam fidei definitionem promulgantes, eo quod voces adhibuerint, quæ non habentur in definitione patrum Nicenorum; sequitur omnino, ut hoc idem ob eamdem causam dici possit, & contra Cyrillum, & contra centum quinquaginta patres: sed si de illis hoc dici non licet,

Joan. 7.

A δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου· ἐβουλόμην ἀγαπητοὶ τῆς κατὰ τὸν πατριάρχην πάλιν ὑποθέσεως· πάρεστι καὶ νῦν ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος τὴν τράπεζαν ταύτην κοσμῶν· ὁ γὰρ τὴν τράπεζαν ἐκείνην κοσμήσας τότε, οὗτος καὶ ταύτην διακοσμεῖ νῦν. οὐ γὰρ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ ποιῶν τὰ προκείμενα γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν Χριστός. σχῆμα πληρῶν ὁ ἱερεὺς μόνον ἕστηκε, καὶ προσφέρει τὴν δέησιν τὰ ῥήματα φθεγγόμενος ἐκεῖνα, ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ δύναμις ἐστι τοῦ Θεοῦ ἡ πάντα ἐργαζομένη· τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα, φησὶ, τοῦτο τὸ ῥῆμα τὰ προκείμενα μεταρρυθμίζει. καὶ κα- B θάπερ ἐκείνη ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα· αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, ἐρρέθη μὲν ἅπαξ, διὰ παντὸς δὲ τοῦ χρόνου γίνεται ἔργον, δυναμοῦσα τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν πρὸς παιδοποιΐαν, οὕτω καὶ αὕτη ἡ φωνὴ ἅπαξ λεχθεῖσα παρὰ τῆς θείας γλώττης ἐκείνης, τό· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, καθ' ἑκάστην τράπεζαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐκείνου τοῦ ῥήματος ἡ δύναμις μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ἄχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας τὴν θυσίαν ἀπηρτισμένην ἐργάζεται. εἰ οὖν τοῦτο τὸ ῥῆμα εἰς σῶμα Χριστοῦ καὶ αἷμα τὰ προκείμενα μεταποιεῖ, καὶ φρικτὰ μυστήρια ἀπεργάζεται, ἀδυνατεῖ δὲ ταῦτα εἶναι τέλεια διὰ τὸ μὴ ἔχειν C μικρὰν ζύμην, θαῦμα ἂν εἴη· καὶ ταῦτα ἐν ταύτῃ τῇ ὕλῃ τοῦ Χριστοῦ τελέσαντος, ὡς προαποδέδεικται.

Ἆρ' οὐχ ἱκανὰ ταῦτα τὴν γνώμην αὐτῶν διαδεῖξαι, καὶ ὅτι οὐκ ἀληθείας ἔρευναν ποιούμενοι τοῖς Λατίνοις συνῆλθον, ἣν ἐν χερσὶν ἔχοντες προδεδώκασιν, ἀλλὰ χρυσοχοῆσαι βουλόμενοι, καὶ πεπλασμένην οὐκ ἀληθῆ συστήσασθαι ἕνωσιν; ΕΦΕΣ.

Ὅτι μὲν οὖν ἀληθείας ἔρευναν ποιούμενοι μᾶλλον, διὰ ταύτης Λατίνοις ἡνώθημεν, πρόδηλον καὶ φανερὸν τοῖς μὴ φιλονεικεῖν ἐθέλουσι· διὰ γὰρ D τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας ἡ ἔρευνα γέγονε, καὶ οὐχ ὡς αὐτός φησιν, ὅτι προδεδώκαμεν καὶ ἣν εἴχομεν· τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ πάσης οἰκουμενικῆς συνόδου ἐλέγετο ἄν, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἐάσαντες, ἑτέραν ἔσχον· ἀλλ' οὐδαμοῦ τοῦτο γέγραπται, ὅτι διὰ τῆς ἐξαπλώσεως ἑτέραν πίστιν ἔσχον. μαρτυρήσει τοῦτο καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Μάξιμος ἐν τῷ προμνημονευθέντι λόγῳ αὐτοῦ· φασὶ γάρ· τίνι λόγῳ καὶ πῶς τὴν ἐν Καλχηδόνι ἁγίαν σύνοδον, καίτοι πατρικαῖς προδήλως ἀποχρησαμένην φωναῖς, αἰτιᾶσθε, καὶ ὡς ἄλλον πίστεως ὅρον εἰσάγουσαν, τῇ δὲ κἀκεῖσε καὶ ἐγγράφως καὶ ἀγρά- E φως διαλοιδορεῖτε καὶ διασκώπτετε; μὴ κατ' ὄψιν κρίνητε διὰ τὸν εἰπόντα Θεὸν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. τίς ἡ ἐπὶ τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ὑποθέσεως τῶν ἐν Καλχηδόνι πατέρων ἔγκλησις ὑμῶν, καὶ τίς ἡ τῶν προλαβόντων ἀνάρρυσις; εἰ γάρ ἐστι κατὰ τῆς Καλχηδονέων ἄλλον αἰτιᾶσθαι πίστεως ὅρον διὰ τὰς οὐκ ἐγκειμένας τῷ ὅρῳ τῆς Νικαέων φωνὰς, τοῦτό γε πάντως ἕψεται λέγειν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ κατὰ Κυρίλλου καὶ κατὰ τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα. εἰ δὲ κατ' αὐτῶν οὐκ ἔστι, πῶς κατ' ἐκείνης, συνιδεῖν οὐκ ἔχω. ὅτι

οὖν

οὖν πατρικαῖς ἑπόμενοι φωναῖς, διὰ τούτων τὴν ἕνωσιν πεποιήκαμεν ἀποδέδεικται. διὸ οὐδὲ δικαίως ἐγκαλεῖ, ὅτι ἣν εἴχομεν προδεδώκαμεν· ἀλλ' οὐδὲ χρυσοχοῆσαι βουλόμενοι τὴν ἕνωσιν πεποιήκαμεν. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁμοίως ἡμῖν τὸ τεταγμένον ἐλάμβανε, καὶ τῶν χρυσίνων στατήρων οὐκ ἀμέτοχος ἦν· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σταλέντων ἐνταῦθα δι' ἐφόδια τοῦ πλοῦ, καὶ ἐν τῇ Βενετίᾳ, καὶ τὸ κατὰ μῆνα διδόμενον ἐκεῖσε, ὁμοίως ἐλάμβανεν. οὐκ οἴδαμεν δέ, εἰ διότι τὸν ἅγιον Εὐγένιον ἱστόρησεν, ἵνα δώσῃ τῷ πάπᾳ, καὶ ὅτι προσφωνητικὸν ἔγραψε πρὸς ἐκεῖνον, γράφων καὶ τοῦτο· πάτερ Ἀβραὰμ ἔπαρον τὰς χεῖράς σου, καὶ εὐλόγησον τὰ τέκνα σου ἥκοντα ἐξ ἑῴας· καὶ μὴ λαβὼν ἀντιμισθίαν τούτων, μηδὲ χρυσοχοήσας, τὰ τοιαῦτα ἐρεύγεται.

ΕΦΕΣ. Τίνα δὲ καὶ τρόπον αὐτοῖς ἡνώθησαν, ἐπισκεπτέον. πᾶν γὰρ τὸ ἑτέρῳ ἑνούμενον, δι' ἑνός τινος μέσου πάντως ἑνοῦται. τῇ μὲν οὖν δόξῃ τῇ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔδοξαν ἑνωθῆναι σὺν αὐτοῖς, ἀποφηνάμενοι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦτο ἔχειν τὴν ὕπαρξιν· τὰ δ' ἄλλα πάντα διάφορα, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ἕν, οὐδὲ μέσον, οὐδὲ κοινόν.

ΑΠΟΛ. Ἡμεῖς διὰ μέσου ἡνώθημεν τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας, οὐ καταλιπόντες ἣν εἴχομεν πρότερον, ὡς προαποδέδεικται μάλα καλῶς καὶ περιφανῶς· κατὰ γὰρ τὰ ἄνωθεν εἰρημένα παρὰ τῶν θεοφόρων πατέρων, πᾶν τὸ ἐξαπλούμενον καὶ ἐπεξεργαζόμενον οὐκ ἀνατρέπει τὸ πρῶτον, οὐκ ἀλλοιοῖ, ἀλλ' οὐδ' ἀμαυροῖ, οὐδ' ἀφανίζει, ἀλλὰ μᾶλλον συνίστησι καὶ διατρανοῖ, καὶ φανερώτερον καθίστησιν· ὅτι δὲ ἀληθὴς ἡ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος δόξα ἡ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, προαποδέδεικται, ὅτι τῶν μακαρίων πατέρων ἐστὶν ἡ φωνὴ αὕτη. μεσότητα δὲ οὐδ' ὅλως ἐνοήσαμεν ἄλλην, εἰ μὴ τὴν ἀλήθειαν, ἣν καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος φησί· μεσότητα δὲ ὅταν εἴπω, τὴν ἀλήθειαν λέγω· καὶ ἀλλαχοῦ· ἡμεῖς δὲ τὴν μέσην ὁδὸν καὶ βασιλικὴν βαδίζοντες, ἐν ᾗ καὶ τὸ τῶν ἀρετῶν ἔστηκεν ἀκρότατον. ταύτην μόνην τὴν μεσότητα καὶ ἡμεῖς ἀεὶ στέργομεν κυρίως, εἰδότες ὅτι τὸ μέσον ἐστὶ καὶ ἐνούσιον, τὰ δὲ παρ' ἑκάτερα τοῦ μέσου κακία ἀνούσιος· καὶ οὔτε ἐκ μόνου τοῦ πατρός, οὔτε μὴν ἐκ μόνου τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι λέγομεν, ἀλλὰ τὴν μέσην ὁδὸν τῶν ἁγίων καὶ ἐκ τοῦ πατρός, καὶ ἐξ υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ.

ΕΦΕΣ. Ἀλλὰ δύο μὲν σύμβολα καὶ παρηλλαγμένα λέγεται πάλιν ὥσπερ καὶ πρότερον· διτταὶ δὲ καὶ διάφοροι λειτουργίαι τελοῦνται, ἡ μὲν δι' ἐνζύμου θυσίας, ἡ δὲ δι' ἀζύμου.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ. Δύο μὲν σύμβολα οὐκ εἰσὶν, οὐδὲ παρηλλαγμένα· ἓν γάρ ἐστι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον, ὃ ψάλλομεν ἡμεῖς τε καὶ Λατῖνοι· οὐ γὰρ διὰ τὴν σαφήνειαν, ἣν ἐδέξατο παρ' ἐκείνων, ἤδη ἄλλο σύμβολόν ἐστιν. εἰ δὲ καὶ δύο ἦσαν, οὐδ' οὕτως ἂν ἐκαλοῦντο δύο· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολόν ἐστιν ἄλλο, καὶ τὸ τῶν ἀποστόλων ἕτερον, ἀλλὰ κατὰ τὸν νοῦν οὐ διαφέρουσι, διὰ τοῦτο οὐδὲ παρηλλαγμένα, διτταὶ δὲ λειτουργίαι οὔτε εἰσὶν, οὔτε

A non video cur liceat de hac synodo. Quod igitur paternas secuti voces, per eas unionem perfecerimus, jam demonstratum est: Idcirco nec jure nos simulat, quod veritatem, quæ a nobis erat, prodiderimus. Sed neque auro inhiantes unionem confecimus; nam & ipse æque ac nos constituta salaria sumebat, & nummum aureorum expers non erat: quin etiam de pecunia, quæ huc missa erat ad commeatum navigationis, nec non Venetiis, & menstrua quæ dabantur ibi, similiter & ipse accipiebat. Nescio porro, an quia sancti Eugenii depinxerit imaginem, ut eam papæ offerret; & sermonem ad eum scripserit, in B quo præter alia dicebat: Pater Abraham eleva manus tuas, & benedic filiis tuis, qui tibi ab oriente veniunt; & nihil ex eo mercedis habuerit, nec aurum expiscatus fuerit, hujusmodi verba eructet.

Sed quemadmodum cum illis conjuncti fuerint, considerandum. Nam omne quod cum alio conjungitur, per aliquod certe medium unitur. Quod igitur ad sententiam de Spiritu sancto attinet, visi sunt illis conjungi, sancientes illum a Filio etiam suam subsistentiam habere; at cetera omnia differunt, nec est inter eos quid- C quam unum aut medium, aut commune. EPHES.

Nos medio ad unionem usi sumus theologia sanctorum, non relicto eo, quod antea tenebamus, ut jam satis bene perspicueque demonstratum est. Nam juxta supra citatas sententias patrum Deo plenorum, omne quod explanatur & latius explicatur, non evertit, non immutat, non obscurat, non tollit denique quod prius est, sed confirmat potius & declarat, dilucidiusque constituit. Esse porro veram de Spiritu sancto sententiam, quod a Filio quoque procedat, jam probatum est evidenter, eo quod scilicet hæc vox a sanctis patribus desumpta sit. Medium vero nul- D lum venit nobis in mentem præter veritatem: quo etiam Gregorius Theologus illam nomine vocat: Medium, inquit, cum dico, veritatem dico. Et rursus alibi; Nos vero, inquit, media regiaque via incedentes, in qua etiam summitas virtutum consistit. Hoc unum perpetuo nobis quoque medium probatur, quod proprie tale est, scimus enim medium esse rem natura constantem, extrema vero malum, quod nihil est. Itaque Spiritum sanctum neque ex solo Patre, neque ex solo Filio procedere dicimus, sed mediam tenentes sanctorum viam, fatemur & ex Patre, & ex Filio, sive per Filium. RESP. Orat. de theol. 1 Orat. Apologet.

E Sed duo diversa symbola nunc quoque recitantur; sicut & antea; duo quoque sunt differentia sacrificiorum genera, alterum quod pane fermentato conficitur, alterum quod azymo. EPHES.

Duo certe symbola non sunt, nec diversa: Nam fidei symbolum, quod nos & Latini canimus, unum est; neque enim ob declarationem, quam illi apposuerunt, aliud propterea symbolum est. Quod si etiam duo essent, nec tunc quidem vocarentur duo: Siquidem aliud patrum Nicænorum, aliud apostolorum symbolum est; hæc tamen quia sensu non differunt, nequaquam diversa vocantur RESP.

Duo

Duo quoque sacrificiorum genera nec sunt, nec dicuntur, quoniam scopus unus est, ut scilicet sacerdos fiat minister hujus sacrificii: & hoc est omni sacerdoti sacris operaturo fundamentum, dominica vox quam protulit dominus: *Hoc facite in meam commemorationem*, per triticeum panem & vinum cum aqua; ut per hæc, & ritus omnes, & sacratissima domini verba, & altare, perficiatur mysterium, fiatque corpus & sanguis Christi salvatoris, ipsomet transmutante omnipotentis vi deitatis. Nam & ipse venerabilis Ephesius fatebitur, divinum sacrificium celebrari solitum etiam ante tempora sanctorum Basilii & Chrysostomi, non tamen eo ritu, quom ipsi exposuerunt: [a] quinam, cum posteriores illi fuerint? Et postquam illi modum celebrandi missam exposuere, nemo probare poterit, occidentalem ecclesiam eo modo fuisse usam, nec tamen duo sacrificandi genera dicta unquam sunt, eo quod una sit vocum divinarum virtus, & intentio, & materia, & sacerdotis ministerio fungentis facultas, & cœlestis gratia quæ operatur. Nam, ut supra dictum est, intentio est conficiendi quod dixit dominus: *Hoc facite in meam commemorationem*; materia farinę, sive panis triticeus; & vinum cum aqua, super quæ dominus dixit: *Hoc est corpus meum, & hic est sanguis meus*; fitque materia hæc semper corpus ipsius, virtute ejus qui hæc transmutat. Unum est igitur hoc sacrificium, dum fiat juxta normam & præscriptum nobis a domino traditum, ut explicatum est. De azymo vero & fermentato jam allata demonstratio est: nam sanctus pater Chrysostomus homilia quinquagesima in Matthæum: Credite, inquit; illa nunc etiam cœna fit, in qua & ipse accumbebat: nihil enim hæc differt ab illa, cum non homo hic, ipse vero illic sit operatus. Verum satis probatum est, quid sit de hoc mysterio sentiendum. In nostri porro officii lectionibus, de beato Gregorio mense Martio & hoc habemus: Gregorius e medio vitæ sublatus, & in medium angelorum cœtum evocatus: &: Sanctus Gregorius in omni scientiarum genere & in scripturis versatus multos a se compositos libros reliquit: & paucis interjectis: Non humanis, inquit, ratiocinationibus & studiosa tantum eruditione conscriptos, sed per Spiritum sanctum, quemadmodum eo vita functo Petrus archidiaconus ejus narravit: Visam enim a se ajebat albam columbam, dum ille scriberet, ad os ejus advolantem, & veluti suggerentem & dictantem quæ scribebantur: & non multo post: Ajunt autem ex hujus institutione factum, ut quadragesimali tempore apud Romanos missæ sacrificium integrum peragatur, quod apud illos hodieque servatur. Sed non propterea disjuncti fuimus, neque illius ævi homines duo missarum genera dixerunt; & neque illos ipsi unquam culpavimus, neque illi nos coegerunt ad hujusmodi consuetudinem; quoniam hæc veritatis fidei nihil officiunt.

[a] *Hoc est, quomodo enim.* H.

Luc. 22. *1. Cor.* 11.

EPHES. Bina quoque baptismata; unum quod trina immersione confertur, alterum quod aquæ infusione a summo vertice: & unum quidem, quod chrisma etiam adhibet; alte-

A λέγονται, διότι εἷς ἐστὶν ὁ σκοπὸς τοῦ τὸν ἱερέα ὑπηρέτην γίνεσθαι τῆς τοιαύτης θυσίας· καὶ ταύτην ἔχει θεμέλιον πᾶς ἱερεὺς ἀρχόμενος τῆς θείας μυσταγωγίας, τὴν κυριακὴν φωνὴν, ἣν ὁ κύριος προήκατο· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. διὰ τοῦ ἐκ τοῦ σίτου ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος, ὥστε διὰ τούτων, καὶ διὰ πάσης τελετῆς, καὶ τῶν κυριακῶν θείων ῥημάτων, καὶ τοῦ θυσιαστηρίου τελεῖσθαι τὸ μυστήριον, καὶ γίνεσθαι σῶμα καὶ αἷμα τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ, αὐτοῦ μεταποιοῦντος τῇ παντοδυνάμῳ θεότητι. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τίμιος ἀνὴρ ὁμολογήσει, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ ἱεροῦ Βασιλείου, καὶ τοῦ θείου B Χρυσοστόμου ἡ τελετὴ τῆς θείας λειτουργίας οὐ διέλειπεν, ἀλλ' οὐ διὰ τῶν ἐκθέσεων τῶν εἰρημένων ἁγίων ἐτελεῖτο· πῶς γὰρ, μήπω γεγονότων; καὶ πάλιν γινομένων, οὐδεὶς ἂν ἔχοι δεῖξαι, ἐν τοῖς ἑσπερίοις διὰ τῶν ἐκθέσεων τῶν εἰρημένων ἁγίων ἐπλεῖτο ἡ μυστικὴ αὕτη θυσία· ἀλλ' οὐδέποτε διτταὶ λειτουργίαι ἐρρέθησαν, διότι μία ἡ διὰ τῶν θείων ῥημάτων, καὶ τοῦ σκοποῦ, καὶ τῆς ὕλης, καὶ τοῦ ἱερέως ὑπηρέτου τάξιν ἔχοντος, καὶ τῆς ἄνωθεν θείας χάριτος πληρουμένη. καὶ γὰρ, ὡς προείρηται, ὁ σκοπός ἐστιν, ὅτι ὁ κύριος εἶπε· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ὕλη ὁ ἐκ τοῦ σίτου ἄλευρος ἤτοι ἄρτος, καὶ ὁ οἶνος, καὶ τὸ ὕδωρ, ἐφ' οἷς ὁ κύριος εἶπε· C τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου. καὶ ἀεὶ εἰς σῶμα αὐτοῦ ἡ ὕλη γίνεται τῇ τοῦ μεταποιοῦντος αὐτὰ δυνάμει. μία οὖν ἐστὶν ἡ θυσία αὕτη, εἰ μόνον κατὰ τὸν παραδοθέντα ἡμῖν ὑπὸ τοῦ κυρίου ὅρον τε καὶ λόγον τελεῖται, καθὼς ἐδηλώσαμεν. περὶ δὲ δι' ἐνζύμου ἢ δι' ἀζύμου, προαπεδείχθη· καὶ γὰρ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος ἐν τῇ ν'. ὁμιλίᾳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον φησί· πιστεύσατε τοίνυν, ἐκεῖνο καὶ νῦν τὸ δεῖπνόν ἐστιν, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ἀνέκειτο. οὐδὲν γὰρ ἐκείνου τοῦτο διενήνοχεν· οὐδὲ γὰρ τοῦτο μὲν ἄνθρωπος ἐργάζεται, ἐκεῖνο δὲ αὐτός. ἀλλὰ τὸ περὶ μυστηρίου ἀρκούντως ἐδείχθη. ἐν τοῖς συναξαρίοις δὲ ἡμῶν περὶ τοῦ μακαρίου Γρηγο- D ρίου ἐν τῷ Μαρτίῳ μηνὶ καὶ τοῦτο περιέχεται· ὁ Γρηγόριος ἐκ μέσου μὲν τοῦ βίου, ἐν μέσῳ δὲ τοῦ χοροῦ τῶν ἀγγέλων γινόμενος· καὶ· ὁ ὅσιος Γρηγόριος πάσης σοφίας καὶ γραφῆς ἔμπειρος πολλὰ συγγράμματα καταλέλοιπε, καὶ μετ' ὀλίγα· οὐ δι' ἀνθρωπίνων συλλογισμῶν καὶ τῆς ἐν λόγοις σοφίας μόνον συντεθέντα, ἀλλὰ διὰ πνεύματος ἁγίου, ὡς μετὰ τὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ βίου ἀνάλυσιν Πέτρος ὁ ἀρχιδιάκονος αὐτοῦ ἐξηγήσατο, ἰδεῖν λέγων περιστερὰν λευκὴν ἐν τῷ γράφειν αὐτὸν τῷ αὐτοῦ προσεγγίζουσαν στόματι, καὶ οἷον ἐξηγουμένην καὶ προσορμῶσαν πρὸς τοῖς γεγραμμένοις. καὶ μετὰ βραχέα· φασὶ δὲ, ὅτι ἐπιτε- E λεῖσθαι λειτουργίαν τελείαν παρὰ Ῥωμαίοις ἐν ταῖς νηστίμοις ἡμέραις οὗτός ἐστιν ὁ νομοθετήσας, ὅπερ κρατεῖται μέχρι τῆς σήμερον παρ' αὐτοῖς. ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἐσχίσθημεν, οὐδὲ διττὰς λειτουργίας ὠνόμασαν οἱ τότε ὄντες· ἀλλ' οὐδ' ἡμεῖς ποτε ἐκείνοις ἐνεκαλέσαμεν, ἀλλ' οὐδ' ἡμᾶς ἠνάγκασαν οὕτω ποιεῖν. ταῦτα γὰρ τὴν τῆς πίστεως ἀλήθειαν οὐ παραβλάπτουσιν.

Διττὰ δὲ βαπτίσματα, τὸ μὲν διὰ τριττῆς καταδύσεως τελειούμενον, τὸ δὲ δι' ἐπιχύσεως ὕδατος ἐκ κορυφῆς ἄνωθεν. καὶ τὸ μὲν τῷ μύ- ΕΦΕΣ.

ρῳ

ρῳ προχρώμενον; τὰ δ' οὐδ' ὁτιοῦν αὐτοῦ χρείαν ἔχον.

Βαπτίσματα δὲ διττὰ οὐδέποτε ἐῤῥέθησαν. ἓν γάρ ἐστι τὸ θεῖον βάπτισμα εἰς τὸ ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος· καὶ ὁ οὕτω βαπτιζόμενος τέλειός ἐστι Χριστιανός. δηλοῖ δὲ διὰ μὲν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὰς τρεῖς θεαρχικὰς ὑποστάσεις· διὰ δὲ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος, τὸ ἓν τῆς οὐσίας καὶ ταυτὸν, καὶ τὸ ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἴσον τε καὶ ἀχώριστον καὶ ὁμοδύναμον. καὶ ὅστις οὕτω βαπτίζεται, οὐκ ἀναβαπτίζεται· εἰ δὲ μετὰ προσθήκης ἢ ἐλλείψεως βαπτίζεται, τοῦτο οὐ βάπτισμα λέγεται οὔτε ἐστί. τὸ γὰρ βάπτισμα κυρίως μὲν ἐκ Θεοῦ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον ἐν τῇ πεντηκοστῇ ὁμιλίᾳ φησίν· ὑπηρέτης γάρ ἐστιν ὁ ἱερεύς· ὥσπερ γὰρ ὅταν βαπτίζῃ, οὐκ αὐτός σε βαπτίζει, ἀλλ' ὁ Θεός ἐστιν ὁ κατέχων σου τὴν κεφαλὴν ἀοράτῳ δυνάμει, καὶ οὔτε ἄγγελος, οὔτε ἀρχάγγελος, οὔτε ἄλλος τις δύναται προσελθεῖν καὶ ἅψασθαι, οὕτω καὶ νῦν· ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἀναγεννᾷ, αὐτοῦ μόνου ἐστὶν ἡ δωρεά. ἐπεὶ οὖν αὐτός ἐστιν ὁ βαπτίζων Θεὸς καὶ κατέχων τὴν κεφαλὴν τοῦ βαπτιζομένου, ὥς φησιν ὁ ἅγιος, πῶς αὐτὸς φάσκει, ὅτι δύο βαπτίσματα εἰσί; πόθεν τοῦτο λαβὼν ἔχει; τοὺς εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος βαπτιζομένους μὴ εἶναι τελείους Χριστιανούς;

Ὅτι μὲν † ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ τὸ διὰ τριῶν καταδύσεων, φανερόν· οὕτω γὰρ ὑπὸ τῶν ἁγίων παρεδόθη, ὡς τὴν τριήμερον τοῦ κυρίου ταφὴν εἰκονίζον· καὶ οὕτως ἐστὶ παραδεδομένον, καὶ τὰ τακτικὰ τῶν Λατίνων οὕτω λέγουσι· τὸ ἀναγκαῖον οὖν καὶ ἀπαραίτητόν ἐστιν ἡ ἀποταγὴ τοῦ σατανᾶ καὶ τῆς πομπῆς αὐτοῦ καὶ τῆς λατρείας καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ συνταγὴ εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως, καὶ ἡ μετ' εὐχῆς τοῦ ἐλαίου χρίσις, ἅπερ καὶ Λατῖνοι ποιοῦσιν ἀπαραιτήτως. ἀλλ' οὐδ' ἡμεῖς καταδύομεν τὰ νήπια μέχρις ὅλης κορυφῆς, διότι οὐ δυνάμεθα παραγγέλλειν αὐτοῖς φυλάττειν τὴν εἰσπνοὴν καὶ ἐκπνοὴν τῆς ῥινὸς, ἵνα ταύτης φυλαττομένης καὶ ἡ δι' ὤτων τοῦ ἱεροῦ ὕδατος εἴσοδος φυλάττηται· ἀλλ' οὐδὲ τὸ στόμα τοῦ νηπίου κλείειν δυνάμεθα. ἀλλ' ἐμβάλλομεν αὐτὰ εἰς τὴν κολυμβήθραν, ὡς πάνυ ἀναγκαῖον καὶ παραδεδομένον οἱονεὶ τῆς κολυμβήθρας μήτραν εἰκονιζούσης, καὶ τὴν ἀναγέννησιν διὰ τύπου δηλούσης. καὶ ἵνα μὴ ἡ κεφαλὴ, ἔνθα ἡ τῶν αἰσθήσεων ξυνωρὶς καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὄχημα, ἄμοιρος γένηται τοῦ θείου βαπτίσματος, ὑποκοιλαίνοντες τὴν χεῖρα, καὶ ταύτην ἐκ τοῦ ἁγίου ὕδατος ἐμπλήσαντες, ἐπιχέομεν ἐπάνω αὐτῆς, τὸ θεῖον ἐκφωνοῦντες ὄνομα, καὶ ἑκάστης ὑποστάσεως ἰδίωμα. Καὶ ὁ ἅγιος δὲ Ἀπολλώνιος ὀνειδισθεὶς παρὰ τοῦ τυράννου, ὡς ἀβάπτιστος εἴη καὶ οὐκ ἔστι Χριστιανός· στὰς εἰς προσευχὴν, ὁ Θεὸς θέλων πληροφορῆσαι αὐτὸν, τὴν δέησιν αὐτοῦ οὐ παρεῖδεν, ἀλλὰ νεφέλην πέμψας δρόσον κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. εἰ οὖν τὸ χεόμενον ἐπὶ κεφαλῆς οὐ βάπτισμα, οὐκ ἂν οὕτως γέγονεν, ἀλλ' ἑτέρῳ τρόπῳ. Ἀλλὰ τί χρὴ λέγειν πολλὰ περὶ τού-

† Ἀναγκαῖον κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἐκκλησίας, οὐχὶ καθ' ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλως γενέσθαι.

A rum vero quod adhibere illud nihil prorsus necesse habet.

Resp. Bina certe baptismata nemo unquam dixit; Unum quippe est sacrum baptisma, quod fit in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti; & qui ita baptizatur, perfectus est Christianus. Significantur autem per Patrem & Filium, & Spiritum sanctum tres divinæ hypostases; per communem vero nomen unitas & idemtitas essentiæ, nec non æqualitas & inseparabilitas & indistinctio potentiæ trium personarum. Et quisquis ita baptizatur, ita baptismus non iteratur: quod si addito aliquo vel ablato baptizetur, tunc nec dici-
B tur, nec est baptismus. Baptismus enim ex Deo proprie est; quemadmodum divinus pater Chrysostomus quinquagesima in Matthæum homilia docet: Nam minister, inquit, est sacerdos: sicut enim cum baptizat, non te ille baptizat; sed Deus est, qui tuum caput invisibili potentia tenet; & nec angelus, nec archangelus, neque quisquam alius potest accedere & tangere, ita & nunc. Quando enim Deus regenerat, ipse est donum solius. Cum igitur, ut sanctus pater docet, ipse Deus sit qui baptizat, tenetque baptizandi hominis caput; quomodo iste asserit duos esse baptismos? Unde vero sumit, perfectos non esse Chri-
C stianos; qui in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti baptizati sunt?

Esse porro † necessariam trinam immersionem, patet; nam & a sanctis hoc traditum est, nempe ad significandam triduanam domini sepulturam: ita sane traditum est, & ritualia Latinorum ita observandum docent. Quod igitur necessarium est & nulla ratione omittendum, abrenunciatio est satanæ, & pomparum & cultus & operum ejus; nec non promissio Christo fit, & fidei professio, oleique cum oratione unctio: quæ a Latinis etiam inviolabiliter observantur. Sed & nos haudquaquam immergimus infantes
D usque ad summum verticem; nec enim possumus illis præcipere, ut respirationem & expirationem per nares cohibeant; ne etiam per aures sacra permeet aqua; sed neque os infantis obturare possumus. Verum eos in sacrum immittimus fontem, ut ne quid valde necessarium ex traditione prætermittamus, quasi uteri imaginem referente lavacro, & regenerationem per hoc indicante. Et ne caput, in quo est sedes omnium sensuum & vehiculum animæ, sacri baptismatis fiat expers, cava manu aquam e sacro fonte haurientes, illud perfundimus, divinum invocantes nomen, & proprie-
E tatem singularum hypostaseon. Nam & sancto Apollonio, cum objectum illi esset a tyranno ut probrum, quod baptismo non ablutus, proinde non esset Christianus; fusis ab eo precibus satisfecit Deus, deprecationem ejus benigne audiens; demissa enim nube caput ejus rore perfudit. Si igitur baptismus non perficitur perfusione capitis, non ita, sed alio modo res gesta esset. Quid multa? Unum & ipse vir egregius novit baptisma nostrum & Latinorum, non duo. Cum enim alumnus ecclesiæ sit,

† Loquitur de necessitate quadam consuetudinis, non autem absoluta. Vide Greg. libr. 1. ep. 1.

sit, nunquam vidit Latinos iterum baptizari a nobis; verum hæc ille profert iratior: quæ autem ex averso animo proficiscuntur, non sunt curiosius examinanda. Ceterum Latini etiam baptizatos inungunt chrismate; & æque ac nos credunt unctionem chrismatis esse unum de septem ecclesiæ sacramentis. Adhibent vero illud, cum provectiori ætate sunt homines; quando, juxta eximium theologiæ doctorem Gregorium, & mysticum quid audire & respondere per ætatem licet.

Orat. in baptism.

EPHES.

Instituta quoque ac mores in omnibus diversa omnino sunt, jejunia, & ritus ecclesiastici, & similia. Quæ ergo hic unio, ubi nullum patens ac manifestum apparet signum? & quomodo uniti sunt, qui sua retinere volunt? hac enim lege suum ad unionem præbuere assensum, quamvis a patrum traditionibus desciverint.

RESP.

Nescit ergo, ut plane videtur, eximius hic vir, varios in hac etiam magna urbe Constantinopolitana servari mores, jejuniorumque ac rituum ecclesiasticorum esse diversitates. Namque ante Christi natalem sunt qui ordiuntur jejunium ex die quintodecimo Novembris; alii ex die sexto Decembris; alii ex vicesimo: Ad honorem quoque ascensionis Christi quidam jejunare incipiunt ex Kalendis Maii; & alia ab aliis jejunia observantur. Nam & ipso sanctæ ac magnæ quadragesimæ tempore diebus sabbati ac dominicæ multi vescuntur piscibus, alii quoque aliis diebus; sunt etiam qui iis omnino se abstinent: quid ergo? dicemus ne illos fide etiam inter se dissidere? In ritibus quoque ecclesiasticis consuetudo est varia; Nam Constantinopolitana major ecclesia in celebrandis officiis alio more utitur, alio vero majora monasteria, alio minora ad quietem accommodata, denique alio sacerdotum sæcularium ecclesiæ: Quin & Tabennesiotæ in uno eodemque cœnobio varios jejunandi psallendique modos habebant, aliis per biduum jejunantibus, aliis per hebdomadam; & his quidem ad vesperam, illis vero de media nocte sacros hymnos canentibus: quod fiebat etiam in monasterio † Accœmetorum. S. Simeon Stylita quadraginta dierum jejunium nihil omnino degustans complevit; idem B. quoque Daniel præstitit; hæc tamen nemo ad hanc diem in crimine vocavit. Jubet canon, omnibus sextis feriis esse jejunandum: nos quibusdam non jejunamus; Latini vero, nunquam ejus diei solvunt jejunium, nisi natalis domini dies contingat. Rursus præcipiente canone, non esse jejunandum sabbato, Socrates, qui fuit ante synodum tertiam; In occiduis, inquit, partibus jejunant diebus sabbati: nec tamen qui illis fuere temporibus crimini hoc dederunt; quod scirent, varios jejuniorum & rituum mores non inferre differentiam fidei. Mirum porro fuerit, cur iste vir & linguæ diversitatem, & varium indumentorum genus vitio non verterit; aut quod illi flectant genua cum adorant & orant, servantes morem antiquitatis; nos minime: Verum vox illa, quam subdit, Et similia, hoc sibi velle videtur; quod sane quis summopere demiretur.

† Accœmeti, id est, perpetuis vigiliis Deo vacantes.

Can. apost. 69. juxta Græcos.

Can. apost. 66. lib. 1. cap. 21.

EPHES.

At quam illi præclaram obtendunt ratio-

A που; καὶ οὗτος ὁ τίμιος ἀνὴρ ἓν οἶδε τὸ βάπτισμα τό, τε ἡμέτερον καὶ τὸ τῶν Λατίνων, καὶ οὐ δύο· καὶ γὰρ τρόφιμος ὢν τῆς ἐκκλησίας οὐδέποτε εἶδε παρ᾽ ἡμῶν τοὺς Λατίνους ἀναβαπτιζομένους· ὅμως ὑπὸ ἀηδίας κινούμενος ταῦτα λέγει, καὶ οὐ χρὴ τὰ ὑπὸ ἀηδίας λεγόμενα πολυπραγμονεῖν. ἀλλὰ καὶ τῷ μύρῳ τοὺς βαπτιζομένους οἱ Λατῖνοι χρίουσι, καὶ ὡς ἡμεῖς ἓν τῶν ἑπτὰ μυστηρίων τῆς ἐκκλησίας τὴν τελετὴν τοῦ μύρου λέγουσι. χρίουσι δὲ τοῦτο, ὅταν τελείας ἡλικίας ἐπιλάβωνται οἱ ἄνθρωποι, ἡνίκα καὶ ἀκοῦσαί τι μυστικὸν καὶ ἀποκρίνασθαι δυνατὸν κατὰ τὸν μέγαν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον.

B Διττὰ δὲ τὰ ἔθη πάντα καὶ πᾶσι παρηλλαγμένα νηστεῖαί τε καὶ ἐκκλησιαστικαὶ τάξεις, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. τίς οὖν ἡ ἕνωσις, ὅταν μὴ φανερὸν καὶ ἐπίδηλον σημεῖον ἔχῃ, καὶ πῶς ἡνώθησαν οἱ τὰ οἰκεῖα στέργειν βουλόμενοι; τοῦτο γάρ που καὶ συνεφώνησαν, καὶ μὴ τοῖς ἐκ τῶν πατέρων παραδεδομένοις ἀκολουθοῦντες.

ΕΦΕΣ.

Οὐκ οἶδεν οὖν, ὡς ἔοικεν, ὁ τίμιος οὗτος, ὅτι καὶ ἐν ταύτῃ τῇ μεγαλοπόλει διάφορα ἔθη εἰσί, νηστεῖαί τε καὶ ἐκκλησιαστικαὶ τάξεις παρηλλαγμέναι. καὶ γὰρ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς * ιδʹ. τοῦ Νοεμβρίου ἄρχονται νηστεύειν τὸ τεσσαρακονθήμερον· οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἕκτης τοῦ Δεκεμβρίου· οἱ δὲ ἀπὸ τῆς κʹ. καὶ ἕτεροι δὲ ἀπ᾽ ἀρχῆς τοῦ Μαΐου διὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως· καὶ ἄλλοι ἄλλας νηστείας. καὶ οἱ μὲν τὰ σάββατα καὶ τὰς κυριακὰς τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης τεσσαρακοστῆς ἰχθύας ἐσθίουσιν, ἕτεροι δὲ καὶ ἄλλας ἡμέρας, ἄλλοι δὲ τούτων ἀπέχονται· τί οὖν, ἀσυμφώνους καὶ περὶ δὲ τὴν πίστιν ἐροῦμεν; ὁμοίως καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς τάξεσι διαφορὰν ἔστιν εὑρεῖν· καὶ γὰρ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἐν ταῖς ψαλμῳδίαις ἄλλην τάξιν ἔχει, καὶ ἄλλην αἱ μεγάλαι μοναί, καὶ ἄλλην τὰ ἡσυχαστήρια, καὶ ἄλλην αἱ κοσμικαὶ ἐκκλησίαι καὶ οἱ Ταβεννησιῶται δὲ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ μονῇ διαφόρους νηστείας καὶ διαφόρους ψαλμῳδίας ἐπετέλουν· καὶ οἱ μὲν αὐτῶν διὰ δύο ἡμερῶν ἐνήστευον, οἱ δὲ δι᾽ ἑβδομάδος, καὶ οἱ μὲν ἀφ᾽ ἑσπέρας, οἱ δὲ ἀπὸ μέσης νυκτὸς τὴν ὑμνῳδίαν ἐπετέλουν· ὁμοίως καὶ ἐν τῇ τῶν Ἀκοιμήτων μονῇ. καὶ ὁ ἅγιος δὲ Σιμεὼν ὁ Στυλίτης τεσσαράκοντα ἡμερῶν νηστείαν ἐπετέλεσε μηδοτιοῦν γευσάμενος, ὁμ καὶ Δανιὴλ ὁ ὅσιος, ἀλλ᾽ οὐδεὶς ταῦτο ἐνεκάλεσέ ποτε μέχρι καὶ τήμερον καὶ τοῦ κανόνος δὲ λέγοντος, τὰς παρασκευὰς πάσας νηστεύειν; ἡμεῖς καταλύομεν ὅσας δῆτα καταλύομεν, Λατῖνοι δὲ πάσας νηστεύουσιν, εἰ μὴ τῶν Χριστουγέννων ἡμέρα τύχῃ· καὶ πάλιν τοῦ κανόνος λέγοντος, τὰ σάββατα μὴ νηστεύειν, Σωκράτης δὲ πρὸ τῆς τρίτης συνόδου ὤν, φησίν· ἐν τοῖς ἑσπερίοις τὰ σάββατα νηστεύουσιν· ἀλλ᾽ οἱ τῷ τότε ὄντες τοῦτο ἐνεκάλεσαν· ᾔδεισαν γάρ, ὅτι τὸ διάφορον τῶν νηστειῶν καὶ τῶν ἐθῶν διαφορὰν πίστεως οὐκ εἰσάγει. θαυμάσειε δ᾽ ἄν τις τοῦτον, πῶς καὶ τὸ διάφορον τῆς γλώττης καὶ τὸ τῶν ἐνδυμάτων οὐκ ἐνεκάλεσεν· ἢ πῶς ἐκεῖνοι τὸ γόνυ κλίνοντες προσκυνοῦσι καὶ προσεύχονται κατὰ τὴν ἀρχαίαν τάξιν, ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ᾽ οἶμαι τό, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, οὕτω δηλοῦντός ἐστιν, ὃ καὶ παράδοξον εἶναι δοκεῖ.

ΑΠΟΛ.

C, D, E

Ἀλλὰ τίς ὁ σοφὸς αὐτῶν λόγος; οὐδέποτε, φησίν,

ΕΦΕΣ.

σὶν, ἡ τῶν Γραικῶν ἐκκλησία τὸ, ἐκ μόνου τοῦ πα- A τρὸς ἐκπορεύεσθαι, ἔλεγεν, ἀλλ' ἁπλῶς, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι· τοῦτο δὲ τὸν υἱὸν ἐκβάλλει τῆς ἐκπορεύσεως. ὥστε κατὰ τοῦτο καὶ πρότερον ἦμεν καὶ νῦν ἐσμεν ἡνωμένοι. φεῦ τῆς ἀνοίας; φεῦ τῆς τυφλώσεως; εἰ δὲ ἀεὶ ἡ τῶν Γραικῶν ἐκκλησία τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἔλεγεν, ἐξ αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐν ταῖς συνόδοις πατέρων παραλαβοῦσα. τὸ δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ οὐδέποτε ἔλεγεν, οὐδὲ γὰρ παρέλαβε τοῦτο παρ' οὐδενὸς, τίγε ἄλλο, ἢ τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἔλεγεν; εἰ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ, δῆλον ὡς ἐκ μόνου τοῦ πατρός.

ΑΠΟΛ. B Οτι δὲ ἡ τῶν Γραικῶν ἐκκλησία τὸ ἐκ μόνου οὐκ ἐκήρυττεν, οὐδὲ κηρύττει, φανερόν ἐστι, διότι τὸ ἐκ μόνου τὸ δι' υἱοῦ ἀναιρεῖ. ταῖς πατρικαῖς οὖν παραδόσεσιν ἑπομένη, καὶ τῶν ἁγίων ἀκροωμένη λεγόντων, δι' υἱοῦ καὶ ἐξ υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι πνεῦμα, καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ἀσπαζομένη, πῶς ἂν τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφρόνει; τὸ γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς οὐ τὸ μόνον δηλοῖ, διότι ὁ πατέρα λέγων καὶ υἱὸν συννοεῖ. φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος εἰς τὰ ἀντιλεγόμενα περὶ τοῦ υἱοῦ ἐν τῇ καινῇ καὶ παλαιᾷ διαθήκῃ, ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή· εἰ φύσει Θεὸς ὁ υἱός· πατέρα δὲ εἰπεῖν ἀδύνατον μὴ ὄντος υἱοῦ· καὶ ὁ εἰπὼν πατέρα, οὐχ ἁπλῶς C λέγει πατέρα, ἀλλὰ τινός· καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς πρὸς Αμφιλόχιον φησί· παρασιωπήσας τοίνυν ὡς ὁμολογούμενον τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ὁ κύριος, εἰδέναι τὸν πατέρα μόνον φησὶ τὴν τοῦ πατρὸς γνῶσιν καὶ τὸ σιωπώμενον καὶ ἑαυτοῦ εἶναι λέγων. καὶ ὁ ἅγιος Αθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἑωρακυῖα τὴν πανουργίαν. ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου· καλῶς ἐποίησας. οὕτω φησί· καὶ τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα λέγοντες, ἐπιγινώσκομεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τὸν ἐν πατρὶ λόγον. ἄρα οὐκ ἀληθῶς λέγουσιν, ὅτι τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα ἐκβάλλει τὸν υἱὸν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ συνεισάγει. ὅτι δὲ τὸ δι' υἱοῦ ἀναιρεῖ τὸ ἐκ μό- D νου, ἄκουσον τῶν ἱερῶν πατέρων τοῦτο κηρυττόντων. φησὶ γὰρ ὁ μέγας Αθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ, ὃς ἐπιγέγραπται, ἔλεγχος ὑποκρίσεως τῶν περὶ Μελέτιον καὶ Εὐσέβιον· οὗ ἡ ἀρχή· ἄνθρωπος καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γέγονεν· ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προοδικῶς ὂν ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς λέγουσιν· ἔτι ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐκτίθεται διαλέξει ὀρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ· ἐὰν οὖν δειχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ υἱῷ καὶ τῷ πατρὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκχυθὲν, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀ- E ποδειχθήσεται. καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ κεφαλαίῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· εἰ μὴ τὸ πνεῦμα ἐκ Θεοῦ λέγοι τις, οὐδὲ τὸν λόγον· φησί πῶς ἂν οὖν χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα, λόγος Θεοῦ καὶ πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ; καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ιωάννης ἐν τῷ ιγʹ. κεφαλαίῳ φησί· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρός ἐστι δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη οἶδε. καὶ τί δεῖ τοὺς κατὰ μέρος ἁγίους τοῦτο κηρύττοντας ἀπαριθμεῖν, αὐτῆς τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς ἑβδόμης

A nem? Nunquam, inquiunt, Græcorum ecclesia dixit, Spiritum ex solo Patre procedere; sed simpliciter, ex Patre procedere; hoc autem Filium non excludit a productione: Ita ut hac ratione fuerimus & antea, & nunc quoque simus uniti: pro hominum dementiam! pro excœcationem! Si Græcorum ecclesia ex Patre procedere semper dixit, a Christo ipso, & sanctis apostolis, patribusque synodorum edocta; ex Filio vero nunquam dixit, hoc enim a nullo traditum accepit; quid aliud, quæso, asserebat, quam ex solo Patre procedere. Si enim non ex Filio, certum est ex Patre solo.

B Ecclesiam Græcorum non affirmasse, nec affirmare Spiritum ex solo Patre, constat ex eo, quod vox, Ex solo, tollit omnino vocem, Per Filium. Illa ergo paternas secuta traditiones, audiensque sanctos dicentes, Spiritum sanctum procedere per Filium & ex Filio, & rectam fidem amplectens, qua ratione sentire potuit, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere? Modus enim dicendi, Ex Patre, non significat, Ex solo: Nam qui Patrem dicit, simul quoque Filium intelligit. Ait quippe magnus Basilius refellens ea quæ objiciuntur Filio ex novo & antiquo testamento; capite quod inscribitur, An Filius sit natura Deus: Patrem vero dici non existente filio est impossibile. Et qui patrem dixit, non absolute, sed alicujus patrem dixit. C Idem rursus in libro ad Amphilochium: Nulla ergo, inquit, facta de se mentione dominus, in confesso enim erat, solum ait scire Patrem; cognitionem Patris suam quoque esse affirmans; id enim non expressum intelligitur. Et sanctus Athanasius in sermone, cui præfixus est titulus: Quod Nicæna synodus cognita Eusebii calliditate, *&c.* Initium vero tale; Recte fecisti: Et Patris, inquit, nomen pronunciantes, ex hoc nomine Verbum quoque quod in Patre est agnoscimus. Non ergo verum asserunt, qui dicunt, Patris nomine excludi Filium, cum potius per illud ipse etiam significetur. Quod vero dicendo, Per Filium, D tollatur illud, Ex solo, audi sanctos patres clara id voce docentes. Magnus quippe Athanasius in tractatu, quem inscripsit; Refutationem simulationis Meletii & Eusebii: Incipit autem hoc modo; Homo ad similitudinem Dei factus est: Atqui impossibile, inquit, esset in Trinitatis gloria Spiritum conglorificari, nisi esset ex Deo per Filium modo processionis, non factus vi creationis, ut ipsi ajunt. Præterea idem Athanasius in dialogo, quem scribit inducens orthodoxum & Macedonianum: Si ergo, inquit, ostendatur, eamdem habere naturam deitatemque, quam Pater & Filius, Spiritum qui ex ipso Patre per Filium effusus est; demonstratum E quoque erit, ipsum esse adorandum & latriæ cultu prosequendum. Et magnus Basilius in capite, quod inscriptum est; Quod nisi quis dicat ex Deo esse Spiritum, nec Verbum dicet ex Deo esse: Quomodo ergo, inquit, separentur inseparabilia, Verbum Dei, & Spiritus ex Deo per Filium? Joannes quoque Damascenus capite decimotertio. Spiritus vero, inquit, sanctus occultæ Patris deitatis manifestativa vis, procedens est ex Patre per Filium, ut ipse novit. At quid opus est singulos enumerare sanctos, qui id apertissime pronunciant, cum ipsa sancta œcumenica syno-

RESP.

Cap. 1.

Epistola ad Amphiloc. num. 43.

De fide orthod.

Act. 3. in literis Tarasii.

synodus septima hoc dicat? Nam illa per Tarasium patriarcham sic ait: Credo etiam in Spiritum sanctum, qui ex Patre per Filium procedit, qui & ipse est & agnoscitur Deus. Si qui vero quod sancti dicunt, Per Filium, idem esse volunt ac, simul cum Filio procedere Spiritum, non bene hoc intelligunt. Nam S. Athanasius in epistola ad Serapionem, quæ incipit: Literæ tuæ pietatis; In Christo, inquit, erat Spiritus, sicut Filius in Patre. Rursus ibidem; Sancta & beata Trinitas indivisa & unita in se est; & si quis dicat Patrem, in eo est ejus Verbum, & qui est in Filio Spiritus. In alia quoque epistola ad eumdem; quæ incipit: Fortasse miraberis; Non enim est, inquit, extra Verbum Spiritus; sed cum in Verbo sit, per ipsum in Deo est. Ex quibus ostenditur, eos qui dicunt, Spiritum procedere per Filium, hoc est cum Filio, dissentire ab his qui prolati sunt, & ceteris qui similia dicunt; quos, ne nimium sit, omisimus. Certe enim modus iste ad unionem potius quam ad distinctionem spectat. Idcirco doctores ecclesiæ non ita loquuntur, neque ita hoc intelligunt, sed dictam distinctionem tradiderunt, imo vero præpositionum, Per & Ex, concordiam statuunt: &, Per, significare causam omnino existimant. Ita divinus Chrysostomus homilia quinquagesimanona in Matthæum: Novit enim scriptura, inquit, loco hujus vocis, Ex aliquo, uti hac voce, Per aliquem, ut cum dicit: *Possedi hominem per Deum*, non secundariam, sed primariam intelligens causam & rursus: *Numquid non per Deum est interpretatio eorum?* &: *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus*: Vides, vocem hanc, Per Filium, aperte denotare causam, ut contradicere nemo possit? Verum ut probetur efficacius, Per & Ex, ita alteram in alterius significationem migrare, ut causam significent, alios quoque sanctos audiamus. Itaque Basilius magnus in capitulari tractatu, quem de Spiritu sancto inscripsit, cap. 5. cujus initium: Hæc sunt, quæ ab illis dicuntur, nos autem quod proposuimus, ostendemus: Jam vero, ait, Per & Ex, altera in alterius sæpe locum succedit, cum altera alterius subit significatum; Ut, *Possedi hominem per Deum*, quod perinde est, ac dicere; Ex Deo; & alibi: *Quæcumque præceperat Moyses Israel per mandatum domini*: & rursus: *Numquid non per Deum est interpretatio eorum?* Per Deum enim dixit, cum dicere vellet, Ex Deo. Sanctus etiam Cyrillus in epistola ad Nestorium, quæ incipit: Intelligo quosdam falso detrahere meæ existimationi: Quoniam, inquit, assumpta carne filius quoque hominis extitit, necessario fatendum est, secundum carnem natum esse per mulierem: & paulo post: Dei Patris Verbum de sancta virgine est: & infra; Natus est æque ac nos de muliere: & non multo post: Dei Patris Verbum in forma sui genitoris existens habitavit in homine nato per mulierem. Cum igitur, Per & Ex, ita se habeant, ut alterius altera vice fungatur, & patres occidentales asserant, etiam ex Filio, orientales autem per Filium & ex Filio, non est æquum illis posthabitis sumere, Per, quasi idem significantem atque, Cum: Procedentem

Gen. 4.

Gen. 40.

1. Cor. 1.

Gen. 4.

Gen. 40.

Conc. Eph. par. 1. cap. 8.

Similia habentur in prosphon. Cyril. ad Theodos. Conc. Eph. part. 2. c. 3.

A συνόδου τούτο λεγούσης; καὶ γὰρ αὐτὴ διὰ Ταρασίου τοῦ πατριάρχου φησί· πιστεύω καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν ὄν τε καὶ γνωριζόμενον. εἰ δέ τινες τὸ δι' υἱοῦ τὸ μετὰ τοῦ υἱοῦ ἢ σὺν τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι λέγουσιν, οὐ καλῶς τοῦτο ἐννοοῦσι. φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· τὰ γράμματα τῆς σῆς ἱερᾶς διαθέσεως· ἐν τῷ Χριστῷ ἦν τὸ πνεῦμα, ὥσπερ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί. καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ· ἡ ἁγία καὶ μακαρία Τριὰς ἀδιαίρετος καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτήν ἐστι, καὶ λεγομένου τοῦ πατρὸς πρόσεστι καὶ ὁ τούτου λόγος καὶ τὸ ἐν τῷ υἱῷ πνεῦμα· καὶ πάλιν ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ B πρὸς τὸν αὐτόν, ἧς ἡ ἀρχή· ἴσως θαυμάσεις· φησίν· οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ λόγῳ ὂν, ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ ἐστίν. ὅθεν δείκνυται, ὅτι τοῦ μετὰ τοῦ υἱοῦ ἢ σὺν τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, οὐ συμφωνεῖ μετὰ τῶν προειρημένων, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ὡσαύτως λεγόντων, ἃ διὰ τὸ πλῆθος παρήκαμεν. καὶ ἄλλως ὁ τρόπος οὗτος ἑνώσεως μᾶλλόν ἐστι καὶ οὐ διακρίσεως· διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι τῆς ἐκκλησίας οὐ λέγουσιν οὐδὲ νοοῦσι τοῦτο οὕτως, ἀλλὰ τὴν προειρημένην διάκρισιν ἀποδιδόασι, μάλιστα τὴν, διὰ, μετὰ τῆς, ἐκ, οἴδασι συμφωνεῖν, καὶ αἰτίαν ταύτην νομίζειν ἐξ ἅπαντος, ὡς φησιν ὁ θεῖος Χρυ-C σόστομος ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον ἐν νθ'. ὁμιλίᾳ· οὐδὲ γὰρ τὸ δι' υἱοῦ τὸ ὑφ' οὗ λέγειν ἡ γραφή· ὡς ὅταν λέγῃ· ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· οὐ τὸ δεύτερον αἴτιον, ἀλλὰ τὸ πρῶτον τιθεῖσα. καὶ πάλιν· οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστί; καὶ πιστὸς ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς διακονίαν. ὁρᾷς τὸ, δι' υἱοῦ, πῶς αἰτίαν σημαίνει προφανῶς καὶ ἀναντιρρήτως; ἀλλ' ἵνα καὶ ἔτι βεβαιότερον δειχθῇ, ὅτι ἀντιμεθίσταται ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, καὶ αἰτίαν σημαίνει, τῶν λοιπῶν ἁγίων ἀκούσωμεν. φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ οὑτωσίπως ἐπιγραφομένῳ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος κεφαλαιώδει λόγῳ κεφ. ε'. οὗ ἡ ἀρχή· τὰ μὲν δὴ ἐκείνων τοιαῦτα, ἡμεῖς δὲ δείξομεν ὃ προεθέ-D μεθα. ἤδη δὲ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα πολλάκις ἀντιμεθίστανται ἡ, διὰ, καὶ ἡ, ἐκ, ὅταν ἑτέρα τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνῃ· οἷον ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ. καὶ ἑτέρωθι· ὅσα ἐνετείλατο Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ προστάγματος κυρίου. καὶ πάλιν· οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστίν; ἀντὶ τοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰπεῖν, διὰ τοῦ Θεοῦ εἴρηκεν. ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· καταφλυαροῦσι μὲν, ὡς μανθάνω, τινὲς τῆς ἐμῆς ὑπολήψεως· φησίν· ἐπειδὴ σάρκα λαβὼν κεχρημάτικε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν, ὅτι γεγέννηται E κατὰ σάρκα διὰ γυναικός. καὶ μετὰ βραχέα· ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου ἐστί. καὶ περικατιών· γεγέννηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικός. καὶ μετ' ὀλίγα· ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος ἐν μορφῇ τοῦ γεγεννηκότος ὑπάρχων κατῴκησεν ἐν ἀνθρώπῳ γεννηθέντι διὰ γυναικός. Ἐπεὶ οὖν ἀντιμεθίσταται ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, λέγουσι δὲ οἱ δυτικοὶ πατέρες καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, οἱ δὲ ἀνατολικοὶ διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὐ δίκαιόν ἐστι τούτους παριδόντας, τὴν, διὰ, ἀντὶ τῆς, μετὰ, καὶ ἀντὶ τῆς, σὺν, ἐννοεῖν· τὸ γὰρ, σὺν τῷ υἱῷ ἐκπορευόμενον, ἢ μετὰ τοῦ υἱοῦ

ἐκ-

ἐκπορευόμενον, οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἴρηκε· διότι, ὡς καὶ προείρηται, ὁ τρόπος οὗτος ἑνώσεως μᾶλλόν ἐστι καὶ οὐ διακρίσεως. διὰ τοῦτο καὶ τὴν διάκρισιν ταύτην εἰδότες οἱ καλῶς ἐπιστάμενοι τὰ τοῦ πνεύματος λέγειν, οὐ μετὰ τοῦ υἱοῦ ἢ σὺν τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι ἔφησαν· εἰ γὰρ τοῦτο ἔγνωσαν, οὐκ ἂν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἡ πηγὴ τῆς θεολογίας ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τετάρτῳ λόγῳ ἔλεγεν· οὐ τὸ πνεῦμα συνάπτει τὸν λόγον τῷ πατρί, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ λόγου τοῦτο λαμβάνει. καὶ ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα· ἐν Χριστῷ ἦν τὸ πνεῦμα, ὥσπερ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί· καί· τοιαύτην φύσιν καὶ τάξιν ἔχει τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱόν, οἵαν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα. καὶ Βασίλειος δὲ ὁ μέγας ὁ τῆς θεολογίας βυθὸς ἐν ιζʹ. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον οὕτω φάσκει· ὡς τοίνυν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, οὕτω καὶ πρὸς τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδεδομένην τοῦ λόγου σύνταξιν· εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τῷ υἱῷ συντέτακται, ὁ δὲ υἱὸς τῷ πατρί, καὶ τὸ πνεῦμα τῷ πατρὶ δῆλον. καὶ ἔτι Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ τῷ κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων, οὗ ἡ ἀρχή· τὸ προκείμενον ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου· φησίν· ὁμοίως καὶ ὁ μέγας Παῦλος, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον, ἀββᾶ ὁ πατήρ· καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ λέγει διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου· ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι· καί αὐτὸς ὁ κύριος ἐλθὼν σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων, αὐθεντικῇ φωνῇ εἶπεν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καί· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· καί· ἐὰν ἀπέλθω πρὸς τὸν πατέρα μου, οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς, ἀλλὰ ἀποστέλλω ὑμῖν τὸν παράκλητον τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας· ἰδοὺ τὸ πνεῦμα ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ πατρί· ἰδοὺ ἡ Τριὰς ἀδιαίρετος. οἱ οὖν λέγοντες τὴν, διά, ἀντὶ τῆς, μετά, καὶ τῆς, σύν, οὐ προδήλως ἐναντίως λέγουσι ταῖς τῶν πατέρων θεολογίαις;

ΕΦΕΣ. Ὅρα δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γεννήσεως, τὸν ἐκ τοῦ πατρός, φησί, γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· μή τις ἐνταῦθα τὸ ἐκ μόνου προστίθησιν; ἀλλ' οὐδὲν ἧττον νοοῦμεν τοῦτο, καὶ λέγομεν ἡνίκα δεήσῃ· παρ' οὐδενὸς γὰρ ἄλλου γεννᾶσθαι τὸν υἱὸν μεμαθήκαμεν.

ΑΠΟΛ. Ὅτι μὲν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν εἶναι καὶ μὴ προσκείμενον ἐν τῷ συμβόλῳ, καὶ αὐτὸς ὁ τίμιος ἀνὴρ ὁμολογεῖ· νοεῖ γὰρ οὕτω καὶ λέγει, φησίν, ἡνίκα δεήσῃ. καὶ ἡμεῖς μὴ προσκειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, νοοῦμεν τοῦτο καὶ λέγομεν ἡνίκα δεήσῃ· ὡσαύτως καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ. διὰ τί; ὥσπερ γὰρ οἱ ἅγιοι ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν λέγουσι, κἂν ἐν τῷ συμβόλῳ οὐ πρόσκειται, καὶ ἡμεῖς οὕτω κηρύττομεν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λεγόντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ μὴ προσκειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ, νοοῦμεν καὶ λέγομεν· ὅτι δὲ τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι οὐ θεολογοῦσιν οἱ ἅγιοι, τὸ δὲ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν γεννᾶσθαι λέγουσιν, ἄκουσον· φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς ἀντιρρητικοῖς, ἐν κεφαλαίῳ οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι οὐ κτίσμα ὁ υἱός· μονογενὴς ὁ υἱὸς διὰ τὸ μόνως ἐκ μόνου γεννᾶσθαι.

enim cum Filio, nemo dixit sanctorum, quandoquidem modus iste, ut antea dictum est, unionis potius est quam distinctionis. Idcirco distinctionem hanc scientes, qui bene norunt philosophari de Spiritu, numquam dixerunt, Spiritum procedere cum Filio: Nam si hoc scissent, certe magnus Athanasius, fons ille facultatis theologicæ, non dixisset quarto contra Arianos libro: Non coaptat Spiritus Verbum Patri, sed Spiritus potius a Verbo hoc accipit: & in epistola ad Serapionem: In Christo erat Spiritus, sicut Filius in Patre: & : Talem naturæ ordinem habet Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem: & Basilius magnus, theologiæ profundum, capite ad Amphilochium decimoseptimo: Itaque sicut, inquit, Filius se habet ad Patrem, ita & Spiritus ad Filium, juxta seriem in baptismi formula traditam: & si Filio Spiritus coordinatus est, Filius vero Patri, Spiritum quoque Patri coordinatum esse perspicuum est. Rursus hæc habet Athanasius in sermone contra omnes hæreses; cujus initium: Propositum nobis est ex evangelio. Similiter & magnus Paulus: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba Pater.* Galat. 4. Et Pater ipse per magnum prophetam ait: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem; & prophetabunt*: Joel. 2. & ipse dominus cum ad ferendam humano generi salutem venisset, voce usus, quæ majestatem domini dicebat: *Ego*, inquit, *in Patre, & Pater in me est*: Joan. 14. & : *Ego sum veritas*; & ; *Si abiero ad Patrem meum, non relinquam vos orphanos, sed mittam vobis Paracletum Spiritum veritatis*. Joan. 16. Ecce in veritate Spiritus: & veritas in Patre: Ecce Trinitas individua. Qui ergo dicunt præpositionem, Per, sumi loco præpositionis, Cum, nonne manifeste adversantur theologiæ sanctorum?

Ephesius. Hoc ipsum generationis exemplo scies: Ex Patre, inquit, natum ante omnia sæcula: Numquid addit quispiam, Ex solo? nihilo tamen secius hoc intelligimus, &, si quando opus fuerit; exprimimus: Nam Filium a nullo alio generari didicimus.

Responsio. Fatetur & ipse vir præstantissimus, Filium ex Patre solo, licet in symbolo non sit expressum: ita enim se ait intelligere, & cum opus fuerit, proferre. Ita plane & nos, licet in symbolo non sit expressum, Et ex Filio, tamen intelligimus & exprimimus, quando est opus; &, Per Filium, similiter: Cur ita? Quia sicut sancti Filium ex solo Patre asserunt, licet in symbolo non dicatur, & nos prædicamus; ad eumdem modum illis affirmantibus, Spiritum sanctum non ex solo Patre procedere, sed ex Patre & Filio, & ex Patre per Filium, quamvis in symbolo non recitetur, hoc idem intelligimus & dicimus. Quod vero sanctorum patrum theologia non doceat, ex solo Patre Spiritum sanctum procedere; Filium contra, ex solo Patre generari, audi. Basilius magnus in confutationibus, capite: cui titulus; Quod Filius non sit creatura: Unigenitus, inquit, est Filius, quia solus de solo generatur. Sanctus Joannes Damascenus rerum theologicarum capite decimoter-

tertio: Pater, inquit, solius est Filii: & capite de Trinitate, quod incipit: Credimus igitur; Unigenitus vero, inquit, quia solus de solo Patre singulariter genitus est. Gregorius theologus oratione in Heronem; Filium, ait, vere Filium: solus enim de solo singulariter & solummodo, neque enim est etiam Pater; totusque Filius, & totius, & ab initio. Idem præterea oratione secunda de Filio: Unigenitus autem, inquit, non modo quia solus de solo & solummodo, sed etiam quia singulariter non more corporeo. Hoc etiam Maximus in dialogo cum Anomœo dicit: Quandoquidem solus ex solo. Et Gregorius Nyssenus dum narrat, quæ revelata fuerant sancto Gregorio Thaumaturgo: Unus, inquit, Deus & Pater Verbi viventis, sapientiæ & virtutis subsistentis, figuræ ab omni æternitate existentis, perfecti perfectus, Filii genitor unigeniti; & unus dominus ab uno unus. Et multos alios sanctos reperias hoc afferentes. Quod si illi Spiritum quoque ex solo Patre procedentem credidissent, utique non tacuissent; & nos licet in symbolo non expressum, prædicaremus, quemadmodum ex solo Patre Filium agnoscimus, dicimusque edocti ab illis. Verum neque in symbolo, neque in scriptis sanctorum patrum id scriptum est: imo cum de sanctis hæretici quærerent, nunquam illi, E solo, dixerunt. Nam Basilius magnus in opusculis contra Eunomium, capite quod inscriptum est; Cur non filius Filii Spiritus sanctus: Non, inquit, quod non fit ex Deo per Filium; sed ne Trinitas multitudo infinita censeatur, injecta suspicione, ibi quoque filiorum esse filios ut in hominibus. Objicis, si Dei quidem imago est Filius, Filii autem Spiritus; & Filius quidem Dei Verbum, Filii vero Spiritus, cur Filii filius non est dictus Spiritus sanctus? hoc enim usus es fortissimo ad impietatem argumento; Siquidem aut filium, aut creaturam statuis intelligi Spiritum. Cum hoc idem quærerent hæretici a Gregorio Nazianzeno, ut scribit ipsemet in oratione de Spiritu sancto, Ex solo tamen Patre nec ipse respondit. Quod si hanc habuisset sententiam, nempe Spiritum ex solo Patre procedere, dixisset hoc, & multa se verborum molestia liberasset. Et rerum divinarum peritissimus Athanasius in epistola ad Serapionem, quæ incipit; Legi & nunc a tua pietate scriptam epistolam; infert quæ ab hæreticis objiciebantur hoc modo: Deinde, ut scribis, addunt; Si ex Filio accipiet Spiritus, & ab ipso datur; sic enim scriptum est; protinus inferunt, Ergo avus
a. 16. Pater, & Spiritus ejus nepos. Certe si si sancti patres ex solo Patre Spiritum esse credidissent utique, sicuti & Filium ex Patre solo affirmarunt; at nusquam dixerunt hoc, cum tamen illos vehementer urgerent hæretici. Unde ergo vir egregius sumpserit vocem, Ex solo, nescimus; oportebat enim auctores afferre, qui ita philosophati sint, & non silentio præterire; Cum ante schisma nullus sanctorum hoc dixerit. Idcirco satis esse arbitramur, si tantum dicamus, hoc quidem esse dictum a sanctis; illud autem minime: & nos dicere & credere quod illi dicunt, li-

A καὶ ὁ θεῖος Ἰωάννης ὁ ἐκ Δαμασκοῦ ἐν τῷ ιγʹ· τῶν θεολογικῶν φησί. πατὴρ δὲ μόνου υἱοῦ. καὶ ἐν τῷ περὶ Τριάδος τοῦ αὐτοῦ θείου Δαμασκηνοῦ, οὗ ἡ ἀρχή· πιστεύομεν τοιγαροῦν· φησί· μονογενὴς δέ, ὅτι μόνος ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς μόνως ἐγεννήθη· Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὸν Ἥρωνα φησίν· ἀληθῶς υἱὸν τὸν υἱόν, ὅτι μόνος καὶ μόνου καὶ μόνως καὶ μόνον, οὐ γὰρ καὶ πατήρ, καὶ ὅλον υἱὸς καὶ ὅλου καὶ ἀπ' ἀρχῆς. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ υἱοῦ βʹ. λόγῳ φησί. μονογενὴς δέ, οὐχ ὅτι μόνος ἐκ μόνου καὶ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μονοτρόπως οὐχ ὡς τὰ σώματα. τοῦτο καὶ Μάξιμος μετὰ Ἀνομοίου διαλεγόμενος φησίν· ἐπειδὴ μόνος ἐκ μόνου. καὶ
B ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ φησίν· εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ λόγου ζῶντος, σοφίας ὑφεστώσης καὶ δυνάμεως καὶ χαρακτῆρος ἀϊδίου, τέλειος τελείου, γεννήτωρ υἱοῦ μονογενοῦς· καὶ εἷς κύριος μόνος ἐκ μόνου. καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν ἁγίων εὑρήσεις τοῦτο λέγοντας. εἰ οὖν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον ᾔδεισαν, ἔλεγον ἄν, καὶ ἡμεῖς καὶ μὴ προσκειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ ἐκηρύττομεν, ὥσπερ καὶ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἔγνωμεν, καὶ λέγομεν παρ' αὐτῶν διδαχθέντες· ἀλλ' οὔτε ἐν τῷ συμβόλῳ, οὔτε ἐν
C τοῖς τῶν ἱερῶν πατέρων συγγράμμασι γέγραπται. ἀλλὰ καὶ ἐρωτώμενοι παρὰ τῶν αἱρετικῶν οἱ ἅγιοι, οὐκ εἶπον ἐκ μόνου, φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου, ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων οὗ ἡ ἐπιγραφή· διὰ τί μὴ υἱὸς τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα ἡ Τριὰς μὴ νομισθῇ πλῆθος ἄπειρον, υἱοὺς ἐξ υἱῶν ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἔχειν ὑποπτευθεῖσα. ἀλλὰ λέγεις, εἰ Θεοῦ μὲν εἰκὼν ὁ υἱός, υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα· καὶ εἰ Θεοῦ μὲν λόγος ὁ υἱός, ῥῆμα δὲ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, διὰ τί μὴ υἱὸς τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα εἴρηται; τούτῳ γὰρ ἰσχυροτάτῳ πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐχρήσω· ἢ γὰρ υἱόν, ἢ κτίσμα κελεύεις νοεῖν. ταῦ-
D τα καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος παρὰ τῶν αἱρετικῶν ἐρωτώμενος, ὡς αὐτός φησιν ἐν τῷ περὶ τοῦ πνεύματος λόγῳ, οὐδ' αὐτὸς εἶπεν, ἐκ μόνου πατρός· εἰ γὰρ οἶδεν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔλεγεν ἄν, καὶ λόγων ἀπηλλάγη πολλῶν. καὶ Ἀθανάσιος ὁ πολὺς τὰ θεῖα ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· ἐνέτυχον καὶ τῇ νῦν γραφείσῃ· ἐπάγει, ὡς ἀπὸ τῶν αἱρετικῶν ταῦτα. εἶτα ἐπιλέγουσιν, ὡς γράφεις, εἰ ἐκ τοῦ υἱοῦ λήψεται τὸ πνεῦμα, καὶ παρ' αὐτοῦ δίδοται· οὕτω γὰρ γέγραπται· εὐθὺς ἐπάγουσιν, οὐκοῦν πάππος ὁ πατήρ, καὶ ἔκγονον αὐτοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα· εἰ οὖν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ᾔδεισαν τὸ
E πνεῦμα εἶναι οἱ ἅγιοι, ἔλεγον ἄν, ὥσπερ καὶ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἐθεολόγησαν· ἀλλ' οὐδαμοῦ τοῦτο εἶπον, καίτοι γε παρὰ τῶν κακοδόξων πολλὰ ἀναγκασθέντες. πόθεν οὖν ὁ τίμιος οὗτος τὸ ἐκ μόνου ἔλαβε καὶ λέγει, οὐ συνορῶμεν· ἔδει γὰρ καὶ τοὺς τοῦτο θεολογοῦντας λέγειν, καὶ μὴ παρασιωπᾶν· πρὸ γὰρ τοῦ σχίσματος οὐδεὶς τῶν ἁγίων τοῦτο εἴρηκεν. διὸ ἀρκεῖν ἡγούμεθα λέγειν καὶ μόνον, ὅτι τὸ μὲν οἱ ἅγιοι λέγουσι, τὸ δὲ οὐ λέγουσι· καὶ ὃ μὲν λέγουσι, καὶ μὴ προσκείμενον ἐν τῷ συμβόλῳ, λέγομεν καὶ πιστεύο-

μεν

μὲν· ὃ δὲ οὐ λέγουσιν, οὔτε φρονοῦμεν, οὔτε κηρύττομεν.

ΕΦΕΣ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐκ προσώπου τῆς ἐκκλησίας ἁπάσης καὶ τῶν Χριστιανῶν ἁπάντων, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φησὶ, τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν. εἰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, δῆλον ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου λέγομεν. διὸ καὶ μικρὸν ἀνωτέρω τὸν υἱὸν, φησὶν, οὐ λέγομεν αἴτιον. καὶ ἐν τῷ ἐφεξῆς κεφαλαίῳ, μόνος αἴτιος ὁ πατήρ.

ΑΠΟΛ. Εἰ μὲν οὖν ὁ θεῖος Δαμασκηνὸς, ἔνθα τίθησι τὸ, οὐ λέγομεν, τὸ οὐκ ἔστιν ἐδήλου, καλῶς ἂν εἴχομεν καὶ ἐνταῦθα νοεῖν· εἰ δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τίθησι τὸ, οὐ λέγομεν, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ λέγεσθαι διὰ τοὺς αἱρετικοὺς, πῶς ἐνταῦθα τὸ, οὐ λέγομεν, διὰ τὸ μὴ εἶναι φρονήσομεν; ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, ἄκουσον αὐτοῦ δηλοῦντος· φησὶ γὰρ ἐν τῷ οζ΄. κεφαλαίῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι θεοτόκος ἡ ἁγία παρθένος· Χριστοτόκον οὐ λέγομεν τὴν ἁγίαν παρθένον. καὶ ἑτέρῳ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ἔπος ἀκριβέστατον κατὰ τῆς θεοστυγοῦς αἱρέσεως τῶν Νεστοριανῶν· ἡ ἀρχή· πρὸς τοὺς Νεστορίου ὁμόφρονας· φησὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ λόγου· διὸ καὶ θεοτόκον τὴν ἁγίαν παρθένον κηρύττομεν, ὡς Θεὸν κυρίως καὶ ἀληθῶς ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα γεννήσασαν· χριστοτόκον δὲ αὐτὴν ἴσμεν, Χριστὸν γὰρ ἐγέννησεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπ' ἀναιρέσει τῆς θεοτόκου φωνῆς ὁ θεώλης Νεστόριος ταύτῃ κατεχρήσατο, οὐ χριστοτόκον, ἀλλ' ἐκ τοῦ κρείττονος ταύτην θεοτόκον κατονομάζομεν. ὁρᾷς ὅπως χριστοτόκον οἶδε μὲν τὴν ἁγίαν παρθένον, οὐ λέγει δὲ, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι χριστοτόκον, ἀλλὰ διὰ τὸ λέγεσθαι. οἶδε γὰρ καὶ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον ἐν τῷ περὶ τοῦ πνεύματος λόγῳ φάσκοντα· τῶν πραγμάτων τὰ μὲν οὐκ ἔστι, λέγεται δέ· τὰ δὲ ὄντα οὐ λέγεται· τὰ δὲ οὔτε ἐστὶ, οὔτε λέγεται· τὰ δὲ ἄμφω, καὶ ἔστι καὶ λέγεται· ὥσπερ γὰρ ἐνταῦθα σαφέστατα ἐδήλωσε, διὰ τὸν Νεστόριον καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν χριστοτόκον οὐ λέγομεν, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι· οὕτω καὶ διὰ τὸν Εὐνόμιον λέγοντα, ἐκ μόνου τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φησὶ, τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν. εἰ γὰρ ᾔδει, ὅτι οὐκ ἔστιν, ἔλεγεν ἂν καὶ περὶ τούτου, ὥσπερ λέγει καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ, τὸν δὲ υἱὸν οὔτε τοῦ πνεύματος λέγομεν, οὔτε μὴν ἐκ τοῦ πνεύματος. ὡς καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος φησίν· ὁ δὲ υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, οὐκ ἔστι καὶ τοῦ πνεύματος οὔτε ἐστὶν οὔτε λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη. σημείωσαι καὶ ἄλλως· ὅταν γάρ φησιν, ἐκ τοῦ υἱοῦ οὐ λέγομεν, οὐ μέχρι τούτου ἵσταται, ἀλλ' εὐθὺς συνημμένως ἐπιφέρει, διὰ τοῦ υἱοῦ· φησὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ ιγ΄. τῶν θεολογικῶν. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, οὐδεμία γὰρ ὁρμὴ ἄνευ πνεύματος· καὶ υἱοῦ δὲ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον. οἶδε γὰρ ὁ ἅγιος ἀκριβῶς, ὡς ἐπιστήμων τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας, ὡς ὅπου ἂν τίθεται ἡ, ἐκ, πρόθεσις, ἀνώτερόν τι οὐ ζητεῖ, ἀλλ' ἐκεῖθεν ἔχει τὴν πρώτην ἀρχὴν, κἀκεῖσε ἵστησι τὸν ἀκροατήν· ἡ δὲ, διὰ, πρόθεσις ὅπου ἂν τίθεται, ἐξ ἅπαντος ἑτέραν ἐπιζητεῖ τὴν ἀρχοειδῆ καὶ προκαταρκτικήν. τούτου οὖν χάριν τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἀπαρνεῖται, τὸ δὲ δι' υἱοῦ καὶ πάνυ τίθεται· ἐκ τοῦ υἱοῦ οὐ λέγομεν, φησίν· οὐ γὰρ λέγει, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ οὐ λέγομεν μετὰ τοῦ, καὶ, συμπλεκτικοῦ συνδέσμου, ἀλλ'

A cet in symbolo non sit expressum; quod vero illi non dicunt, nos itidem nec sentire, nec prædicare.

Quocirca Joannes Damascenus ex persona totius ecclesiæ, & omnium Christianorum, Ex Filio, inquit, non dicimus Spiritum. Si ergo etiam ex Filio non dicimus Spiritum, profecto ex Patre solo dicimus. Propterea paulo ante dixerat; Filium non dicimus causam: & sequenti capite; Pater, inquit, solus est causa. EPHES. De fide orthod. c. … Cap. 13.

Si sanctus pater Damascenus ubicumque voces illas adhibet, Non dicimus, intelligeret, Non esse; possemus hic etiam recte hunc sensum admittere: sed si alio quoque B loco utitur hoc modo loquendi, Non dicimus; non quasi res non sit, sed quia propter hæreticos non profertur; cur hic illud, Non dicimus, quasi res non sit, intelligamus? Id ita esse, ipsum audi his verbis explanantem: Nam cap. 77. cujus titulus est; Quod sancta Virgo sit Dei mater; Christiparam, inquit, non dicimus sanctam Virginem. Et in alio suo tractatu, qui inscribitur; Sermo exactissimus contra Deo invisam hæresim Nestorianorum: incipit autem sic; Ad Nestorii sequaces; hæc habet ad finem sermonis: Idcirco sanctam Virginem deiparam prædicamus, ut quæ Deum ex seipsa incarnatum vere & proprie peperit; Christiparam C vero illam scimus quidem, nam Christum genuit, verum quia perditissimus Nestorius ea voce abusus est ad negandam deiparæ vocem, non Christiparam, sed a potiori deiparam nuncupamus. Vides, agnosci quidem ab eo nomen Christiparæ, sed non usurpari, non quia Virgo Christipara non sit, sed quod ita non vocetur: non enim latebat eum, quod ait Greg. Nazianz. in oratione de Spiritu sancto: Rerum quasdam non esse, sed dici; alias esse, sed non dici; rursus aliquas nec ehe, nec dici; aliquas vero utrumque, & esse & dici: Sicut enim hic apertissime declaravit, non dici Christiparam propter Nestorium & se-D ctatores ejus, non quod ea non sit; ita propter Eunomium asserentem ex solo Filio esse Spiritum, Ex Filio, inquit, Spiritum non dicimus. Si enim sentiret illum a Filio non esse, ita locutus esset de hoc, sicut ait de Filio; Filium vero nec Spiritus esse dicimus, neque de Spiritu; quemadmodum & Gregorius Nyssenus, ait: Filius autem cum ex Deo sit, nec est, nec dicitur Filius Spiritus; nec relativa hæc consequentia convertitur. Notandum quoque illud: Quando enim Damascenus inquit, Ex Filio non dicimus, non sistit illic sermonem, sed continuo infert, Per Filium: nam rerum divinarum cap. 13. Spiritus, inquit, sanctus E spiritus est ex Patre procedens, nulla enim motio sine spiritu; Filii quoque est spiritus, non ut ex ipso, sed ut per ipsum ex Patre procedens. Perspectum quippe erat sancto patri, quippe ut perito Græcanici idiomatis, Ex, præpositionem, ubicumque apponitur, nihil significare anterius; sed indicare illud, unde prima origo; ibique sistere mentem auditoris: Per, vero, ubi ponitur, denotare omnino principium aliud originale & primarium. Hac de causa negat esse dicendum, Ex Filio; Per Filium vero sane quam comprobat. Ex Filio, inquit, non dici- RESP.

dicimus; Non dicit, Et ex Filio non dicimus, addita copulativa conjunctione Et, sed, Ex Filio non dicimus: nam conjunctio, Et, sicuti & , Per, quiddam etiam aliud quærit; conjunctionemque aliam, Et, præintelligi indicat. Et vide, ut exemplo antiquiorum doctorum & ipse dicat, Per Filium: Ait enim; Spiritus sanctus manifestativa vis occultæ Patris divinitatis, procedens est ex Patre per Filium, ut novit Ipse Rursus; Ipse igitur, nempe Pater, est mens, Verbi abyssus, Verbi genitor, perque Verbum Spiritus manifestativi productor. Itaque qui dicunt præpositionem, Per, sumi loco præpositionis, Cum, intelligant & fateantur hoc loco etiam, mentem, Verbi abyssum, Verbi genitorem una cum Verbo producere Spiritum: Verum ut puto, non fatebuntur. Atque hinc falsæ expositionis inventum redarguetur. Non enim frustra sanctus, ubi negasset præpositionem, Ex, intulit, Per: sed ob prædictam causam, ad refellendum scilicet Eunomium & sequaces, qui Spiritum ex solo Filio affirmabant: Novit enim ipse Spiritum sanctum procedentem ex Patre per Filium; atque ita de eo disserit, ut patet ex locis jam citatis, & ex hymnis, quos ipse domino canit: Propitium, inquit, largire nobis Spiritum, a quo bonitas emanat, ex Patre per te procedentem. Ita plane nos quoque fatemur, ut Spiritus ex Filio nequaquam principialiter, sed etiam ex ipso dicatur: Fatendum quippe est, paternam hypostasim esse principium & causam Filii & Spiritus; Filium vero primordiale principium haudquaquam fatebimur; nec dicemus Spiritum sanctum esse ex Filio, sed etiam ex Filio post Patrem, apposita, Et, conjunctione copulativa. Nam qui Spiritum ex Filio dicit, suspicionem dat, Filium a se intelligi primarium principium. Idcirco sanctus Joannes, Spiritum, inquit, ex Filio non dicimus. Qui vero dicit, Spiritum ex Patre & ex Filio, sive ex Patre & Filio, aperte fatetur solum Patrem esse primordiale principium productionis sancti Spiritus. Nam omnia quæ habet Filius, accepta refert Patri, essentialiter nimirum & naturaliter, ut proprie Filius proprie dicti Patris: imo vero cum Patre habet omnia, ut ipse dominus ait, & Cyrillus exponit. Is enim in

Conc. Ephes. part. 3. c. 3. responsione ad Theodoretum pro nono capite; quæ incipit: Jam dixi, contra Nestorii nugas, hoc est blasphemias: Procedit quidem, inquit, Spiritus sanctus ex Deo

Joan. 15. Patre juxta vocem salvatoris, sed non est alienus a Filio, nam omnia cum Patre habet; & hoc ipse docuit, de Spiritu sancto

Joan. 16. dicens: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt; propterea dixi, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis.* Atque ita intelligimus sanctum Joannem convenire cum ceteris sanctis dicentibus, Et ex Filio, Per Filium, & Ab utroque. Quod si intelligamus, non eo sensu dictum esse a sancto, Ex Filio vero non dicimus; ut primarium negaret principium, sed simpliciter & absolute: neque sibi constantem, neque cum reliquis sanctis consentientem patrem hunc statuemus. Illud enim; Per Verbum Spiritus manifestativi productor; &, Oportet Verbo non deesse Spiritum; ut septimo rerum di-

A ἐκ τοῦ υἱοῦ, φησὶν, οὐ λέγομεν. ὁ γὰρ, καὶ, σύνδεσμος καὶ ἄλλο τι ζητεῖ, ὥσπερ καὶ ἡ, διὰ, πρόθεσις, καὶ προεπινοούμενον ἔχει, τὸν, καὶ, σύνδεσμον. ὅρα δὲ τὸ, διὰ τοῦ υἱοῦ, ὅπως ἑπόμενος τοῖς λοιποῖς πρὸ αὐτοῦ ἁγίοις λέγει· φησὶ γάρ· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ ἐκφαντορικὴ τῆς κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρός ἐστι δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδε, καὶ πάλιν· αὐτὸς μὲν ἐστι νοῦς, ὁ πατὴρ δῆλον, λόγου ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος. οἱ γοῦν λέγοντες, ὅτι ἡ, διὰ, πρόθεσις ἀντὶ τῆς, μετὰ, προθέσεως λαμβάνεται, καὶ τῆς, σὺν, νοείτωσαν καὶ λεγέτωσαν καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ νοῦς ὁ λόγου ὢν **B** ἄβυσσος, ὁ λόγου γεννήτωρ μετὰ τοῦ λόγου προβάλλει τὸ πνεῦμα, ἢ σὺν τῷ λόγῳ προβάλλει· ἀλλ' οὐ θελήσουσιν, ὡς οἶμαι· καὶ ἐντεῦθεν ἡ μηχανὴ τῆς παρεξηγήσεως ἐλεγχθήσεται. οὐ γὰρ μάτην ὁ ἅγιος, ὅταν τὴν, ἐκ, πρόθεσιν ἀρνῆται, ἑπομένως τὴν διὰ, ἐπιφέρει, ἀλλὰ διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν καὶ τὸν Εὐνόμιον καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν ἀποσοβῶν, ἐκ μόνου τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγοντας. οἶδε γὰρ οὗτος ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὕτω θεολογεῖ, δῆλον γὰρ ἐκ τῶν προειρημένων, καὶ ἐν οἷς πρὸς κύριον ἐν ὕμνοις ψάλλει· ἵλεων νέμοις ἡμῖν πνεῦμα μεταδοτικὸν ἀγαθότητος, ἐκ πατρὸς διὰ σοῦ προερχόμενον. οὕ- **C** τω καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν, ὡς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ υἱοῦ προηγουμένως λεχθείη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· χρεὼν γὰρ ὁμολογεῖσθαι τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν υἱοῦ καὶ πνεύματος· τὸν δὲ υἱὸν οὐκ ἂν ἀρχικὸν αἴτιον ὁμολογήσαιμεν, οὐδὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐροῦμεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ μετὰ τὸν πατέρα, μετὰ τοῦ, καὶ, συμπλεκτικοῦ συνδέσμου. ὁ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγων, ὑποψίαν παρέχει τὸν υἱὸν ἀρχικὸν αἴτιον νοεῖν. διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεῖος Ἰωάννης φασίν, ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν. ὁ δὲ λέγων, τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, ἢ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, προδήλως ὁμολογεῖ τὸν πατέρα μόνον ἀρχικὸν αἴτιον τῆς τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσε- **D** ως· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ υἱὸς, ἔχει λαβὼν ταῦτα παρὰ τοῦ πατρὸς, οὐσιωδῶς δηλαδὴ καὶ φυσικῶς, ὡς κυρίως υἱὸς ἐκ κυρίως πατρός· μᾶλλον δὲ πάντα ἔχει μετὰ τοῦ πατρὸς, ὡς αὐτὸς ὁ κύριός φησι, καὶ ὡς ὁ Κύριλλος ἐξηγῆται· φησὶ γὰρ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τῇ πρὸς Θεοδώριτον τοῦ θ'. κεφαλαίου, ἧς ἡ ἀρχή· φθάσας ἔφην, ὅτι τοῖς Νεστορίου βατταρισμοῖς ἤγουν δυσφημίαις· ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνὴν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοῦ υἱοῦ, πάντα γὰρ ἔχει μετὰ τοῦ πατρός· καὶ τοῦτο αὐτὸς ἐδίδαξεν εἰπὼν περὶ τοῦ **E** ἁγίου πνεύματος· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. καὶ οὕτω νοοῦμεν τὸν ἅγιον Ἰωάννην συμφωνεῖν μετὰ τῶν λοιπῶν ἁγίων τῶν λεγόντων, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν. εἰ δὲ οὐχ ὡς ἀρχικὸν αἴτιον νοοῖμεν τὸν ἅγιον φρονεῖν καὶ λέγειν, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ οὐ λέγομεν, ἀλλ' ἁπλῶς καὶ ἀπολελυμένως, οὔτε πρὸς ἑαυτὸν τὸν ἅγιον συμφωνήσομεν, οὔτε μετὰ τῶν λοιπῶν ἁγίων· τὸ γὰρ, διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος· καὶ, δεῖ τὸν λόγον καὶ πνεῦμα ἔχειν, ὡς ἐν τῷ ζ',

τῶν

τῶν θεολογικῶν φησιν, οὐ συγχωρεῖ, ὅλως μὴ εἶναι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ· τοῦτο δὲ καὶ Κύριλλος ὁ θεῖος παρίστησιν εἰς τό· ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος· φησὶ γάρ· ὥσπερ γάρ ἐστιν ἴδιον τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ φυσικῶς, ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι᾽ αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ πατρός· οἷς δὲ τὸ πνεῦμα κοινὸν, τούτοις εἴη δήπου πάντως ἂν καὶ τὰ τῆς οὐσίας οὐ διῃρισμένα. τὸ δέ· μόνος αἴτιος ὁ πατὴρ, ἐν τοῖς παλαιοτάτοις τῶν βιβλίων οὐχ εὑρίσκεται· ἀλλ᾽ ἡμεῖς καὶ τοῦτο δεχόμεθα, καὶ καλῶς ἔχειν λέγομεν· καὶ γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ υἱὸς, πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν πατέρα ἀνάγονται, καθὼς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον, περὶ τοῦ μὴ ἀγνοεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους τὸν κύριον, οὕτω φησίν· οὕτω καὶ οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, εἰ μὴ ὁ πατὴρ μόνος, τὴν πρώτην εἴδησιν τῶν τε ὄντων τῶν τε ἐσομένων ἐπὶ τὸν πατέρα ἀνάγοντος τοῦ υἱοῦ, καὶ διὰ πάντων τὴν πρώτην αἰτίαν τοῖς ἀνθρώποις ὑποδεικνύοντος, εἰρῆσθαι νομίζομεν. καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῇ τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς ἐξηγήσει οὕτω φησίν. ὥσπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον, οὕτω δὴ καὶ ἡ γνῶσις τῶν μεγίστων ἐπὶ τὴν αἰτίαν ἀναφερέσθω τιμῇ τοῦ γεννήτορος. δοκεῖ δέ μοί τις μὴ δ᾽ ἂν ἐκείνως ἀναγνοὺς, ὡς τῶν καθ᾽ ἡμᾶς φιλολόγων τις, μικρὸν ἐννοῆσαι, ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς ἄλλως οἶδε τὴν ἡμέραν ἢ τὴν ὥραν, ἢ ὡς ὁ πατήρ· τὸ γὰρ συναγόμενον ὁποῖον; ἐπειδὴ ὁ πατὴρ γινώσκει, διὰ τοῦτο καὶ ὁ υἱός· ὡς δῆλον, ὅτι μηδενὶ γνωστὸν τοῦτο, μηδὲ ληπτὸν, πλὴν τῆς πρώτης φύσεως. ἀλλὰ καὶ τῶν δημιουργημάτων ὁ μέγας Βασίλειος τὴν αἰτίαν, ὧν καὶ ὁ υἱὸς δημιουργός τε καὶ αἴτιος ὑπάρχει, ἐπὶ τὸν πατέρα ἀναφέρει· φησὶ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα ὁ κύριος, καθώς φησι Βασίλειος ὁ μέγας ἐν τῷ η. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον· τά ἐμὰ πάντα σά ἐστιν ὡς ἐπ᾽ αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης· καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, ὡς ἐκεῖθεν αὐτῷ τῆς αἰτίας τοῦ δημιουργεῖν καθηκούσης. ὧν δὲ ἡ δύναμις ἴση, ἴση που πάντως καὶ ἡ ἐνέργεια· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· καὶ οὕτω πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο. ὁ αὐτὸς δὲ Βασίλειος μάλα καλῶς παρίστησιν ἐν τοῖς κατ᾽ Εὐνομίου ἀντιρρητικοῖς, ἐλέγχων ἐκεῖνος, ὅπως τὴν αἰτίαν μόνον τῷ μονογενεῖ ἐτίθει, ἀφαιρῶν ταύτην ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ποίημα τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγων· ὁ ἅγιος πιστούμενος, ὡς καὶ ὁ πατήρ ἐστιν αἴτιος, καὶ οὐ μόνος ὁ υἱὸς, φησίν· ἐκεῖνο δὲ τίνι τῶν ἁπάντων ἄδηλον, ὅτι οὐδεμία ἐνέργεια τοῦ υἱοῦ ἀποτετμημένη ἐστὶ τοῦ πατρὸς, οὐδ᾽ ἔστι τι ἐν τοῖς οὖσι τῷ υἱῷ ὑπάρχον, ὃ τοῦ πατρὸς ἠλλοτρίωται; πάντα γάρ, φησὶ, τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· πῶς οὖν τοῦ πνεύματος τὴν αἰτίαν τῷ μονογενεῖ μόνῳ προστίθησι, καὶ κατηγόρημα τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν τούτου λαμβάνει δημιουργίαν; εἰ μὲν οὖν δύο ἀρχὰς ἀντιπαρεξάγων ἀλλήλαις ταῦτά φησι, μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκίωνος συντριβήσεται· εἰ δὲ μιᾶς ἐξάπτει τὰ ὄντα, τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. ὥστε κἂν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου πιστεύωμεν, ἀλλὰ τὸ πάντων αἴτιον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὅλων

vinarum capite ait: nullo modo permittunt, ut Spiritus non sit etiam ex Filio, vel per Filium. Hoc idem sanctus Cyrillus ostendit, explanans illud: *Cum venerit paracletus*; Ait enim; Nam quemadmodum proprius Filii est Spiritus naturaliter, cum in ipso sit, & per ipsum procedat, ita & Patris: Quibus autem communis est Spiritus, illorum certe substantia non potest esse distincta. Ceterum enunciatum illud; Solus Pater est causa; in vetustissimis libris non habetur: nos vero hoc etiam admittimus, atque ut recte dictum approbamus. Nam omnia, quæ habet Filius, ad primam causam, hoc est ad Patrem referuntur; quemadmodum testatur & magnus Basilius in epistola ad Amphilochium, Quod non sit ignota domino ultima dies; per hæc verba: Ita & nemo diem novissimum novit, nisi solus Pater; dictum putamus, quia Filius tribuit Patri primam rerum præsentium futurarumque cognitionem, & primam causam hominibus per omnia patefacit. Gregorius quoque Theologus exponens locum evangelicum, sic ait: Ut singula quidem alia, sic etiam rerum potissimarum notitia referatur ad causam, & Genitori honos habeatur. Videtur porro mihi, si quis ita legat, ut quidam e nostris studiosus, haudquaquam contemnendus sensus: Filio scilicet non aliter esse notum illum diem & horam, ac illa sint nota Patri. Nam quid colligitur? Quoniam Pater novit, idcirco & Filius; cum certum sit, hoc a nullo alio sciri & capi posse, quam a natura divina. Creaturarum quoque causalitatem, cum sit illarum Filius etiam conditor & opifex, Basilius magnus ad Patrem refert. Nam octavo capite libri ad Ampilochium hæc habet: Ait enim ad Deum & Patrem dominus: *Omnia mea tua sunt*, quod illi accepta referatur causalitas creaturarum; *& tua mea*, quod inde illi proveniat vis & facultas creandi: quorum autem virtus æqualis est, erit plane etiam operatio æqualis: Christus enim Dei virtus & Dei sapientia; Atque ita omnia per ipsum facta sunt. Idem præterea Basilius in opusculis, quibus confutat Eunomium, egregie admodum ostendit, arguens quod ille soli unigenito tribuerit causam, Patrique illam denegaret, & creaturam Filii diceret Spiritum. Itaque sanctus non soli Filio, sed Patri quoque tribuendam causalitatem astruens; Illud vero, inquit, quis plane ignorat, nullam Filii operationem esse a Patre sejunctam? nec esse omnino quidquam, quod Filius habeat, alienum a Patre? *Omnia enim*, inquit, *mea tua sunt, & tua mea*. Quomodo igitur soli Unigenito ascribit causalitatem Spiritus, atque ad deprimendam ejus naturam creaturis illum annumerat? Si igitur hæc dicit ad constituenda duo principia sibi invicem opposita, cum Manichæo & Marcione pessum ibit: Sed si res omnes ab una causa pendere vult, quod factum a Filio dicitur, ad primam causam refertur. Ut licet omnia producta credamus per Deum Verbum, Deo tamen universorum integrum illud reservemus, ut ipse sit rerum omnium causa.

Atque

Lib. 1. de fide orth. Joan. 15.

Orat. 2. in Filium.

Joan. 17.

1. Cor. 1.

Joan. 1.

Orat. 2. contra Eunom.

Joan. 19.

Atque ita intelligimus credimusque a sancto quoque Maximo causalitatem reduci ad Patrem.

EPHES. Quid præterea? Latinos, inquit, nunquam habuimus ut hæreticos, sed tantum schismaticos. Sumpserunt autem hoc ab iis ipsis Latinis; nam illi nos vocant schismaticos, nihil habentes, cur nos de nostra accusent sententia; sed quoniam a debita illis, ut putant, descivimus obedientia. An vero sit æquum, a nobis etiam idem illis præstari, & accusandi non sint de sententia ipsi sua, considerandum.

RESP. Ita est; illi nos vicissim vocabant schismaticos. Quid enim culparent in nobis † orthodoxi orthodoxis? Si enim vere in fide illi errarent, non schismaticos, sed hæreticos nos vocassent; Nam omnes hæretici orthodoxos non schismaticos, sed hæreticos vocare consueverunt. Nos quoque illos nec hæreticos habemus, nec vocitamus: nam si hæreticos haberemus, certe nostra ecclesia eorum pontificem beatissimi, summique pontificis titulis non insigniret: prave enim in fide sentientes post tantum temporis decursum orthodoxi his nominibus non insigniunt.

† Orthodoxos vocat Græcos illos, qui quod a Latinis duo poni crederent principia, suspectam habebant unionem illorum non quod Filium excluderent a principio Spiritus sancti, ut videre licet in definitione concilii Florentini, quodque parati essent ab ecclesia corrigi.

EPHES. Causam certe schismatis illi dederunt, additamento palam apposito, quod antea clam mussitabant. Ipsi vero nos ab iis priores sejunximus; imo vero illos segregavimus ac præcidimus a communi ecclesiæ corpore.

Certum est, illos dedisse causam schismatis per † additamentum in symbolo, non quod illud antea mussitarent; Nam & ipsemet testis erit infra, vocem, Ex Filio, sanctis occidentalibus fuisse in usu: sensum enim fortasse negabit, & aliter vocem intelliget, quemadmodum plane intelligit; at vocem ipsam, Et ex Filio, negare non poterit; Cum & sanctum Maximum testem proferat ad probandum quod sibi propositum est, partemque epistolæ ejus citet, quamvis illud, Per Filium, suppresserit. Quomodo ergo mussitabant, quod a sanctis traditum habebant? Verum quia soli volebant efficere quæ communia sunt, ceteræ ecclesiæ non sunt hoc passæ. Idcirco solos reliquimus, quod negotia vellent communia gerere; & solos certe illos in perpetuum reliquissemus, ni voluissent pro vetere instituto per generalem synodum communia examinari & regulari, quod & factum modo est.

RESP. † Additamentum, quod Græci vocant in symbolo, tempore Photii recitabatur a Latinis, ut Photius ipse testatur in sua encyclica, & aliis opusculis, quæ adversus Romanam ecclesiam scripsit. Constat ergo causam schismatis non fuisse additamentum; nam Græci post Photium adhuc uniti erant.

A οὐκ ἀφαιρούμεθα. καὶ οὕτω νοοῦμεν καὶ πιστεύομεν καὶ τὸν ἱερὸν Μάξιμον πρὸς τὸν πατέρα ἀναφέρειν τὴν αἰτίαν.

Τί ἔτι; οὐδέποτε, φησὶ, τοὺς Λατίνους ὡς αἱρετικοὺς εἴχομεν, ἀλλὰ μόνον σχισματικούς. τοῦτο μὲν οὖν παρ' αὐτῶν ἐκείνων εἰλήφασι· σχισματικοὺς γὰρ ἡμᾶς ἐκεῖνοι καλοῦσιν, οὐδὲν ἡμῖν ἐγκαλεῖν ἔχοντες περὶ τὴν ἡμετέραν δόξαν, ἀλλ' ὅτι τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν ἀπεσχίσθημεν, ἣν ὀφείλομεν, ὡς ἐκεῖνοι νομίζουσιν. εἰ δὲ καὶ ἡμᾶς τοῦτο δίκαιον ἐκείνοις ἀντιχαρίζεσθαι, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐγκαλοῦμεν περὶ τὴν δόξαν, σκεπτέον. ΕΦΕΣ.

B Ὅτι μὲν οὖν κἀκεῖνοι σχισματικοὺς ἡμᾶς ἔλεγον, ἀληθές· τί γὰρ ἂν καὶ εἶχον ἡμῖν ἐγκαλεῖν ὀρθοδόξοις οὖσι, κἀκεῖνοι † ὀρθόδοξοι ὄντες; εἰ γὰρ κυρίως κακόδοξοι ὑπῆρχον, οὐ σχισματικοὺς ἡμᾶς ἐκάλουν ἀλλ' αἱρετικούς, διότι πάντες οἱ αἱρετικοὶ τοὺς ὀρθοδόξους αἱρετικοὺς ἀπεκάλουν καὶ οὐ σχισματικούς· καὶ ἡμεῖς δὲ αἱρετικοὺς ἐκείνους οὔτε νομίζομεν, οὔτε λέγομεν· εἰ γὰρ αἱρετικοὺς εἴχομεν, οὐκ ἂν ὁ αὐτῶν πάπας μακαριώτατος καὶ ἁγιώτατος καὶ ἄκρος ἀρχιερεὺς παρὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἐτιτλογραφεῖτο· τοὺς γὰρ κακοδόξους μετὰ τὴν τοσούτου καιροῦ παρέλευσιν οὐχ οὕτω γράφουσιν οἱ ὀρθόδοξοι. ΑΠΟΛ.

C † Ὀρθοδόξους ἐκείνους λέγει τοὺς Γραικούς, οἷς οὐχὶ τῷ ἀποκλείειν τὸν υἱὸν τῆς προβλητικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν διαρχίαν ὑπὸ τῶν Λατίνων δογματίζεσθαι, ὕποπτος ἦν ἡ πρὸς ἐκείνους ἕνωσις· ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν τῷ ὅρῳ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου καὶ οἵτινες ἑτοίμως εἶχον ὑπὸ οἰκουμενικῆς διορθωθῆναι συνόδου.

Τὴν μὲν αἰτίαν τοῦ σχίσματος ἐκεῖνοι δεδώκασι, τὴν προσθήκην ἐξενεγκόντες ἀναφανδὸν, ἣν ὑπ' ὀδόντα πρότερον ἔλεγον· ἡμεῖς δὲ αὐτῶν ἐσχίσθημεν πρότερον, μᾶλλον δὲ ἐσχίσαμεν αὐτοὺς καὶ ἀπεκόψαμεν τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας σώματος. ΕΦΕΣ.

Ὅτι μὲν τὴν αἰτίαν τοῦ σχίσματος ἐκεῖνοι δεδώκασι διὰ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ † προσθήκης, δῆλον· οὐχ
D ὅτι ταύτην ὑπ' ὀδόντα ἔλεγον· μαρτυρήσει γὰρ καὶ αὐτὸς τὴν φωνὴν ταύτην προϊόντος τοῦ λόγου τὴν, ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὅτι οἱ τῆς ἑσπέρας ἅγιοι ἔλεγον. τὸν γὰρ νοῦν ἴσως καὶ αὐτὸς ἀρνήσεται, καὶ ἄλλως νοήσει, ὥσπερ δὴ καὶ νοεῖ, τὴν δὲ λέξιν αὐτὴν τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὐ δυνηθείη ἀρνήσασθαι· ἐπεὶ καὶ τὸν ἅγιον Μάξιμον εἰσάγει μάρτυρα διὰ τὸν σκοπὸν, ὃν βούλεται συστῆσαι, καὶ μέρος τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ τίθησιν, εἰ καὶ τὸ, διὰ τοῦ υἱοῦ, παρατρέχει. πῶς οὖν ὑπ' ὀδόντα ἔλεγον, ἣν παρὰ τῶν ἁγίων παρέλαβον; ἀλλ' ὅτι μόνοι τὰ κοινὰ βουλόμενοι ποιεῖν, αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι οὐ κατεδέξαντο. διὰ καὶ τοὺς τὰ κοινὰ βουλομένους ποιεῖν καὶ μόνους κατελίπομεν· καὶ μέχρι παντὸς ἂν
E μόνους κατελίπομεν, εἰ μὴ κατεδέξαντο ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου κατὰ τὴν ἀρχαίαν τάξιν τὰ κοινὰ ἐξετάζεσθαι καὶ κανονίζεσθαι, ὅπερ καὶ νῦν γέγονε. ΑΠΟΛ.

† Ἡ ἐν τῷ συμβόλῳ καλουμένη προσθήκη παρὰ Λατίνων ἐλέγετο καθ' ὃν ἦν χρόνον ὁ φώτιος, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος μαρτυρεῖ ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ ἐπιστολῇ καὶ ἐν ἄλλοις, ὅπου κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας γράφει. δῆλον οὖν ὡς οὐ γέγονεν ἡ προσθήκη αἰτία τοῦ σχίσματος, εἴ-

περ

περ λεγομένης τῆς προσθήκης οἱ μετὰ τὸν Φώτιον οὐκ ἐσχίζοντο. δῆλον δὲ κἀκεῖνο, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις πρὸ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδοις οἰκουμενικαῖς σπουδὴ γέγονε περὶ ἑνώσεως, ὑφ' ὧν καὶ τὸ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως δόγμα λαμπρῶς ἐξητάσθη.

ΕΦΕΣ. Διὰ τί εἰπέ μοι; πότερον ὡς ὀρθὴν ἔχοντας δόξαν, ἢ ὀρθῶς τὴν προσθήκην ἐξενεγκόντας; καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι, μὴ σφόδρα τὸν ἐγκέφαλον διασεσεισμένος; ἀλλ' ὡς ἄτοπα καὶ δυσσεβῆ φρονοῦντας, καὶ παραλόγως τὴν προσθήκην ποιήσαντας. οὐκοῦν ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς ἀπεστράφημεν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτῶν ἐχωρίσθημεν· διὰ τί γὰρ ἄλλο; φασὶ γὰρ οἱ φιλευσεβεῖς νόμοι· αἱρετικός ἐστι, καὶ τοῖς κατὰ τῶν αἱρετικῶν νόμοις ὑπόκειται, ὁ καὶ μικρὸν γοῦν τι παρεκκλίνων τῆς ὀρθῆς πίστεως.

ΑΠΟΛ. Διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν καὶ μόνην, καθ' ἣν οἱ κατ' αὐτῶν συγγράφοντες ἔλεγον τὰ ἀπὸ τῆς προσθήκης ὑπονοούμενα ἄτοπα ἐγκαλοῦντες, καὶ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὁμολογοῦντες μὲν εἶναι τῶν πατέρων φωνήν, τὴν δὲ ἔννοιαν ἀρνούμενοι, καὶ ὡς εἰς δύο ἀρχάς, ἢ συναλοιφὴν τὴν φωνὴν ἀνάγοντες. καίτοιγε εἰ τοῦτο ἦν, οὐ πρὸς αὐτοὺς τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἁγίους πατέρας τοὺς ταύτην τὴν φωνὴν πρώτως εἰπόντας· αὐτοὶ δὲ ἐκ τῆς φωνῆς ταύτης ὑπονοούμενα ἄτοπα τῷ ἀναθέματι καθυποβάλλουσι. διὸ οὐδὲ διασεσεισμένοι ὅλως τὸν ἐγκέφαλον, ὡς αὐτὸς ἡμᾶς διαλοιδορεῖ· ἀλλ' οὐδ' ὡς ἄτοπα καὶ δυσσεβῆ κηρύττοντας αὐτοὺς ἀπεστράφημεν· εἰ γὰρ ἄτοπα καὶ δυσσεβῆ ἐκήρυττον, οὐκ ἂν ἡ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησία τε καὶ βασιλεία συνεχεῖς πρεσβείας ἐποίουν, σύνοδον αἰτοῦντες γενέσθαι. τοὺς γὰρ αἱρετικοὺς ἅπαξ τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος ἀποτεμόντες οἱ ὀρθόδοξοι, οὐδαμῶς ἀξιοῦσι λόγου. ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι οἱ κατὰ σοφίαν καὶ ἀρετὴν θαυμάσιοι, Νικομηδείας τε Μακάριος, καὶ Εὐθύμιος ὁ ὕστερον ἐπὶ τὴν προεδρείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως προβιβασθείς, καὶ Ἰωάσαφ ὁ Ἐφέσου, καὶ Μακάριος ὁ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος προϊστάμενος ἐκεῖσε παραγενόμενοι εὐλογίαν παρὰ τοῦ πάπα ἐλάμβανον· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ταῦτα γράφων ὁμοίως τοῖς ἄλλοις πεποίηκεν. οὐκοῦν οὐχ ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς ἀπεστράφημεν. ἐπεὶ δὲ καὶ νόμον προβάλλεται, καὶ Λατῖνοι νόμον ἐροῦσιν· ὡς ἀπὼν οὐδεὶς καταδικάζεται· οὕτω γάρ φησιν ὁ νόμος. ἐὰν δὲ κληθεὶς ὁ κατηγορούμενος οὐκ ἀπαντήσῃ, τῷ τῆς φυγοδικίας καὶ μόνον ὑπόκειται ἐπιτιμίῳ, ἕως οὗ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ κριτήριον. διὰ τοῦτο καὶ τῶν διπτύχων τὸ τοῦ πάπα ὄνομα ἐξεβλήθη· ὅτι δὲ ὁ ἐκκλίνων τῆς ὀρθοδόξου πίστεως αἱρετικός ἐστιν, οὐ χρεία νόμου· πάντες γὰρ οἱ Χριστιανοὶ τοῦτο πιστεύουσι καὶ κηρύττουσι καὶ πρὸ τοῦ νόμου καὶ μετὰ τὸν νόμον· ἀλλ' οὐκ ἀπέδειξε τοῦτο ἐκεῖσε παρὼν καὶ διαλεγόμενος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῷ καιρῷ τῆς διαλέξεως ἀπείπατο τὴν διάλεξιν· εἰ γὰρ τοῦτο ἀπεδείκνυεν, οὐδεὶς ἂν ἐν Χριστιανοῖς συνέθετο καταδέξασθαι τὴν τῶν Λατίνων ἕνωσιν, καὶ μάλιστα οἱ τῆς ἐκκλησίας προστάται καὶ κληρικοὶ ὑπογράψαντες· οὐδεὶς γὰρ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, οὐ μικρός, οὐ μέγας ἠθέλησε καταδέξασθαι τὴν τῶν Δατίνων ἕνωσιν, εἰ αὐτὸς ἀπεδείκνυεν αὐτοὺς κα-

A Conſtat præterea, etiam ante Florentinum in aliis generalibus conciliis tractatum eſſe negotium unionis; in quibus dogma de ſancti Spiritus proceſſione ſatis ſuperque agitatum eſt.

EPHES. Qua de cauſa obſecro? num ut recte ſentientes, aut ob additamentum rite appoſitum? & quis hoc dicat, niſi ſit prorſus mente permotus? ergo ut abſurda & impia ſentientes, & temerarios additamenti auctores. Ut hæreticos igitur ſumus averſati; & hanc ob cauſam ſumus ab illis diſſociati. Quid enim aliud cauſæ fuerit? Ajunt vero piæ leges; Hæreticus eſt, & hæreticorum B legibus ſubjacet, qui vel minimum a recta fide declinat.

RESP. Non alia de cauſa, quam prædicta; qua permoti argumentabantur, qui contra illos ſcripta edebant, abſurda quæ videbantur ex additamento ſequi, objicientes: & fatentes quidem illud, Ex Filio, vocem eſſe ſanctorum patrum, ſenſum vero negantes; atque ex ea vel duo principia, vel perſonarum confuſionem inferentes. Quamquam ſi ita eſſet, non Latini, ſed ſancti patres eſſent in crimine, qui primi vocem hanc emiſere: Ceterum illi, quæ ſequi aliquibus videntur C ex hac voce abſurda, ſubjiciunt anathemati; idcirco nullo modo ſumus mente permoti, quo nos ipſe convicio lacerat. Nec vero Latinos averſati ſumus, ut abſurda & impia prædicantes: nam ſi abſurda & impia prædicarent, eccleſia noſtra & imperatores noſtri non miſiſſent aſſiduas legationes ad flagitandam ſynodum. Hæreticos enim ab eccleſiæ corpore ſemel abſciſſos catholici nullo loco habent: At vero e noſtris, qui ſapientia & virtute plurimum excelluerunt, Macarius Nicomedienſis, & Euthymius, qui ad ſedem poſtea Conſtantinopolitanam evectus eſt, & Joaſaph Epheſius, D & Macarius abbas monaſterii titulo Pantocratoris, illuc profecti benedictionem papæ accipiebant: quin imo & qui hæc ipſa ſcribit, fecit quod & alii. Non ergo averſati ſumus eos ut hæreticos. Verum quia legem profert, Latini quoque legem citabunt; Neminem videlicet damnari abſentem; lex enim ita præcipit: Quod ſi reus citatus non ſe ſiſtat, pœna tantum tenetur, quod judicium declinaverit, donec in jus adducatur; Idcirco & e diptychis expunctum fuit nomen papæ. Eſſe porro hæreticum, qui de recta fide deflexerit, non opus eſt legibus probare; nam perſuaſum haE bent hoc omnes Chriſtiani, & prædicatur ab omnibus tam ante legem, quam poſt legem. Verum hoc ipſe, cum ibi præſens eſſet & diſputaret, non demonſtravit; imo diſputationis tempore diſputationem detrectavit: Nam ſi hoc demonſtraſſet, nullus omnino Chriſtianus unionem cum Latinis admiſiſſet, præſertim eccleſiæ præſules, & clerici qui ſubſcripſerunt: Nemo enim ſive minor, ſive major Chriſti beneficio voluiſſet ſuſcipere unionem Latinorum, ſi demonſtraſſet ipſe non recte illos ſentire. Sed quemadmodum in hac

hac epistola vocem, Ex solo, pronunciat; ita quoque ibi cum hoc idem, Ex solo, inferret, Latini patrum testimonio protulere; ipse vero disputare amplius noluit, nec omnino ad synodum accedere voluit; cum tamen is qui cum eo disputabat, præsente imperatore, & optimatibus, & præsulibus, & universo populo clamaret; Accedat volo dominus reverendus Ephesius, ut responsiones audiat ad ea quæ dixit, reddatque rationem de iis; at ipse noluit accedere multis sane omnium cohortationibus sollicitatus. Quomodo ergo nunc ea dicit, quæ nec ab aliis dicta sunt, nec ab ipso demonstrari potuerunt? Ibi lucta erat, ibi disputationes & responsiones, & noluit accedere; nunc dicit quæcumque vult; Itaque non opus est longa responsione.

EPHES. Si igitur Latini a recta fide nihil deflectunt, nequicquam illos plane præcidimus; sed si certe deflectunt, idque circa divinitatem Spiritus, in quem blasphemare periculum est omnium exitiosissimum, hæretici ergo sunt, atque ut hæreticos a fidelium cœtu abscidimus.

RESP. An illi deflectant, nec ne, jam demonstratum est. Blasphemare autem circa divinitatem Spiritus, quo sensu fuerit Judæis a domino dictum, cur nesciat, ignoro. (Matth. 12.) Nos enim periculum esse dicimus exitiosissimum, in quamcumque quis blasphemet divinam personam; nam eas & æternitate & potentia & divinitate fatemur æquales: ut quicumque in divinam aliquam hypostasin blasphemaverit, hoc ei neque in hoc sæculo neque in futuro remittatur. (Serm. in hoc dictum, Matth. 11.) Ita sentit magnus Athanasius exponens illud evangelicum, *Omnia mihi tradita sunt*. Qui enim, inquit, in unam divinarum hypostaseon blasphemaverit, non remittetur ei neque in hoc (Matth. 12.) sæculo, neque in futuro: & Gregorius (Orat. in S. baptism.) Theologus, Quidquid, inquit, ex tribus de gradu dejeceris, totum profecto deturbaveris, & perfectionis sacramentum tibi deperdideris. Ita ergo Latini nullam e tribus personis de gradu dignitatis dimovent, cum fateantur illas esse æquales potentia, principatu, deitate, & æternitate: Quomodo ergo dicit, eos in Spiritum sanctum blasphemare? Unde vero sumptum hoc asserit? Quod porro ait, hæreticos esse, atque ut hæreticos fuisse a nobis præcisos; redeat prius in memoriam Joannis Antiocheni & Cyrilli: nam recte fidem uterque defendebat; quia tamen Cyrillus non expectaverat, sed ante Joannis adventum tulerat contra Nestorium sententiam, Joannes Antiochenus scriptis sanctum Cyrillum exagitavit: testabuntur hoc acta tertiæ synodi. Si autem illos ut hæreticos resecuimus, quod ipse affirmat, ostendat sententiam synodi, quæ illos damnaverit, quove modo & quando hoc illa fecerit; & an illi damnatas sequantur opiniones, ob quas lata fuerit in eos sententia; ut agnito judicio nos quoque libentissime pronunciatam amplectamur sententiam. At nunquam hæc ostenderit; Unde enim probaverit, hæresin a Latinis defendi? Dicet, id colligi per sequelam; At vero La-

A κοδόξους. ἀλλ' ὥσπερ ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ τὸ ἐκ μόνου λέγει, οὕτω κἀκεῖσε τὸ ἐκ μόνου συμπεραίνων, οἱ Λατῖνοι τὰς τῶν πατέρων μαρτυρίας προκομίσαντες, αὐτὸς ἀπηνήνατο τὴν διάλεξιν, μηδόλως ἐθελήσας ἀπαντῆσαι· καίτοι γε τοῦ προσδιαλεγομένου βοῶντος ἐνώπιον βασιλέως, καὶ ἀρχόντων, καὶ ἀρχιερέων, καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, τὸν κύριον τὸν αἰδέσιμον τὸν Ἐφέσου ἐθέλω ἐλθεῖν, ἵνα ἀκούσῃ τὰς ἀπολογίας εἰς ἃ ἐκεῖνος εἶπε, καὶ λόγον ἀποδοῦναι· ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν ἀπαντῆσαι, πολλὰ παρὰ πάντων ἀναγκασθείς. πῶς οὖν ταῦτα λέγει νῦν, ἃ μήτ' ἄλλοι εἶπον, μήτ' αὐτὸς ἐδυνήθη ἀποδεῖξαι; ἐκεῖσε οὖν ὑπῆρχεν ἡ πάλη, καὶ οἱ λόγοι, καὶ αἱ ἀπολογίαι, καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἀπαντῆσαι, καὶ νῦν λέγει ὅσα καὶ βούλεται. διὸ οὐδὲ χρεία πολλῆς ἀπολογίας.

ΕΦΕΣ. Εἰ μὲν οὖν οὐδέν τι παρεκκλίνουσιν οἱ Λατῖνοι τῆς ὀρθῆς πίστεως, μάτην αὐτοὺς ὡς ἔοικεν ἀπεκόψαμεν. εἰ δὲ παρεκκλίνουσιν ὅλως, καὶ ταῦτα περὶ τὴν θεολογίαν τοῦ πνεύματος, εἰς ὃ βλασφημῆσαι κίνδυνον ὁ χαλεπώτατος, αἱρετικοί εἰσιν ἄρα, καὶ ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς ἀπεκόψαμεν.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ. Εἴτε παρεκκλίνουσιν εἴτε μή, προαποδέδεικται. τὸ δὲ βλασφημῆσαι περὶ τὴν θεολογίαν τοῦ πνεύματος, ὅπως ὁ κύριος τότε τοῖς Ἰουδαίοις εἴρηκεν, οὐκ οἶδα πῶς ἀγνοεῖ· ἡμεῖς γὰρ εἰς ὁποτέραν τῶν θείων ὑποστάσεων βλασφημήσει τις, κίνδυνον, λέγομεν, ἐστὶν ὁ χαλεπώτατος· ἐπίσης γὰρ τὰ θεῖα πρόσωπα ὁμολογοῦμεν ἔν τε ἀϊδιότητι καὶ δυνάμει καὶ θεότητι· καὶ ὃς εἰς πρόσωπον τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων βλασφημήσει, οὐχ ἕξει ἄφεσιν οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. τοῦτο καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, πάντα μοι παρεδόθη, διαβεβαιοῖ· ὁ γὰρ εἰς ὁποτέραν φησὶ τῶν θείων ὑποστάσεων βλασφημῶν οὐχ ἕξει ἄφεσιν οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος οὕτω φησίν· ὡς ὅ, τι ἂν τῶν τριῶν κάτω βάλῃς, τὸ πᾶν ἔσῃ καθῃρηκώς, καὶ σεαυτῷ τὴν τελείωσιν. καὶ οἱ Λατῖνοι οὖν ἐκ τῶν τριῶν οὐδὲν κάτω βάλλουσιν, ἐπίσης γὰρ τὰ θεῖα πρόσωπα ὁμολογοῦσιν ἔν τε δυνάμει καὶ κυριότητι καὶ θεότητι, καὶ ἀϊδιότητι· πῶς οὖν λέγει, ὅτι εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦσι; πόθεν τοῦτο μαθὼν λέγει; ὅτι δὲ λέγει, αἱρετικοί εἰσι, καὶ ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς ἀπεκόψαμεν, ἀναμνησθήτω πρότερον Ἰωάννου τοῦ Ἀντιοχείας καὶ Κυρίλλου· ἀμφότεροι γὰρ τῆς ὀρθῆς πίστεως εἴχοντο, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ προσμεῖναι τὸν Κύριλλον, ἀλλὰ ἀποφήνασθαι κατὰ Νεστορίου πρὸ τοῦ παραγενέσθαι τὸν Ἰωάννην, κατὰ Κυρίλλου τοῦ θείου οἱ περὶ τὸν Ἰωάννην Ἀντιοχείας ἔγραφον, καὶ τοῦτο μαρτυρήσουσι τὰ τῆς τρίτης συνόδου πρακτικά. εἰ δὲ ὡς αἱρετικοὺς ἀπεκόψαμεν, ὡς αὐτός φησιν, ἐμφανισάτω τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν τῆς συνόδου, ὅπως καὶ πότε κατεδικάσθησαν· καὶ εἰ ἐμμένωσι τῇ κριθείσῃ κακοδοξίᾳ, δι' ἣν κατεδικάσθησαν· ἵνα καὶ ἡμεῖς τὴν κρίσιν γνόντες καὶ τὴν ἀπόφασιν στέρξωμεν ἀσμενέστατα. ἀλλ' οὐκ ἔχει ταῦτα δεῖξαι· ποῦ γὰρ ἔχει δεῖξαι, ὅτι αἵρεσιν κηρύττουσιν οἱ Λατῖνοι; εἰ μή, ὅτι ἕπεται. οἱ δὲ Λατῖνοί φασιν, εἰ καὶ ἕπεται, ὑμεῖς λέγετε· ἀλλ' οὖν ἡμεῖς, οὐχ ἕπεται, ὁμολογοῦμεν.

N. πρῶ-

πρῶτον μὲν ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν οἱ ἅγιοι ταύτην λέγουσι τὴν φωνήν· δεύτερον, ὅτι οὐχ οὕτω νοοῦμεν, ὡς ἀπὸ ταύτης τῆς φωνῆς ἢ παρασαλεύεται ἡ προσωπικὴ διάκρισις, ἢ ἑνοῦται οὕτως ὡς συναλείφεσθαι, ὡς ὑμεῖς διϊσχυρίζεσθε· ἀλλὰ καὶ τὴν ἕνωσιν νοοῦμεν πάνυ καλῶς, καὶ τὴν διάκρισιν μάλα θαυμασίως, καὶ ἐντεῦθεν οὔτε δύο ἀρχαί εἰσιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὔτε ἓν πρόσωπόν ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῇ προβολῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἢ γὰρ ἂν καὶ δύο ἦσαν οἱ πέμποντες, ἐπεὶ πέμπει ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει· τὸ μὲν γάρ, ἐκ μόνου, οὔτε ἐστὶν, οὔτε ἐρρέθη παρά τινος τῶν ἁγίων· πῶς γάρ; αὐτῶν λεγόντων ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς. ταῦτα γὰρ πρὸς τὸ, ἐκ μόνου, ἀντίφασίς ἐστιν. ὡς γὰρ ἡλίου ὄντος ὑπὲρ γῆν ἡμέρα ἐστὶ, νὺξ οὐκ ἔστι· καὶ πάλιν, ἡλίου ὑπὸ γῆν ὄντος νύξ ἐστιν, ἡμέρα οὐκ ἔστιν· οὕτως οὐδ' ἐκ μόνου, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς, συμφωνήσει ποτέ· ταῦτα γὰρ λέγεται παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ θεολόγων τῆς ἐκκλησίας, οὓς αἱ ἅγιαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἁγίους ἀνεκήρυξαν, καὶ τὰ αὐτῶν ἐνστερνίζονται. τὸ δὲ, ἐκ μόνου, μετὰ τὸ σχίσμα καὶ τὴν φιλονεικίαν. καὶ γὰρ ἐὰν ἀπὸ τοῦ, ἕπεται, κρίνειν βουλώμεθα τὰ τῆς θεολογίας, εἰς πολλὰ ἄτοπα ἐμπεσεῖν ἔχομεν· καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ λέγοντες, ἄρα δύο Θεοὶ, καὶ οὐχ εἷς ὁ παρ' ἡμῖν πιστευόμενος Θεός· καὶ γεννηθέντα λέγοντες, χρόνον ἐννοήσωμεν· καὶ κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, τόπῳ περιγράψωμεν. καὶ τί δεῖ περαιτέρω χωρεῖν, ὅσα ἀπὸ τοῦ, ἕπεται, νομισθήσεται; πάντα γὰρ τὰ προκείμενα ἐρεῖ τις τῶν κακοδόξων ἀπὸ τοῦ, ἕπεται. ἀλλ' ἡμεῖς ἄνθρωποι ὄντες ἐκ πηλοῦ καὶ χώματος οὐ δυνάμεθα λόγους εὑρεῖν ἁρμόζοντας τῷ Θεῷ· διὸ καὶ πάντα τὰ περὶ τὸν Θεὸν ἀνθρωποπρεπῶς λέγομεν, καὶ οὐ δεῖ κατακρίνειν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἕπεσθαι, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ὁμολογεῖν· καὶ ἀληθῶς μετὰ τοῦ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ κρίνομεν.

ΕΦΕΣ. Διὰ τί δὲ καὶ χρίομεν τῷ μύρῳ τοὺς ἐξ αὐτῶν ἡμῖν προσιόντας; οὐκ εὔδηλον ὡς αἱρετικοὺς ὄντας; λέγει γὰρ ὁ τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου κανὼν ἕβδομος· τοὺς προστιθεμένους τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ τῇ μερίδι τῶν σωζομένων ἀπὸ αἱρετικῶν δεχόμεθα κατὰ τὴν ὑποτεταγμένην ἀκολουθίαν καὶ συνήθειαν. Ἀρειανοὺς μὲν, καὶ Μακεδονιανοὺς, καὶ Σαββατιανοὺς, καὶ Ναυατιανοὺς τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς Καθαροὺς καὶ Ἀριστεροὺς, καὶ Τεσσαρεσκαιδεκατίτας ἤγουν Τετραδίτας, καὶ Ἀπολιναριστὰς δεχόμεθα διδόντας λιβέλλους, καὶ ἀναθεματίζοντας πᾶσαν αἵρεσιν μὴ φρονοῦσαν ὡς φρονεῖ ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία, καὶ σφραγιζομένους ἤτοι χριομένους πρῶτον τῷ ἁγίῳ μύρῳ τό, τε μέτωπον, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ τὰς ῥῖνας, καὶ τὸ στόμα, καὶ τὰ ὦτα· καὶ σφραγίζοντες αὐτοὺς λέγομεν· καὶ σφραγὶς δωρεᾶς πνεύματος ἁγίου. ὁρᾷς τίσι συντάττομεν τοὺς ἐκ Λατίνων ἡμῖν προσιόντας; εἰ οὖν οὗτοι πάντες αἱρετικοὶ, δῆλον κἀκεῖνοι. τί δὲ ὁ σοφώτατος πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμὼν ἐν ταῖς πρὸς Μάρκον τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην Ἀλεξανδρείας ἀποκρίσεσι περὶ τούτων γράφει;

A tini respondent, id sequi, sed apud vos; nam talem sequelam ipsi negamus; primo quidem, quod vocem hanc docent sancti patres nostri: deinde quia non ita intelligimus, ut ex hac voce aut personalis distinctio tollatur, aut ita personæ uniantur ut sequatur confusio, quod vos sequi enixe asseveratis. nam & unitatem perbene intelligimus, & distinctionem egregie declaramus; ut neque duo sint principia Spiritus sancti Pater & Filius, neque in productione ejusdem una sint persona Pater & Filius; ita enim duo quoque essent mittentes, cum & Pater mittat & Filius: at res non ita se habet; siquidem vox illa, Ex solo, apud nullum sanctum
B est, a nullo dicta reperitur: qui nam? Cum ipsi his utantur vocibus, Ex Patre & Filio; & per Filium; & ex utroque substantialiter: inter has enim voces & illam, Ex solo, contradictionis est oppositio. Nam sicut istæ propositiones; Dum sol super terram est, dies est, & nox non est; & rursus, Dum ille subter terram est, nox est, dies non est; ita etiam hæc duo nunquam convenient, Ex solo, & ex Filio & per Filium & ex ambobus substantialiter: & hæc quidem pronunciata sunt a doctoribus & ecclesiæ theologis, quos sanctæ generales synodi pro sanctis habendos promulgarunt, quorumque scripta complectuntur: vox autem, Ex solo, post schis
C ma & contentiones audita est. Quod si res theologicas ex consequentiis judicare voluerimus, in multa sane absurda delabemur: Ita enim, quia Deum de Deo dicimus, duo ergo sint dii, & non unus quem credimus: & quia natum dicimus, tempus intelligamus; & quia descendit de cœlis, loco circumscribamus: & quid opus est plura congerere, quæ inferri videntur per consequentias? nam qui prave sentit, ea quæ dicta sunt per sequelas omnia concludet. At nos cum simus homines ficti ex argilla & luto, non possumus de Deo congruentibus uti sermonibus: Quapropter humano more res omnes divinas explicamus; nec oportet ea consequen-
D tiis, sed ex confessione nos redarguere: Vere enim cum Deo de rebus Dei judicamus.

Cur vero eos, qui ab illis ad nos transeunt, chrismate inungimus? an non liquet, ut hæreticos? Ait enim septimus œcumenicæ synodi secundæ canon: Eos qui ab hæreticis accedunt ad rectam fidem, & partem consequentium salutem, recipimus ordine & consuetudine, quam subjiciemus. Arianos quidem, & Macedonianos, & Sabbatianos, & Novatianos qui se Catharos & Aristeros vocant, & Quartodecimanos, & Apollinaristas recipimus libellum dantes, & anathematizantes omnem hæresin, quæ non sentit ut sancta Dei catholica & apostolica EPHESIUS.
E ecclesia; nec non consignatos, sive unctos primum sacro chrismate in fronte, oculis, naribus, ore, & auribus: Et consignantes eos dicimus; Signaculum doni Spiritus sancti. Vides, quibus annumeremus eos, qui a Latinis ad nos perfugiunt? Si ergo hi omnes hæretici sunt, illi quoque inter hæreticos numerandi. Quid porro de his Theodorus Baliamon doctissimus patriarcha Antiochenus, respondens ad quæsita Marci sanctissimi patriarchæ Alexandrini, scriptum reliquit?

Interrogatio Marci.

Captivi Latini & alii ad nostras catholicas ecclesias accedentes petunt divinæ sanctificationis communionem. An sit concedendum hoc, scire cupimus.

Responsio Theodori.

Luc. 11. *Qui non est mecum, contra me est; & qui non colligit mecum, dispergit.* Quoniam igitur ante multos annos ecclesiæ occidentalis, Romanæ inquam, celebris illa portio divulsa est a consortio reliquorum sanctissimorum quatuor patriarcharum, per mores & dogmata a catholica ecclesia, & orthodoxis aliena; Nam propterea & in divinis sacrificiis papa non inseritur communi nominum patriarchalium commemorationi; idcirco non debet homo Latinus sacerdotali manu per divina & immaculata mysteria sanctificari, nisi prius Latinorum dogmata moresque velit ejurare; & canonice cathechismo initietur, & in numerum orthodoxorum referatur. Audis? divulsi sunt non modo per mores, sed etiam dogmata quæ non agnoscit ecclesia: quæ vero non agnoscunt orthodoxi, hæretica certe sunt. Audis etiam, initiandum esse canonice, atque in numerum orthodoxorum referendum? Quod si initiandus est, chrismate etiam profecto ungendus. Unde ergo nobis repente orthodoxi apparuerunt, qui per tot tempora, & per tot patres & doctores hæretici judicati sunt?

Resp. Cum protulisset canonem præcipientem, quinam sint consignandi, ubi nulla mentio de Latinis, & subjecisset responsionem unius Balsamonis ad Alexandrinum; intulit, Qui per tot patres hæretici judicati sunt. Liquet ergo a Balsamone tantum, non a multis patribus tales esse judicatos, idque post schisma & concertationem. Certe si Alexandrinus post tot exacta tempora, (jam enim anni trecenti abjerant) ignorabat quomodo recipiendi essent Latini, perspicuum est, illos non fuisse hæreticos a multis patribus judicatos; nota enim fuissent procul dubio Alexandrino & reliquis ecclesiis judicium & sententia, qua damnati essent Latini; verum Latini etiam nostros † consignabant, & chrismatos appellabant. Sed hæc non fuisse in æquo & bono facta constat ex eo, quod in nostra unione nihil habuerunt quod nobis objicerent, sed cum essemus orthodoxi, habiti sumus ab orthodoxis orthodoxi.

† Episcopi Latini Græcos aliquando sub conditione consignabant, vel quia ministri hujus sacramenti excommunicati fuerant & pro laicis habiti, quales erant in Bulgaria sacerdotes Photii, vel quia presbyteri, qui apud Græcos sacramentum hoc passim conferunt, non sunt ordinarii confirmationis ministri.

Ephes. Quis illos tam facile orthodoxos fecit? aurum, si quod verum est, fateri velis, & lucra tua: imo vero aurum non illos fecit

A

Ἐρώτησις Μάρκου.

Αἰχμάλωτοι Λατῖνοι καὶ ἕτεροι προσερχόμενοι εἰς τὰς καθολικὰς ἐκκλησίας ἡμῶν ζητοῦσι μεταλαμβάνειν τῶν θείων ἁγιασμάτων. εἰ οὖν ἐστὶ χωρητέον τοῦτό ἐστι, ζητοῦμεν μαθεῖν.

Ἀπόκρισις Θεοδώρου.

Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστί· καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει. ἐπεὶ οὖν πρὸ χρόνων πολλῶν ἀπεσχίσθη τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, τῆς Ῥώμης φαμὲν, τὸ περιώνυμον ἄθροισμα ἐκ τῆς τῶν ἑτέρων τεσσάρων ἁγιωτάτων πατριαρχῶν κοινωνίας, ἀποχοινιαθὲν εἰς ἔθη καὶ δόγματα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ τῶν ὀρθοδόξων ἀλλότρια· διὰ γὰρ τοῦτο οὔτε ἐν ταῖς θείαις ἱεροτελεστίαις κοινῆς τῶν πατριαρχικῶν ὀνομάτων ἀναφορᾶς ὁ πάπας ἠξίωται· οὐκ ὀφείλει γένος Λατινικὸν ἐκ χειρὸς ἱερατικῆς διὰ τῶν θείων καὶ ἀχράντων μυστηρίων ἁγιάζεσθαι, εἰ μὴ κατάθηται πρότερον ἀποσχέσθαι τῶν Λατινικῶν δογμάτων τε καὶ συνηθειῶν, καὶ κατὰ κανόνας κατηχηθῇ, καὶ τοῖς ὀρθοδόξοις ἐξισωθῇ. ἀκούεις; ἀπεσχίσθησαν οὐ μόνον εἰς ἔθη, ἀλλὰ καὶ δόγματα τῆς ἐκκλησίας ἀλλότρια. τὰ δὲ τῶν ὀρθοδόξων ἀλλότρια, πάντως αἱρετικά· καὶ ὅτι κατὰ κανόνας κατηχηθῆναι ὀφείλει, καὶ τοῖς ὀρθοδόξοις ἐξισωθῆναι; εἰ δὲ κατηχηθῆναι, δηλονότι καὶ τῷ μύρῳ χρισθῆναι. πόθεν οὖν ἡμῖν ἀνεφάνησαν ἐξαίφνης ὄντες ὀρθόδοξοι οἱ διὰ τοσούτων χρόνων καὶ ὑπὸ τοσούτων πατέρων καὶ διδασκάλων κριθέντες αἱρετικοί;

B C

ΑΠΟΛ. Τὸν κανόνα προκομίσας τὸν νομοθετοῦντα τίνας δεῖ χρίειν, μηδὲν περὶ τῶν Λατίνων λέγοντα, καὶ ἐπισυνάψας καὶ τὴν τοῦ Βαλσαμῶν πρὸς τὸν Ἀλεξανδρείας ἀπόκρισιν καὶ μόνην, ἐπιφέρει· οἱ διὰ τοσούτων πατέρων κριθέντες αἱρετικοὶ, πρόδηλον οὖν, ὡς οὐχ ὑπὸ πολλῶν πατέρων ἐκρίθησαν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶν καὶ μόνου, καὶ ταῦτα μετὰ τὸ σχίσμα καὶ τὴν φιλονεικίαν. εἰ οὖν ὁ Ἀλεξανδρείας μετὰ τοσούτων χρόνων παρέλευσιν, τριακόσιοι γὰρ χρόνοι παρῆλθον, οὐκ οἶδε περὶ τοῦ ὅπως δεῖ τοὺς ἀπὸ Λατίνων προσερχομένους προσδέχεσθαι, πρόδηλον ὡς οὐχ αἱρετικοὶ ὑπὸ πολλῶν πατέρων ἐκρίθησαν· πάντως γὰρ καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας καὶ αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι ἐγίνωσκον ἂν τὴν κατὰ Λατίνων κρίσιν τε καὶ καταδίκην. ἀλλὰ καὶ Λατῖνοι τοὺς ἡμετέρους † ἔχριον καὶ χρισμαεισμένους ὠνόμαζον. ὅτι δὲ οὐ κατὰ δίκαιον λόγον ταῦτα ἐγίνοντο, δῆλον, ὅτι ἐν τῇ ἑνώσει ἡμῶν οὐδένα λόγον εἶχον εἰπεῖν καθ' ἡμῶν, ἀλλ' ὀρθόδοξοι ὄντες παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ὀρθόδοξοι ἐκρίθημεν.

D E

† Ἔχρισαν ἐνίοτε οἱ Λατῖνοι τοὺς Γραικοὺς μετὰ προσδιορισμοῦ καὶ διαστολῆς, ἐπειδήπερ οἱ πρεσβύτεροι οὐκ εἰσὶν οἰκεῖοι τοῦ μυστηρίου τούτου ὑπηρέται.

ΕΦΕΣ. Τίς αὐτοὺς οὕτω ῥᾳδίως ὀρθοδόξους πεποίηκεν; ὁ χρυσὸς, εἰ βούλοιο τ' ἀληθῆ λέγειν, καὶ κέρδη τὰ σά· μᾶλλον μὲν οὖν ἐκείνους οὐ πεποίηκεν ὀρ-

ὀρθοδόξους, σὲ δὲ ποιήσας ἐκείνοις ὅμοιον, εἰς τὴν A αἱρετικὴν ἀπεώσατο μοῖραν.

ΑΠΟΛ. † Ῥαδίως αὐτοὺς ὀρθοδόξους πεποίηκεν ἡ θέλησις αὐτῶν τοῦ κριθῆναι ὑπὸ οἰκουμενικὴν σύνοδον τὸ παρ' αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰσαγόμενον, ὅπερ πρότερον οὐ κατεδέχοντο· ἔτι δὲ καὶ τὰ ἐμφανισθέντα τῶν θείων πατέρων ῥητὰ, τὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγοντα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς μαρτυρία τοῦ θείου Μαξίμου, δηλοῦσα ὅτι γνήσιά εἰσι ταῦτα· καὶ τῶν πατέρων αἱ φωναὶ, οὓς καὶ ἡμεῖς δοξάζομεν ἁγίους καὶ διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας· ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνώπιον πάντων ἀναθεματισμὸς τῆς διαρχίας, καὶ τῆς συναλοιφῆς, B δι' ἃ ἐνεκαλοῦντο, ὡς καὶ αὐτὸς ὁμολογήσει παρὼν ἐκεῖσε καὶ ἀκούων. χρυσοῦ δὲ πάλιν μέμνηται ἢ χρυσὸν φιλῶν, ἢ χρυσοῦ ἐστερημένος τοῦ παρ' αὐτοῦ φιλουμένου.

† Δόξα τοῦ συγγραφέως· πάλαι γὰρ ἐξήταστο ἐν ἄλλαις συνόδοις τὸ δόγμα τοῦτο.

ΕΦΕΣ. Ἀλλ' εἰ μεσότητά τινα, φησὶν, ἐπινοήσαιμεν τῶν δογμάτων, ἐκείνοις τε συναφθησόμεθα δι' αὐτῆς, καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καλῶς ἕξομεν, οὐδὲν ἀναγκαζόμενοι λέγειν παρὰ τὰ εἰωθότα καὶ παραδεδομένα. τοῦτ' ἔστιν ἐκεῖνο, τὸ τοὺς πολλοὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπατῆσαι, καὶ πεῖσαι ἀκολουθεῖν τοῖς εἰς τὸν κρημνὸν τῆς C δυσσεβείας ἀπάγουσι. πιστεύσαντες γὰρ εἶναί τι μέσον ἀμφοῖν τῶν δοξῶν, ὅπερ ἐπί τινων ἐναντίων συμβαίνει, πρὸς τὸ δεινὸν ηὐτομόλησαν. ἀλλὰ λέξιν μὲν ἐνδέχεται μέσην δύο δοξῶν εὑρεθῆναι, τὴν ἀμφοτέρας σημαίνουσαν ὁμωνύμως· δόξαν δὲ μέσην ἐναντίων δοξῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἀδύνατον· εἰ δὲ μὴ καὶ ἀληθείας καὶ ψεύδους ἔσται τι μέσον, καὶ καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως· ἀλλ' οὐκ ἔστιν· ἐπὶ παντὸς γὰρ ἡ κατάφασις, ἢ ἡ ἀπόφασις. εἰ μὲν οὖν τὸ Λατινικὸν ἀληθὲς δόγμα, τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ψευδὲς τὸ ἡμέτερον, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου, διὰ τοῦτο γὰρ ἐχωρίσθημεν· εἰ δὲ τὸ ἡμέτερον ἀληθὲς, ψευδὲς ἂν εἴη δήπου τὸ D ἐκείνων· τί οὖν ἂν εἴη μέσον τούτων; οὐδέν· πλὴν εἰ μὴ λέξις πρὸς ἄμφω τὰς δόξας ὁρῶσα, καθάπερ τις κόθορνος. αὕτη οὖν ἡμᾶς ἑνωθῆναι ποιήσει; καὶ τί δράσομεν, ὅταν ἀλλήλους ἐξετάσομεν περὶ τῶν νοημάτων καὶ τῶν δοξῶν; ἔνι καὶ ἀμφοτέρους ἡμᾶς προσειπεῖν ὀρθοδόξους τοὺς τἀναντία φρονοῦντας; ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι, σὺ δ' ἂν εἰδείης ὁ πάντα φύρων, καὶ πάντα ῥᾳδίως ἐπονομάζων.

ΑΠΟΛ. Ἡμεῖς ἄνωθέν τε, καὶ ἐκ πρώτων παρελάβομεν, καὶ παρὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου τὴν μεσότητα ἐν τῇ πίστει φυλάττειν, ἐπεὶ ἡ μεσότης ἐστὶ καὶ ἀλήθεια, τὰ δὲ παρ' ἑκάτερα τοῦ μέσου ὑπερβολαὶ λέγονται καὶ ἐλλείψεις, καὶ ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ ἀνούσιον ἔχουσαι. καλῶς οὖν μετὰ Γρηγορίου τοῦ E Θεολόγου ταῦτα λέγομεν· μεσότητα δὲ ὅταν εἴπω, φησὶ, τὴν ἀλήθειαν λέγω, πρὸς ἣν βλέπειν καλῶς ἔχομεν καὶ μόνον, καὶ τὴν φαύλην συναίρεσιν παραιτούμενοι, καὶ τὴν ἀτοπωτέραν διαίρεσιν· καὶ πάλιν· ἡμεῖς τὴν μέσην ὁδὸν βαδίζοντες καὶ βασιλικὴν, ἐν ᾗ καὶ τὸ τῶν ἀρετῶν ἕστηκεν ἀκρώτατον. ταύτην καὶ ἡμεῖς λέγομεν· ἣν δὲ αὐτὸς λέξιν μέσην δύο δοξῶν εἰσάγει, οὐκ οἴδαμεν πόθεν καὶ παρὰ τοῦ λαβὼν φάσκει· διὸ ὃ οὔτε ἡμεῖς οἴδαμεν

orthodoxos, sed te reddens illis assimilem in hæreticorum partem detrusit.

† Facile illos orthodoxos fecit voluntas, RESP. qua dogma in ecclesiam ab eis inductum passi sunt examinari per synodum œcumenicam, quod antea non patiebantur; & præterea sanctorum patrum allatæ sententiæ, quæ Spiritum sanctum etiam ex Filio asserunt; & prolatum ex epistola sancti Maximi testimonium, quo probatur sententias illas esse germanas; & patrum dicta, quos & ipsi pro sanctis habemus & ecclesiæ doctoribus: Quin & publicus anathematismus duorum principiorum, & confusionis personarum, de quibus accusabantur; ut plane fatebitur & ipse, qui ibidem aderat & audiebat. Auri vero rursus mentionem facit, vel aurum amans, vel carens auro, quod ipse expetit.

† Auctoris sententia; Nam dogma hoc, ut dictum est, in aliis conciliis jam antea discussum erat.

Sed si medium, inquit, aliquod inter do- EPHES. gmata excogitemus, per illud & cum iis conjungemur, & res nostras optime componemus; cum nihil fateri cogamur præter ea, quæ nobis consueta sunt & a patribus tradita. Hoc illud est quod ab initio multos decepit, persuasitque sequi homines, qui eos ad prærupta impietatis abduxerunt: Nam esse quid medium inter utramque sententiam rati, ut contingit in quibusdam contrariis, ultro in perniciem incurrerunt. Verum dictio quidem reperiri poterit media inter duas opiniones, æquivoce utramque significans, sed contrariis sententiis interjectam esse mediam sententiam de re eadem, est impossibile; Alioquin erit etiam quid medium inter verum & falsum, affirmationemque & negationem; atqui non est; etenim de omni re aut affirmatio, aut negatio. Si ergo Latinorum dogma verum est, quod ex Filio procedat; nostrum, quod ex Patre solo, erit falsum: propter quod & dissidium secutum est: Si contra, nostrum verum est, dogma illorum erit falsum. Inter hæc igitur quidnam erit medium? profecto nihil; nisi dictio aliqua ad utramque sententiam accommodata instar cothurni. Hæc ergo pacem conciliare poterit? & quid agemus, quando nostros invicem sensus & opiniones examinabimus? fierine poterit, ut contraria sentientes utrique orthodoxi vocemur? Ego certe non crediderim; tuum erit hoc scire, qui omnia misces, & rebus omnibus facile nomina adaptas.

Nos a principio, & a primis patribus Orat. de theolog. 1. accepimus, atque a Gregorio theologo, medium in fide tenere; nam veritas consistit in medio; quæ vero extrema sunt, excessus vocantur & defectus, ut necessario sint etiam nihil. Itaque cum Gregorio Nazianzeno recte dicimus; Medium vero cum dico, veritatem dico, ad quam unam respicere sine vitio possumus, nec prave contrahentes, nec absurdius dividentes: & rursus; Nos media regiaque via incedentes, in qua etiam situm est virtutum fastigium. Hoc ergo & nos medium fatemur; Vocem autem inter duas sententias mediam, quam ipse inducit, unde habeat, & a quo sumptam proferat, nescimus. Quare quod & nobis ignotum est, & dictum ab aliis nunquam audivimus,

mus, ad hoc quomodo respondeamus? Inducit enim ipse quæ non sunt dicta a sanctis; & ex suo sensu statuit affirmationem & negationem; cum sancti nunquam, Ex solo, dixerint, sed, per Filium, &, ex utroque; ut jam antea ostensum est. Quapropter ecclesia nunquam sensit, quæ non accepit a sanctis; sed ea recipimus & observamus, quæ dicta a sanctis habemus, & nunquam ab illis recedemus; aliud medium non agnoscentes præter illud, quod sancti nobis tradiderunt; licet ipse suo arbitratu novum confingat medium.

EPHES. Orat. in Arian. Visne ex Gregorio Nazianzeno scire, quæ ipse de mediis scribat? Imago, inquit, quoquoversum in omnes prætereuntes intuens, communis utriusque pedis cothurnus, ventilatio ad omnem ventum, arrepta facultate per scriptam calliditatem, & versutiam adversus veritatem. Nam similitudinis nomen juxta scripturas prætextus pietatis erat, quo hamus impietatis obtegebatur: & hæc quidem de medio tunc excogitato. De synodo vero, quæ talis medii fuit inventrix, rursus hæc ait; (Orat. 10.) Sive Chalannæ turrim, quæ linguas rite divisit; (utinam divisisset & istas, in malo quippe fuit consensio) sive concilium Caiphæ, in quo Christus condemnatur; sive alio non absimili nomine vocemus eam synodum, quæ omnia evertit & miscuit, dogma pium & antiquum demolita, quod Trinitati suffragabatur: vallo enim sepsit, & machinis fidem consubstantialitatis labefactavit; impietati vero fores aperuit, mediorum scriptione & usurpatione vocabulorum: Etenim ingeniosi fuere ad malefaciendum, quid vero sit recte facere, ignoratunt. Hæc nobis de medio sufficiant, satis enim ostendimus nullum plane medium dari; nec non impium esse, & a sensu ecclesiæ alienum, hujusmodi media quærere.

RESPONSIO. Dum hæc dicit egregius vir, nescire se simulat, aliud significari per homœusion, & aliud per homousion. Nam quod homœuson est, non habet eamdem essentiam, si quis vocem more grammaticorum explicet, aut etiam secundum veram sanctorum patrum expositionem. Quia vox, homosion, significat essentiæ nulla cum varietate idemtitatem; homœusion vero rem assimilatione non dissimilem, quale est illud; (Matth. 13.) *Simile est regnum cœlorum grano sinapis:* & illud; (Joan. 3.) *Cum Christus apparuerit, similes ei erimus:* hæc enim non indicant similitudinem essentialem. At vero in Dei Filio salvatore nostro ita, sed consubstantialem ipsum novimus, Christum ipsum audientes dicentem: (Joan. 10.) *Ego & Pater unum sumus:* ubi per illud, *Unum*, idemtitatem essentiæ cum invariabilitate declaravit; per illud autem, *sumus*, duas expressit hypostases. Ceterum Ariani, quia non credebant Dei veri & Patris Filium: eamdem, quam & Pater, habere substantiam remota prorsus omni variatione, esseque illi æqualem, si generationem excipias; mutarunt homousion in homœusion; idque medium nominabant, & simplicioribus imponebant. Hoc in nos &

A λέγειν: οὔτ' ἄλλους ἠκούσαμεν λέγοντας, πῶς ἀπολογίαν δῶμεν; αὐτὸς γὰρ εἰσάγει τὰ μὴ παρὰ τῶν ἁγίων εἰρημένα, καὶ κατὰ τὴν θέσιν αὐτοῦ κατάφασιν ποιεῖ καὶ ἀπόφασιν. τὸ γὰρ, ἐκ μόνου οἱ ἅγιοι οὐ λέγουσιν, ἀλλὰ, διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ, ἐξ ἀμφοῖν, ὡς προαπεδείχθη. διὸ καὶ τὰ μὴ εἰρημένα παρὰ τῶν ἁγίων ἡ ἐκκλησία οὐκ ἐφρόνει ποτέ· ἡμεῖς δὲ τὰ παρὰ τῶν ἁγίων εἰρημένα στέργομέν τε καὶ φυλάττομεν, καὶ φυλάξομεν, μηδὲν περὶ μεσότητος ἄλλης λέγοντες, πλὴν τῆς παραδεδομένης παρὰ τῶν ἁγίων, κἂν αὐτὸς ταύτην ἀναπλάττῃ, ὡς βούλεται.

B Βούλει παρὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου μαθεῖν, οἷα περὶ τῆς μεσότητος γράφει; ἡ πρὸς πάντας ὁρῶσα τοὺς παριόντας εἰκὼν, ὁ κοινὸς ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν κόθορνος, ἡ κατὰ πάντα ἄνεμον λίκμησις, ἐξουσίαν λαβοῦσα, τὴν ἔγγραφον κακουργίαν καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπίνοιαν· τὸ γὰρ ὅμοιον κατὰ τὰς γραφὰς τῆς εὐσεβείας πρόσχημα ἦν τῷ χαλκῷ τῆς ἀσεβείας περικείμενον. ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς ἐπινοηθείσης τότε μεσότητος. περὶ δὲ τῆς αὐτὴν ἐξευρούσης συνόδου τοιάδε πάλιν φησίν· εἴ τε τὸν Χαλάννης πύργον, ὃς καλῶς τὰς γλώσσας ἐμέρισεν, ὡς ὄφελόν γε καὶ ταύτας, ἐπὶ κακῷ γὰρ ἡ συμφωνία· εἴτε τὸ Καϊάφα συνέδριον, ᾧ Χριστὸς C κατακρίνεται· εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον τὴν σύνοδον ἐκείνην ὀνομαστέον, ἢ πάντα ἀνέτρεψε καὶ συνέχεε, τὸ μὲν εὐσεβὲς δόγμα καὶ παλαιὸν καὶ τῆς Τριάδος συνήγορον καταλύσασα τῷ βαλεῖν χάρακα, καὶ μηχανήμασι κατασεῖσαι τὸ ὁμοούσιον, τῇ δὲ ἀσεβείᾳ θύραν ἀνοίξασα διὰ τῆς τῶν γεγραμμένων καὶ λεγομένων μεσότητος· σοφοὶ γὰρ ἐγένοντο τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλοποιῆσαι οὐκ ἔγνωσαν. τοσαῦτα μὲν ἡμῖν ἀρκεῖ περὶ τῆς μεσότητος. ὅτι τε οὐδ' ἔστιν ὅλως μεσότης ἱκανῶς ἀποδεδείχασι, καὶ ὅτι τὰ τοιαῦτα ζητεῖν ἀσεβὲς καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀλλότριον.

D Ταῦτα δὲ λέγων ὁ τίμιος οὗτος προσποιεῖται ἄγνοιαν, ὅπως ἄλλως νοεῖται τὸ ὁμοιούσιον, καὶ ἄλλως τὸ ὁμοούσιον· τὸ γὰρ ὁμοιούσιον οὐ ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ κατὰ τὸν τεχνίτην εἰπεῖν, οὐδὲ κατὰ τὴν τῶν ἁγίων πατέρων ἀληθῆ ἐξήγησιν. τὸ μὲν γὰρ, ἤγουν τὸ ὁμοούσιον, τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας δηλοῖ. τὸ δὲ ὁμοιούσιον, τὸ ὁμοιώσει ὅμοιον· ὡς τό· ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως· καί· ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα· οὐ τῇ οὐσίᾳ δηλοῖ. ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁμοούσιον ἔ- E γνωμεν, αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἀκούοντες λέγοντος· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· διὰ τοῦ, ἓν, τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας ἐμφαίνων καὶ ἀπαράλλακτον· διὰ δὲ τοῦ, ἐσμὲν, τὰς δύο ὑποστάσεις δηλῶν, ὅθεν οἱ περὶ τὸν Ἄρειον μὴ φρονοῦντες τὸν υἱὸν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τῆς αὐτῆς οὐσίας κατὰ πάντα ἀπαράλλακτον, καὶ ἴσον τῷ πατρὶ πλὴν τοῦ γεννᾶν, ἀμείβοντες τὸ ὁμοούσιον, τὸ ὁμοιούσιον ἐτίθεσαν, καὶ μεσότητα ὠνόμαζον ἀπατῶντες τοὺς ἀφελεστέρους. πῶς ἐφαρμόζει τοῦτο ἐφ' ἡμῶν τε καὶ Λατίνων, οἵ τινες κοινῶς ὁμολογοῦμεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν

καὶ

ΕΦΕΣ.

ΑΠΟΑ

A καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἕνα Θεόν. καὶ πάντα ὅσα ὁ πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ υἱός· καὶ ὅσα ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, ταῦτα καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔν τε δυνάμει καὶ κυριότητι καὶ ἐξουσίᾳ καὶ θεότητι, τηρουμένων τῶν ἰδιοτήτων ἀκινήτων;

ΕΦΕΣ. Ἀλλὰ τί, φησὶ, δράσομεν πρὸς τοὺς μέσους τούτους Γραικολατίνους, οἳ τὴν μεσότητα περιέποντες, τὰ μὲν ἐπαινοῦσι τῶν Λατινικῶν ἐθῶν καὶ δογμάτων ἀναφανδόν· τὰ δ' ἐπαινοῦσι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἂν ἕλοιντο· τὰ δ' οὐδ' ἐπαινοῦσιν ὅλως; φευκτέον αὐτοὺς, ὡς φεύγει τὶς ἀπὸ ὄφεως· ὡς αὐτοὺς ἐκείνους, ἢ κἀκείνων πολλῷ δήπου χείρονας τοὺς Χριστοκαπήλους καὶ Χριστεμπόρους. οὗτοι γάρ εἰσι, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, B οἱ πορισμὸν ἡγούμενοι τὴν εὐσέβειαν· περὶ ὧν ἐπάγει λέγων· ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων· οὐ γὰρ ἵνα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα λάβωσι πρὸς ἐκείνους αὐτομολοῦσι. ποία δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; ἢ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου;

ΑΠΟΛ. Ἐνταῦθα οὐδεμία ἀπολογίας χρεία, ὕβρεις γὰρ καθ' ἡμῶν προφέρει θυμούμενος μᾶλλον καὶ ὀργιζόμενος. εἴπερ οὖν καλῶς λέγει, εἴτε μὴ, αἱ προαναγεγραμμέναι ἀπολογίαι δηλοῦσι, καὶ ἔτι αἱ ὁδῷ προβαίνουσαι· καὶ ὁ νοῶν νοήσει.

C ΕΦΕΣ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ, καὶ τῶν πατέρων ἁπάντων, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ πνεῦμα οὐ λέγομεν· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγουσι.

ΑΠΟΛ. Καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ ἁγίου Δαμασκηνοῦ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἀλλὰ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· διότι ὁ συμπλεκτικὸς σύνδεσμος παρίστησι μάλα καλῶς καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ· τὸ δ' ἐκ τοῦ υἱοῦ ἀπολελυμένως λέγειν, προκαταρκτικὸν αἴτιον τὸν υἱὸν τίθησιν, ὅπερ ὁ Εὐνόμιος καὶ οἱ κατὰ τὸν Εὐνόμιον ἐφρόνουν· ἡμεῖς δὲ μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν πατέρων ἁπάντων καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ λέγομεν· τὸ μὲν γάρ ἐστιν Εὐνομίου, ἐκ μόνου τοῦ υἱοῦ τὸ D πνεῦμα λέγοντος, καὶ βαθμοὺς θεοτήτων εἰσάγοντος· τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τῶν πατέρων ἐστὶ φωνή. ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν τῶν ἑαυτοῦ λόγων τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην διασαφοῦντα τὰ ἑαυτοῦ προεκομίσαμεν, καὶ καλῶς τὴν διασάφησιν τὴν περὶ τούτου πεποιήκαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

ΕΦΕΣ. Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ θείου Διονυσίου μόνην πηγὴν τῆς ὑπερουσίου θεότητος τὸν πατέρα λέγομεν, οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων καὶ τὸν υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος λέγουσιν, ἐκβάλλοντες αὐτὸ δηλαδὴ τῆς θεότητος.

ΑΠΟΛ. Ὡσαύτως καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ θείου Διονυσίου καὶ πάντων τῶν ἁγίων μόνην πηγὴν καὶ ἀρχὴν τῆς θεότητος τὸν πατέρα ἔγνωμεν, οὐδὲ προεπινοεῖται ταύτης ἄλλη· ἀλλὰ μὴν ἐκ ταύτης τῆς πηγῆς τοῦ πατρὸς πηγὴν τὸν υἱὸν γινώσκομεν τοῦ ἁγίου πνεύματος. φησὶ γὰρ ὁ πολὺς τὰ θεῖα, ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ ἐνσάρκου ἐπιφανείας λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· οἱ κακοτέχνως τὰς θείας γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν· οἶδε γὰρ παρὰ τῷ Θεῷ πατρὶ ὄντα τὸν υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ ὁ μέγας Βασίλειος· πηγὴ ζωῆς ὁ υἱός· φησὶ γὰρ ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν πατέρα, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. καὶ πάλιν ἕτερος προφήτης λέγει περὶ τῶν Ἰουδαίων· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν

A Latinos quomodo quadrabit, qui Patrem & Filium & Spiritum sanctum unum Deum pariter fatemur; & quidquid est Pater & Filius, hoc esse Spiritum sanctum, sive virtutem, sive principatum dicas, sive potestatem & deitatem, proprietatibus manentibus?

EPHES. Quid ergo futurum est mediis hisce Græcolatinis, qui medium amplectentes, ex Latinorum institutis & dogmatibus quædam aperte approbant; aliqua vero probant quidem, sed ipsi nequaquam amplectenda duxerint, alia vero ne probant quidem? Devitandi sunt non secus atque colubri; non secus atque illi, cum sint B etiam deteriores, qui Christum cauponantur, habentque illum quæstui. *Hi enim sunt*, ut inquit apostolus, *qui existimant quæstum esse pietatem*; de quibus ipse subjungit: *hujusmodi homines devita*: non enim ut addiscant, sed ut sibi aliquid ascifcant, ad illos transfugiunt. Quæ vero societas luci ad tenebras? aut quæ conventio Christi ad Belial? & quæ pars fideli cum infideli? 1. Timot. 6

RESP. Ad hæc nulla responsione est opus; contumelias enim in nos jacit ira percitus ac inflammatus. Bene ergo dicat, nec ne, responsiones C quas dedimus, & daturi sumus, ostendunt, & patebit hoc cordatis hominibus.

EPHES. Siquidem nos cum Damasceno & cunctis patribus, ex Filio vero Spiritum non dicimus: isti autem cum Latinis ex Filio Spiritum dicunt.

RESP. Nos quoque cum sancto Damasceno Spiritum non dicimus ex Filio, sed, etiam ex Filio; nam conjunctio copulativa optime indicat Spiritum & ex Patre & ex Filio. Dicere autem absolute Spiritum ex Filio, denotat Filium esse causam originariam, quæ erat Eunomii & sequacium ejus sententia. Nos vero cum Damasceno D & universis patribus dicimus & ex Filio & per Filium. Illud enim asserebat Eunomius, nimirum ex solo Filio; qui gradus etiam deitatem inducebat: Vox autem, Et ex Filio, accepta est a patribus. Certe nos Joannem Damascenum protulimus verba sua exponentem, suique ipsius interpretem; & satis hoc in antecedentibus declaravimus.

EPHES. Cap. 2. de divinis nominibus. Et nos quidem cum sancto Dionysio solum superessentialis deitatis fontem dicimus Patrem; isti vero cum Latinis Filium quoque fontem Spiritus sancti affirmant, excludentes nimirum a deitate Spiritum.

E Et nos pariter cum sancto Dionysio & sanctis omnibus solum fontem & principium deitatis novimus Patrem, & nullum alium illi præintelligi; Verum ex fonte hoc, nempe Patre, Filium scimus fontem sancti Spiritus. Ait enim rerum divinarum peritissimus Athanasius magnus in oratione de Dei Verbi in carne apparitione; quæ incipit; Qui divinas scripturas malitiose volunt intelligere: Novit enim apud Deum Patrem Filium esse fontem sancti Spiritus: & Basilius magnus: Fons, inquit, vitæ est Filius: dicit enim David ad Patrem; *Quoniam apud te est fons vitæ*: Psalm. 35 & rursus alius propheta de Judæis; *Me dereli-* Jerem. 2.

reliquerunt fontem aquæ vivæ; aqua vero viva nominatur sanctus Spiritus, de quo Joan. 4. dominus in evangelio; *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ*; hoc autem dicebat de Joan. 7. Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Per quæ manifeste docet, Filium esse fontem aquæ vivæ, videlicet Spiritus. Aurei quoque oris pater sermone in sacramentum baptismi; cujus initium: Rursus nobis beati David spiritalis cithara: Propterea, inquit, salvator ostendit se fontem vitæ, & viventem aquam esse Spiritum sanctum. Similiter & S. Ambrosius libro primo ad Gratianum imperatorem, capite decimooctavo. Itaque, inquit, sicut verbum vitæ vita est, ita & vitæ spiritus, vita est. Accipe nunc, quia sicut Pater fons vitæ est, ita etiam Filium plerique fontem vitæ memorarunt significatum, eo quod apud te, inquit, Deus omnipotens, Filius tuus fons vitæ sit, hoc est, fons Spiritus sancti; quia Spiritus vi- Joan. 6. ta est, sicut dominus ait; *Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt*: quia ubi spiritus, & vita; & ubi vita, etiam Spiritus sanctus: plerique tamen hoc loco Patrem volunt tantummodo fontem significatum, quamquam videatur quod scri- Psalm. 35. ptura memoraverit; *Apud te*, inquit, *fons vitæ*; hoc est apud Patrem Filius; quoniam Verbum apud Deum, quod erat in principio, & erat apud Deum. Sed sive Patrem quis hoc loco, sive Filium intelligat fontem, fontem utique intelligimus non aquæ istius quæ creatura est, sed divinæ illius gratiæ, hoc est Spiritus sancti; ipse est enim aqua viva. Et Gregorius theologus oratione in Spiritum, quæ incipit; Et hæc quidem de Filio dicta sint, Oculum, inquit, & fontem & fluvium mente apprehendi; nam hoc idem & aliis in mentem venit. Si ergo quia dicimus, Filium esse Spiritus sancti fontem de fonte, hoc est ipso Patre, secundum hosce divinos sanctosque patres; ideo Spiritum, ut contendit ipse, a deitate excludimus; certe ipse quoque Filium a deitate excludet, eo quod solus Pater sit Filii & Spiritus sancti fons. Sed quemadmodum ipse hoc ut absurdum negaverit, ita multo aptius veriusque idem de nobis intelligat: Credimus enim in Trinitatem ejusdem essentiæ, potentiæ, & deitatis; quamquam injuria sicut in aliis, hac etiam in re nobis obtrectat.

EPHES. Et nos quidem cum † Gregorio Nazianzeno Filium a Patre causalitate distinguimus; isti vero cum Latinis causalitate illos conjungunt.

RESP. Conjungimus Patrem & Filium natura & deitate, ut Patrem Filium, non causalitate. Alioquin ex verbis suis ipse quoque conjunget Filium & Spiritum sanctum, cum sit & dicatur uterque causatus. Unum est; obloqui vult; & causas rimatur quascumque vult, imo vero quascumque fingit. Quare ad minus necessaria multis demonstrationibus non indigemus.

† Idem iste auctor Gregorius protosyncellus in responsione ad confessionem Marci Ephesii, eidem Marco hæc eadem objicienti sic respondet: Nazianzenus vero ubi dixit; Omnia quæ Pater habet, sunt

A ὕδατος ζῶντος, ὕδωρ δὲ ζῶν ὀνομάζεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· περὶ οὗ ὁ κύριος εἴρηκεν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις· ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ, ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν, ὕδατος ζῶντος· τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ πνεύματος, ὃ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· δι' ὧν δείκνυσι σαφῶς, πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος ἤτοι τοῦ πνεύματος ὄντα τὸν υἱόν. καὶ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος, οὗ ἡ ἀρχή· πάλιν ἡμῖν ἡ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ πνευματικὴ κιθάρα. φησί· διὰ τοῦτο ὁ σωτὴρ δείκνυσιν ἑαυτὸν πηγὴν ζωῆς, καὶ ὕδωρ ζῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· συμφώνως καὶ ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος ἐν τῷ πρὸς Γρατιανὸν βασιλέα πρώ- B τῳ βιβλίῳ ἐν ιη'. κεφαλαίῳ· τοίνυν ὥσπερ τὸ ῥῆμα τῆς ζωῆς ζωή ἐστιν, οὕτω καὶ τῆς ζωῆς τὸ πνεῦμα ζωὴ ἐστί. δέχου δὴ, ὅτι καθάπερ ὁ πατὴρ πηγὴ ζωῆς ἐστιν, οὕτω καὶ τὸν υἱὸν ὅτι πλεῖστοι πηγὴν ζωῆς ἐμνημόνευσαν σημαινόμενον, ὅτι παρὰ σοί, φησὶ, θεὲ παντοδύναμε, ὁ υἱός σου πηγὴ ζωῆς ἐστι, τουτέστι πηγὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅτι πνεῦμα ζωή ἐστι, καθὼς ὁ κύριος φησί· τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ ἐλάλησα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή. καὶ γὰρ ὅπου τὸ πνεῦμα, καὶ ζωή· καὶ ὅπου ζωὴ, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστί· πολλοὶ μέντοι ἐν τῷδε τῷ χωρίῳ τὸν πατέρα βούλονται μόνον πηγὴν σημαίνεσθαι, καίπερ ὁρῶντες τί ὑπεμνησεν ἡ γρα- C φή· παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς ἐστι· τουτέστι παρὰ τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς, ὅτι ὁ λόγος πρὸς τὸν Θεὸν, ὃς ἦν ἐν ἀρχῇ, καὶ ἦν πρὸς τὸν Θεόν· ἀλλ' εἴτε τὸν πατέρα ἐν τῷ δέ τις τῷ χωρίῳ, εἴτε τὸν υἱὸν νοοίη πηγὴν, πηγὴν πάντως νοοῦμεν οὐ τούτου τοῦ ὕδατος, ὅπερ κτίσις ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς θείας ἐκείνης χάριτος, δηλαδὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος. αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν. καὶ Γρηγόριος δὲ ὁ Θεολόγος ἐν τῷ περὶ πνεύματος λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· ὁ μὲν δὴ περὶ τοῦ υἱοῦ λόγος τοιοῦτος· φησίν· ὀφθαλμόν τινα καὶ πηγὴν καὶ ποταμὸν ἐνενόησα, καὶ γὰρ καὶ ἄλλοι. εἰ οὖν διότι λέγομεν, ὅτι πηγὴ ὁ υἱὸς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκ πηγῆς τοῦ πατρὸς κατὰ τοὺς ἱεροὺς καὶ θείους τούτους πατέρας, ἐκβάλλομεν αὐτὸ τῆς D θεότητος, ὡς αὐτὸς διισχυρίζεται, πάντως ἂν καὶ αὐτὸς ἐκβάλλοι τὸν υἱὸν τῆς θεότητος διὰ τὸ τὸν πατέρα μόνον εἶναι πηγὴν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἀλλ' ὅπερ ἂν αὐτὸς ὡς ἄτοπον ἐκφεύγοι, τοῦτο μᾶλλον καλῶς καὶ ἀληθῶς καὶ περὶ ἡμῶν νοείτω· εἰς Τριάδα γὰρ πιστεύομεν ὁμοούσιον καὶ ὁμοδύναμον καὶ Θεὸν ἕνα, εἰ καὶ ἀδίκως ἡμᾶς καὶ ἐν τούτῳ ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις διασύρει.

Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ † Θεολόγου Γρηγορίου τῇ αἰτίᾳ διακρίνομεν τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων τῇ αἰτίᾳ τούτους συνάπτουσιν. ΕΦΕΣ.

Συνάπτομεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν τῇ φύσει καὶ ΑΠΟΔ. E θεότητι ὡς πατέρα καὶ υἱὸν, οὐ τῇ αἰτίᾳ· εἰ δ' ὡς αὐτὸς λέγει, συνάψει καὶ αὐτὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, διὰ τὸ ἄμφω αἰτιατὰ εἶναι καὶ λέγεσθαι. ἓν μόνον ὁρῶμεν, ὅτι βούλεται διασύρειν, καὶ πολλὰς ἐννοεῖ αἰτίας ὅσας καὶ βούλεται· μᾶλλον δὲ ὅσας ἀναπλάττει· διὸ οὐδὲ πολλῶν ἀποδείξεων δεόμεθα εἰς τὰ μὴ ἀναγκαῖα.

† Αὐτὸς οὗτος Γρηγόριος ὁ Πρωτοσύγκελλος ἐν τῇ ἀπολογίᾳ πρὸς τὴν τοῦ Ἐφέσου ὁμολογίαν, ἀποκρινόμενος πρὸς τοῦτο φησίν· ὁ δὲ Θεολόγος εἰπών· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, τοῦ υἱοῦ, πλὴν τῆς-

τῆς αἰτίας· ἐπιφέρει· πάντα δὲ ὅσα τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος, πλὴν τῆς υἱότητος· αἰτίαν λέγων ἐνταῦθα τὴν κατὰ τὸ γεννᾶν, καθὼς αὐτὸς διασαφεῖ ἐν τῷ λόγῳ περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων· φησὶ γάρ· ὁ δὲ υἱὸς, ἐὰν μὲν ὡς αἴτιον τὸν πατέρα λαμβάνῃς, οὐκ ἄναρχος· ἀρχὴ γὰρ ὁ πατὴρ υἱοῦ, ὡς αἴτιος· οὐδὲν ἄρα συμπεραίνει ὁ Ἐφέσου, ὁμωνυμίᾳ χρησάμενος.

ΕΦΕΣ. Καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου καὶ τῶν τότε Ῥωμαίων καὶ τῶν δυτικῶν πατέρων οὐ ποιοῦμεν τὸν υἱὸν αἰτίαν τοῦ πνεύματος· οὗτοι δὲ κατὰ μὲν τοὺς Γραικοὺς αἰτίαν, κατὰ δὲ τοὺς Λατίνους ἀρχὴν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν ἐν τῷ ὅρῳ αὐτῶν ἀποφαίνονται· τιμᾶν γὰρ αὐτὸν οὕτω δίκαιον γράφοντας, ἐπεὶ καὶ ὀρρωδοῦντες αὐτοὶ τούτῳ συνέθεντο.

ΑΠΟΛ. Ἔδει γὰρ τὸν τίμιον ἄνδρα τοῦτον ὅλον ἐνθεῖναι τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς τὸ περὶ τούτου φάσκον, καὶ μὴ τὸ μὲν διὰ τοῦ υἱοῦ παραδραμεῖν, τὸ δέ· οὐκ αἰτίαν ποιοῦντας τὸν υἱὸν σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν· καὶ μόνον προκομίζειν. ἀλλ' ἡμεῖς τὸ χωρίον ὅλον ἐνθήσωμεν, ἵνα καὶ σαφεστέρα γένηται ἡ δήλωσις, ὡσαύτως καὶ ἡ ἀπάντησις. φησὶ γάρ· τῶν τοῦ νῦν ἁγιωτάτου πάπα συνοδικῶν οὐκ ἐν τοσούτοις ὅσοις γεγράφατε κεφαλαίοις οἱ τῆς βασιλίδος ἐπελάβοντο, δυσὶ δὲ μόνοις· ὧν τὸ μὲν ὑπάρχει περὶ θεολογίας, ὅτι τε, φησὶν, εἶπεν, ἐκπορεύεσθαι κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ δ' ἄλλο περὶ τῆς θείας σαρκώσεως. καὶ μετὰ πάνυ βραχέα· καὶ τῷ μὲν πρώτῳ συμφώνους παρήγαγον χρήσεις Ῥωμαίων πατέρων, ἔτι γε μὴν καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς πονηθείσης αὐτῷ εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἱερᾶς πραγματείας· ἐξ ὧν οὐ τὸν υἱὸν αἰτίαν ποιοῦντας τοῦ πνεύματος σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν. μίαν γὰρ ἴσασιν υἱοῦ καὶ πνεύματος τὸν πατέρα αἰτίαν, τοῦ μὲν κατὰ γέννησιν, τοῦ δὲ κατ' ἐκπόρευσιν· ἀλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσι, καὶ ταύτῃ τὸ συναφὲς τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον παραστήσωσιν. οὐκ ἔδει οὖν τὸν αἰδέσιμον ἄνδρα τοῦτον λέγειν τὸ ἐκ μόνου· ἰδοὺ γὰρ προφανῶς καὶ ἀειδήλως ὁ ἅγιος Μάξιμος μαρτυρεῖ, ὡς οἱ ἅγιοι πατέρες οἱ τῆς ἑσπέρας μετὰ καὶ τοῦ θείου Κυρίλλου καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα θεολογοῦσιν. εἰ οὖν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, δῆλον ὡς οὐκ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, ὡς αὐτὸς πολλάκις εἴρηκε. περὶ δὲ τοῦ, οὐκ αἰτίαν τὸν υἱὸν ποιοῦντας, τουτέστιν οἵαν ὁ Εὐνόμιος ἔλεγεν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδηλώσαμεν· καὶ γὰρ αἰτίαν κυρίως οἱ ἅγιοι τὴν ἀρχοειδῆ καὶ προκαταρκτικὴν εἰώθασι λέγειν, καθὼς καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος δηλοῖ ἐν τῷ εἰς τὸν κατάπλουν τῶν ἀπ' Αἰγύπτου, φάσκων οὕτως· Θεὸς ἐν τρισὶν ἵσταται τοῖς μεγίστοις, αἰτίῳ, καὶ δημιουργῷ, καὶ τελειοποιῷ, τῷ πατρὶ λέγω καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. τί οὖν, οὐκ αἴτιος ὁ υἱὸς τῆς τοῦ κόσμου δημιουργίας; πῶς οὖν φαμεν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο; ἀλλ' ὁ Θεολόγος καὶ ὁ Βασίλειος τὸ, αἴτιος, ἐπὶ μόνου τοῦ πατρὸς ἔφησαν. ἀλλ' οὐδὲ μάτην ὁ θεῖος Μάξιμος τὸ δι' αὐτοῦ προϊέναι ἐπιφέρει· ἐπεὶ ἀδύνατον διὰ τοῦ υἱοῦ προϊέναι, καὶ μὴ καὶ τὸν υἱὸν αἴτιον ὑπάρχειν τῆς τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσεως. τοῦτο καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης μάλα κα-

A Filii præter causam; intulit: Omnia vero, quæ Filius habet, sunt Spiritus, præter filiationem: causam dicens ratione generationis; ut ipsemet explicat oratione prima de theologia. Filius enim, inquit, siquidem ut causam accipias Patrem, non est sine principio; nam Pater est principium, utpote causa. Itaque argumentum Ephesii æquivocatione laborat.

Et nos quidem cum venerabili Maximo, & illorum temporum Romanis, & cum patribus occidentalibus Filium non statuimus causam Spiritus sancti. Isti vero Filium secundum Græcos causam, secundum Latinos principium Spiritus in definitione, seu potius deformatione sua pronunciant: honoranda quippe est a nobis hoc nomine, cum & formidinis pleni subscriptioni ejus assensum præbuerint. EPHES.

Debebat sane vir præstantissimus integram epistolæ partem exponere, quæ huc spectat; & non illud: Per Filium, præterire silentio; illas vero tantum voces afferre; Ostenderunt a se Filium non statui causam Spiritus sancti. Ergo nos locum integrum exponemus, ut res clarius intelligatur, & objectioni dilucidius respondeatur. Ait igitur: In synodicis sanctissimi papæ, qui nunc præest, literis non tot capita, ut scripsistis, regiæ urbis incolæ notarunt, sed duo tantum; quorum alterum ad divina spectat; quod Spiritum sanctum ajunt etiam ex Filio procedere dixerit: alterum vero ad incarnationem. Et paucis admodum interjectis; Et in primum quidem consonas Romanorum patrum attulere sententias, nec non Cyrilli Alexandrini ex sacris ejus in Joannem commentariis; per quas evidenter ostenderunt, sese non statuere Filium Spiritus sancti causam, unam quippe norunt causam Filii & Spiritus Patrem, illius per generationem, hujus per processionem, sed voluisse significare Spiritum procedi per Filium; & hac ratione probare essentiæ nulla cum varietate communionem. Non ergo debebat egregius hic vir usurpare vocem, Ex solo; En quippe sanctus Maximus aperte palamque testatur, sanctos patres occidentales una cum sancto Cyrillo asserere Spiritum sanctum etiam etiam ex Filio procedere. Quod si etiam ex Filio, constat, non ex Patre solo, quod sæpe dictum ab ipso est. Porro autem voces illæ; sese Filium non statuere causam, intelligendæ sunt de causa qualem ponebat Eunomius, quemadmodum declaravimus: Causam enim proprie primordialem sancti patres nuncupare solent, ut Gregorius Nazianzenus docet oratione ad eos qui ex Ægypto adnavigarunt, his verbis: Deus in tribus hisce maximis subsistit, causa, creatore, & perfectore, Patre, inquam, & Filio, & Spiritu sancto. Anne igitur Filius non erit auctor creationis mundi? Quomodo ergo in fidei confessione dicimus, Per quem omnia facta sunt? Verum Nazianzenus & Basilius causæ nomen soli Patri tribuunt. Nec vero frustra divinus Maximus infert verba illa, Per ipsum procedere, quin sit & ipse Filius causa processionis Spiritus. Hoc idem egregie admodum confirmat RESP.

firmat etiam Gregorius Nyssenus prima sua oratione inter eas, quibus confutat Eunomium, per hæc verba: Nam si spatium temporis ante personam unigeniti statueret, qui Patrem Filio præintelligit sola causæ prioritate, jure profecto nobis Filii æternitas periclitaretur: & paulo post; Quemadmodum enim conjunctus est Patri Filius, nec est illo posterior, quod ab ipso sit; ita & Spiritus sanctus unigenitum sequitur, sola mentis consideratione antecedente Filio hypostasin Spiritus ratione causalitatis: & Basilius in libro ad Amphilochium, capite decimosexto; cui titulus; Quod inseparabilis sit Spiritus sanctus a Patre & Filio in quovis rerum conceptu. Comprehende, inquit, animo Patrem, rerum quæ fiunt primordialem causam, creatricem Filium, perfectricem Spiritum sanctum. Hi omnes causalitatem referunt ad Patrem, cum Filius etiam horum omnium causa sit: Aut certe negent, in his dictis Filio tribui causam, & corrigant errorem errore. Sed clariora sunt dicta illa sanctorum, quibus ex Filio etiam dicitur esse Spiritus sanctus, quæ sanctus Maximus agnoscit, asserentia Filium esse causam non aliam a Patre: nam quidquid habet Filius, naturaliter a Patre habet. Ita sanctus Cyrillus in illud Joannis, *Et ego rogabo Patrem:* Bona, inquit, naturalia Dei Patris cum essentialiter communia sibi Filius habeat, habet etiam Spiritum ea ratione, qua Pater illum habere intelligitur, non ascititium, aut extrinsecus advenientem; stulti enim, aut potius insani fuerit ita sentire, sed quemadmodum unusquisque nostrum suum in seipso continet spiritum, & ex intimis visceribus foras emittit: nam propterea etiam corporaliter insufflavit Christus, ut ostenderet, ita ex divina essentia divino modo effundi, quod ex ipsa est, quemadmodum ex ore humano spiritus corporeus exhalatur. Cum igitur Spiritus sit Dei Patris & Filii, cur non eadem sit illis potestas, sive conjunctim, sive separatim intelligantur? Pater enim est Pater, non Filius, & Filius non Pater, sed Filius; Attamen Pater in Filio, & Filius in Patre. Idem sanctus Cyrillus exponens illud Joelis prophetæ, *Effundam de Spiritu meo*; Nam qua, inquit, Filius Deus est, & ex Deo naturaliter; natus enim est de Deo Patre; proprius ipsius, & in ipso, & ex ipso est Spiritus, non secus ac de ipso Deo Patre intelligitur: & beatus Leo papa primo in pentecosten sermone, qui incipit; Hodiernam solennitatem dilectissimi: hæc habet. Cum Spiritus sanctus Patris Filiique sit Spiritus, non sicut quæcumque creatura, quæ & Patris & Filii est; sed sicut cum utroque vivens & potens, & sempiternus, & ex eo quod est Pater Filiusque, subsistens.

oan. 14.

an. 2.

Et sanctus Hilarius in sermone, qui legitur post pentecosten, die festo sanctæ Trinitatis, ita loquitur: Credimus in sanctam Trinitatem, hoc est Patrem, & Filium & Spiritum sanctum unum Deum omnipotentem, unius essentiæ, unius naturæ, unius potestatis, opificem crea-

A λῶς βεβαιοῖ ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου ἀντιρρητικῷ αὐτοῦ λόγῳ πρώτῳ, λέγων οὕτως· εἰ μὲν οὖν χρονικὴν ἔμφασιν ὑπετίθη τῆς τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσεως ὁ τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ μόνῳ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεωρῶν, εἰκότως ἂν ὁ τῆς ἀϊδιότητος ἡμῖν περὶ τοῦ υἱοῦ λόγος ἐκινδυνεύετο. καὶ μετά τινα· ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς, καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ εἶναι οὐχ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὕπαρξιν· οὕτω πάλιν τοῦ μονογενοῦς ἔχεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοίᾳ μόνῃ κατὰ τὸν αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως. καὶ Βασίλειος ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐν τῷ ιϛ'. κεφαλαίῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι ἀχώριστον ἐπὶ πάσης ἐννοίας πατρὸς καὶ B υἱοῦ τὸ πνεῦμα, φησίν· ἐννόησόν μοι τὴν προκαταρκτικὴν αἰτίαν τῶν γινομένων τὸν πατέρα, τὴν δημιουργικὴν τὸν υἱὸν, τὴν τελειωτικὴν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. οὗτοι γὰρ πάντες τὴν αἰτίαν ἐπὶ τὸν πατέρα ἀναφέρουσιν, ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς αἴτιος τούτων ἁπάντων ἐστίν· ἢ ἀρνείσθωσαν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν αἰτίαν, καὶ κακῷ τὸ κακὸν διορθούτωσαν. καὶ ἔτι δηλοῦσι μάλιστα σαφέστερον τὰ τῶν ἁγίων ῥητὰ τὰ παριστῶντα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἃ καὶ Μάξιμος ὁ θεῖος διαβεβαιοῖ, οὐκ ἰδίαν αἰτίαν λέγοντα τὸν υἱὸν παρὰ τὸν πατέρα· καὶ γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ υἱὸς φυσικῶς, ἐκ τοῦ πατρὸς λαβὼν ἔχει. φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν C τῷ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ ῥητὸν τό· κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα· τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων κοινωνὸς ὁ υἱὸς, ἔχει καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὅνπερ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ πατὴρ οὐκ ἐπακτὸν, οὐδὲ ἔξωθεν· εὔηθες γὰρ, μᾶλλον δὲ μανικὸν τὸ οὕτω φρονεῖν· ἀλλ' ὥσπερ ἡμῶν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγχνων εἰς τὸ ἔξω προχέει· διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ σωματικῶς ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς, δεικνὺς ὅτι καθώσπερ ἐκ στόματος τοῦ ἀνθρωπίνου πρόεισι τὸ πνεῦμα σωματικῶς, οὕτω καὶ ἐκ τῆς θείας οὐσίας θεοπρεπῶς προχεῖται τὸ ἐξ αὐτῆς. ὅτε τοίνυν αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ τε Θεοῦ καὶ πατρός ἐστι καὶ τοῦ υἱοῦ, πῶς οὐχὶ πάντως μίαν D ἕξουσι τὴν ἐξουσίαν διῃρημένως τε ἅμα καὶ συνημμένως; πατὴρ γὰρ ὁ πατὴρ καὶ οὐχ υἱὸς, καὶ υἱὸς ὁ υἱὸς καὶ οὐχὶ πατήρ. πλὴν ὁ πατὴρ ἐν υἱῷ, καὶ ὁ υἱὸς ἐν πατρί. ὁ αὐτὸς θεῖος Κύριλλος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ τοῦ. ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, οὕτω φησίν. ᾗ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός· καὶ ὁ μακάριος Λέων ὁ πάπας ἐν τῷ εἰς τὴν πεντηκοστὴν πρώτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή. τὴν σήμερον πανήγυριν ἀδελφοὶ ποθεινότατοι· οὕτω φησί· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον πατρὸς καὶ υἱοῦ πνεῦμα ὂν, E οὐχ ὡς τι τῶν κτισμάτων, ἅπερ πατρός εἰσι, καὶ υἱοῦ, ἀλλ' ὡς μετ' ἀμφοτέρων ζῶν καὶ δυνάμενον, καὶ ἀϊδίως ἐκ τούτου ὅπερ ἐστὶν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ὑφιστάμενον.

Καὶ ὁ ἅγιος Ἱλάριος ἐν τῷ λόγῳ τῷ μετὰ τὴν πεντηκοστὴν ἀναγινωσκομένῳ ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς ἁγίας Τριάδος, οὕτω φησί· πιστεύομεν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, τουτέστι τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἕνα Θεὸν παντοδύναμον, μιᾶς οὐσίας, μιᾶς ὑπάρξεως, μιᾶς ἐξουσίας, δημιουργὸν πάντων τῶν

κτισμάτων· ἐξ οὗ πάντα, δι' οὗ πάντα, ἐν ᾧ πάντα· πατέρα ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀφ' ἑτέρου· υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννητὸν, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ, οὐ μὴν δύο φῶτα, ἀλλ' ἓν φῶς· πνεῦμα ἅγιον παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπίσης ἐκπορευόμενον. καὶ ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος ἐν τῷ πέμπτῳ περὶ Τριάδος τοιάδε φησίν· εἰ τοίνυν καὶ ὃ δίδοται ἀρχὴν ἔχει τοῦτον, ἀφ' οὗ δίδοται, καὶ γὰρ οὐκ ἄλλοθεν ἔλαβεν ὃ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεται· ὁμολογητέον ἐστὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἀρχὴν εἶναι τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐ δύο ἀρχάς· ἀλλὰ καθάπερ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς εἷς Θεὸς, καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορικῶς εἷς κτίστης καὶ εἷς κύριος, οὕτως ἀναφορικῶς πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον μίαν ἀρχὴν, καθάπερ πρὸς τὴν κτίσιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρχὴ μία εἰσὶν, ὥσπερ εἷς δημιουργὸς καὶ εἷς κύριος.

Δέδεικται σαφῶς, ὅτι αἱ χρήσεις, ἃς μαρτυρεῖ ὁ θεῖος Μάξιμος, καὶ τὸν υἱὸν αἴτιον τῆς τοῦ πνεύματος ὑπάρξεως μαρτυροῦσιν. ὅτι δὲ διὰ τῶν δύο ρρ λέγει τιμᾶν τὸν ὅρον· οὕτω γάρ, φησὶ, τιμᾶν αὐτὸν δίκαιον· καὶ τὰ ἑξῆς πρῶτον μὲν θαυμάζω τὴν τοῦ ἀνδρὸς εὐλάβειαν, καὶ ὅτι οὐκ οἶδεν, ὅσον τιμῆς ἄξιον τὸ θεῖον ὄνομα εἰ γὰρ τὰ ὑπὸ τοῦ Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν κατασκευασθέντα εἰς ὑπουργίαν καὶ λατρείαν Θεοῦ ὁ θεόπτης Μωϋσῆς οὐκ ἠθέλησε κοινὰ εἶναι, διὰ τὸ ἅπαξ εἰς ὑπουργίαν Θεοῦ καὶ λατρείαν ὀνομασθῆναι· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Θεὸς τῷ θεράποντι αὐτοῦ ἐνετείλατο· αὐτὸς ἐν τῷ ὅρῳ τὸ τοῦ Θεοῦ φρικτὸν ὄνομα περιέχοντι πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος πολλαχοῦ μὴ δ' ὅλως εὐλαβηθεὶς τοιαῦτα ἐρεύγεται; ἀλλ' ἡμεῖς πανταχόθεν τὸ σεμνὸν περιποιούμενοι ἐν ταῖς ἀπολογίαις, ἀναπολόγητον τοῦτο ἐῶμεν, ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα, ἅπερ ἀπὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς, ὡς ἔοικε, κινούμενος λέγει, μὴ δ' ὅλως διὰ τῶν ἐλέγχων ἀπαντᾶν βουλόμεναι· μόνην γὰρ τὴν ἀλήθειαν φανεροῦν ἐθέλοντες, τ' ἄλλα παρορῶμεν, ἅπερ οὐ πρὸς αὐτὴν φέρουσιν, ἀλλὰ πρὸς μόνην ἐπίδειξιν.

ΕΦΕΣ. Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου, ὡς ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων τὸν μὲν υἱὸν ἀμέσως, τὸ δὲ πνεῦμα ἐμμέσως ἐκ τοῦ πατρὸς λέγουσι. καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν πατέρων ἁπάντων τὴν διαφορὰν τῆς γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως ἀγνοεῖν ὁμολογοῦμεν, οὗτοι δὲ μετὰ τοῦ Θωμᾶ καὶ τῶν Λατίνων τῷ ἐμμέσῳ καὶ ἀμέσῳ διαφέρειν φασὶ τὰς προόδους.

ΑΠΟΛ. Καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, πλὴν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ ἅγιος, κἂν αὐτὸς τοῦτο παρέδραμεν εἰ γὰρ καὶ ἀμφοτέρων ὁ πατὴρ αἴτιός ἐστιν, ἀλλὰ τοῦ μὲν ἐστὶ κατὰ γέννησιν, τοῦ δὲ κατ' ἐκπόρευσιν· καὶ τοῦ μὲν ὡς γεννήτωρ, τοῦ δὲ ὡς προβολεύς· καὶ τοῦ μὲν προσεχῶς καὶ ἀμέσως, δηλαδὴ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς, τοῦ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς καὶ τοῦ πατρὸς, τουτέστιν ἐμμέσως καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, τουτέστι τοῦ πνεύματος. καὶ ταῦτα μαθόντες οὐ παρὰ Λατίνων, ὡς αὐτός φησιν, ἀλλὰ ἀμφότερα ἀπὸ τῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων. καὶ ὁ μὲν Γρηγόριος ὁ Θεολό-

A rarum omnium; ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia; Patrem a se ipso non ab alio; Filium ex Patre genitum, Deum verum de Deo vero, lumen verum de lumine vero, non duo lumina, sed unum lumen Spiritum sanctum a Patre & Filio æqualiter procedentem. Et beatus Augustinus quinto de Trinitate sic ait: Si ergo & quod datur, in principium habet eum, a quo datur: quia non aliunde accepit illud, quod ab ipso procedit; fatendum est, Patrem & Filium principium esse Spiritus sancti, non duo principia. Sed sicut Pater & Filius unus Deus, & ad creaturam relative unus crea- B tor, & unus dominus; sic relative ad Spiritum sanctum unum principium: ad creaturam vero Pater & Filius & Spiritus sanctus unum principium, sicut unus creator & unus dominus.

Perspicue ostensum est, dicta sanctorum, quibus sanctus Maximus dat testimonium, etiam Filio tribuere causalitatem subsistentiæ Spiritus. Quod vero definitionem quæ ὅρος Græce dicitur, honorandam esse ait per duplex, ρρ, scribendo ὅρρον, hoc est extremam caudam (ita enim, inquit, illam honorari æquum est, &c.) primum quidem miror pietatem hominis; quodque ignoret, Dei nomen quanto sit in honore habendum. C Nam si vasa a Dathan & Abiron conflata ad ministerium & cultum Dei, Moses ille divino aspectu dignatus noluit esse communia, quod semel fuerint Dei ministerio & cultui dicata; ita enim Deus ipse famulo suo mandaverat; quomodo vir iste in definititionem, quæ continet & sæpe repetit formidabile Dei nomen, Patris & Filii, & Spiritus sancti, nihil veritus talia eructat? Verum nos respondendo, ubique modestiam sectantes, nihil ad hoc dicimus, ut ad alia quoque ab ipso per bilem plane & iracundiam prolata, quæ redarguere non est in animo: Solam quippe veritatem denudare volentes, cetera parvipendimus D quæ non eo tendunt, sed ostentationem præ se ferunt.

Nop. II

Et nos quidem cum Justino philosopho & martyre dicimus; Quemadmodum ex Patre Filius, ita etiam ex Patre Spiritus; isti vero cum Latinis Filium quidem immediate, Spiritum vero ex Patre mediate asserunt. Et nos quidem cum Damasceno & cunctis patribus differentiam generationis & processionis ignorare fatemur; isti vero cum Thoma & Latinis, mediatione & immediatione differre ajunt productiones.

EPHES.

Nos quoque Filium & Spiritum ex Patre dicimus, diverso tamen subsistendi modo, E ut ipsemet sanctus exprimit, licet iste hoc transilierit, etsi enim Pater est causa utriusque, tamen illius per generationem, hujus vero est per processionem: & illius quidem ut genitor, hujus vero ut productor: & illius quidem proxime & immediate, scilicet Filii; hujus vero per illum qui proxime ex Patre est, hoc est, mediate, & per Filium, sancti videlicet Spiritus. Et hæc ipsi non a Latinis didicimus, ut iste ait, sed utrumque ab ecclesiæ doctoribus. Nam Gregorius Nazianzenus; Diversus, inquit, productionis modus diversam quoque appellationem

RESP. In expositione fi

Orat. Spiritu … cto

nem fecit: & Gregorius Nyssenus in tractatu ab Ablabium; Ille enim est, inquit, proxime a primo; hic vero per illum qui proxime est a primo: ut certa maneat & Filio ratio unigeniti, & Spiritus ex Patre sine dubio sit: nam quia Filius medius est, & sibi rationem unigeniti integram servat, & Spiritui naturalem cum Patre conjunctionem non adimit. Cyrillus quoque in Thesauris; Generat, inquit, Filium Pater nullo existente intermedio. Idem rursus in illud, *Omnia per ipsum facta sunt*; (Joan. 1.) Intelligimus, inquit, Patrem, simul cum Filio existere propter invariationem essentiæ, summamque inter illos absque ullo medio habitudinem. (Serm. 4.) Magnus præterea Athanasius sermone contra Arianos, cujus initium tale est: Ariani, ut videre est, cum semel statuerint; Non, inquit, Spiritus conjungit Patri Verbum, sed potius a Verbo Spiritus hoc accipit. Et sanctus Basilius sermone secundo contra Eunomium; Ut enim, ait, stulta esset interrogatio, si quis, an sit aliquid ingenito principioque carente Patre anterius, quæreret; ita hic etiam si quis de eo quærat, qui coæternus Patri est, inter quem & genitorem nihil intervenit medium. Hos igitur secuti doctores utrumque affirmamus; Et si reprehendere nos vult, reprehendat adhuc. Certe digniores & ipse & alii testes habebunt, quos ipsi proferimus, quam dicta sua & ipse & alii. Propterea voces illas, Mediate & immediate, apte admodum vereque usurpamus, sequentes doctrinam sanctorum, quamvis ipsi non probentur.

EPHES. Et nos quidem increatæ & divinæ naturæ increatam dicimus & voluntatem & operationem, ut patres docent: Isti vero cum Latinis & Thoma voluntatem quidem idem esse dicunt atque essentiam, sed divinam operationem creatam asserunt, sive illa nuncupetur deitas, sive divinum & immateriale lumen, sive Spiritus sanctus, sive quiddam aliud ejusmodi. Atque ita deitatem creatam, & creatum lumen divinum, & creatum Spiritum sanctum colunt improbæ creaturæ.

(Insignis Ephesii calumnia.)

RESP. Nos & Latini ex sanctorum patrum & Gregorii Nazianzeni doctrina (quem fidei stabilimentum vocant; & jure quidem optimo, propter eminentem scientiam dogmatumque altitudinem) profitemur cum ipso, quæ profert in oratione, quam discedens Constantinopoli habuit his verbis: Creatura igitur Dei vocetur, nam hoc etiam nobis magna res est; Deus autem minime: Aut certe tunc admittam rem creatam esse Deum, cum & ipse fuero proprie Deus. Res enim ita se habet. Si Deus est, creatura non est; nostri enim ordinis est creatura, qui dii non sumus: si vero creatura, Deus non est, habuit enim initium temporis, quod autem habuit initium temporis, aliquo tempore non erat: Quod vero tale est, ut non esse sit illo antiquius, hoc non est proprie dictum ens; Quod autem non est proprie dictum ens, quomodo fuerit Deus? Nulla igitur ex tribus personis creatura est; neque, quod pejus est, facta propter me; ne non solum creatura, sed nobis etiam inhonoratior sit. Quomodo igitur nos, quod nullum habuit initium temporis, in sancta Trinitate creatum opinemur? (Serm. 5.) Et sanctus Basilius in opusculis con-

A γος, τὸ τῆς ἐκφάνσεως διάφορον, φησὶ, διάφορον καὶ τὴν κλῆσιν πεποίηκεν· ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάβιον λόγῳ φησί· τὸ μὲν γὰρ ἐστι προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου· ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ μένειν, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. ὁ δὲ Κύριλλος ἐν τοῖς Θησαυροῖς φησί· γεννᾷ ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν ἀμεσιτεύτως. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν τό· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· φησί· συνεῖναι τῷ υἱῷ τὸν πατέρα νοοῦμεν διὰ τὸ ἀπαράλλακτον B τῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἄκρον προσεχές τε καὶ ἄμεσον αὐτοῦ. καὶ Ἀθανάσιος ὁ μέγας ἐν τῷ κατὰ Ἀρειομανιτῶν, οὗ ἡ ἀρχή· οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ἔοικε, κρίναντες· φησίν· οὐ τὸ πνεῦμα συνάπτει τὸν λόγον τῷ πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ λόγου τοῦτο λαμβάνει. καὶ ὁ θεῖος Βασίλειος ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου φησίν· ὡς γὰρ ἐκεῖνο ἀνόητον τὸ ἐρώτημα, ἐπὶ τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου ζητεῖν τὸ ἀνώτερον, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ ἀϊδίως τῷ πατρὶ συνόντος, καὶ οὐδὲν ἔχοντος μέσον ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ γεννήσαντος. τούτους οὖν ἡμεῖς ἔχοντες διδασκάλους ἀμφότερα ταῦτα λέγομεν· καὶ εἰ θέλει ἐγκαλεῖν ἡμῖν, ἔτι ἐγ- C καλείτω, ἀξιοπιστοτέρους γὰρ νομίσει καὶ αὐτὸς καὶ πάντες οὓς ἔχομεν μάρτυρας, ἢ τὰ αὐτοῦ αὐτός τε καὶ πάντες. διὰ τοῦτο τὸ ἐμμέσως καὶ ἀμέσως λίαν καλῶς λέγομεν καὶ ἀληθῶς, καὶ ὡς θεολογοῦσιν οἱ ἅγιοι, κἂν αὐτὸς ἀπαρέσκηται.

Καὶ ἡμεῖς μὲν τῆς ἀκτίστου καὶ θείας φύσεως ἄκτιστον καὶ τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν εἶναί φαμεν κατὰ τοὺς πατέρας· οὗτοι δὲ μετὰ Λατίνων καὶ τοῦ Θωμᾶ τὴν μὲν θέλησιν ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ· τὴν δὲ θείαν ἐνέργειαν κτιστὴν εἶναι λέγουσι, κἄν τε θεότης ὀνομάζοιτο, κἄν τε θεῖον καὶ ἄϋλον φῶς, κἄν τε πνεῦμα ἅγιον, κἄν τέ τι τοιοῦτον ἕτερον· καὶ D οὕτω κτιστὴν θεότητα, καὶ κτιστὸν θεῖον φῶς, καὶ κτιστὸν πνεῦμα ἅγιον τὰ πονηρὰ πρεσβεύουσι κτίσματα. ΕΦΕΣ.

(Ταῦτα συκοφαντίας ὑπερβολή.)

Ἡμεῖς καὶ Λατῖνοι τοῖς θείοις πατράσιν ἀκολουθοῦντες καὶ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ, ὃν καὶ συστατικὸν τῆς πίστεως ὀνομάζουσι· καὶ γὰρ οὕτως ἔχει διὰ τὸ περιὸν τῆς σοφίας, καὶ τὸ τῶν δογμάτων ὕψος· σὺν αὐτῷ ὁμολογοῦμεν, ὡς ἐν τῷ συντακτηρίῳ ἀποφαίνεται· κτίσμα δὲ Θεοῦ μὲν λεγέσθω. μέγα γὰρ ἡμῖν καὶ τοῦτο, Θεὸς δὲ μηδαμῶς· ἢ τότε δέξομαι κτίσμα εἶναι Θεὸν, ὅταν κἀγὼ γένωμαι κυρίως Θεός. ἔχει γὰρ E οὕτως· εἰ μὲν Θεὸς, οὐ κτίσμα, μεθ' ἡμῶν γὰρ τὸ κτίσμα τῶν οὐ Θεῶν· εἰ κτίσμα δὲ, οὐ Θεός, ἤρξατο γὰρ χρονικῶς· ὃ δὲ ἤρξατο, ἦν ὅτε οὐκ ἦν· οὗ δὲ πρεσβύτερον τὸ οὐκ ἦν, τοῦτο οὐ κυρίως ὄν· τὸ δὲ μὴ κυρίως ὂν, πῶς Θεός; οὔτε οὖν κτίσμα τῶν τριῶν οὐδέν· οὔτε, ὃ τούτου χεῖρον, δι' ἐμὲ γενόμενον, ἵνα μὴ κτίσμα ᾖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ἀτιμότερον. πῶς οὖν ἡμεῖς τὸ μὴ ἀρξάμενον χρονικῶς ἐν τῇ μακαρίᾳ Τριάδι ἐννοήσομεν κτιστόν; καὶ ὁ θεῖος Βασίλειος ἐν τοῖς ἀντιρρητικοῖς, ἐν κεφαλαίῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ΑΠΟΛ.

τος,

A τος, φησίν· ὅτι τὰ κοινὰ τῆς κτίσεως ἀκοινώνητα τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ τὰ ἴδια τοῦ πνεύματος ἀκοινώνητα τῇ κτίσει, ἐξ ὧν συνάγεται μὴ εἶναι κτίσμα τὸ πνεῦμα· ὅτι τὰ κοινὰ τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ, ταῦτα κοινὰ καὶ τῷ πνεύματι· ὅτι ἐν οἷς χαρακτηρίζεται Θεὸς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῇ γραφῇ, ἐν αὐτοῖς χαρακτηρίζεται καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐξ ὧν συνάγεται τῆς αὐτῆς θεότητος τὸ πνεῦμα τῷ πατρὶ, ὅτι τὰ μόνῳ προσόντα τῷ πατρὶ ὡς Θεῷ καὶ οὐχ ὡς πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ ὡς Θεῷ, ταῦτα μόνῳ πρόσεστι καὶ τῷ πνεύματι, οὐκ ἔτι δὲ καὶ τῇ κτίσει, ὡς τὰ ἀκοινώνητα ὀνόματα καὶ πράγματα τῇ κτίσει, μόνῃ κοινὰ τῇ Τριάδι, ἐξ ὧν συνάγεται B ὁμοούσιος ἡ Τριάς.

Οὕτω δοξαζόντων ἡμῶν, πῶς τοιαῦτα φθέγγεται; τίς οὖν ἐστιν ὁ δοξάζων, ὡς αὐτός φησι, κτίσμα τὸ πνεῦμα, δι᾽ οὗ θεούμεθα; τοσοῦτον οἴεται ἀμαθαίνειν ἡμᾶς περὶ τὴν εὐσέβειαν, ὡς κτίσμα λατρεύειν; ὁ κτίσμα λατρεύων μὴ ἴδῃ ἑωσφόρον ἀνατέλλοντα, ὥς φησιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος. οὐδὲν γὰρ κτιστὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ μακαρίᾳ Τριάδι τῇ ἀπαραλλάκτῳ καὶ ἀμερίστῳ οὐσίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ ἐννοοῦμεν· τοῦτο γὰρ ἀλλότριον τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας.

C ΕΦΕΣ. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὔτε τοὺς ἁγίους ἀπολαβεῖν τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, οὔτε τοὺς ἁμαρτωλοὺς εἰς τὴν γέενναν ἐμπεσεῖν ἤδη φαμέν· ἀλλ᾽ ἐκδέχεσθαι τὸ ἴδιον ἑκατέρους κλῆρον, καὶ εἶναι τοῦτο καιροῦ τοῦ μέλλοντος μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν κρίσιν. οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων τοὺς μὲν αὐτίκα μετὰ θάνατον ἀπολαβεῖν ἤδη τὰ κατ᾽ ἀξίαν ἐθέλουσι, τοῖς δὲ μέσοις εἴτουν τοῖς ἐν μετανοίᾳ τετελευτηκόσι πῦρ αὐτοὶ καθάρσιον ἕτερόν τι τῆς γεέννης ὑπάρχον ἀναπλάσαντες ἀποδιδοῦσιν, ἵνα δι᾽ αὐτοῦ, φησὶ, καθαιρόμενοι τὰς ψυχὰς μετὰ θάνατον ἐπὶ τὴν βασιλείαν καὶ αὐτοὶ μετὰ τῶν δικαίων ἀποκαταστῶσι· τοῦτο δὲ καὶ ὁ ὅρος D αὐτῶν περιέχει.

ΑΠΟΛ. Ενταῦθα καὶ ἑαυτῷ ὁ αἰδέσιμος οὗτος ἐν προοιμίοις ἀντιλέγει, καὶ οὐ μόνον ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ᾀδομένοις ἐπὶ ἐκκλησίας, καὶ πᾶσι τοῖς ἁγίοις. διὸ χρεὼν ἐστι πρότερον τὰ αὐτοῦ προθεῖναι, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ὀλίγα τινὰ ἐκ τῶν ἁγίων. οἱ ἐν τῇ περιωνύμῳ νήσῳ Κρήτῃ ἠξίωσαν αὐτὸν τὸν αἰδέσιμον Ἐφέσου λόγον ποιῆσαι, ἵνα ἀναγινώσκωσιν ἐν τῇ ἐτησίῳ μνήμῃ τοῦ ἁγίου Ἠλίου. ὁ δὲ δεξάμενος τὴν οὐκ ἄμισθον παράκλησιν, τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ ἁγίου, τὴν δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ οἴνου μετὰ οὕτωσίπως ὀνομαζομένου βαρε- E λίου, λόγον ἐποίησεν, οὗ ἡ ἀρχή· ἔδει μὲν ἀληθῶς ἡμῖν οὐρανοδρόμου τοῦ λόγου, συνεπαρθῆναι δι᾽ αὐτοῦ τῷ θεόπτῃ προθυμουμένοις· ἐν τούτῳ φησίν· ἐγὼ δ᾽ ὅτι μὲν ἔξεστιν αὐτῷ, καθάπερ καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ψυχαῖς, ὅποι ποτὲ βούλεται κατὰ καιρὸν ἐπιχωριάζειν, ναοῖς τε οἰκείοις ἐμφιλοχωρεῖν, καὶ τοῖς ἑκάστοτε δεομένοις ἐπιφοιτᾶν, ἀναγκαῖόν τε ἡγοῦμαι καὶ ἀληθὲς εἶναι· οὐ μὴν διὰ ταῦτα φαίην ἂν αὐτὸν τῶν οὐρανῶν ἀπολείπεσθαι, καὶ τῆς ἐκεῖσε λαμπροφορίας, καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων δεσποτικῆς παραστάσεως· ἢ

A tra Eunomium, capite cui titulus, De Spiritu sancto; Communia, inquit, creaturæ non sunt communicabilia sancto Spiritui; & quæ sunt Spiritus sancti propria, non sunt creaturæ communicabilia; ex quibus colligitur, Spiritum non esse creaturam. Quod ea, quæ sunt Patri & Filio communia, sunt ipsi quoque Spiritui communia. Quod notis, per quas Pater & Filius Deus in scriptura designatur, iisdem quoque describitur Spiritus sanctus; Unde concluditur, eamdem esse Patri & Spiritui deitatem, quod ea quæ soli Patri insunt ut Deo non ut Patri, quæque Filio ut Deo, soli quoque insunt Spiritui, non autem B creaturæ; qualia sunt nomina & res creaturæ incommunicabiles, uni Trinitati communes; ex quibus Trinitatis consubstantialitas probatur.

Cum nos ita sentiamus, cur iste talia loquitur? Quis vero opinatur, ut ipse ait, Spiritum, per quem deificamur, esse creaturam? An tanta nos censet ignorantia religionis laborare, ut creaturæ latriam offeramus? Qui latriam creaturæ offert, non videat Luciferum orientem, ut verbis utar Gregorii Nazianzeni: Etenim in sancta beataque Trinitate, quæ sine ulla varietate una indivisa est essentia & operatio, nihil plane creatum intelligimus; alienum quippe id C est ab ecclesia Christi. (Orat. de Spiritu sancto.)

Et nos quidem nec sanctos dicimus paratum sibi regnum obtinuisse & arcana illa bona, nec peccatores jam esse in gehennam contrusos; sed utrosque esse in expectatione sortis, quæ illos manet; idque pertinere ad futurum tempus post resurrectionem & judicium. Isti vero cum Latinis hos quidem statim post mortem pro meritis volunt aut præmio, aut pœna jam esse affectos: mediis vero, hoc est illis qui non sine pœnitentia decesserunt, ignem ipsi purgatorium confingentes diversum a flammis gehennæ assignant; ut per illum, ut ajunt, purgatis animabus post mortem, ii quoque cum justis D cœlesti regno fruantur; Hæc enim continet definitio ipsorum. (Ephes.)

Hic non modo secum venerabilis hic vir principio pugnat, sed etiam cum omnibus quæ in ecclesia canuntur, & universis plane sanctis. Quapropter ejus verba prius afferenda sunt; postea e sanctis citanda pauca. Incolæ celeberrimæ insulæ Cretæ rogaverant hunc ipsum venerabilem Ephesi præsulem, ut sermonem scriberet, quem annua sancti Eliæ celebritate in officio legerent. Annuit ille, petitionique eorum satisfaciens non absque mercede, tum a sancto ipso exigenda, tum exacta per vinum in vase, quod vulgo barile vocant; scripsit sermonem, cu- E jus principium tale est; Opus profecto esset nobis sermo granditate verborum turgidus atque in cœlestia pervolans, dum cupimus per eum una cum sancto Dei aspectu dignato sublimia petere. In hoc ipso igitur verba hæc habet: Ego vero licere quidem ipsi, sicut & animabus sanctorum, quocumque voluerit, per tempus sese conferre, sibique dicata templa invisere, atque ad eos accedere, qui ejus opem implorant, necessarium arbitror & verum esse; non tamen propterea dixerim abesse illum a cœlis, & micantibus illic splendoribus, aut cum angelis & ipsum non assiste- (Res.)

sistere domino; ita enim fieret, ut ceteris sanctis minus haberet, qui fere omnibus anteit, si quia carnem gestat, orbatus esset eorum consortio, & clara Dei visione non frueretur, cujus præcipue fruitione non caruit per totum vitæ curriculum. Testimonio mihi est illud etiam, quod in eum his canit ecclesia: Propheta Christi præco tu nunquam a sede majestatis abjungeris, & singulis ægrotantibus semper ades, in excelsis fundens pro omnibus preces, orbi terrarum beneficia tribuis, & laudibus ubique celebraris. En vir eximius palam aperteque asseverat, sanctos frui clara Dei visione; & sanctum Eliam vel cum ipso corpore hujusmodi visione non defici. Doceat ergo nos, an paratum regnum & arcana illa bona diversum quid sint a clara Dei visione, ita enim fruitio illa erit visione Dei quid majus. At nemo sanctorum ad hanc diem dixit, esse quidpiam, quod una visione Dei plus conferat ad fruitionem: Sicut etiam nemo dixit, quod ipse asserit, in hujus scilicet vitæ curriculo ejusmodi visionem concedi. Quod vero sancti Deum clare nunc videant, congruenter vereque affirmat, habet enim hujus rei testes & alios, nempe sanctos, inter quos patrem doctoremque Joannem Chrysostomum, qui in illo sermone, cujus inscriptio est; Quod peccatores deplorandi sint, quodque dormientibus magnam afferant utilitatem sacrificia pro illis oblata: Initium vero sermonis tale; Mors, fratres, res est indifferens: Gaudeamus, inquit, propter justos non solum superstites, sed etiam vita functos. Illi dum adhuc hanc lucem aspiciunt, miserandi omnibus sunt, quoniam offendunt, hi vero ubi etiam illuc migraverint, beati sunt, quoniam evolarunt ad Christum. Peccatores ubicumque fuerint, procul a rege sunt, & propterea deflendi; justi autem sive hic, sive ibi vitam agant, cum rege sunt, atque ibi propius conjunctiusque, non per speculum, non per fidem, sed coram ipsum intuentes: & Gregorius Nazianzenus ad finem sermonis in sanctum Cyprianum; Et radiantem, inquit, fulgorem sanctæ Trinitatis, cui nunc astas. Idem fusius de hac ipsa re in funebri oratione in sororem. At quid opus est afferre multa testimonia? Nam in tractatu, quem de hac materia edidimus, copiosius explicatiusque disseruimus, apologiam " pro quarto definitionis capite scribentes, quam qui legerit, inveniet aliorum quoque testimoniorum congeriem. Itaque si sanctæ Trinitati assistunt sancti, & coram præsentes Dei faciem intuentur, nec tamen perfecta fruuntur beatitudine, sed alia in re consistit beatitas, ostendat ipse, & nos silebimus: Verum nihil poterit ostendere visione Dei sublimius. Unum est, in quo sanctos multi dissentire existimant, quod ii modo perfectam dicant a sanctis acquiri beatitudinem, modo vero non perfectam. Nam cum sermo est illis de animabus sanctorum, perfectam ajunt haberi beatitudinem; cum vero de toto homine, nondum perfectam; Qui enim frui

tanda quoque rie

A γὰρ ἂν ἔλαττον εἶχε τῶν ἄλλων ἁγίων [ὁ ὑπὲρ πάντας σχεδόν, εἴγε διὰ τὸ τὴν σάρκα φορεῖν ἀφειστήκει τῆς μετ' αὐτῶν κοινωνίας καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς πρόσωπον θεωρίας, ἧς καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον ἐξαιρέτως ἀπήλαυσε, μαρτυρεῖ μοι τῷ λόγῳ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν παρὰ τῆς ἐκκλησίας ᾀδόμενον οὕτως ἔχον· προφῆτα κῆρυξ Χριστοῦ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης οὐδέποτε χωρίζῃ, καὶ ἑκάστῳ ἀσθενοῦντι ἀεὶ παρίστασαι, ἐν τοῖς ὑψίστοις λειτουργῶν τὴν οἰκουμένην εὐλογεῖς πανταχοῦ δοξαζόμενος]. ἰδοὺ λαμπρῶς καὶ προφανῶς ὁ τίμιος οὗτος τῆς πρὸς πρόσωπον θεωρίας τοῦ Θεοῦ τοὺς ἁγίους ἀπολαύειν διϊσχυρίζεται, καὶ τὸν ἅγιον Ἠλίαν καὶ μετὰ τοῦ B σώματος τῆς τοιαύτης ἀξιοῦσθαι θεωρίας φάσκει. εἰ οὖν ἄλλο τί ἐστιν ἡ ἡτοιμασμένη βασιλεία καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ εἰ μὴ ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία ἡ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἐμφανισάτω ἡμῖν· ἔσται γὰρ ἐκείνη μείζων τῆς θεωρίας αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ ἀπόλαυσις· ἀλλ' οὐδεὶς τῶν ἁγίων μέχρι καὶ τήμερον τοῦτ' εἴρηκεν, ὅτι ἔστι τι μεῖζον εἰς ἀπόλαυσιν, εἰ μὴ μόνη ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία. ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ τοῦτον τὸν βίον τοιαύτης ἀξιοῦσθαι θεωρίας, ὡς αὐτός φησιν, οὐδεὶς εἴρηκε· τὸ δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὁρᾶν τοὺς ἁγίους νῦν τὸν Θεὸν, καλῶς καὶ ἀληθῶς λέγει· ἔχει γὰρ καὶ C ἄλλους τῶν ἁγίων λέγοντας τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸν πατέρα καὶ διδάσκαλον Ἰωάννην τὸν χρυσοῦν τὴν γλῶτταν· φησὶ γὰρ ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι τοὺς ἁμαρτωλοὺς δεῖ θρηνεῖν, καὶ ὅτι μεγάλως ὠφελοῦσι τοὺς κεκοιμημένους αἱ ὑπὲρ αὐτῶν λειτουργίαι. ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου· θάνατος, ἀδελφοί, τῶν ἀδιαφόρων ἐστί· χαίρωμεν δὲ ἐπὶ τοῖς δικαίοις μὴ ζῶσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τετελευτηκόσιν· ἐκεῖνοι καὶ ἐνταῦθα ὄντες ἐλεεινοὶ πᾶσίν εἰσιν, ἐπειδὴ προσκρούουσιν· οὗτοι καὶ ἐκεῖ μεταστάντες μακάριοι, ὅτι πρὸς Χριστὸν ἀπῆλθον. οἱ ἁμαρτωλοὶ ὅπου ἂν ὦσι πόρρω τοῦ Βασιλέως εἰσὶ, διὰ τοῦτο καὶ δακρύων ἄξιοι· οἱ δὲ δίκαιοι ἄν τε D ἐνταῦθα, ἄν τε ἐκεῖ, μετὰ τοῦ Βασιλέως εἰσὶ, κἀκεῖ μᾶλλον καὶ ἐγγύτερον, οὐ διὰ ἐσόπτρου, οὐ διὰ πίστεως, ἀλλὰ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. καὶ Γρηγόριος δὲ ὁ Θεολόγος ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸν ἅγιον Κυπριανόν φησί· καὶ τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος ἔλλαμψιν, ἧς νῦν παραστάτης *. ἔτι πλατύτερον ὁ αὐτὸς περὶ τούτου ἐν τῷ εἰς τὴν ἀδελφὴν ἐπιταφίῳ. καὶ τί δεῖ πολλὰς εἰσάγειν μαρτυρίας; ἐν γὰρ τῇ περὶ τούτου πραγματείᾳ πλατύτερον εἰπομεν καὶ σαφέστερον, ὑπεραπολογούμενοι τοῦ ἐν τῷ ὅρῳ τετάρτου κεφαλαίου. καὶ ὁ ἐντυχὼν ἐκείνοις καὶ τὰς λοιπὰς εὑρήσει μαρτυρίας. E εἰ οὖν οἱ ἅγιοι παρίστανται τῇ ἁγίᾳ Τριάδι, καὶ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὁρῶντες τὸν Θεὸν οὐκ ἀπολαμβάνουσι τελείως, ἀλλὰ ἄλλο τί ἐστιν ἡ ἀπόλαυσις, ἐμφανισάτω αὐτὸς, καὶ ἡμεῖς σιγήσομεν· ἀλλ' οὐκ ἔχει τι πλέον δεῖξαι, εἰ μὴ τὴν θεωρίαν ταύτην· ἓν μόνον ἐστὶν, ᾧ οἱ πολλοὶ καὶ διαφωνοῦντας τοὺς ἁγίους νομίζουσιν, ὅτι ποτὲ μὲν τελείως λέγουσιν ἀπολαμβάνειν τοὺς ἁγίους, ποτὲ δὲ οὐ τελείως. ὅταν γὰρ περὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἐννοοῦσι καὶ λέγουσιν, ἀπολαμβάνειν τελείως φασίν· ὅταν δὲ περὶ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, οὐ τελείως· πῶς γὰρ

* deest ὑπάρχει aut quid simile.

τῆς

τῆς κοινῆς ἀναστάσεως μὴ ἐλθούσης τὸ συναμφότερον ἀπολαμβάνοι; διὸ καθὸ μὲν ψυχαὶ τελείως ἀπολαμβάνουσιν οἱ ἅγιοι, καθὸ δὲ οὐ μόνον ψυχαὶ ἦσαν, ἀλλὰ σώματα ἐνεδέδυντο, οὐ τελείως ἀπολαμβάνουσιν. ὡς γὰρ εἶδός ἐν τῷ σώματι ἡ ψυχή. καὶ ἡ μὲν ὕλη, ὅπερ ἐστὶ τὸ σῶμα, οὔπω ἀνέστη, οὐδ' ἀπέλαβεν· ἡ δὲ ψυχὴ τελείως ἀπολαμβάνει. ὅτι δὲ τὸ συναμφότερον ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὸ συναμφότερον ἠγωνίσατο, οὔπω τελείως λέγομεν ἀπολαμβάνειν. ὅταν δὲ ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν λογιζόμεθα καὶ τοῦ τιμιωτέρου, τελείως λέγομεν ἀπολαμβάνειν τοὺς ἁγίους. μαρτυρήσει τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῶν διαλόγων. ἐπεὶ πῶς ἄλλως ἔχομεν ἐννοεῖν, ὅτι εἰ μὴ τέλειον ἀπέλαβον τὸν στέφανον ἐν οὐρανοῖς, ἵνα πρεσβεύωσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν; εἰ γοῦν οὐκ ἀπέλαβον τὸ τέλειον, οὐδὲ πρεσβεύουσιν, ἀλλ' οὐδὲ πρεσβεύσουσιν, ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι πρεσβεία οὐκ ἔσται. ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν πυρὶ κολάζονται πρὸ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως οἱ μὴ ἐνταῦθα ἱκανοποιήσαντες, ἀπὸ διηγήσεως τῶν πατέρων καὶ περὶ τούτου ἐμφανέστερον ποιήσομεν. ἐν τῷ ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγινωσκομένῳ λόγῳ, τῷ ἐπιγραφὴν ἔχοντι, Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ, μετὰ τῶν ἄλλων τῶν ὁμοίων τούτῳ καὶ τοῦτο περιέχεται· ὅτι τις τῶν θεοφόρων πατέρων μαθητὴν ἔχων ἐν ἀμελείᾳ βιοῦντα, καὶ τοῦτον πρὸς τὸ τοῦ βίου πέρας ῥαθύμως ἐπιφθάσαντα, ὁ πανοικτίρμων καὶ φιλόψυχος κύριος μετὰ δακρύων αἰτησαμένου τοῦ γέροντος, ὡς κατὰ τὸν Λάζαρον πλούσιον, ἐν τῇ φλογὶ καυσούμενον μέχρι τοῦ τραχήλου ὑπέδειξεν· ὡς ἐντεῦθεν πολλὰ τοῦ ἁγίου πονήσαντος, καὶ σὺν δάκρυσι τὸν Θεὸν ἐκλιπαρήσαντος, παντελεύθερον καὶ τοῦ πυρὸς λελυτρωμένον ἐν ὀπτασίᾳ τῷ γέροντι δεδεῖχθαι· διὰ γὰρ τῆς ἀμελείας τὴν κόλασιν ὑπέμεινε, διὰ τοῦτο καὶ ἱλατὸς ἡ τοιαύτη ἁμαρτία. εἰ οὖν τοῦτο ψεῦδος, καὶ τὸ παρὰ Λατίνοις πουργατώριον ψεῦδός ἐστιν· εἰ δὲ τοῦτο ἀληθὲς, ἐπεὶ καὶ τὸ πλήρωμα τοῦ εὐαγγελίου ἐκ τῶν βίων τῶν ἁγίων πατέρων πιστεύομεν, πάντως ἀληθῆ εἰσι καὶ ἃ σὺν Λατίνοις λέγομεν, κἂν αὐτὸς ἀπαρέσκηται. καὶ Μαλαχίας δὲ ὁ προφήτης φησίν· ὡς πῦρ ἐν χωνευτηρίῳ, καὶ ὡς ποία πλυνόντων πλυνεῖ καὶ καθαριεῖ ὁ Θεὸς τινάς. τὸ πῦρ οὖν ἐκεῖνο τὸ αἰώνιον οὐ καθαριεῖ τινας, οὐδὲ πλυνεῖ. εἰ οὖν οἱ ἁμαρτάνοντες ἀπὸ μόνης ἐξομολογήσεως ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου συγχωροῦνται, περισσὰ πάντα ὅσα μετὰ θάνατον ἢ καὶ ζῶντος τοῦ ἐξομολογουμένου ἡ ἐκκλησία νενομοθέτηκε ποιεῖν ὑπὲρ τῶν ζώντων τε καὶ τεθνεώτων. ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμετανοήτως ἀποθνήσκοντες ἁμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν ἀπέρχονται. φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Μάξιμος πρὸς Κουβικουλάριον γράφων· τίς γὰρ, ἀγαπητὲ, τῶν κατ' ἐμὲ ῥύποις ἁμαρτημάτων κατεστιγμένος οὐ φοβεῖται τὴν τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐπιστασίαν, ὑφ' ὧν κατὰ τὴν θείαν ψῆφον τῆς παρούσης ζωῆς τὸ πέρας δεχόμενος βίᾳ τοῦ σώματος μετ' ὀργῆς ἐξωθεῖται καὶ μὴ βουλόμενος; τίς κεκηλιδωμένην ἑαυτῷ συνεπιστάμενος τὴν συνείδησιν, οὐ δέδοικε τὴν ὠμοτάτην τῶν πονηρῶν

A possit utraque hominis conjuncta pars ante communem resurrectionem? Idcirco sancti, quod attinet ad animas, perfecte beati sunt; quod vero ad corpora, quibus induti erant, cum non essent nudæ animæ, non sunt perfecte beati. Est enim in corpore anima ut forma, & materia quidem, scilicet corpus, nondum surrexit, nec præmiis affectum est; anima vero perfectum beatitudinis statum assequitur. Et quoniam homo ex utroque constat, & pars utraque labores sustinuit, ideo nondum perfectam esse dicimus beatitudinem. Cum vero totum a nobiliori intelligimus, completam dici-
B mus a sanctis possideri beatitudinem. Hujus rei testis erit beatus Gregorius papa in libro dialogorum. Alioquin qua ratione concipiamus animo, sanctos intercedere pro animabus nostris, si illa perfecta beatitudinis corona non sunt redimiti? Si ergo plenam beatitudinem nondum adepti sunt, nec intercedunt, nec intercedent; in futuro enim sæculo nulla erit intercessio. Ceterum eos etiam, qui in hac vita non satisfecerunt, ignis cruciatum ante communem resurrectionem pati, probabimus ex narratione patrum. Legitur in ecclesia sermo hac inscriptione; Joannis monachi & presbyteri Damasce-
C ni; in quo cum multa alia consimilia narrentur, habetur hoc etiam: fuisse patrem quemdam sanctitate conspicuum, qui discipulum haberet vitam negligentius traducentem, hunc igitur ubi eadem negligentia e vita cessisset, clementissimus animarumque amator Deus ad preces & lacrymas senis, ut alterum evangelicum epulonem, ostendit usque ad cervicem flammis immersum: ut propterea vir sanctus post multum sudorem & lacrymas ad Deum cum precibus fusas, liberum omnino illum, & e flammarum pœnis ereptum per visum conspexerit: namque ob negligentiam pœnis fuerat addictus, idcirco veniam hujus-
D modi peccatum impetravit. Si falsum est hoc, purgatorium quoque, quod Latini asserunt, est falsum: Si verum (nam & ipsi evangelicæ historiæ fidem habemus per ea, quæ legimus in actis sanctorum patrum) vera profecto erunt, quæ nos cum Latinis dicimus, licet ipsi non probentur. Propheta quoque Malachias; *Quasi ignis*, inquit, *conflans, & quasi herba fullonum purgabit Deus & emundabit quosdam*. Atqui ignis ille æternus neminem purgabit, nullius maculas absterget. Quod si peccatoribus ad finem vitæ per solam confessionem pœna omnis remittitur, superflua certe erunt, quæcumque seu manente in vita, seu defuncto
E pœnitente observanda statuit ecclesia pro vivis atque defunctis. Illud præterea certum est, peccatores sine pœnitentia decedentes ad æterna migrare supplicia: nam sanctus Maximus Cubiculario scribens sic ait: Quis mei similium, dilectissime, peccatorum sordibus pollutus non paveat sanctorum angelorum præsentiam, a quibus ex hac vita jussu Dei discessurus, vi & iracunde e corpore vel invitus extruditur? Quis sibi conscius scelerum non reformidet ferocissimum & inhumanum impiorum dæmonum occursum, cum eorum unusquisque per

Lib. 4. c. a. (margin, beside "Alioquin qua ratione")

Cap. 3. (margin, beside "Propheta quoque Malachias")

per aeris ſpatium miſeram animam poſt egreſſum ad ſe ſe tenaciſſime pertrahat, & illa manifeſtis convicta criminibus ſpem omnem acquirendæ beatitudinis miſerabiliter abjiciat? Ita poſt habitam in aere per ſpiritualia nequitiæ quæſtionem, rationiſque ſupputationem, ſequitur præcipitatio ad inferos & incolatus: ubi denſiſſimæ tenebræ & altiſſimum ſilentium; ubi damnatorum animæ pro alimento habent acerbiſſimos gemitus, & amariſſimas lacrymas, & mœrorem in perditiſſimo ſtatu; omni tempore nihil aliud præſtolantes, quam æquo judicio ferendam de meritis ſuis ſententiam. Hanc illis perpetuam triſtitiam ac dolorem facit reſurrectionis ſpes, terribilis Chriſti adventus dies, horroris pleniſſimus ad tribunal acceſſus, totius vitæ reddenda ratio; per quam qui ad Chriſti dexteram ſtabunt, promiſſa ineffabilium bonorum præmia conſequentur, qui vero ad ſiniſtram, ignem habebunt æternum, & tenebras exteriores, & vermem perpetuo rodentem, & ſtridorem dentium, & jugiter manentem lacrymam, & ſemper duraturam ignominiam. Et beatus Gregorius papa libro dialogorum citato ait. b.4.c.28.

Petrus. Inquiſitioni meæ ſufficienter jam video ſatisfactum: Sed hoc eſt adhuc, quod quæſtione animum pulſat; quia cum ſuperius dictum ſit, eſſe jam ſanctorum animas in cœlo, reſtat procul dubio, ut iniquorum quoque animæ eſſe non niſi in inferno credantur: & quid hac de re veritas habebat, ignoro. Nam humana æſtimatio non habet, peccatorum animas ante judicium poſſe cruciari.

Gregorius. Si eſſe ſanctorum animas in cœlo ſacri eloquii ſatisfactione credidiſti, oportet ut per omnia eſſe credas & iniquorum animas in inferno. Quia ex retributione æternæ juſtitiæ, ex qua juſti jam gloriantur, neceſſe eſt per omnia ut & injuſti crucientur. Nam ſicut electos beatitudo lætificat, ita credi neceſſe eſt, quod a die exitus ſui ignis reprobos exurat.

En perſpicue oſtenſum eſt, eos qui ſine pœnitentia diem ſuum obeunt, migrare ad pœnas luendas, expectantes interim ſuorum aſſumptionem corporum, ut pars utraque ſupplicia ferat; quando re vera perfecta eſt & dicitur futura ſine fine pœnarum exactio. Quare non opus eſt probare hoc pluribus, cum ſint ſatis quæ attulimus: quibus ſi fidem habere noluerit, nec etiam habebit aliis, quantumvis multa congeramus.

PHES. Et nos quidem Judaicum azymum averſamur, obtemperantes apoſtolorum canonibus; Iſti vero in ſua definitione, quod Latini ſacrificant, Chriſti corpus eſſe affirmant.

ESP. Neſcit profecto bonus iſte vir, quantum differat inter Judaicum paſcha & azyma, & myſticum ſacrificium. Nam apoſtolicus canon prohibet celebrari paſcha cum Judæis, hoc eſt agnum & azyma

A δαιμόνων καὶ βαρβαρώδη ὑπάντησιν, ἑκάστου τούτων κατὰ τὸν ἀέρα μετὰ τὴν ἔξοδον πρὸς ἑαυτὸν ἀφειδῶς τὴν ἀθλίαν ψυχὴν ἕλκοντος; καὶ τῷ ἐλέγχῳ τῶν αὐτῇ πεπραγμένων τῆς ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς ἐλπίδος ἐλεεινὴν ἀπόγνωσιν; μετὰ δὲ τὴν γινομένην κατὰ τὸν ἀέρα πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας διάγνωσίν τε καὶ λογοθέτησιν, ἡ πρὸς τὸν ᾅδην κατάπτωσις διαδέχεται καὶ παροίκησις· ἐν ᾧ σκότος βαθὺ καὶ βαθυτάτη σιγή· τροφὴν ἔχουσαι αἱ ἐκεῖσε καταδεδικασμέναι ψυχαὶ τοὺς δριμυτάτους στεναγμοὺς, καὶ τὰ πικρότατα δάκρυα, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς δεινοῖς κατήφειαν· ἐκδεχόμεναι διὰ παντὸς οὐδὲν ἄλλο, B ἢ μόνην τὴν ἐπὶ τῇ δικαίᾳ ψήφῳ δικαίαν ἀνταπόδοσιν. ταύτην οὖν συνίστησιν αὐτοῖς τὴν ἄπαυστον λύπην καὶ ὀδύνην ἡ τῆς ἀναστάσεως ἐλπὶς, ἡ τῆς φοβερᾶς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἡμέρα, ἡ φρικωδεστάτη παράστασις, ἡ περὶ τῶν βεβιωμένων πάντων ἀπολογία· καθ' ἣν οἱ μὲν ἐκ δεξιῶν τοῦ Χριστοῦ στάντες λήψονται τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν τὰς ἐπαγγελίας, οἱ δὲ τὴν ἀριστερὰν στάσιν λαχόντες τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὸ ἐξώτερον σκότος, καὶ τὸν ἀκοίμητον σκώληκα, τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ τὸ διηνεκὲς δάκρυον, καὶ τὴν ἀπέραντον αἰσχύνην. καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἐν τῷ προμνημονευθέντι λόγῳ τῶν διαλόγων C φησίν.

Πέτρος διάκονος. συντίθεμαι· τοῦτο δὲ ἀκμὴν ἀπορῶ, εἰ καθὼς τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ἀπεδείχθη, οὕτω καὶ τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν ἐν τῷ ᾅδῃ εἶναι πιστευτέον. τί δὲ περὶ τούτου τοῦ ζητήματος ἡ ἀλήθεια ἔχει ἀγνοῶ· ἡ γὰρ τῶν πολλῶν ὑπόληψις οὐκ ἔχει τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχὰς πρὸ τῆς κρίσεως δύνασθαι τιμωρεῖσθαι.

Γρηγόριος. ἐὰν τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ἐπίστευσας, δέον ἐστὶν ἵνα καὶ τὰς τῶν ἀδίκων ψυχὰς ἐν τῷ ᾅδῃ εἶναι ἐκ παντὸς πιστεύσῃς. ἐκ γὰρ D τῆς ἀνταποδόσεως τῆς ἀϊδίου δικαιοσύνης, ἐξ ἧς οἱ δίκαιοι δοξάζονται, ἀναγκαῖον καὶ ἀκόλουθόν ἐστιν, ἵνα καὶ οἱ ἄδικοι πάντως κολάζωνται. καθάπερ γὰρ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἡ μακαριότης εὐφραίνει, οὕτω πιστεύειν χρὴ ὅτι καὶ τοὺς ἀδίκους ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐξόδου αὐτῶν τὸ πῦρ καταφλέγει.

Ἰδοὺ δέδεικται σαφῶς, ὅτι καὶ οἱ ἀμετανοήτως ἀποθνήσκοντες εἰς κόλασιν ἀπέρχονται, ἐκδεχόμενοι καὶ τὴν ἐπένδυσιν τῶν σωμάτων, ἵνα τὸ συναμφότερον κολάζηται, ὅτε καὶ τελεία λέγεται κυρίως καὶ ἔστιν ἡ ἀπέραντος κόλασις. οὐ χρεία οὖν τοῦ E λοιποῦ ἐπιδεικνύειν περὶ τούτου, ἀρκούντων τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ καὶ τούτοις οὐ πεισθήσεται, οὐδ' ὅσα ἄν τις εἴπῃ, πεισθήσεται.

Καὶ ἡμεῖς μὲν ἀποστρεφόμεθα τὸ Ἰουδαϊκὸν ἄζυμον, τοῖς ἀποστόλοις κανονίζουσιν ὑπακούοντες· οὗτοι δὲ ἐν τῷ αὐτῶν ὅρῳ σῶμα Χριστοῦ τὸ παρὰ τῶν Λατίνων ἱερουργουμένων ἀποφαίνονται. ΕΦΕΣ.

Ὡς ἔοικεν οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος οὗτος ἀγνοεῖ, ὅσον τὸ διάφορον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πάσχα καὶ τῶν ἀζύμων, καὶ τῆς μυστικῆς ἱερουργίας. ὁ γὰρ ἀποστολικὸς κανὼν τοὺς μετὰ Ἰουδαίων τὸ πάσχα τε- ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

λοιῶ-

λοιοῦντας ὅπερ ἐστὶν ὁ ἀμνὸς καὶ τὰ ἄζυμα, κωλύει· ὅπερ καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος διὰ πολλῆς σπουδῆς εἶχε τοῦτο κατορθῶσαι· ὅπερ καὶ κατορθώσασα τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ γράφει· εὐαγγελιζόμεθα ὑμῖν καὶ περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἁγιωτάτου πάσχα, ὅτι ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς κατωρθώθη καὶ τοῦτο τὸ μέρος· ὥστε πάντας τοὺς τῆς ἑῴας ἀδελφοὺς, τοὺς μετὰ Ἰουδαίων τὸ πρότερον ποιοῦντας, σύμφωνα Ῥωμαίοις καὶ ὑμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ ἀρχῆς μεθ' ἡμῶν φυλάσσουσι, τὸ πάσχα ἐκ τοῦ δεῦρο μεθ' ἡμῶν ἄγειν. τελείας οὖν ἀναστάσεως γενομένης ἀτελῶς τινες ἑορτάζοντες ταύτην οὐκ ἐρυθριῶσιν. αὐτὸς δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως εἰπεῖν, B προσποιούμενος μὴ εἰδέναι ὅσα τε λέγουσιν οἱ ἅγιοι, καὶ μάλιστα ὅτι ὁ Χριστὸς τὸ νομικὸν πάσχα τελέσας, μετὰ δὲ ταῦτα τὴν μυστικὴν ἐκείνην θυσίαν τετέλεκε, καὶ μετέδωκεν αὐτοῖς τὴν μυστικὴν καὶ φρικτὴν ἱερουργίαν, καὶ τὰ θεῖα ῥήματα τό· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου· καὶ· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου· πάντα τὰ τελούμενα κατὰ τὸν δοθέντα παρὰ τῆς ἐκκλησίας Χριστοῦ ὅρον τε καὶ κανόνα, εἰς τὴν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πάσχα τελετὴν ἀναφέρει, καὶ τὸν κανόνα προβάλλεται. οὐκ οἶδεν οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ὡς ἔοικε· κρεῖττον γὰρ τοῦτο λέγειν ἡμᾶς· C ἢ οἶδε μὲν, ἑκουσίως δὲ ταῦτα λέγει, ἐξαπατῶν τοὺς ἀφελεστέρους. ἡμεῖς δέ φαμεν, ὅτι τέσσαρα περιεῖχεν ὁ παλαιὸς νόμος· κριτικά· μυστικὰ ἢ τυπικὰ, ἀμφότερα γὰρ ἓν δηλοῦσιν· ἠθικὰ, καὶ σκιώδη. καὶ τὰ μὲν κριτικὰ ἡμέρωσεν ὁ κύριος· τὴν γὰρ ἐπὶ μοιχείᾳ κατειλημμένην τοῦ νόμου κελεύοντος λιθοβολεῖν, ὁ κύριος εἴρηκεν· ὅστις οὐχ ἥμαρτε, βαλλέτω λίθον ἐπ' αὐτήν· καὶ πάλιν· ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος· καὶ τό· ὅστις σε ῥαπίσει. καὶ τί δεῖ λέγειν κατὰ μέρος, πάντων ταῦτα εἰδότων ἀκριβῶς; τὰ ἠθικὰ ηὔξησε διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας· ὅπερ θεμέλιον ἔχοντες οἵ τε ἀπόστολοι καὶ οἱ διδάσκαλοι D πολλὰ περὶ ἀρετῆς εἶπον, καὶ τὴν κακίαν ἐστηλίτευσαν καὶ ἀπεδίωξαν, τὴν δὲ σεμνότητα ἐτράνωσαν, καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐνεφύτευσαν. τὰ δὲ τυπικὰ ἃ καὶ μυστικὰ καλοῦσιν ἀπέκοψε, τὴν περιτομὴν, καὶ τὸ σάββατον, καὶ τὰς ζωοθυσίας, καὶ τὸ πάσχα, καὶ τὸν ἀμνόν. διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκέλευσε καὶ μόνον τελεῖσθαι, ἵνα καὶ ῥᾳδίως ἡ κατάλυσις αὐτῶν γένηται, τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως κατασκαφέντων, ἄλλοθεν δὲ μὴ δυναμένων ταῦτα τελεῖν παύσωνται. τὰ δὲ σκιώδη ἀνεμόρφωσεν, ἀντὶ σκιᾶς τὴν ἀλήθειαν μορφώσας. αὐτὸς δὲ τὴν ἀναίμακτον καὶ φρικτὴν θυσίαν, τὴν τελειουμένην παρὰ τοῦ πνεύ- E ματος καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ πατρὸς, ὡς ἀδιαιρέτων ὄντων τῶν ἔργων τῆς ἁγίας Τριάδος, εἰ καὶ αὕτη ἡ φωνὴ τοῦ σωτῆρός ἐστιν, ἡ κελεύουσα· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. καὶ· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου· ἢ τὸν ἄρτον, καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ εἰς σῶμα Χριστοῦ μεταρρυθμίζουσα καὶ αἷμα, ὥς φησιν ὁ θεῖος Χρυσόστομος· εἰς τὴν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πάσχα τελετὴν ἀνάγει, καὶ τὸν κανόνα παρεξηγεῖται· ἀλλ' ἡμεῖς πάντα τῶν Ἰουδαίων τὰ μυστικὰ ἀκάθαρτα, ὡς καὶ ὁ Χρυσόστομος ἐν τοῖς κατὰ Ἰουδαίων λόγοις τρανότερον παρίστησιν, ὧν ἕν ἐστι καὶ τὸ πάσχα, ὡς

A comedi; ad quod etiam Nicæna synodus magnum adhibuit studium; & re feliciter transacta, scripsit Alexandrinæ ecclesiæ his verbis: Nuntium vobis nunciamus jucundum de consensione in celebrando sacratissimo die festo paschæ: nam vestris precibus effectum est, ut fratres quoque omnes orientales, qui antea cum Judæis pascha celebrabant, nunc cum Romanis, vobisque, & omnibus qui ab initio hunc morem tenuimus, solennitatem paschæ deinceps agant. Perfecta enim resurrectione facta, quidam imperfecte illam celebrantes non erubescunt. Sed nescio quomodo vir iste B simulans se ignorare quæ dicuntur a sanctis, & præsertim ut Christus, ubi juxta legis mandatum pascha peregisset, mysticum illud sacrificium fecerit, tradideritque ipse tremendum rei sacræ mysterium, & divina illa verba: *Hoc est corpus meum*; & : *Hic est sanguis meus*: (Luc. 22. Marc. 14.) omnia quæ fiunt ex institutione & decreto ecclesiæ Christi deflectit ad Judaici paschatis celebrationem, & objicit canonem. Versatur ergo plane vir bonus in ignoratione rerum? satius enim est ita dicere; aut certe non ignorans, C sed sciens prudensque ita loquitur ad circumveniendos simpliciores. Nos autem dicimus, in lege fuisse rerum genera quatuor, judicialia, mystica seu figuralia, (idem namque per utrumque significatur) in oralia, & umbras: & judicialia quidem a domino mitiora reddita: Nam mulierem in adulterio deprehensam, cum lex juberet lapidibus obrui, dominus per illa verba dimisit; *Qui sine peccato est, primus in illam lapidem mittat*: (Joan. 8.) & rursus: *Dentem pro dente*: & ; *Si quis te percusserit*; (Matth. 5.) Et quid attinet referre singula, cum sint omnibus notissima? Moralia D per evangelicam aucta prædicationem; quo fundamento innixi apostoli & doctores multa de virtute disseruerunt, & invecti sunt in vitia, illa expellentes, morumque integritatem explicantes, atque in animis hominum inserentes. Figuralia vero seu mystica abrogata, circumcisionem, sabbatum, immolationes animalium, pascha & agnum. Quapropter Hierosolymis tantum observari illa voluerat, ut facilius esset eorum abrogatio, templo & urbe funditus eversis: Cum enim alibi non esset fas illa servare, certe finem habitura erant. Umbras demum in lucem veritatis fuisse E mutatas. Iste autem incruentum tremendumque sacrificium, quod virtute Spiritus & ipsius Christi Patrisque perficitur: indivisa enim sunt opera sanctæ Trinitatis, licet vox illa efficax sit salvatoris; *Hoc est corpus meum*; & , *Hic est sanguis meus*; (Luc. 22. Marc. 14.) qua panis & vinum & cum aqua transmutantur in corpus & sanguinem Christi, ut inquit Chrysostomus; ad Judaici paschatis observationem refert, & canonem perverse interpretatur. At nos mysticas omnes Judæorum ceremonias pro impuris & profanis habemus, ut Chrysostomus etiam in sermonibus contra Judæos habitis

tis apertius probat; inter quas & pascha numeratur: Cum extra templum Hierosolymitanum contra divinum præceptum fiant. De hac materia mystici sacrificii jam antea diximus, nec opus est repetere eadem: quamquam ab ipso coacti hoc loco disputavimus, haud sane libentes, ipse enim causam dedit.

EPHES. Et nos quidem contra leges jussa, & decreta patrum dicimus appositum esse symbolo additamentum; isti vero licite & rationabiliter factum illud asserunt: Adeo norunt veritati & sibi ipsis congruentia dicere.

RESPONSIO Nos omnem explicationem & declarationem non contrariam sententiæ sanctorum, sed per ipsos potius firmatam, a synodo quovis in loco appositam recipimus. In hac sententia est etiam sanctus Maximus, ut constat ex ejus dialogo cum Eunomiano. Interrogat enim ibi Macedonius Maximum; &, Subscribisne, inquit, expositioni Luciani? Maximus. Quid enim est causæ, cur improbata expositione sanctorum patrum trecentorum decem & octo Nicææ in Bithynia congregatorum, inquiras aliam? Macedonius. Tu vero qua de causa improbas Luciani expositionem? Orthodoxus. Improbo quod addidistis contrarium fidei patrum. Macedonius. Quasi vos non addideritis ad fidem Nicænam. Orthodoxus. Addidimus, sed non contraria. Macedonius. Omnino addidistis. Orthodoxus. Quæ tunc in disquisitionem non venerant, patres postea pie exposuerunt. Idcirco nos etiam hujus & aliorum patrum testimonio fulti asserentium, expositionem sacræ scripturæ congruentem non esse vetitam, suffragati sumus veritati. An negare ipse poterit, universam sacram scripturam admittere explanationem? Quare id quod additum est symbolo urgente necessitate, visum est jure optimo appositum. Hoc idem probatur ex florilegio collectaneorum e libro cujusvis generis Eulogii patriarchæ Alexandrini; Sic enim ait: Rursus hæreticorum amentia de quartæ synodi definitione conqueritur, asseverans primam synodum Ephesinam hoc penitus fieri prohibuisse. Quod si, ut illi nugantur, synodus vetuit quidvis aliud omnino proferri, certe in seipsam prior illa tulit sententiam. Ipsa enim definit quæ nulla prior definiverat synodus: siquidem ipsius auctoritate recepta est vox illa, Hypostatica unio; de qua synodi antiquiores nil sanxerant. Quin & Constantinopolitanum centum quinquaginta sanctorum patrum concilium pro suis nugis rejiciunt; a quo profligata hæresis oppugnantium Spiritum, & additis Nicæno symbolo verbis de sancti Spiritus divinitate, fides congruenter explicata est. Si enim priores synodi addendo reprehensionem fugiunt, non debent posteriores in similibus dissimiliter vituperationem subire. Ita desipientium mens confundit omnia pervertitque. Nam Ephesina synodus fidem diversam, cujus dogmata fidei Nicænæ adversentur, omnino prohibuit: Dum tamen illibata illa servetur, addi

A ἔξω τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις παρὰ τὴν τοῦ θείου νόμου κέλευσιν πλούμενα. προείπομεν καὶ περὶ τῆς μυστικῆς ταύτης θυσίας, καὶ οὐ χρὴ περὶ τούτου παλιλλογεῖν· εἰ καὶ ἐνταῦθα ὑπ' αὐτοῦ ἀναγκαζόμενοι λέγομεν, ὅσα δῆτα καὶ λέγομεν καὶ μὴ βουλόμενοι, αὐτὸς γὰρ ὁ αἴτιος.

Καὶ ἡμεῖς μὲν ἀθεμίτως, καὶ παρανόμως, καὶ τοῖς πατράσιν ἐξ ἐναντίου τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκην γεγενῆσθαι φαμέν· οὗτοι δὲ αὐτὴν θεμιτῶς καὶ εὐλόγως διορίζονται γεγενῆσθαι· τοσοῦτον οἴδασι τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἑαυτοῖς συμφωνεῖν. ΕΦΕΣ.

B Καὶ ἡμεῖς πᾶσαν ἀνάπτυξιν καὶ σαφήνειαν μὴ ἐναντίαν οὖσαν τῇ δόξῃ τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν μᾶλλον βεβαιουμένην, παρὰ συνόδου προστεθεῖσαν, ὅπου ἂν προστεθῇ, δεχόμεθα. τοῦτο καὶ Μάξιμος ὁ θεῖος βεβαιοῖ ἐν τῇ διαλέξει αὐτοῦ τῇ πρὸς τὸν τὰ Εὐνομίου φρονοῦντα. φησὶ Μακεδόνιος πρὸς τὸν Μάξιμον· ὑπογράφεις οὖν τῇ ἐκθέσει Λουκιανοῦ; Μάξιμος. τί κατέγνως τῆς ὑπὸ τῶν τιη'. πατέρων ἁγίων τῶν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἐκτεθείσης, ἵνα καὶ ἄλλην περιβλέψῃς; Μακεδόνιος. σὺ τί κατέγνως τῆς τοῦ Λουκιανοῦ; ὁ ὀρθόδοξος. κατέγνων τῆς προσθήκης, ἧς προσεθήκατε ἐναντία αὐτῆς· Μακεδόνιος. ὑμεῖς γὰρ οὐ προσεθήκατε C τῇ ἐν Νικαίᾳ; ὁ ὀρθόδοξος. ἀλλ' οὐκ ἐναντία αὐτῇ. Μακεδόνιος. ὅλως προσεθήκατε; Ὀρθόδοξος. τὰ τότε μὴ ζητηθέντα νῦν ἡρμήνευσαν οἱ πατέρες εὐσεβῶς. διὸ καὶ ἡμεῖς τὴν τούτου μαρτυρίαν ἔχοντες καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων τῶν λεγόντων, ὅτι ἀνάπτυξις οὐ κωλύεται συμφωνοῦσα τῇ ἱερᾷ γραφῇ τῇ ἀληθείᾳ συνηγορήσαμεν. οὐ γὰρ δύναται αὐτὸς ἀντειπεῖν, ὅτι πᾶσα ἡ θεία γραφὴ ἀνάπτυξιν δεχομένη οὐ κωλύεται· διὸ καὶ τὸ προστεθὲν ἀνάγκης γενομένης ἐν τῷ συμβόλῳ, δίκαιον ἔδοξε προσκεῖσθαι. καὶ ἔτι ἐκ τῆς βιβλιοπανσυλλέκτου ἀνθολογίας Εὐλογίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, φησὶ γάρ· ἀλλὰ γὰρ τῆς αἱρέσεως D πάλιν ἡ ἀπόνοια τὴν τετάρτην μέμφεται σύνοδον, ὡς ὅρον ἐκθεμένην, διατεινομένη τὴν τοιαύτην ἐπιχείρησιν ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν Ἔφεσον πρώτης συνόδου παντελῶς ἀποκεκωλῦσθαι. καί τοιγε εἰ κατὰ τὸν λῆρον αὐτῶν ἀπεῖργεν ἡ σύνοδος ἕτερον μηδ' ὅλως προάγειν, αὐτὴ καθ' ἑαυτῆς πρὸ τῶν ἄλλων τὴν καταδικάζουσαν ἐξήνεγκε ψῆφον· δείξει γὰρ αὐτὸ τοῦτο τυποῦσα, ἃ μηδετέρα τῶν πρὸ αὐτῆς διωρίσατο. ἀλλὰ καὶ ἡ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσις, αὐτῆς ἐστιν ὅρος, ὃ ταῖς πρεσβυτέραις τῶν συνόδων οὐ διώρισται. ναὶ δὴ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ρν'. ἁγίων πατέρων ἐξ ὧν E αὐτοὶ ληροῦσι παραγράφονται, ἥ τις τῶν Πνευματομάχων τὴν αἵρεσιν καθελοῦσα, τῷ κατὰ τὴν Νίκαιαν ἐκφωνηθέντι ὅρῳ τὴν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος θεολογίαν προσθεῖσα συνήρμοσεν. εἰ γὰρ αἱ προλαβοῦσαι προστιθεῖσαι τὸν μῶμον ἐκφεύγουσιν, οὐδ' αἱ μετ' αὐτὰς ἐν τοῖς ὁμοίοις ἀνομοίως ἕξουσι τὴν κατάγνωσιν. οὕτω τὸ ἀσύνετον πάντα φύρει καὶ διαστρέφει. καὶ γὰρ ἡ ἐν Ἐφέσῳ σύνοδος πίστιν μὲν ἑτέραν, ἧς ἐναντία τὰ δόγματα πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ καθέστηκε σύνοδον, παντελῶς ἐκτίθεσθαι διεκώλυσεν· ἀκηράτων δὲ τῶν ἐν αὐτῇ σωζομέ-

ΑΠΟΚ.

μένων, ἅπερ ὁ καιρὸς ἀπαιτεῖ προστιθέναι αὐτῆς πεγέγονεν ἔργον, καὶ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις διδάσκαλος, καὶ τῆς ἐκκλησίας ὁρᾶται τοῦτο στέργουσα διὰ παντὸς ἡ παράδοσις. διὸ καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, οὔπω τῆς οἰκουμενικῆς συγκροτηθείσης συνόδου, τοὺς ἐν αὐτῇ τῶν ἱερέων λογάδας ὁ θεσπέσιος ἀθροισάμενος Κύριλλος, καὶ πίστιν διαθέμενος ἔγγραφον, τῷ Νεστορίῳ διεπέμψατο, καὶ μετά τινα ἐν τῇ αὐτῇ βίβλῳ Ἐφραιμίου τοῦ μεγάλου καὶ ταῦτα εὑρήσεις· πάλιν δὲ ἐπηρεάζουσιν οἱ αἱρετικοὶ τὴν τετάρτην σύνοδον, λέγοντες, ὡς ἐδεδογμάτιστο μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν, ἢ συγγράφειν, ἢ συντιθέναι, ἢ φρονεῖν πίστιν ἑτέραν, παρ' ἣν ἐξέθετο αὐτή· καίτοι οὐ τοῦτο ἡ σύνοδος διωρίσατο, κἂν ἀναισχύντως οὗτοι καταψεύδωνται· ἀλλὰ τὴν πίστιν, ἣν οἱ τριακόσιοι δέκα καὶ ὀκτὼ ἅγιοι πατέρες ἐξέθεντο, τιμῶσά τε καὶ θειάζουσα, παρὰ ταύτην ἔφησε μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν ἑτέραν πίστιν, καὶ τὰ ὑπόλοιπα. δῆλον δὲ ἐστιν ἐξ αὐτῶν μάλιστα τῶν συνοδικῶν φωνῶν, ὧν καὶ μόνων ἀναγινωσκομένων οὐδεμιᾶς ἄλλης δεῖται κατασκευῆς ἢ συστάσεως ἐπιδειχθεῖσα ἡ ἀλήθεια. καὶ οὐχ ὥρισε μόνον τοῦτο, ἔπραξε δὲ ἄλλως· ἀλλ' ὡς ὥρισεν, οὕτω πανταχοῦ διαπραττομένη γνωρίζεται. καὶ γὰρ τοὺς τῇ εὐσεβείᾳ προσιόντας οὐκ ἄλλο σύμβολον ἀλλὰ τῶν τιη΄. ἁγίων ἐκδιδάσκει καὶ παραδίδωσι. γέλωτα δὲ μᾶλλον καθ' ἑαυτῶν, ἢ διαβολὴν τῆς συνόδου καταχέουσιν ἐν οἷς φασιν, αὐτὴν ὑπὸ πολλῶν διασύρεσθαι· πόσαι γὰρ τῆς πρώτης καὶ οἰκουμενικῆς ἁγίας συνόδου κατεῖπον σύνοδοι καί τοι ἀρχιερέων οὖσαι πλήρωμα; τὴν δὲ τῶν ρν΄. οὐδ' εἰ γέγονε τινὲς τῶν Αἰγυπτίων εἰδέναι ἠθέλησαν. ἀλλ' ἐάσωμεν τὸ ἀλόγιστον· τῶν γὰρ ἁγίων πατέρων οὕτω διασαφούντων, καὶ λήρους ἀναισχύντους καὶ ἀλογίστους ταῦτα ἀποφαινομένων, τοῖς τὰ τοιαῦτα φθεγγομένοις· τί ἂν καὶ ἐροῦμεν ἡμεῖς; ἀντιφθεγξώμεθα τούτοις, ἢ στέρξωμεν τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα; οὐκ ἔγωγε οἶμαι, ἐρεῖ πᾶς νοῦ καὶ φρενῶν κύριος.

ΕΦΕΣ. Καὶ ἡμεῖς μὲν τὸν πάπαν ὡς ἕνα τῶν πατριαρχῶν λογιζόμεθα, καὶ τοῦτό γε ἂν ὀρθόδοξος ᾖ. οὗτοι δὲ αὐτὸν βικάριον τοῦ Χριστοῦ, καὶ πατέρα, καὶ διδάσκαλον τῶν Χριστιανῶν ἁπάντων μάλα σεμνῶς ἀποφαίνονται.

ΑΠΟΛ. Ἀλλ' οὐδ' ἡμεῖς ὡς δύο καὶ τρεῖς αὐτὸν λέγομεν, ἀλλ' ὡς ἕνα τῶν πατριαρχῶν· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὁμοταγέσιν ἐστί τις πρωτείων. φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐν τῇ ἑπτακαιδεκάτῃ ὁμιλίᾳ τῶν πράξεων· ὅρα πῶς καὶ ἐν τοῖς ἑπτὰ ἦν τις πρόκριτος καὶ τὰ πρωτεῖα εἶχεν· εἰ γὰρ ἡ χειροτονία κοινὴ ἦν, ἀλλ' ὅμως ἐπεσπάσατο χάριν πλείονα. πάντα δὲ ἀρχιερέα διάδοχον Χριστοῦ λέγομεν, καὶ ἐπὶ τῆς καθέδρας καθήμενον τοῦ Ἰησοῦ μου καὶ Θεοῦ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ λέγων· ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει. καὶ ταῦτα μὲν κοινῶς πρὸς πάντας, ἐπίσης γὰρ ἡ ἱερωσύνη πρὸς τὸ ὑπουργῆσαι τὸ θεῖον λουτρὸν, καὶ ἱερὰν μυσταγωγίαν τελέσαι, καὶ συγχώρησιν ἁμαρτιῶν δοῦναι τοῖς ἐξομολογουμένοις, καὶ ἱερὸν χρίσμα τελέσαι. καὶ μοναχὸν ἀποκεῖραι, καὶ ἔλαιον ἁγιάσαι καὶ χρίσαι πρὸς ἀπόνιψιν ἁμαρ-

A poterunt quæ occasio tulerit, sicut ipsamet addidit: hoc & magistra rerum natura docet, & ecclesiæ usus juxta perpetuam traditionem confirmat. Propterea vir admirabilis Cyrillus, œcumenica synodo nondum celebrata, congregatis provinciæ suæ episcopis, Alexandrinæ fidei scripsit expositionem, quam Nestorio misit: & infra in eodem libro verba hæc magni Ephræmii reperies: Rursus hæretici quartam synodum calumniantur dicentes, decretum fuisse ante illam, ne cui liceret proferre, aut scribere, aut componere, aut tenere aliam fidem, præter eam, quæ erat exposita: Quamquam synodus non hoc decreverat, B licet impudenter ipsi mentiantur; sed fidem a trecentis decem & octo patribus expositam summo in honore habens præceperat, ne cui fas esset aliam proferre fidem: & quæ sequuntur. Id certe ex ipsis synodi vocibus maxime constat; patebit enim ipsa per se veritas nulla probatione indigens, si solum eæ legantur. Nec ita quidem decrevit, aliud vero fecit; sed illud ubique servavit, quod ab ea decretum fuit; nam ad veram accedentes religionem non alio symbolo, quam a trecentis decem & octo patribus edito instituit. Risum vero potius in se movent, quam petunt calum- C niis synodum, dum ajunt, multos illi obtrectare. Nam de prima sancta & œcumenica synodo quot synodi detraxerunt, cum & ipsæ cœtus essent episcoporum? Quid dicam de synodo centum quinquaginta patrum, de qua Ægyptii quidam, ne si facta quidem fuerit, scire voluerunt? Sed missa faciamus deliramenta: Nam sanctis patribus ita exponentibus, & nugas hæc esse impudentes, verbaque futilia affirmantibus, quid nos ad proferentes ea dicamus? Refellamusne illos, an vero dicta probemus? Utrumque negaverit, quicumque suæ mentis est D compos.

Et nos quidem papam ut unum de patriarchis habemus, idque si recte de fide sentiat; Isti vero illum Christi vicarium, patrem & doctorem omnium Christianorum magna gravitate pronuntiant. EPHES.

Nec ipsi duos aut tres esse dicimus papam, sed unum patriarcharum: est tamen etiam inter ejusdem ordinis plures unus primarius. Ait enim sanctus pater Chrysostomus homilia decimaseptima in acta apostolorum: Vide, ut etiam inter illos septem unus fuerit præpositus, & primas tenens: nam etsi communis erat E ordinatio, majorem tamen ille assecutus est gratiam. Ceterum omnem episcopum dicimus Christi esse successorem, & in cathedra Jesu Dei mei sedentem: Ipse enim dicit: *Qui recipit vos, me recipit*; & : *Qui vos audit, me audit*. Et hæc quidem communia sunt, æqualiter enim est in omnibus sacerdotium, quod attinet ad conferendum baptismum, & faciendum sacrificium, & peccata confitentibus dandam absolutionem, & sacrum chrisma conficiendum, & monachum tondendum, & oleum benedicendum ungendumque ad macu- RESP. *Matth. 1* *Luc. 10.*

maculas peccatorum delendas, & sacerdotem per gradus promovendum: Eamdem enim vim & easdem vires habet unusquisque ad functiones rerum ecclesiasticarum obeundas: & hoc pro certo habemus, quippe ut acceptum a patribus. Sed etiam quod de papa dicimus, non ex nobis dicimus. Nam Theodorus Studita scribens ad Michaelem imperatorem nomine omnium hegumenorum, in epistola, quæ sic incipit; Nos omnes in unum congregati jussu vestri a Deo coronati imperii, humillimi episcopi & hegumeni: si quid vero, inquit, dubitat, aut minus solutum credit sacra tuæ mentis excellentia a religioso præsule; jubeat magna sua & a Deo confirmata potentia, ut quæ ad universorum utilitatem zelo rerum divinarum flagrat, a seniore Roma mitti sibi hujus rei declarationem, ut per antiquam traditionem ab initio servatum est. Hæc est, imitator Christi imperator, supremus apex Dei ecclesiarum, cui primus præsedit Petrus, ad quem dominus: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam; & portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* (Matth. 16.) Idem Theodorus in alia epistola ad Naucratium; cujus initium est; Non complebuntur aures meæ vocibus auditionum: Deum, inquit, hominesque in præsenti contestor; sejunxerunt se a corpore Christi, a coryphæa sede, in qua Christus posuit fidei claves; adversus quam non prævaluerunt per omne sæculum, nec prævalebunt usque ad finem sæculi inferi portæ, ora videlicet hæreticorum, sicut promisit ille qui non mentitur. Et in tertia sancta synodo Arcadius episcopus dixit; Præcipiat vestra beatitudo literas sancti & omni cum veneratione nominandi papæ Cœlestini, sedis apostolicæ episcopi, vobis allatas recitari, ex quibus vestra beatitudo perspicere poterit, quali omnes ecclesias cura ille complectatur. Projectus quoque iisdem est usus verbis. Et paucis interpositis; Cyrillus, inquit, Alexandrinus dixit; Suscepta sanctissimi & per omnia sacratissimi Cœlestini episcopi sanctæ apostolicæ ecclesiæ Romanæ epistola cum honore concedente recitetur. Similiter in sancto concilio quarto, in sacris Valentiniani ad Theodosium literis, hæc scripta leguntur; (Conc. Chalced. part. 1. epist. 25.) Ut beatissimus Romanæ urbis episcopus, cui principatum sacerdotii super omnes antiquitas contulit, locum & facultatem habeat de fide & sacerdotibus judicandi. Cum igitur facultas illi sit exercendi judicium de fide & sacerdotibus, jure Christianorum omnium doctor in definitione inscribitur.

EPHES. Fiant patre feliciores, cetera similes: Nam & ille adversa utitur fortuna antipapam habens, satis molestiarum illi exhibentem; & istis patrem & doctorem suum imitari non patitur animus.

RESP. Utinam nobis tot essent concionatores in ecclesia diebus festis ac dominicis populum docentes, quot summa felicitate visuntur in Latina ecclesia, quotque monachi extremam amplexi paupertatem.

τιῶν, καὶ ἱερέα κατὰ βαθμὸν χειροθετῆσαι· καὶ εἰς πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν καὶ ἴσην ἕκαστον οἴδαμεν ἔχειν. καὶ οὕτως ἔγνωμεν ἀκριβῶς παρὰ τῶν πατέρων ταῦτα λαβόντες. καὶ ὃ δὲ λέγομεν, οὐκ ἐξ ἡμῶν τοῦτο λέγομεν· φησὶ γὰρ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης γράφων πρὸς Μιχαὴλ τὸν βασιλέα ἐκ προσώπου πάντων τῶν ἡγουμένων, ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἧς ἡ ἀρχή· ἡμεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνεληλυθότες κατὰ κέλευσιν τῆς θεοστέπτου ὑμῶν βασιλείας, ἐλάχιστοι ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι· εἰ δέ τι ἀμφιβαλλόμενον, ἢ ἀπιστούμενον τῇ θείᾳ ὑμῶν μεγαλονοίᾳ διαλύεσθαι παρὰ τοῦ ἀρχιερέως εὐσεβῶς, ἡ μεγάλη καὶ θεοστήρικτος αὐτῆς χεὶρ, ὡς ζηλοτυποῦσα τὰ θεῖα ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τοῦ παντὸς, κελευσάτω παρὰ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης δέξασθαι τὴν διασάφησιν, ὡς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς πατροπαραδότως ἐξεδόθη. αὕτη, Χριστομίμητε βασιλεῦ, ἡ κορυφαιοτάτη τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, ἧς Πέτρος πρωτόθρονος, πρὸς ὃν ὁ κύριος φησί· σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ πρὸς Ναυκράτιον, ἧς ἡ ἀρχή· οὐ πληρωθήσεται τὸ οὖς μου ἀπὸ φωνῶν ἀκροάσεων, φησί· μαρτυρῶ ἄρτι κατενώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἑαυτοὺς ἀπέρρηξαν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ κορυφαϊκοῦ θρόνου, ἐν ᾧ Χριστὸς ἔθετο τὰς κλεῖς τῆς πίστεως, ἧς οὐ κατίσχυσαν ἀπ᾽ αἰῶνος οὐδ᾽ ἂν κατισχύσωσι μέχρι συντελείας αἱ πύλαι τοῦ ᾅδου, τὰ τῶν αἱρετικῶν δηλαδὴ στόματα, ὡς ἡ τοῦ ἀψευδοῦς ὑπόσχεσις. ἐν δὲ τῇ ἁγίᾳ τρίτῃ συνόδῳ Ἀρκάδιος ἐπίσκοπος εἶπε· κελευσάτω ἡ ὑμετέρα μακαριότης τὰ προσενεχθέντα ὑμῖν γράμματα τοῦ ἁγίου καὶ μετὰ πάσης προσκυνήσεως ὀνομαζομένου πάπα Κελεστίνου τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας ἐπισκόπου ἀναγνωσθῆναι· ἐξ ὧν γνῶναι δυνήσεται ἡ ὑμετέρα μακαριότης, ὁποίαν ἔχει φροντίδα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. τὰ αὐτὰ καὶ Προϊέκτος. καὶ μετὰ πάνυ βραχέα φησί. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας εἶπεν· ὑποδεχθὲν τὸ γράμμα τοῦ ἁγιωτάτου καὶ κατὰ πάντα ὁσιωτάτου τῆς ἁγίας ἀποστολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου τῆς Ῥωμαίων Κελεστίνου, μετὰ τῆς προσφόρου τιμῆς ἀναγινωσκέσθω. ἐν δὲ τῇ ἁγίᾳ τετάρτῃ συνόδῳ ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ γράμματι, ὃ καὶ θεῖον γράμμα ἐπιγράφει, τοιάδε φησίν· ἵνα ὁ μακαριώτατος ἐπίσκοπος τῆς Ῥωμαίων πόλεως, ᾧ τὴν ἱερωσύνην κατὰ πάντων ἡ ἀρχαιότης παρέσχε, χώραν καὶ εὐπορίαν ἔχῃ περὶ πίστεως καὶ ἱερέων ἀνακρίνειν. ἐπεὶ οὖν περὶ πίστεως καὶ ἱερέων εὐπορίαν ἔχει τοῦ ἀνακρῖναι, δικαίως καὶ διδάσκαλος τῶν Χριστιανῶν ἁπάντων ἐν τῷ ὅρῳ γράφεται.

ΕΦΕΣ. Γένοιντο πατρὸς εὐτυχέστεροι, τὰ δ᾽ ἄλλα ὅμοιοι· καὶ γὰρ δὴ κἀκεῖνος οὐκ εὐτυχεῖ, τὸν ἀντιπάπαν ἔχων ἐπιεικῶς διοχλοῦντα· καὶ οὗτοι τὸν πατέρα μιμεῖσθαι καὶ τὸν διδάσκαλον οὐκ ἀνέχονται.

ΑΠΟΚ. Καὶ ἡμεῖς εὐχόμεθα τοσούτους διδασκάλους πλουτήσειν ἐπ᾽ ἐκκλησίας διδάσκοντας ἐν ταῖς ἑορτασίμοις ἡμέραις καὶ ἐν ταῖς κυριακαῖς ὅσους καὶ ἡ τῶν Λατίνων ἐκκλησία πλουτεῖ, καὶ περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ εὐτυχεῖ, καὶ τοσούτους μοναχοὺς ἀκτήμονας ἔχει.

λέ-

A λέληθε δὲ αὐτόν, ὅτι ἀντιπάπας ἐβούλετο μὲν γενέσθαι, ὑπὸ δὲ τῶν καλῶς φρονούντων, καὶ καλῶς διατιθεντων τὰ κοινὰ, καὶ τὴν τιμὴν ἑαυτῶν περιποιουμένων *. καὶ διὰ ταῦτα καὶ τὸ μὴ εἶναι σχίσμα ἐν ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ, ὅπερ ἐστὶ χεῖρον πάντων τῶν κακῶν, ἀντιπάπας οὐκ ἐγένετο. ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος διελύθη, καὶ τὰ πάντα ἐν γαλήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ. οὐκ ἔδει οὖν αὐτὸν ἄνθρωπον τοιοῦτον τῆς ἐκκλησίας καταράσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπερεύχεσθαι τὰ κρείττω καὶ βελτίω.

* ἴσ. λείπει κεκώλυται ἤ τι τοιοῦτον.

ΕΦΕΣ. Φεύγετε οὖν αὐτοὺς, ἀδελφοὶ, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ· B καὶ οὐ θαυμαστόν· αὐτὸς γὰρ ὁ σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός· οὐ θαῦμα οὖν, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ περὶ τῶν αὐτῶν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος· οἱ τοιοῦτοι τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων· ὁ μέν τοι στερρὸς θεμέλιος τῆς πίστεως ἕστηκεν ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην. καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· εἴτις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, C κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. βλέπετε προφητικῶς τὸ, κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ ἵνα μή τις τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πάπα προβάλληται. καὶ ὁ ἠγαπημένος μαθητής· εἴτις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, εἰς οἰκίαν αὐτὸν μὴ λαμβάνετε, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε· ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς.

Τούτων ὑμῖν ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διωρισμένων, στήκετε κρατοῦντες τὰς παραδόσεις, ἃς παρελάβετε τάς τε ἐγγράφους καὶ ἀγράφους· ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες ἐκπέσητε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ. Θεὸς δὲ ὁ πάντα δυνάμενος ἐκείνους τε D ἐπιγνῶναι τὴν οἰκείαν πλάνην παρασκευάσειε, καὶ ἡμᾶς αὐτῶν ἀπαλλάξας ὡς πονηρῶν ζιζανίων οἷα καθαρὸν καὶ εὔχρηστον σῖτον εἰς τὰς ἑαυτοῦ ἀποθήκας συνάξειεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις.

ΑΠΟΛ. Ἔδει μὲν ἡμᾶς μηδεμίαν ἀπολογίαν δοῦναι, ἐν οἷς ἐνταῦθα προφέρει· συνήθως γὰρ ποιεῖ προφέρων ὕβρεις καθ' ἡμῶν. ὅμως ἐροῦμεν ὀλίγα· καὶ γὰρ τὸ, ὁμοούσιον, καὶ τὸ, θεοτόκος, καὶ ὅσα οἱ ἅγιοι διετράνωσαν, αὐταῖς λέξεσιν οἱ ἀπόστολοι οὐκ εὐηγγελίσαντο· ἀλλ' ἡμεῖς ὅσα τε οἱ πατέρες ἡμῶν ἐθεολόγησαν καὶ ἐξήπλωσαν, ὡς ἀποστολικὰς παραδόσεις καὶ ταῦτα στέργομεν. εἰ οὖν ὑπὸ τὸ ἐπιτίμιον E τοῦ ἀποστόλου οἱ ταῦτα ἐκθέμενοι, καὶ ἡμεῖς ἐσμέν. ὅσα δὲ ἐκ τῶν ἀποστολικῶν ἐπιστολῶν καθ' ἡμῶν προφέρει, οὐ συμβάλλουσι πρὸς ἡμᾶς. τὰς γὰρ παραδόσεις τῶν ἀποστόλων, τάς τε ἐγγράφους καὶ ἀγράφους, ταῖς εὐχαῖς αὐτῶν στηριζόμενοι βεβαίως κατέχομεν, εἰς Τριάδα πιστεύοντες ὁμοούσιον, καὶ Θεὸν σεσαρκωμένον ἐκ τῆς ἀειπαρθένου θεοτόκου γεννηθέντα. ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἴρηται οὐ κατὰ φιλόνεικον ἀπόδειξιν· οὐδὲ γὰρ βουλόμεθα ἐρίζειν τε καὶ φιλονεικεῖν, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν ἐρευνᾷν διὰ τῆς ὁδηγούσης ἡμῖν παρὰ Θεοῦ γνώσεως καὶ τῆς τῶν ἁγίων

Ignorat vero ipse de antipapa, voluisse quidem illum dignitatem arripere, sed a prudentioribus, & rempublicam recte administrantibus, honoremque suum tutantibus fuisse rejectum. Ex quo factum est, ut antipapa non sit, ne etiam in ecclesia Dei schisma esset, quod est malorum omnium gravissimum. Basileensis quoque synodus dissoluta est, omniaque in pace sunt, & summa tranquillitate. Quare non oportebat, talem virum imprecationes in ecclesiam jacere, sed precari potius, ut ei fauste prospereque eveniant omnia.

Fugite ergo, fratres, illos & communionem eorum; sunt enim pseudapostoli, subdoli operarii, transfigurantes se in apostolos Christi: & non mirum; Ipse enim satanas transfigurat se in angelum lucis. Non est ergo magnum, si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiæ; quorum finis erit secundum opera ipsorum. Rursus idem apostolus de iisdem alio in loco; *Hujuscemodi*, inquit, *domino nostro Jesu Christo non serviunt, sed suo ventri; & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium: sed firmum fundamentum fidei stat, habens signaculum hoc*: & alibi rursus; *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, licet angelus de cælo, anathema sit*. Videtis prophetice dictum illud, *licet angelus de cælo*, ne quis eminentiam papæ obtendat. Et dilectus discipulus; *Si quis*, inquit, *venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec, Ave, ei dixeritis: qui enim dicit illi, Ave, communicat operibus ejus malignis.*

Ephesius. 2. Cor. 11. Galat. 1. Jo. epist. 2.

Cum hæc vobis sint a sanctis apostolis præscripta, state in traditionibus quas accepistis, sive scriptas, sive non scriptas; ne improborum errore traducti a propria excidatis firmitate. Deus autem qui omnia potest, & illis, ut suum agnoscant errorem, præstet, & nos veluti purum selectumque frumentum ab illis tanquam pravis zizaniis secernens, in horreo suo reponendos colligat in Christo Jesu domino nostro, quem decet omnis gloria, honor, & adoratio.

Resp. Ad hæc sane, quæ hic profert, nulla esset danda responsio; nam suo more jacit in nos contumelias: tamen dicemus pauca. Vox, Consubstantialis, &, Deipara, & quæcumque sancti explanarunt, non sunt ab apostolis explicite tradita: Nos tamen omnia, quæ patres nostri de rebus divinis locuti latius explicarunt, tanquam apostolicas recipimus traditiones. Itaque si sancti illi pœnis per apostolum constitutis tenentur, & nos tenemur. Quæ porro in nos profert ex epistolis apostolorum, non faciunt ad rem. Traditiones enim apostolicas tam scriptas quam non scriptas orationibus illorum fulti constanter tenemus, credentes in Trinitatem consubstantialem, Deumque incarnatum, ex semper virgine Dei genitrice natum. Sed hæc dicta sint non contentiosæ ostentationis ergo; neque enim rixari & contendere volumus, sed veritatem scrutari duce nobis divinitus tradita scientia & doctrina sanctorum, a qui-

a quibus sacra dogmata explicata sunt; A non alia via persuadere volentes hominibus, quam ea, quæ nobis per lumina ecclesiæ patet. Testis cogitationum dominus, qui rationem ab omni mendacium proferente reposcet. Nos enim inimici pacis esse nec habuimus, nec habebimus unquam in animo: nam si pacem amittamus, hostes illorum erimus, quibus a Christo dictum est, *Pax vobis*, sed hanc tenere volumus & optamus. Potens autem est Deus pacem donare & confirmare per universam ecclesiam suam; ut omnes unanimiter idem B sentientes & profitentes, Christo Deo cui sic placitum est, gloriam tribuamus: quoniam ipsum decet gloria in sæcula. Amen.

Luc. 24. Joan. 20.

A διδασκαλίας, οἵ τινες τὰ θεῖα δόγματα διετράνωσαν· οὐκ ἄλλως βουλόμενοι πείθειν ἀνθρώπους, ἢ ὡς οἱ τῆς ἐκκλησίας φωστῆρες διδάσκουσι. μάρτυς ὁ τῶν ἐννοιῶν δεσπότης, ὃς ἀπαιτήσει λόγον πάντα τὸν λαλοῦντα τὸ ψεῦδος, καὶ γὰρ ἐχθροὶ εἰρήνης οὔτε ἠθελήσαμεν, οὔτε ποτὲ θελήσομεν γενέσθαι· ἐὰν γὰρ τὴν εἰρήνην ἀπολέσωμεν, ἐχθροί ἐσμεν ἐκείνων τῶν ἀκουσάντων παρὰ Χριστοῦ· εἰρήνη ὑμῖν· ἀλλὰ ταύτην θέλομεν καὶ ποθοῦμεν κατέχειν. δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς εἰρήνην δοῦναι καὶ πῆξαι καὶ βραβεῦσαι ἐν τῷ πληρώματι τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας, B ἵνα πάντες ὁμοθυμαδὸν τὸ ἓν φρονοῦντες καὶ λέγοντες, τῷ οὕτως εὐδοκήσαντι Χριστῷ τῷ Θεῷ δόξαν ἀναπέμψωμεν· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

ACTA

ACTA SACRI ŒCUMENICI CONCILII

AB HORATIO JUSTINIANO BIBLIOTHECÆ VATICANÆ CUSTODE PRIMARIO

COLLECTA, DISPOSITA, ET NOTIS ILLUSTRATA.

Anno Christi 1438.

PRÆFATIO HORATII JUSTINIANI IN COLLECTIONEM ACTORUM concilii Florentini.

CONCILIUM Basileense, ex decreto Constantiensis concilii, a Martino V. summo Pontifice indictum, & Eugenii IV. successoris ejus auctoritate inchoatum, non diu in apostolicæ sedis obedientia permansit; sed inconcessa tentans, & Petri judicium usurpans, imo supra Petrum, & supra papam se constituens, incredibile dictu est, quot & quanta sit ausum, & ad infelicem exitum deduxerit. Nam & abominationem desolationis in templo Dei statuit, & antipapam sibi elegit, asperrimo tunc perstrictum scommate, Basilea peperit Basiliscum. Ea omnia exarata leguntur, non sine piorum offensa, in actis impressis ejusdem concilii.

Quid vero Eugenius summus pontifex adversus hujusmodi facinora egerit, quomodo & quibus constitutionibus ac rationibus Basileense concilium Ferrariam transtulerit, abrogaverit; in eodem contumaciter perseverantes censuris & pœnis perstrinxerit; assertasque ab eis veritates, verius falsitates, de potestate concilii supra papam, damnaverit, non æque in manibus omnium extant, cum tamen omnia in hoc generali concilio, Ferrariæ primum, deinde Florentiæ, quo idem concilium ejusdem pontificis auctoritate fuerat translatum, acta fuerint.

Florentiæ etiam in hoc eodem concilio unionem ecclesiæ Græcæ cum apostolica Romana perfecit Eugenius: & quia hæc unio fuit præcipuum & primo intentum convocationis hujus concilii opus, unde & merito Florentinum concilium nuncupatur, ejus rei gestæ historiam breviter hic indicasse visum est, ut hinc quoque hujus nostræ collectionis actorum publica necessitas dignoscatur. Igitur S. Ignatio patriarcha e sede Constantinopolitana expulso, illam invasit Photius, qui Nicolai I. judicio de vi damnatus [a], ira odioque in judicem exæstuans, ab ejus obedientia recessit, & schismaticorum factus antesignanus, Romanæ sedis negavit primatum: atque ut eam argueret, quod male symbolo addidisset, Filioque [b], negavit Spiritum sanctum a Filio procedere, multaque alia falsorum dogmatum zizania inimicus homo

A superseminans in orientali ecclesia, non sibi soli & suis æternæ vitæ dispendium intulit, sed in successores propagans, perpetui jecit semina schismatis, quod altis radicibus fixum, haud facile esset in posterum evellendum.

Laboravit in eo extirpando, legatis Constantinopolim missis, Leo [c] IX. sed frustra. Evocavit Grecos ad Barense concilium Urbanus II. S. Anselmo [d] Cantuariensi archiepiscopo disceptatore usus, sed nullo fructu. Gregorio X. pontifice in Lugdunensi concilio Michael Palæologus imperator, Græcique antistites Romanæ ecclesiæ unionem amplexi sunt, ejusque fidem professi; sed a fide & promissione cito recesserunt.

B Tandem Joannes Palæologus imperator Græcorum, & Josephus patriarcha Constantinopolitanus, cum reliquis orientalibus episcopis ad hoc concilium, ab Eugenio IV. summo pontifice indictum, Ferrariam primum, deinde Florentiam, quo ejusdem pontificis auctoritate idem concilium fuerat translatum, se contulerunt, atque post multas disputationes & tractatus, tandem Spiritu sancto cooperante, in quinque capita convenere. Primo, de processione Spiritus sancti ex Patre & Filio. Secundo, de licita additione, Filioque, facta symbolo. Tertio de materia eucharistiæ azymi; sive fermentati panis triticei. Quarto, de purgatorio & visione beatifica. Quinto, de primatu papæ. Decreto super his firmato, imperator & Græci in patriam sunt reversi.

C Verum tot Rmanorum pontificum laboribus & impensis exculta Græcia nullum fructum attulit; quinimo, Marco Ephesino archiepiscopo, novo Photio, impulsore, ad vetus schisma atque hæresim rediit: ut mirum minime videri debeat, si infructuosæ instar ficulneæ, quam in evangelio legimus, jaceat excisa.

Observatione autem dignum, quod plures historici memorant [e], in diebus festis pentecostes, quibus Spiritus sancti missio & illapsus in apostolos & ecclesiam recolitur, Constantinopolim a Turcis fuisse captam; justissima Dei ultione, una cum regia urbe imperatorem, imperium, libertatemque amittentibus Græcis inter ipsa solemnia sancti Spiritus, cujus ipsi a Patre & Filio processionem negant.

Ceterum præfatum unionis decretum in hoc concilio conditum & firmatum, refertur ab omnibus

a In 8. synodo generali.

b In sua epist. encyclica.

c Vuibertus in ejus vita lib. 2. cap. 9. Leo Ostiens. lib. 2. cap. 89.

d Baron. to. 11. an. 1097. num. 146.

e Apud Mercatorem in sua chronolog. ann. 1452. " Hoc falsum ut ajunt non semel monuimus: fuit capta feria tertia post dominicam Trinitatis.

ANNO CHRISTI 1438.

nibus tam Græcis, quam Latinis, ejusdemque A extant originalia, de quibus suo loco dicemus.

At vero disputationes publicæ Græcos inter & Latinos habitæ, quales fuerint, quidve ab utraque parte dictum allatumve sit, altum apud omnes silentium, spatio centum fere annorum, a tempore scilicet Eugenii ad tempus Clementis VII. cum tamen certum sit, non ab uno tantum Græco aut Latino, sed a pluribus tam Græcis quam Latinis scriptoribus, & concilii secretariis seu notariis fuisse exceptas: sic enim ait Fantinus de Valereso archiepiscopus Cretensis, qui eidem concilio interfuit, & decreto subscripsit, in ejus explicatione, quæ in bibliotheca Vaticana extat manuscripta. *Multæ disputationes solemniter factæ fuerunt super diversis articulis, positis* B *sex pro parte disputatoribus, qui in medio totius concilii considebant, sex videlicet ex una parte, & sex ex alia, sibi adinvicem facies conspicientes. Interpres autem stabat in medio omnium referendo cuncta in Latino & Græco sermone, quæ ab utraque parte dicebantur: tres vero notarii erant constituti pro qualibet parte, qui omnia gesta in Latino & Græco fideliter conscribebant.* Hæc ille. Latinis igitur exemplaribus in archivis & bibliothecis delitescentibus, ex Græcis unum sine scriptoris, seu notarii nomine anno millesimo quingentesimo vigesimosexto sedente Clemente VII. typis Romæ excusum lucem aspexit, a Bartholomæo Abramo Cretensi Latine redditum, qui Florentino concilio non in operis tantum vestibulo, sed C inter ipsa etiam acta octavæ synodi nomen indidit: *Joannes*, inquit, *Palæologus imperator ad celebrandam octavam synodum triremibus invectus est*: ut si antiquiores codices ejusdem concilii manu exaratos non haberemus, autographo hæc verba necessario essent adscribenda, quæ merito Baronius [a] temeritatis, vel imperitiæ arguit, cum titulum & ordinem vindicante sibi œcumenica octava synodo, contra Photium schismaticorum antesignanum celebrata, quam propterea ejusdem factionis Græci non recipiunt, nec agnoscunt. Hoc igitur detracto titulo & nomine, aliam ejusdem Græci codicis translationem in Latinum sermonem elaboravit Joannes Matthæus [b] Caryophilus, idem Cretensis, quæ in conci- D liis generalibus sub Paulo V. Romæ editis est impressa.

Verum expetebant plurimi, & quidem merito, ut exemplar etiam earumdem disputationum ab aliquo scriptore Latino exaratum quæreretur, & ad publicam utilitatem ederetur in lucem. Eodem ego desiderio cum tenerer, atque bibliothecæ Vaticanæ volumina revolverem, reperi vetustum codicem manuscriptum continentem eas disputationes, ab Andrea de sancta Cruce patricio Romano & apostolici consistorii advocato descriptas, qui & inter advocatos, qui concilio interfuerunt, recensetur in actis [c], & ea quæ hinc inde dicebantur excipiebat: quod ipse profitetur [d] his verbis: *Calamum sumpsi, onusque* E *ad scribendum prolata suscipiens, id prosecutus sum: referam, nulla mutata substantia, Græcorum dicta ex interpretis organo, Latinorum ex ipsorum exponentium originali emissione verborum.* Et infra [e]. *Quæ quidem, etsi facundius referri potuissent, retuli, prout fuere, verbisque propriis eorum qui ea protulere, ne verborum ornamento a gestorum veritate divertere judicarer.*

a Tom. 10. anno 869. num. 64.

b In catalogo conciliorum generalium Romæ editorum initio tomi IV.

c Part. 1. num. 29.

d Collatione 1.

e Collatione 22. in fine.

Quod autem id Andreas & alii scriptores præstare potuerint, fidem faciunt verba interpretis [f], sic disceptatores alloquentis: *Placeat plane dicere, ut scriptores possint scribere*: imo & post disceptationes conveniebant scriptores, ut unus suppleret ex alio, si quæ non excepisset: sic enim Græcis dixit aliquando Julianus cardinalis Cæsarinus [g]: *Si scriptores non bene omnia recollegerunt, nostri scriptores & vestri conveniant*: & alibi [h]: *Relata per notarios scripta auscultentur*: & rursus [i] alibi: *Conveniant qui scripserunt, & de scriptis conveniant.*

In hoc eodem concilio (dum adhuc Florentiæ post discessum Græcorum celebraretur) ecclesias Armenorum & Jacobitarum ad apostolicæ sedis obedientiam reduxit Eugenius, decretis pro earum unione cum Romana ecclesia conditis, in quibus fere omnia Christianæ fidei dogmata, & sacramentorum mysteria continentur; quæ, quamvis legantur in Bullario Romano & in codicibus Vaticanis, extentque originalia, de quibus suo loco dicemus, tamen non solum inter acta concilii non sunt edita, sed nec ullibi prorsus publice apparent, qua tandem occasione, quibus tunc missis legationibus, quibus oratorum instantiis & acceptationibus fuerint condita.

Transtulit etiam hoc concilium Eugenius Florentia Romam in Laterano, atque in eo oratores regis Æthiopum audivit. Syros, Chaldæos, & Maronitas ad sedis apostolicæ obedientiam reduxit, eisque decreta de fide catholica, approbante concilio, tradidit.

Hæc omnia in Vaticanis codicibus & regestis inclusa detinebantur: & hæc sunt, quæ in hoc opere continentur, & nunc primum in lucem prodeunt: ad quorum pleniorem notitiam plura etiam inserui ex historicorum manuscriptis codicibus & monumentis, quæ in præfata extant bibliotheca.

Ea igitur quæ reperi, non secus ac vivas aquas in Vaticani collis visceribus, Vaticanæ scilicet bibliothecæ manuscriptis voluminibus reconditas, typis, quasi canalibus, in ecclesiæ campum derivandas curavi; obscuriora & difficiliora, notis tam in margine, quam in fine constitutionum & collationum appositis, pro viribus illustravi; sanctorum patrum & conciliorum testimonia quibus ex locis desumpta sint, indicavi; cuncta juxta temporis ordinem, brevi, ubi opus fuit, narratione & argumento, historica methodo connexui, ac in tres partes distributa disposui. Quarum prima ante adventum Græcorum, secunda post eorum adventum, tertia post eorumdem discessum, acta continet.

Quocirca neminem non manifeste percipere existimo, quam graves nos causæ ad hanc novam collectionem adoriendam, illustrandam ac divulgandam impulerint, ut vera tandem & integra sacrosanctæ synodi acta fideliter in suas partes digesta, publice in omnium manibus extarent: in quibus edendis una hæc nobis & suprema ratio fuit, ut Dei laudem & sanctæ matris ecclesiæ utilitatem pro virium nostrarum modulo promoveremus.

ANNO CHRISTI 1438.

f Collatione 21.

g Ubi supra.

h Collatione 4. in fine.

i Collatione 8.

PARS

ANNO CHRISTI 1438.

PARS PRIMA
ACTORUM SACRI OECUMENICI
CONCILII FLORENTINI
ANTE ADVENTUM GRÆCORUM AD IDEM CONCILIUM.

I.

DIVISIONEM *orientalis eccleſiæ ab apoſtolica ſede ægre ferens ac moleſtiſſime Eugenius IV. ſummus pontifex, in Conſtantienſi concilio primum; demum apud Martinum papam V. prædeceſſorem ſuum, adhuc in minoribus conſtitutus, plurimum laboraverat* [a] *ut ſublato pariete de medio, utriuſque eccleſiæ unio proveniret. Ad apoſtolatus autem apicem aſſumptus, pio deſiderio, paſtoralis curæ debito accedente, eam rem ardenti animo aggreſſus, per ejus ſtudium ac diligentiam Joannes Palæologus imperator Conſtantinopolitanus, & Joſephus patriarcha oratores ad apoſtolicam ſedem deſtinarunt. Nec moratus Eugenius nuncios apoſtolicos Conſtantinopolim* B *tranſmiſit, quorum induſtria ad conventiones & capitula tractandæ rei deventum eſt. Interim exiſtentes in Baſileenſi concilio, quod a Martino V. ſummo pontifice fuerat indictum, & ejuſdem Eugenii aſſenſu perſeverabat, privatas cauſas, zeli & reformationis prætextu, exercentes, jamque adverſus Eugenium intumeſcentes, ut ex adventu Græcorum majorem ſibi exiſtimationem compararent, per oratores & literas Græcos ſolicitabant, ut ad idem concilium accederent, quod & pacto firmarunt. Nam oratores imperatoris & patriarchæ ad idem concilium tranſmiſſi, cum nondum ad eorum notitiam perveniſſent tractatus & capitula Conſtantinopoli per nuncios apoſtolicos firmata, convenerunt cum Baſileenſibus inter alia, de transferendo dicto concilio ad locum Græcis magis accommodum, his verbis* [b]: Loca nominata ſunt Calabria, Ancona, vel alia terra maritima: Bononia, Mediolanum, vel alia civitas in Italia: extra Italiam Buda in Hungaria, Vienna in Auſtria; & ad ultimum Sabaudia. Datum in ſeſſione publica 7. Idus Septembris 1434.

[a] Ut teſtatur ipſe Eugenius ſummus pontifex in ſua conſtitutione incipiente, *Salvatoris*, quæ infra num. 4. recenſetur, ex qua hæc deſumpſi.

[b] Seſſ. 19. ejuſdem concilii.

Diſplicuit quidem ſummo pontifici quod parum ſibi deferri videretur, cum de re tam gravi & ardua, tot menſibus agitata, nihil antea ſibi per ipſum concilium fuiſſet nunciatum: avidus tamen unionis præfatæ, & veritus, ne, ſi diſſenſio aliqua intercederet, eadem impediretur, licet deliberationem aliam multo expeditiorem, ut probavit eventus, Conſtantinopoli in dies expectaret, audito nihilo minus oratore concilii, concluſioni ipſius concilii præbuit aſſenſum. Subſecutos poſtmodum Græcorum oratores pro confirmatione Conſtantinopoli geſtorum exhortatus eſt, ne concluſionum varietatem ægre ferrent, neve diffiderent, auſpice Deo, pro votis omnia ſucceſſura: ſibi gratam eſſe omnem viam, per quam unio ſequeretur: ſuam proinde opem & operam ullo tempore non defuturam; quod & præſtitit. Nam apoſtolicæ ſedis legatos Nicolaum titulo ſanctæ crucis, & Joannem titulo ſancti Petri ad vincula, presbyteros cardinales, cum facultate ea omnia faciendi, quæ præfatæ unioni profutura viderentur, Baſileam ad concilium tranſmiſit.

Cum vero expectaretur, prædicta ad debitum finem perduci, nonnulli in præfato concilio exiſtentes, pro eodem concilio transferendo ad locum Græcis magis accommodum, nominarunt & elegerunt civitatem Avenionenſem in Gallia, in priori decreto non nominatam, nec comprehenſam: quod decretum legitur in ſeſſione 25. ejuſdem concilii his verbis. Sacroſancta generalis ſynodus Baſileenſis. *& infra*: invocata Spiritus ſancti gratia poſt miſſarum ſolemnia concluſum fuit & conventum, quod apud imperatorem, patriarcham, & alios Græcos prædictos, diligens & debita fieret inſtantia cum allegationibus & expoſitionibus plurimorum rationibus, quæ ad id allegari & adduci poſſent, ut ex diverſis bonis reſpectibus civitatem Baſileenſem acceptarent pro dicto œcumenico concilio ibidem celebrando: quam ſi eos omnino recuſare contingeret, extunc civitas Avenionenſis locus eſſet ipſius œcumenici concilii ibidem celebrandi, ſi tamen illud in eadem celebrari non poſſet, extunc in Sabaudia concilium celebraretur antedictum. Ut igitur prætermiſſa omnia & ſingula debitum & votivum ſortiantur effectum, cum omni ſolemnitate alias in hoc ſacro Baſileenſi concilio in rebus arduis expediendis adhiberi ſolita, patribus in majori eccleſia Baſileenſi poſt miſſarum ſolemnia conſidentibus, hæc ſancta ſynodus decernit, vult, ſtatuit, ordinat & declarat, futurum œcumenicum concilium in Baſileenſi, aut, C illa recuſata, in Avenionenſi, civitatibus; alioquin in Sabaudia juxta concluſionem ſupradictam, debitis & conventis temporibus debere celebrari. Quodque imperator & patriarcha, & alii Græci præfati, juxta capitulata & decreta hujuſmodi, nec non omnes & ſinguli alii cujuſcumque gradus, ſtatus, dignitatis vel præeminentiæ exiſtant, qui generalibus conciliis de jure vel conſuetudine intereſſe debent, etiamſi pontificali dignitate præfulgeant, ad illud debeant & teneantur, maxime pro conſummatione tam ſalutaris operis, accedere & convenire. Et hanc præmiſſam nominationem & electionem vult, ſtatuit & decernit hæc ſancta ſynodus, ut D ſit firma, inconcuſſa & inviolabilis, quacumque alia modificatione, ordinatione, diſpoſitione, nominatione, ſeu electione per ipſum ſacrum concilium, ſeu alium, vel alios quacumque auctoritate, etiam papali fungentes, in contrarium facta, ſeu factis, minime valitura, ſeu valituris. Datum Baſileæ in ſeſſione publica hujus ſanctæ ſynodi in eccleſia majori Baſileenſi ſolemniter celebrata Nonis Maii, anno a Nativitate Domini 1437.

Decretum concilii Baſileenſis, electionis Avenionenſis civitatis pro transferendo eodem concilio.

Contra quod decretum reclamarunt, & expreſſe de nullitate proteſtati ſunt oratores imperatoris & patriarchæ Græcorum: quorum proteſtationem inſerit

ANNO CHRISTI 1438.

a Num. 4.

ferit Eugenius papa in sua constitutione [a] *infra recensenda.*

Sanior vero pars ejusdem concilii in executionem primi decreti nominavit & elegit Florentiam, aut Utinum in patria Fori Julii, seu aliam civitatem in Italia, ut sæpe affirmat Eugenius in sequentibus constitutionibus. Ipsum vero decretum hactenus desideratum, ex Vaticano codice [b], *ex quo & pleraque constitutiones Eugenii* [c] *infra recensendæ sunt desumptæ, hic subjicitur.*

b 4128.

c Has Eugenii constitutiones & acta concilii vidi etiam in bibliothecis eminentissimi cardinalis Bisciæ, & collegii Capranicensis de Urbe.

I I.

DECRETUM CONCILII BASILEENSIS

electionis Florentiæ, &c. pro transferendo eodem Concilio.

Sacrosancta generalis synodus Basileensis in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans, ad perpetuam rei memoriam.

HÆc sacrosancta synodus inter suæ congregationis exordia, ut ea, pro quibus generalium conciliorum celebratio dignoscitur instituta, Spiritus sancti assistente gratia, opere complerentur, summam diligentiam ad continuandam inter populos occidentales & orientales unionem adhibuit, ut sicut ex longo dissidio Dei ecclesia innumeras perpessa est calamitates, ita ex fraterna unione maximum assequeretur profectum, proinde Constantinopolim ad hoc sanctum promovendum opus oratores transmisit, quibus una cum solemnibus ambasiatoribus serenissimi imperatoris Romæorum & venerabilis patriarchæ Constantinopolitani huc redeuntibus, habitis super hoc multis tractatibus, maturaque deliberatione, tandem certa capitula inter hoc sacrum concilium & ipsos ambasiatores concordata, & per decretum & publica sessione firmata extiterunt. In quibus eadem sancta synodus ex tam sancto negotio ad destinandum Constantinopolim oratores suos cum quibusdam pecuniarum summis, & duabus galeis grossis, duabusque subtilibus, & trecentis balistariis, infra certum tempus, ac per eosdem, unum de locis in decreto comprehensis pro œcumenico concilio nominandum, in quo imperator & patriarcha cum septingentis personis, pro hac sancta unione complenda, nobiscum convenirent, obligare se voluit.

Cum autem tempus ista exequendi in foribus instet, cupiens hæc sancta synodus suis penitus pollicitationibus satisfacere, & tam pium negotium, quo hoc tempore salubrius excogitari nequit, totis viribus ad optatum finem perducere, ad hanc in suis disputationibus, & deinde in generali congregatione conclusionem devenit, ut videlicet civitas Florentina, aut Utinum in patria Fori Julii ponenda in manu concilii, seu quicumque alius locus tutus in decreto comprehensus, summo Pontifici & Græcis accommodus, pro œcumenico concilio eligatur; ille videlicet de prædictis, qui citius paraverit & expedierit galeas, pecunias & alia necessaria, datis etiam securitatibus necessariis. Portus autem sit Venetiæ, Ravenna, aut Ariminum: ille videlicet ex iis, quem imperator & patriarcha Constantinopolitanus maluerint. Item ne clerus gravaretur incassum, decima nec decretaretur, nec exigeretur, usquequo Græci ad unum de prædictis applicuerint portum. Quodque per totum tempus in decreto comprehensum in hac civitate sacrum remaneat concilium, & ut legati ac præsidentes apostolicæ sedis, vocatis patribus, de quibus eis visum esset, oratores ad conducendum Græcos & præmissa exequenda eligant, qui omnem instantiam pro hac civitate Basileensi facere debeant.

Ut igitur semper, divina gratia assistente, præmissa omnia & singula debitum sortiantur effectum, in hac publica & solemni sessione hæc sancta synodus præfatam conclusionem vult, statuit, declarat esse firmam atque validam, tenendamque & exequendam; cassans, irritans & annullans, cassumque, irritum & nullum esse decernens quidquid a quoquam, & etiam quibuscumque factum vel actum sit, vel in futurum fieret, vel attentaretur adversus prædicta, seu dependentia ab eis, vel quod eorum executionem posset quomodolibet impedire: volens, ut ad prædictorum executionem prædicti apostolici legati ac præsidentes quascumque literas opportunas sub bulla concilii in forma debita conficiant, & alia quæcumque huic sancto negotio necessaria vel accommoda expediant.

Datum Basileæ in nostra solemni sessione in ecclesia majori celebrata Nonis Maii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo trigesimo septimo.

Ego Oddus de Varris apostolicæ sedis protonotarius præmissis decretationi & decreti publicationi, omnibusque aliis & singulis, dum sic, ut præmittitur, in publica sessione in majori ecclesia Basileensi solemniter celebrata fierent & agerentur, præsens interfui, & ea omnia fieri vidi & audivi, & in fidem omnium & singulorum præmissorum rogatus & requisitus, me in hoc publico decreto subscripsi, ipsumque signo & nomine meo solitis & consuetis signavi.

Ego Ludovicus de Roma apostolicæ sedis protonotarius præmissis decretationi & decreti publicationi, omnibusque aliis & singulis, dum sic, ut præmittitur, in publica sessione in ecclesia majori Basileæ solemniter celebrata fierent, præsens fui, & ea omnia ita fieri vidi & audivi. In fidem autem præmissorum rogatus, in hoc publico decreto me subscripsi, illudque præsenti subscriptione ac solito signo signavi.

Et ego Georgius Frey de Vilshouers clericus Pataviensis diœcesis, publicus imperiali auctoritate, nec non dictæ sacrosanctæ generalis Basileensis synodi notarius, qui in omnibus & in singulis præmissis, dum sic, ut præmittitur, in dicta publica sessione agerentur & fierent, una cum reverendis patribus dominis protonotariis sanctæ apostolicæ sedis suprascriptis interfui; ideo me huic præsenti decreto subscripsi manu propria, una cum signeti mei appositione, in testimonium hujusmodi publicationis rogatus & requisitus.

Et ego Giselbertus Bonnere, alias Karoum clericus Tornacensis diœcesis, publicus apostolica & imperiali auctoritate, dictæque sacrosanctæ generalis Basileensis synodi in ejus sacra deputatione reformatorii notarius, prædictis decretationi & decreti publicationi, omnibusque aliis & singulis præmissis, dum sic, ut præmittitur in dicta sessione publica in majori ecclesia

ANNO CHRISTI 1438.

clesia Basileensi prædicta solemniter celebrata A fierent & agerentur, una cum dominis sedis apostolicæ protonotariis & notariis præscriptis præsens fui, eaque sic fieri vidi & audivi; & idcirco huic decreto signum meum solitum apposui, meque huic subscripsi rogatus & requisitus in fidem & testimonium omnium præmissorum.

III.

Mirum sane, quomodo hæc duo decreta adeo discrepantia sint data in eodem concilio, eodem anno, & die, & sessione: utrumque enim datum legitur Nonis Maii 1437. in publica sessione, ut omnino B *error videri possit in Datis. Sed rem gestam narrat Augustinus Patricius Senensis in summario actorum concilii Basileensis ab eo composito jussu Francisci cardinalis Picolominei, anno 1480. quod manuscriptum extat in bibliotheca Vaticana. Ex quo etiam intelligitur, cur Græci recusarint adire Sabaudiam, ad ultimum in primo Basileensi decreto nominatam: sic enim ait sessione 25. & 26.*

Quomodo duo decreta contraria in eodem concilio Basileensi, eodem die sint facta.

Magna per hoc tempus inter Patres concilii dissensio orta est, ingensque & periculosa seditio. Nominaverat siquidem major pars patrum pro loco œcumenici concilii cum Græcis celebrandi Avenionem, Basileam & Sabaudiam, C præsidentibus concilii & legatis apostolicis frustra reclamantibus. Advenerunt & legati Græcorum, qui acriter conquerebantur, conventa non servari, quando Avenio & Basilea in decreto concordiæ nominata non essent; dure autem nimis agi secum, si Sabaudiam Græcos petere velint, quoniam sit in decreto, cum Græci ad ultimum dixerint Sabaudiam, quasi aliis deficientibus: & cum etiam intelligerent pro Sabaudia aliquem locum Italiæ duci Sabaudiæ subjectum, Græcorum imperatorem & patriarcham, plerosque alios prælatos & proceres esse annis & valetudine graves, neque illos posse Alpes superare, ut Sabaudiam petant, neque etiam ob longum iter eis esse facile aut tutum D petere Avenionem, Turcis eorum urbem assidue infestantibus.

Tandem bonorum opera, diffidentes his legibus in concordiam tunc venere publico consensu, si Avenionenses intra dies XXX. promissum mutuum septuaginta millium aureorum numerata pecunia non solverint, & intra alios XII. dies se id integre perfecisse patres legitime non docuerint, concilium posse & teneri procedere ad electionem alterius loci. Appetente hujus termini fine, Avenionenses paratam pecuniam habere se affirmant: sed, antequam mutuum faciant, petunt ut publico concilii decreto firma electio de Avenione fiat; portus vicinus nominetur, decimæ statuantur, quarum pecuniæ si- E mul cum his quæ ex indulgentiis provenient, occasione mutui sibi obligentur. Negabantur hæc, quod præter conventa essent.

Tandem elapso termino triginta, & duodecim deinde dierum, præsidentes concilii & legati apostolici convocant patres ad novam loci electionem, quando Avenionensis nominatio esset expirata. Secedit maxima pars patrum, quæ pontifici erat infensa, & concilium in Italiam nullo pacto volebant. Hæc factio ex vili plebe magna ex parte constabat, quamvis ducem haberet cardinalem Arelatensem, & nonnullos alios prælatos. In alia parte, sanctæ Sabinæ, qui & sancti Angeli dicitur, & sancti Petri ad vincula, cardinales erant, & plerique alii digni prælati, numero tamen longe superabantur. Præsidentes per illos qui conventa servare, & ad novam electionem procedere volebant, cum alii vocati non venirent, primo in deputationibus, tum in generali congregatione legitime concludunt, Florentiam & Utinum in Foro Julii ponendam in manu concili, seu quemcumque alium locum tutum in decreto conventionis contentum, summo pontifici & Græcis accommodum esse eligendum pro concilio, illum videlicet qui citius paraverit & expediverit pecunias, triremes, & alia opportuna: asserunt hoc sibi licere, etiam majore parte concilii contradicente. Quod cum ipsa major pars non velit convenire ad electionem, ut ex communi decreto teneretur, & terminus sit jam elapsus, urgeatque necessitas locum eligendi, cum jam finis mensis Aprilis instet, & per totum sequentem mensem Maii oporteat secundum conventionem & fidem Græcis datam, naves Constantinopolim appulisse; omne jus concilii restet in eos qui decretum concilii exequi, & reipublicæ consulere velint: si sicut in electione episcopi intra tempus legitimum major pars collegii eligere non vellet, minor potest eligere, & tota capituli potestas in volentibus eligere permanet.

At pars adversa asserens nihil decerni posse sine consensu majoris partis, acrius irritata, præsidente cardinale Arelatensi, concludit Avenionensium postulata esse admittenda: neque iis contenta, publicam sessionem indicit, ut decretum firmet. Legati vero apostolici, & qui pontificis dignitatem tuebantur, concordiam quærentes, hortantur patres, ut suæ sententiæ, quæ reipublicæ utilissima esset, vellent acquiescere: sin minus, communi decreto Avenio, sive Sabaudia pro concilio eligeretur, hac conditione, ut si, adhibita omni diligentia per patres, Græci non vellent ea loca acceptare, ut protestati erant, tunc alius locus eligeretur Græcis & pontifici accommodus: &, si hoc etiam non placeret, mitterentur legati ex concilio Constantinopolim, qui Græcos ad quamcumque Latinorum terram possent, si non, ad quam vellent, omnino deducerent; ita ut non tam locorum utilitas, quam Græcorum salus quæri videretur, neve ob aliquorum passiones Latini ecclesiæ fides manca redargueretur. His tamen omnibus neglectis atque spretis, adversæ factionis capita clericos undique cogunt: veniunt turmatim ex vicinis oppidis & civitatibus sacerdotes, & qui etiam in urbe patribus serviebant, plerique & in ecclesia togati convenientes, jussa præstabant suffragia.

Electio Florentiæ.

Celebratur igitur XXVI. sessio magna frequentia, majorique dissensione, Nonis Maii anni salutis 1437. in qua sedentibus seorsum factionibus, a præsidentibus concilii & legatis apostolicis Florentia & Utinum decernuntur, ut supra conclusum fuerat. Portus autem nominantur Venetiæ, Arimini, Ravennæ, quem malint Græci, Decimas non ante esse imponendas statuitur, quam Græci portum Italiæ appulerint, unum de nominatis, ne si forte aliquo fato impediti non venerint, illusum sibi clerus conqueratur: Concilium interim Basileæ perseverare oportere; legatos Constantinopolim mittendos, qui hæc Græcis nuncient, dentque operam si possent

ANNO CHRISTI 1438. *Electio Avenionis.*

possent omni studio, ut Græcos Basileam perducant.

Altera factio, quæ multitudine & numero se tuebatur, eodem die & eodem loco decernit, Avenionensium postulata esse admittenda; Avenionem & Sabaudiam pro futuro concilio statuit: portum illis viciniorem nominat; decimas & indulgentias decernit Avenionensibus concedendas. Duobus igitur decretis omnino contrariis in eadem sessione editis, crescit in dies seditio: & cum Basileenses (sic enim factionem Pontifici adversam appello) non permitterent, ut concilii signo decretum adversæ factionis signaretur, præsidentes facto novo decreto statuerunt, bullam concilii cardinalis sancti Petri ad vincula archiepiscopo Panormitano B & episcopo Burgensi esse credendam, qui literas decretorum ab ipsis factorum signarent, & debitæ executioni mandarent: quorum postea opera & bulla munitæ sunt literæ, & arca, in qua bulla servabatur, ad sacrarium sancti Leonardi est translata: unde major & periculosior tumultus postea exortus est; & tandem arca ipsa multitudinis violentia ad pristinum locum reducta. Eugenius autem Pontifex, qui tum Bononiæ erat, instantibus Græcorum legatis, nominationem Florentiæ & Utini pro œcumenico concilio approbavit & confirmavit ad quartum Kalendas Junii ejusdem anni.

Hæc Patricius. Eadem brevius narrat Æneas Silvius cardinalis Picolomineus, postea Pius II. oculatus & ipse testis, opusculo de conditione Germaniæ ad Martinum Meyr, loquens de Patribus concilii Basileensis, his verbis: Cum de trahendis ad unionem catholicam Græcis tractare cœpissent, essetque illorum causa concilium transferendum, divisi inter se Patres, alii apud Gallias Avenionem urbem pro loco futuri conventus elegerunt, alii apud Italiam civitatem Florentinam, Græcis qui vocabantur, procul dubio magis accommodam, vel alium in Italia locum, in quo haberi possent quæ ad rem Græcorum necessaria putabantur. Hi quamvis essent pauciores, plus tamen æquitatis præ se ferebant, iisque Pontifex maximus Eugenius consensit. *Hæc ille.*

IV.

CONFIRMATIO DECRETI CONCILII Basileensis electionis Florentiæ, &c. pro translatione ejusdem concilii.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

SALVATORIS & Dei nostri, in glorioso cujus ortu angelorum chorus gloriam in altissimis Deo, & in terra pacem hominibus bonæ voluntatis nunciavit, & qui e Mundo transiturus ad Patrem, tanquam in ultimis testamentum conderet, discipulis suis, quos in finem dilexit, bonum hæreditarium unionem reliquit & pacem, vices, quamquam meritis insufficientibus, gerentes in terris, pro debito oneris imbecillibus nostris humeris impositi, unitatem in universo Christianorum populo summis desideriis affectamus, ad illamque, ubi est, conservandam; ubi vero aliqua ex parte desit, ponendam nutriendamque anhelamus.

Sane dudum adhuc in minoribus constituti attendentes quot & quanta, sive bona neglecta (*Sic in bulla alia totidem fere verbis infra n. XIII.*) etiam perdita sunt, sive mala in ecclesia Dei & populo Christiano provenerunt ex divisione orientalis & occidentalis ecclesiæ, & intelligentes, nihil esse inter alia omnia pluris faciendum, rem existimavimus dignam, cui omnes adhiberemus conatus: hinc in concilio Constantiensi primo, deinde apud felicis recordationis Martinum V. prædecessorem nostrum pro optata hujusmodi ecclesiarum Dei unione plurimum laboravimus.

Quamprimum vero ad apostolatus apicem assumpti fuimus, honesto illi pioque desiderio nostro debitum accessisse cernentes ex injuncto nobis desuper curæ pastoralis officio, eam rem suscepimus ardenti animo; factumque est, ut oratores carissimi filii nostri in Christo Joannis imperatoris Græcorum illustris, & venerabilis fratris Josephi Patriarchæ Constantinopolitani, se Romam ad nos contulerint, & deinde missis per nos Constantinopolim nunciis, communi consensu tractatum fuerit, quod pro celeriori firmiorique ipsius rei consecutione, legatus de latere cum prælatis, magistris & doctoribus tantæ rei tractandæ necessariis, a nobis Constantinopolim mitterentur, quem tractatum imperator Trapezuntiarum facile postea approbavisset. Prius vero quam tractatus hujusmodi ad nos capitula portarentur, alius in Basileensi concilio unionis modus per decretum firmatus est; posteaque missus ad nos prædicti concilii orator C nostrum requisivit assensum.

Nos vero avidi prædictæ unionis, & veriti, ne si aliqua dissensio intercederet, tantæ tamque nobis optatæ rei ruptura sequeretur, licet de re tam gravi & tot mensibus agitata quidquam e prædicto concilio ad nos * prolatum non fuisset, non obstante etiam quod interea regressus oratoris nostri, & novus Græcorum adventus pro approbatione alterius conclusionis esset nunciatus, antedictæ conclusioni in concilio habitæ consensimus.

(* *f. perlatum*)

Venientesque ad nos prædicti imperatoris & patriarchæ oratores pro confirmatione eorum quæ in Constantinopoli conclusa fuerant, eam facere omisimus, ne propter varietatem tractatuum tam sanctum opus destrui posset, aut quomodolibet impediri. D Sed illos ad prædictum concilium remisimus, exhortantes eos, ut de hujusmodi varietate non desperarent, quoniam nobis erat grata omnis via, per quam sancta hæc res effectum erat optatum quomodolibet habitura.

Postea vero missi sunt a prædicto concilio ad imperatorem & patriarcham prædictos alii oratores pro decreti ipsius certificatione: & secutum est, ut habita a nostris oratoribus, qui hac de causa erant Constantinopoli, certissima informatione de nostro ad rem ipsam consensu præstito, imperator & patriarcha prædicti ratificaverunt.

E Qua ratificatione facta, nos, ut semper antea istius sanctæ unionis conclusionem affectantes de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu, dilectos filios nostros Nicolaum tituli sanctæ crucis, & Joannem tituli sancti Petri ad vincula, presbyteros sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, nostros & apostolicæ sedis legatos misimus Basileam ad prædictum concilium. Eis autem facultatem inter alia dedimus plenariam illa faciendi omnia, quæ unioni prædictæ viderentur quomodolibet profutura: qui pro loci nobis & Græcis accommodi electione procuranda, ut ad

ad optatam unionem perveniri possset, opportune institerunt.

Cum vero expectaretur, prædicta ad debitum finem perduci, nonnulli in prædicto Basileensi concilio existentes ad quamdam nominationem processerunt civitatis Avenionensis, non nominatæ, comprehensæ in decreto, & ab ipsis Græcis semper alias repudiatæ. Unde factum est, ut dilectus filius nobilis vir Joannes Bissipatus ambasiator imperatoris, & nuncius etiam patriarchæ, in forma subscripta fuerit protestatus.

In nomine Domini. Amen. Tenore præsentis publici instrumenti cunctis pateat evidenter, & sit notum, quod anno a nativitate ejusdem 1437. indictione xv. die vero Veneris xv. mensis Februarii, pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri, domini Eugenii divina providentia Papæ IV. anno VII. reverendisque in Christo patribus ac dominis, domino Juliano tituli sanctæ Sabinæ in Germania apostolicæ sedis legato, Joanne tituli sancti Petri ad vincula, Ludovico tituli sanctæ Cæciliæ Arelatensi, sanctæ Romanæ ecclesiæ presbyteris cardinalibus vulgariter nuncupatis, Joanne Antiocheno, Ludovico Aquilejensi, patriarchis, Amedeo archiepiscopo Lugdunensi, Petro Dignensi, Alphonso Buracensi, Joanne Luvicensi, Matthæo Albiganensi, Berengario Petragoricensi, Antonio Sudensi, episcopis, ac aliis reverendissimis patribus & dominis episcopis, & abbatibus, ceteris dominis & doctoribus & magistris in magna multitudine, & numero copioso, sacrum generale concilium repræsentantibus & celebrantibus in generali congregatione, videlicet, in majori ecclesia Basileensi de mane, more solito, præsente reverendissimo domino cardinali legato præsidente in eodem, in nostrorum notariorum publicorum & testium infra scriptorum præsentia personaliter constitutus spectabilis & egregius miles dominus Joannes Bissipatus ambasiator & nuncius serenissimi domini imperatoris Romæorum, ac reverendissimi domini patriarchæ Constantinopolitani, certam protestationis cedulam, sive requestam sancto concilio præsentavit & obtulit, ipsamque legi petiit. Quæ quidem cedula per me Petrum Bruneti alterum notarium sacri concilii de mandato ejusdem lecta extitit in hæc verba.

Protestatio oratoris imperatoris Constantinopolitani recusantis electionem Avenionensis civitatis, factam in concilio Basileensi.

Reverendissimi patres & domini, serenissimus dominus imperator, & reverendissimus dominus patriarcha, & Græci orientales miserunt me ad sanctum concilium ex multis respectibus, & specialiter propter quatuor. Primo, ut significarem vobis, qualiter omnes de orientali ecclesia sunt parati venire in tempore constituto juxta formam decreti, a quo non intendunt aliquo quoquo modo recedere. Et ut sciatis & sitis certi, quod ex parte ecclesiæ orientalis nullus defectus erit, quin omnia in tempore convento exequantur.

Secundo ut debeam cum omni diligentia solicitare paternitates vestras, & instare, & hortari, quod omnia in decreto comprehensa adimpleantur in tempore constituto: quod si aliquis defectus esset, ex uno defectu, etiam parvo, multa inconvenientia & plura mala sequi possent.

Tertio, ut viderem, an locus qui eligetur, sit ex nominatis in decreto, & habilis nobis Græcis & domino nostro papæ; quia præsentia sua, prout semper diximus & dicimus, supra modum est huic negotio necessaria, & sine eo non credimus, quod aliquid boni fieri possit, quin si nostri sciant, quod ex parte vestra remaneret, quod papa non esset præsens, a veniendo possent se retrahere: quia cum veniant pro unione, nollent uniri in vanum, & esse causa divisionis ecclesiæ vestræ; suspicarentur etiam quod non haberetis illum perfectum animum, qui ad istam unionem requiritur.

Quarto, in electo loco, prout dixi, accommodo & habili nobis & domino nostro papæ, ego deberem videre galeas, super quibus venire debemus, an sint fortes & bene aptæ ad portandum personas nostras, & eas accipere, cum trecentis ballistariis, secundum quod in decreto continetur, & aliis necessariis; deinde reverti in Constantinopolim in tempore constituto; & si contrarium fieret, ego debeo protestari, prout protestor, quod vos in causa estis, quod tantum bonum impediatur: & quod per nos non remanet, neque remanebit, quin omnia per vos promissa in isto negotio adimpleantur; sed vos estis in culpa. Ego, ut videtis, huc veni cum magnis laboribus & periculis, & invenio, quod aliqui ex vobis volunt eligere locum, imo (quod pejus est) elegerunt locum non nominatum in decreto, ad quem papa nunquam veniet, neque mittet legatos suos: & volunt, quod veniamus extra gulfum per viam nobis valde periculosam, & multo magis longinquam & incommodam: de quo valde miror, quia per istam viam isti tales nolunt unionem nostram, imo mortem, quia per illud mare sic latum, ultra alia pericula, vix potest inveniri portus, & in eo sunt multi piratæ, nobis & omnibus Christianis inimici.

Miror etiam, quod cum videatis nostros prælatos antiquos venire de Cypro Jerusalem, Alevandria & Antiochia, & aliis remotissimis partibus orientis, ac de Russia & ultimis partibus septemtrionis per multa millia milliarium, & per terras infidelium usque Constantinopolim, & de Constantinopoli tam prædicti prælati, quam imperator & patriarcha Constantinopolitanus, qui est antiquissimus, debeant similiter per multa millia milliaria, & per mare, & etiam per dominia Turcarum, usque ad terras Latinorum accedere; quod vos non velitis pro octo aut decem diætis in terra vestra tuta & pacifica ambulare. Et cum videatis imperatorem nostrum & principales ex Græcis dimittere domum propriam, uxores & filios in manibus Turcarum, multi ex vobis pro tanto bono nolunt se elongare a patria propria per modicum spatium.

Quare si non providebitis in tempore de alio loco, & alia via nobis & papæ accommoda, ego nomine domini imperatoris & totius ecclesiæ orientalis protestor coram Deo & Angelis suis, & toto Mundo, quod per ecclesiam orientalem non remaneat, quin ea quæ sunt capitulata in decreto inter vos & nos, adimpleantur in tempore suo. De qua re per totum Mundum semper habebitis confusionem, & in extremo Dei judicio reddetis rationem de tanto damno, cujus eritis causa. Quia re vera talis est dispositio ex parte nostra, quod si fiet istud concilium œcumenicum, omnino sequetur unio ecclesiæ utriusque: & si remanebit, erit notum toti orbi, quod ex parte vestra deficiet, non ex nostra. Et si aliquas expensas facietis, significo vobis, & vos certos facio, quod illas omnes perdetis, quia per istam viam electam per aliquos ex vobis, nunquam ali-

ANNO CHRISTI 1438.

aliquem nostrum habere poteritis; imo habebimus causam repetendi a vobis omnes expensas quas fecimus propter hoc: & eamdem protestationem intendimus facere apud dominum nostrum, qui pro consensu est colligatus ad dictum decretum, & apud omnes principes Mundi. A

Rogo omnes notarios qui hic sunt, quod de ista mea requisitione faciant mihi instrumenta necessaria, ut possim de hoc facere fidem domino imperatori, & toti Mundo.

Qua quidem protestatione, cedula, sive requesta, ut præfertur, lecta, super præmissis omnibus & singulis præfatus dominus Joannes petiit a nobis notariis & dicti sacri concilii scribis infra scriptis sibi fieri atque tradi unum atque plura, publicum instrumentum & publica instrumenta. Data fuerunt hæc in dicta generali congregatione Basileæ sub anno, indictione, mense, die & pontificatu, quibus supra. Præsentibus ibidem venerabilibus & circumspectis viris dominis & magistris Joanne Pulcrapatria, Joanne de Segobia in sacra pagina, Joanne Leonis, Joanne de Bachestri archidiacono Zagabrenii, decretorum doctoribus, & Guido de Vercellis magistro in artibus Parisiis, testibus ad præmissa adstantibus. B

Cumque per temporis spatium non modicum de hujus loci electione dissensio fuisset in dicto concilio, tandem pacto convento firmatum & ordinatum extitit, ut si infra certum terminum Avenionenses omnia & singula per concilium requisita non adimplerent, concilium ad alterius loci electionem procedere posset, & teneretur. C

Quo termino per plures dies elapso, cum Avenionenses requisita non adimplevissent, præfatum sacrum concilium juxta ordinationem præfatam ad loci electionem processit. Nam pro œcumenico & catholico concilio celebrando elegit Florentiam [a], aut Utinum in patria Fori Julii ponenda in manu concilii, seu quemcumque alium locum tutum nominatum in decreto, & accommodum nobis & Græcis, unum videlicet de prædictis, qui citius paraverit galeas, pecunias & alia necessaria, prout in decreto superinde confecto latius continetur. D

a Eadem replicat Eugenius in olia sua constitutione incipiente, Doctoris gentium, infra num. 13.

Novissime autem venientes Bononiam dilecti filii Joannes Bissipatus magnus Adriacus, & Emmanuel Tracagnoti Vulotis, oratores supradicti, petierunt audiri in consistorio generali, quibus pro rerum magnitudine libenter annuimus. Quare cum die XXIV. Maii præsentis in dicto consistorio eos audire statuissemus, eorum orationem exposuerunt: ex cujus expositionis tenore imperatoris & patriarchæ prædictorum ad sanctissimam ecclesiæ occidentalis & orientalis unionem pia desideria non solum confirmari, verum etiam in dies augeri facile intelleximus. E

Quodque magis est & plurimi faciendum, materiam ejus unionis consequendæ eo loci perductam esse conspicimus, ut jam hujusmodi operis sanctissimi omnino conficiendi, juvante domino, spem maximam teneamus. Nam cum gesta in concilio præfato narrassent, & protestationem subscriptam per se factam contra nominationem civitatis Avenionensis allegassent, ac postmodum de verbo ad verbum legi fecissent, pro conclusione sua nos humilibus & supplicibus verbis exoraverunt, requisieruntque, ut nominationem electionemque factam de Florentia vel Utino, aut de alio loco, prout in decreto superinde confecto plenius continetur, qui citius necessaria paraverit, acceptare atque confirmare velimus, ut œcumenicum & catholicum concilium, & per consequentem effectum sanctissima ecclesiarum occidentalis orientalisque unio fiat; protestantesque nobis, prout Basileensi concilio protestati sunt, quod per eos non stat, neque aliqualiter stabit, quin prædictum œcumenicum & catholicum concilium fiat: morantesque damna, scandala, ignominiam, & animarum pericula quæ incumbent, si eorum juste, & omni ex parte laudabili, & summe necessariæ postulationi consentire recusabimus.

Quare cupientes, quod Iam sanctum unionis opus nullo modo pereat, cum ad id * prævenienndum nullam nobis pro nunc aliam cernamus viam superesse, rerum gestarum ordinem, protestationum & requisitionum suarum instantiam attentius considerantes, & tanti operis boni periculum formidantes, si vel parum ab eorum præsenti requisitione aliqualiter declinaremus, quod penitus impium & contra nostræ mentis institutum esset, qui, ut supra diximus, semper rem istam desideravimus, quæsivimusque pro Dei laude, nominis Christiani celebritate ac amplitudine, ac hujusmodi sanctissimæ unionis incomparabili bono, de consilio & assensu venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, pluribus etiam venerabilibus fratribus archiepiscopis, episcopis, & dilectis filiis electis, aliisque prælatis in nostra curia residentibus in numero copioso id laudantibus, dictorum oratorum petitionibus annuentes, eas grate libenterque suscipimus, atque electionem Florentiæ vel Utini, aut alterius loci pro celebratione præfati œcumenici catholici concilii, ut in decreto continetur, acceptamus, ac etiam confirmamus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ susceptionis, acceptationis & confirmationis infringere, vel ei ausu temerario contraire: si quis autem, &c. Datum Bononiæ IV. Kalendas Junii anno [b] septimo.

** f. perveniendum.*

Confirma[tio] electionis Florentiæ &c.

b Scilicet pontifica[tus], qui f[uit] anno Do[mi]ni 1437.

Quid vero post hujusmodi confirmationem a summo pontifice factam loci a saniori parte concilii electi, sit actum, narrat Patricius in præfato summario actorum concilii Basileensis sessione 30. his verbis.

V.

Cum pars concilii, quæ præsidentes & legatos apostolicos sequebatur in seditione, ut diximus, Florentiam & Utinum pro concilio œcumenico statuisset, & approbantibus petentibusque legatis Græcorum, Eugenius id confirmasset; decreti sunt ab ea parte legati concilii nomine ad Græcos principes, Diniensis & Portugallensis episcopi, qui mense Julii [c] Bononiam petentes, ubi Romanus pontifex erat, postquam omnia per pontificem parata intellexerunt ad Græcos in Italiam conducendos, una cum episcopo Ceronensi pontificis oratore Venetias profecti sunt, ubi conscensa triremi, Cretam primo circa Idus Augusti appulerunt, ibi conscriptis trecentis ballistariis, quos ad præsidium urbis Constantinopolitanæ absente imperatore conduxerant, tertio nonas Septembris Constantinopolim adnavigarunt; qui ab imperatore & patriarcha suscepti & auditi, eis persua-

c Anni [...] licet 14[...] Sanior [...] concilii [Ba]silensis [...] Florentia[...] elegit, [...] tot mitti[...] Constanti[no]polim.

ANNO CHRISTI 1438.

suaserunt, ut se ad navigationem pararent, ad A concilium in Italia celebrandum. Ornabantur igitur Constantinopoli triremes tres, una major, duæ minores: & archiepiscopus Tarantasiensis, ac Nicolaus de Cusa natione Germanus, qui postea fuit cardinalis sancti Petri ad vincula, ex Creta alias triremes tres majores paulo post adduxerunt, quibus pontificis nomine Græci erant traducendi.

Dum Græci se ad transfretationem accingunt, ecce quinto nonas Octobris Avenionensium triremes appellunt, præfectis [*] Vassensi & Lausanensi episcopis: quorum adventus eo Grecis visus est ineptior, quo aperte per legatos Basileæ protestati fuerant se Avenionem nullo pacto venturos. Sed ubi data est copia fandi, concilii Basileensis ac multorum principum B literas imperatoris primum reddiderunt, tum concilii nomine, cujus se legatos esse profitebantur, in vim præstiti juramenti expostulant Græcos, ut Basileam, Sabaudiam, sive Avenionem ad concilium se quamprimum conferant. Ostendunt monitorium in Eugenium pontificem editum, asseruntque, si in ejus triremibus navigare pergant, prius Eugenium a concilio pontificali dignitate dejectum iri, quam ad eum perveniant: atque eo pacto frustra illos ituros, cum exauctoratus Eugenius concilium dare non poterit: Diniensis & Portugallensis præsules non esse concilii veros legatos, [a] sed adulterinos, & præter patrum decreta missos; C quod & literis concilii approbabant: nisi ad unum de nominatis locis se conferrent, principes omnes, quorum literas attulerant, simul cum Basileensi concilio eis futuros hostes, daturosque operam, ut aliud concilium celebrari non possit. Sin autem secum navigarent, concilium & principes futuros eis auxilio contra Turcas, decreturosque generalem expeditionem, & cruciatam in hostes: eadem & patriarchæ Constantinopolitano retulerunt, qui ubi criminationes Eugenii ex monitorio audire cœpit, Avenionenses silere jussit, & ab se dimisit.

Vasensi: seu Vasionensi.

Pars concilii Basileensis, quæ Avenionem elegerat, legatos mittit Constantinopolim.

a Nimirum a minori parte concilii prætendebant electos, ut supra ex eodem Patricio dictum est.

Patriarcha Constantinopolitanus criminationes Basileensium contra Eugenium non audit.

Sed cum legati papæ Diniensis & Portugallensis objecta omnia & difficultates Avenionensium dissolvissent, imperator & patriarcha se D cum eis in Italiam navigaturos promiserunt, multisque verbis hortati sunt Avenionenses, ut depositis odiis & dissensionibus simul Venetias vellent petere, ubi de loco concilii commodiori esset disputandum. Illi vero indignati, minarum pleni, solutis ancoris Peram petunt, & post quindecim dies quarto Nonas Novembris in patriam revertuntur: Græci vero cum imperatore, patriarcha, & aliis patribus ad septimum Kalendas Decembris cum novem triremibus iter ingressi sunt, Venetiasque tandem appulerunt ad sextum Idus Februarias.

Græci Venetias navigant cum legatis Papæ.

Quod cum Basileæ renunciatum esset, illos e Græcia solvisse cum legatis papæ, variæ inter E patres sententiæ multæque contentiones agitabantur. At Julianus cardinalis legatus apostolicus convocatis patribus, longa & ardenti oratione primum hortatur patres, ut dimissis odiis atque contentionibus, Græcis jam jam Latinas terras appetentibus obviam irent, & quos tantopere absentes optaverant, nunc præsentes non spernerent, mitterent legatos suos, qui eos, si possent, Basileam, Avenionem, Sabaudiam ut perducerentur, curarent: quod si non persuaderent, agerent cum eis de loco concilii; ita ut non Græcos propter locum, sed locum propter Græcos amare videantur, Eugenio pontifici reconciliarentur, ne venientibus Græcis ludibrio essent; ut qui aliorum concordiam quærerent, inter se divisi reperirentur: placere Eugenio, ut Sigismundi Cæsaris arbitrio cuncta componantur; nefas esse patribus talem arbitrum recusare, cum Cæsar præcipuus semper auctor fautorque concilii fuerit: tollatur a patribus monitorium, tollet & Eugenius translationem concilii, promittetque decretorum concilii observationem, si talia fiant, quæ & reformationi & honori sedis apostolicæ consulant. Sed obstinatis animis frustra narrabatur fabula: perstant in sententia Basileenses, & nisi in loco a se delecto non videntur passuri concilium celebrari. *Hæc Patricius.*

Julianus cardinalis hortatur Basileenses ad concordiam, sed frustra.

Verum ad quem finem tenderent conatus Basileensium Avenionem eligentium, & oratores præfatos Constantinopolim transmittentium, magis explicat eorum temporum scriptor fide dignissimus Rodericus episcopus Calagurritanus in suo opusculo, cujus titulus est: De remediis afflictæ militantis ecclesiæ, ad cardinalem Bessarionem: quod manuscriptum extat in bibliotheca eminentissimi cardinalis Bisciæ, pagina 118. cujus hæc sunt verba.

Octava consideratio ostendit, congregationem synodalem non modo non fore necessariam, sed nec pro his temporibus expedientem ad extirpandas hæreses, & alia scandala a Dei ecclesia submovenda: & sumitur ex infelicibus operibus & funesto exitu congregationis Basileensis, quorum memoriam recentissimam habemus, quod sic deducitur. Ut enim sapientes volunt, ex proximis præteritis plerumque arguere libet ad præsentia & futura: imo per præterita providemus præsentibus & futuris; unde Gregorius ad Maximum episcopum: Ex transacta in te vita didicimus, quid de sequenti conversatione præsumamus. Sed & Cassiodorus: Instructus redditur animus ad futura, quando præteritorum commonemur exemplis. & Cicero in Tusculanis: Præteritorum meditatio malorum futuris providet.

Concilii Basileensis funestus exitus

Si igitur ejusdem perfidæ congregationis gesta recensemus, demum gloriosa opera recolimus apostolicæ sedis, ac sanctissimæ memoriæ domini Eugenii papæ quarti, tunc in cathedra Petri sedentis, facile cognoscemus, unde hæreses & schismata prodierunt, unde excessus, rebelliones & deformitates ortum habuerunt. Quibus attentis, apertis oculis attingemus, an pro his temporibus expediat ad aliam congregationem aspirare: quia, ut supra diximus, non est prudentis viri eam viam repetere, in qua incommoda sustinuit.

Ut igitur paucis multa comprehendamus, præfati perditissimi homines, qui Basileæ sub concilii nomine remanserunt, ut inibi unum tribunal contra sedem apostolicam perpetuarent, quiescente ecclesia in pace & unitate, hæreses & schismata, quo ad se fuit, non parva attulerunt, concitantes universum populum Christianum ad rebellandum apostolicæ sedi. Nam eamdem sanctam matrem ecclesiam quam unitam invenerunt, ut pestilentes iniquitatis filii infeliciter scindentes, unitatem quam acquirere nescierunt, facile perdiderunt.

Rursus apponentes iniquitatem super iniquitatem eorum, scissuram scissuræ (quoad se fuit) addiderunt, nam Græcorum populorum unionem a multis optatam sæculis miris modis impediverunt. Longe aliter certe egit apostolica sedes, & beatissimus Eugenius prædictus. Scien-

ANNO CHRISTI 1438.

enim meliorem tantorum populorum acquisitionem omni negotiatione auri & argenti, ad prosequendam eamdem sanctam unionem totis insudavit viribus. In qua re nullum paganorum principem, nullum infidelium populum, nullum denique hostem tam sævum sensit inimicum, quam eorumdem Basileensium cœtum perfidissimum, qui summo studio innumeras artes, fraudes & machinamenta adinvenerunt, ut illud sanctissimum opus cum magna fidei jactura & occidentalis ecclesiæ ignominia impedirent. Adeo enim in ea re eorum impietas invaluit, ut cum dolenter conspicerent sanctam apostolicam sedem, & prædictum dominum Eugenium, sacrumque cardinalium collegium, nedum pecunias, ecclesiæque thesauros, sed & proprium sanguinem & sudorem pro tanto ecclesiæ bono intrepide effudisse, illi impietatis filii tantæ gloriæ invidentes, eamdem unionem auro & pretio nummario tentarunt obrumpere. Et veluti idem dominus Eugenius pro tutamento civitatis Constantinopolitanæ contra Turcas classem paravit, expensas & alia præsidia ministravit, ut ad nos Græci securiores venirent: sic Basileenses, diverso tamen calle, alia parata classe ne venirent instabant [a]; ne Romanæ ecclesiæ unirentur, suadebant, non parvas pecunias offerebant. Mira hominum crudelitas, & execranda negotiatio. Nam qui pro augmento fidei se proficisci jactabant, facti sunt salutis publicæ nundinatores, quos ab his impiis conatibus catholici principes nullis monitionibus avertere potuerunt: quare dolebant acerbissime, quod sancta mater ecclesia eodem tempore & Græcos conspiceret non unitos, Latinos vero divisos. Dicebant ergo ad eosdem perditissimos homines illud prophetæ Jeremiæ: *Confusa est mater vestra a vobis*. E iterum illud Oseæ: *Judicate jam matrem vestram*. Mirabatur certe ipsa docta parensque omnium artium Græcia, quæ reductionem ipsam summopere exoptabat, dolebatque acerbissime, quod tam gravia * impia a catholicis impedimenta objicerentur, eratque res non tam dolenda, quam miranda, ut Græcis ipsis avidissime appropinquantibus Latini discederent. Quæ res efficiebat, ut etsi Græci ipsi unionem ipsam totis præcordiis exoptassent, tamen non parum ea de re tardiores ad id redderentur: fuissetque desiderata ipsa unio discrimini aut periclitationi proxima, nisi adfuisset vestra reverendissima paternitas, quæ interno dolore angebatur, & nunc Latinos consolabatur, illos ad spem unionis, istos ad patientiam laboris. Græcos rursus boni animi esse commonebat, quippe eas divisiones felicia fore futuræ unionis auspicia, pro eo quod hostis humani generis unionem certam atque in manibus fore dolebat: addens illud rursus Augustini de doctrina Christiana: Cum difficultate quæsita longe fore gratiora: quia & dulcius accipitur quod inter pericula acquiritur. Sed & philosophus in Topicis: Magis amamus quod difficulter obtinemus. Ad Latinos denique dicebat, ne ab inceptis desisterent, majorem inquiens esse gloriam, quanto gravior semper est pugna.

Basileenses, removebant Græcos ab unione cum Romana ecclesia.

a Eadem dicit Andreas de sancta cruce infra par. 2. collat. 1.

Jerem. 50.

Osea 2.

* *f.* & impia.

Tandem sapientissimi ipsi Græci assiduis consiliis & commonitionibus vestræ reverendissimæ paternitatis confortati, videntes, quia bona est negotiatio, quæ pro unitate facit, sanctius decreverunt apostolicam sedem amplecti, quam Basileensium rebellium multitudini assistendo, in perpetuo schismate manere. Quare eorumdem Basileensium tentamenta & versutias sancte & juste spreverunt: in qua re se veros Græcos, summosque sapientes ostendebant, scientes illud sui sapientissimi Cyrilli Alexandrini patriarchæ: Unumquemque catholicum secure eam partem tenere, aut detestari, quam apostolicam sedem detestari viderit, aut tenere. Et rursus, neminem decipi posse, nisi ab ea recedentem, in qua, ut ait Hieronymus, servata semper fuit catholica religio. Itaque digito altissimi, cujus res agebatur, ac eorumdem orientalium populorum devotione ingenti, ejusdemque beatissimi pontificis cura, ac vestræ reverendissimæ paternitatis industria & solicitudine, eadem orientalis ecclesia per multa a nobis sæcula divisa, ad eamdem fidei, religionis & ritus unitatem felicissime devenit. Taceo plerasque alias difficultates, perturbationes ac impedimenta in ea re multipliciter ingesta, quæ omnia non parum animum vestræ reverendæ paternitatis affligebant.

Cernebat enim primo & ab illis perditissimis hominibus unionis rupturam illata diffidia: cernebat etiam & in re ipsa, videlicet in articulis ipsis disputabilibus fidem concernentibus, non parvas perplexitates. Nam cum in rebus ipsis acerrima foret opinionum diversitas, ac disputantium maxima varietas, prout plerumque etiam in re exploratissima apud sapientes fieri solet: pro vestra tamen indicibili sapientia ac virtute, disputandique ut expedit acrimonia, gravitate, modestia, ac suadendi quodam singulari divinoque vigore, sæpe res ipsas, quæ omnium judicio dispersæ videbantur, ad unam tantum veritatis & fidei consonantiam feliciſſime deduxit, ut impleretur quod per prophetam scriptum est: *Omnes populi convenerunt cum Deo Abraham*: & iterum: *Simul congregati sunt*: & illud prophetæ: *In domo domini ambulavimus cum consensu*. Et juxta apostolum: *Idipsum sentientes, unanimes*, veritatem fidei amplectentes. Et rursus illud Ezechielis vaticinium: *Lætata est Ephraim in exitu negotiationum suarum, de mari hostes sibilarunt, planctu amarissimo dolentes*, quia complexa est negotiatio unionis, & glorificata est Ephraim, Romana scilicet ecclesia, de filiorum reductione.

Psalm. 46.

Psalm. 54.

Philip. 2.

Ezech. 27.

Hæc igitur latius quam putavi ideo commemorata sunt, ut non satis mentis compos videatur quisquis tales fructus, tales rerum exitus ex præterita proxima congregatione prodire conspexerit. Et iterum alium in eadem natione synodalem conventum erigere conatur, præsertim cum illorum hominum vestigia supersint. Si enim, quisquis ille est, passione non tenetur, facile judicabit, quid sibi velit alterius multitudinis congregandæ optatus; quæ rebus sic stantibus ad nihil aliud peti videtur, nisi ad hujus sanctæ Romanæ sedis minuendam auctoritatem, & deinde augendum hæreses & schismata in populo Christiano, ut quod non valent per unam viam, per aliam semitam consequantur: ut verum sit quod beatus Cyprianus quasi pro eodem casu clamabat: Sæpe (inquit) in ecclesia præteritis temporibus accidit, ut hæretici videntes pravitates eorum derelictas, excogitarent novas fraudes, ut sub ipso pietatis titulo fallant incautos. *Hæc Rodericus.*

Cæterum Eugenius post confirmationem decreti electionis Florentiæ vel Utini, seu alterius loci in Italia pro celebrando concilio cum Græcis, ad idem opus se accingens, apostolicas literas hoc eodem

anno

ANNO CHRISTI 1438.

anno 1437. pontificatus sui septimo, pluribus direxit: & quidem Januenses hortatus est, ut salvum conductum Græcis concederent; nec non Sigismundum imperatorem, regesque alios, ut ea omnia facerent, quæ Græcorum in Italiam adventui & unioni cum Romana ecclesia profutura judicassent. Capitaneum pontificiæ classis, ad eosdem Græcos in Italiam conducendos, constituit: salvum conductum eisdem Græcis, formamque procedendi in causis civilibus & criminalibus concessit: oratores in concilio electos pro conducendis Græcis confirmavit, ac duos alios apostolicæ sedis nuncios ad eosdem Græcos transmisit: expensas pro ducendis & reducendis Græcis promisit, ut ex ejusdem Eugenii sequentibus apostolicis literis, earumque regesto Vaticano apparet.

VI.

EUGENIUS HORTATUR JANUENSES UT SALVUMCONDUCTUM Græcis concedant.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Dilecto filio nobili viro Thomæ de Campo Fregoso duci Januensi salutem, &c.

VIDEBIT tua nobilitas ex introclusa literarum apostolicarum hesterna die datarum copia deliberationem factam, quod œcumenicum concilium Florentiæ aut Utini pro unione ecclesiarum occidentalis & orientalis celebretur. Quare cum velint Græci prædicti pro eorum tutela & securitate salvumconductum habere a te, & illa communitate tua, eamdem tuam nobilitatem in Domino requirimus, & hortamur, ut fieri facias, & nobis mittas prædictum salvum conductum in forma copiæ, quam mittimus introclusam. Datum, &c. pridie Kalendas Junii, &c.

VII.

EUGENIUS HORTATUR SIGISMUNDUM IMPERATOREM

Aliosque Christianos principes, ut omnia faciant, quæ Græcorum in Italiam adventui & unioni cum Romana ecclesia expedire judicaverint.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Carissimo in Christo filio Sigismundo Romanorum imperatori, & Hungariæ ac Bohemiæ regi illustri salutem, &c.

CUm proximis diebus venissent Bononiam ad nos dilecti filii Joannes Bissipatus & Emmanuel [a] Tracagnoti Vulotis oratores carissimi in Christo filii imperatoris Græcorum, & venerabilis fratris patriarchæ Constantinopolitani, qui dudum fuerant in concilio Basileensi, petiverunt audiri in consistorio generali: quod nos illis faciliter concessimus, attenta magnitudine rerum A quas tractare advenerant. Cumque eos in dicto consistorio audiremus, fecerunt expositionem suam, cui postea respondimus in simili, prout contineri videbis in literis apostolicis, quas tuæ celsitudini mittimus. Prædicti etiam oratores audita nostra concessione & approbatione eorum quæ petierant, ejusmodi approbationem nostram habuerunt ratam, prout ex instrumento advocati fiscalis patet, quod etiam mittimus alligatum: Per eosdem etiam dies accidit, quod venerabilis frater episcopus Dignensis, & dilectus filius Nicolaus de Cusa, oratores a concilio Basileensi hac de causa missi ad nos venerint, & eis apud nos existentibus, a dilectis filiis communitate Florentiæ responsionem & certitudinem habuerimus, B quod omnia quæ juxta formam decreti ad hoc negotium necessaria erant, cumulatissime paraverant: hincque constituimus, quod prædicti oratores Græcorum & concilii Basileensis simul cum nostris nunciis propediem in Græciam navigent.

Quare, Domino concedente, omnia nobis optime disposita & parata videntur, quæ pro unione occidentalis & orientalis ecclesiæ videbantur necessaria. Itaque velit tua sublimitas omnia facere, dicere, disponere & ordinare, quæ hujusmodi Græcorum reductioni, & eorum ecclesiæ cum nostra unioni judicabis & intelliges posse conducere, ut diebus nostris & tuis præcipuum hoc augmentum suscipiat catholica C fides Christiana: quamquam sperari posse videmus, plurima bona multi facienda unionem prædictam, cum facta erit, concedente Domino, secutura.

Ceterum summa cum displicentia audivimus, quosdam hæreticos in regno tuo Hungariæ per hæc tempora pullulasse [b], & sacerdotes regni ipsius nullo modo absterreri aut induci posse a dilectis filiis fratribus ordinis beati Francisci in observantia regulari degentibus, qui in illo verbum Dei prædicant, ut concubinas, quas publice tenent, dimittant, & aliter honeste vivant: quæ res maxime facit populos regni illius a bene vivendo se retrahere, & a fratrum prædictorum monitionibus retrogrados esse: necessariumque judicatur fore, ut aliquis prælatus in eo re- D gno deputetur cum nostra auctoritate & favoribus tuis, qui & hæreses extirpet, & clericos sacerdotesque honeste curet vivere. Quod ut consentire velit tua celsitudo, hortamur, suademus, ac etiam stricte requirimus. Datum Junii, &c.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Carissimo in Christo filio Carolo Francorum regi illustri salutem & apostolicam benedictionem.

E CUm proximis diebus venissent Bononiam, &c. ut supra, usque, Ceterum summa cum displicentia, &c.

Regibus Angliæ & Portugalliæ, ut supra, usque, Ceterum summa cum displicentia, &c.

a Nomen officii, id est sigillator. Tracagnoti, alias Tarcagnoti. Bissipatus, alias

ANNO CHRISTI 1438. Dissipatus, id est, bis consul, vel secundo consul, in sessione 24. concilii Basileensis in bulla aurea imperatoris legitur Joannes Lascaris Dissipatus. Scribendum videtur Dishypatus a Græco δὶς ὕπατος.

b Hæc admonitio contra concubinarios non ponitur in literis ad alios principes directis, ut infra.

VIII.

ANNO CHRISTI 1438.

VIII.

DEPUTATIO CAPITANEI PONTIFICIARUM GALEARUM ad Græcos in Italiam conducendos.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Dilecto filio nobili viro Antonio Condulmario galearum nostrarum Constantinopolim mittendarum capitaneo salutem.

STRENUÆ probitatis tuæ ac circumspectæ prudentiæ conspicua merita, quibus personam tuam Dominus insignivit, fidelisque promptitudinis voluntatem, quam ad nostrum & Romanæ ecclesiæ honorem & statum te gerere novimus, & singularem navigandi peritiam, cujus magnam laudem in patriam diu reportasti, diligenter attendentes, spem indubitatam gerimus, quæ tuo exercitio committentur, disponentur utiliter, & salubriter tuo ministerio dirigentur. Sane cum pro ducendis in Italiam carissimo in Christo filio nostro Romæorum imperatore, & venerabili fratre Josepho patriarcha Constantinopolitano, cum aliis prælatis Græcis ad œcumenicum concilium pro unione occidentalis & orientalis ecclesiæ *celebranda, quatuor galeas apud civitatem Venetiarum parari & expediri fecerimus, super quibus hac de causa Constantinopolim mittendis, in earum reversione prædicti imperator, patriarcha & Græci in Italiam navigare debebunt, in ipsisque gubernandis, & in accessu redituque suo feliciter, dante Domino, dirigendis, præcipue requiratur sufficiens dux & caput, tuæ personæ imaginatio occurrit, fidelitatis & devotionis ardorem eximium, quo nostram & eamdem ecclesiam colere dignosceris, repræsentans oculis mentis nostræ.

* celebrandum.

Tenentes igitur indubie, quod ex tuis actibus virtuosis galeæ prædictæ in accessu ejusmodi & reditu, juvante Domino, secure perducentur, & alia quæ cupimus, & tibi mandata sunt, feliciter implebuntur, te galearum quatuor prædictarum, ac patronorum & aliorum officialium hujusmodi armatarum, remigumque in illis deputatorum ac deputandorum generalem capitaneum facimus, creamus, constituimus, & tenore præsentium deputamus. Tibi galeas, patronos, homines & remiges hujusmodi in accessu & reditu prædictis dirigendi & gubernandi, nec non supradictos imperatorem, patriarcham & Græcos, juxta voluntatem & mandatum venerabilium fratrum nostrorum Marci archiepiscopi Tarentasiensis, & Christophori episcopi Coronensis, quos ad id nuncios apostolicos mittimus, ac juxta consilium & directionem venerabilium fratrum nostrorum Petri Dignensis, Antonii Portugallensis, episcoporum, & Nicolai de Cusa præpositi Confluensis, Basileensis concilii oratorum, etiam hac de causa Constantinopolim missorum, in Italiam conducendi, universosque officiales armatos, & remiges inobedientes, seu quomodolibet delinquentes, aut aliqualiter excedentes secundum justitiam & tuæ voluntatis arbitrium puniendi & corrigendi, ac in eos merum & mixtum imperium exercendi, & omnia & singula faciendi, quæ ad plenissimum capitaneatus officium dignoscuntur de jure vel consuetudine pertinere, juxta formam & consuetudinem commissionum, quæ a dilectis filiis dominii Venetorum similibus armatarum capitaneis in Romaniam mitti consuetis dari consueverunt, concedentes plenam & liberam potestatem: districte quoque mandantes patronis, officialibus, hominibus armatis, & remigibus supradictis, quatenus tibi tanquam eorum capitaneo plene pareant & intendant. Curet itaque devotio tua traditum tibi officium hujusmodi sic attente, diligenter & solicite exercere, quod tua probitas virtuosa votivum & speratum in hac parte fructum pariat, quodque præter divinum præmium, quod exinde merebis, amplam tibi nostram & apostolicæ sedis gratiam merearis. Datum, &c. 6. Julii.

* Confluentinensis.

IX.

EUGENII SUMMI PONTIFICIS SALVUSCONDUCTUS

Pro Græcis in Italiam accedentibus, ac forma procedendi in causis criminalibus & civilibus inter Latinos & Græcos.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Carissimo in Christo filio Joanni Palæologo imperatori Romæorum illustri, & venerabili fratri Josepho patriarchæ Constantinopolitano salutem, &c.

QUia annuente Domino in Italia fiet universalis & catholica synodus, in qua juxta concordata in synodo Basileensi, & in Constantinopoli postmodum confirmata, occidentalis & orientalis ecclesia conveniet: cupientesque, ut omnibus nostræ mentis caritas appareat, & omnis suscipio, quæ circa facultatem & libertatem venientium exhiberi possit, de medio tollatur, tenore præsentium damus, concedimus vobis imperatori & patriarchæ prædictis, aliisque venerabilibus fratribus, Alexandrino, Antiocheno, Hierosolymitano, patriarchis, omnibusque vobiscum & cum ipsis usque ad numerum septingentarum personarum cujuscumque status, gradus, ordinis vel dignitatis, tam spiritalis, quam temporalis existant, ad universalem & catholicam synodum prædictam accedentibus, vel venientibus, plenum & liberum salvumconductum; omnesque prædictos & eorum quemlibet cum personis & rebus suis, in omnibus regnis, provinciis, dominiis, civitatibus, arcibus, castris, villis ac locis subjectis obedientiæ Romanæ, per quæ ire, stare, redire & recedere, vel transire contigerit, ad nostram liberam & firmam custodiam recipimus: per præsentes promittentes omnibus, & eorum singulis, tenore præsentium, securam & liberam facultatem eundi & redeundi ad Italiam prædictam, & illic standi, morandi, conversandi, & cum omnibus securitatibus, libertatibus & facultatibus, cum iis qui obedientiæ sanctæ Romanæ ecclesiæ dediti & subjecti sunt

ANNO CHRISTI 1438.

sunt, disputandi, syllogizandi, justa & ratio- A
nabilia proponendi, omniaque alia libere & sine impedimento aliquo faciendi & exponendi, quæ ad unionem ecclesiarum Christi illis conferre videbuntur; insimul & divisim cum bonis propriis, rebus & substantiis suis, recedendi quoque, eundi & redeundi secure & libere sine læsione, omni impedimento reali & personali cessante, & penitus remoto.

Item si hæc unio (quod Deus avertat) non sequeretur, nec ad optatum finem procederet, prædicti imperator & patriarcha, & alii superius nominati, nostris sumptibus & galeis, sine longitudine temporis, ac omni impedimento cessante, cum honore suo, bona voluntate nostra, quemadmodum ad prædictam catholicam futu- B
ram synodum venerunt, ita Constantinopolim redeant, sive unio in dicta synodo secuta fuerit, sive non. Non obstantibus in prædictis, & quomodolibet prædictorum aliquibus differentiis, discordiis & divisionibus tam præteritis, quam quæ præsentia ipsorum elucescerent, & in futurum oriri & adaugeri possent in ecclesiis prædictis occidentali & orientali, sive inter præfatam Romanam ecclesiam, ac illius subditos & subjectos, & imperatorem ac patriarcham & Græcos alios antedictos, aliisque non expressis conclusionibus, decretationibus, sententiis, terminationibus, quomodo vel qualiter aliquid esse vel fieri debeat. Nec obstantibus aliquibus pignoribus & obligationibus publicis vel privatis, C
neque accusationibus, excessibus, criminibus aut delictis, si qua prædictos, aut aliquem prædictorum, quoquo & quocumque modo acta & commissa fuerint, & universaliter non obstantibus aliquibus aliis, etiam si talia essent, quibus in præsenti de illis opportunum esset specialem facere mentionem.

[Gr]æcum delinquentem [co]gnoscunt [im]perator & [pa]triarcha.

Si autem accideret, aliquem ex ipsis Græcis alicui occidentali & Romanæ ecclesiæ subjecto injuriam vel læsionem aliquam inferre in persona, honore & rebus, vel alio modo, spectet ejus delicti cognitio, usque ad debitam, justam & decentem refectionem & reintegrationem damni illati, ad imperatorem & patriarcham præfatos.

[La]tinum delinquentem [co]gnoscit [pa]pa.

E contra vero, si aliquem ex nostris, & nobis D
& Romanæ ecclesiæ subjectis, contingat alicui subjecto ecclesiæ orientali aliqualiter injuriari, vel aliquam læsionem facere in persona, honore & rebus, vel alio modo, ipsa cognitio ad nos spectet, qui passis integre satisfieri curare debeamus.

In aliis vero accusationibus, excessibus, criminibus, & aliis quæcumque fuerint, unaquæque pars cognoscat, & suos judicet.

Mandamus itaque omnibus & singulis prælatis, regibus, ducibus, principibus, locatenentibus, communitatibus, & aliis particularibus quibuscumque personis, cujuscumque gradus vel præeminentiæ existant, quæ Romanæ & occidentali ecclesiæ sunt subjectæ, quatenus prædicta, & eorum quælibet inviolabiliter observent, &, E
quantum in eis sit, faciant observari, præfatosque imperatorem, patriarcham, & alios omnes, & quemlibet eorum ad præfatam synodum venientes, ac inde redeuntes simul & divisim favorabiliter tractent atque suscipiant, celeremque & securum illis transitum præbeant. Volumus autem præsentem salvumconductum in sua vi & robore manere, quousque præfati imperator, patriarcha & Græci omnes superius nominati, cum suis familiaribus, & suis, usque ad numerum præscriptum septingentarum personarum, Constantinopolim redeant. Datum Bononiæ pridie Nonas Julii.

X

EUGENIUS PAPA

ORATORES IN CONCILIO ELECTOS

Ad Græcos in Italiam conducendos confirmat, quibus etiam alios ipse adjungit.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Carissimo in Christo filio Joanni Palæologo Romæorum imperatori illustri, & venerabili fratri Josepho Constantinopolitano patriarchæ salutem, &c.

Cum pridem sancta Basileensis synodus pro futuro œcumenico concilio in Italia celebrando ad sanctissimam unionem occidentalis & orientalis ecclesiæ, Deo propitio, consequendam, locum elegerit, & dilectis filiis Joanni tituli sancti Petri ad vincula, ac Juliano tituli sanctæ Sabinæ, sanctæ Romanæ ecclesiæ presbyteris cardinalibus, & venerabili fratri Joanni archiepiscopo Tarentino, in ea synodo apostolicæ sedis legatis & præsidentibus, eligendi oratores ad vos cum galeis ex parte præfatæ synodi instituendis, ac eis omnia & singula committendi, quæ ad executionem incumbentium negotiorum fuerint necessaria, plenam dederit potestatem, velut in decreto superinde confecto plenius continetur; præfati legati & præsidentes ex hujusmodi sibi potestate concessa venerabiles fratres Petrum Dignensem, Antonium Portugallensem, episcopos, carissimorum in Christo filiorum Franciæ & Portugalliæ regum illustrium in dicta synodo oratores, ac dilectum filium Nicolaum de Cusa, præpositum monasteri [a]....., decretorum doctorem ex parte dictæ synodi, ad devotiones vestras transmittendos elegerunt, quibus etiam dilectum filium Joannem de Ragusio, ordinis Prædicatorum, sacræ theologiæ professorem, nunc apud nos oratorem adjunxerunt, cum plena potestate præmissa omnia faciendi, ut in literis & instructionibus super hoc eis traditis seriosius continetur: nobis deinde instantius supplicantes, ut electionem & commissionem hujusmodi approbare, & oratores ipsos cum literis nostris cum dictis galeis ad vos ulterius transmittere dignaremur. Nos autem omnia & singula supradicta rata & grata habentes, ipsorum oratorum profectioni, ut petitum est, libenter annuimus.

a Vuotoʒbergensis ex Pennoto lib. 2. c. 39 §. 2. histor. tripart.

Quare caritatem vestram exhortamur in Domino, quatenus oratores præscriptos latores præsentium ad vos pro tanto pietatis opere venientes placeat benigne suscipere, ipsosque simul cum venerabilibus fratribus Marco Tarantasiensi archiepiscopo, & Christophoro Coronensi episcopo, specialibus oratoribus nostris super dicto concilio, ut præmittitur, in Italia celebrando, libenti animo exaudiatis, eis una cum prædictis oratoribus nostris in omnibus ad rem hujusmodi petentibus fidem plenariam adhibendo. Datum Idibus Julii.

XI.

XI.

APOSTOLICÆ LITERÆ EUGENII

DIRECTÆ IN SPECIE

Præfatis Tarantasiensi & Coronensi episcopis, Constantinopolim oratoribus destinatis.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Venerabilibus fratribus Marco archiepiscopo Tarantasiensi, & Christophoro episcopo Coronensi, nunciis & oratoribus apostolicis, salutem &c.

GRANDIA virtutum merita, quibus personam vestram dotavit altissimus, vestræque fidei promptitudo, & comprobata in laboribus assiduis, quos pro nostris & apostolicæ sedis obsequiis studio indefesso subiistis, animi vestri constantia, nos inducunt, ut illa vobis audenter committamus, per quæ ardua & necessaria sedis apostolicæ ac Romanæ ecclesiæ negotia prudenter, solicite & diligenter executioni mandentur, & vestra virtus in eo negotiorum exercitio a nobis deputata, sese reddat omnibus clariorem.

Sane cum pro unione occidentalis & orientalis ecclesiæ, maximo a nobis studio dudum quæsita, carissimum in Christo filium nostrum Joannem Romæorum imperatorem, & venerabilem fratrem Josephum patriarcham Constantinopolitanum, aliosque prælatos & nobiles Græcos in certo numero ad partes Italiæ perduci oporteat super galeis mittentium impensa expediendis, prout in decreto superinde confecto a nobis postea comprobato latius continetur. Nosque ad tollendas quorumdam differentias de missione dictarum galearum inter se contendentium, ipsas propriis sumptibus parari fecerimus, & unam ex eis præmiserimus, volentes id quod restat perficere, & prædictos imperatorem, patriarchamque, & Græcos alios, duce Deo, in Italiam conduci facere.

Vobis, quos hac de causa sedis apostolicæ nuncios & oratores de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu creavimus, prout tenore præsentium facimus & creamus, ut ad civitatem Venetiam vos conferatis, & super ipsis galeis ad hoc paratis in Constantinopolim navigetis, prædictosque exinde imperatorem, patriarcham, prælatos, nobiles, aliosque Græcos, quos illi secum ducere velint ad partes Italiæ, quanta cum eorum majori commoditate & honorificentia poteritis, perduci curetis, committimus & mandamus; omnia & singula faciendi, gerendi & administrandi, quæ prædictorum imperatoris & patriarchæ, & aliorum Græcorum in Italiam adventui necessaria duxeritis, vel quomodolibet opportuna, licentiam vobis, potestatem, & plenariam concedentes tenore præsentium facultatem. Mandantesque dilectis filiis nobilibus viris capitaneo & patronis galearum prædictarum, quatenus in cunctis quæ ad directionem prædictorum imperatoris, patriarchæ & Græcorum spectabunt, vobis pareant & intendant. Datum, &c. Idibus Julii.

XII.

Hæc omnia cum expedisset Eugenius summus pontifex, ne aliqua difficultas circa Græcorum adventum oriretur, vel ratione diversorum decretorum in concilio Basileensi editorum, de quibus supra dictum est, vel ratione expensarum itineris, commorationis & reditus Græcorum Constantinopolim; imo pro tutela etiam & custodia ipsius Constantinopolis, visum est, ut orator imperatoris & patriarchæ denuo consentiret decreto electionis, & idem pontifex expensas repromitteret: de quibus expensis actum fuerat in sessione 19. *concilii Basileensis, his verbis:* Sicut pia mater. *Et infra.*

Item quod mittatur unus, vel plures ambasiatores ex parte sacri concilii cum octo millibus ducatorum, pro facienda congregatione prælatorum ecclesiæ orientalis Constantinopolim, quæ octo millia expendentur ab ipsis ambasiatoribus sacri concilii, prout ipsi domino imperatori, & ipsis ambasiatoribus sacri concilii videbitur. Ita tamen, quod si dicti prælati nollent Constantinopolim venire, vel postquam Constantinopolim venerint, nollent ad synodum prædictam accedere, tunc teneatur dictus imperator reddere dictis ambasiatoribus sacri concilii quidquid pro ea re expenderint.

Item quod ecclesia occidentalis solvat expensas quatuor galearum grossarum, quarum duæ sint de Constantinopoli, & duæ aliunde, pro conducendo, dum tempus erit, ad portum nostrum, & reducendo Constantinopolim dominum imperatorem & patriarcham, & prælatos ecclesiæ orientalis cum suis usque ad numerum septingentarum personarum, quibus ipsa occidentalis ecclesia impensas faciet hoc modo. Quia pro expensis ipsius imperatoris & ipsarum septingentarum personarum a Constantinopoli usque ad portum nostrum ultimum, dabit ipsi imperatori quindecim millia ducatorum. A dicto autem ultimo portu usque ad locum dictæ synodi, & deinde quamdiu manebunt in synodo, & usque ad reversionem ipsorum ad Constantinopolim, faciet dicto imperatori cum dictis septingentis personis impensas honestas.

Item quod infra decem menses incipiendos a mense Novembris proxime sequenti, teneatur sacrum concilium mittere duas galeas grossas, & duas subtiles versus Constantinopolim cum trecentis ballistariis, super quibus galeis erunt ambasiatores sacri concilii, & dominus Demetrius protovestiarius Palæologus, primus de ipsis ambasiatoribus domini imperatoris. Qui quidem ambasiatores sacri concilii habebunt secum quindecim millia ducatorum danda domino imperatori pro expensis suis, & patriarcharum, & prælatorum, ac aliorum venientium usque ad numerum septingentarum personarum, faciendis a Constantinopoli usque ad portum ultimum, ad quem debebunt applicare, ut supra.

Item prædicti ambasiatores sacri concilii ituri cum prædictis galeis ordinabunt, quod decem millia ducatorum erunt parata ad exponendum, si necessarium fuerit, pro custodia civitatis Constantinopolitanæ, propter periculum quod posset intervenire a Turcis civitati tempore absentiæ dicti domini imperatoris, quæ pecuniæ exponentur per aliquem a dictis ambasiatoribus sacri concilii deputandum, prout necessitas fuerit.

Item ordinabunt prædicti ambasiatores sacri concilii de expensis duarum galearum subtilium, & trecentorum ballistariorum pro custodia civita-

ANNO CHRISTI 1438.

civitatis Constantinopolitanæ tempore absentiæ domini imperatoris, & quod gentes dictarum galearum & ipsi ballistarii jurabunt in manibus imperatoris, fideliter se habere; & capitanei eorum sint, quos imperator instituerit.

Item quod prædicti amb fiatores habeant expensas duarum galearum to quot expendi consueverunt in armando tales galeas.

Item quod hujusmodi ambasiatores sacri concilii ituri cum prædictis galeis Constantinopolim, nominabunt domino imperatori portum, ad quem ultimo debebit applicare, & locum unum de prænominatis, in quo esse debeat dicta universalis synodus. *Hæc ibi*.

Pravia igitur acceptatione oratoris imperatoris & patriarchæ electionis & confirmationis decreti sanioris partis concilii Basileensis Florentiæ, vel alterius loci in Italia pro celebrando concilio, summus pontifex promisit expensas juxta promissa in eodem Basileensi concilio, ut sequitur.

In Christi nomine. Amen. Anno ab ejusdem nativitate 1437. die XVII. mensis Julii, tempore pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri, domini Eugenii IV. divina providentia summi pontificis, constitutus coram præfato sanctissimo domino nostro & sacro collegio reverendissimorum dominorum cardinalium spectabilis miles dominus Joannes Bissipatus magnus Adriacus serenissimi domini Joannis Palæologi Romæorum imperatoris, & reverendissimi patris & domini Josephi patriarchæ Constantinopolitani orator, considerans affectionem maximam tam ipsius domini nostri, & sacri collegii, quam dominorum imperatoris & patriarchæ præfatorum ad sanctissimam unionem orientalis cum occidentali ecclesia, ita ut Deo propitio indubie speretur, mediantibus ipsis unionem prædictam ad magnam Dei gloriam, & catholicæ fidei exaltationem, optatum finem habituram; attendensque per nonnullos, qui videntur asserere, se facere concilium generale, & aliquos alios eorum nomine, quædam facere attentata, quæ potius ad divisionem quam unionem manifeste conspiciantur tendere: ac timens ne inimico homine superseminante zizania, ex iis in futurum aliquid dubietatis vel difficultatis suboriri possit, quod contra mentem ipsius sanctissimi domini nostri papæ, & sacri collegii, ac prædictorum dominorum imperatoris & patriarchæ, ejus sanctissimæ unionis effectum haberet aliquatenus perturbare.

Idcirco ad omnia talia submovenda, ac ad confirmandos animos omnium quærentium pacem & unitatem ecclesiæ Dei, omnia, & singula per eum & collegam suum spectabilem virum dominum Emmanuelem Tarcagnoti Vulotis communiter & divisim nomine prædictorum dominorum imperatoris & patriarchæ in præteritum facta, ad robur infra scriptorum competentium quomodolibet confirmando ex facultatibus sibi concessis per prædictos dominos imperatorem & patriarcham, quæ infra subjiciuntur, dixit & asseruit, ac publice recognovit & firmavit, prout in quadam cedula tunc exhibita & lecta, cujus tenor de verbo ad verbum nunc sequitur, & est talis, videlicet:

Ego Joannes Bissipatus orator serenissimi domini imperatoris Romæorum, & reverendissimi domini patriarchæ Constantinopolitani, fateor præsenti litera propria manu subscripta, reverendissimos dominos sancti Petri ad vincula & sanctæ Sabinæ presbyteros sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, aliosque pro sanctissimo domino nostro papa & sede apostolica in Basileensi concilio præsidentes, cum præsentibus eis adhærentibus, qui ultimum decretum per sanctissimum dominum nostrum papam ad meam & collegæ mei requisitionem confirmatum ediderunt, [a] & qui reverendum patrem dominum Petrum Dignensem, dominum A. Portugallensem, episcopos, & dominum Nicolaum de Cusa decretorum doctorem, oratores Constantinopolim miserunt concilium Basileense facere, cui serenissimus dominus meus imperator Romæorum, & reverendissimus dominus meus patriarcha Constantinopolitanus obligantur, postquam patres ipsi de concilio præfati, aut sanctissimus dominus noster papa caput concilii præfati, adimpleverint promissa in primo decreto conventionali, [b] prout in eodem decreto conventionali de ipso domino imperatore Romæorum & patriarcha scripta reperiuntur, & quemadmodum etiam ipse imperator per auream suam bullam, & patriarcha per plumbeam ibidem scripta approbarunt & ratificarunt.

Et ad hoc ut omnis tollatur ambiguitas, dico quod in casu quo alii patres qui Avenionem elegerunt, & se concilium Basileense facere putant, ad Constantinopolim cum galeis & pecuniis accesserint, & præfatos meos dominos imperatorem & patriarcham nomine concilii Basileensis per bullas auream & plumbeam inquisiverint, quatenus finaliter Sabaudiam veniant, qui locus nominatus est in primo decreto, & protestati fuerint concilium Bsileense ad alium locum non consentire, vel transferri velle, & alia fecerint, quæ quomodolibet etiam movere possent imperatorem & patriarcham, aut ad veniendum cum ipsis, aut penitus non veniendum hoc tempore ad terras Latinorum, attento quod in casu quo etiam illa pars concilii faceret, jamdum in promissionibus defecit quo ad electionem loci & lapsum temporis in quo galeæ mitti, & alia fieri debebant. Ita quod imperator & patriarcha absoluti sunt ab omni promissione illis facta. Quod tunc illis requisitionibus [c] & protestationibus non obstantibus, ipse imperator & patriarcha ad requisitionem ambasiatorum domini [d] nostri & concilii Basileensis prænominatorum, secundum vim, formam & continentiam primi decreti, & aureæ bullæ imperatoris, & plumbeæ patriarchæ, omnino venient: & in casu quo præfati domini præsidentes una cum patribus eis adhærentibus, concilium Basileense non facerent, adhuc pro bono negotii, & ad finem, ut sanctissima & desideratissima unio non pereat, per mihi traditam potestatem serenissimum dominum meum imperatorem & reverendissimum dominum patriarcham, & alios patres ecclesiæ orientalis per præsentem paginam obligo, & obligatos esse ostendo ad veniendum ad requisitionem ambasiatorum sanctissimi domini nostri papæ & concilii prænominatorum: ita tamen, quod ipsi ambasiatores iter arripiant versus Constantinopolim infra quintum diem Augusti immediate sequentis & secum omnia promissa in primo decreto deferant. Quod si hoc fecerint, imperatorem & patriarcham cum aliis patribus ecclesiæ orientalis, ad intrandum galeas causa veniendi ad unum ex tribus portubus in secundo decreto nominatis infra trigesimum diem, a die

[a] Electionis scilicet Florentiæ vel Utini, quod supra retulimus.

[b] De quo in 19. sessione ejusdem Basileensis concilii, ex quo ea quæ pertinent ad expensas supra retulimus.

Pars concilii Basileensis quæ elegit Avenionem, defecit a promissis.

[c] Partis scilicet quæ Avenionem elegerat.

[d] Summi pontificis, & partis concilii, quæ Florentiam, vel alium locum in Italia elegerat, vide constitutionem Eugenii supra relatam quæ inquit *Salvatoris*, & quæ ante eam ex Patricio retulimus.

Orator imperatoris & patriarchæ adhæret parti concilii eligenti Florentiam.

ANNO CHRISTI 1438.

die quo Constantinopolim applicuerint, obligo, & obligatos esse ostendo per præsentes literas manu mea subscriptas.

Qua cedula, ut præmittitur, lecta, sanctissimus dominus noster, & reverendissimi domini cardinales prædicti acceptaverunt, approbaverunt & grata habuerunt omnia in eadem contenta, & ipsius domini Joannis nomine quo supra factas promissiones, petentes, mandantes & rogantes, ut de præmissis unum & plura conficerem instrumenta. Similiterque statim petiit idem dominus Joannes, ut de cedula, ut præfertur, lecta de promissionibus per eum factis, & de petitione illorum facta per sanctissimum dominum nostrum, & reverendissimos dominos cardinales, unum & plura conficerem instrumenta.

Tenores vero mandatorum, de quibus supra fit, sequuntur, & sunt tales.

Mandatum imperatoris factum oratoribus suis ad concilium & papam.

Imperium nostrum commisit vobis familiaribus suis Joanni Bissipato, & Emmanueli Tarcagnoti Vulotis abeuntibus ad sacram synodum Basileensem circa materiam futuri concilii pro unione ecclesiarum Christi, quod si reperiatis dictam sacram synodum non valentem facere & adimplere suum decretum, de loco & tempore & expensis, & aliis, quemadmodum continetur in decreto, & sicut vobis commissum est, debeatis ire ad beatissimum papam, & si ille velit suscipere tale opus in se, & facere ut fiat concilium œcumenicum, canonicum, inviolatum, liberum, dando omnes expensas & omnia necessaria, secundum formam decreti dictæ synodi, & quemadmodum diffuse ibi continetur, etiam facere nobis salvumconductum & salvosconductos juxta formam similiter illorum quæ nobis per dictam synodum facta [a] sunt, si ista omnia prompte velit facere, & effectualiter adimplere beatissimus papa, quod & vos habeatis potestatem assentiri & suscipere ex parte nostra, & promittere, quod istis effectis, & nos cum omni orientali ecclesia accedemus (justa tuendo) ad locum unum ex locis Italiæ, qui in decreto nominati sunt, omnino & sine ulla dilatione, sicut & dictæ synodo promisimus, & ista conclusione facta in scriptis, & juramento confirmata per beatissimum papam & reverendissimos cardinales illic existentes ex una parte, & per vos ex altera, quod venire hic debeat orator beatissimi papæ cum talibus literis, tuque Vulotis cum illo venire debeas, Bissipatus autem remaneat ibi, ut veniat cum effectu eorum: & ad manifestationem istorum & robur, factum est potens imperii mei prostagma anno 1436.

[a] Sessione 24. ejusdem concilii, ad quorum instar concessit salvumconductum Eugenius, de quo supra.

Græce πρόσταγμα. Hard.

Sequitur mandatum patriarchæ.

Mandatum patriarchæ factum oratoribus suis ad concilium & papam. Hard.

Humilitas nostra committit vobis potentissimi & sancti mei imperatoris in Spiritu sancto dilectis filiis suis, videlicet Megalo & Hierarcho, Joanni Bissipato, & Emmanueli Tarcagnoti Vulotis abeuntibus (Deo auctore) ad sanctam synodum Basileensem, circa materiam futuri concilii pro unione ecclesiarum Christi, quod si reperientes dictam sacram synodum non potentem facere & adimplere suum decretum de loco & tempore & expensis, & aliis, prout continetur in decreto, & quemadmodum vobis commissum est, ire debeatis ad beatissimum papam: & si ille velit suscipere opus in se, & facere, ut fiat concilium œcumenicum canonicum, inviolatum, liberum, dando omnes expensas & omnia necessaria secundum formam decreti dictæ synodi, & sicut ibidem diffuse declaratur, etiam facere vobis salvumconductum, & salvaconducta juxta formam illorum quæ nobis facta sunt per dictam synodum. Si hæc omnia prompte velit facere & effectualiter adimplere beatissimus papa, quod & vos habeatis potestatem assentiri ex parte nostra, & promittere, quod istis effectis, & nos cum omni sancta orientali ecclesia veniemus illuc in statuendo loco uno ex locis Italiæ, qui nominati sunt in decreto, omnino & sine aliqua dilatione, quemadmodum dictæ synodo promisimus, & ista conclusione facta in scriptis & juramentis roborata per beatissimum papam & reverendissimos cardinales omnes, qui ibidem existunt ex una parte, & per vos ex altera parte, quod veniat hic orator beatissimi papæ cum talibus literis, & tu Vulotis cum ipso; Bissipatus autem remaneat ibi, ut veniat cum fine & complemento rerum: & ad manifestationem istorum & confirmationem, facta est præsens commissio nostræ humilitatis 1436. die xx. Novembris.

Acta fuerunt hæc Bononiæ in palatio sanctissimi domini nostri papæ in logia inferiori prope hortum, die, mense, anno & pontificatu supradictis, præsentibus reverendissimis in Christo patribus & dominis, dominis Bartholomæo de Corneto protonotario apostolico, C. episcopo Ariminensi, Ludovico episcopo Tragusiensi, Nicolao de Cusa decretorum doctore, & nobili milite, domino Paulo Barbo honorabili cive Venetiarum, testibus ad præmissa habitis, vocatis & rogatis, & me Blondo Antonii Blondi Foroliviensi publico imperiali auctoritate notario, & nunc supradicti sanctissimi domini nostri papæ secretario, qui prædicta rogatus notavi, & in hanc publicam formam aliena manu propter occupationes redigi feci, nomine meo & signo consueto ad fidem & robur præmissorum manu propria apposito.

EUGENIUS PAPA

ACCEPTAT OBLIGATIONEM

Et instrumentum præfatum oratoris & patriarchæ Græcorum, & vice versa se obligat pro expensis, aliisque promissis in concilio Basileensi.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

OPTATAM summisque hactenus a nobis quæsitam laboribus ecclesiarum Christi occidentalis & orientalis unionem perfici, & ad debitum finem perduci intentissimis desideriis affectantes, & possibilibus diligentia, solicitudine & vigilantia satagentes, omnia facere, præcavere & prævidere intendimus, quæ ipsam prædictæ unionis conclusionem confirmationemque quomodolibet concernere videantur. Sane cum dilectus filius Joannes Bissipatus miles Constantinopolitanus magnus Adriacus carissimi in Christo filii nostri Joannis imperatoris Romæorum illustris, & venerabilis fratris Josephi patriarchæ Constantinopolitani orator, nuncius & procurator coram nobis & venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ

Anno Christi 1438.

Romanę ecclesiæ cardinalibus infra scriptis comparens, exhibitis mandatorum suorum quæ habet in plena forma, instrumentis, vice & nomine prædictorum imperatoris & patriarchæ certam per instrumentum publicum manu propria subscriptum obligationem fecerit, cujus tenor sequitur, & est talis.

In Christi nomine. Amen. Anno &c. (*Omittitur tenor, quia habetur supra hic immediate*) nos cupientes in hac re sinceram intentionem nostram omnibus, & præsertim præfatis imperatori & patriarchæ, aliisque Græcis notam & manifestam esse, de venerabilium fratrum nostrorum sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio, & assensu, tenore præsentium ex certa scientia promittimus, & una cum prædictis venerabilibus fratribus ac eorum singulis, coram Deo & sanctis ejus attestamur, & nos obligamus omnia contenta in prædicto conventionali decreto [a] Basileæ celebrato observare, & firmiter adimplere, & in nullo deficere, contrafacere, vel venire: cujus rei causa omnia nostra bona præsentia ac futura, ac cameram apostolicam obligamus. Et insuper si casu cui universa caro subjacet singulis momentis, noster obitus interim accideret, priusquam tanta tamque laudabilis res perfici potuisset, de prædictorum venerabilium fratrum nostrorum consilio & assensu nostram mentem fore declaramus, & præsentium tenore disponimus, volumus & ordinamus, quod quæcumque ex contentis in prædicto decreto, casu prædicto adveniente, perfici & adimpleri forte restarent, adimpleant atque perficiant prædicti venerabiles fratres nostri sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales. Nulli ergo hominum liceat hanc paginam nostræ promissionis, attestationis, obligationis, declarationis, dispositionis, voluntatis & ordinationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Bononiæ XIII. Kalendas Augusti anno VII. *Hæc Eugenius.*

[a] Sessione 19. supra relato, quæ omnia cum effectu præstitisse Eugenium papam, vide infra part. 2. collat. 1. num. 2. & 3. in literis apostolicis ejusdem Eugenii

Ceterum Basileenses in deterius prolabentes, monitorium de quo supra Patricius, quodque legitur in 26. sessione ejusdem concilii, conviciis, contumeliis, & injuriis plenum adversus Eugenium summum pontificem præcipitanter conflarunt.

Obstupuit sane Sigismundus Romanorum imperator, præcipitesque animos ab apostolica sede rebellantium vehementer exhorruit, & Petrum Augustensem episcopum oratorem ad præfatum concilium destinavit, admonens, ut a præfatis novitatibus & scandalis abstinerent, ut refert ipse Eugenius in constitutione statim recensenda: sed & Augustinus Patricius in compendio sessionis trigesimæ primæ de temerariis gestis Basileensium adversus Eugenium papam hæc ait: Rex Anglorum acerbissimis literis patres increpavit, quod auderent Romanum pontificem judicare, asserens Antichristi tempora eos introducere, & exhortans, ut a processibus cessarent: & in literarum superscriptione, Basileensem congregationem, non autem concilium appellavit. *Hæc Patricius. Regnabat eo tempore in Anglia Henricus VI. qui in odium decreti Basileensium sessione vigesima prima contra annatas, voluit continuari per suos solutionem annatarum apostolicæ sedi, & denarii S. Petri, ut testatur Antonius Massa in tractatu de annatis numero vigesimo quinto. Optimis tamen monitis Basileensibus non acquiescentibus, Eugenius summus pontifex ex debito pastoralis officii ad propulsanda pericula &*

Henricus VI. rex Angliæ corripit Basileenses contra Eugenium audentes, & contra decretum Basileense mandat solvi papæ annatas & denarium S. Petri.

scandala coactus fuit præfatum concilium Basilea transferre Ferrariam, ac prævia supradictorum narratione, sequentes promulgari jussit constitutiones.

XIII.

TRANSLATIO CONCILII BASILEENSIS,

Et indictio concilii Ferrariensis.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam.

Doctoris gentium admoniti saluberrima suavissimaque doctrina, hortantis, ut solliciti simus servare unitatem spiritus in vinculo pacis, ad ea maxime convertimus aciem mentis nostræ, & indefessa sollicitudine, cura & cogitatione conatus omnes intendimus, per quæ in corpore mystico, sancta videlicet ecclesia, perpetua caritas & pax inviolata perduret; ac si qua membra dissentiant, ea commode corpori reinserantur suo: ut dum per sancti Spiritus gratiam, qui est Patris & Filii amor atque connexio, membra omnia sub Christo capite unum in ecclesia corpus efficimur, unica etiam per Spiritum unitate in Christo societas simus, & pax quæ est perfectum unitatis vinculum, sincera caritate & concordi animorum conjunctione servetur, omnisque discordiæ & scissuræ fomes extinguatur.

Sane dudum in minoribus constituti, divisionem orientalis & occidentalis ecclesiæ, quippe ex qua mala innumera & Christianæ religioni detrimenta provenire videbamus, ferentes ægerrime semper ac molestissime, agentesque pro virili nostra, ut tolleretur, institimus multum, in Constantiensi concilio primum, tum etiam apud felicis recordationis Martinum papam V. prædecessorem nostrum, satisque laboravimus, ut sublato pariete de medio, utriusque ecclesiæ unio proveniret.

Hæc fere totidem verbis in alia bulla ejusdem, quæ superius est allata, num IV.

Ubi vero ad apostolatus apicem assumpti, honesto huic & pio desiderio nostro debitum ex injuncto nobis desuper curæ pastoralis officio accessisse conspeximus, eam rem ardenti animo & tota alacritate suscepimus. Ac primum quidem adjerunt nos per nostrum studium & diligentiam oratores carissimi in Christo filii Joannis Græcorum imperatoris, & venerabilis fratris Josephi Constantinopolitani patriarchæ.

Tum vero missis e vestigio Constantinopolim nunciis nostris, habitoque tractatu diligenti, id tandem communicato sensu omnium placuit, ut ex antiquo instituto, pro celeriori ac faciliori executione tantæ rei, legatus de latere cum prælatis etiam & theologis ac doctoribus tam dignæ materiæ tractandæ necessariis Constantinopolim a nobis mitterentur. In eam conclusionem imperator Trapezuntius, & Armenius patriarcha, & alii quamplures pari voto venerunt: necdum ad nos hujusmodi deliberationis conclusiones pervenerant, cum alium longe diversum unionis modum in Basileensi concilio jam decreto firmatum missus ab ipso concilio orator, ut approbaretur, requisivit a nobis.

Displicuit quidem jam tunc, quod sedi apostolicæ parum deferri videretur, & de re tam gravi & ardua, tot mensibus agitata, contra honestæ & antiquæ consuetudinis normas, nihil antea nobis per ipsum concilium fuisset nunciatum:

ciarum: avidi tamen prædictæ unionis, simulque veriti, ne si dissensio ulla intercederet, optatissimæ nobis rei ruptura sequeretur, licet deliberationem aliam longe diversam & multo expeditionem ex Constantinopoli in dies adfuturam verisimiliter expectaremus, sicuti & factum est postea, conclusioni ipsius concilii præbuimus assensum.

Subsecuti Græcorum oratores cum instantissime postularent ea capitula a nobis confirmari, in quibus imperator & patriarcha præfati cum oratore nostro convenerant, exhortati a nobis sunt, & attentius admoniri, ne conclusionum varietatem ægre ferrent, neve diffiderent, auspice Deo, prospere & pro votis successura omnia: nobis gratam esse viam omnem, per quam B ea res tam sancta, tam necessaria optatum effectum esset habitura, neque opem & operam nostram ullo tempore unquam defuturam. Missi postmodum ab ipso concilio nuncii ad ipsos imperatorem & patriarcham, ut decretum illud ratificarent, postularunt. Comperto autem ex oratore nostro, nos decreto illi consensisse, & ipsi consensum præbuerunt, alias, ut profitebantur, id nulla ratione facturi.

Iis ita peractis, ejusdem unionis desiderio nos magis incensi, de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu dilectos filios nostros Nicolaum tituli sanctæ crucis in Jerusalem, & Joannem tituli sancti Petri ad vincula, presbyteros cardinales nostros & apostolicæ sedis legatos, Basileam misimus, eis inter cetera facultatem dantes, ea omnia tractandi, & agendi, quæ dictæ unioni quomodolibet profutura viderentur.

Instituerunt illi, ut locus eligeretur nobis & Græcis accommodus, quo ad optatum unionis finem mature possit perveniri. Ac licet ob plurimas difficultates quas gignebant inordinati quorumdam motus & compugnantiæ voluntatum, parum spei de conficiendo dictæ unionis negotio tribuerent nobis: expectavimus tamen, neque a spe & intentione nostra decidimus, quousque nonnullos ex ipso concilio ad eam nominationem loci processisse cognovimus, quam D justis & rationabilibus causis gratam habere nec potuimus, neque ullis rationibus possumus. Civitatem enim nostram Avenionensem in decreto non nominatam, nec comprehensam, & a Græcis ipsis expresse & sæpenumero repudiatam, nobis etiam irrequisitis, quantum in se fuit elegerunt, non satis advertentes quantum ea res importet mali, quantumve prædictæ unioni afferat detrimenti, contra concilii decretum, contra Græcorum instantiam, contra denique pium nostrum desiderium, tanta facilitate præsumpta. Est quippe locus ille nobis parum commodus, & provinciis multis ac regnis, regibusque & principibus non modo ingratus, verum & situ suo ipso non satis tutus. Quibus ex rebus illa loci nominatio nullo pacto fuit admittenda, cui nisi, auctore Domino, obviavissemus, ut ex certis auctoribus & gravibus de ipso etiam concilio viris certiores facti sumus, actum esset de ecclesiastica pace, & optatissima illa unione.

Denique ex Græcorum oratoribus, quorum alter ad nos, alter ad Basileense concilium profectus est, mandatis pariter in scriptis utrobique traditis, cunctis palam fuit, ipsos imperatorem & patriarcham perstare in sententia, locum scilicet esse eligendum, qui nobis & il- A lis esset accommodus, aperte protestantibus, nisi nos in loco adessemus, imperatorem ipsum & patriarcham nequaquam accessuros. Questus est graviter orator ipse, quod ad eum revocaretur locum qui esset remotissimus, & præter navigationis longinquæ pericula, mare ipsum piratis quoque esset infestum, ac per id ceteris suspectum, in primis illis esset suspectissimum: protestatus (nisi conditiones in decreto appositæ servarentur, locusque, ut præfertur, idoneus eligeretur) ecclesiæ Latinorum (si optata, tantoque studio & labore quæsita unio non sequeretur) imputandum fore.

Iis omnibus intenta meditatione & diligenti deliberatione pensatis, providendum omnino visum est, ne Græci a proposito jure desisterent. Ea fuit ferme omnium sententia, non modo unionem istam, ni aliter provideretur, non secuturam, verum in ipsa quoque occidentali ecclesia novitates noxias & scandala plura emersura necessario.

Nos itaque tanto constricti articulo, tam variis casibus, tam multis omni ex parte se aperientibus periculis pro viribus occurrere cupientes, de prædictorum venerabilium fratrum consilio & assensu, venerabili fratre Joanne archiepiscopo Tarentino ad ipsum Basileense concilium destinato, dilectis filiis Joanni tituli sancti Petri ad vincula, & Juliano tituli sanctæ Sabinæ, presbyteris cardinalibus apostolicæ sedis legatis, & ipsi archiepiscopo per literas nostras commisimus atque mandavimus, ut per passionem Jesu Christi ad evitandas omnes dissensionum materias, exhortarentur venerabiles fratres & dilectos filios in ipso concilio existentes, vellent ad laudem & reverentiam Dei ac salvatoris nostri Jesu Christi, & per aspersionem sui sacratissimi sanguinis, ut pro pace & felici tantarum rerum consummatione locus eligeretur pro hujusmodi transferendo concilio, qui gratus esset nobis, & Græcis aptus atque accessu facilis, disceptationibus ac dissensionibus omnibus subductis de medio, ambulantes in rectitudine & simplicitate cordis, jactarent in Deum cogitatus suos, ac de Deo confidentes, in suis consiliis caritatis legibus obsequerentur, quæ juxta apostolum, non irritatur, non cogitat malum, non quærit quæ sua sunt, non gaudet super iniquitate, sed e contra patiens & benigna est: debere eos qui ecclesiæ Dei negotiis tractandis insisterent, superiores esse mundo, non quæ sua sunt quærere, sed quæ Jesu Christi: nullam cujusvis loci electionem debere esse impedimento, quo minus tam salutaris rei consequatur effectus. Ista nos & similia pro affectione nostra ipsis in concilio existentibus tranquille proponenda mandavimus.

Injunximus præterea legatis ipsis & præsidentibus nostris, ut nihil omitterent ex iis quæ ad hunc finem conducere posse viderentur; requirerent, hortarentur, rogarent omnes & singulos regum & principum, prælatorumque oratores, procuratores ibi præsentes, vicinosque itidem prælatos & principes, sibi ut socii accederent, secumque hortarentur omnes ad locum ipsum aptum concorditer eligendum, tentarentque omnia, per quæ ad optatum tantæ rei finem posset pacifice perveniri.

Nec tunc quidem tam pia, tam sancta adeoque salutaria tam modeste postulantes auditi sunt, quin potius spretis adhortationibus nostris, Avenionis civitatis electionem ipso jure nullam

ANNO CHRISTI 1438.

nullam decretare tentarunt, legatis & præsidentibus nostris & aliis plurimis & gravibus religiosisque personis renitentibus, atque ad novam loci electionem alterius procedendum esse decernentibus. Tum vero sedandi tumultus causa, ad id tandem deventum est, approbantibus cunctis, ut secundæ induciæ darentur ea conditione, ut nisi infra præscriptum & propositum diem Avenionenses promissas pecunias numeratas persolvissent, integrum jam esset & liberum, debitum concilio locum alium eligere. Cum vero intra condictum terminum pecunias illi nequaquam exolvissent, legati, ac præsidentes prædicti, aliique ex prælatis plurimi, & omnes ferme regum principumque oratores, procuratores prælatorum, theologique ac doctores B habendam rationem honoris ac dignitatis occidentalis ecclesiæ, ea studiose servando quæ Græcis fuerant promissa, censentes, ecclesiasticæque pacis ac unitatis cupientissimi, & saniorem ipsius concilii partem facientes, ad quos etiam jus eligendi devolutum, cum partem aliam nihilo minus ante sæpe requisissent, ut ad alterius loci electionem intenderet: alioquin protestantes se ista amplius sine gravi offensa Dei & ipsius ecclesiæ insigni nota dissimulare non posse: postquam minime exauditi erant, ad electionem loci, Florentiæ scilicet, aut Utini, sive alterius cujuslibet in decreto comprehensi, qui galeas & necessaria alia maturius parasset, canonice legitimeque processerunt, prout in decreto inde confecto clarius constat.

Eam electionem memorati imperatoris & patriarchæ oratores, ut consequendæ unioni summe necessariam, gratissime amplexi sunt; profectique inde ad nos, ut electionem prædictam confirmare vellemus, precibus humilibus petiverunt: similiter nos impensius orantes atque requirentes, ne rem hanc sanctissimam desertam esse pateremur, protestati publice in consistorio generali, quod per eos nequaquam staret, si sancta ista unio non sequeretur.

Nos autem hæc omnia attentius considerantes, conspicientesque rem eo devenisse, ut prædictos oratores necessario exaudire cogeremur, D nec superesse modum alium prosequendi operis tam pii, & servandi Latinæ ecclesiæ honoris, de prædictorum venerabilium fratrum nostrorum consilio & assensu, ipsorum petitis annuimus, nominationemque factam de Florentia aut Utino, vel alio ex locis in decreto comprehensis, in alio generali consistorio admisimus & confirmavimus, ac demum cum ipsis oratoribus mandatum ad hoc habentibus, nonnullis prius tractatis, conclusis atque firmatis, quæ de memoratorum imperatoris & patriarchæ adventu ad has partes nobis spem indubiam pollicentur, multisque cum laboribus, ingentique sumptu operam dedimus, ut galeæ quatuor, & alia mitterentur pro ipsorum adventu necessaria: sicque E Deo largiente factum est.

Hæc ubi didicere, qui Avenionem prætulerant, semper pro inordinatis, quibus agitabantur, affectibus turbati, quia juxta beatæ memoriæ prędecessoris nostri Leonis I. sententiam, dum privatæ causæ religionis exercentur obtentu, committitur impietate paucorum, quod universalem ecclesiam vulneret, multa ad perturbanda prędicta machinati sunt. Nam primum quidem in venerabilem fratrem nostrum Joannem archiepiscopum supra nominatum, qui decretum in ea forma mittebat ad nos, qua fue- A rat in publica sessione promulgatum, nonnulla confingentes irruerunt, omnique prætermisso juris ordine, ipsum, posteaquam primo, secundo ac tertio ea pro sua justitia petierat, quæ jure nulli deberent denegari, primum in domo sua sub cautione jurisjurandi detinere conati sunt; deinde deputationem & congregationem generalem per judices datos suspectissimos illi interdicere tentarunt; ac postremo contra gravamen utrumque se tueri de jure satagentem, suamque justitiam asserentem, sub excommunicationis, privationis & inhabilitationis pœnis in domo propria tumultuario multitudinis impetu detinere, & quodammodo carcerare moliti sunt. Gravamen prẹterea gravamini adjicientes, dilectum filium Arnoldum de Reclenchusen dicti archiepiscopi procuratorem, pro justitia illius in congregatione generali & majori ecclesia loqui volentem, manibus injectis percusserunt, ac per capillos ad carcerem trahere conati sunt adeo violenter ac inhoneste, ut cardinalis sanctæ Sabinæ legatus antedictus de violentia illata, & de sublata libertate concilii necessario sit publice protestatus. Per hanc itaque illatam violentiam justo metu constrictus archiepiscopus ipse in defensionem sui quosdam nobiles armatos domi habere compulsus est. Tandem justissima quadam petitione in generali congregatione porrecta, cui adjecta erat protestatio, quod nisi in sua justitia audiretur, & a gravaminibus & oppressionibus, quæ in dies augebantur, cessaretur, C & ipse ob justum metum inde decedere cogeretur, cum non modo non fuisset admissa ipsa petitio, verum contra exhibitorem potius, ut ad carcerem traheretur, esset acclamatum; coactus est & injunctum sibi oratoris ac præsidentis officium deserere, & adjunctis sibi, seque ducentibus dilectis filiis nobilibus viris Wilhelmo marchione de Roithingh, & Rodulpho de Ravistein, & aliis plerisque illorum nobilibus, a prædicto loco omnino discedere. Omittimus alia plura gravamina, ut cursores nostros primum, tum dilectum filium priorem Furnensem ordinis Præmonstratensis ad nos specialiter missum, in itinere, interceptis literis nostris, pecuniisque & bonis aliis nudaverint, ut ex nostris sit nemo, qui sine justo metu vel illuc ire, vel inde redire possit.

Quantum generali concilio ista conveniant, cunctis ratione utentibus liquet. In secunda Ephesina synodo, perniciosissima illa quidem, apostolicæ sedis legatos violatos legimus, quod acquiescere subscriptioni nefariæ noluerunt. Verum hæc inferiora non sunt: sed omittimus ista, referre quidem piget ob ecclesiæ matris injuriam atque jacturam; sed dicendum tamen est. Illi ipsi qui pro tractandis ecclesiæ negotiis, pro pace & unitate in ecclesia catholica servanda, pro reformatione utili & honesta inducenda se convenisse profitentur, quique sextum jam annum in hujusmodi tractatibus minimo cum fructu exegerunt; cum universus Christianus orbis esset prædictæ illius sanctissimæ unionis jam modo imminentis expectatione suspensus, ex qua dici non potest, quantum lætioris spei humanis rebus & Christianæ religioni accederet, eos ad eversionem potius tam pii operis, confusionemque nominis Christiani, & universalis ecclesiæ scissuram, & totius religionis excidium moliri manifeste deprehenditur.

Et quid mirum si in oratores nostros sæviant, qui in nos quoque adeo effrenate feruntur? Prætensum quippe quoddam [a] monitorium, sive (ut

[a] Hoc monitorium

ANNO CHRISTI 1438.

habetur sessione 26. concilii Basileensis.

(ut ipsi appellant) citatorium, conviciis, contumeliis atque injuriis plenum adversus nos, & in gravamen venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium conflare ausi sunt, novo plane exemplo, & quod priora omnia sæcula ignoraverunt, & quod uti ne fieret, cum Joannes & Julianus cardinales prædicti sedis apostolicæ legati variis modis obsisterent, & validissimis, & gravissimis, verissimisque rationibus improbitatem facti coarguerent, demonstrarentque apertis documentis, id caritati, bono publico, paci ecclesiæ, justitiæ, sacrisque canonibus ita adversari, ut ipsi abhorrerent illic adesse, ubi de tali tractaretur monitorio, auditi non sunt. Et cum instanter orarent, & expresse postularent, ut a re tam monstruosa desisterent, conscientiasque exonerando suas, excusarent coram Deo & hominibus innocentiam suam, quod monitorium illud pro viribus & supra vires impugnarent, plurima quæ ex illo sequi poterant scandala & mala memorantes, maximaque instantia utentes, veluti ex protestationibus suis publice & solemniter factis apertissime constat; tantis tamen, tam piis, tam justis postulationibus furor ille non cessit.

Cum vero memorati Ioannes & Julianus legati octo primum, deinde trium dierum inducias peterent, infra quos rationes in scriptis redigerent, quibus cum nullo modo ad dictum prætensum monitorium, seu citatorium esset procedendum, evidentissime demonstrarent; non solum auditi non sunt, verum contra ipsius ordinationes concilii, ea die & generalis congregatio & sessio repente & præcipitanter est habita, quod nunquam antea vel in minimis privatisque negotiis fuerat factum.

In ea sane prætensa præcipitique sessione etsi prælatos sub pœna præstiti juramenti cogere, & pene violenter attrahere conarentur, legati tamen ipsi, & plures ex oratoribus regum & principum, prælatique plurimi justitiæ potius & veritati deferentes, quam illorum cedentes comminationibus, nulla ratione huic tam inhonestæ ac monstruosæ rei interesse passi sunt, sed magis ac magis institerunt, ut a dicto monitorio abstinerent, nihil innovari debere ibidem aperte protestantes: iis profecto nostrorum legatorum rationibus, justissimisque petitionibus ac protestationibus necessariis acquievissent, nisi pauci ex primoribus, quos sequitur inferiorum turba, partim ambitionis corrupti peste, partim potentium quorumdam sæcularium seu furori obsequentes, seu deliniti obsequiis, seu minis ac terroribus adacti, sub specioso reformationis nomine sese duces atque auctores harum novitatum præbuissent, inque tempus imminentis jam concilii œcumenici, si quid adversus nos conceperant animo, distulissent.

Ea vero cum comperisset carissimus filius noster Sigismundus Romanorum imperator, obstupuit, præcipitemque sententiam schismatis metu quod sublatam temporibus proximis isti inferre tentarent, vehementer exhorruit, ac protinus per venerabilem fratrem Petrum Augustensem episcopum oratorem suum ad præfatum concilium destinatum, ut abstinerent ab hujusmodi novitatibus & scandalis, omni instantia requisivit, & si quid adversum nos promulgassent, revocarent. Quod quidem, ut ex certissimis nunciis accepimus, facere omnino neglexerunt.

Et quid mirum, si illi minus obtemperent honesta postulanti, contra sanctorum canonum statuta, qui excusso de sub jugo divini timoris collo, tam libere, tam licenter eunt in pastorem pontificem suum? Quorum conatibus nisi opportunius provideatur, rem hanc sanctæ unionis orientalis & occidentalis ecclesiæ, ex qua diebus nostris propagari Christianitatis terminos speramus, & sub [a] hujus specie & expectatione Christianorum multitudo ab infidelibus oppressa respirat, intercipi & destitui, ecclesiæque reformationem & pacem Christiani populi, quam jam annis sex Mundus præstolatur, in deformationem potius intestinumque bellum converti, quis adeo rationis & judicii ignarus est, quin videat & intelligat? Suborientur, ut timendum est, insuper alia incommoda, & mala necessario, scandalaque & divisiones, non modo in re ecclesiastica, verum in regnis quoque, principatibus, dominiisque temporalibus pullulabunt ex infausto hoc germine: quæ sine maxima Dei offensa nos amplius dissimulare non posse, nemo sanæ mentis ignorat.

[a] Forte, cujus. H.

Cum igitur ad hujusmodi pericula, scandalaque & detrimenta ab universali ecclesia & a populo Christiano, sicuti ex debito adstringimur pastoralis officii, propulsanda, & longius arcenda, nihil æque expediens occurrat, quam si in unum conveniamus omnes, caritatis, pacis & concordiæ vinculo astricti, & semotis privatis affectionibus, ad memoratæ unionis ecclesiæ utriusque, sanctorumque reliquorum operum prosecutionem, quorum gratia concilium Basileense ab initio fuerat institutum, studia & vota nostra convertamus. Omnibus itaque & singulis, quæ supra digesta sunt, & aliis justis & rationabilibus causis ad hoc animum nostrum moventibus, atque eo in primis, quia quod factum est sine consideratione justitiæ, & contra omnem canonum disciplinam ratum haberi nulla permittit ratio; & quod dissensionis scandalum non auferret Basileensis synodus, sed ii qui in illa se duces & principes novarum rerum faciunt, potius augerent: iis, inquam, omnibus accuratissima meditatione pensatis, quorum gratia neque nobis, neque nostris tutum aut liberum sit in eo concilio, quod sub ditione est & quasi tyrannide quadam æmulorum nostrorum redactum, quidquam proponere aut tractare: habitaque super iis omnibus & singulis cum præfatis venerabilibus fratribus nostris matura deliberatione, de ipsorum omnium communi consilio & assensu, plurimis etiam adhibitis venerabilibus fratribus nostris archiepiscopis, episcopis, & dilectis filiis electis, abbatibus, aliisque prælatis in curia nostra existentibus, id idem consulentibus atque laudantibus, volentes tam perniciosis & imminentibus turbationum, scandalorum & confusionum periculis in Dei ecclesia, ut præmittitur, obviare, si, & in quantum supradicti in ipso concilio Basileensi existentes in obstinato proposito suo perseveraverint, vigore & occasione dicti prætensi monitorii, seu citatorii, in aliquo procedendo, aut aliquam aliam novitatem contra nos, aut venerabiles fratres nostros sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, vel præsidentes & oratores nostros, qui in dicto concilio fuerunt, vel aliquem ex eis in posterum inferendo, vel etiam a die præfati asserti monitorii forsitan factam continuando, vel quovis modo servando, tenore præsentium auctoritate apostolica, & ex certa scientia, & ex plenitudine potestatis, civitatem Ferrariensem, quam & pro futuro œcumenico conci-

ANNO CHRISTI 1438.

concilio ex nunc assumimus, ex nunc prout extunc, & extunc prout exnunc pro loco dicti concilii transferendi nominamus, assignamus, & etiam deputamus; locum quidem gratum Græcis, rebus gerendis utilem, idoneum ac commodum omnibus regibus & Mundi principibus, & prælatis tutum & liberum, in decreto Græcorum comprehensum [a], & pro quo omnia Græcis promissa expedita & parata sunt, ad eumque locum præfatum Basileense concilium ad omnes & singulos effectus inchoatos & inchoandos, & pro eisdem causis, pro quibus fuerat Basileæ congregatum, consilio, assensu, auctoritate & potestate similibus, exnunc prout extunc, & extunc prout exnunc transferimus, & translatum fuisse & esse declaramus.

a In illis scilicet verbis decreti, (vel aliam civitatem in Italia,) quod habetur sessione 19. concilii Basileensis

Causa Bohemorum quoad articulum communionis sub utraque specie, quem solum articulum volumus in dicta civitate Basileensi a data præsentium infra triginta dies continuari posse, dumtaxat excepta: quos etiam Bohemos, si pro dicta causa ad dictam civitatem Ferrariensem, & concilium sic translatum eis magis venire placuerit, in eum casum benigne suscipiemus, tractabimusque cum omni humanitate & caritate possibili, & ab aliis tractari faciemus.

Hanc autem translationem, in quantum prædicti Basileæ existentes non respuerint, ut præmittitur, locum habere intelligimus & declaramus ante ipsorum Græcorum adventum: ipsis autem Græcis venientibus in dicto loco Ferrariæ pro œcumenico concilio celebrando, ut certi reddimur, consentientibus, exnunc prout extunc, & extunc prout exnunc ipsum Basileense concilium ad præfatam civitatem Ferrariensem pure, libere & simpliciter transferimus, & decernimus inchoandum.

In quo etiam sic translato talia, auctore Deo, proponere & agere intendimus, ex quibus nostram innocentiam orbis totus agnoscere poterit, & quæ sunt adversum nos quorumdam malevolentia & malignitate conficta, falsa, & omni veritatis fundamento destituta intelligere, ac nostram bonam voluntatem ad ea, pro quibus dictum Basileense concilium, ut præmittitur, fuerat congregatum, evidentius poterit intueri.

Decernentes, ac etiam declarantes omnem aliam nominationem, declarationem, electionem, vel translationem quavis auctoritate, aut quocumque prætextu factam, vel etiam in posterum faciendam, præterquam auctoritate nostra, de qua constet per authenticas literas nostras super hoc conficiendas, nullius esse, prout est, roboris vel momenti.

Mandantes insuper, & præcipientes venerabilibus fratribus & dilectis filiis sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, patriarchis, archiepiscopis, episcopis, electis, abbatibus, & aliis, qui de jure & antiqua consuetudine generalibus conciliis interesse tenentur, quatenus ad præfatum concilium, ut præmittitur, translatum se transferant, ad ea tractanda & peragenda, quæ ad laudem Dei & gloriam, sanctorumque operum profectum, pro quibus ipsum Basileense concilium fuerat congregatum, necessaria & utilia videbuntur. Et signanter si quid in materia Bohemorum in eo fortassis restaret peragendum, & specialiter ad materiam unionis orientalis & occidentalis ecclesiæ, ut supra dictum est, quam quanta possumus industria & diligentia ad felicem usque exitum prosequi intendimus.

Quos omnes & singulos ad omnia & singula præmissa exnunc citamus, requirimus & admonemus, securitatem quoque & salvumconductum omnibus & singulis, prout in aliis nostris literis inde confectis latius continetur, damus & concedimus etiam per præsentes.

Insuper auctoritate, potestate, consilio, & assensu prædictis, sub excommunicationis, privationis dignitatum, beneficiorum & officiorum, ac inhabilitationis pœnis, quas contrafacientes incurrere volumus ipso facto, adversus quas pœnas restitui, vel rehabilitari præterquam a nobis non possint, sed nec ab excommunicatione absolvi, nisi in articulo mortis constituti, districtius inhibemus, ne in præfata Basileensi civitate, aut alibi, quam in civitate Ferrariensi supradicta, deinceps, ut præmittitur, concilium, aut aliquis conciliaris actus teneatur, seu aliquod officium ad ea subordinatum de cetero exerceatur, neque etiam aliquis in dicta civitate Basileensi remanere, præterquam ad articulum Bohemorum, ut dictum est, & ad alium locum quam Ferrariæ, sub nomine aut prætextu concilii, audeat accedere.

Decernentes etiam exnunc irritum & inane, ac nullius auctoritatis vel momenti, si secus quavis auctoritate, etiam sub nomine & auctoritate concilii, præterquam nostra, de qua per literas nostras, ut supra præmittitur, super hoc conficiendas constet, a quibus communiter vel divisim, cujuscumque status, gradus, præeminentiæ & conditionis existant, etiamsi cardinalatus, patriarchali, archiepiscopali & episcopali dignitate præfulgeant, scienter, vel ignoranter forsitan contigerit attentari. Ordinationibus, statutis, constitutionibus, decretis, declarationibus quavis auctoritate, etiam sub nomine generalis concilii factis, & aliis in contrarium facientibus, etiam si talia forent, de quibus esset habenda etiam de verbo ad verbum mentio specialis; quibus omnibus auctoritate, potestatis plenitudine, consilio & assensu similibus & præmissis necessariis, & urgentibus causis supradictis derogamus, & derogatum esse apostolica auctoritate, tenore præsentium declaramus, ceterisque in contrarium quomodolibet facientibus, non obstantibus quibuscumque.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ assumptionis, nominationis, assignationis, deputationis, translationis, declarationis, voluntatis, constitutionis, mandati, præcepti, citationis, requisitionis, monitionis, dationis, concessionis, inhibitionis & derogationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus, se noverit incursurum.

Datum Bononiæ anno incarnationis dominicæ millesimo quadrigentesimo tricesimo septimo Kalendis Octobris, pontificatus nostri anno septimo.

SUBSCRIPTIONES.

Ego Eugenius catholicæ ecclesiæ episcopus subscripsi.

Adjutor & protector meus es tu domine, ne derelinquas me Deus meus.

Ego Branda episcopus Portuensis subscripsi.

Ego

ANNO CHRISTI 1438.

Ego Jordanus episcopus Sabinensis subscripsi.
Ego * Angelus tituli S. Marci presbyter cardinalis subscripsi.

* Angelottus.

Ego Franciscus tituli S. Clementis presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Antonius tituli S. Marcelli presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Nicolaus tituli sanctæ Crucis presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Prosper S. Georgii ad Velum aureum diaconus cardinalis subscripsi.
Ego Dominicus sanctæ Mariæ in Via lata diaconus cardinalis subscripsi.

XIV.

DECLARATIO TRANSLATIONIS CONCILII BASILEENSIS,

Et indictio concilii Ferrariensis.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

PRIDEM ex justis & rationabilibus, ac urgentissimis causis ad multa inconvenientia in Dei ecclesia imminentia pericula submovenda, præsertim scissuræ & divisionis gravissimæ, nec non impedimenti futuræ sanctæ unionis occidentalis & orientalis ecclesiæ, animum nostrum digne moventibus, quartodecimo Kalendas Octobris proxime præteriti de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu, plurimis etiam adhibitis venerabilibus fratribus & dilectis filiis archiepiscopis, episcopis, electis, abbatibus, aliisque prælatis in nostra curia existentibus, idem consulentibus atque laudantibus, civitatem Ferrariensem pro celebrando concilio etiam œcumenico ex tunc assumpsimus, nominavimus, & etiam deputavimus, ad eamque civitatem Basileense concilium, ad omnes & singulos effectus, pro quibus Basileæ fuerat congregatum, & ex tunc transtulimus, & translatum esse declaravimus. Si & in quantum in dicto Basileensi concilio existentes perseverarent in suo obstinato proposito, vigore cujusdam prætensi monitorii, seu citatorii procedendo, aut aliam novitatem contra nos & venerabiles fratres nostros sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales præfatos, vel præsidentes, aut oratores nostros, qui in dicto concilio fuerunt, faciendo, vel a die dicti citatorii factam continuando, vel servando, prout in nostris literis super idem confectis plenius continetur. Sperantes ex hac nostra conditionali provisione, veluti in eorum Basileæ existentium mera libertate reposita, ipsos a tam periculosis novitatibus faciliter abstinere debere.

Verum illi ipsi avertentes se, ne paci ecclesiæ & unitati consulerent, neve jam paratæ unioni occidentalis & orientalis ecclesiæ, pro qua carissimum in Christo filio Romæorum imperatorem, & venerabilem fratrem Constantinopolitanum patriarcham dietim expectamus, & jam plurimi ex eorum domesticis cum una ex galeis nostris in portum Venetiarum applicuerunt, prospicerent, ut debebant, quin potius turbationem super turbationem apponere satagentes, accusationem contumaciæ contra nos admittere præsumpserunt, nosque contumaces fore decernentes; postea quarto Idus prædicti mensis Octobris per quoddam assertum decretum † contra nos & venerabiles fratres nostros multa gravia, & scissuræ in ecclesia Dei jam proximæ cumularunt, aliaque plurima ab omni caritate & pace penitus aliena servare ausi sunt, parati etiam, quantum in eis est, licet sub quodam reformationis fuco, omne suum opus ad irreparabilis deformationis, ut jam aperte cognoscitur, extrema perducere, nisi miserante Deo, opportuno & celeri remedio obvietur.

† Sess. ag. concilii Basileensis.

Nos igitur tam imminentibus malorum periculis volentes, ut ex debito nostri pastoralis officii tenemur, opportune consulere, de prædictorum venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu, conditiones in dictis nostris literis contentas, fuisse & esse purificatas, dictumque Basileense concilium ad præfatam civitatem Ferrariensem fuisse & esse translatum declaramus, illudque auctoritate & assensu ac consilio prædictis, in dicta civitate Ferrariensi celebrandum, ac die octava proximi mensis Januarii inchoandum ac continuandum decernimus; auctoritate apostolica per præsentes mandantes omnibus & singulis, qui ad generalia concilia de jure venire tenentur, ut consueverunt, ad ipsum concilium sic translatum, vigore juramenti per eos præstiti, quantocius se transferre procurent.

Declaratio translationis concilii Basilea Ferrariam.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ declarationis, constitutionis & mandati infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus, se noverit incursurum.

Datum Bononiæ anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo tricesimo septimo, Kalendis [a] Januarii, pontificatus nostri anno septimo.

[a] *Forte*, Octobris.

SUBSCRIPTIONES.

Ego Eugenius catholicæ ecclesiæ episcopus subscripsi.
Ego Branda episcopus Portuensis subscripsi.
Ego Jordanus episcopus Sabinensis subscripsi.
Ego Antonius tituli S. Marcelli presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Nicolaus tituli sanctæ Crucis presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Franciscus tituli S. Clementis presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Prosper S. Georgii ad Velum aureum diaconus cardinalis subscripsi.
Ego Dominicus sanctæ Mariæ in Via lata diaconus cardinalis subscripsi.

XV.

Ultra vero præfatarum constitutionum promulgationem, pluribus etiam monasteriorum abbatibus & episcopis particulares apostolicas literas direxit Eugenius, & in specie sub data 18. Octobris.

Monasteriorum abbatibus, sanctæ Mariæ in Organo Veronensis, sancti Eustachii de Navisia Francisco, sanctæ Euphemiæ prope Civitellam, sanctæ Bonæ de Vidorio, sanctæ Mariæ de la Silvia Joanne, san-

ANNO CHRISTI 1438.

A sanctæ Mariæ Sextrusi, sanctæ Mariæ de Magaziano, sancti Benedicti de Levo, sancti Petri in Monte, sancti Nicolai in Verdio Brixiensis diœcesis, sancti Sepulcri de Astino Pergamensis* diœcesis, de Sinuago Hieronymo de Piro.

*Bergomensis.

Similiter & episcopis sub data 23. die Octobris. Aretino, Narniensi, Interamnensi, Spoletano, Januensi, Amerinensi, Esculanensi, Senogalliensi, Faventino, Foroliviensi, Bertonoriensi, Sarsinatensi, Feretrano.

Sed & universitatibus studiorum, & in specie Parisiensi, & aliis, tenor is ut sequitur.

B *Dilectis filiis rectoribus & universitati studii Parisiensis salutem.*

Cum Basileense concilium ad civitatem Ferrariensem pro œcumenico concilio inibi celebrando, tam propter occidentalis & orientalis ecclesiarum unitatem, quam reformationem ecclesiæ, & pacem Christiani populi, & aliis rationabilibus causis, totis viribus, auctore Domino, procurandas, duxerimus transferendum, prout vestra devotio videre poterit per copiam literarum præsentibus inclusam, eidem devotioni vestræ in virtute sanctæ obedientiæ injungimus & mandamus, quatenus cum per Dei gratiam speremus, imo certi reddamur, quod carissimus in Christo filius noster Joannes Græcorum imperator illustris, ac venerabilis frater noster patriarcha Con-
C stantinopolitanus, cum eorum prælatis & clericis, pro quibus jamdudum cum galeis & aliis necessariis & conventis misimus, circa Kalendas Novembris proxime futuras accedent ad concilium memoratum, quantocius poteritis aliquos de universitate vestra insignes doctores, vel magistros Deum timentes, qui hujusmodi concilio intersint, ad ipsum concilium destinare curetis, ut in eo altissimi cooperante misericordia, per ipsorum doctorum & magistrorum, ac aliorum prudentiam & virtutem, ea tractentur & agantur, quæ cedant ad laudem Dei, pacem Christianorum, ac statum & exaltationem ecclesiæ suæ sanctæ.

D Datum Bononiæ IX. Kalendas Octobris anno septimo.

Similiter scribit universitatibus in Francia, Aurelianensi, Andegavensi, Tolosanæ, Aquensi, Bajocensis diœcesis, Montis Pessulani, Avenionensi.*

*Cadomensem videtur intelligere.

In Hispania, Salamantinæ, Vallisoleti.

In Alemannia, Viennensi, Liptzjensi, Erfordiensi, Heidelbergensi, Coloniensi.

In Brabantia, Lovaniensi, Leodiensis diœcesis.

In Polonia, Cracoviensi.

In Italia, Perusinæ, Papiensi, Paduanæ.

In Anglia, Oxoniensi, Cantabrigensi.

In Scotia, sancti Andreæ.

Generalibus etiam ordinum in hanc formam rescripsit.

E *Dilecto filio, &c. generali magistro ordinis Prædicatorum salutem.*

Cum Basileense concilium ad civitatem Ferrariensem (*reliqua ut in proximo usque ad verbum*, concilium memoratum) quantocius poteris te conferas, atque una tecum duodecim magistros tui ordinis perducas, de quibus devotioni tuæ per alias nostras literas intimavimus, ut in ipso concilio, altissimi cooperante misericordia, per tuam, illorum & aliorum prudentiam & virtutem tractentur & agantur ea quæ cedant ad laudem Dei, pacem Christianorum, ac statum & exaltationem ecclesiæ suæ sanctæ. Datum Bononiæ anno &c. IX. Kalendas Octobris, anno septimo.

Similiter scribitur generali ministro ordinis Minorum.

Similiter scribitur sequentibus, dimissa clausula, ut ducant duodecim magistros, sed ut ducant aliquos insignes viros Deum timentes, Eremitarum, Carmelitarum, Humiliatorum, Servorum, Camaldulensium generalibus magistris.

Similiter subscriptis, ut mittant oratores ad concilium. Rhodi scilicet sancti Joannis Hierosolymitani, Prutenorum, scilicet beatæ Mariæ Teutonicorum, sancti Jacobi de Spatha, de Alcantara, de Calatrava, de Viseo, generalibus magistris militiarum.

Subscriptis abbatibus, ut veniant, Cisterciensium, Cluniacensium, sancti Antonii Viennensis, Cælestinorum, Præmonstratensium.

Præceptori sancti Spiritus in Saxia.

Jam vero Græcis adventantibus, & concilii tempore adveniente, pro securitate omnium, hunc salvumconductum publicari jussit.

XVI.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, universis & singulis ad quos præsentes nostræ literæ pervenerint, salutem & apostolicam benedictionem.

CUM speremus, quod per operam altissimi, cujus causa agitur, concilium Basileense transferetur de proximo ad civitatem Ferrariensem, pro tractanda in eo occidentalis, & orientalis ecclesiarum unitate, pro reformatione universalis ecclesiæ, Christianæ fidei augmento, & pace fidelium, vel ante si contigerit transferri. Nos summis desideriis cupientes, ut ad hujusmodi transferendum concilium prælatorum & principum & aliorum multitudo copiosa conveniat, prout tantarum rerum pondus & magnitudo requirit, & etiam ne aliqui ex quavis causa a veniendo ad illud retrahantur, universitati vestræ notum facimus per præsentes, quod nos de consilio & assensu venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, omnibus & singulis clericis & laicis, tam Græcis, quam Latinis cujuscumque status, ordinis, dignitatis, vel gradus extiterint, etiamsi imperiali, regali, cardinalatus, patriarchali, archiepiscopali, vel alia quavis ecclesiastica aut mundana dignitate præfulgeant, ceterisque ecclesiarum & monasteriorum quorumvis prælatis, generalibus quoque, ac magistris & doctoribus, ac aliis in qualibet dignitate vel gradu constitutis, & ordinum quorumcumque reliquis omnibus, cujuscumque conditionis & qualitatis extiterint, & quocumque nomine seu titulo nuncupentur, conjunctim & divisim, veniendi & accedendi ad ipsam civitatem Ferrariensem, etiam per civitates, castra, terras, loca quælibet nobis & Romanæ ecclesiæ subdita, & alia quælibet, quantum fuerit in nobis, & in eadem moram trahendi, ac ibidem libere consulendi, tractandi & agendi omnia, quæ in eis secundum Deum & eorum conscientiam visa fuerint pro bono statu & pace universalis ecclesiæ expedire; & inde recedendi pro libito voluntatis, toties quoties eis, vel cuilibet eorum placuerit, libere, tute ac secure, sine quovis impedimento, vel alio nocumento personali aut reali; qualitercumque, & ex quacumque causa civili

civili vel criminali inferendo, cum omni eorum comitiva, familiaque, ac servitoribus laicis & clericis, cum omnibus & quibuscumque eorum rebus ac bonis, in victualibus, libris, auro, argento, equis, pannis, vel alia materia consistentibus, per terram & aquam, die noctuque, liberum & plenum salvumconductum, securitatem ac libertatem, bona fide damus & concedimus per præsentes, volentes in hoc nostro salvoconductu, securitate & libertate, omnes clausulas necessarias & opportunas, & quæ in talibus de jure vel consuetudine apponi consueverint, intelligi, & pro expressis haberi: ita ut omnes & singuli prædicti sine aliqua cavillatione, seu contradictione, aut quocumqne quæsito colore, omni securitate ac libertate in rebus & personis efficaciter ac plenarie gaudeant; non obstantibus quibuscumque legibus vel statutis municipalibus, aut aliis quibuscumque, per quæ huic nostro salvoconductui in aliquo quoquo modo derogari aut præjudicari possit, etiam si talia essent, de quibus specialis mentio & expressio foret habenda.

Quem salvumconductum, securitatem ac libertatem toto tempore ipsius concilii universalis, & per quatuor menses ante ipsius inchoationem, & totidem eo finito, firmiter & inviolabiliter in omnibus suprascriptis clausulis durare volumus.

Promittimus etiam, & bona fide pollicemur, omnes & singulos benigne & caritative tractare; mandantes ex nunc omnibus & singulis ipsius ecclesiæ vicariis, gubernatoribus & officialibus, ac subditis & vassallis, nec non gentium armorum nostrorum capitaneis, conductoribus & stipendiariis quibuslibet, ad nostra stipendia militantibus; ceteros vere quoscumque requirentes, & in Domino exhortantes, quatenus omnes & singulos supra nominatos ad hujusmodi civitatem & concilium accedere volentes, per civitates, terras, passus, portus, pontes, & loca quælibet, tam nostra, quam ipsorum, & tam per aquam, quam per terram, quoties eis placuerit transire, morari, ac recedere cum rebus & bonis prædictis, sine aliqua solutione datii, pedagii vel gabellæ, aut alterius oneris exactione, pro nostra & apostolicæ sedis reverentia, libere permittant, nec eis, aut eorum alicui in personis, rebus vel bonis hujusmodi aliquam molestiam vel offensam inferant, nec ab aliis permittant inferri.

Præsentibus per quatuor menses ante tempus ipsius concilii inchoandos, totoque concilii tempore, ac etiam per menses quatuor post finitum ipsum concilium, duraturis.

Datum Bononiæ anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo tricesimo septimo, xv. Kalendas Octobris, pontificatus nostri anno septimo.

Obsequendo etiam summo pontifici, similem salvumconductum concessit Nicolaus Estensis marchio Ferrariæ.

X VII.

Nicolaus Estensis marchio Ferrariæ, universis & singulis, ad quos præsentes literæ pervenerint, pium desiderium & sinceram in Domino caritatem.

CUM per Altissimi operam, cujus res agitur, speremus Basileense concilium per sanctissimum dominum nostrum, dominum Eugenium divina providentia papam quartum, pro eisdem causis, pro quibus fuerat in civitate Basileæ ab initio congregatum, & specialiter pro tractanda, & Deo propitio consequenda unione occidentalis & orientalis ecclesiæ, ad civitatem Ferrariæ de proximo transferendum, ubi prælatorum, principum, & aliorum fidelium, prout tantarum rerum pondus & magnitudo requirit, multitudo conveniat; idcirco nos Nicolaus marchio Estensis, desiderantes ut tam sanctum opus, quantum in nobis est, optatum consequatur effectum. In primis præfato sanctissimo domino nostro (quamquam omnino superfluum videatur, humilem ac devotum filium & vassallum patri & domino suo, totiusque ecclesiæ sanctæ pontifici, nisi forsan pro quadam recognitione devotionis ac fidei, ista præstari possint) reverendissimis in Christo patribus & dominis sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, patriarchis, archiepiscopis, episcopis, abbatibus, ceterisque prælatis; nec non etiam serenissimo principi & domino, domino Sigismundo Romanorum imperatori semper Augusto, si ipsum ad præfatum concilium venire contigerit; ac etiam serenissimo domino, domino Joanni Constantinopolitano & Græcorum imperatori, principibus, & principum oratoribus, & reliquis, & singulis tam Græcis, quam Latinis, cujuscumque status, gradus vel præeminentiæ, dignitatis & conditionis existant, clericis vel laicis, quocumque nomine seu titulo nuncupentur, conjunctim vel divisim, veniendi & accedendi ad prædictam civitatem Ferrariæ, & locum concilii, etiam per civitates, terras, castra & loca quælibet nostro regimini, ditioni & gubernationi subjecta, & alia quælibet, quantum in nobis est; ac in prædictis civitate & concilio standi, moram trahendi, consulendi, tractandi & agendi omnia & singula, quæ ipsis & eorum cuilibet visum fuerit, libere, tute & secure, sine aliquo impedimento, vel alio nocumento & molestia reali vel personali, qualitercumque, vel ex quacumque causa civili vel criminali, quæ inferri posset, cum eorum comitiva & familia, servitoribus, clericis & laicis, cum omnibus & singulis eorum rebus ac bonis in auro & argento, jocalibus, equis, pannis, victualibus, in quacumque materia consistentibus, per terram & aquam, die noctuque plenum & liberum salvumconductum, securitatem ac libertatem bona fide damus & concedimus per præsentes. Volentes in hoc nostro salvoconductu, securitate & libertate omnes clausulas necessarias & opportunas, & quæ in talibus de jure vel consuetudine apponi consueverunt, intelligi & pro expressis haberi; ita ut omnes & singuli prædicti sine aliqua contradictione, aut quocumque quæsito colore, omni securitate ac libertate in rebus & personis efficaciter & plenarie gaudeant & potiantur.

Non obstantibus quibuscumque legibus & statutis municipalibus, aut aliis quibuscumque,

que, per quæ huic nostro salvoconducto in aliquo quoquo modo derogari aut præjudicari posset, & si talia essent, de quibus specialis & expressa mentio foret habenda.

Quem salvumconductum, securitatem & libertatem toto tempore ipsius universalis concilii, a die dationis præsentium, & per quatuor menses post ipsum finitum concilium, inviolabiliter in omnibus supradictis durare volumus.

Promittimus etiam, & bona fide pollicemur, omnes & singulos benigne & caritative tractare, & tractari facere. Mandantes exnunc omnibus & singulis officialibus & subditis ac vassallis nostris, ceterisque nostro nomine militantibus, aut quodvis aliud facientibus; ceteros vero tam ecclesiasticos, quam sæculares requirentes & exhortantes in B Domino, quatenus omnes & singulos supradictos ad hujusmodi civitatem & concilium accedere volentes, per civitates, terras, passus, portus, pontes, & loca quælibet tam nostra, quam ipsorum, & tam per aquam, quam per terram, quoties eis placuerit, transire, morari, & recedere cum rebus & bonis prædictis absque aliqua solutione datii & pedagii, vel gabellæ, aut alterius cujusvis oneris, ob Dei & tantorum patrum reverentiam, bonorumque omnium in ipso concilio (ut speramus) promovendorum intuitu, & etiam nostra contemplatione libere permittant, nec eis, aut eorum alicui in personis, rebus vel bonis hujusmodi molestiam aliquam vel offensam inferant, nec ab aliis inferri permittant, prædictis omni- C bus etiam per quatuor menses post dictum finitum concilium duraturis.

Circa autem pensiones domorum, forum, seu pretium victualium, ac omnia alia ad usum dicti concilii & in eo existentium necessaria, seu quomodolibet opportuna, abundanter, & alias, prout sanctissimo domino nostro visum fuerit, provideri faciemus.

In quorum robur & testimonium has literas fieri & registrari voluimus, & jussimus nostri sigilli soliti appensione muniri.

Datum in palatio curiæ nostræ anno nativitatis Domini nostri Jesu Christi millesimo quadringentesimo, tricesimo septimo, indictione [a] quartadecima, die vero quartodecimo mensis Novem- D bris.

[a] Forte pro, quintadecique.

Ego Nicolaus marchio Estensis me subscripsi manu propria.

XVIII.

Ejusdem Nicolai Estensis conventiones & pacta cum cardinale sancti Clementis apostolicæ sedis camerario, de obsequiis & servitiis præstandis tempore concilii in civitate Ferrariensi.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. AMEN.

Capitula tractata & conclusa inter reverendissimum E in Christo patrem & dominum dominum Franciscum tituli S. Clementis presbyterum cardinalem Venetiarum, domini papæ camerarium, vice & nomine sanctissimi domini nostri papæ Eugenii IV. & illustrem dominum Nicolaum marchionem Estensem Ferrariæ, &c. sive virum egregium Augustinum de Villa ipsius domini marchionis cancellarium, ad hoc nuncium specialem.

PRIMO, quod dictus dominus marchio, filii, & Ferrarienses, tenebunt & tractabunt sanctissimum dominum nostrum papam Eugenium IV. pro vero & unico papa ac summo pontifice, ipsumque defensabunt in sua libertate, ut decet subditos & fideles. Itaque semper licebit ei, & dominis cardinalibus, & curiæ, stare in civitate & locis dicti domini marchionis, & ab eis recedere sine impedimento quocumque, etiamsi mandatum cujuscumque prætendentis se superiorem de jure vel de facto, quacumque dignitate & auctoritate fulciti, de quo etiam fieri deberet mentio specialis, in contrarium intervenitet.

Item, quod dictus dominus marchio, filii & civitas provideant, & provideri faciant dicto domino nostro papæ, & ejus familiæ, serenissimis dominis imperatoribus venientibus, & reverendissimis dominis cardinalibus, camerario & thesaurario apostolicis, ac eorum loca tenentibus, de domibus necessariis & decentibus, gratis sine aliqua solutione.

Item, quod præfati dominus noster papa, reverendissimi domini cardinales, camerarius domini nostri papæ, seu ejus locum tenens, & thesaurarius, ab omnibus & singulis gabellis ordinariis & extraordinariis, antiquis & modernis, pro victualibus & vestibilibus, & rebus quibuscumque, pro eorum domibus & familiaribus, tam in eadem domo, quam extra existentibus, tam in grosso, quam minuto emendis, tam extra, quam intus civitatem, sint penitus & omnino exempti.

Item, quod præfati dominus marchio, filii & cives observent salvosconductus sanctissimi domini papæ, aut ejus camerarii: dum tamen illi, quibus conceduntur hujusmodi salviconductus, non sint rebelles & banniti in ære vel personis, ac etiam debitores dicti domini marchionis, vel contra eum aliquid machinentur; in quo casu sanctissimus dominus noster eum adjuvabit: aut sint debitores civium Venetorum & Mantuanorum, ratione debiti commissi contra illos: & declarentur dicti rebelles sanctissimo domino nostro papæ infra decem dies.

Item, licet de consuetudine supradictus dominus noster papa deberet deputare pedites pro custodia palatii habitationis suæ in civitate Ferrariæ, tamen cum sanctitas sua maximam habeat fidem in devotione supradicti domini marchionis, vult & contentatur, quod ipse dominus marchio deputet ipsos pedites, prout sibi videbitur: cum ea conditione tamen, quod tales pedites & custodes deputandi & nunc deputati, præstent juramentum fidelitatis in manibus reverendissimi domini camerarii supradicti.

Acta fuerunt hæc inter partes supradictas in civitate Bononiæ, in domo habitationis reverendissimi in Christo patris & domini, domini Antonii tituli sancti Marcelli presbyteri cardinalis 1438. die XVI. Januarii. Et voluerunt supradictæ partes, prædicta capitula sigillorum contrahentium munimine roborari; & quod de ipsis unum vel plura conficerem instrumenta, sive hujus capitula. Præsentibus venerabilibus viris dominis Nicolao de Valle, cameræ apostolicæ clerico, & Christophoro de Reate literarum apostolicarum scriptore, testibus ad præmissa habitis, vocatis & rogatis.

Et me Blondo Antonii Blondi Foroliviensi, sanctissimi domini nostri Eugenii papæ IV. & ipsius reverendissimi domini camerarii secretario,

rio, ac cameræ apostolicæ notario, qui prædicta, dum sic agerentur inter partes, rogatus notavi, & in hanc publicam formam, aliena manu, propter occupationes, redigi feci, signo consueto & nomine meo ad fidem præmissorum manu propria appositis.

His omnibus ordinatis, Eugenius pontifex adhuc Bononiæ existens, antequam Ferrariam ad præsidendum concilio accederet, ad idem concilium inchoandum legatum de latere destinavit Nicolaum Albergatum presbyterum cardinalem tituli sanctæ crucis in Jerusalem, cum sequentibus facultatibus, ut ex Vaticano codice.*

*4128.

XIX.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, dilecto filio Nicolao tituli sanctæ crucis in Jerusalem presbytero cardinali, apostolicæ sedis legato, salutem & apostolicam benedictionem.

DUM onus universalis gregis dominici superna dispositione nobis injunctum diligenter attendimus, & nostrum perspicimus imperfectum, videntes quod nequimus circa singula per nosmetipsos exolvere debitum apostolicæ servitutis, nonnunquam viros excellentes atque insignes, dignitatis splendore præditos, & virtute conspicuos, & illustres, de quorum spectata fide, sapientia, altitudine consilii, & scientiæ claritate, firmam spem, plenamque fiduciam obtinemus, in partem negotiorum & rerum agendarum, statum & ecclesiam concernentium, assumimus; ut per ipsos vices nostras supplentes, & ipsorum comparatione salubri, nos pro tempore alleviantes, nostri oneris gravitatem & ministerium nobis commissum, favente divina gratia, facilius & efficacius exequi valeamus.

Cum itaque nos nuper Basileense concilium ex certis causis urgentissimis, ac paci ecclesiæ necessariis, ad civitatem Ferrariensem, de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu duxerimus auctoritate apostolica transferendum, ac postmodum ipsum concilium, in quo quamprimum intendimus & volumus personaliter interesse, certo tempore tunc expresso inchoandum statuerimus, ac etiam celebrandum: Nos considerantes præcipua virtutum dona, quibus personam tuam altissimus insignivit, quodque sapientia tua in magnis & arduis nostris & ecclesiæ negotiis summa cum prudentia, integritate versata, ingentem laudem tuis operibus comparavit; ac ideo in Domino confidentes, quod solitam prudentiam, fidem & integritatem præstabis similiter in reliquis negotiis tuæ circumspectioni de cetero committendis, te, de eorumdem fratrum consilio, sedis apostolicæ legatum, cum plena potestate legati de latere, nec non nostrum, & ipsius sedis in præfato concilio Ferrariæ celebrando præsidentem, & eadem auctoritate tenore præsentium facimus, constituimus, & etiam deputamus.

Circumspectioni tuæ concilium hujusmodi in eadem civitate inchoandi, continuandi & prosequendi, ac donec nos personaliter accesserimus, nostro & ipsius sedis nomine præsidendi, & cum ipsius concilii consilio & approbatione, auctoritate prædicta, ordinandi, decernendi & statuendi omnia & singula, quæ ad pacem, exaltationem & reformationem ecclesiæ universalis, & pro illius unitate conservanda; nec non occidentalis & orientalis ecclesiarum unione, paceque & tranquillitate populi Christiani, ac extirpatione hæresum, utilia seu necessaria videbuntur; nec non omnium & singulorum plenaria executione, propter quæ concilium Basileæ fuit ab initio constitutum, & etiam alium vel alios, de quibus & prout tibi videbitur, de præmissis exequendis, loco tui substituendi; contradictores vero quoslibet & rebelles, cujuscumque status, gradus, dignitatis, ordinis, vel conditionis fuerint, & quacumque ecclesiastica vel mundana præfulgeant dignitate, auctoritate nostra, per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, ac etiam cum invocatione brachii sæcularis, compescendi, omniaque alia & singula tractandi, statuendi, agendi, mandandi, ordinandi, concludendi & exequendi, quæ in præmissis pro statu prædictæ sedis ac Romanæ ecclesiæ, nec non occidentalis & orientalis ecclesiæ unitate, reformatione morum, statuque pacifico reipublicæ Christianæ noveris profutura, auctoritate prædicta concedimus plenariam potestatem, ratum & gratum habituri quidquid per te, aut a te substituendos in ipso concilio, nostro nomine fuerit statutum & decretum: idque faciemus, auctore Domino, firmiter.

Quocirca circumspectioni tuæ injungimus & mandamus per præsentes, quatenus injunctum tuis humeris onus laboris hujusmodi, pro divina, nostraque & ipsius sedis reverentia, sic in virtute domini, juxta tibi a Deo datam prudentiam pro universalis ecclesiæ augmento fidei ac populi Christiani, fidelium pace & tranquillitate, coneris laudabiliter exequi, ut ex tuis bonis operibus fructus desiderati proveniant, atque illam, quæ recte sentientibus recteque agentibus [a] pro possibili a Deo est, propositam mercedem æternæ gloriæ consequaris.

Datum Bononiæ anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo trigesimo septimo, [b] IV. Nonas Januarii, pontificatus nostri anno septimo.

[a] *Forte pro:* possibili, a Deo est proposita; mercedem &c. *Hard.*

[b] Cancellaria Romana incipit annum ab incarnatione 25. Martii, non autem a 1. Januarii, quod pro concordandis datis bullarum cum datis decretorum ac instrumentorum, quæ in hoc opere inseruntur, & in quibus annus incipit a mense Januario, observandum est.

Octava igitur Januarii anni a nativitate Domini 1438. idem Nicolaus cardinalis legatus legitimum universale concilium feliciter inchoavit. Quomodo autem id egerit, sequenti publici notarii testimonio constat.

XX.

In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis, Patris & Filii & Spiritus sancti. Amen.

NOVERINT universi & singuli, acta & actitata infra scripta inspecturi, visuri & audituri, quod anno a nativitate Domini nostri Jesu Christi millesimo quadringentesimo tricesimo octavo, indictione prima, die vero Mercurii octava mensis Januarii, pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri, domini Eugenii divina providentia papæ IV. anno septimo, in ecclesia majori Ferrariensi pro sacrosancta synodo generali, alias per præfatum dominum nostrum papam de civitate Basileensi ad civita-

ANNO CHRISTI 1438.

civitatem Ferrariensem transfata, continuanda A & celebranda, specialiter deputata, de mane, hora Primarum, vel quasi, reverendissimo in Christo patre & domino, domino Nicolao tituli sanctæ crucis in Jerusalem sanctæ Romanæ ecclesiæ presbytero cardinali, apostolicæ sedis legato in dicta sacrosancta generali Ferrariensi synodo pro præfato domino nostro papa præsidente; comparuerunt ibidem reverendissimi reverendique in Christo patres & domini, Dei & apostolicæ sedis gratia, Thomas Ravennates, Joannes Tarentinus, Fantinus Cretensis, Bartholomæus Spalatensis, Matthias Sipontinus, archiepiscopi; Jacobus Adriensis, Petrus olim Ferrariensis, Petrus Padoanus, Matthæus Mantuanus, Lucas Agrensis, Angelus Tricaricensis, B Marinus [a*] Tigestinus, Joannes Ferrariensis, Valentinus Ortanus, Joannes Anconitanus, Jacobus Aprutinus, frater Benedictus Adriensis, Scipio Mutinensis, Joannes Tervisinus, Bernardinus [a] Comodensis, frater Aloysius Forolivienfis, Andreas Conversanus, Onuphrius Melfiensis, episcopi; Joannes ad Legionensem, Garsias ad Tudensem, frater Gundisalvus ad Granatensem, & Emericus ad Bellicensem, ecclesias electi; nec non venerabiles & religiosi viri fratres Ambrosius generalis Camaldulensis, Martinus Rogas Vallis bonæ, Bartolus beatæ Mariæ civitatis Castelli, Joannes Nonantulensis, Franciscus sancti Stephani Bononiensis, Antonius Prataliensis, Timotheus sancti Andreæ Mantuanus, C Bartholomæus beatæ Mariæ Montis armati, Laurentius de Cultos, Joannes beatæ Mariæ de Opleta & sancti Stephani Bononiensis simul unitorum, Franciscus beatæ Mariæ de Levato, monasteriorum abbate; Gerardus de Arimino ordinis sancti Augustini, Nicolaus de Perusio fratrum beatæ Mariæ Servorum generales; Joannes de Monte nigro provincialis fratrum sancti Dominici, & Jacobus de Tolentino fratrum ordinis Minorum procurator generalis, sacræ theologiæ professores, pro hujusmodi sacrosancta synodo generali inchoanda, in Spiritu sancto congregati, universalem ecclesiam repręsentantes, per ipsosque pręlatos & dominos ipsius sancti Spiritus invocato auxilio, nec non per D dominum Thomam Ravennatensem archiepiscopum pręfatum, a reverendissimo domino Nicolao legato & pręsidente ad hoc deputatum, solemni primitus per ipsos patres & dominos cum pluvialibus & mitris albis processione præmissa, missa de Spiritu sancto, infra cujus solemnia per prelibatum fratrem Martinum Rogas abbatem Vallis bonæ facto sermone, nonnullis canonicis, presbyteris, clericis & beneficiatis dictæ majoris ecclesiæ sibi assistentibus, solemniter decantata, aliisque adhibitis solemnitatibus debitis & consuetis, idem dominus cardinalis & legatus ad hujusmodi synodi inchoationem ac continuationem, in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti, amen: dominis E prælatis, magistris, doctoribus, & aliis personis prædictis ibidem sic, ut præmittitur, præsentibus, & in Spiritu sancto congregatis, præcedens quoddam decretum [b] electionis loci pro concilio transferendo, in olim concilio Basileensi factum; nec non quatuor literas apostolicas, unam [c] videlicet translationis concilii de Basilea ad civitatem Ferrariensem, aliam [d] vero dictæ transfationis declarationis, cum filis sericeis, & propriis manibus dicti sanctissimi domini papæ, reverendissimorum dominorum cardinalium tunc in curia præsentium, signatam; tertiam [e] salviconductus prælibati domini nostri papæ, & quartam [f] facultatis dicti domini legati, cum cordula cannabis, veris bullis plumbeis ipsius domini nostri papæ more Romanæ curiæ impendente bullatas; ac literam [g] salviconductus nobilis & potentis viri domini marchionis Estensis, pro libertate & securitate suppositorum dicti concilii, manu sua propria, ut apparebat, subscriptam, ac suo sigillo impendente sigillatam, quarum tenores de verbo ad verbum [h] inferius sunt inserti, per organum venerabilis viri domini Christophori de Rogeriis de Roma canonici beatæ Mariæ majoris de Urbe, publice, alta & intelligibili voce, de ipsius domini cardinalis legati & præsidentis mandato, legit, & publicavit illas, & in eis contenta ad omnium & singulorum dominorum præfatorum notitiam, quantum in eo fuit, deducendo.

[a*] Tergestinus.

[a] Alias, Comaclensis.

[b] Relatum supra num. 11.

[c] Relatam supra num. XIII.

[d] Relatam supra num. XIV.

[e] Relatam supra num. XVI.

[f] Relatam supra num. XIX.

[g] Relatam supra num. XVII.

[h] Ordine temporis servato, supra inseruimus locis cit.

Hujusmodi siquidem literis & instrumentis sic, ut præmittitur, lectis & publicatis, idem dominus Nicolaus cardinalis legatus, se pro prelibato domino nostro papa in hujusmodi sacrosancta Ferrariensi synodo generali pręsidente, ipsamque synodum a dicta civitate Basileensi ad pręfatam civitatem Ferrariensem fuisse & esse translatam, ac in dicta civitate Ferrarię ad omnia & singula, ad quæ dicta olim Basileensis synodus fuerat instituta: nec non unionem occidentalis & orientalis ecclesiæ pertractandam, & auctore Domino perficiendam, continuandam fore, & continuari debere pronunciavit, decrevit & declaravit, prout & quemadmodum in quadam pronunciatione papyri cedula, quam ipse dominus legatus in suis tenebat manibus, quamque de verbo ad verbum publice, alta & intelligibili voce perlegit; cujus etiam tenor inferius est insertus, pleniusque continetur & habetur.

Super quibus omnibus & singulis præfatus dominus Christophorus Rogerii, de ipsius reverendissimi domini legati mandato sibi desuper legitime facto, ab omnibus & singulis apostolicę sedis protonotariis, nobisque Arnoldo Rudolphi de Beneriviide, ac Jacobo Derhayes Rothomagensi, publicis apostolica & imperiali auctoritatibus notariis, nec non ad conscribenda omnia & singula pręmissa a dicto domino legato & pręsidente, & aliis pręlatis & dominis specialiter deputatis aliisque notariis, & personis publicis ibidem pręsentibus, unum vel plura, publicum seu publica, instrumentum seu instrumenta, nomine ipsius generalis synodi Ferrariensis fieri petiit, illius cantici, Te Deum laudamus, solemni decantatione subsecuta. Pręsentibus ibidem venerabilibus & circumspectis viris ....

Tenores literarum, quas indicat notarius, juxta temporis ordinem, quo publicatæ fuerunt, apposuimus supra: tenorem vero cedulæ, quam legatus apostolicus publicari fecit, hic subjicimus cum reliquis actis subsequentibus ejusdem concilii a notariis descriptis.

Nos Nicolaus apostolicę sedis legatus, pronunciamus pro sanctissimo domino nostro papa Eugenio IV. in hac sacra synodo de Basilea ad civitatem Ferrariensem translata, jamque legitime congregata, pręsidere, & hodie, videlicet octava die mensis Januarii continuationem ipsius translatę synodi factam esse, a dictaque die in antea continuandam esse, & continuare debere ad omnia, ad quæ Basileensis synodus congregata fuerat, etiam pro œcumenico concilio

cilio, in quo de unione occidentalis & orientalis ecclesiæ agatur, & auctore Domino perficiatur.

Die Jovis nona mensis Januarii supradicti, de mane hora Tertiarum, vel quasi, in aula habitationis reverendissimi domini legati, omnibus & singulis patribus & dominis hujus sacri concilii, eorum ad hoc vocatione præcedente, legitime congregatis, idem reverendissimus dominus legatus certa avisamenta per modum articulorum, de & super stabilitate dicti sacri concilii concepta, coram patribus & dominis publicanda per dominum Christophorum promotorem præfatum, eidem promotori, quorum tenor est inferius insertus, obtulit, atque dedit. Quibus quidem avisamentis per eumdem Christophorum promotorem ibidem lectis & publicatis, ipsisque per patres & dominos prædictos mature discussis, ac postmodum matura præmissa deliberatione, tanquam reipublicæ utilibus & opportunis, nemine discrepante, per verbum, placet, admissis, iidem patres & domini nonnullos ex patribus prædictis, videlicet reverendissimos reverendosque patres ac venerabiles dominos, dominos Thomam Ravennatensem, Joannem Tarentinum, Fantinum Cretensem, Bartholomæum Spalatensem, archiepiscopos; Paduanum, Aprutinum, Anconitanum, Tervisinum, Ferrariensem, Foroliviensem, Sistaricensem, Mutinensem, episcopos; Legionensem, Tudensem, electos; abbates, Vallis bonæ, sancti Augustini & beatæ Mariæ Servorum generales; Joannem de Monte nigro provincialem fratrum predicatorum per Lombardiam, & Jacobum de Tolentino procuratorem ordinis fratrum Minorum, ad formandum & conficiendum unum vel plura decreta, desuper avisamentis, sive articulis hujusmodi, die crastina, Deo concedente, in sessione publica publicanda & auctorizanda deputarunt. Deputatos vero prædictos propter multa incumbentia, ut asserunt, pericula, hodie, hora vigesima secunda in aula prædicta, ac ad concordandum de forma concepta, aut tunc concipienda, convenire debere ordinantes. Quibus ita peractis, dominus legatus & præsidens præfatus in dictorum patrum & dominorum præsentia supradictum dominum Christophorum de Rogeriis in hujus sacri concilii promotorem, nec non nos Petrum de Noseto, Arnoldum Rodulphi de Benvemard, & Jacobum Derhayes in dicti concilii notarios, de ipsorum patrum communi consensu, recepit & deputavit; præstitis per ipsum promotorem & nos notarios prefatos fidelitatis corporalibus juramentis. Presentibus, &c.

Tenor vero avisamentorum, unde supra fit mentio, sequitur, & est talis.

XXI.

AVISAMENTA REVERENDISSIMI DOMINI LEGATI SUPER STABILIMENTO hujus sacri concilii Ferrariensis.

QUONIAM pro stabilitate hujus sacri concilii necessarium est comprobare & auctorizare per solemne decretum translationem factam per sanctissimum dominum nostrum papam de Basileensi concilio ad hanc civitatem Ferrariensem, ex ea re præfatus dominus legatus patres exhortatur hujus sacri concilii, ut aliquos doctos & expertos patres velint deputare ad formandum unum vel plura decreta super articulis infra scriptis. Ita quod crastina die, Deo dante, possit solemnis sessio fieri, propter temporis instantem necessitatem.

Articuli vero videntur hi esse.

Et primo, quod sancta synodus decernat & declaret, translationem prædictam fuisse ex justis & necessariis causis legitime & canonice factam per præfatum sanctissimum dominum nostrum, cum declaratione subsecuta: & quod in hac civitate Ferrariæ sit concilium fundatum & stabilitum ad continuandum & prosequendum ea, pro quibus Basileense concilium fuerat institutum, & etiam pro œcumenico concilio pro unione Græcorum.

Item quod omnia quæcumque acta fuerunt post translationem prædictam per nonnullos in Basilea existentes, declarentur nulla, irrita & inania esse, & extitisse, &c.

Item declarare, decretum undecimæ sessionis prædicti Basileensis concilii, quod apponit pœnas, &c. papæ in translatione generalis concilii, non se extendere ad casum hujusmodi translationis.

Item assecurare curtesanos contra quoddam prætensum decretum factum ultimo loco in Basilea, apponendo pœnas, cum aliis securitatibus necessariis & opportunis.

Item relaxare provisiones & juramenta præstita super incorporatione Basileensis concilii per existentes aut venientes ad hoc sacrum concilium, ut liberius & sine vexatione possint honorem atque profectum hujus sacri concilii prosequi & procurare.

Adveniente vero hora vigesima secunda, vel quasi, dominis deputatis supradictis in loco supradicto constitutis, reverendissimus dominus Bartholomæus episcopus Spalatensis, unus deputatorum hujusmodi, quamdam decreti formam, de & super avisamentis prædictis conceptam & formatam, in certis foliis papyri conscriptam, in ipsorum patrum & dominorum præsentia publice alta & intelligibili voce perlegit & publicavit.

Qua per patres & dominos ipsos de verbo ad verbum audita, & maturius intellecta, iidem patres & domini, post plurimas per eos habitas deliberationes & consilia, mutatis mutandis, additisque addendis, formam prædictam reipublicæ ac honestati, nec non stabilimento hujus sacri concilii convenientem, & consonam rationi, unanimiter, nemine discrepante, admiserunt, illam in die crastina in sessione publica decretandam & auctorizandam fore decernentes. Quo facto, dominus legatus præfatus omnes & singulos hujus sacri concilii patres & dominos ad sessionem die crastina celebrandam, tam per cedularum in valvis majoris ecclesiæ affixionem, quam per cursores convocari voluit & ordinavit.

Die Veneris decima mensis Januarii supradicti, in majori ecclesia Ferrariensi, de mane ante missarum solemnia, reverendissimo domino legato inibi præsidente, patribus & dominis hujus sacri concilii prædictis, ac ultra illos reverendis ac venerabilibus patribus & dominis, Mitrio Sistaricensi, [a] Curseto Insilensi, episcopis, Thoma de Cersana, fratribus Jacobo

[a] Forte Croseto Insulensi, ut infra n. 29.

ANNO CHRISTI 1438.

Jacobo Testorio, Augustino de Ferraria, Angelo de Perusio ordinis Minorum, Jacobo de Venetiis generali ordinis Prædicatorum, Nicolao de Trivisio, & Paulo de Ferraria beatæ Mariæ Servorum, sacræ theologiæ professoribus, eorum ad hoc præcedente vocatione pro sessione publica celebranda, in Spiritu sancto legitime congregatis, universalem ecclesiam repræsentantibus, dominus Christophorus præfatus de mandato ipsius sanctæ synodi sibi super hoc ibidem facto, formam decretandam hesterna die per patres & dominos deputatos prædictos sic, ut præmittitur, conceptam & concordatam ibidem publice, alta & intelligibili voce de verbo ad verbum legit & publicavit, & ad omnium & singulorum patrum & dominorum plenam & indubitatam notitiam, quantum in eo fuit, deduxit.

Qua quidem forma sic, ut præmittitur, lecta, ac per ipsos patres & dominos maturius intellecta, nos Arnoldus & Jacobus notarii præfati, nobis super hoc facto speciali mandato, omnium & singulorum patrum & dominorum præfatorum, an forma prædicta eis placeret, aut non, & cujuslibet de per se recollegimus vota, formamque ipsam patribus & dominis omnibus & singulis prædictis placere, ac ab eis per verbum, placet, concorditer, nemine discrepante, reperimus approbatam.

Hujusmodi siquidem approbationis per partes ipsas sic, ut præmittitur, factæ ipsi domino legato præsidenti per nos notarios suprascriptos facta relatione, idem dominus legatus & præsidens, de ipsorum patrum & dominorum omnium unanimi consensu, decretum prædictum sic, ut præmittitur, concordatum & approbatum in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti duxit concludendum, atque conclusit, illudque habuit & habere voluit pro concluso. Super quibus omnibus & singulis prædictus dominus Christophorus petiit, &c. instrumenta. Præsentibus venerabilibus & circumspectis viris magistro Jacobo Textoris, & Thoma de Cersana, sacræ theologiæ professoribus, Petro Lahardiere baccalaureo in theologia, cum plurimis aliis dominis magistris nobilibus in copioso numero existentibus, ad hoc vocatis & rogatis.

Post solennia missæ per reverendum patrem dominum Joannem episcopum Ferrariensem de Spiritu sancto celebratæ, & plurimarum collectarum, nec non litaniarum decantationem solenniter factam, reverendus dominus Aloysius Foroliviensis episcopus etiam pluviali indutus, mitraque alba capiti suo imposita, auctoritate & mandato ipsius sacræ synodi sibi ibidem desuper publice facto, in ambonem, locum videlicet eminentem, ascendens, decretum sic, ut præmittitur, concordatum & conclusum, sancti Spiritus prius per eum invocato auxilio, publice alta & intelligibili voce, ac de verbo ad verbum pronuntiavit, legit & publicavit, aliaque dixit, fecit, prout & quemadmodum in eodem decreto, cujus tenor inferius est insertus, plenius continetur & habetur. Super quibus, &c. Præsente reverendissimo patre domino I. protonotario de Cypro, aliisque supra nominatis.

XXII.

Decreti vero per præfatum reverendum dominum Aloysium pronuntiati tenor, de quo supra fit mentio, sequitur, & est talis.

Ad laudem omnipotentis Dei, exaltationem catholicæ fidei, pacemque & tranquillitatem, & unitatem totius populi Christiani, sancta universalis synodus per ipsius Dei gratiam, auctorizante beatissimo domino Eugenio papa IV. in hac civitate Ferrariæ in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans, præsidente vice & nomine ipsius sanctissimi domini Eugenii reverendissimo in Christo patre & domino, domino Nicolao tituli sanctæ Crucis in Jerusalem sanctæ Romanæ ecclesiæ presbytero cardinali, apostolicæ sedis legato, illius inhærens firmissimo fundamento, qui apostolorum principi dixit: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam*: (Matth. 16.) solicita servare unitatem spiritus in vinculo pacis, ut simus unum corpus & unus spiritus, sicut vocati sumus in una spe vocationis nostræ: attendensque multa superiori tempore acta, tam apud olim Basileense concilium, & post illius translationem per aliquos nulla ibidem auctoritate perseverantes, quam per præfatum beatissimum papam dominum Eugenium, præsertim circa negotium sanctissimæ unionis occidentalis & orientalis ecclesiæ, videlicet decretum decimænonæ sessionis olim dicti Basileensis concilii, quod incipit, *Sicut pia mater*, cui sanctissimus ipse dominus Eugenius assensum per suas literas præbuit. [a] Item quamdam cedulam conventionalem super electione loci pro concilii Basileensis translatione facienda inter patres, communi omnium assensu, firmatam & concordatam, cujus vigore ad decretum vigesimæ quintæ sessionis olim dicti concilii processum est, quod ita exorditur: *Hæc sancta synodus inter suæ congregationis exordia*, [b] &c. Et quod constanter a Græcorum oratoribus requisitus sanctissimus ipse pontifex per suas literas in generali consistorio Bononiæ [c] datas, oratoribus præsentibus, publicatas confirmavit pariter & recepit. Item [d] literas ejusdem beatissimi Eugenii sub die decimoquarto Kalendas Octobris proxime præteriti in generali consistorio Bononiæ publicatas, in exordioque hujus continuatæ synodi solenniter lectas, quibus Basileense concilium de consilio & assensu reverendissimorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, prælatis etiam tunc in curia existentibus & laudantibus, ad hanc civitatem Ferrariensem transtulit. Item [e] literas declarationis ejusdem tertio Kalendas Januarii translationem prædictam proxime subsecutas, quæ omnia hæc sancta synodus in actis ejusdem ad perpetuam rei memoriam de verbo ad verbum registrari mandavit, prout in eisdem actibus continetur. Quibus omnibus, & aliis plurimis debita meditatione pensatis, ac per diversos tractatus mature discussis, declarat translationem & declarationem prædictas fuisse & esse legitimas, justas & rationabiles, ac urgentissima necessitate ad tollendum impedimentum sanctissimæ unionis occidentalis & orientalis ecclesiæ; atque etiam ad evitandum scissuram in Dei ecclesia jam imminentem, pro evidentique utilitate totius reipu-

a Ut supra num. XII.

b Habetur supra num. XI.

c Supra num. IV.

d Supra num. XIII.

e Supra num. XII

reipublicæ Christianæ, fuisse & esse factas; & consequenter hanc ipsam sanctam synodum ad ea omnia, pro quibus dictum olim Basileense concilium ab initio fuerat institutum, præsertim pro futuro œcumenico concilio pro ipsa sanctissima unione prædicta in præsenti civitate Ferrariæ in Spiritu sancto esse legitime congregatam & stabilitam, continuationemque deinceps ac prosecutionem ad prædicta omnia debere habere, translationem ipsam cum declaratione, ut præmittitur, subsecuta, laudat, suscipit & approbat, exhortans in domino, & requirens omnia & singula ejus sanctæ synodi supposita præsentia & futura, quatenus circa prædicta pervigili cura ac solicito studio intendant. Ex quibus, ipso largiente qui cœpit in nobis opus bonum, ad ejus gloriam & salutem totius populi Christiani cuncta dirigantur & fiant.

Declarat insuper hæc sancta synodus, quod cum notoria necessitas, & evidens utilitas supradictarum causarum ipsum sanctissimum dominum Eugenium ad translationem ipsam exegerit & impulerit, sub decreto octavæ & undecimæ, vel cujuscumque alterius sessionis dicti olim Basileensis concilii, ullatenus non includi, decernensque congregationem illam Basileæ, & omnem aliam, quæ ibi vel alibi sub nomine generalis concilii forsitan convenerit, illegitimam potius & reprobam cumulationem & conventiculum esse censendam, & censeri debere, nullaque auctoritate generalis concilii posse consistere.

Omnia insuper & singula, quæ ab ipso translationis tempore in ipsa Basileensi civitate sub nomine generalis concilii acta sunt, aut ibi, vel alibi sub nomine generalis concilii, ut præmittitur, in futurum forsitan attentari contigerit, cassat, irritat & annullat, irritaque, cassa & nulla, nulliusque roboris vel momenti esse decernit.

Si quid tamen in materia Bohemorum post translationem prædictam per dictos Basileæ congregatos utiliter actum fuisse cognoverit, id etiam cum suppletione defectuum approbare intendit.

Ut autem omnia & singula ipsius sanctæ synodi supposita ab omni gravamine tuta serventur, omnique timoris, molestiæ & injuriæ suspicione semota, in bonis ejus operibus Deo secure deserviant, omnesque & singulos, qui quocumque nomine vel causa olim Basileensi synodo super obligationibus aut vinculis quibuscumque se adstrinxerint juramentis, quibus plena & libera facultas huic sanctæ synodo obediendi, & ejus honorem & commodum prosequendi, impediretur, vel scrupulus illis quocumque modo induceretur, ab illis absolvit, liberat atque relaxat, absolutosque ac liberos esse, ac juramenta relaxata declarat.

Statuit etiam hæc sancta synodus, ordinat & decernit, quod nemo cujuscumque status aut dignitatis existat, ordinaria quavis, vel delegata, nisi a sede apostolica, jurisdictione, ex quacumque causa vel occasione eos omnes, vel eorum singulos, tam sæculares, quam religiosos etiam ordinum mendicantium, qui nunc in præsenti synodo existunt, vel erunt in posterum, aut qui Romanam sequuntur curiam, cum in proximo ex sanctissimi domini Eugenii cum curia sua ad civitatem istam translatione indicta per affixionem cedularum secundum ipsius curiæ antiquam consuetudinem, in ipsa synodo futuri sint, in eorum dignitatibus,

A officiis, administrationibus, privilegiis, honoribus, beneficiis, bonisque aliis inquietare, molestare, aut perturbare præsumat. Si qui vero quocumque etiam quæsito colore, directe, vel indirecte prædictorum aliquem vel aliquos in dictis eorum dignitatibus, officiis, administrationibus, honoribus, privilegiis, beneficiis, bonisque aliis turbare præsumpserint, aut ne jurisdictione, fructibus, & eorum emolumentis, ut antea fecerunt, libere uti valeant, impediendum, aut dignitates, officia, administrationes, honores & beneficia ipsa etiam, cujuscumque privationis causa vel colore quæsitis, aliis conferendo: omnes & eorum singulos, etiamsi cardinali, patriarchali, archiepiscopa- B li, vel episcopali, vel quavis alia dignitate præfulgeant, aut capitula, collegia, conventus, vel universitates fuerint, nulla alia monitione præmissa, excommunicationis, suspensionis & interdicti sententias ipso facto intendit incurrere: quorum absolutionem, nisi in mortis articulo, soli Romano pontifici reservat, decernens nihilo minus, quod si infra tres dies collationem, vel collationes ipsas, vel impedimenta prædicta proxime sequentes non resipuerint, (illos, quorum dignitates, officia, administrationes, honores & beneficia contulerint, vel quibus alias impedimenta, ut supra, præstiterint, plenarie, ut prius fuerant, reintegrando,) suis ecclesiis & beneficiis quibuscum- C que, sive illas aut illa in titulum, commendam, seu administrationem habuerint; eos insuper omnes & singulos, qui dignitatum, officiorum, administrationum, honorum & beneficiorum prædictorum collationes, etiam motu proprio factas, acceptare, aut possessionem per se, vel per alios intrare, aut ratas habere præsumpserint, jure etiam, si quod in illis antea sibi competiisset, omnibusque aliis suis beneficiis, quæ in titulum, commendam vel administrationem tenuerint, ipso facto privatos, ad illa, omniaque alia perpetuo inhabiles fore, & per solum Romanum pontificem restitui & habilitari posse.

Monet insuper & requirit hæc sancta syno- D dus omnes & singulos, qui in generalibus conciliis de jure & consuetudine interesse tenentur, quatenus ad ipsam præsentem Ferrariensem synodum, ut præmittitur, continuandam, pro iis, de quibus supra dictum est, exequendis quamprimum se conferre procurent.

Datum Ferrariæ in solenni sessione in majori ecclesia celebrata, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo trigesimo octavo, quarto Idus Januarii, pontificatus sanctissimi domini Eugenii papæ quarti anno septimo.

XXIII.

E

Die Veneris vigesima quarta prædicti mensis Januarii sanctissimus dominus noster dominus Eugenius papa IV. de civitate Bononiensi versus civitatem Ferrariensem veniendo, reverendissimorum dominorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, archiepiscoporum, episcoporum, electorum, & aliorum prælatorum in multitudine copiosa solenniter associatus, monasterium sancti Antonii extra muros applicuit, illudque feliciter intravit.

Die Lunæ vigesimaseptima præfati mensis, hora vigesimaprima, vel quasi, prælibatus dominus

ANNO CHRISTI 1438. Eugenius papa accedit Ferrariam.

minus noster papa per patres & dominos hujus sacri concilii, equitando in cappis, nec non clerum civitatis Ferrariensis processionaliter cum reliquis honorifice receptus, magnificis viris dominis Antonio de Pace decretorum doctore & milite serenissimi domini Joannis Castellæ & Legionis regis a dextris, ac Nicolao marchione Ferrariensi a sinistris, pedes equi ipsius domini nostri ducentibus, civitatem prædictam feliciter intravit, ac usque ad ecclesiam majorem dictæ civitatis inclusive associatus fuit. Facta quoque per ipsum dominum nostrum ante altare in medio ipsius ecclesiæ paratum oratione, & dicta collecta, ipse in quadam cathedra ibidem solenniter parata se reposuit: & demum per reverendum patrem episcopum Foroliviensem ...... sermonem brevem, insinuans pro themate ...... fecit atque complevit. Quo completo, ipse dominus noster, data per eum primitus benedictione, abinde discedens, palatium suum intravit.

XXIV.

Anno, indictione & pontificatu quibus supra die vero sabbati octava mensis Februarii de mane in capella palatii apostolici, sanctissimo domino nostro Eugenio papa IV. in hoc sacro Ferrariensi concilio præsidente, reverendissimis reverendisque patribus & dominis sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, archiepiscopis, episcopis, electis, confirmatis, abbatibus, sacræ theologiæ magistris, ceterisque juris canonici & civilis doctoribus, pro solenni congregatione tenenda, eorum ad hoc generali vocatione præmissa, legitime congregatis, solenni quoque missa per reverendissimum dominum Joannem archiepiscopum Tarentinum, quamplurimis ministris & cantoribus sibi assistentibus, decantata, idem sanctissimus dominus noster papa ibidem publice exponendo proposuit, quomodo illa quæ temporibus retroactis in olim Basileensi concilio acta essent, patribus & dominis præfatis notissima forent, & quod suæ sanctitatis intentio semper fuit & erat, pacem & concordiam in populo Christiano ponendi & procurandi, ac universalem ecclesiam in capite & in membris reformandi, etiam curiam suam Romanam, & cum etiam cum ipsis Basileæ existentibus omnibus viis & modis possibilibus pacem & concordiam quæsivisset, illam nihilo minus modo aliquo minime consequi valebat, imo ipsi non solum contra ipsius sanctitatis oratores & nuntios insurgere, illosque inhumaniter tractare, sed etiam sanctitatem suam scandalizare, ac sanctissimam unionem occidentalis & orientalis ecclesiæ, propter quam olim Basileense concilium inter alia congregatum fuerat, quamque etiam ipse postquam ad annos discretionis pervenerat, ardenti animo videre, ac totis viribus promovere & procurare cupiebat, turbare & impedire conati sunt, aliaque plura in illum de facto fecerunt & attentaverunt, prout per venerabilem virum Justinum de Planca sacri consistorii advocatum, ad ipsorum patrum & dominorum plenam & indubitatam notitiam deduci voluit & ordinavit: & quia super iis sua providentia opportune sit adstricta, hortabatur omnes & singulos patres & dominos præfatos, ut ipsi præmissa diligentius animadvertentes, de modo, aut alio remedio insolentiis & excessibus prædictis obviandi, & ne ipsi Basileæ existentes in eorum malitiis diutius valeant continuare, A cogitare, & taliter vellent providere, ut ipsius scilicet domini nostri justitia & innocentia, ipsorumque Basileæ perseverantium malitia cunctis clarius possit apparere. Et nihilo minus si ipse etiam & sui de domo sua hactenus aliqua fecissent, quæ non bene facta modo aliquo judicarentur, extunc, ipse scilicet & sui prædicti, se emendare intendunt; ipsos etiam patres & dominos seriosius exhortando, ut ipsi se taliter habere velint & emendare, quod eorum bona opera aliis cedant in exemplum, se & suos prædictos correctioni & determinationi patrum & dominorum eorumdem liberaliter submittendo.

Nota humilitatem summi pontificis.

B Quibus omnibus & singulis per sanctissimum dominum nostrum sic, ut præmittitur, propositis, & de ipsius mandato per reverendissimum patrem dominum Joannem archiepiscopum Tarentinum ibidem publice, altaque voce & intelligibili recitatis & repetitis, reverendissimus in Christo pater & dominus dominus Jordanus episcopus Sabinensis sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalis, tanquam inter alios reverendissimos dominos cardinales ibidem præsentes major, sive primus, tam suo proprio, quam etiam aliorum dominorum cardinalium prædictorum nominibus, de sua voluntate bona humiliter regratiando, se & omnes præfatos cardinales de assistendo sibi in reformatione ecclesiæ universalis ac justitiæ ipsius domini nostri defensione, ac aliis, C in quibus providendum fuerit, promptos obtulit & paratos; prout etiam reverendissimus dominus Thomas archiepiscopus Ravennatensis, tanquam inter alios dominos prælatos ibidem præsentes major, suo & aliorum dominorum archiepiscoporum, episcoporum, electorum, abbatum, aliorumque patrum & dominorum ibidem præsentium nominibus, eidem domino nostro, ut supra, regratiatus fuit, ac similem oblationem emisit atque fecit.

Quibus ita peractis, præfatus dominus Justinus advocatus, de ipsius domini nostri mandato sic superius sibi facto, publice alta & intelligibili voce exposuit dicens; quod nonnulli pacis æmuli Basileæ existentes (dum alias ad loci ele- D ctionem pro œcumenico concilio celebrando in dicto olim Basileensi concilio procederetur, ac per illos, ad quos loci electio fuerat devoluta, ad electionem Florentiæ vel Utini, aut alterius loci in quodam decreto [a] in dicto olim concilio facto comprehensi) civitatem Avenionensem pro hujusmodi concilio celebrando (per sanctissimum dominum nostrum, ac etiam per imperatorem Græcorum, & patriarcham Constantinopolitanum, & oratores qui tunc Basileæ erant, sæpenumero repudiatam [b]) sanctissimam unionem occidentalis & orientalis ecclesiæ, pacem & tranquillitatem universalis ecclesiæ turbando, [c] elegerunt: & deinde videntes præfati, sanctissimum dominum nostrum galeas & alia ne- E cessaria pro ipsorum Græcorum adventu disposuisse, quoddam prætensum [d] monitorium multis injuriis & contumeliis prætensis refertum, contra ipsum dominum nostrum in Dei offensam ac scandalum & scissuram unionis prædictæ, conflare ausi sunt; & talia præsumpserunt, quod præfatus dominus noster tunc concilium prædictum de Basilea ad civitatem Ferrariensem, de reverendissimorum dominorum cardinalium consilio & assensu, id etiam quampluribus archiepiscopis, episcopis, electis & abbatibus, tunc in Romana curia præsentibus, consulentibus, laudantibus & approbantibus, propter

a supra relato nu. 12.

b ut supra num. IV.

c sessione 25. concilii Basileensis.

d sessione 26. concilii Basileensis.

ANNO CHRISTI 1438.

propter divisa præcavenda pericula, transferre fuit & erat constrictus. Hujusmodi siquidem facta translatione, [a] ut præfertur, & ipsius declaratione [b] subsecuta, ipsi nihilo minus Basileæ nulla auctoritate perseverantes, sanctissimam unionem prædictam magis atque magis impediendo, nec non scissuram & scandalum in Dei ecclesia, quantum in eis erat, suscitando, dum ipsum imperatorem & patriarcham præfatos portum, sive litus Italiæ cognoverunt appropinquare, dictum sanctissimum dominum nostrum ab omni administratione papali suspendere, nec non curiales, ut infra certum tunc expressum terminum a curia Romana civitateque Ferrariensi sub pœnis gravissimis requirere & monere, ipsumque dominum nostrum ab omni beneficiorum collatione alienum facere, ac causas in dicta Romana curia pendentes avocare, licet nulliter, & de facto, præsumpserunt, [c] Et nisi per eamdem sanctitatem præmissis opportune obvietur, alia scandala majora habentur verisimiliter secutura. Eapropter dictus dominus Justinus advocatus pro parte ecclesiæ universalis sanctitati suæ humiliter supplicavit, ut sanctitas sua paci & tranquillitati ecclesiæ prædictæ pie succurrendo, una cum patribus & dominis prædictis taliter velit providere & ordinare, ut pax & tranquillitas populo Christiano provenire, ipsorumque æmulorum malitia, ac ipsius sanctitatis innocentia cunctis valeat apparere.

a supra nu. XIII.
b supra numer. XIV.
c Sessione 28. concilii Basileensis.

Extunc vero sanctissimus dominus noster præfatus, propositis per eum, ut præfertur, intellectis, quod sanctitas sua, prout sibi incumbit, una cum patribus & dominis prædictis super iis maturius, auctore Deo, deliberabit; quod etiam in congregatione publica super illa dabuntur avisamenta per patres & dominos antedictos examinanda, & taliter una cum ipsis patribus, Deo duce, sperat providere, quod æmulorum prædictorum malitia, suæque sanctitatis innocentia orbi toti plenius apparebit, ac prout populo Christiano, ecclesiæque universali necessarium videbitur & opportunum, ipsi domino Justino dixit respondendo. Quam quidem ipsius domini nostri papæ responsionem patribus & dominis præfatis dictis dominus Joannes archiepiscopus Tarentinus, dicto domino nostro hoc mandante, publice alta & intelligibili voce repetiit atque recitavit. Et sic dominus noster papa, ac patres & domini præfati, nil plus faciendo, abinde recesserunt.

XXV.

Die Lunæ decima mensis Februarii supradicti, Ferrariæ de mane, in capella palatii, reverendissimo patre & domino, domino Jordano episcopo Sabinensi sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinale de Ursinis nuncupato, præfato, in hoc sacro concilio de mandato sanctissimi domini nostri papæ sibi super hoc vivæ vocis oraculo legitime facto, præsidente reverendissimis, reverendisque ac venerabilibus patribus & dominis, dominis sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, archiepiscopis, episcopis, electis, abbatibus, & sacræ theologiæ magistris & doctoribus, juxta intimationem ipsis hesterna die in valvis dicti palatii, majoris ecclesiæ, ac monasteriorum factam, pro congregatione tenenda legitime congregatis, post missarum solennia, venerabilis vir magister Joannes de Prato decretorum doctor, hujus sacri concilii per

A ipsum dominum nostrum papam, ut asseruit, promotor deputatus, quædam avisamenta de modo sedendi in hoc sacro concilio sibi ex parte dominorum deputatorum, ut dixit, assignata, ibidem publice alta & intelligibili voce, ac de verbo ad verbum perlegit ac publicavit, illaque & in eis contenta ad ipsorum reverendorum patrum & dominorum plenam & indubitatam notitiam, quantum in eo fuit, deduxit, exhortans patres & dominos prædictos, ut super avisamentis hujusmodi, quid super illis eis videbitur agendum, cogitare & deliberare vellent, ac in proxima futura celebranda & tenenda congregatione, prout inter eos fuerit deliberatum, dare vota sua.

B *Tenor vero avisamentorum de modo consedendi in hoc sacro concilio, unde supra fit mentio, sequitur, & est talis.*

AVISAMENTA DOMINORUM
DEPUTATORUM DE MODO CONSEDENDI
in hoc sacro concilio Ferrariensi.

NE occasione præcedendi vel subsequendi, seu ante vel post sedendi in hoc sacro concilio, quod ad pacem totius populi C Christiani est congregatum, aliqua in posterum oriatur contentio inter patres ratione concilii congregatos; propterea avisarunt domini deputati, habito inter eos prius maturo consilio, quod reverendissimi domini cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, episcopique sedeant secundum dignitates suas & secundum tempora ordinationis ipsorum; itaque in pari dignitate is alium in sedendo antecedat, qui prior fuerit ordinatus, seu consecratus, quatuor patriarchalibus sedibus tantum exceptis, quæ juxta juris dispositiones suum habeant locum; prout in antiquis & modernis conciliis habere consueverunt: abbates vero generales, qui sub se habent alios abbates, sedeant D immediate post episcopos & electos confirmatos, secundum tempus suæ benedictionis vel promotionis; ceteri vero abbates non generales sedem habeant juxta tempus suæ benedictionis vel ordinationis: prælati vero majores, & majores oratores regum & principum in eodem gradu & loco sedendi præcedant ceteros prælatos non ambasiatores, dominis patriarchis dumtaxat exceptis, secundum prærogativam tamen dignitatis eorum regum & principum, quos in concilio repræsentant: oratores autem non prælati, sed inferiores episcopis, & laici etiam ordinis cujuscumque sedere debeant in navi inferioris ecclesiæ in medio ante gradus thalami vel tribunalis a E dextris & a sinistris, secundum quod in aliis conciliis sunt soliti sedere: protonotarii autem, auditor contradictarum, & corrector, locum habeant quemadmodum in conciliis aliis habuerunt, videlicet in primis superioribus gradibus thalami vel tribunalis, aut paulo altius, prout in nonnullis conciliis observatum extitit. Si vero in loco concilii, vel forte alibi prætenderint se debere præcedere archiepiscopos & episcopos, cum per ipsos archiepiscopos & episcopos, & plerumque alios contrarium asseratur, ne ex hac contentione aliqua suboriatur in concilio discordia, sanctissimus dominus noster auditis quæ partes ambæ voluerint allegare, qui unico contextu omnia eorum jura producant,

una

ANNO CHRISTI 1438.

una cum sacro collegio dominorum cardinalium, quod justum & rationabile fuerit, decernet. Generales vero ordinum mendicantium, oratores universitatis studiorum, subdiaconi, auditores palatii, & auditor cameræ, clerici cameræ apostolicæ, advocati consistoriales, procuratores episcoporum & prælatorum absentium, procuratores capitulorum, doctores & licentiati locum habeant prout in Constantiensi & Basileensi conciliis habuerunt & tenuerunt. Et nihilo minus per sanctissimum dominum nostrum sacro approbante concilio fiat decretum vel ordinatio, quod per antelationem vel postpositionem nulli ecclesiæ vel prælato, regi aut principi, seu communitati aliquod jus acquiratur, vel etiam præjudicium generetur.

XXVI.

DE PROMOTORIBUS ET NOTARIIS CONCILII.

ET quia non sufficit unicus promotor in sacro concilio, avisarunt domini deputati necesse fore unum alium promotorem eligi debere per sanctissimum dominum nostrum, qui sit persona repræsentationis & doctor, aut licentiatus in altero jurium, & in generalibus consiliis versatus. Item quod deputentur duo notarii bonæ famæ, digni & experti in actibus conciliaribus, qui una cum aliis duobus jam per dominum sanctæ crucis deputatis, scribant acta seu gesta concilii, sintque rogati de his quæ in hoc sacro concilio conciliariter fient & agentur, & non debeant extra aliquid manifestare, nisi prius fuerit visum & visitatum per deputandos ad hoc exercitium, ne de eadem re contingat varia & diversa instrumenta dari vel fieri.

XXVII.

DE MATRICULA CONCILII.

UT autem evitetur omnis confusio, & sciantur patres, qui ratione hujus sacri concilii ad hunc se locum transtulerunt, avisarunt prædicti domini utile fore & expediens, quod omnes patres hic jam congregati, & ceteri venturi, in uno libro per aliquem vel aliquos deputandos matriculentur & describantur.

XXVIII.

DE NOVA PRÆLATORUM VOCATIONE.

LICET autem in translatione Basileensis concilii ad hunc locum Ferrariæ generaliter omnes prælati, & ii qui de jure vel de antiqua consuetudine in generalibus conciliis interesse tenentur, fuerint evocati; nihilo minus ut numerus patrum eo in hoc loco sit major, quo quæ tractanda veniunt, ardua sunt & præcipua, avisarunt domini prædicti utile fore & necessarium, ut fiat vocatio prælatorum, in specie scribendo per provincias singulas archiepiscopis, ut una cum eorum suffraganeis juxta certum tempus præfigendum debeant in hoc sacro concilio convenisse. Et nihilo minus addere in hac requisitione, quod non obstante hac termini pendentia, sanctissimus dominus noster una cum sacro concilio non desistet a prosecutione eorum quæ jam inchoata sunt, & potissime circa reductionem, juxta exigentiam rerum occurrentium pro utilitate universalis ecclesiæ & totius populi Christiani. Similiter, quod vocentur reverendissimi domini cardinales.

XXIX.

Die Martis undecima mensis Februarii, supradicto reverendissimo domino Jordano episcopo Sabinensi sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinali pro solemni congregatione in capella supradicta tenenda præsidente, de mane juxta intimationem die hesterna in valvis, sive portis palatii apostolici, ac majoris ecclesiæ Ferrariensis, nec non monasteriorum civitatis Ferrariensis generaliter factam, comparuerunt reverendissimi, reverendi ac venerabiles patres & domini Franciscus tituli S. Clementis, Angelottus tituli S. Marci presbyteri, Prosper S. Georgii ad Velum aureum de Columna, Dominicus sanctæ Mariæ in Via lata Firmanus, vulgariter nuncupati, diaconi sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales; Petrus Brulusius illustris principis domini principis Tarenti ambasiator, Thomas Ravennates, Bartholomæus Spalatensis, Matthias Sipontinus, Ludovicus Florentinus, archiepiscopi; Petrus olim Ferrariensis, Jacobus Adriensis, Angelus Tricaricensis, Jacobus Narniensis, Petrus Imolensis, Petrus Paduanus, Franciscus Brixiensis, Antonius Sudensis, Pasquinus Elusiensis, Innocentius Exinus, Angelus Parentinus, Jacobus Aprutinus, Christophorus Ariminensis, Joannes Ferrariensis, Lucas [a] Agiensis, Sabas Marullianus, Joannes Morinensis, Thomas Faventinus, Valentinus Ortanus, Gabriel Sinforiensis, Benedictus Balneoregiensis, Robertus Aretinus, Arnoldus Betelenutensis, Bartholomæus Cavallicensis, Scipio Mutinensis, Mitrius Sistaricensis, Onuphrius Franciscus Melfiensis, Andreas Conversanus, episcopi; Joannes Elemogensis, Crosetus Insulensis, Christophorus Fulginatensis, Alanus Avimocíensis, Alexius Clusinus, & Petrus Astensis, electi: Martinus de Ursinis, Ludovicus de Cyprio, apostolicæ sedis protonotarii; Elias Petragoricensis, Gundisalvus electus Granatensis, Aimericus electus Bellicensis, Placidus generalis abbas Vallis umbrosæ, Joannes de Pepulis decretorum doctor Nonantulanus, Antonius Pritaliensis, Antonius Pueri de Florentia beatæ Mariæ de Monte plano ordinis Vallis umbrosæ, Joannes S. Juliani de Bononia Vallis umbrosæ, ac procurator, ut dixit, dicti ordinis; Laurentius de Landonis de Curles, Hector de Martinengo S. Petri in Monte, Federicus de Claramonte de Josaphat, & Antonius de Malaspinis S. Caprasii de Mulia, monasteriorum abbates: Joannes de Versellis, Joannes Sancii, Jacobus de Valentia, Guillermus de Britannia, sacræ theologiæ professores, domini nostri papæ minores pœnitentiarii; Gerardus de Arimino sacræ theologiæ professor generalis ordinis S. Augustini, Geminianus de Prato, Petrus de Caveis rubeis, Baptista de Roma, sacri apostolici palatii causarum auditores; Bartholomæus de Bonitis decretorum doctor, curiæ causarum cameræ apostolicæ auditor generalis, Sanctes de Vivianis, Antonius de Caffarellis, Andreas de sancta cruce, Orlandus de Florentia, advocati; fratres Jacobus de Arimino prædicatorum, Jacobus de Tolentino, minorum, Bardinus Sampsonis carmelitarum, ordinum procuratores; Jacobus Textoris ordinis minorum, Guillermus

[a] Forte, Agrensis, ut supra n. 10.

ANNO CHRISTI 1438.

lermus de Fosato, sacræ theologiæ professores; Joannes Coquel, Humbertus de Cassiaco, Sabaudiæ ducum procuratores, ut dixerunt; Andreas de * foro Sempronio, utriusque juris, Joannes de Diravano decretorum, Angelus de Perusio artium & theologiæ, doctores; Dominicus de Racaneto, Antonius de Marganis de Roma, legum doctores; Leonardus de Piscia, Baptista de Padua, Galeatius de Mantua, Robertus Rogerii, cameræ apostolicæ clerici, ac quamplures alii magistri & doctores in numero copioso. Quibus ibidem sic comparentibus, & missa solemniter decantata, dominus Joannes de Prato promotor præfatus certa avisamenta ex parte dominorum præfatorum deputatorum ibidem præsentium, quorum tenor inferius de verbo ad verbum est B insertus, publice alta & intelligibili voce perlegit & publicavit, aliaque in eis contenta ad omnium patrum & dominorum prædictorum ibidem præsentium, quantum in eo fuit, notitiam deduxit, exhortans eosdem, ut tam super illis, quam hesterna die publicatis avisamentis cogitare & deliberare, ac præhabita matura deliberatione, quid super iis agendum, vellent eorum dare vota. Iisque per ipsum dominum promotorem sic, ut præmittitur, publicatis & propositis, domini cardinales, archiepiscopi, episcopi, electi, abbates, protonotarii, ceterique magistri & doctores præfati, habita prius per eos deliberatione matura, ad dicti promotoris interrogationem, avisamenta prædicta successive (sic ut præ- C mittitur publicata) tanquam universali ecclesiæ necessaria, pro uno aut pluribus super eis conficiendis decretis quoad pœnas in bulla translationis contentas, quas ipsi in avisamentis contenti incurrant, nisi infra triginta dies a die decreti computandos resipuerint, unanimiter per verbum, placet, admiserunt, limitationibus, additionibus & correctionibus nihilo minus salvis, infra scriptis videlicet, domini Ravennatis, quod primates & rectores civitatis Basileensis, nisi obedierint, ultra interdictum excommunicentur. Sipontini archiepiscopi, quod pœnæ in decreto conficiendo exprimantur, & etiam arresto ponendo in pecuniis collectis apponantur. Jacobi Adriensis, quod dominus noster pœnas D in decreto apponendas, prout sibi videbitur, mitigare possit. Moricensis, Ludovicus protonotarius de Cypro, auditores, & certi alii, quod habeatur recursus ad aliquem dominum ecclesiasticum vel temporalem potentem, civitatis Basileensis vicinum, qui suo nomine privato, viis & modis possibilibus tractare habeat cum illis Basileæ existentibus, pro concordia inter dominum nostrum & ipsos, ut clerus non cogatur mendicare ab aliis quod habet a seipso, vel per se facere possit, maxime propter decretum de annatis, collationibus beneficiorum, & avocatione causarum, & illis tractandum, quæ laicis favorabilia fore videntur. Legionensis, quod graviores pœnæ, quæ in corpore juris reperiuntur, ponan- E tur; attento quod insolentia illorum de Basilea maxima sit: & si ipsi Basileenses recordare voluerint, veniant ad fontem, videlicet ad sanctissimum dominum nostrum, qui misericors est, & semper pacem quæsivit. Petragoricensis, quod patres sacri concilii dare debeant eorum vota in scriptis, cum negotium arduum sit, & propter fastidium non valerent exprimere omnia ore, quæ exprimerent, si in scriptis vota sua darent. Quodque etiam dominorum cardinalium determinatione semper salva, procederetur: ipsi Basileenses viis planis & bonis ac pie reducerentur, ne principes eis faventes scandalizarentur, & magis contra dominum nostrum & patres hujus sacri concilii indignarentur. Granatensis viva voce proposuit dicens, quod pœnas pene graviores etiam terminis læsæ majestatis dicti rebelles incidisse deberent declarari; quodque etiam deberent mitti ad provincias singulas homines valentes & experti ad prædicandum populo, cum populus multoties inducat principes ad faciendum ea quæ non facerent, si populus ad illa non instaret. Archiepiscopus Spalatensis, quia post plura vota supervenit, quod majori parti votantium adhæret, & specialiter dominorum cardinalium, tanquam saniori parti, nihilque contra Basileenses emitteretur, & quod interim fierent tractatus pacis, quodque etiam fieret bona guerra, ut bona pax sequi posset. Clerici cameræ, quod domini cardinales in confectione decretorum intelligantur ipso jure electi, qui debent convocare unum de quolibet * esse Romanæ curiæ, juxta ipsorum arbitrium Jacobus ordinis prædicatorum, Jacobus ordinis minorum, procuratores, quod in fine decreti dominus noster, non obstante pœna, offerat se facturum gratiam. * Bardinus procurator ordinis Carmelitarum, quod pœna laicis sit * præcipitata. Jacobus Textoris sacræ theologiæ professor, quod dirigerentur epistolæ solemnes communitatibus principalioribus Germaniæ & Italiæ nationum, in quibus ostendatur, quod fundamenta quibus Basileenses nituntur, non fuerunt, neque sunt sufficientia ad conferendum eis tantam auctoritatem, quantam usurparunt. Guillelmus de Fosato, clausulam domini Moricensis de pace tractanda. Dominicus de Racaneto, Barnabas de Ursinis, Andreas de Palasago, Paulus, doctores, quod si Basileenses infra triginta dies a die decreti aliquid procedendo attentarint, hoc irritum sit & inane, & quod processus hujus sacri concilii intelligatur esse prior. Et Humbertus de Cassiaco procurator domini ducis Sabaudiæ, quod die sabbati præterita dominus Morinensis, ipse Humbertus & custos Lugdunensis receperunt literas dicti domini ducis, in quibus dixit, se pro divisionibus & discordiis inter dominum nostrum & Basileenses exortis sedandis, mittere velle ad dictum dominum nostrum notabilem & solemnem ambasiatam, quæ dicto domino nostro ipsius domini ducis mentem & intentionem latius explicabit, prout ipsi domini Morinensis, custos & Humbertus ipsi domino nostro latius verbo exposuerunt (ut dixerunt) expresse subjunxerunt & declaraverunt. Præmissis itaque omnibus & singulis per ipsum dominum cardinalem de Ursinis præsidentem mature intellectis, considerantque vota pro decretis super avisamenta hujusmodi conficiendis conformia, reverendissimos patres & dominos, dominos S. Marci & Firmanum cardinales, Ravennatensem archiepiscopum, Paduanum, Ariminensem, Morinensem, Aretinum, Avenionensem & Legionensem in formando decreto, super avisamentis prædictis per diversos patres & dominos ibidem præsentes, nominatos deputando, avisamenta hujusmodi de ipsorum patrum & dominorum unanimi consensu duxit concludendum, atque conclusit, eaque habuit & habere voluit pro conclusis. Super, &c. præsentibus dominis protonotariis, cameræ apostolicæ clericis præfatis, Henrico Maschensi, & pluribus aliis.

Marginal notes: * Foro-Sempronii. * id est, status. * alias, Berardinus. * id est, lata.

Tenor

Tenor avisamentorum sic, ut præmittitur, concordatorum & admissorum sequitur, & est talis.

Quoniam nonnulli pacis & unitatis æmuli, qui post translationem concilii Basileensis ad hanc civitatem Ferrariensem, remanserunt Basileæ, ibidem convenire præsumentes, ac si concilium ibi vigeret, & translatio facta non fuisset, & per viam quorumdam prætensorum decretorum novissime per eos publicatorum, sanctissimum dominum nostrum, licet nulliter, & de facto declararunt ab omni administratione papatus fuisse suspensum, & ad eos administrationem devolutam, causas a Romana curia, quantum in eis est, avocaverunt, expectativas abrogaverunt, Romanum pontificem collationis beneficiorum exemptorem fecerunt. Idcirco domini deputati obviando scandalis hujusmodi, & majoribus etiam quæ futura timentur, nisi occurratur, avisarunt, quod per ejus sacri concilii solemne decretum declaretur, eos qui ita agere præsumpserunt, nulliter & de facto processisse, & incidisse pœnas non solum in bullis translationis sanctissimi domini nostri contentas, sed eas quas sacri canones contra schismaticos infligunt; inhibendo omnibus principibus tam ecclesiasticis, quam sæcularibus, nec non prælatis omnibus sub gravissimis pœnis & censuris, etiam usque ad interdictum inclusive, ne illis talia in Dei contemptum & scandalum populi Christiani procurantibus dent publice vel occulte, per se vel per aliam publicam interpositam personam consilium, auxilium vel favorem: & qui talia attentarint, dignitatibus, honoribus, beneficiis, officiis & administrationibus privati declarentur, & integrum liberumque illis sit, ad quos de jure vel consuetudine talium dignitatum collatio, sive provisio pertinet, illas libere posse & debere conferre. Item quod nisi civitas Basileensis infra mensem a die publicationis hujus decreti, eos qui talia attentare præsumpserunt, realiter & cum effectu ejecerit, & a se omnino licentiaverit, extunc supposita sit & censeatur ecclesiastico interdicto, quod per solum Romanum pontificem possit relaxari: & quod eamdem pœnam incurrant omnes aliæ civitates & loca quæ illis favent, aut eos, sive eis servientes receptarent, Basileam vel merces, vel victualia portarent; & si quid contra prohibitionem seu decretum hujusmodi ad dictam civitatem Basileensem apportetur per aliquem, illud omnino fiat occupantium: inhibendo etiam mercatoribus conditionis cujuscumque, quatenus sub excommunicationis pœna, quam incurrant ipso facto, de civitate Basileensi infra mensem a die decreti præsentis publicationis, debeant de civitate prædicta Basileensi recedere, prout hoc & alia in decreto formando juxta declarationem sacri concilii poterunt apponi.

Avisarunt insuper domini prædicti necesse fore & valde expediens, mittere ad reges confestim, & ad principes, aliquos de reverendissimis dominis cardinalibus, si fieri potest, cum hic agatur de periculo schismatis vitando, vel saltem magnos prælatos, doctos & literatos & practicos, bene sociatos cum doctoribus & magistris, informatos de iis quæ in concilio Basileensi gesta sunt hactenus, ad informandum reges & principes de bona justitia sanctissimi domini nostri papæ & sedis apostolicæ, & apertam faciendum bonam & sinceram voluntatem sanctitatis suæ, ad reformationem ecclesiæ, & ad universalem pacem populi Christiani, extirpationem quoque hæresis & errorum, etiam potissime ad Græcorum reductionem, & ad eosdem principes cautos reddendum de injustitia & temerario proposito eorum, qui in scandalum universalis ecclesiæ Basileæ remanserunt, & de eorum male gestis; & ad exhortandum principes, ut & suos oratores huc mittant, & prælatos, ut se personaliter ad concilium conferant: nec non ad exequendum pœnas & censuras contra tales scindere unitatem satagentes promulgatas, & ad hoc consilium & auxilium, nec non sæculare brachium implorandum. Dignenturque domini de concilio ita super iis consulere & deliberare, quoniam, nisi cito occurratur, timentur longe majora scandala posse suboriri.

Et quoniam nonnullæ pecuniarum summæ occasione reductionis Græcorum in diversis Mundi partibus pia largitione fidelium depositæ fuerunt jamdiu, ne pecuniæ hujusmodi ad alium usum convertantur, quam ad illum, cujus gratia fuerunt exbursatæ, sanctissimus dominus noster papa illas per suas literas nuper mandavit arrestari: sed cum Græci Venetiis applicuerint, utile videtur, easdem pecunias per sanctissimum dominum nostrum, sacro approbante concilio, iterum arrestari mandari, ne ad manus illorum perveniant, qui non Græcorum unionem, sed potius scissuram & divisionem procurant. Quare & super hoc placeat dominis de concilio consulere & deliberare.

Eodem vero die Martis, undecima Februarii dominus Joannes de Prato promotor præfatus, pro majori corroboratione votorum patrum & dominorum prædictorum, una cum magistro Arnoldo notario præfato, domos habitationum reverendissimorum dominorum Brandæ episcopi Portuensis, & Antonii S. Marcelli, sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, qui propter eorum infirmitatem congregationi hodie congregatæ interesse non poterant, accedens, illos de avisamentis successive publicatis, & votis desuper datis plenius informavit, exhortans eosdem, ut etiam super iis velint dare vota sua. Qui quidem domini cardinales, habita per eos successive deliberatione matura, avisamenta prædicta per verbum, Placet, in omnibus & per omnia, prout superius reperiuntur, concorditer admiserunt: adjiciens ipse dominus cardinalis Placentinus, quod in decreto formando commemoratio fiat, quomodo ipsi Basileæ existentes, scientes dominum nostrum papam galeas & alia necessaria pro Græcorum adventu misisse, ut adventum ipsum impedirent, quoddam monitorium contra ipsum dominum nostrum decreverunt, & nihilo minus eorum facta continuando, dum sentiebant Græcos prædictos portum appropinquare, ut eo amplius adventum prædictum turbarent, ad ulteriora processerunt, &c. Subsequenter vero idem dominus Joannes promotor etiam votum domini Garliæ electi Tudensis, etiam a dicta congregatione absentis, qui avisamenta, ut supra, per Placet, dummodo pœnæ in eis contentæ ad illos qui contra illos de Basilea & eorum processus protestati sunt, & illis non consenserunt, se non extendant, admisit, recollegit. Idem dominus Antonius de Rosellis advocatus similiter illa recepit & admisit.

Die

ANNO CHRISTI 1438.

Die Veneris quartadecima dicti mensis Februarii de mane, in capella majori palatii apostolici, reverendissimo patre domino episcopo Sabinensi cardinale pro congregatione tenenda præsidente, aliisque reverendissimis reverendisque ac venerabilibus patribus & dominis supradictis, nec non ultra illos, domino Nicolao Capuano, & Marco Tarantasiensi, archiepiscopis; Joanne Vallino dicti palatii causarum auditore, Guillermo de Prato, & Jaconio de Racaneto cameræ apostolicæ clerico, Justino de Planca, Joanne de Baroncellis, Genesio de la Porta, Antonio de Rosellis, Angelo de Boncianis, Bruno de Bononia, advocatis consistorialibus; Joanne decretorum doctore, domini nostri papæ acolyto, Alphonso Gundisalvi scholastico Abulensi, decretorum doctore, & Francisco de Padua dicti domini nostri cubiculariis, aliisque quampluribus doctoribus & magistris ibidem legitime congregatis, dominus Joannes de Prato promotor præfatus quamdam formam decreti per dominos deputatos alias nominatos, de & super avisamentis alias in congregatione publica lectis & publicatis, ac postmodum per patres & dominos hujus sacri concilii admissis, ut asseruit, conceptam & concordatam, ibidem publice alta & intelligibili voce, ac de verbo ad verbum legit & publicavit, ac de ipsorum patrum & dominorum plenam & indubitatam notitiam, quantum in eo erat, deduxit. Qua quidem forma per dominos & patres prædictos intellecta, ut dicebant, habita per eos matura deliberatione, formam prædictam in sessione publica publicandam & auctorizandam patres & domini præfati unanimiter & concorditer, nemine discrepante, per verbum, Placet, admittenda duxerunt, & admiserunt. Extunc vero dominus cardinalis & præsidens præfatus, auctoritate sanctissimi domini nostri formam sic, ut præmittitur, admissam, de prædictorum patrum & dominorum voluntate & consensu, die crastina in publica sessione publicandam & auctorizandam duxit concludendam, atque conclusit, illamque habuit & habere voluit pro conclusa. Super &c. Præsentibus dominis apostolicæ sedis protonotariis, clericis cameræ, cubiculariis, & aliis in præsenti congregatione, & etiam aliis immediate præcedentibus descriptis testibus, &c. Quo facto, dominus Joannes de Prato promotor præfatus ex parte sanctissimi domini nostri papæ intimavit omnibus & singulis patribus & dominis præsentibus ibidem, quod die crastina, videlicet Sabbati quintadecima Februarii, erit sessio publica pro hujusmodi formæ concordatæ & admissæ publicatione, ubi prædictus sanctissimus dominus noster papa personaliter intendit interesse. Quare exhortabatur patres & dominos patres & dominos ipsos, ut ad illam celebrandam crastina die prædicta mane hora quartadecima vellent convenire.

Die Sabbati quintadecima mensis Februarii supradicti de mane in ecclesia majori Ferrariensi, sanctissimo domino nostro papa inibi præsidente, reverendissimisque ac reverendis patribus & dominis sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, archiepiscopis (Tarantasiensi absente) episcopis, electis, abbatibus, generalibus, magistris & doctoribus in duabus ultimis sessionibus nominatis, ac ultra illos Leonardo archiepiscopo [a] Patensi de Arimino minori, Andrea Megarensi, Ventura Bretonomensi, Joanne Pesauriensi, Aloysio Forolivienssi, Carolo olim Mutinensi, Joanne Bracarensi, episcopis, septuaginta duobus numero, inter mitratos & electos confirmatos, pluvialibus dumtaxat indutis, ibidem pro sessione publica celebranda in Spiritu sancto legitime congregatis, universalem ecclesiam repræsentantibus, reverendissimus pater dominus Angelottus tituli S. Marci presbyter cardinalis missam de Spiritu sancto solemniter, nonnullis sibi assistentibus patribus & ministris, decantavit. Qua finita, sanctissimus dominus noster ac patres & domini præfati ad sessionem celebrandam procedentes hoc modo ordinarunt, videlicet, ipse dominus noster papa in medio chori ante altare in cathedra solemni sibi ibidem parata, vestibus pontificalibus indutus, ac mitram planam habens in capite, se reposuit. Protonotarii vero, subdiaconi, sacri palatii apostolici auditores, acolyti, cubicularii ad pedes ipsius domini nostri; domini autem sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales in parte dextra in superioribus gradibus in navi ecclesiæ, in secundis vero gradibus, tam a dextris, quam a sinistris, ordinum diversorum procuratores, provinciales, magistri & doctores ordine suo fuerunt. Ipsisque dominis & patribus sic, ut præmittitur, ordine supradicto sedentibus & existentibus, per prædictum dominum nostrum papam nonnullis orationibus, ac per cantores antiphona, *Exaudi*, & deinde litaniis & aliis consuetis dictis & decantatis, nec non ipsius sacræ synodi per ipsum dominum nostrum papam trina facta benedictione, aliisque solemnitatibus præmissis debitis & consuetis, reverendus pater dominus Aloysius episcopus Foroliviensis auctoritate & mandato domini nostri papæ ac ejusdem sacræ synodi, ambonem ascendens, decretum ultimo per patres & dominos hujus sacri concilii hesterna die admissum & approbatum publice alta & intelligibili voce, ac de verbo ad verbum, cujus tenor inferius est insertus, pronunciavit, publicavit, & ad omnium & singulorum ibidem præsentium & adstantium, quantum in eo fuit, plenam & indubitatam notitiam deduxit, hoc laudantibus & approbantibus omnibus & singulis patribus & dominis supradictis, præsentibus reverendissimis, nec non venerabilibus ac nobilibus viris, dominisque L. de Calvis de Roma, B. de Sala de Ferraria, M. de Ursinis, M. de ..... de Portugallia, N. Barbato de Venetiis, Gabriele de Cornario de Venetiis, Ludovico de Cypro, P. Barbo de Venetiis, D. Michael de Venetiis, & B. de Corneto, apostolicæ sedis protonotariis.

[a] Patrensi.

Tenor vero decreti per dominum episcopum Foroliviensem publicati, unde supra fit mentio, sequitur, & est talis.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Eugenius papa irritat omnia Basileensium decreta, & declarat eos incidisse in censuras & pœnas.

Exposcit debitum pastoralis officii, cui divina favente clementia, licet insufficientibus meritis, præsidemus, ut nefarios malignorum excessus, illorum præsertim, qui tranquillum ecclesiæ statum in varias, periculosasque, nisi ob vietur, procellas & perturbationes impellere satagunt, & Petri naviculam fluctibus mergere moliuntur, opportunis remediis opprimamus,

ANNO CHRISTI 1438.

ac ne in sua malitia gloriantes, aliis occasionem malignandi præbeant, pro excessibus per eos commissis debitæ ultionis pœnam infligamus: nam ut canonicæ continent sanctiones, in culpis quæ multorum trahunt jacturam, culpa est relaxare vindictam. Sane cum in sacro Basileensi concilio de loci electione pro futuro œcumenico concilio ageretur, & per eos, ad quos potestas eligendi locum erat devoluta, factum esset [a] decretum, ipsumque ambasiatores carissimi filii Joannis imperatoris Græcorum, & venerabilis fratris Josephi patriarchæ Constantinopolitani ibidem existentes acceptassent; aliis [b] vero Avenionem vel alium locum nominantibus, ad quem præfati oratores nullo modo ire velle [c] protestabantur, asserentes pro certo præfatos imperatorem & patriarcham ad dictum concilium, nisi personaliter interessemus, nullatenus accessuros; prædicti qui Avenionem petebant, veriti Græcos ipsos ad eos nequaquam ituros, quoddam decretum, sive libellum famosum, quod monitorium [d] appellant, adversus nos, licet nulliter, & de facto in grave scandalum & scissuram ecclesiæ, in tamque sancti operis, unionis videlicet Græcorum, perturbationem, conflare temere ausi sunt. Nos pro unitate ecclesiæ conservanda, & dicta unione consequenda, prædictum Basileense concilium ex justis, rationabilibus, necessariis ac urgentibus causis, de consilio & assensu venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, quamplurimis venerabilibus fratribus & dilectis filiis archiepiscopis, episcopis, electis & abbatibus apud sanctam sedem apostolicam existentibus, id laudantibus & consulentibus, ad civitatem Ferrariensem & Græcis & nobis accomodam transtulimus, prout in literis [e] superinde confectis latius continetur. Ipsi vero omnem viam juris spernentes, & in suo obstinato proposito perseverantes, literasque dictæ translationis, ac omnia in eis contenta parvipendentes, ac mala malis cumulantes, non solum rationabilem translationem nostram ex prædictis justissimis & urgentissimis causis, ut præmittitur, factam, non acceptarunt, sed ut infra certum tempus, & sub suspensionis pœna prædictam translationem revocaremus, monere iterato temerarie sunt ausi. Quod quidem nil aliud erat, quam ut tanti sancti operis tantum Christianis omnibus optabilis prosecutionem deserere cogeremur. Iis vero non sine displicentia animi nostri intellectis, cum ea omnia non solum in destructionem tam sancti operis, sed in manifestam ecclesiæ scissuram, ut præmittitur, tendere videremus, translationem per nos tam necessario factam, & conditiones in illa purificatas fuisse, ac ipsum Ferrariense concilium inchoari, & legitimam prosecutionem habere debere, prout in aliis [f] literis nostris plenius continetur, declaravimus; ad illudque inchoandum dilectum filium nostrum Nicolaum tituli sanctæ Crucis in Jerusalem sanctæ Romanæ ecclesiæ presbyterum cardinalem, nostrum ac sedis apostolicæ legatum destinavimus [g]. Quod quidem non parvo prælatorum numero legitime congregatum, in publica sessione translationem & declarationem prædictas legitimas, justas & rationabiles, ac urgente necessitate, ad tollendum impedimentum præfatæ sanctissimæ unionis occidentalis & orientalis ecclesiæ, etiam ad evitandum scissuram in Dei ecclesia nunc imminentem; pro evidentique utilitate totius reipublicæ Christianæ fuisse & esse factas, solemniter declaravit, prout ex serie decreti superinde confecti liquide constat.

a supra relatum num. II.

b supra numer. IV.

c Ibidem.

d Sessione 23. concilii Basileensis.

e supra numer. XIII.

f supra numer. XIV.

g supra numer. XIX.

Interea certiores facti, prædictos imperatorem & patriarcham, & Græcos litoribus Italiæ appropinquare ad ipsum Ferrariense concilium, Deo duce, ea intentione & firmo proposito venimus, ut non solum hoc sanctæ unionis opus, sed illa etiam, propter quæ concilium Basileæ fuerat congregatum, realiter & cum effectu, adjuvante Domino, prosequeremur. Atque etiam advertens dilectus filius noster Julianus tituli sanctæ Sabinæ presbyter cardinalis apostolicæ sedis legatus, cum prædictos, ut a tam manifestis scandalis abstinerent, plurimis validissimis rationibus hortaretur, & pro ipsorum obstinata mente nullatenus exaudiretur, sed eos magis ad ipsa scandala in Dei ecclesia perpetranda paratos inspiceret, ne illorum impietatibus assistere videretur, inde discessit.

Illi vero neque id considerantes, & nescientes in semitis pacis & justitiæ dirigere gressus suos, jamque certiores effecti, Græcos ad eos nullatenus accedere velle, ac litoribus Italiæ appropinquasse, in sua cordis duritia perseverantes, cum dictam Græcorum unionem, pro qua nobiscum totis viribus, ingenio & industria laborare, & nobis assistere debuissent, aliter impedire & disturbare nequirent, pejora pejoribus adjicientes, ad tantum temeritatis & audaciæ sunt progressi, ut nos a papali administratione suspensos esse, plurimis regum & principum oratoribus, qui Basileæ erant, tam nefandum scelus execrantibus, & in contrarium protestantibus, ausu sacrilego declarare, & ad alia plura, licet nulliter & de facto, procedere præsumpserint *.

Nos igitur attendentes excessus eorum adeo notorios, ut non possint aliqua tergiversatione celari, quodque error cui non resistitur, approbari videtur, & latum pandit delinquentibus iter is, qui eorum conatibus non resistit, ac nequeamus absque gravi offensa domini Jesu Christi, & suæ sanctæ ecclesiæ, tot & tantos excessus, qui præsertim sanctam & optatissimam unionem Græcorum impedire, turbare & penitus tollere videntur, ulterius tolerare, adversus præfatos in Basilea existentes, hoc sacro approbante concilio, in virtute altissimi decernimus, justitia mediante, quantum oporteat procedendum. Quapropter matura deliberatione prædictos convenientes, & tam scandalosa & nefaria præsumentes, etiamsi cardinalatus, patriarchali, archiepiscopali, episcopali, abbatiali, aut alia quavis auctoritate ecclesiastica vel sæculari præfulgeant, pœnas excommunicationis, privationis dignitatum, beneficiorum, officiorum, ac inhabilitationis ad futura in dictis nostris literis translationis contentas, hoc sancto approbante concilio, incidisse decernimus & declaramus. Decernentes, atque etiam insuper declarantes irritum & inane, & nullius roboris vel momenti, quidquid per eos tam circa prædicta, quam curiam nostram sequentes, vel in sacro concilio existentes a die translationis per nos factæ, sub nomine concilii, vel alias attentatum fuerit, vel in posterum quomodolibet contigerit attentari.

Mandantes præterea, ipso etiam approbante concilio, sub dictis pœnis & censuris, ac præstiti juramenti, quo sanctæ sedi apostolicæ tenentur adstricti, violatione, omnibus & singulis cardinalibus, patriarchis, archiepiscopis, episcopis, electis, abbatibus, & ceteris cujuscumque conditionis & status existant, in dicta civitate Basileensi sub prætextu præfati concilii convenientibus, quatenus infra triginta dies a die dati

ANNO CHRISTI 1438.

* Sessione 28. concilii Basileensis.

Eugenius papa declarat incidisse in censuras & pœnas contumaciter perseverantes in Basileensi concilio.

ANNO CHRISTI 1438.

dati hujus decreti debeant realiter & cum effectu a dicta civitate recessisse; præcipientesque magistro civium, consulibus, scabinis civitatem Basileensem regentibus & gubernantibus, ceterisque officialibus, quocumque nomine censeantur, quatenus infra dictum triginta dierum terminum prædictos non recedentes a prædicta civitate expellant, & a se realiter & cum effectu ejiciant. Quod si prædicta infra dictum terminum facere omiserint, omnes & singulos regentes & officiales prædictos excommunicationis, populum vero & civitatem præfatam ecclesiastici interdicti sententias decernimus ipso facto incurrisse: quorum absolutionem, nisi in mortis articulo, interdicti vero relaxationem nobis specialiter reservamus.

Omnibus insuper & singulis, ad quorum notitiam hæc pervenerint, in virtute sanctæ obedientiæ, & sub excommunicationis pœna præcipimus & mandamus, ut si prædicti in Basilea existentes, civesque ipsi non obedientes fuerint contumaces, nullus post dictum terminum ad dictam civitatem Basileensem accedat, sed ipsis denegent mercimonia, & cuncta ad usum hominum necessaria. Mercatores quoque, qui causa dicti olim Basileensis concilii ibi convenerunt, cujuscumque conditionis existant, sub eadem excommunicationis pœna inde omnino discedant. Si qui autem hæc nostra mandata contempserint, elapso dicto termino Basileensibus in contumacia existentibus, aliqua potestate forsitan præsumentes,

Contumacibus existentibus in Basileensi concilio mandat summus pontifex denegari mercimonia, ita ut contra facientes possint impune spoliari.

cum scriptum sit: *Justi tulerunt spolia impiorum*: possint tales hujusmodi bonis a quibuscumque Christi fidelibus impune spoliari, bonaque ipsa prius capientium dominio cedant. Verumtamen quia redeuntibus gremium suum nunquam claudit ecclesia, si prædicti in Basilea convenientes, vel ipsorum aliqui infra prædictum terminum triginta dierum a die datæ præsentium, ut præmittitur, ad cor redierint, & a dicta civitate recesserint, prædictas pœnas, quoad obedientes, sacro approbante concilio remittimus & relaxamus, easque pro infectis ab eorum data, & quæcumque inde secuta haberi volumus, decernimus & mandamus; supplentes, præfato approbante concilio, omnes defectus, si qui forsan ex solemnitate jurium in præmissis, vel ex omissione aliqua intervenissent.

ANNO CHRISTI 1438. Sep. 10. 19.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ constitutionis, declarationis, mandati, remissionis & relaxationis, voluntatis, suppletionis & decreti synodalis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Ferrariæ in generali sessione synodi solemniter celebrata, anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi millesimo quadringentesimo trigesimoseptimo, quintodecimo Kalendas Martii, pontificatus nostri anno septimo.

PARS SECUNDA
ACTORUM SACRI ŒCUMENICI
CONCILII FLORENTINI
POST ADVENTUM GRÆCORUM AD IDEM CONCILIUM.

Hac secunda parte continentur adventus Græcorum ad concilium, & subsecuta unio cum Romana ecclesia, ac praviæ disputationes cum Latinis, quæ referuntur ab Andrea de sancta Cruce patricio Romano & apostolici consistorii advocato, qui non solum inter advocatos qui concilio interfuerunt, recensetur supra parte prima num. 29. sed etiam ea quæ hinc inde dicebantur, excipiebat, ut supra in præfatione hujus operis diximus. Cumque in dicendo eadem sæpe verba repetantur, nonnulla etiam actione ipsa explicentur, hinc factum est, ut scripta obscuriora sint, præsertim illa, quæ interpres ex tempore de Græco in Latinum interpretabatur, quæ si conferantur cum disputationibus a Greco scriptore relatis, & inter generalia concilia editis, ut in eadem præfatione operis diximus, manifeste apparet ipsum postmodum ea adaptasse & concinnasse, ex quo in notis aliqua Andreæ dicta explicavi; in quibus vero discrepant, suis locis admonui. Et quia disceptatores tam Latini, quam Græci adducebant sanctorum patrum & conciliorum dicta, nec innuebant locum unde desumpserant (nam ex fonte & ipso codice legebant) laborandum fuit in his locis conquirendis, & in margine apponendis, cum præsertim translationes ex Græco non conveniant in verbis cum translationibus hodie impressis, quarum varietatem pariter indicavi. Obscuriora & difficiliora adjectis notis tam in margine, quam post collationes, pro viribus explicavi, & summaria initio collationum apposui.

Ceterum quemadmodum Græcus scriptor recensendo disputationes, plura postmodum, quæ inter disputandum agebantur, aliasque circumstantias loci, temporis & personarum ad attexendam historiam narratione continua prosecutus est: ita & Andreas in his exprimendis colloquentem sibi facit in modum dialogi Ludovicum Pontanum, ut ejus interrogationibus obsecundans, legentium ingenio plenius satisfaceret. Erat autem Ludovicus protonotarius apostolicus, patria Romanus, de quo in actis concilii Basileensis relatis supra parte prima num. 2. atque de eo honorificam sane mentionem facit Pius II. in epistola sua retractationis his verbis: Advenerunt per id temporis duo viri ex Italia ad Basileense concilium, Nicolaus Panormitanus archiepiscopus, & Ludovicus Pontanus apostolicæ sedis notarius, Alphonsi Magni regis oratores, qui velut duo orbis

orbis sidera, ceu pontificii juris & totius civilis sapientiæ duo præcipua lumina & clarissima censebantur.

Disputationibus Andreas nomen collationis imposuit, quod idem fecit Græcus scriptor. Quamvis enim Latinus interpres titulum συνέλευσις *a Græco scriptore disputationibus impositum, sessionem verterit, proprie tamen congregationem, seu collationem significat: & merito quidem disceptationes ita appellantur: nam sessio illa proprie dicitur, in qua patres judicio decernunt. Sciendum autem, quod scriptor Græcus plura de publice, Andreas vero de privatim dictis omittunt: nonnulla etiam dum proferebantur excepta, non sunt postmodum ab omnibus scriptoribus suis locis aptata & distributa: convenire enim ad hunc finem scriptores fuisse solitos, asserit Julianus cardinalis coll. 4. in fine his verbis:* Relata, per notarios scripta auscultentur. *& coll.* 8. Conveniant qui scripserunt, & de scriptis conveniant. *Hæc ille. Propterea visum est hic innuere, quibus Andreæ collationibus correspondeant sessiones Græci scriptoris.*

Itaque primæ & secundæ collationi Andreæ correspondent ea, quæ Græcus scriptor narrat usque ad tertiam sessionem inclusive: tertiæ collationi correspondet sessio quarta; quartæ quinta & sexta; sextæ septima & octava; octavæ nona; nonæ decima; decimæ & undecimæ undecima & duodecima; duodecimæ decimatertia & decimaquarta; decimætertiæ & decimæquartæ decimaquinta, decimasexta & decimaseptima; decimæquintæ decimaoctava; decimæsextæ decimanona; decimæseptimæ vigesima; decimæoctavæ vigesimaprima; decimænonæ vigesimasecunda; vigesimæ vigesimatertia, vigesimæprimæ vigesimaquarta; vigesimæsecundæ vigesimaquinta. Quæ autem de unico principio Spiritus sancti ponit Græcus in sessione 22. habet Andreas aptiori loco in collatione 20. circa finem, & 22. circa medium.

DISPUTATIONES SEU COLLATIONES
INTER LATINOS ET GRÆCOS
IN GENERALI CONCILIO FLORENTINO HABITÆ,

Et ab Andrea de sancta Cruce patricio Romano & apostolici concistorii advocato conscripta in modum dialogi cum Ludovico Pontano.

COLLATIO PRIMA.

COLLATIO PRIMA.

De adventu imperatoris & patriarchæ Græcorum Venetias & Ferrariam, & quomodo excepti fuerint, ac de publica sessione Ferrariæ habita, deque summi pontificis decreto declaratorio, concilium generale ibidem esse legitime congregatum.

Num. I. ANDREAS. Cum res memoratu dignas, quæ nostro tempore evenere (dum forensibus ex negotiis quid superextaret otii) scripto mandarem, [a] ephemeridum librum curiarem conficiens, & Græcorum adventus, eorumque conventus causas inter communia meditarer adscribere, conspexi non convenire mixturam re, modo, & personis a communibus differentem. Materia namque fidei, modus conventionis in unam œcumenicam synodum hominum diversorum climatum ac sectarum; personæ vero summi pontificis maximi Eugenii, sacratissimique cardinalium senatus, cœtusque generalis synodi; illustrissimi Josephi Constantinopolitani patriarchæ, quibus & re, & modo, & personarum dignitate, nil excellentius datur; eo motus, ut particulari tractatu hæc modo ipse commemorem, mente concepi; sed eo nunc promptius in actum deducam, quo tua interrogatione allicitus sum, ut necessariam proficuamque translationis concilii causam fuisse cognoscas, & cum his omnibus abfueris, eaque tam mature, religioseve meditaberis processisse, non ambigo, execrandos censebis, qui huic tam sancto operi impedimento fuerint. Ad rem igitur ipsam Dei cum protectione deveniens, quid ex me scire pridie appetebas, referre non tædeat.

[a] id est diarium actorum curiæ Romanæ.

LUDOVICUS. Multa pristino sermone vicissim contulimus, quibus te Basileensium gesta oppugnando, me autem, quæ in illorum diminutionem gesta fuere, rationabiliter detestando, diem consumpsimus, finemque verborum dedimus, pari voto concludentes, ut hoc maxime inficiari nequeamus, summa laude præconiove extollendum, quod in vestra Ferrariensi Florentinave synodo cum Græcis diligentissime decertastis: & cum tam graviter, tamque religiose Latinos Græcosque convenisse, tamque curiosissime disceptasse relatum est, summo desiderio a te, qui his conventibus adfuisti, sentiam, quæ ibidem gesta sunt.

ANDREAS. Referam non minus perlibenter, quod appetis. Fuerunt namque conventus admirabiles, ut separatis vicibus usque ad noctis tenebras pari verborum vicissitudine, summo pontifice, omnibusque Latinorum Græcorumque patribus præsentibus, duodecim, sex Latinorum ex parte, totidemque ex Græcis, uno sub interprete colluctantibus, de fide concertarent.

LUD. Referas, oro, ab exordio, quo imperator, Græcorumque patres ad portus venere, quidve vobiscum publice egere. Rogoque, ut ex relatu dignis nil referendum omittas; sed antequam ad modum adventus devenias, causa adventus extitit, prout arbitramur, ut se converterent?

AND. Nescio quis intrinsecus partium fuerit motus, sed communi opinione creditur, quod adventus causa extiterit, ut religionis unicum ovile fieret, ac pastor unus, prout inter præcipua nostræ religionis præcepta constitutum est, arbitror, ut in fide una esset conventio, causa fuerit adventus. In pluribus namque a Romana sancta ecclesia divertebant usque ad ipsius deitatis notitiam: & quia ex adscribendis innotescent differentiarum causæ, hic non adscribimus.

LUD.

LUD. Quem rei huic causam dedisse arbitraris?

AND. Quis, ut convenissent, causam dederit, modo curæ non est inquirere. Sunt qui arbitrantur, patres qui Basileæ pro universali synodo convenerant, dedisse causam: quidam vero summum pontificem Eugenium, qui & cum in minoribus fuerat, hoc summo anhelavit desiderio: & si asseras mutuo concursu utriusque classem, gentes, pecuniasve ad Græcos vehendos solemniter destinasse: fido tamen relatu percepi, quod etsi triremes miserint qui Basileæ fuerant, non ut Græcos ducerent, sed ut eos a veniendo averterent, id fecerunt, quod certo argumento percipitur, cum nec ballistarios Constantinopoli dimittendos, nec pecunias secum duxerint: quinimo eos maxime institisse fertur, ut Græcis ad pontificem maximum incedentibus infidelium potentatus obsisterent. Quæ quidem etsi minime crederem per fidelium mentes excogitari potuisse, ex his tamen qui cunctis ibidem gestis interfuere, fido relatu percepi: sed si concursus hic fidei fervore advenisset, uterque memoria dignus esset.

LUD. Cur magis pontificis, quam Basileensium triremibus advenere?

AND. Percepi, quia & venire promiserant, ac agendorum finem considerantes eo, quo tenderent, ut uno sub pastore Deum cognoscerent, & ideo Romani pontificis classibus, in quo universalis ecclesiæ potestas principaliter residet, transfretare ad partes nostras decrevere spretis Basileensium navibus; nequibant duobus de individuo contendentibus assentiri.

LUD. Referas adventus modum.

AND. Id perlibenter faciam; indeve principium sumam, quo Venetias advenere, nec rem longius protraham. Hesterno namque sermone cum in Basileenses graviter inveheret, retulimus quæ in navium destinatione summus pontifex Basileensesve egerunt; quidve per utriusque legatos, & utriusque legationis classes peractum est Constantinopolitana in urbe. Nona Februarii die, anno 1438. magno cum campanarum pulsu Græci Venetiis recepti sunt, duce, Venetorumve civibus dominio præsidentibus, in navi, quam Bucentaurum nominant, obviam euntibus: in quam imperatore recepto, ad palatium sibi dispositum conduxere. Veniebant namque, ut asserebatur, omni dimissa credulitatis pertinacia, ut veritatem cognoscerent; meritoque plaudendum fuerat.

LUD. Fuitne quis ex nostris, qui eos reciperet?

AND. Si occidentalium honorem conspicimus, nonne magnifice recepti sunt, si tantæ urbis populum conspexere eorum plaudentem adventui?

LUD. Sed summus pontifex, iique qui Ferrariæ pro concilio se habebant, nonne aliquos destinarunt?

AND. Eugenius summus pontifex reverendissimum cardinalem sanctæ Crucis, ac marchionem Ferrariensem ad Græcos recipiendos Venetias misit, audito Græcorum adventu: sed & reverendissimus dominus cardinalis sanctæ Sabinæ, S. Angeli cognominatus, qui Basileensi concilio præfuerat, qui ad hoc potissime conventionem illam protexisse asseruerat, ut Græcorum unioni causam daret, cum Græcos pontificis navibus advehi conspexit, ex Basilea Venetias venit paulo post præfatorum cardinalis & marchionis adventum.

LUD. Græci cum naves egressi sunt, quid egere?

AND. Imperator & patriarcha Græcorum, primo eorum ingressu ex Venetiis ad summum pontificem oratores destinarunt, sæculares tres, abbates duos, qui vigesima Februarii pontificem adjerunt. Data eis licentia publice disserendi, sæculares convenienter summi pontificis in accessu genuflexi sunt: clerici vero, curvato capite, aliam reverentiam non exhibuerunt. Exposuerunt, imperatorem & patriarcham ad nutum suæ sanctitatis venisse, illicoque pausa ex longo itinere sumpta, adventuros.

LUD. Quid demum?

AND. Dimissis Græcis Venetiis, reverendissimus dominus cardinalis sanctæ Crucis & marchio Ferrariam redierunt, sanctæ Sabinæ Mantuam reversus est.

LUD. Prosequere, oro, quid demum secutum est.

AND. Quarto Martii Græcorum imperator Ferrariam magno cum equitum apparatu ingressus est. Occurrerunt ei cardinales obviam omnes, qui tunc Ferrariæ erant, extra civitatem, cum magno prælatorum comitatu: sub pallio aureo ductus est ad palatium apostolicum, & equester usque ad papæ cameram, via ad hoc in palatio Ferrariensi per marchiones antiquitus constructa, exhibitaque Romano pontifici reverentia debita, ad palatium, paradisus cognominatum, pro sui residentia dispositum, simili pompa associatus est.

LUD. Nonne & patriarcha imperatorem prosecutus est?

AND. Remanserat patriarcha, per aquam veniens, antiquitate gravior.

LUD. An post diutius moram traxit?

AND. Octavo ejusdem applicuit cum suorum clericorum consortio, per Padum in navi veniens: civitatique appropinquans, & cum magnus archiepiscoporum & episcoporum cœtus, & curialium ceterorum extra civitatem, ut eum reciperent, fuisset egressus, eumque diutius expectassent, marchione Ferrariensi & filio ad eum accedentibus ad navim in qua venerat, compertum est voluisse, ut sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales eidem occurrerent. Die illo his vigentibus, ex navi qua venerat, non descendit, ibidemque pernoctavit nocte illa.

LUD. In navi?

AND. In navi; erat namque undique tabulis tapetisve circumdata, quam Bucentaurum vocant, pro similibus casibus ordinata.

LUD. Quo demum ordine in terram venit?

AND. In diluculo diei sequentis, requisitis curialibus speciali nuncio, ad portum, quo naves Ferrariam applicant, curialium quisque equester accessit, duo cardinales juniores diaconi, Prosper de Columna tituli sancti Georgii ad Velum aureum, & Firmanus sanctæ Mariæ in Via lata, pariter accesserunt pontificis jussu. Equitantibus patriarcha & Græcis aliis, cardinales ei occurrerunt obviam, nullaque adinvicem alia inclinatione facta, nec alter alteri pileum flectens, dominus de Columna, qui ex eis duobus ætate minor, dignitatis tamen adeptione major collega, patriarchæ sic inquit: Reverendissime pater, dominus noster papa misit nos, ut associaremus paternitatem vestram. Eoque in medio sumpto, ad palatium apostolicum conduxere.

LUD. Quomodo per summum pontificem receptus est?

AND.

Anno Christi 1438.

And. Papa eidem non occurrit in publico, quinimo ultra consuetum morem, in privata camera secreti cubiculi mansit, ut arbitror, praenarratae difficultatis respectu. Ingressusque est patriarcha sex sociatus tantum, papave ut totidem secum haberet, si vellet, ultra cardinales convento. Sedit summus pontifex usque ad patriarchae adventum in secreta camera, cardinalibus ad dexteram papae constitutis; in scabello ad sinistram disposito receptus est: eoque paululum summum pontificem allocuto, ad palatium sibi pro habitatione assignatum associarunt omnes qui secum ex navi venerant, cardinalibus demptis.

Lud. Quid demum secutum est?

B And. Quia personae antiquitas, & ceremoniarum diversitas facilem non faciebat ad summum pontificem patriarchae accessum, deputati sunt ex cardinalibus duo, dominus sanctae Sabinae, sancti Angeli cognominatus, qui ex Mantua ad summum pontificem his diebus venerat, deposito legationis officio, cui praefuerat: & dominus Firmanus, de quo supra verbum fecimus: quibus injunctum est, ut modum, formamve agendorum cum patriarcha disponerent. Ac multis hinc inde tractatibus habitis, convenere, ut in ecclesia cathedrali Ferrariensi convenientibus Latinis & Graecis declararetur, per summum pontificem concilium oecumenicum, Graecis annuentibus, ibidem esse legitime congregatum.

C Lud. Quo ordine hoc factum est?

And. Octavo Aprilis ordo in majori ecclesia datus est. Fuerant pro generali concilio sedilia in medio Ferrariensis ecclesiae primitus ordinata. Dextera pars ecclesiae, ubi summi pontificis erat sedes, Latinis, sinistra Graecis, dispositae sunt. Inter papae tribunal & sanctae Romanae ecclesiae cardinales sedes erat pro Romanorum imperatore, etsi absente, praeordinata: sequebatur reverendissimus dominus cardinalium sanctae Romanae ecclesiae senatus, reverendissimus dominus cardinalis de Ursinis primo episcopus 4 Sabinensis, Jordanus nomine, dominus Antonius episcopus Ostiensis, Branda Portuensis, Petrus tituli sancti Marcelli, Nicolaus D tituli sanctae Crucis, Franciscus tituli sancti Clementis, Angelottus sancti Marci, presbyteri cardinales; Prosper tituli sancti Georgii ad Velum aureum, Dominicus sanctae Mariae in Via lata, diaconi sanctae Romanae ecclesiae cardinales. Inter primum & secundum cardinales episcopos, Hierosolymitanus patriarcha, quem sancta Romana ecclesia pro patriarcha tenebat: post reverendissimorum cardinalium ordinem sequebatur reverendissimus patriarcha Gradensis, demum archiepiscopi, prout primum quis dignitatem habuerat post archiepiscopos episcopi, post episcopos abbates pari ordine sequebantur.

E Lud. Quot fuerunt ex patribus Latinorum mitra consedentium?

And. Centum sexaginta.

Lud. Quis praedictorum omnium ornatus fuerat?

And. Summus pontifex aderat mitra gemmata, ac sacris indutus vestibus; similiterve cardinalibus episcopis & presbyteris stantibus mitra dempta, quibus absque ornamento albae erant, cardinalibusve diaconibus, diaconorum vestibus, albaque mitra, ceteris patriarchis, achiepiscopis & episcopis, ornamento cardinalium, episcoporum more consedentibus: pro-

Collatio prima.

A tonotariis, correctore in scabello per transversum de dextera ad sinistram ecclesiae partem disposito ordinatis, nobisve advocatis nostro ordine ad eorum pedes in graduum summitate locatis, auditoribus, clericis camerae ad pontificis pedes prope terram manentibus. Hic fuit Latinorum modus, ordo, formave in praedicto conventu: ac in Graecorum absentia fuit Spiritus sancti missa solemniter celebrata, servatisque quae sunt solita servari in sessionibus publicis, summo pontifice, Latinorumque patribus ad dexteram ecclesiae partem stantibus, advenerunt Graeci, & sinistra ecclesiae parte pro eis ordinata recepti sunt.

Lud. Quis locus fuerat Graecorum imperatoris?

And. In sinistra parte de directo cathedrae imperatoris Romanorum pariformiter constituta sedes est: ad ejus dexteram scabello quodam posito erat Demetrius ejusdem imperatoris germanus, despotus Moreae.

Lud. Prosequere clericorum ordinem.

And. In oppositum primi cardinalis sedes patriarchae fuerat constituta, qui infirmitate detentus non adfuit illo die; & speciale misit mandatum, quod publice lectum extitit, ut inferius de verbo ad verbum interseram. In quatuor scabellis post patriarcham dispositis sequebantur archiepiscopus Heracleensis, Alexandrini patriarchae legitimum mandatum habens, ejusque locum tenens; archiepiscopus Ephesinus patriarchae Antiocheni legatus, archiepiscopus * Menesiensis Hierosolymitani patriarchae personam repraesentans, & metropolita Iberius regis Iberiae apocrisarius, archiepiscopus Trapezuntae, archiepiscopus * Risicu, archiepiscopus Nicaenus, archiepiscopus Lacedaemoniensis, archiepiscopus Nicomediensis, archiepiscopus * Trivaniensis, Amasiensis, Mitylenensis, Tolòson, Stauropol, Tustricensis, Garinensis, Mellentenensis, Achiliensis, Muldulanus, archiepiscopi. Post quorum consessum erant sex presbyterorum habitum gerentes, * metropolitae ecclesiae Constantinopolitanae, cruciferi appellati ex eo, quod crucem supra pileum, ultra communem presbyterorum habitum, gestabant; & monachorum venerabilis comitiva suo ordine sequebatur.

* alias, Menembasiensis.

* alias, Rhizien,

* alias, Tonobensis.

* metropolitanae,

Lud. Quis habitus patriarchae, aliorumve archiepiscoporum fuerat?

And. Patriarchae, archiepiscoporum & episcoporum habitum ibidem vidimus nigrum, tegmen capiti appositum monachorum more, cappa celestini coloris, rigis albis purpureisve per transversum a summo usque deorsum variata; sacrarium quoddam, crucis venerabilis signum, certasque sanctorum reliquias continens, in pectore gerentium.

Lud. Religiosorum quis fuit ornatus?

And. Abbates & monachi cappas camelorum pilis, seu grisea lana confectas, capitis tegmine ab eorum patriarcha episcopisve minime differentes.

Lud. Saecularium vero?

And. Saeculares presbyteri erant bireto quodam caudato usque ad vestis summitatem collum tegente, pileo nigro a lateribus circumflexo, supravestis talaris nigra, manicis angustis, manus extremitate longioribus.

Lud. Sed imperatoris quis erat habitus?

And. Imperatoris, ejusve germani habitus erat similis, purpurea vestis, & pileus ab anteriori parte oblongus cuspidem faciens, rotun-

dus

dus in ceteris, pretioso lapide supra pileum imperatoris tantummodo differens.

LUD. Sed imperatori non aderant aliqui ex sæcularibus?

AND. Sæculares quidam Græcorum prope imperatoris tribunal in scamno quodam prope terram consederant, in oppositum assistentium summo pontifici: primus despotus Serviæ, & nobilis quidam imperatoris Trapezuntæ mandatum habens; quidamve regis Iberiæ orator, habitu ab aliis differens, bireto rotundo lapidibus pluribus exornato, aurove contexto, ac duo apocrisarii principis Valachiæ.

LUD. Sed quis erat sæcularium apparatus?

AND. Communis nobilium secularium apparatus fuerat, diplois quædam usque ad pedes B longa, sericea materia, fascia quadam staminis a pectore ad ventrem circumcincti; supravestis talaris strictissima, manicis angustis, quam cappæ more in humeris gerebant, collari ad caput eminente: in capite rotundus pileus cubitalis altitudinis, in summitate rotundior, in latitudinem effundens, ab extra griseis pellibus, seu serico rubeo contextus. His igitur sic consedentibus ordine & modo quibus expressum est, silentium undique factum est: & aderant Latinorum in sacra theologia doctorum peritissimorum, atque jurium spiritualium & temporalium numerus copiosus, ut vix unquam uno in conventu spectatissimorum virorum coronam talem conspexerim; dico eorum, qui dignitatibus of- C ficiisve carebant. Omnibus his expectantibus, presbyter quidam Græcus assurgens, patriarchæ absentiam excusavit, ejusve mandatum in publica forma exhibuit, ac primo in Græco, & deinde in Latino legit: cujus mandati hæc verba fuere.

MANDATUM PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLI

Anno Domini MCCCCXXXVIII. die Mercurii IX. mensis Aprilis.

Joseph miseratione Dei archiepiscopus Constantinopolitanæ novæ Romæ.

Cum gratia & beneplacito ejus qui omnia in melius disponit Dei, desiderium divinitus veniens nostras mentes communi intentione possideat, astantibus occidentalibus & orientalibus ecclesiæ pontificibus, ut omni possibili verbo atque rationabili modo sacris scripturis ac divinis eloquiis pridem edocti, sine ulla lite atque contentione de proposita quæstione cum Dei timore scrutari possimus, atque alterutri convenientes secundum unam Dei voluntatem, superante veritate, uniamur, jam res in hanc negotii summam accessit, ut nos orientalis ecclesiæ, veritatis manifestationem omnibus no- E stris periculis præferentes, huc Deo volente accesserimus, decet nunc rebus principium dare, cujus illud principium est, ut synodus pronuncietur, cui etiam me cum ceteris sanctis & fratribus meis pontificibus [5] interesse decebat, cum non esset conveniens, neque justum me absente vel pontifices illuc accedere, vel synodum pronunciare. Sed cum ægritudo corporis prohibeat, nec sinat ut ego adesse possim, jam per hanc adhortatoriam literam, concedo reverendissimis pa- A tribus locum tenentibus sanctissimorum patriarcharum fratrum meorum, & omnibus in Spiritu sancto dilectis fratribus meis & coadministratoribus metropolitis, & ceteris prælatis ecclesiæ adire impræsentiarum, & perficere œcumenicæ synodi pronunciationem. Hujus gratia & præsens exhortatoria litera nostræ humilitatis absoluta est omnibus vobis, ad prædictorum omnium manifestationem & certitudinem.

ANNO CHRISTI 1438.

Habebat exemplar, *sacer patriarcha*: [6] manuscriptum, *mense Aprilis.*

LUD. Quid demum factum est?

AND. Summus pontifex reverendo in Christo patri domino episcopo Portugallensi annuit, ut pulpitum ascenderet, legeretque quod ei fuerat B injunctum. Qui de loco suo recedens, locum ascendit, quamdamque bullam hujus continentiæ legit.

EUGENIUS PAPA

DECLARAT FERRARIÆ

esse Synodum universalem.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Extat Græce & Latine hoc tomo pag. 479. alterius translationis.

Magnas omnipotenti Deo gratias referre C nos convenit, qui antiquæ miserationis suæ non immemor, ecclesiam suam fecondioribus semper accumulat incrementis: & licet hanc jactari interdum tentationum & pressurarum fluctibus sinat, nunquam tamen patitur mergi, sed inter undarum moles inviolabilem servat, facitque ineffabili clementia sua, ut inter angustias varias robustior illa semper assurgat. Ecce enim orientales & occidentales populi diu abinvicem separati, unum concordiæ & unitatis fœdus inire festinant: & qui longo a seipsis dissidio avulsos, ut æquum erat, moleste ferebant, post multa tandem sæcula, ipso utique auctore, a quo omne datum optimum provenit, san- D ctæ unionis desiderio corporaliter in hoc loco convenerunt. Nostrum autem & totius ecclesiæ munus est, & esse intelligimus, viribus omnibus eniti, ut hæc felicia cœpta jugi solicitudine felicem progressum exitumque consequantur, ut cooperatores Dei & esse & dici mereamur. Denique carissimus filius Joannes Palæologus Romæorum imperator, una cum venerabili fratre Josepho Constantinopolitano patriarcha, & aliarum patriarchalium sedium apocrisariis, magnaque cum archiepiscoporum & ecclesiasticorum nobiliumque multitudine, octava Februarii mensis proxime præteriti, Venetias, ad ultimum scilicet applicuit portum; ubi, sicut antea sæpius fecerat, Basileam justis de causis ratione œcumenici seu universalis concilii celebrandi, se ire non posse patenter expressit; idque Ba- E sileæ congregatis per literas intimavit, exhortans atque requirens omnes, uti Ferrariam ad hujusmodi concilium celebrandum electam pro agendo tam sanctissimo hujus unionis opere sese transferrent. Nos itaque, quibus hæc sacratissima unio semper cordi fuit, quique hanc summo studio perfici cupimus, decretum [a] Basileensis concilii cum Græcis ipsis conventum, electionemque loci pro œcumenico celebrando concilio in eadem Basileensi synodo factam, ac per nos postea Bononiæ instantibus

[a] supra vol. par. I. num. II. pag. 1361.

ANNO CHRISTI 1438.

a Ut supra par. I. num. IV.

tibus ipsorum imperatoris & patriarchæ nunciis, A [a] confirmatam, & queque alia ad ipsum sanctæ unionis opus spectantia, ut est officii & debiti nostri, exequi diligenter intendimus. Omni igitur modo & forma, quibus melius possumus, decernimus & declaramus, 7 accedente consensu dictorum imperatoris & patriarchæ, omniumque in præsenti existentium synodo, sacram esse universalem seu œcumenicam synodum in hac Ferrariensi civitate omnibus liberam & securam, sicque dictam synodum ab omnibus reputari debere, in qua sine ulla rixosa detentione & pertinacia, atque cum omni caritate sacrum hoc unionis negotium tractandum, & Deo propitio, ut speramus, felici fine claudendum est, una cum sanctis operibus reliquis, ad quæ peragenda synodus ista noscitur instituta. B

Datum Ferrariæ in generali sessione synodali solemniter in ecclesia majori Ferrariensi celebrata, anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo trigesimo octavo; quinto Idus Aprilis, pontificatus nostri anno octavo.

Quibus peractis, lætissime ex conventu assurrexerunt omnes.

LUD. Hæc quidem auditu gratissima sunt, sed gratius suscipiam, cum dixeris disputationis modum.

AND. Publice conventio siluit usque ad octavam Octobris.

LUD. Res quidem auditu horrenda est, quod tantus hominum numerus, tantusve elegantiæ C fulgor in unum convenerit, nihilque tanto tempore gesserint.

AND. Græci huic rei causam dederunt: mos quidem gerendus erat eisdem, qui ad fidei unionem fuerant convitati ad hoc spirituale convivium. Sed & datus est modus, ut & si publice convenire nequirent, privatis conventibus certi ex Latinis Græcisque deputarentur, qui præludia publicarum disceptationum in medium ducerent. Deputati sunt ex Latinis sexdecim viri de regularium ac secularium numero, viri graves & docti, qui certis diebus tenerentur in ecclesia Minorum certas disputationes particulares facere; pariterque idem Græci fecere: quæ quidem quia publica acta non sunt, non visum D est in scriptis publice referendum [b]. Discussum est pluribus diebus, & cum quatuor principaliores viderentur fuisse differentiarum causæ: Prima de processu Spiritus sancti a Filio; secunda de purgatorio, an sit, & an animæ ante diem judicii puniantur, vel Deum videant: tertia de potestate Romanæ ecclesiæ; & ultimo de sacramento, an in fermento, vel azymis fieri debeat: sumpta est purgatorii materia in discussionem, & disputationes plurimæ factæ sunt, an purgatorium sit, quove loco animæ resideant usque ad diem, quo judicaturus vivos & mortuos Deus noster redemptor advenerit. Et posito, quod purgatorium foret, an pœna ignis ibidem sit, anne igne materiali ibidem animæ E puniantur: plurimaque alia, quæ locis privatis discussa sunt, & suis loco & tempore in publicum [c] deducentur, omittam. Hoc modo deventum est cum Græcis usque ad octavam mensis Octobris.

b Græcus scriptor in his privatis disputationibus Ferrariæ habitis, plura refert de purgatorio, quæ publice repetita fuerunt Florentiæ a Turrecremata, eaque refert Andreas una cum aliis quæstionibus, quæ hic innuuntur, infra collatione 22. num. 3. & sequentibus.

c Infra loco supra citato.

Antequam reliqua Andreæ prosequamur, opportune hic temporis ordine exigente, ex Vaticano codice inserendas duximus literas Eugenii papæ de indulgentiis & subsidio pro Græcis.

COLLATIO PRIMA. Num. II.

Eugenius, &c. universis & singulis, ad quos præsentes nostræ literæ pervenerint, salutem & apostolicam benedictionem.

AD salutem animarum Christi fidelium, quarum nobis tanquam unico Christi vicario, & totius dominici gregis pastori in terris principaliter cura commissa esse dignoscitur, diligenti solicitudine, prout onus ipsius pastoralis requirit offici, intendentes, ea diligenter quærere & exequi peroptamus, per quæ & fidei catholicæ exaltatio desiderata proveniat, & ipsi fideles ex piis eorum suffragiis spirituales fructus uberius consequantur. Sane ut multa omittamus, quæ superiori tempore pro unione orientalis ecclesiæ Græcorum multo labore & studio operati sumus, ante annum per oratores carissimi in Christo filii Joannis Palæologi Græcorum imperatoris, & venerabilis fratris Josephi Constantinopolitani patriarchæ, ac alios multos timoratos zelo fidei catholicæ accensos, & magnæ auctoritatis viros, ad prosecutionem præfatæ unionis, quæ eo in tempore ab aliis deserta videbatur, instantius requisiti, ad id etiam urgente nos conscientia, ne tam sanctum opus in magnam confusionem fidei catholicæ, ac perpetuam infamiam occidentalis ecclesiæ deseri pateremur, totum ejus sancti operis onus suscepimus, in Dei miseratione & fidelium suffragiis confidentes. In qua re tantam tamque solicitam operam adhibuimus, ut præfati imperator & patriarcha una cum metropolitis, episcopis, abbatibus, prælatis, nobilibus, & aliis clericis & laicis in multitudine copiosa ad nos venerint, cum quibus, præstante Domino, œcumenicum concilium Ferrariense fundavimus, illud cum eis per disputationes & opportunos tractatus usque in diem præsentem solicite prosequentes. Verum cum ob dictorum apparatum ad iter arripiendum & navigationem, ac custodiam Constantinopolitanæ civitatis, prout conventum fuerat, graves expensas subjerimus, & multo majores quam suppetant facultates, ac de cetero usque ad reditum eorum in patriam, juxta eis promissa, nos subire oporteat, rei hujus necessitate compellente, cogimur devotorum Christi fidelium suffragia & caritativa implorare subsidia.

Ut igitur ipsi Christi fideles ad opportuna tam sancti operis auxilia facilius & ferventius animentur, quo spiritualibus muneribus se senserint in benedictionibus præveniri: Nos attendentes, quod beato Petro apostolorum Principi, & æterni regni clavigero ac pastori ecclesiæ, & successoribus suis infinitum illum thesaurum, qui in Christi sanguine fidelibus datur, plena sit dispensandi attributa potestas, de omnipotentis Dei, & Christi misericordia, cujus vices, licet immeriti, in terris gerimus, ac beatorum apostolorum Petri & Pauli auctoritate confisi, omnibus & singulis Christi fidelibus, qui pro supportandis oneribus ad tam sanctum opus nobis incumbentibus ad certam summam (ut accepimus) hactenus contribuerunt, aut juxta eorum facultates contribuent in futurum, eligendi in confessorem sacerdotem idoneum sæcularem vel regularem, qui in omnibus casibus, etiam de quibus apostolica sedes esset merito consulenda, semel in vita, quamprimum opportunitas aderit, absolvere valeat,

Facultas absolvendi a casibus reservatis.

COLLATIO PRIMA. *Indulgentiæ subsidium tribuentibus.*

valeat, injuncta eis pœnitentia salutari: deinde etiam similem eligendi confessorem, qui in mortis articulo omnium peccatorum, de quibus vere corde contriti & ore confessi fuerint, ipsis in sinceritate fidei, unitate sanctæ Romanæ ecclesiæ, ac obedientia & devotione nostra & successorum nostrorum Romanorum pontificum canonice intrantium persistentibus, plenariam remissionem & indulgentiam concedere possit, tenore præsentium plenam & liberam concedimus facultatem. Quibus & confessoribus sic, ut præfertur, eligendis ab excommunicationis, suspensionis & interdicti sententiis ab homine vel a jure generaliter vel specialiter & nominatim latis in foro pœnitentiali tantum, debita satisfactione juxta formam juris injuncta, absolutionis beneficium omnibus & singulis, de quibus supra, impendendi in forma ecclesiæ consueta: nec non super votis peregrinationis vel abstinentiæ, vel similibus, etiamsi de ultramarinis partibus, aut sancti Jacobi in Compostella, vel apostolorum Petri & Pauli liminibus visitandis, emissa fuerint, & non adimpleta, dispensandi, & in alia pietatis opera commutandi. Insuper etiam quoscumque usurarios, aut alios turpes quæstores, super usuris & bonis dumtaxat de quibus incertum est, quibus personis fieri debeat restitutio; ac etiam illos qui arma, vel alia prohibita infidelibus vel hæreticis detulerint, absolvendi facultatem similiter impartimur. Ita tamen quod votis obligati expensas itineris, & oblationes quas facturi erant: usurarii vero, & ex turpi, vel alias indebito lucro ad restitutionem obligati, ubi pro quibus erat restitutio facienda, nesciuntur, & delatores prohibitorum, ut supra præmittitur, lucra, quæ ex talibus quæsierint, ad subsidium ejusdem operis exponant, & alias prædicti omnes satisfaciant, ut tenentur. Et ne (quod absit) per hujusmodi reddantur procliviores ad illicita in posterum committenda, volumus, quod si ex confidentia remissionis hujusmodi aliqua forte committerent, quoad illa dicta remissio nulsatenus suffragetur. Quam quidem facultatem circa voventes, usurarios, indebiti lucri quæstores, & prohibitorum delatores, ut præfertur, ad eas etiam personas, quæ pro subsidio hujusmodi hactenus juxta modos præmissos satisfecerunt, dum tamen sic soluta in dictum subsidium realiter assignentur, extendi volumus per præsentes. Mandantes & injungentes omnibus & singulis ecclesiarum prælatis, capitulis, conventibus, & aliis quibusvis ecclesiasticis personis, quatenus indulgentias & concessiones hujusmodi in locis eis subjectis per idoneos prædicatores populis suis solemniter publicari & exponi faciant. Quibus quidem prædicatoribus, & omnibus qui eos devote audierint, & in tam pio opere assistentiam & favorem præbuerint, auctoritate prædicta duos annos & totidem quadragenas de injunctis sibi pœnitentiis in forma ecclesiæ relaxamus. Pecunias autem, & alia, quæ pia fidelium largitione, aut aliis quibuscumque erogationibus in subsidium hujus sancti operis obvenerint, ordinarii loci & illorum, quos cum literis concessionum hujusmodi per nos vel habentes ad hoc a nobis speciale mandatum destinari contigerit, duorumque bonorum virorum loci judicio reponi & conservari, & his quos ad ipsas pecunias recipiendum deputaverimus, consignari volumus. Ordinationibus alias forsan quavis auctoritate in contrarium factis non obstantibus quibuscumque. Nulli ergo, &c. Datum Ferrariæ octavo Kalendas Octobris, pontificatus octavo.

Facultas absolvendi a censuris. *Vota commutandi.* *Indulgentiæ & concessiones sunt publicandæ.*

ANNO CHRISTI 1438.

Aliæ literæ ejusdem Eugenii de decimis pro eodem subsidio.

Eugenius, &c. Dilecto filio Baptistæ de Legname legum doctori, clerico cameræ apostolicæ, & capellano nostro. salutem. Num. III.

DUDUM Basileense concilium pro unione Græcorum cum ecclesia Latina renovanda carissimo filio Joanni Palæologo Romæorum imperatori, ac venerabili fratri Josepho patriarchæ Constantinopolitano, expensas pro ipsis cum septingentis personis in veniendo ad locum œcumenici concilii, & ibidem stando, indeque redeundo ad civitatem Constantinopolitanam, proque duabus galeis & trecentis ballistariis in dicta civitate, quamdiu imperator causa concilii inde abesset, ad ipsius urbis custodiam mansuris, synodali decreto [a] spopondit: & cum ad hoc ingens perficiendum opus immensa pecuniarum quantitas necessaria videretur, ii qui in ipso tunc residebant concilio, considerantes simul summæ magnitudinem, necessarium & opportunum esse judicarunt, pro tanto Dei honore & totius ecclesiæ profectu, ipsam ecclesiam de bonis sibi a Deo collatis subvenire debere. Mature igitur inter se universalem omnium fructuum ecclesiasticorum decimam .... atque imposuerunt. [b] Ne autem clerum frustra gravari contingeret, ibidem decretum extitit, ut usquequo ipse imperator & patriarcha cum aliis Græcis ad ultimum applicuissent portum, ipsa decima nullatenus exigeretur. Verum cum in ipso olim Basileensi concilio de loci electione tractaretur, ubi œcumenica celebranda esset synodus, tandem Florentia aut Utinum, seu locus alius, qui prius necessaria pro hac re præparasset, electus [c] extitit. Nos autem, qui etiam dum in minoribus constituti essemus, summopere hanc sanctam unionem Græcorum desideravimus & perquisivimus, habito cum fratribus nostris sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, pluribusque aliis in magno numero, qui in curia Romana residebant, prælatis, maturo consilio, judicavimus, hanc civitatem Ferrariensem ad hujus œcumenici concilii celebrationem esse opportunam atque accommodam, & pro hac quoque necessaria præparare decrevimus. Ad honorem igitur omnipotentis Dei & sanctæ matris ecclesiæ, profectum quoque & amplitudinem fidei orthodoxæ, nostris impensis galeas & ballistarios, aliaque omnia in ipso synodali decreto promissa Constantinopolim transmisimus, & tandem, Deo propitio ipsos imperatorem & patriarcham cum multis metropolitis, aliisque ecclesiasticis & sæcularibus viris nobilibus in magna multitudine, ad ultimum portum, civitatem videlicet Venetiarum, & deinde huc Ferrariam adduci fecimus. In qua quidem civitate Ferrariensi die 9. Aprilis, consentientibus ipsis Græcis], esse œcumenicum concilium legitime congregatum, in sessione publica solemniter [d] declaravimus. Cum autem usque ad hunc diem pro hoc sanctissimo opere summam circiter

[a] Sessione 19. concilii Basileensis.

[b] Sessione 25. concilii Basileensis.

[c] Hoc decretum habetur supra num. II.

Consentientibus Græcis in civitate Ferrariensi concilium est legitime congregatum.

[d] Ut supra hac eadem collatione.

Anno Christi 1438.

Expenſæ pro conducendis Græcis ad concilium, & cuſtodia Conſtantinopolitanæ civitatis.

ter octuaginta millium ducatorum expoſuerimus, A omnique menſe, uſque ad confirmationem, tam pro expenſis eorum qui ſunt in concilio, quam pro dictis duabus galeis & tercentum balliſtariis civitatem Conſtantinopolitanam cuſtodientibus, quinque millia ducatorum exponere neceſſarium ſit, ne eccleſiam quæ nullo modo aliunde ſupplere poteſt, in præmiſſis deficere, tantumque bonum negligi defectu pecuniarum contingat, prædictam decimam per ipſum quondam Baſileenſe concilium impoſitam, conditione prædicta per Dei gratiam purificata, hoc ſancto approbante concilio exigendam jam fore declaravimus. Quocirca diſcretioni tuæ per apoſtolica ſcripta committimus, &

Decimæ exigendæ pro ſubſidio.

mandamus tenore præſentium, quatenus procu- B res & ſtudeas diligenter, quod perſonæ eccleſiæ, & quæcumque alia pia loca provinciarum, civitatum, diœceſum, ſub regnis cariſſimi in Chriſto filii noſtri Eduardi Portugalliæ & Algarbii regis illuſtris conſtituta, tam exempta, quam non exempta, cujuſcumque religionis & ordinis exiſtant, etiamſi ſint ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinales, quibus cardinalibus & religioſis nulla privilegia & exemptiones in hac parte volumus ſuffragari, ſine difficultate aut dilatione faciant illud idem, atque perſolvant. Volumus autem quod hujuſmodi decima per te, quem in prædictis provinciis, civitatibus & diœceſibus collectorem tenore præſentium deputamus, ac tuos ſubcollectores, C clericos dumtaxat, quos ad id deputabis, a perſonis eccleſiaſticis ſæcularibus & regularibus, exemptis & non exemptis, in eiſdem civitatibus & diœceſibus, fructus, redditus & proventus hujuſmodi habentibus, & infra annum habituris, de ipſis dumtaxat fructibus, redditibus & proventibus colligatur, & etiam exigatur: utque juxta conſtitutionem editam in concilio Viennenſi ſuper decimis exigendis, calices, libri, & alia ornamenta eccleſiaſtica divinis officiis deputata, ex cauſa pignoris, vel alias, occaſione prædicta nullatenus capiantur, diſtrahantur, vel alias occupentur. Volentes quod tam tu, quam ſubcollectores a te, ut præfertur, deputandi, dictam decimam a ſin- D gulis perſonis eccleſiaſticis hujuſmodi, auctoritate noſtra per cenſuram eccleſiaſticam ac ſequeſtrationem eorum reddituum & proventuum eccleſiaſticorum, per te ac per ipſos, aut alium vel alios, ad ſolvendum compellas, ſeu compellant, invocato ad hoc, ſi opus fuerit, auxilio brachii ſæcularis, tam felicis recordationis Bonifacii papæ VIII. prædeceſſoris noſtri de una, ac duabus diætis in concilio generali, quam aliis conſtitutionibus apoſtolicis contrariis non obſtantibus quibuſcumque, ſeu ſi eiſdem perſonis a ſede apoſtolica ſit indultum, quod ad ſolutionem hujuſmodi decimæ minime teneantur, & ad id compelli, aut quod interdici, ſuſpendi, excommunicari, aut extra vel E ultra certa loca ad judicium evocari non poſſint, per literas apoſtolicas non facientes plenam & expreſſam de verbo ad verbum, eorumque propriis ordinum, locorum & perſonarum nominibus & cognominibus mentionem, & quibuſcumque privilegiis & indultis, exemptionibus & literis apoſtolicis quibuſcumque ordinibus & dignitatibus, & ſpecialiter ſanctorum Benedicti & Auguſtini, Ciſtercienſium, Cluniacenſium, Præmonſtratenſium, Grandimontenſium, Carthuſienſium, Camaldulenſium, Valliſumbroſæ, Cruciferorum & Humiliatorum,

Collatio Prima.

ac Hoſpitalium ſancti Joannis Hieroſolymitani, & beatæ Mariæ Teutonicorum, ſancti Jacobi de Spata, Calatravenſis & de Alcantara militiis, & ipſorum univerſitatibus generaliter vel ſpecialiter ſub quacumque forma vel expreſſione verborum a memorata ſede conceſſis, de quibus, quorumque totis tenoribus de verbo ad verbum in noſtris literis plena & expreſſa mentio ſit habenda; quibus omnibus hac vice dumtaxat ex certa ſcientia volumus derogari. Et inſuper volumus, tibique per apoſtolica ſcripta committimus, quod tu & a te deputandi illos ex perſonis eccleſiaſticis ſupradictis, provinciarum, civitatum & diœceſum prædictarum, quos ex defectu non factæ ſolutionis hujuſmodi excommunicationis ſententiam incurrere contigerit, ab eiſdem ſententiis poſt ſatisfactionem debitam abſolvere, & cum eis ſuper irregularitate, ſi qua forte ſint ligati celebrando divina, aut immiſcendo ſe illis, non tamen in contemptum clavium contraxerint, auctoritate noſtra valeas & valeant diſpenſare. Perſonas etiam ad taxationem hujuſmodi de terris idoneas eligendas & deputandas plenam tibi tenore earumdem literarum facultatem concedentes. Datum Ferrariæ anno incarnationis dominicæ milleſimo quadringenteſimo trigeſimo octavo, ſexto Nonas Octobris, pontificatus noſtri anno octavo.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD PRIMAM COLLATIONEM.

1 *Retulimus.*] Hoc opus Andreæ de ſancta Cruce, de quo iterum mentionem facit infra collatione 12. & 22. num. 9. adhuc deſideratur: ſed ex actis quæ in prima hujus operis parte retulimus ex bibliotheca Vaticana, ſufficiens habetur rerum geſtarum notitia.

2 *Curvato*] Nec mirum: nam quod magis, & alio etiam titulo, deberent Græci neoterici, non genuflectunt orantes vel adorantes, nec in eccleſia.

Mirum certe etiam in hoc eos degeneraſſe a ſanctis patribus. Nam Daniel. cap. 6. *Tribus temporibus in die flectebat genua.* Salomon 3. Reg. 8. *Utrumque genu orans in terra fixerat.* Et de pluſquam Salomone legitur Lucæ 22. *Quod poſitis genibus orabat. Flecto genua mea* (dixit Paulus Epheſ. 3.) *ad Deum pro vobis.* Vide plura apud Baronium tom. 1. anno 58. numer. 106. Sane canone 20. primi concilii Nicæni prohibetur genuflexio in diebus dominicis & pentecoſtes. Idem ſtatuitur in canone 20. concilii Conſtantinopolitani, & 91. concilii Trullani: quæ exceptio, ut canoniſtæ dicunt, firmat regulam in contrarium, nimirum extra ea tempora, quibus reſurrectio Domini commemoratur, genuflectendum eſſe: quod præſupponunt ſanctus Germanus Conſtantinopolitanus patriarcha in theoria rerum eccleſiaſticarum, & ſanctus Baſilius homilia 13. de baptiſmo hæc ait: *Quod expectat beneficio febris baptizari: quando nec poteris manus in cœlum tollere, nec in pedes erigi, nec genua adorando flectere;* Et ad Amphilochium libro de Spiritu ſancto docet, in diebus dominicis & tempore pentecoſtes non genua flectendum in memoriam reſurrectionis dominicæ. De reliquis vero diebus anni hæc ſubdit: *Quoties genua flectimus*], *& rurſus erigimur, ipſo facto oſtendimus, quod ob peccatum in terram delapſi ſumus, & per humanationem ejus qui creavit nos, in cœlum revocati ſumus.* Sed & Balſamon alioquin ſchiſmaticus in commentariis ſupradictorum canonum, & in Nomocanone Photii titulo 14. idem præſupponit: deque eadem genuflexione mentionem facit Cabaſilas in expoſitione liturgiæ capite 24. Certe ſanctus Damaſcenus libro de hæreſibus explicans nomen cujuſdam ſectæ hæreticorum, ſic ait: *Agonyclitæ ſunt, qui quoties orant, genuflectere provolvique nolunt, ſed ſemper ſtantes precantur.*

3 *Simili pompa.*] Extans in valvis æneis juſſu Eugenii papæ IV. in majori porta baſilicæ ſancti Petri collocatis inſculpta nobiliora ejuſdem pontificis monumenta,

ta, inter quæ visitur & imperator una cum despota ejus fratre Constantinopoli Venetias, & inde Ferrariam ad concilium navigans. Cernitur & ejusdem ad summum pontificem accessus, quem genu flexo veneratur, ut hic in gratiam lectoris, & majorem declarationem eorum quæ dicit hic Andreas, & statim infra dicet de habitu imperatoris & aliorum Græcorum, *imprimi curavimus. Extant in iisdem valvis hi versus inscripti.

* consule editiones Romanam & Luparensem; neque enim his spectaculis oculos legentium detinemus.

Sunt hæc Eugenii monumenta illustria quarti:
Excelsa hæc animi sunt monumenta sui.
Ut Græci, Armeni, Æthiopes, hic aspice ut ipsam
Romanam amplexa est gens Jacobina fidem.

4 *Sabinensis.*] Jordanus Sabinensis præcedit Antonium Ostiensem: antiquior enim episcopus cardinalis, sive is sit Sabinensis, sive Albanensis, sive Ostiensis, sive alius ex sex episcopis cardinalibus, decanatus dignitatem obtinet, quod Paulus IV. in sua constitutione, *Cum venerabiles*, voluit habere locum in episcopis cardinalibus præsentibus in curia, vel ex publica causa absentibus, & extra curiam per Romanum pontificem destinatis. Vide Panvinium de episcopis & titulis cardinalium paragr. *Sicut autem*.

5 *Interesse.*] In hujus enim synodi, in qua de unione Græcorum agebatur, & ad quam vocatus accesserat, Ferrariæque jam aderat, conveniens & justum erat, ut sessioni etiam interesset; ne unio quasi eo spreto vel invito fieri videretur. Vide hic infra notam sextam.

6 *Manuscriptum.*] Erat scilicet exemplum subscriptum: *Joseph sacer patriarcha manu propria, mense Aprilis*, die scilicet nona, qua erat sessio anno 1438.

Hoc mandatum patriarchæ non refertur a Græco scriptore, sed longe aliud paulo post initium sub titulo προτροπὴ, quod exhortationem, seu commonitorium Latine dixeris his verbis.

In nomine sanctæ, vitæque principii Trinitatis, Patris & Filii & Spiritus sancti, duæ Christianorum partes, Italorum scilicet & Græcorum, hodie communi consensu convenerunt ad indicendam sacrosanctam œcumenicam synodum. Et ex una quidem parte sancti patres orientalis ecclesiæ, videlicet serenissimus imperator Ioannes Palæologus, & patriarcha dominus Ioseph, & archiepiscopi, & cruce signati, & primarii orientalis ecclesiæ sacerdotes, diaconi, ejusque universus clerus.

Ex altera vero similiter Italorum parte tota sancta occidentalis Romana ecclesia, scilicet beatissimus papa cum universo suo sacerdotali ordine. Consentimus, & contenti hoc sumus, ut sancta & œcumenica hæc synodus celebretur in hac urbe Ferrariæ in templo sancti magnique martyris Georgii, quod situm est in hac media urbe: & indicimus, & spatium damus, quod ab hoc tempore, anno scilicet 1438. die nona mensis Aprilis indictionis primæ sumatur ad menses quatuor, & in omnibus locis & regnis Christianorum notum sit omnibus, atque omnes conveniant, reliqui etiam Basileensis concilii, quique Romæ sunt, & omnis Christianus, quique advenire voluerit, veniat ad tempus constitutum.

Quod si quis despexerit, aut aspernatus fuerit hanc sanctam synodum, neque advenerit usque ad præfinitum tempus, ut excommunicationi subjaceat, nisi amplexus fuerit quæcumque ab legitima synodo fuerint decreta. Et si quispiam eminenti sit statu, aut doctor, aut ecclesiastico fungatur officio, dicimus, mittendam esse ab eo suam confessionem, aut vicarium, si nequeat ipse venire; utque approbet atque recipiat quæcumque sancta synodus decernit.

Quod si rejecerit, ut diximus, sit excommunicationis censura perculsus. Idem de magnis principibus & ducibus, aliisve locorum dominis dicimus, ipsos etiam debere convenire, mandato papæ & imperatoris & synodi obedientes, vel certe & ipsos eadem similiter scribere.

Si vero iidem reges & principes alibi voluerint synodum celebrari, ut de eo quod potius sit, deliberent, atque id sit in synodi potestate usque ad tempus præstitutum.

Hoc lecto, jusserunt etiam beatissimi papæ decretum pro ambone recitari. Hæc ille.

Subdit deinde summi pontificis decretum, ut hic etiam Andreas, nonnullis tamen additis & mutatis, ut statim dicam.

Sistendum est enim hic paulisper, & diligenter considerandum, quod omnino videtur necessarium fuisse lectum mandatum, quod ponit Andreas, ut tam proprio, quam ipsius patriarchæ absentis nomine, reliqui episcopi orientales decreto papæ consentirent, ut hic nota 4. & 6. dicimus.

Quod vero hæc exhortatio, seu commonitorium, quod ponit Græcus scriptor, omisso mandato ab Andrea relato fuerit lectum, nullo modo credibile apparet.

In primis enim ipsa synodus hujusmodi commonitorium non permisisset legi & publicari nomine patriarchæ, etiam synodo approbante, sed ipsa universalis synodus idipsum suo proprio nomine edixisset, decrevisset & mandasset, ut moris est, & apparet in decretis omnium generalium synodorum.

Secundo, nec summus pontifex id permisisset non solum patriarchæ, sed nec ipsi generali synodo. Ut enim sapienter & eruditissime observat Turrecremata de potestate papæ ad primum articulum, & in decreto hujus concilii Florentini: *In conciliis generalibus, in quibus pontifex maximus personaliter præsidet, sive diffinitiones fiant in materia fidei, sive schismatis, sive reformationis, soli summi pontifices in signum auctoritatis & potestatis, auctoritate propria statuisse & diffinisse leguntur eodem approbante concilio, ut ipsorum conciliorum gesta in decretalibus, Clementinis & Extravagantibus clarissima luce demonstrant: quod etiam observatum fuisse apparet in concilio Constantiensi, in quo ante electionem Martini papæ V. factam in eodem concilio, omnes diffinitiones factæ leguntur nomine concilii: summi autem pontificis electione secuta, ipsoque præsidente, omnes subsequentes diffinitiones a sessione 42. factæ leguntur nomine ipsius papæ approbante concilio.* Hæc Turrecremata. Idipsum legitur in hoc eodem concilio in decreto papæ, quod statim subdunt Andreas & Græcus, & in diffinitionibus pro Græcis, Armenis, Jacobinis, & aliis nationibus infra recensendis: quod tamen Basileenses non observarunt. Nam etiam post electionem pseudo papæ Felicis in eorum concilio præsidentis, omnia decreta facta leguntur nomine concilii; & merito: nec enim ille papa, nec ipsum concilium, nec decreta ullius sunt roboris.

Tertio, nec etiam coram Græcis patribus hujusmodi commonitorium lectum fuisse verisimile est. Ipsi enim spreta Basileensi synodo summi Pontificis auctoritate freti, translationem Basilea, & indictionem Ferrariæ promulgatam legitimam, ut par erat, existimantes, Ferrariam accesserunt: multoque minus hæc eadem Josephum patriarcham alioqui religiosissimum meditatum fuisse credendum est, cujus morientis, ipso Græco scriptore testante sessione 25. hæc fuit postrema sententia, mentisque testatio: *Quoniam ad finem vitæ meæ perveni soluturus jam commune debitum, Dei gratia, scribo & subscribo sententiam meam universitati meorum filiorum. Omnia igitur quæ sentit & quæ dogmatizat catholica & apostolica ecclesia domini nostri Iesu Christi senioris Romæ, ipse quoque sentio, & in me acquiescentem do & dico. Profiteor quoque beatissimum patrem patrum maximum pontificem & vicarium domini nostri Iesu Christi antiquæ Romæ papam, ad certam omnium fidem.* Hæc patriarcha.

Quarto, si summi pontificis decretum, quo declarabatur, synodum esse Ferrariæ legitime congregatam, (consentientibus qui jam advenerant Græcis patribus) in ea sessione illico promulgandum erat, quid opus erat promulgatione antecedentis alterius etiam decreti pattiarchæ de eadem re, in eadem sessione? Nam si hoc decretum patriarchæ erat idem cum illo pontificis, apparuisset superfluum: si vero contrarium, apparuisset nullum. Quod si supplebat quæ deerant, illud pontificis apparuisset deficiens & impræmeditatum.

Quinto, discrepare etiam videtur a decreto papæ, quod in eadem sessione illico promulgatum est. Nam pontifex ipse præsens decernit & declarat, consentientibus reliquis, ut diximus, synodum universalem esse in Ferrariensi civitate, legitime scilicet congregatam, utpote a se prius Basilea translatam, & Ferrariæ indictam, imo etiam ante adventum ipsius papæ a Nicolao tituli sanctæ Crucis presbytero cardinali, apostolicæ sedis legato, ejusdem sedis auctoritate canonice sessionibus publicis inchoatam & celebratam, atque iterum ab eodem summo pontifice ante adventum Græcorum in ea præsidente confirmatam, ut in prima parte hujus operis apparet: cui indictioni, inchoationi & confirmationi in suo præsenti decreto insistit Eugenius, accedente novo consensu patrum Græcorum: *Decernimus*, inquit, *& declaramus, accedente consensu imperatoris, & patriarchæ, omniumque in præsenti synodo existentium, sacram esse universam œcumenicam synodum in hac Ferrariensi civitate*, legitime scilicet congregata: ut enim hic ait Andreas, *hinc inde tractatibus habitis convenere, ut in ecclesia cathedrali convenientibus Latinis & Græcis declararetur per summum pontificem concilium œcumenicum ibidem esse legitime congregatum.* Hæc Andreas.

Quamvis usque ad mensem Octobris non sint publico disputationes habitæ, sed privatis conventibus prœludia in me-

ANNO CHRISTI 1438.

A in medium sint deducta, ut idem ait: quod etiam magis expressit Eugenius papa in literis apostolicis incipientibus, *Dudum Basileensis*, infra hac eadem collatione num. 3. recensendis his verbis: *In qua quidem civitate Ferrariensi die IX. Aprilis consentientibus ipsis Græcis esse œcumenicum concilium legitime congregatum, in sessione publica solemniter declaravimus*: Hæc Eugenius. Patriarcha vero in hoc suo commonitorio post spatium quatuor mensium indicit, edicit, promulgat, synodum (hæc enim omnia significat verbum Græcum *κηκηρύξαι*, initio commonitorii positum) quasi translatio de Basilea & indictio Ferrariæ, imo & inchoatio prius legati, & nostra ipsius papæ, ac posteriores confirmationes sufficientes non fuerint, id ipsum est quod aperte subditur in commonitorio illis verbis: *Si vero reges & principes alibi voluerint synodum celebrari, de eo quod potius est deliberent, idque sit in synodi potestate.* Verum hoc illud est, quod & Basileenses pontificis auctoritati oblatrantes, adversus Eugenium exaggerasse constat, conquerentes, ut videre est in actis B ejusdem concilii, & testatur Augustinus Patritius, ut in fine tertiæ partis hujus operis: *Eugenium papam propria auctoritate ad enervationem auctoritatis concilii, ut ostenderet se summum imperium habere supra concilium, illud de loco in locum pro suo arbitratu transtulisse.* Hæc Patricius.

Sexto, magnam etiam & inverisimilem habet rerum & verborum hoc patriarchæ commonitorium redundantium. Nam ultra ea quæ diximus, plura etiam poterit sapiens lector animadvertere, quorum aliqua satis erit indicasse. Si enim papa, & cum eo Romana curia præsentes aderant, quid opus erat, eos etiam qui Romæ erant, in specie convocare tamquam absentes?

Septimo convocantur etiam in hoc commonitorio *doctores vel sapientes, & illi qui sunt in aliquo officio ecclesiastico. Quod si nequeant accedere ad generale concilium, mittant suam confessionem, vel vicarium.* Hæc autem ultra personalem hujusmodi hominum industriam ad C disputandum & consulendum, præ se ferunt etiam jus ad decidendum: *in quo magna est cum cautela procedendum, ne* (ut ait Turrecremata de ecclesia lib. 3. cap. 14.) *ex consuetudine prætendant jus habere in diffinitionibus universalis concilii, ex quo plura inconvenientia sequi possent.*

Primum est, quia frequenter contingeret, ut judicium universalis ecclesiæ ad vota inferiorum revolveretur: & subdit: *Intelleximus, cum in Basileensi concilio fuimus, quosdam novellos magistros ad hoc summa violentia intendere, cognoscentes, quod admissis novellis doctrinis eorum, de auctoritate conciliorum & admissione inferiorum ad voces diffinitivas, major pars ecclesiæ esset semper apud eos, quotiescumque celebrarentur universalia concilia: a quo periculo dignetur ecclesiam suam sanctam dominus custodire.*

Secundum inconveniens quod sequeretur, si alii quam episcopi admitterentur in multitudine ad voces diffinitivas, est, quia esset in potestate unius principis, in cujus terra D celebratur concilium, diffinire quidquid vellet in concilio, sive adversum papam, cum mittere posset tot doctores, magistros & abbates & presbyteros curatos, qui supergrederentur multitudinem episcoporum, practicam hanc sacrilegam dolenter oculis nostris aspeximus in Basileensi concilio. Hæc Turrecremata, qui utrique concilio, Basileensi scilicet & Florentino interfuit: cujus dicta comprobantur ex tumultu ecclesiasticorum in Basileensi concilio supra relato ex Augustino Patritio in prima parte hujus operis paulo post initium.

Octavo, quibusnam aliquando in actibus generalium synodorum lectum est, ante decretorum & canonum confectionem & promulgationem, latam esse excommunicationem latæ sententiæ contra inobedientes & non recipientes futura decreta, ut sic in hoc commonitorio?

Nono, quamvis hac in sessione qua lecta sunt decreta, narratur in Græco codice, patriarcham edito in solio sedisse, non ita multo post subjicitur, eumdem cum ægro- E taret in synodum non venisse: quod & Andreas testatur. Si ergo præsens non aderat, qua tandem ratione hoc in edicto, veluti coram extans, recensetur, atque una simul cum pontifice, quique aderant, ceteris, indicit synodum? Et hic etiam ad insinuandam præsentiam patriarchæ fit alia mutatio in Græco codice verborum decreti Eugenii: nam apud Andream sic legitur: *Decernimus & declaramus, accedente consensu dictorum imperatoris & patriarchæ, omniumque in præsenti existentium synodo.* At vero in Græco codice: *Decernimus & declaramus, consentientibus dictis imperatore & patriarcha, qui præsentes hic sunt, & omnibus qui ad hanc synodum convenere.*

Ex quibus apparet hujusmodi exhortationem, seu commonitorium patriarchæ, omisso ejusdem legitimo mandato ab Andrea relato, ad instar decreti summi

COLLATIO II.

A pontificis, in non concupitam gratiam ullius sanæ mentis patriarchæ a quopiam meditatum.

Observandum autem, quod præfata constitutio Eugenii e Græco in Latinum translata sic se habet: *Decernimus & declaramus*: & infra, *Sacram œcumenicam synodum esse in hac urbe Ferraria libero tutoque loco celebrandam.* At vero in textu non solum Andreæ, sed etiam Græci scriptoris non adest hoc futurum, *celebrandam*, quod æquivocum est ad celebrationem inchoativam, vel continuativam: sed sic apud utrumque legitur: *Decernimus & declaramus*; & infra, *sacram œcumenicam synodum esse in hac urbe Ferrariæ*: vel ut habet Andreas, *in hac Ferrariensi civitate*: mens enim & sensus constitutionis est, non solum in futurum sacram synodum celebrandam fore, sed jam esse, scilicet legitime congregatam, inchoatam & celebratam synodum; ut supra evidenter probatum est. Quapropter futurum illud: *celebrandam*, expungendum esset e translatione Latina e regione textus Græci posita. B Moderna autem textus Græci in Latinum Joannis Matthæi Caryophili translatio secuta est in hac parte antiquiorem Abrami Cretensis, ex quo hanc constitutionem desumpsit, ut patet legenti, Laertius Cherubinus, & inseruit in suo bullario Romano sub Eugenio IV. bulla XI. de quibus translationibus Caryophili & Abrami Cretensis satis diximus in præfatione operis.

7 *Accedente.*] Memineris lector id factum de more omnium conciliorum, ut patrum requiratur consensus, qua de re Græcos inter & Latinos tractatum fuerat, ut paulo supra dixit Andreas.

COLLATIO SECUNDA.

DIE IX. OCTOBRIS.

C *Eliguntur disputatores pro Latinis & Græcis. Orant in concilio Nicænus & Colossensis. Ephesinus proponit, non potuisse addi symbolo verbum, Filioque.*

AND. NONA die Octobris, ut publicæ disputationes fierent, est conventum, & simili ritu & ordine, quo in cathedrali ecclesia retuli. Ordinatis sedibus in majori capella palatii apostolici, convenerunt summus pontifex una cum venerabili Latinorum caterva, ac imperator & patriarcha cum Græcorum comitiva.

Anno 1438. In Græco, die 8. Octobris, feria IV.

LUD. Rem quidem dictu audituve mirabilem audio, causam fidei in contentionem deduci, quæ quidem nec omnium qui huic conventui præsentes D fuerant, communi consensu poterat mutationem suscipere. Se de his alias verbum faciam, an jure factum sit, ut ad fidei parem disceptationem admissum sit Græcos venire; cum solum ut dogmata nostra susciperent, instructionesve fideles, quas docet & tenet universalis Romana ecclesia; quæ nullius hæresis contagione unquam aspersa est, nec labefactari permittitur, & Dei verbo, qui pro ea semper indefesse [a] orare professus, tantummodo forte fuerant [b] convivandi: sed de his nunc verbum non fiat. Dic rogo, quorum organis res tam grandes in medium prolatæ sunt. Scio oportuisse, certos fuisse dispositos (prout ex tuis verbis factum fuisse percepi) qui onus hinc inde disputationis susciperent. In hoc namque est intel- E lectualium rerum præstantia, quod corporalibus certaminibus omnium corpora adjumento sunt. Intellectualibus vero paucitas, præstantium tamen animi vigore, ac elegantia virorum venerabilium.

[a] Christus Deus & homo dixit in quantum homo Petro, *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Lucæ 22.

[b] *Forte*, convocandi. *H.*

AND. Dixi [1] sex hinc inde fuisse dispositos.

LUD. Ex nostris qui?

AND. Reverendissimus dominus cardinalis sanctæ Sabinæ, sancti Angeli cognominatus; dominus archiepiscopus [2] Colossensis ordinis Prædicatorum, dominus [3] Foroliviensis ordinis Minorum, dominus [4] provincialis Lombardiæ ordinis Prædicatorum, dominus Petrus Perquerii

querii magister in sacra pagina ordinis Minorum, & dominus Joannes de sancto Thoma ordinis Bremitarum.

LUD. Ex Græcis vero?

AND. Dominus Marcus archiepiscopus Ephesinus, dominus metropolita Russiæ, dominus archiepiscopus Nicenus ætate juvenis, sed doctrina & gravitate venerabilis; quidam sæcularis, & duo cruciferi sanctæ Sophiæ, quos cardinales vocant.

LUD. De metropolita Russiæ nunc primum audio, cur hactenus de eo verbum habitum non est?

AND. Nequivi quidem in patriarchæ adventu, cum secum non venerit: sed cum magno equitum apparatu ex Poloniæ partibus magnis cum sumptibus per terram venit, de mense Augusti Ferrariam ingressus est: sicque nequivimus pertinenter hactenus de eo facere verbum.

LUD. O fidei sanctitas, ac inexolubile unitatis vinculum, quæ tanta terrarum diversitate distantes in unum congregat & ligat! Sed eo mirari non desino, quod cum Græcorum gentes Turcarum incursibus sint oppressæ, valeant tantis satisfecisse sumptibus.

AND. Mirari desinas, cum summus pontifex ex proprio Romanæ ecclesiæ sumptu, introitibusve eos conduxerit, sumptusve quamdiu his in rebus cum caritate manserint, facere pollicitus, id facto executus sit.

LUD. Quo ordine hæc colluctatio cœpta est?

AND. Duobus sedilibus in capellæ medio versus altare, nostris sex in oppositum, sex Græcis suo ordine assidentibus, unus ex Græcis Nicænus Græco sermone, demumve per interpretem in Latinum translatis his verbis exoratus est.

SERMO DOMINI ARCHIEPISCOPI NICÆNI.

Extat Græce & Latine hoc t. XXXI. concil. pag. 495 alterius translationis.

NON modo fines maximarum rerum, cum ad vota processerint, eos solent oblectare, qui pro ipsis elaborarunt, verum etiam nihilo minus ipsa principia quando adsunt. Principium enim & in omnibus aliis plurimum valere necesse est, cum sapientum communi sententia, totius dimidium appelletur. Est enim longe facilius principio dato ad finem proficisci, quam illud aliqualiter tangere, si otiosi [a] volumus esse. Maxime autem in divino præsenti opere plurimum posse sperandum est: & quod ad bonum id tendat finem, nos censere oportet, tum confisos divinæ promissioni, qua datur sperare, in medio nostri Deum nos habituros, quo præsente, nil omnino est desperandum: tum etiam id quod jam factum, magnum existimantes argumentum & conjecturam rerum futurarum. Tantum enim jam temporis membra ecclesiæ inter se fuerunt divisa, ut nedum convenire non paterentur, verum & ipso audito id permoleste ferebant. Nunc autem tantum utrisque promptitudinis impensum fuit, ut cum multa impedientia fuerint, omnibus tamen superatis, adventum sit, unde per rectum ad unionem tenditur. Hoc quisnam divinæ non adscribat potestati, & consequenter faustum de omnibus ponat omen? Dies enim hodiernus, dies lætitiæ est. & licet nos exultare spiritu gaudentes. Præclara sane sunt exordia præclarissimarum conclusionum, magnæque primitiæ maximorum fructuum. Machinationes inimici, & quem adversus nos contexuit dolum; cum ut adinvicem pugnaremus provocavit nos amicos & fratres, imo ejusdem capitis membra & partes, & unius pastoris ovile, defluere jam incipiunt, evanescereque ac dissolvi, ita quod ad unionem eamdem properent quæ distabant, & ad conjunctionem quæ dissidebant, cum utrique sub eodem angulo contineri quam maxime velint & optent. Convenerunt equidem ambo cum pari intentione atque eodem proposito, quod nullatenus permittatur, ut vincere, seu vinci omnino quæratur. Non enim esset hoc discipulorum Christi, nec moderatorum virorum, at quorumdam contentiosorum, & illorum, qui omnia vellent arrogare sibi, ac propriis voluntatibus: at qui veritatem dumtaxat cupiunt invenire, cum qua vinci etiam paterentur, & absque qua vincere quidem expellendum putarent. Quamobrem veritatem clarescere necesse est, ac illis prorsus sedatis, quæ fuere impedimento, omnibus dominari; falsum vero longe debet explodi, quod cum filiis mendacii collatum, illis etiam dominetur, qui patrem mendacii plurimi ducunt, & illo duce omnia & agunt & dicunt. Quidnam diceret quis huic rei condignum? quid denique præconiis poneret simile? Omnes igitur gaudeamus spiritu, cunctis sit curæ de salvatoris laudibus, gratias agentibus ei de rebus jam effectis, ut finem videre possimus, qui sit hujusmodi principiis congruus. Præterea offerat unusquisque nostrum omnia quæ sibi sunt possibilia, & quæ deducent ad finem & sacram unionem Christianorum. Omnia sunt nobis agenda, cuncta tentanda, in nullo deficientibus vel studii, vel promptitudinis, vel certaminum, vel laboris. Simus memores, quod non solum orare oportet, sed etiam nosipsos obsequi Deo. Non enim omnia sunt speranda a summa potentia; dum ipsi nihil agamus. Esset hoc profecto contrarium illis, de quibus oramus, si auxiliatorem precamur habere Deum, dum ipsi nihil facultatis nostræ adhibeamus, quod sit operæ pretium, & quo Deus nobis opituletur. Tali namque modo eumdem habebimus nobis suffragantem, atque facilius & magis prospere ad finem proficiscemur. Quod quidem utinam fiat, o Deus salvator, ut illo die astantes tibi cum plausu decantemus hymnum victoriosum atque gaudiosum, ab uno, & eodem impulsi spiritu, & eamdem modulationem reddentes, necnon eadem connexi serie, sub te & uno & eodem capite valeamus vivere, moveri & spirare; idem sentientes, idem profitentes, & adinvicem idem existentes. O Christe rex, unum te super nos & eumdem regem & volumus & optamus, cujus pretioso sanguine redempti sumus, qui pro nobis venditus sub peccato, pro nostra redemptione teipsum tradidisti. Fac igitur ut nos ambo unum tibi simus ovile; nec patiare tuos esse divisos, nec permittas illos adinvicem decertare. Quinimo noli alteros relinquere, alteri vero opitulari; pro utrisque namque teipsum tradidisti, pretiosi sanguinis tui effusio ambobus lavacrum effecta est. Commune igitur & nunc tuum auxilium dona nobis, ac utrisque teipsum adhibe. Ad te denique nosipsos utrosque allicicns, unum & eumdem finem teipsum statuens, ut alterno connexu & mutua affectione jungamur: nec permittas incisos nos esse, & abinvicem dissidentes, ut

[a] Græcus scriptor: sic Facilius est pervenire ad finem ordiendo, quam ordiri prorsus socordiæ indulgendo.

ANNO CHRISTI 1438. ut proinde necessario alteri a fine proposito decidant. Spiritus sancte, qui ex gratiarum fons, spiritus sapientiæ, spiritus intellectus, spiritus timoris Dei, pro quo & cum quo hoc propositum certamen ecclesiis est, expellas a nobis omnem cogitationem superbam, timorem autem Dei nostris omnino inseras animabus, intellectum & sapientiam nobis largire; & una nobiscum certamen istud peragens, quod pro te agitur, declares omnibus veritatem, cum non solum spiritus veritatis sis & voceris, verum etiam quod omnem veritatem nos doceamur, opus tuum sit, juxta vocem illam veritatis veram & irrecusabilem. O Deus Trinitas, quæ omnia produxisti rationibus ineffabilibus, & quæ cuncta contines & provides & regis, tuum opus est homo, post forsan omnia alia, super omnia tamen visibilia constitutus. Habuit etenim principium hoc, &, ut opinor, regium, ut præparatis jam bonis ad vitam ingrederetur: de quibus rebus, corporalibus scilicet & præsenti conducentibus vitæ, pluries, imo semper illi providus es. Nec vero minus de illis, quæ ad statum & ad perfectionem respiciunt animæ, cujus proprium bonum veritas est, & ut non erret circa opportuna, cum hoc sit omnibus quæ habemus & habituri sumus, melius & magis divinum: hoc quidem impræsentiarum largiare nobis & tribuas, ut ipsa veritas nobiscum sit, & illam comparentem nos amplectamur, data nobis venia, si quid in eadem inviti erremus, & præsertim in rationibus quæ de te sunt; cum non modo tu ipse ininvestigabilis & inscrutabilis sis, verum etiam multa de tuis creaturis, quamvis tenues sint, tuæ divinæ imaginis resonantiæ & quasi umbræ atque simulacra. Annuas igitur deprecantibus nobis, & viam illam, te duce, sequentibus, quæ ad te solum verum Deum perducit; quemadmodum denique tu, cum trinus sis in personis, unam tamen & eamdem salvas substantiam & naturam, nihil huic identitati personarum obstante numero: sic etiam nos, licet simus plures & diversarum nationum, insuper vero inimico seminatore, heu mihi, diversæ opinionis & fidei, unum tamen & idem futuros in fide ostendas, & in opinione quæ est de te, hac differentia prorsus sublata, non obstantibus nec nationum varietate, nec corporum numero, neque multitudine. At hæc ita sint perorata. Vos vero quid dicitis, qui sacrum hoc concilium constituitis, ac rerum existitis auctores? Qui multum elaborastis, multum insuper ac sæpissime orastis, hunc posse diem videre, qui & rerum principium, & futurarum prænuntius sit excellentissimus. Quisnam condigne poterit vos honorare? Quis denique condecenter laudare, cum inspiciatis vestrorum laborum fructus florescere? Beatissime pater, nunc vero es perbeatus, & adhuc eris amplius, cum, Deo duce, ad finem applicabimus, quo ille nos diriget. Multa tibi parabuntur a Deo præmia, si sanctam ecclesiam univeris suam: maximum perficies opus, si proposueris usque ad finem perseverare, atque cuncta e medio tollere scandala, illorum denique loco pacem inducere & concordiam. Multum adhibuisti zeli, multum solicitudinis, plurimum vigilantiæ atque curæ, quo filii Christi undique congregarentur, & ad discutiendum simul, & fraternaliter & spiritualirer ad idem conveniendum, veritate victrice. Nemo secus dicet, omnes scient hæc. Ego ac omnes sumus

m. 16.

COLLATIO II.

A tibi testes: at oportet te finem speculari, & ad id ordinare, providere denique, ut illa lætitia, qua in principiis afficimur, pedetentim aucta & promota circa finem multiplicetur, & ad extremum terminum proficiscatur. Equidem cum hæc principia sint præclara, & hujusmodi primordia, cogita exinde qualis futurus sit finis talibus conveniens principiis. Quantum ille consequetur gloriæ atque laudis, quantum bonæ famæ, quantum coronarum, qui tot jam causas disposuit rerum, totque ulterius est positurus. Habes ad hoc cooperatorem & sequentem filium tuum imperatorem piissimum, serenissimum, & Christi amatorem, qui cum multa sint ea quibus semetipsum ornavit, præcipuum illud habet, zelum pro Deo, & pro bono ac pietate ferventiam: qui coætaneum habens sibi sacrum hujus sanctæ ecclesiarum unionis desiderium, nunquam defecit, quin diligenter perscrutaretur tempora, quæ ad hoc conducerent: quibus tandem sapientia cognitis & inventis, ac peropportune raptis, ad hoc promovit rem, ut videretur. Is cum ad unum hoc bonum niteretur, hoc denique desiderio totus afficeretur, contempsit pericula, despexit delicias & quietem, vilipendit tantum mare & fluctus tanquam montes tumescentes, parvi duxit præterea corpus & vitam & patriam, ut efficeretur Christi cooperator, & pacem ecclesiæ largiretur, cujus non modo esse alumnus, sed & protector & studet & pollicetur. Non deficiet præterea & pari promptitudine sacer is & venerabilis patriarcha, qui licet senectutem videatur habere profundam, & fessus sit ratione corporis, locupletatur tamen anima omnibus bonis juvenescente, ac spiritu fervente, qui permultum appetit, nimiumque peroptat dignus judicari ad hujusce operis ministerium. Quamobrem gaudet præsentibus rebus, & corporis amplectitur vitam, ut finem imponat bonum huic divino operi, sine quo profecto molestaretur ex corpore jamdiu fesso. Omnes tecum operabuntur in hac intentione. In hoc præsenti certamine nullus est, qui aliud quidpiam cupiat potius hoc peroptato fine. Ad hoc omnes intuemur, hujus vehemens amor omnium inflammat animos: propter hoc ex longinquo in aliena terra commoramur, homines quorum partim e medio ipsius Græciæ, partim ex septemtrionalibus ac orientalibus orbis terrarum partibus ad ipsam Italiam navigamus. Non igitur tantam diligentiam superet inimicus noster, o Deus salvator, non evanescat tanta nostra, cum tot simus, ita diuturna, ita multis laboribus & studio perpetrata congregatio. Nec hoc virorum est sapientum rationes scientium ponderare judicio: aliis irruat inimicus, super aliis gaudeat & vincat. Nos autem nec attingat: armis spiritualibus armemur, nosipsi hostem expugnaturi, suscipiamus loricam justitiæ & galeam spiritus, & verbo Dei auctore invadamus hostes: requiescamus denique quo ipsum nos ducet. Omnem altitudinem deponamus, quæ adversus gloriam extollitur Dei, omnemque cogitationem superbam & vanagloriosam eradicemus, humilitate usi, & Dei timore suffragante nobis in hoc certamine: illum ante oculos ponamus, & ad illum applicare conemur. Velimus etiam nonnunquam potius bene vinci, quam male in omnibus vincere; cum non solum ratio boni salvetur in superando, licet secum etiam habeat veritatem: verum etiam possumus & bene vinci, in

COLLATIO I I.

a id est, bene vinci est etiam status bonus, & indicans victoriam.

ANNO CHRISTI 1438.

b Hic incipit secunda sessio penes Græcum scriptorem, supra pag. 46.

eodem statu a bono manente, ac pariter victoriam indicante. Imo posset quispiam dicere, majus esse bonum hoc extremum, quam primum cum conducibilius sit unicuique bonum potius pati, quam aliis facere; & magis audire, quam dicere; ac errore liberari, quam liberare. Excellentissime imperator, & tu sanctissime patriarcha, ad ipsum punctum res devenere, & quod jamdiu desiderabatis, ecce adest. Date jam gloriam Deo, reddite laudem ipsi; illius hoc opus: ille namque vobis in animo hoc posuit, ille tantum amoris indidit, illo denique auctore ad id ventum est. Siquidem vere gratias dignas de præteritis ipsi agemus, pro futuris autem toto supplicabimus corde; debitum persolvemus nostrum, & proposito operi propterea magis propitium habebimus Deum, si nos ostendemus dignos supplicationum nostrarum, & de præteritis non ingrati fuerimus, nosipsos & totum negotium ad ipsum referamus, omnem spem cogitationemque nostram in ipso collocantes; cum ipse sit qui nos alet cibo divino atque cœlesti, sine quo homo non vivit. Sicuti denique omnia peregimus hucusque tum in supplicando Deo, & ipsius auxilium implorando, tum etiam ea faciendo quæ erant facienda: ita deinceps etiam, multoque magis quanto propinquamus ad finem, nobisipsis promptiores efficiamur, Deum advocantes diu, noctuque minime cessantes, quousque ad bonum deveniamus finem, & nostrarum solicitudinum quietem inveniamus. Ea quæ violenter aliquo ducuntur, quæque instinctum motus extrinsecus habent, lentius moventur, cum veniunt prope finem: at quæ natura intrinsecus moventur, velocius, cum ad finem propinquant. Vos vero cum intrinsecus & quasi ex natura moveamini ad bona, quorum summa præsens negotium est, cavete, ne primum patiamini, sed cum mox consequi cupiatis proprium finem. Bonus etenim finis proprius est viris optimis in optimis rebus. Ideoque vosipsos, nosque omnes promptiores facite, tum exhortando, tum etiam, jubendo omnibus: beatissimum vero patrem, si quando senectute fessus ætati vel infirmitati cesserit, compatimini & exsuscitate, cum verbis exhortatoriis, tum operibus ipsis; vosque ipsos omnibus efficaces exhibete. Verebitur certe imperatorem exhortantem, & rebus accuratius tractandis una nobiscum, ac reverendissimis sanctæ Romanæ ecclesiæ prælatis, omnibusque aliis, bonum, Deo duce, imponet finem. Quod quidem utinam fiat, ut hoc omnium oculis viso, cunctisque perfectiori lætitia fretis, ac spirituali gaudio sincerius repletis, ad beatissimi patris, tuique sancti imperii laudem provocemur; & cum plausu denique exultantes, huic sanctissimo patriarchæ, & huic sacrosancto universo cœtui, post debitum Deo hymnum, communem vobis laudis construamus coronam. Utinam dederitis mihi hoc extremum certamen: utinam communem vobis laudem explicem, utinam honoraretis me per hunc modum: utinam elaborem in hoc novissimo certamine: & dum sub uno & eodem Dei verbo & domino fuerimus, uno & eodem etiam sermone vos conjunctim laudem, & retribuam vobis ex quibus teneor, illud quod potero in Christo Deo, cui decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

AND. His expositis, illico reverendissimus dominus Colossensis impræmeditatus his verbis exorsus est: b Voluissem pontifex maxime, eo animo nunc me coram sanctitate tua venisse, ut iis quæ reverendissimus pater metropolita Nicænus in hac sua ornatissima atque gravissima oratione attigit, verbis accommodatis responderem. Non quod aliquid ipse omiserit, quod ego suffecturus venirem, sed quæ ipse de dignitate atque de utilitate unionis acutissime peroravit, aliis verbis etiam ipse probarem: cum tanta sit unionis & pacis excellentia, & præsertim in ea parte quæ ad religionem pertinet, ut nullum sit acumen ingenii, nulla orationis copia, quæ hujus virtutis dignitatem satis describere possit. Sed cum de aliis rebus disputaturus accesserim, quæ hoc genus argumentandi non patiuntur, ideo impræsentiarum de illis disputare non statuo; præsertim cum in hac angustia temporis satis apte utrumque fieri non possit. Illud tamen, pater sanctissime, silere minime possum. Nam cum in ceteris officiis quæ ad pontificem optimum maximum attinent, gloriosissimum nomen assecutus sis, in hoc piissimo opere te etiam superasti. Nemo superiorum pontificum est, qui in hoc tam sacro negotio habeat tecum conferri. Illi enim vel singulis provinciis prima rudimenta religionis dederant, vel literis multos populos nationesque docebant. Tu lectissimos quosque orientalium nationum, Græcos, Ruthenos, Iberos, Valachos, & alios qui Pontum & Asiam incolunt, tua eximia sapientia, religione, cura, sumptibus, triremibusque tuis ad tuam præsentiam conduxisti. Egisti hac tua præstantissima sapientia, ut œcumenicam synodum in Italia convocares, ad quam hic serenissimus imperator & ille reverendissimus pater patriarcha Constantinopolitanus libentissime accesserunt. Hi enim cum de clarissima fama tuæ sanctitatis, atque divinis tuis operibus ad tuam venerationem pridem fuissent inflammati, voluerunt, quem prius summa observatione solverant, coram quoque videre. Quod quanto desiderio fecerint, ex his manifeste intelligi potest, ut hic gloriosissimus princeps, dimisso imperio inter falces (ut sic dixerim) infidelium, spretisque voluptatibus regiis, ceterisque deliciis, quibus summi principes oblectari solent, hanc longam peregrinationem cum vitæ & fortunæ suæ periculo ingressus est. Illum etiam venerandissimum præsulem nec grandis ætas, nec corpus ægritudine longa defessum detrahere potuerunt, quo minus per tot discrimina rerum ad tuam præsentiam festinasset. Hi etiam utriusque ordinis clarissimi patres, omnibus suis, etiam percarissimis; longe posthabitis, ad te solum & unum venerandum recesserunt. Dubitare enim non poterant, quo minus tantus fervor, tanta cura, tantum denique studium pro hac sanctissima unione conficienda, tanta denique impensarum largitio ad optatum utriusque gentis desiderium non deducerent. Habet hæc nostra ætas inauditum quoddam admirabileque negotium, ut qui tot annorum curriculis nomen Latinum atque religionem abhorrebant, jam ad conciliationem unionemque festinent: nec hujus admirabilis operis, post Deum, alium auctorem quam tuam sanctitatem esse intelligunt. Te magnificentissimum benefactorem, te pastorem piissimum, te vere successorem Petri existimant. In te omnia ornamenta virtutum, quæ ad pontificem maximum

ANNO CHRISTI 1438.

mum attinent, uno ore fatentur. Perge igitur, pater sanctissime, ut cœpisti, & rem tam sacram in finem usque perducito. Hoc enim modo ovile Christi, quod tot jam currentibus annis dispersum fuerat, reficies, & oves Domini errantes ad pastorem reduces. Cumque ultimus ille venerit dies, tot gentium ac nationum meritis ampliatus, illi tot humanos spiritus salvos offeres, cujus in terris officio functus, tam admirabile opus facere studuisti. Et hæc quidem, pater beatissime, ex impræparato utcumque dicta suscipere digneris. Ego autem benedictione tua suscepta, ad illum reverendissimum patrem jam faciem verto, auditurus de eo, quod ipse additionem nominat, quid dicere velit.

AND. Quibus expositis, optio data est Græcis, proponentium, seu respondentium partes vellent suscipere. Proponentium electis partibus, Ephesinus, & sex deputatis sic inquit. Cum intentionis.

LUD. Parumper, oro, ut audias. Quo pacto hæc in Latinum scribis? anne Latinis verbis proposita sunt?

AND. Audias rem auditu mirabilem. Nam uni cuidam Nicolao natione Græco onus injunctum est, qui res tam grandes Græco sermone per Græcorum patres expositas, verbis Latinis, & quidem gravibus & facundia plenis illico proferebat, a sensu & sententia in nullo divertens: quod difficillimum in traductione ab omnibus judicabatur: pariterque Latina lingua per nostros exposita, in Græcum convenientissime referebat. Aderant ex Latinis plurimi, qui Græcis literis eruditi, de fida translatione judicium dabant: omnium tamen judicio impossibilitati fuisset adscriptum, tam facilem esse traductionis modum de rebus maxime tam profundis; cum & Hieronymus se magna verborum extollat copia de translationibus propriis: quidamque nostris temporibus famam apud Latinos maximam vendicarunt, in certis Græcorum opusculis Latinam in linguam traductis: sed tam facili visa animi præstantia, animique vigorositate in comprehensione expositorum, multo omnibus, de quibus memoria est, videbatur hic præferendus in traducendis Græcis literis in Latinas & Latinis in Græcas. Interfui tamen die quodam, cum per duos ex reverendissimis dominis cardinalibus sancti Marci & sancti Angeli multipliciter collaudatus vir hic respondit: Rem hanc facilis traductionis adscribo Spiritus sancti gratiæ, cujus res agitur. Responsum quidem veritati, omnium judicio, consonum visum est. Erat igitur vir hic scabello quodam inter concertantes disposito sedens, Latina in Græcum, & Græca in Latinum illico cuncta exponens. Græca ex Græce expositis requirant, qui Græca appetunt: nostra autem ex Latine prolatis: cuncta namque in Græcum & Latinum prolata sunt interpretis organo.

LUD. Sed quonam modo cuncta seriatim explicare disponis?

AND. Res grandes cum conspexissem, calamum sumpsi, onusque ad scribendum prolata suscipiens, id prosecutus sum Referam, nulla mutata substantia, Græcorum dicta ex interpretis organo; Latinorum, ex ipsorum exponentium originali emissione verborum.

LUD. Incipias Dei cum adjutorio, carissime frater.

AND. Faciam, tuo voto satisfaciens. Audias ex Græcis primum Ephesinum archiepiscopum.

COLLATIO II.

EPHES. [a] Cum intentionis nostræ motus caritas sit, ut in ecclesiis Dei unio consistat, eadem caritate procedendum est. Quare si quid asperum prolatum verbum emitti contingat, non voluntati, sed rei accommodetur. Nos inchoabimus in Dei nomine. Reverendissimi patres quærimus, cur Romana ecclesia in symbolo quidquam addidit, contra prohibitiones patrum? Nec loquor de rei additæ differentia, sed de syllabarum adjunctione facta symbolo, patrum auctoritate terminato, sensu & literis. Hæc est nostræ disputationis intentio; hunc morem exposcimus in futurum servari, ut quolibet disputationis exordio quæstio disputanda primitus in medium deducatur. Si tempus patitur, rem inchoemus propositam: si non, differamus ad diem alium.

[a] Hic incipit tertia sessio peues Græcum scriptum. supra pag. 47.

AND. In præludiis ac exhortationibus multum tempus effluxerat.

COLOSS. Nos & ipsi rogamus, quod jam propositum est, ut rerum difficultatibus, non voluntati, verborum si quæ appareret asperitas, adscribatur. Hoc tamen a vobis petimus, ut clara, pura, & non dubia adinvicem responsa sint: & ad propositum dubium videretur, ut clarior esset responsio, ut daretis in scriptis.

EPHES. Postquam tempus pati arbitramini, circa rem propositam audite. Dominus & salvator noster Jesus Christus in suæ sanctissimæ passionis ingressu hoc speciale discipulis præceptum tradidit: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*. Hoc proprium suis discipulis donum extitit, unum ab eisdem requirens, ut adinvicem caritatem servarent. Pluribus salvatoris nostri verbis de caritate mentionem facientibus, hoc donum pacis insinuatur caritatem habentibus, & non aliis, quasi conditionale donum, atque sub conditione relictum, cujus esse ab altero pendet: & alterius [b] violatione violatur, & alterum. Et cum hoc scit, nescimus quo pacto Romana ecclesia caritatem violans, in symbolo communi quidquam addiderit sine orientalium scitu; quod nec a patribus, nec a sanctis doctoribus œcumenicisve conciliis ausum fuerit attentari. Demum necessario facta est pacis violatio, ac perniciosissimum schisma, quod inter ecclesias Dei tantas calamitates detulit. Nunc vero ipsa Romana ecclesia caritatem appetens, voluit ab ipsis incipere causis, quibus expulsis, dabitur omnium infirmitatum curatio. Convocavit nos orientalis ecclesiæ patres, ut causas disputaremus schismatis: occurrimus & libenter, ut caritate reperta, detur & pax adinvicem. Peto igitur primo, ut nosmet ad sensum & opinionem reducamus pari caritate & intentione, ad indubitatas & communes formas communiter approbatas. Diffinitiones antiquorum conciliorum & formæ legantur, ut imitatores sanctissimorum patrum conspiciamur. Hoc namque & in septimo concilio factum est, ut non prius œcumenicum approbaretur concilium, nisi forma diffinitionibusque præcedentium conciliorum perlectis, ex quibus sanctis patribus similes intentione videbimur, & intercessione eorum poterimus assequi optatum finem. Forma hac præmissa, procedemus ad alia.

Joan. 14.

[b] Pax est relicta sub conditione caritatis: violata caritate amittitur pax.

COLOSS. Ex sapientissime per vos expositis reverendissimi patres, quinque collegimus, quibus, quia fidei fundamentum concernunt, non arbitramur illico respondendum. Sed ne tanta conventio vacua hinc recedat, responsionem

COLLATIO II.

ANNO CHRISTI 1438.

sionem aliquam ex me proferam. Amplectimur oblatam caritatem: & cum objectum caritatis bonum sit, & Deus qui bonus est, primo nos dilexerit, quam concesserit caritatem; miror cur in sermonibus vestris mentio tacta non sit de Dei caritate, quæ pacem [5] præcedit. Quod secundo dicitis, Romanam ecclesiam violasse caritatem; nobis non absque admiratione est, cum tot hæresum incursionibus in orientalibus regionibus pullulatis, Romana sancta ecclesia legatis insignibus, dogmatibus sanctis, illico remedium attulerit; Silvestro papa teste tempore Arii, Celestino Nestorii tempore: ad quorum, ceterorumque Romanorum pontificum auctoritatem spectat, potestate Romanæ ecclesiæ concilia congregare. Nec dicere quisquis audeat, quod illa Romana ecclesia hoc fecerit ante differentiam symboli, quia post diversos misit oratores, ut nollent Græci ab eorum capite deviare (& retenta protestatione, ut patiamur adinvicem verba, etsi gravia videantur.) Ubi est caritas vestra, qui sæpius vocati, vestram contempsistis matrem? Approbo quod & dixisti, Romanam ecclesiam nunc repetere caritatem, quod & semper fecit. Testis sit mihi ille summus pontifex, qui præest pontificio Romanæ ecclesiæ, qui summis laboribus, sumptibus & periculis ad imperatorem & patriarcham viros graves repetitis vicibus destinavit. Accedat & Gregorius in concilio Lugdunensi, qui & pro imperatore & patriarcha propriis sumptibus destinavit. Mansit igitur, & manet apud Romanam ecclesiam caritas ipsa. De legendis constitutionibus non videtur expediens ad hypothesim, sive problema propositum, cum id ex [a] evangelio discutiendum sit: fiet tamen, papa mandante, ad nutum vestrum.

EPHES. Etsi Romana ecclesia caritatem servaverit, non satisfaciunt hæc quæsito. [b] Et quod legantur constitutiones, videtur esse formæ necessitas.

COLOSS. Declarabimus rem in symbolo explicatam, rem ipsam ac veritatem habere: & sic apparebit, non debere nos invicem differre.

EPHES. Veritatis declaratio adjuncti dogmatis differentiam tollere nequit, cum non possimus additionem hanc, etsi veram, admittere contra patrum decreta.

COLOSS. Si verum est, quare non creditis nobis?

EPHES. Quia a patribus prohibitum est.

COLOSS. Dico, id nobis licuisse explicare, cum nil additum sit. Secundo, etsi quid additum dici posset, hoc licite factum est.

AND. His dissoluta extitit conventio diei illius.

a Scilicet prius quærendum est, utrum juxta evangelium verum sit, Spiritum a Filio procedere: deinde an licuerit addere, ut statim clarius subdit.

b Quamvis scilic. miserit legationes & subsidia nihilo minus causam diffidii de quo quæritur, non auferebat, nempe additionem in symbolo.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD SECUNDAM COLLATIONEM.

1 *Dixi.*] Non dicit in his collationibus, sed alias dixerat Ludovico, ut ipse Ludovicus immediate ante innuit. Sex autem fuisse dispositos, etiam ex Fantino de Valereso in præfatione operis diximus, quorum nomina hic subdit Andreas.

2 *Colossensis.*] Græcus scriptor Andream Rhodiensem nominat sessione 1. & 3. Rhodios enim Latini Colossenses etiam appellant, Apollinis colosso in ea erecto. Est etiam alia urbs Colossæ dicta in Phrygia, unde Colossenses, ad quos scribit Paulus apostolus. Vide Ortelium. Extat dialogus inter hunc Andream Colossensem & Marcum Ephesium in bibliotheca Vaticana inter manuscriptos codices Heidelberga advectos, eumque sanctus Antoninus titulo 22. cap. 1. utriusque idiomatis peritissimum fuisse dicit: nomen autem ejus non exprimit, quamvis Bzovius tom. 16. annalium anno 1439. num. 39. recensendo dicta S. Antonini, errando dixerit, vocatum fuisse Bartholomæum.

3. *Forolivienfis.*] Hunc Græcus scriptor Joannem episcopum Foroliviensem nominat sessione 1. & sessione 10. Et quia inter interessentes in actis hujus concilii part. 1. num. 20. sub die 3. Januarii hujus anni 1438. & num. 29. sub die 15. Februarii ejusdem anni, describitur Aloysius Foroliviensis episcopus, sciendum ex actis consistorialibus, Joannem episcopum Foroliviensem translatum fuisse de Foroliviensi ecclesia ad Anconitanam die 6. Martii 1437. & fratrem Ludovicum ordinis Minorum (est autem Ludovicus idem quod Aloysius) translatum fuisse de ecclesia Sanguinensi ad Foroliviensem die 14. Junii 1437. Hinc orta æquivocatio, ut nomen Joannis quondam Foroliviensis sit attributum a Græco scriptore Aloysio tunc Foroliviensi episcopo.

4. *Provincialis.*] Græcus scriptor Joannem nominat, quem de Monte nigro fuisse ait sanctus Antoninus ubi supra.

5. *Præcedit.*] Intentio Ephesii erat, quod Romana ecclesia non servaverit caritatem erga Græcos, sine ipsis symbolo addendo, Filioque. Respondit Colossensis, servasse caritatem, cujus primum objectum est Deus; nec destitisse eam servare erga Græcos, toties eos requirendo & vocando ad rectæ fidei professionem.

COLLATIO TERTIA.

DIE XIII. OCTOBRIS.

Agitur de modo procedendi in disputationibus, & causa remittitur ad deputatos.

ANDREAS. ORDINE & modo locove supra expositis, Colossensis his verbis exorsus est.

COLOSS. Tuæ sanctitatis benedictione prævia, & cum beneplacito imperatoris & patriarchæ, quæ pridie fuere proposita, breviter explicabo.

EPHES. Pridie non proposuimus, nisi per modum exordii: non est conveniens nos audire responsum, nisi primo quæ volumus exprimamus.

COLOSS. Petiistis, quare est additum; audiatis rationem.

EPHES. Nil dixi pridie de his quæ dicenda sunt, propter temporis angustiam.

COLOSS. Imo quæsitum perfecte fecistis, & petiistis responsum, morem gerendo, audiatis.

CARD. Placet ut breviter verba fiant; sed ut pacta serventur, quibus non servatis, nil fieri posset. Pridie recessimus cum hoc ut Colossensis responsum daret: eum audiatis, & habebitis & diem integrum ad dicendum quod volueritis. Diffinitiones legere non expedit. Confitemur & symbolum apostolorum, & Nicænum concilium, & aliorum conciliorum diffinitiones.

COLOSS. Quia pridie tria tacta sunt, ego ostendam Romanam ecclesiam causam schismati non dedisse.

EPHES. Data est nobis electio arguendi, vel respondendi. Elegimus proponentium partes: quomodo potestis dare responsiones propositionibus, nisi auditis rationibus nostris, quibus dicimus addere non licuisse?

COLOSS. Nonne me interrogastis, si vellem respondere? signum est, quod amplius nolebatis arguere.

EPHES. Salva reverentia vestra, non est sic.

COLOSS. Si responsa vultis audire, audiatis.

NICÆN.

ANNO CHRISTI 1438.

NICÆN. Nolumus audire, nisi audiantur rationes nostræ: & peto, si licet nobis adducere rationes nostras, vel non; & si vultis nos condemnare tacentes.

COLOSS. Audiatis ad quæsitum per vos, & postea loquimini, ut vultis.

NICÆN. Licet petierimus tunc, ut responderes, non privavimus nos ab inductionibus nostri quæsiti.

AND. Tunc, hac stante difficultate, unus ex sex deputatis Latinis, Joannes de Monte nigro provincialis Lombardiæ sic inquit.

PROVINC. Multa patres reverendi proposuistis de caritate, & sanctus Augustinus de civitate Dei 10. lib. dicit, caritatem esse, ut quilibet servet ordinem suum: qui si non servetur, nec ipsa caritas. Duplex est procedendi modus. Primus per modum argumentationis: & in hoc casu proponens propositiones, & rationes habet adducere. Alius est inquisitionis: & hoc modo quærens non probat. Viam hanc elegistis, & si sic non servetur hic ordo, non servatur ergo nec caritas ipsa, cum qua procedendum esse dixistis.

NICAEN. Laudo caritatem servari, sed modum elegimus arguendi, & sic debemus audiri.

ANR. Discussionibus his vigentibus, cardinalis ex deputatorum loco assurgens, ad papæ tribunal accessit; demumve rediens, sic inquit.

CARD. Jubet dominus noster, ut loquar serenissimo principi & reverendissimo patriarchæ. Putabat dominus noster, Colossensem debere audiri, ex quo ab eo fuit quæsitum, ut responderet: & si permittatur ista varietas, data hac occasione, & in futurum fiet. Unde cum nos credamus, Colossensem audiendum, vos contrarium, & hora tarda sit; videtur, ut sex deputati hinc inde conveniant cras, & conveniant de modo procedendi, ut hæc demum differentia non succedat.

IMPER. Placet, ut surgamus propter tarditatem horæ: de conveniendis sex, deliberabimus.

AND. Et omnes pariter surrexerunt.

COLLATIO QUARTA.

DIE XVI. OCTOBRIS.

Deputati pro bono pacis morem gerunt Græcis, ut prius agatur, an licuerit addere symbolo verbum, Filioque: deinde, ut veritas additionis demonstretur.

AND. CUNCTIS modo quo supra convenientibus, post missæ celebrationem, quæ hora communis erat conventionis, Ephesinus his verbis exorsus est.

LUD. Antequam Ephesinum loquentem in medium adducas, dic quæso, quomodo hoc factum est, quod pristinæ disceptationi Latini Græcis cesserint uti convicti?

AND. Res ipsa judicium dat, quis majori fuerat ratione fretus: sed visum est, ut convitatis conviva cederet: sic humanitati cedendum, ut principia rupturam non caperent. Me tamen excusare apud te nolo: fueram semper in sententia, ut his principiis eisdem audacia non daretur, utve nullatenus dicendi daretur locus. Arbitrabar rem hanc in medium per eos deductam,

COLLATIO IV.

A causam fidei non concernere: sicque merito non audiendos, ut non concludentes quod vellent. In medium deducta magis corporalium voluntatum differentiam, [1] restitutoriave remedia concernere videbantur, quam veritatem ipsam, quæ fides est: & cum rerum spiritualium possessio nulla sit, dato jure; ridiculosum arbitrabar, in fide quæsitum hoc cadere. Quod scilicet, etsi vera esset expressio dogmatis, adhuc discutiendum esset, an exprimi liceret, de Deo maxime, cum potius contra fidem esset tacere quæ vera sunt de Dei cognitione: summa, qua valui, persuasione institi, ut tanquam petitionem ineptam ad rem de qua agebatur deducentes, & non fidei, sed controversiarum positi-
B vum jus concernentem, ab omni fidei termino deviam, non esse audiendos: piis tamen unionem sectantibus, summo pontifici ac reverendissimo domino cardinali S. Angeli visum est, ut audirentur, etsi impertinentia quæque deducerent. Cœpit igitur Ephesinus, data dicendi licentia, hoc modo.

EPHES. Quoniam nobis fuit concessum, ut diffinitiones legerentur antiquorum conciliorum, volumus illas legere, ut primis patribus conformemur.

CARD. Si volumus pervenire ad optatum nobis finem, servare necesse est promissa: & licet dominus Colossensis veniret hodie audiendus, convenimus heri, ut vos deduceretis ad vestra-
C rum opinionum deductionem quid placuerit, & legeretis hoc ordine, & legatis quidquid vultis; cum quid communiter legendum erit, conveniemus, & de illis nos etiam faciemus similiter legi quod volumus pro nostra parte. Quod ita convenerimus, ego propria manu heri adscripsi, quod scriptis exhibeo.

IMPER. Placet, ut quilibet per se legat, quid vult.

CARD. Legatis.

EPHES. Legimus non omnes nunc, sed prout expedierit. Rogamus paternitatem vestram, ut cum omni patientia velitis nos audire exponentes diffinitiones illorum patrum, & approbantes nos nostram propositionem: cum intendamus
D probare, quod non licuerit recedere a diffinitionibus patrum, nec addere fidei; & his quæ a patribus composita sunt.

AND. Per monachum quemdam libro sumpto, lectum est Nicænum symbolum Græco sermone, in Latinum per interpretem promulgatum.

EPHES. Lecta hac diffinitione in tertia synodo, * fuit hoc lectum symbolum: postea sequitur prohibitio[a] hoc modo. His lectis, prohibet sancta synodus, aliam fidem conscribere, aut componere, præter determinatam a patribus Nicænis. Eos vero qui ausi fuerint componere aliam fidem, seu producere ad inquisitionem veritatis, vel docere, vel tradere aliud symbolum volenti-
E bus converti ex gentilitate aut Judaismo, aut ex quacumque fide, etiamsi essent episcopi, priventur episcopatu: si clerici, clericatu: si monachi, vel laici, excommunicentur. Cum autem ad ista venerimus, duo videntur esse inquirenda. Primo, quo pacto & ratione isti sancti patres tantam custodiam in [b] expositis habuerunt, quantam non habuerunt qui fuerant in prima & secunda synodo. Secundo, cur noluerunt facere mentionem de symbolo secundi [c] concilii, sed solum de prima synodo, cum sit differentia in verbis & syllabis. Dicimus factum, ut ex re natura demonstrat. Si enim, qui primo sym-

* id est, & hoc lecto symbolo, a Concilii Ephesini part. 2. actione 6.

b id est, diffinitis.

c Scilicet Constantinopolitani primi, in quo fuit auctum symbolum concilii Nicæni.

COLLATIO IV

symbolum fecerunt, prohibuissent quid addi, ne viderentur quid voluisse sibi arrogare. Sed patres tertii concilii videntes recte facta, voluerunt firmare, prohibendo, ne quid addi liceret. Hoc etiam factum est in novo testamento, quando [a] evangelistæ noluerunt sibi hoc arrogare, nec in eorum evangelio ponere, quod nemini liceret quid addere, &c. Sed postea sancti patres prohibitionem fecerunt. Aliam rationem afferimus ex contingentibus, quoniam post primam expositionem [b] symboli fidei, cum multum temporis transiverit inter primum & secundum; multæ expositiones factæ sunt ultra triginta numero: & quia ita privatim & particulatim factæ erant, afferebant dubitationem, & maxime de consubstantialitate, quod multis non erat ita acceptabile auditu. Unde secundum concilium habens auctoritatem œcumenici concilii, voluit extendere & declarare aliquos articulos de Spiritu sancto: similiter quædam verba de incarnatione, quæ non erant in primo symbolo, videlicet; Et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria virgine. Et hoc fecit, quia sibi licuit, & noluit inhibere, ne videretur abrogare his quæ addiderat, sed talis licentia & declaratio fuit causa damni in ecclesia Dei. Nam ex hoc accepta occasione, illi qui sapiebant opinionem Nestorii, fecerunt privatim unam aliam expositionem, & baptizabant in illo symbolo: & ex illo Nestorii multa alia facta fuere. Ideo in tertio œcumenico concilio voluerunt patres approbare symbolum primi concilii, & diffinierunt, quod nec ipsismet liceret aliquid addere vel auferre illi symbolo: & opere approbarunt: nam vocem illam de [c] genitrice Dei, quæ fuit per tertiam synodum promulgata, cum esset necessaria, noluerunt [d] in symbolo addere, sed in alia diffinitione apposuerunt. Nunc venio redditurus rationem ad secundum, quare patres tertii concilii noluerunt mentionem facere symboli secundi [e] concilii, quia scilicet in tertio concilio fuit admissum, symbolum secundi concilii esse idem cum symbolo primi. Hoc ex ipsis rebus probatur. Nam manifestum est, illos non ignorasse secundæ synodi symbolum, nec etiam contempsisse: quonam modo hoc fecissent, cum illud fuerit approbatum, & visum & tentum per Christianos? Ideo solum de primo dixere propter auctoritatem, cum ibidem fuerint plures patres: & illud fuit fundamentum secundi concilii, & quia Christiani maxime utebantur primo, & in illo baptizabantur. Item quia virtualiter secundum continebatur in primo. Item quia tractantes, ne quid liceret addere, cum in secundo fuerit quid additum, ne viderentur diversificare non fecerunt mentionem secundi, scientes virtute in primo contineri: & ideo declararunt, non solum sensu, sed nec voce quid addi posse: & si quid necesse esset addi vel declarari, mandarunt poni in aliis diffinitionibus. Et multæ sunt auctoritates Cyrilli, qui illi tertio concilio præfuit, & Cœlestini papæ locum tenuit, in [f] epistola quæ incipit, Lætentur cœli; ubi ait: Nullo modo patimur, aliquid addi expositis in Nicæa.

AND. Assurrexit & monachus ille ex libro in Græco legens Cyrilli epistolam, & Cœlestini papæ: quibus lectis, prosecutus est Ephesinus his verbis.

EPHES. Audistis, reverendissimi patres, prohibitionem papæ: quæ probatio in quarto concilio lecta fuit, & approbata.

AND. Annuit & scribæ illi qui librum tenebat, qui Græco sermone quarti concilii approbationem [g] legit. Quibus lectis, mandavit prohibitiones quarti concilii in medium [h] doduci. Quibus lectis, & epistolis lectis, & eis expositis, legerunt gesta sexti magni concilii, & aliam Agathonis papæ Romæ tempore sexti concilii ad concilium, & aliam ad imperatorem: demum diffinitiones septimi concilii, quod in Nicæa secundo fuit.

LUD. Anne symbolum cujuslibet concilii lectum est?

AND. Lecta sunt, & convenire videbantur: sed cum septimæ synodi legeretur symbolum, cardinalis librum Latinum exhibuit antiquissimum, ubi in symbolo illius concilii [2] erat, Filioque; & adjunxit, quod ex chronica Martiniana habetur in illo concilio dogma illud fuisse explicatum: & lectis [3] subscriptionibus, inventum est, Petrus Romanæ sedis presbyter locum tenens Hadriani papæ Romæ, & Petrus abbas sanctorum Andreæ & Sabæ, Tarasius patriarcha Constantinopolitanus. His lectis, Ephesinus exorsus est sic.

EPHES. Audistis, reverendissimi patres, sententias patrum? Nos videntes sententias patrum, & intuentes eorum auctoritates, & timentes eorum maledictiones, nullo modo admittere possumus illam additionem, quam vos fecistis. Jam restat, nisi hora impediat, ut nos audiamus responsiones & rationes paternitatum vestrarum: & auditis vestris paternitatibus, adducemus auctoritates multorum patrum, quæ tamen ad hæc tendunt. Scitis, nos non esse arithmeticos nec [i] artificiosos, ut ex politica dicta in medium adducamus: sed quod cum veritate dicitur, admittimus: quod autem repugnat, rejicimus.

CARD. Beatissime pater, deferatur imperatori, qui optat finem imponi. Sed quia symbolum septimi concilii per eos lectum non habet dogma, Filioque; & nos habemus cum illo verbo; videtur ut ex nostro more legatur, prout habemus.

AND. Annuit papa, ut legeretur: & per scribam nostrum cum dicto dogmate lectum est: quo lecto, cardinalis sic inquit.

CARD. Quia placet, ut breviter respondeatur & distincte, ut vobis morem geramus, videtur, ut relata per notarios supra auscultentur.

IMPER. Placet, ut cras XV. hora conveniant.

AND. Quibus expositis assurreximus cuncti, hora jam vigesimaprima.

[a] Restringit se ad evangelia: nam apoc. ult. prohibetur additio, vel diminutio.
[b] In Nicæno scilicet concilio.
[c] scilicet Θεοτόκος, Dei genitrix, de qua late infra.
[d] Subintelligendum, nihilo minus.
[e] Ephesius conatur respondere tacitæ objectioni, cur patres tertii concilii, scilicet Ephesini, fecerint prohibitionem de non addendo aliquid symbolo Nicæno; & non fecerint mentionem de symbolo Constant. secundi concilii, in quo plura sunt addita ipsi Nicæno.
[f] In actis concilii Ephesini parte 3. cap. 34.

ANNO CHRISTI 1438.
[g] ejusdem scilicet epistolæ in concilio Chalcedonensi actione 5.
[h] actione [illegible] concilii Chalcedonensis.
[i] Græcus scriptor [illegible] sessione [illegible] in finem: Rogamus vos ut summatim & per capita responsiones vestras exponatis: scitis nos neque memoria valere, neque dividendi numerandique arte pollere.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD QUARTAM COLLATIONEM.

1 *Restitutoriæ*.] Voluisset Andreas prius disputari quæstionem, an esset verum, quod Spiritus sanctus a Filio procederet: nam quæstionem, utrum fuerit licitum addere symbolo, ajebat pertinere ad jus positivum voluntatis humanæ, & ad remedium restitutorium in pristinum, auferendo illud a symbolo, quod non videbatur necessarium, si dogma esset catholicum. Idem voluisset & Bessarion, ut ipse testatur in opusculo de successu synodi & processu Spiritus sancti, cap. 2. in fine hujus operis exhibito.

2 *Concilii*.] Actione 7. septimæ synodi, legitur in symbolo additum, Filioque, tum in Græco, tum in versione Anastasii: quod Julianus cardinalis hic comprobat ex chronico Martini Poloni in Hadriano papa, dum agit de Constantino & Irene imperatoribus; ubi dicit dogma, Filioque, fuisse in ea synodo diffinitum. Vide etiam Baronium tom. 9. an. 787. num. 38. id ipsum comprobantem. Sed & tom. 8. anno 680. num. 32. ait Emmanuelem Calecam Græcum adversus errores Græcorum idipsum ante con-

ANNO CHRISTI 1438.

te concilium Florentinum cessatum fuisse. Habetne Emmanel tom. 14. bibliothecæ veterum patrum ex versione Ambrosii Camald. ubi circa initium primi libri affirmat, in septima synodo fuisse diffinitum, & etiam actione 3. fuisse approbatam epistolam Tarasii patriarchæ, in qua asserebat, Spiritum sanctum procedere a Patre per Filium. Quæ verba ad eamdem intelligentiam tendere, ac illa, ex Patre Filioque, habetur in diffinitione hujus concilii Florentini; & probat Bessarion in oratione de unione, & in opusculo ad Alexium, in fine hujus operis exhibitis.

3 *Subscriptionibus*.] Subscriptionibus scilicet, quæ habentur in septima synodo actione 7. nimirum, ut appareret ex subscriptionibus conformitas ad alios textus ejusdem septimæ synodi.

COLLATIO QUINTA ET SEXTA

DIE XX. ET XXV. OCTOBRIS.

Dicta in his duabus collationibus formiter non fuerunt recollecta, & eadem fere replicantur in collatione VIII.

AND. AD hanc quartam colluctationem cum cum pariter venissemus, cunctisve expectantibus, Colossensis summo pontifici direxit hæc verba.

COLOSS. Adsit benedictio tua, pater beatissime.

AND. Demum verba ad interpretem protulit.

COLOSS. Referam verba in Latino, ut formam servem: tu autem in Græcum patribus his traduces. Si tamen quid Græce explicare voluero, non adimo mihi facultatem.

INTERPR. In traductione per tuam paternitatem pridie reprehensus extiti, etsi, ut arbitror minus debite: nolo traducere, nisi Græce prolata, in a Latinum; cum ad id Græci fiduciam sumant.

AND. Jussit tamen imperator ut exequeretur utrumque opus. Cujus jussu, in scabello sedens, paratum se ad utrumque extunc exhibuit. Cœpit igitur hoc modo hæc collatio. Has tamen duas collationes domini Colossensis non curavi adscribere, quia formiter collectæ non fuere, & quia in octava collatione ipse eadem omnia repetiit: ideo non fuere hic adscripta, sed ibidem ejus dicta videas, ubi declaravit quæ hic b expresserat.

a Scilicet prolata a Græcis, cum illi in me fiduciam habeant, quod recte traducam de Græco in Latinum.

b Propterea ad intelligentiam dicendorum in collatione 7 sequenti a Nicæno, videnda omnino sunt prius, quæ dicit seu repetit Colossensis in collatione 8. Nam ipse dicit ibi, quod eadem vult repetere atque ad idē faciunt quæ dicit Foroliviensis coll. 10.

COLLATIO VII.

COLLATIO SEPTIMA.

KALENDIS NOVEMBRIS.

Utrum additio, Filioque, sit desumta ab intrinsecis ipsi symbolo, vel ab extrinsecis.

AND. NOVEMBRIARUM Kalendarum die solita post missam convenientibus cunctis, dicendi per mutuum silentium concessa licentia, Nicænus ex Græcis sex tertius verba hæc in medium protulit.

NICAEN. Auditis patienter per vos, reverendi patres, expositis, rationem illis reddituri venimus, sperantes pari vos patientia audituros. Mutua patientia inter nos caritatem ostendat, cum ab uno principio inchoamus, ad unum tendimus, videlicet ecclesiæ unionem. Morem geramus ecclesiæ, non privatis affectibus. Responsionem vestram quadripartitam

A c fecistis, ex quatuor, ut asseruistis, per nos relatis; & cuilibet responsum dedisse arbitramini, & pro nostrorum deductorum evitatione, quatuor dicere conati estis. Primo, Spiritum sanctum a Patre & Filio procedere, non esse additionem, sed declarationem. Secundo, quod in symbolo liceat primo tradita declarare. Tertio, quod hoc dogma est consonum rationi & patribus ecclesiæ. Ultimo, veritatem cum contineat, quod quilibet Christianus debet amplecti. Duo ex his tetigistis in prima vestr. collatione: & in secunda collatione cum restaret de duobus aliis dicere, ut nobis mos geratur, dixistis velle omittere, etsi necessaria forent: vobis potius quam nobis gessistis morem. Ex his,

COLLATIO V. VI. & VII.

c Dixi in antecedenti collatione, ad intelligentiam dictorum Bessarionis in hac collatione legendā esse prius coll. 8.

B ex quibus nobis morem gessistis, agimus gratias, & cum caritate probabimus, ad nostram propositionem duo illa non pertinere. Sed cum de quarto aliqua disserentes deducere conati estis, veritatem esse ab omnibus amplectendam, hæc non abnuimus; cum qui habet sensum & objectum recipit veritatis, & hoc intendat, ad quod nosipsi sumus simul tractaturi. Tertiæ partis, de qua & certa dixistis, reservabimus, cum de dogmatis veritate tractabimus: quo tempore (Dei gratia, afferemus rationes equidem plurimas. Capiam igitur ex expositis per vos, quæ dubium per nos positum tangunt;

C (quid enim expedit de dogmatis veritate discuti, si etsi verum adscribere symbolo non licuerit?) Dicimus dogma illud, etsi verum, in symbolo stare non posse: nam & multa necessaria, etsi vera sint, symbolo non fuerunt apposita. Dabimus in cunctis ad brevitatem operam: sed & longæ propositioni non potest perfecta brevis esse responsio. Dicam igitur de expositis circa primum, quatenus nostri quæsiti propositum tangunt. In deductione, quod dogma non sit additio, usi estis syllogismo quodam, cujus syllogismi majorem capiam, quæ ad propositum facit: deducta vero ad probationem minoris omittam. In probatione hujus majoris usi estis syllogismo quodam alio. Demum

D approbare conati estis per actus & diffinitiones præteritorum sacrorum conciliorum, & demum a voce & dictis domini Ephesini: cujus syllogismi forma hæc est. Omne additamentum est extrinsecus, declaratio non est extrinsecus: ergo declaratio non est additamentum. Recipimus istius syllogismi majorem, quod additamentum sit extrinsecus, licet ad rem, de qua agitur, possemus negare: minorem vero non admittimus, quæ dicit, declarationem non esse extrinsecus, sed de re ipsa. Nam & nos concedemus, declarationem esse positorum, sed non de positis: id est, declaratio est illorum quæ posita sunt, sed non de illis. Om-

E nis enim declaratio, præsertim ista de qua loquimur, ad rationem vel verbum refertur, quæ extra sunt: ad quod verbum vel rationem ita se habet, ut minor propositio ad majorem, ita declaratio ad rem declaratam. Dicimus Spiritum a Patre procedere: cum vultis inferre, & a Filio, capitis extra, auctoritatem hanc. Quod omnia quæ Patris sunt, sunt Filii. Hæc probatio Joan. 16. sumitur ab eo quod extra est. Ratio ergo quæ affirmat minorem, extra sumitur: ergo non sequitur, quod declaratio non sit extrinsecus, sed aliquando sumitur extra, & aliquando non? imo ut plurimum extra sumitur. Deinde habet dictiones, * quæ saltem extra sumuntur: unde sequitur contrarium ejus quod dicitis, quod omnis declaratio non extra sit. Unde videtur concludi, dicendo,

* nempe, Filioque.

COLLATIO VII.

* necesse est dicere,

do, * quo Spiritum procedere ex Filio, etsi declaratio foret, quod extra sumitur. Sed & vos dixistis: Additamentum fit extra, secundum philosophum, & non potest esse idem cum re cui additur. Nam & ipsa nutritio cum sit extrinsecus secundum philosophum, etsi similis rei cui additur, nunquam additur, nisi similitudinem capiat; & simile non est idem secundum philosophum. Quare cum additamentum duo faciat, primo ut capiat rei cui additur, [1] similitudinem, hæc dictio, Filioque, etsi sit similis rei additæ, habet dissimilitudinem saltem dictionum, habet & similitudinem: ex quibus negari non potest, etsi per modum declarationis veniret, quin sit additio, quæ prohibita videtur, & prohibitum hoc verbum apponi. Cum vero induxistis acta patrum, quibus videntur aliqua declarari, dubium nostrum non tangit. Nam quod aliquid apponatur fidei, hoc nunquam licuit, neque licebit. Exponere vero quæ implicite in sacra scriptura continentur, hoc illis patribus licebat, & etiam in symbolo ponere, non autem sacræ scripturæ quidquam adjungere: postea vero pars istius licentiæ fuit prohibita, ut addatur in symbolo. Scripturæ sacræ declarationes afferre suis in scriptis, cuilibet est permissum, nec hactenus prohibitum: & hæc ex necessitate facta sunt. Nam cum liceret ad libitum usque ad tempus secundi œcumenici concilii uti tali licentia, quia nonnulli usi sunt tali licentia in proprio malo, præsupposito patres tertii concilii, quod talis licentia nil boni operabatur fidelibus, sigillarunt & approbarunt, ut de cetero nulli liceat quidquam addere. Tenere namque quod primi sancti patres credidere, errorem afferre non potest. Quis enim illos de fide non perfecta arguere auderet? Sed per additionem multa possent scandala exoriri fidelibus, etiam per syllabarum immutationem: quod primi patres tertii concilii prohibuerunt. [a] Accedebat beati Cyrilli epistola [b] quam ad Acacium misit, in qua dicit: Sancta & œcumenica synodus quæ Ephesi convenit, providit necessario non debere alteram fidei expositionem ad Dei ecclesiam inferri, præter eam quæ jam extabat, quam patres nostri, qui in Spiritu sancto loquebantur, terminarunt. Ex quibus tria principalia sunt notanda. Primo, quod ipsa tertia synodus prima * prohibuerit additiones, hanc vim importat illud verbum Græcum προωώησεν. Secundo, quod necessario hoc factum est. Tertio, quod non prohibetur [2] alterius fidei expositio, sed ipsius fidei alia expositio: nam quod contraria dogmata & opiniones non fierent, jam ab initio erat prohibitum. Ad quid hæc tertia synodus prohibitionem tulit, nisi ut dictionum syllabarumve variationem, quod hactenus licuit, prohiberet? Sed & non prohibuerunt, quo minus cuilibet liceret, privatis codicibus declarare. Nam quod curat ecclesia de verbis, quibus privatim quisque Deum cognoscat, dummodo unus sit finis. Cura adhibita est symbolo communi fidei, in quo omnes baptizabantur, ut stet immutabile: & semet prohibuerunt patres etiam verbis, verbum θεοτόκος, videlicet Dei genitricem, nolentes in symbolo addere, etsi necessarium videretur. Et licet non fuisset nisi declaratio expressorum, cum verba hæc, videlicet, Filium descendisse de cœlis, consubstantialem Patri, & incarnatum esse ex virgine, hanc declarationem exposcerent [c]. Et si diceretis ex eo non fuisse additum, quia manifeste continebatur in

Conferenda hæc cum actis Græcis sess. 8.

a Concilii Ephesini parte 2. act. 6.

b Conc. Ephes. parte 3. num. 35.

* scilicet inter synodos.

1 id est providit, ex epistola Cyrilli silent.

c Nimirum esse Dei genitricem.

A symbolo multa alia quæ non ita aperte continebantur, nullatenus fuere apposita, ut vox & ipsa unio in persona Filii Dei ad nostram naturam. de qua patres tertiæ synodi. Et Filium Dei, & Verbum post unionem duas sortitum esse naturas, de quibus patres quarti concilii. Et quod duas in se servaverit operationes & voluntates naturales, de quibus considerationes patrum sextæ synodi. Hæc in symbolo minime adjecta sunt: sive adjicienda clara forent, sive obscura, patres abstinuerunt ab adjectione in symbolo. Hoc apertissime demonstrant omnia sancta concilia, quæ tertium concilium secuta sunt, nil addi voluisse. Et si quid dicitis de varietate librorum, alio loco deducetur; B septimum sacrum concilium præcedentia secutum. Et cum dicitis Paulum apostolum ante tertium concilium prohibuisse aliam edi fidem, fateor; sed hoc non facit patribus præjudicium. Nam Paulus de alia fide mentionem facit: aliam fidem patres non exposuerunt, nec eis ullatenus licuisset. Et cum beatus Gregorius theologus [d] dicat, idem tenere, quod patres Nicææ, licet declararet quæ per illos non tam clare promulgata fuerant; dico hoc factum ante prohibitionem. Quare nil ad ea quæ postea facta sunt. Sed si post prohibitionem quid factum est, ostendite: si omnino quid fuerit additum, & nos sequemur. Et hoc nullatenus factum est, clamant patrum opera, sole clarius consonant operibus rationes. C Communis est Christianorum possessio symbolum. Et licet Gregorius [e] theologus dicat, diversitatem syllabarum, eodem dato sensu, non afferre novitatem, loquitur de significantibus rem eamdem, & quæ de uno & eodem prædicentur subjecto, ut quatuor, bis duo, aut rectum dicere, non obliquum, sed in re nostra diversum est: nam ad varias dictiones sunt varii sensus. Alia namque est persona Patris, alia Filii. Secundo cum dicitis, Græcos diversis syllabis ac Latinos proferre symbolum; dicimus in nostra difficultate non solum varias voces & dictiones, imo varium sensum, & differentem sententiam uniuscujusque verbi esse. D Nam dicere, quod Spiritus sanctus a Patre procedat, oratio una est: quod vero a Patre & Filio, duæ sunt quæ copulantur in una: quare habent duas rationes oppositas: una earum est falsa, videlicet: Spiritus non procedit a Patre; alia, non procedit a Filio: & hanc veram nos esse dicimus, vos contra. Non sunt solum verba variis vocibus idem significantia. Clarum est in Latino idem esse, bonus dies, & καλὴ ἡμέρα in Græco: unde vocum varietas in hoc non inducit diversitatem; & in hoc fuerat inter nos concordia, ut quilibet suo idiomate fidem proferret. Res addita non idem sonans differentiam facit, & non tantum a nobis Latinos, sed & inter nos, si quis E ex nostris id Græce proferret. Et cum pro tertio dixistis, principia ac dignitates cujuslibet artis potentes habere omnia quæ sequuntur, adjicientes quod progredientes ab ipsis principiis, facillime ostendetis esse necessarium dicere, Spiritum etiam a Filio procedere: & sequeretur hoc ex principiis communibus nobis & vobis. Cum hæc probabitis, regratiabimur vobis: sed nos non apponemus hæc ipsis principiis: nam hoc universaliter impossibile est in omnibus principiis universalium rerum maxime fidei, de qua nunc sermo est. Nam principia, & quæ post, in multis discreta sunt, & forte in

ANNO CHRISTI 1438.

Galat. 1.

d Initio epist. 2. ad Cledonium quæ est 52. inter orationes in fine tom. 1. editionis Parisiensis.

e Oratione in sancta lumina, id est, de Epiphania, quæ est 39. editionis Parisiensis.

in omnibus. Nam principium, universale; quæ sequuntur, particularia: & principium est quod demonstrat, quæ sequuntur sunt quæ demonstrantur: principium est propositionis, quæ sequuntur sunt conclusiones. Quonam modo universalia particularia fiant, & demonstrantia, quæ demonstrata sunt: unde quod principia contineant quæ sequuntur, necessarium est: sed quod addatur principiis, non est necessarium: & tunc longe difficilius, si qua prohibitio esset, quæ hoc inhiberet, ut in casu nostro, maxime cum multa alia quæ vera sunt, & insunt principiis, attamen addita non sunt. Nam omnia dogmata fidei Christianæ in principiis scripturæ insunt: nihilo minus non voluerunt, ut quid fuerit adjectum. B

Cum dicitis, quod cum Dei ecclesia una sit, oportet unam semper habere potestatem. Dicimus, quod etiamsi una sit ecclesiæ potestas, habet tamen servare immutabilia, quæ per præcedentes fuere tradita: & hac data immutabilitate in rebus uniformiter determinabilibus, firmatur, unam esse semper ecclesiæ auctoritatem. Alio namque modo ecclesia seipsam everteret. Datus est modus, ut occurrentibus obvietur privatis literis: sic factum est per Tarasium & Agathonem. Ultimo, decem particulas tetigistis, quæ id continent quod expressum est, licet quædam clarius habebant. Admirabamini in primo, quod Nicæni concilii symbolum attulerimus. Dicimus, necessitate quadam hoc factum, C ut, illo lecto, videretur facta prohibitio in tertia synodo.

AND. Quæsitum est a Nicæno loquente, si symbolum secundæ synodi 4 lectum fuit in tertia: qui respondit.

NICÆN. Primum tantummodo lectum extitit: ambo autem asseruimus lecta virtualiter, primi lectione. Secundo dixistis, patrum prohibitiones referri ad alterius fidei expositionem, non ad declarationem prohibitam: hæc tamen satis operationibus patrum comprobatur; etiam declarationem prohibitam. Tertio arguistis ab ipsis principiis & dignitatibus; ultra jam relata, dicimus; non necessario sequitur quod vultis a principiis introducere. Nam nullum principium D alicujus disciplinæ seu artis potest recipere conclusionem in ipso principio: potest bene esse caussa conclusionis. Nam multæ declarationes necesse fuere theologiæ; tamen non fuerunt adjectæ principiis: ergo non semper addenda principiis declaratio. Ergo cum additio non fiat principiis sacræ scripturæ, nec symbolo; [a] & removeatur vestra additio, cum pariter concurrant sacra scriptura & symbolum. Admittimus quod dicitis, omnia sequentia tertium concilium referri ad ipsum concilium: non tamen tertium concilium potest esse expositio ceterorum, cum sequentia præcedentium sint declarativa ut plurimum. Stemus igitur expositoribus Cyrillo & Agathoni, qui tertium declararunt concilium. Cum ergo tertio E concilio necessitas immineret, ipsi sancti patres illam prohibitionem exposuerunt, ut Cyrillus expresse declarat. Clarum est, quod & aliis conciliis tale fuit propositum, quod opere demonstrarunt. Dimittemus alia ad futurum conventum, ut similiter nobis concertantibus, unus alteri occurrat. Sic ex patribus vestris qui se obtulit mecum specialiter concertare, præparet se in secundo conventu.

a Subintelligen. debet fieri, ergo removeatur, &c.

AND. His dictis, pariter assurreximus omnes hora XXI. diei.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD SEPTIMAM COLLATIONEM.

1 *Similitudinem.*] Clarius ex Græco scriptore sessione octava sic: *Alimentum cum sit extrinsecus, est tamen etiam ex similibus: factum enim simile additur: nec addi aliter potest, nisi fiat simile. Cum ergo additamentum hæc duo habeat, ut sit extrinsecus & ex similibus, videntur secundum utrumque convenire ea quæ adduntur; & id de quo agimus, nempe quod dicitur, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere. Habet enim hoc simile quidem per vos, quatenus in eumdem coincidit sensum: dissimile vero, quatenus saltem voces inferunt quid extrinsecus.* Hæc ille.

2 *Alterius.*] Id est, non prohibentur expositiones aliorum dogmatum fidei, sed expositio ipsius fidei & symboli inserta in ipso symbolo hoc prohibetur: & statim occurrit tacitæ objectioni, quod prohibetur inseri dogma contrarium, non explicatio ejus quod inest. Respondit, quod contraria dogmata jam erant prohibita: ergo nova prohibitio refertur etiam ad expositionem ejusdem symboli, etiam per additionem verbi ad majorem explicationem.

3 *Septimum.*] Supra enim collatione tertia Julianus cardinalis adduxerat septimum concilium, in quo erat additum in symbolo, Filioque.

4 *Lectum.*] Plura enim fuerunt addita a secundo concilio in symbolo Nicæno, & tamen tertium concilium prohibitionem fecit, ne adderetur Nicæno: ergo intelligit de additione sensus contrarii, non explicationis. Vide in collatione sequenti.

COLLATIO OCTAVA.

DIE IV. NOVEMBRIS.

Discutiuntur prohibitiones patrum & conciliorum, de non addendo aliquid symbolo & diffinitionibus fidei; & quod additio, Filioque, sit declaratio.

AND. CUM sacrum consistorium post exhibitas preces missarumve solemnia convenisset, facto silentio, Nicænus qui pridie sermonem fecerat, his verbis prosecutus est.

NICÆN. Cum nos optima responsa reddiderimus ad plura per paternitates vestras exposita, quædam nos propter horæ brevitatem omisimus, quæ tamen virtute & potentia in dictis continentur. Sunt autem ex [b] vestris, quæ responsa requirunt. Etenim dixistis, [c] movere fidem per symbolum aliud esse quam declarare; & quod Agatho extendit & auxit in expositione quam fecit de fide, [d] & quod vox ipsa θεοτόκος, videlicet Dei genitrix, non necessario debebat apponi; [e] & quod sancta Romana ecclesia hæc fecerat, mota auctoritate patrum & sanctorum ecclesiæ, necessitate coacta & sua auctoritate, quam in hujusmodi rebus habet. Ad primum dicimus, verbum, *movere*, non habere sensum illum quem creditis. Nam sequitur post, [f] non esse licitum addere nec verbum, nec dictionem, nec syllabam: & opere comprobantur: nam urgentibus necessitatibus ut declarationes fierent, nullas declarationes fecere. Quod autem beatus Agatho [g] dicat, quod verbis & sensu debeat servari integritas fidei, nos non intelligimus ut vos; sed intelligimus, universaliter prohiberi universam mutationem. Hoc clare colligitur ex his quæ supponit Agatho: nec etiam minuit, nec auxit, nec immutavit quæ sunt fidei: subsequenter & recte ponit, eamdem fidem verbo & sen-

b Scilicet, dictis.
c Id est, addere declarationem in symbolo non est movere seu cõtrariari fidei in symbolo.
d In sua ep. relata in 6. synodo actione 4. quam infra ponderat Colossen.
e In symbolo scilicet: & ideo quãvis diffinita in 3. synodo, non tamen addita fuit symbolo prout necessitate cogẽte fuit additũ, Filioque.
f In verbis scilicet prohibitionis factæ in 3. synodo par. 2. actione 6.
g In sua epistola relata in 6. synodo actione 4.

COLLATIO VIII.

& ſenſu debere ſervari. Quoniam vero auctioni, vel minutioni, vel immutationi verborum & dictionum prohibitionem imponit, videtur ipſe eſſe ſententiæ ut nos: & quod ipſe aliquam ſui expoſitionem addit, non facit ad noſtram quæſtionem, cum nunquam prohibitum eſt, nec erit, privatam & particularem fidei expoſitionem particularibus & diverſis fieri verbis; at diſciplinam ipſam fidei & ſymbolum in omnibus immutabile permanere debere, ut ipſe Agatho expreſſe inſinuat. Cum dixiſtis verbum θεοτόκος, id eſt Dei genitrix, non omnino fuiſſe neceſſarium poni: neſcimus quo pacto hoc factum ſit: ſi non erat neceſſarium, non debebat uſquequaque diffiniri; & fruſtra tot patres ſolemniter de eo dubitaſſent, & ſuperflue alibi fuiſſet additum [a]. Si vero neceſſarium extitit, militat noſtra ſententia. Quod dicitis, neceſſitate factam additionem per Romanam ſanctam eccleſiam, & auctoritate ſanctorum, utrum ſancta Romana eccleſia auctoritate ſanctorum mota fuerit, in aliis videbitur diſputationibus, & in ſequentibus erit cogitatio. Si vero auctoritate propria, aut neceſſitate mota fuerit: dicimus, quod neceſſitas nullo modo [b] eſt impedimento diffinitionibus patrum, cum nulla videatur excepta; & ſuo tempore cum caritate petemus, qualis fuit illa [c] neceſſitas. Verum de auctoritate Romanæ eccleſiæ multa haberemus dicere, niſi aliud eſſet propoſitum noſtrum. Nam ſcimus & cognoſcimus quouſque ſe talis extendat: primitus autem volumus vos ſcire, quod talem licentiam, ut in ſymbolo quid addatur, excipimus, & ab œcumenica ſynodo & ab univerſali eccleſia, nedum a Romana, & cum ab univerſali eccleſia excipimus. Ergo nec Romana poteſt, nec hoc nos facimus, ſed patres fecere in diffinitionibus eorumdem. Hoc diximus ad veſtra propoſita, non his ſolis inniti volentes, ſed aliis ſuis loco & tempore deducendis. Dicimus igitur, diffinitiones patrum ad quamcumque declarationem extendi: & cum audimus patres dicentes: Nulli licet addere, vel minuere: intelligimus ad ſyllabam dictionemque. Ad iſta facimus teſtimonia ſanctorum patrum operaſſe. Quærimus, ſi diffinitiones & prohibitiones in illis contentæ referant ſe ad ſymbolum, vel non.

a Scilicet in diffinitione extra ſymbolum.

b Id eſt, nullo modo neceſsitas impedit, quin obſervetur diffinitio de non addendo aliquid in ſymbolo, cum nulla neceſsitate excepta fuerit diffinicum, ut non addatur.

c Propter quam ſcilicet non ſolum diffinivit, ſed etiã in ſymbolo appoſuit.

AND. His expoſitis, ſilentium factum eſt: intuentibuſque noſtris ſex, ab eiſdem quæſitum, pariter allocuti ſunt. Convocatiſque cardinalibus, qui ſuo loco ſedebant, pariter & cardinales & deputati ſex ad ſummum pontificem ad tribunal ejuſdem acceſſerunt, conctique pariter allocuti ſunt. Omnes rem quidem in fidei eſſe facto, profeſſi ſunt: tam mature graviterque cuncta fecere.

LUD. Quid demum ſecutum eſt?

AND. Reverſi ſunt ſex deputati ad conſtitutum locum. Demum cardinalis, qui inter eos primus fuerat, ſic inquit.

CARD. De mandato ſanctiſſimi domini noſtri aliqua referam. Sacer hic cœtus, quæ & hodie & pridie retuliſtis, audivit. Conveneramus, ut dicenda ſcripto ederentur. Quare ut forma ſervetur, conveniant qui ſcripſerunt, & de ſcriptis conveniant: & demum convenientes plenum & pertinens recipictis reſponſum; & nunc etiam quæſito veſtro reſponſum damus hoc modo. Ex verbis veſtris, expoſitis geſtis tertii concilii, patres legerunt Nicænum ſymbolum, epiſtolam Cyrilli ad Neſtorium, blaſphemias Neſtorii, ſymbolum Neſtorii, Taraſii, auctoritates, ceterorum ſanctorum, cum aliquibus fidei diffinitionibus: poſtea ſequitur: [d] Nulli liceat aliam fidem proferre vel exponere, &c. quam illa, quæ a patribus in Nicæa conventis expoſita.

Dicimus prohibitionem referri ad omnia quæ fuere in Nicæa expoſita, & quod non magis ad ſymbolum, quam ad alias diffinitiones reſpicit. Vos tamen, patres, aliqua patienter audiatis dicenda per dominum Coloſſenſem.

ANNO CHRISTI 1438.

d Concilii Epheſini parte 1. actione 6.

AND. Antequam Coloſſenſis verba faceret, cardinalis petiit a Græcis, ut acta Chalcedonenſis ſynodi exhiberent. Qui Græci reſponderunt, non habere integram ſynodum. Tunc cardinalis dixit, libros debere portari. Papa demum annuente, Coloſſenſis his verbis allocutus eſt.

COLOSS. Quædam diebus his per vos repetita ſunt, quæ judicio meo & collegarum non videntur ſtare eo ordine quo dicta ſunt. Præterea cum quædam firmiſſima ſententia confirmaſſem & oſtendiſſem, vos alio ſenſu declaraſtis, & plane quædam negaſtis. Verum cum omnia talia maxime conducant ad præſens noſtrum certamen, patiamini, obſecro, patres optimi, ut ipſa paululum repetam, & meam ſententiam dicam, veſtramque repellam. Illud in primis proferam, illam veſtram exhortationem ſanctam, cum unus & idem ſit ambobus finis, oportere patientia uti & modeſtia; memoriæ ſit, idve & vos faciatis: illud addens, ut quæ ſimplici animo & recto corde dicuntur, non ſiniſtra intelligentia aſſumantur, quia & nos & idem fecimus, & quædam, etſi ſono aſperrima viſa ſunt, æquo toleravimus animo, & in futurum faciemus: hoc facto caritas inviolata manebit, & finis quæſitus aſſequitur. Voluiſtis, patres, repetere a me dicta: non tamen repetiſtis eodem ordine nec ſententia; cum veſtrum problema fuiſſet, quomodo ſancta Romana eccleſia fecerit rem prohibitam, & quomodo illi licuit. Dixi ad hoc, quod non fuerit additio, quod non fuerit prohibitum, quod fuerit verum, quod impellente maxima neceſſitate, quod eſſet manifeſta veritas in eccleſia Dei, & quod oportebat id fieri per Romanum pontificem, ad cujus officium ſpecialiter iſta ſpectare noſcuntur: ex quibus concluſi, fuiſſe omnino licitum Romanæ eccleſiæ illam declarationem facere. Repetitio veſtra nec ipſum ordinem ſervavit, nec ſententiam: Quare oportet in præſenti de hoc facere ſpecialem mentionem. In ſecundo paſſu dixiſtis, [e] tertiam particulam nos ſponte noſtra omiſiſſe, cum fuerimus auditi [f] ad nutum. Nonne expoſitum patet? Nonne dominus Nicænus dixit, quod quæ dicebantur, non tangebant quæſitum, & quod eis non intendebatis dare reſponſum? Quid reſtabat, niſi de ea re tacere? Quid effundere verba vobis non audientibus? Et inviti venimus ad ſilentium partis illius, & certe ſatis mœſti. Ex illius enim partis probatione facile erat probare, fuiſſe licitum Romanæ eccleſiæ facere declarationes. Hæc volui repetere, ut conſtet omnibus, cujus cauſa pars illa fuit omiſſa. Et cum voluiſtis cuidam noſtro ſyllogiſmo dare reſponſum, aliter adduxiſtis. Nos hac argumentatione uſi ſumus: Nulla expoſitio vel declaratio alicujus dictionis eſt additio: ſed dicere Spiritum ſanctum procedere a Filio, eſt explicatio contentorum in primo: ergo non eſt additio. Vos replicando [g] dixiſtis. Omnis additio fit ab extrinſeco: ergo expoſitio non eſt additio.

e Quod ſcilicet eſſet manifeſta veritas in eccleſia Dei.

f Ad arbitrium ſcilicet & voluntatem noſtram.

g Meum ſcilicet argumentum d

AND.

ANNO CHRISTI 1438.

A AND. His expositis, Nicænus hæc dixit.

NICÆN. [a] Dico, quod omnia per vos dicta habent responsionem congruam. De hoc syllogismo miramur, cum omnia scripta sint quæ diximus: non prætermisimus syllogismum de quo verbum facitis, sed venimus occurrentes syllogismo, quo usi estis primum syllogismum probare.

[a] Id est, Dico quod omnibus per vos dictis dedimus congruas responsiones. Ex scriptis apparet, quod non prætermisit syllogismum, quo dicitis probare, primo, Filioque esse explicationem; secundo, explicationem non esse additionem. Huic argumento, quo usi estis ad primam propositionem probandam, ego occurri.

COLOSS. Ego illo syllogismo non usus sum, quod dicitis: verum est, quod ad confirmationem majoris propositæ præmisi hoc, quod omnis additio fit ab extrinseco: nec usus sum syllogismo, sed similitudine, philosophorum doctrina dicentium debere esse similitudines breves, quia similitudo habet convenientiam & disconvenientiam. Hoc habeo ex doctrina vestræ B Græciæ.

NICÆN. Dicat paternitas vestra, ut placet, & potestis dicere. Sed quæ diximus, scripta sunt, & auscultavimus cuncta, & ex illis responsionem cepimus.

COLOSS. Veniamus ad alia. Ego dicebam, quod dogma, Filioque, comprehenditur in verbo, Patre. Paternitas vestra respondit, quod medium, quo illud probabatur, capiebatur extrinsecus, videlicet assumptione hujus, quod quæcumque habet Pater, habet Filius: asserentes hoc extrinsecus esse. Sed sciendum quid in disciplina dicatur extrinsecus & secundum philosophos, & maxime Aristotelem. C Illud in disciplina extrinsecus dicitur, quod non subjicitur subjecto ejusdem scientiæ, nec partem eamdem, nec proprietatem, nec passionem habet, sicut si diceremus, arithmeticam distare a philosophia naturali, & astrologiam a morali, in quibus subjecta distinguuntur. Alio modo dicitur extrinsecus, quod non est in eadem voce: ut procedere Spiritum a Filio, est vocis alterius dictionis & sensus. Ignoro quomodo capiatur extrinsecus per vos. Si extrinsecus capitis, ut dicatur non esse unum subjectum in uno, & alio problematum, videatis, an sane sit dictum, sequeretur maximum inconveniens contra fidem: nam sequeretur aliam esse fidem evangeliorum a symbolo. Secundo, quod propositio D illa: Quæcumque habet Pater, &c. non sequeretur ex [b] symboli disciplina. In disciplinis cunctis, esse, quod est unius disciplinæ subjectum, non potest probare aliam proprietatem alicujus subjecti alterius disciplinæ. Si ergo vox hæc, salvatoris, esset alterius objecti, nihil concluderetur per exposita in symbolo. Hoc quam alienum sit a fide Christiana, paternitates vestræ vident. Et certe quod est præcipuum in fide, vel immediate a primis principiis, non potest dici extraneum, vel alienum. Nonne sumitur a doctrina evangelii? ergo evangelium est principium ad ea quæ sunt in symbolo: ergo est proprium principium, non alienum, & non extrinsecus. Hoc clarum est, evangelium esse symboli principium, E quia apostoli exequi volentes Dei præceptum, ut omni creaturæ evangelium prædicarent, ut pariter in evangelizando convenirent, ex evangelio fecerunt symbolum, quod dicitur apostolorum. Sequitur, quod verba evangelii non possunt dici extrinsecus a symbolo, intelligendo extrinsecum a sensu. Necesse est ergo quod extrinsecus intellexeritis secundo modo, videlicet quod non est ex voce propria, prout in symbolo ponitur. Sed ex hoc sequitur inconveniens aliud, quod symbolum factum ex fide [e] Christi, factum sit per additionem: quod vos negatis. Nil etiam est symbolo positum per concilia, quod [*] immediate reperiatur in symbolo apostolorum. Nicænum concilium declaravit consubstantialem, quod non inveniebatur in symbolo quoad verba, nec sequebatur immediate ex aliquo posito in symbolo. Nam si ex aliquo sequeretur, ex illo sumeretur, a Patre genitum; sed ex hoc non sequitur absolute, quia Arrius dicebat: Dato quod Pater Filium genuerit, non sequitur, ergo consubstantialis. Nam sol hominem generat, non tamen substantiam cum homine communicat: non sequitur, genitus a Patre; ergo consubstantialis. Oportet doctrinam evangelii capere, illam videlicet: *Ego & Pater unum sumus*: ex qua concluditur consubstantialitas. Sed talis modus dicendi, secundum vos, extrinsecus venit: ergo est additio. Hoc idem in Constantinopolitano symbolo. Nam dicere Spiritum sanctum dominum & vivificantem, cum non fuerat vox talis in symbolo, nec ex aliquo immediate sequitur, cum non inferatur, Spiritus, ergo dominus. Tamen patres illi concluserunt dominum & vivificantem esse, ex evangelio rem ipsam sumentes, aut ex principiis primis: & tamen secundum vos sequeretur esse per additamentum. Et quia quod sequitur per additamentum, est aliud quam principium, quomodo salvabimus Ephesini dictum, qui interrogatus a nobis, cur de Constantinopolitano symbolo mentio facta non extitit, dixit, quia idem erat: quæ quidem veritas stare non posset, si dicatur extrinsecus illud, quo mediante, aliquid inducitur declarationis in symbolo. Advertite quæso inconveniens, quod in tota philosophia daretur ex hoc, cum in omni scientia contingit fieri demonstrationes, quæ fiunt per quod est esse rei, demonstrando proprietatem de proprio subjecto: & cum tale quod quid est esse rei. nec in voce convenit cum subjecto, nec in prædicato, nec in conceptu, ut Aristoteles 7. metaphysicorum probat, sequitur hoc inconveniens in philosophia, quod proprietas alicujus subjecti fiet per extrinsecum, & inesse subjecto per extrinsecum: quod tamen falsum est, & arbitror vos non negare doctrinam sanctorum; & eorum maxime, qui approbati sunt per concilia: cum de fide & religione Christiana quid docent, nil docent quod sit extrinsecum a fide. Nam cum doctrina Christianorum theologiæ sublit, cum allegatur quis doctor, pertinentissime allegatur: & nullatenus alienus a doctorum illorum numero est beatus Basilius, qui scribens ad fratrem Gregorium Nyssenum [d] dicit: Quicumque intelligit Spiritum, intelligit & similiter comprehendit illum ex quo est: intellecto Spiritu, intelligitur & ille cujus Spiritus est, & quia Christi est Spiritus [e]: & cum intelligitur Spiritus in symbolo, intelligitur Filius [f]. Ex hoc datur intelligi, quod auctoritas illa salvatoris, *Quæcumque habet Pater*, &c. non dicitur quid extrinsecus continere: alias sequeretur, quod omnia illa quibus usi sunt patres in declaratione symboli, essent additiones: & cum illæ additiones non prohibuerint, [**] quod non dicatur unum & idem symbolum, cur in casu nostro non dicimus, dicere Spiritum procedere a Filio, intelligi illico ex quo procedit a Patre [g]? Nec est necessarium, cum dicitur quod aliquid includitur in alio, quod debeat esse idem penitus: imo sæpe contingit, quod conveniunt in uno, & disconveniunt in alio, ut genus cum specie: & licet explicans species, aliam vocem habet, nemo philosophus diceret, additiones esse

COLLATIO VIII.

[*] id est, explicite

Joan. 10.

[b] Post ex, supplendum ea, ut sensus sit: Non sequeretur ex ea propositione salvatoris. Joan. 16. *Quæcumque habet Pater, mea sunt*; tamquam ex principio, doctrina & disciplina symboli, ut statim se declarat Colossensis.

[e] scilicet, ex fide tradita per Christum in evangelio.

[d] Epist. 43. circa mediũ.

[e] Et quia Christi est Spiritus: hucusque verba Basilii.

[f] a quo scilicet procedit. *Joa.* 16.

[**] quo minus dicatur.

[g] Quia procedendo a Patre, habet omnia quæ habet Pater: sed Pater habet quod procedat ab eo Spiritus, ergo hoc idem habet & Filius.

COLLATIO VIII.

esse genus & species correlativas, & e contra, A si se habent, quo uno posito, aliud intelligatur, & nihilo minus illa distinguuntur numero, specie, vocabulis. Cum ergo in casu nostro res unius substantiæ sint omnino eædem, præterquam proprietates constitutivæ: non est dicere habere quid extrinsecus, si inferatur unum ex altero. Dico igitur ex his, propositionem declarantem Spiritum sanctum procedere a Filio, nullatenus extrinsecum posse dici, si ex verbis Christi illud suscipitur. Et cum admirationem suscipitis, quia diximus ex theologiæ principiis sequi, Spiritum sanctum a Filio procedere, minime mirandum est: sed nos ipsos admirari convenit, si admirationem suscipitis. Nam hoc solo brevi discursu luce clarius patet; B quæcumque habet Pater, habet Filius: sed procedere Spiritum habet Pater; habet ergo & Filius. Syllogismus hic est in prima figura & tertio modo: antecedens & major concessa est, & est Joannis 16.

NICÆN. Auctoritatem Joannis admittimus, sed quod reducatur ad sensum quem dicitis, dicimus vos dicere.

COLOSS. Si syllogismus admittitur, consequentia negari non potest.

NICÆN. Dicite quid placet, quia ad ea non respondebimus, quæ ad conclusionem præsentem non faciunt: sed profitemur hoc, hoc modo nunquam ad conclusionem venturos. Nos quidem patienter audiemus exposita, quousque ad propositum veniatis. C

COLOSS. Nonne quæ retuli, salvatoris verba sunt, & minor per evangelicum textum comprobatur? Ergo argumentum concludit per fidem. Nisi vos hujusmodi principia negare velitis, luculenter ostendam, quæ dicta sunt, rem de qua agitur, pertinenter concernere.

NICÆN. Dicite prout placet: sed rogamus, verbis honestis, nec asseratis nos fidei principium negare.

COLOSS. Cum vos audierim dixisse, gratias nobis [a] acturos, si a principiis fidei Spiritum a Filio procedere demonstrarem; desideravi id agere, ut condignas rependeretis grates.

a Paulo ante hac ipsa collatione.

NICÆN. Id diximus; sed suo tempore id D petivimus reservari; rationi consonum est ut servetur.

COLOSS. Dicam quæ vestro judicio pertinentia sunt, & liberum est respondere quod veritatem detegit. Dicit & ipse salvator a se procedere. Nam nil est aliud evangelicum illud, *Ex meo accipiet*, nisi Spiritum ex eo procedere, beato Epiphanio teste, cujus verba sunt hæc.

Joan. 16.

Hic desunt breves quædam auctoritates sancti Epiphanii [b].

b Clarissime id probat S. Epiphanius adv. hæres. lib. 3. hær. 54. alias 74. a num. 7. ad 10. unde videntur desumptæ fuisse auctoritates, quæ hic desunt.

Et cum asseruistis, quod sicut conclusiones non adduntur principiis, sic nec hæc additio fiet symbolo: dicimus quod absolute verum non E est, quod principiis conclusiones non addantur, quoniam in una disciplina veniunt multiplicia principia, aliqua quæ non probantur in illa, vel quia per se nota sunt, ut in metaphysica; vel quia in alia doctrina probantur. Sunt alia quæ possunt demonstrari, & hæc possunt esse principia & conclusiones, ut in morali philosophia.

AND. His expositis, silentium factum est, & dominus cardinalis sic inquit.

CARD. Hora jam surgendi est, ac nocti parendi: vestro quæsito responsum dedimus. Dominus Colossensis non ut expositis responderet, hæc retulit quæ audistis: sed quia videbatur eidem aliter vos sumpsisse quæ dixerat, quam videretur expediens; visum est, ut ipse se declararet. Restat, ut scriptores conveniant ad diem Sabbati pro responsione nostra recipienda.

ANNO CHRISTI 1438.

NICÆN. Dicimus, & dicemus vestræ paternitati, quod quæstio nostra in duobus consistit. Primo, si vestrum dogma verum sit, vel non; & veritate inventa, an symbolo addi licuerit. Omnibus quidem notum est, ultimum præcedere primum: nam & dato dogmate vero, dicimus addere non licuisse. Modus discussionis habitus longus est: videtur omissa discussione veritatis dogmatis, ut ad rem propositam veniamus; hoc videtur expediens isti rei. Nam ad ea quæ dicta sunt, non videtur satisfactum, nec interrogationi nostræ responsum.

CARD. Non pertinenter & bene quæsito dedi responsum?

NICÆN. Non expectavimus vestræ paternitatis responsionem [c], satisfactionem quæsiti, & illa audita, quæ intendimus comprobare, si verba domini Colossensis impedimento non fuissent.

c Loquitur de responsione data supra a cardinali, de qua plura dicimus in 1. nota hujus collationis, quam voluisset Nicænus in hac eadem collatione discuti: cui optime respondet cardinalis, quod propter ejus interrogationem non erat modus dicendi perturbandus.

CARD. Duabus diebus cum orationem feceritis, quod ad interrogationem unam perturbaretur dicendi modus [d], vel alteraretur data dicendi forma, justum non est: die Sabbati respondebitur per vos expositis, demumve paritate servata, ad brevia quæsita brevia responsa dentur.

d Duabus diebus fuerant dicta plura de procesſione Spiritus sancti: necessa fuit quod super his aliqua diceret Colossensis juxta formam conventam, non autem hæc omittere propter interrogationem supra factam a Niceno, de qua in prima nota hujus collationis dicimus.

AND. Hora jam 22. his expositis assurreximus cuncti.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD OCTAVAM COLLATIONEM.

1 *Dicimus.*] Vides lector, quod cardinalis immediate & directe respondet quæsito Nicæni clare & breviter; noluit autem responsionem suam dilatare in hac collatione, quia prius voluit Colossensem respondere ad dicta D a Græcis in prioribus collationibus, dicens hic, ut iterum replicat in fine hujus collationis, suam responsionem ad quæsitum Nicæni dilatandam fore & probandam, ut re vera præstitit Foroliviensis in sequenti collatione, & ipse cardinalis collatione decima & duodecima, ubi incipit; *Notetis*: & 13. ubi incipit; *Ego allego*: demonstrando quod additio prohibita refertur ad omnes diffinitiones, quia prohibetur solum dogma contrarium fidei, non autem declaratio: quia tunc non est additio, sed major extensio. At vero Græcus scriptor, vel ejus scriptorum corruptor, sessione nona, quæ huic collationi correspondet, post consultationem deputatorum cum summo pontifice, non refert responsionem cardinalis quæsito Nicæni, neque promissionem ejusdem de eadem responsione comprobanda in sequentibus: sed dicit, *nullam datam responsionem quæsito Nicæni, & Colossensem evagatum extra propositum: quia*, inquit, *non suppetebant illi aptæ responsiones*. Sic scriptor mutilus, vel ejus scriptorum corruptor, & judex non constitutus.

Hanc cardinalis responsionem, ut optimam, inseruit E postea Bessarion in opusculo ad Lascarim cap. 3. in fine hujus operis exhibito.

Hinc apparet non esse plenam fidem adhibendam eidem scriptori, vel ejus scriptorum corruptori, dum sessione sexta perbrevem & insufficientem ejusdem cardinalis Cæsarini refert responsionem ad dicta Ephesina improbantis octavam œcumenicam synodum, in qua Photius schismaticus ejus antesignanus fuerat condemnatus, quam ampliorem & fortiorem optasset Baronius tom. 10. anno 869. num. 61. Quamvis alio etiam ex capite excusari possit cardinalis, ut idem ipse ibidem innuit: non enim tempus erat, vel opportunitas disputandi de octava synodo, sed de additione, Filioque, in symbolo.

2 *Tange-*

ANNO CHRISTI 1438.

2 *Tangebant.*] Græci enim, ut supra, institerunt, ut prius ageretur, utrum fuerit licitum addere symbolo, quam utrum sit vera propositio, ex Patre Filioque: & resistebant, ut de hoc ageretur.

COLLATIO NONA.

DIE VIII. NOVEMBRIS.

Additionem, Filioque, non esse vere & proprie additionem, neque esse prohibitam.

AND. CONVENERAT cœtus sacer, cunctisque expectantibus, quæ exponere episcopus Foroliviensis ex Latinis deputatus tertius, his verbis exorsus est.

FOROLIV. Ad ea quæ dicta sunt per nos, reverendissimi patres orientales, primo per modum præambuli tria per vos proposita commemorabo. Audivimus ab initio vestræ collocutionis dicentes, non debere nos huic rei insistere, aut studere ut vincat una pars alteram, ut nos invicem superare contendamus, sed tantummodo menti esse nobis, ut puram & sinceram fidei veritatem clare & aperte in medium deducamus. Quod utique approbavimus & nosipsi, & cum omni studio & cura sequi volumus: quia sicut in epistola [a] divus Hieronymus dicit, nunquam errat dubitatio quæ sequitur veritatem. Imo etiam ipsa veritas, & præsertim divina veritas sanctæ fidei, homines valde distantes regione, moribus & lingua, imo & separatos congregat & colligit in unum, si magnus ille Areopagita manifestat in libro de divinis nominibus [b], dicens: Fides est unicum credentium fundamentum, eos colligans in veritate. Ipsa enim est scientia adjuvatrix cognoscentium & cognitorum. Igitur si optamus, si intendimus, si studemus ad hanc sanctam unionem, mentem realem & constantem procurare oportet, ut animorum sensu convenientes, in ipsa veritate uniamur. Secundo, per vos prædictum est, quod quidquid per nos tractandum & ratione discutiendum, cum patientia & mansuetudine & tranquillitate tractetur. Et hoc utique magnam in corde meo induxit lætitiam, adeo ut cum propheta dicere possem, cum hoc a te, domine Nicæne, intellexi: *Dedisti lætitiam in corde meo*: quia sicut scribit Paulus 2. ad Timoth. epist. *Servum domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docilem, patientem cum modestia*, &c. Tertio dixistis, quod servare intendo & delectat, bonum & rationabile esse, ut allegationes, responsiones & rationes nostræ sint breves, cum brevitas ipsa & facilius apprehendatur ad intellectum, & memoriæ commendetur facilius. Quod utique placet, si ita breves non sunt, quod sint obscuræ, & imperceptibilitas evitetur: quia dicitur, obscurus sum, cum brevis esse laboro. Precor, reverendissimi patres, ut non exigatis a me duo impossibilia, scilicet ut sim brevis, & ut respondeam ad omnia per vos dicta. [1] Respondebo igitur ad principalia, & sequar ordinem vestrum in respondendo. Primo [c] proposuistis duabus præcedentibus collationibus, [d] in hac responsione (quia sic rationabile nobis videtur) aliqua concedemus per vos dicta, nonnulla negabimus, & rationabiliter & juste rationem in medio deducentes, aliqua declarabimus, ad quædam vero non dabimus extensam responsionem, sed brevem, & sub quodam involucro [e]. Nec dubito quod vos peroptime sic judicabitis faciendum, [f] sequens in nomine domini. Ad hæc sex dicta principalia respondeo. Ipsa vestra propositio incipit sic: Cum vos audierimus, &c. Quantum ad hanc partem, dicimus, quod bene servastis rationem exordiorum. Sequitur initium vestræ controversiæ hanc particulam, Filioque, esse additionem extrinsecus factam, & per consequens prohibitam dicitis sic ad literam. Hoc licet esset verum & rectum, non licet addere, cum & multa, quæ & vera & necessaria sunt & declarata, tamen non fuerunt addita, nec in symbolo posita, cum hoc non liceat: & postea per interjectionem multorum sermonum, quos ego summatim explicabo, concluditis. Quare cum sit demonstratum, additionem esse prohibitam, & probatum etiam, hoc esse additionem: ergo hoc prohibetur. Huic omnino volumus respondere: & ne videamur dicta vestra negligere, dico, quod in hac sermonum interjectione vos primo commemoratis dicta per reverendum dominum archiepiscopum Colossensem: & dicitis velle respondere ad ea quæ faciunt ad propositum, alia ad aliud tempus reservare. Et dicitis velle respondere, & repetitis dicentes, quod ipse usus est quodam syllogismo, & est verum, & quod vultis facere additionem de minori, & respondere ad ea quæ deduxit per continuationem illius, & formasse sic syllogismum: Omne additamentum extrinsecus fit, declaratio autem non est extrinsecus: ergo declaratio non est additamentum. Hanc partem dimittamus. Ipse reverendus dominus archiepiscopus eximius doctor & profundus theologus est, & optime arguebat. Ad ipsum initium controversiæ, cum dicitis, hanc particulam, Filioque, esse additionem, & esse prohibitam, manifeste contradicimus, negando ipsam esse proprie additionem, & negantes insuper eam esse prohibitam: & hoc volumus declarare per dicta sanctorum, & rationabiles declarationes. Quod non sit pure & simpliciter additio, declaratur ex habitudine continentiæ virtualis testamenti novi & veteris, & ex ordinato successu in expressione articulorum fidei. Et primo sic, beatus Augustinus [g] contra Faustum expresse dicit: Christus non venit solvere legem, sed adimplere: non ut legi adderentur quæ aberant, sed ut fierent quæ scripta erant: quod ejus verba testantur. Non enim ait, Jota unum, vel unus apex non præteribit a lege, nisi addantur quæ desunt: sed ait, Donec omnia fiant. Item de catechizandis [h]: In veteri testamento est occultatio novi; in novo testamento est manifestatio veteris. Item in quæstionibus [i] novi & veteris testamenti, cum dicitur in evangelio [k], *Audistis quæ dicta sunt*, &c. *Ego autem dico vobis, non resistere malo*: non aliud voluit, quam quod lex id sensu habuerit. Et super illud Ezechielis: [l] *Sicut rota in medio rotæ*, Gregorius [m] ad literam: Rota in rota, novum testamentum in veteri. Item glossa ordinaria super Matthæum capite quinto, in illis verbis; *Non veni solvere legem*; ait: Evangelium est recapitulatio veteris legis. Constat, quod recapitulatio non est additio. Si igitur secundum Augustinum, tanta mysteriorum copia novi

a Tom. 1. epist. ad Celantium num. 14.

b Ex cap. 7.

Psalm. 4.

Cap. 2.

c Exposuistis, & respondistis.

d Ejus igitur responsionis vestræ.

COLLATIO IX.

e Summatim: vide notam 1. hujus collationis. Confer cum his acta Græca sess. 10.

f Sequens igitur ordinem responsionum vestrarum.

g Lib. 17. & 18.

h Lib. de catechizandis rudibus.

i Quæst. 69.

k Matth. 5. Oculum pro oculo, dentem pro dente.

l Ezech. cap. 5.

m Lib. 1. in Ezech. hom. 6.

COLLATIO IX

novi testamenti, quia includebatur implicite in A veteri, non dicitur additio secundum sensum, non mitum, si illius articuli expressio non dicatur proprie additio secundum sensum, sed potius impliciti explicatio. Dico hoc idem ex ordinato successu articulorum fidei. Nam sicut dicit Augustinus [a], tempora sunt mutata, non fides; eadem enim patrum præcedentium & sequentium fides. Nam & qui præibant, & qui sequebantur, clamabant: *Benedictus qui venit*, &c. Sed tamen in articulis facta est impliciti explicatio, & indeterminati determinatio: unde circa reparationem nostræ fidei & salutis magis quam veteris licuerunt. Abrahæ facta est implicite explicatio Geneseos vigesimo secundo, cum ei dictum: *In semine suo benedicentur omnes gentes*. B Adhuc Isajæ septimo major explicatio facta est in illis verbis: *Ecce virgo concipiet & pariet filium*: & tandem major explicatio facta est per angelum ipsi virgini quærenti modum, cui sic expressum est: *Spiritus sanctus supervenie in te*. Et ita fuit circa articulum de Spiritu sancto, quod primo tantum confitebatur ecclesia tempore apostolorum: Credo in Spiritum sanctum. Et cum postea ecclesia dixit in symbolo, Ex Patre procedentem, non fuit novi additio, sed ejusdem expressa explicatio. Et sic cum postea expressum est, & ex Filio, non fuit novi articuli appositio, sed ejusdem articuli magis determinata explicatio. Negamus omnino hujusmodi C additionem esse prohibitam: nam ut optime distinguit dominus Bonaventura [b] optimus theologus, triplex in scriptura invenitur additio. Una, in qua additum est contrarium: alia, in qua additum est diversum: alia, in qua additum est consonum. Illa prima, scilicet cum additum est contrarium, est error & hæreticum: ut si quis diceret in divinis Patrem genitum, aut Patrem natum, aut Filium ingenitum, aut Spiritum sanctum a nullo procedentem, seu creatum. Secunda additio est, cum quod additum, est valde diversum: & hæc additio est præsumptuosa & temeraria, quia temeritatis & præsumptionis est, in veritatibus fidei & sacræ scripturæ aliquid diversum dicere: ut si quis in D divinis diceret, Patrem geometram, Filium arithmeticum, Spiritum astrologum; licet sic dicendo non multum recederet a veritate, cum quælibet persona divina sit omnipotens & omnia sciens: tamen quia modus dicendi est diversus a modo dicendi & sanctorum & scripturæ, propterea tales diversas locutiones præsumptioni adscribimus. Tertio vero additio, ut si dicam in divinis, Patrem omnipotentem, Filium consubstantialem, Spiritum sanctum procedentem: & hæc est piorum & catholicorum: est enim fidelis instructionis: quia quod implicite inest, explicat. Illæ autem præadductæ duæ additiones, scilicet ubi additum est contrarium aut diversum, omnino prohibentur sub E gravissimarum comminatione pœnarum. Unde Apocalypsis ultimo capite dicitur: Si quis apposuerit ad hoc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. Illa vero additio, in qua additum est consonum & conveniens, non prohibetur in scripturis [a], imo laudatur & remuneratur a salvatore nostro dicente: *Quodcumque supererogaveris, ego reddam tibi*. Et in ecclesiastico: *Qui elucidant me, vitam æternum habebunt*. Nunc ad propositum dico, quod in hac verbali additione nec est additum contrarium, nec diversum; & non est ex suo genere prohibita: imo additum est consonum & conveniens. Unde apostoli dicentes in symbolo, Credo in Spiritum sanctum, patet, quod non fecerunt expressionem de processione ejus, nec ex Patre, nec ex Filio. Postea sancti patres, ut occurrerent & obviarent erroribus pravisve dogmatibus hæreticorum, expresserunt ex Patre, veluti consonum fidei apostolorum; & in eorum [c] symbolo apposuerunt: & sic consequenter posteriores patres processionem ejus ex Filio, ut consonam symbolo fidei, expresserunt. Hic non me extendo ad declarandum, quod hujusmodi expressio, Filioque, sit consona & conveniens fidei, & professioni & symbolo patrum, ne dicere possitis, quod ego exeam propositum: sed cum volueritis, sum paratus, & jam hic seorsum notavi: & si volueritis, antequam exeamus hinc, explicabo. Sic igitur patet cuicumque rationabiliter videre volenti veritatem, expressionem illam, Filioque, non esse proprie simpliciter additionem, nec ullo pacto esse prohibitam: & hoc pro nunc sufficiat ad responsionem vestræ principalis controversiæ. Intremus nunc profundius illius controversiæ radicale fundamentum, quia contrariatis nobis omnino, sentientes quod nullo modo licuerit addere nec clausulam, nec dictionem, nec syllabam; ubi quatuor circa fundamentum ponitis. Primo motivum patrum: secundo unam rationem: tertio unam auctoritatem beati Cyrilli: [d] quarto de verisimili. Primo dicitis ad tam solemnem prohibitionem fuisse commotos patres tertii concilii, ut removerent a fidelibus licentiam non utilem, imo damnosam. Sed circa hujusmodi licentiam dicitis unum, quod mihi non videtur verisimile, salva reverentia. Dicitis enim quod licebat a principio religionis & fidei solum declarare, exponere & extendere quæ implicite erant contenta in sacra scriptura [e]. Hoc solum illis veteribus patribus licebat facere, & ut volebant illas declarationes ponere in symbolo, & ubicumque, præter in textu sacræ scripturæ: & postea hæc licentia partim fuit prohibita [f], partim autem relicta, scilicet declarare & extendere illa quæ continentur in sacra scriptura [g]: hoc enim nunquam fuit prohibitum, nec in futurum prohibebitur. Et dico, quod non videtur mihi verisimile, quod illis patribus licet uti declarationibus, ut volebant, & ponere in symbolo fidei, nisi essent congregati in concilio generali: quia dicit sanctus Thomas [h] de Aquino, quod nunquam fuit facta nova editio symboli fidei, nisi in concilio generali: & loquitur de quocumque symbolo, quod fuit commune ecclesiæ symbolum, hoc præmisso, sequar illa quatuor. Primum est istud, quod cum usque ad secundum & œcumenicum concilium liceret patribus uti tali licentia ad libitum, post illud concilium, quia nonnulli usi sunt tali licentia in malum proprium, quia fabricabant symbola, in quibus seminabant contraria fidei dogmata: cum patres tertii concilii vidissent, quod talis licentia nil lucri operabatur fidelibus, sed detrimentum magnum, cum liceret cuilibet addere, eam licentiam abstulerunt. Certe hoc non videtur verisimile, nisi intelligatur de licentia usurpata, quam hæretici & præsumptuosi sibi usurpant, de qua valde congrue potest intelligi illud dictum: Deteriores omnes sumus licentia

Et in

ANNO CHRISTI 1438.

a In Psal. 50.

Matth. 21.

Luc. 1.

b In expositione prologi lib. 1. sententiarum, dub. 2. vocat eum dominum, quia nondū erat canonizatus.

Luc. 10.

Eccli. 24.

c A se composito in concilio Constantinopolitano.

d Græcus sess. 10. sic: Quartum argumentū ex conjectura ducebatis.

e & addere in symbolo.

f addendi scilicet in symbolo.

g extra symbolum.

h 2. 2. q. 1. art. 10.

ANNO CHRISTI 1438.

COLLATIO IX.

Et in hoc valet motivum vestrum, cum dicitis, A patres propterea sigillasse & diffinisse, quod de cetero liceret aliquid in symbolo addere. Sequitur secunda vestra ratio, quia non licendo addere symbolo, nullum potest inferri detrimentum fidelibus, cum profiteantur fidem illam quam tenebant primi illi patres, quos nemo, nisi insanus, de fide non perfecta inculpare posset. Sed data licentia addendi in symbolo prout quisque vellet, poterit multum detrimenti fidelibus inferri; cum per transmutationem syllabarum posset error in ecclesiam induci. Hanc rationem cum benigna supportatione dicimus aliquantulum claudicare; quod vere [a] statim ostendemus. Sequitur auctoritas Cyrilli, & argumentum: sed quia omnia B ista facilius solventur everso fundamento, venio ad hoc ipsum. Unde hoc expresse asserimus, quod cum magis respiciendum sit ad medullam, quam ad corticem; & ad intentionem principalem legislatoris, quam ad superficiem verborum & literarum, & illa prohibitio sit lex ecclesiæ; dico quod debet intelligi secundum intentionem eorum qui hujusmodi legem ediderunt & confirmarunt. Ipsi autem patres intendunt prohibere principaliter professionem & fidem contrariam & dissonam & diversam a fide patrum: & propterea sicut dicit dominus Bonaventura [b], secundum veritatem ex vi mutationis, sententia quæ ponitur in prohibitione patrum, non C se extendit nisi ad contraria dicentes, & ad illos qui intentione confundendi & diversificandi, & pollutam faciendi puram & sanctam fidem patrum, audent immutare, addere, vel subtrahere clausulam, additionem vel syllabam: sed hac prohibitione non prohibetur ulla ætate, etiam in fine sæculorum, imo nec prohiberi potest, quin semper liceat ecclesiæ universali, in generali & legitimo concilio auctoritate debita congregato, & capiti & principi ecclesiæ habenti in se universalem plenitudinem potestatis totius ecclesiæ, pro legitimis causis, ad obviandum erroribus & hæresibus emergentibus, novam declarationem alicujus partis symboli facere, consonam fidei patrum, & D in symbolo apponere. Et quis sanæ mentis habet dubitare; si immineret necessitas, quod magna Christianorum multitudo laberetur in hæresim circa sacramentum altaris, quod sicut in symbolo fuit appositum per patres; Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum; quin posset ecclesia apponere: Confiteor eucharistiæ sacramentum ad salutem animarum: & similiter dictionem illam θεοτόκος, id est Dei genitrix, si necessarium videretur, dicendo: Et incarnatus est ex Maria virgine, quæ vere est Dei genitrix, & homo factus est. Verum illud confitemur, quod nulli privatæ personæ, aut privatæ congregationi, aut privatæ ecclesiæ id liceret. Et hæc duo dicimus, illam prohibi- E tionem referri debere ad privatos homines, & ad illos qui prava intentione id facere attentarent. Unde sicut dicit dominus Bonaventura [c], non fuit illorum patrum qui hanc prohibitionem fecerunt, intentio præcludendi viam aliis patribus ecclesiæ sequentibus, ad explanationem fidei faciendam majorem, si Deus illos illuminaret, ut viderent esse necessarium. Imo plus dicit dominus Bonaventura, quod si hac *a* intentione dixissent, constat quod non bene moti fuissent, & eorum sententia merito esset abolenda. Sed quod patres illi habuerint in illa prohibitione illam sanam & rectam intentionem quam prædiximus: hoc ipsum volumus ostendere ex his quæ habemus in actis sanctorum conciliorum, maxime tertiæ synodi, & exemplis patrum qui illo tempore fuerunt: Convenientibus namque episcopis in Epheso [d], & vocato Nestorio contumace, dixerunt quod secundum morem legatur fides patrum Nicææ, quatenus huic expositioni collatis de fide sermonibus, consonantes quidem confirmentur, discrepantes ejiciantur. Unde patet, quod intentio synodi est, quod illa fides probetur, quæ vera; & quæ discrepat, rejiciatur. Et per hoc patet quid significent illa verba: Nulli liceat aliam fidem proferre ab ea quæ necessario diffinita est, id est, discrepantem & contrariam; & deinde lectum fuit symbolum synodi Nicænæ: Credo in Deum. Postea fuit lecta epistola Cyrilli ad Nestorium, in qua recitat aliqua symboli Nicæni, & exponit; & declarat Christum Deum & hominem non in duabus, sed una persona natum ex Maria virgine: & probat eam Dei genitricem, adducens testimonia sacræ scripturæ: & contestatur Nestorium, ut & ipse sapiat quæ in hac epistola dicit. Lecta prædicta epistola, quæ incipit, Obloquuntur quidam de me, Cyrillus dicit: Hæc scripsi Nestorio, defendens rectam fidem. Certus autem sum, quod in nullo egressus invenior a recta fidei ratione, aut prætermisi expositum a synodo Nicæna symbolum: & peto ut dicatis, an recte & irreprehensibiliter, & consonanter dixerim illi synodo. Dixit synodus: Nullam innovationem seu novitatem intulit Cyrillus, & quæcumque in Nicæa dicta sunt, epistola Cyrilli latius exposuit, & apertius, & manifestius. Et quod hæc epistola multam lucem præbet ad comprehensionem intelligentiæ dictorum in ipsa Nicæna synodo, confitenturque eadem sapere dictam epistolam Cyrilli cum symbolo Nicæno. Lecta fuit deinde epistola Nestorii ad Cyrillum, in qua dicit beatam Mariam non esse Dei genitricem, & inducit quædam dicta sacræ scripturæ. Ad hæc Cyrillus interrogat patres, an litera Nestorii sit consona fidei Nicææ. Responderunt patres: Non est consona, sed aliena ab orthodoxa fide, & repugnans omnino fidei expositæ in Nicæa, & dissentiens a fide Nicæna & ab epistola Cyrilli, & adversa non solum fidei Nicææ & Cyrilli epistolæ, sed nec sibiipsi conveniens. Item quod extranea a veritate, & contraria a fide Nicææ, & a recta fide. Exclamavit synodus: Recta fides anathematizat Nestorium, & exclamat impiam fidem & dogma & sectam Nestorii. Ex hoc aperte patet, quæ sit intentio synodi, quæ postea fert sententiam prohibitivam, quod nulli liceat proferre aliam fidem quam in Nicæa: videlicet, quod nulli liceat proferre fidem contrariam & dissonantem, seu alienam vel extraneam a veritate & a vera fide. Unde hoc verbum, *aliam*, secundum intentionem synodi significat contrarietatem & dissonantiam, non aliam expositionem ejusdem fidei consonantem veritati & rectæ fidei, quia Cyrillus latius & apertius declaravit & exposuit fidem Nicænam: & quia veritati & fidei consonantia dixit, judicatus est eadem sapere cum fide & symbolo Nicæno. Idem patet expressius in epistola quam synodus postea scripsit ad impe-

[a] Paulo infra hac eadem collatione.

[b] Lib. 1. sentent. art. 1. quæst. 1.

[c] Loco supra cit. hac eadem collatione, qui fuit canonizatus post Eugenium a Sixto IV. ideo vocat dominum.

[d] Concilii Ephesi act. 6.

COLLATIO IX.

ANN[O] CHRIST[I] 1438.

imperatorem a, referendo quæ gesta in synodo; & dicit: Epistolas Cyrilli invenimus consonantes dogmatibus & intellectibus, in nullo aliena ejus dicta ab expositione fidei, quæ ab apostolis & patribus Nicææ tradita sunt. Dogmata vero Nestorii invenimus repugnantia sanctis patribus, & penitus contraria catholicæ fidei. Postea fuit lecta epistola Cælestini papæ b ad Nestorium, quæ incipit: Aliquantis diebus: & inter alia dicit: Quis unquam non dignus est anathemate judicatus, vel adjiciens, vel detrahens veræ fidei? Etenim ipsa fides tradita nobis ab apostolis nec augmentum, nec diminutionem recipit. Legimus id libris nostris, non addi oportere, nec detrahi: magna quidem & addentem & detrahentem pœna constringit. Ubi notandum est, quod ante concilium Ephesinum c erat prohibitum & pœnale, addere & detrahere fidei apostolicæ, etiam in symbolo apostolorum: & clare exponit ipse Cælestinus. Sed hac prohibitione non obstante, symbolo apostolorum aliqua addita sunt & detracta per symbolum Nicænum & Constantinopolitanum; ut illud: Descendit ad inferos: & tamen hoc non reprehenditur. Et tamen Cælestinus reprehendit Nestorium, quem dicit aliquid de symbolo apostolico detraxisse, videlicet θεοτόκος, id est, Dei genitrix: quod tamen non explicite, sed implicite continetur in symbolo apostolico. Hujus autem ratio est, quia Nicæna & Constantinopolitana, & aliæ synodi nil fidei apostolicæ addiderunt vel detraxerunt contra sanum intellectum & contra veritatem: sed Nestorius sic. Ex hoc apparet, quod addere vel detrahere quis prohibetur, quando contra verum intellectum, vel contra fidem rectam aliquid addit vel detrahit. Et ex hoc solvitur omnis difficultas, quam vos patres orientales contra Latinos dicitis, qui addiderunt, (Filioque.) Non enim addiderunt contra verum intellectum symboli Constantinopolitani, nec contra veritatem, aut contra rectam fidem: maxime cum publice dixeritis, quod symbolum Constantinopolitanum & Nicænum idem sunt; & lecto uno, intelligitur & aliud: quia licet in verbis differant, non differunt in sensu & veritate. Et sic dicimus; quod symbolum Romanum est unum cum Constantinopolitano & Nicæno symbolo; & lectis illis intelligitur & hoc lectum: & licet addere verbum verum, & non licet addere verbum quod discrepat a vero sensu & a recta fide. Et cum dicitis quod fuit prohibitum addere, respondetur: cum vos fateamini esse unum & idem id, quod convenit in sensu, quamvis differat in verbis: sequitur, quod proprie non est additio, sed unum & idem, seu identitatis expressio. Sequitur in epistola Cælestini: Inter multa quæ impie prædicata universalis recusat ecclesia, symbolo ab apostolis tradito plangimus hæc verba fuisse sublata d, quæ nobis totius spem vitæ salutisque promittunt; videlicet, quod beata Maria sit Dei genitrix: quod tamen virtualiter tantum inerat symbolo apostolorum. Ex hoc etiam patet, quod symbolo apostolorum non licet detrahere: & tamen per patres Nicææ detractum e est, videlicet: Descendit ad inferos: & qui detraxerunt, non negabant illam veritatem, nec illam impugnabant, sicut Nestorius impugnabat, quod Maria esset mater Dei. Postea monet Nestorium Cælestinus, ut nisi intra decem dies revocet errorem suum, & prædicet de Christo quod universalis ecclesia tenet, noverit se ab ecclesiæ unione delotum. Alia plura ex actis conciliorum dicere possem, sed ad f ulteriora nostra festinat oratio. Redeamus ad id, unde paululum digressi sumus, quantum ad processum vestræ orationis: non tamen recessimus a proposito, ut manifeste patet. Dicebamus, quod circa principale fundamentum, ubi fundatis contradictionem, adducendo motiva patrum, opponitis illam rationem, quam diximus nos ostensuros aliquantulum claudicare. Et re vera ita est, arguitis sic: si liceret addere symbolo, multum detrimentum posset inferri. Dico hoc esse falsum, imo id sequeretur, si non liceret universali ecclesiæ, aut principi ecclesiæ, in quo est plenitudo potestatis & auctoritatis totius ecclesiæ. Si enim non licuisset patribus ecclesiæ addere symbolo apostolorum per Christum generatorum, magnum ecclesia fuisset passa detrimentum: & sic, si non licuisset aliis conciliis. Et cum additis in argumento, quod data licentia, quod quisque posset addere in symbolo, possent fidelibus detrimenta inferri, cum per mutationem syllabarum posset error in ecclesiam induci, & videmini multum timere istas syllabas: dicimus, quod receditis de medio, & saltatis de extremo ad extremum, ac si esset necessarium alterum duorum, aut quod negetur hæc licentia omnibus, etiam universalibus synodis; aut quod unicuique privato hæc licentia passim concedatur. Dicitis ad literam sic, videlicet data licentia quod quisque posset addere in symbolo, sequeretur inconveniens. Dicimus, quod hoc non oportet, neque unquam fuit licitum, sed hoc laudabile & honestum medium, videlicet, ut non detur hæc licentia particularibus personis, & tamen quod ab universali ecclesiæ principe minime auferatur. Tertio arguitis auctoritate Cyrilli g ad Acacium, ubi dicit: Sancta & œcumenica synodus quæ Ephesi convenit, necessario providit, non debere aliam fidei expositionem in ecclesiam Dei inferri præter existentem, quam venerabiles patres nostri, qui Spiritu sancto loquebantur, de fide terminarunt. Et vos notatis prohibitoria. Primo, quod tertia synodus prohibuit addere: tamen non dicit sic textus, sed dicit non debere aliam fidei expositionem in Dei ecclesiam inferri. Secundo notatis verbum, necessario providit; id est, salutis necessitatem, qua piissima mater ecclesia contra imminentia pericula & insurgentes hæreses providit, ut potuit, remedio opportuno. Domine Nicæne notatis & dicitis, quod non prohibetur alterius fidei expositio, sed ipsius fidei altera expositio: ubi dicimus, quod primam partem dicti vestri simpliciter negamus, scilicet, quod non sit prohibita alterius fidei, scilicet a fide patrum, expositio: imo semper fuit prohibita, & semper erit. Secundam vero partem, quæ sequitur literam Cyrilli, qua prohibetur ipsius fidei altera expositio, fatemur de illa quæ est diversa, discors & discrepans ab expositione patrum.

CARD. Patres nos habemus unum dubium, quia vos dicitis certa verba in epistola Cyrilli, ubi nos non ita habemus, vellemus videre: legatur textus.

AND. Assurgens quidam e Latinis epistolam legit

a Habetur post actione 6. concilii Ephesini inter epistolas catholicorũ & dirigitur Theodosio & Valentiniano imperatoribus.

b In actis concilii Ephesini par. 1. c. 18.

c Celestinus enim non loquitur de prohibitione concilii Ephesini quod ejus tempore celebrabatur; sed de anteriori: imo & hæc ejus epistola data est ante celebrationem Ephesini, ut dicit Jul. card. infra collat. XI.

d a Nestorio scilicet, qui negando esse Dei genitricem, detrahebat a symbolo quod implicite in eo continebatur.

e Id est, ea verba non inseruerunt in symbolo ab eis composito.

f Quæ h[...] sequuntur usque ad [...]nem huj[...] collationis & ab init[...] sequentis u[...]que ad m[...]dium, nim[...]rum usque ad dicta Ju[...]liani card[...]nalis, desid[...]rantur ap[...] Græcũ scr[...]ptorem se[...]sione 10. [...] 11. quæ h[...] collation. correspondent, ut [...] fine ejusde[...] sessionis [...]notatur.

g In actis concilii E[...]phesini par[...] 3. c. 35.

ANNO CHRISTI 1438.

legit his verbis. [a] Cyrillus in domino gaudere. Res quidem dulcis salutatio fratris, operæpretium, & omni ratione dignum, &c.

NICAEN. Nos non habemus istam, sed credimus quod non sit contraria aliis. Nos habemus hic tres epistolas ad Acacium. Una tractat de sacrificio, quod apud veteres vocatur [b] apombeanum, & incipit: Tuæ epistolæ.

AND. Continuavit dominus Forolivienfis.

FOROLIV. Denique circa tertium principale fundamentum, cum nos contradictionis arguistis, quia ex quo dicimus, ab initio ecclesiæ prohibitum fuisse contraria dogmata inferri: ergo aliquid aliud synodus prohibet, scilicet mutationem dictionum & syllabarum. Sed non sunt ita timendæ syllabæ: hoc solutum est in eversione fundamenti vestri.

NICAEN. Nos timemus ubi timendum est.

FOROLIV. Quod ibi dictum est, quod prohibetur additio syllabarum & dictionum, intelligitur de his qui animo evertendi fidem hæc facerent. Præterea non est inconveniens eamdem prohibitionem diversis temporibus innovari, imo plus beatus Paulus apostolus ad Galat. I. dicit eamdem prohibitionem, & repetit, dicens: *Licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit*: & ibi sequitur: *Sicut prædixi, & nunc iterum dico: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit*. Sequitur vestra principalis corroboratio quædam de illa voce θεοτόκος id est Dei genitrix, de duabus naturis & operationibus in Christo. Ad quam veritatem ostendendam dixistis convenisse patres concilii sexti: & licet in symbolo contineantur, non tamen ita clare: tamen noluerunt in symbolo ponere. Et propterea infertis, hinc sequi, nihil debere addi in symbolo, nec quæ aperte & clare in ipso symbolo sunt, nec quæ non ita clare sunt. Et confirmatis sic, quod omnia illa concilia quæ post tertium sunt secuta, ita servarunt, quartum videlicet, quintum & sextum & septimum. Hic respondemus, quod utique hoc infertur, quod non debet ex facili causa, & sine magna necessitate aliquid novi exprimi in symbolo communi fidei: sed quod non possit ab universali ecclesia pro necessariis causis, & a principe ipsius ecclesiæ habente in se potestatem totius ecclesiæ, ut supra dictum est, non sequitur; & quia vultis inferre quod non in symbolo communi fidei, sed alibi debuissemus ponere illam particulam, & licitum fuisset: & propterea quamdam licentiam videmini concedere, eo quod omnes patres bene attribuerunt locum declarationibus & expositionibus, scilicet, ut scribantur in codicibus privatis, non tamen quod in symbolo apponantur. Hinc vobis respondemus, in magna parte fundantes nos in concessis a vobis. Dicitis in una parte vestræ propositionis, quod ipsum symbolum propterea in magna observatione habendum est, quia in eo omnes fidei professores baptizabantur: & ex hoc infertis, quod nos in privatis codicibus debuissemus ponere. Ubi nos oppositum inferimus, & juste; quia quæ in privatis codicibus apponuntur, non sic de facili veniunt ad notitiam simplicium qui baptizantur, sicut quæ sunt in symbolo: imo simplices potuissent credere, quod non esset verum, ex quo non ita publice in communi symbolo cantaretur de processu Spiritus sancti ex Filio, sicut de processu ex Patre. Sequitur quintum principale, ubi dicitis: Clamant patrum dicta sole clarius, & consonant eo-

[a] Cyrillus Acacio in domino gaudere. Res quidem dulcis & Concilii Ephesini parte 3. cap. 35.

[b] De sacrificio capri emissarii Leu. 16. Græce ἀποπομπαίου, in actis concilii Ephesini part. 3. num. 36.

A rum operationes. Nam cum multæ fuerunt necessitates, adhibuerunt remedium de declarationibus in privatis declarationibus, non tamen posuerunt in symbolo. Dicimus ut supra, quod ex hoc bene infertur, quod non ex facili causa, nisi imminente & urgente gravi necessitate, non debet nova expressio fieri in symbolo: sed quod non posset fieri concurrentibus opportunis requisitis, istud negatur simpliciter, & sæpe negatum est. Illam vero excusationem quam facitis, auctoritatem magni Gregorii non facere ad nostrum propositum, bene ostendemus contrarium: & non turbemini, quia cum bona caritate dicam. Sextum principale verbum est quoddam objectum contra argumentum domini mei Colossen-

B sis, ubi sic objicitis. Cum argueret ex dissimilitudine vocis & idiomatis in prolatione symboli apud Græcos & Latinos, respondetis, & postea objicitis, vel saltem nitimini: dicitis sic: In ipsa nostra difficultate dicimus non solum esse varias voces & dictiones, imo res differentes sensu: [c] nam cujuscumque verbi, & sensus quidem. Nam dicere quod Spiritus sanctus procedat a Patre atque quod procedat a Patre & Filio, sunt duæ diversæ propositiones: unde videmini arguere logicaliter, & subtiliter, & inferre, quod istæ sunt duæ propositiones alterius sensus, scilicet, quod Spiritus sanctus procedat a Patre, & quod procedat a Patre & Filio, sunt duæ, quæ una copula copulantur, & fit una propositio, licet

C alio termino utamini, sic fit una ratio tantum. Volo uti propriis terminis logicalibus, non curans de rhetorica, quod sit una propositio; & cum vultis inferre, quod sint diversæ propositiones, quia habent diversa contradictoria: quia huic, Spiritus procedit a Patre, contradicit propositio categorica, scilicet, Spiritus non procedit a Patre. Et licet in textu vestro non ponatis hanc particulam, oportet eam subintelligere, ut ratio una sit apud logicos clara: & postea vultis quod illi propositioni copulativæ, scilicet, Spiritus sanctus procedit a Patre & Filio, duæ sunt contradictorie [d], quarum una est falsa secundum nos ambos, scilicet quod Spiritus sanctus non procedat a Patre: altera est vera secundum vos,

D scilicet, quod Spiritus sanctus non procedit a Filio. Ego non intendo vobis facere convicium, sed cum scriptum sit ambobus existentibus amicis, sanctam amare veritatem, & in ore philosophorum, amicus Socrates, amicus Plato, magis amica veritas. Dico ad rationem vestram primo, quia utimini logica: dico cum reverentia, quod non utimini vera logica: falsum assumitis, & contra regulas logicales dicitis hanc affirmativam, Spiritum procedere a Patre & a Filio, habere unam negativam [e], scilicet, Spiritum non procedere a Patre, nec a Filio: cum reverentia vestra non est ita. Contradictorium unius copulativæ affirmativæ non est una copulativa facta ex partibus contradicentibus, imo est una disjuncti-

E va facta ex partibus contradicentibus. Et verbi gratia, nisi ita esset, tunc duo contradictoria adinvicem contradicentia essent simul falsa: quod non est verum; in * ulla scientia hoc potest cadere. Probo assumptum, & sumo propositionem, Hic homo est lapis, & est animal: si sua contradictoria esset una copulativa facta ex partibus contradicentibus partibus affirmativæ, scilicet, hic homo non est lapis, nec animal: constat, quod utraque [f] non falsa, scilicet homo est lapis, & homo est animal: quia altera [g] pars copulativæ est falsa [h]. Et similiter alia copulativa, Homo non est lapis, nec est animal, est falsa, quia

[c] Nam unaquodq; verbum habet suum sensum & significatum.

[d] Sub una scilicet copulativa, ut subdit.

[e] Sub una scilicet copulativa.

* f. nulla

[f] Pars scilicet copulativæ.

[h] Subintellige tantum

[b] Scilicet, homo est lapis.

quia habet alteram partem falsam, scilicet, Homo non est animal. Sed clarius. Volo accipepere exemplum in divinis. Accipio hanc copulativam, quæ falsa est, scilicet, Filius procedit a Patre & a Spiritu sancto: si hæc negativa est illi contradicens, Filius non procedit a Patre, nec a Spiritu sancto; etiam hæc falsa est, quia alteram partem babet falsam, scilicet illam, quod Filius non procedat a Patre. Et tunc contra vos infertur ex dictis vestris, quod debetis negare duo contradictoria ad invicem contradicentia, ut duo falsa. Probatur. Nam vos negatis istam, Spiritus sanctus procedit a Patre & a Filio. Et similiter habetis negare istam, Spiritus non procedit a Patre & a Filio. Ergo si ratio vestra est bona, videatur quid sequitur.

AND. Hoc verbo dicto, arrisit: demum prosecutus est sermonem suum.

FOROLIV. Audistis, reverendissimi domini & patres. Ego non intrassem materiam logicalem, nisi vos intravissetis; sed oportuit intrare. Nunc volo rationem vestræ theologiæ solvere, & volo salvare honorem reverendi patris domini Colossensis in veritate, quia in illa parte optime dicebat. Quando vos, patres reverendi, dicitis, quod ista est alia propositio, & habet alium sensum, scilicet, Spiritus sanctus procedit a Patre & Filio, ab ista, Spiritus procedit a Patre, quia alio modo verificatur una quam alia; hoc concedimus, & verissimum est, & non est contra nos. Sed si sic intelligitis alia, quod sit alia & omnino impertinens, & quod non possit apud bene intelligentes immediate deduci una ex altera, hoc utique negamus, nec valet argumentum ex eo, quod alia propositio sit contradicens uni, & alia sit contradicens alteri. Verbi gratia a simili, primo in symbolo apostolorum circa articulum de Filio dicebatur: Et in Jesum Christum filium ejus unicum dominum nostrum. Sed ad obviandum hæresi Arianorum, patres Nicæni addiderunt, genitum, non factum, consubstantialem Patri. Hæ duæ propositiones alio modo verificantur, & alia habent contradictoria. Nam Arius negasset contradictorium primæ, videlicet, Et in Jesum Christum unicum dominum nostrum; & concessisset contradictorium secundæ; quia negabat consubstantialem Patri. Secundo in articulo de Spiritu sancto in symbolo apostolorum non plus dicebatur, nisi, Credo in Spiritum sanctum; sed postea per patres Constantinopoli congregatos fuit additum, dominum & vivificantem, ex Patre procedentem: & tamen constat, quod aliter verificatur una, & aliter alia. Et alia est propositio contradicens uni, & alia alteri. Quibus non obstantibus, quia viderunt partes unam ex alia sequi, expresserunt istas, scilicet, Genitum, non factum, consubstantialem, &c. Et dominum, & vivificantem, ex Patre procedentem: & posuerunt in symbolo: & ita concorditer sentiendum est de ista: Ex Patre Filioque procedit: ubi maxime salvatur dictum domini archiepiscopi Colossensis, cum inducebat de principiis & conclusionibus. Et non dubito vos scire, quod conclusiones & veritates sequentes ex principiis, sunt in duplici differentia. Quædam veritates sunt valde remotæ a principiis, nisi per multa media: sed quædam sunt veritates, quæ sunt ipsis principiis valde propinquæ, adeo quod videantur per se notoriæ, & facile deduci ex per se notis, ut videantur inferri syllogismo imperceptibili: ut, verbi gratia: Omne quod continet tantum quantum pars, & amplius, est majus sua parte: omne totum est hujusmodi: ergo. Unde dicit Aristoteles in princ...... quod tentare demonstrare naturam esse, ridiculum est. Ubi dicunt expositores & doctores, quod Aristoteles notanter non dicit, naturam esse demonstrare, ridiculum est. Et ratio est, quia illa deductio demonstrativa, naturam esse, ita de facili fit, quodammodo syllogismo imperceptibili, ut conari ad illud, ut ad imperceptibile, cum notum sit, ridiculum sit. Nunc bene dicebat dominus Colossensis, quod ista veritas, quod Spiritus procedit a Patre, & quod procedit a Filio, non est de numero illarum veritatum quæ sunt remotissimæ a suis principiis, & quæ non possunt inferri, nisi per multa media; sed ex his quæ sunt propinquissimæ suis principiis, & facillima deductione ex principiis deducuntur. Et ideo patres in Nicæa, quia viderunt hanc veritatem, videlicet, Filium consubstantialem, non factum, sed ab æterno, facile deduci posse ex articulo de Filio posito in symbolum apostolorum; ideo sine aliquo timore obtudendi symbolum apostolorum, jucundissime & cum omni fiducia cantaverunt consubstantialem, &c. Et ita fecerunt in hoc articulo de Spiritu sancto patres in Constantinopoli, quia viderunt faciliter deduci posse, Spiritum procedere a Patre, non timuerunt symbolum apostolorum, in quo dicitur tantum, Credo in Spiritum sanctum: sed cum fiducia addiderunt, dominum vivificantem, & ex Patre procedentem. Et similiter Latini videntes facillima deductione, Spiritum a Filio procedere, deduci posse ex eo quod dixerant apostoli & patres Nicæni, addiderunt symbolo. Et cum licentia domini nostri, ego alia die complebo responsum.

AND. His expositis, quisque intuebatur alterum, ex his quæ facundissime gravi sermone a viro antiquo verbis convenientissimis lætisve audierant.

NIAEN. Et quæ vestra paternitas dixit, nos cum caritate audivimus, prout protulistis, & ad nullum perturbati fuimus. Gratias agimus paternitati vestra & pro his quæ dixistis. & per quem modum, quoniam omnia fuerunt auditu nobis gratissima: sed & gratiora, prout arbitramur, recipietis responsa in diem alterum.

AND. His expositis, quisque surrexit pontificibus assurgentibus.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD NONAM COLLATIONEM.

1 *Respondebo.*] Verba inter loquendum ab Andrea confuse excepta Græcus scriptor sic adapravit sessione 10. *Respondebo igitur ad graviora, & sequar ordinem vestrum Vos vestros sermones exposuistis 1. & 4. die Novembris: responsionis autem vestræ [cum videatur rationi congrua] quædam suscipimus: quædem negamus. Cur ergo negemus, justas & congruas causas offerentes, aliqua declarabimus; ad quædum vero haud prolixa utemur oratione, sed de omnibus summatim dicemus: nec dubito, quin vos etiam sitis hoc probaturi, & justa ratione faciendum. Sequentes igitur ordinem sermonum vestrorum, in nomine domini respondebo ad sex quædam generalia capita: & quidem proœmium spectat ad vos, quod omnibus cum caritate auditis, &c. Quod ad hoc attinet, nihil videtur nobis respondendum: rite enim & optime servastis ordinem proœmiorum. Sequitur secundum caput controversiæ, particulam banc, ex Filio, esse additamentum extrinsecus.* Hæc ille.

2 *Scripturis.*] Id est, non prohibetur in evangelio expressio articulorum fidei: ceterum ipsi sacræ scripturæ cur non possit fieri additio, vide infra collatione 14. nut n. 1. circa finem.

ANNO CHRISTI 1438.

3 *Intentione.*] Sed hoc est impossibile, quia legitima concilia hujusmodi non possunt errare, ut notatur in margine operum S. Bonaventuræ, Romæ impressorum. Potest etiam explicari, quod si hoc voluissent, eorum sententia non fuisset a sede apostolica approbata, sed abolita.

COLLATIO DECIMA.

DIE XI. NOVEMBRIS.

Additionem, Filioque, esse declarationem: Et prohibitionem de non addendo, intelligendam esse de non addendo contraria, non autem declaratoria.

ANDREAS CELEBRATIS sacris die II. Novembris in conventu, cum quilibet arrectis staret auribus, Foroliviensis, qui pristina in conventione sermonem fecerat, continuavit his verbis.

FOROLIV. Dei gratia & cum benedictione domini nostri, ero hodie brevissimus & clarissimus. Die sabbati, reverendi patres, terminavimus sermones in illa parte vestri sermonis, ubi opponebatis, dicendo, quod in hac propositione, Spiritus sanctus procedit a Patre, & in ista, procedit à Patre & a Filio, non solum sunt variæ voces & dictiones, imo & res differentes sensu, &c. ubi quod dixerimus audistis, & plures scrisperunt. Procedamus ad ulteriora. Sequuntur in vestra propositione hæc sex quæ vos dicitis de principiis. Dicitis sic: Principium, & quæ post principium sunt, in plurimis discreta sunt, & forte in omnibus: & adducitis probationem, ponendo tres differentias inter principium & ea quæ sequuntur. Nam principium universale est; quæ post, particularia. Item principium est, quod demonstrat; quæ post, quæ demonstrantur. Tertio principium est propositio, quæ sequuntur sunt conclusiones. Unde arguitis sic. Quonam pacto fieret, ut particularia fierent universalia, & conclusiones propositiones? Secundum principale quod dicitis, sequitur hoc modo. Quod principia habeant quæ sequuntur ex eis, est necessarium: sed quod, quæ sequuntur, addantur principiis, non est necessarium. Tertium his verbis deducitis: Si aliqua prohibitio esset ne hoc fieret, ut in præsenti nostra difficultate, tunc longe difficilius hoc posset fieri, cum multa quæ vera non sunt, adjecta fiut principiis. Quarto illationem sic facitis: nam dogmata fidei capimus ex dogmatibus scripturarum, quæ dogmata sunt principia. Et quinto infertis, quod cum nihil sit adjectum principiis sacræ scripturæ, nec nos addemus stante prohibitione. Ultimo corollarium infertis sic: Unde necessario sequitur, quod dato quod symbolum fidei servet, & habeat locum principii in ecclesia Dei, quæ post ipsum sequitur, in ipso symbolo nullatenus addenda sunt. Explicavi, reverendi patres, propositionem vestram fideliter, licet ipsam per numerum partium ordinate distinxerim, ut possim ordinate respondere. Ubi dicimus primum, quod sicut prædiximus die sabbati, ad dicta respondendo, quæ vera sunt acceptabimus; quæ non videbuntur vera, negabimus aperte & cum ratione: quæ vero ambigua & obscura, aperire & declarare studebimus. Cum primo dicitis loquendo de principiis doctrinæ, quod principium & quæ post, sunt in

COLLATIO X

A plurimis discreta, & forte in omnibus; credimus sine dubio quod in plurimis distinguantur: sed illud, & forte in omnibus, simpliciter negamus. Domine Nicæne attendatis bene. Nam illud adverbium, forte, secundum grammaticos est adverbium dubitandi: & quod non debeatis dubitare, sed esse certi; scilicet, quod principium & quæ sequuntur, non sunt discreta in omnibus, nec in omnibus disconveniunt, adverte: nam conveniunt saltem in tribus, scilicet in veritate, in genere doctrinæ, & in habitudine ordinis & illationis. Nam quæ sequuntur ex principiis vera sunt, & demonstrantur vera ex veritate principiorum. Unde illud primo posteriorum, necesse est demonstrativam scien-
B tiam ex veris esse principiis per declarationem. Verum igitur oportet esse quod scitur, quoniam non est scire quod non est, ut diametrum esse symmetrum, quia non est simile. Unde de necessitate principium doctrinæ & quæ sequuntur; conveniunt in veritate. Nam ex vero realiter non sequitur non verum. Et ideo optime David propheta, ut ostenderet in omnibus verbis Dei veritatem, dicit ad literam: *Principium verborum tuorum veritas.* Secundo conveniunt in genere doctrinæ. Nam ex principio geometrico sequuntur conclusiones geometricales, ex physico physicales, &c. Tertio conveniunt in habitudine ordinis & illationis: licet enim venire in notitiam eorum quæ sequuntur ex notitia prin-
C cipii; & hic processus ex principio est a priori: & aliquando e contra, & hic est processus a posteriori. Et propterea scriptum est Ethicorum primo: Non lateat autem vos, quoniam differunt a principiis rationes, & quoad principia bene & Plato dubitavit, & quæsivit, utrum a principiis, vel ad principia esset via, quemadmodum in stadiis ad terminum, vel econtra. Illis vero tribus differentiis positis inter principia & quæ post principia sunt, pro nunc non curamus contradicere, licet possemus ponere aliquas difficultates. Sed in secundo dicto principali, ubi dicitis, quod principia habeant in se quæ sequuntur ex eis, hoc est necessarium; sed quod addantur, non est necessarium: ex hoc
D infertur sic: Omnis conditio necessaria prior est quam non necessaria: sed per vos, quod principia habeant in se quæ sequuntur, est necessarium; & sic est necessarium conclusionem veritatis contineri in principiis: quod vero addantur, non est necessarium: ergo illa quæ sequuntur ex principiis, prius sunt vera quam sint addita vel addenda: ordine quippe naturæ prius est propositio vera quam licita, vel illicita. Unde evangelium prius erat in se verum, quam prædicandum vel legendum. Et sic hæc propositio, Spiritus sanctus procedit a Patre & Filio, prius est vera quam addita. Quod enim convenit alicui necessario & per se, & absque habitudine ad aliquod extrinsecum, prius sibi convenit, quam
E id quod convenit ei pro habitudine, a aut aliquid extrinsecum. Vos contrarium dicitis, a principio collationis in hoc conventu factæ quærentes, quare nos fecimus additionem illam, Filioque; & an licuerit facere: & tamen ordine naturæ prius videndum erat, an sit verum, quam an sit licitum, vel prohibitum: nam secundum omnes veros theologos, quæ Deo insunt ad intra, priora sunt illis quæ insunt Deo habitudine ad extra. Unde prius est, Spiritum sanctum esse cum Filio & a Filio, quam sit licitum, vel prohibitum addere. Prætereo tertium propter brevitatem, & venio ad quartum, ubi dicitis sic. Dogmata fidei sumun-

Psal. 118.

a *Forte*, ad aliquid H.

COLLATIO X.

sumuntur ex fonte scripturarum, quæ sunt principia fidei. Ex hoc dicto inferimus nos, quod declaratio, expressio & explicatio quæ fit circa articulum fidei vel symboli per scripturas evangelii, epistolas Pauli, & veteris & novi testamenti, nullo modo est extrinseca reputanda aut alterius generis doctrinæ, cum sit doctrina Dei & ecclesiæ: quia tunc tantum dicitur probatio extrinseca, quando fit non per principia propria illius doctrinæ, sed per principia alterius generis scientiæ: ut si conclusionem physicam probarem per principium geometricum. Sed secundum vos, scripturæ veteris & novi testamenti sunt principia fidei: ergo probatio & declaratio quæ fit per hujusmodi scripturas, fit notorie per principia propria fidei, & intrinseca doctrinæ nostræ. Quare nullo modo debent censeri extrinseca. Cujus contrarium, cum reverentia, dixistis, respondendo cuidam articulo domini Colossensis, dicebatis sic, quod ratio quæ sumitur ad probandum illud; Spiritus procedit a Filio, sumitur ab extra, quia accipitur major extra. Cum dicitur, Omnia quæ sunt Patris, sunt Filii, dicitis quod accipimus quamdam auctoritatem unde sumimus hanc majorem, & hoc ab extra. Unde hic aperte respondemus & dicimus, quod si per extra intelligitur, quod sumatur extra minorem propositionem, extra hoc est, quia in quacumque deductione quantumcumque intrinseca & propria, si complete formetur syllogismus, semper major antecedit minorem, & est extra ipsam, aut situ, si sit in scriptis; aut probationis successione, si est in voce. Si autem intelligatur de habitudine prædicati ad subjectum, non est extra. Igitur sumendo talem majorem, Omnia quæ sunt Patris, sunt & Filii; & probando ipsam per dictum evangelii, aut epistolarum Pauli, aut alicujus partis sacræ scripturæ, talis probatio aut declaratio nullo modo debet dici extra doctrinam fidei, nec extra doctrinam divinitus revelatam; nec debet dici extrinseca: imo cum fiat ex propriis principiis doctrinæ fidei (cum vos concedatis esse principia ipsas scripturas) bene requiritur quod nullo pacto hæc probatio, declaratio, vel explicatio debeat dici extrinseca. Unde, sicut pridie dicebamus, cum in articulo de Patre non contineretur expresse, quod esset factor visibilium & invisibilium; & in articulo de Filio non contineretur ex forma verborum illud, genitum, non factum, consubstantialem, &c sed tantum dicebatur in symbolo apostolorum ibi: Et in Jesum Christum unicum dominum nostrum: ad obviandum errori Manichæorum in articulo de Patre, & errori Arianorum in articulo de Filio; expresserunt, & symbolo apposuerunt, dicentes [a], quæ addita sunt in symbolo; quia viderunt hæc omnia & posse evidenter ex principiis fidei, scilicet sacris scripturis, hujusmodi extensionem & declarationem facere, & in symbolo ponere: nec putaverunt extra, nec dici extrinsecam. Similiter postea alii patres alterius synodi, ut obviarent hæresi Macedonianorum, & omnium illorum qui dicebant, Spiritum esse creaturam, in articulo de Spiritu sancto hanc explicationem & extensionem & declarationem fecerunt, & symbolo apposuerunt, scilicet, In Spiritum sanctum vivificantem, & ex Patre procedentem, quia hoc viderunt ex evangelio Joannis & epistola Joannis deduci. Unde non crediderunt hujusmodi explicationem esse extra, nec esse extrinsecam. Ad propositum, domine Nicæne, & dicam curialiter. Dicimus nos Latini, quod si hanc declarationem & explicationem ejusdem articuli de Spiritu sancto, scili-

a Patres Nicæni dixerunt ea quæ addiderunt symbolo apostolorum, & postea patres Constantinopolitani ut statim subdit.

A cet, quod non solum ex Patre, sed ex Filio procedat, possumus deducere ex evangelio & epistolis Pauli bene intellectis & declaratis, vel alia sacræ scripturæ parte, non debet dici hujusmodi extensio seu explicatio extrinseca. Imo nec proprie additio dici debet, illo dato, scilicet quod ex propriis principiis fidei, scilicet, ex sacris scripturis evidenter deducatur. Hoc autem, Dei gratia, speramus clare deducere, cum placuerit Deo, & sanctissimo domino nostro. Sed pro nunc, ut vobis morem geramus, illam profunditatem non intramus. Et cum rationem ponitis dicentes: Nihil fuit adjectum principiis sacræ scripturæ, nec nos addemus: respondendo ad dicta vestra, rationem reddidit bonam & optimam reverendissimus dominus meus dominus archiepiscopus Colossensis: ad octavum vestrum principale sic dicebat, & B non videtur mihi posse solvi: ita fuit efficax. Hæc fuit ratio in forma domini Colossensis. Cum ecclesia Dei una & eadem sit, necesse est ut unam & eamdem semper habeat auctoritatem. Huic rationi vos respondendo ita dicitis: Ad hoc ut ecclesia habeat hujusmodi auctoritatem, necesse est ut ipsa ecclesia servet & custodiat immutata omnia quæ per præcedentes patres tradita fuerunt. Nos dicimus confidenter absque titubatione, quod nemo fidelis dubitare debet de plenitudine auctoritatis ecclesiæ, quam expressit salvator Matth. 18. cap. *Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi ethnicus & publicanus.* Et iterum: *Qui* C *vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit.* Et est etiam articulus fidei expressæ tam in symbolo apostolorum, quam Nicæno. Imo convenienter post articulum de Spiritu sancto statim ponitur articulus de ecclesia, dicendo in symbolo apostolorum: Credo in Spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam. Et in secundo similiter symbolo [b] patrum post articulum de Spiritu sancto immediate sequitur: Et unam sanctam ecclesiam. Et si quæratur in hoc articulo, ubi fit mentio de ipsius ecclesiæ auctoritate; dicitur quod ibi, dum expressit, Unam sanctam catholicam & apostolicam ecclesiam. Dicimus ad propositum, quod ecclesia quæ his temporibus concurrit, custodivit semper immutatam fidem antiquorum D patrum. Nam ut dicit Augustinus, tempora sunt mutata, non tamen fides: & immutatum servavit symbolum, & immutatum divinum sacrarum scripturarum codicem. Nam patres in Nicæa cum expresserunt, Visibilium & invisibilium, & genitum, non factum, consubstantialem Patri, &c. nullo modo dicendi sunt corrupisse aut immutasse symbolum apostolorum, & aliam fidem a fide apostolorum professos fuisse. Et similiter patres qui expresserunt postea in symbolo in articulo de Spiritu sancto, dominum & vivificantem, ex Patre procedentem; nullo pacto dicendi sunt immutasse nec fidem præcedentium patrum, nec symbolum ipsorum; licet majorem E explicationem fecerint ex evidenti & rationabili causa, & urgente necessitate, scilicet ad obviandum erroribus & hæresibus tunc seminatis contra veritatem & majestatem Spiritus sancti. Et ut breviter me expediam, sic etiam ecclesia Latinorum nullo modo dicenda est fidem patrum aut fidei symbolum variasse aut immutasse, sed ex evidenti & rationabili necessitate illam ulteriorem expressionem fecit, Filioque. Et ideo sicut non valuisset illud argumentum vestrum, si quis illis temporibus illud fecisset contra patres Nicænos & Constantinopolitanos, dicendo, aut ipsæ conclusiones ponantur in sacra scriptura, aut vestræ additio de symbolo removeatur: ita similiter inferendo

ANNO CHRISTI 143[8]

b Scilicet Constanti-nopolitani

ANNO CHRISTI 1438.

ferendo contra nos, non valet. Ultimo die Martis dominus Nicænus pro complemento addidit duas conclusiones principales. Objiciebat enim nobis sic: Dicitis quod ecclesia Romana auctoritate & necessitate mota fuit. Dicemus, quod necessitas nullo modo est [a] impedimentum diffinitionibus sanctorum patrum, dummodo in illis non contineatur clausula, excepta necessitate. Hic dicimus, quod nonnallæ clausulæ sunt ita infixæ constitutionibus & opportune subintellectæ; ut etiamsi non exprimantur, semper intelligantur secundum veram epiiciam. Hæc autem est una de illis, scilicet; excepta necessitate, quæ nulla clauditur lege, sane intelligendo. Et cum de auctoritate Romanæ ecclesiæ superficialiter tangitis, profundiorem de ipsa tractatum volentes facere, subinfertis ibidem, quod talem licentiam, ut in symbolo fidei addatur, vos excipitis etiam ab œcumenicis conciliis, & ab universali ecclesia, nedum a Romana. Hic respondemus & dicimus, quod hujusmodi libertas & auctoritas nec ab œcumenicis conciliis, nec ab universali ecclesia, nec a Romana ecclesia auferri potest, nec a nobis, nec a præcedentibus patribus. Nam a jure divino hanc habet. Unde morem vobis gerendo, non prorunde, nec principali proposito intrando hanc materiam, dicimus, quod hæc auctoritas Romanæ ecclesiæ evidenter colligatur ex evangelio Joannis, cum salvator noster curam commisit Petro universi gregis Christiani, *Si diligis me, pasce oves meus & agnos meos*. Et hæc auctoritas manifeste patet per patres, qui convenerunt in Constantinopolitano concilio, & aliis antiquis conciliis: & patet per Athanasium & per Agathonem, & illa epistola [b], quæ fuit ab universa synodo confirmata, in qua expresse dicit, quod fides Romanæ ecclesiæ debet ab omnibus œcumenicis conciliis & ab universali ecclesia observari. Patet etiam per sanctum Hieronymum optimum discipulum vestri theologi Gregorii. Nam in professione fidei quam facit ad Damasum papam, dicit: Hæc est fides ipsa beatissima, quam in catholica ecclesia didicimus, quam semper tenuimus, in qua si minus parum caute forte quid positum est, emendari cupimus a te, qui Petri & fidem & sedem tenes: si autem hæc nostra confessio apostolatus tui judicio fuerit approbata, quicumque me culpare voluerit, se imperitum, malevolum, vel non catholicum, sed hæreticum comprobabit. Nec mirandum, patres doctissimi, quod judicium de fide ad principem fidelium, primum in statu [c] mortalium, deferendum decernatur. Nam cum una & eadem esse debeat totius ecclesiæ fides, sicut vult apostolus I. ad Corinthios dicens: *Obsecro vos, fratres, per nomen domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eodem sensu & eadem scientia.* Et propterea oportet, ut ab uno & eodem ecclesiæ principe determinetur, quod ab omnibus certum & diffinitum de fide teneatur. Nunc igitur quia nonnulli moleste ferunt, quod apud vos Grecos patres, doctores nostros Latinos allegem, dico, quod juste facio & rationabiliter, quia non loquor solum vobis Græcis, sed apud Latinos, principaliter quia doctissimi fuerunt & illuminatissimi in divinis scripturis, & allegantur in synodis œcumenicis: unde quæ ipsi astruunt, non ita jejune & exiliter ponunt dicta, ut non faciant credibilia credenda: nam pechant ea ipsa auctoritatibus sacræ scripturæ optime ac commodis rationibus. Hæc sint dicta cum patientia audientis, & dicentis venia & pietato, dicatis quidquid vultis.

[a] id est, necessitas non impedit nec infringit vim legis & prohibitionis, nisi in ipsa lege sit clausula, excepta necessitate.

Joan. 21.

[b] An Constantinum imperatorem, in qua etiam continetur instructio legatorum in act. 6. synodi act. 4.

[c] In militanti scilicet ecclesia.

AND. Fam læte, jucundeve, verbisque convenientibus dicta fuerant, ut quisque patrem prædictum summe collaudaret: Deinde paullulum facto silentio, cardinalis hæc inquit.

CARD. Quia ex utraque parte fuerunt dicta multa subtiliter & eleganter, quæ forte magis intelliguntur a theologis, & ab iis qui sunt periti in sacra scriptura, quam a laicis & qui non sunt ita periti; ego haberem quædam valde rudia dicere in hac materia, quæ intelligerentur non solum a peritis, sed a laicis: & ni fallor, pato quod solvent totam quæstionam hanc. Verumtamen quia hodie est conventum, ut fiant colluctationes de verbis prohibitionum, sit electioni Græcorum patrum, si volunt audire vel facere disputationes.

IMPER. Dicat dominatio vestra quidquid placet.

CARD. Tangam radicem istius dubitationis. Quæstio de verbis prohibitionis [d] concilii Ephesini, videlicet, nulli liceat aliam fidem docere, exponere aut sapere. Nos dicimus, quod hæc verba intelliguntur, quod nulli liceat proferre fidem contrariam fidei Nicænæ. Ipsi dicunt, quod non solum intelligitur tam de alia fide, sed & de expositione quantumcumque vera: & quod per illam prohibitionem comprehenditur omnis additio & declaratio in symbolo. Isti qui student in legibus, dicunt, quod non potest de lege terminari, nisi tota lege perspecta. Unde necessarium est ut videamus quædam alia, quæ præcedunt hanc legem [e] Antequam patres venissent ad illam prohibitionem, quidam Charinus retulit, quod Anastasius & Photius discipuli Nestorii miserunt quemdam Jacobum ad prædicandum symbolum Nestorii; & iste Jacobus alios seduxit; & dedit illis aliud symbolum fidei: imo sicut dicit Charisius, dedit symbolum perfidiæ: & inter alia dixit Charisius, quod ille Jacobus & alii accusabant eum, quod non teneret veram fidem. Unde iste Charisius dixit in synodo, legam meam fidem, & postea Nestorianam. Primo recitavit symbolum suæ fidei, quod tamen non est symbolum nec Nicænum, nec Constantinopolitanum.

[d] Part. 2. 6.

[e] Concilii Ephesini part. 2. act. 6.

NICÆN. Imo illud idem.

CARD. Hæc verba in symbolo Charisii sunt, [f] Et Spiritum veritatis, &c. Hæc non sunt in symbolo Nicæno.

EPHES. Tunc non fuit lectum nisi symbolum illud Nestorii.

CARD. Charisius legit professionem fidei suæ, & postea Nestorianæ. Hæc quæstio est in facto, postea poterunt videri.

EPHES. Charisius legit suam fidem, sed non per modum symboli.

CARD. In forma symboli lectum est.

EPHES. Charisius recitavit professionem fidei suæ.

CARD. Legite librum.

ANDREAS. Lectum extitit ibi per reverendum dominum .... his verbis. Me vero ut hæreticum amoverunt, qui pietatis dogmata retineo, sicut jam apparebit. [g] Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium factorem, &c. Ejusdem cum Patre substantiæ, &c Natum ex Maria virgine, &c. Et in Spiritum

[f] Et in Spiritum veritatis paracletum: hæc verba sunt addita a Charisio, & alia omissa, ut in act. concilii Ephesini parte 2. act. 6.

[g] Verba symboli Charisii, ubi supra.

ritum

COLLATIO X.

ANNO CHRISTI 1438.

ritum veritatis, consubstantialem Patri & Filio; &c. Quibus lectis, cardinalis sic inquit.

CARD. Notetis, quod amovet aliqua Nicæni concilii, quia non ponit verbum illud: Erat aliquando, quando non erat: [a] & ponit, Consubstantialem Patri & Filio: quod non est, nec in Constantinopolitano, nec in Nicæno. Deinde legit symbolum Nestorianum, symbolum dicens perfidiæ. Postea synodus dixit, quod nulli liceat tenere aliam fidem, quam illam quæ in Nicæa: & postea reprobat illos qui credunt in expositione symboli transformati Nestorianorum, nec reprobat fidem Charisii. Unde si intentio synodi fuisset inhibere professionem fidei, & non voluisset; si fuisset dictum aliud symbolum præterquam Nicænum, certe reprobasset professionem fidei Charisii. Sed quia Charisius profitebatur veritatem, non improbavit quid de dictis ejus: imo reprobando symbolum Nestorianum, sequitur, quod illa verba, Aliam fidem, significant aliam fidem a Nicæna falsam: & hoc videtur validum argumentum ad probationem istorum verborum. Secundo in synodo prohibetur non tantum, ut quis non proferat, sed nec ut sapiat aliter quam continetur in symbolo Nicæno. Si quærerem a vobis, si sapitis, si Deus est æternus: sum certus quod diceretis, quod sic. Sed secundum hæc, quis posset dicere vos anathematizatos, quia hoc verbum non est in symbolo Nicæno. & vos aliud sapitis quam in symbolo Nicæno. Ad id quod dicitis, quod privatis personis licet aliud credere quam sit in symbolo; si verum est, sed publice non licet aliud symbolum profiteri. Ego dico, quod hoc est expresse contra verba diffinitionis, quæ dicit: Nulli liceat, &c. Et subdit, si est episcopus, privetur episcopatu: si clericus, clericatu: si laicus, excommunicetur. Ex hoc sequitur, quod quidquid dicant sive publice, sive privatim, incidunt in pœnam. Et ex hoc quod nominant laicos, apparet intentio, quod quicumque laicus hoc teneret, esset excommunicatus: & laici non solent cantare symbolum in ecclesia, sed clerici. Unde intentio fuit prohibere omnes, & in ecclesia, & extra. Unde ex hoc apparet, quod cum privatim prohibeantur aliam fidem tenere, omnes essent excommunicati, si vellemus intelligere aliam fidem; id est, aliam expositionem & explicationem fidei. Item ut magis hoc aperiam, professio fidei quam fecit Agatho, missa concilio [b], non fuit solum privata Agathonis, sed fuit totius occidentalis ecclesiæ: quia in illa epistola dicitur, Cum omnibus synodis occidentalibus subjectis concilio apostolicæ sedis, & illam epistolam episcopi subscripserunt. Item pridie dominus Nicænus cum responderet domino Colossensi, dixit, quod verbum necessitatis non [c] exprimitur: & idem [d] respondeo vobis, quod hoc vel in communi, vel in privato non exprimitur in prohibitione: ergo generaliter intelligenda est prohibitio sive in publico, sive in privato. Item volo dicere aliud. In concilio Ephesino nunquam est facta mentio symboli concilii Constantinopolitani. Aut igitur fuerunt obliti, & voluerunt non cantari nisi Nicænum: & tunc sequentes patres non potuissent cantare symbolum Constantinopolitanum, & male faceremus cantando illud: aut fuerunt recordati: & tunc diceremus, quod esset contrarium, & non liceret. Aut putaverunt unum & idem, & nihilo minus differt in multis verbis a symbolo Nicæno: sed quia continet eamdem fidem, reputatur unum & idem. Et isti patres pridie dixerunt, quod virtualiter continetur in symbolo Nicæno; & quia continet eamdem fidem, reputatur unum & idem: & lecto uno, videtur & aliud lectum: ergo ubicumque unum symbolum non discordat in veritate fidei, est reputandum unum & idem: ergo non prohibetur per istam legem, quia lex prohibet aliam fidem: unde oportet necessario intelligere de fide contraria a veritate. Unum aliud dico ad expressionem hujus rei, quod quæ diffiniuntur in conciliis, videntur diffinita per Spiritum sanctum: & ille Spiritus qui in uno est, est in alio; sed in sexta [e] synodo, ubi fuit repetita hæc lex prohibitiva, dicitur sic: Nulli liceat proferre aliam fidem, nec aliud sapere in eversione eorum quæ diffinita sunt. Unde Spiritus sanctus qui inerat patribus sextæ synodi, exponit hæc verba, aliam fidem, id est, evertendo, non autem ad declarationem, vel majorem expressionem veritatis. Item cum dubitatur de verbis alicujus legis, est recurrendum ad intentionem legislatoris: & hæc intentio comprehenditur ex præfatione legis, seu ex processu. Sed in proœmio istius actionis [f] Ephesini dixerunt, quod convenerunt patres, & voluerunt quod legeretur symbolum Nicænum, & quod conferrentur sermones & symbolum: & quod sermones qui sunt consonantes, confirmarentur, discrepantes rejicerentur. Unde intentio legislatoris fuit, tollere additionem quæ tolleret fidem vel veritatem: nec fuit intentio sanctissimorum patrum, ut solum inspiceremus verba, sed verum intellectum sacræ scripturæ. Hoc patet ex epistola Cyrilli, qui recitato symbolo Nicæno subdit [g]: Nos sequentes diffinitiones sanctorum patrum, sectamur intentionem ipsorum, & exponimus rectam fidem. Item apparet ex septima synodo [h], ubi dicitur: Cum omni diligentia intentionem veritatis sectantes Et dicunt, quod sectantes intentionem veritatis nil tollimus ex iis quæ per patres Nicææ, & aliorum conciliorum patres dicta fuere: & tamen fecerunt alias diffinitiones quam alii fecerunt, scilicet diffinitiones de imaginibus. Unde apparet, quod intentio patrum est, quod veritas manifestetur, & non taceatur. In ultimo servavi unum, & videtur casus qui nunc currit: & antequam ad illud veniam, dicam unum, quod pertinet ad dilucidandam rem hanc. Concilium Chalcedonense [i] dicit, quod erant aliqui, qui obloquebantur de Leone papa, & dicebant, quod fecerat peregrinam expositionem fidei, & quod fecerat ultra quam liceret juxta patres Nicænos. Unde dicit, ne quis accuset Leonem, quasi peregrinam expositionem attulerit, quia non licuerit cuiquam exponere fidem præter patres qui in Nicæa convenerunt. Concilium statim dicit adversus eos qui veritati resistunt, & excusat Leonem, & dicit, quod Leo non fecit contra prohibitionem, exponendo fidem & declarando: quia quando insurgunt errores, varia remedia debent adhiberi. Et licet sufficeret fides exposita per sanctos patres, quia tamen sunt qui moliuntur pervertere eorum rectum sensum, oportet occurrere, & declarare & exponere fidem. Nam si omnes essent contenti fide constituta, & non vellent inducere innovationem, non esset necesse aliud remedium cogitare, quam quod est declaratum in fide: sed quia multi ex recta linea per anfractus exorbitant, euntes per viam mendacii & falsitatis,

a Verba symboli Nicæni contra Arianos asserentes, aliquando non fuisse filium Dei.

b In act. 6. synod. act. 4.

c Id est, in prohibitione non exprimitur clausula, excepta necessitate, ut supra dictum est.

d Ita scilicet, & ego a simili dico quod, &c.

e Actione 18.

f Actione 6.

g Epistola ad Nestorium quæ incipit. Cum salvator: in actis concilii Ephesini par. 1. cap. 26.

h Act. 7. in diffinit.

i In allocut. ad imper. part. 3. c. 1.

ANNO CHRISTI 1438.

tis, necesse est nobis aperire viam veritatis, & multa [a] dicit, quod declarare est necessarium. Nunc venio quod ultimo volebam dicere. Vos carissimi patres scitis, quod Flavianus condemnaverat Eutychem in concilio [b] Constantinopolitano. Postea fuit celebrata synodus secunda Ephesina, quæ fuit improbata, & ibi Dioscorus tyrannice regebat: in qua synodo Eutyches volebat excusare, quod non errabat: & recitabat fidem suam, videlicet symbolum Nicænum de verbo ad verbum: & postea dixit [c] quod hæc fides patrum est, in ista volo vivere & mori; & quod fides Nicæna fuit confirmata per concilium Ephesinum primum, quod prohibuerat proferri aliam, & quod prohibuerat quod nihil adderetur. Unde dixit: Ego teneo rectam fidem, & Flavianus non, quia dixit, quod Christus est in duabus naturis: hoc ipse addidit symbolo Nicæno, quod Christus sit in duabus naturis. Et Eutyches intelligebat prohibitionem de additione verbali. Quibus Eusebius episcopus Dorylæi audiens hæc, clamavit: Mentitus est Eutyches, non est diffinitio talis, non est regula hoc præcipiens. Dioscorus dixit: Quomodo non est hæc regula? Nos habemus hic quinque codices, in quibus dicitur, quod non licet addere aliquid. Fuerunt hæc recitata in Chalcedonensi synodo: & synodus nihil dixit contra episcopum Dorylæi, imo approbavit, ut subdam. In hac igitur synodo Dioscorus tulit sententiam contra Flavianum, & in verbis sententiæ dixit, quod ideo deponit, quia fecerat contra prohibitionem Ephesini concilii, ubi dicitur, quod non liceat addere, quia in Ephesino concilio dicitur: Si quis addat ad symbolum Nicænum, si est episcopus, privetur: & propterea privavit episcopatu Flavianum & Eusebium Dorylæi, tanquam transgressores legis. Et omnes episcopi qui fuerunt in illo [d] concilio Ephesino secundo, secuti sunt sententiam Dioscori: & omnes isti episcopi fundabant se in hac prohibitione concilii [e] Ephesini: unde dicunt, quod sese alienos monstrarunt gradu sacerdotii Flavianus & Eusebius, quia conati sunt addere, vel minuere aliquid de sancta fide, quæ in Nicæa a sancto concilio exposita est. Confirmavit sententiam synodus in civitate Ephesina, quod justum est eos qui audent quid addere fidei, aut minuere, alienos esse a sacerdotio: & ita alii episcopi sequentes dixerunt. Quando hæc acta secundæ synodi Ephesinæ referebantur in synodo Chalcedonensi, omnes dixerunt: Anathema Dioscoro, hac hora damnetur Dioscorus qui male judicavit: & sic revocavit [f] quod fecerat contra Flavianum [g], & judicavit, quod Flavianus non fecerat contra Nicænum nec [h] Ephesinum concilia; quia licet illa professio, quod Christus sit in duabus naturis, non contineretur in symbolo Nicæno verbis expressis, tamen non est contra veritatem, sed virtualiter sumitur in symbolo Nicæno. Ex hoc apparet manifeste, quod non est arguendus qui quid addit declarando, dummodo dicat veritatem consonantem fidei catholicæ. Et videtur mihi, quod non possit allegari melius in Mundo exemplum, quam exemplum Flaviani. Concludo, quod verba illa prohibitionis, quod non liceat proferre aliam fidem, nec addere, nec minuere, intelliguntur de illis qui sapiunt fidem contra veritatem, & immutando verum intellectum sacræ scripturæ, & in symbolo Nicæno [i]. Hoc secundum meum rude judicium videtur mihi manifeste solvere hanc quæstionem. Si autem non ita sit, cupio reformari. Unde cum ecclesia Latina dicat, se nil addidisse contra veritatem, nec contra verum sensum symboli Nicæni & Costantinopolitani, dimittenda hæc est quæstio, utrum licuerit; & est procedendum, an hoc sit verum, quod Spiritus procedat a Filio: & si possunt probare quod non procedet, tunc ego dicam expresse, quod ecclesiæ Romanæ non licuit, quia tunc sapuisset contrariam fidem. Si vero ipsi non possunt probare, quod hoc sit falsum, [k] sed ostendetur ex sacra scriptura & sanctis doctoribus, quod verum sit; necesse erit confiteri quod licuerit. Hoc volui dixisse cum correctione sanctissimi domini nostri, & imperatoris, & aliorum.

[a] Concilii scilic. Chalcedonense, ubi supra, ad proban. quod, &c.

[b] Non loquitur de Constantinopolitano I. œcumenico celebrato ante cōcilium Ephesinum I. sed de Constantinopolitano celebrato sub Flaviano tēpore Leonis, cujus acta referuntur in actis concilii Chalcedonensis act. I. Vide Baron. tom. 6. an. 445. & Binium to. 1. part. 2.

[c] Concilii Chalcedonensis act. I.

[d] reprobato scilicet.

[e] primi scilicet.

[f] scilicet concilium Chalcedonense.

[g] scilicet Dioscorus in Ephesino secundo.

[h] primum.

[i] addendo scilicet cōtraria.

[k] Forte, sed si ostendetur. H.

COLLATIO X.

NICÆN. Reverende domine mi, sane omnes rationes & sermones utriusque dicti fuerunt optime & sapientissime dictæ, præsertim rationes postremæ, per paternitatem vestram, & potissime ad propositum faciunt. Tetigistis ea quæ pertinebant ad rem a nobis propositam, & nil dimisistis: tamen cum caritate respondebimus, & iterum pari cum caritate audiemus ea quæ voletis dicere. Nos itaque putamus, quod plura quæ per vos dicta sunt, pro nobis faciant: tamen non judicamus esse tempus propter duas causas. Primo propter horæ angustiam, quia tempus est surgendi: secundo, quia etiamsi fuerunt bona dicta, non minus multa; ideo volumus hæc in scriptis habere & cogitare, & tempore suo responsionem debitam dare: Nunc in nomine Domini surgamus, & accipiemus dicta in scriptis, & maxime quæ ultimo dicta sunt.

AND. Surrexit Colossensis contra Græcos invehens, & summo pontifici hæc in sacro conventu exposuit.

COLOSS. Sanctissime pater, quia pridie convenimus, quod ex his quæ dicuntur conferantur scripturæ; & quia pridie Græci noluerunt venire, videntur promissorum transgressores: & ideo protestamur, ut nil fiat in transgressione fidei.

EPHES. Pridie erat pluvia, & quia dicebamus, quod non erant dicta ad propositum, ideo volebamus videre ea quæ dixistis: tamen ut caritas servaretur, eramus contenti, ut darentur notariis.

COLOSS. Peto instrumentum quod dicant noluisse recipere, & quod non faciunt ad propositum, cum hoc quod non dixerim ad propositum, est injuria non mihi, sed toti ecclesiæ Romanæ, quod audeant isti præsumere dare judicium, si dicta sunt ad propositum, vel non.

AND. Quibus expositis, finis diei illius concertationi datus est.

COLLA-

COLLATIO XI.

ANNO CHRISTI 1438.

COLLATIO UNDECIMA.

DIE XVIII. NOVEMBRIS.

Professiones fidei Charisii & aliorum fuisse admissas in concilio Ephesino, quamvis plura continerent quæ non erant in symbolo, sive illæ fuerint professiones publicæ, sive privatæ.

AND. Congregatis in unum patribus loco & horis solitis, Ephesinus ex Græcis primus sic inquit.

EPHES. Nos, amati patres, adsumus, non studio contradicendi adinvicem (nam hoc magis pertinet ad ostentationem quam ad viam veritatis) sed ut communiter debeamus examinare & inquirere & pacificari, & cum diligentia perscrutari quæstiones & difficultates quæ in nostris disputationibus oriuntur: & quod sic communiter debeamus conferre res, & inquirentes progrediamur quousque veniamus ad finem, qui est inventio veritatis. Quamobrem ea quæ particulariter reverendissimus dominus archiepiscopus Colossensis in pluribus vicibus dixit, & quæ reverendissimus episcopus & magister Foroliviensis, nos etiam particulariter prosequentes, Deo adjuvante, & hora permittente, perscrutabimur, & ad unumquodque eorum quæ dicta sunt ab istis patribus, curabimus cum opportunitate, non respicientes ad aliquam ostentationem sermonis, respondere: & nos dicemus quæ apparebunt vera ex concessione vestrarum reverendissimarum paternitatum. Verum in hoc principio, si ita placet, prosequemur ad respondendum illi quæ dicta sunt per reverendissimum dominum cardinalem ibi sedentem, particulatim & divisim unumquodque examinantes. Ipsa namque quæ per eumdem reverendissimum dominum cardinalem dicta fuerunt, magis ad rem faciunt, & ipsam difficultatem tangunt, & cum ordine sua reverenda paternitas exposuit: propterea nos istam gratiam retribuemus ad talem ordinatum sermonem, ut nullum ex dictis debeamus relinquere. Dico autem me responsurum ad ea quæ ex tempore [a] dicta sunt per reverendam paternitatem suam, non ad ea quæ fuerunt polita & pulchriori forma posita. Obsecro itaque reverendam paternitatem vestram, ut quoties contingat vestram dominationem interrogare, placeat aut concedere, aut negare mea dicta. Nam ego intendo inquirere & perscrutari sermones & rationes cum tua paternitate, cum ego cognoscam tuam reverendam paternitatem potius gaudere inventione veritatis, quam tuitione suorum sermonum. Unde etsi contigerit aliqua de tuis rationibus a me refelli, tu reverende pater, ut sapientissimus, potius me diliges. Nam sapiens [b] cum arguitur, diligit arguentem secundum rationem. Liceat tuam dominationem interrogare, ut placebit tempore & loco opportuno: nam libentissime patiar & ego ipse, cum tua dominatio corriget sermones meos, & aliquid interrogabit & rationem quæret, & adjuvante Deo, respondebo: redarguat tua dominatio quod videbitur a me non bene dictum. Sciat tua dominatio, quod in quibus per me dictis tua dominatio non contradicet, nec inquisitionem faciet, remanebunt approbata, nec poterunt recipere aliam discussionem: quæ observanda sunt apud illos qui post me suscipient sermones. Primum argumentum a tua dominatione tactum tale est, videlicet, quod in tertio œcumenico Ephesino concilio Charisius quidam porrexit ad concilium aliquos libellos fidei, quos composuerat contra sapientes doctrinam Nestorii: & cum ipse Charisius expositionem suæ fidei fecerit alio modo se habentem quam expositio Nicæni, tamen ab ipso concilio non fuit in ullo reprehensus. Et quod ex his manifeste videtur inferri, non prohiberi simpliciter aliam fidei expositionem, sed contrariam & dissonam fidem: interrogo, an ita se habeat argumentum vestrum?

[a] Græcus scriptor sessione 12. quæ huic collationi correspondet, sic: Ea dico quæ summatim dicta sunt prius, non quæ sunt postea particulatim enarrata: hæc enim rursus in immensitatem producta discussionem effugiunt.

[b] Prov. 9.

AND. Collegarum accivit consilium cardinalis prædictus: demum sic inquit.

CARD. Cum gratia & beneplacito sanctissimi domini nostri, & patientia & correctione istorum patrum, audivi gratanter ea quæ vestra paternitas dixit: & quantum pertinet ad prooemium, nil dicam: quantum ad interrogationem erga personam meam, ego juxta sancti Petri doctrinam ero paratus reddere rationem de his quæ sciam. Sed ego maluissem, quod tua paternitas interrogasset alium de istis patribus, quia quilibet melius sciret quam ego: nihilominus postquam me elegistis, faciam libenter. Sed quia sumus hic causa declarandæ veritatis, non verecundabor corrigi, si quid male dixero, & a paternitate tua, & ab istis patribus, quia potius debemus diligere honorem Dei, qui est veritas, quam proprium. Sed cum hoc pacto respondeo, quod si respondendo non esset mea responsio sufficiens, quod non præjudicet veritati vel aliis; & accepto tuam oblationem: & cum ego te interrogavero, respondeatur. Nunc venio ad quæsitum, & non erat opus ut interrogaretis, quia dedi in scriptis, & satis palam dixi, & ibi est expressum. Si vultis quod plus dicam, geram tibi morem: si vultis quod repetam, dicam: alias apparet in scriptis quod dixi; vultis ut dicam?

EPHES. Reverendissimi patres, non quæro a vobis aliud, nisi quod ibi est scriptum; nisi si argumentum vestrum est, ut ego exposui: propterea non est opus, nisi ut dicatis, aut sic, aut non.

IMPER. Isti patres nolunt imponere onus vestræ reverendæ paternitati. Sed si placet vestræ reverendæ paternitati respondere, respondeat: si non, respondeat alius.

EPHES. Nos quantum potuimus capere ex verbis vestris, ita collegimus sententiam: si est, dicatis quod sic: alias dicatis ut vultis. Quærimus & interrogationem vestram, & expositionem vestri dicti breviter fecimus; breviter respondeatis.

CARD. Ego respondebo; sed de cetero non interrogetis, sed legatis quæ dixi, & interrogetis, si ultra scriptum quid vultis: hæc est summa argumenti. Charisius dedit symbolum fidei suæ, & fuit catholica: & postea recitavit symbolum transformatum [c] Arianum. Synodus reprobavit expositionem symboli Nestoriani, & non Charisii. Si non licuisset facere istam professionem, reprehendisset eum. Dixi etiam quod symbolum Charisii est ut symbolum Nicænum, nisi in duabus vel tribus dictionibus, quæ tamen sunt veræ & catholicæ. Dicatis quidquid vobis placet.

[c] Nestorianum ut statim, sequitur.

EPHES. Convenistis mecum in omnibus reverendissimi domini, talem esse sententiam quam

Anno Christi 1438.

quam per vestram dominationem dictum esse dixi, præter unum, videlicet; quod illa professio fidei Charisii sit vera & catholica: nam catholica erat solum intellectu dictorum, sed non dictionibus. Nam liquido permutatam habebat compositionem dictionum ab expositis per Nicænos. Nec etiam ipsa professio fidei exposita fuit per Charisium, ut professio catholicæ fidei, sed ut sequens catholicam fidem, & suam propriam expositionem. Estne ita?

Card. Placet quod professio fidei Charisii sequitur in omnibus veram fidem in sensu, sed non in dictionibus. Et quando catholicam, intelligo veram. Sed quæro, cum ipse fatearis, quod professio illa est vera, & quod in sensu & intellectu convenit cum Nicæna, nunquid hæc B professio fuit improbata per synodum, vel non?

Ephes. Concilium admisit illam Charisii professionem, ut Charisii, non ut catholicæ fidei, sed ut consonam catholicæ fidei. Et, reverendissimi patres, satis intelleximus interrogata, & veraciter respondentes dicimus, quod Charisius ille non simpliciter accusabat Nestorianos, ut aliam fidem tradentes, sed propter hæc tria. Primo, quod istam eorum perversam & fallacem professionem fidei tradebant illis qui convertebantur ad cognitionem fidei, ut universalem fidem, & ut traditam a Nicænis patribus. Hoc igitur refertur ad manifestam injuriam illius venerabilis concilii, quod hanc expositionem veræ fidei fecerat. Secundo, accusa- C bat illos, quia falsa & perversa dogmata seminabant contraria veræ & catholicæ fidei: propterea potius ille Charisius appellat professionem illorum perfidiam, quam fidem. Tertio, quia ipsi Nestoriani impellebant & molesti erant Charisio, quia nolebat admittere professionem fidei; & putabant eum hæreticum. Propterea igitur ipse Charisius coactus est exponere suæ fidei professionem prout volebat, & quibus verbis, ut ostenderet seipsum consonantem patribus Nicææ; & illa sapere; & ut ostenderet seipsum merito expelli ab hæreticis: quia non sapiebat illa quæ illi sapiebant. Hoc autem nunquam ab ecclesia prohibitum fuit, ut quisque fidem possit exponere prout vult, ad privatam do- D ctrinam solum & demonstrationem suæ veræ fidei, non ad constitutionem symboli: & multo magis tunc licebat, quia nondum diffinitio prohibitionis fuerat prolata: & manifeste habetur ex nonnullis patribus qui præsidebant per illa tempora ecclesiæ, & aliis conciliis, quia licuit patribus professionem fidei exponere prout volebant, & quibus verbis volebant. Nam & beatus Agatho, ut vestra dominatio dixit, suæ fidei expositionem & professionem conscripsit una cum ipsis qui cum ipso erant, & illam conscriptam prout voluit, destinavit ad sextum concilium, &c. Et etiam beatus Sophronius patriarcha Hierosolymitanus restitutus suæ ecclesiæ conscripsit fidem prout voluit, & Constantinopolitano pa- E triarchæ destinavit. Quæ professio recitata est in [a] concilio. Et ideo omnes episcopi, imo archiepiscopi & patriarchæ adinvicem scribebant & profitebantur fidei expositionem. Quæ quidem literæ illorum nil aliud continebant, nisi professionem suæ veræ fidei & opinionis: quod hucusque observatur apud patriarchas orientales. Nam ceteri patriarchæ qui sunt post Constantinopolitanum, [b] in constitutione dignitatis statim exponunt expositionem fidei, & mittunt ad patriarcham Constantinopolitanum: & omnino antiquitus solebat fieri, & nunc servatur. Propterea non est mirandum si etiam Charisius per suam professionem fidei fidem catholicam exponit, non sub tali intentione, ut omnes uterentur sua, sicut utuntur symbolo Nicæno, sed solum ad demonstrationem suæ propriæ fidei, ut dictum est. Si autem vos habetis aliquid dicere circa professionem fidei Charisii, dicatis, & audiemus. Interrogamus, utrum professio fidei Charisii tradita fuit concilio ad demonstrationem suæ fidei, vel ut omnes illa uterentur, ut symbolo Nicæno. Nam propriæ expositiones nunquam fuerunt prohibitæ, ut diximus. Si quid habetis, dicatis.

a Sexta synodo, act. 10.

b Dum scilicet constituuntur patriarchæ.

Collatio XI.

Card. Exposuistis triplicem causam, propter quam Charisius dixit suam fidem, & reprobavit symbolum Nestorianum. Primo, quia illi Nestoriani credebant symbolum eorum esse, ut Nicænum symbolum. Secundo, quia illud symbolum continebat falsitatem. Tertio, quia reprehendebant Charisium ut hæreticum & ut non bene sapientem. Quoad primum illi Nestoriani tradiderunt mere symboli professionem: & non dicit meus liber quod traderent ut symbolum Nicænum. Secundo etiam ad hæc dico, quod apparet ex textu, quod illi spernebant fidem Nicænam, & tradiderunt symbolum alterius fidei, imo perfidiæ. Hæc formaliter verba sunt synodi [c]: Nam cum Philadelphiam venissent, &c. Unde dico quod hæc non fuit causa, quare synodus fuit mota ad reprobandam fidem Nestorianorum: sed causa est, ut dicit diffinitio, quia perversa continebat. Ratio est, quia si illud symbolum Nestorianum continuisset veritatem, ut symbolum Charisii, synodus admisisset, non reprobasset. Ad secundam causam dico, quod est vera, quod fuit reprobatum, propterea quod falsitatem continebat. Ad tertiam dico, quod non est sufficiens, & non fuit mota synodus ex eo: & ratio, quia synodus non habuit curam, an Charisius esset reprehensus, vel non; sed an vere, vel non. Unde sublatis & prima & tertia causis, dico, quod secunda fuit causa fidelis synodi ad faciendam illam diffinitionem. Deinde tua paternitas dixit, quod synodus non prohibuit privatam personam facere expositionem sibi prout vellet, dummodo esset vera. Postea allegatis exemplum de Agathone & Sophronio, qui fecerunt eorum expositiones fidei, & non fuerunt in sexta synodo improbati. Sed in hoc occurrit petere, utrum Charisius, Agatho & Sophronius fecerunt contra constitutionem, vel non: & tunc respondebo ad tuam.

c Concilii Ephesini par. 2. act. 6 Nam cum Philadelphiam venissent, quosdam seduxerunt, & posthabito Nicæno tradebant alterũ perversarum opinionum symbolum

Ephes. Nullo modo Agatho & Sophronius prætererunt prohibitionem illam, quia non addiderunt, nec detraxerunt symbolo communi, sed privatim fecerunt: unde non comprehenduntur pœnis & prohibitionibus. Dictum est, quod non est prohibitum hoc: sed quod loco symboli professio detur, hoc expresse prohibetur.

Card. Placet, quod Agatho & Sophronius non fecerint contra prohibitionem, & respondeo ad quæsitum tuum. Dico quod Charisius dabat suam professionem ut veram & consonantem rectæ fidei & symbolo Nicæno: non autem tradebat, ut dans legem ecclesiæ, ut illo tota ecclesia uteretur: quia non erat in potestate sua præcipere populis. Unde satis est mihi, quod non fecerit contra prohibitionem. Postea si ecclesia universalis, vel qui tenet locum ecclesiæ, vult docere populos, satis mihi est, quod

quod non faciat contra prohibitionem. Dicatis A demum quid placet.

EPHES. Hæc nos habuimus a responsione vestræ dominationis, videlicet, quod merito Charisius a concilio non est reprehensus, quia non fecerat contra prohibitionem: non tamen sequitur, quod ex hoc illi patres concilii videantur dare licentiam transformandi symbolum Nicænum: & sic repellitur primum vestrum argumentum. Verum si aliqua ecclesia habeat auctoritatem & licentiam dare symbolum commune, in verbis vel syllabis differens, alio tempore dicemus. Et ideo quæro a dominatione vestra: nunquid Charisius ille poterat, vel licebat illi tradere expositionem fidei illis qui sequebantur fidem Nestorianam, secundum professionem quam postea in symbolo fecit? B Nam vestra dominatio de hoc aliquid tetigit, & ideo declaret: licebatne illis Nestorianis, spreto Nicæno, loco illius aliud componere symbolum, & illud tradere baptizantibus, si illud contineret veritatem? nunc dominatio vestra dixit, talem licentiam habere universalem ecclesiam. Quæro, an Nestoriani haberent, si verum protulissent symbolum.

CARD. Fecistis duo quæsita, sed non dixistis unum, quod non est prætermittendum. Dixistis, quod inhibitio non vult, quod quilibet non habeat licentiam faciendi symbolum suum. Ad istud dico, quod satis est ad elucidationem nostræ quæstionis, quod synodus non prohibet C quemlibet tradere expositionem suæ fidei, vel symbolum secundum veritatem.

NICÆN. Addo, quod ecclesia universalis non prohibet, quod quilibet possit exprimere, dummodo sit vera expositio.

CARD. Hæc diffinitio, secundum vos, non prohibet, quod quilibet exponat & profiteatur symbolum prout vult, dummodo verum. Volo ostendere, (intelligo verbum, aliud, & diversum verbis, etsi verum, prout vultis interpretari) quod contradicitis textui. Dicit textus: Nulli liceat proferre aliam fidem. Intelligitis aliam fidem etiam aliis verbis, licet consonantem rectæ fidei. Si hoc est, advertat paternitas vestra, quod contradicitis textui dicenti: Nec clerici, D nec episcopi, nec laici: & in fine loquitur in singulari, & de episcopo, clerico, vel laico. Unde si illa verba, Aliam fidem, habent sensum prout dicitis, sequitur contrarium ejus quod dixistis, quia conceditis, quod persona particularis possit sibi facere symbolum: & tamen textus contrariatur, intelligendo prohibitionem, Aliam fidem, id est, aliis verbis. Et hoc sufficiat ad intellectum quem datis, quod sit contra dicta vestra. Quantum pertinet ad intellectum horum, satis dixi in scriptis, & dico, quod textus non dicit, quod nulli liceat proferre aliam fidem universaliter, sed dicit contrariam fidei Nicænæ. Et textus non dicit, quod non liceat in publico, vel in privato: sed dicit, Aliam fidem. Et quod E illud verbum, Aliam fidem, debeat intelligi de contraria, apparet ex his quæ sunt facta in principio illius actionis; quia convenientibus episcopis fuit dictum, legatur symbolum, conferantur sermones Cyrilli & Nestorii: & illi qui reperientur consonantes fidei Nicææ, confirmentur: qui dissoni, repellantur. Modo synodus faciens diffinitiones, facit secundum intellectum principii: & sic intelliguntur illa verba, Aliam fidem. Possem allegare alias rationes ad has, quas dedi in scriptis, & ne turbem modum arguendi, hoc sit satis. Nunc respondeo ad duo quæsita, & antequam respondeam, dico, quod dixistis, quod ante tertiam synodum non erat facta prohibitio. Et dico ad hoc, quod ego sum paratus ostendere per acta tertii concilii & sexti, quod hæc prohibitio fuerat ante facta: & si placebit audire, nunc dicam: nihilo minus, ne fugiam quæsitum, respondeo ad primum. Petitis, licet Charisius posset facere sibi symbolum, an posset symbolum, in quo omnes [a] converterentur.

EPHES. Nos quærimus, an Nestoriani habeant potestatem universalis ecclesiæ.

CARD. Hoc fuit secundum.

EPHES. Ad primum fuit mihi responsum, & dixistis, quod non: & ideo quæsivi, an Nestorianis licuisset, si habuissent veritatem: nam hac ratione sustulistis meum argumentum istis verbis, videlicet. Cum dicerem, quod non licebat Nestorianis facere symbolum, in quo alii baptizarentur, dixit dominatio vestra, quod symbolum fuit reprobatum Nestorii, quia habet falsitatem: & addidistis, quod si continuisset veritatem, fuisset approbatum.

CARD. Et nunc dico, quod si habuisset veritatem, transisset, ut Agathonis & Sophronii symbola transiverunt: & fundo me in textu qui dicit, quod causa reprobationis est, quia continet perversa dogmata Nestorii. Deinde dico, quod Nestoriani si veram fidei expositionem dixissent, non fuissent improbati; sed non potuissent mandare universali ecclesiæ, quod id universaliter profiteretur, quia non habebant potestatem universalis ecclesiæ.

EPHES. Illud symbolum Nestorianum erat dissimile a symbolo Agathonis & Charisii, & aliorum, etiamsi fuisset verum, quia illud symbolum Nestorianum tradebatur [b] convertentibus loco symboli Nicæni. Illa autem alia Charisii & aliorum symbola non sunt tradita ut communis disciplina & ut commune symbolum, in quo deberent baptizari: & sic non est simile de illo Nestorianornm, etiamsi fuisset verum cum aliis: & illud merito fuisset reprobatum, etiamsi fuisset verum. Alia non fuerunt reprobata, quia non tradebantur ut commune symbolum. Et cum dominatio vestra videtur dedisse licentiam Nestorianis, hoc non liceret: nam Charisius & ceteri non tetigerunt symbolum.

CARD. Contra, Charisius tetigit symbolum Nicænum, quia addit, Spiritum sanctum consubstantialem; & certa alia verba quæ non erant in Nicæno. Et ad id quod dixistis, ne quid præteream, quia implicatis multa argumenta, vellem ut particulatim faceretis, ut singulis respondere possem. Dico, quod nulla est differentia inter symbolum Nestorianorum, Charisii & Sophronii, si continuisset veritatem. Et tua paternitas non debet capere alium sensum ex textu legis, quoniam lex declarat, lex dicit, quod ideo reprobatur, quia continebat dogma falsum: ergo in hoc debetis vos fundare, & non in alio. Nam tradi symbolum per privatos, quo omnes utantur, hoc non prohibetur hac lege, sed solum hac lege prohibetur professio malæ fidei. Utrum autem privata persona possit hoc dare, dico quod non, non ex hac lege, sed ex alia qua cavetur, quod nullus potest mandare, nisi illis in quibus habet potestatem. Et volo dare aliam rationem, quia quæ publicum concernunt, omnes inferiores debent sequi ritum superiorum ecclesiarum.

EPHES.

[a] Conversi scilicet profiterentur.

[b] Id est, ad fidem conversis.

EPHES. Rursus dominatio vestra venit ad ea quæ primo dicebatis, quod universali ecclesiæ liceat tradere symbolum illis qui sub ea sunt. Ad id argumentum quod feci, non clare respondistis, videlicet, si illi Nestoriani habuissent potestatem faciendi symbolum, si fuisset verum.

CARD. Quid vultis ex hoc inferre? ego respondeo ex textu, & clare.

EPHES. Concedit dominatio vestra, quod Nestorianis licuerit baptizandis per eos symbolum ipsorum edere, & secundum illud baptizare, si esset verum, videlicet, ut expositio Charisii.

CARD. Id quod est privatum, tradere ut commune non potuissent, & esset dicere falsum. B Nestoriani si fecissent symbolum verum, potuissent illud sapere & proferre, & docere. Sed si dixissent quod esset symbolum Nicænum in sensu & verbo, non dixissent verum, sed proferre ut symbolum verum bene potuissent. Sed dicere quod privatum est, esse commune, esset falsum.

EPHES. Clarum est, illos Nestorianos fuisse usos ut communi eorum symbolo, quia in illo baptizabant: numquid habebant potestatem id facere, si fuisset verum?

CARD. Dico, quod potuissent proferre, sed tradere ut commune non potuissent.

EPHES. Ego dixi, & bene, quod accusabantur Nestoriani, quod tradebant ut commune, C symbolum transformatum, & sub illo baptizabant. Si autem illi Nestoriani habuissent licentiam hoc faciendi, prout videtur dominationi vestræ dicere, quod non erat, lex prohibitionis prolata: ergo ista causa quæ movit concilium ad proferendum illam prohibitionem, non provideret, prout erat intentionis patrum; cum propter istam licentiam transformandi symbolum, illi potuissent perversa dogmata ponere. Ideo providens concilium, ne talia de cetero fieri possent, necessario fecit diffinitionem prohibitivam, quæ generaliter diffinit & terminat, nemini licere tradere, vel proferre, vel componere aliam fidem, præter illam Nicæni concilii. Hæc autem ipsum concilium decrevit, quia D cognovit fuisse causam, ut falsa insererentur veritati. Unde ex hac licentia qua utebantur in transformando symbolo, videntur patres tertii concilii moti ad faciendum prohibitionem. Hoc autem a vestris verbis, ut aliquid sumptum, colligimus.

CARD. Cui vultis ut magis credatur, diffinitioni concilii Ephesini, an vobis?

EPHES. Nos credimus & ipsi diffinitioni, & illis qui exposuerunt & interpretati sunt: & si qua difficultas est, credendum est interpretatoribus, qui fuerunt principales ibidem cum diffinitio extitit promulgata, quam nobis exponit beatus Cyrillus, & in epistola quam scripserat ad Joannem Antiochenum & Acacium Melitenensem. E Videamus interpretationem illius, & ipsam sequemur: nam nemo esset, qui magis posset diffinitionem exponere. Nunc si dominatio vestra vult quid dicere, dicat.

CARD. Synodus assignat hanc causam prohibitionis symboli Nestorii, quia sapiebat falsitatem.

EPHES. Synodus non adducit hanc solam causam.

CARD. Diffinitio dicit, quod mandat, quod excommunicationi subjaceant qui sapiunt symbolum [a]: ergo videtur, quod perversum dogma A Nestorii erat ipsum symbolum. Deinde patet per verba Charisii, qui dicit, quod spreta fide Nicæna ediderunt aliud symbolum, id est, perversum. Tertio, quia quod continetur in symbolo Nestorianorum, fuerat lectum ex epistola Nestorii, quia eadem perfidia continebatur in epistola, prout in symbolo ejusdem. Cyrillus interrogavit synodum, si contenta in epistola erant vera. Dixit synodus quod erant falsa: unde ea de causa synodus tulit sententiam.[b] Ad id quod dicitis, quod est credendum Cyrillo, fateor quod est credendum: & epistola Cyrilli scripta ad Joannem [c] non obstat, imo probat hunc sensum. Et si bene considerabitis verba epistolæ, intelligit illa verba, Aliam fidem, videlice non B quoad verba, sed quoad sensum: quia certum est, quod in epistola Cyrilli, & in responsiva Joannis sunt multa in expositione fidei, quæ non sunt in symbolo Nicæno. Et nihilo minus quia illa sunt vera, dicit, nil addentes vel diminuentes: & tamen in verbis multa addit, licet non in sensu. Unde per illam epistolam apparet, quod non dicitur alia fides, quæ differt in verbis, si non differt in sensu. Item epistola ad Acacium [d] non obstat, magis est pro nobis, quia ad illa verba concilii, Aliam fidem, subdit [e], qui declarat aliter quam sit fides: non ergo contratiatur mihi: hæc sunt: [f] Qui semel nescio quo modo, &c. Et sequitur: Qui autem hoc agere C vult. id est declarare, innovat quidem nihil, sed nec fidei expositionem noscitur innovare, sed manifestam magis constituit. Quid possetis habere clarius?

EPHES. Quomodo incipit epistola?

CARD. Pridie dixeram, me hanc non habere: & fuit, quia non erat rubrica. Postea quærens reperi in certis instructionibus, quæ dicebantur secreta Nestorii, & incipit: [g] Causa quidem dulcis & digna: & post illa verba, aliam expositionem, declarat se, aliam, id est contrariam.

EPHES. Nos non habemus.

CARD. Declarat, quod nil videatur addere & innovare qui declarat. Et in synodo quærens, D an protulisset [h] fidem convenientem symbolo Nicæno, omnes responderunt, quod Cyrillus dixerat consonanter symbolo Nicæno: & licet apertius & manifestius dixerit ea quæ continentur in symbolo Nicæno, non videtur quid novi induxisse, sed quod magis sapiat cum concilio Nicæno. Unde si illa verba, Aliam fidem, significarent de verbis diversis, certe Cyrillus incidisset in prohibitionem. Deinde volo allegare dictum Cyrilli in expositione symboli: & ex hoc videbitis, quis sit sensus prohibitionis, & quid synodus voluerit prohibere. Incipit epistola: [i] Amor doctrinæ & amor laboris: ubi hæc verba sunt, videlicet: Jam sancta synodus quæ in E Epheso congregata est, tulit sententiam contra Nestorii malam opinionem, & vanitatem illorum qui cum eo erant, vel ante ipsum fuerunt, æqualia sapientes, & docere vel conscribere audentes damnavit, & æqualem illis imposuit causam, id est pœnam. Unde ex hac epistola apparet, synodum damnasse dogmata mala Nestorii: & sic apparet verbum, Aliam fidem, intelligi de contraria, quæ est Nestoriana, vel ei similis. Item apparet, quod symbolum Nestorianum reprobavit, quia sapiebat similia Nestorio. Etiam Cyrillusmet compositor diffinitionis dicit, quod damnat Nestorium & eos qui sapiunt sibi æqualia.

COLLATIO XI.

a Scilicet Nestoriani.

b Actione 6.

c Concilii Ephesini part. 3. cap. 34.

d Concilii Ephesini par. 3. c. 35.

e Scilicet Cyrillus, intelligi de eo.

f Verba ep. Cyrilli in actis concilii Ephesini par. 3. c. 35. *Qui semel nescio quo modo dissentire visi, & quod non recte sentirent.* Ex quibus verbis probatur, quod additio erat contraria & dissona.

g *Alias*; Res sane dulcis. In act. Ephes. loco citato.

h par. 2. act. 1.

i *Alias*; Studium ac diligentiam. Concilii Ephesini par. 3. cap. 43.

COLLATIO XI.

lia. Unde patet, quod symbolum Nestorianum fuit improbatum, & qui sapiebat dogma æquale Nestorio, quod est contra id quod vestra paternitas ante dicebat, assignando aliam causam. Unde cum paternitas vestra cognoscat hanc rem facillimam, & non habere dubietatem, cum facile sit ut omnes intelligant, & estis doctissimus homo, rogo paternitatem vestram, nolit tenere tantum auditorium ad rem quam pueri possent solvere. Sed ne perdamus tempus, intremus rem principalem, & dimittamus ista quæ non habent difficultatem. Nihilo minus sum paratus respondere & hodie & semper. Sed hæc quæstio non est utilis, nec habet exitum veritatis.

EPHES. Nos istos sermones de quibus agimus & dicimus, non putamus ita ut facillime possint capelli a pueris, ut dominatio vestra dixit. Sed nos putamus ipsos necessarios, & alias utiles, cum nos faciamus sermones de vocibus & auctoritatibus sanctorum patrum: hoc primo supponentes, quod si etiam dogma vestrum esset verum & rectum, tamen non esset in symbolo addendum, nec in symbolo cantandum. Melius est nos circa talia laborare, & dimittere theologicas rationes stare immutabiles & inconcussas. Nam hoc magis adhæret difficultatibus rerum, de quibus discutiendum est. Notificamus vestræ reverendæ paternitati hanc nostram esse intentionem, nullo modo a discussione istius difficultatis desiste e, nisi applicemus prius ad aliquam veram conclusionem. Nos & dicimus & sapimus, & faciliter ostendere possumus, quod si inventum fuerit dogma, de quo difficultas est, esse verum, illud poterit apponi sub privata diffinitione, prout in multis conciliis œcumenicis actum est. Verum ab ipso symbolo nil debet submoveri, nec detrahi, nec addi, ut unio Christianorum possit servari a standalis.

CARD. Quia tempus est carior res quam homines possunt habere, ideo vellem quod fieret, quod dixit imperator, ut tempus non duceretur in annum. Satis super hac quæstione disputatum est & per scripta & dicta hinc inde. Ego puto quod dominatio vestia cognoscat veritatem, & quod docti sapientes viri judicent in mentibus suis, quod hæc quæstio non habet difficultatem. Sed non reprehendo vos qui introduxistis eam, quia facitis ut sapientes, qui volentes ingredi magna, incipiunt a levioribus. Ita vos intraturi materiam Spiritus sancti, voluistis hanc ut faciliorem præmittere. Sed postquam tanto tempore hoc discussum est, & bene est aperta veritas quam non ignorabatis prius, arbitror vos fecisse ad tentandum, quomodo nos Latini scimus respondere. Rogo ut veniamus ad difficultatem majorem: & sicut dixi pridie, si probatis Spiritum sanctum non procedere a Filio, profiteor plane, quod ecclesiæ Romanæ non licuit. Si vero non poteritis probare, & ostendetur contrarium, tunc sum certus, quod non facietis difficultatem, an potuit illa declaratio poni. Tamen pro me non remaneat: ego sum paratus respondere ad omnia objecta. Sed forte melius esset, quod illis tribus diebus ordinariis disputationis fieret discussio materiæ præsentis, & in aliis prosequeremur hoc. Interrogetis me, & ego sum paratus. Domine Ephesine, ego dicam unum verbum, & loquar ut cum patre, quia a vobis possum informari. Habuistis dicere, quod hæc prohibitio non fuit ante tertium concilium Ephesinum. Ego possum ostendere contrarium, & est bonum ut patres audiant, quia licet dixerim in scriptis, hic non dixi: fortior ratio quæ assignetur, quod non possit apponi syllaba in symbolo, est ex epistola [a] Cyrilli: tamen si bene advertit paternitas vestra, in illa epistola dicitur: Nihil prætereatur, vel mutetur: non dicitur, addatur: sed posito quod dixisset, non facit contra nos, ut non ideo prohibitio fuerit prius facta. Cyrillus fundat se in auctoritate sacræ scripturæ, & dicit: Meminimus enim dicentis: *Noli transferre terminos æternos, quos patres tui posuerunt*: non illi loquebantur, sed Spiritus Dei. Unde Cyrillus fundat se in hac auctoritate, quæ est prohibitiva addere vel detrahere, & dicit sanctos patres & Spiritum sanctum per eos fecisse. Certum est illos sanctos patres fuisse ante concilium, quia fuit dictum Salomonis, qui diu fuit ante tertium concilium & Nicænum, imo & ante fidem Christi expressam in novo testamento. Idem dicit Cælestinus [b] his verbis: Quis non dignus est anathemate, qui addit fidei apostolicæ, quæ non recipit nec argumentum, nec diminutionem, & magna pœna constringit & addentem & detrahentem: & sequitur: Legimus in libris nostris, nil esse addendum vel minuendum. Hæc epistola fuit ante inchoationem concilii Ephesini, & tamen Celestinus profitetur ante fuisse inhibitum addi fidei apostolorum. Habeo duos testes: volo tertium habere, ut in ore duorum vel trium stet omne verbum: & allego septimam synodum [c], quæ dicit: Quæ enim tradita sunt in catholica ecclesia, nec augmentum, nec diminutionem admittunt. Maxima & addentes & diminuentes pœna constringit maledictionis, ut scriptura asserit contra eum qui transfert terminos patrum suorum, nec habuerit propositum ad cognoscendum veritatem. Ergo septima synodus fundat se in hac auctoritate sacræ scripturæ, & hoc dicit quod contingit illis qui non habent propositum cognoscendi veritatem. Unde patet quod ille dicitur addere vel detrahere, qui transgreditur terminos patrum, veritatem mutando: sed qui declarat veritatem, non transgreditur terminos patrum. Et ratio est, quia prout dicit Cyrillus, hæc prohibitio facta est per Spiritum sanctum loquentem per sanctos patres: cum Spiritus sit spiritus veritatis, qui dicit veritatem, est intra spiritum, nec addit, nec detrahit. Qui autem dicit falsitatem, ille est qui exit terminos Spiritus sancti: & ille debet judicari transgredi, vel addere ad terminos patrum. Et hic textus declarat quod ille est qui addit vel diminuit, qui non habet animum cognoscendi veritatem. Cum ergo hæc prohibitio præcesserit concilium Nicænum, dicemusne quod concilium Nicænum transgressum sit terminos patrum suorum? Alias si intelligeremus de transgressione verborum, concilium Nicænum fuisset transgressum terminos patrum, quia aliqua detraxit de symbolo apostolorum. Et idem de concilio Constantinopolitano, quod concilium addidit multa symbolo Nicæno: & quia dixit veritatem, non reputatur addidisse. Et ideo, quod sæpius dictum est, quod ecclesia post tertium concilium non possit addere, & quod ante licuerit, non est verum. Deinde dico, quod nos habemus [1] librum Græcum, ubi est symbolum Constantinopolitanum, ubi non est verbum, De cælis: dicit tamen verbum, Descendit: nec hoc, videlicet, Secundum scripturas. Nos habemus hic duo volumina concilii Chalcedonensis, & sunt valde antiqua. Est unum ultra

ANNO CHRISTI 1438.

a Supra citata in actis concilii Ephesini par. 3. cap. 34.

Prov. 22.

b Epist. ad Nestorium in actis concilii Ephesini par. cap. 18.

c Ultimis verbis tom. V, in act. 6

ANNO CHRISTI 1438.

COLLATIO XI.

ultra quingentorum annorum, ut apparet: & hic ter ponitur ſymbolum Conſtantinopolitanum, & nunquam ponuntur ibidem, De cęlis: &, Secundum ſcripturas. Item habeo aliud de litera Longobarda antiquiſſimum, & ſunt canones omnium conciliorum, & eſt ſymbolum Conſtantinopolitanum, & ſine verbis illis, De cęlis; &, Secundum ſcripturas. Et ſic ex his tribus libris apparet quod ſymbolum Conſtantinopolitanum non habebat illa verba, De cęlis, &, Secundum ſcripturas. Ille liber quem oſtendiſtis de quarto concilio, non ſunt forte decem anni, quod fuit ſcriptus, ut apparet: noſtri ſunt antiquiſſimi quingentorum annorum. Item eſt liber ſimiliter in Græco antiquus portatus de Conſtantinopoli. Item & nos ponimus in ſymbolo noſtro verba ultra ſymbolum Conſtantinopolitanum, & non ex eo arguimur, Ponimus Deum de Deo. Illud [2] non eſt in Conſtantinopolitano: & tamen nunquam aliqui reprehenderunt nos propter illa verba, ſicut de illo, Filioque.

EPHES. Illud fuit in Nicæno, Deum de Deo; & in aliis convenimus: ergo de iſtis non quæramus.

CARD. Non erat in Conſtantinopolitano: & dico quod cum conveniamus, quod ultra Nicænum & Conſtantinopolitanum cantetur verbum, [3] De cęlis, &c. ſequitur, quod [a] non eſt differentia inter nos & vos de ſyllabis, ſed de veritate.

[a] Id eſt, non deberet eſſe.

EPHES. Ad illa quæ primo dicta ſunt, cum longa fuerint, non eſt tempus reſpondendi, licet dominatio veſtra quæſierit a nobis, & volueritis informari, hoc eſt ſupra noſtram dignitatem: tamen nos haberemus ad ipſa reſpondere, & convenienter ſenſui veritatis. Similiter ad ultima verba quæ facta ſunt de his libris, quæ dominatio veſtra produxit, non habemus nunc reſpondere, quia tempus non patitur: referentur ad tempus opportunum, quo tempore convenienter inquirentur. Cum autem inter veſtros ſermones dominatio veſtra fecerit mentionem in ſuperioribus congregationibus, videlicet, quod liceat univerſali eccleſiæ immutare ſymbola, & primo illi qui præeſt univerſali eccleſiæ, cum habeatur manifeſte quod dominatio veſtra reſpicit ad eccleſiam Romanam, & præpoſito Romæ habueritis reſpectum, hoc prætermittere ſine diſcuſſione non patimur: volumus circa hanc rationem ſermonem facere in ſequenti congregatione, ſi placet. Nam habemus multa & præclara dicere circa hoc rationibus efficacioribus: ſed ſuſpicamur ne forte verba quæ dicenda ſunt circa hoc, inducant ſcandala. Ideo dixi velle dicere, ſi placet: ſit electio circa veſtram dominationem, & ſi vobis videtur, fiet, nam ad hoc parati ſumus.

CARD. Sunt inter alios articulos differentiarum veſtrarum a nobis de poteſtate Romani pontificis: & cum ſumus in diſcuſſione hujus articuli de Spiritu ſancto, non videtur conveniens admiſcere de poteſtate ſummi pontificis. Et ideo in ſcriptura 4 dixi, de auctoritate Romanæ eccleſiæ non dico nunc, ſed alio tempore reſervabo: & quando erimus in diſcuſſione illius, libere poteritis dicere ut licebit: & debetis credere, quod non offendetis ſanctiſſimum dominum papam, quia ipſe non eſt hic, niſi ut veritas declaretur. Et per Dei gratiam hæc veritas apoſtolicæ ſedis & eccleſiæ Romanæ eſt ita manifeſta per ſacra univerſalia concilia, quod ſi hæc quæſtio in qua ſumus, habet modicam difficultatem, illa habet multo minorem. Sed certe, ut dixi, quia eſt articulus diſtinctus, non eſſet bonum immiſcere cum articulo de Spiritu ſancto. Unde iterum atque iterum oro & obſecro, ut velitis incipere materiam proceſſus Spiritus ſancti, quia erit utilior quam hæc in qua ſumus. Et vere ſi eſſemus concordes in iſto articulo, credo quod nulla difficultas reſtaret in aliis: & ſpero, quod in aliis articulis erimus bene concordes.

AND. His dictis, volvit ſermonem ad papam, qui ſumma cum admiratione omnium hora jam 23. frigore imminente maximo, audiverat cuncta patientiſſime.

CARD. Beatiſſime pater, videtur quod ſanctitas veſtra una cum domino imperatore ordinaretis, ut procederetur ad negotium principale. Tamen vobis dico, patres reverendi Græci, nos parati ſumus quæſitis veſtris omnibus reſpondere.

AND. His expoſitis, facto ſilentio, ſummus pontifex aſſurrexit, ejuſque erectione cunctis aſſurgendi licentiam dedit.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD UNDECIMAM COLLATIONEM.

1 *Librum.*] Ex hoc vel ſimili libro eſt translatio Latina concilii Chalcedonenſis actione 2. in editione Colonienſi anni 1551. ex qua deſumpſit Baronius tomo 4. anno 381. num. 29. in qua actione refertur a patribus concilii ſymbolum Conſtantinopolitanum ſine illis verbis, De cęlis; &, Secundum ſcripturas: quæ tamen in aliis editionibus leguntur, & canunt Græci, ut dicit idem cardinalis infra collatione 14. in fine primi numeri.

2 *Non eſt.*] In ſymbolo Nicæno ſic legitur: Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero: & ſic canit eccleſia Latina. At vero in ſymbolo Conſtantinopolitano omittitur, Deum de Deo: & tantum dicitur, Lumen de lumine, Deum verum de Deo vero: & ſic canit eccleſia Græca. Hæc verba cardinalis ſic refert Græcus ſcriptor ſeſſ. 12. verſus finem. *Has voces, Deum de Deo, non habetis, & nos habemus.*

3 *De cęlis.*] Id eſt, cum vos Græci non faciatis vim ſuper verbis, Deum de Deo, De cęlis, &, Secundum ſcripturas: ſic non deberetis vim facere ſuper verbum, Filioque, diſputando, ut nos cogitis, de pura addirione verbali: nimirum cardinalis & Latini properabant ad diſputationem veritatis propoſitionis, Filioque.

4 *Scriptura.*] Græcus ſcriptor ſeſſione 12. ſic: *Ex articulis de quibus inter Latinos & Græcos eſt controverſia, unus eſt de Romanæ eccleſiæ auctoritate. Nunc quia verſamur in alia difficultate & articulo de Spiritu ſancto, non videtur conveniens ut articulus hic cum articulo de catholica eccleſia confundatur.*

COLLATIO DUODECIMA.

DIE IV. NOVEMBRIS.

[b] Secundo, tertio & quarto diebus.

[b] Nimirum orationem ducis Burgundiæ oratoris, & duas diſputationes tribus diebus habitas, unica collatione perſtrinxit Andreas. Quas breviſſime tantum innuit Græcus ſcriptor in 13. & 14. ſeſſionibus.

Abbas generalis Ciſtercienſium orat nomine ducis Burgundiæ. Profeſſiones fidei Chariſii & aliorum fuiſſe admiſſas in concilio, quia non continebant contraria ſymbolo.

AND. DIE quarta Decembris in conventione cunctis aſtantibus, locus Græco-

Græcorum deputatorum vacans erat. Intuebatur quisque, cur hoc evenisset: & quia inter collucationem præcedentem & hanc, solemnes ducis Burgundiæ legati advenerant, ac summo pontifici Græcisve præsentibus, concilio œcumenico solemnem orationem fecerant, & imperatori Græcorum nil dixerant in publico: nunc Cabilonensis episcopus ex oratoribus qui ex duce venerant, primus assurgens, hæc inquit imperatori.

CABILON. Illustrissimus princeps dux Burgundiæ toto desiderio inflammatus ad unionem Græcorum, has literas tuæ serenitati mittit cum salute. Et quia continent credentiam, nos sumus parati eas vobis explicare in palatio serenitatis vestræ.

AND. Imperator illis receptis, misit suum interpretem ad respondendum secrete ambasiatoribus: qui demum reversus ad imperatorem, iterum rediit ad ambasiatores.

LUD. Dic, oro, quid illi exposuerunt?

AND. Quæ per concilium gesta sunt alibi, [a] cuncta adscripsimus: hoc in conventu disposuimus nil aliud extra proferre, nisi quæ fidei discussionem concernunt. Sed quia exhortatio hæc principaliter extitit ad hanc fidei unionem, referam quæ graviter exposita fuerunt per religiosum virum ætate & doctrina venerabilem, generalem abbatem Cisterciensem, qui quartus inter oratores fuerat. Primus namque in ordine fuerat episcopus Morinensis, qui in curia degens honore adjunctus fuerat: sicque nihil dixit. Secundus episcopus Cabilonensis, qui primus in referendo fuit. Sed quia omnia in expositis per venerabilem patrem hunc contenta sunt, hujus relatione dictorum illa videbuntur exposita. Tertius fuit episcopus Nivernensis qui ut primus silentium servavit. Quartus extitit abbas præfatus.

[a] Dizi in prima nota ad 1. collationem, hoc opus Andreæ adhuc desiderari.

LUD. Dicas præfati patris exposita.

AND. His verbis concilio peroratus est.

Sequitur oratio.

Si fiscellam junco texerem, aut, ut beati Hieronymi verbis utar, si palmarum complicans folia, in sudore vultus mei ventris sollicitamenta tractarem, me nemo reprehenderet, neque detractorum Deo odibilium morsibus exponerer corrodendus. Nunc autem cum ego imperitus scientia & sermone, altiora me contra sapientis documentum quærere videar, & opus arduissimum, quod meo siquidem maturius eloquium decuisset, in insipientia mea nitar aggredi, declarare videlicet desiderandos a quolibet catholico fines, puta perfectam orientalis ecclesiæ cum Latina unionem, patrum quoque tam reverendissimorum dominorum cardinalium, quam ceterorum dominorum & ecclesiasticorum Basileæ congregatorum, cum sanctitate vestra, beatissime pater, concordiam & pacem: quos fines indefessis laboribus, continuisque suspiriis prosequitur & intendit devotissimus sanctæ matris ecclesiæ filius dominus Philippus, Dei gratia dux Burgundiæ, qui nos hic astantes suæ celsitudinis ducalis oratores & nuncios ad eamdem sanctitatem vestram præsensque sacrum concilium destinavit: si quo minus, beatissime pater, sacraque synodus, vobis ingenita benignitas meum [b] ceu nimis mox detegendum supportaverit imperfectum, quænam adesse mihi poterit subventionis occasio, ut adversum me in derisum non loquantur qui sedent in porta? Itaque ex propriis loqui non contendam, sed ea solum disserere mihi animus est, quæ ipse sapientissimus princeps posuit in ore meo. Magnam proinde concepi fiduciam, quod etsi non meis meritis, contemplatione tamen & reverentia tanti tamque catholici principis, vestræ miserationes meam patienter sufferant ignorantiam; quodque pater misericordiarum, qui linguas etiam infantium facit disertas, sermones meos rectos & bene sonantes faciet in auribus vestris. Et hac spe fretus, in hac quoque protestatione specialiter confidens, quod omnia per me dicenda omnimodæ correctioni & determinationi vestræ sanctitatis, beatissime pater, præsentisque sacri concilii submitto, relictam mihi per reverendissimum in Christo patrem dominum episcopum Cabilonensem expositionis per nos oratores coram hoc præcellenti auditorio fiendæ secundam particulam, prout ab alto mihi concedetur, conabor festinanter absolvere. Præsuppositis igitur veritatibus notissimis, siquidem longe magis facto quam verbo clarescentibus, quibus oratio tam fecunda quam facunda ipsius reverendissimi in Christo patris domini episcopi Cabilonensis illustrissimum principem dominum ducem Burgundiæ, vestræ sanctitatis, beatissime pater, filium obedientissimum, super extollendis virtutibus & amplissimis dignitatum titulis fore multipliciter insignitum, declaravit eleganter & abunde pro aliquali mediorum declaratione, quibus ipse potentissimus princeps sua sanctissima desideria de procurando & ponendo in ecclesia Dei unionem & pacem confidit & desiderat efficaciter posse perfici, pro quorumque practica & ferventi prosecutione hos tot tantosque reverendos nuncios, nobiles & insignes viros per tanta tamque periculosa itinerum spatia ad eamdem sanctitatem vestram præsensque sacrum concilium destinat, verba præmittere non confundor. Pridem in epistola missæ recitata, quæ beatus apostolus dudum Philippenses exhortans ad perficiendum opus quod cœperant, in primo capite epistolæ ad Philippenses ipsos direxisse legitur, cum diceret: *Oro ut caritas vestra magis ac magis abundet*. Quorum verborum intelligentia ex causa dicendi faciliter accipitur, si considerationis acies paululum circa deductionem figatur apostoli, qui postquam Philippenses de felici operis per ipsos inchoati consummatione securos reddidisset, dicens: *Confido quia qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet usque in diem Jesu Christi*. Rursus plane demonstrans se velle hujusmodi operis cooperatorem & coadjutorem esse, continuo subjunxit hoc: *Oro ut caritas vestra magis ac magis abundet*. Quoniam enim ad inchoandum perficiendumque quodcumque opus bonum virtus caritatis, quam theologi virtutum matrem & formam appellant, sit necessaria, idem apostolus in prima epistola ad Corinthios pulchre profundeque pertractans, linguis loqui angelorum, omnia noscere mysteria, fidem ad transferendos montes habere, cibare pauperes, in prophetiis seu aliis quibuscumque perfectionibus abundare, ubi caritatem abesse contigerit, nihil prorsus valere, tandem veraciter concludit & determinat.

[b] Forte, ben

Philip. 1.

Et ubi

ANNO CHRISTI 1438. Et ubi caritas non est, inquit magnus Gregorius, quid est, quod possit prodesse? Ubi vero caritas est, quid est, quod possit abesse? Caritatis siquidem proprium est, ut idem Gregorius testatur, nutrire concordiam, servare composita, conjungere dissonantia, dirigere prava, & virtutes ceteras perfectas suo munimine solidare. Cum igitur homines extra caritatem qua Deus & proximus diliguntur, constituti, contentionibus & litibus, quæ servos Dei, secundum apostolum, non decent, insistentes, schismatibus & discordiis, quibus, juxta Sallustium, magnæ res dilabuntur, involuti, in pace in idipsum nunquam dormientes aut quiescentes, sed semper adversa sentientes & dicentes, prorsus nihil sint, nisi forte quod- B dam æs sonans, & cymbalum tinniens: quid mirum, si doctor gentium Paulus fidelitatem & veræ dilectionis affectum, quibus Philippenses amplectebatur, manifestare volens, ipsos nedum ad habendum caritatem, quæ discordias terminat & rancores tollit, sed etiam ipsos ferventer solicitat & hortatur, ut eorum caritas magis ac magis semper abundet? Sane inter varios & multiplices effectus, quibus fidelitas & perfecta dilectio unius ad alterum comprobatur, nullum qui de his tractant suis in scriptis eo inveniuntur evidentiorem reliquisse, quam quo contentionum & divisionum declinatio consulitur, reconciliationis & concordiæ modus inducitur, & pax, si fieri possit, C cum omnibus hominibus quærenda suadetur & habenda: hinc piissimus salvator Mundi, cujus omnis actio nostra est instructio, nihil tantum sicut concordiam & pacem suis inveni- Joan. 13. tur discipulis commendasse. *In hoc*, inquit, *cognoscent omnes, quod mei estis discipuli, si dilectionem & concordiam habueritis adinvicem.* Imo ipse dulcissimus Jesus, qui est pax faciens utraque unum, cum esset ex hoc Mundo transiturus ad Patrem, pro quo specialius, quam pro unitate & concordia sui corporis mystici, quod est ecclesia, legitur exoras- Joan. 17. se: *Pater*, inquit, *rogo ut sint unum, sicut nos unum sumus.* In epistolis autem Pauli, in Joannis & Petri, ceterorumque apostolorum ca- D nonicis, quorum vos, patres optimi, esse gloriamini successores, quid aliud præcipitur, quid aliud docetur aut annunciatur, nisi pax & concordia fidelium, quodque multitudinis credentium sit cor unum & anima una? Quid autem sibi vult, quod sponsus ecclesiæ toties in canticis sponsam suam vocat unam, dicens: Cant. 6. *Una columba mea, una electa mea, una perfecta mea?* quatenus fideles intelligant, unitatem tam frequenti vocum ingeminatione commendatam ad ecclesiam Dei sic pertinere, ut jam illi non sint de ecclesia, extra quam non est salus; qui damnabiliter dividunt ecclesiam, seu ipsam divisam reducere ad unitatem negligunt & contemnunt. Hinc sponsus ipse patienter E demonstrando quantum sibi displiceat, quantumque sit periculosa in corpore suo, quod est ecclesia, quæcumque suscitata divisio, cum ad turbas in figuris loqueretur, nonaginta novem oves in deserto relinquendas pro eundo ad illam quæ perierat, ipsamque propriis humeris reportando ad ovile, salubriter docuit & fecit: imo reprehensus a Judæis, quia cum publicanis, & peccatoribus manducaret, se non esse missum nisi ad oves quæ perierant domus Israel, & quod non est opus

COLLATIO XII. valentibus medico, sed male habentibus; constanter legitur respondisse. Per hæc, ni fallor, futuris ecclesiæ pastoribus luculenter insinuans, quanta ipsis incumbat necessitas, juxta modum loquendi apostoli, opportune & importune, per gloriam & ignominiam, & per infamiam & famam bonam jugiter providere & attendere, ut in grege domini, in quo posuit eos Spiritus sanctus regere ecclesiam Dei, nulla omnino schismatis macula, nulla cicatrix insurgat vel maneat, neque vox illa nimium lugubris & detestanda resonet: *Ego sum Cephæ, ego sum Apollo.* Parva siquidem scintilla si diutius fervescere sinatur, sil- 1. Cor. 1. vam magnam frequenter incendit. Quemadmodum, dicente Gregorio, peccatum quod per pœnitentiam mox non diluitur, suo pondere ad aliud trahit. Quid enim horrendissimo schismati in Constantia nuper terminato tantam dedit durationem, ex qua omnis in orbe deformitas surrexit, nisi defectus ex negligentia extinguendi commune incendium, quod cito flammas emisit, quod in sui initio absque jactura vel dedecore partium postea condemnatarum, tam faciliter quam feliciter fuisset extinctum? Ut igitur voraces flammæ ignis schismatici his infaustis diebus undique sicut scintillæ in arundineto discurrentes, tandem non inveniantur oves & ovile Christi miserabiliter devorasse, quid utilius, quid decentius, quid denique insignius vero Dei vicario, ipsarum ovium summo pastori suaderi potest aut consuli, quam ut pro obstando tam propinquo tamque periculoso incendio, cujus principiis remedium sero adhibitum nihil forte proficeret; pro conservando integritatem tunicæ inconsutilis, quam neque crudeles milites Christum occidentes dividere præsumpserunt; pro danda sibi & ecclesiæ Dei sponsæ suæ quiete & pace, Græcis & barbaris, sapientibus & insipientibus longe lateque per orbem dispersis, quibus, ut loquitur apostolus, debitor est, tantam exhibeat humanitatem, tantam clementiam demonstret, sicque ipsorum infirmitatibus paterno condescendat affectu, quod generosi animi, qui facilius ducuntur quam trahantur, affabilitate, benevolentia & mansuetudine potius quam rigore vel timore victi, rejectis quibuslibet schismatum seminariis & fomentis, ad fratres & coætaneos suos glorientur festinanter occurrere, laboraturi, sicut omnino fieri necesse est, quod ex omnibus Christi ovibus fiat unum ovile & unus pastor. Ignoscere quippe, sicut ex sapientibus quidam testatur, summum & nobile vincendi genus est: & Africanum Scipionem, Julium Cæsarem, ceterosque conquisitores orbis plures, tandemque fideliores ex populis sibi rebellantibus subditos & amicos comparasse ignoscendo, miserando, largiendo, quam gladiis utendo vel vinculis, veteres paganorum historiæ commemorant. Cum enim dicente morali Seneca, turpius nihil sit homini, quam cum eo bellum gerere, cum quo semper amice vixerit. Cum rursus animalia silvestria & bruta pacem & concordiam, sicut cetera entia, naturaliter sic appetant, ut si ea dividi abinvicem contigerit, vagis insistere discursibus, mugire, ululare, variosque fremitus & boatus emittere non cessent, donec rursus unumquodque cum sibi simili conjunctum extiterit: quo

pacto

pacto Christianis beatissimæ Trinitatis imagi- A ne decoratis non convenit, ut in eis rigor cujuslibet divisionis sic lentescat; quod juxta præceptum apostoli, sol non occidat super iracundiam ipsorum, & relicto munere quod offerunt ante altare, si forte unus adversus alium aliquid habuerit, confestim & prius non vadat reconciliari fratri suo? Quis enim illos existimaret pro fratrum animabus seipsos cum apostolo velle impendere; qui propter quascumque injurias, seu temporales utilitates, vel honores, reconciliationem & concordiam cum fratribus diligenter quærere & procurare denegarent, vel ipsas oblatas renuerent? An non, evangelio testante, & experientia nimis docente, omne regnum in se divisum desolabitur, & omnes, B sicut loquitur apostolus, qui se invicem mordent aut comedunt; tandem abinvicem consumentur? Quid enim Assyriis, quid Medis & Persis, quid Græcis & Romanis, quid deniquo nostris temporibus regnis & populis bella civilia & schismata reliquerunt, nisi lamentabilem patriarum desolationem, gloriosæ famæ attenuationem, corruptionem morum, & ad impune cuncta pertractanda facinora libertatem & licentiam? Quid ergo superest, si Græci (quod absit) non unirentur cum Latinis, si Latini diutius inter se divisi permanerent? Quid, inquam, superest, nisi quod terribilis Deus se demonstrans pœnitere quia fecit hominem, quemadmodum terrena regna de gente trans- C fert in gentes propter injustitias & iniquitates & diversos dolos: ita quoque gloriam regalis sacerdotii, tam Græci quam Latini, propter eorum nimis continuatas discordias, miserabili servituti ac regimini (sicut jam in parte factum cernitur) subjiciat & tradat illorum, qui gladium in vindictam malorum portant; tandemque oporteat, sicut beatus Bernardus deplorat amare, dominam gentium ancillari, & ancillam dominari? Si enim causantibus discordiis inter Christianos, iis temporibus pestiferis (proh dolor!) vigentibus, quibus similes ab incarnatione Verbi Dei nemo vidit unquam, discessionem ab ecclesia Romana fieri contigerit, quemadmodum hæretici Hussitæ, & eorum D sequaces id desiderare, dietimque procurare non desinunt: cum beatus apostolus in 2. ad Thessalonicenses palam innuere videatur, tunc finem Mundi & diem novissimum instare, adventumque illius filii perditionis, qui dicitur antichristus, esse propinquum, quando hujusmodi fiet discessio. Quis sapiens merito non formidet se visurum in valde proximo superventuras universo orbi præsertim ecclesiæ, tribulationes & angustias, quales Mundus, ex quo gentes forte cœperunt, non habuit, si quo minus ipsi ecclesiastici Latini & Græci, saltem ex vexatione capientes intellectum, mox sibi invicem dexteras dederint, seque, rejectis ulterioribus diffugiis, ad osculum receperint, non E fictæ sed veræ pacis: an non, ut cetera prætermittam, horum periculorum testimonia, lamentabilis plurium ecclesiarum, præsertim cathedralium desolatio utique proveniens ex pugnis & concertationibus duorum altarium in templo Domini erectorum, quorum unum solvit quod aliud ligat, unum destruit quod aliud ædificat. Cum aut videritis hæc fieri, inquit salvator, qui sunt in Judæa fugiant in montem, & qui supra tectum, non descendant, ut quid capiant in domo. Væ prægnantibus & nutrientibus in diebus illis. Has plane longe magis quam repentinum fulgur formidandas tribulationes & angustias piissimus atque devotissimus princeps dominus dux Burgundiæ, vestræ sanctitatis, beatissime pater, filius obedientissimus, suis in præcordiis solerti meditatione revolvens, ipsisque more suo catholico viribus mentis & corporis satagens occurrere; præ oculis quoque sapienter & salubriter habens, quod ex unione sanctæ matris ecclesiæ, pace & concordia fidelium, earumdem tribulationum cessatio, vestræque sublimis personæ, beatissime pater, salus & quies; ac in æternum epud Deum & homines duratura commendatio, singulariter dependent, ut fidelitatem filialem, ferventissimum ac devotissimum sinceræ dilectionis affectum, quibus vestram sanctitatem amplectitur & colit, opere & veritate palam demonstret, per nos hic præsentes suæ celsitudinis ducalis oratores & nuncios, in caritatis perfectæ visceribus, in totius humilitatis & reverentiæ spiritu, eidem suæ sanctitati supplicat, quatenus vestræ pietatis oculos benigne dirigentes ad horrendissima scandala per universas Christianitatis regiones exemplo disseminanda, si (quod absit) in agro dominico vestræ curæ specialiter commisso, lethifera schismatum superseminarentur zizania, si Latini magis ac magis dividerentur, seu diutius sic divisi permanerent, quod propter eorum contentiones ac discordias orientalis ecclesia se vel ad horam differret unire cum Latina, festinanter & efficaciter providere dignemini, quod ecclesiam Dei sponsam vestram nulla schismatis labes contaminet. Quodque illa duo opera sanctissima, quæ vestra sanctitas ex unitate perpetuis efferenda laudibus strenue inchoavit, unio videlicet Græcorum cum Latinis, patrum quoque tam reverendissimorum dominorum cardinalium, quam ceterorum dominorum & ecclesiasticorum Basileæ congregatorum, cum vestra sanctitate reconciliatio & concordia festinam & toti Mundo summe necessariam accipiant consummationem. Horum siquidem operum sanctissimorum, quorum felix consummatio & jugis permanentia haud dubium sunt media convenientissima & maxime necessaria ad procurandum & ponendum perfectam in ecclesia catholica unionem & pacem, ipse potentissimus princeps cooperator & coadjutor fieri quousque desiderat, ut pro ipsorum felici adeptione personam suam inclytam, patrias, subditos, cunctaque amplissima simul & opulentissima suæ magnificentiæ subjecta dominia, vestræ sanctitati sacroque concilio fideli cordialissimoque præsentat affectu: nobisque suis ambasiatoribus specialiter injunxit, ut in ipsorum ferventi prosecutione, simul & ceteris quibuscumque materiis prosperitatem & honorem sanctæ matris ecclesiæ, vestræque sanctitatis ac præsentis sacri concilii concernentibus, nos exhibeamus sicut Dei ministros, singula tantis rebus, quæ per sanctitatem vestram & ipsum sacrum concilium nobis mandata fuerint, prout id facere jugiter habuimus & retinemus in votis, corde & animo diligenter adimplere. O ducem vere catholicum! O legitimum sanctæ matris ecclesiæ filium! Siquidem nomine principis pacis justissime honorandum, cujus instantia quotidiana cum apostolo est solicitudo omnium ecclesiarum, rogare quæ ad pacem sunt Jerusalem, evangelizare concordiam gentibus, his qui prope & longe sunt reconciliationem

impe-

ANNO CHRISTI 1438.

impetrare, & per omne quod in ipso est, omnia tollere scandala de regno Dei. O magnanimi cordatique principis justissima & omni exauditione digna petitio; quæ propriorum inscia commodorum, solum instat pro sublatione schismatum, pro desideranda Latinorum & Græcorum unione, pro exaltatione fidei catholicæ, pro Christianitatis communi bono, pro conservatione & incremento reipublicæ servorum Dei: quæ profecto a vestra sanctitate, beatissime pater, præsentive sacro concilio nil magis efflagitat vel quærit, quam juxta modum loquendi apostoli, qui cœpit in vobis opus bonum, illud perficiat: sicque caritas Dei per Spiritum sanctum diffusa in cordibus vestris, circa prædictorum operum continuationem semper magis B ac magis abundet: quoniam propter ipsorum imperfectionem vel neglectum, viam transennantes in sugillationem honoris & nominis apostolici, occasionem non habeant movendi capita sua, & dicendi: *Ecce homo, qui cœpit ædificare, & non potuit consummare*. Et quis est, qui vobis noceat, inquit Petri canonica, si boni æmulatores fueritis? Cum enim labor improbus omnia vincat; & juxta Senecam, nihil est qnod vigilans & pertinax cura non expugnet. Cum rursus secundum parabolam evangelicam, homo jacens in cubili, propter improbitatem pulsantis ad ostium, de lecto surgere, & amico quotquot habet panes necessarios tradere compellatur: quis ambigit, beatissime pater, si vestra C benignitas nimiis ecclesiæ compatiens languoribus prædicta opera sanctissima laudabiliter incepta, oppoitune & rmportune, sicut loquitur apostolns, continuare dignetur, quin mox illam debeant desideratam accipere consummationem, pro qua tantæ auctoritatis, * excellentiæ princeps tam instanter, in tantaque humilitate & reverentia supplicat, pro cujus solicitatione & felici adeptione tot sublimes & religiosos viros tantas fecit regiones peragrare? Si vero gratiam hanc singularissimam, nulli certe ex vestris prædecessoribus summis pontificibus collatam, vestra sanctitas, beatissime pater, in oculis Dei pietatis invenerit, ut vestris in diebus, vestrisque precibus sanctis & divinis directionibus D Latini pariter & Græci sub umbra ecclesiæ Romanæ in magna domo Dei simul in unum congregeutur & conveniant, cui, quæso, comparabitur gloria nullis delenda sæculis, ex hoc triumpho gloriosissimo per vos reportanda? Quo rursus præmio, præterquam illis debito qui per fidem vicerint regua, meritum apud mortales insolitum, ex his tamen operibus perseveranter continuatis indubie acquirendum, digne poterit compensare? Quis postremo, etiamsi linguis loquatur angelorum, sufficienter exprimeret fructus gloriosissimos ex hac jucunda orientalis & occidentalis ecclesiarum unione in una fide, in uno baptismate, in uno domino, vestris maxime laboribus & expensis adepta, toti Mundo E tandem perventuros? Hi sunt gloriosissimi labores vestri, beatissime pater, si cœptum opus desiderandæ unionis Latinorum & Græcorum perfecerint, cęlis dabunt gloriam, inferno solitudinem, pacem mundo, fidem gentibus, finem vitiis, & moribus refundent disciplinam: tuncque, & ni (fallor) vix alias optatæ perfectionis culmen accipient illa tua opera sanctissima, propter quæ præsens sacrum concilium esse dignoscitur convocatum, extirpatio hæresum, pacificatio Christianorum, ac toties petita ac pro-

Luc. 14.

* f. & excellentiæ

A missa Christianitatis reformatio, sine qua utique vanum erit vobis ante lucem surrexisse: vix tandem multum profecisse invenientur, qui absque ea manum ad fortia posuerunt, dicente propheta Jeremia: *Percussisti eos, & non doluerunt: attrivisti eos, & renuerunt accipere disciplinam: induraverunt facies suas supra petram, & noluerunt reverti. Idcirco percussit eos teo de silva, lupus ad vesperum devoravit eos*. Si autem Græci cum Latinis sint unanimes, idipsum sentientes & dicentes, quia de festiva perfectaque prædictorum operum consummatione deinceps ambigere præsumeret? Siquidem hac felici & summe desideranda unione facta, cum juxta promissum evangelicum, Christus semper adsit omnibus in nomine suo congregatis, & ipsis cum Spiritu sancto gemitibus inenarrabilibus orantibus cuncta subjiciantur & obediant, confestim expulsis ab ecclesia Dei quibuslibet erroribus, pace inter Christianitatis principes & populos reposita, legibusque renovatis, vel noviter editis, secundum quas Christianos vivere condecet, temporibus sanctissimi domini nostri Eugenii papæ IV. videbit & gaudebit omnis caro, sæcula redire aurea, olim temporibus Octaviani, cum Christus nasceretur, florentia, quibus durantibus unusquisque sub vite sua secure sedens, pulchritudine pacis gaudebat, convertebanturque gladii in vomeres, & lanceæ in falces. Sed & demum quis a longe prospiciens & alta cognoscens, aperte non videt, si Latini & Græci, qui per tanta, heu, tempora lamentabiliter divisi fuerunt, quia forte non fuit, qui, sicut facit de præsenti sanctissimus domious noster, pedes eorum in viam pacis dirigeiet, hac vice counum & anima una esse meruerint? Si istæ duæ gentes ad bella doctissimæ ad passagium transmarinum accingantur, ad quod, Domino largiente, per sanctissimum dominum nostrum solicite invitabuntur, & reddentur efficaciter animati, quemadmodum plerique summi pontificos inveniuntur dudum omnis orbis nobiles & ignobiles ferventer excitasse ad collapsos reædificandum muros Jerusalem, terramque sanctam eruendum de manibus inimicorum Christi. Si, inquam, iste populus Dei ex Græcis & Latinis constitutus istud secundum iter arripiat, & sicut olim victoriosi Israelitæ procedebant ad bella, uno mentis & corporis agmine adversus Turcarum & Tartarorum, ceterorumque infidelium proficiscatur phalanges: qui hæsitare præsumeret, inclytas Græcorum regiones viris illustribus sapientia, eloquentia, gravitate morum, miriique virtutibus & gratiis fulgentibus adornatas, de manibus omnium inimicorum suorum in valde proximo non esse feliciter liberandas, pristinamque ad gloriam olim nulli de Mundo secundam reducendas? O si felix illa dies gloriæ Christianorum advenerit, quanta putabitur illa potentia, quam potentissimus princeps & dux Burgundiæ pro tanti adeptione bravii construet, quamque tunc se habere terra mariqne cum jucunditate maxima Mundo declarabit. Quis autem eo usque pusillanimis, vel abjectæ poterit esse conditionis, ut ad hoc gloriosissimum certamen conquisitionis terræ sanctæ invitatus, mox relictis omnibus Christum non sequatur, seque glorianter non exponat ad recuperationem sanctæ civitatis Jerusalem, ceterarumque insignium urbium & patriarum pretioso Christi sanguine & præsentia consecratarum, totiesque & novissime (quod ad verecundiam modernorum Christiano-

COLLATIO XII.

Jerem. 5.

stianorum loquor) per catholicos principes & populos Christianitatis [a] subjectorum imperio, quos moderni Christiani ob caritatis & concordiæ carentiam mutuis cædibus & stragibus sese damnabiliter lacessentes, per Machometi ceterorumque cultores idolorum possideri conculcarique conspiciunt, & non est qui adjuvet. O ineffabilis & incompatabilis mater caritas! o inæstimabile donum Dei concordia! quibus super cunctas virtutes hanc divina miseratio prærogativam largiri dignatur, ut earum medio & auxilio ecclesia Dei unionem & pacem, terra sancta de manibus inimicorum Christi liberationem, Græci & Latini de suis inimicis victoriam & triumphum, infernus & dæmones interitum & confutationem, angeli sancti lætam B suarum sedium restaurationem, & beata denique Trinitas perennes gloriam & laudes possint reportare. Vivat igitur & in piissimo corde vestro, beatissime pater, quemadmodum una cum illustrissimo & potentissimo principe nostro domino duce Burgundiæ nos hic humiles sui oratores & nuncii devotissime supplicamus, magis ac magis semper abundet hæc felix & superextollenda mater caritas, quæ filios suos tantæ consolationis lactat uberibus, & omnia possidens, nunquam quæ sua sunt, semper autem quæ sunt Christi Jesu præponit & quærit: vivat & super vos gloriosissimos principes populorum, sacerdotes & ministros domini in hac sacra synodo cum Deo Abraham congrega- C tos. Et sicut nos oratores tanti principis rursus vestris reverendissimis paternitatibus humillime supplicamus, caritas vestra sic semper magis ac magis abundet; quod vestris continuis laboribus & studiis, vestrisque salutaribus consiliis (inter sanctum dominum nostrum, patresque tam reverendissimos dominos cardinales, quam ceteros dominos & ecclesiasticos Basileæ congregatos, pax, concordia & perfecta reconciliatio, quemadmodum id fieri pro conservatione Christianitatis catholicus princeps noster arbitratur summe necessarium) festinanter & efficaciter valde dilatum accipiant complementum. De cetero super vos & ipsos semper vivat, dominetur & regnet pulchra ut D Luna, electa ut Sol, filia caritatis concordia, quam Spiritus sanctus Patris & Filii caritas, nexus & amor, omnibus pro pace & concordia Christianorum, tam Latinorum quam Græcorum, laborantibus & orantibus præstare dignentur in sæcula sæculorum. Amen.

AND. Hic fuit religiosissimi viri sermo, non minus gravitate quam affectu & caritate prolatus. Fuerunt igitur hæc in conventu præcedentis diei dicta, in hujus diei conventione imperatori dicta fuerunt verba proposita. [b] Illico interpres nostris sex deputatis suo loco consedentibus inquit.

INTERPR. Si placet vobis, ut nostri deputati veniant, ut aliquid dicant, domino imperatori E placet.

CARD. Placet.

AND. Sex ex Græcis præpositi ad locum nunc primo venerunt, & Ephesinus archiepiscopus hæc verba in medium dixit.

EPHES. Nunc, Deo duce, sermonem nostrum prosequemur, & Deo juvante, incipiemus ad respondendum his quæ dicta fuere per dominum cardinalem. Ita inquiremus intentionem & veram sententiam prohibitionis, de qua nunc agitur inter nos. Quam inquisitionem debemus A facere ex his quæ posita sunt in diffinitione & lege, & ejus verbis, & ex his etiam quæ scripta sunt in epistolis datis in diversis locis secundum prohibitionem. Verum rogamus vos, patres reverendi, placeat breviter reddere responsa, quoties opus fuerit interrogare; & respondeatis aut per assensum, vel per negativam: tali namque modo disputatio nostra prosequetur, & facilius poterimus invenire veritatem quam quærimus. Si autem cum nos interrogamus, vos autem respondeatis per prolixos sermones, & implicatas & varias responsiones, erit opportunum per nos fieri prolixiore tractatus: & hoc modo cum difficultate veniemus ad conclusionem. Sit responsio vestra, est, aut non, secundum legem dominicam. Et certe si dominatio vestra aliquid latius velit opportune dicere, & rem clarius ostendere, post responsiones quas daturi sumus ad responsionem vestrorum argumentorum, quidquid habebitis dicere ad confutationem nostrorum, poteritis confidenter dicere; & libenter audiemus. Quæ omnia breviter & per decisiones debent intennos tractari, ut posita conclusione, ad ulteriora possimus procedere. Profecto eumdem ordinem & nos observaturi sumus, cum fuerimus de re aliqua interrogati. Satis in exordiorum sermone. Jam denique ingrediamur ipsum propositum. Charisius ille [c] nihil donatus est ad confirmationem vestræ rationis. Nam concessum in pluribus & a vobis est, illam professionem illius, vel fidei suæ expositionem, particularem & privatam fuisse, nec debere æstimari pro communi. Hoc autem nec per illa tempora, nec post prohibitionem fuit inhibitum. Quamobrem merito ille Charisius non fuit reprehensus, cum nil egerit reprehensione dignum, cum commune non tradiderit symbolum, sed privatam fidem. Denique velle patres illos voluisse intelligere aliam fidem, id est contrariam fidem, est contrarium eorum intentioni & legi. Quod hoc sit repugnans vi & sententiæ legis, manifestatur ex hoc, cum aliud diversum sit, quam contrarium. Omne namque contrarium, diversum, non econtra. Nam albo colori nigrum contrarium, fuscum non, sed omnino diversum. Etiam albo musicum non est omnino contrarium, sed diversum. Nolle autem in universali negativa particularem intelligere, non convenit. Nam quod simpliciter negatur, universaliter debet intelligi: & si quis diceret lapidem non esse animal, non solum negaret non esse animal, sed quodcumque animal non esse lapidem. Itaque illi patres qui prohibuerunt aliam fidem, non solum prohibuerunt contrariam, sed omnem aliam quæ in dictionibus aut aliqua litera esset variata. An videtur vobis omne diversum esse contrarium? interrogamus a vestra paternitate, an differat diversum a contrario.

CARD. Reverenda paternitas vestra exhortata est me ad brevitatem. Finis istius sacri concilii non est brevitas, sed repetitio seu declaratio veritatis. Unde quidquid est ad inveniendum veritatem, non debemus refutare, quia est finis noster. Ego rogo paternitatem vestram, non imponat mihi legem, prout non impono vobis: quia necessarium est ut hæc materia bene discutiatur. Sed ego volo dare aliud remedium, quod ego non gravabo vos, si essem longus; nec me, si essetis longi. Non faciamus tam longa intervalla dierum, sed quod hodie non

---

a Forte, subjectarum imperio, quas.

b Initium hujus collationis.

c Id est nihil dedit seu contulit, ut patet infra.

Anno Christi 1438.

Collatio XII.

non sit, fiat cras, & in paucis diebus finiemus, & in duobus diebus faciemus plus quam uno mense, prout nunc, & veniemus ad finem: tamen volo esse brevis. Sed volo primo aliqua dicere ad finalem declarationem, & postea verbo post verbum respondebo. Deus posuit in ore tuo illud verbum, ut dixisti, verbum Christi, ut dicamus, est est, non non: & hoc proderit ad declarationem materiæ nostræ. Quæro, an cum aliqui petierunt a sanctis patribus, ut quid declaretur, & non responderunt, est est, sed longius; an transgressi sunt præceptum Christi? Certe si volumus intelligere verbum ad corticem, omnes qui fecerunt longos tractatus, essent transgressi mandatum Christi: sed verba Christi sunt intelligenda non secundum corticem, sed secundum intentionem, ut respondeatur veritas, & non addatur quod non est, prout dixit: quod amplius est, a malo est. Et istud habeo a beato Agathone, qui dicit in epistola [a] synodali, quod fides non capit augmentum, nec diminutionem: sed sicut dicit [b] scriptura, debet esse, est est, & quod amplius est, a malo est. Et beatus Agatho intelligit, quod nil fidei est addendum, quod malum sapiat, sed exponenda est veritas: non autem intelligitur, quod non fiat responsio nisi per verbum, est est, non non: quia ipse fuisset transgressus, qui multa dixit.

Ephes. Volo respondere.

Card. Omittas me finire, ego volo allegare duas epistolas synodales, quæ declarant quomodo sumenda sunt illa verba, & facient ad quæsitum vestrum. Et prima epistola est concilii Ephesini ad Theodosium imperatorem, & ut breviter expediam.

Imper. Dominus Ephesinus non perficit.

Card.[1] Audias patienter. Epistola dicit, quod synodus congregata erat ad confirmandam fidem, & ad deponendum ab omnibus dignitatibus eos qui sapiunt corrupta. Unde hæc epistola declarat, quod verba illa, Aliam fidem, intelligantur de sapientibus corruptam fidem: quia illi sunt qui deponuntur, qui corruptam fidem sapiunt. Secundo ex altera epistola probo sensum illius legis. Est alia epistola quæ incipit, Circa pietatem; & dirigitur imperatori: quæ dicit, quod episcopi qui venerunt ad synodum ex parte Cælestini papæ, aperiunt sensum pietatis & rectæ fidei, & quod consonanter diffinierunt caritatem & fidem una cum patribus Ephesinis: & qui aliud saperent, deponerentur ab omni dignitate; Unde prohibitio illa quæ dicit, quod prædicans aliam fidem deponatur, intelligitur de his qui extra caritatem & fidem prædicant; licet per prius data sit declaratio & verus sensus illius prohibitionis, si tamen nunc ostendam vobis per declarationem concilii generalis, declarationem illorum verborum prohibitionis, nonne merito debetis tacere? Synodus Chalcedonensis loquens [c] ad Marcianum imperatorem, excusat beatum Leonem, qui exposuit fidem; & dicit, quod aliqui putaverunt, quod nulli liceret exponere fidem, nisi patribus qui in Nicæa fuere. Synodus dicit, quod per insurgentes errores permittitur aliis: & synodus incipit exponere symbolum, Credo, &c. Et dicit, quod propter insurgentes errores, in concilio Constantinopolitano fuit additum, Credo in Spiritum sanctum. Item & Basilius & Damasus coacti sunt facere alias declarationes. Postea dicit, quod propter errorem Nestorii synodus Ephesina fuit coacta exponere (rogo vos, & te imperatorem, advertas) synodus continuat, & dicit: Forte aliqui putant, quod usque ad synodum Ephesinam debeamus consistere, & non ultra procedere, quia in synodo Ephesina est prohibitum facere aliam fidem.

Ephes. Quid dicitis?

Card. Hoc modo incipit allocutio synodi ad Marcianum, & hoc profecto [d].

Imper. Legatur textus.

Card. Hæc sunt verba textus [e], sic & apud Ephesum, quod de genitrice domini dubitabatur, scripto firmatum est: & postea dicit, quod isti declararunt veritatem; & [2] subdit, qui hucusque consistere fidem dicit, quique esse hoc præceptum, hæreticis promulgare debebit. Nam præceptum removet homines ab impugnatione veritatis, non autem prohibet pastores ab ejusdem defensione.

Ephes. Non facit mentionem de prohibitione.

Card. Synodus Chalcedonensis dicit, quod synodus Ephesina scripto firmavit de genitrice Dei. Ergo secundum vos post Ephesinam synodum non liceret plus scripto de fide addere, quia in ea synodo fuit facta prohibitio: & tamen concilium Chalcedonense dicit, quod illa prohibitio de non addendo fidei, dicitur hæreticis, non sapientibus veram fidem; & habet locum contra impugnantes veritatem: & subdit: Si quis depravat intelligentias patrum, hic habetur obnoxius pœnæ transgressionis præcepti. Itaque synodus Ephesina obligat illos qui depravant intelligentias patrum, non eos qui dicunt veritatem. Jam ergo habemus declaratum intellectum illius prohibitionis tertiæ synodi Ephesinæ: & non sum ego qui do intellectum illum, sed synodus Chalcedonensis. Quid amplius laboramus, cum habeamus veritatem?

Imper. Reverendissime domine, pars vestra plus dixit, quam voluit, & nunquam permisistis, quod dicerent nostri: quia antequam patres perficerent responsionem ad dicta, adjungitis aut eadem, aut nova. Unde tali modo nunquam res hæc poterit bene concludi. Necesse est ut audiatis responsiones perfectas, quas facient nostri.

Card. Domine imperator, non estis propter aliud, nisi ut audiatis veritatem. Ego non dico quid extraneum vestri faciunt argumentum, ego præmitto quæ sunt necessaria ad solutionem illius argumenti, cum in Mundo non possit reperiri major declaratio quam unius synodi, quæ declarat aliam, & qui habent dubitationem, hac declaratione audita, non debent amplius habere dubitationem, quia concilium declarat, prohibitionem comprehendere illos, qui depravant sententias patrum.

Imper. Non impedimus ut veritas inquiratur; imo propter hoc veni: verum inventio veritatis debet fieri cum modo suo, & non sine modo. Nam si conceditur hoc, quod semper una pars dicat, & alia non respondeat, non poterit judicari quid sit veritas. Si disputationes irent cum ordine, & res bene iret: & cum nostri dicant pauca verba, & in responsionibus multa dicitis, & aliquando impertinentia: ergo non poterit res concludi.

Card. Sicut non [f] attulit impedimentum ut nos expectaremus vos per 24. dies, ita non tædeat

a Epistola ad Constantinum imperatorem, quæ fuit instructio legatorum, habetur in sexta synodo actione 4.

b Matth. 5.

c In actis concilii Chalcedonensis part. 3. cap. 1. & actione 5. in diffinitione.

d Et hoc profecto vestrum decebat imperium, loco supra citato.

e Concilii scilicet Chalcedonensis in cit. ep. seu allocut. ad Marcianum.

f Forte, attuli.

COLLATIO XII.

tædeat vos expectare per horam, ut videatur A veritas, cum omnia dicta concludentia sint. Venio ad responsionem: duo dixistis. Primo quod Charisius nihil dedit nobis, quia dixit expositionem fidei privatam suam, quæ non erat prohibita. Ego dico quod Charisius multum nobis donavit, & quod per symbolum suum patet, quod prohibitio non habet sensum, prout intelligitis.

EPHES. Non credo symbolum dici, nisi publicum & commune, & quod non vocatur fides Charisii symbolum.

CARD. Ostendam vos adduxisse, quod symbolum est etiam privatorum.

EPHES. Non recordor.

CARD. Scripturæ sunt, & dico quod ostendam, quod est verum symbolum. B Ego declaro etiam privatum esse symbolum per quamdam epistolam concilii Chalcedonensis, quæ dicit, quod symbolum interpretatur a patribus, & est collatio, seu pactum quod homo facit cum Deo. Est epistola concilii Chalcedonensis trium capitulorum. Incipit epistola trium capitulorum.

EPHES. Quis fecit?

CARD. Est in concilio Chalcedonensi. Item probabo aliter. Vos innuitis quod professio fidei quam facit una persona, non dicitur symbolum. Ego probabo etiam privatum esse symbolum per epistolam Hadriani ad septimum concilium; in qua duobus locis Hadrianus dicit symbolum Tarasii. C Ergo symbolum est fidei professio, licet non faciat eam universalis ecclesia, sed facit quælibet persona. Item probo per ea quæ procedunt diffinitiones in tertia synodo: quia illi qui reduxerunt illos episcopos, tradiderunt illis fidem more symboli. Ergo symbolum dicitur, licet non commune. Sed quæro, quid symbolum?

EPHES. Et si hoc sit, quod dicatur symbolum privatum, non nocet nobis.

CARD. Vocavi symbolum, quia vos semper dixistis symbolum Charisii: non debetis me arguere, si utor verbis vestris: non debetis vobis contradicere. D

IMPER. Hoc non nocet.

CARD. Non debebant me hi interrumpere, & non debebant me inducere ad probandum ista. Dico quod Charisius multum donavit, quia cum præbuit symbolum suum, & synodus non reprobavit: ergo sequitur, quod non est prohibitum facere aliud symbolum, dummodo sit fidele. Ad id quod dicitis, quod privatim licet, non universaliter: dixi pridie, quod si ille textus habet intellectum quem ipsi datis, expresse dicitis contra textum. Dicit enim [a]: Nulli liceat proferre aliam fidem: ergo omnem prohibet, quia est universalis negativa. Deinde dat pœnam etiam singulari personæ, quia dicit, laicus, in singulari: ergo habet locum in particulari, & sic textus contradicit intellectui vestro. E Secundo, dicitis in secundo argumento, quod hæc lex debet universaliter intelligi, quia debet comprehendere non tantum contrarium, sed diversum, ut comprehendat quidquid est aliud. Ego hoc volvo contra teipsum, quia si intelligitur prout vultis, ergo & privatim & universaliter erit prohibitum. Tertio dico, quod illud quod dicitis, repugnat rationi & naturali & civili, quia videtur irrationabile, quod prohibeatur universæ ecclesiæ; & privatæ personæ, non. Et satis est responsum ad primum argumentum. Venio ad secundum. Dicitis, quod lex non debet intelligi contra suam intentionem: & dicitis, quod hæc lex simpliciter & universaliter loquens, simpliciter & universaliter est intelligenda: & cum contrarium & diversum comprehendantur in hoc verbo, aliud, & quod contrarium est aliud, quam diversum, quia album est contrarium nigro, sed musicum diversum: unde non tam debet prohibere aliam, id est contrariam, sed & diversam. Ego respondeo ad argumentum, & dico quod Hieronymus respondit Luciferianis in quadam disputatione. Beatus Hieronymus allegaverat multas auctoritates contra Luciferianos, postea allegavit determinationem concilii universalis, & dicit: Poteram cum his dictis universalis ecclesiæ (intelligens universalis concilii determinationem) desiccare omnes rivulos disputationis: & intelligebat de universalis ecclesiæ determinatione. Ego habeo determinationem concilii universalis, quod declarat illam prohibitionem. Sufficit ergo nobis, & quidquid dixeritis circa hanc materiam, elido, quod ecclesia [b] sic declarat; & hæc responsio sufficeret ad omnia: sed ne videamur nos habere penuriam responsionum, plus addo. Ego dicam responsum legale, in quo peculiariter professus sum leges intelligere, & quod magis spectat ad legistas quam ad aliam scientiam (nostra disputatio positiva tantum serpit) quod licet scriptura universaliter loquatur, tamen restringitur per antecedentia & sequentia. Et ne possim argui de prolixitate, non repetam quæ dixi pridie, ex multis antecedentibus & subsequentibus colligi, quod verbum, aliud, intelligitur de contraria, non de diversa. Item cum resultat contradictio, etiam est fienda restrictio. Cum ergo probavi, quod intelligitur de contraria: ergo non procedit quod ipsi dicitis, & non datis responsum quidquam ad mea argumenta: & probo quod non universaliter sumatur verbum, aliud; illud quod dicitis posset procedere, cum esset aliquis terminus qui esset æquivocus, & haberet sub se multa significata: ut si reperirentur plures fides, forte posset procedere quod dicitis: sed non est nisi una fides, quia dicit apostolus: *Unus Deus, & una fides.* Ephes. 4. Cum ergo dicitur alia fides, necesse est intelligere contrariam: sicut si dicitur, non adores alium Deum; illud verbum, alium, intelligitur falsum. Ita hic cum dicitur, Aliam fidem, intelligitur, falsam fidem & hæreticam. Et per ista est responsum ad argumentum. Si vultis dicere, dicatis breviter, & breviter respondebo.

COLOSS. Ex verbo Græco declaratur, quod verbum hoc, aliud, intelligitur de contrario. Nam cum dicitur apud Græcos Thoroson [?], intelligitur diversum. Ergo cum dicitur aliud, id est contrarium, secundum Græcos.

EPHES. Placet ut quid dicam?

CARD. Placet, & hodie, & cras, & post cras, dicatis usque ad noctem.

EPHES. Respondebo Colossensi. Cum vestra paternitas dixit velle probare contrarium, per dictionem Græcam, nomina decenter & accommodate dicuntur de illis rebus, quibus [c] dicuntur: paternitas vestra memoravit illud Thoroson [d], id est contrariam fidem: dico quod magis suffragatur intellectui nostro.

COLOSS. Ostendatis.

EPHES.

ANNO CHRISTI 1438.

a Concilii Ephesini parte 2. actione 6.

b Intelligit de declaratione concilii Chalcedonensis, de qua plura supra.

c Id est, accommodantur.

d Id est ἕτερον.

ANNO CHRISTI 1438.

EPHES. Nam illud [a] Thoroson, id est alteram, intelligitis de contraria fide. Nam una est vera, & multæ sunt fallaces & mendaces: & omnis opinio quæ esset præter veram opinionem, necesse est ut sit falsa. Ergo omnis [b] Thoroson, necesse est ut [c] habeat contrariam: hoc opitulatur rationi nostræ. Nam cum una sit vera fides tradita in Nicæno concilio, & una debeat esse & secundum sensum & verba, omnis alia fides vel circa sensum vel verba prohibita est: ergo facit pro nobis quod dixistis. Nam aliam opinionem necesse est esse contrariam quoad sensum, aliam oportet esse contrariam quoad verba. A

[a] ἑτέραν [b] ἑτέρα, alteram, altera. [c] id est, significet.

COLOSS. Duo dixistis, ex quibus dixistis, me opitulari opinioni vestræ: si hoc verum sit, ostendatis. Secundum dixistis [d] Thoroson, id est diversam, intelligi contrariam quoad sensum, vel quoad verba: Volo ostendere hanc responsionem non posse procedere nec secundum philosophos, nec secundum theologos. B

[d] ἑτέραν.

EPHES. Patiamini quod clarius dicam.

COLOSS. Placet.

EPHES. Ego ita dixi, quod verbum, Aliam opinionem, necesse est semper intelligi falsam, cum una sit vera opinio: sed verbum, Aliam, veram expositionem ad [4] symbolum, ita necesse est intelligi contrariam & diversam, quando mutatur secundum dictiones, possunt fieri multæ expositiones, prout multæ sunt opiniones, veræ opiniones, multæ expositiones, & non necessario sunt contrariæ, sed variato modo: expositiones tamen sunt adinvicem diversæ. C

COLOSS. Satis est; ab initio percepi verum sensum. Iterum dico cum reverentia, quod dictum vestrum non satisfacit dicto nostro: maxime conveniunt dictis domini mei cardinalis [e]: ostenditur sic. Cum dicitur [f] heteodoroton, id est diversum, intelligitur contrarium. Græce dicitur ἑτέρα fides, id est contraria; sed in diffinitione tertii concilii dicitur hetera fides [5]: ergo intelligitur de contraria: & confirmatur hoc modo. Opinio & fides secundum theologos & philosophos, sunt habitus in mente nostra, quamquam diversi quoad objecta, secundum Aristotelem in lib. Posteriorum. Unde, sicut ἑτέρα injunctum opinioni facit diversam, ita injunctum fidei facit contrariam, & maxime, ut dicit reverenda paternitas tua, quod una est recta opinio, id est cum ponitur ἑτέρα, id est diversa, hac ratione una est fides: ergo [g] hetera fides, id est contraria: ergo in tertiæ synodi [h] prohibitione dicitur contraria. D

[e] Quæ scilicet ego dixi. [f] ἑτερόδοξον. [g] ἑτέρα. [h] id est, cum prohibetur alia fides, intelligitur contraria.

CARD. Ego respondi argumentis vestris: & quia non respondistis meis, habeo vos pro confesso, quia ita imposuistis pridie mihi legem. Ita rogo vos scribentes, ut scribatis.

EPHES. Reverendissime domine, si dominus Colossensis tacuisset, ego vobis respondissem: E quamquam & hoc non fuerit satis justum, & ego recipere responsiones ad quæsita mea [i]: ad quæ non veniunt ad propositum quæsiti mei, non teneor respondere.

[i] Deest, debuissem, vel quid aliud.

CARD. Mecum habetis legem illam.

EPHES. Ego dicam.

CARD. Habeo vos excusatum, quia non mirum si non respondetis, quia ego nescirem, si vellem.

EPHES. Responsum quod debebat fieri, sustulit temporis angustia. Nam cum unum argumentum fecissem, multas responsiones percepi: & protestatus sum primo, & nihil operata est protestatio mea.

COLLATIO XII.

CARD. Omittamus prooemia: respondeatis.

EPHES. Multa dixistis, multæ exiguntur responsiones.

CARD. Placet.

AND. Certa in Græco imperator suis protulit.

CARD. Pro Deo non perdamus tempus.

AND. His auditis surrexit Ephesinus, & ante imperatorem accessit: demum reversus est ad locum, & imperator hæc protulit.

IMPER. Ephesinus incipiet ad dicendum quod cœperat dicere, quia non videtur necesse respondere paternitati vestræ, quia fuerunt ita longæ [k], quod exiverunt de memoria sua; & sic non possent respondere, prosequetur quæ cœperat: & si tempus patietur, postea respondebit dictis vestris: & si hora non patietur, alio die respondebit.

[k] scilicet propositiones.

EPHES. Respondebam ad pauca quæ dicta sunt per paternitatem vestram. Dixistis Charisium multum donasse vobis, & expositionem symbolum appellastis. Quæro igitur, expositio Charisii fuit tradita illis qui convertebantur, ut symbolum universale, an ut recta professio fidei fuit admissa? Nam si aliqui usi sint ut publica, hoc nil facit ad nos: nam nos illud symbolum dicimus prohiberi universaliter, quod in ecclesia dicitur, & in baptismate dicitur, & in missa: particulariter & privatim fidei expositionem facere, minime prohiberi dicimus. Quid hoc ad nostrum propositum, si expositio Charisii fuit admissa? nunquam tradidit eam ut universale symbolum, nisi ut ostenderet suam opinionem consonam Nicæno.

CARD. Charisius non tradidit iis qui debebant converti, nec ut communem: & sic respondeo ad duo: & cum quæritur, quid ad nos? Dico quod multum ad nos: nam quæritur, an liceat dicere symbolum aliis verbis: & cum non fuerit prohibitum Charisio, ergo facit ad propositum. Et cum dicitur, quod textus loquatur de symbolo quod cantatur in ecclesiis: textus non dicit in ecclesiis, vel in privato; non facit hanc differentiam: & dico, quod paternitas vestra facit contra legem, quia dicitis aliud quam contineatur in prohibitione: ergo dicitis aliud quam contineatur in lege. Ad id quod dicitur de communi, dico quod non est verum, quod prohibeatur commune symbolum, & tota ecclesia approbavit, & subscripsit se, & illud est commune: ergo non prohibitum. Et ipsa synodus [l] in fine quarti actus fecit symbolum, & communiter approbatur; nec est Nicænum, nec Constantinopolitanum, nec symbolum Tarasii: & nullus asseruit, quod male fecerit. Si dubitatis, an sit in fine quarti actus, ego ostendam: per ipsa apparet, quod non prohibetur commune.

[l] scilicet septima immediate ante subscriptiones patrum.

EPHES. Non invenitur hoc quod paternitas vestra dixit. Unde licet illa professio Tarasii fuit approbata, non ut commune symbolum; & si invenitur in fine quarti actus aliud symbolum præter illa quæ fuerunt in conciliis præcedentibus, tacebimus, verum est quod illa professio Tarasii ita fuit approbata, ut Charisii professio, non ut commune symbolum: nemo enim in ipsis symbolis de quibus facitis mentionem, quis est baptizatus, nec in ecclesia sunt cantata, sed tacita.

CARD.

COLLATIO XII.

CARD. Dicitis, si probo quæ dixi, vultis tacere. Probo primo. Habemus ex epistola Hadriani, quod professio fidei Tarasii est symbolum.

EPHES. Nos non admittimus, nisi [c] videamus: nos non cognoscimus vocem ipsam.

CARD. Ego ostendam. Tarasius fuit assumptus ad patriarchatum ex statu laicali. Dicit Hadrianus (& in hoc apparet auctoritas summi pontificis) quod nisi vidissemus symbolum fidei in epistola tua, Tarasi, & nisi vestram orthodoxam fidem in vestris epistolis, sacri symboli secundum ritum conciliorum, & de imaginibus venerabilibus vidissemus recte sentire, & non vidissemus scripta tua: quantum cor nostrum tristatum est de illicita vestra ordinatione, tanto ex confessione fidei vestræ anima nostra lætata est (inferius) invenimus in tua epistola confessionem sacri symboli.

EPHES. Non dicitur ibi symbolum Tarasii: certe [a] ibi dicitur, quod continet symbolum.

CARD. Ego dico, quod in epistola inseruit symbolum suæ fidei: nos habemus, quod professio Tarasii est symbolum. Secundo dico, quod synodus suscepit hanc professionem: ergo illa professio per omnes recepta, efficitur communis: ergo est symbolum commune.

a Id est; Sed tantum sibi dicitur, quod continet symbolum, scilicet commune.

EPHES. Fallacia est. Diximus, professionem Tarasii fuisse approbatam ut privatam: & hoc est clarius sole. Nam & epistola Cyrilli in tertia synodo fuit admissa, & Agathonis in sexta, quæ continent professiones, sed non ut symbola communia.

CARD. Nemo dicit, quod Cyrillus fecit symbolum, & nemo nominat epistolam Cyrilli symbolum, prout alia nominantur: unde est ratio differentiæ: sed magis professio Cyrilli antequam approbaretur per synodum, erat privatæ personæ: amplexata per synodum, facta est communis, & omnes astringuntur ad tenendum illam, ex quo ecclesia admisit: & qui contrarium sentiret, esset hæreticus. Nam privata confessio fit communis communi approbatione: ita privatum symbolum communiter approbatum fit commune. Et probatur per epistolam Agathonis, in qua mandat suam professionem dari illis, qui convertebantur ad fidem. Ergo apparet, quod ecclesiæ non inhibetur facere symbolum. Sed si forte movet vos, quod secundum hoc in ecclesia erunt plura symbola; dico quod hoc non est absurdum, quia habet symbolum apostolorum, Nicænum & Constantinopolitanum: & quia non differunt nisi in verbis, reputantur unum. Quod autem in baptizando sit opportunum dicere symbolum commune, dico quod non est de substantia, sed sufficit quod baptizetur in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti; nec symbolum est necessarium.

EPHES. Agatho in sua epistola tenet, quod debeat tradi convertentibus ad fidem fides sua?

CARD. Ita.

EPHES. Nos habemus dictum patrum, quod dans aliud symbolum, quam datum per universalem ecclesiam, sit anathema.

CARD. Hæc sunt verba epistolæ synodo [b]: Sed his qui converti voluerint ad veritatem, &c. & dicit, quod sit immutabilis, & quod omnibus prædicetur, & quod volens aliam fidem, habeatur infestus fidei, & reus manifeste damnatus: & qui fuerit ista confessus, reputetur in communione nostra, & concors apostolicæ fidei; & erunt consacerdotes & comministri fidei: & his qui converti voluerint ad veritatem fidei, hæc professio nostræ fidei cum simplicitate cordis proferatur. Vult ut sit communis, & qui eam non tenent, sint damnati. Et hoc fuit per concilium [c] confirmatum, & tamen non profitemur illam eisdem verbis, nec incurrimus pœnas: ex quo sumus in fide concordes, quia diversitas verborum non constituit aliam fidem: imo, ut quid dicatur aliud, debet intelligi ex [d] intellectu. Probatur ex duobus actibus septimæ synodi, quia Theodorus cum toto suo patriarchatu fecit unam professionem, Tarasius aliam. Synodus [e] interrogatur, an sint catholicæ. Fuit hoc nobile verbum dictum, quod hæ duæ professiones sunt unum & idem, & nulla in eis diversitas, sed perfecta identitas, & tamen verbis differunt: diversitas verborum necessario non includit diversitatem [f], quia una res pluribus vocabulis potest nominari. Ad id quod dicitis, quod dans aliam fidem quam symbolum, sit anathema: sequeretur, quod baptizatus sine symbolo sit anathema: quod non verum est, nec diceretis. Unde verbum aliud intelligitur de falso, ut dicitur de Nestorianis, quibus fuit datum symbolum perfidiæ: & intelligitur de symbolo corrupto & extra sensum pietatis & fidei, prout probavi per epistolas synodi. Item debet intelligi de symbolo hæretico, vel depravante diffinitiones patrum, prout probatur in sexta synodo [g].

b Agatho ad Constantinum imperatorem, quæ fuit instructio legatorum ad sextam synodum, in actis ejusdem synodi act. 4.

ANNO CHRISTI 1438

c Eadem act. 4. synodi.

d Id est, quod si... illud non... lum ver... sed & in... lectu v... tatis.

e Act. 3... ptimæ sy... di.

f scilicet sensus.

g Act. 4...

EPHES. Quod per paternitatem vestram dictum est de Agathone, non deducitur, sed ipse dicit: & si ipse non diceret, deberemus nos dicere. Nam quæ fuerunt per sanctos patres accepta, debemus admittere. Quicumque non admitteret tales professiones, ille rationabiliter esset condemnatus suppliciis æternis, ut Agatho dicit: sed propter hoc non debemus illas ut symbola recipere, nec symbola appellare. Nam secundum hoc in ecclesia erunt diversa symbola: nec ipsemet Agatho de se dixit hoc, quod sua professio debeat tradi illis qui baptizantur: sed dixit, suam professionem debere dari omnibus ut veram & particularem, & privatam. Nemo unquam sub illo symbolo fuit baptizatus, nunquam lectum in ecclesia tempore sacræ missæ: sed vos habetis ostendere hoc, quod illa professio Agathonis fuerit lecta in ecclesia. Quærimus, an symbolum Agathonis fuerit unquam traditum baptizatis, aut lectum in ecclesia. Perspicuum est, quod omnibus qui baptizantur, legitur symbolum; nec hoc est negandum: nescio si vos aliter faciatis: nunquam symbolum Agathonis fuit lectum pro symbolo communi.

CARD. Dixistis, quod ex epistola Agathonis non probaveram quæ volebam, & quod Agatho non appellat symbolum, & quod illud non fuit traditum baptizatis, nec unquam lectum in ecclesiis: & quod requiritur in baptismo ut legatur symbolum; & quod secundum hoc essent multa symbola. Ad primum ego deduxi ex ipsa epistola, quod debet dari conversis ad fidem.

EPHES. Hoc non jacet in epistola.

CARD. Hæc sunt verba. His qui converti ad veritatem voluerint, proferimus nostræ fidei ordinem cum simplicitate cordis & veritate verborum. Et subdit, quod hæc professio sit immutabilis, & prædicetur apud omnes: & cum loquitur volentibus converti ad veritatem, intelli-

ANNO CHRISTI 1438.

intelligitur de veritate fidei, quia de ipsa loquebatur.

EPHES. Ego ostendi, quod hoc non probasti. Agatho dicit in epistola, quod volentibus converti ad veritatem debeat sua professio ostendi: & hoc, quia illo tempore in partibus orientalium erant diversæ sectæ, quia multi non credebant in Christo fuisse duas naturas: & ideo patefecit hoc.

CARD. Simpliciter Agatho dicit, omnibus profitentibus: ergo habet locum in conversis, seu ex Judaismo, seu ex Gentilitate, seu ex alio [a]: quia dicit, quod sit immutabilis, & quod teneatur apud omnes, & quod non tenentes incurrunt damnationem. Ad id quod dicitis, quod non fuit lectum in ecclesia Dei, dico quod fuit lectum in synodo occidentali & orientali: & si non fuisset lectum, satis est mihi, quod non faciat contra prohibitionem. Nam non dicitur in prohibitione, in ecclesia, vel alibi. Unde quæro, an si quis in platea aliud symbolum dicat, an peccet, si falsum esset?

EPHES. Ille qui cantaret in platea, non faceret contra prohibitionem.

CARD. Ibi dico falsum [b]?

EPHES. Semper prohibitum est, etiam antequam hæc prohibitio fuerit prolata.

CARD. Nunquid incurreret istam pœnam ille qui crederet in se, & non cantaret?

EPHES. Incurreret, quia duplex est diffinitio pœnæ, & duæ sunt pœnæ. Primo, expresse prohibet in symbolo aliquid mutare: sic determinat sancta synodus [c]: Nemini liceat aliam fidem scribere, sapere, vel docere: sed hæc omnia respiciunt ad mutationem syllabarum & dictionum. Deinde seorsum illa diffinitio condemnat eum qui saperet contrariam fidem: nam sequitur, quod si inveniretur, qui saperet dogmata Nestorii, sit condemnatus. Ergo duplex diffinitio est, & duplicem ponit condemnationem: seorsum prohibet mutari symbolum, seorsum qui sentirent contraria. Si tempus pateretur, legeretur diffinitio.

CARD. Scio illam. Tua paternitas fatetur, quod ubicumque symbolum falsum proferatur, sive publice, sive privatim, incidit in constitutionem hanc. Ex hoc habeo, quod hæc lex intelligitur universaliter, sive locutio fiat in ecclesia, vel alibi.

EPHES. Non simpliciter ponitur, sed 7 dupliciter.

CARD. Satis est mihi, quod ubicumque dicatur, incurritur pœna.

EPHES. Prohibitiones reperiuntur separatim: legatur diffinitio, quia & nos debemus separatim intelligere.

CARD. Placet, legatur diffinitio.

AND. Fuit lecta diffinitio his verbis [d]: His igitur recitatis.

CARD. Notetis, quod non dicit, lecto symbolo: unde prohibitio respicit omnia lecta, & diffinitiones, & symbolum. Unde respicit & diffinitiones, & omnia alia: quia si prohiberetur fieri aliud symbolum, 8 prohiberetur fieri alia diffinitio: quod est falsum.

EPHES. Idem est symbolum & diffinitio.

CARD. Imo differentes sunt. Hoc habetur manifeste, quod concilia fecerunt diffinitiones, non symbola.

EPHES. Nonne patres secuti sunt primum symbolum, & eos qui auderent aliud symbolum, anathematizarunt, ut expresse dicit Vigilius papa Romanus ad Eutychem patriarcham Constantinopolitanum? & legatur.

CARD. Cum hæc prohibitio concernat & symbolum & diffinitiones, cur factæ sunt aliæ diffinitiones diversæ in verbis? Et si quæratis, quare sint factæ diversæ diffinitiones, & non diversa symbola: dico quod non fuit necessitas cumulandi ita in symbolis, sicut in diffinitionibus, & visum est primum symbolum sufficere: & non sequitur: Non fecerunt; ergo non potuerunt facere. Deinde probavi, quod alia symbola fuerunt facta: sicut Tarasii [e]: & dico, quod in quarta Chalcedonensi & quinta non fuit factum symbolum, eo quod patres viderunt, quod mores illorum temporum potuerunt præcidi per diffinitiones. Sed ecclesia Romana videns, quod error ille processionis Spiritus sancti non poterat sedari, nisi per frequentem cantationem, ideo fecit apponi illud verbum in symbolo. Et certe: verbum θεοτόκος, id est, Dei genitrix, potuisset addi per quartum concilium: alias sequeretur, quod unum concilium posset alia concilia ligare, & nos possemus ligare sequentia: quod est contra rationem naturalem & politicam, quod in rebus 9 positivis possit unum concilium alii legem imponere. Ad id quod dicitis de diffinitionibus, ego lego. Primo prohibet, ne proferatur alia fides quam in Nicæa: & sic habet locum etiam in futuris conciliis, quod non possit mutari fides. Secundo ponit, ut convertentibus ex Judaismo & Gentilitate detur.

EPHES. Legatur.

AND. Hæc verba lecta fuere. His lectis [f] terminavit sancta synodus, aliam fidem licere nemini proferre, seu conscribere vel componere, præter diffinitam in Nicæa per patres ibi conventos. Hos qui auderent aut componere fidem aliam vel volentibus converti aut ex Gentilitate, aut ex Judaismo, aut ex alio; hos, si sint episcopi ecclesiæ, privatos esse episcopatu, clericos clericatu: laici anathematizarentur. Demum legit hoc modo. Sic deprehenderentur alii, sive episcopi, clerici vel laici, aut sapientes vel docentes aliter, quam in prolata expositione per Charisium de humanitate unigeniti filii Dei, quod subjaceant sententiæ hujus sanctæ synodi, & episcopus ab episcopatu, clericus a clericatu privetur: laicum excommunicari volumus.

CARD. Ergo secundum verum intellectum prohibetur falsa fides, & privatim & publice, & privatis: sed vera non prohibetur nec in publico, nec in privato, nec in universali, nec in particulari. Addo quod hoc dicitur, volentibus converti non detur alia fides, necesse debet intelligi de contraria per tres rationes. Primo, quia ut dicit Hilarius, intellectus verborum non ex verbis, sed ex causa sumitur: propter quam causam synodus apposuit hanc prohibitionem, quia quidem Jacobus discipulus Nestorii tradidit diversam fidem, & propter hanc causam fuit adjecta prohibitio. Secunda ratio, quia sequeretur magnum inconveniens, prout vultis intelligendo, quia eadem pœna puniretur hæreticus & catholicus, si catholicus unum verbum adderet. Hoc videtur absurdum, quod similis pœna sit catholicis, ut hæreticis. Tertio, nonne concilium [g] Chalcedonense dicit, illos incurrere pœnam, qui depravant sententias patrum, non qui exponunt?

EPHES.

COLLATIO VII.

[a] scilicet errore.

[b] id est, porrestne dici falsum in platea

[c] Concilii Ephesini part. 2. act. 6.

[d] Concilii Ephesini part. 2. act. 6.

[e] Symbolum Tarasii patriarchæ Constantinopolitani, de quo in 7. synodo act. 3.

[f] Concilii Ephesini part. 2. act. 6.

[g] In allocutione ad Marcianum imperatorē in actis ejusdem concilii parte 3. c. 1. & act. 5. in diffin. de qua plura supra hac eadem collatione.

EPHES. Patres cum reperirent, ab imperatoribus fidem exponi, non admittebant: imo patres clamant: Nemo faciat ullam expositionem, nec recipiatur, nisi ut patres Nicææ fecerunt: tantum reverenter se habuerunt ad fidem illam, ut nec privatam expositionem admitterent: & cum aliquis voluisset fidem mutare, dicebant: Sufficit fides patrum, plus exponere non possumus. Tandem imperatores instantes id fecerunt, verumtamen & cum reverentia exponentes: & reperitur ibi symbolum patrum ut fundamentum, ut ostenderent illud sequi in verbis & in sensu. Demum deductio & eorum dogmata. Et cum accusarentur, quod Leonis epistolam admiserant, responderunt imperatori, non admisisse fidei explicationem, sed epistolam ut declarantem [a]. Hoc non prohibetur, ut extra textum declaretur veritas, ut hæretici erubescant: qui si quieti starent, non essent opportunæ declarationes, sed sufficeret symbolum: propter hæreticorum autem audaciam expedit ut declarationes suscipiantur, quæ per sanctos patres factæ sunt. Sic tertium concilium admisit Cyrilli epistolam, non ut commune symbolum, sed ut declarationem. Hæc dicit synodus [b] clamans imperatori.

CARD. Respondeo, & voluistis totum legere, & non evacuastis dictum meum de declaratione Chalcedonensis concilii, per quod declaratur, quomodo hoc verbum intelligitur: quia quæstio stat, quod prohibitio referatur ad depravantes fidem, & non ad declarantes. Cum fundatis vos in clamore eorum qui erant pro imperatore, fundetis vos in alio clamore: quia cum locum tenentes imperatoris quærerent ut fieret declaratio, dixit synodus: Addatur symbolo θεοτόκος: his verbis dicentes: Ista fides patrum est; diffinitio Deo placuit; hæc fides orthodoxorum est: fides fraudem non patitur. Sancta Maria [c] theotocos scribatur in symbolo. Tota synodus hæc dixit. Ergo non erat prohibitum fieri, quia id non fuisset petitum.

EPHES. Fuerunt Ægyptii.

CARD. Omnes, præter Romanos præsidentes papæ, & aliquos unde maxima pars [10] voluit.

EPHES. Quare non fuit additum?

CARD. Quia de eo non fuerat dubitatio. Fuerat & ante decisum, Mariam esse θεοτόκον: sed tunc dubitabatur, an Christus esset in duabus naturis: hoc volebant declarare. [d] Et si dicatur, quare non fuit quæsitum, Romæi episcopi clamabant, quod non fieret alia expositio: & tamen fuit facta, quia melius consulti assenserunt voluntati præsidentium. Factæ sunt igitur semper declarationes, & licet ecclesiæ semper facere: nec bene dictum est, quod quasi coacti fecerunt, cum ex his parum illi concilio Chalcedonensi deferat, dicens, patres permisisse compelli. Et certe illud non fuisset tentum pro concilio, sicut non fuit tentum secundum [e], ubi vis & compulsio Dioscori adfuit. Item textus dicit: Justæ persuasioni vestræ assentimus. Ad id quod dicitur, quod Cyrillus & Agatho non exposuerunt, ego habeo expresse, quod Cyrillus exposuit fidem: hæc sunt verba: Quæ compendiose fides Nicæna continet, Cyrillus latius exposuit. Et Leo exposuit: dicitur sic [f]: Beatissimi papæ Leonis dicta, quæ fidem exponunt contra errores Eutychis. Et dicit quod propter errorem licet exponere, & non tam Leoni, sed & Flaviano, cum dicitur hoc modo: Martyr Flavianus bene fidem exposuit.

AND. His dictis, finis verbis est datus, ac perlibenter assurreximus hora jam tarda.

a Locis supra citatis. Ex quibus deducit hæc Ephesinus de Marciano imperatore & ejus locum tenentibus & judicibus in concilio Chalcedonensi.

b In allocutione citata.

c Id est, Dei genitrix pro intelligentia vide acta concilii Chalcedonensis supra sæpius cit. act. 4. & 5.

d Et si dicatur, quare non perstiterunt in quæsito, ne fieret alia diffinitio de duabus naturis in Christo: respondetur, quod tandem itum est in sententiam præsidentium, juxta epistolam sancti Leonis, vide act. 5. concilii Chalcedonensis.

e Secunda synodus Ephesina reprobata.

f Hæc habentur act. 4. concilii Chalcedonensis in subscriptionibus, & act. 5. in diffinitione.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD DUODECIMAM COLLATIONEM.

1 *Audias.*] Vides lector, quam aptæ & quam ad rem sint responsiones cardinalis. Græcus tamen scriptor penitus eas omisit, dicens sessione 14. *Cardinalem nullum dicendi finem fecisse, & sic dimissam esse synodum.*

2 *Subdit.*] Scriptor non per extensum retulit. Nam hæc sunt verba textus loco citato: *Qui hucusque constitere debere censet eos qui fidem defendere cupiunt, maxime hoc præceptum hæreticis promulgare debebit*, &c. ut ipsi scilicet nil addant falsi: non autem sanctis patribus & conciliis, ne contra falsitates hæreticorum nil explicent, seu addant.

3 *Thoroson.*] Colossensis vim facit in verbis Græcis concilii Ephesini parte secunda, actione sexta, ubi probatur ἑτέραν πίστιν (quæ non percipiens Latinus scriptor, Latinis characteribus descripsit Thoroson) id est, alteram fidem, & sic contrariam.

4 *Symbolum.*] Confuse vel ab interprete relata vel transcripta disputantis Ephesii verba hunc habent sensum. Dixi aliam fidem necesse esse intelligi falsam, quia una tantum fides est vera: sed aliud symbolum non est necesse intelligi falsum, sed etiam verum, mutatum in dictionibus quantumvis veris. Prohibendo igitur concilium Ephesinum aliud symbolum, non solum prohibet aliud falsum, sed etiam aliud verum, & diversum in dictionibus tantum vel expositionibus in eo insertis.

5 *Fides.*] Arguit Ephesium: quia in concilio Ephesino non prohibetur aliud symbolum, sed alia fides, ut jam ante sæpius dixerat cardinalis.

6 *Videamus.*] Epistolam scilicet Hadriani papæ I. in septima synodo actione secunda: cujus epistolæ partem Ephesius non agnoscit, quia de promotione Tarasii laici contra canones, nil de ea apud Græcos fuerat de Latino translatum, ut ait Anastasius bibliothecarius in fine proœmii octavæ synodi, & in nota marginali ad eamdem epistolam actione 2. septimæ synodi. Vide eumdem Anastasium in septima synodo apud Baronium annalium tomo 9. anno 785. num. 28.

7 *Dupliciter.*] Id est, separatim prius prohibet mutationem verborum, secundo sensus. Sed hæc distinctio non suffragatur Ephesio, ut cum perstringit cardinalis.

8 *Prohiberetur.*] Prohiberetur etiam alia diffinitio: quod est manifeste falsum. Sicut igitur verum est, non fuisse prohibitam aliam diffinitionem: ita verum est, non fuisse prohibitum aliud symbolum.

9 *Positivis.*] Supposito enim quod dogma sit verum & catholicum, ad jus positivum pertinet quod apponatur, vel non apponatur in symbolo.

10 *Voluit.*] Probat Julianus cardinalis, quod quamvis non fuerit additum symbolo verbum Dei genitrix (quia, ut subdit, non erat tunc necesse) tamen maxima pars patrum judicabat, quod posset addi. Ergo colligitur, quod existimabant additionem posse fieri. Vide actionem 5. concilii Chalcedonensis.

COLLATIO DECIMATERTIA.

DIE VIII. DECEMBRIS.

Disputatur, utrum tantummodo novæ professiones fidei continentes contraria symbolo & fidei, rejiciendæ sint: an vero etiam non continentes contraria.

AND. DIE VIII. præsentis mensis cœpit imperator in medium hæc verba proferre.

IMPER.

ANNO CHRISTI 1438.

IMPERAT. Reverendissime pater, quia pridie postquam recessimus, misi ad dicendum sanctissimo domino papæ, quod modus servatus non placet deputatis, & impediuntur, & non dicunt quod volunt. Nam dicunt pauca, & vos multa replicatis; & nostri non possunt dicere quæ volunt: & propterea nuntiavimus beatissimo domino papæ, ut talis modus tollatur de medio, ut fiant breves responsiones; & quod sua sanctitas dixit, quod hoc sibi placebat, & quod ita ordinaretur de cetero: nihilo minus deputatis pro parte nostra visum est, ut ipsi dicerent hodie quidquid volunt. Non videatur vobis extraneum, nec nos facere contrarium.

CARD. Quia sum servitor imperatoris, fiducialiter loquar tuæ serenitati. Tua serenitas dicit, quod impediuntur vestri. Patientes fuimus, & nunquam impedivimus, quod non dicerent: & si quod plus dictum est quam sibi videbatur expediens, dictum est ad declarandam veritatem: quia de necessitate est, quod respondens plus dicat quam qui arguit, quia plurimæ occurrunt responsiones. Et cum petieritis, ut per quæsita brevia & responsiones procederetur, & concessum sit, & adinvicem conclusum, nunc videmini variare, & illud destruere. Dicant, si placet, & forte respondebitur ita breviter propositis. Si autem dicunt continue, continue respondebimus antequam ab hinc recedamus, quia nolumus quod recedatis sine responsione.

IMPERAT. Semper modum illum approbavimus, quem intimavi domino nostro: tamen propter hoc nostrorum intentio est, ut hodie dicant prolixius.

CARD. Dicatis prout conclusimus, & respondebitur verbum per verbum.

IMPER. Nostri dicant continue.

CARD. Nos respondebimus: dicatis per mensuram temporis, dicatis media hora, & nos media hora.

IMPER. Dicemus quantum volumus, ut dicendi requirit negotium.

CARD. Melius esset, ut fieret verbum per verbum.

AND. Incepit Ephesinus hoc modo.

EPHES. In præcedenti congregatione, honoratissimi patres, proposuimus ostendere responsionem vestram factam prohibitioni, esse contrariam intentioni patrum. Primo itaque incipientes ab ipso vocabulo, aliud, vel, diversum, in quo præsentis quæstionis vis residet, satis approbate & evidenter ostendimus, ad plus dici contrarium quam diversum, nec esse aliquam necessitatem, ut possitis a voce divertere; & cum auditis aliam, solum intelligere contrariam tantum, ut dicitis. Deinde a rationibus & verbis adductis per reverendissimum dominum cardinalem tanquam........oportuit credere. Nunc, si placet, redeamus ad prætermissa; & continuando nos dicemus quæ tunc non potuimus, & prætermisimus, ne videamur ab ipso modo & vi disputationis nihil habuisse respondere. Dicimus quod & ipsa dictio symboli, cum dictionibus & vocibus quæ ibi jacent, cogit nos intelligere fidem non solum secundum intellectum & sententiam, sed & quoad literas. Nam omne symbolum collatio quædam vel compositio est, per quæ nos tradimus concepta ad alium, videlicet nomina sunt indicia seu symbola conceptorum, quæ sunt mentis: & oportet omnibus eadem nomina [a] exequi, quæ etiam intellectibus communicant. Ita apud omnes Græcos rationale animal homo dicitur: simili modo apud omnes Latinos idem animal homo dicitur: nam aliter nunquam possent communicare in conceptibus & intellectibus, nisi singulis dictionibus & indiciis uterentur. Sic denique apud omnes Christianos idem symbolum debet haberi non solum intellectum, sed in vocibus, ut in conceptibus videantur idem communicare. Item symbolum, seu sonus belli sunt voces tubæ, & in uno & eodem bello audiuntur: ergo apud omnes Christianos qui contra hæreticos susceperunt bellum, unum & idem symbolum fidei debet haberi & cantari, & debent idem symbolum habere ut signum & indicium belli suscepti contra infideles, ut symbolum idem dicatur voce & sensu. Syllogismus ita se habet: Expositio fidei symbolum est, omnes symbolum unum & idem debet esse apud illos qui utuntur: ergo expositio quæ symbolum dicitur, una & eadem apud omnes Christianos esse debet. Videturne vobis aliquam nostrarum propositionum non esse sanam? Videtur conclusio esse necessaria, nisi aliquis velit repugnare veritati. Item symbolum fidei (ut per viam diffinitionis capiamus) nil aliud est, nisi expositio fidei, quæ per voces & declarationes intelligitur. Nonne placet hæc diffinitio? Ego credo quod hæc omnibus placere debet. Iterum dico, fidei symbolum est expositio fidei, quæ in verbis & vocibus consistit. Aliud symbolum quod prohibent patres, & eos qui audent aliud facere, astringunt anathemate, nihil aliud est, nisi alia expositio fidei, quæ constat aliis vocibus & vocabulis. Hanc expositionem patres prohibent, & non solum contrariam, ut dicitis. Item proferre & conscribere [b] & componere additionem ipsam symbolo, liquido refertur ad verba & literas: ergo & secundum vocabulum, constitutum est ut symbolum maneat. Hæc dicta sint de dictionibus. Quod autem patrum intentioni expositio vestra repugnet, manifestatur, si volumus speculari intentionem patrum prohibentium, non ex aliis [1] actibus quæ ad alios articulos fecerant, nec ex his quæ primo dicta fuerant, nec ex epistolis. Nam in quolibet eorum propriam quamdam intentionem habebant, licet omnis intentio universæ synodi eo tenderet, ut beatus Cyrillus dicit & vos, videlicet ut destrueretur opinio Nestorii & eorum qui ea sapiebant. Quærendus est igitur intellectus prohibitionis ex his quæ acta fuere circa ipsam prohibitionem & diffinitionem. Insuper ab epistolis illis quæ postea fuere scriptæ, cum per epistolas patres voluerint declarare intentum prohibitionis, constat ex iis quæ acta sunt tunc temporis, allatum fuisse per Charisium symbolum transformatum per Nestorianos. Cum itaque patres vidissent, quod nisi prohiberent per universalem & generalem prohibitionem, & tollerent licentiam transformandi alia symbola, liceret omnibus hæreticis semper, cum haberent licentiam transformandi symbolum, inserere multas transformationes: ideo terminarunt, ut de cetero non liceret, nec posset tradi alia fides conversis ab hæresi, id est, aliud symbolum. Ita dicit Cyrillus, qui fuit hujus diffinitionis legissa.

COLLATIO XIII.

a Id est, iisdem uti.

b Sunt verba prohibitionis concilii Ephesini, de qua satis supra.

COLLATIO XIII. gislator, & qui in sua epistola exposuit. Aliud ergo symbolum intelligere contrarium tantum, ridiculum est. Nam tali modo multa & diversa symbola fuissent exhibita, cum patres & concilia per diversa tempora declararent ex exortis erroribus circa fidem. Sed nec concilium ipsum tertium vocem ipsam, Dei genitrix, quam diffinierat, voluit symbolo inserere: sed nullo modo fuerunt molesti, quin maneret immutabile, sed in privata diffinitione exprimebant id quod diffinierant. Hæc ab ipsis verbis diffinitionis excipienda sunt. Prius enim patres institerunt ad causam illam depravationis vel transformationis symboli veræ fidei: deinde illos qui sapiebant illas pollutas opiniones, condemnarunt: dictiones denique familiares accommodatæ sunt rei. Nam expositioni symboli fidei illud accommodatur, nemini licere aliam fidem proferre, scribere, &c. Hæc namque manifeste ad expositionem symboli respiciunt, quæ per dictiones fit in dogmatibus. Similiter prohibent, ut nullo modo quis alia dogmata sapiat. Legatur ipsa diffinitio: sed satis fuit lecta in præcedenti congregatione. Videtisne ex illis quæ fuerunt lecta, quomodo patres illi primo voluerunt prohibere transformationem per dicta, postea etiam sensum privatarum opinionum, & separatim prohibetur transformatio quoad vocabula, & separatim, ne quis aliud sapiat?

CARD. In qua prohibitione prohibetur?

EPHES. In diffinitione tertii concilii.

CARD. Placet.

EBHES. Et cum ita distinctim jaceant, non debemus inserere [a] hæc, attestante epistola. Nam in epistola illa quæ scribitur ad Joannem Antiochenum: Nullo modo patimur (dicit Cyrillus) moveri terminatam a patribus fidem, hoc est symbolum. Auditisne illud dictum, nullo modo fidem debere moveri, nec per dictiones, dicit, nec per sensum? Nam unus modus est motionis, & est mutatio dictionum. Nam movetur illud quod mutatur, non solum per sensum, sed etiam per aliquas additiones vel diminutiones: nec [a] permittimus nobisipsis, nec aliis subsequentibus. Auditisne quomodo excipit se a potestate immutandi, & aliis etiam, qui possent? Nam ex parte totius concilii ipse dicit, dum respicit ad illam diffinitionem. Potestne aliquis hic dicere, contrariam tantum fidem prohiberi? numquid & illi hæretici erant? nam dicit, nec nobisipsis. Sequitur dicens: Non permittimus nobis, nec aliis immutare, nec syllabam transgredi. Videtisne quomodo usque ad dictiones & syllabas exegit diligentiam? Hac auctoritate videtis quomodo nostris rationibus assensum dat [b]: manifestum est. Potestne una syllaba aliquam hæresim inducere, cum dicit, nec syllaba [c]? Et nostram opinionem attestatur per omnia, & secundum dictiones symbolum manet immutabile & inconquassatum. Nam impertinens erat sibi dicere: non permittimus nobis contrariam fidem: & esset hoc manifeste repugnans intentioni ipsorum. Item post unionem orientalium conquesti fuerunt aliqui de concilio illo, de sancto Cyrillo, qui susceperat orientales, qui admiserant aliud symbolum quam Nicænum. At ille respondit excusans se in [3] epistola ad Acacium, sic dicens.

[a] id est, confundere.

[b] Cyrillus, scilicet.

[c] Admittit infra cardinalis, quod syllaba potest corrumpere sensum, nec est dubium de hoc.

CARD. Quomodo incipit?

EPHES. Res quidem dignæ cognitione, alias A causa quidem digna: & dicit, percipio vero quod & illud dicunt.

CARD. Legatis superius ibi: Nolite seminare super spinas: legatis.

ANDR. Lectum est, & deinde illa verba, percipio vero quod & illud dicunt in symboli expositione, forte quia illud antiquum dehonoravimus: *Stultus stulta loquetur, & cor ejus inania intelliget*. Illud tantum dicimus, [d] nos fidei expositionem, &c. Aut aliam suscipimus, &c. Sufficit nobis ex Deo inspirata scriptura, patrumque sobrietas, &c. Ad unum quidem recte se habens expositum fidei symbolum. Quoniam vero, &c.

EPHES. Sequitur in ipsa epistola, & declarat quare patres admiserunt expositionem fidei orientalium; sed ut privatam, non ut publicam: & ideo ista omittimus.

CARD. Et ego supplebo.

EPHES. Demum subdit Cyrillus: Nam sancta & œcumenica synodus in Epheso providit, necessario non debere ecclesiis Dei aliam fidei expositionem inferre, præter eam quam patres in Spiritu sancto loquentes terminaverant. Cetera quæ sequuntur in epistola, credimus paternitati vestræ nota. Ex his apparet, quod vehementissime reprehenderunt velle mutare symbolum præter declarata. Nam putaverunt quod tanquam symbolum professio fidei orientalium fuisset accepta, & beatus Cyrillus illos excusabat dicens, quod ut professio suæ opinionis. Iterum in una alia epistola ad Joannem Antiochenum beatus Cyrillus scribit, & ipsius voces in propria epistola conferens talia dicit.

CARD. Quomodo incipit?

EPHES. Exultent.

CARD. Alias allegastis eamdem.

EPHES. Ista sunt 4 verba Joannis, quæ fuerunt posita in epistola Cyrilli, & hæc ad literam sunt: De Dei genitrice quomodo sentiamus, & de modo humanitatis unigeniti Filii Dei, non necessario in additionis parte, sed in plenæ informationis specie, sicut universum a divinis scripturis & a traditione sanctorum patrum suscepimus, breviter trademus, nihil addentes fidei expositæ per sanctos patres Nicænos. Nam, ut prædiximus, ad omnem sufficit pietatis agnitionem, & universæ perfidiæ abdicationem. Audistis, reverendissime pater, quæ de genitrice Dei dicta sunt, & de modo incarnationis Dei, dicemus non in parte additionis. Nam scribit prohibitam in symbolo additionem; propterea dicit: Nullam additionem in symbolo facimus.

CARD. Non dicit symbolum.

EPHES. Sufficit, quod dicat fidei, & subdit: Nil addentes fidei expositæ per Nicænos. Hæc ita fecerunt, quia in symbolo non addiderunt. Videtis quomodo opera verbis, & verba operibus conveniunt, & omnia attestantur nostræ intentioni. Ista intentio est diffinitionis, liquido apparet ex dictis per patres, & quæ ab eis fuerunt data, quæ diffinitio nihil aliud significat, nisi ut symbolum maneat immutabile, & quod additiones non liceant ex hoc unicuique volenti transformare symbolum, & in illo inferre opiniones hæreticas. Jusserunt & denique hanc diffinitionem debere valere & durare perpetuo, sub pœnis horribilibus. Quam diffinitionem ut regulam fidei fecerunt, cum cognovissent quod ex hoc nul-

ANNO CHRISTI 1438.

Isai. 32.

[d] Pro intelligentia verba epistolæ relata hic 3. nota.

Anno Christi 1438.

Collatio XIII.

nulli detrimentum possset inferri. Sed contra ex licentia posse addere & immutare, posse nonnunquam esse aliquam depravationem & sensus & dictionum. Si autem contrariam tantum prohibuissent, ut dicitis, superflua fuisset: nam talis res & antea prohibita erat. Illud non facit quod prohibeat, quod ante prohibitum est. Item aliter [5] immanes minime essent in eos qui contrariam exponerent fidem. Nemo unquam suam fidem ut falsam exponit, licet illa esset veræ fidei contraria: sed credens suam fidem esse veram & sanam, & sacris scripturis consonam. Unde sibi licere mutare symbolum omnes dicerent: omnes namque veram suam fidem exprimerent, & supervacanea esset diffinitio, & fieret; & profecto esset supervacaneus & immunis, qui talia auderet dicere. Item illum qui contrariam exhiberet fidem, non solum episcopatu suo, si episcopus esset, sed etiam anathemate constringunt: quod quidem maxime per tertium concilium patet. Nestorium namque anathematizavit, non solum episcopatu privavit. Et in diffinitione jacet, privari debere episcopum episcopatu, si comprehenderetur aliam fidem sapere: ad immutationem secundum [a] dictionem fidei solum respicit diffinitio, non ad immutationem secundum sensum.

[a] *Id est*, etiam ad solam mutationem secundum dictionem respicit diffinitio, & non tantum secundum sensum, ut vos Latini dicitis.

Card. Dicatis iterum.

And. Etiam iterum repetierunt idem.

Ephes. Iterum velle determinare ea quæ omnibus fere videntur, non necessarium esse videtur, imo furiosum. Sed quod contraria fides prohibita sit, omnibus videtur, etiamsi parum quid humanitatis sentirent. Ac beatus Cyrillus dicit necessario de hoc concilium providisse, nec justum est de his intelligi necessarium, quæ omnibus videntur, videlicet de contrariæ fidei additione, sed de additione universa simpliciter. Item cum quid fuit causa ut aliquid fieret, potest etiam dici hoc illud facere, etsi principaliter hoc illud non facit: ut, posse vera addere, potest fieri causa ut etiam falsa addantur: cumque qui fidem sapit non credit esse falsa, hoc vero est fidem movere. Ideo possumus dicere, illum qui addit, esse causam immutationis fidei, etiamsi vera addit: quoniam cum hoc sit licitum, licere posset nonnunquam aliquibus etiam falsa inserere veris, cum illa viderentur ipsis vera, quod ab ipsis rebus possumus percipere. Multa enim ante ipsam prohibitionem habita sunt symbola, ut per ecclesiæ historias significatur. Potest ergo dici & ille fidem immutare, qui simpliciter addit, & non solum qui falsa addit, ut vos dicitis. Item beatus Joannes theologus & evangelista videtur voluisse suam apocalypsim intactam fore usque ad immutationem dictionum, & maledicit eos qui talia auderent. *Si quis addiderit*, dicens, *in hoc libro, & si quis detraxerit, detrahat eum Deus a libro viventium*. Si autem talia quæ ita horribiles maledictiones exhiberent, de dictionibus & syllabis intelligenda sunt, cur non eadem intelligenda in symbolo? Certe ubi Cyrillus & Agatho prohibent, [b] alter non permittit dictionem ullam immutare, vel syllabam transgredi: alter ex sensibus totum volens servari dicit. Item sacrum evangelium, beatum apostolum & universam scripturam multi sanctorum & patrum exposuerunt & declararunt, & patres primi concilii consubstantialem prædicarunt Filium Patri, occasionem habentes a sacris scripturis. Item secundum concilium Spiritum sanctum & vivificantem prædicavit; & nihilo minus nil istorum aliquid voluerunt in evangelio addere. At si liceret addere declarationes principalibus, deberet ibidem addi. Si autem nemo hoc audet Christianus, cur eadem veneratio symbolo non est adhibenda, ubi præsertim id specialiter prohibitiones patrum prohibuerunt? At ut morem geram, inseram rationi vestræ quod a scripturis sacris sumam: nec erit alienum quod dicendum est a tractatu nostro, imo pertinentissimum: rogo, accipiatur verbum toleranter. Illi qui impugnabant Spiritum sanctum tempore Gregorii theologi, quærebant ab orthodoxis, & utebantur tali divisione: Spiritus sanctus genitus est, an non genitus? Cum autem illi non dicerent genitum, nec non genitum inferebant: ergo si Spiritus nec genitus est, nec non genitus, restat creaturam esse Spiritum sanctum. Magnus Gregorius ut huic occurreret, qui cognominatus est Theologus, ita dicebat: Ubi ponetis, quod a Patre procedit, cum exurgat in medio tuæ divisionis, & quod inducatur a meliori theologo, id est a salvatore nostro domino Jesu Christo, nisi tu abstraxeris vocem illam a sacris evangeliis, Spiritum veritatis qui a Patre procedit? & fieri videbitur tertium testamentum. Audis quomodo ille qui detrahit talem vocem evangeliis, tertium testamentum constituit: nam immutat illud testamentum. Ergo qui addiderit in hac veritate, Filioque, tertium testamentum faciet. An vos putatis detrahentem solum constituere tertium testamentum, addentem vero non? Multo magis debet dici hoc facere qui addit: nam tertium facere testamentum est ultra præsumptionem. Duo sunt testamenta secundum apostolum. Si autem aliquis non audet addere evangelio, Filioque, in symbolo addet? Nonne & ipse tertium faciet symbolum? ita. Et profecto qui Christianorum tertium audit symbolum, non admittit duo tantum symbola ut duo testamenta, unum primi concilii implicite, & aliud secundi explicitum.

Apocal. ult.

[b] *Id est*, alter dicit servandas dictiones, alter servandum sensum, ut supra.

Card. Est finis per vos impositus dictis?

Ephes. Multa habemus dicere: sed quia tempus non patitur, videntur omittenda. Nam quæ habemus dicere ad responsionem aliorum argumentorum, in aliis nostris conventibus dicemus. Ideo si placet, finiemus sermonem: & si placeat paternitati vestræ respondere, eligatis duo, & ad illa respondeatis.

Card. Audiatis me.

Ephes. Quia fessi sumus in dicendo, ita & in audiendo.

Card. Paternitates vestræ bene habent agere nobiscum: si in scriptis, in scriptis; si ore, ore; si longe, longe; si breviter, breviter. Postquam elegistis viam de dicendo prolixe, patiamini ut longe dicam. In primis teneatis menti, quod dedi XXVII. rationes, & nulli respondistis, sed intrastis alias materias, & illis bene respondebimus & clare. Quia hic sumus ad declarationem veritatis, debemus manifeste hinc inde quidquid reperimus faciens ad veritatem, reducere: & pridie dixi unum solenne, nunc dicam aliud. Ego misi Veronam, & venit decretum Romanorum pontificum valde authenticum & verum: quærens aliud, improviso hoc inveni. Hic sunt epistolæ, quas scribit Athanasius ad papam Marcum & Liberium, &

Ephes. Nunquam audivimus Marcum.

COLLATIO XIII.

ANNO CHRISTI 1438.

CARD. Fuit immediatus successor beati Silvestri.

EPHES. Habemus Julium.

CARD. Non est [a] ita. Omnes Ægyptii, quia fuerunt exspoliati ab hæreticis, & quia libri fuerunt combusti, & capitula concilii Nicæni, scripserunt beato Athanasio, principaliter scribentes beato Marco, ut mittat sibi capitula Nicæni, quia dicit Athanasius: Ego fui præsens, quando in concilio Nicæno fuerunt data illa capitula apocrisariis vestris. [6] Marcus papa dicit, quod fecit quæri in archivio Romanæ ecclesiæ: & invenit illa integra & illæsa. Sed quia fuerunt subscripta per episcopos Nicænæ synodi, non vult mittere originalia, sed authentica sumpta. Postea Athanasius petit Liberio papæ, ut præstet sibi auxilium. Inter alia Liberius [b] respondit, & hortatur ad tolerantiam & patientiam persecutionum: & dicit aliqua, quæ pertinent ad concilium Nicænum. Postea dicit quod in diffinitionibus concilii Nicæni fuit hæc diffinitio, quod nulli liceat aliam fidem proferre, quam quæ fuerat in concilio illo prolata: & hæc sunt verba. Igitur, ut legimus, prædictum sacrum concilium diffinivit, aliam fidem nulli licere proferre, aut scribere, vel proponere aut sapere, vel docere aliter, nec quidquam in fide sentire aut proferre, quod possit obviare regulis patrum. Qui autem præsumsperit componere aliam fidem, aut proferre, vel docere, aut tradere aliud symbolum ad viam veritatis converti desiderantibus de quacumque hæresi, vel Judæis, vel paganis volentibus fieri Christiani: hos, si episcopi fuerint, alienari ab episcopatu, clericos a clero: si monachi aut laici fuerint, anathemate feriri. Ex quibus concludo, quod Liberius viderat illa capitula in archivis ecclesiæ Romanæ. Liberius fuit tertius a Silvestro: primo Marcus, secundo Julius, tertio Liberius. Et Liberius fuit ante concilium Constantinopolitanum, quod concilium Constantinopolitanum fuit factum tempore Damasi. Post Liberium secutus est Felix, postea Damasus. Per ista apparet, quod prohibitio, ne fieret hæc immutatio, fuit facta in concilio primo, licet demum fuerit in tertio repetita. Vos sæpenumero dixistis, quod symbolum Constantinopolitanum potuit fieri, quia ante prohibitionem vestram dicitis quod ecclesia universalis post prohibitionem tertii concilii non possit quid addere etiam verum. Si hoc verum esset, episcopi Constantinopolitani essent deponendi, & laici excommunicandi, quia stante prohibitione facta tempore primi concilii, vos fatemini, & clarissimum est, patres Constantinopolitanos addidisse, vera tamen. Ergo sequitur, si addere etiam vera pœnas inferret, quod patres Constantinopolitani fuerint excommunicati. Sed hoc est nefas dicere: ergo necesse est intelligere aliam fidem, id est contrariam. Imo in prohibitione concilii Nicæni magis continetur quam in prohibitione tertii concilii; quia prohibet symbolo addi, cum in tertii concilii prohibitione prohibeatur immutari.

a Post Silvestrum successisse Marcum, ex libro de Romanis pontificibus habet etiam Baron. anno 336. & alii.

b Epist. II. concil. tom. I. sub Liberio.

EPHES. Hoc, licet non sit in prohibitione tertii, est declaratum in quarto.

CARD. *Exuite conscientias vestras, & videatis si huic potestis respondere: dicatis breviter responsum ad hoc.

* forte leg. excutite.

EPHES. Respondebimus postquam quæsiverimus, illam epistolam [c] apud nos esse. Illud pro præsenti dicimus, quod merito non debet

c Epist. scilicet Liberii ad Athanasium.

A judicari ex ipsa epistola intentio patrum qui in Nicæa convenerunt; sed ex actibus, ex diffinitionibus ipsorum patrum requiremus hoc: & ostendas verba ista aut in canonibus, aut in actis primi concilii. Alioquin quonam modo nos suscipiemus quæ inveniuntur scripta alibi, & non in diffinitionibus ipsorum patrum, de quorum diffinitione agitur? Nam & alio modo nullatenus videtur verisimile, patres illos de sua diffinitione hoc diffinisse: hoc [d] attestatur per opera. Nam in subsequentibus conciliis, quæ fuerunt a tempore primi concilii usque ad tempus ubi multæ expositiones factæ fuerunt, & ut arbitror, & concilium Antiochenum [e], expositio facta fuit: quod concilium ut ortho-

B doxum accepimus, & canones approbamus: etiam illud concilium dicit admittere diffinitionem illam ut piam & fidelem. Non ergo tot concilia transgressa fuissent illam prohibitionem.

d Id est probatur.

e Id est, in eo etiam facta fuit expositio. est autem in concilio Antioch. sub Julio papa cap. I.

CARD. Certe non recte capitis. Dico quod ex his verbis concluditur, quod non fuit hic sensus quem creditis, prohibitionis factæ de elucidatione veri dogmatis. Et ex his quæ dicitis, stante prohibitione prout fuit, concluditur, quod prohibitio non comprehendit veritatis expressionem, & quod huic libro credendum sit. Inspicito: liber iste est antiquus, ut videatur: & si credimus uni magno doctori, quanto magis debemus credere uni summo pon-

C tifici? maxime illo tempore, quo non erat disceptatio, quia Liberius fuit ante concilium Constantinopolitanum. Ex hoc potestis colligere, quid importent verba Cælestini, qui fuit ante tertiam synodum, qui dicit: [f] Quis anathema evitat, qui quid addit? Unde Cœlestinus sentit, quod ante tertium concilium erat prohibitio; alioquin non diceret illa verba: Quis non est dignus anathemate? Item de hoc videtur sensisse concilium Chalcedonense in allocutione, quam facit ad Marcianum imperatorem, ubi dicit, quod aliqui asserebant arguendo Leonem, quod nulli licebat exponere fidem præter patres, qui fuerunt in Nicæa. Postquam probavi satis, prohibitionem fuisse ante tertium concilium, &

D quod ista verba, Aliam fidem, intelligenda sunt de diversa, prout credo quod in vestris animis id teneatis, veniam ad responsionem expositorum per vos.

f Quis non dignus est anathemate judicatus, vel adjiciens vel detrahens? Verba Cœlestini in actis concilii Ephesini par. I. cap. 18. in epistol. ad Nestorium, de qua etiam supra d

NICAEN. Quoniam dominatio vestra videtur fecisse mentionem, quod Marcus noluit mittere originalia, an in illa epistola continentur capitula?

CARD. In epistola dicit mittere omnes [g]: non erat opportunum facere mentionem eorum [h].

g Scilicet canones.

h Canonum vel capitulorum facere mentionem, quia per extensum ea trãsmittebat.

NICAEN. Rogo, alius facit mentionem de eo quod dicitis?

EPHES. Ita: fuit Liberius.

NICÆN. Quid erat expediens scribere Atha-

E nasio per Liberium, si illa capitula erant missa per suum prædecessorem?

CARD. Papa hoc fecit exprimendo pœnam: & potestis videre librum, ac cognoscetis ex præcedentibus & subsequentibus, si erat necessarium: & probavi per auctoritates alias, quod ante erat hæc prohibitio, & nondum quid respondistis. Ad primum argumentum dicitis, quod erat probatum, quod per illa verba, Aliam fidem, intelligitur de additione verborum, non de diversa fide; & quod contrarium plus continet quam diversum. Et dico sic. Secun-

ANNO CHRISTI 1438.

Secundum vos est ponere veram fidem secundum Nicæam, diversam pro additione & malam; cum una sit fides vera, videlicet quæ exposita in Nicæa, quæ exposuit evangelium, sequitur quod omnis alia 7falsa. Hoc est clarissimum: si hæc est vera solum, ergo aliæ: & si diversæ, sunt falsæ; sicut dicimus: Tantum Deus Christianorum est verus Deus; ergo alii sunt falsi. Ad id quod dicitis, quod additio facit diversitatem, dico quod non est verum, quia in substantia conveniunt, licet differant verbis: nec desinunt esse eadem, quia una & eadem res potest nominari diversis nominibus, & non desinit esse res eadem. Hoc probatur per primum actum concilii Chalcedonensis, ubi dicitur, patres in Nicæa & patres qui in Epheso sibi adinvicem consenserunt & consonuerunt, ut nil saperent aut diffinirent diversum: & tamen in verbis est maxima differentia. Item lectis duabus diffinitionibus in septimo concilio Theodori & Tarasii, fuit dictum, quod nil ibi dissonabat a fide; & tamen verbis in multis dissonabant. Ex quibus clarissimum hoc colligitur, quod non dicitur alia fides, nec in aliquo discrepare, quæ sensu convenit, etsi verbis disconveniat: cujus contrarium per multa verba dixistis. Item allego rationem, quod symbolum Constantinopolitanum, quia in sententia convenit cum Nicæno, reputatur idem: & hoc dixistis pluries, & probavi, quod diversitas verborum non inducit diversitatem substantiæ rei. Unde ex vi vocabuli aliam fidem necesse est intelligere falsam, quia non est nisi una, & illa vera, & alia falsa. Deinde dico, quod omnis difficultas est submota, quia in concilio Chalcedonensi [a] fuit declaratum hoc verbum, aliam, intelligi de contraria. Ad id quod secundo dixistis de diffinitione symboli, quod est expositio cujuscumque conceptus, & quod oportet, quod nomina participent cum vocabulis, sicut ἄνθρωπος apud Græcos, apud nos homo; & quod unum debet esse & idem apud omnes Christianos, ut ista significatio sit communis omnibus Christianis, ut omnes intelligant unum & idem: dico, quod hæc diffinitio de symbolo non est perfecta, quia sequeretur, quod omnis diffinitio fidei esset symbolum, quod tamen & ipsi negatis.

a Ut paulo ante dictum est.

EPHES. Istam diffinitionem non dedi illi symbolo quod cantatur in ecclesia, sed particulari.

CARD. Ego probavi, quod symbolum Charisii & Tarasii, quod dicitur symbolum aliud quam commune, & tamen habent diversas voces. Ad id quod dicitis, quod debet esse unum symbolum apud omnes Christianos, ut idem significet, ut homo: dico quod ita est, & symbolum nostrum habet Constantinopolitanum & Nicænum & evangelium: & sicut ante dixi, diversitas non attenditur in verbis, sed significatu. Unde sicut Constantinopolitanum & Nicænum reputantur idem, sic nostrum etiam in nullo differre. Ad id quod dicitis, quod debet esse simile voci tubæ, & idem sonet contra hæreticos, sicut tuba in bello: dico quod licet inter armigeros sit sonus qui designet bellum, si unus tubicina magis sonaret, illo modo non diverteret a bello, sed magis incitaret. Certum est si essent centum tubæ, non omnes haberent sonum in pari gravitate, sed tamen unus reputatur, si in modo cantus conveniunt. Sicut si esset unum genus armorum ad bellandum, licet unus magis lucidaret arma sua, non videretur mutare genus armorum. Ita scribitur de beato Cyrillo, quod magis declaravit fidem Nicænam, & non videtur contrarium sensisse: & ita fecimus nos, quia magis declaravimus veritatem; & ideo non videmur quid fecisse contrarium. Unde ex quo concordamus cum Nicæno & Constantinopolitano in veritate fidei, debet reputari unum & idem, & omnes Christiani qui sciunt veritatem, audiendo symbolum nostrum, intelligunt Nicænum & Constantinopolitanum, sicut milites intelligunt sonum ad pugnam. Deinde facitis syllogismum. Dico, si vultis intelligere, quod omne symbolum debet esse idem in significatu, concedo: si vultis dicere, in verbis, nego: & probo per symbolum apostolorum, Nicænum & Constantinopolitanum. Ad secundum: si vultis dicere, quod omnis expositio fidei est symbolum, nego: & ut intelligatis, differt fides a symbolo: quia aliud est fides, aliud symbolum. Sed si vultis dicere, scilicet symbolum Nicænum est fides, dico quod sic, & quod debet esse unum, confiteor in re: & tamen si vultis dicere, quod debet esse idem in verbis, nego, & allego epistolam Cyrilli, quæ incipit [b] .... Ibi dicit Cyrillus quod intellectus nostros debemus conjungere cum irreprehensibilibus sensibus sanctorum patrum. Postea certa verba de symbolo, videlicet: Et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria virgine. Postea dicit hæc verba: Intelligamus quid, Et incarnatus, significet. Unde Cyrillus attendebat ad significatum verborum, non ad sonum verborum: dicit verba & dogmata cogitanda, quid significent. Postea dicitis, quod illa prohibitio debet declarari per ea quæ ibi in actu fuere, non per ea quæ ante & post facta sunt; & quod non debet probari per epistolas sequentes. Dicatis quod hoc [c] non videtur habere rationem apud aliquem intelligentem, imo magis attendi debet causa legislatoris, quam ipsa verba legis. Ita dicit beatus Hilarius, unde ex antecedentibus actibus & epistolis probavi hunc sensum quem dixi, nihilo minus ex sequentibus epistolis postea probavi, videlicet quod omnis intentio concilii fuit ad condemnandum dogma Nestorii: & probatur per duas Cyrilli epistolas, quæ dicunt, diffinitionem illam loqui de his quæ sunt extra sensum caritatis & rectæ fidei. Unde ex his quæ facta sunt tunc & ante & post, probavi, quod ita est intelligendum, & quod aliter non potest intelligi. Postea intratis, quod ex actu concilii appareat etiam prohibitio verborum, quia moti fuerunt ad reprimendum inconvenientia quæ sequebantur per diversitatem symboli factam. Ego dico, quod ex hoc actu deducitur totum contrarium: quia si illud symbolum transformatum fuisset verum, sancta synodus fuisset contenta, quia intentio synodi non erat facere aliud, nisi ut sequeretur veritatem: & textus dicit rationem, quia continebatur perfidia [d]; & symbolum Charisii fuit approbatum, quia continebat veritatem: & sic intentio synodi erat prohibere falsitatem. Ad id quod dicitis, quod verba illa, Aliam fidem, id est aliud symbolum, hoc repugnat significationi verborum.

COLLATIO XIII.

b Studium & diligentiam. Directa Anastasio, Alexandro, &c. agitque de symbolo in actis concilii Ephes. par. 3. cap. 43.

c *Id est*, imo potius dicendum est quod hoc, &c.

d In illo scilic. symbolo Nestorianorum.

EPHES. Cyrillus hoc declaravit.

CARD. [e] Hoc verbum, Non patimur fidem aut symbolum: & dico, quod per prohibitionem inhibetur omnis expositio falsa, sive sit symbolum, sive aliud dogma.

e *Id est*, hoc est verbum, vel hæc sūt verba Cyrilli, Non patimur fidē aut symbolum, &c. in epist. supra cit.

EPHES.

COLLATIO XIII.

Ephes. Non videtur ita.

Card. Non uteris civilitate qua utor tecum: ſorte & facis, quia te ſtringo nimis.

Ephes. Stringitis veritatem, & non miror, quia non es peritus in Græco.

Card. Ego allego Latinum, ego probo ex ipſa ſignificatione. Certum eſt quod fides, maxime evangelica, continet plura explicite quam ſymbolum. Unde ſymbolum eſt quædam compendioſa capitulatio ex his quæ ſunt ex ſcripturis ſanctorum patrum: unde certum eſt, quod differt recapitulatio a toto, ut explicitum ab implicito: unde aliud ſignificat ſymbolum, quam fides: & probo. Videant [a] in concilio ſexto ubi dicitur: His igitur. Et infra: Audentes autem aliam fidem docere, vel tradere aliud ſymbolum. Item in quarto concilio [b], audentes fidem aliam docere, vel tradere aliud ſymbolum. Unde hæc concilia reputant hæc pro differentibus: hoc non negabitis. Poſtea allegaſtis epiſtolam [c] Cyrilli, ubi reſpondet ad Joannem patriarcham Antiochenum, & dicit, quod prohibetur mutatio etiam ſyllabæ: & facitis nos attentos. Ego reſpondebo, ex quo arguitis per ſyllabas & dictiones, per eaſdem arguam [g] reſponſiones. In illa particula: Nullus poſſit certa verba mutare, fidem aut ſymbolum movere, dictiones vel etiam ſyllabas præterire; rogo ut ſtemus in dictionibus & ſyllabis. Nos non movemus ſymbolum Nicænum, nec Conſtantinopolitanum: & licet ponamus hoc verbum [d], nil movetur, ſed ponitur ad declarationem. Unde cum non moveamus ſubſtantiam ſymboli, ſed honoremus illud, non poteſt dici, quod nos moverimus: & ſic non mutavimus dictionem. Videatur ſymbolum Conſtantinopolitanum & noſtrum: nos non movemus de Conſtantinopolitano. De præteritione ſyllabarum, dico, quod nihil præterimus, quia omnes ſyllabæ quæ ſunt in Conſtantinopolitano, ſunt in noſtro. Cum ergo nihil dicat [e] de additione, cur facitis vim de additis ſyllabis? Et hæc reſponſio ſatis ſufficeret; ſed ex ipſo textu epiſtolæ volo reſpondere. Etiamſi hoc verbum, additio, fuiſſet inhibitum, niſi conſideretis verba epiſtolæ, & præcedentia & ſequentia, nunquam poteritis bene intelligere. Videamus [f] antecedentia. Dicit Cyrillus, quod aliqui arguebant eum, quaſi diceret, quod Chriſtus carnem de cœlo attulerat. Secundo accuſabatur, quod dixerat, quod in Chriſto fuerat facta commiſtio, ſeu fermentatio naturarum. Beatus Cyrillus dicit, abſit quod ita teneam. Imo ita dico, quod puto facere illos qui ita dicunt, expreſſe contra ſanctam ſcripturam & ſanctos patres: ego ſequor maximum Athanaſium per omnia, a quo timeo omnino deviare. Unde quia iſtæ opiniones impingebantur Cyrillo, & ipſe dicit quod ſequitur per omnia ſanctos patres: ſequitur, quod illa verba, Aliam fidem, intelligantur de falſa fide. Hoc etiam patet in epiſtola, ubi dicit: Omne certamen noſtrum eſt, ut Maria dicatur Dei genitrix. Hoc autem verbum non erat in ſymbolo Nicæno explicite, & ipſe palam dicebat hoc: unde addere aliquid ultra ſymbolum Nicænum, dummodo verum contineat, non eſt reprobatum. Deinde quod Cyrillus hoc aſſerat, apparet ex redditione rationis, quam ſubjungit, Meminimus, inquit, dicti Salomonis: *Noli tranſgredi terminos, quos poſuerunt patres tui.* Sed ipſe quando expoſuit fidem ſuam in ſynodo, ubi facta fuit prohibitio, dixit: Certus ſum, quod

a Sextum concilium act. 18. in diffinitionibus.
b Concilio Chalcedonenſi, act. 5. in diffinitionibus.
c Supra relatâ in actis concil. Epheſ. par. 3. cap. 34.
d ſcilicet, Filioque.
e Cyrillus, ſcilicet.
f Probat ex contextu epiſtolæ, quod per verba, *nec ſyllabam & aliam fidē*, Cyrillus intelligit de falſa fide.
Proverb. 22.

A ego non ſum tranſgreſſus in aliquo fidem ſynodi Nicænæ: & ſynodus Epheſina reſpondit [g] Certe non es tranſgreſſus, quia ſecutus es fidem Nicænam. Ergo beatus Cyrillus demonſtrat, quod dicens rectam rationem fidei, non tranſgreditur terminos patrum. Ergo non facit contra prohibitionem: & hæc prohibitio, Noli tranſgredi terminos, &c. ita refertur ad ſymbolum, ſicut ad alias diffinitiones patrum præcedentium; quia expreſſe dicit: Sequimur per omnia ſententias patrum, & maxime Athanaſii. Unde tranſgreſſio termini habet locum quoad omnem tranſgreſſionem ab inſtitutione a patribus: ſed nullo modo eſt prohibitum declarare doctrinas patrum: ergo nec doctrinas ſymboli
B Nicæni. Et ſicut dixi alias, hæc prohibitio ita reſpicit diffinitiones, ut ſymbolum: & ſicut patet, quod licet diffinitiones alias veras facere, ita & veras declarationes ſymbolo; quod pariter prohibitio reſpicit. Deinde cum beatus Cyrillus fundet ſe in auctoritate Salomonis, hæc prohibitio ita reſpiciebat ſtantes in Nicæa, ſicut ſtantes in aliis conciliis. Unde ſi hæc prohibitio conſtringit addentes, conſtringit & [h] Conſtantinopolitanos, qui multa addiderunt. Pridie probavi per ſeptimam ſynodum, quod hæc prohibitio fuit facta per ſacram ſcripturam, cum dicit: *Maledictus*, &c. ſubdens, quod magna pœna conſtringit addentes. Unde ſi eccleſia Romana ſubjacet prohibitioni, multo magis ſynodus Con-
C ſtantinopolitana. Sed nec illa, nec nos ſubjicimur, ſed illi qui contrariam fidem tenent. Item intellectus verborum Cyrilli apparet ex his quæ dicebat contra Neſtorium. Cyrillus dicebat Neſtorio: [i] Non ſufficit ut dicas ſymbolum quod male interpretaris, ſed ut confitearis hæc capitula quæ mittimus. Si autem beatus Cyrillus voluiſſet, quod verba tenerentur, non petiiſſet a Neſtorio, niſi ut verba illa profiteretur; & hoc Neſtorius volebat: ſed quia beato Cyrillo non ſufficiebant ſyllabæ & dictiones voluit quod profiteretur; & hoc Neſtorius volebat: ſed quia beato Cyrillo non ſufficiebant ſyllabæ & dictiones, voluit quod profiteretur capitula ſequentia & verum ſenſum. Quod
D autem ſubtractio & additio non intelligatur de ſyllabis, ſed ſignificatu, apparet ex epiſtola Cæleſtini, ubi reprehendit eumdem Neſtorium, & de eo conqueritur, quod removerit, quod beata Maria ſit Dei genitrix.

Ephes. Negatur, quod faciat mentionem ſymboli.

Card. Hæc ſunt verba [k]: Quis non dignus eſt anathemate judicatus, qui addit fidei? Plene etenim ipſa fides & manifeſte tradita ab apoſtolis, non habet diminutionem, nec augmentum: diminutio requiritur [l]. Inter multa quæ a te impie prædicata univerſalis recuſat eccleſia, ſymbolo ab apoſtolis tradito plangimus hæc verba, Dei genitricem beatam
E Mariam, fuiſſe ſublata. Dico, quod Cæleſtinus dicit, quod hæc verba fuerunt a Neſtorio ſublata de ſymbolo apoſtolorum: & tamen non erant, quando quæritur, quod fuerint detracta.

Ephes. Quæ verba?

Card. Quia dicebat Chriſtum duarum naturarum & duarum perſonarum, & quod Maria erat mater corporis animati, & non Verbi [m]. Deinde beatus Cæleſtinus non arguit Nicænum concilium, quia removerit, Deſcendit ad inferos, & certa alia verba: ergo non ſumitur additio

ANNO CHRISTI 1438.
g Conc. Epheſ. par. 2. act. 1. poſt ſymbolum.
h Patres ſcilicet concilii Conſtantinopolitani. *Apocal. ult.*
i Epiſtola ad Neſtor. in act. concil. Epheſ. par. 1. c. 8.
k Epiſtol. Cæleſt. papæ in act. concil. Epheſ. par. 1. cap. 18.
l Hæc duo verba, *diminutio requiritur*, ſūt verba card. id eſt, requiritur, quid ſit illud quod dicit Cæleſtinus fuiſſe diminutum & ablatum a ſymbolo: & ſubjicit verba Cæleſtini inter multa, &c.
m Et ſic a ſenſu ſymboli apoſtol. auferebat, quod eſſet Dei genitrix.

ANNO CHRISTI 1438.

additio vel detractio, nisi cum ex eis sequitur veritatis detractio. A

EPHES. Hic liber hoc non habet.

CARD. Habetis symbolum apostolorum?

EPHES. 9 Non: & si fuisset, fuisset factum [a] verbum de eo.

CARD. Non 10 sequitur, quia in Constantinopolitano nunquam fit verbum: & dico, quod si diceret [b] de symbolo Nicæno, in illo non est de genitrice Dei, & tamen Cælestinus conqueritur, quod est [c]: & sic Cælestinus respicit ad sensum. Et quia negatis, quod non est apostolorum symbolum, volo vobis ostendere. Beatus Leo papa scribens ad Pulcheriam Augustam in epistola [d]: Ipsa brevis confessio fidei apostolorum totidem est signata sententiis, tanquam in- B structa sit munitione cœlesti, ut omnis hæreticorum opinio solo ipsius posset gladio detruncari, cujus symboli plenitudinem si Eutyches puro & simplici corde recipere voluisset, in nullo a concilii Nicæni dogmate deviasset: & sic dicit a duodecim apostolis compositum. Ultra hæc dico, quod verba Cyrilli debent intelligi de additionibus quæ pervertunt verum sensum. Dico ad probandum hoc, quod verba hæc oportet intelligere secundum legem synodi, quia non est credendum Cyrillum aliud intellexisse quam synodus: sed clarum est, quod concilium Chalcedonense declaravit diffinitionem, quod intelligitur de depravantibus: ergo & ita verba concilii [e]. Et audiatis expositionem istam. Volens decla- C rare diffinitionem factam in Ephesino concilio, duo facit. Primo declarat diffinitionem Ephesini concilii, & quare fecerunt. Secundo ponit suum sensum, horum scilicet diffinitorum: postea declarat eamdem, & est Joannis [f] Simari apud vos celeberrimi, qui sic dicit: His lectis, Nestorius infidelis non solum ipsa dogmata docebat, sed prave sapiebat, & blasphemabat hoc symbolum productum per Charisium. Damnarunt eumdem Nestorium, & determinarunt teneri quæ Nicææ facta sunt: diversam vero fidem illos tenere, qui contrarium faciunt; docere scilicet, & instituere dogmata diversa, si episcopus [g], &c.

IMPER. Quæ hæc expositio? Is liber non est D approbatus.

COLOSS. Est celebris apud vos, quando in isto velletis improbare, sufficit quod vester Græcus ita declaret, & est secretarius imperatoris.

IMPER. Non est doctor.

FOROLIV. Si esset pro vobis, bene admitteretis: oportet, velitis, nolitis, audire veritatem.

CARD. Demum allegat [h] epistolam Cyrilli, & conatur deducere, quod inhibetur mutatio fidei, his verbis: Reprehenderunt similiter & nos, tanquam iis quæ dudum scripseramus, contraria sapientes. Et quod non dissonabat a novitatibus Nestorii. 11 Cyrillus dicit, quod fatuus fatua loquitur: nunquam dixi contrarium, imo sequor E expositionem fidei Nicænæ, nil destruentes [i], quæ imposita sunt. Unde subdit: Nos talia nunquam diximus: & nos non diceremus contra ea quæ Ephesina synodus fecit. Unde cum loquitur de alia, intelligit de contraria; & subdit: Qui declarat, nec innovat, nec fidei expositionem noscitur innovare: & sæpe hoc verbum, alia, sumitur pro contraria. Hoc patet in his quæ præcedunt diffinitionem, quia intelligebant de impia fide Nestorianorum, cum loquerentur de alia.

INTERPR. Fessus sum.

a Scilicet in concil. Nic. quando fuit editum symbolum Nicænum.
b Scilicet Cælestinus si non dicit verba, *Dei genitrix*, fuisse sublata de symbolo apostolorum, sufficit quod dicat de Nicæno.
c Scilicet, sublatum.
d quæ incipit, Quantum præsidii, sic dicit.
e Scilicet Ephes.
f Dicit hæc Joannes Zonaras in can. 7. conc. Ephes. ut notat etiã Bessarion in opusculo ad Lascarim, in fine hujus operis exhibito, cap. 3. referens rationes Latinorũ. Hunc Zonaram fuisse secretarium imperatoris, habetur in titulo ejus historiarũ; quem non esse doctorem de numero sanctorum patrum bene hic asserunt Græci: sed certe schismaticũ hominem & canonistam suum deberent etiam admittere in quibus catholice loquitur.
g Subde, privetur episcopatu; si clericus, clericatu, &c. ut in diffinitione concilii Ephes. de qua supra.
h Scilicet Ephesius.
i eorum scilicet.

COLLATIO XIII.

AND. Erat multiplicitate concertationum miserabile, quod tot mutuas concertationes illic potuisset referre.

CARD. [k] Dicas parum, oro, quod est expresse contra eos, cum dicunt, nil addit; quia multa addit, ut apparet intuenti verba quæ sequuntur, confitemur, &c. Hominem 12 perfectum: sunt ultra triginta verba; & cum dicit 13 si ista prohibitio fuit facta in primo, ut dicimus, quod prohibitio multoties reperitur ad majorem explicationem, quia & quartum fecit, & quintum, & sextum: quia erat expediens repetere. Deinde dicitur quod illud verbum, 14 proferre, intelligitur de verbali, quia si de contraria, eo ipso essent [l] privati hæretici, non solum privarentur. Dico quod miror de paternitate tua, ex textu apparet responsio. Nonne episcopi & clerici sapientes dogmata Nestorii, sunt hæretici? Quid est, quod in secunda parte diffinitionis illi qui sapiunt dogmata Nestoriana, dejiciuntur ab episcopatu, & non anathematizantur? Unde ex hoc textu apparet, quod illa pœna imponitur expresse hæreticis. Et dico, quod non erat opportunum, ut anathematizarentur, quia ipso jure hæretici sunt anathematizati, quia in decretis etiam concilii anathematizatur omnis hæreticus. Hæc constitutio hanc pœnam voluit addere. Ad id quod dicitis, quod prima pars non loquitur nisi de mutantibus verba: loquimini contra epistolam Cyrilli quæ incipit [m] Amor doctrinæ; & contra epistolam [n] Vigilii: dico quod dicta synodus tulit sententiam contra malam opinionem Nestorii. Certum est, quod secunda pars diffinitionis loquitur de dogmate Nestoriano. Si prima pars non intelligeretur de dogmate hæretico, Cyrillus non diceret verum, & Vigilius. Id quod dixit [o] de prohibitione [p] Joannis non sequitur, quo minus novis declarationibus possit quid declarari. Et dico, quod verum est, quod nihil novi addatur: [q] sed additæ sunt, & addentur usque ad finem sæculi declarationes sacræ scripturæ & evangeliorum Dei. Ad id quod dicitis de tertio testamento, dicimus, quod nos non facimus testamentum tertium, sed sicut Cyrillus declaravit, ita & nos dedimus intellectum symbolo. Et cum dicitis, quod non reperiuntur nisi duo symbola, probavimus quod reperitur symbolum apostolorum, Nicænum & Constantinopolitanum. Item Tarasii secundum 15 Hadrianum, qui addit per Filium: & non fuit reputatum facere contra prohibitionem tertii concilii, & septima synodus fecit, prout apparet in fine quartæ actionis. Per ista responsum est omnibus vestris objectionibus: & nisi esset temporis angustia, multis aliis rationibus approbarem: & non dubito vos claros esse, sed velle indagari, qualiter veritatem ipsam defendimus.

AND. Erat 23. hora diei, & frigus maximum: ac frigore fameve fatigatus quisque libenter surrexit, & dissoluta fuit diei illius conventio.

k Alloquitur, interpretem & rogat, ut bene referat Græcis suum argumentũ.
l Id est, jam haberent contra se latam sententiam, non ferendam, ut subdis.
m *Alias*; Studium, in actis concilii Ephes. part. 3. 43.
n Supra citatam.
o *Id est*, ex eo quod dixit Ephesius de prohibitione Joannis non sequitur, &c.
p Apocal. ult. ubi sanctus Joannes maledicis addentibus.
q Scilicet est addendum cur autem in sacra scriptura nec syllaba quãtumvis vera possit addi, vide optime differentem cardinalem collat. seq.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD DECIMAMTERTIAM COLLATIONEM.

1 *Actibus*.] Sensus est, quod prohibitio non addendi, applicatur illi actui concilii, in quo traditum & diffinitum fuit symbolum, non aliis actibus & sessionibus, in quibus fuerant aliæ diffinitiones. Respondet Ephesius argumento Juliani, & ponderationi quam fecerat super antecedenti collatione illorum verborum diffinitionis, scilicet: *His igitur recitatis*, &c. Sed & huic responsioni Ephesii replicat Julianus infra.

2 *Permis-*

2 *Permittimus.*] Hæc sunt verba Cyrilli in epistola ad Joannem Antiochenum in actis concilii Ephesini part. 3. cap. 31. *Nullo modo patimur, ut ab aliquo fides illa, sive symbolum fidei concutiatur, quod a sanctis quondam patribus Nicænis editum est. Neque enim aut nobis, aut ulli omnino alteri, vel unam voculam ibi positam immutare, aut unam etiam syllabam præterire permittimus, memores ejus qui dixit: Ne transferas terminos antiquos.* A

3 *Epistola.*] Cyrilli ad Acacium Melitenum, alias incipit: Res quidem dulcis & commendabilis: in actis concilii Ephesini parte 3. num. 35. cujus hæc sunt verba juxta translationem vulgatam. *Intelligo vere & hoc quoque illos nobis objicere, nempe quod fidei expositionem sive novum symbolum reciperemus, quasi vetus illud venerandumque aspernati. At stultus stulta loquetur, & cor illius vana meditabitur. Illud tantummodo dicimus, nos neque novam fidei expositionem ab ullo exegisse, neque ab aliis innovatam admisisse: sufficit enim nobis divina scriptura, sanctorumque patrum prudentia, & symbolum fidei ad omnia recta dogmata apte riteque concinnatum.* B

4 *Verba.*] Hæc sunt verba Cyrilli epistolæ in actis concilii Ephesini part. 3. num. 34. *De virgine autem Dei genitrice, deque unigeniti Filii Dei incarnationis modo, necessario, non quasi aliquid adjungamus, sed pro comperto habeamus, ut jam inde ab initio ex divinis scripturis sanctorumque patrum traditione accepimus, breviter dicemus; nihil omnino addentes fidei in Nicæa a sanctis patribus expositæ. Illa namque ad omnem pietatis agnitionem, omnisque hæreticæ pravitatis eversionem sufficit.*

5 *Immanes.*] Id est, patres concilii non sævissent in eos, &c. cum unusquisque posset dicere se non habuisse intentionem dicendi contra fidem, ergo signum est eos prohibuisse etiam additiones veras, ad evitanda subterfugia.

6 *Marcus.*] Habetur hæc epistola tom. 1. conciliorum sub Marco, & in concilio Nicæno a Pisano collecto libro 3. Et quidquid sit de aliis in ea epistola contentis, de quibus Baronius anno 336. num. 58. certe quæ in ea dicuntur de canone Nicæno prohibente additionem, habentur etiam in epistola Liberii, quæ hic infra citatur. Nec mirum si hodie non legatur inter alios canones. Nam passos esse naufragium: & hinc inde ex sanctorum patrum fida relatione colligi debere, vide apud Baronium tom. 3. anno 325. num. 157. & tom. 5. anno 419. num. 70. & 82. C

7 *Falsa.*] Id est, non omnis additio diversa secundum verba potest dici alia vel diversa fides, quia cum una sit vera fides, omnis alia & diversa est falsa.

8 *Responsiones.*] Id est, respondebo. Vis argumenti consistit in hoc: Nos non movemus vel syllabam, Nicæni aut Constantinopolitani symboli, quia non dicimus, hanc dictionem, Filioque, in eis fuisse; sed dicimus esse aliud symbolum hoc nostrum, sed implicite in eis contentum, & per explicationem auctum.

9 *Non.*] De symbolo apostolorum a sanctis patribus ex apostolica traditione agnito & venerato, vide plura apud Baron. tom. 1. anno 44. num. 15. Et quia Græci illud non recitant, ideo hoc non agnoscit Ephesius, & temere affirmat, nec agnitum a sanctis patribus. De hoc iterum infra sequenti collatione. D

10 *Sequitur.*] Id est, non sequitur non reperiri symbolum apostolorum, quia in symbolo Nicæno non fit mentio de eo: nam nec in Constantinopolitano fit mentio de Nicæno.

11 *Cyrillus.*] Epistola ad Acacium in actis concilii Ephesini part. 3. cap. 35. cujus verba, quæ hic innuit cardinalis, hæc sunt. *A Nestorii vocum novitatibus non abhorrere contendunt, quin & nos quoque vituperant, quasi iis quæ scripsimus, contraria senserimus. At stultus stulta loquitur* (& infra) *sancta quippe synodus quæ Ephesi convenerat, necessario providit non oportere aliam fidei expositionem, &c.*

12 *Perfectum.*] Innuit diffinitionem concilii Chalcedonensis actione 5. in qua de perfectione Christi plura adduntur aliis conciliis præcedentibus, & ipsi Ephesino, in quo erat lata prohibitio. E

13 *Dicit.*] Id est, cum dicit Ephesius, quod si ista prohibitio addendi erat jam facta in primo concilio Nicæno, ut supra diximus nos ex Liberii papæ epistola, non erat opus ut iterum fieret in Ephesino concilio & in Chalcedonensi, & sequentibus.

14 *Proferre.*] Aliam scilicet fidem, intelligitur etiam in verbis: nam de contraria in sensu jam ex natura rei erat hoc prohibitum hæreticis.

15 *Hadrianum.*] Id est, tempore Hadriani papæ, in professione fidei Tarasii patriarchæ approbata in synodo. Vide quæ diximus supra in 2. nota collationis 4.

COLLATIO DECIMAQUARTA.

ANNO CHRISTI 1438.

DIE XIII. NOVEMBRIS.

Utrum novæ professiones fidei contrariæ symbolo rejiciendæ sint, an vero etiam non contrariæ. Concluditur, ut disputationes fiant de veritate additionis, Filioque; & ob pestem ortam Ferrariæ, summus pontifex transfert concilium Florentiam, ad quod omnes Christianos principes hortatur.

AND. Hoc in conventu incepit Ephesinus hoc modo. Num. I.

EPHES. Nos promisimus, reverendissime pater, respondere particulariter ad ea quæ dicta sunt pro parte vestra, quæ continentur in octo capitulis. Ista octo capitula ab aliis elegimus, quia videbantur nobis magis necessaria & pertinentia, & quod non haberent superfluitates, & quod ad rem pertinerent. Dum autem more dialecticorum nos ad ipsa capitula credebamus respondere, nos nescimus quo pacto decurrimus ad quædam alia, ita ut vix nos potuerimus primum argumentum declarare: & ostendimus manifeste & evidenter, Charisium non exhibuisse symbolum ut commune, sed ut expositionem suæ fidei, per quam voluit se ostendere fidelem, & orthodoxam veritatem tenere. De privato symbolo nullam curam habemus. Sed de universali ecclesia impræsentiarum, si videtur, repetam quod & dimisimus, & discurremus subsequenter cetera capitula, prout nobis erit possibile, unumquodque examinantes. Itaque secundum dictorum articulorum erat videlicet, quod diffinitio præfata non modo prohibebat, quod aliquis posset apponere aliam fidem, imo etiam sapere: & ex hoc satis erat manifestum, quod prohibitio non tantum extendit se ad prolationem verborum, sed etiam ad conceptum animi, cum multa nos sapiamus, quæ expresse non sunt in symbolo. Si traderemus examinatori, potius inveniretur facere pro nobis, quam contra nos: hæc verba, sapere, in diffinitione 3. concilii [a] non connumerantur ceteris dictionibus. Cetera quidem non seorsum per se jacent in prohibitione, videlicet proferre, componere, seu dicere. Evidens est, ista nomina respicere ad expositionem quæ secundum dictiones. Postea sequitur: Quod si aliqui deprehenderentur sapientes quæ exposita [b] sunt per Charisium, id est scelerata Nestorii dogmata, subjacerent sententiæ sanctæ œcumenicæ synodi. Hoc ergo manifestum est, ut respiciat ad sensum & intentionem animi. Nam potest aliquis, salva & manente dictione, circa sensum & intentionem errare: quod Eutyches passus est in quarto concilio. Nam cum sibi videretur tenere symbolum Nicænum, & in eadem fide permanere & perseverare; aliena a vera & sana fide ille & sentiebat & docebat. Unde patres illi quarti [a] concilii, postquam exposuerunt easdem dictiones, dixerunt: Symbolum maneat immutabile: subsequenter addunt: Docere autem, vel sapere aliter: cum nomina illa, videlicet proferre, conscribere, dumtaxat respiciant dictiones symboli; sapere & docere ad sensum respiciunt. Et hoc, ne aliquis, dum profiteretur dictiones symboli, ut Eutyches, aliter sentiret; videlicet, quod utatur diversa intentione, sensu & doctrina præter rectam fidem; non est mirandum, si verbum sapere aliis nominibus [c] intelligatur: nam

a Scilicet Ephesini action. 6.

b *Id est*, oblata, seu denunciata. obtulerat enim & denunciaverat Charisius hæreses Nestorii.

c *Id est*, diversimode ab aliis nominibus intelligatur, ita ut proferre referatur ad verba, sapere ad intentionem.

ANNO CHRISTI 1438.

nam statim distinguitur ex interjectione copulæ [a], & vi conclusionis & adjectionis verbi aliter [b]. Cum autem duplex sit symbolum, hoc est secundum sensum & dictionem; una prohibitionum tendit ad intentionem, alia ad dictionem: illud proferre, ad dictionem refertur; sapere & docere, ad intentionem fidei. Inane namque esset dicere sapere symbolum: ideo apud illa nomina sapere, vel docere ponitur aliter; hoc est, alio modo, mutata sententia. Tertium argumentum accusat nos & inculpat, quia nos dicimus particularibus personis licere fidem quibus verbis voluerint exponere; universaliter, [c] omnes prohiberi. Ad hoc dicimus, quod & antea multoties dictum est, quod privatim & particulariter posset quis fidem exponere; nemo est qui prohibeat: at tanquam commune & universale, posset periculum inferre, & aliud tradere quam illud unum, & in eodem additiones facere: hoc est quod prohibetur. Et hoc post prohibitionem nemo est qui audeat, nullum concilium, nulla ecclesia, præter vos, qui istam additionem fecistis, quæ nullius boni causa fuit, sed multorum malorum. Addidistis denique argumentum quartum prius dictum, quod in concilio Ephesino nulla fuit facta mentio de symbolo Constantinopolitano. Usi estis quadam divisione, videlicet quod patres illi aut obliti fuerunt Constantinopolitani symboli, & tantum symboli Nicæni mentionem fecere: aut si fuerunt recordati, ut contrarium illud præterierunt; aut unum & idem judicarunt esse ambo, ut & nos diximus. Et quod Constantinopolitanum symbolum contineatur in Nicæno, & nihilo minus dictionibus differat, dicitis esse manifestum: quia si invenitur symbolum esse idem & consonum omni altero quoad sensum, non refert si habent differentiam dictionum. Hæc omnia nos, & antequam vos proferretis argumentationem, in medio tulimus, & in communi nos habuimus quæstionem, ad quam solutionem attulimus; videlicet, quod expositio ista & explicatio ante [2] prohibitionem facta est, & a concilio œcumenico, & de magnis rebus maxime opportunis & necessariis quoad fidem, videlicet de processu Trinitatis: & quod eamdem rationem & locum servat symbolum Constantinopolitanum ad primum [d], quem servat novum testamentum [e]; nemo ea quæ fuerant ante prohibitionem, adducat ad testimonium eorum quæ postea facta sunt: quia tunc licebat, postea non est rationabiliter factum; & est manifestum, quod nullius boni causa fuit. Quintum vestrum argumentum fuit, quod scriptum est in diffinitione [3] sexti concilii, nullum debere invenire vel sentire alterationem vocum, quæ esset ad eversionem eorum quæ diffinitiones sunt. Et quod manifeste videtur ex hoc, ea prohiberi, quæ ad eversionem veræ fidei addita fuerint. Ad hoc itaque dicimus, quod hæc omnia re vera tendunt ad eamdem intentionem & sensum, prout nos diximus. Nam postquam patres concilii distinxerunt fere iisdem verbis, quæ diffinita sunt pro custodia symboli, & postquam addiderunt, nil sapere vel docere aliter, prout se habent in diffinitione sexti concilii; adjecit postea concilium, nec aliquam novitatem vocum sentire quæ respiciant eversionem. Hæc siquidem respiciunt ad symbolum: & cum prohibeat immutationem symboli, & mutationem & novitatem vocum, nostris rationibus conso-

a Conjunctionis scilicet separativæ, proferre, aut sapere.

b scilicet aliter docere, ut in prohibitione sextæ synodi supra citata.

c Facere scilicet symbolum pro universali ecclesia, quantumvis vera continens.

d scilicet Nicænum.

e ad vetus scilicet, quod explicat.

A num est. Nam ea prohibentur, quæ ad eversionem eorum quæ per ipsos diffinita sunt, tendunt; hoc est ad eversionem prohibitionis. Nam ibidem definierunt de hoc, ut nec sylla-ba, nec dictio in symbolo apponatur. Nam distinctorum dicit, non [4] terminatorum; ac de [5] fide terminavit concilium, non dicit distinxit: hoc illud [f] distinctio est, quæ [g] ablata fuit de custodia symboli. Qui autem audet symbolum immutare, ille evertit terminata per patres: & qui [6] conaretur ad omnem sensum prohibitionis dictam dictionem trahere, nec novitatem vocum & dictionum inventionem ad symbolum imponi, dicemus simpliciter etiam diffinitiones concilii, vel in dogmatibus pietatis. Et sic hoc argumentum nil obstat, imo confir- B mat rationem nostram. Sextum argumentum est, perscrutata hujus sanctæ legis intentione a præcedentibus actibus ad depositionem Nestorii, in quibus lectum est symbolum Nicænum, post hoc epistolæ Cyrilli ad Nestorium, & ipsius Nestorii epistolæ, quarum epistolarum partim explosa [h]: videtur etiam intentionem diffinitivam talem esse ab illis quæ postea Cyrillus dicit [i]; videlicet: Nos sequentes professionem patrum, sequimur intentionem sensus, & exponimus rectam fidem, ac [7] septimi concilii, quod ita dicit: Sic cum diligentia perscrutati & discussi; & intentioni veritatis nihil detrahimus, nihil addimus. Ex C quibus omnibus intentio diffinitionis videtur esse, non quod veritas taceatur, sed potius ut dicatur & prædicetur, & doceatur. Hæc sunt vestra. Ad ista vero nos dicimus, quod intentio diffinitionis & legis non debeat quæri ex præcedentibus, nec ex sequentibus, nisi specialiter facerent mentionem de tali diffinitione, ut antea diximus ac dicemus: ac beatus Cyrillus, & beati etiam patres istius septimi concilii sequuntur intentionem veritatis, (ut dicunt) & interpretantes rectam fidem & proprias diffinitiones, sane nihil detrahunt vel addunt fidei; imo custodiunt secundum dictionem: imo hoc non solum videtur ex his quæ dixerunt, sed ex rebus custodiunt fidem; ut D si [k].......... sermonum suorum, & sic ipsas divinas scripturas: ergo hæc dicta sunt pro nobis, ad nostram tendunt intentionem, & omnino nobis suffragantur. Unde & fere ad finem isto argumento fuit subscriptum [l] a quarto concilio, in quibus ipsum quartum [m] concilium excusat, & defendit beati papæ Leonis epistolam, quod ipse nil fecerit contra prohibitionem, cum exposuerit fidem in epistola, & declaraverit latius, cum ad errores qui insurgunt, quotidie debeant variæ medicinæ afferri a sanctis patribus, & quod non sufficit symbolum fidei tantum ad eversionem illorum errorum: ac ista magis pro nobis sunt, quam contra. Nam concilium istud E cum amplexum fuisset epistolam Leonis, & cum vocaverit ipsam columnam rectæ fidei, nihil ex ea epistola in symbolo addidit, prout nec sextum concilium ab epistola Agathonis, nec septimum ab epistola beati Hadriani. Tales denique declarationes & expositiones in privatis diffinitionibus cum apud concilium deservierint, & nullatenus molestum fuit [n] symbolo: cur ergo & nos non similiter illis fecimus vel facimus, sed quasi impune possemus addere vel detrahere absque aliqua diligentia, audemus? Octavum argumentum vestrum est, quod

COLLATIO XIV.

f scilicet hoc, quod additũ est, nempe, Filioque pertinet solum, & additum fuit contra verba prohibitionis, distincta, scilicet proferre.

g Ablata fuit custodia symboli, dum fuit additum, Filioque.

h *Id est*, plura in eis cõtenta fuerunt damnata.

i Epist. ad Acacium in actis concilii Ephesini part. 3. cap. 35. & ep. ad Anastasium &c. in iisde actis ca. 43.

k Deest aliquid, sed sensus est clarus, scilicet, imo custodiunt fidem, ut ex facto dignoscitur, cum nil addiderint symbolo: & si sermonũ suorum attẽdatur sẽsus, aperte colligitur, quod ipsas divinas scripturas velint intactas & illibatas custodiri.

l *Id est*, huic nostræ responsioni & argumento suffragãtur dicta quarti concilii.

m Conciliũ Chalcedonense act. 5. in diffinitione.

n Nullatenus ex eis additio aut molestia facta fuit symbolo & concilio.

COLLATIO XIV. a Concilii Ephesinum secundum damnatum.

quod in eodem quarto concilio deposito prius Eutyche Constantinopolitano, deinde congregato & celebrato Ephesino a, cui præsidebat tyrannus Dioscorus, Eutyches respondebat, dicens se tenere fidem catholicam, & in eadem velle & vivere & mori, cum primum concilium Ephesinum prohibuerit proferri aliam fidem præter terminatam in Nicæno concilio. Cum hæc 8 legerentur in quarto concilio, exclamavit Eusebius episcopus Dorylæi, qui accusator fuit a principio: Eutyches mentitus est, non est diffinitio, non est canon qui hoc dicat. Dioscorus contradixit Eusebio. Deinde lectum est, quomodo Dioscorus deposuit Eusebium & Flavianum, ut transgressores legis: & omnes episcopi secuti sunt illius sententiam. Dum hæc legerentur, acclamaverunt patres: Anathema Dioscoro: Eutyches & Dioscorus deponantur: & isto modo omnia fuerunt irritata, quæ fuerunt objecta contra Flavianum & Eusebium, & deponitur Dioscorus. Quid autem sit, quod ex his colligatis, minime concerno, nisi quod Flavianus nihil fecerit contra Nicænam fidem, & propterea indebite & injuste condemnatus, & debite restitutus. Et vere injuste condemnatus fuit: & hæc favent hucusque b intentioni fidei Nicænæ, quid 9 obstat, cum diceret Christum in duabus naturis, nec intentioni, nec dictionibus addit, qui condemnarunt in dictionibus, errarunt ab æquivoco. Nam ille nil addebat in symbolo, sed foris ponebat: hoc autem minime prohibetur vel in scripturis, vel in symbolo, vel in omnibus hujusmodi. Dico autem, quod non opitulatur vobis, cum addideritis symbolo. Nam aut hoc scripturæ sacræ apponatur, & hoc prohibetur: verum declarationes scripturarum exponere licitum est, & ideo nemo unquam juste condemnatus est de hoc. Quid denique opitulatur vobis, si Eusebius esse tale prohibitum c, & quod concilium tacuit? Nam aut ignorabat hanc legem Eusebius, & hoc non est mirum. Multi namque ex episcopis qui impræsentiarum sunt, ignorant actus conciliorum. Aut cum cognoverit, ad aliam sententiam interpretabatur, & non ad sententiam Dioscori: & ideo dixit, non est canon qui dicat istud, videlicet quod Eutyches dicebat, illum qui istam fidem doceret, saperet, &c. subjacere condemnationibus d patrum: & illum qui immutaret fidem secundum dictionem, quod Flavianus non faciebat: imo dum servaret dictiones symboli, intelligebat & docebat aliam fidem, sed non alienam. Hoc autem non prohibetur docere extra textum alia & consona; videtur per omnia injuste depositum Flavianum: non enim diffinitiones transgressus est, nec innovavit aliud symbolum, prout vos fecistis. Et hæc pro nobis certa sunt, e & hoc, quod vos concedetis, nisi evidentissimis rebus contradicere velitis.

CARD. Vultis plus dicere?

EPHES. Volo præterea unum testem allegare, qui fuit princeps vestræ ecclesiæ Romanæ, qui specialiter est nostrarum rationum confirmator, Vigilium sanctissimum papam senioris Romæ, cui profecto nos obedire debemus, & vos imitari: vos f dico, qui successistis ejus dignitati. Sit denique iste signaculum nostrarum rationum, dicit in epistola quam ad Eutychium Constantinopolitanum patriarcham direxit: Carissimo fratri Eutychio Vigilius. Repletum est lætitiam os nostrum, & lingua nostra exultatione, &c. 10 Nos semper custodivimus & custodiemus fidem, quæ ab initio tradita est a magno Deo & salvatore nostro Jesu Christo sanctis apostolis, & ab ipsis universo Mundo prædicata, & a sanctis patribus declarata, & maxime a patribus qui convenerunt in sanctis quatuor conciliis, quæ per omnia accipimus, hoc est 318. patres qui in Nicæa convenerunt, qui sanctum symbolum, hoc est disciplinam fidei exposuerunt, qui & Arii furiam anathematizarunt, g & qui eadem saperent. Suscipimus & 150. patres qui Constantinopoli convenerunt, qui eamdem sanctam disciplinam explanarunt, & illud quod est de divinitate sancti Spiritus expresserunt, & hæresim Macedonianorum h pugnatorum Spiritus, & impium Apollinarem condemnarunt, & qui eam saperent. Suscipimus & sanctos ducentos patres qui in civitate Ephesina convenerunt, qui per omnia secuti sunt idem sanctum symbolum & disciplinam, & condemnarunt Nestorium & scelesta ejus dogmata, & qui similia saperent vel sentirent. Una cum istis suscipimus i 560. qui in Chalcedone convenerunt, qui per omnia consenserunt prædictis sanctis conciliis, & secuti sunt patrum symbolum seu disciplinam, quod a 318. patribus expositum, & a 150. patribus explanatum fuerat: & anathematizarunt eos qui aliud præter dictum symbolum auderent docere & tradere sanctis ecclesiis. Audistis, patres reverendi, hoc est symbolum, quod a patribus concilii Ephesini & Chalcedonensis non dicit expositum aut declaratum, sed susceptum & confirmatum: & hos omnes patres fuisse illud symbolum secutos dicit, & eos anathematizatos qui aliud præter dictum symbolum auderent docere & tradere sanctis Dei ecclesiis, in quibus non particulare aliquod symbolum potest intelligi, cum particulare sanctis ecclesiis non tradatur: nec contrarium vos k dicitis, quoniam modo taliter ipse 11 dixisset, aliud præter dictum, si contrarium intellexisset. Nam non dicitur contrarium præter istud, sed dicitur contrarium tali l: sed aliud dicitur præter istud m, & immutata sententia dictionum: & hoc liquido apparet omnibus qui nolunt contendere. Hoc symbolum postulamus, reverendi patres, bonum depositum sanctorum patrum qui convenerunt in regia urbe Constantinopolitana, reddite hoc nobis tale, quale a nobis suscepistis. Si quis commiserit vobis aliquid in deposito, nonne debetis reddere ut habuistis? Reddite nobis symbolum patrum ut accepistis: non suscipit additamentum aliter quam conclusum est ab illis patribus: & qui audent mutare, exploduntur; & * quos aliud præter istud vellent facere, n tormentis constringunt. Parumne videtur vobis, quod fuit additum symbolo, & parvipenditis rationem talis rei? Ergo & dempta nil noceret, nec parum, imo proderit maxime: nam universo populo Christiano magnum est, quod tactum est, & magna ratio est de illo. Ergo nec nos erramus, si magnam facimus rationem de isto propter aliquam particulam appositam, & sic per 12 dispensationem detrahatur: & vos complectimini fratres, quorum videtis laniatus, qui vinculum caritatis laniatis. Rogamus vos patres & dominos honorabiles propter viscera domini nostri Jesu Christi, qui dilexit

nos

b Forte, intentioni nostræ. Fidei Nicænæ quid obstat, &c.

c Subintellige negaverit, ut intelligitur ex act. 1. concilii Chalcedonensis supracit. ideo subdit, Non est canon, &c.

d Verba Eutychis loco citato, sunt hæc; illum qui præter istam fidem addiderit aliquid aut minuerit, aut docuerit, subjacere damnationibus, &c.

e id est, & hoc est quod vos concedetis.

f alloquitur papam.

ANNO CHRISTI 1438.

g & eos qui &c.

h id est, impugnantium Spiritum sanctum.

i in epist. Vigilii citata, unde hæc desumpta sunt, legitur sexcentos triginta.

k id est, dicetis, vel dicere potestis.

l Qui vellet dicere contrarium, non diceret præter istud, sed diceret contrarium huic.

m Sed aliud significat idem, quod præter istud quod verificatur in mutatione dictionum & syllabarum.

* eos qui aliud

n Scilicet pœnis.

Vide sess. 15. in Græco.

ANNO CHRISTI 1438.

COLLATIO XIV.

nos inutiles existentes, & qui animam suam A posuit pro nobis: redeamus ad illam opportunam confectationem, quæ debet esse & inter vos & patres illos, quam habeamus prius quam adderetur, & inter nos non erat schisma. Agnoscamus adinvicem, & veneremur patres, honoremus diffinitiones, timeamus pœnas, custodiamus traditiones, & simul omnes uno ore glorificemus honorabilissimum nomen Patris, & Filii, & Spiritus sancti nunc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

CARDINAL. Cum vestræ gratiæ beneplacito.

EPHES. Dicatis plane propter notarios.

CARD. Faciam. Reverendi ac dilectissimi B patres, ego intellexi quæ modo protulistis, & dimissis prœmialibus, veniam ad rem ipsam. Paternitas vestra dixit, quod volebat respondere octo articulis per me factis, quia illa videbantur pertinentia magis quam alia. Ego in scriptis dedi tibi viginti, postea diversis vicibus ultra octo aut decem; quæ re vera non sunt minus pertinentia quam illa, imo magis ac magis stringunt: dimittendo ista, venio ad primum. Et dicitis primo de Charisio, quod ille nil nobis præstitit, quia ille fecit privatum symbolum, nos agimus de universali. Ad hoc respondeo, quod multum præstitit & præstat, licet inter nos & vosipsos sit quæstio de symbolo universali, nihilo minus de hoc verbo ad- C dito, & an licuerit fieri, insurgit ex intellectu dictionis tertii concilii. Vos videmini intelligere illa verba, aliam fidem, id est aliis verbis, licet veram: & quod certe intelligitur de alio symbolo, etsi vero, tamen in verbis diversis. Ego impugnabam, quod satis protulit fidem suam [a] per diversa verba, quam sit symbolum Nicænum, & non fuit reprehensus. Ergo ex hoc comprehendo, sensum prohibitum comprehendere diversitatem fidei effectu, non verbo; & sicut dixi, textus non distinguit inter symbolum universale, vel particulare, vel commune, vel privatum: imo sæpe dixi quod particularis persona prohibetur per istum textum. Nam si intellectus diffinitionis fuisset de verbis D tantum, Charisius valde fuisset reprehensus. Secundo, paternitas tua dixit, quod ego dixeram, quod ea prohibitio prohibebat non tantum proferre, sed & sapere. Dicitis quod verbum, sapere, non est in prima parte textus, sed verbum proferre & docere: sed in secunda parte diffinitionum, cum reprehendatur dogma Nestorianorum, ponitur, credentes vel sapientes, & quod hoc verbum sapere fuit positum in concilio Chalcedonensi propter factum Eutychis, quia bene proferebat symbolum, sed male intelligebat; & ideo concilium Chalcedonense posuit illud verbum sapere. Addit ipse [b], quod verbum sapere, est secundum intentionem intus proferre, vel docere & conscribere E [c] secundum verba & dictiones. Ad hoc possum dupliciter respondere: uno modo, licet hoc verbum non sit in diffinitionibus tertii concilii, sufficit quod sit in prohibitis aliorum conciliorum. [d] Nam ita ligat diffinitio octavi concilii, septimi, sexti, quinti, & tertii; si prohibetur intelligentia, tunc sequuntur illa inconvenientia quæ olim dixi; quia quicumque saperet aliquam veritatem quæ non esset in symbolo, incurreret anathema, sive per quintum, sive per sextum, sive per septimum: sed hoc est absurdum nedum dicere, sed cogitare, quod omnis homo incurreret anathema. Secundo respondeo ad istud, quod licet hoc verbum non fuerit expresse positum in verbis primæ partis, oportet ita intelligere, & ita sancti doctores intelligunt. Et primo Cyrillus, & postea Vigilius, quem tantæ auctoritatis facitis, prout est. Cyrillus in [e] expositionibus symboli declarat sensum prohibitum tertii concilii, & dicit, quod illud concilium tulit sententiam contra Nestorium, & damnavit novitates vocum eorum qui cum Nestorio erant, & qui fuerunt, & qui saperent talia. Certum est, hanc diffinitionem habere duas partes. Ultima loquitur de sapientibus dogmata Nestorianorum; ubi hæc prohibitio potest prohibere novitatem vocum, nisi in prima parte: certe hoc intelligit aliam fidem, id est de sapientibus aliam fidem, id est contrariam: alioquin Cyrillus non dixisset novitatem. Secundo probo per dictum Vigilii, per particulam quam volebatis præterire; dicit: Recipimus ducentos sanctos patres (& infra) & judicarunt Nestorium impium, & damnarunt iniqua dogmata: & continetur in secunda parte diffinitionum, & sequitur: Et qui similia saperent. Ergo expresse Vigilius intelligit primam partem non solum loqui de prolatione, sed de iis qui sapiunt. Et unde isti doctores declarant, quod est intelligenda prohibitio non solum de loquentibus, sed & de [13] sapientibus. Tertio probo per rationem, quod ita debet intelligi. Ridiculum esset dicere vel cogitare, illos patres voluisse ligare proferentes ore, & non qui cogitarent corde. Lex non imponitur verbis, sed rebus: & intentio synodorum est, ut doceant homines veritatem, qui debeant de Deo sentire, quia dicit apostolus: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Unde intentio ipsorum est qui sunt ministri justitiæ, docere homines qualiter debent corde sentire. Unde ipsi non perfecti essent ministri justitiæ, [f] nisi corde docerent. Et quia voces sunt significativæ eorum quæ quis in animo habet, & nemo præsumitur aliud ore proferre, quam mente habeat: ideo visum est sufficere patribus, prohibere verbum, proferre, comprehendens sapere. Nunquid homo esset salvus, si recte proferret, & corde male sentiret? Reverendi patres hoc responsum est ad id quod allegavit de dictionibus, & ad aliud quod ipse dicit, quod sapere intelligitur de corde; & proferre, de ore. Deinde revertimini ad id quod prima parte dixistis, dicens quod privata persona potest facere privatum symbolum, universale autem non potest fieri: istud non videtur habere rationem, nec faciem rationis, quod privatæ personæ concedatur plus quam universæ ecclesiæ: imo deberet magis prohiberi singulari quam universali, quia privata persona potest errare, universalis non potest errare: & hoc repugnat rationi naturali & civili, & politicis, quod plus possit una persona quam communitas. Itaque per illam prohibitionem prohibetur particularis, & non universalis: & verba hoc comprehendunt loquentia in singulari [g]. Nam hoc videtur alienum a ratione, quod legislator qui intendit omnes ligare, & non se, sibi & non aliis legem imponat. Ea quæ pertinent ad rationes civiles non sunt spernenda. Leges communes, & quæ factæ fuerunt Constantinopoli per Justinianum, dicunt, quod par in parem non habet imperium: nec habens potestatem condendi legem, potest ligare successorem, quo minus veniente necessitate possit mutare:

[a] Charisius scilicet.

[b] Marcus scilicet Ephes.

[c] Id est, verba prohibitionis, sapere vel docere, respiciunt verum sensum intrinsecum: conscribere autem vel proferre, ipsa verba & syllabas symboli.

[d] Ut in Chalcedonensis act. 5. in diffinitione.

[e] In act. concilii Ephesini par. 3. cap. 34. & 35.

Rom. 10.

[f] nisi docerent, corde credenda.

[g] Nulli, nemini, ut in diffinitione sæpe citata.

COLLATIO XIV.

ANNO CHRISTI 1438.

mutare: hoc esset contra rationem & finem legis. Nam hoc fit ad bonum publicum, modo si utilitas publica exigat, ut quid fiat contra illam legem: nisi posset fieri, esset contra finem illius legis. Et ut non videar uti legibus sæcularibus solum, adduco exempla sanctarum synodorum. In primo concilio Nicæno fuit conclusum, quod post ecclesiam Romanam esset Alexandrina [a]: & sicut dicit papa Liberius [b], quod fuit prohibitum, ne quid fieret contra illud sub pœna depositionis, si esset episcopus; & anathematis, si laicus; Ita Julius papa dicit: Posuerunt leges, quas sacros canones appellamus, necessarias ad statutum ecclesiæ & ad dignitatem episcoporum: non obstante illa prohibitione Nicæni concilii, fecit 14 Chalcedonense, quod Constantinopolitana esset [d] prima: & sic apparet quod non tam unum concilium potest addere, sed & tollere, dummodo non sit contra fidem: & quantumcumque prohibeat, non ligat manus sequentium synodorum in illis quæ possunt dispositionem hominum variare, non de fide, quæ est invariabilis. Unde ecclesia catholica bene prohibet fieri quid contra fidem: sed quod aliquid, quod sit secundum fidem, non possit ecclesia facere, hoc est impossibile. Ea quæ continentur in symbolo, sunt invariabilia: sed quod his verbis, vel aliis utamur, dummodo sint vera, hoc nunquam fuit inhibitum, nec potest inhiberi. Et sicut synodus Constantinopolitana potuit facere declarationem, ita in æternum poterunt per alias fieri. Imo dico plus, quod si aliqua synodus diceret, quod in symbolo non addatur etiam verbum verum, intelligeretur de privatis additionibus, non de ecclesia universali. Et si quis diceret, quod Cyrillus prohibuit sibi ipsi, loquens in persona concilii, Cyrillus intelligebat de seipso & de privatis, & non de universali ecclesia. Et hoc dico per quamdam repositionem, cum supra declaravi, quod epistola Cyrilli habet significatum de sensu, non de verbis. Ad id quod dixistis, quod additio fuit causa multorum malorum, dicatis, quod additio non fuit causa schismatis, quia ante istud schisma ecclesia Romana cantabat symbolum cum hoc verbo, Filioque. Hoc habemus per epistolas Hormisdæ papæ [e], qua scribit imperatori Constantinopolitano, videlicet Justino, patri Justiniani [f] imperatoris, qui fuit tempore quinti concilii. Concilia Toletana [g] sunt magnæ auctoritatis, celebrata cum præsidente Leonis: & in multis de illis conciliis ponitur illud verbum, Filioque. Si vultis quod legantur, audite.

EPHES. Nos nunquam audivimus talia concilia.

CARD. Audietis nunc.

EPHES. Quia ista non sunt authentica, ideo non curamus ista videre.

CARD. Ideo dico, quod erat illud verbum apud ecclesiam Romanam, Filioque, & non fuit schisma. Item Tarasius addens, per Filium, [h] in concilio septimo, non generavit schisma. Deinde doctrina Augustini & Ambrosii erat nota ante tempus tertii concilii. Item doctrina multorum doctorum Græcorum erat nota orientalibus, & tamen nullus fuit scandalizatus contra eos. Unde non dicatur, quod hoc verbum, Filioque, fuerit causa schismatis, nec propter hoc secuta est divisio.

EPHES. Propter quæ ergo?

CARD. Litis præteritæ non est causa referenda, Volo uti verbis quæ sunt apta ad pacem, non ad litem. Demum ad argumentum omissionis concilii Constantinopolitani, quod de eo non fuerit facta mentio [i], cum dicitis, quod non fuit ante prohibitum; sicut dixi in scriptis, ponatur [k] quod prohibitio prohibeat aliud symbolum fieri; discutiamus de significatu istorum verborum ad symbolum. Ego non dico de prohibitione ante vel post, sed de significatu. Tu dixisti quod id quod non differt in sensu, sed in verbis, debet reputari unum & idem cum Nicæno: ita nostrum cum sit idem, non est aliud.

EPHES. Ego dixi sine diversitate, nec dixi idem, sed aliud: vos accipitis hanc significationem a me, quam non dixi, de illo Constantinopolitano [l] solum.

CARD. Illa ratione, qua fuisti motus ad dicendum de illo Constantinopolitano, ego moveor de nostro, ut dicatur idem: deinde probo per alias auctoritates. Ego dico, quod in septima synodo fuit lecta fides Tharasii & Theodori, quæ in verbis multis differebant: & tamen fuit dictum, quod erat una & eadem identitas. Item in quarto concilio dicunt, quod decreta in Ephesino & Nicæno ita concordarunt, quod nil diversum sapuerunt sive diffinierunt. Ergo diversitas & identitas non attenditur ad verba, sed ad intellectum. Ego dico, quod & ante tertium concilium fuit facta hæc prohibitio. Probavi per Cælestinum, deinde per Cyrillum, tertio per primam synodum: & paternitas tua nihil respondit. Deinde audiatis epistolam Liberii papæ.

AND. Fuit lecta in Græco, deinde in Latinum his verbis [m].

Dilecto fratri Athanasio, & universis in unum congregatis fidem rectam sentientibus, Ægyptiorum episcopis, Liberius papa salutem. Et ab initio percepimus a beato Petro apostolorum principe fiduciam, ut habeamus auctoritatem pro universali ecclesia ad rectam defendendam fidem, quatenus nulli liceat statum ecclesiæ submovere ad læsuram recte credentium, sine periculo honoris. Epistolam vestram nobis directam ante nos recitari fecimus, tribulationes quas pro recta fide patimini, intelleximus: super quibus & nos una vobiscum condolentes, & laborare pro vobis, ut pater pro filio, parati sumus. Fidem Nicæni concilii in eadem epistola recte reperimus, gratias referimus, pro qua non solum persecutiones sustinere parati sumus, sed etiam, si necesse fuerit, mori pro nomine Christi, in quantum nostra fragilitas patitur, non respuimus. Ideo prædictum concilium Nicænum diffinivit, illam fidem non licere proferre, sapere vel docere aliter, nec quidquam in fide sentire vel proferre, quod iis patrum regulis posset obviare: qui vero sapere, docere vel proferre, vel aliud symbolum tradere ad fidem veritatis converti desiderantibus, vel a Judæis, vel Paganis Christianos volentibus fieri; si episcopi vel clerici, alieni ab episcopatu, clericus a clero; monachos vel laicos anathematizari voluerunt.

CARD. Etiam ego probavi per aliam auctoritatem, quod similis prohibitio facta fuit ante per canones Nicæni. Unde non tantum Liberii & Vigilii testimonium, habemus etiam Damasi papæ, & episcoporum qui fuerunt in Ariminensi [n] concilio, ubi catholici & Ariani fuerunt, & Ariani

a Concil. Nicæn. can. 6.
b Epist. 13. Vide latius supra coll. 13.
c Id est, quamvis in Nicæno illa sit posita lex præcedentiæ, tamen postea prævaluit Constantinopolitana.
d scilicet ante Alexandrinam.
e Epist. 79. tom. 2. part. 1. Conciliorum edit. Colon. in qua habetur, Filioq;
f Justinianus erat Justini ex sorore nepos, ut ait Marcellinus.
g Vide Baron. tom. 6. anno 447. num. 19. & tom. 10. an. 883 nu 33.
h In 7. conc. act. 7. in diffinit. ibi enim id legi, ex antiquo codice probaverat Julianus cardin. supra coll. 4. tempore Hadr. papæ I. & Tarasii patriarchæ Constantinopolitani.

i In conci[...] scilicet [...] phesino n[...] fuit fact[...] mentio [...] symbolo [...] Constanti[...] nopol. qu[...] tunc non [...] rat prohib[...] tio.
k Præsu[...] posito e[...] quod ant[...] Ephesinu[...] non esse[...] prohibita[...] additio, [...] probat, [...] quod ver[...] prohibiti[...] nis referu[...] tur ad se[...] sum contr[...] rium & fa[...] sum solu[...] modo.
l Scilicet [...] ego dixi [...] symbola d[...] bere esse [...] ne diver[...] tate etiã [...] verbis ips[...] quibus [...] differant [...] nõ dixi e[...] eadem, [...] alia: solu[...] de Consta[...] tinop. sym[...] bol. dixi e[...] idem cu[...] Nicæno, [...] quãvis di[...] ferens in [...] verbis, qu[...] quando fu[...] conditum [...] non erat a[...] huc fact[...] prohibiti[...]
m Epist. [...] habetur [...] 1. conc. [...] Liberio.
n In prim[...] Arimini [...] concil. a[...] probato, [...] Vide tom. [...] concil.

Ariani plures nimis [a], & protulerunt perfidiam illorum, quam in Sirmio protulerant. Catholici resistebant eis, & illi Ariani volebant persuadere, quod propter duo verba non debebat turbari status ecclesiæ: tollatur hoc verbum, [b] non erat, & erit pax. Sed catholici intelligentes fallacias repulerunt eos, & insinuarunt imperatori eorum voluntatem, dicentes esse filios Nicæni concilii, pariter & hæredes. Reperitur recta ipsorum fides ad Constantium scripta, cujus verba sunt hæc.

Epistola catholicorum episcoporum, qui Arianis resistunt in Arimino.

CARD. Et est advertendum, quod pauciores tenentes rectam fidem dicebant concilium repræsentare [c], & sub nomine concilii scribebant literam. Hæc fides sola in Nicæa expugnat hæresim Arianam, & non solum illam, sed alias: cui veræ fidei addere quidquam, erroneum & fallax est; & auferre, periculosum. [d] Et si quis horum alterum facit, erit facultas agendi quod volunt. Nos habemus Theodoretum, quem audiatis in Græco. Deinde sequitur epistola Damasi [e], qui invehitur contra illos qui protulerant in Arimino testimonium, his verbis. Patres trecenti qui in Nicæa convenerunt, hunc murum firmissimum contra hæreticos statuerunt, & hoc remedio sunt omnia repulsa obstacula, ut Pater & Filius ejusdem bonitatis, magnitudinis & virtutis credi debeant, [f] unius essentiæ, substantiæ, & Spiritus sanctus: aliter sapientes alienos a communione nostra judicarunt. Ergo hanc prohibitionem sciatis factam ante tertiam synodum (ut multis modis est probatum) in concilio videlicet Nicæno; qua non obstante patres in Constantinopoli [g] non prohibuerunt facere unum symbolum: ergo apparet prohibitionem referri ad contrariam fidem, non ad declarationem veritatis. Ad hoc quod ipsi dixistis, quod symbolum Constantinopolitanum habet se ad Nicænum ut novum testamentum ad vetus, & Constantinopolitanum explicat quod erit in Nicæno implicite, ut novum vetus: dico quod nostrum explicat quod erat in Nicæno. Illam vero similitudinem, per quam intelligitis duo tantum esse symbola, non accipimus: & quia pridie dixistis, quod erant duo symbola, & quod non erat symbolum apostolicum; probo contrarium, & hæc sunt verba Leonis, ubi dicit [h]: Siquidem catholici symboli brevis & perfecta confessio, quæ duodecim apostolorum totidem est signata sententiis, tam instructa est instructione cœlesti, ut omnes hæreticorum opiniones solo ipsius gladio possent detruncari: cujus symboli plenitudinem si Eutyches puro ac simplici corde voluisset concipere, in nullo a decretis sanctissimi Nicæni concilii deviaret. Secundo est testimonium Ambrosii, & scribit papæ Siricio [i], & dicit sic: Sed si doctrinis non creditur sacerdotum, credatur oraculis Christi, credatur monitis angelorum dicentium, quod non est impossibile apud Deum omne verbum. Credatur symbolo apostolorum, quod intactum ecclesia Romana servat. Accedat magnus Augustinus exponens symbolum apostolorum, & ponit de verbo ad verbum illud, & dicit, quod factum est ita breviter, quod omnes possent memoria retinere; & quod evangelia & prophetiæ & apostolici actus implicite continentur; & dicit: Hæc est fides paucis verbis tenenda: in ipso symbolo novellis Christianis datur, & exponit quatuor: primo ad fideles; secundo ad hæreticos, tertio ad Judæos, quarto ad paganos: & aperit multa mysteria Dei pulchra. Unde invitat hæreticos, Judæos & gentiles ad susceptionem hujus symboli, & dicit, quod tradatur novellis fidelibus, & quod sine ipso non est recta fides. Et advertendum, quod symbolum apostolorum est perfectius, id est magis completum quam Nicænum. In symbolo Nicæno non dicitur, quod Christus est conceptus de Spiritu sancto ex Maria virgine, quod est ita magnum & admirandum mysterium. Item nihil dicitur de descensu ad inferos, de sanctorum communione, carnis resurrectione, & multa alia, quæ sunt in hoc symbolo. Desinat vestra paternitas dicere, quod non sunt nisi duo symbola, [k] prohibita tot auctoritatibus generalibus. Et si quæris quando fuit traditum symbolum apostolorum, dico quod beatus Clemens post obitum Petri scripsit Jacobo [l] epistolam, & in illa epistola multas traditiones Petri apostoli commemorat, inter quas dicit hæc verba: Christo resurgente & ascendente in cœlum, misso Spiritu sancto, collata apostolis scientia linguarum, adhuc in uno positi, symbolum quod nunc tenet fidelis ecclesia, quisque quod sentiret & teneret, dicendo ediderunt; quatenus discedentes abinvicem, hanc regulam apud gentes [m] prædicarent. Et secundum hanc traditionem beati Petri in die pentecostes factum fuit hoc symbolum. Nec est verisimile, quod ecclesia steterit trecentis annis a tempore ascensionis usque ad concilium Nicænum sine symbolo. Deinde respondeatis ad id quod dixi de sexta synodo [n]. Vos dicitis, quod debet intelligi, ut nil fiat in eversionem, id est ipsius symboli: & dicitis, quod loquitur de iis quæ fuerunt diffinita in sexto concilio; quasi velitis intelligere, quod non prohibet diffinita in aliis conciliis. Ego expediam me de istis, quia textus ponit verbum, eversio, post verbum, adjectionem doctrinis. Numquid per hoc non apparet, quod illa adjectio est prohibita, quæ fit ad eversionem? certe sic. Ad secundam partem cum dicit ibi, eorum quæ diffinita sunt, refert se ad omnia, & ad primum, & secundum, & tertium, & quintum, & sextum concilia, quæ omnia fuerunt exposita [o]. Et quod hæc verba, aliam fidem, ita intelligantur, beatus Gelasius papa declarat, & fuit solennissimus doctor, fuit ante Gregorium, & dicit: Si quis secundum sceleratos hæreticos quocumque modo, vel verbo, vel tempore, vel loco, terminos transmutans quos posuerunt firmiter patres ecclesiæ & sanctæ universales synodi, tentaverit temere contravenire, & fidei alterius expositiones, aut leges, & diffinitiones, vel libellos, aut epistolas, aut testimonia falsa ecclesiasticis regulis incognita, & si quid aliud quod impiissimis hæreticis solitum est agere, pro diabolica instigatione, callide, aut contra sanctas orthodoxorum sententias; si perseveraverit hoc impie agens, in sæcula sæculorum sit condemnatus, & dicat omnis populus, Fiat, fiat. Illa verba, id est, Noli [p] transgredi terminos patrum, in septimo concilio de eversione intelliguntur, scilicet interpretationes contra sententen-

a Julianus card. sequitur textum Athanas. ad Africanos, ubi dicitur Arianos fuisse duces, Vide Baron. tom. 3. anno 359. num. 3.

b Non erat scilicet aliquando Christus neque ut Deus. Sunt verba hæreticorum dãnata in symbolo Nicæno; quæ verba dãnationis volebãt Ariani auferri a symbolo Nicæno.

c Nimirum pro ipsis stabãt legati apost. qui præerant concilio, ut apud Baro. tom. 3. an. 359. num. 3.

d Quorum si alterum fiat, erit hostibus quidquid libet agendi libera facultas. Sic in epist. tom. 1. conc. edit. Colon. post. concil. Ariminens.

e Epist. 6. to. 1. concil. sub Damaso.

f Unius essentiæ, sive substantiæ, simul & Spiritus sanctus. Sic in ea epist. citata.

g Non existimarunt sibi prohibitum esse.

h In epistola ad Pulcheriam Augustam ep. 96.

i Epist. 81. elias 7.

k Id est, desinas dicere, cum prohibearis tot auctoritatibus.

l De qua ep. vide Baron. tom. 2. anno 102. num. 6. Turrianum adversus Magdeburg. lib. 2. Possevin. in Appar. sacro, verb. Clemens Romanus.

m prædicarent. Huc usque verba Clementis.

n Actione 18.

o Supra.

p Act. 7. & in 6. synodo act. 18. in diffinit. non quod ibi sint hæc verba sacræ scripturæ, sed quia ibi prohibetur interpretatio & additio ad eversionem dogmatum.

COLLATIO XIV.

a Ephesinus scilicet.

tentias patrum. Deinde cum respondetis ad dictum meum ex epistola Cyrilli, dicat [a] quod hoc præcessit diffinitiones. Ego dico, quod hæc responsio nihil valet, quia intelligentia verborum sumitur ex causa dicendi. Unde cum beatus Cyrillus dicat, sequi intentionem sanctorum patrum, non debet intelligi nisi de ipsa intelligentia, non de verbis: alioquin videretur sibi contrarius, aliter in epistolis, & aliter in diffinitionibus sapiens. Item tota synodus dicit, quod ipse sapit idem cum fide Nicæna. Unde ipsa synodus quæ fecit prohibitionem, intelligit esse idem, quod sensu consonat. Postea respondistis ad dictum meum de [b] septima, ubi dixi, intentiones veritatis sectantes: & dicitis, quod ille intellectus facit pro vobis, quia infra dicit: Nihil addentes vel minuentes. Dico, quod non potestis negare, quod debemus sectari veritatem, non verba. Et illud quod putatis esse pro vobis, quia dicit, nil addentes, videas quod est contra te, quia ibi exponit fidem Nicænam & aliorum conciliorum, & loquitur de omnibus.

b Diffinitione 7. synodi act. 7. cujus hæc sunt verba: *intentionem veritatis sectantes nihil addimus, nihil adimimus, sed omnis quæ catholicæ sunt ecclesiæ, immutilata servamus, & sequentes sancta sou universalia concilio, &c.*

EPHES. Inferiora quomodo intelliguntur?

CARD. Inferiora intelliguntur per superiora. Certum est, quod in aliis conciliis non fuit diffinitum de imaginibus, & ibi fit; & tamen dicit synodus, quod nihil addit.

EPHES. Erat traditio ecclesiæ.

CARD. Ista diffinitio non erat facta in aliquo concilio, præterquam septimo. Addit ergo, & tamen dicit quod nil addit. Unde oportet intelligere, quod nil addit contra veritatem, sed quod erat in sacra scriptura magis explicat. Demum respondistis ad dictum de beato Leone, & dicitis, quod Leo non fecit aliud symbolum. Ego respondeo, quod per verba prohibitiva, secundum sensum vestrum, ita est prohibitum facere diffinitiones, ut symbolum; & nihilo minus Leo cum synodo Chalcedonensi fecit aliam diffinitionem. Per hoc datur intelligi, quod prohibitio comprehendit contrarium symbolum & contrariam diffinitionem, quia cum prohibitio utrumque comprehendat, nonne utrumque erit prohibitum, vel utrumque permissum? Ad hoc quod dicitis, quod ecclesia Romana non fecit cum diligentia hanc additionem, dico contrarium, quia mature fecit sequens veritatem & sacras scripturas, doctores Græcos & Latinos. Et quia pridie dixistis, quod in hoc dogmate quod apposuit, fecit tertium testamentum: dico, quod qui tollit hæc verba, tollit novum testamentum, imo & vetus: quia cum vetus sit figura novi, si impugnatur novum, impugnatur & vetus, quia unum continetur in alio. Demum respondistis de Flaviano & episcopo Dorylæi, & dixistis, quod illud nihil prodest nobis, quia Flavianus non fecit symbolum, & [c] illi intelligebant, quod non licebat facere diffinitiones: & ideo male intelligebant, & ideo fuit revocata eorum sententia. Ego dico, quod fuit causa revocationis, quia condemnata fuerat [d] veritas: deinde quia ipsi non bene intelligebant illam diffinitionem, quia intelligebant, nec in symbolo, nec extra licere addere. Concilium hunc sensum improbat, intelligens quod licet, dummodo non addatur contra veritatem. Et hoc declarat Diogenes [e] episcopus qui ibidem erat, qui respondit his verbis: Dolose proponunt fidem Nicænam: illa enim additamenta recepit propter errores Macedonii. Unde ille intelligebat, quod symbolum recipit additamentum, si est consonum veritati; & symbolum privatum & commune, dummodo fiat ad veritatem, non quod est contra veritatem, quia illud [f] nec ab ecclesia, nec ab alio potest fieri. Subdidistis deinde, quod sicut evangelio, ita & symbolo non debet addi: & in hoc vos multum fundastis. Attendas bene, rogo, quia spero tollere omnem dubitationem. Verum est, quod in textu evangelii nullus fuit ausus addere aliud verbum, nec in scripturis aliorum sanctorum. Nam si quis diceret: Christus dixit tale verbum: si non dixit, diceret mendacium. Et ita est de epistolis Cyrilli & cujuslibet doctoris, intelligendo de nuda voce verborum. Sed si Christus appareret & diceret: Tale etiam verbum dixi, & apponatur in evangelio: numquid posset apponi? certe nullus dubitaret, quod sic. Et si Joannes in Apocalypsi reviviscendo apud nos voluisset addere, numquid non potuisset? Sic de beato Augustino, qui multa addidit ad librum de civitate Dei, cum revidit. Modo symbolum factum in Nicæa, & per apostolos factum, per ecclesiam, & auctoritate ecclesiæ [g]. Nam illa ecclesia quæ fuit tunc, est nunc, & usque ad finem mundi: & sic semper ipsa potest addere, quia ista additio non fit ab extraneis, sed ab ipsamet. Et quod dixi de ecclesia, idem est dicendum de habente potestatem universalis ecclesiæ, ut summus pontifex. Et quod summus pontifex habeat potestatem universalis ecclesiæ, clare probatur, & per evangelia, & per concilia, & ex sanctis doctoribus Græcis & Latinis: & audistis in epistola [h] beati Liberii, qui dicit a domino habere hanc auctoritatem pro universali ecclesia decernendi veritatem. Et quia est alius articulus, nolo illum intrare, sed cum erimus in illo, clare ostendemus hoc.

c scilicet contrarii Flaviano.

d a contrarii Flaviano.

e In concilio Chalcedonensi act. 1. sub tit. Libellus confessionis Eutychis. §. Et cum legerentur: in edit. Coloniensi.

ANNO CHRISTI 1438.

f scilicet diffinitiones.

g Supple, intelligitur factum.

h Quæ est 13. sup. cit

IMPER. De hac materia multoties dixistis, & non permisistis, quod nostri quid dicerent. Nam nos uno respectu volebamus præterire: sed alio respectu, quia tangit nos, producemus jura nostra, si vos permiseritis nobis: nam in his non habemus inopiam.

CARD. Si tua serenitas intellexisset totum, non dixisset hoc. Dixi, quod nunc nolo intrare materiam hanc, sed erit tempus ad hoc: & dixi solum unum verbum, æquiparando ecclesiam summo pontifici. Et cum vos, domine Ephesine, allegavistis Vigilium, quod ibi sunt duo quæ faciunt contra nos, quod in Constantinopolitano fuit declaratum, & postea fuit susceptum [i]: dico quod hoc modicum prodest, quia habemus alibi, quod in hac synodo fuit declaratum hoc, videlicet in actione tertiæ synodi, ubi dicitur, quod Cyrillus magnam lucem præbuit symbolo, quod Nestorius male intelligebat, fuit necesse ut Cyrillus & synodus melius declararent: nec fuit susceptum solum symbolum, sed declaratum, cum non sit admissus Nestorius secundum mera verba symboli Nicæni loquens, nisi illa duodecim capitula approbaret. Et in quinto concilio dicitur, quod Vigilius anathematizat eos, qui aliud quam symbolum sapiunt. Hæc verba, aliud symbolum, si intelligeretur aliud, id est verbum, esset malus sensus, quia semper quod quis diceret verbum, incurret pœnas. Ergo quicumque diceret aliud verbum, esset anathema. Si intelligatur aliud, id est symbolum, dico quod intelligitur aliud, id est malum

i In concilio scilicet Chalcedonensi; hic sequitur card. replicare quæ supra dixerat, propterea videnda & superius notata.

lum vel corruptum, vel extra sensum pietatis: & hoc modo bene stat. Ad id quod ultimo petiistis depositum, dico, quod symbolum nostrum est unum & idem, & quod patres sanctæ Nicænæ synodi curarunt de veritate, & non de syllabis verbalibus; quia dicitur in tertia synodo, quod Nicæna synodus venit ad declarandam fidem; ecclesia nostra dogma illud declarans, fidem declaravit Nicænæ synodi, & evangelicam, & apostolicam: si pax optatur, membra suo conveniant capiti, & Julii papæ [a] verbis inhærentes, qui his verbis utitur: Indignum est quemquam vel pontificum, vel alium, illam regulam refutare, quam vidit sedem beati Petri docere & tenere. Multum convenit, ut totum ecclesiæ corpus in eadem observatione concordet cum sede apostolica, ubi Christus totius ecclesiæ posuit principatum. Nonne clare conspicitis, quod totum vestræ contentionis fundamentum residet, quia asseritis, prohibitionem in tertia synodo factam, cum primo etiam fassi estis ante fuisse declaratum symbolum; & ego luce clarius ostendi ante fuisse prohibitionem factam: & sic necessario prohibitionem se extendere ad falsam fidem: nisi vellemus asserere, Constantinopolitani concilii patres affectos anathemate: quod nullus nostrum admitteret. Nonne videtis, vos tantum duo asseruisse symbola, & nos tertium apostolorum clarissime demonstrasse, & clare ostendi Constantinopolitano symbolo verbum, De cœlis, deficere, cum quo verbo vos & nos cantamus symbolum? Liquet luce clarius prohibitionem non se ad verba & syllabas extendere, sed ad diversitatem sensus & contrarietatem fidei, sine eo, quod etsi verbalis esset prohibita additio, cum hæc positivæ prohibitionis constitutio foret, sole clarius ostendi, eamdemmet ecclesiam, & ejusdem ecclesiæ potestatem habentem summum pontificem, hac prohibitione astringi non posse; de quibus etsi aliqua corrigeremus, [b] nonne ecclesiæ potestatem auctoritatemve commisceremus? Volui hoc processu vobis satisfacere, & luce clarius ostendere, patrum intentionem se non extendere nisi ad verba & syllabas fidem mutantia, non ad declarantia veritatem. Et quia spero, Spiritus sancti gratia cito vincturos vos omnes eodem vinculo caritatis, aliis verbis exasperare vos nolo; sed tantum rogo ut habeamus respectum ad veritatem, & removeamus de animis nostris quæ possent tollere cognitionem veritatis, & eam totis sensibus amplectamur.

[a] Epist. 1. in ... tom. 3. concilio... edit. ... olonien.

[b] Id est, ... nde si de ... erbis sym... oli aliqua ... orrigere... us, & adi... eremus, ... empe Fi... oque, non ... e commi... eremus & ... onfundere ... us eccle... æ potesta... m, quasi ... on potue... t facere ... od fecit?

AND. Hora jam 23. pulsaverat, ingressa 24. cunctis frigore, inedia, attentione agitatis, finis extitit collocutionis diei illius.

...um. II.

Et impositus est quæstioni propositæ verbalis additionis finis: & ut ad processionis dubium converterentur patres, ordinatum extitit. Sed quia fuerat pestis suspicio, ne increbrescentibus caloribus æstatis proximæ inficeretur sacer cœtus, conclusione facta de concilio Florentiam transferendo, ad Florentinum concilium processionis materia est dilata: sicque in cathedrali Ferrariensi ecclesia ordine, modove, quo in œcumenici concilii declaratione convenerant, summo pontifice, Latinis Græcorumve patribus cum eorum imperatore præsentibus, infirmitate patriarcha absente, legitimo tamen destinato mandato, decretum est, concilium de Ferrariensi civitate ad civitatem Florentiam, Græcis annuentibus, esse translatum. Decreti autem transla-

A tionis verba per dominum Antonium Portugallensem episcopum in generali sessione lecta, fuerunt hæc.

TRANSLATIO CONCILII FERRARIA FLORENTIAM.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

DECET œcumenici concilii locum, ad quem viri electi ex toto Christiano orbe conveniunt, in quo inter alia hominibus neces-

B saria hoc potissimum sit, aeris salubritas, ne ob infecti aeris contagionem pestiferam, quam cuncti naturaliter timent, fugiunt & metuunt, hi qui in concilio præsentes sunt, abire inde, re infecta, compellantur, absentes vero illuc accedere recusent. Expedit profecto eos qui ad res arduas in synodis pertractandas confluunt, omni alia cura, omnique timore vacuos esse, ut rebus publicis quietius liberiusve intendant. Optavissemus idem ipsum universale concilium, quod in hac inchoavimus civitate, apud eamdem continuare, & in ea perfectam occidentalium & orientalium ecclesiarum unionem consummare feliciter, & ibi finem optatum imponere, ubi initium dedi-

C mus. Et quamquam cum pestis autumno proximo hanc urbem affligeret, a plerisque instantia fieret, ut synodus ipsa ad locum transferretur non infectum: quia tamen, sicut assolet, adveniente hieme, illa prorsus sperabatur cessare, usque ad hunc diem dilatum extitit. Cum vero illa in dies perseveret, timeaturque verisimiliter proximo vere atque æstate vehementius invalescere, omnes judicant consuluntque non modo utile, sed necessarium fore, ut ad alium hoc morbo liberum confestim migrandum sit locum.

Quocirca ex hac & nonnullis aliis rationabilibus causis, consentientibus carissimo filio nostro Joanne Palæologo Romæorum impe-

D ratore, & venerabili fratre nostro Josepho patriarcha Constantinopolitano, sacro approbante concilio, ipsam œcumenicam seu universalem synodum ab hac civitate Ferrariensi ad civitatem Florentinam, omnibus manifeste liberam, securam, pacificam & quietam, aerisque salubritate lætantem, & ad quam inter Tyrrhenum Hadriaticumque mare optime sitam, ab orientalibus & occidentalibus commode accedi potest, harum serie, in nomine sanctæ Trinitatis Patris & Filii & Spiritus sancti, exnunc transferimus, & translatam esse decernimus, cum his plenis securitatibus & salvis conductibus, quos initio hujus sacri concilii præbuimus.

E Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ translationis & constitutionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum apostolorum ejus Petri & Pauli se noverit incursurum.

Datum Ferrariæ in sessione publica in ecclesia majori solenniter celebrata, anno incarnationis dominicæ 1438. quarto Idus Januarii, pontificatus nostri anno 8.

AND. Hac igitur in translatione nostram diei hu-

COLLATIO XIV.

ei hujus historiam, nova id suadente materia, terminabimus, ad diem alium redituri, quo Florentiæ catholicis disputationibus declarata commemorabimus. Vale.

LUD. Et tu vale: in crastinum, oro, hoc in loco juxta promissa convenias.

AND. Fiet: iterum vale.

LUD. Felix i carissime frater.

Antequam reliqua ex Andrea prosequamur, opportune hic juxta temporis ordinem epistolas Eugenii, quibus principes hortabatur ad concilium, inserendas duximus.

Eugenius, &c. Carissimo in Christo filio Henrico regi Datiæ illustri salutem.

Num. III. CUM variæ nobis multiplicesque semper hactenus incubuerint solicitudines ad commissum desuper officium pastoralis curæ gregis dominici debite exequendum, magna & omni ex parte laudabilis solicitudo est visa circa rem unionis orientalis ecclesiæ cum ecclesia occidentali, quæ pro Dei miseratione nostris temporibus est oblata: ad quam tractandam, ut dudum jam feliciter cœpimus, unionem, ac ipso domino & Deo nostro propitio obtinendam, totis animi & corporis viribus properamus. Et licet multos hactenus in ea re perpessi fuerimus labores, pluribus tamen anteactis mensibus immixta laboribus ipsis multa ob supervenientem in civitate Ferrariensi pestem subivimus etiam mortis pericula, quam ingentem ac continuo invalescentem, multis ac pene omnibus in eo loco pro œcumenico concilio existentibus, locum alium propter hoc desiderantibus, ea ratione inclinare supersedimus, ut si forte per hiemis adventum, ut verisimile erat, ea cessaret pestis, inchoatam hujusmodi unionem orientalis ecclesiæ in loco, ubi cœpta fuerat, ad optatum finem perduceremus.

Cum vero ea pestis per ipsam hiemem, ut antea, perseveraret, nullique amodo dubium videretur, quin per & æstatem continuo invalesceret; ne tantum & diebus nostris incomparabile bonum ex hujusmodi morbo pestis intercipi, aut aliquo morbo turbari posset, & liberum esset omnibus pro Dei gloria in hoc œcumenico concilio in vinea domini sabaoth collaborandi nobiscum, utriusque occidentalis & orientalis ecclesiæ accedente consensu, inde sacrum œcumenicum concilium (prout ex copia translationis, quam hic mittimus interclusam, videre poteris) transtulimus ad civitatem Florentinam, locum quidem ad id idoneum, & semper alias; quoties de ipso futuro concilio tractatum fuit, nominatum, tanquam omnibus nationibus & populis, ut audiebamus, valde gratum.

Ea autem translatione facta, & cedulis de nostro & Romanæ curiæ discessu, ex more, publico in loco affixis, iter ingressi, tandem duce domino ipsam Florentinam civitatem præsenti die applicuimus, ubi magna cum cleri & populi alacritate suscepti fuimus. Quod tuæ celsitudini ad gaudium facimus notum, eamdem in domino exhortantes, ut postquam cœptum pridem pro dicta unione orientalis ecclesiæ, aliisque maximis in Dei ecclesia bonis operibus, concilium œcumenicum, auctore Deo, est in loco salubri, tuto, libero, & omnibus populis nationibusque grato, tuos oratores ad id mittere, ac prælatos in tuis dominiis constitutos, ut veniant, hortari velis, ne per tuam excellentiam aliqualiter desit, quin utriusque ecclesiæ unio cum ceteris sanctis operibus inchoatis feliciter perficiatur. Datum Florentiæ anno incarnationis dominicæ 1438. &c.

ANNO CHRISTI 1438.

Similiter scriptum est regi Scotiæ, Ludovico comiti Palatino Rheni & duci [a] Bavariæ; marchioni Brandeburgensi, duci Saxoniæ, Moguntinensi Coloniensi, Treverensi, archiepiscopis.

De ingressu Græcorum in civitatem Florentiæ.

AND. Quamvis ad constitutum locum festinus advenerim, tua me solicitudo prævenit.

LUD. Quæ pridie audivimus, ut præambula notionis Spiritus, magis sensum concitarunt quam foverunt. Erant meo sensu fidei non multum opportuna, [b] data notione processus Spiritus sancti, ut plurimum concitatus ex pristinæ diei sermonibus, ut sequentia audirem, ad locum constitutum avide redii, ut fastidium additionis, non divinum sed positivum jus (ut tuo utar vocabulo) continens in gaudium convertamus, referas, oro, pollicitæ rei progressum.

AND. Florentiæ cum summus pontifex maximus, imperator & patriarcha, Latinorum Græcorumve patres advenissent, disputationum constituerunt progressum.

LUD. Oro, ante disputationum certamina, ut referas quo ordine recepti sunt Græci. Scio Florentinos cives in his receptionibus, ut appareant, curiosos.

AND. Patriarcha, duobus ex cardinalibus, domino de Columna & domino Firmano, alias sanctæ Mariæ in Via lata, diaconibus cardinalibus obviam extra portam euntibus, cum prælatorum multorum comitiva in civitate ductus, domum sociatus est. Prævenit in veniendo imperatorem. Florentinos hoc specialе eo die fecisse conspectum est, quod pro tunc officiales, quos dominos vocant, ad sedile quoddam ante eorum palatium descenderunt, expectaruntque quousque patriarcha transiens ad eos advenerit: quo adveniente surgentibus, interprete Leonardo Aretino dominii eorum cancellario, in Græco plurima dixere: quo abeunte, palatium ingressi sunt. Nulla adfuerunt spectacula, cum festus dies non fuerit: nam scitis gentes illas festo in die jucundissimas, diebus vero aliis exercitio indefesso vacare. Sed quia imperator die festo advenerat, ac Dominico carnisprivii civitatem ingressus est, magnum apparatum fecerant, & hominum ac mulierum concursus per stratas singulas. Potissime namque civitatis illius exhibitio, est ornatarum dominarum & virorum, ut me melius noscis: pluvia tamen spectaculi pompam abstulit. Venit namque ex insperato, quam primum limina civitatis imperator ingressus est, pluvia tam grandis, ut receptui se quælibet pompa dederit: quinimo viarum constitutus ordo, nimborum turbine, servatus non extitit, sed breviori celeriorive calle domum perductus est. Et quod mirandum magis extitit, quam primum limina domus ingressus est, cessavit pluvia. Advenerunt & cardinales omnes ad portam civitatis, qui eum cum turbine illo plurimum madefacti domum associarunt. Do-

a In sess. 42. concil. Constan- tiens. sic e- tiam legi- tur: *Dilect- filium & no- bilem virum Ludovicum ducem Ba- variæ & co- mitem Pa- latinum Rheni.*

Num. IV.

b Data no- tione spira- tionis ex Patre & Fi- lio tanquam ab uno principio; superflua videbatur quæstio ad- ditionis Fi- lioque, ad solum jus positivum pertinens,

ANNO CHRISTI 1439.

Domini civitatis ad portam civitatis pedites advenere, eidemque per eorum cancellarium Leonardum Aretinum multa dixere, quibus gratissimum ejus adventum recipere commemorarunt: pluvia hac impediente, nullum habitum est ex novitate spectaculum.

Ordinatum est, ut disputationes progressum acciperent: Græcis tamen volentibus particularem quamdam conventionem, facta est, antequam in publicum prodirent: de qua & mentionem non facerem, cum publica tantum gesta adscribere dispofuerim. Sed quia præambulum extitit publicarum referendarum disputationum, de ea verba faciam. Petiti sunt 40. ex nostris, & ex Græcis totidem, ut ad certum venirent colloquium: convenientibusque cunctis in palatio apostolico secreto in conventu, summo pontifice, imperatore, octuaginta aliis, dominus sanctæ Sabinæ, sancti Angeli cognominatus, hæc in medium protulit.

CARD. [a] Viri fratres, hactenus multa dicta sunt: videtur admodum supervacuum in his insistere, sed veniendum ad processionis Spiritus declarandam doctrinam. Imperator vero respondit, quod arbitratur aliquod medium esse inventum, sed per deventum ad disputationem processionis Spiritus sancti, non intendit a prima recedere. Cui per reverendissimum dominum responsum est, quod omni tempore, si de qua re in ea dubitaverint, eisdem plenissime satisfiet: conveneruntque ut 2. Martii fieret conventio publica.

[a] Hanc allocutionem cardin. facit 1. sess. Florentiæ habitam Græcus scriptor sess. 17.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD DECIMAMQUARTAM COLLATIONEM.

1 *Concilii.*] Concilii Chalcedonensis actione 5. alias 6. his verbis: *Diffinit sancta synodus, alteram fidem nulli licere proferre, aut conscribere vel componere, aut sentire, aut alias docere: eos autem qui audent componere fidem alteram, aut proferre, aut docere, aut tradere alterum symbolum*, &c. Eadem sunt verba sextæ synodi actione 18. quæ & magis ponderat hic Ephesius, quæ sic se habent: *Diffinimus aliam fidem nulli licere proferre aut conscribere, componere aut sapere, vel etiam aliter docere.*

2 *Prohibitionem.*] Nimirum symbolum Constantinopolitanum factum fuerat ante concilium Ephesinum, & sic ante prohibitionem. Quæ responsio non solvit argumentum. Etenim ultra ea quæ dixit cardinalis, cum concilium Ephesinum prohibeat omne aliud symbolum præter Nicænum, si prohibitio tendit etiam ad verba addita, quamvis vera, sequeretur quod prohiberet etiam Constantinopolitanum.

4 *Sexti concilii.*] Actione 18. Qui vero præsumpserit fidem alteram componere, vel proferre, vel docere, vel tradere aliud symbolum volentibus converti; aut qui novitatem vocis vel sermonis adinventionem, ad subversionem eorum quæ nunc a nobis determinata sunt, introducere, &c.

4 *Terminatorum.*] Id est, intelligitur prohibitio, & respicit non solum ipsam terminationem fidei, sed etiam omnes terminos in ea prohibitione distinctos; nempe immutare, innovare voces, syllabas, &c. ut in præfatis conciliis & epistola sancti Cyrilli supra sæpe citatis.

5 *Fide.*] Id est, diffinitionem fecit eorum quæ sunt fidei, sed non distinxit in lege prohibitionis: quod ille solum transgredi intelligeretur, qui mutaret sensum, non autem verba.

6 *Conaretur.*] Deest aliquid, sed sensus est: Qui conaretur non obstante quocumque termino prohibitionis dictam additionem, seu dictionem, Filioque, trahere & accommodare, posset etiam dicere, quod liceret immutare ipsam diffinitionem in dogmatibus fidei ex vi ipsius prohibitionis, quæ æqualiter fertur ad syllabas & substantiam fidei.

7 *Septimi.*] Septima synodus actione 7. in diffinitione, cujus hæc sunt verba hic confuse relata: *Igitur cum diligentia perscrutantes & discutientes, & intentionem veritatis sectantes, nihil detrahimus, nihil addimus.*

8 *Legerentur.*] Argumentum Latinorum obscure replicat hic Ephesinus: sed sensus clare colligitur ex 1. actione concilii Chalcedonensis IV. in ordine, in qua narratur, quod Eutyches hæreticus recitata fide & symbolo Nicæno, quia in eo non damnabatur expresse ejus hæresis, dicebat se adhærere prohibitioni concilii Ephesini, & nolle aliquid credere ultra fidem Nicænam, sed in ea velle vivere & mori. Contra Eutychem exclamavit Eusebius Dorylæi, mentitum esse affirmans, quia non extabat hic canon Ephesini concilii de non addendo fidei Nicænæ, si opus esset, ad hæresum damnationem. Dioscorus defensor Eutychetis contradixit Eusebio, eumque una cum Flaviano deposuit, tanquam transgressores concilii Ephesini. Dum hæc legerentur in generali concilio Chalcedonensi, damnati fuere Dioscorus & Eutyches, & laudati Eusebius & Flavianus. Hinc optime Latini in hoc Florentino concilio inferebant, posse addi symbolo urgente necessitate, nec ideo fieri contra prohibitionem Ephesini concilii. Hoc est argumentum, quod refert Ephesius, & cui nil apte respondit.

9 *Obstat.*] Nil obstat dictum Flaviani asserentis Christum habuisse duas naturas secundum rectam fidem. Nam nec intentioni, nec dictionibus symboli Nicæni addidit: & qui eum condemnarunt, tanquam addidisset, errarunt ab æquivoco: nam ipse non addidit symbolo, sed extra symbolum explicabat fidem catholicam.

10 *Non semper.*] Non sunt verba Vigilii, sed Eutychis in sua professione fidei quam misit Vigilio, & quam ipse Vigilius in epistola sua refert & approbat: propterea ut verba Vigilii afferuntur ab Ephesio. Extat autem hæc epistola in actis quintæ synodi collatione 1. in fine.

11 *Dixisset.*] Id est, Quomodo Vigilius in epistola citata dixisset, non aliud symbolum præter istud, si voluisset dicere contrarium? Latius enim patent verba, præter istud, quam contrarium. Etenim mutans syllabas in symbolo, dicitur facere præter istud symbolum, quamvis non faciat contrarium in sensu.

12 *Dispensationem.*] Sic apud Græcum scriptorem sess. 15. *Prudenti dispensatione additum est, eadem pariter tollatur, ut recipiatis fratres dolore excruciatos, & caritatem tanti facientes.*

13 *Sapientibus.*) Legendum non solum de sapientibus, sed & de loquentibus. Nimirum invehitur in Græcos contendentes, verba diffinitionis extendi non solum ad mutationem sensus, sed & verborum.

14 *Chalcedonense.*] Actione 15. canone 28. qui est apocryphus, ut probat Baronius annalium tom. 6. anno Christi 451. num. 136. sed argumentum Juliani cardinalis habet robur ad hominem, nimirum contra Græcos, qui canonem illum recipiunt: & tandem prævaluit in ecclesia præcedentia sedis Constantinopolitanæ, ut infra dicetur nota 21. collationis 22.

COLLATIO DECIMAQUINTA.

QUÆ EST PRIMA FLORENTIÆ habita die 2. mensis Martii.

Auctoritatibus sanctorum patrum Epiphanii & Basilii probatur, Spiritum sanctum procedere a Patre & Filio.

AND. PRIMO [b] in conventu Florentiæ convenientibus cunctis ordine & modo, quo Ferrariæ relatum est, in quo nec imperator, nec patriarcha interfuit, incepit provincialis Lombardiæ hoc modo.

PROVINC. Cum benedictione sanctissimi domini nostri, injunctum satisfaciendi & disputandi officium de ea quæ in nobis est fide processionis Spiritus sancti suscipiens, ubi juxta sententiam beati Augustini in primo de Trinitate, cum modestia & timore agendum est, & attentissimis auribus & devotis audiendum. In primis si aliquid minus perite & parum caute a me dictum vel expositum fuerit, emendari cupio ab eadem sanctitate, quæ Petri & fidem & sedem tenet, & etiam a reverendissimis patribus & dominis meis assistentibus. Consequenter vero cum

[b] Hanc Græcus scriptor facit secundam sessionem Florentiæ habitam, quæ apud eum est sess. 18. in ordine.

COLLATIO XV.

ro cum inter nos divina tractari cœperint, nec debeat verborum esse litigium, sed exquisita verborum veritas, spem in illum concipiendam censemus, qui mentem illuminat & inducit in omnem, sicut Dei Filius promisit, veritatem. Sic enim speramus in Dei benignitate, quoniam qui voluit hujusmodi causam de processione Spiritus sancti in præsenti sacra & œcumenica synodo moveri, per eumdem Spiritum concedere habet, ut cum omni mansuetudine & modestia ipsius veritas clareat, & instruantur omnes sine schismate & contentione veritatis, ut tandem uno ore, uno corde idipsum juxta sententiam apostoli omnes dicamus, & sicut unus est Christus & una fides, ita simus in una fide, idem in Christo corpus. Nunc, his præmissis, ad rem ipsam venio; & in primis tria notificanda sunt. Primum, cum serenissimus imperator primum in una congregatione coram omnibus deputatis dixerit, quod si veniebamus ad istum articulum processionis, non tamen habeat primam materiam additionis pro derelicta, cum adhuc aliqua haberent producenda in illa materia. Nos, quemadmodum reverendissimus dominus sanctæ Sabinæ dixit, & nunc secundo dicimus, quod semper sumus parati ad audiendum in eadem materia quæ voluerint allegare, sperantes in Domino ita eis satisfacere, prout in aliis satisfactum est; & sic de hujusmodi oblatione & nunc & semper protestamur. Verum quia pro faciliori expeditione, tam sanctissimo domino nostro, quam & suæ serenitati placuit, ut illa omissa, transiremus ad hanc: notificamus secundum, videlicet quod quia serenissimus imperator sæpius Ferrariæ in hujusmodi collationibus dixit, quod sibi videbatur pro faciliori expeditione, ut non faceremus prolixos sermones, sed de argumento in argumentum, de testimonio in testimonium, seu de capitulo in capitulum procederemus, quemadmodum & vos, reverendi patres, quandoque idem dixistis: volens sanctissimus dominus noster morem gerere suæ serenitati & istis patribus, etiam considerans quod materiæ per hunc modum facilius expediuntur, contentatur ut in sequentibus & in præsenti disputatione hunc teneamus modum. Tertio videtur inter nos hoc esse firmandum, ut habeamus in præsentibus discussionibus testimonia scripturarum & sanctorum patrum, qui ab ecclesia admittuntur, post rationes quæ adjicientur, ut terminos nostræ disputationis, quos non liceat præterire, nec arguenti, nec respondenti. Et hoc edocemur a sanctis patribus, maxime a beatissimo Agathone papa in epistola ad Constantinum imperatorem in sexta œcumenica synodo [a], in qua de suis apocrisariis loquens, sic dixit: Quibus apocrisariis & testimonia aliquorum sanctorum patrum, quos apostolica sedes suscipit, cum eorum libris tradidimus, ut facultatem suggerendi a Christianissimo imperio tuo consecuti, ex his dumtaxat satisfacere studeant. Idem ajunt sancti patres concilii Chalcedonensis in allocutione habita ad Marcianum [b], quæ incipit: Et hoc profecto vestrum decebat imperium: ubi de epistola Leonis ad Flavianum sic loquuntur: Non igitur admirandi Romanæ urbis præsulis epistolam velut innovationis offendiculum criminentur, sed si non est divinis scripturis coaptata, redarguant; si non præcedentium patrum sententiis combinata: & infra: Atque ut nulla his qui apostolicum virum lacerant, in civitate relinquatur occasio, consonantia epistolæ ejus sanctorum patrum testimonia ad certiorem notitiam vestræ pietatis ex multis pauca mittimus. His præmissis, ad rem propriam descendens, cum in qualibet "disputat: quid semper præponatur, cum de processione Spiritus sancti sermo inter nos esse debeat. Inquirimus primo a vobis, quid per nomen processionis intelligatur aut in humanis, aut in divinis. Et causa inquisitionis est hæc, quia juxta sententiam beati Dionysii in libro de divinis nominibus [c], ex creaturis Deum ipsum nominamus: & in scriptura sacra hoc nomen, processio, nedum Spiritui sancto, sed & Filio tribuitur. Dicitur Joannis 8. *Ego ex Deo processi, & veni*: & de Spiritu sancto dicitur, quod ex Patre procedit. Et hoc pro tanto dictum est, quod credimus, quod inter omnes alias materias hanc primam, videlicet, potissimam habere debeatis. Dicatis, si quid vultis.

a Actione 4.

b Par. 3. initio.

ANNO CHRISTI 1439.

" legendum disputatione.

c Cap. 1.

ANDREAS. Collocuti sunt parum adinvicem Græci, demum unus illorum locutus est.

EPHES. Reverendi patres & domini, ad prima quidem quæ dicta sunt per reverendum patrem, cum extra materiam rei propositæ sint, & etiam utrisque nobis eadem videantur, per hoc non est opportunum respondere ad omnia impræsentiarum particulariter. Verum ad inquisitionem illam nobis propositam per vos, respondemus hoc, quod nomen processionis diverse & in humanis & in divinis dicitur. Nam convenit hoc in divinis duabus processionibus divinarum personarum, maxime autem & proprie secundum theologiæ rationem, de processione Spiritus sancti a Patre dicitur, & in sacra scriptura & apud omnes sanctos ecclesiæ etiam hoc nomine distinguitur & discernitur processus essentialis Spiritus sancti a Patre a processu Filii a Patre. Nam quidem alia harum processionum dicitur nativitas, alia processio. Multa denique istorum nominum & proprie & communiter de aliquibus prædicantur, propterea non est mirandum, si hoc verbum processionis aliquando, sed raro, de processu Filii a Patre dicitur. Deinde vox [d] illa, *Exivi a Patre*, aliud quidem significat, quam, Ego processi de Patre: nihilo minus modus processionis Spiritus a Patre ineffabilis & incomprehensibilis apud theologos nuncupatur, cum modus nativitatis apud nos notissimus sit. Propterea de processu hoc Damascenus dicit: Alius modus existentiæ hic incomprehensibilis, alius quam nativitas Filii. Hæc sunt, quæ volui respondere.

d Joan. 16. *Exivi a Deo, & veni*: & Joan. 8. *ego ex Deo processi.*

PROVINC. Intelleximus processum in divinis ex responso, ex qua responsione tria eliciuntur. Primum, quod nomen processionis in divinis est commune Filio & Spiritui sancto. Secundum, quod magis proprium est Spiritus sancti quam Filii. Et causa est, quia processio per modum verbi est magis nota nobis, quam ex parte voluntatis: ideo nomen processionis tribuitur Spiritui sancto. Tertium est, quod processio dicitur essentialis. Modo quæro de isto tertio, cum in personis divinis non reperiatur nisi essentia & proprietas, seu relatio: quid est hoc dictu, quod processio est essentialis in persona divina? Estne accipere essentiam, esse, seu substantiam ab alia? Quia processio videtur esse egressus. Si autem est processus essentialis, tunc Spiritus capit essentiam a Patre: & cum esse sit idem quod essentia, idem igitur sunt penitus altero sumpto. Quæro, si sic intelligitis illam processionem essentialem, dicatis, ut concludamus.

EPHES.

EPHES. Talem intelligo processionem Spiritus a Patre, per quam Spiritus accipit esse a Patre, & omne [a] quod est, proprie dicitur Spiritus sanctus.

a Forte, quod est, & proprie dicitur. H.

PROVINC. Placet, habemus hanc conclusionem, quod accipere Spiritum sanctum procedere a Patre, est esse reale. Tunc dico sic. A quo Spiritus sanctus in divinis accipit esse, ab illo dicitur procedere: sed dicitur, quod Spiritus sanctus accipit esse a Filio: ergo Spiritus sanctus procedit a Filio in propria significatione processionis, ut dixistis. Quod autem Spiritus accipiat esse a Filio, hoc potest ostendi multis testimoniis. Dicatis.

EPHES. Nos primum jam concedimus, sed ultimum negamus; & adeo petimus ut ostendatis, quod Spiritus sanctus accipit esse a Filio.

PROV. Placet quod dictum est, quia jam concludemus, quod Spiritus sanctus accipiat esse a Filio. Primo ostenditur ex auctoritate sancti Epiphanii, qui in quodam opere vocato Anchorato, quam auctoritatem transcripsit generalis Camaldulensis ex libro Græco. Primo dicit [b] sic: Pater Filium vocat eum qui ex ipso est, Spiritum vero sanctum, qui solus ab utroque est: modo si Spiritus est ab utroque, ergo accipit esse. Item in eo opere hoc dicit: Quemadmodum nemo novit Patrem nisi Filius, nec Filium nisi Pater; sic [c] audeo dicere: nec Spiritum sanctum quis novit nisi Pater, & Filius a quo recipit, & a quo procedit: nec Filium, nec Patrem, nisi Spiritus sanctus, qui glorificat veraciter, qui docet omnia, qui a Patre & Filio est. Ex hac auctoritate sanctus Epiphanius pro eodem accipit procedere a Patre, procedere a Filio, & esse ab utroque. Ergo ex hoc testimonio habeo, quod Spiritus capit esse a Filio. Dicatis ad hanc auctoritatem.

b In Anchorato num. 71. initio.

c Num. 73. ex Græco textu, quamvis ibi translatio Latina in editione Paris. e regione posita non ad verbum transferat.

EPHES. Cum pollicitus fueris probare Spiritum accipere esse a Filio, nullatenus facere potuisti, nec produxisti aliquid jacens apud aliquem doctorem ecclesiæ; nec ab aliquo colligitur. Nam si Spiritus sanctus est a Filio, non proptor hoc procedit a Filio. Nam esse multipliciter dicitur, nec est necessarium, quod omne quod est ab aliquo, ab ipso habeat esse, ut concludis. Quod dixisti, auctoritas ultima beati Epiphanii nedum non opitulatur, sed facit contra vos. Non enim sanctus Epiphanius dixit Spiritum accipere esse a Filio, sed accipere a Filio. Hoc autem ipse dixit, habita occasione evangelii, in quo Dominus dixit: *A me recipit, & annunciat vobis*. Unde manifestum videtur, sanctum Epiphanium non habuisse intentionem ut dicitis. Nam si ille habuisset intentionem vestram, dixisset sic, quod nemo noscit Patrem & Filium, nisi Spiritus sanctus, a quibus procedit & accipit: hoc modo monstrasset esse idem, accipere & esse. Cum autem distinguit per pronomen, & inducit, videlicet a quo procedit, & a quo accipit; significat diversum esse, procedere & accipere; & quod procedere significat subsistentiam sibi a Patre, accipere autem consonantiam & æqualitatem & conglorificationem ad Patrem & Filium, secundum quam ipse Spiritus annunciat discipulis quæ sunt enuncianda, habita occasione a Filio. Ergo nihil facit hæc auctoritas ad propositum, a neutro horum concluditur Spiritum accipere esse a Patre & Filio. Hoc contestantur mihi beatus Cyrillus & Chrysostomus, quorum beatus Joannes Chrysostomus [d] exponens auctoritatem evangelicam, Spiritum accipere a Filio dicit: *Accipiet a me*; hoc est, a quibus ego dixi, id est mea scientia; videlicet, consona ei dicet. Beatus autem Cyrillus in Thesauris [e] eamdem annotationem exponens, dicit: Non enim naturæ significabat differentiam sui & Spiritus, dicens Filius, quod a me accipiet, & annunciabit vobis: sed quod uteretur verbis illius propter substantiæ identitatem, & omnino ejusdem naturæ æqualitatem, & ejusdem honoris. Cum autem patres [f] intellexerint, quod de verbis dicitur, Spiritum accipere a Filio, & annunciare apostolis; non utique ab hac voce possumus capere, Spiritum accipere esse a Filio.

Joan. 16.

d Homil. 78. in Joan.

e Cap. 14.

f Ita intellexerint illa verba.

PROV. Audivimus quæ dixisti, volens tollere sensum illius sancti viri Epiphanii. Sed nunc volo instare, quod illa sit intentio Epiphanii, quam dixit: unam rem esse ab alia, non alio modo potest intelligi, nisi ut capit esse suum, quod est ab illa. Nos dicimus, & beatus Dionysius in capite 2. de divinis nominibus, quod creaturæ sunt a Deo. Modo quæro a vobis, si per hoc quod creaturæ sunt a Deo, intelligitur quod capiant esse a Deo.

EPHES. Hoc ita sese habere dicitur: sed propter hoc non sequitur, quod omne quod est ab alio, ergo accipit esse ab illo.

PROV. Confitemini, creatura est a Deo, ergo accipit esse a Deo?

EPHES. Confitemur de creaturis, quia per eum modum dicuntur esse, quo modo capiunt esse.

PROV. Datis rationem in creaturis, nunc in dicto Epiphanii, cum dicit, Spiritus est a Filio, verbum istud, est, importat esse: aut importat illud esse quod accipit a Filio, aut aliud: non est dicendum, quod importat esse extraneum a Patre. Ergo necesse videtur concludendum, quod accipiat illud esse, quod habet Pater, quia unum esse est in divinis nominibus: & istud esse capitur, cum dicitur, est a Filio. Secundo Epiphanius in hoc dicto præmittit duo dicta evangelii.

EPHES. Discutiamus hanc primam auctoritatem.

PROV. Volo hanc auctoritatem dicere, quia dictum est in eodem contextu.

EPHES. Legatur auctoritas.

PROV. Eam dixi ad literam.

EPHES. Legatur, quia ille liber apud nos habetur suspectus.

PROV. Volo instare, quod ubicumque reperitur, est Spiritus, sequitur, ergo capit esse a Filio.

EPHES. Legatur.

PROV. Præsupponatis, quod ita sit, & liber veniet [g]: & vos concessistis, quod est a Filio, sed non capit esse. Nos mittimus pro libro: medio tempore præsupponamus hanc auctoritatem. Nemo novit Spiritum, nisi Pater & Filius, a quo procedit & a quo accipit. Sic ergo modo continuando dicit sic: Nec Filium, nec Patrem quis novit, nisi Spiritus, qui veraciter glorificat, qui docet omnia, qui a Patre & Filio est; etiam quod primo dixerat, accipit, nunc dicit est: & cum in divinis sit unum esse, & hoc verbum, est, designet esse: ergo id capit a Filio, [h] & necesse oporteret dicere; si hoc non esset, quod esset a Filio, prout creaturæ a Deo, quod

g Prout allatus fuit, ut infra hac eadem collatione.

h Id est, & necesse est ita dicere; alias esset sensus, quod esset a Filio, ut creatura.

COLLATIO XV.

ANNO CHRISTI 1439.

quod hæc sit sententia Epiphanii, quod per verbum, est, intelligat accipere essentiam; ita dicit in eodem Anchorato parum supra. Spiritus sanctus semper non natus, non factus, non confrater, non avus, sed de substantia est Patris & Filii: ergo per verbum, est, non potest intelligi, nisi quod accipit esse.

EPHES. Dicitis, reverende pater, quod quia Spiritus sanctus dicitur esse a Patre & Filio, ergo habet esse a Patre & Filio: intelligitisne per hunc modum, ut quando dicitur Spiritum esse a Patre, intelligatur a persona Patris: quando a Filio, a persona Filii: quando ab utroque, a persona utriusque?

PROV. Dico, quod cum dicimus esse a Patre, intelligo, ut a persona Patris: idem cum dicitur a Filio, & a persona Filii, quando dicitur ab utroque, in quantum sunt unum principium, quia principium Patris communicatur a Patre in Filium, & est unum & idem.

EPHES. Dum intelligitis, Spiritum esse a Patre, id est a persona Patris; & cum a Filio, & a persona Filii; cum dicitis Spiritum ab utroque, quid potest intelligi, nisi a duabus personis? Maneat hoc pro nunc. Cum audivimus Spiritum a Patre, & habeat essentiam ab eodem, hoc inquirendum est in persona Filii, tum confiteamini pari modo Spiritum procedere a Filio & a Patre, nunquid audiendo Spiritum esse a Filio, intelligitis quod capiat esse?

PROV. Nos cum intelligimus, quod est a Patre, intelligimus, capit esse a Patre. Et cum dicimus simili modo, quod est a Filio, capit esse a Filio, qui habet unam substantiam cum Patre: & bonum est, ut non recedamus a primo argumento, videlicet quod accipere esse, sit habere esse, ne recedamus a materia spirationis.

EPHES. Nunc nos non inquirimus de auctoritate, an Spiritus accipiat a Patre vel a Filio, sed de eo quod dicitis, quod procedit de utroque.

PROV. Videamus, cum dicitur, est ab utroque, utrum per hoc debeamus dicere, quod accipiat esse; seu dicatur a Patre vel Filio, vel ab utroque: quod est clavis intelligentiæ.

EPHES. De hoc inquirendo nos ante petivimus, & concessistis, quod cum dicitur, Spiritus est a Patre, capit esse a persona Patris. Videamus quid sequitur ab hac concessione. Magnus Basilius in sermonibus quos fecit contra Eunomium [a], cum haberet rationem loquendi de processione, hæc dicit: Generat Deus, non ut homo, sed veraciter generat; & id quod generatur ab eodem, est verbum non humanum; & emittit Spiritum per os, non ut est humanum, cum nec os corporaliter sit apud Deum: ab eodem autem Spiritus, non aliunde. Si autem cum audivimus ab ipso esse Spiritum, necessario intelligimus esse ab eadem persona, jam clare Basilius declaravit, a persona Patris tantum esse, non a Filio.

PROV. Quod dicitis, non videtur ex illis verbis inferri: imo dicit sic Basilius in 3. libro contra Eunomium [b], quod Spiritus sanctus accipit esse a Filio: & est hic liber antiquissimus. Præterea in eo quod nunc dixisti ex Basilio, quod generat Pater, non ut homo, & quod mittitur Spiritus a Patre, ut a Dei ore; confitemur quod Deus non habeat os, nisi per similitudinem, & metaphorice est locutus, quia in divinis scripturis Spiritus oris est idem quod procedens a verbo: & sic intelligendo, cum dicitur Spiritus oris ejus, verba hæc ad nostrum faciunt propositum. Sed id etiam quod dicit Basilius in loco allegato per me, bene facit ad propositum.

EPHES. Inquiramus primo de his quæ dicta sunt, postea procedemus ad aliam auctoritatem.

PROV. Ista est confirmatio primæ auctoritatis, & legatur, contra Eunomium [c]: Quæ necessitas est, quod Spiritus cum sit tertius in persona, sit tertius in essentia: dignitate quidem secundus est a Filio, ab ipso habens esse, & ab ipso accipiens, & annuncians nobis. Hæc auctoritas est confirmatio primæ.

EPHES. Ad hanc postea respondebimus, nunc inquirendum est de illo quod primo proposuistis. Quærimus a paternitate vestra, si beatus Basilius cum dicit, Generat Deus Filium, & ab ipso generatur verbum, & emittit Spiritum per os, quid vult significare cum dicit, quod Pater generat a se: significat, an ab essentia sua, vel a persona sua? & cum dicit, Emittit Spiritum per os ejus, significat ab essentia sua, vel a persona sua? quid signet hoc verbum a se; explana nobis.

PROV. Si responderetis ad argumentum, quod esse & est sint idem, possem vobis respondere. Respondeatis ad quæsitum, quod emanat ex auctoritate Epiphanii. Id quod dico, an impertinens est? [1] respondete ad id quod vultis; respondeatis, quomodo intelligitis illud Basilii, capit esse a Filio?

EPHES. Si vos ostendissetis per auctoritatem Epiphanii, Spiritum habere esse a Filio, nos absolvissemus vestram propositionem, cum proposueritis hoc, & nondum ostenderitis. Non hoc dicit magnus Epiphanius, quod Spiritus habeat esse a Filio, sed quod est a Patre & Filio. Posito quod ita dicat; ad hoc quæsivimus, ut diceretis nobis, cum auditis Spiritum esse a Patre vel Filio, si intelligitis a personis: & dixistis, quod sic: nam per hoc allegastis auctoritatem Epiphanii. Cum autem nos mutavimus materiam ad auctoritatem beati Basilii, quæsivimus etiam, nunquid ita intelligitis? Respondeatis ad hoc quid sentitis, ut possint omnia dilucidari: si habetis aliquam auctoritatem in contrarium, dicatis: postea de ea inquiretur. Iterum quærimus, & non deficiemus quærendo, nunquid intelligitis, cum auditis, Spiritum procedere a Patre, id est, a persona, & sic a Filio, & sic ab utroque?

PROV. Clare respondi, quod intelligitur de personis: sed ad meam non respondetis.

EPHES. Secundum confessionem quam habuimus a vobis, cum Basilius dicat, quod habet a Patre, ex ipso, non aliunde; ipse satis explanavit, quod est a Patre, & non aliunde: hoc tamen est, ac si diceret, procedere a Patre tantum.

PROV. Ibidem disputat Basilius contra Eunomium, qui tenebat, quod erat Spiritus creatura; & ideo dixit, a Patre, non aliunde: aliunde designat substantiam, id est, non de alia substantia. Et propterea, ut non conculcemus materiam, dico, quod Spiritus habet esse a Patre & a Filio. An esse quod habet a Patre, est diversum ab esse quod habet a Filio? Necessario apparet, quod Spiritus sit a Patre in unitate essentiæ: ergo Spiritus est a Patre in unitate essentiæ Patris, & est

[a] Contra Eunomium lib. 5 §. Nec enim.

[b] Lib. 3. initio.

[c] Lib. 3. initio, qua auctoritate, ejusque varia lectione satis disputatur infra collat. 16. & apud Græcos scriptorem sess. 20.

ANNO CHRISTI 1439.

& est a Filio in unitate essentiæ Filii, ut verificetur verbum, est, positum in auctoritate Epiphanii [a], qui dicit in eodem Anchorato: Spiritus semper est, non natus, non factus, non confrater, non nepos; sed est de substantia Patris & Filii. Ergo esse a Patre & a Filio, est accipere illam essentiam, secundum testimonium Basilii qui dicit: Accipit esse a Filio, & non est diversum esse. A

EPHES. Iterum ut concessum supposuistis, Spiritum accipere esse a Filio, quod nec magnus Epiphanius dicit, nec nos concedimus, nec ab eisdem verbis potuistis clare ostendere: imo econtra auctoritate magni Basilii contrarium dicitur. Iterum revertamur ad Basilium: nam visi estis dicere contrarium vobis & his quæ primo dicta fuerunt; quia cum Basilius impugnaret Eunomium dicentem creaturam Spiritum, ab ipso Patre dixit esse Spiritum, videlicet ab essentia Patris, & non sicut una de creaturis, videlicet ab alia essentia. Ita vos dixistis. B

PROV. Vellem ut responderetis ad quæsitum.

EPHES. Vos videmini dicere contrarium, cum secundum sanctum Basilium dicitis, non aliunde quam a Patre: & primo dixistis, quod a Patre & Filio; & sic contrarium.

PROV. Vos introduxistis illum terminum aliunde [b], ego dixi, quod est a Patre de essentia, quæ est consubstantialis Patri & Filio, Spiritus est ab alio. Nonne expresse declarat Basilius, quod capit esse a Filio? Et ita dicit Epiphanius, de substantia Patris & Filii: ergo habet illud esse a Patre & Filio: si habet, ergo recipit: & hoc fundaverunt doctores ex auctoritate scripturæ. C

EPHES. Hoc quidem diligentius posthac examinabimus: sed ut magis declaretur auctoritas Basilii, quærimus, an intelligatur in divinis idem essentia & persona, secundum doctores ecclesiæ.

PROV. Respondebo faciliter. Dicimus, quod essentia & persona sunt unum & idem secundum rem, & differunt secundum modum intelligendi nostrum; ita quod persona intelligitur constituta ex essentia & proprietate. Nam quia distinguuntur secundum rationem, ipsa essentia communicatur personis, sed proprietates nullo modo communicantur: & hoc est ex vi ipsius relationis. Hoc vos habetis per vestrum Gregorium theologum [c] in libro de mysteriis epiphaniæ: Proprietas autem unicuique incommunicabilis, alioquin non esset proprietas, si transformaretur in alterum. Ad hoc ut remaneat distinctio personarum, oportet ut proprietates constitutivæ sint incommunicabiles: & ideo dicunt doctores, quod non est nisi originis in divinis; & propter istam originis relationem faciunt separationem. Nam solum ista duo remanent distincta, Pater est Pater, Filius est Filius: omnia alia communicantur [d]: & ita vult intelligere Epiphanius. Ipse volebat intelligere de correlativis originis, quæ constituunt personam: & hæc sunt duo, quo aliquis, & quo ab alio. Cum ergo omnia communicentur præter proprietates, sequitur quod cum dicitur, quod una est ab alia, quod recipiat ab alia esse. Modo declaravi id quod dixeram: dicatis modo ad quæsitum meum, quomodo intelligitis dictum Basilii? D E

EPHES. Quomodo distinguantur adinvicem in divinis persona ab essentia, non est præsentis temporis considerare. Nam forte in hac parte non differimus, scilicet quod distinguatur persona ab essentia, ut differt proprium a communi, ut dicit magnus Basilius [e] scribens fratri Gregorio, quemadmodum essentia hominis communi ratione [f], & persona alicujus. Hoc videtur, quod & vobis una nobiscum videatur. Nunc venio ad primum quæsitum; quia dicit Basilius, quod generat Pater a se, & mittit Spiritum per os ejus, quid vult significare per illud, a se, a persona, vel ab alio?

PROV. Dixi, quod cum dicitur, quod Filius generatur a Patre, idem est ac si dicatur, quod Filius generatur a substantia Patris; ita quod persona est principium quod generat, & essentia communicatur, ita quod essentia non generatur. Dico, quod Pater est principium quod generat, quia Pater importat suppositum, essentia divina non est illa quæ generat, quia non significatur ut suppositum: actiones sunt suppositorum, essentia est principium quo generat. Propter quod dicimus in humanis, ille qui generat, est hic homo, & hoc suppositum, & hæc est persona quæ suscipit, & quæ est. Causa hæc est, quia actiones dicuntur esse suppositorum. In isto homine est humanitas: ista humanitas dicitur principium, quo homo generat: & propter hoc iste homo non communicatur isti filio, sed natura communicatur, quia filius generatur in eadem specie. Id quod communicatur in inferioribus, est natura: id quod agit, est suppositum, & est persona. Nunc in divinis dicimus pariformiter, dicimus quod persona Patris significatur ut suppositum: ergo persona Patris est illa quæ generat, & essentia principium quo generat. Natura divina est principium, quo iste Pater generat Filium: & ideo Pater non communicatur, sed essentia: & quia est eadem numero, propter hoc non potest dici quid commune, ut humanitas in inferioribus, sed solum habet rationem communis, in quantum est communicabilis. Hæc est causa, quare Filius dicitur generatus a Patre, ut a principio. Est autem ab essentia divina, ut a principio, stante identitate reali cum qualibet persona: & secundum omnes doctores Græcos & Latinos, sola relatio est illa quæ multiplicat personas in divinis, quæ dicitur relatio originis, ad quam duo pertinent, a quo alius est, & qui ab alio est. Modo Spiritus est ab alio, nihil aliud est, quam capit esse ab alio. Nunc sequitur, quod cum relationes originis, a quo est alius, & qui est ab alio, & nulla alia est distinctio in divinis, nisi per ista duo: ergo sequitur, quod si quæ persona est ab alio, dicatur accipere esse & essentiam ab illo. Et ista est intelligentia magni Epiphanii & Basilii, cum dicunt, quod Spiritus habet esse a Filio: modo stat ista ratio, esse ab alio in divinis, idem est quod procedere. Sed ostensum est, quod Spiritus est a Filio per auctoritates alias: ergo sequitur, quod procedat. Credo, quod hæc sit vera & clara veritas, nec auderem dicere contra.

AND. Hic venit liber, & fuit lecta auctoritas Epiphanii, in Græco primo.

EPHES. Hic dicit [g], quod Spiritus procedit a Patre, & accipit a Filio: modo in eodem sermone, cum dicat a Patre & Filio, debet intelligi secundum expositionem suæ fidei, qui est a Patre, & accipit a Filio. Sequitur auctoritas: *Ipse me glorificabit, quoniam ex meo accipiet, & nunciabit vobis omnia.* Si a Patre procedit, & a me accipiet, sicut nemo cognovit Patrem nisi Filius, & econtra, audeo sic dicere, quod nemo novit Spiritum nisi Pater & Filius, a quo procedit,

[a] Ubi supra.

[b] Id est, auctoritatem illam Basilii, quod Spiritus est a Patre, non aliunde; & ego dixi quod ly Aliunde intelligitur, non de alia substantia, quia est consubstantialis Patri, & ceterum Spiritum esse ab alio, declarat Basilius esse a Filio.

[c] Sermone in sancta lumina epiphaniæ.

[d] Modo non facit vim de persona Spiritus sancti, sed de distinctione personarum inter se.

COLLATIO XV.

[e] Epist. 43. de differentia substantiæ & hypostasis.

[f] Id est, communi ratione sumpta differt a persona particulari, quod statim declarat Provinc.

[g] Epiph. in Anchorato in fine num. 72. & initio nu. 73. edit. Paris. de qua auctoritate supra dictu est, & latius infra collatione 18.

Joan. 16.

dic, & a quo accipit; nec Filium, nec Patrem, nisi Spiritus, qui glorificat & testificatur, qui a Patre & Filio. Videtis patres, quod verbum, est, non jacet [a], quod accipiebat pater iste, & per hoc volebat arguere, & esse, arguendo ex illo verbo: hic non adjacet illud verbum, est, sed dicit a Patre & Filio, possumus intelligere secundum theologiam [b] & doctores, ut taliter sit Spiritus a Patre & Filio, ut habet: subsistentiam a Patre, & a Filio dari, & accipi ab his qui in ipsum credunt. Et sic non nobis obstat hæc auctoritas, nec colligitur quod proposuistis.

PROV. Quod hoc verbum, est, non sit, cum dicitus a Patre & Filio, necessario intelligitur verbum principale, & doctores hoc faciunt in correlativis riginis, cum dicunt a quo alius, & qui ab alio: & præterea in istomet Anchorato paulo ante est hoc verbum [c], est. Dicimus Filium, qui ex ipso est, Spiritum, qui ex utroque. In secunda auctoritate dicit Spiritum, qui ex Patre & Filio. Modo probo; quod ex necessitate intelligatur [c], quia in ista propositione importat intentionem propositionis a quo; modo non est processio in respectu termini a quo, nisi in ordine ad terminum ad quem. Ita hic cum importetur hæc relatio ad terminum a quo, de necessitate oportet intelligere terminum ad quem. Modo terminus ad quem processionis Spiritus, est ipsum suppositum Spiritus, accipiens esse, quia per processum communicatur esse: ergo de necessitate intelligitur, est.

EPHES. Etiamsi consideremus, quod in istis auctoritatibus intelligatur est, licet hoc posset aliter intelligi, ut diximus, nihilominus andientes a Patre, vel a Patre & Filio, non de necessitate debemus intelligere de substantia Patris, vel persona Patris, sed possumus intelligere non discretionem, per quam Filius a Patre, sed unitatem potius, secundum quam ita se habet, ut ejusdem naturæ sit Filius Patri [d]; ita Spiritum se habere ad Patrem & Filium. Et hoc nos reperiemus in auctoritatibus sanctorum doctorum ecclesiæ; beati Cyrilli colligentis ab auctoritatibus scripturæ, ubi conclusit Spiritum esse ab [e] essentia Patris & Filii, pro quo certamen illud contra hæreticos suscepit, dicentes alienum esse Spiritum a substantia Patris & Filii. Sed ut revertamur ad auctoritatem propositam, ne infecta relinquatur, dicimus de auctoritate Basilii, cum nondum manifeste responderitis, quod si de persona dicit [f], & illud, aliunde, ad aliam hypostasim refertur; manifestum est illum dixisse a persona Patris sola. Si autem auctoritas ipsius sancti respicit essentiam Patris, quæ est communis ambobus, & ab ipso dicit, non aliunde, id est creatum [g]: nam procedere Spiritum a Patre manifestum erat, nec erat necesse ostendi. Ergo Epiphanius dicens a Patre & Filio, non ex necessitate vult ostendere ab eisdem personis, sed a substantia earum, ut sit eisdem consubstantialis. Ergo non in divinis sequitur ex necessitate illud, quod dicitur ab alio, quod habeat esse ab eo, a quo dicitur esse: scilicet Spiritus potest dici esse a Patre & Filio, id est a substantia utriusque, quia consubstantialis.

PROV. Ego habeo duo dicta ex hac responsione. Primo, quod capiendo verbum, est, in auctoritatibus, non sequitur [h] quod licet est a Filio capiat esse: quod videtur contra illud quod dicebatis primo, cum ponebamus, est; & quod facitis magnum fundamentum in auctoritate Basilii dicentis, quod est ex persona Patris, & non aliunde: ergo non est ex alia persona. Dicimus quod non credimus, Basilium exponere illud verbum, non aliunde, id est non ex alia persona: quia Basilius contradiceret sibi in eodem libro, si dicat non aliunde, id est non ex alia persona; & alibi dicat, habet esse a Filio: & ideo oportet quod vos ostendatis, si aliunde habet sensum quem dicitis. Hic est Basilius, quem legamus.

CARE. Hora tarda est, surgamus, & in die Mercurii conveniamus.

AND. Spirituali sermone refectus cœtus sacer, pro die illa solutus est, hora jam tarda.

a Vim meis Ephes ex textu Græco, in quo ad verbum sic legitur: *Qui a Patre & Filio.* Græca teme phrasi necessario subintelligitur verbum substantiale, ut statim infra docet Provinc.

b Græcus scriptor sic sess. 18. *Possumus ergo intelligere Spiritum quidem ex Patre procedere, id est suã subsistentiam habere, a Filio autē dari, & a credentibus in ipsum accipi.*

c Verbum est.

d Græcus sess. 18. sic: *Sed potius conjunctionem secundum quam Filius est Patri connaturalis, & Spiritus Patre & Filio.*

e Græcus sess. 18. sic: *Constat hoc ex S. Cyrillo, veluti conclusionem deducente, quod Spiritus sanctus sit de essentia Patris & Filii.*

f Basilius contra Eunomium lib. 5. §. *Nec enim*, supra relatus, cujus hæc sunt verba: *Ab eodem autem Spiritus* (scilicet Patre) *& non aliunde.*

g Non aliunde creaturum, sed consubstantialem.

h *Forte*, quod licet est a Filio, a Filio capiat esse. H.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI
AD DECIMAMQUINTAM COLLATIONEM.

1 *Respondere.*] Clarius ex Græco scriptore sessione 18. sic: *Reverentia tua non respondet ad propositum Epiphanii locum. Itaque responde, tuneque respondebimus & nos ad ea quæ vos proposuistis. Præterea magnus Basilius hoc idem testatur, dicens: Spiritus ex Filio habet & accipit. Quomodo intelligatis quod allatum est, dicite, tuncque ulterius procedemus.*

2 *Verbum, est.*] Græcus scriptor sessione decimaoctava prope finem in dictis Joannis sic ait: *Non est appositum, est, cum dicitur a Patre & Filio: factum est ex usu multorum doctorum, qui nominibus positis, omittunt verbum, quod necessario intelligendum est: quemadmodum doctores de discretione & distinctione loquentes, utuntur his verbis, a quo aliquid, & ad quod aliquid. Adhuc paulo supra: Filium, inquit, voco, qui ex ipso est: Spiritum vero, qui ab utrisque: subintelligitur est. In secundo etiam dicto: Spiritus autem, inquit, ex Patre & Filio: in his duabus propositionibus continetur verbum est.* Sic Græcus.

COLLATIO DECIMASEXTA.
DIE V. MARTII.

Auctoritatibus sanctorum patrum Epiphanii & Basilii probatur, Spiritum sanctum procedere a Patre & Filio.

AND. ORDINE, modoque, prout superius dictum est, cœpit Provincialis hoc modo.

PROV. Cum benedictione sanctitatis vestræ dimisimus in præcedenti actu auctoritatem Basilii [i] adductam per vos, pater reverendissime, in qua auctoritate dixistis, Spiritum, juxta intentionem Basilii, esse ex ore Patris, & non aliunde, id est a nulla alia persona, prout exposuistis. Ego respondebam, quod ly, aliunde, sic intelligebatur, id est ex nulla alia substantia quam Dei. Ratio est, quia Basilius tenet in libro [k] contra Eunomium, quod Spiritus sanctus habet esse a Filio. Non poterat ergo dicere, quod a nulla alia persona esset sine contradictione. Et super hoc quæsivi, ut videretur originale ipsius Basilii, ut veritas innotesceret omnibus de intentione Basilii, quia tales doctores sunt nostræ fidei fundamenta. Nos vidimus totum capitulum Basilii, & cum duobus interpretibus conati sumus, ut illa verba, nullo addito vel dimisso, transferrentur fideliter. Hic habemus Basilium antiquissimum & translatum: & ideo primo Latine, propter reverentiam Latinorum, legam, & inde in Græco, vel econtra.

AND. Fuit lectum in Latino, deinde Græce, volens proferre, hæc retulit.

PROV. Quia auctoritas ista allegata per vos videbatur facere vim, necesse fuit, ut ex antecedentibus & sequentibus appareret intentio Basilii.

i Lib. 5. contra Eunomium, §. Nec enim.

k Lib. 5. initio.

Anno Christi 1439.

a Volens proferre verba capituli, præmisit de sensu verborum, & statim ea retulit.

Basilii. Modo dicemus Latine secundum sententiam hujus capituli, ita dicit[a]. In isto capitulo apparet manifeste, quod beatus Basilius intelligit, non aliunde quam a substantia Patris & Filii; dicit sic modicum ante contra Eunomium: Tu similiter ut infidelis divinæ scripturæ adversarius ad blasphemiam properas: & quia processio Spiritus ex Deo, nativitas vocata non est, idcirco neque oris Dei Spiritum esse credis, sed opus manuum Dei: & exempla humana contemnens, evertis quæ ex eis constant divina dogmata, cum debueris divina verba audire cum timore, & omne quod dicitur suscipere, & non stolidissime contra pietatem argumentari. Gignit Deus, non ut homo: gignit autem vere, & ex ipso germen (advertite quia non est hic, est, cum tamen intelligatur: quare non debetis arguere defectum hujus verbi) enunciat verbum non humanum, enunciat verbum vere, & ex ipso emittit Spiritum per os, non humanitus, quia nec os Dei corporale est: ex ipso Spiritus, non aliunde. Modo videtis, quod arguit contra illos qui volebant dicere, quod erat opus manus Dei; & suadet, quod non est nisi de substantia Dei. Sequitur; Operatur Deus manibus non humanis, operatur non ex ipso producens creaturas, sed operando subsistere faciens; sicut quæ manibus operatur homo, non ex seipso producit. Filius est Filius, Spiritus est Spiritus, non creatura. Nec de Filio quæras, quare Spiritus non sit vocatus: nec de Spiritu, quare non sit Filius: nec creaturam Filium aut Spiritum esse blasphemes. Filius Dei, fructus sanctus ex sancto, sempiternus ex sempiterno, Spiritus sancti largitor ad subsistentiam formationemque creaturæ. Hucusque apparet, quod ly, Non aliunde, intelligitur, id est, non ex alia substantia. Secundo, quod est Filius sanctus ex sancto, sempiternus ex sempiterno, Spiritus sancti largitor: sequitur, quod si Spiritus sancti largitor, quod Spiritus sanctus accipiat ab eo esse. Dicit enim Athanasius contra Arianos in tertio libro: Ipse Spiritum dat, (de Filio loquens) & quæcumque habet Spiritus, a Verbo habet. Modo clarum est, quod Spiritus sanctus habet esse: ergo si quæcumque habet Spiritus, habet a Verbo, ergo habet esse a Filio. Et hoc concludit Athanasius solum ex hoc, quia dat Spiritum. Ergo ex isto capite Basilius vult, quod Spiritus sanctus accipiat esse a Filio. Modo Basilius in eodem capitulo dicit, quod est notabile capitulum faciens ad propositum. Sed ipsi vidistis auctoritatem Basilii, & ideo audiatis istam, quia est ad idem, in capitulo quod inscribitur: Quod[b] nisi quis ex Deo Spiritum dicat, nec Verbum quidem.

b Iste est titulus, §. Verum, lib. 5. adversus Eunomium.

Ephes. Auctoritas ista est ex alia parte.

Prov. Placet.

Ephes. Quia colligitis diversas auctoritates, quasi essent in eodem capitulo, sic fecistis de auctoritate Epiphanii, quæ visæ sunt una, & erant quinque. Hoc non permittit intentio disputantis, sed inducit confusionem: ideo sunt inquirenda ista primo.

Provinc. Dicatis ad istam quam vos induxistis.

Ephes. Hoc colligitur ex interpretatione auctoritatis per vos pridie productæ, & ex omnibus per vos dictis, quod cum beatus Basilius dicit Spiritum esse ex Patre, non aliunde, non debet intelligi proprie de persona ipsa Patris, ne intelligatur Spiritum non habere esse nisi a persona Patris; sed simpliciter ex Patre, videlicet ex natura Patris, ut sic intelligatur illud, aliunde, non ab extrinseco, neque ab alia natura videlicet tanquam unum de creaturis, ut Eunomius dicebat. Hanc igitur tuam expositionem & nos suscipimus, & consequenter dicimus, quod quandocumque audimus Spiritum esse a Patre, seu a Filio, non cogimur intelligere propter hoc, quod sit a persona Patris, seu Filii, aut ab utraque persona: sed possumus simpliciter intelligere audientes a Patre & Filio, quod ex substantia eorum, id est consubstantialis, & non ab alia quadam substantia, tanquam unum de creaturis: hoc enim & sancti patres in multis locis syllogizando dixerunt. Si autem cum dicitur, Spiritum sanctum a Patre & Filio, statim necesse erat intelligere a personis, non utique sancti ita syllogizassent, & ista ostendissent.

Collatio XVI.

Provinc. Ex verbis tuis duo collegi, Primum, quod si non dicatur in verbis Basilii quod Spiritus procedat a Filio, non cogamur hoc dicere. Secundum, quod intentio Basilii fuit ista, quod Spiritus non esset alienæ naturæ, quam naturæ ipsius Patris, & quod non intelligitur ex Patre, sed essentiæ Patris & Filii consubstantialis, ita quod secundum verba vestra, essentia est illa producens Spiritum. Dicitis sic?

Ephes. Intentio magni Basilii, cum certaret contra hæreticos, qui dicebant Spiritum alienum a persona Patris & Filii, non erat ostendere unde procederet; non erat intentio Basilii ostendere unde Spiritus haberet essentiam: hoc namque & ipsi hæretici concedebant, Spiritum habere causam a Deo. Nec etiam erat opus ostendere ex qua persona habet esse: nam hoc certum erat per evangelium, cum dicitur, Spiritus qui a Patre procedit: sed intentio Basilii erat, ut ostenderet, quod Spiritus sanctus est ex Deo, non ut aliæ creaturæ, sed ut productus ex substantia, ut Filius. Propterea cum dicit, Ex ipso Spiritus, intelligit ex substantia ejus, non ab extrinseco.

Prov. Dicitis, quod intentio Basilii est, ostendere, quod Spiritus sit ejusdem naturæ ut Pater & Filius, & non alterius, ut hæretici dicebant: secundum quod non intendebat Basilius tractare de causa Spiritus, an esset Pater vel Filius. Tertium est, quod intentio Basilii est, ut Spiritus esset de substantia Patris, & non de alia substantia extrinsecus. Hæc sunt quæ dixistis. Quoad primum sumus conformes, quod Basilius conatur ostendere, quod Spiritus non sit alterius naturæ a Patre & Filio, ut hæretici dicebant, & hoc concedimus. Quoad secundum quod dicitis, quod non fuit intentio Basilii dicere de causa, an scilicet Spiritus sancti causa sit Pater & Filius; ad hoc dico, quod secundum hoc sequitur contrarium ejus quod dixistis. Nam dixistis, non aliunde, id est, non ex alia persona. Modo dicere quod ista persona non est ab alia, est tractare causalitatem. Secundo, quia dicitur in textu, quod Spiritus est ex ore Dei, tunc inquiro, an intelligat ex ore Dei, id est Patris; an ex ore Dei, id est Filii. Quocumque modo respondeatis, oportet dicere, quod loquatur de causa Spiritus sancti, id est de principio. Quoad tertium concedimus, quod Spiritus sit de substantia Patris: & quia est eadem numero substantia Patris & Filii, non est possibile

aut

COLLATIO XVI.

aut imaginabiie, quod sit de substantia Patris, quin sit de substantia Filii: & secundum quod accipit Spiritus de substantia a Patre, ita necessarium est ut accipiat de eo quod est Filii, a Filii substantia. Dicatis ad secundam & tertiam, quia in prima convenimus.

EPHES. Cum ego non suscepissem expositionem vestram, non dixi contrarium mihi, sed ego dixi contra te, quia ita manifeste cadis, & [a] implicaris in contradictionem præsentibus istis spectabilibus viris. Nam cum pridie interrogatus fueris, an si cum audivimus Spiritum esse a Patre, necessario intelligere debeamus esse ex persona Patris: dixisti, quod sic. Ad hoc de Basilii auctoritate, cum autem ipse dicat, ex ipso Patre, non aliunde, ego coegi te juxta tuam concessionem, concedere, Spiritum esse de persona Patris nude, & non de alia: quæ autem pridie dixi, consequentia erant confessionibus tuis. Postea ingressus es expositionem alteram auctoritatis, quod illud ex ipso Patre, non cogat nos intelligere ex persona Patris, sed quod possumus intelligere, ex Patre, id est ex substantia Patris, & non aliena substantia: adducti ad suscipiendam hanc tuam expositionem, sequentes nos intentionem & sensum tuum, utrumque diximus, & ex dictis per vos colligimus quæ necesse sequuntur. Sed nos non contrarii fuimus, prout dicis hac tua expositione: sed dicimus, cum audimus Spiritum a Patre esse & a Filio, & ab utroque esse, non cogimur intelligere a personis, sed intelligimus a substantia eorum, ut consubstantialem: per quem modum possumus dicere ab utroque esse, & ab utriusque substantia propter identitatem substantiæ, sed non ab utrisque personis. Etiam apud sacram scripturam [b] dicitur de Esau ad Jacob, Frater tuus est, & ex natura tua est: manifestum est, quod frater non est de fratris persona, sed simpliciter ex natura fratris, ut ejusdem naturæ & consubstantialis. Et modo paternitati vestræ dicam ad secundum caput, prout dixit paternitas vestra.

a Verba S. Basilii, *ex Patre, & non aliunde*, exposuerat. Ephes. collat. anteced. ex Patre, & nō ex Filio: & modo aliter exponit, nec valet ejus excusatio quam subjungit, ut patet legenti.

b Videtur potius innuere verba Laban Genes. 29. *Os meum & caro mea* (& subdit.) *frater meus*.

PROV. Ea quæ dixi in alia congregatione declarando, qualiter Spiritus est ex persona & substantia personæ, totus cœtus reverendissimorum patrum satis aperte intellexit; & an potuerit inferri ex illa [c], quod Spiritus non esset ex alia persona, etiam omnibus notuit: & ideo ne consumamus tempus in superfluis, solum ad punctum principale, dico, quod forte Spiritus sanctus dabit concordiam inter nos: utrum dixerim ex verbis meis, an ex verbis Basilii, dimittamus. Nobis satis placet (quia etiam verissimum est quod dixistis) quod in isto capitulo dixit Basilius, non aliunde, id est, non de alia substantia. Et si hæc est intentio Basilii, in nullo hæc auctoritas faciebat contra dicta mea; & ideo placet ut veniatis ad tertium. Nam dando intellectum ad verbum, aliunde, dixistis, quam de substantia Patris: estne hoc?

c Basilii scilicet auctoritate adducta.

EPHES. Ita.

PROV. Et propter hoc dico, quod secundum hoc non faciebat contra me illa auctoritas. Dicatis ad tertium, ubi dicebam, quod non potuit dici de substantia Patris, quin diceretur de substantia Filii, inferendo sic: Sicut accipit de eo quod est Patris a Patre, ita de eo quod est Filii a Filio, cum sit eadem substantia Patris & Filii.

EPHES. Dixistis, quod quia Spiritus sanctus ex substantia Patris dicitur, quod cogimur intelligere eumdem Spiritum esse ex substantia Filii, cum eadem substantia numero sit Patris & Filii: hanc dicis causam esse Spiritus.

ANNO CHRISTI 1439.

PROV. Non bene [a] replicas.

EPHES. Quando audimus Spiritum esse ex substantia Patris & Filii, intelligere debemus Patrem & Filium habere [d] causam?

d Habere scilicet se ut causam Spiritus sancti.

PROV. De necessitate cogimur dicere, quod habeat essentiam a Patre & Filio. Vos si utimini hoc verbo, causam, pro [e] principio, faciatis ut vultis; nostri theologi non utuntur. Quia tamen hic Basilius dicit, Ex ore Dei, quæro, an intelligimus ex ore Dei Patris, an ex ore Dei Filii: quia quocumque modo dicatis, idem sequitur. Jam dictum est quod evangelium dicit, quod Spiritus sanctus ex Patre est, accipiens esse: per prædicta modo stat argumentum. Nam sicut accipit de eo quod est Patris a Patre, ergo de eo quod est Filii a Filio, cum sit eadem substantia Patris & Filii. Exemplum quod adducitis [f], nihil facit ad propositum: postquam dixeritis, ostendam.

e Ita & apud Græc. sess. & in diffinitione pro Græcis sic explicatur terminus, causa apud Græcos.

f De Jacob & Esau.

EPHES. Ea quæ sunt per beatum Basilium, & jacent in evangelio, dimittenda sunt nunc: tu autem ita mihi responde clare & aperte. Cum audimus, Spiritum esse de substantia Patris & Filii, nunquid intelligere debemus de necessitate, quod Spiritus habeat causam esse sui a substantia Patris & Filii?

PROV. Actiones in humanis sunt suppositorum: quæro, si hoc est verum.

EPHES. Vos debetis respondere primo, & ego respondebo. Dico quod est suppositorum.

PROV. Declaravi pridem, quod non est possibile in divinis, quod essentia generet, quia actus sunt suppositorum: ergo sequitur, quod causa esse ipsius Spiritus, est persona, non essentia. Et quia persona Patris generando Filium, communicat totam essentiam suam Filio; ista est causa, quare doctores dicunt, quod Filius est de substantia Patris, & Spiritus de substantia Patris & Filii, ad salvandam unitatem essentiæ, & distinctionem personarum, quia personæ sunt unum, ubi non est oppositio relativa: & sic habetis intellectum propositionis. Stemus in dicto Basilii. Cum dicit, quod ex ore Dei, an est ex ore Dei Patris, an ex ore Dei Filii?

EPHES. Ego non possum concludere quæ dicta sunt per vos, quia videntur invicem contraria. Nam aliquando dicitis, de substantia Patris & Filii, quæ est una numero, Spiritum habere esse: nunc autem mutatis dicta, sequimini dicta doctorum, & dicitis, quod substantia per se non generat, sed mediante persona.

PROV. Nunquam dixi mediante persona: dicas interpres, ut dico.

AND. Quia interpres non bene exponebat, Colossensis dixit in Græco: postea dixit Colossensis.

COLOSS. Propter æquivocationem vos duo non potestis convenire. In theologia communi Latinorum & Græcorum, differt dicere divinam substantiam, & substantiam Patris & Filii: nec intelligatis differentiam realem, sed solam differentiam rationis. Cum [g] itaque audimus doctores dicentes, divina substantia, intelligimus quid commune Patri & Filio & Spiritui sancto: cum dicunt substantiam primam, intelligimus personam.

g Hanc Colossensis seu Rhodiensis sententiam refert etiam Græcus scriptor sess. 19. & paulo infra idem replicat, & explicat Provinc. ubi incipit; *Attende*.

EPHES. Interdum, non semper.

COLOSS.

ANNO CHRISTI 1439.

COLLATIO XVI.

COLOSS. Nos habemus doctores, qui dicunt, quod substantia Patris intelligitur Patris persona.

IMPER. Non videtur posse responderi duobus, maxime adinvicem differentibus.

CARD. Hi duo patres locuti sunt, ut declarentur verba: sed nulla erat differentia.

PROV. Nos dicimus, quod Isaac, ut suppositum, genuit Jacob de persona sua: modo natura Isaac non est illa quæ genuit Jacob, sed natura ipsius Isaac est principium quo produxit illum filium, & est idem quod communicatur. Modo dico, quod Jacob sit de natura Isaac, non potest nisi hoc modo intelligi de Isaac, id est, de supposito agentis, quia actiones sunt suppositorum; & de natura Isaac, tanquam de principio, quod est communicatum, modo si possibile esset, quod natura Isaac & Jacob essent idem: cum tamen sint duo numero, exemplum esset bonum. Modo quia generatio in divinis est infinitæ perfectionis, ita dicimus, quia pater quod est hypostasis & subsistentiæ, istud suppositum est quod generat, quia generare est actio notionalis, & solum competit supposito. Modo substantia Patris est principium quo Pater generat, & est id quod datur Filio, & quod communicatur Filio per generationem; & est id quod accipitur a Filio, & quod communicatur Filio, sicut in humanis natura Isaac est illa quæ accipitur a Jacob, supposito generato, & communicatur eidem. Sed differentia est propter excellentiam, quia in Patre & Filio & Spiritu sancto una est numero; & sic in nullo distinguuntur, nisi quia Pater est Pater, Filius est Filius: & dicimus, quod sapientia, bonitas, & inde omnia communicantur cum hac substantia. Modo quia essentia est nomen abstractum significans essentiam, non suppositum, non potest illi competere actus generationis: & quia est una numero, si generaret, oporteret quod esset distinctio essentiæ & naturæ in divinis, quia idem non generat seipsum, sed oportet quod alium generet: ergo concluditur, quod in divinis essentia nec generat, nec generatur. Cum quæritur, quomodo est de substantia Patris & Filii, dico quod est de substantia Patris, quæ communicatur. Modo pro veritate habenda, quia nulla mihi est sententia, nisi ut veritas habeatur, dicatis ad illud verbum, Ex ore, de quo quæsivi.

EPHES. Collegi ex dictis tuis, quod essentia Patris & Filii, cum sit una numero, est principium Spiritus sancti: nam hoc [a] potius gaudere soles. Cum autem Pater & Filius producant Spiritum sanctum, per communem essentiam illum producunt. Quoniam vero cum auditis, ex Patre & Filio Spiritum, necesse intelligitis causam Spiritus esse; numquid non est verum, ut dicamus essentiam & personam causam Spiritus?

[a] Termino scilicet potius principii quam causæ, secundum Græcos, ut dictum est.

PROV. Est principium quo, & quod.

EPHES. Utcumque sit, essentiam Patris & Filii esse principium Spiritus, ut principium quo: restat igitur, ut substantia Spiritus sit principiata.

PROV. Non sequitur: nam intelligitur ex principio communicante rem unam, & idem.

AND. Fuit invicem locutio facta per deputatos hinc inde.

EPHES. Dico, si essentia Patris & Filii communis, quæ est una & eadem numero, producit Spiritum?

PROV. Non dicitis bene.

EPHES. Dico, si essentia, quæ est communis Patri & Filio, & una, producit, quid tollit quo minus processio Spiritus sit causata?

PROV. Non [3] sequitur, quia res producta etiam in humanis non producitur nisi ex supposito agentis. Suppositum humanum productum non dicitur, quod sit productum a natura nostra: non valet consequentia, quia humanitas est nomen abstractum secundum theologos, & in suo significatu non significat suppositum. Modo dico sic. Hoc nomen, homo, significat id quod subsistit, hoc suppositum producit aliud humanitate: ergo hoc suppositum est productum ab humanitate, non valet consequentia.

EPHES. Sequitur quod homo productus sit ab isto homine humanitate, ut principio quo; & sic in divinis.

PROV. Et sic non sequitur, quod Spiritus non sit spiratus ab essentia [b] Patris, nec spirata, nec genita. Ego dico, quod pro finali habenda veritate, resolutio patrum qui fuerunt in aliis conciliis, fuit semper ad testimonia sanctorum patrum; ita quod in omni diffinitione fidei cum voluerunt ponere terminum, adducebant testimonia sanctorum patrum, & acquiescebant: & ita ego volebam facere, & ideo induxi auctoritatem, & non rationes. Vos adduxistis auctoritatem Basilii. Satis dictum sit pro intelligentia auctoritatis per vos introductæ, quia omnes intelligunt, quod Spiritus sit ex ore Dei, & quod non est aliunde: ita dicit textus. Postquam ego gessi tibi morem ad auctoritatem tuam, veniatis ad auctoritatem Basilii secundam, quam induxi, & discutiamus testimonium: istud videtur rationabile.

[b] Ut principio, quo. Vide statim infra eumdem Provinc. ubi incipit, Attende.

EPHES. Auctoritas illa Basilii sucipiet postea inquisitionem. Videamus dicta vestra. Ergo dixisti, quod in humanis suppositum producit secundum humanitatem, sed non dicitur homo ex humanitate, sed ex hoc homine secundum communem naturam humanitatis. Numquid ita dicendum est in divinis, quod hoc suppositum non producatur ab essentia deitatis, sed ab hoc supposito? Si debet dici in divinis, ut in humanis non debet dici, quod ex communi divina essentia producatur aliqua divinarum personarum, cum divina essentia non sit in se, ut quod producere possit. Cum audimus de substantia Patris & Filii esse Spiritum, non debemus intelligere substantiam velut causam: non est de natura essentiæ generare nec in humanis.

PROV. Volo ostendere, quod hoc esse ex alio, intelligatur de persona: & hoc ostendo ex auctoritate Basilii allegata in præcedenti congregatione. Dicit sic in tertio contra Eunomium [c]: Quæ enim necessitas, si dignitate atque ordine tertius est Spiritus, tertium quoque esse natura? Namque secundum esse a Filio, ab eo esse habens, & ab eo accipiens & annuntians nobis, atque omnino ex ea causa pendentem, pietatis tradidit sermo: natura vero uti tertia, nec ex sanctis scripturis edocti sumus, nec ex his quæ dicta sunt, consequencer colligere possumus. Dicit Basilius, quod ex ipso Filio habet esse, & ut ex causa: non dicit aliud. Dicatis quid vultis modo ex prima propositione hesterna, quia procedere est habere esse ab alio, prout omnes doctores tenent. Si secundum Basilium hic Spiritus habet esse, & accipit esse a Filio, & pendet ex illo ut causa, necessario sequitur, nisi negemus Basilium, quod Spiritus procedat a Filio.

[c] Vide infra collat. 17. & 18. plura de hac auctoritate.

COLLATIO XVI.

ANNO CHRISTI 1439.

Quantæ auctoritatis sit Basilius in materia Spiritus sancti, omnes patres Chalcedonensis concilii [a] in allocutione facta ad Marcianum ita dicunt de Basilio: Sic magnus Basilius minister gratiæ subsistentiarum evidentiam declaravit, & sancti Spiritus doctrinam diligentius tradidit, consacerdotum suorum eliciens subscriptionem. Modo si omnes patres Chalcedonensis concilii dederunt Basilio tanta testimonia in materia Spiritus sancti, & ipse ita clare dicat in hoc loco, videtur necessario, quod & vestri & nostri debent sequi suam doctrinam in re fidei. Hic est textus in Græco antiquissimus: si vultis audire, potestis modo: habet quod est ex Filio, & non fit mentio de essentia.

EPHES. Inquirenda est auctoritas Basilii ex quæsitis propositis.

PROV. Dicatis, quia hæc enucleat omnem nostram disputationem.

EPHES. Reputemus dicta, quod substantiam Patris & Filii, quæ est una numero, datis principium esse & causam Spiritus, quia videtur ex hoc, essentiam Spiritus factam esse. Deinde duæ substantię in divina Trinitate colliguntur, quæ sunt sibi invicem oppositæ secundum causam & causatum: hoc autem longe est a theologia Christiana, & penitus alienum, neque ab ullo doctorum dictum. Nam dicunt: Essentia neque generat, neque producit, neque secundum essentiam Pater generat aut producit, neque Filius, ut vos dicitis, sed secundum suam substantiam, hoc est secundum suam naturalem proprietatem. Ergo communis substantia Patris & Filii non est a se causa, nec aut quo, aut quod: nam neque ipsa, neque per ipsam Spiritus generatur vel producitur, sed secundum suam personalem & susceptivam proprietatem. Hæc denique collecta sunt ex dictis tuis, neque poteris emendare quæ dicta sunt in præsenti, neque alio tempore. Nunc ingrediamur ad auctoritatem Basilii.

PROV. Dicitis, quod videtur sequi ex meis dictis, quod essentia divina sit causata: sed ego pono, quod essentia. [b]

EPHES. Non tantum dico, quod substantia divina sit causata, sed quod sit divisa.

PROV. Attende ad interpretationem. Substantia quandoque capitur pro eo quod exprimitur per diffinitionem rei; ut dicimus: Diffinitio indicat quod est esse rei: & ista est quidditas, essentia, vel natura; & in suo significatu non connotat suppositum, sed semper significat illam formam, sive essentiam, sive naturam. Alio modo (& hoc habetis 5. metaphysicæ in capite de substantia, & nostri doctores ita distinguunt) capitur substantia pro supposito quod substat speciebus superioribus: sicut dicimus, quod in linea substantiæ, sive prædicamentali, ut ponit Porphyrius, ponitur hic homo, velut Socrates, Plato; & hæc sunt supposita, & vocantur substantia. Ista substantia quæ est suppositum, quandoque vocatur hypostasis, quandoque subsistentia, quandoque res naturæ: & in natura humana vocatur persona, qui est intellectualis naturæ incommunicabilis subsistentia. Itaque in specie intellectuali id quod in aliis speciebus vocatur suppositum, & substantia, & subsistentia, vel res naturæ, in intellectualibus vocatur persona. Hoc posito, quia doctores sancti volentes instare contra Arium & contra Macedonium (quorum primus dixit, Filium esse creaturam, & non de substantia Patris: secundus dixit, Spiritum esse

A creaturam) usi sunt hoc modo loquendi, quod Filius esset de essentia Patris, & quod Spiritus esset de essentia & substantia Patris & Filii. Si capiamus substantiam pro subsistentia, cum Pater sit in intellectuali natura, & cum sit persona, ita potest dici subsistentia & substantia, res naturæ, & suppositum. Si sumatur sic, idem est dicere, quod generare competat personæ Patris, ac si diceretur, quod competit huic substantiæ, quia hæc substantia, quæ est idem quod pater & paternitas, illa est quæ generat, & nullo modo communicatur; quia proprietates non sunt communicabiles. Doctores nostri Latini omnes non utuntur hoc termino, substantia, pro persona Patris, nec persona Spiritus sancti;

B sed retinuerunt nomen substantiæ, secundum quod in humanis exprimitur, quod dicitur essentia, vel natura. Cum dicimus secundum Latinos nostros, quod Spiritus est de substantia Patris, capimus substantiam pro essentia, quæ est in Patre. Modo ego distinxi substantiam duobus modis. Substantia quandoque sumitur pro supposito, & tunc est idem quod persona in divinis, & est idem quod subsistentia & hypostasis. Alio modo sumitur, & hoc secundum philosophos & theologos, prout dicimus, quod diffinitio indicat substantiam rei: & hæc est quidditas, vocata natura & essentia. Quando igitur doctores nostri dicunt, quod Spiritus est de substantia Patris, vel de substantia Filii, non capiunt

C substantiam pro substantia Patris, sed capiunt pro natura. Illa ergo essentia est in Patre, & idem est realiter quod Pater. Et nomen Patris dicit essentiam, & dicit relationem, secundum quam hoc suppositum distinguitur ab alio. Hæc essentia communis est in Patre. Illa est quæ communicatur Filio per generationem, & hoc est principium quo Pater generat & producit Filium. Sed hæc essentia non communicatur Filio secundum esse quod habet in Patre. Et in hoc est deceptio tua, quia non intelligis, quod cum dicimus, quod essentia Patris communicatur Filio, non dicimus secundum esse quod habet in Patre, quia sequeretur, quod generaret, quod est impossibile: ista essentia sic absolu-

D te, prout potentia generandi, illa est principium quo, & est id quod communicatur & datur a Patre ipsi Filio: modo in generatione Patris respectu Filii omnia communicantur cum essentia, excepto esse paternitatis, seu proprietatis, quia hoc non communicatur. Sed esse principium Spiritus non repugnat filiationi: ergo communicando habet, ut essentiam, ita & esse principium Spiritus sancti: quia esse principium Spiritus in Patre, non repugnat filiationi, seu proprietati Filii. Neque sic consequitur, quod aliquo modo sit causata, vel causet. Hoc modo omnes doctores Latini dant hunc intellectum, & declarant in illis disputationibus, in quibus dicitur, quod Filius est de substantia Patris, & Spi-

E ritus de substantia Patris & Filii. Sic teneatis intellectum de substantia cum distinctione, & non eritis in æquivocis.

AND. Hic fuit lecta auctoritas Basilii in Græco.

CARDIN. Postquam provincialis quæsito tuo respondit, respondeas auctoritati Basilii.

EPHES. Nos cum audimus patres primæ synodi dicentes in primo symbolo, in theologia quæ est de Filio, & Filium genitum ex Patre, id est de substantia Patris; nihil aliud intelligimus, nisi

[a] Parte 3. ejusdem concilii.

[b] Non est finita propositio, interrupta ab Ephesino, quam statim reassumit provincialis.

ANNO CHRISTI 1439.

nisi de persona ejus, hoc est substantia cum proprietatibus. Placetne vobis hoc, quod substantia dicatur persona, an datur vobis alia substantia?

PROV. Ego pluries dixi, non capitis? Audistis, quod nos intelligimus secundum duos modos nomen substantiæ. Secundum unum modum, cum volumus communem substantiam trium personarum ostendere. Secundum alium vero, quando substantiam cum proprietatibus quæ in ea sunt, id est personam. Quando autem in symbolo concilii primi dicitur, Genitum ex Patre, hoc est de substantia Patris, ex omni necessitate intelligere debemus, id est ex 4 persona Patris, non ex alia specie substantiæ: dico, quod in divinis doctores non utuntur nisi istis duobus modis. Sed iste secundus modus apud Latinos nunquam fuit admissus nisi sub nomine subsistentiæ, vel hypostasis, vel personæ, ne quis posset calumniari, quod poneremus tres substantias. Sed prout fuit conclusum in illo Nicæno concilio, cum fuit diffinitum, quod Filius esset ὁμοούσιος cum Patre, quod dicimus, consubstantialis, illa consubstantialitas illa est, quæ secundum primum modum est communis tribus personis: & de ista omnes propositiones intelligendæ sunt de substantia Patris, ut de principio quo.

EPHES. Dixistis, quod substantia secundum quam est unum Pater & Filius, eadem est, quæ est communis tribus personis.

PROV. Ita.

EPHES. Vide si verum est dicere, quod ex communi tribus personis substantia procedat personaliter Spiritus. Nam dixistis antea, quod ex communi Patris & Filii procedat Spiritus.

PROV. Vellem ut melius intelligeretur hæc propositio de proprietate & essentia. Facitis aliquam distinctionem inter proprietatem & essentiam?

EPHES. Maximam.

PROV. Quæ est? realis, vel secundum rationem?

EPHES. Secundum rationem nostram.

PROV. Proprietates istæ sunt idem cum persona, scilicet paternitas & Pater?

EPHES. Secundum rem vel suppositum idem sunt; sed distinguuntur ratione.

PROV. Modo in persona Patris est paternitas & essentia, quæ est communis tribus. Persona ergo Patris non distinguitur a paternitate & essentia, nisi secundum rationem. Est sic?

EPHES. Sic.

PROV. Bene dicitis. Cum ergo in Patre non sit nisi paternitas, quomodo Pater generat? quid est quod communicat Filio? an paternitas, vel essentia vel utraque?

EPHES. Id quod communicatur Filio, est substantia vel essentia: sed secundum proprietatem ejus paternam est principium esse Filii, non ipsa substantia, quæ est communis tribus.

PROV. Id quod communicatur Filio, est substantia, & illa quæ est communis tribus: quia in persona Patris non est nisi ista essentia & paternitas, nil plus. Si ergo non communicatur proprietas, non suppositum, non substantia secundo[a] modo, de necessitate sequitur, quod si Pater communicat quid Filio, communicet communem essentiam.

a Quæ est idem quod suppositum, ut paulo supra declaravit idem Provinc.

EPHES. Ita, hoc nos diximus, quod communis tribus substantia est, quam Filio communicat; quæ cum sit una numero, dividitur.

COLLATIO XVI.

PROV. Verbum, dividitur, non est in divinis: dicas.

EPHES. Quæ cum sit una numero, dividitur secundum rationem nostram in Patre & Filio & Spiritu sancto: & propterea dicitur a nobis substantia Patris, & substantia Filii, & substantia Spiritus sancti; intelligentibus nobis per distinctionem horum nominum uniuscujusque personam. Quid est, quod vos colligitis?

PROV. Id quod ego colligo ex istis, colligo unum, quod est contrarium ejus quod dixistis: quia si ista essentia dividitur in tribus personis (quod est falsum) sequeretur, quod essentia Patris quæ communicatur Filio & Spiritui, communicaretur secundum rationem, & non secundum rem. Hoc est falsum, & contra doctores, qui dicunt, quod realiter communicatur: & si quælibet persona non habeat rem nisi per rationem, sequeretur quod essent secundum rationem distinctæ.

EPHES. Ego non dixi, quod personæ sint distinctæ secundum rationem: sed cum nos intelligimus proprietatem simul cum substantia, distinguimus unamquamque personam, & dicimus substantiam Filii ex substantia Patris, propter quæ volumus ostendere personam Filii esse ex substantia Patris: & sic constituimus divinas personas habentes proprietates suas, non quod ipsæ personæ secundum rationem adinvicem distinguantur.

PROV. Vos dicitis, quod communicatio essentiæ est secundum rationem.

EPHES. Non dixi, sed ratione distinguuntur in tribus personis. Quærimus a vobis, quomodo intelligatis, Substantia Patris, substantia Filii, & substantia Spiritus sancti. Intelligitis distinctam?

PROV. Dixi, quod doctores nostri Latini sumunt in divinis substantiam pro essentia, non pro subsistentia: & ideo nunquam dicimus, quod sunt tres substantiæ, licet dicamus, quod sunt tres subsistentiæ & tres hypostases & personæ realiter distinctæ, sed in essentia est unum, & unus Deus. Personæ constituuntur ex essentia & ex proprietate: & ideo nil plus est in persona, nisi essentia & proprietas: & ista duo proprietas & essentia sunt unum secundum rem, & secundum proprietatem personæ distinguuntur realiter, quia sunt ad aliquid; & secundum essentiam sunt unum, & est unus Deus; & hæc essentia communicatur.

AND. Ad alium diem, adstrictis rerum angustia audientium sensibus, negotium est dilatum, Græcis volentibus.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD DECIMAMSEXTAM COLLATIONEM.

1 *Causa.*] Græci pro principio dicunt causam, ut habetur in diffinitione hujus concilii. Vide opuscul. Bessarionis ad Alexium, in fine hujus operis cap. 1.

2. *Replicas.*] Vim faciebat Provincialis, ut Ephesius concederet, Spiritum procedere etiam a Filio, & non tantum esse consubstantialem Patri & Filio, vel procedere a Patre, cui est consubstantialis Filius, & non a Filio, ut infra.

3. *Se-*

COLLATIO XVII.

ANNO CHRISTI 1439.

3. *Sequitur.*] Jam dixerat non esse principiatam, quia intelligitur ex principio communicante unum & idem. Modo ulterius respondet, non esse principium & causam ipsam essentiam, nisi ut in supposito.

4. *Persona Patris.*] Sensus Provincialis est, quod cum dicit concilium Nicænum, *Genitum ex Patre, hoc est de substantia Patris*; intelligendum est de persona Patris ut quod, & de essentia ut quo, non autem quasi ex aliqua tertia specie substantiæ. Ideo subdit concilium ibidem, *Consubstantialem Patri*: tunc enim agebatur de hoc articulo consubstantialitatis contra Arium.

COLLATIO DECIMASEPTIMA.

DIE VIII. MARTII.

Examinatur auctoritas Basilii de processione Spiritus sancti a Filio, variis allatis codicibus tam integris, quam corruptis.

AND. DIE octava Martii in conventu Florentiæ tertio Ephesinus hoc modo colluctationi principium dedit.

EPHES. Pridie, reverendissime pater, dimisimus secundam auctoritatem Basilii per vos allatam: quare videtur, ut legatur auctoritas, si placet, ut ambo illam consideremus.

Vide supra Collat. 15. & in Græco Sess. 20.

AND. Fuit lecta auctoritas in Græco, demum in [1] Latino. Quæ autem necessitas, si dignitate aut ordine tertius est Spiritus, tertium esse natura? Dignitate namque aut ordine secundum esse a Filio, cum ab ipso habeat esse, & ab eo accipiat & annunciet nobis, & omnino ab illa [2] dependeat causa, pietatis tradit sermo: natura uti tertia, nec a sanctis scripturis edocti sumus, neque ex sanctorum dictis colligere possumus.

EPHES. Liber iste reperitur apud nos ita corruptus, ita adulteratus, circa istam auctoritatem, ut per vos dicta est. Nam sunt in Constantinopoli quatuor vel quinque libri, qui ita etiam se habent. Libri enim qui sanam & incorruptam habent sententiam, sunt prope mille, vel plures, qui quidem digni sunt & propter multitudinem & antiquitatem, & qui etiam servant consequentiam secundum intentionem doctoris. Videtur, quod id quod passum est sanctum symbolum [a], manifeste hoc idem passus sit liber per manus eorum qui alias sentiunt, & suscepit additionem, quæ multam contrarietatem habet, & quæ multam incongruentiam, & inconsequenter & auctoritati & intentioni doctoris. Primo itaque aspicite librum istum antiquissimum apud nos, ubi nulla est additio: deinde inquiramus consequentiam auctoritatis ad ea quæ dicta sunt, & quæ sequuntur intentionem doctoris.

a Intelligit de addit. processi. a Filio, quam Julianus card. supra ex vetustis codicibus probavit legi in symbolo septimæ synodi.

PROV. Audiatis, & postea legetis. Audivimus duo a vestra paternitate. Primo, quod libenter voluissetis prosequi materiam, de qua in præcedenti congregatione feceratis mentionem. Et quia propter meam requisitionem descenditis ad auctoritatem Basilii, reservantes illa ad sequentia, & super hoc multum mihi placet ut semper incipiamus a testimoniis sanctorum patrum; quia semper testimonia termini sunt, ad quos vos & nos debemus intendere: post testimonia ero paratissimus respondere ad quæsita tua. Secundum dixistis, quod liber noster fortasse patitur calumniam per additionem, ut etiam alias dicebatis de additione in symbolo. Ad hanc particulam de symbolo sic dicimus, quod ita clare per reverendissimum dominum cardinalem dictum est, ut nil lucidius dici possit. Ad

A primum, sicut alias dictum est in loco isto, si aliquid dubitationis apud vos remanet, expleta ista materia, semper erimus parati respondere. Ad factum libri ita dicimus, quod iste liber de anno præterito de Constantinopoli adductus est, & dominus Nicolaus de Cusa portavit: & est liber in membranis [3] non in papyro, & antiquissimus, ita ut secundum judicium plurimorum qui viderunt, visa antiquitate, videtur scriptus ultra 600. annos, & sic ante separationem hanc: & est ita correctus, & appunctatus, & ordinatus, ut nil deficiat. Dico igitur, quod falsitas non potest attribui huic libro de additione. Primo, quia nunquam fuit apud Latinos, nisi modo: videatis omnes vos si est posita rasura vel ad-

Vide S. Antonin. tit. 22. cap. 1[illegible]

B ditio. Secundo, quia ratio istius additionis, de qua dicitis, non videtur posse attribui Latinis. Ratio est, quia usque ad horam præsentem, (ut cum venia semper dicam) ex vestrismet libris, & ex synodis antiquissimis apparet manifeste, quod vitium corrumpendi libros, & auferendi quæ quandoque faciebant contra impugnantes fidem, fuit deprehensum in partibus vestris. Legatis in epistola per Cyrillum ad Joannem Antiochenum scripta, cujus initium est; Exultent cœli: in fine illius, quæ etiam subscripta fuit a tota Chalcedonensi synodo, ita scribit [b]: Nam si quidam eorum qui recta pervertere solent, meas voces immutant ad placitum, non admiretur hoc tua sanctitas; sciens, quoniam etiam om-

b In actis concil. Ephes. part. 3. cap. 34.

C nes hæretici de scripturis divinitus inspiratis suorum colligunt errorum occasionem, ea, quæ dicta recte sunt, sua malitia corrumpentes. Et ponit exemplum, ultra suam, de Athanasii epistola, ostendens quod epistola Athanasii ad Epictetum fuit corrupta. Idem beatus Cyrillus scribens ad Acacium in epistola cujus initium est, [c] Mutua re vera locutio; in fine ita loquitur: Si autem quasi a me scripta, a quibusdam proferatur epistola, quod pœnitentiam egerim de his quæ apud Ephesum gessimus, derideatur: nam sumus per Dei gratiam in bono sensu, nec extra rationem rectam ferimur. Ex quibus verbis habetur manifeste, quod semper Cyrillus fuit illius sententiæ, qua fuerat in tertia synodo: & in illamet

c Alias, *Res sane dulcis*. In act. concil. Ephes. part. 3. cap. 35. in fine.

D epistola introducit Emisenum episcopum, qui detulerat Cyrillo illam epistolam Athanasii ad Epictetum corruptam, & interrogabat Cyrillum, si erat ejusdem fidei, prout Athanasius: & beatus Cyrillus ita respondit: Si habes epistolam Athanasii ad Epictetum integram, & non corruptam, ejusdem fidei sum cum Athanasio. Viderunt hanc epistolam cum illa quam habebat apud se, & apparuit, quod erat difformis: & in toto oriente non fuit reperta epistola integra Athanasii, nisi apud Cyrillum; unde ille Emisenus correxit suam ad exemplum illius quæ erat apud Cyrillum, & misit correctam Joanni Antiocheno. Modo non videtur irrationabile, quod stante isto dissidio nostro, illi primi, quibus ma-

E gis imputandum est quam posterioribus, assumentes occasionem divisionum ex hac parte processionis Spiritus sancti a Patre & Filio, quæ semper fuerat a principio fidei nostræ usque ad illam horam clara, ad removendum hoc quod Basilius ponit, quod corruperint libros, de quibus dicis: unde verisimiliter creditur, quod Spiritus sanctus reservaverit hunc librum in urbe Constantinopolitana, ut non invenirentur ab illis. Quare ex dictis nulla sequitur ratio, quod hic sit fallacia additionis. Ulterius, quia nos & vos convenimus ad videndum veritatem, ex mutua

Anno Christi 1439.

tua caritate in sancta intentione debemus invicem libros communicare. Et quia res hæc est magni ponderis: si aliquis apud vos habet librum Basilii antiquissimum, producantur omnes vestri, & conferantur cum isto. Secundo videantur sequentia, ut ex præcedentibus & sequentibus de necessitate concludatur, quod ita voluerit. Hæc sunt quæ pro nunc habemus.

Card. Legatur particula, prout in libro vestro: & ostendatur liber noster: & vester est in papyro?

Ephes. Ita.

And. Hoc medio invicem ostensi sunt libri imperatori.

Ephes. Quod liber iste similis apud nos inveniatur habens additionem, prout & vos produxistis, nos etiam professi sumus: propterea non est mirandum, si liber iste de libris illis qui inveniebantur in Constantinopoli, habitus sit. Videtur itaque potius non fecisse nos talem additionem. Nam si nos fecissemus, de facili potuissemus nos delere omnes libros qui in Constantinopoli inveniebantur, cum sint pauci libri, qui hanc additionem habeant. Sed cum usi fuerimus simplicitate, nos permisimus ut starent libri, in quibus erat contraria opinio, de quibus potest dici hunc inde transductum. Verisimile etiam est librum hunc fuisse scriptum ab aliquo, qui apud illas partes fuit illius opinionis: & hoc modo non est mirandum, cum verisimile sit, etiam in istis partibus fuisse aliquos, qui fuerunt nostræ opinionis. Quod autem multoties corruptio facta fuerit in illis partibus a nonnullis hæreticis, qui novas quasdam opiniones inducebant in ecclesiam, assentimur, & habemus auctoritates quas produxistis, quæ dicunt quod dicitis. Sed apud vos bene scitis fuisse tempore papæ Zosimi producta gesta Nicæni concilii ad concilium [a] Carthaginense. Nam scripsit ille papa Zosimus illi concilio, quod Nicænum concilium in canonibus suis dedit auctoritatem apostolorum & primatum totius orbis summo pontifici Romano [b], allegatis canonibus quibusdam concilii Nicæni: quem canonem cum non cognoverint, qui erant in concilio Carthaginensi, non susceperunt ita de facili, sed dixerunt: Nos nil tale habemus in canonibus Nicænis, & propterea quæremus authentica Nicæna a pontificibus orientalibus, hoc est patriarcha Alexandrino beato Cyrillo Constantinopolitano beato [c] Sophronio. Hæc authentica Nicæna fuerunt requisita a dictis episcopis per epistolas concilii, & missa fuerunt eis, & inventa sunt nullatenus habere canonem illum, quem papa produxit: propterea scripserunt ipsi, quod non quæreret amplius auctoritatem apostolorum, cum non fuerit ei tradita per canones conciliorum. Vides quomodo papa ille adulterinum canonem produxerit, præsertim cum scripserit ad tale magnum concilium, & de tam maxima re. Non est itaque mirandum, si apud nos aliqui libros corruperint, volentes innovare dogmata, & inniti voluntatibus propriis. Et in hac auctoritate Basilii est multitudo & antiquitas librorum, quæ libro nostro victoriam dant: & hoc ipsum, quod fuerint libri pauci, & quod non fuerunt deleti, licet fuerit possibile propter paucitatem, videtur quod confisi nos veritate & aliis vocibus Basilii patris nostri, hanc additionem permisimus stare in hujusmodi libris, prout stat.

a Carthaginense VI.

b Et in specie de appellat. ad sedem apostol. ut statim infra in responsione Provinc. ubi incipit, *Justa dicta*: hac eadem collat. Proclo. (legendum Attico.

Collatio XVII.

Prov. Legatis, prout habetis: legatis illa verba, ubi incipit [d], Quæ est necessitas, ad verba Eunomii, illa videlicet: Cum vero sufficiant tanta de unigenito, justum est de Paracleto dicere, neque sequentes aliorum opiniones non exquisitas, sed custodientes in omnibus sanctorum doctrinam, a quibus cum tertium ipsum dignitate & ordine didicerimus, tertium, & natura credimus.

d Incipiunt examinare antecedentia & consequentia S. Basilii lib. contra Eunomiú dnitio, ut appareat sensus ejusdem ad confirmationem præcedentis auctoritatis adductæ ex eodem; & pro clariori intelligetia videndus est textus S. Basilii.

Ephes. Eunomius sic dicit.

Prov. Nos scimus.

Ephes. Eunomius sic dicit, quod cum voluerit dicere de Paracleto, non sequeretur opinionem multorum, sed custodiret sanctorum doctrinam, a quibus dicit Spiritum esse tertium in dignitate & ordine, & propter hoc tertium esse natura. Videamus quid ad hoc dicat Basilius.

And. Surrexit legens hæc verba Basilii. Quod autem ipse non putet oportere in simplici & rudi fide multorum manere, sed artificiosis quibusdam & sophisticis sermonibus iterum ad id quod sibi videtur, decipiat veritatem, satis ex his quæ dixit, ostendit. Nam cum ipse contemnat multorum opiniones, qui sentiunt Spiritum sanctum nosci ex sanctorum doctrina, hos qui eam tradiderunt, tacet: nunc etiam illa faciens, quæ in sermonibus qui sunt de unigenito, fecisse ostenditur, dicit a sanctis didicisse tertium esse dignitate & ordine, a seipso credidisse tertium esse natura. Qui autem sint sancti, & quibus sermonibus dixerint, dicere non potest. Nunquid fuit unquam homo sic audax qui divinorum dogmatum innovationes induceret. Itane se habet liber vester?

Prov. Ita: hic dicit Basilius occurrens Eunomio, quod ab his quæ dixit, manifestavit satis, quod ipse non vult perseverare in simplici & rudi fide & multorum, sed decipit veritatem, ut sibi videtur, & contemnit multorum opiniones, qui sanctificant Spiritum. Fingit se custodire doctrinam sanctorum: qui autem sunt sancti, & quibus sermonibus dixerint, tacet: ipsum inculpat ut audacem, & innovationem dogmatum producentem. Habesne quæ dicta sunt?

Ephes. Videtur ex his beatum Basilium non suscepisse, quod sanctorum hæc fuerit doctrina, tertium esse dignitate & ordine Spiritum. Imo ipse accusat Eunomium, ut audacem & fallacem. Nonne de necessitate quæ dicta sunt, inferuntur? Videamus quæ sequuntur, & addiscamus, si potius quæ sunt in vestro libro, faciant pro nobis.

Prov. Vos videmini inferre, quod nos non inferimus.

And. Continuavit legens. Quæ ergo necessitas est, si dignitate & ordine tertius est Spiritus, tertium etiam esse natura? Nam dignitate quidem secundum esse a Filio tradit forte pietatis sermo: natura autem tertia uti, nec a sanctis doctrinis docti sumus, neque ex his quæ prædicta sunt, consequenter possibile est syllogizare vel colligere. Nam sicut Filius ordine secundus a Patre, quia ab ipso est, quia principium & causa ipsius est Pater, & quoniam per ipsum accessus est ad Deum Patrem; natura non secundus, quia deitas in utroque una est: manifestum quod Spiritus sanctus etsi succedit Filio dignitate, & ordine, non inde sequi verisi-

COLLATIO XVII.

verisimiliter, ut concedamus ipsum esse alienæ A naturæ.

EPHES. In hac parte cum primo inculpaverit Eunomium Basilius, ut innovatorem & audacem, quia sanctis apponebat quæ per ipsos non sunt dicta: postea concedit per suppositionem tertium esse dignitate & ordine Spiritum sanctum, sed non ex hoc, ut ex necessitate, inferri tertium natura. Eunomium improbat dicentem se custodire doctrinam sanctorum: Contemnens, inquit, opinionem multorum, qui Spiritum sanctum glorificant, dicit se custodire doctrinam sanctorum: sed qui sunt sancti, & quibus sermonibus hoc dixerunt, nunquam ausus est ostendere audax homo, qui innovator est dogmatum divinorum. In his Basi- B lius videtur clare nullo modo suscipere nec putare esse doctrinam sanctorum, tertium esse dignitate & ordine Spiritum. Postea cum hoc concesserit per suppositionem, infert sic: Quæ necessitas, si dignitate & ordine tertius est Spiritus, tertium esse natura? Nam esse a Filio dignitate secundum, tradidit forte pietatis sermo. Ita liber noster habet; cum liber iste sit antiquissimus, ut videtur, & consona sint dictis. Qui enim omnino noluit suscipere, tertium esse ordine & dignitate Spiritum, nec putare doctrinam sanctorum, sed dedit per suppositionem; quomodo ipse poterat reddere rationem, quod propter hoc secundus est a Filio Spiritus, quia ab ipso habet esse, & ac- C cipit, & annunciat nobis? Id quod non suscepit prius, quomodo de eo debeat reddere rationem? & impertinens est additio intentioni beati Basilii: hoc magis est conveniens, quod in nostro jacet libro, quod per suppositionem det hoc: & inferius dicit amplius, cum dixisset exempla angelorum, sic in libro nostro dicit, nescio si taliter & in vestro jacet: legantur exempla.

PROV. Scio exempla de angelis, & de sanctis, & de stellis.

EPHES. Volo quod legantur.

AND. Legit lector his verbis sic, videlicet & Spiritum sanctum, licet dignitate & ordine succedat, ut dicunt: accepimus namque tertium a D Patre & Filio numerari, ipso domino in introductione salutaris baptismatis tradente ordinem: cum dicit: *Ite, baptizate in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*, sed ad naturam tertiam a natura Patris & Filii dejectum nusquam recepimus.

Matth. 28.

EPHES. Sic positis exemplis, cum dubitatione dicimus dedisse sermonem, quod etsi tertius est dignitate, ut dicunt, (sic in libro nostro jacet) quonam modo Basilius dixisset hoc, & dedisset pro concesso, Spiritum esse tertium, & secundum a Filio, si ex seipso penitus hoc negavit, & alienum a doctrina sanctorum putavit? Quod autem hanc opinionem nullo modo habuerit Basilius, nec senserit Spi- E ritum a Filio procedere, & ab ipso accipere esse, testis est nobis non alius, sed ipsemet scribens in epistola quam scribit fratri Gregorio de differentia essentiæ & personæ, ut ab auctoritate quæ legenda est, manifeste cerneretur intentio Basilii, & qualem opinionem habuerit de processione Spiritus. Nam dicit sic in 4 epistola: Quoniam Spiritus sanctus, a quo omnis creatorum bonorum largitio manat, a Filio pendet, cum quo indistanter consideratur, a causa autem Patris pendens, habet esse, unde & procedit: hoc notionale secundum proprietatem personæ habet, quod post Filium & cum ipso agnoscitur, & quod a Patre subsistat: Filius autem, qui Spiritum qui a Patre procedit, per se & cum se ostendit, solus unigenitus a non genito, lumen splendens, nullam secundum proprietatem notionum habet communicationem a Patre ad Spiritum, sed quod tantummodo his signis indicatur.

ANNO CHRISTI 1439.

In hac auctoritate plane Basilius a Patre solum habere esse dicit: nam dicit sic: Spiritus sanctus a Filio quidem pendet, hoc est, post Filium ordinatus est. Postea reddens rationem, non dicit, quod ab ipso procedat, aut ab ipso habeat esse, ut auctoritas quæ a vobis producta est, dicit: sed cum ipso indistanter comprehenditur, cum a Patre procedat: & infert partiali figura dividens sermonem, A paterna causa pendens habet esse, unde & procedit. Videsne quomodo soli Patri dat causam Spiritus? quod pendens habeat esse Spiritus [a]. Nunquam in hac auctoritate contraria sibi sanctus dixisset. Nam ratio non permittit hoc Filio dari: datum est sibi notionale signum, quod cum ipso indistanter comprehendatur, & subdit: Filius, qui per se & secum notificat Spiritum. Non dicit, quod ipse producat, sed quod a Patre procedentem notificat. Deinde dicit: Non genitus ex non genito [b] Patre splendet: dixit Filium nullam habere communionem juxta proprietatem hujusmodi, a Patre aut a Spiritu. Non ergo aliquam communicationem habet in productione Spiritus, quæ personæ Patris attribuitur: sed dicit, Cum Filio agnoscitur & Spiritus sanctus, his, & non [c] aliis, solus genitus a Patre, quia per se & cum seipso notificat Spiritum. Ergo his solis ostenditur & cognoscitur, & non aliis. Quomodo communicat productioni Spiritus, quæ Patri attribuitur soli?

a a solo f... licet Patr... secundum Ephesinu...

b Patre, f... licet Filii...

c Scilicet signis.

PROV. Multa dicta sunt per reverendum patrem, quæ forte potuissent paucioribus exprimi, si volumus venire ad rei veritatem, cum veritas paucis sit contenta. Sic ergo respondeo breviter ad dicta duo, quæ permisistis ad dejiciendam auctoritatem: sic dico. Cum ipse dixisti, quod liber productus in medium potuit corrumpi per aliquem ibi existentem, qui teneret nostram opinionem: hoc sic rejicitur, quod a tempore quo liber scriptus est, ut manifeste apparet ejus inspectu, eo tempore nulla erat divisio inter Latinos & Græcos: & hæc videtur satis evidens conjectura. Secundo, quia non est dictum per me, quod patres qui sunt in præsenti tempore, vel qui paulo ante nos fuerunt, debuerunt libros corrupisse: sed dicimus de auctoribus hujus divisionis, qui cum viderunt, quod doctores Græci & Latini hanc opinionem tenerent (ut manifeste ostendetur cum vestris libris) non invenerunt meliorem viam coloris sui, quam ad falsificandum libros, quos potuerunt habere. Quoad secundum sic dico. Allegavisti Zosimum papam, & dixisti, quod misit certos canones Nicænos ad concilium Carthaginense; volens inferre, Zosimum misisse canonem corruptum, & quod Zosimus fecerit hanc falsitatem: non allegasti aliquem doctorem qui hoc dicat, aut hæreticum. Ego allegavi vobis duo magna testimonia in duabus epistolis beati Cyrilli, quarum una fuit acceptata per totum concilium Chalcedo-

ANNO CHRISTI 1439.

COLLATIO XVII.

cedonenſe. Quare qui talia vult impugnare, A oportet ut non loquatur ex ſe, ſed magni doctoris introducat auctoritatem. Debes bene recordari, quod reverendus dominus cardinalis produxit teſtes authenticos & antiquiſſimos; epiſtolam ſancti Julii [a] papæ, & epiſtolam Liberii [b] papæ; & qualiter beatus Athanaſius in illa perſecutione quam habuit a concilio Antiocheno, ubi fuit damnatus, ſcribens ad ſanctum Marcum [c] & Felicem papam, ac Julium, ac Liberium, qui omnes fuerunt ſuo tempore, ſupplicavit iſtis pontificibus, ut cum haberent geſta Nicæni concilii in ſede Romana, quia per totum orientem ab illis Arianis fuerant corrupta [d]: ibi reſcribunt illi pontifices ſ Athanaſio, qualiter habebant in patriarchio B Romano integra in Græco & Latino cum ſigillis & ſubſcriptione patrum, qui Nicææ fuerunt, & quod illa reſervabant pro maxima veneratione, & quod nolebant mittere originalia, & quod mitterent certa capitula, eo quod ipſe appellaverat a concilio illo ad ſedem Romanam; & inſurgebant contra eum illi Ariani, quod non poterat appellare a ſententia Antiocheni concilii ad papam: & ut ipſe poſſet oſtendere canones Nicænos, quorum vigore bene & optime appellaverat, miſit Liberius multos canones Athanaſio, qui fuerunt vobis nunciati in Ferraria, in epiſtola, inter quos eſt ſpeciale, quod ad ſedem Romanam eſt appellandum a toto Mundo: & ita fuit defenſus Athana- C ſius. Et ideo ſanctus Julius papa reſpondens illi de Antiochia qui fecerant concilium, multum acerrime eos reprehendit de præſumptione, quia fecerunt concilium ſine conſenſu ſedis apoſtolicæ; oſtendens ex concilio Nicæno, quod nullum ratum eſt aut erit unquam concilium, quod Romanæ ſedis non fuerit auctoritate firmatum. Quomodo poſſunt dicere, quod Zoſimus falſificaverit in re quæ clara eſt? Dico quod illi Carthaginenſes, quia ſciebant canones corruptos in toto oriente, & ſic [e] fuerant miſſi. Hæc ſunt teſtimonia ſanctorum, & poſſumus etiam oſtendere libros antiquiſſimos. Eadem facilitate refellitur quod dixiſtis, prout dixiſtis, ſtare [f] autem, quia in tali caſu ma- D gis ſine teſtimoniis eſt loquendum. Nunc ad aliam partem dico ſic, quod ex verbis quæ protuliſtis exponendo dicta Baſilii, non eſt mirum, ſi multa videantur inconvenientia, & cum quæ dixiſtis, quia fundaviſtis expoſitionem ſuper textu corrupto: & dicitur per proverbium, quod parvus error in principio, eſt magnus in fine: nil mirum ſi multa dicta ſunt inconvenientia; & ideo pro intellectu veritatis bonum eſt ut reſtringamus nos ad duo. Primo dixiſti: Spiritus pendet a Filio, ſed tamen Filius non eſt cauſa Spiritus, ſed Pater. Secundo niſus es dicere quod Spiritus non habet talem ordinem & naturam a Filio, ut Filius a Patre: ideo hic dicam certa. Et primo in- E quiro a te, quid intelligas per pendere & eſſe, quia dicis differre, eſſe cauſam, & pendere ab eo: nam apud nos ſemper eſſe dependet a cauſa, ſed in divinis non ponitur effectus, non principiatum. Hoc non dicimus nos Latini. Dicimus in divinis, quod Filius eſt principium de principio, ſicut Deus de Deo, quia Pater eſt principium: & ſecundum modum loquendi ſancti Baſilii non ſolum in hoc loco allegato, ſed in multis aliis (ut oſtendemus) oſtendit, quod eo modo ſe habet Spiritus ad Filium, ſecundum quod pendet ab eo, ut Filius a Patre, declaret differentiam in divinis inter pendere & eſſe cauſam.

AND. Hic voluit reſpondere ad omnia, & Provincialis dixit: Dabitur facultas replicandi.

IMPER. Epheſinus vult dicere circa certa prima: nam ultimo quæſita non ſunt pertinentia.

CARD. Convenimus, ut reſpondeatur quæſito tantum.

IMPER. Quia per hunc patrem dixiſtis, nos ſine auctoritate dixiſſe, volo dare teſtimonium [g].

PROV. Detur teſtimonium.

EPHES. Nos teſtimonium non adduximus, non quod non potuerimus: nam tenemus illud teſtimonium ex libris qui apud nos ſunt. Nam paucos nos portavimus, ſed liber ille invenitur apud vos, & credidimus quod eſſent nota apud vos.

PROV. Quomodo vocatur ille liber?

EPHES. Liber canonum [h].

PROV. Nunquam reperietur, quod Zoſimus fecerit fallaciam.

PAPA. Reſpondeatis ad quæſitum, & liber producetur in alio conventu.

EPHES. Ut intelligatis primo in quo differt eſſe cauſa alicujus, & ab eo aliquod pendens, nos ad hoc dicimus, quod beatus Baſilius volens exponere, quid ſibi velit illud, Dependens, dicit pendet, id eſt, cum ipſo ordinatur, & cum ipſo comprehenditur.

CARD. Dicit poſt, vel cum ipſo?

EPHES. Ea quæ connumerantur, non poſſunt una voce proferri, ſed eſt neceſſe quod perſonæ ordinentur, & una præordinetur. Spiritus poſt Filium ordinatur; hoc aliter ſe habere impoſſibile eſt: non quod ab eo habeat cauſam; non hoc dixit Baſilius: ſed pendet, ſcilicet ordinatur cum ipſo, ſimiliter cum ipſo percipitur: hoc dicit Baſilius. Vos autem ubi inveniſtis iſtam veſtram expoſitionem, ut omne quod ab alio dependet, ab eo habeat eſſe?

PROV. In divinis.

EPHES. Ad hanc auctoritatem non egemus interprete, præter ipſum qui dixit, qui intulit cauſam pendentiæ hoc modo: Quia cum ipſo indiſtanter comprehenditur.

PROV. Ergo pendere ſecundum Baſilium, ſecundum tuam expoſitionem, nihil aliud eſt, quam Spiritum ordinari ad Filium. Quid eſt iſte ordo Spiritus ſancti ad Filium? Eſtne ordo originis, aut ſecundum cauſam & cauſatum? aut ordo. Dicatis, ſi eſt originis.

EPHES. Non dico, quod Spiritus ordinetur ad Filium, ſed poſt Filium, ut in connumeratione ſalvo ordine, & cum neceſſitas ſit poſt Patrem Filium, poſt Filium Spiritum.

PROV. Nil aliud eſt, niſi ordo ſecundum connumerationem vocis, ita quod ſecluſo nomine, non eſt aliquis ordo Spiritus ad Filium. Eſt ſic?

EPHES. Eſt quidem neceſſitas etiam ſecundum vocem veſtram, ordinare perſonas divinas: nam nullo modo poſſent numerari, niſi ſervato ordine. Eſt ſecundum rei naturam ordo, ut dicit Baſilius, quod Filius ſolus unigenitus ex ingenito Patre effulgens, poſt ipſum debet numerari, ut unigenitus a Patre: & ſecundum hanc rationem tertius debet dici Spiritus, ne Spiritus præordinetur Filio, & proxime referatur ad Patrem, & videatur eſſe alius Filius: propterea cum Filius numeretur proximus poſt Patrem, tertius eſt Spiritus

a Epiſt. quæ incipit: *Decuerat vos* tom. 1. concil. edit. Binii Colon. in Julio, relata e. omnes epiſcopi 2. q. 6.

b Epiſt. 13. tom. 1. concil.

c Epiſt. quæ incipit, *domine ſancte*, tom. 1. concil ſub Marco.

d Subintelligendum, quod ſibi tranſmitterent: inde enim volebat probare, licere ſibi appellare ad ſedem apoſt. ut ex ſequentibus colligitur.

e Corrupti, ſcilicet, fuerant illis miſſi ab oriente, & ideo quærebant eos ab apoſtolica ſede.

f Deeſt aliquid: ſenſus autem eſt, quod non ſint depravandæ ſententiæ ſanctorum patrum, ſed magis ſine teſtimoniis loquendum.

g De his, ſcilicet, quæ dixerat Epheſius cōtra Zoſimū papam.

h Intelligit de concilio Carthaginenſi ſexto, de quo vide loca ſupra adducta.

COLLATIO XVII.

tus connumeratus. Hic est ordo in divinis, A alium ordinem a theologis non habemus.

PROV. Dicitis, quod ex intentione Basilii ille est ordo naturæ Spiritus ad Filium. Oportet ergo intelligere ordinem naturæ inter Patrem & Filium. Estne ordo alius, quam ordo naturæ inter Spiritum sanctum & Filium? Quia ordo naturæ Spiritus ad Filium secundum vos, est ordinatio, non tamen importat causam. Cum autem ordo inter Filium & Patrem non significet nisi pendentiam, cum dicendo, inter Filium & Patrem est ordo naturæ, intelligatur Filium pendere a Patre, & Patrem esse causam: ita non habendo plus ad ordinem Filii ad Spiritum, solum dicendo, quod est ordo naturæ, necesse sequitur, quod Spiritus pendeat a Filio, & sit B causa [a]. Et hoc probo ex intentione ipsius sancti Basilii. Dicit enim post illa verba quæ fuerunt allegata in hoc libro [b] nostro, continuando intentionem per totum capitulum incipit dicere, assignans causam, quare Spiritus existens tertius in Trinitatis ordine & dignitate, sit secundus a Filio, & tamen habeat unam naturam cum eo: ita demonstrat assignans causam, sicut Filius ordine quidem secundus a Patre, quia ab ipso & per ipsum habemus accessum & adductionem ad Patrem & Deum; natura vero non secundus, quia deitas in utroque una: ita Spiritus quamvis dignitate & ordine secundus ordinetur a Filio, non tamen sequitur quod alienæ naturæ existat. Modo in hoc textu vo- C lens ostendere quod primo dixit, demonstrat, quod qualis est ordo Filii ad Patrem per hoc, quod Pater est ante & causa Filii, & tamen una natura; eumdem ordinem habet Spiritus ad Filium. Hæc clara sunt ex Basilio, & deducit per exempla inconvincibiliter contra Eunomium: & hæc est sententia totius capituli Basilii dicentis, quod omnes angeli sunt unius naturæ, in eadem scilicet natura intellectuali: & tamen ponit ordinem inter eos & dignitatem, allegans multos textus scripturæ, per quos ostendit gradus angelorum & dignitatum, & concludit, quod omnes angeli habent ordinem inter se: [c] non sequitur, quod aliquis angelus sit alterius naturæ [d], quia sicut ordinantur, semper rema- D nent in eadem natura.

EPHES. Est quidem naturalis ordo inter Patrem & Filium, secundum quem Filius habet a Patre esse, & proxime ad ipsum refertur: & hic solus ordo tertium cogit numerare Spiritum. Propter hoc magnus Basilius in Patre & Filio illud pendere nullatenus ponit, nec dicit quod Filius sit secundus, quia ab ipso habeat esse: a Filio dicit Spiritum pendere, hoc est continuum esse & ordinatum cum ipso, [e] ut quia comprehenditur indistanter cum ipso. Et hanc reddit causam, propter quam Spiritus pendeat a Filio, quia de necessitate Filius prius Spiritu intelligitur, quia Filius refertur continuus Patri. Verum si Basilius cognovisset ordinem in- E ter Filium & Spiritum, ut inter Patrem & Filium, atque ita dixisset Spiritum secundum a Filio, ut Filius secundus a Patre, non sugillasset Eunomium, & non vocasset innovatorem scripturæ, eo quod diceret tertium ordine & dignitate esse Spiritum. Ex hoc constat, Basilium non recepisse, sed per suppositionem hoc ponere.

PROV. Loquimini contra textum: vos dixistis, quod inter Spiritum & Filium est ordo naturæ, & quod illa pendentia est ordo naturæ. Nos instamus sic, & super hoc cogita cum hinc recedis, quia ostendimus ex hoc libro, quod eumdem ordinem quem Filius habet ad Patrem, ita Spiritus habet ad Filium: & unum volo dicere imperatori, ut me percipiat.

AND. Volvit verba ad imperatorem, qui doctissimos, ac prudentia & solertia cunctos ex suis prævenire, notissime in pluribus ostendit; & ei protulit.

PROV. Doctores nostri theologi semper conantur non mutare terminos a propria significatione, & ubi philosophi usi sunt terminis propria ipsorum terminatione, ita doctores theologi utuntur terminis, prout sunt firmi in eorum significatione: alias periret omnis scientia Mundi, quia semper essemus in æquivoco terminorum. Modo Aristoteles in quinto libro metaphysicæ in capite quod incipit, Natura, ibi primum modum ponit, quod sit generatio nascentium, ita quod nativitas vocatur natura. Secundus modus est illud principium, ex quo sunt illa nascentia. Et hoc modo sumendo naturam, habet importare ordinem originis, prout nascentia sunt de substantia ejus ex quo nascuntur. Et hoc significatu tam doctores Græci quam Latini, ut Athanasius, & Basilius, & beatus Augustinus, nec non & sequentes dicunt, quod ordo originis unius personæ ad aliam est ordo naturæ: & ad hunc sensum loquitur Basilius & omnes, alias æquivocarent. Ita quod ordo originis nil aliud est nisi capere esse ab aliquo, & naturam ejus a quo est, sicut sumitur in illo secundo modo: & ita omnes doctores Mundi tenent. Si ergo est ordo naturæ Spiritus a Filio, ergo necessario sequitur, quod Spiritus habeat esse a Filio, & accipiat eamdem naturam quam habet Filius. Hoc dicit Basilius in auctoritate adducta: hic est punctus rei nostræ.

EPHES. Antequam diligentius consideremus de ordine naturæ, inquiramus primo quid velit Basilius per hanc auctoritatem. Dicatis mihi; dicitis opinionem Basilii esse, Spiritum ordine & dignitate tertium?

PROV. Ita, & ita loquitur textus.

EPHES. Dicebatne idem, & Eunomius se accepisse a sanctorum patrum doctrina?

PROV. Ita dicebat Eunomius, quod acceperat a scripturis, quod Spiritus sit tertius ordine & dignitate: imo in hoc conveniebant. Sed Basilius dicit, quod non sequitur ex hoc, quod sit tertius natura: & in hoc currit tota sententia capituli, ut demonstrabitur.

EPHES. Veritatem ergo dixisset Eunomius, Spiritum ordine & dignitate tertium, & accepisse a sanctis; & convenisset cum sanctis.

PROV. Ita, & cum Basilio.

EPHES. Videamus si magnus Basilius ita vult.

PROV. Ita.

EPHES. Similiter dicit Eunomius sanctorum custodire doctrinam.

PROV. Liber noster dicit, quod habuit a sanctis, quod Spiritus est tertius ordine & dignitate.

EPHES. Non dicit liber vester, quod simulat Eunomius habere doctrinam sanctorum?

PROV. Infert Basilius: Quæ necessitas est, si ordine & dignitate est tertius, ergo est tertius natura?

EPHES. Non dicit liber vester, simulat?

PROV.

ANNO CHRISTI 1439.

[a] Principiũ scilicet Spiritus sancti.
[b] Loco supra citato, scilicet lib. 3. adversus Eunomium initio.
[c] Subintelligendum, & tamen.
[d] Scilicet, quam intellectualis, ut supra dixerat.
[e] Forte, ut qui.

PROV. Ità quia simulabat illam illationem, A quod esset tertius natura.

EPHES. Basilius non dicit ex his quæ colligebat Eunomius, sed dicit, quod simulat se custodire doctrinam sanctorum, quod sancti dicant, Spiritum esse tertium dignitate & ordine.

PROV. Illa simulatio refertur ad illationem, quia sancti dicentes tertium dignitate & ordine, non faciebant illam illationem: & ideo textus pridie allegatus, post dictum Eunomii singulariter istam illationem dicebat: Sic natura uti tertia, nec ex sanctis scripturis docti sumus, neque ex iis quæ dicta sunt juxta consequentiam colligere possumus. Et sic contra hanc illationem dicebat [6] Basilius; etsi non esset tertius di- B gnitate & ordine, ita dixisset, [a] ut de natura: & quod hoc sit verissimum, per exempla & per deductiones evidentissime colligitur.

EPHES. Si opinio sanctorum & ipsius Basilii fuisset, Spiritum tertium ordine & dignitate, non diceret contra Eunomium, quod simulabat se custodire doctrinam sanctorum: imo dixisset, quod custodiret doctrinam sanctorum, nec aliud quid eum colligere præter posita. Illi dixerunt tertium ordine & dignitate: hic colligit, quod sit tertius natura. Nunc Basilius non attestatur, ut veritatem dicenti, sed dicit: Simulat custodire sanctorum doctrinam. Nam consequenter infert instans contra opinionem, quod illos qui sibi tradiderunt hunc ordinem, tacet, qui autem C sunt sancti, & quibus sermonibus [b]. Vides quomodo negat Basilius hanc esse opinionem sanctorum & suam. Postea dicit, quod audax est homo, divinorum dogmatum innovator. Insinuat innovatorem, & audacem appellat, quia dicebat a sanctis accepisse quæ non dixerant: nullus sanctorum dixit tertium dignitate. Et hoc modo dicit Basilius instans contra rationem Eunomii: alioquin ostendatis ex opinionibus sanctorum hæc esse: nam ostendimus, Basilium non convenisse cum ea, imo extitisse contrarium illius opinionis & doctoris. Nonne habet [c] liber? videatur.

PROV. Hoc de libro consistit in facto. Basilius non dicit, quod habuerit a sanctis? Ego ad- D duco testimonium singularissimum, videlicet magni Athanasii, cujus eamdem sententiam dicit Cyrillus se tenere. Iste beatissimus Athanasius in [d] dialogo disputans in concilio sic contra Arium, dicit istis verbis: Spiritus igitur ex Patris & Filii substantia est, cujus scilicet gratia Filius Dei nominat eum in sanctificato [e] symbolo tertium, ubi habet: *Euntes baptizate eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*. Ex hoc Athanasius, quod Spiritus ponitur in symbolo sanctificato tertia persona, concludit, quod sit de substantia Patris & Filii, & sic quod necessario habeat substantiam a Patre & Filio. De ordine in [f] epistola ad Serapionem sic di- E cit, & fundat sententiam super auctoritatibus scripturæ, ita dicens: Spiritus a Filio accipit, juxta illud quod dominus dicit: *De meo accipiet, & annunciabit vobis*; de Filio dicitur: *In nomine Patris venit*; de Spiritu sancto inquit: *Quem mittit Pater in nomine meo*. [g] Dicit, si talem ordinem & naturam habet Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem; quomodo igitur, qui creaturam dicit, non etiam de Filio necessario dicet? Nunc invincibiliter dicitur testimonio fundato a sanctis doctoribus, quod talem ordinem & naturam habeat Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem. Modo ex istis habetur, quod est tertia persona, & quod talis est ordo: ex hac auctoritate colligitur, quod Spiritus accipit esse a Filio. Declarate quomodo esse Spiritus accipit a Filio. Non est credendum, quod Basilius contradicat Athanasio; & in sequenti congregatione, si Deo placebit, ostendetur ex Basiliomet, qui idem dicit cum beato Athanasio.

a Id est, quod si non esset tertius dignitate & ordine, contra hoc etiã dixisset, ut dixit contra naturam tertiam.

b id, scilicet, dixerint, tacet.

c Scilicet, liber vester.

d Cujus titulus est, De incarnatione, vel de humana natura Christi, in edit. Paris. anno 1572. tom. 3. Vide quæ notavi circa hanc auctoritatem infra collat. 22. ubi denuo eam ponderat Provinc.

e Sanctificatum symbolum vocat verba formæ baptismatis. *Matth.* 28.

f Quæ incipit, *Literæ dilectionis suæ*: alias, *Literæ tui sanctissimi affectus* in edit. Paris. 1572. tom. 3. *Joan.* 16. *Joan.* 5. *Joan.* 14.

g *Forte*, dicite.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI AD DECIMAMSEPTIMAM COLLATIONEM.

1 *Latine.*] Verba sancti Basilii libro tertio contra Eunomium in principio. Hanc eamdem auctoritatem refert supra Andreas collatione 15. & iisdem verbis Græcus scriptor sessione 20. initio. Ceterum hæc verba, B *Cum ab ipso habeat esse, & ab ipso accipiat, & annunciet nobis, atque omnino ab illa dependeat causa*, etiam hodie desunt in editionibus impressis, quæ tamen essent omnino addenda, ut ex vetustis exemplaribus & ipso contextu probatur hic. Vide de hac eadem auctoritate infra collation. 18. circa finem. Verba autem S. Basilii ex Græco textu, ut refert Græcus scriptor ubi supra, sunt hæc: ἀξιώματι μὲν γὰρ δεύτερον τοῦ υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος.

2 *Dependeat.*] Expositionem horum verborum sancti Basilii, nimirum, quid sit apud Græcos habere causam, & dependere, vide etiam apud Bessarionem in opusculo de successu synodi Florentinæ in fine hujus operis ex manuscripto codice Vaticano exhibito, capite primo.

3 *Non in papyro.*] Sanctus Antoninus qui concilio præsens fuit, titulo 22. cap. 13. hæc ait: *Inductæ sunt auctoritates multorum doctorum, & præsertim Basilii, qui* C *in libro ad Eunomium de Spiritu sancto expresse asserit; Spiritum sanctum procedere non solum a Patre, sed a Filio: & cum responsalis jam non haberet quid diceret, subterfugium quasivit, negans hoc Basilium in eo libro scripsisse, sed mendose interpretatum, cum in codicibus suis Græce scriptis secum delatis hoc minime reperiretur. Adducti sunt plures codices Basilii ad Eunomium Græce exarati, quorum aliqui erant apud Græcos, alii penes Latinos nostros Græci sermonis peritos: & cum in nostris & aliquibus Græcorum de Constantinopoli adductis liquide haberetur, Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedere, deprehensa est malitia Græcorum, quod scilicet corruperant scripta Basilii, Filium subtrahendo in ipsa processione. Et cum imperator Græcorum diceret, in partibus suis plurimos habere tales libros Basilii Græce sic continentes, & illis paucis tunc in medium adductis non standum, respondit dominus cardinalis disputationi præpositus: Domine imperator, cum decreveritis ad certamen venire, oportuit magnificentiam vestram arma vestra* D *vobiscum adducere, non in certamine ipso expectare. Sicque Græci confutati fuere & devicti. Huic disputationi præsens fui.* Hæc sanctus Antoninus.

Hanc responsionem cardinalis, de qua sanctus Antoninus, vide infra collatione sequenti. De hac corruptione libri sancti Basilii a Græcis facta, vide Bessarionem in opusculo de successu synodi, & processione Spiritus sancti, capite primo in fine hujus operis exhibito. Ubi adducit Bessarion ita, ut supra dictum est a Latinis, locum sancti Basilii ex Hugone Eteriano de processione Spiritus sancti, libro tertio, cap. 13. Floruit autem Hugo, ut dicit Bessarion ibidem, ante sua tempora trecentis annis, nimirum ut ait etiam Possevinus in apparatu, circa annum domini 1160.

4 *Epistola.*] Epistola 43. quæ ibi sic se habet: *Quoniam igitur Spiritus, a quo omnis velut e fonte ad creaturas promanat bonorum suppeditatio, a Filio quidem dependet, quo cum una sine ulla distantia concipitur mente, causa* E *vero Patris insertam habet essentiam, unde & progreditur, hanc notionem, & cognoscibile signum ejus, quæ secundum hypostasim est, proprietatis, habet, quo cum Filio simul & ipso se facit internosci, ex quo & Patre subsistit, Filius vero, qui ex Patre progredientem Spiritum per seipsum & cum seipso notum facit, solus unigenitus ex ingenito lumine reluxit, nullamque prorsus notionum communicationem secundum proprietatem suam, tam cum Patre, quam cum Spiritu sancto habet, sed dictis jam signis solus cognoscitur.*

5 *Athanasio.*] Marcus papa in epistola quæ incipit, Doleo fratres, tomo primo conciliorum editionis Coloniensis, sub Marco, & in Nicæno concilio a Pisano collecto libro tertio: & quidquid sit de reliquis in ea epistola contentis, de quibus Baronius tomo tertio, anno 336. numero 58. certe non jure Ephesius cum hæreticis calum-

calumniatur Zosimum papam, eo quod asseruerit appellationes ad sedem apostolicam ex canone Nicæno. Asserit enim hoc etiam Theodoretus libro secundo, capite quarto, ex quo Baronius tomo tertio, anno 325. num. 159. & eodem tomo, anno 347. num. 99. & de Zosimo papa tomo quinto anno 419. num. 70. & 82. Sed quamvis etiam de hujusmodi appellationibus non fieret mentio in Nicæno concilio, certe canones Sardicensis concilii, quod fuit declaratio & appendix concilii Nicæni, nomine etiam ipsius Nicæni appellatos fuisse, vide apud eumdem Baronium tomo 3. anno 347. num. 99. In canone autem 5. alias 7. concilii Sardicensis aperte statuitur de appellatione ad sedem apostolicam. Vide & Binium tom. 1. in notis concilii Nicæni, Sardicensis, & Carthaginensis sexti. Ceterum canones Nicænos passos esse naufragium, eosque colligendos esse ex auctoritatibus sanctorum patrum, quando pro data occasione eos adducunt, testatur late Baronius tom. 3. anno 325. num. 157. & tomo 5. anno 419. num. 70. & 82.

6. *Basilius.*] Basilius non negabat, Spiritum esse tertium in ordine, sed in natura: sic enim ait loco sæpe citato: *Dignitate namque secundum esse a Filio*, &c. *pietatis tradit sermo: natura uti tertia, nec a sanctis scripturis edocti sumus, nec ex sanctorum dictis colligere possumus.* Et certe unicuique textum ipsum legenti in fonte, etiam secundum lectionem ipsius Ephesii, nimirum non legendo illa verba, *Cum ab ipso habeat esse, & ab illa dependeat causa*; nihilo minus evidenter apparet Basilium ex doctrina sanctorum admittere, Spiritum tertium esse ordine, non tamen inde inferri, & natura, ut clarius probat collatione sequenti Provincialis. Quomodo autem Basilius intelligat Filium esse secundum, & Spiritum sanctum esse tertium ordine, optime declarat Provincialis infra, hac eadem collatione. Vide & sanctum Thomam 1. parte, quæst. 42. art. 3. & in specie de hac auctoritate Basilii Suarez de Trinitate lib. 4. cap. 15. num. 5. Vasquez in primam partem disp. 167. cap. 2.

COLLATIO DECIMAOCTAVA.

DIE X. MARTII.

Auctoritatibus sanctorum patrum disputatur de Spiritus sancti processione a Patre & Filio.

AND. Die decima Martii Florentiæ in conventu, ut supra, cœpit cardinalis hoc modo.

CARD. Dominus imperator, alias fuit dictum, quod vobis indigentibus de libris nostris, nos exhiberemus, & econtra ipsi facerent. Pridie venit in disceptatione de verbis Basilii, & dicebant, quod aliter stat in libris nostris, & aliter in suis. Nos scimus, quod unus ex patribus Græcis habet Basilium: nos petimus ut illum exhibeat; & est pater dominus Mitylenensis.

IMPER. Præsentis temporis est disputare, & postea id faciemus.

CARD. Dicit evangelium: Hoc fac, & illud non omittas: vadat interim. *Luc. 11.*

IMPER. Deliberabimus.

COLOSS. Vidi ego.

IMPER. Mittam.

AND. Cœpit Ephesinus.

EPHES. In præcedenti congregatione, pater reverendissime, cum proposuerimus examinare auctoritatem magni Basilii, & conficere differentiam quæ erat inter libros, quæsivimus caritatem vestram, si putabatis sententiam vel opinionem fuisse magni Basilii, tertium esse Spiritum dignitate & ordine. Cum autem in hoc assenseritis, interrogavimus, si etiam sanctorum fuerit hæc doctrina & opinio, ut dicebat Eunomius. Cum autem vos summa promptitudine fuissetis confessi, produximus magnum Basilium manifeste dicentem contra, & ut in libro nostro jacet. Nam, inquit, simulat custodire sanctorum doctrinam, sed non conservat, & eos qui hanc tradiderunt doctrinam, tacet: consequenter reprehendens eum. [a] Qui fuerint sancti, & quibus sermonibus doctrinam fecerint, numquid dixit, aut fassus est audax homo, qui insinuat innovationes doctrinis sanctorum? Si ergo Filius secundus a Patre dignitate & ordine, eo quod ex ipso; Spiritum vero sanctum nullo modo suscipit Basilius dicere secundum dignitate & ordine a Filio: non igitur Spiritus est a Filio secundum causam. Ita igitur videtis contradictionem in his quæ vos dicebatis. Deinde vitiatam esse illam additionem colligitis: nam non reddidisset causam, Spiritum sanctum esse a Filio, ille qui nullo modo suscipiebat esse secundum. Hoc autem prætermisistis, sed proposuistis ostendere dictum a sanctis tertium esse dignitate Spiritum. Unde duas auctoritates proposuistis magni Athanasii, quarum una simpliciter dicit, quod tertius est ordine Spiritus; altera vero dicit talem ordinem Spiritum habere ad Filium, ut Filius ad Patrem. Ex his tertium esse etiam dignitate probavisse putastis. Ad primam quidem auctoritatem hoc dicimus, quod tertium esse secundum ordinem in divina Trinitate Spiritum, ut in traditione baptismatis salvator dixit, etiam nos similiter vobiscum confitemur. Quod autem dignitate sit tertius, admirari nos contingit, quomodo vos capitis hoc dictum, quod nunquam est dictum. Hoc vero in aliis facitis, & dum auditis Spiritum a Patre & Filio, additis, est, & habet esse: dum autem quod a Filio accipit [b], esse dicitis. Hoc autem est accipere ea de quibus quæritur, pro certis; quod est pessima species probationis. Hæc sint dicta ad primam. Ad secundam [c] autem dicimus, quod speculanda est intentio istius magni patris in his quæ dicit in hoc, & ad quos sermonem facit. Nam oporteret hunc qui divinos sermones aggreditur, sicut dicit divus Cyrillus in actis tertii concilii, & personas distinguere & tempus, & causam propter quam unumquodque dictum est, considerare. Nam isto modo uniuscujusque auctoritatis sententiam poterit cum gratia Spiritus sancti intelligere. Dicit recolendissimus Athanasius impugnans eos qui Spiritum sanctum impugnabant, qui ordinabant Patrem cum Filio, & ejusdem substantiæ & gloriæ esse profitebantur: Spiritum sanctum autem distinguentes, non dicebant connumerari, sed alienæ cujusdam & creatæ naturæ. Ad hos cum inveheretur ille generosus, & volens [d] consubstantialitatem Spiritus sancti, & æquabilitatem naturæ ad Patrem & Filium, ab hoc in quo ordinabatur illis, & ejusdem voluntatis & actionis; ab his enim semper doctores identitatem vere ostendebant; talia dicit in epistola [e] ad Serapionem episcopum: Filius quidem a Patre mittitur; nam ita dicit: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum mitteret.* Filius vero Spiritum mittit. Nam inquit: *Si ego abiero, mittam Paracletum.* Filius quidem glorificat Patrem, dicens: *Pater, ego glorificavi te.* Spiritus autem glorificat Filium: nam ille, inquit, *glorificabit me.* Filius dicit: *Ea quæ audivi a Patre, hoc loquor in mundo*; de Spiritu autem dicit: *De meo accipiet, & annunciabit vobis.* Filius in nomine Patris venit; de Spiritu inquit Filius: *Quem mittet Pater in nomine meo.* Talem

Joan. 3. *Joan. 16.* *Joan. 17.* *Joan. 16.* *Joan. 15.* *Joan. 16.* *Joan. 14.*

a Subdit Ephesinus verba sanc[ti] Basilii, & e[x] illis infer[t].

b Negabat Ephesinus quod accipere a Filio esset idem quod esse a Filio.

c S. Athanasii, quam in fine antecedentis collationis adduxerat Provinc.

d Subintellige, demonstrare.

e Quam item adduxerat Provinc. in fine anteced. collat.

Anno Christi 1439. Talem autem naturam & ordinem habens Spiritus ad Filium, qualem & Filius ad Patrem, quonam modo, qui hunc creaturam dicit, non idem etiam de Filio ex necessitate sentiet? In his vero non videtur doctor discretus voluisse ostendere unde habeat causam sui esse utraque personarum, imo potius unitatem & consubstantialitatem, ab identitate scilicet voluntatis, & proportione operationum ostendit. Denique non dicit Filium habere esse a Patre, Spiritum a Filio; neque quod Pater Filium producat, & Filius producat Spiritum: nam hoc ipse dixisset, si voluisset secundum vestram opinionem [a]. Nunc autem, his omissis, dicit, bonam voluntatem Patris quam semper Filius facit, prout & Filii rursus, quam semper facit Spiritus. Filius quidem, inquit, a Patre mittitur, Filius vero Spiritum mittit. Bonam voluntatem missionem esse dicit magnus Gregorius. Igitur bonam voluntatem Filii, puta missionem Spiritus. Filius quidem glorificat Patrem, Spiritus glorificat Filium. In his analogia operum & identitas voluntatis videtur. Quoniam enim ante Filius apparuit Mundo, præcognito jam Patre, post hoc cognitus fuit Spiritus, ne viderentur anteferri, vel contrarii dii. Ideo Filius glorificat quidem Patrem, & perficit illius opus: & Spiritus glorificat Filium, & quæ dimisit ille, revelat discipulis. Filius quidem inquit: *Quæ audivi a Patre, loquor in Mundo*. Spiritus vero a Filio accipit, & annunciat. Nota pater, quos sermones accipit a Filio, annunciat discipulis: & Filius quæ audivit a Patre, illa loquitur in Mundo. Non ergo etiam esse accipit, ut dicebatis. Et Filius venit in nomine Patris: *Spiritus vero*, inquit Filius, *quem mittet Pater in nomine meo*. Per omnia identitas voluntatis & analogia operum ostenditur: ex ipsa autem & essentiæ identitas de necessitate colligitur. Nam talem ordinem Spiritus ad Filium habet, qualem & Filius habet ad Patrem: hoc est, ita coordinatus est, & ejusdem naturæ Spiritus cum Filio, ut Filius cum Patre. Et quonam modo isti dicunt creaturam Spiritum, non & de Filio idem sentient? Nam sic ordinatur Spiritus ad Filium, ut Filius ad Patrem, & ejusdem est naturæ, sicut & identitate voluntatis, & analogia operum ostenditur. Quonam modo est creatura Spiritus? Hæc est sententia sancti, & ad hanc intentionem dixit quod dixerat, volens ostendere, non discretionem, imo potius unitatem essentiæ: & sic non prodest auctoritas vobis, nec opitulatur opinioni vestræ. Quod autem magnus pater Athanasius non eamdem vobiscum habuerit opinionem de processione Spiritus, nec Filium senserit causam Spiritus, nec propter hoc hunc ordinem dixerit, manifeste colligitur ex his quæ in aliis dicit, tradens discretionem divinarum personarum, solum fontem deitatis dicens Patrem, ut solum non genitum. Hoc autem idem est ac si dixisset, solum genitorem, & solum spiratorem. Non ergo etiam Filium sensisset causam Spiritus, qui dicebat Patrem solum fontem deitatis. Habet se auctoritas sic, cujus sermonis intitulatio est, De coæterna Filii & Spiritus subsistentia: Separamur ab his qui judaizant, & ab his qui corrumpunt Christianismum, qui Deum de Deo negant, Deum unum similiter ut Judæi dicunt: non quia solus [b] non genitus, & solus fons deitatis: propterea dicunt solum Deum; sed tanquam infecundum Filii, & infructuosum viventis Verbi.

Joan. 8.

Joan. 14.

a Id est, si fuisset vestræ opinionis.

b Pater scilicet.

Collatio XVIII.

Si igitur solus fons deitatis Pater, ut non genitus, hoc est solus genitor Filii, & solus spirator Spiritus: non ergo magni Athanasii opinio fuerat, causam esse Filium Spiritus, & a Filio Spiritum habere esse.

Prov. Iste modus investigandi veritatem, quam omnes optant intelligere, cum tam prolixis sermonibus & allegationibus, magis impedit veritatem, quam declarat: nec hæc fuit intentio a principio nostræ disputationis, sed ut de argumento in argumentum, dato responso, procederemus. Omnes hi patres reverendi fatigati audientia unius horæ solum ad respondendum auctoritatibus ultimæ allegationis, credo quod parum intellexerunt de responsione ad illas duas, hoc excepto, quod imposuistis mihi, quod solitus sim inducere auctoritatem cum verbo, est, cum desit verbum, est. Item quia secundum auctoritatem magni Athanasii, in qua dicit, quod talem ordinem & naturam habet Spiritus ad Filium, qualem habet Filius ad Patrem: non significat quod inferebam, & tamen nunquam replicastis hanc auctoritatem in propria forma: nunquam bene respondet, qui non bene replicat: sed multas auctoritates introduxistis, nec introduxistis antedictas. Secundo intravistis materiam de productione divinarum personarum, & de missione. De qua missione temporali, necessario tempore suo concludetur, quod si Spiritus sanctus mittitur temporaliter a Filio, quod æternaliter procedit ab eo: & sic non erat materia hæc introducenda, quia non faciebat ad propositum: tamen tempore suo respondebamus. Sed unum volo scire, si dixistis hoc modo, videlicet quod Filius audit a Patre, & sic audiendo accipit sermones a Patre; quia audientia est respectu Verbi, & hoc est notum in evangelio. Ita dixistis quod audit Spiritus a Filio, & sic per illam audientiam accipit sermones a Filio. Modo hoc bene conceditis; sed dicitis, quod non sequitur, quod accipit esse. Estne verum, quod hoc dixistis?

Ephes. Ita dixi, quia & scriptura hoc dicit.

Prov. Ex hac audientia concludam, quod accipit esse æternum, ex multis auctoritatibus doctorum vestrorum & nostrorum. Modo respondeo ad duo dicta. Primo dixistis, quod in præcedenti congregatione cum interrogavisti, an sententia Basilii, quod Spiritus esset tertius dignitate & ordine, quod ego respondi, hanc esse opinionem Basilii. Et hoc iterum dico, & verissima est sententia Basilii, quod Spiritus est tertius dignitate & ordine, quia liber noster hoc expresse & manifeste dicit. Secundo interrogavisti, an esset opinio sanctorum: & ego dixi, quod sic: & voluisti inducere contrarium, sicut & nunc replicasti, dicens, quod Eunomius secundum verba Basilii, contemnens opinionem multorum qui glorificabant Spiritum, simulabat se doctrinam sanctorum servare, & eos qui hoc dicebant, reticebat. Postea reassumpsistis verba ultima, ubi Basilius dicit, quod sanctos qui dixerunt dignitate & ordine tertium esse Spiritum, non potuit adducere; & concludit: Ergone tam audax homo, qui divinorum dogmatum introduceret novitates? Ex hoc volebatis inferre contra dicta mea, quia dicit Basilius, quod non potuit adducere: ex quo sequebatur secundum te, quod sancti doctores non erant hujus opinionis, cujus contrarium ego dixi. Hæc volui dicere propter verba Basilii, ut solutio melius intelligatur: & quia nos habemus Basilium, quem putamus esse verissimum, & quia hic

hic alius qui adducetur, & qui est antiquissimus, A idem dicit quod noster, ut dicitur nobis ab his qui legerunt in illo libro.

AND. Hoc medio portatus est liber, qui erat archiepiscopi Mitylenensis, qui repertus est ad literam conformari nostro, & erat antiquissimus liber: quo viso, Ephesinus dixit.

EPHES. Iste liber noster est eadem manu scriptus, ut liber vester.

AND. Inspectis libris, visa est maxima differentia.

IMPER. Diximus pridie, quod in Constantinopoli non sunt ita.

CARD. Habetis hic alium Basilium Florentiæ, nisi istos duos?

EPHES. Non. B

CARD. Hic in civitate hac sunt tres libri, & duo faciunt pro nobis.

IMPER. Non est mirum, quia non debemus respicere ad istos qui sunt hic.

PROV. Ista diceremus nos, quod alibi sunt: quare portastis contrarium vobis? pro nunc itetur his tribus. Item habemus translatam hanc auctoritatem tempore Alexandri tertii, qui sunt ultra trecenti anni.

IMPER. Hæc est similitudo, ut si aliquis haberet causam, & unus haberet centum testes, & contrarios tres, & causa decideretur, ubi essent illi tres?

CARD. [a] Vos vocati ad causam debuistis venire cum juribus, & vos contraria portastis, sic C standum est his.

IMPER. Jus meum apparebit.

EPHES. Introduxi sequentia & præcedentia.

PROVINC. Ex his me fundabo, quoad primum punctum tria volo facere. Primo, volo ostendere per aliud testimonium Basilii, quod in hoc loco contra Eunomium ipse dicit, Spiritum accipere a Filio. Secundo, volo ostendere, quod dicere prout stat in libro vestro, esset magnam maculam imponere Basilio, & quod pro honore & reverentia tanti doctoris in ecclesia Dei, qui habuit tam magnum testimonium in concilio Chalcedonensi, non potest quis Christianus suscipere illum modum dicendi. Tertio, D ostendam ex antecedentibus & sequentibus, quod hæc sunt vera, quæ sunt in libro nostro: & non exibo hæc tria. Non dubito, quin Spiritus sanctus mirabiliter operetur in hoc negotio, quia de ipso agitur, & quod faciet gratiam nobis & vobis: quia idem Spiritus quo repletus fuit Basilius, in hac tam grandi materia non fecit in uno loco scribere unum, & in alio aliud: quia sancti doctores non sunt contrarii in materia fidei. Cum pridem essem in domo domini sanctæ Sabinæ, & esset nobiscum frater Ambrosius, qui habet bonum donum interpretationis, quia ita de facili legit lingua Latina ex scripturis Græcis, ut si Latinæ forent; allatus fuit quidam liber Græcus valde antiquus & in mem- E branis, ubi sunt multa opera Basilii, quem protulit quidam peritus interpres literarum Græcarum, nomine Leonardus Aretinus hujus civitatis cancellarius: dum frater Ambrosius haberet librum, & quæreremus de epistola Basilii, occurrit una homilia ejusdem de Spiritu sancto [b]. Feci illam legi, sperans quia si Basilius alicubi dixit quid de Spiritu sancto, in hac etiam dicet. Audivi eam totam, & cum fuit in hoc passu, gratias retuli Spiritui sancto: dicit enim his verbis: Unum quidem Patrem, unum Filium, unum Spiritum sanctum juxta divinam traditionem esse, confitendum est; & subdit: Non dicimus, non prædicamus nec duos Patres, nec duos Filios, quia Filius Spiritus non est, neque nominatur: neque a Spiritu aliqua accipimus, ut Spiritus a Filio [c]; sed ipsum ad nos accedentem & nos sanctificantem suscipimus, divinitatis [d] communionem, filiationisque consortium, & æternæ hæreditatis arrhabonem, id est signum primitiasque futurorum bonorum. Hæc auctoritas est ita clara, ut clarior esse non possit, quia beatus Basilius dicit, quod non accipimus aliqua a Spiritu, ut Spiritus a Filio; & postea declarat quæ sunt illa quæ accipimus a Spiritu: primo sanctificationem, divinitatis communicationem, filiationisque consortium: quia vocamur filii Dei, & accipimus æternæ hæreditatis pignus, & primitias futurorum bonorum. Hæc sunt quæ accipimus a Spiritu, & ista sunt illa quæ sunt creata, & creantur in nobis a Spiritu. Modo dicit Basilius, quod non secundum istum modum Spiritus accipit a Filio: necessario sequitur quod accipiat esse divinum, quia omne esse aut est divinum, aut est creatum. Hoc esse creatum accipimus a Spiritu sancto, & ipse non hoc modo accipit, nec hæc creata accipit. Ergo sequitur quod accipiat esse divinum. Et sic facta hac comparatione, ipse concludit, & confutat omnium malignantium opinionem, qui præsumerent dicere, quod acciperet illud esse, quod causat in creaturis. Legatur auctoritas.

AND. Lecta est auctoritas in Græco.

PROV. Nunc venio ad secundum, in quo dixi, quod si ponatur prout est in libro vestro, inculpabimus & notabimus Basilium: & ostendo in communibus libris, & refero textum & vestrum & nostrum, ut omnes nostri diligentius intelligant, & vestri clare videant. Noster sic dicit [e]: Quæ enim necessitas, si dignitate & ordine tertius est Spiritus, natura quoque tertium esse? Modo vester textus sic dicit: Quæ enim necessitas, si dignitate & ordine secundus est Spiritus, secundum quoque natura esse? quasi dicat, nulla est necessitas. Modo videatis differentiam. Noster dicit, Tertius est Spiritus: & vester dicit, Secundus est Spiritus.

EPHES. Non est sic. Sed dic, quæ est necessitas, si tertius est Spiritus, tertium esse natura.

PROV. Placet quod in hoc conveniamus [f]. Sequitur in nostro. Dignitate enim secundus a Filio, cum ab eo esse habeat, & ab eo accipiat, & annunciet nobis, & omnino ex ea causa pendeat, pietatis tradidit sermo: natura uti tertia, neque a sanctis scripturis docti sumus, neque ex dictis sanctorum colligere possumus. Vester dicit sic: Dignitate namque esse secundum a Filio, fortassis veritatis tradidit sermo: ex quo apparet dubitatio Basilii. Postea dimittit quod dictum est, & subdit: Natura uti tertia, neque a sanctis scripturis docti sumus, neque ex dictis sanctorum colligere possumus. Nunc videamus, quia statim subdit probationem, dicens. Sicut Filius secundus a Patre [g], quia ab ipso; & dignitate, quia initium & causa essendi Pater ipsi est, & per ipsum accessus & adductio ad Deum Patrem: natura nullo modo secundus, quia deitas in utroque una est; & in hoc sumus conformes: & in hoc est redditio causæ, quia vult Basilius sic inferre: Ita liquet [h] quod & Spiritus quamvis dignitate & ordine succedat Filio, non jam

merito

a De auctoritate S. Basilii, & lib. advers. Eunom. & de hac responsione card. vide quæ supra retuli collat. anteced. ex S. Antonino, qui tûc præsens aderat, nota 3.

b Homil. 17. sanctum baptisma, in fine, de qua auctoritate iterum collatione sequenti.

c Spiritus enim accipit a Filio divinum esse

d Divinitatis cum illo communionem & filiationis, &c. sic in textu Basilii loco citato de qua auctoritate plura seq. collatione.

e Lib. 3. advers. Eunomiũ, initio, de quo collat. anteced. & seq.

f Idem est dicere secũdum a Filio, vel tertium a Patre.

g Ordine scilicet, ut in textu Basilii.

h *Alias, videlicet & Spiritus, etsi dignitate & ordine, &c.* sic in versione vulgata Basilii loco sæpe citato lib. 3. advers. Eunomium.

merito sequitur, quod alienæ naturæ existat. A Sic quoad illa quæ dicta sunt de Filio, sumus conformes; sed sumus difformes in illo, Ita liquet, quia vester liber dicit: Ita liquet quod etsi subordinatus est Filio Spiritus, quod & nunc ita concedimus, non tamen sequitur, quod alienæ naturæ existat. Noster autem dicit, quod succedit, & removet [1] difficultatem. Noster dicit: Dignitate & ordine succedit Filio. Vester dicit: Dignitate & ordine subordinatus est Filio.

EPHES. Dicit succedit, & uterque idem dicit, quod succedat Filio dignitate & ordine.

PROV. [2] Legatis ibi, ita [3] liquet, quod sicut Filius ordine secundus a Patre, quia ab ipso; & dignitate, quia principium & causa ipsius est, & quoniam per ipsum accessus ad Deum Patrem: natura non secundus, quia deitas in utroque una: ita Spiritus sanctus licet succedat Filio ordine & dignitate, [a] ut hoc etiam concedamus, non jam merito alienæ dicitur naturæ. Venio ad primum, cum dicit, Fortassis; & dico, quod hæc particula, Fortassis, pietatis tradit sermo, magnam maculam inducit Basilio, quia id quod ab aliquo probatur, debet esse notum apud probantem, quia per ignota nullus posset quid manifestare, sed oportet per magis nota minus nota manifestare. Sapientes hoc dicunt, & ratio dictat. Modo hic intendit confutare illam consequentiam, quam Eunomius inferebat, quod si dignitate & ordine esset tertius, ut habebat a doctoribus, credebat, quod esset tertius etiam natura. In toto processu capituli vult [b] deducere ex scripturis, quod aliqui sunt [c] primi, secundi & tertii ordine & dignitate, & tamen non sequitur quod sint tertii natura: & hoc capit pro magno fundamento suo. Si dixisset, Fortassis, videretur dubitare de eo quod expediebat esse certissimum ad confutandum Eunomium: quod absurdissimum est dicere de tanto doctore, quia iste doctor habuit commendationem in Chalcedonensi concilio, dicentibus patribus [d] concilii, quod doctrinam sancti Spiritus [e] diligentius tradidit. Modo si dubitasset, dicens, fortassis, D quomodo potuit dubitans doctrinam Spiritus [f] diligentius tradere? Ex his duobus capitibus nullo modo potest poni illa particula sine magna nota Basilii: & ideo ut corruptiva veræ sententiæ debet abradi de libris, ubi est scripta. Tertio, quia in homilia de Spiritu sancto ipse aperte dicit, quod Spiritus accipit a Filio, & hoc sine ulla dubitatione & trepidatione: imo ex multis auctoritatibus præmissis videtur apertissime, quod Spiritus accipit a Filio, non aliquod creatum, ut nos, sed divinum esse, ut dixi, quia nil aliud potest Spiritus a Filio capere in Trinitate ipsa personarum: quia quod Spiritus accipit, ab æterno accipit; quia quod Filius a Patre audit, est scientia: scientia autem in divinis idem est ac esse, juxta expositionem omnium Latinorum & Græcorum, ut ego allegabo in sequentibus. Et ita Spiritus audiens a Filio, accipit a Filio: & illa audientia est esse, & essentia divina, quæ omnia accipit a Filio. Quomodo est imaginabile hoc, quod in hac homilia de Spiritu sancto, quam fecit in die solemnitatis, dixerit accipere sine dubitatione; & in alio loco ille Spiritus quo erat plenus, fecisset sibi scribere hanc maximam hæsitationem, Fortassis? Nam ratio veritatis, est ratio diffusa in scripturis sanctis quas homines pleni Spiritu exposuerunt. Et ex illis concludit contra Eunomium, modo ad particulam ultimam, ibi: Ita liquet, quamvis dignitate & ordine succedat: & contradicit primæ positioni & sibi, quia primo dicit, Fortassis: hic autem absolute dicit, quamvis dignitate & ordine, &c. quod dicunt illi [4] falsarii Basilium hoc concedere, non tamen, inquit, sequitur, quod alienæ naturæ existat. Sic ex duobus capitibus ex auctoritate allegata, cum dicit, quod accipit a Filio, & necessario dicit esse, & [5] divinam naturam: & ex alio capite, quia additio maculat famam Basilii, aperte ostenditur, quod ly accipere esse in divinis, est idem quod procedere: & B his testimoniis Spiritus accipit esse a Filio, claret manifeste quod procedat ab eo. In hoc claro testimonio Basilii introduco præcedentia & sequentia. Inchoat Basilius capitulum: Vix saturatus blasphemiis contra Unigenitum, ad Spiritum transit, de eo quoque suæ toti voluntati consentanea differens. Et notandum quomodo terribiliter invehitur, dicens, quod in hoc opere non dicit [g] nisi consequentia secundum suam voluntatem: postea ponit verba Eunomii, scribit autem sic: Cum sufficiat nobis tam multa scripsisse de Filio, consequens est de Paracleto dicere, nec sequi indiscussas multorum opiniones, sed sanctorum in omnibus servare doctrinam, a quibus cum tertium dignitate & ordine acceperimus, tertium C natura credidimus. Hæc sunt verba Eunomii. Et in fine volens incipere, Quæ ergo [6] necessitas; quia dixerat [7] contemnens opiniones multorum, quæ sunt indiscussæ, quia viri non multum literati [8] profitebantur Spiritum non multis rationibus, & iste superbus Eunomius videtur non velle sequi istorum opinionem, sed sanctorum opinionem. Modo dicit Basilius, quod hic Eunomius non exprimebat, qui erant illi sancti: nec etiam ponebat eorum libros, ex quibus ponerentur auctoritates sanctorum, qui dicerent, dignitate & ordine tertium esse Spiritum; & ex illis crederet per consequentiam, quod esset tertius natura. Modo Basilius vult dicere, quod tales auctoritates sanctorum non contingit inveniri, qui dicant, quod sit tertius dignitate & ordine, & quod ex his possit inferri, quod sit tertius natura: & ex hoc arguit eum [9] de consequentia sumpta, quia ipsemet ponit multas auctoritates scripturæ, in quibus apparet de ordine & dignitate, non tamen quod sit alterius naturæ. Et ideo concludit Basilius post auctoritatem & exempla angelorum, stellarum & mansionum quæ sunt in vita æterna; ita concludit: Ita profecto & Spiritus sanctus dignitate & ordine succedit Filio. Accepimus eum, inquit, tertium a Patre & Filio numerari, ipso domino in traditione salutaris baptismatis docente ordinem, dum dixit: *Euntes baptizate in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*. In aliquam vero tertiam naturam nunquam didici- E mus [h], &c. Et probat argumento maximo: Cum duæ res dicantur deitas & creatura, dominatio & servitus, sanctificatio & qui sanctificatur. Et infra dicit sic: In quanam parte Spiritum ponimus? In iis qui sanctificantur? absit: ipse enim sanctificatio est. Nefas ergo est connumerare creaturis eum qui divinæ beatissimæque Trinitatis adscribitur numero. Ex quo apparet, quod non accipit esse, quod connumeretur creaturæ, quia dicit, quod omnis res aut est deitas, aut creatura; & cum non sit in numero creaturarum, sed in deitate, in illa dicit tertium dignitate

[a] prout legebat Ephesinus.

[b] Basilius scilicet.

[c] ut in angelis.

[d] Parte 3. in allocut. ad Marcianum imper. in ea allocut. dicitur exactâ.

[e] exactam.

[g] Eunomius scilicet in hoc opere, quod impugnat Basil. cujus & subdit verba.

Matth. 28.

[h] Dejectum scilicet, ut in textu Basilii.

COLLATIO XVIII.

tate & ordine; & dignitas, ut concessum est, dicitur initium & relatio principii in origine divinarum personarum ad intra. Et hoc Basilius ostendit, dicens non in aliquam naturam tertiam ejicit Spiritum, quod proprie [a] dicuntur hominès, non de his qui habent rationem principii vel causæ super eis. Si est tertius [b], hoc est secundus etiam a Filio: ergo sequitur necessario ex antecedentibus & consequentibus hujus capituli, quod Filius sit initium & causa: & hoc non potest esse, nisi per communicationem divinæ naturæ; quia iste est ordo, ut alias dixi, ex quo aliquis est ab aliquo in divinis, & ab eo accipit esse, quod dicitur substantia. Modo si accipit esse, quod probatum, concessum & verissimum est: ergo de necessitate procedit. Alia testimonia sunt Basilii, ex quibus ostendetur, quod Spiritus accipit esse a Filio, & procedit ab eo: in quibus luce clarius videbitis, quod idem Spiritus sanctus, qui fecit eum loqui in aliis testimoniis, in hac veritate nullatenus eum fecit loqui cum illa falsitate adjuncta. Hæc sufficiant quoad Basilium. Cum venistis ad primam auctoritatem Athanasii, & ad illam dixistis, quod Athanasius solum intendebat tradere ordinem positum in baptismate, & non replicasti auctoritatem, quam si replicasses, melius respondisses. Dicit Athanasius sic (ut omnes intelligant responsionem, & novam confutationem quam fecistis) in illo dialogo [c] contra Arium ita dixit, prout allegavi. Si ergo Spiritus non est de substantia Patris & Filii, cur connumeravit eum Dei Filius in sanctificationis symbolo, dicens: *Euntes docete omnes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*? Vult ergo dicere, ut clare omnes intelligant, quod Spiritus sanctus si non est de substantia Patris & Filii, nullo modo esset connumeratus in hoc sanctificationis symbolo. Novistis vos deinde Græci, quod symbolum Latine dicitur collatio seu indicium. Et hoc dicit beatus Clemens discipulus Petri, qui post mortem Petri scribens beato Jacobo [d], quomodo apostoli in unum convenientes fecerunt symbolum, ponit hanc interpretationem. Dicit, quod collatio dicitur, quia conferentes simul fecerunt sententiam fidei. Dicitur & indicium, quia indicatur, quid recte creditur, & quia per hoc cognoscitur Christianus. Ideo Athanasius vocat sanctificationis symbolum, dicens: Si Spiritus non esset de substantia Patris & Filii, non poneretur & connumeraretur in hoc symbolo. Jam sæpius dictum & declaratum est, quod esse de substantia Filii, est esse ex Filio, & habere esse ex Filio: sicut esse ex substantia Patris, est esse ex Patre, & accipere a Patre esse, quia idem est. Modo dicit, quod si Spiritus non acciperet esse a Filio, non connumeraretur: non potest accipere esse a Filio, nisi sit principium & causa ipsius [e]. Vos dicitis respondendo mihi, quod ego consuevi colligere testimonia hinc inde, & quæ non sunt ad propositum, sicut pridie feci, quia ego adduxi aliqua testimonia Epiphanii, in quibus posui, Est, & non ponebatur: & ego nolo retorquere hanc confutationem, & quia in hac præclara audientia sunt peritissimi interpretes Græcarum literarum, & apud vos multi peritissimi in philosophia, & maxime dominus imperator: & omnes voco in testes, si non intelligitur [f]. Et in auctoritatibus per me allatis, ego non posui, sed frater Ambrosius transferens, qui dixit, quod de necessitate intelligitur, Est. Ita dicit auctoritas [g], Filium vocat, qui ex ipso: Spiritum autem, qui solus ab utroque, vel ex ambobus. Modo quero, si intelligitur, Est, apud me necessario intelligitur, & ut vidi ex multis translationibus, hic videtur communis modus doctorum Græcorum, qui in propositionibus, in quibus necessario comprehenditur verbum, non ponitur: ut cum dicitur secundus a Patre, quia ab ipso necessario intelligitur, Est. Secundum testimonium fuit [h]: Neque Filium & Patrem quis novit nisi Spiritus, qui veraciter clarificat, qui docet omnia, quia a Patre & Filio. Non ponitur, Est, [i] necessario intelligitur. Ad hunc punctum precor ut deinceps utaris verbis moralibus, quia verba non faciunt testimonium validius esse; & deinceps conveniamus, ut cum tales auctoritates ponuntur, in quibus necessario intelligitur verbum, non notes me in illo [k]. Quoad secundam auctoritatem Athanasii, breviter dico, quod de necessitate ex hac auctoritate Athanasii sequitur, quod Spiritus sit secundus a Filio dignitate & ordine. Et nota bene verba Athanasii, ut ponderes. Dicit expresse, quod talem ordinem & naturam Spiritus habet ad Filium, qualem habet Filius ad Patrem. Modo dicit, quod si quis dicat Spiritum esse creaturam, habebit necessario dicere de Filio propter ordinis conformitatem. Modo, ut alias allegavi, ordo naturæ est quo pullulans pullulat, & importat esse unius personæ ab alia. Et iste est communis modus philosophorum & theologorum sumendi ordinem naturæ, ut ego alias declaravi: nec est in potestate tua violentare terminos, sed debemus uti, ut doctores utuntur. Modo si ordo naturæ est ordo originis, quo una persona capit ab alia, quia natura est principium quo, sicut etiam vester doctor Damascenus ponit, sequitur, quod generatio est ordo naturæ, non sicut generantis, sed sicut ejus quo generans generat: & illud principium est quod communicatur, modo ex hac auctoritate [l].

EPHES. Non dicit Athanasius ordinem naturæ, sed ordinem a natura.

PROV. Ego dico, quod quandocumque vultis, ostendam, quod non potest habere aliam intelligentiam. Et dico, quod si est ordo secundum naturam, quod est ordo naturæ: modo talis ordo præsupponit a principio, hoc est a persona, a qua est alia, relatione principii: & sic si habet relationem principii, communicat sibi hanc naturam, quia istæ productiones sunt naturales: & sic ordine & dignitate sequitur quod Spiritus est secundus a Filio, & quod capiat esse, & sic quod procedat. Ad auctoritatem de missione Spiritus ego respondebo suo tempore.

IMPERAT. Scitis quod convenimus, quod disputantes responderunt ad quæsita brevibus verbis. Hic dicta sunt tot verba, quod nescimus unde incipiamus, & dies non sufficeret, & videtur ut in alia sequamur brevius.

PROV. Sum longus, quia longa propositio.

AND. His datus est finis concertationi illius diei.

NOTÆ

[a] Id est, dicitur de hominibus, non de his, &c.

[b] scilicet a Patre.

[c] Quem adduxerat Provinc in fine collat. 17. & cui respondet Ephesius circa initium collat. 18. quam iterū ponderat Provincialis collat. 22.

Matth. 28.

[d] Epist. 1.

[e] Ipse scilicet Filius.

[f] Verbum, Est, in illis scilicet auctoritatibus.

ANN. CHRIS[TI] 1439

[g] S. Ep[iphanius] in Anc[o]raeo, n[um]. 71. & 7[2] qua su[p] collat. [...]

[h] Ejusd[em] Epiphan[ii] ubi supr[a]

[i] Supple[...] sed.

[k] Si vid[...] cet exp[...] mam !q[...] tacite & [ne]cessario est.

[l] Interruptus ser[mo] ab Ephe[si]no.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI AD DECIMAMOCTAVAM COLLATIONEM.

A

1 *Difficultatem.*] Scilicet non adſunt illa verba, *quod & nunc ita concedamus*: nam, ut ſupra, prætendit Epheſinus, Baſilium hæc dicere ex ſuppoſitione.

2 *Legatis.*] Scilicet Provincialis non fecit vim in verbis: ſuccedit, vel ſubordinatus; ſed in locutione per ſuppoſitionem. Ideo voluit ponderari illa verba S. Baſilii, ita videlicet.

3 *Liquet.*] Dixit quod legeretur ibi, ita liquet: & ſtatim ipſe legit, paulo incipiendo, juxta textum Epheſini, in cujus lectione deſunt illa verba, *cum ab ipſo habeat eſſe, & omnino ab illa dependeat cauſa*: & ſunt addita adverbium *fortaſſis*, & illa, *ut hoc etiam concedamus.*

4 *Falſarii.*] Id eſt falſarii addiderunt illa verba, *ut hoc etiam concedamus*, de quibus ſupra & infra iterum. B Hinc corrigenda translatio Latina in editione Pariſienſi, anno 1618. in qua legitur particula *fortaſſis*, & conditionalis, *ut hoc etiam concedamus*: quæ tamen non legitur in editione Pariſienſi anno 1547. ſine quibus additionibus probat etiam legendum hunc locum ſancti Baſilii Beſſarion in opuſculo ad Laſcarim in fine hujus operis exhibito cap. 1.

5 *Divinam.*] Græcus ſcriptor ſeſſione vigeſimaprima ſic refert: *Non aliud profecto, quam ſuum eſſe, & originem divinamque naturam.*

6 *Neceſſitas.*] Indicat verba Baſilii, ubi concludit non ſequi ex eo quod ſit tertius ordine, eſſe etiam tertium natura: & ſtatim reſumit propoſitiones pravas Eunomii.

7 *Contemnens.*] Eunomius ſcilicet, ut paulo ante verba, *quæ ergo neceſſitas*, dicit Baſilius loco ſæpius citato, ſcilicet libri tertii adverſus Eunomium initio.

8 *Profitebantur.*] Contemnebat indiſcuſſas opiniones C ſanctorum, qui profitebantur Spiritum eſſe Deum, nullis rationibus fundati.

9 *Conſequentia.*] Si enim Eunomius produxiſſet auctoritates ſanctorum dicentium tertium eſſe Spiritum dignitate & ordine, ex illis recte conſideratis appareret, non poſſe inferri, tertium eſſe natura: arguitque eum de conſequentia quam ipſe infert, non quæ per ſe inferatur. Pro intelligentia videndus textus Baſilii loco ſupra citato.

COLLATIO DECIMANONA.

DIE XIV. MARTII.

Sanctorum patrum, & præſertim Baſilii auctoritatibus, diſputatur de Spiritus ſancti proceſſione a Patre & Filio.

D

AND. QUARTADECIMA Martii in conventu Florentino ordine & modo, hora qua ſolet conventus fieri, diſputationi principium Epheſini verbo Græci dedere.

EPHES. Si vellemus ad omnia quæ per vos dicta ſunt, pro continuatione ſermonis proferre reſponſa, ſermo noſter progrederetur, ut nobis non ſufficeret omne tempus diſputationis. Quoniam autem longiorum ſermonum uſus malus multoties finem non aperuit peroptatum, nobis capitulariter collectis, ex dictis quæ memoria potuit continere, breviter quæ poterimus adducemus reſponſa, interrogando & reſponſa accipiendo, & reſpondendo, ſi placuerit. E Auctoritatem Athanaſii primo per vos allegatam, patres reverendiſſimi, nos non intellexiſſe dixiſtis, quia eam allatam non expoſui.

PROV. Ut ordo ſervetur, primo diximus auctoritatem Baſilii; auctoritas Athanaſii fuit poſtea introducta. Itaque primo introducatis auctoritatem Baſilii.

EPHES. In præcedenti congregatione noſtra primo fuit inquiſita auctoritas Athanaſii: & ideo A inquiramus eamdem, ut habeamus & accipiamus declarationem ſuper his quæ dixiſtis: poſtea veniemus ad auctoritatem Baſilii.

PROV. Si non eſt ordo, ſequitur confuſio, primum quod in alia congregatione dixiſtis: interrogaſtis, ſi ſanctus Baſilius dicat, quod ſancti doctores tenent, Spiritum ſanctum eſſe tertium dignitate & ordine. Conſequenter tranſiiſtis ad infraſcriptas auctoritates Athanaſii, quas ego in medium duxeram: & cum vellem cuilibet reſpondere ſecundum ordinem, initium feci ab auctoritate Baſilii, ordinem veſtrum ſequens, & ideo adduxi primo auctoritatem ex homilia. Secundo dixi, quod ſi ſtaret alia expoſitio veſtra, Baſilius dubitaret de eo, de quo deberet B eſſe certus. Tertio oſtendi, quod ex antecedentibus & ſequentibus non poterat ſtare veſtra additio. Quarto veni ad auctoritatem Athanaſii, ordine veſtro ductus. Bonum eſt ut hic ordo ſervetur, alias confunderemus nos, maxime quia imperator requiſivit, quod de argumento in argumentum replicetur, & papa & nos acceptavimus. Sequimini ergo ordinem illum.

EPHES. Ego volebam ſecundum ordinem a me productum in præcedenti congregatione eodem modo hodie ſermonem facere; primo quidem commentari auctoritatem Athanaſii, quam primo vos produxiſtis.

PROV. Illud fuit ſecundum, ego non reſpondebo, niſi ſervetis ordinem.

C EPHES. Volebam oſtendere auctoritatem illam potius facere ad ſenſum meum, quam ad veſtrum.

PROV. Hoc facietis poſtea.

EPHES. Quoniam inducitis nos, ut ſequamur ordinem per vos conſtitutum, implebimus voluntatem veſtram, & inquiremus dicta veſtra circa auctoritatem Baſilii. Dicimus itaque quod tria propoſuiſtis, commendationem libri veſtri ſani & incorrupti, quem librum corruptum eſſe, pluribus rationibus oſtenſum eſt, adjicientibus vobis, quod Baſilius in quadam alia homilia facta de Spiritu ſancto videtur hanc opinionem habere, quod Spiritus ſanctus recipiat eſſe a Filio. Secundo dixiſtis, quod dubitatio quæ emanat ex noſtro libro, eſt propter verbum, fortaſſis, quod videtur indignum intelligentiæ magni Baſilii, & maculam inferat doctori illi mirabili, quod de divinis dogmatibus dubitaret, & non conſtanter aſſereret. Tertio ex præcedentibus & ſequentibus auctoritatem ipſam ad veſtrum ſenſum & literam, Baſilii ſententiam eſſe, oſtendere conati eſtis. Ad hæc (lecta auctoritate in libro) ea quæ nobis videntur, dicemus.

AND. Surrexit quidam Græcus, & legit homiliam [a] his verbis: Unum igitur Patrem, unum Filium, unum autem Spiritum ſanctum ſecundum divinam traditionem confitendum, & neque duos Patres, neque duos Filios: propter quod Spiritus non eſt nominatus Filius. Neque enim a Spiritu aliqua accipimus, ſicut a Filio Spiritum, ſed ipſum accedentem nobis & ſanctificantem ſuſcipimus, [b] deitatis communionem, & filiationis participationem, & ſempiternæ hæreditatis arrham, & futurorum bonorum primitias.

EPHES. In hac nullo modo jacet, Spiritum eſſe a Filio, [c] neque Filius atque Spiritus ſanctus accipienda neceſſario, ex eo quod accipit: & ſubdit, quod non aliqua a Spiritu accipimus, ſicut Spiritum a Filio. Hanc quidem ſenten-

[a] Homilia 17. in ſanctũ baptiſma, in fine.
[b] *Divinitatiſque cum illo communionem, & filiationis*, &c. ſic in textu Baſilii loco ſup. cit. vide primã notam hujus collat.
[c] *Id eſt*, neque in hac auctoritate Filius & Spiritus ſãctus neceſſario accipiendi ſunt, quaſi unus accipiat, & procedat ab alio; ſed ſubdit quod nõ aliqua, &c.

COLLATIO XIX.

sententiam consonam esse eorum quæ dicta A sunt, & opinionis anterioris, nos ostendemus. Nam hi qui impugnabant Spiritum sanctum, tali utebantur divisione: Siquidem a Patre natus est Spiritus, ecce duo Filii, hoc est Filius & Spiritus. Si vero a Filio natus est, duo sunt Patres, videlicet Pater & Filius. Contra hos occurrit Basilius: unum Patrem imperat confitendum, & unum Filium & Spiritum sanctum, secundum divinam traditionem. Nam Spiritus licet a Patre procedat, non tamen ut Filius, neque ex ipso natus: & propter hoc duos Filios non dicimus. Nam Spiritus, inquit, neque Filius est, neque nominatur, & liquet quod a Filio Spiritum sanctum accipimus, hoc est adoptionis Spiritum; nam proprium est a Filio qui secundum natu- B ram est, adoptionem suscipere nos, per Spiritum sanctum. Hæc cum voluit ostendere beatus apostolus in epistola ad Galatas talia dicit: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba pater.* (Galat. 4.) Si igitur a Filio accipientes adoptionis Spiritum, adoptamur Patri per eumdem Spiritum, non alia quædam accipimus præter Spiritum, sicut a Filio ' Spiritum, qui alius est quam ipse Filius. Non ergo Spiritus Filius est, sicut attestatur scriptura. Ad hanc intentionem dicit scriptura Basilii, quod Spiritus non est Filius, neque nominatur, quoniam non accipimus aliqua a Spiritu sancto, alia videlicet, quam sit ipse Spiritus, & quæ per se consistant, sicut accipimus a Filio Spiritum, qui C est alius secundum propriam personam: sed ipsum Spiritum mittit accedentem ad nos, & sanctificationem suscipimus; & operantem in nobis sua bonitate, ut dicit apostolus, quod omnia operatur unus & idem Spiritus. Tu autem unde accepisti, quod Spiritus accipiat esse a Filio? hoc nullo modo est, præterquam a Patre.

PROV. Et fecistis longam orationem exponendo auctoritatem, & punctum principalem non tetigistis, nisi nunc ultimo quærendo: & respondeo ex eadem auctoritate, ubi dicitur, unum Spiritum confitendum, unum Patrem, unum Filium, neque esse duos Patres, neque duos Filios, & quod Spiritus sanctus non est Fi- D lius; & dicit: Non enim Spiritu aliqua suscipimus, sicut a Filio Spiritus.

EPHES. Nos dicimus Spiritum, quia Spiritus apud Græcos [a] neutri generis est; & sicut potest esse πνεῦμα in accusativo, sic in nominativo.

PROV. Cum dicat, quemadmodum, non potest esse accusativi casus verbum πνεῦμα, non comparat acceptionem nostram cum acceptione quam Spiritus facit a Filio, sicut si diceremus: Non enim accipio aliqua ab imperatore, quemadmodum accipit unus prælatus a summo pontifice: impossibile est, quod prælatus esset accusativi casus: ergo necessario sequitur, quod Spiritus est casus nomina- E tivi.

EPHES. Hoc ita esset, si ibidem adduceret, quod Spiritus accipiat a Filio.

PROV. Hoc de necessitate intelligitur.

EPHES. Cum hoc non sit in textu, non videtur conveniens comparatio, & inconsequens est velle comparare acceptionem quam a Filio facimus, acceptioni Spiritus a Filio.

PROV. Et ideo negatur, [a] & dicitur quod differentia est.

EPHES. Ostendam hoc esse extra sententiam Basilii: nam intendit ibidem ostendere Basilius, quod Filius non est Spiritus, dicens quod propter hoc Spiritus non est nominatus Filius, quia accipimus eumdem a Filio, ab ipso Spiritu non accipimus aliqua, quam sit ipse Spiritus.

PROV. Hoc hæreticum est.

EPHES. Non accipimus alia quam Spiritus, se ipsum Spiritum accedentem ad nos, & operantem in nos sua bona, videlicet adoptionem. Istud est consequens secundum intentionem doctorum, & secundum sequelam eorum quæ præcedunt.

PROV. Dicitis quod non accipimus aliqua, quam sit Spiritus sanctus: quæro, an dona Spiritus sancti sint ipse Spiritus. Respondeas ad quæsitum, cum plurima dicta sint hic contra totam sacram scripturam, & falsa.

EPHES. Non sunt alia hoc modo, sicut Spiritus est alius quam Filius, videlicet quod non alia bona, quæ per se consistant.

PROV. Ego non quæro hoc: sed dico, an dona Spiritus sancti quæ dantur nobis, sint idem quod Spiritus [b] sanctus. Ad hoc formaliter respondeas, & non plus.

EPHES. Dico alia esse dona quam Spiritum sanctum, non tamen quod per se consistant.

PROV. Alia sunt quam Spiritus sanctus, & primo dicebatis contrarium, dicens a Spiritu nil accipi, nisi ipsum Spiritum.

EPHES. Ita per illum modum accipimus a Spiritu: licet accipiamus dona, non sunt per se consistentia, sed alia sunt quam Spiritus.

PROVINC. Quæro, anne dona a Spiritu sancto dentur cum Spiritu sancto? nunc concludo.

AND. Verbis his expositis imperator inquit.

IMPER. Quia ista sunt extra propositum, nolo quod his respondeant nostri.

PROV. Imo sunt in proposito, ut statim ostendam.

IMPER. Dicimus extra propositam auctoritatem.

PROV. Nos debemus dare in auctoritate sensum eidem.

CARD. Ex his quæ dicta sunt, Provincialis ostendere vult, quod πνεῦμα sit nominativi casus: & sic sunt ad propositum necessaria.

PROV. Hæc dona quæ nos accipimus a Spiritu, non sunt Spiritus, & sunt creata in nobis.

AND. Imposuit imperator silentium interpreti, meo judicio, [c] timens conclusionem; vocavitque suos ad disputandum propositos, illisque aliquantum allocutus, demum ad locum dicendi reversis hæc inquit.

IMPER. Difficultas nostra non solum stat in hac auctoritate, habemus & alias plures.

PROV. Non permittimus quo minus hæc discutiatur auctoritas.

IMPER. Necesse est ut de una materia discutiatur, non de pluribus?

CARD. Nos nolumus intrare aliam materiam; sed cum ad probationem unius adducitur alia auctoritas, & Ephesinus dicat uno modo intelligi, Provincialis alio, necesse est ut verus elucescat sensus. Confiteatur Ephesius auctoritatem ad sensum Provincialis, & causam dimittemus.

IMPER. Bene intelligimus quo tendunt verba Provincialis.

PROV. Si hic, dona non sunt persona Spiritus.

EPHES.

ANNO CHRISTI 1439.

[a] Scilicet, & ideo negatur similitudo receptionis in ipso textu.

[b] Hic ins[…] magis se de[…]clarat ip[…] Provinc.

[c] Fatetur hoc ipse Græcus scriptor, ut in 4. nota hujus collat. dicitur.

ANNO CHRISTI 1439.

a Græcus scriptor seſſ. ... ſic: Lo... iſte am... ...us eſt, & ... ambiguis ... con... ...itur.

EPHES. Auctoritas iſta prohibet examinationem [a] quoniam allegatio aliter intelligitur apud nos, aliter apud vos; & ſecundum nos nullum neceſſario ſequitur ex ea ad propoſitum, omiſſa impræſentiarum hac auctoritate, veniemus ad alia.

PROV. Beatus Cyrillus in epiſtola, Salvator noſter, dat nobis doctrinam, quod non ſolum debemus reſpicere auctoritates, ſed intentiones quæ in eis ſunt, ſi nos debemus producere teſtimonium, & non inveſtigare teſtimoniorum ſenſum, faceremus contra regulam beati Cyrilli. Modo ſequendo illam regulam dico ſic, quod hæc auctoritas nullam habet apud nos dubitationem, & ex ſe habet claritudinem: ſed volendo dare ſenſum extortum, poſſet habere dubitationem. Vos dediſtis ſenſum extortum totaliter contra literam dicendo: Non aliqua accipimus a Spiritu, prout nos accipimus Spiritum a Filio. Hæc expoſitio implicat contradictionem, quia eodem modo accipimus aliqua a Spiritu, ut accipimus aliqua a Filio: quia accipiendo Spiritum a Filio, accipimus dona Spiritus ſancti una cum Spiritu; & accipiendo Spiritum, accipimus Spiritum cum donis; & hoc dicit apoſtolus: *Caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis.* Si ergo accipimus Spiritum a Filio, accipimus dona una cum Spiritu, ſive dona a Spiritu. Nos accipimus Spiritum cum donis. Modo Baſilius dicit: Non enim aliqua a Spiritu accipimus, ut Spiritus a Filio. Et ponit diverſitatem: ergo implicat, ſecundum expoſitionem veſtram. Ergo oportet quod πνεῦμα ſit nominativi caſus. Stat ergo expoſitio primo dicta clara, ubi dicit: Non enim aliqua a Spiritu accipimus, quemadmodum Spiritus a Filio, quia hæc dona ſunt diſtincta a Spiritu per conceſſum per vos, & id quod accipit Spiritus a Filio, eſt quid divinum, & idem quod Spiritus, ſcilicet, quid increatum: dona autem in nobis ſunt creata. Et hæc eſt vera ſententia auctoritatis illius, ad quam reſponde, quia non eximus textum.

EPHES. Nos dicimus, quod poſſemus ſalvare veſtram expoſitionem, & etiam prima verba quæ dixiſtis de donis: quia dicimus, quod ea non ſine eodem Spiritu accipimus, cum totus Spiritus in unoquoque ſuo dono accipiatur. Dicimus autem, quod his poſitis poteſt noſtra expoſitio ſalvari, quoniam non accipimus aliqua a Spiritu, quæ per ſe ſubſiſtant, ſicut a Filio Spiritum. Et ad hanc expoſitionem concordat, quod Spiritus non ſit Filius, & quod ipſum Spiritum accipimus. Et illa verba non ſunt, quod Spiritus accipiat eſſe a Filio, ut vos adjeciſtis: non autem a Spiritu accipimus [b] creaturas. Hæc nec ex conſequentia veniunt, neque omnino de neceſſitate colliguntur: & circa hanc partem eſt inter nos controverſia. Oſtende unde habes ab auctoritate collectum, quod Spiritus accipiat eſſe a Filio, nos autem a [3] Spiritu.

IMPER. Ad quæſitum veſtrum voluit reſpondere, ſed non reſpondebit [c] magis.

PROV. Hæc non eſt reſponſio.

IMPER. Nos non venimus, ut multa audiamus, ſed ut unum diſcutiamus.

PROV. Ego non recedo ab auctoritate, ſed dico, quod Spiritus non poteſt eſſe accuſativi caſus, quia cum dicimus quod accipimus Spiritum a Filio, nil aliud eſt dicere, quam accipere Spiritum cum donis. Et hoc apparet per apoſtolum, qui dicit: *Caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis*; ſcilicet a Filio. Ergo recipiendo Spiritum a Filio, nil aliud eſt quam accipere Spiritum cum donis, cum recipimus dona a Spiritu, quæ numerantur in hacmet auctoritate, ſcilicet communicatio divinitatis, participatio filiationis, & æternitatis arrhabo: & hæc ſunt dona. Iſta accipimus a Spiritu, ut Baſilius dicit: ergo quæ accipimus a Filio, ſunt quæ accipimus per Spiritum, ſeu quod habemus per Spiritum a Filio. Modo auctoritas dicit contrarium [d]; ſic enim ait: Non enim aliqua accipimus a Filio, ut Spiritum a Filio. Si eſſet accuſativi caſus, eſſent eadem: ergo oportet quod ſit diſtinctio inter id quod accipit Spiritus a Filio, ab eo quod nos accipimus a Filio, vel a Spiritu. Modo cum hoc ſit unum principium notiſſimum, ut beatus Baſilius ponit in auctoritate, dicens: Duæ res cum dicantur, divinitas & creatura: & dicens omnem rem eſſe aut creatam, aut creatorem, hæc dona accepta a Spiritu ſunt dona creata & diſtincta a Spiritu, qui eſt creator: ergo ſi non accipimus aliqua a Spiritu, ut Spiritus a Filio, oportet neceſſario, quod id quod accipit Spiritus a Filio, ſit quid divinum: & hic eſt clariſſimus ſenſus Baſilii, & ſic nullo modo poteſt ſtare tua [4] expoſitio.

IMPER. De expoſitione iſtius auctoritatis non eſt neceſſarium, quod noſtri ſentiant id quod vos exponitis, vel vos quod ipſi.

PROV. Ego reputo te imperatorem doctum virum & ſapientem, & credo quod intelligatis optime hanc auctoritatem: & ſi inquiratis cum omnibus philoſophis & doctoribus veſtris, videbitis manifeſte, quod non eſt poſſibile, hanc auctoritatem habere alium ſenſum. Si placet acquieſcere huic auctoritati, tranſeamus ad alia: quia ſi tranſimus ſic cum teſtimoniis, nunquam habebimus veritatem ad partem. Hæc eſt via veritatis, quia nos non intendimus vincere, nec vos, ſed volumus quod veritas habeat locum, & ei aſſentiatur.

IMPER. Propoſitum noſtrum & noſtrorum non eſt, ut utamur contentionibus, ſed cum diligenti inquiſitione videatur veritas: & propterea non in præſentia volunt permittere [e] reſponſiones; ſed quia hæc auctoritas videtur ambigua, non videtur inſtandum.

PROV. Auditores audiunt, ſi eſt ambigua, vel non.

IMPER. Noſtri audiverunt ſi eſt clara.

CARD. Dominus Provincialis multum bene declaravit ſenſum hujus auctoritatis, & omnes bene intelligunt: unde ſi non vultis plus reſpondere, ſumus contenti quod procedatur ad alia, & habeatur pro declarata.

IMPER. Non habemus pro declarata.

CARD. Reſpondeatis.

IMPER. Reſpondebitur tempore ſuo.

CARD. Nunc eſt tempus.

AND. Imperator miſit unum ſuum ad papam ſecrete loquentem, qui demum reverſus eſt ad imperatorem, & ſecrete locutus. Demum imperator rogavit cardinalem ſancti Angeli, ut ad eum accederet; qui de loco ſurgens ad eum acceſſit: demum ſecum aliquantulum allocutus, rediit ad papam, & ſecum locutus eſt ſecrete. Et ſtante domino ſancti Angeli apud dominum noſtrum, archiepiſcopus Ruſſiæ ad imperatorem acceſſit, & plures alii ex Græcis, & collocutionem fecerunt maximam adinvicem. His ſtantibus, cardinalis, dixit ad Provincialem: Continuetis.

Left margin notes: Rom. 5.5. — b ... eſt, do... creata. — c ... eſt, ul... ...us, ut ...et Græ... ſeſſ. 22. — Rom. 5.

Right margin notes: COLLATIO XIX. — d Scilicet, ſecundum lectionem Epheſini. — e id eſt, ut reſpondeatur ab Epheſino. Græcus ſcriptor ſic habet ſeſſ. 22. propterea ſuo loco examinabitur.

COLLATIO XIX.

PROV. Satis dictum est ad hanc auctoritatem, & ideo postquam papæ & imperatori placet, procedatis ad aliam auctoritatem Basilii.

EPHES. Hæc auctoritas est dubia, transeamus ad alia.

PROV. Quoniam est clara & clarissima, & ideo procedamus ad alia.

EPHES. Secundum quod dixistis, est ad commendationem magni Basilii, qui sic habet, ut in libro nostro jacet ejus [a] auctoritas, quod erat indignum menti magni Basilii dubitationem ponere in suis dictis, & dicere, Fortassis; & rursus, Ut id concedamus. Ad hoc dicimus nos.

[a] *Id est*, auctoritas se habet, ut in lib. nostro: vos autem dicitis, quod liber noster est corruptus & habet addita illa verba, *Fortassis*, &, *Ut hoc etiam concedamus*. Vide supradicta circa hanc auctoritatem Basilii.

PROV. Habes menti rationem quam feci?

EPHES. Quam?

PROV. Meam.

EPHES. In responsione videbitis, non esse quidem opinionem sanctorum, sicut dicebat Eunomius, tertium esse ordine & dignitate Spiritum; videtur omnino beatus Basilius non admittere: nam dicit: Simulat se custodire doctrinam sanctorum, deinde consequenter, qui fuerint sancti, dicere non potuit. Fuitne unquam tam audax homo, qui innovationes dogmatum introducat? Et profecto non habebat dicere Eunomius aliquem sanctorum hoc dixisse: nam si quos haberet, illum Athanasium non putabat sanctum: nec aliquis qui ante ipsum fuerat, dixerat quod opinio sanctorum sit, nec Eunomius dicere habebat, nec magnus Basilius admisit. Quoniam autem verisimile est, Eunomium dixisse, hoc esse apud divinam scripturam, salvatore nostro in traditione salutaris baptismatis dicente: *Euntes baptizate eos in nomine Patris & Filii, & Spiritus sancti*. Ex his videtur, [b] quod colligamus Spiritum tertium dignitate & ordine. Cum hoc admittat permissive [c] Basilius, dicit, dignitate secundum esse Spiritum a Filio, forte tradidit pietatis sermo: pietatis sermonem dicens: quæ traduntur per sancta evangelia. Dicit sic, quod forsitan quispiam diceret sermonem pietatis tradidisse, hoc est divinam scripturam & traditionem ex ipsa, esse tertium dignitate Spiritum; fortasse aliquis diceret hoc, si acciperet connumerationem loco dignitatis, quod quia tertius fuit nominatus Spiritus, tertius esset etiam dignitate: sed etsi hoc concederetur, non necessario apparet natura tertius. Et ita rationem dubitationis ponit, quia non de necessitate sequitur a traditione divinæ scripturæ, Spiritum esse tertium dignitate. Hoc etiam postremo innuit, postquam posuit exempla angelorum & stellarum, ut apud librum qui recte se habet, jacet, talem [*] se habet Spiritus. . . . . quia testimonia sanctorum non habebant, ut dicit Basilius, ab ista auctoritate verisimile est istos commendasse suam sententiam; & ideo adjecit, Fortasse, respiciens ad illorum sensum, & sentit quod non de necessitate tertius est natura propter hanc dubitationem. Respiciens itaque ad illorum sensum, ponit illud, Fortasse; & illud, Ut ita concedamus: & sic nullam maculam imponit magno Basilio addere dubitationem hanc, quia per suppositionem dicta sunt ab illo, & per ista defendimus opinionem Basilii & libros nostros.

Matth. 28.

[b] *Id est*, quod colligi possit.

[c] *Id est*, ex supposit. sic enim habet Græcus sess. 22. concedês hoc Basil. ex suppositione, dignitate, inquit, &c.

Vide quæ hic desunt, in Græco sess. 22.

PROV. Ut veritas librorum vestrorum & libri nostri magis eluceret, & ut appareret manifeste, quod veritas se habet ut est in nostris libris, & nullo modo ut in libris vestris, ego volui habere copiam de verbo ad verbum, prout est in libro nostro, & ut Ambrosius interpretatus est? consideravi in quibus convenimus, & in quibus differimus. Demum differentia est, quia ubi noster dicit: Dignitate namque secundus a Filio, ab eo esse habens, & ab eo accipiens, & annuncians nobis, ac omnino ex ea causa pendens, pietatis tradidit sermo: postea sequitur: Natura uti tertia, &c. Modo vester liber totum hoc abstulit, & facit istum saltum, & dicit sic: Dignitate secundum esse a Filio, fortasse pietatis tradidit sermo: & postea transit dicens: Natura autem uti tertia, &c. Nunc apparet, quot verba abstulistis. Secundo volens probare Basilius, ut est in Filio respectu Patris, applicando similitudinem de Spiritu sancto, similitudo currit, quod ut Filius est dignitate & ordine a Patre secundus, natura non secundus; ita & Spiritus sanctus dignitate & ordine secundus a Filio: quod sine ulla dubitatione ponit noster liber, ostendens consequentiam necessariam ex similitudine Filii ad Patrem & Spiritus ad Filium. Vester liber ponit responsum dubitationis, dicens: Si etiam omnino hoc concederemus, ita quod arguit ex supposito dubio. Tertia differentia est in fine, ubi positis exemplis angelorum, & stellarum, & mansionum in cœlo, Basilius ex antecedenti absoluto & vero infert consequens absolutum & verum absque aliqua dubitatione, ita dicens in nostro libro: Ita profecto Spiritum dignitate & ordine tertium suscepimus, &c. Et probat hoc per sermonem pietatis, ubi format hunc ordinem, assignans causam: Accepimus tertium a Patre numerari, ipso domino in traditione baptismatis dicente: *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*. Et hic est sermo pietatis, in quo Basilius fundat, quod dignitate & ordine tertius est Spiritus, secundum libros nostros: & hoc valde bene convenit, quia antecedentia de angelis erant absolute posita, dicens sic: Quemadmodum se habet in angelis, quod aliqui existentes secundi vel tertii dignitate & ordine, non tamen sunt extra naturam angelicam: (hoc est argumentum) ut se habet in illis, ita se habet in divinis personis respectu naturæ: sed ita est ponendo omnia exempla angelorum, quod in angelis absolute sine conditione, qui sunt secundi vel tertii ordine vel dignitate, non sunt extra naturam angelicam; ita est in personis divinis: & sicut unum est absolute dictum, ita & aliud. Modo liber vester in hac illatione ita dicit: Ita Spiritus sanctus si dignitate & ordine succedit, ut dicunt. Postea in redditione causæ liber vester dicit: Accepimus enim tertium ordine & dignitate: & sic non est differentia inter vos & nos alia. Credo bene me replicasse librum vestrum & nostrum: modo cum in nullis aliis viderim differentiam, patienter ferendum est, si instamus pro intelligentia hujus capituli, quod est principium tertii libri contra Eunomium. Nam si hæc fundamenta essent dubia, liber vester parum probaret in toto libro. Modo quæro [*] utrum ex hoc textum, & ex principio libri credatur, quod Basilius tenuerit, quod sancti patres qui præcesserunt, hoc tenuerunt. Hæc sunt a me quæsita; quæro ab eo.

ANNO CHRISTI 143[…]

Matt. 28.

EPHES. Dico beatum Basilium hanc opinionem non habuisse, nec a sanctis accepisse, [d] neque Eunomium hoc dixisse, quod acceperit a sanctis: & hoc apparet ex verbis Basilii.

[d] *Id est*, [...]que Eu[no]mium [...] dixisse, q[uod] acceperit [a] sanctis.

PROV.

Prov. Bonum est, quod sacrum auditorium etiam intelligat præcedentia ad hæc verba: Quæ enim necessitas, &c. Quia tetigit duo puncta, & multa dimisit, præcedentia videamus, & intelligentur sequentia. B. Basilius sic inchoat librum: Vix saturatus blasphemiis contra unigenitum, transiens ad Filium, suæ voluntati consequentia differens &c. Dicit, Eunomium nihil dixisse nisi ex sua voluntate: postea ponit verba Eunomii sic dicentis: Cum sufficiat nobis hæc dixisse de Filio, consequens est etiam de Paracleto dicere, nec sequi indiscussas opiniones multorum, sed sanctorum in omnibus servare doctrinam, a quibus tertium ordine & dignitate cum didicerimus Spiritum, tertium quoque natura esse credidimus. Hæc sunt verba Eunomii, non plus, in quibus tria tangit. Primo non vult sequi indiscussas opiniones multorum. Secundo dicit, quod vult servare in omnibus sanctorum doctrinam. Tertio, quod cum didicerit ab eis, tertium esse ordine & dignitate, didicit tertium esse natura. Ad hoc secundum respondet Basilius ita dicens, quod non arbitratur [a] simplici ac rudi [b] fidei multorum oportere inhærere: sed artificiosis & sophisticis sermonibus veritatem, prout sibi videtur, invertit; quod & in sermonibus de unigenito fecisse monstratum est. Modo quod dixit Eunomius, indiscussas opiniones multorum se non velle sequi, replicans Basilius dicit: Non arbitratur simplici opinioni multorum debere inhærere, eorum contemnens opiniones. Patres sanctos intelligit Basilius, cum dicit, multorum contemnens opinionem; quia subdit, qui glorificant Spiritum sanctum; & quod ipse Eunomius sciens quæ erat opinio quæ glorificabat Spiritum, illam opinionem contemnens, simulat se servare sanctorum doctrinam, & eos qui hanc tradiderunt, reticet: nunc quoque & ipsa faciens, quæ fecit in aliis sermonibus de unigenito, dicit se didicisse a sanctis, tertium ipsum dignitate & ordine existere; a se autem credidisse, natura quoque tertium esse: qui autem sancti sint qui hanc doctrinam fecerunt, edicere non potest. Fuitne unquam homo sic audax, qui divinorum dogmatum introduxerit novitatem? & sequitur: Quæ enim necessitas, &c. Quæro, cum Basilius dicit: Contemnens opinionem multorum qui glorificant Spiritum: utrum Basilius sciret illam opinionem multorum, qui glorificabant Spiritum. Dicendum est, quod sic: alias non potuisset. Secundo inquit in præcedentibus, simplici ac rudi fidei multorum oportere inhærere, non artificiosis, &c. Qui erant illi sermones artificiosi & sophistici, & si ipse poterat intelligere, qui erant artificiosi sermones, satis intelligere poterat, qui erant sancti qui tenebant hanc opinionem: dicat ad hæc duo.

a Eunomius, scilicet.

b Id est, non artificiosæ.

Ephes. Opinionem multorum qui glorificabant Spiritum, dico opinionem Christianorum: quia Spiritus ordinatus est Patri & Filio in traditione salutaris baptismatis: & de necessitate, sicut Spiritus ejusdem est gloriæ, ita & ejusdem naturæ est cum Filio.

Prov. Quæro, si sanctus Basilius cognoscat hanc multitudinem.

Ephes. Novit multos qui glorificabant.

Prov. Et divus Athanasius intelligitur in illis qui pro tunc erant?

Ephes. Ille etiam glorificat.

Prov. Qui sunt artificiosi sermones?

Ephes. Artificiosi sermones & sophistici erant ipsius Eunomii, quia ipse contemnebat opinionem multorum. Secundo cum simularet servare sanctorum doctrinam, & non erat qui hoc diceret, supponit tertium esse dignitate, & ordine Spiritum: & sic artificiose & sophistice colligit, quod cum tertius sit Spiritus dignitate & ordine, tertius natura esset. Hoc cum vellet Basilius repellere, supponit in his quæ sequuntur, quod etiamsi concederemus tertium esse dignitate & ordine prout colligebat Eunomius, quod non sequitur, quod tertius esset natura. Hi erant artificiosi sermones, quoniam simulabat habere a sanctis quæ non habebat.

Prov. Eunomius inferebat se accepisse a sanctis, Spiritum tertium & ordine & dignitate: & hoc dicebat absolute, & a se credere, ipsum esse tertium natura: oportebat eum habere sophisticam argumentationem & multum artificiosam ad probandum hoc quod ponit pro manifesto, quia hæc est conclusio sua, quia accepit a sanctis [c]; ideo sic colligit faciendo artificiosam: oportebat ut poneret aliquid manifestum, & inde artificiose inferret. Modo Basilius dicit, quod simulabat se servare doctrinam sanctorum, sed non ponit illud artificiosum & sophisticum. Satis sit nobis, quod Eunomius ex aliquo antecedenti absoluto & sine conditione inferebat illud: cum adverteritis, videbitis hanc conclusionem sic esse. Modo isti sancti qui habebant opinionem qua glorificabatur Spiritus, erant illi quos Basilius sequebatur: & ex illa opinione qua glorificabant Spiritum, non poterat [d] facere Eunomius antecedens, & inferre subsequens quod credebat: & isti erant sancti manifeste. Et quia eorum opinio non poterat ei suffragari, non nominabat eos, nec in duobus præcedentibus libris, neque in isto; quia non poterant reperiri doctores qui dicerent, dignitate & ordine Spiritum esse tertium; ita ut sequeretur, tertium esse natura: & si quos posuisset, fuissent magis contra eum: alias sancti qui dicebant tertium dignitate & ordine, erant manifesti. Et non dicit Basilius, quod ipse non poterit reperire sanctos: & ex hac radice sumpsistis errorem ex verbis; quinam sint sancti, & ubi hanc doctrinam fecerint, non potest dicere. Ex hoc credidistis, quod quia Basilius dicit, quod Eunomius non poterat dicere, quod nec ipse Basilius haberet certitudinem sanctorum qui hoc dixerunt: & hoc est falsum.

c Tertium esse ordine, & hinc artificiose colligebat tertium esse natura.

d Quia ex illa doctrina sanctorum, quod Spiritus esset tertius ordine, non poterat clare inferre quod esset tertius natura: ideo non adducebat auctoritates eorum sanctorum hec dicentium, sed supponebat in genere dictum a sanctis.

Ephes. Non dico, quod Basilius non fuerit certus.

Prov. Dico quod verum est, quod Eunomius non poterat dicere.

Ephes. Eunomius non poterat dicere?

Prov. Quia non reperiebantur sancti qui tenerent processum in divinis ad extra, & Ariani tenebant, & Eunomius. Modo dico ad rationem (volui autem dicere textum, ut omnes illum intelligant) Basilius capit aliqua ad impugnandum Eunomium, arguens sic: Quicumque procedit [e], sicut se habet Filius ad Patrem, ita Spiritus ad Filium. Et post exempla posita concludit illam propositionem absolute, prout præmiserat, quia illud est verum & absolutum, quod procedit ex veris ad vera & absoluta: quia regula est, quod nunquam ex vero sequitur falsum, vel dubium, quia si præmissæ sunt veræ & absolutæ, semper sequuntur vera & absoluta, sive sint præmissæ per auctoritates, sive per rationes, quia auctoritates sunt loco rationum. Modo ex libro vestro sequeretur ex præmissis

e Solent disputatores inter argumentandum incipere positionem aliquam, & statim mutato conceptu, vel mutatis verbis reassumere aliā, vel eamdem.

sis [a] veris & absolutis dubia conclusio. Secundo A procederetur ex antecedenti dubio [b] ad probandum consequens verum & necessarium. Illud est consequens, quod non sit tertius natura; & est necessarium, & antecedens esset dubium. Videatis qualis confusio & nota [c] sequeretur. Et ex istis duobus arguebam, quod non potest stare textus libri vestri. Respondeatis ad has duas rationes.

a Exemplis scilicet, angelorum & stellarum, de quibus in eo textu Basilius.

b Ut, utrum esset tertius ordine, de quo late supra.

c Scilicet, contra Basil.

EPHES. Non necessario colligitis, dum dicis, quod necessario ab eo quod est absolutum, verum & simplex sequitur verum & absolutum. Nam potest esse aliquid ex se absolutum & verum, & id per quod ostenditur, non sit simpliciter verum, sed per suppositionem [d]. Propter hæc magnus Basilius in exemplo angelorum, & B stellarum, & mansionum, dicit simpliciter verum, & ostendit quod non necessario natura secundi & tertii sunt, quia dignitate & ordine secundi & tertii sunt. Ad conclusionem propter quam exempla accipit, non ostendit id quod simpliciter & absolutum est, sed quod per suppositionem concessit, scilicet, quod etiamsi daretur, Spiritum esse tertium dignitate & ordine, sicut dicunt, & sicut auctoritatem evangelii accipiunt, sed non sequitur de necessitate, natura tertium esse Spiritum: ergo non est necessarium quod dicebatis, quod omne quod simpliciter & absolute est verum, & per quod illud ostenditur, ita se habere.

d Si quid videlicet accipiatur, ut datum & nō concessum ita Græcus scriptor sess. 23.

PROV. Pono, si homo currit, ergo homo C movetur. Hæc propositio non dicit, quod homo currit, nec quod homo moveatur, sed conditionaliter, quia solum est necessitas consequentiæ.

EPHES. Hæc est suppositio propter verbum, si.

PROV. Nonne est bona consequentia? certe sic, & tamen nil ponitur, neque in antecedenti, neque in consequenti. Sed si dico, Homo currit, ergo movetur, quia pono in esse, homo currit, ergo sequitur quod homo moveatur; & hæc est necessitas ex consequenti: ita fecit Basilius hic, quod quemadmodum se habet res ista in angelis, & in stellis, & mansionibus, ita in personis. Hoc ipse præsupponit, sed ita est in D angelis, non ponens aliquam conditionem: ergo oportet necessario sequi sine ulla conditione [e], alias videretur imperitissimus in illo processu.

e in personis scilicet divinis.

EPHES. In his quæ per suppositionem assumuntur, si inferatur, assumptio affirmat suppositionem. Dicimus, si homo currit, ergo movetur; si secundum suppositionem inferimus. Sed homo currit, concessa fuit suppositio, & id quod ex ipsa colligitur, necessario colligitur: si nullatenus inferatur assumptio, non necessario suppositio conceditur, sed potest stare in ambiguo. Dubium est, si homo currit; dubia & illatio, ergo movetur. Sic in auctoritate Basilii dicit, Spiritus tertius est dignitate & ordine: E ergo tertius est natura, non necessario sequitur.

PROV. Hæc est conclusio.

EPHES. Hoc ab exemplo angelorum ostenditur, in hoc assumptionem non includit: non enim addit, sed tertius est dignitate & ordine; sed in dubio ponit: sed etsi proposuisset, certe non necessario hoc fuisset secutum, prout in angelis, quia per suppositionem sunt hæc concessa.

PROV. Nihil respondetis, quia sequitur de necessitate, si homo currit, ergo movetur. A Ad positionem inferiorum sequuntur superiora; nam sit motus in cursu: ergo si homo currit, necesse est ut moveatur: & tamen non habetur, quod currat vel moveatur, nisi faciam propositionem in esse, in minori: videlicet, homo currit, & ideo sequitur, & homo movetur: & ideo Basilius dicit, quod sic se habet in angelis.

EPHES. Vos nominatis exemplum pro suppositione.

PROV. Ipse ponit exemplum absolute.

EPHES. Beatus Basilius exempla sumit ad probationem suppositionis, nec ponit opinionem sanctorum, sed per suppositionem dat hoc.

PROV. Ista exempla sunt absoluta. Ita pro- B fecto cum arguimus a creaturis ad creatorem, numquid non assumuntur creaturæ absolute, ut antecedens, & ex illo inferimus de Deo? Cum Aristoteles voluit probare primam causam immobilem, incipit sic: Quod movetur, ab aliquo movetur. Nec ponit per suppositionem, sed absolute. Si posuisset per conditionem, non probasset primam causam immobilem, nisi per conditionem & per illationem consequentiæ: & sic nullam veritatem haberemus de prima causa. Ita Basilius ex angelis, & id quod dicitur de creaturis in sacra scriptura, ponit absolute, volens ex his creaturis venire ad cognitionem veritatis deitatis, dicens: Licet sit tertius dignitate, non sequitur, ergo ter- C tius natura. Si conditionaliter posuisset hoc antecedens, non plus probasset, nisi quod, si homo currit, ergo movetur. Et neque in angelis, neque in Deo quid intulisset: & sic, si cum Eunomio non disputasset, nisi de illatione conditionali, quid valuisset hæc disputatio? Unde necessario est, ut habeatur sensus noster. Facias ut velis bene videre, & servare honorem beati Basilii.

AND. Et sic finis pro illa die.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD DECIMAMNONAM COLLATIONEM.

D 1 *Spiritum.*] Sic ad verbum Græcus scriptor sessione 22. in ea parte, ubi incipit Ephesius: Ego sane. Itaque illa verba, *Sicut a Filio Spiritum*, sunt verba textus Basilii, quæ inter loquendum ponderat Ephesinus & explicat, *quod a Filio accipimus Spiritum, qui est alius quam ipse Filius. & a Spiritu* (ut ipse ait ibidem) *non alia quædam accipimus præter ipsum Spiritum.* Verba textus Basilii in oratione 17. in sanctum baptisma in fine sunt hæc, ut in editione Parisiensi anno 1618. ἕνα μὲν οὖν πατέρα, ἕνα δὲ υἱὸν, ἓν δὲ πνεῦμα κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν ὁμολογητέον, καὶ οὔτε δύο πατέρας, οὔτε δύο υἱούς· διόπερ τὸ πνεῦμα υἱὸς οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ὀνομάζεται. οὐ γὰρ παρὰ τοῦ πνεύματός τινα λαμβάνομεν, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ προσιὸν ὑμῖν καὶ ἁγιάζον ὑποδεχόμεθα, θεότητος κοινωνίαν, καὶ υἱότητος μετουσίαν, καὶ αἰωνίας κληρονομίας ἀῤῥαβῶνα, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀπαρχήν, Quæ in Latinum translata sic se habent: *Unum itaque Patrem, unum Filium, unum & Spiritum secundum* E *divinam traditionem confiteri oportet, & non duos patres, non duos filios, quandoquidem Spiritus non est Filius, neque nominatur. Non enim a Spiritu aliqua accipimus, quemadmodum a Filio Spiritus, sed ipsum ad nos accedentem & sanctificantem suscipimus, divinitatis communionem, & filiationis participationem, sempiternæque hæreditatis arrhabonem, ac futurorum bonorum primitias.* Tota difficultas inter Provincialem & Ephesium est in verbo πνεῦμα, quod cum in Græco sit neutri generis, potest esse casus nominativi & accusativi, sed ex contextu & vi rationis probat Provincialis esse nominativi, ut etiam in secunda nota dicimus. Quo vero ad illa verba sequentia, nimirum: *Sed ipsum Spiritum ad nos accedentem*, &c. sensus illorum est, quod non accipimus a Spiritu, sicut accipit a Filio Spiritus, ipsam, scilicet, divinam essentiam, ita ut simus

ANNO CHRISTI 1439.

mus ab illo procedentes, & illi consubstantiales, sed accipimus ipsum Spiritum ad nos accedentem, ejus gratiam, dona, &c. Quomodo autem non solum dona Spiritus, ejusque gratiam sanctificantem, sed ipsam etiam personam, imo & personas divinas speciali modo amantis in amante recipiamus, vide sanctum Thomam 1. part. quæst. 43. art. 3. arg. 1. quem fuse explicat Suarez de Trinitate lib. 12. cap. 5. num. 8. Sicut enim ad esse nostrum naturale per creationem consequitur ut sit Deus in nobis per essentiam, præsentiam & potentiam, ut docet sanctus Thomas 1. part. quæst. 8. art. 3. ita & ad esse gratuitum per gratiam sanctificantem consequitur, ut personæ divinæ sint in nobis speciali modo amantis in amante, & dirigentis in directa ad ultimum finem & beatitudinem æternam, juxta salvatoris sententiam Joan. 14. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*: Et quia infusio gratiæ & donorum attribuitur tertiæ personæ & Spiritui sancto, qui est primum donum; ideo de eo dicit apostolus Rom. 5. *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* B Et hoc est quod docet sanctus Basilius in præfata auctoritate, nimirum nos recipere Spiritum sanctum sanctificantem nos per gratiam & dona quæ nobis largitur, ut late infra hac eadem collatione Provincialis.

2 *Neutri*.] Cum Spiritus in Græco sit neutri generis, & sit idem in nominativo ac in accusativo, ad ineptum sensum detorquet verba Basilii, *quod*, scilicet, *non accipimus aliqua a Filio, sicut Spiritum a Filio*. & subintelligebat, *accipimus*: hunc sensum excludit Provincialis Hinc corrigenda translatio Latina in editione Parisiensi ubi legitur, *Spiritum*.

3 *Spiritu*.] Scilicet res creatas, nempe gratiam & dona Spiritus sancti. Sic enim habet Græcus sessione 22. *Quod vero Spiritus sanctus accipiat suum esse a Filio, ut ipse addidisti, nos autem a Spiritu accipiamus res creatas, hoc neque* C *ex dictorum serie sequi videtur, neque omnino colligitur necessario. Ostende igitur ipse unde sumas, Spiritum quidem accipere suum esse a Filio, nos vero accipere a Spiritu creaturas.* Hæc ille.

4 *Expositio*.] Græcus scriptor sessione 22. referens hæc dicta Provincialis, hæc ait: *Ephesius autem non haben quid responderet, diu tacebat: & imperator veritus ne in aliquod dogma sermo dilaberetur*, Et paulo infra: *At vero Ephesius tacebat, atque ad hæc non respondebat*.

5 *Se habet*.] Deest aliquid, quod supplendum est ex Græco scriptore 22. his verbis: *Ut in nostro incorrupto codice legitur, dicit, & si ordine & dignitate Spiritus posterior est (ut asserunt.)* Hæc ille. Vides tertiam additionem, & textus Basilii corruptionem: prima est fortasse pietatis, &c. secunda, ut hoc etiam concedamus; tertia, ut asserunt. Quas hic immediate enumerat Provincialis. Primas duas corruptiones habet editio Parisiensis anno 1618. tertiam non habet.

D 6 *Ad extra*.] Id est non reperiebantur sancti, qui tenerent processionem Filii esse ad extra. Græcus sic habet sessione 22. *Ceterum Eunomius sanctos proferre non poterat: sancti enim nostri qui ante illum fuere, dicebant hoc, intelligentes processionem ad intra: Eunomius autem, quippe ut Ariana opinione imbutus, juxta Arianos intelligendo ad extra, hæc nequaquam recipiebat. Nunc ad illud venio, quod præcedente sessione dixi, ad quod etiam tu respondisti: hoc posito tantum volui transcurrere textum*, &c.

COLLATIO VIGESIMA.

DIE XVII. MARTII.

Plures auctoritates adducit Ephesinus ad probandum, Spiritum sanctum non procedere a Filio, quibus respondet Provincialis.

AND. DIE decimaseptima Martii inchoata est disputatio.

EPHES. Fides nostra non ex hominibus, aut per homines commendationem habuit, sed per ipsum dominum nostrum Jesum Christum, qui personaliter locutus est discipulis: propterea omissis ambiguis auctoritatibus, licet & ipsæ auctoritates legitime perspectæ potius videantur pro nobis fecisse, quam contra nos, recurram ad illud quod debemus de fide tractare.

COLLATIO XX.

A Non enim magnus Basilius unquam tractasset, vel insinuasset aliquid contra traditionem dominicam, vel apostolicam, vel eorum qui successerunt eis, vel contraria ipsis, ut per alias auctoritates ostensum est, & amplius ostendetur, concedente nobis sermonem Deo in aperitione oris. [a] Age igitur honoremus discipulum a magistro, & servum a domino, ostendamusque consonum sibi ipsi, & eorum quæ tractavit in omnibus. Primum igitur ipse Deus verbum, & theologiæ præceptor in novissima sua allocutione cum discipulis dicit: *Cum venerit paracletus, quem ego mittam a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me*. In his conspiciun- B tur tres divinæ personæ, & ipse dominus unicuique accommodat proprium: de Spiritu autem solo dicit: *Cum venerit*; de seipso cum Patre dicit, *Quem mittam vobis a Patre*: rursum de Patre solo, *Qui de Patre procedit*. Videas ergo diligentiam theologiæ Nam per illud, *Cum venerit*, libertatem & dominationem ostendit: per illud autem, *Quem mittam vobis a Patre*, suam & Patris voluntatem fuisse ostendit missionem & apparitionem Spiritus; per illud denique, *Qui a Patre procedit*, causam ostendit Spiritus unde habebat esse. De primis quidem duobus testis est theologus Gregorius in sermone C quem edidit in festo pentecostes, de Spiritu dicens: Veniens quidem utpote liber, mittitur aut ut non contrarius Deus Nam quia præcognito Patre, deinde cognito Filio, posterius apparuit mundo Spiritus sanctus, ne videretur contrarius esse & cujusdam alterius naturæ aut voluntatis, propterea mitti a Patre & Filio dicitur, bonam voluntatem eorum (quod jam diximus) insinuante verbo [b]. Iterum in sermone de Spiritu sancto dicit ipse theologus: Mittitur quidem dispensative, venit autem ex propria sua potestate. Dicens, dispensative, per hoc apparitionem Spiritus in mundo propter hominum utilitatem significat, quemadmodum verbum missionis Patri & Filio attribui- D tur, adventus soli Spiritui: nam solus Spiritus venit, & nullam simul intelligere personam necesse est earum quæ [c] mittunt. Ita in processionis verbo, a Patre solo necesse est intelligere Spiritum procedere, & nullo modo a Filio. Nam cum sui mentionem egerit diligenter dominus, & cum attribuerit sibi & Patri missionem Spiritus, non etiam de processione dicit, A nobis, aut qui a me & a Patre procedit: nam hoc certe dixisset, si cognovisset processionem suam esse. Quod autem, Qui a Patre procedit, proprium sit Spiritus, & propter hoc nullo modo sequatur necessario, intelligere & a Filio, testis est nobis theologus Gregorius [c] tradens proprietatem divinarum personarum, in E quibus dicit: Propterea stantes nos intra terminos nostros, ingenitum introducimus & genitum, & qui a Patre procedit, sicut dicit Deus verbum [d] Sic ergo est proprium Spiritus sancti, Qui a Patre procedit [e]: & non simpliciter, qui procedit: quod autem est proprium, necesse est convertatur ad id cujus est proprium, neque superabundare, neque deficere potest. Necesse est ergo intelligere & dicere, si quis est Spiritus sanctus, hic est qui a Patre procedit: & si quid est quod a Patre procedit, necesse est quod sit Spiritus sanctus: si autem ab aliquo alio procedit, non est Spiritus sanctus: nam necesse est hoc intelligere secundum consequen-

a Ad omnes auctoritates, quas hic pro se adducit Ephesius, vide responsiones Provincial. infra hac eadem collatione & coll. 22. num. 1.

Joan. 15.

b Dum scilicet dixit. *mittam vobis a Patre*.

c Orat. 1. de Filio.

d Joan. 15. *Spiritum veritatis, qui a Patre procedit*. Vide responsiones Provincialis ad hæc omnia infra coll. 22.

e *Id est*, proprium est Spiritus sancti a Patre procedere, & non simpliciter procedere, ita ut possit intelligi ab utroque.

COLLATIO XX.

ANNO CHRISTI 1439.

A quentiam rationis, & conversionem. Non est necessarium, neque omnino possumus intelligere, cum audimus, Spiritum a Patre procedere, quod etiam a Filio procedat. Et hæc quidem salvator noster & Deus, & theologiæ magister; sed & discipulus ejusdem & secretorum præceptor cœlestis homo Paulus vas electionis, videamus qualia & ipse de hoc dicat ad Corinthios scribens. De Spiritu sancto & de substantia ejus, & unde eam habeat, ostendere volens, hæc scribit: *Nos non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui est a Deo.* Et ne aliquis diceret: Potest etiam Filius intelligi, ut ab eo etiam procedat: istam speculationem explicans beatus Joannes theologus & evangelista, quando revelavit magno & miraculoso [a] Gregorius secreta theologiæ, mediante sancti Dei genitrice Maria, talia dicit, (ut magnus Gregorius episcopus Nyssenus, qui vitam ejus scripsit, refert) Unus Spiritus sanctus qui a Deo subsistentiam habet, & quidem per Filium apparuit hominibus. In his manifestum est, nos nullo modo posse intelligere, qui a Deo habet subsistentiam, a Filio esse: non enim subjunxisset postea; Et qui per Filium apparuit hominibus. Nam impossibile est & inconsequens a Deo & a Filio intelligere Spiritum habere subsistentiam, deinde inferre: Et per ipsum apparuit hominibus: sed ad diversas figuras producens sermonem, ostendit illud solum Patri attinere, quod ex ipso subsistentiam habeat Spiritus: hoc autem ad Filium, quod per ipsum apparuit hominibus. Ergo non est necesse similia intelligere, cum audimus Spiritum a Deo, quod & a Filio sit: neque omnino possibile est, ut ostendimus, si quidem aliud significat, per Filium apparuisse; & aliud, a Deo habere subsistentiam: quorum unum attribuitur Filio, aliud Patri. Hoc quidem de divinis scripturis diximus. Post vero divinum apostolum Paulum, discipulus ejus & communicator divinorum secretorum Dionysius compareat, qui nobis eadem contestatur. Nam ipse in capite [a] de unica & discreta theologia, tradens nobis divinarum personarum & omnimodæ distinctionis rationem, talia scribit: Est autem & distinctio in supernaturalibus theologiis, non ea tantum quam dixi, quod & secundum ipsam unionem inconfundibiliter & immixte collocatur unaquæque divinarum personarum, sed quod etiam supernaturalis divinæ fecunditatis non est conversio adinvicem, solus quidem fons supernaturalis divinæ fecunditatis est Patris. Si ergo solus fons divinæ fecunditatis est Pater, & per hoc a Filio & a Spiritu distinguitur; (nam de omnimoda distinctione personarum intentio erat sermonis) neque Filio commune est cum Patre, neque Spiritui sancto, esse fontem: etiam tali modo confusio esset circa divinas personas, & distinctio tolleretur. Neque enim ea quæ sunt unita dividere, ut ipsemet dicit, fas est, neque quæ distincta sunt confundere: & propter hoc fontis ratio & nomen nullo modo ad Filium pervenit. Cum autem Filius non sit fons deitatis, manifestum est, quod Spiritus causa non est Filius. Nam deitas supernaturalis, quæ originatur, est Spiritus sanctus: & sic cum Pater existat solus fons deitatis, & per hoc a Filio & Spiritu distinguatur, solus erit productor & spirator ut est solus Pater. Et hæc nostra est opinio; nec colligitur a doctoribus vestra, sed nostra, sicut expresse & aperte dictum est. Eadem dicit magnus Athanasius in sermone, cujus titulus est: De æterna subsistentia Filii & Spiritus. Nam dicit: Separamur ab iis qui judaizant, & ab iis qui depravant Christianismum, qui Deum qui est de Deo, negantes, unum Deum ut Judæi dicunt, non solum quia solus est non genitus & solus fons deitatis Pater, propter hoc dicentes solum Deum, sed tanquam infecundum Filii, & infructuosum verbi viventis. Hic etiam magnus doctor solum non genitum, & solum fontem deitatis Patrem dicit; & quemadmodum esse non genitum non potest fieri commune utrique duarum aliarum personarum, sic fons deitatis nequaquam communicari potest cum Filio: ergo B Filius non est fons deitatis, & propter hoc neque Spiritus sancti causa. Videtisne omnia consonantia veritati, & sanctorum adinvicem concordiam? Denique afferimus sententias œcumenicorum conciliorum per episcopum Cæsariensem Leontium, qui talia [3] dixit ad quemdam philosophum Phædonem dubitantem: Accipe unam deitatem Patris qui genuit Filium ineffabiliter, & Filii qui natus est ex ipso, & Spiritus sancti ex eodem Patre procedentis, qui & proprius est Filii, sicut dicit divinus apostolus: *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Considerandą est hæc intentio sanctorum patrum, qui dum tractarent de Spiritu, unde procedat & causam habeat, cum dixerint, deitatem Spiritus sancti qui ab ipso procedit, addiderunt statim Patre, ne quis putaret C ad Filium referri processionem, quia de proximo de illo egerant memoriam. Insuper [b].

1. Cor. 2.

a De divin. nom. c. 2.

Rom. 8.

b Sermo interruptus cardinali.

CARD. Transgreditur formam datam, in qua fecimus, ut de auctoritate in auctoritatem procederemus.

EPHES. Magister iste respondens ad unam auctoritatem per nos adductam, tantum sumpsit tempus, ut totum tempus ceperit; quod & in præcedentibus fecit. Ideo nos videntes hæc, putamus ita faciendum esse, ut unam & similes omnes rationes nostras adduceremus, ut saltem coactus ad unumquodque respondeat. Insuper infirmitate impediti non possumus singulis respondere.

D PROV. In præcedenti nostra disputatione ex mutua conventione inter dominum nostrum & imperatorem conventum est & conclusum, quod de capitulo in capitulum, & de argumento in argumentum procederemus; & ideo primo inchoavimus ab auctoritate Basilii posita in festo pentecostes: & quamquam dicta sint circa illam auctoritatem, pro investigatione intelligentiæ Basilii, multa, numquam exivimus propositam auctoritatem. Expedita illa, venimus ad aliam auctoritatem Basilii. In hac ergo aliquantulum fui prolixus in expositione ipsiusmet textus, non exeundo textum, quia si volebam facere rationem ex ipso textu, oportebat ut sacer cœtus haberet notitiam textus: E nunquam introduxi aliam auctoritatem, nisi verba textus. Et quia argumenta sumebantur ex antecedentibus & sequentibus, oportuit illa dicere; & facta declaratione textus, formavi duas rationes ad probandum de necessitate, quod textus non poterat stare cum illo verbo dubitativo; ita quod quantum natura rei requirebat, non poteram esse brevior. Modo ad rationes quæ fuerunt ultimæ in nostro recessu, si voluisset servare optimum ordinem, debebat respondere. Unum ex duobus sequitur ex his,

ANNO CHRISTI 1439.

his, aut quod vidit rationes meas concludere, A & quod non potest respondere; & hoc nobis placet, si fateatur: aut quia voluit fugere, intravit aliam materiam. Sed etiam pace ejus dixerim, si volebat evitare argumenta quæ concludunt, debebat transire ad auctoritates Athanasii, quæ secundo fuerunt productæ, quæ ita necessario concludunt, ut auctoritas Basilii. Modo vero non respondet argumentis, nec tenet ordinem: de auctoritatibus Athanasii transit ad auctoritates evangelii, ac si primæ auctoritates non fundarentur in textu evangelico. Numquid auctoritas Basilii non fundatur in verbis evangelii, *De meo accipiet, & annunciabit*? Nonne verba pietatis & baptismi fundantur in verbo Dei, cum dicit: *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*? modo verbum Christi quid dicit: B Qui a Patre procedit? ille idem in medio capite 16. evangelii Joannis declarans quomodo debeat intelligi, Qui a Patre procedit, dicit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*: ideo dixi, Quia de meo accipiet. Ex quo ergo auctoritas divinæ scripturæ Jesu Christi, est primo posita in medio per sanctos doctores, & ducta in vim argumentationis, valde absurdum est & indecens in tanto auditorio, quod dimissa hac magna auctoritate indiscussa, nulla facta responsione rationibus, quæ convincunt, transeamus ad alias. Modo dico sic, C dicat prolixe, quia non habeo sibi imponere legem, sed imperator: ego servabo honestatem & ordinem disputationis, nec unquam respondebo sibi ad quæcumque dixerit, donec responderit per ordinem, prout inchoavimus disputationem. Modo videatis si vultis consumere tempus in vanum: requiro eum ex debito honestatis & disputationis, ut respondeat nostris rationibus, quia ex illis habebimus clare intentionem Basilii, nisi sanctissimus dominus noster aliud mihi mandet. Dixi alias, & dico, quod in tertia synodo hoc firmatum est, ut dicit Cyrillus [a]; & hoc debet esse regula tibi & mihi, dicens: Sequentes sanctorum patrum confessiones quas fecerunt, loquente in eis Spiritu sancto, & intelligentias investigantes, veritatem dicimus, &c. ita debent adduci testimonia, ut investigemus intentiones sanctorum.

Joan. 16.

Matth. 28.

Joan. 16.

a Epist. ad Nestor. in actis concil. Ephes. part. 1. cap. 26. quæ incipit: Cum salvator.

AND. Collocuti sunt Græci adinvicem.

EPHES. Nos modum disputationis, sicut adinvicem convenimus, nullo modo reliquimus, sed cognoscit paternitas vestra, quod proponentibus vobis duas aut tres auctoritates, consumpsimus super his omnes antecedentes disputationes. Ideo ne hoc semper fieret, visum est nobis probationes & omnes nostras rationes adducere, non de aliquibus libris latentibus & non omnibus cognitis, neque ex E dubiis & corruptis, sed ex ipsis scripturis sacris, & ab iis sententiis quæ ab omnibus patribus profitentur. Nam si semper circa eamdem auctoritatem consumemus tempus, dum vos quærendo per argumentationes & rationes, nos respondere velimus, esset ad infinitum processus. Propterea quia responsum dedimus aperte & manifeste de additione illa dubitationis quæ invenitur apud nostros libros, visum fuit, illa auctoritate omissa, ne semper in infinitum progrediamur, nostras rationes adducere; deinde voces Basilii, quæ omnibus his sunt consonæ; ut ex omnibus his appareat librum vestrum esse corruptum: postea poteritis assumere unamquamque auctoritatem, &, ut volueritis, disputative inquirere, si Deus concesserit, & tempus patiatur.

COLLATIO XX.

IMPER. Intentio nostra non est, ut ordo disputationis mutetur, & si voluissetis expectare usque ad finem sermonum, ipse venisset ad propositum dimissæ auctoritatis, quia intentio nostra & nostrorum non est, ut divertamus a disputationis modo, & quod vobis respondeatur. Ego hoc ordinavi, quia vos dicebatis, & nostri pauca respondebant, & non poteramus dicere quæ volebamus: ideo visum est prætermittere has auctoritates, ut ad conclusionem veniremus auctoritatis propositæ. Propterea si placet, permittatis dominum Ephesinum dicere, quia pauca supersunt.

PROV. Hic modus non est utilis, quia si habet redire ad propositum & multa dicere, quibus non debet fieri responsio, ista videntur superflua ad dicendum, quia si vult habere responsionem illis, melius est ut deducantur de auctoritate in auctoritatem, quam quod omnia simul adducantur, quia homines obliviscuntur, & non potest fieri bona responsio. Ipse deberet primo respondere propositis per me, & postea ego dicerem.

AND. Cardinalis ivit ad papam, & postea rediit.

CARD. Licet urbanius esset & justius, ut modus inceptus servaretur de auctoritate in auctoritatem: tamen postquam Ephesinus vult multas auctoritates cumulare, placet domino nostro cum hoc, ut nostris quæsitis respondeatur.

IMPER. Placet.

EPHES. 4 Redeamus ad consequentiam eorum quæ dicebamus, quod sanctum primum concilium œcumenicum respondit ad philosophum dubitantem per episcopum Leontium, hæc [b]: Suscipe unam deitatem Patris qui genuit Filium ineffabiliter, & Filii qui natus est ab ipso, & Spiritus sancti qui procedit ex ipso Patre, proprii autem existentis Filii, sicut dicit apostolus: *Si quis Spiritum Christi non habet, non est ejus*. Ita quidem se habet auctoritas: sed considerandum, quod timentes isti beati patres, quod ne dum quis audiret de Spiritu qui procedit ex ipso, putaret ipsos dicere Filium, quia de proximo erat Filii memoria facta, adjecerunt, Ex ipso Patre; quod est dicere, non ex Filio, sed ex Patre: statim iterum proprii existentis Filii, quasi dicant: Etsi non procedit ex Filio, non tamen est alienus a Filio, proprius autem substantiæ ejus, & consubstantialis ei. Et ad hanc intentionem inquit apostolus: *Si quis Spiritum Christi non habet, ipse non est ejus*. Hoc sentit Cyrillus [c] dicens: Etsi procedit Spiritus ex Deo Patre, sed non alienus est a Filio. Hoc ipse inquit, cum responderet ad Theodoretum, (sicut diligentius [d] dicemus, si tempus permiserit) qui eum criminabatur dicentem, Spiritum procedere etiam a Filio. His patribus magnus Basilius consona inquit (dico autem patribus primi concilii) qui post ipsos statim fuit. Nam dicit in 18. cap. ad Amphilochium: Spiritus Christi dicitur, tanquam accommodatus secundum naturam ejus, hoc est, ut consubstantialis. Si autem scivisset ipsum accipere esse a Filio,

b Gelasius Cyzicen. in actis Nicæni lib. 2. paulo ante fuit relata hæc eadem auctoritas ab eodem Eph. de qua in 3. nota hujus collationis.

Rom. 8.

Ibidem.

c Epist. ad Joan. Antiochenum in actis concil. Ephes. part 3. c. 34. in fine.

d Vide paulo infra.

COLLATIO XX.

ANNO CHRIST 1439.

Filio, ſicut in libro veſtro corrupto jacet, non dixiſſet, tanquam accommodatus ſibi ſecundum naturam, ſed ut ab ipſo procedens & eſſe accipiens; modo fuiſſet conſequens, [a] cum non dixit; ergo liber veſter non bene ſtat. Dicit ipſe in ſermone contra Sabellium [b] & Arium talia: Ego cum Patre quidem novi Spiritum, ſed non Patrem Spiritum.

PROV. Habetis librum?

EPHES. Non hic.

PROV. Oportet adducere.

EPHES. Ego cum [c] Patre quidem ſcio Spiritum, non Patrem Spiritum; & cum Filio accepi non Filium nominari, & familiaritatem [d] quæ eſt ad Patrem, intelligo, quia ex Patre procedit. Ad Filium autem, quia audio: *Si quis Spiritum Chriſti non habet, non eſt ejus*. Videtis etiam hic conſona ſibi ipſi & patribus illis? non eamdem proprietatem familiaritatis dicit Spiritus ad Patrem & ad Filium, ſed ad Patrem, quia ab ipſo procedit; ad Filium autem, quoniam apoſtoli dicit auctoritas, quod ſi quis Spiritum Chriſti non habet, non eſt ejus: videlicet quia ita ſimpliciter eſt ſibi familiaris Spiritus ſecundum naturam, ſicut in præallegata auctoritate dicitur; non quod ab ipſo procedat. His quidnam clarius de intentione hujus ſancti patris? Eratne veriſimile ipſum hoc ſcripſiſſe, ſi ſciret Spiritum a Filio procedere? Judicate vos, patres, ut veritate utamur, hæc ſunt primi concilii dicta, quibus oſtenſus eſt conſonus magnus Baſilius. Ipſa denique prima ſynodus in ſymbolo ſic Spiritum ſanctum ordinavit cum Patre & Filio ſecundum traditionem illam baptiſmatis traditam per dominum, & poſt [e] homologiam Patris & Filii intulit: Et in Spiritum ſanctum. Secundum autem concilium quod poſt ipſum factum eſt, volens hanc vocem explicare, & quomodo coordinetur cum Patre & Filio Spiritus, clarius oſtendere ad everſionem illorum qui contra Spiritum pugnabant, talia dicit in ſymbolo: Credimus in Spiritum ſanctum dominum vivificantem, qui ex Patre procedit, qui cum Patre & Filio ſimul adoratur & conglorificatur. Hic ſpeculanda eſt intentio divinorum patrum, quia propoſitum fuit illis theologiam explicare, & modum unionis Spiritus ad Patrem & Filium. Concilium hoc clare voluit exhibere: & videte quomodo differenter & ipſum exhibet familiaritatem Spiritus ad Patrem & ad Filium. Nam dicit, quod coordinatus eſt Spiritus ſanctus cum Patre & Filio, ut ex Patre procedens, ſimul vero cum Patre & Filio adoratur & glorificatur, hoc eſt, eſt ejuſdem honoris & conſubſtantialitatis. Verum ſi ab utroque ſciviſſet procedere, cujus gratia dum memoriam fecit de utraque, illud non prius dixit, Qui ex Patre Filioque procedit; & poſtea non intulit, Qui cum illis ſimul coadoratur & conglorificatur? Hoc conſequens fuiſſet, ſi talem habuiſſet ſenſum: & hoc facere ſolemus, quando aliquid ad duo referimus, & maxime cum illud dicimus cauſam ab illis ipſis habere, prius exponentes ambas cauſas, tunc & poſtremo commune inferimus, utputa, qui ſimul conglorificatur & adoratur. At vero patres prætermiſerunt in primo memoriam Filii, cum voluerunt addere cauſam Spiritus [f], in ſecundo autem intulerunt conſubſtantialitatem, & honoris identitatem exhibere voluerunt. Non ergo Spiritum a Filio procedentem cognoverunt: nam hoc non prætermiſiſſent, maxime quando faciebant expoſitionem: quod expoſitio ſit perfecta, & non defectuoſa, ut dicitis, nec cauſarum alteram tacuerint, manifeſtum eſt, quia nullam poſt concilium illud alia concilia aliam expoſitionem ab illa fecerunt, nec addiderunt a Filio procedere: imo omnia concilia prohibuerunt hoc, & evitarunt per ſuas diffinitiones, ut præſciverint profecto quod per vos " factum erat. Hujus concilii propugnator & dux, & hujus ſymboli conſcriptor, ut dicitur, magnus Gregorius fuit, cujus agnomen proprie attribuitur a theologia. Dicit ipſe ſcribens conſona ſibi & ceteris patribus in ſermone, cujus eſt intitulatio, De navigatione epiſcoporum de Ægypto [g]: Omnia quæ ſunt Patris, ſunt etiam Filii, excepta cauſa. Inſpiciendum eſt hoc, quod & ipſe Filium a Patre diſtinguit; & ſicut magnus Dionyſius fontem, ſic ipſe cauſam diſtinguit. Si ergo Filius cauſalitate diſtinguitur a Patre, & nullo modo eſt cauſa, liquet ipſum nec Patrem eſſe, nec productorem, & propter hoc nec cauſam Spiritus; nam hoc aperte doctor edidit. His omnibus conſona & tertium concilium dixit. Nam cum primum advenit ſymbolum Neſtorii productum per quemdam presbyterum Chariſium, in quo continebatur, quod Spiritus ſanctus neque Filius eſt, neque per Filium ſubſiſtentiam habet, ita hujuſmodi theologiam laudat tanquam familiarem patribus, conſonam ſcripturæ, ut non eum accuſaverit, neque magnum, neque parvum, neque coarguens eſt Neſtorium de his ſermonibus in theologia [h]; imo approbans tale ſymbolum, in ſuo ſymbolo talia dicit: Si deprehenderentur aliqui, aut ſcientes, aut docentes ea quæ continentur in expoſitione adducta per Chariſium de humanitate unigeniti Filii Dei, hoc eſt, ſcelerata dogmata Neſtorii, ſubjaceant ſententiæ hujus ſacri & ſancti œcumenici concilii. Videtiſne, patres, quæ dicit ſcelerata dogmata Neſtorii, ea quæ ſunt de humanitate unigeniti Filii? Liquidum eſt ergo, quod ea quæ de Deo erant, veriſſima erant & ſancta, nec aliquam occaſionem tradentia querelæ: unde nec de illis conqueſti ſunt. Hoc autem non eſt parum quid ad probationem, quod communis ſenſus eccleſiæ eſt, nullo modo Spiritum a Filio procedere: nam liquet, quod patres acceperint & habuerint, & ut propriam eam opinionem agnoverint. Itaque etiam a tertio œcumenico concilio hoc approbatum eſt. Sed quoniam beatus Cyrillus opponens ſe Neſtorio de proceſſione Spiritus, occaſionem quamdam dedit, ut putaretur, hunc etiam a Filio ſubſiſtentiam habere, reprehendit ipſam Theodoretus, ut ex perſona orientalium, ita dicens [i]: Si proprium Filii Spiritum ſanctum, ſiquidem ut ejuſdem naturæ, & a Patre procedentem dixit, confitebimur, & ita ſuſcipiemus vocem: ſi vero tanquam a Filio aut per Filium ſubſiſtentiam habentem, ut blaſphemum excutiemus: credimus enim domino dicenti: *Spiritus veritatis qui a Patre procedit*: & apoſtolo: *Nos vero non Spiritum hujus mundi accepimus, ſed qui eſt a Deo*. Ad hanc querelam dicit Cyrillus [k] in his quæ ſcripſit ad quemdam Euoptium epiſcopum, calumniari & accuſari a Theodoreto, qui contra ipſum invehebatur propter inimicitiam cum ipſo, & amicitiam Neſtorii: dicit autem ſic ſcribens ad Euoptium: Accepi ad certificationem tuæ pietatis erga me tomum illum quem miſiſti, quem dicunt compoſuiſſe Theodore-

[a] id eſt, Cum autem non ſic dixerit.

[b] Hom. 28. In editione Pariſ. 1547. ſi legitur: *Ego vero agnoſco illum cum Patre, Patrem vero eſſe, non ita.*

[c] Verba Baſilii homilia citata.

[d] Alias, cognationem: quod & in ſequentibus ubi replicatur, obſerva.

Ibidem.

[e] confeſſionem.

[f] Dicentes ex Patre procedentem.

" faciendum:

[g] Orat. [...] num. 15. editione [...]riſienſ.

[h] De ſerm[...]nibus ſci[...] cet quo[...] proceſſionem Spi[...]tus, qu[...] approbat ut vult Ep[...] & quoad h[...]manitatem tantum ſ[...]dit conci[...] damnationem Neſt[...]rii, ut i[...] ait.

[i] In act. co[...]cil. Eph[...] part. 3. c[...] 3. contra anathema[...]tiſmum.

Joan. 15.

1. *Cor.* 2.

[k] In act. concil. Ep[...] part. 3. c[...] in princ. ib. in defe[...]ſione 9. an[...]thematiſm[...]

ANNO CHRISTI 1439. Psalm. 119.

doretum Cyrensem: nam ita dicunt vocari oppidum. Cum autem vidissem ea quæ inerant, reddidi Deo gratulationis cantus, nec defeci illud dicens: *Domine eripe animam meam a labiis iniquis, & a lingua dolosa.* Nam invenio me ubique calumniari, & in quolibet capitulorum hæc tolero. Si igitur in quolibet capitulorum dicit calumniari, liquet etiam in illo ipsum calumniari, cum blasphemum illum & illius impiam opinionem Theodoretus dixit. Ergo tenebat illam secundum quod Theodoretus profitebatur [a], & cum ipso illam suscipiebat vocem, hoc est, proprius illi Spiritus sanctus, ut ejusdem naturæ cum eo, tamen a Patre procedens. Hoc idem etiam in defensionem querelæ ille adjecit: nam dicit sic: [b] Etsi ex Patre procedit Spiritus, tamen non alienus a Filio: nam omnia habet cum Patre. Videsne quomodo in illa parte concordat, in qua dicebat Theodoretus suam suscipere vocem; Post hoc facta unione cum orientalibus, scribit ad Joannem [c] Antiochenum episcopum beatus Cyrillus eadem causa, dico de processione Spiritus sancti, simul & ut symbolum immutatum maneat, sic dicens: Nullo modo moveri toleramus fidem eam quæ terminata est a patribus, hoc est fidei symbolum: neque permittimus nobisipsis, vel aliis, aut dictionem mutare eorum quæ posita sunt, vel unam syllabam, memores dicentis: *Noli transgredi terminos æternos, quos patres tui posuerunt.* Non enim erant ipsi qui loquebantur, sed Spiritus Patris qui procedit ex ipso; non autem alienus est a Filio secundum rationem essentiæ. Videtisne etiam hic in qua parte divisionis Theodoreti beatus Cyrillus consentiat? Nam dicit (proferens sermonem per figuram divisivam) Procedit quidem ex Deo Patre, non alienus a Filio, hoc est secundum rationem essentiæ, ut consubstantialis. Hoc autem & ipse Theodoretus sic dicebat, quod si tanquam consubstantialem & a Patre procedentem dixit, suscipimus vocem ut piam. Hanc epistolam cum accepisset Theodoretus cum aliis orientalibus, & invenisset theologiam sibi & scripturæ consonam, talia dicit etiam ipse in epistola ad Joannem Antiochenum [d]: Ea quæ missa sunt a Cyrillo, evangelica nobilitate adornantur. Nam in eis prædicatur Deus perfectus & homo perfectus dominus noster Jesus Christus, Spiritus autem sanctus non ex Filio, seu per Filium subsistentiam habens, sed a Patre; proprius autem Filii, ut consubstantialis, vocatur & nominatur. Hanc rectitudinem cum cognoverimus, laudavimus Deum linguas sanantem, & absonam resonantiam in rectum sonum transmutantem. Videtisne in quibus Theodoretus cum aliis orientalibus convenerit cum Cyrillo? quod Spiritus sanctus non habet subsistentiam a Filio, neque per Filium, sed a Patre procedit: Spiritus autem Filii ut consubstantialis nominatur. Quod autem super his convenerint, & unio illa facta fuerit, testis est beatus Cyrillus sic scribens ad Joannem Antiochenum episcopum [e]: Has vestras cum inspeximus sacras voces, sic etiam invenientes vos sentientes nobiscum (unus enim dominus, una fides, unum baptisma) glorificavimus salvatorem Deum, invicem gaudentes, quod scripturis a Deo inspiratis & traditioni sanctorum patrum convenientem habeant fidem nostræ & vestræ ecclesiæ. His consona etiam in expositione evangelii secundum Lucam [f] beatus Cyrillus dicit: Ut digitus pendet a manu, qui non est alienus ab ipsa, sed naturaliter in ipsa: sic Spiritus consub-

a Alias scilicet non dixisset se calumniam passum ab ...

b In defensione 9. anathematismi.

c In actis concil. Eph. part. 3. num. 4.

Proverb. 22.

d Sic etiam hanc epistolam refert Græcus scriptor sess. 23.

e In actis concil. Eph. part. 3. num. 4.

f Lunæ cap. ... cujus Cyrilli dictum refertur in Catena Græca SS. patrum super Lucam in cod. Vat. ex bibliotheca Palatina.

A stantialis ratione nectitur ad unionem cum Filio, licet a Deo Patre procedat. Hoc autem idem est ac dicere: Licet ab ipso non procedat; conjunctus enim illi, dicit, est secundum consubstantialitatem; licet ex ipso subsistentiam [g] non habeat, sed a Deo Patre. Per hæc omnia nosmet ostendimus consona divinis scripturis sentire, & divinis nostris patribus & doctoribus, & nullum de divinis dogmatibus quæ tradita sunt nobis a principio, mutare vel adulterare, nihil addere, nihil detrahere, nihil innovare. Obsecramus vestram caritatem & reverentiam, velitis concordare nobiscum & cum sanctis patribus doctoribus, & nil in ecclesiis dicere [h], & contentos his tantum esse, dicentes & sentientes eadem, ut uno B ore glorificemus Patrem & Filium & Spiritum sanctum, cui debetur omnis gloria in sæcula sæculorum.

CARD. Restat post sermonem longum factum, ut respondeat argumentis, juxta promissa.

EPHES. Quoniam nos putamus ostendisse satis additionem libri nostri illam merito a magno Basilio adjectam [i], & ita pro nobis omnes præsentes sentire, tanquam satis ostenderimus, quia nullam impingit maculam magno Basilio illa adjectio, ut nos assignavimus interpretantes auctoritatem, nullo modo vacabimus rationibus dictis per vestram paternitatem ad commendationem libri vestri, cum multæ fuerint, & cum C videantur extra propositum facere: & respondendo procederemus in infinitum. Propterea illis omissis, & nulla super his cogitatione habita [k], hoc tantum habemus dicere: quod liber noster verus sit, attestamur, & a multitudine antiquitatis librorum, & a consequentia eorum quæ dicta sunt; & plura his de illa auctoritate dicere nec habemus, nec volumus.

PROV. Quia dominus Ephesinus in fine dicit, quod non habet memoriæ rationes ultimo dictas, ego reducam sibi de parte in partem ad memoriam, ut ipse possit satisfacere voluntati imperatoris, qui dixit, quod debet respondere.

D EPHES. Dicatis breviter.

PROV. Omnibus dictis per eum de capitulo in capitulum satisfaciam, & si promittit acquiescere veritati, cum majori alacritate accedam ad ea quæ dixit. Ipse dixit in principio, quod cum reperimus varietatem in libris, debemus illos libros dimittere, & procedere ad argumenta solidiora. Hic esset malus & perversus modus, quia si cum reperimus varietates in libris, debemus dimittere libros, hoc non fit per sapientes viros, sed quærunt ex antecedentibus & subsequentibus veritatem: ita est hic faciendum. Ego feci tibi istam rationem, quod si illa conditio dubitativa poneretur, ubi applicatur exemplum, duo inconvenientia sequerentur. Primo, quod ex E antecedentibus veris & necessariis, faciente necessitatem scriptura, sequeretur consequens dubium: quod est falsum. Ita arguebat Basilius: Si ita est in angelis, quod qui secundus ordine & dignitate, non tamen est tertius natura; ita profecto est in personis divinis, scilicet in Spiritu, quo loquebatur: sed ita est in angelis, prout probat manifeste; ergo consequens debet esse sine dubitatione. Dedi exemplum de consequentia: Si homo currit, ergo movetur: & do exemplum in materia proposita per Augustinum; dicit in 15. de Trinitate: Si enim quidquid habet Filius, de

COLLATIO XX.

g Hanc negativam infeit ipse Ephesius.

h novi scilicet.

i De additionibus dubitativis Fortassis, & Ut concedamus, scilicet per suppositionem, de quibus satis sup.

k Græcus scriptor sic: Cum nihil etiam ad ea simus meditati, sess. 23.

COLLATIO XX.

de Patre habet; de Patre utique habet, quod de ipso quoque procedat Spiritus. Hæc est una conditionalis, quæ non ponit in esse, nec consequens, nec antecedens, nisi fiat una minor, prout ipse intelligit ex scriptura sacra: & cum sit argumentum conditionale, major est conditionalis, minor propositio ponit priorem partem antecedentis conditionalis: ideo sequitur consequens necessarium. Dicit Augustinus: Si quidquid habet Filius, de Patre habet; ergo de Patre habet, quod ex ipso procedat Spiritus. Minor est: Sed omnia quæ habet Pater, habet Filius, ex sacra scriptura evangelii, cum dicit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*. Ergo sequitur necessario, quod Filius habeat a Patre, ut ab ipso procedat Spiritus sanctus sine ulla conditione. Ita quoque dicit Basilius: Si in angelis[a] ita est, ita profecto est in personis divinis. Modo minor est absoluta: sed in angelis ita est, igitur sequitur absolute conclusio. Num dubitatur, an esset ignarus Basilius? respondeatis.

Joan. 16.

a Quod nimirum secundi & tertii dignitate & ordine non sint tertii, id est alienæ naturæ ab intellectuali, ut sæpius supra dictum est.

EPHES. Quod libri a nobis producti ambigui & varii sint, non ut quid certum est dictum a me, nec opinio mea talis est, sed per concessionem dictum est, quia volebamus transgredi ad alia, & non semper illis insistere: nam ego exploratissimam certificationem habeo.

PROV. Respondeatis ad argumenta.

EPHES. Præsertim de hoc certus sum, cum sint etiam in civitate Constantinopolitana ultra mille conformes nostris.

PROV. Si unus est falsus, & centum millia sunt falsi.

EPHES. Ex multitudine & antiquitate approbantur in conciliis.

PROV. Nostri sunt duo, & vester unus: dicatis ad argumentum, ibi est veritas.

EPHES. Ad argumentum ita dico. Non est mirandum si conditionaliter quid magnus Basilius voluit concedere ex his quæ erant confessa: nam & nos ea quæ per concessionem confessa sunt, præsupponimus. Idem fecimus circa quæstionem discussam in civitate Ferrariensi, quia concedentibus nobis per suppositionem, veram esse opinionem vestram de processione Spiritus sancti, super hoc omnes sermones contulimus. Quod si etiam esset vera opinio & certa, non debebatis in symbolo addere. Magnus Basilius cum supposuerit verum esse, quod Spiritus sit tertius dignitate, quod nequaquam prius suscepit, imo restitit per multa, ut ostendimus, intulit probationes ex hoc quod per concessionem datum erat, quod etsi verum esset, tertium esse dignitate Spiritum (color & figura ita dicendi apud rhetores[b] oppositio acceptionis dicitur) non necessario sequebatur tertium natura esse. Nam etiam angeli cum differant ordine & dignitate, non propterea alterius sunt naturæ: ac stella differt a stella claritate, non tamen differens est stellarum natura; & multæ sunt mansiones apud Patrem, sed non natura diversæ: sic Spiritus, etiamsi daremus tertium dignitate (quod concessimus per suppositionem) non est necesse tertium natura. Quid autem facit ad hoc id quod vos dicitis, quod ex certis infertur ambiguum? Non affirmat dubium, sed id quod per suppositionem concessum est; facta suppositione, necesse est consequens se habere, ut prædictum est se habere; nisi hoc latet vestram paternitatem, quod ea quæ semel conditionaliter concessa sunt, ut certa approbamus[c], imo de necessitate per eadem ostendimus[d]: ergo non est mirandum, si per ea quæ dicta sunt, ostendimus.

b ἀντιπαρίστασις apud Grecum scriptorem, sess. 23.

ANNO CHRISTI 1439.

c Id est, supponimus.

d scilicet argumentamur.

PROV. Vos præsupponitis unum quod est contra rationem, videlicet, quod unum sit conditionale, & non conditionale. De natura conditionalis propositæ secundum omnes, ut teneo: & secundum rationem naturalem, ex modo dicendi nunquam ponit in esse nec antecedens, nec consequens: ut si dicam, Si Joannes est homo, Joannes est animal; ex hoc modo loquendi nullo modo possum intelligere, quod Joannes sit homo vel animal: ita in aliis non est possibile secundum intellectum. Quod si antecedens, Si homo currit, ponatur in esse, sic bene sequitur in consequentia, quod consequens ponatur in esse per antecedens, quod scilicet moveatur: & contrarium dicere est ignorare proprias naturas conditionalis. Quia allegastis etiam conditionale factum Ferrariæ, hoc non est solvere, sed allegare inconveniens, quia nostri instituerunt, ut primo videretur veritas processionis, qua habita, sequebatur aliud, scilicet, quod nos & Romana ecclesia poterat facere explicationem. Consequentia, quod si daretur, quod non procederet a Filio, quod factum est Ferrariæ, nil valeret: est id apud vos, qui non concedebatis processum nisi sub conditione; sed apud nos qui habemus hanc claram veritatem declaratam per omnes doctores Græcos & Latinos, hoc, quod factum est Ferrariæ, est probatio[e] necessitatis: unde allegare inconveniens, non est solvere. Dico ergo, quod postposita conditionali, Basilius ponit antecedens sine ulla conditionali absolute, scilicet in materia de angelis, mansionum & stellarum. Ergo si non fuit ignorans Basilius, qui fuit lumen orbis, oportet necessario secundum suum modum procedendi, quod quicumque liber habet illam conditionem appositam, sit contra mentem Basilii, & denigret famam suam, & quod tota probatio sua de Spiritu omnino judicetur invalida.

e scilicet, quia est verum, ideo potest adhiberi ab habente auctoritatem.

EPHES. Id quod a nobis dictum est, quod id quod conditionaliter dicitur, non necessario capi debet, ita debet haberi. Nam ut prius in præcedenti congregatione dixi, assumptio[f] est quæ affirmat conditionem: sed manifestum est, quod data conditionali consequentia necessario sequitur, & si id quod per conditionem datum est, non est necessarium ad id quod sequitur, illud ex ordine necessitatis habet se. Nam si homo currit, necesse est moveri, licet non sit manifestum an homo currat: sic hic per conditionem concessit Basilius, tertium esse dignitate.

f scilicet, absoluta propositio ponit in esse conditionem.

PROV. Addas in argumento, cum dicis, Si homo currit, ergo movetur; & subjungas, Sed homo currit. Ita facit Basilius, quia ponit illam secundam certam.

EPHES. Dico, quod neque in exemplo necessarium est. Nam non est necessarium hominem currere, sed contingenter sibi inest currere: ergo si datur hominem currere, necessitate datur illum moveri. Redeo ad propositum, quod si per conditionem daretur tertium dignitate, non est nec esse tertium natura.

PROV. Ad quid posita sunt exempla?

EPHES. Ideo data sunt exempla per conditionem, quod licet differrent dignitate & ordine, non tamen differunt natura. Est autem

NNO IRISTI 1439.

tem in exemplis assumptum per conditionem datum.

PROV. Consequens debet sequi absolute ex absolutis exemplis.

EPHES. Conditionaliter datum est, tertium esse dignitate: scilicet si hoc daretur, non necessario sequitur, quod sit tertius natura. Ego credo hæc liquida esse omnibus.

PROV. Non respondetur objectis per verbum credo. Secundo facit argumentum Basilius inconvincibile, quod tollitur, si apponitur conditio. Volens probare Spiritum secundum a Filio dignitate & ordine, facit similiter Filii ad Patrem ibi, ubi incipit [a], Quemadmodum; dicens quod sicut est in Filio respectu Patris, ita in Spiritu respectu Filii: & ponit causas ibidem, quæ quidem erant notæ & manifestæ ex duobus libris præcedentibus, in quibus ostendit contra Eunomium, quod si Filius est secundus ordine & dignitate a Patre, non tamen est secundus natura, ut dicebat Eunomius & Ariani. Modo volens hoc de Spiritu procedere ex argumento a simili, ponit hoc quod probatum est de Filio. Modo regula est universalis, cum sit argumentum a simili (& vocatur maxima) quod de similibus idem est judicium: & in hac propositione dicit, quod sicut Filius se habet ad Patrem: & ponitur absolute sine conditione, quod Filius est secundus ordine & dignitate. Ergo si debet esse bonum argumentum a simili, oportet ut consequens sine conditione ponatur, alias non argueretur a simili. Item ergo miror de eo, quod beatus Basilius in [6] antirrhesis dicit, quod ut Filius se habet ad Patrem, ita Spiritus ad Filium: & probat, quod ut Filius est Verbum Patris, ita quod Pater est causa Filii, ita Spiritus est verbum Filii; ita quod pro manifesto dicat, Filium esse causam Spiritus sancti, fundans ex illa auctoritate: *Portans omnia verbo virtutis suæ*. Ergo apparet, ut habeat se ad Filium, ut causam a Filio: nec propter hoc sequitur, quod Spiritus sanctus sit a Patre & Filio, ut a duabus causis vel duobus principiis; quia forte videtur mihi, quod timeas confiteri veritatem, prout est in libro antiquo isto: quia si dicatur, quod Filius est causa Spiritus, sequatur ex isto, Spiritum habere duas causas: non oportet quod dubites in isto, quia nec Basilius hoc intendit, nec aliquis doctor Latinorum: imo ecclesia Romana quæ semper immaculata permansit a talibus erroribus, domino operante, & beato Petro, profitetur, quod Spiritus æternaliter est a Patre & Filio, & procedit a Patre & Filio, non ut ex duobus principiis, sed ex uno; non ex duabus causis, sed ex una: imo anathematizat quoscumque dicentes duas causas, quia hoc esset impossibile; & hæc est ratio evidentissima. Nam Pater est principium Filii & Spiritus sancti, secundum essentiam divinam quæ est in Patre, uti communicabilis Filio & Spiritui sancto. At communicando essentiam Filio, Filius accipit essentiam, non ut communicabilem, sed ut acceptam, sed bene ut communicabilem Spiritui, quia non repugnat filiationi esse principium quo producitur Spiritus, & quia est unum numero principium, sicut est una essentia; & ab hoc principio provenit, ut Spiritus producatur, & hoc scriptura testante. nam dicit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, quia de meo accipiet*. Hoc unum principium numero facit non posse esse duo. Contradicens igitur Eunomio & Arianis qui sequebantur duo principia, vult unum esse principium in duabus personis, & anathematizat contrarium dicentes. Et hoc ponit Basilius, dicens [b]: Ut se habet Filius ad Patrem ordine & dignitate, nec sequitur quod sic sit secundus natura, quia natura eadem est in utroque, nec Pater est causa Spiritus, nisi ratione essentiæ; nec Filius, nisi ratione essentiæ quæ est communicabilis, & illa est una numero, quod nullo modo sint duo principia: & hoc volui dicere incidenter, ut confidentius confitearis veritatem libri nostri. Beatus Gregorius Dialogus [c] dicit qualiter nos debemus habere, cum est diversitas in libris. Quidam Narses patricius Constantinopolitanus erat devotus Gregorii, & cum fuisset ipse ibi legatus longo tempore, scripsit sibi sic:
B Quod in tertia synodo invenerat certos damnatos, & rogat, ut quid de eis sentiat, respondeat. Beatus Gregorius respexit ad synodum quæ erat Romæ, & non reperit illa, & [7] dicit sic: Dubito, quod factum sit in hac tertia synodo, prout factum fuit in quarta synodo, quia post illam quidam Timotheus & Acarius reversi sunt ad opinionem cum hæreticis contra concilium Chalcedonense, & quod prius fecerant, rasserunt de Chalcedonensi synodo, quod erat contra eos, & facta est dissentio usque ad [d]...... papam, quo tempore fuit reperta corruptio. Sequitur autem sanctus Gregorius: Consideret caritas vestra vetustos codices tertiæ synodi. & videatis, si quid tale reperitur: & si quid
C veneritis, transmittatis, quia mox transmittam: novis codicibus passim non credatis. Modo in hac controversia etiamsi essent mille volumina falsa, & essent aliqua pauca antiquissima, ut nostri libri sunt, debemus dare fidem huic antiquitati.

CARD. Quantum ad librum, si est corruptus, vel non, auditum est. Tres libri sunt, duo antiquissimi pro nobis, unus pro vobis. Satis pro nunc, quia dominus Ephesinus fuit longus in responsione.

AND. His finis extitit hujus [8] concertationis.

Lib. 3. con- Euno- um supra pe cit. cit- princip. rf. Quem- modum.

ib. 1.

an. 16.

COLLATIO XX.

b Adversus Eunom. lib. 3. initio.

c Nominat eum, ut solent Græci, qui S. Gregorium Dialogum appellant, eo quod dialogos composuerit.

d Vigilium papam: vide Baron. tom. 7. anno 553. a num. 211.

D
NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD VIGESIMAM COLLATIONEM.

1 *Mittunt.*] Refert hanc eamdem propositionem Ephesii Græcus scriptor sessione 23. quæ non subsistit. Nam Pater quamvis non mittatur, dicitur tameu venire, juxta illud Joannis 14. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Vide Suarez de Ttinitate lib. 12. cap. 2.

2 *Gregorio.*] Narrat sanctus Gregorius Nyssenus sanctum Gregorium cognomento Thaumaturgum, id est miraculorum patratorem, jussu Dei genitricis a Joanne evangelista accepisse protessionem, in qua hæc sunt verba: *Unus Spiritus sanctus ex Deo ortum & existentiam habens, qui per Filium apparuit hominibus.* Vide Baronium tom. 2. anno 333. num. 17.

E 3 *Dixit.*] In actis concilii Nicæni per Gelasium Cyzicenum lib. 2. cap. 20. " tom. 1. conciliorum, par. 2. in fine. quod idem habetur in actis ejusdem Nicæni ab Alphonso Pisano societatis Jesu coll. lib. 2. eodem tom 1. conciliorum par. 1. acta enim a Pisano translata sunt, quæ Gelasius Græce scripserat; ut observat Possevinus in App. ver. Gelasius. Vide responsionem Provincialis infra collatione 22. num. 1. ultra medium.

" Vide pag. 850. & seq. nostri II. Tomi: præcipue 854. B.

4 *Redeamus.*] Ad has auctoritates ab Ephesio adductas, vide, ut dixi, responsiones Provincialis infra collatione 22. num. 2.

5 *A Deo.*] Græcus scriptor sessione 23. hanc auctoritatem sancti Pauli sic refert tanquam ex Theodoreto; *Sed qui ex Deo & Patre est*; quæ additio, *ex Patre*, habetur etiam in margine textos Græci Theodoreti in actis

con-

COLLATIO XXI.

concilii Ephesini par. 3. cap. 5. contra 9. anathematismum: quæ marginalis additio ad textum Græcum non recte fuit in textu translationis Latinæ, ibi e regione posita. Ceterum vulgata bibliorum editio habet, *Sed Spiritus qui ex Deo est.*

6 *Antirrhesis.*] Sic vocat Græco vocabulo responsiones sancti Basilii ad auctoritates quas Eunomiani adducebant contra divinitatem Filii, estque adversus Eunomium lib. 5. capite quod incipit: *Nos igitur*: in cujus fine dicitur: *Quoniam nec sine Filio Pater operatur, nec Filius sine Spiritu, unius deitatis testimonium est*: & sequitur in cap. sequenti: *Propterea & Dei quidem verbum Filius est, Filii autem verbum Spiritus. Portans enim, inquit, omnia verbo virtutis suæ.* Hebr. 1.

7 *Dicit sic.*] Sanctus Gregorius lib. 5. epistolarum. Indict. 14. epistola 13. Narsi comiti, in editione Romana, cujus hæc sunt verba: *Ephesinam autem synodum perscrutatus, de Adelphio & Sava & ceteris aliis qui illic dicuntur esse damnati, omnino nihil invenimus, & existimamus, quia sicut Chalcedonensis synodus in uno loco ab ecclesia Constantinopolitana falsata est, sic aliquid in Ephesina synodo factum est. Caritas ergo vestra vetustos omnino codices ejusdem synodi requirat, & illic videat, si quid tale invenitur, mihique eumdem codicem quem inveneris, transmittat, quem mox ut legero, retransmittam: novis enim codicibus passim non credat, ex qua re dubius factus sum, & nihil aliud volui de hac causa prædicto fratri meo Joanni episcopo rescribere. Romani autem codices multo veriores sunt quam Græci; quia nostri sicut non acumina, ita nec imposturas habent.* Hæc Gregorius.

8 *Concertationis.*] Græcus scriptor in fine sessionis 23. quæ correspondet huic collationi, ait, Græcos inter se convenisse, & attulisse quamdam auctoritatem epistolæ S. Maximi de processione Spiritus sancti, de cujus epistolæ auctoritate & intelligentia videndus Bessarion in oratione habita Florentiæ ad ipsos Græcos cap. 6. circa medium, quæ posita est in fine hujus operis.

COLLATIO VIGESIMAPRIMA.

DIE XXI. MARTII.

Auctoritatibus sacræ scripturæ & sanctorum patrum Latinorum probatur, Spiritum sanctum procedere a Patre & Filio.

AND. Die vigesimaprima Martii cœpta est disputatio, qua respondendum est dictis Grecorum: incepit imperator.

IMPER. Nos & nostri non sumus parati, & dominus Ephesinus ex suo casu non potuit [1] venire; nec potui loco illius deputare, quia non dictum fuit mihi. Feci ut venirent alii omnes, ne viderer fugere responsiones. Quidquid placuerit dicere, dicatis, quia nostri non sunt parati, & non respondebitur hodie.

CARD. Dominus Provincialis prosequetur.

IMPER. Placet.

INTERPR. Placeat plane dicere, ut scriptores possint scribere.

PROV. Optassem supra modum isto die, ut dominus Ephesinus esset præsens, ut satisfaceret duabus auctoritatibus sibi propositis, & ut audiret responsa proposita per eum, sicut serenitas domini imperatoris promisit; & ipse sequendo ordinem inter me & ipsum inchoatum, quia intraveram inducere testimonia ad probandum hanc veritatem, ita processissem per omnia testimonia usque ad finem: & quia intercepit viam meam, inducendo quæ habebat, placuit dominis meis, ut ego sequerer primum ordinem, & postea venirem ad solutionem, ut primo inducantur testimonia singularia pro parte nostra pro hac veritate, quibus ut veris fundamentis accederem ad confutationem dictorum per eum: & hic est debitus ordo processus in hac materia. Primo secundum quod inchoavit, inchoabimus a fundamentis sacræ scripturæ. Secundo inducentur quædam testimonia certorum nostrorum Latinorum doctorum, qui fuerunt cum magna veneratione recepti in antiquis synodis. Tertio inducemus testimonia magnorum doctorum Græcorum, quorum auctoritas item fuit recepta in synodis. Quarto respondebo ad objecta, quæ per eum deducta sunt. Quoad primum reperimus in sacris scripturis, quod Spiritus dicitur Spiritus Filii, juxta illud: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra*: & alibi: *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus*: & in actibus apostolorum: *Tentaverunt ire Bithyniam, & non permisit Spiritus Jesu*: & multa alia consimilia in scripturis. Ex his arguitur sic. Spiritus sanctus dicitur Spiritus Filii Dei: hoc importat habitudinem & quemdam respectum; nec potest dici, quod sit Spiritus Filii secundum humanitatem tantum, sed prout Christus est divina persona. Ratio, quia si diceretur secundum humanitatem Spiritus Christi, non haberet in se Spiritum, nisi ut alii homines sancti. Hoc autem falsum est, quia non solum fuit plenus Spiritu secundum humanitatem, imo ut dominus dedit Spiritum aliis. Et hoc apparet ex scripturis sacris juxta illud Joannis: [a] *De spiritu suo dedit nobis.* Modo nullus unquam sanctorum reperitur, qui dederit Spiritum sanctum: sed dicitur, quod illi imponebant manus, & alii accipiebant Spiritum. Dare igitur oportet, ut importet habitudinem & respectum ad personam divinam: non ergo potuit dare Spiritum, nisi ut Deus. Cum ergo dicitur Spiritus Filii, aut hic respectus est originis, aut dicitur absolute Spiritus Filii sine ista habitudine. Istud secundum non potest dici, quia nihil dicitur esse alterius absolute, nisi ut ejus possessio, quia scilicet habet dominium super illam rem; sicut dicitur de servo absolute, quod est domini sui. Secundum quid bene potest dici aliquid esse alterius, absque hoc, quod ille habeat auctoritatem super eum; sicut dicimus: Iste est amicus meus, iste est frater meus. Sed quod dicatur absolute, Iste est meus, non dicitur, nisi de his quæ habentur ut possessa. Hoc autem non potest intelligi in divinis, quia nulla persona est serva alterius, nec altera habet dominium super alteram. Ergo si habitudo est originis, ita ut dicatur Spiritus Filii, quia est secundus a Filio ordine & dignitate: ergo Filius est principium, & secundus Spiritus. Et hæc est prima ratio ex scriptura, supra quam fundantur testimonia omnium sanctorum doctorum tam Latinorum quam Græcorum, ut apparebit in testimoniis allegandis. Secunda ratio hæc est. Reperimus in sacris scripturis, maxime in evangelio Ioannis, quod Spiritus mittitur a Patre, juxta illud: *Paracletus, quem mittet Pater in nomine meo.* Invenitur etiam quod mittitur a Filio, ibi: *Cum venerit paracletus, quem mittam vobis.* Ex his fundatur hæc ratio: Nullus potest mitti ab alio, nisi mittens habeat auctoritatem super illum: discurrendo per omnia exempla, quia si dominus mittit unum famulum, apparet quod dominus habeat potestatem super famulum. Item consiliatores mittunt ad prælium dominum, & in hoc apparet auctoritas majoris sapientiæ & majoris notitiæ, quia de consilio illorum dirigitur. Invenimus arbores quæ emittunt flores & fructus, & in hoc apparet origo, quia arbor emittendo producit sibi simile, quia ex illis seminibus generantur similes arbores. Primi duo modi nullo modo reperiuntur in divinis, quia una persona non est potentior alia,

nec

ANNI CHRISTI 1439.

Galat. 4.

Rom. 8.

Act. 16.

[a] Joan. ep… cap. 4. que… locum C… rillus in J… annem l… 2. cap. 74. i… telligit … unigenito Dei Filio qui de Spiritu suo d… dit nobis, Act. 8.

Joan. 14.

Joan. 15.

ANNO CHRISTI 1439.

nec sapientior altera; sed bene una persona originatur ab altera. Cum ergo dicatur, quod persona Spiritus mittitur, oportet quod hæc temporalis missio de necessitate præsupponat originem ab illa persona, a qua mittitur. Et hæc est secunda ratio fundata in hoc textu scripturæ, & super hac ratione multa testimonia sanctorum doctorum ponuntur Græcorum & Latinorum. Tertia ratio scripturæ est: nos reperimus, quod per Spiritum configuramur ipsi Filio Dei: ista configuratio habetur in verbis apostoli in secunda epistola ad Corinthios: *Unxit nos & signavit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris*: hoc est, secundum quod facit nos Spiritus filios adoptivos. Modo ex hac auctoritate sumitur talis ratio. Illud per quod aliquid alteri figuratur, oportet ut habeat esse ab eo cui figurat aliud. Et de hoc est exemplum in naturalibus, ut melius capiatis. Nos dicimus sic, quod semen animalis est id per quod generatum configuratur & efficitur simile ipsi generanti. Modo illud semen de necessitate est, ut sit decisum ab illo cui assimilatur res producta: & propter hoc semen hominis non producit leonem, sed solum hominem, a quo est decisum. Hæc sunt exempla, non tamen omnino similia, sed solum ut intelligamus, quod id per quod assimilatur, est decisum ab eo cui assimilatur. Cum ergo Spiritus habeat hoc, quod per ipsum figuramur Filio, necesse est dicere, quod Spiritus habeat esse a Filio. Et super hac ratione multum fundantur quidam doctores Græci, videlicet Basilius & Athanasius, dicentes, quod sicut Filius est imago Patris, ut existens naturaliter a suo exemplari, ita Spiritus dicitur imago Filii. Et hoc apparet in [a] antirrhesis ex Basilio clare, & ex Athanasio in prima epistola ad Serapionem. Quarta ratio quæ sumitur ex scriptura, est ibi, cum dicit: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet*. Nam si Spiritus accipit a Filio, necesse est ut procedat ab eo. Non potest dici, quod Spiritus accipiat aliquid, quod prius non habuerit, quia esset indigentis & mutabilis naturæ, quod omnino absurdissimum est dicere: Oportet ergo, ut quidquid Spiritus acceperit a Filio, ab æterno acceperit. Quod si ab æterno Spiritus accepit a Filio, tunc sequitur, quod ab æterno processit ab eo. Rationem hujus dicti assignat Christus, dicens: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt: Propterea dixi, de meo accipiet*. Ex hoc dicto habemus, quod omnia quæ Filius habet, accepit ab æterno a Patre: ergo naturam divinam & virtutem spirativam, secundum quam spiratur Spiritus. Quia enim hæc virtus spirativa nullo modo repugnat filiationi, sicut una est natura Patris & Filii, ita necesse est omnino dicere, quod virtus spirativa sit de natura & substantia Filii; nec est intelligibile oppositum, quia dicit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*: id est omnia quæ non repugnant proprietati suæ, quia relationes solum multiplicant in divinis, & non aliter. Ex hoc verbo habetur, quod prima radix hujus processus est Pater, & quod Filius non habet ex se, ut producat Spiritum, sed a Patre. Propter hoc doctores dicunt, quod principaliter procedit a Patre, quia Filius ex se non habet, nisi a Patre: & hoc beatus Augustinus declarat in 4. de Trinitate cap. 20. *Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis a Patre*. Dicit Augustinus, quare dicit a Patre, & tamen supra dixit, *Paracletus quem mittet Pater in nomine meo*. Non dixit, a me: & dat Augustinus hanc causam, quia Pater est principium & fons totius deitatis, & propter hoc illa persona que procedit a Patre & Filio, quandoque refertur ad Patrem, a quo est Filius, nulla facta mentione de Filio, quia ex hoc satis intelligitur, quod procedit a Filio: & cum Pater sit primum principium & origo totius divinitatis, non habet ab alio, quod producat personam in divinis, sed ex se habet, quia a nullo est; Filius autem ex se habet, quia est persona quæ ab alio. Modo Pater in quantum est Pater, non dicitur principium Spiritus, sed in quantum inest in eo natura divina & virtus spirativa: & ideo communicando naturam divinam & virtutem spirativam Filio, non communicat paternitatem, secundum quam distinguitur a Filio; sed omnia illa secundum quæ est principium Spiritus, communicantur Filio, sed non potest communicari Filio, ut sit prima radix divinitatis, quia repugnat proprietati Filii. Et sic est clarum, qualiter Spiritus dicatur principaliter a Patre, non quod sit plenius aut perfectius a Patre quam a Filio, quia Filius habet eamdem naturam divinam & virtutem spirativam, secundum quam Pater & Filius sunt unum principium. Nec alio modo intelligi posse, ut sint unum principium, patet ex his, quia Spiritus accipit a Filio, ex hoc quod Filius accipit a Patre, quia unum & idem est numero, quod habet Pater & Filius, hoc uno excepto, quod Pater a nullo habet, & Filius a Patre, quod unum & idem principium sit Spiritus: & tamen cum dicitur per Basilium [a], quod Filius est secundus ordine & dignitate a Patre, & Spiritus secundus ordine & dignitate a Filio, non debetis intelligere, ut sint duæ causæ aut duo principia, quia illamet dignitas qua Pater producit Spiritum sanctum, est, qua Filius producit eumdem Spiritum. Et hoc sufficit quoad hanc quartam rationem. Quinta ratio ex scriptura est hæc. Invenimus quod Filius operatur per Spiritum, juxta illud epistolæ ad Hebræos: *Per Spiritum semetipsum obtulit*: & ita invenietis in testimoniis adducendis, quod per Spiritum operatur Filius. Modo formatur hæc ratio ex auctoritate. Quandocumque aliquis per aliquem dicitur operari, oportet quod operans det virtutem operativam ei per quod operatur. Verbi gratia, rex operatur per balivum: clarum est, quod rex dat virtutem operativam balivo: vel econtra, quando dicitur, Basilius operatur per regem: demonstratur enim, quod id per quod balivus operatur, dat virtutem ipsi operanti, scilicet balivo: & hæc est una maxima in philosophia naturali. Modo ex quo scriptura dicit, quod Filius operatur per Spiritum, quia multa miracula in virtute Spiritus faciebat Filius, oportet dicere, quod aut Spiritus dat virtutem operativam Filio, vel e contra: & cum virtus operativa non sit aliud quam essentia divina, prout omnes doctores volunt, ratio hæc necessario concludit, idem esse dicere, dare virtutem operativam, & essentiam: nullus autem doctorum dicit, quod Filius accipit essentiam a Spiritu, sed econtra. Sic ergo ex hac ratione, prout Christus est persona divina, necesse est dicere, quod si operatur per Spiritum, quod det virtutem operativam & essentiam divinam Spiritui: accipere autem essentiam & virtutem, est idem quod procedere. Ex hoc sequitur ultima ratio, quod quando doctores sancti & vestri Græci dicunt, quod Spiritus est a Patre per Filium, vel quod Pater spirat Spiritum per Filium, necesse est dicere, quod Spiritus accipiat esse a Filio.

Ratio

2. Cor. 1. — Joan. 16. — Idem. — Joan. 15. — COLLATIO XXI. — a Lib. 3. ad Eunom. in princ. — Hebr. 9.

COLLATIO XXI.

Ratio hæc est, quia semper id per quod operatur quis, est principium illius operationis: ut si rex per balivum operatur, balivus est principium & origo illius operationis, licet habeat virtutem operandi a rege. Et sic idem erit dicere, quod Spiritus sit a Patre per Filium, & quod sit a Filio. Et si quis vellet dicere, quod Filius accipit a Patre, quod sit principium Spiritus, & Pater accipit, ideoque non velit concedere, quod Spiritus sit a Filio, sed a Patre tantum, nihilo minus leviter movetur, quia si ego moveo lapidem per baculum medium, nullus dicet, quin lignum vel baculus moveat lapidem, licet baculus moveatur a manu: nec quis dicet, quod Jacob non venit ac fit ab Isaac, quia Isaac venit ab Abraham. Si hæc sunt in humanis, quanto magis in divinis, ubi est una & eadem natura, & virtus numero, secundum quam Pater & Filius producunt Spiritum? Sicut ergo verissime dicitur, quod creaturæ sunt a Filio, non obstante, quod Filius sit a Patre, ita & Spiritus verissime & certissime a sanctis doctoribus & sancta scriptura dicitur accipere & procedere a Filio, non obstante, quod Filius sit a Patre: & dicentes esse a Patre per Filium, & negantes non esse a Filio, videntur negare propriam vocem. Hæ sunt paucæ rationes pro nunc, quæ fundantur in sacra scriptura, in quibus doctores Latini & Græci se fundant, ut apparebit in testimoniis, [a] ut dicit beatus Thomas in quæstionibus de potentia Dei, volens declarare opiniones sanctorum, ipse format rationes fundatas in scripturis. Veniamus ad secundam partem, ad testimonia patrum: inchoabimus a doctoribus nostris Latinis primo, quia alias inchoavimus a Græcis, & ideo a beatissimo Leone papa ratione quarti concilii Chalcedonensis; & ut omnes intelligant ejus auctoritatem, advertite, Omnes patres Chalcedonensis concilii [b], in illa allocutione habita ad Marcianum imperatorem, quæ incipit, Et hoc profecto vestrum decebat imperium, ita dicunt de Leone: Deus nobis invulnerabilem errore propugnatorem providit, Romanæ ecclesiæ præsulem, & ad victoriam præparavit, doctrinis eum per omnia veritatis accingens, ut quemadmodum & Petrus affectu fervens, & is affectu ferventiore decertans, omnem ad Deum sensum intelligentiamque perducat. Et sextum concilium [c] hoc dicit de Leone in sermone ad Constantinum imperatorem: Leonis, inquit, tuba, ut rugitus leonis viriliter ex Roma rugiens, archimandritam bestiam terruit, & a monastico grege dejecit, omnemque opinionem suam reprobavit. Hic sanctus doctor epistolam fecit, quæ columna fidei est, contra omnes errores adversus scripturas sanctas, distinctam per 23. capitula. Quid dicat de processu Spiritus, audite ejus textum antiquissimum ex originali.

ANDR. Lectum est.

Leo episcopus Turribio Asturicensi [d] episcopo Hispano. Demonstratur quam impie sentiant de Trinitate divina, qui Patris & Filii & Spiritus sancti unam atque eamdem asserunt esse personam, tanquam idem Deus nunc Pater, nunc Filius, nunc Spiritus nominetur, neque alius sit qui genuit, alius qui genitus est, alius qui ab utroque procedit: quod blasphemiæ genus de Sabellii opinione sumpserunt.

PROV. Hic dicit Leo, quod impie sentiunt de Trinitate divina, qui dicunt, tanquam nec alius sit qui genuit, & alius qui genitus est, & alius qui ab utroque procedit. Idem Leo papa in sermone de pentecoste hæc ait [e]: Siquidem cum & de Patre sit Filius unigenitus, & Spiritus sanctus Patris Filiique sit Spiritus, non sicut quæcumque creatura, quæ & Patris & Filii est, sed sicut cum utroque vivens, & potens, & sempiternus, & ex eo quod est Pater Filiusque, subsistens. Ex hoc testimonio valde unum notandum est propter sequentia, quia declarat manifeste, quomodo debeant accipi auctoritates scripturæ, cum dicit, quod Spiritus est Spiritus Filii & Spiritus Patris; quia ponit similitudinem, quia cum Filius sit unigenitus, & Patris & Filii sit Spiritus, non debet intelligi ut creatura a Deo, sed sicut cum utroque potens, & vivens, & sempiternus, ex eo quod est Patris Filiique subsistens. Esse ergo Patris & Filii est, [f] ex eo quod est Pater Filiusque subsistens, & hoc in divinis est natura divina: quasi dicat, quod Spiritus sanctus subsistit ex Patre Filioque. Secundum testimonium quod volumus adducere, ut ab antiquioribus inchoemus, est Damasus papa, de quo sic dicitur in Chalcedonensi concilio.

GRAECI. Nos admittimus; non commendetis.

PROV. Ego dico propter hunc librum Damasi, qui literis ad Paulinum datis, hoc sacramentum patefecit. Nos habemus illum librum, in quo Damasus papa confessionem suæ fidei, & anathematis omnium hæresum quæ præcesserunt, ponit: audiatis ex originali antiquissimo.

Confessio fidei catholicæ, quam papa [3] Damasus misit ad Paulinum Antiochenum episcopum.

Credimus in unum Deum Patrem, Filium & Spiritum sanctum, visibilium & invisibilium factorem, per quem creata sunt omnia in cœlo & in terra: hunc benedictum, & hanc esse unam divini nominis Trinitatem: Patrem non Filium, sed habere Filium qui Pater non sit: Filium non esse Patrem, sed Filium de Patris natura: Spiritum paracletum qui nec Pater sit ipse, nec Filius, sed a Patre procedat & Filio. Est ergo ingenitus Pater, genitus Filius, non genitus paracletus, sed a Patre procedens & Filio. Item beatus Hilarius qui fuit tempore Athanasii vestri, & magnus propugnator pro fide una cum Athanasio, qui passus est multa exilia ab Arianis, hic fecit librum de Trinitate tempore Athanasii distinctum in libros: quid dicat in octavo libro, audite. Neque in hoc, inquit, calumnior libertati intelligentiæ, utrum ex Patre, an ex Filio Spiritum paracletum putent esse: non enim in incerto dominus reliquit. Nam iisdem dictis ita locutus est. *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed modo non potestis portare. Cum venerit Spiritus veritatis, diriget vos in omni veritate: non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet, loquetur, & futura annunciabit. Ille me honorificabit, quia de meo accipiet, & enuntiabit vobis. Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi, De meo accipiet & annunciabit vobis.* Et interrogo, an idem sit a Filio accipere, quod a Patre procedere. Certe idipsum atque unum esse existimabitur a Filio accipere, quod sit a Patre procedere. Ipse enim dominus ait: *Quod de meo accipiet.* Hoc quod accipit, sive

a *Id est*, hoc ordine procedit beatus Thomas, qui ante opiniones sanctorum producit rationes fundatas in scripturis.

b Part. 3. initio.

c Act. 18. in fine.

d Epist. 93. cap. 1.

ANN. CHRIS. 1439

e Scr. ... camed.

f Ex eo quod est ... ter & Fil... Spiritus ... ctus est ... sistens.

Joan. 16.

A sive potestas ; sive virtus, sive doctrina sit, Filius a se accipiendum esse dixit. Et rursus hoc ipsum significat accipiendum esse a Patre. Non habet hæc unitas diversitatem, nec differt a quo acceptum sit, ut datum a Patre, datum referatur a Filio. In secundo libro dicit de Spiritu. Nec tacere oportet, neque loqui necesse est, qui a Patre & Filio auctoribus consitendus est, & quod spiratur a Patre & Filio, & ab utroque procedit. Et in fine libri orat [a] : Conserva hanc, oro, fidei meæ incontaminatam religionem, & usque ad excessum spiritus mei dona mihi hanc conscientiæ meæ vocem, ut quod in regenerationis meæ symbolo baptizatus in Patre & Filio & Spiritu sancto professus sum, semper obtineam, Patrem B scilicet te nostrum, Filium una tecum adorem, sanctum Spiritum tuum, qui ex te per unigenitum tuum est, promerear, quia mihi idoneus ad fidem testis est, dicens : *Pater, omnia mea tua sunt, & tua mea*. Item beatus Hieronymus qui fuit eo tempore, in tribus epistolis ostendit, Spiritum procedere a Patre & Filio, in 1. epistola ad Damasum : Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, & unum dominum nostrum Jesum Filium Dei, & in Spiritum sanctum Deum : non tres Deos, sed Patrem, Filium & Spiritum sanctum Deum colimus & confitemur, non ut unum solitarium, non eumdem qui sibi Pater sit, ipse & Filius, sed Patrem qui genuit, & Filium qui genitus C est ; Spiritum vero non genitum, non creatum, non factum, sed de Patre Filioque procedentem. Item Hieronymus scribens ad Augustinum & Alypium episcopos in expositione fidei ponit, quod procedit a Patre & Filio. Credamus, inquit, in Spiritum sanctum Deum verum ex Patre Filioque procedentem, æqualem per omnia Patri & Filio voluntate, æternitate, substantia. In expositione Nicæni symboli sic dicit Hieronymus. Primo ponit symbolum, postea cum dicitur de Spiritu, exponit & dicit : Et in Spiritum sanctum qui de Patre & Filio procedit, qui est Deus verus, sicut & Filius. Hic Hieronymus fuit discipulus Gregorii Nazianzeni vestri, & ab D eo habuit hanc doctrinam. Consequenter succedat Ambrosius archiepiscopus Mediolanensis, qui fuit tempore Basilii, temporibus scilicet Valentis & Valentiniani & Gratiani imperatorum. Hic pater magnus doctor ad Gratianum tres libros scripsit. Primum contra Arianos de Trinitate. Secundum de Spiritu sancto contra Macedonianos. Tertium de quæstionibus Spiritus ad eumdem Gratianum imperatorem. Hic quantæ reputationis fuit in tertia synodo [b], gesta sunt amplissima ; & cum Theodosius reversus est de Italia ad Constantinopolim, dixit Nazianzeno [c] : Præter Ambrosium non novi episcopum. Quid dicat in libro de Spiritu, audite [d] : Non ergo quasi ex loco mittitur Spi- E ritus, aut quasi ex loco procedit, cum procedit ex Filio, sicut ipse Filius, cum dicit ; *A Patre processi, & veni* : [e] & infra. [f] Spiritus quoque sanctus cum procedit a Patre & a Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio. Quomodo enim separari potest a Patre, qui Spiritus oris ejus est ? Hoc est testimonium satis clarum, & accipit fundamentum ex scriptura, cum dicit : *Spiritu oris sui* : sicut & Basilius, & alii sancti ex hac auctoritate scripturæ : *Spiritu oris sui omnis virtus eorum* : & aliis auctoritatibus concludunt, quod procedit a Filio. Item secundo libro ad Gratianum de Spiritu. Quid est ergo ? Non enim a se loquetur, hoc est, non sine me loquitur, qui loquitur veritatem, sapientiam spirat : non sine Patre loquitur, qui Dei Spiritus est : non a se audit, quia ex Deo omnia : omnia accepit a Patre Filius, quia ipse dixit : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. Omnia Patris habet Filius, quia dicit : *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*. Et quæ accepit ipse per unitatem naturæ, ex ipso Filio per eamdem unitatem naturæ accipit Spiritus sanctus, sicut dominus Jesus declarat de Spiritu suo dicens : *Propterea dixi, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis*. Hic advertite, quia dicit, Non a se audit, quia ab eo omnia accipit ; ponit ordinem a Patre in Filium : & quæ Filius accepit per unitatem naturæ, per eamdem unitatem accepit & Spiritus : & sicut Filius se habet ordine & dignitate, quia accepit, ita dicit hic magnus doctor, quod Spiritus accipit a Filio. Item dicit lib. 1. ad Gratianum de Spiritu sancto : Accipe nunc, quia sicut Pater fons vitæ est, ita Filius fons vitæ est, eo quod apud te, inquit, Deus omnipotens, Filius tuus fons vitæ est, hoc est fons Spiritus sancti. Item hic clarus doctor in secundo opere de Spiritu sancto, & in primo libro etiam ostendit sic dicens : Quoniam de interioribus Dei progreditur, non Dei creatura, sed Dei probatur esse substantia. Legatis verba. Cur interrogas, quomodo sit socius & æqualis regi, quem regii constat esse honoris & generis ? Ergo, quia Spiritus ex utroque procedit, ideo dicit : Qui autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Ex hac auctoritate unum debetis accipere, quia assignando causam, quare ab utroque procedit, hoc solum dicit, quia scriptum est : *Si quis Spiritum Christi non habet*. Et hæc habitudo Spiritus, quia dicitur Spiritus Filii, dicit ex hoc, quia ab utroque procedit. Et hæc dixeram in prima ratione. Item eodem libro, ultimo capite : Quid est autem, quod ex Deo Filius nasci dicitur, & Spiritus procedere significatur ? Si quæras quid inter nascentem & procedentem differat, evidenter hoc interest, quia iste ex uno nascitur, ille ex utroque progreditur. Et in eodem capite, mitti a Patre & Filio dicitur, ut de ipsorum substantia procedere, & unum cum eis opus agere dignoscatur. Ex his duobus est advertendum primo, quod volens ponere differentiam geniture Filii & processionis Spiritus sancti, assignat hoc pro ratione, quia Filius ab uno nascitur, & Spiritus ab utroque. In secundo dat nobis unum nobile documentum, quod omnis missio temporalis præsupponit processionem æternam a persona quæ mittit. Unde cum dicitur mitti a Patre & Filio, dicitur, ut de ipsorum substantia procedere, & unum opus cum eis agere dignoscatur. Sequitur Augustinus regeneratus in Christo ab Ambrosio : quid dicat attendite : & primo ad Petrum [g] de fide sic ait : Æternum quippe & sine initio est, quod Filius de Patris natura existat, extitit, ac sine initio est, quod Spiritus de Patris natura Filiique procedat. Et in eodem capite, unus est Deus Pater, qui solus essentialiter de seipso unum Filium genuit, & unus Spiritus, qui solus essentialiter de Patre Filioque procedit : & infra : Neque enim in illa Trinitate proprium esset solius Patris, quia non est generatus ipse, sed unum Filium genuit : neque proprium solius Filii, quia non genuit ipse, sed solus de Patris essentia natus est : neque pro-

a Lib. 12. in fine.

b In concil. Ephes. part. act. 1. ex ...us scriptis auctoritates adducuntur. Corrigendum esset ... Nazianzeno, sed legendum est, Nectario : si enim sic dixisse Theodosium refert Theodoret. ... 5. c. 17.

c Subdit S. Ambros. quod Christus his verbis omnes interficit opiniones, quæ ex loco ... locum ... ssunt sicut corpora... bus æstimari.

d Eod. lib. ... cap.

e Psalm. 32.

f Cap. 12.

Joan. 16.

Ibidem.

Cap. 19.

Psalm. 35.

Rom. 8.

g Cap. 1. inter opera S. Augustini tom. 3. quem tractatum tribuunt S. Fulgentio Lovanienses in edit. Parisiens. & Possevin in apparat. Cap. 2.

COLLATIO XXI.

proprium Spiritus sancti, quia nec natus est ipse, nec genuit, sed solus de Patre Filioque procedit. Item eodem libro, regula [a] De fide firmiter tene, & nullatenus dubites, eumdem Spiritum, qui Patris & Filii unus Spiritus est, de Patre Filioque procedere. Dicit enim Filius: *Cum venerit Spiritus veritatis, qui a Patre procedit*: ubi suum esse Spiritum docuit, quia ipse est veritas. De Filio quoque procedere Spiritum sanctum, prophetia & apostolica doctrina commendat. Isaias dicit de Filio: *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum interficiet impium*. De quo apostolus: *Quem interficiet dominus Jesus spiritu oris sui*: quem etiam Dei Filius Spiritum oris sui esse significans, post resurrectionem insufflans, ait: *Accipite Spiritum sanctum*. De ore vero ipsius domini Jesu ait Joannes in apocalypsi, *Quia gladius utraque parte acutus procedebat*. Ipse ergo Spiritus oris ejus, ipse est gladius qui de ore ejus procedit. Idem Augustinus [b] libro contra Maximinum hæreticum sic ait: Quæris si de substantia Patris est Filius, & de substantia Patris est etiam Spiritus sanctus, cur unus Filius sit, & alius non sit Filius. Ecce respondeo, sive capias, sive non. De Patre est Filius, & de Patre est Spiritus sanctus; sed ille genitus, iste procedens. Ideo ille Filius Patris est, de quo est genitus: iste Spiritus utriusque, quoniam de utroque procedit. Sed ideo cum de illo Filius loqueretur, dixit: *De Patre procedit*: quoniam Pater processionis ejus est auctor, & genuit, & gignendo dedit ut etiam ex ipso procedat Spiritus sanctus: & nisi procederet & de ipso, non diceret discipulis, *Accipite Spiritum sanctum*, eumque insufflando daret, ut a se quoque procedere significans. Et infra: Satis est nobis, quod non est a se Filius, sed ab illo a quo natus est: non est a se Spiritus, sed ab illo a quo procedit, & quia de utroque procedit, sicut jam ostendimus; unde & Spiritus Patris & Filii est dictus. Item idem in libros super Joannem [c], super illa verba, *Non enim loquetur a semetipso*, quærit hoc modo: Hic forte aliquis quæret, utrum & a Filio procedat Spiritus sanctus. Filius enim solius Patris est Filius, & Pater solius Filii est Pater, Spiritus sanctus non est unius eorum Spiritus, sed amborum. Habes ipsum dominum dicentem: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris qui loquitur in vobis*. Habes & apostolum; *Misit Deus*, inquit, *Spiritum Filii sui in corda nostra*. Cum ergo sicut unus Pater & unus Filius, ita sit & unus Spiritus sanctus, profecto amborum est, sicut ipse dominus Jesus dixit: *Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*: & apostolus dicit: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra*. Cur non credamus, quod etiam de Filio procedat Spiritus sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus? Si enim non ab eo procederet, non post resurrectionem se repræsentans discipulis insufflasset, dicens: *Accipite Spiritum sanctum*. Quid illa insufflatio significat, nisi quod procedat Spiritus de ipso? Ad hoc etiam illud pertinet, quod de muliere quæ fluxum patiebatur, ait, *Tetigit me aliquis. Ego sensi virtutem ex me exiisse*. Nam virtutis nomine appellari etiam Spiritum sanctum, ex eo clarum est, ubi angelus dicenti Mariæ, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* respondit: *Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi*: (& infra.) Si ergo de Patre & Filio procedit Spiritus, cur Filius dicit, A Patre procedit? Cur putas, nisi quemadmodum solet

a Undecima. — 2. Thess. 2. — Joan. 20. — Apocal. 1. — b Lib. 3. cap. 14. — Joan. 15. — Joan. 20. — c Cap. 16. tract. 99. — Matth. 10. — Galat. 4. — Ibidem. — Joan. 20. — Luc. 8. — Luc. 1.

ad eum referre etiam quod ipsius est, de quo & ipse est? Unde & illud est, quod ait: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me*. Si ergo intelligitur ejus doctrina, quam dicit non suam, sed Patris, quanto magis intelligendus est & de ipso procedere Spiritus sanctus, ubi ait, De Patre procedit, [d] ut non diceret, De me non procedit? A quo autem habet Filius ut sit Deus, ab illo habet utique ut etiam de illo procedat Spiritus sanctus: & per hoc Spiritus, ut etiam de Filio procedat, sicut procedit a Patre, ab ipso habet Patre. Item idem Augustinus de Trinitate [e]: Sicut enim natum esse, est Filio a Patre esse; ita mitti est Filio cognosci, quod ab illo est: & sicut Spiritui sancto donum Dei esse a Patre procedere, ita mitti est cognosci quod ab illo procedat. Nec possumus dicere, quod Spiritus a Filio non procedat: neque enim frustra idem Spiritus, Patris & Filii Spiritus dicitur: nec video, quod aliud significare voluerit, cum insufflans ait: *Accipite Spiritum sanctum*. Neque flatus ille corporeus cum sensu corporali tangendi procedens ex corpore Christi, substantia Spiritus sancti, sed demonstratio per congruas significationes, non tantum a Patre, sed a Filio procedere Spiritum sanctum: (& infra) Quod ergo ait dominus, *Quem mittam vobis a Patre*, ostendit Spiritum & Patris & Filii: quia etiam cum dixisset, *Quem mittet Pater*, addit, *In nomine meo*. Non dixit, quem mittet Pater a me, quemadmodum dixit, *Quem ego mittam a Patre*: videlicet ostendens, quod totius divinitatis, vel si melius dicitur, deitatis principium Pater est. Qui ergo ex Patre procedit & Filio, ad eum refertur, a quo natus est Filius. Item idem Augustinus de Trinitate libro 15. Demum in illa summa divinitate quæ Deus est, intervalla temporum nulla sunt, per quæ possit ostendi, aut saltem requiri, utrum prius de Patre natus sit Filius, & postea de ambobus processerit Spiritus sanctus, quoniam scriptura dicit sanctum Spiritum amborum. Ipse est enim de quo dicit apostolus: *Quoniam autem estis Filii Dei, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra*. Et in alio loco: *Quem mittet Pater in nomine meo*, De utroque autem procedere sic docetur, quia ipse Filius ait, De Patre procedit. Et cum resurrexisset a mortuis, & apparuisset discipulis suis, insufflavit, & ait: *Accipite Spiritum sanctum*: ut eum etiam de se procedere ostenderet: & infra. Quapropter qui potest intelligere sine tempore generationem Filii de Patre, intelligat & processionem Spiritus de utroque: (& infra) Sicut habet Pater in semetipso, ut de illo procedat Spiritus sanctus; sic dedit Filio, ut de illo procedat idem Spiritus sanctus, & utrumque sine tempore: atque ita dictum est Spiritum sanctum de Patre procedere, ut intelligatur, quod etiam [f] procedit de Filio, de Patre esse & Filio. Si enim quidquid habet, de Patre habet Filius, de Patre habet utique ut de illo procedat Spiritus sanctus. Post beatum Augustinum ante tempora Gregorii Dialogi fuit Hormisda papa, qui fuit tempore Justini imperatotis, qui præcessit magnum Justinianum. Illo tempore erat turbata ecclesia Constantinopolitana propter Acacium patriarcham hæreticum, & nonnullos sequaces Eutychis post concilium Chalcedonense: unde succedens Joannes Constantinopolitanus dans operam concordiæ illius ecclesiæ cum ecclesia Romana, fecit tractatus magnos, quos habemus: & convenit Justinus cum Joanne, ut tota

ANNO CHRISTI 1439. — Joan. — d Ut se non dic... — e Lib. ... 20. — Joan. — Joan. — Cap. 2... — Galat. — Joan. — f procede re.

ANNO CHRISTI 1439.

ut tota illa ecclesia acciperet fidem quam Hormisda mitteret, ut ex conventione fidei fieret conventio obedientiæ. Fecit Hormisda tomum fidei, mittens Joanni & Justino; & in epistola [a] ad Justinum imperatorem hæc verba sunt: Magnum est incomprehensibile mysterium Trinitatis, Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus, Trinitas indivisa: & tamen notum est, quia proprium est Patris, ut generet Filium; proprium Filii Dei, ut ex Patre Patri nasceretur æqualis; proprium est Spiritus sancti, ut de Patre Filioque procederet sub una substantia deitatis. Nunc sequuntur auctoritates Gregorii Dialogi, qui fuit post quintam synodum tempore Mauritii imperatoris; quid dicat [b] in symbolo, audite: Credo in Deum unum, oro Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, tres personas, unam substantiam, Patrem ingenitum, Filium genitum, Spiritum sanctum nec genitum, nec ingenitum, sed coæternum, de Patre & Filio procedentem. Item in libro dialogorum [c]: Ipsa veritas ut fidem augeret discipulis dixit, *Si non abiero, paracletus non veniet ad vos.* Cum enim constet paracletum ex Patre & Filio procedere, cur se Filius recessurum dicit, ut ille veniat, qui a Filio nunquam recedit? Item lib. I. Moralium: Paratisque conviviis, holocaustum Job pro filiis exhibuit, qua pro apostolis de prædicatione redeuntibus redemptor oravit. Bene autem mittendo sanctificare dicitur, quia dum Spiritum qui ex se procedit, discipulorum cordibus tribuit, quidquid culpæ inesse potuit, emundavit. Item idem secundo Moralium libro: In cunctis fidelibus Spiritus venit, sed in solo mediatore semper singulariter permanet: illum in humanitate non deseruit, ex cujus divinitate procedit. Item tertio libro Moralium: Venit hora cum jam in proverbiis non loquar, sed palam de Patre nunciabo. Palam de Patre annunciare asserit, quia per Patrem patefaciet tunc suæ majestatis speciem, a quo gignente ipse non impar oriatur: & quomodo ab utroque Spiritus utrique coæternus procedat, ostendit. Temporibus Justini imperatoris floruit quidam doctor Boetius, qui scripsit librum in theologia de Trinitate contra Arium, alium de duabus naturis in Christo, contra Nestorium & Eutychen, & unum de fide catholica, & multa alia in philosophia & theologia; dicit sic in libro de fide & Trinitate: Hæc autem religio una, quæ vocatur Christiana & catholica, his fundamentis nititur, asserens ab æterno, id est, ante Mundi constitutionem, ante esse, videlicet quod temporis potest retinere vocabulum, divinam Patris ac Filii & Spiritus sancti extitisse substantiam, ut Deum dicat Patrem & Filium & Spiritum sanctum, non tamen tres Deos, sed unum: Patrem habere Filium ex sua substantia genitum, nota sibi ratione coæternum: (& infra) Spiritum sanctum neque Patrem, neque Filium, ac ideo in illa natura neque genitum, neque generantem, sed a Patre & Filio procedentem. Item in libro de Trinitate in fine: Ac si meminimus omnium in prioribus de Deo sententiarum, ita cogitemus processisse quidem ex Deo Patre Filium, & ex utroque Spiritum. Etiam de tempore beati Gregorii Dialogi floruit Isidorus nomine in Hispania: unum ejus testimonium dicam. Fecit librum etymologiarum divisum in 22. libros, in 12. lib. cap. 3. sic ait: Hoc autem interest inter nascentem Filium & procedentem Spiritum, quia Filius ab uno nascitur, & Spiritus ab utroque procedit; ideo dicitur: *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Ex hoc dicto & omnibus præmissis testimoniis potestis concludere, quod omnia quæ dicunt Spiritum procedere a Filio, faciunt fundamentum in auctoritatibus scripturæ dicentis, quod est Filii, intelligentes per illud, est, processionem Spiritus. Et quia post istum doctorem tota patria Hispanorum cum rege Reccaredo [d], qui fuerat Arianus cum prædecessoribus suis, confutata hæresi Arianorum, & ea anathematizata, receperunt fidem, & fuit necesse plura concilia in suo loco fieri, ut illa gens ex frequenti celebratione conciliorum imbueretur in fide: & hæc concilia fuerunt magnæ auctoritatis, in quibus aliqua de fide dicta sunt contra hæreticos: & ecclesia universa Græca & Latina cum magna veneratione receperunt illa concilia, & ibi fuit facta regula fidei hoc modo. 4 Regula fidei [*] catholicæ, quam episcopi Tarraconenses, Carthaginenses, & Lusitani, & Bætici fecerunt, & cum præcepto papæ Leonis urbis Romæ ad Baleonium episcopum Gallæciæ miserunt. Credimus in unum verum Deum Patrem omnipotentem, & Filium, & Spiritum sanctum, visibilium & invisibilium factorem, per quem creata sunt omnia in cœlo & in terra: Patrem autem non esse Filium, sed habere Filium qui Pater non sit: Filium non esse Patrem, sed Filium de Patre natum: Spiritum, qui nec Pater sit, nec Filius, sed a Patre Filioque procedens. Item in tertio concilio [e] sic dicitur: Spiritus sanctus confitendus est a Patre & Filio procedere, & cum Patre & Filio unius esse substantiæ. Item in alio concilio ubi anathematizantur hæretici, dicunt: Quicumque Spiritum non credit a Patre & Filio procedere, eumque non dixerit unum esse Patri & Filio, & consubstantialem, anathematizetur. Item in alia synodo: Credimus Spiritum sanctum vivificatorem ex Patre Filioque procedentem, & consubstantialiter unum, qui ab utroque procedit: Patrem a nullo factum, Filium a Patre non factum, sed genitum: Spiritum nec creatum, nec genitum, sed procedentem ex Patre Filioque profitemur. Item in sequenti synodo: Spiritum sanctum neque genitum, neque creatum, sed a Patre Filioque procedentem. In alia synodo: Credimus Spiritum sanctum vivificatorem, a Patre & Filio procedentem, cum Patre & Filio adorandum & glorificandum. Item in duodecima synodo Toletana: Fons est Pater totius divinitatis: ipse quoque Pater; qui ineffabili substantia sua Filium ineffabiliter genuit, nec aliud quam ipse est, genuit: Spiritum quoque sanctum qui est tertia in Trinitate persona, non tamen genitus vel creatus, sed ab utroque procedens. Item in decimatertia synodo: Credimus Spiritum sanctum vivificatorem, a Patre & Filio procedentem, cum Patre & Filio conglorificandum. Omnes istæ synodi ante sextam synodum fuerunt cum magna veneratione susceptæ, & si ecclesia in his quæ fidei sunt, dat auctoritatem doctoribus particularibus, ut apparet in multis collocutionibus quartæ synodi, a fortiori dedit talibus synodis auctoritate sedis apostolicæ congregatis, & per eamdem sedem firmatis, in quibus magni doctores fuerunt. Multi sunt in ecclesia nostra doctores, qui clare hanc materiam declararunt, quos pro nunc omittimus, ut omnes conveniamus in illis notoriis tam Græcis quam Latinis, qui fuerunt ante septimam synodum. Sic secunda pars est expedita, in qua dixeram, quod aliqua testimonia Latinorum doctorum adducerem

COLLATIO XXI.

Rom. 8.

[a] Epist. 79. inter concilia generalia Coloniæ impressa to. . part. 2.

[b] In symbolo quod recitatur in ejus vita lib. . cap. 2.

[c] Lib. 2. cap. ultimo.

[d] *Alias* Torismundo. Vide Baron. Tom. 6. anno 1437. num. 17.

[*] Hæc præcedunt Reccaredi tempora sub quo Gothi desierunt esse Ariani.

[e] Scilicet, Toletano.

COLLATIO XXI. rem pro veritate. Dixeram in tertio loco intrare doctores Græcos, etiam eorum qui sunt in magna veneratione, qui ut fulmina hanc veritatem declarant; & ideo intrabimus hanc tertiam.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD VIGESIMAMPRIMAM COLLATIONEM.

1 *Venire.*] Græcus scriptor in fine sessionis 23. sic ait: *Convenimus rursus ad locum consuetum, domino Marco Ephesio & domino Antonio Heracleensi absentibus. Præceperat enim imperator, ne convenirent: namque modum unionis reperire volebat ad abeundum, non sermones contentiosos.*

2 *Antirrhesis.*] Sic vocat Græco vocabulo responsiones sancti Basilii contra Eunomium. Estque lib. 5. adversus Eunomium in capite cujus titulus est, *Quod participant de creatore*, &c.

3 *Damasus.*] In epistola Damasi ad Paulinum Antiochenum, quam refert Baronius tom. 4. anno 373. num. 10. inter alia fidei dogmata hæc non leguntur, sed nec hodie extant alia fidei dogmata, & damnationes hæresum ab eodem Damaso factæ, de quibus Justinianus imperator in epistola ad Joannem papam mentionem facit, de qua Baronius ubi supra num. 13. In altera igitur harum epistolarum Damasi olim extitisse hanc regulam fidei, quam refert hic Provincialis, dicendum est, ex qua desumpsisse videtur Leo papa, ex cujus præscripto in concilio Toletano I. ejus tempore celebrato, ut tom. 3. conciliorum, hæc eadem regula fidei fere ad verbum statuitur. Vide Baron. tom. 6. anno 447. num. 18. & sequentibus. Quam regulam fidei ex prædicto concilio Toletano iterum infra hac eadem collatione refert Provincialis.

4 *Regula.*] Habetur in concilio Toletano I. tom. 3. conciliorum. Vide Baronium tom. 6. annal. anno 447. num. 18. & sequentibus. Hanc eamdem regulam tanquam ex Damaso attulit supra Provincialis, de qua in antecedenti nota diximus.

COLLATIO VIGESIMASECUNDA.

DIE XXIV. MARTII.

Probatur auctoritatibus sanctorum patrum Græcorum, Spiritum sanctum procedere a Patre & Filio: & respondetur in contrarium allatis.

Num. I. AND. Die vigesimaquarta Martii facta est conventio alia publica, inchoavit Provincialis.

PROV. Sequentes ordinem primo institutum, transimus ad auctoritates sanctorum Græcorum, ut ex illis testimoniis innotescat concordia sanctorum Latinorum & Græcorum. Post auctoritates allegatas magni Basilii sunt & aliæ ejusdem magni Basilii, quibus ostendit, quod idem est ordo Spiritus ad Filium, qui est Filii ad Patrem: nam in libro dicto de [1] anthirresis: Quod participant de creatore, dicit, quod imago Dei est Filius, & quod imago Filii est Spiritus, & qui participes illius sunt, Filii conformes fiunt, juxta illud apostoli: *Quos prædestinavit fieri conformes imaginis Filii Dei.* (Rom. 8.) Ex hoc habetur, quod sicut Filius dicitur imago Patris, ita Spiritus Filii. Imago autem juxta doctrinam omnium sanctorum patrum, importat processionem in similitudinem alterius. Et hoc constat ex textu divinæ scripturæ, ubi sapientia, vel scriptura loquens de sapientia divina, ita dicit: *Emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei, & imago bonitatis illius.* (Cap. 7.) Emanatio importat processionem: ergo impossibile est aliquid esse ad imaginem, quin procedat ad ejus similitudinem. Id a quo procedit imago, vocatur exemplar. Non potest esse Filii imago in divinis nisi naturalis: ergo accipit per hoc naturam a Patre: ergo quia accipit naturam, dicitur imago ejus. Cum ergo Spiritus etiam naturaliter procedat, quia natura divina sibi communicatur & datur, & dicitur imago Filii: ergo oportet, quod accipiat naturam & esse a Filio. Et cum Basilius hic nullam ponat conditionem, sequitur manifeste, quod nec in primo libro debuit poni [2] conditio. Item Basilius in iisdem anthirresis sic dicit [a]. Sed legatur in Græco auctoritas prima.

ANNO CHRISTI 1439.

AND. Lecta fuit in Græco.

PROV. Capitulum est, de quo proxime [b] dicebam, quod ut Filius se habet ad Patrem, ita Spiritus ad Filium: idcirco sequitur statim, & Filius dicitur verbum Patris, & Spiritus verbum Filii, juxta illud apostoli: *Portans omnia verbo virtutis suæ.* (Hebr. 1.) Cum autem verbum Patris procedat ab ipso, & accipiat esse ab eo, ut a causa & principio suo: eodem modo verbum Filii ab ipso Filio, scilicet Spiritus, qui est verbum Filii, ut ipse probat, nec ponit hic aliquam suppositionem. Si hoc [3] concedamus, ergo concedit, quod Spiritus sanctus a Filio procedat, & quod Filius sit causa.

a Lib. 5. adv. Eunomium cap. quod incipit, Propterea.
b Antecedenti coll.

AND. Fuit lecta auctoritas hæc in Græco.

PROV. Multa alia essent testimonia Basilii magni, sed quia alii multi sunt, sufficiant hæc de Basilio. Et quia in principio nos fecimus mentionem de illo sancto patre Epiphanio, & duo adduximus testimonia, restat ut adducamus duo alia ejusdem testimonia in opere anchorato, quod alias allegavimus. Post illa testimonia hæc infert: Itaque & Pater erat semper, & Filius erat semper, & Spiritus sanctus ex Patre & Filio spiratus. Modo cum spiratio Spiritus in divinis non sit aliud quam processio Spiritus, imo est actus notionalis respectu Spiritus, & hic dicat, quod spiratur a Patre & Filio, sequitur, quod procedat ex Patre & Filio.

AND. Fuit lecta in Græco hæc auctoritas.

PROV. Item iste pater Epiphanius in quodam libro qui intitulatur contra hæreticos [c], ita inquit: Si autem Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, & Spiritus ex Christo, sive ab utroque, quia Christus ait: *De meo accipiet*: ex hoc apparet clara similitudo ad dicta Basilii sine ulla conditione penitus, ut nil clarius esse possit; dicit: Quod sicut Christus dicitur ex Patre Deus ex Deo, ita dicit: Oportet ut credamus Spiritum ex ipso, ita ut Deus ex Deo sive ab utroque, quia idem est dicere apud eum, quod Spiritus sit ex ipso Filio, Deus ex Deo, & quod sit ab utroque. Et quod hoc sit, probat duabus auctoritatibus sacræ scripturæ. Prima, quod sit ex Patre Deus ex Deo, per illud, *Qui ex Patre procedit.* Secundo quod sit Spiritus ex ipso Christo Deus ex Deo, probat ex illo, *De meo accipiet*; & ponit sine conditione. Et hic sanctus pater bene debuisset vidisse magnum Basilium, aut si præcessit Basilium, Basilius debuit eum vidisse. Ergo de necessitate oportet dicere, quod illa conditio non potest stare in libro illo.

c Adversus hæreses lib. 3. hæresi 54. alias 74. num. 7. 8. 9. & 10.

AND. Fuit lecta in Græco.

PROV. Ut nos procedamus secundum ordinem temporum, cum multæ aliæ possent adduci auctoritates ex sancto Epiphanio, credimus hæc sufficere de eo, & transeamus ad alios. Habemus apud Latinos translatum per beatum Hieronymum librum magni Didymi de Spiritu sancto.

NNO RISTI 439. ist. 64. acho- n & O- um.

cto. Hic Didymus fuit præceptor Hieronymi, A & ipsemet Hieronymus de se dicit in epistola [a], quod jam canis ejus spargebatur caput, & magistrum magis decebat esse, quam discipulum; tamen perrexit Alexandriam, ut Didymum audiret: & vestri historici, videlicet Theodoretus & Socrates immensam laudem de scientia sua dicunt. Iste sic dicit: Spiritus quoque sanctus cum sit Spiritus veritatis, Spiritusque sapientiæ, non potest Filio loquente audire quæ nescit, cum hoc sit quod profertur a Filio: & modicum infra dicit ita: Neque aliud quid est Filius, exceptis his quæ ei dantur a Patre: neque alia substantia est Spiritus sanctus, præter id quod ei datur a Filio. Ex hac auctoritate primo apparet, quod talis est habitudo Spiritus ad B Filium, qualis Filii ad Patrem, quia dicit, quod Filius nil aliud, exceptis his quæ dantur sibi a Patre: nil modo datur Filio a Patre, nisi æternum; quia alias daretur ex tempore, & esset mutabile. Et hoc habetur in sancto Joanne evangelista, declarans quid est, quod datur Filio, a Patre, dicit in capite 10. *Oves meæ vocem meam audiunt, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est, & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego & Pater unum sumus.* Id autem quod majus omnibus, ratione cujus nullus potest rapere oves suas, neque a se, neque a Patre, & secundum quod unum sunt Pater C & Filius, non est aliud quam substantia & essentia divina, ut omnes sancti doctores exponunt. Dicit hic Didymus, quod Filius non est aliud quam quod datur sibi a Patre, & Spiritus non est alia substantia præter id quod datur sibi a Filio. Hic ergo nulla est conditio; (& credendum est Basilium etiam vidisse hoc opus de Spiritu sancto: ergo non debuit poni illa conditio dubitativa [b]. In prima auctoritate dicit, quod non potest audire Filio loquente quæ nescit, cum ex hoc subsistat Spiritus, quod profertur a Filio. Ex quo apparet quod audientia Spiritus abintra nil aliud est, quam acceptio scientiæ: & cum scientia in Deo & essentia sint unum, hæc audientia & essentia erunt unum. D Et ideo Christus dicebat in evangelio: *Non enim loquetur a se*: quia scilicet non est a se. Ergo oportet, ut capiat esse ab illo, a quo audit: ab illo audit, a quo procedit, secundum Augustinum qui dicit: Audire illius est scire, & scire idem est quod esse. Ex quo sequitur, quod ab illo, a quo audit, ab illo habeat esse: sed a Filio audit, ut concessum fuit per vos: ergo a Filio accipit esse. Quia tempore Didymi floruit Athanasius, ideo veniam ad testimonia magni & beatissimi Athanasii. Dicit in 3. libro contra Arianos [c] de Filio loquens: Ipse, ut dictum est, Spiritum dat, & quæcumque habet Spiritus, hoc a Verbo habet. Et cum non E habeat nisi æternum, & istud habet Spiritus a Filio: ergo sequitur necessario, quod procedit a Filio.

. 10.

; 16.

Indictis lii, de satis su-

Contra anos . 3. anned. in . Parif. 1572.

AND. Fuit lecta auctoritas Athanasii.

PROV. Hic doctor Athanasius in 2. libro contra Arianos ita dicit: Nam alia quidem omnia Spiritus participantia sunt, ipse autem Filius, secundum vos, cujus erit particeps? (loquitur Arianis) Spiritusne? Sed Spiritus a Filio potius accipit, & irrationabile est dicere, hunc ab illo sanctificari. Hæc Athanasius. Ergo apparet, quod Spiritus a Filio, & quod nullo modo Filius potest sanctificari a Spiritu, quia ipse Filius est Deus, & producit Spiritum sanctum: & quidquid Spiritus sanctus operatur, operatur ut productus a Filio: & hoc est quod dicit. Legatis.

COLLATIO XXII.

AND. Fuit lecta hæc auctoritas in Græco.

PROV. Item hic doctor Athanasius in quadam epistola [d], in qua exponit illa verba: Quicumque dixerit verbum contra Spiritum sanctum, ita dicit: Docuit enim, quod omnia quæ habet Pater, Filii sunt, & quod non Spiritus daret Filium, sed Filius Spiritum discipulis præberet. Ex hac auctoritate colligitur, quomodo debet intelligi, Ex Filio accipiet. Legatis.

d ad Serapionem tom. 3. in edit. Parisiens. anno 1572.

AND. Fuit in Græco lectum.

PROV. Item iste doctor in epistola ad Serapionem, cujus initium est [e]. Versatus sum, ita dicit: Filii est Spiritus, & a Filio accipit omnia, ut ipse ait; & insufflans dedit eum discipulis. Dicit primo, quod est Spiritus Filii, & ex illa habitudine dicit, quod accipit omnia a Filio per processionem æternam, quia alio modo nil potest accipere. Secundo dicit, quod temporaliter dat eum discipulis: ergo omnis processio temporalis præsupponit processionem æternam. Legatis.

e Ead. edit. tom. 4.

AND. Lecta fuit in Græco.

PROV. Item in epistola ad Serapionem circa principium, cujus initium est: Miraberis fortasse: ita dicit: *Quia*, ut dicit dominus, *non loquetur a se paracletus, sed quæcumque audierit loquetur; quia de meo accipiet & annunciabit vobis*: & insufflans dedit eum discipulis. Sic illum effudit Pater super omnem carnem juxta scripturam: & idcirco igitur prius de ipso Filio Dei merito mihi tum dictum, tum scriptum est, ut ex cognitione Filii agnitionem quoque ipsius Spiritus recte habere possimus. In hoc videtis qualiter Basilius imitatur formam Athanasii, quia Athanasius dicit his verbis, quod prius tractandum erat de Filio propter causas dictas, ut ex veritate eorum quæ de Filio essent dicta, clarescerent quæ dicenda essent de Spiritu. Ita fecit Basilius contra Eunomium, & ponit comparationem valde nobilem. Quantam enim novimus habitudinem Filii ad Patrem, hanc habere Spiritum ad Filium inveniemus. Et declarat quomodo debent intelligi hæ habitudines, dicens: Quemadmodum Filius dicit, *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*: ita inveniemus hæc omnia esse per Filium. Ecce comparationem acceptionis, ostendens, Filium omnia capere a Patre, quia secundus est ordine & dignitate. Hæc omnia non possunt esse in Spiritu, nisi per Filium, quia apud eum ex Filio vel per Filium accipere idem est, licet sit varius modus loquendi. Ponit aliam comparationem, sicut Pater ostendit Filium, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*. Ita Spiritus Filii est, ut ait apostolus: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba Pater*. Unde omnes doctores Latini, ut audistis, dicunt, quod ex quo dicitur Spiritus Filii, habetur habitudo Spiritus naturalis, sicut per hoc quod dicitur Filius Patris, importatur habitudo originis naturalis a Patre; & hoc idem dicit hic Athanasius.

Joel. 5.

Joan. 16.

Matth. 3.

Galat. 4.

AND. Lecta est in Græco auctoritas.

PROV. Hic beatus Athanasius in alia epistola ad Serapionem, cujus initium est; [f] Literæ sacræ dilectionis tuæ; ita dicit: Spiritus autem a Filio accipit: ait enim; *De meo accipiet*: & Filius in no-

f Alias, Literæ tui sanctissimi affectus, ead. edit. tom. 3. Joan. 16.

COLLATIO XXII.

Joan. 14.

in nomine Patris venit. De Spiritu vero sancto A inquit: *Quem mittet Pater in nomine meo*. In his auctoritatibus fundat ordinem sequentem, & subdit ibi tria. Primum est, quod accipit Spiritus a Filio: postea dicit, quod Filius non venit in nomine suo. Hoc est verum, quia Filius dicit in scriptura, *Non enim a me ipso veni*. Deinde dicit: Spiritus Dei in nomine Filii mittitur. Hæc est modo similitudo in hoc, venire, quia sicut Filius venit in nomine Patris, ita Spiritus in nomine Filii: & sicut Filius veniendo in nomine Patris, accipit a Patre, ita Spiritus veniendo in nomine Filii accipit a Filio. Modo ex hoc ordine scripturæ infert Athanasius, & dicit: Cum igitur talem ordinem & naturam habeat Filius ad Patrem, qualem Spiritus ad B Filium, quomodo qui hunc creaturam dicat, non idem de Filio necessario sentiat? Ergo tota ratio ordinis & naturæ pendet ex illis auctoritatibus scripturæ, & ita debent intelligi, & non aliter, cum dicitur, talem ordinem habet & naturam, quia Spiritus venit in nomine Filii, & accipit a Filio, qualem habet Filius ad Patrem, qui etiam Filius venit in nomine Patris, & accipit a Patre. Modo unam personam accipere ab illa nil aliud est, quam unam personam habere ordinem originis naturalis ab alia, quia per hoc quod originatur ab alia, datur sibi natura divina, & communicatur, & illa accipit: nec possumus dicere aliter in divinis, quia ponendo originem secundum relationes, C habemus dicere his terminis, dare & recipere; quia Christus in evangelio dedit nobis formam, quia non communicatur, vel datur, nisi eadem natura: ideo oportet ut accipiatur & detur. Ergo ex hoc videtur, quod talis est ordo Spiritus ad Filium, qualis Filii ad Patrem. Legatis.

AND. Fuit lecta in Græco.

PROV. Athanasius paulo ante hanc auctoritatem in eadem epistola dicit: Unum enim cum sit Filius vivens verbum, unam esse oportet perfectam & plenam sanctificativam illuminativamque vitam, quæ est operatio ipsius & donum quod etiam procedere a Patre dicitur, quoniam a Verbo, quod ex Patre fatemur, fulget, mit- D titur & datur. Ecce ex hac auctoritate dicit nobis aperte, quod ex Filio est ipsa operatio & donum; ex hoc capite & ratione, quia effulget & mittitur ab illo Verbo quod habet esse a Patre. Ergo apparet, quod non potest esse a Patre, nisi a Verbo. Legatis.

AND. Fuit lecta auctoritas in Græco.

PROV. Item Athanasius in eadem epistola sic ait: Cum dicit Paulus, *Testificor coram Deo in*

I. Timot. 4. *Christo Jesu*, sentiebat, non esse divisum a Filio Spiritum, sed in Christo erat ipse, ut Filius in Patre: sic Athanasius. Modo Filius est in Patre ut in principio & causa sui: ergo Spiritus est in Christo, ut in principio & causa sui. Legatis. E

AND. Lecta fuit in Græco.

PROV. Item iste doctor in libro de incarnatione [a] Verbi ita dicit: Idcirco David psallens canebat: *Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen*. Sciebat apud Patrem esse Filium Spiritus sancti fontem. Itaque vult Athanasius, quod sicut fluvius procedit a fonte, ita Spiritus sanctus a Filio. Legatur primo auctoritas in Græco.

a De incarnatione, seu humana natura Christi, in edit. Paris. 1572. tom. 3. initio.

Psal. 35.

AND. Lecta fuit in Græco.

PROV. Item dicit in dialogo habito in Nicæa contra 4 Arium: Si enim non est de substantia Patris & Filii Spiritus, cujus gratia connumeravit eum Filius in symbolo sanctificationis, dicens: *Euntes baptizate in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*? Ergo ex hac auctoritate habetur manifeste, & ex his quæ diffuse sequuntur, quod Spiritus est de substantia Patris & Filii. Et pridem dominus Ephesinus ita respondebat [b], Est de substantia Patris & Filii, id est unius substantiæ cum Patre & Filio: & sic volebat excludere ordinem originis naturalis, & solum in verbis ponere ordinem. Hec expositio nullo modo potest stare, quia si dicimus quod Spiritus sanctus est de substantia Patris & Filii, quia est unus in substantia, pariformiter possumus dicere, quod Filius est de substantia Spiritus sancti, quia est unius substantiæ cum Spiritu. Modo hoc esset absurdissimum, & omnes doctores abhorrerent, nec unquam fuit repertum, quod quis diceret, Patrem esse de substantia Spiritus, aut Filium. Hæc propositio, de, importat principium & consubstantialitatem, & tantum est dicere de substantia Filii, quantum est de Filio substantialiter, vel quod Filius substantialiter producit eum. Legatis auctoritatem.

AN CHRI 14 *Matth.*

b Supra lat. 18 longe initio

AND. Fuit in Græco lecta.

PROV. Multa alia testimonia possent induci de beato Athanasio, & ex his libris antiquissimis & vetustis. Sed ut alii doctores locum habeant, succedat beatus Cyrillus, qui, meo judicio, fuit valde elevatus in Græco: & inchoemus a sua epistola, quam fecit in synodo Alexandrina, & postea in synodo Ephesina fuit approbata. Ita etiam in Chalcedonensi fuit recepta, cujus initium est [c]: Cum salvator noster, Hæc epistola tota est contra Nestorium, qui in duobus maxime peccabat. Primo circa incarnationem Filii, qui non dicebat unam personam divinam in duabus naturis. Secundo in Spiritum peccabat, quia, ut apparet in symbolo transformato, dicebat, quod Spiritus non esset Filii, nec acciperet essentiam a Filio: & cogebatur ad sic dicendum, quia id per quod apparet in mundo, quod Christus esset Deus, fuerunt magna miracula supra omnem potentiam naturalem: & ideo isti Nestoriani, qui dicebant purum hominem, dicebant, quod faciebat aliena virtute, & per consequens, quod Spiritus non caperet essentiam a Filio, quia si cepisset essentiam a Filio, tunc Filius non fuisset operatus per virtutem alienam, sed per suammet, quæ ex ipso procedebat, juxta quod dicit evangelium: *Virtus ex illo exibat, & sanabat omnes*. Hic Cyrillus nedum fecit unum capitulum ex illis duodecim contra opinionem Nestorii de Spiritu, ut apparebit in solutionibus ultimæ rationis Ephesini: sed in epistola, Cum salvator noster, multum fortiter arguit contra Nestorium, & inchoat de Spiritu, & dicit, quod recte intelligentes non debemus intelligere glorificatum a Spiritu, ut aliena virtute, quia nec Spiritus potior Filio est, nec ultra quam erat essentia sua. Postea declarat, quomodo debeat intelligi, confutans opinionem Nestorii, dicens, quod ad demonstrationem suæ divinitatis utebatur suo Spiritu in magnis, ut si quis nostrum de sua fortitudine, aut cujusvis rei scientia dicat: Mea me virtus, aut scientia glorificabit. Ita debemus intelligere, quod Spiritus erat virtus insita naturaliter ipsi Filio, & ab eo naturaliter exiens, secundum quam glorificabatur Christus faciendo miracula: & dicit

c In ac cil. E part. 1. 26. nu

Luca 6.

ANNO CHRISTI 1439.

COLLATIO XXII.

& dicit; quod quamvis in sua subsistentia sit Spiritus, & intelligatur prout Spiritus, non Filius; non tamen est alienus ab eo. Et notandum est, quod in alia epistola quam scripsit Joanni Antiocheno, cujus initium est, Exultent cœli, ita dicit [a]: Est a Filio non alienus secundum unius essentiæ rationem. Modo beatus Cyrillus non intendit solum hoc dicere, quod non sit alienus, per hoc quod est unius essentiæ cum eo, prout Ephesinus visus est exponere, sed annectit statim, quo modo est principium Spiritus, assignans causam quare non est alienus ab eo, dicens ex apostolo Paulo, Spiritum sanctum esse Spiritum Christi. Et clarius in epistola [b] ad Nestorium dicit, quod Spiritus sanctus Spiritus veritatis nominatur, & Christus est veritas, & quod ex hoc dicitur non alienus, quia dicitur Spiritus veritatis; & intelligit habitudinem genitivi casus pro origine naturali a Patre, & statim subdit: Et profluit ab eo, prout ex Deo Patre, quia non alia causa est Spiritus veritatis, nisi quia ab eo profluit ut a Patre. Et hoc est ita clarum testimonium, sicut posset esse in mundo, quia profluit a Christo, ut a Patre. Et sic quemadmodum procedit a Patre naturaliter, imo mittitur temporaliter: ita a Filio mittitur temporaliter, & illo modo necessario procedit ab eo Spiritus æternaliter. Et si quis dicat, quod [c] profluere non est idem quod procedere, non debetis ulli magis credere quam Cyrillo, quia ipsemet declarat, quod profluere idem est quod procedere. Et hoc ipse ostendit in quodam [d] opere super symbolo concilii Nicæni, ubi in verbo, Et in Spiritum, sic dicit: Peracto de Christo sermone, beatissimi patres de Spiritu meminerunt, credere in ipsum dixerunt, ut in Patrem & in Filium: consubstantialis est enim, & profluit quidem [e], videlicet procedit veluti ex fonte Deo & Patre. Declarat ergo procedere & profluere idem esse. Et cum dicat in hac epistola, Cum salvator noster, profluere a Filio, necessario oportet dicere, secundum ejus opinionem (quæ fuit in tertia synodo recepta, & in Chalcedonensi) quod Spiritus ita procedat a Filio, sicut a Patre. Legatis.

AND. Fuit lecta in Græco.

PROV. Modo facio hanc conclusionem. Patres ita concluserunt contra hæresim Nestorii, qui dicebat, quod Spiritus non capiebat essentiam a Filio. Modo in Chalcedonensi concilio [f] habetis testimonium patrum illorum, quod magnus Leo papa per omnia fuit instructus doctrinis veritatis, & illa columna fidei contra Priscillianistas dicit: Alius qui genuit, alius qui generatus, alius qui ab utroque procedit: & totum concilium Chalcedonense approbavit doctrinam Leonis; approbavit & hanc epistolam Cyrilli, Cum salvator noster, &c. contra errorem Nestorii. Ergo possumus concludere, ut verum, per duas synodos œcumenicas fuisse stabilitum & firmatum, quod Spiritus accipiat essentiam a Filio, & quod procedat ab utroque, quia idem est procedere & capere essentiam a Filio, ut dixi sæpius. Item Cyrillus in opere ad Hermiam [g], ubi ostendit processionem divinarum personarum ad intra, sic dicit: Supremam denique radicem, ultra quam nemo, Patrem intelligas: eum vero qui ex suprema radice procedit, Filium accipies, qui in omnibus pari mensura præpolleat, præter gignere: solum enim hoc est proprium & particulare ipsius Dei Patris. Spiritum sanctum dices eum qui ex Patre per Filium naturaliter profluit, ac velut in figura spirationis ex ore, propriam subsistentiam nobis insinuat. Legatis.

AND. Lectum est in Græco.

PROV. Modo in hac nobili auctoritate cum ponit productionem Filii, dicit, quod in omnibus quibuscumque pari mensura præpolleat, præter gignere solummodo: in Patre vero sunt duo. Est spiratio quæ spirat Spiritum, & est generatio. Modo dicit Cyrillus, quod in omnibus est æqualis Patri, & in eadem mensura respectu cujuscumque, excepto hoc, quod est generare. Cum ergo sit aliud relatio processus & generationis, ergo necessario tenet, quod spiratio communicatur Filio, & quod sit omnino æqualis Patri in spiratione Spiritus. Item secundo dicit, quod hic Spiritus sanctus profluit naturaliter a Patre per Filium, & jam dudum monstratum est, quod impossibile sit procedere per Filium, quin procedat ex Filio. Imo omnes nostri doctores rarissime, vel nunquam dicunt per Filium, sed semper ex Filio: & est ratio, quia licet sit idem in significatione, est differentia in modo significandi, & ne aliquis unquam posset ex hoc credere, quod Filius est organum, per quod Pater produceret Spiritum, ut Ariani dicebant. Ideo cavent doctores, ne occurrat aliqua declarationis necessitas, ut tunc temporis contra Arianos erat necesse. Modo profluxus hic est naturalis, sed secundum viam omnium sapientum & theologorum, id quod procedit naturaliter ab aliquo, procedit in similitudinem naturæ ab eo, & accipit ab eo naturam: & sic hic terminus, Profluit, sumitur pro æterna processione, secundum quam Spiritus accipit naturam a Filio & a Patre. Et Cyrillus ad Hermiam [h] volens ostendere, quod opera divinitatis ad extra sunt indivisa, & quod opera Spiritus in creatura operantur & Filius & Pater, inducens auctoritatem: *Omne datum optimum*: & aliam Christi, cum dixit discipulis: *Sanate infirmos, mortuos resuscitate*: ita inquit: Confessus est Joannes: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus*. Subdit interrogans Hermiam: Datum optimum, & donum perfectum erit aliud quidquam, juxta quod tibi videtur, quam participatio Spiritus? Respondit Hermias: Nequaquam. Cyrillus subdit: Inspice amice Filium ex plenitudine sua producentem proprium ipsius, & immobiliter insitum Spiritum sanctum, per quem omne datum optimum, Legatis.

AND. Lecta est in Græco per generalem Camaldulensem, qui has omnes auctoritates hoc die in Græco legit.

PROV. Modo si producit Filius Spiritum, nescio quæ auctoritas possit esse magis, quod Spiritus procedat ab eo. Item Cyrillus in thesauris suis per multa testimonia approbat hanc rem, ex quibus pauca dicam propter temporis brevitatem. Dicit quodam loco [i] sic: Dixit Spiritus sanctus: *Segregate mihi Paulum & Barnabam ad opus, ad quod assumpsi eos*. Si ergo a Spiritu sancto ad apostolatum vocatus, a Jesu Christo vocatus dicitur, hic aperte docetur, Spiritum non esse alienum a substantia Filii, sed esse in ipso Filio, & ex ipso, sicut operatio quædam naturalis in propria hypostasi, omnia implere valens quæ ipse vult, sicut & Filius. Ex hac auctoritate habetis unum singulare

[a] In act. ... Ephes. part. ... cap. 34. in ... inc. Incipit ... bi, Lætentur cœli, & exultet terra.

[b] Quæ incipit, Cum salvator, in act. concil. Ephes. part. ... cap. 26. num. 10. ubi sic ait: Non est tamen alienus a Filio; nam Spiritus veritatis nominatur, & Christus est veritas, & perinde quoque ab illo atque a Deo Patre profluit.

[c] Græce enim in ea epi. legitur προχεῖται, & Latinus interpres vertit, Procedit: quam versionem probat his Provinc.

[d] In actis conc. Ephes. part. 3. cap. 43. circa finem.

[e] Græce ib. προχεῖται ... ἤγουν ἐκπορεύεται

[f] Concil. Chalced. act. 5.

[g] Lib. 2. ante med.

[h] Lib. 3. ultra med.

Jacob. 1.

Matth. 10.

Joan. 1.

[i] Thes. lib. 3. cap. 2. in fine.

Act. 13.

gulare contra expositionem domini Ephesini, quia Cyrillus dicit: Spiritus non est alienus a substantia Filii: & infert, quod Filius est principium, cum dicit: Et in ipso, & ex ipso manifestum est ipsum esse. Et sic cum Cyrillus ponit, quod Spiritus non est alienus a Filio in substantia, semper intelligit sic, quia est ex ipso Filio substantialiter: & hoc dictum est in multis supra, & hoc apparet. Legatis.

AND. Legit in Græco.

[a Lib. 13. c. 1. in fine.]

PROV. Idem sanctus dicit in eodem opere in thesauris[a]: Quoniam igitur vita secundum naturam est Filius & Spiritus etiam sanctus, quam ipse largitur, vivificat; necesse est fateri ipsum de substantia Patris & Filii esse, ac omnem ipsius virtutem & operationem habere, sicut cum ex aqua vapor ascendit. Legatis.

AND. Fuit lecta in Græco.

[Sap. 7.]

PROV. Ex hac auctoritate duo sunt singulariter notanda, quod per hoc, quod Spiritus largitur a Filio, necesse est fateri, ipsum esse de substantia Filii, eo modo, quo declaratum est supra: & ponit unum notabile exemplum, quod in scriptura ponitur. Nam divina scriptura volens ostendere processionem æternam sapientiæ divinæ æternaliter a Patre, utitur hoc verbo, *vapor*, dicens: *Vapor est enim virtutis Dei, & emanatio quædam claritatis*. Dicit quod est vapor, ad ostendendum esse naturaliter, quia vapor qui ascendit, est ejusdem naturæ aquæ, a qua procedit: & ideo hic magnus doctor notabiliter facit hanc comparationem, quod ut Filius est vapor virtutis Dei, ita sit Spiritus vapor Filii, & ex ipso procedat. Item idem doctor in eisdem thesauris[b] volens ostendere, quod genitivus Filii importat habitudinem originis naturalis, ita dicit: Bene in evangelio salvator dicit de se: *Ego sum veritas*. Deinde docens, ex Patris & ex Filii substantia Spiritum esse, *Spiritum*, inquit, *veritatis, qui a Patre procedit*. In epistola vero Joannes ait: *Spiritus ipse est veritas*. Itaque dicit Spiritum esse de substantia Patris, & quia Christus dicit Spiritum veritatis, colligit Spiritum de substantia Filii. Legatis.

[b Lib. 13. c. 3. circa med. — Joan. 14. — Joan. 15. — 1. Joan. 5.]

AND. Lecta est in Græco.

[c Lib. 14. c. 1. — Rom. 7. — Joan. 14.]

PROV. In eisdem thesauris dicit sic[c]: Quod Spiritus sanctus Deus sit, ostendit apostolus dicens: *Lex spiritus vitæ*: & quod hæc vita non est nisi Christus, qui ait: *Ego sum veritas & vita*. Christo igitur legem ponente, Spiritus ipsius, ut in ipso, & ex ipso naturaliter existens, legem ponit. Legatis.

AND. Lecta est in Græco.

[d Lib. 13. c. 2.]

PROV. Hæc auctoritas est multum clara de illa habitudine, quia ex eo quod dicitur Spiritus vitæ & Spiritus veritatis, concludit necessario habitudinem originis naturalis. Ideo subdit; Spiritus ipsius ut in ipso & ex ipso. Et hoc est verissimum, quod id quod est naturaliter ab aliquo, necessario accipit naturam & esse ab illo. Item in thesauris[d] dicit sic: Filium quidem Dei ex ipso & in ipso Patre naturaliter esse intelligimus, ex Filio autem naturaliter Spiritum sanctum, sicut ex Patre, prodire credimus, per quem Filius omnia sanctificat. Legatis.

AND. Lecta est in Græco.

[Eccles. 24. — e Lib. 14. c. 3.]

PROV. Modo quod prodire sit idem quod procedere, probatur ex divina scriptura de sapientia æterna quæ procedit a Patre, & dicit: *Ego ex ore altissimi prodivi primogenita*. Ultimo dicit Cyrillus in iis thesauris[e]: Quoniam igitur renovare Spiritus dicitur, dicitur juxta illud quod in psalmis tangitur: *Emitte Spiritum tuum & creabuntur, & renovabis faciem terræ*. Necesse est fateri, ipsum esse de substantia Filii, & ex ipso naturaliter existere, & quod ab ipso ad creaturam missus, renovationem operatur, complementum sanctæ Trinitatis existens. Legatis.

[Psal. 103.]

AND. Legit in Græco.

PROV. Ex hac auctoritate sunt aliqua multum notanda. Primo quod cum dicit, quod Spiritus mittitur ad renovationem creaturæ, infert necesse esse fateri, ipsum esse de substantia Filii, quasi velit dicere, quod non mitteretur ad renovationem creaturæ, nisi haberet procedere. Et hoc declarat de processione a Filio, quia mittitur, ait, ex ipso naturaliter existens; & subdit: Oportet intelligere, quod naturaliter existat a Filio missione temporali, quia mittitur ad renovationem a Filio: & in hoc existere naturaliter a Filio, dicit quod est complementum sanctæ Trinitatis. Ergo apparet, quod subsistentiam habet a Filio. Expletis testimoniis Latinis & Græcis, & omissis multis rationibus, quæ possent necessario induci, concludentibus hoc quod sancti patres dixere, veniam ad solutionem domini Ephesini[f]. Tria dixit. Nam primo videbatur dubitare ex propositione, Qui a Patre procedit; & dicebat se habere a beato Gregorio theologo in sermone de pentecoste, quod hæc processio erat sibi propria, quod nullo modo poterat competere nisi Patri: & si fuisset communis Filio, non tacuisset. Ad id quod dicit, Filius non fecit mentionem de se, ita respondemus, quod propter unitatem naturæ in tribus personis juxta regulam omnium theologorum, quidquid de una persona dicitur, necessario habet intelligi de alia, ubi non obviat oppositio relativi, quia nostri & vestri doctores dicunt, quod substantia continet unitatem, & relatio multiplicat, etiamsi ponatur ad unam personam dictio exclusiva, ut apparet in scriptura, ubi dicitur: *Nemo novit Patrem, nisi Filius*: sequitur quod Spiritus non noscat Patrem, nec Pater seipsum? certe non. Et cum dicit, *Nemo novit Filium, nisi Pater*, numquid Spiritus non novit Filium, aut Filius non novit se? certe novit. Ita de Spiritu sancto in prima ad Corinthios, capite 2. cum dicitur: *Nemo novit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei*. Et patet quod loquitur de Spiritu sancto, ut statim dicit, Spiritus qui ex Deo est. Ergo concludit, quod nemo novit nisi Spiritus? Volumus dicere, quod Pater & Filius non cognoscant quæ Dei sunt? Ita cum dicit, *A patre procedit*, & non ponitur dictio exclusiva (quod est magis) non potest inferri: Igitur non procedit a Filio: & multa alia exempla sunt. Dicit Christus Patri suo: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum*. Numquid Filius & Spiritus non est verus Deus? certe sic. Hæc est regula, quod propter unitatem substantiæ, quidquid dicitur de una persona etiam cum dictione exclusiva, oportet quod non exclusæ videantur aliæ personæ, nisi sit oppositio relativa: sicut dicimus, quod Pater generat, hoc non potest communicari Filio, quia solus generans Pater est, & Filius generatus. Modo activa spiratio nullo modo repugnat Filio, quia Pater & Filius sunt unum principium. Sic non sequitur, quod hæc spiratio non communicetur Filio, ut textus decla-

[f Hic respondet Provincialis omnibus auctoritatibus adductis ab Ephesino supra coll. 20. — Matth. 11. — Joan. 17.]

declarat; cum dicit: *Cum venerit paracletus, quem mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit*: dixit se principium, cum dixit Spiritum veritatis [a]: & cum dixit, *mittam*, expressit processionem a Patre, ut etiam ostenderet, se habere a Patre esse principium Spiritus sancti. Dicit, *quem mittam vobis a Patre*, sicut semper consuevit Patri referre omnia, quia omnia habet a Patre, ut ibi: *Doctrina mea non est mea*; ut dicit ibi Augustinus. Si ergo in his verbis, licet dicat doctrinam non suam, sua intelligitur, quanto magis per illa verba, *procedit a Patre*, intelligetur procedere a Filio, cum non dicat, Non procedit a Filio? Ad id quod dicebat de proprietate, nescio ubi ipse invenerit in sermone Gregorii, quia semper facit consequentiam quandocumque reperit, *procedit a Patre*: ipse infert: Ergo non procedit a Filio. Quantum valeat ista consequentia, quilibet patrum potest judicare: quinimo nullus nec Græcus, nec Latinus ausus est dicere, quod non a Filio, & tamen Ephesinus semper intulit: Ergo non a Filio. Cum beatus Gregorius tradit notitiam proprietatum, ita dicit in dicto sermone pentecostes: Omnia quæcumque Pater habet, sunt Filii: omnia quæcumque Filii, Spiritus sancti sunt, si generationem exceperis. Nonne videtis quomodo bene ordinat has proprietates? Si Spiritus non haberet ordinem ad Filium, postquam dixit; Omnia quæ Pater est, hoc est Filius; statim dixisset: Omnia quæ Pater est, hoc est Spiritus tanquam accipiens a Patre, & non a Filio. Modo quia abhorruit hunc ordinem, posuit ordinem conformem aliis doctoribus, & eo modo comparavit Spiritum ad Filium; ut Filium ad Patrem, sine ulla ambiguitate. Modo de proprietate nunquam dixit, quod esset ita proprium Spiritus sancti, quod non procederet nisi a Patre: imo apparet quod proprium est Spiritus procedere a Patre & Filio, & hoc proprium proprie est Spiritus sancti, quod procedat a Patre & Filio: sed illa proprietas quæ est in Patre & Filio respectu Spiritus, quæ dicitur spiratio, vel virtus spirativa, illa non est ita proprie proprium Patris, quin conveniat Filio: & si bene studuisset in theologia, dixisset sic, quod est [b] differentia inter proprietates personales, & proprietates personarum, quia proprietates personales sunt, quibus constituuntur personæ; non est autem proprietas qua constituatur Pater, vis spirativa: tamen dicitur proprium largo modo, & hoc oportet ponere in divinis, quia omnes doctores dicunt, quod esse ab alio competit Filio & Spiritui sancto, & nullo modo competit Patri. Ita dicimus, quod vis spirativa competit Patri & Filio, & non Spiritui sancto, & est proprietas quædam. Introducit secundo Ephesinus aliam auctoritatem, ubi adducit, quod Spiritus dicitur ex Deo, juxta Paulum, & quod nullo modo est a Filio, cum dicit: *Nos accepimus Spiritum, non qui ex mundo, sed qui ex Deo est*. Et ad probandum hoc induxit auctoritatem Dionysii & Athanasii, quod Pater est fons deitatis. Sed si bene considerasset intentionem auctoritatis apostoli, invenisset solutionem. Nam primo dicit apostolus, quod est Spiritus Dei: & volens hoc ostendere, dixit, quod ex Deo est. Ita omnes doctores per hoc, quod dicitur Spiritus Filii, semper concludunt secundum modum apostoli, quod est ex Filio. Certe non sequitur, quod non sit a Filio, per rationes jam dictas, nec secundum Athanasium & Gregorium tenendo Patrem fontem deitatis, sequitur quod dicit Ephesinus. Et quidem prima radix, nempe Pater, non est ab alio, & est principium, sed non producit Spiritum in quantum est Pater, sed in quantum habet vim spirativam, & hanc communicat Filio: & secundum hoc ita est fons Spiritus sancti Filius, sicut Pater: nec sunt duo fontes, sed unus, quia fons secundum quod est fons Spiritus sancti, communicatur Filio: & hoc dicit Athanasius, quod Filius est fons Spiritus, sed ideo dicitur prima radix Pater, quia hoc, quod Filius sit fons Spiritus, habet a Patre. Postea intravit materiam concilii Nicæni, & dicit, quod ibi fuit quidam episcopus, qui respondit cuidam philosopho, quod Spiritus procedit a Patre, & est proprius Filii. Quid sequitur ex isto? Concedimus, quod procedit a Patre, & est proprius Filii: & omnes doctores concludunt, quod procedat a Filio, quia est Spiritus Filii: & si produxissent librum originalem, diffusius fuisset responsum. Quidquid sit in facto, ego relinquo, quia non vidi originalia. Legatis in Græco.

AND. Legit in Græco.

PROV. Deinde adducit auctoritatem Cyrilli in epistola quæ incipit, [c] Exultent; ad ostendendum, quod non sit ex Filio, cum dicit, Meminimus dicentis: *Noli transgredi terminos*, &c. Postea dicit, quod illi patres, scilicet Nicæni, loquebantur de Spiritu sancto qui ex Patre procedit, & non est alienus a Filio secundum unius essentiæ rationem. Et per hoc volebat dicere, quod Cyrillus intendebat hoc, quod esset solum unius essentiæ cum Filio, & quod nullo modo esset ab eo. Sed patenter supra ostendi, quod ubicumque dicitur, Non est alienus secundum unius essentiæ rationem, semper subdit, quod Filius est principium Spiritus sancti: & patet, quia subdit duas auctoritates Pauli apostoli [d]. Postea adducit Ephesinus auctoritatem Basilii dicentis, Spiritum accommodatum Filio secundum naturam. De hac accommodatione non potui reperire [e], quia idem est dicere, esse accommodatum, quod datum Filio, quia Pater producendo naturaliter Filium, dedit ei ut ex eo procederet Spiritus sanctus. Postea adducit auctoritatem Basilii contra Sabellianos, ubi dicebat, Proprietatem familiaritatis Spiritus ad Patrem intelligo, cum ait, *Ex Patre procedit*: proprietatem Spiritus ad Filium, cum audio, *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus*. Hæc auctoritas de qua fecit festum, clarissimum est fundamentum opinionis nostræ. Hæc enim est proprietas una, per quam Filius est secundus a Patre: & quoniam voluit intelligere proprietatem Spiritus ad Filium, secundum quam originatur, fundavit se in isto, in quo omnes sancti doctores fundant, quia dicitur Spiritus Christi. Ita dicunt omnes doctores vestri, ita quod hæc auctoritas facit pro nobis: & do illi gratias, quia ex ore suo protulit veritatem hujus rei. Postea introducit concilium Constantinopolitanum, dicens ibi dictum [f], quod ex Patre procedit, & quod Gregorius sanctus Theologus ibi fuit, & quod dixerunt processionem a Patre, & non a Filio: & non adducit aliquam probationem, & ea facilitate qua dixit, eadem facilitate contemnitur, quia non valet consequentia [g], ut probavi multis auctoritatibus. Adducit demum tertium

c *Alias*, Lætentur cœli, & exultet terra, in act. concil. Ephes. parte 3. cap. 34. in fine.

d Vocantis Spiritum sanctũ Spiritum Jesu, & Spiritum Christi. Sed auctoritatẽ aliam evidẽtem sancti Cyrilli de processione a Filio, vide supra ex ejusdem epist. Cum salvator noster: hac eadem collat.

e Quid scilicet voluerit ut evidens inferre Ephesinus, qui hanc auctoritatem supra collatione 20. retulerat.

f In symbolo concilii.

g Scilicet, dicitur esse a Patre, ergo non est a Filio.

COLLATIO XXII.

tium concilium, & dicit, quod patres hujus concilii postquam fecerunt diffinitionem, nulli alii licere aliam fidem proferre, & dixerunt etiam in fine [a] symboli hoc modo: Si qui deprehensi fuerint aut episcopi, aut clerici, aut laici credentes, vel dicentes quæ scripta sunt in expositione quam protulit Charisius [b] presbyter de incarnatione filii Dei, [c] sive scelerata & perversa Nestorii dogmata quæ subscripta sunt, sententiæ hujus sanctæ synodi subjaceat. Modo ipse fecit mirabilem intelligentiam, & dixit, quod hic non fit mentio nisi de iis quæ ibi scripta sunt in symbolo transformato de incarnatione Filii Dei, & non fit mentio de illa particula quæ erat in eodem symbolo, quæ dicit [d], quod Spiritus non est Filius, neque a Filio essentiam habens. Inde intulit, quod propter hoc illi patres non reprobaverunt illam particulam. Si bene legisset epistolam illam, Cum salvator noster, quam ego allegavi [e], bene intellexisset, quomodo illa particula fuit reprobata. Item si intellexisset nonum capitulum de duodecim [f], quod est contra illam particulam, cum dixit: Si quis autem Christum, quasi ex aliena virtute glorificatum a Spiritu, & ab ipso accipere, posse operari contra immundos spiritus, & adimplere in homines miracula, & non magis proprium ejus Spiritum dicit, per quem operatus est, anathema sit. Hoc dicebat Cyrillus contra illud symboli Nestoriani, quod Spiritus sanctus non habebat essentiam a Filio; quia dicebat, quod aliena virtute operabatur: & hoc ponitur in decimatertia blasphemia & decimasexta, & propter hoc sic apertissime damnatur talis opinio. Et hoc declarat ipsemet Cyrillus in apologia contra Theodoretum & contra orientales, qui impugnabant sua capitula, & in ipsamet synodo Ephesina, ubi fuit dictum, ut declaret quomodo intelligebat, ita dixit [g], in brevi exponens nonum caput: Homo factus unigenitus Dei Filius permansit & Deus; & subdit: Omnia existens quæ & Pater, præter solum Patrem esse, & proprium habens Spiritum qui ex ipso est, & substantialiter sibi innatus operabatur divina miracula. Declaratque omnia quæ Patris sunt, in Filio esse, & quod habet proprium Spiritum qui ex ipso est, & substantialiter sibi innatus; & subdit: Qui autem dicunt illum tanquam unum hominem Spiritus operatione clarificatum, eaque non ut divina & propria, sed tanquam aliena utentem, nec non quasi Spiritus gratia in cœlum esse assumptum, anathemati subjaceant. Legatis.

AND. Fuit lecta auctoritas in Græco.

PROV. Modo quia hic pater Ephesinus allegavit, quod sanctus Cyrillus fecerat quamdam revocationem, allegans epistolam Theodoreti: dico, quod magis debemus credere Cyrillo, qui dicit, quod hoc illi opponebatur, in epistola quam scribit ad Acacium [h] in fine, ubi sic ait: Si qua vero epistola a quibusdam circumferatur, tanquam a me de iis quæ Ephesi acta sunt, jam dolente & pœnitentiam agente præscripta, id quoque contemnatur: nam per gratiam salvatoris nostri sana mente sumus, neque usu rationis excidimus. Et sic remansit pura veritas Cyrilli prout ipse exposuerat, & prout illa sancta œcumenica synodus [i] approbaverat. Modo nil plus pridie produxit Ephesinus, & sic non habeo aliis satisfacere, ex quo satis aperte & manifeste ex testimoniis scripturæ primo, deinde ex testimoniis tantorum patrum Latinorum & Græcorum qui fuerunt eodem tempore, & uno & eodem Spiritu illuminati; & quod mirandum est in hoc negotio, quod illamet fundamenta quæ habuerunt doctores Latini, illamet patres Græci acceperunt, ad probandum quod Spiritus esset a Filio, ut a Patre, & quod sunt unum principium: alias poneretur distinctio in natura inter Patrem & Filium, ut Ariani volebant. Et quia quantum Spiritus sanctus concessit, & ut ab hominibus quales sumus, apertissime declarata sunt omnia, in quibus Ephesinus dubitabat, non restat aliud, nisi quod dixit Marcianus imperator in Chalcedonensi concilio, ubi visa & declarata veritate per Leonem papam & totum concilium Chalcedonense, quod eam susceperat, ita dixit: [k] Extremæ dementiæ est, in medio & perspicuo die commentitium lumen quærere. Quisquis post veritatem repertam aliquid ulterius discutit, mendacium quærit. Nobis videtur, quod hæc testimonia rem claram faciant, & si vellemus cum facibus diem clarificare, esset ridiculosum. Ita videtur, ultra hanc tantam lucem & tam clarum sensum doctorum allegatorum, nil aliud sit quam mendacium quærere. Quidquid tamen fit, pro mea satisfactione functus officio meo in hac responsione, si quid restat apud aliquem ex vobis, quod sit dubitativum, & velitis declarari, offero me & omnes patres meos paratos ad satisfaciendum de ea veritate quam tenemus.

AND. His expositis, silentium maximum perceptum est locutione finita: fuerat namque, loquente magistro, ad ejus verba quisque intentus. Deinde his verbis expositis, metropolitanus Russiæ hæc inquit.

RUSS. Quoniam reverendus pater in his duabus congregationibus multa dixit & diversa, & a diversis patribus orientalibus Græcis & Latinis, ac amplificando potius: nam vestra paternitas vere locuta est in iis congregationibus per octo horas, & plus, ex quibus omnibus partim erant auctoritates sanctorum, quæ pro nobis faciebant, partim occidentalium communium: quoniam anima nostra accipit per sensus, præsertim ea quæ dicuntur, per auditum; ea autem quæ prolixe dicuntur, adducunt satietatem ad aures, quia infesta est auribus satietas verborum, quia sensus auditus læditur, nec potest omnia transmittere ad animum, quæ prolixe dicuntur. Propterea volumus, quæ per vestram paternitatem dicta sunt, ut in scriptis etiam detis nobis eas auctoritates allegatas in iis libris qui fuerunt Latinorum, ut partim nos possimus conferre cum auctoritatibus quæ apud nos reperiuntur, partim ut legamus in iis libris, ut melius intelligamus. Postea circa ista omnia diligenter considerabimus.

CARD. [l] Non currit solus in stadio, tanquam velit currere sine disputante: imo desideravissemus, ut Ephesinus principaliter adfuisset, & nescimus qua de causa abfuerit. Justum fuisset, sicut Provincialis eum audivit, ita ipse audisset: & licet dominus Ephesinus non fuerit, fuerunt alii socii, & dominus Provincialis dixit se paratum satisfacere, & rogavit imperatorem, ut venire faceret Ephesinum. Quantum ad exhibitionem scripturarum, vestri scriptores scripserunt, & nostri: cum dominus Ephesinus dixit, Provincialis non distulit responsionem propter habendas copias. Ita rogamus, ut responsio non differatur: & si scriptores non plene recol-

[a] Conc. Ephes. part. 2. act. 6.

[b] Scilicet Charisius exposuerat, & denunciaverat synodo hæreses Nestorii, eumque accusaverat.

[c] pro id est.

[d] In actis ejusdem concil. Ephes. part. 2. act. 6. in symbolo depravato.

[e] Supra hac eadem collat. Cyrilli scilicet, in actis conc. Ephes. part. 1. cap. 26.

[f] Quæ scilicet sunt in eadem Cyrilli epist.

[g] In actis conc. Ephes. part. 3. cap. 1. anathematismo 9. in ejus declaratione.

[h] In act. conc. Ephes. part. 3. cap. 35.

[i] In supracitata declaratione in act. concil. Ephes. part. 3. cap. 1. anathemat.

[k] In fuo… &o ad f… rem eju… conc. in… conc. 3. cap. …

ANNO CHRISTI 143…

ANNO CHRISTI 1439.

recollegerunt omnia quæ nolumus occultare, sed dicere super tecta, sumus contenti, ut nostri scriptores & vestri conveniant in S. Francisco, & portabimus libros, & faciemus fieri copiam de libris nostris: & rogamus ut ipsi veniant, & die Jovis vos expectamus.

Omissis disputationibus, exhortante summo pontifice, dogma processionis Spiritus sancti a Patre & Filio describitur in cedula. Interim patriarcha Græcorum moritur. Et cum sint potius tractatus de modo terminandi & perficiendi unionem, quam disputationes publicæ, ideo non amplius in collationes dividuntur.

ANDREAS. His dissoluta est diei illius conventio. Supervenerunt festa paschalia, visumque est sancto illo tempore disciplinis solemnitatibusve vacandum. In octavis paschalibus cum per Latinos fieret instantia, ut ad proposita responderent, instatum est per Græcos, ut media tractarentur concordiæ: si hoc responsionum defectu actum sit, cogitet qui intelligit. Cœpit imperator singulis quasi diebus cum papa & certis aliis convenire, multaque adinvicem tractata sunt, quæ quia publice gesta non fuerunt, non aliter 7 referenda duxi. Audio ab his qui interfuere, multa quæsiisse media, ut absque eorum robore componeretur conclusio processus Spiritus sancti, ut non viderentur a veritate absque colore alieni fuisse. Sic per totum Aprilis & Maii mensem decursum est. Spe igitur concludendæ rei diffidentibus Latinis patribus, summus pontifex ut Latinorum honori consuleret, ut cunctis innotesceret, Græcorum causa a veritatis cognitione discessum, separatim ab imperatore, metropolitas aliosve Græcorum patres convocavit prima Julii, patribusve Latinis & Græcis præsentibus, his verbis allocutus est.

PAPA. Venerabiles fratres, & dilecti filii, tot animi corporisve angustiis, terræ marisve per vestrum quemlibet laboribus superatis, non consideratis sumptibus, pro veritatis indagine, dimissa civitate nostra Bononiensi, ad Ferrariense concilium personaliter me contuli, ne quid deficeret; solemnibusque ibidem disputationibus habitis, necessitate suadente, transalpinas ad has Tusciæ partes media hieme, ut sanctum hoc unionis opus complementum susciperet, venimus, ætatis, temporis, intemperiei, 8 viarum discrimini minime parcentes, hoc demum in loco de processione Spiritus sancti gravibus piisve disputationibus auditis, miramur, quod res hæc conclusionem non capiat. Adducta est statera de scripturis sanctis, ut justo libramine, privatis seclusis affectibus, veritatem indagaremus, & sanctis auctoritatibus auditis, nulla per vos orientales patres respondebantur; nec veritatem Sole clarius apparentem profitemini? Oro per misericordiam Dei nostri, ut veritatem amplectamini, & si facere desistitis, ut causa detis, quare hoc non intenditis facere. Requiro vos præsentibus & specialiter requisitis notariis nostris, offerentes nos, ut si quid responsionum offertis, illas benignissime audire, & eisdem clarissima per nos dare responsa.

AND. Aderant specialiter accersiti die illa protonotariorum plurimi, tantaque verbis iis Græcorum astantium mentibus reverentia allata extitit, ut ad lacrymas plurimos devotione venisse conspectum sit: Russiæque metropolita respondit vice orientalium patrum hoc modo.

COLLATIO XXII.

RUSS. Beatissime pater, audivimus quæ sanctitas vestra protulit: cogitabimus, ut veritati locus sit, & sanctitati vestræ responsum dabimus.

ANDR. De proximo irrepsit fama, quod plurimi ex Græcorum patribus, qui hactenus nil expresserant, ad imperatorem Græcorum & patriarcham accesserunt, asserentes quod postquam Deus veritatem eisdem patefecerat, illam sequi intendebant, & quod patriarcha gratantissime eisdem hoc optasse professus est. Erat namque pater venerabilis ad hanc sanctam unionem summe intentus. Dietim in publicum prodibant patrum sententiæ, sicque imperatore id pariter asserente, omnium orientalium consensu (Ephesino quodam, quem disputantem adduximus, excepto) accersitis Latinorum patribus in hanc cedulam pariter convenere.

QUONIAM in hoc sacro œcumenico concilio, omnipotentis Dei gratia, nos Latini Græcique convenimus pro sancta unione inter nos assumenda, & studiose invicem curavimus, ut articulus ille de processione Spiritus sancti magna cum diligentia & assidua inquisitione discuteretur; prolatis vero testimoniis de divinis scripturis, plurimisque auctoritatibus sanctorum doctorum orientalium & occidentalium, aliquibus quidem ex Patre & Filio, quibusdam vero ex Patre per Filium procedere dicentibus Spiritum sanctum, & eamdem intelligentiam aspicientibus omnibus sub vocabulis variis: Nos Græci affirmavimus, hoc quod dicimus, Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac mente dicere, ut excludamus Filium; sed quoniam opinati sumus Latinos dicere Spiritum sanctum ex Patre & Filio, tanquam a duobus principiis & duabus spirationibus, abstinuimus a dicendo, quod Spiritus sanctus procedat ex Patre & Filio. Nos autem Latini asserimus, quod id quod dicimus, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, non hac mente dicimus, ut excludamus Patrem, ut non sit principium totius deitatis, Filii scilicet, & Spiritus sancti; aut quod id quod Spiritus sanctus procedit a Filio, Filius a Patre non habeat; sive quod duo asseramus esse principia, sive duas spirationes, sed quod unum tantum asserimus esse principium, unicamque spirationem Spiritus sancti, prout hactenus asseruimus.

IN nomine igitur sanctæ Trinitatis Patris & Filii & Spiritus sancti, in hac demum sancta ac Deo cara unione eodem sensu, eadem anima; eademque mente nos Latini & Græci consentimus & concordamus, ut ab omnibus Christianis hæc fidei veritas credatur & suscipiatur: & ita profitemur, quod Spiritus sanctus ex Patre & Filio æternaliter est, & ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio, & unica spiratione procedit. Declarantes, quod id quod sacri doctores & patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur, Filium quoque esse secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti, sicut & Patrem; & quoniam

COLLATIO XXII.

quoniam omnia quæ Patris sunt, Pater ipse unigenito Filio suo gignendo dedit, præter esse Patrem: hoc ipsum quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, ipse Filius a Patre æternaliter habet, a quo etiam æternaliter genitus est. Lætatæ sunt illico omnium mentes, rem jam desperatam & naufragam ad salutarem veritatis portum deductam, de miraculo pervenisse prædicantes. Et vere non hominis opus extitit, sed veritatis ipsius. Anhelabat pater ille antiquus aspectu venerabilis, infirmitate gravatus, Constantinopolitanus patriarcha, ut sessio fieret; sed aderant ex nostris plures, qui asserebant, & primatus papæ, & consecrationis, & purgatorii dogmata esse primitus profitenda per orientales patres, antequam ad ecclesiæ Romanæ unionem accederent. Sicque hac difficultate stante, decima Junii post Solis occasum dolor maximus patriarcham invasit, quo demum ea nocte decessit: sed ante obitum cedulæ præmissæ processionis Spiritus sancti propria manu subscripsit, ac regulæ sanctæ matris ecclesiæ se humiliter submittens, interiit. Tot tantaque visa sunt totalis reductionis signa, quod summus pontifex, sacro Latinorum approbante cœtu, ad ecclesiæ communionem admissum [a] injunxerit, magnoque cum prælatorum comitatu, astantibus singulis reverendissimis cardinalibus, Græcis eorum more sacris indutis vestibus funeralibus, decantantibus in ecclesia sanctæ Mariæ Novellæ, ubi palatium apostolicum est, sepultura conditus est, ubi & hi versus tumulo adscripti sunt.

a Lege, inunxerit. H.

Ecclesiæ antistes fueram qui magnus Eoæ,
Hic jaceo magnus religione Joseph.
Hoc unum optaram, miro inflammatus amore,
Unus ut Europæ cultus & una fides.
Italiam petii, fœdus percussimus unum;
Junctaque Romanæ est me duce Graia fides.
Nec mora; decubui, nunc me Florentia servat,
Qua nunc concilium floruit urbe sacrum.
Felix, qui tanto donarer munere vivens,
Qui morerer voti compos & ipse mei.

Dogma de purgatorio, quod etiam auctoritatibus sanctorum patrum comprobatur, describitur in cedula.

NUM. III. Mors hæc rem longius protulit, volentibus Latinis patribus dubia cuncta discuti: utque purgatorii doctrinam reciperent, [10] repetierunt eisdem cedulam quamdam Ferrariæ eisdem deductam, purgatorii normas continentem.

LUD. Quis erat tenor cedulæ?

AND. Continebat sanctorum dicta, quibus purgatorium esse probabatur. Cedulæ continentia hæc extitit.

b In hanc cedulam, ut dicit Andreas, convenerant Ferrariæ, postmodum fuit firmata Florentiæ, ut statim hic subdit, & tandem inserta diffinitioni, ut suo loco.

Deputatorum cedula de purgatorio.

QUIA circa purgatorii veritatem Romanæ ecclesiæ fidem exprimi postulastis, in his scriptis breviter respondemus, quod si vere pœnitentes [b] in caritate decesserint antequam dignis pœnitentiæ fructibus de commissis satisfecerint & omissis, eorum animæ post mortem purgantur, & ad pœnas hujusmodi relevandas prosunt eis fidelium vivorum suffragia, missarum scilicet sacrificia, orationes, eleemosynæ, & alia pietatis officia. Illorum autem animæ, quæ post sacrum baptisma susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt; illæ etiam quæ post contractam peccati maculam, vel in suis manentes corporibus, vel eisdem exutæ, prout superius dictum est, sunt purgatæ, in cœlum mox recipiuntur. Illorum autem animæ, qui in mortali actuali peccato, vel cum solo originali decedunt, mox in infernum descendunt, pœnis tamen disparibus puniendæ: & nihilo minus in die judicii omnes homines ante tribunal Christi cum suis corporibus comparebunt, reddituri de factis propriis rationem.

DICENTIBUS autem illis nobis hoc non esse dogma orientalis ecclesiæ, & audire cupientibus, quibus auctoritatibus sacræ scripturæ ac sanctorum patrum, quave ratione hoc esset fundatum: nos deputati [c] juxta doctrinam beati Petri, parati reddere rationem omni petenti de ea quæ in nobis est fide, vestræ postulationi quæ principaliter de purgatorio esse videtur, hac satisfactionis responsione pro nunc satisfaciendum duximus: si autem de reliquis per nos modo dictis rationem poposceritis, illis etiam, Spiritu sancto nos instruente, cum caritate fraterna satisfacere curabimus. Declaratur primo ex veteri testamento in libro Macchabæorum, ubi dicitur: *Sancta & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur.* Sed pro defunctis qui sunt in paradiso, non opus est orare, quia nullo indigent; nec pro illis qui sunt in inferno, quia a peccatis solvi aut purgari non possunt. Sunt igitur aliqui, qui post hanc vitam mundanam a peccatis solvi aut purgari possunt. Declaratur per id quod in novo testamento salvator inquit Marci tertio: Si quis blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei nec in hoc sæculo, neque in futuro. Et per apostolum Paulum in prima epistola ad Corinthios capite 3. ubi tractat de ædificante supra fundamentum, quod est Christus, aurum & argentum, lapides pretiosos, lignum, fœnum, stipulam; & tunc subdit: *Dies enim domini declarabit, quia in igne revelabitur; & uniuscujusque opus quale fuerit, ignis probabit. Si cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.* Hæc verba de igne purgante in futuro sæculo intelligi, seipsa declarant. Nam verbum illud, *salvus erit, sic tamen quasi per ignem*, de damnatis intelligi non potest, quia salvi non erunt, sed in æternum peribunt. Neque de illis intelligitur, qui sine peccato decedunt, quia de his proxime dixerat, *Si cujus opus manserit*: qui autem sine peccato moriuntur, nihil est, propter quod eos igne purgari oporteat. Restat, ut de aliis purgandis in alia vita, qui tamen salvabuntur, intelligatur. Declaratur etiam consuetudine universalis ecclesiæ, tam Latinæ quam Græcæ, quæ pro defunctis orat, & orare semper consuevit: cujus oratio profecto inutilis est, si purgatorium post mortem non ponatur: frustra enim oraret pro his qui jam sunt in gloria cœlesti, vel in inferno. Auctoritate [d] sacræ Romanæ ecclesiæ doctæ & instructæ a beatis apostolis Petro & Paulo,

c Dixit ... lat. 1. ... dreas ... deputat... sexdeci... Latinis ... alios ... Græcis, ... de his ... matibus ... sputare... In quib... igitur ... venerat... tunc f... descript... in cedu... modo re... set And...

2. Macch...

1. Cor. ...

d Sc... declara... auctori...

Paulo, & ab aliis sanctis pontificibus, qui innumeris fulserunt miraculis, quosque tam Græci quam Latini ut sanctos venerantur: ipsa sic semper tenuit, sic semper prædicavit, etiam tempore unionis, & continue ante præsens exortum dissidium. Declaratur hujus fidei nostræ veritas auctoritate sanctorum patrum Græcorum & Latinorum, & præsertim illorum, quos tam Latini quam Græci in universali concilio [a] receperunt, cujus verba sunt hæc: Sequimur per omnia sanctos patres & doctores ecclesiæ Athanasium, Hilarium, Basilium, Gregorium Nyssenum, Ambrosium, Augustinum, Theophilum, Joannem Constantinopolitanum, Cyrillum, Leonem, Proculum; & suscipimus quæ de recta fide & condemnatione hæreticorum exposuerunt. B Ex aliquibus ipsorum doctorum, & quibusdam aliis pauca quidem brevitatis causa referimus. In primis beatus Augustinus in homilia de igne purgatorio exponens verba illa apostoli; *Fundamentum nemo aliud potest ponere, quam id quod positum est; quod est Christus Jesus*, ita ait: Multi sunt qui lectionem istam male intelligentes, falsa securitate se decipiunt, dum credunt, quod etsi super fundamentum Christi crimina capitalia ædificant, peccata ipsa per ignem transitorium possint purgari, & ipsi postea ad perpetuam gloriam pervenire. Intellectus iste, fratres carissimi, corrigendus est, quia ipsi se seducunt, qui sic de talibus blandiuntur. Illo enim transitorio igne, de quo dicit apostolus; C *Ipse autem salvus erit; sic tamen quasi per ignem*; non capitalia, sed minuta peccata purgantur. Idem Augustinus in vigesimoprimo libro de civitate Dei, capite decimotertio; Temporarias pœnas alii in hac vita tantum, alii post mortem, alii & nunc, & tunc, verumtamen ante judicium illud severissimum novissimumque patiuntur. Et in vigesimo capite inquit: Non enim de quibusdam veraciter diceretur, quod non eis remittetur neque in hoc sæculo, neque in futuro, nisi essent, quibus etsi non in isto, tamen remittetur in futuro. Idem Augustinus in libro de cura pro mortuis gerenda: In Macchabæorum libris legimus oblatum pro mortuis sacrificium: sed etsi nusquam in scripturis vete- D ribus omnino legeretur, non parva est universæ ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret, auctoritas, ubi in precibus sacerdotum, quæ domino Deo ad ejus altare funduntur, locum suum habet commendatio mortuorum. Idem Augustinus in eodem libro: Non sunt prætermittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in Christiana & catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus eorum sub generali commemoratione suscepit ecclesia: ut quibus ad ista desunt parentes aut filii, aut quicumque cognati vel amici, ab una his exhibeantur pia matre communi. Idem Augustinus in libro de pœnitentia dicit: Purgandus est igne purgatorio ille, qui in aliud E sæculum distulit fructum conversionis: his autem ignis etsi æternus non sit, miro tamen modo est gravis. Idem Augustinus in quodam sermone de mortuis, qui incipit, Omnium Christianorum spes: Itaque, inquit, orationibus ecclesiæ, & sacrificio salutari, & eleemosynis quæ pro eorum spiritibus erogantur, non est dubitandum mortuos adjuvari, ut cum eis misericorditer agatur a domino. Hoc enim a patribus traditum universa observat ecclesia, ut pro eis qui in corporis & sanguinis Christi communione

a In concil. Lateran. sub Martino papa I. consultatione S. concil. Tom. I. part. 2. edit. Colon. & in synod. act. eodem tomo; Vide supra ...uis locis.

1. Cor. 3.

Ibidem.

Cap. 2.

A defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium loco suo commemorantur, oretur. (Et infra) Non enim ambigendum est ista prodesse defunctis, qui ita vixerint ante mortem, ut possint hæc eis esse utilia post mortem. Sanctus quoque Ambrosius exponens verbum illud, *Ipse autem erit salvus*: per hoc enim dicit illum salvum futurum, sed pœnas ignis passurum, ut per ignem purgatus fiat salvus. Beatus Gregorius summus pontifex in quarto libro dialogi sui plurima exempla ac revelationes adducit, probans esse purgatorium, & inter alia inquit: Qualis hic quisque egreditur, talis in judicio præsentatur; sed tamen de quibusdam culpis esse ante judicium purgationis ignem, credendum est, pro eo quod veritas dicit: *Quia si quis in Spiritum sanctum blasphemias dixerit, neque in hoc sæculo, neque in futuro remittetur ei*. In qua sententia datur intelligi, quasdam culpas in futuro posse relaxari. Quod enim de uno negatur, continenter intellectu patet, quia de quibusdam conceditur. Magnus etiam sanctus Basilius in orationibus, quæ in vigilia pentecostes genu flexo dici solent, in una earum, cujus principium est, Æternaliter fluens, &c. sic pro mortuis orat: Exaudi nos deprecantes, & da requiem animabus servorum tuorum prædormientium patrum nostrorum ac fratrum, ceterorumque cognatorum, omniumque in fide nobis conjunctorum. In sequenti vero oratione, cujus principium illud est, Domine omnipotens Deus pater misericordiæ, sic ait: Exaudi nos humiles supplicantes, & supplices tuos deprecantes, & da requiem animabus servorum tuorum prædormientium in loco lucido, in loco viventi, in loco refectionis, unde dolor, gemitus & mœstitia longe depulsa sunt, & statue spiritus eorum in tabernaculis justorum pacis atque remissionis. In exequiis vero mortuorum [b] sic vice defuncti salvatorem alloquitur: Imago sum tuæ ineffabilis gloriæ, quamvis feram stigmata peccatorum figmenti tui, domine miserere, & pietate tua me purga, patriamque desideratam largire, & iterum paradisi curiæ restitue. Gregorius Nyssenus in dialogo [c] de consolatione & statu animarum post mortem, introducit loquentem & dicentem Macrinam sororem B. Basilii & suam, post ipsius Basilii mortem. Neque enim odio aut vindictæ studio dolores infert Deus his qui male vivendo peccaverunt, (& infra) Et quemadmodum immixtam auro materiam expurgantes per ignem, non solum quod adulterinum est, igne liquefaciunt, sed purum quoque aurum necessario una cum mixto liquatur, & remanet quod purum est, adulterino consumpto: ita cum vitiositas purgatorio igne assumitur, necesse est ut anima quæ cum vitiositate est unita, in igne sit, donec insita omnis adulterina materia atque commixtio auferatur igne consumpta. Idem Gregorius in libro, quem de his qui dormiunt, scripsit, sic inquit: " Donec igitur potestas manet in natura, ut evitetur malum, hoc adinvenit divina sapientia consilium, ut hominem sineret in his quæ vellet, ut gustatis quæ concupierat malis, expertusque ex quibus commutasset, sponte ad priorem beatitudinem ac desideranter accurreret, vitiosum atque omne irrationabile veluti grave pondus excutiens, sive in vita præsenti summa intentione ac sapientia expurgatus, sive post hujus vitæ per ignis purgatorii expiationem. Hujus etiam purgatorii, de quo nunc nobis est sermo, testis est etiam beatus Dionysius in capite

1. Cor. cap. 3.

Matth. 12.

b Habentur in Euchol.

c Alias, de anima & resurrectione, ultra mediū

COLLATIO XXII.

pite 7. ecclesiasticæ hierarchiæ, ubi de oratione loquens, quam hierarcha super eo qui dormit, facit, ita dicit: Postea procedens divinus hierarcha orationem sanctam facit super eo qui dormit. (& infra) Oratione quidem precatur hierarcha divinam bonitatem, ut dimittat ei qui dormit, omnia quæ per humanam fragilitatem peccavit, & deducat ipsum in lucem & regionem viventium, in sinus Abrahæ, Isaac & Jacob, unde aufugit dolor, tristitia & gemitus. Accedat & sanctus Epiphanius. Contra " Arium blasphemantem [a], ac inter cetera dicentem, non prodesse defunctis viventium preces, ita inquit: Denique quod defunctorum recitamus nomina, quid eo utilius potuit fieri, quid eo opportunius & mirabilius, quam si credamus, qui hic stamus, eos qui hinc defuncti sunt, vivere, neque eorum interiisse substantiam, sed esse eos & apud dominum vivere, ut religiosum dogma prædicetur, quo qui pro fratribus precantur, bene de illis sperare constat, quasi peregre profectis. Nam & justorum memoriam facimus, & peccatorum: peccatorum quidem, ut iis a domino misericordiam imploremus. Consonat prædictis Damascenus in quodam sermone de suffragiis mortuorum dicens: Mysteriorum conscii discipuli salvatoris & sacri apostoli, in tremendis & vivificis mysteriis memoriam fieri eorum qui fideliter dormierunt, sanxerunt. Quem refert beatus Thomas in 4. sentent. distinct. 45. [b] in primo art. septimo declaratur præfata veritas ratione divinæ justitiæ, quæ nihil inordinate factum impunitum relinquit, & quæ juxta mensuram delicti, ut inquit scriptura, [c] constituit plagarum modum. Cum ergo pro quolibet peccato homo certam mereatur pœnam, si hanc in isto sæculo non solvit, exigit divinæ justitiæ ordo, ut in futuro satisfaciat, alioquin impunitus remaneret: sed si quis contritus decedat, hujusmodi pœnam non satisfaciet in inferno, juxta illud [d]: *Peccator in quacumque hora ingemuerit, vita vivet, & non morietur*: quod de vita æternali intelligere oportet. In cœlo autem pœnam peccatorum non solvet, quia repugnat munditiæ cœlesti: domus enim est gaudii, non luctus. Restat igitur, ut præter paradisum & infernum aliquis alius assignetur locus, in quo hujusmodi exerceatur purgatio: qua facta cum desinit esse pollutus & inquinatus, mundusque efficiatur, ad Deum videndum & fruendum confestim evolat.

" Arium scribi debuit.

a Adversus hæres. 57. alias 77. num. 7.

b Quæst. 2.

c Deut. 25.

d Ezech. 33. Sic a doctoribus passim citatur hic locus & intelligitur de gemitu contritionis. Ceterum juxta vulgatam & LXX. legitur, *In quacumque die conversus fuerit ab impietate sua*.

AND. Hæc fuere quæ de purgatorio prodita sunt, diebus certis adinvicem discussa, & Græci cum Latinis patribus in hanc cedulam convenere.

SI vere pœnitentes in Dei caritate decesserint, antequam dignis pœnitentiæ fructibus de commissis satisfecerint & de omissis, eorum animas pœnis purgatoriis post mortem purgari, & ad pœnas hujusmodi relevandas prodesse eis fidelium vivorum suffragia, missarum scilicet sacrificia, orationes & eleemosynas, & alia pietatis officia, quæ a fidelibus fieri consueverunt, secundum ecclesiæ instituta; illorumque animas, qui post sacrum baptisma susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam quæ post contractam peccati maculam, vel in suis corporibus, vel eisdem exutæ, prout superius dictum est, sunt purgatæ, in cœlum mox recipi, & intueri clare ipsum Deum trinum & unum, sicuti est, licet alius alio perfectius: illorum autem animas, qui in mortali actuali peccato, vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere; pœnis tamen disparibus puniendas.

ANNO CHRISTI 1439.

Describitur in cedulis, licitam fuisse additionem; Filioque; & corpus Christi sive in azymo, sive in fermentato pane triticeo veraciter confici. Item summum pontificem esse totius ecclesiæ caput, & de ordine patriarcharum.

AND. ET quia circa primatum & consecrationem sanctissimi corporis domini nostri Jesu Christi supererant dubia; & quia quæstio, an licuerit Romanæ ecclesiæ addere symbolo, in suspenso remanserat, Latini patres cedulas has Græcis exhibuere. Prima hujus continentiæ fuerat.

Num. [...]

Diffinimus insuper, explanationem verborum illorum, Filioque, veritatis declarandæ gratia, imminente tunc temporis necessitate, licite & rationabiliter symbolo fuisse appositam. Alia vero hoc modo erat.

Item in azymo, sive fermentato pane triticeo corpus domini veraciter confici; sacerdotes quoque in altero ipsum domini corpus conficere debere, juxta suæ Latinæ vel orientalis ecclesiæ consuetudinem.

Item diffinimus, sanctam apostolicam sedem, & Romanum pontificem successorem esse beati Petri verticis apostolorum, & verum Christi vicarium, & totius ecclesiæ caput, & omnium Christianorum patrem & doctorem existere, & in universum orbem tenere primatum, & ipsi in beato Petro pascendi, regendi & gubernandi universalem ecclesiam a domino nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam esse, quemadmodum etiam in gestis œcumenicorum conciliorum, & in sacris canonibus continetur.

Renovando insuper etiam ordinem traditum a canonibus ceterorum venerabilium patriarcharum [e], ut patriarcha Constantinopolitanus secundus sit post summum papam Romanum; tertius vero Alexandrinus, quartus vero Antiochenus, & quintus Hierosolymitanus, salvis videlicet privilegiis & juribus eorum.

e Hæc alia [...] contenta cedula [...] bantur [...] fra.

Quibus exhibitis, quia Græci nondum aliqua super his ultimis conclusionibus a nostris senserant, petiere, ut aliqua super his audirent: deputataque extitit dies, quo die summo pontifice, imperatore Græcorum, ceterisque orientalis occidentalisve ecclesiæ patribus præsentibus, deputati fuere duo, qui super his Romanæ ecclesiæ præcepta brevi sermone dissererent, Provincialis videlicet, & dominus de Turrecremata, ambo prædicatores fratres.

ANDREAS. Venit Provincialis, & dominus de Turrecremata; & incepit Provincialis hoc modo.

PROV. De mandato sanctitatis vestræ, pater beatissime, & benedictione, quia jubet sanctitas vestra circa materiam articuli primatus ut dicam aliqua propter terminos & verba proposita in cedula nostra, ut veritas domino imperatori pateat, & alii patres ecclesiæ orientalis manifeste intelligant, quod omnia illa verba sunt bene

ANNO CHRISTI 1439.

bene fundata in sanctis doctoribus ab ecclesia approbatis, secundum ordinem illorum verborum, brevibus pertransibo. Sic in fine cedulæ dicebatur: Item similiter diffinimus sanctam sedem apostolicam, & Romanum pontificem successorem Petri. Ista est prima conditio quæ attribuitur Romano pontifici, quia est successor Petri: & quod sibi succedat eadem auctoritate & potestate, sic ostendimus. Nam in septima synodo œcumenica, prout recitatur in secunda actione illius synodi, sanctissimus [12] Hadrianus papa scribens Constantino & Irenæ, & toti concilio [a], in ea decretali epistola, ubi inducit plures auctoritates pro veneratione imaginum, inter cetera de beato Petro sic ait: Nam ipse princeps apostolorum beatus Petrus, qui primitus apostolicæ sedi præsedit, sui apostolatus principatum, ac pastoralis curæ, successoribus suis qui in sua sanctissima sede perenniter sessuri sunt, dereliquit, quibus auctoritatis potestatem, quemadmodum a salvatore nostro domino Deo ei concessa est, ipse quoque contulit, ac tradidit divino jussu successoribus suis. Ex quibus verbis evidentissime constat Romanum pontificem in eadem potestate Petro succedere, quam & Petrus a salvatore nostro habuit: & quia multæ alienæ auctoritates circa hoc possent adduci, & in probandis reliquis particulis adducentur, venio ad aliam partem. Sequitur in cedula, Et vicarium Jesu Christi. Hæc particula in se non habet difficultatem, quia clarum est, quod ille dicitur vicarius, qui super aliqua recipit vices ejus. Quod Petrus remanserit vice Christi in terris, patet ex evangeliis. Nam Christus fundavit ecclesiam super Petrum, quæ super se fundata erat, eique contulit claves universaliter & generaliter, cum dixit: *Tibi dabo claves regni cælorum:* neminem excepit de toto Mundo. Ex quo sequitur, quod ipse potest omnes ligare, & a nemine ligari. Cum ergo vices Christi habeat in terris, sequitur quod est vicarius: & cum Romanus pontifex succedat in eadem potestate, ut probatum est, sequitur quod est vicarius Christi. Ideo dicunt sancti doctores, quod Christus Petrum principem apostolorum constituit, ut ecclesia ipsa unum principalem Christi haberet vicarium, ad quem universa membra recurrerent, si forte inter se dissentirent. Quod si diversa capita essent, unitatis vinculum rumperetur. Sequitur in cedula, totius ecclesiæ caput, omnium Christianorum patrem & magistrum existere. Quod sit caput, ita ostenditur, & primo ex ipsa VII. synodo, [b] ubi dicitur in epistola Hadriani ad ipsum Tarasium, quod ipse omnium ecclesiarum caput existit. Et probatur ex quarta synodo Chalcedonensi in principio synodi, cum Paschasius [c] & Lucentius aperirent mandatum eorum, dixerunt: Leo episcopus omnium ecclesiarum. Item in epistola orbiculari, quam totum concilium Chalcedonense misit ad papam Leonem, in qua petebant confirmationem eorum quæ facta fuerant in concilio Chalcedonensi, inter cetera de beato Leone ita [d] dicunt: Dominicam agnitionem, quam nobis dominus salvator contulit ad salutem, ut catenam auream venientem usque ad nos conservasti, vocis beati Petri omnibus interpres constitutus, quibus tu ut caput membris præpositus præeras, per eos qui tuam continebant vicem, rectum [13] consilium demonstrans. Item circa finem ipsius epistolæ ita dicunt: Rogamus igitur, & tuis decretis honora nostrum judicium, & ut nos consensum bonum capiti contulimus, ita & caput filiis, quod decet, adimpleat. Multæ sunt aliæ auctoritates & plura testimonia sanctorum, quibus hoc idem probari potest: sed brevitatis causa, cum hæc probatio concludat, ad alia venio: ex qua auctoritate etiam probatum constat manifeste, quod universalis ecclesia quomodocumque consideretur, sive sit congregata, vel non, habet rationem membrorum respectu Romani pontificis, & semper Romanus pontifex præponitur ut caput membris. Quod sit omnium Christianorum pater, patet ex Chalcedonensi concilio. Nam circa finem quinti actus, cum debebat diffinitio concludi, cum magnificentissimi judices instarent pro parte Marciani imperatoris, ut additio [e] fieret secundum sententiam Leonis papæ, omnes episcopi synodi clamarunt, acceptare quod dixerant judices [f], & quod juxta omnium nostrum patris Leonis sententiam terminatam hoc tenemus, & credimus, quod patris omnium Leonis confessio habet. Et sic habetur, quod si erat pater omnium existentium in Chalcedonensi concilio, quod sit pater omnium, quia ibidem omnes Christiani repræsentabantur. Sequitur in cedula, Atque eidem [g].

AND. Interposuit cardinalis sancti Angeli, quod Chrysostomus super Joannem vigesimonono capite, super verbo, *Sequere me*, dicit sic: Si autem quis dicat, quomodo Jacobus accepit solus Hierosolymam, dicam quod istum Petrum orbis ordinavit doctorem. Et in epistola Agathonis synodica recitata in sexto concilio [h] dicitur, quod præcepto Dei habet papa imbuere & instruere populum Christianum: & in eadem auctoritate Joannis Chrysostomi sequitur, quod magna prædixit dominus, & orbem Petro commisit, & martyrium prædixit.

PROV. Quod ipse sit doctor totius fidei Christianæ, ostenditur ex epistola beatissimi Athanasii synodica, quam scripsit beatissimo Felici papæ, dicens sic inter cetera: Tu profanarum hæresum atque omnium imperitorum depositor, ut princeps & doctor & caput omnis orthodoxæ doctrinæ & immaculatæ fidei existis. Cum omnes Christiani in fide conveniant & convenire debeant, ipse ponitur doctor immaculatæ fidei propter privilegium concessum Petro. Sequitur in cedula: Atque ipsi in beato Petro principe apostolorum.

CARD. Omisistis, in orbemque omnem tenere primatum.

PROV. Verum est, & hoc ostenditur. Nam in epistola Hadriani ad Tarasium patriarcham Constantinopolitanum inter cetera, ut patet in septimæ synodi actione secunda, sic dicitur: Sedes beati Petri in omnem terrarum orbem primatum tenens refulget, & caput omnium ecclesiarum Christi existit. Item sanctus Anacletus papa ordinatus presbyter a sancto Petro, in tertia sua decretali epistola, quam omnibus episcopis scripsit, inter cetera sic dicit: Sacrosancta Romana ecclesia non ab apostolis, sed ab ipso domino salvatore nostro primatum obtinuit, sicut ipse Petro dixit: *Tu es Petrus, & super hanc petram*, &c. Ex quo patet, quod sedes Petri & Romana ecclesia dicitur habere primatum ratione Petri, quia

a In quo collecta & probata, infra dicetiã cardinalis.

b Act. 2.

c Iliar, Paschasius.

d Concil. Chalced. act. 3. c. 3.

Matth. 16.

COLLATIO XXII.

e Duas scilicet naturas esse in Christo inconfuse & inseparabiliter.

f Judicum verba hæc fuere: Ergo addite diffinitioni secundum judicium patris nostri Leonis.

g Provinc. transibat ad probationẽ verborũ cedulæ, & ipsi in beato Petro pascendi, &c. & omittebat probationem verborum Christianorũ dominorum, &c. Ideo cardin. supplet.

h Act. 4.

Matth. 16.

quia per hoc quod dixit, *Tu es Petrus*, &c. omnis potestas derivatur in sedem apostolicam per successionem sedentium in ea. Hoc idem sanctus Julius papa scribens omnibus orientalibus episcopis, ita inter cetera dicit [a]: Dudum a sanctis apostolis successoribusque eorum in antiquis decretis statutum est, & sancta apostolica ecclesia tenet (& loquitur de synodo Nicæna, cum ipse fuerit secundus a Silvestro [b] papa) non deberi concilia celebrari absque sententia Romani pontificis, neque episcopos damnari, quoniam sanctam Romanam ecclesiam omnium ecclesiarum primatum habere voluerunt, ut dominus ait; unde omnibus ecclesiis prælata est. Multæ aliæ sunt auctoritates, sed causa brevitatis hæ sufficiant. Sequitur in cedula (atque eidem sedi, & Romano pontifici in beato principe apostolorum, pascendi, regendi & gubernandi universalem ecclesiam, plenariam traditam esse potestatem.) Et quia primus punctus est, pascendi, hoc probatur verbis evangelii ita clare, ut non egeat probatione. Nam cum actus pascendi sit actus pastoris, cum Petro fuit dictum, *Pasce oves meas*, absolute factus est pastor omnium ovium; & non distinguens has oves & alias, intelligitur universas ei esse commissas. Cum ergo & apostoli sint oves Christi, nullus est, qui insignitus nomine Christiano possit dicere, quod non sit constitutus sub prælatura Romani pontificis; & ut sequamur formam, volo probare duobus testimoniis. Beatus Hadrianus in epistola [c] ad Tarasium sic ait; Unde & idem beatus Petrus voce domini pascens ecclesiam, nil dissolutum reliquit, sed tenuit semper & retinet principatum. Cum dicat, Nil dissolutum [d] reliquit, sequitur, quod sub ejus cura omnes includere voluit. Item in sexta synodo in epistola Agathonis papæ, quam Constantinopolim destinavit [e], in qua tomum fidei scripsit contra errorem eorum, qui dicebant unam voluntatem & operationem in Christo, in ea ponit multa dicta sanctorum, quæ extensis manibus a tota synodo cum multa veneratione suscepta est; inter cetera sic dicit: Adnitente præsidio beati Petri apostoli, qui spirituales oves ecclesiæ ab ipso redemptore omnium æterna dispositione pascendas suscepit, hæc apostolica ejus ecclesia nunquam ad aliquam erroris partem deviavit, cujus auctoritatis sanctionem, utpote apostolorum omnium principis, semper catholica Christi ecclesia [a] & omnes universales synodi amplexæ sunt, omnesque venerabiles patres apostolicam ejus doctrinam amplexi: (& infra.) Hæc est spiritualis mater vestri imperii apostolica ecclesia, quæ per Dei omnipotentis gratiam a tramite apostolicæ veritatis nunquam errabunda succubuit, sed ut a principio Christianæ fidei percepit ab apostolorum Christi principibus, illibata fine tenus manet, secundum ipsius salvatoris pollicitationem, quam suorum apostolorum principi in sacris evangeliis fassus est, dicens: *Petre, Petre, ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum: ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; & tu conversus confirma fratres tuos.* Consideret tua clementia, quod ipse dominus, cujus fides est, qui fidem Petri non defecturam promisit, confirmare eum fratres suos admonuit: quod apostolicos pontifices meæ exiguitatis prædecessores confidenter fecisse semper, cunctis est cognitum. Et in hac auctoritate tria manifeste asseruntur. Primo, quod pascere omnes oves sit commissum Petro & successoribus suis. Secundo, quod sedes apostolica nunquam in aliqua erroris parte depressa est, sed semper mansit immaculata in fide. Tertio, quod tanta est ejus auctoritas, quod universalis ecclesia & universæ synodi semper fideliter secutæ sunt, & patres catholici semper susceperunt ejus apostolicam doctrinam, & quod illa verba (ut non deficiat fides tua) intelliguntur de sede apostolica, & quod sit immunis ab hæresi, atque confirmationem omnium fratrum titubantium in fide ad ipsam sedem & Romanum pontificem pertinere. Sequitur in particula, pascendi, [14] convocandi. Quod actus hic spectet ad Romanum pontificem, probatur etiam ex illa epistola orbiculari, quam patres Chalcedonensis [f] concilii scripserunt ad Leonem papam, in qua sic dicunt, loquentes de Dioscoro & de malis per eum factis: Super hæc omnia, & furorem suum contra eum qui custodiam vineæ suscepit, dicimus de sanctitate vestra, excommunicationem excogitavit, qui corpus ecclesiæ adunare festinavit. Si ergo Leo, qui erat successor Petri, habebat adunare corpus ecclesiæ, ergo convenienter ponitur convocandi. Sequitur verbum, regendi. Ista particula satis constat ex dictis, quia si est princeps, si est caput, si est rector; ergo habet regere, quia ad pastorem spectat regere oves. Et brevitatis causa unum testimonium deduco Anacleti papæ, qui [g] in epistola sic dicit: apostolica sedes caput ecclesiæ, ut præfatum est, a domino & non ab alio instituta: & sicut cardine ostium regitur, sic hujus sanctæ sedis apostolicæ auctoritate omnes ecclesiæ, domino disponente, reguntur. Et Leo papa in sermone suæ consecrationis [h] sic dicit de hoc regimine: De toto Mundo unus Petrus eligitur, qui & universarum gentium vocationi, & omnibus apostolis, cunctisque ecclesiæ patribus præponatur, ut quamvis in Christi ecclesia multi sacerdotes sint, multique pastores, omnes tamen Petrus regat, quos principaliter regit Christus. Magnum & mirabile, dilectissimi, huic viro consortium potentiæ suæ tribuit divina dignatio, & si quid cum eo commune ceteris voluit esse principibus, nunquam nisi per ipsum dedit, quidquid aliis non negavit. Sequitur particula, gubernandi. Quod hoc spectet ad Romanum pontificem, probo testimonio Leonis in alio sermone [a i], ubi sic dicit: Soliditas illius fidei, quæ in apostolorum principe est laudata, perpetua est: & sicut permanet quod in Christo Petrus credidit, ita manet quod in Petro Christus instituit. Et infra. Manet ergo dispositio veritatis, & beatus Petrus in accepta fortitudine perseverans, suscepta ecclesiæ gubernacula non reliquit. Et sic accepto gubernaculo per Petrum, & Romano pontifici ejus successori actus gubernationis verissime competit. Sequitur (plenam potestatem traditam) quod hoc sit, apparet verbo salvatoris Matth. 16. quoad omnes casus indiffinite & universaliter, cum dixit: *Tibi dabo claves; & quodcumque ligaveris.* Quod etiam sit plena quoad territoria & omnia supposita, apparet ex illo: *Pasce oves meas.* Ex quo nullum suppositum excipitur, & uno testimonio deduco. Nam beatissimus Leo in sermone allegato ita sequitur [k]: Sic enim præ ceteris Petrus ordinatus est, ut dum petra dicitur, dum fundamentum pronuncia-

[a] Epist. 2. tom. I. concil. Coloniens. impress. in Julio, quam iterum refert infra Provinc.

[b] Cujus tempore celebrata fuit synod. Nic. & sic Julius habebat plenam notitiam canonum synod. Nic. de quibus supra diximus.

Joan. 21.

[c] Paulo supra citata.

[d] Id est nullam ovem liberam abire permisit sed omnes sub ejus cura inclusit.

[e] Sexta synodus act. 4. Constanti Heracl. & Tiberio Augustis incipit, *Considerantii.*

Luc. 22.

[f] In act. concil. Chalced. part. 3. cap. 2. de hoc iterum infra nu. 7.

[g] Epist. 3.

[h] Serm. 4.

[i] Serm. 2.

Joan. 21.

[k] Serm. 2.

nunciatur; dum regni cœlorum janitor constituitur, dum ligandorum solvendorumque arbiter, mansura etiam in cœlis judiciorum suorum defunctione præficitur, qualis ipsi cum Christo esset societas per ipsa appellationum ejus mysteria nosceremus, qui nunc plenius & potentius ea quæ sibi commissa sunt, peragit, & omnes partes officiorum atque curarum in ipso, per quem est glorificatus, exequitur. Si quid ergo a nobis recte agitur recteque discernitur, illius est operum atque meritorum, cujus in sede sua vivit potestas, & excellit auctoritas. Si ergo in sede apostolica sedet potestas, apparet quod est super omnes ecclesias. Et hæc sufficiant quoad declarationem verborum.

CARD. Lectis epistolis Hadriani, legati sedis apostolicæ in synodo [a] dixerunt: Dicat synodus, si admittit epistolas patris senioris Romani pontificis. Responderunt: Sequimur, & admittimus literas. Deinde nominati 330. episcopi, qui in synodo erant, approbant dictas epistolas Hadriani papæ, quæ non fuerunt solum Hadriani, sed synodicæ orientalium, quoniam in illis est diffinitio universalis concilii: & ita de epistolis Agathonis, quæ fuerunt approbatæ in sexta synodo.

PAPA. Dicatis.

AND. Incepit dominus de Turrecremata, qui secundus erat dispositus ad loquendum, hoc modo.

Joannes do Turrecremata demonstrat confici eucharistiæ sacramentum, sive in azymo, sive in fermentato; affirmans verius esse, Christum dominum consecrasse in azymo. Item verbis salvatoris tanquam forma, & non aliis fieri transubstantiationem.

TURRECR. Jussu & ordinatione sanctitatis vestræ, pater beatissime, dicam aliqua cum benedictione sanctitatis vestræ. De duabus particulis locuturus, quæ respiciunt sacramentum sacratissimæ eucharistiæ, paucissimis agam, quia omnia quæ dicturus sum, ita puto clarissima omnibus catholicis Christianis, ut non expediat abundare sermone. Prima particula est, quod in azymo conficitur sacramentum, & in fermentato. In eucharistia duo sunt consideranda. Primum est materia, secundum est forma consecrationis: & de istis duobus duæ sunt particulæ situatæ in præsenti cedula. Prima particula respicit materiam, cum dicit in azymo pane, sive in fermentato. In hac particula duo sunt consideranda. Primum id quod est necessarium. Secundum quod est conveniens, sive rationabile: quoniam est necessarium in materia hujus sacramenti, quod panis sit de frumento. Quod autem sit azymus vel fermentatus, non est de necessitate sacramenti, sed in utroque potest consecrari: & ideo dicitur in cedula, sive in azymo, sive in fermentato. Ideo beatus Gregorius loquitur in regesto, quod Romana ecclesia effert azymos, quia corpus sumpsit purissimum ex virgine: aliquæ autem ecclesiæ offerunt fermentatum, quia verbum carne indutum sicut fermentum unitur farinæ. Et circa primum considerandum, quod de necessitate sacramenti non est, quod sit in azymo, vel in fermentato. Secundo consideranda est convenientia, sive rationabilitas: & secundum hoc dicimus, quod majori convenientia, sive rationabilitate conficitur in azymo, quam in fermentato: & ideo hanc consuetudinem tenuit & observavit sancta Romana ecclesia. Hæc convenientia colligitur ex tribus. Primo ex institutione vel practica Christi, quia Christus legitur in azymo confecisse: quod ex quatuor ostendam. Ista quatuor sunt quatuor auctoritates sacri evangelii. Prima est, quam habet Matthæus 16. capite, ubi dicitur. *Prima die azymorum accesserunt discipuli ad Jesum dicentes: Ubi vis paremus tibi pascha?* Sed in die azymorum non fiebat fermentum in domibus Hebræorum. Ita habet lex Exodi 12. capite, ubi dicitur, quod in die azymorum non sit fermentum in domibus. Secunda auctoritas est Marci evangelistæ capite 14. ubi dicitur sic: *Prima autem die azymorum, cum Judæi pascha immolabant, dicunt discipuli ad Jesum: Ubi vis paremus tibi, ut manduces pascha?* Ex hac infertur prout ex prima. Tertia auctoritas est Lucæ 22. ubi pariter loquitur: *Venit autem dies azymorum, in quo necesse erat occidi pascha: & misit duos, scilicet Petrum & Joannem, dicens: Euntes parate, ut manducemus pascha.* Sed dies in qua erat necesse occidi pascha, erat luna 14. in qua cum azymis panibus agnus erat manducandus. Ergo manifeste sequitur, quod Christus in sua cœna pane azymo usus est, & in eodem confecit quem comedit. Ergo sequitur, quod in pane azymo confecit hoc sanctissimum sacramentum. Quarta auctoritas est Matthæi 5. *Non veni solvere legem, sed adimplere.* Sed lex singularissima veteris legis fuit, quod agnus paschalis comederetur cum pane azymo, ut clare apparet capite 12. libri Exodi. Ergo sequitur, quod Christus qui legem implevit usque ad mortem, in azymis confecerit. Nec dicendum, nec a quocumque fideli credendum, quod beatus evangelista Joannes sit [15] contrarius tribus evangelistis, absit hoc ab omni corde Christiano, quod in sacra scriptura ponatur falsum: & inconvenientissimum esset dicere, quod discipuli Christi, quibus ait; *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus sanctus qui loquitur in vobis*, inveniantur contraria dixisse in materia salvatoris. Est ergo dicendum, quod in eodem sensu & sententia evangelistæ loquuntur, & solum ad aliquam vocis differentiam referendum sit, si aliqua videatur differentia, quæ tamen nulla est, cum ex intelligentia dicentis sumenda sit virtus sermonis. Est ergo sciendum pro concordia evangelistarum, quod dies festus, quem beatus Joannes dixit, erat luna 15. & est notandum, quod consuetudo erat legis antiquæ, quod in solemnitatibus computabatur a vespera ad vesperas diei festi. Igitur vespera decimæquartæ lunæ, in qua Christus comedit agnum & confecit sacramentum, computabatur cum die festo. Quando ergo dicit, *Ante diem festum*, hoc modo intelligenda est intelligentia Joannis cum aliis; quod beatus Joannes vesperam, in qua fiebat cœna, dixit quod erat ante diem festum, propter distinctionem dierum naturalium. Alii vero evangelistæ eamdem vesperam vocant primam diem azymorum, propter ritum Judaicæ solemnitatis, qui diem festum a vesperis sumunt: & ita patet, quod nulla est diversitas, nulla contrarietas inter hos doctores ecclesiæ & organa Spiritus sancti. Hæc videntur mihi sufficere, nisi quis aliqua diceret contraria, quibus paratus sum respondere: ego enim, ut dixi, paucis contentus sum.

Matth. 10.

Con-

COLLATIO XXII.

Consequenter venio ad particulam, ubi tangitur forma consecrationis, ubi dicitur sic in cedula, quod verba salvatoris in confectione [16] prolata, &c. Pauca dicam, quia neminem credo virum sapientem, qui non debeat suscipere hæc verba plena fide. Tangam auctoritatem ad probandum, quod per sola verba salvatoris conficiatur corpus Christi. Prima auctoritas est beatissimi Chrysostomi in sermone de proditione, post multa verba sic dicit [a]: Non est homo, qui proposita munera facit corpus, sed qui pro nobis crucifixus est Christus, figuram adimplens: adstat sacerdos verba proferens, sed virtus & gratia est Christus. *Hoc est corpus meum*, inquit. Hoc verbum proposita munera transmutat: & sicut vox illa quæ dixit, *Crescite & multiplicamini, & replete terram*, &c. semel quidem dicta per omne tempus fit, opere nostram naturam corroborans ad procreationem filiorum: ita & vox, *Hoc est corpus meum*: gratia vero & potentia Dei est, quæ omnia operatur. Secunda est auctoritas Damasceni Græci sapientis viri, qui in quarto sententiarum suarum dicit, quod sola operatione Spiritus sancti ex pane fit caro Christi. Si ergo sola operatione Spiritus formæ sacramentales sunt operativæ, ergo solius Dei verbum potest hoc facere. Item ad hoc videtur facere, quod Dionysius Græcus ponit in fine ecclesiasticæ hierarchiæ, qui dicit, in consummativis formis sacramentorum virtutes operativas esse ex Deo. Quarta est auctoritas beatissimi Ambrosii in utraque ecclesia clarissimi, qui in libro de sacramentis [b] ita loquitur: Panis in altari usitatus est ante verba sacramentorum; ubi accedit consecratio, ex pane fit caro Christi. Et infra quærens cujus verbis & sermonibus fit consecratio, respondet, quod domini nostri Jesu Christi. Nam, inquit, per reliqua verba quæ dicuntur, laus Deo offertur. Oratione petitur pro populo, pro regibus, pro ceteris; ubi autem sacramentum conficitur, non sermonibus suis utitur sacerdos, sed sermonibus Jesu Christi. Hæc Ambrosius. Item beatissimus Augustinus in libro de Trinitate sic inquit: Non omnis panis, sed qui accipit benedictionem Christi, corpus Christi efficitur. Nunc venio ad aliquas rationes, quæ videntur dare convenientiam cedulæ nostræ. Illius verbis sacramentum conficitur, cujus virtute panis transubstantiatur in corpus Christi. Ista propositio est manifesta verbis beatissimi Dionysii, qui, ut supra jam tetigi, dicit quod in verbis sacramentorum sunt virtutes operativæ: sed impossibile est, quod virtute cujuscumque creaturæ fiat transubstantiatio de pane in corpus Christi: igitur impossibile est, quod ex aliis verbis, quam salvatoris, fiat transubstantiatio. Secundo arguo sic. Christus instituit hoc sacramentum aut perfectum, aut imperfectum: non est autem dicendum, quod imperfectum fecerit, Deuteronomii 32. *Dei perfecta sunt opera*: perfectio autem consistit in materia & forma: ergo Christus conficiendo sacramentum dedit perfectam materiam & perfectam formam. Ulterius forma verborum perficit sacramentum, sicut dicimus in naturalibus, quod forma perficit materiam: ita forma sacramentalis cadens super debita materia, perficit sacramentum. Unde beatus Augustinus dicit, quod forma verborum accedit ad elementum, & perficitur sacramentum: sed verba nullius sancti possunt hoc facere, sed Christi solum: ergo sequitur de necessitate, quod in solius verbis salvatoris perficiatur sacramentum. Quarto ita arguo. Christus & apostoli qua forma usi sunt in hoc sacramento? Clarum est quod non verbis in orationibus Basilii, sed verbis Christi, qui hanc imitationem & exemplum reliquit. Ergo solius salvatoris verbis nos debemus uti. Item quinto sic arguo. Unitas ecclesiæ necessario fundatur in unitate fidei & unitate sacramentorum, in iis quæ sunt de substantia sacramenti. Hanc non potest mutare ecclesia, nec totus mundus, nisi dominus mandaret: ergo necesse est, ut omnes fideles conveniant in hoc sacramento, quod est consummativum omnium sacramentorum, ut dicit Dionysius. Ergo necessarium est, quod eadem verba substantialia sint apud omnes, quoniam addens aliqua ad verba Christi tanquam de substantia consecrationis, jam mutat speciem formæ ecclesiæ: & sicut unitas addita numero mutat speciem numeri, ita quælibet additio, si dicatur quod est de substantia formæ, facit mutationem formæ, & sic non erit unitas in sacramento. Notanter dico de substantia, quia varietas in aliquibus verbis, quæ non creduntur de substantia, non diceretur scindere unitatem sacramentorum. Sic est de forma baptismi inter nos & vos, quia quidquid est de substantia baptismi, vos & nos habemus. Ita necesse est, ut in nostra cedula, si debeat dari doctrina omnibus fidelibus, & maxime simplicibus qui possent dubitare, an alia verba sanctorum quæ apponuntur, sint verba de substantia consecrationis, vel non, quod ponatur hoc, quod verbis salvatoris fit consecratio: nec aliquis debet moveri per hoc, quod quis dicit, quod missale est scriptum manu magni sancti. Aliud est dicere, hoc missale est unius sancti; & aliud, quod sanctus dicit, quod omnibus contentis in hoc missali conficiatur corpus Christi. Non est credendum beatum Basilium, nec alium doctorem dixisse, quod aliis verbis quam Christi conficiatur corpus, quantumcumque sunt multæ orationes & preces ibi. Hoc pro nunc sufficiat.

AND. His dictis, papa his verbis usus est.

Summus pontifex hortatur Græcos ad unionem.

PAPA. AUDIVISTIS quæ dicta sunt ad complacentiam vestram, vobis morem gerendo, non autem ut credamus, vos omnes non ea tenere, ut nos, specialiter in consecratione corporis domini nostri Jesu Christi, quod perficitur verbis Christi. Nec est credendum, quod aliquis doctor possit dare formam ex verbis suis confectioni corporis Christi. Viri sanctissimi [c] non aliter crediderunt quam alii, qui omnes tenuerunt, quod solis verbis domini conficeretur: nec propter hoc ponitur in illa cedula, ut credamus, id vos non credere, sed propter rusticos. Materiam azymorum audistis, sicut dictum est: non negamus etiam in fermentato posse confici; & quamvis multi orientales faciant in fermentato, & aliqui in azymis, ecclesia Romana facit in azymis: nec dubitamus, quod dominus noster Jesus Christus sicut nos concordavit in materia processionis, quod convenimus etiam in ista. Ad perfectionem igitur hujus operis videtur necessarium, ut super illis quatuor articulis fiat diffinitio, scilicet

[a] Homil. de proditione Judæ, quem locum vide etiam apud Arcadium in concordia ecclesiæ orientalis & occidentalis lib. 3. cap. 31. Luc. 22. Gen. 1.

[b] Lib. 4. de sacram. cap. 4. Tom. I V.

[c] Qui ... cet con... fuerit ... tiones ... cedente ... subseque... tes ... crationi verba.

ANNO CHRISTI 1439.

scilicet de processione Spiritus sancti, de azymo & fermentato, de primatu Romani pontificis, de materia purgatorii: & quia inducta est materia additionis, licet sufficisset solum discuti veritatem, & diu in Ferraria de hoc disputatum est, an illa verba, Filioque, essent [a] addita, & si licuerit. In omnibus disputationibus introduxistis excommunicationem super ecclesiam Romanam propter additionem: & licet multa fuerunt clare responsa, & ultimo per cardinalem sanctæ Sabinæ; visum est, quod illa verba fuerint per viam declarationis adjecta, & justum propter hoc ad perfectionem sanctæ unionis videtur, ut fiat diffinitio, quod licite fuerit factum, & servatur honor per hoc Romanæ ecclesiæ, & servatur honor vester. Et ideo rogamus caritates vestras, ut hanc cedulam cum omni caritate factam placeat acceptare, quia in his non debet attendi nisi honor Christi; & causabit gratiam & concordiam & salutem omnium animarum Christianorum, & speramus per ista, quod dominus noster Jesus Christus dabit voluntatem Christianis, ut relevent illos Christianos qui diu ab infidelibus fuerunt oppressi. Ex hac cedula fiet sessio, & postea cum Dei gratia possumus suam excellentiam [b] expedire. Dedimus cedulam Russiæ, Nicæno & Mitylenensi, qui eam retinuerunt: si est publicata omnibus, placet: si non, faciemus omnibus publicari: & ea visa, speramus quod omnes erunt contentissimi & in eadem opinione nobiscum; & intendimus in omnibus conservare honorem vestrum, sicut nostrum.

[a] id est, An essent additio, vel solum declaratio ejus quod implicite continebatur, & utrum hoc fuerit licitum Romanæ ecclesiæ.

[b] Alloquitur imperatorem.

AND. Imperator annuit prælatis & nobilibus, ut ad eum accederent, & adinvicem collocuti sunt diu: deinde imperator.

IMPER. Beatissime pater, audivimus quæ dicta sunt ab illis patribus, quæ ipsi nimis prolixe dixerunt, quibus respondere necessarium non videtur, nec in præsenti, nec in futurum.

PAPA. Nec fuit dictum, ut responderetur.

IMPER. Quia si vellemus particulariter respondere, egeremus tanto tempore, sicut in præterito: & tempus non permittit mihi stare hic, quia statui recedere cum istis galeis, quia videtur tempus meæ absentiæ satis sufficiens, etiam cum credam, quod Deus dederit mihi gratiam fecisse id propter quod veni. Ideo patres sciunt, quomodo reverendissimus dominus cardinalis una cum certis ad me venerunt, satisque convenienter respondi: nihilo minus hoc quod requisitum est a sanctitate vestra, potero cum meis consulere; licet non videatur aliter posse deliberari, quam quod dixerim. Hæc pro nunc videntur sufficere; considerabimus deinde cum nostris. Quod autem tradatur illa cedula mihi, non videtur mihi necesse tradi aliam cedulam, quia sum bene de illa informatus, de quibus contentis in illa cedula locuti sumus cum cardinalibus, & habuimus informationem a nostris metropolitanis.

PAPA. Illa dicta sunt, non ut fiat responsio, & placet mihi ut non respondeatur. Quod festinetis ad recessum cum galeis, etiam placet mihi, expedita materia unionis ecclesiæ: & ipse [c] bene dicit, quod multum stetit, imo nimis. Et sciatis, & omnes sciunt, quod ita voluistis. Ante recessum galearum est mensis cum dimidio, & sunt tresdecim menses, quod potuissent se expedivisse ut nunc; & nos desideramus ut revertatur cum pace & gloria: & placet ut consideret cum suis super illa cedula, & si quid voluerint dicere, respondebitur, & compatior sibi & aliis antiquis [d].

[c] Convertit sermonem modo ad imperatorem, modo ad alios præsentes.

COLLATIO XXII.

[d] id est, senioribus.

IMPER. Video quædam mutata a dictis nunc, & per reverendissimos dominos cardinales: & miror, quod credatis nos velle suscipere illam cedulam sine discussione: & quoniam sanctitas vestra dixit, quod usque ad recessum galearum est terminus unius mensis cum dimidio, si videtur quod fieret aliqua provisio mei recessus ad Venetias, satis esset: sed si non fiat hæc provisio, omnino videtur aliter providendum.

PAPA. Etiam non facta unione, misi nobilem de domo mea ad parandas galeas: & dixit metropolitis, sperans omnia parata, & cum gloria & honore posse redire. Potestis dare operam ad cedulam, exinde nil deficiet.

IMPER. Tempus est nimium breve, cum provisio facta per sanctitatem vestram non videatur sufficiens, quia forte ille nobilis non ivit plene munitus: tamen hæc sufficiant.

Provincialis primatum & potestatem papæ doctissime demonstrat: agitur de convocandis conciliis, & de privilegio Constantinopolitanæ ecclesiæ post Romanam.

Num. VII.

AND. Die vigesima Junii facta est præcedenti more conventio, ubi cunctis conventis, imperatore dempto, cœpit dominus cardinalis.

CARD. Sanctissimus dominus noster dixit, ut exponerem causam hujus congregationis. Pridie, reverendissimi domini mei, dominus Firmanus & Venetiarum, & alii patres fuerunt ad dominum imperatorem, & inter alia sua serenitas dixit, & per se, & verbo domini Nicæni, quod volebat informari de quibusdam facientibus ad potestatem Romani pontificis: quia hora erat tarda, & oportebat habere consilium sanctissimi domini nostri; ideo respondebimus, quod oportebat papæ referri. Sanctissimus dominus noster habito consilio cardinalium & concilii, deliberavit, ut hoc mane imperator & alii audirent; & ideo Provincialis incipiet dicere.

PROV. Multum carum haberet sanctissimus dominus noster, ut imperator adesset: ex quo non est, rogamus ut patienter audiatis, & audita referatis eidem, quia re vera omnia dicuntur cum magna caritate & ad optimum finem. De mandato & benedictione sanctissimi domini nostri, quia pridem cum reverendissimi domini cardinales & alii deputati coram domino imperatore essent, super terminis positis in materia primatus sedis apostolicæ, petiit serenitas sua habere declarationem: & ut declaratio possit esse amplior, commisit domino Nicæno, ut quædam moveret in contrarium, quibus responderemus. Et quia more disputantium res hæc est introducta, juxta propositionem, respondebo ad motiva paternitatis suæ, ex quibus apparebit declaratio eorum quæ imperator petebat: & post mea verba paternitas sua quid voluerit replicare, semper nostra ecclesia & ego paratus ero declarare. Sed antequam incipiam responsionem primi motivi, oportet in paternitatem suam & me unum firmare fundamentum, ex quo patebit solutio ad unum suum quæsitum: & quia hoc est principaliter ponendum, ideo primo pono. Pridie declarando

COLLATIO XXII.

a Scilicet cedulæ, de quibus epistolis etiam paulo ante dictum est.

b Scilicet a Græcis.

clarando particulas positas in illo capitulo [a], ego A adduxi testimonia ex certis epistolis quæ fuerunt directæ a sede apostolica, & fuerunt susceptæ cum magna veneratione ab illis œcumenicis conciliis, inter quas tres singulariter epistolæ fuerunt adductæ, epistola Chalcedonensis synodi ad papam Leonem, & epistola Hadriani papæ directa illis imperatoribus, quæ fuit recitata in concilio; & alia beatissimi Agathonis papæ: & quoad has epistolas ita dicebatur [b], quod illa quæ nos inducebamus ex his epistolis, videbantur verba per modum honoris posita, & videbantur, ut non facerent auctoritatem quam voluissent; sed voluissent videre canones aut capitula conciliorum, ex quibus ea possunt colligi quæ ponuntur in cedula & ca- B pitulo primatus. Ad hanc objectionem sic respondeo, quod epistolæ illæ decretales, cum omnes essent epistolæ synodicæ, non minorem habent auctoritatem quam ipsi canones: imo videntur habere majorem auctoritatem, quia bene novit paternitas tua, quod in omnibus œcumenicis synodis, in quibus factæ sunt diffinitiones fidei, antequam diffinitiones promulgarentur, oportebat adducere testimonia & epistolas sanctorum, ex quibus patres conciliorum promulgabant diffinitiones & canones; ita quod id diffinitionum sumebatur ex virtute testimoniorum. Et scitis, quod in tertia synodo pro soliditate diffinitionis, in epistolis Cyrilli, & illorum duodecim capitulorum, C inter alios sanctos ibi adductos, adducitur epistola beati Julii papæ missa orientalibus, & Felicis papæ epistola: & si non fuissent auctoritatis ut canones, non fuissent adductæ: & cum essent epistolæ synodicæ [c], erant majoris auctoritatis quam canones qui fiebant in synodis, quia Spiritus sanctus operatur in ecclesia Romana, ut in aliis conciliis. Epistola Agathonis papæ fuit magnæ auctoritatis, & fuit necesse, ut ipse declararet auctoritate sedis apostolicæ, ut daret auctoritatem confirmationis fidei quam fecerant: imo tantæ fuit auctoritatis, quod synodus sexta œcumenica non fuit ausa addere ad diffinitionem factam in synodo Romana. Et hoc apparet ex epistola [d], D quam vos Ferrariæ sæpius allegastis, ubi dans potestatem suis apocrisiariis dicit: Licentiam dedimus & auctoritatem apud tranquillissimum vestrum imperium, dum jusserit tua clementia, simpliciter satisfaciendi in quantum dumtaxat eis injunctum est, ut nil præsumant augere, mutare, vel minuere; sed traditionem apostolicæ sedis, ut a prædecessoribus pontificibus instituta est, simpliciter enarrare. Modo hanc commissionem dedit: ergo apparet, quod diffinitio facta in sexta synodo fuit primo diffinita in synodo Romana; ut habetis in epistola Agathonis; quæ nomine suo & totius synodi scribebatur. Apparet etiam quod Martinus papa [e] in sua synodo præcedenti, quam integram [*] habemus, primo damnaverat, qui te- E nerent unam voluntatem in Christo. Cum ergo hæc epistola sint tantæ auctoritatis, quod habeat diffinitionem contentam, nullo modo dicendum est, quod sit minoris auctoritatis quam canones: imo ex hac epistola multa colliguntur testimonia. Dicit tota synodus Constantinopolitana [f]: Summus concertabat nobiscum apostolorum princeps; ipsius enim imitatorem & sedis successorem habuimus fautorem, & divini sacramenti mysterium per literas illustrantem. Confessionem tibi a Deo scriptam illa antiqua Romana civitas obtulit, & dogmatum diem a [*] vespertinis partibus extulit: charta & atramentum videbatur: & per Agathonem Petrus loquebatur. Ergo dicendum est, quod decretales epistolæ hæ quæ in tantis negotiis fidei missæ sunt, veritatem contineant, & quod nil contineant falsitatis, & sint magnæ auctoritatis. Et ut finem faciam, quia paternitas tua est mecum concors, ut quæ dicimus ex testimonio sanctorum magnorum patrum confirmemus, duo testimonia magna adduco ad ostendendum quod decretales epistolæ quæ a summis pontificibus diversis temporibus scriptæ sunt, venerabiliter susceptæ sunt, & quod a principio nascentis ecclesiæ usque ad Nicænum concilium, & Clementis & Anacleti, & usque ad illa tempora fuerunt, quorum auctoritas tanta est, ut cujuslibet sancti doctoris; & ideo Augustinus in libro de doctrina Christiana [g] sic dicit: In canonicis scripturis, catholicarum ecclesiarum quamplurimum divinarum scripturarum solertissimus indagator auctoritatem sequatur, inter quas sane illæ epistolæ sunt, quas sedes apostolica habere, & ab ea alii meruerunt accipere. Ita quod hæ epistolæ secundum Augustinum inter catholicas ponuntur scripturas. Imo plus dicitur, quod contra auctoritatem harum epistolarum nec Augustinus, nec Ambrosius, nec alius doctor suam sententiam defendunt. Hæc volui dicere ut fundamenta dicendorum, ut cognoscatis, quod ecclesia Romana fundata in Petro per Christum, magna cum gravitate semper processit, & ex solidis fundamentis suas declarationes firmavit. Hoc quoad illud objectum. Modo in tuo primo motivo sic respondeo. Cum dicis quod sedes apostolica, & Romanus pontifex dicitur successor Petri, & vicarius Christi, & pater, & doctor, & magister Christianorum, prout deductum est in præcedenti disputatione, quod hæc verba reperiuntur in epistolis, & non expedit amplius declarare, sed solum vim vocabulorum dicere, dicebat imperator verbo [**] Nicæni: Dicitis quod est pater & doctor, & magister Christianorum; vellemus intelligere, an per hæc verba denotetur quædam reverentia, quia sit primus inter omnes patriarchas, ut nos uni magno domino exhibeamus honorem: vel inducatur aliqua potestas ultra reverentiam, quia dicitur in cedula, Caput ecclesiæ. Respondeo cum correctione sanctissimi domini nostri & aliorum, quod hæc præeminentia non solum denotat reverentiam, sed potestatem quamdam cujusdam obedientiæ: & demonstratur per scripturam divinam, & per textus vestros. Quicumque enim præficitur alicui multitudini, sive vocetur caput, sive magister, sive doctor, dummodo prælatus multitudini fiat, semper datur potestas quædam: & quod Petrus fuerit positus super omnes apostolos, clarum est. Primo auctoritate ipsius gloriosissimi viri [h], qui exponens auctoritatem Joannis; *Pasce oves meas* (& habemus originale Græcum) ita dicit: Præteriens alios, Petro de talibus loquebatur: eximius enim apostolorum erat Petrus, & os discipulorum, & vertex collegii: & negatione delata, committit ei prælationem fratrum, dicens: *Pasce oves meas*. Si ergo committit prælationem apostolorum, & facit eum præsidentem omnium; ex hoc fundamento sequitur ut sit obedientia ad eum, ut ad prælatum

Item

c Scilicet Romanæ synodi, ut statim infra.

d Relata in 6. synodo act. 4.

e Conc. Lateran. sub Martino I. conciliorum tom. 2. par. 2. editione Colonien.

[*] Græcum habes supra.

f Sexta synodo act. 18. in sermone reclamatorio ad Constantin. imper. post medium.

ANNO CHRISTI 1439.

[*] occiden[talibus].

g Lib. 2 de ... relat. c. ... canonicis distinct. 19

[**] Bessarionis archiepiscopi.

h S. Chry[sostomum] intelligit.

Joan. 21.

ANNO CHRISTI 1439.

Item quantæ auctoritatis sit beatissimus Leo A papa & apud ecclesiam orientalem & occidentalem, satis constat, de quo dicit concilium Chalcedonense [a]: Nobis enim impenetrabilem omnis erroris propugnatorem Deus providit Romanæ ecclesiæ præsulem, & ad victoriam præparavit doctrinis veritatis, ei per omnia assistens. Hic in primo sermone ascensionis [b], cujus initium est. Post beatam resurrectionem, dicit: Dies qui inter resurrectionem ascensionemque fluxerunt, non otioso transiere decursu, sed magna in eis confirmata sunt sacramenta: in omnibus apostolis per insufflationem domini infunditur Spiritus sanctus, & beato Petro apostolo super ceteros, post regni claves, ovilis dominici cura mandatur. Ecce quomodo B Petrus factus est prælatus omnium apostolorum, & super omnes, in illis verbis, *Tibi dabo claves*: & illis, *Pasce oves meas*. Ita dicunt hi doctores. Et quod per hoc quod dicitur caput, denotet superioritatem respectu aliorum membrorum, volo deducere ex vestris libris. Reperio in sexta synodo, quod beatus Agatho papa in suggestione sua [c] postquam adduxit testimonia multorum patrum, ultimum testimonium est Justiniani imperatoris, qui multas leges edidit in favorem fidei, & illas leges posuit in voluminibus suis, & fecit aliquos titulos de ecclesia & contra hæreticos & Manichæos, qui sunt positi in libris suis. Ex illis habetis, quod Justinianus intelligebat pontificem Romanum C caput omnium ecclesiarum. Nam in libro de summa Trinitate [d] sic ait: Omnes sacerdotes universi orientalis tractus subjicere & unire sedi vestræ sanctitatis properavimus, & subdit: Vestræ sanctitati, quæ caput est omnium ecclesiarum. Si ergo Justinianus ita dicit; ergo hac ratione quia dicitur caput, denotatur prælatio in eo, & obedientia in aliis. Ideo in eodem titulo scribit Joannes Justiniano, dicens [e]: Inter claras sapientiæ mansuetudinis vestræ laudes, clariore luce tanquam aliquod sidus irradiat, quod amore fidei, quod caritatis studio, edocti ecclesiasticis disciplinis, Romanæ sedis reverentiam conservatis, & ei cuncta subjicitis, & ad ejus deducitis unitatem, ad cujus auctorem, hoc D est, apostolorum primum, domino loquente, præceptum est, *Pasce oves meas*: quem esse omnium ecclesiarum caput, & patrum regulæ & principum statuta declarant, & vestræ pietatis beatissimi testantur affatus. Diffinitum est itaque, quod est caput. Qualis autem sit hæc potestas, Paulus dicit: *Obedite præpositis vestris, & subjacete illis: ipsi enim pervigilant, tanquam rationem reddituri pro animabus vestris*. Unde hæc potestas quæ est in Petro & successoribus, vocatur potestas spiritualis jurisdictionis, quæ est ordinata in salutem animarum omnium Christianorum. Et circa hanc potestatem & clerici & laici sunt subjecti: laici in his quæ concernunt salutem animæ, puta, si peccave- E rint, ad pastorem spiritualem maxime spectat eos corrigere & retrahere, ut patet. Et sic si facerent contra fidem, & sicut aliqui imperatores fuerunt, qui persecuti sunt metropolitas, & oportuit habere recursum ad apostolicam sedem; & in similibus casibus; cum finis apostolicæ sedis sit pax ecclesiastici status, ut per hanc pacem perveniatur ad supernam gloriam. Propter hoc dicit Christus: *Tibi dabo claves*: & cum pastorem fecit, ut ducat oves ad pascua supernæ vitæ. Et hujusmodi exemplis omnes synodi

[a] In allocutione ad imp. par. 3. p. 3.

[b] Ser. 1. c. 2.

Matth. 16.

[c] Sexta Synodo act. 4.

[d] Ex epist. Justiniani ad Joan. papam II. Nos reddentes, C. de sum. Trinit.

[e] Joannes papa I. Inter claras, C. de sum. Trinit.

Joan. 21.

Heb. 13.

Matth. 16.

sunt plenæ. Scitis quantas persecutiones habuit Athanasius cum suis a Constantio imperatore, qui fuit Arianus: habuit recursum ad sanctum Felicem & Julium papam, qui cum omni caritate & sollicitudine, ut capita ecclesiæ, defenderunt eum. Item Joannes Chrysostomus persecutionem habuit, & semper protectus fuit a sede apostolica. Flavianus in secunda synodo Ephesina [17] appellavit. Et sic apparet, quod hoc non præjudicat potestati imperatoris, quia illa est in civilibus & temporalibus, hæc est ecclesiastica & spiritualis: & propter hoc jura imperatoris vocantur civilia, & ecclesiasticorum canonica: & hæ sunt duæ potestates, quarum una juvat aliam, & ideo Leo ita dicit: Tutæ res esse non possunt, nisi ea quæ ad divinam cognitionem pertinent, & regia & sacerdotalis defendat auctoritas: & ideo dicitur, quod Deus fecit duo luminaria magna, & quia potestas spiritualis est nobilior propter finem cœli: ideo hæc potestas assimilatur Soli, alia Lunæ, propter finem terrenum. Hæc pro nunc sufficiant, quod propter illa verba, Pater, caput & doctor, intelligimus non tantum reverentiam, sed & potestatem: & sic dicitur, Pascendi & regendi, propter hanc potestatem. Alia difficultas quam tangebat imperator, hæc erat: An ad hanc potestatem spectet convocare ecclesiam, vel ne. Et quia putabam hanc partem indubitabilem, ideo pauca circa hanc dixi. Solum deduxi testimonium patrum Chalcedonensis concilii, scribentium epistolam [f] orbicularem, cui omnes subscripserunt: & narrantes Leoni papæ quæ Dioscorus gesserat, dixerunt, quod inter alia mala ad excommunicationem processit contra eum qui corpus ecclesiæ adunare festinat. Si ergo dicunt, Leonem coadunasse, videtur hoc sufficere. Sed duco aliud irrefutabile testimonium, & postea declarabo quid sit coadunare. Beatus Julius papa, cujus auctoritas allegatur in tertia synodo œcumenica, scribens omnibus orientalibus [g] ita dicit: Ipsi primæ sedi ecclesiæ convocandarum generalium synodorum jura & judicia episcoporum singulari privilegio evangelicis, apostolicis & canonicis concessa sunt institutis, & subdit: Ipsa prælata est omnibus ecclesiis, quæ non solum canonum & sanctorum patrum decretis, sed domini nostri salvatoris voce singularem obtinuit principatum: *Tu es*, inquit, *Petrus, & super hanc petram*, &c. hæc Julius. Certe si sedes apostolica, & Romanus pontifex est pastor, & debet pascere universalem ecclesiam, oportet quod habeat potestatem convocandi, si expediat. Numquid pastor materialis si vult oves ducere, nonne convocat in unum, & dirigit eas? Sic esse pastorem spiritualem non posset competere summo pontifici, nisi posset, occurrente necessitate, de omnibus Mundi partibus convocare: & hæ convocationes non fiunt nisi in maximis necessitatibus totius ecclesiæ, puta quando magnæ hæreses emergunt: cum ad papam spectet, qui habet auctoritatem super terram & super ecclesiam, & alii patriarchæ, nonnisi super certa parte. Hinc est quod expedit, ut suo assensu hæ convocationes fiant: & istud est pascere & confirmare fratres, ne deficiant in fide. Igitur habet jus convocandi. Duo sunt objecta, primum de imperatoribus, & aliud de aliis patriarchis: putantes, ecclesiam constitutam in quinque patriarchis. Ad primum respondeo, quod etsi imperatores

COLLATIO XXII.

[f] Supra citatam num 4. hujus collat. ex actis Conc. Chalced. par. 3. cap. 2.

[g] Epist. 1. ad orient. Con. tomtis in Julio, cujus meminerunt Sozomenus, Socrates, Nicephorus, quos citat Bellarm. de Concili lib. 1. cap. 2. penes quem plura de hac materia. Vide & Canonem 3. Hadriani papæ I. cum notis Antonii Augustini tom. 18. Conciliorū reg. pag. 171.

Matth. 16.

COLLATIO XXII.

tores congregarent concilia; cum haberent monarchiam Mundi, hoc dicimus factum; sed exequentes, consentiente & mandante papa. Hoc probo auctoritate Leonis papæ. Nam ipse instituit, ut congregaretur Chalcedonensis synodus, & multas epistolas scripsit imperatori Theodosio, quod ecclesia erat vulnerata in secunda synodo Ephesina quam [a] improbavit, & fecit diffinitionem, quæ fuit obtenta in Chalcedonensi synodo: & eo mortuo, & facti imperatores Valentinianus & Marcianus, statim scripserunt Leoni, [b] si erat de voluntate sua, & dicunt: Sanctitatem tuam principatum in episcopatu divinæ fidei possidentem, justum credimus in principio sacris literis alloquendam, invitantes atque rogantes, ut pro firmitate nostri imperii æternam B divinitatem tua sanctitas deprecetur, ut tale propositum & desiderium habeamus, quatenus omni impio errore depulso, per celebrandam synodum, te auctore, maxima pax inter episcopos ecclesiæ fiat, ab omni scelere pura & intemerata consistens. Sed & Leo papa post celebrationem concilii respondens [c] epistolæ, qua petebatur, ut confirmaret gesta concilii, dicit [d]: Universitas fraterna & omnium fidelium corda cognoscant, me non solum per præsidentes qui vices meas executi sunt, sed etiam per approbationem gestorum synodalium propriam vobiscum habuisse sententiam, in sola videlicet fidei [18] causa (quod sæpe dicendum est) propter quam solum generale concilium ex præcepto C Christianorum principum, & ex consensu apostolicæ sedis placuit congregari. Hæc sanctus Leo. Itaque prima causa agens provenit a sede apostolica, sed pro executione requiritur brachium sæculare: & sic ille imperator præcepit, petente Leone, & principalis causa convocationis in materia ecclesiastica attribuitur auctoritati sedis apostolicæ. Et eodem modo nunc facit sedes apostolica, & servat, quia facta convocatione, scribit regibus & principibus, ut illi mandent, seu hortentur, & veniant episcopi: & ipsi sunt executores mandatorum sedis apostolicæ, & sic dicuntur executores potestatis ecclesiasticæ: & super hoc habet multum superintendere sedes apostolica, ne [19] temporalis D potestas quomodolibet se immisceat in spiritualibus. Quoad alios patriarchas nunquam legi nec in scriptis, nec in conciliis, quod regimen sit super tribus vel quinque patriarchis: hæc potestas non esset bene ordinata, quia Christus bene ordinavit ecclesiam, & quia regimen monarchicum est melius: ex quo unum præfecit apostolis, non quatuor vel quinque, voluit ut per unum exerceretur. Et adduco testimonium beatissimi Anacleti [e] papæ, qui fuit ordinatus sacerdos a sancto Petro, qui fuit Græcus natione & successor Clementis, scripsit sic de ordinatione Christi, postquam dixit, ut pridie dixi, quod hæc ecclesia Romana non ab apostolis, sed a Christo habuit primatum, dicit: Inter beatissimos apostolos quædam fuit E potestatis discretio, licet omnes essent apostoli, Petro tamen fuit a domino concessum, ut omnibus præesset apostolis, & Cephas, id est, caput & principium teneret apostolatus: qui & eamdem formam suis successoribus, & reliqui apostoli episcopis tenendam tradiderunt. Et sic dicit, quod ratione potestatis concessæ Petro, Romana ecclesia est cardo & caput omnium ecclesiarum, & dicit ibi etiam: Secunda ecclesia est Alexandrina, quæ fuit a Petro A instituta, quia discipulum suum Marcum misit, qui Petri auctoritate illam fundavit. Ergo illa est prima filia ecclesiæ Romanæ, quia Petrus illam instituit. Et subdit: Tertia est Antiochena, solum propter Petri reverentiam, quia certo tempore ibi præsedit; postea instinctu Spiritus sancti motus recessit, & constituit ibi sanctum Ignatium [30] episcopum. Istæ sunt filiæ ecclesiæ Romanæ, & Petrus est tutor, caput & defensor illarum ecclesiarum. In processu temporis facta est patriarchalis Hierosolymitana & Constantinopolitana, quia a principio hæ duæ non fuerunt, & in quarta synodo incœperunt tractare ut esset secunda, & abstulerunt potestatem ab Alexandrina, quæ erat secunda: & allegabant, quod hæc materia fuerat mota in secunda synodo; & tamen multa tempora fluxerunt, quia Damasus papa nunquam voluit confirmare, nec successores, quia nolebant turbare canones Nicænos, quibus dicebatur, ut observarentur privilegia ecclesiarum: nec potuit dici patriarchalis, quia papa non consentiebat, nec postea [31] Leo consensit: & Justinianus imperator fecit [32] legem, quod Constantinopolitana esset secunda. Ergo secundum jura antiqua etiam illa ecclesia est filia ecclesiæ Romanæ, & honorata multis privilegiis: nec ecclesia Romana vult turbare ejus privilegia, imo & sibi & aliis ecclesiis vult servare privilegia. Unde idem Justinianus dicit [f]: Legum originem antiqua Roma sortita est, & summi pontificatus apicem, & sacerdotii fontem apud eam esse nemo dubitat. Si ergo est fons sacerdotii, ergo sicut ex fonte derivantur rivuli, ita aliæ ecclesiæ ut filiæ vocantur in partem solicitudinis ad conservandam ecclesiæ unitatem, & ex ea habuerunt suam originem. Dicebatur deinde per dominum Nicænum: Hæc potestas quæ datur capiti, estne talis, ut ea quæ datur uni metropolitano in sua metropoli, & uni patriarchæ in suo patriarchatu? Respondeo, quod non est talis, quia potestates metropolitarum & patriarcharum sunt limitatæ in certis partibus, ita quod unus patriarcha non habet potestatem in territorio alterius patriarchæ, nec e contra; sed successor Petri habet immediatam potestatem superioris in omnes: sed ita habet, ut cum ordine hæc omnia fiant, & majores causæ & difficiliores, quæ non fiunt per metropolitas, & quomodocumque subjecti gravantur ultra rationem, est facta ordinatio secundum divinam institutionem, ut semper possit haberi recursus ad sedem apostolicam, & capere doctrinam & declarationem & judicium, quia ordo potestatis habet respectum ad unum primum: & sic regulantur potestates, & quia per se non potest supplere omnibus, disposuit potestates ordinatas. Et sic erat in veteri lege, quia Moyses erat super omnes Judæos: quia tamen non poterat omnibus supplere, constituit certos alios. Unde dicitur in quadam epistola, quam scribit Leo papa Thessalonicensi episcopo: Vices nostras ita credimus tibi, ut in partem solicitudinis, non in plenitudinem potestatis. Anacletus etiam ait [g], quod per sanctum Petrum sedes patriarchales & metropolitanæ & episcopales fuerunt institutæ, & in illis civitatibus ubi erant primi flamines, voluit esse patriarchas: & ubi erant archiflamines minores, voluit Petrus ut ibi essent metropolitæ; postea in singulis civitatibus voluit esse episcopos. Cum ergo Petrus ordinaverit has dignitates, bene merito spectat

a Ipse scilicet papa. Vide acta conciliabuli Ephesini.

b In actis cōcil. Chalced. part. 1. c. 33. & apud Bar. to. 6. an. 450. nu. 22. Vide & initiū notarum Binii ad idem conc.

c In actis ejusdem cōcil. parte 3. cap. 2.

d Ibid. cap. 16.

e Epist. 3. to. 1. concil. in Anacl. pag. 156.

ANN. CHRIST. 1439

f Collat. quæ incip. Ut legum originem.

g Epist. 3.

ANNO CHRISTI 1439.

spectat ad solum papam, non ad alios patriarchas. Si habent aliquos textus sanctorum & conciliorum, qui aliquid dicant de sedibus patriarchalibus, adducant in medium, & respondebitur, quia omnes doctores nostri sancti hoc voluerunt, & per aliquam potestatem non potest minui auctoritas sedis apostolicæ, sed illa quæ in Petro fuit, illam semper habebit & tenebit, secundum sententiam sanctorum doctorum, usque ad finem sæculi: & ideo sextus canon Nicæni concilii dicit, quod semper ecclesia Romana tenuit principatum. Hæc sufficiant.

INTERPR. Et mihi sufficiunt.

CARD. Pro intellectu, an verba illa dent jurisdictionem, vel reverentiam, audiatis beatum B Chrysostomum.

AND. Fuit lectum in Græco.

ARATHEN. Nullus nostrum negat, quod sine potestate Romani pontificis non potest convocari concilium; sed econtra papa sine patriarchis.

CARD. Quid si contradicant alii in [23] canone illorum, an jussu papæ congregabitur?

ARATHEN. Propter hoc non desistet quo minus sit concilium.

CARD. Et sine papa non erit concilium.

PROV. Illi canones non sunt nisi apocryphi.

ARATHEN. Nos considerabimus hæc, & referemus imperatori.

CARD. Non habetis privilegium Constantini, quod fecit Silvestro? C

ARATHEN. Ita.

CARD. Legatis.

AND. Legit archiepiscopus Colossensis privilegium in Græco, cujus privilegii hæc verba in Latinum fuerunt [a]......... His expositis cœpit dominus Joannes de Turrecremata hoc modo.

a Vide notam 23 hujus collationis.

Turrecremata doctissime demonstrat veritatem formæ transubstantiationis.

Num. VIII. TURRECR. De mandato sanctissimi domini nostri sermonem brevem D facturus, paucissimis utar, & rescindendo multa, breviter tangam quæ ad propositum faciunt. Imperator respondens ad proposita per reverendissimum dominum cardinalem, dixit inter alia, quod illa particula, quod sacramentum conficiebatur ex solis verbis salvatoris, non poterat ibi in cedula poni. Quæ responsio relata sanctissimo domino nostro & patribus sacræ synodi, tam beatitudo sua, quam patres non parum admirati sunt, quod hoc dictum reputaretur impossibile, cum hæc additio contineat conditiones, quas sancti patres constituerunt in rebus diffiniendis per synodum, quæ sunt, primo veritas, secundo necessitas, tertio utilitas, E quarto caritas: quia sine offensa cujuscumque, quod hæc additio contineat veritatem, pridie ostensum est auctoritatibus multis sanctorum Græcorum, beatissimi Chrysostomi, Dionysii & Damasceni, & inducta est auctoritas Ambrosii, qui manifeste illud ponit, quia post multa ita dicit: Quod dum conficitur sacramentum, non suis utitur sacerdos, sed sermonibus Christi, dicens: *Hoc est corpus meum, & sanguis meus*: concludens his verbis confici sacramentum multis auctoritatibus. Et in libro de sacra-

Matth. 26.

A mento dicit, quod sermo Christi mutat creaturam in altari. Eusebius Emissenus dicit [b]: Invisibilis sacerdos visibiles creaturas mutat. Item Augustinus in multis locis, in libro de verbis domini capite 28. sic ait: Ante verba consecrationis panis est; post Christi verba, non panis, sed corpus Christi est. Item in sermone de corpore Christi sic dicit: Intra catholicam ecclesiam nil majus a bono sacerdote, nil minus a malo sacerdote conficitur: quia non in merito consecrantis, sed in verbo conficitur salvatoris. Supersedeo ab aliis auctoritatibus. Ecce, quod isti clarissimi & sanctissimi doctores de isto sacramento tractantes, in solis verbis salvatoris dicunt confici sacramentum, & una ratio vulgaris ponitur a sancto Thoma [c]: Quia idem canon missæ non est idem apud omnes, nec secundum omnia tempora, sed diversa sunt a diversis apposita. Unde missa nostra dicitur habuisse principium a beato Petro, qui solum in canone dicitur posuisse brevissimam orationem: postea per sanctos doctores factæ sunt additiones orationum. Ex quibus manifeste arguitur, quod consecratio hujus dignissimi sacramenti non conficitur verbis sanctorum, quæ varietatem receperunt, sed verbis Christi, quæ semper uniformiter manserunt. Aliæ rationes pridie dictæ sunt, & non repeto, sed solum respondeo aliquibus motivis contra factis, & sunt tria. Primum, auctoritas Dionysii, alia Damasceni, tertia vero Basilii. Per hoc quod in primis dicitur, quod Dionysius dicit, quod sacerdos sacrificaturus excusat se a dignitate mysterii, quod non est dignus, dicens: Domine tu jussisti: *Hoc facite in meam commemorationem*. Arguitur quod ex illis verbis, *Hoc facite*, sequitur, quod alii sacerdotes hoc facere possint. Dicitur quod hæc consequentia non valet, alium ordinem tenent hæc verba, *Quotiescumque*, &c. in [24] evangeliis, quam verba sacerdotis in excusando se: & sic patet quod ex verbis, *Hoc facite*, non sequitur, quod alii sacerdotes hoc facere possint. Hæc consequentia non valet: nam alium ordinem & finem tenent hæc verba, nimirum, *Hoc facite, quotiescumque feceritis, in meam commemorationem*. Unde ex verbis Dionysii nulla sequitur consequentia, quod aliis verbis quam Christi confici possit. Nec dictum Damasceni procedit, quod per invocationem virtutis Spiritus sancti conficiatur, quoniam per invocationem non intelligit Damascenus aliam orationem quæ sequatur verba Christi in confectione, sed invocationem intelligit secundum sententiam Dionysii formam sacramenti, quæ consistit in verbis Christi. Unde ultimo capite de ecclesiastica hierarchia, formam sacramentorum vocat verba Christi, quæ conficiunt sacramentum: & hanc putant formam invocationis. Volo ostendere, quod verba Basilii non possunt esse forma consecrationis; nec aliquis debet moveri ex illis verbis ad credendum aliter. Primo sic, licet Basilius fecerit illam orationem, nunquam asseruit quod illis verbis fieret consecratio: nec est credendum tam sanctum virum credidisse, quod verbis suis fieret tam mirandum & incredibile sacramentum. Secundo arguitur ex ordine verborum. Verba Basilii sequuntur verba [d] Christi: verba autem Christi sunt verba completiva, vel non? Non est dicendum, quod non sint perfecta, cum verbum Christi sit perfectissimum, nec egeat additione verbi humani: imo tota ratio beati Dama-

COLLATIO XXII.

b Refertur cap. Quia corpus, de consecr. dist. 2.

c 3. part. qu. 78. art. 1. ad quartum.

Luc. 22.

d In suames liturgia.

COLLATIO XXII.

ANNO CHRISTI 1439.

Damascenі in tractatu de sacramentis, ad probandum, quod verbis Christi conficiatur, dicit quod sermo domini vivificax est, & sicut dixit; *Fiat lux*; *& facta est lux*: ita cum dicit, *Hoc est corpus meum*, factum est sacramentum. Tertio ostendo ex forma verborum. Hæc sunt verba [a] Basilii: Rogamus & precamur te, & supplicamus, mitte Spiritum sanctum super nos, & hæc apposita munera, &c. Hæc verba sunt supplicatoria, quod Deus quid faciat supernaturale. Clarum est, quod in illis verbis supplicationis non sit forma factionis: & ut melius intelligatur, suscipite exemplum ex scriptura. Mulier Chananæa supplicando ut filia sua liberaretur, dixit: *Miserere mei fili David*. Christus respondit: *Fiat sicut tu vis*. Peto, quibus verbis facta est sanitas? Clarum est, quod verbis illis, *Fiat*, &c. Peto absolutionem, pater: respondetur, Absolvo te: non liberor verbis supplicatoriis. Oratio Basilii est deprecatoria, ut Deus mittat Spiritum sanctum super nos & hæc apposita munera, & faciat panem venerabile corpus suum. Quis diceret, quod his verbis fiat confectio, maxime cum beatus Dionysius dicat, quod verba consecrationis habeant virtutes activas? verba autem deprecationis non possunt habere [25] operationes activas: nemo potest dicere, quod verbis Basilii conficiatur, sed verbis Christi. Restat ut sciamus, quis fuit sensus Basilii. Oratio illa non est, ut conficiatur quod confectum est, sed ut consequamur [26] effectum sacramenti, scilicet uniri cum Christo, & incorporari, & dicamus cum apostolo: *Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus*. Dicit Basilius: Rogamus & supplicamus, mitte Spiritum sanctum super nos & hæc apposita munera, ut nobis sint salutaria, & faciatis panem hunc, id est cœtum fidelium. Istum panem intelligimus corpus mysticum ecclesiæ (sic coram imperatore dixit dominus cardinalis) Panis capitur duobus modis, panis verus materialis, & panis mysticus. De hoc mystico dicit apostolus: *unum corpus sumus omnes, qui de uno pane participamus*: & ut dicit Augustinus: Unum corpus & unus panis dicitur ecclesia: quia sicut unus panis multis granis, & corpus multis membris; ita caritate operante componitur ecclesia ex multis fidelibus. Et sciatis quod hic est intellectus, Facito istum panem, id est fideles Christianos figuratos hoc pane, incorporari corpori sancto tuo, & uniri, & ut tuo spiritu vivificentur: quia nullus vivit spiritu Christi, nisi sit corpus Christi. Et sequitur, quod [27] fiat communicantibus ex ipsis; & refertur ad hoc, quod fideles communicantes vero corpori Christi & sanguini ejus, consequamur remissionem peccatorum, & hæreditatem regni cœlorum.

Gen. 1.

a In sua liturgia.

Matth. 15.

Galat. 2.

1. Cor. 10.

ARATHEN. Videamus verba, ut videamus si sequitur bene ista expositio ad verba, cum dicit, Et facito panem hunc, scilicet mysticum corpus Christi tui.

CARD. Esse venerabile corpus tuum.[b]

TURRECR. Panem ipsum corpus Christi mysticum intellectum per istum materialem.

h Per unionem, scilicet, & incorporationem, quæ fit manducando corpus Christi.

NICÆN. Dicitis, [28] Facito panem istum, id est, corpus ecclesiæ tuæ incorporari vero corpori tuo per dignitatem gratiæ?

TURRECR. Ita.

ARAT. Quomodo aptamus sequentia, ubi dicit, ut fiat sumentibus; declara verba, ubi dicit, ut fiat sumentibus, & quomodo sit replicatio ejusdem.

TURRECR. Hæc est oratio. Facito, ut corpus tuum mysticum, participatione corporis veri tui, consequatur remissionem peccatorum, gratiam Spiritus sancti, & æternam beatitudinem. Hæc est sententia verborum Basilii & Chrysostomi, & hoc sensu nulla est differentia inter vos & nos. Prosequor secundam partem, quod de necessitate illa particula sit ponenda [c], & est conditio, quod est necessitas quæ arguitur ex duobus. Primo quia venit in controversiam in tanto cœtu, & est necesse, ut nullus possit portare scrupulum, ut hæc concordia synodalis sit clarificativa & unitiva inter nos. Secundo ex his quæ concurrunt ad perfectionem sacramenti, & hæc sunt quatuor. Primo materia, scilicet panis azymus, vel fermentatus. Secundo forma, scilicet verba. Tertio minister, scilicet sacerdos. Quarto recta intentio, ut intendat conficere. Cum ergo ponantur in cedula tria, est opportunum ut quartum [d] ponatur, ne videatur defectiva provisio, & minus sapientium, maxime cum forma teneat principatum inter quatuor. Tertia est utilitas, quæ est eruditio omnium fidelium, & maxime simplicium sacerdotum utriusque ecclesiæ, ut omnes sciant, quod hoc adorandum sacramentum verbis salvatoris conficiatur. Ultimo caritas, quia hæc diffinitio neminem offendit, nec unam ecclesiam, nec aliam.

c Scilicet in cedula & in diffinit. concil.

d In ordine ad jam posita in cedulis, seu secundum in ordine ad præsentem enumerationem.

PAPA. Quia hora tarda est, ista quæ dicta sunt, sunt dicta propter ea quæ imperator pridie dixit. Et quantum ad primatum sedis apostolicæ, credo quod plene intellexerit per auctoritates antiquissimas synodales. Quantum ad secundam partem, quam secundus doctor dixit, non puto quod aliquis sit ita parum intelligens, quod credat, quod possit confici corpus Christi aliter quam verbis salvatoris nostri, [e] non idico rationibus Ambrosii, & Hieronymi: videant consequentiam: nam alias ante istos doctores [f] non fuisset confectum corpus Christi, & hoc nullus diceret. Nos credimus quod sitis docti, & habetis reddere rationem animarum. Hortor caritates vestras ut cogitetis, & videatis has rationes, & velitis conferre cum imperatore, & dare conclusionem huic sanctæ unioni, ut gaudium commune plenum fiat, ut possimus vacare ad expeditionem imperatoris & rerum quæ sequuntur: & quanto citius fiet, pariet bonum toti Christianitati.

e Forte, non vero orationibus.

f Nempe Basilium & Chrysost. quorū sunt illa verba, quibus aliqui Græci contendebant fieri consecrationem.

AND. Dominus archiepiscopus Russiæ dixit.

RUSS. Rogo dominationes vestras, ut detur locus dicendi.

PAPA. Placet.

RUSS. Si putarem aliquam contrarietatem inter ea quæ dicta sunt per magistrum [g], facerem longum sermonem. Nam necesse est in contradictionibus aut confirmare, aut confutare: sed quoniam puto, adjutorio Dei esse concordes, per tria quæ dicam, breviter me expedio. Et primo dico ex tempore. Hoc missale quo utimur, est traditum a Basilio & beato Chrysostomo: utebamur autem ante tempus schismatis, nec aliqua

g Scilicet Turrecr.

aliqua facta est mutatio: tamen occidentalis ecclesia nunquam de hoc verbum fecit, videlicet cum fuerimus concordes, & ad eumdem finem tendentes, secundum rem dicimus idem, & dico quod credimus id quod conficit mysterium, esse sermonem domini: & credimus dominicam vocem esse effectricem divinorum munerum, & illa vox semper replicatur a sacerdote, & suscipit [a] sacerdos, quod vox illa replicata aptetur, & sic eadem vox cum voce domini: & ut ita aptetur, invocatur Spiritus sanctus, & supplicat sacerdos, ut per virtutem Spiritus sancti concedatur gratia, ut vox repetita efficiatur ita effectiva, ut verbum Dei fuit: & ita credimus consummativam [b] fieri per illam orationem sacerdotis: & probo, quod dominicae voces habent operationem, ut semina, quia sine semine non potest effici fructus; ita in hac dominica voce: tamen ubi cadit semen, eget aliis instrumentis, ut sacerdotis, altaris & orationum: unde credimus per hoc vobiscum esse concordes. Quod autem addatur in diffinitione, dixit paternitas vestra, quod est necesse propter discordiam: & dico, quod esset, si haec difficultas esset contraria, sed non est mota, ut fuerint disputationes; & ideo cum non fuerit controversia, non debet deduci in dubium. De alia particula, in quibus considerantur quatuor ad confectionem sacramenti, nos idem sentimus quod vos, quod requiritur panis tritici, & vinum de vite, & sacerdos, & principaliter per verba dominica. [c] Et quoniam in omnibus his sumus concordes, vos dicitis, quod debet poni propter declarationem rudium. Rudes ita clare tenuerunt, & ita tenebunt, unde non est necessarium hoc poni in diffinitione. Nam multae quaestiones sunt etiam de baptismate: si de omnibus vellemus providere, tempus non sufficeret. Cum autem haec dixerim ex me, supplico sanctissimum dominum nostrum & reverendos patres, ut non exigant aliam diffinitionem.

[a] [I]n sua sci[...]et ordi[na]tione ac[...]it pote[sta]tem, ut [...]a vox sal[va]toris cum [int]entione [co]nsecrandi [com]pleta sit, [ea]dem vox, [...] eamdem [...]m habeat [tra]nsubstan[tia]ndi. [b] Vide quae [...]tim hic [...]licat [co]rrect. [c] Et quat[uor ...]m, inten[tio].

TURRECR. Ego cum magno gaudio audivi sapientiam tanti patris, quia audivi paternitatem suam confitentem, quod verbis salvatoris conficitur sacramentum, & formam verborum salvatoris esse factricem & operatricem sacramenti. Secundo videbatur dicere, quod verba Basilii faciunt per modum virtutis activae. Orat, inquit, sacerdos, ut sermo ille prolatus per me habeat virtutem illam transubstantiandi panem in corpus Christi; & ut hoc sacramentum consummetur, dicuntur operari verba Basilii. Posuit exemplum de seminibus, quae licet habeant virtutem activam, tamen egent aliis operationibus, sicut orationis & altaris. Ista quae paternitas sua dixit, non habent locum propter duo. Primo ratio dicta est ex me, quae accipiebatur ex ordine verborum Basilii, quia rem perfectam non supplico ut quis perficiat; etiam nos petimus: sed postquam prolata sunt verba Christi, non sequuntur verba deprecatoria, ut fiat consecratio, sed sequitur deprecatio in canone nostro, ut corpus Christi consecratum fiat nobis in vitam aeternam. Cum ergo verba Basilii sequantur consecrationem, non possunt habere verba deprecationis vim, ut fiat quod factum est. Secunda ratio est, quare argumentum non facit ad propositum, quia verba Christi non habent virtutem incompletam, ut semina, sed est sermo vivus, & ideo illud argumentum non videtur favere intentioni tuae: & salva pace tuae paternitatis, videtur necessarium, quia ut dictum est, inductum est in medium, & contradictum, ut non ponatur, cum tamen hoc sit de principalioribus sacramentis nostrae fidei, & de professione hujus fidei sit orta tanta contentio, videtur necesse ut addantur illa quatuor quae dixi, quod sunt necessaria, minister, materia, verba, & intentio. Sed sine altari & sine vestibus sacris fit sacramentum, licet peccaret, qui sic consecraret: sed non potest esse perfecta confectio, nisi haec quatuor concurrant.

AND. Hora jam tarda, assurgente pontifice, assurreximus cuncti, ac cunctis Graecis surgentibus, papa hortatus est omnes, quod cum effectu convenirent.

Deputantur sex pro qualibet parte, ut tractent dogmatum diffiniendorum expressionem: brevi postmodum narratione omnia refert patribus Julianus cardinalis, & quoad formam transubstantiationis Graeci protestantur, nunquam dissensisse ab ecclesia Romana ecclesiam orientalem.

AND. DIE vigesimasexta Junii reverendissimis dominis cardinalibus & praelatis conventis in unum locum palatii, & domino imperatore & Graecis in alia aula ejusdem palatii, inter nostros coepit dominus cardinalis Placentinus hoc modo. Num. IX.

CARD. PLACENT. Visum est domino nostro & imperatori, ad hoc ut negotium unionis Graecorum facilius expediatur, sint ex qualibet parte sex, qui una cum domino nostro & imperatore tractent rerum harum conclusionem, & si quae insurgerent difficultates, ut publice paternitatibus vestris referrentur, ut omnium sententia deleantur. Quare videtur, ut deputati sex sint, dominus sanctae Sabinae, dominus Morinensis, dominus Legionensis, dominus Provincialis Lombardiae, dominus Joannes de Turrecremata, & dominus Joannes de Ferraria.

AND. Quibus verbis expositis, surrexerunt sex illi, & ad papam accesserunt; & dictum est aliis, ut expectarent cum caritate: missusque est quidam, ut imperatori referret, ut suos mitteret: qui illico sex suos destinavit, videlicet dominum Heracleensem, dominum archiepiscopum Russiae, dominum .... dominum Nicaenum, & duos presbyteros, qui & cameram papae ad nostros ibidem deputatos ingressi sunt, expectatumque diu extitit: demum reversis Graecis & nostris, coepit dominus sanctae Sabinae sic.

CARDIN. Reverendi patres, relatio longa est, videtur quia hora jam decima septima est, ut cras de mane conveniamus, & fiat relatio conclusorum.

ANDREAS. Aestus & calor erat maximus ultra meridiem, quare libentissime quisque abiit: quinimo quia quilibet debilitatus quasi deficiebat caloribus magnis, & hora jam 18. deputatus est ibidem Latinis & Graecis potus & collatio refectiva spiritus pro volentibus. Die igitur 27. cunctis convenientibus in palatio apostolico in capella majori, summo pontifice praesente, & nostris omnibus, summus pontifex accersito domino sanctae Sabinae, inquit, ut se ad

se ad exponendum cuncta disponeret. Demum prædictus dominus noster papa dixit.

PAPA. Sicut scitis, diu & multum laboratum est, ut veniremus ad finem hujus sanctæ unionis cum istis orientalibus, & jam sunt XV. menses: tandem multis disputationibus habitis, & tractatibus, & laboribus susceptis per eos qui interfuerunt, misericordia Dei res ad bonum finem deducta est, & non visum est hactenus in omnibus omnes occupare; nunc, materia conclusa, deliberavimus, ut dominus sanctæ Sabinæ referat, ut videatis quantum dominus noster Jesus Christus operatus sit: postea deliberabimus, quid agendum.

A N D. Cœpit cardinalis sanctæ Sabinæ hoc modo.

CARD. Beatissime pater, de mandato sanctitatis vestræ prout potero absolvam, prout sanctitas vestra mandavit, licet cuperem ut alteri injunctum esset, qui copiosius referret. Sanctitas vestra & reverendi patres sciunt, quod jam sunt quingenti anni, quod magnæ differentiæ fuere inter sanctam Romanam ecclesiam & orientalem. Primum de processione Spiritus sancti: utrum Spiritus sanctus procederet a Patre & Filio. Secundo de additione, an potuerint addi verba illa in symbolo, etsi vera. Tertia differentia, an corpus domini potuerit confici in pane azymo. Quarta de purgatorio, & hoc habet multas partes. Quinta differentia de primatu sedis apostolicæ & Romani pontificis. Et super his facti sunt innumeri tractatus tam per Latinos contra Græcos, quam per Græcos contra Latinos: &, ut scitis, fuerunt acerrima odia inter occidentales & orientales ecclesias, & una hæreticabat aliam, & multæ censuræ factæ sunt per sanctam Romanam ecclesiam contra eosdem Græcos & orientales a Romana ecclesia eorum omnium matre dissidentes. Græcis venientibus ad hoc sacrum concilium fuit disputata materia purgatorii, & ut constat his qui interfuere, multæ fuere differentiæ. Primo dicentium, quod non erat locus purgatorii, sed essent animæ in certis locis expectantes diem judicii, & dicentes, quod nec animæ beatorum videbant Deum, nec animæ damnatorum ibant ad infernum ante judicii diem: & ex his ortæ sunt multæ disputationes: imo dicebant, quod nec angeli viderent Deum. Postea fuit disputata materia additionis, & quia hæc publica fuit, non refero. Tertio de processione Spiritus sancti; & illa publice, ut audistis. Sed demum visum fuit domino imperatori & Græcis, ut cessaretur a disputatione, & veniretur ad tractatus certos, sperantes ex eo dare finem; & volebant, quod pauci essent, & ut obtemperaretur voluntati suæ, non potuerunt omnes paternitates vestræ requiri, sed certi deputati sunt; & quia materia processionis erat gravior, incœperunt plures tractatus, sperantes ut illa conclusa, non multum remaneret differentiæ: & fuerunt auditæ multæ difficultates & multi modi. Primo dicebant Græci, ut diffiniretur, quod Spiritus sanctus procederet a Patre per Filium. Per deputatos fuit rejecta illa via propter multas rationes. Fuit proposita alia, quod illi confiterentur bene tenere, & nos, & quod ipsi bene tenerent secundum suum intellectum. Ista via fuit rejecta per nos, quia veritas non capit divisionem; Deinde data est alia, quod declaretur, quod Spiritus sanctus profluit a Patre & Filio; abhorrentibus Græcis verbum, procedere: & per nos fuit rejecta hæc via, quia verba hæc haberent dubitationem, & ideo non essent ponenda in diffinitione. Deinde dicebatur, quod differentia non erat, an Spiritus sanctus emanaret vel non emanaret, aut profflueret, sed an procederet, & ideo non diffiniretur per hoc contentio quæ erat. Deinde fuit propositum, ut diffiniretur, quod procedit a Patre & a Filio, & a Patre per Filium; & hæc via non visa est bona, quia posset fieri mala interpretatio, ut verbum, &, exponeretur in, per. Dicebatur quod hac via declararetur, quod Filius esset causa, & quod non erat bonus modus pronunciandi, quia esset dubia sententia, quæ debet esse certa. Deputati sanctissimi domini papæ semper steterunt constantes, ut diffiniretur difficultas secundum dogma sanctæ Romanæ ecclesiæ: & post multos labores aliquando fuimus propinquiores desperationi quam conclusioni: sed quia Deus vult cognosci, quod a se cuncta procedunt, cum magis eramus discordes, isti domini Græci assenserunt cedulæ nostræ. Et licet in concilio Lugdunensi [a] fuerit conclusum, quod procedit Spiritus sanctus æternaliter ex Patre & Filio, hinc tamen dicitur in cedula nostra, quod æternaliter est a Patre & Filio: & plura verba, prout continetur in ea, quæ plures difficultates tollunt. [b] Deinde sopita hac materia, ventum est ad aliud, quia ex quo materia de additione fuerat mota, videbatur, ut synodaliter diffiniretur, quod additio fuit licita: & in hoc fuit magna difficultas, quam narrare vix quatuor horæ sufficerent. Demum conclusum est, ut confiteantur, quod illa additio, seu declaratio juste, seu bene facta est. Quantum ad materiam de purgatorio, non fuit publice disputata, sed inter aliquos deputatos, & bene solemniter: & quia multæ visæ sunt difficultates, ego quasi desperavi. Tandem Deo operante, Græci jam confitentur veritatem, videlicet, quod hi qui decedunt in caritate, & satisfecerunt pœnitentiis injunctis, seu in aliquo peccato veniali, quod vadunt ad purgatorium: sed si in peccato mortali statim ad infernum vadunt: si sine peccato, & post susceptum baptisma, incontinenti migrant ad cœlum. Sed Græci tenebant, quod non viderent ipsum Deum, sed certos fulgores: & in hoc fuit magna difficultas, & tanta, quod quasi turbavit totum negotium. Demum cognoverunt rationibus, quod animæ beatorum videbant Deum trinum & unum, sicuti est, & voluerunt in cedula apponi, quod aliquæ minus perfecte viderent, & aliæ magis: & hoc visum fuit admitti, quia in domo patris nostri mansiones multæ sunt. Alia differentia fuit de azymo, quia etiam apud Græcos aliqui volebant, quod non conficeretur in azymo, dicentes, Christum usum pane fermentato: & tandem conclusum est, ut in pane & azymo & fermentato conficeretur: & rationibus auditis, assenserunt, prout plene in disputatione de hoc constat. Et ut publice constent omnia, fuit exorta alia difficultas, quæ quasi perturbavit totum opus, nec unquam hæc quæstio fuit mota. Nam nunciato domino nostro, quod Græci in confectione sacramenti certis aliis orationibus uterentur, visum est sanctitati suæ, ut sciretur eorum intentio,

a Relato cap. uni[…] de summ[…] Trinitate & fide ca[…]thol. in […]

b Subditu[…] enim etia[…] quod ab […]troque p[…]cedit: v[…] diffinitio[…]

ANNO CHRISTI 1439.

COLLATIO XXII.

tio, an tenerent, illas orationes esse de substantia consecrationis: & confessi sunt, auditis rationibus nostris, quod semper tenuerunt, quod solis verbis dominicis conficeretur, & quod putarent anathema, qui aliud crederet. Fuit institutum, ut hoc poneretur in diffinitione. Dixerunt, quod hoc non erat necessarium: imo si poneretur, ecclesia ipsorum reciperet ignominiam, ac si hactenus tenuissent aliud: Unde cum semper fuerimus concordes, in hoc diffinitio non debet fieri, nisi de dubiis. Tandem sanctissimus dominus noster dedit heri certos deputatos, & post multos tractatus dixerunt Græci: Ad hoc ut sitis certi de credulitate nostra, videatis Joannem Chrysostomum, qui hoc clare ponit; & sumus parati publice confiteri, quod nos tenemus sicut vos, quod in verbis solis dominicis conficitur. Unde sanctissimus dominus noster hoc audito obtemperavit, ut non deduceretur in dubium quod nunquam fuit, maxime quia alii pontifices tentantes reductionem Græcorum, nil aliud ab eis petierunt, nisi ut confiterentur, quod in azymo conficeretur. Ultima differentia fuit de primatu, & hæc visa est quoad humanitatem [a] difficilior, quia libenter subditi a capite deviant: & in rei veritate usque nunc non bene senserunt de potestate Romani pontificis, dicentes, quod erat caput quoad unum totum, ut decanus. Et auditis sacris scripturis & sacris conciliis, visa est veritas, quod sedes apostolica, & Romanus pontifex est successor Petri: deinde, disponente divina pietate, factum est, ut assenserint Græci secundum cedulam datam per Latinos. Dixerunt deinde, quod aliquid deliberaremus de sedibus patriarchalibus, videlicet quod Constantinopolitana esset secunda, prout in constitutionibus est decisum, & in concilio Lateranensi, ubi præfuit Innocentius III. renovata sunt privilegia sedium patriarchalium. Hæc omnia retulimus sanctissimo domino nostro, sine cujus licentia nil attentatum est. Sanctissimus dominus noster nil vult deliberare in tam arduo negotio sine scitu paternitatum vestrarum; & propter hoc fecit congregare paternitates vestras. Ego legam notulas cedularum, postea sua sanctitas & paternitates vestræ deliberabunt. Ibi Græci multum instant pro recessu, & quia transeunt prope Turcas, est opportunum tute accedere: & licet sanctissimus dominus noster det galeas, tamen ut tutius vadant, videtur eisdem eundum cum galeis Venetorum, & ut imperator vadat ad ædificandum populum cito, cum si fama iret in populum ignarum, non auditis rationibus, periculosum foret: unde videtur annuendum suæ voluntati. Legam cedulam, quæ non est in forma decreti, quia fiet in persona sanctissimi domini nostri; postea decretum.

[a] Scilicet, fragilitatem.

AND. His dictis, cardinalis legit primam cedulam: Quoniam in hoc sacro [b] concilio, &c. prout superius est descripta. Hac lecta, secuta est secunda cedula. Diffinimus [c], &c. Hac lecta, sequitur alia hoc modo. Item [d] in azymo, &c.

CARD. Antequam fiat sessio, venient in hunc locum Græci, & confitebuntur, quod solis verbis dominicis conficitur.

ANDREAS. His dictis, aliam legit hoc modo.

CARD. Item [e] si vere pœnitentes, &c.

AND. Hac lecta, alia lecta fuit hoc modo: Diffinimus [f], &c. Quas omnes supra annotatas adscripsimus; sicque non expedit iterum occupare membranas.

[b] Supra hac eadem collat. num. 3. in princ.
[c] Supra nu.
[d] Supra eodem nu. 4.
[e] Supra nu. 9. in fine.
[f] Et supra num. 4.

CARD. Sanctissime pater & reverendissimi patres, hæc facta sunt per deputatos: nunc sanctitas vestra decernat, prout videbitur sanctitati vestræ cum consilio horum patrum: & potest sanctitas vestra summas Deo gratias reddere, quod vestro tempore factum sit, quod a tempore apostolorum citra vix tale factum est: & reduxit aut totidem, aut plures quam nos Latini sumus, ad fidem Romanæ ecclesiæ.

PAPA. Venerabiles fratres & filii, audistis quæ filius noster cardinalis sanctæ Sabinæ dixit, & tractatus, & labores, & conclusa, & qualiter hortatur, ut debeamus gratias agere domino nostro, quia vidimus quod prædecessores nostri voluissent videre, & non viderunt: post multos labores desperantes, quasi omnia venerunt ad votum ecclesiæ Romanæ, Deo solum operante, qui ubi vult, & quando vult, operatur. Græci accelerant expeditionem, & nos debemus & volumus id facere. Credo omnes vos pro prudentia vestra debere concurrere nobiscum, & gratias agere Deo: & videtur ut de omni statu aliqui deputentur, qui conficiant decretum, ut fiat sessio in die apostolorum Petri & Pauli. Si est aliquis qui velit quid dicere, dicat; & regratiandum est his qui laboraverunt. Hora 20. omnes conveniant.

AND. Promotor ita intimavit.

LUD. Quid hoc verbum, status, insinuat?

AND. Ego, quæ in concilio gesta sunt, separatim tractatu alio [29] annotavi, ex quo concilii formam, sicque quid hoc verbum velit, perciperes plenius. Sed ut breviter scias, in principio quo concilium Ferrariæ conventum est, disceptantibus patribus in deliberandis negotiis, an per nationes, seu per deputationes procedendum esset, cum singulis in unum convenientibus nunquam conclusa fuissent tractanda; fuit visum, ut concilium in tres status congregaretur, in cardinales, archiepiscopos & episcopos; & alius esset abbatum, & aliorum regularium: tertius clericorum doctorum, & dignitates in cathedralibus ecclesiis habentium, & graduatorum in theologia, jure canonico & civili. Conclusumve extitit, ut [g] sensus status diceretur adesse, si ex tribus duæ partes convenirent cujuslibet status: sicque ut concludi potuisset, necesse fuerat, ut constituta forma auctoritatem præberet.

[g] Quæ personæ in conciliis general. vel de jure divino vel de jure positivo votum habeant decisivum, quæ vero consultivum tantum. Vide Turrecr. de ecclesia lib. 3. c. 12. 13. 14. & 15. Bellarm. de concil. lib. 1. c. 15. Azor. part. 2. lib. 5. cap. 11.

Hora 20. quilibet in suo statu convenit, ac quilibet quatuor deputavit, qui cedularum sententias in unam bullam redigerent. Quibus electis, dissolutæ sunt pro die illo conventiones statuum.

LUD. Cur non servatum est, ut tanta non fieret interpositio temporis ad quartam Julii, cum hæc conclusa primitus fuerint?

AND. Mens omnium fuerat, ut sine difficultate cuncta transirent: sed intercesserunt dies octo, singulis diebus nostris Græcisve deputatis bis convenientibus. Erant namque in verborum compositione differentiæ, sicque lapsi sunt tot dies. Demum convenerunt patres, præsente summo pontifice, & 4. Julii facta extitit generalis congregatio in palatio apostolico, ubi assistentibus cunctis, reverendissimus cardinalis sanctæ Sabinæ his verbis cœpit patres alloqui.

CARD. Parvam orationem facere oportet, patres reverendi: A die qua omnes convenistis, hodie

COLLATIO XXII.

ANNO CHRISTI 1439.

hodie est octavus dies, quo fuerunt deputati A quatuor pro quolibet statu, qui deberent esse cum deputatis Græcorum pro formando decreto. Patres singulis diebus convenerunt de mane & de sero. Tandem hoc mane fuit lectum decretum in sancto Francisco in Græco & in Latino, & omnes deputati remanserunt contenti.

PAPA. Legatis.

AND. Per dominum Thomam subdiaconum lectum extitit decretum, prout intra ponitur: quo lecto, cœpit summus pontifex hoc modo.

PAPA. Audistis lectum decretum, & regratiandum est de tanta gratia summo Deo nostro, quod tot millia populorum veritatem recogno- B scant, a qua per 437. annos & ultra diverterunt: nunc Deo gratias referamus. Videtis labores deputatorum, & debent per vos omnes remunerari laudibus. Ego nescissem plura a Græcis petere, quia quæ quæsivimus & petivimus, habuimus. Post hanc materiam fidei alia veniunt agenda, & sperandum est, quod in aliis Deus prosperabit, & unitos nos faciet, prout & in hac re nos omnes fecit. Die Lunæ, quæ erit octava apostolorum beatissimorum Petri & Pauli, in cathedrali ecclesia, ubi nos celebrabimus, sessionem faciemus.

AND. Quibus expositis, cunctis licentia data est ad recessum. Die sequenti quinta Julii hora jam tarda, Græci speciali mandato requisiti ad- C venere in palatio apostolico, ubi summo pontifice præsente, Nicænus metropolita his verbis est allocutus.

NICÆN. Beatissime & sanctissime pater, & vos reverendissimi cardinales, & omnes alii præsentes reverendissimi domini & patres, quoniam in præcedentibus congregationibus nostris, inter alias discussiones de differentiis inter nos, orta est dubitatio de consecratione divini sacramenti eucharistiæ, & aliqui suspicati sunt, nos & ecclesiam nostram non credere illud sacramentum pretiosissimum confici per verba domini nostri, propter hanc causam, beatissime pater, nos adsumus coram vestra sanctitate, istis omnibus patribus adstantibus, qui pro parte sanctæ Roma- D næ ecclesiæ sunt. Major pars omnium nostrum personaliter adest coram sanctitate vestra, alii absunt propter infirmitatem corporis & angustiam horæ. En jam, sanctissime pater, adsumus ad certificaudum primo sanctitatem vestram, deinde alios reverendissimos patres, de hac dubitatione, de qua ita breviter dicimus, Notissimum est, sancte pater, beatitudini vestræ, & aliis reverendissimis dominis, in discussione & inquisitione differentiarum habitarum, nos usos auctoritatibus sanctæ scripturæ & sanctorum patrum ecclesiæ. Nam cognoscentes nos, & animadvertentes fragilitatem humanam, potius voluimus credere auctoritatibus sanctorum patrum, quam rationibus humanis: ea regula, qua in aliis usi E sumus, & in hac hæsitatione utimur. Et quoniam ab omnibus sanctis doctoribus, maxime ab illo beato Joanne Chrysostomo [a], nos audivimus, verba dominica esse quæ mutant & transubstantiant panem illum in corpus Christi, & vinum in sanguinem; & quod divina verba illa salvatoris omnem virtutem transubstantiationis habent; de necessitate ipsum doctorem & eamdem suam sententiam sequimur. Præterea, pater beatissime, nec nos ignoramus, quatuor requiri in consecratione pretiosissimi & venerabilis sacramenti. Primo materiam, quæ debet esse panis triticeus, aut fermentatus, aut azymus; quia in utroque conficitur veraciter. Item quod minister sit sacerdos, qui habeat sacerdotium ab ecclesia secundum canones. Item tertio formam, quæ est ista, verba salvatoris secundum sententiam sancti Joannis præfati. Quarto, beatissime pater, intentio sacerdotis, ut habeat intentionem consecrandi panem sibi propositum & vinum. Hæc breviter, pater beatissime, de hac quæstione & sufficienter ad certificationem sanctitatis vestræ & aliorum patrum diximus, & quod semper, pater sancte, fuerimus, & simus, & futuri simus in hac sententia, sanctitatem vestram certissimam reddimus.

[a] Homil. 82. in Matthæum, & homil. 2. in 2. ad Tim. & hom. 60. ad populum Antioch. & alibi. Vide Arcud. in concord. lib. 3. c. 32.

PAPA. Intelleximus, quæ per venerabilem fratrem nostrum Nicænum dicta sunt, & quamvis in mente nostra non esset aliud, tamen gratum fuit audisse, quæ ore relata sunt, quia ista est doctrina & sancti Joannis Chrysostomi, & aliorum sanctorum qui præcesserunt & qui secuti sunt: & hanc doctrinam secuta est & semper sequetur cum gratia Dei sacra Romana ecclesia, & gratum fuit audire, ut qui aliud existimassent, sint certi de vestra bona opinione.

AND. Placentinus, his dictis, qui ex cardinalibus tunc primus erat, dixit.

PLACEN. Omnes tenuimus & tenemus hoc cum gratia Dei, & sicut in hoc sumus concordes, erimus & in aliis cunctis.

AND. Quibus dictis, Nicænus hæc verba protulit.

NICÆN. Per beatitudinem vestram, & sollicitudinem sanctitatis vestræ, omnia feliciter processerunt, & procedent cuncta in melius, & vestra beatitudine præsidente cuncta feliciter procedere sperandum est, prout Spiritus sancti gratia in hoc sancto opere visum est.

AND. Quibus expositis, assurreximus cuncti hora XXIV.

Unionis decretum seu diffinitio solemni in sessione legitur.

AND. DIE sexta Julii in cathedrali ecclesia sessio facta est, Latinis Græcisque Num. X. præsentibus ordine modove, quo supra in concilii œcumenici pronunciatione & declaratione [b] expositum est, licet civitatis nobilitate celebrior pompa fuerit, & populi magnitudine, & dominorum præsentia. Erat namque ecclesia illa magnitudine non inter mediocres Italiæ, sed de majoribus, tanta multitudine populi plena, ut extra ecclesiam maximum stare numerum oporteret, quorum ecclesia capax non fuerat; patrum vero caterva venerabilis, prout in subscriptione conspicies.

[b] Dum f[...] licet Fer[...] riæ celebr[...] ta est pri[...] sessio, ut [...] pra.

LUD. Extititne aliquid novi ea in celebritate, aut memorabile, ultra decretum?

AND. Ultra novitatem, novorumque capitulorum fidei professionem in decreto contentorum, nil novi conspexi, nisi quod prout alii Latini patres ad summum pontificem accedunt, eidem osculando fimbrias, reverentiam exhibendo, id pariter & Græci fecere, ac hymnum, Veni creator Spiritus, in Græco suavissimo cecinerunt cantu, ac missam cunctasque ecclesiæ Latinæ ceremonias religiosissime ac reverenter perceperunt, adoraveruntque. Missa Romanæ ecclesiæ more, summo pontifice celebrante, finita, ac demum solitis orationibus ac ceremoniis, quæ fieri assolent in sessionibus publicis, ad altare

Anno Christi 1439. Collatio XXII.

tare summi pontificis sede posita, prout moris A est, ac cunctis præsentibus, imperatore Græcorum, ceterisve Græcorum patribus, reverendissimus dominus cardinalis sanctæ Sabinæ in Latino primo, deinde Nicænus archiepiscopus in Græco, decretum legere, cujus decreti verba hæc fuere.

Extat Græce & Latine supra post sessionem 5. pag. 1025

DECRETUM, SEU DIFFINITIO.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Consentiente ad infra scripta carissimo in Christo filio nostro Joanne Palæologo Romæorum imperatore illustri, & locatenentibus venerabilium fratrum no- B strorum patriarcharum, & ceteris orientalem ecclesiam repræsentantibus.

LÆTENTUR cœli, & exultet terra; sublatus est enim de medio paries, qui occidentalem orientalemque dividebat ecclesiam: & pax atque concordia rediit, illo angulari lapide Christo, qui fecit utraque unum, vinculo fortissimo caritatis & pacis utrumque jungente parietem, & perpetuæ unitatis fœdere copulante ac continente: postque longam mœroris nebulam, & dissidii diuturni atram ingen- C temque caliginem, serenum omnibus unionis optatæ jubar illuxit. Gaudeat & mater ecclesia, quæ filios suos hactenus invicem dissidentes, jam videt in unitatem pacemque rediisse: & quæ antea in eorum separatione amarissime flebat, ex ipsorum modo mira concordia cum ineffabili gaudio omnipotenti Deo gratias referat. Cuncti gratulentur fideles ubique per orbem, & qui Christiano censentur nomine, matri catholicæ ecclesiæ collætentur. Ecce enim occidentales orientalesque patres post longissimum dissensionis atque discordiæ tem- D pus, se maris & terræ periculis exponentes, omnibusque superatis laboribus, ad hoc sacrum œcumenicum concilium, desiderio sacratissimæ unionis, & antiquæ caritatis reintegrandæ gratia, læti alacresque convenerunt, & intentione sua nequaquam frustrati sunt. Post longam enim laboriosamque indaginem, tandem Spiritus sancti clementia ipsam optatissimam sanctissimamque unionem consecuti sunt. Quis igitur dignas omnipotentis Dei beneficiis gratias referre sufficiat? Quis tantæ divinæ mise- E rationis divitias non obstupescat? Cujus vel ferreum pectus tanta supernæ pietatis magnitudo non molliat? Sunt ista prorsus divina opera, non humanæ fragilitatis inventa, atque ideo eximia cum veneratione suscipienda, & divinis laudibus prosequenda. Tibi laus, tibi gloria, tibi gratiarum actio Christe fons misericordiarum, qui tantum boni sponsæ tuæ catholicæ ecclesiæ contulisti, atque in generatione nostra tuæ pietatis miracula demonstrasti, ut enarrent omnes mirabilia tua. Magnum siquidem divinumque munus nobis Deus largitus est: oculis videmus, quod ante nos multi cum valde cupierint, aspicere nequiverunt.

Convenientes etiam Latini & Græci in hac sacrosancta œcumenica synodo, magno studio invicem usi sunt, ut inter alia etiam articulus ille de divina Spiritus sancti processione summa cum diligentia & assidua inquisitione discuteretur. Prolatis vero testimoniis ex divinis scripturis, plurimisque auctoritatibus sanctorum doctorum orientalium & occidentalium; aliquibus quidem ex Patre & Filio, quibusdam vero ex Patre per Filium procedere dicentibus Spiritum sanctum, & ad eamdem intelligentiam aspicientibus omnibus sub diversis vocabulis; Græci quidem asseruerunt, quod id quod dicunt Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac mente proferunt ut excludant Filium, sed quia eis videbatur, ut ajunt, Latinos asserere Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedere tanquam ex duobus principiis & duabus spirationibus, ideo abstinuerunt a dicendo, quod Spiritus sanctus ex Patre procedat & Filio. Latini vero asseruerunt, non se hac mente dicere Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, ut excludant Patrem, quin sit fons & principium totius deitatis, Filii scilicet & Spiritus sancti; aut id, quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, Filius a Patre non habeat, sive quod duo ponant esse principia, seu duas spirationes, sed unum tantum afferant esse principium, unicamque spirationem Spiritus sancti, prout hactenus asseruerunt. Et cum ex his omnibus unus & idem eliciatur veritatis sensus, tandem in infra scriptam sanctam & Deo amabilem, eodem sensu, eademque mente unionem unanimiter concordarunt & consenserunt.

In nomine igitur sanctæ Trinitatis Patris & Filii & Spiritus sancti, hoc sacro approbante universali Florentino concilio diffinimus, ut hæc fidei veritas ab omnibus Christianis credatur & suscipiatur, sicque omnes profiteantur.

Quod Spiritus sanctus ex Patre & Filio æternaliter est, & essentiam suam suumque esse subsistens habet ex Patre, simul & Filio, & ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio & unica spiratione procedit. Declarantes, quod id quod sancti doctores & patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur, Filium quoque esse secundum Græcos quidem causam, secundum

Latinos

COLLATIO XXII.

Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti, sicut & Patrem; & quoniam omnia quæ Patris sunt, Pater ipse unigenito Filio suo gignendo dedit, præter esse Patrem: hoc ipsum, quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, ipse Filius a Patre æternaliter habet, a quo etiam æternaliter genitus est.

Diffinimus insuper, explicationem verborum illorum, Filioque, veritatis declarandæ gratia, & imminente tunc necessitate, licite & rationabiliter symbolo fuisse appositam.

Item in azymo, sive fermentato pane triticeo corpus Christi veraciter confici, sacerdotesque in altero ipsum domini corpus conficere debere, unumquemque scilicet juxta suæ ecclesiæ, sive occidentalis, sive orientalis, consuetudinem.

Item si vere pœnitentes in Dei caritate decesserint, antequam dignis pœnitentiæ fructibus de commissis satisfecerint, & omissis, eorum animas pœnis purgatoriis post mortem purgari; & ut a pœnis hujusmodi releventur, prodesse eis fidelium vivorum suffragia, missarum scilicet sacrificia, orationes & eleemosynas, ac alia pietatis officia, quæ a fidelibus pro aliis fidelibus fieri consueverunt secundum ecclesiæ instituta. Illorumque animas, qui post baptisma susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam quæ post contractam peccati maculam in suis corporibus, vel eisdem exutæ corporibus (prout superius dictum est) sunt purgatæ, in cœlum mox recipi, & intueri clare ipsum Deum trinum & unum, sicuti est, pro meritorum tamen diversitate alium alio perfectius. Illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato, vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere, pœnis tamen disparibus puniendas.

Item diffinimus, sanctam apostolicam sedem & Romanum pontificem in universum orbem tenere primatum, & ipsum pontificem Romanum successorem esse B. Petri principis apostolorum, & verum Christi vicarium, totiusque ecclesiæ caput, & omnium Christianorum patrem & doctorem existere, & ipsi in beato Petro pascendi, regendi & gubernandi universalem ecclesiam a domino nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam esse, quemadmodum etiam in gestis œcumenicorum conciliorum, & in sacris canonibus continetur.

Renovantes insuper ordinem traditum in canonibus, ceterorum venerabilium patriarcharum, ut patriarcha Constantinopolitanus [a] secundus sit post sanctissimum Romanum pontificem, tertius vero Alexandrinus, quartus autem Antiochenus, & quintus Hierosolymitanus, salvis videlicet [31] privilegiis omnibus & juribus eorum.

[a] Vide quæ diximus notа 21. collat. 22.

Datum Florentiæ in sessione publica synodali, in ecclesia majori solemniter celebrata, anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo trigesimo nono, pridie Nonas Julii, pontificatus nostri anno nono.

SUBSCRIPTIONES.

Varietates lectionum [...]arum su[...]scriptionu[...] hic in ma[...]gine posi[...]rum desu[...]pta est [...] regesto E[...]genii IV. [...]sumpto Si[...]ti IV. [...] aliis Va[...]canis co[...]cibus.

Eugenius catholicæ ecclesiæ episcopus ita diffiniens subscripsi.

Ego Antonius episcopus Ostiensis cardinalis Bononiensis, supradictas diffinitiones veras & catholicas esse affirmo, & illis me subscripsi.

Ego * Branda episcopus Portuensis subscripsi.

Ego Nicolaus cardinalis sanctæ Crucis subsc.

Ego Franciscus tituli sancti Clementis presbyter cardinalis subscripsi.

Ego Angelottus tituli sancti Marci presbyter cardinalis subscripsi.

Ego Julianus tituli sanctæ Sabinæ presbyter cardinalis subscripsi.

Ego Prosper sancti Georgii in Velabro diaconus cardinalis * subscripsi.

Ego Dominicus sanctæ Mariæ in Via lata diaconus cardinalis subscripsi.

Ego * Blasius patriarcha Hierosolymitanus subscripsi.

Ego Marcus patriarcha Gradensis subscripsi.

Ego Joannes episcopus Morinensis, illustrissimi principis domini ducis Burgundiæ & Brabantiæ orator, subscripsi.

Ego Joannes episcopus * Nivernensis, ejusdem dicti domini ducis orator, signavi & interfui.

Ego Bartholomæus archiepiscopus Spalatensis subscripsi.

Ego Fantinus archiepiscopus Cretensis subscripsi.

Ego Julianus archiepiscopus Pisanus subscripsi.

Ego Andreas archiepiscopus Colossensis subscripsi.

Ego Nicolaus archiepiscopus Capuanus subscripsi.

Ego Ludovicus archiepiscopus Florentinus subscripsi.

Ego Latinus de Ursinis archiepiscopus * Tranensis subscripsi.

Ego * Raimundus archiepiscopus * Consanus subscripsi.

Ego Jacobus episcopus Adriensis subscripsi.

Ego Petrus episcopus Paduanus subscripsi.

Ego Daniel episcopus Concordiensis subscripsi.

Ego Antonius episcopus Portugallensis subscripsi.

Ego Bartholomæus episcopus Valvensis subscripsi.

Ego Thomas episcopus * Fanensis subscripsi.

Ego Christophorus episcopus Ariminensis subscripsi.

Ego Amicus episcopus Aquilensis subscripsi.

Ego Petrus Dignensis episcopus subscripsi.

Ego Joannes Ferrariensis episcopus subscripsi.

Ego Valentinus episcopus Ortanus & Castellanus subscripsi.

Ego Joannes episcopus Arbensis subscripsi.

* Alias B[...]randa.
* de Colu[...]na.
* Basilius.
* Niverne[...]sis.
* Tarenti[...]nus, ali[...] Trojanus.
* Alias Be[...]nedictus.
* Alias Compsanu[...]
* Alias F[...]rensis.

Ego

Anno Christi 1439.

Collatio XXII.

Ego * Bornocius episcopus * Fesulanus subscripsi.
Ego Carolus episcopus Senensis subscripsi.
Ego Andreas Hispanus Portugallensis episcopus subscripsi.
Ego Carolus episcopus olim Mutinensis subscripsi.
Ego Nicolaus episcopus Tiburtinus subscripsi.
Ego Antonius episcopus * Grossensis subscripsi.
Ego Laurentius * Archarensis subscripsi.
Ego Zanonus episcopus Bajocensis subscripsi.
Ego Ludovicus episcopus * Trevisinus subscr.
Ego Joannes de Mella * confirmatus Legionensis subscripsi.
Ego Gulielmus electus confirmatus Andegavensis subscripsi.
Ego Angelus episcopus * Parentinus subscripsi.
Ego Damianus * Asisinensis subscripsi.
Ego Petrus episcopus Ansarensis subscripsi.
Ego Matthæus episcopus Zapathensis subscripsi.
Ego Angelus de Grassis episcopus * Arianus subscripsi.
Ego Petrus episcopus * Messanus subscripsi.
Ego Bartholomæus episcopus Cavallicensis subscripsi.
Ego Robertus de * Florentia episcopus Vulterranus subscripsi.
Ego Antonius episcopus Cæsenæ subscripsi.
Ego Donatus episcopus Pistoriensis subscripsi.
Ego Scipio episcopus Mutinensis subscripsi.
Ego Christophorus episcopus * Coronensis subscripsi.
Ego Andreas episcopus * Conversanus subscr.
Ego Alexius episcopus Clusinus subscripsi.
Ego Garzias episcopus Tudensis subscripsi.
Ego G. episcopus Granatensis subscripsi.
Ego Aimericus episcopus Montis regalis subscripsi.
Ego Baptista electus * Theanus subscripsi.
Ego Nicolaus episcopus Tricaricensis subscripsi.
Ego Joannes electus * Aganensis subscripsi.
Ego Joannes electus Ostiensis subscripsi.
Ego Gulielmus electus Leonensis subscripsi.
Ego Andreas episcopus * Rossumensis subscripsi.
Ego Matthæus episcopus * Tortonensis subsc.
Ego Julianus electus * Citaridensis subscripsi.
Ego Joannes episcopus * Canapensis subscripsi.
Ego Thaddæus * Accsuatensis subscripsi.
Ego Petrus Clerici archidiaconus Trecensis, ambasiator domini ducis Burgundiæ & Brabantiæ, subscripsi.
Ego Ambrosius generalis ordinis Camaldulensis subscripsi.
Ego Gomesius abbas Florentinus subscripsi.
Ego Joannes de Ursinis * Farfensis subscripsi.
Ego Antonius abbas sancti Caprasii subscripsi.
Ego Franciscus abbas sancti Leonardi subscripsi.
Ego Federicus abbas * de Berto subscripsi.
Ego Georgius abbas * de Ferentillis subscripsi.
Ego Antonius abbas de Alfiolo subscripsi.
Ego Bartholomæus abbas de Campofulonis subscripsi.
Ego Sepulcrus abbas de * Urano subscripsi.
Ego Angelus abbas de Sexto subscripsi.
Ego Paschasius abbas sancti Sepulcri subscripsi.
Ego Benedictus abbas de * Ceneo subscripsi.
Ego Jacobus abbas sancti * Salini subscripsi.
Ego Aloysius abbas sancti Pauli ad Ripam Arni Pisani subscripsi.
Ego Joannes abbas de Thiro subscripsi.
Ego Daniel abbas de Saviliano subscripsi.
Ego Benedictus abbas sancti Pancratii subscripsi.

* Alias Bettius. * Esculanus.
* Alias ...rassensis.
* Alias episcopus ...chayensis.
* Alias ...rvisinus. Electus.
* Barensis.
* Afcificensis.
* Alias Ariensis.
* Alias Massanus.
* adde, Idimare de
* Sortonensis.
* Conversanensis.
* Alias Theatinus.
* Alias Agenensis.
* Alias Rossinensis.
* Alias Cortonensis.
* Alias Citariensis.
* Alias Cönopensis.
* Alias Acostratensis.
* abbas Farfensis.
* Alias de Boreto.
* Alias de Seren.
* Alias Urino.
* Alias Chonero.
* Alias Salvi.

Ego Franciscus abbas * de Panciano subscripsi.
Ego Joannes * Granant. abbas de Ripolis subscr.
Ego Angelus abbas sancti * Michaelis de Pistorio subscripsi.
Ego Nicolaus abbas monasterii sancti Modesti * subscripsi.
Ego Jacobus abbas sancti * Salvatoris de Fenzoc subscripsi.
Ego A. abbas Montis pian. Pistoriensis diœcesis subscripsi.
Ego Petrus abbas * S. Petri de Floren. subscripsi.
Ego M. abbas sanctæ Mariæ de Diciano subscr.
Ego * Santellemen. abbas de Bibona subscripsi
Ego Laurentius Dal abbas de * Culvos subscr.
Ego Federicus abbas monasterii sancti Pantaleonis de Luca subscripsi.
Ego Lucas abbas * Stuant. in Alpibus subscripsi.
Ego Jacobus abbas S. Petri de Massa subscripsi.
Ego frater Joannes abbas sanctorum martyrum Cordubensium subscripsi.
Ego Gulielmus abbas sancti Salvatoris Burdigalensis subscripsi.
Ego Tonus Lucas abbas Petrariat. subscripsi.
Ego Georgius abbas sancti Petri de Eugubio subscripsi.
Ego Antonius abbas sancti Salvatoris & Vigilii de * Sen subscripsi.
Ego abbas sanctæ Mariæ de * Morone subscripsi,
Ego abbas * sanctæ Gaudæ subscripsi.
Ego Gabriel abbas S. Jacobi de Pontida subscr.
Ego Dionysius abbas sanctæ Mariæ de * Sardin' Sagiensis subscripsi.
Ego Timotheus abbas sancti Andreæ de Mantua subscripsi.
Ego frater Gulielmus generalis Minorum subsc.
Ego frater Gerardus generalis Augustinensium subscripsi.
Ego Placidus generalis Vallis umbrosæ subscr.

Blondus.

Subscriptiones Græcorum.

Joannes Palæologus in Christo Deo fidelis rex & imperator Romæorum.
Antonius humilis archiepiscopus Heracleensis, præsidens Edessenorum, & primas totius Macedoniæ, & locumtenens apostolicæ sedis sanctissimi Philothei patriarchæ Alexandrini, subscripsi.
Gregorius sacer monachus, magnus protosyncellus, & * spiritualis, ac vicarius apostolicæ sedis domini nostri Philothei patriarchæ Alexandrini, subscripsi.
Isidorus archiepiscopus Kioviensis, ac totius Russiæ, ac locumtenens apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Antiocheni domini Dorothei, affirmans & satisfaciens, subscripsi.
Dositheus archiepiscopus Monembasiensis locumtenens apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Hierosolymitani Joachimi, sequendo subscripsi.
Dorotheus archiepiscopus Trapezuntius sequendo subscripsi.
Metrophanes archiepiscopus Cyzici subscripsi.
Bessarion miseratione divina archiepiscopus Nicænus sequendo subscripsi.
Macarius archiepiscopus Nicomediæ subscripsi.
Methodius humilis archiepiscopus Lacedæmoniensis subscripsi.
Ignatius archiepiscopus Tornovi sequendo subscripsi.

Dorotheus

* Alias sanctæ Mariæ, Primano.
* Alias Grovannis abbas Daripoli.
* Alias sanctæ Mariæ
* Beneventan.
* Alias Salvatii de Frazie.
* Alias sancti Felicis.
* Alias Bartholomæus.
* Alias Culres.
* Alias Druytis.
* Stum
* Alias de Mozone.
* Alias sanctæ Gonuæ.
* Alias Sandinsagiensis.
* Græce πνευματικός, quo nomine appellatur qui est a confessionibus: erat autem Gregorius a confessionibus imperatoris, ut ait Georgius Franza in chronico lib. 2. cap. 17.

COLLATIO XXII.

Dorotheus archiepiscopus Mitylenensis, locumtenens archiepiscopi Sidensis, sequendo subscripsi.

Damianus archiepiscopus Moldoblachiæ, & locumtenens Sebastiensis archiepiscopi, subscripsi.

Joasaph humilis archiepiscopus Amasiensis subscripsi.

* Alias Nathanael

*Batkanoel archiepiscopus Rhodi & Cycladum insularum, subscripsi.

Callistus archiepiscopus Dristæ sequendo subscripsi.

Matthæus archiepiscopus Mellenici sequendo subscripsi.

Gennadius archiepiscopus Savi sequendo subscripsi.

Dositheus archiepiscopus Dramæ sequendo subscripsi.

Bessarion archiepiscopus Nicænus per mandatum scriptum & subscriptum a Manuele magno sacellario Chrisococo diacono, ejus depositionem hic subdesignando, ipsum hic demonstro eadem nobiscum sapere & consentire, ac omnes qui hic sunt, sequi.

*Chrysococco.

Theodoricus magnus scevophylax "Xanthinopolus diaconus subscripsi.

"Xanthopulus.

Michael Balsamon magnus chartophylax archidiaconus subscripsi.

Silvester " Siopolus magnus ecclesiarchus & dicæophylax, subscripsi.

An Silvester ille, qui dicitur Sguropulus.

Georgius Cappadocius * protodicus diaconus subscripsi.

* protecdicus.

Hic debent esse episcopi Russiæ.

Coastantinus primus presbyter, & vicarius Moldoblachiæ, subscripsi.

Moyses sacer monachus, ecclesiarchus venerabilis ac sacri regalis sancti Montis magnæ Lauræ, & ipsius locumtenens, subscripsi.

Dorotheus sacer monachus, vicarius venerabilis & sacri Montis sancti magni monasterii Vatepedi, subscripsi.

Gerontius sacer monachus, olim prior venerabilis sacri regalis monasterii Christi omnipotentis, subscripsi.

Athanasius abbas monasterii Circumspecti subscripsi.

Germanus olim abbas sancti Basilii subscripsi.

Pachomius sacer monachus & abbas sancti Pauli, subscripsi.

Lecto decreto solemniter, & subscripto, Græci ad patriam reversuri discedunt Florentia.

Num. XI.

AND. His omnibus expeditis, die XXVI. Augusti solemniter per totum sacrum cardinalium collegium sociati imperator, Græcive, ex Florentia ad patriam ª redeuntes exiverunt, associantibus eumdem demum per territorium Florentinum cardinalibus tribus, ac multis aliis: hisque sanctissimæ unionis optatus finis impositus est. Caples hæc, frater optime, quæ quidem etsi facundius, non tamen recte proprieve referri potuissent: & retuli prout fuere, verbisve propriis eorum qui ea protulere, ne verborum ornamento a gestorum veritate divertere judicarer. Plurima quæ in secreto sunt gesta, aliis referenda dimisi, qui his interfuere: hæc, quæ publice gesta sunt, continent, nulla a re ipsa mutata sententia. Vale.

ª a Venetiis ingressi galeas, ut supra dixit imperator hac eadem collatione nu. 6. & testatur Græcus scriptor in fine sessionum.

LUDOV. Et tu vale.

ANNO CHRISTI 1439.

In supradictorum confirmationem opportune hæc subjicimus ex manuscripto codice bibliothecæ Heidelbergæ Romam in Vaticanum advectæ fol. 272. tenoris ut sequitur.

Anno domini 1439. die Lunæ sexta mensis Julii facta fuit sessio solemnis in majori ecclesia Florentina, in qua Græci fuerunt reducti ad fidem nostram & obedientiam Romanæ ecclesiæ. Imperator, nobiles Græci, legati domini imperatoris Trapezuntii, legati regis Iberorum, Rutheni archiepiscopi, & episcopi ipsorum, nec non omnes alii, qui erant in numero quingenti, genibus flexis ad papam accesserunt, & osculati sunt sibi manus, prout moris est. Latini cantarunt hymnum, Veni creator Spiritus, &, Te Deum laudamus. Deinde Græci more suo cum maxima devotione in Græco similia cantarunt, & fuit celebrata missa solemnis per papam. Post missam fuit lecta bulla decreti per cardinalem sancti Angeli in Latino: in Græco autem fuit lecta bulla per unum archiepiscopum Græcum, & bulla fuit scripta in Latino & in Græco, in una charta. In medio chartæ, videlicet per longitudinem chartæ, erat una linea, sicut fit in quinternis, in quibus scribuntur jura: ab una parte fuit scripta bulla in Latino, & subscripta per papam, cardinales, & alios prælatos: ab alia vero parte fuit scripta in Græco pulcherrime simili modo sicut Latina, & subscripta per imperatorem cum incausto rubeo. Per quadragintasex vero, patriarchas & archiepiscopos Græcos, Trapezuntios, Iberos & Ruthenos, fuit subscripta cum incausto nigro in simili forma in litera Græca, sicut nostra bulla Latina. *Hæc ibi.*

Supradictum decretum pro Græcis extat etiam in bullario Romano sub Eugenio, & unum ex originalibus in pergameno Latine & Græce scriptum, manu Eugenii papæ & cardinalium nigris, nec non imperatoris Græcorum rubris characteribus subscriptum, vidi in archivo basilicæ sancti Petri, quod iterum refertur infra in decreto pro Jacobinis transumpto ex alio originali, ut ibi dicemus.

Legi in quodam veteri manuscripto penes illustrissimum dominum Carolum Strozzium, Julianum Cæsarinum cardinalem donasse reipublicæ Florentinorum originalia unionis Græcorum, Armenorum & Jacobinorum, cum ecclesia Romana, in quadam capsula argentea, quam capsulam & in ea servata originalia, in thesauro reliquiarum existenti in sacello sancti Bernardi in veteri palatio magni ducis Etruriæ, retulit mibi se vidisse eruditissimus dominus Ferdinandus Ughellus abbas sanctorum Vincentii & Anastasii ad Aquas Salvias ordinis Cisterciensis.

Extant in valvis æneis jussu Eugenii papæ IV. in majori porta basilicæ sancti Petri collocatis, insculpta nobiliora ejusdem pontificis monumenta, inter quæ apparet publica sessio præsentibus papa, imperatore, ejusque fratre despoto, ac patrum senatu, Florentiæ habita, in qua a cardinali sanctæ Sabinæ & archiepiscopo Nicæno legitur decretum fidei. Subinde insculptus etiam cernitur discessus imperatoris Venetias versus, ubi triremim ingreditur Constantinopolim rediturus, ut hic in gratiam lectoris imprimi curavimus.

* inquit Justinianus.

Hoc

Hoc decreto fidei per orbem transmisso, & in specie ad patriarcham Alexandrinum; sic illum rescripsisse habetur in Vaticano codice.

Literæ patriarchæ Alexandrini ad sanctissimum dominum Eugenium papam IV.

Philotheus miseratione divina [a] papa & patriarcha magnæ civitatis Alexandriæ ac totius Ægypti.

PATER sanctissime, pater beatissime, religiosissime, justissime, terrestris angele, & cœlestis homo, qui cum gratia Dei indutus, cum sacra veste ornatus, boni gregis optime pastor, qui doctrina tua irruentes lupos ab ovibus universalis ovilis depellis, Christi nostri benefactoris patrocinio, deinde principis apostolorum Petri, petra fidei, caput omnium Christianarum ecclesiarum, qui ex Christo Jesu domino nostro sacram potestatem accipiens, papa magnæ urbis Romanorum, & protector ceterorum patriarcharum factus es, comminister & frater in Spiritu sancto, domine sancte papa Eugeni, sit tibi gratia, magnificentia simul & gloria a Deo Patre omnipotente, & domino nostro Jesu Christo, qui tribuens suis discipulis pacem in sancta Sion, *Pacem*, inquit, *meam do vobis, pacem relinquo vobis*. Non sicut ad ceteras gentes, sed per igneas linguas illis advenit [b], aperiensque corda eorum, adimplens eos quantum quisque capere poterat, ac sic institutos in universum orbem ipsos dimisit, quantum naturalis ac gentilis philosophiæ indocti fuerant, tanto veræ scientiæ & justitiæ rudimenta susceperunt. Hanc igitur gratiam, pacem ac benedictionem in maxima tua beatitudine primo, deinde in sanctis fratribus meæ moderationis, pontificibus, sacerdotibus, omnibusque Christiano nomine appellatis, idem spiritus multiplicare dignetur, intercedentibus ad hoc munus perfectissima regina ac Dei genitrice Maria, beato Marco apostolo & evangelista, ac demum omnibus sanctis Dei. Amen.

[c] Mea humilitas, pater beatissime, audiens quæ tuæ magnæ sanctitati a filio meo in Spiritu sancto fratre Alberto monacho ordinis Minorum misso in Ægyptum, refero, ut scilicet huc ad nos veniens, detulerit sanctissimas literas tuæ sanctitatis, quas diligentissime legi jussimus, & contenta in illis [d] mandata de sacra & œcumenica synodo, cum omnibus patribus, locatenentibus sanctorum patriarcharum, & potentissimo imperatore nostro Joanne Palæologo, ac omnibus pontificibus ac doctoribus orientalibus ac occidentalibus sanctis, intelleximus cognovimusque, quo pacto unio & pax in tota catholica ecclesia celebrata est, caritate perfecta, anima una, fide una ac symbolo, abjectoque schismate & inimicitia, in latriam communem ac justitiam, Dei omnipotentis amor & pax invocata sunt per gratiam, miserationem, pietatemque domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Lectis igitur sanctissimis literis tuis, perfectissime pater, omnes adorationis gratias egimus domino nostro Jesu Christo de tam excellentissimo dono ecclesiæ suæ catholicæ elargito: huic nostræ alacritati aliud * quodque lætitiæ genus additum est. Siquidem eodem pene momento quo dominus frater Albertus huc accesserat, redditæ sunt mihi literæ ex magna urbe Constantinopoli serenissimi domini imperatoris, & locum nostrum tenentium patrum, quorumdamque nobilium, perlatæ manibus persacratissimi fratris meæ moderationis metropolitæ Rhodi domini Anathermetis: legimusque utrasque, Græcas scilicet & Latinas, contulimusque eas, orationem orationi, versum quoque versui; & similes omnino illas reperimus, stipulatas subscriptionibus sanctorum patrum ac fratrum, archiepiscoporum & magistrorum orientalium & occidentalium, obsignatas sigillis tuæ magnæ sanctitatis, & potentissimi principis domini imperatoris. Unde cum nostris Ægyptiis pontificibus & ceteris clericis nostris statuimus, ut ubique in omnibus Christi ecclesiis inter missarum solemnia præ ceteris patriarchis memoriam tuæ beatitudinis faciamus, sicut in sacris canonibus cautum est. Ego vero, pater beatissime, decretum sacræ synodi summa veneratione suscipiens, in pectore meo æterna inspectione infixi, sequi instituens tuæ sanctitatis vestigia sacra, & synodos, & apostolicos canones. Agimus præterea gratias Deo piissimo cum iis populis Christianis, quod nos tanto dono dignos efficere voluerit, constitueritque nos omnes, ut sub auctoritate & potentia tuæ sanctitatis regamur, atque sub umbra alarum tuæ pietatis doceamur. Te autem, pater beatissime, felicem, summæque beatitudinis dignum esse omnes gentes existimabunt. Nam fons vitæ in evangelio beatos dixit ac filios Dei, qui pacem hominibus comparant. Et certe beatus es, pater sanctissime. Multi enim sanctorum pontificum ac regum cupierunt videre hoc unionis munus, & non potuerunt. Tu vero non solum hoc præ ceteris assequi meruisti, sed & summam mercedem habebis, coronaque veritatis cum omnibus justis coronaberis. Amen.

Scripsit mea humilitas literas ad potentissimum principem dominum imperatorem, & ad quosdam pontifices Constantinopolim, significans, ut si quis ea quæ in sacra synodo decreta ac diffinita sunt, non recipit, tanquam tyrannus & hæreticus habeatur, decidatque a communione sanctæ catholicæ ecclesiæ. Inclino meipsum, pater beatissime, sub scabello pedum sanctitatis tuæ, cum qua sit gratia, beatitudo & pax cum omnibus utriusque ordinis viris sub tua potestate constitutis, & benedictio tuæ beatitudinis sit cum omnibus nobis. Amen.

Inferius literis magnis scriptum sic erat.

Philotheus miseratione divina papa & patriarcha magnæ civitatis Alexandriæ & totius Ægypti.

[a] Nomen ...æ una ...n jure le...tionis ad ...cilium ...hesinum, ...Cœlestino ...pa con...ssum san... Cyrillo ...triarchæ ...exandri..., & per ...cessore ...tinua..., affirmat ...ceph. lib. ... cap. 34. ...bitat Ba... tom. 5. ...so 430. ...m. 26. & ...notis ad ...rtyrol. ... die 10. ...uarii.

...on. 14.

[b] Per Spi...um san...m : nam ...tim sub... idē Spi...us, &c.

[c] ...d est, mea ...militas ...divit & ...git opera ... sancti...is, quæ ...fero, ut ...licet, &c.

[d] ...decreta.

* quoque

NOTÆ HORATII JUSTINIANI AD VIGESIMAMSECUNDAM COLLATIONEM.

1 *Antirrhesis.*] Sic Græco vocabulo vocat responsiones ad auctoritates adductas ab Eunomio, qui est lib. 5. adversus eumdem, capite cujus titulus est, *Quod participant de creatore, quæ ad imaginem ejus facta sunt*, in fine.

2 *Conditio.*] Scilicet adversus Eunomium in illa auctoritate, quod Filius sit secundus a Patre, & Spiritus secundus a Filio, de qua satis supra dictum est.

3 *Conce-*

3 *Concedamus.*] Verba scilicet, *etsi hoc concedamus*, per suppositionem dicta in aliis auctoritatibus Basilii, ut addebat Ephesinus, de quibus satis supra collationibus præcedentibus.

4 *Arium.*] Cujus titulus est, *De incarnatione Christi, vel de humana natura Christi*, in editione Parisiensi anno 1572. tomo tertio. In editione vero Commeliniana Græco-Latina anno 1600. tom. 1. in quarum editionum textu Latino non legitur, *& Filii*, cum tamen in textu Græco ibidem e regione posito legatur, videlicet: *Si enim non est substantiæ Patris & Filii Spiritus sanctus*: in qua etiam lectione deest illa præpositio, de videlicet, *de substantia Patris & Filii*, ut legit ex Græco hic Provincialis, ac etiam refert Græcus scriptor sessione 20.

5 *Cyrilli.*] Præsertim ex ejus epistola ad Theodoretum, quæ incipit, *Cum Salvator noster*, & in declaratione noni anathematismi, de quibus supra: unde etiam apparet, in quo sensa dicat Cyrillus, se calumniam passum, de quo supra Ephesius: nam Cyrillus semper perstitit in sententia processionis a Filio.

6 *Cardinalis.*] Hæc responsio cardinalis necessario præsupponit dixisse etiam Russ. quod ponit Græcus scriptor sessione 25. videlicet, *Qui solus certat in stadio, victoriam adeptus videtur.*

7 *Referenda.*] Græcus scriptor sessione 25. ante medium, quæ correspondet huic collationi, ait, Bessarionem habuisse orationem dogmaticam seorsum ad Græcos de unione. Hanc ipsemet Bessarion ex Græca Latinam fecit, imo & auxit: ideo in editione actorum concilii Græce & Latine editorum posita e regione textus Græci, in aliquibus sibi invicem non correspondent. Eam ex Vaticano codice manuscripto Latino in fine hujus operis exhibemus.

8 *Viarum.*] Sanctus Antoninus, qui concilio præsens interfuit, in sua historia tit. 22. cap. 13. hæc ait: *Cum Eugenius Florentiam tenderet, insidiæ ei in via paratæ sunt ad capiendum eum: sed detectis eis, declinavit a via recta, alteram insuetam assumens, & periculum evadens.*

9 *Patriarcham.*] Cujus, ut Græcus scriptor refert sessione 25. hæc fait postrema sententia, mentisque testatio; *Joseph miseratione divina archiepiscopus Constantinopolis novæ Romæ, & œcumenicus patriarcha.*

Quoniam ad finem vitæ meæ perveni, soluturus jam commune debitum, Dei gratia scribo & subscribo sententiam meam aperte, universitati meorum filiorum. Omnia igitur quæ sentit & quæ dogmatizat catholica & apostolica ecclesiæ domini nostri Jesu Christi senioris Romæ, ipse quoque sentio, & iis me acquiescentem do ac dico. Profiteor quoque beatissimum patrem patrum, & maximum pontificem & vicarium domini nostri Jesu Christi, antiquæ Romæ papam, nec non purgatorium animarum: in horum quippe fidem subscriptum est die mensis Junii nono, 1439. indictione secunda.

Utinam hic subscriptio religiosissimi viri legeretur: non enim in ea cerneretur ab apostolicæ sedi obsequentissimo usurpatum nomen œcumenici in titulo hujus sententiæ a scriptore quopiam appositum, ut observat etiam Arcudius in notis ad epistolam generalem Bessarionis, una cum aliis ejusdem Bessarionis opusculis editam. Sed quamvis etiam daremus, hoc titulo se subscripsisse patriarcham, non ideo infertur, quod nonnulli exaggerant, toleratum fuisse hunc titulum patriarchæ ab Eugenio papa in concilio Florentino. Quid enim commune habet papa & concilium cum subscriptione privatim in cubiculo facta, quæ nec publice lecta dignoscitur? Hunc titulum œcumenici, id est universalis, sanctus Gregorius papa adversus Joannem patriarcham, qui primus hunc sibi titulum temere assumpsit, ita est interpretatus, ut sibi ipsi etiam denegaverit. Interpretatus est enim privative quoad omnes alios, ita ut qui se inscriberet œcumenicum, id est universalem, omnes alios patriarchas & episcopos censeret esse privatos, & se solum pastorem crederet habitabilis terræ. Sic enim ait epistola 38. libri 4. quam refert etiam Baronius tomo 8. anno 595. num. 31. *Nullus sibi hoc temerarium nomen arripuit, ne cum sibi in pontificatus gradu gloriam singularitatis arriperet, hanc omnibus fratribus denegasse videretur*: & epistola 32. *Nullus unquam hoc singularitatis vocabulum assumpsit, ne dum privatum aliquid detur uni, honore debito sacerdotes privarentur universi.* Ceterum Innocentius III. papa aliam etiam intelligentiam tribuit huic titulo œcumenici, secundum quam respondendo Joanni patriarchæ Constantinopolitano, docet convenire soli Romano pontifici. Sic enim ait epistola 198. libri 2. quam refert idem Baronius tomo 9. anno 787. num. 8. *Dicitur universalis ecclesia illa una, quæ ex universis constat ecclesiis, quæ Græco vocabulo catholica nominatur: & secundum hanc acceptionem vocabuli, ecclesia Romana non est universalis ecclesia, sed pars universalis ecclesiæ, prima videlicet & præcipua, veluti caput in corpore, quoniam in ea plenitudo potestatis existit: ad ceteras autem pars aliqua plenitudinis derivatur. Dicitur etiam universalis ecclesia illa una, quæ sub se continet universas ecclesias: & secundum hanc nominis rationem Romana tantum ecclesia universalis nuncupatur, quoniam ipsa sola singularis privilegio dignitatis ceteris est prælata. Sed & Deus universalis dominus appellatur, non quasi divisus in species, aut specialissimas, aut subalternas, sed quoniam universa sub ejus dominio continentur.* Hæc Innocentius papa. Atque hoc secundo significatu tituli universalis Romanam ecclesiam universalem appellavit Sixtus papa primus tomo 1. conciliorum, epistola 2. *Sixtus*, inquit, *universalis, apostolicæ ecclesiæ episcopus, omnibus episcopis in domino salutem.* Qui titulus idem est ac ille Zephyrini papæ in edicto, quod carpit Tertullianus libro de pudicitia, capite primo, de quo plura Baronius tomo secundo anno 216. num. 4. *Zephyrinus pontifex maximus episcopus episcoporum.* Eodemque significatu nemini ab universali concilio reperitur attributus titulus universalis, nisi soli pontifici Romano Leoni magno a concilio Chalcedonensi, non solum in epistolis eidem pontifici ab Alexandrinis directis, & in concilio publice lectis, ut in prima parte ejusdem concilii: verum etiam in titulo epistolæ ab ipso concilio pro confirmatione gestorum eidem pontifici transmissæ, ut in tertia parte concilii numero secundo. Et quamvis hodie in ea epistola hic titulus alicujus dolo librarii non legatur, ut observat Baronius tomo 6. anno 451. num. 150. in ejus tamen inscriptione, vel alibi, hunc titulum fuisse a sacro concilio Leoni attributum, omni certitudine affirmandum est: sic enim ait sanctus Gregorius libro quarto, epistola 36. ad Eulogium: *Vestra sanctitas novit, quod uni per sanctam Chalcedonensem synodum pontifici sedis apostolicæ (cui Deo disponente deservio) hoc universitatis nomen oblatum est.* Quod vero subdit: *sed nullus unquam decessorum meorum hoc tam profano vocabulo usi consensit*: observat Baronius ubi supra, intelligendum ita, ut nemo Romanorum pontificum eo titulo ex solemni ritu semper & in omnibus inscriptionibus vel subscriptionibus usus sit: atque in eumdem sensum locutus videtur Leo IX. epistola ad Michaelem patriarcham, quam refert etiam Baronius tomo undecimo anno 1054. numero 12. cujus hæc sunt verba: *Qualis vero & quam detestabilis atque lamentabilis est illa sacrilega usurpatio, qua te universalem patriarcham jactas ubique & scripto & verbo, cum omnis Dei amicus hujusmodi hactenus horruerit honorari vocabulo? Et quis post Christum convenientius posset insigniri hoc vocabulo, quam cui dicitur divina voce:* Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam? *Verumtamen, quia ille non, invenitur universalis apostolus dictus, quamvis princeps apostolorum sit constitutus, nullus successor ejus tam prodigioso prænomine consensit appellari, licet magno Leoni prædecessori nostro & successoribus ejus hoc sancta decrevit Chalcedonensis synodus.* Et infra: *Ecce ille Joannes vester, cujus vesana adinventionis adhuc hæredes permanetis* (de Joanne patriarcha loquitur, quibus primus sibi œcumenici prænomen indidit,) *qui secundum psalmistam per vos adhuc vocat nomina sua in terris suis, cum interiit, non sumpsit omnia, neque descendit cum eo gloria ejus in infernum: ipse a beatissimis pontificibus Pelagio & Gregorio successoribusque eorum pro hac insolentia anathematizatus, in sua pertinacia irrevocabilis periit, jamque per quadraginta & quadringentos annos suæ contumaciæ sequaces præcipitare non cessat.* Hæc Leo IX. Sed & Hadrianus papa in epistola ad Constantinum & Irenem Augustos, quæ extat in actis septimæ synodi actione 2. hæc ait: *Valde mirati sumus, quod in vestris imperialibus jussis pro patriarcha regiæ urbis* (scilicet Tarasio, directis) *universalem ibidem eum reperimus exaratum; sed utrum per imperitiam vel hæresim iniquorum scriptum est, ignoramus: sed deinceps suademus vestræ clementissimæ imperialique potentiæ, ut minime in suarum exarationum serie universalis describatur, quia contra sanctorum canonum instituta, seu sanctorum patrum traditionum decreta esse videtur. In secundo enim ordine nonnisi per sanctæ nostræ catholicæ & apostolicæ ecclesiæ auctoritatem valuit nomen habere; quod nimirum si universalis super prælatam sibi sanctam Romanam ecclesiam, quæ est caput omnium Dei ecclesiarum, describatur, tanquam sanctarum synodorum rebellem atque hæreticum manifestare se, certum est. Quod si universalis est, etiam ecclesiæ nostræ sedis primatum habere dignoscitur, quod ridiculum omnibus fidelibus Christianis apparet, quia in toto orbe terrarum ab ipso redemptore Mundi beato Petro apostolo principatus & potestas data est, &*

per

per eumdem apostolum, cujus vel immeriti vires gerimus, sancta catholica & apostolica Romana ecclesia hactenus & in ævum tenet principatum ac potestatis auctoritatem, quatenus (quod non credimus) si quispiam eum universalem nuncupaverit, vel assensum tribuerit, sciat se orthodoxæ fidei esse alienum, & nostræ catholicæ & apostolicæ ecclesiæ rebellem. Hæc Hadrianus. Certe ipse sanctus Tarasius, quem etiam Romana ecclesia inter sanctos relatum veneratur in martyrologio die 25. Februarii, nusquam hunc titulum reperitur usurpasse: nec mirum si in actis præfatæ septimæ synodi, præsertim actione secunda, ab aliquibus inter dicendum inveniatur ei attributus, etiam coram præsidentibus legatis apostolicis: nec enim singulorum vota poterant prævideri, nec ad vitanda scandala de singulis erat agendum, incumbentibus legatis apostolicis definitioni de sacrarum imaginum veneratione, propter quam fuerat synodus convocata. Ideo forte Baronius tom 9. anno 787. num. 8. in fine, dicit hunc titulum patriarchæ Constantinopolitano, *licet nunquam approbatum, toleratum tamen a Latinis fuisse.* Indulgentius loquitur, & quidem nimis Azorius tom. 2 lib. 4. cap. 4. in fine, dum ait, *post Photium patriarcham Romanis pontificibus annuentibus hunc titulum usurpari a Græcis cæptum esse.* Ceterum Anastasius bibliothecarius in præfatione septimæ synodi alloquens Joannem VIII. summum pontificem, sic ait: *In eo sane, quod frequenter universalem in hac synodo Græci patriarcham suum appellant, apostolatus vester Græcorum adulationi veniam det, prælatis suis non sine reprehensione placere studentium. Verum cum apud Constantinopolim positus frequenter Græcos super hoc vocabulo reprehenderem, & fastus arrogantiam redarguerem, asserebant quod non ideo œcumenicum dicerent patriarcham, quod universi orbis teneat præsulatum, sed quod cuidam parti præsit orbis, qui a Christianis inhabitatur.* Hæc Anastasius, *frigide admodum*, ut recte ait Baronius tom. 9. anno 787. num. 7. *excusantes Græci errorem, atque absurde nimis. Etenim hac ratione, quia œcumenicum dici posse suum ipsorum patriarcham professi sunt, quod etsi non orbi, loco tamen & habitationi ejusdem præesset, ceteri omnes episcopi œcumenici pariter dici possent, quod quilibet eorum habitabili orbis loco præsit. Ceterum si ex divinis scripturis ejus nominis petatur interpretatio, quod apud septuaginta, qui Græce eloquia divina scripsere, οἰκουμένη, sæpe habetur, Latini interpretes, ut est videre frequenter in psalmis, orbem terræ, sive orbem terrarum transtulere, ex ejus vocis proprietate, quam Græci secundum Græcos interpretes quotidie psallentes ignorasse minime potuerunt: qui tam inepte redargutionem Anastasii eluserunt.* Hæc Baronius.

10 *Repetierunt.*] Id est, replicaverunt cedulam Ferraria deductam. In ea enim civitate privatas disputationes nonnulli deputati hinc inde egerunt de purgatorio, ut supra dixit Andreas prima collatione: & primo, An purgatorium sit? secundo, An pœna ignis corporei ibidem sit. Et quidem quod purgatorium sit, convenerunt Græci. De pœna autem ignis corporei nil in infra scripta cedula dicitur, neque in diffinitione concilii. Quapropter hic articulus de igne corporeo in loco purgatorii quamvis verissimus sit, ut communis opinio affirmat, adhuc tamen non est de fide, ut observant Bellarminus de purgatorio lib. 2. cap. 11. Suarez in 3. parte, tomo 4. disput. 46. sect. 2.

11 *Donec.*] Moderna translatio sic habet: *Quamobrem ut simul & humanæ naturæ relinqueretur dignitas liberæ voluntatis, & ipsum auferretur malum, hanc divina sapientia rationem excogitavit, ut in his hominem esse sineret, quæ sibi ipse elegisset, quo gustatis malis quæ concupierat, experiendoque discens, quæ quibus commutasset, rursus incenderetur, ut vitiorum onere deposito, vel post obitum expurgantis ignis fornace expiatus, ad pristinam vellet redire felicitatem.*

12 *Hadrianus.*] Habetur hæc epistola actione secunda septimæ synodi ex versione Anastasii, & apud Baronium tomo 9. anno 785. numero decimoquarto. Post dicta Provincialis subsumit cardinalis, epistolam Hadriani fuisse receptam in concilio, eadem scilicet actione secunda.

13 *Consilium.*] Inter varias lectiones in margine illius epistolæ adnotatas posset etiam hæc apponi. Nam ibi loco horum verborum, *rectum consilium demonstrans*, hæc leguntur, *benevolentiam præferens*: quæ nullum sensum ad rem continent.

14 *Convocandi.*] Id est, sequitur in particula *pascendi* contineri etiam potestatem *convocandi*, ut ipse Provincialis magis explicat infra hac eadem collatione num. 7. Nam verbum *convocandi* explicite non legitur neque in cedula, neque in diffinitione.

14 *Contrarius.*] Cum dicit cap. 13. *ante diem festum paschæ*, quasi inde colligatur, quod cum esset ante festum paschæ, non erat necesse comedere in azymo.

16 *Prolata.*] Scilicet, *Hoc est enim corpus meum*; &, *Hic est enim calix*, &c. sint forma essentialis sacramenti eucharistiæ. Hinc apparet, quod alia etiam cedula circumferebatur propter hæresim neotericorum Græcorum Cabasilæ & Marci Ephesii, contendentium, verba illa liturgiæ Græcæ, *Fac panem hunc pretiosum corpus Christi tui; quod autem in poculo, pretiosum sanguinem Christi tui transmutans Spiritu sancto tuo*, esse de essentia formæ, de quibus vide Arcudium in concordia lib. 3. cap. 27. Cur autem hic error non sit damnatus in diffinitione, infra eadem collatione num. 8. & 9.

17 *Appellavit.*] Ad sedem scilicet apostolicam ab injustitia secundæ synodi Ephesinæ damnatæ, in qua & fuit occisus. Vide apud Binium in notis ejusdem synodi, seu conciliabuli, tomo 1. conc. parte 2. editionis Coloniensis.

18 *Fidei.*] Nam quæ statuerant de primatu sedis Constantinopolitanæ post Romanam, & supra Alexandrinam, noluit approbare, imo expresse reprobavit Leo. Vide Baronium tomo 6. an. 452. num. 9. & 453. num. 5. & tomo 12 anno 1191. num. 52.

19 *Temporalis.*] Quod si tyrannice & de facto facta sit aliqua convocatio concilii sine auctoritate sedis apostolicæ, semper ut conciliabulum fuit reputatum, donec assensus & confirmatio ejusdem apostolicæ sedis accesserit. Vide Baronium tom. 7. anno 553. num. 223. & seq. & anno 554. num. 4. & 555. num. 11. & 556. num. 2 & 557. num. 2.

20 *Episcopum.*] Petro successit Evodius, Evodio Ignatius. Vide Baronium tom. 1. anno 39. num. 18. & anno 71. num. 13.

21 *Leo.*] Canonem Chalcedonensem de primatu Constantinopolitanæ ecclesiæ post Romanam a sancto Leone papa fuisse reprobatum expresse, vide apud Baronium tom. 6. anno 452. num. 9 & 453. num. 5. & tom. 12. anno 1191. num. 52. Imo nec Nicolaus papa I. illum canonem agnoscit in epistola ad Michaelem imperatorem, quæ incipit, Proposueramus: sed patriarchæ Constantinopolitani imperatorum freti potentia, secundum post Romanum locum sibi usurpabant, qui tandem a Romanis pontificibus tranquillitatis causa fuit permissus, & primo ab Innocentio III. in concilio Lateranensi approbatus, relato in cap. Antiqua de privileg. Vide etiam Binium in notis concilii Constantonipolitani 1. canone 5. alias 3. verbo Constantinopolit. & Bellarm. de Roman. pontif. lib. 1. cap. 24.

22 *Legem.*] Novell. 131. in qua postquam dixisset de conciliis Nicæno, Ephesino, Constantinopolitano & Chalcedonensi, in quibus præsupponebat insertum & approbatum canonem de archiepiscopo Constantinopolitano, subdit hæc verba: *Ideoque sancimus secundum earum diffinitionem, sanctissimum senioris Romæ papam primum esse omnium sacerdotum, reverendissimum autem archiepiscopum Constantinopoleos novæ Romæ secundum habere locum post sanctissimam apostolicam senioris Romæ sedem.* Hæc ipse: *Qui quod sciret non esse imperatoriæ auctoritatis ordinem præscribere sedibus, earumdem synodorum diffinitionibus inhærendo, id se sancire dicit, & perperam. Etenim cum tam ex concilio Constantinopolitano, quam Chalcedonensi, id sibi vindicare conati fuerint episcopi Constantinopolitani, adversatus est Leo papa, ut superius dictum est.* Vide Baronium tom. 7. anno 541. num. 21. Has autem leges sæculares adducit Provincialis, argumento, ut ajunt, ad hominem, & ut saltem tanquam ex historia & facto ipso Græcos convinceret.

23 *Canone.*] Obvolutas sententias sic explico. Arathensis dixit: *Nullus nostrum negat, quod sine potestate Romani pontificis non potest convocari concilium: sed contra papa sine patriarchis, potest scilicet convocare, id est non requisito eorum consensu.* Quod hic sit sensus Arathensis, patet ex immediate sequenti interrogatione. Nam ideo statim cardinalis quæsivit, quid sentiret Arathensis in casu, quo patriarchæ prætextu alicujus canonis contradicerent convocationi papæ, non foret tunc legitimum concilium. Et respondit Arathensis, quod supposita convocatione papæ, *propter contradictionem aliorum non desistet, quo minus sit concilium legitimum.* Tunc concludens subdidit cardinalis: *Igitur sine papa non erit concilium*: cum tamen scilicet possit esse sine patriarchis, ut dictum est. Et quia cardinalis interrogaverat, quid si prætextu alicujus canonis convocationi papæ resisterent; subsumpsit Provincialis, magis id declarando, quod ille canon non potuisset esse nisi apocryphus: subjunxitque cardinalis ad confirmationem dictorum privilegium Constantini, quod legi voluit, non illud approbando, sed ad homines Græcos magis convincendos ex ipsis eorum juribus, licet invalidis. In eo enim privilegio, quod refer-

refertur a Gratiano distinctione 96. cap. Constantinus, & latius a Theodoro Balsamone in Nomocanone titulo 8. cap. 1. Constantinus imperator voluit, ut *Romanus pontifex supra quam imperatoria majestas haberetur & coleretur, essetque caput soliorum patriarchalium, & omnium ecclesiarum*; addens, quod *si quid ad cultum Dei & Christianam fidem stabiliendam pertineat, ab ipso dijudicetur & disponatur*. Hac igitur voluit auctoritate Græcos convincere cardinalis, quam ipsi admittebant. Verum cum in eo subjungantur privilegia ecclesiæ Constantinopolitanæ, aperte colligitur confictum esse a Græcis, ut etiam privilegia ecclesiæ Romanæ, quæ sunt a Deo, tanquam ab homine derivarent. Vide Baronium timentem Danaos & dona ferentes, tomo 3. anno 324. num. 117. & tomo 12. anno 1191. num. 52. Ceterum canon ille de consensu patriarcharum in convocatione generalis concilii, quem Provincialis supra dixit non potuisse esse nisi apocryphum, videtur esse qui ex quibusdam synodicis scriptis enunciatur lectus in septima synodo ex versione Anastasii ante 1. actionem, sub titulo, *Conscriptio brevis indicans quæ sunt ante synodum*, his verbis: *Lectis quibusdam synodicis scriptis, quæ perhibent, non oportere aliquando synodum universalem fieri præter consensum ceterorum sanctissimorum patriarcharum*. Qui canon cum non sit synodicus alicujus legitimæ œcumenicæ synodi, sine dubio est apocryphus, ut optime dixit Provincialis; & propterea etiam dixit cardinalis, *in canone illorum*, id est in aliquo prætenso canone, quatenus exhiberetur. Nisi malit quis dicere, Græcos in illis synodicis scriptis usos esse vocabulo generalis, vel œcumenici, ut legitur ibi in textu Græco, in significatu & sensu improprio, respectu convocationis faciendæ a patriarcha Constantinopolitano, de quo ibi agebatur, nimirum non œcumenici totius orbis, sed œcumenici nationis & gentis vel ritus. Sicut enim in præfatione ipsius septimæ synodi ad Joannem VIII. dicit idem Anastasius, quod Greci dicebant se appellare patriarcham suum Constantinopolitanum œcumenicum, non quod universi orbis teneret præsulatum, sed quod cuidam parti orbis præesset, ut in 9. nota hujus collationis diximus: ita idem vocabulum œcumenici & generalis poterant applicare concilio non universali totius orbis, sed partis & nationis orbis.

24 *Evangeliis*.] Scilicet in evangeliis habent ordinem & finem, ut hoc sacrificium incruentum fiat in commemorationem passionis & cruenti sacrificii domini nostri Jesu Christi. Dionysius autem utitur etiam illis verbis, ut sacerdos excuset propriam indignitatem.

25 *Operationes*.] Loquitur ad hominem de verbis eucharistiæ institutis a sanctis doctoribus, Basilio, vel Chrysostomo. Ceterum forma extremæ unctionis est deprecatoria ex Christi institutione. Vide sanctum Thomam in 4. dist. 23. & Suarez in 3. par. disp. 40. sess. 3.

26 *Effectum*.] Hanc expositionem datam a Græcis, quæ & communior est apud omnes, refert etiam Græcus scriptor sess. 25. Vide etiam Arcud. in sua concordia lib. 3. cap. 31.

27 *Fiat*.] Ponderat non solum verba liturgiæ Basilii, sed etiam Chrysostomi, ut dicit statim infra. Hæc autem sunt Chrysostomi. Verum in liturgia Basilii intolerabilis est modernorum schismaticorum audacia, dum sine, non dicam recto sensu, sed etiam sine ulla prorsus connexione & syntaxi verborum, addiderunt in novissimis euchologiis impressis Venetiis imperativum illud ποίησον, fac panem hunc, &c. quod imperativum nemo dubitat existere in liturgia Chrysostomi, in qua tamen suam habet cum reliquis verbis connexionem & optimam explicationem ex subsequentibus in eadem liturgia verbis: sed in liturgia Basilii nullo modo coaptari potest, ut patet legenti. Hæc enim sunt verba antecedentia: *Obsecramus & postulamus, ut veniat Spiritus sanctus tuus* (vel ad verbum ex Græco) *venire Spiritum sanctum tuum super nos & super proposita munera ista, & ea benedicere & sanctificare, & ostendere panem quidem hunc*, &c. in quibus verbis in primis notandum, quod verbum ostendere, ἀναδεῖξαι, Bessarion in opusc. de eucharistia interpretatur facere; sic in conjunctivo legens, ut veniat Spiritus sanctus tuus super nos & super proposita munera ista, eaque benedicat, sanctificet, & efficiat panem quidem hunc ipsum pretiosum corpus, &c. quæ Bessarionis interpretatio verissima est & ad sensum Basilii. Ostendere enim, sicut & dicere Dei, est facere. His verbis antecedentibus in liturgia Basilii sine ullo sensu vel connexione addiderunt novissimi schismatici imperativum ποίησον, fac: quod sic ineptissime annectunt in novissimis & corruptissimis euchologiis: *Obsecramus & postulamus, venire Spiritum sanctum tuum super nos & super proposita munere istæ, eaque benedicere & sanctificare, & ostendere: & fac panem quidem hunc*, &c. Sed quia post illa priora verba Basilii *benedicere, sanctificare, & ostendere*, interposita est in euchologio rubrica de aliquibus ceremoniis cum aliis verbis & orationibus, ideo subsequendo postmodum illud imperativum, *fac*, non tam facile apparet ineptitudo connexionis: ex quo tamen imperativo modernissimi schismatici argumenta desumunt. Non enim tam facilem ad sensum catholicum habet interpretationem istud imperativum *fac* in liturgia Basilii, quam habet in liturgia Chrysostomi. Quod imperativum *fac* in præfata liturgia Basilii non legit Bessarion opusc. de eucharistia, sed etiam ipse Marcus Ephesinus in opusc. ubi contendit probare suam hæresim, quod his verbis Chrysostomi & Basilii perficiatur consecratio, adducens verba liturgiæ tam Chrysostomi, quam Basilii, in verbis Basilii non refert imperativum *fac*. Verum quia non est hic locus de his fuse agendi, cum præsertim esset actum agere: optime enim hæc explicat Arcudius in sua concordia lib. 3. cap. 27. solum hic in confirmationem supradictorum, & eorum quæ dicit Arcudius necesse existimavi addere, quod præfatum imperativum ποίησον, fac, in liturgia Basilii, non legitur in vetustissimis euchologiis, quæ extant in bibliotheca Vaticana sub numeris 1215. 1554. 1811. 1872. & 1875. Imo nec legitur in impressis Venetiis anno 1526. in eadem bibliotheca num. 1225. nec in impressis anno 1616. num. 5961. nec in impresso anno 1570. quod est penes me, nec in liturgia Basilii impressa ex vetustis codicibus a Claudio de Sainctes.

28 *Facit*.] Hanc expositionem prosecutus est postea Bessarion in suo opusculo de eucharistiæ sacramento, quem etiam refert Arcudius in sua concordia lib. 3. cap. 33.

29 *Annotavi*.] Quod opus Andreæ hucusque desideratur; formam tamen & acta concilii aliunde recollecta hoc opere congessimus. Meminit hujus sui operis idem Andreas supra collatione 1.

30 *Approbante*.] Vide quæ diximus in 5. nota circa medium ad primam collationem, de hoc modo loquendi & diffiniendi in conciliis, in quibus ipse summus pontifex personaliter præsidet, in signum auctoritatis & potestatis.

31 *Privilegiis*.] In concilio Lateranensi sub Innocentio III. cap. 5. relato in cap. Antiqua, de privilegiis hæc leguntur: *Antiqua patriarchalium sedium privilegia renovantes, sacra universali synodo approbante sancimus, ut post Romanam ecclesiam, quæ disponente domino super omnes alias ordinariæ potestatis obtinet principatum, utpote mater universorum Christi fidelium & magistra, Constantinopolitana primum, Alexandrina secundum, Antiochena tertium, Hierosolymitana quartum locum obtineat, servata cuilibet propria dignitate, ita quod postquam eorum antistites a Romano pontifice receperint pallium: quod est plenitudinis officii pontificalis insigne, præstito sibi fidelitatis & obedientiæ juramento, licenter & ipsi suis suffraganeis pallium largiantur, recipientes pro se professionem canonicam, & pro Romana ecclesia sponsionem obedientiæ ab eisdem. Dominicæ vero crucis vexillum ante se faciant ubique deferri, nisi in urbe Romana, & ubicumque summus pontifex præsens extiterit, vel ejus legatus utens insigniis apostolicæ dignitatis. In omnibus autem provinciis eorum jurisdictioni subjectis, ad eos, cum necesse fuerit, salvis appellationibus ad sedem apostolicam interpositis, quibus est ab omnibus humiliter deferendum*. Hæc ibi. Interfuere autem in hoc concilio Lateranensi patriarchæ Constantinopolitanus & Hierosolymitanus personaliter, & per vicarios Alexandrinus & Antiochenus & plures metropolitæ.

Post diffinitionem publicatam, Græcus scriptor refert quasdam interrogationes Latinorum & responsiones Græcorum, atque inter alias, cur post verba consecrationis adderent, Et fac panem hunc pretiosum corpus Christi tui: & similiter post verba consecrationis sanguinis. Mirum est certe & incredibile, post diffinitionem hoc interrogasse Latinos. Nam ipso Græco scriptore teste sess. 25. ante diffinitionem coram papa ea de re fuit disputatum, optimeque responsum a Græcis: imo Græci, ut testatur Andreas collat. 22. expresse dogma fidei fuerant professi, nimirum solis verbis Christi domini fieri consecrationem corporis & sanguinis.

Responsio etiam quam ipse refert dedisse Græcos aliquos præsules privatim, & non tanquam de omnium consensu, nempe se dirimere matrimonia justis causis, non subsistit. Nam eam idem Eugenius in decreto pro Armenis, & postea Tridentinum sess. 7. damnant & anathematizant.

Similiter inter ceteras Latinorum interrogationes quæsisse illos refert a Græcis, cur sacerdotes eorum inungerent sacro chrismate, & non potius episcopi; additque Mitylenensem omnia canonice dissolvisse. Certe Mitylenensis non aliud potuit respondisse canonice, nisi quod in præfato decreto pro Armenis, & postea in Tridentino sessione 7. diffinitur,

finitur, ordinarium scilicet ministrum confirmationis esse episcopum, & aliquando per apostolicæ sedis dispensationem ex rationabili & admodum urgenti causa simplicem sacerdotem chrismate per episcopum confecto hoc sacramentum administrasse.

Sed nec canonice potuit excusasse Mitylenensis episcopos & sacerdotes Græcos peccati reos, sacramentalem confessionem non præmittentes celebrationi sacrificii, de qua idem auctor asserit, a Latinis pariter interrogatos fuisse Græcos, dicente apostolo 1. Corint. 11. *Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indigne, judicium sibi manducat & bibit, non dijudicans corpus domini.* Quæ verba adducentes patres concilij Tridentini, hæc subdunt sess. 13. cap. 7. *Ecclesiastica autem consuetudo declarat, eam probationem esse necessariam, ut nullus sibi conscius peccati mortalis, quamvis sibi contritus esse videatur, absque præmissa sacramentali confessione ad sacram eucharistiam accedere debeat: quod a Christianis omnibus, etiam ab iis sacerdotibus, quibus ex officio incubuerit celebrare, hæc sancta synodus perpetuo servandum esse decrevit, modo non desit illis copia confessoris.* Hæc patres concilii, imo subdunt præceptum positivum his verbis: *Quod si necessitate urgente sacerdos absque prævia confessione celebraverit, quamprimum confiteatur.* Hæc ibi.

Verum episcopi & sacerdotes Græci non præmittunt confessionem, imo fere nunquam confitentur duplici ex causa. Prima, quia canones pœnam suspensionis imponunt clericis fornicantibus, vel alia peccata committentibus. Cum igitur sacerdotes qui peccant, se habeant pro suspensis, nec putent confessarium posse illos exercitio sui ordinis restituere, aliunde vero celebrare velint vel debeant, omittunt confessionem, ita ut hoc sacramento fere sint privati.

Canon autem est 24. in constitutionibus apostolicis, nimirum: *Episcopus, vel presbyter, vel diaconus in fornicatione, vel perjurio, vel furto deprehensus, deponatur.* Item Basilii cap. 3. *Diaconus post diaconatum fornicatus, a diaconatu rejiciatur:* & can. 32. *Qui peccatum ad mortem peccant clerici a gradu deponantur:* & similes, quos congerit Arcudius in concordia lib. 4. cap. 2. Qui canones vel sunt sententiæ ferendæ, non autem latæ; vel loquuntur de publicis & de foro externo, ut patet ex illo verbo, *deprehensus.* Sed quamvis etiam daremus & canones esse validos, & non ferendæ, sed latæ sententiæ etiam in foro interno, potius deberent Græci sibi de remedio absolutionis & dispensationis providere, quam toto vitæ tempore prætextu juris ecclesiastici humani jus ipsum divinum pessumdare, & sacramento pœnitentiæ privari, ac secunda tabula post naufragium deperdita necessario demergi.

Secunda causa est etiam, quia presbyteri Græci sæculares cum sint uxorati, & ipsi cum sua familia implicati negotiis, ut reliqui de populo, non de facili facultatem audiendi confessiones impetrant, aut curant, suntque curati cum dimidiata potestate, ac fere omnes confessarii Græci sunt monachi, quorum cum non ubique sit copia, ideo Græci paulatim notitiam sacramenti pœnitentiæ perdidere. Sic abyssus abyssum invocat.

Caute etiam legendus idem Græcus scriptor ibidem, dum ait, Eugenium IV. summum pontificem exhibuisse Græcis præsulibus, si ipsi in locum defuncti alium patriarcham Constantinopolitanum ritus Græci Florentiæ eligerent, se remoturum patriarcham ejusdem civitatis ritus Latini. Hanc exhibitionem non est facile credendum fecisse Eugenium, prudentissimum pontificem: notum est enim quantam semper Romani pontifices diligentiam adhibuerint pro conservatione ritus Latini in partibus orientis. Nam Innocentius III. in præfata civitate Constantinopolitana instituit primum patriarcham Latini ritus Thomam Maurocenum, ut fideles ritus Latini sub imperatore Balduino Flandro proprium sui ritus patriarcham haberent, ut constat ex ejus epistolis, præsertim 18. lib. 1. regest. 13. & alia adducta in notis ibidem per Bosquetum Narbonensem editione Tolosana anni 1635. Vivebat autem tunc temporis Michael patriarcha ritus Græci, ut observat Genebrardus in chronico anno 1215. Docet enim experientia, nullum esse medium efficacius ad affectum & devotionem erga Romanam sedem, atque ab ea dependentiam in illis partibus conservandam, & schismata præcavenda, quam Latinum ritum, præsertim in regnantibus, & ejusdem ritus præsules fovere & conservare.

PARS TERTIA
ACTORUM SACRI OECUMENICI
CONCILII FLORENTINI
POST DISCESSUM GRÆCORUM.

Tom. I. *Post Græcorum discessum quæ Eugenius papa Christianis principibus, imperatori, regibus, communitatibus ac universitatibus rescripserit, hic subjicimus ex manuscripto codice bibliothecæ Heidelbergæ Romam in Vaticanum advecta fol. 273.*

Eugenius episcopus servus servorum Dei N. N. salutem & apostolicam benedictionem.

GLORIA in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Juvat, carissime fili, in vocem exultationis erumpere, & gestiente animo cum angelis miscere lætitiam: quandoquidem ineffabile gaudium, quod erit omni Christiano populo, nunciamus. Quanto quippe mens nostra tanto divinæ consolationis rore perfunditur, ita exhilaratur cor nostrum, ut quod sentimus explicare nequidquam valeamus, solaque in gratiarum actione & voce laudis requiescit affectus noster.

Ecce enim quod ardentissimo studio & indefessa pietate olim & longe, antequam ad pontificatus apicem assumeremur, optavimus, orientalis & occidentalis ecclesiæ diuturnum perniciosumque dissidium post quadringentos quinquaginta annos divina tandem miseratione sublatum est: qua in re licet omnem pro viribus diligentiam adhibuerimus, quantum ille donare dignatus est, totum tamen infinitæ illius bonitatis attribuimus, sine cujus ope totum est inane quod geritur.

Namque ab ipsis nostri apostolatus initiis omni studio elaboravimus, ut utriusque ecclesiæ unio felicissime sequeretur: & post multas hinc inde missas legationes, advenerunt ad nos anno præterito adducti, & hactenus sustentati sumptibus nostris carissimus in Christo filius noster Joannes Palæologus Romæorum imperator illustris, & bonæ memoriæ venerabilis frater noster Joseph patriarcha Constantinopolitanus, & locatenentes Alexandrini, Antiocheni & Hierosolymitani patriarcharum, legatique Trapezuntii imperatoris, Iberorum, Ruthenorum & Valachorum, cum metropolitis & clericis ac nobilibus plurimis, & multitudine copiosa.

Avidi quippe hujus sacratissimæ unionis, laboribus plurimis marisque periculis sese exponere nequaquam cunctati sunt, sacro œcumenico concilio, quod intra Italiam, & ubi nos commode interesse possemus, fieri magna cum instantia postularunt, adesse cupientes: advenerunt autem ad disputandum, sine contentionis tamen vitio, aut pertinaciæ studio.

Nos

ANNO CHRISTI 1439.

Nos itaque divini humanique juris professores omni ex parte congregare curavimus, qui cupientibus veritatem aperirent: Deoque largiente, postquam eis tam ex scripturis divinis, quam ex sanctis patribus Latinis pariter & Græcis veritas per omnia est patefacta, libentissime consenserunt inventæ veritati, Spiritumque sanctum ex Patre simul & Filio procedere professi sunt, summamque Romanæ ecclesiæ & sanctæ sedis apostolicæ auctoritatem, quam improbe nimium quidam opprimere nituntur, grate recognoverunt, atque in reliquis consenserunt, prout ex decreto inde confecto, quod his inclusum mittimus, tua celsitudo apertius discet.

Audemus sane in domino gloriari, atque confidentissime dicere, id nostra ætate patratum esse, quo nil majus, nihilque dignius ab ipso apostolicæ prædicationis tempore catholica vidit ecclesia. Neque vero hic erit finis divinorum mirabilium, sed divinæ miserationis latior campus aperitur, ut sol ille justitiæ, qui in oriente jam ortus est, ad ipsas quoque infidelium tenebras radios suæ lucis extendat, fiatque salus domini usque ad extremum terræ, omnesque uno ore & uno spiritu glorificent Deum & Patrem domini nostri Jesu Christi.

Expectantur enim in dies cum nostris nunciis ad id missis, & jam fere præ foribus adesse nunciantur Armeni, gens magna & celebris, parati se per omnia Romanæ ecclesiæ & sanctæ sedi apostolicæ subdere, ejusque mandatis & doctrinis incunctanter obedire. Merito itaque, carissime fili, cum in re jam tam multa, in spe etiam plura teneamus, omnipotenti Deo hostiam obtulimus jubilationis & laudis, tibique ista insinuanda putamus, ut nostrorum in domino gaudiorum particeps factus, divinæ pietati nobiscum gratias referas: hortamurque in Christianæ devotionis affectu per tuum regnum litanias, processiones orationesque publicas fieri jubeas, partim referendo gratias pro acceptis a Deo muneribus, partim orando, ut complere dignetur omnipotens suum opus, & barbaras nationes in sua feritate gloriantes sub sanctissimæ Christianæ fidei jugum mittere.

Et quoniam spes adeo læta sese undique aperit, pio monemus affectu, ut ad eripiendos ab infidelibus, a quibus indignissime opprimuntur, illarum partium Christianos nobiscum animum intendas. Jam enim, Deo inspirante, classem terrestresque copias proximo vere parare intendimus, sperantes, quod qui cœpit in nobis opus bonum, ipse perficiat, ac per hujusmodi studia nostra a jugo miserabilis servitutis catholicum gregem propitius ac benignus eripiat. Confidimus autem negotium facillime feliciſſimeque successurum, per tuam maxime reliquorumque Christianorum principum opem atque operam. Accingimini itaque, fili carissime, ardentique animo concurrite ad hæc studia pietatis, ex quibus & in hoc sæculo gloriam consequeris, & in futuro cum piis fidelibusque principibus, qui ab initio Deo placuerunt, conscribi mereberis. Nos enim te per alias nostras literas & nuncios requiremus, non ambigentes nihil te a tuis majorumque tuorum pietate & nobilitate degeneraturum.

Datum Florentiæ Nonis Julii, pontificatus nostri anno nono.

Num. II. *Quæ vero hoc eodem tempore contra Basileense conciliabulum in hoc sacro Florentino concilio egerit Eugenius summus pontifex, sic narrat Augustinus Patricius canonicus Senensis in compendio concilii Basileensis sessione 36. (ut ipse ait) Francisci cardinalis Picolominei composito anno salutis 1480. quod manuscriptum extat in bibliotheca Vaticana.*

Eugenius summus pontifex Basileensium in se gesta cognoscens, re cum patribus communicata, sessionem publicam Florentiæ celebrat, in qua ª veritates fidei a Basileensibus declaratas reprobat atque damnat, easque asserit præter mentem Constantiensis synodi esse interpretatos Basileenses: tum affirmat totius orbis dæmonia ad latrocinium Basileense confluxisse, ut ad complendam iniquitatem, abominationem desolationis in Dei ecclesia ponant: decretum ᵇ contra illos Ferrariæ XV. Kalendas Martii editum innovat, declaratque, concilio Florentino approbante, omnes cujuscumque sint dignitatis, etiamsi cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, episcopi, aut cujusvis ordinis inferioris, qui Basileæ post revocatum concilium remanserint, interfuerintque actionibus conciliaribus, excommunicatos esse & privatos omni dignitate, honore ac beneficio, atque cum Core, Dathan & Abiron, ut schismaticos & rebelles, æterno judicio esse perdendos.

Et eorum omnia acta, gesta, statuta & decreta, maxime in duabus ultimis sessionibus circa veritatum suarum approbationem & temerariam depositionem, cassat, revocat & annullat, ut perniciosa & a nullam habentibus potestatem temere condita; illosque omnes hæreticos censendos esse atque schismaticos, puniendos ultra statutas pœnas cum omnibus suis fautoribus & sectatoribus æterno judicio, ut qui confusionem atque scissuram in ecclesia Dei & principatu ecclesiastici ordinis ponere conarentur.

Hæc ubi Basileæ nunciata sunt, magna patres molestia affecere, videntes Eugenium, quem suis edictis perterritum putabant, tam acriter contra se insurgere: unde adhibitis doctioribus viris apologiam contra (ut appellabant) invectivam componunt, conanturque multis argumentis affirmare, veritates a se professas veras esse. Sed cum a multis deinde peterentur, ut Eugenii decretum quod, Moyses, incipiebat, ut libellus hæreticus publico consensu damnaretur, magnæ sunt habitæ contentiones. Joannes Segobius vir acer & doctus multis argumentis affirmabat, rem esse maximi discriminis, si scriptura illa hæretica censeretur; maximam esse multitudinem eorum qui Eugenium ut pontificem colerent, neque assentirent ejus depositioni; tum in congregatione illa Florentina adfuisse cardinales omnes, magnamque prælatorum multitudinem, cum fuit editum decretum. Omnes igitur damnari, atque hæreticos censeri oportere, si ejus sessionis decreta hæretica censeantur; periculosumque esse nimis, si duæ futuræ obedientiæ, Eugenii scilicet & novi pontificis, hæresim sibi invicem objiciant. Tandem, quamvis Arelatensi aliter videretur, res in aliud tempus dilata est.

Hæc Patricius in summario sessionis 36. qui in summario sess. 38. subdit Basileenses tandem in deterius prolapsos damnasse libellum Eugenii, qui incipit, Moyses, ejusque doctrinam.

Quod re vera præstitisse Basileenses apparet inter acta ejusque concilii sessione 38. ab eodem Patricio citata, in qua dum plurima Basileenses adversus

ª Sub h[...] scilicet [...] cioso titu[...] ne sess. ejusdem cilii.

ᵇ Relat. [...] pra in [...] primæ [...] tis.

ANNO CHRISTI 1439.

versus Christi vicarium effutiunt; constitutionis ejusdem summi pontificis, quæ incipit, Moyses, breve compendium memoriæ prodiderunt his verbis.

Veritatis fortitudinem dum impugnare conatur Gabriel quondam dictus Eugenius papa IV. justo judicio a papatu depositus, seipsum magis dejicit & prosternit, qui nuper apud Florentiam libellum quemdam qui incipit, Moyses, promulgavit, in quo prætensam translationem hujus sacri concili Ferrariam majori semper cum pertinacia defendere, & approbare conatur, adjiciens, quod a recta linea per anfractus erroris exorbitavimus, quodque concilium Constantiense in malignum sensum & a sana doctrina penitus alienum petraximus in hoc, quod declaravimus per sessionem nostram 17. Kalendas Junii proxime præteriti celebratam, tres veritates, quarum tenor sequitur.

Veritas de potestate concilii generalis, universalem ecclesiam repræsentantis, super papam & quemlibet alium, declarata per Constantiense & hoc Basileense generalia concilia est veritas fidei catholicæ.

Veritas hæc, quod papa concilium generale universalem ecclesiam repræsentans, actu legitime congregatum, super declaratis in præfata veritate, aut aliquo eorum, sine ejus consensu nullatenus auctoritative potest dissolvere, aut aliquid tempus prorogare, aut de loco ad locum transferre, est veritas fidei catholicæ.

Veritatibus duabus prædictis pertinaciter repugnans, est censendus hæreticus.

Conatur quoque ipse Gabriel post prædicta per eum sic asserta, sub obscuritatibus verborum Mundum involvere, dicens se damnare & reprobare veritates prædictas; ad sensum Basileensium. (*& infra*) Verum in hac reprobatione dictarum veritatum, quam idem Gabriel facit in præfato suo libello, intelligere possunt omnes fideles, quomodo jam id verificatur. (*& infra*) Et postquam per ecclesiam hæreticus judicatus est, veros catholicos doctrinam ipsius ecclesiæ invariabiliter tenentes, hæreticos appellare præsumit. *Et in responsione synodali quæ incipit, B. Hieronymus, eadem replicant his verbis.*

Enervare quidem conatur veritatem in Constantiensi concilio declaratam, dicens eam declarationem ab una tantum obedientia Joannis XXIII. fuisse factam. (*& infra*) Quomodo audet hæreticos vocare existentes in hac sacra synodo, qui in eadem veritate, in eadem doctrina ecclesiæ auctoritate conciliorum generalium fideliter & constanter perseverant?

Sequuntur ibi sua deliramenta Basileenses. Hæc autem retulisse visum est, ut non solum ex Augustino Patricio, sed ex ipsis Basileensibus, summaria & sufficiens habeatur notitia constitutionis Eugenii incipientis, Moyses, *in qua damnantur propositiones eorumdem Basileensium de potestate concilii supra papam. Quam constitutionem refert etiam Joannes Cochlaus in hystoria Hussitarum libro nono, omissis tamen duobus in locis aliquibus verbis cum illa clausula (& infra) in jure canonico usitata; & ex Cochlæo desumptam eam inseruit in suis annalibus Bzovius tomo decimosexto, anno 1439. numero trigesimoquinto. Eamdem igitur constitutionem, supradicta omnia, sanamque & catholicam doctrinam continentem sacro approbante Florentino concilio promulgatam, integram & extensam ex Vaticano codice hic subjicimus.*

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

MOYSES vir Dei, populi sibi commissi salutem zelans, timensque ne ob seditiosorum schisma Core, Dathan, & Abiron, ira Dei in ipsum populum, si illos consequeretur, insurgeret, jussu domini dixit ad plebem universam: *Recedite a tabernaculis impiorum hominum, & nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum.* Num. 16. Senserat enim ipso domino inspirante, seditiosos & schismaticos illos ultionem gravissimam excepturos, sicut postmodum rei monstravit eventus, dum nec ipsa terra eos potuit sustinere, sed justo Dei judicio illos absorbuit, ut descenderent in infernum viventes. Sic & nos, quibus licet immeritis dominus Jesus Christus populum suum committere dignatus est, audientes illud execrabile scelus, quod quidam perditi homines Basileæ commorantes ad scindendam sanctæ ecclesiæ unitatem proximis diebus machinati sunt, metuentesque ne quos incautos seducant fraudibus & venenis inficiant, ad ipsum domini nostri Jesu Christi populum nobis creditum clamare pari voce compellimur: Recedite a tabernaculis hominum impiorum, cum longe amplior sit plebs Christiana quam illa tunc Judæorum: ecclesia sanctior quam synagoga; & Christi vicarius ipso Moyse auctoritate & dignitate superior.

Quam Basileensem impietatem dudum prævidere cœpimus, quandoquidem illud tunc Basileensem concilium intuebamur jam in tyrannidem prolabi, dum multi etiam inferioris gradus ad illud veniendum, standumque pro libitu factionis auctorum cogerentur, dum nonnullorum vota & judicia diversis artibus extorquerentur, dum conspirationibus, conjurationibus, monopoliis & conventiculis pene omnia cederent, & pro ambitione papatus diuturna protractio ipsius concilii quærebatur. Ubi denique innumeræ novitates, inordinationes, deformitates, & quasi infinita patrabantur mala, ad quod etiam laici & clerici infra sacros ordines constituti, ignorantes, inexperti, vagi, dyscoli, profugi, apostatæ, de criminibus condemnati, & de carceribus fugientes, nobis & suis superioribus rebelles, & reliqua istiusmodi hominum monstra concurrerent, qui & ab ipsis scelerum magistris in omnem corruptionis labem facile trahebantur.

Advertimus etiam ad illud sanctissimum opus unionis orientalis ecclesiæ, quod per quorumdam factiosorum Basileensium fraudes omnino periclitari videbamus; & idcirco tantis malis, quantum in nobis erat, providere cupientes ex prædictis & aliis rationabilibus & necessariis causis, de quibus in decreto translationis plenius continetur, præfatum tunc Basileense concilium, de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio, plurimis venerabilibus fratribus & dilectis filiis archiepiscopis, episcopis, electis, abbatibus & aliis ecclesiarum prælatis & ma-

A & magiſtris ac doctoribus id laudantibus, ad civitatem Ferrarienſem tranſtulimus, ubi etiam cum occidentali & orientali eccleſia concilium œcumenicum, domino diſponente, fundavimus; deinde morbo peſtis ſuperveniente & continuante, ad hanc civitatem Florentinam, ejus gratia annuente, eodem approbante concilio tranſtulimus, in qua ipſe piiſſimus & clementiſſimus Deus oſtendit mirabilia ſua, ut ſcilicet ſchiſma illud pernicioſiſſimum, quod in Dei eccleſia per quingentos fere annos cum maximo totius Chriſtianitatis detrimento duraverat, & ad illud extirpandum plurimi ſancti Romani pontifices prædeceſſores noſtri, multique reges & principes & alii Chriſtiani magnis olim laboribus & expenſis diutiſſime inſu- B darant, poſt multas tandem in utroque loco diſputationes publicas & privatas, diverſos tractatus ac labores multiplices, ſublatum fuerit, & ſanctiſſima Latinorum & Græcorum unio feliciter conſummata, prout in decreto ſuperinde confecto & ſolemniter promulgato plenius continetur.

Ex qua re ipſi æterno Deo inexhauſtas gratias referentes, omnique fideli populo congratulantes, obtulimus illi hoſtiam jubilationis & laudis. Vidimus enim non gentem unam, velut Hebræorum populum ad terram repromiſſionis revocari, ſed multarum gentium populos, nationes & linguas ad unum divinæ veritatis eloquium meritumque concurrere, per quod C etiam jam magna ſpes redditur, ut ipſe ſol juſtitiæ in oriente oriens ad aliarum multarum gentium etiam infidelium tenebras radios ſuæ lucis extendat, fiatque ſalus domini uſque ad extremum terræ.

Cujus quidem rei jam optimas arrhas, Deo diſponente, tenemus, dum ipſe omnipotens Deus per operam noſtram Armenorum oratores ex longiſſimis orientis partibus ad nos & ſanctam apoſtolicam ſedem, & ſacrum hoc concilium iis in diebus cum pleno mandato pervenire conceſſis, qui nos non aliter quam beatum Petrum apoſtolorum principem intuentes ac venerantes, ipſamque ſanctam ſedem veluti matrem omnium fidelium & magiſtram re- D cognoſcentes, ad eam & præfatum concilium pro ſpirituali cibo & ſanæ doctrinæ veritate ſe veniſſe profeſſi ſunt: ob quam rem ipſi Deo noſtro iterum gratias multas retulimus. Sed quas in præfato divino opere moleſtias, quas impugnationes, quas denique perſecutiones, non quidem a Turcis & Sarracenis, ſed a vocatis Chriſtianis hucuſque paſſi fuerimus, horret animus commemorare. Refert beatus Hieronymus, quod ab Hadriani temporibus uſque ad imperium Conſtantini in loco reſurrectionis dominicæ ſimulacrum Jovis, & in crucis rupe ſtatua Veneris ex marmore a gentibus poſita colebantur, exiſtimantibus perſecutionis auctoribus tollere nobis fidem reſurre- E ctionis & crucis, ſi ſancta loca per idola polluiſſent.

Non diſſimile a Baſileenſibus illis hominibus perditiſſimis nobis & eccleſiæ Dei his diebus fieri contigit, niſi quod illud a paganis & verum Deum ignorantibus factum eſt, hoc ab his qui cognoverunt & oderunt. Et idcirco ſuperbia eorum, juxta prophetam, aſcendit ſemper, eo pericuLoſius, quo ſub reformationis ſpecie, quam in ſe ſemper horruerunt, venena diffundunt. Primum quidem poſtquam hi qui omnis ſcandali patratores Baſileæ fuerunt, Græcis in promiſſione defecerant, cum per ipſorum Græcorum & eccleſiæ orientalis oratores plane intelligerent, cariſſimum in Chriſto filium noſtrum Joannem Palæologum Romæorum imperatorem illuſtrem, & bonæ memoriæ Joſephum patriarcham Conſtantinopolitanum, reliquoſque tam prælatos, quam alios orientalis eccleſiæ, ad locum illum pro œcumenico concilio celebrando per noſtros legatos & præſidentes, alioſque ex præſtantioribus ibidem exiſtentibus, ad quos jus eligendi locum, juxta conventionem communi omnium ejuſdem concilii conſenſu firmatam, poſt graves ſuppoſitorum ejus diſſenſiones devolutum erat, legitime accedere velle; cumque etiam nos hanc ipſam loci electionem, ad ſupplicationem & inſtantiam maximam dictorum oratorum, in generali conſiſtorio Bononiæ confirmaſſe, & galeas & alia neceſſaria pro executione ipſius decreti conventionalis, & hujus ſanctiſſimæ unionis opere, multis laboribus & impenſis verſus Conſtantinopolim deſtinare percepiſſent, quoddam deteſtabile monitorium, ſeu citatorium, quo ſanctum hoc opus interciperent, contra nos & præfatos cardinales decernere auſi ſunt, illudque ad præfatos imperatorem & patriarcham Conſtantinopolitanum mittere, ut ipſos & omnes alios omnino a veniendo diverterent. Sciebant enim illos ad alium locum quam electum, ut præmittitur, nullo pacto venturos. Deinde cum prædictos imperatorem & patriarcham, ac reliquos pro ipſo ſanctiſſimæ unionis opere ad nos jam venire percepiſſent, alium impietatis laqueum huic tam divinæ rei injicere ſunt conati, dum quamdam ſacrilegam ſuſpenſionis ab adminiſtratione papatus aſſertam ſententiam contra nos protulerunt.

Poſtremo memorati ſcandalorum duces, numero quidem pauciſſimi, quorum plerique conditionis infirmæ & nominis, veræ pacis odioſiſſimis, iniquitatem ſuper iniquitatem apponentes, ut non intrarent in juſtitiam domini, dum Spiritus ſancti gratiam ipſorum Græcorum unione jam in nobis operari conſpicerent, a recta linea per anfractus erroris exorbitantes, prætenſam quamdam XVII. Kalendas Junii proxime præteriti ſeſſionem fecerunt, [a] in qua quibuſdam decretis, licet per unam tantum ex tribus obedientiis poſt receſſum Joannis XXIII. ſic in eadem obedientia nuncupati, Conſtantiæ ſchiſmate tunc vigente editis, inhærere ſe dicentes, tres propoſitiones, quas fidei veritates vocant, quaſi nos & omnes principes & prælatos, & alios fideles & devotos apoſtolicæ ſedis hæreticos facerent, protulerunt; quarum tenor ſequitur in hæc verba.

[a] Concil. Baſil. ſeſſ. 33.

Veritas de poteſtate concilii generalis univerſalem eccleſiam repræſentantis ſupra papam, & quemlibet alterum, declarata per Conſtantienſe & hoc Baſileenſe generalia concilia, eſt veritas fidei catholicæ.

Veritas hæc, quod papa concilium generale univerſalem eccleſiam repræſentans, actu legitime congregatum, ſuper declaratis in præfata veritate, aut aliquo eorum, ſine ejus conſenſu nullatenus auctoritative poteſt diſſolvere, aut ad aliud tempus prorogare, aut de loco ad locum transferre, eſt veritas fidei catholicæ.

Veritati-

ANNO CHRISTI 1439.

Veritatibus duabus prædictis pertinaciter repugnans, est censendus hæreticus

In hoc perniciosissimi dum suam malignitatem sub veritatis fidei fuco colorant, Constantiense concilium in [a] malum ac reprobum sensum, & a sana doctrina penitus alienum pertrahunt, ceterorum schismaticorum & hæreticorum falsam doctrinam sequentes, qui confictos errores & impia dogmata ex divinis scripturis & sanctis patribus perverse intellectis semper sibi edstruere moliuntur. Deinde avertentes penitus sensum suum, & declinantes oculos suos, ne viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum justorum, more Dioscori & damnatæ Ephesinæ [a] synodi ad quamdam venenatam execrabilemque assertæ declarationis seu privationis sententiam a dignitate & officio summi apostolatus inexpiabili quodam scelere processerunt [b], cujus tenorem omni piæ menti horribilem habere hic volumus pro sufficienter expresso: nihil omittentes, quantum in eis fuit, quin hoc incomparabile unionis bonum in totum everterent. O miseros & degeneres filios! O pravam & adulteram generationem! Quid hac impietate ac iniquitate crudelius, quid detestabilius, horribilius atque insanius excogitari poterat? Dixerant olim, nihil melius, gloriosius atque fructuosius hac sanctissima unione ab exordio nascentis ecclesiæ in populo Christiano visum vel auditum fuisse, neque expedire in re illa de loco contendendum fore, sed pro ea consequenda nedum hujus mundi substantiam, sed & corpus atque animam exponi debere, pro hac toto orbe clamantes, & ad id commoventes populum Christianum, veluti in suis decretis & epistolis plene continetur. Nunc vero tam furiose, tam impie, quantum in eis est, id idem persequuntur, ut ad illud Basileense latrocinium totius orbis dæmonia confluxisse videantur. Et licet illorum iniquitatem, sibi semper mentitam, omnipotens Deus hucusque prævalere non permiserit, cum tamen ad eam complendam usque ad abominationem desolationis in Dei ecclesia viribus omnibus studeant, nos qui sine gravissima Dei offensa ac imminenti periculo confusionis & abominationis in Dei ecclesia talia dissimulare nullo modo valemus, juxta pastoralis officii nostri debitum, multis etiam zelo Dei succensis nos ad hoc ipsum impellentibus, tantis malis obviare volentes, ac quantum in nobis est, optime & salubriter providere, execrabilemque impietatem ac pestem perniciosissimam a Dei ecclesia eliminare, prædecessorum nostrorum sequentes vestigia, qui, ut scribit sanctæ memoriæ Nicolaus papa, soliti sunt concilia etiam [c] universorum pontificum nequiter celebrata cassare, sicut in universali contigit synodo Ephesina secunda, quam beatissimus Leo papa submovit, & Chalcedonensem instituit, solemne & salubre declarationis decretum contra sacrilegos ipsos auctoritate apostolica in sacro Ferrariense [d] generali concilio xv. Kalendas Martii per nos editum, hoc sacro approbante concilio, innovamus. Per quod quidem inter alia omnes & singulos Basileæ sub prætensi concilii nomine, quod verius conventiculum esse diximus, contra translationem & declarationem nostras contravenientes, & illa scandalosa & nefaria præsumentes, etiamsi cardinalatus, patriarchali, archiepiscopali, episcopali, abbatiali, aut alia quavis dignitate ecclesiastica vel sæculari præfulgerent, excommunicationis, privationis dignitatum, beneficiorum & officiorum, ac inhabilitationis ad futura, pœnas in dictis nostris literis translationis contentas, ipso sacro Ferrariensi approbante concilio, incidisse declaravimus.

a Conciliabulum secundum Ephesinum, in quo sanctus Leo papa fuit damnatus a Dioscoro.

b Concil. Basil. sess. 34.

c Omnium scilicet aliorum episcoporum sine summi pontificis congregatorum auctoritate & communione, epist. 8. ad Michaelem imp. §. Quod autē in fine, & §. Quomodo, tom. 3. part. 1. sect. 2. conc. general. edition. Coloniens.

d Refertur supra part. 1. num. 30.

Decernentes etiam nunc & declarantes, quæcumque per dictos impios homines Basileæ existentes facta & attentata, de quibus in præfato nostro Ferrariensi decreto fit mentio, similiter omnia & singula per prædictos est post facta, gesta & attentata specialiter in duabus prætensis sessionibus, seu verius conspirationibus ultimo nominatis, ac quidquid ex eis, vel ex ea forsitan secutum sit, & in futurum sequi posset, tanquam ab impiis hominibus & nullam potestatem habentibus, sed a Deo abjectis & reprobatis, fuisse & esse nulla, cassa & irrita, & de facto præsumpta, ac nullius penitus effectus, roboris vel momenti.

Ipsasque propositiones superius descriptas, juxta pravum ipsorum Basileensium intellectum, quem facta demonstrant, veluti sacrosanctæ scripturæ & sanctorum patrum, & ipsius Constantiensis concilii sensui contrarium, nec non præfatam assertam declarationis seu privationis sententiam, cum omnibus inde secutis, & quæ in futurum sequi possent, tanquam impias & scandalosas, nec non in manifestam ecclesiæ Dei scissuram, ac omnis ecclesiastici ordinis & Christiani principatus confusionem tendentes, ipso sacro approbante concilio damnamus & reprobamus, ac damnatas & reprobatas nunciamus.

Damnat propositiones de potestate concilii supra papam.

Decernimus etiam & declaramus, omnes & singulos prædictos fuisse & esse schismaticos & hæreticos, & una pœnas in præfato Ferrariensi concilio declaratas, tanquam tales cum omnibus eorum fautoribus & defensoribus, cujuscumque status, conditionis & gradus ecclesiastici vel sæcularis extiterint, etiamsi cardinalatus, patriarchali, archiepiscopali, episcopali, abbatiali, aut alia quavis dignitate præfulgeant, ut cum prædictis Core, Dathan & Abiron meritam accipiant portionem, pœnis condignis omnino puniendos.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ innovationis, declarationis, damnationis & reprobationis, nunciationis, constitutionis & dispositionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Florentiæ in sessione publica synodali solemniter in ecclesia sanctæ Mariæ Novellæ celebrata, anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo trigesimonono, pridie Nonas Septembris, pontificatus nostri anno nono.

NOTÆ HORATII JUSTINIANI

AD CONSTITUTIONEM EUGENII IV.

Quæ incipit, Moyses, approbante concilio Florentino editam, in qua damnantur propositiones Basileensium de potestate concilii supra papam

1 *Per unam.*] Existentes in Basileensi concilio prætendebant, ut sess. 2. & 33. legitur, quod concilium esset supra papam.

Hujus prætensionis fundamentum erat decretum concilii Constantien. sess. 4. & 5. cujus hæc sunt verba.

Hæc

Hæc sancta synodus generale concilium faciens pro extirpatione præsentis schismatis & unione & reformatione ecclesiæ Dei in capite & in membris, ordinat, diffinit, decernit & declarat, ut sequitur.

Et primo declarat, quod ipsa potestatem a Christo habet immediate, cui quilibet cujuscumque status vel dignitatis, etiam papalis existat, obedire tenetur in his quæ pertinent ad fidem & extirpationem dicti schismatis, & reformationem dictæ ecclesiæ in capite & in membris.

Item declarat, quod quicumque cujuscumque status & dignitatis etiamsi papalis, qui mandatis, statutis, ordinationibus aut præceptis hujus sanctæ synodi & cujuscumque alterius concilii generalis legitime congregati super præmissis, seu ad ea pertinentibus, factis vel faciendis obedire contumaciter contempserit, nisi resipuerit, condignæ pœnitentiæ subjiciatur, & debite puniatur, etiam ad alia juris subsidia, si opus fuerit, recurrendo. Hæc ibi.

In hac autem constitutione Eugenius papa dicit I. hoc decretum concilii Constantiensis de potestate concilii supra papam fuisse conditum a sola obedientia Joannis XXIII. post ejus recessum a concilio.

Secundo docet, in malum ac reprobum sensum a Basileensibus pertrahi.

Quæ duo clarissima sunt, & ex actis concilii Constantiensis apparent, ac testatur hic ipse Eugenius, qui in minoribus constitutus Constantiæ in concilio præsens aderat, ut in suis constitutionibus supra relatis part. 1. num. 4. & 13. & qui pariter eidem concilio interfuit Turrecr. de ecclesia lib. 20. cap. 99.

Quoad primum enim sciendum est, quod concilium Constantiense in teterrimo illo trium pontificum schismate, videlicet Joannis XXIII. Gregorii XII. & Benedicti XIII. tria tempora habuit. Primum fuit, in quo sola obedientia Joannis XXIII. Constantiæ convenit, & tredecim priores sessiones ejusdem concilii habuit. Secundum in quo Gregorius XII. cum sua & ipse obedientia eidem concilio se adjunxit: sed non quasi a Joanne XXIII. prius, sed tanquam a se noviter convocato, ut in sess. 14. & ejus Bulla initio sessionis posita apparet. Tertium tempus fuit, quando obedientia Benedicti XIII. eidem concilio etiam ipsa se adjunxit, ut in sess. 20. 22. & 35. apparet, relicto obstinato Benedicto, contra quem post cōcilium tulit sententiam sess. 37.

Igitur decretum præfatum de potestate concilii supra papam conditum fuit a sola obedientia Joannis XXIII. nimirum in sess. 4. & 5 quando, ut dictum est, Gregorius XII. & reliquæ obedientiæ non adhuc se junxerant concilio, imo nec ipse Joannes XXIII. aderat: jam enim Constantia aufugerat, ut ex ipsis actis & sessionibus apparet, ac testatur Turrecremata, & dicit hic Eugenius. Unde doctissime concludit idem Turrecremata ubi supra his verbis: *Decreta de potestate concilii supra papam, quæ inducuntur, nullius sunt roboris vel momenti, quoniam in illorum determinatione non modo non intervenit universalis ecclesia, sed una obedientia tantum Joannis XXIII. sed etiam nec integre tota illa obedientia, quoniam plures patres doctissimi illius obedientiæ illis non præstiterunt consensum, imo nec ipse Joannes XXIII.* Turrecremata, qui subdit, Ioannem aufugisse Constantia, & tempore conditi decreti commoratum fuisse Schafhusæ: ex quibus infert, temerarium esse & scandalosum dicere, quod concilium solius obedientiæ Ioannis XXIII. esset generale: cujus dictum eo vel maxime verum est, quia potiora jura papatus (ut notum est) erant penes Gregorium XII. qui eidem concilio adhuc non consenserat, ut dictum est. Eadem dicit Rodericus de Azevalo, alias Calaguritanus, in dial. de schismate, qui manuscriptus extat in bibliotheca Vaticana num. 4002. fol. 33. Eamdem doctrinam optimis rationibus confirmat Andreas Duvallius doctor Sorbonicus super 2. 2. sancti Thomæ tract. de comparat. papæ & concilii, quæst. 7. ubi pio zelo commotus suos hortatur Gallos, *Ne diffinitionem hanc concilii Constantiensis, tanquam vere & proprie œcumenici, adeo pugnaciter urgeant.*

Statim vero occurrit prima objectio facta huic constitutioni Eugenii a Basileensibus in quadam eorum responsione synodali, quæ incipit, *Beatus Hieronymus*, quia damnationes hæresum Ioannis Vvicleff factæ fuerunt sess. 8. a sola obedientia Ioannis XXIII. sed & contra ipsum Ioannem XXIII. ab ejus sola obedientia lata fuit sententia privationis sess. 12. Unde si verum est quod diximus, sequeretur quod nec ista sententia privationis, nec damnationis hæresum essent ullius roboris.

Respondetur, quod Ioannes XXIII. sub juramento promiserat concilio Constantiensi a se convocato sess. 2. se renunciaturum papatui pro pace ecclesiæ ad tollendum schisma, si etiam alii renunciarent: cui promissioni declaravit ipsa ejus obedientia sess. 5. eum non stetisse aufugiendo, & alia faciendo, quæ huic renunciationi & evidenti ecclesiæ utilitati erant impedimento: deinde ut habetur sess. 11. ipse Ioannes XXIII. promisit se velle stare sententiæ concilii ab eo congregati, quam postmodum latam sess. 12. acceptavit, & suæ privationi acquievit & consensit, eamque tandem tres obedientiæ simul junctæ in concilio facto ipso approbarunt, ad novam electionem Martini V. deveniendo, qui propterea sess. 42. eamdem depositionem Ioannis XXIII. canonice factam dixit.

Quo vero ad damnationes hæresum Joannis Vvicleff, respondetur, quod robur fidei accipiunt a confirmatione summi pontificis Martini V. facta eodem sacro approbante concilio, ut in bulla, seu literis apostolicis quæ extant inter acta ultimæ sess. ejusdem concilii Constantiensis, in quibus literis omnes hæreses hæreticorum, ut jam fuerant in sessionibus concilii recensitæ, denuo recensentur & damnantur eodem approbante concilio.

Secunda objectio eorumdem Basileensium ibidem est, quia Martinus papa V. in præfatis literis apostolicis inter fidei interrogatoria & propositiones credendas ponit, ut credatur, *quod condemnationes errorum & hæresum Joannis Vvicleff, & Joannis Hus, & Hieronymi de Praga, factæ de personis & libris eorum per sacrum generale Constantiense concilium, fuerint juste & rite factæ.* Ergo summus pontifex agnoscit illud concilium, ut generale etiam in una sola obedientia Ioannis XXIII. nimirum) in illa sess. 8. in qua fuerunt damnati errores Ioannis Vvicleff, antequam concilio consentirent Gregorius XII. & Benedictus XIII. Item in alio interrogatorio ibidem dicit Martinus V. *Credendum esse & approbandum, quod in favorem fidei & salutem animarum, concilium Constantiense universalem ecclesiam repræsentans approbavit & approbat, condemnavit & condemnat*: ergo infertur iterum idem quod supra.

Respondetur ex Cajetano opusculo de potestate papæ & concilii cap. 8. *quod congregatio Constantiensis incboavit primo in obedientia Joannis XXIII. & deinde iterum in conjunctione obedientiæ Gregorii XII. & tertio in conjunctione obedientiæ Benedicti XIII. consummata est, & post electionem Martini V. in eodem concilio præsidentis auctorizata: & ab hoc nobiliori & certiori statu nuncupative in quolibet statu concilium generale vocatur a papa nominibus utendo ut plures absque veritatis offensa: imo ut insinuaret pontifex, quod ab hoc ultimo statu concilium appellabat generale, præfato interrogatorio fidei præterito conjunxit præsens, quod concilium approbavit & approbat, condemnavit & condemnat.*

Tertia objectio eorumdem Basileensium, ubi supra, & in eorum epistola synodali quæ incipit, Grande periculum, est, quia in iisdem literis approbationis Martini V. dicit, *esse credendum, quod generale concilium Constantiense approbavit & approbat in favorem fidei & salutem animarum, & condemnandum quod condemnavit & condemnat, ut fidei & bonis moribus contrarium.* Loquens etiam (inquiunt Basileenses) *de illis quæ circa principium ipsius concilii Constantiensis diffinita & approbata sunt, sicut præfatæ literæ indicant, quæ expressam mentionem faciunt de declaratione facta circa principium ipsius concilii super communione sub utraque specie, & de condemnatione errorum & personarum eorumdem Joannis Vvicleffi & Hus.* Hæc Basileenses.

Respondetur, quod approbatio pontificia refertur quidem ad ea quæ etiam initio concilii a sola obedientia Ioannis XXIII. gesta sunt, sed respectu hæreticorum & hæresum Ioannis Vicleffi & aliorum, nimirum post session. 4. & 5. quibus continetur decretum potestatis concilii de quo agimus, & incipiendo a sess. 8. in qua primo fuerunt damnati articuli Ioannis Vvicleffi, & de communione sub utraque specie sess. 13. & reliqui deinceps.

Confirmatur primo hæc responsio ex verbis Martini V. in præfatis literis prope initium, scilicet: *Proinde synodus præfata ad Dei gloriam, ipsiusque catholicæ fidei ac Christianæ religionis conservationem, & animarum salutem & præservationem, eosdem Joannem Vvicleff, & Joannem Hus, &* Hieronymum *de Praga, qui inter cetera de sacro eucharistiæ sacramento aliter quam sancta Romana ecclesia credit & prædicat*, &c. Et paulo infra, nec non postea in interrogatoriis fidei, semper se restringit ad hæreses & hæreticos damnatos in concilio, quorum articulos eodem prorsus modo quo fuerant inserti & damnati in sessionibus concilii, inserit & damnat.

Confirmatur secundo ex eo, quod illis interrogatoriis dicit pontifex esse interrogandos eos qui erant suspecti de professione articulorum & hæresum præfatorum hæreticorum: ergo ad illos articulos refertur ejusdem pontificis approbatio vel damnatio.

Confirmatur tertio, quia in præfatis literis apostolicis Martinus V. nullam approbationem, nec mentionem facit de præfato decreto potestatis concilii supra papam, imo

imo potius decretum penitus contrarium firmatum est eodem approbante concilio ab eodem pontifice. Etenim inter alia interrogatoria fidei hæc ibi leguntur: *Quod beatus Petrus fuerit vicarius Christi, habens potestatem ligandi & solvendi super terram.* Item, *quod papa canonice electus qui pro tempore fuerit, ejus nomine expresso, sit successor beati Petri, habens supremam potestatem in ecclesia Dei.* Hæc ibi. Certissimum est autem, ut optime infert Turrecremata ubi supra, *quod hi duo articuli; de potestate papæ non possunt simul stare cum illo decreto de superioritate concilii, quoniam ut habetur c. Inferior dist. 21. non potest quisquam, qui inferioris auctoritatis est, eum qui majoris est, propriis subjicere diffinitionibus.*

Quarta objectio eorumdem Basileensium in præfata responsione synodali & in alia epistola synodali, quæ incipit, *Grande periculum*, his verbis ab eis concipitur: *Martinus papa V. approbante concilio Constantiensi, universis episcopis & inquisitoribus mandavit per literas suas continentes, quod est de necessitate salutis credere generale concilium habere supremam auctoritatem in ecclesia.* Ergo inferunt ipsi Basileenses: concilium est supra papam.

Respondetur, quod hæc verba formalia quæ adducunt Basileenses, non leguntur in præfatis literis apostolicis Martini V. in fine concilii Constantiensis, sed articulus 41. Joannis Wicleffi sic ibi legitur: *Non est de necessitate salutis, credere Romanam ecclesiam esse supremam inter alias ecclesias.* Hanc propositionem & articulum his verbis damnavit concilium Constantiense sess. 8. insertis in præfatis literis apostolicis: *Error, si per Romanam ecclesiam intelligat universalem ecclesiam, aut concilium generale, aut pro quanto negaret primatum summi pontificis super alias ecclesias particulares.* Hæc ibi. In quibus verbis non accipitur ecclesia universalis, aut generale concilium seorsim a papa, ut interpretantur Basileenses. Quomodo enim posset intelligi nomine Romanæ ecclesiæ, si ejus capiti non jungeretur? Et secundum hunc sensum, nulla potestas concilii supra papam, sed corporis subjectio ad caput demonstratur. Et hic est verus & germanus sensus concilii Constantiensis, nimirum contra dictum articulum & errorem Joannis Wicleffi & Joannis Hus ibidem, negantium caput visibile in ecclesia Dei: & sic uterque eorum constituebat ecclesiam acephalam. Quod si Basileenses contendant comparationem esse inter generale concilium & ecclesiam Romanam secluso capite Romano pontifice, nihil ex ea comparatione concluditur contra papæ potestatem.

Ceterum ipsum concilium Constantiense in præfatis verbis subinfert primatum papæ super omnes alias ecclesias particulares, quod *dictum concilii* approbavit quidem Martinus V. ibidem. Sed cum sit sermo affirmativus de primatu super particulares ecclesias, & non negativus de primatu super universalem ecclesiam, ideo hunc sensum non excludit, ut inquit Cajetanus. imo cum explicans & amplians summus pontifex, facto eodem approbante concilio, ibidem in interrogatoriis declaravit. *Quod beatus Petrus fuit vicarius Christi, habens potestatem ligandi & solvendi super terram, & quod papa canonice electus qui pro tempore fuerit, ejus proprio nomine expresso, sit successor beati Petri, habens supremam potestatem in ecclesia Dei.* Quæ declarationes & interrogatoria tendunt in destructionem prædictorum articulorum & hæresum, ac etiam alterius articuli septimi Joannis Hus negantis, Petrum esse vel fuisse caput ecclesiæ catholicæ. Itaque verbum, *primatus*, appositum ubi supra a concilio, explicavit & ampliavit papa, eodem approbante concilio, per verbum *potestatem*: & verba, *super alias ecclesias particulares*, explicavit & ampliavit per verba, *super ecclesiam Dei.* Concilium enim expresserat solum de ecclesiis particularibus, ut per eadem verba damnaret hæresim & articulum undecimum Joannis Hus dicentis, non oportere credere, *quod Romanus pontifex sit caput cujuscumque particularis ecclesiæ.* Vide Cajetanum in cit. opusc. cap. 9. & Gravinam de catholic. præscript. tom. 4. part. 2. disput. 1. art. ultimo, dub. 1. ad argumenta tertiæ classis fol. mihi 293.

Quinta objectio nullibi fit a Basileensibus, sed eam faciunt catholici, ut nil intactum relinquant, atque optime dissolvunt, ut dicemus. Objiciunt itaque, quod Martinus V. sess. 45. & ultima, omnia & singula determinata, conclusa & decreta in materiis fidei, conciliariter per concilium Constantiense approbavit. Ergo intelligitur etiam approbatum decretum de potestate concilii supra papam, præsertim quia in sess. 5. ante lectionem & publicationem dicti decreti hæc leguntur: *Capitula per modum constitutionum synodalium, prius per singulas quatuor nationes conclusa & deliberata.* Hæc ibi.

Ut igitur respondeamus, observanda est occasio, qua Martinus V. protulit illam approbationem generalem. Itaque in præfata sess. 45. & ultima, hæc leguntur: *Ambassiatores serenissimi principis Uladislai Poloniæ regis, & illustrissimi principis domini Alexandrini, alias Vuitoldi magni ducis Lituaniæ, petierunt nomine dictorum dominorum quemdam libellum cujusdam fratris Joannis Falkemberg, notorie crudelissimos errores & hæreses, ut dixerunt, continentem, rite damnatum tanquam hæreticum per deputatos in causa fidei, ac etiam per omnes nationes concilii, ac per collegium cardinalium, prout dixerunt constare publicis instrumentis in sessione publica per sacrum concilium damnari seu publice damnatum pronunciari, antequam præsens concilium dissolveretur, sanctissimo domino nostro papa humiliter supplicarunt: alioquin nomine quo supra protestabantur de gravamine & de appellando ad futurum concilium: quibus sic factis, sanctissimus dominus noster papa dixit respondendo ad prædicta: Quod omnia & singula determinata, conclusa & decreta in materiis fidei per præsens concilium conciliariter, tenere & inviolabiliter observare volebat, & nunquam contraire quoquo modo. Ipsaque sic conciliariter facta approbat & ratificat, & non aliter, nec alio modo.* Hæc ibi. Ex quibus apparet, ut etiam colligitur ex his quæ refert Joannes le Jau de pontificis auctoritate libro tertio, folio mihi 412. pontificem noluisse approbare vel damnare approbata vel damnata privatim per nationes concilii, sed ea tantum quæ conciliariter in publicis sessionibus fuerant approbata vel damnata. Itaque responsio summi pontificis, quamvis generalis (ut in alio sensu observat Cajetanus citato opusculo de potestate papæ & concilii cap. 8.) referenda & restringenda est ad interrogationem & protestationem ambassiatorum, nimirum ad approbationem vel damnationem in materiis fidei contra hæreses tunc insurgentes & damnatas in concilio conciliariter, & non ad alias materias: & propterea subsecutæ sunt illæ literæ apostolicæ de damnatione articulorum & hæresum Joannis Vvicleffi, Joannis Hus & Hieronymi de Praga, de quibus supra diximus, ut notat Cajetanus ubi supra.

Confirmatur primo hæc responsio, quia in actis concilii Constantiensis prima mentio de materiis fidei & deputationes commissariorum contra hæreses fit in sess. sexta: & in sess. octava damnantur hæreses Joannis Vvicleffi: unde ab his sessionibus sumendum est initium decretorum fidei, quæ in hac generali approbatione approbavit Martinus V. & sic post decretum illud potestatis concilii supra papam factum in sessionibus 4. & 5.

Confirmatur secundo, quia ideo Martinus papa (ut observant Cajetanus ubi supra, Bellarm. de concil. lib. 2. cap. 19. & alii fere omnes infra citandi) addit in approbatione verba illa, *conciliariter, & non aliter, nec alio modo*: nimirum quia ea tantum voluit approbare, quæ in concilio conciliariter, prævio scilicet diligenti examine & inquisitione more conciliorum, fuerant approbata vel damnata, nimirum a sess. 8. & deinceps, ut dictum est.

Confirmatur tertio, quia ut observat Turrecremata de ecclesia lib. 2. cap. 99. ipsum concilium Constantiense post unionem trium obedientiarum, nempe in sess. 40. ab eo decreto recessisse, vel certe nec in mente illud habuisse existimandum est. Etenim in dicta sess. 40. decernit, quod futurus pontifex cum hoc sacro concilio, vel deputandis ab eo, debeat reformare ecclesiam in capite & in membris: ex quibus apparet, quod non sibi hæc munia arrogabat concilium per illud decretum quintæ sessionis de potestate concilii supra papam.

Confirmatur quarto, quia nec ipsi Basileenses in ulla sessione, seu responsione vel epistola synodali, fecerunt unquam mentionem aut vim in ista generali approbatione Martini V. nimirum quia notissimum erat, illam responsionem factam ambassiatoribus, referri & restringi ad instantiam eorum de damnationibus hæreticorum & hæresum in eodem concilio, ut dictum.

Confirmatur quinto, quia tantum abest ut hoc decretum confirmaverit Martinus quintus, ut potius in fine concilii & eodem approbante concilio in præfatis literis apostolicis infirmaverit & reprobaverit illis interrogatoriis fidei: *Quod beatus Petrus fuerit Christi vicarius, habens potestatem ligandi & solvendi super terram.* Item: *quod papa canonice electus, qui pro tempore fuerit, ejus etiam proprio nomine expresso, sit successor beati Petri, habens supremam potestatem in ecclesia Dei*: de quibus supra diximus.

2. *Malum.*] Secundum quod docet in hac constitutione Eugenius, est, quod dato & non concesso, quod illud decretum Constantiense & ab initio fuerit legitime conditum, & postea a Martino V. approbatum, adhuc tamen in malum ac reprobum sensum a Basileensibus

ANNO CHRISTI 1439.

sibus pertrahitur. Etenim decretum illud in sess. 4. & 5. concilii Constantiensis supra relatum facit quidem pro Constantiensi & quocumque alio concilio generali legitime congregato, sed limitative & restrictive, nam dicit: *In his quæ pertinent ad fidem & extirpationem schismatis*, & iterum replicat illa verba, *Super præmissis, seu ad ea pertinentibus*. Propterea illa etiam verba de reformatione ecclesiæ in capite & in membris, ut optime ait Gravina ubi supra fol. mihi 280. non intelliguntur de reformatione quacumque universali & indefinita, sed de restrictiva tantum ad casus illos contingentes ex hæresis vel schismatis occasione: *Concilium enim congregatum in casu schismatis non habet immediate potestatem a Christo ad ordinandam universalem ecclesiam, sed ad providendum illi casui tunc occurrenti*, ut ait Cajetanus citato opusc. cap. 16. Itaque secundum subjectam materiam ejus temporis & occasionis loquitur & decernit concilium Constantiense. *Quando*, ut ait Turrecremata ubi supra, *non est in ecclesia unus pastor totius ecclesiæ indubitatus*, cap. *Si duo*, dist. 79. Et Cajetanus opusc. cit. cap. 8. sic ait: *Qui nescitur legitime electus papa, tanquam non papa obedire tenetur*. Et cap. 16. hæc repetit: *Quando papa unus vel plures incerta electione laborant, ut contigisse dicitur in magno schismate Urbani VI. & aliorum, tunc ne perplexa sit ecclesia, illa membra ecclesiæ quæ inveniuntur, potestatem habent judicandi verum, si potest sciri; & si sciri nequit, providendi, quod electores in unum eorum vel alium conveniant: & si certi electores nescirentur, cum electio ad ecclesiam devoluta sit ex ipso electorum defectu, concilium sic imperfectum eliget, ut in concilio Constantiensi factum videtur in electione Martini V.* Hæc Cajetanus. Bellarminus etiam de concilio libro secundo capite 19. hæc habet: *Dubius papa habetur pro non papa, & proinde habere super illum potestatem, non est habere potestatem in papam*. Eadem habet Andreas Duvallius Doctor Soroonicus in 2. 2. sancti Thomæ sub titulo de comparatione summi pontificis & concilii, quæstione 7. his verbis: *concilium certum incerto & dubio pontifice est superius, eumque potest & debet deponere, si de alterius jure magis constet, aut saltem aliquem de novo eligere, ut in concilio Constantiensi factum est*. (& infra) *Concilium Constantiense diffinit, concilium esse superius pontifice dubio & incerto, quod accidit, quando schismate laborat & vexatur ecclesia, & jura contendentium omni ex parte sunt dubia: tunc enim nemo dubitat, quod in ecclesia sit potestas ad dubios illos pontifices, vel alterum eorum deponendum, aut aliquem in eorum locum sufficiendum*. Hæc Duvallius. Verba igitur decreti limitativa & restrictiva in his quæ pertinent ad extirpationem schismatis, sunt clara.

Et eodem modo sunt intelligenda eadem verba circa particulam illam, *In his quæ pertinent ad fidem*. Ad fidem enim reducitur declarare in schismate plurium pontificum, quis eorum sit papa, & utrum hic vel alius, seu alii deponere & abdicare debeant vel teneantur. Etenim ad fidem pertinet, ut legitur in interrogatoriis fidei in præfatis literis apostolicis Martini papæ V. *Quod papa canonice electus, ejus etiam proprio nomine expresso, sit successor beati Petri, & habeat potestatem supremam in ecclesia Dei*. Propterea in præfato decreto Constantiensi dicitur, *Quod obedire tenetur in his, quæ pertinent ad fidem & extirpationem schismatis*. Non dicitur *credere*, sed *obedire*. Quamvis enim hæc duo verba ad fidem pertineant, tamen verbum *obedire* magis explicat sensum concilii, in casu scilicet schismatis, quod obedire teneatur in causa fidei, nimirum utrum ipse, vel alius, vel de novo electus sit legitimus papa.

Aliam etiam expositionem verborum illorum, *In his quæ pertinent ad fidem*, secutus est Gravina ubi supra fol. mihi 280. quam dederunt ipsi Basileenses in eorum responsione synodali quæ incipit, *Cogitanti*, his verbis: *Probat hoc etiam diffinitio universalis ecclesiæ, quæ non potest errare, ita diffinientis in concilio Constantiensi, quod peccata pontificum circa fidem & schismata*, &c. Hæc ibi Basileenses, quæ sano modo intelligenda sunt, de papa scilicet ut privata persona: quamvis hunc etiam casum nunquam contigisse saniores & pii, ex quibus Baronius in suis annalibus, & de posterioribus temporibus, Bellarminus de Roman. pontif. lib. 4. cap. 6. & seqq. & alii defendunt.

Ceterum de convocatione concilii in his casibus, quodque concilii potestas in casu hæresis vel schismatis sit ministerialis & declarativa, depositio autem ab ipso Christo, sicut & electio est ab hominibus, sed jurisdictio papalis a Christo, quia non est hic locus de his agendi, vide Cajetanum cit. opusc. cap. 16. & 21. Suarez de fide disp. 10. sect. 6. Gravinam ubi supra fol. mihi 297.

Igitur Basileenses sentientes sibi contrarium Eugenium summum pontificem, in malum ac reprobum sensum, ut hic ait idem Eugenius, pertrahentes verba decreti Constantiensis, prætendebant auctoritatem suam supra Romanum pontificem, quamvis certum & indubitatum, extendere, eumque sibi subjicere vigore decreti Constantiensis limitati & restricti ad casus schismatis; & de tempore schismatis & incertorum pontificum, trahere sensum decreti ad tempus unius certi & indubitati universalis ecclesiæ pastoris, quem, ut dicit Martinus quintus, eodem concilio Constantiensi approbante, in præfatis literis apostolicis, *Credere & venerari unusquisque Christianus tenetur, ejus etiam proprio nomine expresso, ut verum successorem beati Petri, & habentem supremam potestatem in ecclesia Dei*.

Imo non solum Basileenses in malum ac reprobum sensum pertraxerunt verba decreti, sed etiam superimposuerunt illum speciosum titulum: Veritas fidei catholicæ: ut patet sessione trigesimatertia concilii Basileensis, & addiderunt: quod papa non possit concilium generale dissolvere, prorogare, aut transferre, quæ & de pontifice certo, unico & indubitato intelligebant: agebant enim contra dissolutionem & translationem eorum concilii factam ab Eugenio. Propterea dicit Eugenius in hac constitutione, eos pertrahere verba decreti Constantiensis in pravum sensum, quem facta demonstrant. Tertio denique addiderunt damnationem, declarando hæreticos contrarium sentientes; unde merito contra eosdem hanc constitutionem sacro Florentino approbante concilio edidit Eugenius, damnans eos & ab eis assertas veritates, verius falsitates.

Nec est quod Basileenses sessione 38. & in præfata eorum responsione synodali, quæ incipit: *Beatus Hieronymus*, mirentur & conquerantur, cur in hac sua constitutione Eugenius non explicaverit, in quem malum ac reprobum sensum ipsi pertraherent verba decreti Constantiensis: manifeste enim id apparebat tam ex fine & causa conditi decreti Constantiensis, quam ex verbis limitatis & restrictivis ejusdem decreti, ut supra diximus, in casu scilicet schismatis; ac etiam ex additionibus ab ipsis Basileensibus factis, ut dictum est. Propterea Eugenio satis fuit hæc innuere supradictis verbis, nimirum *juxta pravum ipsorum Basileensium sensum, quem facta demonstrant*: dum scilicet rebellantes ab obedientia summi pontificis, judicant & damnant primam sedem a nemine judicandam, ac certum & indubitatum pontificem, prætextu decreti Constantiensis concilii, quod apertis verbis solum loquitur in casu dubii & incerti pontificis, quando scilicet plurium inter se pontificum schismate laborat ecclesia Dei, ut supra dictum est.

Verum nec erat summi pontificis officium commentaria edere, sed legem pœnalem contra rebelles & inobedientes condere, ac sententiam ferre.

Alias etiam explicationes ejusdem decreti Constantiensis, & responsiones ad objectiones præfatas, optimas illas quidem videre est apud præfatos auctores, & quos ipsi adducunt.

Et juxta præfatas interpretationes Pius II. in sua epistola retractationis ad scholam Coloniensem, vocat concilium Constantiense generale concilium, ab ultimo scilicet ejus statu, ut supra diximus; atque in ea pluribus sacræ scripturæ locis & rationibus adductis ad probandam supremam papæ potestatem in ecclesia Dei, ejusque auctoritatem congregandi & dissolvendi generalia concilia: demum circa potestatem concilii subdit limitationem & restrictionem, de quibus supra, dicens: *Quod stante Romano indubitato præsule, ex quo tanquam ex capite omnis desluit in membra potestas, pro nullo habendum sit concilium, quod absque illius auctoritate convenerit*. Sed de his satis pro instituto.

Hoc solum addendum hic censeo, quod quamvis supradicta de potestate papæ sint verissima, & quamvis in concilio Lateranensi sub Leone X. sessione undecima, declaratum sit, solum Romanum pontificem pro tempore existentem, tanquam super omnia concilia auctoritatem habentem, conciliorum indicendorum, transferendorum & dissolvendorum plenum jus & potestatem habere: nihilo minus quia nonnulli ajunt, vel non diffiniri, ut de fide tenendum, vel tantum agi de potestate indicendi, transferendi & dissolvendi, ideo his & aliis rationibus propositionem hanc, quod concilium sit supra papam, non ut hæreticam, sed solum ut temerariam damnandam dixerunt, inter alios Bellarminus de concil. libro secundo, capite decimo septimo, Bannes 2. 2. quæstione prima, articulo 10. dub. 2. Duvallius doctor Sorbonicus ubi supra de comparatione pontificis & concilii, ait: *Non esse temerariam in ratione opinionis, a temeritate tamen inobedientiæ vix posse salvari, quia fovet inobedientiam, & dissidia multa magnosque tumultus in ec-*

ANNO CHRISTI 1439.

in ecclesia semper excitavit. Hæc Duvallius vir doctissimus, (A) qui pro Christiana erga patriam pietate ibidem quæstione 8. & 11. constantissime testatur, & orbem certiorem reddit doctor ipse Sorbonicus, falso divulgari, quod pro sententia potestatis concilii supra papam, Sorbona Parisiensis schola juramentum exigat a suis: ubi etiam demonstrat non id inferri ex juramento ejusdem scholæ in articulis contra Lutherum tempore Francisci primi Galliæ regis editis, & ibidem in tractatu de suprema pontificis potestate part. 1. in anteloquio quæst. 3. palam facit, male nonnullos hac nostra ætate sibi aliisque persuadere, *Quod Gallia quasi Palladium veneretur Basileense concilium, cum illud potius quasi Trojanum equum aut Sejanum habeat.* Ubi & de pragmatica sanctione Caroli VII. Francorum regis, deque conciliabulo Bituricensi optime disserit.

Jam vero quam censuram mereatur opinio illa potestatis concilii supra papam, attenta constitutione Eugenii, approbante concilio Florentino condita, quam præfati doctores non adducunt, patet in ea. (B)

Num. III. HOC *eodem anno 1439. quo perfecta fuit unio Græcorum cum apostolica sede in hoc Florentino concilio, ac etiam in eodem condita præfata constitutio de potestate papæ, subsecuta est unio Armenorum cum eadem Romana ecclesia, de qua hæc ait Græcus scriptor in fine sessionum.*

Post aliquot dies venerunt ex Armenia apocrisarii patriarchæ Armeniorum virtute præstantes viri, quærentes & ipsi unionem fideique rectitudinem: qui etiam beatissimum papam venerati, viserunt imperatorem, consiliumque suum & animum de conficienda cum ecclesia catholica (C) unione exposuerunt, petentes, ut ferret auxilium, & prudentia sua juvaret. Imperator autem respondit, multum sibi placere eorum studium, & gratum fore, si accesserint ad orthodoxam fidem & catholicam ecclesiam; & precari Deum pro dirigenda eorum unione, quæ si fieret, se quoque promisit ad negotium quodlibet, & quidquid illis opus fuerit, adjutorem. His dictis, recesserunt Armenii; nos vero Florentia exeuntes, Venetias petivimus, & inde rursus domum rediimus.

De hac eadem unione hæc narrat Patricius in præfato compendio sessionis trigesimæ septimæ.

Advenientibus Armenorum legatis, & illorum intellectis erroribus circa fidei nostræ puritatem, (D) per multos dies eorum sententias discuti, & per viros sacræ doctrinæ peritissimos confutari, aperirique veras & catholicas jussit Eugenius pontifex: inde publica sessione celebrata 10. Kalendas Decembris solemni more, quod ab eis profitendum esset, præscripsit.

Quid autem præscripserit, & quale fuerit Eugenii decretum, approbante synodo Armenis traditum, una cum eorumdem literis, sic describit Andreas de sancta Cruce in fine collationum, de quibus supra.

Mandatum oratorum Armeniæ, ac decreti formam huic operi Græcorum subjungere volui, ut liquide cunctis innotescant fructus hujus concilii. Ex quo enim præmissa cum Græcis termi- (E) nata fuerunt usque ad octavam Novembris, non minus religiose acuteve quam cum Græcis relatum est, cum Armenis etiam de fidei sacramentis certatum est: quales autem fuerint, ex decreti continentia quisque qui sapit, clare percipit. Eorum igitur potestas, qui legationis Armenorum fungebantur officio, hujus formæ ex itit.

Potestas [a] *Armenorum oratorum ab eorum Patriarcha deputatorum.*

CONSTANTINUS servus servorum domini nostri Jesu Christi, cum gratia Dei constitutus patriarcha [b] Vagarsabath, scribo literam hanc magnificæ civitati Caffæ. Mitto meam benedictionem omni populo habitanti Caffæ. Filii mei fideles, quasi glorians scribo vobis, scilicet filio meo [c] Vertebet [d] Sarchis, qui sedet in sede personæ meæ in Caffa, & archiepiscopo filio meo primogenito, & omnibus sacerdotibus sanctis, Stephano, Moysi, & omnibus aliis, & nobilibus civibus Caffæ, scilicet Amurbeth, Cevalcal Chici, Arnurbert Olbei, Aroniton Andreæ, & omnibus aliis burgensibus cum virtute Spiritus sancti, scribo literam hanc, dans vobis benedictionem & salutationem. Benedictio sanctæ crucis & sancti Gregorii sit super vos a sede sanctitatis nostræ. Deus per suam misericordiam liberet vos ab omnibus tentationibus diaboli, tam in spiritualibus & temporalibus, Deus augeat filios & filias & bona vestra.

Sciatis vos, filii mei carissimi, scilicet filius meus Sarchis Vertebet, & vos sacerdotes & burgenses noveritis, quod episcopus Emanensius venit ad nos, & portavit literas vestras de Caffa, & etiam vicarii summi pontificis, & etiam literam domini consulis legimus & lætati sumus, quia scripseratis de unione ecclesiæ Romanæ, postquam audivi, regratiatus fui Deo; ex gratia Spiritus sancti est, quod istud opus est inchoatum, convenit Christianis habere unitatem & concordiam: ego cum plenaria potestate dedi auctoritatem Sarchis Vertebet, qui est loco personæ meæ, & Marco Vertebet, & Thomæ Vertebet, & Joachim episcopo Pere, ut eant ad synodum, & Spiritus sanctus illustret eos, & per virtutem Spiritus sancti, sicut sanctus Silvester & sanctus [e] Gregorius fuerunt concordes, ita Deus concordet nos in pace & amore & unione, & sicut Constantinus imperator, & [f] Tartach imperator noster inter se habuerunt concordiam & pacta, ita & vos etiam confirmate acta eorum ad unitatem, & ad facta istorum imperatorum nos inclinamus; modo etiam quidquid Spiritus sanctus illustraverit sanctam synodum, prompti sumus ei obedire.

Scripta 25. mensis Julii, anno domini 1438.

Litera Pauli [g] *Imperialis consulis & regentis civitatis Caffæ & totius maris Majoris, imperii Gazariæ, ad summum pontificem.*

ETSI hæc gentis Armenæ reductio multis ante temporibus tentata esset, sanctissime & beatissime pater, verebar attamen tantam rem & tam arduam aggredi, in qua vires ingenii mei vix sufficere posse arbitrabar: statueramque potius subsistere, quam per vias incognitas ambulare: sed tua sanctitate confisus, cujus merita exposcunt, ut sub ejus vexillo singulare & perspicuum sidus eluceat, gaudeatque sancta mater ecclesia, ut in hoc tuo tempore unionis & sanctitatis novis fulgoribus illustretur:

ANNO CHRISTI 1439.

Num IV.

[a] De Armenorũ natione, regionibus & ritu, vide Thom. Carmelit. de procur. sal. omn gent. lib. 7. cap. 19

[b] *Id est* civitatis hujus nominis Armeno vocabulo, in qua residet patriarcha.

[c] Doctori, quod & in sequentibus observa.

[d] Sergio.

[e] Gregorius, quẽ Armeni illuminatorem vocant, ut in historia unionis Tyridatis regis Armenorum, ac in hist. ejusdem S. Greg. archiep. illuminatoris Armeniæ in mſ. cod Vat. de quo etiã fit mentio in martyrol. Rom. die 30. Septemb. floruit, ut ibi Baron. in notis tẽpore Constantini magni imp. & S. Silvestri papæ.

[f] Tyridates, qui ad fidem conversus, Constantinum imp. de sua conversione lætatũ adiit. Niceph. lib. 8. cap. 35. in fine.

Num. V.

[g] Nobilis familia Januensis reip pro qua cõsulatu & regimine fungebatur Paulus Imperialis in Caffa, olim Theodosia, & in Gazariç imperio, olim Taurica Chersoneso. Erant sub ejusdẽ reipublicæ dominio aliæ etiam regiones & orientis insulæ, inter quas & Chios, quam a præfata repub. primum, demũ ab imperatoribus, Justiniana nobilis Januẽsis familia, pleno ac perpetuo jure obtinuit, in qua & ego ejusdem familiæ natus sum. Jam vero occulto Dei judicio Turcæ subjacent.

tur: suscepi vires & animum, adhortatus meipsum, & rem ipsam amplecti institui maxima cum solicitudine & opera, in qua diabolico instinctu & variis tentationibus præcedentibus multiplices stimulos perpessi sumus; ita ut cuncta quasi nostro voto adversantia fuerint, & de tentata opera plerumque desperavimus: tamen cooperante illo summo rerum opifice, ac tuam sanctitatem propitius respiciente, sub qua datum est unitatem fidei sigillari, bonum & perfectum exitum sortiti sumus, & cum sudore ac maximis vigiliis hoc tantum opus per cuncta sæcula ex hominum memoria non delendum tuæ sanctitati dedicavimus.

Gaudeo, pater beatissime, hanc unitatem temporibus tuæ sanctitatis suscitatam, quæ tuorum prædecessorum tempore obdormierat. Quid enim potuit beatius accidere, ac Deo & toti populo Christiano acceptius, quam hæc singularis reductio Armenorum? Sed advertendum est, propter tuam sanctimoniam summis laboribus & incommodis, quibus circumventus fuisti, esse concessum, ut videant qui ecclesiam persequuntur, non esse humana ista opera tua, sed divina magis, atque ex Deo manantia. Ego enim dum summum rerum auctorem ad te oculos direxisse cognovi, teque in reservatam beatitudinem & gloriam constituisse, ausus sum tuorum servitiorum cupere fieri particeps, & tuæ sanctitatis fiducia confisus, apud eamdem non dubito illam tuam Romanam senatoriam dignitatem impetrare, quam impræsentiarum humiliter posco & requiro, non tantum pro meritis meis, pro quibus & majoribus summo Deo & sanctitati tuæ, quæ vices ejus in terris gerit, obnoxius sum; sed ut aperte intueantur qui cultum veræ religionis colunt, præmia bonos & Christicolas fideles manere, & tali ac simili spe ceteri provocentur ad sanctæ Romanæ ecclesiæ augmentum ac favorem. Accipe igitur, sanctissime pater, Armenorum, quos ad pedes tuæ sanctitatis mittimus cum amplo sui patriarchæ & universalis eorumdem nationis mandato ac bailia, ita ut majorem concedi nullo pacto posse intelligamus: quam regratiari fecimus, & tuæ sanctitati transmittere opportunum esse arbitrati sumus. Hos enim conducit vicarius frater Jacobus, qui sicut hujus tanti luminis & reductionis fuit principalis coadjutor, opportunum fuit, ut sit & ipse conductor. Nam corda ipsorum Armenorum ita in manibus habet, quod nusquam absque ipso accedere possent. Hic enim vir devotus explicabit cetera latius sanctitati tuæ, quæ ego, in inepta oratione sanctissimas aures tuas offenderem, prætermittam.

In reliquis episcopatum hujus civitatis tangentibus, quæ sanctitas tua literis mandavit, executioni tradidi; & si prædictus vicarius tuus & ego in aliquibus subsistere decrevimus, bona causa moti id egimus, expectantes deinceps in ipso negotio, quod tua sanctitas jusserit faciendum. Valeat tua sanctitas felix, ad cujus pedes humillime me commendo.

Ex Caffa die 1. Decembris, anno domini 1438.

Ejusdem sanctitatis ad genua provolutus Paulus Imperialis consul Caffæ, & totius maris Majoris imperii Gazariæ.

Quid vero Paulus Imperialis in gratiam religiosi obsequii & reductionis Armenorum, ea reductione peracta, ab apostolica sede obtinuerit, habetur in sequentibus literis Eugenii ad eumdem Paulum.

Eugenius, &c. Dilecto filio nobili viro Paulo Imperiali civi Januensi scutifero nostro honoris & comiti palatino salutem, &c.

Laudata nobis a fide dignis virtus tua, & exhibitæ tum alias, tum proximis temporibus in maximo Christianæ fidei negotio, & unionis Græcorum & Armenorum faciendæ atque conservandæ, operationes tuæ nos inducunt, ut te ac per te descendentes ac posteros tuos specialibus gratiis & favoribus prosequamur. Volentes itaque te, qui præter supradicta devotionis & magnæ pietatis opera, etiam majora in dies exhibere dispositus es & paratus, favore prosequi gratiæ specialis, ut & ardentiori fidelitate & devotione erga nos & Romanam ecclesiam animeris, quo te majorum honorum prærogativa sublatum esse cognoveris, te nostrum honoris scutiferum [a], & te pariter ac natos tuos masculos dumtaxat ex tuo corpore legitime natos & nascituros, comites palatinos auctoritate apostolica tenore præsentium facimus & creamus, & sic deinceps perpetuo & omnibus censeri pariter & nominari volumus, ac gaudere posse & debere omnibus & singulis emolumentis, commodis, honoribus, immunitatibus, privilegiis & exemptionibus, quæ Lateranensibus palatinis comitibus a sede apostolica concedi consueverunt. Volumus autem, quod tuo & natorum tuorum nominibus, in manibus venerabilis fratris nostri Angeli episcopi Traguriensis in officio camerariatus nostri locumtenentis, solitum fidelitatis debitæ præstes in forma consueta juramentum. Datum Florentiæ anno, &c. 1440. 17. Kal. Septembris, pontificatus nostri anno 10.

[a] De privileg. olim scutiferorum honoris, comitum palatinorum meminit Leo X. in constit. Romanus pontifex.

Mandato itaque patriarchæ Armenorum & literis Pauli Imperialis regentis Caffæ exhibitis, Armenorum unio secuta est, & decretum conditum: sic enim ait Andreas de sancta Cruce.

Num. VI. Literis exhibitis sacræ synodo, reverendissimis cardinalibus Ostiensi, sanctæ Crucis, & sanctæ Sabinæ, ac doctoribus pluribus per summum pontificem, sacra approbante synodo, deputatis, & incessanter quasi diebus singulis in apostolico palatio cum Armenis præfatis convenientibus, institutis sacræ Romanæ ecclesiæ adeo instructi sunt oratores prædicti, quod infra scripti decreti fidem recognoscentes religiosissime suscepere, quod in cathedrali ecclesia 22. Novembris publica in sessione synodica firmatum extitit: cujus decreti per episcopi Paduani organum promulgati forma hæc est.

Prosequitur Andreas hoc decretum pro Armenis; verum symbolum Constantinopolitanum & symbolum sancti Athanasii in eo contenta integra non refert, sed tantum prima verba innuit: similiter nec refert acceptationem decreti coram synodo factam per oratores Armenorum, quæ omnia, sicut & ipsum decretum una cum decreto pro Græcis, inseruntur integre in decreto pro Jacobinis infra recensendo: ideo hoc etiam decretum pro Armenis ibi tanquam in proprio loco reliquimus, ibique apposuimus quæ in eo duximus adnotanda.

Jam igitur res gestas in hoc sancto concilio pro Jacobinis ex Vaticano codice, ipsumque decretum pro Jacobinis cum insertione decretorum pro Græcis & Armenis hic subjicimus.

ANNO CHRISTI 1440.

Num. VII.

Litera Joannis patriarchæ Jacobinorum [a] ad Eugenium IV. summum pontificem.

Joannes humilis servus servorum Christi, minister sedis sancti Marci, magnæ scilicet Alexandriæ & totius Ægypti, Libyæ, Æthiopiæ, Pentapoleos occidentalis, Africæ, totiusque prædicationis apostoli Marci, humilis dico in suis peccatis, petita prius venia & absolutione ab ipso domino, usque ad terræ pavimentum coram te, justissime ac sanctissime pater, inclino, perfectio sacerdotii, pastor optime, honestatis ac sanctitatis princeps, piissime ductor eorum qui in via hujus peregrinationis incedunt, qui studio ac sanctitate ceteris viam salutis ostendis, domine Eugeni papa magnæ urbis Romæ, omnium ecclesiarum Christianarum apostolice pastor, principum Christi sedium unice, venerande, patrum ac sacerdotum princeps [b], & medice languentium animarum.

CUSTODIAT Deus omne suum ovile tua oratione ac ministerio, dirigatque illud lumine tuæ similitudinis, quemadmodum & quondam magos stella direxit, nec recedat a disciplina tua, imo servet tua præcepta omnia qui doctrinam tuam auditurus est. Confirmet præterea Deus sedem tuam, multiplicetque honores sacerdotum, optime pater. Post hæc refero tuæ magnæ sanctitati, sacratissimam ac honoratissimam scripturam tuam per benedictum filium tuum & honoratum sacerdotem fratrem Albertum ad manus meas pervenisse. Erant autem literæ illæ veneratione dignissimæ in iis quæ continebant. Attulit quoque sua lectio nobis causam cogitandi de rebus optimis atque maximis. Quanta autem earum sanctitas fuerit, ex hoc facile percipi potest. Nam & apertæ mox mirum in modum suavissimum odorem effuderunt, ostenderuntque profecto manum illam fuisse benedictam, cujus digiti tam venerandas figuras descripserant. Versas igitur per quosdam spectatissimos Venetos tuas, quantum fieri poterat, ex Latino in linguam Syrorum, ego & reliqui fratres mei coepiscopi, cum benedictis filiis ac fidelibus sacerdotibus, honoratisque diaconibus in ecclesia Dei genitricis Mariæ, vico cognominato Zoile, ac stante toto populo legi mandavimus, nec facile, decus omnium sacerdotum & pater, tuæ sanctitati significare possumus, quanta ex lectione literarum lætitia animis omnium illorum accesserit: maximam autem illam fuisse, laudantium & exultantium populorum voces ostenderunt. Fuit ille dies nobis permaximus, & is certe, de quo propheta prædixerat: *Hæc dies, quam fecit dominus: exultemus & lætemur in ea.* Nec illud certe efficere potuimus, quod illic lætitiæ lacrymæ quoque mixtæ non fuerint, precantibus omnibus, ut Deus propitiatus mentes nostras & cogitationes emundet, educatque de tenebris in illud clarissimum ac indeficiens lumen.

Post itaque glorificationem divinam, quam sacerdotes Christi ac totus ille Christianorum cœtus omnipotenti Deo reddiderant, accesserunt ad laudes tuæ sanctitatis & gratiarum actiones, effudimusque preces ad dominum, ut te sanctissimum patrem ac communem omnium Christianorum salutem integram servet, quos sic tuis A sanctissimis eruditionibus ipse Deus instituit, ut sint certissimæ fidei venerantes, fiantque parati ad unionem & pacem, & tandem ipse filius virginis nos omnes curiæ cœlesti adscribat, aggregetque numero beatorum. Huic etiam alacritati atque devotioni accessit aliud quoque gratiæ & benedictionis genus. Idem enim benedictus filius venerabilis Albertus reddidit mihi duas imagines & [d] ciambulottum nomine tuæ sanctitatis, quæ non aliter quam e cœlo missa divina benedictione me suscepisse putavi. Ceterum quædam eidem patri commisimus, quæ literis mandare non possumus. Sufficiet itaque ipse quidquid iis literis deest, cui referenti tua beatitudo plenam fidem dare B dignetur.

Extremo, quoniam ego humilis & pauper gressu corporis ad tuam sanctitatem accedere minime possum, mitto venerabilem fratrem Andream abbatem sancti Antonii, & religione & moribus non mediocriter institutum. In ea conditione a me discessit, ut privatim ac publice plurima habeat tuæ sanctitati referre. Ambobus igitur iis benedictis filiis nunciantibus indubitatam fidem in omnibus tua beatitudo dare dignetur, quam ad tempora diuturna pro utilitate ac aggregatione Christianorum conservare dignetur Deus omnipotens. Datum Chayren. duodecima Septembris, sexto millenario nongentesimo quadragesimo secundum Græcos, se- C cundum vero Jacobitas, millesimo centesimo quinquagesimoseptimo a tempore martyrum [e]; a computatione incarnationis domini 1440. *Hæc patriarcha.*

Num. VIII.

Die Jovis 31. & ultima mensis Augusti de mane hora 12. vel quasi, qua hora, quæ pro generali congregatione adscripta fuerat, sanctissimo domino nostro Eugenio præsidente, ac reverendissimis reverendisque venerabilibus patribus & dominis sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, doctoribus & magistris, tam sæcularibus quam regularibus, hoc sacrum concilium repræsentantibus congregatis, comparuit præfatus dominus abbas Andreas: ac præmissis solemnitatibus, in idiomate Syrorum proposuit in hac ver- D borum forma, prout postmodum in sermone Latino per venerabilem virum dominum Blondum præfati domini nostri papæ secretarium interpretatum fuerat de idiomate Italico in [f] Latinum, ut sequitur.

Cogitanti altam majestatem tuam & meam humilitatem, pater beatissime, tantus suboritur pavor, ut si aliqua erravero in dicendis paucis, primum id mihi indulgeas deprecor: nil enim aliud quam tremor apprehendere potest hominem me; pulvis sum & cinis coram te Deo in terris verba faciens. Es namque Deus in terris, & Christus, & ejus vicarius: es Petri successor, & pater, caput & doctor ecclesiæ universalis, cui datæ sunt claves claudendi, & paradisum cui- E cumque volueris reserandi. Tu princeps regum, & maximus es magistrorum. Quæ omnia, & similia considerans, expavesco tuam alloqui sanctitatem, cum maxime ante oculos mente proponam non solum potestatem tuam, sed sapientiam Latinorum, qui in studio sapientiæ divinarum rerum & disciplinæ Jesu Christi, quod a principio salutis fidelium imbiberunt, continuo in hæc tempora exercitati, ea nunc tenent & sentiunt, quæ beatissimi apostolorum principes Petrus & Paulus illis a principio tradiderunt.

Quæ

[a] De Jacobinorum, sive Jacobitarum natione, regionibus, & ritu, vide Thomam Carmelitam de procur. salute omnium gentium lib. 7. cap. 14.

[b] Alludit ad loc. Isajæ 3. *Nolite constituere me principem, quia nō sum medicus:* significans venturum Christum dominum principem populi, & medicum languentiū.

[c] De quo iterum infra fit mētio in his literis, & in expositione abbatis Andreæ sequēti num. 8.

[d] Latina desinentia exprimit, quod vulgo dicitur ciambelotto, Latine capripilium, forte illud nobilius, quod ex textura varia vulgo a onde, Latine undulatum dicitur, & in Europa tantū texitur, atque ad vestes tā profanas, quam sacras aptissimum, ac præsertim coloratum.

[e] Peculiaris hæc est & antiqua Alexandrinorum fideliū & totius Ægypti chronologia, ut a sanctis martyribus numerent annos; etenim horrescentes nomen Diocletiani imperat. Christianorum hostis in annorum numeratione quam ille ab exordio sui imperii faciendā præscripserat, recensere, ipsi ab ejusdem imp. anno primo itidem numerum deducentes, loco nominis persecutoris ecclesiæ Diocletiani, sāctos martyres posuerunt. Vide Baron. tom. 6. in fine, ubi de legatione Alexandrinorū nu. 12.

[f] Itaque de idiomate Syro in Italicum per aliquem ejus idiomatis peritum, & de Italico in Latinum per Blondum.

Quæ autem ecclesiæ hujusmodi sapientia & disciplina aliquando privatæ prima non tenuerunt fundamenta, & a Romana ecclesia matre & magistra separatæ fuerunt, eas permisit Deus gentibus in opprobrium, & infidelibus in rapinam, prout evidenter cernere datur in Græcis & Armenis, & pariter in nobis Æthiopibus Jacobitis, postquam anno nongentesimo a vobis fuimus separati. Consolamur vero, & mœstitiæ nostræ spem ea ratione amplam assumimus, quod qui tibi concessit Græcos & Armenos in catholicæ fidei unionem latius unire, quique tibi inspiravit, ut nos per dilectum filium tuum Albertum ordinis Minorum ad unionem quærendam invitares, idem piissimus Deus noster suam nobis elargietur benedictionem, ut eadem tecum in catholica Dei ecclesia sentiamus: quod quidem perficietur. Ego, & ut tu vides, ætate jam gravis, e domo sum profectus ad tuæ sanctitatis pedes præsentiamque superatis terræ & maris periculis, perventurus, reverendissimi mei patriarchæ orator ac indignissimus locumtenens, quemadmodum constare videbis in mandatis [a], quæ tibi ab eodem patriarcha exhibeo, quemadmodum poterit enarrare idem frater Albertus, qui multa mecum pericula, multos subiit labores pro hac dignissima unione fidei Christianæ.

a Literis scilicet patriarchæ, de quibus supra.

Hujus legationis occasione Eugenius pontifex in publica sessione constitutionem edidit, de qua occasione diffiniendorum dogmatum facta est mentio inter patres concilii Tridentini, ut legitur tom. I. actorum ejusdem concilii sub Paulo III. quæ in arce sancti Angeli asservantur, his verbis.

XXVI. Februarii 1547. cum episcopus Clodiensis in congregatione generali excitasset difficultatem de bulla unionis Jacobitarum, quasi ea non pertineret ad concilium Florentinum, & probaret hoc ipsum ex data bullæ 1441. cum concilium terminatum sit anno millesimo quadringentesimo trigesimonono, quo anno consignata est bulla unionis Græcorum.

Cardinalis a Monte dixit, hallucinari eos qui putant finem concilii Florentini fuisse unionem Græcorum, cum longe post, per tres scilicet fere annos perduraverit, usque videlicet ad annum domini 1442. quo anno VI. Kalendas Maji celebrata sessione, Romam translatum fuit. Patere id ex diversis constitutionibus medio illo tempore editis, quæ in actis concilii habentur, & annotantur [b] in summario concilii Basileensis per Augustinum Patricium canonicum Senensem, bullam Jacobitarum manu Eugenii & cardinalium subscriptam se propriis oculis vidisse, una cum aliis actis ejusdem concilii, quæ in arce sancti Angeli asservantur. Concilium Florentinum, quod habetur 2. tomo conciliorum, translatum fuisse ex Græco; Græcos autem, cum facta unione e Florentia discessissent, scriptum non retulisse, nisi quod ad illud usque tempus gestum fuerat. At Eugenium mansisse Florentiæ, & cum videret patres ægre ibi diutius commorari, transtulisse Romam concilium decimaquinta die post ejus reditum prosequendum in ecclesia Lateranensi.

b Quod manuscriptū extare in bibliotheca Vaticana supra diximus. " Et nos quoque idē habemus ex bibliotheca regia.

XXIII. Martii cum eamdem difficultatem attigisset episcopus Castelli maris, eadem dixit [c] cardinalis sanctæ Crucis, & addidit, bullam Jacobitarum fuisse editam in publica sessione, præsentibus in particulari cardinalibus Bessarione & Rutheno. Hæc ibi.

c Idem Cardinalis S. Crucis. H.

Extat in eadem arce sancti Angeli copia ejusdem bullæ cum secretarii concilii Tridentini subscriptione, his verbis.

Hoc præsens transumptum collationatum est fideliter, & concordat cum originali libello, seu bulla plumbata Eugenii papæ IV. cum signo & subscriptionibus supradictis. Quæ bulla originalis est apud reverendissimos & illustrissimos dominos legatos sacrosancti œcumenici concilii Tridentini. Ideo ego Angelus Massarellus de sancto Severino agri Piceni, ipsius sacri concilii secretarius, hic manu propria subscripsi in fidem & testimonium præmissorum.

Ita est: Angelus Massarellus sacri concilii secretarius.

Ceterum hæc bulla, seu decretum pro Jacobinis, cum insertione decretorum pro Græcis & Armenis hic subjicitur ex manuscriptis codicibus Vaticanis, bullario Romano, & ex supradicta copia, ac etiam ex copia transmissa ex conventu fratrum ordinis Minorum sancti Francisci Fesularum prope Florentiam, transumpta ex originali bulla, quæ cum subscriptionibus manu Eugenii papæ & cardinalium ibi asservatur. Extat & in codice Vaticano copia ejusdem bullæ pro Jacobinis, transumpta de mandato & auctoritate apostolica Leonis papæ X.

DECRETUM PRO JACOBINIS.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Num. IX.

CANTATE domino, quoniam magnifice fecit: annunciate hæc in universa terra. Exulta & lauda habitatio Sion, quoniam magnus in medio tui sanctus Israel. Cantare profecto & exultare in domino decet ecclesiam Dei pro hac grandi magnificentia & gloria nominis sui, quam hodierna die clementissimus Deus operari dignatus est. Toto siquidem corde laudare & benedicere salvatorem nostrum nos convenit, qui sanctam ecclesiam suam novis quotidie accumulat incrementis. Quamquam autem in populum Christianum sua beneficia omni tempore multa & magna sint, quæ luce clarius erga nos suam immensam caritatem ostendunt: si tamen accurate inspicimus, quæ & quanta his diebus novissimis divina clementia facere dignata est, judicare certe poterimus, hoc nostro tempore plura ac majora quam a multis retroactis temporibus suæ caritatis munera extitisse. Ecce enim nondum exacto triennio in hac sancta œcumenica synodo saluberrimam trium magnarum nationum unionem dominus noster Jesus Christus pro sua infatigabili pietate ad commune perenneque totius Christianitatis gaudium tam copiose effecit; unde actum est, ut totus fere oriens, qui gloriosum Christi nomen adorat, ac non parva septemtrionis portio post longa dissidia cum sancta Romana ecclesia in eodem fidei & caritatis vinculo jam convenerint. Primo etenim Græci, & ii qui subsunt quatuor patriarchalibus sedibus multas gentes nationesque & idiomata continentibus; deinde Armeni multorum populorum gens; hodie vero Jacobini magni etiam per Ægyptum populi, sanctæ sedi apostolicæ uniti sunt.

Et

ANNO CHRISTI 1439.

Et cum nihil salvatori nostro domino nostro Jesu Christo gratius sit, quam mutua inter homines caritas, nihilque nomini suo gloriosius atque ecclesiæ utilius esse possit, quam ut Christiani, omni inter se sublato dissidio, in eadem simul fidei puritate conveniant, merito nos omnes & cantare præ gaudio, & jubilare in domino debemus, quos, ut tantam Christianæ fidei magnificentiam diebus nostris videremus, divina miseratio dignos effecit. Summa igitur cum alacritate annunciamus magnalia hæc in universa Christianorum terra, ut sicut nos pro gloria Dei & exaltatione ecclesiæ gaudio inenarrabili repleti sumus, ita & alios tantæ lætitiæ participes faciamus, ut omnes uno ore magnificemus & glorificemus Deum, & suæ majestati, prout dignum est, magnas quotidianasque gratias agamus pro tot tantisque mirabilibus beneficiis hac ætate ecclesiæ suæ sanctæ collatis.

Et quoniam qui opus Dei diligenter exercet, non modo meritum ac retributionem in cœlis expectat, sed & apud homines amplam gloriam laudemque meretur; venerabilem fratrem nostrum Joannem Jacobinorum patriarcham, hujus sanctæ unionis cupidissimum, a nobis & tota ecclesia merito laudandum & extollendum, ac communi omnium Christianorum favore cum tota sua gente dignum judicamus. Is enim a nobis per nostrum oratorem ac literas excitatus, ut ad nos & hanc sanctam synodum legationem mitteret, & se ac suam gentem in eadem cum ecclesia Romana fide uniret; dilectum filium Andream natione Ægyptium abbatem monasterii sancti Antonii apud Ægyptum, in quo & habitasse, & mortuus esse sanctus ipse Antonius perhibetur, religione & moribus non mediocriter institutum, ad nos & ipsam synodum destinavit, cui devotionis zelo accensus imposuit atque commisit, ut fidei doctrinam, quam sancta Romana ecclesia tenet & prædicat, nomine ipsius patriarchæ & suorum Jacobinorum reverenter susciperet, deferendam postea per eum ad ipsum patriarcham & Jacobinos, ut & ipsi eamdem agnoscerent, ratamque haberent, & in suis regionibus prædicarent.

Nos igitur, quibus vice domini commissum est pascere oves Christi, ipsum Andream abbatem per nonnullos hujus tam sacri concilii insignes viros, super articulis fidei & sacramentis ecclesiæ, & quibusque ad salutem spectantibus, diligenter examinari fecimus; & tandem, quantum visum est fore necessarium, exposita eidem abbati sanctæ Romanæ ecclesiæ fide catholica, & per ipsum humiliter acceptata, hanc quæ sequitur, veram necessariamque doctrinam hodie in hac solemni sessione, sacro approbante [a] œcumenico concilio Florentino, in nomine domini tradidimus.

[a] De hoc modo loquendi, vide quæ dicimus in 5. ... circa ... ilium, ad ... am col. par. 2.

In primis igitur sacrosancta Romana ecclesia, domini & salvatoris nostri voce fundata, firmiter credit, profitetur & prædicat, unum verum Deum omnipotentem, incommutabilem & æternum, Patrem & Filium & Spiritum sanctum, unum in essentia, trinum in personis. Patrem ingenitum, Filium ex Patre genitum, Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedentem. Patrem non esse Filium, aut Spiritum sanctum; Filium non esse Patrem, aut Spiritum sanctum; Spiritum sanctum non esse Patrem, aut Filium: sed Pater tantum Pater est, Filius tantum Filius est, Spiritus sanctus tantum Spiritus sanctus est. Solus Pater de substantia sui genuit Filium, solus Filius de solo Patre est genitus, solus Spiritus sanctus simul de Patre procedit & Filio. Hæ tres personæ sunt unus Deus, & non tres Dii, quia trium est una substantia, una essentia, una natura, una divinitas, una immensitas, una æternitas, omniaque sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio. Propter hanc unitatem Pater est totus in Filio, totus in Spiritu sancto: Filius totus est in Patre, totus in Spiritu sancto: Spiritus sanctus totus est in Patre, totus in Filio. Nullus alium aut præcedit æternitate, aut excedit magnitudine, aut superat potestate. Æternum quippe & sine initio est, quod Filius de Patre exstitit; & æternum ac sine initio est, quod Spiritus sanctus de Patre Filioque procedit. Pater quidquid est aut habet, non habet ab alio, sed ex se, & est principium sine principio. Filius quidquid est aut habet, habet a Patre, & est principium de principio. Spiritus sanctus quidquid est aut habet, habet a Patre, simul & Filio. Sed Pater & Filius non duo principia Spiritus sancti, sed unum principium, sicut Pater & Filius & Spiritus sanctus non tria principia creaturæ, sed unum principium.

Quoscumque ergo adversa & contraria sentientes damnat, reprobat & anathematizat, & a Christi corpore, quod est ecclesia, alienos esse denunciat. Hinc damnat Sabellium personas confundentem, & ipsarum distinctionem realem penitus auferentem. Damnat Arianos, Eunomianos, Macedonianos, solum Patrem Deum verum esse dicentes, Filium autem & Spiritum sanctum in creaturarum ordine collocantes. Damnat & quoscumque alios, gradus seu inæqualitatem in Trinitate facientes.

Firmissime credit, profitetur & prædicat, unum verum Deum Patrem & Filium & Spiritum sanctum esse omnium visibilium & invisibilium creatorem, qui quando voluit, bonitate sua universas tam spirituales quam corporales condidit creaturas, bonas quidem, quia a summo bono factæ sunt, sed mutabiles, quia de nihilo factæ sunt; nullamque mali asserit esse naturam, quia omnis natura, in quantum natura est, bona est. Unum atque eumdem Deum veteris & novi testamenti, hoc est legis & prophetarum atque evangelii profitetur auctorem, quoniam eodem Spiritu sancto inspirante, utriusque testamenti sancti locuti sunt, quorum libros suscipit & veneratur, qui titulis sequentibus continentur. Quinque Moysis, id est, Genesi, Exodo, Levitico, Numeris, Deuteronomio, Josue, Judicum, Ruth, quatuor Regum, duobus Paralipomenon, Esdra, Nehemia, Tobia, Judith, Hester, Job, Psalmis David, Parabolis, Ecclesiaste, Canticis canticorum, Sapientia, Ecclesiastico, Isaja, Jeremia, Baruch, Ezechiele, Daniele; duodecim prophetis minoribus, id est, Osea, Joele, Amos, Abdia, Jona, Michæa, Nahum, Habacuc, Sophonia, Aggæo, Zacharia, Malachia; duobus Machabæorum; quatuor evangeliis, Matthæi, Marci, Lucæ, Joannis; quatuordecim epistolis Pauli, ad Romanos, duabus ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duabus ad Thessalonicenses, duabus ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos; Petri duabus, tribus Joannis, una Jacobi, una Judæ, actibus apostolorum, & apocalypsi Joannis.

Præterea

Præterea Manichæorum anathematizat insaniam, qui duo prima principia posuerunt, unum visibilium, aliud invisibilium; & alium novi testamenti Deum, alium veteris esse Deum dixerunt.

Firmiter credit, profitetur & prædicat, unam ex Trinitate personam, verum Deum, Dei Filium ex Patre genitum, Patri consubstantialem & coæternum in plenitudine temporis, quam divini consilii inscrutabilis altitudo disposuit, propter salutem humani generis, veram hominis integramque naturam ex immaculato utero Mariæ virginis assumpsisse, & sibi in unitatem personæ copulasse tanta unitate, ut quidquid ibi Dei est, non sit ab homine separatum; & quidquid est hominis, non sit a deitate divisum; sitque unus & idem indivisus, utraque natura in suis proprietatibus permanente, Deus & homo, Dei filius & hominis filius, æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Immortalis & æternus ex natura divinitatis, passibilis & temporalis ex conditione assumptæ humanitatis.

Firmiter credit, profitetur & prædicat, Dei Filium in assumpta humanitate ex virgine vere natum, vere passum, vere mortuum & sepultum, vere ex mortuis resurrexisse, in cœlum ascendisse, sedereque ad dexteram Patris, & venturum in fine sæculorum ad vivos mortuosque judicandos.

Anathematizat autem, execratur & damnat omnem hæresim contraria sapientem. Et primo damnat Ebionem, Cerinthum, Marcionem, Paulum Samosatenum, Photinum, omnesque similiter blasphemantes, qui percipere non valentes unionem personalem humanitatis ad Verbum, Jesum Christum dominum nostrum verum Deum esse negaverunt, ipsum purum hominem confitentes, qui divinæ gratiæ participatione majori, quam sanctioris vitæ merito suscepisset, divinus homo diceretur. Anathematizat etiam Manichæum cum sectatoribus suis, qui Dei Filium non verum corpus, sed phantasticum sumpsisse somniantes, humanitatis in Christo veritatem penitus sustulerunt. Nec non Valentinum asserentem, Dei filium nihil de virgine matre cepisse, sed corpus cœleste sumpsisse, atque ita transisse per uterum virginis, sicut per aquæductum defluens aqua transcurrit. Arium etiam, qui asserens, corpus ex virgine assumptum anima caruisse, voluit loco animæ fuisse deitatem. Apollinarem quoque, qui intelligens, si anima corpus informans negetur in Christo, humanitatem veram ibidem non fuisse, solam posuit animam sensitivam, sed deitatem Verbi vicem rationalis animæ tenuisse. Anathematizat etiam Theodorum Mopsuestenum atque Nestorium asserentes, humanitatem Dei Filio unitam esse per gratiam, & ob id duas esse in Christo personas, sicut duas fatentur esse naturas, cum intelligere non valerent, unionem humanitatis ad Verbum hypostaticam extitisse, & propterea negarent Verbi subsistentiam accepisse. Nam secundum hanc blasphemiam, non Verbum caro factum est, sed Verbum per gratiam habitavit in carne: hoc est, non Dei filius homo factus est, sed magis Dei filius habitavit in homine. Anathematizat etiam, execratur & damnat Eutychem archimandritam, qui cum intelligeret juxta Nestorii blasphemiam, veritatem incarnationis excludi, & propterea oportere, quod ita Dei Verbo unita esset humanitas, ut deitatis & humanitatis una esset eademque persona, ac etiam capere non posset, stante pluralitate naturarum, unitatem personæ, sicut deitatis & humanitatis in Christo unam posuit esse personam, ita unam asseruit esse naturam, volens ante unionem dualitatem fuisse naturarum, sed in unam naturam in assumptione transisse, maxima blasphemia & impietate concedens, aut humanitatem in deitatem, aut deitatem in humanitatem esse conversam. Anathematizat etiam, execratur & damnat Macarium Antiochenum, omnesque similia sapientes, qui licet vere de naturarum dualitate & personæ unitate sentiret: tamen circa Christi operationes enormiter oberravit, dicens in Christo utriusque naturæ unam fuisse operationem, unamque voluntatem. Hos omnes cum hæresibus suis anathematizat sacrosancta Romana ecclesia, affirmans in Christo duas esse voluntates, duasque operationes.

Firmiter credit, profitetur & docet, neminem unquam ex viro feminaque conceptum, a diaboli dominatione fuisse liberatum, nisi per [a] meritum mediatoris Dei & hominum Jesu Christi domini nostri, qui sine peccato conceptus, natus & mortuus, humani generis hostem, peccata nostra delendo, solus sua morte prostravit, & regni cœlestis introitum, quem primus homo peccato proprio cum omni successione perdiderat, reseravit: quem aliquando venturum omnia veteris testamenti sacra, sacrificia, sacramenta, ceremoniæ præsignarunt.

Firmiter credit, profitetur & docet, legalia veteris testamenti, seu Mosaicæ legis, quæ dividuntur in ceremonias, sacra, sacrificia, sacramenta, quia significandi alicujus futuri gratia fuerant instituta, licet divino cultui illa ætate congruerent, significato per illa domino nostro Jesu Christo adveniente cessasse, & novi testamenti sacramenta cœpisse. Quemcumque etiam post passionem in legalibus spem ponentem, & illis velut ad salutem necessariis se subdentem, quasi Christi fides sine illis salvare non posset, peccasse mortaliter. Non tamen negat, a Christi passione usque ad promulgatum evangelium illa potuisse servari, dum tamen minime ad salutem necessaria crederentur, sed post promulgatum evangelium, sine interitu salutis æternæ, asserit non posse servari.

Omnes ergo post illud tempus circumcisionis & sabbati, reliquorumque legalium observatores, alienos a Christi fide denunciat, & salutis æternæ minime posse esse participes, nisi aliquando ab iis erroribus resipiscant. Omnibus igitur, qui Christiano nomine gloriantur, præcipit omnino, quocumque tempore, vel ante, vel post baptismum, a circumcisione cessandum; quoniam sive quis in ea spem ponat, sive non, sine interitu salutis æternæ observari omnino non potest. Circa pueros vero propter periculum mortis, quod potest sæpe contingere, cum ipsis non possit alio remedio subveniri, nisi per sacramentum baptismi, per quod eripiuntur a diaboli dominatu, & in Dei filios adoptantur, admonet non esse per quadraginta aut octuaginta dies, seu aliud tempus juxta quorumdam observantiam, sacrum baptisma differendum, sed

[a] Concor... dat conci... Trid. sess. ... de peccat... origin. h... verbis: ... quis Ada... peccatum ... quod orig... ne unū e... & propag... tione no... imitation... transfusum ... omnibus ... inest uni... cuique pro... prium; v... per hum... næ natur... vires, v... per aliud ... remedium ... asserit toll... quam p... meritum ... nius medi... toris dom... ni nostri J... su Christi ... anathema ... sit. Con... cordat ... transumpt... hujus con... stit. in bul... Rom.

ANNO CHRISTI 1441.

sed quamprimum commode fieri potest, debere A conferri, ita tamen, quod mortis imminente periculo mox sine ulla dilatione baptizentur, etiam per laicum, vel mulierem, in forma ecclesiæ, si desit sacerdos, quemadmodum in decreto Armenorum plenius continetur.

Firmiter credit, profitetur & prædicat omnem creaturam Dei bonam, nihilque rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur; quia juxta verbum domini, non quod intrat in os, coinquinat hominem: illamque Mosaicæ legis ciborum mundorum & immundorum differentiam ad ceremonialia asserit pertinere, quæ surgente evangelio transierunt, & efficacia esse desierunt. Illa etiam apostolorum prohibitionem ab immolatis simulacrorum, B & sanguine, & suffocato, dicit illi tempori congruisse, quo ex Judæis atque gentilibus, qui antea diversis ceremoniis moribusque vivebant, una surgebat ecclesia, ut cum Judæis etiam gentiles aliquid communiter observarent, & in unum Dei cultum fidemque conveniendi præberetur occasio, & dissensionis materia tolleretur, cum Judæis propter antiquam consuetudinem sanguis & suffocatum abominabilia viderentur, & esu immolatitii poterant arbitrari gentiles ad idololatriam redituros: ubi autem eo usque propagata est Christiana religio, ut nullus in ea Judæus carnalis appareat, sed omnes ad ecclesiam transeuntes, in eosdem ritus evangelii ceremoniasque conveniant, cre- C dentes omnia munda mundis, illius apostolicæ prohibitionis causa cessante, etiam cessavit effectus. Nullam itaque cibi naturam condemnandam esse denunciat, quam societas admittit humana, nec inter animalia discernendum per quemcumque, sive virum, sive mulierem, & quocumque genere mortis intereant; quamvis pro salute corporis, pro virtutis exercitio, pro regulari & ecclesiastica disciplina possint & debeant multa non negata dimitti, quia juxta apostolum, omnia licent, sed non omnia expediunt.

Firmiter credit, profitetur & prædicat, nullos intra catholicam ecclesiam non existentes, non solum paganos, sed nec Judæos aut hæ- D reticos, atque schismaticos, æternæ vitæ fieri posse participes, sed in ignem æternum ituros, qui paratus est diabolo & angelis ejus, nisi ante finem vitæ eidem fuerint aggregati: tantumque valere ecclesiastici corporis unitatem, ut solum in ea manentibus ad salutem ecclesiastica sacramenta proficiant, & jejunia, eleemosynæ ac cetera pietatis officia & exercitia militiæ Christianæ præmia æterna parturiant. Neminemque, quantascumque eleemosynas fecerit, etsi pro Christi nomine sanguinem effuderit, posse salvari, nisi in catholicæ ecclesiæ gremio & unitate permanserit.

Amplectitur autem, approbat & suscipit sanctam Nicænam synodum trecentorum decem & E octo patrum, temporibus beatissimi Silvestri prædecessoris nostri & magni Constantini piissimi principis congregatam, in qua impia hæresis Ariana cum suo auctore damnata est, & diffinitum est, Filium Dei Patri esse consubstantialem & coæternum.

Amplectitur etiam, approbat & suscipit sanctam Constantinopolitanam synodum quinquaginta patrum, beatissimi Damasi prædecessoris nostri & Theodosii senioris tempore convocatam, quæ ipsum Macedonii anathematizavit errorem; qui Spiritum sanctum non Deum, sed creaturam asserebat. Quod damnant, damnat; quod approbant, approbat, & per omnia vult ibidem diffinita, illæsa & inviolata subsistere.

Amplectitur etiam, approbat & suscipit sanctam primam Ephesinam synodum ducentorum patrum, quæ tertia est in ordine universalium synodorum, sub beatissimo Cælestino prædecessore nostro & Theodosio juniore convocatam, in qua impii Nestorii est damnata blasphemia, diffinitumque est, domini nostri Jesu Christi veri Dei & veri hominis unam esse personam, & beatam Mariam semper virginem non solum χριστοτόκον, sed etiam θεοτόκον; hoc est, non tantum hominis, sed Dei genitricem ab omni ecclesia prædicandam.

Damnat autem, anathematizat & respuit impiam secundam Ephesinam synodum sub beatissimo Leone prædecessore nostro & præfato principe congregatam, in qua Dioscorus Alexandrinus antistes, Eutychis hæresiarchæ defensor, & sancti Flaviani Constantinopolitani pontificis impius persecutor, execrandam illam synodum ad approbationem Eutychianæ impietatis arte & minis attraxit.

Amplectitur etiam, approbat, & suscipit sanctam Chalcedonensem synodum, quartam in ordine universalium synodorum, sexcentorum & triginta patrum, temporibus præfati beatissimi Leonis prædecessoris nostri & Marciani principis celebratam, in qua hæresis Eutychiana cum suo auctore Eutyche & Dioscoro defensore damnata est, & diffinitum est, dominum nostrum Jesum Christum esse verum Deum & verum hominem, & in una eademque persona divinam humanamque naturas integras, inviolatas, incorruptas, inconfusas distinctasque mansisse, humanitate agente quæ hominis sunt, & deitate quæ Dei: quos damnat, damnatos habet; quos approbat, approbatos.

Amplectitur etiam, approbat & suscipit sanctam quintam synodum secundam Constantinopolitanam, tempore beatissimi Vigilii prædecessoris nostri & Justiniani principis celebratam, in qua sacri Chalcedonensis concilii diffinitio de duabus naturis & una persona Christi renovata est, multique Origenis errores, suorumque sequacium, præsertim de dæmonum aliorumque damnatorum pœnitentia & liberatione, reprobati atque damnati sunt.

Amplectitur etiam, approbat & suscipit sanctam tertiam Constantinopolitanam synodum, centum & quinquaginta patrum, quæ sexta est in ordine universalium synodorum, temporibus beatissimi Agathonis prædecessoris nostri, & Constantini IV. hujus nominis principis congregatam, in qua Macarii Antiocheni & sectatorum hæresis condemnata est, & diffinitum est, in domino nostro Jesu Christo duas esse perfectas integrasque naturas & duas operationes, duas etiam voluntates, licet esset una eademque persona, cui utriusque naturæ competerent actiones, deitate agente quæ Dei sunt, & humanitate quæ hominis sunt.

Amplectitur etiam, veneratur & suscipit omnes alias universales synodos auctoritate Romani pontificis legitime congregatas ac celebratas & confirmatas, & præsertim hanc sanctam Florentinam, in qua inter alia Græcorum & Armeno-

ANNO CHRISTI 1441.

menorum sanctissima unio consummata est, & multæ circa utramque unionem saluberrimæ diffinitiones editæ sunt, prout in decretis desuper promulgatis plenius continetur, quorum tenor in hunc modum sequitur. A

DECRETUM PRO GRÆCIS.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

* Hoc decretum pro Græcis supra G. L. p. 1025 & in fin. 2. par. relatum est, p. 1695.

*Consentiente * ad infra scripta carissimo in Christo filio nostro Joanne Palæologo Romæorum imperatore illustri, & locatenentibus venerabilium fratrum nostrorum patriarcharum, & ceteris orientalem ecclesiam repræsentantibus.* B

LÆTENTUR cœli, & exultet terra: sublatus est enim de medio paries, &c.

DECRETUM PRO ARMENIS

* Extat hoc eodem tomo, pag. 1045

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam

EXULTATE Deo salutari nostro, jubilate Deo Jacob, &c.

Verum quia in suprascripto decreto Armenorum non est explicata forma verborum, quibus in consecratione corporis & sanguinis domini sacrosancta Romana ecclesia, apostolorum doctrina & auctoritate firmata, semper uti consueverat, illam præsentibus duximus inserendam. In consecratione corporis hac utitur forma verborum: *Hoc est enim corpus meum*. Sanguinis vero: *Hic est enim calix sanguinis mei, novi & æterni testamenti*, mysterium fidei, *qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum*. Panis vero triticeus, in quo sacramentum conficitur, an eo die, an antea coctus sit, nihil omnino refert: dummodo enim panis substantia maneat, nullatenus dubitandum est, quin post præfata verba consecrationis corporis a sacerdote cum intentione conficiendi prolata, mox in verum Christi corpus transubstantietur. C (Matth. 26.) D

Quoniam nonnullos asseritur quartas nuptias tanquam condemnatas respuere, ne peccatum, ubi non est, esse putetur, cum secundum apostolum, mortuo viro mulier sit ab ejus lege soluta, & nubendi cui vult in domino habeat facultatem; nec distinguat, mortuo primo, vel secundo, vel tertio: declaramus non solum secundas, sed tertias & quartas, atque ulteriores, si aliquod canonicum impedimentum non obstat, licite contrahi posse. Commendatiores tamen dicimus, si ulterius a conjugio abstinentes in castitate permanserint: quia sicut viduitati virginitatem, ita nuptiis castam viduitatem laude ac merito præferendam esse censemus. E

His omnibus explicatis, prædictus Andreas abbas nomine dicti patriarchæ, ac proprio, & omnium Jacobinorum, saluberrimum synodale decretum cum omnibus suis capitulis, declarationibus, diffinitionibus, traditionibus, præceptis & statutis, omnemque doctrinam in ipso descriptam, nec non quidquid tenet & docet sancta sedes apostolica & Romana ecclesia, cum omni devotione & reverentia suscipit & acceptat. Illos quoque doctores & sanctos patres, quos ecclesia Romana approbat, ipse reverenter suscipit: quascumque vero personas, & quidquid Romana ecclesia reprobat & damnat, ipse pro reprobatis & damnatis habet, profitens tanquam verus obedientiæ filius, nomine quo supra, sedis apostolicæ ordinationibus & jussionibus fideliter semper obtemperare.

Lecto solemniter in præsenti synodo hoc decreto Latino sermone, mox in Arabico, præfatus Andreas abbas ipsum Jacobinorum decretum publice ibidem perlegit, atque infra scripta verba in scriptis Arabice subjunxit, quæ in continenti Latine recitata sunt: Beatissime pater domine Eugeni, sanctæ Romanæ & universalis ecclesiæ summe pontifex, vereque Christi vicarie ac beati Petri successor, & sanctissima universalis Florentina synode, totum hoc sanctum decretum cum insertis, etiam sanctis decretis unionis Græcorum & Armenorum, quod nunc in vestra præsentia publice lectum est, ego Andreas humilis abbas sancti Antonii, orator reverendi patris domini Joannis patriarchæ Jacobinorum, habens ipsius decreti per plures dies plenam notitiam & instructionem, cognosco confiteorque, omnia in ipso decreto contenta divinæ ac catholicæ veritati consona existere. Nomine igitur præfati domini patriarchæ, omniumque Jacobinorum, ac meo, quemadmodum vestra sanctitas attestatur, præfatum saluberrimum synodale decretum cum dictis insertis decretis, omnibusque suis capitulis, declarationibus, diffinitionibus, traditionibus, præceptis & statutis, omnemque doctrinam in ipso descriptam, nec non quidquid tenet & docet sancta sedes apostolica & Romana ecclesia, cum omni devotione & reverentia suscipio & accepto. Illos quoque doctores & sanctos patres quos ecclesia Romana approbat, reverenter suscipio. Quascumque vero personas, & quidquid ipsa Romana ecclesia reprobat & damnat, pro reprobatis & damnatis habeo, pollicens nomine quo supra, ipsum patriarcham, Jacobinosque, & meipsum, tanquam veræ obedientiæ filios, vestris ac sedis apostolicæ ordinationibus & jussionibus fideliter & semper obtemperaturos.

Datum Florentiæ in publica sessione synodali solemniter in ecclesia domus sanctæ Mariæ Novellæ, apud quam nunc residemus, celebrata, anno incarnationis dominicæ 1441. pridie Nonas Februarii, pontificatus nostri anno undecimo [a].

[a] Hoc decretum pro Jacobinis cum insertione decretorum pro Græcis & Armenis impressum est etiam Venetiis apud Lucam Antonium de Giunta anno domini 1514.

SUBSCRIPTIONES.

Ego Eugenius catholicæ ecclesiæ episcopus.

Adjutor meus & protector meus es tu domine. Ne derelinquas me Deus meus.

Ego Antonius Ostiensis episcopus, cardinalis Bononiensis, me propria manu subscripsi.

Ego Branda episcopus Portuensis, nominatus cardinalis Placentinus.

Ego Nicolaus tituli sanctæ Crucis presbyter cardinalis manu propria me subscripsi.

Ego Dominicus tituli SS. Joannis & Pauli presbyter cardinalis manu propria me subscripsi.

Ego Franciscus tituli sancti Clementis cardinalis & presbyter, sanctæ Romanæ ecclesiæ vicecancellarius.

Ego

ANNO CHRISTI 1441.

Ego Angelottus tituli S. Marci presbyter cardinalis manu propria me subscripsi.

Ego Joannes tituli SS. Nerei & Achilei presbyter cardinalis me subscripsi.

Ego Nicolaus tituli S. Marcelli presbyter cardinalis me subscripsi.

Ego G. tituli sanctæ Anastasiæ presbyter cardinalis subscripsi.

Ego B. tituli SS. duodecim apostolorum presbyter cardinalis subscripsi.

Ego Joannes tituli sanctæ Praxedis presbyter cardinalis manu propria subscripsi.

Ego G. tituli S. Martini in montibus presbyter cardinalis subscripsi.

Quid autem hoc anno rescripserit Eugenius Constantino Palæologo despoto, ex regesto Vaticano exhibemus.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, dilecto filio & excellenti Constantino despoto Palæologo salutem, &c.

Num. X. I QUANTO desiderio & animi fervore ob Dei reverentiam, zeloque catholicæ fidei cupiat devotio tua, ut sancta hæc occidentalis & orientalis ecclesiæ unio, domini & salvatoris nostri Jesu Christi gratia, nuper tam solemniter, rite & concorditer celebrata, debitum isthic in Constantinopoli & in ceteris Græciæ partibus sortiatur complementum, literæ venerabilis fratris Christophori episcopi Coronensis oratoris nostri, & plurimorum orthodoxorum virorum relationis nobis & apostolicæ sedi nunciaverunt. Nam in ea causa licet per carissimum in Christo filium nostrum Palæologum Romæorum imperatorem hactenus satis tenue & tepide sit processum, tua tamen celsitudo rem ipsam locum & perfectionem suam, quantum in se fieri potest, habere vult & intendit. Idcirco in manus præfati episcopi oratoris, nostro & apostolicæ sedis nomine recipientis, supra pectus tuum pollicitus es, teipsum in futurum omnem operam daturum, quo prædicta unio sic, ut præfertur, & omnia quæ illius perfectionem postulant, impleantur, completaque in sui robore & firmitate permaneant. Quorum omnium gratia, dilecte fili, nos & apostolica sedes primum bonitati divinæ, quæ illa pectori tuo insinuavit, tum filiali tuæ devotioni, quæ insinuata retinuit & retinet, plurimum congratulamur, simulque cupimus quasque res devotioni tuæ gratas efficere & operari. Volumusque propterea impræsentiarum aliquas facere saltem tibi pro gratitudinis memoria.

Igitur favente Deo, cujus causam in hac sanctissima re prosequeris, & prosequi, ut præfertur, intendis, si te in futurum quandoque in Romæorum imperio hujusmodi succedere, aut quovis modo præsidere, & in imperatorem creari contigerit, & stabilimento præfatæ unionis cum publicatione & lectione decreti dederis debitum, ut præfertur, complementum [a], devotioni tuæ per præsentes nostro & apostolicæ sedis nomine pollicemur auxilia illa, subventiones & subsidia, quæ carissimo in Christo filio imperatori præfato pro tuitione & defensione civitatis Constantinopolis polliciti sumus, quæque illius culpa & tepiditate impleri non potuerunt, in teipsum & personam tuam tunc in prædicto imperio præsidentem, & ut prædiximus, unionem hujusmodi jam prius per te perfectam, & illic in sua firmitate manutenere, ac debitis provisionibus adimplere. Illud etiam addentes, ut nunquam Romanam ecclesiam & apostolicam sedem tibi defuturam esse dubites, eidem debitam & devotam reverentiam exhibendo, dum etiam per semitam justitiæ incesseris, atque unionis hujusmodi sacrosanctæ necessarium complementum tam fideliter, quam potenter adhibueris.

[a] Defuncto Joanne fuisset in imperio hic Constantinus, qui tamen non aliter quam negligens fuit exequendo decreto, unitis Ni-colai papæ V. semper excusationes & dilationes prætexens, donec justa Dei ultione, quod in oriente Constantinus magnus filius Helenæ fundaverat imperium hic alter Constantinus filius alterius Helenæ, ut initium fini concordaret, occisus ipse a Turcis amisit.

Datum Florentiæ anno incarnationis, &c. 1441. XI. Kalendas Maii, pontificatus nostri anno XI.

Hoc eodem anno Nicodemus abbas Æthiopum Hierosolymis degentium ad Eugenium summum pontificem oratorem misit cum literis, quarum fragmentum refert Jacobus Navarchus, & ex eo Sanderus de visibili monarchia ecclesiæ libro septimo sub Eugenio IV. quas integras ex Vaticano codice hic subjicimus.

Expositio oratoris reverendi patris domini Nicodemi abbatis pro serenissimo & potentissimo Æthiopum imperatore, super Æthiopibus Hierosolymis constitutis. Quæ quidem expositio facta fuit in publica congregatione œcumenici concilii Florentini die sabbati 2. Septembris 1441.

OMNES homines ad tuam præsentiam pervenientes, pater beatissime, multas tenentur Deo gratias agere, qui eos fecerit dignos videre in te Christum etiam in terris inter peccatores homines conversantem. Sed nos in Æthiopia nati, multis magnisque cogimur rationibus nulli alteri nationi communibus laudare & benedicere dominum, qui nobis dedit sacram fidem tuam in præsenti tempore intueri. Primum, quod neminem credimus remotiorem ab orbis parte huc se conferre quam nos, qui non ad extremam modo omnibus partem, sed pene extra ipsum orbem positam incolimus Æthiopiæ regionem. Num. XI.

Secundum quia, salva ceterarum pace, non credimus gentem esse aliam, quæ majori fide & devotione Romanum pontificem veneretur. Quod quidem ab experientia apud nos notorium esse dignoscitur, ut reversuri in patriam, applausus exultationesque nostrorum hominum & populi obviam processuri timere cogamur quia semper hactenus observatum est, ut venientium a Romani pontificis conspectu plebs & omnis sexus, ætatis multitudo conferta pedes osculari, & vestis partem pro reliquiis servandam lacerare contendat: unde intelligi potest, quanta sit nostris hominibus Romani pontificis opinio sanctitatis.

Tertio loco, majori excipiendum lætitia & jubilo gaudium nostrum, quod majus imperium nostrum quam aliud esse opinamur. Siquidem reges centum nostro imperio etiam præsenti tempore sunt subjecti: & præter hoc gloriæ nostræ pars non est minima, regina Saba, quæ excitata fama sapientiæ Salomonis, ita se contulit in Jerusalem, quemadmodum nos, qui licet multo minores simus regina Saba, ad te venimus, qui es etiam plus quam Salomon. Ex gente item nostra fuerunt Candacis regina & eunuchus, quos Philippus domini nostri apostolus baptizavit. Quarum rerum certe magnarum gratia, tu qui maximus es magnatum, nos, licet parvulos, des libenter, prout confidimus, te intueri.

Postrema vero & rationum præstantissima, quibus

ANNO CHRISTI 1441.

quibus advenisse lætamur, ea est, quæ ab ipsis effectibus innotuit, & mundo palam est factum, omnes qui a te & a Romana ecclesia discesserunt, penitus corruisse. Nostra tamen inter ceteras ecclesias, quæ a prædicta Romana videntur ecclesia recessisse, fortis etiam & potens ac libera existit. Cujus quidem rei nullam aliam dicent sapientes causam existere, quam quia aliarum ecclesiarum secessio atque rebellio fuit voluntaria, hincque eorum populi in servitutem exterminiumque sunt dati: nostra autem intermissio & elongatio a sede tua, nequaquam a perfidia aut levitate alia, sed potius processit a provinciarum distantia, & a periculis quæ subeunt commeantes, atque etiam a prædecessorum tuorum Romanorum pontificum negligentia, cum nulla apud nostros homines sit memoria visitationis aut curæ tot Christi ovium, quam pastorum quispiam ante te voluerit suscipere. Nam fert opinio nostra, octingentos effluxisse annos, ex quo nullus ante pontifex Romanus nos vel levi aut unico verbo curaverit salutare. In hoc itaque summa laus tua & nostri gaudii multitudo consistit, quod tu solus ac primus imperatorem nostrum ac nostram gentem catholicæ fidei & tibi ipsi studeas unire per vestræ congregationis, & operam nostri abbatis Nicodemi servi tui, in Hierosolyma constituti, qui nos ad te mittit, quemadmodum in præsentibus literis continetur. Commendat autem abbas ipse tum seipsum, tum & filios suos sanctitati tuæ, ad cujus mandata labores quoscumque suscipere est paratus pro habenda concludendaque sanctissima unione. Te autem in primis certum reddit, imperatorem Æthiopum nihil in rebus humanis ducere majus, nihil affectuosius cupere, quam uniri Romanæ ecclesiæ, & tuis sanctissimis subjici pedibus. Tantæ magnitudinis apud eum sunt Romanum nomen & Latinorum fides, quam tecum Christus augere & conservare dignetur in sæcula sæculorum. Amen.

Num. XII.

Hæ sunt literæ Hierosolymitanæ, quas scribit sancto & magno patri, papæ urbis Romæ, sedenti super sedem apostolorum Petri & Pauli [a], *abbas Hierosolymitanus super Æthiopibus Hierosolymis commorantibus.*

[a] Paulo infra dicit: In magna sede es Petri apostoli constitutus: hic autem nominat etiam Paulū, ejus fidem & zelum indicās transfusū in Romanum pontificem.

In nomine sanctæ Trinitatis. Hæ literæ mittuntur ab Hierosolymis per Nicodemum abbatem super nationem Æthiopum, quæ dentur magno patri urbis Romæ, Eugenio capiti omnium sedium. Pax tibi & omni sedi, & pax magnitudini tuæ, qui sedes in sede apostolorum Petri & Pauli, cujus splendor illuminat Mundum. Ego vero ubicumque terrarum sim, prosternor coram te: non autem ego solus, sed omnes patriarchæ atque episcopi, reges atque imperatores inclinantur ante te.

Cum ad nos devenerunt nuncii tui ob causam fidei, magnam ex eis consolationem accepimus, quam hactenus valde cupiebamus, ut tandem omnes unum simus, sicut Paulus dicit: *Unus Deus, una fides, unum baptisma.* (Ephes. 4.) Hæc vero res cum ad regem nostrum pervenerit, maximæ illi lætitiæ futura est. Nam idem admodum cupit, ut omnes in unam fidem pariter uniantur. Ego autem ipse pro re ista ad te venissem, nisi me metus Sarracenorum perterruisset, ne forte res ista infidelibus palam fiat. Propterea mitto ad te filios meos præsentium literarum latores, qui die Octobris 14. a me recedentes, opto eos ad me redire celeriter, ut ad regem nostrum Æthiopiæ se citius conferant, cui referant cuncta quæ jusseris, quæ velis deinde perficere & quæ cœpisti: quoniam ideo Deus Pater te omnibus præposuit patriarchis, & in magna sede es Petri apostoli constitutus, quæ caput est omnium sedium, ut omnes posses pascere oves Christi. Hæc autem cogitatio tua a Deo est, & tu vere beatus es, qui ad apostolorum similitudinem pro fide Christi talia tentasti, nec tanta fecerunt prædecessores tui. Utinam cuncta ad finem usque perducas. Etenim contaminatio infidelium in unum coacta est, Judæi Christi crucifixores pariter idem consentiunt: Christiani vero, relicta apostolorum sapientia, unusquisque in viam sui sensus, ut libuit, abierunt, & quilibet dicit, Mea fides verior est: quæ distinctio nequaquam est a Deo, sed procedit a diabolo. Tu igitur cura, ut possint ad unam venire dispersi, ut sit omnium fides una: & sicut sub patribus trecentis decem & octo in Nicæna synodo facta est, sic & tu robora fidem, ut illi fecerunt, ut congregemur in unum: quoniam cum in unam fidem pariter convenerimus, Christus ex terra promissionis nostros hostes abjiciet, & fient ut stipula ante faciem venti, non nostra, sed Christi nostri potentia faciente.

Post hæc, o pater magne, ut de unione inter nos facienda aliquid tibi respondeam, eam quidem de certo & nos & rex noster vehementissime cupimus, verumtamen sine ipso rege nostro illam concludere non vellemus. Offerimus nos omnes sanctitati tuæ omnes vires, curam & diligentiam nostram, ut nostro labore ac studio unio sancta tecum apud regem nostrum veraciter, ut jusseris, compleatur. Quoniam qui aditus vel accessus ad patriam nostram terra marique Latinis hominibus pene mortalis & impossibilis est, a nobis Æthiopibus, quamvis inter ingentes labores, in dies sæpius frequentatur, verentibus Sarracenis ob metum regis Æthiopum in aliquos nos offendere, quos infideles rex ipse noster parva opera penitus posset destruere. De nostro vero ad tuam sanctitatem adventu patriarcha Jacobitarum penitus nihil novit, sed clam illo & Sarracenis ignorantibus ad te venimus; ne forte, sicut ex varia ratione ambitionis atque perfidiæ utrique facere solent, negotium unionis præpediretur. Præsentes autem filii mei ad te veniunt, non tecum de fidei veritate disputaturi, sed tuam sententiam audientes recepturi, veritatique fidei quam statueris, consensuri. Quoniam tu Sol magnus & verus splendor creaturarum es, nec lux ulla valet a quoquam facile in sæculo reperiri, quæ Soli sit præferenda. Quis igitur tecum nisi stultus atque ignarus, valeat aut debeat disputare, cum sit tam ingens ac vetusta sapientia Latinorum nota jam orbi terrarum, ne sit juxta evangelicam veritatem discipulus supra magistrum, aut servus supra dominum suum?

Postremo, beatissime pater, quidquid a nobis velis, mitte ad regem Æthiopiæ nostrum, qui cum ea quæ cupias, audierit a nobis, iis in nullo penitus refragabitur, sed quæcumque velis libentissime audiet atque assentiet, accepturus ingens de tua voluntate solatium, cum sit fidei

fidei Christianæ benevolus & obediens, & quæ ad favorem religionis pertinent, avidissime complectatur. Rogamus post hæc beatitudinem tuam, ut ii filii mei abs te cito expediantur, quatenus se in Æthiopiam transferentes, regi nostro dicere valeant omne quod jusseris. Dominus Deus longos faciat dies tuos, & repleat te omni bono, ac compleat omne desiderium tuum, fidemque tuam confirmet ac roboret in sæcula sæculorum Amen.

Datum Hierosolymis die 14. Octobris Amet anno, [a] Amohereth.

Hoc quid significet, beatissime pater, nullo interpretante scire possumus. Ipsi enim Æthiopes, ut ajunt, annos per jubileos computare consueverunt, quorum terminos, etiam ipsis conantibus, nequivimus intelligere.

[a] Hoc vocabulum significare Æthiopice gratiam vel misericordiam, inductatum est apud Æthio. es: quare dubium abbatis Nicodemi non est e sensu vocabuli, sed e sensu computi. Annorum enim juxta, Æthiopes, terminos, ut ipse ait, nequivit intelligere, utrū scilicet hoc tempus a misericordia sit computandum creatione mundi, vel ab incarnatione Verbi, vel a misericordia Dei erga martyres, ut de computo Ægyptiorū diximus supra num. 7. e computo autem Æthiopum vide Athanasium Kircherum in suo Prodromo Copto, cap.

Num. XIII.

Quamvis autem inter Eugenium & præfatum Nicodemum abbatem Hierosolymis degentem actum fuerit de unione regis Æthiopum cum ecclesia Romana, nihilo minus de hac eadem unione & obedientia, alia etiam via quam Hierosolymitana, eumdem regem Æthiopum egisse cum Eugenio papa, eodemque tempore oratores ad Eugenium transmisisse, apparet ex sequentibus literis apostolicis ejusdem Eugenii.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, universis & singulis Christi fidelibus salutem, &c.

CUM dilectus filius nobilis vir Angelus Maurocenus miles Sciensis, nonnullarum galearum & fustium, quas proprio sumptu tenet, gubernator & dominus, proximis temporibus gratam nobis & plurimum acceptam, & nomini Christiano gloriosissimam dederit operam, perductis ad nostram præsentiam ex partibus insulæ Rhodi, magni Æthiopum regis Constantini, sive (ut dicitur) presbyteri Joannis oratoribus, unionem dicti regis & subjectorum sibi populorum pene infinitorum cum occidentali ecclesia quærentibus.

Nos eumdem Angelum, qui cum ipsis galeis fustibus, aut earum parte ad orientis partes redire intendit, cupientes plena ubique inter Christianos securitate atque immunitate, & favorabili tractatione gaudere, universitatem vestram in domino requirimus & hortamur, nostris & Romanæ ecclesiæ subditis dantes strictius in mandatis, quatenus eumdem Angelum cum præfatis galeis & fustibus simul & separatim navigantem, cum quibus neminem extraneum lædere promisit, in nostris portibus & locis, aliterque ubicumque fuerit obvius, benigne & placide tanquam hominem nobis carum & Romanæ ecclesiæ fidelem excipientes, ac in dantis receptu & victualibus favorabiliterque tractantes, ire, redire & morari permittatis, prout fuerit necessarium, & ipse a vobis duxerit requirendum. Nos enim favores & alia commoda eidem Angelo & suis fustibus & comitivæ exhibita, grata habebimus & accepta, ac sedis apostolicæ gratiam consequemini.

Datum Florentiæ 4. Nonas Octobris, anno XI.

A *Eugenius episcopus servus servorum Dei, dilectis filiis canonicis & capitulo basilicæ principis apostolorum de Urbe salutem, &c.* Num. XIV.

CUM dilectos filios Andream abbatem sancti Antonii de Ægypto, & Petrum diaconum, oratores magni principis Constantini imperatoris Æthiopum, sive (ut dicitur presbyteri Joannis, qui devotionis causa ad almam Urbem præsentialiter se conferunt, cupiamus pro majori eorum ædificatione, atque ut prædictum imperatorem, aliosque sibi subjectos reges & principes ac populos pene innumeros, ad unionem cum ecclesia occidentali, quam apud nos quære-
B re advenerunt, facilius adducere & inclinare possint, sanctam Dei & salvatoris nostri imaginem, sive (ut dicunt) sanctam Veronicam videre. Et vos constitutionibus, ac aliis ordinibus illius ecclesiæ juramento firmatis, id extra debita & constituta tempora facere prohibeamini.

Devotioni vestræ, ut ipsam sanctam imaginem nunc, quando non sunt tempora instituta, prædictis oratoribus cum debito & solito modo reverenter ostendatis, prohibitionibus supradictis, juramento, a quo auctoritate apostolica, tenore præsentium, vos hac vice tantum reddimus absolutos, & aliis in contrarium facientibus, non obstantibus quibuscumque, similibus tenore & auctoritate præcipimus & mandamus.

C Datum Florentiæ 4. Nonas Octobris anno XI.

Interim Eugenius reditum ad urbem cogitans, ut conciliabulo obsisteret Basileensi, generale concilium Romam ad Lateranum transtulit, ut testantur Platina, Ciaconius & Massonus in Eugenio, & omni exceptione major Augustinus Patricius in præfato compendio, sessione 43. sic ait.

Florentiæ inter hæc Eugenius sessionem celebrat 6. Lalendas Maii anni salutis 1442. in qua asserens legatos Zaræ Jacob magni regis Æthiopiæ, quem presbyterum Joannem vocant, ad concilium œcumenicum orthodoxæ fidei suscipiendæ gratia properare, concilium ipsum, ut majorem auctoritatem etiam susciperet, Romam approbante ipso concilio transtulit, prosequen- Num. XV.
D dum in basilica Lateranensi, propria & prima sede summi pontificis, decimoquinto die post ejus ad urbem reditum. Huic translationi addidit & plures causas, loci reverentiam & commoditatem, rerum omnium copiam, tum occasione componendarum provinciarum ecclesiæ, & pacis ac quietis Italiæ cæterarumque regionum procurandæ. *Hac ille. Id autem cum effectu præstitisse Eugenium apparet ex publicis sessionibus Romæ in Laterano habitis, editisque de fide constitutionibus pro Syris, Chaldæis & Maronitis, quas ex Vaticanis codicibus infra subjiciemus.*

Non mirandum autem, quod in præfatis literis Eugenii rex Æthiopiæ nominetur Constantinus, & ab Augustino Patricio Zara Jacob: nomen enim
E *ejus proprium erat Constantinus, ut habetur in historia regum Æthiopiæ reverendi patris Paez societatis Jesu, quæ manuscripta extat penes reverendum patrem Nugnium ejusdem societatis. Zara autem Jacob erat cognomen: etenim significat filium, seu semen Jacob, quod erat cognomen zeli & fidei: præfati etenim reges ex Jacob per Salomonem & reginam Saba gloriantur originem ducere. Unde in catalogo dictorum regum, qui extat in secundo tomo Hispaniæ illustratæ, dicitur, Zara Jacob rectæ fidei homo ab Æthiopibus cognominatus. Et in literis David regis Æthiopiæ ad Clementem*

VII.

ANNO CHRISTI 1444.

VII. quas refert Damianus a Goes habetur, Eugenium pontificem transmisisse legatos Theodorum, Petrum, Didymum & Georgium ad regem ex semine Jacob: quod idem est ac si diceret, ad Zara Jacob. Est igitur Zara Jacob cognomen laudis, Constantinus autem nomen proprium: quo etiam nomine in præfato catalogo alter rex nominatus legitur. A

Ceterum unionis Æthiopum cum ecclesia Romana, aliarumque nationum, meminit idem Eugenius in sequentibus apostolicis literis, universis & singulis Christianis principibus & præsulibus pro temporali auxilio implorando directis.

Num. XVI. *Eugenius episcopus servus servorum Dei, universis & singulis carissimis in Christo filiis quorumcumque regnorum regibus; venerabilibus quoque fratribus archiepiscopis, episcopis, ac dilectis filiis electis, abbatibus, prioribus, præpositis, decanis, archidiaconis, plebanis, archipresbyteris, & aliis ecclesiarum prælatis, eorumque vicesgerentibus, ac capitulis & conventibus, & aliis personis ecclesiasticis Cisterciensis, Cluniacensis, Præmonstratensis, sanctorum Benedicti & Augustini, ac aliorum quorumcumque ordinum, nec non magistris & præceptoribus ac fratribus beatæ Mariæ Teutonicorum & Calatravensium, nec non marchionibus, comitibus & baronibus, ac aliis nobilibus potentibus, insuper capitaneis, rectoribus, consulibus, antianis, consiliis, populis, communitatibus & universitatibus civitatum, castrorum & aliorum locorum, ac universis & singulis, ad quos præsentes literæ pervenerunt, salutem, &c.* B C

POST graves expensas diutinosque labores a nobis perpessos, in Græcorum unione primum, & postea in Armenorum, Jacobitarum, Maronitarum, Æthiopum, Bosnensium, & aliorum diversæ nationis populorum reductione ad sincerum fidei catholicæ cultum, non parva nobis impensa opus fuit, ut legatum apostolicæ sedis anno nunc tertio mitteremus ad inducias in regno Hungariæ constituendas, quarum occasione factum est, ut carissimus in Christo filius noster Hungariæ & Poloniæ rex, post multas victorias de Turcis Christi hostibus habitas, illos jam, ut speramus, ex Europæ partibus expulerit. D Quod quidem nulla ratione idem rex potuisset efficere, nisi classis nostra, quam magna cum impensa nostra duxit ad strictum Gallipolis dilectus filius cardinalis Venetiarum nepos noster, prohibuisset alios Turcas opem illis ex Asia allaturos. Nunc vero alia premimur expensa nostros humeros superante, mittendi aliam classem ad defensionem Rhodi, aliorumque locorum a Christianis possessorum in mediterraneo mari, in perfidos Sarracenos, qui post binum insultum in Rhodienses factum, novam parant classem, cum qua minantur non solum Rhodi loca, sed omnes alios Christianos usque in Italiam invasuros: E quamquam classis nostra, quam prædicta ratione paramus, non solum Sarracenos a Rhodo & aliis Christianorum locis repellere, sed uno eodemque in negotio posset terræ sanctæ ab illorum perfidia liberandæ principium modumque exhibere: cujus liberationis, dante domino, obtinendæ talem tantamque spem habemus, quæ vos omnes honoris Dei nostri & propagationis fidei & Christianæ avidos, deberet lætos facere. Cupientes itaque quod vestrum omnium devotio tanti meriti particeps efficiatur, committimus aliqua dilectis filiis fratribus Bartholomæo de Fulginio commissario dilecti filii fratris Joannis de Capestrano, Seraphino de Sicilia, & Laurentio de Panormo ordinis Minorum, qui dicuntur pauperes, sive de observantia regulari, per seipsos aut alios vobis referenda, quibus velit unusquisque vestrum fidem in dicendis per se aut nuncios plenariam præstare, & favores pro facultatum opumque & potentiæ qualitate liberaliter exhibere. Inhibentes expresse sub excommunicationis latæ sententiæ pœna omnibus & singulis prælatis, ad quorum diœcesim, sive præsentiam prædictos fratres Bartholomæum, Seraphinum & Laurentium, seu ab eis substituendos, contigerit declinare, ne ipsis aliqualiter contradicant, aut aliter sint molesti. Datum Romæ apud S. Petrum anno, &c. 1444. VIII. Kalendas Februarii, pontificatus nostri anno 14.

Extat etiam mentio de unione Æthiopum in versibus insculptis in valvis aneis basilicæ sancti Petri tempore ejusdem Eugenii, nimirum:

Sunt hæc Eugenii monumenta illustria quarti,
Excelsa hæc animi sunt monumenta sui.
Ut Græci, Armeni, Æthiopes, hic aspice, ut ipsam
Romanam amplexa est gens Jacobina fidem.

Blondus etiam, qui fuit ejusdem papæ Eugenii secretarius, in primo libro Romæ instauratæ numero 58. hæc ait, alloquens Eugenium, qui portas ligneas æneas fecerat. Tu æneas basilicæ dedisti, tantisque insculptis historiis, unionis Græcorum, Armenorum, Æthiopum, Jacobinorum, & aliarum nationum, tua opera, tuaque impensa ecclesiæ conciliatarum. *Sed & in ejusdem Eugenii IV. sepulcro marmoreo in eadem basilica sancti Petri hi versus leguntur, quos refert Panvinius de elogiis & imaginibus pontificum.*

Eugenius jacet hic quartus, cor nobile cujus
Testantur vitæ splendida facta suæ.
Istius ante sacros se præbuit alter ab ortu,
Alter ab occasu [a] Cæsar uterque pedes.
Alter, ut accipiat fidei documenta Latinæ:
Alter, ut aurato cingat honore caput.
Quo duce & Armeni Græcorum exempla secuti,
Romanam agnorunt Æthiopesque fidem.
Inde Syri ac Arabes, mundique e finibus Indi:
Magna, sed hæc animo cuncta minora suo.
Nam valida rursum Teucros jam classe petebat:
Dum petit, ast illum sustulit atra dies.
Qui semper vanos tumuli contempsit honores,
Atque hæc impressa condite, dixit, humo.
Sed non quem rubro decoravit ille galero,
Non hoc Franciscus stirps sua clara tulit:
Susceptique memor meriti, tam nobile quod nunc
Cernis, tam præstans surgere jussit opus.

Decretum autem fidei, quod Eugenius tradidit Æthiopibus, non aliud fuisse existimandum est, quam illud Jacobinorum, quorum implicantur erroribus.

Quomodo autem præfati imperatoris Æthiopum oratores Romam venerint, sic narrat Ciaconius in vita Eugenii papæ: Anno 1441. die 10. Octobris abbas sancti Antonii in Ægypto vir insignis apud imperatorem Æthiopiæ, vulgo presbyterum Joannem vocatum, duodecim ferme monachis comitatus Romam venit, & ad portam obviam illi factis gubernatore, senatore, regionariis urbis, præfecto arcis sancti Angeli, & conservatoribus, multisque aliis civibus, deductus est in basilicam sancti Petri, ubi illi vultus sanctus ostensus.

a Sigism[...] dum Ro[...] norum [...] peratore[...] Romæ [...] ronavit, prout eti[...] insculpt[...] cernitur præfatis valvis æ[...] basilicæ [...] cti Petri

ANNO CHRISTI 1443.

sus. Hospitatus est ad sanctum Laurentium in Damaso: & postea capita apostolorum, & ceteræ urbis reliquiæ monstratæ fuerunt.

Extant in valvis æneis tempore Eugenii papæ IV. in majori porta basilicæ sancti Petri, ut diximus, collocatis, nobiliora ejusdem pontificis monumenta, inter quæ visitur eorumdem oratorum in Urbem ingressus: subinde insculptum etiam cernitur, quando Eugenius papa decretum fidei eisdem oratoribus tradidit in basilica sancti Joannis in Laterano, ut hic * *imprimi curavimus.*

* Consulat editiones Romanam aut Lupaream qui picturis pascitur.

Idem etiam Eugenius, antequam Florentia Romam accessisset, dum Senis esset, in itinere Joanni Palæologo imperatori Græcorum, qui oratorem ad eumdem summum pontificem pro auxilio contra Turcas obtinendo transmiserat, hæc rescripsit.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, carissimo in Christo filio Joanni Palæologo imperatori Romæorum illustri, salutem & apostolicam benedictionem.

Num. XVII. ACCESSIT ad præsentiam nostram dilectus filius noster orator celsitudinis tuæ, quem hilari vultu & libenti animo accepimus. Id autem ex iis quæ nobis retulit, præcipue gratum habuimus, quod pro tua solita corporis qualitate bene valere asseveravit. Quantum autem ad apparatum classis pro expeditione adversus Turcas pertinet, de quo nos idem orator tui ex parte requisivit, diligentem ei rei operam dedimus, continuoque damus, prout orator ipse plene informatus a nobis, tuæ celsitudini latius referabit. Hodieque a nobis hinc recessit dilectus filius noster Franciscus tituli sancti Clementis presbyter cardinalis sanctæ Romanæ ecclesiæ vicecancellarius, quem ob hanc dumtaxat causam ad partes Græciæ legatum nostrum & apostolicæ sedis transmittimus, a quo, cum eamdem serenitatem ipsum convenire continget, eris de occurrentibus singulis plenissime informatus. Reliquum est, ut Jesum Christum dominum nostrum sincero corde exoremus, ut opus istud pro sui sanctissimi nominis honore inceptum, prospero eventu secundare dignetur. Quove vota nostra magis æquis & propitiis auribus exaudiat omnipotens Deus, curare omni ope & diligentia velit eadem excellentia tua, quod negotium unionis, quam tantis laboribus & expensis partam fuisse nosti, felicioribus in dies successibus amplietur.

Datum Senis &c. 3. Idus Junii, anno XIII.

Græcis autem nonnullis Romanam ecclesiam calumniantibus de processione Spiritus sancti, non obstante diffinitione jam facta in concilio, hæc eorum præsulibus, ut populum docerent, Romam cum accessisset rescripsit Eugenius.

Eugenius episcopus servus servorum Dei venerabilibus patriarchis, archiepiscopis, abbatibus, doctoribus, magistris per orientem constitutis salutem & apostolicam benedictionem.

Num. XVIII. ETSI Christus salvator noster continuo immensa suæ benignitatis & clementiæ dona erga populum Christianum ostenderit, in hac tamen sacrosancta œcumenica & Deo amabili synodo Florentina præcipuæ pietatis & caritatis dudum lumen refulsit. Inter occidentalem enim & orientalem ecclesiam miro & ineffabili ipsius salvatoris nostri munere unionem secutam fuisse conspeximus. In qua synodo nobis, auctore domino, præsidentibus, cum sæpius ex utra-

A que parte doctissimorum & gravissimorum tam venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, quam aliorum prælatorum ac magistrorum adesset multitudo copiosa adinvicem disputantium, omnis tandem opinionum differentia, omnisque dissensio præcipue & singulariter de processione Spiritus sancti, quæ quadringentos circa annos, colluctatore generis humani procurante, permanserat, ipso Spiritu sancto illuminatore sublata atque sopita extitit, prout in synodali decreto superinde confecto clarissime continetur. Et quamquam fides, quam Romana ecclesia de processione Spiritus sancti semper tenuit, ex eis quæ in prædicta synodo diffinita sunt, luce meridiana clarior

B splendeat; tamen quia adhuc nonnullos esse in oriente intelleximus, qui ex hoc quod Romana ecclesia ex Patre Filioque procedere Spiritum sanctum profitetur, eam tenere & credere opinantur, Patrem & Filium duo esse principia Spiritus sancti. Quorum vanam & impiam opinionem tanto vehementius admirati sumus, quanto lucidius, omnis Christi ecclesia cognoscit, a præfata Romana ecclesia illud alienum semper fuisse, & tanquam erroneum ac impium, extitisse semper damnatum. Hanc pravam & impiam opinionem extinguere cupientes, universos vos exhortamur atque requirimus, ut veram ecclesiæ Romanæ doctrinam illis aperire & prædicare velitis.

C Præfata namque Romana ecclesia omnium fidelium mater atque magistra, tam ex veritatis sententia & auctoritatibus sanctorum doctorum, quam ex canonibus per ipsam editis, tam in œcumenico Florentino, quam Lugdunensi aliisque pluribus conciliis promulgatis, fideli ac devota confessione semper prædicavit & docuit, docet & prædicat, quod Spiritus sanctus æternaliter ex Patre & Filio, non tanquam ex duobus principiis, sed tanquam ex uno principio; non duabus spirationibus, sed unica spiratione procedit. Hæc est, venerabiles fratres, pura, simplex & catholica fides, quam prædicta sacrosancta Romana ecclesia, quæ semper beatissimis apostolis Petro & Paulo protectoribus im-

D maculata permansit, continuo prædicavit & docuit. Contrarium hujus veritatis & fidei tenentes & asserentes damnavit, & nos de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu, de novo apostolica auctoritate damnamus, reprobamus, excommunicamus & anathematizamus, ac pro damnatis, reprobatis, excommunicatis & anathematizatis habemus, tenemus & reputamus, ab omnibus teneri, haberi & reputari decernimus & declaramus, ac eos cum execrabilis memoriæ Ario, Manichæo & Marcione, ceterisque aliis divinam virtutem pervertere conantibus annumeramus.

E Datum Romæ apud sanctum Petrum, &c. anno 1443. quarto Nonas Martii, pontificatus nostri anno 13.

Prosequendo vero idem Eugenius pontifex œcumenicum concilium Romæ in Laterano sequentia dogmata sacro approbante concilio decrevit pro Syris.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

MULTA & admirabilia diebus nostris, & longe majora, quam aut Christianos expetere, Num. XIX

petere, aut cogitare possemus, ineffabilis divinæ miserationis clementia ecclesiæ suæ sanctæ dona largitur. Unde & fidem orthodoxam dilatatam, & novos in dies ad obedientiam sedis apostolicæ populos redire, ac nobis & omnibus Christi fidelibus lætitiæ & exultationis causas quotidie renovare sentimus; ita ut merito cum propheta, in jubilatione, fidelibus populis sæpenumero dicere provocemur: Venite & exultemus domino, jubilemus Deo salutari nostro: quoniam magnus dominus & laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. Verum cum in ecclesia catholica, quæ est Dei civitas, in monte sancto apostolicæ sedis & Petri auctoritate fundata, semper magna & inscrutabilia operatus sit Deus, cujus omnipotentiæ & sapientiæ non est numerus: hoc tamen singulare & præcipuum illi præstitit ineffabilis prudentia conditoris, ut orthodoxa fides, quæ humanum genus sola vivificat, sola sanctificat, in monte illo sancto, in una & immutabili semper maneat confessione veritatis, & dissensiones quæ adversus ecclesiam de terrenarum opinionum varietate nascuntur, & a petræ illius soliditate disjungunt ad montem illum redeuntes, exterminentur & eradicentur: quo fit, ut ad ejus gremium confluentes populi atque nationes, in unam cum ipso conveniant fidei veritatem.

Hæc autem Dei munera tam magna, tam excelsa, tam insolita, non meritis nostris profecto conspicere, ipsius bonitatis immensitas, sed sua sola benignitate & dignatione concessit, ut post unionem Græcorum in sacro œcumenico concilio Florentino, qui cum Romana ecclesia in quibusdam articulis discrepare videbantur, ac post reductionem Armenorum & Jacobitarum, qui variis opinionibus involuti, omni tandem dissensione relicta, in unam rectam veritatis semitam convenerunt. Ecce nunc iterum, ipso cooperante domino, aliæ nationes de longinquis convenerunt, inter Tigrim & Euphratem Mesopotamiam habitantes, quæ de processione Spiritus sancti & aliis quibusdam articulis non recte sentiebant. Multa igitur nobis & omnibus Christi fidelibus est causa lætandi, quia jam annuente domino, Romanæ ecclesiæ splendidissima de fidei veritate assertio, quæ munda semper fuit ab omni macula falsitatis, etiam apud orientem ultra Euphratis terminos, novis coruscationibus micat, adeo ut venerabilem fratrem nostrum Abdalam archiepiscopum Edessæ, venerabilis fratris nostri Ignatii patriarchæ Syrorum, atque totius nationis suæ legatum ad hanc usque almam urbem, ad præsentiam nostram & sacrum hoc Lateranense concilium traxerit & vocarit; humiliter & devote postulantem, ut eam fidei regulam, quam sacrosancta Romana profitetur ecclesia, eisdem traderemus.

Nos autem, qui inter cunctas sanctæ sedis apostolicæ solicitudines hanc primam & præcipuam curam gerimus, prout semper gessimus, evangelii scilicet defendere veritatem, & orthodoxam fidem, exterminatis hæresibus longe lateque diffundere & propagare, quosdam ex venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus delegimus, qui accersitis ex hoc sacro concilio aliquibus in sacra pagina magistris, cum prædicto archiepiscopo de difficultatibus, dubiis & erroribus illius nationis conferrent, illumque ipsum examinarent, ac ei catholicæ veritatis disciplinam aperirent, & tandem de integritate fidei ecclesiæ Romanæ plene illum instruerent & docerent. Quem cum per omnia de fide & moribus recte sentientem invenissent, tribus dumtaxat exceptis articulis, de processione scilicet Spiritus sancti, de duabus in Christo Jesu salvatore nostro naturis, ac totidem in voluntatibus & operationibus, veritatem illi fidei orthodoxæ patefecerunt, aperuerunt sacrarum literarum intellectus, attulerunt sanctorum doctorum testimonia, & quæ materiæ congruebant, rationes verissimas induxerunt. Quorum intellecta doctrina, archiepiscopus ipse dubitationibus suis omnibus plene satisfactum esse contestans, tam de Spiritus sancti processione, quam de duabus naturis & duabus voluntatibus & operationibus in Christo Jesu domino nostro talia sentire professus est, ut veritatem fidei plene intelligere videretur, profitereturque se nomine præfati patriarchæ, totiusque nationis & suo, omnem fidem omnemque doctrinam suscepturum, quam eidem hoc sacro approbante concilio traderemus.

Propter quæ omni in Christo exultatione perfusi, gratias immensas Deo nostro effudimus, quia votum nostrum in salutem nationis illius videmus adimpletum. Diligenti itaque cum fratribus nostris & sancto concilio tractatu præhabito, fidem, & doctrinam, quam sacrosancta Romana tenet mater ecclesia, eodem sacro approbante concilio, eidem archiepiscopo præfatis nominibus recipienti tradere & assignare decrevimus.

Hæc est igitur fides, quam semper sacrosancta Romana tenuit, prædicavit & docuit mater ecclesia, quamque ad præsens tenet, prædicat, profitetur & docet. Hanc dictum Abdalam archiepiscopum vice & nomine præfati patriarchæ Syrorum totius nationis illius, atque suo, in iis tribus articulis suscipere, & perpetuis in futurum temporibus custodire & observare decernimus.

In primis, quod Spiritus sanctus ex Patre & Filio æternaliter est, & essentiam suam suumque esse subsistens habet ex Patre simul & Filio, & ex utroque æternaliter, tanquam ab uno principio & unica spiratione procedit. Tenet insuper, profitetur & docet, unum eumdemque Dei & hominis filium dominum nostrum Jesum Christum esse perfectum in deitate & perfectum in humanitate, Deum verum & hominem verum ex anima rationali & corpore, consubstantialem Patri secundum deitatem. In novissimis autem diebus eumdem propter nos & propter salutem nostram ex Maria virgine Dei genitrice secundum humanitatem natum, unum eumdemque Christum verum Dei Filium unigenitum, in duabus naturis inconfuse, incommutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum, nusquam sublata differentia naturarum propter unitionem, magisque salva proprietate utriusque naturæ, & in unam personam atque subsistentiam concurrente, non in duas personas partitum, sive divisum, sed unum & eumdem Dei & hominis Filium dominum nostrum Jesum Christum.

Credit insuper, profitetur & docet in uno domino Jesu Christo duas naturales operationes indivise, inconvertibiliter, inseparabiliter, inconfuse, secundum sanctorum patrum doctrinam: duas etiam naturales voluntates, unam divinam, alteram humanam, non contrarias, sed

sed humanam ejus voluntatem subjectam ejus divinæ atque omnipotenti voluntati. Et quemadmodum ejus caro animata sanctissima deificata est, non perempta, sed in proprio sui statu & ratione permansit; ita humana ejus voluntas deificata est, non perempta, sed salvata magis est atque perfecta. Hanc fidem eumdem Abdalam archiepiscopum nominibus quibus supra suscipere, corde tenere, & ore profiteri debere decernimus. A

Ordinamus insuper atque decernimus, ut eisdem nominibus recipere & amplecti debeat quæcumque per sacrosanctam Romanam ecclesiam diffinita & sancita diversis temporibus sunt, præsertimque decreta Græcorum, Armenorum atque Jacobitarum in sacro concilio œcumenico Florentino edita, quæ cum in Arabico traducta ipse Abdala archiepiscopus accurate legisset ac laudasset, ad uberiorem & pleniorem omnium eruditionem sibi nominibus quibus supra recipienti consignari fecimus: quoscumque etiam doctores & sanctos patres sacrosancta approbat & suscipit Romana ecclesia, nominibus quibus supra approbare & suscipere debeat; & quascumque personas, seu quidquid aliud ipsa damnat & reprobat, pro damnatis & reprobatis, nominibus quibus supra, habere debeat. Promittens tanquam verus filius obedientiæ, nominibus quibus supra ipsius apostolicæ sedis ordinationibus & jussionibus, medio juramento, devote semper & fideliter obedire. B

Nulli ergo, &c. nostræ constitutionis & ordinationis infringere, &c. Si quis autem, &c. C

Datum Laterani in publica sessione synodali anno incarnationis dominicæ 1444. pridie Kalendas Octobris, pontificatus nostri anno decimoquarto.

Sequitur constitutio pro Chaldæis & Maronitis, eodem sacro Lateranensi approbante concilio.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

n.XX. BENEDICTUS sit Deus & Pater domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum & Deus totius consolationis, qui vota & pia desideria nostra, quibus pro debito nostri pastoralis officii salutem & unitatem Christiani populi anhelamus, & continuis, quantum ex alto nobis permittitur, operibus confovemus, multis magnisque favoribus in dies prosequitur, & ultra quam mereamur, felicibus comitatur effectibus. Sane post celebratam in œcumenico concilio Florentino orientalis ecclesiæ cum occidentali unionem, post Armenorum, Jacobitarum & Mesopotamiæ populorum reductionem, venerabilem fratrem nostrum Andream archiepiscopum Colossensem ad partes orientis & Cypri insulam destinavimus, ut & Græcos & Armenos & Jacobitas ibidem degentes prædicationibus suis, & decretorum pro eorum unione & reductione editorum expositionibus & declarationibus, in suscepta fide confirmaret, & quos ex aliis sectis a vera doctrina alienos, tam Nestorii, quam Macarii sectatores inveniret, monitionibus & exhortationibus ad fidei veritatem reducere conaretur: quod pro sua sapientia, alii que virtutibus, quibus eum largitor gratiarum dominus insignivit, diligentissime prosecutus, post diversas multiplicesque disputationes, D E

post varios tractatus, eliminata tandem ex eorum cordibus primum omni Nestorii impietate, qui purum hominem Christum esse, & beatissimam virginem non Dei, sed Christi genitricem asseverabat: deinde Macarii Antiocheni impiissimi, qui quamquam Christum verum Deum & hominem esse profitebatur, divinam tamen solum in eo voluntatem & operationem, humanitati ejus parum tribuens, esse asserebat: venerabiles fratres nostros Timotheum metropolitam Chaldæorum, quos ad hæc usque tempora Nestorianos, eo quod Nestorium sequerantur, in Cypro vocaverunt, & Eliam episcopum Maronitarum, qui cum sua natione Macarii dogmatibus in eodem regno infectus, cum omni multitudine populorum & clericorum in insula Cypri ei subjecta, ad veritatem fidei orthodoxæ, divino sibi assistente numine, converti, fidemque & doctrinam, quam semper sacrosancta coluit & observavit ecclesia, eisdem præsulibus & omnibus ibidem eis subjectis tradidit, quamque præfati præsules in publica & magna congregatione diversarum nationum in eodem regno existentium in metropolitana ecclesia sanctæ Sophiæ habita, summa cum veneratione susceperunt. Quo facto, Chaldæi quidem præfatum Timotheum suum metropolitam, Elias vero Maronitarum episcopus nuncium, de fide Romanæ ecclesiæ, quæ domino providente, & beato Petro apostolo opem ferente, semper immaculata permansit, solemnem professionem emissuros ad nos usque miserunt, & coram nobis in hac sacra œcumenici Lateranensis concilii generali congregatione fidem ipsam atque doctrinam Timotheus ipse metropolita primum in lingua sua Chaldæa Græce interpretatam, & de Græco in Latinum traductam reverenter & devote, ut sequitur professus est.

Ego Timotheus archiepiscopus Tarsensis, Chaldæorum qui in Cypro sunt metropolita, pro me meisque omnibus in Cypro existentibus populis profiteor, voveo atque promitto immortali Deo Patri & Filio & Spiritui sancto, demum tibi sanctissimo ac beatissimo patri Eugenio papæ IV. & huic sacrosanctæ apostolicæ sedi, & sanctæ huic & venerabili congregationi, quod de cetero semper manebo sub obedientia tua & successorum tuorum, ac sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ, tanquam sub unica matre & capite omnium aliarum. Item, quod de cetero semper tenebo & profitebor, Spiritum sanctum procedere ex Patre & Filio, sicut docet & tenet sancta Romana ecclesia. Item, quod de cetero semper tenebo & approbabo duas naturas, duas voluntates, unam hypostasim, & duas operationes in Christo. Item quod de cetero semper confitebor & approbabo omnia septem sacramenta ecclesiæ Romanæ, prout ipsa tenet, docet & prædicat. Item, quod de cetero nunquam in sacra eucharistia oleum apponam. Item, quod de cetero semper tenebo, confitebor, prædicabo & docebo quidquid tenet, confitetur, docet & prædicat sacrosancta Romana ecclesia, & quidquid ipsa reprobat, anathematizat & damnat, reprobo, anathematizo & damno, & in futurum semper reprobabo, anathematizabo & damnabo, specialiter impietates & blasphemias nequissimi heresiarchæ Nestorii, & omnem aliam hæresim extollentem se adversus hanc sanctam catholicam & apostolicam ecclesiam.

Hæc est fides, pater sancte, quam tenere & observare, ac teneri & observari facere ab omnibus

ANNO CHRISTI 1445. nibus suppositis meis voveo atque promitto, & unumquemque illam respuentem, & contra eam sese erigentem privare omnibus bonis & beneficiis suis, eumdemque excommunicare, & hæreticum & damnatum denunciare; & si pertinax fuerit, degradatum curiæ tradere sæculari spondeo, polliceor atque promitto.

Deinde similem per omnia professionem dilectus in Christo filius Isaac nuncius venerabilis fratris nostri Eliæ episcopi Maronitarum, ipsius vice & nomine, reprobando Macarii de unica voluntate in Christo hæresim, cum multa veneratione emisit.

Pro quarum quidem professionum religione, & tantarum animarum salute, Deo & domino nostro Jesu Christo, qui temporibus nostris tanta fidei incrementa largitur, tot Christianis populis beneficia donat, gratias immensas agentes, easdem professiones recipimus & approbamus, ac eosdem metropolitam & episcopum in Cypro, & subjectos, ad gremium sanctæ matris ecclesiæ suscipimus, ac ipsis manentibus in præfata fide, obedientia & devotione, his gratiis & privilegiis insignimus.

In primis, quod nemo prædictos Chaldæorum metropolitam & Maronitarum episcopum, eorumdemque clericos & populos, neque ex populo & clero quempiam de cetero audeat hæreticos appellare, aut Chaldæos de cetero Nestorianos nominare præsumat. Quod si quispiam mandati hujus contemptor extiterit, jubemus ab ejus ordinario excommunicari tamdiu, quamdiu distulerit condigne satisfacere, aut ordinarii arbitrio aliqua alia temporali pœna mulctari.

Item, quod præfati metropolita & episcopus, eorumque successores in omnibus & quibuscumque honoribus, episcopis a communione sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ separatis continuo præferantur.

Item, quod possint de cetero censuras in suos subditos exercere, & quos de cetero rite excommunicaverint, pro excommunicatis; & quos absolverint, pro absolutis ab omnibus habeantur.

Item, quod præfati præsules & sacerdotes, & clerici eorum, libere possint in ecclesiis catholicorum divina celebrare, & catholici in ecclesiis eorumdem.

Item, quod de cetero præfati præsules & clerici, & laici eorum utriusque sexus, qui unionem & fidem hanc susceperint, possint in ecclesiis catholicorum sepulturas eligere, & cum catholicis matrimonia more Latinorum catholicorum contrahere, & omnibus beneficiis, immunitatibus & libertatibus gaudere & frui, quibus ceteri homines catholici tam laici, quam clerici in dicto regno potiuntur & gaudent.

Nulli ergo, &c. nostræ receptionis, approbationis, susceptionis, insignitionis & jussionis infringere, &c. Si quis, &c.

Datum Romæ apud sanctum Petrum anno, &c. 1445. VII. Nonas Augusti, pontificatus nostri anno 15.

Num. XXI. Hæc omnia Basileenses in pejorem partem sumentes, *inquit Augustinus Patricius in præfato compendio sessionis* 42. prædicabant, Eugenium concilium Romam transtulisse, ne compelleretur ad aliud concilium in Germania pro voluntate principum celebrandum, quoniam nullo pacto vellet concilium extra Italiam: tum etiam, ut ostenderet se summum imperium habere supra concilium, quod de loco ad locum pro suo arbitrio transferret, ut fecerat ex Basilea Ferrariam, ex Ferraria Florentiam, & inde demum Romam: quæ omnia tenderent ad enervationem auctoritatis ecclesiæ & conciliorum. *Hæc Patricius de Basileensibus.*

At vero Eugenius summus pontifex universali concilio præsidens, nationes & regna ad apostolicæ sedis obedientiam reduxit; atque ad ipsum in vertice montium, & episcopum episcoporum constitutum, juxta prophetæ vaticinium, fluebant omnes gentes; tabescentibus interim Basileensis conciliabuli sub prætextu reformationis schismaticis, ut juxta ejusdem prophetæ oraculum viderent & confunderentur zelantes populi.

OBSERVATIO HORATII JUSTINIANI,

AD LECTOREM.

Quia sæpe in notis ad concilium Florentinum plura adduximus testimonia ex opusculis Bessarionis, & præsertim ex epistola ad Alexium Lascarim de successu ejusdem Florentini concilii, & processione Spiritus sancti, & ex oratione de unione ad suos Græcos Florentiæ habita, eaque hic in fine operis edere promisimus, bona fide exhibemus, cum Vaticanis manuscriptis codicibus collationata & emendata: in quibus habetur, fuisse non solum a Bessarione Græce conscripta, sed & ab eodem Latinitate donata, imo & aucta, Vale.

BESSARION

SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIÆ cardinalis magno & clementissimo viro Alexio Lascari Philanthropino.

CAPUT I.

De successu synodi Florentiæ, & de processione Spiritus sancti.

TU quidem non humanis solum rebus, verum etiam divinis summopere studens, meditationeque scripturarum teipsum oblectans, non cessas & ipse per te fidei veritatem inquirere, & nos adhortari, ut pro posse opem tibi feramus ad eam investigandam atque inveniendam. Ego vero cum pigritia quadam, tum vel maxime quia libenter similes labores deposui, propterea quod sæpius de hac re sermonem habui cum nostris hominibus, qui pluris suam superstitionem & ignorantiam faciunt, quam veritatem, invitus hoc rursus subeo certamen, quamquam ad te scripturus, qui sapientia & humilitate ornatus, non magis tentandi, quam veri investigandi gratia, hæc a me petis. Ipsam item auctoritatem sacri concilii simpliciter satis esse puto ad persuadendum quemquam, & inducendum ad ejus conclusionem humili corde capessendam atque credendam sine quacumque contradictione vel ambiguitate: cum tot hominum conventum, qui sapientia, scientia & omni virtute prædititi fuerunt, quorum in medio adfuisse Spiritum sanctum ut credamus necesse est, veritatem latuisse minime credendum sit. Præterea memini longam ad te alias dedisse epistolam, omniaque satis tetigisse quæ nunc quæris. Et ipsam etenim quæstionem per seipsam probavi, quod scilicet Spiritus sanctus a Patre

Patre Filioque procedit; & quæ videbantur A sequi inconvenientia solvi, & de aliis omnibus quæ tunc etiam petiisti, reddidi rationem: ita ut non sit opus pluribus verbis, præsertim tibi, qui tantam in hujuscemodi habes experientiam, ut parvis etiam principiis habitis, multa magnaque possis ex teipso percipere. Cum vero aliquid plus a nobis expostules, non propter teipsum fortassis, cum ipse idem nobiscum sapias, sed propter contentiosos & veritatis adversarios, nos, tum quia parati ad satisfactionem esse debemus omni poscenti nos rationem de ea quæ in nobis est fide, secundum apostolum; tum ut amicitiæ nostræ satisfaciamus, spe etiam ducti aliquorum utilitatis, qui hæc legent, morem tibi gere- B re proposuimus. In primis itaque auctoritates sanctorum patrum & doctorum occidentalium tibi mittimus, quibus apertissime ex Patre & Filio Spiritum sanctum procedere affirmant, & ambos unum ejus esse principium: quæ cum plurimæ sint, & cunctis eorum in libris sparsæ, paucas nos tibi modo mittimus, quibus tamen similes alias etiam omnes esse scias. Deinde quemdam nostrum sermonem, cui dogmaticum, aut de unione titulum imposuimus, tibi mittendum judicavimus, quem paulo ante sacram unionem, tanquam ultimam meæ opinionis atque sententiæ declarationem edidimus, quemque mitissimo nostro imperatori & patriarchæ reverendissimo omnibus nostris præ- C sentibus legendum dedi, cum inter nos ultimatim consideraremus quid fiendum esset, & sententias aliorum de re unionis scrutaremur. In quo ex ipsismet orientalibus patribus & doctoribus nostris, omissis omnino occidentalibus, pro posse quæstionem propositam declaravi atque probavi: quem tanquam & tibi potissimum, & si quis alius sine contentione audiet & perleget, maxime profuturum tuæ nobilitati mitto, clementissime ac splendidissime vir. Cum vero in iis nihil laboris ad præsens adhibuerimus (jam enim erant edita) tuo autem amore nunc quoque aliquid lucubrationis proposuerimus suscipere, ultra hæc etiam aliquid plus tui gratia tibi scribemus. Quare quam bre- D viter omnem sacri concilii processum unionisque sacræ modum tibi narrabo, ac aliquas rationes, quibus dogma propositum probabitur, afferam, & sic finem imponam. Sed antequam de iis dicam, parvum quiddam, non tamen parvi, imo vero maximi existimandum in procemiis addam, supplebo quod prædicto sermoni dogmatico deest, verborum multitudinem futura utilitate compensans. In illo itaque dogmatico sermone ex orientalibus dumtaxat doctoribus volens hujus quæstionis veritatem probare, unam quamdam auctoritatem beati Basilii, quæ sola omnibus aliis, quoad propositum ostendendum, antecellit, omisi, propterea quod ab aliquibus dubitabatur, an esset beati Basilii: non E quia ego quoque aliquid dubii de ea habuerim, (minime) sed quia apud alios dubitabatur, nolui dubio uti. Hæc autem est, qua in tertio contra Eunomium suorum librorum beatus ille usus est. Cur enim necesse est (inquit) si ordine ac dignitate tertius est Spiritus, natura quoque ipsum tertium esse? Dignitate namque ipsum secundum esse a Filio, cum ab ipso esse habeat, & ab ipso accipiat, & annunciet nobis, & omnino ab illa causa dependeat, pietatis ratio tradit.

Capitur causa pro principio, causatum vero pro eo quod a principio est, & non ut causa & causatum limitationem important, prout Latini accipiunt, cum talia removent a divinis, veluti imperfectionem sonantia. Dependere quoque sumitur pro accipiendo esse, & non ut notat essentialem distinctionem, prout Latini accipiunt, cum ajunt nullam in Deo dependentiam ponendam propter divinæ essentiæ unitatem summam.

Hoc igitur omisimus in dogmatico nostro sermone ponere. Ita vero ego certe teneo, sancti Basilii hanc esse auctoritatem, quemadmodum & alios ejus contra Eunomium libros: quibus autem rationibus, tu quoque audias. Cum in hac synodo nostra sex inter nos volumina hujus operis contra Eunomium haberemus, quatuor in membranis antiquissima, quorum tria quidem Mitylenensis archiepiscopi erant, quartum Latinorum: duo vero in papyro, quorum unum serenissimi erat imperatoris, aliud reverendissimi patriarchæ, quod a monasterio Xanthopulorum " commodo accipiens, secum portaverat. Quorum, inquam, sex voluminum quinque ita habebant hanc auctoritatem, uti ego nunc allegavi: Videlicet, qui ab ipso, hoc est, filio habeat esse Spiritus, & ab eo tanquam a causa dependeat. Unum vero dumtaxat, quod videlicet apud patriarcham erat, hac auctoritate carebat, in quibusdam partibus ejus diminutum, in quibusdam superabundans, prout corruptoris, quicumque ille fuerit, mens & manus voluit. Demum post celebratum sacrum concilium, & nostrum ad urbem Constantinopolitanam reditum, cum proposuissemus omnes illorum sacrorum locorum bibliothecas, tum hujus libri sancti Basilii, tum aliorum gratia inquirere, quæcumque nova volumina reperi post hanc contentionem scripta, omnia manca prædicta auctoritate reperi. Quæcumque vero an iquiora erant, & antequam hoc bellum oriretur scripta, hæc vero sana & integra cum auctoritate prædicta manent, quæ non pauciora sunt quam illa quæ passa fuerant corruptionem. In quibus etiam aliquid reperi, quod & plangendum simul & mirandum est. Mirandum quidem, si quis volens adhæret falso, ipse illud fingens, & præsertim veritatem celando, cum intellectus naturaliter veritatem habeat pro objecto: plangendum vero, quod aliqui sint ita fidei veritatem parvi facientes, sine qua est impossibile hominem salvum fieri, ut non solum ejus investigationem contemnant, verum etiam cum clare appareat, eam celare, opprimere atque pervertere conentur. Hoc autem tale quid erat. Una cum aliis duos etiam quosdam libros sancti Basilii offendi apud monasterium Christi salvatoris Pantepopti, unum in pergameno antiquissimum, ut videbatur; quanti vero temporis, ignoro: non enim erat annus inscriptus: aliud in papyro ante trecentos annos scriptum: erat enim in fine tempus notatum, ex quo certe habetur tantum temporis præteriisse ab ejus initio: & libri adhuc extant, nisi postquam eos publicaverim, e medio sublati fuerunt ab illis, qui omnia contra suam ipsorum salutem machinantur. Hæc ambo, uti nos allegavimus, habebant sancti doctoris auctoritatem inscriptam. Quidam autem animi audacis, audacioris etiam manus, a membranis quidem ferro veritatem delevit: quamquam nihil ei temeritas profuit, cum & locus vacuus manens, & syllabarum medietates adhuc existentes, & illius audaciam accusent, & veritatem nihilo

" commodato.

nihilominus ostendant. In papyreo vero volumine atramento perfuso totam illam partem operuit, qua dicitur ab eo tanquam a causa dependere. At post aliquot annos, cum hic liber in manus incidisset illius sapientissimi viri Demetrii Cydonii, auctoritas prædicta reintegrata est. Ille enim eam propria manu in margine illius libri adscripsit, audaciam corruptoris digne reprehendit: in tantam insaniam, tenebras & ignorantiam nostros homines pepulit eorum contentio. Deinde dicere audent, quod Latini, nostrorumque Veccus, & alii qui Latinos secuti fuerunt, libros corruperint, præsertim cum auctoritas hæc tantum ornatum, tantam gratiam & eloquentiam Atticam præ se ferat, ut non modo Latinos aliquid simile cum tanta gratia in lingua peregrina & Græca non posse componere, sed neque Græcos quidem præter ipsum Basilium. Latinis etenim lingua propria, generaque dicendi a nostris diversa impedimento sunt, ne aliquid ita ornate in nostra lingua conscribant. Quemadmodum etiam nostris impossibile est aliquid æquali gratia & ornatu atque Latini in lingua Latina scribere, quantumcumque vel Græci in Latina, vel Latini in Græca lingua profecerint. Cujus rei tum ego, tum alii de nostris digni sumus testes, qui Latinam utcumque mediocriter intelligimus linguam, nil tamen quod ornatum, Latineque compositum sit, scribere possum. Clare itaque patet, qui modos dicendi, stylum, eloquentiam, & alia judicare sciunt ipsius Basilii & ejus limatæ linguæ, hanc auctoritatem, & nullius alterius esse. Præterea cum Veccus paucis ante annis fuerit, libri vero multo eo antiquiores sint, falsam hanc accusationem & vanum refugium probant. Item hoc idem aliunde probatur. Vir quidam apud Latinos maximæ reputationis Hugon nomine, antiquus, & longe ante tempora nostra (præteriti sunt namque fere CCC. anni, ex quo fuit) cum de processione Spiritus sancti scriberet, hanc etiam auctoritatem sancti Basilii ad hanc conclusionem probandam inducit. Hoc autem non Latine scriptum videns dico, verum Græce apud Constantinopolim in quodam libro Græco, non ipsius Hugonis, sed cujusdam Nicetæ archiepiscopi Thessalonicensis, qui ipsi Hugoni contradicit, quamquam ipse Thessalonicensis idem cum Latinis sapiebat. Quod enim Spiritus sanctus ex Patre Filioque procederet, credebat: contendebat vero, ut vulgo dicitur, de umbra asini, neque ipsum verum asserens, licere symbolo addi, rem magnæ profecto devotionis & sapientiæ, ac si diceret, non oportere veritatem publice prædicare. Hæc autem longius narravi, volens probare, fuisse quidem corruptionem in libris, verum non a Latinis & illorum sequacibus, sed econtra a contendentibus cum Latinis; corruptionemque non per additionem solum, sed interdum per minutionem factam fuisse. Ita ut nullus amplius possit Veccum & similes causare, cum libri multo ante quam fuerit Veccus, veritatem clare probarent. Et hæc quidem a tempore ita indubia & vera sunt signa: ab ipso etiam genere dicendi suavissimo & ornatissimo stylo patet, nullius alterius quam Basilii debere credi istam auctoritatem esse. Attamen ab ipsa etiam sententia, & sequentium ad precedentia connexu id ipsum clare patebit, si quis attente consideret. Cum Eunomius ex eo, quod Spiritus san-

A ctus tertius ordine dignitateque diceretur a quibusdam doctoribus, tertium etiam eum natura colligeret, sanctus Basilius conclusionem hanc ægre ferens, media tamen non negat, quod scilicet Spiritus sanctus tertius esset dignitate & ordine. Nam etsi contra Eunomium clamans, ait: Qui vero ii sancti fuerint, & in quibus eorum sermonibus hoc docuerint, dicere non audet: non ideo hoc dicit, quia negat Spiritum sanctum tertium ordine esse, vel dici a sanctis, quemadmodum nostri non recte putant. Sic enim sibi ipsi etiam & veritati contraria diceret: sed illius temeritatem ægre ferens, & conclusionem hanc repellens, quod scilicet Spiritus sanctus tertius etiam esset natura, excla-
B mavit dicens: Qui vero ii sancti fuerint, & in quibus eorum sermonibus hoc docuerint, dicere non audet. Non quia non fuerint qui hoc dixerunt, sed quia si eorum auctoritatem expresse allegasset, manifeste apparuisset, non potuisse hanc absurdam sequi conclusionem ex dictis eorum. Scimus etenim quod ex uno etiam vocabulo, vel dictione ablata, superaddita, vel postposita, tota intentio atque sententia scriptoris mutatur, & e converso cum fideliter allegatur, clare mens ejus probatur, ita ut non liceat malignantibus conclusionem inferre, quæ præcedentibus non conveniat. Quare si Eunomius etiam allegasset auctoritatem sanctorum, non licuisset ei concludere quod concluserat.
C Nam etsi tertium esse Spiritum sanctum doctores concedunt, tertium tamen eum esse natura negant expresse. Quare malignitatem ejus detestans, infert: Fuitne unquam ita temerarius aliquis, qui divina dogmata perverteret, atque innovaret? Et patet, quod novitatem hic nominat, tertium esse natura Spiritum sanctum, non autem ordine & dignitate: nempe enim seipsum appellasset novarum rerum auctorem, & sibi ipsi contraria diceret. Ipse enim est, qui præcipue nobis credere tradidit, Spiritum sanctum tertium esse ordine & dignitate, & hanc auream catenam ordinis non docuit. In iis enim contra Eunomium sermonibus suis, dignitate namque, ait, secundum esse a Filio, videlicet
D Spiritum sanctum, cum ab ipso esse habeat, & ab ipso accipiat, & annunciet nobis, & omnino ab illa causa dependeat, pietatis ratio tradit. Hujus enim auctoritatis, etsi non totam, partem tamen admittunt nostri, cetera abscindentes, ac ita eam allegantes: Dignitate etenim secundum esse a Filio tradit fortasse ratio pietatis: addentes, fortassis, ut orationem dubiam reddant; quæ dubietas omnino aliena a mente sancti Basilii per nos probabitur. Hæc enim non per impossibile sanctus ille doctor infert, quemadmodum aliquibus ignoranter visum est, scilicet ut veram sanctæ scripturæ, suamque opinionem exponens, considerat quod sequens est, tertium ordine clare ponens Spiritum esse, ter-
E tium vero natura tanquam impium repellens: Audi etenim quæ ad ejusdem probationem dicit. Quemadmodum enim, inquit, Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo; & dignitate, quoniam origo & causa essendi ei, cum ejus Pater sit; natura vero nullo modo secundus, quoniam in utroque una est deitas: ita videlicet etsi dignitate & ordine secundus a Filio est, non tamen alienæ ipsum naturæ esse inde consequetur. His etiam verbis aliqui addiderunt, quamquam concedendum non sit: quo nihil magis contrarium est intentioni beati Basilii, qui

in

in epistola ad canonicas clarissime, Spiritus sanctus, inquit, Patri quidem & Filio connumeratur, cum supra omnem creaturam sit: ordine vero tertius est, ut evangelia nos docent, domino dicente: *Euntes in universum Mundum, baptizate in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Qui autem eum præponit Filio, aut superiorem Patre dicit, hic contradicit Dei traditioni: alienus vero a sana fide est, quam accepit, laudationis formam non servans. Et post pauca: Quare si quis hunc ordinem pervertit, ipsam personarum existentiam totamque fidem negat. Si igitur hæc verba hæsitantis & dubitantis circa ordinem sint, & ejus qui suam sententiam sub dubiis, & cum fortassis, & quamquam concedendum non sit, proferat, tuum sit judicium, & aliorum qui recti judices sunt, & aliquatenus intelligunt vim rationum & dogmatum veritatem. Deinde non pudet eos tantæ contrarietati sanctum doctorem accusare, imo vero ignorantiæ, si modo quidem tertium; ut non liceret absque crimine impietatis & totius fidei perversione hunc ordinem mutare; modo fortassis eum esse secundum a Filio dicat, & alia hujuscemodi. Ego vero, teste Deo, vicem eorum qui hæc autumant doleo, & pro eis me pudet. Si vero ipsi non sentiunt, mirum est profecto. Quod autem omnem eorum impudentiam enervat, hoc est, quod in his contra Eunomium rationibus suis post multa concludentes hic doctor infert: Ita & Spiritus sanctus dignitate quidem & ordine secundus post Filium est: accepimus enim eum tertium a Patre & Filio numeratum, ipso domino in traditione baptismatis salutaris hunc ordinem docente, cum dixit: *Euntes baptizate*, &c. Animadverte igitur quod omnibus argumentis in epistola ad canonicas ordinem in Trinitate probat, salutaris scilicet baptismatis traditione, eisdem etiam hic eumdem ordinem demonstrat. At in epistola ad canonicas tanta cum certitudine hunc asserit ordinem, ut eum qui aliter diceret, impium assereret. Quo igitur modo hic, ubi eisdem argumentis utitur, cum hæsitatione & dubitatione loqueretur? Verum hæc pravorum hominum & impiorum, non illius sanctissimi viri sunt. Nulli itaque dubitandum est, sancti patris nostri Basilii hanc esse auctoritatem, Spiritum scilicet sanctum ordine & dignitate secundum a Filio esse, ipsumque esse habere ab eo, & ab eo tanquam a causa dependere. Quod cum ita sit, quis amplius aliquid aliud quærit? Nonne solus Basilius sufficiens est omnem nos docere veritatem? Nonne tantum & humanæ & divinæ sapientiæ participavit, ut etiam solus sufficiens sit toti causæ doctor ac magister? Et quamquam hæc veritas, quod Spiritus sanctus videlicet etiam ex Filio procedit, ex iis etiam nudis hujus doctoris verbis manifeste appareat; non tamen ab re esse judicavi, ipsius ejus verbis præsuppositis syllogismum quemdam ad eam veritatem probandam inferre. Dicit igitur Filium secundum a Patre ordine & dignitate; hoc autem nostri etiam concedunt: sed animadverte quonam modo secundus a Patre sit Filius ordine & dignitate: idem enim infert, propterea quod ab eo est, & quia principium & causa ejus est Pater. Quare quod in divinis personis secundum ordine & dignitate ab aliquo est, ideo secundum ab illo est, quia est ab illo. Hoc vero in naturalibus etiam

Marc. 16. Matth. 28.

rebus manifestum est: Omne enim quod ab aliquo natura secundum est, etiam ab eo est. Si quis dicat calorem produci a radio, quamquam sit natura secundum post radium: Respondetur, in creaturis quidem quod natura secundum alteri est, ab eo esse, vel tanquam a causa effectiva, vel tanquam a causa sine qua non, ut in exemplo producto. In Deo cum non prius tempore procedat a Patre Filius, quam Spiritus; si Spiritus est natura secundus Filio, oportet quod ab eo sit tanquam a causa effectiva. Summus autem hic, & in toto hoc opere, causam pro producente more doctorum Græcorum. At Spiritum quoque sanctum ordine & dignitate secundum a Filio idem ait: quod autem non quasi dubitans, ut quidam somniant, imo vero certo tenens in epistola ad canonicas clare videtur. Ex iis igitur tale fit argumentum: Omne quod in divinis personis alio secundum est ab eo est: Spiritus vero sanctus secundus a Filio est; igitur a Filio est. Quod si volueris magis generaliter argumentari, in hunc modum tibi dicendum est: Omne quod a natura secundum ab aliquo est, ab eo est: Spiritus vero natura secundus est a Filio dignitate & ordine; igitur Spiritus ex Filio est. Quod autem Spiritus natura est ordine secundus a Filio, patet; nihil enim est in sancta Trinitate præter naturam, neque per accidens. Et cave ne te scandalizet hæc dictio, natura, cum Spiritum natura secundum a Filio audias. Non enim secundum naturam secundum illum dicimus, ut alterius naturæ illum esse ostendimus, prout Eunomius faciebat: sed natura dicimus, excludentes accidens & quod præter naturam est. Hoc autem sanctus quoque Athanasius testatur, qualem ordinem & naturam habet Filius ad Patrem, talem ordinem & naturam Spiritum quoque sanctum ad Filium habere docens. Duo enim hæc per hanc auctoritatem probantur, & quod tertius a Patre Spiritus sanctus est ordine, & secundus a Filio, quodque natura est hic ordo. Sed hæc quidem ex auctoritatibus sancti Basilii luce clarius probata sunt, quæ longo sermone data opera exposui; cum non parva nos inde sequatur utilitas, imo vero totum hæc sola verba possint. Siquidem solus Basilius sufficiens est ad docendum nos fidei veritatem. Jam vero ad promissa me transferam, & omnem tibi processum sacri concilii breviter narrabo; deinde aliquas demonstrationes hujus veritatis in medium afferam, & sic finem faciam.

CAPUT II.

Narratio eorum quæ in concilio facta fuerunt.

ILLA igitur, de quibus Ferrariæ, ut notum vobis est, primo appulimus, ante inchoationem concilii privatim disputavimus, tanquam non necessaria omittam, cum etiam nobis illa terendi temporis gratia potius, & illos expectandi qui venturi erant ad concilium, proposita fuerint, quam quod necessaria essent. Tempore vero adveniente visum est nostris in duas partes propositam quæstionem dividere. Unam, quod nec etiam veritatem liceret addere symbolo patrum: alteram, quod

neç

nec sit verum, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere. Et cum hoc placuisset, demum quærebatur, a quonam incipiendum esset; & communi aliorum sententia visum fuit inde incipere: Quod nihil sit addendum symbolo patrum: quamquam ipse manifeste contradicebam. Ajebam enim aut probabilius hoc altero esse, aut econtra: & siquidem minus probabile esset, non decere a debilioribus incipere, ita ut victos & profugatos nos in primo certamine deterritos, deinde secundum subire, ne fortassis isthæc profligatio etiam, ut secundam partem perderemus, causa fieret. Quod si probabiliorem illam partem putaremus, oportere eam posteriorem servare. Si enim in prima quæstione vinceremus, etiam secundam fortiori animo aggrederemur: quod si primam perderemus, illam videlicet, quæ Spiritum sanctum etiam a Filio procedere ponit, tunc saltem in secunda vinceremus, neque ipsam veritatem licere addere ostendentes. Præterea cum in natura etiam, quod fieri per pauciora potest, non fiat per plura; frustra enim esset: frustra vero nec Deus, nec natura facit: illud proponendum dicebam, & de illo primum disputandum, post quod alteri non relinquitur locus. Si igitur ipsum dogma falsum esse probaremus: illud addere non licere, manifestum esset, nec probandum esset, non licere illud addere. Quare uno certamine totum perficiemus, ajebam, si incipiemus a dogmate, & illud falsum esse probare poterimus. Quod autem nec ipsam veritatem liceret addere, probato, restabit adhuc ipsum dogma, verumne, an falsum sit, probare. Hæc autem cum dicens persuadere nostris non potuissem, scilicet de illo primo vellent omnino disputare, propterea quod putabant hanc probabiliorem partem, volens eos dehortari, dixi in contrarium quatuor rationes dumtaxat, præsente sapientissimo imperatore nostro, quas Latini etiam postea adduxerunt, quasque inter rationes per Latinos inductas audies; quibus probabam & hujus rei falsitatem, & quod ridiculum sit putare veritatem non licere addere: quas etsi nullus præsentium solvere potuerit, quod tamen volebant, hoc statuerunt, & ego sequebar dicere quidem quæ expedirent nationi & honori ejus: putans me debere Deo & ipsi nationi, deinde vero majorem partem sequi, & una cum eis certamen subire. Sequebatur etiam serenissimus imperator, licet eis non placeret hoc consilium, veritus tamen ne quis ignorantium eum putaret vim aliquam eis inferre. Incepimus igitur cum Latinis disputare, probare volentes, nihil, nec ipsam veritatem, licere symbolo patrum addere. Tota vero vis nostra in decretis sanctorum & œcumenicorum conciliorum consistebat, in quibus circa finem ajunt, non licere præter hæc aliam fidem conscribere, aut sapere, aut docere, & cetera hujuscemodi. Quando ridiculosum quid, & magni vituperii dignum passa fuisset tota natio & nos omnes per ** prudentiam boni Ephesini, nisi ego sentiens impedivissem. Una enim cum decretis patrum illud quoque apostoli ad Galatas allegare volebat, dicentis: *Si quis vobis aliud, præterquam id quod tradidi vobis, evangelizaverit, anathema sit.* Item sancti Dionysii Areopagitæ de divinis nominibus auctoritatem, dicentis: Omnino itaque nihil est audendum vel dicere, vel cogitare, præter illa quæ divinitus & sacris oraculis nobis tradita sunt. Volebat itaque per ista etiam probare, non licere nec ipsam etiam veritatem addere symbolo. Hoc autem quantam nobis derisionem fecisset, & quod in ipso ingressu convicti & profligati fuissemus, hinc senties. Tota ratio nostra, qua credebamus hanc rem posse probari, in dictis tertii œcumenici concilii Ephesini consistebat; cum asseveraremus, illam primam in fine sui decreti hanc inhibitionem, de quacumque videlicet additione, edidisse. Nam etsi non sit verum talem inhibitionem illud concilium fecisse, qui tamen contendere volunt, possunt aliquid adjumenti hinc habere propter æquivocationem & ambiguitatem verborum. Causa vero, cur tertium concilium primum hanc inhibitionem fecisse dicimus, est primo, quod acta primi concilii nusquam reperiuntur. Secundo, cum sciremus secundum œcumenicum concilium symbolum Nicænum in plurimis mutasse, partim auferendo, partim addendo, non licebat dicere ante secundum concilium hanc inhibitionem factam fuisse: ipsos etenim sanctos patres secundi concilii anathematis reos fecissemus, qui partim addiderunt, partim diminuerunt Nicæno symbolo. His igitur ita declaratis, considera quæ ex iis quæ Ephesinus propositurus erat, inconvenientia sequebantur. Cum enim sanctus Apostolus, beatus quoque Dionysius, multo ante non solum secundam, sed etiam primam synodum fuerint; si eæ auctoritates ipsam etiam veritatem inhibent, ne quis eam vel doceat, vel addat symbolo, sub anathemate; & secundi concilii patres essent, qui tot additionibus & minutionibus Nicæni concilii symbolum alterarunt; & ipsi Nicæni concilii patres, qui quo ante eos ecclesia utebatur, symbolum plerisque in partibus ejus mutarunt. Si autem hæc opinio nec cogitanda quidem tanquam impia sit, patet, quod illa inhibuit & apostolus & Dionysius docere, sapere, evangelizare & cogitare, quæ falsa, fideique catholicæ contraria sunt. Quod si falsa inhibent, nos autem eorum auctoritates tanquam æquivalentes decretis conciliorum producebamus, patet, quod etiam decreta patrum falsa inhibent ne symbolo addantur, non autem quæ vera sunt. Itaque in ipso primo congressu, & primo die convicti & profligati fuissemus. Cum autem hæc ego sensissem rationibus prædictis, vix ei persuasi, ut illas auctoritates non proponeret. Ex iis itaque licet illius hominibus & ingenii ejus subtilitatem judicare, & quale ei judicium in sublimioribus sit, si hæc res eum tam manifesta latebat. Hæc autem dico non ejus reprehendendi causa; longe enim ab hoc absum; sed ut auditores admoneam, ut sibi ab ejus sermonibus caveant. Discutientes igitur hanc quæstionem, & de ea publice cum Latinis disputantes, dum in principiis & circa proœmia essemus, nos videbamur superare: nondum enim aliquid dignum, quod ad propositam rem faceret, dictum a Latinis fuit. Quando (etsi absque arrogantia dictum) potiores ad hanc rem ex parte nostra productæ rationes, a me & inventæ & dictæ fuerunt, testes sunt qui adfuerunt. Cum autem successerit in sermone optimus ille vir Julianus sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalis sancti Angeli dignissimus, multa & quidem potissima in medium adduxit, quibus propositam quæstionem ita clare & sufficienter probavit, demonstrando licere veritatem semper

** *Imprudenter: nisi forte per ironiam.*

Galat. 1.

semper addere fidei symbolo, præsertim cum A necessitas cogat, & auctoritas summi pontificis accedat, ut nihil nos, quamquam diu multumque cogitaverimus, contradicere potuerimus. Quæ cum multa fuerint, illa tamen quæ memoria teneo, hic exponam, ut etiam hujus rei veritatem intelligas. Sed ante hæc summam nostrarum rationum & potissimam audi. In fine decretorum cujuslibet sacri œcumenici concilii, a tertio inchoando, de verbo ad verbum sic habetur: His lectis determinat sancta synodus, nulli licere aliam fidem proferre, aut componere, aut sapere, aut docere aliter: qui vero hoc audeant facere, clerici priventur, laici anathematizentur. Hujus sententiæ & horum fere verborum omnes aliæ inhibitiones sunt. His nos auctorita- B tibus tanquam irrefragabilibus nitebamur, dicentes nec ipsam veritatem licere addere; cum ex dictis sanctorum prædictis inhibitum sit, ne liceat. Contra nostram positionem inter multas rationes ex parte Latinorum introductas, hæ quoque fuerunt.

CAPUT III.

Rationes Latinorum, quibus probatur, quod licet veritatem addere symbolo.

QUODLIBET concilium non solum proferre aliam fidem inhibet, sed & componere. Si igitur per hoc, quod dicit, aliam fidem, intelligit aliis verbis, eidem tamen sententiæ compositam fidem, seu symbolum, accidet quod omnes qui idem symbolum diversis quidem verbis, sententia tamen eadem composuerunt (quod quasi omnes doctores sancti cum fidem catholicam profitentur, fecerunt) sub anathemate erunt. At hoc non solum falsum, sed etiam blasphemia est dicere. Igitur non prohibetur aliis verbis consonis veritati eamdem exponere fidem, sed contrariam & diversam componere, hoc prohibitum est. Item quartum concilium ipsum etiam sapere D & docere aliter anathemati subjicit. Si igitur sapere vel docere, vocabulis quidem diversis, consonis tamen veritati, prohibet, sub anathemate sunt omnes, qui fidem orthodoxam, quibus potuit unusquisque verbis, docuerunt. Unusquisque enim sanctorum diversis vocabulis eam fidem prædicavit. At cum hoc inconveniens sit dicere, non diversitatem vocabulorum, sed sententiarum contrarietatem prohibet: præsertim cum ipsum sapere ad sententias; non ad vocabula referatur.

Præterea sextum concilium eadem ipsa quæ & quartum dicit, & insuper inhibet, ne quam vocem inanem, aut vanam alicujus dictionis inventionem quis introducat ad perver- E tendum quæ a se determinata sunt. Ex quibus manifeste apparet illa vocabula inhibita esse, quæ ad pervertendum dogmata patrum introducuntur, non quæ ad corroborandum. Amplius tertium concilium statuit, nec licere aliam fidem proferre, præter eam quæ in Nicæno concilio edita fuit, & eos qui hoc auderent, anathemati subjecit. De symbolo vero per secundum concilium edito, quo tota ecclesia utitur, nullam facit mentionem. Si igitur ideo non fecerant de eo mentionem, quia aliud & diversum a fide Nicæni concilii illud putarunt; peccamus nos, & quidem mortaliter, qui omisso totaliter symbolo Nicæno, præter quod nullam aliam fidem proferre statuerunt patres, secundi concilii utimur symbolo, illud legentes, illud docentes, illud & privatim & publice proferentes: & hac ratione sub anathemate sumus. Quod si ideo silentio illud præterierunt, quoniam idem est per omnia symbolo Nicæni concilii, eademque fides in utroque continetur, nisi quod manifeste apparet verbis non esse idem: his enim maxime differt, plures additiones, plures etiam diminutiones habens. Est igitur idem sententiis, qua de causa & primi & secundi concilii symbolum, tanquam unum putarunt tertii concilii patres. Quare omne etiam symbolum quibuscumque compositum verbis, eamdem sententiam quam & Nicænum continens, idem est illi: nihilque contra hoc facit, cum dicitur, non audere tradere aliud symbolum: aliud enim intelligendum est, quod contrariam veritatis sententiam continet. Siquidem secundi concilii symbolum tantum a Niceno differens quoad verba; idem tamen cum primo, non aliud judicatum est a patribus.

Item unumquodque concilium post lectionem totius sui decreti, non symboli solius, sed totius decreti, ait: His lectis determinavit sancta synodus, nulli licere aliam fidem proferre. Patet autem, quod cum dicat, his lectis, totum de- C cretum intelligit. Igitur & quod sequitur, aliam fidem non licere proferre, ad totum decretum ipsum quoque refertur, videlicet non licere proferre aliam fidem præter ea quæ in toto decreto, non solum in symbolo continetur. At quoad verba quartum concilium aliud quam tertium, quintum aliud quam quartum, & ita cetera conscripserunt. De tota igitur fide & sententiis, non verbis, hic ratio est.

Item septimum concilium non omnino facit aliquam symboli vel primi vel secundi mentionem, sed simpliciter decreto ejus edito, in fine addit: His nihil est addendum, nihil ab eis auferendum. Quod si quis vel addat, vel auferat quidquid ab hac fide, anathema sit. Manifestum igitur est, quod de fide contraria & falsa inhibet: non enim prohibet, ne ecclesia decreta, cum res exigit, edere possit

Præterea quæ corde credimus ad justitiam, eadem ore quoque confiteri ad salutem debemus: aliter imperfecta nobis fides esset. Confitenda enim est coram hominibus fides, si desideramus promissa præmia. At verum necesse est sapere: igitur & confiteri idem necesse est.

Amplius in actis quarti concilii in prima sessione primo quidem legit Eutyches Nicænum symbolum, deinde idem hæreticus infert, quod de hac fide Nicæna videlicet decrevit Ephesina synodus, eum qui præter hanc quidquam addat, cogitet, aut doceat, reum esse pœnis quæ ibidem continentur. At Eusebius episcopus Dorylensis, qui se zelo fidei accusatorem hujus hæretici constituerat, cum hæc audisset, exclamavit dicens: Non est tale decretum, non est canon qui hoc jubeat; mentitus est. Patres vero concilii sexcenti & triginta numero, his auditis, Eutychen condemnarunt, nolentem sapere atque credere aliqua alia, quæ in Nicæno symbolo non contineantur explicite. Alia vero dico numero, non ut contradictoria, vel contraria: quo fit, ut illas additiones putaverint inhibendas esse, quæ contrariæ & oppositæ

sitæ veritati sunt, non illas quæ sunt consentaneæ. A Quod enim Christus ex duabus & in duabus naturis absque confusione permanserit post carnis assumptionem, quod Eutyches negabat, quamquam aliud esse a Nicæno symbolo, aliud vero non sententia, sed verbis; tamen cogebant Eutychen, ut hoc crederet. Igitur manifeste apparet, non simpliciter aliud, sed contrarium inhibuisse sanctos doctores. Animadverte namque, quod ipsamet verba tertii concilii, quæ nos proferimus, nulli videlicet licere aliam fidem proferre, hæc eadem Eutyches pro se producebat: episcopus vero Dorylensis & totum concilium, Non est talis canon, exclamarunt, qui hoc jubeat: & illum condemnarunt tanquam non recte intelligentem hunc canonem. B Exponebat enim eum, quemadmodum & nostri, omne aliud simpliciter, etiamsi esset differentia verbalis, putans inhibitum esse. Quam expositionem synodus refellit, non negans hæc verba in canone Ephesino contineri: aliam tamen fidem putans, quæ contraria veritati, non quæ verbis differens, sententiis concors & consentanea sit.

Item in libro canonum conciliorum, quos noster Zonaras exponit, in eo, inquam libro est hæc inhibitio tertii concilii: His videlicet lectis determinavit sancta synodus; & est inter ejusdem concilii canones septimus numero: ante hunc est alius ejusdem concilii canon numero sextus, qui communione privat eos, qui au- C derent aliquid eorum permutare, quæ a synodo acta sunt. In septimo autem canone videlicet inhibitionis, anathematizantur qui transgrediuntur canonem, & aliam prædicant fidem. Quærit igitur Zonaras, quare sancti patres in sexto canone communione dumtaxat privant transgressores, in septimo vero anathemati eos subjiciunt: hanc vero quæstionem his verbis solvit. Multum interest, inquit, inter contradicere & dubitare de aliqua re. Ideo qui dubitat de his quæ jam recte a patribus statuta sunt, excommunicatione innodatur, & communione privatur: qui vero eis contradicit, tanquam contraria sapiens, anathematizatur. Quare iste etiam commentator aliam fidem hic D contradictoriam contrariamque apertissime & manifeste nominat.

Item concilium in Trullo celebratum in primo suo canone dicit: Statuimus immutabilem absque aliqua novitate servare traditam nobis ab ipsis ministris Verbi, qui eum oculis viderunt, apostolis videlicet sanctis, & CCCXVIII. sanctis patribus in Nicæa congregatis. Et consequenter enumerat omnia concilia, & jubet fidem ab omnibus illis traditam immutabilem servari. Deinde infert: Quod si quis prædicta pietatis dogmata non teneat, & eis aquiescat, & ita sapiat, & prædicet, sed eis contraire conetur, anathema sit secundum canones a prædictis sanctis patribus jam editos, & a Chri- E stiano consortio tanquam alienus pellatur & projiciatur. Nos enim nec addere, neque auferre quidquam omnino vel cogitamus, vel possumus, canones prædictos sequentes. Hic canon manifeste declarat tertii concilii decretum, & aliorum, quæ inhibent, ne quis aliam præferat fidem, cum dicat: Quod si quis contraire patrum dogmatibus conetur, anathema sit secundum canones jam ab eis editos, hos videlicet, qui inhibent aliam fidem. Hæc igitur decreta contrariam fidem prohibent; & quod inferunt: Nos enim nec addimus, nec auferimus aliquid: in fide videlicet intelligunt, non in symbolo. Symbolum enim hæc synodus non inseruit in suo decreto, sed fidem exponens & dogmata sanctorum patrum & omnium conciliorum, infert, nec addere, nec auferre quidquam cogitamus; & ratio, quia canones prædictos sequimur; ita ut clare pateat, cum dicat, nec addere, nec auferre licere, non verbales additiones & ablationes, sed contrarium sententiarum & falsi sensus inhibere. Per hunc igitur unum canonem solum, quem non ratio nostra inducit, non aliquis privatus homo commentatur simpliciter, sed quem una synodus tot patrum conventus composuit, & aliorum similium patrum mentem exponunt. Apertissime & manifestissime solvitur quæstio non contendere volentibus. Voluissem liceret longius evagari, vidisses profecto multas similes rationes, & quidem potissimas. Cum vero & quæ dicta sunt, ita clare hanc quæstionem decidant, ut illi quidem qui veritatem diligat, & absque contentione quæ dicta sunt audiat, satis superque sint; contendere vero volenti nec multo plures satisfaciant: uno dumtaxat argumento Latinorum adhuc addito, cessabo de hac re plura dicere. Est autem hoc potissimum, & quod solum sufficiat ad redarguendum errorem nostrorum. Nos asserimus, quod primum tertium concilium hanc inhibitionem decrevit, ut paulo ante dixi, quando etiam causam, quare hoc diximus, manifestavi, quæ est, quod cum secunda synodus plura addiderit, pluraque abstulerit a symbolo Nicæno, si assereremus ante secundum concilium hanc inhibitionem fuisse, ex duobus unum sequeretur, necesse esset; aut transgressionis canonum sanctos secundi concilii patres accusare, & sub anathemate fuisse; aut cum hoc non solum absurdum, sed etiam blasphemia sit dicere, non omnem verbalem additionem, sed sententias falsas atque contrarias, ne addantur, inhibuisse. Quare cogimur dicere post secundam synodum hanc inhibitionem factam fuisse, non antea. Igitur si quis e converso ostendat, quod ante secundam synodum hæc inhibitio fuerit; & iisdem fere verbis, quibus tertium concilium usum est, colligetur duorum supradictorum alterum, & cum secundi concilii patres transgressores canonum dicere blasphemia sit, restat ut secundum sit verum, videlicet non id intelligere illam inhibitionem, quod nostri putant, sed contrariam fidem inhibere. Hoc igitur nobis ostenderunt Latini. Probatum est etenim ab eis, primam Nicænam synodum hanc inhibitionem fecisse, iisdem ipsis verbis, quibus & tertium & alia concilia scripserunt. Probarunt autem hoc modo: ita studiosi & diligentes in omnibus actibus suis sunt Latini, prout & tua nobilitas scit experta in multis eorum sapientiæ, ut non solum in divinis, verum etiam in humanis & civilibus rebus nihil eos de priscis gestis vel scriptis latet. Quare in unaquaque etiam civitate reperies in eorum archivis multa * antiquissimis gestis eorum conscripta. (* f. de antiquiss.) Hoc etiam in catholica ecclesia, aliisque piis locis servatur. Multa enim acta pontificum, multæque conciliorum epistolæ & canones extant. Produxerunt igitur nobis in antiquissimo libro membraneo epistolam Liberii papæ ad beatum Athanasium Alexandrinum patriarcham, quæ incipit: Jam a principio tantam accepimus a beatissimo Petro principe aposto-

apostolorum: in qua post pauca dicit, accepisse A epistolam sancti Athanasii, & eam legisse. Deinde addit: Cum autem fidem Nicæni concilii in ea rectam reperissemus, magnas gratias vobis retulimus, pro qua non solum compati vobiscum, & persecutionem pati parati sumus, sed cum necessitas exigat, etiam mori pro nomine Christi non postponemus, quantumcumque sumus imbecilles. Prædicta namque, ut legimus, sancta decrevit Nicæna synodus, aliam fidem nulli licere proferre, aut conscribere, aut componere, aut sapere, aut aliter docere, nec aliquid in fide vel intelligere, vel proferre, quod horum patrum decretis contrarium sit. Qui vero audeat aliam fidem proferre, aut docere, aut aliud symbolum tradere illis qui ad viam veritatis B ex quacumque hæresi desiderant converti, aut ex Judaismo, aut ex gentilitate, si episcopus vel clericus sit, privetur episcopus episcopali dignitate, & clericus clero. Si vero monachus aut laicus, anathematizetur. Hæc nunc quidem actis primi concilii deperditis ignota nobis sunt; tunc vero cum adhuc extarent, sciebant & papa Liberius, & sanctus Athanasius. Hæc autem similia sunt omnino tertii concilii verbis. Quid igitur de secunda synodo & beato Gregorio Nazianzeno dicemus; qui cum huic concilio præsideret tanquam alios sapientia excellens, hoc symbolum, quo nunc tota ecclesia utitur, conscripsisse dicitur, in plurimis Nicænum mutans, si hæc inhibitio illam mentem quam nostri dicunt, C habet pro sanctis patribus & doctoribus, heu seductores & deceptores facti sunt & secundi concilii patres, & beatus Gregorius Nazianzenus, cui per excellentiam Theologus cognomen fuit. Sed absit hanc blasphemiam etiam cogitare. Non igitur nec prima, nec tertia, nec aliqua alia synodus hoc intelligit, cum hanc inhibitionem decernit, sed manifeste contrariam fidem inhibet.

CAPUT IV.

Conclusio, quod urgente necessitate, & judicio ecclesiæ, & auctoritate summi pontificis accedente, licet & necessarium est addere verbum symbolo. D

PER hæc itaque omnia, clementissime, luce clarius probatum est, non esse prohibitum veritatem addere fidei symbolo, imo vero declarare. Nullum enim veritatis dogma est, quod vel explicite non contineatur symbolo & simplici apostolorum traditioni. Declarare autem & replicare, ac symbolo addere, non semper videlicet, nec omnem volentem, sed magna necessitate cogente, & cum ecclesiæ judicium & auctoritas summi pontificis accesserit, non modo non esse prohibitum, sed etiam necessarium esse. E

CAPUT V.

Continuatio narrationis eorum quæ in concilio facta fuerunt.

HIS igitur, aliisque similibus per Latinos dictis, clementissime vir, nos cum nihil ad hæc respondere haberemus, (quid namque poterat aliquis contra talem veritatem impudenter dicere?) tacebamus. Latini vero probato, quod licet addere symbolo veritatem, consequenter pollicebantur se probaturos, etiam dogma symbolo additum verum esse, videlicet, quod Spiritus sanctus ex Patre Filioque procedit. At nostri in primo convicti formidabant secundum certamen subire, illudque eis evenit, quod ego jam a principio prævidebam futurum, cum impediebam, ne ab hac quæstione inciperemus. Timebant igitur, & nullo modo volebant amplius permanere: sed quisque desiderabat discedere & reverti ad propria, nihilque aliud, nisi redeundum ad patriam, clamabant: & cum causam, curnam ita vellent, interrogarentur, reddere non valebant. Quid igitur dicemus Latinis interrogati, qua ratione in medio certamine, imo vero adhuc in principio: quæ enim hucusque de non licere addere dicta sunt, nihil ad rem sunt. Qua igitur ratione nondum facto initio redeundum esset, dicere non habebant. Verum absque ulla ratione vociferabantur, Redeamus, redeamus. Dicebant autem etiam inter se, quod ad eorum aures pervenisset, Latinos posse in medium afferre plurimas multorum sanctorum occidentalium auctoritates, quibus palam probatur Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere. Quid igitur ad has respondebimus? discedamus, redeamus, abeamus. Audisne patrum & doctorum sententiam? Quoniam, inquiunt, multas auctoritates sanctorum Latini afferre habent, ad quas nos respondere non habemus, discedamus ab eis. Vix tamen sentientes absurditatem sententiæ suæ, & a serenissimo imperatore persuasi cesserunt, & manere decreverunt. Interim res ipsæ de Ferraria in Florentiam accessum summi pontificis coegerunt, & inde illuc translationem concilii. Abjerunt igitur Latini, recessimus etiam nos: & cum omnes jam appulissemus Florentiam, decreta fuit dies, in qua incipiendum atque continuandum erat concilium: & termino adveniente, rursus nos accusare Latinos incepimus. Quemadmodum enim in illa quæstione, an liceat addere quidquam, nos accusatorum, Latini vero respondentium tenuerunt locum, & ita responderunt, ut nil nos ad illa replicare potuerimus: ita etiam in ipso dogmate nos quidem tanquam accusantes proposuimus, illi vero respondebant. In omnibus enim ad libitum nostrum, & prout volebamus, ita facere nobis licebat: & tamen non pudet aliquos dicere, vim nobis illatam fuisse, quod nunquam fuit, teste veritate, qui Deus est. Proposuimus igitur ab ipsis apostolis & sacris synodis incipientes, eorumque atque omnium orientalium doctorum auctoritatibus usi, quibus probatur Spiritum sanctum non quidem non procedere ex Filio: talem namque nullam auctoritatem habemus, prout tu etiam scis, præter illam Joannis Damasceni, qui dicit, Spiritum Filii dicimus, ex Filio vero non dicimus. Aliæ vero auctoritates omnes hoc probant, dumtaxat quod Spiritus sanctus ex Patre procedit. Has igitur nos afferentes in medium, putabamus probasse, falsum esse, quod ex Filio etiam procedat Spiritus sanctus. Latini vero ad has quidem omnes auctoritates unam hanc responsionem communem dederunt, quod omnes videlicet veræ sunt, & ita etiam eis videri: sed etiam hoc idem credere, Spiritum sanctum scilicet ex Patre procedere: hoc tamen non ut contrarium, nec ut contradictorium appositioni auctoritatibus dicentibus eum etiam ex Filio procede-

cedere. Si enim altero illorum modorum illis opponeretur, tunc uno posito, alterum perimeretur omnino; nunc vero nil prohibet utrumque verum esse; videlicet quod ex Patre procedat, & quod ex Filio. Quemadmodum si dicamus Spiritum sanctum mitti ex Patre, alius vero dicat eum ex Patre & Filio mitti: utrumque verum dicetur, alterum non repugnat alteri. Si igitur sancti patres dicerent, vel quod Spiritus sanctus ex solo Patre procedit, vel quod ex Filio non procedit, tunc falsa nostra esset fides. Cum autem neutrum horum nondum aliquis sanctus dixerit, istud quod dicunt, ex Patre eum procedere, non perimit quod nos dicimus, ex Filio etiam eum procedere. Et hæc quidem ad nostras responderunt auctoritates. Ad illam vero Joannis Damasceni auctoritatem nihil responderunt, cum nec nos eam proposuerimus. In fine tamen hujus operis, illius quoque solutionem tua gratia his apponam; deinde Latini tanquam a principio incipientes, plura ac varia pluribus in sessionibus argumenta dixerunt a sancta scriptura & ecclesiæ doctoribus, minores ut plurimum propositiones habentes, quibus probarunt, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere. Et tandem auctoritates patrum attulerunt, quibus clare & palam hujus dogmatis veritas apparet. Attulerunt vero non solum occidentalium patrum testimonia, quorum aliqua quæ mihi visa fuerunt magis ad nostrum propositum facere, tibi cum his ad præsens mitto, ut intelligas quid de hac re ipsi etiam occidentales doctores sapiunt. Ad quæ nos nihil respondere habebamus, nisi quod corrupta sint, & a Latinis corrupta fuerunt. Produxerunt nostrum Epiphanium, multis in locis ex Patre & Filio clare dicentem esse Spiritum sanctum: corruptum fuisse dicebamus. Allegarunt Cyrilli nonnulla, & aliorum: idem ajebamus. Adduxerunt occidentalium doctorum auctoritates: omnis nostra responsio eadem, & nulla alia erat. Cum igitur multis diebus inter nosipsos consideraremus, quidnam ad hæc respondendum esset, nullam aliam reperiebamus responsionem, præter prædictam: illam vero tanquam levem & a cunctis deridendam in medium afferre non videbatur. Primo, quia ex antecedentibus & sequentibus hæc opinio videbatur de mente esse sanctorum. Deinde plurimis libris & antiquissimis idem habentibus, non erat facile ea calumniari; præsertim cum nullum nos librum alium haberemus, non Latine, non Græce scriptum, qui aliter auctoritates prædictas scriptas haberet, quam Latini dicebant. Præterea nos alios doctores contrarium dicentes producere non habebamus; eosdem occidentales aliter alibi dicentes probare minime poteramus: naturalibus rationibus eos ostendere falsa dicere, minime erat possibile. Cum igitur nullam nobis responsionem, quæ digna esset, relictam videremus, tacuimus, per multosque dies non convenimus cum Latinis. Verum fuerunt qui subtilitate ingenii aliam invenerunt responsionem; non esse mirum scilicet, si in aliquo sancti tanquam homines errassent: & ideo occidentales etiam doctores in hoc articulo de processione Spiritus sancti errasse, mentitosque fuisse. Hoc autem quod totam fidem nostram evertat, clare patet. Si enim fides nostra a dictis doctrinæ sanctorum pendet, ii vero circa veritatem errant, tota nostra fides evertitur. Propter hæc omnia merito secuta est unio, & omnes absque quacumque

A violentia, sponte & voluntarie huic rei concesserunt. Qui vero concedere noluerunt (fuerunt autem duo, & non plures) cum omni libertate sine aliqua oppressione in suo arbitrio relicti, cum honore & caritate sumptibus ecclesiæ Romanæ ad propria remearunt. Si vero juste & recte secuta fuerit unio, cum videris & perlegeris auctoritates sanctorum, quas tibi nunc mitto, ipse judicabis. Quis namque Christiano insignitus nomine non sequeretur eos, & dictis eorum, tanquam a Spiritu sancto editis, non crederet? Dico tam occidentalium, quam orientalium patrum, quos consona dicere, eamdemque veritatem exprimere verbis differentibus firmiter tenendum est, prout in dogmatico satis

B probavi. Ipsæ igitur auctoritates solæ per seipsas satis tibi & aliis erunt, clementissime vir, ad omnem ambiguitatem tollendam, & omne dubium auferendum a quacumque anima non contentiosa. Etenim me etiam non syllogismi, nec demonstrationum necessitas, non argumentationum vis, sed ipsæ nudæ auctoritates doctorum ad credendam hanc veritatem induxerunt. Cum enim vidissem & audivissem eas, subito omni contentione & contradictione postposita, acquievi auctoritati dicentium. Judicavi namque sanctos patres Spiritu sancto loquentes non potuisse a veritate discessisse. Quare non solum acquievi, verum etiam gratias egi salvatori nostro, qui mihi donavit & audivisse &

C intellexisse, quæ nunquam ante audivi. Nullus enim nostrorum unquam credidit, tot auctoritatibus doctorum propositam quæstionem posse probari. Et tibi igitur, cui cor humile & anima veri appetens est, aliis quoque Christianis tibi similibus, hæ solæ auctoritates, ut paulo ante dixi, satis erunt. Cum vero etiam aliquas rationes & probationes a me petieris, tua gratia hæc quoque quoad potero breviter faciam, a sacra scriptura & doctorum auctoritatibus arguens, quod etsi in sermone quem de unione edidimus, factum sit, satis tamen hic etiam idem faciam, aliquasque rationes in medium afferam. Sed antequam ad eas descendam, necesse esse puto aliqua præsupponere, ut ea

D quæ sequentur, clarius intelligantur.

CAPUT VI.

Præsupposita ad argumenta probantia, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere. Et primo, quid sit paternæ personæ constitutivum.

Cum unicuique enti sit quædam forma communis, sit item alia propria qua constituimur, & est hoc aliud: quemadmodum hujus hominis, utputa Petri, una cum forma communi, quæ est humanitas, secundum quam dicitur homo, est etiam alia propria forma, per

E quam dicitur hic homo, Petrus videlicet, vel Paulus, quod & incommunicabile alteri est (propter varias opiniones de principiis individuationis, etiam hic varia ponuntur; & cum dicimus, aut corpus esse propriam alicujus formam, hoc non intelligimus simpliciter, sed solum secundum quamdam similitudinem.) Hæc autem est anima ejus, vel corpus, aut aliquid aliud, quod est ei principium individuationis. Quemadmodum est etiam de Deo & Patre, quænam sit propria ejus forma personam ejus constituens: est enim ei communis ad Filium & Spiri-

Spiritum divina ac essentialis forma, quæ una & eadem numero in eis est, deitas videlicet, secundum quam unus est cum eis Deus: habet nihilo minus aliam etiam propriam formam aliis personis incommunicabilem, secundum quam hoc aliquid, & persona in sancta Trinitate est. Quodnam igitur sit, quærendum est. Et primo, an sit ipsum ingenitum esse: at non videtur: hoc enim est negatio: nihil autem existentium secundum negationem hoc aliquid est: sed est ejus proprietas, quæ sequitur jam constitutam ejus personam. Secundo, an sit hoc, quod dicitur causa, sive principium: nec tamen hoc verum est. Nam si hæc esset constitutiva ejus forma, causa sive principium potius quam Pater diceretur. At ab omnibus doctoribus communiter Pater nominatur. Item cum causa, sive principium universale quiddam sit, hoc dictum est secundum illos philosophos, qui tenent universalitatem fieri per intellectum. Si tamen diceretur universalia nullo modo ab intellectu dependere, adhuc non esset dicendum, quod illud commune principium esset alicujus personæ formaliter constitutivum, cum communicabile nulli det formaliter esse incommunicabile, quod facit erga personam formale ipsius constitutivum & tam de Patre, quam de spirante prædicetur, intentio quædam est, non res: quod autem est tale, est non ens: non ens autem non est constitutivum ejus qui super omne ens. Restat igitur aut paternitatem solam, aut spirationem solam, aut ambas constitutivas esse personæ paternæ: at ambas impossibile est esse iis rationibus. Si enim ambæ constituerent Patris personam, aut ita ambæ simul; & si quidem utraque per se constitueret, duas formas Pater haberet, & consequenter duæ personæ essent. Hoc quod diximus patet. Cum enim illæ sint rationes distinctæ, si quælibet earum esset personæ constitutiva, cum constitutivæ formaliter diversæ sint respectu diversorum constitutorum, sequitur id quod diximus, tanquam duas personales formas habens, quemadmodum si quis homo duas haberet animas; quod absurdum est. Quod si non utraque per se, sed ambæ simul; neque qui diceret Patrem solum, significaret personam paternam, neque qui diceret spirantem; hujus tamen totum contrarium est in usu: omnes enim doctores & omnis scriptura cum dicunt Patrem, divinam ejus personam significant: nostri etiam cum dicunt spirantem, ipsum Patrem solum putant significare. Igitur nec ita ambæ simul sunt constitutivæ personæ, ut utraque nullo modo, sed ambæ simul constituant; nec ut utraque per se constituat. Sed necessario alterum quidem solum constituit personam, alterum vero sequitur jam constitutam personam. Restat igitur aut paternitatem esse constitutivam & propriam Patris formam, spirationem vero sequi eum jam constitutum; aut e converso spirationem esse constitutivam personæ paternæ, paternitatem sequi personam jam constitutam. At si spirare quidem constituit, paternitas vero & ipsum generare sequitur, absurdum quid, & quod præter omnium doctorum traditionem est, sequitur: quod tale quidem est. Prima & immediata cujusque operatio ab ejus constitutiva forma prodit, omnes autem aliæ operationes per hanc primam videlicet operationem; ut puta ex anima, quæ est constitutiva Petri forma, prima & immediata operatio ejus prodit, quod est vivere? deinde per eam, scilicet tanquam per causam sine qua non, omnes aliæ operationes prodeunt, speculari videlicet, docere, texere, &c. Per vivere namque, quæ est prima & immediata ejus operatio, omnes aliæ efficiuntur. Si igitur & personæ paternæ ipsum spirare esset constitutiva forma, esset spiratio quidem prima ejus & immediata operatio: per hanc autem generaretur Filius, quo fieret ut non Spiritus per Filium procederet, ut theologi asserunt, sed Filius per Spiritum generaretur. Quæ cuncta veritati contraria, & patrum traditionibus, & communi eorum usui sunt. Et cum hæc absurda sint, restat paternitatem constituere personam paternam; & hanc ejus esse incommunicabilem formam; spirationem sequi jam constitutam ejus personam. Non quidem ut accidens quod realiter ab eo cui accidit, distinguitur ut accidens, cum nihil in Trinitate sit accidens. Verum secundum naturam & essentialiter, id est necessario & per se, tanquam quoddam sui naturam & essentiam in eo necessario consequens, & ipsum quidem generare primam & immediatam operationem personæ paternæ esse, ipsum vero spirare fieri per generare, non tanquam per principium, sed per aliquid necessarium, quod præexigitur. Et hæc quidem prædicta sint, tanquam ad quæ sequuntur necessaria.

Item hæc etiam tanquam communia præsupponantur. Eorum quæ in Deo dicuntur, quædam sunt communia omnibus personis, ut bonus, sapiens, & omnia absoluta: similiter omnes negationes quæ per excellentiam respectu ad creaturam de eo dicuntur, ut invisibile, incomprehensibile, & hujuscemodi; item quæcumque relationem ad creaturam significant, ut creator, judex, & similia. Hæc itaque communia sunt omnibus personis: quædam vero sunt propria, & horum quædam sunt propria duabus personis comparatione ad reliquam, quemadmodum Filio & Spiritui a principio esse, Patri & Filio mittere Spiritum: hic capitur mittere, ut importat relationem originis inter mittentem & missum, & per consequens distinctionem realem: aut quod Spiritus dicatur Patris & Filii. Quædam propria unius personæ, & horum rursus quædam ita propria personalia sunt, ut etiam constitutivæ sint, ut paternitas, filiatio, spiratio passiva. Quædam etsi uni soli insunt, non tamen constitutiva personarum sunt, sed quædam notiones; quemadmodum Patri notionale ingenitum esse; ingenitum capitur hic pro improducto. Hæc igitur trium personarum communia personalia sunt, nec illa, quæ duabus comparatione ad tertiam propria sunt; nec illa, quæ uni quidem propria sunt, sed ita propria, ut notionalia, & sequentia: illa vero sola sunt personarum constitutiva propria, paternitas scilicet, filiatio, & passiva spiratio: quæ vero duabus propria comparatione ad tertiam sunt, hæc notionalia sunt duarum personarum. His præsuppositis probabimus, Spiritum sanctum ex Patre per Filium, ipso juvante, & ex Patre Filioque procedere.

Argumenta

CAPUT VII.

Argumenta probantia, Spiritum sanctum ex Patre per Filium, & ex Patre Filioque procedere.

PER primam & immediatam uniuscujusque operationem omnes aliæ operationes ejus fiunt, prima vero & immediata Patris operatio est generare: per generare igitur spirandi actio fit, & ex Patre per Filium Spiritus sanctus procedit. Quod autem velit hoc, quod dicimus per Filium, & quod ipsum per causam, sive principium medians significet, ex hoc non intelligimus, quod Filius sit principium medians quantum ad spirare, ita quod Pater non immediate spiret Spiritum sanctum, sed spiret eum mediante Filio, tanquam causa secundaria, sicut Deus movet cœlum intelligentia mediante. Tenemus enim cum Augustino, quod Spiritus immediate ab utroque procedit: sed intelligimus quod Filius, qui est Spiritus principium, est medians quantum ad esse inter Patrem & Spiritum sanctum, cum prius naturaliter intelligatur a Patre productus, quam Spiritus sanctus ab utroque, ut sufficienter in sermone de unione probavimus.

Item Spiritus sanctus aut ex solo Patre procedit, aut non ex solo Patre: inter contradictoria namque nihil est medium. At non potest dici quod ex solo Patre procedat: igitur non ex solo Patre. Quod si non ex solo Patre, igitur etiam ex Filio: Quod autem non ex solo Patre procedat, probatur. Primo quidem nusquam reperitur hoc dictum, neque apud scripturam canonicam, neque apud doctores. Quod vero non fuit ab aliquo istorum dictum, non est audendum dicere. Deinde cum spirare non prima, nec immediata sit essentialis actio Patris; fit per primam, ut dictum est. Accipitur hic (per) prout importat habitudinem causæ sine qua non: quia spirare necessario præsupponit generare, non prout importat habitudinem principii; quia generatio non est principium spirationis, cum spiratio Filio conveniat, cui non convenit activa generatio, quæ est ipsum generare & generatio: quare necesse est, ut Filius etiam hac operatione participet, & per eum Spiritus sanctus procedat. Cum enim omnia sint communia Patri & Filio præter constitutivas personarum proprietates, communis ei erit vis etiam spirandi, quæ naturalis quidem Patri, non tamen constitutiva personæ ejus est, ut dictum est. Quare Spiritus ex Patre & Filio, vel ex Patre per Filium procedit. In theologia namque, per, ab, ex, nihil differunt. Quod si quis dicat, communem ergo licet Spiritui etiam sancto hanc vim spirandi esse; vim spirandi, id est activam spirationem, sive divinam naturam conjunctam activæ spirationi tanquam essentialem & naturalem: omnia enim essentialia ipsi quoque communia sunt. Discat is, hoc impossibile esse, eo quod opponitur ejus proprietati: non enim potest idem sui ipsius esse principium. Unaquæque enim divinarum personarum manens in eodem quod est, & suam proprietatem personalem servans, communia etiam invicem habet omnia essentialia. Manens enim Filius in eo quod Filius est, ut beatus Basilius ait, habet omnia quæcumque & Pater. Igitur Spiritus etiam manens in eo quod Spiri-

A tus est, habet omnia quæcumque & Pater & Filius. Proprietati itaque ejus oppugnat sui ipsius principium esse; & ideo spirationem activam habere non potest. Sed dicet aliquis fortasse, quod si non sit ei communis spirandi vis, erit ei salutem communis generativa potentia, quemadmodum Filio spirativa. At non lateat eum hoc etiam impossibile esse: primo quod cum generandi potentia, id est actualis generatio constitutiva sit personæ paternæ, & incommunicabilis alteri, ut probatum est, impossibile est alteri personæ eam esse communem, quemadmodum est Filio spirativa. Deinde quia implicat contradictionem. Si enim idem generaret Filium, & procederet ex eo, esset ad idem &
B principium, & quod est a principio; quod est contradictio. At ideo, dicet quispiam, hoc inconveniens sequetur; quia præsupponitur Filium spirare Spiritum. Quod si non præsupponeretur, licet solum quod Spiritus cum Patre generet Filium, non relinquetur huic inconvenienti locus. Cur enim non potius Spiritus cum Patre generet Filium, quam Filius cum Patre spiret Spiritum? Si quis hæc dicit, primo quidem se sciat quærere, quæ nemo unquam nec cogitare quidem ausus est. Deinde potentia, id est actualis generatio quidem generativa præcedit spirandi potentiam tanquam prima & immediata patris operatio, ut probatum est; & ideo non potest esse communis Spiritui: spirandi vero potentia
C cum sequatur Filii generationem, & per ejus generationem, ut probatum est, fiat, non impossibile, imo necessarium est, ut sit ei communis cum Patre. Quod si quis rursus propter hæc dicat: Igitur minor est Spiritus sanctus & Patre & Filio, si quidem Pater generat Filium, & spirat Spiritum: Filius & ipse cum Patre spirat Spiritum, Spiritus vero nec Filium generat, nec seipsum, nec alium Spiritum spirat. Vana ratio ejus est, & contra seipsum, qui hæc dicit, concludit. Si enim nullius personæ principium esse, imperfectionis & minutionis signum in Trinitate putandum esset, pauciorum quoque personarum causam esse, imperfectionis esset. Filius igitur cum unius personæ dumtaxat, videlicet
D Spiritus principium sit, minor esset hac ratione Patre, qui ambarum personarum est principium. At hoc inconveniens est etiam solum cogitare. Igitur illud quoque similiter absurdum est. Principium enim prout est actui conjunctum, vel a principio esse, cum de personalibus proprietatibus sit, neque majus, neque minus alterum altero vel esse, vel dici facit.

Item si vis, id est actualis generatio generandi atque spirandi, id est actualis spiratio ita esset propria personæ paternæ, ut utraque per se constitueret ejus personam, uniuscujusque vero operationis principium est forma; duæ formæ (per formas intelligimus principia harum duarum operationum) essent principia. Sed unaquæque
E forma, id est unumquodque principium operationis constitutivæ cum illa operatione aliquam personam constituit, sicut essentia, quæ est principium generationis activæ cum ipsa generatione Patrem constituit, & sic Pater essent duæ personæ. Hoc autem inconveniens est. Vis igitur spirandi, id est activa spiratio non constituit personam Patris. Quod si non constituit, communis igitur est etiam vel aliis personis, vel alicui earum: non utrisque simul, neque Spiritui soli, cum ipse seipsum spirare non possit. Est igitur communis Filio. Spiritus igitur ex Patre Filioque procedit.

Item

Item communiter omnes doctores fatentur, A Spiritum sanctum prodire ex Filio: hoc autem naturaliter intelligendum est; nihil enim in Deo est præter naturam, neque per accidens. Si igitur naturaliter & secundum naturam Spiritus ex Filio prodit, in divinis vero dupliciter potest aliquid secundum naturam prodire, aut per generationem, aut per spirationem: per generationem vero non prodit ex eo; esset enim Spiritus filius Filii: prodit igitur per spirationem, & ex eo procedit.

Quod si quis dicat; Dicere eum prodire a Filio, gratiam & operationem ejus in nos significat: vanum hoc refugium est. Nam etsi gratia quadam nos participamus, & non substantia Spiritus (substantia namque Dei imparticipa- B bilis est) non tamen prodit ex Filio non subsistens gratia, sed ipsa divina Spiritus persona. Quod patet ex aliis clarioribus & apertioribus doctorum verbis, cum eum dicunt emanare, oriri, scaturire, elucescere a Filio. Quæ cuicumque non excæcato ipsam subsistentiam Spiritus, non participationem, nec temporalem dumtaxat emissionem significant. Talis igitur personalis Spiritus ex Filio progressus, aut naturalis, aut servilis est; & cum non sit servilis, necessario naturalis est. Naturalis vero ex Filio subsistentiæ Spiritus sancti progressus quidnam aliud sit præter ejus processionem, neque fingere facile est.

Item Spiritum sanctum ex substantia Patris C & Filii esse, & ex substantia eorum esse, communiter omnes orientales occidentalesque patres clamant. At in sancta Trinitate quod ex substantia alicujus est, ex persona quoque ejus sit necesse est. Igitur Spiritus cum ex substantia Filii esse dicatur ab omnibus doctoribus, ex ejus quoque persona est: quod autem id quod est in Trinitate ex alicujus substantia, sit etiam ex ejus hypostasi sive persona, hinc patet. Substantia vel essentia, & hypostasis, sive persona, in unaquaque divinarum personarum unum sunt realiter, & ita unum, ut ratione tantum distinguantur. Si enim realiter substantia & personæ distinguerentur, essent profecto sicuti tres personæ realiter, ita tres essentiæ vel substan- D tiæ; vel poneretur in Trinitate quaternitas rerum, tres videlicet personæ realiter distinctæ, & tres ideo res, & essentia, quæ quarta res esset a personis realiter distincta. Horum autem utrumque contra fidem est. Quare distinctio quidem hypostasis & essentiæ, rationis est. Unitas vero realis, contra quam in nobis hominibus est: etenim in nobis unitas quidem naturæ, sive humanitatis cum uniuscujusque persona, rationis est. Distinctio vero realis est. Alia namque res est humanitas ipsa, alia hujus personæ individuatio. Quare quemadmodum sumus multæ personæ, ita etiam multi homines. Quo fit, ut quod sit ex natura alicujus hominum, non necessario etiam sit ex E ejus persona: in sancta vero Trinitate e converso est, ut dictum est. Unitas essentiæ & personæ est realis, distinctio vero rationis. Quare quod ex essentia alicujus personarum est, ex persona quoque ejus necesse est esse. Si igitur Spiritus ex natura & essentia Filii est, ut in plerisque locis tum alii doctores, tum vel maxime Cyrillus probat, ex persona quoque ejus est. At nostri ajunt, ideo hæc dicuntur a doctoribus, ut consubstantialitas eorum comprobetur, & ut ostendatur Spiritus ejusdem esse substantiæ cum Filio. Hoc autem quanto verius est, tanto magis pro Latinis facit. Tunc enim magis ejusdem substantiæ Spiritus cum Patre & Filio est, cum ex eorum substantia personisque eorum prodeat, hoc est, procedat. Dicatur enim clarius propter eos qui vim verborum ignorant. Nam si hoc solum consubstantialitatem significaret, ut nostri homines putant, diceretur etiam pater ex substantia Filii & Spiritus sancti, vel Filius ex substantia Spiritus. Sed hoc nec ausus est, nec audebit aliquis dicere.

Præterea cum essentia nec generet, nec spiret secundum theologos, item etiam secundum philosophos: & ipsi enim ubique dicunt operationes individuorum esse, non universalium & generum. Me enim non homo simpliciter, sed quidam homo genuit. Si igitur operationes individuorum, non universalium sunt, nec substantiæ simpliciter, quid aliud intelligendum est, cum essentiam Filii audimus, & ex ea Spiritum prodire, nisi divinam ejus personam?

Amplius nec hoc nos lateat, quod qui hæc dicebant sancti doctores, contra Arianos & Eunomianos se opponentes hæc dicebant. Qui Filium ex Patre, Spiritum ex Patre & Filio esse dicentes, ex substantia tamen eorum esse negabant; cum dicerent Filium etsi ex Patre, non tamen ex ejus essentia, sive natura, sed voluntate natum fuisse: Spiritum vero ipsum etiam ex Filio, non tamen essentialiter, sive naturaliter, sed voluntarie. Quare Filium minorem Patre & alterius substantiæ, Spiritum minorem Filio & alterius essentiæ asserebant, tresque in divinitate ponebant essentias. Patres igitur & sancti doctores opinionem eorum tanquam falsam refellentes, non ex Filio solum, sed etiam ex ejus substantia conabantur Spiritum sanctum esse probare. Similiter Filium non ex Patre solum, verum etiam ex ejus essentia. Considera ergo quomodo ad hoc, quod hæretici dicebant, ex voluntate, non essentia Filii Spiritum esse, se opponebant doctores, ex essentia Filii illum esse asseverantes: ad hoc autem, quod illi dicebant ex Filio esse, nullus contradixit, nec dixit non esse illum ex Filio, tanquam & ipsi hoc idem sentientes, & dicentes esse ex essentia Filii: idem & ipsi intelligentes, ac si dicerent ex essentia & persona ejus; & nos hoc idem dicentes. Item beatus quidem Basilius in primo contra Eunomium, Filium ait ordinem habere naturalem ad Patrem, & qualem illud habet ad ignem, quod ex eo est, & causatum ad causam. Idem etiam Spiritum similem ordinem ad Filium habere asseverat. Magnus vero Athanasius & apertius ait, qualem ordinem & naturam habet Filius ad Patrem, talem ordinem & naturam habet Spiritus ad Filium. Ex his talis fit syllogismus: Talem ordinem & naturam habet Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem: sed Filius ad Patrem naturalem ordinem habet, qualem causatum ad causam; igitur & Spiritus sanctus naturalem ordinem habet ad Filium, qualem causatum ad causam. Igitur Filius etiam causa, sive principium est personæ Spiritus sancti.

Item cum in naturalibus rebus omnis causa præcedat causatum tempore, causatum vero posterius sit sua causa; ideo quidam audientes causam & causatum in Trinitate, & præsertim Ariani & Eunomiani, ex humanis & naturalibus exemplis arguebant contra coæternitatem Trinita-

Trinitatis, Filium posteriorem Patre tanquam causatum ab eo, & Spiritum Filio posteriorem tanquam causatum ab eo, probare volentes. Gregorius Nyssenus eis contradicens, & coæternitatem trium personarum probare proponens, in primo suorum contra Eunomium librorum proportionem quamdam Filii ad Patrem, & Spiritus ad Filium facit; Patrem quidem dicens causalitatis ratione solum præintelligi ante Filium, non autem tempore; & ideo non posse sequi, quod non sint coæterni: Filium autem & ipsum præintelligi ante Spiritum ratione causalitatis, & non aliter. Ita ut clare pateat per hunc sanctum doctorem, Filium causam esse Spiritus. Quemadmodum enim, inquit, conjungitur B Patri Filius, ita & Spiritus conjungitur Filio: & rursus, quemadmodum Pater præintelligitur ante Filium, non aliqua temporali distantia, nec realiter, sed intentione, ratione causalitatis; ita & Filius præintelligitur ante Spiritum similiter intentione, ratione causalitatis.

Item etsi in rebus humanis sensibilibus non omne exemplar alicujus causa etiam ejus est (in artificiatis enim exempla eorum non sunt etiam effective causa eorum) attamen quod naturaliter est alicujus exemplar etiam in ipsis rebus humanis, causa est imaginis cujus exemplar est: multo igitur magis in divinis, ubi & omnia alia, & ipsum exemplar naturaliter accipitur (nihil enim ibi præter naturam est) hæc C propositio verificatur, videlicet, quod in divinis personis alicujus exemplar est, & causa ejus est, cujus est exemplar: at ille magnus Gregorius miraculorum auctor, & inde nominatus, Filium exemplar Spiritus dicit. Patet igitur quod etiam causam ejus eum putabat. Hoc idem a simili etiam probari potest. Magnus enim Basilius exemplar Filii Patrem ponit in quarto contra Eunomium, Gregorius vero prædictus in oratione quæ incipit, Hostes & alieni a catholica fide sunt, qui Filium ex non ente dicunt; Filium exemplar Spiritus docet: at Basilius Patrem tanquam causam Filii, ejus exemplar ponit: igitur Gregorius etiam Filium tanquam causam Spiritus, ejus exemplar D asseverat.

Item sanctus Basilius, & plurimi alii doctores Filium imaginem Patris, Spiritum imaginem Filii dicunt: Filium item operationem Patris, Spiritum operationem Filii: Filium verbum Patris, Spiritum verbum Filii: Filium [a] flagrantiam Patris, Spiritum flagrantiam Filii: sed secundum illa omnia dicitur Filius esse Patris tanquam ex Patre: igitur & Spiritus sanctus secundum eadem dicitur esse Filii, tanquam ex Filio.

[a] Lege, fragrantiam. Hard.

Item si Spiritus non esset ex Filio, non distingueretur ab eo personaliter: quod cum falsum & absurdum sit, restat ut ex Filio sit. E Quod autem non distingueretur ab eo personaliter, si non esset ex eo, hinc patet. Unaquæque causa, vel principium alicujus rei dupliciter dicitur principium ejus & causa. Uno modo ut quod, alio ut quo: puta forma quæ est in anima facientis, qua similem facit effectum id quod facit. Quare omne agens simile sibi agit secundum formam qua agit. Verbi gratia, hujus imaginis causa est & ipse pictor, tanquam quod, & forma in anima pictoris, tanquam quo, cui similem pictor facit imaginem.

A Simili modo etiam in divinis personis Pater quidem, hoc est ejus divina persona, est causa tanquam quod; divina vero ejus essentia tanquam quo: hæc enim est forma, cui similia fiunt quæ ex eo prodeunt. Quare Filius quoque & Spiritus sanctus consubstantiales ei sunt, eo quod omne quidem producens simile producit formæ qua producit. Deus vero & Pater producit Filium & Spiritum divina essentia: & ideo consubstantialia sibi producit. Si igitur Pater solus produceret Spiritum secundum eos qui ita asserunt, tunc nulla distinctio esset Filii a Spiritu sancto, cum nulla sit differentia nec in producente (idem enim est Pater) nec in forma qua producit (est enim eadem divina essentia) nec in ipsis productis: sunt enim ejusdem formæ, unius videlicet & communis divinitatis, præsertim cum illic materia sit, ex qua distinctio fieret. Ex quibus sequeretur, nullam esse eorum distinctionem adinvicem. Restat igitur aut Spiritum esse Filii causam, aut Filium Spiritus, ad hoc ut sit distinctio. At primum non est: igitur secundum est verum.

Item mitti in divinis a causa esse significat: cujus testis est beatus Joannes Chrysostomus ad Arianos quærentes, quomodo ejusdem esset essentiæ qui mittit & qui mittitur, in trigesimanona homilia super Joannem hoc modo respondens: Rursus ad res humanas sermones tuos adaptas, nec consideras, quod hæc ideo dicta sunt, ut & causam sciamus, & non incidamus in Sabellii hæresim: sed Spiritus mittitur ex Filio, igitur ex eo est.

Item ista mittendi potentia cum sit & in Patre & in Filio, secundum quam ambo mittunt Spiritum sanctum, quam etiam nostri concedunt, aut eadem est in Patre & Filio, aut alia & alia: sed si alia & alia, erit & major & minor, & consequenter missiones diversæ: quare nec una potentia, nec una eorum operatio erit. Et cum quorum potentiæ diversæ, essentiæ quoque eorum diversæ sint, alterius & alterius essentiæ erunt Pater & Filius. Sed hæc omnia absurda, & contra catholicam fidem sunt: non igitur est alia & alia; igitur eadem: sed in Patre potentia mittendi Spiritum sanctum est eadem cum potentia spirandi illum: semper enim spirat Pater Spiritum sanctum, & spirans illum mittit. Igitur etiam Filius simul cum potentia spirandi, & spirans illum mittit: ergo & Filius sancti Spiritus est productivus. Illa vero, quam quidam ajunt secundam & temporalem missionem, tum nihil est, tum etiam per prædictam solvitur rationem. Quamquam etenim nusquam hæc duplicitas processionum reperiatur, tamen dato etiam, quod sit aliqua secunda missio quæ communis sit Patri & Filio, secundum Patrem eam & similem ei habebit: nihil enim eorum quæ communia sunt Patri & Filio, dissimile in altero eorum est. Sed Pater mittendi potentiam habet una cum potentia spirandi: igitur & Filius cum spirandi potentia habebit potentiam mittendi.

Item quod natura alicujus est, etiam ex eo est secundum quod dicitur esse illius: Spiritus vero sanctus est Filii, & patet quod natura: non enim præter naturam, nec ut servus. Est igitur Spiritus sanctus, ut Spiritus sanctus, videlicet ut divina persona in Trinitate, ex Filio.

Item Spiritus sanctus est nomen relativum. Dicitur enim spiritus Patris, spiritus Filii: si enim esset absolutum, non diceretur alicujus. Nullum

enim

enim absolutum, secundum quod significatur a nomine, dicitur alterius, sed secundum aliquem alium respectum: quemadmodum homo, cum sit absolutum, non dicitur alicujus homo secundum quod homo, sed servus, vel filius: sed Spiritus, secundum significatum hujus nominis Spiritus, dicitur Spiritus Filii, quemadmodum & Patris. Est igitur relativum, & consequenter refertur ad spirantem: Est igitur Spiritus Patris & Filii tanquam a spirantibus & producentibus illum. Quod si quis dicat; Ideo dicitur Spiritus Filii, quia ex eo mittitur; falsa ratio est: e converso namque quia ejus est, mittitur ex eo: priora enim sunt causa posteriorum. Prius autem est quod Spiritus sit Spiritus Filii, posterius vero quod mittatur ab eo. Sive enim istam temporaneam missionem dicas, posterior est absque dubio quam quod sit ejus Spiritus, siquidem hoc æternum est. Sive æternam missionem intelligas, hoc etiam modo mente præintelligitur, quod Spiritus sit Spiritus Filii: quia esse quidem Spiritum Filii Spiritum, intelligitur ut habere; mittere vero ut dare: habere autem præintelligitur prius quam dare. Quare pro nobis hæc ratio facit. Quia enim natura est ejus Spiritus, natura illum mittit: processio vero naturalis in divinis cum aut per generationem, aut per spirationem sit, hæc autem non sit per generationem, relinquitur quod est per spirationem. Missio igitur ex Filio Spiritus, est ejus ab eo spiratio.

Item Spiritus sanctus accipit a Filio: *Ille enim*, ait, *ex meo accipiet*. Quod autem accipit, est ejus essentia: nec enim est aliud ipse, aliud ejus essentia; esset enim compositum. Cum igitur summe simplex sit, essentiam suam & esse accipit ex Filio. Hoc enim quod dicit, *Ex meo accipiet*, non quemadmodum aliqui putant, ex meo Patre intelligendum est. Primo, quia hæc locutio neque Græca, neque Latina est. Nam si cum dicitur, *ex meo*, subintelligendum esset, Patre; hoc, *meo*, esset pronomen generis masculini: nullus autem vel in Græca vel in Latina lingua edoctus aut masculini aut feminini generis pronomen profert, nisi cum additione, meus frater, vel meus amicus, aut mea civitas, vel domus, dicens. Meus etenim simpliciter absque additione non magis patrem quam hostem significat. Deinde ab ipsa intentione salvatoris hæc ratio vana probatur. *Omnia enim*, inquit, *quæcumque habet Pater, mea sunt. Ideo dixi, ex meo accipiet, & annunciabit vobis*. Ita ut tale ex iis fiat argumentum: Spiritus accipit ex iis quæ Patris sunt: sed omnia Patris mea sunt: igitur Spiritus accipit ex meis, vel ex meo. Et cum ipse & sua unum & idem sint propter summam simplicitatem, accipiendo de suis, accipiet ex eo. Hujus autem sententiæ sanctus quoque Athanasius est: ait etenim: Non enim verbum a Spiritu accipit, sed Spiritus a Verbo. Quid igitur accipiat a Filio, considerandum est. Patet quod sapientiam & scientiam: *Ex meo enim*, inquit, *accipiet & annunciabit vobis*. Annunciare enim nihil aliud est, nisi docere & illuminare apostolos: hoc autem est sapientiæ opus: igitur sapientiam a Filio accipit Spiritus. Quid igitur? absque sapientia spiratus fuit a Patre, & ideo oportuit eum a Filio accipere sapientiam? aut aliud est ejus esse, aliud sapientia? At hæc absurda sunt. Idem enim est sapientia & esse ejus; & a quo accipit esse, ab eodem etiam accipit sapientiam: & cum spiratur, & accipit esse & subsistere, etiam accipit sapientiam. Cum igitur sapientiam a Filio quoque accipit, ipsum esse & subsistere simul ab eo accipit. Igitur Filius etiam est ei causa essendi, quemadmodum & Pater.

Item si Spiritus accipit a Filio; ergo Filius dat ei; sed ipsum dare in divinis personis significat idem quod producere. Chrysostomus etenim illud evangelicum exponens, *Omne judicium dedit Filio*, ait, & ut discas, quod dedit idem esse, atque generavit. Audi alias auctoritates, ex quibus hoc significatur. Quemadmodum enim Pater habet vitam in semetipso, ita dedit Filio vitam habere in semetipso. Quid igitur, primo genuit eum, & deinde dedit ei vitam? ergo absque vita genitus est. Sed hoc nec dæmones quidem dicerent: una enim cum impietate magna etiam ignorantia esset hoc dicere. Quemadmodum igitur dedit ei vitam, pro eo quod genuerit eum vitam, intelligendum est: ita & illud, Dedit ei judicium, pro eo quod judicem eum genuit, capiendum est. Similiter igitur cum Filius det Spiritui sapientiam, producit illum sapientiam, esse scilicet & subsistentiam ei dans, quam accipit cum spiratur ab eo. Igitur spirationis Spiritus etiam Filius causa, sive principium est.

Item Filius de se quidem ipso dicit: *Quæ audivi a Patre meo, annunciavi vobis*; de Spiritu vero: *Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet, loquetur*. Quod igitur significat de Filio hoc, quod audit a Patre, idem & de Spiritu significat ipsum audire: sed de Filio ipsum audire significat esse a causa, & ipsum generari. Audire enim nihil aliud est, nisi sapientiam & scientiam accipere: Filius autem non primo natus, deinde postea accepit scientiam, vel sapientiam, sed natus est sapientia, in ipso generari accipiens scientiam & sapientiam, & cetera omnia, quæ idem sunt cum ejus essentia. Hanc igitur accipit a Patre cum audit ab eo, & audire ejus generari est. Igitur & audire Spiritus sancti non significat, nisi quod a causa est, & spirationem ejus. Quare a quo audit, ab eo etiam procedit: sed non solum a Patre audit, sed etiam ex Filio, quod ex ipsis verbis salvatoris apparet, ubi dicit: *Ex meo accipiet, & annunciabit vobis*. Annunciandi namque causa est ipsum audire: at ejusdem annunciandi quoque hoc causa est, quod ex Filio accipit. Quare ex Filio accipere, vel audire, unius ejusdemque rei, videlicet annunciandi, causa est. Igitur in divinis idem est audire & accipere; & cum accipiat ex Filio, igitur audit etiam ex eo. Ejusdem sententiæ sanctus etiam Basilius est in regula monastica, de Spiritu sancto dicens: Qui docet & suggerit omnia quæcumque audit a Filio. Cum igitur audit a Filio, etiam procedit ex eo; quod ejus audire idem est quod procedere, ut dictum est.

Ibidem. Joan. 16.

Item esse Patrem, aut generare, non continet in se rationem spirandi; esset etenim Spiritus Filius: sed Filius omnia simpliciter habet quæ & Pater, præterquam quod generet, vel quod sit Pater. Dicit enim sanctus Cyrillus in secundo ad Hermiam: Coæternum credimus Filium Patri, & omnia quæcumque æquali mensura habentem, præter ipsum generare: hoc namque soli Deo & Patri tribuitur. Idem in sermone de Trinitate, in Filio unigenito per omnia simili & æqua-

& æquali Patri, præter paternitatem. Habet igitur spirandi potentiam Filius, cum hoc præter rationem paternitatis sit: omnia vero Patris præter paternitatem, vel præter vim generandi, ipse quoque habet, ut Cyrillo placet.

Item Spiritus sanctus dicitur donum ut Patris, ita & Filii: ergo est ex utroque. Antecedens omnibus doctoribus placet, consequens probatur. Donum etenim est dantis: aliquid vero alicujus est aut secundum identitatem, aut ut possessio ejus vel servus, aut secundum originem: & cum nullus modorum priorum conveniat, cum dicimus Spiritum sanctum donum esse Filii, restat ut secundum tertium modum, originis videlicet, dicatur Spiritus sanctus Filii donum: ergo Filius est ejus origo & causa.

B Item Gregorius Nyssenus in homilia super, Pater noster, quæ incipit: Quando Moyses populum Israeliticum ad montem discendi causa adducebat: distinctionem divinæ Trinitatis tradens, Patrem quidem a Filio & Spiritu sancto distinguit, eo quod ipse quidem absque causa est, ille vero a causa: Filium vero & Spiritum sanctum, quibus commune est quod a causa sint, distinguit abinvicem, eo quod ille quidem ex Patre est, hic vero ex Patre & Filio. Ita enim in antiquioribus codicibus scribitur. Quare manifeste etiam secundum istum doctorem Spiritus est ex Filio. Quod si qui secundum moderniores libros Spiritum Filii dicant esse scriptum, non ex Filio, nec hoc modo tamen aliquid plus habebunt. C Idem enim concludetur etiam ex hoc. Patet namque quod cum Filio & Spiritui sancto commune sit principiata, sive causata esse (diximus pluries quomodo capiunt sancti doctores Græci causatum & principiatum in divinis, videlicet pro eo quod est a principio) quærit quomodo distinguerentur abinvicem, & asserit, quod quamquam commune habeant hoc, quod ambo sint causata, sive principiata, tamen Filius ex Patre dicitur, & ultra non procedit ejus proprietas, Spiritus vero & ex Patre dicitur, & una cum hoc etiam Filii eum esse testantur scripturæ. Quare Spiritus Christi quoque spiritus est, Filius vero nec est Spiritus, nec dicitur. Et hoc putat hic sanctus doctor satis esse ad distinguendum, D quod Spiritus dicatur spiritus Filii, Filius vero non dicatur Filius Spiritus. Si igitur quod Spiritus dicatur spiritus Filii, distinguit illum a Filio; secundum autem nostros nil aliud illum a Filio distinguit, nisi diversus processionis modus, ipsum videlicet spirari: idem ergo est Spiritum esse Filii spiritum, atque ex Filio procedere. Cujus ergo dicitur Spiritus, ex eo etiam procedit: dicitur autem etiam Filii Spiritus, tanquam & Patris: igitur etiam ex Filio quemadmodum ex Patre procedit. Et notandum, quod vana est quorumdam expositio dicentium, propter consubstantialitatem dici Spiritum Filii spiritum; cum hic sanctus doctor tanquam distinctivum hoc accipiat, E quæ vero propter consubstantialitatem dicuntur, uniant, non distinguant. Si igitur non propter consubstantialitatem dicitur Spiritus Filii, omnes demonstrationes Latinorum potissimæ, & absque aliqua contradictione remanent, quibus ex eo quod Spiritus dicatur spiritus Filii, etiam ex Filio eum procedere probant. Per hanc enim falsam expositionem aliqui eas evertere conantur propter consubstantialitatem, putantes dici spiritum Filii. Hanc autem sententiam Gregorius Nyssenus ut falsam manifeste reprobat, accipiens illud tanquam distinctivum. Sed cum ad ostendendam quidem hujus conclusionis veritatem, Spiritumque sanctum ex Patre & Filio procedere probandum, multa argumenta, multæ auctoritates, multæ rationes sint, satis tamen ex prædictis tibi puto fecisse.

CAPUT VIII.

Solutiones inconvenientium, quæ a Græcis opponuntur Latinis & ceteris recte sentientibus.

Cum vero quædam inconvenientia nobis, qui veritatem confitemur, ab illis inferuntur, qui nec quid dicant sciunt, nec de quibus asserunt; illa quidem, quæ contra argumenta probantia veritatem opponuntur, in ipsismet argumentis breviter solvimus, ut vidisti. Eorum vero, quæ contra ipsammet conclusionem inferuntur, eligens potiora & quæ magis verisimilia videntur, solutiones pro posse paucis & sufficienter hic inferam, ut tibi oratio ista quam fieri potest completa sit, & ad omnia sufficiens. Quamquam hæc inconvenientia non contra nos inferuntur, nec nos tenemur reddere rationem: sed contra sanctos doctores, qui nobis hujus dogmatis, hujusque conclusionis principes & auctores fuerunt: & non solum contra occidentales, qui apertissime hanc docent conclusionem, sed non minus contra orientales. Ab ipsis igitur etiam solutiones quærendæ sunt, non a nobis: quod & fecerunt, Spiritu sancto prævidentes omnes insurrecturas hæreses. Attamen nos etiam ab illis illuminati, & ab aliis viris beatis, qui amplissima de hac re opera sua nobis reliquerunt, ad ea nosmetipsos opponemus. Putant igitur Patrem & Filium aut in unam confundi personam, si quis ex utroque procedere Spiritum sanctum dicat; aut duas causas, duoque principia necesse esse ponere: utrumque vero horum absurdissimum est. Nos vero ad confusionem quidem personarum hæc dicimus: quod si operationem spirandi constitutivam personæ paternæ poneremus, tunc sequeretur hoc inconveniens, & Filius esset una eademque persona cum Patre. Cum vero constitutiva quidem paternalis personæ proprietas, paternitas, & ipsum generare probatum fuerit, spirare vero proprietas quædam sequens ejus personam jam constitutam; cur ille, cui communis est cum Patre non constitutiva proprietas, una eademque persona cum ipso esset? Quemadmodum enim commune habens Filius cum Patre, quod Spiritus dicatur Spiritus ejus, prout Patris; item quod ab eo mittatur prout a Patre, tamen non est eadem persona cum Patre, eo quod non est constitutivum, nec quod Spiritus dicatur Spiritus Patris, nec quod a Patre mittatur. Ita etsi communem habeat cum Patre spirandi potentiam, non ideo in eamdem cum eo confunditur personam, cum spirare non sit paternalis personæ constitutivum. Quare donec non probetur spirandi potentiam paternalis personæ constitutivam esse, nec confusio personarum inde probari poterit. Sed spirandi potentiam constitutivam esse, probari non potest: cum quia sequeretur quod Pater haberet duas personas & duas hypostases, ut in principio probatum est; hoc autem inconveniens est: tum quia hæc petitio principii esset;

Ponere

Ponere namque potentiam spirandi constitutivam esse personæ Patris, & ex Patre solo Spiritum procedere, unum & idem est. Quare qui hoc dicit, petit principium. Cum autem hoc non probetur, nec confusio personarum sequitur, quamquam sint qui credant. Dictum est autem in superioribus quænam eorum quæ de Deo dicuntur, communia sunt, quæ propria; & propriorum quænam duabus personis propria, quæ vero uni soli: eorum quæ uni soli, quænam ita propria sunt, ut & personalia, sive hypostatica sint: quæ vero ita propria ut notiones, non ut hypostatica: quale ipsum quoque spirare dictum est esse. Igitur ex iis quæ nunc dicta sunt, & ex iis quæ in superioribus præsupposita fuerunt, hujus inconvenientis solutio patet. Nec habet quisquam amplius accusare Latinos, quod confusionem introducant personarum. De duabus vero causis, sive duobus principiis, quæ in theologia Latinos introducere quidam autumant, hocque inconveniens magis eos sequi quam umbram corpora putant, quid dicemus? Nempe hoc in primis dicendum est, quod ipsa sola auctoritas sanctorum sufficiat fidelibus, necesse est; qui utrumque dixerunt, & quod Spiritus a Patre procedit & Filio, & quod tanquam ab uno principio. Non enim duo principia Spiritus sunt Pater & Filius, inquit Augustinus, sed unum ejus principium sunt; quemadmodum creaturæ non tria principia, sed unum sunt Pater & Filius & Spiritus sanctus, ipsa Trinitas Deus. Quam igitur aliquis hac apertiorem quærat solutionem, quam Spiritus sanctus per hujus sanctissimi patris os & doctoris locutus est? Non enim lateat nos, quod idem inconveniens, multorum videlicet principiorum, & multorum deorum in productione etiam creaturæ sequeretur, si quis non pie consideraret, quod a fide Christiana est alienum, & conveniens gentilibus. Hoc enim est de quo maxime nos gentiles accusamus, quod multos videlicet introducant deos, multosque creatores. Cum igitur nos etiam tres divinas personas creaturæ causam & principium credamus, nos etiam hoc inconveniens sequeretur, & multa videremur ponere principia, multasque divinitates, si quis non recte intelligat. Sed audi quomodo sancti doctores sapientissime hoc solvunt. Nam etsi Patrem & Filium & Spiritum sanctum creaturæ causam esse credamus; quoniam tamen ad Patrem omnia referuntur, & quia ab eo habent & Filius & Spiritus sanctus & ipsum esse & creandi potentiam Si enim Pater non esset, Filius & Spiritus sanctus nec creandi potentiam haberent, nec omnino essent.

Item quoniam una & eadem numero potentia erat cum Patre Filius & Spiritus sanctus, ex una & eadem numero & communi divinitate, sive divina essentia prodeunte; ideo merito unus Deus & unus creator sunt. Hoc idem igitur de processione Spiritus ex Patre & Filio sufficiens sit illis, qui de hoc quærunt. Quoniam etenim una & eadem spirandi potentia ex una & eadem essentia prodeunte Pater & Filius Spiritum sanctum spirant: & quoniam a Patre hanc spirandi potentiam Filius habet, ideo unus spirator, una causa & unum principium processionis Spiritus ambo sunt. Hæc igitur, ut dictum est, sufficerent non contendentibus propter doctorum auctoritates: idem tamen ratione quoque probatur. Cum enim duo sint, ad quæ omne productum refertur, forma videlicet, secundum quam producitur, & suppositum aut persona ex qua: si Pater & Filius quemadmodum duo sunt secundum personas, ita & forma, secundum quam producunt, duo essent, tunc necessario duo essent principia Spiritus: cum vero etsi personis duos eos esse fateamur, forma tamen qua producunt, cum unum numero sint, & omnino indistincti (est enim ipsa divina essentia una & eadem numero communis ambobus, secundum quam ambo Spiritum producunt) non est necesse, imo impossibile est duo principia dicere. Est etenim una numero essentialis activa spiratio, quæ cum eis propria sit, non potest esse communis Spiritui sancto, eo quod, ut sæpius dictum est, opponitur ejus proprietati. Omnia enim essentialia communia Filio & Spiritui sancto cum Patre sunt; salvis tamen eorum proprietatibus. Omnia enim est Filius quæcumque & Pater, Basilius & ceteri doctores ajunt, manens in eo quod est Filius, videlicet in ejus proprietate. Quamquam etenim æqualis & similis sit Patri, generare tamen seipsum non potest, cum sit ejus proprietati oppugnans. Eodem modo Spiritus quoque etsi omnia communia habet cum Patre & Filio, servet tamen suam proprietatem necesse est; quia spirare seipsum non potest, cum hoc oppugnet ejus proprietati. Ex his igitur clarissime patet falso Latinos accusari, quod duo ponant in divinitate principia. Item aut perfecta est, ajunt, ex Patre processio, & superfluit illa quæ ex Filio est: aut si hæc necessaria est, imperfecte ex Patre procedit. Hoc vero inconveniens est, imperfectam operationem dicere Patris, & ad suam perfectionem Filio indigere. Ad quæ respondemus, illos qui hæc dicunt, ideo errare, quia omnino duos esse putant Patrem & Filium, & eorum operationes, humanis exemplis inhærentes: quia vident duorum hominum duas esse operationes numero; etsi ad unum effectum tendant, & distinctas abinvicem, putant idem contingere etiam in Deo: quod absurdissimum est. Namque Pater & Filius personis solummodo distincti, in ceteris unum & idem sunt: quo fit, ut etiam spirandi potentiam unam & eamdem numero habeant, & simul, non seorsum: nec hic prius, alter posterius; nec hic alia, alter alia spiratione spiret Spiritum, ut ii qui corporales in omnibus sunt, putant; sed simul & absque tempore una eademque numero spiratione perfecte ambo & supra omnem perfectionem eum spirent. Necesse enim est, eadem toties ad eos dici, quoties audientes non intelligunt. Aut quid isti dicent, si quis eos econtra interroget, si perfectam credunt Mundi ex Patre creationem, an non? Si enim perfectam, quare Filium quoque & Spiritum creatores nominant? Si vero imperfectam, & ideo Filium & Spiritum Patri associant, considerent quid dicant. At perfecta quidem ex Patre Mundi creatio, una vero eademque numero Filii & Spiritus operatio ad ejus creationem est, & non alia Patris, alia horum: tunc enim haberent locum hæc puerilia dubia. Ita igitur & in proposito perfecta quidem & super omnem perfectionem est Spiritus ex Patre processio: eadem vero & una numero ex Filio quoque ejusdem Spiritus spiratio est, non alia & alia, nec aliter & aliter, nec prior & posterior, sed simul & eadem, & similiter, cum una & eadem numero spirandi potentia Spiritum ambo spirent. Et nullus rursus blasphemiæ hanc rationem accuset, audiens nos ex creatura arguentes: & ideo putet

putet Latinos Spiritum sanctum inter creaturas ponere. Fuerunt etenim & sunt, qui in hanc etiam proterviam & insaniam devenerunt, ut hoc quoque Latinis imputare auderent. Hæc enim aut stultorum, aut jocari volentium sunt; aut illorum qui ignorant sanctos patres & doctores sæpius a creatura & sensibilibus exemplis manuducentes nos ad credendum res intellectuales & invisibiles atque divinas, ab eis quæ & exile vestigium divinæ similitudinis habent, illa probantes pro posse. Trinitatem etenim personarum orientales quidem intellectu, verbo & spiritu; item oculo, fonte & fluvio: rursus * soli, radio & luci: occidentales vero aliis similibus ostendere conantur. Quamvis unumquodque eorum exemplorum, etsi ratione tria sint, una tamen hypostasis, sive substantia realiter est. Patres tamen non putarunt propterea propositam veritatem offendere, sed quantum intentioni eorum conveniebat, ex iis exemplis accipientes, reliquum tanquam alienum a veritate repellebant. Et nemo eos nec accusavit, nec accusabit, donec mentis compos est, quod talibus usi fuerint exemplis. Quomodo igitur Latinos recte quis accusabit, si ad ostendendum unam eamdemque numero esse spirativam in Patre & Filio potentiam, utantur exemplo ab omnibus concesso, una eademque numero a Trinitate entium creatione? aut quomodo propterea calumniari eos aliquis audebit, quod Spiritum sanctum cum creaturis connumerent? præsertim cum nullus eorum qui nunc vivunt Latini, nec qui post divisionem & infaustum infelixque illud schisma fuerunt, hoc primo dixerit; sed illi prisci sancti, illi antiqui doctores, illa luminaria magna, quorum sonus in omnem terram exivit, & verba in fines orbis terræ, quique a nobis & nostris ut præcipui doctores & sancti merito celebrantur, hæc exempla & invenerint & dixerint. Augustinus etenim, qui profunditate scientiæ omnes antecellit, sanctitate & fervore caritatis in Deum nulli cedit: Augustinus est, inquam, qui hæc eisdem verbis dicit, Patrem & Filium scilicet unum principium esse Spiritus sancti, quemadmodum Patrem & Filium & Spiritum sanctum unum principium creaturæ credendum est. Accusent ii qui facile cuncta audent, & B. Athanasium, qui in dialogo orthodoxi cum Ariano dissimilem Filium Patri, & Spiritum Filio & Patri ponente, ita dicit: Dei natura tum Filii & Spiritus sancti causa est, tum omnis creaturæ: & simili audacia aut Filium & Spiritum cum creatura ponant, aut creaturam cum Filio & Spiritu sancto ut Deum colant, cum eamdem eorum causam esse, Dei videlicet naturam, sanctus doctor docuerit. Sed hæc impudentium & ignorantium hominum sunt. Et cum inconvenientia, quæ quidam contra veram nostram conclusionem suis rationibus inferre solent, hæc potissimum sint, & ad hæc si qua alia sunt, referantur: patet, quod illis, Deo favente, sufficienter solutis, cetera & simul corruunt, & quæ ad hæc dicta sunt, ad omnia etiam illa sufficiunt.

* f. Sole, radio & luce:

CAPUT IX.

Expositio auctoritatum doctorum quorumdam, quæ Latinis contraria esse videntur.

CETERUM restat considerare quæ a quibusdam auctoritatibus doctorum oppositis, ut arbitrantur, Latinis & hujus dogmatis veritati arguunt, putantes contradictionem ex eis concludere: quarum una quidem est illa, quam in theologicis suis beatus Joannes Damascenus ait: Spiritum Filii dicimus, ex Filio vero non dicimus. Altera vero sanctissimi Dionysii Areopagitæ in libro de divinis nominibus dicentis: Solus fons divinitatis, qui supra omnem substantiam est, Pater est. Nam & si aliquæ reperiantur, ejusdem tamen sententiæ sunt, & ad hæc tanquam potissima, & quæ videntur expresse Latinis esse contraria, referuntur. De his ergo duabus dumtaxat considerandum est. Ad illud ergo, quod Joannes Damascenus ait, audi quam simpliciter, quam juste, quamque sufficienter ad persuadendum pro Latinis, & eorum opinione confirmanda respondebimus. Nullum dicimus nomen ita sufficiens esse, ut unum solum possit præcise significare, quod in divinis exprimere volumus: quo fit, ut multis & diversis, altero unam, altero aliam rem, nec tunc complete, significemus. Cum enim hæc nomina & verba a nobis inventa sint, & qui natura regimur, & qui naturalibus rebus ea significandis imponimus, nec inventoris, nec eorum quibus imponuntur, naturam excedere possunt: ideoque divinas res complete significare minime possunt. Quare imperfectionem nominum non attribuendam esse rebus divinis, omnis qui recte sapit, affirmat. Sed cum aliis nominibus divinas res exprimere non possimus, utendum quidem his consuetis nominibus est. Utendum tamen in quantum rebus significatis conveniunt, imperfectionem eorum, & si quid inconvenientiæ secum portant, refellendo, & per aliud nomen defectum alterius supplendo. In quæstione itaque proposita, videlicet in processione Spiritus ex Patre & Filio, duo hæc necessairo exiguntur. Unum, quod Pater & Filius æqualiter atque similiter Spiritum sanctum spirent, non unus perfecte, alter imperfecte: hoc enim contrarium est fidei veritati. Alterum, quod Filius ut in aliis, ita etiam in spirando relationem & ordinem habeat ad Patrem. Utrumque enim horum insunt Patri & Filio. Summa etenim est in eis & potentiæ æqualitas, imo identitas, & summus ordo. Quæcumque enim Filius habet, ipsum etiam spirare Spiritum habet a Patre. Si igitur unum nomen esset sufficiens & summam potentiæ eorum identitatem, & summum adinvicem ordinem simul significare, illo profecto, omnibus aliis postpositis, utendum esset. Nec vero non solum impossibile est, unum tale reperire nomen: & ideo necessario uno nomine alterum horum, altero vero alterum exprimendum est. Verum etiam hæc diversa nomina ad hoc quod utrumque per se unum tantum significatorum prædictorum significant, etiam imperfecte illud unum significant. Quare nos recte quidem & pie quid rei significandæ conveniat, recipientes, reliquum, & quod imperfectionis est, repellimus. Tales sunt eæ propositiones, ex, videlicet, & per. Præpositio namque, ex, æqualitatem quidem, cum de aliquibus duobus vel pluribus accipitur, significat: ordinem vero unius ad alterum, minime. Si quid enim ex duobus fieri dicimus, puta si quod pondus ex duobus trahitur, similiter quidem & æqualiter ex utroque trahi, quo ad vim præpositionis, significamus. Ordo vero unius ad alterum non inde apparet. At præpositio, per, e converso ordinem

ordinem quidem significat, æqualitatem vero minime. Si quid enim ex aliquo per aliquem esse aut fieri dicatur, manifeste apparebit illum de quo dicitur, per, ordinem quemdam ad illum de quo præpositio, ex, prædicatur, habere, & hunc ab eo accepisse id quod per eum sit. Æqualitas vero horum adinvicem minime significatur. Minoris namque potentiæ semper & auctoritatis est ille, de quo præpositio, per, prædicatur. Unde sancti patres & doctores, cum orientales tum occidentales, cum ad potentiæ æqualitatem, imo identitatem Patris & Filii respiciunt, ex Patre & Filio dicunt Spiritum sanctum procedere & esse. Cum vero ordinem eorum adinvicem ostendere volunt, ex Patre per Filium eum procedere, & ex Patre per Filium, sive ex Deo per Filium, eum esse docent. B Sunt tamen nonnulli sanctorum, quorum aliqui majoris fecerunt ordinem, ut major pars orientalium: aliqui æqualitatem, sive identitatem, ut plurimi occidentalium. Et quemadmodum occidentales pluris facientes æqualitatem sæpius utuntur, ex: ita orientales, qui ordinem majoris æstimant, cum quibus & beatus Joannes Damascenus connumeratur, per, ut plurimum utuntur, raro admittentes præpositionem, ex: non sibi invicem contradicentes, sed diversa significata diversis nominibus exprimentes. Quare de Mundi creatione, etsi absque ulla ambiguitate ex Filio etiam omnia producta sint, prout ex Patre rarissime tamen reperies apud doctores, præsertim orientales, quod Mundus sit productus ex Filio, C sed semper per Filium, ob illud Joannis: *Omnia per ipsum facta sunt*. Ita magis ordini adhæserunt patres orientales, & ideo utuntur, per, quæ sola ordinem significat. Præterea lingua Græca per hanc præpositionem, ex, principalem significat causam: qualem Filium esse, vel Spiritus, vel Mundi, nullus omnino concedet. Quare fugiunt doctores de Filio ipsa, ex, uti, ne quis eum principalem causam putaret: & non solum ipsa, ex, verum etiam nomen causæ fugiunt de Filio dicere respectu ad creaturam: quamquam & Filius & Spiritus passim ab omnibus fidelibus causa Mundi esse credantur, & una cum Patre causa: timentes ne quis propterea principalem causam eum esse putet, a quo ut falso sibi cavent. D Unam enim principalem & deitatis & creaturæ causam sciunt, Patrem videlicet solum. Si igitur Latini cum sanctis occidentalibus, & aliquibus orientalibus, ex Patre & Filio Spiritum sanctum dicentes, non principalem causam Filium ponunt, sed eorum potentiæ identitatem & æqualitatem per hoc profitentur? Damascenus vero principalem causam negans, quæ per, ex, significari solet, habuit respectum ad ordinem, & ideo utitur, per, ex Patre per Filium procedere Spiritum asserens, per quem Filii ad Patrem ordo manifestatur, æqualitatem, sive identitatem eorum potentiæ nec ipse negans, quo modo magis invicem consona dicantur. Ipse enim est [a], qui de Patre inquit: Ipse quidem est intellectus E Verbi abyssus, Verbi genitor, & per Verbum spirator declarativi Spiritus. Et rursus: Spiritus vero sanctus declarativa absconsæ divinitatis potentia Patris, ex Patre per Filium est procedens. Quod autem per hanc præpositionem, per, tum per hunc, tum per alios doctores, Filius quoque cum Patre causa subsistentiæ Spiritus ostenditur, satis in oratione de unione a nobis probatum est, præsertim cum addatur hoc verbum, procedere, quod etiam secundum nostros nihil aliud quam ipsum esse personale Spiritus sancti significat. Et

Joan. 1.

[a] Scilicet Damascenus.

ad auctoritatem quidem Damasceni hæc sufficiant.

Ad illa vero sancti Dionysii, solum fontem divinitatis Patrem dicentis, ut clarius appareat, auctoritatem illam non habere illum intellectum quem nostri putant, audiendum est primo illos doctores, qui etiam Filium dicunt fontem Spiritus sancti, non dico gratiarum Spiritus non subsistentium (hac enim abutuntur ad omnia hujuscemodi responsione) sed ipsius personæ Spiritus sancti. Primo itaque Athanasius in sua contra Arianos oratione illud psalmi, *Quoniam apud te est fons vitæ*, exponens, sciebat etenim, inquit, Patrem videlicet apud se habere Filium fontem Spiritus sancti. Patet igitur, quod ipsam personam Spiritus hic dicit, non gratiam non subsistentem: habemus enim a sancto Basilio traditam regulam, quod cum audimus Spiritum cum additione sanctum, nil aliud quam personam Spiritus intelligere debeamus. Cum igitur hic Filius fons Spiritus cum additione sancti dictus sit, patet, quod personæ ejus fons dictus est. Deinde quoque ipse magnus Basilius, qui hanc nobis tradidit regulam, fontem Spiritus sancti Filium nominat, dicens, Fons vitæ Filius; ait enim David ad Patrem: *Quoniam apud te est fons vitæ*. Et rursus alius propheta dicit de Judæis: *Me dereliquerunt fontem aquæ viventis*. Aqua vero vivens dicitur Spiritus sanctus. Et notandum, quod Spiritum sanctum dicit, significans ipsam ejus personam: persona vero Spiritus sancti Deus est. Filius igitur cum sit fons Spiritus sancti, fons est divinitatis manifestissime. Quare cum sancti Dionysii illa auctoritas, solum fontem divinitatis Patrem inquientis, prædictis sanctorum auctoritatibus non contradicat, (nefas est enim etiam cogitare, quod sancti doctores invicem contradicant) aliud quam vulgus putat, intelligit: nec ideo dicit hæc ille doctor, quasi negans Filium esse fontem Spiritus sancti, sed ipse quoque una cum prædictis doctoribus eum fontem esse Spiritus sancti dicit, hoc est, ejus personæ. His igitur declaratis respondemus, quod non omnimodam divinarum personarum distinctionem abinvicem hic, ut nostri falso arbitrantur, sanctus doctor tradere proposuit; & patet, quia nullam Filii distinctionem & Spiritus sancti tradidit. Non igitur omnium trium personarum abinvicem distinctionem, sed Patris dumtaxat ad reliquas tradit. Patrem igitur in parte ad Filium comparans, & eorum abinvicem distinctionem tradens, solum fontem Patrem ait, ac si diceret, Patrem quidem fontem Filii esse, Filium vero fontem Patris minime esse. Et quod de Patre & Filio dumtaxat hic speculetur, a sequentibus manifestatur. Ea etenim, inquit, quæ sunt generationis divinæ, quæ super omnem substantiam est, non convertuntur adinvicem. Hoc enim nomen generationis divinæ Patrem & Filium dumtaxat respicit, cum ille generet, hic generetur. Hoc autem manifestius apparet, cum subjungit: Cum Pater non sit Filius, nec Filius Pater. Pater igitur, quod generare, & ipsam paternitatem soli Patri tribuens, solum fontem eum ait divinitatis; ac si diceret: Solus Pater, solus generans est, nec ipse generatus, nec Filius generans cum ea quæ sunt generationis divinæ, non convertantur adinvicem. Et hæc quidem vera ejus auctoritatis expositio simul & solutio est. Quod si quis etiam diceret Patrem solum fontem generationis divinæ, quæ supra omnem substantiam est, tanquam solum Filii simul & Spi-

Psalm. 35.

Jerem. 2.

& Spiritus principium, non ab re diceret: solus A enim ille amborum principium est, & solus fons, non ex fonte. Filius vero est quidem fons, doctoribus ita docentibus, sed fons ex fonte. Hujus autem sententiæ & beatus Augustinus in quarto de Trinitate est; ait etenim, & quod dicit dominus, *Quem ego mittam vobis a Patre*, probat Spiritum sanctum & Patris esse & Filii. Etenim
Joan. 15. cum dixisset, *Quem mittet Pater*, addidit, *in nomine meo*: non tamen dixit, quem mittet Pater a me, quemadmodum dixit, *Quem ego mittam vobis a Patre*; ostendens videlicet, quod totius divinitatis, vel ut melius dicatur, deitatis, Pater est principium. Hoc beatissimo doctore quem digniorem quæremus mentis Dionysii expositorem? Quis hoc melius intellexit? In quo, ut in illo, B Spiritus sanctus locutus est? Quod enim ille dixit solum fontem divinitatis, quæ super omnem substantiam est, hic totius deitatis principium inquit: cum Pater scilicet a nullo principio sit, sed ipse sit Filii & Spiritus sancti principium; Filius vero principium habens Patrem, ipse etiam principium sit Spiritus sancti. Sed ne te offendat rursus nomen totius deitatis, nec opponas toti partem, tanquam si Filius partis esset principium: deitas enim non est partibilis. Hic vero defectus imbecillitatis nominum est, quem qui ad res significatas transfert, non recte, nec pie agit. Ad exponendam igitur auctoritatem prædictam, & oppositionem inde sumptam solvendam, etsi multi alii modi essent, C tamen quæ dicta sunt, ita manifesta & clarissima sunt, ut sola sufficiant. Probato enim quod Filius sit etiam fons deitatis, (siquidem fons Spiritus sancti est ex sanctorum patrum sententia, Spiritus vero sanctus Deus est; quibus beatum Dionysium contradicere nullus fidelium dicet) restat ut hoc quod dicit Dionysius, solum fontem deitatis Patrem esse, secundum prædictos modos, aut alterum illorum, & non aliter dixerit.

CAPUT X.

Brevis epilogus omnium quæ dicta sunt in hoc opere. D

EGO quidem tua gratia, clementissime vir, quod petiisti pro posse complevi. Quæ enim acta in concilio fuerunt, ex parte narravi: utriusque quæstionis rationes breviter reddidi. Quæ inferuntur inconvenientia contra veritatem conclusionis, sive ex rationibus adversariorum, sive ex auctoritatibus doctorum, solvi, & quidem, ut puto, sufficienter. Ex quibus, ni fallor, fidei nostræ veritas clarissime probata est. Tuum vero erit, & aliorum, quorum in manus hoc opus legendum pervenerit, attente absque passione & sæpius eadem legere & relegere, & bene quæ in eo dicta sunt contem- E plari: fortassis etenim non inutilis, neque labori nostro inconveniens vos fructus sequetur, sed qualis maximi æstimandus est. Siquidem veri, nec inquirendi fructuosior labor est, nec inventi pretiosior fructus. Sed ante omnia sanctorum patrum & doctorum occidentalium auctoritates, quas cum his simul ad te mitto, legentes attente, ex his colligetis problematis hujus clarissimam veritatem. Si qui vero non veritatis, sed contentionis amici, aut meis rationibus, aut dogmati Latinorum instantias inferant; eos deridentes, & per patrum auctoritates facillime arguentes: omnis etenim ratio his contradicens reprobanda est, tanquam veritati contraria, siquidem patres veritatem locuti sunt. Tu vero una cum occidentalium patrum testimoniis etiam aliquas orientalium auctoritates a nobis accipe, ut etiam istos eadem illis dicentes intelligas, & non solum sententia, verum etiam ipsis verbis eos plerumque esse concordes.

BESSARIONIS ARCHIEPISCOPI

Nicani oratio dogmatica de unione, Florentiæ habita ad Græcos.

SACRAM ecclesiarum Dei pacem atque concordiam nemo est, viri præstantissimi, qui non maximi æstimet, & loco summæ felicitatis esse ducat: *Vide Græce & Latine reliqua, sessione 25. concilii Florentini, pagina hujus tomi XVIII. 409.*

BESSARIONIS ARCHIEPISCOPI

Nicani declaratio aliquorum vocabulorum, quæ in oratione sua dogmatica de unione ad Græcos Florentiæ habita continentur, & quæ non in eodem sensu apud Latinos sunt in usu, sicut apud Græcos.

NOTANDUM primo, quod sancti doctores orientales etiam in divinis utuntur nomine causæ & causati largo modo. *Vide reliqua in fine vigesimaquintæ sessionis concilii Florentini pagina hujusce tomi XVIII. 466.*

IN a CONCILIUM b FLORENTINUM

c OECUMENICUM d DECIMUMSEXTUM e approbatum, f centum quadraginta & unius episcoporum, g contra errores Græcorum, sub Eugenio papa IV. anno domini MCCCCXXXVIII. & MCCCCXXXIX. celebratum.

NOTÆ SEVERINI BINII.

a *Concilium.*] Hæc sacrosancta synodus ab Eugenio quarto papa ejus nominis indicta, rogatu orientalis imperatoris celebrata fuit. Qua occasione autem illud acciderit, Laonicus Chalcocondylas rerum Turcicarum libro primo his verbis enarrat: *Romani & eorum pontifex maximus, nullam prorsus occasionem omittentes, legatos miserunt ad Græcos, ut convenientes in unum, conciliumque celebrantes, concordiam, quantum ad Christianam religionem attinet, inter sese conglutinarent. At Græci cum plurimis annis adversus Romanos contentiones movissent, noluerunt patrium religionis suæ cultum perturbari. Tandem Joannes Palæologus Græcorum rex assumptis Byzantii episcopis & Græcorum doctis, ad colloquium venit cum pontifice Romano Eugenio quarto. Tandem Græci pariter & Romani in religionis negotio consenserunt.* Eadem scribit infra libro sexto his verbis: *Græcorum rex legatos ire jubet ad Romanum pontificem Eugenium nomine, petentes ut concilium celebraretur, quo inter utrosque religionis contentionem decenter componerent. Tentabat eo modo occidentalium animos, num plurimi facerent concordiam constabiliri cum Græcis in religionis controversia. Legati in Germaniam venere. Ea tempestate Germani Basileæ erant congregati, diffidentes sententiis contra Eugenium pontificem, quem reprobantes, crearunt pontificem nomine Felicem, virum* inter

Hæc s[ynο]dus ab [Eu]genio i[ndi]cta.

Causa occasio dictæ sy[no]di quæ.

inter ipsos in primis spectatæ probitatis. Hæc de occasione & causa congregandi concilii Chalcocondylas.

Ne vero Græcos ipsos non domestica conscientia, sed sociorum cohortatione ad hanc cum Romana ecclesia concordiam ineundam tractos putaremus, perpendendum est, quod Josephus patriarcha Constantinopolitanus cum esset solus, ac horam mortis suæ, quæ etiam subitanea erat, præsentiret, id quod habetur hoc tomo sessione 25. hujus concilii Florentini, pag. 506. scriptum reliquit: *Quoniam ad finem vitæ meæ perveni*, &c.

Eugenius Græcorum petitioni merito magnoque cum gaudio acquiescens, dissoluto Basileensi concilio, quo privilegia Romanæ ecclesiæ divino jure concessa impugnabantur, synodum indixit, locumque conveniendi aptissimum, oris maritimis vicinum designavit, Ferrariam nimirum, quo loco omnes præfixo tempore convenirent. Quomodo adventantes Græcos pontifex Ferrariæ exceperit, prædicto libro sexto Chalcocondylas ita describit: *Ambo igitur pontifices* (Eugenius nimirum, & contra eum electus antipapa schismaticus Felix V. *triremes instruunt, & Joannem Byzantii regem accersebant. Uterque enim sub se concilium agitari, & religionis controversiam, quæ cum Græcis intercesserat, finiri volebat. Cum ab utroque venissent triremes, rex quidem benignis verbis & placide concilii Basileensis legationem dimittebat, dicens, se cum Romanis & Venetis, & cum reliqua Italia jam ante collocutum, qui omnes se Romam proficisci jubeant. Assumens itaque Byzantii sacerdotes, & Græcorum sapientissimos & doctissimos, navigabat in Italiam. Cum venisset ad Venetos, inde solvens ferebatur Ferrariam, ubi morari pontificem Eugenium acceperat.*

Quid vero in ipso concilio Florentino, post finem illius inter Eugenium papam, Græcorum imperatorem, aliosve Latinorum & Græcorum episcopos, actum fuerit, idem Laonicus Chalcocondylas prædicto libro sexto pergit recensere his verbis: *Huc cum pervenißent Græci, multa diu egere cum pontifice in religionis negotio, volentes id ad optimum deducere finem. Postremo eo ventum est, ut inter se consentirent & concordiam inter se conglutinarent. Ideoque in hanc sententiam euntes, decreverunt in posterum nihil in religionis negotio innovare. Et ut ista rata manerent, scriptis & sanctorum obtestatione sanxerunt, se deinceps unanimes in religionis negotio fore. Hinc Romanus pontifex allegit in cardinalium ordinem (qui primus apud pontificem est) viros duos Græcorum nobilissimos, eosque sibi familiaritate junxit. Vocantur enim cardinales, quasi religionis duces & antistites. Hos enim honore sibi proximos triginta eligit pontifex, iisque sociis & consiliariis utitur. Suppeditat his reditus sufficientes, assignans eisdem regiones, unde opes sufficientes accipiant. Hic quidem minores, alius majores acquirit opes, secundum regiones quas singuli sortiuntur.*

In horum igitur album retulit pontifex viros duos Græcorum, Bessarionem Trapezuntium Nicææ episcopum, & Isidorum " *Samariæ (quæ & Russia) episcopum. Nam horum opera plurimum adjutus est in concordia cum Græcis ineunda. De Bessarione quæ accepi, diligenter annotabo. Beßarion tanto erat instructus a natura intellectu, ut præstantissimos Græcorum non dico æquaret, verum superaret. Judicio in re qualibet plurimum pollebat. Græcarum Latinarumque literarum tanta peritia huic viro inerat, ut facile eruditionis palmam inter omnes caperet. Nicolaus qui Eugenio successit, virum hunc coluit plurimum. Quapropter Bononiæ urbi opulentæ eum præfecit, ut eam tutaretur.*

Ad eamdem hanc sacrosanctam synodum Armeni, inquit Nauclerus in chronico, *ex India miserunt oratores suos, postulantes & supplicantes instrui & erudiri in his quæ sunt fidei, a Romana ecclesia, & uniri cum ea in caritate Christi: qui examinati, in paucis reperti sunt dissentire a catholica fide, & in illis subjecerunt se correctioni apostolicæ sedis, quæ de consilio prælatorum decrevit, eos ritibus suis qui non sunt contra veritatem fidei, permittendos, ut & Græcis, licet dissimiles sint a moribus Latinæ ecclesiæ. Quibus vero a fide vera discrepabant, his prohiberi debere, ut quod sacramentum confirmationis non habebant in usu conferendi illi nationi, declarato iis, quod illud sicut cetera sacramenta debeant accipere, credere & conferre: & aliqua alia, quibus acquieverunt.* Hæc Nauclerus.

Quid vero inter ipsos & Romanam ecclesiam transactum fuerit, invenies supra in bulla Eugenii papæ.

b *Florentinum.* Hæc sacrosancta synodus cœpta est celebrari Ferrariæ. Inde post habitas sexdecim sessiones, ob pestem quotidie gravius ingravescentem, translata est Florentiam, ibique novem sessionibus celebratis, finita & absoluta fuit anno millesimo quadringentesimo trigesimonono, pridie Nonas Julii, cum anno uno & tribus fere mensibus durasset.

Hadrianus Romanus in suo parvo theatro urbium, Ferrariam describens, ait: *Ferraria sita est ad Padum, estque una ex famatissimis civitatibus Italiæ, ornata pulcherrimis* A *palatiis, nobilitate ditissima. Academia hic est, quam concurrentiæ causa cum Bononiensibus constituit Fridericus II. Paucis annis elapsis, multos passa est terræmotus.*

Idem de Florentina urbe agens, scribit ista: *Florentiæ nomen quibusdam habere creditur a flore, quod videlicet in medio Etruriæ instar floris campi sedeat. Sicuti etiam longo tempore pro insignibus utitur lilio. Vel dicitur Fluentia, cum sita sit ad fluvium Arnum. Aliqui existimant olim dictam Arminam. Sita est sub cæli plaga benigna, cum aere perfectissimo. Antiquitus colonia fuit Jani, aucta postea ruinis Fesularum, sicuti Roma ex ruinis Albæ longæ. Hanc civitatem e tyrannide Longobardorum eripuit Carolus Magnus: postea semper fuit libera usque ad tempora Caroli quinti, qui eam victam in gratiam Clementis septimi dedit ejus cognato Alexandro Medices, hucțenusque civitas Medicæis ducibus Etruriæ paruit, Civitas hodie est Etruriæ totius metropolis, amœnissimo loco sita. Ab oriente & septentrione collibus amœnissimis, & undique fructiferis arboribus vestitis cincta* B *medii theatri instar. Occidentali latere mediam in planitiem incedit, videturque fere umbilicum Italiæ tenere. Nobilissimis ædificiis cum divino cultui, tum civium usui paratis nitet.* De eadem Chalcocondylas libro 6. ait: *Florentia Italiæ urbs opulentissima est, civesque ad agriculturam & mercaturam extrudit. Hi intelligentia reliquos excellere videntur: optimeque efficitur quidquid viri isti fuerint aggressi. Respublica hoc modo administratur. Est in ea consilium quingentorum virorum, qui de civitatis rebus consultant, de bello, de pace, de legatis sententiam ferentes. Habent viros duos * peregrinos, quos accersentes plurimum venerantur. Unum criminum capitalium judicem constituunt, alterum reliquas urbis controversias*, &c.

Florentiæ descriptio.

* eos prætores sivo potestates vocant.

Quo loco sessiones Ferrariæ habitæ fuerint, apud acta concilii initio sessionis primæ dictum invenies.

c *Oecumenicum.*] Nulli dubium esse potest œcumenicam & universalem esse synodum, cui Julianus sedis apostolicæ legatus præsedit, cuique non tantum Josephus C Constantinopolitanus, verum etiam alii orientales tres patriarchæ per suos vicarios interfuerunt & subscripserunt.

Oecumenicum concilium fuisse probatur.

d *Decimum sextum.*] Quamquam Laurentius Surius in præfatiuncula quadam ad lectorem, quam infra subjungam, falsam illam octavæ synodi inscriptionem a Bartholomæo Abrahamo Cretensi actis synodalibus præfixam, metu nescio cujus temeritatis auferre & abolere noluerit; ego tamen aliorum virorum, quos supra in notis ad concilium œcumenicum octavum allegavi, hortatu animatus, non tantum ex titulo, verum etiam ex ipsis actis synodalibus pro voce, *octava*, decimam sextam substituendam esse putavi.

Quotum fuerit concilium œcumenicum.

Et quamquam Ferrariæ decem priores sessiones habitæ fuerint, tamen Florentinum potius quam Ferrariense inscribendum esse judicavi, propterea in primis, quod sub hoc titulo communiter a scriptoribus citetur & nominetur.

Cur Florentinum inscribatur

D Ne quis præfationes quas Bartholomæus Abrahamus Cretensis & Laurentius Surius huic concilio præposuerunt, desiderare possit, volui eas hoc loco cusas lectori exhiberi. Abrahami Cretensis præfatio ista est.

Benedictio de " *Accolitis Ravennati archiepiscopo, Bartholomæus Abrahamus Cretensis, præsul Ariensis, salutem dicit.*

" *Accoltis*

COGITANTI mihi, præsul humanissime, quonam pacto tibi sacrarum literarum studiosissimo, ac omni virtute prædito, pro tuis in me maximis meritis aliqua ex parte gratias referre possem, tu sane longe aliud molienti quasi obviam prodiisti, utque generalis octavi concilii E jampridem Florentiæ habiti acta e Græco in Latinum sermonem verterem, mandasti: quæ quidem nescio qua de causa Latinitate donata non extent, cum memoriæ proditum sit, duos scribas Græcos, totidemque Latinos, qui eidem interfuere concilio, ea ipsa Græcis Latinisque literis diligentissime conscripsisse. Sed id alii viderint, mihi autem Græco homini, literisque Latinis non satis erudito, onus tantum subiisse, non mediocris negotii visum fuit, præsertim non inscio, multa scientiarum genera in ipsis actis disseminata esse, quæ nisi quis mediocriter saltem calluerit, facta ipsa nequaquam intelligere, nedum La-

VIII. Synodus rectius dicitur habita Constantinopoli, qua restitutus est sedi suæ Ignatius.

tinis

tinis bene tradere possit. Quis enim summam in ipsis theologiam desiderabit? Ubi primo subtilissime disputatur, an purgatorium sit, & quidnam sit: &, animæ sanctorum felicitatem suam absque corporibus suis assecutæ sint: deinde, an posteriores œcumenicæ synodi priorum actis quidquam addere, vel ab eis auferre possint: &, an Romanæ ecclesiæ absque generali synodo particulam illam, Ex Filioque, symbolo licuerit addere. Quod quidem & ipsi facere licuisse, nec non ad Romanum pontificem rite pertinere, ambigua in fide abstrusaque declarare, ac œcumenicam synodum injussu ejusdem Romani pontificis celebrari non posse: Romanam denique ecclesiam caput & principem ceterarum ecclesiarum existere, probatum ac susceptum ab ipsa synodo est. Ubi præterea per quam subtilissime disputatur, an sanctus Spiritus ex Patre, nulla facta de Filio mentione, ut Græci, vel ex Patre Filioque (ut ecclesia Romana asseverabat) procedat. Postremo, an Græcis liceat pane fermentato sacrificare. Præterea, quis vel naturalem philosophiam, vel metaphysicam in eisdem actis desiderabit, in quibus de Dei Filii generatione, de divinarum personarum distinctione, ac ipsarum relatione subsistentiaque acutissime pertractatur? Quis denique sine dialectices ac rethorices arte luculentissimas illas rationes bene percipere posset, quas & Julianus ille cardinalis amplissimus, ex nobilissima Cæsarinorum familia ortus, pro Romana ecclesia, & Bessarion tunc Nicænus archiepiscopus, quem deinde ob divinum ejus ingenium multiplicemque doctrinam Eugenius quartus pontifex maximus amplissimorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium collegio consensu omnium cooptavit, in eodem ipso concilio habuere? Tantam ergo provinciam aggredi meus animus mirum in modum extimescebat. Verum quid facerem, cum nisi tibi saltem obsequio satisfecissem, acerbam mihi vitam vivere viderer? Hinc factum est, antistes humanissime, ut jussa tua, quibus apud me nil est validius, animum meum impulerint, ut audacia quadam rem tantam meis viribus imparem sim aggressus: qua tamen in re summo studio, vel potius Spiritus sancti (de quo agebatur) benignitate mihi videor effecisse, ut quamvis elegans stylus ab elegantissimo ingenio tuo desiderari possit, quæ tamen literis non minus barbare quam confuse relicta fuerant, ita ut vix intelligi possent, ea fideliter explicaverim, ac dilucide literis Latinis) quantum Græco homini licuit) mandaverim, ut quisque vel mediocriter bonis literis eruditus acta ipsa sine ulla difficultate intelligere possit.

Multa quoque supervacanea, & nihil ad hanc divinam rem facientia, volens prudensque præterii, ne lectoribus fastidio essent. Nam Græci scribæ ludos singulos & honores quibus Constantinopolitanum imperatorem primo magnificentissimi Veneti, deinde Ferrariæ prudentissimus ille marchio, postremo nobilissimi Florentini prosecuti fuerint, testatos literis reliquerunt, & actibus divini concilii ineptissime inseruerunt. His igitur, atque nonnullis privatis ipsorum Græcorum inter se disceptationibus & controversiis ad rem neutiquam pertinentibus (ut prædictum est, prætermissis, publicas tantum eorum cum Latinis disputationes & controversias fideliter ac vere de verbo (ut tute utriusque linguæ studiosissimus, æquus judex poteris esse) e Græco in Latinum sermonem converti. Nec non tertium magni Basilii in Eunomium de Spiritus sancti processione sermonem, olim a Gregorio Trapezuntio Cretensi conversum, quo synodus ipsa vehementer innixa fuit, & quamdam ipsius Bessarionis orationem, ab eodem dogmaticam nuncupatam, ac ejusdem nominis epistolam, quas ipsemet post multos annos in Latinum traduxerat, ut ipsa eadem acta clarissima redderentur, huic operi addidi. In quo quidem, doctissime pontifex, & tuum erga sacras literas studium summopere laudabitur, quod divinum hoc opus oblivioni jam traditum, te auctore in lucem prodierit; & summa mea in te observantia ceteris quoque mortalibus innotescet, quod te jubente oneris tantum subjerim, ac te efflagitante ad metam usque pervenerim. Rogo igitur te, ut meas hujusmodi lucubrationes, qualescumque sint, tuis auspiciis inceptas atque confectas, ac tuo nomini consecratas, suscipere, amplecti, fovereque non dedigneris. Vale.

Præfatiuncula quam reverendus pater Laurentius Surius hisce synodalibus præfixerat, ista est quæ sequitur.

Lectori candido frater Laurentius Surius.

Quid Græcis in mentem venerit, ut hanc synodum Florentinam octavam nuncuparent, docti viri admirantur. Poterat aboleri numerus ille, sed ne id temeritati tribueretur, relinquere illum maluimus, contenti admonuisse lectorem, non recte dici octavam, quam aliquot aliæ insignes synodi generales post alteram Nicææ habitam, quæ septima numeratur, antecesserint. Vale.

e *Approbatum.*] Auctoritate nimirum Eugenii papæ aliorumque pontificum, ut videre est in bullis duabus Eugenii, quæ actis synodalibus insertæ leguntur. Appro- tum f-

f *Centum quadraginta & unius episcoporum.* Horum nomina infra subscripta reperiuntur. Huic concilio ipse pontifex Eugenius præsto fuit, cum vix unum orientalium conciliorum dari possit, cui pontifex in persona propria interfuerit. Patrum consessus idem hic qui in primis œcumenicis observatus est: in medio constitutus fuit codex evangeliorum, quem intuentes, Christum, juxta datam promissionem, sibi præsentem esse meminissent. Numer- episcop- rum.

g *Contra errores Græcorum.*] Quod nimirum de processione Spiritus sancti, de purgatorio, de beatorum felicitate, de primatu Romanæ ecclesiæ, aliisve nonnullis fidei dogmatibus, ritibus ac ceremoniis hactenus docuerant. Quæ disputationes de purgatorio & de Spiritus sancti processione, de additione vocis, Filioque, ad symbolum facta, inter eos habitæ, quove fructu absolutæ fuerint, indicabit subsequens sessionum synodalium compendiosa descriptio, quam hoc loco subjunctam & expressam habes. Qui qu- ve Gra- rum e- res.

Anno millesimo quadringentesimo trigesimo octavo, 4. Martii, Joannes Palæologus, Josephus patriarcha Ferrariam appulerunt: quos dum pontifex una cum cardinalibus debito honore excepisset, consilio Græcorum pontifex omnes episcopos & principes ad synodum invitavit. De ordine & consessu post modicam discrepatiunculam convenit inter eos, ut idem ordo qui in reliquis conciliis œcumenicis servatus est, hic etiam observaretur. Sedibus ergo eo ordine collocatis, & sacro codice evangeliorum in medio consessus posito, Ferrariæ in templo sancti Georgii 9. Aprilis convenerunt, ibique de celebranda synodo in primis patriarchæ Constantinopolitani, & postea Romani pontificis decretum recitari mandarunt. Quibus absolutis, omniumque consensu approbatis, urserunt occidentales ad lucrum temporis faciendum utile videri, si medio tempore quod citatis absentibus præfixum erat, privatim de Spiritus sancti processione communicarent. Quod cum Græci propter Basileensium absentiam facere recusarent, hoc tandem utrimque placuit, ut interea temporis de purgatorio privata collatio haberetur. Deputatis utrimque collatoribus & duobus notariis, qualibet hebdomade bis in templo sancti Francisci convenerunt. Prima collatio habita est 4. Junii. In hac Latini testimonio sancti Pauli 1. ad Cor. cap. 3. asserebant, dari locum quendam, quo animæ fidelium cum reatu levioris peccati, vel etiam pœnæ, decedentes per ignem purgantur & salvantur. Cumque Græci de igne æterno locum apostoli exponerent sic: *Ipse damnatus per ignem salvabitur, sive in igne semper salvus erit & non consumetur;* replicarunt Latini, id nulla ratione affirmari posse, quoniam Paulus utitur verbo (salvabitur) quod ut ex scriptura demonstrarunt, Sessio- prima An de- purga- rium.

A runt, nunquam aliter quam in bonam partem accipi consuevit. Cumque in sanctotum beatitudine convenissent omnes, ingruente peste acceleratæ sunt sessiones, convenitque ut sequente sessione ageretur, an vox ista, Filioque, licite & pie symbolo superaddita fuerit. Propter podagricum morbum pontificis, convenerunt in palatio ejusdem pontificis, sedibusque ordine quo supra locatis, utrimque sex designati sunt, qui quæstiones supra designatas impugnent & defendant. Cumque primæ sessionis, quæ habita fuit die Mercurii octavo mensis Octobris anni 1438. initium factum esset, e Græcis Bessarion primus orationem habuit, quo sacrosanctam Trinitatem totamque synodum laudavit.

... Ses- Secunda sessione, quæ habita est Ferrariæ 11. Octobris, Andreas Colossensis archiepiscopus, & Latinorum disputator constitutus, habuit ejusdem plane argumenti orationem: qua absoluta, conventum est, ut Græci disputationem exordirentur, dialectice argumenta proponerent, de ea in primis quæstione, an symbolo quidquam B addere liceat.

3. Ses- Tertia sessione celebrata 14. Octobris, Marcus Ephesius captata & impetrata patrum benevolentia, ostendit, Christum pacem ecclesiæ reliquisse velut hæreditatem, eamque a Romana ecclesia esse contemptam. Orientales rogatu occidentalium ad pacem reconciliandam accessisse, pacem non nisi schismate sublato, componi posse, adeoque necessarium videri, ut decreta septem conciliorum œcumenicorum (cur octavæ synodi nulla mentio fiat, supra dixi) in hoc patrum consessu publice recitentur. Quibus cum Andreas Colossensis iterum respondisset; dixissetque Romanæ ecclesiæ nihil pace & concordia gratius extitisse, eamque nullum unquam subsidium ad hæreses profligandas Græcis denegasse, conciliis orientalibus omnibus Romanos pontifices per se vel per legatos suos interfuisse, pacem & concordiam non tantum per literas, sed etiam per legatos expetivisse: Marcus Ephesius ea quæ dixerat Andreas, vera quidem, sed impertinentia esse concessit; C cum pontifices causam schismaticis, factam nimirum additionem ad symbolum auferre noluerint, quam si sustulissent, statim pax & concordia subsecuta fuisset. Quæ cum Andreas iterum redarguisset, dixissetque antiquam illam esse Constantinopolitanorum accusationem, dicentium errasse Romanam ecclesiam, quod vocem, Filioque, propria auctoritate addidisset ad symbolum, cui nihil præterea quæ a patribus antiquis olim constituta sunt, adjici deberet: denique circa finem concludendo allegasset, nullam additionem ab ecclesia factam esse, eamque, si quæ facta foret, necessario fieri debuisse; finita est sessio tertia.

...nis 4. ...ptio. Quarta sessio inchoata est 15. Octobris, qua cum utrimque diu agitatum fuisset, utra pars suam prius assertionem confirmaret; placuit omnium consensu, ut finita sessione quarta privatim conveniatur, & de re proposita disputetur. Post multas igitur disceptationes, Græcorum & Latinorum privatim institutas, unanimi consensu decretum est, ut nihil amplius agatur deinceps, nisi prius sanD ctorum patrum decreta & divinum symbolum recitata fuerint.

Quinta sessione 16. Octobris celebrata, recitatum est ...nis 5. ...ptio. symbolum Nicænum, subjuncta est lectio symboli Ephesini, quo prohibetur, ne quis aliam fidem a Nicæno concilio scribat aut profiteatur: idque ea intentione factum est ab illis, ut ostenderent illicitam esse & sacro Ephesino concilio contrariam additionem, qua Latini ad symbolum vocem, *Filioque*, addiderunt. In quem finem etiam quædam testimonia Cyrilli, & quarti Chalcedonensis concilii symbolum recitati mandarunt, in cujus fine ista habentur: *Sancta generalis synodus definit atque determinat, ut aliam fidem conscribere aut componere aut docere liceat nemini. Qui vero quidpiam tale commiserint, aut aliud commentitium symbolum ex gentilibus vel Judæis aut hæreticis ad nostram religionem venientibus tradere ausi fuerint, clerici priventur: laici vero anathemate notentur.*

...is 6. ...tio. E Ad ejusdem assertionis confirmationem, ex quinto concilio partem sermonis Joannis Constantinopolitani episcopi, & literas Vigilii papæ: ex sexto concilio decretum cum quadam epistola Agathonis, ex septima œcumenica synodo Nicæna definitionem fidei ibidem promulgatam adduxerunt. Cumque Latini quemdam vetustissimum codicem, in quo scriptum erat, *sanctum Spiritum ex Patre Filioque procedere*, magna cum admiratione in medium attulissent, lectaque ejusdem fidei definitione codicem authenticum esse ostendissent, Marcus Ephesius ex recitatis supradictorum conciliorum, pontificum & episcoporum de fide sententiis conclusit, nullam additionem ad symbolum appositam recipiendam esse; concessa interim Latinis ad hæc respondendi facultate.

Sexta sessione cum octavi œcumenici concilii volumen Julianus a Græcis, prout privatim promiserant, sibi commodato dari petivisset, eoque dumtaxat fine impetrasset,

A ut exinde aliorum conciliorum definitiones recitaret, nihil vero ex octava synodo, quam Græci schismatici reprobabant, adduceret, atque paulo post quam codice prædicto usus fuisset, eumdem redderet; Andreas Colossensis episcopus Marci Ephesii assertionem supra recensitam impugnaturus, quatuor assertiones ponit, quarum duas hac, reliquas sequente sessione demonstravit.

Prior ejusdem Andreæ assertio hæc est: *Accessio vocis, Filioque, quam Græci additionem appellant, expositio est nominanda*: eamque hoc syllogismo dialectico breviter confirmat more: *Nulla expositio vel dilucidatio alicujus artis aut scientiæ debet additio appellari; sed accessio vocis,* Filioque, *est expositio vocis*, ex Patre: *ergo accessio vocis*: Filioque, *non debet appellari additio*. Majorem probat hac ratione: *Omnis additio fit per extranea, quia expositiones ex intrinsecis rei principiis deducuntur & inferuntur: ergo nulla expositio est vel nominari potest additio.* Eamdem majorem confirmat absurdorum quorumdam illatione, B quod si nulla inter expositionem & additionem differentia constituatur, necessum sit fateri, omnia posteriora concilia illegitima esse: quia ipsius Gregorii theologi testimonio, ipsaque rei evidentia constet, plura contineri in symbolis & fidei definitionibus posteriorum conciliorum, quæ in Nicæno concilio nequaquam scripta inveniuntur. Imo ejusdem Marci Ephesii confessione probat, quod non omnis expositio sit additio censenda, cum ipse libere profiteatur, Nicænum & Constantinopolitanum unum esse symbolum, quia unum eumdemque symboli sensum servarunt, etiamsi verbis discrepent. Minorem primi syllogismi hoc argumento confirmat. Spiritus sanctas procedit ex Patre, ut conceditis: ergo etiam ex Filio; quia auctoritate scripturæ & sanctorum patrum testimonio, omnia bona essentialia Patris sunt bona Filii, juxta illud Joan. 12. *Mea omnia tua, & tua mea sunt.* I. Assertio Colossensi

Secunda assertio quam hac eadem sessione contra Græcos demonstravit idem Andreas Colossensis episcopus, ista est: C *Additiones ejusmodi per quas exponitur fides, non sunt interdictæ.* Probat eam, quia hujusmodi additiones per Nicænum apostolico, per Ephesinum & Chalcedonense Nicæno asserere. Cum itaque dictu absurdum videatur, sanctissimos illos patres omnes anathematis sententiam incurrisse, absurdissimum quoque fuerit, novissimi temporis ecclesiam iis limitibus circumscribere, ut ad fidem magis perspicue explicandam, & novas hæreses impugnandas, ne unum jota symbolo fidei adjicere liceat. Addit auctoritate sancti apostoli 2. ad Corinth. cap. 3. lit eram occidere, spiritum vivificare: ideoque exemplo Gregorii Nazianzeni scriptoris Græci, non tam literæ quam sensui literali standum videri. Præterea non est illicitum, inquit, Græcis Græce, Latinis Latine unum idemque symbolum recitare: ergo neque illicitum est diversis verbis idem exponere, modo nihil fidei contrarium addatur. Assertio 2. Colossens. episcopi.

Tertio, sicut non est illicitum ex principio philosophico latentes in eo conclusiones alias atque alias deducere; D ita non potest videri alienum a fide, si quis ex principio theologico contentam obscurius in eo conclusionem evidenter eliciat.

Quarto, quod licuit pastoribus ecclesiæ primitivæ, apostolis nimirum, idem non est inconcessum nostri & posteriorum sæculorum ordinariis pastoribus, quia Christus promisit, se omni tempore usque ad Mundi consummationem ecclesiæ affuturum: licuisse autem apostolo ex generalibus fidei principiis alia dogmata inferre & exponere, probat ejusdem testimonio ad Ephes. cap. 4. ubi cum dixisset: *Unus dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus & pater omnium*: intulit alibi: *Ergo & una ecclesia.*

Quinto & ultimo ait: Si non liceret per expositionem aliquid ad dogmata fidei superaddere, nulla ratione hæreses impugnari & extirpari possent. Quare cum hac de causa Constantinopolitanum Nicæno, & posteriora concilia prioribus fidei formulis aliquid per expositionem adjecerint, concludit contra Græcos, nulla ratione interdiE ctas esse hujusmodi additiones syllabarum aut vocum, per quas fides non destruitur, sed contra hæreses defenditur, & acrius propugnatur; nulloque modo probari posse Latinam ecclesiam hac de causa anathematis sententiam incurrisse. I

Septima sessio celebrata est 25. Octobris. Hac reliqua duo capita, ista, congruam fuisse illam vocis, *Filioque*, additionem, eamque ab omnibus fidelibus recipiendam esse, libenter quidem initio statim prosecutus fuisset; sed impediverant Græci, qui privatim non satis apte effutiverant, nihil ista ad suæ assertionis refutationem pertinere. Quare postpositis duorum istorum capitum probationibus, hac sessione Græcorum rationes superiori sessione allatas in primis refutavit, Nicæni concilii recitationem nihil obstare dixit, utpote quod in eo de processione Spiritus sancti ex Filio nihil explicite continebatur, implicite Sessio VI.

vero

Respondetur rationibus & argumentis ab Ephesio allatis.

vero non tantum Arii, verum etiam Macedonii & Nestorii hæresim impugnet. Ad auctoritatem concilii Ephesini, sicut etiam epistolam Cyrilli, respondit, per ea nihil aliud prohiberi, quam ut diversa fides nova non componatur, scribatur aut proferatur. Cum itaque unius religionis sit, credere Spiritum sanctum procedere ex Filio, quem ex Patre procedere profitemur, per hoc nihil dogmatis novi ad fidem additur, sed tantum obscurior articulus fidei explicatur. Similiter respondit ad verba definitionis fidei in concilio Chalcedonensi promulgatæ, videlicet interdictam esse immutationem sensus, non verborum quibus dogmata implicita magis exponuntur: eamque suam responsionem hoc simili illustravit: sacrosanctum evangelium perfectissimam doctrinam fidei nostræ continet, & tamen Græcis & Latinis patribus & doctoribus illud exponere licuit: imo cum Arius ex illo scripturæ, *Pater major me est*, concluderet, Dei Filium creaturam esse; non tantum licitum, sed & necessarium erat, ut patres concilii declararent, qua ratione Pater major Filio, quave eidem æqualis esset. Eadem est necessitas, quoties nova exoritur hæresis.

Ad id, quod dicebat Ephesius, symbolum perfectum esse, adeoque nihil illi addi debuisse: respondit illud fuisse perfectum quoad veritatem & fidem, non autem quoad notionem. Omnia dogmata fidei in symbolo explicite vel implicite continentur: ut vero ea quæ implicite continentur, omnibus fidelibus innotescant, opus est dilucida expositione & explanatione. Similiter responsum est ad verba quinti concilii & epistolam Vigilii. Responsuris ad sexti concilii definitionem, orta est quædam controversia de varietate lectionis. Nam sexti concilii acta, quæ proferebantur a Latinis, habebant, *Deum de Deo*, &, *de cœlis*: quæ apud acta concilii Constantiensis, Ephesini & Chalcedonensis, non reperiuntur. Unde Latini Græcos confutarunt, non esse alienum a ratione, ut post Ephesinum & Chalcedonense concilium Constantinopolitano symbolo aliqua vox, quæ fidei non adversatur, addita fuerit. Postquam ergo Andreas & Julius cardinalis ostendissent, definitionem sexti concilii multo minus quam literas Agathonis papæ huic expositioni Latinorum obstare, formulam fidei in Nicæno concilio secundo recitatam pro se allegarunt, utpote cum in ea apertis verbis contineatur, Spiritum sanctum a *Patre Filioque* procedere. Ad id vero, cur in Chalcedonensi concilio patres prohibuerint verbum *Deiparam* ad symbolum apponi, respondet id factum esse ideo, quia non erat necessaria additio ejus vocis, quæ pluribus aliis symboli verbis aperte continebatur, vel saltem satis expresse intelligebatur. His peractis conclusit Andreas, nihil aliud a Græcis probatum esse, quam quod divino symbolo novam fidem addere non liceat.

Post hæc transit ad probationem quarti capitis supradicti, quod nimirum Romanæ ecclesiæ eamdem particulam explicite ad symbolum addere licuerit, ideo quod Spiritum sanctum ex *Patre Filioque* procedere cum sancto Augustino, Gregorio, Hilario, Basilio, Gregorio Nazianzeno, Athanasio, omnes fere patres doceant, idemque plures historici scribant & aperte profiteantur.

Hac de causa cum imperator dubitaret, num in synodo historiis standum esset: Andreas respondit, ecclesiasticis historiis jure meritoque fidem haberi. Quo dicto pergit probare quod cœperat, nimirum licite & convenienter a Romana ecclesia particulam, *Ex Filioque*, declarationis causa symbolo additam fuisse, etiamsi eadem sine Græcis, quod illi omissum accusabant, hujus rei causa concilium congregasset. Nam sicut nullum concilium, Græcis auctoribus attestantibus, ratum est & approbatum, quod citra consensum sedis apostolicæ celebratum est, maxime si œcumenicum fuerit: ita econtra firmum & stabile ait esse synodale decretum, quod auctoritate apostolica congregatum est & approbatum, sive orientales & occidentales simul, sive etiam alterutri tantum episcopi, plures aut pauciores interfuissent. Pontificis enim auctoritas absentium supplet potestatem, ut constat testimonio Stephani doctoris Græci, ubi eos qui injussu pontificis, aut ejus vicarii, concilium celebrare volebant, vehementer increpat. Inde cum intulisset Andreas Romanam ecclesiam minime argui posse, quod Græcis inconsultis symbolum sic declararit; idque sancti Maximi auctoritate, asserentis Romanam ecclesiam immerito ab orientalibus accusari, comprobaret: Nicolaus Græcorum interpres asserebat, dictum illud apud sanctum Maximum suppositum esse: Andreas vero illo posito, non concesso, respondit optime demonstratum esse, quod nequaquam Græcis ignorantibus Romana ecclesia controversam particulam *Filioque* synodo apposuerit, utpote cujus non tantum in sexta œcumenica, verum etiam in septima Nicæna synodo expressa mentio inveniatur.

Romana ecclesia licite addidit ad symbolum vocem Filioque.

Addit Tarasium Constantinopolitanum patriarcham

A actione 3. in concilio Nicæno secundo professum fuisse Spiritum sanctum ex Patre per Filium, id est, ex Filio procedere. Quod si a Tarasio recte factum asseratur; cur non idem Romanæ ecclesiæ licuerit? Repetit deinde quod supra dixerat; apud acta concilii Nicæni secundi expresse legi, quod Spiritus sanctus ex *Patre Filioque* procedat.

Post hæc certissimo ait argumento indicare & ostendere innocentiam Romanæ ecclesiæ illud, quod Photius ejusdem ecclesiæ acerrimus inimicus nullam de additione ad symbolum facta mentionem habens, Nicolao & Hadriano nihil aliud objecerit, quam quod prævaricatores essent anathemate condemnati, quodque tempore Justiniani imperatoris Joannes Constantinopolitanus episcopus eam epistolam Hormisdæ suscepisset, qua ille Spiritum sanctum a *Patre Filioque* procedentem confitetur. Octavam œcumenicam synodum, quod Ephesius ajebat, subsequente concilio œcumenico aliquo legitimo reprobatam, atque in eodem Joannem Romanum pontificem

B abdicatum, hancque partem a symbolo relegatam fuisse negat, eo fretus argumento, quod eum summis pontificibus & Romanæ ecclesiæ illi decreto nequaquam obtemperantibus hucusque communicaverint. His dictis conclusit, quod hactenus probaverat, explanationem illam symboli a Romana ecclesia licite & necessario peractam esse. Julianus ad confirmandum ea quæ Colossensis de potestate Romani pontificis circa fidei declarationem produxerat, literas Agathonis papæ legi mandavit, quibus expressis verbis indicatur, quod Romani pontificis sit ambigua fidei dogmata explicare, atque explicata tueri ac defendere.

Sessionis descrip[tio] qua ... rio a[r]gumenta ... dreæ C[olossensis] ... sess. se[c]ondæ.

Octava sessione quæ habita est Kalendis Novembris, Bessarion Nicænus orator facundissimus partes Græcorum defensurus, ea quæ præcedentibus sessionibus duabus copiose disseruerat, repetit, & postquam ad singula capita quatuor generatim negando & inficiando respondisset, redit ad primum, resumptoque toto syllogismo

C illo, quem supra enarravi, respondet majorem, concessa minore, negando: nimirum quod nulla expositio ab extraneis principiis desumi possit. Imo, inquit, hæc expositio de qua controvertitur, ab extraneis desumpta est. Cum illa enunciatio: Omnia bona essentialia Patris sunt Filii, huic conclusioni, Ergo Spiritus sanctus ex Filio procedit, sit plane extrinseca; maxime ideo, quod vox *Filioque* non tantum extranea, verum etiam Patri re significata similis, voce autem dissimilis sit. Quisquis igitur ea ratione per appositionem vocis *Filioque* symbolum declarat, ille eidem symbolo contra prohibitionem Ephesini concilii additionem apponit. Ad reliquas probationes quatuor, quibus Colossensis confirmabat licitum, & necessarium esse, ut symbolo declarationes quædam apponantur, respondit declarationes fidei semper concessas fuisse, atque etiamnum concedi, imo vero etiam patribus Nicæni & Constantinopolitani concilii licuisse, ut fidem declaratam symbolo adjicerent: sed cum eorum

D exemplo posteriores abuterentur, variæque fidei formulæ conscriberentur, sacrosancta synodus Ephesina definivit, licere quidem controversos fidei articulos explicare & interpretari; factam vero explicationem nequaquam symbolo superaddere licere. Hanc suam ille responsionem confirmabat duplici ratione, quarum prior est. Ephesina synodus additionem prohibuit diversam ab illa, quæ interdicta fuerat duabus anterioribus. Quare cum illæ mandaverint, ne quid contra fidem a se traditam & expositam adderetur, haud dubio tertia synodo Ephesina interdictum erat, ne simpliciter ulla vocum mutatio vel additio ad symbolum adjiceretur.

Posterior ratio est. Ephesina synodus vocem, Deiparam, quantumvis pro fidei dogmate contra Nestorium explicando necessaria esset, plurimisque verbis symboli implicita contineretur, superaddere recusavit. Præterea ea quæ de duabus naturis in Christi persona inconfuse existentibus, duarumque voluntatum

E operationibus contra Nestorium, Eutycheten & Monothelitas, Ephesino, Chalcedonensi & sexto œcumenico concilio fidei expositiones sunt, quæ in ipso symbolo implicite continentur; & tamen nihil horum ad publicam fidei professionem Nicænam superadditum fuit.

Ad auctoritatem Gregorii aliorumque patrum respondet, eos fidem declarasse, nequaquam vero suo additamento auxisse. Si qui tamen id ante prohibitionem Ephesinæ synodi fecerunt, nullum per hoc suæ assertioni præjudicium generari.

His dictis submittens sese in controversiæ decisionem ait, quod si Latini probaverint, post Ephesinum concilium aliquam dictionem vel syllabam symbolo superadditam fuisse, parati sint ipsi in Latinorum sententiam descendere. Ad Gregorium cognomento Theologum, syllabarum dictionumque rationem non esse habendam asserentem,

rentem, respondit, illum locutum esse de vocibus synonymis, quales sunt persona & hypostasis, vestis & indumentum, hic vero controverti de vocibus *Patre & Filio*, diversum plane significantibus.

Ad id quod allegabat Andreas, unum idemque symbolum licite Græco & Latino idiomate afferri & cantari, adeoque non illicite Latinos profiteri Spiritum sanctum *ex Patre Filioque* procedentem, utpote quæ voces duæ sunt unum, Spiritus sancti principium significantes: respondit verum esse antecedens, quia voces illæ sint signa ejusdem rei: consequens autem suo judicio falsum esse, quia Pater & Filius voces diversæ sunt, resque plane diversas significant. Addit, etiamsi rem unam significarent, nequaquam propter prohibitionem synodo inserendas fuisse.

Ad id quod de principiis eorumve consequentiis e principio deductis allegatum est, respondit in primis gratum fore, si probetur, controversam conclusionem ex prædicto principio vere & recte inferri posse. Et quamquam id probatum foret, tamen eam doctrinam symbolo non magis esse adscribendam contendit, quam demonstrativa conclusio est addenda ejusdem demonstrativi syllogismi principiis. Addit, sicut nequaquam ex sacra scriptura deductas fidei consequentias ipsi scripturæ inserere licet; ita symbolo, quod est unum ex theologicis principiis, nequaquam addere licere eam expositionem, quæ ex ejusdem verbis est illata. Ecclesiam, quod supra dicebatur, unam & eamdem, parique potestate præditam semper fuisse fatetur, cum ea tamen limitatione, quod anteriorum conciliorum decreta observare & non evertere debeat: nam si aliter ageret, seipsam destrueret. Addit, quia de exponendis fidei articulis ab ecclesia nulla facta esset prohibitio non minus cuilibet fidelium, quam Agathoni, Cyrillo aut Sophronio sacræ scripturæ interpretationem esse concessam. Ad extremum contra responsiones Andreæ Colossensis ad argumenta Marci Ephesii sessione superiori factas replicavit; In primis Nicænæ synodi symbolum fuisse recitatum, quia unum idemque censetur cum Constantinopolitano, cui ne deinceps aliquid apponeretur in Ephesino concilio interdictum fuit. Secundo ait, vocum & syllabarum rationem non esse admodum curandam, si post factam prohibitionem ad symbolum non addantur.

IX. Sessio nona celebrata est Ferrariæ 4. Novembris, in qua Bessarion ad sex puncta ab Andrea superiore sessione allata respondit. Ad primum respondens dicebat falsum esse illud Cyrilli, quod fidem evitate & fidem declarare diversa significent. Ad secundum dixit, etiamsi interdictum post decreta promulgatum fuisset, nihilo minus ipsum tenere, cum patres tertiæ synodi de singulis symboli partibus disseruerint.

Ad tertium & quartum ait, Agathonem pontificem dictiones eas tantum prohibuisse, quæ res a fide diversas significant, eumdemque virum sanctissimum ad fidem suam exponendam symbolo quædam addidisse, quædam detraxisse negat; sed potius quodvis additionis genus prohibens decreta in nullo immutari, augeri vel minui; omniaque in verbis & intelligentia eadem relinqui voluisse: exponere tamen symboli partes haud vetuisse, ne doctoribus materia laborandi deesset; sed communem tradi doctrinam vel traditæ syllabam aliquam mutari prohibuisse, ac propterea studiose verbo *Mutatur* usum esse.

Ad quintum respondit, vocem *Deipara*, ad symbolum declarandum necessariam fuisse, quia actis synodi inserta habetur. Cumque eadem, etiamsi ad declarandam fidem necessaria foret, auctoritate concilii symbolo addita non fuerit, argumentum suum verum esse & bene contra additionem illicite factam procedere concludit.

Ad sextum respondet, falsum esse quod Romana ecclesia sanctorum patrum vocibus mota, aut necessitate coacta, eam additionem jure suo fecerit: imo nulla necessitate cogente eam id facere potuisse urgebat, cum decreta synodi nullo casu necessitatis id fieri posse concedant, etiamsi sedis Romanæ prærogativæ nihil adimatur.

Quibus absolutis prædictus Bessarion quæsivit, quomodo sanctorum patrum interdictum intelligerent, an ad symbolum vel aliud referrent. Ad quod præsul Colossensis volens respondere, longam de processione Spiritus sancti orationem habuit. Quam ad propositum spectare negantur, neque calamum neque aures eidem præbuere.

X. Sessio X. celebrata est Ferrariæ die sabbati 8. Novembris. In hac repetitis iis quæ supra gesta fuerant, Joannes provincialis Latinorum disputator ostendit, additionem illam particularum, *ex Filioque*, nulla ratione prohibitam, sed potius licitam esse declarationem: tum quod evangelium legis veteris sit declaratio, etiamsi potestate a vetere contineatur; tum etiam quod ecclesia omni tempore controversias circa fidem exortas hactenus definiverit, & obscura exposuerit.

Ut ostendat hujusmodi additionem vetitam non esse, additionis tria genera distinguit: quorum primum est, cum additamentum rei additæ opponitur; ut si Deum Patrem quis dixerit esse genitum: alterum, quod a re cui opponitur tantum diversum est; ut si Deum Patrem quis dixerit geometram: tertium, cum utrumque est congruum: ut si Filius dicatur Patri consubstantialis.

Tria genera additionis sunt, quorũ tertium licitum esse probat.

Primum genus additionis hæreticum; secundum ineptum, tertium pium & religioni declarandæ utilissimum esse ait. Cum igitur illa particula, *Ex Patre*, in apostolorum symbolo potestate prius contenta, ad retundendos hæreticos a patribus Constantinopolitani primi concilii addita, adhuc quodammodo ambigua videretur, particulam, *Ex Filioque*, posterioris sæculi patres symbolo apposuerunt, ut totum illum articulum clarissime explicarent.

Quod vero ajebat Bessarion primitivæ ecclesiæ patres scripturæ declarandæ, symbolique augendi habuisse potestatem, quæ posterioris sæculi ecclesiæ propter abusum adempta fuit, Joannes omnino negavit: quoniam interdicto conciliorum Ephesini & Chalcedonensis illi dumtaxat contineantur & includantur, qui addendo vel mutando ecclesiam evertere student: addidit ecclesiæ legitime convocatæ nunquam addendi facultatem præreptam esse, ubi hæreseos periculum & necessitas ipsa eamdem requirunt.

Concludit igitur, Romanam ecclesiam particulam, *Ex Filioque*, non addidisse, ut symbolum Constantinopolitanum fidemque ipsam everteret; sed ut Nicænum & Constantinopolitanum idem esse idemque significare declararet.

Sessio XI. habita Ferrariæ uudecimo Novembris. In ea Julianus cardinalis pro parte Romanæ ecclesiæ in gratiam simplicium superiora clarius explicat & repetit, primosque interdicti auctores Anastasium & Photium Nestorianos hæreticos fuisse dicit, qui aliud symbolum fidei proferentes, & Jacobum quemdam ad hæresim disseminandam emittentes, plurimos deceperunt. Econtra vero Charisium, ut se orthodoxum probaret, in primis symbolum suum, quod neque Nicænum neque Constantinopolitanum esse constabat, cum Spiritum Patri & Filio consubstantialem posuisset, in publica synodo recitasse ostendit; ac tum demum synodali decreto sanxisse, ne cui aliam fide proferre aut docere liceret; simulque confictum illud Nestorianorum symbolum, nulla prorsus Charisii mentione facta condemnasse.

Sessionis XI. descriptio.

Unde, si mens concilii fuisset, quamcumque aliam a Nicæna, fidei professionem interdicere, Charisii quoque symbolum & expositio hic damnata fuisset. Synodus enim contraria scriptis vel verbis proferre vetuit; expositionem nequaquam interdixit, cum & alias Deum æternum, infinitaque alia credere, anathema foret: quæ sub symbolo non continentur: omnesque fere Christiani anathemate notarentur, si synodus quodvis expositionis genus prohibuisset.

Dehinc literas Agathonis ad synodum missas non ab ipso solo, sed ab occidentali ecclesia, synodo 125. occidentalium præsulum convocata, scriptas fuisse censet.

Bessarioni respondens ait, quod si nullo casu necessitatis liceret symbolum exponere, patres concilii Constantinopolitani primi, & sexti œcumenici graviter deliquissent, quod illi ad Nicænum concilium plurima addidissent, hi vero suas quas ediderant constitutiones tantum everti prohibuissent. Contra vero, ut probet additionem declarationis causa factam non esse illicitum, duplici usus est exemplo: altero Leonis papæ: altero autem Flaviani Constantinopolitani episcopi.

Non omnem additionem ad symbolũ factam illicitam esse firmissimo argumento probatur.

Qui cum in concilio Chalcedonensi accusati fuissent, quasi contra prohibitionem synodi Ephesinæ egissent, eo ipso quod nova fidei dogmata explicatius docerent, & contra hæresiarchas defenderent, auctoritate ejusdem concilii Chalcedonensis juste meritoque absoluti fuerunt, utpote qui suo additamento non tam symbolũ evertissent, quam distinctius contra hæreses proposuissent. Quare si talem declarationem symbolo alicui novo addentes Leo & Flavianus auctoritate Chalcedonensis concilii non sunt condemnati, evidentissimo argumento concluditur quod Ephesina synodus non omnem additionem quæ fit exponendo & declarando; sed eam dumtaxat quæ fidei dogmata evertit, sua constitutione prohibuerit.

Sessione XII. Veneris 15. Novembris celebrata, Marcus Ephesius tres ob causas Nestorianos in synodo damnatos & a Charisio accusatos asserit. Quarum prima est, quod suum symbolum adinstar Nicæni docuerint: secunda, quod in eo dogmata falsa multa extiterint: tertia, quod Nestoriani Charisium gravissimo odio persequentes, quia ab illorum hæresi defecisset, illi necessitatem imposuerint ut fidem suam exponeret, seque Nicæno concilio assentiri declararet. Quod factum Charisii non modo non fuit illicitum, sed etiam plurimorum patrum exemplo comprobatum.

Sessionis XII. descriptio.

Ad hæc Julianus respondens, secundam causam concedit, primam & tertiam inficiatur; acceptatque quod de Sophronii & Agathonis papæ expositionibus fidei tempore sexti concilii licite factis ingerit. Quæsitus deinde Marcus, utrum Agatho, Sophronius & Charisius, qui pro fide explananda scripserunt, interdicto subjacerent? Respondit, quod in ipsum interdictum nihil commiserint. Unde Julianus inferens dicebat? Si Charisius hac in re nihil contra interdictum fecit, nequaquam Romano pontifici universalis ecclesiæ curam gerenti illicitum erit aliquid superaddere, quod ad fidem explanandam pertinet, addiditque: si Nestorianum symbolum catholicum fuisset, instar illius quod Charisius & Agatho conscripserant, suscipiendum fuisse.

Quærentique iterum Marco an Nestoriani suum symbolum ita tradere potuerint, ut baptizandi illud profiteri deberent, Julianus respondit, nemini hominum licere sic proprium symbolum proferre, ut omnis ecclesia ad id celebrandum teneatur, conceditque Nestorianos potuisse verum symbolum exponere, eo uti, idemque proferre ac sapere; quatenus verum fuisset: at communiter eodem in conciliis uti nequaquam licuisse. Cumque Marcus Ephesius illud suo instituto favere dixisset, nimirum ideo damnatos esse Nestorianos, quod suum symbolum velut Nicænum obtrusissent, ideoque omnis deinceps augendi, immutandi, vel etiam explanandi licentia adempta esset, idque auctoritate Cyrilli probare conatus fuisset, Julianus illi contradicens ajebat Cyrillum pro sua sententia stare, si quidem per aliam fidem intelligat dumtaxat fidem contrariam, expositiones fidei admittat, contrarias additiones exprese prohibeat. In cujus rei confirmationem jussu cardinalis Juliani recitata est expositio fidei a Cyrillo conscripta, quæ de Nestorianis illud aperte profitetur, eos non alia de causa, quam quod fidem Nicæno symbolo contrariam docuissent, condemnatos esse.

His peractis, iisque quæ de additione vel explanatione facienda vel omittenda superioribus sessionibus dicta fuerunt breviter repetitis, institit Julianus, ut his deinceps omissis ad principalem quæstionem de Spiritus sancti processione transeatur, an nimirum Spiritus sanctus a Patre tantum, vel a Patre simul & Filio procedat. Nam illa controversia composita facile futurum promittebat, ut de potestate addendi conveniretur.

Sessio XIII. Sessio XIII. habita est 27. Novembris, in qua cum oratores ducis Burgundiæ, in synodalem consessum intromissi, pontificem dumtaxat debito more salutassent, offensus hac de causa imperator Ferraria discessisset, si non proxima sessione iidem oratores imperatorem debito honore & cultu prosecuti fuissent.

Sessio XIV. Sessione XIV. quarto die mensis Decembris celebrata, oratores ad synodum intromissi imperatorem salutarunt. Ephesius allegans Charisii exemplum impertinenter adductum esse, petiit ut omissis prolixioribus sermonibus simpliciter res proponatur, & ad quæstionem per affirmationem aut negationem simpliciter respondeatur. Julianus tam prolixa oratione contradixit, ut fere dies potius quam oratio dicentem deficeret.

Sessione XV. de processione Spiritus sancti ex Filio cœptum est agi. Sessione XV. quæ habita est 8. Decembris, orationem de nulla additione ad symbolum facienda prolixiorem ab Ephesio recitatam, magna omnium admiratione Julianus resumpsit, & in 28. partes distributam refutavit. Cumque Ephesius Juliani, Julianus vicissim Ephesii orationem ad tædium usque resumpsisset & refellisset, ne synodus sine fructu dissolveretur, egit Julianus, ut ostenderent Græci impium esse dogma Latinorum de processione Spiritus sancti: quod si facerent, futurum ajebat, ut non tantum e symbolo vox *Filioque*, verum etiam undequaque eximeretur. Cumque Ephesius prius vocem *Filioque* a symbolo relegandam instituisset, imperator interlocutus obtinuit, ut controversia de additione vocis *Filioque* omissa, de processione Spiritus sancti agatur, idque teneatur, quod duodecim præsidibus utrimque hanc ad rem deputatis, hac de causa privato colloquio acturis visum fuerit.

Sessione XVI. Synodus ob pestem transfertur Florentiam. Sessione XVI. decretum de sacrosancta synodo ob pestem ingravescentem Ferraria Florentiam transferenda, recitatum est & approbatum sub illa conditione, ut pontifex orientalibus de alimentis & vitæ necessariis interim provideat. Quod cum ille futurum in se recepisset, pontificem una cum cardinalibus & Latinis præsulibus præeuntem imperator cum patriarcha aliisve orientalibus subsecutus est, magnoque honore ab iisdem exceptus fuit.

Sess. XVII. Sessio XVII. habita est Florentiæ anno domini 1439. vigesimo sexto Februarii, qua post diuturnum dialogismum Juliani cardinalis & imperatoris conclusum est, ut Græci inter se privatim conferant de modo ineundæ concordiæ & unionis, eumque proxima sessione in medium afferant: eumque imperator vellet privatos deligi disputatores, qui de processione Spiritus sancti cum Latinis disputarent, idque pontifici displiceret, indicta est sessio XVIII.

Sessio XVIII. quæ secundo Martii habita est Florentiæ anno 1439. In hac Joannes Latinorum orator prælocutus dixit, principio sacram scripturam in eo sensu accipiendam esse, quo sancti patres eam semper acceperunt. Quod cum dixisset, ipsumque nomen *processionis* æquivocum esset, pluraque in scriptura significaret, petivit qua acceptione Græci illam vocem in divinis accipiendam esse sentirent. Respondit Ephesius illam vocari in divinis processionem soli Spiritui sancto appropriatam, qua Spiritus sanctus accipit esse ex Patre. Quo responso habito, Joannes sic contra Ephesium est ratiocinatus: Ex quo Spiritus sanctus accipit esse, ab eodem secundum tuam responsionem procedit: ex Filio Spiritus sanctus accipit esse: ergo ex Filio Spiritus sanctus procedit. Minorem ab Ephesio negatam probavit in primis auctoritate sancti Epiphanii, qui in sermone Ancorato profitetur, Spiritum sanctum ex utroque esse, & consequenter ab utroque procedere. Paulo post idem confirmat testimonio Basilii. Addit eumdem ex utroque tanquam ex uno principio procedere. Cumque Ephesius hæc non tam solveret, quam contra argumentando declinaret, objiceretque illud Basilii: *Ex ipso* (nimirum Patre) *autem Spiritus; & non aliunde*: respondit Joannes, Basilium ista contra Eunomium profitentem Spiritum sanctum creaturam esse, protulisse, sensumque verborum hunc esse: Non aliunde, id est, non alterius substantiæ vel naturæ. His dictis ursit responsionem ad auctoritatem Epiphanii & Basilii: quærentique Ephesio, an divina substantia & persona idem sint; & an Patris persona, vel potius ejus substantia generet: respondit ad primam quæstionem, personam & substantiam non re, sed ratione distingui. Ad secundam dixit, personam esse principium quod generat, quia actiones juxta philosophorum sententiam suppositorum esse dicuntur: naturam vero sive substantiam esse principium quo Pater generat Filium. Cumque his dictis iterum ursisset responsionem ad auctoritatem Epiphanii, & Ephesius respondisset, verbum *est* apud Epiphanium non inveniri: ille contra evidenter demonstravit, necessario subintelligi debere. Idque Ephesius paulo post confessus, exegit meliorem testimonii illius quod ex Basilio produxerat, interpretationem. Urgebat enim particulam hanc *non aliunde* exponendam esse de persona Filii. Nam si de natura & substantia explicari deberet, etiam præcedens dictio *ex Patre*, non de persona, sed de natura Patris explicanda esset. Quo posito, addit non recte inferri ex Epiphanio; Spiritus sanctus procedit ab utroque, id est utriusque natura, aut etiam ex utriusque persona: sed potius ideo dicitur ex utroque procedere, quia utrique est consubstantialis. His dictis & a Joanne repetitis, finita est sessio 18.

Sessio XIX. celebrata est Florentiæ quinta Martii, anno 1439. in qua Joannes expositionem Basilii ab Ephesio allatam inconvenientem esse probavit eo argumento, quod idem Basilius adversus Eunomium scribens dicat; Spiritum sanctum ex Filio esse habere, adeoque secundum ea quæ supra dicta sunt, ex Filio procedere; & consequenter (quod credi non potest) duo contraria scripsisse, si particula, *non aliunde*, de persona Filii accipienda foret. Cumque hac de causa Basilium recitari mandasset, Ephesius tria dixit. Primo Basilium contra hæreticos demonstrare sanctum Spiritum Patri Filioque consubstantialem esse. Secundo non fuisse illi necessarium, an Pater vel Filius sit causa Spiritus sancti. Tertio eumdem ostendisse, Spiritum sanctum ex Patris, & non ex alia substantia esse. Ad hæc respondens Joannes primam partem concedit, reliqua probari petit. Cumque ille ex concessis a parte adversa suam sententiam probare frustra conaretur, quæsivit tandem, an bona sit ista illatio: Spiritus sanctus est ex substantia Patris & Filii; ergo ex utriusque persona procedit. Respondit Joannes quod supra dixerat, actiones esse suppositorum. Cum ergo Pater non aliter quam generando communicet substantiam suam Filio, spirando autem communicet eamdem substantiam Spiritui sancto, Patrem & Filium unum esse principium spirationis: quia inter Patrem & Filium, quatenus spirant Spiritum sanctum, nulla est relativa oppositio. Ad exemplum Jacobi Josephum generantis, respondit illud longe diversum esse, quia natura per generationem humanam communicata, non est eadem numero in generante & genito: in divinis vero eadem numero natura communicatur à Patre per generationem Filio, a Patre & Filio per spirationem Spiritui sancto. Cumque hine Ephesius quæsivisset, an & qua ratione Pater & Filius causa Spiritus sancti dici possent, & Joannes alia testimonia patrum pro sua sententia confirmanda afferre voluisset, petivit qua ratione dixerit, Spiritum sanctum a communi natura Patris & Filii

Sess. XV[III.] Processio quid. Joannes probat Spiritum [sanctum ex Fi]lio procedere. Controvertitur de [loco] Basilii. Sess. X[IX.]

Filii procedere, cum fateatur in humanis falsum esse, filium a natura abstracte sumpta produci. Ista occasione Joannes respondens dixit, nomen substantiæ dupliciter accipi: uno modo pro natura, altero modo pro hypostasi, subsistentia & personalitate. Hac distinctione præmissa subtilissime & doctissime ostendit, qua ratione Spiritus sanctus ex substantia Patris & Filii dicatur procedere.

XX. Sessio XX. habita est 7. Martii. Jussu Ephesii locus Basilii, ubi agit de ordine inter Patrem, Filium & Spiritum sanctum, lectus est: quem ipse ab aliquo Latinorum sententiam tuente corruptum ajebat, idque collatione librorum ostendere paratus erat. Joannes contra corruptelam negavit, idque ex collatione anteriorum & subsequentium verborum, aliorumque codicum demonstrari optabat: Græcisque peculiare esse probabat, quod ad hæreses suas confirmandas codices corrupissent. Contra Marcus Ephesius dicebat id à Latinis corruptum esse, quod Joannes paulo post negavit; cum tempore illo, quo scriptus erat iste codex, nulla inter Græcos & Latinos controversia fuerit. Verius igitur esse inquit, quod cum Græci schismatici errorem suum defendere non possent, nisi Basilium multis in locis corrupissent, hujus corruptelæ auctores extitissent.

Secundo dicebat Marcus, Zosimum pontificem ad Carthaginense concilium scripsisse, & per quoddam Nicænæ synodi decretum demonstrasse, Romanum pontificem œcumenicum appellandum esse: factaque inquisitione, nihil tale apud acta concilii Nicæni inventum esse. Joannes optime respondit Ephesio, acta Nicæni concilii in oriente ab hæreticis corrupta, depravata & mutilata extitisse, prout ex literis Athanasii ad Julium, Liberium, aliosve pontifices scriptis constare ait; adeoque mirum non esse, quod orientales canones quosdam Nicæni concilii a pontificibus allegatos ignoraverint.

Post hæc transierunt ad explicationem hujus apud Basilium loci: *Filio Spiritus adaptatur*; quem a Marco de ordine tantum male expositum esse, Joannes doctissime demonstravit. Circa finem ostendit, quod negaverat Ephesius, Basilium credidisse, Spiritum sanctum ordine ac dignitate tertium esse.

XXI. Sessione XXI. Ephesius prolixiore oratione quam inter ipsos convenerat, primo Joannem sessione præcedenti de Basilii doctrina differentem reprehendit, quod ad testimonium quoddam pro explicatione Basilii allatum, verbum, est, addidisset. Deinde testimonium illud Athanasii, *talem ordinem & naturam Spiritus habet ad Filium, qualem Filius ad Patrem*, male, ut Joannes ostendit, explicavit. Tertio de temporali personarum processione sive missione agens, concessit Spiritum sanctum etiam a Filio temporaliter missum. Inde cum Joannes conclusisset, Spiritum sanctum etiam æternaliter a Filio procedere, tria deinceps demonstravit. Primum, auctoritate Basilii Spiritum sanctum a Filio esse accipere. Secundo magno vitio verti ipsi Basilio, si supra allatum testimonium legatur & exponatur, sicut habebat codex Græcorum. Tertio eumdem Basilium de Spiritu sancto non aliter sensisse, quam in codice Latinorum scriptum erat.

XXII. Sessione XXII. Florentiæ celebrata, sabbathi 14. Martii, Ephesius explicationem auctoritatis ex sancto Basilio petitæ refutat. Joannes enim provincialis verba Basilii hæc, *Non enim a Spiritu accipimus aliqua, quemadmodum a Filio Spiritus*, sic explicaverat: Spiritus divinitatem a Filio & consequenter esse accipit, quale nos non accipimus. Negat eam explicationem Ephesius ea de causa, quod grammaticis præceptis repugnet.

[...]or & [...] fiat [...] prin- [...] Spi- [...]an- Hac deinceps controversia omissa Ephesius intulit: Si Spiritus procedit ex Patre & Filio, ergo Pater & Filius sunt duo diversa principia & causæ Spiritus sancti, quod dictu absurdum est. Respondet Joannes, consequentiam negando, cum Spiritus sanctus referatur ad Patrem, non quatenus Pater est; neque ad Filium, quatenus est Filius; sed ad utrumque, quatenus sunt spiratores. Quare cum unica potentia spirandi spirent & producant Spiritum sanctum, necessum esse fateri, Patrem & Filium spirationis unicum principium constituere.

Post hæc confirmavit id quod præcedente sessione attigerat, Græcorum codicem corruptum esse, quia non conveniret credere Basilium circa sancti Spiritus processionem dubitasse, ac verbo *forsan* in hoc dicto, *Forsan pietatis ratio tradit*, usum fuisse. Cumque illud duplici argumento confirmasset, ad distinctius enarrandum, quid Basilius de natura Spiritus sancti senserit, & quare contra Eunomium hæreticum scribens Basilius dixerit de eo, *sanctorum simulat conservare doctrinam*, maximam partem libri tertii exponit.

XXIII. Sessione XXIII. quæ celebrata fuit 17. Martii, anno 1439. Ephesius replicavit, Basilium nequaquam de Spiritus sancti processione illud quod Latini profitentur, sensisse; cum si ita credidisset, contra sacræ scripturæ testimonium, sanctorumque patrum doctrinam & conciliorum generalium constitutionem & definitiones scripsisset; quod nullam omnino fidem meretur. Nam scriptura Joannis 15. aperte profitetur, Spiritum sanctum a Patre procedere. Gregorius cognomento Theologus exponens illud Pauli: *Nos non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est*: inquit: *Unus Spiritus sanctus ex Deo essentiam habens, ac per Filium manifestatur hominibus*. 1. Cor. 2. Ex quibus infert, Spiritum sanctum a Patre dumtaxat, & non a Filio procedere. Confirmat eam expositionem auctoritate Dionysii & Athanasii, qui solum Patrem fontem supersubstantialis deitatis appellant. Ergo, inquit, Filius non potest esse fons deitatis. Denique idem ex Nicæni concilii epistola pro Leontio Cæsareensi episcopo scripta confirmat. Cumque interloquendo dixisset Joannes, Marcum prolixitate sua conditiones supra positas excedere, idque Marcus plane negasset, permissum est Ephesio suam quam cœperat, prosequi probationem. Allatis igitur pro sua sententia Nicæni, Constantinopolitani I. & Ephesini concilii auctoritatibus, iisque auctoritate Basilii, Gregorii Nazianzeni, Cyrilli & Theodoreti apparenter confirmatis, conclusit Spiritum sanctum ex Patre dumtaxat procedere. Jussus respondere ad argumenta Joannis, suam, quam de non corruptis Græcorum codicibus supra aliquoties attulerat sententiam, ad nauseam usque repetivit. Cumque idem argumenta alia memoria sibi excidisse allegaret, a Joanne, quæ præcedente sessione prolixius disseruerat, breviter repetita fuerunt.

His absolutis, imperator impensis & periculis, quibus se suumque imperium pacis gratia ad synodum accedens exposuerat, commemoratis, patres concilii serio admonuit, ut postpositis disputationibus de modo ineundæ pacis & concordiæ utrimque cogitetur. Græci ea conditione imperatori obtemperare parati erant, si epistolam Maximi ad Marinum presbyterum scriptam Latini susciperent. Summus pontifex eadem de causa interpellatus respondit, non potius de pace & concordia transigendum, quam Græci post habitam prolixiorem orationem, ut promiserant, Latinorum responsionem audivissent. Qua de causa imperator sequentem sessionem vigesimamquartam 21. Martii celebrandam indixit.

Qua prædicto tempore Florentiæ instituta, Joannes ad probationes Ephesii quem præsentem exoptabat, responsurus, prætermisso primo argumento illius ex cap. 15. Joannis desumpto, & ad quod sessione præcedente responderat, eumdem locum in Græcos detorquens, ostendit Spiritum sanctum ex Filio procedere, tum quod Spiritus sanctus a Filio mitteretur, tum etiam quod omnes fere patres apertis verbis testarentur, Spiritum sanctum ex Patre per Filium, vel ex utroque procedere: ipsamque particulam, per, idem significare, quod, ex, præpositio denotat. Sess. XXIV.

Sessione XXV. & ultima, quæ habita est 24. Martii, anno Christi 1439. Joannes alio testimonio Basilii, Epiphanii, Athanasii, Didymi, & Cyrilli, doctrinam Latinorum de processione Spiritus sancti iterum confirmavit. Sess. XXV. Quæ cum dixisset, Græcique instituta hac de re privata collatione, ea omnia veritati consona esse cognovissent, Græcis omnibus privatim in templo sancti Francisci convenientibus, unico Ephesio excepto, visum est, cum Romanis ineundam esse pacem, unionem & concordiam: ideo in primis, quod tot sancti patres doctrinam de processione Spiritus sancti ex Filio procedentis profiterentur. Græci convicti petunt uniri cum Latinis. Cumque Ephesius objiceret, omnes fortasse codices hac in re corruptos esse, dixissetque contra eumdem Bessarion Nicænus, ista ratione futurum, ut sublatis, quæ ut ille putabat, mendis, sola papyrus relinqueretur, unanimi consensu missis ad pontificem internuntiis, pacem & concordiam contrahi, modumque ineundæ unionis a Romanis pontificibus præscribi petiverunt.

Qui dum iis optionem dedisset, ut vel testimoniis patrum pro nostra sententia allatis acquiescerent, vel ipsi his refutatis alios afferrent, vel de sui dogmatis pietate majore contendentes, illud habitis desuper sessionibus probarent: vel id quod singuli prævio juramento dixissent, ratum ac definitum haberent. Modus unionis a pontifice præscriptus. Additis hisce conditionibus, Græci fere omnes suæ causæ diffidentes concluserant, Latinorum sententiæ accedendum esse. Renuntiatum est per imperatorem pontifici, displicere omnibus suis disputationes & contentiones, optari a singulis ut de modo conjunctionis agatur, eumque in finem utrimque certæ personæ designentur: alioqui se jamjam ad abeundum paratos esse. Græci recusant disputationem.

Respondit pontifex mittendos esse cardinales, qui in privato conventu coram imperatore responsum referant. Interea dum hæc utrimque fierent, jamque conventus

congregatus

Beſſarionis oratio pro unione habita quando.

congregatus eſſet, Beſſarion habuit illam orationem de pace ineunda, quæ ob ſui prolixitatem actis poſtpoſita invenitur. Qua abſoluta, Julianus pro ſummo pontifice reſponſurus dixit, culpa Græcorum leges & pacta conventionum non ſervantium, pauculas habitas fuiſſe diſputationes. Sentire igitur pontificem, ut quia res commode aliter quam per diſputationem finiri non poſſet, neque ſuis teſtimoniis hactenus reſponſum eſſet, diſputationes & ſeſſiones renoventur. Cumque imperator diſputationes ceſſari, Julianus eaſdem renovari, iterum atque iterum repetiviſſent: placuit tandem quod ſuggeſſerat imperator, ut utrimque decem collatores inſtituerentur, qui ſi octies congreſſi non convenirent, ſinguli diſſoluto concilio abirent. Primo conventu Latini expoſuerunt, quid de proceſſione Spiritus ſancti ex Filio ſentirent & crederent, illudque argumentis ſupra poſitis breviter confirmarunt. Secundo Græci auctoritate Taraſii confirmantes Spiritum ex Patre per Filium procedere, dixerunt *Per* & *Ex* diverſum ſignificare. Latini vero illud nequaquam admiſerunt, utpote quod iſta ratione ſequeretur abſurdum hoc, duas eſſe in divinis operationes.

Privata collatione prima quid actum.

Tertium congreſſum Græci, cum nihil haberent quod reſponderent, ſubterfugerunt: coacti tandem a Latinis convenerunt ea lege, ut Latini ſcripto declararent, quid de Spiritus ſancti proceſſione, ejuſve proceſſionis principio ſentirent. Quod cum illi duabus formulis hac de re conſcriptis præſtitiſſent, petiverunt idem a Græcis fieri. Obtemperarunt petitioni eorum Græci, ſcripſerunt formulam qua profitebantur, Spiritum a Filio *ſcaturire*, & *hauriri*, "*prodi*, *emitti* ac *profundi*. Acceptam fidei formulam Latini declarari petiverunt, quia de temporali miſſione prædicta verba accipi poterant, quamquam alii patres de æterna Spiritus ſancti proceſſione eadem accepiſſent. Græci recuſarunt: imperator Latinis ſatisfactum putans, pontificem adiit, & Latinorum ſocordiam accuſavit. Pontifex reſpondit juſtum eſſe, ut ſuam quam ſcripſerant, fidei formulam explicarent, cum particula *Per* quatuor ſignificata habeat, & *ſcaturire*, ac *hauriri* de temporali miſſione & æterna proceſſione Spiritus accipi poſſint. Cumque hac de re diu inter pontificem & imperatorem actum eſſet, dixiſſetque imperator ſuos gravate a ſententia anteceſſorum ſuorum diſcedere poſſe, neque ſe conventum ſuum tyrannice cogere velle: juſſit pontifex totum Græcorum conventum ad ſe venire, quo præſente orationem recitavit paulo longiorem, qua res Ferrariæ & Florentiæ geſtas, ſumptus huic rei a ſe impenſos, affectumque pro pace ineunda ſemper exhibitum pluribus commemoravit: ac tandem perorans rogavit, ut omni pertinacia ſepoſita, ad pacem, unionem & concordiam promptiores efficiantur, ſuamque quam ediderant fidei profeſſionem, ad evitandas ambiguitates & tollendas obſcuritates, declararent. Quæ cum Græci ſuo patriarchæ Ioſepho retuliſſent, ille imperatori nuntiavit, ſe pacem & concordiam deſiderare, & cum Romana eccleſia conjungi velle, etiamſi imperator contradiceret: ideoque rogare ut optatam ſibi totique Græcorum conventui concordiam ipſe promoveat.

Latini & Græci ſcripto declarant fidem ſuam.

" prodire.

Græci ſuam formulam declarare recuſant.

Pontificis oratio ad Græcos habita.

Joſephus patriarcha, imperator & omnes Græci optant unionem.

Hoc nuntio imperator plurimum perterritus & conſternatus, oratione ad epiſcopos habita perſuaſit concordiam ineundam eſſe, tum quia concordia utilis, diſcordia vero incommoda ſimul & inhoneſta foret. Quæ cum imperator dixiſſet, Græcorum epiſcopi omnes una cum patriarcha, præter unum Marcum Epheſium, alii voce publice profeſſi ſunt, Latinorum ſententiam veram eſſe, ſanctorum patrum doctrinam eſſe, adeoque Chriſtianum non eſſe, dignumque anathemate videri, qui contrarium ſentiret vel crederet. Cumque hæc pontifici nuntiata eſſent, egiſſetque ut de proceſſione Spiritus ſancti nobiſcum gratia Dei convenientes, quid de purgatorio, animabus beatorum, primatu pontificis, de azymo & fermentato pane, deque divina panis tranſmutatione ſentirent, ſcripto aut voce profiterentur; eaque occaſione epiſcopi dixiſſent ſe purgatorium admittere, animas ſanctorum perfectam aureolam in cœlis jam conſecutas eſſe, pontificis Romani poteſtatem univerſalem ſuper omnes eccleſias agnoſcere; de panis vero tranſubſtantiatione ſuorum ſententiæ inhæſiſſent, eademque occaſione Ioſephus patriarcha ſubitanea morte defunctus, paulo ante obitum ſcripſiſſet, ſe omnia credere quæ Romana eccleſia credit ac docet, Romanumque pontificem Chriſti vicarium agnoſcere, purgatorium non inficiari: inſtitit Romanus pontifex & impetravit, ut prævia conſultatione, ſcripturarum & ſanctorum patrum inquiſitione, etiam in reliquis fidei controverſiis Latinorum ſententiæ accederent: nimirum quod crederent & profiterentur Romanam eccleſiam de proceſſione Spiritus ſancti non tantum pie ſentire, verum etiam licite & convenientiſſime particulam illam *Filioque* ad ſymbolum addidiſſe; Romanum pontificem in eccleſia primatum tenere, verumque Petri ſucceſſorem eſſe; purgatorium exiſtere, parumque referre ſive in azymo, ſive in fermentato pane ſacramentum euchariſtiæ conſecraretur.

Joſephi patriarchæ ſententia qualis.

Quos errores Græci emendaverint.

His ita peractis a duodecim viris utrimque deputatis; quæ extant unionis litteræ Græce ſimul & Latine conſcriptæ, omniumque eorum qui concilio interfuerant, ſubſcriptionibus approbatæ fuerunt. Peracto ſolenniter per ſummum pontificem ſacro, eædem literæ per Julianum cardinalem primum Latine, deinde vero per Beſſarionem Græce in eccleſia magno omnium gaudio lectæ & promulgatæ fuerunt. Poſtquam ergo Græci genu dextramque pontificis exoſculati fuiſſent, quæſivit pontifex, cur matrimonia ſepararent, aliiſque ritibus quam Romana eccleſia in conſecratione uterentur: item cur non etiam patriarcham Romæ eligerent: ipſique reſpondiſſent, ſe priora illa non ſine cauſa docere ac facere, patriarcham alibi quam Conſtantinopoli non eligere, quia id ſit præter conſuetudinem & privilegia Conſtantinopolitanæ eccleſiæ; dimiſſi ſunt.

Quid ... ci de ... monio.

Dumque hæc agerentur, Armenorum patriarchæ legati ad ſynodum venerunt, præviaque pontificis veneratione & imperatoris debita ſalutatione, dixerunt, ſe ſuamque eccleſiam cum catholica conjungi, atque ipſum ſynodi decretum pie ſervare velle. Quod cum magno omnium gaudio acceptum eſſet, legati iidem magno honore affecti una cum Græcis Florentia diſceſſerunt anno domini 1439. circa diem menſis Julii vigeſimum ſecundum vel tertium. Poſt ſubſcriptiones circa finem extat epiſtola quædam Eugenii papæ de unione Armenorum & Græcorum cum Latinis inita, quaque hoc eodem anno menſe Novembri in quadam publica ſeſſione ſynodali Florentiæ data & ſcripta habetur.

Armenorum ... qualis ... quando ... cta.

Unde neceſſario colligitur Græcos & Armenos huc uſque Florentiæ permanſiſſe; vel quod probabilius eſt, eamdem ſynodum poſt abitum Græcorum & Armenorum aliquot ſeſſionibus, quarum acta nulla extant, continuatam: vel ſaltem aliam quamdam ab hac œcumenica ſynodo diverſam, eodem anno 1439. decimo Kalendas Decembris, quo die ſcripta habetur prædicta Eugenii ſynodica epiſtola, celebratam fuiſſe. Hæc quæ ex præcedentibus ſeſſionibus excerpta ſummatim recenſui, ex Antonino, qui concilio præſens interfuit, hic adſcribenda eſſe putavi, idque lectori gratum fore judicavi. Verba illius hæc ſunt: *Cum Eugenius Bononiæ in curia reſideret, Græci, patriarcha ſcilicet & imperator eorum cum proceribus imperii ipſius tractare cœperunt per oratores cum eo de concordia & unione facienda eorum cum Latinis, ut unum eſſet ovile & unus paſtor. Ad quod efficiendum poſtulabat concilium generale celebrari, in quo præſente Romano pontifice, & patriarcha Conſtantinopolitano, ac imperatore ſuo, per doctores utriuſque partis diſceptaretur rationibus, quid tenendum reſpuendumve foret de veritate Chriſtianæ religionis. Quibus annuit ſummus antiſtes.*

Quando hæc ſynodus ... ta.

Unde ex Conſtantinopoli præfati patriarcha & imperator cum fratre ſuo & magno comitatu, numero fere quingentorum, ſe moventes Venetias applicuere. Ibi percipientes concilium generale Baſileæ congregatum diſſentire ab Eugenio, aliquamdiu ſubſederunt animo ſuſpenſi de loco acceſſus ſui. Nec enim congregati Baſileæ poſt diſſolutionem & irritationem factam concilii per Eugenium deſiſtebant a proſecutione incœpti, ſed ſoliciti invitabant Græcos Baſileam ad concilium id accedere. Prævaluit tamen auctoritas Eugenii cum ſuaſionibus plurimorum, ut ad præſentiam ſuam ſe conferrent.

Et ut ſatisfaceret petitioni eorum, concilium generale indictum eſt & publicatum Ferrariæ celebrandum, quo ipſe Eugenius cum ſua curia e Bononia profectus eſt: & venientibus Græcis epiſcopis, & aliis prælatis qui haberi poterant, in brevi vocatis, cœpit materia agitari de proceſſione Spiritus ſancti, quem a Patre & Filio procedere Latina fatetur eccleſia, Græca negabat. Verum quia peſtis Ferrariam cœpit invadere, translatum eſſet concilium aſſentientibus cunctis Florentiam. Et cum Eugenius eo tendere ſtatuiſſet, inſidiæ ei in via paratæ ſunt ad capiendum eum. Sed detectis eis declinavit a via recta, alteram inſuetam aſſumens, & periculum evadens. Florentiam ingreſſus ſummo cum honore & gaudio ſuſcipitur, locatus in eccleſia Prædicatorum. Paulo poſt ſecutus eſt eum patriarcha & imperator Conſtantinopolitani cum doctoribus ſuis & proceribus, cum magna ſolennitate in urbem ingreſſi, & honorabiliter collocati in diverſis manſionibus. Patriarcha vero Conſtantinopolitanus plenus dierum, paulo poſt in fide Romanæ eccleſiæ migravit e ſæculo, ſepultus in eccleſia ſanctæ Mariæ Novellæ.

Conci... Ferra...

Trans... tur Fl... tiam.

Convenientibus igitur Latinis & Græcis die ſtatuta, in loco determinato reſidentiæ papæ in conventu Prædicatorum,

publico

A *publico consistorio, loca unicuique decentia omnes sortiti sunt. Et pontifex summus in throno eminentiori ornato resedit, facie versa ad orientem: juxta quem reverendissimi domini cardinales a dextris & a sinistris distincti paulo inferius. Imperatori vero Græcorum sedes parata est decora e contra pontificem in aliquali distantia, vultu converso ad occidentem.*

Doctores Latini disputantes in latere per transversum, sedes acceperunt versi ad meridiem. Græci vero magistri considebant versi ad Aquilonem: ceteri circumdantes plurimi aliqui steterunt, aliqui in domini terra substratis tapetis se locaverunt. Et ex Latinis quidem assumpti sunt quatuor: duo episcopi, unus Colossensis ordinis Prædicatorum in theologia doctor egregius, & utriusque idiomatis peritissimus; alter ordinis Minorum doctissimus: & duo alii, abbas generalis Camaldulensis utriusque linguæ peritus dominus Ambrosius, & magister Joannes de Monte nigro, profundus theologus, ordinis Prædicatorum provincialis Longobardiæ.

B *Et in capite eorum residebat dominus Julianus cardinalis sancti Angeli, qui nuper venerat ex Basilea, dimisso conciliabulo. Ex Græcis episcopus Nicænus, & episcopus Ephesinus, & quidam alii. Arguens autem in ea disputatione fuit magister Joannes de Monte nigro præfatus solus, & responsalis Ephesinus solus. Ut autem omnes intelligerent eum, arguens idiomate Latino utebatur, & responsalis Græco: medius autem constitutus est utriusque linguæ peritissimus quidam, qui promptissime, fidelissime & eloquenter verba Latina arguentis referret in Græco responsali, & verba Græca ejus interpretaretur in Latino.*

Post aliquas propheticas & subtiles rationes & responsiones inductas, placuit partibus procedere per locum ab auctoritate, qui est potissimus in theologica facultate. Inductæ sunt auctoritates multorum doctorum Græce scribentium, ut Anastasii, Cyrilli, Didymi, Chrysostomi, & maxime magni Basilii, qui habetur apud eos in magna veneratione sanctitatis & doctrinæ, qui in libro ad Eunomium de Spiritu

C *sancto expresse asserit Spiritum sanctum procedere non solum a Patre, sed a Filio. Et cum responsalis jam non haberet quid diceret, subterfugium quæsivit, negans hoc Basilium in eo libro scripsisse, sed mendose interpretatum, cum in codicibus suis Græce scriptis secum delatis hoc minime reperiretur.*

Adducti sunt plures codices Basilii ad Eunomium Græce exarati, quorum aliqui erant apud Græcos, alii penes Latinos nostros Græci sermonis peritos. Et cum in nostris & aliquibus Græcorum de Constantinopoli adductis liquide haberetur, Spiritum sanctum a Patre & Filio procedere: deprehensa est malitia Græcorum, quod scilicet corruperant scripta Basilii, Filium subtrahendo in ipsa processione.

Et cum imperator Græcorum diceret in partibus suis plurimos haberi tales libros Basilii Græce sic continentes, & illis paucis tunc in medium adductis non standum: respondit dominus cardinalis disputationi præpositus; Domine imperator, cum decreveritis ad certamen venire, oportuit magnificentiam vestram arma vestra vobiscum adducere, non in

D *certamine ipsa expectare. Sicque Græci confutati fuere & devicti. Huic disputationi præsens fui. Sed & aliis diebus convenientes in disputatione, demum convicti errorem suum confessi sunt, & ad emendationem parati, & ad unionem ac incorporationem cum Romana ecclesia dispositi, apostolicæ sedi se subjicientes.*

Ille tamen Ephesinus acerrimus disputator permanens in perfidia sua, cum aliis ad veritatem fidei reverti noluit. Verum ad patriam rediens, cum cardinalis Venetus destinatus legatus in regionem illam, Constantinopoli moram traheret, & in ejus societate esset venerabilis episcopus Coronensis, dominus Bartholomæus de Florentia sacræ theologiæ professor egregius & Græci idiomatis non ignarus, placuit idem imperatori Græcorum & proceribus ejus, ut fieret publica concertatio inter episcopum Ephesinum præfatum & Coronensem episcopum jam fama ibi celebrem. Quo facto, Ephesinus præfatus iterum ab eo superatus & confusus est, &

E *tanta ex eo absorptus tristitia, ut intra paucos dies expiraverit cum sua perfidia.*

Item paragrapho sequenti hæc: *Ex eo scilicet 1439. in die dominica mensis Julii celebrata est solemnis missa in ecclesia majori Florentiæ, & præsentibus Eugenio papa cum cardinalibus, & aliis multis episcopis & abbatibus, ac etiam imperatore Græcorum cum aliis Græcis, & dominis prioribus Florentinorum cum vexillifero, & maximo populo ibi congregato cum ingenti gaudio, facta est dicta reconciliatio Constantinopolitanæ cum ecclesia Romana, & confessio fidei secundum symbolum quod cantatur in ecclesiis Latinis per Græcos, & super his facta declaratio fidei tenenda ab omnibus fidelibus Latinis & Græcis, quæ sic incipit. Extat supra.*

Et post recitatam epistolam Eugenii hæc subdit: *Errabant Græci in tribus communiter. Primo, quod Spiritus sanctus procederet a Patre, sed non a Filio. Secundo, quod non erat purgatorium post hanc vitam. Tertio, quod ecclesia orientalis & Constantinopolitana non esset sub ecclesia Romana, nec patriarcha Constantinopolitanus esset inferior Romano pontifice. Horum quodlibet est hæreticum. In aliis ritibus suis qui non important hæresim (licet rationabiliores sint ritus ecclesiæ occidentalis seu Romanæ) fuerunt permissi manere: sicut, quod celebrent in fermentato, quod baptizent in alia forma quam nos, videlicet: Baptizetur servus Dei noster in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti. Amen. Item quod ordinati in sacris utantur matrimonio contracto ante susceptionem ipsorum ordinum sacrorum. Item quod nutriant barbam. Item quia dent sacramentum eucharistiæ sub utraque specie omnibus, etiam parvulis: & multa alia.*

duos sequuntur protestantes, tertium, minime.

Insuper & Armeni, & aliqui ex India miserunt oratores suos Florentiam ad dominum Eugenium, postulantes & supplicantes instrui & erudiri in eis quæ sunt fidei a Romana ecclesia, & uniri cum ea in caritate Christi. Qui examinati, in paucis reperti sunt dissentire a catholica fide, & in illis subjecerunt se correctioni apostolicæ sedis. Quæ de consilio prælatorum decrevit in ritibus suis, qui non sunt contra veritatem fidei, permitti, sicut & Græci, licet dissimiles sint a moribus Latinæ ecclesiæ: in aliquibus vero, quæ a fide vera discrepabant, prohiberi: ut quod sacramentum confirmationis non habebant in usu conferendi illi nationi, declarato eis, quod illi sicut & cetera" sacraria deberent accipere, credere & conferre; & aliqua alia, quæ nunc non occurrunt menti. Quibus determinationibus acquieverunt.

Armeni cum Romana ecclesia consentiunt, vide concilium.

"sacramenta.

Quibus honoribus Eugenius papa post finem concilii Bessarionem affecerit, ex Chalcocondyla recitavi supra, verbo *concilium*.

h *Anno domini.*] Quo tempore concilium habitum & inchoatum fuerit, & quamdiu duraverit, ex iis quæ supra summatim dixi, evidenter constat.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. J.

De editione concilii Florentini, auctore, ut volunt, Silvestro Sguropulo, interprete Roberto Creigtono, schismatico utroque atque hæretico.

Dum synopsis nostra historica conciliorum generalium, nationalium, provincialium atque diœcesanorum an. 1661. formis exprimenda typothecæ traderetur, venit in manus meas recens ex Hollandia advectum volumen Hagæ comitis in folio impressum, hoc titulo: *Vera historia unionis non veræ inter Græcos & Latinos: sive concilii Florentini exactissima narratio, Græce scripta per Sylvestrum Sguropulum magnum ecclesiarcham, atque unum e quinque crucigeris & intimis consiliariis patriarchæ Constantinopolitani, qui concilio interfuit: transtulit in sermonem Latinum, notasque ad calcem libri adjecit serenissimi, sacratissimi, invictissimique Caroli II. magnæ Britanniæ & Hiberniæ regis,* &c. *sacellanus domesticus seu ordinarius Robertus Creigthon,* &c. Sed quæ fides huic inscriptioni habenda sit, quamque titulus hic magnifice mentiatur, cum alia multa declarant, tum illius operis auctor atque interpres. Qui enim ille sit vere *Sylvester* ac barbarus *Sguropulus*, si temporum testem historiam, si coætaneos posterioresque scriptores interroges; homo nihili, ignotus, ignobilis, qui unus sibi testimonium dixit, illudque mendacissimum, neglectus hactenus ab eruditis, schismaticus, hæreticus, ac nationis suæ, quæ catholicam fidem cum imperatore, patriarcha, episcopis, ac principibus doctissimisque viris susceperat, hostis infensissimus illico deprehendetur. Neque alia ejusdem debet esse apud cordatos homines ratio, quam Arii, aut Philostorgii de Nicæno, Nestorii de Ephesino, Eutychetis aut Dioscori de Chalcedonensi, Hieronymi Pragensis de Constantiensi, Albigensium de Lateranensibus conciliis differentium. Quis enim ignorare potest quid in judices, quid in adversarios, quin in ipsos quoque interdum patronos advocatosque suos deblaterent, quæ crimina objiciant, quas calumnias texant, qui causa ceciderunt rei? Tales plerique Græculi, qui Marco Ephesino antistiti ac similis farinæ contumacibus schismaticis, quam apertissimæ veritati ac catholicæ fidei adhærere maluerunt: sed de his alias conquerendi commodior occurret occasio. Ad interpretem Creyghtonum venio, cujus effrænis in ecclesiam catholicam (ex qua cum majoribus suis desertor profugit) atque efferata rabies ex hoc ipso titulo libri quem falso dicit e veritatem amantium manibus nunquam deponendum, ex dedicatione, præfatione, ac notis manifestissime elucescit; quas spurcissimis in Romanos pontifices, cardinales, episcopos, ceterosque clericos ac laicos, qui interfuerunt, quique secuti sunt, calumniis usque ad nauseam tædiumque lectorum refersit. Quodque mirere magis ipsam quoque versionem ab hac hæretica lue in papam effervescente noluit esse immunem. Consule pag. 6. ἐν τοῖς μεγίστοις ἐτίθεντο· ὅτι νῦν τὸν τῆς νέας Ῥώμης ἀρχιεπίσκοπον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ὀνομάζει ὁ πάπας, καὶ ἀδελφὸν καλεῖ τοῦτον, κ' ἐντεῦθεν ἐτεκμαίροντο ἐφίεσθαι τὸν πα-

ποιῶσι τῆς ἑνώσεως, καίτοιγε ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ πατριάρχην τὸν Κωνσταντινουπολιτῶν αὐτὸν ἔγραψεν, ὥσπερ τοίνυν καὶ μέχρι τοῦ νῦν γράφει: ac fidem versionis examina prudens lector. *At nunc pro magnifico duxerunt, quod in Eudæmonis epistolis novæ Romæ archiepiscopum patriarcham Constantinopolitanum disertis verbis papa nuncupet, & (in simili secum sphæra dignitatis atque eminentiæ) fratrem.* An quoties papa subjectos sibi archiepiscopos episcoposque fratres compellat, eos in simili secum sphæra dignitatis atque eminentiæ constituit? nec in Græco textu hæc reperiuntur. *Et inde conjiciebant papam vehementi concitatione flagrare pacis inter ecclesias resarciendæ: quamquam inerat ambiguum, & terminus diminuens, si quis papæ verba pensiculatius ad trutinam revocaret: nam non patriarcham Constantinopolitanum, sed Constantinopolitanorum scripsit.* Omisit reddere, ὥσπερ τοίνυν καὶ μέχρι τοῦ νῦν γράφει, ac de suo interpretationem præcedentium verborum, quæ nemini cordato in mentem venire poterat, adjecit: *Civium non civitatis, quasi ad successorem Petri jus & cura loci pertineret, ad patriarcham tantum regimen popularium.* Scripsit sanctus Gregorius ad Augustinum episcopum Anglorum: quis inde nisi demens colligat jus & curam Angliæ ad papam, regimen tantum Anglorum ad Augustinum pertinuisse? καὶ ταῦτα μέν τοι ταῦτα ὡς ἐν τύπῳ καὶ ἁπλῶς.

Plura subministrabunt catholicæ veritatis amatoribus celeberrimæ adversus ejusdem Roberti Creygtoni prolegomena exercitationes Romæ anno superiore excusæ in 4. opera V. C. Leonis Allatii omnium quotquot vivunt Græcorum eruditissimi: a quo etiam & reliqua expectamus, quibus Sguropuli insanæ atque adversus Latinos omnes, iisque adhærescentes conterraneos suos succo lolliginis refertissimæ narrationes refellantur.

OBSERVATIO ALTERA PHILIPPI LABBE, S.J.

In eadem synopsi historica monuimus illustrissimum Spondanum nonnulla collegisse de *Moguntino* conventu mense Martio an. 1439. & de altero quoque in eadem Basileensium causa celebrato, necnon de Nurembergensibus an. 1438. habitis. Addidimus quoque *Bituricensem* alterum conventum, Caroli regis VII. qui in illa urbe frequens aderat, jussu fuisse coactum, in quo post varias altercationes auditæ sunt Eugenii papæ IV. & Basileensium legationes, responsumque a rege die 4. Nonas Septembris an. 1440. statuisse se perseverare in obedientia Eugenii pontificis, nec alium recognoscere Romanum pontificem, quam Eugenium &c. Quædam in miscellaneis nostris historicis jam ab an. 1651. edideram decerpta ex historia Augustini Patricii Senensis, quam manu exaratam atque ex bibliotheca Christianissimi regis descriptam penes me habeo. Satius vero fuerit integram oculis legentium subjicere, quam varia hinc inde segmenta ac particulas proponere. Ex illius ms. exemplari, quod extat Romæ in Vaticana bibliotheca, plurima sane delibavit Horatius Justinianus. Non suis omnibus numeris absolutum illud opus, sive summarium actorum concilii Basileensis (multa quoque ad Florentinam synodum spectantia identidem inseruntur) jussu Francisci cardinalis Picolominei an. 1480. conscriptum hic exhibemus.

OBSERVATIO TERTIA PHILIPPI LABBE, S.J.

Promissam jam sæpe sæpius Augustini Patricii summam, tibi nunc lector exhibemus, de conciliorum Basileensis ac Florentini, iisdemque subnexorum Lateranensis ac Lausanensis historia, a pluribus jam eruditis viris expetitam, & ab Horatio Justiniano, Odolrico Raynaldo, aliisque ex MS. Vaticanis allegatam. Nos eam debemus apographo, quod inter schedas bibliothecæ regis Christianissimi reperimus atque exscribendum curavimus. Subjicientur reliqua eorumdem conciliorum supplementa quæ nobis occurrerunt. Quis enim omnia possit, etiamsi maxime conetur, voluminibus suis comprehendere? Sufficiet editiones præteritas quampluribus de novo additis locupletasse: & si quid momenti alicujus inciderit in manus nostras, aut ab aliis interim typis excusum sit, uni alterive tomo reservare.

ANNO CHRISTI 1432.

SUMMA CONCILIORUM BASILIENSIS, FLORENTINI, LATERANENSIS, LAUSANENSIS, &c.

ANNO CHRISTI 1432.

Auctore Augustino Patricio canonico Senensi, jussu Francisci Piccolominei cardinalis Senensis, anno reparatæ salutis humanæ 1480. conscripta.

PRÆFATIO.

Cum ad sedandum diuturnum, & perniciosissimum schisma, quod ecclesiam Dei, per annos circiter 40. non sine gravi reipublicę Christianæ detrimento vexaverat, generale concilium Constantiæ in Germania legitime congregatum esset, procurante Sigismundo Cæsare, & præsidente ab initio Joanne XXIII. pontifice maximo; tandem unio & pax reperta est, & omnis seditio sublata. Post mortem namque Gregorii XI. Romani pontificis, cum Urbanus VI. Romæ illi substitutus esset anno salutis 1377. nonnulli cardinales, secessione facta, quod dicerent illum per tumultum, & impressionem Romanorum extortum esse, post tres menses Robertum cardinalem Gebennensem in Romanum pontificem apud Fundos (Joannæ reginæ præsidio) consecrarunt, Clementem VII. eum appellantes. Urbano deinde Romæ fatis functo, Bonifacius VIII. successit, & illi Innocentius VI. & paulo post Innocentio Gregorius XII. Clementi autem antipapæ, post annos XVI. Avenioni decedenti, Petrus de Luna subrogatus est, Benedictus XIII. nominatus: qui per tempora concilii Constantiensis, & etiam diu postea in sua pertinacia perseveravit. Cardinales utriusque pontificis Gregorii scilicet & Benedicti, cum illis abrogationem pontificatus, quam pro unione ecclesiæ in electione juraverant, persuadere non possent, communi consilio Pisanam synodum celebrarunt. In qua Gregorio & Benedicto exauctoratis, Alexandrum V. Romanum pontificem legitimum dixerunt, sed cum Gregorius & Benedictus decreta concilii Pisani, spernentes dignitatem retinere conarentur, & pro duobus tres viderentur esse Romani pontifices, statutum est aliud concilium celebrari oportere post triennium in loco ab Alexandro, vel ejus successore nominando. Verum extincto infra annum Alexandro Balthasar Cossa Bononiæ a senatu ei subrogatus est, Joannes XXIII. nominatus; qui instante tempore indicti concilii, illud Romæ jussit conveniri. Bulla interim (ut ajunt) procuransne concilium, quod timebat, rite celebrari posset. Pulsus deinde Joannes præter opinionem Roma a Ladislao rege Neapolitano Florentiam concessit: ubi petente Sigismundo Cæsare, & urgentibus cardinalibus generale concilium Constantiæ in Germania, indixit ad Kalendas Novembris anno salutis 1414. in quo concilio Gregorius per procuratores pontificatu se abdicavit. Joannes de fuga, retractus ac privatus est: Benedictus etiam exauctoratus & damnatus. Et communi omnium patrum sententia Martinus V. Romanus pontifex appellatus, quem omnes Christiani aliis posthabitis, ut Christi vicarium susceperunt unicum & verum. Hæc sancta synodus Constantiensis inter alia multa, quæ sanctissime statuit ad confirmandam unionem fidelium, ad extirpandas hæreses, quæ pluribus in locis invalescebant, & præsertim apud Bohemos; ad emendandos mores, & clericorum vitam, decretum illud promulgavit, quod Frequens appellatur: quo sancitum est ut quinquennio post finem Constantiensis concilii, aliud concilium celebraretur, & illo finito aliud per septennium, & deinde singulo quoque decennio conveniant præsules ad concilium generale: locum autem futuri concilii voluit semper nominari per mensem ante dissolutionem præsentis a Romano pontifice, approbante & consentiente concilio. Quod si pontifex non adesset, voluit ab ipso concilio. Prædicti autem temporis prorogationem

ANNO CHRISTI 1431.

nem omnino prohibuit; abbreviationem ex causa concessit; locum vero concilii semel nominatum a nullo voluit posse mutari: neque a pontifice maximo, nisi urgentibus necessitatibus, bellorum vi, pestis & hujusmodi. Ex tunc de consilio sacri senatus, ad votum nationis Italiæ, Papia urbs nominata est pro futuro concilio post quinquennium, & adventante fine quinquennii Martinus pontifex anno VI. sui pontificii apostolicos sacros nuncios, qui vice sua concilio præsiderent, Petrum archiepiscopum Cretensem, Jacobum episcopum Spoletanum, Petrum abbatem Rosacium, ac Leonardum Florentinum ordinis Prædicatorum generalem magistrum Papiam transmisit, cum plena potestate omnia tractandi, & agendi, quæ rebus recte conficiendis essent opportuna; & concilium ipsum, (si res ita exigeret) ad aliam ipsius nationis urbem transmutandi: sedemque post septennium pro alio concilio statuendi secundum decreta Constantiensis synodi. Verum cum sæviente peste patres Papia pellerentur, communi consensu Senas concilium transferre placuit. Convenerunt igitur undique patres cum apostolicis legatis synodum perficientes ad annum salutis 1424. ibique post multa, quæ utiliter sanxerunt, Basilea urbs Germaniæ supra Rhenum, pro futuro concilio ad septennium est nominata, pontificis Martini anno VII. præsidentibus ipsius concilii Senensis, & omnibus nationibus pari voto decernentibus. Appetente termino quo Basileæ concilium celebrari oportebat, Martinus pontifex cum adversa valetudine premeretur, anno salutis 1431. pontificii vero sui 14. Kalendas Februarii, Julianum Cæsarinum cardinalem S. Angeli legatum apostolicum, qui nomine suo, & S. R. E. Basileensi synodo præsideret, præmisit; cum plena potestate omnia agendi, tractandi & concludendi, quæ ad reformationem ecclesiastici status, ad hæreses ubique extirpandas, ad reductionem orientalis ecclesiæ, ad conservationem ecclesiasticæ potestatis, & ad communem omnium Christianorum utilitatem, tranquillitatem & pacem necessaria, & opportuna viderentur, ac de omnibus cognoscendi, statuendi, & concernendi cum consensu, & consilio patrum sacri concilii.

I.

Principium concilii Basileensis.

QUARTO igitur Nonas Martii, ejusdem anni quo die secundum decreta Constantiensis synodi inchoari oportebat concilium Basileense, Alexander abbas "Virziliacensis ordinis S. Benedicti, Eduensis diœcesis, vir doctrina clarus, convocatis canonicis, & collegio ecclesiæ Basileensis, ac plurimis aliis viris egregia virtute præditis. Viri fratres (inquit) nostis, quod nudius tertius anni septem completi sunt a fine concilii Senensis, & secundum illius, & sanctæ Constantiensis synodi decretum heri Basileense concilium in hac vestra urbe erat incipiendum; ad quod prælatos omnes quorum interest absq; alia vocatione sub pœnis juris venire oportebat. Adsum ego obedientiæ filius paratus alios qui venturi sunt ad concilium expectare, & nobiscum interim, & cum his qui venerint omnia agere, quæ pro salute Christianæ plebis in conciliis tractari consueverunt, præsertim pro reductione Hussitarum ad viam salutis, pro censura morum ecclesiasticorum, tam in capite, quam in membris, & pro pace & quiete omnium Christianorum, rogans vos omnes ut locum aliquem idoneum, & horam congruam statuere velitis, & rebus gerendis concilii nomine mecum incumbere, protestans per me non stare, quin decreta SS. conciliorum impleantur.

II.

Confirmatur legatio cardinalis Cæsarini ab Eugenio.

INTER hæc Martinus pontifex Romæ moritur eodem anno, & Eugenius IV. ei subrogatus Juliano cardinali sancti Angeli pridie Kalendas Junii injunxit, ut rebus Boemicis confectis, Basileam ad concilium se conferret: ibique si præsules justo numero convenisse cerneret, sicut Martinus statuerat, apostolicæ sedis nomine præsideret secundum Constantiensis synodi decreta. Julianus autem cardinalis legatus acceptis mandatis ab Eugenio, cum occupatus adhuc esset in expeditione Bohemica (Martinus enim ei injunxerat, ut si Basileæ congregatos patres non inveniret, rebus Bohemicis incumberet) suos nuncios misit Basileam, qui nomine suo concilio præsiderent, quoad ipse commode posset, venire, neque multo post ipse sequutus est, & Basileæ concilium inchoavit.

III.

SESSIO PRIMA

Concilii Basileensis.

ANNO salutis 1431. septimo Idus Decembris. Cum jam supra tres menses patres qui aderant Basileæ, una cum legato apostolico de rebus gerendis consultassent, primam sessionem publice tenendam ad 19. Kalendas Januarii statuerunt: idque publico edicto palam nunciarunt. Præcipiebat enim omnibus quos conciliis interesse more majorum oporteret, apostolici legati præsidentis & concilii nomine, ut sub pœnis juris die dicta in cathedrali basilica convenirent. Ut autem statuta dies advenit, congregati sunt patres in basilica civitatis; & Perhibertus episcopus Constantiensis rem divinam celebravit, Spiritus sancti gratiam expostulans; tum aliis supplicationibus & precibus rite peractis legatus apostolicus pontificali habitu præsidens, circumstantibus aliis prælatis, mitra alba, pluvialique ornatis concionem præclaram habuit: singulos exhortatus ad ea statuendum quæ Deo grata, & reipublicæ Christianæ salutaria esse cognoscerent. Deinde Constantiensis præsul, ut suggestum ascendit, sacrosanctæ Basileensis synodi nomine decretum Constantiensis concilii, quod Frequens appellant, de conciliis generalibus frequentandis perlegit. Tum recensuit ut Papiense concilium per Constantiense fuerit indictum, & deinde Senas translatum: Inde decreta Senensis concilii recitavit; quibus Basileensis synodus post septennium indicebatur. Postremo approbationem primam Martini V. pontificis maximi, & facultatem præsidendi in concilio Basileensi Juliano cardinali S. Angeli datam, & deinde Eugenii IV. publicis documentis omnibus ostendit.

Demum decreta infrascripta legesque a concilio sanciendas rogavit. In primis concilium Basileense congregatum canonice, ac legitime convenisse ex auctoritate Constantiensis & Senensis conciliorum, & Martini V. & Eugeni IV. Romanorum pontificum approbatione & decreto; in eoque præsidere apostolicæ sedis legatum: proinde generale concilium ab omnibus esse censendum, omnesque qui ex lege concilia generalia obnoxii sunt adire, hinc venire oportere. Versari

autem

ANNO CHRISTI 1432.

autem debere hanc sanctam synodum totis viri- A
bus in primis ad extirpandas hæreses ex ecclesia Dei, quæ multis in locis pullulant: tum ad pacandos Christianorum animos, sedandasque fidelium contentiones; postremo ad mores vitamque clericorum, & populi Christiani ubique restituendos, emendandosque; licere omnibus qui in synodo essent, libere loqui, proponere, & consulere de omnibus rebus ad utilitatem publicam spectantibus.

Decretum Toletani concilii de modestia, & gravitate servandis in sessionibus, & deliberationibus concilii comprobandum. In eo continetur in sacris sessionibus nemini licere clamorosis aut inconcinnis vocibus perstrepere, fallaciis vanis, immodestis risibus, obstinatis disceptatio- B
nibus, jurgiis, contumeliis, aut ineptis contentionibus concilium perturbare, irrisores, perturbatoresque homines ejicendos esse, prænominationes aut prælationes in sedibus, aut titulos in rebus gerendis cuivis adscriptos nemini nocere aut prodesse, nemini jus, aut dignitatem quoquomodo addere, aut demere, sed unumquemque in pristino statu conditioneque, qua ad concilium venerat permanere. Decretum Constantiensis concilii quo impedientes, aut quoquomodo molestantes eos qui veniunt, morantur, aut redeuntes a concilio gravissimis pœnis coercent; illis ipsis quibus mulctantur excommunicati singulis annis in cœna domini, approbantur & decernuntur in illos qui quovis pacto perturbare, impedire, pro- C
rogare, seu dissolvere conarentur Basileense concilium graviter animadvertentur. Omnes qui in concilio intersunt, omnium suorum beneficiorum fructus integre ac si in ipsis beneficiis residerent percipere oportere. Postremo quosdam deputatos scribas concilii qui acta publica annotarent, alios qui scribarum scripta emendarent, alios qui concilii negotia promoverent: alios vero qui pro meritis & dignitate cuique locum, & sedem in concionibus assignarent, his omnibus communi patrum consensu legitime decretis atque firmatis prima sessio soluta est.

IV.

Dissolutio concilii Basileensis ab Eugenio.

Dum hæc Basileæ aguntur, Eugenius pontifex maximus, Romæ ad XV. Kalendarum Januarii sui pontificii anno primo, ex sententia sacri senatus auctoritate apostolica concilium Basileense dissolvit: legatum suum cardinalem Julianum revocat, & aliud concilium Bononiæ post annum cum dimidio celebrandum publice indicit: cui per seipsum cum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus præesse pollicetur. Tum decennio post finem Bononiensis concilii aliam synodum Avenioni congregandam publicis edictis decernit: vocatque ex eo tempore per apostolicas literas omnes, quos generalibus conciliis interesse SS. patrum decreta volunt. Causas autem hujusmodi dissolutionis, & revocationis has esse disseminavit. Patres parvo numero non supra decem Basileæ convenisse; quamvis tempus præscriptum septennii ante octo menses esset elapsum: neque videri æquum a tam paucis episcopis universæ ecclesiæ leges præscribi: Rigere hyemale tempus; neque verisimile esse illos, qui nondum venerunt in posterum venturos: Bellum exortum esse inter "Joannem Burgundiæ, & Fredericum Austriæ duces: omnemque circa Basileam regionem ex bello vexari: proinde non posse patres tuto illic congregari, multos convenire non posse, paucos non esse idoneos tam multis & magnis rebus agendis. Jam pridem sub Martino pontifice tractatum fuisse de unione orientalis ecclesiæ cum occidentali, Joannem Palæologum imperatorem, & Joseph patriarcham Constantinopolitanum oratores ad se Romam misisse, qui executionem conventorum cum Martino nomine ecclesiæ Græcianæ exposcerent. Expedire admodum reipubl. Christianæ hanc Græcorum & Latinorum unionem, nihil utilius salubriusque hoc tempore fieri posse, illis Basileam adire non facile esse. Et ex tribus Italiæ civitatibus oblatis Roma, Bononia & Ancona, Bononiam elegisse; non esse tantam occasionem omittendam, neque ullo modo spernendam tot populorum salutem. Non posse rursus vocari patres ad concilium Basileæ sine temporis prorogatione; Interea diem Græcis promissam adventare, eodem tempore duobus locis congregari ecclesiam non licere, neque si id fieret, posset utrobique esse synodum generalem, & bis convenire laboriosum omnibus, & plerisque impossibile. Audiisse præterea patres qui Basileæ essent hæreticos Bohemos publice ac legitime damnatos. Constantiensis ac Senensis conciliorum auctoritate, nunc iterum ad disputandum, & contendendum super damnatis articulis provocasse in dedecus & contemptum apostolicæ sedis, sacrorum conciliorum, sanctorum patrum decretorum, & imperialium legum jubentium damnatos hæreticos non audiri. Ad hæc adjungi adversam valetudinem, qua in principio sui pontificatus correptus sit, non facile esse corpori per morbum confracto tantum itineris conficere; & res magnas quæ imminerent præsentis pontificis, & sacri senatus admodum indigere. Fore si ad annum cum dimidio res differatur, ut recuperata valetudine ad locum viciniorem, & ipse cum Romana curia facile accedat, & tempore magis opportuno orientales & occidentales conveniant frequentiores. Adesse prætereaque plures alias causas quæ hoc fieri suadeant qua literis explicare non esset tutum, neque reipubl. expedire omnibus esse notas, eas venturas in lucem cum tempus fuerit: Hæc & multa alia apostolicus omnibus Christianis manifestavit Eugenius, eadem- D
que utriusque ordinis principibus præscripsit, jussitque Basilea patres discedere, & ad Bononiense concilium se omnes præparare.

" Philippum.

V.

Literæ Basileensium contra dissolutionem concilii.

Patres autem, qui Basileæ convenerant, his auditis, literas & epistolas per universum Christianum orbem pridie Kalendarum Februarii anno salutis 1432. datas disseminarunt: afferentes vago rumore se accepisse vulgo ferri Basileense cōcilium dissolutum esse; falsos esse hos rumores, neque a quopiam admittendos. Convenisse patres E
Basileæ ex omni orbe Christiano; constituisseque generale concilium auctoritate Constantiensis, & Senensis synodorum, Martini V. & Eugenii IV. Romanorum pontificum; adesse apostolicæ sedis legatum, cum plena potestate, omnia rite servata. Non esse credendum Eugenium pontificem virum integerrimum & sanctum, tot majorum & suis decretis velle obviare, ac Spiritus sancti opera velle impedire, se autem in publica sessione statuisse in concilio Basileæ legitime congregato perseverare, neque ante inde discedere quam omnia propter quæ convenerunt Deo benevolente recte componantur. Proinde monere orareq; omnes

nes ut ad concilium veniant, quorum interest, eique pro utilitate publica votis & opere, omnique studio & diligentia faveant. Titulus autem literarum concilii hujusmodi erat. Sacrosancta generalis Basileensis synodus in Spiritu sancto legitime congregata generale concilium faciens, & universalem ecclesiam repræsentans, &c. Dilecto ecclesiæ filio N. salutem & omnipotentis Dei benedictionem.

VI.

SESSIO SECUNDA.

AD XV. Kalendas Martias, deinde convenerunt secundo patres in publica sessione, & hæc communi consensu statuerunt, sacrosanctam synodum Basileensem auctoritate Constantiensis, & Senensis conciliorum, jubenteque apostolica sede indictam, canonice Basileæ congregatam, atque inchoatam esse. Decretum Constantiensis concilii quo declaratur generalia concilia legitime congregata a Christo domino immediate potestatem habere; eique unumquemque obedire oportere, etiam si Romanus pontifex sit, in his quæ pertinent ad fidem, & ad generalem ecclesiæ reformationem approbatum, instauratumq; Aliud etiam decretum innovatum, quo synodus Constantiensis statuit non parentes conciliis rite convocatis gravi pœna mulctandos, etsi sit Romanus pontifex. Basileensem synodum legitime in Spiritu sancto congregatam a nullo, neque etiam a pontifice maximo, dissolvi, prærogari, transferrive posse, sine expresso ipsius concilii assensu. Patres in concilio residentes, aut alios quoslibet ad concilium pertinentes, non posse a quoquam, etiam a Romano pontifice, revocari, citari, aut quovis modo molestari non assentiente concilio; neminem ad concilium proficisci volentem impediri, aut retardari debere, pœnas & censuras a quovis judice, & a pontifice maximo contra tales irrogatas nullas esse. Neminem licere ante finem concilii discedere sine venia præsidentium concilii: tunc autem recedentes dimittant alium qui vices suas gerat. Postremo additi sunt promotores duo sacri concilii; & notarius unus, & secundæ sessioni finis datus est.

VII.

Bohemi invitantur ad concilium

INTER hæc cum synodus jam binis literis Bohemos ad reconciliationem, & concordiam provocasset; tandem nuncios duos ad eos delegavit Joannem Nider prædicatorem, & Joannem Mulubrum Cisterciensium ordinum professores, qui cum non auderent Bohemiam ingredi, in hanc sententiam ex Nurimberga scripserunt nonis Januarii 1432. sacrosanctam Basileensem synodum inter alias curas quibus assidue pro salute fidelium urgeretur, nulla magis sollicitari, quam pro reductione & reconciliatione Bohemorum, ferre iniquo animo tantam inter Christiani nominis viros dissensionem, tam crudeles & inexpiabiles inimicitias, tot animarum Christi sanguinem redemptarum jacturam. Monere igitur, orare, & obsecrare, ut deposita jam tandem feritate, cogitare quæ pacis sunt, & unire se reliquo Christianæ reipublicæ corpori velint. Proinde designent legatos suos ad concilium cum plena potestate; Inventuros sanctam synodum optime ad reconciliationem animatam, modo ipsi salutares conditiones, honestasque afferant. Ut autem tuto ad concilium proficisci possint, missuros se ad eos fidem publicam, si

A velint, nomine Basileensis synodi & aliorum quos desideraverint. Mittant & ipsi publicam fidem ut & nostri ad eos possint commeare. His acceptis, Pragenses cives (ea enim civitas regni caput est) literis responderunt accepisse se sacri concilii & suas epistolas gratissimo animo (quandoquidem caritatis, & benevolentiæ plenæ essent altricesque pacis & unionis) sed quoniam ea de quibus in illis agebatur, spectarent ad universum regnum, se non potuisse inconsultis aliis provincialibus concilio respondere. Indixisse igitur conventum totius regni ad Idus Februarii Pragæ. Orare ut Nurimbergæ aliquamdiu præstolari velint, futurum ut brevi bonam procerum, & popularium Bohemiæ mentem cognoscant: interim

B patribus qui Basileæ sunt, causam cur non rescripserint nuncient, mittantque fidem publicam, qua ultro fuerant polliciti crebris hinc inde literis datis, tamdiu Bohemi statuunt Egræ, (urbe haud longe a Nurimberga) cum oratoribus concilii convenire, ibi tractaturi de modo conveniendi cum concilio, & de fide publica pro legatis suis conficienda.

VIII.

Congregatio ecclesiæ Gallicanæ Bituris.

INTEREA Galliarum prælati dum contrariis Romani pontificis, & Basileensis concilii

C mandatis vexantur, hinc a patribus vocantur ad synodum, inde jubentur Bononiæ ad tempus convenire. Jussu regis ad tertium Kalendarum Februarii Bituris congregantur, ibique ecclesia Gallicana communi consensu declarat concilium Basileæ legitime esse congregatum, neque inde posse aut debere quoquomodo transferri: & non modo utile esse, & conveniens concilium non dissolvi, sed necessario Basileæ esse perficiendum propter res Bohemicas: Bohemos hæreticos multitudine & ferocitate insuperabiles esse, sæpeque nostros milites & nemine prosequente ab eorum facie fugisse, vocatos ad concilium sub spe reconciliationis, & pacis jam conditiones accepisse, & legatos designasse, si ve-

D niant, & unionem recipiant; nihil felicius posse desiderari; magnasque esse habendas Deo & concilio gratias: Si enim in sua perfidia pertinaciter perseverent, facile ab universali ecclesia posse decerni quo pacto sunt coercendi; & ipsis auferri querelam illam, quam super catholicis inculcant, se inauditos fuisse damnatos. Nimis perniciosissimum esse ecclesiæ Dei permittere hanc hæresim diutius vivere, quæ jam pluribus in locis non sine gravi periculo serpere incipiat. Si transferatur concilium; Bohemos non venturos, prædicaturosque ubique ecclesiam Dei ab eorum facie fugisse. Proinde Galliæ prælatos concilium adire debere, & legatos mittere ad Eugenium pontificem rogaturos pro reipublicæ

E Christianæ commodo, ut concilii dissolutionem revocet, sinatque Basileæ synodum esse; in qua salubriter a patribus incepta possint absolvi. Delegatus est ecclesiæ Gallicanæ legatus ad pontificem archiepiscopus Lugdunensis; qui hæc omnia patribus qui Basileæ erant literis nunciavit, eosque exhortatus est, ut cum summo pontifice, qui caput ecclesiæ esset, modeste agerent. His auditis patres concilii literis Gallorum regi, quod hoc fieri procuraverit, gratias agunt, orant det operam quamprimum Galliarum prælati petant concilium. Ipseque legationem insignem mittat. Futurum si hoc fiat, ut synodus

ANNO CHRISTI 1432.

dus tantis patribus aucta, & tanti regis judicio A approbata, tuto consulere reipublicæ possit. Idem consultoribus regis: idem plerisque aliis, qui apud regem auctoritate & gratia valebant scribunt. Lugdunensem autem præsulem quod eum hujus decreti auctorem putabant, maximis efferunt laudibus, illumque vehementer exhortantur, ut dimissa legatione ad Urbem, quam inutilem arbitrabantur, concilium quamprimum adeat. Ita videri Spiritui sancto, & sibi, magis expedire utilitati ecclesiæ quod auctoritate sua exemploque alii prælati concilium certatim sint petituri.

IX.

SESSIO TERTIA.

TERTIA inter hæc sessio publica Basileæ celebratur anno salutis 1432. pridie Kalendarum Maii, in qua hæc communi consensu decernuntur. Concilium Basileense legitime in Spiritu sancto congregatum ad perniciosissimam Bohemorum hæresim, quæ armis opprimi non potest concilio extirpandam, & bellorum rabiem sedandam; quæ Christianos principes vexat, ac etiam Christianorum normam moresque collapsos in melius restituendos non posse a quopiam dissolvi aut prohiberi, dissolutionem concilii Basileensis ab Eugenio pontifice factam nullam esse & irritam. Patres in concilio Basileæ C perseverare oportere, usque ad consummationem rerum pro quibus sunt congregati. Eugenium pontificem maximum literis & nunciis sæpe requisitum ut ad consilium veniat, aut legatos suos mittat, utque dissolutionem concilii revocet; hæc facere recusantem rursus publico edicto ad concilium vocandum, monendumque ut dissolutionem revocet intra trimestre tempus, cardinales etiam sanctæ Romanæ ecclesiæ intra dictum terminum vocandos, quoniam ad tantas res conficiendas pontificis præsentia & cardinalium pernecessariæ sint. Quod si intra præscriptum tempus pontifex & cardinales venire neglexerint, daturos operam patres concilii, ne quid ob eorum culpam detrimenti respublica patiatur: D Cardinalem sanctæ Crucis ab hoc edicto immunem esse voluerunt, quod is in tractanda pace inter Angliæ & Galliæ reges esset occupatus. Hæc eadem mandaverunt notificari Romano pontifici & cardinalibus per quoscumque utriusque ordinis principes ac per omnes cujuscumque dignitatis essent: quod si ad eos tuto accedi non posset, voluerunt satis esse in urbibus vicinis Sutrio, Viterbio, Senis id publicari, & si id fieri commode non posset, legitimam esse vocationem in cathedrali Basileensi ecclesia factam omnes & alios prælatos quoscumque secundum sanctorum patrum constitutiones venire ad generale concilium oportere, pari ratione vocandos, citandosque. His E decretis atque firmatis, dimissa concio hujus diei est.

X.

SESSIO QUARTA.

NEQUE multo post ad XII. Kalend. Julii quarta sessio est celebrata, in qua ad consulendum indemnitati cardinalium, qui ad concilium venissent, aliosque provocandum ad veniendum, statutum est vacante sede apostolica, durante concilio electionem summi pontificis futuri nullibi fieri posse nisi in ipso concilio, alibi factam irritam esse ac nullam. Electores, electum, & in eum consentientes fidelium communione privatos atque ab omnibus dignitatibus, a nullo alio nisi a sancta synodo posse absolvi. Prælatos principesque omnes utriusque ordinis ecclesiasticos, & sæculares, ac omnes alios, quos ex lege conciliis interesse oportet, absolutos a juramentis esse, quibus summo pontifici alterive forsitan obligarentur, ne ad concilium venirent; pœnas, censuras, mulctas seu privationes, dignitatum, beneficiorumve propter hanc rem in quemlibet attentatas, etiam a summo pontifice irrita esse & vana, concilium B Basileense plumbea bulla in suis literis more Romanæ curiæ uti debere; cui ex uno latere Spiritus sancti immissio in columbæ forma; in altero literæ hujusmodi: Sacrosancta generalis synodus Basileensis, sint sculptæ, pontificem Romanum dum concilium Basileæ sedet, neminem quamdiu a concilio ipso abest ad dignitatem cardinalatus sublimare posse, assumptos contra hujus decreti auctoritatem, non modo illa, sed omnibus aliis dignitatibus & honoribus, quibus forsitan antea ornati erant, esse privatos. Ut cardinales aut eos honorantes, aut ita eos appellantes excommunicatos esse, præfecturam administrationemque civitatis Avenionensis, & Venesini comitatus, quæ ad Romanam ecclesiam pertinent, Alphonso cardinali sancti Eustachii committendam, pro pace & quiete illorum populorum, quod præfectum ab Eugenio pontifice missum recipere nollent, illeque in eos jam arma pararet. Post hæc cum apud Egram inter oratores concilii & nuncios Bohemorum de forma sub qua fide publica a concilio, & a Sigismundo Cæsare exigebant convenisset, synodus in hac sessione illam publico edicto firmavit, & Joannem Mulubrum ad Cæsarem misit, ut ejus etiam nomine publica fides Bohemis daretur. Ipsos autem Bohemos dulcissimis atque humanissimis literis hortatus est ad unionem & pacem. Et dum concordiæ hujusmodi tractatus penderent induciæ utrimque statutæ, decretum inhibitionis, ne vacante apostolica sede concilio durante, ad electionem alibi procedatur cardinalibus per literas concilii nunciatur, tempusque decernendum in concilio Lugdunensi statutum ad intrandum conclave post mortem pontificis ad novum subrogandum, prorogatum est ad quadraginta dies, ut cardinales, qui procul abessent, convenire ad electionem in concilio commode possent, hortatur, rogat, jubetque synodus ne cardinales pontificis morte contingente contra decretum electionem faciant, ne ecclesiam Dei scindant, ne lacerent inconsutilem Christi tunicam, minaturque transgressoribus acerrimas pœnas, ac demum divinam ultionem: Carolo Francorum regi decretum & inhibitionem cardinalibus missam literis indicat, rogatque magnis affectibus, ut concilii statutis faveat, compescatque renuentes, nullumque pro Romano pontifice cognoscat aliter electum, idem senatui, populoque Romano præscribunt: monentque ut æquo animo ferant pro utilitate reipublicæ Christianæ Romanam curiam tantisper abesse.

XI.

SESSIO QUINTA.

FIT deinde quinta sessio in qua judices in causis fidei decernuntur Papiensis & Ratisponensis

ANNO CHRISTI 1432.

ponensis episcopi & abbas Cisterciensis cum plena potestate cognoscendi, & omnia agendi usque ad sententiam diffinitivam, quæ concilio reservatur. Ordinatur deinde procurator in causis fidei vir theologiæ peritissimus, cui tamen inhibetur ut nullam causam fidei agat, nisi prius examinatam per deputatos fidei. Statuuntur in aliis causis quæ ad concilium spectant alii judices Petragoricensis, Augustensis, & Parmensis episcopi cum potestate perficiendi rectum judicium. Reservatur tamen concilio cognitio causarum cathedralium ecclesiarum, tum ne temere causæ a judicibus admittantur. Deputantur præcognitores causarum Julianus cardinalis sancti Angeli legatus apostolicus, Dominicus sanctæ Mariæ in via lata diaconus, cardinalis Firmanus, & quilibet præsidens concilii. Tum episcopus Gebennensis & Henricus causarum palatii auditor, cum potestate declarandi ac statuendi, quæ causæ & quo ordine sint admittendæ & finiendæ. Horum magistratuum, & judicum potestatem trimestrem esse voluerunt. Statuitur etiam ne quis ex his qui in concilio sunt, eruntve, aut iter ad illud acceperunt, trahi possit in causam ex concilio a quocumque judice etiam a summo pontifice: In concilio tamen omnibus justitiam administrari oportere. Henricus Hecel auditor sacri palatii judex ordinarius constituitur cum potestate auditoris cameræ, & Ticianus Laudicensis soldanus more Romanæ curiæ. Datur facultas congregationi generali, ut alios magistratus opportunos possit creare. Adduntur aliis notariis, & scribis concilii quinque, qui gesta concilii scribant: inter hos Petrus de Noxeto. Et finis sit quintæ sessioni.

XII.

SESSIO SEXTA.

ANNO salutis 1432. VIII. Idus Septembris sessio sexta celebrata est in ea præsidente episcopo Constantiensi qui rem divinam celebravit. Affuerunt Julianus cardinalis sancti Angeli legatus apostolicus, cardinalis Placentinus, & Dominicus Firmanus cum XXXII. prælatis pluviali & mitra ornatis Sacris ceremoniis rite peractis, promotores concilii retulerunt patribus Eugenium pontificem & cardinales Romanæ ecclesiæ legitime ad concilium vocatos secundum decreta tertiæ sessionis, & pontificem requisitum, ut dissolutionem concilii revocaret intra præfixum tempus, non paruisse: Proinde petere ut contumaces censerentur, damnarenturque. Quod cum patres legitime declarare vellent, palamque Eugenius aut ejus procuratores tertio requisiti non responderent, Tarentinus & Colossensis archiepiscopus ac Magaloneusis episcopus oratores Eugenii pontificis, qui aderant, cum potestatem in hujusmodi causa respondendi non possent ostendere, impetraverunt ut super declaratione contumaciæ aliquamdiu supercederetur. Tum cum peteretur declaratio contra XVII. cardinales citatos, complures assurrexerunt asserentes mandatum se habere ad eorum excusationem. Synodus commisit Frisingensem & Basileensem episcopos, ut mandata & excusationes examinerent, omniaque patribus deinde deferrent. Gerardus Landrianus episcopus Laudensis ad regem Angliæ per concilium legatus, qui luculentissima oratione coram rege disseruit de legitima concilii Basileensis congregatione, de conciliorum summa auctoritate & potestate, de causis necessariis congregati concilii pro extirpanda perniciosissima Bohemorum hæresi; pro emendatione morum cleri & populi Christiani, ac pro sedandis principum Christianorum animis, & generali pace procuranda. Demum hortatur, ut legatos ad concilium mittat, & regni prælatos, oratque ut pacem cum hostibus suis amplectatur.

XIII.

Defensio Eugenii per legatos.

POSTHAC audiuntur Basileæ in publico conventu legati Eugenii pontificis XI. Kalend. Septembris Andreas Colossensis, & Joannes Tarentinus archiepiscopi; & Colossensis quidem qui primo auditus est, hæreses omnes a principio nascentis ecclesiæ recensuit. Ex his duas in orbe Christiano adhuc superextare admodum perniciosas, Græcorum & Hussitarum, quas nullo pacto extirpari posse contendit, nisi prius catholici sint inter se concordes; apostoli Pauli ad Corinthios præceptum crebro referens. Non sit schisma in corpore. Græcos sub Martino pontifice cœpisse agere de reconciliatione & unione cum Latinis, & nunc prosequi ab Eugenio si ipsi schismata non faciant, facile conversuros. Non esse deserendam nobilem ac doctam gentem, & de ecclesia Dei optime meritam. Hortari obsecrareque ut summum pontificem ecclesiæ caput, & Petri verum successorem honorent, venerentur: Caveantque, ne dum Bohemos ecclesiæ reconciliari studeant, seipsos perdant, & majorem periculosioremque faciant scissuram, morum emendationem nullam fieri posse, qua maxime clerus & populus indigent, nisi pontifex concurrat, statuatque, illum nihil magis cupere, dummodo rite id fiat. Pacem autem, propter quam concilium congregatum dicunt, nullo modo illos procurare posse inter alios, qui inter se dissentiunt. Proinde hortatur ut pontifici Romano se reconcilient, ut schismata in corpore ecclesiæ non faciant.

XIV.

Oratio Tarentini episcopi pro Eugenio.

AT Joannes Tarentinus præsul post hæc ad VII. Kalend. Septembris dicendi facultatem nactus, longo & docto sermone causam Eugenii peroravit in frequentissimo patrum conventu. Principio Romani pontificis plenissimam atque absolutam potestatem ab ipso salvatore nostro Jesu Christo concessam probat multis argumentis & auctoritatibus. Tum Eugenium quartum pontificem maximum summis laudibus effert, asserit illum a principio Basileense concilium, a Senensi synodo & Martino V. indictum confirmasse, sed postea cum pauci præscripto tempore ad concilium adventarent oratores concilii & nova convocatio peteretur, ac locus omnino totus a violentia hæreticorum bellorumque tempestatibus non videretur, pontificem concilium Bononiam transtulisse, tum quia multis principibus & prælatis locus ille aptior esset ad conveniendum, tum maxime personæ pontificis, qui ob adversam valetudinem Alpes transcendere & tam longo itinere se committere sine aperto vitæ discrimine nullo modo posset. Cujus certe præsentia cum sacro senatu & Romana curia magnam accessionem & auctoritatem rebus

rebus gerendis esset allatura: unionem præterea A Græcorum quibus Basileæ nullo modo convenire placeret propter difficultatem itineris idoneam causam esse transferendi concilii. Hussitarum vocationem ad concilium tanquam ad communionem Spiritus sancti & ad examinandas rursus damnatas opiniones indignam esse, & contra honorem apostolicæ sedis ac sacrorum conciliorum Constantiensis & Senensis; quorum decreta de fide in dubium revocari videantur, si ad disputationem rursus admittantur: plures alias superesse legitimas causas transferendi concilii quæ tuto aperiri in præsentia non possent: Ceterum Romanum pontificem ex plenitudine potestatis legitime potuisse dissolvere, & pro arbitrio suo transferre. Basileense autem consilium sive aliud B non posse judicare primam sedem cui omnes subsunt. Neque pontificem Romanum subesse judicio ecclesiæ nisi in causis fidei quando a tota in fide dissentiret; proinde Basileense non potuisse vocare ad concilium Eugenium pontificem, & ab injuriis cœpisse, multosque illuc confluxisse rerum novarum cupidos post exortam seditionem qui in unione pace domini quiescebant: non esse hoc judicium caritatis & pietatis Christianæ: impium esse & injustum hominis unius causa quantumvis magni ac digni Romanum pontificem injuriis lacessiri & ad causam dicendam vocari qui a solo Deo est dijudicandus. Marcellinum episcopum Romanum de idolatria convictum & se sponte concilii senten- C tiæ submittentem sanctam synodum liberum dimisisse, dixisseque Romani pontificis judicium Deo tantum esse reservatum. Eugenium hortari, atque obtestari patres ut ab injuriis temperent, injustum judicium remittant, paci, unioni, censuræ morum, instaurationi ecclesiasticæ libertatis omni studio secum incumbant. Statuisse se, & velle omnino, ut generale concilium celebretur, cui interesse & præesse ex officio cupiat, mores, statum, vitamque suam omnem ab ineunte ætate censuræ patrum libere permittere, ut reliqui corrigi, emendarique facilius possint. Concilium non prius dissoluturum, quam morum generalis censura, principum reconciliatio, extirpatio damnatarum hæresum D sint plene absoluta, ut Christianus populus mundus & concors in hostes fidei communibus viribus possit insurgere. Duo esse, quæ Basileenses præcipue damnent: loci nominationem & temporis prorogationem: placere Eugenio ut Basileenses locum eligant quem velint, ex civitatibus Romanæ ecclesiæ subjectis. Pontificem locum illum pro tempore concilii libere dimissurum in potestate patrum, prorogationem autem omnem tollere quamprimum illi locum nominaverint. Concilium ibi incipiendum, ad quod statim pontifex cum Romana curia se transferret, injuriarum vero in pontificem & offensarum oblivionem, & in futurum securitatem, ac libertatem polliceri: Bohemo- E rum reductionem extra Germaniam facilius, quam in Germania, & præsente pontifice quam absente fieri posse; illosque si reconciliari velint, non recusaturos loci mutationem, neque Græcorum unionem propter Bohemos esse spernendam, qui Germaniam petituri nullo modo sint: Placere quod si judicent Bohemorum conversionem & Germanorum censuram extra provinciam perfici non posse, quod cardinalis sancti Angeli apostolicus legatus simul cum pluribus qui Basileæ congregati sunt, ad ea negotia perficienda ibi permaneant, & illis confectis ad concilium properent. Æquas esse has Eugenii conditiones, honesta & sancta pontificis desideria accipienda grato animo; & curandum ne qui concordiæ, unitatis, & censuræ auctores videri velint, dissidii, seditionis, & corruptionis satores, nutritoresque videantur.

XV.

Refutatio Basileensium contra legatos PP.

Ad hæc responsum est patrum nomine sanctam synodum Basileensem summo mœrore, ingentique tristitia affici, quod pro necessitate Christianæ reipublicæ in Spiritu sancto congregata tam acriter impugnetur, ab his præsertim, ad quos protectio, defensioque conciliorum spectaret. Proinde hortari eos cum apostolo ad Ephesios, ne Spiritum sanctum contristent. Id est, ne Spiritus sancti opera impediant. Hæreses perniciosissimas plerisque in locis in dies invalescere, bella per totum orbem Christianum desævire, mores ubique corruptos collapsosque esse, ac vitia omnia in præcipiti stare. His omnibus detrimentis per generale concilium obviandum, jamque optima fundamenta jacta esse, ita ut spes pulcherrima omnibus data sit rei bene gerendæ. Hæc nunc qui impediat, procul dubio Spiritum sanctum contristare, quod quidem peccatum sine venia esse constat. Patres concilii nihil pejus odisse, quam schismata, nihil vehementius detestari quam divisiones, neque quicquam diligentius curare, quam quæ sunt unionis & pacis. Superfluum esse eos monere, ne fit schisma in corpore, eam cohortationem ad Eugenium convenientius pertinere, qui a concilio, quod duæ synodi constituere, duo summi pontifices approbavere, decrevereque, ipse secesserit, scissuramque fecerit: & sæpe multum requisitus & rogatus, ut universali se ecclesiæ conjungeret, recusaverit. Patres Basileæ convenisse non sponte, non propria auctoritate, non temere, sed conciliorum & Romanorum pontificum decreto & auctoritate. Quod autem Basileenses declaraverint dissolutionem concilii ab Eugenio factam nullam esse & irritam, non esse novum; & licuisse concilio ex decreto synodi Constantiensis, quæ statuit pontificem Romanum non posse dissolvere concilium generale invitis patribus, & Joannem XXII. a concilio Constantiensi recessisse, quod nihil aliud fuerit, quam quantum in ipso erat, generale concilium dissolvere: Permansisse tamen patres Constantiæ, & declarasse, concilium propterea non esse dissolutum. Quod seditiones & scandala necessario secutura sint, si perseveraverint Basileæ patres, nulla eorum culpa id eventurum, qui secessionem ipsi non fecerint, sed secedentem reprehendant. Eugenium meminisse debere salvatoris sententiæ quæ ait: Scandala necessario evenire, & comminationis in eum per quem venit scandalum. Facile esse Romano pontifici contentionem omnem, omnemque discordiam sedare, non armis, non pecunia, non violentia aliqua opus esse, aut periculo. Tollat concilii revocationem, uniat se universali ecclesiæ, cujus est caput, & omnia tuta, omnia quieta erunt, neque futurum est dedecori pontifici maximo, si pro tempore, rebus & causis sententiam mutet pro salute reipublicæ Christianæ cui omnia debeat. Græcorum autem reconciliationem, semper fuisse cordi patribus, omniaque semper & cogitasse & egisse, quæ ad rem

illam

illam navandam conducere posse rati sunt. Sed provinciam atque curam hanc cum plerisque aliis honoris causa dimisisse summo pontifici, a quo tamen pro reverentia, despectum, pro honore contumeliam, pro obsequiis odium reportassent. Orare nunc patres Colossensem archiepiscopum ut concilii nomine legationem ad Græcos sumat, & qui causam hanc sæpius egerit, eam nunc tandem resumat, absolvatque, patres commeatus & omnia opportuna ei plene suppeditaturos, Eugenio reverentiam & honorem ut Romano pontifici, & ecclesiæ capiti se semper exhibituros, si ille ab ecclesiæ corpore, extra quam non est salus, non discedat. Quod si contempserit, Pauli apostoli exemplo qui in faciem Petro palam restitit, non tacituros patres & ecclesiam Dei omni studio, quoad vita suppetet, acriter defensuros. Græcos vero si reconciliationem cupiant cum parati sint Bononiam petere, non recusaturos & Basileam proficisci, qui alias & Lugdunum & Constantiam ad concilia profecti sunt. Pestiferas hæreses tolli non posse, nisi prius tollatur dissensio, verissimum esse; sed hoc ad illum spectare, qui seditionem intulit, qui se ab universali ecclesia alienavit, qui sacrorum conciliorum secreta scindit. Patres nihil aliud jam per annum magis curasse, quam ut pontifex veritati & rationi acquiesceret, concilio adhæreret, ut par est, & decreta Constantiensis synodi servaret, quæ si non serventur, frustra agi de reductione Bohemorum, quorum dogma in illo potissimum concilio sit damnatum: libenter audire patres oblationem Eugenii pontificis de censura suscipienda; libentius visuros effectum; ordinem alium nullum scire, nisi qui in concilio Constantiensi, cui & jam ipse interfuit, sit datus. Agendas esse Deo immortali gratias immensas pro virtutibus, quibus Eugenium decoratum dicunt; & orandum ut hoc, quod deest, ut scilicet universali ecclesiæ se coaptet, divina benignitate addatur. Tum ad ea, quæ per Tarentinum dicta sunt, in hanc ferme sententiam est responsum. Non latere sanctam synodum quæ de potestate, & auctoritate summi pontificis Tarentinus dixisset, sed illa aperte profiteri, & curare ut & alii profiteantur, & tamen dicere Romanum pontificem oportere synodi Basiliensis, & cujusvis alterius legitime congregatæ mandatis, atque statutis plene obtemperare in his quæ ad fidem, extirpationemque schismatis, & morum censuram pertinent. Secundum decreta Constantiensis concilii non fuisse inconveniens illum, qui tam multa de potestate primæ sedis dixisset, & aliquid dicere de potestate, & dignitate catholicæ ecclesiæ, quam concilium in Spiritu sancto legitime congregatum repræsentare constat: & quæ sine ruga, & macula existens secundum omnium sanctorum doctorum sententias errare non potest. Quod privilegium nulli alteri creaturarum a Deo concessum est. Conciliorum autem generalium dignitatem non fuisse tacendam, quæ eadem est quæ & catholicæ ecclesiæ, quam repræsentant, quorum potestas, (ut Constantiensis synodus diffinivit) immediate a Christo est. Horum directorem atque operatorem Spiritum sanctum paracletum esse, ut in apostolorum actibus scribitur: Visum est Spiritui sancto & nobis, cujus opera irreprehensibilia sunt, non esse dicendum concilium aliquod legitime congregatum invalidum esse, aut errare aliquo modo posse. Quod si de omnibus conciliis, & de tota fide catholica quæ conciliorum auctoritate probata est, dubitari posset, firmam & stabilem esse conciliorum au-

A ctoritatem, & potestatem etiam exercere in Romanos pontifices quorum plerosque non recte vadentes exauctoraverit, atque dejecerit, pontifices Romanos sæpe errasse, & ab ecclesia damnatos esse, nunquam autem universalem ecclesiam errasse aut fuisse damnatam a pontifice. Itaque pontificem Romanum tantum aliis singularibus personis cujusvis dignitatis præstare quantum universalis ecclesia privatis. Et quamvis in universali ecclesia primus & major sit, non tamen majorem esse ipsa ecclesia in qua sit. Tum multa addita sunt, quæ universalis ecclesiæ & sacrorum conciliorum auctoritatem comprobarent. Deinde reliquis Tarentini propositionibus responsum. Constare si concilium Basileen-

B se, (ut fatebantur) Senensis concilii, & Martini auctoritate indictum esset, & ab Eugenio confirmatum, legitime congregatum esse, neque potuisse aut debuisse dissolvi ab Eugenio, causasque dissolutionis, quas ostenderat, frivolas esse ac nullas, si parvo numero patres Basileæ convenerant, oportuisse pontificem, (ut a concilio petebatur) prælatos omnes monere & hortari ut illuc irent, non autem revocare qui jam venissent. Si propterea Bononiam concilium transtulisset post annum cum dimidio, quod concilio interesse cuperet, cum in præsentia valetudine impediretur. Et hoc nihil esse: non enim constare pontifici si post annum cum dimidio liber ab adversa valetudine aut si om-

C nino vivus erit. Et quamvis pontificis præsentia concilio & rebus gerendis multum prodesset, magis tamen nocere ecclesiæ tantam dilationem & perturbationem concilii cum ecclesiæ discrimina moram non patiantur. Concilia præterea generalia magna ex parte celebrata esse absente Romano pontifice, satis esse si ea sua auctoritate & per apostolicos legatos celebrentur; Dissolutionem matura deliberatione factam esse nullo modo videri, quæ inconsultis patribus concilii ad quos spectaret facta esset, damnarique ab omnibus bonis, etiam qui apud pontificem in Romana curia versarentur: Basileam propter Bohemorum vicinitatem tutam non esse falso pontifici renunciatum esse,

D distare enim Basileam a Praga Bohemorum regia XV. dierum itinere, intermedios esse principes, ac populos potentissimos, regiones tutissimas, & hæreticis impenetrabiles, urbem præterea ipsam Basileensem opere & natura munitissimam esse & populo fideli strenuoque refertam, vicina omnia loca pacatissima & tuta. Situm omnibus nationibus accommodum, Italicis, Germanicis, Gallicis, in quorum finibus esset Basilea. Non esse tantæ audaciæ & temeritatis patres, quod Basileæ perseverassent, si periculum imminere cognoscerent; quod autem Bohemorum vocationem ad concilium tantopere damnarent, assererentque illam honori apostolicæ sedis, & sacrorum concilio-

E rum Constantiensis & Senensis esse adversam, mirum videri. Non enim vocari Hussitas ad simul decernendum, sed instruendum; ut qui suis erroribus aut superstitionibus jam fatigati reconciliari catholicis cupere videantur: nullibi apud sacram scripturam vetitum esse orantes instruere atque edocere, quin imo hoc proprium esse episcoporum & sacerdotum officium, secundum apostolum exhortari omnes in sana doctrina, & eos qui contradicunt arguere. Futurum si Bohemi reconcilientur, ut Romani pontificis & conciliorum auctoritatem & sententiam venerentur & servent. Quod si pu-

ANNO CHRISTI 1435.

si putant hæreticos semel damnatos non oportere amplius audiri, quod falsum est, cur nunc vocari ab Eugenio Græcos quorum perversa dogmata non semel tantum, aut iterum; sed sæpius sint a summis pontificibus, & universali ecclesia damnata. Huc autem non modo propter eos concilium Bononiæ indictum esse, sed & legitime congregatum Basileæ dissolvi: non esse minus perniciosam Bohemorum hæresim quam Græcorum, imo tanto periculosiorem, quanto viciniorem, cujus veneno nisi occurratur propinqui populi facile inficiantur, & sæpe in sacris conciliis damnatarum hæresum disputationes esse repetitas atque iterum damnatas. Neque verum videri Bohemos alibi potius quam in Germania esse audiendos, si sint audiendi. Nam ut ait beatus Thomas, sicut in loco ubi nota non est hæresis, disputare periculosum est, ita ubi est nota, & catholici ab aliis infestantur necessarium differendo rem declarare; neque propter hoc poni in dubium fideles, qui firmiores & certiores redduntur videntes patres non detrectare certamen disputationis cum Bohemis: quos non aliter judicaturos quam Constantiensis synodus judicasset, non dubitant. Patres autem non paruisse pontifici concilium dissolventi, tum quod placere Deo magis quam hominibus voluissent; tum quod illa dissolutio nulla esset, nec licuisse pontifici patres legitime & ex mandato ecclesiæ congregatos, sua auctoritate dissolvere, sed ipsum concilio generali inobedientem secundum decreta Constantiensis synodi acriter multandum: Ex quibus etiam dissolutionem, aut prorogationem generalis concilii Romano pontifici prohibitam esse constat. Neque licere Romano pontifici, ut arbitrantur decreta majorum quæ pro utilitate publica summa cum maturitate edita sunt, pro suo arbitrio abrogare: unde Gregorius, Si ea (inquit) destruerem, quæ antecessores mei statuerunt, non constructor, sed eversor essem; & iterum; Absit a me ut statuta majorum cum sacerdotibus meis infringam. Et Gelasius: Confidimus quod nullus jam Christianus ignoret, uniuscujusque synodi constitutum quod universalis ecclesiæ probavit assensus, nullam magis exequi sedem præ ceteris oportere quam primam, quæ & unamquamque synodum sua auctoritate confirmat, & continua moderatione custodit. Et Zosimus: Contra statuta patrum concedere aliquid vel mutare, nec hujus quidem sedis potest auctoritas. Apud nos non inconvulsis radicibus vivit antiquitas, cujus decretis patres sanxerunt reverentiam. Et Leo: Ideo permittente domino pastores hominum sumus effecti, ut quod patres nostri sive in sanctis canonibus sive in mundanis affixere legibus, excedere minime debeamus. Ex concilio Chalcedonensi: A sanctis patribus usque nunc prolatas regulas tenere constituimus. His & multis auctoritatibus parere pontificem decreta Constantiensis concilii abrogare non potuisse, & proinde dissolutionem concilii Basileensis nullam esse. Et cum constat ex decretis dicti concilii pontificem oportere generalis synodi dictis auscultari atque parere, patres merito monuisse, & in judicium vocasse Eugenium, non obtemperantem & manifeste scandalizantem ecclesiam. Quod autem dicerent unius hominis causa, quantumvis digni, iniquum esse Romanum pontificem vexari, id patres intelligere de Dominico cardinali Firmano. Quantum ad illud attinet non potuisse sacrum concilium oppresso justitiam denegare qui publico concessu patribus exposuisset, contra justitiam & honestatem; & in maximum honoris ac status sui detrimentum & publicum scandalum se a sacro senatu & ab Eugenio pontifice summa injuria fuisse affectum. Ostendisse cedulam Romani pontificis Martini V. & XI. cardinalium manu subscriptam, in qua ipse cum aliis tribus sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales creati fuerant addita conditione, ut si ante obitum Martini pontificis non publicarentur, pro publicatis haberentur, & eos oportere ab aliis cardinalibus admitti, etiam ad electionem futuri pontificis: & in omnibus aliis rebus haberi & tractari, ut veros & publicatos cardinales. Tamen post obitum Martini ipsum Firmanum cum adhuc publicatus non esset, instantissime efflagitasse a collegio cardinalium, ut ad electionem admitteretur, & servarentur promissa, adque jusjurandi obligationem excommunicationis pœna tenerentur; cardinales ejus postulata sprevisse, atque ad electionem processisse, Eugeniumque deinde electum, non modo justitiam super eum administrare ei noluisse, sed urbe eum fugasse, & omni tam patrimoniali quam ecclesiastico privasse. Quin & cardinales aliquos ante introitum conclavis protestatos fuisse Dominicum Firmanum ut cardinalem admittendum. Rem hanc non parvam esse, & dignam concilii cognitione, ut in futura electione omnibus pateat, qui ad electionem summi pontificis sint admittendi. Nihil fecisse patres contra juris ordinem, & tamen paratos esse omnibus volentibus rationem reddere. Quod autem dicunt illum, qui Romanæ ecclesiæ privilegium ab ipso summo omnium ecclesiarum capite traditum detrahit, in hæresim labi: Idem & patres asserere, sed tanto magis illum esse hæreticum, qui universalis ecclesiæ, in qua & ipsam Romam esse constat, auctoritatem imminuit, quanto publica privatis præcellunt, & unumquemque censendum esse hæreticum qui concilium generale Constantiense non repræsentare ecclesiam catholicam putat, aut in his quæ ad fidem seu ad bonos mores attinent posse errare; Pacem autem & unionem frustra illum suadere, qui bellum infert, qui seditionem facit; verum esse, cesset Eugenius a dissipatione concilii, uniat se ecclesiæ, & omnium erit finis. Quod si concilium ipse petat, futurum ut omnes illum cum honore & reverentia benigne suscipiant, ejusque pedes ut Christi vicarii humiliter osculentur. De prorogatione autem futuri concilii tollenda & de loco per patres nominando ex terris Italiæ Romanæ ecclesiæ subjectis patres considerare nihil aliud ea innuere, quam Eugenium pontificem non modo non reputare Basileæ concilium generale esse, sed nequidem velle omnino in futurum esse.

Proinde cum concilium Basileæ legitime congregatum esse constet, oportere pontificem sententiam mutare pro salute animæ suæ & ecclesiæ universalis quiete, dissolutionem tollere, concilium recognoscere, & illi tota mente cohærere: patres tolerare non posse, ut decretum Constantiensis synodi quod Frequens appellatur ullo modo rescindatur: quod si fieret, præter alia incommoda, quæ inde reipublicæ Christianæ sequerentur, videretur ecclesiam errare potuisse quæ decreta minus utilia edidisset, cum statuisset pontificem concilio, non autem concilium pontifici parere oportere. Pontificis præterea invaletudinem non satis esse causæ ad conci-

concilium transferendum. Illum, si Bononiam, A non multo difficilius & Basileam petere posse, neque si concilio non intersit, propterea reipublicæ consuli non posse. Bohemos ad hæc convenisse apud Egram cum oratoribus concilii, jamque se itineri accinxisse, ut Basileam veniant. Futurum si transferat concilium ut sibi illusum putent, jactentque ubique vicinos populos illorum sententiam secuturos; putantes ideo patres recessisse, quoniam nihil haberent, quod ad eorum argumentationes respondere possent: neque utile aut honestum esse patres simul cum legato sine concilii nomine agere cum Bohemis Basileæ, aut censuram Germaniæ provinciæ tractare, quoniam Bohemi ad concilium tantum sunt vocati, & sine auctoritate concilii nihil omnino proficeretur. B Quod autem pontifex in Italiam concilium transferre velit, mirari admodum patres, cum tota Italia acri bello vexetur, ecclesiæ oppida ac civitates factionibus, civilibus odiis, & omnium rerum summa penuria laborare; neque Bohemos ullo pacto Italiam petituros, quos Basileam deduci oporteat, maximorum principum Germaniæ qui hoc onus susceperunt, fide & pollicitatione: Basileæ autem e contra omnia tuta, omnia commoda, omnia quieta, & rerum omnium summam abundantiam & copiam. Esse & aliam causam urgentem, quæ non permittat patres dissolutioni consentire, quia si fieret dissolutio concilium Basileæ nullum esset ultra, & aliud fortasse non fieret, C & si fieret, nullos ad illud conventuros, qui viderent pro arbitrio pontificis concilium dissolvendum, & maxime in Italia. Quod si pontifex præmittat non dissoluturum concilium ante rerum omnium confectionem, non oportere multum illi credere, quoniam si duorum conciliorum & duorum summorum pontificum decreto dissolvit Basileense concilium, facilius dissolvet & aliud unius tantum auctoritate congregatum. Quod si Eugenius ipse non dissolvat, posse accidere ut ille moriatur, & ejus successor suo exemplo concilium dissolvat. Intelligere omnes quorsum ista tendant. Nihil aliud Eugenium quærere, nisi concilii integram dissipationem, & decretorum concilii Constantiensis abrogationem. D Proinde orare atque obsecrare patres Eugenium pontificem, ut dimissa dissolutione se universali ecclesiæ, cujus caput est, adhærere & coaptare velit, & concilii negotia (ut ex officio tenetur) omni studio promovere. Quod si fecerit, patres ejus monita libenter suscepturos, osculatosque ejus beatos pedes, ut Petri apostolorum principis veri successoris & Christi salvatoris vicarii. Alioquin daturos operam, ne quid propter ejus secessionem detrimenti respublica Christiana patiatur.

XVI.

Institutio quatuor deputationum & ordo rerum gerendarum.

E INTER hæc patres ut rebus in concilio gerendis certus daretur ordo, utque dispartitis oneribus communi labore, & consilio omnia agerentur, hæc statuerunt. In primis conciliationes omnes divisere in quatuor conventus quas sacras deputationes appellarunt diversis nominibus: nam unam fidei, alteram pacis, tertiam reformationis, ultimam communem appellabant. Has constare pari numero, ex quatuor nationibus (in totidem enim Latinam ecclesiam diviserunt) & ex omni ordine ita ut quisque conventus cardinales, patriarchas, archiepiscopos, episcopos, abbates, magistros, doctores, & inferioris viros ordinis contineret. Quemque conventum magistratus suos habere, præsidentem, promotorem, scribam, apparitorem, sive nuncium. Præsidentis magistratum menstruum esse; alios perpetuos, loca designari, ubi unaquæque deputatio ter in hebdomada conveniat Lunæ, Mercurii & sabbati. Non licere conventuales juramento astringi, ut secreta sint quæ apud eos tradentur, sed licere unicuique conferre ceteris conciliaribus de his, quæ geruntur, sententias tamen singulorum, cum ita magistratibus expedire videatur, sub perjurii pœna non revelandas. Duodecim virorum collegium, quorum magistratus menstruus erit, ex quatuor conventibus institui, ternos ex singulo quoque conventu, finito mense cum alii subrogandi sunt, quatuor ex antiquis remanere qui octo de novo subrogatos instruant. Hos etiam ter in hebdomada convenire oportere, aliis tamen horis quosque quatuor conventus quorum officium esse negotia ad conventus referenda prius discutere, eaque vel respuere, vel ad hunc vel illum conventum remittere, ut res exigit, si præsidentem singulis mensibus inter se constituent. Hujus collegii præsidenti potestatem esse quatuor conventus advocare, cum opus fuerit. Si quispiam conventus aut vir singularis collegio duodecim virorum aliquid pro utilitate publica revelaverit sub jusjurandi religione occultum ejus nomen teneri, si id revelans exegerit. De his quæ in conventibus primum proponentur nihil ea die decerni, nisi urgeat necessitas, sed ad aliam reservari. Ut interim quisque de re statuenda consultius posset deliberare. Nemini licere sententiam dicere in conventibus, nisi super re a præsidente proposita: si quid aliud proposuerit, ea die nihil omnino de ea re agatur, sed ad alium conventum differretur, nisi forte aliter præsidenti expedire videatur. Quemlibet tamen antequam inter patres concilii conscribatur juramento obligandum, quod sententias libere & secundum Deum ac pro utilitate tantum publica feret. Statuta communi consilio in uno ex conventibus ad alios tres conventus per unum aliquem deferri, cum causis, quæ ita statuere suaserunt: Si vero duæ sint variæ sententiæ, quamvis altera alteram numero superet, deferri per duos ex unaquaque opinione cum argumentis utriusque; [a] & omnium judiciis cognitis, quid optimum sit, decerni possit. Primo tamen illum conventum consuli oportere, ad quem res ipsa spectat, de qua agitur in generali conventu. Præsidentem concilii nihil ad patres referre, nisi quod primum a quatuor conventibus sit deliberatum, aut saltem a duobus, nisi aliquid emerserit novi, quod differri non possit: singulis sextis feriis generalem conventum haberi. Quod si is dies impeditus fuerit, transferri ad sequentem diem. Præsidentem concilii tabellam habere, in qua per ordinem annotata sint, quæ in generali conventu sunt pertractanda, & a gravioribus semper incipiendum. In sententiis dicendis non reiteranda, quæ jam a primis sunt dicta, sed in illorum sententias pedibus eundum; nisi qui addere, demere, seu aliquid omnino afferre voluerint. Si in concione [b] aliquid super re proposita dixerint, se velle maturius rem domi considerare, differendum ad aliam concionem. Pridie quam generalis conventus habeatur, quatuor deputationum

[a] Forte, in. H.

[b] Forte, alii qui. H.

Anno Christi 1433.

num præfectos præsidentem concilii adiri oportere, A & in suis conventibus meditata, aut decreta aperire: In quibus si omnes communi consensu, aut tres saltem conventus consentiant, posse de iis ad concilium referri. Licebit tamen unicuique alterius sententiæ ante relationem profiteri quid sentiat, & cur aliter sentiat. Quod si videbit aliorum animos movere, poterit res differri, & rursus de ea in quatuor conventibus agi: Sin minus tribus conventibus astipulantibus ad concilium referetur. Conciliares omnes ad suos conventus per proprios magistratus convocandos summa diligentia, ita ut nullus negligatur; qui autem statuta hora non adfuerint, aut non dimisso conventu sine præsidentis venia discesserint, præsidentis arbitrio mulctandos: Idem agendum in B conventibus, & sessionibus publicis contra eos qui non venerint, vel supplicationibus & rerum divinarum celebrationibus non interfuerint. Antequam conventus publici seu particulares dimittantur, per scribas conventus palam recitanda omnia meditata, sive decreta in concione. Et si quid per scribas erratum esset, illico emendandum. Episcopos, abbates, inferioris ordinis viros, sive eorum oratores, sine bona venia præsidentis concilii, & quatuor deputationum e concilio recedere non oportere. Si duo ex presidentibus conventuum cum generali præsidente concurrant, satis esse ad commeatum concedendum. Inferiores abbatibus a suo conventu, & ejus præsidente satis sit veniam impetrasse. Quatuor viros eligi oportere a singulis conventibus unum, C qui orationum inter sacra agendarum curam gerant, easque viris idoneis demandent, auscultentque antequam agantur; ne quid inepti aut absurdi in tanto consessu proferatur. Præterea ut patres divino numini acceptiores, probabilioresque hominibus, quibus leges laturi erant, merito fierent, utque non solum verbo, sed etiam exemplo, ad bene recteque vivendum alios hortarentur, hæc ab ipsis servanda sanxerunt. Unumquemque conciliarem vitam agere oportere castam, quietam, ac omni labe mundam; ita ut exemplo Christianis omnibus esse possit. Sacerdotes sæpe rem divinam facere; alios sæpe confiteri: in supplicationibus, piisque eleemosynis D frequentes esse. Singulis cunctis feriis ad impetrandum Spiritum sanctum publice, & privatim divina celebrari. Oblationes Deo inter missarum solemnia fieri; orandamque assiduo divinam clementiam pro pace & unione ecclesiæ. Conventus omnes atque collegia, antequam tractare aliquid incipiant, rei divinæ communiter interesse, quæ in loco suæ concionis celebretur. Interea tacitos contemplationi intentos esse. Sexta feria omnes jejunent, qui id non poterit, eleemosynis satisfaciendum. In cibo & potu modestia sobrietateque semper utendum; pretiositatem, multitudinem, varietatemque epularum vitandam. Inter edendum secundum statuta Toletani concilii sem- E per aliquid ex sacris libris audiendum, mensam benedicendam, & sumpto cibo gratias Deo agendum, sodalitia, consortiaque turpia fugienda, & mulierum contubernia consuetudoque omnis vitanda. Detractione, murmuratione, contentione pertinaci, jurgiis, ac illiberali scurrilitate abstinendum. In via cum modestia & gravitate incedendum. Choreas, ludos, ac publica spectacula non adeunda. Vestibus utendum modestis secundum sacrorum canonum instituta, talaribus, non apertis, non sericeis, non variatis, neque limbis pelliceis ullo modo ornatis: Colore vero neque rubeo neque viridi aperto. Annulos non gestandos, nisi quibus ex lege licet, & illi unico tantum contenti erunt. Aurum argentumve singulis non addendum. Caligis soleatis non utendum. Tonsuram, quam coronam dicunt, pro gradus condecentia tondendam. Capillosque qui aures non tegant. Equorum, mularumve fræna phalerasque nullo auro, argento, serico, coloreve rubeo seu viridi ornanda, neque calcaribus deauratis nec argenteis utendum. In familiis prælatorum temperamentum modumque servandum, numero, ornatu, moribus, habituque, anteambulones cardinalium, quos scutiferos vocant, supra decem non præmittendos, patriarchis octo, archiepiscopis sex, episcopis quatuor. Sic vestibus supra genu non utantur, non diversicoloribus, non arte laceris, aut pictis acu, coloreve, non ornatis auro argentove, monilia, torques, catenulasve ad collum non ferant. Gladio nisi forte palmari non accingantur. Alea non ludant. Aves venaticas ante dominos non deferant, modestiaque in omnibus utantur; ut sacrorum sacerdotum, non autem sæcularium principum familiæ videantur. Sacris initiatos, aut sacerdotia obtinentes clericorum habitum gerere oportere, Religiosos vero, ac monachos habitum sui ordinis. Religiosos monachos, sive mendicantes, cum primum ad concilium veniunt, prælatis suis sistendos; qui non paruerint, carceri mancipandos. In concionibus publicis, & privatis modeste loquendum, neminem conviciis aut maledictis taxandum. Sententias libere, & ad publicam tantum utilitatem secundum præstitum juramentum proferendas. Silentium servandum, audiendumque concionantem benigne, & attente, caritatem, pacem atque unitatem cum omnibus servanda. Patrum privatas sententias non revelandas, & ita agendum ut sanctorum patrum veri imitatores merito nuncupari possint. Præsidentes crebro hæc in concionibus publicis, & privatis recenseri curent, denique operam magistratus, ut omnia diligenter serventur. Acta sunt hæc in generali congregatione, usque ad VIII. Idus Novembris anni MCCCCXXXII.

XVII.

SESSIO SEPTIMA.

Pontificis electionem in concilio esse faciendam.

Nec multo post septima sessio publice celebrata est, & decretum, si contigerit Eugenium mori durante concilio Basileensi de electione summi pontificis in concilio facienda post sexaginta dies innovatum, additumque, si cardinales contra fecerint, illorum sacerdotia omnia illico vacare, omnique dignitate, & ecclesiastico censu privatos esse: licereque ordinariis, quæ illi tenuerant, alteri conferre.

XVIII.

SESSIO OCTAVA.

Prorogatur terminus Eugenio ad sexaginta dies.

Ad XV. deinde Kalendarum Januarii in octava publica sessione solemni ritu statu-

tum

tum est, terminum Eugenio pontifici perscriptum, A intra quod dissolutionem concilii Basileensis, & convocationem Bononiensis synodi abrogare mandabatur, ad sexaginta dies prorogari. Quod si juxta hoc tempus non paruerit, neque plene concilio adhæserit, ex lege contra illum agendum, ut Spiritus sanctus inspiraverit. Cardinalibus prætereà & ceteris prælatis, omnibusque Romanam curiam sequentibus sub pœna privationis omnium beneficiorum, officiorumque & dignitatum mandatum, ut intra viginti dies sexaginta prædictos proxime sequentes, ab obsequiis, & curia Eugenii concilio non obtemperantis discedant. Seque, qui ex lege tenentur quamprimum conferant Basileam ad concilium generale. Alii autem vel petant concilium, si velint, vel ad sacerdotia sua divertantur. B Decretum est durante concilio Basileensi nemini licere, neque pontifici Romano, neque etiam Cæsari, aliud concilium convocare, sive celebrare. Accedentes ad quempiam locum sub nomine generalis concilii schismaticos habendos, privatosque censeri omni dignitate, & sacerdotio. Statutum etiam, ne quis sacerdotia conciliarium impetrare possit: neque ea etiam a Romano pontifice ultro oblata accipere. Transgressores ut schismaticos mulctandos. Prohibitum quoque ne liceat pontifici maximo Romanæ ecclesiæ agrum minuere, sive ejus partem quoquomodo alienare. Audiverant enim patres Eugenium oppida aliqua ecclesiæ ad emendos principum favores vendere statuisse. Hæc ubi firmata sunt, ejus diei C sessio dissoluta est.

XIX.

SESSIO NONA.

Eugenii sententiæ contra conciliares revocantur

CELEBRATUR paulo post alia sessio nona numero XI. Kalend. Februarii anno salutis 1433. in qua processus, & sententiæ omnes latæ, seu ferendæ per Eugenium pontificem contra Sigismundum Cæsarem, vel Wilhelmum ducem Bavariæ concilii defensorem a Cæsare institutum, aliosve quoscumque concilii sequaces irritæ & va- D næ decernuntur, prohibeturque omnibus Christicolis, ne quis in ea re Eugenio pareat.

XX.

SESSIO DECIMA.

Accusatur contumacia Eugenii pontificis.

POST quindecim dies, decima sessio celebrata est in qua confirmatur decretum in octava sessione editum, quod provisiones ecclesiarum cathedralium, & omnium beneficiorum per pontificem Eugenium factæ in favorem dissolutionis concilii sint nullæ, & inanes, quodque judicium, an ob E eam rem factæ sint, ad concilium pertineat. Accusatur deinde contumacia Eugenii pontificis per promotores concilii, & instanter petitur declarari, judicarique contumax, missis duobus episcopis ad portas ecclesiæ ad requirendum an Eugenius pontifex adesset; aut quispiam alius pro eo, cum nemo compareret, commissum est quibusdam prælatis, ut processum rei diligenter considerarent, & omnia deinde patribus referrent in prima sessione.

XXI.

Tractatus concordiæ inter Eugenium pontificem, & concilium Basileense.

INTER hæc varii tractatus habentur pro rebus componendis inter Eugenium pontificem & patres concilii. Julianus cardinalis legatus apostolicus longissimis literis hortatus Eugenium, ut dissolutionem concilii tollat, tantam occasionem reconciliandorum Bohemorum non spernat. Ipse concilium petat, administrationem agri ecclesiæ Romanæ vicariis credat, si non potest bonam partem sacri senatus mittat. Probat multis argumentis concilium Basileæ legitime convenisse; nec posse a pontificibus dissolvi invitis patribus: Dicit se juste potuisse convocare prælatos ad concilium, & non fecisse præter commissionem, sed ex officio, cum oporteat judicem reos ad judicium vocare antequam damnentur, abrogandam igitur dissolutionem concilii, si seditiones & mala infinita velit evitare. Sigismundus Cæsar per legatos suos idem monet, Bohemos nulla alia via nisi per concilium Basileense reduci posse, neque melius consuli saluti fidelium, paci & quieti ecclesiæ Dei, quam per revocationem dissolutionis concilii Basileensis. Græcorum unionem non tanti esse, ut propter eam Bohemi sint spernendi; Græcos annis infinitis in sua opinione perdurasse, & sibi tantum damno esse, neque timendum, ut aliquid ab eis innovetur. Non esse periculum in prorogando tractatu cum eis. Cum Bohemis autem moram omnem esse perniciosam, sævire Bohemiæ virus circa præcordia, omniaque circumcirca venenosis opinionibus inficere, cæde, ferro, igníque omnia vastare. Fore, si nunc concilium dissolvatur, ad quod vocati non inviti veniunt, ut ibi illusum putent; aut nostros ab eorum facie fugisse, quod eorum opinionibus respondere non potuerint, vicinosque hac occasione quamplures in illorum sententias transituros, & jam nonnullos incepisse, ut Magdeburgenses, Wormacienses, Bambergenses, Patavienses, & alios plerosque, qui contra clerum suum insurrexerunt. Proinde orare, monere, hortari, ut concilium esse sinat, illique omni studio faveat. Quod si non fecerit, sciat Cæsarem concilii auctoritatem, quam ita expedire republicæ Christianæ putet, pro viribus defensurum.

XXII.

Responsum Eugenii pontificis.

AD hæc respondit pontifex Cæsarem oportere Romani pontificis, & sanctorum conciliorum decreta reverenter suscipere, & ea implere, non tamen de illis judicare, quorum judicium ad sedem apostolicam tantum spectet. Ebredunensis archiepiscopus Cæsaris nomine Eugenium adit, multaque de concordia agit: conscribuntur conditiones quædam, quæ ad patres per Cæsarem missæ non recipiuntur.

XXIII.

Legatio Bohemorum ad concilium.

BOHEMORUM legati interim Basileam ingrediuntur ad quartum Idus Januarii, susceptique sunt a patribus magna lætitia, & Julianus cardinalis legatus orationem habuit luculentissimam, aptissimamque ad concordiam, & ami-

ANNO CHRISTI 1433.

amicitiam. Erant Bohemorum legati admodum duodecim, ex nobilitate, sacerdotio, & plebe pari numero. Inter hoc Rochezana hæresiarcha, qui etiam legatione universitatis Pragensis fungebatur. Dissensionum capita quibus ab universali ecclesia diffident, quatuor erant, quæ ipsi sanctissimas veritates suæ genti pro salute fidelium revelatas asseverabant. Primum erat, sacramentum eucharistiæ sub utraque specie panis scilicet, & vini omnibus Christi fidelibus administrandum. Alterum, verbum Dei libere, & sine impedimento ordinate a sacerdotibus prædicandum. Tertium, clero non licere bonis ecclesiæ donatis civiliter dominari. Postremo, omnia peccata mortalia, publica præsertim, & ordinationes legi Dei contrarias in quolibet statu rite, & rationabiliter per eos, ad quos spectat, prohibendas, ac destruendas.

a Rocxysana.

XXIV.

Defensio Eugenii pontificis per legatos.

LEGATI deinde Eugenii pontificis sub fide publica Basileam petunt, Joannes Mella protonotarius apostolicus, & episcopus Cerviensis, ac duo abbates. Ii ad VIII. circiter Idus Martii in magno patrum consessu, data copia fandi legationem suam exposuerunt in hanc sententiam ferme: Eugenium pontificem maximum ecclesiæ universalis caput & rectorem, Jesu Christi vicarium, & verum beati Petri successorem de plenitudine potestatis legitime potuisse concilium Basileense dissolvere, & transferre, neque propterea sanctionibus Constantiensis concilii (ut multi falso calumniantur) quas tamen, nisi ad fidem tantum spectent, Romanum pontificem & moderari, & omnino tollere posse manifestum est, contravenisse: quod & si multis auctoritatibus, & rationibus asseruissent, hoc tamen uno argumento rem comprobare annixi sunt. Decretum de conciliis præscripto tempore celebrandis communi consilio patrum sancitum fuisse, illud tacito etiam consensu omnium abrogatum videri, quoniam statuto tempore patres non affuerint, quos sine vocatione adesse oportebat. Non igitur Eugenium, sed ecclesiam, Constantiense decretum antiquasse, placere tamen Eugenio pacis, & concordiæ cupido, pro quiete populorum, pro ovium suarum consolatione, aliquid etiam de suo jure cedere; Patribusque, quantum cum Deo, & honore sedis apostolicæ liceat, gerere morem. Orare tamen patres (si fieri potest) ut translationem concilii ad civitatem Bononiensem æquo animo ferant, quam pontifex pro utilitate tantum reipublicæ Christianæ, & ad nullius injuriam fecerit. In quo loco non sine magno universalis ecclesiæ commodo & honore, (ut sperat) tum tota curia Romana, & Germanica ecclesie cupit interesse. Polliceri Eugenium decreta omnia per eum contra patres publice, & privatim promulgata quamprimum abrogare; si & ipsi sua in pontificem & suos edita revocent. Si Bohemi Bononiam petere recusent, concedere Eugenium, ut Basileæ patres concilii nomine intra præscribendum tempus cum eis agant, & si interim de reconciliandis principum animis agere velint, pontificem laudaturum, dummodo elapso termino Bononiam ad concilium quamprimum se conferant. Quod si Bononia pro loco concilii omnino non placet, indulgere Eugenium ut locus alius per patres, & legatos suos eligatur in Italia, præscriptis legibus, ubi concilium celebretur, vel inceptum Basileæ absolvatur. Si vero hæc pontificis postulata æqua non videantur, placere Eugenio, ut prælati duodecim e numero patrum eligantur, neutri parti suspecti, qui simul cum legatis electorum imperii, regum, & principum de his cognoscant; & si judicaverint concilium in Germania omnino esse oportere, placere, ut a suis legatis cum consilio patrum locus alius propinquus, sive remotus a Basilea, pro concilio generali eligatur, ubi de universali censura, ac instauratione morum Christiani populi agi possit. De reconciliatione autem Bohemorum, & procuratione pacis agi posse in concilio Basileensi, ut dictum est. Quod si pontifex emendationem ac censuram morum universalis ecclesiæ fieri cupit in loco communi consilio deligendo non videri a ratione alienum: cum huic censuræ non modo curia, sed ipse personam suam subesse velit, ea tamen lege, ut nihil aliud decerni a concilio possit, nisi adsit numerus septuaginta episcoporum. Non enim justum videri, ut minor prælatorum numerus legem præscribat toti ecclesiæ. Placere, etiam ut nova prælatorum convocatio fiat ad concilium in loco deligendo celebrandum, sive malint, continuandum nomine Romani pontificis, & sacri concilii ad certum tempus. Interim vero Basileæ a concilio vacare rebus Bohemicis, & paci universali. Rogare igitur pontificem maximum, obsecrare, atque obtestari patres per viscera misericordiæ Jesu Christi, ut dimissis contentionibus atque discordiis, has leges, quæ ex justo, & æquo conscriptæ sunt, suscipere velint; neque permittant, ut qui pro aliorum reconciliatione, unione, & censura convenisse se dicunt, dissidia, contentiones, & confusiones fovere videantur. Hæc ad VIII. Idus Martii acta sunt, anno domini 1433.

XXV.

SESSIO UNDECIMA.

AD IV. deinde Kalendas Maias undecima sessio habetur, in qua publice decernitur Romanum pontificem, oportere semper conciliis generalibus interesse per se, vel per legatum apostolicum duarum partium sacri senatus suffragiis designatum, oportereque prælatos omnes, qui secundum sanctorum patrum instituta sacris conciliis interesse coguntur, sine alia vocatione concilium legitime indictum adire; quod si neglexerint, post quatuor menses a die indicti concilii, administratio omnium dignitatum, & officiorum eis sit interdicta, & administratio pro tunc Romani pontificatus generali concilio cedit. Si vero per alios duos menses in contumacia perseveraverint, etiam Romanus pontifex, a concilio magistratibus, ac sacerdotiis abrogentur: licere unicuique per sanctorum patrum constitutiones obnoxio concilia generalia adire, etiam prohibente Romano pontifice, & præsertim Romanæ ecclesiæ cardinalibus, quibus veniam concilii petendi pontifici negare potestas non sit. Nemini omnino licere, neque etiam summo pontifici concilium rite congregatum prorogare, transferre, dissolvere-ve, nisi de communi consilio patrum, quod per duas partes singulorum conventuum, deinde generalis congregationis, postremoque publicæ sessionis debeat approbari. Decretum Constantiensis synodi de conciliis celebrandis singulis decen-

decenniis declarat ita intelligendum, ut finito decennio quamprimum facultatem esse concilium aliud celebrandi. Quod si in ipso principio alterius decennii patres non adfuerint, non propterea auferri patribus facultatem conveniendi ad concilium, sed curandum ut quamprimum conveniant. Romanum pontificem, sive ejus legatum, archiepiscopum provinciæ, ac prælatos a loco nominato intra quatuor dierum iter commorantes, ante viginti dies tempus inchoandi concilii prævenire oportere, atque ibi ea quæ ad concilii celebrationem spectant, parare. Die deinde præscripto rem divinam facere Spiritus sancti illuminationem postulantes, & concilium rite inchoare. Non tamen licere patribus quicquam ardui statuere, nisi condecens prælatorum numerus adsit: si autem locus pro concilio nominatus, bello, peste, seu aliis gravibus molestiis secundum decreta concilii Constantiensis impeditus esset, & pontifex de consilio sacri senatus alium locum legitime non mutaret, licere sacro senatui locum ipsum nominare, si duæ senatus partes convenerint, [a] juraverint prius se id pro utilitate reipublicæ, & ex causis legitimis agere, quemlibet ex electoribus summi pontificis sanctæ Romanæ ecclesiæ, cardinalibus ante electionem cum celebranda erit, jurejurando promittere oportere omnia hæc observare sine dolo malo, si ad pontificatum eligatur, & electus idem promittat idque mox publice profiteatur. Pontificem Romanum hujus decreti prævaricatorem, seu publico ac notorio crimine ecclesiam perturbantem, judicio generalis concilii emendandum. Hanc professionem in literis assumptionis summi pontificis interscribendam: prohibitiones, & mandata per Eugenium pontificem, aut quemlibet alium quibusvis facta, ne concilium Basileense petant, nulla & irrita esse.

XXVI.

Coronatio Sigismundi Cæsaris.

INTER hæc Sigismundus Cæsar, cum Senis in Tuscia esset, oratores suos Maticonem comitem & Gasparem Slichium cancellarium suum Romam ad Eugenium mittit, per quos conditionibus quibusdam hinc inde susceptis, statuta est dies circa Idus Junias, qua Cæsar a pontifice maximo coronari deberet. Et Cæsar quidem ut convenerat cum domestica familia tantum, Romam petiit, juramenta consueta præstitit, & per se, & per legatos privilegia donationum agri ecclesiæ confirmavit atque instauravit. Juravit in verba Eugenii pontificis, & coronationis sacris rite peractis Senas reversus est, anno salutis millesimo quadringentesimo trigesimotertio. Carolus autem rex Franciæ, per ea tempora legatos suos viros primarios Basileam ad concilium misit.

XXVII.

Defensio curialium Eugenii pontificis, & contestatio inter legatos Avenionenses.

EUGENIUS vero cum sui curiales quotidie novis Basileensibus edictis terrerentur, publico decreto statuit, non licere ordinariis, aut aliis quibuscumque curiales in sacerdotiis, aut officiis suis aliquo modo molestare, privare, sive censuris pœnisve mulctare, contra facientes extra sacra posuit, & eorum gesta irrita fecit. Præfecturam Avenionensis urbis, & comitatus Venaissini, quæ ad Romanam ecclesiam pertinent, demandaverat Eugenius pontifex Petro de Fuxo cardinali episcopo Albanensi: Patres in ejus odium annitentibus Provincialibus, antequam Petrus magistratum iniret, illo abrogato, Alphonsum cardinalem sancti Eustachii in provinciam mitterant. Petrus autem cum fratribus suis viris nobilitate & potentia claris, & plerisque ejus regionis episcopis, ac proceribus bellum Alphonso & Avenioni infert. Basileenses contra hunc, & ejus socios censuris ecclesiasticis agunt eisque sacra interdicunt.

XXVIII.

Concordia Eugenii cum concilio.

INSTANTE per legatos Sigismundo Cæsare paulo ante, & electoribus imperii adnitentibus, Eugenius pontifex ad XVI. Kalendas Martii publico edicto tandem decrevit, concilium generale Basileæ per legatos apostolicos illuc transmittendos celebrandum esse. Interim placere ut patres illic congregati reductioni Bohemorum, & paci universali inter Christianos operam darent: Mandatque omnibus, quos secundum majorum decreta concilii interesse oportet, ut intra trimestre Basileam ad concilium generale petant. Tum ad ipsas Kalendas Martias legatos ad concilium de latere vocant, cardinales quatuor designat, qui suo & apostolicæ sedis nomine concilio præsint Jordanum Ursinum episcopum Sabinensem, Petrum de Fuxo episcopum Albanensem, Nicolaum sanctæ Crucis, & Angelottum sancti Marci, presbyteros sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales. Hos jubet ut simul cum patribus intendant extirpationi hæresium, paci & quieti populi Christiani, augmento, & honori & commodo catholicæ fidei, & Christianæ reipublicæ, censuræ ac reformationi totius cleri & ecclesiastici status, unioni orientalis ecclesiæ, conservationi Romanæ sedis, & ecclesiasticæ libertatis, cum plena potestate de omnibus statuendi, & decernendi cum consilio patrum concilii. Sed cum propter adventum Sigismundi Cæsaris, qui Romam suscipiendæ imperialis coronæ gratia properabat, designati legati Basileam petere tunc non possent, ne concilium frustra sedere videretur, statuit pontifex, ut Joannes Mella, protonotarius, cum archiepiscopo Tarentino, & aliis collegis suis, quos prius Basileam legaverat, quoad legati cardinales venirent, illorum subirent vices, ipsique absentium legatione fungerentur. Patribus vero in concilio Basileæ congregatis mandat, ut illos ad præsidentiam admittant, honorentque ut sedis apostolicæ legatos, & summis affectibus hortatur ad rerum prosecutionem cum caritate, & pace, pro salute reipublicæ Christianæ, & divini nominis honore, & gloria. Postremo addit aliis suis legatis Julianum Cæsarinum cardinalem sancti Angeli, qui tunc Basileæ erat, jubetque cum aliis præsidere.

XXIX.

Refutatio concordiæ per Basileenses.

AD octavo Idus Majas anno salutis millesimo quadringentesimo trigesimotertio, his Basi-

ANNO CHRISTI 1433.

Basileæ acceptis, diu multumque super conditionibus, singulisque verbis literarum apostolicarum a patribus consultatum est: tandem communi consilio in hanc sententiam responsum, Sacrum concilium Basileense, cum semper sperasset Eugenium longa patrum tolerantia ac mansuetudine delinitum iri, ac jam tandem a vexatione synodi cessaturum, abrogaturumque perniciosam populo Christiano dissolutionem, & concilio integre se conjuncturum, nunc non sine magno animi dolore aperte cognoscere obstinatam illius mentem, & genuinum in sanctam synodum odium: qui toties rogatus, toties interpellatus, etiam summorum principum precibus, & totius ecclesiæ, toties legitime requisitus ac monitus, pestiferam dissolutionem, non revocaverit: sed nullo modo in delatis per oratores suos conditionibus concilium esse voluit. In literis autem ac decreto ad decimosextum Kalendas Martii editis, etsi Basileæ per legatos suos certis conditionibus celebrari velit, non tamen profitetur concilium hactenus Basileæ fuisse, sed celebrandum statuit, neque dissolutionem injuste factam revocat. Proinde Eugenium non paruisse monito & mandatis ecclesiæ, ut par erat, & propterea patres non posse suscipere conditiones oblatas, aut decretum de novo concilio Basileæ celebrando, sive legatos ad concilii præsidentiam: quoniam facere viderentur Basileæ concilium hactenus legitime non fuisse, & se fuisse schismaticos, ac rebelles, qui temere, & sine auctoritate convenissent. Quod autem legatis suis det auctoritatem præsidendi in concilio & omnia statuendi ac decernendi cum consilio patrum, hoc ferri nullo modo posse, quia si patres consulendi tantum potestatem haberent, possent legati etiam contra patrum consilia decernere. Statuere autem ac decernere in concilio proprie ad patres spectare; ad pontificem autem Romanum laudare, & consulere. Præterea non dari potestatem legatis agendi de emendatione ac reformatione capitis ecclesiæ: sine qua ne cetera quidem membra recte curari possunt. Collusionis igitur hæc esse manifesta a judicia, non reconciliationis. Profiteatur pontifex concilium Basileæ esse, & hactenus fuisse, ejus decreta probet ac suscipiat; dissolutionem revocet, uniat se ecclesiæ ut tenetur, inventurum sanctam synodum Basileensem nihil prætermissuram ex his, quæ ad honorem, augmentum & reverentiam suæ sanctitatis; & sanctæ Romanæ ecclesiæ pertinent. Quod si in sua pertinacia perseveraverit, patres daturos operam, ne quid detrimenti ecclesia Dei, pro cujus defensione vitam profundere statuerint, ob ejus contumaciam patiatur. Per hæc tempora legati Joannis regis Cypri, & Philippi Burgundorum ducis concilium petiverunt, ut nomine dominorum suorum reipublicæ interessent: & pax Italiæ quæ multo tempore fuerat agitata, tandem confecta est ad VI. Kalendas Majas ejusdem anni.

a Forte, indicia. H.

XXX.

SESSIO DUODECIMA.

Prorogatur terminus Eugenio.

AD III. deinde Idus Julii sessio XII. publice celebratur, qua patres cum dies Eugenio bis præscripta ad quartum primo, tum ad tertium mensem, ut dissolutionem revocaret, concilioque Basileensi integre consentiret, jam pertransisset, & ipse illorum monitis non pareret, iterum precibus Sigismundi Cæsaris coacti terminum ipsum ad sexaginta alios dies prorogant, statuuntque nisi præfixo tempore Eugenius dissolutionem revocaverit, profiteatur Basileæ concilium legitime convenisse, & hactenus legitime sedere: oportereque ad finem usque rerum gerendarum perseverare, & illi integre, pleneque se conjunxerit, ut absque alio decreto, aliave monitione suspensus sit ab omni administratione seu jurisdictione summi pontificatus: ipsiusque Romanæ ecclesiæ administratio plene atque integre ad concilium spectet: & quidquid post id tempus egerit, statueritve Eugenius, irritum esse ac vanum. Mandat curialibus omnibus, & Romanæ ecclesiæ cardinalibus ut eo termino elapso nisi Eugenius interim paruerit, a Romana curia statim intra viginti dies discedant, petantque concilium, qui conciliis interesse ex lege obnoxii sunt; alii autem ad sua quique municipia divertant. Non obtemperantes sacerdotiis, dignitatibus, muneribusque omnibus privant. Lites præterea causasque omnes, omniaque judicia ad se advocant. Inhibentque curiæ judicibus omnibus post ipsum terminum omnem jurisdictionem, & gerenda omnia per eos irritant, & nulla faciunt. Tum ut electiones prælatorum, ecclesiarum, & monasteriorum rite fiant hæc statuunt. Electiones ecclesiarum ac monasteriorum secundum sanctorum patrum antiqua instituta per collegia legitime fiant: neque liceat Romano pontifici, ecclesiis ac dignitatibus, quibus per electionem provideri fas est, aliter providere, nisi urgens & legitima instet causa quæ in literis apostolicis exprimatur. Ordinatio tamen ecclesiarum ac sacerdotum in imperio Romanæ ecclesiæ plene ad pontificem spectet. Quod decretum integre servare Romani pontifices in electione jurabunt. Electores prælatorum, antequam ad electionem conveniant, rem divinam solenni faciant ritu, in qua Spiritus sancti efflagitent inspirationem. Tum scelera & peccata per confessionem, & sacræ eucharistiæ perceptionem expient: & demum, ubi sacramento se astrinxerint electionem se facturos secundum Deum, & pro ecclesiæ tantum honore & commodo; neque ullo pacto in eos consensuros, qui per corruptiones aut sordes id ambierint, ad electionem canonice faciendam procedant. Electio fiat in virum legitimæ ætatis, doctrina, & probitate clarum, & secundum majorum decreta idoneum. Electiones præter has leges non rite factas, aut per simoniacam labem irritas esse & nullas; electores extra sacra positos, & jure eligendi privatos, perperam electos non prius posse absolvi, quam ecclesias, quas sortiti per sordes fuerant, libere dimittant. Nemini licere, etsi principes sint cujuscumque dignitatis, ad aliorum preces cujuspiam electionem apud collegia procurare. Neque licere ipsis electoribus cuipiam in eligendo gerere morem; sed oportere ipsas electiones liberas esse, & omnino voluntarias. Archipræsules, aut alii ad quos prælatorum confirmatio spectat, summa diligentia electiones examinent, & pro meritis legitime vel approbent, vel infringant; neque quicquam ad confirmationem accipiant. Scribis pro labore tantum modeste satisfiat. Prævaricatores hujus legis jure confirmationis careant, sub-

subjicianturque anathemati; a quo, nisi a Romano pontifice, non absolvantur, & confirmatio per sordes facta nulla omnino sit; sed neque ipsi Romano pontifici licere quicquam pro confirmatione exigere. Datuum namque operam sacrum concilium, ut commoditati necessitatique pontificis, & cardinalium opportune consulatur. Quod si non fecerit, nolle decretum Romanæ ecclesiæ præjudicare. Et sic finis datus est huic sessioni.

XXXI.

SESSIO DECIMATERTIA.

Prorogatur terminus Eugenio ad triginta dies.

HABITA deinde est decimatertia sessio Idibus Septembris, in qua rogante per suos legatos Sigismundo Cæsare terminus Eugenio prorogatus est ad triginta dies supra sexaginta præscriptos, iisdem legibus, promisitque Cæsar se prorogationem ultra non petiturum, etsi interea temporis Eugenius concilio non satisfecerit, se omnia executurum quæ patres decreverint. Decretum etiam est non licere pontifici Romano aliquo pacto contra conciliares cujuscumque status aut gradus sint quicquam agere, dignitatibus, sacerdotiis, muneribusve privare, excommunicare, mulctare, seu quocumque modo damnare: privationes, pœnas, mulctas, censurasve a die dissolutionis per Eugenium factæ nullas esse atque vanas.

XXXII.

Pontifex revocat omnia gesta Basileensia.

AT Eugenius pontifex his cognitis, asserens Basileæ congregatos omnia inique, omnia temere, aut variis passionibus affectos agere, atque statuere, & non reformationem, quam prædicant ecclesiæ, sed deformationem: non unitatem fidelium, sed scissuram; non pacem Christiani populi, sed bella, & discordias in ecclesia Dei assiduo procurare, & hæreses non modo veteres (ut jactitant) non extirpare, sed novas in dies nutrire ac fovere, de plenitudine potestatis apostolici pontificatus, sacro cardinalium senatu comprobante gesta, acta, dicta, decretaque omnia contra Romanum pontificem, apostolicæ sedis auctoritatem, sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales seu quemlibet ex curialibus Romanæ curiæ sancita, & omnia alia per illos statuta, quæ non pertinent directe ad illa tria, pro quibus concilium fuit congregatum, & de quibus per literas apostolicas facultas non datur, publico decreto revocat, irritat, & annullat, & expresse decretum illud, quo [a] jubent cardinales, aliique curiales intra XX. dies post terminum pontifici assignatum ab Eugenio & Romana curia discedere; gravissimisque censuris illigat quoslibet cujuscumque sint dignitatis, Cæsareæ etiam, regalis, seu cardinalaris, & inferioris, si dicti decreti prætextu curiales suos quo quo modo vexare præsumpserint. Scribit præterea pontifex ad Christiani orbis principes pro sua defensione in hanc ferme sententiam. Nihil magis cordi sibi semper fuisse, quam ecclesiæ Dei unionem & pacem, & propterea se omnia egisse & multa etiam quæ sibi non expediebant Basileensibus concessisse, ne a quibusdam cardinalibus, qui illuc confugerant, schisma, quod jam imminet perniciosum fieret; sed nullo pacto placare illos potuisse, qui scissuram facere, & Jesu Christi vicarium pessumdare niterentur. Statuisse se in bono malum vincere; & tandem concessisse Basileæ esse: non tamen iniquas mentes destitisse, quin omni studio curarent multis confictis criminibus se pontificia potestate deturbare. Proinde ne illorum falsis calumniis plebes seducantur, innocentiam suam, & adversariorum nequitiam ante oculos omnium ponere statuisse. Objicere illos primum Romanum pontificem concilium Basileense injuste dissolvisse, quod sine consensu concilii sibi non licebat, in scandalum & maximam ecclesiæ perturbationem. Ad hæc respondere: nunquam mentis suæ fuisse concilium penitus dissolvendi, impediendique in hoc decreta Constantiensis & Senensis conciliorum, ne fieret conciliorum, neve hæresum extirpatio, censura morum & Christiani populi pacificatio procuraretur: ab initioque sui pontificatus potestatem dedisse Juliano cardinali sancti Angeli in concilio præsidendi. Sed cum deinde per Joannem Pulcripatris, nomine eorum qui Basileæ erant, didicisset, Basileæ prælatos non convenisse, neque facile posse convenire, nisi longo post tempore, non omnino dissolvisse concilium, sed illud Bononiam transtulisse, ut commodius, celerius, meliusque reipublicæ consuleret; menses jam octo tunc effluxisse, quo concilium inchoari oportebat, & episcopos tantum tres, & alios prælatos quosdam numero non supra decem convenisse. Principum legationes, professores sacræ theologiæ, sive canonici civilisque juris nullos affuisse qui ardua negotia possent discutere, locum præterea tutum tunc minime fuisse, tum propter Bohemorum propinquam potentiam, tum propter bella, quæ inter Philippum Burgundiæ, & Fredericum Austriæ duces imminebant: quibus de causis, non ut ecclesiam perturbaret, quod obtectatores calumniantur, Basileensem synodum dissolvisse, & Bononiam transtulisse. Quod statutum fuisset ex consilio & assensu sacri senatus & illorum maxime cardinalium, qui nunc Basileam convenientes mutationem damnant. Affuisse & aliam causam non contemnendam transferendi Bononiam concilii, quod Sigismundus Cæsar tunc in Italia esset, quem sperasset Bononiam ad celebrandum concilium facile secum perducere potuisse. Quod si per Basileenses licuisset synodum [b] celebratam fuisse magno numero prælatorum, & principum, ac summa totius ecclesiæ Dei auctoritate & laude. Mirari vehementer cardinales illos, qui hæc quotidie sibi inculcabant, quique hujus translationis auctores fuere, nunc eam damnare; cum ipsi potissimum a se tunc gravi morbo laborante eam mutationem extorserint, eo maxime argumento, quod in electione sua jurasse dicerent illic concilium celebrandum, ubi major pars cardinalium censeretur. Quin & licuisse Romano pontifici & sacro senatui concilium ex causa transferre neminem sanæ mentis negare posse. Non enim potuisse synodum Constantiensem Romani pontificis potestatem auctoritatemque coarctare, quam a Christo domino accepit: cum constet synodum pontifice esse inferiorem in omnibus præter quam in his quæ ad fundamenta fidei spectant, & ad perturbationem manifestam universalis ecclesiæ. In ceteris autem licere Romano pontifici prædecessorum suorum & sacrorum conciliorum statuta, decreta & ordinationes

[a] ju-... H.

[b] Forte, celebrandam. H.

ANNO CHRISTI 1435.

tiones pro tempore, proque commoditate reipublicæ moderari, emendare, commutare & omnino tollere, si expedire putaverit. Contra quam opinionem qui sentiant, & vicarii Jesu Christi manus ligare conentur, non procul esse ab hæresi & manifesto sacrilegio. Dissolutionem igitur sive translationem concilii ad hæresim non pertinere, neque ex ea universalem ecclesiam potuisse perturbari, cum non ob aliam causam mutatio facta sit, nisi ut tractanda pro utilitate ecclesiæ, quæ Basileæ negligebantur, celerius maturiusque absolverentur. Accusare præterea Basileenses Romanum pontificem quod sacro concilio pure & simpliciter non adhæreat, neque tollat perniciosam dissolutionem; cum summa synodus semper modestia & mansuetudine in pontificem sit usa: ad hæc dissolutionem & mutationem concilii non fuisse perniciosam ecclesiæ Dei manifestum esse, quia quæ tractari in concilio Basileæ oportebat & propter loci indispositionem & temporis non tractabantur, melius, celerius, commodiusque & cum majori auctoritate potuissent tractari Bononiæ præsente Romano pontifice, si paruissent. Ecclesiam vero non potuisse ea mutatione perturbari, quæ nulla ibi congregata erat: cum ad eam diem non ultra decem prælatos convenissent: qui certe repræsentare ecclesiam universalem non poterant. Mansuetudinem autem & modestiam Basileensium in se omnibus esse notam: qui contra omnia jura divina & humana ausi essent administrationem summi pontificis interdicere, nisi eorum insaniis auscultaverit. Persistentes vero in congregatione post translationem concilii rite factam sine auctoritate apostolica concilium non fecisse: quamvis ipsi falso jactitent se synodum celebrare auctoritate Constantiensis & Senensis conciliorum, ac Martini V. & Eugenii quarti Romanorum pontificum. Quoniam ipse auctoritates illas conciliorum & pontificum legitime & canonice revocaverit. Nec concilium ullum generale constare posse non suffultum auctoritate Romani pontificis. Postulare igitur Basileenses rem indignam, sacrilegam, & hæreticam, cum exigunt a pontifice declarari Basileæ continuo fuisse concilium, cum post dissolutionem canonicam non fuerit; neque eorum gesta statutaque digna esse comprobari; quæ fere omnia contra divina & humana jura acta sunt: & ita injusta, & inepta, ut etiam si canonice statuta essent, irritanda reprehendendaque merito viderentur. Inaudita quippe temeritate ausos illos esse unum ex suis complicibus cardinalem sancti Eustachii Avenionensis civitatis, quæ ad Romanam ecclesiam sine contradictione spectat, præficere; quamvis Romanus pontifex eam provinciam alteri prius demandasset, unde bella & cædes multas esse subsecutas. Quamvis adulterinus tandem legatus sit ejectus, Romanæ curiæ munera atque officia omnia inter se pro eorum libidine divisisse. Præsidentes sibi ipsis statuisse, designatos a sede apostolica sprevisse, causarum privatarum auditores, judicesque constituisse, quod nunquam altero Romano pontifice canonice sedente visum est. Cum in generalibus conciliis rebus publicis non privatis sit incumbendum, vicecancellariatus officium sibi erexisse, generalia ac publica consistoria, & alia quæ Romano tantum pontifici attributa sunt, temere sibi præsumpsisse, omniaque tandem egisse, ac si apostolica sedes vacaret; seu omnis pontificalis ac beati Petri potestas, quam apud se Romanum pontificem esse constat, apud conciliares esset, quod asserere nefas atque hæreticum.

A Beneficia præterea & sacerdotia temeraria auctoritate contulisse; jura pontificalia, privilegiaque occupasse, & quod in Romanis pontificibus damnarunt, administrationes monasteriorum sæcularibus clericis demandasse. Ut nuper officium generalis Humiliatorum, ejus ordinis caput, & principale monasterium sæculari clerico commendarunt, cui supra centum monasteria parent; omnia tandem illos facere, ut numerum prælatorum qui suæ insaniæ faveant, augere possint. Postremo sacrilega temeritate ausos esse Romanum pontificem, & sacrum senatum ad causam dicendam citare, minarique nisi eorum superbissimis edictis pareatur, pontificalem sibi potestatem & cardinalem dignitatem arrogandam. B Hanc esse mansuetudinem, hanc modestiam Basileensium, hanc ecclesiæ reformationem, has exstirpationes hæresum, has pacis & quietis procurationes, pro quibus congregati essent. Quæ omnia, quoniam approbare recusaret, cum negaret Basileæ concilium esse, interdictionem pontificatus minari, animam prius vitamque dimissurum, quam Romanæ ecclesiæ dignitatem auctoritatemque occupari minuive permittat. Placere tamen ut omnes norint, sibi nihil antiquius esse, quam concilii canonicam celebrationem profiteri; atque indulgere Basileæ concilium continuo fuisse, si prius illi omnia acta, gesta, statuta, & intentata contra Romanum pontificem, apostolicam sedem, ejusque majestatem, privilegia, libertatem, atque C auctoritatem, contraque sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, & alios pontificem sequentes revocaverint, atque deleverint: & legatos apostolicos, ut par est, admiserint ad concilii præsidentiam. Quod autem tantopere accusant se legatis suis potestatem dedisse omnia in concilio statuendi nomine apostolicæ sedis cum consilio sanctæ synodi, viderique sanctam synodum ex judice consultorem fieri, privarique statuendi potestate; & secundum hanc normam legatos statuere posse etiam quæ concilio non placerent. Mirari se tantam inter tot jurisperitos juris ignorantiam, cum constet institutiones, decretaque omnia in conciliis generalibus statui promulgarique a Romano pontifice, vel ejus legato, consentiente seu approbante sacro concilio, sicque in veteribus conciliis, sic nuper Constantiæ, Senisque servatum, D neque aliquid a patribus statuendum sine auctoritate pontificis; cum Romanus pontifex supra omnia concilia sit, nisi in his quæ ad fidem catholicam proprie spectant; sive ad perturbationem manifestam universalis ecclesiæ, in quibus generalis concilii auctoritas sequenda est. Non auferre pontificem canonicam potestatem, sed suam sibi præservare: falli autem, errare, ac decipi Basileenses, qui se in omnibus Romano pontifici superiores esse putent, ut eorum gesta præ se ferunt, quod quidem hæreticum & prophanum esse constat. Quod autem nonnulli ita humanis passionibus succumbant, ut audeant canonicam electio- E nem suam ad summum apostolatum in dubium revocare, non posse satis mirari illorum perfidam temeritatem; cum illi ipsi, qui hoc maxime calumniantur, se in sede beati Petri collocaverint, consecraverint, coronaverint, ac pluribus annis ut legitimum Christi vicarium adoraverint. Proinde orare obsecrarique Christianos principes, ut Basileenses in viam reducere curent, illisque persuadeant concilium canonice & cum auctoritate primæ sedis celebrare; & unionem non scissuram nutrire; aut si in sua pertinacia persistere maluerint, ab eis recedant, neque permittant eccle-

ecclesiam Dei beneficio unitam, ab impiis lacerari. Scripsit etiam aliis litteris agens gratias compluribus principibus, quod per oratores suos Romanæ ecclesiæ auctoritatem tutati sint: oratque ut perseverent, ut cum Sigismundo Cæsare unioni intendant.

XXXIII.

SESSIO IV.

Adventus Sigismundi Basileam.

POST hæc cum V. Idus Octobris dominica luce patres in basilicam convenissent, suspensionis sententiam in Eugenium rite laturi, repente nunciatur Sigismundum Cæsarem jam in urbem ingressum esse, & ad templum properare. Effundunt se illi obviam patres, & magna lætitia ad publicum consessum deducunt. Differturque negotium ob adventum Cæsaris ad octavum diem. Et cum dies Eugenio dicta, deinde sæpius prorogata esset, tandem septimo Idus Novembris in publica sessione XIV. assistente Cæsare Sigismundo imperiali paludamento, corona, sceptro, aureo pomo, nudoque ense atque aliis imperialibus insignibus ornato legitime sancitum est adnitente Cæsare terminum Eugenio sæpius prorogatum ad nonagesimum rursus diem differri. Ita tamen, ut nisi interea sub certis expressis conditionibus concilio adhæserit, interdictam sibi omnem pontificalem administrationem penitus esse cognosceret, & alia omnia exequenda fore, quæ in decreto XII. sessionis continentur.

XXXIV.

Pontifex concilio tandem reconciliatur.

EUGENIUS interea assiduis Cæsaris persuasionibus pulsus cum patribus in hanc sententiam convenit, Basileenses omnia contra Eugenium, apostolicam sedem, cardinales Romanæ ecclesiæ & pontificis sectatores acta revocarent, ejusque præsidentes admitterent. Eugenius vero profiteretur concilium Basileæ esse, & hactenus legitime fuisse: & omnia, contra concilium, & conciliares quoslibet decreta statutaque maxime contra non citatos, aut defensos legitime pariter revocaret; concilioque plene adhæreret.

XXXV.

SESSIO XV.

De synodis celebrandis.

DECIMAQUINTA interim sessio celebratur qua legitime statuitur synodos episcopales singulis annis per diœceses fieri oportere post octavas resurrectionis domini, nisi alia temporis consuetudo sit, in quibus clerus ad ministranda sacra instruatur, emendetur ecclesiastica disciplina, & populi mores, ut saluti fidelium consulatur, deliganturque testes synodales, viri graves & boni, qui gesta cleri & populi clam perquirentes ad synodum futuram referant, simili modo concilia provincialia singulis trienniis saltem celebrentur, ubi diœcesani episcopi de administratione ecclesiæ, de sacris ordinibus rite conferendis, de committendis beneficiis, & animarum cura idoneis ministris, deque simoniaca labe penitus effugienda moneantur, instruanturque præcipue ne novas opiniones aut damnatas hæreses in suis diœcesibus serpere permittant. Et si metropolitanus in aliquo emendandus esset, per concilium in caritate moneatur; quod si non satisfecerit, de eo referatur ad summum pontificem, vel ad alium superiorem, si quem habet. Episcopi vero, sive etiam metropolitanus, negligentes synodum congregare, sive ad synodum venire, media parte fructuum unius anni, ultra juris pœnas multentur, quæ in reparatione ecclesiæ suæ per alios convertantur. Intendant præcipue episcopales & provinciales synodi ad componendas seditiones, inimicitias & bella provincialium & vicinorum. Dum autem concilium generale sedet, hujusmodi concilia non fiant.

XXXVI.

Legatio pontificis pro præsidentia concilii.

DESIGNAVERAT, ut diximus, Eugenius quatuor cardinales legatos apostolicos ad concilium. Hos rursus confirmat cum plena potestate apostolicæ sedis nomine in concilio præsidendi; & omnia quæ ad generalem reformationem, sive censuram ecclesiæ in capite & in membris, ad extirpationem hæresum, & ad pacem Christiani populi spectant, statuendi & decernendi deliberatione & approbatione sacri concilii. Et quoniam cardinales ipsi non poterant statim ad concilium se conferre, ne res diutius differretur, eis subrogavit cum pari potestate archiepiscopum Tarentinum, episcopum Paduanum, abbatem sanctæ Justinæ, suos oratores quibus addidit Julianum cardinalem sancti Angeli, qui in concilio tunc erat. Ingressi igitur Basileam Tarentinus, Paduanus, abbas sanctæ Justinæ XII. Kalendas Februarii anno salutis 1434. & benigne suscepti, ubi in publica congregatione mandata apostolica exposuerunt, literas apostolica bulla signatas patribus reddidere. In his Eugenius pontifex de consilio sacri senatus declarat confirmatque concilium Basileense pro emendatione reformationeque ecclesiæ in capite, & in membris, pro extirpatione hæresum, proque Christianæ plebis reconciliatione & pace legitime congregatum a suo principio canonice semper continuatum fuisse, omniaque ad ea, pro quibus convenerunt spectantia decreta, & decernenda, rata firmaque esse oportere, perinde ac si nulla dissolutio facta esset. Quinimo dissolutionem ipsam abrogat, irritatque, & sacro Basileensi concilio pure & simpliciter adhæret; pollicetur deinceps concilio in omnibus fauturum; literas omnes, & omnia contra concilium conciliaresve decreta statutave revocat, & annullat. Processus, censuras, & mulctas quaslibet contra quemlibet ex conciliaribus non legitime citatis, aut non legitime defensis & præsertim contra cardinales de Cypro, sancti Sixti, & Firmanum latas, inflictasque, irritas, & nullas esse decernit, omniaque in pristinum statum restituit.

XXXVII.

SESSIO XVI.

Declaratur Eugenius plene adhæsisse concilio.

FIT igitur XVI. publica sessio, in qua peractis ex more sacris decernitur, Eugenium pontificem integre mandatis concilii paruisse, ac publice & simpliciter adhæsisse.

XXXVIII.

ANNO CHRISTI 1434.

XXXVIII.

SESSIO XVII.

Legati Eugenii decernuntur præsidentes concilii cum quibusdam legibus.

AD VI. Kalendas Maias in publica sessione 17. statuit sancta synodus Nicolaum sanctæ crucis presbyterum, Julianum sancti Angeli diaconum, sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, Joannem Tarentinum, Petrum Paduanum præsules, & Ludovicum abbatem sanctæ Justinæ, apostolicos legatos tantum ad præsidentiam concilii apostolicæ sedis nomine esse admittendos, hac tamen lege, ut nullam jurisdictionem coactivam haberent, atque omnia in procedendo per concilium statuto, consuetoque a patribus ordine servarentur. Tum decetum est nullam publicam congregationem extra ordinem fieri oportere, cum singulis sextis feriis ordinaria sit habenda; si autem ingrueret necessitas aliter faciendi, prius per tres conventus statuatur & tam ex illorum decreto præsidentes concilii generalem conventum indicent. Quod si neglexerint, alter e promotoribus concilii, vel unus ex deputatis id agat, conventum indictum non legitime (ut dictum est) nemini licere adire. Idem servari oportere in publica sessione meditata, deliberataque in publica congregatione mox per primum ex præsidentibus approbanda statuendaque etiam si alii collegæ absint. Quod si forte recusaverit alius de collegis statuat, & si nullus ex præsidentibus id agere voluerit, sive ad conventum non venerit, primus e prælatis illo die præsidentis officio fungatur, gesta insuper omnia, statutaque per synodum sacri concilii bulla signanda decernendaque concilii Basileensis nomine.

XXXIX.

SESSIO XVIII.

Duo decreta Constantiensis concilii innovantur.

NEQUE multo post, ad III. scilicet Kalend. Julii in 18. publica sessione duo Constantiensis concilii decreta renovata sunt: concilium scilicet generale immediate potestatem habere a Christo: cui quilibet obedire teneatur, etiamsi sit Romanus pontifex: in his præsertim quæ ad fidem pertinent, ad emendationem ecclesiæ, & ad Christianorum pacem; alterum non parentes concilio puniendos esse, etiamsi sit Romanus pontifex.

XL.

Conventio Græcorum legatorum cum Basileensibus pro unione.

VENERANT Basileam legati Græcorum, Joannis Palæologi imperatoris, & Josephi patriarchæ Constantinopolitani, Demetrius Palæologus, Isidorus abbas sancti Demetrii, & Joannes [a] Dissipatus, acturi cum patribus de ordine, & modo concordandi in sacro generali concilio cum Latinis. Et tandem post multa in hanc sententiam convenerunt. Quoniam Græci assererent Basileam se non posse commode accedere, placere ut patres locum aliquem deligant pro concilio celebrando, in Calabria, sive Anconam in Piceno, sive aliam quampiam urbem maritimam Italiæ, aut etiam mediterraneam, ut Mediolanum, Bononiam, & aliam quam velint: extra Italiam vero Budam in Hungaria, & Viennam in Austria, & etiamsi malint in Sabaudiam. Venturos ad illud concilium imperatorem, & patriarcham Constantinopolitanum, cum aliis patriarchis & prælatis Græcis, cum legatis principum Christianorum orientalis ecclesiæ: legatos concilii mittendos Constantinopolim cum aureis nummis octo millibus; quibus prælati orientales constanter deducantur; mittendas etiam triremes quatuor; duas quidem cum 300. militibus quæ portum Byzantii servent; & duas grandiores quibus Græci deducantur in Italiam: duas item alias majores apud Constantinopolim deducendas pro vectura Græcorum: aureos deinde quindecim mille imperatori dandos, quibus sibi suisque omnibus Græcis usque ad numerum septingentorum victum paret usque ad portum ultimum Italiæ. Quamdiu autem Græci in continenti fuerint sive in concilio, sive in itinere victum honestum a concilio habeant: legati concilii quamprimum Constantinopolim cum triremibus petant, pecunias præscriptas deferant: Et præterea auri millia decem, quibus conducantur milites pro præsidio urbis in absentia imperatoris: milites & terrestres & classiarii in verba imperatoris jurent, legati quamprimum appulerint portum quo sint Græci applicaturi, & locum concilii nominent; curent tamen si possunt illis persuadere, ut veniant Basileam: interea patres Basileæ in concilio perseverabunt, quoad Græci in Italiam venerint; & intra mensem, post quam illi appulerint, locum dictum pro concilio petent. Hæc omnia synodus legitime statuat & bulla signet. Item confirmet suis literis summus pontifex, quæ ubi per oratores Græcos cum plena potestate accepta fuerunt, sancta synodus omnia sancivit in publica 19. sessione septimo Idus Septembris 1434.

[a] Pro, Dishypatus. H.

XLI.

SESSIO XIX.

Firmantur conventa cum Græcis.

IN eadem sessione statuit sancta synodus in re Judæorum, & neophytorum hujusmodi decreta: ecclesiarum prælatos per suas diœceses ac provincias, sacrarum literarum doctores instituere oportere, qui certis diebus singulis annis publicæ non tantum nostræ religionis hominibus, infidelibus etiam cujuscumque sectæ, qui inter Christianos habitant, fidem Christianam explicent, errores illorum aperiant, & argumenta confirment, cum omni modestia & caritate: ipsos infideles utriusque sexus sub interdictione consortii commerciique Christianorum cogendos, ut ad conciones hujusmodi veniant; instituendos præterea, secundum Viennensis concilii decreta, in publicis gymnasiis quatuor linguarum doctores, Græcæ scilicet, Hebraicæ, Arabicæ, & Chaldeæ, ut facilius harum linguarum infideles populi ad rectam fidem converti possint: nulli infidelium licere servitiis Christianorum uti: neque licere Christianis infidelium celebritatibus, conviviis, balneisve interesse, aut eis arctius quoquo modo conversari: non esse utendum eorum opera in medicinis, in contractibus, in mercimoniis, aut alia quavis causa, magistratibus autem aut publi-

publicis officiis nullo modo præficiendos, sacram supellectilem, vasa, libros, vestes, & alia hujusmodi, sive etiam fundos, aut alia ecclesiarum bona pignori non accipiant, neque emant; quod si fecerint, rem & pecuniam perdant. Habitum utique deferant præcipuum, & a Christianorum habitu omnino differentem, coganturque in urbibus & oppidis gregatim simulque inter se habitare, & procul ab ecclesiis, ut minus commercii cum Christianis illis sit. Si qui ad Christi fidem convertentur, fortunas suas omnes ut prius possideant. Quod si ex usuris illicitoque quæstu comparatæ sunt, si superstant, notique sunt, quibus ablatæ fuerunt, illis restituantur; sin autem inveniri non possunt, quoniam ad pios usus sunt convertendæ, decernit sancta synodus piissimum esse fidelibus conversis eas elargiri, vetantque illos super his quempiam vexari. Ecclesiarum autem præsules, aliosque ditiores quoslibet hortatur, monetque sancta synodus, ut pauperes conversos juvent, alant, & ab omni injuria tueantur: statuitque ut illius civitatis cives censeantur, ubi per baptismum sunt regenerati: instruendos præterea esse hujusmodi conversos in fide orthodoxa per sacerdotes, & illos qui a sacro fonte levarunt: neque permittendum ut cum infidelibus conversentur. Matrimonia ab illis ineunda esse cum antiquis Christianis: neque indulgendum ut novitii multum inter se commercii habeant: ne forte mutua familiaritate in errores labantur antiquos; cogendosque omnino ritus & observationes antiquæ legis dimittere, & catholicos nostros complecti: transfugas, desertores sive apostatas acriter puniendos, & eorum protectores mulctandos, ut hæresum fautores.

XLII.

Tractatus de unione Græcorum.

Et quoniam de Græcorum cum Latinis conventione agendum est, id altius aliquantulum repetamus. A Martino quinto Romæ ecclesiæ præsidenti agi cœptum de unione orientalis ecclesiæ cum Latina, & jam per oratores utrimque missos deventum erat ad quasdam conditiones, quibus mediantibus imperator & patriarcha Constantinopolitani, cum patriarcha Armenorum, imperatore Trapezuntiorum, & aliis prælatis, ac legatis principum ecclesiæ orientalis usque ad numerum septingentorum hominum ad generale concilium in Italiam unionis causa celebrandum, adnavigare promiserant. Martino interea e vita subtracto, cum ei Eugenius successisset, qui cardinalis huic negotio intentus admodum videbatur, hujusmodi tractatus a Græcis instauratus est. Venerunt igitur Romam a principio pontificatus Eugenii Græcorum legati, qui post multas disceptationes de commodiori modo unionis perficiendæ, tandem præsente etiam Sigismundo Cæsare & probante cum Eugenio convenerunt. Mittendos esse a sede apostolica legatos cum multitudine congrua doctorum, qui Constantinopolim orientales omnes convocarent, ibique de unione agerent in generali concilio apostolicæ sedis nomine. Quæ cum orientalibus renunciata essent, & omnibus admodum placerent, Joannes tum Palæologus imperator, & Joseph patriarcha Constantinopolitanus legationibus Basileensium pro- A vocati, suos illuc oratores miserunt: qui tandem cum patribus legibus, quas supra narravimus, convenere, Basileenses vero (ut præscriptum erat) ad Eugenium pro confirmatione conventorum miserunt; qui rei novitate non parum commotus, quamvis alteram sententiam commodiorem utilioremque putaret; tamen, ut Basileenses non perturbaret, rem confirmavit. Posthæc legati quos prius Eugenius miserat in Græciam, Romam revertuntur, referunt placere orientali ecclesiæ, ut Latini Constantinopolim mittantur secundum sententiam pontificis, orareque ut illa sententia firmetur, resque quamprimum executioni mandetur. Respondit pontifex tam diversas eorumdem sententias se non parum mirari, alios jam B legatos Basileam petiisse, convenisseque cum patribus de modo veniendi ad concilium cum Latinis; seque pro pace & quiete ecclesiæ conventiones eas confirmasse; quamquam prior sententia sibi potior videretur. Proinde si ipsis etiam magis placeret, Basileam peterent, & eam patribus suadere conarentur. Iverunt Basileam Græci, sed patres a sententia dimovere nullo pacto valuerunt, pontifex autem ne sententiarum variatio sibi posset ascribi, legatos suos Constantinopolim misit, omnia ut gesta erant, narraturos, pollicituros que pontificem cum universa Romana curia concilium petiturum, si in ea Italiæ parte fieri contingat, quo C commode possit se transferre. At Græcorum legati sententiam a pontifice approbatam suscipientes, patres orabant, ut locum eligerent Græcis & pontifici accommodatum; cum putarent sine præsentia pontificis Romani nihil omnino firmi de unione transigi posse: redierunt inter hæc, & legati quos concilium miserat Constantinopolim, & sæpius hinc inde missæ sunt legationes: nihilque magis cupere videbantur Græci, quam cum Latinis convenire: rogabantque, maxima instantia; ut quamprimum conventa executioni mandarentur: nec multo post quemdam e suis Basileam miserunt Græcorum nomine, asserentem orientalis ecclesiæ prælatos, principesque omnes D præsto esse ad statutam diem, Italiam petere ad generale concilium. Proinde se missum esse, ut Basileenses hortaretur, moneretque conventa quamprimum adimplerent, cognosceret an locus pro concilio designandus esset ex nominatis, & commodus summo pontifici: sine cujus præsentia Græci non putarent aliquid boni agi posse. Demum, ut videret, an triremes, quibus Græci essent advehendi, satis solidæ ac firmæ essent: verum audire se se a nonnullis susurrari, patres statuisse Avenionem pro futuro concilio deligere, mirari se horum sententiam, qui tam aperte a conventis discedere cogitent, non laturos ista Græcos æquo animo, neque ullo pacto e Græcia discessuros, ni- E si prius noverint locum unum ex nominatis in conventibus esse delectum. Proinde orare ut conventa servent; quod si non fecerint, aperte orientalium nomine protestari per illos non stare, quin pacta non serventur, ut unio fiat, sed per Basileenses, qui a conventis discedant: verum cum videret patres statuisse omnino se Avenionem eligere, iterum palam protestatus est Græcos Avenionem nequaquam venturos; se vero iturum ad pontificem, & eadem apud eum testaturum, & omnibus demonstraturum per Græcos non stare, quin fiat unio. Tamen patres quamvis multa ultro citroque acta,

ANNO CHRISTI 1435.

acta, dictaque essent, Avenionem pro concilio in quo Græci cum Latinis convenirent, publico decreto delegerunt. Quod neque Romanus pontifex, neque Græcorum legati susceperunt; asserentes Avenionem in conventionibus non comprehendi, neque Græcis esse opportunam, cum per multa maria & maximos sinus sit illuc e Græcia eundum. Habere se domi continuos hostes potentissimos Turcas: neque posse longius abesse sine præsenti & magno periculo, servandas esse conventiones publico patrum decreto jam pridem initas; & Græcos ad locum tam remotum nullo modo venturos. Eugenium vero pontificem propter adversam valetudinem, propter res novas, & periculum provinciarum ecclesiæ, Italia excedere minime posse; Florentiam Hetruriæ urbem pro concilio cupere sibi, ut Græcis accommodam; & imperator quidem Constantinopolitanus suis literis aurea bulla signatis promisit & juravit, se omnino cum patriarcha, & ad concilium venturum, soluturumque e patria ante Kal. Junias anni salutis trigesimi sexti supra mille & quadringentos, si Basileenses perfecerint omnia quæ cum suis legatis convenerant, Cæsar vero omni studio hortari patres, ne ante Basilea discederent quam ecclesiæ reformationem & Bohemorum reconciliationem absolverent; sperare se & pontifici & Græcis posse persuadere, ut Basileam ad concilium petant. Eugenius autem pontifex his auditis legatos suos de latere Nicolaum sanctæ crucis, & Joannem S. Petri ad vincula cum plena potestate ad concilium misit, ut locus pro futuro concilio communi omnium consensu eligeretur: qui summa diligentia & multis rationibus hortati sunt patres ad servandas conventiones cum Græcis initas. Cogitaverant Baleenses indulgentias certos modo publicare his, qui pecunias contribuissent, pro conducendis Græcis; petebantque ut pontifex confirmaret. Legati ad hæc respondebant pontifici non videri reipublicæ expedire has indulgentiarum elargitiones, quas contemptum inducerent, & necessitati non satisfacerent, quod paulo ante in aliis rebus perspicuum fuerat; tamen si patribus ita videretur, concessurum se indulgentias ritu & more Romanæ ecclesiæ. Verum si convenire cum pontifice vellent de loco concilii, offerre pontificem aureorum sexaginta millia pro conducendis Græcis, quantam summam indulgentiæ nunquam conficerent. Julianus autem cardinalis sancti Angeli post hæc qui apostolicæ sedis nomine concilio præsidebat, cum quædam alia tractari contra Romanam ecclesiam cognosceret, publice in generali conventu patres obsecravit, atque obtestatus est, ne quid amplius statuere, deliberareque velint, quod ad Romanam ecclesiam, summum pontificem, ejusque privilegia, auctoritatem, majestatemque aut sacrum senatum spectaret, nisi prius ipse audiretur. Cum in sacra Constantinopolitana synodo cautum sit; si qua controversia in conciliis generalibus de Romana ecclesia oriatur, oportere cum omni reverentia super ea re sciscitari Romanum pontificem, ejusque solutionem suscipere: proinde si quid contra agatur, protestari se nullo pacto ei rei consensurum.

XLIII.

SESSIO XX.

In qua multa decreta sunt.

AD XI. Kalend. Februarii anni salutis 1435. vigesima sessio publice celebratur. In qua solenni ritu statuitur nemini ex clero cujuscumque status, ordinis, dignitatisve sit, quoquomodo licere publice concubinas tenere; publicos concubinarios post duos menses ab hujus decreti constitutione, si perseveraverint in scelere, omnium beneficiorum suorum fructibus per tres menses privandos; quorum pretium in instauratione ornatuque beneficiorum noxii exponantur, & nisi moniti deinde a suis præsulibus e vestigio concubinas denuo ejecerint, sive aliam quoquo modo superinduxerint, omnibus beneficiis, dignitatibus & honoribus privandos, neque ultra ad ea admittendos, nisi post manifestam vitæ morumque emendationem: quod si rursus redierint ad vomitum, perpetuo fore inhabiles ad quæque munera ecclesiastica; præsules autem, minoresve dignitates, qui hujusmodi noxios ex officio punire neglexerint a majoribus antistitibus, archiepiscopis, patriarchis, sive a conciliis provincialibus, synodalibusve, acriter puniendos: publicos vero concubinarios non solum illos censendos esse, quorum scelus per sententiam, aut confessionem in judicio factam, seu, per rei evidentiam, quæ nulla potest tergiversatione celari, manifestum est; sed omnes etiam, qui mulierem de incontinentia suspectam infamatam domi habent, & moniti per superiorem non statim dimittunt. Præsides autem qui per sordes spe quæstus concubinarios hujusmodi punire negligunt, ultra alias pœnas negligentibus infligendas, duplum ejus quod acceperint, ad pios usus exolvere cogantur, concubinas vero ipsas, nisi sponte a clericis discesserint, per auxilium etiam brachii secularis, si opus sit, expellendas, neque permittendum filios ex hujusmodi concubinatu procreatos apud parentes enutriri. Hunc canonem jussit sancta synodus ubique per ecclesiarum prælatos publicari, hortataque est Christiani nominis omnes homines cujuscumque sint dignitatis a concubinatu tanquam a capitali peccato abstinere. Declaratum præterea atque sancitum est in eadem sessione; neminem a communione alicujus in quibusvis sacris abstinere oportere nisi excommunicatio, suspensio, interdictio, seu quævis alia censura in hominem, collegium, universitatem, seu locum certum & expressum sint lata: aut si aliquem ita manifeste in excommunicationis sententiam incidisse constiterit, quod nulla se possit justa excusatione tueri: & ne sacris interdici vulgo omnibus liceat, quod sæpius & sive urgenti causa fieri contingit, statuit sancta synodus nemini omnino licere civitatibus, oppidis, villis, aut quibusvis locis sacra interdicere, illave quovis modo ecclesiastico interdicto supponere, nisi ex culpa ipsorum locorum, aut principis, domini, magistratusve ipsorum. Ob culpam autem, aut causam privati hominis, sacra nullo modo interdicantur, nisi forte magistratus quempiam excommunicatum requisiti infra biduum a fidelium consortio non ejecerint; quo rejecto, sacra resumantur. Nemini etiam licere decrevit super eodem gravamine, aut eadem interlocutoria vim definitivam non habente secundo appellare, appellantes vero a diffinitiva, frivole vel injuste, ultra condemnationem expensarum & damnorum & interesse, aureis XV. esse mulctandos, qui adversario cedant.

XLIV.

XLIV.

Controversia de tollendis annatis.

Actum est deinde diu & acriter inter patres disputatum de tollenda consuetudine solutionis annatarum cameræ apostolicæ. Ita enim appellant medios fructus unius anni, quos pro novis beneficiis acceptis pontificis ærario inferunt, & tandem cum inter quatuor collegia jam convenissent, statuissentque decretum legitime sanciendum, archiepiscopus Tarentinus & episcopus Paduanus, legati apostolici pontificis nomine protestati sunt, rem iniquam esse inaudito pontifice tantum præjudicii, tantum detrimenti Romanæ ecclesiæ inferri, & annatarum & minutorum solutiones jampridem a Romanis pontificibus introductas, ab universo clero susceptas, a pluribus generalibus synodis non violatas injuste nunc auferri. His non modo pontificem ali, sed & sacrum senatum, ac Romanæ curiæ ministros fere omnes; quod si tollantur, dignitatem pontificiam sine viribus ruituram; curiales omnes pontificem relicturos. Unde præterea legationes per universum orbem Christianum ob utilitatem reipublicæ crebro mittendæ sustentabuntur? Unde ejectis suis sedibus principibus aut prælatis subvenietur? Unde hæreticis & aliis hostibus fidei obsistetur? Non tanti esse Romanæ ecclesiæ patrimonium, atque provincias, ut a tyrannis suis sumptibus defendi possint. Supersedendum igitur ab hoc decreto, aut prius cum consensu pontificis indemnitati ecclesiæ Romanæ consulendum. Hanc legatorum sententiam complures probi viri ecclesiarum prælati laudarunt, sed patres asserentes necessitati ecclesiæ Romanæ opportune se consulturos, postquam decretum sancitum susceptumque esset pari consensu, Juliano cardinali sancti Angeli uno ex legatis concludente, decretum sanciendum statuunt, aliis legatis, cum suis frustra reclamando.

XLV.

SESSIO XXI.

Nemini licere quicquam pro collatione beneficiorum accipere.

In publica igitur vigesima prima sessione, quæ habita est III. Idus Junii ejusdem anni solenni ritu patres in hanc sententiam decretum sanciverunt; Nemini omnino licere, neque in curia Romana, neque alibi uspiam, pro confirmatione electionum, postulationum, admissionum, præsentationum, provisionum collatione, seu quavis concessione, aut dispositione quarumcumque ecclesiarum cathedralium, monasteriorum, dignitatum, seu cujusvis ecclesiastici beneficii, aut officii, ordinis, sacræ benedictionis, aut pallii, in posterum quicquam penitus antea vel post exigere ratione literarum, vel sigilli annatarum, communium & minutorum servitiorum, primorum fructuum; aut sub quocumque alio nomine, prætextu cujusvis consuetudinis, privilegii aut statuti, quovis quæsito colore, scriptoribus tantum, abbreviatoribus & registratoribus pro ipsorum labore congrue satisfacto. Hujus sacri canonis transgressores, eadem pœna plectendos, qua symoniaci puniuntur, ut sacerdotiis dignitatibusque hac via acquisitis omnino careant. Promissiones autem sub quibusvis censuris, & juramentis pro hujusmodi solutionibus factas nullas esse atque

A irritas. Quod si Romanus pontifex hujus sacræ legis prævaricator fuerit, concilio deferatur; reliqui per superiores digna pœna plectantur. Ecclesiasticorum beneficiorum quorumcumque non violentos possessores, qui cum titulo colorato per triennium pacifice possederunt, a nemine perturbari posse, etiam ratione juris noviter impetrati; nisi forte quispiam legitimo casu impeditus, jure suo prius uti non potuerit: quod [a] juxta biennium concilii sanctionem prius quibus potest significare oportet, & pro viribus de jure suo experiri. Præsules diligenter perquirere oportere, an quispiam sine titulo sacerdotia obtineat, eos abjiciendos, seu, si utiles videbuntur, & sine dolo factum sit, nova collatione confirmare poterunt. Et ut divi-

[a] *Forte*, intra biennium juxta concilii sanctionem. *H.*

B næ sacræque ceremoniæ agantur rite sancteque, statuit sancta synodus in laudibus divinis hæc servari, sacerdotum collegia in templis suis, statutis, consuetisque horis, post data signa conveniire oportere. Divinas laudes canere voce, gestu, prolationeque condecenti: ut distincte proferentes intelligi facile possint. Ita tamen ut differentia sit inter solenne officium & feriale. Dum sacra fiunt, dicunturve, talari tunica utantur sacerdotes, & super eam lineam vestem, quam superpelliceum vocant, sive habitus ad sacrum ministerium pro ecclesiarum consuetudine deputatos habeant; caputiis in ecclesia non utantur, sed almutiis aut birretis. In choro quisque loco suo sedens, aut stans gravitatem servet. Laudes Deo cum aliis modeste

C canat, cum Gloria patri, in fine psalmorum dicitur, reverenter assurgat, genuflectatque cum Jesu salvatoris nostri nomen recitatur. Inter psallendum alias res non agat, non risui, confabulationique indulgeat; privatas literas non legat; sed neque privatas laudes psallat in choro. Assistat denique sacris non solum corpore, sed & mente, atque animo toto. Transgressores a prælatis suis debite puniantur. Non venientes autem statutis terminis ad sacras laudes, aut ante finem sine legitima causa, ac non impetrata venia discedentes, perinde haberi ac si non venissent. Distributiones autem, quas quotidianas appellant, pro labore, ac assiduitate venientium, & in ecclesia servientium, esse erogandas, etiam ex portione majori,

D quam dicunt massam, sive fructus grossos, constitutione illarum ecclesiarum prorsus damnata, in quibus una hora servientes integram totius diei portionem accipiunt. Initiati sacris, quive beneficia sacra obtinent cum obnoxii sint ubicumque degant, divinas laudes quotidie Deo recitare, si in divinis cum multitudine & choro non intersunt, laudes diurnas, nocturnasque soli, sive cum socio devote, distincteque ac integre persolvant, non verba deglutiantur, truncenturve. Non inter orandum aliis confabulationibus sive actionibus quibuslibet se immisceant, sed tanquam cum Deo loquentes loco convenienti, ore pariter ac mente orent. Dum divina aguntur, si quis sacerdotum illis relictis, per ecclesiam seu forum deambulet, seu

E ad alia negotia divertat, distributione integra totius diei mulctetur; si monitus id iterum egerit, menstrua distributione careat; si vero pertinaciter perseveraverit, mulctetur graviori pœna; propellanturque tumultus omnes ab ecclesia, dum sacra fiunt. Tabula in loco publico assidue affigatur, in qua per hebdomadas descriptum sit quid quemque in sacris operari oporteat; negligens in suo munere integra distributione mulctetur. Illarum ecclesiarum abusum, in quibus ut sacrificio solennis missæ, symbolum fidei, præfatio, sive oratio dominica inchoata cantilena non perficiuntur aut omnino sine cantu dicuntur, damnavit, atque abo-

ANNO CHRISTI 1435.

abolevit, vetuitque inter missarum solennia cantilenas vulgari sermone conditas cantari, & in privatis missis jussit omnia pronunciari alta & intelligibili voce, præter ea quæ secreta nuncupantur: prohibuit etiam sub graviori censura, ne cui liceret divinum cultum pignori opponere; consuevere namque nonnulla canonicorum collegia propter æs alienum se obligare, ut nisi statuto tempore satisfacerent, divina exercere non possent: hujusmodi obligationem etiam cum juramento irritam synodus decrevit, & prævaricatores trium mensium fructibus privavit, qui in ecclesiæ reparationem converti debent. Vetuit etiam ne dum missarum solennia peraguntur, celebrentur a canonicis capitula aut aliqui actus capitulares nisi urgente necessitate: transgressores ejus diei distributione privandos. Demum gravioribus pœnis sancivit nemini licere, quod multis in locis frequentabatur, scenas, jocos, fabulas, repræsentationes, larvas, seu aliquas fictiones episcoporum, regum, principum & similia in ecclesiis, aut earum cœmeteriis quoquomodo celebrare, aut permittere in his locis mercaturas, negotiationes, sive nundinas fieri: locorum præsules sub censuris ecclesiasticis hæc puniant.

XLVI.

Legatio Eugenii ad concilium de multis rebus.

HÆc igitur sancita sunt ad III. ut diximus Idus Junii anni trigesimi quinti supra mille & quadringentos quo tempore Eugenius pontifex Florentiæ agens concilii legatos de pluribus rebus & maxime de observandis decretis suscepit. Remisitque ad concilium suos legatos per quos in hanc sententiam respondit: Eugenium pontificem, Græcorum reductionem, ad quam cum hortarentur, ardentissime semper desiderasse, & multum in ea re desudasse Constantiæ, & etiam Romæ dum in minoribus esset, vivente Martino pontifice. Postquam vero ad apostolatum pervenisset, multos scire, quæ egerit ad hanc rem navandam. Nunc vero vehementer lætari, quod concilio res facilis videatur, cum plerique a principio rem a pontifice propositam antiquam filacteriam & cantilenam appellarent. Quod autem de indulgentiis concedendis pecuniarum gratia pro Græcorum reductione petitur, pontifici non videri expediens, aut utile reipublicæ; tum ne videantur lucri causa concedi; tum quia si indulgentiæ jam concessæ suspendantur, insulas Cypri & Rhodi fortissima Christianorum propugnacula, in discrimine necessario remansuras. Et si promulgatis indulgentiis Græci aliquo forte casu impediti ad concilium non venerint, omnes concilium & papam damnaturos, tanquam subtili ingenio pecunias a fidelibus extorqueant, expectandam prius certitudinem de adventu Græcorum; & tum daturum operam Eugenium cum concilio per indulgentias aut alias commodiores vias, ut pecuniæ inveniantur. Pontificem tum missurum ad concilium viros sacrarum literarum scientia claros, qui cum Græcis possint disserere: & etiam si detur ut in loco congruo sibi concilium celebretur, venturum pontificem cum universa Romana curia. Interim vero deputaturum aliquos, qui in ejus rei disputatione assiduo se exerceant. Quo ad observantiam vero decretorum concilii, Eugenium pontificem respondere se concilii decreta semper suscepisse & observasse. Si vero in quibusdam privatis rebus aliter aliquando sit factum, id ex causa esse factum: non propterea non observata decreta dici debere. Causas

A autem in curiam Romanam non suscipere perturbationis aut scandali alicujus gratia. Sed cum consueverit semper apostolica sedes ministrare omnibus justitiam petentibus, non posse id exigentes rejicere. Curaturum tamen Romanum pontificem; ut lites, quam brevius fieri poterit, excidantur. Sed mirari complures, quod concilium pro maximis (ut ajunt) congregatum, ita indistincte rebus privatis incumbat, causasque etiam minimas admittat; & aliquando, quæ in curia Romana agitantur, ad se attrahat, non sine partis alterius damno. Dictum autem contra scriptores & abbreviatores emanatum, non illos comprehendere qui tunc in concilio erant; sed contra discessuros, propterea non esse contra concilium;
B quantum autem attinet ad decretum annatarum non parum mirari pontificem & curiales omnes tantam rem cum tanto Romanæ ecclesiæ & totius curiæ præjudicio, & damno patres tractavisse, & tam repente irrequisitis partibus statuisse; cum præsertim earum usus ab antiquis, & sanctis patribus inventus, per longa tempora ab omnibus sit observatus. Considerandum prius fuisse, unde Romanus pontifex oneri reipublicæ posset satisfacere; unde prælatis ejectis subvenire; unde legationes per universum Christianorum orbem mittere; unde denique alerentur curiales, si annatarum & minutorum servitiorum usus tolleretur. Et statuendum prius modum, per quem his necessitatibus subveniretur, pontificem non spreturum annatarum abolitionem.
C

XLVII.

Literæ Græcorum pro loco concilii.

DUM hæc aguntur, literæ ab imperatore & patriarcha Constantinopolitanis mittuntur, rogantes concilium pro unione decerni in loco littorali, sibi & pontifici accommodato.

XLVIII.

D *Monetur Eugenius ut revocet quæ contra concilii decreta fecerat.*

INTERIM Basileæ multæ fiunt querimoniæ, Eugenium pontificem decreta concilii non servare. Conveniunt igitur singulatim quatuor deputationes, & tandem statuunt, monendum esse Eugenium, ut revocet omnia quæ contra decreta concilii & maxime spectantia ad generalem reformationem in capite & in membris quoquomodo attentasset, intra certum tempus, & præsertim in causa Grassensi. Alioquin patres daturos operam secundum decreta concilii, ne quid interea detrimenti respublica patiatur. Hæc antequam publico decreto sancirentur, Tarentinus
E & Paduanus præsules apostolicæ sedis nomine in concilio præsidentes multis rationibus intercedere & prohibere conati sunt, asserentes nihil a pontifice contra decreta concilii innovatum. Quod si aliquid particulariter sit factum, licuisse pontifici ex causa dispensare, neque propterea censendum actum esse contra decreta. Nunc vero tam aperte insurgentibus patribus contra pontificem nihil aliud esse, quam schisma introducere: inventurum enim pontificem viam, qua se suosque tueatur. Et si concilium quod propter unionem Bohemorum, & reformationem morum coactum dicunt, causam futuram dissidii ac scandali.

dali. Ita ut neque Graeci, neque Bohemi, ab his, qui inter se discordias nutriunt, unionem possint sperare. Orare igitur atque obsecrare, ut deputationum deliberata non suscipiant, abstineantque omnino ab injuriosis decretis, & Romanam sedem Christianorum caput non impugnent. Quod si quid cupiant ab Eugenio, mittant oratores impetraturos procul dubio quidquid honeste petierint: sin autem in sententiam deputationum descendere eis omnino esset animus, apostolicae sedis nomine prohibere, ne id fiat, publiceque protestari & contradicere, seque cum suis nullo modo ei decreto consentire.

XLIX.

Excommunicantur Veneti propter Aquilejae principatum.

AGITATA est inter hoc tempus causa inter rempublicam Venetorum, & Ludovicum patriarcham Aquilejensem super principatum Aquilejensem, quem Veneti jampridem occuparant. Et tandem lata est sententia contra Venetos ad IX. Kalendas Januarii anni 1435. In qua dux, consiliarii, procuratores, advocati, communitas, nobiles, locatenentes, & alii Venetorum obnoxii declarantur excommunicationis, anathematis, & interdicti sententias incurrisse, neque prius absolvi, aut reconciliari C ecclesiae debere, quam civitates, oppida, terras, villas, & loca omnia pleno jure patriarchae Aquilejensi restituissent integre, & pacifice.

L.

SESSIO VIGESIMASECUNDA.

Damnatur libellus Augustini episcopi Nazareni.

ET circa idem tempus cujusdam Augustini Romani episcopi Nazareni libellum qui de sacramento unitatis Christi & ecclesiae suae, ac de Christo integro intitulatur, cum pluribus aliis D tractatibus, sancta synodus damnavit ac reprobavit tanquam falsam, & haereticam doctrinam continentem, in publica sessione celebrata Idibus Octobris 1435.

LI.

SESSIO VIGESIMATERTIA.

In qua multa decernuntur.

CELEBRATA est post haec 23. sessio publice; in qua circa electionem pontificis Romani, & ejus administrationem haec legitime sunt decreta IX. Kalendas Aprilis 1436. Cum E apostolica sedes vacare contigerit, S. R. E. cardinales qui praesentes sunt in loco, ubi electio est celebranda, decima die postquam sedes vacaverit, in sacellum aliquod conclavi proximum simul conveniant. Tum praeeunte cruce sancti Spiritus inspirationem exorantes praecinentibus cantoribus hymnum, Veni creator Spiritus, locum conclavis petant. Intrent locum ipsum cardinales, duobus tantum ministris quilibet sociatus; aderunt & duo clerici ceremoniarum, quorum alter sit notarius. Camerarius primum, & post, scrutetur locum, videatque, ut omnia sint

A bene clausa, undique scrutetur & cardinalium cubicula, nihilque omnino quod esui potuive sit, nisi medicinalia, dimittat. Exiens deinde singulis portis custodias fideles diligentesque statuat. Cibos cardinalium, cum ad eos deferuntur, intro aspiciat, neque admittat, nisi quae ad modestiam sunt. Sequenti die re divina peracta cuncti cardinales sacram eucharistiam communicabunt. Tum tactis sacris evangeliis Deum attestantes sub jusjurandi religione promittant se nullum in Romanum pontificem electuros, nisi quem utilem, & tanto munere dignum putabunt, neque ullo pacto in illum consensuros qui prece, praemio, seu minis, per se, vel per alium pontificatum ambierit. In schedula, qua cardina- B lium vota exarantur, ultra tres cardinales non ponantur, si quis autem quartum addere voluerit, extra collegium aliquem nominet. Eodem die nunquam nisi semel scrutinium fiat. Post missam lectis schedulis, nisi duae collegii partes in unum quempiam convenerint, comburantur schedulae, nec prius ad quemquam accessus fiat quam sexies scrutinium sit legitime tentatum. Interim cogitent cardinales quantam rem tractent, & ita agant, ne Dei indignationem, & mortalium accusationem incurrant. Electus in pontificem Romanum canonice per collegium, si est intus, sive per aliquem cardinalium, si est extra conclave, coram notario, & decem testibus requiratur, ut electioni consentiat. Quod nisi intra integrum diem fecerit, electio nulla atque irrita sit. Consentientem statim cardinales omnes venerentur, & ut Romanum pontificem adorent, neque ultra de ejus pontificatu cuipiam liceat dubitare. Tum publice profitebitur, & Deum omnipotentem sanctamque Trinitatem testabitur, atque promittet, se quoad vixerit sanctam fidem catholicam amplexurum ac perpetuo defensurum secundum traditionem apostolorum, & generalium sanctorum octo conciliorum videlicet Nicaeni, Constantinopolitani, Ephesini, Chalcedonensis secundi, & iterum tertii Constantinopolitani, secundi item Nicaeni, & rursus quarti Constantinopolitani, tum etiam Lateranensis, Viennensis, Constantiensis, & Basileensis. Ritum praeterea servaturum ecclesiae jam traditum; catholicam fidem, etiam si mortis periculum immineat, protecturum: daturumque operam quantum fieri poterit ad extirpationem haeresum, morum reformationem, & pacem populo Christiano procurandam. Juret etiam celebrationem conciliorum, confirmationem, electionem se servaturum secundum decreta Basileensis concilii. Quod votum manu sua conscriptum super sacram aram publice deponat, ipsumque deinde in publico primo consistorio palam repetat, quae professio, ac promissio ut recens semper firmaque in pontificis mente permaneat, statuit sancta synodus quotannis in die suae incoronationis votum id per unum ex patribus inter missarum solemnia publice recitari cum exhortatione vehementi ad praestandum, quod Deo teste universali ecclesiae promissum erat, monendumque pontificem ne sibi, aut suis ecclesiae pecunias acquirat, ne personarum acceptor quoquomodo sit. Non carni, non sanguini, non praemiis, non gratiae, sed meritis & virtutibus honores ac dignitates conferat. Pro meritis unumquemque tractet, & unicuique reddat quod suum est. Quotannis post coronationis solemnitatem pontifex cum patribus per octo dies continuos agat de his, quae ad rempublicam tantum spectant;

ANNO CHRISTI 1437.

ctant; recenseanturque quæ provinciæ, qui populi a Turcis, Saracenis, aliisve fidei hostibus vexentur; in qua orbis Christiani parte schisma, hæresis, vel prava aliqua superstitio invalescat: ubinam ecclesiasticorum mores, aut divinus cultus collabantur: ubi tyrannides, ubi publica scelera, ubi odia, ubi aperta bella inter principes, populosve Christiano nomine sæviant, hæc omnia tollere, emendare, periculisve imminentibus providere omni studio curet. Familiam deinde suam pontifex, moxque reliquos omnes curiales instruat, ordinet, & ita in moribus emendet, ut omnibus aliis Christianis exemplo esse possint. Simoniæ, libidinumque sordes omnes procul pellat, justitiam recta lance, ac mundis manibus administrari curet: nec permittat, ut quicquam præter constitutum quoquomodo extorqueatur. Clerum Romanum in primis reformet, & circa divinum cultum & circa mores. Tum etiam populum qui sibi peculiaris est, verbo & exemplo ad virtutem exerceat. Cardinales vero ipsos cogat demandatas sibi in urbe parochias, & cultu & structura reparare, statuatque episcopum quempiam virtute clarum, qui vice sua episcopalem in urbe gerat curam. De administratione deinde provinciarum cum patribus agat, ut recte, benigne, pacificeque gubernentur. Non tyranni aut domini, sed optimi patris more, ut optimos decet sacerdotes: curetque omni studio ut factiones, seditionesque omnes ex urbibus, locisque ecclesiæ, & earum nomina prorsus tollantur. Provinciis ac civitatibus ecclesiæ præficiat cardinales aut prælatos, virtute, integritate, experientiaque præstantes, eosque intra biennium, aut triennium ad plus finire magistratum cogat; quibus censores postea constituat, qui subditorum querelis auditis, præfectos ipsos aut absolvant, aut damnent. In majoribus autem rebus omnia ad pontificem deferant, qui unumquemque pro meritis tractet. Pervestiget & crebro pontifex, an provinciarum præfecti, sive etiam civitatum vicarii, seu feudatarii aliquid injusti, aut insueti oneris subditis imponant, an dure, insolenter, avareque se gerant, neque sinat populos, quos vicariis credidit, tyrannice regi, cum sui benigne gubernentur. Statuta provincialia quæ salubria sunt, & honesta servari jubeat, quæ autem ad factiones aut insolentias pertinent, subvertat. Intra annum suæ coronationis provinciarum ac civitatum suarum legatos ad se vocet, ab eisque inquirat statum & necessitates populorum, consulatque utilitati, & commodo eorum paterno amore. Idem singulis bienniis repetere non erit inutile inter cetera, quæ præfecti provinciarum, civitatum, arcium, vicarii, feudatarii, aliique magistratus, tum Urbani, quam externi jurare solent in principio suæ institutionis: hoc addatur, quod sede vacante provincias, civitates, oppida, & cetera, tenebunt nomine sacri senatus cardinalium, eique plene obtemperabunt: ne carni potius quam spiritui satisfacere Romani pontifices videantur. Nemini in posterum licere quempiam ex sua cognatione, sive affinitate usque ad tertium gradum in ducem, marchionem, comitem, feudatarium, sive vicarium locorum Romanæ ecclesiæ assumere, illisve legationes, præfecturas provinciarum, civitatum, sive arcium, aliosve magistratus committere, neque eorum quempiam rei militari quoquomodo præficiat. Pontifici hæc molienti cardinales omnes adversentur: omnia autem contra hoc decretum acta a successore quamprimum irrita fiant. Redditus, census, vectigaliaque omnia Romanæ ecclesiæ undecumque venientia secundum institutionem Nicolai IV. ad sacrum senatum pro medietate pertinere. Neque licere pontifici præfectos, aut aliquos magistratus creare sine consilio, & assensu senatus sanctæ Romanæ ecclesiæ; cardinales oportere provinciarum ecclesiæ solertem gerere curam, subditorumque paci, tranquillitati, & commodo omni studio simul cum pontifice incumbere. Diligentiori tamen cura erga Romanam ipsam urbem Romani pontificis præcipuam sedem, & tot Christi sanctorum venerandum receptaculum. Pro reparatione igitur ecclesiarum, mœnium, viarum, pontiumque, ac pro securitate commeantium peregrinorum pecuniæ aliquæ statuantur ex vectigalibus ipsius urbis, quæ in eos usus fideliter [a] exponantur; ut servi servorum Dei officium, quod profitetur, impleatur. Pontifex benignum facilemque in audiendo se præbeat, pauperibus præsertim, atque oppressis; eorumque necessitatibus opportune quantum licet consulat. In singulas hebdomadas unum saltem diem audientiæ publicæ statuat, audiatque omnes æquo animo: quod si per valetudinem non licet, quempiam virum auctoritate, & dignitate clarum substituat, qui suo nomine audiat & referat, Vicecancellario, pœnitentiario, camerarioque, atque aliis curiæ officialibus mandet, ut pauperes mature, & sine præmio aut solutione aliqua expediant. Diebus festivis, & dominicis ad missam in publicum prodeat pontifex, & re divina peracta audiat supplices: octavo quoque die, vel saltem bis in mense publica consistoria celebret, in quibus causas majores audiat, ecclesiarum scilicet cathedralium, monasteriorum, ac principum. Minores autem causas per vicecancellarium agat, neque se illis occupet gravioribus rebus necessarium. Pontifici non licere sine consilio, & assensu patrum graviora negotia tractare, aut finire, fidei sacras decisiones, canonizationes sanctorum, erectiones, seu oppressiones, divisiones, subjectionesve ecclesiarum cathedralium, monasteriorum, tum promotiones cardinalium, confirmationes, ac provisiones ecclesiarum cathedralium, sive monasteriorum, privationes, sive translationes abbatum, episcoporum, sive superiorum, legum & statutorum, constitutiones, legationes de latere, commissiones vicariorum, seu nunciorum cum potestate legati de latere, novas religionis institutiones, & hujusmodi alia. Tum ne sacer cardinalium ordo nimia numerositate ecclesiæ sit gravis, aut vilescat multitudine; statuit sancta synodus, ut numerum vigintiquatuor nullo modo excedant. Utque omnibus nationibus atque provinciis fidelium satisfaciat, curandum ut ex omnibus quantum fieri potest pro regionum proportione assumantur. Ita tamen ut de una natione ultra tertiam partem assumi nullo modo possint ad eam dignitatem, neque ex una civitate, aut diœcesi præter unum. Quod si nunc supra tertiam partem ex aliqua natione cardinales inveniantur, neque amplius ex eadem assumendum quoad infra tertiam partem venerint; assumendos præterea esse ad tantum fastigium viros scientia, moribus, ac rerum experientia claros, non minores XXX. annorum, professoresque sacrarum literarum, sive divini aut humani juris, rigorosa examinatione probatos. Vigintiquatuor cardinalium

[a] Forte pendantur. Hard.

lium senatus, tertia aut quarta saltem pars ex professoribus sacrarum literarum constet. Poterunt tamen in hoc numero aliqui filii, fratres aut nepotes regum, aut magnorum principum admitti, sed admodum pauci, in quibus si probitas & morum gravitas aderit, mediocris literatura sat erit. Nepotes ex fratre vel sorore pontificis, aut alicujus cardinalis viventis nullo modo ad cardinalatum admittantur. Poterunt tamen huic numero duo adjungi, etiam si professionis gradus non habeant, si sanctitate vitæ aut præclara virtute sint præditi, & etiam aliquis ex Græcis, si ad unionem venerint. Cardinalium electio per vota auricularia nequaquam fiat, sed viva omnium voce ac per subscriptionem propriæ manus majoris partis cardinalium in collegio factam, fiant etiam super ea apostolicæ literæ cum subscriptione cardinalium. Cardinales novi cum suscipient insignia suæ dignitatis in consistorio si sint præsentes, absentes vero in manibus alicujus episcopi, cui in munus demandatum erit, publice jurejurando promittent, se deinceps futuros fideles beato Petro Romanæ ecclesiæ summo pontifici, & ejus legitimis successoribus, daturos operam pro viribus defensioni fidei, extirpationi hæresum, emendationi morum, paci & quieti populi Christiani. Non consensuros alienationi bonorum sanctæ Romanæ ecclesiæ, sive aliarum quarumcumque ecclesiarum, nisi in quantum jura permittunt, sed potius omni studio invigilaturos recuperationi, & augmento rerum ecclesiasticarum; Romano pontifici non suasuros, nisi quæ secundum Deum esse cognoscent, neque in contrariis votum suum daturos, seu ullo modo subscripturos. Mandata apostolica fideliter executuros, & divinum cultum in titulo sibi commisso, & aliis suis ecclesiis, pro viribus curaturos. Decima pars proventuum, quos cardinales ex vectigalibus Romanæ ecclesiæ percipiunt, reparationi templorum, & celebrationi divini cultus titulorum cardinalium attribuatur. Constituatque præterea quisque cardinalis in suo titulo sacerdotium unum perpetuum cum opportuno proventu: quod si vivens, aut moriens quis non instituerit, tantum ex ejus bonis titulo remaneat obligatum, ut pro decimis & sacerdotio satisfiat. Cujus decreti executor erit senior cardinalium sui ordinis. Quilibet cardinalis, per se, si præsens erit, sin minus per vicarium, titulum suum, & parochias sibi commissas singulis annis visitet, agatque diligenter visitatoris officium. Et ut dispartitis oneribus atque provinciis omnia facilius diligentiusque curentur. Episcopi cardinales diligenter inquirant in quibusnam regionibus hæreses pullulent, errores in fide nutriantur, aut vanæ exerceantur superstitiones. Presbyteri vero pervestigent ubinam mores, & divinus cultus mandatorumque & legis observantia collabuntur, negligianturque. Diaconi autem sedulo explorent, qui reges, qui principes aut populi, & quamobrem seditiones bellaque inter se gerant, ac omnia pontifici referant: curentque cum eo omnium necessitatibus, & calamitatibus, quantum pro viribus possunt, providere. Si cardinales viderint Romanum pontificem non bene vadentem, aut negligentem pastoralem curam, & quæ pontifici sunt indigna facientem, singillatim primo, & cum debita reverentia, & absque arbitris illum moneant, aperiantque ejus errata, sin minus eis auscultaverit in collegio, adhibitis etiam aliquibus claris prælatis id aperte agant, prædicantque, nisi se emendaverit, ejus gesta ad proximum concilium se delaturos, neque in hoc odium pontificis curent, dum publicæ saluti consulant, modo cum caritate, & reverentia omnia faciant. Idem etiam pontifex in cardinalibus faciat, & ita inter se gerant, ut pater in filios, & filii in patrem, sine æmulatione & rancore. Prælatos insignes atque viros præclaros ad curiam venientes, cardinales benigne suscipiant, atque eorum negotia apud pontificem, quantum per honestatem licet, promoveant sine spe præmii, aut lucri, neque particulari affectu quicquam persuadeant pontifici, seu decernant contra justitiam, aut honestatem, etiam ratione patriæ, aut principum suorum, sed ut judices collaterales sine ulla personarum acceptione reipublicæ consulant, & honori Romanæ ecclesiæ. Gravitatem simul, & benignitatem servent cardinales, dignitati eorum condecentem. In suos aut bene meritos, [a] & pauperes ita munifices sint, ut de nimia affectione reprehendi non possint: neve ita eos opibus ac beneficiis ecclesiasticis cumulent, ut obloquendi occasionem aliis præbeant. Excedentes in his pontifex corrigat & emendet. Pontificis, & cardinalium familia, mensa, vestis, supellexque omnis, neque fastu, neque pompa, neque nnmero invidiam plebi contrahant, sed cum modestia, & honestate omnia moderentur, ut aliis exemplo bene vivendi, non autem scandalo esse possint. Romanus pontifex Gregorii sanctionem in concilio generali editam servet. Habeat siquidem cubiculi sui ministros ex clericis, aut monachis viros probos, atque honestos in testimonium suæ conversationis. Oportet enim exemplum etiam dare his qui foris sunt, juxta sententiam Paschalis pontificis, qui ait episcopi lectioni & orationi vacent, & semper presbyteros, & diaconos, aut alios boni testimonii clericos habeant. Cardinalibus causæ tum ecclesiarum cathedralium, monasteriorum, principum, & majoris ponderis committantur, in aliis non occupentur, sed in auditorio rotæ expediantur. Pontifex atque etiam cardinales non mittant familiares suos ad promotos sive confirmatos, quasi munera pro nuncio accepturos; quod hactenus factum est. Neque pontifex quiquam ex bonis cardinalis defuncti ratione annuli (ut dicunt) accipiat. Et quamvis in alia sessione abolita reservatione ecclesiarum, monasteriorum, ac dignitatum electivarum, statutum sit Romanum pontificem contra hujusmodi electiones canonice factas, nihil intentare posse, nisi ex magna, rationabili, evidenti causa in literis apostolicis exprimenda, quia tamen non pauca præter hujus legis mentem acta sunt: statuit sancta synodus electiones fieri rite, & sine aliquo impedimento. Quod si forte aliqua electio tandem canonice facta asseratur, Provinciæ aut populo perturbationem offerre, summus pontifex si rem periculosam cognoverit, audita parte, ac defensa, de consensu majoris partis senatus, cum subscriptione propriæ manus, rejecta scandalosa electione ad capitulum illam remittat: infra tempus juris mandans, ut ad aliam electionem magis utilem procedant. Reservationes item omnes quorumcumque beneficiorum ecclesiasticorum per Romanos pontifices quandocumque quovis pacto factas revocat sancta synodus, & annullat tanquam inutiles & ecclesiis onerosas, præter eas tantum,

[a] *Forte*, aut: *&*.

ANNO CHRISTI 1437.

tantum, quæ in corpore juris expresse continentur, & quæ in provinciis vel locis Romanæ ecclesiæ mediate, vel immediate subjectis fieri placuerit. Has quidam firmas ratasque esse vult. His omnibus communi consensu rite firmatis, atque decretis in publica sessione consessus hujus diei solutus est.

LII.

SESSIO VIGESIMAQUARTA.

ALIA deinde sessio publica vigesimaquarta, haud multo post habita est ad XVIII. Kalendas Maii anni ejusdem, in qua primum tempus, in quo Græci Italiam petere debebant secundum priores conventiones elapsum prorogabatur ad totum mensem Maii anni sequentis. Tum decreta est Græcis ad œcumenicum concilium venturis publica fides, ut salvi venire ac redire in patriam possent: permissumque eis usque ad numerum septingentorum hominum, ut libere in concilio, & alibi loqui, & disserere de fide, & opiniones suas rationibus, & auctoritatibus astruere possint; quos sancta synodus salvos in patriam reducere suis sumptibus promisit, etiamsi unio non sequatur. Indulgentiarum vero decretum sancitum est, quamvis toties a pontifice improbatum. Concessum est enim his qui tantam pecuniarum summam pro unione Græcorum conferrent, quantam integra hebdomada cum tota familia pro victu suo assumerent, semel in vita, & in articulo mortis plena indulgentia omnium peccatorum, atque eadem omnino quæ anno jubilæi Romæ conceditur, aut proficiscentibus in subsidium terræ sanctæ, aut si per annum singulis sextis feriis, vel aliis diebus, si religione, aut alia re impediti ea die non possent, jejunarent, & preces quasdam effunderent, data eorum confessoribus plena potestate absolvendi omnes a quibuscumque excessibus, sive censuris, ac dispensandi etiam cum clericis ab irregularitate occulta, præterquam occasione bigamiæ, sive voluntarii homicidii; dispensandi etiam cum votis omnibus peregrinationis, sive abstinentiæ; & ab omni turpi quæstu, usura, sive raptu, dummodo expensæ, quæ in peregrinatione faciendæ erant, & male parta si propriis personis restitui non possint, in hoc Græcorum negotium secundum confessoris æstimationem convertantur; absolvendi etiam eos, qui ad hostes fidei prohibita adduxissent, si lucrum inde sumptum huc conferant. Has autem indulgentias per biennium durare voluerunt. In hac vero publica sessione (ut ajunt) tres tantum & viginti infulati interfuerunt, x. episcopi, & reclamantibus legatis apostolicis, ac ne hujusmodi decretum indulgentiarum ederetur, frustra intercedentibus.

LIII.

SESSIO VIGESIMAQUINTA.

De communicatione sub utraque specie.

PUBLICA deinde sessio vigesimaquinta habita est Basileæ ad decimum Kalendas Januarii, anni a nativitate domini trigesimiseptimi supra mille & quadringentos: in qua communi consensu decretum & declaratum est: Communionem sub utraque specie, quoad non conficientes & rem divinam non operantes, non esse necessariam, neque de præcepto salvatoris: spectareque ad ecclesiam Christi ordinare ac statuere, quonam pacto non conficientes oporteat de Christi sacramento communicare. Et cum sub qualibet specie panis scilicet & vini totus atque integer Christus sit, observantes tamen ecclesiæ Romanæ consuetudinem, & sub una specie tantum communicantes, laudandos esse, neque illos ferendos, qui antiquum ecclesiæ Latinæ ritum a sanctis patribus, non sine urgenti causa approbatum, temere auderent permutare, cum pro firma, & stabili lege sit habendus.

LIV.

Contentio inter patres de loco eligendo pro futuro concilio cum Græcis.

MAGNA per hoc tempus inter patres concilii dissensio orta est: ingensque & periculosa seditio. Nominaverat siquidem major pars patrum pro loco œcumenici concilii cum Græcis celebrandi Avenionem, Basileam & Sabaudiam, præsidentibus concilii, & legatis apostolicis frustra reclamantibus: advenerunt & legati Græcorum, qui acriter conquerebantur conventa non servari; quando Avenio & Basilea in decreto concordiæ nominatæ non essent. Dure autem nimis agi secum, si Sabaudiam Græcos petere velint; quoniam sit in decreto cum Græci ad ultimum dixerint Sabaudiam, quasi aliis deficientibus; & cum etiam intelligerent pro Sabaudia, aliquem Italiæ locum duci Sabaudiæ subjectum. Græcorum imperatorem, & patriarcham, plerosque alios prælatos, & proceres esse annis & valetudine graves, neque illos posse Alpes superare, ut Sabaudiam petant; neque etiam ob iter longum eis esse facile, aut tutum petere Avenionem, Turcis eorum urbem assidue infestantibus. Tandem bonorum opera diffidentes his legibus in concordiam tunc venere publico consensu: si Avenionenses intra dies XXX. promissum mutuum septuaginta millium aureorum numerata pecunia non solverint; & intra alios XII. dies se id integre perfecisse patres legitime non docuerint, concilium posse, & teneri procedere ad electionem alterius loci. Appetente hujus termini fine, Avenionenses paratam pecuniam habere se affirmant, sed antequam mutuum faciant, petunt ut publico concilii decreto firma electio de Avenione fiat, portus vicinus nominetur, decimæ statuantur quarum pecuniæ simul cum his quæ ex indulgentiis provenient, occasione mutui sibi obligentur. Negabantur hæc quod præter conventa essent: tandem elapso termino XXX. & XII. deinde dierum præsidentes concilii, & legati apostolici convocant patres ad novam loci electionem, quando Avenionensis nominatio esset expirata. Secedit magna pars patrum quæ pontifici erat infensa, & concilium in Italia nullo pacto volebat: hæc factio ex vili plebe magna ex parte constabat; quamvis ducem haberent cardinalem Arelatensem, & nonnullos alios prælatos. In alia parte, sanctæ Sabinæ, qui & sancti Angeli dicitur, sancti Petri ad vincula cardinales erant, & plerique alii digni prælati, numero tamen longe superabantur. Præsidentes per illos, qui conventa servare, & novam electionem procedere volebant, cum alii vocati non venirent, primo in deputationibus, tum in generali congregatione legitime concludunt, Florentiam, & Utinum in Forojulii ponendam in manu concilii, seu quemcumque

cumque alium locum tutum, in decreto conventionis contentum, summo pontifici & Græcis accommodum, esse eligendum pro concilio, illum videlicet, qui citius paraverit & expediverit pecunias, triremes, & alia opportuna, asserunt hoc sibi licere etiam majori parte concilii contradicente. Quod cum ipsa major pars non velit convenire ad electionem, ut ex communi decreto tenebatur; & terminus sit jam elapsus, urgeatque necessitas locum eligendi cum jam finis mensis Aprilis instet, & per totum sequentem mensem Maii oporteat secundum conventionem, & fidem Græcis datam, naves Constantinopolim appulisse, omne jus concilii restet in eos, qui decretum concilii exequi, & reipublicæ consulere velint: sicut si in B electione episcopi intra tempus major pars collegii eligere non vellet, minor potest eligere, & tota capituli potestas in volentibus eligere permanet. At pars adversa asserens nihil decerni posse sine consensu majoris partis acrius irritata præsidente cardinale Arelatensi, concludit Avenionensium postulata esse admittenda. Neque his contenta publicam sessionem indicit, ut decretum firmet. Legati vero apostolici, & qui pontificis dignitatem tuebantur, concordiam quærentes, hortantur patres, ut suæ sententiæ, quæ reipublicæ utilissima esset, vellent acquiescere; sin minus, communi decreto Avenio sive Sabaudia pro concilio eligeretur. Hac conditione, ut si adhibita omni diligentia C per patres Græci non vellent ea loca acceptare, ut protestati erant, tunc alius locus eligeretur Græcis & pontifici accommodus; Quod si hoc etiam non placeret, mitterentur legati ex concilio Constantinopolim, qui Græcos ad quamcumque Latinorum terram possent, sive ad quam vellent, omnino deducerent: Ita ut non tam locorum utilitas, quam Græcorum salus quæri videretur: neve ob aliquorum passiones Latinæ ecclesiæ fides inanis redargueretur. His tamen omnibus neglectis, atque spretis adversæ factionis capita clericos undique cogunt, veniunt turmatim ex vicinis oppidis & civitatibus sacerdotes & qui etiam in urbe patribus serviebant plerique & in ecclesia togati convenientes jussa D præstabant suffragia.

LV.

SESSIO DECIMASEXTA.

In qua per seditionem duo contraria decreta statuuntur.

CELEBRATUR igitur XXVI. sessio magna frequentia, majorique dissensione Nonis Maii anni salutis 1437. in qua sedentibus seorsum factionibus, a præsidentibus concilii & legatis apostolicis Florentia & Utinum decer- E nuntur, ut supra conclusum fuerat, portus autem nominantur Venetiæ, Arimini, Ravennæ, quem malint Græci. Decimas non ante esse imponendas statuitur, quam Græci portum Italiæ, appulerint, unum de nominatis. Ne si forte aliquo fato impediti non venerint, illusum sibi clerus conqueratur. Concilium interim Basileæ perseverare oportere. Legatos Constantinopolim mittendos, qui hæc Græcis nuncient, dentque operam, si possunt, omni studio, ut Græcos Basileam perducant. Altera factio, quæ multitudine & numero se tuebatur, eodem die & eodem loco decernit, Avenionensium postulata esse admittenda, Avenionem & Sabaudiam pro futuro concilio statuit. Portum illis viciniorem nominat: Decimas & indulgentias decernit Avenionensibus concedendas. Duobus igitur decretis omnino contrariis & eadem sessione editis crescit in dies seditio: Et cum Basileenses (sic enim factionem pontifici adversam appello) non permitterent, ut concilii signo decretum adversæ factionis signaretur, præsidentes facto novo decreto statuerunt bullam concilii cardinali sancti Petri ad vincula, archiepiscopo Panormitano & episcopo Burgensi esse credendam, qui literas decretorum ab ipsis factorum signarent, & debitæ executioni mandarent. Quorum postea opera, & bulla munitæ sunt literæ; & arca in qua bulla servabatur ad sacrarium sancti Leonardi est translata, unde major, & periculosior tumultus postea exortus est, & tandem arca ipsa multitudinis violentia ad pristinum locum reducta. Eugenius autem pontifex qui tum Bononiæ erat instantibus Græcorum legatis, nominationem Florentiæ & Utini pro œcumenico concilio approbavit, & confirmavit ad IV. Kal. Junii ejusdem anni.

LVI.

Legatio Basileensium ad Venaysinos.

BASILEENSES vero, ut rem Avenionensem sibi curæ esse ostenderent, legatos ad comitatum Venaysinnm mittunt, qui concilii nomine petant, Venaysinos commeatu, & aliis ad victum opportunis Avenionenses juvare, si concilium illuc transferatur. Provinciales facto conventu communi consensu respondeant, jucundo animo se audire concilii adventum ad Avenionensem urbem; cum maxime intelligant id fieri Romano pontifice & sacro senatu benevolentibus. Se autem & patres suos semper fuisse & esse fideles subditos Romanæ ecclesiæ, & in ejus semper potestate futuros. Proinde si Romani pontificis & sacri senatus voluntatem aperte cognoverint, in nulla re concilio defuturos. Et cum jam promiserint Avenionensibus quartam partem frumenti, & vini unius anni ex tota provincia mutuo concedere, nunc paratos esse in gratiam patrum concilii partem illam dono dare, si id gratum futurum esse sciant summo pontifici.

LVII.

SESSIO VIGESIMASEPTIMA.

In qua citatur Eugenius ad concilium intra sexaginta dies.

CRESCENTE in dies seditione, cum Basileenses audissent Eugenium adversariorum decreta confirmasse; acrius irritati contra ipsum hujusmodi edictum decernunt; prohibente tamen, & protestante Juliano cardinale sanctæ Sabinæ præsidente concilii, & conquerente quod super defensione pontificis non audiretur: quem & cardinalis sancti Petri ad vincula, & plerique optimi patres sequebantur, quibus etiam dilatio ad tertiam diem denegata est, & præter ordinem eodem die generalis congregatio, & publica sessio est habita: Eugenium

ANNO CHRISTI 1438.

nium pontificem quem ex officio par erat alios monere, & sua auctoritate cogere ad observandum sacri concilii leges, præcipuum esse, semperque fuisse omnium decretorum ac statutorum concilii prævaricatorem, contemptoremque. Hunc patres literis, nunciis, legationibus, persæpe rogasse ac monuisse, ut electionem prælatorum per collegia canonica fieri sineret, ut confirmationes ecclesiarum, collationes ecclesiasticorum beneficiorum, & aliarum gratiarum concessiones sine pecuniis gratisque faceret, ceteraque alia impleret, quæ sancta synodus servanda statuisset, cum ex declaratione sacri concilii Constantiensis oporteat Romanum pontificem in his, quæ ad reformationem morum ecclesiæ pertinent, tam in capite, quam in membris statutis concilii obtemperare: Eugenium tamen (& si alias monitis promisit concilii decreta observare) nunc tamen ecclesiam Dei publice perturbare. Electiones prælatorum canonice factas infringere, translationes ecclesiarum etiam invitis prælatis contra patrum decreta agitare, concilio parentes pœnis & censuris injuste afficere, dignitatibus & beneficiis privare, pecuniarum graves summas ex collationibus beneficiorum, ac concessionibus gratiarum per simoniacam labem extorquere in animarum Christi fidelium perditionem, ecclesiarum Christiani orbis ruinam & omnium provinciarum expilationem, beneficia vero & dignitates non tam benemeritis quam sanguine & amicitia junctis conferre, sive his quibus magni principum favores, munera seu specialis gratia suffragantur. Inde fieri ut indigni plerumque assumantur. Appellationes præterea a concilio factas passim admittere, & contra ejus declarationes sententias ferre. Excommunicatos a concilio sine aliqua satisfactione absolvere, ardua & graviora negotia etiam sine legitimo consensu sacri senatus plerumque tractare, ecclesiæ Romanæ patrimonium dilapidare, urbem Prænestæ, Burianum, & pleraque alia ecclesiæ loca per milites suos sine causa evertisse, impedimenta etiam compluria intulisse, ne unionis cum Græcis tractatus inceptus absolvi posset, indulgentias plenarias multis concessisse in præjudicium indulgentiarum per concilium concessarum. Juramentum, quod in sua electione ad pontificatum præstitisset, aperte violasse, & perjurii crimen temere incurrisse, ecclesiæ Romanæ agros, urbes & loca complura alienasse, alia sua culpa perdidisse, dedisseque occasionem, ut cædes, incendia, direptionesque multæ factæ sint, & denique obstaculo, atque impedimento esse, ne reipublicæ necessitati per concilium consuli possit. Proinde cum hæc publica sint pontificis gesta, quibus universalis ecclesia perturbatur, non amplius esse dissimulandum. Igitur sanctam synodum diem Eugenio dicere, utque intra sexagesimum diem ad causam dicendam Basileæ compareat monere: quod si non fecerit, daturum operam concilium, ne quid detrimenti ob ejus contumaciam respublica Christiana patiatur. Jubere etiam omnes Romanæ ecclesiæ cardinales intra eundem terminum in vim præstiti juramenti & sub pœna amissionis omnium beneficiorum suorum Basileam se ad concilium transferre reipublicæ consulturos. Hæc sancita sunt Basileæ in publica sessione pridie Kalendas Augusti anni 1438. non tamen sine magna contentione

LVIII.

SESSIO VIGESIMAOCTAVA.

Irritatur creatio cardinalis ab Eugenio facti.

NEC multo deinde post ad VIII. scilicet Kal. Octobris ejusdem anni cum didicissent Basileenses Eugenium pontificem sacro senatui adscripsisse Joannem patriarcham Alexandrinum contra eorum statuta; alia duo decreta jampridem edita instaurantur: Primum, pontifici Romano a generali concilio absenti non licere novos cardinales creare sedente concilio. Alterum, de numero & qualitate creandorum tum publico decreto sanxerunt; Assumptionem patriarchæ ad cardinalatum nullam esse atque irritam; jussitque Eugenium illam ut temere factam revocare. Facta sunt hæc in publica XXVIII. sessione.

LIX.

SESSIO VIGESIMANONA.

Revocatur decretum de Florentia & Utino.

POSTRIDIE ejus diei stimulante factione Basileensium publica sessio habita est, in qua prævalente factione, decretum Florentiæ & Utini per præsidentes concilii revocatum est, & irritum factum, declaratumque literas super ea re signo concilii confectas adulterinas esse, & nullius momenti, sive valoris, neque his fidem adhibendam. Tum statutum in eadem sessione nemini unquam licere, neque etiam pontifici maximo, civitatem Avenionensem, comitatum Venaysinum, & subjectum in ea regione agrum Romanæ ecclesiæ quoquomodo alienare. Quod si forte temere ab aliquo fiat, id irritum esse & inane. Civitatem ipsam Avenionensem, agrumque prædictum & incolas omnes sub protectione, ac tutela esse sacri concilii, perturbantes, vexantesque, aut quovis pacto illos molestantes, excommunicatos esse: ecclesiæ etiam prærogativa gaudere oportere episcopum Albanensem cardinalem de Fuxo legatum apostolicum ejus provinciæ præfectum, quando & civitas & legatus optime de sacro concilio sint meriti: Et hæc ad VIII. Kalendas sunt acta.

LX.

Basileenses literis Cæsarem in sententiam trahere conantur.

DICTA fuerat dies Eugenio pontifici, & citatio in eum decreta magna patrum seditione, ut diximus: cum Basileensis factio numero prævaleret, plerique tamen prælatorum & legatorum principum, qui [a] erant, & præsertim Hispani, adversa sentiebant: neque putabant reipublicæ expedire hujusmodi cum pontifice concertationem. Basileenses vero, ut Sigismundum Cæsarem in suam traherent sententiam, literis suis diligentissime nunciant triremes se jam misisse Constantinopolim, ut Græcos advehant, ad unionem navandam. Verum Eugenium pontificem suosque sectatores rem admodum interturbare, archiepiscopum Tarentinum literas concilii nomine super electione Floren-

[a] F... aderant

[A]NNO [CHR]ISTI [143]8.

Florentiæ, & Utini falso signasse. Patres vero ut reipublicæ consulerent, Eugenium in causam vocasse, dixisseque ei diem, ut prævaricatori & contemptori concilii decretorum, perturbatorique manifeste ecclesiæ Dei. Proinde orare Cæsaris majestatem, ut suo auxilio, suaque auctoritate sacrum concilium tueri velit. Ad ea Cæsar respondet, molestissimo se animo audire has novas seditiones inter pontificem & concilium exoriri; hortari ut maturius in tanta re se gerant, neque ea agant, quæ divisionem & schismata sint paritura; quo nihil rebus gerendis perniciosius evenire potest. Invenisse eos ecclesiam Dei pacificam, & longo magnoque suo labore unitam. Meminisse debere patres suæ professionis, cum prædicent se ideo convenisse, ut Christiani populi mores emendent, hæreses pellant, & dissidentium animos componant, cavendum ne contrarios effectus pariant, ut qui Græcos se undituros pollicentur, Latinos seque ipsos scindant. Consuluisse se super hac re imperii principes, omnium esse sententiam supersederi oportere super processu contra pontificem; exquirendaque prius regum atque principum consilia, & quorum postea essent auxilia imploraturi, prius cognoscerent sententias. Interim curandum, ut principum opera seditio componatur. Si patres hoc fecerint, daturum operam Cæsarem, ut concilii decreta serventur. Sin minus, se cum regnis ac principibus suis Romano pontifici non defuturum, ejusque dignitatem adversus perperam impugnantes tutaturum. Hæc eadem paulopost & legati principum electorum concilio iterarunt.

LXI.

Basileenses Eugenium contumacem declarant.

At Basileenses in eorum pertinacia perseverantes, spretis Cæsaris & principum consiliis, elapso termino contumacem Eugenium declarant. Secedunt Hispaniarum regis legati, aperteque asserunt se regis sui prælatorum ac principum suæ nationis nomine ei declarationi non consentire, protestarique, si proinde schisma aliquod oriatur, Hispanicæ nationi adscribendum non esse. Eugenius autem his perceptis perversorum hominum temeritati obviare cupiens, & per literas suas Basileensium objecta diluit, & plenitudine potestatis, & de concilio sacri senatus Basileensem synodum perperam se gerentem ac nutrientem schismata dissolvit: Patresque sub gravibus pœnis & censuris jussit abire, & novum indixit concilium in civitatem Ferrariensem. Ad quod omnes ecclesiarum prælatos convocavit, multa afferens, cur ita facere reipublicæ expediret.

LXII.

SESSIO TRIGESIMA.

Revocantur Eugenii gesta contra concilium, & damnatur Ferrariensis synodus.

Hæc ubi Basileæ cognita sunt, acrior seditio exoritur, conveniunt patres turmatim, hi præsertim qui pontifici adversabantur, & post multas consultationes publicam celebrarunt sessionem XXX. IV. Idus Octobris ejusdem anni, ubi statuta atque decreta omnia Eugenii contra concilium Basileense revocant, irritant & annullant, dissolutionem Basileensis concilii, censuras, ac pœnas in non discedentes latas, indictionem Ferrariensis synodi, ac prælatorum illuc convocationem damnant, nulliusque esse momenti statuunt. Et cum concilium supra pontificem potestatem habere affirment, monent pontificem, nisi intra quatuor menses resipuerit, & omnia contra concilium conciliaresve statuta revocet, a papali administratione secundum decretum in XI. sessione editum ipso facto esse suspensum, ipsamque summi pontificatus administrationem ad sacrum concilium devolvi. Quod si per duos menses post interdictionem pontificatus in sua pertinacia perseveraverit, procedendum esse contra Eugenium etiam ad privationem pontificatus. Cardinalibus & aliis prælatis omnibus, qui in Romana curia apud Eugenium essent, mandant, ut ad Basileense concilium se conferant, alii ad sua quique beneficia revertantur sub privatione omnium beneficiorum ac dignitatum: Prohibent quempiam cujuscumque sit dignitatis aut ordinis, etsi cardinalaris, aut inferioris dignitatis, a concilio discedere, prætextu dissolutionis, aut mandati Eugenii pontificis. Jubentque omnes ad concilium properare, & rem publicam ita tractare, ac si nulla dissolutio concilii facta fuisset a pontifice: Qui impedimento aut molestiæ essent venientibus ad concilium indictum, aut indicendum, seu ad illud legatos nunciosve mittentes excommunicatos esse, etiamsi imperator, rex, aliusve princeps sit, sive cardinalis, patriarcha, archiepiscopus, episcopus, universitates, collegiaque sacris sint interdicta. Pontificem vero ipsum magnis edictis prohibent, ne deinceps quicquam agat contra concilium Basileense, conciliaresve, neve in suis cœptis contra concilium perseveret. Impetrationes sive collationes beneficiorum conciliarium factas in curia Romana per pontificem, aut alias per viam privationis, cassat, atque irritat. Fautores sive adjutores ad possessiones talium beneficiorum consequendas excommunicat. Ordinarios sive collegia hujusmodi admittentes, sive literis apostolicis parentes in hac re, censuris gravissimis ligat, quas decernit a nemine solvi posse, nisi a concilio. Jubetque hujus decreti paginam præ foribus basilicæ Basileensis affigi, ut nullus ejus rei ignorantia possit excusari.

ANNO CHRISTI 1438.

LXIII.

Divisio Christianorum in varias obedientias.

Dividitur Christianus orbis his variis edictis. Alphonsus rex Aragonum, qui Eugenio propter regnum Neapolitanum erat infensus, Basileensis decreta laudat, & probat. Amedeus Sabaudiæ dux legatos ad Eugenium mittit, rem Basileensium protegens; quibus Eugenius rei seriem diligentissime pandit, ostenditque multis rationibus, Basileenses non recte ambulare, & divisiones scissurasque in ecclesia quærere. In concilio autem non suffragiis legitimis, & consuetis uti, sed multitudinem conductam convocare, ut numero vincant. Proinde ut necessitati ecclesiæ consuleret, concilium Ferrariam transtulisse, quod & Græci qui aderant, & reliqui Latini approbarent laudarentque,

Placere

ANNO CHRISTI 1438.

Placere tamen pontifici ut dux operas suas interponeret pro honesta concordia inter se & Basileenses: pollicerique illis commissorum impunitatem, si Basilea discedant, & futuros in omnibus salvos, si Ferrariam ad legitimum concilium velint proficisci. Et Basileenses quidem literis, & nunciis apud Cæsarem, & alios principes per se gesta in Eugenium justificare conantur: illumque affirmant publice & enormiter ecclesiam Christi perturbare. Idem & pontifex contra illos agit: alter alterum accusat, reprehendit, damnat: hic excommunicat, illi absolvunt: illi decernunt, iste abrogat: isti Basileæ, iste Ferrariæ prælatos advocat. Quisque per se agit & curat, ut alterius gesta injusta, sua sancta videantur.

LXIV.

Legati ad Græcos per partem concilii Eugenio papæ faventem.

Cum pars concilii, quæ præsidentes & legatos apostolicos sequebatur, in seditione (ut diximus) Florentiam & Utinum pro concilio œcumenico statuissent, & approbantibus petentibusque legatis Græcorum, Eugenius id confirmasset, decreti sunt ab ea parte legati concilii nomine ad Græcorum principes, Diniensis, & Portugallensis episcopi, qui mense Junii Bononiam peterent, ubi Romanus pontifex erat. Postquam omnia per pontificem intellexerunt, ad Græcos in Italiam conducendos una cum episcopo Coronensi pontificis oratore Venetias profecti sunt: Ubi conscensa triremi, Cretam primum circa Idus Augusti appulerunt. Ibi conscriptis trecentis ballistariis, quos ad præsidium urbis Constantinopolitanæ, absente imperatore, conduxerunt; tertio Nonas Septembris Constantinopolim adnavigarunt: qui ab imperatore & patriarcha suscepti & auditi, eis persuaserunt, ut se ad navigationem pararent, ad concilium in Italia celebrandum. Ornabantur igitur Constantinopoli triremes tres, una major, duæ minores & archiepiscopus Tarentasiensis ac Nicolaus de Cusa, natione Germanus, qui postea fuit cardinalis sancti Petri ad vincula, ex Creta alias triremes tres majores paulo post adduxerunt, quibus pontificis nomine Græci erant traducendi. Dum Græci se ad transfretationem accingunt, ecce quinto Nonas Octobris Avenionenses triremes appellunt, præfectis Visensi, & Lausanensi episcopis; quorum adventus eo visus est Græcis ineptior, quo aperte per legatos Basileæ protestati fuerant se Avenionem nullo modo venturos. Ii ubi data est copia fandi, concilii Basileensis ac multorum principum literas imperatori primum reddiderunt, tum concilii nomine, cujus se legatos esse profitebantur, in vim præstiti juramenti expostulant Græcos, ut Basileam, Sabaudiam, sive Avenionem ad concilium se quamprimum conferant. Ostendunt monitorium in Eugenium pontificem editum, asseruntque, si in ejus triremibus navigare pergant, prius Eugenium a concilio pontificali dignitate dejectum iri, quam ad eum perveniant, atque eo pacto frustra illos ituros; cum exauctoratus Eugenius concilium dare non poterit. Diniensem & Portugallensem præsules non esse concilii veros legatos, sed adulterinos & præter patrum decreta missos; quod & literis concilii approbabant. Nisi ad unum de nominatis locis se conferrent, principes omnes, quorum literas attulerant, simul cum Basileensi concilio eis futuros hostes, daturosque operam, ut aliud concilium celebrari non possit. Sin autem secum navigarent, concilium & principes fauturos eis contra Turcas, decreturosque generalem expeditionem, & cruciatam in hostes. Eadem & patriarchæ Constantinopolitano retulerunt, qui ubi criminationes Eugenii ex monitorio audire cœpit, Avenionenses silere jussit, & ab se dimisit. Sed cum legati papæ Diniensis & Portugallensis objecta omnia & difficultates Avenionensium dissolvisset, imperator & patriarcha se cum eis in Italiam navigaturos promiserunt, multisque verbis hortati sunt Avenionenses, ut depositis odiis & dissensionibus simul Venetias vellent petere; ubi de loco concilii commodiori esset disceptandum. Illi vero indignati minarum pleni solutis anchoris Peram petunt, & post quindecim dies quarto Nonas Novembris in patriam revertuntur. Græci vero cum imperatore, patriarcha & aliis patribus ad VII. Kalend. Decembris cum novem triremibus iter ingressi sunt, Venetiasque tandem appulerunt ad VI. Idus Februarii. Quod cum Basileæ renunciatum esset, illos scilicet e Græcia solvisse cum legatis papæ, variæ inter patres sententiæ, multæque contentiones agitabantur. At Julianus cardinalis legatus apostolicus convocatis patribus longa & ardenti oratione primum hortatur patres, ut dimissis odiis atque contentionibus, Græcis jam jam Latinorum terras appetentibus obviam irent, & quos tantopere absentes optaverant, nunc præsentes non spernerent, mitterent legatos suos, qui eos (si possent) Basileam, Avenionem, Sabaudiamve perducere curarent. Quod si non persuaderent, agerent cum eis de loco concilii, ita ut Græcos non propter locum, sed locum propter Græcos amare videantur; Eugenio pontifici reconciliarentur, ne venientibus Græcis ludibrio essent, ut qui aliorum concordiam quærerent, inter se divisi reperirentur. Placere Eugenio, ut Sigismundi Cæsaris arbitrio cuncta componantur. Nefas esse patribus talem arbitrum recusare, cum Cæsar præcipuus semper auctor, fautorque concilii fuerit. Tollatur a patribus monitorium, tollet & Eugenius translationem concilii, promittetque decretorum concilii observationem; si talia fuerint, quæ & reformationi, & honori sedis apostolicæ consulant. Sed obstinatis animis frustra narrabatur fabula. Perstant in sententia Basileenses, & nisi in loco a se delecto, non videntur passuri concilium celebrari.

LXV.

Albertus Sigismundo Cæsare defunct. substituitur.

Moritur inter hæc Sigismundus Cæsar ad V. Idus Maii salutis anno 1438. eique deinde in imperio & regnis subrogatur Albertus dux Austriæ ejus gener; & principes electores imperii legatos ad Eugenium mittunt, qui Ferrariæ cum Græcis jam œcumenicum inchoaverat concilium. Summa legationis hæc erat, ut pontifex pro unione & pace ecclesiæ pateretur alium locum eligi pro œcumenico concilio, nihil amplius

amplius contra Basileenses innovaret. Ad ea respondit pontifex, quamvis concilium legitime Ferrariæ inchoatum esset, & a Græcis approbatum, non expediret rebus gerendis & utilitati publicæ illud transferre, velle tamen expectare Alberti novi Cæsaris legatos, & aliorum quamplurimorum regum ac principum Christiani orbis, quos prope diem ad se venturos cognovisset; quorum consilio & auctoritate statuisse se rem hanc pertractare, rogare autem principes electores, ut interim in aliquo Germanicæ nationis loco convenirent cum Cæsare ad conventum celebrandum, ad quem ipse legatos suos mitteret, qui optimam ejus mentem ad pacem & unionem ecclesiæ efficacem ac diligentem operam ad unionem cum Græcis navandam, justitiam innocentiamque suam in administratione pontificatus, & Basileensium injurias ac falsas calumnias omnibus plane ostenderent; cum plena tamen potestate Cæsaris, & principum arbitrio conveniendi cum patribus, qui Basileæ remanserant; sive etiam, si reipublicæ conducere videatur, alium locum nominandi pro concilio universali. Quantum autem ad Basileenses attineret, quamvis ab eis quotidie injuste multipliciter vexaretur, impetaturque, placere tamen ut contra eos judicia suspendantur, si & ipsi interim quiescant. Quod si non fecerint protestari coram Deo & hominibus, per se non stare, quin pax & unitas in ecclesia Dei perseveret.

LXVI.

SESSIO TRIGESIMAPRIMA.

Eugenius ab administratione pontificatus suspenditur.

BASILEENSES vero post hæc, cum audirent Ferrariense concilium in dies augeri, ad IX. Kalendas Februarii publicam sessionem (ut consueverant) tenent anno salutis 1438. in qua quidem sessione trigesimaprima secundum decreta Constantiensis synodi, quæ jubet Romanos pontifices dissolventes aut transferentes concilia generalia sine patrum communi consensu, nisi intra quartum mensem resipuerint, & dissolutionem revocaverint, suspendendos esse ab administratione papali, & post duos alios menses, si in pertinacia perseveraverint, privandos omni pontificis dignitate, Eugenium IV. Romanum pontificem, ut manifestum contumacem, & in aperta rebellione perseverantem, ac notorie incorrigibiliterque Dei ecclesiam scandalizantem, ab omni administratione papatus suspenderunt: comminatique sunt se ad ulteriora processuros, si opus fuerit, absque alia vocatione. Administrationem autem omnem pontificatus tam in spiritualibus, quam in temporalibus, ad sanctam synodum spectare declaraverunt. Decernentes irritum, & inane quicquid deinceps ageretur ab Eugenio. Principes omnes Christianos monent hortanturque, prælatos autem ecclesiarum cujuscumque dignitatis aut ordinis vicarios, feudatarios, vassallosque omnes ecclesiæ Romanæ jubent, ut Eugenio minime pareant durante suspensione: eosque omnes per id tempus ab omni juramento, quo illi tenerentur, absolvunt: Mandant præterea omnibus cardinalibus, aliisque prælatis quibuscumque, atque aliis officialibus, & quibusvis Romanam curiam sequentibus, sub pœna excommunicationis, & privationis omnium beneficiorum ut intra quadraginta dies ab ipso Eugenio & Romana curia discedant. Cardinales autem & alii prælati, qui secundum sanctorum patrum decreta petere concilia sunt obnoxii, Basileam ad concilium se conferant; alii ad sua quique beneficia divertant, vel ad concilium ipsi veniant. Causas omnes, quæ in Romana [a] agitantur, ecclesiasticas, spirituales, profanas, civiles, criminales, sive mixtas ad se advocant, inhibentque judicibus omnibus, auditoribus, & commissariis Romanæ curiæ, cujuscumque sint dignitatis, aut ordinis; ne quoquo modo in eis causis procedant, decernentes irritum & inane, si secus a quopiam fieret, & transgressores hujus decreti excommunicationis sententia innodarunt, a qua nisi per synodum possint absolvi. Tum statuunt causas omnes ultra quatuor diætas a Romana curia distantes præter majores, quæ sacris patrum decretis exprimuntur, & causas electionum ecclesiarum vel monasteriorum, deinceps in provinciis propriis, apud ordinarios judices esse cognoscendas, finiendasque, neque licere cuique appellare, nisi ad judicem immediate superiorem; neque etiam ad pontificem maximum, nisi sit immediatus superior, & tum pontifex causam ipsam per rescriptum ad provinciam ipsam usque ad finem litis remittat, nisi forte propter defectum justitiæ, aut justum metum aliter facere cogatur, & tunc in propinquis provinciis causa poterit committi. Ab hoc decreto exemerunt sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, officialesque omnes Romanæ curiæ in curia commorantes, tantum, quoad concilium aliud statuerit: voluerunt causas omnes quæ in Romana curia vertuntur (ut dictum est) ad concilium esse advocatas, neque licere de eis quoquo modo agi apud papam, aut apud conventiculum Ferrariense (ita enim appellabant Ferrariense concilium) & ut dignitates, beneficiaque ecclesiastica idoneis ac bene meritis conferrentur, minuerenturque lites & ambitiones, hujusmodi decreta statuerunt. Primum, quoniam gratiæ expectativæ ad beneficia ecclesiastica confusionem ecclesiis generant, ministros plerumque minus idoneos afferunt, occasionem optandæ mortis inferunt, lites & contentiones augent, ex quibus provinciæ & ecclesiæ pecuniis exhauriuntur, angustias, solicitudinesque expectantibus litigantibusque præparant: ac fraudes, dolos, circumventionesque infinitas pariunt, ordinem ecclesiasticum perturbant, & ordinariorum collatorum jurisdictionem confundunt: [b] statuere non licere deinceps Romano pontifici gratias expectativas, sive nominationes ad beneficia quoquo modo concedere; concessas autem, quarum processus non sunt expediti, nullas esse, alias ratas haberi, quoad aliter a concilio sit deliberatum. Reservationes etiam particulares beneficiorum, tam per summum pontificem, quam per legatos ejus factas, irritas esse & cassas. Licere tamen Romanis summis ponti-

[a] Forte, curia agitantur. H.

[b] Forte; statuunt. H.

ANNO CHRISTI 1438.

pontificibus tempore sui pontificatus de uno beneficio tantum ad collationem, in qua fuerint decem beneficia; & de duobus ubi fuerint quinquaginta, & ultra pro arbitrio suo honeste disponere. Ita tamen ut in eodem collegio duas præbendas non conferat, salvumque esse perpetuo Romano pontifici jus præventionis in collatione beneficiorum. In conferendis autem beneficiis ecclesiasticis hunc modum servari voluerunt. Primum, ut saluti animarum, doctrinæque ecclesiæ consulatur. Prima præbenda, quæ in cathedralibus ecclesiis vacabit, conferatur alicui magistro vel licentiato, vel baccalaureo formato in theologia, qui per decennium in publicis gymnasiis studuerit, & residentiæ, lecturæ, ac prædicationis onus voluerit subire. In omnibus autem collegiis canonicorum tertia pars præbendarum ad minus conferatur doctrinarum professoribus; quos graduatos appellant. Ita ut prima vacatura conferatur graduato, duæ sequentes aliis; tum alia iterum graduato; Et sic deinceps, his videlicet magistris, licentiatis, & baccalaureis formatis in theologia, qui per decennium in publicis gymnasiis studuerint; doctoribus licentiatisve in altero jurium, sive in medicina, qui per septem annos; magistris sive licentiatis in artibus, qui per quinquennium: & si nobiles ex utroque parente, & ex antiquo genere fuerint, sat erit ut annis sex in theologia studuerint, & in altero jurium annis tribus. Qui autem ex prædictis alias præbendas duas sive alia beneficia obtinerent, propter quæ in alio residere non possent, hos non esse connumerandos in dicta tertia graduatorum, præsertim si ea beneficia sunt census ducentorum aureorum. In parochialibus vero ecclesiis per civitates & oppida etiam (ut superius, graduati assumantur, qui minus per triennium in publicis gymnasiis studuerint: hujusmodi autem graduati, qui ad beneficia promoveri cupiunt, nomen suum per tempus quadragesimæ singulis annis dent ordinariis collatoribus: quod si non fecerint, collatio in alios per ordinarios facta rata erit, si vero contra hujusmodi decretum collatio aliqua sive præsentatio beneficiorum fiet, nulla sit omnino & cassa. His solemni ritu decretis ad IX. Kalend. Februarii (ut diximus) ne provinciæ Romanæ ecclesiæ sine rectore & administratore remansisse viderentur, interdicto pontificatu Eugenio, aliud duodecim virorum collegium statuerunt, quod curam administrandarum provinciarum susciperet, ternos ex qualibet natione. Hi legatos duos de latere statim constituerunt: cardinalem sancti Petri ad vincula, qui favore Alphonsi regis Aragonum & Siciliæ, urbem Romam & vicinas ecclesiæ Romanæ provincias, & Valramum postulatum Trajectensem, qui Bononiam, quam Nicolaus Piccininus per id tempus occupaverat, & exarchatum favore Philippi ducis Mediolani, cui carissimus erat, administrarent. Basileenses siquidem plurimum in rege Aragonum, & duce Mediolani confidebant; qui & concilio dediti, & Eugenio infensissimi videbantur. Sed cardinale & postulato provincias recusantibus, petente duce cardinalis Ursinus legatus declaratur. Verum forma juramenti, quam Basileenses ex legato exigebant, duci non placebat, & cardinalis illis diebus est vita substractus: Dux vero cardinales sanctæ Crucis & sanctæ Sabinæ legatos decerni petebat, viros Basileensibus minime gratos. Tandem post multos tractatus Philippus dux, qui suspensionem Eugenii summo studio expostulaverat, nunc aperte Basileensibus ostendit, non sibi placere ulterius contra Eugenium procedi: hortabaturque patres ut tertium generale concilium fieri paterentur in una ex suis civitatibus, vel alibi in Italia, ubi opportunius videretur. Julianus autem cardinalis sanctæ Sabinæ, sancti Angeli appellatus, ut vidit Basileenses in proposito pontificem deponendi obstinatos, Basilea discessit V. Idus Januarii. Et patres concione advocata, Ludovicum cardinalem Arelatensem, qui unicus tunc cardinalis in concilio supererat, præsidentem creant cum plena potestate, & classis præfectus Nicolaus cum legatis Basileensium e Græcia reversus, magistratui se abdicavit, redditis vexillis & sceptro. Tum dicta est dies archiepiscopo Tarantasiensi, quod contra concilium Basileense egisset, torturæ exposuisset heraldum ducis Sabaudiæ per concilium in Græciam missum: vocati sunt ad causam dicendam (quamvis absentes) Diniensis & Portugallensis episcopi, ac Nicolaus de Cusa, quod falso se appellassent concilii legatos.

LXVII.

SESSIO PRIMA.

Principium concilii Ferrariensis.

INTER hæc convenerant jam Ferrariæ patres complures concilii celebrandi gratia: & Nicolaus sanctæ Crucis cardinalis apostolicæ sedis legatus, Eugenii pontificis nomine concilio præsidens, primam publicam sessionem solemni more habuit quarto Idus Januarii anno salutis 1438. in qua hæc communi consensu decreta statutaque sunt: Eugenium pontificem ob causas justas & necessarias, atque urgentes ad removenda impedimenta, quæ unioni cum Græcis tractandæ interponebantur, propellendumque imminens schisma, de concilio sacri senatus, approbantibus, laudantibusque prælatis Romanæ curiæ magno numero, transtulisse Basileensem synodum Ferrariam; eam translationem legitimam, & canonicam esse; ac proinde Ferrariense concilium œcumenicum legitime congregatum esse, oportereque illud incumbere unioni navandæ cum Græcis, consummationique rerum illarum, quæ Basileæ inceptæ, nondum finitæ essent: neque propter hanc translationem, quæ ob publicam utilitatem manifeste facta esset, Eugenium pontificem comprehendi decretis octavæ & undecimæ sessionis concilii Basileensis. Congregationem illorum, qui post translatum concilium, Basileæ pertinaciter remanserunt, sive quamcumque aliam præter Ferrariæ legitime congregatam, non esse concilium generale, neque auctoritatem [a] illam potestatemve habere, omniaque per Basileenses gesta actaque post transla-

[a] Legi lam.

translationem irrita esse & nulla, nisi forte pro reductione Bohemorum aliquid egerint utile, quod sacrum Ferrariense concilium laudabit, probabitque omnes, qui in verba olim Basileensis concilii jurassent, absolutos liberatosque esse ab eo juramento. Nemini omnino licere ex conciliariis concilii Ferrariensis cujuscumque sint gradus aut ordinis molestare, seu quoquo modo etiam in beneficiis, aut dignitatibus vexare, quam diu in concilio sive in curia Romani pontificis perseverabunt. Molestatores, etiamsi cardinales, aut inferioris dignitatis sint, excommunicatos esse, collegia & universitates sacris interdicta: & nisi intra tres dies a molestatione cessaverint, sive beneficio aut dignitate per se pulsos non restituerint, ipsos cum omni dignitate, etiam si episcopali & supra, omnique beneficio ecclesiastico ipso facto esse privatos. Eos etiam, qui conciliarium, sive curialium hujusmodi beneficia, sibi a quovis collata acceptaverint, excommunicatos item esse, omnique honore & beneficio privatos, inhabilesque ad futura. Demum convocaverunt omnes ad generale concilium Ferrariense, quos ad concilia secundum sacras leges venire oportet. Venerant jam Græci Venetias ad VI. Idus Februarii, & Eugenius pontifex paulo post Ferrariam se contulit ad concilium, ubi ad XV. Kalend. Martii celebrata publica sessione secunda, hæc approbante concilio decrevit.

LXVIII.

SESSIO SECUNDA

Concilii Ferrariensis, in qua Basileenses damnantur.

BASILEÆ post translationem concilii legitime & necessarie factam, sub nomine generalis concilii remanentes, quoniam sanctissimam Græcorum unionem omni studio perturbant, audentque sua temeritate Romanum pontificem inique judicare, omnes & singulos etiamsi cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, episcopi, & minoris dignitatis sint, cujuscumque ordinis, excommunicatos esse, ac beneficiis dignitatibusque omnibus privatos esse, & ad futura inhabiles, omnia eorum gesta, decretaque a tempore translationis, tam contra hujusmodi translationem, quam contra conciliares Ferrarienses, curialesve summi pontificis, irrita & nulla esse. Prælatos omnes cujuscumque gradus & dignitatis in vim præstiti juramenti apostolicæ sedi discedere oportere e Basilea intra triginta dies, alioquin pœnis supradictis subjectos esse, magistratus, civesque Basileenses, nisi infra prædictum tempus remanentes ejecerint, in eadem esse censura; neminique licere mercimoniis, aut alia quavis re Basileam, nisi paruerint, juvare, contra hanc legem aliquid Basileam importantes, impune ab omnibus spolientur, diripianturque, sint ejus bona primi occupantis. Si tamen quispiam ante triginta dies resipuerit, discesseritque, impunitas sit ei concessa, & omnium injuriarum remissio.

LXIX.

Dux Bavariæ bellum infert Basileensibus.

HÆC ubi decreta sunt, & per provincias Basileæ vicinas literis pontificis divulgata, plures Basileam petentes, aut hinc inde concilii gratia transcurrentes sunt capti, & Stephanus dux Bavariæ, & alii nonnulli bellum Basileensibus nunciarunt. Græcorum imperator Basileensibus ex Venetiis scripsit, se in Italiam venisse, ut impleret promissa pro unione, & cum ipsi non satisfecerint conventis, se pro œcumenico concilio celebrando Ferrariam petiturum. Hortaturque patres, ut illuc ad concilium se conferant. Rex Franciæ promittit se fauturum nominationi Basileensium pro œcumenico concilio. Rex Hispaniæ, & electores imperii, qui Francofordiæ congregati Albertum Austriæ ducem ac regem Hungariæ & Bohemiæ, imperatorem designaverant ad XV. Kalend. Aprilis; hortantur patres, ut a processu contra Eugenium supersedeant, sed Ludovicus protonotarius Romanus multis argumentationibus omnium objecta, & præsertim Græcorum diluens, hortatur, ut processum maturent.

LXX.

SESSIO TERTIA

Concilii Ferrariensis.

GRÆCI autem Nonis Martii Ferrariam ingressi sunt, & V. Idus Aprilis anni 1438. tertia sessio publica Ferrariæ celebrata est, in qua pontifex approbante imperatore Græcorum, patriarcha Constantinopolitano, legatisque aliorum patriarcharum orientis, ac ceteris patribus, qui Ferrariæ convenerant, declaravit Ferrariæ celebrari & legitime congregatum esse œcumenicum & generale concilium pro unione cum Græcis facienda, & ad alia perficienda, quæ Basileæ erant incœpta.

LXXI.

Principes & legati frustra orant, ut ab omni processu contra Eugenium supersedeatur.

APPETEBAT jam terminus duorum mensium post suspensionem Eugenii a Basileensibus factam: Post quem secundum decreta Constantiensis synodi privandus erat pontificatu, si concilio non satisfaceret: Dies erat ad IX. Kalendas Aprilis. Quare regum Hispaniæ legati simul cum oratore ducis Mediolani, qui etiam nomine Alphonsi regis Aragonum petebat, patres hortabantur rogabantque, ut ad diem octuagesimum judicium contra Eugenium differrent, alioquin nomine suorum principum protestari, quod ei non consentirent, quoniam vereantur inde schisma oriturum: ex prorogatione autem fieri posse, ut concordia inter papam, & concilium inveniatur. Archiepiscopus Mediolanensis, qui se primatem Italiæ appellabat, idem asserebat suo & provinciæ suæ nomine. Quin & Ludovicus protonotarius Romanus, qui nuper Eugenii acerrimus impugnator erat, instigaveratque patres ad procedendum contra eum, nunc etiam sententiam differendi proba-

ANNO CHRISTI 1438.

probabat. Sed cum res in longam disceptationem venisset, statuerunt tandem patres procedendum esse; & ut maturius tantam rem aggredi viderentur; faciliusque ejus aditus pateret ad dejiciendum pontificatu Eugenium, tanquam male de fide sentientem: ut qui in confictis contra eum criminibus non multum confiderent; communi consensu tria (ut ajunt) fitmant fundamenta; quas veritates fidei appellant, declarantque ab omnibus esse tenendas, ut a sacro Constantiensi synodo manifestatas: Romanos pontifices concilia generalia legitime congregata dissolvere, prorogare seu transferre minime posse sine majoris partis conciliarium assensu: Concilium generale habere potestatem immediate a Christo, cui etiam Romanus pontifex obnoxius est: eumque in his quæ ad fidem catholicam, extirpationem hæresum, ac schismatis, & reformationem generalem ecclesiæ, tam in capite, quam in membris pertinent, concilio obedire oportere. Romanum pontificem non posse immutare ea quæ spectant ad universalem statum ecclesiæ. Hæc qui non tenent, male de orthodoxa fide sentire.

LXXII.

SESSIO TRIGESIMA SECUNDA.

Basileenses contra Ferrariense concilium & ejus sequaces.

CELEBRATUR igitur post hæc publica sessio XXXII. ad IX. Kal. Aprilis anni 1438. in qua decernuntur literæ concilii nomine ad Christianos principes: Quibus Basileensium gesta circa nominationem concilii pro Avenione, Basilea & Sabaudia, completorumque omnium promissorum in concordatis cum Græcis narrantur, probanturque. Et e contra improbatur, & damnatur electio per minorem partem facta de Florentia & Utino, decretum illud falsum asseritur, & nullum, neque etiam secundum in eo contenta ab Eugenio servatum. Tum asseritur per Eugenium impeditum fuisse, quo minus Basileenses in tempore Constantinopolim petere potuerint; & ejus opera Græcos seductos ad locum concilii per se nominatum non venisse; ut eos ad locum sibi placitum duceret; neque aliud quærere Eugenium, nisi ut conciliis potestatem auferat supra Romanos pontifices. Gesta omnia, sessionesque & decreta in Ferrariensi concilio, quod conventiculum schismaticorum appellabant, irrita esse & nulla, neminemque illis obedire oportere. Tum omnes, qui a die suspensionis Eugenii in ejus curia perseveraverunt, omnesque qui Ferrariense (ut ajebant) conventiculum adjerant, ad judicium vocant; intra XXX. dies responsuros, cur pœna in sessione XXIX. decreta puniri non debeant? Declarant deinde molestantes, vexantesque quoquo modo Basileense concilium, vel ad illud accedentes, recedentesque, pœnas & censuras incurrisse in prima sessione contentas; etiam si quis id egerit, Eugenii pontificis, Ferrariensiumve mandato, quos nullam potestatem habere affirmant. Posthac concilii procuratores accusationes Eugenii, causidicorum more, capitibus centum & quinquaginta, ut res atrocior videretur, patribus proponunt, quas testibus & publicis documentis se asserunt probaturos. Summa erat Eugenium IV. Romanum pontificem pertinacem, ac rebellem, violatorem, ac perversorem sacrorum conciliorum esse, inemendabilem atque incorrigibilem, & perjurum, qui per eum in sua assumptione solemniter jurata non servaverit, schismaticum, ac schismata nutrientem, qui stante concilio generali Basileensi aliud conventiculum sub nomine generalis concilii erexerit Ferrariæ, pacis & unionis ecclesiæ, ac sanctorum operum, propter quæ sancta Basileensis synodus congregata esset, turbatorem atque impeditorem, de fide orthodoxa male sentientem, abnegantemque articulum symboli, Unam sanctam ecclesiam catholicam. Quoniam sanctorum conciliorum decretis, quæ sanctam ecclesiam repræsentant, non obtemperet, bonorum ac jurium Romanæ ecclesiæ depopulatorem, dilapidatoremque, qui ejus provincias alienaverit, destruxeritque, simoniacum manifestum ac notorium; qui nullis ecclesiastica beneficia sine pecuniis concedat, & denique aperte atque enormiter scandalizantem universalem ecclesiam Dei in omnibus suis gestis ac dictis. Quare justo judicio, ut tanta dignitate prorsus indignum, esse rejiciendum a pontificali dignitate, & ab universali ecclesia, & ut putridum membrum abscindendum. At alia ex parte Franciæ Hispaniæque reges literis & nunciis orabant patres, ut in judicio contra Eugenium supersederent, putantes mitiori medicina languenti ecclesiæ succurrendum. Et rex quidem Anglorum acerbissimis literis patres increpavit, quod auderent Romanum pontificem judicare; asserens, antichristi tempora eos introducere; & exhortans, ut a processibus cessarent; & in literarum superscriptione Basileensem congregationem, non autem concilium appellavit. Et rex Portugalliæ secundum decreta quorumdam Romanorum pontificum petebat a Basileensi concilio sibi decerni expeditionem contra Saracenos, qui regnum Granatæ occupant, promittens quoniam provincia sub rege Hispaniæ esset, omnia quæ ceperit ex hostibus, Hispaniæ regi se redditurum, si ille expensas pecunias restitueret. Quod ne fieret, oratores regis Hispaniæ impedierunt, asserentes id cedere in apertum præjudicium & dedecus sui regis, qui sæpe cum infidelibus prospere decertasset.

LXXIII.

Germani principes neutralitatem instituunt per sex menses.

CONVENERUNT Francfordiæ electores imperii post mortem Sigismundi Cæsaris ad novum Cæsarem subrogandum, ut dictum est, qui cum varia in dies edicta Romani pontificis & Basileensium cernerent, communi consensu XV. Kaleud. Aprilis ejusdem anni, statuunt se provincialesque omnia decreta alterius partis contra alteram partem non suscipere, venerarique & Eugenium pontificem & concilium Basileense, velleque usque ad sextum mensem deliberare cujus parti sit adhærendum. Interea tamen protestari se non discedere ab obedientia, & reverentia sedis apostolicæ. Prælatos autem ecclesiarum populos sibi commissos jure ordinario gubernaturos. Hoc principium fuit neutralitatis Germanicæ, quæ prætextu concordiæ per sex menses instituta supra sex annos perduravit, ab Eugenio & Basileensibus reprobata. Nemini enim

enim parebant, cum censuræ imponebantur, & A quod ab altero non poterant impetrare, ab altero petebant. Causa autem fuit Germanorum neutralitas, ut Felici deinde antipapæ a multis non obediretur, cum Germani illum non susciperent, & Eugenium non negarent.

LXXIV.

Legatio electorum pro supersedendo in judicio contra Eugenium.

ADVENERUNT post hæc electorum legati Basileam, qui multis argumentis suadebant supersedendum esse a processu contra pontificem: id etiam affirmabat Mediolani ducis legatus. B Sed Basileenses auctore præsertim cardinale Arelatensi maturandum putant; statuunt igitur generalem conventum celebrare, ut Eugenii accusationem, & articulos probent: primores nationum rem differendam putant: Præsidens cum popularibus negant id utile ad summam: Prælati Hispanicæ nationis asserunt se probationi criminationum Eugenii non assensuros, & Panormitanus præsul, qui alias accelerationem judicii persuadere consueverat, nunc supersedendum omnino censebat, affirmabatque Italicis & Hispanicis non consentientibus quasi media parte concilii, nihil ab aliis statui posse, quod a Gallicis & Germani- C cis non admittebatur; cum dicerent eos nullo modo esse, non modo pares, sed vix quartam partem. Quibus respondebat Panormitanus, non prælatos quibus illi maxime abundarent, non habere potestatem statuendi in conciliis, & proinde se esse eis æquales, cum non essent inferiores numero prælatorum. Fit tandem congregatio generalis ad IV. Kalendas Majas, in qua cum proponeretur an admittendæ essent criminationes Eugenii, oratores regum Hispaniæ & Aragoniæ, ducisque Mediolani, & Barchinonensis episcopi nomine ecclesiæ Hispaniensis, archiepiscopus Mediolanensis nomine Italiæ, cujus se primatem appellabat, intercedunt, prohibentque ne id fiat. Quod si fiat, attestantur neque se, neque princi- D pes suos consensuros: sed cum his non moverentur alii, jamque decretum admissionis articulorum jubente præsidente legeretur, omnes supradicti e concione discesserunt. Patriarcha vero Aquilejensis multa contra Mediolanensem disseruit: asserens primatum ecclesiæ Italiæ ad se post Romanam sedem spectare; admissæ sunt criminationes, & statutum, ut intra triginta dies testibus approbarentur, & contumacem esse Eugenium. Declarati sunt & contumaces cardinales sanctæ Romanæ ecclesiæ, & alii qui Ferrariæ convenerint, quod decreto trigesimæ secundæ sessionis intra statutum tempus non paruissent, & paucis post diebus admissi sunt testes jurati vigintiduo ad probandum Eugenii criminationes. Maio E mense sequenti Ludovicus protonotarius Romanus ex legatione ad ducem Sabaudiæ rediit, retulitque ducem ipsum patribus deditissimum esse, faterique Basileæ esse legitimissimum concilium, Ferrariæ autem minime; proinde missurum ad eos prælatos provinciæ suæ. Petere deinde ut provisionem de ecclesia Tarantasiensi factam ab Eugenio post suspensionem suam in personam cujusdam Joannis de Arcis, irritam declararent, ecclesiæque illi de alio provideant.

LXXV.

Sexdecimvirorum magistratus pro conferendis beneficiis.

FACTUS est etiam alius magistratus sexdecim virorum super beneficiis vacantibus, non electivis tamen, conferendis, qui menstruus erat magistratus. Hos tamen servare oportebat ordinem in trigesimaprima sessione præscriptum. Statuerunt etiam alios magistratus, qui pœnitentiariam regerent in concilio. Albertus vero novus Cæsar legatos suos in concilio jussit esse episcopum Lubecensem, & Georgium Vischel, qui Sigismundi legatione prius erant functi; approbavitque concilium Basileense; & fidem publicam a Sigismundo patribus datam, securitatemque innovavit: jussitque conciliares omnes per totam Germaniam salvos esse. Patres illi pecunias concesserunt ex indulgentiis in Austria collectas, pro Græcorum adventu, sed cum a legatis Basileensium peteretur a Cæsare, ut juberet decreta concilii contra Eugenium per Germaniam observari; responsum est eos præstolari oportere conventum ad festum divæ Margaritæ indictum, in quo Cæsar cum principibus statueret, quod agendum esset pro utilitate publica.

LXXVI.

Legatio electorum Basileam.

MISERANT, ut diximus, principes electores ad Eugenium legatos, ut permitteret tertium locum nominari in Germania pro generali concilio, responsumque fuerat, velle Eugenium expectare legatos novi Cæsaris, & aliorum principum qui brevi affuturi erant; & ex eorum consilio omnia agere, placereque sibi ut interim conventus aliquis in Germania celebraretur, ad quem ipse esset legatos suos missurus, in quo de modo concordiæ, & pacis ecclesiæ tractaretur: qui si judicaret expedire reipublicæ quod alius locus eligeretur pro concilio, id concessurum se pollicebatur. Principes igitur legatos ipsos ad se reversos cum his mandatis Basileam mittunt, orantes ut processum contra papam tamdiu prorogent quoad ipsi convenire, & concordiam tractare possint. Eliguntur quinquaginta viri qui hæc discutiant, videantque quid agendum. Primores statuunt ad tres menses supersedendum a toto processu, nec omnino aliquid contra Eugenium interim faciendum. Alii vero auctore cardinali Arelatensi multis argumentis, & approbationibus usi, censent supersedendum quidem a sententia depositionis ad id tempus, sed interim necesse esse, ut testium depositione criminationes Eugenii approbentur, ne diutius de sua innocentia gloriari possit Eugenius; neve patres falsam calumniam ei ingessisse arguantur. Interim vero posse per principes de concordia agi, faciliusque Eugenium concilii potestati se submissurum, cum cognoverit crimina sua probata esse.

Anno Christi 1438.

A

LXXVII.

Legatio regis Franciæ Basileam pro Eugenio pontifice.

JULIO mense Dominicus cardinalis Tarraconensis, tituli sancti Joannis & Pauli Basileam ad concilium venit, benigne a patribus susceptus est. Et rex Franciæ celebrato Bituris provincialium suorum conventu, oratores suos Basileam misit, orans iterum patres, ut a processu contra Eugenium cessarent, promittens se operam daturum pro concordia & pace, sed quoniam non præscribebatur tempus, responsum est dilationem continuo fieri.

LXXVIII.

Damnantur sequentes Eugenium.

SEQUENTI mense vocantur rursus in judicium sequentes curiam Eugenii, Ferrariæ commorantes sub specie concilii, & qui Basileense concilium quoquomodo impedirent, vel legationibus Eugenii fungerentur contra concilium, & paulo post in generali congregatione declaratur eos incidisse in pœnas contra eos statutas.

LXXIX.

Accusatio beati Bernardini Senensis.

PER hoc tempus deferente quodam Bartholomæo ex ordine eremitarum S. Augustini, actum est de cultu tabellæ nominis Jesu, quem frater Bernardinus Senensis, qui postea inter sanctos relatus est, introduxerat. Et cum a multis reprobaretur cultus ille, & Arelatensis cardinalis assereret, Bernardino a Martino pontifice fuisse prohibitum ne id ultra faceret, affirmatum est post prohibitionem semper ab eo cultu abstinuisse Bernardinum, & res indiscussa est & dimissa.

LXXX.

Conventus Nurimbergensis super rebus ecclesiæ.

CELEBRATUS est conventus Nurimbergæ ad diem dictum, & cum Basileenses legati rogarentur ab oratoribus Cæsaris & principum ut permitterent patres suorum principum arbitrio, & interventione pacem componi inter se, & pontificem, multis argumentis responderunt id neque fieri posse, neque justum videri; quoniam non liceret sæculares principes de rebus ecclesiasticis judicare, neque esse utile reipublicæ, ut principes videantur legem præscribere concilio generali, & Romano pontifici. Volebant enim principes, ut ad alium conventum ad festum sancti Galli celebrandum, legati pontificis, & Basileensium cum plena potestate concordandi adessent. Quod omnino a Basileensibus negatum est; quamvis assererent principes non judicis, sed mediatorum, & procuratorum pacis officio functuros.

LXXXI.

Processus contra Eugenium.

HIS peractis adveniente tempore concesso ad probandas Eugenii criminationes, alia concertatio exorta est: cum hi quibus commissum erat, ut Eugenium ad judicium vocarent responsurum contra producta, & probata, procedere in causa statuerunt, adducuntur literæ principum petentes ne id fiat. Et dux quidem Mediolani gravissime literis conquestus, quod patres in gratiam principum abstinere nollent a judicio contra Eugenium. Tandem declarat se B non consensurum coram judicio, & si Eugenium pontificatu ejiciant aliumque subrogent, se omni studio totis viribus adversaturum, atque alios principes inducturum in suam sententiam. Præter hæc Hispaniæ, Aragonum, & Navarræ regum legati, ac etiam ducis Mediolani principum suorum nomine, & Mediolanensis præsul Italicæ, & Barchinonensis Hispanicæ ecclesiæ, cardinalis vero Tarraconensis proprio nomine intercessionem fecerunt, protestatique sunt, neque se, neque principes provincialesve suos in eam rem consentire. Spretis tamen his omnibus judiciali ritu servato vocatus est Eugenius, per edictum ad contradicendum productis XVII. Kalendas Novembris ejusdem anni, affirman- C tibus patribus posse supersedere a sententia contra Eugenium, a cognitione autem causæ, & completione processus cum honore concilii non posse.

LXXXII.

Alius conventus Nurimbergensis, in quo legati Eugenii, & Basileensium interfuerunt.

INTER hæc Basileensium oratores Nurimbergam petunt ad secundum conventum, quo & pontificis legati prius convenerant, cardinalis sanctæ Crucis, archiepiscopus Tarentinus, & alii quidam, inter quos Joannes de Turre- D cremata, ordinis Prædicatorum, qui postea S. Sixti, & Nicolaus Cusa, qui sancti Petri ad vincula cardinales fuere, annumerabantur. Excepti sunt Basileenses publica pompa, multis principibus & clero obviam effuso, ut legati de latere procedebant; præcedebat crux Aquilejensem patriarcham, qui princeps erat legationis. Is ad templum sancti Sebaldi descendens populo benedixit, & quinque annorum indulgentias elargitus est. Sed cum ad concordiæ tractatus deventum esset, videreturque principibus optimum esse, si tertius eligeretur locus, in quo & Basileenses, & Ferrarienses cum Græcis & pontifice convenirent, facerentque generale concilium. Post multas allegationes Basileen- E sium, qui asserebant id neque utile futurum, neque justum, tandem responderunt super ea re potestatem non habere, petere tamen responsum super pridem postulatis a principibus, ut scilicet decreta concilii susciperent, ea per provinciam facerent servare; curarentque, ut Basileæ congregati salvi essent. Responsum est, Cæsarem, & principes per suos legatos, mox patribus aperituros eorum sententias.

LXXXIII.

LXXXIII.

Regis Franciæ consilium pro pace ecclesiæ.

LEGATI vero Francorum regis, qui patribus suaserant, ut a judicando pontifice supersederent, petierantque pragmaticæ sanctionis confirmationem, quam ecclesia Gallicana Bituris sancierat, requisiti quæ media pacis haberent, hæc proposuerunt: placere regi & prælatis, ut patres persisterent in sententia alterius ex tribus locis nominatis pro œcumenico concilio, Basilea, Avenione & Sabaudia, si pontifex & Græci induci posſent ad probandum. Et quamquam Galliarum prælati eis non conducere arbitrarentur Romanam curiam Avenioni esse, tamen pro utilitate publica, id æquo animo ad aliquod tempus laturos: tum si loca nominata pontifici, & Græcis non placerent, obsecrare patres regem, ut plurima nominent loca, quorum aliqua etiam in Galliis sint, e quibus sint nonnulla quæ merito recusari non possint. Interea selectionem pro concilio, si volunt pontifici tanquam collitiganti concedere, concedant Græcis, quibus ut facilius unioni assentiant omni studio sit blandiendum. Et quamvis secundum decreta Constantiensis, & Basileensis etiam synodi, in Galliis sit celebrandum proximum concilium, placere tamen regi, & prælatis juri suo pro hac vice cedere; ita ut ibi celebretur concilium, ubi pax, & concordia ecclesiæ facilius possit inveniri, hac tamen lege, ut proximum deinde concilium in Gallia celebretur.

LXXXIV.

Cæsaris & principum responsum.

TERTIO Nonas Septembris hujus anni legati Cæsaris, & principum Germanie Basileam ingressi benigne suscipiuntur, quorum legationis hęc summa fuit, fateri Germanos concilium generale esse, velleque Cęsarem omnes ibi congregatos, conciliaresque omnes esse salvos: sententiam neutralitatis, pręlatos, principes populosque omnes approbasse, suscepisseque ac venerari simul eodem tenore & sacrum concilium, & Eugenium summum pontificem. Pro quiete autem, & concordia contendentium videri Cæsari, & principibus, ut Basileenses, & Ferrarienses in tertio quodam loco pro generali concilio conveniant; quem patres de consilio Cęsaris nominasent aptum rebus gerendis, ostendentes nullum aliud esse remedium tantis malis nisi tertium locum. Et obsecrantes multis maximisque precibus, ut hoc efficerent: quorum petitiones, & regis Francię legati confirmabant, asserebantque idem cupere, & orare Gallorum regem. Cum res acriter urgeretur, qui a dissolutione concilii abhorrebant, legem fieri procurant non licere de dissolutione, sive translatione agere, nisi prius per XII. virorum magistratum legitime probatum, & in quatuor conventibus omnibus convocatis statutum fuerit, ita ut nisi conveniente multitudine omni, de ea re non agatur. Accesserunt ad petitionem Germanorum & Gallorum, etiam oratores Hispanię, Aragonię, Navarrę, Portugallięque regum, & ducis Mediolani, qui omnes in sententiam Cęsaris ire profitebantur. Diu igitur multumque inter patres, quibus demandata erat hęc

A provincia, & legatos disputatum est per continuos duos menses; sępeque hinc inde pacis conditiones pręscriptę, sed cum viderentur nimis durę a patribus imponi, legati in hanc formam leges conscripsere. Patres eligent concilii auctoritate pro loco œcumenici & generalis concilii, Argentinam, Constantiam, Moguntiam: hanc electionem Cęsar intra mensem, & ceteri reges Eugenio pontifici, Gręcisque significent: qui etiam intra alium mensem unum ex nominatis locis literis publicis approbent, & intra tertium mensem, unum scilicet ab approbatione loci, de eorum electione Basileenses reddant certiores. Et mox post approbatum locum a pontifice congregatio Ferrariensis omnino cesset; Basileenses

B vero ut primum certiores redditi fuerint de acceptatione loci publico decreto statuant ibi concilium celebrandum, si locus ille novo accidente infortunio incommodus fiat ante concilii inchoationem, alius e nominatis assumatur. Si post inchoationem concilium sibi provideat, pontifex per se vel suos legatos, & Gręci intra duos menses a die approbationis loci: Basileenses vero intra eumdem terminum a die notitię approbationis ad nominatum locum se conferant concilii gratia, sitque ibi post illos duos menses generale concilium indissolubile, nisi a seipso. Nihil tamen in concilio agi posse nisi post illos duos menses, & quindecim dies. Pręsidentes concilii pontificis nomine, ut in Basi-

C leensi suscipiantur, modum procedendi in eo concilio patres sibi statuent, ut expedire videbitur: ut primum pontifex locum acceptabit, profitebitur decreta Constantiensis concilii de potestate conciliorum. Quod cum primum patres Basileę per literas publicas Eugenii cognoverint, mox suspensio ipsius pontificis tollatur. Pœnę & censurę hinc inde cassentur, annullenturque: quod si nec pontifex, nec Græci locum aliquem ex nominatis acceptaverint, patres unum pro suo arbitrio accipiant, & intra duos menses illuc transferant concilium, non tamen ante quintum mensem a prima nominatione quicquam statuatur a concilio; Avenionensibus ex pecuniis indulgentiarum, aut aliunde satisfiet pro pecuniis sacro

D concilio mutuatis, & eorum damnis, ageturque de provisione facienda apostolicæ sedi, ejusque prælatis ob remotas annatas. Cęsar & principes imperii fidem publicam patribus concilii dabunt, locumque pro concilio nominandum tutabuntur, & ab omni violentia defendent; dabuntque operam, ut rerum omnium copia securitasque integra omni ex parte abundet, & aliquem ex proceribus defensorem, protectoremque concilii constituent. Has tamen legatorum conditiones pacis Basileenses suscipere noluerunt: multa illis addentes, multa dementes; ut omnem pontificis potestatem omnino enervarent; illud maxime asserentes Eugenium nullo modo posse inclinari, ut potestatem ecclesię confiteatur: qui nu-

E per etiam inconsultis principibus, qui ei faverunt, transtulit congregationem suam e Ferraria Florentiam: non esse id signum volentis consentire concilium celebrari in Germania; qui a Germania longius [a] abscesserint. Tandem promiserunt se missuros legatos ad novam dietam cum plena potestate, facturosque omnia quę utilia esse catholicę fidei putarent.

[a] Porte, abscesserit. H

LXXXV.

Anno Christi 1435.

LXXXV.

SESSIO QUARTA.

Ferrariense concilium Florentiam transfertur.

EUGENIUS inter hæc cum Ferrariæ annonæ caritate, & etiam peste patres premerentur, quarto Idus Januarii ejusdem anni concilium ex voluntate patrum, & sacri senatus Florentiam transtulit prosequendum, ut Ferrariæ erat inceptum: quod actum est in quarta publica sessione.

LXXXVI.

Mittuntur legati per Basileenses ad conventum Francofordiensem.

MENSE Martio, anni 1439. pestis Basileæ serpere cœpit, & patres plenariam indulgentiam in ea perseverantia morientibus concesserunt. Miserunt oratores aliquos in Britanniam, qui principibus populisque ejus provinciæ suaderent, ut Basileensium decreta susciperent, exigerentque pecunias ex indulgentiis collectas. Et cum instaret tempus indicti a principibus Germaniæ conventus, qui ex Francofordia translatus fuerat Maguntiam, Basileenses legatos illuc designant cum plena potestate, datis tantum clam mandatis quousque principibus complacerent. Princeps hujus legationis fuit Ludovicus ex ducibus de Dech. patriarcha Aquilejensis, cum potestate & insignibus legati de latere. Data est præterea patriarchæ, & aliis collegis etiam separatis potestas multa concedendi, quæ ad pontificatum spectant, confessionale, altare portatile, dispensationes super irregularitate, inhabilitatione, defectu natalium, & plura hujusmodi, quæ nunc primum legatis sunt concessa, sed deinceps ampliora. Provisiones plurium ecclesiarum factæ sunt hoc mense Basileæ, & præsertim ecclesiæ Grossetanæ, in personam fratris Nicolai de sancto Geminiano, qui tamen non obtinuit: statutumque, ut qui ab Eugenio beneficia obtinuerant, eis a concilio non darentur, nisi coram Basileam peterent, & Eugenii collationi penitus resignarent. Venerunt Maguntiam oratores concilii: ubi cum legatis Cæsaris, cardinalis sancti Petri ad vincula, Treverensis, Coloniensis, & Maguntinus, principes, electores, & archiepiscopi aderant. Tum Pataviensis, Lubecensis, & Augustensis episcopi, præter hos qui Cæsaris erant legati, Turonensis archipræsul, & Trecensis episcopi Gallorum, Conchensis Hispanorum, Albigannensis, Mediolanensis oratores, & aliorum principum Germaniæ legati complures, legati Basileenses sæpius cum principibus, & legatis Cæsaris, ac regum convenientes, acriter petitionibus principum resistebant, & producentes patrum mandata, quæ plumbea bulla munita erant, ea prævaricari non posse asserebant. Petebant insuper concilii decreta a Cæsare, & a principibus suscipi. At principes & legati Cæsaris paci, & quieti studentes instabant, ut a judicio contra pontificem supersederent: permitterentque patres concilium transferri, ut dictum erat. Disceptatio per plures dies tractata est, & nihil tandem a Basileensibus potuit obtineri: cum affirmarent judicium contra Eugenium

A fidue potestatem ecclesiæ labefactantem, suspendi non posse; & concilium a petitis conditionibus non esse transmutandum. Nicolaus de Cusa, Eugenii causam tutabatur ubique prædicans Basileæ non esse concilium generale.

LXXXVII.

De judicio Vestfaliæ.

POST hoc tempus Albertus Cæsar patres literis hortatur; ut causam quandam prophanam ad judicium Vestfaliæ, quod vetitum & secretum appellant, remitterent. Judicium
B hoc a Carolo magno institutum ajunt: quod deinde Cæsares tanti fecerunt, ut raro, vel nunquam ab illo ad se provocantes admiserint. In eo etiam non vocati damnantur. Ponitur in medio chordula, cum de aliquo noxio refertur, si necandus videtur, tangunt omnes, qui accusatum suspendio dignum putant, digito funem, & ne damnatus sit omnino inscius, per unum aliquem ex judicibus, qui incogniti sunt, cum obvius datur, virga leniter percutitur, vel ex eo audit hujusmodi verba. *Et alibi ita bonus comeditur panis, ut hic.* Post hoc, ubicumque damnatus repertus fuerit, suspenditur. Neque
C possunt ii judices evitari, cum non cognoscantur. Quod genus judicii a Carolo ideo inventum ajunt, ut Saxonum gentem barbaram tunc ac perferocem, cædibus & latrociniis assuetam, ac crebro rebellantem, in officio contineret. Gens fera, & idolis dedita, neque fidem, neque jusjurandum colebat, & ideo graviore fræno coercenda videbatur.

LXXXVIII.

Octo conclusiones fidei contra Eugenium.

INTER hæc patres qui Basileæ erant, veriti, ne criminationes Eugenio objectæ [a] satis
D viderentur ad dejiciendum illum pontificatu, conclusiones octo per sacræ theologiæ professores excusserunt; quibus asserebatur, Eugenium hæreticum atque in hæresi relapsum esse: has octo conclusiones veritates catholicæ fidei affirmantes. Potestatem generalis concilii supra Romanum pontificem & quemlibet alium esse. Pontifici non licere dissolvere generale concilium præter ejus consensum. Has duas veritates esse fidei catholicæ, quas qui negaverit, aut eis contra fecerit pertinaciter, hæreticum censendum: dissolutionem concilii Basileensis, primo per Eugenium factam contra primas veritates esse, Eugenium monitum a concilio, errores suos primæ dissolutionis revocasse: se-
E cundam dissolutionem ab Eugenio factam, si contra se suosque procederetur, manifestum esse errorem fidei: secundam dissolutionem hujusmodi ab Eugenio factam, pertinaciam ejus post accusatam contumaciam apertam, & erectionem alterius congregationis sub nomine concilii generalis durare adhuc Basileensi synodo contra primas veritates esse. Has igitur conclusiones multis argumentis munitas ad legatos suos Maguntiam miserunt. Post hæc instantibus legatis Basileensium, conventus Germanorum acceptavit, suscepitque omnia Basileensis concilii decreta præter ea, quæ ad judicium contra papam quoquomodo spectarent, & in plerisque aliis limitationes, & exceptiones aliquas

[a] For. satis.

quas præscripserunt a concilio deinde statuenda, facta sunt hæc Maguntiæ vii. Kalendas Aprilis anno salutis 1439. Postremo cum multis diebus pro rebus componendis frustra disceptatum esset, Basileenses legati affirmarunt, si Cæsar & principes, ceterique regum legati promitterent, caverentque concilium transferendum iisdem legibus, consuetudinibus, atque ordinationibus continuandum fore, quibus Basileæ hactenus celebratum est, sique ei intra terminum præfigendum Eugenius non profiteretur fidei veritates, neque adimpleret concilii mandata, vellent illum deserere, & patribus assistere, servareque judicium, sperare patres omnia, quæ principes peterent impleturos, ad ea per Conchensem episcopum responsum est: Primum a pontifice non posse concedi; quoniam non liceret illi præjudicium facere omnibus episcopis, quibus a Basileensibus fit injuria; cum inferioris ordinis viri voces habeant in concilio, quod solum ad episcopos spectat. Alterum vero principes nunquam concessuros, ut qui nihil magis cupiant quam a judicio contra pontificem abstineri. Tandem rebus infectis Basileensium legati domum reversi sunt.

LXXXIX.

Legati Eugenii ad conventum Maguntinum.

DISCEDENTIBUS Maguntia Basileensibus, legati Eugenii adventarunt, qui conventa Nurimbergæ adimpleri postulabant, asserentes supremam ecclesiæ potestatem in solo Romano pontifice esse, celebrarique Florentiæ generale concilium. Quod si principes secundum promissa non facerent, non stare per pontificem, quin fiat concordia. Basileæ vero interim mense Aprili inter multa alia privata, electus per capitulum ecclesiæ Andegavensis, quem & literis suis rex Franciæ commendabat, confirmatus est, rejecto Guillelmo de Stotovilla, cui Eugenius ecclesiam illam demandaverat: sed is postea non modo Andegavensem ecclesiam obtinuit, sed & cardinalis factus est, & ad Rothomagensem longo post tempore est translatus.

X C.

Concertatio patrum pro octo veritatibus concludendis.

MENSE Aprili magnæ acerrimæque inter patres contentiones actæ sunt; cum illi octo veritates legitimo decreto approbare vellent; legati vero omnium principum aperte contradicerent, atque ita incensi sunt contendentes, ut cum promotores concilii Arelatensem cardinalem, ut primum præsidentem peterent, ut veritates illas ex more concluderet. Panormitanus præsul cum aliter persuadere non posset secessione facta [a] duxerit se cum aliis prælatis oratorum qui majorem partem prælatorum complectebantur, [b] conclusere non esse concludendum; & asserentes omne jus concilii apud eos esse; quoniam inferiores non haberent potestatem ineundi suffragia in conciliis generalibus, & maxime in rebus fidei, neque vocem habere nisi consultivam tantum; atque in tantum excanduit, ut colluviem illam co-

A pistarum concilium appellaverit, affirmaveritque flagitium fieri ab Arelatensi, qui cum tribus episcopis titularibus contra omnes concilii prælatos vellet statuere. Tandem instante Arelatensi, & quibusdam ex suis, ferventeque multitudine, tres tantum primæ conclusiones in generali congregatione sunt approbatæ, sed non minor deinde concertatio fuit, cum in publica sessione solenni decreto illa sancire voluerunt: fidei procurator cardinalem Arelatensem monet, ut ex debito officii, quod concilio præsideret, & quia cardinalis esset, sessionem indiceret pro veritatibus fidei decretandis: ad quæ Arelatensis respondit; merito se aliosque sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, vitam etiam
B pro fidei defensione exponere oportere, quod rubrum galerum ejus dignitatis insigne designaret, & in literis apostolicis sui cardinalatus clare esset expressum; indixitque in diem alteram sessionem: reclamantibus autem legatis Cæsaris, & aliorum principum, affirmantibusque se huic rei nullo modo consentire posse, neque bene agere patres, qui principibus pro pace ecclesiæ laborantibus supersedendo morem gerere nollent, respondit Arelatensis patres Basileæ convenisse in nomine Christi, non autem in nomine principum, ac proinde Christi voluntatem, non principum impleri oportere.

ANNO CHRISTI 1439.

C

X C I.

SESSIO XXXIII.

Tres primæ veritates approbantur.

ILLUCESCENTE igitur die quæ fuit decimaseptima Kalendarum Junii anno salutis 1439. habita est publica sessio ex more; in qua tres illæ primæ conclusiones, videlicet, concilium generale legitime congregatum esse supra papam; illudque non posse a quocumque, neque etiam a Romano pontifice dissolvi, prorogari, aut transferri, & pertinaciter has veritates impugnantes esse hæreticos; approbatæque sunt, declaratumque eas esse fidei catho-
D licæ veritates ab omnibus affirmandas. Principum legati, præsertim Lubecensis episcopus Cæsaris, & archiepiscopus Turonensis Francorum regis oratores nomine proprio patrum sententiam approbarunt, excusaveruntque quod sessioni non interfuissent, ne principum mandatis contrairent. Majo deinde mense in Basileenses uniti sunt episcopi tres, & alii complures ex Sabaudiensis ducis provinciis, reversi sunt ex Britannia Basileenses oratores, qui dicerent Brittonum ducem concilii decreta omnia pie suscepisse, præterquam Eugenii pontificis suspensionem. Decimo deinde Kalendas Junii in generali congregatione legati Cæsaris, ac prin-
E cipum omnium Germaniæ, regum Franciæ, Hispaniæ, Aragoniæ, & aliorum multis precibus, suasionibus, & argumentationibus patres rogabant, ut Maguntiæ meditata pro pace ecclesiæ susciperent, processum contra Eugenium differrent, & in tertium concilii locum consentirent. Quod si forte pontifex, aut patres principum constituta pro pace non sequerentur, affirmabant Cæsarem cum regibus, & principibus non acceptandi pacis constituta partes non secuturum, sed omni studio daturum operam, ne ob eorum contentiones res Christiana detrimentum

ANNO CHRISTI 1439.

tum patiatur: super his petitionibus cum diu multumque disceptatum esset, auctore cardinale Arelatensi. Tandem concilii nomine responsum datum est in generali congregatione Idibus Junii ejusdem anni redactum in scriptis sub bulla concilii. In eo responso affirmabant patres multis argumentis, assertionibus, auctoritatibus & exemplis, neque sibi licere, neque utile esse reipublicæ Christianæ, ut a judicio contra Eugenium supersederetur, utve mutatio aliqua concilii fieret, quod petebant principes, quoniam nihil aliud esse mutare, quam dissolvere concilium, & judicium contra Eugenium juste, & necessarie incœptum frustrari. Necesse enim esse patribus pro fidei orthodoxæ firmitate & tuitione veritates fidei tueri, judicium perficere, & usque B ad mortem in sententia perseverare; neque ullo modo puritatem fidei catholicæ posse persistere, si homo unus mortalis possit universalem ecclesiam, fidemque catholicam pro suo arbitrio vexare, & in ecclesia tyrannice dominari. Proinde laudare patres principum pietatem, qui pacem ecclesiæ omni studio procurent, eorumque meditata in partem suscipere meliorem, sed neque illos ægre ferre oportere, si aliter faciendum patribus videatur; cum judicium harum rerum ad eos pertineat, neque posse conqueri principes de dilatione processus; cum jam per duos annos eorum gratia res sit dilata. Prin- C cipum igitur precibus suasionibusque omissis judicium contra Eugenium perficere Basileenses statuunt, asserentes nullam aliam esse commodiorem ad pacem ecclesiæ viam quam libertatem ecclesiæ restituere, quæ ab uno mortali quidem homine injuste occupatur, actum esse de fide catholica, de religione, de moribus, de disciplina clericali, si unus pro suo arbitrio cuncta moderari, versari, statuere, evertere valeat, generalia concilia quæ stabilitatem religionis, puritatemque fidei semper produxerunt, frustra congregari, si ab uno dissolvi, prorogari, transferrive possint. Quo argumento Romanum pontificem, si hæreticus sit, si schismaticus, si ecclesiam manifeste perturbet, non pos- D se ad sanitatem reduci, non posse emendari, qui arma promptissima habeat ad judicium ecclesiæ fugiendum, dissolutionem, prorogationem, translationemve conciliorum: atque ita necesse ecclesiam perire, si incidat in malum pastorem, ut interdum evenit. Moriendum igitur prius esse, quam ecclesiasticam libertatem deserendam. Coacta igitur concione his, quibus demandata res erat, jubent ut omnia ad judicium conficiendum parent, & communi consensu quinque alias conclusiones, quas veritates fidei appellabant, jam legatis silentibus approbant IX. Kalendas Julii ejusdem anni, ac publico edicto citari statuunt Eugenium pontificem, ad sententiam audiendum ad VII. Ka- E lendas ejusdem mensis. Quod edictum in valvis Basileensium Basilicæ affigi mandant.

XCII.

SESSIO XXXIV.

Eugenius pontificatu privatur.

FIT igitur concursus ad Basileam vii. Kalendas Julii, ubi celebratis ex more sacris, sessio 34. habetur: in qua infulati præsules 39. interfuere inter episcopos & abbates, inferioris autem ordinis non minus trecentis. Vocatus per duos episcopos Eugenius iterum & non comparens, contumax judicatus est. Tum sententia in eum fertur in hanc formam: Sancta synodus Basileensis, in Spiritu sancto legitime congregata universalem ecclesiam repræsentans, sedens pro tribunali, pronunciat, decernit & declarat in his scriptis Gabrielem, prius nominatum Eugenium papam IV. fuisse & esse notorium, & manifestum contumacem, mandatis seu præceptis universalis ecclesiæ inobedientem, & in aperta rebellione persistentem, violatorem assiduum & contemptorem sacrorum canonum synodalium, pacis & unitatis ecclesiæ perturbatorem notorium, universalis ecclesiæ scandalizatorem notorium, simoniacum, perjurium, incorrigibilem, schismaticum, a fide devium, pertinacem hæreticum, dilapidatorem jurium & bonorum ecclesiæ, inutilem, damnosum administratorem pontificatus Romani, omni titulo, gradu, honore, & dignitate se reddidisse indignum: quem propterea eadem sancta synodus a papatu, & Romano pontificatu jure privatum esse declarat, & pronunciat, ac ipsum ab eisdem amovet, deponit, privat, & abjicit, decernendo etiam ad exequutionem aliarum juris pœnarum, ad quas condemnatus esset, esse procedendum. Absolvuntur propter hæc omnes a juramentis illis præstitis: prohibeturque ne quis ultra eum pontificem nominet sub gravissimis pœnis, neve ullo pacto illi obtemperet, ut Romano pontifici. Abrogato Eugenio, Basileenses iterum eadem die conveniunt, decernunt legatos per orbem Christianum mittendos, qui dejectionem Eugenii, & cur sit ejectus, omnibus aperiant, jubeantque hujusmodi decretum ab omnibus suscipi. Et cum de novo subrogando pontifice variæ essent patrum sententiæ [a] non propter pestem, quæ Basileæ grassabatur, non expectandum constitutum tempus sexaginta dierum plerique arbitrabantur, tandem differendum esse statutum est. Paulo post literæ regis Francorum patribus redditæ sunt, in quibus acriter conquerebatur rex, patres non modo non annuisse ejus precibus, & exhortationibus, ut in judicio contra Eugenium supersederetur, sed & graviora contra eum egisse (non tamen adhuc privationem audierat) quod non solum sibi, sed & multis aliis principibus magnæ esset admirationi, cum pacem ecclesiæ, quam principes tantopere quærerent, patres respuere viderentur. Obsecrabat igitur summis precibus, ne ulterius procederetur. Ad ea Basileenses responderunt, Regem paulo post per suos legatos cogniturum, quid in hac re actum sit; non dubitare patres, quin omnia in meliorem partem suscipiat Christianissimus rex, quoniam pax ecclesiæ non aliter cum Deo possit convenientius inveniri, quam si debitæ libertati reddatur: rogare regem, ut regni prælatos ad consulendum reipublicæ Christianæ mittat. Post hæc publicis literis approbatas veritates, & quinque conclusiones, quæ Eugenium hæreticum annotabant, divulgant.

a Fo[rte] propt[er]

XCIII.

A

XCIII.

SESSIO QUINTA FLORENTINA.

In qua Græci cum Latinis uniuntur.

INTER hæc Eugenius Florentiæ concilium agens, incumbensque unioni Græcorum, postquam diu multumque inter Græcos & Latinos disceptatum est, communi Latinorum & Græcorum censensu in publica sessione super veritatibus fidei, in hanc sententiam definivit: Spiritum sanctum ex Patre & Filio æternaliter esse, & essentiam suam, suumque esse subsistens necessarie simul ex Patre & Filio, & ex utroque æternaliter tanquam B ab uno principio, & unica spiratione procedere; verbaque illa in professione fidei, Filioque, veritatis gratia declarandæ necessario fuisse apposita; sacerdotes in azymo, sive fermentato pane triticeo, verum Christi corpus conficere oportere secundum ecclesiæ suæ consuetudinem; vere pœnitentes si ante vitam fuerint defuncti, quique digne pro commissis culpis fatisfecerint, eorum animas pœnis purgatorii post mortem purgari, si decesserint in Christi caritate, prodesseque eis ut ab his pœnis leventur, fidelium vivorum suffragia, missarum sancta sacrificia, orationes, eleemosynas, & alia opera pietatis. Illorum animas, qui post susceptum baptisma nullam peccati maculam incurrerunt, illorumque rursus animas, quæ post mortem, ut diximus, in purgatorio, vel in vita per pœnitentiam sunt purgatæ, C mox in cœlum assumi, & intueri clare ipsum Deum trinum & unum sicuti est: pro meritorum tamen diversitate, aliam alia perfectius. Illorum autem animas, quæ in actuali peccato mortali, vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere, pœnis tamen disparibus puniendos. Romanum deinde pontificem, sanctamque apostolicam sedem in universo orbe terrarum primatum obtinere, ipsumque Romanum pontificem successorem esse beati Petri principis apostolorum, & verum Jesu Christi vicarium, totius ecclesiæ caput, & omnium Christianorum patrem & doctorem, ipsique in beato Petro pascendi, regendi & guber- D nandi universalem ecclesiam a domino Jesu Christo plenam potestatem traditam. Demum secundum sacrorum canonum antiquas institutiones patriarcham Constantinopolitanum secundum locum obtinere post Romanum pontificem, tertium vero Alexandrinum, quartum Antiochenum, & quintum Hierosolymitanum. Acta sunt hæc Florentiæ in publica sessione œcumenici concilii Nonis Julii anno salutis 1439. Cui decreto Joannes Palæologus Græcorum imperator, aliorumque trium patriarcharum legati (nam patriarcha Constantinopolitanus paulo ante Florentiæ diem objerat) manu propria se subscripserunt; & simul plures alii prælati Græcorum. Dicebant enim Græci Spiritum sanctum proce- E dere a Patre per Filium, non autem a Patre & Filio: sacrificium vero altaris in fermentato pane tamen offerendum: animas decedentium mox aut cœlum, aut infernum petere. Purgatorii locum nullum esse, & ideo vanum * pro defunctis orare. Contendebant etiam nonnulli, Constantinopolitanam ecclesiam primatum inter omnes habere.

e mi- ene tius fit.

XCIV.

SESSIO XXXV.

Statuitur perseverandum esse in concilio Basileæ usque in finem.

AT Basileenses, dejecto suis decretis Eugenio a pontificatu, magis magisque in dies angebantur, cum pestis domi admodum sæviret; & Eugenius eos foris acriter impugnaret, præsertim unione Græcorum confecta: crebras igitur agunt conciones, discutiuntque quid agendum. Erant qui censerent optimum [a] factum esse, si auctoritate concilii aliqui cardinales crearentur, sed re in aliud tempus dilata, ubi aliquos novos magistratus delegerunt, aliam publicam sessionem trigesimamquintam celebrarunt Idibus Julii: in qua communi consensu decernunt dejecto obstaculo adversi pontificis, oportere patres constanter perseverare in concilio usque ad perfectionem operum susceptorum, neque dissolvi concilium per recessum cujuscumque viri cujusvis ordinis, sed perfectis operibus, propter quæ congregata est sancta synodus, suffragio & consensu duarum partium conciliarium dissolvendam synodum, & non aliter: interim vero incumbendum omni studio electioni futuri pontificis & talem eligendum, qui digne Romanæ ecclesiæ præesse possit: tempus vero electionis ad sexagesimum diem post Eugenii ejectionem secundum statuta sessionis. Et ut facilius in suam sententiam alios traherent, decernunt omnibus, qui Eugenium sive Ferrariensem congregationem secuti fuerant, licere intra terminum prædictum dierum sexaginta relictis illis, concilii Basileensis partes sequi: Quibus omnibus impunitas promittebatur, & defensio ab adversariis: undecimo deinde Kalendas Augusti cum acrius pestis grassaretur, Arelatensis consilium erat cessandum a conventione, & actibus conciliaribus usque ad finem Septembris; differendamque novi pontificis electionem ad Kalendas Novembris. Patres re in discussionem deducta, statuunt satius esse mori Basileæ, quam videre (ut ajunt) ecclesiæ Dei ruinam; fore enim, si actus conciliares dimittantur, ut mox dissolvatur synodus, omnia remaneant interrupta: perseverandnm potius, & Dei misericordiam expectandam. Rebus ita firmatis legatos deligunt ad conventum Francofordiensem per electores imperii circa Kalendas Augusti celebrandum: alios ad synodum provincialem Maguntiam ad solennitatem assumptionis beatæ Mariæ virginis: alios ad Cæsarem, alios ad regem Hispaniæ, alios ad conventum Bituricensem a rege Franciæ indictum: & pridie Kalendas Augusti publico decreto gratias expectativas, nominationesque quibuscumque ad beneficia concessa revocant, & annullant. Qua die quidam Jacobus medicus, qui eremitæ habitu Basileam petierat, articulos triginta attulit erroneos; quos extraxisse se dixerat ex libro animæ simplicis: quibus Eugenius faveret, qui etiam post depositionem judices super ea re constituisset, Venetiarum, Tarraconensium episcopos, coerceretque errores illos impugnantes.

[a] Forte, factu. H.

XCV.

ANNO CHRISTI 1439.

XCV.

Legati Basileenses non admittuntur a conventu Maguntino persequi contra Eugenium pontificem.

BASILEENSIUM legati Maguntiam ad conventum petentes, edicta privationis Eugenii in valvis Basilicarum Argentinæ, Spiræ, Wormatiæque affixerunt: quod cum etiam Maguntiæ fecissent, deleta sunt edicta, prohibitique ne ultra illa uspiam affigerent: aderant Maguntiæ Maguntinus præsul, & electus Trevirensis, & aliorum electorum oratores consultoresque, qui adhibitis legatis Basileensium in conventu asserunt, quoniam patres, qui Basileæ essent, noluissent admittere media pacis & unionis, prædicarentque se juste privasse Eugenium pontificatu, & ille tamen omnia ageret, quæ alii Romani pontifices fecissent, habereturque a multis pro Romano pontifice, & utrimque varia in dies contrariaque edicta emanarent, essetque eis res ista tenebrosa aqua sub nubibus aeris, neque de tam difficillima re determinare valerent, sua probabili dubitatione pensata, statuerent neutri parti adhærere: ut alias inter principes Germaniæ statutum erat. Et quoniam ipsi peterent executionem sententiæ contra Eugenium in Germania, respondere se non posse id concedere, quoniam alteri adhæsisse viderentur: & ne censurarum aliarumve pœnarum per Basileenses indictarum timore cogi possint, principes nomine totius Germaniæ provocare ab illis ad proxime futurum concilium generale, ad sanctissimum dominum Eugenium pontificem Romanum, sedem apostolicam, vel alios ad quos de jure spectaret. Posthæc legati Basileenses longo sermone multisque argumentis explicant judicii contra Eugenium seriem, probantque illum juste legitimeque esse tanta auctoritate dejectum, ac monent hortanturque principes, ut concilii sententiam suscipiant, exequanturque. Tum multa dicunt in neutralitatem, affirmantque nullo modo licere illis in ea suspensione animorum permanere, nullumque dubium amplius apud eos remanere posse, re tam dilucide, tam clare, aperta & probata. Responsum tandem est rem esse arduam, & non modo electores imperii, sed & totum imperium spectantem: proinde cum Cæsar, & ceteri principes absint, non posse eis tunc aperte responderi indictum esse alium conventum brevi futurum, ibi conventuros principes majori frequentia, & consultaturos de rebus suis, & convenientius judicaturos: missuros deinde suos legatos Basileam. Idem responsum est a synodo Maguntina. Postulabant magna instantia Basileenses legati, ne Maguntinus & alii qui cum eo erant appellarent Eugenium sanctissimum dominum nostrum, sed eis responsurum est unicum verbum non debere impedire pacem ecclesiæ. Hæc omnia per oratores relata sunt patribus, cum Septembri mense vacui Basileam rediissent.

XCVI.

SESSIO TRIGESIMASEXTA.

Declaratur beatam virginem sine peccato originali conceptam fuisse.

POST hæc Basileenses quæstionem de conceptione beatæ Mariæ virginis, an in peccato originali facta esset, more humani generis, an sine peccato potius esset generata, per annos plures agitatam, tandem dirimere statuunt. Rebus igitur diligenter examinatis publicam sessionem celebrant trigesimamsextam, ad xv. Kalendas Octobris ejusdem anni, in qua solenni more declarant gloriosam virginem Mariam Dei genitricem præveniente, & operante divini muneris gratia singulari nunquam actualiter subjacuisse originali peccato, sed immunem semper fuisse ab omni originali & actuali culpa, sanctam atque immaculatam, & hanc doctrinam ab omnibus approbandam, tenendamque judicant, statuentes nulli omnino deinceps licere in contrarium aliquid prædicare seu asserere. Cujus festivitatem sexto Idus Decembris celebrandam more Romanæ ecclesiæ comprobarunt, curaruntque hanc celebritatem omnibus divulgandam, & officium ecclesiasticum per Joannem de Segobia editum laudant, cantandumque per ecclesias proponunt, adjunctis indulgentiis.

XCVII.

SESSIO SEXTA FLORENTINA.

Basileenses cum suis veritatibus fidei damnantur.

CUM hæc Basileæ aguntur, pontifex illorum in se gesta cognoscens, re cum patribus communicata, sextam sessionem publicam Florentiæ celebrat, in qua veritates fidei a Basileensibus declaratas damnat, easque asserit præter mentem Constantiensis synodi esse interpretatos Basileenses. Tum affirmat totius orbis dæmonia ad latrocinium Basileense confluxisse, ut ad complendam iniquitatem, abominationem desolationis in Dei ecclesia ponant. Decretum contra illos Ferrariæ decimoquinto Kalendas Martii editum innovat, declaratque concilio Florentino approbante omnes cujuscumque sint dignitatis, etiam si cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, episcopi, aut cujuscumque ordinis inferioris, qui Basileæ post revocatum concilium remanserint, interfuerintque actionibus conciliariis, excommunicatos esse, & privatos omni dignitate, honore & beneficio; atque cum Core, Datan & Abiron, ut schismaticos, & rebelles æterno judicio esse perdendos, & eorum omnia acta, gesta, statuta, atque decreta, maxime in duabus ultimis sessionibus, contra veritatum suarum approbationem, & temerariam dispositionem cassat, revocat & annullat, ut perniciosa, & a nullam habentibus potestatem temere condita, illosque omnes hæreticos censendos esse, atque schismaticos puniendos, ultra statutas pœnas cum omnibus suis fautoribus, & sectatoribus æterno judicio, ut qui confusionem atque scissuram in ecclesia Dei & principatu ecclesia.

eleſiaſtici ordinis ponere conentur. Hæc ubi A Baſileæ nunciata ſunt, magna moleſtia patres affecerunt, videntes Eugenium, quem ſuis edictis perterritum putabant, tam acriter contra ſe inſurgere. Unde adhibitis doctioribus viris apologiam contra ejus (ut appellabant) invectivam componunt, conanturque multis argumentis affirmare veritates a ſe profeſſas veras eſſe, & juſte meritoque ſe dejeciſſe pontificatu Eugenium. Sed cum a multis deinde peteretur, ut Eugenii decretum, quod Moyſes incipiebat, ut libellus hæreticus publico conſenſu damnaretur, magnæ ſunt adhibitæ contentiones. Joannes Segobius vir acer & doctus multis argumentis affirmabat rem eſſe magni diſcriminis, ſi ſcriptura illa hæretica cenſeretur. Maximam B eſſe multitudinem, qui Eugenium ut pontificem colerent, neque aſſentirent ejus depoſitioni. Tum in congregatione illa Florentina affuiſſe cardinales omnes, magnamque prælatorum multitudinem, cum fuit editum decretum; omnes igitur damnari atque hæreticos cenſeri oportere, ſi ejus ſeſſionis decreta hæretica cenſeantur, periculoſumque nimis, ſi duæ futuræ obedientiæ Eugenii ſcilicet & novi pontificis hæreſim ſibi invicem objiciant. Tandem quamvis Arelatenſi aliter videretur, res in aliud tempus dilata eſt, & literæ pragmaticæ ſanctionis ſub bulla concilii Gallicis data.

XCVIII.

Prælati Sabaudiæ ad concilium pro electione novi pontificis accedunt, literæque Cæſarea.

MENSE deinde Octobri cum ſubrogandi pontificis tempus a Baſileenſibus præfixum adeſſet, plures e vicinis locis, & maxime e Sabaudienſi principatu Baſileam ad concilium acceſſerunt; ut Tarentaſienſis archiepiſcopus, Bellicenſis & " Hypporegienſis epiſcopi, & pletique alii. Literæ a Cæſare patribus redditæ ſunt, qui acriter conquerebatur, illos ſuas & principum preces tam aperte ſpreviſſe, proceſſiſſeque contra Eugenium invitis principibus: orare ut ſaltem a nova electione ſuperſederent; D miſſurum propediem oratores, qui pacem procurarent. Arelatenſis vero cardinalis properandum dicebat, neque amplius differendum, ſive expectandum conventus Germanorum: apud quos ſemper diæta diætam pareret. Conſulendum eccleſiæ, & puritati fidei, auctoritatique generalium conciliorum, neque quempiam timendum; ſe paratum eſſe & vitam ponere pro defendenda eccleſia, quam tantopere Gabriel, olim Eugenius, impugnaret. Pridie igitur Octobris tres deliguntur, abbas Scotus, Joannes Segobius, & Thomas Corcellus electores ſummi pontificis communi omnium conſenſu data eis poteſtate, ut ſingulos vel binos collegas cooptare poſſent, qui ſimul electorum nu- E merum deligerent: ſtatutum enim a principio fuerat, addendos eſſe cardinalibus in electione pontificis alios triginta duos, octo ſcilicet ex unaquaque natione; quam tamen electorum electionem ſecretam tenerent, quoad in publica concione eſſet legenda. Arelatenſis cardinalis conventus ſive deputationes adiens conquerebatur ſibi injuſte aſcribi, quod multitudo ex Sabaudia ad novam electionem ſua opera adveniſſet, quaſi eorum ſuffragiis uti vellet ad electionem, cum procuraret condemnationem libelli, Moyſes, dicebat concilium convocaſſe omnes circumvicinos ad electionem & defenſionem concilii, alios venire noluiſſe. Sabaudienſes vero principis ſui pietate illectos veniſſe. De libello autem quæ ſibi utilia viſa fuiſſent, dixiſſe. Dolere autem, quod non plene de ſe confiderent patres. Quod cum conſuetum eſſet, præſidentes cardinales ab omnibus deputationibus admitti in conſultationibus, ipſe ut canis ſpretus in deligendis electoribus admiſſus non ſit, officia ſua in defenſionem concilii commemorans; converſus tandem ad imaginem crucifixi magno juramento juravit, ſe nullum cupere pontificem, niſi per quem conſervaretur eccleſiæ ſtatus: oportereque eligi virum potentem, ut per ſeipſum poſſet ſe ſuſtentare. Alioquin actum eſſe de eccleſia. Cum vero patres, quæ ad electionem pontificis (ut ajebant) rite faciendam omnia prius paranda ſtatuerent, publicam ſeſſionem XXXVII. celebrarunt IX. Kalend. Novembris ejuſdem anni: in qua communi concilio hæc ſtatuta ſunt.

XCIX.

SESSIO TRIGESIMASEPTIMA.

Ordinationes pro electione novi pontificis.

UT libere pureque electioni ſummi ponti- C ficis per concilium celebrandæ intendi poſſit, ſtatuit ſancta ſynodus proteſtationes omnes, quæ ſinceritati electionis hujuſce, ſive generali obedientiæ ſummis pontificibus debitæ quoquo modo obviare poſſent. Conventiones præterea, pactiones, promiſſiones, obligationes, juramenta, condictaque omnia per quemvis hominem facta, cujuſcumque ordinis, ſtatus, aut dignitatis, etiam ſi imperialis, regalis, cardinalaris, patriarchalis, archiepiſcopalis, ducalis; ſeu inferioris ordinis ſint, nullas eſſe & irritas; omnes & ſingulos hujuſmodi occaſione forſitan ligatos abſolvens & liberans. Tum decreta omnia prius edita pro electione ſummi pontificis inſtaurans, & ſervanda decernens, eccleſiæ Romanæ per depoſitionem olim Eugenii vacanti, providendum per ſacram ſynodum hac vice duntaxat, ſtatuit per hunc modum, Ludovicum tituli ſanctæ Cæciliæ cardinalem Arelatenſem una cum aliis S. R. E. cardinalibus, qui ante finitam electionem Baſileam advenerint, & electioni intereſſe voluerint, & cum aliis ex patribus in ſacerdotio vel diaconatu conſtitutis ad numerum triginta duorum per concilium eligendis plenam poteſtatem habere eligendi pontificem Romanum pro hac vice duntaxat, & illum quem prædicti omnes, vel ſaltem duæ partes illorum nominaverint Romanum pontificem, cenſendum eſſe ab omnibus, ac adorandum ut Chriſti vicarium, & beati Petri ſucceſſorem. Pridie quam intraturi ſint in conclave, electores a deputatis nominentur: & die ſtatuta convenientes omnes cum patribus in Baſilea ad publicam ſeſſionem celebrandam re divina perfecta, omnes communicent de ſacramento altaris, tum juramento ſe aſtringant, ut in XXIII. ſeſſione eſt inſtitutum. Conclave deinde intrabunt conſuetis ceremoniis, & omnia alia ſervabunt, quæ a ſanctis patribus & ſummis pontificibus ſunt conſtituta. Electio communi conſenſu per aliquos ex electoribus præſente tabellione publico, & ſaltem decem teſtibus offe-

Anno Christi 1439.

offeratur electio, petaturque ab eo, ut intra diem A naturalem vel annuat, vel recuset: alioquin nullam esse. Si electus in urbe fuerit tempore electionis, non exibunt ex conclavi electores, quoad cognoverit illum consensisse: quod si non consenserit, alium eligant antequam inde discedant. Si vero electus extra urbem fuerit, post electionem exibunt. Sed si electus non consenserit, post triduum statim revertentur ad conclave, cum id cognoverint. Si quis electorum electioni interesse non potuerit, sive noluerit, alius per suos collegas constituatur, qui omnia statuta servet. Horum magistratus finis sit, cum electio summi pontificis per consensum electi fuerit consummata. Et ut calumniari a nullo hæc electio possit, sancta synodus B omnes & singulos conciliares, eorumque sequaces, ab omnibus censuris quomodocumque latis absolvit, innovatque Clementis V. constitutionem de electoribus Romani pontificis, & supplet omnes defectus: derogans pro hac vice omnibus decretis & constitutionibus generalium conciliorum, suorum pontificum, juris communis, quæ aliquo modo hanc electionem possent perturbare. Electus in Romanum pontificem, si consenserit electioni, non prius aliquid agat ardui, quam Basileæ consecretur, coroneturque, & maxime jurejurando prius profiteatur catholicam fidem secundum traditionem apostolorum, & generalium conciliorum octo præsertim generali consensu laudatorum, videlicet C Nicæni, Constantinopolitani primi, Ephesini primi, Chalcedonensis, Constantinopolitani secundi & tertii, Nicæni secundi, & iterum quarti Constantinopolitani, tum Lateranensis, Lugdunensis, Viennensis, Constantiensis & Basileensis. Promittatque illam fidem illibatam servare, & usque ad sanguinis effusionem tueri. Juret etiam servare decreta Constantiensis & Basileensis conciliorum. Statuit præterea nemini omnino licere bona electi in summum pontificem, sive electorum quovis modo diripere aut auferre, aut clam sive palam subripere, non obstante abusu per multa tempora servato, de diripiendis domibus electorum, quem synodus damnat, & declarat omnes contra facientes incurrere pœnas a jure statutas. D Demum statuit justitium indicendum a die qua intrabunt conclave electores, usque ad publicationem factæ electionis, nullique licere judicia tractare, nisi apud auditorem cameræ apostolicæ. His in publica sessione decretis tres viri electores electorum designati, quartum sibi ascifcunt Christianum de Grez Germanum theologum, qui simul juncti viginti octo alios coelegerunt ex omnibus nationibus pari numero, inter quos fuerunt episcopi XII. & alii abbates, & viri magna præditi doctrina, qui omnes sacerdotalis ordinis censebantur, locus conclavis in prætorio urbis est constructus, & cellulæ sorte divisæ, annuente maxime Arela- E tensi.

C.

SESSIO TRIGESIMAOCTAVA.

Damnatur libellus Moyses, & alia statuuntur ad electionem.

TERTIO deinde Kalendas Novembris, cum Aquensis episcopus unus ex electoribus interesse electioni recusasset, alius est ei suffectus, episcopus scilicet Massiliensis, & sessio publica consuetis ceremoniis est habita, assistente omni clero urbis cum sacra pompa. Rem divinam fecit cardinalis Arelatensis, qui electores omnes communicavit: Communicavit etiam clericos ceremoniarum & complures e servitoribus electorum, qui conclave intraturi erant. Tum celebrata ex more publica sessione XXXVIII. Primum allegatis multis rationibus, & auctoritatibus tres veritates superius declaratas affirmant: argumenta adversa Eugenii refutant, & tandem libellum Moyses damnant, ac reprobant: ejusque doctrinam ut hæreticam evitari jubent, ac omnibus mandant sub gravissimis censuris, & pœnis, ne quis illi libello ullo modo pareat, sive in aliqua parte cedat. Tum statuunt collegia ecclesiarum, sive monasteriorum, cum de electione prælatorum suorum est agendum, non obligari ad vocandum absentes coelectores, si ultra duorum dierum itinere absentes fuerint, nisi forte ex privilegio, sive ex consuetudine aliquos extra collegium illius ecclesiæ vel monasterii electioni interesse oportuerit. Majores prælatos, ad quos spectat electiones confirmare, auctoritate concilii posse supplere defectus circa formam electionis commissos, dummodo electiones a parte majori capituli factæ sint, & a prius juratis, & communicatis & vocatis vocandis: quod servandum esse voluerunt etiam in postulationibus. Demum viginti octo nominatos a quatuor electoribus confirmant, & probant, eisque omnibus rursum plenam potestatem concedunt pontificem eligendi. Alios etiam magistratus, ministrosque ad hoc opus decernunt Ludovicum Lausanensem episcopum vicecamerarium, Bellicensem, & Grossetanum episcopos, sancti Michaelis de Clusa, Tammenensem, & Abundantiæ, Gebennensis diœcesis abbates, & quatuor alios doctores conclavis custodes: Tum Æneam Senensem, canonicum Tridentinum, (qui fuit deinde Pius papa II.) & Michaelem Brunonem Belvacensem canonicum, clericos ceremoniarum ac notarios: Hugonem Berardum promotorem, Petrum de Atrio soldanum, & alios quosdam. His omnibus publico decreto firmatis Arelatensis primum, & tum alii electores juramentum, ut alias conceptum erat, præstiterunt. Inde & custodes conclavis idem fecerunt jurantes servare, quæ ad eorum officia spectabant, deinde cantantes, Te Deum laudamus, præcedentibus minoribus patribus & cruce; & post eos subsequebantur Arelatensis & alii electores, sicque ab ecclesia in prætorium urbis, ubi ornatum erat conclave, pervenerunt: quod prius a custodibus & vicecamerario provisum, & omnibus purgatum, evacuatumque, ingressi sunt electores hymnum cantantes, Veni creator Spiritus. Ingressi sunt eadem die conclave electores, & magna civium manus armata foris observabat, ut libere possent eligere. Intraverunt cum electoribus clerici ceremoniarum, & servitores electorum, cardinalis duobus fuit contentus, alii uno tantum. Postridie vero antequam suffragia inirent, Arelatensis cardinalis multis verbis hortatus est collegas suos, ut in pontificem eligerent virum quempiam genere & divitiis potentem, qui necessitati ecclesiæ providere posset; alioquin omnia frustra cessura; opus esse magna & præsenti pecunia ad quadraginta millia numerorum, & tali

tali pontifice, qui in suo imperio patres susciperet, & ab adversariis tueri possit. Scrutinium factum est more consueto: conscribebantur in cedulis nomina eligentis & electorum; nominabant enim duos aut tres, nonnulli unum tantum. Quater ad ineunda suffragia convenere, singulo quoque die semel; & cum in unum duæ partes non convenissent, quinta tandem die, quæ fuit pridie Nonas Novembris, compertum est Amedæum Sabaudiæ ducem viginti duobus ad pontificatum vocari, & secundum synodalia instituta electum esse in Romanum pontificem, Arelatensis septem illos, qui Amedæum non elegerant, hortatur, ut etiam ipsi Amedæum eligerent, qui respondentes satis esse si electionem laudarent, aliam electionem facere recusarunt. B Perfecta electione intromissi sunt custodes & alii nonnulli viri præclari, in quorum conspectu Arelatensis nomine collegarum retulit omnia, quæ gesta erant, & rursum omnium nomine elegit Amedæum Sabaudiæ ducem in Romanum pontificem. Rogatque clericos ceremoniarum, tabelliones præsentes, ut inde publica conficiant instrumenta. Demum publicata electione, electores omnes egressi e conclavi deducente clero cum pompa ecclesiam petierunt, ubi rursus publicatur.

CI.

Mors Alberti Cæsaris.

INTER hæc Albertus Cæsar moritur sexto Kal. Novembris hujus anni millesimi quadringentesimi trigesimi noni. Et electores imperii fidem publicam Basileensibus innovant, quam ob mortem Cæsaris evanuisse patres putabant. Patres vero interim Lubecensi ecclesiæ vacanti pastorem dant, & Gratianopolitanæ titularem: tum cassata provisione facta de ecclesia Cenomanensi per Eugenium, Guillelmum Malestrictum illi præficiunt. Ecclesiæ vero Aquileensi, quæ per mortem Ludovici ducis vacaverat, episcopum Tridentinum Georgium præficiunt, reservata sibi Tridentina ecclesia, quoad possessionem Aquilejensis obtinerent. Convenerant interea Germani principes Francofordiæ ad conventum celebrandum. D Ubi mature rebus discussis, asserentes generale concilium Basileense ac Eugenium IV. Romanum pontificem contraria inter se quotidie decreta, edictaque constituentes, & alter alterum excommunicantes, ac etiam exauctorantes, & de summo pontificatu in ecclesia acriter decertantes, se omnino dubios reddidisse, ita ut non possint discernere, quisnam sit major, quisve magis innitatur veritati. Venerari se patres Basileæ congregatos ut generale concilium, venerari pariter & sanctissimum dominum Eugenium Romanum pontificem, sanctamque sedem apostolicam professi sunt. Proinde neutralitatem in tanto rerum turbine complecti statuisse. Nullique contendentium adhærere. E Decreta neutrius partis quæ contra alteram facerent, neque permittere ut in provinciam publicentur. Aganturque potius omnia per ordinarios, ut jura statuerunt. In his autem, quæ ad pœnitentiam & forum conscientiæ concernunt, licere unicuique adire quem maluerit. Hæc tamdiu per provinciales servanda esse, donec pax ecclesiæ reddatur, cui daturos se operam omnes pollicentur.

A

CII.

SESSIO SEPTIMA FLORENTINA.

Armeni ecclesiæ Latinæ uniuntur, & cardinales creantur.

EUGENIUS autem pontifex, ut electionem Amedæi in antipapam a Basileensibus factam accepit, Romanæ ecclesiæ suæque auctoritati rectius consulturus cardinales creat numero decem & septem, viros doctrina & prudentia claros. Tum advenientibus Armenorum legatis, qui ad unionem cum reliquis orientalibus vocati erant, & eorum intellectis erroribus contra fidei nostræ puritatem per multos dies eorum sententias discuti & per viros sacræ doctrinæ peritissimos confutari, aperirique veras & catholicas jussit. Inde celebrata publica sessione VII. Florentiæ x. Kalend. Decembris solenni more quid ab eis profitendum esset præscripsit, eosque edocuit catholicam fidem in hanc sententiam, symbolum Constantinopolitani concilii cum additione (Filioque) tenendum, illudque singulis dominicis diebus & solennibus in ecclesiis clare recitandum; definitionem Chalcedonensis concilii de duabus naturis in una persona Christi, & sexti concilii de duabus Christi voluntatibus & operibus amplectendam; C Chalcedonensem synodum & Leonem pontificem summum recte de duabus naturis in una persona Christi sensisse contra Eutychis & Nestorii falsum dogma: Synodos nominatas & præterea Nicænam, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, aliasque universales auctoritate Romani pontificis confirmatas reverenter suscipiendas. Septem sacramentorum ecclesiæ formam acceptandam, baptismi scilicet, confirmationis, eucharistiæ, pœnitentiæ, extremæ unctionis, & matrimonii, secundum Romanæ ecclesiæ ritum. In oblatione calicis, in sacrificio aquæ pauxillum vino admiscendum. Formulam fidei ab Athanasio conceptam, quæ incipit, Quicumque vult salvus esse, firmiter credendam, unionem cum Græcis nuper factam amplectendam, in qua Spiritum sanctum a Patre & Filio procedere, sacramentum altaris in pane triticeo absque fermento sive azimo, pœnas purgatorii esse, & leniri fidelium suffragiis, est declaratum: Romanum pontificem supremum esse in ecclesia Dei & plenitudinem potestatis a Christo habere. Armenos oportere se conformare consuetudini Romanæ ecclesiæ in celebrandis his solennitatibus, annunciationis beatæ Virginis, nativitatis beati Joannis Baptistæ, nativitatis Christi, circumcisionis, epiphaniæ, purificationis, quæ aliis diebus ab illis celebrabantur; quæ omnia ab Armenis reverenter suscepta sunt.

CIII.

SESSIO TRIGESIMANONA.

Confirmatur Amedæi electio in Romanum pontificem.

BASILEENSES electionem a se factam de Amedæo duce ad pontificatum, quam primum literis, & nunciis per orbem Christianum

ANNO CHRISTI 1439.

num promulgare curant; illam ut sanctam, ac ecclesiæ Dei pernecessariam laudantes; Tum coacta publica sessione XXXIX. XV. Kalend. Decembris solenni ritu electionem prædictam laudant & probant, jubentque Amedæum ipsum legitime electum in Romanum pontificem ab omnibus venerari. Deinde legatos numero 25. ad Amedæum legant, qui concilii nomine electionem nuncient, & consensum exigant. Tertio Nonas Decembris princeps legationis cardinalis Arelatensis erat, quem sequebantur episcopi septem, abbates tres, & XIV. doctores. Aderant eis & Basileensis civitatis nuncii, & nobiles complures, qui cum equitibus supra ducentos Amedæum petierunt. Erat is Ripaliæ, ubi in placido nemore monasterium construxerat: ibique cum decem aliis nobilibus viris habitum gestabat eremiticum, vocabaturque militum sancti Mauritii decanus. Huc cum pervenissent legati ad XIII. Kalendas Januarias, processit eis obviam Amedæus cum clero & sociis suis, præcedente cruce. Deinde cum legatis causam sui adventus exposuissent, ne brevitate terminus coarctaretur, neque consensum expostularunt, neque concilii literas reddiderunt, petieruntque ad alium diem audiri, statuta est dies tertia, ad audiendos legatos. Interim per consiliarios ducis, inter consultandum objectæ sunt legatis nonnullæ difficultates: Particulam quamdam juramenti removeri, seu ad eorum sensum declarari cupiebant. Tum electum produci in habitu eremitico, cum sua barba, & nomen Amedæi non mutari. Ad particulam juramenti responsum est, nihil per legatos addi, minuive posse, quod id ad concilium spectaret. Ut primum electus consenserit, oportere habitum pontificalem suscipere, per quem possessio pontificatus ostendi videtur. Nomen autem ex antiquissima institutione omnino mutandum: Quod etiam Christus dominus in beato Petro fecerit. Et quoniam Amedæi nomen religione præ se ferret, daturos operam legatos, ut in catalogo pontificum adscribatur, eoque in posterum uti possint pontifices. De barba, cum consentire non videretur, permissa est ei ad tempus. Præscripta igitur hora admissi sunt legati, qui electionem concilii nomine in scriptis obtulerunt; adhibitisque testibus consensum efflagitarunt, multisque argumentis, ut ecclesiæ morem gereret, suaserunt. Post aliquam consultationem, cum semel atque iterum dilationem peteret, neque concederetur, genuflexus & junctis manibus dixit se consentire electioni in eum factæ, & assumpto nomine Felicis V. juramento se constrinxit, ut exigebatur: & acceptis pontificalibus indumentis benedictionem ab Arelatensi, & annulum piscatoris accepit, & ab omnibus salutatus adoratusque est, ut Romanus pontifex. Postridie Ripaliæ solitudine eductus Felix, Tonuntum pontificali pompa perducitur, ubi pontificalia tractare cœpit, & in vigilia nativitatis Christi cum vesperis interesset, sacris vestibus ornatus, & barba sua videretur multis res nova, & religioni nostræ minime quadrans, amicorum suasu barbam rasit. In die autem Epiphaniæ celebratis sacris, Arelatensis orationem habuit, in qua multa disseruit de virtutibus, & nobilissimo genere electi, asserens Amedæum, & Sabaudiæ domum originem ducere a Beroldo Saxoniæ duce nepote Othonis III. Cæsaris. Tum vero provinciæ nomine rogavit Felicem, ut cum in administratione universalis ecclesiæ jam esset occupatus, avitum imperium filiis delegaret, qui aderant. Quibus dictis Felix, Ludovicum filium primogenitum Sabaudiæ ducem creat. Philippum vero secundo natum comitem Gebennarum. Amedæum nepotem principem Pedemontium, Niciæ, & Vercellarum. Humbertum vero germanum comitem montis Rotundi. Interim ne qui apud Eugenium erant, difficiliores redderentur ad sentiendum cum Felice, statuerunt illum majora curiæ Romanæ officia nemini concedere, sed per vicarios administrarentur. Statutum est etiam, ut in scribendis ad concilium literis Felix nomen suum postponeret, ita ut scriberet: Sacrosanctæ Basileensi synodo, &c. Felix episcopus servus servorum Dei, &c. Post hæc Felix literas suæ electionis ad omnes principes transmisit, asserens non ob divitias, aut potentiam ecclesiæ, quæ parvæ nunc essent, & ipse satis abundaret, propriasque atque avitas pro animi quiete dimisisset, pontificatum accepisse, sed ut ecclesiæ Dei subveniret, & vocationi sancti Spiritus non contradiceret, sexaginta ultra annos, sortemque senectæ dimissa pace, & quiete quam elegerat, labores immensos suscepisse. Mense autem denique Januarii quadragesimi supra mille & quadringentos Basileenses Petrum Diginensem, & Antonium Portugallensem episcopos dignitate, sacerdotiisque privarunt, quod falso apud Constantinopolim concilii legatos se dixissent.

CIV.

Conventus Francofordiæ, in quo Federicus Cæsar eligitur, & responsum Basileensibus datum.

CONVENERANT Francofordiæ principes Germaniæ ad novum Cæsarem Alberto nuper subrogandum: ad quos Basileenses legatos suos miserunt curaturos, ut dimissa neutralitate Felicem in Romanum pontificem susciperent; omnibusque monstraturos & Eugenium justo judicio pontificatu esse dejectum, & Felicem legitime substitutum: Federicus dux Austriæ quarto Nonas Februarii anno salutis 1440. Francofordiæ Cæsar dictus est, & legatis Basileensium datum responsum Cæsaris novi & principum nomine non posse, principes discedere ab his, quæ prius statuerunt, nec velle provinciam scindere, sed daturos operam omni studio ad pacem & quietem ecclesiæ procurandam.

CV.

Eliguntur quatuor cardinales a Felice antipapa.

INTEREA Basileenses, ut Felix, quem sibi præfecerant pontificem, augustiori cultu Basileam petere posset ad coronam pontificatus suscipiendam, illi indulgent, ut novos cardinales creare possit quoscumque velit, etiam præter decreta vigesimæquartæ sessionis. Et paulo post mense Aprili quatuor ab eo assumptos approbant, & confirmant, quorum nomina hæc sunt Ludovicus Lausanensis, Bartholomæus

Nova-

Novariensis episcopi. Valramus Trajectensis electus, & Alphonsus Carillo protonotarius a Felice designatus. Designantur & alii legati a Basileensibus, & Felice in Galliam ad Bituricensem conventum datis mandatis, ut Basileensium gesta de abrogatione Eugenii & Felicis substitutione tutarentur. Curarent ut Felici omnes parerent, darentque operam, ne alius locus pro tertio concilio decerneretur.

CVI.

SESSIO QUADRAGESIMA.

Confirmatur Felix & damnatur Eugenius.

TUM celebrata quadragesima publica sessione ad IV. Kalendas Martias promulgant Felicem electioni de se factæ legitime consensisse, demum statuunt illi, ut vero & legitimo Romano pontifici ac Christi vicario ab omnibus parendum, ejus rebelles aut ei non obtemperantes ut summo pontifici sacros viros cujusvis dignitatis aut ordinis excommunicant, sacerdotiisque privant: Prophanos mulctis concilii, aut ipsius Felicis reservant. Parentes autem Eugenio omnes damnant, excommunicant, privant. Deinde cum ageretur de provisione pontifici & cardinalibus & curiæ officialibus facienda, loco annatarum, multique urgerent homines Germanicæ nationis & gymnasii Parisiensis legati cum plerisque aliis Gallorum nomine intercesserunt, obstiteruntque quominus id fieret, antequam provinciales de ea re redderentur certiores. Literæ Felicis post hæc, quibus legationem & præsidentiam concilii cardinali Arelatensi demandaverat, cum lectæ in concione non placerent, deletæ sunt, & ex registris abrasæ, & rursus aliis verbis concessæ. Carthusienses vero monachi cum " Lausanensem magno numero ad capitulum convenissent Felicem ut Romanum pontificem venerati sunt. Quod tamen Italici & alii provinciarum monachi ejusquem ordinis non probaverunt, sed Eugenium sunt secuti.

" Lausanam

CVII.

Legatio Basileensium in Poloniam.

MISERANT Basileenses legatos suos in Poloniam, ut regem & provinciam ad se traherent. Sbigneus Cracoviensis episcopus auctoritate & gratia apud regem potentissimus ad eos inclinare videbatur, astute tamen & prudenter rem gerebat, ita ut assumptus ab Eugenio post depositionem ad cardinalatus dignitatem, non consenserit, & Felici aperte non adhæserit: quin & rerum ipse Basilensium acta laudat, non tamen Felici profitebatur se obtemperaturum. Nunciatur inter hæc Basileæ Felicem, quem pontificem creaverant, ad concilium properare. Erat jam nuper orta contentio inter patres de jurisdictione concilii præsente pontifice, quonam modo esset exercenda, quæ his diebus gravius exagitata est: tandem in hanc sententiam convenerunt. Auditorem cameræ concilii nomine, ut hactenus fecit, solum jurisdictionem habere in omnes, & singulos concilio incorporatos, incorporandosve (sic enim appellabant concilio adscriptos) non licere tamen auditori pro re criminali contra quempiam agere ex conciliariis, nisi de consilio quatuor prælatorum, si reus fuerit prælatus; seu quatuor aliorum patrum, si fuerit ordinis inferioris. Qui consultores singulis mensibus a patribus designabuntur, in re tamen graviori, & ubi fugæ periculum appareret, licere auditori reum coarctare, & tradere custodibus, sed quamprimum rem consultoribus aperire, & exequi pro eorum consilio. Hoc judicium servandum esse non solum in conciliares omnes & eorum familias, sed etiam in legatos principum, & suas familias, quamdiu in concilio erunt. Pontificis autem, & Romanæ curiæ officiales quoscumque non prius in concilio admittendos ad exercitium suorum magistratuum quam jurejurando promittant se auditoris jurisdictionem nullo modo impedituros, nihilque omnino se acturos contra conciliares injussu auditoris seu concilii. Venit tandem Felix Basileam ad VIII. Kalendas Julias anni salutis 1440. pontificalique pompa susceptus est.

CVIII.

SESSIO OCTAVA FLORENTINA

Post recessum Græcorum Amedæus antipapa cum suis damnatur.

FLORENTIÆ inter hæc Eugenius pontifex coacta publica sessione octava, approbante sacro œcumenico concilio, judiciali ordine per debita intervalla prius servato, ad X. Kalendas Aprilis, Amedæum antipapam ut hæreticum & schismaticum, electores, fautores, sequacesque suos omnes monet, nisi infra quinquaginta dies resipuerint, & ad gratiam apostolicæ sedis rebellione dimissa supplices confugerint, incursuros pœnas contra hæreticos, schismaticos, ac reos in crimine læsæ majestatis a jure promulgatas, statuitque & declaravit, nisi intra tempus paruerint absque alio judicio elapso termino mox in pœnas omnes incidisse. Pollicetur tamen supplicibus intra tempus veniam & gratiam se daturum.

CIX.

SESSIO QUADRAGESIMAPRIMA

Eugenii decreta irritantur.

QUÆ ut Basileæ nunciata sunt, post aliquot menses X. Kalendas Augusti patres in publica sessione quadragesimaprima Eugenii sententias decretaque irrita, nullaque esse censuerunt. Publico decreto ex more edito statuerant prius, ut inter patres & Felicem in rebus gerendis concordia esset. Petitiones, quas supplicationes appellant, si in eis sacro concilio supplicaretur, per concilii præsidentes; si pontifici, per Felicem, aut suos referendarios subscriberentur, cum ejus nomine: & illæ quidem sub bulla concilii, hæ Felicis signo expedirentur. Nec multo post circumvicini proceres & Albertus Bavariæ dux Felicem ut Romanum pontificem venerati sunt, & Federicus novus Cæsar fidem publicam patribus, qui Basileæ erant, innovavit, addens unumquemque salvum esse & incolumem esse velle Basileæ, etiam si esset papalis dignitatis.

CX.

Anno Christi 1440.

CX.

Coronatio Felicis antipapæ.

AD IX. deinde Kalend. Augusti magna procerum ac populorum frequentia Felix publice coronatur pompa magnificentissima, & quoniam cardinales numero paucos habebat, nec tantæ celebritati poterant sufficere, asciti sunt octo episcopi, qui cardinalium munera implerent. Coronatus est in suggestu præ foribus templi ex materia excitato & consecratus in Romanum pontificem, cardinale Arelatense vicem Ostiensis episcopi gerente. Regium diadema, quo est coronatus, triginta B millia nummorum pretium superare ajebant. Tum data omnibus plenaria indulgentia solenni pompa ad monasterium Prædicatorum profecti sunt. Præcedebant curialium & procerum familiæ, tum nobiles & militares, inde barones, comites, & marchiones. Hos sequebatur dux Sabaudiæ cum suis consiliariis, deinde tibicines, tympanistæ & histrionum turba, clerus urbis cum sacra pompa subsequebatur, laudes Deo canentes. Post quos vexilla & nobiles papæ familiares cum quatuor capellis sequebantur, quibus proximi erant præfectorum navalium loco milites Ripaliæ cum eremitico habitu, & barba, qui collegæ fuerant Felicis. Post hos deferebatur arcula cum sacra eucharistia, quam sequebantur cardinales, & episcopi cardinalium loca implentes. C Felix deinde pontificali habitu ornatus equo vehebatur albo; quem fræno ducebant marchio de Roteling, & comes de Vinsperg. Postridie vero in publica congregatione dux Sabaudiæ, & comes Gebennensis gratias patribus egerunt pro honore eorum genitori impenso, & in patriam reversi sunt. Celebravit mox Felix publicum consistorium; in quo primum actum est de pace procuranda inter Ludovicum patrem & filium duces Bavariæ; tum per Stephanum Novariensem, & Æneam Senensem petitum est pallium patriarchatus Aquileiensis, Alexandro Tridentino episcopo, & postre- D mo Felix professionem ac juramentum in electione sua præstitum publice innovavit. Augusto mense subsequenti Stephanus Bajoariæ dux cum duobus filiis Basileam veniens Felicem ut Romanum pontificem venerantur, & Robertus Stephani dicti filius Argentinensi ecclesiæ præficitur, vacanti per cessionem Conradi de Busnau.

CXI.

SESSIO QUADRAGESIMASECUNDA.

De quinto & decimo denario.

E CUM sæpe multumque disceptatum esset inter patres de provisione pontifici, cardinalibus, & officialibus curiæ loco annatarum facienda. Tandem coacta publica sessione quadragesimasecunda solenni ritu statutum est decreto irrefragabili, non obstantibus quibuscumque aliis decretis, quoniam ex patrimonio ecclesiæ Romanæ Felix nihil perciperet, & tamen pro utilitate reipublicæ cogeretur magnas subire impensas, licere Felici exigere usque ad

A quinquennium decimum denarium omnium censuum ac redditumm unius anni quorumcumque beneficiorum ecclesiasticorum in posterum vacaturorum, cogendosque esse omnes ad id persolvendum etiam cum censuris & pœnis. Beneficia tamen Germanicæ nationis, quæ censum quinque marcarum argenti non superant, ab hoc decreto immunia esse. Acta sunt hæc Basileæ in publica sessione pridie Nonas Augusti ejusdem anni.

CXII.

Conventus Bituricensis, in quo rex Galliæ se pro Eugenio pontifice declarat.

CONVOCAVERAT [a] rex Franciæ conventum prælatorum, ac procerum suorum Bituris, ut super divisione ecclesiæ cum eis deliberaret. Convenerant jam illic patriarcha Antiochenus, Parisiensis ecclesiæ præsul, Malleacensis, Bitterensis, Agathensis, montis Albani, & Apamiarum episcopi. Tum supervenerunt Viennensis archiepiscopus, & Rhemensis regni cancellarius una cum Pictaviensi & Magalonensi episcopis. Aderant oratores concilii & Felicis, aderant etiam Eugenii legati, quorum princeps erat Joannes de Turrecremata nuper in cardinalem creatus. Habitæ sunt variæ altercationes disputationesque, cum unaquæque pars magnis auctoribus se tueretur. Adveniente tandem rege ad conventum cum prælatorum & procerum multitudine, auditæ sunt legationes Eugenii & Basileensium. Legationum summa erat. Asserebant legati Eugenii Romanum pontificem monarchicam potestatem in ecclesia habere, sicut regem in regno; neque judicio ecclesiæ subesse, nisi in hæresi manifesta, neque posse a quopiam corrigi Romanum etiam pontificem peccantem, quoniam solum Deum haberet judicem, essetque hæreticum aliter sentire. Hoc multis sanctorum patrum auctoritatibus firmabant, Basileenses traditiones hæreticas esse, & reipublicæ perniciosissimas, quæ si admitterentur, non pontifices, non reges, non principes aliquos tutos esse in statu. Eugenium virum sanctissimum atque integerrimum non potuisse, neque debuisse a Basileensibus judicari. At contra Basileensium legati, multis argumentis multisque rationibus & auctoritatibus probare & ostendere conati sunt generale concilium supremam potestatem in terris habere, & Eugenium merito & legitime pontificatu dejectum substitutumque Felicem. Proinde orare regem ut Basileensis concilii sancta justaque decreta susciperet, Felicemque verum Christi vicarium veneraretur. His auditis rex, re mature cum suis discussa, tandem quarto Nonas Septembris in magna prælatorum ac principum corona, legatis Basileensium in hanc formam respondit. Claromontensi episcopo regis nomine lingua Gallicana loquente, Gallorum regem, ut Christianissimum principem decet, qui semper favisset dignitati generalium conciliorum, & Basileensium in primis, quo semper legatos suos habuisset, tulisse mœstissimo animo seditiones & discordias inter patres & pontificem exortas, monuisse, rogasseque summa diligentia patres literis & nunciis, ut a

judi-

[a] Vide capit. ... mi ... Tom. miscell. neor... storum curio... anno ... in 44 ... forum

judicio contra Eugenium supersederent, illos vero spretis regis precibus, non modo non supersedisse, sed illum dejecisse pontificatu, & alium subrogasse. Regiam majestatem in hac re nihil statuere voluisse sine consilio prælatorum & procerum regni: & propterea conventum Bituris indixisse. Nunc vero ex consilio conventus statuisse regem perseverare in obedientia Eugenii pontificis, nec alium recognoscere Romanum pontificem quam Eugenium; cui supplicabit, ut intra annum generale concilium in Galliis celebret ad scissionem ecclesiæ tollendam. Rogare autem ipsos legatos, ut dicant regio nomine patribus, qui Basileæ essent, & domino Sabaudiæ (sic enim Felicem appellabat) ut dimissis censuris & comminationibus, ad ea quæ pacis essent, intenderent, neque ullo modo regni sui clericos judiciis infestarent. Dominum Sabaudiæ sanguine regi esse conjunctum: non placere regi, ut a quopiam injuriæ ei irrogentur; sed in hac re, quoniam ad fidem pertinet, nihil præter justitiam audere regem, sperare tamen consanguineum suum solita sua prudentia rem hanc tractaturum. Hoc accepto responso Basileenses, ad suos reversi sunt, animo satis mœsto: adscribentes hanc regis sententiam ob regis Renati causam emanasse, ut qui cuperet Eugenium in regno Neapolitano Renati partes contra Alphonsum tueri, ob hanc rem & regem ipsum, & Carolum Andegaviæ ducem Renati fratrem Eugenio assistere statuisse. Hæc ubi IX. Kal. Octobris patribus & Amedæo renunciata sunt, omnium mentes mœrore occupavit.

CXIII.

Litteræ adhærentium Felici & Basileensibus.

Mense deinde Octobris Basileenses literas regis Aragonum acceperunt, in quibus ille sacrosanctam synodum repræsentantem universalem ecclesiam appellabat. Elisabeth quoque regina Hungariæ, Sigismundi Cæsaris relicta, Felici papæ V. literas dederat, in Romanum pontificem illum recognoscens. Idem fecit Albertus Bajoariæ dux, qui electus in regem Bohemiæ regnum recusavit, & Albertus Austriæ Federici Cæsaris germanus, qui ambo Felicem pontificem sunt professi. Quarto deinde Idus Octobris cum patres dispensassent decreto XXIII. sessionis super creatione cardinalium, indulserunt Felici, ut quos utiles esse judicaret, crearet novos cardinales: qui mox de consilio aliorum cardinalium octo novos creavit, quorum unus illegitimus erat. Eorum nomina hæc sunt: Alexander patriarcha Aquilejensis Tridentinus, Otho Dertusensis, Georgius Vicensis, Franciscus Gebennensis, Bernardus Aquensis, Joannes Argentinensis episcopi, Joannes Frisingensis vicarius, & Joannes de Segobia presbyteri cardinales omnes: horum tituli, hi fuere, patriarchæ Aquileiensis S. Laurentii in Damaso; Dertusiensis sanctæ Potentianæ, Vicensis S. Anastasiæ, Gebennensis S. Marcelli, Aquensis sanctorum Nerei & Achillei, Argentinensis S. Sixti, Joannis Frisingensis S. Martini in montibus, Joannis de Segobia S. Calixti. Deinceps cum jam cardinales numero satis honesto esse viderentur, provisiones ecclesiarum, quæ per concilium prius fiebant, Felici & cardinalibus suis sunt permissæ. Instituit præterea Felix justitiæ concilium, quod octavo quoque die voluit in capella publica residere, ac jus dicere. Erant ad hoc descripti cum vicecancellario quinque alii cardinales; & octo ex patribus, qui communi consensu commissiones justitiæ subscriberent. Instituit etiam fieri publicum consistorium semel in mense, & in Romana curia semper esse studium generale. Et patres quibusdam doctis viris in mandatis dederunt, ut gesta Constantiensis concilii dispersa colligerent, bulla Basileensis synodi munienda: quæ omnia perfecta sunt. Post hæc, ut Galliarum prælatos sibi conciliaret Felix, sex alios cardinales creavit pridie Idus Novembris, Dionysium patriarcham Antiochenum Parisiensem episcopum, Amedæum Lugdunensem, Philippum Turonensem, Nicolaum Panormitanum archiepiscopos, tum Joannem Nannetensem, & Gerardum Castrensem regis Franciæ confessorem, episcopos, absentes omnes; & paulo post designati sunt legati in Germaniam Alexander S. Laurentii in Damaso, Joannes sancti Martini, & Joannes S. Calixti cum pluribus aliis, cum amplissima potestate omnia agendi & concedendi Cæsari ac principibus, modo ipsos traherent ad partes suas. Audierant enim Cæsarem conventum generalem omnibus regibus & principibus indixisse Maguntiæ ad purificationem beatæ Virginis; & alium provincialibus suis prius Nurimbergæ ad festum S. Andreæ, ut in eo præconsultaret, quid in dissensione ecclesiæ esset agendum. Magna igitur cura inerat Basileensibus Cæsarem præveniendi, & eum in sententiam suam deducendi. Inter hæc longa epistola Christianæ plebi persuadere conantur, actum esse de republica Christiana, deque disciplina catholicæ fidei, si patiantur auctoritatem sacrorum conciliorum per ignaviam opprimi; ostendunt multis argumentis supremam conciliorum auctoritatem, Eugenii justam dejectionem, & Felicis necessariam legitimamque subrogationem. Tandem hortantur, rogant, jubent, omnes decreta Basileensis concilii suscipere, Felicem venerari, ut Romanum pontificem, & ab adversariorum favore omnino discedere, asseruntque neutralitatem nullo modo sustinendam.

CXIV.

Gymnasia quæ cum Basileensibus senserunt.

Per hoc tempus Parisiensis schola instantibus Basileensibus concilio Basileensi se adhærere professa est, & plurima Germaniæ gymnasia, ut Viennense, Erfordiense, Coloniense, & etiam Cracoviense in Polonia, quæ omnia suis scriptis declararunt supremam esse potestatem apud generale concilium Basileense, cui etiam papa obedire teneretur. Panormitanus episcopus qui aberat, Basileam reversus mense Februario anno salutis 1441. rubeum capellum antequam urbem ingrederetur acceptavit; & facta reverentia Felici, ut Romano pontifici, literas regis Aragonum produxit patribus, quibus rex illum generalem suum procuratorem in omnibus constituebat, mandatque ut nomine suo Basileensi concilio semper adhæreret. Jamque tractare incipiebant quibusnam legibus Alphonsus Felicem in Romanum pontificem susciperet. Et dux Britanniæ literis gratias egit patribus, quod episcopum Nannetensem cognatum suum cardinalem creassent, statutumque est per hoc tempus, ne abbates ex ordine canonicorum regularium rochetis uterentur, ad differentiam episcoporum.

CXV.

Quid egerit Basileensium legatio Nurimbergam petens.

LEGATI Basileensium interea Nurimbergam petentes inter eundum plures e ducibus Bajoariæ in sententiam suam pertraxerunt; quin & archiepiscopus Saltzburgensis, quem Pataviensis, & Ratisbonensis episcopi sequebantur, eorum partes se probaturum pollicebatur. Idem & marchio Brandeburgensis promittebat. Venerunt tandem Nurimbergam; & cum peterent a consulatu urbis suscipi concilii decreta, responsum est quoniam ea civitas ad imperium B immediate spectaret, decere ut sententiam Cæsaris sequerentur. Tandem cum literis Cæsaris renunciatum esset Cæsarem Nurimbergam non venturum, sed quamprimum petiturum Maguntiam ad indictum conventum, legatorum Basileensium pars Basileam rediit: cardinalis vero sancti Calixti cum aliquibus ex collegis Maguntiam properarunt, cum præsertim intellexissent Eugenii legatos Joannem Carvaialem, Nicolaum Cusam, & Jacobum de Ferraria illuc accessisse. Basileæ interea nunciatur, Alphonsum regem mandasse, ne in suis regnis quispiam Basileensium edictis pareret, quod Panormitanus falsum esse affirmabat, asserens regem non jussisse ut concilio non pareretur, sed ad tollendas C seditiones jussisse non executioni mandanda edicta sine literis regiis.

CXVI.

Præsidentia Felicis in concilio, & aliqua decreta.

ET cum Arelatensis & sancti Martini in montibus cardinales abessent, qui præsidentes concilii erant, & ob contentionem nullus esset legitimus præsidens subrogatus, ipse Felix, quem papam appellabant, extra ordinem & præter consuetudinem Basileensi concilio præsedit in generali conventu, & conclusiones D nomine concilii fecit complures. Primum ut præsidens concilii esset semper primus prælatus, qui adesset: Tum ut literis collatorum beneficiorum quorumcumque non staretur, nisi ante datam collationem tantum effluxisset temporis, quod verissime notitia obitus prius possidentis collatori potuerit fieri. Inde ne collationes de eodem beneficio, eodem tempore, eodemque modo factæ cuipiam suffragarentur. Deinde ne literis collatorum de beneficiis collatis in præjudicium provisorum apostolicorum stetur, nisi probetur collatio per instrumentum publicum a notario subscriptum. Statutum deinde est doctoribus, nobilibusve, si beneficia obtinerent census trecentarum librarum, non esse E concedendas dispensationes ad duo incompatibilia: Inferioribus autem si ducentarum, ad duas autem parochiales, vel dignitates majores post pontificales vel principales, in collegiatis ecclesiis nemini omnino dandam dispensationem. Item doctores seu nobiles non posse obtinere ultra duas præbendas in metropolitanis, in cathedralibus tres; in collegiatis autem quatuor inferiores, unam, duas, tres pro portione supradicta. Beneficia simplicia primi non habeant supra octo, secundi ultra tres; licentiati in theologia,

A vel altero jurium legitime, & officiales Romanæ curiæ pontificali servientes doctoribus & nobilibus comparentur. Commendæ insuper cardinalibus, si census sex millium librarum habuerint, non dentur, neque ullo modo supra dictam summam permittantur habere, nisi in uno beneficio major summa comprehenderetur. Patriarchis si quatuor, archiepiscopis si tria, episcopis & protonotariis si duo, abbatibus si mille tantum possederint, commendæ non dentur. Statutum est etiam ne ordinationes in concilio temere fierent, ut consueverant. Delectique sunt quidam, qui ordinandos examinarent, probarentque certis conditionibus: Felici autem instanti, ut reservationes sibi concederentur in provincia Sabaudiæ, quibus Romanus pontifex in provinciis ecclesiæ uteretur, non est concessum.

CXVII.

Gesta legatorum Basileensium in diata Maguntina.

MAGUNTIÆ interea Joannes Segobiensis cardinalis sancti Calixti appellatus, cum reliquis legatis Basileensibus principum adventum expectans, ut legatus de latere jurisdictionem exercere, & insignia deferre ceperat, jamque basilicam Maguntinam petens crucem præ se tulerat, aberat tunc Maguntinus. Templi igitur præsides, & aliarum ecclesiarum prælati, Joannem adeuntes orant, ne ultra eorum ecclesias ut legatus ingrediatur, Maguntinum præsulem cum aliis Germaniæ principibus unitos esse, statuisseque nihil admittere quod alteri e contendentibus posset præjudicare. Illos profiteri Basileæ concilium esse & Eugenium Romanæ ecclesiæ summum pontificem: domi tantisper se contineret, quo adventaret Maguntinus. Advenerunt tandem Maguntinus & Treverensis circa Idus Februarii, & paulo post legati Cæsaris, & alii complures. Segobinus autem cognoscens aliquorum relatu electores ad Eugenium inclinare, & præsertim Maguntinum, Basileensibus scripsit, ut alios legatos viros claros adjungerent. Et cum deinde per plures dies expostulasset, ut concilii nomine audiretur, tandem principum nomine in hanc sententiam responsum est: Principes nullo pacto discessuros ab unione, quam juraverant, statuisseque juramentum servare etiam contra dubium conscientiæ. Audituros illum ut concilii oratorem, si crucem & cardinalis habitum domi relinquat, quoniam pro cardinali aut legato eum non haberent. Idem se facturos, si quis cardinalium ab Eugenio creatorum post suspensionem advenerit. Hæc cum duriora Segobiensi viderentur, respondit injussu concilii & Felicis ea non admissurum, præsertim cum peterent, ne inter loquendum Eugenium hæreticum aut schismaticum appellaret; Quoniam non ob aliam causam venerant, nisi ut justitiam concilii, & Eugenii manifesta scelera ostenderent. Paulo post cardinalis Arelatensis ut legatus de latere una cum Joanne Frisingensi, quem appellabant S. Martini cardinalem, Maguntiam venit. Principes Joannem Lysuram ad eum mittunt, asserunt se Arelatensem honoraturos ut verum cardinalem, si legationis insignia ponat, auditurosque eum æquo animo, & alios, si ille crucem, alii habitum cardinalis domi dimittant. Ingens per multos dies contentio habita est super ea re, cum Basileenses nullo modo cedere vellent.

Tan-

Tandem cum principes se conventum translaturos ad alium locum prædicerent, nisi acquiescerent, cives & magistratus Maguntini Basileensibus prædixerunt, nisi voluntati principum acquiescerent, se fidem publicam revocaturos, nisi intra octo dies ab eorum urbe discederent. His auditis Basileenses legati, cum cernerent principum animos fixos esse, & cives non passuros, ut principum voluntas violetur, ne causam suam indefensam dimittant; cedere statuunt. Igitur IX. Kalendas Aprilis, cardinalis Arelatensis cruce domi relicta, cum aliquibus ex collegis & familiis suorum cardinalium, quos etiam domi dimiserat, ad locum congregationis venit, ubi multa primum ipse, & plura Thomas de Corcellis ejus collega dixit de potestate suprema conciliorum, de recto concilii judicio contra Eugenium, & de legitima, & necessaria electione Felicis. Postridie vero auditi Eugenii legati sunt: & Joannes Carvaial, apologiam his verbis sumens: Ejice ancillam & filium ejus; quia non erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ, multa & miranda dixit contra adversarios, cujus orationem suscipiens Nicolaus Cusa, ejus collega non minora est prosequutus, adversariorum dicta prosternens, suorum confirmans; & demum attestans Amedeum papatum, quem plurimis annis sub ovina pelle aucupaverat, tandem ab electoribus emisse, & Venetis promisisse XII. millia equitum, si dimisso Eugenio secum sentirent. Depositionem autem Eugenii ab episcopis tantum septem factam fuisse; cum puri episcopi depositio a paucioribus XII. rite fieri non possit. Auditi sunt Eugeniani non sine magno principum applausu; cum visi essent optime adversariorum objecta repulisse: summa sententiarum Eugenianorum hæc fuit.

CXVIII.

Assertiones Eugenianorum pro auctoritate pontificia.

FIDEM orthodoxam unam habere ecclesiam catholicam & apostolicam in remissionem peccatorum, in qua de necessitate salutis est esse, hujus caput, & pontificem summum esse Eugenium, quem omnis ecclesia per universum orbem diffusa, ut talem venerata est, & nunc major pars veneratur. Qui igitur cum Eugenio ecclesiæ capite non est, extra ecclesiam est: neque ab ecclesia factum putandum est, quod a quibusdam Basileæ est factum, cum major pars ecclesiæ id non probet. Claves præterea ecclesiæ soli Petro, & successoribus datæ; cui dictum est, Tibi dabo claves regni cœlorum, & iterum; Pasce oves meas. Ecclesiæ monarchiam nisi in Petro solo fuisset fundata, deletam fuisse, si quisque apostolorum peculiares habuisset oves. Papam Petri successorem non nisi in causa hæresis a quopiam esse judicandum, sed propria potestate seipsum judicaturum. Papam dispensare posse juri divino & humano, super quæ potestatem habet. Papam omnibus Christianis præesse, & ita concilio generali, ut illi potestatem tribuat. Generale concilium non habere potestatem immediate a Christo, sed a beato Petro & ejus successoribus. Pontificis summi gesta non esse ferienda gladio ovium suarum. Legibus, & statutis omnibus, & generalium conciliorum papam posse contravenire legitime. Hæc verba: Quæcumque, alligaveris super terram, &c. non esse dispositiva, aut clavium collocativa: summum ecclesiæ tribunal, & in terris supremum judicium apud papam solum esse. Nemini licere summo pontifici dicere, cur ita facis? cujus est de medio tollere omnes insolentias, & perturbationes pacis ecclesiæ. Exercitium clavium in plenitudine potestatis in terris papæ tantum competere; qui omnia potest in terris. Generale concilium veluti arenam sterilem esse, nisi a papa fœcundetur: cum igitur his, & multis assertionibus Basileenses gravius urgerentur, & una tantum dies eis assignaretur ad respondendum quæ vellent, visum est ut Segobiensis hanc provinciam sumeret; qui doctrina & elocutione valeret, & series rerum, argumentationesque omnes in concilio jam pluribus annis factas optime calleret. Is igitur dimisso domi cardinalari habitu, ut privatus, concionem petiit: ubi postquam plurima pro causa Basileensium dixisset, & cur habitum dimiserat, adversariorum dicta dissolvere conatus est. Longumque tractatum exhibuit in XII. libros divisum, quos parcellas appellabat: in quibus infinitis argumentationibus, rationibus, sanctorum patrum sententiis, dictisque, tam veteris quam novi testamenti comprobare conatus est summam potestatem in terris esse apud generalia concilia, quibus etiam papam oporteat obedire: tum Basileense concilium legitimum, & nullo modo ab Eugenio potuisse dissolvi, etiam de plenitudine potestatis, neque verum esse quod per partialem conclusionem seipsum dissolverit. Deinde Eugenium juste depositum esse, & Felicem legitime subrogatum. Demum oportere omnes Felici, ut vero pontifici obedire. Postremo veritates a concilio approbatas multis rationibus confirmavit; & legitime Eugenium fuisse declaratum hæreticum. Contra hæc sequenti die late disseruerunt Carvaial & Cusa; affirmantes Basileenses non potuisse judicare Eugenium, & eorum veritates, quas tantopere extollerent, esse falsas fatuitates; eorum omnia gesta, ut iniqua & fatua damnantes & irridentes. Basileenses vero post hæc audiri petentes non sunt amplius admissi. Et congregati (quamvis Trevirensis discessisset) simul convenientes cum legatis Cæsaris, & Francorum regis, in hanc sententiam convenere. Pro pace ecclesiæ esse congregandum generale concilium in alio loco extra Basileam & Florentiam. Cæsarem cum aliorum principum assistentia contendentes interpellaturum, ut ad concilium veniant concordiæ causa, si contendentes, vel alteri eorum locum eligere noluerint, Cæsarem electurum, nominataque sunt loca sex in Germania, & totidem in Gallia, si placeret per decretum ut oratores nomine Cæsaris & regum & principum ad Eugenium mitterentur mense Novembris super ea re: qui etiam idem Amedeo per aliquem ex suis prælatis significarent, conciliumque generale omnino inchoandum Kalendis Augusti anni 1442. Cæsarem, reges, ac principes daturos operam ut prælati, & alii ex suis provinciis concilium petant, & finis datus est conventui. Hæc omnia Cæsari relata sunt, quem etiam Viennæ morantem pars legatorum Basileensium, & Eugenii legati adierunt, quique causam suam agentes. Respondit Cæsar se alium conventum indixisse Francofordiæ ad festum Martini; ubi de concilio principum vellet statuere, quid sit agendum, Albertus Cæsaris germanus professus est se cum Felice sentire, illumque usque ad mortem sequi velle. Hic finis fuit Ma-

Anno Christi 1441.

Maguntinæ diætæ, quæ more Germanico Francofordiensem diætam peperit. Basileenses vero, cum fandi locus amplius datus non esset, longam apologiam contra Eugenianorum dicta scripserunt, disseminaruntque. A

CXIX.

Ordinis Minorum Germaniæ fratres Felicem suscipiunt.

MENSE deinde Julio ejusdem anni 1441. episcopus clerusque ecclesiæ Selesvicensis, & minister ordinis Minorum provinciæ Germaniæ, per procuratores in verba Felicis jurarunt; illumque ut Romanum pontificem venerati sunt. B Erat jampridem dissensio inter fratres ejusdem ordinis, cum hi qui observantiam regulæ profitebantur, prælatis conventualium subesse nollent, & jam a Constantiensi synodo ab illorum jurisdictione fuerant liberati. Annuebat Felix, annitentibus maxime civibus Basileensibus, ut in monasteriis ejusdem ordinis in quibus major saniorve pars observantibus consentirent, ejectis prælatis conventalium, ab observantibus regerentur. Instabat igitur Martinus Nurimbergensis ministri nomine, rogans ne in provincia ordo divideretur, non esse concedendam observantibus exemptionem, & varias in eodem ordine prælaturas. Re diu inter patres agitata nihil tandem statutum est. Per hoc tempus a quodam Petro Reginaldo, ex observantibus theologo insigni, patribus C propositum est videri sibi declarandum, omnes homines adultos sub pœna damnationis æternæ obligari scire explicite decem præcepta legis. Diu super ea re disceptatum est, sed cum ardua nimis videretur, & non necessaria, indefinita dimissa est.

CXX.

Conturbatio patrum de oratione Panormitani.

IN celebritate pentecostes cum Felix rem divinam faceret, Panormitanus sermonem habuit, in quo cum de auctoritate concilii & papæ lo- D queretur, asseruit papam esse majorem generali concilio, neque recte agi a patribus, quod nomen pontificis nomini concilii postponerent, quoniam ipse esset caput concilii, & episcopus universalis ecclesiæ: sed hanc prærogativam habere pontificem in rebus alienis, in factis autem propriis ita papam subesse concilio, ut etiam pro quocumque peccato mortali notorio ecclesiam perturbante posset a concilio judicari. In alienis judicium ad eum omnino pertinere, ad quem etiam definitiones fidei spectarent, etiam præsente generali concilio. Hæc Panormitani verba multorum patrum animos admodum perturbarunt, putantes ea aperte contra Constantiensis synodi doctrinam esse, & in favorem Eugenii. Monitus E super his Panormitanus coram Felice & cardinalibus suis, se multis verbis purgavit, ostendens prius quæ, & quanta fecisset pro auctoritate & defensione sacri concilii, se ea verba protulisse ardore quodam sermonis, & non ea intentione, qua multi acceperant; sed neque ita esse interpretanda. Proinde acciperent ejus bonam mentem, qui auctoritati conciliorum favisset semper, faveretque quoad viveret.

CXXI.

Relatio Basileensium legatorum ex Polonia.

CIRCA hoc tempus legati Basileenses in Poloniam, missi ad procurandum obedientiam concilio & Felici, reversi sunt, & inter multa retulerunt Cracoviense gymnasium in sententiam Basileensium venisse, ejusque scripta longa serie attulerunt. Prælatos autem, & proceres regni varias habere opiniones; ad summam, si concilium & Felix regi tradant titulum regni Hungariæ in suis literis, sique principibus libere dimittant pecunias, quas habent in potestate ex indulgentiis Græcorum causa collectas, forsan ut Poloni concilio & Felici se parituros profiteantur. Hæc cum admittenda non viderentur, literæ supervenerunt, quæ novam spem facerent, regem scilicet Poloniæ in concilio procerum statuisse, supersedere velle in rebus ecclesiæ usque ad plenam veritatis cognitionem. Interim vero prohibuisse, ne quis literis mandatisve Eugenii pareret, sub pœna proscriptionis: utque de pecuniis provenientibus ex denario sancti Petri cantori Cracoviensi interim responderetur. Nec minor erat spes de obedientia Britanniæ, quam opera Nannetensis episcopi, quem cardinalem fecerant, & alterius magnæ auctoritatis viri, quem promoturum ad eandem dignitatem pollicebantur, impleri putabant, & cum pluribus in locis magis obtemperaretur literis concilii quam Felicis, statuerunt literas provisionum ecclesiasticarum, & beneficiorum sub nomine concilii expediri, vel sub nomine utriusque ut magis impetranti placeret.

CXXII

De celebritate visitationis beatæ Mariæ virginis.

DISCEPTATUM fuerat jam per longum tempus inter patres de celebritate visitationis beatæ Mariæ virginis instituenda, cum prima institutio a Bonifacio IX. facta schismatis tempore, non fuisset suscepta ab hominibus alterius obedientiæ, sed cum de formula decreti non convenirent, res diu dilata est. Tandem cum Æneas Senensis formulam quamdam confecisset, quæ omnibus æque satisfaceret, placuit in publica sessione confirmari decretum. Verum alia exorta est contentio. Videbatur plerisque probis viris decretum promulgandum esse Felicis nomine, quem papam putabant, sacro approbante concilio, quod observatum dicerent in antiquis conciliis; vel saltem addendum papa Felice præsidente, ut Senis fuerat observatum in ultimo concilio de præsidentibus Martini pontificis: quæ cum aliis non placerent, annuente Felice, dimissa sunt.

CXXIII.

SESSIO XLXIII.

Instituitur celebratio visitationis.

CELEBRATA est sessio quadragesimatertia Kalendis Julii anno Christi millesimo quadringentesimo quadragesimo primo, in qua solenni

lenni ritu decretum atque sancitum est, festivitatem visitationis beatæ Mariæ, ab omnibus Christi fidelibus pia religione celebrandam quotannis sexta Nonas Julii, ad honorem genitricis Dei, concessaque est omnibus, qui matutinis, processioni, sermoni, missarum solenniis, primis, aut secundis vesperis interfuerint pro unoquoque officiorum prædictorum centum dierum indulgentia de injunctis pœnitentiis. Augusto mense hujus anni inter alios incorporatus est Basileensi concilio Bartholomeus Cornetanus. Per quod tempus Alphonsus rex per legatos a patribus petebat, ut decima universalis super clerum imponeretur pro defensione insulæ Rhodi, quæ a Turcis infestaretur: daturumque se operam, ut in suis regnis facile exigeretur. Quod cum patribus non videretur propter contentionem ecclesiæ, petebat saltem, ut in provinciis Sabaudiæ, & ipsius regis tantum imponeretur: quod etiam non est admissum.

CXXIV.

Tractatus Philippi ducis Mediolani cum antipapa de obedientia præstanda.

TRACTAVERAT jam pridem Philippus Mediolanensis dux per suos nuncios de obedientia Felici præstanda. Hunc tractatum nunc Felix ab amicis præmonitus vehementius prosequebatur, ut antequam Cæsar Francofordiæ cum principibus conveniret, perficeretur. Petebat Philippus, quoniam grave sibi periculum immineret, si primus ex Italicis Felicem susciperet, tredecim millia aureorum in stipendium singulo quoque mense, pro quatuor millibus equitum, & aliquorum mensium stipendia in principio: & hoc tam pro sua defensione, quam pro recuperatione provinciarum Romanæ ecclesiæ. Promittebat se in manus Felicis positurum Bononiensem civitatem, & alia quædam addebat. Aderat secretarius, & Nicolai Piccinini clarissimi exercitus ducis, qui a Felice repetebat expensas factas pro expugnatione Bononiæ, si illam cuperet obtinere, neque erat parva summa. Habiti sunt varii tractatus, missique ultro citroque nuncii, & literæ: hortabantur sui cardinales & amici Felicem, ut conditiones, quas posset, amplecteretur: quoniam si Mediolanensem in partes suas traheret, haberet etiam Alphonsum regem, & magnam Italiæ partem: quos procul dubio & Germani, & alii deinde sequerentur: his exhortationibus impulsus Felix, circa Kalendas Septembris, pollicitus est Mediolanensi stipendii nomine aureorum quinquaginta millia, intra tres hebdomadas post prædictam obedientiam, & Bononiam consignatam: tum alia quinquaginta millia ex redditibus Bononiæ, & aliorum locorum competentibus terminis persolvenda. Missus cum his mandatis Felicis vicecamerarius diu verbis ductus, & nunc ad marchionem Ferrariensem, quasi ducis arbitrum, nunc Mediolanum remissus: tandem mense Januario Basileam rediit facta spe post decem dies ducem missurum insignem legationem ad obedientiam Felici præstandam: sed vana fuit omnis hæc spes: numquam enim postea legati Basileæ comparuerunt.

CXXV.

De divisione quinti, & decimi denarii.

CONTENTIO non parva exorta est per hoc tempus inter Felicem, & suos cardinales pro divisione quinti, & decimi denarii: petebant cardinales dimidiam partem secundum decretum 23. sessionis, & Nicolai IV. Felix vero id non esse æquum dicebat; quoniam is graves expensas pro ecclesia subiret; nec ex redditibus ecclesiæ Romanæ quicquam acciperet. Ex quinto autem denario nihil nisi ex Sabaudiæ provinciis proveniret, officiales curiæ, & ipsi suam ratam petebant, asserentes pro eorum etiam sustentatione eam legem esse introductam. Res diu disputata est, & quia graviora incumbebant, indecisa: dimissa fuit & altera disceptatio eodem ferme tempore, quæ tandem meliorem finem est sortita. Postulaverat Felix a patribus, ut quoniam aliunde ex pontificatu, nihil omnino accipiebat ad onera supportanda, concedere concilii nomine licere Felici, ecclesiam unam, monasterium unum, & unum aliud beneficium in provinciis Sabaudiæ tamdiu obtinere, quoad majorem partem agri Romanæ ecclesiæ recuperaret. Diu multumque super hac re disputatum est, & tandem non sine maxima contentione annitentibus amicis concessum. Decretum est etiam Felicem uti posse reservationibus in XXXI. sessione statutis: & cum multæ querelæ contra scriptores literarum apostolicarum ob excessivas taxas haberentur, actum est diu de moderatione, nihil tamen conclusum, cum assererent se Joannis XXI. taxas non superare. Mense deinde Octobri literæ allatæ sunt patribus a rege Alphonso, qui in sex regnis suis plenam concilio obedientiam exhibebat, pollicebaturque etiam majora, si legatus aliquis ad eum mitteretur. Designatus est igitur legatus de latere Joannes Segobiensis, quem appellabant cardinalem sancti Calixti, per totam Italiam insulasque adjacentes, ad manifestandam concilii justitiam, & veritatem ad procurandam obedientiam Felici, & ad tractandam pacem inter Alphonsum, & Renatum reges. Pridie Kalendas Novembris oratores electi Pragensis, & Ulrici Rosembergii gubernatoris regni Boemiæ, majorisque partis hujus regni in generali congregatione Felicem ut Romanum pontificem venerati sunt, eique plenam obedientiam præstiterunt: petentes tamen suppliciter, ut Ulrico contra hæreticos assidue decertanti, atque minus potenti suppetias mitteret, ad quos responsum, missuros patres legatos ad conventum Francofordiensem, rogaturos Cæsarem, & principes ut de pecuniis indulgentiarum Ulrico subveniatur: neque multo post nuntius episcopus Cracoviensis Sbignei, quem Felix cardinalem declaraverat, nomine episcopi Felici publice obedientiam præstitit, egitque gratias pro demandata illi dignitate, quam prius non suscepisset oblatam, ut reipublicæ melius posset consulere. Post hæc cum patres pecuniis indigerent, actæ sunt causæ repetundarum contra quæstores, exactoresque, ac præfectos ærarii concilii; vocatique sunt omnes ad causam dicendam, reddendamque rationem administratorum: & paulo post cum Soldanus Felicis quosdam ex patribus conscriptis carceri mancipasset, exorto tumultu civitas interdicta est a patribus, quod libertatem concilii non servaret, & tandem iisdem annitentibus concordia secuta, Soldanusque debita pœna mulctatus.

CXXVI.

ANNO CHRISTI 1442.

A

CXXVI.

Provisio ecclesiæ Saltzburgensis.

PER hæc tempora provisiones plures ecclesiarum factæ sunt in plerisque locis; & vacante ecclesia Saltzburgensi in Germania divite & nobili, Federicus ejus ecclesiæ decanus a capitulo electus est: cujus nomine legatus missus, a concilio confirmationem exposcebat: & cum patres vellent Felicem cum suo senatu confirmationem decernere, ut in verba Felicis juraret, renuit illę, affirmavitque se non ad Felicem, sed ad concilium missum, neque quicquam agere posse cum Felice. Disceptata diu est res, & tandem B concilii nomine omnia sunt gesta, & mox circa Idus Januarii pallium Saltzburgensis electi per Stephanum de Novaria advocatum, & procuratorem petitum, & per cardinalem sancti Sixti jubente Felice traditum. Principio anni subsequentis 1442. graves contentiones habitæ sunt, inter patres ex privatis causis. Joannes Baccleftein vir primarius, & magna doctrina clarus, pręposituram ecclesiæ Herbipolensis a patribus obtinuerat; quamvis Philippus Trevirensis archiępiscopus Germanus eamdem ab Eugenio post ejus suspensionem a Basileensibus factam antea impetrasset. Agebat causam Joannes contra Philippum in concilio: Felix hortabatur Joannem, ut aliquantisper differret, quoad res ecclesiæ in C Germania componerentur. Magnam esse Treverensis auctoritatem, & potentiam inter principes electores, esseque valde periculosum tantum virum hoc tempore irritari. At Joannes privata publicis præponens, Felice inscio non prius quievit, quam sententia pro se a Vercellensi episcopo ferretur. Tum Joannes, ut jura sua plenius firmaret, novam provisionem a concilio super ea re petebat. Hinc acrior contentio, cum multi Joanni faverent, plurimi vero propter scandalum rem differendam putarent: deputationes pacis & fidei resistebant, aliæ acriter urgebant ita ut in generali congregatione querelæ, tumultus, strepitus, clamoresque persæpe fierent supra omnem modestiam. Nec minor dissensio fuit in D causa decanatus Oscensis, ita ut quidam clamorosis vocibus ante oculos præsidentis dicere ausus sit, quod vellet, nolletve, concluderet in suam sententiam: [a] hæc parva fuit contentio in demembratione Orioli oppidi ab ecclesia Carthaginensi in Hispania, & erectione ecclesiæ Oriolensis in cathedralem instante Alphonso rege, in cujus regno erat Oriolum. Multumque temporis in hujusmodi contentionibus frustra consumebatur, ita ut plerumque publicæ contentiones privatæ fierent. Interea temporis Felix operam dabat, ut legatus in Italiam quamprimum proficisceretur. Et Nichodio de Metone, comitatus Niciæ gubernatori, qui forte tunc Basileæ erat, mandat, ut triremem instruat, qua legatus ad Kalendas E Martias in Italiam transvehi possit. Tum factis instructionibus per Æneam Senensem, quem secretis præfecerat Felix, pridie Kalendas Februarii, de eis ad quatuor conventus referretur. Sed [b] profecto legati profectio ad Italiam dilata est, quod prius mittenda videbatur ad duces Burgundiæ, Borbonii & Sabaudiæ, qui Nivernis conveniebant.

a *Lege*, nec parva. *H.*

b *Forte vox ea profecto redundat. H.*

CXXVII.

Relatio a Tridentino de gestis in Austria.

ALEXANDER Tridentinus præsul, quem cardinalem, & patriarcham Aquilejensem appellabant, Cæsari sanguine junctus, illius salutandi gratia in Austriam profectus est: quem Cęsar sine rubeo pileo venire jussum honorifice suscepit. Sed cum paulo post Julianus cardinalis S. Angeli Eugenii pontificis legatus Cæsarem adiret, resumpsit pileum etiam Alexander, ne illi cedere videretur; & ut ipse Tridentinus Basileam scripsit, jussus est intrare ad curiam Cęsaris Julianus sine insigniis legationis, quę si prętulisset, parati erant nobiles quidam Tridentini cognati ea vi auferre. Et quidam Nicolaus ordinis Minorum monachus his diebus Basileam venit cum literis Casimiri Magni, ducis Lituanię & Russię, cujus nomine Basileensi concilio obedientiam ac reverentiam pręstitit. Reddidit quoque literas episcopi Vilnensis ejusdem provincię, in quibus ille profitebatur auctoritatem concilii Basileensis, & narrabat Isidorum abbatem unum ex tribus oratoribus Gręcorum, qui Basileam venerant, ut archiepiscopum & cardinalem Eugenii nomine legatum in provincia nuper accessisse; quem ipse ut talem minime suscipere voluisset, quoniam sciret Eugenium juste a concilio Basileensi damnatum esse. Per id tempus ecclesia Curiensis commendata est a Felice & patribus Alexandro Tridentino, quoad obtineret possessionem ecclesię Aquilejensis.

CXXVIII.

Relatio exploratorum de inclinatione principum, erga Eugenium pontificem.

DUM hęc Basileę geruntur circa Kalendas Martias archidiaconus Metensis, & auditor camerę, qui per patres missi fuerant in Germaniam ad explorandos principum animos, revertuntur; renunciant majorem principum partem inclinatam esse ad Eugenium, jamque missas esse ad illum in Italiam conditiones, quibus Eugenium aperte sint suscepturi. Gravi animo tulisse principes, quod Basileenses nullum ex nominatis locis pro concilio acceptaverint. Videri sibi ut quamprimum mittantur legati ad conventum Francofordiensem, cum plena potestate omnia agendi, quæ principibus placeant. Quæ ubi renunciata sunt, omnium animos male affecerunt: fiunt igitur variæ consultationes, variæque in medium afferuntur sententiæ. Et cum quidam ex consultoribus Felici diceret, optimum [c] si crebræ legationes ad reges, & principes mitterentur, ut alias statutum fuerat; respondit Felix, se satis gravatum esse inutilibus expensis: legationes quidem multas misisse, ex quibus nullum videret fructum: satius sibi videri, si locum pro futuro concilio ipse quamprimum nominaret, ut principes, qui ad eam rem potestatem nullam haberent, præveniret. Paucis post diebus, cum Felix patribus in concilio obtulisset se omnia facturum, quæ concilio viderentur pro pace ecclesiæ, salva tamen ecclesiæ auctoritate, visum est mittendos legatos ad Cæsarem de pace tractaturos. Designati sunt legati a Felice Bartholomeus episcopus Cornetanus, & Nicolaus Anici, qui synodalem epistolam ad Cæsarem instruendum, & pacem

c *Fo... prim... re, si...*

NNO ISTI 1442.

pacem suadendam deferrent. Hanc epistolam concilii nomine prius confecit Panormitanus, quæ quamvis laudata coram eo, tamen non placuit: hortante autem Arelatensi cardinale Æneas Senensis, aliam formulam edidit; quæ ab omnibus, & etiam ab ipso Panormitano probata: In ea narrabantur distincte & plane magnifica Basileensium gesta, causæ dissensionum inter patres & Eugenium, Eugenii injuriæ, & contemptus in concilium, assiduaque opera ad concilii eversionem; ejus manifesta, & enormia in ecclesiam peccata, justum Basileensis concilii judicium contra eum, & canonica necessariaque Felicis electio, & hortabatur deinde Cesarem, ad cognoscendam amplectendamque concilii justitiam, exercendamque adversariorum iniquam pertinaciam. B Demum concilium nihil magis cupere, quam pacem ecclesiæ, sed eam pacem quæ justitiæ, quæ veritati, quæ honestati, quæ fidei orthodoxæ adversaria non esset. Conveniendum prius in unam fidem, honorandam Christi sponsam, servanda Constantiensis synodi sancta decreta, & sacra Basileensis concilii, quod omnes prælati principesque venerati sunt, salubria instituta, mox pacem affuturam sine aliqua difficultate, Felicem pontificem, patresque omnia facturos, quæ cum Deo poterunt, ut pax ecclesiæ reddatur. Cum his mandatis profecti sunt Cornetanus, & Nicolaus amici C Nonis Aprilis. Deinde cum fama esset Cæsarem Francofordiam ad conventum adventare, actum est inter patres de insigni legatione illuc mittenda. Recusabant novi cardinales, eam provinciam propter molestiam Maguntiæ susceptam, ne cogerentur rursus habitum dimittere: sed a firmante Felice, & plerisque aliis oportere illos ire etiam si habitus dimittendi essent, pro defensione veritatis & justitiæ concilii, tandem designati sunt legati cardinales Arelatensis, & Panormitanus, & Joannes Segobiensis cardinales vocati, qui mense Maii secundo Rheno iter acceperunt in celebritate pentecostes "XII. Kalendas Julii.

ribendū I. Kal. ii, eo pe au- pascha Apri-

CXXIX.

SESSIO DECIMA FLORENTINA.

In qua concilium Lateranum transfertur.

FLORENTIÆ inter hæc Eugenius decimam sessionem celebrat VI. Kalendas Maii anni salutis 1442. in qua asserens Zare Jacob magni regis Æthiopiæ, quem presbyterum Joannem vocant, legatum ad concilium œcumenicum orthodoxæ fidei suscipiendæ gratia properare, concilium ipsum, ut majorem auctoritatem etiam ex loco susciperet, Romam approbante ipso concilio E transtulit prosequendum in Basilica Lateranensi propria, & prima sede summi pontificis XV. die post ejus ad urbem reditum. Huic translationi addit, & plures causas, loci reverentiam & commoditatem, rerum omnium copiam, tum occasione componendarum provinciarum ecclesiæ, & pacis & quietis Italiæ ceterarumque regionum procurandæ: quæ omnia Basileenses in pejorem partem sumentes prædicabant Eugenium Romam concilium transtulisse, ne compelleretur ad aliud concilium in Germania pro voluntate principum celebrandum, quoniam nullo pacto vellet concilium extra Italiam: tum ut ostenderet se summum habere imperium supra concilium, quod A de loco ad locum pro suo arbitrio transferret, ut fecerat ex Basilea Ferrariam, ex Ferraria Florentiam, & inde demum Romam, quæ omnia tenderent ad enervationem auctoritatis ecclesiæ, & conciliorum. Conventus interea Francofordiensis magna principum frequentia celebrabatur: cui Federicus Cæsar præerat, & patres interim Basileæ divinis supplicationibus per omnia templa intendebant, ut res suæ prospere succederent. Felix autem statuit ut dum conventus ille sederet, nihil Basileæ de gravioribus causis ageretur, ne aliquo modo principum animi possint irritari.

ANNO CHRISTI 1442.

CXXX.

SESSIO XLIV.

Decreta pro tuitione Basileensium.

DUm hæc fiunt non sine gravi contentione agitur inter patres de sanciendo decreto pro tuitione conciliarium. Diu disceptata fuit formula decreti, cum Robertus Adimarus, Volaterranus episcopus, a concilio archiepiscopatum Florentinum obtinuerat, & Rondenensis episcopus, & alii quidam pro defensione apostolicæ auctoritatis se opponeret, conclusum tandem est decretum sanciendum, & sessio publica quadragesimaquarta, habita est quinto Idus Augusti: summa decreti hæc fuit. Omnia in favorem, ac defensionem concilio descriptorum describendorumve statuta, ac decreta in superioribus sessionibus firma & rata esse, & propterea omnes quoquo modo vexantes conciliares, eorumve sacerdotia, ac beneficia cujuscumque qualitatis impetrantes, acceptantes, seu occupantes ultra excommunicationis, privationisque omnium beneficiorum suorum censuras, decem marcarum auri mulctam incurrere singulares personas. Collegia vero & universitates triginta marcarum: quarum tertiam partem cameræ apostolicæ, aliam partem offenso, tertiam vero D loci principi vel magistratui: vel ubi hi non fuerint præcipuo fautori & defensori: Horum beneficiorum collatores, nisi requisiti a conciliariis intra duos menses, & XII. dies ejectis occupatoribus conciliares restituerint easdem penas incurrere; & pleraque alia in hanc sententiam.

CXXXI.

Gesta in Francofordiensi conventu.

BASILEENSES legati interim (ut ad Francofordiensem conventum revertamur) sexto Kalendas Junii, Francofordiam navibus appulerunt, susceptique sunt a civibus perbenigne non tamen ut legati apostolici, jussique sunt insignia legationis domi dimittere. Eadem die Federicus Cæsar, Francofordiam ingressus est cum Maguntino, Coloniensi, Trevirensi, comite Palatino, & duce Saxoniæ electoribus, & aliis plerisque principibus. Qui vetuit Basileenses sibi honoris gratia obviam dari. Post aliquot dies Basileenses Cæsarem adierunt, redditisque literis concilii & Felicis, causam suam Panormitano orante commendant; orantes ut justitiam libertatemque ecclesiæ, cujus erat protector, tueri vellet. Cæsar respondit, se nihil magis cupere, quam ecclesiæ pacem dare: & propterea conventum principum indi-

indixisse. Verum oportere eos paucis diebus præstolari, quoad ex Aquisgrano, quo suscipiendæ primæ coronæ gratia iturus sit, revertatur. Interim posse Basileenses, & adversarios jura sua exponere his, quos ipse suo, & principum nomine ad hoc opus constituerit; ne in suo reditu collitigantes oporteat audire. Arelatensis cardinalis, ubi Cæsari gratias egit, obtulit se comitem itineris Cæsari, asserens, se ut Arelatensem archiepiscopum principem imperii esse, pertinereque ad se coronam Cæsari imponere, quod prædecessor suus Arelatensis alias fecisset. Postridie Eugenii pontificis legati Joannes Carvaial, Nicolaus Cusa, & Jacobus Ferrariensis Cæsarem, ut Basileæ congregatos expelleret, ut suspensionem tolleret animorum, B ut obedientiam restitueret Eugenio indubitato pontifici, ubi eum in templo divi Francisci adiere, post redditas literas hortati sunt, & quem ut Romanum pontificem venerati erant omnes populi, nunc velit eumdem venerentur. Aderat unus ex Basileensibus oratoribus cum hæc dicerentur, qui Cæsarem rogabat collegas suos prius audiret, quam adversariis responderet. Negabat Carvaial audiendos esse damnatos ac schismaticos: quod si vellent audiri, veniret Segobius ille, ut nuper, & monachus cum suo habitu, & eis libenter responderent. Cæsar vero ubi eis respondit se super his deliberaturum, postridie Aquisgranum contendit, quem Arelatensis secutus est. C Constituerat Augustensem, & Chimensem episcopos, marchionem de Rothelingen, & Thomam Hiselbacchium theologum, qui contendentium propositiones, & jura audirent, referrentque, & cum his principes alios suo quisque nomine, duos unumve adjunxerant: qui statuta die Basileenses primo audirent: ii tribus diebus Panormitano perorante causam suam egerunt. Panormitanus juris utriusque peritorum sui temporis excellentissimus explicata primum longa narratione, serie rerum, multis argumentationibus, & infinita jurium allegatione conatus est probare concilium Basileæ legitime permanere, Romanum pontificem concilio obedire oportere, neque posse illud dissolvere D seu transferre, Basileense concilium non esse sua sponte dissolutum, nec ab Eugenio potuisse dissolvi; Ferrariensem congregationem esse concilium generale, Eugenium legitime a concilio esse privatum pontificali dignitate, & Felicem canonice sanctèque illi subrogatum: oportere Christianos omnes de necessitate salutis Felici obedire ut Christi vicario. Deinde adversariorum objecta, & libellum quemdam Eugenii, Etiamsi non dubitemus, appellatum, multis rationibus refellere nisus est. Auditi sunt Basileenses sine arbitris per tres dies. Deinde sunt admissi Eugeniani eodem modo: qui Nicolao Cusa agente, primum asseruerunt iniquum fuisse damnatos Amedeistas audiri; tum explicata serie rerum gestarum, ostendit Eugenium rite, & necessario conci- E lium transtulisse, conciliumque eam translationem per decretum præsidentium, & suorum sequacium, apud quos potestas remanserat, eligendi locum statuisse; judicium contra Eugenium injustum fuisse, criminationes omnes falsas, electum Basileensem, electoresque inhabiles, Basileæ nullum concilium esse, Florentinum concilium œcumenicum esse & sanctum, Basileensis fructum schisma, divisionem, & abominationem in ecclesia Dei: Flo- A rentinæ synodi Græcorum, Armeniorum, Jacobitarum, Hiberorum unionem & conversionem. Proinde ejiciendos Basileenses cum suo idolo, relegandosque in ultimas terras, & Eugenium summum sanctumque pontificem, ut Christi verum vicarium, venerandum adorandumque: neque aures dandas Basileensium sermoni, qui fumus esset caligine plenus oculos stolidorum obtenebrans, nihil in se habens veritatis. Has contendentium contradictiones, auditores in scriptis petierunt, ut fidelius pleniusque Cæsari, & principibus omnia possent referre: quod & factum est. Audierunt Basileenses legati quinque ex principibus electoribus conjurasse, ut Eugenio certis legibus omnino obedientia redderetur. Quare ut huic rei obviarent, summo studio curarunt ab eis audiri, quod numquam consequi potuerunt, qui etiam audita relatione dictorum a contendentibus magis urgebant, ut Eugenius susciperetur. Voluit Cæsar leges illas cognoscere, utque alii principes & prælati eas examinarent, quas ut Basileenses etiam cognoverunt, Cæsarem adeuntes magnis execrationibus damnabant, orabantque, ut nullo pacto admitterentur. Res in senatu principum discussa prætermissa est, sed post multas disputationes multaque consilia tandem Cæsar de consilio principum statuit aliud concilium indubitatum esse celebrandum, mittendos esse nuncios super ea re Basileam ad patres, & Florentiam ad Eugenium pontificem. Interim Germanis in sua suspensione animorum manendum: quæ cum Basileenses legati audissent: conquerebantur quod Cæsar, & principes, factiosi viderentur, non indifferentes, cum nuncios ad Eugenium, non autem ad Felicem mittere statuissent. Cæsar placatis Basileensibus, dicens se æqua lance rem tractaturum, illos remisit. Qui Basileam reversi Kalendas Septembris, patribus retulerunt quæ Francofortiæ gesta erant.

CXXXII.

Decreta in conventu Francofordiensi.

CÆSAR vero ut pax interim in provincia servaretur, publico edicto vetuit quempiam in suis beneficiis occasione schismatis quoquo modo vexari, sed unumquemque in sua possessione esse defendendum: contra facientes ut hostes reipublicæ habendos. Tum volentibus principibus leges compositæ sunt, quæ Eugenio pontifici pro pace offerrentur, dataque regula, quam legati Eugenium, & alios adituri servarent in hunc ferme modum: legati Cæsaris & principum Tridenti omnes convenient ad festivitatem S. Galli, venerabuntur Eugenium cum ad eum pervenerint, ut Romanum pontificem, excusabunt Cæsarem & principes, causamque explicabunt, cur tandiu in neutralitate perseveraverint. Deinde dicent Cæsaris & principum sententiam esse, non posse melius dari pacem ecclesiæ, quam per indubitatum generale concilium. Proinde orare sanctitatem suam, velit generale concilium indicere in uno ex his locis Ratisbonæ, Treviri, Meti, Augustæ, Constantiæ, & si malit Tridenti, quod intra annum celebretur. Quod si rex Franciæ instabit in Galliis celebrandum fore, suadeant pon-

pontifici convenientius fieri in Germania, ubi pax est & quies; decereque, ut ubi scissio facta est, ibi fiat unio. Modum procedendi in concilio, ipsi concilio esse relinquendum. Quod si pontifex nolit concilium indicere, concedat Cæsari, ut jure advocatiæ concilium possit convocare: si pontifex de criminationibus sibi ascriptis apud legatos se excuset, neque admittatur, neque respuatur excusatio, apud pontificem non expectent supra mensem: & responsum pontificis in scriptis referant. Jurabunt legati antequam proficiscantur nihil omnino a pontifice se petituros, aut acceptaturos etiam ultro oblatum, non sacerdotia, non dignitates, non gratias aliquas: idem apud concilium Basileense facient. Felici autem non exhibebunt reverentiam, ut pontifici, sed per intermedias personas secum agent. Referant deinde omnia legati Cæsari, & principibus qui ad festum purificationis Nurimbergæ convenient, & deliberabunt. Hæc acta sunt in magno conventu Francofordiensi a Cæsare & principibus, & alia dieta Nurimbergæ indicta.

CXXXIII.

Legatio Cæsaris ad Basileenses.

HÆC ubi Basileæ per legatos, qui redierant, innotuere, non parvo mœrore afficiebantur patres, cum putassent principes, facile potuisse adduci in suam sententiam. Designavit Cæsar Silvestrum Chimensem, Thomam Haselbachium, & alios suo & principum nomine legatos Basileæ. Et ipse 18. Kalendas Octobris Basileam appropinquans, quamvis a cardinalibus, & multis ex patribus, qui obviam processerunt, rogaretur, ut urbem intraret, recusavit; rogavitque, ut suos legatos exaudirent. Qui patribus exposuerunt, Cæsarem, & principes rogare, ut pro pace, & quiete universalis ecclesiæ, vellent vota sua conferre, ut modis congruis generale indubitatum concilium intra annum congregaretur in loco suæ majestati & principibus grato, & rebus gerendis accommodo: super hac petitione diu multumque disceptatum est, coram Felice, & coram patribus, multæque difficultates demonstratæ. Et cum tandem de transferendo concilio convenirent, magnæ tamen contentiones habebantur de modo rerum gerendarum. Videbatur multis nihil respondendum antequam Cæsar urbem intraret, illeque non prius urbem ingressurum se dicebat, nisi prius responderetur. Magna molestia acceperant Felix & patres, principes quosdam, & ipsum etiam Cæsarem, Eugenio scribere tanquam Romano pontifici. Conquerebantur non servari ab eis æquitatem, quam promiserant, cum Felicem non appellarent pontificem, neque eum venerarentur, sed neque miserint ad eum legatos: videri illos publice profiteri Basileense concilium injustum esse, & Eugenium non recte privatum. Quæ cum apud Cæsarem Basileensium nuntii conquererentur, responsum est per Gasparem Silichium, Cæsarem promptissimum esse ad pacem procurandam: sed quę de nominatione Eugenii dicerent, immutari non posse, cum per conventum Francofordiensem statutum ita sit. Post multas tandem consultationes, contentionesque, tandem ex communi patrum decreto, Cæsaris legatis in hanc sententiam responsum est, sanctam synodum Basileensem, quamvis Basileæ legitime congregata, nullibi majori commoditate securitateque esse possit, sitque patribus valde periculosum & grave locum mutare, tamen pacis desiderio, utque Cæsari & principibus gratificetur, paratum esse ad locum ejusdem nationis, rebus gerendis accommodum, ac regię majestati gratum sua propria auctoritate modis congruis seipsam transferre, si securitates opportunæ ordinentur. Rogare Cęsarem ut ipse concilio intersit, vel aliquem ex principibus suo loco substituat; qui auctoritate & potentia concilium tueatur. Hortatur reges & principes, ut per se vel legatos conveniant. Prelatos & alios, quos conciliis interesse oportet, illuc mittant: utque tanti labores irriti non sint. Promittat imperator, & principes futuro concilio integre parituros, suscepturos, servaturosque omnia ejus decreta, etiamsi non eo venerint adversarii, Basileenses loca pro concilio futuro nominaturos rebus gerendis accommoda, ex quibus Cęsar pro suo arbitrio unum eliget; quem patres habitis securitatibus opportunis decreto solenni firmabunt, tempore conveniente illuc se transferent. His peractis Cæsar tertio Idus Novembris, Basileam solenni pompa ingreditur, quem honoris gratia patres omnes, & cardinales Felicis deduxerunt: Arelatensis, & Tridentinus Cæsari utrimque assistebant, ceteri cardinales præcedebant: sequebantur dux Brunsvicensis, & comes Gebennarum, deinde prælati. Petierunt primo cathedralem ecclesiam, ubi facta oratione ad prætorium accessit. Postridie a cardinalibus, ac primoribus patrum domi visitatus est, multaque ab eis audivit, ut ecclesiæ auctoritatem, & justitiam tueri vellet. Altero deinde die ipse Felicem visitare statuit, ita tamen ut eum adorare ut papam non videretur: sub crepusculo igitur vespertino cum paucis Felicis domum nudo capite adiit, & in camera quam papalem appellant, substitit cum suis: illuc e cubiculo egressus Felix cum novem suis cardinalibus præcedente cruce advenit. Erat indutus Felix magna chlamyde purpurea albis armerinis pellibus substrata; quem Cæsar modesta reverentia excepit, & per episcopum Chimensem se excusavit, quod non exhiberet ei reverentiam, Romano pontifici debitam, ut paci aptior esset. Hortatusque est Felicem, & suos cardinales, ut ad pacem ecclesiæ dandam omnino se disponerent, quam ipse totis viribus prosequeretur: cum tamen Chimensis, ne illum pontificalibus titulis unquam appellaret, clementem benignitatem tuam dicebat, non sanctitatem aut beatitudinem. Felix autem pontificalibus verbis usus benigne Cæsari respondens, egit ei gratias pro visitatione, asserens se omnia in partem accipere meliorem, & se cardinalesque suos ad pacem ecclesiæ paratissimos esse. Se autem non accepisse pontificatum ambitionis gratia, quoniam omnibus rebus abundaret, sed ut ecclesiam Dei afflictam consolaretur. Proinde orare Cæsarem, ut justitiam, & auctoritatem ecclesiæ pro officio suo omni studio tueretur. Multis præterea hinc inde dictis Cæsar domum rediit, & inde sequenti die Basilea discessit.

CXXXIV.

ANNO CHRISTI 1442.

CXXXIV.

Felix antipapa Lausanam petiit.

PAUCIS post diebus, & Felix ipse valetudinis gratia, ut ajebant, discedens, Lausanam rediit cum parte cardinalium suorum, atque aliorum officialium, majorem autem partem Basileæ dimisit, pollicitus transacta hyeme, se ad concilium rediturum. Convenitque tandem per hoc tempus inter Felicem, & cardinales de quinto denario post multas & varias disceptationes. Ex Scotia inter hæc afferuntur literę mense Octobri, in quibus Jacobus comes de Dongliis, concilio se parere profitebatur, mittebatque nuntium suum Guillelmum archidiaconum Tindaliæ, qui patribus nunciaret, regni Scotiæ prælatos opera quorumdam episcoporum ab Eugenio post privationem suam promotorum, provincialem synodum celebrasse, damnasseque, & excommunicasse Basileenses, & Felicem, privasseque omnes illis adhærentes omni sacerdotio & dignitate, & præsertim filium suum episcopum Aberdonensem, qui eam ecclesiam a concilio, & a Felice obtinuisset; se vero cum suis restitisse, quantum potuisset, orare patres, ut auxilio sint, mittantque suos nuncios cum censuris, & literis defensionis. Decembri mense Ferdinandus dux Calabriæ, Alphonsi regis Aragonum filius nuncium Basileam misit, qui suo nomine obedientiam, reverentiamque concilio exhiberet, in omnibus quæ patri suo contraria non essent: sed cum nuncius illum ducem Calabriæ appellasset, Raymondus episcopus Sistericensis, nomine Renati regis protestatus est illum non esse ducem Calabriæ, quoniam regnum Neapolitanum spectaret ad Renatum, non autem ad Alphonsum occupatorem, & ducatus Calabriæ, ad Joannem Renati Filium; Ferdinandum spurium esse, & nihil ad eum de regno Siciliæ. Hæc redarguit Panormitanus, multumque accusans Sistericensem, quod sine mandato Renati ea faceret, quæ facere non posset: præterea quod impugnaret Alphonsum, & filium concilii fautores, & tueretur adversarii amicum. Posthæc v. Kalendas Januarias, Thomas Reatinus, nomine Francisci Sfortiæ, fortissimi exercitus clarissimi imperatoris Basileam venit, qui primo fuerat Lausanæ cum Felice. Hic cum coram patribus multa in Eugenium invectus esset, tandem quatuor Francisci nomine pollicebatur; quod urbem Romam & ecclesiæ provincias intra duos menses recuperaret, Felicique assignaret. Quod ipsum Eugenium captivum traderet in manus Felicis. Quod confœderatæ sociæque Italiæ civitates Venetiæ, Florentia, & Genua, obedientiam Felici præstarent, & tandem post mensem Junii, bellum inferret cuicumque Felix imperasset, & contra socias civitates, quibus usque ad illud tempus tantum esset obnoxius: Interim vero aliis quibuscumque. Petere autem eadem privilegia sibi confirmari, quæ Eugenius sibi quondam concessisset, ut vexillifer ecclesiæ Romanæ esset, ut stipendium XIII. millium aureorum susciperet singulo quoque mense pro quatuor millibus equitum, & mille peditibus; ut Tudertum, Assisium, Tuscanella, & alia tria oppida sibi confirmarentur. Fidejussores promissorum pollicebatur mercatores Gehennæ commorantes: Hinc facta est magna spes patribus, & Felici rei bene A gerendæ, ita ut parum deinde curarent conventum Nurimbergensem.

CXXXV.

Contentio de privatis caussis.

PER hoc tempus causæ nonnullæ privatæ actę sunt, non sine magna patrum contentione. Curiensis episcopus translatus fuerat ad ecclesiam Constantiensem, reservata sibi priori ecclesia Curiensi. Patres concilii Curiensem ecclesiam commendaverant Tridentino, quoad Aquileiensis ecclesię possessionem consequeretur. Aquileiensis igitur Constantiensem impugnabat, B qui nullo modo cessurus videbatur. Quidam ex principibus hortabatur patres, ne quid statuerent contra Constantiensem, quoniam esset contra principum unionem. Erat & altera contentio Ioannis Baccheistein pro Herbipolensi prępositura, qui nullo modo induci poterat ad differendum judicium, quamvis Arelatensis, & primores ex patribus id magna cura suaderent. Aderat tempus mittendi legationem ad conventum Nurimbergensem, multę difficultates in ea ortę sunt. Primum de numero & qualitate legatorum, tum de commissione, postremo de viatico. Tandem convenerunt, ut Aquileiensis cum potestate legati de latere iret, & alii nonnulli ad Cęsarem, reges Polonię, Hungarię, Bohemię, C duces Austrię, & alios principes plerosque. Erat Aquilejensis patruus Cęsaris, & regis Polonię: curabatque, quoniam etiam id regnum putaret ad eum pertinere; cujus partem possidebat, quod non est admissum: cum dicerent patres extare Ladislaum, postumum Alberti regis filium, quamvis infantem. Viaticum Felix ipse supplevit: agitata est & alia contentio inter patres, ut pręsidentes concilii, non unus tantum esset, sed quatuor, ex qualibet natione unus: quod annitente Felice, ac Arelatensi cardinali admissum non est, maxime cum intelligerent duos pro natione Italica & Hispanica, futuros ex ditione regis Aragonum, & Iacobus Sirif Trevirensis episcopus, circa Idus Martias anni hu- D jus 1443. Felicem Lausanam adiit, multaque illi pollicitus est: ita ut bonam spem omnes de ea re concepissent.

CXXXVI.

Dilatio diæta Nurimbergensis, & Eugenii pontificis responsum legatis Cæsaris.

VENERAT tempus pręscriptum conventus Nurimbergensis, nonnulli oratores Cęsaris, & principum illic convenientes, statuerunt aliam generalem diętam post sex menses celebrandam per Cęsarem, & principes; E cum tunc a contendentibus responsa non haberent regi accommoda, & esset Cęsar occupatus adeundę tutelę patruelis Ladislai gratia, huic rei non posset intendere. Eugenius autem legatis Cęsaris post multas consultationes, de consilio patrum in hanc sententiam responderat. Mirari se Cęsarem, & principes petere generale concilium indubitatum celebrari, cum ipse sacram œcumenicam synodum auctoritate apostolica, & omnium patriarcharum orbis Christiani institutam celebret, mirabilium rerum effectricem, quam si in dubium revocare velint, nihil aliud esse quam

fidem

fidem catholicam oppugnare, & Dei ordinationi resistere. Optare si qui tali errore tenerentur, ratione instruantur, rejectisque stultis ac perfidis Basileensium dogmatibus doctrinam apostolicæ sedis, quam Christus fidei matrem & magistram instituit, susciperent. Posse igitur in ea synodo magno prælatorum numero congregata recte consuli & commode si quid restat, & dubia aperiri si qua sint. Tamen ut Cæsari & principibus morem gerat quam primum Romæ fuerit, ubi apud Lateranum generale concilium transtulerat, convocaturum prælatos majori numero, tractaturumque cum eis an expediat aliud concilium celebrari, & qui admittendi, quive repellendi sint in eo concilio, & quo ordine res gerendæ ut perniciosis violentiis, quæ nostro tempore emerserunt, obvietur. Missurum se tamen suos legatos, qui de iis cum Cæsare, & principibus agant, quamquam non videat, quid cum eis recte agi possit, nisi animi suspensionem deposuerint, quam Christi fides ignorat, revertanturque ad pristinam apolicæ sedis reverentiam, qua una re pacem ecclesiæ darent; quod si fecerint, concurrentibus aliis regibus & principibus, qui in tentationibus solidi permanserunt, libenter se aliud concilium celebraturum.

CXXXVII.

Causæ privatæ.

Hoc anno 1443. pauca digna memoria acta sunt, cum Felix a concilio procul esset. Propter quod multum pristinæ auctoritatis amissum videbatur. Causæ privatæ quamplures sunt agitatæ summa nonnunquam contentione, inter quas præcipuæ fuere, causa præpositaræ Herbipolensis, de qua supradictum; causa spolii contra Nicolaum de Mentone, & causa Philippi Hybernici super revocatione sententiæ contra eum latæ in Romana curia per cardinalem Firmanum. Majo mense literæ ex Britannia allatæ sunt a Francisco duce, qui spem faciebat, si mitteret in provinciam legationem, coacturum clerum suum, & deliberaturum super rebus ecclesiæ. Quod Basileenses impigre fecerunt, & Felix multum conquerebatur, quod cum patres censuissent ante suam electionem per seipsos insignes legationes mittere, nunc nihil facerent: se autem filiorum suorum hæreditatem consumpsisse: & cum rogaretur, ut Basileam rediret, auctoritatis augendæ causa, respondit experientia didicisse longe se melius rempublicam Lausanæ gerere, quam Basileæ: quoniam multi illum Lausanam adirent, qui Basileam non venirent.

CXXXVIII.

Damnatio quarumdam assertionum mendicantium.

Philippus Hybernicus, cum obtinere a patribus non posset sententiæ articulorum damnatorum revocationem instare cœpit, ut registrarentur literæ quædam decretæ a concilio pridie Idus Februarii anni 1444. quæ mendicantium assertiones quasdam damnabant, ut omnibus exemplum posset exhiberi, quod post multas contradictiones mendicantium, tandem concessum est, sententia synodalis decreti erat

A hujusmodi. Assertionem mendicantium, qui ajunt parochianos non teneri de jure dominicis diebus & solemnibus missas in propriis parochialibus ecclesiis audire, sed ubi pro eorum devotione maluerint, prætermissis suis parochiis, & hanc libertatem non posse eis adimi a synodalibus constitutionibus: quodque parochiani suis curatis illis diebus non tenentur ad oblationem faciendam, sed in voluntate dantis sit, cui velit ea dare: falsam esse. Eodem modo fallas esse, etiam has eorum assertiones: Obnoxium quavis causa faciendi missas celebrari pro vivis & defunctis, non satisfacere debito suo, si per curatum sacerdotem id fieri curet, quoniam ratione curæ ad id sit obligatus. Decimarum so-

B lutionem, & si de præcepto sit, non tamen de præcepto esse cui sit solvenda, liberum igitur esse omnibus cui velint eas solvere, vel in opera pietatis, pro arbitrio impendere: morientes in habitu & professione ordinis Minorum ultra annum non passuros in pœnis purgatorii: quoniam beatus Franciscus ex divino privilegio quotannis ad purgatorium descendat, professoresque omnes sui ordinis deducat secum ad cœlum. Fratres mendicantes etiam non præsentatos ordinariis omnium confessiones posse audire, illosque qui apud eos sint confessi, non obligari etiam semel in anno confiteri proprio sacerdoti, nec petere confitendi veniam. Episcopos diœcesanos etiam in suis synodis non

C posse sibi reservare absolutiones aliquorum criminum, præter casus in jure expressos. Has omnes opiniones sancta synodus per suas literas damnat, declaratque esse erroneas, quæ maxime prædicabantur a mendicantibus in Taurinensi & Astensi diœcesibus.

CXXXIX.

Varia gesta Basileensium.

Mense Junio hujus anni actum est per patres summa diligentia de pace inter Suicenses, & Turegienses; & demum appro-

D bata est forma novi officii visitationis beatæ Mariæ, quam ex multis Thomas de Corcellis composuit. Sequenti mense duces Stetenensis & Pomeraniæ per literas & nuncios obedientiam exhibuerunt Basileensibus, & Felici; & patres literas complures hinc inde acceperunt, varia afferentes. Erant qui scriberent Ludovicum patriarcham Aquilejensem Eugenii nomine cum Alphonso rege apud Terracinam convenisse, ut eum Eugenio reconciliaret: Tridentinus autem, quem cardinalem & patriarcham appellabant, legatus ad Cæsarem missus, multa scripsit ex Vienna affirmans se apud Cæsarem & alios semper usum fuisse insigniis, & auctoritate legationis. Et quod Ju-

E lianus cardinalis qui illuc venerat, ut Eugenii legatus, non fuisset permissus uti insigniis, qui latebat, neque audebat in publicum exire, ab omnibusque reputaretur ut hæresiarcha, & quod inter alios Joannes Trunt, & Æneas Senensis graviter contra eum disputassent, & multa hujusmodi.

 CXL.

Anno Christi 1444.

CXL.

Cæsar hortatur principes ad consentiendum novo concilio.

FRIDERICUS autem Cæsar ut vidit desiderio suo non satisfieri, neque ab Eugenio, neque a Basileensibus, literas ad reges & principes dedit Kalendis Junii datas, in quibus hortabatur omnes, ut consentirent celebrationi generalis concilii, quod ipse exemplo Constantini, Marciani, Valentiniani, Theodosii, & aliorum catholicorum Cæsarum, ad schisma tollendum, de eorumdem consilio indicere statuerat. Rogabat omnes, ut legatos mitterent ad conventum Nurimbergæ indictum ad sancti Martini celebritatem, consulturos de modo & ordine convocandi concilii. Vacaverat Frisingensis ecclesia Augusto mense. Cæsar patres rogat ut eam Henrico Slicho secretarii sui germano concedant. Consuevisse Romanos pontifices semper de ea ecclesia pro voluntate ducum Austriæ providere, cujus agri & oppida sint sub eorum imperio. Paulo post electio super ea ecclesia in personam Joannis cardinalis, ut ajebant, sancti Martini, qui canonicus & præpositus illi erat, patribus præsentatur. Fit igitur patrum divisio, cum illi suo cardinali, alii Cæsari morem gerendum putarent. Ii justitiam & synodalis decreta servanda ajebant, confirmandamque electionem, illi in tanta universalis ecclesiæ necessitate Cæsarem, qui multum conferre potest ad utilitatem ecclesiæ, non exasperandum, curandumque ne quod a patribus denegatur, petatur ab alio qui libenter concedat. Disceptatum est de hac re per multum tempus, annitente maxime Arelatensi, ut Cæsari gratificaretur, vel saltem differretur res. Impellente tamen multitudine confirmatio decreta est: & deinde repertum est Henricum provisionem habuisse ab Eugenio pridie quam electio fieret de Joanne, quo jure se defendens Henricus ecclesiæ illius oppida, & jura, quæ erant in Austria possidebat. Joannes autem favore Alberti Bavariæ ducis Monachii, cujus erat consanguineus, ecclesiam ipsam tenebat. Antonius de Rosellis jureconsultissimus sui temporis multa pro jure Henrici scripsit.

CXLI.

Leges concordiæ inter Alphonsum & Felicem: Item leges concordiæ inter Alphonsum & Eugenium.

ALPHONSUS interea rex Ludovicum Cascusam ad Felicem miserat cum literis IV. Idus Aprilis Neapoli datis, ut certis legibus cum Felice conveniret. Eæ ferme erant hujusmodi: Adoptionem Joannæ reginæ de Alphonso in filium factam confirmet: feudum regni Siciliæ citra Pharum sub formula per Alphonsum mittenda concedat: Pecunias omnes, de quibus convenerat, exolvat, cum obedientia Alphonsi nomine exhibebitur: Patrimonium beati Petri, agrum omnem ecclesiæ recuperabit Alphonsus, perpetuoque & ipse & Ferdinandus filius ea defendent tuebunturque, ut ecclesiæ Romanæ protectores, & defensores. Terracinam accipiet Alphonsus pro trecentis millibus aureis nomine pœnæ, quem incurrerat Eugenius, ob inducias contra se violatas per patriarcham Alexandrinum. Alphonsus his completis nomine suo & fratrum suorum obedientiam Felici præstabit. Prælatos e regnis suis magno numero ad concilium mittet ubicumque fuerit pro tuitione synodi Basileensis & Felicis, procurabitque quantum in eo erit ut idem faciat rex Hispaniarum & dux Mediolanensis. Rex ex proventibus provinciarum ecclesiæ tertiam partem Felici, tertiam cardinalibus ejus concedet, reliquum sibi reservabit, deductis tamen prius expensis in illis recuperandis factis. Licere tamen regi, antequam hæc concludantur, immutare quæ voluerit, & etiam cum alio rem suam agere. Et per idem tempus Aquilejensis patriarcha cum literis Eugenii Senis datis pridie Idus ejusdem anni Terracinam ad regem contendit; qui tandem cum rege convenit. Et pridie Idus Junii his ferme legibus concordia facta est. Inter Eugenium papam & Alphonsum regem pax perpetua esto, injuriarum inimicitiarumque omnium oblivio. Rex Eugenium ut summum & verum pontificem adorato; neque permittito illum clam palamve offendi. Eadem sit lex cum cardinalibus, populis, subditis sequentibusque Eugenium. Rex si quid contra libertatem ecclesiasticam vel ipsum Eugenium jam statuerat in suis regnis, id omne revocato. Annonam commeatusque omnis generis libere ut importentur Romæ permittito & curato. Eugenius regem suosque minime offendito, illumque a censuris omnibus & pœnis absolvito per se vel per legatum. De regno Siciliæ citra Pharum investito secundum formam per Romanos pontifices servari consuetam cum clausula, non obstante, quod vi illud occupaverit. Illumque regni corona donato. Beneventanam & Terracinam urbes permittito Alphonso nomine perpetui vicariatus sub censu duorum accipitrum. Absolvitoque regem ab omni pecuniarum summa, quam deberet apostolicæ cameræ ex quacumque causa. His perfectis, Alphonsus in verba Eugenii jurato: Præstato illi homagium: Restituitoque ecclesiæ Romanæ oppida, Civitatem ducalem, sancti Felicis, Fresolensem, & alia quæ occupat. Mittito contra Turcas triremes sex, sex mensibus regiis sumptibus militaturas. Item mittito contra Franciscum Sfortiam ad recuperandam marchiam Anconitanam & alia ecclesiæ loca equitum quatuor millia, & mille pedites; quibus Eugenius ducem pro suo arbitrio constituet. Quæ omnia intra terminum trium mensium per Eugenium componenda erunt. Non servanti conventa mulcta erat ducentorum millium aureorum, & tamen omnia firma esse oportere. Hæc ut Eugenio relata, mox approbata firmataque sunt. Et Alphonsus sexto die post conditionum concordiæ descriptionem ad XII. Kalend. Julias, ut cognovit Eugenium omnia confirmasse, literis suis per omnes regnorum suorum provincias testificatus est se post longam consultationem, cum in rebus ecclesiæ dubius admodum fuisset, revelante divina gratia cognovisse Eugenium esse summum & verum Romanum pontificem ac Christi indubitatum vicarium, illumque & non alium pro tali esse adorandum. Tum leges, editaque omnia in suis regnis contra Eugenium & pro concilio Basileensi contra ejus voluntatem irrita esse, & omnino revocata; licereque unicuique Roma-

Romanam curiam adire. Hoc edicto publicato A Eugenius paulo post regem supplicantem absolvit, atque restituit in pristinum statum omnes cujuscumque ordinis & status qui Basileensibus auscultantes & regi contra apostolica sua mandata favissent, usque ad Kalend. Julii anni præsentis, & per duos menses proxime sequentes, vetuitque quæ hoc tempore egissent eis in judicio vel extra quoquomodo impingi. Quoad beneficia ecclesiastica, voluit hoc intelligi pro his, qui post Kalendas Julias Basileæ remansissent vel Basileensibus adhærerent, neque ullo pacto comprehendi in hac liberatione qui ab Amedæo cardinales sunt prophanati, quibus si id merentur, & humiliter veniam postularent, alio modo provideretur. B

CXLII.

Alphonsus regni sui legatos ex Basilea avocat.

APERUIT hæc omnia Alphonsus clam suis literis Panormitano, Dertusensi & Vicensi cardinalibus Felicis; monens eos ut si cuperent rem gratam regi facere, discederent quamprimum Basilea, & in Italiam vel ad suas ecclesias proficiscerentur. Non posse hoc tempore eos quicquam agere regi acceptius. Proinde C secundas literas non expectarent. Erant hi tres regis subditi, & in ejus regnis possidebant beneficia. Qui cognita regis voluntate post multas consultationes lamentationesque cum suis collegis, asserentes se in fide concilii, & Felicis semper mansuros, & nunquam adoraturos Eugenium; defensurosque auctoritatem sacrorum conciliorum ac professam doctrinam. Tandem pridie Nonas Augusti e Basilea discesserunt: Panorminatus dimissis insigniis cardinalibus Italiam petiit. Reliqui ad ecclesias suas reversi sunt. Hos mox sunt secuti reliqui fere omnes, qui ex regnis Alphonsi Basileæ erant. Grave per hoc tempus exortum est bellum inter Austriæ principes & Basileenses cives & D eorum socios, quod tandem patres summa diligentia & labore compresserunt. Appetebat tempus indicti conventus Nurimbergæ; in quo Cæsarem cum principibus & regum legatis statuere oportebat de modo concilii convocandi. Ad hunc conventum post multas deliberationes tandem a Felice designati Lausanensis episcopus vicecamerarius & episcopus Taurinensis auditor cameræ, & alii nonnulli, qui acceptis mandatis a patribus Nurimbergam profecti Cæsaris & principum legatos tantum invenerunt, qui asserentes principes hoc tempore occupatos esse, conventum ad sancti Georgii festum distulerunt. Interim Alphonsus rex, Veneti, Florentini & Senenses, & reliqui ex Italia Cæsari literis suadere conantur, ut concilium Lateranense celebrari permittat, illucque jubeat ire prælatos. E

CXLIII.

Creatio novorum cardinalium a Felice.

DUXERAT secum Felix cum Basilea discessit quatuor suos cardinales, Aquilejensem, sancti Sixti, sancti Marcelli, & de Varambone. Horum duo mortui nuper erant, sancti Sixti & sancti Marcelli: Aquilejensis apud Cæsarem Viennam diverterat, unicus tantum aderat Felici. Igitur instabat Felix apud patres, ne solus omnino videretur, utque sacra publice posset celebrare, decretum pro celebratione, & creationem cardinalium pro ea vice relaxarent, permitterentque, ut quinque cardinales deligeret. Acta est hæc res magna patrum contentione, & tandem post multos dies relaxatum decretum. Et Felix cardinales quidem quinque creavit, sed duos tantum publicavit, Joannem Tarantasiensem, & Ludovicum Vicensem præsules Aprili mense anni sequentis: & cum patres multis exhortationibus instatent, ut Felix Basileam rediret, quod a principio pollicitus erat, tamen auditis ejus argumentationibus, quibus ostendebat satius esse morari Gebennis quam Basileæ, destiterunt; & maxime cum bella in ea regione recrudescerent. Hæc acta sunt ad annum quadragesimum tertium supra mille & quadringentos. Cetera non habentur

CXLIV.

Finis concilii Basileensis narrationis.

QUÆ hactenus de rebus gestis Basileensis synodi perscripsimus ex longa historia, & maximis duobus codicibus excerpsimus, nihil omnino prætermittentes rerum publicarum, sed summarie omnia atque integra fide sumus prosecuti. Hos quidem codices ipsi Basileæ vidimus, magna diligentia, ut Sybillarum libros a civibus servatos: quorum exemplum a reverendissimo domino cardinali sancti Marci rerum ecclesiasticarum diligentissimo perscrutatore, nuper habuimus. Horum scriptor & auctor fuerat Joannes Segobiensis natione Hispanus, qui deinde a Basileensibus cardinalis sancti Calixti est appellatus. Vir quidem magno ingenio & multa doctrina præditus, theologica præsertim, & qui in sua pertinacia usque ad extremum vitæ suæ etiam dissoluta illa multitudine semper permansit, camerariatus officium gessit. Habui & primam hujus synodi partem collectam a piæ memoriæ Dominico cardinali Firmano, qui tamdiu concilio interfuit, quamdiu mansit concordia cum Eugenio pontifice. Etsi concilium adjerit, ut rubeum capellum cardinalaris dignitatis, quod Eugenius negabat, a concilio obtineret, reconciliatus tandem Eugenio seditiosos dimisit, rediitque ad suum principem & pastorem.

CXLV.

Epilogus concilii Basileensis, & ordo rerum.

BASILEENSE concilium originem & auctoritatem primam traxit a sacrosancta synodo Constantiensi. Ibi enim (ut a principio commemoravimus) statutum fuerat, ut quinquennio post ejus synodi finem aliud concilium Papiæ celebraretur, & aliud deinde post septennium. Sed cum statuto tempore patres Papiæ convenissent, peste fugati concilium Senas transtulerunt, ubi Basileense concilium post septennium legitime fuit indictum. Adveniente septennii fine Martinus V. pontifex maximus Julianum Cæsarinum cardinalem sancti Angeli legatum apostolicum in Germaniam misit, datis manda-

Anno Christi 1443.

mandatis, ut si patres Basileæ convenissent, apostolicæ sedis nomine concilio præsideret, anno 1431. sed cum eodem anno vita functus esset ipse Martinus, Eugenius IV. illi canonice suffectus, Juliano præsidenti in concilio potestatem confirmavit, instauravitque. A duobus igitur sacris conciliis Constantiensi & Senensi, totidemque summis pontificibus, Martino V. & Eugenio IV. initium auctoritatemque habuit concilium Basileense. Verum cum a principio pauci numero convenissent & quædam contra Romani pontificis auctoritatem & potestatem moliri viderentur, Eugenius primo anno concilium dissolvere conatus non prævaluit: cum quo annis circiter quatuor acriter decertavit: tandem Sigismundi Cæsaris opera patribus reconciliatus, per annos ferme quinque in concordia mansit, per quod tempus multa salubria & optima decreta sunt condita: sed cum nimis multa sibi arrogarent patres, & in omnibus concilium Romano pontifice majus esse contenderent; illumque affirmarent oportere decreta omnia concilii suscipere & observare, seditio & discordia priore longe major & perniciosior est orta. Et patres quidem ita in Eugenium eorum decreta non suscipientem excanduerunt, ut illum in jus vocare, eique diem dicere tanquam reo non dubitarint. Quorum severitatem, ut perfringeret Eugenius, Basileense concilium de plenitudine potestatis iterum dissolvit, illudque transtulit Ferrariam: Ast illi in sua pertinacia persistentes Eugenium post quatuor menses, cum ipse judicio se non sisteret, administratione pontificatus suspenderunt. Et demum reclamantibus regum & principum legatis suis furiosis edictis quantum in eis fuit, summo pontificatu dejecerunt, illique subrogarunt Amedæum Sabaudiæ ducem, quem Felicem V. nominarunt. Sed pauci admodum eorum stultitiam sunt secuti; quamvis a principio maximos habere viderentur fautores, quorum præcipui erant Alphonsus rex Aragonum & Philippus dux Mediolani. Sedit hæc synodus Basileensis annis circiter decem & octo, varia fortuna: anno namque XXXI. supra 1400. sub principio Eugenii incœpit, & tandem finem habuit per cessionem Felicis de pontificatu, factam Nicolao V. pontifici maximo. Quod factum est XI. Kalendas Julii 1449. Interim vero, qui Basileæ remanserant, quamvis ab Eugenio & œcumenico concilio Florentino, quo ex Ferraria propter pestem translata est synodus, damnati & excommunicati essent, nunquam tamen concilii nomen dimiserunt, aut destiterunt ab execratione & insecutione contra Eugenium. Post primam cum Eugenio reconciliationem hoc concilium satis frequens fuit, ita ut aliquando prælati circiter centum infulati adessent, inter quos XI. cardinales Romanæ ecclesiæ connumerabantur, multaque sancta & optima instituta sunt edita. Sed crescente in dies dissensione, cum apostolicæ sedis dignitatem omnino prosternere conarentur, optimus quisque discessit, ita ut cum judicium contra Eugenium intentarent, vix viginti aut triginta ad summum infulati adessent, & in ejus depositione septem tantum episcopi interfuerunt. Admittebantur siquidem ad definitiones & facienda decreta, non modo episcopi & abbates, sed theologiæ, jurisque utriusque, & aliarum doctrinarum professores, quos graduatos appellant, tum ecclesiarum canonici, & parochialium rectores, jurati tamen omnes, ita ut non minoris esset auctoritatis simplicis canonici, quam episcopi cujuspiam sanctissimi suffragium. cum numero non dignitate expenderentur sententiæ, contra antiquorum conciliorum consuetudinem, in quibus (ut ajunt) soli episcopi & abbates vocem deliberativam habebant, alii vero consultivam tantum. Hoc autem ordine res in concilio gerebatur; multitudo omnis in quatuor nationes primum distincta erat, Italicam, Gallicam, Germanicam & Hispaniensem. Ex his nationibus pari ex unaquaque numero quatuor conventus (quas sacras deputationes appellabant) constituebantur: Ita ut XX. interessent Itali, totidem essent Galli, Germani, Hispani inter hos proportione quantum fieri poterat etiam pari numero, cum aderant cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, episcopi, abbates, magistri, doctores connumerabantur. Hæc quatuor collegia diversa ac propria habebant tribunalia, variisque nominibus censebantur. Prima erat fidei deputatio, altera pacis, tertia reformationis, ultima de communibus. Tria enim erant propter quæ patres concilium celebrare se profitebantur, ut hæreses extirparent, ut pacem procurarent inter Christianos principes, & populi Christiani & præsertim clericorum mores, & vitam emendarent, &, ut eorum verbo utar, reformarent. Erant cuique conventui proprii magistratus. Præsidens qui concionem advocaret, negotia proponeret, & secundum majoris partis sententias concluderet. Promotor, qui tanquam curator publicus ingereret negotia, instaretque ut absolverentur, scriba, qui gesta decretaque publicis documentis annotaret, lictor sive apparitor, qui conventus nomine patres convocaret, & edicta proponeret. Conveniebant hæc collegia ter in hebdomada iisdem horis in propriis prætoriis, ubi re confecta divina, rebus gerendis operam dabant. Ex quatuor deinde conventibus sive sacris deputationibus XII. virorum collegium creabatur, qui appellabantur duodecim deputati, eligebantur enim terni ex unoquoque conventu viri doctrina & experientia clari. Ad hos primum negotia deferebantur; qui rebus digestis vel respuebant, vel si admittenda videbantur ad collegium, cui competebant, remittebant. Erat his potestas, cum aliquid grave instaret, convocare quatuor conventus etiam extra ordinem; quæ a duodecim virorum collegio ad quempiam ex quatuor conventibus remittebantur, in concione per præsidentem illius conventus proponebantur, neque licebat prima die de propositis quicquam decernere, nisi res necessariam celeritatem manifeste exigeret, quod major pars statuisset ad alios tres conventus deferebatur, & si ita minori parti videretur etiam deferebatur eorum sententia cum rationibus & argumentationibus utriusque partis. Quod per tres conventus approbatum erat, ad præsidentem concilii publicis documentis deferebatur, qui statuto die in generali congregatione de ea re referebat. Neque licebat [a] præcedenti de aliqua re agere cum patribus in generali conventu, nisi prius de ea deliberatum, sive ut ajunt, conclusum fuisset per quatuor aut saltem tres speciales conventus sive deputationes. Demum ubi quippiam a patribus approbatum erat in generali in formam decreti redactum in publica sessione solemni ritu statuebatur. Differebat autem generalis congregatio a publica sessione, quod in illa, quæ octavo quoque die frequentabatur,

[a] Forte præsidenti. Hard.

batur, res statuendæ approbantur hoc modo: Ubi in sacris deputationibus aliquid decernendum judicabatur a majori parte; Præsidentes illorum quisque in suo conventu illud firmabat his verbis: In nomine sanctæ Trinitatis Patris & Filii, & Spiritus sancti ego concludo in talem sententiam. Idem fiebat deinde in generali congregatione, ubi præsidens concilii præsidentium deputationum vota cognoverat, concludebatque nomine totius concilii. Oportebat tamen illi ex lege concludere secundum præsidentium vota, & non aliter: quod si noluisset, alius, qui juxta illum sederet, per promotorem concilii rogabatur. Et si ille etiam recusasset, alius, & deinde alius, quoad inveniretur unus, qui concluderet. His peractis cum temporis opportunitas aderat, publica sessio indicebatur.

CXLVI.

Quo ordine publica sessio in conciliis celebraretur.

CONVENIEBANT statuta die patres omnes ad basilicam civitatis, & nonnunquam clerus cum sacra pompa: ubi re divina per aliquem ex prælatis facta præsules abbatesque omnes, sacras vestes & albas infulas sumebant. Præsidens autem concilii mitra & veste sacra pretiosiori ornatus in pontificali sede ad altare sedens ad patres faciem convertebat, cui diaconus & subdiaconus in sacris vestibus ut celebraturo astabant. Patres infulati hinc inde in subselliis chori sedebant. Legati vero regum & principum in medio ante faciem præsidentis humilioribus sedibus. Post eos sedebant generales ordinum, magistri, doctores, graduatique omnes & alii sacerdotes, suo quisque ordine. Cum patres aliquantisper sedissent, silentio facto, diaconus dicebat, Orate, quo dicto omnes se prosternebant ad orationem. Et mox iterum exclamans dicebat, Erigite vos; omnibus igitur surgentibus, stantibusque nudis capitibus, præsidens alta voce orationem de Spiritu sancto dicebat, quæ incipit. Adsumus domine sancte Spiritus, &c. qua finita cantores antiphonam cantabant. Exaudi nos Deus, &c. *Vers.* Salvum me fac. Gloria Patri, &c. Tum iterum diaconus exclamabat secundo, Orate. Et cum flexis genibus aliquantulum orassent, iterum dicebat, Erigite vos: stantibus iterum omnibus aliam orationem subjungebat præsidens dicens. Mentibus nostris quæsumus domine, &c. His peractis iterum omnes genuflectebant; & duo ante altare stantes cantabant litaniam: Cum autem perventum esset ad locum illum, ubi dicitur; Ut domnum apostolicum, &c. Tunc surgens præsidens cum mitra benedicebat patres dicens; Ut hanc synodum & omnes gradus ecclesiasticos benedicere digneris, iterum addebat, benedicere & regere tertio benedicere, regere & conservare digneris. Chorus respondebat semper. Te rogamus audi nos. Cum omnibus iterum procumbentibus litania perficiebatur. Deinde præsidens stans dicebat. Oremus, & diaconus, Flectamus genua: subdiaconus vero, Levate, subjungebat. Et iterum præsidens alte orabat dicens. Da quæsumus ecclesiæ tuæ misericors Deus, &c. Deinde diaconus petita benedictione cum incenso & luminaribus ad ornatum pulpitum accedens evangelium cantabat pro arbitrio præsidentis, conforme rebus quæ tunc tractabantur. Finito evangelio omnes iterum sedebant: & præsidens orationem ad patres habebat, causas assignans, cur decreta essent sancienda. Hortabaturque omnes ad bene reipublicæ consulendum. Post sermonem mox præsidens genuflexus hymnum incipiebat, Veni creator Spiritus, quem alternatim chorus & patres cantabant. Quo finito præsidens cantabat, Emitte Spiritum tuum, &c. *Resp.* Et renovabis, &c. Oremus: Deus qui corda fidelium sancti Spiritus, &c. Demum duo cantatores dicebant: Benedicamus domino, &c. Postremo his omnibus completis, reliquis omnibus sedentibus unus aut duo prælati cum mitra suggestum ascendentes decreta legebant: quibus perlectis interrogabant præsidentes an placerent. Præsidens concilii pro toto concilio, alii pro suis conventibus respondebant, Placet. Aderant scribæ, qui rogati omnia annotabant, ut lecta erant, & in actis publicis redigebant. Tum depositis sacris vestibus dimisso senatu, domum revertebantur, & sessio finita erat. Decretum in scriptis redactum concilii bulla muniebatur. Quæ autem a scribis concilii notabantur, non prius edebantur, quam a correctoribus, quibus ea provincia demandata erat, emendarentur. Erant in concilio & alii plerique magistratus ordinarii, promotores concilii & deputationum, qui a patribus executionem & confectionem negotiorum assiduo expetebant: sedium distributores, qui quemque loco sedere oportebat dijudicabant; procuratores & advocati concilii, qui causas publicas agebant; judices & procurator in causis fidei, qui ea tantum procurabant, quæ ad fidem pertinerent. Erant & judices aliarum causarum complures & auditores Rotæ appellati. Præcognitores etiam causarum instituebantur, qui censerent quæ privatæ causæ essent admittendæ & quo ordine cognoscendæ. Erat præterea auditor sacri palatii cum potestate auditoris cameræ plenam jurisdictionem exercens in omnes conciliares. Soldanus etiam aderat tanquam prætor & executor auditoris: & denique magistratus omnes, qui in Romana curia esse solent.

Finit summarium concilii Basileensis editum per Augustinum Patricium canonicum Senensem jussu Francisci Piccolominei cardinalis Senensis anno salutis MCCCCLXXX.

DEO GRATIAS.

** Sic finit ms. apographum illius historiæ quod ex instructissima Christianissimi regis bibliotheca nacti sumus. An vero plura reperiantur in Romanis codicibus, videant qui coram intueri possunt, & cum iis conferre, quæ primi nos in lucem emisimus.

ANNO CHRISTI 1439.

*** APOLOGIA EUGENII PAPÆ IV.

SIVE DE SUMMI PONTIFICIS ET GENERALIS CONCILII POTESTATE,

Ad Basileensium oratorem, in Florentina synodo * responsio, viva voce, exhibita.

* Excusa fuit Venetiis in 4. ann. 1563. opera F. Camilli Campegii theologi Papiensis.

Per Joannem a Turrecremata Dominicanum, tunc sacri apostolici palatii magistrum, ac postea sancti Xysti presbyterum cardinalem.

SUMMARIUM.

I. *Apostolica sedes hæreses non fovet, sed destruit.*

II. *Romano pontifici, jure divino caput omnes inclinant.*

PRÆFATIO.

NOTASTIS, credo, superiori die, pro vestra sapientia, & humanitate, Reverendissimi patres, sanctissimam, & religiosam intentionem sanctissimi domini nostri, & celeberrimum ejus desiderium; Optat enim sanctissimus dominus noster sicut pius pater, utpote qui in cathedra sedet, quæ nullam unquam B hæresim fovet, sed omnes hæreses destruit, nascentes errores de medio populi Christiani evellere. Vult nihilominus hoc cum omni pace & caritate, quantum fieri poterit, adimpleri, ea gravitate servata, quam sanctitatis suæ circumspectio materiam fidei novit, pro singularitate celsitudinis suæ exigere. Instituit propterea ejus sanctitas de controversia super reprobatione quorumdam errorum Basileensium inter deputatos orta, coram prudentissimis circumspectionibus vestris, pro utraque parte agitari rationes; & hoc maxime circa propositionem primam inter tres illas, quas Basileenses intelleximus declarasse veritates esse fidei catholicæ, cujus tenor est. C

VERITAS de potestate concilii generalis universalem ecclesiam repræsentantis supra papam, & quemlibet alterum, declarata per Constantiense & hoc Basileense generalia concilia, est veritas fidei catholicæ. Audivistis jam heri sapientissimum virum, & celeberrimum patrem, dominum meum singularissimum, qui more suo sapientissime, & amplissime partem illam fulsit, quam gratia illustrioris veritatis habendæ, defendendam suscepit. Utinam tam pro ampliore claritate veritatis, quam pro sublimitate auditorum, alius quam ego institutus fuisset dignitate & auctoritate major, perspicacior ingenio, & locupletior sapientia; qui D tantæ rerum amplitudinis satisfaciens, dictis per eumdem clarissimum & reverendissimum patrem & dominum, plena responsa dedisset. Verum quia ejus mandatis me parere oportet, cui omnes jure divino caput inclinant, responsionem hanc de ejus confisus auxilio, cujus vicariatum defendimus, & principatus honorem cum omni humilitate, & reverentia, & sub omnimoda correctione sanctissimi domini nostri, & supportatione pia omnium reverendissimorum patrum, & dominorum hic existentium, rem ipsam mihi deputatam aggredior. Distinxit autem, præfatus dominus (si bene teneo) actum suum in tres articulos principales: in primis enim arbitratus quod illa prima propositio Basileensium, parum A ante commemorata, non posset tangi tactu reprobationis, & condemnationis, & nisi pariter decretum Constantiense de potestate concilii super papam tangeretur; induxit primo loco auctoritates multas, & rationes pro veritate præfati decreti Constantiensis, De auctoritate concilii universalis supra papam; Secundo visus est per rationes plures persuadere quod prædicta prima propositio Basileensium non debeat tangi; Tertio ejus prudentia studuit argumenta solvere, quæ fiebant ab aliquibus patribus inter deputatos; Quod non possent aliæ duæ propositiones damnari, nec veritas translationis factæ per sanctissimum dominum nostrum de Basilea ad Ferrariam habere firmitatem, præfata illa propositione non damnata. Circa primum consideravit dominus proponens quinque partes in decreto illo Constantiensi edito de potestate conciliorum, secundum quas primum articulum suum in quinque partes subdistinxit. Prima pars illius decreti Constantiensis est, quod ipsa synodus in Spiritu sancto legitime congregata, & generale concilium faciens, ecclesiam catholicam repræsentat. Pro hujus partis probatione, inducta est epistola illa domini Martini, quam, approbante universo concilio Constantiensi editam, ad Germaniæ prælatos direxit, in qua inter cetera interrogatoria, quæ fienda instituit captis hæreticis suspectis de erroribus damnatæ memoriæ Jo. Wichlef, & Jo. Huss. jubetur ut hæreticus talis interrogetur, utrum credat, teneat, & asserat, quod quodlibet concilium generale, & etiam Constantiense universalem ecclesiam repræsentet.

RESPONSIO AD PRIMUM ARTICULUM.

SUMMARIUM.

I. *Concilium ab eo congregatum, qui indubitatus pontifex non est, legitimum dici non potest.*

II. *Congregatio per Joannem XXIII. facta Constantiæ, non consentientibus aliis duabus obedientiis; nec synodum legitimam constituit, nec universalem ecclesiam repræsentavit.*

III. *Veritas illa catholica non fuit, cui aliæ duæ obedientiæ contradixerunt.*

IV. *Concilium generale universalem ecclesiam repræsentare non dicitur, si integrum & plenarium non est.*

V. *Integrum & plenarium concilium quando vere existat.*

VI. *Congregatio nulla canonica, Romano pontifice excluso, universalem ecclesiam repræsentare potest.*

VII. *Definire quod decretum illud Constantiense, ad ve-*

ad veritatem fidei catholicæ pertineat, temerarium, & scandalosum est. A

VIII. *Concilium generale, legitima apostolica auctoritate congregatum, habere potestatem a Christo immediate: non est unitas catholicæ fidei.*

IX. *Papa indubitato in concilio personaliter existente, synodus constituentis, aut definientis nomine utitur; sed pontifex sacro approbante concilio, universa decernit.*

X. *Quomodo synodus statuat, definiat, pronunciet, & condemnet.*

XI. *Sine papæ auctoritate, nec concilium congregari, nec quidpiam in eo determinari potest.*

XII. *Papa legitimus, ecclesiæ catholicæ caput est, & supremam in illa auctoritatem habet.*

XIII. *Concilium universale, potestatem habere a Christo, immediate falsum est.* B

XIV. *Et repugnat articulo fidei, credo unam sanctam ecclesiam.*

XV. *Nulli congregationi synodali ecclesiæ, fidelium omnium regimen immediate commisit.*

XVI. *Petro soli, & successoribus, universaliter, & indistincte dixit Dominus, pasce oves meas.*

XVII. *Ecclesiæ regimen monarchicum, & regale, a Christo institutum est.*

XVIII. *Species regiminis politiæ ecclesiasticæ immutabilis est.*

XIX. *Ecclesiastica hierarchia, ad exemplar cœlestis formata est.*

XX. *Nulla potestas a Christo ecclesiæ, aut generali concilio tribuitur, quæ, Romano pontifice mediante, non conferatur, qui hierarcha & primus est in tota hierarchia.* C

XXI. *Conciliorum universalium auctoritas, & quoad convocationem, & quoad actorum robur, & firmitatem, ab apostolicæ sedis auctoritate immediate dependet.*

XXII. *Jurisdictionis potestatem, a Christo immediate apostoli alii non acceperunt, sed mediante Petro.*

XXIII. *Apostolis aliis Christus immediate subditos non dedit.*

XXIV. *Nec illis Christum populos immediate divisisse legimus.*

XXV. *Nec potestatem aliquam, etiam limitatam contulisse.* D

XXVI. *Dato quod apostoli jurisdictionis potestatem, sicut ordinis, a Christo immediate receperint, non tamen concedendum est, quod alii prælati ecclesiæ eamdem potestatem non a Christo immediate suscipiant.*

XXVII. *Jurisdictionis potestatem, mediante Romano pontifice Christi in terris vicario, prælati ecclesiæ accipiunt.*

XXVIII. *Papa princeps & monarcha est in ecclesiæ principatu.*

XXIX. *Est primus in ordine prælatorum ecclesiæ, & in eo residet plenitudo potestatis.*

XXX. *Romana ecclesia, aliarum ecclesiarum caput est.*

XXXI. *Ad unitatem ecclesiæ requiritur, quod omnium prælatorum potestas jurisdictionis, a Romano pontifice derivetur.* E

XXXII. *Dato quod ecclesiæ prælati jurisdictionis potestatem a Christo immediate susciperent, non tamen sequitur quod concilium universale a Christo immediate auctoritatem habeat, cui etiam papa obedire teneatur.*

XXXIII. *Cum Matth. 16. Christus dicit, dic ecclesiæ, non universalem ecclesiam dispersam, aut in concilio congregatam, sed prælatum principaliter intendit.*

XXXIV. *Fraternæ correctionis præceptum, nec impossibile, nec difficile est.*

XXXV. *Totalitas ecclesiæ multiplex.*

XXXVI. *Quando, & quomodo papa fraterne corrigendus sit.*

XXXVII. *Ligandi & solvendi potestas, quomodo episcopis, & sacerdotibus omnibus intelligatur collata.*

XXXVIII. *In concilio, qua potestate patres decreta condant.*

XXXIX. *Spiritum sanctum pastores posuisse ut regerent, quomodo intelligatur.*

XL. *Claves ecclesiæ quomodo apostolis, & eorum successoribus Christus dederit.*

XLI. *Augustini locus. 24. q. 1. c. quodcumque de Petro claves accipiente, & ecclesiam significante, explicantur.*

XLII. *Non Petro tantum ut singulari personæ data est clavium auctoritas, sed in eo successoribus ejus, & universis prælatis in ecclesia Dei futuris, quos in partem solicitudinis suæ vocaret.*

XLIII. *Pasce oves meas, non tantum Petro, sed ejus successoribus, & aliis in partem solicitudinis ejus evocandis, dictum est.*

XLIV. *Novatianorum error est, dicere, apud sacerdotes nullam esse absolvendi facultatem.*

XLV. *Hæretici & schismatici, nec ligare, nec solvere possunt.*

XLVI. *Universale concilium potestatis auctoritate, Romano pontifice superius esse non sensit Augustinus.*

XLVII. *Judicium per papam, & patres universæ ecclesiæ simul habitum, in quo differat cum paucis per papam facto.*

XLVIII. *Dei & papæ consistorium idem est, sicut episcopi, & ejus vicarii: ideo nullum majus tribunal in terris invenitur.*

XLIX. *De judiciaria potestate, apostolis, episcopis & presbyteris omnibus a Christo tradita, Hieronymi sententia explicatur.*

L. *Non omnia ecclesiæ membra claves habent, sed episcopi & presbyteri.*

LI. *Claves secundum plenitudinem potestatis ecclesia accepit in Petro, cujus Romanus pontif. successor est.*

LII. *Christus donavit apostolis, ut ipsi Petræ vocarentur.*

LIII. *Parem apostolos omnes cum Petro potestatem a Christo accepisse, quomodo intelligatur.*

LIV. *Pro omnibus, & præ omnibus claves Petrus, non veluti procurator, & syndicus, accepit.*

LV. *Petrus & ejus successores, in potestate jurisdictionis, ceteris omnibus, etiam simul junctis, antecellunt.*

LVI. *Caput, & princeps aliis influens, in toto corpore ecclesiæ Petrus constitutus est.*

LVII. *Ex verbis octavæ synodi, non habetur concilium a Deo immediate potestatem accepisse, aut illi convenire quod dominus Matth. 18. dicit, ubi fuerint duo vel tres congregati, &c.*

LVIII. *Impossibilitas errandi in fide, quomodo conciliis, & quomodo papæ conveniat.*

LIX. *Homo confirmatus in gratia, Romano pont. non confirmato, potestate præstantior non est.*

LX. *Beatæ virgini, quamvis apostolis omnibus digniori, claves regni cœlorum non commisit Deus.*

LXI. *An quilibet, etiam papa, in his quæ sunt fidei, universali concilio obedire teneatur.*

LXII. *Concilii generalis, & universalis ecclesiæ decreta ad fidem expresse spectantia, papa amplecti & recipere tenetur.*

LXIII.

LXIII. *Concilia universalia non habent privilegium in judicio fidei, non errandi.*

LXIV. *Decreto generalis concilii de fide definienti, per apostol. sedem probato, & confirmato, etiam Papa obedire tenetur.*

LXV. *Si apostolica sedes aut ecclesia Romana synodo contradicit, definitioni apostolicæ sedis, potius quam decreto cujuscumque synodalis congregationis parendum est.*

LXVI. *Ecclesia Romana errare non potest.*

LXVII. *Solo Papa, patribus universim in concilio, de fide definientibus, contradicente, judicio potius synodi quam solius Papæ standum esset.*

LXVIII. *Ubi de fide agitur, Papa episcoporum judicium requirere tenetur.*

LXIX. *Synodus quandoque major est Papa.*

LXX. *Declarationibus de fide ab universa synodo, per aperta sanctæ scripturæ, aut sanctorum patrum testimonia unanimiter factis, si Papa obedire renuit, veluti hæreticus concilio subditur.*

LXXI. *Papa in canonem latæ sententiæ incidere potest.*

LXXII. *Concilium supra Papam catholicum, nullam potestatem habet.*

LXXIII. *Papa in casu hæresis concilio subditur.*

LXXIV. *Decretum Constantiense, quod quilibet etiam Papa, concilio generali in his, quæ pertinent ad extirpationem schismatis, obedire teneatur, non loquitur universaliter, sed de illo tempore tantum.*

LXXV. *In casu universalis reformationis, Papa de honestate, non autem de necessitate concilio obedire tenetur.*

LXXVI. *Decretum concilii necessitatem coercitivam, seu coactionem importans respectu Papæ, scripturis & patribus repugnat.*

LXXVII. *Concilium generale, extra casum hæresis, Papam indubitatum nec deponere, nec judicare potest.*

LXXVIII. *Dispensator Papa est, a Christo super ecclesiam constitutus.*

LXXIX. *Inferior superiorem non judicat.*

LXXX. *Romano pontif. solus Deus superior est, cujus & servus est.*

LXXXI. *Papæ judicium sibi Deus reservavit.*

LXXXII. *Papa per singularem clavium prærogativam, totius ecclesiæ fundamentum est.*

LXXXIII. *Papa universalis ecclesiæ pastor & rector a Christo in Petro constitutus est.*

LXXXIV. *Grex pastorem non corrigit.*

LXXXV. *Romanus pontif. in orbem universum, primatum tenet, Petri successor, ecclesiæ totius caput, fidelium pater, doctor, pastor, rector, in Petro a Christo institutus est.*

LXXXVI. *Papa per mortale peccatum non desinit esse superior.*

LXXXVII. *Cur ex sola pertinacia in hæresi a jurisdictionis superioritate quis cadat.*

LXXXVIII. *Pastores mali, recte tamen docentes, abjiciendi non sunt.*

LXXXIX. *Veritas fidei catholica non est, quæ sedis apostolicæ determinationi contradicit.*

LXXXX. *Papa deponendus non est, etsi imminente necessitate reformationis ecclesiæ, concilio reformare volenti, se opponat.*

LXXXXI. *Incorrigibilitas in papa ecclesiam scandalizante, non semper depositionis causa sufficiens est.*

LXXXXII. *Papa tantum pro hæresi stricte sumpta, judicari potest, & aliter dicere, error est.*

LXXXXIII. *Papæ contra ecclesiæ universalis statutum facienti, obediendum non est, sed resistendum. Non tamen ob id a concilio ille judicandus est.*

LXXXXIV. *Papa volens deponere simul omnes episcopos, aut similia facere, quæ a veritate aut sanctorum patrum sententiis sunt devia, aut contra statutum universalis ecclesiæ, agere tentans, sustinendus non est.*

DICIMUS in primis quod pars hujus decreti non potest habere rationem veritatis catholicæ fidei; primo quia, ut exploratissimum est, quod D. Balthasar in sua obedientia, Joannes XXIII. vocatus, cujus auctoritate congregatio illa facta est & legitima esse describitur, fuerit summus pontifex in ecclesia, verus Christi vicarius, caput sanctæ ecclesiæ catholicæ, non habet eam certitudinem indubitatam apud omnium fidelium animos, qualem veritas catholicæ fidei importat. Nihil enim certius fide, ait Gregorius super Ezech. Et ut etiam ait Augustinus. Nihil est certius homini sua fide. Secundo, quia quod obedientia præfati Joannis XXIII. quæ Constantiæ congregata, præfatum decretum ante unionem ecclesiæ edidit, sola præter alias obedientias legitimam synodum universalem constitueret, & Christi universalem ecclesiam repræsentaret, non habet certitudinem catholicæ fidei ut manifestum est. Tertio quia illud non potest habere rationem veritatis catholicæ, cui in ipsa unione ecclesiæ, duæ aliæ obedientiæ, Gregorii scilicet & Benedicti apertissime, in plena congregatione contradixerunt, & eorum contradictio fuit acceptata; contradixit in primis dominus Gregorius in sua obedientia vocatus, verum Romanum pontif. verbo & scripto se asserens, parti illius decreti: in qua dicitur quod congregatio patrum, quæ sub obedientia Joannis Constantiæ convenerat, si legitime congregata esset, generale concilium faceret, ecclesiam catholicam repræsentans. Quare ut clarissimum est ex gestis illius concilii, mittens idem dominus Gregorius post oratores suos ad Constantiam, committit eis, videlicet domino cardinali sancti Sixti, & domino Joanni clerico patriarchæ Constantinopolitano, & domino archiepiscopo Treverensi & domino comiti Palatino, & domino Carolo de Malatestis, auctoritatem congregationem ipsam Constantiæ, in quantum per serenitatem regiam, & non per Balthasarem se nuncupari facientem Joannem XXIII. vocatam, vice sua convocandi & auctorizandi in generale concilium, remota tamen omnimode dicti Balthasaris præsidentia & præsentia ab eisdem, &c. Verba sunt formalia bullæ datæ auctoritatis præfatis oratoribus, quæ inserta est gestis præfati concili. Quod autem hæc verba & gesta domini Gregorii præfato decreto Constantiensi contradicant, manifestum est. Contradixit præterea eidem decreto obedientia dominorum regum & principum, qui Petro de Luna, Benedicto XIII. nuncupato, tanquam vero summo pontifici adhærebant. Nam ex gestis ejusdem concilii patet, pro eo quod tenebant præfatos patres Constantiæ congregatos, non facere concilium universale, nec ecclesiam catholicam repræsentare voluerunt, juxta compacta in Narbona cum bonæ memoriæ domino imperatore Sigismundo ut nova fieret ab ecclesia per eos concilii convocatio, sicut & factum est. Ex qua hora tantum cum jam omnes

omnes tres obedientiæ simul essent, habita est certitudo & fides apud omnes, universale concilium Constantiæ celebrari, & ecclesiam repræsentare catholicam. Quare cum fuerit dubium tempore schismatis, apud quos vera ecclesia esset, quam supra cathedram Petri Hier. dicit esse fundatam, in c. quoniam vetus oriens. & in sedis apostolicæ radice Augustinus dicit constitutam; in c. pudenda. 24. q. 1. non potest dici ad veritatem catholicæ fidei pertinere congregationem illam sub obedientia dicti Joan. XXIII. Constantiæ congregatam pro tempore illo, quo præfatum decretum de potestate conciliorum edidit, concilium facere generale, & ecclesiam catholicam repræsentare, sine insupportabili scandalo aliarum obedientiarum. Unde B quod dominus Martinus dicit in epistola allegata per reverendissimum dominum meum, referendum est non ad tempus schismatis, pro quo sola obedientia Joan. Constantiæ conveniens decretum illud edidit, sed ad tempus in quo omnes obedientiæ pro unione ecclesiæ facienda, simul convenerant. Est præterea hic considerandum quod dictum domini Martini, in quo ait concilium generale ecclesiam universalem repræsentare, accipiendum est de concilio integro sive plenario, quod id dicitur esse ex decretis concilii Antiocheni, & ex dist. XVII. per totum, in quo auctoritate & assensu Romanus pontifex affuerit: cum enim dicat Augustin. in sermone quodam apostolorum Petri & Pauli, quod so- C lus Petrus, cui succedit Romanus pontifex in plenitudine potestatis, inter apostolos totius ecclesiæ gestet personam. Nulla congregatio, canonico Romano pontifice excluso, dicenda est ecclesiam universalem repræsentare. Quare beatissimus Cyprianus in epistola, quam ad lapsos scribit, qui a Romano pontifice segregati, nomen ecclesiæ sibi ascribere præsumpserant, ita dicit, dominus noster, cujus præcepta intueri debemus & servare, episcopi honorem & ecclesiæ suæ rationem disponens, in evangelio sic loquitur, & dicit Petro; Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam; infra, cum hoc ita divina lege fundatum sit, miror quosdam audaci temeritate sic mihi scribere vo- D luisse, ut ecclesiæ nomine literas facerent, quum ecclesia in episcopo & clero, & omnibus statibus sit constituta. Hæc Cyprianus, &c.

Qua parte sit illustrata, non esset jam opus ceteras præfati decreti partes tangere, quoniam demonstrato non esse veritatem catholicæ fidei, immo nec opinionem communem omnium fidelium; Patres Constantiæ sub obedientia dicti Joannis XXIII. congregatos pro tempore, quo declaratio illa de potestate conciliorum supra papam emanavit, fuere concilium universale, ecclesiam repræsentare catholicam, illico ruit omnis auctoritas & firmitas factæ declarationis; quoniam juxta beati Augustini sententiam ad Hieronymum, si dubitatio aut falsi- E tas ad scripturas sanctas admissa fuerit, nil profecto in eis remaneret auctoritatis. Nihilominus ut ad omnia, quæ tacta sunt per dominum arguentem plena detur responsio, ad alias etiam partes præfati decreti, consideratione nostra tendamus. Dicitur autem in secunda parte prædicti decreti, quod synodus ipsa habet potestatem immediate a Christo, cui quilibet cujuscumque dignitatis, etiam si papalis existat, obedire tenetur. Hæc autem declaratio cum ex ipsa verborum forma, accipienda veniat de congregatione illa patrum tempore schismatis Constantiæ, sub obedientia dicti Joannis XXIII. congregata: clarissimum est ex jam dictis, quod nullo modo potest habere rationem veritatis fidei catholicæ, nec communis opinionis omnium catholicorum. Quoniam quidquid sit de fide aut opinione patrum, qui præfatam declarationem ediderunt, patres tamen & principes aliarum duarum obedientiarum, scilicet Georgii & Benedicti, nec tenuerunt pro tunc, nec adhuc viventes tenent, quod congregatio illa patrum, tempore schismatis sub Joanne dicto XXIII. Constantiæ celebrata, potestatem a Christo haberet immediate, cui quilibet cujuscumque dignitatis existeret, obedire teneretur. Quibus rebus sic existentibus, temeraria plane nimis & scandalosa præsumptio est definire decretum illud Constantiæ, in hac parte ad veritatem catholicæ fidei pertinere. Temeraria quidem diffinitio, quæ nec auctoritate nec ratione certa probari potest; scandalosa vero quoniam sicut per primam partem decreti, duæ aliæ obedientiæ concluduntur fuisse schismaticæ, per c. scire debes. 7. quæst. 1. & c. Non vos. 23. quæst. 5. & per c. pudenda. & c. schisma 24. qu. 1. Ita per secundam partem de hæresi convincuntur infectæ, per c. si qui presbyteri. distinct. 81. & c. arrecta. & c. alienus. 24. qu. 1. Viso jam & clarissime demonstrato, partem illam decreti Constantiensis dicentem synodum habere potestatem immediate a Christo, nullo modo dicendam esse ad veritatem fidei catholicæ pertinere, intelligendo illam de congregatione illa, quæ Constantiæ tempore schismatis sub dicto Joanne XXIII. convenit. Reliquum est ostendere quod etiam accipiendo partem illam de synodo universali legitima & indubitata, apostolica auctoritate congregata, non sit veritas fidei catholicæ, quod talis potestatem immediate habeat a Christo, cui &c. Quod multipliciter ostenditur, & primo ex gestis, & declarationibus fidei in ipso Constantiensi concilio, facta unione ecclesiæ, conclusis: Legimus enim in primis in gestis præfati concilii, quod cum dominus Martinus electus fuit in Romanum pontificem, amplius synodus non est usa nomine constituentis, aut diffinientis, sed ipse dominus Martinus omnia, synodo approbante, statuisse & diffinivisse describitur, morem in hoc secutus prædecessorum suorum, qui sive in materia fidei, sive in materia schismatis, sive reformationis ecclesiæ, soli in conciliis universalibus, auctoritate propria statuisse & sententiasse leguntur, sicut ipsorum conciliorum gesta in decretalibus, Clementinis, & extravagantibus inclusa, clarissima luce demonstrant. Quod plane minime per tam gloriosos & doctos Romanos pontifices attentatum fuisset, nec ab ipsis universalibus conciliis universale non a papa, sed immediate a Christo auctoritatem haberet in his, quæ sunt fidei & schismatis, & reformationis ecclesiæ; & potissimum cum illa infallibilitate judicii & superioritate, quam ajunt, auctoritatis. Si enim ecclesiastici CXI. in sacra scriptura ipse Spiritus sanctus, in medio senum prohibet addiscentem loqui, quanto magis prohibitum esse credimus, utpote omni reprehensione dignissimum, ut quis judicio, auctoritate, & potestate inferior, in medio congregationis senum totius ecclesiæ, diffiniendi & statuendi sibi assumat superioritatem & principatum? Cum

ANNO CHRISTI 1439.

Cum autem blasphemiam esset dicere, apostolicam sedem contra divinam prohibitionem, hunc in ecclesia tanto tempore sibi usurpasse statuendi & diffiniendi auctoritatis principatum, quæ ut in c. arrecta. 24. quæst. 1. per Dei omnipotentis gratiam a tramite apostolicæ traditionis nunquam errare probatur; ex ipsa practica concilii universalis apertissime colligitur, quod sacra ipsa synodus Constantiensis ex omni parte Christianitatis collecta, non tenuit, sicut nec tenendum est, ad veritatem fidei catholicæ pertinere, quod existente in ecclesia uno & indubitato Romano pontifice synodus universalis potestatem immediate habeat a Christo. Si vero dicatur quod etiam synodus legitur statuere & diffinire, sententiare & condemnare, sicut patet ex multis capitulis in decreto, respondetur primo quod hoc legitur factum, quando papa non fuit personaliter conciliis universalibus præsens. Secundo quod hoc facit ipsa synodus non auctoritate quam immediate suscipiat a Christo, sed auctoritate Romani pontificis, ut dicit S. Thomas: cujus verba, in tractatu contra impugnantes religionem, sunt quæ sequuntur. Sancti patres in concilio congregati, nihil statuere potuissent, nisi auctoritate Romani pontificis interveniente: sine qua etiam concilium congregari non potest. Hæc sanctus Thomas, ubi nota quod sanctus iste vult quod auctoritas papæ, non solum respiciat convocationem, sed quod patribus congregatis potestarem tribuit diffiniendi & statuendi. Præterea hoc idem notare in c. ita videtur 25. quæst. 1. Ubi dicitur quod summæ sedis pontifices, canonibus a se vel ab aliis sua auctoritate conditis, reverentiam exhibent, & cis se humiliando, ipsos custodiunt, ut aliis observandos exhibent. Et manifestum est quod de canonibus universalium conciliorum loquatur. Ceterum ex hoc ipso quod synodus universalis auctoritate Romani pontificis canones condit, ipse Romanus pontifex, utpote totius reipubl. Christianæ princeps, conditor dicitur canonum, ut ex eodem c. colligitur. Ceterum quod synodus universalis absente papa auctoritate ejusdem Romani pontificis principaliter diffiniat, & sententiet, accipitur manifeste ex concilio Chalcedonensi. In quo sancti patres congregati, in sententia data contra Dioscorum, ita dicunt. Sanctissimus & beatissimus archiepiscopus magnæ senioris Romæ Leo, per nos & per præsentem synodum nudavit eum, tam episcopatus dignitate, quam etiam omni sacerdotali officio, simulque eum alienavit a ministerio sacrosancto. Clarum est autem quod papa in hoc loco non nisi rationem, sive habitudinem principii influentis auctoritatem ipsi synodo importare potest. Unde in epistola quam super condemnatione ejusdem Dioscori præfati patres imperatoribus Valentiniano & Martiano scribunt, ita juxta translationem, quæ habetur in libro Isidori summorum pontificum, dicunt. Magna synodus secundum Dei gratiam & vestræ pietatis sanctionem congregata in Chalcedonensi civitate, &c. Sequitur, Nos igitur confidentes & universo orbi factæ tempestatis causam inquirentes, hujusmodi rei auctorem comperimus Dioscorum episcopum, quapropter & quia damnatus jam erat a sedis apostolicæ episcopo Leone, cujus auctoritate fulti & nos omnes consona voce damnamus. Præterea quod pars decreti Constantiensis dicens synodum immediate habere a Christo potestatem, &c. non contineat unitatem fidei catholicæ, manifeste ostendunt duo articuli fidei in ipsa synodo Constantiensi diffiniti, quæ omnia habentur in epistola decretali domini Martini, quam universo approbante concilio editam prælatis Alemaniæ contra errores Wicleviftarum Joan. Huss direxit. Primus est, quod papa sit caput ecclesiæ catholicæ. Secundus qui inter interrogatoria fienda hæreticis continetur, est: quod papa canonice electus habeat auctoritatem supremam in ecclesia. Quod autem primus articulus præfato decreto contradicat, patet manifeste, quoniam ex hac propositione Christianæ fidei, quod papa est caput sanctæ ecclesiæ catholicæ habetur, quod habitudo papæ ad universam ecclesiam, & per consequens ad universale concilium illam repræsentans, sit habitudo capitis ad corpus: sed sic est, quod corpus non nisi mediante capite recipit influxum virtutis sensus & motus, ut communis habet doctrina. Unde beatus Isidorus libro x. etymologiarum dicit, Prima pars corporis caput est, datumque est illi hoc nomen eo quod sensus & nervi inde initium capiant, atque ex eo omnis vigendi causa oriatur, ergo cum hoc articulo, sive diffinitione fidei, quod papa sit caput ecclesiæ sanctæ catholicæ non potest stare quod synodus corpus ecclesiæ repræsentans, non mediante papa, sed immediate a Christo potestatem regitivam & motivam suscipiat. Consequentia notissima est, & notum antecedens per processum. Quod vero secundus articulus præfato decreto etiam contradicat, patet manifeste, quoniam si a cunctis fidelibus indubitata fide credendum, quod papa canonice electus habeat supremam potestatem in ecclesia Dei, de necessitate sequitur, quod concilium universale non habeat potestatem immediate a Christo, cui ipse papa obedire tenetur, cum obedientiam inferiores ex ordine superioribus tantum debeant, ut in c. si obedientiam dist. 93. &c. In his omnibus dist. 21. si vero quis contentionis amator, dicat quod hoc quod papa dicitur habere supremam potestatem in ecclesia non sit simpliciter accipiendum respectu universalis ecclesiæ, sed respectu tantum singulorum prælatorum in ecclesia, animadvertat ne volens vitare unum errorem altero involvatur. Cum enim ex superiori articulo convincamur credere, quod papa sit caput totius corporis ecclesiæ, quia ecclesiæ sanctæ catholicæ, & caput præstantius sit virtute & potestate, toto corpore; necesse est nos credere, quod papa habeat simpliciter post Christum, cujus vicarius est, supremam potestatem in tota ecclesia, non tantum respectu singulorum, sed etiam respectu totius corporis ecclesiæ. Quare in c. Nolite errare. dist. xi. dicit [a] Julianus papa: & in c. Basilicas de consecrat. distinct. 1. Gelasius papa, quod in apostolica sede, dominus totius ecclesiæ, posuit principatum.

Amplius conformando hanc rationem ostenditur multipliciter ex aliis, quod pars decreti, videlicet quod synodus universalis immediate habeat potestatem a Christo, non contineat veritatem. Potestas quam dicitur synodus immediate habere a Christo aut est eadem cum potestate papali, aut est alia ab illa. Non potest dici quod sit eadem, nec quod sit alia ab illa; Ergo fictitium est dicere, quod veritas fidei catholicæ sit,

[a] Forte, Julius. H

sit, quod synodus habeat potestatem immediate a Christo. Consequentia est manifesta; & major ex sufficiente divisione: Minor vero pro utraque sui parte sic probatur; quod enim non possit dici primum, videlicet quod potestas data synodo, sit eadem cum potestate papali patet, quia tunc nulla superioritas attendi posset in synodo respectu papæ; Decretum autem dicit quod synodus habet potestatem immediate a Christo, cui etiam papa obedire tenetur. Si enim par in parem ratione paritatis potestatis, non habet imperium; multo minus synodus in papam, si eadem sit potestas utriusque. Quod vero non possit dici secundum, videlicet, quod sit alia potestas, & maxime suprema a potestate papali, patet: tum primo, quia repugnat supradictis duobus articulis, quos ad veritatem fidei catholicæ, pertinere sacra Constantiensi synodo approbante dominus Martinus Constantiæ declaravit: quorum primus est; quod papa sit caput ecclesiæ sanctæ catholicæ: secundus quod habeat supremam potestatem in ecclesia Dei. Quod autem per superabundantiam dicitur in unoquoque genere, tantum unum est. Tum secundo, quia pluralitas principatuum non est bona. 12. Metaphysicæ. Quod autem bonum non est, non est credendum a Christo in ecclesia sua institutum esse. Tum tertio, quia talis potestas suprema, alia potestate papæ dari non potest; quia, ut inquit beatus Cyprianus, in epistola ad quinque presbyteros, Deus unus est & Christus unus, & una ecclesia, & cathedra una super Petrum voce domini fundata; aliud altare construi aut sacerdotium novum fieri præter unum altare, & unum sacrificium non potest. Quisquis alibi collegerit, spargit; adulterium, impium est, sacrilegium est quodcumque humano furore constituitur, ut dispositio divina violetur. Præterea concilium universale habere aliam supremam potestatem immediate a Christo, a potestate Romani pontificis, videtur esse contra articulum fidei, Credo unam sanctam ecclesiam. Ergo pars illa decreti dicentis, synodum immediate habere potestatem a Christo, cui &c. magis dicenda est continere errorem, quam veritatem fidei catholicæ. Consequentia nota est; antecedens autem ostenditur ex eo quod unitas ecclesiæ attendenda est necessario inter alia ex ordine ad unam supremam potestatem regitivam respectu totius boni communis; legitur enim canticorum IV. de ecclesia, quod terribilis est, ut castrorum acies ordinata in unum, ut deducit S. Thomas in 4. dist. 24. Oportet esse aliquod universale regimen super particularia regimina; quia in omnibus virtutibus, & artibus, ut dicitur in primo Ethicorum, est ordo secundum ordinem finium: bonum autem commune est divinius quam bonum speciale, & ideo supra potestatem regitivam, quæ communicat bonum speciale, oportet esse potestatem regitivam universalem respectu boni communis, alias non posset esse colligatio ad unum. Et ideo cum ecclesiæ sit unum corpus, primæ Cor. 12. oportet si ista unitas debeat servari, quod sit aliqua potestas regitiva respectu totius ecclesiæ supra potestatem episcopalem, qua unaquæque specialis ecclesia regitur, & hæc est potestas papæ, qui caput est, & rector totius ecclesiæ. Unde glos. super illud. Matt. 16. Tibi dabo claves regni cœlorum: dicit, quod adeo specialiter ligandi, & solvendi potestatem Christus Petro concessit, ut ad unitatem nos invitaret; ideo enim eum principem apostolorum constituit, ut ecclesia unum principalem Christi vicarium haberet, ad quem diversa membra ecclesiæ recurrerent, si forte inter se dissentirent. Quod si diversa capita essent in ecclesia, unitatis vincula rumperentur. Cypr. in epistola ad Magnum dicit, Dominus insinuans nobis unitatem de divina auctoritate venientem, ponit & dicit, Ego & Pater unum sumus, ad quam unitatem redigens ecclesiam suam, denuo dicit, & erit unus grex, & unus pastor. Quare S. Thomas tam in 4. dist. 24. quam in tractatu de erroribus Græcorum, dicit quod, qui hanc supremam potestatem negant in Romano pontifice schismatici dicuntur, quasi divisores ecclesiasticæ unitatis. Sed ponere quod synodus universalis habeat supremam potestatem datam a Christo immediate, aliam a potestate suprema Romani pontificis, est unitatem præfatæ ecclesiæ scindere; Tum ponendo dualitatem supremarum potestatum, cui quilibet fidelis teneatur obedire, manifeste est rumpere ordinem, & colligationem totius corporis ecclesiæ, ad unam supremam potestatem, ducis & pastoris totius multitudinis Christianæ. Quocirca beatus Cyprianus in epistola de unitate ecclesiæ, ad Novatianum loquens ita ait, Quis ergo sic sceleratus & perfidus? qui sic discordiæ furore vesanus? ut aut credat scindi posse, aut audeat scindere unitatem Dei, vestem domini, ecclesiam Christi? manet ipse in evangelio suo, & docet, dicens, & erunt unus grex, & unus pastor: & esse posse in uno loco aliquis existimat, aut multos pastores, aut greges plures? & beatus Gregorius concordans in epistola ad Rusticum monachum, ut habetur in c. in apibus 7. q. 1. ita dicit; in apibus princeps unus, grues unam sequuntur ordine literato, imperator unus, judex unius provinciæ; Roma autem condita duos fratres simul reges habere non potuit; & cur hæc omnia? certe quia, ut ait beatus Augustinus in libro primo de nuptiis & concupiscentia, natura principum amat singularitatem, & omnis potestas impatiens est consortis. 23. q. 7. quod autem.

Item arguitur sic, nulli congregationi synodali ecclesiæ Christus commisit immediate regimen omnium fidelium, ergo nulli congregationi synodali ecclesiæ Christus dedit potestatem immediate, cui omnis fidelis cujuscumque dignitatis existat, obedire teneatur. Consequentia patet; quoniam auctoritas regendi, & jubendi majorum, est tantum respectu inferiorum. In majoribus siquidem est regendi jubendique potestas; in minoribus, obsequendi necessitas, in §. In his omnibus dist. 21. Antecedens probatur, quoniam soli Petro, & solis successoribus ejus, ait dominus universaliter, & indistincte; Pasce oves meas. Jo. 21. Super quo verbo dicit Theophilus, & habetur in glos. quod finito prandio, commissionem ovium Mundi, Petro commendat non alii. Item Chrysostomus super eodem verbo, & habetur in eadem glos. ita dicit, Præteriens alios, scilicet apostolos, Petro de talibus loquitur, eximius enim erat apostolorum Petrus, & os discipulorum, & vertex collegii: unde, & negatione deleta, committit ei prælationem fratrum. Si diligis me, præside fratribus, & ferventem amorem quem per omnia demonstrasti, & animam quam dixisti positurum te esse pro me, hanc da pro ovibus meis. Ecce quod uni tantum scilicet Christi vicario, omnium fidelium regiminis cura committitur. Ecce quod unus tantum totius Christianæ reipublicæ princeps a Christo consti-

constituitur: cui ergo dubium, quod soli isti Christus immediate potestatem tribuit, cui quilibet fidelis obedire tenetur? Præterea confirmando hanc rationem, ad idem arguitur sic ecclesiæ; regimen constitutum est a Christo monarchicum, sive regale, Ergo suprema potestas, & supremus principatus, non multitudini alicui, sed uni tantum in ecclesia a Christo collata est. Consequentia patet, quoniam ut colligitur ex S. Polit. in hoc distinguitur regnum, sive principatus regalis, ab aliis speciebus regiminis, videlicet ab Aristocratia, & Democratia, quoniam in regno principatus, & potestas suprema est apud unum: in Aristocratia est apud paucos: In Democratia vero apud multos. Unde S. Thomas in 4. sententiarum dist. 24. dicit, quod in regno tota potestatis plenitudo, residet apud unum: In Aristocratia vero non apud unum, sed apud plures. Antecedens vero patet, auctoritate & ratione. Auctoritate patet per illud Isa. 9. super solium David, & super regnum ejus sedebit, glos. id est, ecclesiam. Præterea ex illo colligitur quod in evangelio ecclesia, regni nomine sæpenumero describitur, nostro salvatore dicente, simile est regnum, &c. Ratione vero probatur sic, ut S. Thomas probat lib. 4. contra Gentiles c. 76. ita enim dicit. Nulli dubium esse debet, quin regimen ecclesiæ sit optime ordinatum, utpote per eum dispositum, per quem reges regnant, & legum conditores justa decernunt. Optimum autem regimen multitudinis, est quod regatur per unum; quod patet ex fine regiminis, qui est pax; Pax enim & unitas subditorum, est finis regentis, unitatis autem causa congruentior est unus, quam multi. Manifestum est ergo regimen ecclesiæ, sic esse dispositum, ut unus toti ecclesiæ præsit. Hæc S. Thom. ostenditur ecclesiæ regimen regale esse, sive monarchicum, non solum respectu Christi, sed etiam respectu sui vicarii. Quare beatus Hieronymus in epistola quam ad Eustochium, de regula vivendi in monasteriis dicitur scripsisse, dicit, quod piscatori Petro a Christo totius Mundi monarchiæ, est traditus principatus. Item hac ratione beatus Gelasius in generali decreto de ecclesiasticis statutis ad omnes episcopos scribens, ait. Conveniens est ut totum corpus ecclesiæ in hac observatione concordet, quam illic vigere videt, ubi dominus totius ecclesiæ posuit principatum. Dicere autem quod synodus aliquam habuerit a Christo immediate potestatem supremam, cui quilibet fidelis obedire tenetur, est dicere quod non in uno, sed in multitudine Christus ecclesiæ suæ principatum collocavit. Si quis vero vellet dicere, quod licet regulariter ecclesiæ principatus, in uno locatus sit, nihilominus tempore concilii universalis, principatus ecclesiæ multitudini committitur; dicendum quod hoc nullo modo stare potest. Tum primo, quia species regiminis politiæ ecclesiæ, non immutabilis permaneret, sed multiplicem pateretur varietatem, & corruptionem, contra illud Dan. 7. potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum ejus non corrumpetur: & Jo. 10. erit unum ovile, & unus pastor; Tum secundo, quia cum, ut dictum est, regimen monarchicum, quo multitudo tota regitur per unum, sit optimum, & specie principalior inter omnes species politiæ; si tempore celebrationis conciliorum, ecclesiæ regimen a monarchia transiret in Aristocratiam, vel Democratiam, profecto descenderet a perfectione sua. Tum tertio, quia cum istæ tres species regiminis ex opposito distinguantur, simul esse in uno principatu non possunt, dicente Aristotele 3. Politicorum. Necesse est dominans aut unum esse, aut paucos, aut multos: si synodo existente, ecclesiæ principatus supremus esset apud multos, necesse est dicere, quod congregata synodo & ecclesia, desineret esse regnum, & Romanus pontif. desineret esse princeps ecclesiæ, & plenitudinem habere potestatis, quæ omnia sunt inconvenientissima & absurda. Præterea quod pars illa decreti dicens, synodum habere potestatem immediate a Christo, &c. non sit veritas fidei catholicæ, sicut luculenter ostenditur, & præsupponitur, in primis cum beatissimo Dionysio libro de ecclesiastica hierarchia, quod ecclesia nostra sit ad modum hierarchiæ a Christo disposita. Secundo præsupponitur cum eodem, quod hierarchia nostra formata sit ad exemplar, sive similitudinem hierarchiæ cœlestis; unde etiam Mosi a domino dictum est Exod. 25. Inspice, & fac secundum exemplar quod tibi monstratum est in monte: Præterea sanctus Joannes dicit apocal. 21. se vidisse civitatem sanctam Hierusalem novam descendentem de cœlo, scilicet exemplariter, ut doctores exponunt. Quare beatus Ambrosius dicit: quod ecclesia est imago cœlestium. Et beatus Bernardus lib. 3. ad Eugenium papam, clarissime inducit: sed sic est quod in angelica hierarchia, nulla potestas ad actus hierarchicos perficiendos tribuitur desuper a Deo personæ, aut ordini, aut toti hierarchiæ, quæ non tribuatur mediante primo illius hierarchiæ, ut patet ex ipsa doctrina beati Dionysii (ait enim ecclesiæ hierarchiæ lex divinitatis sanctissima est per prima media in divinissimam reducere lucem) ergo pari modo nulli potestas a Christo, ipsi ecclesiasticæ hierarchiæ aut universali concilio illam repræsentanti tribuitur, quæ non conferatur, mediante Romano pontifice qui est hierarcha, & primus in tota hierarchia. Quare manifestum videtur, quod cum veritate catholicæ fidei, tamen scriptura sancta, quam ex sanctorum patrum traditione, habemus, quod Romanus pontifex, caput sit ecclesiæ sanctæ catholicæ, & hierarcha ecclesiasticæ hierarchiæ; & cum nostra hierarchia ad similitudinem, & exemplar cœlestis formata sit, non possit stare, quod existente unico, & indubitato Rom. pontif. in ecclesia concilium universale habeat potestatem a Christo immediate, cui quilibet fidelis cujuscumque dignitatis existat, obedire teneatur. Amplius hoc idem sic probatur. Nihil quod in auctoritate sua dependet immediate ab auctoritate apostolicæ sedis, est dicendum habere immediate potestatem a Christo, cui etiam papa obedire tenetur: sed auctoritas universalium conciliorum dependet immediate ab auctoritate apostolicæ sedis: Ergo concilia universalia non sunt dicenda immediate a Christo potestatem habere, cui, &c. Consequentia patet: major nota est, ex terminis; minor patet ex dist. 17. per totum; unde in c. regula, dicitur, quod nec ullum est ratum, aut unquam erit concilium, quod Romanæ ecclesiæ non fuerit auctoritate fulcitum, & quod hæc dependentia non solum accipienda sit respectu convocationis, aut congregationis conciliorum, sicut quidam dicere voluerunt, sed etiam quantum ad robur, & firmitatem omnium actitatorum in eisdem, patet ex c. confidimus. 25. q. 1. Ubi Gelasius papa, apostolicam sedem, unamquamque synodum dicit sua auctoritate confirmare; & extra de elec. in c.

in c. significasti, dicit Paschalis papa, quod omnia concilia per ecclesiæ Romanæ auctoritatem, & facta sunt, & robur acceperunt. Ecce quam clare loquitur tex. iste quod per papam, & per consequens non immediate a Christo, concilia ipsa universalia robur accipiant. Ex quibus omnibus sic breviter, & luculenter demonstratur, quod declaratio illa Constantiæ facta, dicens quod synodus universalis immediate habeat a Christo, potestatem, non contineat veritatem fidei catholicæ. Jam ad auctoritates, & rationes accedamus, per quas dominus arguens pro parte adversa, nixus est probare, declarationem præfatam veram esse. Verum quia in hac argumentationis parte, principalior articulus residet præsentis difficultatis, & examinis; tria præmittam per ordinem circa hunc articulum, antequam præfatis inductis auctoritatibus, & rationibus formaliter respondeatur. Primo quidem ostendam quod id, quod præsuppofuit præfatus dominus, videlicet quod apostoli alii a Petro, receperunt immediate a Christo potestatem jurisdictionis, non sit usquequaque probabile. Secundo ostendam quod dato, quod hoc esset verum de apostolis, non tamen ita esset dicendum de episcopis & curatis, videlicet quod suscipiant potestatem jurisdictionis immediate a Christo. Tertio ostendam, quod dato, quod hoc etiam esset verum; non probatur, aut sequitur ex hoc quod sit veritas catholicæ fidei, quod synodus universalis habeat potestatem immediate a Christo, cui quilibet fidelis obedire tenetur. Primum vero quod apostoli alii a Petro, non immediate potestatem jurisdictionis acceperunt, auctoritate, & ratione multipliciter declaratur; auctoritate primo beati Anacleti, qui ut habetur in c. sacrosancta. dist. 22. dicit, inter apostolos quædam fuit discretio, & licet omnes apostoli essent, Petro tamen a domino concessum est, ut reliquis omnibus præesset apostolis, & Cephas, id est caput, & principatum teneret apostolatus, Cum autem nomine capitis, & principii, origo designatur potestatis, non videtur posse dici beatus Petrus caput, & principium tenere apostolatus nisi ab eo potestas derivaretur jurisdictionis in apostolos ceteros. Secunda auctoritas est beati Cypriani in epistola, quæ de unitate ecclesiæ inscribitur ad Novatianum, & habetur in c. loquitur dominus. 24. q. 1. loquitur dominus ad Petrum, Ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam: super unum ædificat ecclesiam, & quamvis apostolis omnibus post resurrectionem suam, parem, id est communem potestatem tribuat, & dicat, sicut misit me Pater, & ego mitto vos, accipite Spiritum sanctum: tamen, ut unitatem manifestaret, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem, sua auctoritate disposuit: Hoc erant utique ceteri apostoli, quo Petrus pari consortio præditi & honoris, & potestatis; glos. in ordine, & dignitate consecrationis, non in administrationis plenitudine: sed exordium ab unitate proficiscitur, ut ecclesia Christi una esse demonstretur. Hæc Cyprianus. Ubi cum ait quod Christus ut ecclesiæ unitatem manifestaret, potestatis originem ab uno incipientem disposuerit, manifeste dat intelligi, quod solus unus, scilicet Petrus, super quem unum fundatam dicit ecclesiam, a Christo immediate potestatem susceperit jurisdictionis; alii vero apostoli mediante ipso Petro, plane ut videtur, si immediate omnes apostoli potestatem jurisdictionis recepissent a Christo,

A origo potestatis non incepisset in ecclesia ab uno apostolorum, cum data fuisset simul & immediate omnibus. Tertia auctoritas est beatissimi August. qui super Jo. homil. 114. dicit sic, Petrus apostolus propter apostolatus sui primatum, gerebat figuratam generalitate ecclesiæ personam. Quod enim ad ipsum proprium pertinet; natura unus homo erat, gratia unus Christianus, abundantiore gratia, unus idemque primus apostolus. Sed quando ei dictum est, Tibi dabo claves regni cœlorum, & quodcumque ligaveris, &c. universam significabat ecclesiam. Et infra; Ecclesia ergo, quæ fundatur in Christo, claves ab eo regni cœlorum accepit in Petro, id est potestatem solvendi, ligandique peccata; sed videtur quod hoc B quod soli Petro attribuitur, ratione primatus non esset verum, si alii apostoli cum Petro immediate potestatem jurisdictionis recepissent a Christo; Quia dato illo, ecclesia non in solo Petro, sed etiam in aliis apostolis claves recepisse diceretur.

Quarta auctoritas est beatissimi Leonis, qui (ut habetur in c. ita dominus dist. 19.) ita dicit. Hujus muneris sacramentum ita dominus ad omnium apostolorum officium pertinere voluit, ut in beatissimo Petro omnium apostolorum summo, principaliter collocaret, ut ab ipso quasi quodam capite dona sua, velut in corpus omne diffunderet, ut extorrem se ministerii intelligeret esse divini, qui ausus fuisset a Petri soliditate C recedere.

Quinta auctoritas est ejusdem in sermone tertio ordinationis suæ, ita dicentis. Multo dignius ad beatissimi Petri gloriam contemplandam, aciem mentis attollere, & hunc diem in illius potissimum veneratione celebrare, qui ab ipso omni charismatum fonte, ita copiosis est irrigationibus inundatus, ut cum multa solus acceperit, nihil in quemquam sine ejus participatione transierit. Et infra, de toto mundo unus Petrus eligitur, qui est universarum gentium vocationi, & omnibus apostolicis cunctisque ecclesiæ patribus præponatur; ut quamvis in populo Dei multi sint sacerdotes, multique pastores; omnes tamen proprie regat Petrus, quos princi- D paliter regit & Christus: Magnum & mirabile, dilectissimi, huic viro consortium potentiæ suæ tribuit divina dignatio, & si quid cum eo commune ceteris voluit esse principibus, numquam nisi per ipsum, dedit, quidquid aliis non negavit. Ecce quam clara luce Leo iste irrefragabilis auctoritatis inter patres ecclesiæ, dicit, quod quicquid commune Christus cum Petro ceteris voluit esse principibus, videlicet apostolis, non nisi per Petrum dedit, quidquid donabile esset, per hominem aliis non negavit: & ita manifeste habetur, quod ceteri apostoli, non immediate a Christo jurisdictionem acceperunt, sed mediante Petro beatissimo apostolo eorum principe. Consequenter hoc idem ratione probatur, & primo E sic. Ab eo a quo quis non habet subditum, ab illo non habet aliquam potestatem jurisdictionis: sed alii apostoli non habuerunt immediate subditos a Christo: ergo ipsi non habuerunt potestatem jurisdictionis immediate a Christo. Consequentia patet. Major etiam cum nullus ligare aut absolvere possit, nisi subditum, cum a non suo judice ligari nullus valeat, nec absolvi, de pœnit. & remissionibus c. omnis. Nam potestas jurisdictionis, qua aliquis potest absolvere, & ligare dicitur relative ad subditum. Relativa autem, ut habet doctrina Aristotelis in prædicamentis, posita,

ta se ponunt, & perempta se perimunt. Unde sicut si non est servus, non est dominus, propter quod (secundum August. lib. de Trinitate) Deus non fuit dominus, quousque habuit creaturam suam; ita si non est subditus, non est prælatus nec judex, qui possit eum judicare, Rom. 14. Tu quis es, qui judicas alienum servum? Suo domino aut stat, aut cadit. Minor vero probatur, quia si Christus dedisset aliis a Petro subditos, aut omnes dedisset, aut aliquos; Non est dicendum primum, quod dedisset omnes, tum quia (ut dictum est) pluralitas principatuum non est bona, ut dicitur 12. Metaphysices: & ideo sic concluditur ibidem, unus ergo princeps. Tum secundo, quia tunc ovile Christi non esset unum, nec unus ovium pastor, sed plures, contra illud Jo. 10. erit unum ovile, & unus pastor. Præterea secundum non est dicendum, cum nullibi legatur Christum apostolis populos immediate divisisse, nec facile est fingere quos. s. subditos, quibus. s. prælatis subjecerit. Item secundo, ratione arguitur sic; si Christus dedisset apostolis immediate potestatem jurisdictionis, aut dedisset plenam, & omnimodam, sicut Petro, aut particulariter limitatam & coarctatam: sed neutram, ergo nullam. Consequentia bona. Major patet ex sufficienti divisione. Minor quoad primam partem patet. Primo quia, ut dicit B. Cyrillus in libro thesaurorum, nulli alii quam Petro Christus, quod suum est plenum commisit, sed ipsi soli dedit. Secundo, quoniam si aliis apostolis data fuisset potestas in ea plenitudine, qua Petro data est, Petrus nec major, nec superior, nec princeps, nec caput fuisset apostolorum; sed omnes in jurisdictionis auctoritate pares fuissent: quod est erroneum. Ut enim sanctus Anacletus, inquit in c. sacrosancta. dist. 22. inter apostolos quædam fuit discretio; licet enim omnes apostoli essent, Petro tamen a domino concessum est, ut reliquis omnibus præesset apostolis, & Cephas; id est caput, & principatum teneret apostolatus. Secunda vero pars minoris quæ dicit, quod etiam Christus non dedit apostolis potestatem aliquam limitatam, & coarctatam; patet, quoniam nullibi in evangeliis Christus legitur aliquam talem, potestatis limitationem apostolis indulsisse; nec possibile est fingere certitudinem talis limitationis; De talibus autem, quæ facta esse dicuntur, maxime circa apostolos, de clavibus ecclesiæ. Nihil videtur asserendum, quod de scripturis sanctis non habeat testimonium explicite vel implicite, quod in hac parte non datur; & hoc de primo puncto brevitatis causa sufficiat: in quo ostendendum erat non esse usquequaque probabile, apostolos alios a Petro potestatem jurisdictionis immediate suscepisse a Christo.

Reliquum est jam ostendere secundum. Quod dato quod apostoli immediate a Christo potestatem jurisdictionis, sicut ordinis receperint, non tamen concedendum sit, sed omnino negandum quod alii prelati ecclesiæ, nunc suscipiant potestatem jurisdictionis a Christo immediate; Non enim sequitur, apostoli, qui primi fuerunt lapides ædificii ecclesiæ, habuerunt immediate potestatem a Christo; Ergo & alii prælati successores illorum nunc ab ipso immediate suscipiunt, sicut exemplariter non sequitur. Si Deus in institutione mundi immediate fecit cœlos, & elementa, & alias partes principales mundi, sicut prima individua specierum, quod in propagatione rerum institutarum illa fiant immediate a Deo, quæ fuerunt secundum speciem facta immediate in mundi constitutione. Imo fiunt multa mediante virtute cœlesti, & mediantibus aliis causis secundis: sol enim, & homo, generant hominem, dicit Arist. 2. Phys. Quod autem prælati ecclesiæ non immediate a Christo potestatem suscipiant jurisdictionis: sed mediante Romano pontifice ejus generali vicario, multipliciter ostenditur. Et primo quidem hoc manifestum redditur omnibus illius auctoritatibus, & rationibus superius inductis, quibus ostensum est, apostolos non a Christo immediate, sed mediante Petro ecclesiæ principe ab eo constituto, potestatem jurisdictionis suscepisse, cum eam habidinem, quam habuit Petrus postquam fuit papa ad apostolos, & primitivam ecclesiam, habeat papa ad omnes prælatos ecclesiæ, & ad omnes ecclesias: cum succedat Petro in eadem plenitudine potestatis. Quod probatum est de Petro respectu apostolorum, & discipulorum Christi, probatum relinquitur de quolibet successore suo legitimo Rom. pontif. respectu omnium prælatorum ecclesiæ. Præterea in speciali auctoritate videtur ostendi manifeste, primo per illud quod habetur in c. omnes. dist. 22. Ubi sic dicit Nicolaus papa, omnes sive patriarchæ cujuslibet apium, sive metropol. primatus, aut episcopatuum cathedras, vel ecclesiarum, sive cujuscumque ordinis dignitatem instituit Romana ecclesia. Ad idem secundo est auctoritas B. Clementis, qui, ut habetur in c. in illis, dist. 80. dicit, quod in illis civitatibus in quibus olim apud Ethnicos primi flamines eorum, atqui primi legis doctores erant, episcoporum primates atque patriarchas, B. Petrus poni præcepit, qui reliquorum episcoporum causas, & majora negotia in fide, id est fideliter (ut ait glos.) agitarent: in illis autem, in quibus dudum apud prædictos Ethnicos erant eorum archiflamines: quos tamen minores esse tenebant, quam memoratos primates archiepiscopos institui præcepit. In singulis vero reliquis civitatibus singulos, & non plures episcopos constitui præcepit, qui episcoporum tantum vocabula sortirentur, quoniam nec inter ipsos apostolos par fuit institutio, sed unus præfuit omnibus. Manifestum est autem, quod hæc fundamentalis dependentia, dignitatis, ordinis, & gradus ceterarum ecclesiarum ab ecclesia Romana intelligi sane non possit, nisi per hoc quod ceterarum jurisdictionis auctoritas intelligatur ab apostolica sede derivata. Quare S. Thomas in fine secundi sententiarum dicit, quod sicut se habet potestas Dei ad omnem potestatem creatam, sic etiam se habet potestas imperatoris ad potestatem proconsulis, sic se habet potestas papæ ad omnem potestatem in ecclesia. Quia ab ipso papa gradus dignitatum diversi in ecclesia disponuntur, & ordinantur: Unde ejus potestas est quoddam ecclesiæ fundamentum, ut patet Matth. 16. Hæc S. Thomas. Tertio auctoritate hoc ipsum ostenditur, per illud quod habetur in c. decreto. 11. qu. 7. Ubi beatus Gregorius ita dicit, quod sancta Romana ecclesia vices suas ita aliis impartitur ecclesiis, ut in partem sint vocatæ sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. Item eadem sententia ponitur in c. sequ. ubi Vigilius papa ita dicit: ecclesia Romana quæ prima est, ita reliquis ecclesiis vices suas credit largiendas, ut in partem sint vocatæ sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. Præterea hoc idem ratione probatur sic, in omni principatu potestas jurisdictionis derivatur, ad quamcumque personam illius principatus a monarcha, sive

sive principe illius principatus; sed papa est princeps, sive monarcha in sacro ecclesię principatu; ergo sequitur quod potestas jurisdictionis omnium inferiorum prælatorum derivatur a papa. Consequentia bona, major patet ex sententia Dionysii, qui tam in de eccles. quam cœlesti hierarchia docet, ab ipso hierarcha ad omnes hierarchiæ personas descendere irradiationis profluxum. Minor vero, quod solus papa sit princeps, & monarcha totius ecclesiastici principatus, superius inductis auctoritatibus ostensum est; in quibus sancti patres ipsum & ecclesiæ totius principem, & caput prædicant, & attestantur: dicit etiam Chrysost. super Actus apostolorum, quod Petrus a filio super omnes qui filii sunt accepit potestatem, non ut Moses in gente una, sed in universo orbe: & Theophyl. super illud Lucæ 22. Tu aliquando conversus confirma fratres tuos; Dicit, quod Petrus obtinuit ut esset antistes mundi. Item in ecclesiastico officio legitur ei Christus dixisse: super plebem meam principem te constitui. Præterea secundo sic confirmatur idem ratione, & primo in unoquoque ordine, in quo maxime residet plenitudo virtutis, sive potestatis, originaliter dependet virtus omnium sequentium in illo ordine. Sed Romanus pont. est primus in ordine prælatorum ecclesię, & in quo solo residet plenitudo ecclesiasticæ potestatis; Ergo sequitur quod potestas omnium sequentium prælatorum ecclesiæ, dependeat, & derivetur ab ipso Rom. pont. Consequentia est bona; Major colligitur ex sententia Arist. 2. Metaph. Minor est canon. concilii Constantinopolitan. dicentis: Veneramur secundum scripturas, & canonum diffinitiones, sanctissimum antiquæ Romæ episcopum primum esse, & maximum omnium episcoporum. Item in concilio Chalcedonen. Acclamatum legitur a tota synodo papæ Leoni: Leo sanctissimus apostolicus & œcumenicus, & universalis patriarcha per multos annos vivat. Confirmatur hoc argumentum per illud B. Isidori, qui, ut dicitur in c. in novo. dist. 21. ita dicit. In novo testamento post Christum dominum a Petro cœpit sacerdotalis ordo: & causam subjungens, ait; Quia ipsi primo pontificatus in ecclesia datus est, dicente domino ad eum; Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Item tertio sic idem confirmando inter habentia ordinem secundum influentiam, omnia quæ aliis influunt, virtutem influendi recipiunt a primo illius ordinis; sed ordo qui est inter Romanam ecclesiam, & alias ecclesias, sive inter Romanum pontificem, & prælatos ceteros, est secundum influentiam, prout unus movet alium ad actus hierarchicos; Ergo jurisdict. ordo omnium prælatorum ecclesiæ derivatur a Romano pontifice. Consequentia est bona, major patet ex commento primæ propositionis de causis. Causa enim secunda virtutem causandi habet a prima. Minor vero patet auctoritate beatissimi Cypriani, qui ut in c. loquitur 24. q. 1. ecclesias particulares ad ecclesiam Romanam comparat, sicut radios ad solem, fluvios ad fontem, sicut ramos ad radicem. Quare dicit Petrus Ravennas, quod stipiti rami, quod capiti membra, quod soli radii, quod fonti rivuli, hoc apostolicæ sedis reverentiæ debent omnes ecclesiæ, quas ubique terrarum religio Christiana fundavit. Quarto sic confirmatur eadem ratio, omnia membra a capite accipiunt immediate derivationem virtutis, sensus & motus, sui regiminis; sed ecclesia Romana est caput

A ceterarum ecclesiarum. Ergo ceteræ ecclesiæ & earum prælati, potestatis suæ originem suscipiunt a Romana ecclesia, sive a Rom. pont. Consequentia est bona; major patet, quoniam, ut superius habitum est, ex sententia Isidori, ex eo datum est capiti hoc nomen, quod sensus omnes, & nervi inde initium capiant, atque ex eo omnis vigendi causa oriatur. Minor vero ponitur in c. sacrosancta. dist. 22. Ubi S. Anacletus ait, quod apostolica sedes (caput, & cardo scilicet omnium ecclesiarum) est a domino, & non ab alio constituta: & sicut cardine ostium regitur, sic hujusmodi apostolicæ sedis auctoritate, omnes ecclesiæ, domino disponente reguntur. Quinto sic, quilibet fidelis tenetur credere unam

B esse sanctam ecclesiam catholicam. Sed ad unitatem ecclesiæ requiritur, quod omnium prælatorum potestas jurisdictionis derivetur a Romano pontifice; Ergo necesse est, quod quilibet fidelis hoc credat & teneat. Consequentia bona; major patet, cum sit articulus fidei, & dicatur canticorum VI. Una est columba mea, una est perfecta: dicit glossa, id est ecclesia. Minor probatur, quoniam unitas ecclesiæ, ut habetur a beato Cypriano in epistola de unitate ecclesię, & habetur in c. loquitur 24. q. 1. necessario attenditur in ordine ad unam fontalem originem totius potestatis ecclesiasticæ, quam esse dicit apostolicam sedem, sive Romanum pontificem, super quem fundatam esse, dicit ecclesiam; Un-

C de ait, ecclesia Dei luce perfusa, per totum orbem radios suos porrigit, unum tamen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur, radios suos per universam terram copia ubertatis extendit, profluentes largitur rivos, latius expandit, unum tamen caput est, & una origo, & una mater fecunditatis copiosa, hæc ille. Item sanctus Thomas contra gentes lib. 4. cap. 76. dicit: soli Petro promisit, tibi dabo claves regni cœlorum, ut ostenderetur potestas clavium per eum ad alios derivanda, ad conservandam ecclesiæ unitatem. Ex quibus manifeste colligitur pertinere ad unitatem ecclesiæ, quod a Romano pontifice omnium aliorum prælatorum derivetur auctoritas: quæ erat minor pro-

D banda.

Sexto arguitur confirmando præcedentem rationem sic; teste B. Dionysio x. cœlestis hierarchiæ, omnes hierarchiæ sunt etiam connexæ, & ordines ipsi cujuslibet hierarchiæ sunt etiam connexi. Hæc autem connexio, secundum ejusdem divini doctoris doctrinam, ut S. Thomas, & Albertus declarant, non tantum attenditur per relationem ad unum ultimum finem, secundum quem omnis hierarchiæ finis est similitudo & unitas ad Deum; sed secundum ea, quæ sunt de essentia hierarchiæ, scilicet secundum ordinem, scientiam & actionem. Secundum ordinem quidem, inquantum in omnibus hierarchiis invenitur distinctio per primum, medium, & ul-

E timum. Secundum scientiam vero, inquantum irradiatio extenditur, procedendo a primo usque ad ultimos. Secundum actionem autem, inquantum primi habent actionem hierarchicam in medios, & per medium in ultimos. Sed ecclesia nostra a Deo est, ad instar hierarchiæ disposita & formata; Ergo necesse est, nisi hierarchiam nostram inconvenientissime asserere inconnexam vellemus, potestatem ecclesiasticam a primo nostræ hierarchiæ qui est Romanus pontifex in omnes inferiores procedere, & derivari, processus patet. Hujus autem connexionis hierarchiæ nostræ duo sunt eviden

tissi-

tissima testimonia, primum est, quod qui a B. A Petri societate, & connexione apostolicæ sedis segregatur, non potest absolvi a peccatis. Secundum est, quod talis existens, si prælatus sit, ipsa potestate ecclesiastica denudatur. De primo habetur in glos. Matt. 16. quod Petrus, ideo specialiter claves regni cœlorum, & principatuum judiciariæ potestatis accepit, ut omnes per orbem credentes intelligant, quod quicumque ab unitate fidei, & societate Petri quovis modo segregantur, nec vinculis peccatorum absolvi, nec januam regni cœlestis ingredi possunt. De secundo habetur in c. Factus, & in c. Novatianus. 7. q. 1. & in c. Dicimus. 24. q. 1. quę omnia sunt beatissimi Cypriani testimonia. Supersedeo autem multis aliis, quę induci possent, maxime ex institutionibus, confirmationibus, mutationibus, translationibus, & depositionibus, quas circa ecclesias & earum prelatos, sedes apostolica jure ordinario facere solita est, quas facere minime liceret, nisi earum jurisdictioni auctoritas ab ipsa apostolica sede, modo supradicto dependeret, quod pro observanda brevitate sermonis, tantum de isto secundo puncto dixisse sufficiat.

Duobus jam punctis luculenter expressis, venio ad tertium in quo dicendum institui, quod etiam dato, licet non concesso, quod presuppositum, & fundamentum reverendissimi patris domini arguentis verum esset, videlicet quod ecclesię prelati potestatem jurisdictionis a Christo immediate reciperent, sicut papa, non tamen ex hoc habetur, quod decretum prefatum Constantien. in illa parte contineat veritatem fidei catholicę; Primo, quia dato quod quilibet apostolorum, & nunc quilibet ecclesię prelatus, potestatem jurisdictionis immediate a Christo habuisset, non tamen ex hoc habetur quod tota ecclesię communitas collegialiter talem a Christo potestatem immediate accepisset. Secundo dato quod apostoli tunc, & nunc ecclesię prælati immediate a Christo potestatem suscepissent, non habetur quod decretum illud Constantiense contineat veritatem, dicens quod concilium universale habet potestatem immediate a Christo, cui etiam papa obedire tenetur: qui enim apostolos dicit cum Petro, & prælatos ceteros cum papa a Christo immediate jurisdictionis potestatem, suscipere, debet animadvertere, si errorem Indorum & Armenorum, & quondam Græcorum Valdensium pauperum de Lugduno, & novissime Boemorum vitare vult; quod non æqualem omnes apostoli cum Petro, nec prælati cum ejus successore Rom. pontifice, suscipiunt potestatem: solus quidem papa inter eos tanquam caput totius corporis ecclesiæ suscipit: & ideo ipse solus in toto corpore ecclesię, plenitudinem potestatis accepit; ceteris, ut supra habitum est, in partem tantum sollicitudinis evocatis, ut ait B. Greg. in c. decreto. 2. q. 7. In cujus testimonium, cum soli Petro potestas a Christo promittitur, dicitur, Tibi dabo claves regni cœlorum, & quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in cœlis, Matt. 16. Cum apostolis vero alia forma servatur, dicitur enim quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata & in cœlo. In cœlo uno dicit, non in cœlis, sicut Petro dixerat; ait Origenes, & inducitur in glossa continua, quia non sunt tantæ perfectionis sicut Petrus: Quare sicut in corpore naturali, cui apostolus ipsum ecclesiæ corpus simile esse dicit, ad Rom. 12. nulla aliorum membrorum multitudo adæquat virtutem capitis; etiam si mille manus, mille pedes, mille oculi, & sic de aliis particularibus membris, in uno corpore aggregarentur; ita in corpore mystico ecclesiæ, nulla membrorum ecclesiæ multitudo adequare potest virtutem, & amplitudinem potestatis capitis ecclesiæ, scilicet Romani pontificis. Quo ergo jure prælati ecclesiæ congregati, majores potestate, aut superiores Romano pont. capite & principe totius ecclesiæ, dicendi sint, non invenio. Quocirca inter veritates catholicæ fidei, nullo modo annumerandum venit, nisi aliunde apertiori testimonio sacræ scripturæ, aut sanctorum patrum fuerit roboratum. Dicit enim Hieronymus ad Demetriadem virginem, quod de scripturis sanctis auctoritate non B habetur, eadem facilitate contemnitur, qua probatur.

Tribus jam punctis breviter expeditis venio quarto loco ad respondendum auctoritatibus, & rationibus inductis per patrem, & dominum arguentem, pro hac parte decreti Constantiensis qui dicit, quod concilium universale potestatem habet immediate a Christo, cui &c. Prima auctoritas inducta fuit illa Matth. 16. ubi Christus ait, si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum, &c. sequitur; si te non audierit, dic ecclesiæ; Et si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus, & publicanus, quod per ly, ecclesiam, non solus prælatus, sed ecclesia ipsa universalis accipienda sit, patet C per glo. ordinariam, quæ in eo loco sic habet, vel dic ecclesiæ, id est toti ecclesiæ. Ad istam auctoritatem, in qua maxime adversa pars fundamentum facere videtur, responsurus, duo faciam. Primo ostendam, quod in auctoritate Christi per ecclesiam, cui tanquam judici, fratris nostri peccatum post admonitionem denunciari præcipitur, ex sensu literali, non universalis ecclesia, nec concilium universale, sed prælatus intelligendus sit. Secundo ostendam, quod dato, quod quandoque ad concilium universale auctoritas illa per aliquos applicetur; ex hoc tamen nulla superioritas in concilio arguitur supra papam. Primum autem videlicet, quod in dicta auctoritate, per ecclesiam, cui tanquam judici, delinquentis fratris peccatum denunciari præcipitur, D non sit accipienda, ex ipsa principali intentione legislatoris, universalis ecclesia, nec dispersa per orbem, nec conciliariter congregata, clarissime ostenditur, supposito primo cum omnibus doctoribus sacrę scripturæ, quod correctio fraterna, de qua in prefata auctoritate a Christo datur generalis doctrina, cadat sub precepto. Quo presupposito, clarissimum est; primo auctoritatem prædictam de ecclesia universali per orbem dispersa, non posse accipi ex ipsa impossibilitate adimplendi. Ait autem Hieronymus: Anathema sit, qui Deum dixerit aliquod impossibile præcepisse. Secundo, hoc idem patet, de ecclesia conciliariter congregata, tum ex ipsa raritate E conciliorum universalium; tum ex eo quod synodorum congregandarum auctoritas, non in cujuslibet est potestate, sed solum Romani pontificis, ut distinctione decimaseptima habetur; tum propter ipsam oneris insupportabilem gravitatem, qua populus Christianus gravaretur, si pro adimplendo precepto de correctione fraterna, teneretur venire ad concilium universale etiam actu congregatum. Tanta autem gravitas repugnat suavitati legis Christi, qui ait Deuteronom. xxx. Mandatum hoc, quod ego precipio tibi hodie, non est supra te, nec procul positum, nec in cœlo situm, ut

ut possis dicere, quis nostrum ad cœlum valet conscendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus, & opere compleamus? neque trans mare positum ut causeris, & dicas: quis ex nobis transfretare poterit, & illud ad nos deferre, ut possimus audire & facere quod præceptum est? sed juxta te est valde. Gloss. interlin. mandata Dei moderata, & temperata sunt humanis viribus: & Matth. 11. dicit ipse legislator. Jugum enim meum suave est: & onus meum leve. Plane non leve esset præceptum domini de correctione fraterna, si fidelis quilibet id adimpleturus ad universale concilium actu existens venire esset obnoxius, ad quod procul dubio obnoxius esset, si per ecclesiam, cui denunciandum est delinquentis fratris peccatum, non prælatus, sed synodus universalis ex ipsa intentione literalis sensus accipienda veniret. Quare manifestum videtur, non esse de intentione legislatoris salvatoris nostri Dei, per ecclesiam in prædicta auctoritate, designari universalem ecclesiam, nec concilium universale; sed prælatum præsidentem, secundum eum intelligendi modum, quo philosophus IX. Ethicorum dicit, quod civitas est id, quod principale est in ea. Quod etiam multiplici testimonio roboratur. Primo ex eo manifeste colligitur, quod Christus non universali ecclesiæ, nec alicui synodo universali, sed tantum apostolis ipsis, & eorum successoribus ecclesiæ prælatis ait, Amen dico vobis, quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cœlo, ubi glos. Hieronymi ait, hanc potestatem tribuit apostolis. Secundo patet ex glos. Origenis, qui, ut habetur in glos. continua, ponderans illud, quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cœlo, non dixit in cœlis, sicut Petro, sed in cœlo uno, quia non sunt tantæ perfectionis sicut Petrus. Tertio patet ex auctoritate beatissimi Chrysostomi, qui super Matthęum, ut habetur in glos. continua, exponit: dic ecclesiæ id est his, qui ecclesiæ præsunt. Quarto auctoritate B. Thomæ, qui & in quarto. dist. XIX. & in secunda 2. q. 34. in materia de correctione fraterna, exponit dic ecclesiæ, id est prælato in judicio præsidenti. Quinto auctoritate Alberti magni super Matth. qui ait sic in forma, dic ecclesiæ, hoc est prælato in conventu, & synodo; ita quod ly, synodo, sicut ly, conventu, in ablativo ponitur: unde subjungit, si ecclesiam non audierit, ut secundum arbitrium prælati corrigatur, sit tibi quasi ethnicus & publicanus. Sexto ad idem est dominus Hugo cardinalis primus postillator bibliæ, qui juxta duas glos. quæ ponuntur in glos. continua quæ cum una dicit, Dic ecclesiæ, id est his qui ecclesiæ præsident: & alia dicit, dic ecclesiæ, id est toti ecclesiæ, ut majorem erubescentiam habeat, dicit super Matth. sic, si privata persona corrigit, sic exponendum est, dic ecclesiæ, id est coram prælato ecclesiæ eum convince per testes, quos noluit audire corripientes, & hoc juxta primam glos. si vero prælatus corripit, sensus est: Dic ecclesiæ, id est coram ecclesia illum excommunica, id est coram congregatione fidelium: eamdem sententiam persequitur magister Nicolaus Gorram super Matth. Septimo ad idem communis est expositor literalis magister Nicolaus de Lyra: qui exposuit super Matt. dic ececclesiæ, id est prælato. Octavo ad idem est glos. decreti in c. si peccaverit. 2. q. 1. quæ consimiliter exponit, dic ecclesiæ, id est sacerdoti. Nono patet testimonio Innocentii papæ, qui in

A c. novit, extra de judiciis, de pastore, & prælato universalis ecclesiæ, scilicet de Romano pontifice illam exponit. Decimo patet ex practica, & consuetudine observata a sanctis, & ab universitate fidelium, & ab ipso nascentis ecclesiæ exordio. Manifestum est autem, quod practica observata in ecclesia Dei, circa observantiam præcepti, de correctione fraterna, semper fuit, & est, denunciate prælato, & non universali ecclesiæ, sive dispersæ, sive congregatæ, fratris errantis peccatum. Cum ergo consuetudo observantiæ sit interpres legis, & ut dicit Augustinus libro de mendacio, ex factis sanctorum colligamus, quid in scripturis sentire debeamus. Manifestum est quod verus, ac proprius, ac principalis intellectus prętatæ auctoritatis sit, ut per

B ly, ecclesia, cui tanquam judici denunciatio fienda est, prælatus ecclesiæ intelligendus veniat, & non universalis ecclesiæ synodus. Ad argumentum autem, quod quidam professores adversæ partis contra hoc faciunt, videlicet quod cum Christus in hoc loco Petro loqueretur, qui futurus erat prælatus ecclesiæ, & nemo remittatur ad seipsum per ecclesiam, cum dicitur, dic ecclesiæ, non intelligendus sit pręlatus, sed universalis ecclesia eo modo, quo haberi potest, scilicet synodaliter congregata. Responsio est manifesta. Dicitur enim primo, quod

C hęc doctrina data a Christo de correctione fraterna, generalis est, omnes fideles respiciens, & non solum Petrum, licet ad ipsum specialiter vice omnium directus sit sermo domini, in signum principatus sui super alios. Et ita Christus tam subditos quam prælatos, ad observantiam hujusmodi præcepti obligare voluit. Verum, ut superius commemoratum est, ex sententia domini Hugonis cardinalis super Matth. exponentis juxta duas glos. ordinarias dupliciter hunc textum, alia est intelligentia hujus nominis ecclesiæ, quando privata persona corrigit, & alia quando publica persona. Nam si privata persona corrigit, tunc est sensus, Dic ecclesiæ, id est prælato. Si vero publica persona corrigit, tunc

D est sensus. Dic ecclesiæ, id est coram congregatione eum objurga. Ut sic, quemadmodum ait glos. majorem erubescentiam patiatur, vel coram congregatione eum excommunica, ut sic quemadmodum ait Hieronymus multorum detestationi habitus opprobriis salvetur, qui pudore salvari non potuit. Sed cum hoc modo prælatum remitti ad ecclesiam, non sit remitti ad superiorem, sive ad judicem, ut de se patet, manifestum est quod ratio ex adverso, in nullo probat intentum. Præterea ratio præfata non procedit, quoniam non videtur inconveniens quod quis remittatur ad seipsum secundum aliam, & aliam habitudinem consideratum. Prælatus enim, ait S. Thomas in 4. dist. 19. 4. 2. dupliciter

E ter potest considerari, aut secundum quod in judicio præsidet, & sic prælato, inquit, est dicere ecclesiæ, aut extra judicium existens, & sic dicere prælato non est dicere ecclesiæ, per quem modum persona in prælatione constituta, potest a se, ut est privata remitti ad se, ut est persona publica: & tunc dicere ecclesiæ, nihil aliud est, quam exire in actum judicii, quomodo B. Gregorius, scribens Joanni patriarchę Constantinopolitanen. super usurpatione vocabuli universalis ecclesię, epistola 265. ostendit, sic dicens; nos quidem in quibus talis tantaque super autem nefarium culpa committitur servamus quod pręcipit veritas dicens, si peccaverit in te frater tuus, corripe cum inter te & ipsum

ANNO CHRISTI 1439.

ipsum; si autem te non audierit, dic ecclesiæ. Si vero ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Ego itaque per responsales meos semel & bis, verbis humilibus, hoc quod in tota ecclesia peccatum corripere statui, per me scribo quicquid humiliter facere debui, non obmisi; Si in mea correctione despiciar, restat ut ecclesiam debeam adhibere. Hæc Greg. ubi ecclesiam adire, vel adhibere, est censuram ecclesiasticam apponere, sicut fecit non convocando super hoc aliquod concilium universale. Præterea hoc modo ait Nicolaus papa, sicut habetur in c. præcipue ubi ita dicit regi Lothario: ceterum cave ne quando vobis, secundum præceptum domini, duos vel tres testes adhibeamus, immo vero hoc, sanctæ ecclesiæ dicamus, &, quod non optamus, de cetero cunctis fiat ethnicus & publicanus. Quod vero ibi per ecclesiam, non alium judicem, quam seipsum intelligat, patet & glos. quæ in eo loco dicit, sic ergo in causa denunciationis, idem potest esse judex, accusator & testis, & extra de simonia: c. licet. Ceterum ipse beatus Petrus in cujus persona hæc constitutio divina primo emanavit, absque hoc quod universali ecclesiæ diceret, aut universale concilium convocaret, Ananiam, & Saphiram ejus conjugem, sua auctoritate damnavit. Nimirum plane foret periculosum asserere, beatum Petrum, aliosque sanctos patres transgressores extitisse divini præcepti, qui ad correctionem peccatorum, absque denunciando universali ecclesiæ sua auctoritate processerunt. Amplius si cum dicitur, si in te peccaverit frater tuus, &c. Dic ecclesiæ, semper recursus habendus esset ad aliquem alium. Immo nunquam papa aut alius prælatus veniret judicaturus eum, qui in ipsum peccaret, quod est inconvenientissimum, & ab omni ratione, & veritate separatum. Ad confirmationem autem inducta est glossa ordinaria per patrem & dominum arguentem, qui ait, vel dic toti ecclesiæ, licet etiam ex superioribus in responsione præcedentis argumenti pateat copiose satis responsio ejus. Nihilominus dicitur quod glos. in ullo deservit proposito partis suæ, quinimmo omnino ejus infirmat intentionem, si glos. bene videatur. Glos autem ita dicit, vel dic toti ecclesiæ, ut majorem erubescentiam patiatur: post hæc omnia, sequatur excommunicatio, quæ fieri debet per eos ecclesiæ, id est per sacerdotem, quo excommunicante, tota ecclesia, cum eo operatur; hæc glos. in qua glos. tria veniunt ponderanda, primo quod cum ait, vel dic toti ecclesiæ, per totam ecclesiam, non est accipienda universalis ecclesia, quia, ut superius ostensum est, fidelibus in diversis regionibus orbis constitutis, adimplere hoc esset impossibile, sed illa totalitas ecclesiæ accipienda est valde stricte. Quandoque enim pro collegio cardinalium, quandoque pro congregatione una conventuali, quandoque pro congregatione una capitulari, quandoque pro congregatione una synodali, aut provinciali; quandoque pro congregatione unius parvæ familiæ. Sic enim accommodata locutione quandoque nomine universæ ecclesiæ, sacra scriptura utitur, sicut apostolus ad Rom. ultimo ait, salutat vos, cujus hospes meus, & universa ecclesia. Ubi per universam ecclesiam, solam provinciam Caii intelligit, ut ait glos. Secundo considerandum est in prædicta glossa, quod dicendum esse toti ecclesiæ dicit, ut majorem erubescentiam patiatur, in quo nihil auctoritatis attribuit communitati. Quocirca manifestum, quod remitti prælatum hoc modo ad communitatem, non est remitti ad superiorem. Tertio ponderandum est quod ait, & post hæc sequatur excommunicatio, quæ fieri debet per os ecclesiæ; id est per sacerdotem. Ubi manifeste innuit, quod non apud communitatem, sed apud prælatum, qui os & vertex est ecclesiæ, sit auctoritas judicii, quo excommunicante, sive uniente, tota illa ecclesia, quæ est corpus ejus, cujus consensu & approbatione in contumacem fratrem prælatus sententiam condemnationis profert, dicitur cum eo operari, & hoc de primo, quod erat dicendum juxta auctoritatem illam. Secundo dicitur, quod & si aliquando prædicta auctoritas ad concilium universale apostol. auctoritate fultum applicetur, aut ad concilium universale sede vacante, non tamen propter hoc habetur intentio arguentis; videlicet: quod universalis synodus supra papam, unicam & indubitatam judicii potestatem haberet, & quod papa extra casum hæresis, veniat ecclesiæ denunciandus. Si vero dicatur, quod papa frater noster est, ergo videtur, quod ad eum se extendat auctoritas præfata, quæ ait: si peccaverit in te frater tuus &c. dicendum quod papa cum hoc, quod est frater noster & naturæ conformitate, & fidei religione, est etiam princeps & caput totius ecclesiæ universalis, supremam habens potestatem in ecclesia ratione primi, scilicet quia frater noster, extendit se ad eum auctoritas in ea parte, in qua simplex tangitur correctio fraterna, prout est actus caritatis, videlicet prout dicit quamdam caritativam admonitionem, quæ potest esse inferioris ad superiorem sicut, & ipse caritatis affectus: ratione vero secundi, videlicet quod princeps & pastor, supremam potestatem ecclesiæ habens, totius gregis dominici est; non extendit se ad eum auctoritas præfata in ea parte, in qua contra non suscipientem correctionem fraternam jubetur ecclesiæ denunciationem fieri, & correctionem justitiæ, per coarctationem pœnæ exhiberi. Quoniam cum hoc genere correctionis, nemo corrigendus veniat, nisi a superiori, ad illos tantum se extendit Christi institutio, qui superiorem habet in terris, cujusmodi non est papa, quem Christus utpote vicarium ejus supremum omnibus fidelibus, sive dispersis, sive in unum convenientibus præesse voluit; & ideo peccata illius suo solo reservavit judicio. De hoc plurima inferius dicenda venient, ideo pro nunc dixisse de ista auctoritate sufficiat.

Secunda auctoritas inducta, est illa Jo. 20. ubi Christus ait apostolis, Accipite Spiritum sanctum, & quorum remiseritis peccata, remittentur eis. Super quo verbo B. Greg. in homilia ut deducit S. Thom. in glos. continua ita dicit de apostolis, principatum superni judicii sortiuntur, ut vice Dei, quibusdam peccata retineant, quibusdam relaxent, quorum nunc in ecclesia, episcopi locum tenent, & solvendi atque ligandi auctoritatem suscipiunt, qui gradum regiminis sortiuntur. Ad istam auctoritatem respondetur, ut S. Thom. respondet in 4. sententiarum, ad quam dicit, dist. 19. quod ad absolutionem a peccato requiritur duplex potestas, scilicet potestas ordinis, & potestas jurisdictionis. Prima quidem potestas adæquatur in omnibus sacerdotibus, non autem secunda; ideo ubi dominus Jo. 20. dedit omnibus apostolis communiter potestatem remittendi peccata, intelligitur de potestate quæ consequitur ordinem. Unde & sacerdotibus, quando ordinantur, illa verba dicuntur, sed Petro dedit singulariter potestatem remittendi peccata

Matth.

Matth. 16. Ut intelligatur, quod ipse præ aliis habet potestatem jurisdictionis. Hæc ibi sanctus Thom. secundo in eodem 4. sententiar. dist. 24. ad eamdem auctoritatem respondens ait, quod quamvis omnibus apostolis data sit communiter potestas ligandi & solvendi, tamen ut in hac potestate ordo aliquis significaretur, primo soli Petro data est, ut ostendatur, quod ab eo in alios debeat ista potestas descendere. Propter quod etiam ei dixit singulariter Christus, confirma fratres tuos, & pasce oves meas, id est loco mei, ut dicit Chrysostomus. Præpositus & caput esto fratrum tuorum, ut ipsi te in loco meo assumentes, ubique terrarum te in throno tuo sedentem prædicent & confirment. Hæc sanctus Thom. Ad idem sententia Alberti magni & Bonaventuræ. Ex qua responsione cum duo colligamus, primo quod auctoritas illa inducta Joan. 20. de potestate ordinis accipienda sit, quæ æqualis est in omnibus sacerdotibus. Secundo quod potestas jurisdictionis, quæ non est communis omnibus nec æqualis in omnibus, in quibus est, a Petro, in quo solo per plenitudinem fuit, in alios derivata est. Patet quod ex auctoritate illa non probatur quoquomodo veritas decreti Constantiensis, nec quoad immediationem potestatis jurisdictionis a Christo, quoad superioritatem conciliorum supra papam.

Tertia auctoritas inducta in ordine per præfatum dominum arguentem, est illa Actor. 15. Placuit apostolis & senioribus cum omni ecclesia, eligere viros ex illis, & mittere Antiochiam. Et infra, visum est Spiritui sancto & nobis nihil ultra imponere vobis oneris quam hoc necessario, ut &c. Ex hac auctoritate arguit dominus opponens, quod apostoli & seniores fecerunt decreta. Ad hanc auctoritatem respondetur, quod in nullo probat decretum præfatum veritatem continere. Primo quidem, quia licet aliquo modo concedatur quod patres in concilio existentes, simul concurrant cum papa in condendo canones, sicut hic de apostolis cum Petro legitur; nihilominus principatus decretandi, sive auctoritas principalis competit Romano pontif. ut pote qui princeps est totius reipubl. Christianæ. Unde Glos. Hieronymi super illo passu, & habetur in epistola 22. ejusdem ad Augustinum, commemorato qualiter Jacobus & omnes presbyteri in sententiam Petri transierant, inquit sic, non debent hæc molesta esse lectori, sed mihi & illi utilia, ut probemus ante, apostolum Paulum non ignorasse Petrum principem esse hujus decreti, legem post evangelium non esse servandam. Ecce quod Hieronymus decreti illius quod in illa synodo apostoli & seniores fecisse dicuntur, principem Petrum appellat. Id quod sequitur, visum est Spiritui sancto, & nobis: non arguit aliquam jurisdictionem datam immediate a Christo, sive a Spiritu sancto toti collegio apostolorum; sed bene arguit datam inspirationem ad intelligendam veritatem. Unde venerabilis Beda in Glossa ita dicit. Placuit Spiritui sancto, qui arbiter suæ potestatis, ubi vult spirat, ubi vult loquitur, & nobis non solum voluntate humana, sed instinctu Spiritus sancti. Hæc Glossa. Ex quibus verbis nihil habetur, nisi quod Petrus & alii apostoli, & seniores in sententiam illius canonis, de lege, post evangelium, non servanda, instinctu Spiritus sancti, sive Spiritu sancto inspirante & docente convenerant. Planum est autem quod hujusmodi assistentia, qua Spiritus sanctus sanctis congregationibus assistit inspirando, & docendo quid agendum sit, non abstulit a Petro tunc, nec nunc ab ejus successoribus Romanis pontificibus superioritatem & præsidentiam super synodum, non unitatem ecclesiæ, non connexionem totius corporis ecclesiæ, ad unum caput, Christi vicarium: præcipue cum dicat Chrysostomus, quod Petrus erat vertex collegii & caput apostolici chori. Et ita patet, quod auctoritas inducta, non probat veritatem præfati decreti Constantiensis.

Quarta auctoritas est illa, quæ Actor. 20. habetur, Attendite vobis & universo gregi, in quo posuit vos Spiritus sanctus regere ecclesiam [a], quam acquisivit sanguine suo. Ad istam auctoritatem dicitur, quod ex ea non probatur intentum arguentis. Et primo quidem quoniam si ex hoc quod dicitur, quod Christus posuerit presbyteros illos, ad quos sermo Pauli dirigebatur, regere ecclesiam suam, arguatur, quod tales acceperint a Christo regimen immediate; sive potestatem jurisdictionis. Consequentia nullas vires habet. Immo sic arguens committit fallaciam figuræ dictionis, mutando, quid, in quale. Unde & apostolus cum ait ad Rom. 13. Non est potestas nisi a Deo. Immediate subjungit: quæ a Deo sunt, ordinata sunt. Stat ergo quod omnis potestas a Deo sit, & tamen quod non immediate singulis conferatur a Deo, sicut Joann. primo dicitur. Omnia per ipsum facta sunt. Et nihilominus multa non immediate, sed mediantibus causis secundis a Deo fiunt. Præterea secundo, si ex prædicta auctoritate arguens velit inferre, quod alii apostoli, sive prælati habeant potestatem regiminis ecclesiæ, aut superiorem Petro aut æqualem; negabitur consequentia. Quoniam cum dicat apostolus ad Rom. 13. quod omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, & subjungat, quæ a Deo sunt, ordinata sunt. Oportet quod prælatio attendatur secundum ascensum & descensum, non secundum æqualitatem. Quare necesse erit, ut arguit dominus cardin. Bonav. in 4. secundum rectum ordinem ecclesiæ, quod suprema potestas regiminis, & plenitudo jurisdictionis, stet in uno primo & supremo, in quo solo, sicut in primo, & in simplicissimo, in illo genere, est status omnis prælationis ecclesiasticæ. Quocirca cum alii a Petro dicuntur, aut principes aut rectores ecclesiæ, aut pastores gregis dominici, non est intelligendum, quod aut tales immediate constituti sunt a Christo, aut quod vocati sunt in plenitudinem potestatis, sed accipiendum est mediate, & secundum eam partem sollicitudinis, ad quam per supremum pastorem in ecclesiæ sanctæ Romanæ pontificem, vocati sunt. Unde Glos. super illud primæ Petri 5. Pascite qui in vobis est gregem Dei, dicit sic: sicut dominus Petrum totius gregis curam habere jussit: ita Petrus sequentibus ecclesiæ pastoribus jure mandat, ut quisquis, qui secum est, gregem domini sollicita gubernatione tueatur.

[a] Deest, Dei. H.

Quinta auctoritas est in illa, quæ habetur in c. firmiter, extra de summ. trinit. §. unam sanctam. Ubi dicitur, & est diffinitio in concilio universali facta, quod Jesus Christus concessit claves ecclesiæ apostolis, eorumque successoribus. Ubi Joan. Andr. dicit, quod non soli Petro Christus claves concessit, sed & ceteris apostolis. Ad hanc auctoritatem respondetur, & primo ad hoc quod non ideo claves dicuntur ecclesiæ, quod communitati totius ecclesiæ datæ sint, ita quod

ANNO CHRISTI 1439.

quod singillatim, sive collegialiter omnes fideles, claves a Christo, susceperunt; cum teste beato Ambrosio lib. de pœn. & habetur a magistro sententiarum in 4. dist. 18. Ius hoc solvendi, & ligandi, solis sacerdotibus competat, sed dicuntur esse ecclesiæ triplici ratione, primo quia claves istæ datæ sunt potioribus partibus ecclesiæ, sicut ait Hieronymus, quod datæ sunt ecclesiæ, in episcopis & presbyteris. Solitum est autem, ut patet nono Ethic. ut communitas dicatur id, quod principalissimum est in ea. Secundo dicuntur claves ecclesiæ, quia potestatis, quæ non potest perpetuari in uno, aut pluribus singularibus suppositis alicujus multitudinis, sed tantum per successionem, consuevit sæpe nominari & dici potestas communitatis, licet non omnibus de communitate talis conveniat potestas, sicut est in privilegio perpetuo dato dignitati alicujus ecclesiæ; & ita est de potestate clavium ecclesiæ data in episcopis & presbyteris. Tertio ideo dicuntur claves ecclesiæ, quia ad bonum totius ecclesiæ, a Christo, Petro & ejus successoribus donatæ sunt, sicut etiam sacramenta ecclesiæ esse dicuntur, quia ad ejus utilitatem instituta, licet collatio sacramentorum non ad totam communitatem, sed ad ministros solos ecclesiæ pertineat. Præterea ad id quod consequenter in auctoritate ponitur, videlicet quod Christus apostolis eorumque successoribus claves concessit, respondentur quod verum est, & etiam quod Joan. Andr. in Glos. loquitur, sed ex hoc nihil auctoritatis inducitur pro veritate decreti Constantiensis. Primo quia quod dicitur, quod Christus omnibus apostolis & successoribus claves concessit, intelligendum est, ut patet ex superius inductis, Petro per se & immediate, aliis vero apostolis mediante Petro. Secundo, quia quamvis non solus Petrus accepit claves, solus tamen ut sæpe ex dictis sanctorum commemoratum est, in plenitudine suscepit, ut pote aliorum princeps & caput: Ob quam prærogativam solus Petrus cum clavibus depingitur, solus Petrus de collatione clavium a Christo sibi facta in ecclesia, inter ceteros præcipue commendatur.

Sexta auctoritas inducta per dominum & patrem opponentem, fuit illa extra de pœniten. & remiss. in c. nova. Ubi dicitur quod apostolis omnibus Deus claves commisit. Ad istam auctoritatem patet per jam dicta responsio, per has enim & hujusmodi auctoritates, sicut jam probatum est, nec habetur quod alii apostoli a Petro, immediate a Christo susceperint potestatem jurisdictionis, nec quod si susceperint, superiorem aut æqualem cum Petro eorum principe potestatem habuerint.

Septima auctoritas inducta, est illa Augustini super Joan. & habetur in c. quodcumque XXIV. q. prima. Ubi dicit Augustinus quod si hoc scilicet, quodcumque ligaveris super terram, tantum Petro dictum est, non hoc facit ecclesia. Si autem in ecclesia, fit utique quæ in terra, ligantur, & in cœlo: & quæ soluta sunt in terra, soluta sunt in cœlo. Et sequitur, si ergo in ecclesia sit Petrus quando claves accepit, ecclesiam sanctam significavit. Ad illam auctoritatem dicendum, quod nihil ex ea favoris seu virtutis decreto Constantiensi præstatur. Quoniam non est ea intelligentia Augustini in hoc loco, quam quidam prætendunt, videlicet quod beatus Petrus ita nomine ecclesiæ, ut tanquam syndicus ejus aut procurator, sive vices gerens, a Christo claves accepit, cum ipse princeps, caput, & rector totius universalis ecclesiæ in collatione clavium constitutus esse dicatur. Non autem stant hæc duo simul, quod Petrus in susceptione clavium a Christo, fuerit syndicus ecclesiæ, sive quod procuratorio nomine illas susceperit, & quod sit per claves illas princeps, caput, & rector eccclesiæ a Christo constitutus. Ceterum hæc intelligentia, ex eo aliena a fide omnino judicanda est, quia papa non ecclesiæ vicarius, sed Christi, non ecclesiæ vices, sed Christi gerit in terris. Non ab ecclesia potestatem suscepit, sed a Christo super ecclesiam, quam gubernandam regendamque suscepit. Præterea quod dicitur quod Petrus, quando claves accepit, ecclesiam sanctam significavit, non est ita accipiendum, quasi voluerit Augustinus, quod universo corpori ecclesiæ, in omnibus ejus membris datæ sunt claves, cum in solis episcopis & presbyteris, testibus beatissimo Ambrosio & Hieronymo illas susceperit, sed hæc sana & vera beatissimi Augustini intelligentia, quod non Petro tantum ut singulari personæ data sit auctoritas clavium; Quoniam, ut Augustinus optime arguit, si tantum Petro data fuisset, jam nec absolutio nec ligatio, nec aliqua reconciliatio fieret in ecclesia. Cum ergo in veritate ita fiat, sequitur, quod non tantum Petro data sit, sed etiam data sit in eo successoribus ejus, & universis prælatis futuris in ecclesia Dei, quos in partem vocaret sollicitudinis suæ. Unde data est ei potestas clavium, ut signanti & repræsentanti universos prælatos futuros in ecclesia Dei, manentes in unitate corporis Christi, sive in societate Petri. Et hoc est ipsum Petrum cum claves accepit, ecclesiam sanctam significasse: ut patet ex ipsamet litera bene considerata. Unde dominus archidiaconus in rosario suo, hunc locum ad istam intelligentiam exponens, ita dicit, si hoc tantum Petro dictum est, scilicet ut ejus personam non transgrediatur, non hoc facit ecclesia j. ejus auctoritas. Hæc ille. Plane hæc est vera intelligentia, hoc est veraciter Augustini argumentum, sicut iste clarissimus doctor exponit; si potestas data esset soli Petro, ita quod ejus personam non transgrederetur, profecto auctoritas ligandi, & solvendi in ecclesia non esset. Præterea quod ex ista auctoritate non sequatur aliquid pro veritate decreti Constantiensis patet ex ipsa Glos. ordinaria, quæ ita habet in loco, argumentum quod sententia totius ecclesiæ præferenda sit Romanæ, si in aliquo sibi contradicant. Argumentum dist. 93. legimus. Sed contrarium, inquit, credo, argumentum infra eadem. Hæc est fides nisi erraret Romana ecclesia, quod non credo posse fieri, quia Deus non permitteret c. arrecta. & c. pudenda. Hæc Glos. & hoc de auctoritate ista.

Octava auctoritas inducta est ejusdem Aug. super psal. Ubi ita dicit. Sunt quædam, quæ dicuntur ad Petrum, quæ licet proprie ad eum pertinere videantur, non tamen habent intellectum, nisi cum referuntur ad ecclesiam, cujus ille agnoscitur in figura gessisse personam, propter primatum quem in discipulos habuit. Ad istam patet responsio, ex responsione data ad superiorem auctoritatem. Verum enim est, ut ait Augustinus, quod cum claves Petrus recepisse dicitur, licet veraciter hoc dicatur, nihilominus cum intellectu ad ecclesiam accipiendum est, id est, ad omnes successores ejus, & alios futuros in ecclesia prælatos, sicut sæpe commemoratum est. Ex hoc autem non potest argui,

argui, quod aliquis in ecclesia, aut tota ipsa ecclesia, potestate clavium major, aut superior fuerit ipso Petro: quod etiam ex eo patet, quod Augustinus in eadem auctoritate dicit, quod Petrus habuerit inter discipulos primatum.

Nona est auctoritas Augustini, qui in l. de Agone Christiano ita dicit: non enim sine causa inter omnes apostolos hujus ecclesiæ personam sustinuit Petrus; huic enim claves regni cœlorum datæ sunt, & cum dicitur, Petre amas me? Pasce oves meas, ad omnes dicitur. Ad istam auctoritatem eadem est responsio, quæ ad superiores assignata est, quoniam eamdem cum illis sententiam importare videtur. Id enim quod primo dicitur, quod cum Petro claves datæ sunt, ecclesiæ datæ sunt, jam in superioribus dictum est, qualiter accipiendum sit, videlicet, quod ecclesiæ non in multitudine fidelium, sed in episcopis & presbyteris datæ sint. Unde dicit Ambrosius, quod in Petro claves omnes sacerdotes recepimus. Quod vero secundo in auctoritate dicit Augustinus, quod cum dictum est Petro, pasce oves meas, ad omnes dictum sit: non ita accipiendum est, quod omnibus fidelibus Christus commiserit curam pastoralem ecclesiæ: maxime cum dicat apostolus ad Rom. 12. Dedit quidem Deus quosdam pastores. Quosdam quidem dixit, non omnes; sed intelligentia est Augustini, quod ly, omnes, solum distribuat pro pastoribus in ecclesia successoribus Petri & aliis evocandis in partem sollicitudinis ejus: quod manifeste Augustinus ostendit in sermone quodam, qui sermo incipit, apostolum Petrum primum omnium apostolorum, in quo tractans præfatum verbum, Pasce oves meas, ita inquit, per singula enim dicebat Petro dominus Jesus dicenti, amo te, pasce agnos meos, pasce oviculas meas. In uno Petro figurabatur unitas omnium pastorum. Hæc August. præterea licet cura pastoralis, multis aliis prælatis, quam Petro commissa sit, non tamen, ut sæpe repetitum est, in ea plenitudine & universalitate, qua Petro, qui ita universaliter totius gregis domini pastor a Christo est constitutus, ut non sit dicendus quis Christianus, Christi agnus, nec fidelium hominum conventus, qui dicit se non esse sub cura hujus pastoris, ut sanctus Thom. ait super Joan. in c. ultimo.

Decima auctoritas inducta, est ejusdem beatiss. August. qui in lib. 2. quæst. novi & veteris testamenti, sic loquitur. Dominus noster Jesus, discipulos suos ante passionem suam, sicut noscis, elegit, quos appellavit apostolos. Inter hos pene, ubique Petrus solus totius ecclesiæ meruit gestare personam, & propterea audire meruit, tibi dabo claves regni cœlorum. Et sequitur, has autem claves non homo unus, sed unitas accepit ecclesiæ! Ad istam auctoritatem respondetur, quod non intendit Augustinus negare, Petrum claves accepisse, cum Petro a Christo dictum sit, tibi dabo claves regni cœlorum, Matth. 16. & Joann. 21. pasce oves meas; Et ipse Aug. ipsum dicat & apostolorum principem, & totius ecclesiæ caput appellet: sed ideo dictum est, quod non unus, quia non unus solus singulariter, ita quod non alii in eo susceperint, plane in eo etiam ecclesiæ posteritas in prælatis suis claves accepit eo modo, quo sæpe commemoratum est. Pro cujus auctoritatis & multarum similium Augustini, plena intelligentia, sciendum est, quod duo errores inter alios, emanaverunt circa claves ecclesiæ, quos veluti perniciosissimos beatus Augustinus pervigili studio eradicare curavit.

Primus error fuit Novatianorum, ut dicit sanctus Thomas in 3. parte. qu. LXXIV. artic. x. qui negabant pœnitentiam lapsis post baptismum, dicentes apud sacerdotes, nullam tales absolvendi a peccatis esse facultatem. Istum errorem tangit Augustinus, & impugnat primo libro de vera & falsa pœnitentia. Ubi in c. 3. in principio, ita dicit: sunt quidam, qui credant usque in baptismum pœnitentiam proficere, sed postea peccantibus cassam perseverare. Item in princ. capituli 4. dicit: adhuc sunt qui reclamant non esse peccatorum remissionem baptizatis per pœnitentiam. Ad quem errorem penitus eradicandum beatus Augustinus, ut pote acutissimus argumentator, visus est semper ostendere, quod non soli personæ Petri claves datæ sunt, sed cum Petro datæ sunt ecclesiæ, id est toti posteritati ecclesiæ in prælatis. Unde in c. 5. præfati libri inducens contra præfatos hæreticos illud Joan. 20. quod Christus ait apostolis, accipite Spiritum sanctum, & quorum remiseritis peccata, remittentur eis, dicit sic: scimus autem & primos patres, & in omni tempore ecclesiam Dei, semper usque ad septuagesies septies, quod est semper, peccata dimittere; quam potestatem isti ab ecclesia auferre conantur. Præterea de istorum perversorum hominum errore apertissime loquens, eumque fortissime expugnans, in libro de Agone Christiano c. 31. sic dicit, nec eos audiamus qui negant ecclesiam Dei omnia peccata posse dimittere. Itaque miseri dum in petra Petrum non intelligunt, & nolunt credere claves regni cœlorum, esse datas ecclesiæ ipsi; eas de manibus amiserunt. Hæc Augustinus. Agit etiam contra hos hæreticos Novatianos sacerdotes, parem congressum beatus Ambrosius libro suo de pœnitentia: cujus verba causa brevitatis pertransco. Secundus error fuit eorum, qui in hæresi & in schismate constitutos, & ita ab universitate ecclesiæ separatos, asserunt posse ligare & solvere: qui error est communiter omnium schismaticorum. Contra quem errorem dicit beatus Cyprianus in quadam epistola, & habetur VII. qu. I. c. Novatianus. Qui nec unitatem, inquit, Spiritus, nec conventionis pacem observat, & se ab ecclesiæ vinculo, atque sacerdotum collegio separat, nec episcopi potestatem habere potest, nec honorem. Item multa hujusmodi sunt in cap. dicimus, & in cap. pudenda, & in c. schisma XXIV. qu. I. Ubi maxime ad notitiam hujus rei considerandum venit illud, quod Cyprianus ponit in epistola ad [a] Jovinianum, ita dicens, clamat dominus, ut qui sitit veniat, & bibat de fluminibus aquæ vivæ, quæ de ejus ventre fluxerunt. Quo venturus est, qui sitit? Utrum ne ad hæreticos, ubi fons & fluvius aquæ vitalis omnino non est? An ad ecclesiam, quæ una est, & super unum, qui & claves ejus accepit, & domini voce fundata est? Hæc est una quæ tenet & possidet omnem, sponsi sui & domini potestatem. Hæc ille. Beatissimus præterea Augustinus libro de pœnit. superius commemorato, contra præfatum errorem loquens, & unitatem ecclesiæ ad usum clavium esse ostendens, ita dicit. Nemo pœnitere digne potest, quem non sustineat unitas ecclesiæ, ideoque non petat sacerdotes ab unitate ecclesiæ diversos. Ad destruendum ergo errorem hunc secundum, videlicet quod ab ecclesiæ unitate divisi, potestatem habeant clavium jurisdictionis; dixit in auctori-

[a] Pro, Jubajanum. H.

ANNO CHRISTI 1439.

ctoritate inducta, quod non unus, sed unitas claves acceperat; ostendens per hoc necessariam esse unitatem ecclesiæ ad habentem communionem potestatis ecclesiasticæ. Et quod hæc fuerit Augustini intentio, patet, quoniam post illa verba inducta per dominum arguentem, quæ habentur in sermone apostolorum Petri & Pauli, qui incipit: Istum nobis diem; ita subjungit: huic ergo Petri excellentia commendatur, quoniam ipsius universitatis & unitatis ecclesiæ figuram gessit. Hæc Augustinus. Plane Petrus universitatis ecclesiæ in prælatis figuram gessit, & hoc contra primum errorem, qui a sacerdotibus præsentis temporis clavium potestatem auferebat. Gessit præterea figuram unitatis ecclesiæ contra errorem secundum, dicentium, ab ecclesia divisos usum potestatis clavium retinere. Et ita patet quod beatissimi Augustini dicta optime considerata non probant, ea quæ Basileenses astruunt, de potestate concilii universalis ecclesiam repræsentantis, sed illa magis infirmant.

Undecima auctoritas inducta, est illa Augustini de doctrina Christiana. Has igitur claves dedit ecclesiæ suæ, ut quæ soluta essent in terra, soluta essent in cœlo. Ad istam auctoritatem, ex dictis ita plene patet responsio, ut superfluum sit ad eam aliquid dicere.

Duodecima auctoritas inducta, est illa ejusdem August. in epistola ad Glorium & Eleusium episcopos Donatistarum, ad quos ita, post multa alia, loquitur. Ecce putemus illos episcopos, qui Romæ judicaverunt, non bonos judices fuisse. Restabat adhuc plenarium ecclesiæ universalis concilium, ubi etiam cum ipsis judicibus causa posset agitari, & si male judicasse convicti essent, eorum sententiæ solverentur. Ad istam auctoritatem, quæ partis adversæ videtur Achilles; respondetur quod per eam nullo modo probatur decretum Constantiense in parte illa, de qua loquitur, continere veritatem: Tum primo, quia per illa verba, non est intentio Augustini dicere, quod universale concilium potestatis, auctoritate superius sit Romano pontifice. Primo quia in eadem epistola, sicut etiam in libro de unico baptismo, profitetur quod in Romana ecclesia apostolicæ cathedræ semper viguit principatus. Quod verum non esset, si superior cathedra, quam sit apostolica, alia in ecclesia daretur. Secundo quia idem Augustinus, ut inducitur in c. pudenda, secundo, & I. q. I. dicit, quod cum ecclesia, nulla esse potest, ea sit, quæ in apostolicæ sedis radice per successionem episcoporum constituta est. Quomodo autem Augustinus apostolicam sedem, diceret radicem fundamentalem ecclesiæ, si illius sedis auctoritas ad aliquam aliam altioris potestatis, & principatus resolvenda veniret, cum natura radicis, aut ultimi fundamenti, sive primi principii hoc non patiatur, sicut ex primo posteriorum habetur. Quod autem dicit Augustinus, quod restabat adhuc plenarium ecclesiæ universalis concilium, non dicit ratione superioritatis principatus, aut potestatis, quæ major sit in plenario concilio, quam in apostolica sede: sed ratione amplioris, & majoris examinis habendi judicii, quale sperabatur in plenario patrum totius ecclesiæ concilio, secundum illud, ubi consilia multa, ibi salus. Proverb. XI. Quod vero ista fuerit Augustini intelligentia, patet ex verbis epistolæ, & ex illis, quæ de ista materia commemorat in libro de unico baptismo. Dicit enim sic in præsenti epistola ad Glorium & Eleusium, sed jam tamen quasi haberent quod dicerent, malos judices se esse perpessos, quæ vox est omnium malorum litigatorum, cum fuerint etiam manifestissima veritate superati, quasi non adhuc eis dici possit, & justissime dici. Ecce putemus illos episcopos, qui Romæ judicarunt non bonos judices fuisse, restabat adhuc plenarium ecclesiæ universalis concilium, ubi etiam cum ipsis judicibus causa possit agitari. Et hoc eo quia, ut in libro de unico baptismo idem Augustinus dicit, majores accusatorum episcopi [a] Siciliani, qui innocens erat judicatus querebanturque imperatori, quod non plene fuerat illud judicium Romæ examinatum atque depromptum. Quam ob causam dicebat beatus Augustinus, quod præfati episcopi, qui judicium papæ dicebant, licet falso, minus plene examinatum, quod antequam schisma facerent, se ab ecclesia Romana sperantes, debuissent, si amatores erant unitatis ecclesiæ, judicium expectasse plenarii concilii universæ ecclesiæ in quo cum ipso papa discussio fieret. Nulli autem dubium est, quod judicium habitum per papam & patres universæ ecclesiæ simul, majus æstimetur auctoritate reputationis, gravitate examinis, & plenitudine discussionis, quam judicium habitum per papam cum paucis, licet non majus dicendum sit superioritate potestatis. Quod autem consequenter dicit Augustinus, quod si male judicasse convicti essent, eorum sententia solverentur, non ita accipiendum est, quod auctoritate concilii plenarii tanquam superioris judicii potestate, sententia papæ dissolveretur, cum majus tribunal, sive judicium alterius haberi non possit in terris quam sit vicarii Jesu Christi. Idem quidem est consistorium Dei & papæ sicut episcopi & vicarii ejus. Unde Glos. super illud Matthæi 16. Tibi dabo claves regni cœlorum, dicit: vide quantam potestatem habeat petra, supra quam ædificatur ecclesia, ut etiam judicia ejus maneant firma, quasi Deo judicante per eam: & ideo in cap. patet 9. qu. 3. dicit Nicolaus papa, judicium apostolicæ sedis, cujus profecto auctoritate majus non est judicium, a nemine fore retractandum, nec de ejus cuiquam liceat judicare judici. Quod ergo dicit Augustinus, quod si male judicasse convicti essent, eorum sententiæ dissolverentur, exponendum est, id est nullæ, aut cassæ, aut dissolutæ esse jure ostenderentur: quia, ut ait regula juris, quæ contra jus fiunt, debent pro infectis haberi; extra de regulis juris in sexto: & hoc modo ponitur illud de c. multis di. 17. vestrum conventiculum, vel conciliabulum cassatur, id est ipso jure cassum est. Ita hic Augustinus hoc accipere videtur, cum ait, si male judicasse convicti essent, eorum sententiæ dissolverentur, id est ipso jure nullæ, sive nullius firmitatis esse ostenderentur; vel accipiendum est verbum illud, quod auctoritate vel ipsius papæ, cujus auctoritate plenarium concilium congregatur, & sententiæ firmantur, deberent dissolvi, vel declarari nullæ esse. Quomodo legimus factum di. 17. c. huic etiam. Ubi synodo congregata super criminibus, quibus impetebatur Symmachus papa, patres episcopi ibidem congregati auctoritate ipsius Symmachi, sententiarunt ipsum Symachum immunem esse. Præterea simile legimus de B. Greg. qui ait, ut habetur. II. q. VII. c. si quis nos super his arguere voluerit, vel extra auctoritatem nos facere contenderit, veniat ad sedem apostolicam, & ibi ante confessionem B. Petri, mecum juste decertet, quatenus, ibi unus ex no-

[a] Trop. ciliani

ex nobis sententiam suscipiat suam. Clarissimum A est autem, quod sententia danda per apostolicam sedem sive contra papam, sive pro eo, non nisi auctoritate papæ seden. a quo ejus thronus auctoritatem suscipit, danda veniret, & ita patet, quod ex auctoritate illa Augustini in nullo probatur veritas Constantiensis decreti.

Tertiadecima auctoritas inducta, est illa Hieronymi, quæ habetur in glo. super illud Matth. 16. Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in cœlis, &c. ubi sic dicit. Habent quidam eandem judiciariam potestatem alii apostoli, quibus post resurrectionem dominus ait, accipite Spiritum sanctum, & quorum remiseritis peccata, remissa erunt, & quorum retinueritis, retenta sunt. Habet etiam omnis ecclesia in episcopis & presbyteris. B Ad istam auctoritatem, patet ex superioribus plene responsio. Ex ea enim non habetur aliquid pro veritate decreti dicentis, quod synodus potestatem habet immediate a Christo, cui etiam papa obedire teneatur, maxime si id quod sequitur in auctoritate Hieronymi, producatur in medium: ait enim Hieronymus post anteposita verba sic: sed ideo specialiter Petrus eam accepit, ut omnes intelligant, quod quicumque ab unitate fidei, & societate ejus separaverint, nec peccatis solvi, nec cœlum possunt ingredi. Ecce quam manifeste beatus Hieronymus docet, quod Petrus specialius potestatem clavium, quam omnis ecclesia acceperit. Secundo quod omnes ita dependent a Petro, ut quicumque ab ejus societate, C & fidei unitate se separaverit, nec vinculis absolvi possit, nec ingredi cœlum.

Quartadecima auctoritas est illa, ejusdem Hieronymi, & ponitur in c. omnibus consideratio 24. q. 1. Ubi sic ait, de domo ecclesiæ loquens. Hæc domus etiam claves accepit, & potestatem ligandi & solvendi, hanc domum si quis corrigentem corripientemve contempserit, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus. Ad istam auctoritatem respondetur, quod per eam in nullo probatur intentum arguentis. Primo quidem, quia domus ecclesiæ non ita dicitur habere claves, quod in omnibus suis membris dispersis, aut simul congregatis eas habeat, sed tantum juxta ejusdem doctoris superius positam auctoritatem, in episcopis, & D presbyteris eas habet, in quibus contemni dicitur aut venerari. Ex cujus gloriosissimi doctoris sententia satis manifestum est, quam alienum sit a patrum doctrina, quod conventus copistarum, advocatorum, & sæcularium hominum claves dicatur habere regni cœlorum, & quod cum illorum conventus judicium contemnitur, universalis ecclesia contemni dicatur. Secundo, quia licet domus ecclesiæ, claves accepit eo modo quo dictum est, scilicet in episcopis, & presbyteris; nihilominus specialius, quia in plenitudine potestatis eas accepit in Petro, cujus successor est Romanus pont. in cujus contemptu, utpote principis ipsius ecclesiæ, maxime ecclesia ipsa contemni dicitur, quoniam Petrus, ut ait Augustinus, totius eccle- E siæ figuram sive personam gessit: & ut dicit Ambrosius libro de arca Noe, senioris nomine, de quo pendent ceteri, domus omnis significatur, qui Romanus pontif. cum pro eo quod caput, & rector totius domus existat, superiorem, extra casum hæresis, non habet, non potest proprie dici in alio casu ecclesiam corrigentem, aut corripientem contemnere: hujusmodi enim contemptus proprie non est nisi inferiorum respectu superiorum. Quare manifestum est, quod auctoritas illa, nullam superioritatem arguit concilii universalis supra papam.

Auctoritas quintadecima inducta, est ejusdem Hieronymi, qui super Joelem prophetam, tertio ita dixisse fertur. Petra, inquit, Christus est, qui donavit Apostolis suis, ut ipsi quoque vocarentur Petræ, dicens, tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Ad hanc auctoritatem respondetur, quod ex ea non habetur in aliquo propositum arguentis; quoniam licet Christus donaverit Apostolis, ut ipsi quoque vocarentur petræ, hoc tamen præcipue Petro donavit, cui specialiter ait, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam; & in quo omnes alii apostoli, primo nomine Petro sumpserunt. Quare recte post Christum fundamentum fundamentorum, ac petra petrarum, ac totius ecclesiæ firmamentum Petrus asseritur. Unde Leo papa in sermone tertio consecrationis, dicit: cum in Petro fortitudo invenitur, & divinæ gratiæ, ita ordinatur auxilium, ut firmitas, quæ per Christum Petro tribuitur, per Petrum apostolis conferatur. Et ideo beatus Ambrosius (& habetur in c. fidelior, dist. 50. dicit, eo Petra dicitur, quia primus in nationibus fidei fundamenta posuerit, & tanquam saxum immobile totius corporis Christianitatis compagem molemque contineat. Cui ob hanc singularitatem nominis Petræ, fertur dixisse Paulus Petro, mortis instante hora, ut beatus Dionysius testatur, Pax tecum fundamentum ecclesiarum, & pastor ovium. Patet ergo, quod ex eo quod ceteris apostolis suo modo nomen Petræ, aut fundamenti in Petro Christus donaverit, non habetur quod synodus universalis a Christo immediate potestatem suscipiat, cui ipse papa obedire teneatur.

Auctoritas sextadecima inducta per dominum arguentem, est illa Cypriani in c. loquitur dominus 24. q. 1. ubi ita ait: quamvis Deus omnibus apostolis post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat, sicut misit me Pater, & ego mitto vos, Accipite Spiritum sanctum: & infra. Hoc utique ceteri erant apostoli, quod Petrus fuit, pari consortio præditi & honoris, & potestatis. Ad istam auctoritatem, facilis patet responsio, primo per glossam ejusdem capituli: dicit enim ibi glo. quod ista paritas accipienda sit in ordine & dignitate consecrationis, non in administrationis plenitudine, in hoc enim Petrus superior fuit, & major utpote apostolorum princeps, & totius ecclesiæ caput. Ut enim ait beatus Clemens, & habetur in c. in illis dist. 80. inter apostolos non fuit par institutio, sed unus præfuit omnibus. Secundo respondetur, quod paritas in hoc loco, non dicit æqualitatem, sed similitudinem, unde exponendum est, parem, id est similem, aut communem; quomodo loquitur beatissimus Leo papa, in epistola ad Anastasium Thessalonicensem episcopum; inter beatissimos apostolos in similitudine honoris, fuit quædam discretio potestatis. Tertio respondetur, quod dato, sed non concesso, quo ceteri apostoli cum Petro pari potestate jurisdictionis præditi fuissent, non habetur ex hoc quod synodus universalis a Christo potestatem immediate susciperet, cui papa obedire teneretur; par enim in parem potestatem non habet, nec principatum.

Decimaseptima auctoritas fuit Alexandri papæ in c. audivimus. 24. q. 1. sic dicentis. Unde cum dominus daret omnibus discipulis parem ligandi ac solvendi potestatem, Petro pro omnibus, & præ omnibus claves regni cœlorum, se daturum promisit, dicens; Tibi dabo claves regni cœlorum. Quicumque ergo ab unitate ecclesiæ, quæ per Petrum intelligitur, fuerit alienus, execra-

execrare potest, consecrare non valet, excommunicationis, vel reconciliationis potestatem non habet. Ad istam auctoritatem dicitur, quod non agit contra, sed plurimum confirmat, quod nullo modo potest stare cum veritate pars illius decreti dicentis, quod synodus habet immediate potestatem a Christo, cui etiam papa obedire tenetur: quod sic ostenditur, quod enim primo dicitur, quod parem potestatem dominus apostolis dedit, accipiendum est, ut proxime dictum est, ad auctoritatem præcedentem, aut quod sermo sit de potestate ordinis, quæ, ut superius ex S. Thoma, in quarto di. 19. & di. 24. commemoratum est, æqualiter fuit illa data omnibus. Quod vero consequenter dicitur, quod Christus Petro se daturum promiserat claves pro omnibus, & præ omnibus, manifestum declarat partem illius decreti Constantiensis non continere veritatem. Nam in eo quod dicit, quod Petro præ omnibus datæ sunt claves: datur intelligi, quod Petrus, & per consequens ejus successor, in potestate jurisdictionis superior, & major omnibus fuerit etiam simul junctis. In eo vero quod dicit, quod pro omnibus, & præ omnibus potestatem accepit, manifeste designatur, quod alii Christi discipuli, & eorum successores potestatem jurisdictionis non acceperint, nisi per Petrum, & ita non immediate a Christo. Ubi considerandum est, quod cum dicitur Petrus suscepisse pro omnibus, & præ omnibus potestatem, non est intelligendum ipsum pro omnibus accepisse ad modum, quo unus procurator nomine aliquorum aliquod donum, sicut castrum aut principatum accepit a principe. Sed intelligendum est, ad modum quo dicimus solem accepisse lumen a Deo pro omnibus, quia in majori plenitudine quam ceteræ stellæ, præ omnibus, quia in eo ordine, ut ab ipso sicut a fonte in ceteras stellas lumen descendat. Et simile est de capite, quod pro omnibus, & præ omnibus membris virtutem recepit. Præ omnibus quidem, quia in solo capite est plenitudo sensuum. Pro omnibus quidem, quia ab ipso cetera membra sensum motus, & regiminis suscipiunt. Ita est de Petro, qui non tantum auctoritate præ omnibus aliis donatus est, sed etiam caput, & princeps, aliis influens in toto corpore ecclesiæ constitutus est, ut apertissime superius ex doctrina sanctorum ostensum est. Præterea hujus rei causa, videlicet quod Petrus in ecclesia non tantum fuit prælatus superior ceteris amplitudine potestatis, sed etiam caput influentia virtutis, dicitur, consequenter quod unitas ecclesiæ, per Petrum intelligitur. Sane unitas corporis in uno capite designatur, & exercitus in uno duce: propter quod optime dicitur in c. non vos 23. q. 5. Quisquis ab apostolicis divisus est sedibus, in schismate eum esse non dubium est. Quare optime concludit; Quod quicumque ab unitate, quæ per Petrum intelligitur, fuerit alienus, ligandi, & solvendi potestate privatur. Avelle radium a solis corpore, inquit Cyprianus in epistola de unitate ecclesiæ, & habetur in c. loquitur 24. q. 1. divisionem unitas non capit: ab arbore frange ramum, fructus germinare non poterit: a fonte præscinde rivum, præscisus arescit. Ex quibus omnibus clare satis ostenditur, ex prædicta auctoritate non probari propositum domini arguentis.

Decimaoctava, &, si bene retinui, ultima auctoritas, est illa octavæ synodi, quæ dicitur sic in condemnatione Photii dixisse: hæc autem nolentem intelligere Photium ut bene ageret, sed inobedientem, & resistentem huic universali synodo, repulimus & anathematizavimus, atque a catholica tota, & apostolica ecclesia fecimus alienum, per datam nobis potestatem a Spiritu sancto a Christo, & magno pontifice nostro, & Deo liberatore & salvatore cunctorum: & postea subditur. Nullus ergo studeat eorum qui Christiano vocabulo digni sunt quique regimen pastorale sortiti sunt, contrarium quicquam agere hujus sanctæ & universalis synodi, ac per hæc inveniatur Deo contradicens, & illius concilii judicium spernens. Dicit enim Paulus magnus apostolus, qui spernit nos, non spernit hominem, sed Deum unum, qui dedit Spiritum sanctum in nobis. Quis enim nesciat, quod in medio hujus, & universalis synodi fuerit incircumscriptibilis, & incomprehensus Deus, qui ait; ubi duo vel tres sunt congregati in nomine meo, sum in medio eorum. Ex istis contentis in hac auctoritate arguit præfatus dominus, Primo, quod synodus habeat immediate a Deo potestatem. Secundo, concilio universali competat illud Matth. 18. Ubi duo vel tres congregati fuerint, &c. ad istam auctoritatem breviter respondetur quod parum habet difficultatis, tum quia non ita habetur in originali sicut inducitur per arguentem. Sed hic habetur per datam nobis potestatem in Spiritu sancto, a primo & magno pontifice nostro, Deo liberatore, & salvatore cunctorum. In quibus verbis synodus videtur per magnum pontificem, papam intelligere: tum secundo dato, quod sic se haberet auctoritas, sicut allegata est; non sequitur id quod arguitur: nam ad primam partem respondetur negando consequentiam. Ex quibus enim verbis patrum in synodo congregatorum, non sequitur quod synodus ipsa immediate a Christo potestatem habuerit, immo ut sæpe repetitum est, in hac argumentandi forma, committitur fallacia figuræ dictionis. Sane si hæc argumentatio locum haberet, cum juxta apostolum Rom. 13. non sit potestas nisi a Deo, quilibet, qui potestatem aliquam haberet, posset dici illam habere immediate a Deo, & ita ne dum ab ipsa ecclesia, sed ab ipso universo; id quod optimum est, scilicet ordo tolleretur. Ad secundam partem respondetur, quod illa & similia verba Christi optime competunt conciliis universalibus similibus, qualia fuerunt illa VIII. concilia apostolica auctoritate fulta & roborata, quæ debitam reverentiam, & caritatem observarunt semper ad sedem apostolicam; sed illa verba non competunt perversis & malignis synodalibus, sicut patet de multis, scilicet Ariminensi, & Ephesina secunda, & ita de aliis quibuscumque, quæ fuerint ab apostolicæ sedis societate & caritate divisæ. Ubi duo vel plures congregati fuerint in nomine meo, in medio eorum sum: non arguitur, quod synodus immediate habeat potestatem immediatæ a Christo jurisdictionis, sicut manifestum est. Alias omnis congregatio quorumcumque fidelium, sive magna, sive parva, in Christi nomine conveniens, potestatem jurisdictionis haberet immediate a Christo, quod ab omni ratione alienum est.

Ultimo quantum ad istum articulum, respondendum est, ad rationem illam supradictam, pro ecclesia universali, ex parte impossibilitatis errandi in fide. Arguebatur autem sic. Ecclesia universalis nunquam legitur errasse, nec errare in futurum potest. Sed Romanus pont. a fide errasse legitur, ut in c. Anastasius, dist. XIX. & potest errasse, ut de se patet, ergo videtur, quod universalis ecclesia, & per consequens universale concilium illam repræsentans, auctoritate superior

rior sit Romano pontifice. Ad istam rationem respondetur breviter, primo ad antecedens quod ecclesia universalis, quæ errare non potest, non dicit congregationem distinctam, aut separatam a Romano pontifice. Cum illa dicatur collectio omnium fidelium, de consec. dic. prima. in c. ecclesia. Secundo ad consequentiam dicitur negando illam. Hæc enim argumentatio nulla est, ecclesia universalis, non potest errare in fide, papa vero sic. Ergo illa est major potestate jurisdictionis, sive potestate clavium (de qua majoritate est præsens sermo) ipso Romano pontifice. Quod ex eo manifestum est, quoniam istæ gratiæ datæ distinctæ sunt, videlicet non errare in fide, & potestas clavium, & una non arguit illam de necessitate, sicut planum est. Alias quilibet in gratia confirmatus potior esset auctoritate Romano pontifice non confirmato, quod esset absurdum. Est autem multum animadvertendum, pro solutione multarum hujusmodi rationum, illud quod scribitur, extra de pœnitentiis. & re. in cap. Novar. quod licet beatissima virgo Maria dignior & excellentior fuerit universis apostolis, non tamen illi, sed istis, Deus claves regni cœlorum commisit. Ecce quod licet beatissima virgo Maria, mater Dei, sponsa Christi, regina mundi, & angelorum domina, gratia plena, & in fide semper immobilis fuerit; non tamen arguitur inde, quod potior fuerit potestate clavium, ipso Petro. Tertio ratio facta etiam non procedit, eo quod licet universalis ecclesia privilegium habeat non errandi in fide, hoc tamen privilegium universa concilia non habent, cum multa eorum erraffe legamus, cum a doctrina apostolicæ sedis, in qua semper immaculata, Christianæ fidei est religio servata, declinaverunt: immo si alicujus auctoritatis esset ratio facta, clare concluderet in oppositum, cum apostolica sedes, juxta illud Lucæ 22. Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, & juxta sanctorum patrum doctrinam, exponentium hunc locum, privilegium habeat a Christo, utpote tribunal Christi in terris, in judicio fidei non errandi: quod concilia universalia, & apostolica sede separata, non habent. Et hæc de omnibus auctoritatibus, & rationibus factis per reverendissimum patrem dominum cardinalem, pro secunda parte decreti facti Constantiæ, per obedientiam dicti Joannis XXIV. dixisse sufficiat.

Tertia pars decreti, quam præfatus dominus arguens tetigit, tertio loco, est illa, ubi dicitur, quod quilibet cujuscumque dignitatis, etiamsi papalis existat, tenetur obedire synodo universali in iis, quæ pertinent ad fidem. Dicebat prædictus dominus, quod decretum illud in hac parte nullam difficultatem habet, & quod omnes in ejus sententia concordare videntur. Ad cujus probationem induxit capitulum. Si papa. di. XL. de hac parte præfati decreti, cum omni tamen correctione sanctissimi domini nostri loquendo, cujus auctoritati & judicio, omnia dicta mea subjicio, non videtur mihi simpliciter & indistincte asserendum decretum illud. Constantiæ editum in hac parte veritatem non continere fidei catholicæ: cujus ratio est, quoniam propositio illa multiplicem habeat intelligentiam; in quarum una, potest decretum illud continere veritatem, & in alia non, potest autem pars illa decreti, primo modo sic intelligi, quod quilibet catholicus etiam papa tenetur obedire, id est amplecti, & recipere ea quæ synodus jusserit, quæ manifeste ad fidem pertinent, utpote in sacra scriptura expressa, aut per ecclesiam universalem, aut per apostolicam sedem jam diffinita. Et in hoc sensu decretum illud in hac parte continet veritatem. Sed quod in hoc casu teneatur papa obedire synodo, non ex aliqua superioritate potestatis, quæ sit in synodo supra papam, quia in talibus ad fidem pertinentibus obedire tenetur, nedum synodo, sed apostolicæ sedi talia docenti, quæ nullam habet superioritatem respectu papæ. Sed obedientia & reverentia ista attenditur ratione materiæ fidei, quæ auctoritatem supremam habet ex parte Spiritus sancti, a quo est omnis veritas, ut dicit Ambrosius, a quocumque dicatur: quomodo loquitur apostolus ad Romanos decimo: non omnes obediunt evangelio. Secundo modo pars illa decreti potest habere hunc sensum, quod scilicet papa teneatur stare & obedire diffinitionibus universalis concilii in iis quæ ad fidem pertinere ipsa synodus diffinierit. In quo sensu non videtur, quod ita simpliciter, & indistincte loquendo, pars illa decreti contineat veritatem catholicæ fidei. Quoniam cum concilia universalia non habeant hoc privilegium, in judicio fidei non errandi, quia quandoque ut superius dictum est, leguntur erraffe, sicut manifestum est de synodo universali, secunda Ephes. nullo modo videtur asserendum quod sit veritas catholicæ fidei, quod ita indistincte & simpliciter quilibet fidelis, etiam papa, tenetur obedire synodo universali in his quæ pertinent ad fidem, j. quæ ipsa synodus judicaverit, aut diffinierit ad fidem pertinere. Nec hoc probat capitulum, si papa, inductum ex adverso. Quare necessario sensus iste distinguendus est, quoniam aut synodus universalis aliquid diffinivit de fide, apostolica sede probante & confirmante; quæ ut habetur in c. omnes di. 22. mater fidei appellatur, & tunc dicendum videtur, quod decretum illud contineat veritatem, videlicet quod tali diffinitioni & determinationi fidei, quam universalis synodus modo assignato fecerit, quilibet fidelis tenetur, etiam papa obedire. In quo casu optime venit illud, quod beatus Gregorius ait, & habetur in c. sicut di. xv. sicut sancti evangelii libros quatuor, sic & quatuor concilia, & venerari me fateor, & hæc tota devotione complector, integerrima approbatione custodio: quia in his velut in quadro lapide, sanctæ fidei structura consurgit, & cujuslibet vitæ, atque communis actionis norma existit. Quæ dum universali sunt consensu constituta, se & non illa destruit quisquis præsumpserit absolvere, quos ligant, aut ligare quos absolvunt, id est judicare catholicos, quos illa hæreticos judicat, aut econverso. Si vero contingat quod synodus aliquid diffiniat, cui apostolica sedes, sive Romana ecclesia contradicat, sicut factum est de universali synodo Ephesina secunda, tunc manifestum est, quod magis obediendum est diffinitioni apostolicæ sedis, quam diffinitioni cujuscumque synodalis congregationis. Unde Glo. in c. quodcumque 24. q. I. dicit, credo quod sententiæ totius ecclesiæ præferenda sit sententia Romanæ ecclesiæ. Si in aliquo sibi contradicant, ar. hæc est fides papa beatissime. Eadem causa & quæstione. Nisi erraret Romana ecclesia, quod non credo posse fieri, quia Deus non permitteret, ar. eodem c. pudenda, hæc Glo. hoc etiam confirmatur omnium illorum patrum testimoniis, qui apostolicæ sedis privilegium, non errandi in judicio fidei, esse testantur, de quibus jam aliqua commemo-

memorata sunt supra. Præterea quod hæc consideratio habenda sit in diffinitionibus fidei factis per synodos quascumque, ostendit beatissimus Leo papa in epistola, quam ad Nicetam Aquilegiensem episcopum scribit de quibusdam clericis Pelagiana & Cælestiana hæresibus suspectis, ut errores suos cogantur detestari, ubi sic inter alia dicit: damnent apertis professionibus sui superbi erroris auctores, & quicquid in doctrina eorum universalis ecclesia exhorruit, detestentur, omniaque synodalia, quæ ad excisionem hæreseos apostolicæ sedis confirmavit auctoritas, amplecti se, & in omnibus approbare, plenis & apertis, ac propria manu subscriptis protestationibus eloquantur. Hæc ille: ecce quod non inquit simpliciter, illos debere omnes synodales decisiones illius hæreseos complecti, sed eas tantum, quas apostolicæ sedis confirmavit auctoritas. Si vero casus talis contingeret quod patres universi in synodo universali convenientes unanimiter aliquam diffinitionem fidei facerent, cui sola persona papæ contradiceret. Dicerem judicio, quod synodo standum esset, & non personæ papæ. Judicium enim tantorum patrum universalis unius synodi, in materia fidei, merito præferendum videtur judicio unius hominis, in quo casu optime venit illa glo. quæ habetur in cap. Anastasius di. XIX. quod ubi de fide agitur, papa tenetur requirere concilium episcoporum, quod intelligendum est, quando casus est valde dubius, & synodus convocari poterit, & tunc synodus major est papa, non quidem potestate jurisdictionis, sed auctoritate discretivi judicii, & amplitudine cognitionis. Ut enim habet glo. in c. multi. di. XL. Pars illa, quæ justiori ratione utitur, major dicitur, licet sit minor, scilicet alio respectu. XXXI. di. c. Nicæna. Ubi autem ita eveniret, quod talibus quæ ad fidem pertinere tota synodus, per apertissima testimonia sacræ scripturæ, aut sanctorum patrum doctrinam unanimiter declararet, papa acquiescere, obedire, & stare nollet, sed contumaciter contradiceret, talibus aperte ad fidem catholicam pertinere declaratis, jam ut pote hæreticus subjectus veniret concilio, sicut & quilibet alius a fide devius. Cum enim per hæresim a papatu cadat, factus est, ut ait sanctus Thomas in quarto, omni fideli minor: & idem habetur in glo. in c. Achatius, & primo, ubi sic dicit, hic est casus, in quo papa in canonem latæ sententiæ incidit. Nec obviat regula illa, quia par parem solvere, aut ligare non potest, quia si papa hæreticus est, in eo quod hæreticus, minor est quolibet catholico. Et ad istum facit c. si papa. inductum ex adverso, & non ad alium, sicut ex ipso tex. potest. Dicit enim sic: si papa suæ & fraternæ salutis negligens deprehenditur, inutilis & remissus in piis operibus, & insuper a bono taciturnus, quod magis officit sibi & omnibus, &c. Hujus culpas isthic hic redarguere præsumit mortalium nullus, quia cunctos ipse judicaturus, a nemine est judicandus, nisi deprehendatur a fide devius. Hæc ibi. Et intelligitur, ut dicit glo. incorrigibiliter. Quod capitulum cum loquatur de papa, cum jam per hæresim notoriam & contumaciter defensam sit ipso jure pontificatu privatus, quia remota fide, per quam fit prima connexio hominis ad corpus Christi, membrum ecclesiæ esse desinit, manifeste demonstratur, quod ex eo nulla superioritas potestatis arguitur in concilio universali supra papam catholicum sive fidelem, sic nec ex hoc quod juxta glo. jam dictam in c. Achatius, papa papam in casu hæresis ligare potest, sequitur quod papa unus superior sit potestate prædecessore, aut successore suo vero catholico existente.

Quarta pars decreti tacta per præfatum patrem, & dominum opponentem quarto loco, est illa, in qua dicitur, quod quilibet fidelis cujuscumque dignitatis, etiam si papalis existat, tenetur obedire universali synodo in his quæ pertinent ad extirpationem schismatis: induxit autem idem dominus pro hac parte, capitulum, si duo contra fas, di. LXXIX. circa quam partem primo considerandum est, quod decretum Constantiæ editum, non loquitur de schismate quocumque, sed tantum de schismate, illo tempore currente, quo decretum est. Nam sic ait, & in his quæ ad extirpationem præsentis schismatis, quam periculosum autem, & scandalosum sit, secundum hunc sensum, quem forma hujus decreti prætendit, dicere, quod sit veritas catholicæ fidei, quod quilibet fidelis in pertinentibus ad extirpationem illius schismatis, aut in quacumque alia re tenebatur obedire illi congregationi, quæ sub. Joan. 23. dicto tempore schismatis Constantiæ sub nomine generalis concilii convenit, patet manifeste, & in superioribus perspicue ostensum est. Quare aliis promissis testimoniis, videndum est, quid veritatis contineat præfatum decretum, accipiendo illud, de alio quocumque schismate, & de quacumque alia universali synodo. Videndum autem respondendum, quod decretum illud in illa parte veritatem continet in eo casu, in quo loquitur cap. si duo contra fas: inductum per R. P. & dominum. di. LXXIX. Ubi tex. loquitur, quando duo contra fas, id est illicite, temeritate concertantium fuerint ordinati. Quod capitulum locum habet, quando neuter illorum est canonice, sive ut ait glo. electus a duabus partibus; ad quem casum referenda est intelligentia decreti Constantiensis, quod incipit, Frequens. Sed in casu quo unus canonice est electus, & per universalem ecclesiam per multos annos indubitatus habitus, & veneratus pro tali, & eo superstite, alius per nonnullos intronizatur, non videtur esse veritas catholicæ fidei, immo falsitas, quod papa, qui verus & indubitatus est, obedire teneretur universali synodo, quæ pro extirpando schismate vellet disponere de depositione ejus. Plane si hæc consuetudo introduceretur, innumera schismata nascerentur in ecclesia: nulsque suam dignitatem servaret illæsam, & perversis hominibus occasio præberetur audaciæ, & temeritatis plurimæ ad elevandum idola in ecclesia: ut hac occasione deponendus ille veniret, quem quilibet princeps, aut communitas gratum non haberet, in quo considerandum est, quod beatiss. Cyprianus dicit in epistola ad Cornelium, de quinque presbyteris qui tenebant cum Novatiano intruso. Quod si ita res est, frater, ut nequissimorum timeatur audacia, ut quod mali jure, atque æquitate non possunt, temeritate ac desperatione perficiant, actum est de episcopatus vigore, & de ecclesiæ gubernandæ sublimi, ac divina potestate, nec Christiani ultra, aut durare, aut esse possumus, si ad hoc ventum est, ut perditorum minas atque insidias pertimescamus. Et in alia quadam epistola, sic dicit, quid, quia honorem cathedræ sacerdotalis Novatianus usurpat? Nunquid idcirco nos cathedræ renunciare debemus? Et quia Novatianus altare collocare, & sacrificia offerre contra fas nititur, ab altari, & sacrificiis cessare nos oportet, ne paria & similia,

lia, cum illo celebrare videamur? Vanum prorsus & stultum, ut quia Novatianus extra ecclesiam vendicat sibi veritatis imaginem, relinquat ecclesiæ veritatem, hæc Cyprianus. In casu ergo quod universalis ecclesia pro schismate hujusmodi tollendo congregaretur, non utique deberet procedere ad deponendum verum, & indubitatum habitum Rom. pont. & quem nullo jure constat a papatu cecidisse, sed ad persequendos eos perditos homines, qui per novi idoli erectionem, schisma introducere in ecclesiam, tanta temeritate præsumunt. Et hoc de quarta parte illius decreti dixisse sufficiat.

Quinta pars decreti tacta per præfatum dominum opponentem est, quod quilibet fidelis cujuscumque status dignitatis, etiam si papalis existat, tenetur obedire universali synodo, in his quæ pertinent ad generalem reformationem ecclesiæ, in capite & in membris. Licet autem idem dominus dixerit, opus esse, ut hoc decretum in hac parte declaretur, pro eo quod aliqui illud extendebant, amplius & extensius intelligant, quam accipiendum esse videretur: nihilominus tres induxit casus, si bene retinui, in quibus dixit, glo. & doct. aliquos ante Constantien. concilium, fuisse illius sententiæ & doctrinæ: in quibus videtur, quod decretum illud sit verum; primus est, quando esset necessitas reformandi ecclesiam, & concilium esset congregatum, ad hoc, &. ipse nollet facere reformationem. Quia in hoc casu videretur, quod nollet, quod ecclesia esset pulchra, & ita decoloraret ecclesiam. Secundus casus quando scandalizat ecclesiam sua mala vita, Quia ex hoc daretur occasio credendi aliis, multa non esse peccata. Pro quo casu induxit glo. cap. Si papa. Tertius, quando vellet facere contra universalem statum ecclesiæ, quod tamen non potest facere, ut dicunt doctores in c. sicut di. 15. & cap. Si illa. 25. q. 1. Unde archidiaconus & Innocentius dicunt, quod si vellet facere contra universalem statum ecclesiæ, non esset sustinendus. Ad istam partem in paucis respondetur, dicendo, quod ly, tenetur obedire, intelligeretur de honestate non de necessitate, & sic decretum verum esset juxta glo. in c. confidimus. 25. q. 1. nisi sequeretur in alio sequenti decreto, quod quicumque cujuscumque status, vel dignitatis, etiam si papalis existat, qui mandatis, statutis, seu ordinationibus, aut præceptis hujus sanctæ synodi, & cujuscumque alterius factis vel fiendis, obedire contumaciter contempserit, nisi resipuerit, condignæ pœnit. subjiciatur. Hic enim tenor, & hæc forma decreti necessitatem coercitivam, & coactionem important. Propter quam causam omnino videtur impossibile, sacræ scripturæ, & sanctorum patrum sententiis consideratis, videre quod hæc pars decreti sit veritas catholicæ fidei, videlicet quod papa teneatur hoc modo obedire decretis, statutis quibuscumque cujuscumque synodi universalis ad generalem reformationem pertinentibus, universalis ecclesiæ in capite & in membris: Ita quod papa illa non observans per concilium universale posset puniri, sive judicari, aut deponi, quoniam ex superioribus tam ex reprobatione aliarum partium præfati decreti juxta intelligentiam, quam de eo Basileenses recipiunt, quam ex his quæ de primatu Romani pontificis dicta sunt, & de conciliorum dependentia a sede apostolica, manifestum videtur, ut etiam est communis doctrina theologorum & juristarum, quod extra casum hæresis, in quo, ut dictum est, papa a papatu cadit, cadens a Petra fidei, universalis synodus non possit Rom. pontif.

A verum & indubitatum prædicto modo judicare, propter non observantiam quorumcumque statutorum, seu decretorum universalis concilii, sive propter quodcumque aliud crimen a crimine hæresis. Oppositum enim dicere, facile ostendere, repugnare sacræ scripturæ, & sanctorum patrum doctrinis. Primo quidem repugnare videtur sacræ scripturæ illi, quæ habetur Matth. 24. & Luc. 12. ubi Christus Petro loquens ait. Quis putas est fidelis dispensator & servus prudens, quem constituit dominus super familiam suam? glo. id est ecclesiam. Dicit autem Ambrosius, lib. 5. de trinitate, quod servus iste super ecclesiam a Christo constitutus, est Petrus, & per consequens ejus successor. Unde in ecclesiastico officio,
B Christus legitur Petro dixisse: super plebem meam principem te constitui. Quod autem huic scripturæ sanctæ contradicat pars illa decreti, patet manifeste, quia hæc scriptura dicit, Romanum pont. potestate sibi a Deo tradita, esse super ecclesiam principem constitutum: decretum vero dicit; concilium universale, ecclesiam repræsentans, per potestatem a Deo immediate habitam, esse supra Romanum pont. & posse illum judicare. Notum est autem quod inferior judicare non potest superiorem ad Rom. 14. Tu quis es, qui judicas servum alienum? Suo domino stat, aut cadit; & 1. Cor. 4. qui autem judicat me, dominus est; & in cap. inferior. di. 21. dicit textus, quod inferior sedes, nec absolvere, nec
C ligare potest potiorem, sola potior est, quæ inferiorem convenienter absolvit, aut ligat. Cum ergo solus Deus superior sit Romano pont. cum illius solius servus fit, & vicarius, videtur quod ad solum Deum dominum ejus pertineat ejus judicium in hoc casu; quod etiam ex sequentibus in præfata auctoritate videtur manifeste colligi: ait enim sic salvator noster; Quod si dixerit servus ille in corde suo. Moram facit dominus meus venire, & cœperit percutere servos & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari. glo. id est ad vitia incitare, & conscientiam infirmorum pravo exemplo, vel verbo laniare: sequitur. Veniet dominus servi illius in die qua non sperat, & hora qua nescit, glo. Judicii vel mortis: & dividet
D eum a consortio fidelium, partemque ejus cum infidelibus ponet. Hoc ibi. Ecce quam manifeste salvator noster sibi soli reservat judicium servi sui delinquentis, quem constituerat super familiam suam. Hoc est quod dicit Symmachus papa, concilio generali Romæ præsidens, in quo, teste fratre Martino, in chronica ducentiviginti episcopi convenerant. Dicit autem sic, ut in c. aliorum. 9. p. 3. Aliorum hominum causas, Deus per homines voluit terminari, sed sedis istius præsulem, suo sine quæstione reservavit arbitrio. Præterea pars illa decreti contradicit scripturæ sanctæ illi Matt. 16. Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Ergo non potest dici continere veritatem, sed magis errorem. Conse-
E quentia patet, & antecedens deducitur sic: in hac auctoritate B. Petrus, non solum præ omnibus singulari prærogativa clavium donatus est, ut ait glo. ordinaria, sed etiam totius ecclesiæ futurum pronunciabatur fundamentum. Unde in commentario Hieronymus, & ponitur in glo. secundum metaphoram petræ, recte dicitur ei: ecclesiam meam ædificabo super te: & iterum glo. Vide quam potestatem habet petra super quam ædificatur ecclesia, ut etiam judicia ejus maneant firma, quasi Deo judicante per eam: sed manifestum est, quod ista duo repugnant, pontif. Romanum fundamentum esse ecclesiæ per singula-

gularem prærogativam principatus clavium, & ipsum esse subditum universali concilio ecclesiam repræsentanti. Dicit enim propheta Isaias in c. 10. & habetur in c. inferior. di. 21. Numquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea, aut exaltabitur serra contra eum, qui trahit eam? & sequitur in præfato c. inferior. His itaque ex divina scriptura commemoratis, sole clarius exhibuimus, non posse quemquam, qui minoris auctoritatis est, eum qui majoris potestatis est, judiciis suis addicere. Ceterum arguitur sic, pars illa decreti contradicit scripturæ illi sanctæ Joan. ultimo, Petre pasce oves meas. Ergo illa non potest continere veritatem fidei catholicæ, sed errorem magis. Consequentia patet, antecedens deducitur sic per hanc salvatoris institutionem: Petrus, cui succedit Romanus pont. constitutus est universalis ecclesiæ pastor & rector. Unde B. Chrysostomus super Act. apostol. Petrus a filio super omnes, qui filii sunt, potestatem accepit; Non ut Moyses in gente una, sed in universo orbe, dicente domino ipsi Petro, Pasce oves meas: inter oves istas, & illas non distinguens, sed universas oves suas ejus curæ commendat. Et B. Gregorius ad imperatorem Mauritium, cunctis evangelium scientibus, liquet, quod voce dominica sancto, & omnium apostolorum principi Petro, totius ecclesiæ cura commissa est, ipsi quippe dicitur, Petre amas me, pasce oves meas. Sed manifestum est quod ista repugnent adinvicem, quod Romanus pont. sit pastor totius gregis dominici rector, gubernator: Et quod ipse grex aut universalis synodus gregem ipsum repræsentans, potestatem habeat a Christo immediate judicandi & puniendi pastorem ipsum, si gregis sui transgrediatur instituta. Ratio enim pastoris, & ratio gregis, ista simul stare non patiuntur. Ad pastoris enim rationem pertinet cura regendi oves. Ovium vero est obedire pastori. Unde Joan. 10. Oves meæ vocem meam audiunt. Et B. Augustinus in de verbis domini, homil. 62. Animadvertit caritas vestra, dictum est Petro a domino per interrogationem, diligis me? Cui respondit ille, tu scis quia amo te, hoc secundo, hoc tertio, & ad singula verba respondens dicebat dominus, Pasce agnos meos. Commendat Petro Christus agnos suos pascendos, qui pascebat & Petrum: Et infra. Pertineat ergo ad nos cura, ad oves obedientia, ad nos vigilantia pastoralis, ad vos humilitas gregis. Hæc Augustinus. Nulli ergo dubium, cum contra rationem pastoris sit, ut oves, aut grex potestate superior sit ipso pastore, quod contra institutionem Christi, qua Rom. pont. constitutus pastor, & rector totius gregis dominici, sit pars prædicti decreti. Quamobrem dicitur in cap. Oves. 11. q. 7. Oves, quæ suo pastori commissæ sunt, eum nec reprehendere, nisi a fide exorbitaverit, nec ullatenus accusare possunt: quia facta pastorum, oris gladio ferienda non sunt, quamquam reprehendenda recte videantur: idem habetur. 6. q. 1. Oves. Oves pastorem suum non reprehendant, scilicet imperiose; & sequitur ratio, quia non est discipulus supra magistrum. Præterea quod pars illa decreti non posset dici continere veritatem fidei catholicæ. Patet, quoniam contradicit decreto hujus universalis & œcumenicæ synodi Florentinæ; in qua orientali & occidentali ecclesiis convenientibus, præsidente sanctissimo, ac beatissimo domino nostro Eugenio papa IV. divina & apostolica auctoritate diffinitum est, apostolicam sedem, & Romanum pont. in universum orbem tenere primatum, & ipsum pont. Rom. successorem esse B. Petri principis apostolorum, & verum Christi vicarium, totiusque ecclesiæ caput, & omnium Christianorum patrem & doctorem existere, & ipsi in B. Petro pascendi, regendi, & gubernandi ecclesiam universalem a domino Jesu Christo plenam potestatem traditam esse. Plane hæc simul stare non possunt, ut Romanus pont. primus sit totius orbis, & tamen universali concilio orbem repræsentanti sit subjectus. Quod princeps sit apostolorum, seu plebis Christianæ, & illorum concilio subditus sit. Quod sit vicarius Christi, præsentialis immediate ab eo constitutus, & alteri quam Christo subditus sit. Quod sit caput totius corporis ecclesiæ, & a concilio corpus ecclesiæ repræsentante, veniat judicandus & regendus. Quod sit pater omnium Christianorum, & sub pœna damnationis damnatorum, de consilio filiorum suorum parere teneatur mandatis. Quod sit doctor omnium fidelium, & synodo universali collegio discipulorum suorum veniat inferior. Quod plenam a Christo potestatem acceperit pascendi, regendi, & gubernandi universalem ecclesiam, & quod concilium universale ecclesiam repræsentans superius sit illo potestate regiminis & gubernationis. Plane hunc locum optime respicit dictum sapientissimi Salomonis, qui Prov. 30. dicit, per tria movetur glo. interl. inquietatur, terra glo. 1. ecclesia, & quartum sustinere non potest, pro servum cum regnum cœperit. Quod tunc videtur contingere, cum inferiores superiores reprehendere & corrigere, & quos Deus exaltavit, dignitate principatus humiliare præsumunt: ubi compleri videtur, quod dicitur ecclesiast. 10. vidi servos in equis, glos. interl. in dignitate. Principes autem ambulantes quasi servos. Nec potest dici quod papa per peccatum mortale desinat esse superior: quoniam hoc falsum est & erroneum. Unde in concilio Constantiensi, ut patet in epistola decretali domini Martini, super erroribus Wiclef, & Joannis Hus: sequentes errores sunt condemnati. Nemo gerit vicem Christi vel Petri, nisi sequatur eum in moribus, Item alius, papa non est manifestus, & verus successor principis apostolorum Petri, si vivit moribus contrariis Petro. Item alius, cardinales non sunt veri, & manifesti successores collegii aliorum apostolorum Christi, nisi vixerint more apostolorum, servantes mandata, & consilia domini nostri Jesu Christi: per solum quidem crimen hæresis pertinaciter defensum, quis cadit a superioritate jurisdictionis & potestatis. Et cum quæritur, unde hujus differentiæ inter crimen hæresis, & alia peccata habetur fundamentum, respondetur breviter pro nunc, quod de sacra scriptura, & ex jure canonico, & ex ipsa ratione. Ex scriptura quidem, nam de aliis criminibus, ait dominus, Mat. 23. Super cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi, quæcumque dixerint vobis facite & servate; secundum opera eorum nolite facere. Ecce quod dominus non abjiciendos dicit malos pastores, qui doctrinam bonam habent, vitam vero malam. Item ad Rom. 13. dicit apostolus: omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. glo. bonis vel malis. Et 1. Pet. 2. subditi estote dominis vestris, non tantum bonis, sed discolis. De crimine vero hæreseos, quod illud faciat prælatum cadere ab auctoritate jurisdictionis, & per consequens a papatu, qui principatum jurisdictionis importat, colligitur primo secundum quorumdam veterum expositionem ex illo Deuter. 17. Non poteris alterius gentis, quam scilicet Christianæ, hominem regere facere, qui non sit frater tuus, scilicet fidei religione. Præterea dicit salvator, Matth. 10. qui negaverit me

coram

coram hominibus, negabo eum coram Patre meo. Item Joan. 3. Qui non credit, jam judicatus est. Item Joan. secundæ. 1. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite eum recipere in domo vestra, nec ave, dixeritis ei. Qui enim dixerit ave, communicat ejus operibus malignis. Ex quibus manifesta differentia inter hæresis crimen & alia. Ceterum ex jure canonico hujus differentiæ capitur fundamentum, sicut superius ostensum est, in multis capitulis inductis ad ostendendum quod hæretici potestate privantur jurisdictionis. Ratione etiam non caret hæc differentia, quoniam cum fides sit prima connexio, qua quis connectitur corpori Christi, sitque primus lapis ædificii spiritualis; Impossibile videtur quod quis habeat rationem capitis, qui non habet rationem membri. Ecce quam clara differentia, ex ipsa scriptura sancta colligitur inter crimen hæresis, & alia peccata in ipsis pastoribus ecclesiæ: Et ideo non mirum si doctores eruditi tam theologi, quam juristæ, magnam inter illa differentiam faciant. Amplius arguitur, sic contra præfatam partem decreti; illa non videtur posse dici continere veritatem catholicæ fidei, quæ determinationi apostolicæ sedis contradicit, sed illa est hujusmodi; Ergo non veritatem, sed magis errorem continere dicenda est. Major patet illa Hieronymi in c. hæc est fides, Papa beatissime, 24. q. 1. Minor vero patet in decretali illa, Unam sanctam: quam fecit Bonifacius VIII. cujus sunt verba quæ sequuntur. Si deviat terrena potestas, judicatur a spirituali, si deviat spiritualis, judicatur minor a suo superiore; si vero suprema, a Deo solo potest judicari. Hæc ibi. Alia plurima facile est inducere contra hanc partem decreti, contra quam manifeste sunt Hugo de S. Victore, S. Thomas, Albertus magnus, Alex. de Ales, Alvarus, & alii plurimi in facultate theologica magistri, quorum dicta pertranseo brevitatis causa: quibus sic habitis, venio ad casus positos per dominum arguentem. Primus casus assignatus est, videlicet quomodo imminente necessitate reformationis ecclesiæ, & actu existente concilio, papa nollet facere reformationem, non sufficit ad depositionem papæ, cum talis negligentia, aut mala voluntas non dejiciat eum a superioritate potestatis, nisi ista mala voluntas talis esset, quæ manifeste oriretur, ex aliquo errore in fide catholica, ut puta, quia non crederet ecclesiam sanctam esse, contra illud, quod de ea ait Spiritus sanctus, Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Cant. 4. aut quod non crederet, quod sanctitas vitæ requiratur in suscipientibus ordines sacros, & promovendis ad ecclesiasticas dignitates de necessitate præcepti, & si non de necessitate sacramenti: contra illud Levit. 21. Homo de semine Aaron, qui habuerit maculam, non offeret panes coram domino, nec accedet ad ministerium ejus. Ubi per maculam in glos. omne vitium intelligitur: juxta quem sensum intelligendi sunt doctores si qui illum casum proposuerunt, sic dico, quia nullum talem qui alicujus esset nominis, talia docentem ego legi. De secundo autem casu, quando, scilicet scandalizat incorrigibiliter ecclesiam, dico quod ista incorrigibilitas malę vitę, qua talis scandalizat ecclesiam, potest dupliciter intelligi, uno modo in continuatione criminis, puta, quia monitus non curat desistere, seu abstinere a peccatis: alio modo potest intelligi incorrigibilitas illa in defensione criminis, ut si pertinaciter defenderet aliqua non esse peccata, sicut simoniam, sicut avaritiam, sicut promotionem indignorum; Ita quod crimina prohibita, jure divino, laudaret aut defenderet tanquam licita. Primo modo loquendo de incorrigibilitate, casus ille juxta superius dicta non habet veritatem; secundo autem modo intelligendo, locum haberet, quia jam hæreticus esse, sentiens male pertinaciter de lege & scriptura sancta, convincitur. Et ad glo. quæ allegatur in cap. si papa, dico quod multa sunt, propter quæ illa glo. nullum doctum, seu gravem virum debeat movere, immo parum aut nihil est curandum de illa. Tum primo, quia glo. illa nulla firmatur ratione, nec hoc quod inducit, si peccaverit in te frater tuus: pro opinione sua, sicut in responsione, ad primam auctoritatem est ostensum. Tum secundo quia glo. illa est manifeste contra tex. unius summi pont. & martyris, qui multo præstantioris est auctoritatis, quam Hugutio unquam fuit. Tum tertio quia est contra alios multos tex. sacrorum canonum, sicut patet de capitulo, nemo judicabit primam sedem, &c. aliorum hominum causas, &c. cuncta novit ecclesia. 9. q. 3. c. ejecti. di. 80. Quarto quia contraria est multis aliis glo. & maxime in c. si quis pecuniam. dist. 79. quæ vult quod tantum pro hæresi stricte sumpta papa posset judicari, scilicet si peccat contra articulos fidei. Quinto quia est contra clariores doctores in jure divino, quorum aliqui superius nominati sunt, quibus merito in hac parte credendum est, & securius creditur eis, quam Hugutioni. Inter quos dominus Alvarus, maximus doctor in utroque jure ponit expresse in libro de hæresibus rubrica 32. quod error est, quod papa possit judicari extra casum hæresis a concilio generali. De tertio vero casu, quando scilicet vult facere contra universalem statum ecclesiæ, dicitur quod in isto casu, licet papæ non esset obediendum, sed resistendum, non tamen venit propterea a concilio judicandus. Aliud enim est non obedire, quod potest facere inferior, cum aliquid contra divinam legem a superiore præcipitur. Ut enim dicitur Act. 5. obedire oportet Deo magis quam hominibus. De quo in cap. qui resistit, & in c. Si is qui præest. 11. q. 3. Aliud est resistere cum a superiore aliquid dicitur quod a veritate, aut a sanctorum patrum sententiis sit devium, sicut Paulus restitit Petro, quia non ad veritatem evangelii ambulabat, ad Galat. 2. aut cum contra statum universalis ecclesiæ generaliter agere attentaret, sicut si vellet deponere simul omnes episcopos, ac similia. Ex quibus patenter universa turbaretur ecclesia. Et hoc modo dicunt Hosti. & Inno. & archidiaconus; quod non esset papa sustinendus, id est non permittendus hoc facere, sed ei, cum omni tamen humilitate & reverentia, resistendum esset. Non autem dicunt quod in hoc casu deponendus esset, cum ipsi cum antiquis doctoribus theologis concordantes, dicunt, papam propter solum crimen hæresis posse ab ecclesia judicari. Aliud est judicare, & hoc non est nisi superioris, ut ante dictum est; qui autem judicat me, dominus est. 1. Cor. 4. & patet ita quod nullus illorum trium casuum sufficiat, ut papa possit subjacere judicio universalis concilii; & ratio est quæ superius assignata est: videlicet quod propter nullum aliud crimen venit sub judicio quorumcumque inferiorum: Quare cum quandiu catholicus est, verus summus pont. sit, dicunt doctores quod semper in honore habendus est. Unde Augustinus lib. 9. veteris & novi testamenti dicit sic. Nonne sciens David, divinam esse traditionem in officio ordinis regalis? Idcirco Saul in eadem adhuc traditione positum honorificat, ne Deo injuriam facere videa-

Anno Christi 1439.

videatur, qui his ordinibus honorem decrevit. Dei enim imaginem habet rex, sicut & episcopus Christi. Quamdiu ergo in eadem traditione est, honorandus est, vel propter se, vel propter ordinem. Unde apostolus inquit, potestatibus sublimioribus subditi estote. Non enim est potestas nisi a Deo. Hæc Augustinus. Ex quibus omnibus patet, quod decretum illud per patres obedientiæ Joan. 23. dicti, Constantiæ editum, juxta intelligentiam, quam de eo practicant verbis & factis Basileen. secundum quam prosecutus sum istam responsionem, non contineat veritatem fidei catholicæ, immo errorem & impietatem. Quare præsumptio maxima & execrabilis temeritas fuit, tali intelligentia data, diffinire, decretum illud, veritatem esse catholicæ fidei. Animadvertissent utinam pro eorum salute illud, quod Augustinus dicit in libro de ecclesiasticis [a] dignitatibus in fine, ubi sic ait; si quis scripturas præter eas, quas catholica ecclesia recepit, vel in auctoritate habendas esse, vel fuerit veneratus, anathema sit; & hæc dicta sufficiant pro primo articulo propositionis factæ per patrem & D. arguentem.

[a] Pro, dogmatibus. Sed verius ex Concil. Tolet. I. H.

RESPONSIO AD SECUNDUM ARTICULUM.

SUMMARIUM.

I. *Concilium Constantiense, nunquam decrevit concilium esse supra papam.*

II. *Patres Constantiæ congregati, recta intentione procedebant.*

III. *Petierunt confirmationem suorum decretorum Romano pontif. quem concilio superiorem confessi sunt.*

IV. *Basileensium propositio, absque offensa concilii Constantiensis, merito veluti hæretica condemnatur.*

V. *Constantiensi decreto de superioritate concilii sæpe contradixerunt patres.*

VI. *Joan. XXIII. renunciavit juri papatus si aliquod habebat.*

VII. *Et pro hæresi specialiter fuit a concilio judicatus.*

VIII. *Concilium generale præsertim sede vacante, potest facere decreta reformationis, pertinentia, tam ad cap. quam ad membra.*

IX. *Romanus pontif. legibus quoad vim coactivam non subjicitur.*

X. *Legis ratio duo includit juxta sanctum Thomam.*

XI. *Concilia in ecclesia Romana, aut summi pontificis præjudicium, non possunt leges statuere.*

XII. *Princeps quomodo solutus sit legibus.*

XIII. *Rex a Deo tantum puniendus est.*

XIV. *Basileense concilium legitime convocatum, & continuatum esse quomodo intelligitur.*

XV. *Concilium legitime inchoatum, & continuatum, errare potest in suis diffinitionibus.*

XVI. *Concilium Ephesinum secundum, & Aquisgranum legitime inchoata & continuata, tandem erraverunt.*

XVII. *Concilia plenaria priora, a posterioribus plerumque emendantur.*

XVIII. *Basileenses non observasse, quæ Eugenio pontifici max. promiserant, ostenditur.*

XIX. *Papæ præsidentes, noluerant recipere.*

XX. *Præsidentibus apost. sed non consentientibus nulla est concilii diffinitio.*

XXI. *Quomodo præsidentes decretis concilii subscribunt.*

XXII. *Non errare, non est privilegium conciliorum generalium.*

XXIII. *Basileensium decreta, nunquam approbavit Eugenius.*

XXIV. *Conciliorum decreta, a Romano pont. necessario confirmari debent.*

XXV. *Quamvis potestas papæ in concilio sit inclusa, necesse est tamen ut ejus decreta apostolica sede expresse confirmentur.*

XXVI. *Concilium potius includitur in papa, quam e converso.*

SEQUITUR secundus articulus propositionis factæ per dom. opponentem: in quo nixus est duplici via persuadere, quod propositio illa prima Basileensium de potestate universalis concilii supra papam, quam veritatem catholicæ fidei vocant, quæ superius posita est, non condemnaretur. Et prima via sumpta fuit ex parte patrum, qui decretum illud Constantiæ ediderunt; secunda ex parte eorum fratrum, qui illud Basileæ renovarunt. Circa primam viam, prima ratio, si bene mente tenui, fecit quia, non poterat condemnari sine offensa & scandalo concilii Constantiensis, quod decretum præfatum de potestate concilii universalis supra Papam edidit.

Ad istam rationem respondetur, quod salva pace, nunquam concilium universale Constantiense tale decretum edidit. Unde ex hac parte dicimus, Basileenses falsum dixisse in propositione illa prima præsupponendo quod Constantiæ per universale concilium, universalem Ecclesiam repræsentans fuerit illa superioritas potestatis concilii supra Papam declaratum. Cum enim solum pro tempore, quo tres obedientiæ fuerunt simul, congregatio illa fuerit indubitata synodus generalis credita, & non a tribus obedientiis decretum illud, sed ab una tantum fuerit editum, ut sæpe in exordio præsentis responsionis commemoratum est, manifeste falsum est quod præsupponitur. Quod etiam ex alio colligitur; nam tota synodus ex tribus obedientiis aggregata, statuto suo designare videtur, præfatum decretum nunquam de mente sua processisse. Unde in sessione 36. ita dicitur. Sacrosancta Constantiensis synodus &c. statuit & decrevit, quod futurus Romanus pontifex, per Dei gratiam de proximo assumendus, cum hoc sacro concilio, vel deputandis per singulas nationes, debeat reformare ecclesiam in capite Romanæ curiæ, secundum æquitatem & bonum regimen ecclesiæ, antequam hoc sacrum concilium dissolvatur, supra materiis articulorum alias per nationes in reformatorio oblatorum, qui sequuntur. Primo de numero, qualitate, & natione dominorum Cardinalium; Et infra in 13. articulo dicitur. Propter quæ & quomodo Papa posset corrigi vel deponi. Ex quo instituto manifeste datur intelligi, quod synodus illa hoc decernens, non prius instituerit, aut decreverit, quod Papa non obediens etiam incorrigibiliter statutis, mandatis, & ordinationibus concilii universalis, ex omnibus obedientiis Christianitatis collecti, in pertinentibus ad fidem, & extirpationem schismatis, reformationem in capite, & in membris, veniret per concilium correctione pœnali puniendus, & maxime pœna depositionis: & præcipue eo considerato, quod nullus videatur posse dari casus, qui non contineatur in prædictis. Secundo arguebatur per eumdem dominum arguentem sic. Dato, sicut verum est, quod decretum illud factum fuisset ab una obedientia tantum, nihilominus in illa erat major pars ecclesiæ. Unde non videtur cautum, quod decretum illud a tot populis factum, condemnaretur ut hæreticum. Ad hoc licet plurima possent

Anno Christi 1439

sent dici tam circa præsuppositum, quam circa consequentiam, respondetur breviter sic.

Primo, quod non tractatur hic, neque est de mente sanctissimi domini nostri, quod decretum illud Constantiæ factum per obedientiam Joannis XXIII. condemnetur ut hæreticum, quoniam arbitratur sanctissimus D. N. pro illorum patrum reverentia, religione, & integritate, non alium sensum habuisse in illo decreto, quidquid verba ejus in sono literæ prætendant, quam sancti patres habuerunt; sicut colligi potest ex reverentia, obedientia, & professione humilitatis ostensis per eos domino Martino Romano pontifici electo per eos, qui mox ut creatus fuit, cathedram sumpsit judicii supremi: ipse quidem diffinivit, statuit singula, concilio sacro approbante.

Præterea ipsi recognoscentes decretorum suorum firmitatem ab Apostolica sede pendere, confirmationem eorum a præfato Romano pontifice humiliter postularunt, per quæ omnia recte ponderata profitebantur Romanum pontificem superiorem synodo, non inferiorem.

Sed tractatur nunc quod prima illa Basileensium propositio una cum aliis duabus, in quibus omnes conveniunt, pariter damnetur, sicut jure damnanda est: cum manifestum sit illam ad eorum intelligentiam, quam verbis, factisque docent, & practicant, alienam esse a scripturæ sanctæ, & a sanctorum Patrum doctrina. Et hoc potest optime fieri, absque offensa decreti Constantiæ facti bene intellecti, & absque scandalo decretantium illud: quoniam planum est, quod una & eadem propositio multiplicem habens intelligentiam, secundum unam intelligentiam possit esse vera, & secundum aliam sit hæretica, sicut exempla plurima dari possent, in quibus quia nota sunt, & brevitatis causa, supersedeo. Secundo respondetur quod domini & patres de obedientia Joannis XXIII. ita debent honorem suum zelare in defensione præfati decreti, quod non velint alias duas obedientias schismaticas & hæreticas declarare, quoniam hic error pejor esset priore: quod tamen, ut superius ostensum est, difficillimum est observare, nisi decretum illud ad aliam trahatur intelligentiam, quam verba in superficie prætendunt, & quam Basileenses prædicarunt: alias non videbantur, salva pace, observare illud quod Dominus præcepit: quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.

Tertio arguit dominus opponens, quod licet ab una obedientia tantum fuerit factum præfatum decretum, nihilominus cum post nulla facta fuerit reclamatio per alias obedientias, videtur approbatum fuisse. Respondetur, negando quod nulla fuerit facta reclamatio, imo multiplex. Tum primo, quando primo factum est, contradictum & reclamatum est, tam per prælatos & aliquos dominos Cardinales, qui, ut in gestis ejusdem concilii patet, se absentarunt a sessione illa: quam per multos doctos viros, sicut a fide dignis qui interfuerunt, refertur. Tum secundo contradictum est per eum, quem obedientia illa pro Romano pontifice venerabatur, & cujus auctoritate congregatio illa legitime adunata dicebatur, scilicet Joannem XXIII. dictum, qui decreta illa facta erronea esse sæpe professus est, ut dominus Dynensis ab ejus ore in oppido Schaphusensi prope Constantiam audivit. Tertio contradictum est per duas obedientias alias, scilicet Gregorii & Benedicti, quæ, ut superius ostensum est in principio præsentis responsionis, manifeste verbis & factis contradixerunt opinioni dicentium eos, qui de obedientia præfati Joannis XXIII. Constantiæ ante convenerant, concilium generale facere, ecclesiam Christi repræsentare, habere potestatem immediate a Christo, cui &c. Tum quarto manifestum testimonium hujus reclamationis sive non acceptationis colligi videtur ex eo, quod nunquam amplius convenientibus omnibus obedientiis simul, fuerunt illa decreta repetita, nec confirmata: sed statutum fuit, ut jam dictum est, quod per Papam & per concilium deberet declarari, per quæ & quomodo Papa possit corrigi vel deponi.

Quarto arguit dominus opponens, quod si illud decretum non fuit verum, Joannes XXIII. non potuit deponi, maxime cum, ut ex sententia ejus pateat, non fuit depositus pro hæresi, sed juxta glossam can. si Papa, scilicet quia moribus suis pravis scandalizabat incorrigibiliter Ecclesiam. Nec potest dici, inquit, quod postmodum Florentiæ approbavit depositionem suam & electionem Martini: quia talis approbatio non poterat facere Martinum papam. Ad istam rationem, dimissis multis aliis quæ possent dici, respondetur negando consequentiam, & hoc duplici ratione.

Tum primo quia ipse, ut patet per instrumenta, quæ includuntur in gestis hujusmodi concilii, renunciavit juri papatus, si aliquod habebat. Et quod dicitur quod approbatio sua nihil juris contulit domino Martino, negatur, dicendo quod approbatio non fuit talis qualis dicitur esse per dominum arguentem, sed talis fuit, ut reverendissimus Placentinus, & alii domini cardinales nuper in præsentiarum dixerunt, quod videlicet postquam liberatus a carceribus venisset Florentiam ad dominum Martinum, approbavit renunciationem suam, quam fecit in carcere, profitens illam publice, non metu, non sophistice, sed veraciter & libere fecisse. 6.

Secundo consequentia non valet, quoniam in casu hæresis, de qua iste accusatus fuit, & testes inducti, universale concilium potest Papam judicare, sicut dictum est: unde negatur quod non pro hæresi, sed pro aliis criminibus Joannes ille fuerit judicatus. Unde, sicut patet ex gestis illius concilii, in sententia suspensionis ejusdem facta in sessione decima, vocatur notorius hæreticus & incorrigibilis. Sed licet hoc in sententia condemnationis non exprimatur specialiter: nihilominus in eadem sententia dicitur, quod propter illa crimina tunc ibi nominata, & alia crimina in processu dictæ causæ contra eum deducta & contenta, tanquam indignum & inutilem & damnosum sancta synodus privat. 7-8

Quinto arguit dominus opponens, & præsupponit quod, ut patet ex gestis illius concilii, inter patres deputatos obedientiæ Joannis XXIII. & patres de obedientia Benedicti, fuerunt compactata Narbonæ quædam capitula, inter quæ fuit unum, scilicet primum, de convocatione fienda per prælatos utriusque obedientiæ. Aliud vero capitulum fuit, quod est secundum in ordine, quod dicta congregatio & constitutio concilii fienda per dictos dominos, fieret generaliter pro extirpatione schismatis, & hæresis, & pro sancta unione ecclesiæ, & pro reformatione universalis ecclesiæ in capite & in membris &c. Ex istis elicit præfatus reverendissimus dominus, quod concilium habeat potestatem in reformatione capitis facienda: & per consequens videtur, quod omnium illorum patrum fuit hæc fides, quod concilium haberet hanc potestatem. Ad istam rationem, dimisso quod ex convocatione illa nova, & institutione concilii, arguatur manifeste non esse creditum apud omnes, veritatem esse fidei catholicæ, patres convenientes Constantiæ, quando se-

do fecerunt decreta, de quibus est sermo, facere A
concilium generale, aut universalem ecclesiam
repræsentare: respondetur quod per c. illud se-
cundum, quod, ut in eodem continetur, factum
est ut deferretur honori concilii Constantiensis, &
sub certis conditionibus, non arguitur aliquid
contra dicta.

8. Non enim negatur quod concilium universale,
& maxime sede vacante, possit facere decreta re-
formationis pertinentia tam ad caput ecclesiæ,
9. quam ad membra. Sed hoc negatur, quod posset
facere leges indifferenter habentes vim coacti-
vam contra caput ejus, Romanum scilicet pontifi-
cem: pro quo notandum est, quod ut ait sanctus
Thomas in prima 2. q. 96. articulo quinto, ubi
10. quærit, utrum omnes subjiciantur legi: quod lex B
de ratione sui duo habet, videlicet quod est regu-
la humanorum actuum, & quod habet vim coa-
ctivam. Quantum ad primum, concilium univer-
sale potest facere decreta & instituta, quæ respi-
ciant tam caput quam membra, etiam instituta
quæ respiciant ipsa universalia concilia: quantum
vero ad secundum, scilicet vim coactivam, judi-
cium condemnationis inferendi transgressionibus
legum, non potest, cum inferior hujusmodi le-
gem non possit imponere superiori: & ideo dici-
tur extra de Elect. can. significasti, quod Roma-
11. næ ecclesiæ nulla concilia legem præfixerint.
Quod etiam in præjudicium Romani pontificis
nihil instituere possint, testatur Innocentius ter-
tius in can. innotuit extra de Elect. ubi dicit quod
canon Lateranensis concilii ab Alexandro papa C
prædecessore suo editus, nullum potuit successori
suo præjudicium generare, cum non habeat im-
perium par in parem. Quamobrem sanctus Tho-
mas præfato articulo, in responsione ad tertium
dicit, quod princeps dicitur solutus legibus, non
12. quidem quantum ad vim directivam, debet enim
legibus vivere, sed quantum ad vim coactivam,
quia nullus potest in ipsum judicium condemna-
tionis inferre, si contra legem agat. Unde super
13. illud psalmi, *tibi soli peccavi*, dicit glossa: Rex
„ est omnibus superior, ideo a Deo tantum, qui
„ major est, puniendus est. Si quis de populo erra-
„ verit, & Deo * peccaverit & regi, rex vero non
„ habet hominem, qui sua facta dijudicet, ideo D
„ ait, tibi soli peccavi. Hæc glossa: & hæc de ra-
tionibus inductis ex parte patrum de obedientia
Joannis XXIII. & gestorum concilii Constantien-
sis dixisse sufficiat.

* Porro, peccavit. Hard.

Jam ad argumenta quæ agit præfatus dominus
opponens ex parte concilii Basileensis tendamus,
licet ex multis eorum, quia dispensative, per mo-
dum tolerantiæ ad preces regum & principum
apostolica sedes fecit, ut schismaticis tolleretur
occasio, & Bohemorum tractatus ex dilatione
non susciperet impedimentum, argumenta sum-
pta, parum debeant habere virtutis. Argumentum
est autem in primis, si bene retinui, sic. Conci-
lium Basileense fuit legitime inchoatum, quia au-
ctoritate & Martini, & præsentis S. D. N. & hoc E
pro reformatione in capite & in membris: fuitque
legitime continuatum, ut in bulla annullationis,
dissolutionis, sive translationis ejusdem concilii
S. D. N. attestatur: & præfatum concilium fecit
illas declarationes de potestate concilii univer-
salis, sicut est manifestum: ergo videtur decre-
tum illud esse verum, alias concilium illud non
fuit legitime continuatum, errare enim non stat
cum legitima continuatione.

14. Ad istam rationem respondetur, quod conci-
lium legitime continuari, potest intelligi duobus
modis: uno modo quia continuatur ejus potestas
instituentis, & non evacuatum auctoritate, sed
habet processum legitima potestate fulcitum;
alio modo potest intelligi legitime continuari,
non per respectum ad auctoritatem dictam, sed
ad materiam processus, ita quod omnis declara-
tio facta per tale concilium, fuerit vera. Om-
nis ejus constitutio sancta, est sententia justa.
Capiendo autem hoc secundo modo legitimam
continuationem, conceditur consequentia, &
negatur antecedens. Licet enim S. D. N. decla-
raverit concilium illud legitime continuatum,
quia non fuerat intentionis sanctitatis suæ, quod
concilium illud evacuaretur virtute sua, si cau-
sæ propter quas illud transtulerat, non essent
veræ, aut tantæ gravitatis, sicut ejus sanctitas
agnovit: non tamen concessit eis, nec declara-
vit, eos in omnibus quæ dixerant, definierant,
aut constituerant, bene sancte justeque fecisse.
Capiendo autem primo modo legitimam conti-
nuationem concilii, conceditur antecedens &
negatur consequentia. Stat enim cum hoc mo- 15.
do legitimationis processus concilii, error ali-
quis in conclusionibus; sicut patet de secunda 16.
synodo Ephesina, quæ sicut fuit legitima aucto-
ritate inchoata, ita etiam continuata, quæ ta-
men gravissime erravit. Præterea concilium A-
quisgrani celebratum legitime fuit, & continua-
tum, de quo in can. placuit 36. q. 2. & tamen
ejus definitioni præponitur sententia Hierony-
mi, ut in eodem loco colligitur, & habetur in
glossa in can. de Libellis dist. 20. Præterea dicit 17.
Augustinus contra Donatistas loquens, libro pri-
mo de unico baptismo, plenaria concilia sæpe
priora posterioribus emendari. Præterea interro-
gentur patres Basileenses, utrum dicant verum
apud omnes indubitatum in hoc quod synodus
universalis Constantiensis fecisset illas declara-
tiones: & plane si veritatem loquuntur, dicturi
sunt contra diffinitionem eorum, cum manifestum
sit per unam solam obedientiam illas factas esse.
Non ergo erit inconveniens, quod concilium Ba-
sileense, licet dicatur fuisse legitime continua-
tum, scilicet quoad processum ejus, habeat in eis
quæ declaravit aut instituit, aliquid emendan-
dum & corrigendum.

Secundo arguebat idem Dominus opponens
sic confirmando rationem præmissam: Conci-
lium Basileense fuit universale & indubitatum, &
renovavit hoc decretum, facta revocatione disso-
lutionis: ergo sequitur quod illud sit verum. Ad
istam rationem respondetur, primo ad antece- 18.
dens, quod attento quod conditiones & promis-
siones domino nostro factæ, ut dissolutionem sive
translationem revocaret, non fuerunt ei observa-
tæ, maxime quod sui præsidentes non fuerunt re-
cepti juxta dispositionem, & juxta morem anti-
quorum conciliorum, non videtur omnino indu-
bitatum fuisse illud concilium, immo apud mul-
tos doctos omnino vacuum auctoritate judicatum
est: cum præsidentes Papæ juxta formam a Roma- 19.
no pontifice datam, noluerit recipere, sed con-
tra omnem modum & rationem, corpus sine ordi-
ne dependentiæ ad caput sibi a Christo superposi-
tum, potestate propria voluit procedere.

Secundo dicitur, quod non videtur verum, quod
concilium Basileense renovaverit decretum illud
Constantiense, immo decretum fecerit novum: quod
patet ex eo quod forma unius multum differt & li-
tera & intelligentia ab alio, sicut patet intuenti
illas, quas supersedeo prosequi brevitatis causa.

Tertio præsidentes omnes quibus in solidum
auctoritas data erat, non consenserunt, immo
contradixerunt, & protestati sunt eo modo me-
liore

liore quo potuerunt, licet aliqui eorum non ut
præsidentes, sed ut particulares personæ, quasi
violenter, cum aliter non reciperentur ad præsi-
dentiam, in renovatione illa consenserint.
20. Sed quærebat dominus arguens, unde habetur
quod si concilium vult aliquid diffinire, & præsi-
dentes nolunt consentire, quod diffinitio sit nulla,
cum hoc videatur valde mirabile? Ad hoc respon-
detur, quod hoc colligitur primo ex Chalcedonen-
si concilio, in cujus gestis in actione sexta, ut ha-
» betur in libro pontificum Isidori, ita dicitur: In
» omnibus synodis apocrysarii apostolici decretas
» sententias primo, propter summam authoritatem
» ejusdem sanctæ sedis, confirmabant, & subscri-
» bebant, quia aliter nullum robur habebant, unde
21. » scriptum est: Paschasius episcopus, vice domini
» mei beatissimi atque apostolici universalis ecclesiæ
» papæ urbis Romæ Leonis, synodo præsidens sta-
» tui, consensi, & subscripsi: similiter reliqui fe-
cerunt. Hæc ibi. Secundo colligitur ex dist. 17.
q. per totum, & præcipue in can. regula, ubi ha-
betur, nullum ratum esse concilium, quod non
fuerit apostolica authoritate fulcitum. Clarum
est, quod ea quæ fiunt præsidentibus papæ contra-
dicentibus, non possunt dici fulta authoritate
22. apostolica. Secundo respondetur ad consequen-
tiam, negando illam: assignata est ratio negatio-
nis in superioribus, pro eo scilicet quod non erra-
re, non reperitur privilegium esse generaliter uni-
versalium conciliorum etiam indubitatorum, nisi
cum ita universali consensu in eisdem cuncta sunt
diffinita, quod apostolicæ sedis consensus & ap-
probatio intervenerint. Exempla etiam assignata
sunt de secunda synodo Ephesina universali & in-
dubitata. Tertio arguebatur per eumdem domi-
num opponentem sic: Sanctissimus D. N. appro-
basse videtur illud concilium per bullas suas, er-
go videtur, quod diffinita per illud sunt approba-
ta per apostolicam sedem, & per consequens vera
sunt, aut apostolica sedes erravit cum illo.
23. Ad hoc respondetur, sicut idem sanctissimus
D. N. pro se tunc respondit, quod approbavit
progressum illius, sicut dictum est, non autem
decreta ejus; quod sapientissime factum est. Quis
enim, nisi imprudentissimus, approbaret decre-
ta aliqua, antequam illa videret, examinaret, at-
que plene & integre ponderaret, si quid in eis mi-
nus rectum, minus verum, aut minus expediens
contineatur? aut si quid ineptum, aut si quid
diminutum, aut superfluum sit? quomodo dici-
tur fecisse Papa Clemens, ut Joannes Andreas po-
nit in principio Clementinarum, de constitutioni-
bus factis in Concilio Viennensi, quæ quia, ut in-
quit, aliquæ earum erant ineptæ, aliquæ proli-
xæ, aliquæ defectivæ compositæ, aliquæ etiam
non expediebant, fecit illas Clemens recenseri per
peritiores, qui aliquas illarum in toto reserva-
runt, aliquas in totum resecarunt, aliquas muta-
runt quoad verba, mente servata, aliquibus vero
earum quibusdam detractis quoad verba & quoad
mentem aliqua sunt addita. Præterea si approban-
do processum concilii sanctissimus D. N. approbas-
set decreta illius concilii: cur tanto studio, & tam
repetitis vicibus laborarunt Basileenses per orato-
res suos, ut sanctissimus D. N. approbaret & con-
firmaret eorum decreta, quod hucusque habere
non potuerunt?
24. Sed quærebat Dominus arguens, unde reperi-
tur, quod necesse est accipere aut habere a Roma-
no pontifice sive apostolica sede confirmationem
decretorum factorum per concilia universalia, cum
in universali concilio intelligatur esse authoritas
papæ? Ad hoc respondetur, quod hujusmodi ne-
A cessitas confirmandi decreta conciliorum per pa-
pam, colligitur primo ex authoritate sacræ scri-
pturæ, secundo ex evidentia rationis, tertio ex
practica observata sacrorum conciliorum præstan-
tissimorum. Ex sacra scriptura quidem colligitur
Deut. 17. ubi Dominus ait, si difficile & ambiguum
apud te judicium perspexeris, dicit glossa interli-
nearis, hoc quoque in Ecclesia observandum est,
& judicum inter portas tuas videris verba variari,
surge, & ascende ad locum (glossa prima, Ec-
clesiam) quem elegit Dominus Deus tuus, ve-
niesque ad sacerdotes Levitici generis, (glossa pri-
ma legitimos) & ad judicem (glossa prima pon-
tificem) qui fuerit illo tempore, quæresque ab
eis qui indicabunt tibi judicii veritatem. Et facies
B quodcumque dixerint, qui præsunt loco, quem
elegit Dominus, & docuerint te juxta legem ejus,
sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad
dexteram neque ad sinistram. Qui autem superbie-
rit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tem-
pore ministrat Domino Deo tuo, & decreto judi-
cis, morietur homo ille. Ubi licet dubiorum diffi-
cilium discussionem & indagationem veritatis
Deus conventui sacerdotum attribuat: imperium
tamen & diffinitivum judicium, cui sub pœna mor-
tis obediendum est, uni soli, scilicet summo sa-
cerdoti, attribuit. Unde manifeste patet, quod
robur & authoritas, & vis coactiva decretorum
universalium conciliorum, ab uno scilicet sum-
mo sacerdote dependet. Præterea præcipitur Mosi,
C qui potestate, ut ait Bernardus libro de Conside-
ratione ad Eugenium Papam, fuit figura Romani
pontificis: Esto tu populo in his, quæ ad Deum
pertinent, ut ostendas eis ceremonias & ritum co-
lendi Deum, Exodi 18. Ceterum Christus cum aliis
Apostolis imperaverit, ut laxarent retia sua, tan-
tummodo Petro inquit, Duc in altum, Luc. 4. hoc
est in profundum, disputationum, ut ait glossa
Ambrosii, & habetur in can. non turbatur 24. q.
1. Quomodo autem hæc divina institutio integra
servaretur, qua summo ecclesiæ pontifici divini-
tas tam singulariter injunxit summarum causarum
& difficilium quæstionum in ecclesia judicium, si
patrum in synodis convenientium decreta & cano-
nes & sententiæ, quæ communiter de rebus maxi-
D mis proferuntur, non consensu & approbatione
firmarentur summi pontificis? Suffragatur præte-
rea ad hoc ratio evidens, lex enim non habet vigo-
rem & virtutem coactivam, nisi ex principis autho-
ritate, aut authoritate ejus in quo principatus to-
tius communitatis est collocatus. Istud est clarissi-
mum apud omnia jura. Sed Romanus pontifex est
princeps ecclesiæ, & principatus totius ecclesiæ
collocatus est ab ipso summo omnium principe
Christo salvatore nostro in Apostolica sede, ut in
can. Basilicas, de Consecrat. d. 1. ergo necessario
firmitas, robur, & authoritas decretorum conci-
liorum dependet a Romano pontifice, sive ab A-
postolica sede, sicut habetur expresse in can. con-
fidimus 25. quæst. 1. & Extra de Elect. can. signifi-
E casti. Facit etiam ad hoc ratio beatissimi Thomę
in 2. 2. quæst. 1. art. ultimo, quam sumit ex uni-
tate fidei, sic una fides debet esse totius ecclesiæ se-
cundum illud primæ Corinth. primo: Idipsum di-
catis omnes, & non sint in vobis schismata: quæ
videtur servari non posse, nisi quæstio fidei de fi-
de exorta determinaretur per unum, qui toti ec-
clesiæ præest, ut sic ejus sententia a tota ecclesia
firmiter teneatur. Et ideo concludit, quod ad so-
lam authoritatem Romani pontificis pertineat no-
va editio symboli. Hæc sanctus Thomas. Ex qui-
bus patet quanta necessitas sit ut canones concilio-
rum & maxime fidem respicientes, per eum qui
uni-

ANNO CHRISTI 1439. universali ecclesiæ præsidet, confirmentur. Fundatur præterea hoc ipsum in practica antiquorum conciliorum, Nicæni scilicet & Chalcedonensis, in quibus patres convenientes omnia diffinita & constituta per eos miserunt ad Apostolicam sedem, rogantes illa per Romanum pontificem confirmari, sicut patet de patribus Nicænæ synodi, ex epistola ejusdem synodi missa ad papam Sylvestrum, quæ habetur in gestis ejus, & de patribus Chalcedonensis synodi ex epistola ejusdem missa super hoc ad Leonem papam, quas pro brevitate tenenda hic interserere non curavi. Hoc præterea observatum in concilio Constantiensi legimus, in quo licet papa Martinus fuerit præsens, & fortassis primus omnibus assensum dedisset, nihilominus factus pontifex, in fine omnium rogatus est, ut omnia Apostolicæ sedis authoritate roboraret, quod sub certa forma fecit, ut patet in gestis ejusdem concilii.

25. Quod vero dicebatur per dominum arguentem, videri hoc non esse necessarium, quia, ut inquit, in concilio universali potestas papæ includitur. Respondetur primo, quod hæc locutio proprie loquendo non videtur mihi accipienda, quod potestas papæ sit inclusa in concilio universali ad eorum sensum, quem prætendunt illi qui dicunt concilium omnia posse quæ papa, & majora. Dicunt enim, quod concilium dicit quid aggregatum ex potestatibus particularibus, quarum una sit potestas papæ, ita quod concilium dicat unum totum comprehendens omnes istas intra se potestates. Inde arguentes quod cum totum majus sit sua parte, concilium sit majus Papa. Sed revera non ita accipienda est ratio concilii, sicut isti imaginantur. Cum autem Romanus pontifex, utpote caput ecclesiæ, plenitudinem & totalitatem habeat potestatis, & ab ipso omnis potestas jurisdictionis aliorum prælatorum derivetur, ut superius multipliciter est ostensum: potestas papæ non potest comparari ad potestates particulares aliorum prælatorum, sicut pars totius comparatur ad alias compartes, ex quibus illud totum resultat, sed ut totum comprehendens virtute quidquid potestatis est in illis: sicut dicit Boetius, quod superior virtus comprehendit in se inferiores; & beatus Dionysius libro 5. ecclesiasticæ hierarchiæ dicit, quod hierarchici ordinis virtus in omnibus capitur sanctitatis totalitatibus; unde omnes episcopi congregati cum papa, quoad potestatem jurisdictionis, non videntur dicere plus potestatis quam papa solus. Omnes præterea rectores officiales regis, simul convenientes cum rege, non dicunt plus jurisdictionis quam rex solus, sicut sanctus Thomas inquit; quod omnes creaturæ & Deus considerata simul, non portant plus bonitatis quam Deus solus.

26. Et ideo non est ita dicendum, sicut ex adverso intelligitur, quod potestas papæ includatur in concilio: immo fortassis magis proprie diceretur e converso, scilicet quod potestas totius concilii comprehendatur in papa, sicut derivatum & dependens comprehenditur in eo, a quo dependet & emanat. Dicimus enim quod omnium membrorum virtus continetur in capite, & omnium inferiorum potestas in principe. Secundo respondetur, quod ad hunc sensum potest dici, quod in universali synodo includitur potestas papæ: quia si rationem concilii universalis habet, necessario consensus papæ includitur, & authoritas ad earum rerum prosecutionem, ad quas synodus ordinata est. Sed ex hoc modo comprehensionis potestatis Papæ in concilio, non sequitur, quod conclusa per patres synodi non egeant confirmatione principis Ecclesię. Et hæc de secundo articulo pro mea mediocritate dicta sufficiant.

De tertio autem articulo, quia cum non fuerit opus loqui, nihil respondi: ideo in hac recollectione responsionis meæ supersedeo: per totum omnia per me dicta subjiciens correctioni & emendationi sanctissimi D. N. Eugenii Papæ quarti, verissimi Christi vicarii, & principis universæ Ecclesiæ: cujus sanctitatis mandato hanc responsionem in præsentia beatitudinis suæ, & reverendissimorum patrum dominorum Cardinalium, fereque omnium prælatorum hujus sanctæ synodi œcumenicæ, multorumque aliorum patrum, magistrorum, & doctorum, satis ex tempore factam, nunc parum copiosius & extensius collegi. Sitque ipse Deus omnis boni fontalis origo pro assistentia gratiæ suæ in sæcula benedictus. Amen.

Explicit responsio, facta per magistrum Joannem a Turrecremata, sacri & apostolici palatii magistrum, anno incarnationis Dominicæ 1439.

FINIS SUPPLEMENTUM AD TOMUM TRIGESIMUM PRIMUM.

GTU LIBRARY
3 2400 00639 9442